

**7th INTERNATIONAL CONGRESS OF
EURASIAN SOCIAL SCIENCES
(7. ULUSLARARASI AVRASYA
SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ)**

*27-30 Nisan 2023 / 27-30 April 2023
Bodrum/Mugla/TURKEY*

**TAM METİN KİTABI
FULL PAPERS E-BOOK**

ISBN: 978-605-73901-8-9

KORINT
YAYINCILIK

ONUR KURULU

Prof. Dr. Fadil HOCA (Makedonya Vizyon Üniversitesi Rektörü)

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Prof. Dr. Kubilay YAZICI (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, TÜRKİYE)

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Cemil Cahit YEŞİLBURSA (Gazi Üniversitesi, TÜRKİYE) Prof. Dr. Yasemin BAL (Yıldız Teknik Üniversitesi, TÜRKİYE) Doç. Dr. Cihat DEMİR (Dicle Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Harun ŞAHİN (Gazi Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. İsmail KİNAY (Dicle Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Şahin ŞİMŞEK (Kastamonu Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Yavuz BOLAT (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, TÜRKİYE) Dr. Öğretim Üyesi Hasan ASLAN (Kafkas Üniversitesi, TÜRKİYE)

SERĞİ DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Doç. Dr. Mine CAN (Kocaeli Üniversitesi, TÜRKİYE)

SERĞİ DÜZENLEME BİLİM/SANAT DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Arzu UYSAL (Mersin Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Fatih BAŞBUĞ (Akdeniz Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Fatma YETİM (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Leyla VARLIK ŞENTÜRK (Anadolu Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Mehmet ÖZKARTAL (Süleyman Demirel Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Melda ÖZDEMİR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TÜRKİYE) Prof. Dr. Zuhâl TÜRKTaş (Selçuk Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Ayşegül TÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Ebru ALPARSLAN (Erciyes Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Emrah UYSAL (Mersin Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Hülya KASAPLI (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Meral AKAN (Selçuk Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Serdar SAYGILI (Erciyes Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Sibel ADAR CÖMERT (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Vildan BAĞCI (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Zeynep BALKANAL (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,

TÜRKİYE) Dr. Öğretim Üyesi M. Sema ÜŞENMEZ (Sakarya Üniversitesi, TÜRKİYE)

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Ali BÜYÜKPARMAKSIZ (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,

TÜRKİYE) Dr. Öğretim Üyesi Merve KARAMAN (İstanbul Topkapı Üniversitesi, TÜRKİYE)

Dr. Öğretim Üyesi Pakize KAYADİBİ (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, TÜRKİYE)

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Aftab Kamal PASHA (Jawaharlal Nehru Üniversitesi, Yeni Delhi-HİNDİSTAN) Prof. Dr. Antonis LIONARAKIS (Hellenic Open University,

YUNANİSTAN)

Prof. Dr. Arshi KHAN (Aligarh Muslim Üniversitesi, Aligarh-HİNDİSTAN)

Prof. Dr. Bobby HARREVELD (Central Queensland University,
AVUSTRALYA)

Prof. Dr. Botir USMONOV (Tashkent State Technical University,
ÖZBEKİSTAN)

Prof. Dr. Cleborne D. MADDUX (University of Nevada, KANADA)

Prof. Dr. Geza DAVID (Elte Üniversitesi, Budapeşte-MACARİSTAN)

Prof. Dr. Ivanovska OLENA (Kiev Taras Sevchenko Üniversitesi, UKRAYNA)

Prof. Dr. Kapanitsya LUBOV (Kiev Taras Sevchenko Üniversitesi,
UKRAYNA) Prof. Dr. Lindita XHANARI LATIFI (Tiran Üniversitesi,
ARNAVUTLUK)

Prof. Dr. Musa QASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, AZERBAYCAN)

Prof. Dr. Natalija LEPKOVA (Vilnius Gediminas Technical University,
LİTVANYA) Prof. Dr. Oya HAZER (Hacettepe Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Paul KAWACHI (Open University of China, ÇİN)

Prof. Dr. Ramesh C. SHARMA (Wawasan Open University,
MALEZYA) Prof. Dr. Segeda SERGEY (Ukrayna Bilimler Akademisi,
UKRAYNA) Prof. Dr. Sibel ERKAL (Hacettepe Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Tamar LOMINADZE (Georgian Technical University,
GÜRCİSTAN)

Prof. Dr. Vladimir ZUEV (Institute of Social Sciences and Humanities, Kazan, RUSYA)

Prof. Dr. Zeynep ÇOPUR (Hacettepe Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Ahmet Utku ÖZENSOY (Muş Alparslan Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Ayşegül TÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
TÜRKİYE) Doç. Dr. Bekir TAVAS (Biznesi Üniversitesi, KOSOVA)

Doç. Dr. Benito PERRI (PsyD Touro College Graduate School Of Education,
ABD) Doç. Dr. Harun ER (Bartın Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Mujib ALAM (Academy of International Studies, Jamia Millia Islamia University, Yeni Delhi,
HİNDİSTAN)

Doç. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN (Afyon Kocatepe Üniversitesi,
TÜRKİYE)

Doç. Dr. Nurlana MUSTAFAYEVA (Azerbaycan Diller Üniversitesi,
AZERBAYCAN) Doç. Dr. Osman ÇEPNİ (Karabük Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
TÜRKİYE) Doç. Dr. Suat POLAT (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi,
TÜRKİYE)

Doç. Dr. Sujata ASHWARYA (Centre for West Asian Studies, Jamia Millia Islamia University, Yeni Delhi,
HİNDİSTAN)

Doç. Dr. Taner ÇİFÇİ (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Todor Ioana CRISTINA (Alba Iulia Üniversitesi,
ROMANYA)

Doç. Dr. Toğrul HALİLOV (Nahçıvan Bilimler Akademisi,
AZERBAYCAN) Doç. Dr. Tudora ARNAUT (Tarash Shevchenko
Üniversitesi, UKRAYNA) Dr. Öğr. Üyesi Halit HAMZAOĞLU (Kafkas
Üniversitesi, TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi Kateryna TELESUN (Taras Shevchenko Üniversitesi,
UKRAYNA)

Dr. Öğr. Üyesi Murat TEMUR (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZGENEL (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, TÜRKİYE) Dr. Ahmet Galip YÜCEL (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, TÜRKİYE)

Dr. Mahmoud HAWAMDEH (Al Quds Open University, FİLİSTİN)

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Aftab Kamal PASHA (Jawaharlal Nehru Üniversitesi, Yeni Delhi-HİNDİSTAN)

Prof. Dr. Antonis LIONARAKIS (Hellenic Open University, YUNANİSTAN) Prof. Dr. Arshi KHAN (Aligarh Muslim Üniversitesi, Aligarh-HİNDİSTAN) Prof. Dr. Beyhan KESİK (Giresun Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Bobby HARREVELD (Central Queensland University, AVUSTRALYA)

Prof. Dr. Botir USMONOV (Tashkent State Technical University, ÖZBEKİSTAN) Prof. Dr. Cengiz DÖNMEZ (Gazi Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Cleborne D. MADDUX (University of Nevada, KANADA)

Prof. Dr. Dursun DİLEK (Sinop Üniversitesi, TÜRKİYE) Prof. Dr. Fulya ÖZTAŞ (Selçuk Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Geza DAVID (Elte Üniversitesi, Budapeşte-MACARİSTAN)

Prof. Dr. Habibe YAZICI ERSOY (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Handan DEVECİ (Anadolu Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Hasan Güner BERKANT (Yozgat Bozok Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Haydar ÖZTAŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi, TÜRKİYE) Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA (Akdeniz Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Ivanovska OLENA (Kiev Taras Sevchenko Üniversitesi, UKRAYNA)

Prof. Dr. Kadir ULUSOY (Mersin Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Kapanitsya LUBOV (Kiev Taras Sevchenko Üniversitesi, UKRAYNA) Prof. Dr. Lindita XHANARI LATIFI (Tiran Üniversitesi, ARNAVUTLUK)

Prof. Dr. Musa QASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, AZERBAYCAN)

Prof. Dr. Natalija LEPKOVA (Vilnius Gediminas Technical University, LİTVANYA) Prof. Dr. Oya HAZER (Hacettepe Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Paul KAWACHI (Open University of China, ÇİN)

Prof. Dr. Ramesh C. SHARMA (Wawasan Open University, MALEZYA)

Prof. Dr. Sefa BULUT (İbn-i Haldun Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Segeda SERGEY (Ukrayna Bilimler Akademisi, UKRAYNA)

Prof. Dr. Sibel ERKAL (Hacettepe Üniversitesi, TÜRKİYE)

Prof. Dr. Tamar LOMINADZE (Georgian Technical University, GÜRCİSTAN)

Prof. Dr. Vladimir ZUEV (Institute of Social Sciences and Humanities, Kazan, RUSYA) Prof. Dr. Zeynep ÇOPUR (Hacettepe Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Adem BELDAĞ (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, TÜRKİYE)

Doç. Dr. Barış KAYA (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, TÜRKİYE) Doç. Dr. Bekir TAVAS (Biznesi Üniversitesi, KOSOVA)

Doç. Dr. Benito PERRI (PsyD Touro College Graduate School Of Education, ABD)

Doç. Dr. Beytullah KAYA (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi,

TÜRKİYE) Doç. Dr. Cemil Cahit YEŞİLBURSA (Gazi Üniversitesi, TÜRKİYE)
Doç. Dr. Elif AKPINAR KÜLEKÇİ (Atatürk Üniversitesi,
TÜRKİYE) Doç. Dr. Fikret ALINCAK (Gaziantep Üniversitesi,
TÜRKİYE) Doç. Dr. Harun ER (Bartın Üniversitesi, TÜRKİYE)
Doç. Dr. Işık SEZEN (Atatürk Üniversitesi, TÜRKİYE)
Doç. Dr. Mine CAN (Kocaeli Üniversitesi, TÜRKİYE)
Doç. Dr. Mujib ALAM (Academy of International Studies, Jamia Millia Islamia University, Yeni Delhi,
HİNDİSTAN) Doç. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN (Afyon Kocatepe Üniversitesi, TÜRKİYE)
Doç. Dr. Nurlana MUSTAFAYEVA (Azerbaycan Diller Üniversitesi,
AZERBAYCAN) Doç. Dr. Oğuzhan KARADENİZ (Zonguldak Bülent Ecevit
Üniversitesi, TÜRKİYE) Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ (Tekirdağ Namık Kemal
Üniversitesi, TÜRKİYE)
Doç. Dr. Sujata ASHWARYA (Centre for West Asian Studies, Jamia Millia Islamia University, Yeni Delhi,
HİNDİSTAN)
Doç. Dr. Todor Ioana CRISTINA (Alba Iulia Üniversitesi, ROMANYA)
Doç. Dr. Toğrul HALİLOV (Nahçıvan Bilimler Akademisi,
AZERBAYCAN) Doç. Dr. Tudora ARNAUT (Tarash Shevchenko
Üniversitesi, UKRAYNA)
Dr. Öğr. Üyesi Kateryna TELESHUN (Taras Shevchenko Üniversitesi,
UKRAYNA)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZGENEL (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi,
TÜRKİYE) Dr. Öğr. Üyesi Sefa Salih Aydemir (Adıyaman Üniversitesi, TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Suat POLAT (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, TÜRKİYE)
Dr. Mahmoud HAWAMDEH (Al Quds Open University, FİLİSTİN)

İÇİNDEKİLER

GREEN IT IS RECOGNIZED AS ONE OF THE KEYS TO ACHIEVING ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY	10
SMART SOCKET IOT WITH BLYNK	18
IOT BASED WHEELCHAIR FALL DETECTION	21
THE DEVELOPMENT OF DRINKING WATER MONITOR.....	28
DOOR LOCK SYSTEM USING ARDUINO UNO	34
İSRAİL'İN SİYASİ YAPISI VE HÜKÜMET SİSTEMİNİN TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ ÜZERİNE ETKİSİ.....	38
INVESTIGATION REPORT INTELLIGENT SYRINGE INFUSION PUMP.....	63
THE DEVELOPMENT OF BIOMETRIC BASED MEDICAL RECORD	74
THE DEVELOPMENT OF IOT BASED PATIENT HEALTH MONITORING SYSTEM	81
AN INNOVATIVE OF FIRST AID GUIDANCE DEVICE FOR MEDICAL KIT	90
RFID ATTENDANCE SYSTEM	98
THE DEVELOPMENT OF ZIKR LAMP FOR CHILDREN.....	101
THE DEVELOPMENT OF BRAILE TRANSLATOR.....	108
PHONE CHARGING KIOSK USING RFID.....	113
THE DEVELOPMENT OF PERIOD PAIN RELIEVER.....	118
THE DEVELOPMENT OF IOT SYSTEM STERILIZATION ARDUINO BOX.....	123
IOT-BASED SMART KITCHEN	128
BLYNK IOT AUTOCLOTHLINE SYSTEM	136
THE DEVELOPMENT OF GAS LEAKAGE MONITOR SYSTEM	141
IOT UNDERGROUND FIBER OPTIC TYPE CABLE FAULT DETECTOR PROJECT.....	145
RUS BÜYÜKELÇİSİ A.Y. İTALİNSKİY (1802-1806; 1812-1816)	151
DEVLETLERİN ÖZEL YÖNETİŞİMİN KAMU POLİTİKALARINI İKAME ETMESİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE	157
NİZİP'TEKİ ZEYTİNLİK ALANLARIN DEĞİŞİMİNİN COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİYLE İNCELENMESİ	177
OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINDA GÖREV YAPAN EĞİTİM LİDERLERİNİN MİZAH KULLANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ VE MİZAH TARZLARI.....	188
THE RELATIONSHIP OF PLASTIC VALUE AND STYLE IN RETRO POSTER DESIGNS: EMRE KARACAN POSTER SAMPLES.....	210
OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN BİBLİYOTERAPİ TEKNİĞİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ.....	226
DİVAN-I HİKMET'TE YER ALAN HİKMETLİ İNSAN TİPOLOJİSİ	242
TÜRKİYE'DE ÖZEL EĞİTİM ALANINDA ZİHİN ENGELLİLER İLE İLGİLİ YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ*	252
FİNLANDIYA'DA ZORUNLU DİN EĞİTİMİ DERSLERİNE ALTERNATİF OLARAK 'KÜLTÜR, DÜNYA GÖRÜŞÜ VE ETİK' DERSİNİN İNCELENMESİ.....	261
BİLECİK KENT ORMANI DIŞ MEKAN FİZİKSEL AKTİVİTE OLANAKLARININ İNSAN SAĞLIĞI BAĞLAMINDA MEKANSAL ANALİZİ	275
KİTAP KAPAĞI TASARIMINDA GÖRSEL HİYERARŞİ UNSURU OLARAK TİPOGRAFI	291

TURİST REHBERLİĞİ ÖĞRENCİLERİNİN İŞSİZLİK KAYGISI DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	301
MATEMATİK EĞİTİMİNDE SÜSLEME SANATI: AMASYA İLİ ÖRNEĞİ.....	319
2012-2022 YILLARI ARASINDA MATEMATİK EĞİTİMİNDE YANSIMA VE ÖTELEME İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN İÇERİK ANALİZİ	330
AŞI YAPTIRMA TERCİHİ VE EĞİTİM ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	345
GÖZLÜK KULLANIMI VE EĞİTİM ARASINDAKİ İLİŞKİ	352
TÜRKİYE'DE YÜKSEK ÖĞRETİMDE KADIN ÖĞRETİM ELEMANI ORANI VE ÖĞRENCİ MEMNUNİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	359
SANAT EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK SEÇİM ALANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	366
ROMA HUKUKUNUN GELİŞİMİNDE XII LEVHA YASASI'NIN YERİ VE ÖNEMİ.....	378
DENİZCİLİK GÜVENLİK STRATEJİLERİNİN ÖNEMİ VE MAVİ VATAN'DA MİLLÎ DENİZ VE HAK VE MENFAATLERİMİZİN KORUNMASI İLE TÜRKİYE'NİN DENİZCİLİK VİZYONUNDA MİLLÎ DENİZCİLİK GÜVENLİK STRATEJİSİ İHTİYACI.....	389
TÜRKİYE'DE YAŞAYAN DOĞU TÜRKİSTANLILARIN ÇİN'E YÖNELİK ALGILARI.....	397
MÜZELERDE DEĞER KAZANDIRMAYA YÖNELİK İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ.....	407
II. BAYEZİD DÖNEMİ ÖNCESİ OSMANLI KRONİKLERİNDE AKKOYUNLU VE KARAKOYUNLU İMAJI.....	422
19. YÜZYILDA DEŞT-İ KIPÇAK'IN MOĞOL KÖKENLİ HALKI KALMUKLAR	430
COLLOQUIA FAMILIARIA TURCICO LATINA İŞİĞİNDE 17. YÜZYIL OSMANLISINDA GÜNDELİK HAYAT.....	449
UYGUR YAZMALARINDAN KIYAFETNAMELERE VÜCUTTAKİ BENLERİN YORUMLARININ İNCELENMESİ.....	468
SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE EĞİTSEL OYUNLAR YOLUYLA SABIR, YARDIMSEVERLİK VE VATANSEVERLİK KÖK DEĞERLERİNİN KAZANDIRILMASI.....	480
TÜRKİYE'DE YAPAY ZEKA STRATEJİLERİNİN KAMU YÖNETİMİNE ENTEGRASYONU	494
AİGAİ'DE ELE GEÇEN TEK HEYKELLER VE HELLENİSTİK DÖNEM'DE AİGAİ-PERGAMON İLİŞKİLERİNE YANSIMASI	506
BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDAKİ ETİK UYGULAMALAR.....	514
MEHMET KANSU'NUN LEFKOŞA'YI YÜRÜMEK ADLI ESERİNDE DİL VE ANLATIM ÖZELLİKLERİ.....	530
DENEYİM OLARAK MÜZİK: JOHN DEWEY'İN SANAT YAKLAŞIMINI İLETİŞİM PERSPEKTİFİNDEN MÜZİĞE UYGULAMAK.....	541
KURAMSAL BİLGİ İLE BÜTÜNLEŞTİRİLMİŞ ÖĞRENCİ MERKEZLİ ETKİNLİKLERİN ÇOCUK GELİŞİMİ ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRE DAVRANIŞLARINA VE ÇEVRE ETİĞİ FARKINDALIKLARINA ETKİSİ.....	550
TÜRKİYE'DE EL SANATLARI KONULARINDA YAZILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	597
TÜRK EL SANATLARINDA MEYVE TASVİRLERİ: İŞLEME SANATINDAN ÖRNEKLERLE	608
MENEMEN ÇÖMLEKÇİ ÇAMURUNDAN KATMA DEĞERİ YÜKSEK ÜRÜN TASARIMI	620
TÜRKİYE'DE İSLAMCILIĞIN MERKEZ SAĞDAN BAĞIMSIZLAŞMASI: MİLLÎ NİZAM PARTİSİ'NİN KURULMASI... 631	
BİBLİYOMETRİK ANALİZ TEKNİĞİ KULLANILARAK SOSYAL BİLİMLERDE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	645

HAVA YOLLARINDA İNSANİ TEMASLAR, YOLCU MEMNUNİYETİ, ALGILANAN DEĞER VE TAVSİYE ETME NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER	662
TÜRKİYE VE KANADA (ONTARIO) SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMLARININ FİNANSAL OKURYAZARLIK AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ	674
TURİZM SEKTÖRÜNDE İHTİYAÇ GÜDÜLÜ VE FIRSAT GÜDÜLÜ GİRİŞİMCİLİĞİN GİRİŞİM BAŞARISINA ETKİSİ: BALIKESİR ÖRNEĞİ.....	688
PARA... PARA... PARA... ORTA ÇAĞ'DA ANADOLU'DA SİKKELER: SEMİYOTİK BİR YAKLAŞIM	708
SOSYAL BİLGİLER VE ÇOKLU ORTAM: SOSYAL BİLGİLERDE ÇOKLU ORTAM KULLANIMINA YÖNELİK HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	721
GÖÇ VERİLERİNİN DÜZEY 1 BÖLGELERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	742
SOSYAL ADALET SAVUNUCULUĞUNUN SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	752
VAHDET-İ VUCÛD DÜŞÜNCESİNDE RÜ'YETULLÂH MESELESİ	767
II. ABDÛLHAMİD DÖNEMİNDE KONYA ERMENİ OKULLARI.....	774
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS UNSURU OLARAK DURSUNBEY BARANA GELENEĞİ'NİN TARİHSEL ARKA PLANI	783
ANTİK ROMA'DA EV YAPISI.....	801
EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM ALANINDA "REKREASYON" ODAKLI TEZLERİN İNCELENMESİ	811
A CLUSTER ANALYSIS OF THE 2022 FIFA WORLD CUP TEAMS AND TOP PLAYERS.....	828
19. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN AHMED SÂFÎ BEY VE DÎVÂNİ	840
BATI VE DOĞU KARADENİZ BÖLGELERİNDE İŞSİZLİK VE İSTİHDAMIN YAPISI.....	862
DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE VERGİLENDİRME: SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELER İLE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI	875
AİLE OKULU EĞİTİMİNİN ETKİLİLİĞİNE İLİŞKİN KATILIMCI GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ	889
PARİS İKLİM ANLAŞMASI ÇERÇEVESİ VE HÜKÜMLERİ.....	906
YAKIN İZLEME PAZARINDAKİ FİRMALARIN BAĞIMSIZ DENETİM RAPORLARININ İNCELENMESİ	922
BİR ISLIK DİLİ OLAN KUŞ DİLİNİN SESBİLGİSEL ÖZELLİKLERİ	930
İZLENEBİLEN GÖRSELLERİN ALGIYI DEĞİŞTİRMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	957
AFETLERİN BORSA İSTANBUL (BİST-100)' A ETKİLERİ.....	974
YEŞİL LOJİSTİK VE YEŞİL TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ ARTIRMADAKİ ROLÜ	991
HANGİ FUNDAMENTALİZM: FUNDAMENTALİZMİN KÖKENİ VE TEMEL ESASLARINA İLİŞKİN TARTIŞMALAR	1006
CEHM B. SAFVÂN VE MU'TEZİLE KELAMINA ETKİSİ BAĞLAMINDA ZAT-SIFAT ÖZDEŞLİĞİ	1012
ANKARA MEYVE VE SEBZE HÂLİ'NİN SOSYOLOJİK ANALİZİ.....	1023
KOSİNÜS TEOREMİNİN ORTAÖĞRETİM DÜZEYİNDE GÖRSELLEŞTİRİLMESİ	1035
İSLÂM HUKUKUNA GÖRE ÇOCUĞUN OYUN HAKKI	1050

GREEN IT IS RECOGNIZED AS ONE OF THE KEYS TO ACHIEVING ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY

Abba Kyari Buba

*Faculty of Social and Management Science, Yobe State University, Nigeria, Department of Information Systems,
Faculty of Computing Universiti Teknologi, Malaysia, bkoriyell@gmail.com*

Othman Bin Ibrahim

*Department of Information System, Faculty of Management, Universiti Teknologi Malaysia,
hmanibrahim@utm.my*

Mutasem Zrekat

Department of Information Systems, Faculty of Computing Universiti Teknologi Malaysia, mmyz.jo@gmail.com

Fadhil Mukhlif

*Information Assurance and Security Research Group (IASRG), Faculty of Computing, Universiti Teknologi
Malaysia, mafadhil@utm.my*

ABSTRACT

Environmental sustainability has become a critical issue for many organizations across the globe, and now is the time to seize the opportunity to deal with environmental issues. The Information Technology (IT) industry is a major consumer of energy, contributor of e-waste and emitter of greenhouse gases (such as CO₂). Hence, Green Information Technology (Green IT) is recognized as one of the keys to achieving environmental sustainability. This study gave an approach to how Green IT could play beneficial roles in organizations. Moreover, this study focuses on Green IT, examines the opportunities in organizations, and discusses their challenges to improve the globe's environmental sustainability. Finally, the conclusion and suggestions for future research.

Keywords: Green IT 1, Environment Strategies 2, Sustainability 3, Process management 4

INTRODUCTION

Environmental challenges have been increasing around the globe. For example, IT is a significant consumer of energy, contributor to electronic waste (e-waste), and emitter of greenhouse gases (such as CO₂) (Atiku et al., 2019). In addition, the global e-waste monitor (2020) study reports that, as a result, many countries face significant environmental and human health problems as a result of poorly managed waste equipment, often known as e-waste. Moreover, the way we manufacture, use, and dispose of e-waste, on the other hand, is unsustainable. Externalities – energy consumption and greenhouse gas emissions- are increasing due to the sluggish implementation of collection and recycling (Adrian et al., 2020). Again, Period of the global health crisis COVID-19, the electrical energy consumption by servers, computers, monitors, data communications equipment, and cooling systems for data centres is steadily increasing, as a result, increased greenhouse gas emissions. According to Navon et al., (2021), the COVID-19 pandemic isn't only a worldwide health crisis; it might also herald the start of a new era of economic activity, the implication of which we don't yet fully comprehend. The increasing amount of greenhouse gases in the environment affects global temperature and weather patterns, causing droughts in some places and floods in others. Furthermore, it is gradually raising global temperatures, causing significant challenges for the globe. (Abraham & Mohan, 2015; Anthony, 2018; Herrmann, Saraev, & Scheidt, 2012). According to the National Weather Service, in recent years' industries have played a significant role in climate change globally due to the high-power demand.

Furthermore, the UN environmental agency UNEP frontiers (2018/2019) has revealed, at the current momentum, scientists predict the planet's protective shield of gas - or ozone layer as we know it - will be completely healed as far as some regions of the planet are concerned, by the 2030s. Therefore, there is a need to solve the issues of climate change. The primary cause of climate change is fossil fuel burning that helps generate energy also releases carbon dioxide, pollutants, and sulphur into the atmosphere and contributes to health problems. Release particulates that cause acid rains to destroy plants and forests and accelerate the deterioration of global climate change. A key to reducing carbon dioxide emissions and their effect on our climate and global warming is reducing electric power use. Hence, Green IT deals with the direct impact of the consumption, waste of energy when using the hardware, software, and e-waste (Buba & Ibrahim, 2021b; Tushi et al., 2014).

Additionally, Green IT is a practice strategy that focuses on successfully and efficiently using, manufacturing, designing, and disposing of computers, servers, and related products such as processors, printers, monitors, storage devices, networking, and communications systems without causing harm to the environment (Asadi et al., 2019; Murugesan, 2008). However, there is a gap in the implementation of Green IT. Thus, the main goal of this study is to establish a Green IT practices strategy to minimize the environmental effect of IT's. The remainder of the article is categorized as follows. overview of Green IT, environmental problems/challenges and issues, Green IT opportunities/benefits, the approach of Green IT, finally conclusion, discussion and suggestions for future research.

OVERVIEW OF GREEN-IT

The impact of IT at the actual surrounding is grouped into two broad classifications first-order and second-order effects (Asadi et al., 2021; Buba & Ibrahim, 2020; Dedrick, 2010; Jenkin et al., 2011; Molla & Abareshi, 2011). The “first-order” effect is related to IT production, use, and disposal like Green IT. “The second-order” is the positive effect of utilizing IT on the environmental sustainability of business and economical procedures like Green-IS. Since the previous century, the earth has undergone an environmental decrease due to people undertakings like exploration and use of assets, manufacturing, and electricity generation (Asadi et al., 2017; Buba et al., 2021; Ereğ et al., 2011; Horváthová, 2012; Kaboli et al., 2019; Orazalin & Mahmood, 2018; Ramli et al., 2021). Further, Information Technology (IT) accounts also for environmental degradation. For instance, the IT industry accounts for some percentage of global carbon emissions hence bringing an undesirable impact of increasing the expansion of environmental polluting (Molla & Abareshi, 2011; Mouakket & Aboelmaged, 2021; Petzer, McGibbon, & Brown, 2011; Ramli et al., 2021; Sarkar & Young, 2009; Scott & Watson, 2012). However, IT being a problem can also be a solution to the environmental concerns around the world. When IT is utilized to solve environmental issues, it is called Green IT. Green technology is a broad word that includes clean technology, climate-related technologies, and environmental technologies. It is also regarded as a technique for mitigation and adaptation. Yet, it was determined in this study that green technology is that technology that is utilized not only to promote sustainability and reduce greenhouse gas emissions, but also to aid in providing solutions to climatic changes. (John et al., 2018; Buba & Ibrahim, 2021a). Green IT initiatives can assist companies in enhancing environmental sustainability by lowering the effects of IT production, use, and disposal on the environment (Buba et al., 2021; Gill et al., 2021; Shahla et al., 2019).

ENVIRONMENTAL PROBLEMS/CHALLENGES AND ISSUES

IT operations are challenged by operational issues. For example, the electrical energy consumption by servers, computers, monitors, data communications equipment, and cooling systems for data centers steadily increase energy costs, demand, sustainability, management mandates, and e-waste. However, service delivery and costs; As the cost of systems and networking operations rises, there is difficulty in implementing new services and applications due to data and information volume explosion. Furthermore, business quality and safety; Asset and client information protection, compliance with management have become a slide. Therefore, systems and applications must be available, increasing greenhouse gas emissions. In addition, Buba et al., (2020) and Hu et al., (2018) IT environmental issues which like the cause's climate change; lack of poor management skills which can even affect employee retention, lack of training and education about sustainability, lack of environmental requirement, lack of IT technical expertise and infrastructure, lack of knowledge, awareness of sustainable development. With this in mind, let's concentrate on what we, as IT practitioners, IT industry stakeholders, and IT consumers, can do more to create a sustainable environment individually and collectively. Moreover, IT being a problem can also be a solution to the environmental concerns around the globe. When IT is utilized to solve environmental issues, it is called Green IT (Dao et al., 2011; John et al., 2018). This study found Green IT is a technology used to promote sustainability, reduce greenhouse gas emissions, and contribute to climate change.

FINDINGS

GREEN IT OPPORTUNITIES/BENEFITS

Improvement in sustaining your IT operations. There is significant incapability in the technology and use behaviors that can be addressed. IT can significantly control and reduce the 97% of carbon dioxide emissions caused by other activities and industries. The sustainability of the environment highlights the opportunities and advantages of utilizing Green IT in organizations (Esfahani et al., 2015; Molla et al., 2014; Nomani & Cater-Steel, 2014). A study conducted by Deng and Ji, (2015) Green IT refers to systems, solutions, products, and manufacturing processes that use less energy, reusing and recycling material, minimize pollution and protect natural resources. Nevertheless, These benefits from Green IT can be different from other IT implementations because of the significance of ethical and eco-sustainability concerns in the decision-making method (Asadi et al., 2019; Dick & Burns, 2011; Hardin-Ramanan et al., 2013; Molla, 2009). Moreover, IT activities have financial and other advantages for corporations and individuals utilizing green initiatives that support them financially, IT operations achieve better energy efficiency (Murugesan, 2008). Indifference, Green IT practices might be motivated out of concern for the globe even if economic benefits might not be tangible in the short term (Molla, 2009). Green IT will become a standard feature due to its environmentally friendly attributes. As a result, organizations will introduce a variety of innovative green products and services and competitive advantages. (Albayrak et al., 2013; Buba & Ibrahim, 2021; Chen & Tung, 2014; Murugesan, 2008; Nazari & Karim, 2012; Paul et al., 2016; Zhang et al., 2019). According to Bose & Luo, (2012), to follow sustainable practices that are suitable and realistic to meet the requirements of a company needs to establish Green IT objectives that minimize the use of harmful materials. Green IT is environmentally sustainable IT developed and used to protect environmental resources (Ainin, Naqshbandi, & Dezdar, 2016; Akman & Mishra, 2015; Anthony, 2019; Bai, Kusi-Sarpong, & Sarkis, 2017; Bose & Luo, 2012; Buba & Ibrahim, 2020).

THE APPROACH OF GREEN IT

The approach of Green IT practices and processes benefit from Green IT initiatives to achieve environmental sustainability. Figure 1 shows the Green IT practices process. To tackle the environmental implications of IT in a comprehensive and efficient method, we must apply a systematic process that addresses the three complementary approaches. The Green IT practices and process focuses on reducing, recycling, and reusing. Reduce; Increase utilization by virtualizing servers, printers, and other resources to use fewer servers, printers, and other resources. Improve capacity planning instead of over-provisioning. Turn off the computer and enable power management. Reuse; Increase the stability of assets by reusing them within the enterprise and externally. Recycle; Ensure and verify that all e-waste is disposed correctly. Purchase recyclable products.

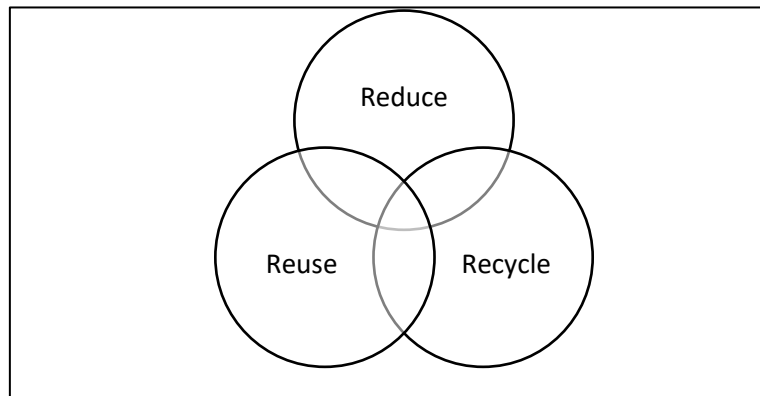

Figure 1. Green IT Practices strategy

CONCLUSION and DISCUSSION

The study contributes a practical strategy for IT practitioners, decision-makers, government organizations, and policymakers to understand the potential of Green IT to meet the global demand toward green sustainable development and help the IT industries' policymakers effectively use Green IT initiatives. As in many other businesses, there are readily feasible action measures and more advanced criteria at present, and be in the future. In addition, they are critical to the success of Green IT implementations because they require training and education about sustainability and a change in behaviour and attitude. For example, encourage employees to turn off equipment when not in use to save energy. Embrace virtualization technology (to improve IT environments more efficiently) and look into data processing and storage consolidation. Dispose of your e-waste in a safe and environmentally responsible manner. Use technology to keep employees linked in remote places, attend meetings without traveling, and respond immediately in emergencies. Future research studies in related environments on Green IT in various sectors research investigations are still possible. In addition, look into the overall impact of IT on the environment. It will contribute to academic studies on Green IT via empirical results and encourage potential Green IT adopters as a basis for their decision-making.

ACKNOWLEDGEMENT

I sincerely acknowledge the contribution of those who provided support to this study. Also, the Yobe State University, Nigeria for providing space and facilities to support this research.

REFERENCES

- Abraham, T., & Mohan, K. (2015). Sustainability innovation Systems (SIS): IT investments and stages of sustainability maturity. *2015 Americas Conference on Information Systems, AMCIS 2015*, 1–10.
- Adrian, C. S., Drisse, M. B., Cheng, Y., Devia, L., & Deubzer, O. (2020). *The Global E-waste Monitor 2020*.
- Ainin, S., Naqshbandi, M. M., & Dezdar, S. (2016). Impact of adoption of Green IT practices on organizational performance. *Quality and Quantity*, 50(5), 1929–1948. <https://doi.org/10.1007/s11135-015-0244-7>
- Akman, I., & Mishra, A. (2015). Sector diversity in Green Information Technology practices: Technology Acceptance Model perspective. *Computers in Human Behavior*, 49, 477–486. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.03.009>

- Albayrak, T., Aksoy, Ş., & Caber, M. (2013). The effect of environmental concern and scepticism on green purchase behaviour. *Marketing Intelligence and Planning*, 31(1), 27–39. <https://doi.org/10.1108/02634501311292902>
- Anthony, B. (2018). Using Green IT governance as a catalyst to improve sustainable practices adoption: A contingency theory perspective. *International Journal of Business Continuity and Risk Management*, 8(2), 124–157. <https://doi.org/10.1504/IJBCRM.2018.092918>
- Anthony, B. (2019). Green information system integration for environmental performance in organizations: An extension of belief–action–outcome framework and natural resource-based view theory. *Benchmarking*, 26(3), 1033–1062. <https://doi.org/10.1108/BIJ-05-2018-0142>
- Asadi, S., Hussin, A. R. C., & Dahlan, H. M. (2017). Organizational research in the field of Green IT: A systematic literature review from 2007 to 2016. *Telematics and Informatics*, 34(7), 1191–1249. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2017.05.009>
- Asadi, S., Nilashi, M., Safaei, M., Abdullah, R., Saeed, F., & Yadegaridehkordi, E. (2019). Investigating factors influencing decision-makers' intention to adopt Green IT in Malaysian manufacturing industry. *Resources, Conservation and Recycling*, 148(March), 36–54. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2019.04.028>
- Asadi, S., Nilashi, M., Samad, S., Rupani, P. F., Kamyab, H., & Abdullah, R. (2021). A proposed adoption model for green IT in manufacturing industries. *Journal of Cleaner Production*, 297, 126629. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.126629>
- Atiku Muslim, A., Tze Hiang Sim, A., & Mei Hee, J. (2019). Organizational Green Information Technology (It) Adoption Theoretical Frameworks: a Systematic Literature Review. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 15(3).
- Bai, C., Kusi-Sarpong, S., & Sarkis, J. (2017). An implementation path for green information technology systems in the Ghanaian mining industry. *Journal of Cleaner Production*, 164, 1105–1123. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.05.151>
- Bose, R., & Luo, X. (Robert). (2012). Green IT adoption: a process management approach. *International Journal of Accounting & Information Management*, 20(1), 63–77. <https://doi.org/10.1108/18347641211201081>
- Buba, A. K., & Ibrahim, O. Bin. (2020). *Adoption of green information technology by decision-makers using behavioural model in nigerian manufacturing industries*. (August).
- Buba, A. K., & Ibrahim, O. Bin. (2021a). Environmental Challenges for Electronic Waste. *BLM2-ICAM4 AN IN TERNATIONAL JOINTE - CONFERENCE*, 243.
- Buba, A. K., & Ibrahim, O. (2021b). *Behavioural Model for Decision-Makers' towards the Intention to Adopt Green Information Technology : A Preliminary Study*. 29(4), 2409–2434.
- Buba, A. K., Ibrahim, O., & Shehzad, H. M. F. (2022). Behavioral intention model for green information technology adoption in Nigerian manufacturing industries. *Aslib Journal of Information Management*, 74(1), 158–180. <https://doi.org/10.1108/AJIM-05-2021-0128>
- Chen, M. F., & Tung, P. J. (2014). Developing an extended Theory of Planned Behavior model to predict consumers' intention to visit green hotels. *International Journal of Hospitality Management*, 36, 221–230. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2013.09.006>
- Dao, V., Langella, I., & Carbo, J. (2011). From green to sustainability: Information Technology and an integrated sustainability framework. *Journal of Strategic Information Systems*, 20(1), 63–79. <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2011.01.002>
- Dedrick, J. (2010). Green IS: Concepts and issues for information systems research. *Communications of the Association for Information Systems*, 27(1), 173–184. <https://doi.org/10.17705/1CAIS.02711>

- Deng, Q., & Ji, S. (2015). Organizational green IT adoption: Concept and evidence. *Sustainability (Switzerland)*, 7(12), 16737–16755. <https://doi.org/10.3390/su71215843>
- Dick, G. N., & Burns, M. (2011). Green IT in Small Business : An Exploratory Study. *Proceedings of the Southern Association for Information Systems Conference, Atlanta, GA, USA March 25th-26th, 2011*, 61–66.
- Erek, K., Loeser, F., Schmidt, N. H., Zarnekow, R., & Kolbe, L. M. (2011). Green IT strategies: A case study-based framework for aligning Green IT with competitive environmental strategies. *PACIS 2011 - 15th Pacific Asia Conference on Information Systems: Quality Research in Pacific*.
- Esfahani, M. D., Nilashi, M., Rahman, A. A., Ghapanchi, A. H., & Zakaria, N. H. (2015). Psychological Factors Influencing the Managers' Intention to Adopt Green IS. *International Journal of Strategic Decision Sciences*, 6(2), 28–56. <https://doi.org/10.4018/ijds.2015040103>
- Gill, A. A. L. I., Ansari, R. H., Iqbal, S., & Asim, J. (2021). Examine the individual's behavioural intentions to use Green Information technology: Moderating role of personality trait conscientiousness. *Journal of Contemporary Issues in Business and Government*, 26(02). <https://doi.org/10.47750/cibg.2020.26.02.162>
- Hardin-Ramanan, S., Chang, V., & Issa, T. (2018). A Green Information Technology governance model for large Mauritian companies. *Journal of Cleaner Production*, 198, 488–497. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.07.047>
- Herrmann, C., Saraev, A., & Scheidt, L. G. (2012). Green IT: A holistic approach for identifying sustainable performance. *Electronics Goes Green 2012+, ECG 2012 - Joint International Conference and Exhibition, Proceedings*.
- Horváthová, E. (2012). The impact of environmental performance on firm performance: Short-term costs and long-term benefits? *Ecological Economics*, 84, 91–97. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2012.10.001>
- Hu, J., Wang, Z., Lian, Y., & Huang, Q. (2018). Environmental regulation, foreign direct investment and green technological progress—evidence from chinese manufacturing industries. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(2), 1–14. <https://doi.org/10.3390/ijerph15020221>
- Jenkin, T. A., Webster, J., & McShane, L. (2011). An agenda for “Green” information technology and systems research. *Information and Organization*, 21(1), 17–40. <https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2010.09.003>
- John, O., Chime, E., Benedict, A., Ekenechukwu, N., Kanayo, E., & Charles, Y. (2018). Green Technology: A Contribution to Sustainable Development in Nigeria. *Current Journal of Applied Science and Technology*, 22(6), 1–6. <https://doi.org/10.9734/cjast/2017/30166>
- Kaboli Chalmardi, M., & Camacho-Vallejo, J. F. (2019). A bi-level programming model for sustainable supply chain network design that considers incentives for using cleaner technologies. *Journal of Cleaner Production*, 213, 1035–1050. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.12.197>
- Lei, C. F., & Ngai, E. W. T. (2013). Green information technologies adoption: A managerial perspective. *Proceedings - Pacific Asia Conference on Information Systems, PACIS 2013*.
- Molla, A. (2009). Organizational motivations for Green IT: Developing and exploring a Green IT matrix and motivation models. *PACIS 2009 - 13th Pacific Asia Conference on Information Systems: IT Services in a Global Environment*.
- Molla, A., & Abareshi, A. (2011). Green IT adoption: A motivational perspective. *PACIS 2011 - 15th Pacific Asia Conference on Information Systems: Quality Research in Pacific*.
- Molla, A., Abareshi, A., & Cooper, V. (2014). Green IT beliefs and pro-environmental IT practices among IT professionals. *Information Technology and People*, 27(2), 129–154. <https://doi.org/10.1108/ITP-10-2012-0109>

- Mouakket, S., & Aboelmaged, M. (2021). Drivers and outcomes of green information technology adoption in service organizations: an evidence from emerging economy context. *Journal of Science and Technology Policy Management*. <https://doi.org/10.1108/JSTPM-09-2020-0137>
- Murugesan, S. (2008). *Harnessing Green IT : Principles and*. (February).
- Navon, A., Machlev, R., Carmon, D., Onile, A. E., Belikov, J., & Levron, Y. (2021). *Effects of the COVID-19 Pandemic on Energy Systems and Electric Power Grids — A Review of the Challenges Ahead*. 1–14.
- Nazari, G., & Karim, H. (2012). Green IT adoption: The impact of IT on environment: A case study on Green IT adoption and underlying factors influencing it. *2012 Proceedings of 17th Conference on Electrical Power Distribution, EPDC 2012*, (2008), 1–7.
- Nomani, A., & Cater-Steel, A. (2014). Barriers to green IT service management: A case study. *20th Americas Conference on Information Systems, AMCIS 2014, 2020*(Fujitsu 2011), 1–13.
- Orazalin, N., & Mahmood, M. (2018). Economic, environmental, and social performance indicators of sustainability reporting: Evidence from the Russian oil and gas industry. *Energy Policy*, *121*(June), 70–79. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.06.015>
- Paul, J., Modi, A., & Patel, J. (2016). Predicting green product consumption using theory of planned behavior and reasoned action. *Journal of Retailing and Consumer Services*, *29*, 123–134. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2015.11.006>
- Petzer, C., McGibbon, C., & Brown, I. (2011). *Adoption of Green IS in South Africa*. (September), 330. <https://doi.org/10.1145/2072221.2072270>
- Ramli, S. A., Chew, B. C., & Saptari, A. (2021). Factors in Adopting Green Information Technology: A Qualitative Study in Malaysia. *Pertanika Journal of Science and Technology*, *29*(3), 1431–1450. <https://doi.org/10.47836/pjst.29.3.12>
- Sarkar, P. K., & Young, L. W. (2009). Managerial attitudes towards Green IT: An explorative study of policy drivers. *PACIS 2009 - 13th Pacific Asia Conference on Information Systems: IT Services in a Global Environment*.
- Scott, M., & Watson, R. (2012). The value of green IT: A theoretical framework and exploratory assessment of cloud computing. *25th Bled EConference - EDependability: Reliable and Trustworthy EStructures, EProcesses, EOperations and EServices for the Future, Proceedings*, 294–308.
- Shahla, A., Yadegaridehkordi, E., Nilashi, M., & Samad, S. (2019). Green Information Technology Adoption: A Systematic Literature Review. *Journal of Soft Computing and Decision Support Systems*, *6*(3), 8–17. Retrieved from <http://www.jsdss.com/index.php/files/article/view/194>
- Tushi, B. T., Sedera, D., & Recker, J. (2014). Green IT segment analysis: An academic literature review. *20th Americas Conference on Information Systems, AMCIS 2014*, (February).
- UNEP FRONTIERS 2018/2019 REPORT. (2019). Emerging Issues of Environmental Concern. In *United Nations Environment Programme*. <https://doi.org/978-92-807-3553-6>
- Zhang, L., Fan, Y., Zhang, W., & Zhang, S. (2019). Extending the theory of planned behavior to explain the effects of cognitive factors across different kinds of green products. *Sustainability (Switzerland)*, *11*(15), 1–17. <https://doi.org/10.3390/su11154222>

SMART SOCKET IOT WITH BLYNK

AHMAD BUKHORY BIN MOHD ADAM
POLYTECHNIC SULTAN SALAHUDDIN ABDUL AZIZ SHAH

YAAKUB BIN OMAR
SUPERVISOR

ABSTRACT

A smart plug is a power plug also known as wall plugs, sockets, outlets, and electrical connectors, which can be fitted between power cords and sockets to function as a remote controlled power switch. As such, smart plugs can be used to make "dumb" electrical equipment "smart" and thereby enable such devices for home automation or building automation purposes. Smart plugs can for example be controlled via a mobile application, a smart home hub or a virtual assistant. Examples of protocols used for communication with smart plugs include Wi-Fi, Bluetooth, Zigbee and Z-Wave. Many smart plugs have a built-in ammeter so that electric energy consumption (measured in kilowatt-hours) of the connected equipment can be monitored. Smart plugs often have a slim profile so as not to hinder access to neighbouring sockets in a wall outlet or power strip. This mini project will link via Blynk application to make sure the user always in safe while using this smart socket.

INTRODUCTION

The first quarter of the 21st century has pushed the 4th industrial revolution with the increasingly widespread internet of things (IoT). One of the most popular applications on IoT is smart home. Smart home as a home which is smart enough to assist the inhabitants to live independently and comfortably with the help of technology is termed as smart home. In a smart home, all the mechanical and digital devices are interconnected to form a network, which can communicate with each other and with the user to create an interactive space.

In presented about the current state and future challenges about smart homes. Even in a few years earlier, said that smart home is just a dream. Smart home applications have been developed by [3,4] that use surveillance cameras to regulate the heating system, control the lights in the room, and control the television channels.

The development of internet technology has caused smart homes to shift from local networks into the Internet network. By using Internet network, homeowners can monitor their home state anywhere as long as they have internet access. Some researchers have developed smart homes using HTTP technology, REST API and Web 2.0 [5,6]. In Service-Oriented Architecture and Internet of Things technology, object interconnects are used to create smart home in [7,8].

With the rapid development of technology and price reductions of devices and sensors make smart home more easily and inexpensively obtained and implemented in a real home. In this paper, we discusses designing a smart home in an easy way on a building that has been established and does not have a smart home installation plan, and has minimal costs through a smartphone.

METHODOLOGY

In designing the smart home, in this study used sensors, actuators, NodeMCU, Raspberry Pi, Smartphones, and Blynk framework are shown in Figure 4. Sensors and actuators are connected to NodeMCU. Each room is installed with one NodeMCU as a client or more depending on I / O requirements designed. In a house the entire NodeMCU is connected wirelessly to the Raspberry pi as a server and is used as a data center and control and bridge between NodeMCU and the internet. With wireless installations, homeowners do not need additional costs for renovation and installation of cables. After connecting to the internet, the homeowner can control and monitor the condition of his home through a smartphone equipped with the Blynk application.

DISCUSSION

The use of NodeMCU as a client and installed in every room in the house makes it easy to install smart home. The ability of NodeMCU to read sensors and execute commands to activate actuators can also run as expected. However, with a minimum power supply installed in the NodeMCU, it is necessary to pay attention to the I / O usage load installed to the NodeMCU so that the NodeMCU works within a standardized range.

The use of Raspberry Pi as a server and data center also has an impact on the cheapness of building a smart home. In addition, if needed Raspberry pi has the ability to control the actuator and read the sensor through its GPIO. With data stored on the raspberry pi storage media, users can track and check events that have been recorded in the log data. However, in order for a system to be more reliable, a backup power supply should be designed in the event of a power failure.

CONCLUSION

In this paper, The control system and home monitoring design has been completed. This paper is mainly focused on the use of WIFI to minimize installation, and the design prototype can be applied to real-time control of home, automation, monitoring and remote system control. In conclusion, the prototype of this IoT-based socket control system (S-IoT) has worked well. The use of IoT systems in this project can also be used without the need for extensive wiring from the control system to the socket, it also allows the socket to be controlled remotely without using wires instead, using the Blynk application on smartphones. The use of sockets manually is still used, with this S-IoT system the user does not have to turn on and off an electrical appliance manually the socket can be controlled using smartphone and Blynk application and current readings and electricity consumption for electrical equipment connected to the socket can be measure. The production of projects using IoT is in line with current technology.

REFERENCES

- V. Dodhia, "Smart Socket ESP8266 Blynk Home Automation Tutorial," *Viral Science*, Sep. 13, 2020. <https://www.viralsciencecreativity.com/post/smart-socket-esp8266-blynk-home-automation-tutorial>
- M. Purushothaman, "SMART SOCKET USING ESP 8266." Available: <http://www.ijred.com/volume4/issue2/IJSRED-V4I2P85.pdf>
- H. Durani, M. Sheth, M. Vaghasia, and S. Kotech, "Smart Automated Home Application using IoT with Blynk App," *2018 Second International Conference on Inventive Communication and Computational Technologies (ICICCT)*, 2018, Accessed: Mar. 23, 2023. [Online]. Available: https://www.academia.edu/39054476/Smart_Automated_Home_Application_using_IoT_with_Blynk_App
- "Smart Socket ESP8266 Blynk Home Automation Tutorial," *www.youtube.com*. <https://youtu.be/HGWTVZah3k4>
- "New Blynk 2.0 project | Smart Extension Plug using NodeMCU with Blynk IoT Apps," *www.youtube.com*. <https://youtu.be/DM8zBGWTTTg>

IOT BASED WHEELCHAIR FALL DETECTION

AINA RAIHANA BINTI MOHD TAHZIM

POLYTECHNIC SULTAN SALAHUDDIN ABDUL AZIZ SHAH, SHAH ALAM, MALAYSIA,

08dep20f2004@student.psa.edu.my

Zabidah binti haron

POLYTECHNIC SULTAN SALAHUDDIN ABDUL AZIZ SHAH, SHAH ALAM, MALAYSIA,

zabidah@psa.edu.my

ABSTRACT

One of the worst things that may happen to a wheelchair user is a fall. The demand for fall detection systems is critical given the growing number of people who use wheelchairs. Human-computer interaction with sensor fusion has been regarded as an effective solution to the fall detection problem because of the rapid development of sensor networks and the Internet of Things (IoT). In this research, a gadget to prevent wheelchair falls is proposed. This wheelchair fall detection system is outlined in a concept designed to identify whether the algorithm's position or that of the user is indicative of a potential fall. The most crucial variable in this study is the tracking of wheelchair users' movements to determine when they need to call for aid from their family or carers. This project makes the claim that it can assist in delivering assistance in the event of an emergency by sensing a person's fall and notifying them via email using a secure app. If there is any significant damage, it can aid in preventing dangers that could endanger life. The MPU6050 6-axis Gyroscope/Accelerometer sensor, which is programmed to control all circuits and their operation, and the ESP8266 nodeMCU wifi module are used to construct this system.

Keyword: IoT,mpu6050 6-axis Gyroscope/Accelerometer sensor, ESP8266 nodeMCU wifi module

INTRODUCTION

A fall is defined as an event which results in a person coming to rest inadvertently on the ground or floor or other lower level. Fall-related injuries may be fatal or non-fatal though most are non-fatal. Falling down is among the major causes of medical problem that are faced by the elderly and disability people. They tend to injured themselves from falling down more often especially when they are living alone. When a falling event occurred, medical attention needs to be provided immediately in order to reduce the risk of faller from getting severe injuries which may lead to death. Based on A fall is defined as an event which results in a person coming to rest inadvertently on the ground or floor or other lower level. Fall-related injuries may be fatal or non-fatal (1) though most are non-fatal. For example, of children in the People's Republic of China, for every death due to a fall, there are 4 cases of permanent disability, 13 cases requiring hospitalization for more than 10 days, 24 cases requiring hospitalization for 1–9 days and 690 cases seeking medical care or missing work/school.

Several technologies have been developed which some utilized webcams to monitor the activities of elderly people. However, the cost of operation and installation is expensive and only applicable for indoor environment. Some user also worried about their privacy issues. Current commercialized device required user to wear wireless emergency transmitter in form of pendant and wristband. This method will restrict the user movement and produce high false alarm due to frequent swinging and movement of the device.

This project proposed a fall detection system which is cost effective and reliable to detect fall and alert nearby healthcare center or relatives for help and support. For fall detection, accelerometer and gyroscope was used to detect acceleration and body tilt angle of the faller respectively. By coupling accelerometer with gyroscope, the accuracy of the system was improved due to reducing in false positives and true negatives. False alarm was minimized due to the device's position mounted on the upper trunk of the user's body. Alert system in form of Short Message Service (SMS) through Gmail was transmitted to the concerned authorities. Moreover, this wearable device requires less implementation cost and provides a quick response. As a result, this fall detection and alert system has the sensitivity and specificity respectively.

A fall detection system also known as an assistive device whose main objective is to alert when a fall event has occurred. In a real-life scenario, they have the potential to mitigate some of the adverse consequences of a fall. Specifically, fall detectors can have a direct impact on the reduction in the fear of falling and the rapid provision of assistance after a fall. In fact, falls and fear of falling depend on each other: an individual who falls may subsequently develop fear of falling and, viceversa, the fear of falling may increase the risk of suffering from a fall. Fear of falling has been shown to be associated with negative consequences such as avoidance of activities, less physical activity, falling, depression, decreased social contact and lower quality of life.

A MPU6050 Micro Electro-Mechanical System (MEMS) with a 3-axis Accelerometer and 3-axis Gyroscope will be used in the IOT-based fall detection project. This makes it easier for us to measure a system's or object's acceleration, velocity, orientation, displacement, and many other motion-related parameters. An accelerometer measures a structure's vibration using electromagnetic sensing in this instance, an aircraft. The vibration's force causes the accelerometer to generate an electrical charge that reflects the amount of force applied. The

rotational velocity or rate of change of the angular position over time, along the X, Y, and Z axes, is measured by the gyroscope.

METHOD

The gyroscope and accelerometer positions, which will fluctuate in response to the wheelchair user's position, make up the first data input. Finally, a web application such as Gmail will also be used to send a note when the height threshold has been exceeded, indicating that the wheelchair user is facing a significant change in his position. The information will be collected by the MPU6050 sensor and will be sent to Blynk Apps through WIFI Module ESP8266 nodeMCU for send notification.

The main controller, as mentioned in the previous chapter, is ESP8266 Wi-Fi Module. The transmitter and receiver will be used to measure the gyroscope and accelerometer angle. The receiving angle data of the user's end will be detected by the MPU6050 6-axis Gyroscope/Accelerometer sensor. The received data is then send to the , the ESP8266 Wi-Fi Module processes data from the sensor, and the data is then sent to a Wi-Fi module. It is a Wi-Fi module and one of the major platforms for the Internet of Things. It can send data to the IoT cloud or web server.

With the Proteus programme, by simulating the circuit in this project. The Arduino software is the next piece of software we utilise to design the coding for our project. Proteus has the ability to design a circuit before we start prototyping. By simulating the circuit and ensuring that current flows into every component we have, this software can help us. This is also to make sure that each component performs as it should. Because it enables us to test the programme in software before testing it on the prototype, it can also assist us in protecting our component from overvoltage because it allows us to test it in software before testing it on the prototype.

FINDINGS

Fall detection sensor system uses a sensor device, a hardware that detects the body position and motion, which then communicates with the system (the software part) to send out an emergency SMS to the contact person if falling is detected. design an android-based fall detection sensor system at affordable cost for the elderly in Malaysia. Some limitations of this system are the threshold value setting of the system, the system will only detect freefall when the threshold value during freefall is match with the threshold value set in the system. If the threshold value during freefall is less than the threshold value set in the system, the system will not detect freefall because the condition does not fulfil.

Development in the fields of wireless sensor technology and smart phones have paved a new way to the wearable fall detection system. As there are many ongoing efforts that are taking place in the field of patient fall detection system [PFDS] especially on the wheelchair. Various researchers have used ADXL335 accelerometer sensor which leads to the complexity of the system and the technologies for monitoring a person position on the wheelchair. Furthermore, an IoT Cloud based Patient Fall Detection System (PFDS) using tilt sensor SW-520D, Texas Instruments CC3200 and GSM module for wireless communication that includes Geo Tagging. The developed system is less complex, reliable and cost-effective.

In producing this project, we can also use the Arduino platform which processes the signal from the sensor. The Arduino UNO was chosen due to its cost and effectiveness. The accelerometer MPU-6050 was chosen due to its low cost, easy to mount and requires only 3-analogue connections with less power consumption, taking up to 5V. The chip has a 6-axis device that combines a 3-axis gyroscope, 3-axis accelerometer, and a Digital Motion Processor (DMP) which processes the data inside. DMP helps lower system power consumption by allowing the system processor to read the sensor data in bursts and then enter a low-power mode as the MPU collects more data.

In addition, the use of a single sensor such as an accelerometer can be used as a device that measures the acceleration or rate of change of velocity of a body in its instantaneous rest frame. Single-axis and multi-axis models of the accelerometer are available to detect the magnitude and direction of the proper acceleration, as a vector quantity. Data from accelerometers can be used in machine learning, statistical models or threshold-based for fall detection. The prototype used Bluetooth technology to communicate with the main computer which processes the data, constraining the versatility of the device.

Other than that, the use of accelerometer and gyroscope sensor and a load sensor in the case of wheelchair. These sensors measure the orientation of the person, their speed and their weight. These sensors are calibrated under standard conditions and when a person falls down, and a threshold is determined. These threshold values are taken as a reference value to compare against the incoming readings from the sensors. If a major deviation is measured from the reference value, then we can assume that the person has fallen. Since the main aim is to provide help to the person as soon as possible an alert is sent to the concerned person in the form of a message informing them about the condition. An alarm also goes off to notify people nearby to get their attention and receive help.

Next, the used accelerometer and gyroscope sensors to monitor and detect movement in the user. The accelerometer and gyroscope sensors that function to take every movement of the elderly and supported by GPS technology in getting the coordinates in order to be able to monitor the falling movement of elderly people. The sensors will place on the right side of the waist, in the form of a box that has Accelerometer sensor and Gyroscope. When the user is on the move, the application will retrieve the Accelerometer and Gyroscope data. After that, the system receives input in the form of coordinates to be provided by GPS Module, and SIM 800L mounted on Arduino and sensor MPU6050. Elderly coordinates are obtained from GPS Modules that have been assembled on Arduino.

CONCLUSION and DISCUSSION

Finally, IOT-based wheelchair fall detection can assist in alerting users when they are in danger of slipping from their position. Thus, this can help them in an emergency. Additionally, it can result in cost savings when producing this project as well as new innovations in repair. Furthermore, records and data analysis allow for the saving and determination of whether or not a user is in danger of falling from his or her seated position. It is thus

demonstrated that IOT development is advancing over time and that product manufacturing is becoming more innovative. Moreover, it is possible to use gyroscope and accelerometer sensors in applications where the three axes are measured and the data is decoded for analysis. This ensures that the output is accurate and that there is less chance of a false notification occurring.

RECOMMENDATIONS

The majority of the projects that can be seen in the past use a lot of hardware equipment and have a high production cost, so the next project should incorporate some innovation in the fall detection project. A person's movement can also be detected thanks to the use of more advanced sensors that produce more accurate data. Smartphone-based fall detection and rescue systems are examples that can be used. These are good alternatives to embedded-system-based solutions. Smartphones are a great option for creating fall detection systems due to their wide availability, affordability, availability of all types of motion sensors, network connectivity, good battery life, and widespread use of smartphones. The majority of wearable fall detection systems with multiple sensors are waist- or chest-mounted. Only indoors, multiple sensor-based solutions that combine wearable and stationary sensors may be more useful for mass monitoring in nursing homes, hospitals, care facilities, etc..

ETHICAL TEXT

Independent-living seniors and people with disabilities have a high likelihood of falling and getting injured. Because no one is aware that the person is falling and becoming unconscious, the faller may sustain more serious injuries. If a falling incident occurs, it is crucial for a response and rescue time. Several technologies are available to assist in detecting falls in elderly people. Another of the systems that detected falls used a webcam to watch elderly people's activities and detect falls. However, only indoor environments can use it because of the high cost of installation and operation. Then, since detecting falls is rather expensive for all tiers of society, improvements must be made to lower that cost rate. The majority of the time, commercially available fall detection systems require the user to wear a wireless emergency transmitter, such as a pendant, necklace, or wristband. Wearable technology has limitations, such as the tendency of elderly people to forget to wear them or their inability to use them after falling asleep. A device that can detect falls and automatically call for assistance without the user having to press a button is thus necessary. In this article, the journal writing rules, publication principles, research and publication ethics, and journal ethical rules were followed. The responsibility belongs to the author ,Aina Raihana Binti Mohd Tahzim for any violations that may arise regarding the article.

REFERENCES

“MPU6050 Accelerometer and Gyroscope with Arduino Uno,” ProteShea, Jul. 04, 2019. <https://proteshea.com/mpu6050-accelerometer-and-gyroscope-with-arduino-uno/>

“A fall detection system based on Arduino, Windows and Azure,” Arduino Project Hub, 2015. <https://create.arduino.cc/projecthub/JiongShi/a-fall-detection-system-based-on-arduino-windows-and-azure-2c03cf>

B. Siregar, U. Andayani, R. P. Bahri, Seniman, and F. Fahmi, “Real-time monitoring system for elderly people in detecting falling movement using accelerometer and gyroscope,” Journal of Physics: Conference Series, vol. 978, p. 012110, Mar. 2018, doi: 10.1088/1742-6596/978/1/012110.

“MPU6050 Accelerometer and Gyroscope Module,” Components101. <https://components101.com/sensors/mpu6050-module#:~:text=The%20MPU6050%20is%20a%20MicroWorld> Health Organization, “Falls,” Who.int, Apr. 26, 2021. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/falls>

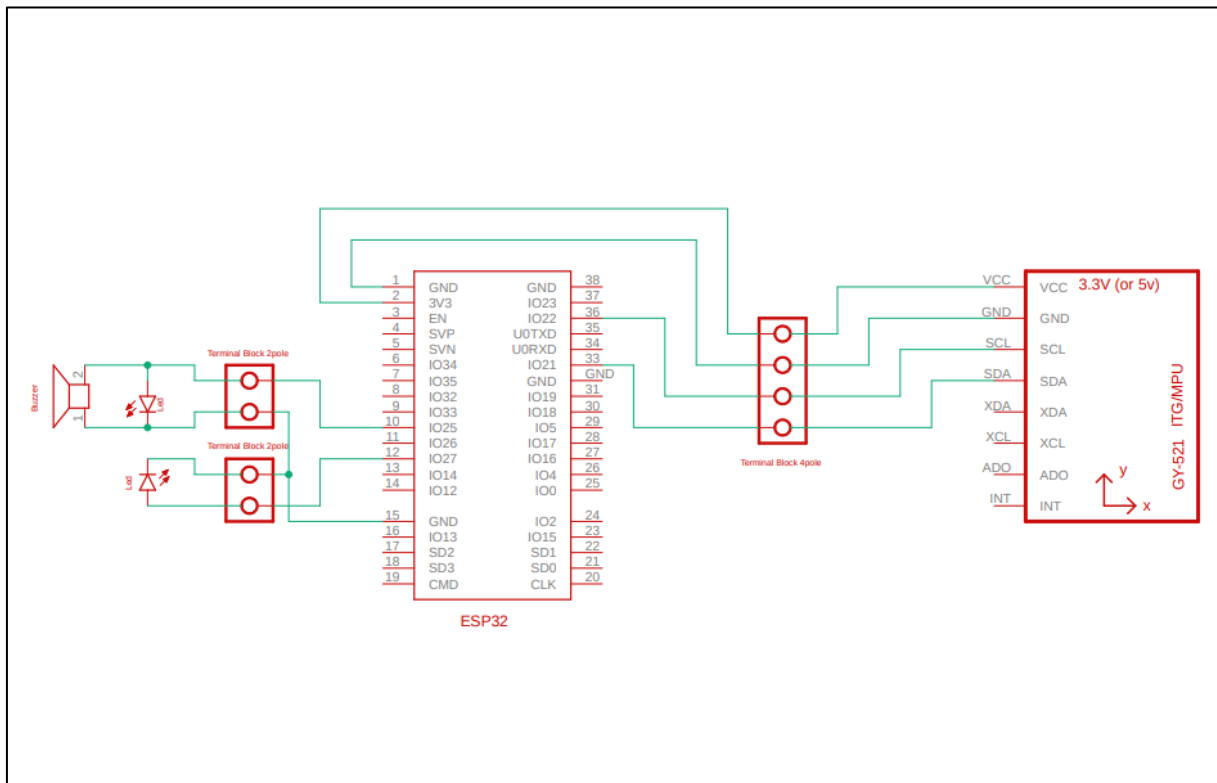
M. Lab, “ESP32 Fall Detection using MPU6050 with Email Alerts,” Microcontrollers Lab, Dec. 06, 2021. https://microcontrollerslab.com/esp32-fall-detection-mpu6050-email-alerts/#How_the_Code_Works

“esp32-dht22.ino - Wokwi Arduino and ESP32 Simulator,” wokwi.com. <https://wokwi.com/projects/322410731508073042>

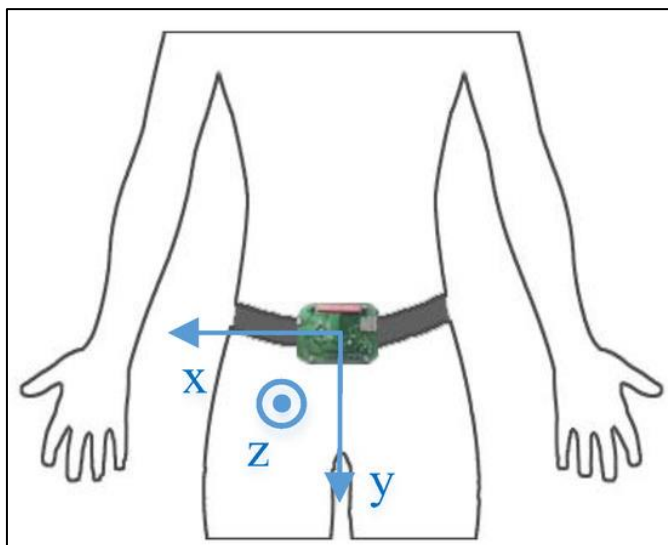
HowToMechatronics, “Arduino and MPU6050 Accelerometer and Gyroscope Tutorial- HowToMechatronics,” HowToMechatronics, Apr. 09, 2019. <https://howtomechatronics.com/tutorials/arduino/arduino-and-mpu6050accelerometer-and-gyroscope-tutorial/>

Arun Faisal, T. Waluyo Purboyo, and A. Siswo Raharjo Ansori, “A Review of Sensor and Gyroscope Sensor in IMU Sensors on Motion Capture,” Journal of Engineering and Applied Sciences, vol. 15, no. 3, pp. 826–829, Nov. 2019, doi: 10.36478/jeasci.2020.826.829.

APPENDIX

Appendix 1

Appendix 2

THE DEVELOPMENT OF DRINKING WATER MONITOR

AMANINA YASIRAH BINTI SATAR

Politeknik Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia, amaninayasirah@gmail.com

MARIANA BINTI ROSDI

Politeknik Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia, annemariarose77@gmail.com

ABSTRACT

In recent years, there has been a growing awareness of the importance of drinking water monitoring. water can bring a lot of impact to our life and it is essential for maintaining proper hydration levels in the body. Drinking water helps to stay hydrated can help to improve physical performance by preventing fatigue and improving endurance and also improve cognitive function, including memory, focus, and alertness. Therefore, drinking water monitor is very important to be implemented in every home. In previous research show that water purifiers are used to remove impurities and contaminants from water. Next, water dispensers are used to provide clean drinking water to people in offices, schools, and homes. These machines often have built-in filters and coolers to ensure that the water is clean and refreshing. From the analysis shows that 80% of people agreed with drinking water monitor meanwhile 20% disagreed. Next, 80% of people choose house to establish the project meanwhile 20% choose office. 100% are agreed that sufferers of chronic diseases should use drinking water monitor. Plus, the ultimate function of a drinking water monitor is to protect public health. By ensuring that drinking water meets or exceeds established standards, drinking water monitors help to prevent waterborne illnesses and promote public health.

Keywords: Drinking, water monitor, arduino.

INTRODUCTION

The quality of drinking water is critical to human health, yet many communities struggle with water quality issues. Contaminants such as bacteria, viruses, and chemicals can enter drinking water sources through a variety of ways, including natural occurrences, human activities, and environmental factors. These contaminants can cause serious health problems, including waterborne illnesses, which can be especially harmful to vulnerable populations such as children, the elderly, and people with weakened immune systems. While many communities have established water quality regulations and monitoring programs, there are still significant gaps in the ability to detect and respond to changes in water quality. Traditional water quality monitoring methods are often time-consuming and labor-intensive, and may not provide real-time data on changes in water quality. As a result, water quality issues may go undetected for long periods, leading to potential health risks. Furthermore, many communities lack the resources and infrastructure needed to establish effective water quality monitoring programs. This is especially true in low-income areas or rural communities where access to clean water is already limited. The lack of effective and efficient drinking water monitoring systems is a significant problem that needs to be addressed. Developing and implementing reliable and efficient drinking water monitoring systems is critical to ensuring that people have access to safe and clean drinking water. Such systems will enable water managers and authorities to detect changes in water quality in real-time, take necessary actions to prevent contamination, and ensure that drinking water meets established standards. Addressing this problem will require collaboration between water managers, authorities, and communities to establish effective monitoring programs that prioritize public health and safety.

METHOD

Drinking water monitor are to design and implement an innovative water quality monitoring system that is reliable, efficient, and cost-effective sufferers of chronic diseases such as diabetic, high blood pressure and others. The drinking water monitor will aim to address the challenges associated with traditional water quality monitoring methods, such as the lack of real-time data and the high cost of implementation and maintenance. The system will involve in developing and testing a new water quality monitoring system that utilizes advanced sensors and data analysis techniques. The system are designed to provide real-time data on water quality parameters such as pH, turbidity, temperature, and dissolved oxygen levels. The collected data would be transmitted to a central control unit, where it would be analyzed and processed. The control unit are use to alert water managers or authorities to any changes in water quality, enabling them to take necessary actions to prevent contamination. To ensure the system's effectiveness, drinking water monitor will involve rigorous testing in a variety of real-world environments. The system's performance will be evaluated based on its ability to provide accurate and timely data, its ease of use, and its cost-effectiveness. Drinking water monitor will include developing a user-friendly interface that allows water managers to monitor water quality in real-time and view historical data. The interface will provide tools for data analysis and reporting, enabling water managers to make informed decisions and take proactive measures to maintain safe drinking water. The drinking water monitor will

include developing a user-friendly interface that allows water managers to monitor water quality in real-time and view historical data. The interface will provide tools for data analysis and reporting, enabling water managers to make informed decisions and take proactive measures to maintain safe drinking water. The drinking water monitor's success will be measured by the system's ability to detect and alert water managers to any changes in water quality in a timely manner. The drinking water monitor will also be evaluated based on its efficiency, reliability, and cost-effectiveness. Ultimately, the significant project for a drinking water monitor aims to ensure that people have access to safe and clean drinking water, which is essential for maintaining good health and well-being. By implementing an innovative water quality monitoring system, communities can address the challenges associated with traditional monitoring methods and provide safe drinking water to their resident.

Block diagram for drinking water monitor:

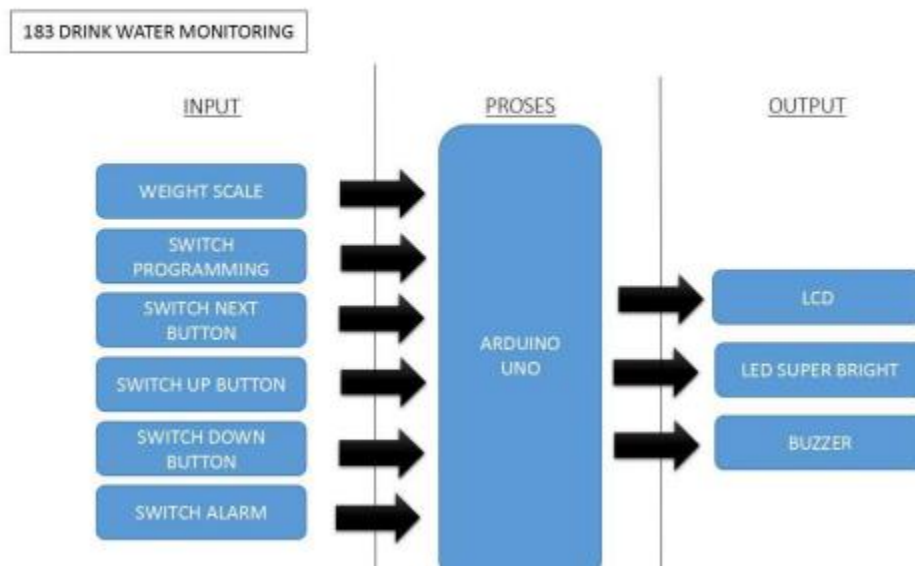
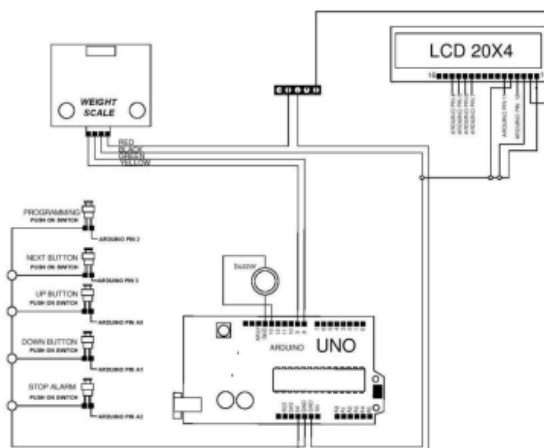

Figure 2 : Circuit diagram of drinking water monitoring system.

FINDINGS

This project involves questionnaires for the patient who need to drink water based on schedule. 60% of respondents choose more than 8 glasses per day meanwhile 40% of respondents choose less than 8 glasses per day. To conclude that, we are suppose to drink water more than 8 glasses per day because water can help to maintain our health. This is may due to some poeple are too busy untill they forgot to drink water or Some people may simply not enjoy the taste of water, which can make it difficult to maintain a habit of drinking water consistently. As a human being, we should drink water more than 8 glasses per day to keep our body stay hydrated. 80% of respondents choose yes meanwhile 20% choose no. This is reasonable because from the studies, their bodies become less efficient at regulating fluid levels. Additionally, some elderly may have decreased thirst sensations, which can make it more difficult for them to stay hydrated. Drinking more water can help prevent dehydration, which can lead to a variety of health problems. people with chronic diseases such as diabetes need to drink enough water every day? 100% of respondents choose yes. This is because, people with chronic diseases should drink a lot water everyday to maintaining their health. For example, Chronic diseases like hypertension can be controlled by staying hydrated. Drinking plenty of water helps to maintain blood volume, which can help regulate blood pressure. Next, Kidney disease patients need to drink enough water to flush out toxins from their body. Water helps to maintain proper kidney function, which is essential in removing waste products from the body. A device that helps a person drink water at an adequate rate be implemented say 80% of the respondents choose yes while the rest choose no. This may due to Drinking enough water is essential for good health. A device that reminds people to drink water regularly could help reduce the risk of dehydration, which can cause a variety of health problems. Plus, A device that reminds people to drink water regularly could be very convenient for those who lead busy lives or have a lot on their minds. Drinking water monitor need to be implemented where 80% of respondents choose yes while the rest choose no. A drinking water monitor could include a reminder system to prompt individuals to drink water throughout the day, which could be particularly helpful for those who have busy or stressful schedules and may forget to drink enough water.

CONCLUSION and DISCUSSION

The development of drinking water monitor is an important step towards ensuring access to safe and clean drinking water. With the growing concerns over water quality and safety, the need for effective water monitoring systems has become increasingly apparent. The drinking water monitor is a device that can measure various parameters such as pH, turbidity, temperature, and chlorine levels to detect any potential contamination or quality issues. The development of the drinking water monitor involves several stages, including designing the hardware and software, selecting appropriate sensors, and testing the system in different environments. The device must be accurate, reliable, and user-friendly, with the ability to collect and store data for analysis and reporting. The use of such monitoring systems can help to identify potential issues before they become major problems, allowing for timely interventions and preventive measures. This can lead to a reduction in waterborne diseases and improved public health outcomes. Moreover, such monitoring systems can provide important data to water managers, enabling them to make informed decisions about water treatment and distribution.

In conclusion, the development of drinking water monitors is a critical step towards ensuring access to safe and clean drinking water. By providing real-time data on water quality and safety, such systems can help to identify potential risks and improve public health outcomes. Further research and development are needed to improve the accuracy and functionality of these devices, and to ensure their widespread adoption in different settings.

RECOMMENDATIONS

According to the findings of the study, Here are some recommendations related to the development of drinking water monitors:

Improve sensor technology: Continued research and development of sensor technology can improve the accuracy and reliability of drinking water monitors. This can help to detect a wider range of contaminants and provide more detailed information about water quality parameters.

Increase data storage and analysis capabilities: Drinking water monitors should be designed to store and analyze data over a longer period of time. This can help to identify trends and patterns in water quality, which can inform water management decisions.

Incorporate machine learning and artificial intelligence: The use of machine learning and artificial intelligence can enhance the accuracy and functionality of drinking water monitors. These technologies can help to identify patterns and trends in water quality data, and provide early warning of potential water quality issues.

Improve affordability and accessibility: Drinking water monitors should be affordable and accessible to a wide range of users, including households and small communities. This can be achieved through the development of low-cost and user-friendly devices.

Encourage the use of drinking water monitors: Efforts should be made to promote the use of drinking water monitors among water managers, regulators, and the general public. This can be achieved through awareness campaigns, training programs, and the provision of incentives for adopting such systems.

Overall, the development and widespread adoption of drinking water monitors can help to improve access to safe and clean drinking water, and reduce the risks of waterborne diseases.

Regenerate response

REFERENCES

"Development of a low-cost, portable, and smartphone-based colorimetric sensing platform for drinking water quality monitoring" by Dong Hun Park and Seokheun Choi. This article describes the development of a low-cost and portable drinking water monitor that uses a smartphone-based colorimetric sensing platform. (Sensors and Actuators B: Chemical, 2019)

"Development of a real-time monitoring system for drinking water quality using wireless sensor networks" by Kyung Ho Lee and Sung-Han Sim. This article describes the development of a real-time monitoring system for

drinking water quality using wireless sensor networks. The system was designed to monitor parameters such as pH, temperature, and turbidity. (Journal of Environmental Management, 2017)

"Real-time monitoring of drinking water quality using an electrochemical sensing platform" by Wei Qiu, Jianfeng Wu, and Bin Hu. This article describes the development of a real-time drinking water monitoring system that uses an electrochemical sensing platform to detect chlorine levels. (Sensors and Actuators B: Chemical, 2015)

"Smartphone-based colorimetry for the determination of free chlorine in drinking water" by Nga Yu Hoi, Marco Laurenti, and Kevin C. Ng. This article describes the development of a smartphone-based colorimetric system for monitoring free chlorine levels in drinking water. (Analytical Methods, 2016)

"Development of an IoT-based water quality monitoring system for real-time water quality management" by Hyun-Kyu Lim and Kwang-Ryul Kim. This article describes the development of an IoT-based water quality monitoring system for real-time water quality management. The system was designed to monitor parameters such as pH, temperature, and dissolved oxygen. (Journal of Sensors, 2020)

DOOR LOCK SYSTEM USING ARDUINO UNO

AMMAR MUHAIMEEN BIN KAMARULZAMAN

Polytecnic Sultan Salahuddin Abdul Aziz Shah, Selangor, Malaysia, ammarmuhaimeen12@gmail.com

ENCIK YAKKUB BIN OMAR

Polytecnic Sultan Salahuddin Abdul Aziz Shah, Selangor, Malaysia, ammarmuhaimeen12@gmail.com

ABSTRACT

The RFID Door Lock is a lock that is simple to install and allows the user to easily lock and unlock doors. It will contain a RFID reader/writer and a magnetic door lock for simple use. All the user will need is an RFID tag to be able to unlock and lock the door. A LED will be used to let the user know when the door is in fact locked. The components included in the module are small and compact. Additionally, the door lock is simple and easy to install. It does not require the consumer to disassemble the door or doorframe as the door lock are merely attachments. This is also leaves the consumer with the option of using their original lock and key if they so choose. All in all, this RFID door lock should be a simple and cost effective upgrade to the average consumer's security and convenience.

INTRODUCTION

The project that we will be working on is an RFID door lock that will be available to the general public at an affordable price. The goal of this project is to create a more convenient way to unlock your door than the traditional key. In the key's place is an RFID tag that will unlock the door by proximity. However, the improvements of this RFID door lock must outweigh the complications of implementation. The list of customer needs (in the Requirements and Specifications section) was constructed with that fundamental goal in mind. The design consists of two components. The first component is the actual door lock that must be installed in the doorframe. This will be controlled by a magnetic lock and will need to be powered. The second component is a relatively small module that you can install anywhere near the door. This module is responsible for the RFID sensing. Chapter 2 goes over the requirements and specifications determined for the RFID door lock. The requirements are inspired by surveys of various groups as well as personal interest. The specifications are designed in order to meet these requirements. These are created before the actual design of the RFID door lock had been created so the requirements and specifications may not exactly meet the final product. However, the final product is still designed with these ideas in mind. In the Functional Decomposition (Chapter 3), the design of the final product is shown and explained. This chapter also documents the tests and complications confronted throughout the design. The design is split into 5 modules which were tackled individually until finally bringing the whole product together. The necessity of each module is included

OBJECTIF

RFID locker locks offer convenient installation, as the tag card is easy to use and more convenient to carry around compared to keys. RFID locker lock key cards can be carried in your wallet or clipped to your shirt. Unlike magnetic stripe cards, the RFID key cards do not need to make physical contact with the locker locks. One only has to come close enough to the reader to trigger the system and unlock the door. This feature is quite useful, especially when a person is carrying a number of boxes or luggage. While magnetic stripe locks can only be opened by using a key card, RFID locker locks can be opened not only by a card but also through mobiles. As the RFID uses wireless technology to trigger the lock system, Bluetooth Low Energy (BLE) technology can also be used to access the locks. Therefore, if you find carrying a key card cumbersome, you can register your smartphone as the key and open RFID locker locks easily using your phone. Many organizations these days install RFID locker locks and RFID Mobile Access Locks to ensure enhanced safety and security of the employees and the establishment as a whole. Keys might often be misplaced or lost by individuals. Key card are less likely to of getting lost, damaged, or stolen. Even if a person loses a key card, it is much easier, cheaper, and faster to create a new one than replacing a lost key. Moreover, RFID locks with mobile access can be opened by a smartphone, eliminating the need for a key card as well.

METHODOLOGY

Nowadays, many different technologies are used to the electronic door lock using RFID and password based on Arduino UNO. The main processes of this paper are checking ID card and password. If all state is true after checking, solenoid is unlocked. If ID card is true, yellow LED is ON, that is permit to press password on keypad, if both ID card and password are true green LED is ON and solenoid unlock. If ID card is false, red LED is ON and solenoid is locked. When pressed keypad of * and # key, solenoid was changed unlock state to lock state. MFRC522 reader module is used to build a test circuit, to open and close a lock. Use a master key card to add or remove access to different tags, and create a simple LED read out to talk about the system. Finally, a solenoid acts as the lock, and a MOSFET to safely trigger it ON and OFF using Arduino. RFID door lock mechanism in some hotels and other places, where no need a key to unlock the room. ID card needs to put it in front of a RFID reader box and the lock gets unlocked with a blink of LED. This RFID door lock made easily at home and can install it in any door. This door lock is just electrically operating door lock which gets open when apply some voltage to it. It can be approached by software only, hardware only or the combination of software and hardware.

LIMITATION

This RFID DOOR LOCK ACCESS CONTROL can solve many problems. One of them is to be able to save time, when using a key and the movement will be slower and waste a lot of time to open the lock or handle, in terms of security it will be more guaranteed because when robbers or looters want to commit a crime, security will be more guaranteed because the door can open faster and faster to enter the door.

CONCLUSION and DISCUSSION

The RFID Door Lock is a very cheap and affordable design that allows convenience and security for users. The design is relatively small and easy enough to install with just a couple of screws. Of course there are additional features that can be added in order to improve the system as a whole. However, it is important to note the cost of the improvement should be taken into consideration. The following are a few ideas that can be implemented without adding much cost to the design as a whole. These are just a few of the ideas for the RFID Door Lock in which improvements can be made to further improve both the security and convenience of the product.

The first addition is strictly a change in the code. As of now, the RFID reader used is linked to the tag and card reader. However, either by adjusting the code or using a different RFID reader, one should be able to read the RFID code of the individual tags and cards. This will allow for more options in terms of how the user wants the security to be set up. By reading the specific RFID codes, you can change the accepted keys and also deny access for certain keys. Another additional addition code is responses to potential brute force. A common technique in which people use to hack digital door locks is using a variable RFID card that changes its pattern rapidly until it finds the correct pattern. To counter this, you can implement a response from the Arduino if the wrong RFID pattern is read more than X amount of times. For example, you can stop accepting any patterns after X amount of times or require a reset in order to unlock the door.

An example of a physical improvement is adding the ability to run on 9V batteries. This gives albeit a limited amount of security in case of a power outage. Because of the inverting amplifier design, even when disconnected with the Arduino, the door lock has the ability stays locked. But in order for the door to stay locked, it still needs a power supply. If the door is powered by a 9V power supply when disconnected from the power supply, you can keep the door locked and that'll give the owners time to respond before they're house is left unprotected. With 9V batteries, Arduino should be capable of being powered as well allowing the correct RFID card to still unlock the door.

REFERENCES

- [1] R. Ting and M. Keane, "RFID Door Lock," 2014. Available: <https://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1267&context=eesp>
- [2] admin, "RFID Door Lock System using Arduino and RFID Module» ElectroDuino," *ElectroDuino*, Apr. 11, 2022. <https://www.electroduino.com/rfid-door-lock-system-using-arduino-and-rfid-module/#:~:text=The%20RFID%20Redder%20Module%20is>
- [3] R. Ting and M. Keane, "RFID Door Lock," *Electrical Engineering*, Jun. 2014, Accessed: Mar. 22, 2023. [Online]. Available: <https://digitalcommons.calpoly.edu/eesp/250/>
- [4] Dejan, "How RFID Works and How To Make an Arduino based RFID Door Lock," *HowToMechatronics*, May 09, 2017. <https://howtomechatronics.com/tutorials/arduino/rfid-works-make-arduino-based-rfid-door-lock/>

İSRAİL'İN SİYASİ YAPISI VE HÜKÜMET SİSTEMİNİN TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ ÜZERİNE ETKİSİ

Dr. Arif ÇELİK

Keele Üniversitesi, Staffordshire, Birleşik Krallık, a.celik@keele.ac.uk

ÖZET

Türkiye-İsrail ilişkilerinin yirminci yüzyılın ortasından itibaren izlediği inişli-çıkışlı seyrin sebepleri arasında genellikle Filistin sorunu veya Soğuk Savaş dönemindeki küresel güç dengeleri ve stratejik öncelikler gibi faktörler sayılmaktadır. Ülke içi siyasi-ideolojik eğilimlerin, bir başka deyişle hangi siyasi görüşe sahip kesimlerin iktidarda olduğunun da tabiatıyla ikili ilişkilere tesir ettiği, kimlikçi yaklaşımları benimseyen akademisyenlerce genel kabul görmektedir. Ancak literatürde üzerinde nispeten az durulan bir husus, siyasi yapı ve hükümet sisteminin kurduğu düzenin, dolaylı da olsa iki ülke ilişkilerine olası etkileridir. Bu çalışmada, İsrail'in siyasi yapısı ve hükümet sisteminin Türkiye-İsrail ilişkilerine olan etkisi incelenecektir. İsrail'deki siyasi yapının "yönetimde istikrar" rağmen "temsilde adalet" ilkesini ön plana çıkarması, istikrarsız koalisyon hükümetlerinin kurulmasına yol açmakta; bu durum, aşırı sağcı küçük partilerin, parlamentodaki sandalye sayılarının çok ötesinde bir siyasi güce kavuşmalarına sebep olmaktadır. Böylece yönetimde söz sahibi olan aşırı sağcı partiler, tabiatıyla, İsrail hükümetinin Filistinlilere yönelik katı politikalar izlemesine ve dolayısıyla Türkiye ile ilişkilerin zaman zaman gerginleşmesine yol açmakta ve netice itibarıyla Türkiye-İsrail ilişkilerinin inişli-çıkışlı bir seyir izlemesinde rol oynamaktadır. Bu çalışmanın temel tezi, İsrail'deki siyasi yapının, aşırı sağcı küçük partilerin sadece hükümetin kurulması aşamasında değil, hükümet kurulduktan sonra dahi koalisyondan ayrılma tehdidi ile isteklerini büyük partilere kabul ettirebilmelerine olanak tanıdığı, dolayısıyla bu durumun Türkiye ile ilişkilerin inişli-çıkışlı seyrine en azından katkıda bulunduğu yönündedir. Bahsekonu tezi izah sadedinde, 2010 yılında Türkiye ile İsrail arasında yaşanan ve literatüre "alçak koltuk krizi" olarak geçen hadise örnek olay olarak incelenecektir. Sözkonusu örnek olay incelemesinde, aşırı milliyetçi sağ kanat bir siyasi parti olan, Avigdor Lieberman liderliğindeki "İsrail Evimiz" partisinin Türkiye'ye yönelik olarak İsrail'in izlediği diplomatik tutum üzerindeki etkisi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İsrail, Siyasi Yapı, Hükümet Sistemi, Alçak Koltuk Krizi.

THE IMPACT OF ISRAEL'S POLITICAL STRUCTURE AND SYSTEM OF GOVERNMENT ON TURKEY-ISRAEL RELATIONS

ABSTRACT

The fluctuating nature of Turkey-Israel relations since the mid-twentieth century is generally attributed to factors such as the Palestinian issue or global balances of power and strategic priorities during the Cold War. It is generally accepted by scholars who adopt a constructivist approach that domestic political-ideological tendencies, i.e. which political factions are in power, naturally affect bilateral relations. However, a relatively less emphasized issue in the literature is the possible, albeit indirect, effects of the political structure and the order established by the governmental system on bilateral relations. This paper will analyze the impact of Israel's political structure and governmental system on Turkey-Israel relations. The fact that Israel's political structure prioritizes "justice in representation" over "stability in government" paves the way for the establishment of coalition governments in which small extreme right-wing parties achieve far more political power than they would have had according to the ratio of their parliamentary seats. Such a situation, naturally, leads Israeli government to pursue harsher policies towards Palestinians and causes strained ties with Turkey from time to time and thus have a role in the fluctuating nature of the relationship between Turkey and Israel. The main thesis of this study is that the political structure in Israel allows small far-right parties to impose their demands on the major parties not only during the formation of the government but even after the government is formed by threatening to leave the coalition, and that this situation at least contributes to the fluctuating course of relations with Turkey. In order to explain this thesis, the incident between Turkey and Israel in 2010, which has been referred to in the literature as the "low chair crisis", will be analyzed as a case study. This case study will focus on the influence of the ultra-nationalist right-wing political party named "Israel Our Home" led by Avigdor Lieberman, on Israel's diplomatic stance towards Turkey.

Keywords: Turkey, Israel, Political Structure, Governmental System, Low Chair Crisis.

GİRİŞ

Türkiye-İsrail ilişkilerinin yirminci yüzyılın ortasından itibaren izlediği inişli-çıkışlı seyrin sebepleri arasında genellikle Filistin sorunu veya Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi küresel güç dengeleri ve stratejik öncelikler gibi faktörler sayılmaktadır (Bazı örnekler için bkz. Inbar, 2012; Bengio, 2010; Oğuzlu, 2010; Lochery, 1998). Ülke içi siyasi-ideolojik eğilimlerin, bir başka deyişle hangi siyasi görüşe sahip kesimlerin iktidarda olduğunun da tabiatıyla ikili ilişkilere tesir ettiği, kimlikçi yaklaşımları benimseyen akademisyenlerce genel kabul görmektedir (Aras, 2000, Bacık, 2001; Balcı ve Kardaş, 2012; Bozdağlıoğlu, 2003; Kösebalaban, 2010; Ovalı ve Bozdağlıoğlu, 2012; Yavuz, 1997). Ancak literatürde üzerinde nispeten az durulan bir husus, siyasi yapı ve hükümet sisteminin kurduğu düzenin, dolaylı da olsa iki ülke ilişkilerine olası etkileridir. Bu çalışmada, literatürdeki bu boşluğun doldurulması amacıyla, İsrail'deki siyasi yapı ve hükümet sisteminin Türkiye-İsrail ilişkilerine etkisi incelenecektir. Çalışmanın temel tezi, İsrail'deki siyasi yapının, aşırı sağcı küçük partilerin sadece hükümetin kurulması aşamasında değil, hükümet kurulduktan sonra dahi koalisyondan ayrılma tehdidi ile isteklerini büyük partilere kabul ettirebilmelerine olanak tanıdığı, dolayısıyla bu durumun Türkiye ile ilişkilerin inişli-çıkışlı seyrine en azından katkıda bulunduğu yönündedir. Çalışmada bu hipotezin test edilmesi amacıyla olay incelemesi metodu uygulanacak, bu bağlamda 2010 Ocak ayında yaşanan "alçak koltuk krizi" irdelenecektir.

İsrail'in siyasi yapısının nasıl teşekkül ettiğini anlamak için öncelikle bu ülkenin kısa tarihçesine değinmek yerinde olacaktır. Yahudiler bugünkü İsrail topraklarındaki varlıklarını M.Ö. 1000 yılı civarında "Kral Davud"un ve ardından onun oğlu "Kral Süleyman"ın Kudüs'te ilk mabedi inşa etmesine kadar götürmektedir. M.Ö. 722'de Asuriler ve M.Ö. 568'de Babiller bölgeyi işgal etmiştir. Ardından Roma İmparatorluğu (M.Ö. 63- M.S. 313) bölgeyi işgal ederek adını "Filistin"e çevirmiş ve buradaki Yahudileri sürgüne tabi tutmuştur. Daha sonrasında bu bölge Bizans (313-636), Arap (636-1099), Haçlı (1099-1291), Memlük (1291-1516) ve Osmanlı Devleti (1517-1917) idaresi altında kalmıştır.

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında Yahudiler içinde "Siyonizm" adında dini ve siyasi bir hareket teşekkül etmiştir. Bu akım, yüzyıllar boyunca azınlık olarak yaşadıkları toplumlar içinde zaman zaman baskı ve göçlere tabi tutulan Yahudi toplumunun artık kadim topraklara geri dönerek kendi devletini kurması gerektiği tezini savunmuş ve bu amaçla bugünkü İsrail topraklarına Avrupa ve Rusya'dan Yahudilerin büyük topluluklar halinde göç etmesini teşvik etmiş ve kolaylaştırmıştır. Bu şekilde 1882 ve 1903 yılları arasında Filistin'e 35.000 Yahudi göç etmiş ve 1904 ve 1914 yılları arasında ise 40.000 Yahudi daha bu bölgeye göçerek yerleşmiştir. Sözkonusu göç hareketi İsrail'in kurulduğu 1948 yılına kadar ve hatta sonrasında dahi devam etmiştir (İsrail Dışişleri Bakanlığı, 2010, s. 29-30).

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra bu bölge Milletler Cemiyeti tarafından İngiltere'ye manda yönetimi olarak verilmiş, bu ülke de 1917 yılında "Balfour Deklarasyonu" (Dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'un adı ile anılmaktadır) ile Filistin topraklarında "bu bölgede yaşayan Yahudi olmayan halkların medeni ve dini haklarına hanel gelmeksizin" Yahudiler için bir yurt kurulması sözünü vermiştir. Her ne kadar İngilizler belli bir aşamadan sonra bu bölgeye Yahudi göçünü sınırlamaya çalışsa da Yahudiler ile bu bölgede yerleşik Araplar arasında gerilimler yaşanmasına engel olamamış ve Filistin'in statüsü meselesini Birleşmiş Milletler'e taşımıştır. Birleşmiş Milletler'in 1947 yılında verdiği "Taksim Kararı"nı Yahudiler kabul etse de Araplar kabul etmemiş ve

İngiliz manda yönetiminin sona erdiği 15 Mayıs 1948 tarihinden bir gün önce, 14 Mayıs 1948 tarihinde (15 Mayıs 1948 Yahudilerin tatil günü olan Cumartesi'ye denk gelmiştir) İsrail'in ilan edilmesiyle birlikte Arap-İsrail savaşlarının ilki başlamıştır (Cleveland, 2008, s. 265-300 ve s. 383-406).

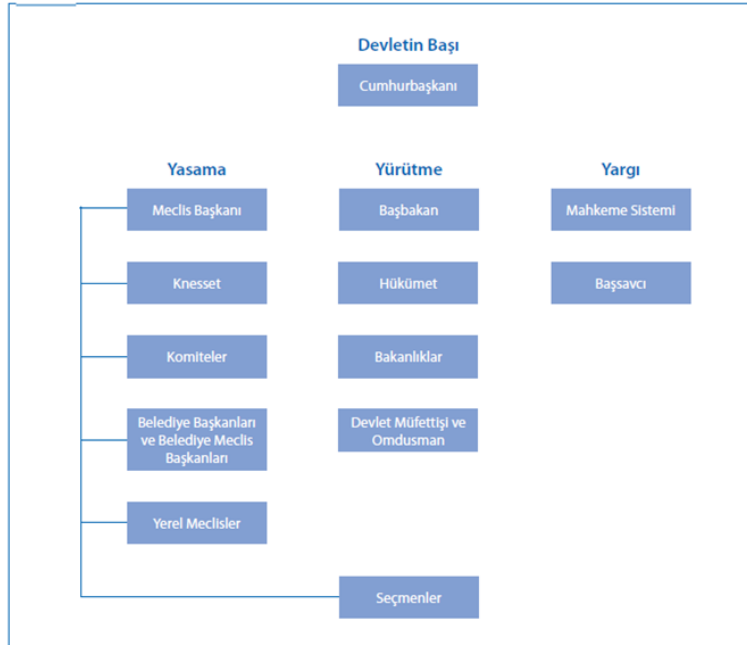
İsrail 14 Mayıs 1948 tarihinde kurulmuştur ve başkentini 1980 yılında Kudüs olarak ilan etmiştir. Bununla birlikte Türkiye dâhil birçok ülke tartışmalı statüsü sebebiyle Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımamakta ve diplomatik temsilciliklerini daha önceki başkenti olan Tel Aviv şehrinde bulundurmaktadır (Son olarak 2017 Aralık ayında ABD Başkanı Donald Trump Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımıştır).

Hali hazırda İsrail'i tanıyan sadece üç Müslüman ülke (Türkiye, Mısır, Ürdün) bulunmakta olup, bunlar arasında ilk tanıyan 1949 yılında Türkiye olmuştur. Oslo süreci dolayısıyla barış umutlarının yeşerdiği 1990'lı yıllarda Türkiye ile İsrail'in ikili askeri ilişkileri zirve yapmıştır. Mısır, ABD arabuluculuğunda 1978 yılında akdedilen Camp David Anlaşmaları ve Mısır-İsrail arasında 1979 yılında imzalanan Washington Anlaşması ile Sina yarımadasını İsrail'den geri alma karşılığında bu ülkeyi tanımıştır (Mansfield, 1991, s.302). Ürdün ise 1993 Oslo Deklarasyonu'ndan bir yıl sonra 1994 yılında İsrail ile ikili düzeyde barış anlaşması imzalamıştır (Haberman, 1994).

I. İSRAİL'İN SİYASİ YAPISI VE HÜKÜMET SİSTEMİ

İngiliz parlamenter sisteminden etkilendiği anlaşılan İsrail'in siyasi yapısı, parlamenter sistemle yönetilen bir demokrasi şeklindedir. İsrail, kuvvetler ayrılığına dayanan ve dolayısıyla yasama, yürütme ve yargı organlarının birbirinden ayrıldığı bir siyasi yapıya sahiptir. İsrail siyasi yapısının temel kurumları Cumhurbaşkanı, "Knesset" adı verilen parlamento, Başbakan'ın başkanlığındaki Bakanlar Kurulu'ndan oluşan hükümet ve bağımsız yargıdır. Bu sistemde hükümet Meclis'in içinden çıkmakta olup, Meclisin güvenoyuna dayanmaktadır. Yargının bağımsızlığı ise kanunla garanti altına alınmıştır.

Tablo 1: İsrail'de Siyasi Yapı

Kaynak: İsrail Dışişleri Bakanlığı, 2010, s. 78'den Türkçe'ye çevirerek aktaran Ulutaş, Bölme, Demir, Torlak ve Ziya, 2012, s. 37.

İsrail'in kabul edilmiş bir anayasası bulunmamakta olup, onun yerine geçen 14 Temel Kanun anayasa işlevi görmektedir. Her ne kadar İsrail'in Bağımsızlık Bildirgesi'nde 1 Kasım 1948 tarihine kadar bir anayasa hazırlanacağı ilan edilmişse de, bu mümkün olmamıştır. Bunda, Ortodoks (dindar) ve seküler Yahudi partiler arasında Yahudi hukukunun ("Halaka" adı verilmektedir) yeni devletin işleyişi içerisinde oynayacağı rol konusunda uzlaşmaya varamamaları rol oynamıştır (Edelman, 1994, s. 179). Halihazırda İsrail'de geçerli Temel Kanunlar aşağıdaki tabloda (Tablo-2) sunulmakta olup, devlet mekanizmasının işleyişine dair temel prensipleri bu belgeler oluşturmakta, kalan boşlukları ise kanunlar ve yönetmelikler gibi diğer düzenlemeler doldurmaktadır.

Tablo 2: Temel Kanunlar

1. Temel Kanun: Knesset (1958)
2. Temel Kanun: İsrail Toprakları (1960)
3. Temel Kanun: Cumhurbaşkanı (1964)
4. Temel Kanun: Devlet Ekonomisi (1975)
5. Temel Kanun: Ordu
6. Temel Kanun: Kudüs, İsrail'in Başkenti (1980)
7. Temel Kanun: Yargı (1984)
8. Temel Kanun: Devlet Denetçisi (1988)
9. Temel Kanun: İnsan Haysiyeti ve Özgürlüğü (1992)
10. Temel Kanun: Yerleşim Özgürlüğü (1994)
11. Temel Kanun: Hükümet (2001)
12. Temel Kanun: Referandum (2014)
13. Temel Kanun: 2017 ve 2018 Devlet Bütçesi (Geçici Hükümler)(2016)
14. Temel Kanun: İsrail-Yahudi Halkının Ulus Devleti (2018)

(Kaynak: Knesset websitesi, 2019a)

İsrail Yüksek Mahkemesi'nin, Temel Kanunlarla çalışması halinde Knesset'in çıkardığı kanunları iptal etme yetkisi vardır. Anılan mahkeme 1995 yılında Temel Kanunların anayasa görevi üstleneceğine hükmetmiş ve böylece bu yetkisini teyit edilmiştir (İsrail Dışişleri Bakanlığı, 2010, s. 89). 25 Eylül 1997 tarihinde Yüksek Mahkeme ilk defa bu bağlamda bir iptal işlemi gerçekleştirmiş, Yatırım Danışmanları Kanunu'nda bir fıkrayı "Temel Kanun: Yerleşim Özgürlüğü" ile çeliştiği gerekçesiyle hükümsüz kılmıştır (Ulutaş vd., 2012, s. 40).

A) CUMHURBAŞKANI:

İsrail'de Cumhurbaşkanı sembolik bir statüde olup, yürütmenin bir parçası değildir. İsrail Cumhurbaşkanı, devletin başkanıdır ve ulusun birliğini simgeler ve parti politikalarının üzerinde uzlaştırıcı bir rolü vardır. Knesset tarafından basit çoğunluk yöntemiyle tek bir dönem için yedi yıllık bir süre için seçilir [1998 yılında mevzuatta yapılan değişiklikle bu süre 5 yıldan 7 yıla çıkarılmıştır (İsrail Dışişleri Bakanlığı, 2010, s. 79)].

Resmi ve törensel olmaktan öte pek bir anlam ifade etmeyen Cumhurbaşkanlığı görevleri arasında, Knesset'in ilk açılış oturumuna nezaret etmek, yeni hükümeti kurma görevini bir Knesset üyesine vermek, yabancı temsilcilerin akreditasyon belgelerini kabul etmek, Knesset'in kabul ettiği anlaşmaları ve kanunları imzalamak (veto hakkı

yoktur), ilgili makamların tavsiyeleri üzerine yargıçları, İsrail Merkez Bankası başkanını ve yurtdışındaki temsilciliklere misyon şeflerini atamak, Adalet Bakanı'nın tavsiyesi üzerine hükümlüleri affetmek yer almaktadır. Cumhurbaşkanı'nın imzası, Başbakan veya ilgili Bakan'ın imzasını gerektirecek şekilde "karşı imza" kuralına tabidir (Temel Kanun: Cumhurbaşkanı, md. 12).

Her İsrail vatandaşı Cumhurbaşkanlığına aday olabilir. Ancak en az 10 Knesset üyesi tarafından aday gösterilmiş olması gerekmektedir. Gizli oylamada Knesset üyelerinin salt çoğunluğunun oylarını alan Cumhurbaşkanı aday seçilmiş kabul edilmektedir. Knesset, Cumhurbaşkanı'nı yetersiz performans nedeniyle özel çoğunluğun arandığı bir oylama ile görevden alabilme yetkisine sahip olup, bu ancak 20 milletvekilinin teklifi üzerine Knesset üyelerinin ¾'ünün bu yönde oy vermesi ile mümkün olabilmektedir (Temel Kanun: Cumhurbaşkanı, md. 20(b)).

B) YASAMA: KNESSET

a) Kuruluş, Görev ve Yetkileri

İsrail'de yasama görevini, Knesset adı verilen tek kamaralı parlamento üstlenmiştir. 120 üyesi bulunan Knesset, seçim sonrası ilk oturumda kendi içinden Knesset Başkanı ve Başkan Yardımcılarını seçmektedir. Knesset üyelerinin kanunda tanımlanan şekilde dokunulmazlıkları bulunmaktadır (Temel Kanun: Knesset, md. 17).

Knesset'in seçim sonrasındaki normal süresi dört yıl olmakla birlikte, belli durumlarda kendi kendini feshedebilmekte veya belli şartlar sağlanırsa Başbakan'ın erken seçim istemesi sonucunda dağıtılabilmektedir. Meclis içi tartışmalar İbranice yapılmakla birlikte, milletvekilleri Arapça da konuşma hakkına sahiptir (Arap azınlığın temsilcileri de Meclis'e seçilmektedir. Simultane tercüme yapılmaktadır). Knesset'te kararlar prensip olarak çoğunluk ("majority") esasına göre alınmaktadır (Temel Kanun: Knesset, md. 25).

Knesset kendi içinden çıkan hükümetin çalışmalarını 12 Daimi Knesset Komitesi aracılığıyla denetlemektedir. Bunun dışında aşağıdaki tabloda sunulduğu üzere özel komiteler, soruşturma komiteleri ve etik komite de faaliyet yürütmektedir. Ayrıca ihtiyaç olduğu durumlarda yorumlama ve halk komitesi de toplanmaktadır. Bu komitelerin çalışma usulleri kanun ve yönetmeliklerle belirlenmektedir.

Tablo 3: Knesset Komiteleri

Knesset bünyesinde daimi olarak faaliyet gösteren dört farklı tipte komite bulunmaktadır:

Daimi Knesset Komiteleri: Halihazırda sayısı 12 olan daimi Knesset komiteleri şunlardır: Göç, Absorpsiyon (Hazmetme) ve Diyaspora Komitesi, Kadının Statüsü ve Cinsiyet Eşitliği Komitesi, Anayasa, Hukuk ve Adalet Komitesi, Ekonomik İşler Komitesi, Eğitim, Kültür ve Spor Komitesi, Maliye Komitesi, Dışişleri ve Savunma Komitesi, Meclis Komitesi, İşçileri ve Çevre Teknoloji Komitesi, İş, Refah ve Sağlık Komitesi, Bilim ve Teknoloji Komitesi ve Devlet Kontrol Komitesi.

Özel Knesset Komiteleri: Daimi komitelerle aynı tarzda hizmet vermekte ise de, belli bir süre için görev yapmaktadır. Halihazırda sayıları üç olan özel Knesset komiteleri şunlardır: Madde Kullanımı Komitesi, Çocuk Hakları Komitesi ve Yabancı İşçiler Komitesi.

Meclis Soruşturma Komiteleri: Knesset'in ulusal düzeyde özel önem atfettiği belirli konularla ilgilenmek üzere Meclis Genel Kurulu tarafından atanırlar.

Etik Komitesi: Knesset'in etik kurallarını ihlal eden veya Knesset dışında yasadışı faaliyetlere bulaşan Knesset üyeleri üzerindeki yargı yetkisinden sorumludur.

Bunlar dışında, yalnızca ihtiyaç halinde toplanan iki tür komite daha bulunmaktadır:

Yorumlama Komitesi: Genel Kurul sırasında Knesset usul kuralları veya teamüller konusunda Meclis Başkanı'nın yaptığı yoruma karşı iletilen başvurularla ilgilenir. Sözkonusu komite, Knesset Başkanı'ndan ve Meclis Komitesi tarafından seçilen sekiz Knesset üyesinden oluşur.

Halk Komitesi: Knesset ile ilişkili konuları ele almak için zaman zaman kurulabilmektedir. Halk Komitesi'nde belirli bir alanda uzman kişiler, halk nezdindeki önemli kişiler, mevcut veya geçmiş Knesset üyeleri yer alabilir. Knesset Üyeleri İçin Etik Kılavuz Taslağı Halk Komitesi, bu tip komitelere örnek olarak verilebilir.

Kaynak: Knesset websitesi (2019b).

Knesset içinde herhangi bir konuyu araştırmak üzere kurulan Soruşturma Komiteleri'nde, hükümet üyesi olmayan Parlamento Gruplarının üyeleri de bulunmaktadır.

İsrail'de seçim sistemi 1958 tarihli "Temel Kanun: Knesset" ile 1969 Knesset Seçim Kanunu'na dayanmaktadır. Bunun yanısıra 1992 yılında kabul edilen Partiler Kanunu da siyasi partilerin işleyişi ile birlikte partilerin seçimlere katılımlarına ilişkin bazı düzenlemeler içermektedir (Ulutaş vd., 2012, s. 29). İsrail'de seçimler genel, ülke çapında, doğrudan, eşit, gizli ve nispi olarak gerçekleştirilmektedir (Temel Kanun: Knesset, md.4). Seçimlerde partiler için oy kullanılmakta ve partiler aldıkları oy oranına göre Knesset'te sandalye hakkı kazanmaktadır.

Seçimlerin düzenlenmesinden Merkezi Seçim Komitesi sorumlu olup, bir Yüksek Mahkeme üyesinin başkanlığını yaptığı sözkonusu Komitede Knesset'te sandalyesi bulunan partilerin temsilcileri de yer almaktadır. Yerel seçim komitelerinde Knesset'te sandalyesi olan en az üç partinin temsilcileri yer almakta, bölgesel seçim komiteleri ise yerel seçim komitelerinin düzgün işleyişini kontrol etmektedir.

Din, etnik köken, cinsiyet, gelir düzeyi, eğitim veya başka bir statü farkı olmaksızın 18 yaşını dolduran her İsrail vatandaşı genel seçimlerde oy kullanma hakkına sahiptir. 21 yaşını dolduran her İsrail vatandaşı ise Knesset seçimlerinde aday olmaya ehil olmaktadır. Cumhurbaşkanı, Hahambaşı, İsrail Savunma Kuvvetleri mensubu subaylar, hâkim, dayan (dini mahkeme hâkimi) ve üst düzey kamu personeli görevlerini sürdürdükleri sürece Knesset seçimlerinde aday olamamaktadır (Temel Kanun: Knesset, md. 7 ve 16(a)).

Knesset'in, sayıları toplamda 120 olan milletvekilleri dört yıllığına seçilmektedir. Meclis çoğunluğu anlaşmaya varırsa Knesset kendisini erken feshederek seçimlere gidebilmektedir. Başbakan da meclisteki dengelerin hükümete yeterli çalışma şartlarını sunmadığı gerekçesiyle Cumhurbaşkanı'ndan erken seçim talebinde bulunabilmektedir. Ancak Knesset'in hükümet kurmak için başka bir Knesset üyesinin görevlendirilmesini Cumhurbaşkanı'ndan talep ederek bunu engelleme yetkisi de vardır. Eğer bu kişi hükümeti kuramazsa Knesset kendisini feshetmiş sayılmakta ve yeniden seçime gidilmektedir.

Bütün İsrail'in tek seçim bölgesi olduğu, ayrı seçim bölgelerinin mevcut olmadığı nispi temsile dayalı bir seçim sistemi benimsenmiştir. Vatandaşlar 120 isimlik parti listelerine oy vermektedir. Seçimlere aday listesi ile katılma izni yalnızca kayıtlı siyasi partilere veya bu partilerce oluşturulan ittifaklara tanınmaktadır.

Aday listelerinin belirlenmesinde siyasi parti genel merkezleri etkin olduğu ve küçük seçim bölgeleri bulunmadığı için İsrail’de siyasi partiler (tek tek siyasetçilerin rağmına) güçlü konumdadır. Zira adayın listedeki yerinin belirlenmesinde parti lideri ve parti içi fraksiyonların nispi nüfuzları etkili olmakta, seçilen siyasetçilerin (örneğin ABD’de olduğu gibi) kendi bölgelerindeki seçmenleri ile doğrudan ilişkileri bulunmamaktadır. Bu durum İsrail siyasi sisteminde milletvekillerinin bölgelerindeki seçmenlerine değil siyasi partilerine karşı sorumlu olmaları sonucunu doğurmaktadır.

Partilere Siyasi Parti Finans Kanunu uyarınca devlet tarafından mali katkıda bulunmaktadır. Bu katkının belirlenmesinde, önceki seçimlerde kazandıkları toplam koltuk sayısı ile mevcut seçimde kazandıkları koltuk sayısı ortalaması dikkate alınmaktadır (yeni kurulan bir parti/ittifak sözkonusu ise sadece yeni seçimde alınan koltuk sayısı dikkate alınmaktadır).

Oy oranlarının parlamentoya yansıtılması basit bir hesaplamayla yapılmaktadır. Her partinin seçimlerde aldığı oy oranı kadar, hazırladığı listedeki aday meclise girmeye hak kazanmaktadır. Örneğin bir parti seçimlerde geçerli oyların %10’unu aldıysa, Knesset’teki sandalyelerin de %10’unu, yani 12 sandalyeyi kazanmış olmaktadır. Bu durumda bu partinin listesindeki ilk 12 isim Knesset üyesi olmaktadır. Bir Knesset sandalyesi ölüm, hastalık veya istifa gibi nedenlerle boşalırsa, boşalan sandalyeye seçime sunulan aday listesindeki sıradaki isim geçirilmektedir. Ancak %2 seçim barajı olduğu için bir koltuk kazanmak için yeterli olmayan artık oylar ile %2 altında oy almış olan partilerin oylarının toplamı seçim sonucundaki oy dağılımı oranında partilere yeniden dağıtılmaktadır. 1992’den önce %1 olan seçim barajı önce %1,5’a ve bilahare 2003 yılında %2’ye yükseltilmiştir (Ulutaş vd., 2012, s. 32).

Seçim barajının düşük olmasında şüphesiz Dünya Siyonist Örgütü’ne kadar izleri sürülebilecek eşitlikçi ve temsiliyetçi bir geleneğin ürünü olduğu söylenebilir [Örneğin seçimlerde kadınlara oy kullanma hakkı anılan örgütte Avrupa’daki birçok ülkeden 20 yıl kadar önce tanınmıştır (Kedar, 2018, s. 165)]. Ayrıca “Yişuv” adı verilen ilk İsrail yerleşimelerindeki siyasi kurumların da eşitlik içinde temsil esasına dayandığını burada vurgulamak gerekir. Bu durum, yeni oluşmakta olan bir siyasi oluşumun meşruluğunu sağlamaya yönelik bir adım olarak addedilebilir. İsrail, 1977 yılına kadar Eşkenazi ağırlıklı İşçi Partisi’nin domine ettiği bir siyasal sistem olduğu için İşçi Partisi’nin ideolojik geleneklerinden de şüphesiz beslenmiştir [1977 yılında Sefarad dindar sağ seçmenin desteğine güvenen Likud iktidara gelmiş, 1984-1990 tarihleri arasında İşçi Partisi-Likud tarafından denenen iki “ulusal birlik” hükümeti (1984-88 ve 1988-90) uzun süreli olmayınca, bundan sonra siyasi arena İşçi Partisi eksenli sol ve Likud eksenli sağ partilerin mücadelesine sahne olmuştur] (Cleveland, 2008, s. 393-394).¹

Seçim barajının düşük olması İsrail siyasetinde koalisyonların vazgeçilmez hale gelmesine ve siyasi istikrarın kırılganlığına neden olmaktadır. Bu durum ayrıca, hükümet oluşturma sürecindeki pazarlıklar dolayısıyla Knesset’e girmeye hak kazanan küçük partilerin, sandalye sayıları ile orantısız bir siyasi güç elde etmelerine neden olmaktadır. Koalisyondan ayrılarak hükümeti düşürme tehdidinde varacak derecede hükümet politikalarında etkili olabilen küçük partilerin bu gücüne engel olabilmek için 1996 yılları arasında Başbakan ile Knesset üyeleri için ayrı

¹ “Eşkenaz” terimi İbranice’deki “Almanya”, “Sefarad” terimi ise “İspanya” kelimelerinden türetilmiştir. Eşkenazlar Almanya, Fransa ve Doğu Avrupa’da yaşayan Yahudiler ve onların soyundan gelelere verilen ad iken, Sefaradlar ise İspanya, Portekiz, İtalya, Yunanistan, Türkiye, Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da yaşayan Yahudiler ve onların soyundan gelenlerin isimlendirilme şeklidir. Eşkenazlar daha çok Ortodoks dindar Yahudi geleneği ile ilişkilendirilirken, Sefaradların Yahudi olmayan toplumların kültürlerle etkileşim halinde olduğu ve onlardan etkilendiği bilinmektedir.

şekilde oy kullanılması sistemine geçilmiş, ancak bu sistem başarısız bulunduğu için 2001 yılında tekrar eski sisteme geri dönmüştür. 1996 yılında Benyamin Netanyahu (Likud) ve 1999 yıllarında Ehud Barak (İşçi Partisi) bu yeni sistemdeki seçimlerde Başbakan seçilmelerine rağmen, Knesset'te küçük partilerin oy oranlarının eskisine oranla kaydadeğer şekilde artması dolayısıyla yeni sistemin ters teptiğini düşünmüş (1999 seçimlerinde İşçi Partisi ve Likud'dan sonra radikal Şas partisinin 17 sandalye ile üçüncü parti olması şok etkisi yapmıştır) ve 2001 yılında eski haline getirmek için sözkonusu iki büyük parti birlikte çalışmıştır (Orme, 2001). Nitekim, bu ara dönemde küçük partilerin destekçileri, Başbakan adayı olarak iki büyük partinin liderine oy verirken, Knesset oylamasında kendi partilerinin milletvekillerine oy kullanma şansını elde etmiş ve sağcı Ortodoks ve dindar küçük partilerin sandalye sayıları ciddi artış kaydetmiştir. (Ulutaş vd., 2012, s. 35).

İsrail'de siyasi oluşumlar; Yahudi partileri ve azınlık listeleri olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Yahudi partilerinin başını merkez-sol İşçi Partisi ile merkez-sağ Likud çekmekte iken, azınlık listelerini Müslüman, Hristiyan ve Dürzi Araplar oluşturmaktadır. İşçi Partisi ve Likud İsrail'de iktidarın merkez payandası rolünde olan iki ana akım olup, düşük seçim barajı nedeniyle ancak diğer küçük partilerle koalisyon yapmak suretiyle hükümeti kurabilmektedir.

İsrail'de son olarak 21. Knesset için 9 Nisan 2019 tarihinde yapılan seçimleri Başbakan Netanyahu'nun Likud partisinin önderlik yaptığı koalisyon 120 sandalyenin 65'ini alarak önde bitirmiştir (BBC News, 2019). Ancak hükümeti kurma görevi üstlenen Başbakan Netanyahu'nun, kendisine tanınan süre içinde hükümeti kuramaması üzerine Knesset tarafından 17 Eylül 2019 tarihinde tekrar seçim yapılması kararlaştırılmıştır. Netanyahu ittifakında yaşanan çatlağın arkasında, İsrail Evimiz (Yisrael Beiteinu) partisi lideri Avigdor Lieberman ile Birleşik Tevrat Yahudiliği (United Torah Judaism) partisinin Hasidik (Hassidic) kolu arasında bir yasa tasarısı üzerinden yaşanan anlaşmazlık gösterilmektedir. Lieberman'ın geçen dönem sunduğu bir yasa tasarısına göre, hâlihazırda askerlikten muaf olan dini okul (yeshiva) öğrencilerinin de askere alınması öngörülmesine karşılık, Birleşik Tevrat Yahudiliği partisinden buna yönelik itirazlar yükselmiştir. Lieberman tasarısının değişiklik yapılmaksızın aynen kabul edilmesini hükümete girmesi için ön şart olarak sunmuş, Birleşik Tevrat Yahudiliği ise değişiklik yapılmaz ise hükümete katılmayacağını belirtmiştir (Scheiner, 2019). Sadece yaşanan bu son olay dahi İsrail'de koalisyon dengelerinin ne kadar hassas olduğuna ve siyasi sistemin küçük partilere ne kadar koz verdiğine güzel bir örnektir.

b) Kanun Yapım Süreci

Hükümet, Knesset üyelerinin oluşturduğu bir grup veya yalnızca bir Knesset üyesi dahi kanun teklifi yapabilmektedir. Teklifin bir veya birden fazla Knesset üyesi tarafından sunulması halinde Knesset gündemine alınıp alınmayacağına Knesset Başkanı ve Yardımcıları karar vermektedir. "Emniyet sübabı" tabir ettiğimiz sistem bu aşamada da devrededir. Teklifin ırkçı bir mahiyete sahipse veya Yahudi halkının ulusu olarak İsrail Devleti'nin varlığını reddeden bir yaklaşıma sahipse tasarı onaylanmamakta ve reddedilmektedir. Onaylanan teklifin Genel Kurul'daki ilk oturumunun 45 gün içinde yapılması gerekmektedir.

Bir tasarının kanun haline gelebilmesi için Knesset içinde üç "okuma" aşamasından geçmesi gerekmektedir. Bu aşamalardan herhangi birinde kanun taslağı reddedilebilmektedir. İlk okumada oturuma sunulan tasarı içeriğine dair kısa bir tartışmanın ardından ilgili Knesset komitesine detaylı tartışma ve gerekirse yazım düzenlemesi için gönderilmektedir. Komiteden sonra ikinci okuma için tekrar oturuma getirilen tasarı hakkında çekincesi olan milletvekillerinin itirazlarını dinlenmektedir. Genel tartışmadan sonra oylamaya sunulan tasarının tekrar

komiteye gönderilmezse hemen üçüncü okuması gerçekleştirilmekte ve genel olarak tasarının tümü oylanmaktadır. Oylamadan geçen tasarı Knesset Başkanı tarafından imzalanmaktadır. Bilahare sözkonusu tasarı Cumhurbaşkanı, Başbakan, Knesset Başkanı ve kanunun uygulanmasından sorumlu Bakan'ın imzalarıyla Resmi Gazete'de yayınlanmaktadır. Son olarak, tasarının üzerine Adalet Bakanı tarafından devlet mührü vurulmasıyla birlikte tasarı artık kanun haline gelmektedir (Knesset websitesi, 2019c; İsrail Dışişleri Bakanlığı, 2010, s. 82).

Knesset'in, milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırılması ve Cumhurbaşkanı ve Devlet Müfettişi'ni görevden alma yetkisi gibi "yarı-yargısal" yetkileri de bulunmaktadır (Temel Kanun: Cumhurbaşkanı, md. 20; Temel Kanun, Devlet Müfettişi, 13).

C) YÜRÜTME: HÜKÜMET

1) BAKANLAR KURULU

İsrail siyasi yapısında yürütme erki hükümetten, yani Başbakan'ın başkanlığındaki Bakanlar Kurulu'ndan oluşmaktadır. İç işler ve dış ilişkiler, güvenlik konuları gibi alanlar dahil olmak üzere çok kapsamlı yetkilere sahip olan hükümet, kendi karar alma mekanizmasını kendi oluşturmaktadır. Genellikle haftada bir buluşan Bakanlar Kurulu, gerektiğinde ilave toplantılar da yapabilmektedir.

Şu ana kadar İsrail'de tüm hükümetler koalisyon şeklinde oluşturulmuştur (İsrail Dışişleri Bakanlığı, 2010, s.83) . Çünkü hiçbir parti seçimlerde tek başına hükümeti kurabilecek kadar çok oy alamamıştır. Bunda şüphesiz, seçim barajının %1-2 gibi düşük bir oranda olmasının rolü büyüktür. İsrail siyasi sisteminin nasıl birçok parçadan oluşan, istikrarsız koalisyon hükümetleri teşkiline yol açtığı hususuna ışık tutması bakımından, İsrail'de 1996 yılından itibaren kurulan hükümetlerin kompozisyonu ve görev süreleri aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 4: İsrail'de Son Dönem Hükümetleri

Kurulma Tarihi	Görev Süresi ²	Koalisyon Lideri	Koalisyon içindeki Meclis Grupları	Başbakan
18 Haziran 1996	3 yıl 1 ay	Likud, Gesher Tzomet	Likud, Gesher Tzomet Ulusal Dini Parti Şas Üçüncü Yol Birleşik Tevrat Yahudiliği İsrail'e Göç	Benyamin Netanyahu
6 Temmuz 1999	1 yıl 8 ay	Tek İsrail koalisyonu (İşçi Partisi, Gesher ve Meimad). Daha sonra (İşçi Partisi ve Meimad)	Merkez Partisi Meretz (24/06/2000'e kadar) Ulusal Dini Parti Tek İsrail Şas (11/7/2000'e kadar) İsrail'e Göç (11/7/2000'e kadar)	Ehud Barak
7 Mart 2001	1 yıl 11 ay	Likud	Likud Am Ehad (22/2/2002'ye kadar) Gesher (8/4/2002'den itibaren) Ichud Leumi-İsrail Evimiz (14/3/2002'ye kadar)	Ariel Şaron

² Süre hesaplamaları, gün hesabı dâhil edilmeksizin, yıl ve ay hesabına yuvarlanarak, yaklaşık olarak gerçekleştirilmiştir.

				Ulusal Dini Parti Tek İsrail (2/11/2002'ye kadar) Şas (23/5/2002'ye kadar) Şas (3/6/2002'den itibaren koalisyona dönmüştür) Birleşik Tevrat Yahudiliği İsrail'e Göç	
28 Şubat 2003	3 yıl 2 ay	Likud	Likud (15/1/2006'ya kadar) Achrayut Leumit (23/11/2005'ten 17/1/2006'ya kadar) Agudat Yisrael (30/3/2005'ten itibaren) Degel Hatorah (30/3/2005'ten itibaren) Ichud Leumi (6/6/2004'e kadar) Kadima (17/1/2006'dan itibaren) İşçi Partisi-Meimad (10/1/2005'ten 23/11/2005'e kadar) Ulusal Dini Parti (10/3/2003'ten 11/11/2004'e kadar) Shinui-Seküler Hareket (4/12/2004'e kadar) Birleşik Tevrat Yahudiliği (10/1/2005'ten 12/1/2005'e kadar)	Ariel Şaron	
4 Mayıs 2006	2 yıl 10 ay	Kadima	Kadima Gil Pensioners Party İşçi Partisi-Meimad Şas İsrail Evimiz (30/10/2006'dan 18/1/2008'e kadar)	Ehud Olmert	
31 Mart 2009	2 yıl 11 ay	Likud	Likud Haatzma'ut (17/1/2011'den itibaren) Habayit Hayehudi-Yeni Ulusal Dini Parti Kadima (9/5/2012'den 19/7/2012'ye kadar) Ehud Barak yönetiminde İşçi Partisi (17/1/2011'e kadar) Şas Birleşik Tevrat Yahudiliği (1/4/2009'dan itibaren) İsrail Evimiz	Benyamin Netanyahu	
18 Mart 2013	2 yıl 2 ay	Likud ve İsrail Evimiz partileri	Likud - İsrail Evimiz (9/7/2014'e kadar) Likud – Ulusal Liberal Hareket (9/7/2014'ten itibaren) HaBayit HaYehudi Tzipi Livni yönetiminde Hatenua (4/12/2014'e kadar) Yeş Atid (5/12/2014'e kadar) İsrail Evimiz (9/7/2014'e kadar)	Benyamin Netanyahu	
14 Mayıs 2015	-	Likud	Likud Naftali Bennett yönetiminde Habayit Hayehudi	Benyamin Netanyahu	

			Moshe Kahlon yönetiminde Kulanu Şas Birleşik Tevrat Yahudiliği İsrail Evimiz (30/5/2016'dan 18/11/2018'e kadar)	
--	--	--	---	--

Kaynak: (Knesset websitesi, 2019d ve Knesset websitesi, 2009e).

Seçim sonrasında Cumhurbaşkanı, gerekli danışmaları yaptıktan sonra Knesset üyelerinden birine hükümet kurma görevi vermektedir. Bununla birlikte bu görevi seçimde en fazla sandalyeyi kazanmış partinin başkanına vermek zorunda değildir. Ancak Başbakan'ın Knesset üyesi olması ve oluşturacağı hükümet listesinin Knesset üyelerinin salt çoğunluğunun (61 üyenin) olumlu oyunu (güvenoyunu) alması gerekmektedir. Bu görevi alan Knesset üyesinin hükümeti kurmak için 28 günü bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı süreyi toplamda 14 günü aşmamak şartıyla uzatabilir. Bu süre zarfında Bakanların listesi ve hükümet politikalarının bir özetini hazırlayarak Knesset'in onayına sunması beklenmektedir. Eğer ilk görev verilen Knesset üyesi hükümeti kuramazsa izleyen üç gün içinde bu göreve talip olan başka bir Knesset üyesine bu görev verilebilir. Knesset üyeleri de Cumhurbaşkanı'ndan belli bir Knesset üyesine bu görevin verilmesini (o kişinin kendi rızası şartıyla) talep edebilirler. Bu kişinin ise hükümeti kurmak için 14 günü vardır. Tüm bu süreçte eğer hükümet kurulamazsa Knesset kendisini fesheder ve 90 gün içinde yeniden seçim yapılır (Temel Kanun: Hükümet, md. 7-12).

Başbakan ve Başbakan yardımcıları Knesset üyesi olmak zorundadır. Bakanlar için böyle bir zorunluluk yoktur. Ancak İsrail vatandaşı olmalı ve İsrail'de ikamet etmelidirler. Hükümet bir bütün olarak Knesset'e karşı, Bakanlar ise görevlerinin ifası açısından Başbakan'a karşı sorumludur (Temel Kanun: Hükümet, md. 4). Genellikle tüm bakanların bir portföyü bulunmakla birlikte, özel bazı projeler için portföyü olmayan Bakanlar da görevlendirilebilmektedir. Ayrıca Başbakan da özel bir portföye sahip bir Bakan görevi üstlenebilmektedir. Bakanlar, Başbakan'ın rızası ve hükümetin onayı ile kendi Bakanlıklarında Bakan Yardımcısı görevlendirme hakkına sahiptir, ancak bu kişiler Knesset üyesi olmak zorundadır ve bir hükümetteki Bakan Yardımcılarının toplam sayısı dördü aşamaz (Temel Kanun: Hükümet, md. 25(a)).

Hükümet de Knesset gibi dört yıl sürelidir, ancak bu süre istifa veya Knesset'in güvensizlik oyu vermesi gibi durumlarda kısalabilmektedir. Başbakan'ın istifa, ölüm, hastalık veya suçlama ("impeachment") gibi sebeplerden dolayı görevine devam edememesi durumunda hükümet bir Bakanı (Knesset üyesi olmak zorundadır) Başbakan vekili tayin etmektedir. Güvensizlik oyu verildiği takdirde ise hükümet, yeni hükümet göreve başlayana kadar işbaşında kalmaktadır.

2) İDARE

a) Merkezi İdare

İsrail üniter ve merkezîyetçi bir devlet yapısına sahip olduğu cihetle, merkezi hükümet geniş yetkilere sahiptir. Yerel düzeyde ise sadece belediyeçilik hizmetleri gibi hususlar koordine edilmektedir. İsrail'de Başbakan ve hükümet, bütçe başta olmak üzere içişlerinde ve dış ilişkilerde önemli yetkilere sahiptir. Knesset'in bütçede değişiklik yapma yetkisi son derece sınırlıdır ve bütçe kanunu Knesset'ten üç ay içinde geçmediği takdirde Knesset kendisini feshetmiş sayılmaktadır (TK: Knesset, md. 36(a)). Hükümet'in Knesset'in onayını almadan savaş açma yetkisi vardır (Temel Kanun: Hükümet, md. 40 (a)). Ancak "TK: Hükümet"e göre hükümet tarafından alınan savaş

kararı anılan komitelere en kısa zamanda bildirilir ve Başbakan da Knesset'i konu hakkında bilgilendirir. Ayrıca Hükümet'in önerisi üzerine Knesset'in bir yıl süreli Olağanüstü Hal ilan etme yetkisi bulunmaktadır. Olağanüstü Hal döneminde Başbakan'a, ilgili Bakana dahi sonradan bildirimde bulunmak suretiyle, herhangi bir yasa veya yönetmeliği (Temel Kanunlar hariç) askıya alabilecek veya değiştirebilecek Olağanüstü Hal Düzenlemeleri çıkarma yetkisi verilmektedir. Bu düzenlemelerin geçerlilik süresi Knesset tarafından kanun haline getirilmediği sürece 3 aydır (Temel Kanun: Hükümet, md. 38 ve 39(b)).

a.1) Devlet Müfettişliği

İsrail'de 1949 yılında Devlet Müfettişliği makamı ihdas edilmiş, 1971 yılında bu makama Ombudsmanlık görevi de verilmiştir (Ulutaş vd., 2012, s. 42). "TK: Devlet Müfettişliği" ile düzenlenen ve Türkiye'deki Sayıştay gibi işlev gören bu makam, Bakanlıklar, devlet kurumları, mahalli idareler, sendikalar, kamu iştirakleri ve diğer tüm kamu kurumlarının yasalarda belirlenen amaçlara uygun hareket edip etmediklerini, gelir-gider akışlarını, verimlilik ve etkinliklerini ve ayrıca ahlaki ve etik ilkelere uyumlarını denetlemektedir. Devlet Müfettişi, Knesset'te temsil edilen siyasi partilerin mali işlerini ve bunların seçim kampanyası hesaplarını teftiş etmektedir ve usulsüzlükler tespit ettiği takdirde para cezaları uygulamaya kanunen yetkilidir. Devlet Müfettişi, 1971 yılında eklenen Ombudsman görevleri kapsamında ise devlet ve kamu organlarına yönelik olarak vatandaşların şikâyetlerini incelemektedir.

Devlet Müfettişi Knesset tarafından gizli oylama ile yedi yıllığına, yalnızca bir dönem için seçilmektedir. İsrail'de ikamet eden herhangi bir İsrail vatandaşı Devlet Müfettişi olabilmektedir. Ancak çıkar çatışmasını önlemek için kimlerin bu makama getirilemeyeceği de mevzuatta düzenlenmiştir. Politika içinde aktif olanlar, Knesset veya yerel yönetim meclislerine üye olanlar veya üyeliğe aday olanlar, kar amaçlı bir kuruluşta yönetici kadrosunda görev yapanlar, doğrudan veya dolaylı olarak herhangi bir ticari işletmede görev yapanlar, doğrudan veya dolaylı olarak devletin sahip olduğu veya ortak olduğu veya denetlediği kuruluşlarda görevli olanlar, kendisine gösterilen lojman ve verilen maaş dışında taşınabilir veya taşınmaz devlet mallarından herhangi birini satın alan, kiralayan, hediye olarak kabul eden, bir anlaşma karşılığı devletten bir arsa veya kredi alan kişiler bu göreve getirilememektedir (Temel Kanun: Devlet Müfettişi, md. 2).

Statüsü ile uyuşmayan eylemler içine giren Devlet Müfettişi, Knesset üyelerinin dörtte üçünün oyuyla görevden alınabilmektedir (Temel Kanun: Devlet Müfettişi, md. 13).

b) Yerel İdareler

İsrail'de yerel idareler (1) belediyeler (20.000'den kalabalık şehirler için), (2) belediye meclisleri (2.000-20.000 arasındaki kalabalıkta olan şehirler için), (3) bölge meclisleri (belli bir bölgedeki kasabalar için) olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Her yerel idare bir belediye başkanı (veya belediye meclisi başkanı) ve bir belediye meclisi yoluyla idare edilmektedir. Hâlihazırda İsrail'de 73 belediye, 124 belediye meclisi ve 54 bölge meclisi faaliyet göstermektedir. Tüm belediyelerin ve belediye meclislerinin gönüllü birlikteliğine dayanan Yerel İdareler Birliği (Union of Local Authorities), hükümete karşı yerel idareleri temsil etmekte ve Knesset nezdindeki yerel idareler hakkındaki yasama faaliyetlerini takip etmektedir.

İsrail'de yerel idareler eğitim, kültür, sağlık, sosyal refah, yol bakımı, kamusal parklar, su ve temizlik hizmetleri sunmaktadır. Her yerel idare İçişleri Bakanlığı'nın izni dairesinde belirli yönetmelikler temelinde faaliyetlerini yürütmektedir. Yerel idarelerin finansmanı yerel düzeyde toplanan vergiler ve devlet bütçesinden ayrılan

kalemler yoluyla yapılmaktadır. Her yerel idarenin ayrıca yıllık rapor hazırlayan bir müfettişi de bulunmaktadır (İsrail Dışişleri Bakanlığı, 2010, s. 91-92).

Yerel seçimler her beş yılda bir ve gizli oylama ile icra edilmektedir. İsrail vatandaşı olsun olmasın, İsrail’de yasal olarak ikamet eden herkes 17 yaşından itibaren yerel seçimlerde oy kullanabilme hakkına sahip olmaktadır. Seçilmek için yaş sınırı ise 21’dir. Belediye Başkanları ve Belediye Meclisi Başkanları doğrudan seçilirken, Belediye Meclisi sandalyelerine parti listeleri üzerinden yapılan oylama sonucunda, alınan oy oranına göre dağılım yapılmaktadır. Bölge Meclislerine ise her kasabadan bir aday basit çoğunluk yöntemiyle seçilmekte ve Bölge Meclisi başkanlığına da anılan meclis içinden bir başkan seçilmektedir.

Yerel seçimler devlet tarafından finanse edilmekte, sözkonusu finansman kazanılan belediye birimlerinin oranına göre dağıtılmaktadır (İsrail Dışişleri Bakanlığı, 2010, s. 92).

D) YARGI SİSTEMİ

İsrail’de yargı erkinin bağımsızlığı kanunla garanti altına alınmıştır. Hâkimler; Yüksek Mahkeme yargıçları, baro üyeleri ve halk nezdinde önemli kişilerin üyesi bulunduğu atama komitesinin tavsiyeleri üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Atamalar daimi nitelikli olup, hâkimler 70 yaşına geldiklerinde zorunlu olarak emekli edilmektedir.

İsrail hukuk sistemi, 1917 öncesi Osmanlı, İngiliz manda ve Yahudi dini hukuk sistemlerinin bir karışımını bünyesinde barındırmaktadır. Ancak günümüz itibarıyla 1948 yılından beri süregelen birikim sonucunda modern bir hukuk sisteminin teşkili mümkün olabilmıştır. İsrail mahkeme sistemi içtihat hukukuna dayalı olarak çalışmakta olup, aşağıdaki tabloda (Tablo-4) sunulduğu üzere özel mahkemeler, dini mahkemeler, sulh ceza mahkemeleri, bölge mahkemeleri ve Yüksek Mahkeme’den oluşmaktadır.

Tablo 5: Mahkeme Sistemi

Özel Mahkemeler	Açıkça tanımlanmış yargı yetkileriyle, trafik, iş, çocuk, askerlik ve belediye mahkemeleri; idari mahkemeler
Dini Mahkemeler	Medeni durumla ilgili konularda (evlenme, boşanma, nafaka, velayet, evlat edinme) yargı yetkisi değişik dini cemaatlerin yargı kurumlarına verilmiştir: Yahudi hahamlık mahkemeleri, Müslüman şeriat mahkemeleri, Dürzi dini mahkemeleri, İsrail’de resmen tanınan on Hıristiyan cemaatin kilise mahkemeleri
Sulh Ceza Mahkemeleri	Hukuk ve küçük ceza davaları; hukuk ve ceza davalarında yargı yetkisi
Bölge Mahkemeleri	Sulh ceza mahkemeleri üzerinde temyiz yetkisi, daha önemli hukuk ve ceza davalarında ilk yargılama yetkisi
Yüksek Mahkeme	Ülke çapında en son temyiz yetkisi, adalet uğruna müdahale etmek için gerektiğinde belli konuları ele alma hakkı; hukuka aykırı olarak tutuklanmış veya hapsedilmiş kişileri serbest bırakma yetkisi; Yüksek Mahkeme herhangi bir devlet organı veya memuruna karşı yapılan başvuruları inceler ve ilk ve son kademe mahkemesi olarak çalışır.

Kaynak: İsrail Dışişleri Bakanlığı, 2010, s. 88.

İsrail’de Temel Kanunların zaman içinde geliştirilerek bir anayasa teşkil etmesi perspektifi benimsenmiştir. 1995 yılında Yüksek Mahkeme Knesset’in yasama yetkisini Temel Kanunlara dayanarak denetleme yetkisini teyid etmiştir. Böylece artık Knesset’te kabul edilen yasalar Temel Kanunlarla çeliştiği için Yüksek Mahkeme tarafından iptal edilebilmektedir.

Türkiye’deki Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Danıştay’ın vazifelerini bünyesinde barındıran “Yüksek Mahkeme”nin, Yüksek Temyiz Mahkemesi, Yüksek Adalet Divanı (“High Court of Justice”-İngiltere’deki Yüksek Mahkeme’nin adıdır) görevlerinin yanısıra İdari konularda da hüküm yetkisi bulunmaktadır. Yüksek Mahkeme aynı zamanda vatandaşların hükümet politikalarına ve devlet organlarına karşı itirazlarının da dava edilebildiği üst mahkeme vazifesi görmektedir.

Kudüs’te bulunan Yüksek Mahkeme 12 yargıçtan oluşmaktadır. Başkan veya Başkan Yardımcısı özel bir oturum talep etmediyse normalde 3 yargıçla toplanmaktadır.

Yüksek Mahkeme İsrail’deki Sulh Ceza ve Bölge Mahkemeleri’nin hiyerarşik olarak üstünde yer almaktadır. Sulh Ceza ve Bölge Mahkemelerinin İsrail, Kudüs, Tel Aviv, Hayfa, Beerşeba ve Nasıra olmak üzere beş yargı bölgesinde faaliyet göstermesine karşın Yüksek Mahkeme’nin yetki alanı tüm İsrail topraklarını kapsamaktadır.

Trafik, iş, çocuk vs. özel mahkemelerin kararları temyiz mercii olarak Yüksek Mahkeme’nin denetimine tabidir. Dini mahkemelerin alanı ise medeni hukuk, yani evlenme boşanma vs. konularıyla sınırlıdır (İsrail Dışişleri Bakanlığı, 2010, s. 87-89).

Öte yandan, İsrail’de yargı sisteminin önemli bir noktasında yer alan Başsavcı (“Attorney General”), geniş yetkilere sahip bağımsız bir kıdemli bürokrattır. Başsavcı’nın görevi bir yandan hükümete hukuki konularda danışmanlık yaparken, bir yandan da hükümetin uygulamalarını hukuki nitelik bakımından izlemektir. Her ne kadar Başsavcı Bakanlar Kurulu tarafından altı yıllık bir süre için bu göreve atanmakta ise de, hükümet bu ismi belirlerken başkanlığını bir Yüksek Mahkeme yargıcının yaptığı bir danışma komitesinin tavsiye ettiği aday listesi içinden seçimini yapmaktadır. Bakanlar Kurulu istediği zaman Başsavcı’yı görevden alabilme yetkisine sahip olmakla birlikte, şimdiye kadar bu şekilde bir uygulama vuku bulmamış, ancak 1986 yılında Başsavcı’nın istifaya “zorlandığı” olmuştur (Kedar, 2018, s. 168). Başsavcı’nın önemli görevleri arasında Başbakan hakkında soruşturma açılmasına izin vermek veya Başbakan aleyhinde Bölge Mahkemesi nezdinde dava açmak da bulunmakta olup (Temel Kanun: Hükümet, md. 17(a) ve (c)), bu makam İsrail’de yargının yasama üzerindeki denetimi için önemli bir araç rolü oynamaktadır.

İsrail’de yargı bağımsızlığı kanunla garanti altına alınmış ve siyasetten soyutlanmıştır. Ancak buna rağmen Arap vatandaşların İsrail yargısı tarafından ayrımcılığa tabi tutulduğu ve daha fazla ceza aldıkları eleştirisi yöneltilmektedir. 2011 yılında İsrail Barosu’nun yaptığı bir araştırmada Arap vatandaşların aynı suçlardan daha fazla hüküm giydikleri ve daha uzun süreler ceza aldıkları ortaya konmuştur. Öte yandan, Yahudi yerleşimcilerin Filistinlilere yönelik şiddet eylemlerinin de İsrail yargısı tarafından gözardı edildiği (Ulutaş vd., 2012, s. 46), öte yandan İsrail yargısının kendi Arap vatandaşlarına karşı “sistemik bir şekilde” ayrımcılık yaptığı (Kedar, 2018, s. 169) iddia edilmektedir. Yine de İsrail yargısı, İsrail’deki Yahudi çoğunluğun gözünde saygın devlet kurumları sıralamasında İsrail Silahlı Kuvvetleri’nden sonra ikinci sırada yer almakta ve siyasi sistemin koalisyon istikrarsızlıklarından mütevellit sorunlarına karşı devleti ayakta tutan önemli sacayaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Nitekim, İsrail’in 2006-2009 yılları arasında Başbakanlığı’nı yapan Ehud Olmert rüşvet, yolsuzluk ve

adaleti engellemek gerekçeleriyle 2016 yılında hüküm giymiş ve böylece ilk kez bir İsrail Başbakanı yargı tarafından hapis cezasına çarptırılmıştır [Adigeçen 27 aylık cezasının 18 ayını İsrail Maasiyahu cezaevinde çektikten sonra 2017 Temmuz ayında şartlı tahliye ile salıverilmiştir (*BBC News*, 2017)].

Ancak yargının güçlü rolü beraberinde, İsrail’de yargı vesayeti tehlikesinin de gündeme getirilmesine yol açmaktadır. İsrail Silahlı Kuvvetleri’nin egemenliği sivil idareye tabiyetinin kanunla garanti altına alınmasıyla çözülmüş ise de, yargı bürokrasisinin etkin konumu demokrasi ile bağdaşmadığı gerekçesiyle eleştiri konusu yapılabilmekte (Edelman, 2003, s. 17), öte yandan yargının yasama üzerindeki denetiminin hukuk devleti ilkesi bakımından vazgeçilmez olduğunu savunan uzmanlar da bulunmaktadır (Wattad, 2018).

İsrail’de son olarak kabul edilen “İsrail-Yahudi Halkının Ulus Devleti” adlı Temel Kanun devleti münhasıran Yahudi devleti olarak tanımlamakta ve diğer unsurları azınlık/ikinci sınıf vatandaş konumunda bırakmaktadır. Bu Temel Kanun’un demokrasi ile ne kadar bağdaştırılabileceği hususu tartışılmakla birlikte (Lis, 2018), konunun uzmanları İsrail’deki siyasi sisteme bu sebeple “bir etnik grubun devletin kurucusu ve hâkimi olduğu, eksikli bir demokrasi modeli” olarak kabul edilen “etnik demokrasi” adını vermektedir (Smootha, 1997, s. 200; Çakmak, 2013, s. 57).

II. TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

A) Kısa Tarihçe

Türkiye-İsrail ilişkileri safahatı boyunca inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. Türkiye İsrail’i, kurulduktan 10 ay sonra 28 Mart 1949 tarihinde tanımıştır. Bu gecikmede, Soğuk Savaş’ın ilk yıllarında İsrail’in hangi bloka yönelim sergileyeceğinin anlaşılmasına çalışılması yatmaktadır. 1950’li yılların başında ticaret ve ulaştırma alanında iki ülke arasında birkaç anlaşma imzalanmıştır. Ancak Türkiye’nin 1955-1959 yılları arasında (İran, Irak, Pakistan ve Birleşik Krallık ile birlikte) Batı dostu bir Orta Doğu ittifakı olarak tasarlanan Bağdat Pakti’ni kurma çabaları sırasında İsrail’in düşmanı hükümündeki Orta Doğu ülkeleriyle dostluk arayışı içine girmesi, Türkiye-İsrail ilişkilerinin gerilmesine sebep olmuştur (Walker, s. 64-69).

İsrail’in İngiltere ve Fransa ile birlikte Mısır’a askeri müdahalede bulunduğu 1956 Süveyş krizi sırasında, uluslararası toplumun genel tutumu paralelinde Türkiye de bu müdahaleyi kınamış ve bu kriz Türkiye-İsrail ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş boyunca iki ülkenin ortak müttefikinin ABD olması şüphesiz Türkiye ile İsrail arasında bir bağ kurulmasını kolaylaştırmıştır. 1958 yılında ABD Türkiye’yi, İsrail’in Türkiye, İran ve Etiyopya ile kurmayı planladığı “Çevre Pakti”na (Periphery Pact) katılmaya teşvik etmiş ve bu yöndeki anlaşma İsrail Başbakanı Ben Gurion’un 28 Ağustos 1958 tarihinde Türkiye’ye gerçekleştirdiği gizli ziyaret sırasında imzalanmıştır. Söz konusu tarih, Irak’ta bu ülkenin Bağdat Pakti’ndan ayrılmasına sebep olacak askeri darbenin gerçekleşmesinden bir ay sonraya denk gelmiştir (Anılan paktın adı 1959 yılında Merkezi Antlaşma Teşkilatı-CENTO- olarak değiştirilmiştir) (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2005, s. 647).

1962 Küba krizi sonrasında ABD’nin Jüpiter nükleer silahlarını Türkiye’den çekmesi ve 1964 Kıbrıs sorunu, Türkiye yönetimini, Batı ülkeleriyle ilişkilerini gözden geçirmeye zorlamıştır. Bu yıllarda Ankara Arap ülkelerine daha yakın bir politika izlemiştir. Nitekim 1967 Arap-İsrail savaşında Türkiye’nin “iyiliksever tarafsızlık” politikası olarak da anılan ihtiyatlı bir tutum benimsediği belirtilmektedir. Bu politika, İsrail’e karşı agresif bir tutum izlemeksizin, Arap ülkelerine sempati hislerini ifade etmek olarak tanımlanmaktadır (Vali, 1971, s. 308; Erhan ve Kürkçüoğlu, 2005, s. 796-801).

1973 yılında OPEC ülkelerinin petrol ambargosu ile küresel ekonomik krizin tetiklenmesi, Türkiye'yi iktisadi gerekçelerle Arap ülkeleriyle bu dönemde daha yakın ilişkiler kurmaya yöneltmiştir. 1973 Arap-İsrail savaşında tarafsızlığını ilan etmesine karşılık Türkiye'nin bu dönemde, Arap ülkelere silah taşıyan Sovyet uçaklarına geçiş izni verdiği, ancak İsrail'e yardım götüren ABD uçaklarına izin vermediği kaydedilmektedir. Zira zaten bu dönemde Ecevit hükümetinin ABD hükümeti ile arasında Türkiye'deki afyon üretimi dolayısıyla gerginlik olduğu bilinmektedir (Kösebalaban, 2011, s. 99-100).

1970'li yıllarda Türkiye'nin Filistin yanlısı politikalar izlediği göze çarpmaktadır. Türkiye birçok üçüncü dünya ülkesi ve Avrupa devleti ile birlikte Filistin Kurtuluş Örgütü'nü Filistin'in yegâne meşru temsilcisi olarak tanımıştır. Bu örgüte 1979 yılında (dengeyi sağlamak için İsrail ile birlikte) Ankara'da temsilcilik açma izni verilmiştir. Bu tarih, Camp David barışı ile Mısır'ın İsrail'i tanınması sonucunda Arap ülkeleri arasında İsrail'e yönelik ortak tutumun kaybolduğu bir döneme rastlamaktadır.

1980 yılında İsrail'in Kudüs'ü başkent olarak ilan etmesi, Türkiye-İsrail ilişkilerinde gerginliğe sebep olmuş ve Türkiye aynı yıl Kudüs'teki Başkonsolosluğunu kapatmış ve İsrail'le diplomatik ilişkileri İkinci Kâtip seviyesine indirmiştir. Ancak yine de, 1980'lerin askeri idaresinin güvenlik eksenli yaklaşımı, Türkiye'nin İsrail'le ASALA terörüne karşı Lübnan'da işbirliği yapmasına olanak vermiştir. 1982 yılında İsrail'in Lübnan'a düzenlediği operasyon sırasında Türkiye ve İsrail, bu ülkedeki Ermeni ASALA ve JCGA kamplarının etkisiz hale getirilmesi hususunda ortak hareket edebilmiştir. Ticaret ve istihbarat ilişkilerinin 80'li yıllardaki gelişmesi 1987 yılında Birinci İntifada'nın (Filistinlilerin başkaldırı hareketine verilen isimdir) başlamasıyla son bulmuştur. Netice itibarıyla Türkiye Filistin'i, Cezayir'de Filistin Ulusal Konseyi tarafından devlet olarak ilan edildiği aynı gün, 15 Kasım 1988 tarihinde, devlet olarak tanımıştır.

Stratejik önceliklerin iki ülkenin de bölge politikalarının itici gücünü teşkil ettiği 1990'lı yıllar Türkiye-İsrail ilişkilerinin "altın yılları"nı teşkil etmiştir (Arbell, s. 4). Bunda şüphesiz, 1991 yılındaki Madrid Konferansı ve bunu izleyen Oslo Süreci ile barış umutlarının yeşermesi etkili olmuştur. Türkiye'nin bu dönemde İran ve Suriye'den tehdit algılaması, öte yandan PKK'nın artan şiddet eylemleri Türkiye'yi askeri modernleşme için bu dönemde İsrail ile yakın temasa yöneltmiştir. İki ülke arasında ticari ve kültürel ilişkilerin yanısıra askeri eğitim ve savunma endüstrisi alanlarında önemli anlaşmaların yapıldığı 1990'lı yıllardaki ilişkilerin niteliği literatürde "stratejik ortaklık" olarak kabul edilmektedir.

2000-2005 yılları arasında, İkinci İntifada dolayısıyla yer yer gerginliklerin karşılıklı açıklamalarla dile getirildiği bir dönem yaşansa da, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin düzeyi büyük oranda korunmuştur. 2006 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgali sırasında çok sayıda sivilin yaşamını yitirmesi ile 2007 yılından itibaren Gazze'deki yönetimi Hamas'ın ele geçirmesi sonrasında İsrail'in bu bölgeye uyguladığı abluka gibi gelişmelerden dolayı iki ülke ilişkilerinde ciddi görüş ayrılıkları çıkmıştır. 2008 sonu ve 2009 başında İsrail'in Gazze'ye düzenlediği Dökme Kurşun Operasyonu, sivillerin ölümü dolayısıyla Türkiye'nin tepkisini çekmiş; 2009 Ocak ayında Davos'taki Ekonomik Forum sırasında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres arasında

gerginlik yaşanması ilişkilerdeki sorunu gün yüzüne çıkarmıştır. Bunu İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon tarafından Türkiye'nin Tel Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'a yönelik olarak basın önündeki bir görüşme sırasında diplomatik nezaket ölçülerine uymayan bir tavır sergilenmesi (alçak koltuk krizi) izlemiştir. 2010 yılındaki Mavi Marmara saldırısında İsrail'in 9 Türk vatandaşını katletmesiyle (yaralanan bir Türk vatandaşı da sonradan hayatını kaybetmiştir) ilişkiler gerilmiş; ancak 2013 yılında İsrail Başbakanı Netanyahu'nun özür dilemesi ve 2016 yılında İsrail Hükümeti'nin maktul Türk vatandaşlarının ailelerine tazminat ödemeyi kabul etmesiyle ilişkiler normale dönmüştür (Şahin, 2016).

B) Örnek Olay İncelemesi: Alçak Koltuk Krizi

Alçak Koltuk Krizi'ni incelemeden önce, yaşanan olayın daha iyi anlaşılması açısından, bu krizin mimarları olan İsrail Evimiz Partisi lideri Avigdor Lieberman ve aynı partiden Knesset üyesi Danny Ayalon hakkında kısaca bilgi sunmak yerinde olacaktır. İsrail Evimiz partisi, 1999 yılında Avigdor Lieberman, Yuri Stern ve Ida Nudel tarafından kurulan seküler, aşırı milliyetçi, sağ kanat bir partidir. Ekonomik liberalizmi ve revizyonist Siyonizmi savunmakta, vizyonunu Ukraynalı revizyonist Siyonist lider Ze'ev Jabotinsky'e dayandırmaktadır. 2000 yılından itibaren parlamentoya çeşitli koalisyonlara katılmak suretiyle birkaç Knesset üyesi ile girmeyi başaran parti, 2004 yılında Ariel Şaron'un Gazze'den çekilme planına muhalefet ettiği için Şaron'un isteği üzerine hükümetten çekilmiştir. 2006 seçimlerinde tek başına 11 sandalye kazanan parti, Ehud Olmert'in hükümetinde Başbakan Yardımcı olmuş, ancak 2008 yılında Filistin ile yürütülen müzakerelere muhalefet ettiği için koalisyondan çekilmiştir. İsrail Evimiz Partisi 2009 seçimlerinde oylarını artırarak 15 sandalyeye ulaşmış, Kadima (28 sandalye) ve Likud'dan (27 sandalye) sonra Knesset'in üçüncü partisi olmuştur (Knesset'te toplam 120 sandalye bulunmaktadır). 2009 seçimi sonrası parti lideri Avigdor Lieberman, Başbakan Netanyahu'nun kabinesinde Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı görevini üstlenmiştir. Üçüncü parti olması ve diğer iki büyük partiden daha az sandalye sahip olmasına karşılık Dışişleri Bakanlığı gibi önemli bir makamı elde etmesi, Lieberman'ın koalisyon pazarlıklarında, küçük partilerin yararına düzenlemeler içeren siyasi yapının bir sonucu olarak, ne denli koz elde edebildiğinin bir göstergesidir. Zira bu tabloda, koalisyon hükümetini kurmak için gerekli olan 60 sandalyeyi tamamlamak için Lieberman'ın partisi kilit öneme sahip olmaktadır.

2002-2006 yılları arasında İsrail'in ABD Büyükelçisi olarak görev yapan Danny Ayalon ise, Ariel Şaron'un ve bilahare Ehud Barak ve Benyamin Netanyahu'nun dış politika danışmanlığını üstlenmiştir. İlk ve son olarak 2009 seçimlerinde İsrail Evimiz partisinden Knesset üyeliğine seçilen Ayalon, kurulan Netanyahu Hükümeti'nde Dışişleri Bakan Yardımcılığı görevine getirilmiştir (Ulutaş, 2012, s. 96-104). Dönemin Tel Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'un (bilahare yazdığı kitapta ifade ettiği üzere) Tel Aviv'e ilk gidişinde aldığı bilgiler, Danny Ayalon'un Türkiye ile ilişkilere sıcak baktığı ve Avigdor Lieberman'la ırkçı kişiliği ve açıklamaları nedeniyle sürdürülemeyen temas ve diyalogun Büyükelçilik tarafından Ayalon'la sürdürüldüğü, Ayalon'un önceki Türk Büyükelçileriyle yakın temasta olduğu, milletvekili ve Bakan Yardımcısı olmadan önce Türkiye için lobcilik faaliyetleri yürüttüğü yönünde olmuştur (Çelikkol, 2014, s. 88-89). Dolayısıyla, esas itibarıyla Türkiye ile ilişkilere ideolojik açıdan yaklaşmadığı

anlaşılan Ayalon'un alçak koltuk krizinin ana aktörü olması, mensubu bulunduğu partinin lideri Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman'ın yönlendirmesi ile bu uygulamayı yaptığı kanısını kuvvetlendirmektedir.

O dönem yayında olan Kurtlar Vadisi dizisinde ana karakter Polat Alemdar'ın İsrail karşıtı sözlerinden duyulan rahatsızlığı iletmek amacıyla Bakan Yardımcısı Ayalon Büyükelçi Çelikkol'u 11 Ocak 2010 tarihinde Knesset'teki ofisine davet etmiştir. Büyükelçi Çelikkol'un daha alçak konumda bulunan bir koltuğa oturmasını temin eden Ayalon, Çelikkol'un anlayamadığı İbranice dilinde TV ekibine "Büyükelçinin elini sıkmayacağını" ve "masada sadece bir bayrak (İsrail bayrağı) bulunduğunu" ve (Büyükelçi Çelikkol'un gülümsemesine atıfla) "kendilerinin gülümsemediklerini kayda almaları gerektiğini" söylemiştir.

Büyükelçi Çelikkol'a yönelik olarak basın önünde icra edilen ve uluslararası diplomatik nezaket kurallarına uymayan bu davranış Türkiye tarafının ciddi tepkisini çekmiş ve tüm Türk ulusuna yönelik bir aşağılama tavrı olarak nitelendirilmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı İsrail'in Ankara Büyükelçisi Gabby Levy'yi derhal Bakanlığa çağırarak açıklama ve özür talep etmiştir (Bakır, 2010). O güne kadar İsraili karşıtı Şimon Peres ile birlikte ikili ilişkileri tamir etmeye çalışan Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ise bu kez İsrail tarafına bir ultimatoma vererek, 48 saat içinde yazılı olarak özür dilenmezse Büyükelçi'nin Tel Aviv'den çekileceğini açıklamıştır (Çelikkol, 2014, s. 95).

İsrail Dışişleri Bakanlığı'nın diplomatik girişimi sırasında uyguladığı sert tavrın nedeni belki de 10-12 Ocak 2010 tarihlerinde Lübnan Başbakanı Saad Hariri'nin Türkiye'yi ziyareti sırasında Başbakan Erdoğan'ın İsrail'i eleştiren açıklamalarda bulunması olabilir. Zira 10 Ocak 2010 tarihinde İsrail'in Gazze'ye yönelik hava saldırılarında üç Filistinli hayatını kaybetmiş ve Başbakan Erdoğan bu saldırı dolayısıyla İsrail'i "BM kararlarına uymamakla" ve "küresel barışı tehdit etmekle" suçlamıştır (Ravid, 2010a; Ynet News, 2010). Başbakan Erdoğan'ın sert eleştirilerine cevaben aynı sertlikte bir açıklama yapan İsrail Dışişleri Bakanlığı, İsrail'in "kendi halkını Hamas ve Hizbullah'ın roket saldırıları ve teröründen koruma hakkını saklı tuttuğunu" ve "Türkiye'nin İsrail'e veya İsrail Savunma Kuvvetleri'ne ahlak dersi verme konumunda olmadığını" belirtmiştir (İsrail Dışişleri Bakanlığı açıklaması, 2010). Bu açıklamaya Türkiye'nin cevabı gecikmeden gelmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanlığı 12 Ocak tarihli açıklamasında Türkiye'nin İsrail'e ahlak dersi verecek son ülke olduğu iddiasının, "Yahudi halkının toplum hafızası ile örtüşmediği" ve "gerçekleri saptıran" sözkonusu açıklamanın, "tarihe yönelik bir haksızlık" olduğu belirtilmiştir (Türkiye Dışişleri Bakanlığı açıklaması, 2010a). Aynı gün ayrı bir açıklama yapan Türkiye Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'yi ahlak bakımından kategorize etmenin hiçbir tarafın sorumluluğunda bulunmadığını" ifade edilmiştir (Türkiye Dışişleri Bakanlığı açıklaması, 2010b).

Ayalon-Çelikkol görüşmesinin Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman ve yardımcısı Danny Ayalon arasında, Başbakan Netanyahu'ya detaylı bilgi verilmeksizin hazırlanan bir kurgu olduğu kısa süre sonra açığa çıkmıştır. Nitekim Başbakan Netanyahu olaya yönelik iç ve dış tepkiler kapsamında savunma durumunda kalmış ve Türk Büyükelçinin diplomatik girişim için davet edileceğini bildiğini, ancak bu toplantının nasıl bir şekilde icra edileceğinden haberi olmadığını açıklamıştır (Villembeitea, 2010).

Ancak İsrail hükümeti içindeki dengeler, tam ve kapsamlı bir özrün gelmesini geciktirmiştir. Zira hükümetin bekası için Başbakan Netanyahu'nun İsrail Evimiz partisi lideri Avigdor Lieberman'ın desteğine ihtiyacı vardır. Danny Ayalon'un ilk özrü Türkiye tarafınca "cüretkâr" ve "yetersiz" bulunmuştur. Ayalon ilk özründe "İsrail'e yönelik saldırılar hakkında Türkiye'yi protesto tavrım hala geçerlidir. Ancak yabancı ülke büyükelçilerini aşağılamak benim tarzım değildir ve gelecekte duruşumu diplomatik açıdan daha kabul edilebilir yollardan açığa vuracağım" demiştir (Klein, 2010). Buna karşılık Başbakan Erdoğan, Başbakan Netanyahu'yu, kurduğu koalisyonun aşırı sağcı sertlik yanlısı unsurları dolayısıyla Türkiye'ye yönelik bütüncül bir politika izleyememekle suçlamıştır (Bakır, 2010).

Ayalon'un tavrı İsrail içinde de tepkilere sebep olmuştur. Kadima Partisi milletvekili Robert Tibayev'in (o dönem İsrail-Türkiye Dostluk Grubu Başkanı'dır) öncülüğünde başlatılan bir girişim sonucunda, İsrail parlamentosundan 17 milletvekilinin imzasını taşıyan (bunlardan 13'ü muhalefetteki Kadima partisinden, yalnızca ikisi iktidardaki koalisyondandır) bir mektup 13 Ocak 2010 tarihinde Büyükelçi Çelikkol'a gönderilmiştir. Mektupta, Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon'un kendisine karşı sergilediği "uygunsuz" tavırdan dolayı "üzüntü" duyulduğu ifade edilmiş; ilişkilerin tekrar normale dönmesi beklentisi dile getirilmiştir (Çelikkol, 2014, s. 153).

Ayalon'un esaslı özür mektubu, Lieberman ile birlikte Cumhurbaşkanı Peres ve Başbakan Netanyahu'ya bir süre direnmelerinin ardından gelebilmiştir. Esasen Cumhurbaşkanı Peres'in devreye girerek Başbakan Netanyahu ve Dışişleri Bakanı Lieberman'ı ikna ettiği de dile getirilmektedir (Keinon, 2010a). Büyükelçi Çelikkol'u muhatap 13 Ocak 2010 tarihli mektubunda Ayalon, "bazı hususlarda görüş ayrılığımız olsa da, bunlar hükümetlerimiz arasında açık, karşılıklı ve saygılı diplomatik yollardan tartışılmalı ve çözümlenmelidir. ... Sizi şahsi olarak aşağılamak gibi bir niyetim yoktu ve bu diplomatik girişimin icra edilme ve algılanma biçimi dolayısıyla özür dilerim. Lütfen bunu büyük saygı duyduğumuz Türk halkına iletiniz" şeklinde özrünü beyan etmiştir (Çelikkol, 2014, s. 152).

Ayalon koltuk krizi dolayısıyla kendi partisi içinden de eleştirilere maruz kalmış, ayrıca İsrail kamuoyunun da tepkisini çekmiştir. İsrail Evimiz partisinden siyasi yetkililer basına yaptıkları açıklamalarda, Ayalon'un bu krizdeki tavrı dolayısıyla kendi siyasi kariyerini mahvettiğini dile getirmişler; öte yandan eski İsraili diplomat Alon Liel, uluslararası diplomatik kuralları görmezden gelerek Ayalon'un İsrail Dışişleri Bakanlığı'na zarar verdiğini belirtmiştir (Hürriyet, 2010a). Avigdor Lieberman da krizdeki perde arkası rolü sebebiyle eleştirilmiştir. Time dergisinde çıkan bir yazıda bir kıdemli İsraili yetkili (isim verilmemiştir): "Lieberman'ın Dışişleri Bakanı yapılmasının İsrail için sorun doğurmayacağını düşüneneler bir kez daha hatalı çıkmıştır. Bu, biz tüm İsraililer için bir utançtır" açıklamasını yaptığı kaydedilmiştir (Klein, 2010).

Cumhurbaşkanı Peres sözkonusu krizi "bir adamın hatası, devletin değil" şeklinde yorumlamış ve eklemiştir: "Diplomatik değildi ... İyi ki özür diledi" (Ravid, 2010b). Nitekim İsrail'in, koalisyon hükümeti içindeki aşırı sağcı bir partinin bireysel propaganda ihtiyaçlarından daha önemli stratejik gereksinimleri de dikkate alınmalıydı. Haberlerde nakledildiğine göre krizin yaşandığı günlerde bir Türk delegasyonu, İsrail'den toplam 180 milyon ABD Doları değerindeki 10 Heron insansız hava aracını (İHA) satın alma konusunda görüşmelerde bulunmak üzere İsrail'deydi. Ayrıca Savunma Bakanı Ehud Barak'ın yaklaşık bir hafta sonra, 17 Ocak 2010 tarihinde, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün daveti üzerine Türkiye'yi ziyaret etmesi planlanmıştı ve bu ziyaret sırasında

Barak'ın Türkiye tarafına savunma sanayi işbirliği konusunda daha güçlü ilişkiler tesis etme teklifini iletmesi beklenmekteydi (Elci ve Fisher-Ilan, 2010). Ayalon krizi Barak'ın bu ziyaretine gölge düşürebilir ve dolayısıyla Türkiye ile stratejik konularda işbirliğini olumsuz etkileyebilirdi. Nitekim Başbakan Erdoğan alçak koltuk krizi üzerine yaptığı açıklamada, Savunma Bakanı Barak ile Türkiye'yi ziyareti sırasında görüşmeyeceğini belirtmek suretiyle tepkisini ortaya koymuştu (Bakır, 2010).

Ancak Ayalon'un özür mektubu havayı yumuşatmıştır. Ehud Barak, 17 Ocak 2010 tarihinde planlanan ziyareti sırasında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Savunma Bakanı Vecdi Gönül tarafından sıcak bir tavırla karşılanmıştır (Hürriyet, 2010b). Her ne kadar Barak 12 saatlik ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı ve Başbakan ile görüşemese de, ziyaret sırasında yapılan karşılıklı olumlu açıklamalar krizin aşıldığına işaret olarak yorumlanmıştır. Barak ziyaret sırasında Ayalon'un tavrının bir "hata" olduğunu ve "iniş-çıkışların aşılabileceğine inandığını" açıklamıştır. Savunma Bakanı Gönül de "aynı çıkarlara sahip oldukları sürece" iki ülkenin "birlikte çalışacağına" vurgu yapmıştır (Hürriyet, 2010c). Alçak koltuk krizinin olası kalıcı etkileri hakkında basının yönelttiği soruya cevaben Başbakan Erdoğan, "Barak'ın açıklamalarını yeterli bulduklarını" ve "konuyu daha öteye taşımayacaklarını" ifade ederek cevap vermiştir (Yıldız, 2010; Keinon, 2010b). Barak'ın ziyareti sırasında 10 Heron'dan 4'ünün 2010 Mart ayında, kalanlarının ise aynı yılın sonuna kadar Türkiye'ye teslim edilmesi kararlaştırılmıştır (Birgün, 2010). Öte yandan, Barak'ın Türkiye'den dönmesinden bir gün sonra İsrail Dışişleri Bakanlığı Genel Direktörü Yossi Gal, daha önceden zamanı kararlaştırılan ikili siyasi istişareler için Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Tüm bu gelişmeler alçak koltuk krizinin artık geride bırakıldığı şeklinde değerlendirilmiştir (Keinon, 2010b).

SONUÇ

Netice itibarıyla, Lieberman-Ayalon ikilisinin, kendi sertlik yanlısı seçmenine yönelik prestij kazanma amaçlı olduğu anlaşılan ve diplomatik ölçülere sığmayan tavrı, İsrail'in genel devlet politikası ve stratejik çıkarlarına aykırı görünmekteydi. Ancak koalisyon hükümeti içindeki dengeler dolayısıyla sözkonusu ikili bir süre özür dilememek için direnebilmiş, ancak nihayetinde Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın yanısıra Kadima önderliğindeki muhalefetin ve basının da kendilerine yönelttiği eleştiriler karşısında pes etmiş ve özür mektubu gönderilmesini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu örnek olay tek başına dahi, İsrail'de nispeten küçük partilere siyasi ağırlık kazandıran hükümet sisteminin dış politikayı, örneğimizde ise Türkiye ile ilişkileri, nasıl etkileyebildiğine işaret etmektedir. Nitekim o dönem Dışişleri Bakanlığı görevinde aşırı sağcı Lieberman yerine daha ılımlı bir siyasetçi bulunsaydı, Kurtlar Vadisi dizisine yönelik tepki belki de hiç basına yansımada kapalı kapılar ardında dile getirilecek ve iki ülke ilişkilerini bu denli sarsmayacaktı. Özetle ifade etmek gerekirse, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin seyri, her iki tarafın birbirine yönelik izlediği politikalar ve uluslararası ve bölgesel konjonktürün yanısıra, her iki ülkenin siyasi yapısının ülke içindeki güçler dengesini nasıl kurguladığına ilişkin müesses nizamdan da etkilenmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar/Raporlar:

Arbell, D. (2014) *The U.S.-Turkey-Israel Triangle*. Center for Middle East Policy, Brookings Institution, Analysis Paper No.34. Washington, D.C.

Bengio, O. (2010) *The Turkish–Israeli relationship: Changing ties of Middle Eastern outsiders*. 2nd edn. New York: Palgrave Macmillan.

Bozdağlıoğlu, Y. (2003) *Turkish foreign policy and Turkish identity: A constructivist approach*. New York: Routledge.

Cleveland, W.L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. Mehmet Harmancı (Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Çelikkol, A.O. (2014) *One Minute'ten Mavi Marmara'ya: Türkiye-İsrail çatışması*. İstanbul: Doğan Kitap.

İsrail Dışişleri Bakanlığı (2010). *Facts About Israel*. Jerusalem: Israel Ministry of Foreign Affairs Publications.

Kösebalaban H. (2011) *Turkish foreign policy: Islam, nationalism, and globalization*. New York: Palgrave Macmillan.

Mansfield, P. (1991). *A History of the Middle East*. London: Penguin Books.

Şahin, T.Y. (2016). *Türkiye-İsrail Yakınlaşması: Denge-Stratejik İşbirliği-Gerilim-Normalleşme*. Ankara: Hattuşaş Yayıncılık.

Ulutaş, U., Bölme, S.M., Demir, G.N., Torlak, F. ve Ziya, S. (2012). *İsrail Siyasetini Anlama Klavuzu (Rapor)*. Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA). Erişim: http://file.setav.org/Files/Pdf/20121221123959_israil-siyasetini-anlama-kilavuzu-web.pdf (Erişim Tarihi: 18.04.2019).

Vali, F.A. (1971) *Bridge across the Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey*. Baltimore, London: The John Hopkins Press.

Makaleler/Kitap Bölümleri:

Aras, B. (2000). *Turkish Foreign Policy and Jerusalem: Toward a Societal Construction of Foreign Policy*. *Arab Studies Quarterly*, 22(4), 31–58.

Backı, G. (2010). *The Rise of Identity Politics in Turkey*. Aydın, M. (ed.) *Turkish Foreign Policy: Old Problems, New Parameters (UNISCI Discussion Papers, 23)* içinde (s. 73–92).

Balcı, A. ve Kardaş, T. (2012). *The Changing Dynamics of Turkey's Relations with Israel: An Analysis of 'Securitization'*. *Insight Turkey*, 14(2), 99–120.

Bölükbaşı, S. (1999). *Behind the Turkish-Israeli alliance: A Turkish view*. *Journal of Palestine Studies*, 29(1), 21–35. Erişim: <http://jstor.org/stable/2676428> (Erişim Tarihi: 27 Ekim 2010).

Çakmak, D. (2013). *Sammy Smooha'nın Etnik Demokrasi Modeli Üzerine*. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 53-83.

Edelman, M. (1994). *The Judicialization of Politics in Israel*. *International Political Science Review*, 15(2), 177-186.

Edelman, M. (2003). *The Status of the Israeli Constitution at the Present Time*. *Shofar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies*, 21(4), 1-18.

Erhan, Ç. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2005) *Arap Olmayan Devletlerle İlişkiler*”, Oran, B. (ed.) *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I (1919-1980), İstanbul: İletişim Yayınları içinde (s. 641-647).

Gökçe, O. (2012). *The Dynamics of Turkish-Israeli Relations*. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, 1(2), 55–68.

Huber, D. (2012). Turkish-Israeli Relations in a Changing Strategic Environment. Global Turkey in Europe Series, Commentary [5]. Erişim: http://ipc.sabanciuniv.edu/en/wp-content/uploads/2012/11/GTE_C_05.pdf (Erişim Tarihi: 31 October 2015).

Inbar, E. (2012). The strategic glue in the Israeli-Turkish alignment, Linden, R.H., Evin, A.O., Kirişçi, K., Straubhaar, T., Tocci, N., Tolay, J. ve Walker, J.W. Turkey and its neighbors: Foreign relations in transition. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers içinde (s. 115-128).

Kedar, N. (2018). The Rule of Law in Israel. *Israel Studies*, 23(3), 164-171.

Kösebalaban, H. (2010). The Crisis in Turkish Israeli Relations: What is its Strategic Significance. *Middle East Policy*, 17(3), 36–50.

Lochery, N. (1998). Israel and Turkey: Deepening Ties and Strategic Implications 1995–98. *Israel Affairs*, 5(1), 45–62. doi: 10.1080/13537129808719497.

Oğuzlu, T. (2010). The changing dynamics of Turkey–Israel relations: A structural realist account. *Mediterranean Politics*, 15(2), 273–288. doi: 10.1080/13629395.2010.485055.

Ovalı, Ş. ve Bozdağlıoğlu, Y. (2012). Role Theory and Securitization: An Agency Based Framework for Decoding Turkey's Diplomatic Offensive Against Israel. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 43, 1–28.

Smooha, S. (1997). Ethnic Democracy: Israel as an Archetype. *Israel Studies*, 2 (2), 198-241.

Walker, J. (2006). Turkey and Israel's Relationship in the Middle East. *Mediterranean Quarterly*, 17(4), 60–90.

Wattad, M.S.A. (2018) Israel at 70: The Rule of Law and the Judiciary. *Israel Studies*, 23(3), 172-179.

Yavuz, H. (1997). Turkish-Israeli Relations through the Lens of the Turkish Identity Debate. *Journal of Palestine Studies*, 27(1), 22–37.

Haberler/Basın Açıklamaları:

Bakır, B. (2010, 13 Ocak). İsrail’le “alçak koltuk” krizi. *Milliyet*. Erişim: <http://www.milliyet.com.tr/israil-le--alcak-koltuk--krizi-gundem-1185364/> (Erişim Tarihi: 5 Kasım 2018).

BBC News (2017, 2 Temmuz). Ehud Olmert, Israel’s jailed ex-PM, is released early. Erişim: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-40472158> (Erişim Tarihi: 18.04.2019).

BBC News (2019, 10 Nisan). Israel election: Netanyahu set for record fifth term. Erişim: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-47876539> (Erişim Tarihi: 18.04.2019).

Birgün (2010, 18 Ocak). Gül ve Erdoğan, Ehud Barak’a randevu vermedi. Erişim: <https://www.birgun.net/haber-detay/gul-ve-erdogan-ehud-barak-a-randevu-vermedi-50539.html> (Erişim Tarihi: 9 Kasım 2018).

Elci, Z. ve Fisher-Ilan, A. (2010, 13 Ocak). Israel apologizes to Turkey in diplomatic spat. *Reuters*. Erişim: <https://www.reuters.com/article/us-israel-turkey-apology/israel-apologizes-to-turkey-in-diplomatic-spat-idustre60c1m420100113> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2018).

Haberman, C. (1994, 26 Ekim). The Jordan-Israel accord: The overview; Israel and Jordan sign a peace accord. *New York Times*. Erişim: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/learning/general/onthisday/big/1026.html?scp=1&sq=israel%2520and%2520jordan%2520sign%2520peace%2520accord&st=cse> (Erişim Tarihi: 25.04.2019).

Hürriyet (2010a, 13 Ocak). Alçak koltuk krizi çözüldü. Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/alcak-koltuk-krizi-cozuldu-13470462> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2018).

Hürriyet (2010b, 17 Ocak). İsrail Savunma Bakanı Ankara'da. Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/israil-savunma-bakani-ankarada-13500396> (Erişim Tarihi: 6 Kasım 2018).

Hürriyet (2010c, 18 Ocak). Barak: Yapılan hataydı geride kaldı. Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/barak-yapilan-hataydi-geride-kaldi-13502427> (Erişim Tarihi: 6 Kasım 2018).

İsrail Dışişleri Bakanlığı açıklaması (2010, 11 Ocak). Israel denounces anti-Israel statement by Turkish PM. Erişim: http://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2010/Pages/Israel_denounces_Turkish_PM_statement_11-Jan-2010.aspx (Erişim Tarihi: 6 Kasım 2018).

Keinon, H. (2010a, 15 Ocak). Erdogan will speak differently now. Jerusalem Post. Erişim: <https://www.jpost.com/home/erdogan-will-speak-differently-now> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2018).

Keinon, H. (2010b, 18 Ocak). Foreign Ministry D-G travels to Turkey for talks. Jerusalem Post. Erişim: <https://www.jpost.com/israel/foreign-ministry-d-g-travels-to-turkey-for-talks> (Erişim Tarihi: 6 Kasım 2018).

Klein, A.J. (2010, 14 Ocak). Israel and Turkey: Anatomy of a dissing war. Time Magazine Erişim: <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1953746,00.html> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2018).

Lis, J. (2018, 19 Temmuz). Israel's contentious Nation-state Law: Everything you need to know. Haaretz. Erişim: <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium-israel-s-contentious-nation-state-law-everything-you-need-to-know-1.6292733> (Erişim Tarihi: 25.04.2019).

Orme, W.A. (2001, 8 Mart). After 5 years, Israelis retreat to a parliamentary system. New York Times. Erişim: <https://www.nytimes.com/2001/03/08/world/after-5-years-israelis-retreat-to-a-parliamentary-system.html> (Erişim Tarihi: 18.04.2019).

Ravid, B. (2010a, 11 Ocak). Foreign Ministry sources: Lieberman wants to maintain Israel-Turkey tensions. Haaretz. Erişim: <https://www.haaretz.com/1.5084495> (Erişim Tarihi: 6 Kasım 2018).

Ravid, B. (2010b, 13 Ocak). Peres: Humiliation of Turkey envoy does not reflect Israel's diplomacy. Haaretz. Erişim: <https://www.haaretz.com/1.5085307> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2018).

Scheiner, S. (2019, 30 Mayıs). After Netanyahu Fails to Form Government, Israel to Hold New Election. Haaretz. Erişim: <https://www.haaretz.com/israel-news/elections/after-netanyahu-fails-to-form-government-israel-to-hold-new-election-1.7306156> (Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2019).

Türkiye Dışişleri Bakanlığı açıklaması (2010a, 12 Ocak). Press release regarding the Statement of the Israeli Foreign Ministry, No. 6. Erişim: http://www.mfa.gov.tr/no_6_-12-january-2010_-press-release-regarding-the-statement-of-the-israeli-foreign-ministry.en.mfa (Erişim Tarihi: 6 Kasım 2018).

Türkiye Dışişleri Bakanlığı açıklaması (2010b, 12 Ocak). Press release regarding the attitude of Israeli Deputy Foreign Minister during his meeting with Turkey's Ambassador to Tel Aviv, No. 7. Erişim: http://www.mfa.gov.tr/no_7_-12-january-2010_-press-release-regarding-the-attitude-of-israeli-deputy-foreign-minister-during-his-meeting-with-turkey_s-ambassador-to-tel-aviv.en.mfa (Erişim Tarihi: 6 Kasım 2018).

Villelabeitia, I. (2010, 13 Ocak). Turkey demands Israeli apology as ties sour. Reuters. Erişim: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-israel/turkey-demands-israeli-apology-as-ties-sour-idUSTRE60B5T820100112> (Erişim Tarihi: 4 Kasım 2018).

Yıldız, İ. (2010, 17 Ocak). Erdoğan: Ayalon'un haddini aştığı ortada. Hürriyet. Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/esini-balyozla-oldurdu-burnuma-kan-kokusu-geliyor-41010783> (Erişim Tarihi: 6 Kasım 2018).

Ynet News (2010, 11 Ocak). Turkey lashes out at Israel. Erişim: <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3832925,00.html> (Erişim Tarihi: 6 Kasım 2018).

İnternet Siteleri:

Knesset websitesi (2019a). Basic Laws (Temel Kanunlar). Erişim: <https://main.knesset.gov.il/EN/activity/Pages/BasicLaws.aspx> (Erişim Tarihi: 18.04.2019).

Knesset websitesi (2019b). Knesset Committees (Knesset Komiteleri). Erişim: https://knesset.gov.il/description/eng/eng_work_vaada.htm (Erişim Tarihi: 18.04.2019).

Knesset websitesi (2019c). Legislative Process (Yasama Süreci). Erişim: <https://main.knesset.gov.il/EN/activity/Pages/BasicLaws.aspx> (Erişim Tarihi: 18.04.2019).

Knesset websitesi (2019d). All Governments of Israel (İsrail'in Tüm Hükümetleri). Erişim: https://knesset.gov.il/govt/eng/GovtByNumber_eng.asp?govt=34 (Erişim Tarihi: 31.05.2019).

Knesset websitesi (2009e). Parliamentary Groups in Governments (Hükümetler İçindeki Meclis Grupları). Erişim: https://www.knesset.gov.il/faction/eng/FactionGovernment_eng.asp (Erişim Tarihi: 01.06..2019).

INVESTIGATION REPORT INTILLIGENT SYRINGE INFUSION PUMP

Farahzanie Natasyah Binti Ismael

Polytechnic Sultan Salahuddin Abdul Aziz Shah, 40150 Shah Alam, Selangor, Malaysia.

zaniefarah5@gmail.com

ABSTRACT

At this era of globalisations, our medical technology has becoming more advance as time passes by but some machines at the hospitals needed a lot of man works and takes a lot of time such as the syringe and infusion that sometimes the doctors and nurses take a lot of times to change after the medications runs out. A syringe infusion pump's principal role is to give drugs or fluids at a predetermined pace and volume. It ensures exact drug distribution, which is critical for patients who require precise medicine doses. An Arduino is in charge of the entire processing mechanism. We employ an LCD panel to display settings and other parameters here. The machine contains a syringe mounting that keeps the syringe in place while gently pushing the needle according to preset parameters. A motorised ball screw mechanism drives the syringe pusher. Device settings can be changed via the device's keypad or the internet. When the internet control option for the device is activated, the necessary doctors will see the gadget operating on their online portal. The device settings include adjusting the flow direction, flow rate, syringe brand and size, total dose to be provided, and so on. Syringe infusion pumps have various and far-reaching implications because they play an important role in patient care and safety. One of the most important consequences of syringe infusion pumps is its ability to give precise medicine and fluid doses. These pumps employ innovative technology to manage the infusion flow rate, ensuring that patients receive the precise quantity of medicine or fluid over a set time period. This degree of accuracy is vital in critical care conditions, such as chemotherapy or intensive care units, where medication mistakes can have serious effects.

OBJECTIVE REPORT

Develop a user-friendly interface for the syringe infusion pump that allows for easy setting of medicine dosages and flow rates, as well as safety measures such as alerts and automatic shutoffs in the event of obstructions or low battery levels.

Provide a portable and lightweight syringe infusion pump that may be used in a range of clinical settings, including hospital rooms, outpatient clinics, and home healthcare settings.

Develop a syringe infusion pump with an easy-to-use software interface that allows healthcare practitioners to monitor and alter medicine administration in real time, as well as features like dosage tracking and patient information management to improve safety and accuracy.

PROBLEM STATEMENT

Nowadays there a lot of job that needed to done by the front liner which is the professional health workers that they do not have time to check up all the patients carefully one by one. Meanwhile Syringe and Infusion that are used to distribute medicine for patients may have some disadvantages which is the possibility of improper doses, which can result in either underdosing or overdose. As a result, the aftereffect may be inefficient or even harmful to the patient.

SIGNIFICANT PROJECT

Improved Patient Safety: Remote monitoring of the syringe infusion pump would allow healthcare providers to monitor patients' medicine delivery in real-time and detect any difficulties or concerns that may occur. This can aid in the prevention of drug mistakes and increase patient safety.

Improved Medication Management: By remotely monitoring the syringe infusion pump, healthcare providers would be able to better manage patients' medication regimens and modify doses as needed. This can aid with medication adherence and the prevention of harmful drug responses.

Improved Efficiency: The wireless syringe infusion pump would allow healthcare practitioners to remotely monitor numerous patients at the same time, minimising the need for in-person visits and increasing healthcare delivery efficiency.

Innovative Technology: The creation of a wireless syringe infusion pump with remote patient monitoring capabilities is an example of innovative healthcare technology utilisation. This can attract financing and interest in the initiative while also establishing the business as a healthcare innovation leader.

LITERATURE REVIEW

Syringe infusion pumps are medical devices that utilize a syringe to deliver medication or fluid to a patient's body in a precise and controlled way. These gadgets are frequently seen in hospitals, clinics, and home healthcare settings. The pump is made up of an infusion controller, a syringe holder, and a motor that pushes the plunger to manage medicine administration. Infusion settings can be adjusted by healthcare experts to meet

the needs of the patient. The pumps have a visible and auditory alarm system to notify healthcare providers when an infusion is stopped or finished. Syringe infusion pumps have improved patient outcomes and made crucial healthcare circumstances more manageable.

The following are the literature reviewed:

Paper 1: Manual Syringe Pump

Paper 2: Gravity drip infusion setup

Paper 3: Bulb syringe infusion pump

Paper 4: Peristaltic pump infusion system

Paper 5: Elastomeric infusion pumps

Item/Title	Manual syringe infusion pump	Gravity drip infusion setup	Bulb syringe infusion pump	Peristaltic pump infusion system	Elastomeric infusion pumps

					
Objectives	A manual syringe infusion pump's goal is to provide fluids, medicines, or nutrients to a patient via an IV catheter at a controlled and constant pace using a manually driven syringe. This approach is frequently employed when alternative infusion systems are unavailable or precise control over the infusion rate is required.	The goal of a gravity drip infusion setup is to provide fluids, drugs, or nutrients to a patient at a regulated and consistent pace via an intravenous (IV) catheter. This technique is frequently used to treat mild to moderate dehydration, electrolyte imbalances, and post-operative recuperation.	The goal of a bulb syringe infusion pump is to give fluids, medicines, or nutrients to a patient through an IV catheter at a regulated and constant pace using a manual, handheld bulb syringe. This approach is frequently utilized in emergencies or when more complex equipment is unavailable.	A peristaltic pump infusion system uses a motor-driven peristaltic pump to provide fluids, medicines, or nutrients to a patient through an IV catheter at a regulated and consistent pace. This technique is frequently utilized in critical care settings or with high-risk patients who require precise infusion rates.	The goal of an elastomeric infusion pump is to provide fluids, medicines, or nutrients to a patient via an IV catheter at a controlled and consistent pace by utilizing a pre-filled, disposable elastomeric reservoir. This technique is frequently employed in home-based therapy, chronic conditions, and palliative care.
Problem Statement	This approach provides for more exact rate of infusion control, but it is time-consuming and labor-intensive for healthcare workers. Also, it may not be suited for prolonged infusion.	While this is a standard way for providing IV fluids, controlling the rate of flow can be challenging, resulting in over-infusion or under-infusion. Also, this	This technique relies on human compression of a bulb to supply fluids, which might take time and may not be suited for long durations of infusion. Also, this approach	This method uses a roller mechanism to move fluids through the tubing, which can be more precise than other methods. However, these pumps can be	While these pumps can give more accurate dosage and can be used for longer durations of infusion, they are more complicated to set up and more expensive than

		approach may not be appropriate for giving drugs or fluids that need exact dosage.	may be inaccurate in terms of dose, which might result in medical mistakes.	noisy and may require frequent maintenance.	other techniques.
Methodology	A plunger is used to pump liquids through tubing and into the patient's vein with this portable device. The operator operates the plunger manually, and the flow rate may be regulated by pushing the plunger more or less often. These pumps are frequently utilised in paediatric or neonatal care for modest, precise infusions.	This is a simple way of delivering fluids or drugs intravenously (IV) by allowing the fluid to flow via tubing and into the patient's vein. A fluid bag is often suspended above the patient's bed or IV pole, attached to tubing with a needle or catheter placed into the patient's vein. The flow rate is adjusted by raising or lowering the fluid bag above the patient.	This is a manual device that pushes fluid via tubing and into the patient's vein using a rubber bulb. The bulb is squeezed to produce pressure and regulate the flow of fluid via the tube. Squeezing the bulb more or less frequently might change the flow rate.	This is a more advanced device that delivers liquids to the patient via a motorised pump. The pump employs a set of rollers that squeeze and release the tubing, resulting in a pulsating movement that forces fluid through the tube and into the patient's vein. The flow rate may be adjusted by changing the pump's speed or the size of the tubing.	These are disposable, battery-free pumps that give medication or fluids to the patient via a flexible bag filled with fluid. A spring mechanism compresses the bag, gradually releasing the fluid at a regulated rate over a predetermined time period. These pumps are frequently used for short-term infusions, such as after surgery or in an emergency.
Sensor Used	Air Bubble detection sensor	None	Pressure Sensors	Flow Sensors , Pressure sensors , Air Bubble detection sensor	Flow Sensors

METHODOLOGY

The whole processing mechanism is handled by an Arduino. We utilise an LCD panel to display settings and other parameters here. The machine has a syringe mounting that holds the syringe in place while gently pressing the needle according to programmed specifications.

The syringe pusher is powered by a powered ball screw mechanism. The gadget's keypad and the internet can be used to set device settings. When the device internet control option is enabled, the appropriate doctors will notice the device operational on their web portal.

Adjusting the flow direction, flow rate, syringe brand and size, total dose to be supplied, and so on are all part of the device settings. Once the user's parameters are entered offline or over IOT, the system determines the plunger's push rate. Based on this, the motor runs with precision to guarantee that fluid is supplied gradually at the specified flow rate until the required volume of fluid is distributed, at which point it stops automatically with a led alert and an online alert to deliver the successful delivery of the given dose.

How Intelligent Syringe Infusion Pump Works:

Preparation: The syringe infusion pump is prepared by ensuring that it is clean and free of flaws. The correct syringe size is chosen and placed into the pump.

Programming: The pump is configured with the appropriate infusion rate and volume. This can be accomplished using a keypad or a touch screen interface.

Priming: The pump is primed to ensure that no air is present in the syringe or tubing. This is accomplished by attaching the tube to the patient and running the pump until the drug flows smoothly.

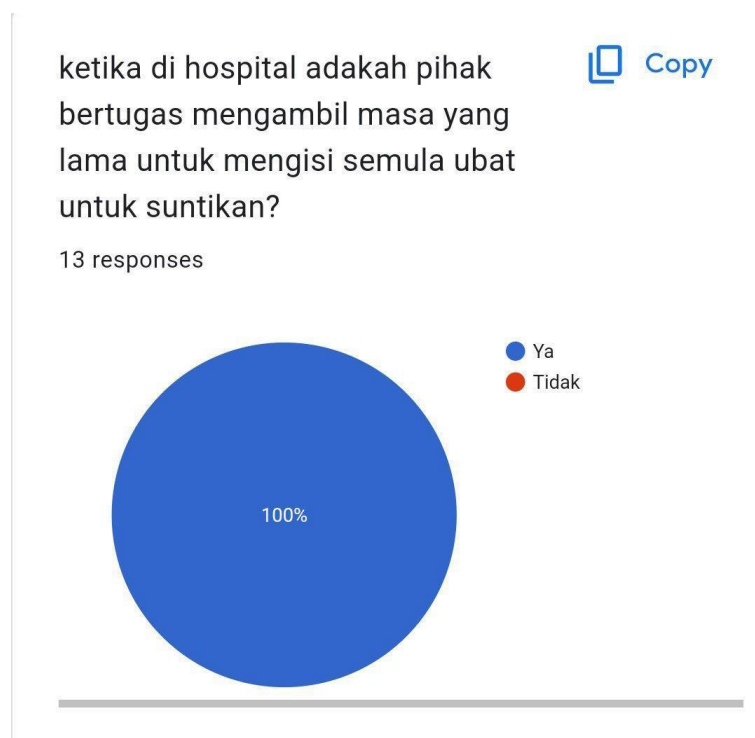
Infusion: After priming the pump, the drug is administered at the rate and volume set by the patient. The flow rate is continually monitored by the pump, and modifications can be made to maintain the desired rate.

Alarm: The pump has alarms to notify the healthcare professional if there is an issue with the infusion, such as an obstruction or an empty syringe.

Discontinuation: After the infusion is finished, the pump is unplugged from the patient and the syringe is appropriately disposed away.

RESULT AND ANALYSIS

For this project I have given a questionnaire for a random people to answer and give their honest opinion about my project and what can I do to make it better than it was. After distributing the questionnaire, I have get a 13 response from different people. By doing this I can get more idea on how to improve my project that can help a lot of people at the hospitals to make the health workers job becoming more easier and save a lot of times.

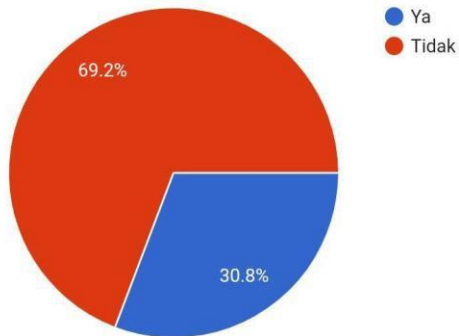

Based on the questions that I asked which is “Do it takes a long of time to refill the needles “ and the majority answered that yes it is take a long of times in order to refill the needles back and waiting for the medicine to runs out.

adakah anda pernah lihat produk yang akan mengisi semula ubat untuk disuntik kedalam badan?

13 responses

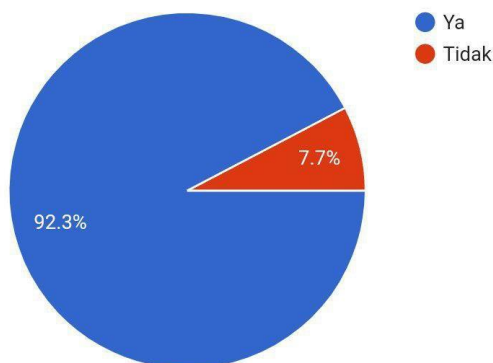

Other than that , I also gives a question about have they see a product that can refill the medicine automatically if the medicines runs out when a patient are in a middle of injection. About 69.2% of them haven't even heard nor see it meanwhile , the other 30.8% have see a project that will automatically refill the medicine if it runs out.

adakah doktor yang merawat anda perlu menggunakan langkah yang banyak untuk mengisi semula iv drop?

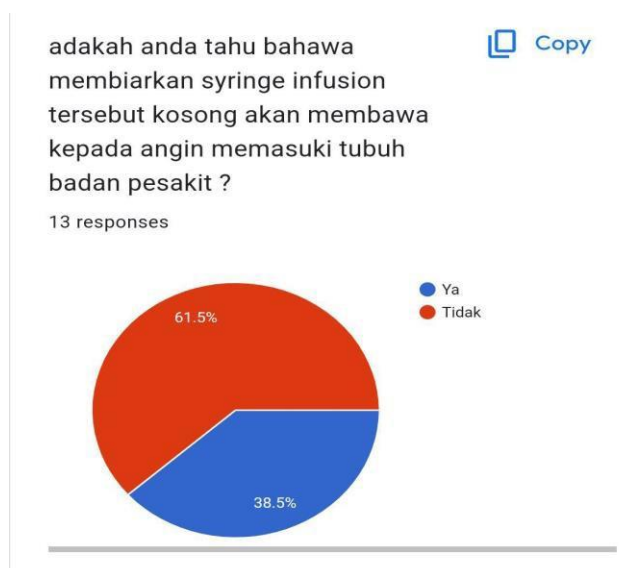
13 responses

I also ask about whether the health workers using a lot of steps in order to change the syringe and refill the medicine before inject the patients. As predicted, 92.3% of them have chosen yes as their answer meanwhile 7.7% have choose no.

If just by changing and refiling the medicine have a lot of steps of course it is will take a lot of time in order to distribute the medicine to the patients. Those, the health workers have waste a lot of times when they can spent it to check up on other patients. It seems that the other respondents seems to agree with it as the answer was yes for 100%.

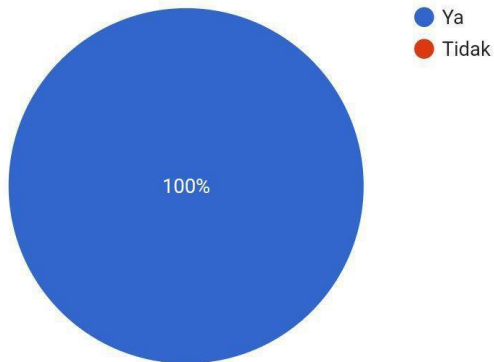

On the following question, I asked if the respondents know the impact of leaving an empty infusion syringe may lead air into the patient's body, and only 38.5% said yes, while the majority of 61.5% said no.

adakah anda setuju jika doktor ataupun nurse akan diberikan notifikasi jika ubat tersebut telah habis Dan perlu diisi semula?

13 responses

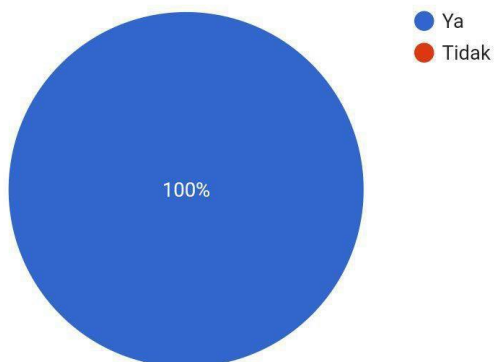

On the next question, I asked if the respondents agree if the doctor or nurse will be notified if the medicine has run out and needs to be refilled. It is seems that the other respondents seem to agree with it as the answer was yes for 100%.

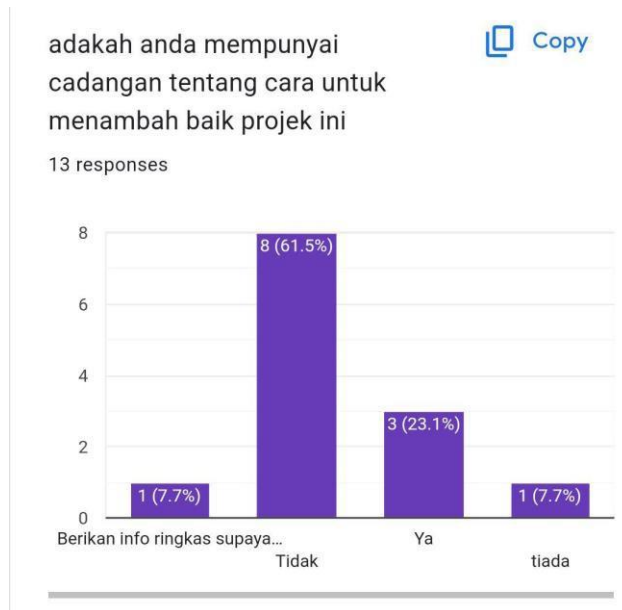
adakah anda setuju bahawa projek ini akan menjimatkan masa ?

13 responses

When asked if this project saves time, the overwhelming majority said yes. This demonstrates that the public supports this effort as one of the medical devices that will saves a lot of time both for the health workers and for the patients

I also asked the respondents point of view on how to improvised this project suitable to their personal preferences to achieve the objectives of this project to helps the others and 1 of the people which is 7.7% said to give a short informations so others can know more about this projects , Meanwhile 8 people with 61.5% agree with this projects as it is. The other 3 with 23.1% have said yes. The other 1 person with the percent of 7.7% are also agree.

I also asked for the respondent opinion about my project whether it can be achieved or the opposites and the percent of people that believe that this product are useful in medical industry are the higher with 61.5% . This proves that Intelligent Syringe Infusion Pump can become one of the revolution of the medical devices in medical industry.

THE DEVELOPMENT OF BIOMETRIC BASED MEDICAL RECORD

FATIN NORSHASHABILA BINTI MUHAMAD

Politeknik Sultan Salahuddin Abdul Aziz Shah, Selangor, Malaysia, shasha03.edu@gmail.com

ABSTRACT

This decade, the advent of online medical records has revolutionised the healthcare industry by allowing and offering better healthcare services at a low cost, and there is no need to search for records manually anymore. But it still suffers from security and privacy issues when handling health information. Privacy and security issues in the domain are mainly focused on user authentication, data confidentiality, and patient privacy protection. So, biometric-based medical records benefit patients and healthcare providers in a variety of ways. For starters, they can improve patient safety by ensuring that each patient's medical records are accessed. This can reduce the likelihood of medical errors like misdiagnosis, incorrect treatment, or medication errors. Second, by allowing healthcare providers to access a patient's complete medical history and make informed decisions about their care, these records can improve patient outcomes. This can result in more efficient workflows, faster access to medical records, and, in the end, better patient care. Despite these advantages, there are some reservations about the use of biometric-based medical records. The privacy and security of patients' biometric data is a major concern. There is a possibility that biometric data will be stolen or hacked, resulting in identity theft or other serious consequences. To address these concerns, biometric-based medical records must be implemented with appropriate safeguards and protections, including securely storing patients' fingerprint biometric data, implementing strong data privacy policies and procedures, and providing patients with clear information about how their biometric data will be used and protected. This study provided a comprehensive overview of biometric applications in the health care system.

Keywords: fingerprint, biometric, medical record, privacy and security, information

INTRODUCTION

A strong and effective medical information system should store, edit, and make available all clinical information to doctors and staff for patient care. All data based on patient interactions with health structures, such as general specialists, pharmacies, health institutes, and hospitals, should be linked to the medical system. By incorporating biometric fingerprint technology into the medical information system, hospitals pledge to protect patients' privacy while sharing data to improve patient diagnosis and treatment. Furthermore, incomplete or misunderstood healthcare records can result in the wrong medication, which can lead to a patient's death. Biometric-based medical records are designed to reduce the amount of paperwork in hospitals while also addressing the shortage of healthcare personnel. Moreover, because fingerprints cannot be lost or forgotten like passwords and cards, they have the potential to provide high security, friendly users, and greater convenience for user authentication. Furthermore, fingerprints are far more difficult to copy, share, or even distribute than passwords. This is what makes fingerprint recognition the most convenient method while still providing adequate security. The patient's emergency data set, such as blood type and contact information, can be accessed using the patient's finger in an emergency medical situation. The easy, uncomplicated, and quick data access facility provided by the biometric-based medical record leads to the implementation of particularly widespread security systems. Furthermore, this system employs a distributed object protocol for secure and authenticated data communication between clients and database servers. As a result, a health management system that includes integrated fingerprint biometrics may provide some level of security for patients and healthcare professionals. The system created is known as the Biometric-Based Medical Record.

METHOD

To visualise the arrangement of steps to be taken throughout the system management process, a block diagram and flowchart were used as guides. When the cycle stream was created, it directed the critical periods of any future activities from the system's inception to its conclusion. Circuit diagrams were used in the design, development, and maintenance of electrical and electronic equipment. These diagrams were extremely useful for a well-developed system. The proposed system is depicted in Figure 1 as a block diagram. It shows that the circuit contain Arduino Uno, LCD, LED, Buzzer and Resistor. The server sends the measured data to the mobile application and simultaneously displays the data on an LCD display.

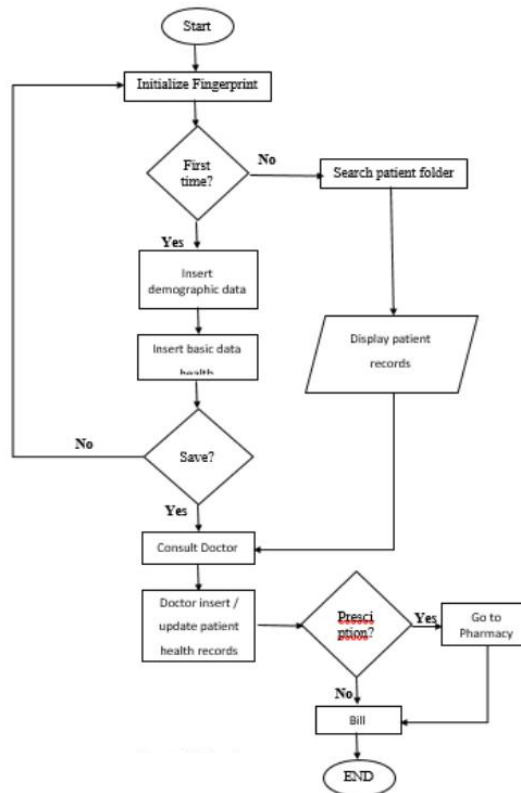

Figure 1: Flowchart of Biometric Based Medical Record

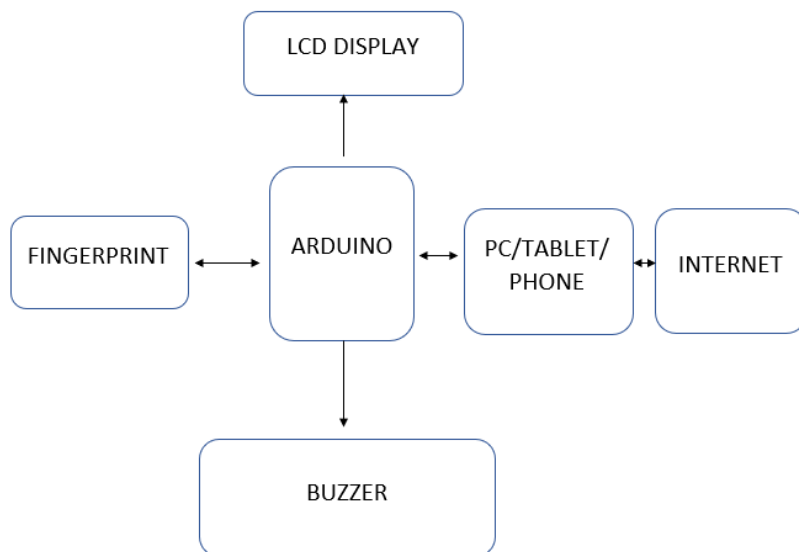

Figure 2: Block Diagram

A biometric-based medical record system's methodology typically includes the following steps:

Biometric data collection: The first step is to collect the patient's biometric data. Depending on the type of biometric data used, this can be accomplished through various methods such as fingerprint, iris, or face recognition.

Integration with electronic medical records: After collecting biometric data, it must be integrated with the patient's electronic medical records. Using biometric data, healthcare providers can gain access to the patient's medical history, diagnoses, medications, and treatment plans.

Secure storage and encryption: To prevent unauthorised access and protect patient privacy, biometric data and medical records must be securely stored and encrypted.

Real-time monitoring: Biometric data can be used to track a patient's health in real time, alerting healthcare providers to any abnormal changes that require immediate attention.

Biometric data analysis and reporting: Biometric data can be analysed and reported on to identify patterns, trends, and potential health risks. This can assist healthcare providers in making informed decisions about a patient's treatment plan as well as identifying areas for improvement in the healthcare system.

Integration with other healthcare systems: To provide a comprehensive healthcare solution, the biometric-based medical record system can be integrated with other healthcare systems such as telemedicine, emergency response, and disease surveillance.

A biometric-based medical record system's methodology entails collecting and integrating biometric data with electronic medical records, securing and encrypting the data, monitoring the patient's health in real-time, analysing and reporting the data, and integrating with other healthcare systems to provide a comprehensive solution.

FINDINGS

This project involves completing questionnaires. For question 1, I ask, Will this device help you if it is developed? If so, how does it help you? There are 80% of the respondents who said yes if this device is developed, which is 9 out of 10, and 1 person gives their opinion that if this device is developed, it will make it easier for us to access the patient information. This means that this device will help a lot if it is developed. Then, one person said no. For the second question, I ask, "Have you ever used a medical or health-related mobile app?" Five out of 10 respondents said yes, and the other five said no. The third one, the question is, "Is it possible for patients to easily access their medical records? with 88.9 percent of respondents answering yes. The other 11.1%, 1 person, said no, maybe because they think it's hard for the patient to access their information when there is a loss of internet connection or something happens. The 4th question is, "Are you comfortable with providing your fingerprint as a means of identifying yourself for healthcare-related activities?". 100% of the respondents said yes. They are willing to give their fingerprint data to make this device work. Next, is it possible for you to easily access your medical history if you use this device? 90%, or 9 respondents, said yes because it is extremely simple to access medical records using only your fingerprint. Only 10%, or 1 person, said no. For the next question, "What are some of the challenges you think a "biometric-based medical record" might face?" six people give responses: security level, some users experience the problem of their fingerprint not being detected, they need a fast network to access this system, inaccurate information is given, it gives a little difficulty to people with skin problems, one's fingerprint cannot be detected, and it is easy to get infected with viruses. The 7th question is, "Do you think the "biometric-based medical record" system will be easier for you than the current paper or electronic record system?" Most of the responders agree to this because if this project is developed, it can help

health workers access patient records easily in case of an emergency. Only 1 out of 10 didn't agree with it. The next one is "Do you think the "biometric-based medical record" system can benefit healthcare providers in terms of patient care and management?". 100% person responders said Yes. "Do you think the "biometric-based medical record" system can help improve the quality of healthcare?". 90% of the responders said yes because when emergencies happen, this can help the health officer access the medical history of the patient and give help without any problems occurring. The next one is, "Give suggestions or any improvements about this product". Three respondents say: Increase the level of patient data security; improve privacy about user information and health levels; sensitive skin may be difficult.

CONCLUSION and DISCUSSION

Biometric-based medical records have become increasingly popular in recent years due to the growing need for more secure and efficient methods of managing patient health information. These types of electronic health records offer several advantages over traditional methods of record-keeping, including enhanced security and accuracy.

One of the primary benefits of biometric-based medical records is the improved security they offer. By using biometric data to verify patient identity, these records ensure that only authorized individuals can access sensitive medical information. This can help to reduce the risk of medical identity theft and fraud, which can have serious consequences for patients and healthcare providers alike.

However, there are some potential drawbacks to biometric-based medical records to be aware of. One concern is that collecting and storing biometric data may raise privacy and ethical concerns, especially if the data is not properly secured or patients are not fully informed about how their data will be used.

Furthermore, technical issues such as false positives or incorrect identification are possible, which could lead to errors in medical record-keeping and patient care. Overall, while biometric-based medical records have numerous advantages, it is critical to carefully weigh the benefits and potential drawbacks before implementing such systems in healthcare settings. Proper planning, implementation, and management of these records will be critical to ensuring that they provide the intended benefits while also protecting patient privacy and ensuring medical record accuracy.

In conclusion, biometric-based medical records offer several potential advantages in healthcare settings, such as enhanced patient identification and security, increased accuracy and efficiency in record-keeping, and improved patient care. However, their adoption also raises a number of ethical, legal, and social considerations, including concerns around privacy and security, biases in algorithms, and patient trust.

The use of biometric-based medical records requires careful planning, implementation, and management to ensure that they provide the intended benefits while minimizing potential risks and drawbacks. This involves addressing issues related to data privacy and security, ensuring patient consent and trust, and monitoring and

addressing potential biases in algorithms used for biometric recognition.

While biometric-based medical records offer great potential for improving healthcare delivery, it is important to strike a balance between the benefits and potential challenges associated with their adoption, and to ensure that patient rights and privacy are respected and maintained throughout the process.

RECOMMENDATIONS

According to the findings of the study, here are some recommendations related to the development of biometric-based medical record:

Use a reliable and secure system: When implementing biometric-based medical records, it is important to use a reliable and secure system that protects patient privacy and prevents unauthorized access. Choose a system that is compliant with industry standards, such as HIPAA in the United States.

Ensure patient consent: Patients must provide informed consent before their biometric data is collected and used for medical record purposes. It is important to educate patients about the benefits and risks of biometric-based medical records and obtain their consent.

Use standardized biometric data: To enable interoperability between different medical systems, it is important to use standardized biometric data formats. This will ensure that patient data can be easily shared between different healthcare providers and systems.

Ensure accuracy of biometric data: The accuracy of biometric data is critical for its use in medical records. It is important to use high-quality sensors and algorithms to ensure that biometric data is accurate and reliable.

Ensure data protection: Biometric data is highly sensitive and must be protected against unauthorized access and theft. Use encryption and other security measures to protect biometric data and prevent data breaches.

Regularly update and maintain the system: Regularly update and maintain the biometric-based medical record system to ensure that it remains secure, accurate, and effective. This will ensure that the system continues to provide value to healthcare providers and patients over time.

Overall, biometric-based medical records have the potential to improve the accuracy and efficiency of healthcare services. However, it is important to ensure that these systems are implemented correctly and ethically to protect patient privacy and prevent discrimination.

REFERENCES

Krawczyk, S., & Jain, A. K. (2005). Securing Electronic Medical Records Using Biometric Authentication. Audio- and Video-Based Biometric Person Authentication, 1110–1119. doi:10.1007/11527923_115. Retrieved from: https://sci-hub.se/https://link.springer.com/chapter/10.1007/11527923_115

E.Puchala, M. Wozniak (2001). The Project of The Telemedicine System for A Family Doctors' Practices Retrieved from: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA409348.pdf>

Kendall Ho, MD, FRCPC. Health-e-Apps: A project to encourage effective use of mobile health applications. Issue: BCMJ, vol. 55, No. 10, December 2013, Pages 458-460 News & Notes. Retrieved from: <https://bcmj.org/newsnotes/health-e-apps-project-encourage-effective-use-mobile-health-applications>

Hashem Al-Nabhi. Fingerprint Based Security System. Published 2019. Retrieved from: https://www.academia.edu/41680150/Fingerprint_Based_Security_System

Hiroaki Yamaoka, Takuto Morimoto, Yuusuke Tanaka, Masaaki Tokioka (July,2015). Cloud-based Electronic Medical Record System for Small and Medium Hospitals: HOPE Cloud Chart. Retrieved from: <https://www.fujitsu.com/global/documents/about/resources/publications/fstj/archives/vol51-3/paper08.pdf>

C. Lin and A. Kumar, "Matching Contactless and Contact-Based Conventional Fingerprint Images for Biometrics Identification," in IEEE Transactions on Image Processing, vol. 27, no. 4, April 2018, pp.2008-2021. Retrieved from: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29990285/>

THE DEVELOPMENT OF IOT BASED PATIENT HEALTH MONITORING SYSTEM

KIRTHANA RAJAKUMAR

Politeknik Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia, kirthikirtana17@gmail.com

MARIANA BINTI ROSDI

Politeknik Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia, annemariarose77@gmail.com

ABSTRACT

During the ongoing COVID-19 pandemic, Internet of Things- (IoT-) based health monitoring systems are potentially immensely beneficial for COVID-19 patients. This project presents an IoT-based system that is a real-time health monitoring system utilizing the measured values of body temperature, pulse rate, and oxygen saturation of the patients, which are the most important measurements required for critical care. This system has a liquid crystal display (LCD) that shows the measured temperature, pulse rate, and oxygen saturation level and can be easily synchronized with a mobile application for instant access. The proposed IoT-based method uses an Arduino Uno-based system, and the combination of IoT with Arduino is the new way of introducing Internet of Things in Health care Monitoring system of patients. Arduino Uno board collects data from the sensors and transfer wirelessly to IoT website. IoT-based tools may potentially be valuable during the COVID-19 endemic era for saving people's lives.

Keywords: IOT, health monitoring, arduino.

INTRODUCTION

In low- and middle-income countries, there is increasingly growing number of people with chronic diseases due to different risk factors such as dietary habits, physical inactivity, and alcohol consumption among others. Moreover, health care institutions are highly challenged with rising workloads, due to a shortage of medical staff and an increasing financial burden. Within this context, rapid and sustainable implementation of advanced digital technologies could mitigate this development. Continuous monitoring of patients is one of the most essential components in intensive care medicine: first, to notice critical changes of patients' health statuses, and second, to guide daily intensive care therapy. Its implementation led to significant improvements in patient safety in the intensive care unit (ICU). Notably, in comparison with other medical devices, patient monitoring is used by a multidisciplinary team of physicians, nurses, and respiratory therapists. However, most of the monitoring devices used today, such as the electrocardiogram (ECG) or invasive blood pressure measurement, were already available in the 1970s, using alarm thresholds for single sensors. Nowadays, technologies to remotely monitor patients are available, such as wireless monitoring sensors (eg, ECG, pulse oximetry, and haemoglobin, non-invasive measurement of hemodynamic parameters (eg, blood pressure and cardiac output, as well as mobile communication devices (eg, mobile phones and tablets). Despite these technological developments, the introduction of novel patient monitoring applications in the ICU remains a lagging process compared to other industry sectors.

Recently, IoT-based smart healthcare devices have gained increased attention from a research perspective. In this study, we used an Android-based pulse monitoring system with a temperature sensor, a SpO2 sensor, and a heart rate sensor. The SpO2 measurement sensor was not used, and they shared the measured data on the internet. An IoT-based lung function monitoring system for asthma patients, in which the temperature, SpO2, and pulse rate were not involved. Arduino, Android, and microcontroller-based heart rate monitoring systems have been proposed. The system is based on the Arduino Uno and cloud computing, in which only a hardware prototype was produced. However, there are no real-world testing data available. A mobile application-based heart rate monitoring device was demonstrated. The patient's pulse rate was measured using a pulse rate sensor in this system, and the data were analysed using Arduino. The measured information was delivered to the Android application. In the investigation, the number of sensors used was limited. Different authors have presented different IoT-based wireless health-monitoring systems. However, presumably, IoT-based smart systems for measuring temperature, heart rate, and SpO2 for patients in one device have not been presented so far.

METHOD

A block diagram and flowchart were used as guides to visualize the arrangement of steps to be followed throughout the system management process. When the cycle stream was created, it directed essential periods of any future activities from the beginning to the end of a system. Circuit diagrams were utilized for the planning, development, and support of electrical and electronic gears. For a well developed system, these diagrams were truly significant. Figure 1 shows a block diagram of the proposed system.

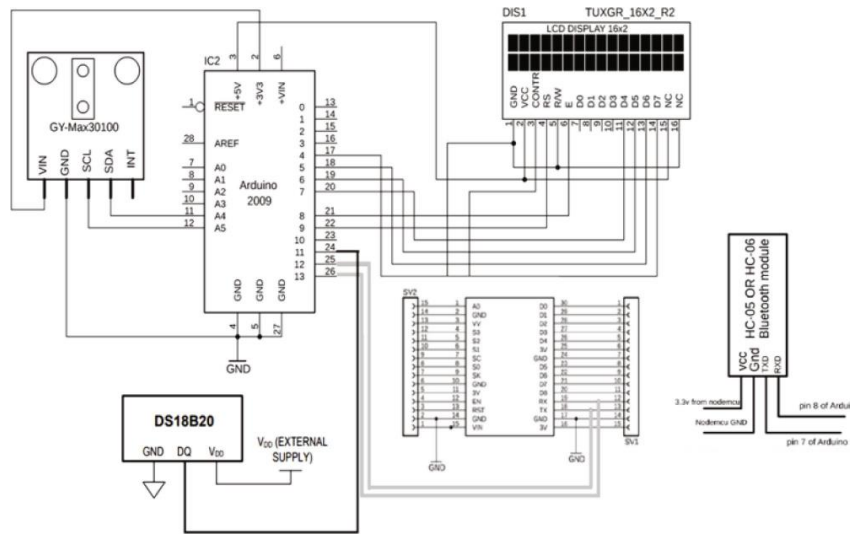

Figure 1: Block diagram of the system

The system block diagram shows that when the power of the system is switched on, the sensor starts taking values. Here, the system has two types of sensors for measuring SpO₂, pulse rate, and temperature. The sensors measure the physiological data from a human body and then pass the analog values to the Arduino, which converts them into digital data. The server sends the measured data to the mobile application and displays the data through an LCD display simultaneously. From the mobile application and device, users can monitor the temperature level, oxygen saturation (SpO₂), and pulse rate.

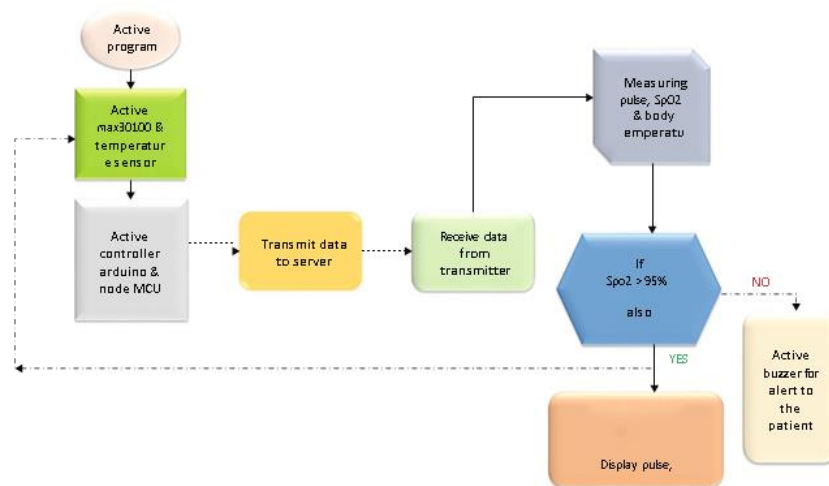

Figure 2: Flow chart of the system.

Figure 2 shows the flow chart of the system. When the power of the device is activated, it starts measuring values and sends it to the main controller, Arduino Uno, and Node MCU. The Node MCU transmits the measured value to the fixed server. The system then displays measured temperature, pulse rate, and SpO₂; if the measured oxygen saturation is below 95% and the pulse rate is less than 60 or greater than 90, the system sends an alert to both the doctor and the patient. Users can see the measured value through a mobile application, and simultaneously, users can see the value through the device's LCD display.

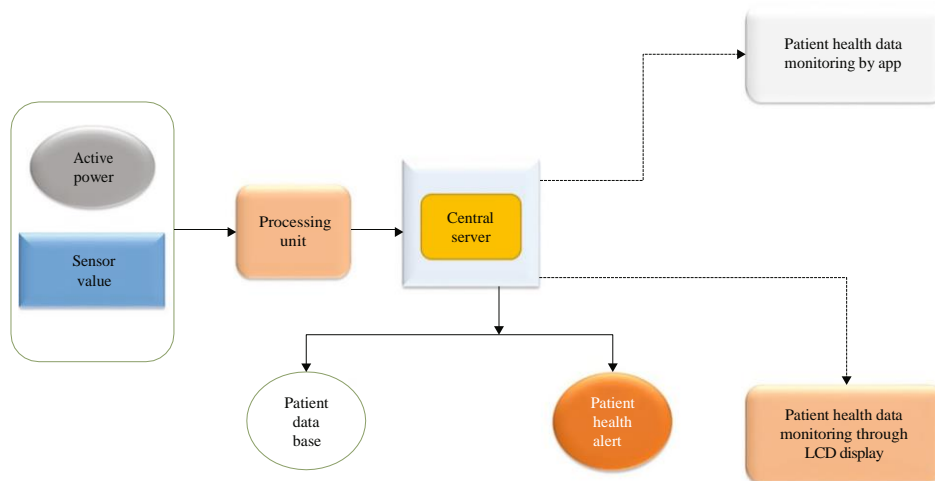

Figure 3: Block diagram of the circuit system.

Figure 3 shows the block diagram of the whole circuit system. This diagram shows the pin connection between Arduino Uno, node MCU, Bluetooth module, SpO₂ sensor, temperature sensor, and power supply of the system. This circuit diagram is designed using the Proteus Design Suite software. The active power button turns on the fully automated system. The sensors measure the data and send them to the processing unit, after which the data will be available on the mobile application as discussed earlier.

Hardware Materials Used

The system consists of two parts: the equipment and the mobile application. Both parts are fundamental to the system. The health monitoring system can measure oxygen saturation, pulse rate, and human body temperature. This multifunction system requires several components to be implemented. Implementation is achieved by performing activities portrayed in a work arrangement. For making the system successful, design implementation plays an important role. The components required to execute this system are briefly described below. Table 1 lists the required hardware components, their quantities, and the cost of the products.

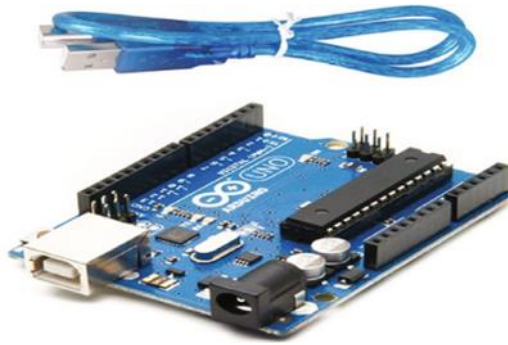

Figure 4: Arduino Uno

Figure 5: Pulse Sensor (MAX30100)

Arduino Uno

There are several types of commercially available Arduino boards, such as Arduino Uno, Arduino Due, Arduino Mega, and Arduino Leonardo. To implement the system, we used the Arduino Uno because the pin configuration of this module fulfills the requirements of our system and is the main controller of the system. It is one of the most famous open-source microcontroller boards based on ATmega328p. This microcontroller is programmable using an Arduino IDE. In this system, it plays a crucial role and works as an interface between the sensors and the other IoT gadgets. Figure 4 shows the model of the Arduino Uno.

Pulse Sensor (MAX30100)

MAX30100 is a sensor that can measure blood oxygen saturation level and pulse rate. Figure 5 shows the prototype of the SpO₂ Pulse Sensor (MAX30100). Saturation of peripheral oxygen (SpO₂) is a calculation of blood vessel oxygen saturation, which refers to the amount of oxygenated hemoglobin in the blood. In a human body, ordinary SpO₂ values range from 90% to 100%. In this system, a MAX 30100 pulse oximeter was suitable. It is a coordinated beat oximeter and heart rate sensor arrangement, which provides precise values. This sensor combines two LEDs, a photo detector, optimized optics, and low-noise analog flag handling to identify beat oximetry and heart rate signals; hence, it is suitable for this system.

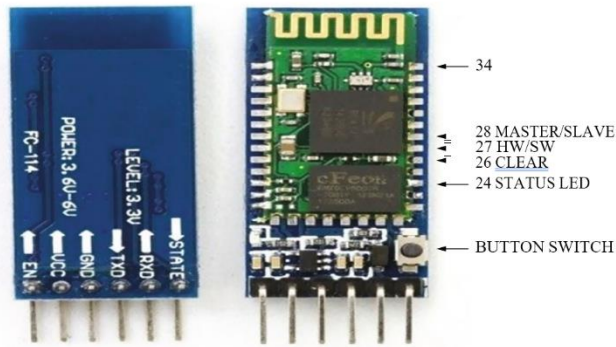

Figure 6: Bluetooth module

Figure 7: Node MCU ESP8266

Figure 8: Buck converter

Bluetooth Module

There are many types of commercially available Bluetooth modules. We used the HC05 Bluetooth module for our system because it is user-friendly. The HC05 module is a type of Bluetooth serial port protocol module designed for wireless communication with Bluetooth-enabled devices and also communicates with microcontrollers using serial communication. This Bluetooth module has a range of 10 m and uses the 2.45-GHz frequency band. It has a data transfer rate of approximately 1 Mbps. It can operate with a power supply of 4–6 V. The HC05 Bluetooth module has two operational modes: the command mode and the data mode. Figure 6 shows the prototype of the HC05 Bluetooth module.

Node MCU

I used the node MCU ESP8266 for this system, which is a wireless module, because the ESP8266 microcontroller has Wi-Fi capability, and the node MCU has a wireless system that can send data to a server. The node MCU has an asynchronous receiver-transmitter serial communication module, which enables it to communicate with the Bluetooth module. The node MCU ESP8266 microcontroller can operate with a power supply of 3.3 V operating voltage and a 7 V to 12 V input voltage. It has a flash memory of 4 Mb and an SRAM of 64 Kb. It has 16 digital input and output pins and one analog input pin. The node MCU also has a PCB antenna. The node MCU wireless module sends the measured pulse rate, oxygen saturation, and temperature to the server. This component was

chosen because it links the server IP address to the node MCU to obtain the measured value through a mobile application. The node MCU is an open-source Lua-based firmware and an advancement board. It is specially designed for IoT- based applications, and this component plays a vital role in our system. Figure 7 shows the prototype of the node MCU ESP8266 microcontroller.

Buck Converter

The buck converter is a well-known and simple type of DC-DC converter. We used buck converters in our system because they produce an output voltage that is less than their input. This converter is utilized for proficient control transformation that amplifies battery life and decreases warmth. Figure 8 shows the prototype of the buck converter.

Figure 9: 16 × 2 LCD display.

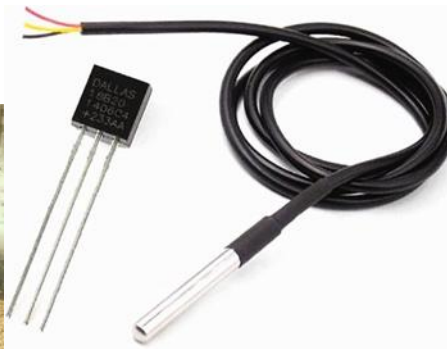

Figure 10: DS18B20 Sensor

16 × 2 LCD Display

A 16 × 2 liquid crystal display (LCD) is a well-known alphanumeric LCD display module, that is, it can show both letters and numbers. It has 16 columns and two rows which are useful in various systems. We used this display to show the measured pulse rate, oxy- gen saturation, and temperature. Here, each character is shown in a 5×8 pixel matrix. The operating voltage of the 16 × 2 LCD display is 4.7 to 5.3 V. Its current consumption is 1 mA when not illuminated by a backdrop. Figure 9 shows the prototype of a 16 × 2 LCD display.

DS18B20 Sensor

Figure 10 shows the DS18B20 sensor that works with the technique for 1-wire correspondence. It requires only the information pin related to the microcontroller with a draw-up resistor, and the other two pins are utilized to control. The pull-up resistor is used to keep the line in a high state when transport is not being operated. This

sensor is used for the precise measurement of temperature. The temperature measured by the sensor will be absent in a 2-byte register inside the sensor. These data can be examined through the 1-wire procedure by sending them in an arrangement of data.

FINDINGS

The system consists of two parts: the hardware and the mobile application. Both parts are essential for the system, and users can obtain results from both. Here, the Arduino Uno, LCD display, buzzer, pulse sensor, temperature sensor, node MCU, and Bluetooth module were added to implement the system. In the display of the system, the measured pulse rate, SpO2 level, and body temperature are shown; if the measured pulse rate and SpO2 level go out of range, the buzzer rings. The LCD and mobile applications will show the measured heart rate, SpO2, and temperature, in which the user can see the displayed results from the system. This system passes the data to a mobile application, which is one of its crucial parts. Through this device, users can obtain the required results through a mobile application; thus, this method is user-friendly and convenient.

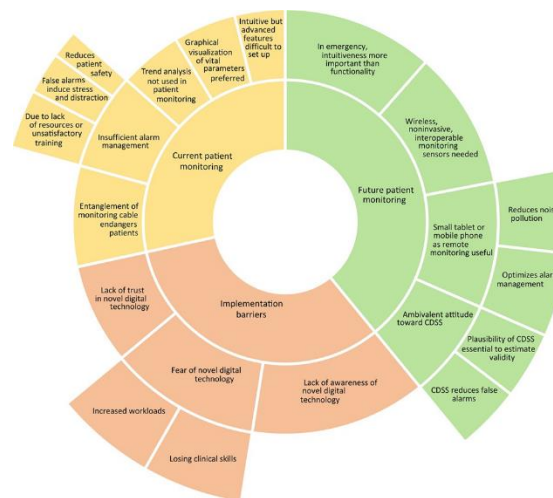

Figure 11 : novel patient monitoring

CONCLUSION and DISCUSSION

This qualitative study was constructed based on 10 interviews with ICU staff regarding the complexity of patient monitoring in the ICU. According to our study objectives, resulting codes were classified into three main categories: (1) current patient monitoring, (2) future patient monitoring, and (3) barriers to implementation of novel patient monitoring. In the sunburst diagram (see Figure 11), the 12 most-relevant themes (middle ring) within the three categories (inner ring) are visualized and specified (outer ring).

RECOMMENDATIONS

According to the findings of the study, Most participants saw a need for improvement of patient monitoring in the ICU through novel technology, not only for enhanced efficiency in routine processes, but also to improve patient safety, quality of care, staff satisfaction, and quality of life for patients in the ICU as well as after discharge.

REFERENCES

"IoT based patient health monitoring using ESP8266 & Arduino," How To Electronics, 22-Aug-2022. [Online]. Available: <https://how2electronics.com/iot-patient-health-monitoring-system-esp8266/>

D. Serpanos and M. Wolf, "IoT System Architectures," in Internet-of-Things (IoT) Systems Architectures, Algorithms, Methodologies, Springer International Publishing, Switzerland, 2019.

"Vital signs (body temperature, pulse rate, respiration rate, blood pressure). Johns Hopkins Medicine," <https://www.hopkinsmedicine.org/health/conditions-and-diseases/vitalsigns-body-temperature-pulse-rate-respiration-rate-bloodpressure>

"Pulse Oximetry Training Manual. World Health Organization," 2011, https://www.who.int/patientsafety/safesurgery/pulse_oximetry/who_ps_pulse_oximetry_training_manual_en.pdf?ua=1

International Journal of Engineering Research & Technology (IJERT) <http://www.ijert.org> ISSN:2278-0181 IJERTV10IS030268 (This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.) Published by : www.ijert.org Vol. 10 Issue 03, March-2021

Rizzo, "Silent hypoxia and its role in COVID-19 detection," <https://www.newsmedical.net/news/202006003/silenthypoxia-anditsrole-in-Covid-19-detection.aspx>

"Deluxe handheld pulse oximeter. Concord Health Supply," https://www.concordhealthsupply.com/Deluxe-HandheldPulse-Oximeter-p/cci300m.htm?fbclid=IwAR3JXUIjTjv6T9aWoeQwiBROTTU0ErD_Fqh429f0f_8FxxUr_AaZdQHsv0A

"Wrist worn pulse oximeter. Concord Health Supply,"

P. Srinivasan, A. Ayub Khan, T. Prabu, M. Manoj, M. Ranjan et al., "Heart beat sensor using fingertip through Arduino," Journal of Critical Reviews, vol. 7, no. 7, 2020.

P. Pierleoni, L. Pernini, A. Belli, and L. Palma, "An android based heart monitoring system for the elderly and for patients with heart disease," International Journal of Telemedicine and Applications, vol. 2014, Article ID 625156, 2014.

J. S. Prasath, "Wireless monitoring of heart rate using microcontroller," International Journal of Advanced Research in Computer Science and Electronics Engineering (IJARCSEE), vol. 2, 2013.

Charalampos Doukas, "Building Internet of things with arduino", Apr 02 2012. Available online: <http://www.buildinginternetofthings.com/wp-content/uploads/INTRODUCTION.pdf>, visited April 2017

AN INNOVATIVE OF FIRST AID GUIDANCE DEVICE FOR MEDICAL KIT**KOK YUN ZHEN***Politeknik Sultan Salahuddin Abdul Aziz Shah, Selangor, Malaysia, kyzhen16@gmail.com***ABSTRACT**

First-aid kit has been used widely by worldwide community and already has grown its own value in health care and humanities. The primary function of a first-aid kit is to provide quick and effective care to injured people before one can receive a qualified treatment from professional care. Although first-aid kit had been introduced to world a long time ago, there are still many people that aren't alert with the medical knowledge when using the kit. There are many patient that doesn't familiar with each kind of injuries and its corresponding treatment. In my research, most of the first-aid kit in the marketplace are still using traditional and manual ways. It is found that the contents inside are unorganized properly, it is difficult for user to get medicine they needed in time. Thus, the development of i-medic kit prioritizes on the delivery of instructions and communication between device and user via screen display, lightning and buzzing notification. The developing i-medic kit using a HC-05 Bluetooth Module that can connect with phone and Arduino wireless. Next, the medic kit use LED light to show user the exact placement of needed medicine. Another feature is a buzzer that will sounding voices to notify user. After the content in medic kit is taken, and user press process to next step in phone application, both of the LED light and buzzer will switches off. The programming for the phone's application, light and voice instruction are all processed by the Arduino UNO. In conclusion, a first-aid kit that linked with IoT (Internet of Things) technology equipped with voice instructions and the ability to notify user the procedure of treating wound and injuries by using LED light and buzzer sound has been developed and modified. All parts of the components work on their own role amazingly.

Keywords: First-aid kit, HC-05 Bluetooth Module, LED light, buzzer, Arduino UNO

INTRODUCTION

Currently, first-aid kit that exist in the marketplace is basic and only support manually treatment action. A large range of community faced boundaries when using first-aid kit during treating patient. It is difficult to use because it will need to have professional knowledge on treating wound accurately and in-time. Besides that, the kit doesn't have a tidy space for each kind of medicine makes the user difficult to find the correct medicine.

To find out the problems and space to improve in others first aid kit and to complete my research on this project, I have go through some research paper and product that have been published on the internet. I found out that most of the first aid kit in marketplace is still using manual and traditional ways, which are quite difficult for people that doesn't have knowledge on medical treatment.

The purpose of this research paper is to help the community treating injuries in the first place with more efficient and easier ways. The problem of this research is to modify and innovate the old-school first aid kit into a modern one with IoT technology. My innovation project are called as i-medice kit.

METHOD

For the application coding method, I'm going to use *Arduino* and C+ programming. The i-medice kit is using *HC-05 Bluetooth module* connected to a *serial converter* in order to communicate with the microcontroller. HC-05 Bluetooth module can easily interfaced with Arduino boards.

For the power supply parts, I decided to use lithium-ion batteries as they are rechargeable. The battery is charged using a USB cable. i-medice kit will use two components which are *2mm ultra narrow LED light strip* and *SMD Buzzer* for each box. The LED light strip will be place along the border, and the buzzer will place at corner of each box.

If the program is running successfully, the phone will give out instruction to get medicine that you needed. At the same time, the box where medicine place will lights up and sounding voices. The components will off automatically after user continue to the next step.

The information signal will transmitted from the application in the phone to i-medice kit by Bluetooth module, after that signal will send to each particular box and then to the destination which are the box's LED light strip and buzzer. With this, users are able to detect placement of medicine quickly without wasting time.

FINDINGS

To modify old first-aid kit and produce a modern and easier to use medicine storage box with combination with IoT and Arduino. The tittle of the device, i-medice kit came from intelligence medical first aid kit. This i-medice kit is a combination of hardware prototype and software, the kit connected to phone using IoT technology and it will shows step by step procedure to the user followed by LED lights up and buzzing sound notification.

The following are literature that I reviewed:

Paper 1: Clever First Aid

Paper 2: Mobilize Rescue System-comprehensive trauma kit

Paper 3: GALE First Aid

Paper 4: First Aid Drone for Outdoor Sports Activities

Paper 5: First Aid Kit with Intuitive Touch Screen Display and Voice Instruction

Figure 1 Clever First Aid

(a)

Figure 2 Mobilize Rescue System - Comprehensive Trauma Kit

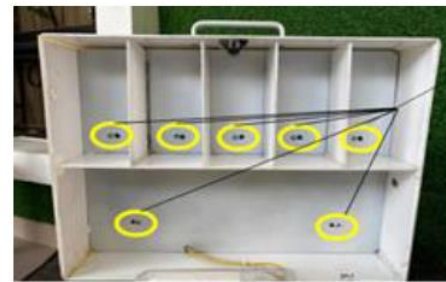

Figure 5 First Aid Kit with Intuitive Touch Screen Display and Voice Instruction

Figure 3 GALE First Aid

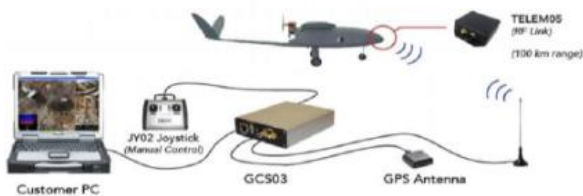

Figure 4 First Aid Drone for Outdoor Sports Activities

Item/Title	Paper 1	Paper 2	Paper 3	Paper 4	Paper 5
Objectives	To make Quick Service Restaurant (QSR) safer, easier to manage, and more profitable by leveraging smart technologies and data science.	To provide lay rescuers with equipment and guidance to help save lives	To provide organized medical supplies, and a touchscreen display on the inside cover is used to access instructions on how to perform different procedures.	To provide emergency care as soon as possible in cross-country sports competitions, even when the land topography is very rough	To program codes for touch screen medication instructions menu with voice instructions and notify the end user whenever the content of first aid is taken out
Problem Statement	When accident happen, the required medical supplies were missing, causing further harm and distress to the injured team member.	there is a universal need for bystanders to play a more active role in responding to medical emergencies	Without knowing how to properly use the tools prepared in first aid kit, the first aid kits may end up providing little help in emergency situations.	During outdoors sports activities, sportsman will happen accidents. When this happens, an emergency service should be activated.	It is found that there is high chance that the certain important medicine inside first aid kit is not there by the time it is needed.
Methodology	Camera in the device take a picture when someone take medicine from device and upload to the cloud for monitoring. Staff receive data and will replace	The step-by-step directions provided through the Mobilize Rescue app enables untrained bystanders to help assess and manage medical emergencies while EMS is en route.	AT&T's cellular network is used for video-connect with on-call health experts to provide personalized assistance in more complicated situations	GSM station will send signal to drone that equipped with first aid kit and deliver the package to destination using a system consists of a GPS	Use of infrared sensor to detect the availability of the first aid content. If the content is taken, the red LED will be lit up, and the user is notified through Blynk apps in smartphone and email by means of NodeMCU.

	medicine that used.				
Sensor Used	Camera, NodeMCU, cloud	Touch screen display (tactile sensor)	touchscreen display, AT&T cellular service, LED	GIMBAL Camera, NAVSTAR-GPS, Raspberry Pi 3, GSM module	Tactile sensor, IR sensors, Light Emitting Diode (LED) indicator and Arduino Mini MP3 module.

Findings of the research, HC-05 Bluetooth Module are running without problems. The i-medic kit can be linked and communicate with the application in phone successfully with the help of Bluetooth module. The Arduino UNO is also running perfectly, it all depends on a clean supply, proper code and non-interfering peripheral. With the rechargeable battery using USB cable, i-medic kit are portable and able to carry without worrying battery dies.

CONCLUSION and DISCUSSION

From the findings, we can obtain some information about others product's problems, methodology and sensor that they used to overcome the problems. I can see that most of the product have the same prior purpose which is to provide a comfortable life to peoples. They all improve the first aid kit with the help of sensors even though their perspective of problems are different. The examples of sensor they used were camera, cloud-based technology, a touch screen display (tactile sensor), IR sensors, GPS and more.

In all of this done project, I found out that there are still lack of first aid kit that gives detail instructions, contain tidy content space and portable. With these problems, I finally came up with my ideas, a first aid guidance device for medical kit also called as i-medic kit. The difference of my project with others is my i-medic kit is connected to phone and will give out specific and detailed steps to cure patient by using LED light strips and sounding buzzer.

In conclusion, my project of first aid kit is to attract attention in first glance by using LED and buzzer, which include of visible sensation and auditory sensation. The system has significant potential for improving patient safety and reducing medication errors in healthcare facilities. The results of the study are consistent with previous research that has investigated the use of IoT in healthcare. Further research is needed to evaluate the system's effectiveness in community, schools, and buildings and to determine its impact on patient outcomes.

RECOMMENDATIONS

Overall, the i-medic kit is an innovation of traditional first aid kit using IoT(Internet of Things). This innovation can be very useful as a tool for healthcare and medical industry. The innovation can provide detailed procedure of professional care on treating injuries.

According to the findings in this study, there are some aspect that can be improve for a better version of first aid kit. First, the i-medic kit can add on a LCD screen display inside the medical kit. Second, we could improve the programming of application. In this case, add the feature of identifying the expiry date of medicine. Besides that, a first aid kit that connected with speech recognition technology would be a great innovation. The concept of speaking between an AI and a person to help treating injuries.

ETHICAL TEXT

“In this article on the innovation of first aid guidance device for medical kit, the journal writing rules, publication principles, research and publication ethics, and journal ethical rules were followed. The responsibility belongs to the author for any violations that may arise regarding the article.”

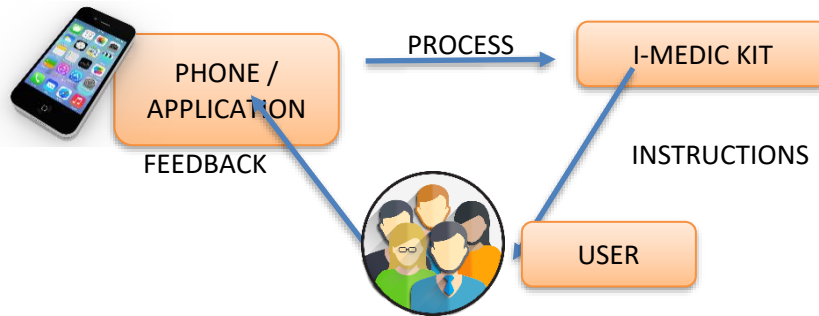
REFERENCES

- [1] N. F. S. Mahpar, «Development of First Aid Kit with Intuitive Touch Screen Display and Voice Instruction,» 30 JUNE 2021. [Çevrimiçi]. Available: <https://publisher.uthm.edu.my/ojs/index.php/jeva/article/view/8154/4391>
- [2] G. C. Bravo, D. M. Parra, L. Mendes and A. M. de Jesus Pereira, "First aid drone for outdoor sports activities," 2016 1st International Conference on Technology and Innovation in Sports, Health and Wellbeing (TISHW), Vila Real, Portugal, 2016, pp. 1-5, doi: 10.1109/TISHW.2016.7847781. Available: <https://ieeexplore.ieee.org/document/7847781>
- [3] "Zoll Medical Corporation," ZOLL Medical. [Online]. Available: <https://www.zoll.com/products/mobilize> [Accessed: 01-Apr-2023].
- [4] Y. I. N. G. H. E. R. N. POW, "First aid 2.0," Behance. [Online]. Available: <https://www.behance.net/gallery/988771/First-Aid-20> [Accessed: 12-Feb-2011].
- [5] "Smart First Aid Systems," Clever First Aid. [Online]. Available: <https://cleverfirstaid.com/>. [Accessed: 01-Apr-2023].
- [6] "19Labs: Solving Remote Healthcare," 19labs2019. [Online]. Available: <https://www.19labs.com/> [Accessed: 01-Apr-2023].
- [7] "First aid kit - yanko design," Yanko Design - Modern Industrial Design News. [Online]. Available: <https://www.yankodesign.com/tag/first-aid-kit/> [Accessed: 01-Apr-2023].
- [8] ELECTRONICWINGS, "Bluetooth module HC-05: Sensors & Modules," ElectronicWings. [Online]. Available: <https://www.electronicwings.com/sensors-modules/bluetooth-module-hc-05-> [Accessed: 01-Apr-2023].

APPENDIX

Appendix 1.

Block diagram.

Appendix 2.

Implementation Details:

This section provides detailed information about the implementation of the first aid guidance device for medical kit. It includes information of the hardware and software components.

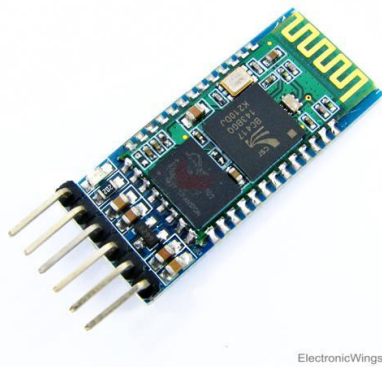

Figure 6 HC-05 Bluetooth Module

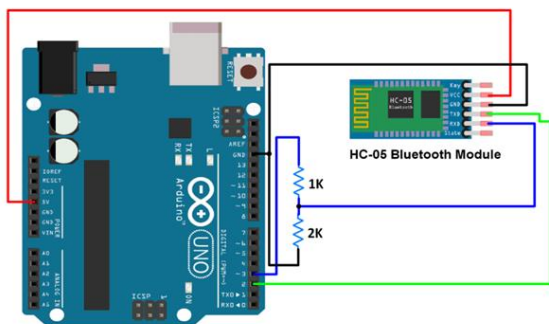

Figure 7 HC-05 Bluetooth Module interface with Arduino

Figure 8 2mm Ultra Narrow LED Light Strips

Figure 9 SMD Buzzer

RFID ATTENDANCE SYSTEM

MOHAMMAD NABIL BIN NAINA MOHAMAD

Politeknik Sultan Salahuddin Abdul Aziz Shah, Selangor, Malaysia, nabilsjr11@gmail.com

ABSTRACT

Time and attendance systems continued to advance with smaller electrical time clocks eventually replacing the large mechanical ones. Time cards also evolved to have special areas marked on them for clocking in and out, so workers had to carefully line up the time card in just the right place. When commercial time clock software first made its appearance in the 1990s, businesses started moving away from mechanical and electrical time clocks that were subject to failure and expensive to replace or repair. Time clock software allowed business owners to enjoy the benefits of reduced payroll processing costs by making it quick and easy to go directly from time clock to paycheck with increased efficiency while eliminating buddy punching. Time and attendance systems continued to advance with smaller electrical time clocks eventually replacing the large mechanical ones. Time cards also evolved to have special areas marked on them for clocking in and out, so workers had to carefully line up the time card in just the right place. When commercial time clock software first made its appearance in the 1990s, businesses started moving away from mechanical and electrical time clocks that were subject to failure and expensive to replace or repair. Time clock software allowed business owners to enjoy the benefits of reduced payroll processing costs by making it quick and easy to go directly from time clock to paycheck with increased efficiency while eliminating buddy punching.

INTRODUCTION

An attendance system is really important to record attendance of particular people. For example, students in a school, employees in a company and more. This project offers a much more simpler way to record attendance. This project uses an RFID module which is used for scanning RFID cards. It's a new technology and is expanding day by day. Nowadays it is extensively used in offices where employees have issued an RFID card and their attendance is marked when they touch their card to the RFID reader. We have seen it in many movies that when someone places one's card over some machine then the door opens or closes. In short, it's a new emerging technology which is quite useful.

METHOD

In this project, we will make an RFID MFRC522 based Time Attendance System Using an Arduino Board. When you swipe an RFID tag next to the RFID reader, it saves the user UID and time in an SD card. It also shows if you are late or in time accordingly to a preset hour and minute. For this, we are interfacing the MFRC522 RFID SPI module with Arduino. We are also interfacing an SD Card Module as a Datalogger where the data is saved in text format. Similarly, an RTC Module DS3231 or DS1307 is used to store time information. Findings of the research should support the purpose and problem of the study. In the Results section, only the findings should be presented and explained. Never comment. The comment should be made in the discussion and conclusion part. In the Findings section, explanations can be made using tables, figures, graphics or pictures when necessary.

CONCLUSION and DISCUSSION

RFID attendance system allows automatic attendance marking by using student's matrix card tags. Every student has a unique barcode on their matrix card which will be used to record his/her attendance. For now, a lot of time is wasted for manual attendance procedures. For example, lecturers call out names to mark a student's attendance. In such cases our system provides an instant and automated attendance marking system. Every authorised student has their details fed in. The barcode consists of a built-in integrated circuit that stores this data through modulating and demodulating transmitted using radio frequency signals.

As soon as the card is placed in front of the RFID reader, the data in it is read and attendance for that student is registered. This is done with the help of an 8051-microcontroller interfaced with the reader. If it is a registered student, then a confirmation is displayed on an LCD screen, else a rejection message is shown that denies the attendance.

All student's attendance status later be further improved by adding attendance marking sheet or using biometric attendance system.

RECOMMENDATIONS

RFID systems can identify an object by reading ID inside a RFID tag using radio frequency. However, because a RFID tag replies its unique ID to the request of any reader through wireless communication, it is vulnerable to attacks on security or privacy through wiretapping or an illegal reader's request. In particular, because recommendation services of RFID systems do not assign mobility to all nodes in the network, there happens a large overhead for secure communication when the mobility of nodes are considered. This paper proposes that reflect secure and efficient recommendation service of RFID system and integrated management of information extracted from RFID tags regardless of application. Authenticated key management, in this context, suitable for wireless communication even when the nodes are mobile and new nodes are inserted frequently.

REFERENCES

- [1]<https://how2electronics.com/rfid-rc522-attendance-system-usingarduino/#:~:text=In%20this%20project%2C%20we%20will,a%20preset%20hour%20and%20minute.>
- [2]<https://www.slideshare.net/ManojKumar1530/attendance-management-systemproject-report>
- [3] <https://www.slideshare.net/ManojKumar1530/attendance-management-systemproject-report> [4] Ben. (n.d.). What is an Arduino? Retrieved March 26, 2020, from Sparkfun Start Something:<https://learn.sparkfun.com/tutorials/what-is-an-arduino/all>
- [5] D., Arulanantham, P., Divahar, E., Sanjana, V., G., Varshini, K., Vasantha Kumar, "Attendance system", International Journal On Engineering Technology and Sciences (IJETS), vol. 7, no. 6, pp. 92-96, 2020.
- [6]<https://techatronic.com/rfid-based-attendance-system-using-arduino/29>
- [7] A., Manhas, N., Chambyal, M., Raina, S., Dutta, P., Singh, "IOT ATTENDANCE SYSTEM" International Journal of Scientific Research in Computer Science, Engineering and Information Technology, DOI: <https://doi.org/10.32628/CSEIT2174121>, vol. 7, no. 4, pp. 520-526, July-August-2021
- [8] Patil, H., Niradi, S., Jyothi, D. T., Seema, J. S., & Shwetha, D. G. (2017). Smart IOT attendance system. IOSR Journal of Computer Engineering (IOSR- JCE) e-ISSN, 2278- 0661
- [9] Dewi L, Somantri Y (2018). Wireless Sensor Network on RFID Attendance System Using Arduino. IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng. 38446012064. Department of Electrical Engineering Education, Universitas Pendidikan Indonesia, Bandung, Indonesia.
- [10] Anandhkrishnan, S., Nair, D., Rakesh, K., Sampath, K., & Nair, G. S. (2017). IOT Based Smart Gas Monitoring System. In National Conference on" Emerging Research Trends in Electrical, Electronics & Instrumentation (pp. 82-87).

THE DEVELOPMENT OF ZIKR LAMP FOR CHILDREN

MRS ZABIDAH BINTI HARON

Politeknik Sultan Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia

zabidah@psa.edu.my

MS NURUL ATHIQAH BINTI WAHYUDI

Politeknik Sultan Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia

08DEP19F1071@student.psa.edu

ABSTRACT

This study focused on a children's health. Sleeping is a daily routine for most of us, and we do not spend much time thinking about its importance especially for the children. However, with the growing use of technology and lifestyle changes, the younger generation is losing many hours of sleep. Because of habits such as late nights parties and spending too much time on mobile phones/laptop before sleeping, there are rising health concerns in the younger generation. Based on the findings from various studies, it is evident that sleep is even more important for children than adults, and that is when most brain development happens. Poor sleep affects children's behavior and makes them less productive. It can be used to turn ON and OFF the lighting system of the home automatically by detecting the presence of humans. Also, there is no need to worry about electricity bills as the lights get OFF when there is no human and hence one needs to pay the bills as peruse. The main components used in this system are Arduino Uno, PIR, and Relay Module. Out of these components, the operation of the system mainly depends on the PIR sensor which helps in detecting human presence.

Keywords: Arduino Uno, sensor, relay module.

INTRODUCTION

We are living in the world where everything goes to be automatic from your washing machine to your ceiling fan. The world revolves around the word automation and the ones that are automated are said to be of next generation because they limit the involvement of humans. They are self-sufficient to operate on their own and thereby, saving time and cost by being more efficient than the manual ones. Automatic Room Lighting System is a microcontroller based project that automatically turn on or off the lights in a room. Electricity, being one of the most important resources, must be utilized carefully. We often forget to switch off lights or fans when we leave a room. By using this system, we can intentionally forget about the lights as the system will automatically take care of them. The digital world we are living in allows us to use different technologies to automatically perform certain tasks. Such automation is very useful in certain areas like energy consumption, reducing human efforts, improving standard of living etc. The project implemented here is one such project where the microcontroller-based system automatically controls the room lights. The main objective of this study is to implement an auto-intensity control of LED-based on PIR sensor which is interfaced to an Arduino board.

METHOD

The methodology of the study is the device development that include it hardware and software. The device is designed, assembled, and uploaded with coding via Arduino that integrated within the device. A step-by-step procedure is done so that the study can be completed .

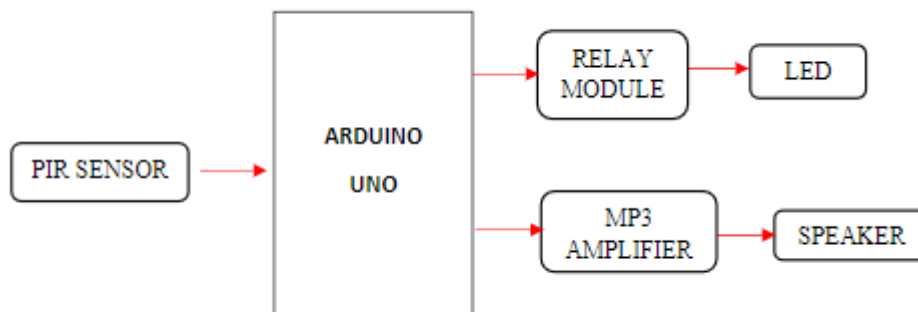

Figure 1: Block Diagram of the Project

The designed controller is using an Arduino. Then, PIR sensor will begin collecting movement reception data. When PIR receives the data, sensor should turn ON or OFF. If the PIR sensor does not receive any movement, the light will turn OFF and if the PIR sensor detects any movement, the light will turn ON and the Zikr will play automatically.

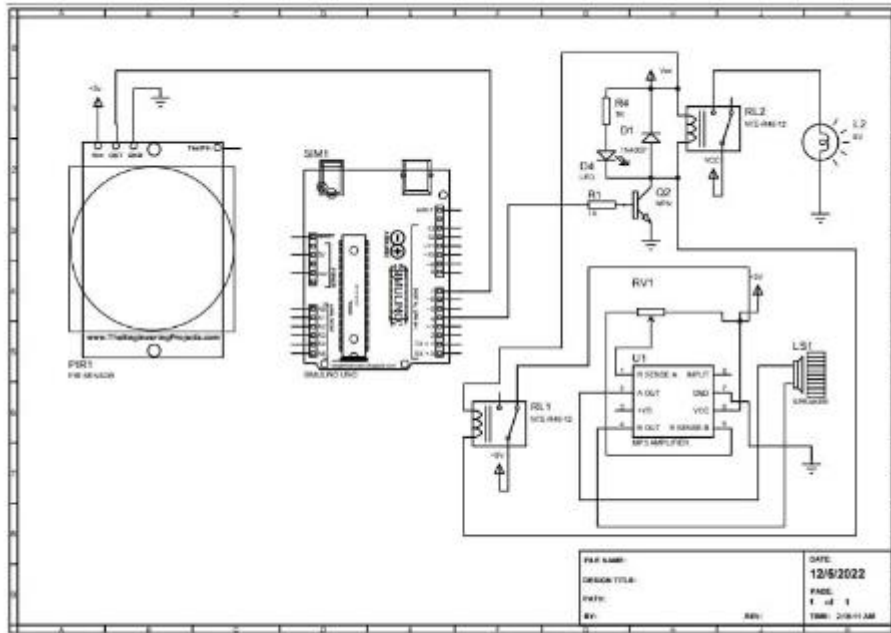

Figure 2: Schematic Circuit

Hardware products consists of Arduino Microcontroller, PIR sensor, SDcard memory, MP3 Amplifier, 8 Ohm Speaker, 2 relay module. The main component is Arduino Uno that has 14 digital input and output pins on it. The microcontroller was utilized to transfer the data to the PIR sensor.

Project Software is Arduino IDE to sketch the programming or coding for the circuit. The Arduino Integrated Development Environment (IDE) is a cross-platform application developed in C and C++ functions that is compatible with Windows, macOS, and Linux. It's used to programmed Arduino-compatible boards and upload them. The Arduino IDE also comes with a software library that includes several common input and output methods from the wiring project.

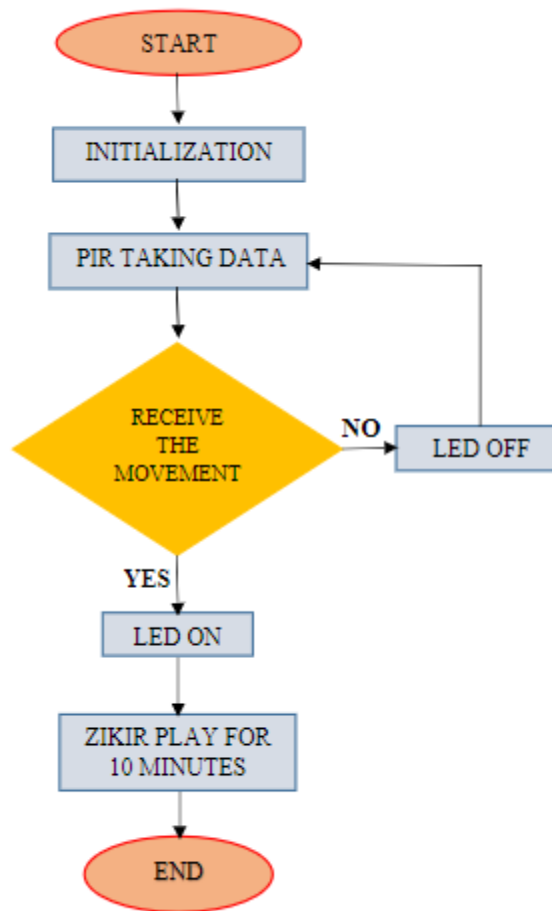

Figure 3: Flowchart of the System

Description of Flowchart

The flow diagram of methodology is shown below. In the flowchart, the PIR sensor will be activated, then enters the initialization stage where the stage is intended for the preparation of a system to work. When the initialization process is finished, the PIR sensor will begin collecting movement reception data. When PIR receives the data, a comparison will be performed to determine whether the sensor should turn ON or OFF. If the PIR sensor does not receive any movement, the light will turn OFF and if the PIR sensor detects any movement, the light will turn ON and the Zikr will play. Then the programmed is completed.

FINDINGS

DATA	RESULTS
Range of PIR sensor	0.65 m
Times delay the PIR sensor to detected any movement	10 seconds after on the switch button

Figure 4: Findings

The figure 4 shows that when the PIR has received any movement, the LED will automatically turn ON and it will sound of Zikr from the Speaker.

CONCLUSION and DISCUSSION

This study is focusing on the sensor to detect movement in the sensor range. The PIR sensor is to give more outputs for the LED whether can turn ON or OFF and will beheard the sound of Zikr from the speaker to assist the children in sleeping more easily and comfortably.

This innovation was designed to give benefits for children's time will be freed up for more beneficial activities, teach children to do more Zikr. Other than that, it will assist the child in sleeping more comfortably and soundly. Through repetition, children will easily to remember and memorized Zikr. Without us realizing, it also will assist parents who are unable to provide their children with a basic Islamic education.

RECOMMENDATIONS

Future implementation for proposed system is we can upgrade the adjustment of volume to turn slow or high volume. Other than we can add button to control the playlist of Zikr. We also can make an Application for parents to control the volume of the sounds and to turn on or off the light by the phone.

REFERENCES

- [1] Wang Xiao-Yuan, Andrew L. Fitch, Herbert H. C. lu, Victor Sreeramand Qi Wei-Gui "Implementation of an analogue model of amemristor based on a light-dependent resistor"2012 Chinese Physical Society and IOPPublishing Ltd Chinese Physics B, Volume 21,Number 10
- [2] A.A.Nippun Kumar, Kiran.G, Sudarshan TSB," Intelligent Lighting System Using Wireless Sensor Networks", InternationalJournal of Ad hoc, Sensor & Ubiquitous Computing (IJASUC) Vol.1, No.4, December 2010, pp 17-27

[3] Fitch, Andrew Lewis, et al. "Realization of an analog model of memristor based on light dependent resistor." Circuits and Systems (ISCAS), 2012 IEEE International Symposium on. IEEE, 2012.

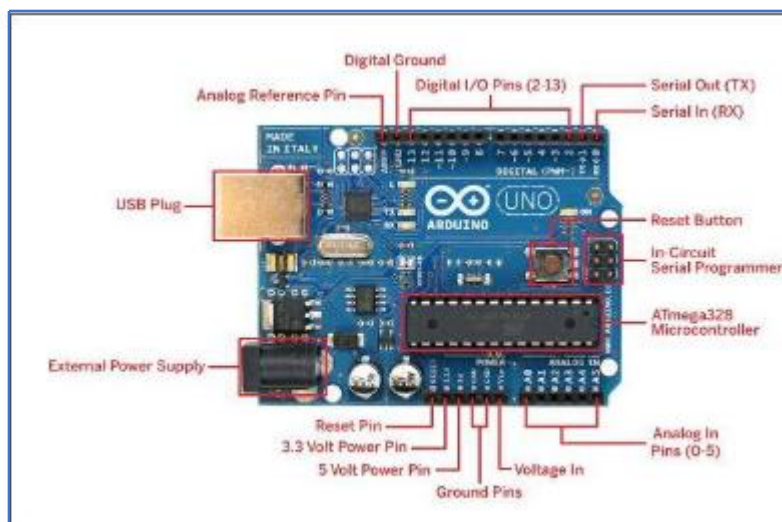
[4] Tran, Duong, and Yen Kheng Tan. "Sensorless illumination control of a networked LED-lighting system using feedforward neural network." Industrial Electronics, IEEE Transactions on 61.4 (2014): 2113-2121. [12] Kim, Sangil, et al. "Design of lighting Fluorescent lamp and AC LED control board using MCU." Journal of the The Korean Institute of Power Electronics (2010): 252-253.

[5] A. Reimus, I. Miklaszewska, M. Ricondo, T. Jurjonaite, A. Silva, B. Malheiro, M. Silva, M. C. Ribeiro, N. Caetano, P. Ferreira and P. Guedes. "Interactive Light and Sound Table" 2012. <https://core.ac.uk/download/pdf/302862975.pdf>

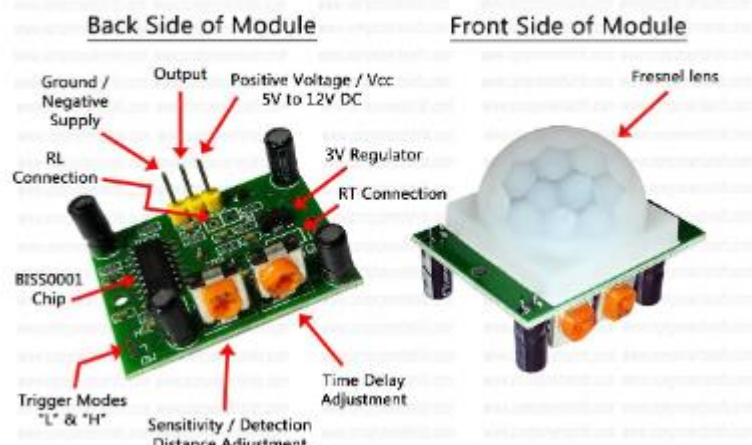
[6] rhydoLABZ. "Mini MP3 Player Module" 2016-2019. https://www.rhydolabz.com/miscellaneous-other-widgets-c-205_124/mini-mp3-player-module-p-2159.html [24] Brian Coulombe "Tech Trends: The Next Evolution of Motion Detection" May 13, 2021

APPENDIX

APPENDIX A-DATA SHEET ARDUINO UNO APPENDICES APPENDIX A-DATA SHEET ARDUINO UNO

HC SR501 Pir Motion Sensor Module Pinout & Details

APENDIX B- PROJECT MANUAL

KEMENTERIAN PENDIDIKAN MALAYSIA

POLITEKNIK MALAYSIA
SULTAN SALARUDDIN ABDUL AZIZ SHAH

Instruction Manual:

1. Press the switch button to turn on.

2. Point your hand close to the PIR sensor.

THE DEVELOPMENT OF BRAILE TRANSLATOR

MUHAMMAD AQIL HAKIMI BIN ROZMAN

Politeknik Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia, childemperor.nachos@gmail.com

MARIANA BINTI ROSDI

Politeknik Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia, annemariarose77@gmail.com

ABSTRACT

Blind people face a number of challenges in their daily lives due to their visual impairment. Another challenge is accessing information and communication, as many forms of information and technology are not designed with blind individuals in mind. This can include challenges such as reading printed materials, using computer software or websites that are not accessible, and communicating with others who may not be familiar with how to interact with blind individuals. A braille translator is a tool or software that converts text or other forms of written language into braille, a system of raised dots that can be read by touch. The translator typically takes input in the form of digital text or scanned images, and uses an algorithm to convert the text into a braille representation. Blind or visually impaired people can read the text through touch by printing the generated braille or displaying it on a braille reader device. Braille translators can be used in a variety of contexts, such as education, employment, and daily life, and are an essential tool for enhancing accessibility and inclusion for people with visual impairments.

Keywords: Braille, translator, arduino.

INTRODUCTION

Being visually impaired in a world where the majority of tasks are completed by visually perceiving different objects, can often hamper the day to day functioning of the visually impaired. Technology has made great strides to make their lives easier through the use of products such as braille electronic note-pads, braille watches, etc. However, there is still a long way to go for technology to help them feel more normalized in public settings where they require to read menus, books, sheets of paper, etc. In public places like libraries, restaurants or even grocery stores, the visually impaired face difficulties if there aren't braille versions available for these texts. Braille is a tactile writing system used by people who are visually impaired. Most public use libraries have a very limited selection of braille texts for users and this limits people's potential and causes a dependency on other people. Since braille menus are very rare, they often feel like they have to depend on others to order food or read a novel. The aim of this project is to implement web-based application for translating text to braille code. The overall objectives of the project are: 1. To identify possible technique to converting text to braille translator based on specific code format. 2. to create coding to translate text into braille code by dividing the image into Braille lines 3. to help people who are unable to see to be more independent without the help of an escort.

METHOD

Researcher plan to create a device that will be able to read text that visually impaired people can't and then produce that same text in a format that is perceivable to them also plan to do this by having a scanner at the bottom of the rectangular device that will be able to scan any text when placed on a surface with some legible text printed on it. This machine will then process the image data and produce a braille print on the braille display made using servo motors placed at the top of the device. This device should be controllable using buttons placed on the side of the braille display. This device is different from other products available on the market because it has certain key components that make it a much more user-friendly product than some other devices. My device takes a better approach to this problem by using micro servo motors that have a very small footprint and allow the device to be portable without making it too heavy.

The functionality of the device is as described where the device is powered on using the power button. The microcontroller receives various inputs from the input component like the power on/off button press, text capture button press, and the next button press. Once power on button press is received, the microcontroller will activate the scanner and the raspberry pi for any bootup procedures needed. The device can be placed over any surface with readable text and the capture button is pressed to allow the scanner to scan the text underneath the device. On receiving a capture button press, the microcontroller will send signals to the scanner to capture a block of text and will wait for the scanner to finish processing. Once the scanner returns an image, the microcontroller will send image data to the raspberry pi connected as part of the character recognition component for further processing and will wait for a return output. Once the character recognition component returns a string of characters to the microcontroller, the microcontroller will convert each character to its braille equivalent and send part of the selected text (up to 6 characters) to the braille display. The microcontroller will then wait for more inputs from the user. The braille display unit receives a digital signal from the microcontroller

containing the string of characters of the deciphered text in braille. The digital signal is then supplied to the appropriate servo motors which are pushed up to form braille characters. On pressing the next button, the microcontroller will send the next set of characters to the braille display and will continue to wait for inputs. On receiving the power off button press, the microcontroller will power down the scanner, the raspberry pi, and all the other components.

FINDINGS

This project involves the cost of purchasing components and materials throughout its implementation. components involving cost are hardware Arduino, servo motor, scanner, microcontroller, raspberry PI, battery and sd card port. All of these components are purchased through online purchase methods to make it easier as well as save on costs. The overall gross budget estimate in the implementation of this project is RM and other expenses is at RM xxx as shown in Table 1 According to this budget cost, this project is can be considered as a less costly project compared to other projects that can cost over a thousand ringgit. The cost of the project is also in line with one of the key features of a good project developer that is low cost but have a high quality project.

Table 1: List of Components and Materials

No.	Component and materials	The unit price	Quantity	Total
1	Arduino UNO set	RM 25.90	1	RM 25.90
2	Servo motor	RM 7.80	4	RM 31.20
3	scanner	RM 48.42	1	RM 48.42
4	MicroController	RM 23.99	1	RM 23.99
5	Raspberry PI	RM 68.00	1	RM 68.00
6	Battery	RM 4.99	1	RM 4.99
7	Sd card port	RM 1.50	1	RM 1.50

CONCLUSION and DISCUSSION

A Braille translator is a software program or tool that converts text into Braille. It works by analyzing the text and using a set of rules to translate it into the corresponding Braille code. The Braille code consists of raised dots on a flat surface, with different combinations of dots representing different letters, numbers, and punctuation marks. There are different versions of Braille, including the original French Braille, which uses a 6-dot cell, and the newer Unified English Braille (UEB), which uses an 8-dot cell. When you enter text into a Braille translator, the software analyzes each character and looks up the corresponding Braille symbol in a database or lookup table. It then creates a sequence of Braille symbols to represent the entire text.

Some Braille translators allow you to customize the output by selecting different Braille grades or formatting options. For example, you can choose to output contracted or uncontracted Braille, depending on the intended

audience. Once the text has been translated into Braille, it can be displayed on a Braille display or embossed onto paper using a Braille embosser. The person reading the Braille can then use their fingers to feel the raised dots and interpret the text.

RECOMMENDATIONS

According to the findings of the study, Here are a few recommendations for improving Braille translators:

Better integration with screen readers: Many blind and visually impaired users rely on screen readers to access digital content. Braille translators could be designed to work more seamlessly with screen readers, allowing users to switch between visual and tactile output as needed.

Support for more languages and Braille codes: While many Braille translators support a variety of languages and Braille codes, there are still some that are not widely supported. Improving support for less common languages and Braille codes would make the technology more accessible to a wider range of users.

Improved accuracy: Braille translators can sometimes make mistakes in translation, which can be frustrating for users. Improving the accuracy of the software through better algorithms and machine learning techniques could help reduce errors.

Customization options: Some users may prefer to use certain Braille codes or formats over others. Adding more customization options to Braille translators would allow users to tailor the output to their specific needs.

Real-time translation: Real-time translation of spoken or written language into Braille could be a valuable tool for blind and visually impaired individuals. Developing technology that can quickly and accurately translate speech or text into Braille could greatly improve accessibility in a variety of settings.

REFERENCES

"A Comparative Study of Braille Translation Systems" by Ming Hui Lim, S. S. Dlay, and W. Ismail. This article compares the accuracy and efficiency of several Braille translation systems, including some open-source and commercial software solutions. (Journal of Intelligent Systems, 2015)

"Braille Translation Systems: An Overview and Evaluation" by Nathan Moon and Brian D. Smith. This article provides an overview of the history of Braille translation technology and evaluates some of the available systems based on their accuracy and usability. (Journal of Visual Impairment & Blindness, 2015)

"Developing an Automated Braille Translation System for the Bengali Language" by Md. Akbar Hossain and Md. Mostafijur Rahman. This article describes the development of an automated Braille translation system for the Bengali language, which involved creating a database of Bengali Braille symbols and designing an algorithm for translation. (Journal of Universal Computer Science, 2017)

"Machine Learning for Braille Translation: A Survey" by Robert-Jan Luijten and Ko van der Sloot. This article surveys recent research in the use of machine learning techniques for Braille translation and provides an overview of the current state of the field. (IEEE Access, 2020)

"Tactile Graphics for the Blind: A Review of Production Methods and Technologies" by Yvonne Eriksson, Lars-Gunnar Lundh, and David P. L. Reid. This article provides a review of the different methods and technologies used for producing tactile graphics for the blind, including Braille embossing and 3D printing. (Journal of Visual Impairment & Blindness, 2013)

PHONE CHARGING KIOSK USING RFID

Muhammad Rafiq Izzuddin Bin Roslan

Polytechnic Sultan Salahuddin Abdul Aziz Shah Selangor, Shah Alam

Rafiqizzuddin038@gmail.com

Mr. Yaakub Omar

ABSTRACT

A smartphone is a type of cell phone that can do more than just make phone calls and send text messages. Smartphones, like computers, can access the Internet and run software programmes. Smartphones allow consumers to interact with them via a touch screen. There are thousands of smartphone apps available, including games, personal use, and business-use tools. The image depicts an Apple iPhone, one of the most popular smartphones on the market today. RFID is similar to barcoding in that data from a tag or label is collected by a device and saved in a database. RFID, on the other hand, provides certain advantages over barcode asset tracking software systems. The primary distinction is that RFID tag data may be read from a distance, whereas barcodes must be aligned with an optical scanner. RFID belongs to the Automatic Identification and Data Capture technology area (AIDC). AIDC approaches recognise items, collect data about them, and enter that data directly into computer systems with little or no human intervention. The Smartphone Charging Kiosk project's goal is to create smartphone charging kiosks that are safe and only accessible to persons with permission. The major RFID component is a card that is used to activate security by opening and closing a kiosk structured like a locker. The goal of this project is also to enable students utilise charging kiosks properly, with no occurrences of phone loss or theft.

Keywords: Smartphone, RFID, Charging Kiosk, IoT

INTRODUCTION

A smartphone is a cell phone that lets you do more than make phone calls and send text messages. Smartphones can browse the Internet and run software programs like a computer. Smartphones use a touch screen to allow users to interact with them. There are thousands of smartphone apps including games, personal-use, and business-use programs that all run on the phone. The picture is an example of the Apple iPhone, one of the most popular smartphones available today.

Cell phone charging stations are exactly what they sound like, mobile kiosk units that allow patrons to charge their cell phones and certain other types of mobile devices, like tablets and media players, for free. For those wanting to monetize foot traffic, mobile phone charging stations are a great way to do it. Patrons simply walk up to one of the available mobile phone charging stations, find the appropriate charging cable for their phone or other mobile device, plug in and charge. While patrons wait for their phones to charge, the cell phone charging stations display consumer friendly digital ads about what products, services, or events the hosting venue wants to highlight.

This Smartphone Charging Kiosk project aims to produce smartphone charging kiosks in a secure and accessible state to individuals with permission only. The main component that uses RFID is a card to activate security by using a verification card to open and close a kiosk shaped like a locker. The purpose of this project is also to help students use charging kiosks safely without any cases of loss or theft of the phone.

METHOD

A literature review is the foundation for high-quality medical education research, helping to maximise relevance, originality, generalizability, and impact. A literature review provides context, educates methodology, promotes innovation, reduces duplicative research, and ensures adherence to professional standards. Iterative literature reviews are time-consuming and should be done throughout the research process. Human resources, search technologies, and current literature should all be used to their full potential by researchers.

Our project outperforms all existing products. Our proposal consists mostly of a mechanism that opens the lock when an authorised card is scanned on the system. If the card is misplaced, a different random card can be used to scan the system, which will send a notification to the owners' cell phones.

This allows the owner to authorise or deny the access attempt to their property. If the owner or someone the owner recognises is about to enter, the owner always has control. This also ensures that the owner notices any strange attempts to access their homes, making them cautious and prompting them to take additional action.

Security Challenge in Our Daily Life

Human security is translated relatively differently in different cultures and at different eras depending on the level of development, democratic orientation, ethics, societal attitudes toward gender, and ethnic group,

opinion, and belief disparities. It is related to basic needs and basic human rights, as well as their fulfilment and respect. The idea of equilibrium/balance between needs and resources, rights and duties, and order and tolerance is central to the concept of human security.

A lack of balance causes issues in a variety of areas. Unbalanced economic globalisation, for example, leads to economic crisis and poverty; unbalanced use of natural resources leads to environmental destruction, pollution, and famine; unbalanced provision of basic health services leads to the spread of pandemics; and unbalanced security measures, combined with declining civic responsibility, leads to urban violence and, ultimately, terrorism.

Chapter Summary

The first section of this chapter concentrates on the project's findings, with some summary from the research papers regarding the project's development process. The second section offers information about the technical part, such as the controller type. This chapter also highlights and explains the technologies or approaches used by prior researchers to respond to the problem statement. An Arduino Uno will serve as the primary controller in this project.

FINDINGS

This smart phone charging kiosk project is chosen because students and staff who visit the mechanical workshop often lack a charging switch to charge smart phones. When the switch is only available in a certain corner, the students and staff need to charge smart phones in an open environment and away from the owner the smartphone. As a result, charging a smartphone out in the open and away from the owner will only exacerbate issues like the possibility of theft or loss. To prevent a number of issues in the event that this smartphone is stolen or lost. Because there is a security system that uses RFID, installing this smartphone charging kiosk can reduce the occurrence of unwanted issues.

CONCLUSION and DISCUSSION

This project's goal is to assist and enhance the mechanical workshop system, which may be utilised both in class and out of class. The mechanical workshop will be able to conserve space when the class is in session thanks to the addition of a smart phone charging kiosk because the phone can be stored in the kiosk. All of this is significant because, when the class is in the workshop, the charging switch is too far away from the student-used table, necessitating supervision, which is necessary out of concern for the smartphone's safety. Finally, by developing this method, we intend to assist mechanical workshops in resolving their charging-related issues and facilitate their job.

Phone charging kiosks using RFID are built for safer use for staff and students. In addition, this system has also used waves or through sensors only to unlock the kiosk. Staff and students can register access cards for phone charging kiosks using RFID on the side of the kiosk when picking up access cards. This project was built for the Polytechnic Shah Alam Electrical Workshop. This project was developed to repair and help overcome phone problems from cases of loss at any time. Constraints define limitations for project including time, resource and performance Project will be completed within 20 days, cost of developing project is RM350.00, hardware resources are available for two months.

The need for protection has grown in these days of rising crime rates. The RFID smart phone charging lock system prototype will be able to answer the rising demand for an upgraded security system. Furthermore, given the current state of the economy, everyone anticipates a less expensive system with higher commercial value. As a result, the prototype will be able to assist in cost reduction and providing more for what customers pay for. Following that, the lock systems that will be developed can be owned by the entire local community. It will indirectly improve product sales and profit. The prototype is user-friendly due to its simple operation and ease of learning. Furthermore, the technology is environmentally benign and does not hurt the environment.

REFERENCES

- [1] "Control system - Wikipedia." https://en.wikipedia.org/wiki/Control_system
- [2] "What Is a Microcontroller? The Defining Characteristics and Architecture of a Common Component - Technical Articles." <https://www.allaboutcircuits.com/technical-articles/what-is-a-microcontroller-introduction-component-characteristics-component/>
- [3] "Difference between 8051 and PIC - GeeksforGeeks." <https://www.geeksforgeeks.org/difference-between-8051-and-pic/>
- [4] L. A. Maggio, J. L. Sewell, and A. R. Artino, "The Literature Review: A Foundation for High- Quality Medical Education Research," J. Grad. Med. Educ., vol. 8, no. 3, p. 297, Jul. 2016, doi: 10.4300/JGME-D-16-00175.1.
- [5] "Arduino RFID Security System." <https://projecthub.arduino.cc/cowboydaniel/aab13314-44b8-47cb-a890-cbdb7d91067d>
- [6] "168-RFID Phone Charging Locker." <http://www.arduino4u.com/2019/06/168-rfid-phone-charging-locker.html>
- [7] "Final Year Project PSP DFT50114 Kiosk Pengecasan Telefon Pintar Menggunakan RFID." https://www.youtube.com/watch?v=xMMD0bKkU8&ab_channel=wannuramirahf1155

APPENDIX

APPENDIX A- PROGRAMMING

```

Door Lock Codelet - Notepad
File Edit View

#include <LiquidCrystal_I2C.h>
#include <SPI.h>
#include <MFRC522.h>
#include <Wire.h>
LiquidCrystal_I2C lcd(0x27, 16, 2);

unsigned long startMillis; //set up millis for reset
unsigned long currentMillis; //pull up millis for reset
const unsigned long period = 604800000; //the value is a number of milliseconds, ie 7 days

#define SS_PIN 10
#define RST_PIN 9
#define RELAY 3 //relay pin
#define BUZZER 2 //buzzer pin
MFRC522 mfrc522(SS_PIN, RST_PIN); // Create MFRC522 instance.
void setup() {
  Serial.begin(9600); // Initiate a serial communication
  SPI.begin();
  mfrc522.PCD_Init();
  pinMode(RELAY, OUTPUT);
  pinMode(BUZZER, OUTPUT);
  noTone(BUZZER);
  lcd.init();
  lcd.clear();
  lcd.backlight();
  tone(BUZZER, 1000);
  delay(1000);
  noTone(BUZZER);
  lcd.print(F("ARDUINO SECURITY"));
  lcd.setCursor(0, 1);
  lcd.print(F(" DOOR "));
  delay(2000);
  lcd.clear();
  lcd.print(F(" ACTIVATING "));
  lcd.setCursor(0, 1);
  lcd.print(F(" SYSTEM "));
  delay(2000);
  lcd.clear();
  digitalWrite(RELAY, HIGH);
  //1 and 2
}
Ln 20, Col 26

100% Windows (CRLF) UTF-8

8:21 PM 1/9/2023

Door Lock Codelet - Notepad
File Edit View

delay(2);
digitalWrite(RELAY, LOW);
lcd.print(" PLEASE BE ");
lcd.setCursor(0, 1);
lcd.print(" PATIENT ");
delay(2000);
digitalWrite(RELAY, LOW);
tone(BUZZER, 1000);
delay(1000);
noTone(BUZZER);
lcd.clear();
lcd.print(" SCAN CARD ");
lcd.setCursor(0, 1);
lcd.print(" TO UNLOCK ");
}

void ("resetFunc" (void) = 0;

void loop() {
  currentMillis = millis(); //get the current "time" (actually the number of milliseconds since the program started)
  if (currentMillis - startMillis >= period) //test whether the period has elapsed
  {
    resetFunc(); //call reset
  }
  if (!mfrc522.PICC_IsNewCardPresent()) return; // Look for new cards
  if (!mfrc522.PICC_ReadCardSerial()) return; // Select one of the cards
  Serial.print(F("UID tag :"));
  string content = "";
  byte letter;
  for (byte i = 0; i < mfrc522.uid.size; i++)
  {
    Serial.print(mfrc522.uid.uidByte[i] < 0x10 ? " 0" : " ");
    Serial.print(mfrc522.uid.uidByte[i], HEX);
    content.concat(String(mfrc522.uid.uidByte[i] < 0x10 ? " 0" : " "));
    content.concat(String(mfrc522.uid.uidByte[i], HEX));
  }
  Serial.println();
  content.toUpperCase();
  if ((content.substring(1) == "93 6D BE 00")
      || (content.substring(1) == "31 67 DC 80")
      || (content.substring(1) == "A3 52 76 11")) //change here the UID of the card/cards that you want to give access to
}
Ln 20, Col 26

100% Windows (CRLF) UTF-8

8:22 PM 1/9/2023

```

THE DEVELOPMENT OF PERIOD PAIN RELIEVER

NIK NUR ALEEYA SYUHADA BINTI MUHAMMAD YASIR

Politeknik Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia, aleeyasyuhada80@gmail.com

MARIANA BINTI ROSDI

Politeknik Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia, annemariarose77@gmail.com

ABSTRACT

Period Pain Reliever is a type of therapeutic massage that aims to reduce menstrual pain and discomfort experienced by women during their menstrual cycle. It involves the use of vibrating techniques, such as heating, and stretching that are applied to specific areas of the body, such as the lower back, abdomen, and thighs. The goal of Period Pain Reliever is to promote relaxation, reduce tension in the muscles, increase blood circulation, and reduce inflammation in the affected areas. The massage may also help to release endorphins, which are natural painkillers that can help to reduce the intensity of menstrual cramps. Overall, period pain reliever appears to be a safe and effective complementary therapy for managing menstrual pain and discomfort. However, it is important to consult with a qualified massage therapist or healthcare provider before undergoing any new treatments or therapies. The objective of a period pain reliever project would be to provide relief and relaxation to individuals who experience menstrual pain. The project would aim to alleviate the discomfort associated with menstrual cramps and other symptoms by applying specific massage techniques to the lower abdomen and lower back.

Keywords: Period pain, menstrual, arduino.

INTRODUCTION

Period pain reliever is to address the discomfort and pain experienced by some women during their menstrual cycle. While period pain is a normal part of the menstrual cycle, it can sometimes be severe enough to interfere with daily activities and negatively impact quality of life. Many women seek relief through various methods, including over-the-counter medications, heat therapy, and massage all of this is based on my observation through questionnaire . The problem is that while massage has been shown to be effective in reducing menstrual pain, many women may not be aware of its potential benefits or may not have access to qualified massage therapists who are knowledgeable in this area. Additionally, there may be cultural or personal barriers that prevent some women from seeking out this type of treatment. Therefore, the problem statement of period pain massage is to increase awareness of the potential benefits of massage for menstrual pain and to improve access to qualified massage therapists for those who are interested in pursuing this form of treatment.

The significance of the period pain massage project lies in its potential to improve the quality of life for many women who experience discomfort and pain during their menstrual cycle. While period pain is a normal part of the menstrual cycle, it can be severe enough to interfere with daily activities and negatively impact overall well-being. Massage has been shown to be an effective method of reducing menstrual pain, but many women may not be aware of this potential treatment option or may face barriers to accessing qualified massage therapists. By increasing awareness of the potential benefits of massage for menstrual pain and improving access to qualified massage therapists, this project can help to provide women with an additional tool for managing their menstrual pain. This, in turn, can help to improve their overall quality of life, increase their ability to participate in daily activities, and reduce the need for other pain management interventions that may have unwanted side effects. Additionally, this project can help to promote the use of non-pharmacological pain management options, which can be particularly important for women who may be looking to avoid or reduce their reliance on medication.

METHOD

Period pain is a common condition that affects many women worldwide. While there are various treatments available, such as painkillers, heat therapy, and exercise, using a period pain massager is a relatively new option that has gained popularity in recent years. Here are some key components that could be included in the project: Firstly , to measure on the causes and symptoms of menstrual pain and the benefits of massage therapy for alleviating pain. Educate user on the benefits of massage for menstrual pain relief. Secondly, to develop customized treatment plans for the user based on their individual needs and preferences by program my project include the techniques .By implementing these components, the project would provide a comprehensive and effective approach to managing menstrual pain through massage therapy.

Figure 1 : The use of massagers

Period pain, also known as dysmenorrhea, is a common condition experienced by many menstruating individuals. It is characterized by cramping and discomfort in the lower abdomen and pelvic area, and can range in severity from mild to debilitating. The pain is caused by the contraction of the uterus as it sheds its lining during menstruation. In some cases, menstrual cramps may be accompanied by other symptoms such as bloating, fatigue, headache, and nausea. There are several factors that can contribute to the severity of menstrual cramps, including hormonal imbalances, inflammation, and stress. Treatment options for period pain include over-the-counter pain medications, heat therapy, and relaxation techniques. In some cases, hormonal birth control or other prescription medications may be recommended to manage the pain. Another study published in the *Journal of Alternative and Complementary Medicine* in 2011 evaluated the effectiveness of a handheld vibratory massager for menstrual pain. The study found that using the massager for 20 minutes twice a day significantly reduced menstrual pain and increased quality of life. A study published in the *Journal of Women's Health Physical Therapy* in 2020 investigated the effectiveness of a specifically designed massager for menstrual pain, which combines heat therapy and vibration. The study found that using the massager significantly reduced menstrual pain intensity and improved quality of life. Previous research suggests that using a period pain reliever can be an effective and non-invasive approach to managing menstrual pain. Further research is needed to investigate the optimal frequency and duration of use, as well as the long-term effects of using a massager for period pain.

FINDINGS

In order to achieve my objective of this project which is to help the community and give them a effective solution especially related to medical issue . Based on my observation to the community about their menstrual journey , I found that 54.8% of the respondent prefer to reduce movement on the first day of period is the way to deal with their menstrual pain. In the order hand , the percentage of the people cannot handle their menstrual pain is higher than the people can handle it . This is proving that my project is going to help many users in the world . recent questionnaire also asked about medication takes and collected 37.8% for Yes and No meanwhile other 22.6% for sometimes . This shown that many people are still depending on medicine and it has side effect where obviously not good for health. Researcher believe many people in the world live with technology where make their life much easier . But, as my data and analysis that has been collected, most of the respondent are not using

any device to overcome their menstrual pain and they are willing to invest their money to have one . Based on the data from project survey, majority of the respondent have chosen to see this device in portable . So, it easier to the user bring and use the device everywhere and anywhere .

CONCLUSION and DISCUSSION

Massage therapy can help to relax the muscles of the uterus and pelvic area, reducing tension and discomfort. It may also help to increase blood flow and circulation, which can help to reduce inflammation and promote healing. This therapy is a non-invasive, drug-free approach to managing menstrual cramps that has shown promising results in some studies While massage therapy may be effective for some individuals, it may not be suitable for everyone, particularly those with certain medical conditions or injuries. Additionally, massage therapy should always be performed by a trained and licensed therapist.

Other non-invasive approaches to managing menstrual cramps include heat therapy, relaxation techniques, and exercise. For more severe cases, prescription medications or hormonal birth control methods may be recommended. It is important for individuals to work closely with their healthcare provider to develop a personalized treatment plan for menstrual cramps that takes into account their individual symptoms, medical history, and lifestyle.

RECOMMENDATIONS

Based on the analysis and discussion, the following general recommendations for individuals seeking relief from period pain which no need to take drugs as pain relief where have to consult with a healthcare provider: If menstrual cramps are severe or interfering with daily activities, it is important to speak with a healthcare provider to rule out any underlying medical conditions and develop a personalized treatment plan. This project , every women can explore non-invasive approaches: Non-invasive approaches such as massage therapy, heat therapy, relaxation techniques, and exercise may provide relief from menstrual cramps without the need for medication.

REFERENCES

- Proctor, M., & Farquhar, C. (2006). Diagnosis and management of dysmenorrhoea. *BMJ (Clinical research ed.)*, 332(7550), 1134–1138. <https://doi.org/10.1136/bmj.332.7550.1134>
- Ju, H., Jones, M., Mishra, G., & Thein-Nissenbaum, J. (2014). The prevalence and risk factors of dysmenorrhea. *Epidemiologic Reviews*, 36(1), 104–113. <https://doi.org/10.1093/epirev/mxt009>
- Proctor, M. L., Smith, C. A., & Farquhar, C. M. (2007). Transcutaneous electrical nerve stimulation and acupuncture for primary dysmenorrhoea. *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, 4(4), CD002123. <https://doi.org/10.1002/14651858.CD002123.pub3>
- Akin, M. D., Weingand, K. W., & Hengehold, D. A. (2001). Pycnogenol® effects on menstrual pain and dysmenorrhea in college students: a randomized, double-blind, placebo-controlled study. *Journal of Reproductive Medicine*, 46(12), 997–1004.

Marjoribanks, J., Ayeleke, R. O., Farquhar, C., & Proctor, M. (2015). Nonsteroidal anti-inflammatory drugs for dysmenorrhoea. The Cochrane Database of Systematic Reviews, 2015(7), CD001751. <https://doi.org/10.1002/14651858.CD001751.pub3>

THE DEVELOPMENT OF IOT SYSTEM STERILIZATION ARDUINO BOX**NUR DINI QISTINA BINTI AHMAD SUHAIMI***Politeknik Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia, deeqistina3@gmail.com***MARIANA BINTI ROSDI***Politeknik Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia, annemariarose77@gmail.com***ABSTRACT**

The design of the sterilization box is based on the ATmega2560 microcontroller which utilizes the concept of 254 nanometer UV-C shortwave radiation and disinfectant spray to increase the effectiveness of the sterilization box. In order to prevent transmission through touch from users through physical contact via sterilization box, researchers designed a system that can make users access sterilization box without the need to make physical contact with the device, namely by using IoT system with the help of applications that can be accessed through the user's smart device. Based on the results of the analysis and experiment that has been carried out, it is concluded that the sterilization box in this study can work optimally at a distance of less than 700 cm. This tool can operate using smartphone media via Bluetooth HC-05 module, so it can minimize the process of spreading Covid-19 that occurs through physical contact. After COVID 19 pandemic as the risk of contracting the virus is increasingly getting higher and thus it is vital to regularly, and routinely disinfect your personal products such as your phone, wallet, keys and more in a sustainable manner, since cleaning supply and alcohol pads are in low supply. This project will create a sustainable solution regularly disinfect these small personal products in a simple common household items and materials that can be easily found online and most hardware stores .

Keywords: IOT, strelization, arduino.

INTRODUCTION

In the new normal era, people are still facing the shadow of the Covid-19 virus, plus the number of people exposed is still increasing to this day. The spread of the virus occurs through direct and indirect contact. Transmission from direct contact can be in the form of touching the patient or it can be from objects exposed to the Covid-19 virus. From this, an inactivation medium is needed in order to kill viruses or pathogens on objects after use. The Covid-19 inactivation media will use short-wave UV-C light with a wavelength of 254 nanometers and a disinfectant spraying device to sterilize tools suspected of being exposed to pathogens. The inactivation media comes from the design of the tool whose prototype has been tested for success. The design of the tool is used to sterilize everyday objects that are indicated to be exposed to viruses or bacteria such as PPE for medical personnel, cloth masks, clothing, shoes, cutlery, food delivery, money, and the like. That way, the possibility of spreading the Covid-19 virus can be minimized and even prevented through sterilizing objects before and after use. In addition, the use of UV-C sterilization is not limited to the Covid-19 virus, but can also be applied to sterilize medical surgical instruments, baby equipment, work equipment and others. This tool is designed using a Smartphone application using the Bluetooth module (HC-05) as a liaison between the smartphone application and Arduino.

On this Covid19 era, we were force to use face masks and gloves to protect from everything we touch. Well we can use masks to protect us outside but what about the things we bring home from market or things we exchange with other people. For example, we cannot apply sanitizers on fruit, vegetables, packed foods we buy and we cannot even sanitize files and paperwork that doctors exchange with patients or employees exchange with clients. We solve this huge problem with a start electronics system powered by an arduino. We design a 360 degrees sterilization box using ultraviolet sterilization to solve the issue. The device's primary function is to rid surfaces of any dangerous bacteria or pathogens. It is vital to remove these organisms because of the high rate of transmission they have through the medium of air on any surfaces. UV radiation effectively addresses this problem. It destroys germs by deactivating their vital components. Radiation is employed to do this, which damages the DNA and RNA of the bacteria. This prevents the germs from reproducing and growing, effectively killing them. UV radiation has been routinely used to clean operational equipment, particularly in the medical business. Arduino is an open source prototyping platform. The software will run in the Arduino IDE. It is feasible to create code on a computer and then upload it onto a physical board. The Arduino board is a board that may be utilized by sending a set of instructions to the microcontroller that is embedded in it via the usage of the Arduino integrated development environment (IDE). In order to write the code for the Arduino, we will use Embedded C. In Embedded C, we will construct a disinfection box and control the working of it.

METHOD

The goal of our idea was to create an alternative for handheld manual devices for disinfecting public and private environments. We sought to replace the current practice of employing chemical disinfectants and manual cleaning with an autonomous robot that requires very little human intervention using Arduino Uno. The advantages of proposed system includes that it is touch free and disinfection happens for complete 360-degree. It also kills complete bacteria with the help of UV light. The applications of this proposed system are that it can be used in private workplaces, in public workplaces, at homes, in government offices, at Malls, in hospitals etc.

IV. Block Diagram

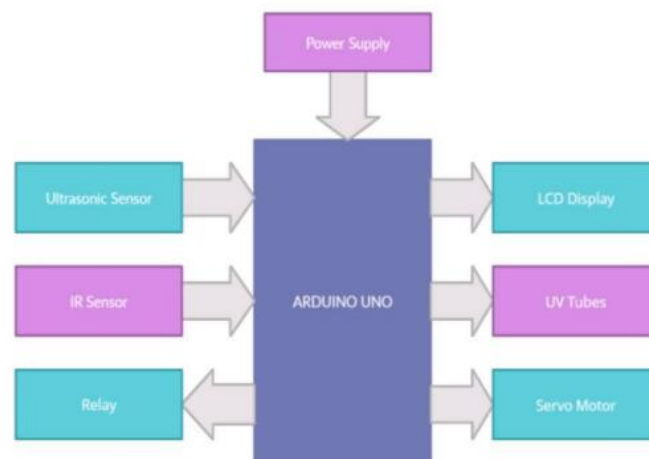

Fig.1 Block Diagram

Fig. 1 illustrates the block diagram. So the main fundamental concept behind this proposal is to built UV disinfecting chambers that have already been introduced to the market with all 360-degree full-surface disinfection. This project solves those limits by disinfecting all surfaces by mechanically turning the items after disinfecting one. Servo meter is used for the same.

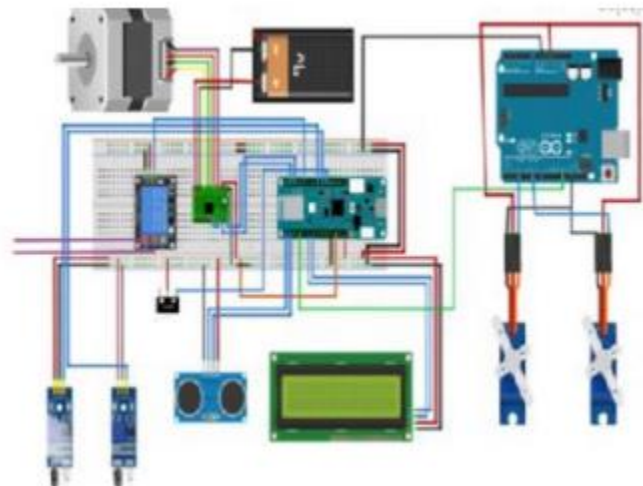

Fig. 2 : Schematic of the project

FINDINGS

The analysis of a system sterilization using Arduino would typically involve evaluating the performance of the system in terms of its ability to effectively sterilize a given environment or object, as well as assessing the overall reliability, safety, and cost-effectiveness of the system.

Some key factors to consider in the analysis of an Arduino-based sterilization system may include:

Sterilization effectiveness: The system should be evaluated for its ability to effectively eliminate harmful microorganisms or other contaminants from the environment or object being sterilized. This may involve testing the system using various microorganisms and assessing the sterilization efficacy.

Reliability: The system should be evaluated for its overall reliability in terms of consistent performance over time. This may involve monitoring the system over a period of time and assessing its ability to maintain consistent sterilization effectiveness.

Safety: The safety of the system is of paramount importance, particularly in cases where the system is being used to sterilize medical equipment or other sensitive environments. The system should be evaluated for potential safety hazards, such as overheating or the release of harmful chemicals.

Cost-effectiveness: The cost-effectiveness of the system should also be evaluated, taking into account the cost of materials, components, and energy usage, as well as any ongoing maintenance and repair costs.

Overall, an analysis of a system sterilization using Arduino would require a comprehensive evaluation of the system's performance across a range of different criteria, with the goal of determining its overall effectiveness, reliability, safety, and cost-effectiveness.

CONCLUSION and DISCUSSION

The use of an Arduino-based system for sterilization offers a promising solution for a range of applications, from medical equipment sterilization to food safety and beyond. The system can be designed to effectively eliminate harmful microorganisms and other contaminants from the environment or object being sterilized, while also being cost-effective and relatively easy to implement.

However, the successful implementation of an Arduino-based sterilization system requires careful design, testing, and ongoing maintenance to ensure safety, reliability, and effectiveness. The system must be designed with appropriate safeguards to prevent overheating or other safety hazards, and must be regularly maintained to ensure consistent performance over time.

Overall, an Arduino-based sterilization system offers a flexible and effective solution for a range of applications, but must be carefully designed, implemented, and maintained to ensure its safety and effectiveness. Further research and development in this area could lead to even more effective and efficient sterilization systems in the future.

RECOMMENDATIONS

Based on the analysis and discussion, some recommendations for improving the effectiveness and efficiency of an Arduino-based sterilization system are:

Use of appropriate sensors: The use of appropriate sensors can improve the accuracy and effectiveness of the sterilization process. Sensors such as temperature sensors, humidity sensors, and gas sensors can be used to monitor the sterilization environment and ensure optimal conditions.

Regular maintenance: Regular maintenance of the sterilization system is critical to ensure consistent performance and prevent breakdowns or safety hazards. The system should be checked regularly for wear and tear, and any damaged or malfunctioning components should be replaced immediately.

Continuous monitoring: Continuous monitoring of the sterilization system can help identify any issues or deviations from optimal performance. The system can be equipped with real-time monitoring systems that allow for remote monitoring and control of the sterilization process.

Proper training: Operators and users of the sterilization system should be properly trained in the use and maintenance of the system to ensure safe and effective operation.

Use of data analytics: The use of data analytics can help improve the effectiveness and efficiency of the sterilization process. Data analytics can be used to identify trends, optimize the sterilization process, and identify areas for improvement.

Integration with other systems: The sterilization system can be integrated with other systems such as inventory management or quality control systems to improve efficiency and reduce costs.

By incorporating these recommendations, an Arduino-based sterilization system can be optimized for effectiveness, safety, and efficiency, and help meet the growing demand for reliable and cost-effective sterilization solutions.

REFERENCES

- Vigneshwaran, R. et al. "Design and development of low-cost automatic sterilizer using Arduino." *International Journal of Innovative Research in Science, Engineering and Technology* 4.2 (2015): 803-809.
- Durairaj, M. et al. "Design of Arduino based sterilizer system for medical applications." *International Journal of Applied Engineering Research* 10.24 (2015): 44615-44620.
- Reddy, M. et al. "Design and development of an automatic sterilizer using Arduino Uno." *International Journal of Advanced Research in Electrical, Electronics and Instrumentation Engineering* 4.1 (2015): 424-428.
- Jeyakumar, A. et al. "IoT-based smart sterilization system using Arduino." *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering* 9.3 (2019): 273-276.
- Singh, R. and Pandey, R. "Design and development of IoT-based sterilization system using Arduino and RFID." *International Journal of Electronics and Communication Engineering and Technology* 10.2 (2019): 204-210.

IoT-BASED SMART KITCHEN

Nur Hasya Insyirah Binti Ahmad Nor Hishamuddin

Polytechnic Sultan Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia,

08dep20f2002@student.psa.edu.my

ABSTRACT

The kitchen is one of the significant spots in a house. Safety is the central aspect that must be considered during kitchen activities. The existence of gas leakage, uncontrolled fire and excessive temperatures must be quickly identified and addressed. This research aims to prototype a kitchen security system using the Internet of Things. The system is designed using four types of sensors and Arduino IDE. DHT11 sensor is used to monitor temperature and humidity, IR Flames sensor is used to detect fire and moisture, MQ-135 sensors are used to detect gas leakage, and PIR sensors are used to detect human activities in the kitchen. The sensor's output is then connected to NodeMCU ESP8266, which will control the relay. The relay sees the uncontrolled fire and excessive temperature increase. Under these conditions, the alarm will turn the notifications on and send the information to the user server.

Keyword: NodeMCU ESP8266 WI-FI module, DHT11 sensor, MQ-135 sensor, PIR sensor, IR sensor and Relay

INTRODUCTION

Human life has transformed because of the Internet of Things (IoT). The massive rise in Internet users and advancements in internetworking technology have made it possible to network everyday objects. Each can be distinguished from the others by the embedded computing system within the internet infrastructure. There are various benefits if the environment's settings adapt to human behaviour automatically. Adapting to how residents behave inside the house, ambient intelligence offers them a variety of amenities. The Internet of Things is about physical objects communicating with one another; it will expand computer and machine-to-computer connectivity to material objects. The aim is to make the world a better place for people by having the things around us understand what we enjoy, need, and want and behave appropriately without asking us to do so. An energy source utilised in homes for heating and cooking is natural gas. Accidents caused by gas leaks can result in monetary and human injuries. System design aims to find gas leaks and notify subscribers via alerts and status information kept in a database and presented on any device. The technology is intelligent since it warns people instead of continuously sounding alarms and causing a loud nuisance. This technique reduces the risk of explosions caused by gas leaks and enhances the safety of people and property when utilising domestic cooking gas.

In their daily lives, people engage in a variety of workouts. The kitchen is one of the things that people do. Unquestionably, various culinary operations will immediately cause the temperature to shift in the space. Regardless of temperature, using gas ovens poses a significant fire risk. IoT is crucial in the kitchen to keep the kitchen cool and constantly comfortable and reduce the risk of gas explosions. While the average cost of necessities is increasing, there is an increasing focus on using innovation to reduce those expenses. Considering this, the Smart Home project enables the client to design and maintain a sufficiently energy-efficient home while providing more computerised applications. An intelligent home will take advantage of its existing situation and provide consistent control whether the consumer is there. People can understand that their home is operating at its peak efficiency when it has this benefit. This framework can study numerous design issues, such as programming, PCB layout, Wi-Fi, TCP/IP protocols, Web Server logic, and other points of view. This computerisation framework provides valuable information on programming and equipment planning challenges.

An efficient and Fast Working Microcontroller is needed for monitoring and controlling purposes. IN RECENT YEARS, Arduino IDE, a fast-working controller, also has inbuilt Wi-Fi and Bluetooth facilities. LPG gas Sensor is placed used for Monitoring Gas leakage; if Leakage is present, it will give indications to the controller. The function of the humidity and temperature sensor is to monitor the gas Stove status; if moisture is Present, the stove knob must close. The buzzer here alerts the user about the kitchen's condition and ensures everything is ideal.

The process taken for the LPG gas detection technique is developed when Science and Technology are growing. The process is developed almost at every peak time. The end user and the system take steps from the survey.

But we will design only one end of the system with a tendency to every task. The method we will create is wireless sensor-based technology. The Internet of Things is used efficiently in this process. In this system, whatever the data gets is continuously sent to the application. And the user will receive the data via an application in their phone or email. All this Sensor data are frequently updated in the application using a Wi-Fi module built into the controller for user interfaces. This system will help users update their safety methods; it is essential for environmental commitments and to prevent natural disasters from protecting our life.

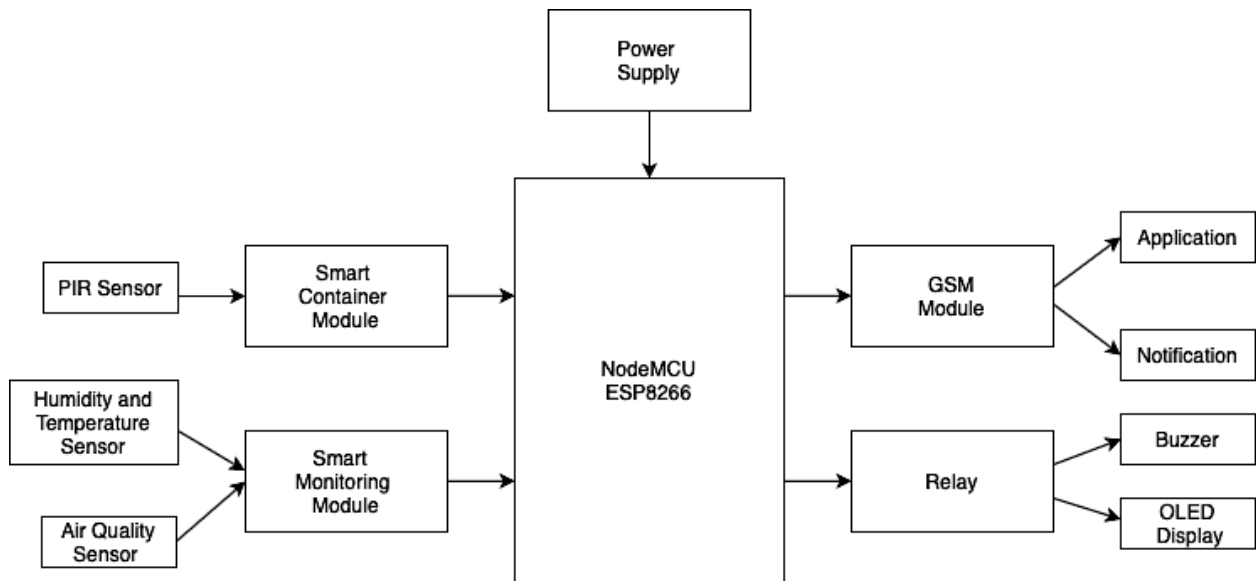

Figure 1: Architecture Diagram of IoT-Based Smart Kitchen

METHOD

The methodology is the systematic, theoretical analysis of the methods applied to a field of study. It comprises the theoretical analysis of methods and principles associated with a branch of knowledge. Typically, it encompasses paradigms, theoretical models, phases and quantitative or qualitative techniques. The following figure represents the methodological flow I used in this project.

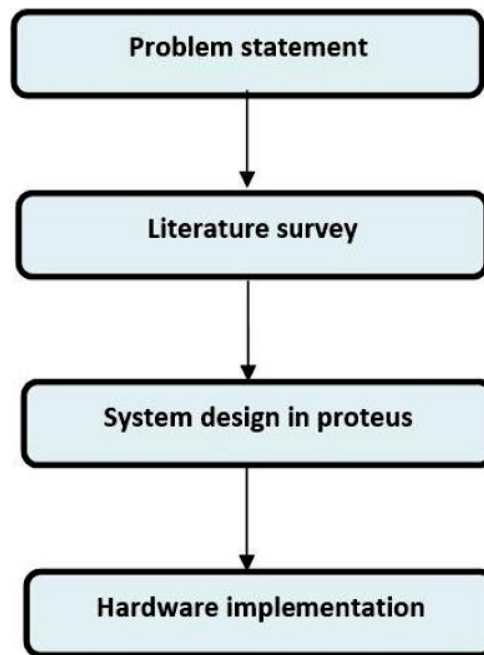

Figure 2: Methodology Flow

FINDINGS

Most developers focus on the safety of people in the house; hence they use multiple sensors in multiple ways. Since then, the technology has been integrated into one circuit to cut off some maintenance costs. Although the application method differs, it uses the same concept: safety. The critical distinction between the previous literature reviews is that the hardware used is additional. For example, they use a light sensor to detect motion. This system allows communication and sends emergency notifications to the contact person if abnormalities are detected. Since it uses integrated circuits, this system's design is affordable in Malaysia. One limitation of this system is that the difficulty in obtaining the most excellent and perfect sensor may cause this project to work smoothly.

Savvy home conditions have developed where everyday items and gadgets at home can be organised to give the occupants new intentions to control them. Advances in computerised hardware have empowered the improvement of a little minor in measure and impart in brief distances sensor hubs. They are minimal expense, low- power and multifunctional. The sensor hubs comprise detecting, information handling, and correspondence parts, which influence the possibility of Wireless Sensor Networks (WSN) given the collective exertion of an enormous number of hubs. The framework has been created primarily to screen kitchen climate boundaries like soft power, room temperature, fire identification, movement discovery and LPG gas level. Users can filter and control transducers on dynamic Web pages upgraded with Embedded C. This framework tracks down a wide application in regions where actual presence is constantly preposterous. The framework offers a total, minimal expense, incredible and easy-to-use method of constant checking and controller the kitchen. A model is created and tried.

CONCLUSION and DISCUSSION

Smart Kitchen using an IoT system with multiregional sensors has been designed, constructed, and tested. This system can be used in homes and public buildings such as hotels and restaurants. The smart kitchen provides all the automation features, including safety features over the gas leakage detection system. For this, the usage of gas sensors, temperature sensors, and weight sensors. Gas sensors are used to detect the leakage of gas in the system. Temperature sensors are used to detect the current room temperature. The server stores information and related data; it also keeps information about the hardware and sensors, maintains the logs and status of the system, and holds the room temperature and information about the users. Threshold values are set in the room; when it crosses those values, it will notify the user about gas leakage. The server can communicate with the user through any device. The application will display a notification to the user on any device. It can prevent accidents and hazards. The only way to access the information is if the user is far from home. It is a cost-effective and time-consuming solution. It can be used in home automation, Hospital management, Military management, and industrial applications.

RECOMMENDATIONS

The addition of variant sensors to measure various information about the kitchen is needed. The addition of security systems also needs to be improved. One of the security systems that can be embedded in this system is a fire extinguisher or automatic gas lock. Also, aligned with technologies, the switches that have light seem to be not in the book anymore. With additional intelligent lighting, the light could be controlled simply by voice command or smartphone. Finally, adding the sensor lets users set up the daily heat and hot water schedules.

ETHICAL TEXT

In 2021, approximately 2.7 million metric tons of liquefied petroleum gas (LPG) were produced in Malaysia. The production of LPG in the country has been increasing since 2013 when 2.53 million metric tons were produced. So, it is necessary to use it safely and without any causality; with increased use, there is also an increase in tragedies caused by gas leakage. We need an efficient, reliable, cost-effective system that can be used in hotel and home kitchens. Different LPG-detecting technologies are used in the current procedures. Liquefied petroleum gas is detected via semiconductor devices. Every year, a greater and greater proportion of accidents are caused by LPG leaks. A valve regulator is used to control the LPG cylinder manually. There are two ways in the current system. One is that the alarm will go off when a leak is found, and the owner will have to adjust it manually. The second way involves using the GSM module to send a message to the fire stations when a gas leak heavily causes a fire mishap. The action is performed manually, and the step is generated automatically in the second form. Other advanced methods of gas detection have systems that are so straightforward that when a gas leak is detected, the cylinder valve automatically closes. Some tracks collected real-time data using the Internet of Things for various purposes. However, this method makes efficient use of the Internet of Things. The Alert message is delivered to the user using a mobile application and the Internet of Things.

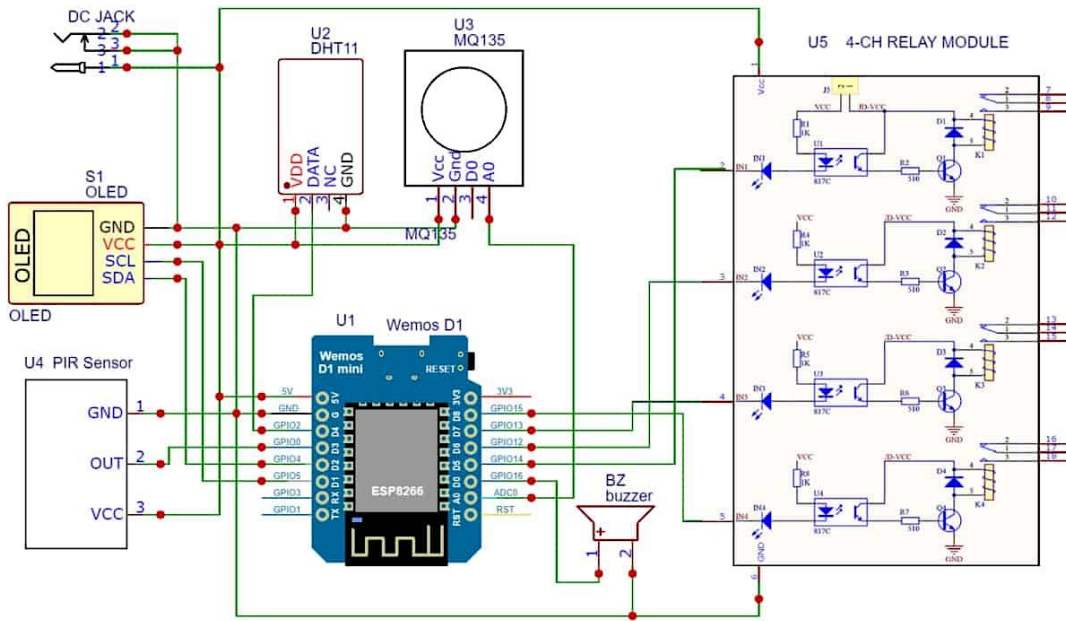
"This article followed the journal writing rules, publication principles, research and publication ethics, and ethical journal rules. The author Nur Hasya Insyirah Binti Ahmad Nor Hishamuddin is responsible for any violations that may arise regarding the article. "

REFERENCES

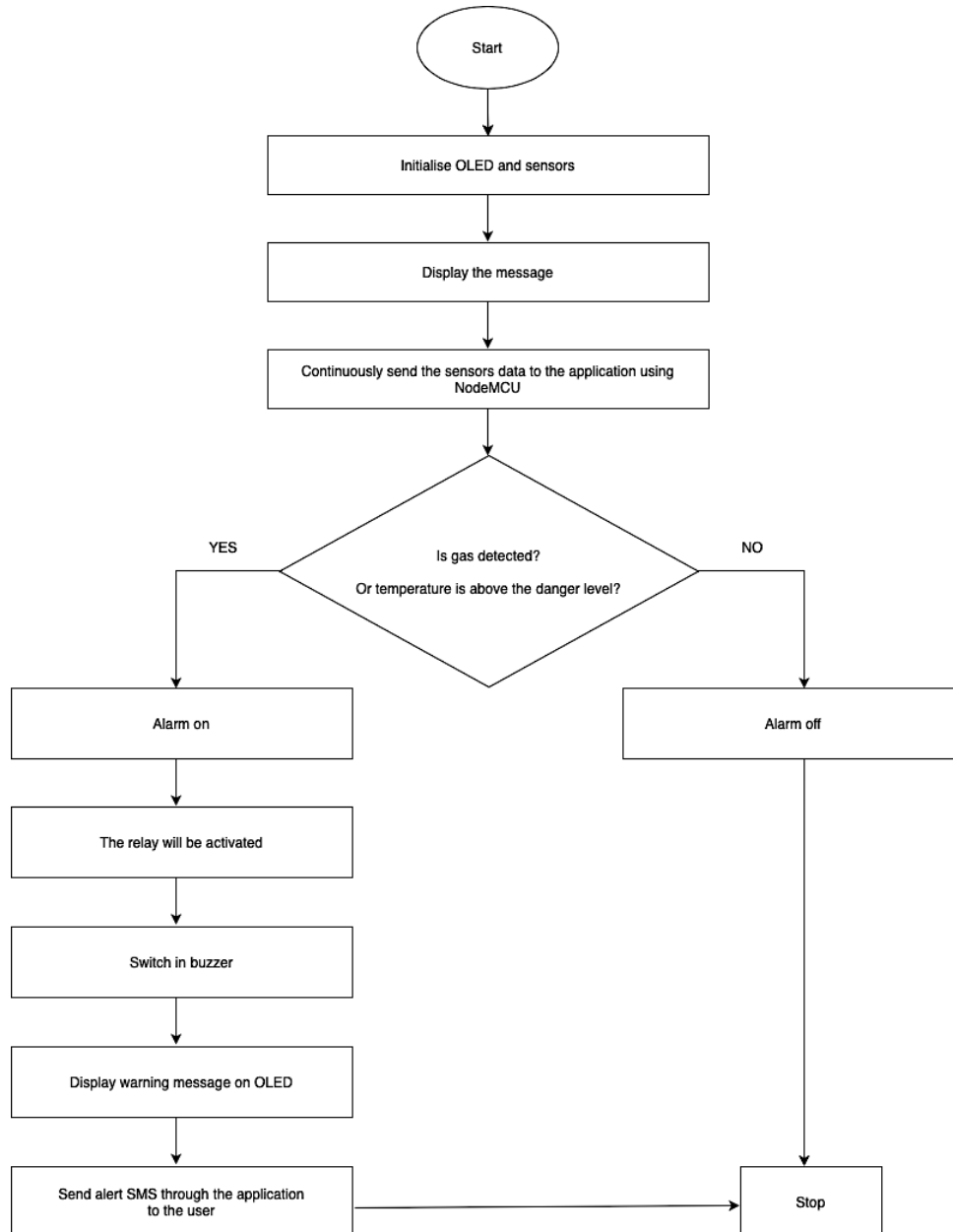
- [1]. K. Srivatsan, P. Vijayakumar, R. Krishnaprasanna, and R. Rajashree, "IoT Based Smart Kitchen System," *International Journal of Civil Engineering and Technology (IJCIET)*, vol. 9, no. 11, pp. 737–748, 2018.
- [2]. B. Reddy, R. Ramya Veera, B. Ram, M. Reddy, and M. Kishore, "IOT BASED SMART KITCHEN AUTOMATION AND MONITORING SYSTEM," *Peer-Reviewed, Open Access*, Jun. 2022.
- [3]. A. Parekar, S. Vishwakarma, P. Bhalge, V. Pande, and Mahale, "SMART KITCHEN USING IOT," *ijsdr.org International Journal of Scientific Development and Research*, vol. 7, no. 2455–2631, p. 25, Mar. 2022.
- [4]. J. Moy Chatterjee, R. Kumar, M. Khari, D. Thi Hung, and D.-N. Le, "Internet of Things based system for Smart Kitchen," *International Journal of Engineering and Manufacturing*, vol. 8, no. 4, pp. 29–39, Jul. 2018, DOI: 10.5815/ijem.2018.04.04.
- [5]. S. More, S. Shelar, V. Randhave, and Prof. A. Bagde, "IoT Based Smart Kitchen System," *International Journal of Scientific Research in Science, Engineering and Technology*, vol. Volume 8, Issue 3, no. 2394–4099, pp. 479–485, Jun. 2021, doi: 10.32628/ijrsrset2183198.

APPENDIX

APPENDIX A – CIRCUIT DIAGRAM

APPENDIX B – FLOWCHART OF THE PROJECT

BLYNK IOT AUTOCLOTHLINE SYSTEM

Wan Muhammad Imran Syafiq IMRAN

Politeknik Sultan Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia, wmi.syafiq@gmail.com

ABSTRACT

The S.M.A.R.T Automated Clothesline is equipped with a rain sensor module innovation where individual clotheslines will be retrieved and pulled out when the system detects a change in surrounding weather. This innovation project was developed to help people stay busy and focus on daily tasks outside and prevent their clothes from getting damp from the rain. The aim of this project is the development of new and improved innovation of clothesline. This project is guided by three main objectives, which are: (i) to design and build an automated clothesline that is climate-friendly; (ii) to control the automatic suspension system using an Arduino microcontroller; and (iii) to forecast the problem using the automated clothesline in a real-world environment. The prototype model is used hardware such as Arduino UNO rain sensor module, 5v 2ways channel opto isolator relay module, 12v actuator, 12 batteries, WIFI shield for Arduino, breadboard with the help of Arduino IDE software and BLYNK . SAC showed that when it rains, the sensor will pull the clothesline down to the roof, and when it gets hot, it will be released again. SAC prototype system was successful in achieving all of its objectives after implementation. As for commercial value, SAC has a high potential to be marketed to individuals living in apartment housing areas as it offers practical added value. Prominently, the SAC enables the use of flexibility, time-saving, and an affordable price. This innovation project is beneficial for relieving people's stress and burden about managing their clothes during absence from home, ultimately allowing them to stay focused on other daily tasks

Keywords: automated clothesline, innovative clothlines, sensor clothesline, blynk

INTRODUCTION

Before cloth hanger and dryer were introduced, people are having difficulty to dry their cloth. They need to twist every each of their wet clothes and they are required to place the cloth under the sunlight so that the cloth will dry. The initial purpose of the garment hanger was to give people easy access to their clothing and to mark a location in their homes where they could store it. It was also used to keep clothing dry or without a wrinkle.

There are three basic types of clothes hangers. The first is the wire hanger, which has a simple loop of wire, most often steel in a flattened triangle shape that continues into a hook at the top. The second is the wooden hanger, which consists of a flat piece of wood cut into a boomerang-like shape with the edges sanded down to prevent damage to the clothing, and a hook, usually of metal, protruding from the point. Some wooden hangers have a rounded bar from tip to tip, forming a flattened triangle. This bar is designed to hang the trousers belonging to the jacket. The third kind and most used in today's world are plastic coat hangers, which mostly mimic the shape of either a wire or a wooden hanger. Plastic coat hangers are also produced in smaller sizes to accommodate the shapes of children's clothes.

Some hangers have clips along the bottom for suspending skirts. Dedicated skirt and trousers hangers may not use the triangular shape at all, instead using just a rod with clips. Other hangers have little rings coming from the top two bars to hang straps from tank-tops on. Specialized pant hanger racks may accommodate many pairs of trousers. Foldable clothes hangers that are designed to be inserted through the collar area for ease of use and the reduction of stretching are an old, yet potentially useful variation on traditional clothes hangers. They have been patented over 200 times in the U.S. alone, as in U.S. Patent 0586456, awarded in 1897 to George E. Hideout.

Blynk is an IoT platform for iOS or Android smartphones that is used to control Arduino, Raspberry Pi and NodeMCU via the Internet. This application is used to create a graphical interface or human machine interface (HMI) by compiling and providing the appropriate address on the available widgets. Blynk was designed for the Internet of Things. It can control hardware remotely, it can display sensor data, it can store data, visualize it and do many other cool things.

There are three major components in the platform such as Blynk App which allows us to create amazing interfaces for our projects using various widgets which are provided. Second is the Blynk server which is responsible for all the communications between the smartphone and hardware and lastly is Blynk Libraries. It enables communication for all the popular hardware platforms, with the server and process all the incoming and outgoing commands.

OBJECTIVES

The purpose of this project is to practice the student to solving problem using academic research and also to gain knowledge and skill. This project is also important to train and increase the student capability to get information, research, data gathering and then solves the problem by following the procedures learned. Other than that, the

project also will generate students that have capability to get a good research report in thesis form or technical writing. Moreover, this project also train and produce student to capable of doing work with minimal supervisory and more independent. Design and fabricate the automated cloth hanger. Apply the right source code for the device to connect with the cloth hanger. Produce the minimum cost but high quality and efficient product.

METHOD

For this project, researchers have used the Waterfall method as the project methodology. The methodology is a systematic sequence of activities to solve a problem by developing an Arduino system in this project. The Waterfall model was adopted in this study because this model is very much in line with the objective of this study of prototype production of S.M.A.R.T Clotheslines.

The waterfall model is divided project activities into linear sequential stages, each of which is dependent on the previous phase's deliverables and corresponds to a task specialisation. For certain areas of engineering design, this method is standard practise. In software development, it is typically considered to be one of the less iterative and flexible methodologies, as progress is mostly in one direction through the phases of idea, initiation, analysis, design, construction, testing, deployment, and maintenance, rather than in two directions.

This concept was developed in the manufacturing and construction industries, where highly structured physical surroundings made design changes prohibitively expensive much earlier in the development process. As far as knowledge-based creative work was concerned, there were no recognised alternatives to the approach when it was originally introduced for software development.

The sequential dependency on the prior deliverable in Waterfall Model. A dependability which holds back system design when the analytical model is still to be signed off and holds back coding if the design is yet to be signed off. A further step in Royce's disquisition examined the iterative link between subsequent development phases. Meanwhile, each development phase proceeds, and the design is progressively defined, there is an iteration with the preceding and succeeding processes, but rarely with the more remote steps.

Thus, at any stage in the design process following the requirements analysis is accomplished there exists a definite and closeup shifting baseline to which to revert in the event of unforeseen design issues.

The Waterfall Model adheres to a plan-driven approach. The waterfall model contains six steps that must be completed in order. This means that the next phase cannot begin until the previous phase is completed. It is divided into seven phases: (i) requirement analysis; (ii) system design; (iii) implementation; (iv) system testing; (v) system deployment; (vi) system maintenance; and (vii) testing. As a result, it is critical to recognize and understand each process that exists in the methodical structure of each phase, as each phase is distinct.

FINDINGS

Functional Requirements

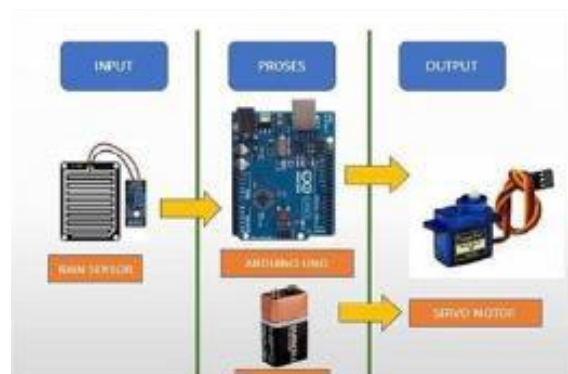

Figure 1 Functional Requirement Components

Prototype Testing

Figure 2

CONCLUSION and DISCUSSION

As the conclusion, I can say that this project can bring changes with its features that can save space, money, energy and even time. This product also can help many people that want to cut down their cost of living and are very recommended for the hostel students that are having difficulty with their financial. They do not have to go to the laundry which will cost their money and time waiting for their clothes to dry. Other than that, In brief, the testing results show all good and functional results for the SMART Automated Clothesline prototype produced in this study. This SMART Automated Clothesline also has some advantages that can be gained from this project which will of course solve the problems that have been stated on the problem statement. The advantage of this project is that it can reduce the burden of users for example when the clothesline moves automatically under the roof and users of this system do not have to take off their clothes when it rains. The goal of this study has also been achieved which is to design and build an automated clothesline that is climate friendly. Next, to control the automatic suspension system using an Arduino microcontroller. Also, to forecast the problem using the automated clothesline in a real-world environment. This product has the potential to be commercialized in the local market.

RECOMMENDATIONS

This project is very recommended for all the colleges or universities that containing hostel that held students. It has 3 input such as water sensor, Blynk software application and also manually that will be performed by 1 output which control the motor to move forward and reverse. I believe in the future, this product will be very helpful for the students and also even for the adults that will make their life routine runs smoothly.

REFERENCES

- [1] M. Meteorological Department, Fenomena Cuaca (2021). Retrieved August 3, 2021, from <https://www.met.gov.my/pendidikan/cuaca/fenomenacuaca?lang=en>
- [2] M. Jalanan, Petanda Apabila Dunia Mengalami Cuaca Tidak Menentu. Sinar Harian (2021). Retrieved April 6, 2021, from <https://www.sinarharian.com.my/article/127366/SUARA-SINAR/Pojok/Petanda-apabila-dunia-mengalami-cuaca-fidak-menentu>
- [3] P. Ellyvon. Kenapa Cuaca Tak Menentu Belakangan Ini? Kadang Panas Kadang Hujan. Kompas.Com, (2021). Retrieved March 17, 2021 from <https://www.kompas.com/sains/read/2021/03/26/093100523/kenapa-cuaca-tak-menentu-belakangan-ini-kadang-panas-kadang-hujan>
- [4] A. L. Mohd Nasrulddin, A. A. Nurul Ashykin, N. H. Nik Syuhailah, & A. A. Zuraim, Cyber Security in Supply Chain Management: A Systematic Review. Scientific Journal of Logistios, 17(1) (2021)49-57.
- [5] Z. Mohd Muzaffar. Z. Mohamad Ikram Danial, A. R. Nor Adawiyah, & I. Nuru Syafiqah, Smart Hanger: Indoor T-Shirt Dryer. Multidisciplinary Applied Research and Innovation, 2(1)(2021)341-346.
- [6] W. L. Ooi. Hang-and-Go: A Smart Laundry Hanging System. (Bachelor of Technology dissertation). Universiti Teknologi Petronas, Tronoh Perak, (2015).

THE DEVELOPMENT OF GAS LEAKAGE MONITOR SYSTEM

WAN NURUL ANIS BALQIS BINTI ROSLI

Politeknik Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia, MALAYSIA, nurulaniswan@gmail.com

MARIANA BINTI ROSDI

Politeknik Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia, annemariarose77@gmail.com

ABSTRACT

Gas leakage is the unintentional escape of gas from a gas supply system, which can have major negative effects on the environment, property, and human health. A gas leak can result in anything from little annoyances like odors to catastrophic events like explosions and flames. It is crucial to put in place the right safety precautions, such as routine maintenance and inspection of gas appliances and pipes, as well as the usage of gas detectors and alarms, in order to prevent gas leaks. Previous research gas leaks must be dealt with quickly and effectively in order to minimize any potential damage. implement a gas leak detection system that can detect gas leaks at the earliest possible stage, before they become a significant safety risk. This objective can be achieved by installing gas leak detection sensors throughout the gas distribution system, using real-time monitoring systems to analyze data from the sensors, and implementing an alarm system to alert personnel in the event of a gas leak. The system should be designed to detect gas leaks in different environments and under different conditions, and it should be regularly maintained and tested to ensure its effectiveness. By achieving this objective, the risk of gas leaks can be minimized, and the safety of people and property can be ensured. It measures the effectiveness of the gas leak detection system and identify areas for improvement. This objective can be achieved by conducting regular performance tests of the gas leak detection sensors and monitoring systems to ensure that they are functioning correctly and providing accurate data. Additionally, the system should be evaluated in different environmental conditions and under different scenarios to ensure that it can detect gas leaks effectively in all situations. The data collected from the gas leak detection system can be analyzed to identify any areas where the system could be improved or optimized. By achieving this objective, the gas leak detection system can be continuously improved to minimize the risk of gas leaks and ensure the safety of people and property.

Keywords: Gas Leak, detection, arduino.

INTRODUCTION

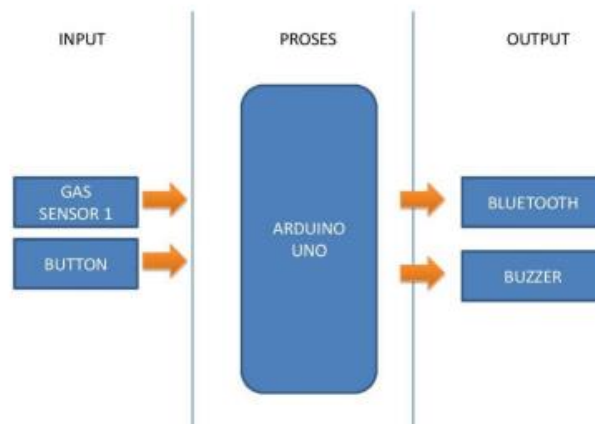
Gas leaks are a severe safety hazard since they put the environment, property, and people at danger. Several things, such as broken pipes, defective equipment, and negligent maintenance, can result in gas leaks. Gas leaks can cause explosions, fires, and other disastrous events if ignored or handled improperly. Gas leaks continue to happen because people aren't aware of the risks, there aren't enough safety precautions, and there aren't adequate response plans. In order to prevent and lessen the effects of gas leaks, this problem statement emphasises the need for improved safety measures and response tactics. The solution to this issue requires a multifaceted strategy that includes locating potential gas leak sources, putting in place suitable safety precautions, and creating efficient emergency response strategies. By taking steps to stop gas leaks, we can contribute to ensuring the security of people and communities as well as safeguarding the environment from their damaging impacts. Implementing a thorough gas leak detection and prevention system would be a substantial project for gas leakage. The following actions could be taken to achieve this: 1. Analyze the gas distribution system in detail: To find all potential sources of gas leakage, a thorough inspection of the gas distribution system should be done. Pipelines, valves, metres, and other parts are included in this. 2. Install gas leak detection sensors: In order to detect any gas leaks, gas leak detection sensors should be installed in crucial regions of the gas distribution system, such as close to valves and metres. 3. Install a monitoring system: To continuously monitor the gas distribution system and identify any gas leaks in real-time, a monitoring system should be installed. 4. Create an emergency response strategy: To react to any gas leak situations swiftly and efficiently, a strategy should be devised. The methods for notification, emergency shutdown, and evacuation should all be part of this strategy. 5. The gas distribution system and the gas leak detection sensors should both undergo routine maintenance and testing to make sure they are operating properly. The risk of gas leakage may be considerably decreased, and the security of persons and property can be guaranteed, by putting in place a complete gas leak detection and prevention system.

METHOD

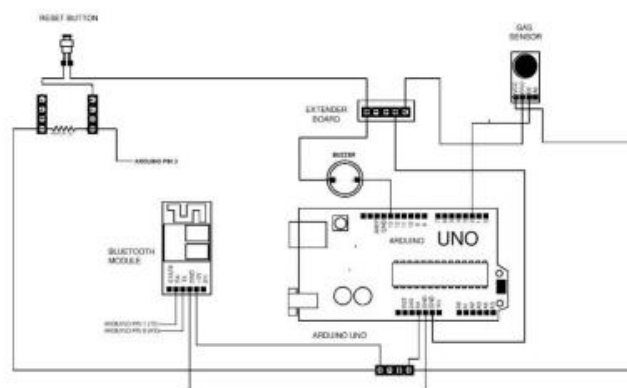
The Survey gas distribution system to find any potential sources of gas leaks: The first stage is to conduct a survey of the gas distribution system. Pipelines, valves, metres, and other parts are included in this. 2. Install gas leak detection sensors: In order to detect any gas leaks, gas leak detection sensors should be installed in crucial regions of the gas distribution system, such as close to valves and metres. The particular specifications of the system, such as sensitivity and reaction time, will determine the sort of sensor that is employed. 3. Install a monitoring system: To continuously monitor the gas distribution system and identify any gas leaks in real-time, a monitoring system should be installed. This system may have a central control room where gas leak alerts are created and data from the gas leak detecting sensors is examined. 4. Create an emergency response strategy: To react to any gas leak situations swiftly and efficiently, a strategy should be devised. The methods for notification, emergency shutdown, and evacuation should all be part of this strategy. 5. The gas distribution system and the gas leak detection sensors should both undergo routine maintenance and testing to make sure they are operating properly. The sensors must be calibrated, and the gas distribution system must undergo routine inspections. 6. Training and awareness: It is important to implement training and awareness programmes to make sure that

everyone working on the gas distribution system is aware of the gas leak detection and prevention system. This involves instruction on emergency response protocols and knowledge of the dangers posed by gas leaks. This methodology can be used to implement a thorough gas leak detection and prevention system, lowering the danger of gas leakage and guaranteeing the safety of people and property. The requirements of the gas distribution system and the particular dangers connected with the system will determine the specific procedures and technologies used.

Block Diagram

Circuit Diagram

FINDINGS

Gas leakage monitoring systems are designed to detect gas leaks in industrial and residential settings, where the release of gases such as methane, propane, or natural gas can pose a serious safety risk. Some analysis findings related to gas leakage monitoring systems:

Accuracy and reliability: The accuracy and reliability of gas leakage monitoring systems are critical factors in ensuring their effectiveness. Studies have shown that some gas sensors used in these systems can produce false readings due to environmental factors, such as changes in temperature, humidity, or the presence of other gases. Therefore, it is essential to ensure that gas sensors used in these systems are accurate and reliable, and that the system has the ability to filter out false alarms.

Sensitivity: The sensitivity of gas sensors used in gas leakage monitoring systems is important in detecting small gas leaks that may go undetected by human senses. Studies have shown that certain gas sensors, such as catalytic sensors and infrared sensors, have higher sensitivity to specific gases than others.

Response time: The response time of gas leakage monitoring systems is another important factor in ensuring their effectiveness. Studies have shown that some gas sensors used in these systems have faster response times than others, and that the response time can vary depending on the type of gas being detected.

Integration with other systems: Gas leakage monitoring systems should be integrated with other safety systems, such as fire alarms, to ensure a rapid response in case of a gas leak. Integration with building management systems can also provide real-time data on gas levels and help to optimize the use of energy.

Cost: The cost of gas leakage monitoring systems can vary depending on the type of sensor used, the level of accuracy and sensitivity required, and the size of the system. Studies have shown that the cost of gas sensors has decreased over time, making gas leakage monitoring systems more affordable for residential and industrial users.

CONCLUSION and DISCUSSION

In conclusion, gas leakage monitoring systems play a critical role in ensuring safety in industrial and residential settings. Factors such as accuracy and reliability, sensitivity, response time, integration with other systems, and cost are important considerations in the development and implementation of gas leakage monitoring systems. Further research and development are needed to improve the performance and affordability of these systems.

RECOMMENDATIONS

According to the findings of the study, based on the analysis of gas leakage monitoring systems, the following recommendations can be made:

Ensure the accuracy and reliability of gas sensors: It is important to use gas sensors that are accurate and reliable in order to avoid false alarms and ensure the safety of occupants in the event of a gas leak. Regular maintenance and calibration of sensors should also be conducted to ensure their continued accuracy and reliability.

Increase the sensitivity of gas sensors: The sensitivity of gas sensors is critical in detecting small gas leaks that may go undetected by human senses. The use of catalytic and infrared sensors, which have higher sensitivity to specific gases, should be considered.

Improve response time: Rapid response is crucial in case of a gas leak. The use of gas sensors with fast response times, and integration with other safety systems, such as fire alarms, can help to ensure a rapid response in case of a gas leak.

Integrate with building management systems: Integration with building management systems can provide real-time data on gas levels and help to optimize the use of energy. This can also provide a comprehensive overview of the safety of the building.

Conduct regular testing and maintenance: Regular testing and maintenance of gas leakage monitoring systems are essential to ensure their continued effectiveness. This should include sensor calibration, system checks, and software updates.

Increase affordability: The cost of gas sensors has decreased over time, but further research and development are needed to make gas leakage monitoring systems more affordable for both residential and industrial users. Manufacturers and suppliers should consider ways to reduce costs without sacrificing quality and effectiveness. Overall, these recommendations can help to improve the performance and effectiveness of gas leakage monitoring systems, ultimately leading to increased safety in both residential and industrial settings.

REFERENCES

- Al-Habaibeh, A., Parkin, R. M., & Bedi, S. (2014). Gas leakage detection and localization using wireless sensor network. *Sensors*, 14(5), 7950-7971.
- Chon, K., Lee, J., & Cho, Y. (2015). Wireless gas sensor network for gas leakage detection. *Sensors*, 15(9), 22509-22527.
- Han, X., Lv, Z., & Wang, X. (2018). Design of a gas leakage monitoring system based on wireless sensor network. *International Journal of Online and Biomedical Engineering*, 14(7), 94-107.
- Lim, H. J., & Lee, J. H. (2017). Gas leakage detection and alerting system using internet of things. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 106, 91-102.
- Samanta, S., & Sengupta, S. (2019). Internet of things (IoT) based gas leakage detection and monitoring system. *International Journal of Electrical and Computer Engineering*, 9(5), 4319-4329.
- Sharma, S., Koul, S., & Singh, A. K. (2018). A review of gas leakage detection and location system using wireless sensor network. *International Journal of Engineering and Technology*, 7(4), 169-174.
- Wang, W., Liu, L., & Zhang, X. (2017). Design of gas leakage monitoring system based on ZigBee wireless sensor network. *International Journal of Control and Automation*, 10(7), 181-188.
- Zeng, Y., Xu, H., & Sun, S. (2019). Research on gas leakage monitoring system based on wireless sensor network. *IEEE Access*, 7, 105082-105090.

IOT UNDERGROUND FIBER OPTIC TYPE CABLE FAULT DETECTOR PROJECT

Wong Guan Chengg

Polytechnic Sultan Salahuddin Abdul Aziz Shah, Shah Alam, Malaysia, 08dep20f2005@student.psa.edu.my

ABSTRACT

Optical fiber technologies are now crucial in providing end customers with genuine broadband connectivity. Monitoring and identifying fiber failures are crucial for ensuring that clients continue to receive service. As a result, any service disruption caused by a fiber catastrophe could cause telecom carriers to incur large financial losses. An intelligent fault detection system in an optical fiber is proposed in the developed concept to pinpoint the specific location of a problem in the fiber optic cable. The most significant parameter in this project will be monitoring the received light source. Similarly, various factors can be used to monitor the cable's fault. Fiber is the more ecologically beneficial option, particularly in locations prone to natural disasters and harsh weather. It deteriorates less easily due to extreme dampness, cold, and electric interference. Because of the exterior's toughness, the wires are predicted to last 25 years or more. This advantage eliminates the need for ongoing material maintenance, making it the most ecologically responsible solution. This project proposed developing a system that can assist repairmen in detecting underground cable faults in developing a project that saves money, manpower, and time in fiber-optic fault detector with rapidly locate the fiber-optic cable fault, and only the problematic area needs to be dug up in order to check and repair the fault while also allowing authorities to monitor and test issues via the internet using IOT technology in this project. The system is built with Arduino and an IR Infrared Obstacle Avoidance Sensor, which is programmed to control all of the circuits.

Keywords: Fiber Optic, Arduino Uno, IR Infrared Obstacle Avoidance Sensor, Fault Detection, IOT.

INTRODUCTION

Optical fiber technologies now play a critical role in providing true broadband access to end users. Monitoring and identifying fiber faults are critical for ensuring ongoing service delivery to clients. As a result, any service disruption caused by a fiber accident might result in a significant financial loss for telecom operators. The developed concept proposes an intelligent fault detection system in an optical fiber to pinpoint the precise site of a problem in the fiber optic cable. Monitoring the received light source will be the most important parameter in this project. Similarly, many parameters can be utilised to monitor the defect in that cable.

Fiber is the more environmentally friendly solution, especially in areas prone to natural calamities and severe climate. It is less prone to deterioration because of high wetness, freezing, and electric interference. The wires are expected to survive 25 years or more because to the exterior's robustness. This benefit reduces the continuous need for material upkeep, making it the most environmentally friendly option.

Detecting fault sources is difficult, and complete lines must be excavated to inspect and repair faults, so the proposed fiber optic cable fault detection over IOT that detects the fault over IOT will make the repairing work very simple. This saves a lot of time, money, and effort, and it also allows for speedier underground cable service. IoT technology is deployed, which allows authorities to monitor and inspect issues via the internet. In this project, the results will also be shown on an LCD monitor.

METHOD

As the globe has become more connected and data consumption has increased exponentially, data transmission technologies have become increasingly important. Fiber optics has been a crucial enabler of these trends from a technological standpoint, setting a new benchmark for data transmission speeds, distances, and bandwidth. Fiber optic networks are currently widely used all over the world. Our lives were made easier by fiber optic connections. Fiber optic patch cords transmit data over long distances in a short period of time and in a secure environment. Furthermore, they are used in a wide range of fields.

My project's main significance is to assist repairmen in the repair of fiber optic cable by reducing time, cost, and personnel during the repair process by utilising the same principle related to Optical Time Domain Reflectometer (OTDR) and Visual Fault Locator. The waste of fiber optic cable could also be reduced. Identifying and resolving cable problems as soon as possible will help ensure that our lives are not cut off from information at any moment. The data that was obtained was also sent to a webpage for record and analysis purposes.

FINDINGS

The majority of subterranean detectors that have been developed use the concept of Ohm's Law. The change in current and voltage in reaction to the problem detects the specific location of the fault and sends it to the LCD display as well as the IOT related webpage. The key distinction between the previous literature reviews is that

the hardware employed was different. For example, a cable fault detector robot can be constructed, with the robot going underground and measuring the cable pressure and temperature.

Another option for constructing this project is to use Arduino and Global System for Mobile Communication (GSM) technologies. When compared to microcontrollers, using Arduino has greater advantages. GSM technology will be combined with Fiber Optic Distributed Temperature (FODT) sensors used in cable line fault detection, where it corresponds with the low resistance grounded system, long distance line, and multi-circuit line properties. A neural network-based fault diagnosis system for underground transmission lines, on the other hand, has a maximum detectable distance of 10 km, an accuracy of 99.99%, and a time requirement of 15 to 30 seconds.

Another possibility for developing the project is to use a system similar to the Optical Time Domain Reflectometer (OTDR) gadget. The OTDR can locate the fiber optic cable and estimate the error. By locating a fault from a distance of 100 km or more with accuracy of 100m, OTDR can also enable the start of service without wasting time searching for the exact side of the issue.

Last but not least, the project can be developed by combining a power sensor with an Arduino. If the power of the optical line changes abruptly, a fault message is displayed on the LCD interfaced with Arduino, and the date and time of the fault occurrence are reported to the web server.

CONCLUSION and DISCUSSION

In conclusion, fibre optic type underground cable fault detection would make repair work easier and deliver correct results to the user. Because fibre optic cable is commonly used nowadays, it allows us to save money, manpower, and time in maintaining it. Furthermore, by utilising IOT technology, the data collected will be displayed and recorded on the webpage via a Wi-Fi module to expedite reporting and documentation.

RECOMMENDATIONS

Future research should focus on electromagnetic interference, bandwidth, and the length of data transmission to the fibre optic cable, which may help users obtain more accurate data during fault detection testing. Furthermore, the design of the light collector that will be used in the project should be modified in order to collect the light signal more easily and accurately. Consider how the different types and modes of fibre optic cable may affect the project's data accuracy.

ETHICAL TEXT

The principle of fiber-optic communication is based on the transmission of a signal from one location to another via an optical fiber. Light is a type of electromagnetic carrier wave that can be manipulated to carry information. Most of the optical fiber is used to transmit telephone signals. Due to substantially lower attenuation and interference, optical fiber has significant advantages over current copper wire in long-distance and high-demand applications. Because infrastructure development within cities was relatively time-consuming and difficult, and fiber-optic systems were expensive and complex to install and operate, fiber-optic communication systems have

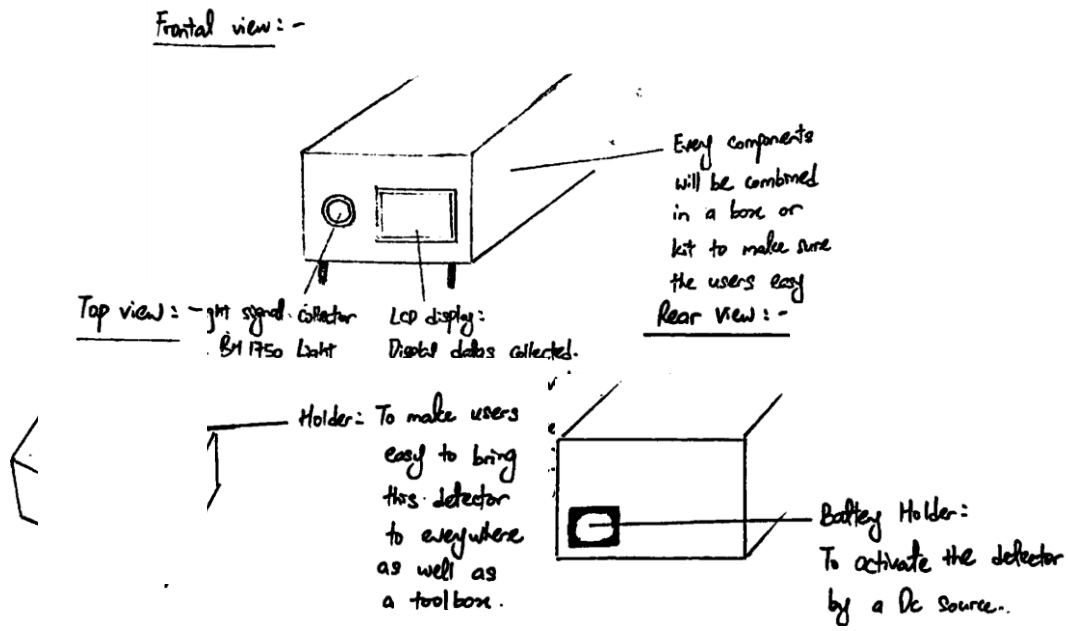
primarily been installed for long-distance applications; however, fiber is an integral part of modern communications. The optic fiber is a strand of silica-based glass wrapped by transparent cladding with diameters comparable to human hair. Light can be transferred down the fiber over long distances at very high data rates, making it an ideal medium for information transport.

REFERENCES

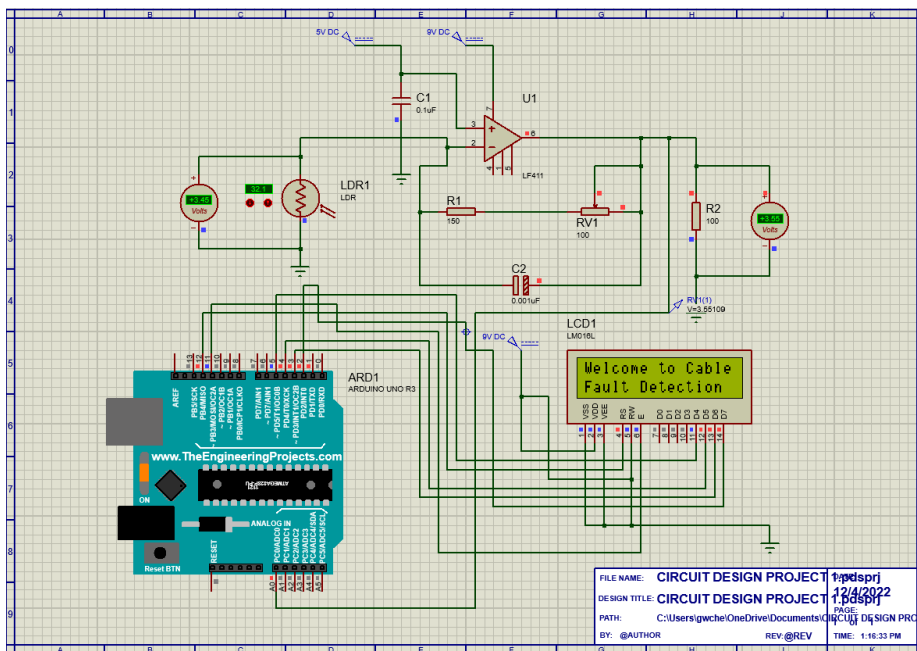
- [1] N. Roshan, R. A. Khan, and S. Ayoob, "Underground Cable Fault Distance Locator over GSM Technology," *Int. J. Mech. Eng. Technol.*, vol. 1, no. 2021, pp. 1–7, 2021.
- [2] G. Sasidhar Achari and Mohana, "Arduino based underground cable fault detector," *Int. J. Innov. Technol. Explor. Eng.*, vol. 8, no. 11 Special Issue, pp. 597–600, 2019, doi: 10.35940/ijitee.K1099.09811S19.
- [3] "Optical Fiber Communication Block Diagram - ETechnoG." <https://www.etechnog.com/2021/05/optical-fiber-communication-block-diagram.html> (accessed Oct. 23, 2022).
- [4] "Why fiber optic internet is going underground - Primex Manufacturing Inc." <https://primex.com/fiber-optic-internet-going-underground/> (accessed Oct. 23, 2022).
- [5] "The role of fiber optics technology | how optical fiber works." <https://www.smartoptics.com/this-is-wdm/the-role-of-fiber-optics-technology-and-how-optical-fiber-works/> (accessed Oct. 23, 2022).
- [6] "IOT Underground Cable Fault Detector Project." <https://nevonprojects.com/iot-underground-cable-fault-detector-project/> (accessed Oct. 23, 2022).

APPENDIX

APPENDIX A – PROJECT DESIGN

APPENDIX B – CIRCUIT DESIGN

RUS BÜYÜKELÇİSİ A.Y. İTALİNSKİY (1802-1806; 1812-1816)**Aigul ASLAEVA***Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, a.aslaeva@bk.ru***ÖZET**

A.Y. İtalinskiy XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı ve Rusya tarihinde mühim rol oynayan bir Rus diplomatıdır. O dönemlerde aynı yere iki kere büyükelçi atanması zor olmuştur, ama İtalinskiy gösterdiği siyasi başarılarından dolayı tekrardan seçilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde bulunan İtalinskiy, Balkanlar'da meydana gelen ulusal kurtuluş hareketleri sırasında o topraklarda bulunmuştur. Aynı zamanda büyükelçi kendi raporlarında Rusya ve Osmanlı devletlerinin ilişkilerine karşı olan Fransızlar politikası hakkında da bahsetmiştir. Arşivlerde ve yayınlanmış kaynaklarda toplanan belgeler arasında, standart form mektuplarına ek olarak, Balkan bölgesiyle ilgili güncel sorunlara ilişkin kişisel değerlendirmeler içeren çok sayıda materyal bulunmaktadır. Meydana gelen sorunları barışçıl bir şekilde çözüme arzusu ona "en barışçıl diplomat" unvanını kazandırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda görev yapan Rus büyükelçiliğinin tüm yazışmaları, Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın Asya Departmanı'nın yakın gözetimi altında yürütülmüştür. XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rus elçilerinin faaliyetleri Rusya-Osmanlı ilişkilerinin durumu üzerinde doğrudan etkisi olan değişen uluslararası siyasi durum koşullarında ilerlemiştir. Bu makalede Osmanlı Devletinde büyükelçi olarak bulunan Rus diplomatı A. Y. İtalinsky'nin kendine özgü bir takım diplomatik faaliyetleri incelenmesi ve tespiti; Osmanlı ve Rusya Devleti'nin diplomasi ilişkilerinin gelişim süreçlerini aydınlatacak bilgiler incelenmiştir. Arşivlerde saklanan tarihi belgelerin analizine dayanarak, diplomatın XIX. yüzyılın başlarında iki imparatorluğun münasebetlerine önemli katkıda bulunduğunu vurgulamaktayız. İtalinskiy'in yazışmalarında o döneme ait siyasi olaylar hakkında oldukça kapsamlı bilgiler vardır. Balkanlar'ı anlatan Rus diplomatı, bu bölgenin özelliklerinin Avrupa devletlerinde alışlagelmiş şekilde iş yapmaya izin vermediğini hatırlatarak, Balkan Yarımadası'nın benzersizliğini vurgulamaktadır. İtalinsky, Balkanlar'daki Rus politikasının görevini Ortodoks halklar arasındaki konumları güçlendirmede, ama aynı zamanda devrimci ayaklanmaları önlemede görmektedir. Dolayısıyla araştırma sürecinde elde ettiğimiz belgeler diplomasi münasebetleri araştıranlara yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı ve Rus münasebetleri, büyükelçi A.Y. İtalinskiy, diplomatik yazışmalar.

RUSSIAN AMBASSADOR A.Y. ITALINSKY (1802-1806; 1812-1816)

Aigul Aslaeva

Phd Student, İstanbul University, Turkey, a.aslaeva@bk.ru

ABSTRACT

A.Y. Italinsky was an important Russian diplomat during the 19th century in Istanbul who had an impact on Russian and Ottoman relations during his service. He served twice between 1802 and 1806, and 1812 and 1816 because of his successful first term. Italinsky played an important role during the Balkan Revolts, during which minorities in the Balkan region sought independence. In addition to his work, he also uncovered French opposition policies against the Russian and Ottoman relationship. According to the Russian archives, Italinsky extensively communicated the problems in the Balkan region and his personal views about them. Italinsky was in favor of a peaceful approach towards issues in his career, and Russian historians regard him as a peaceful moderator. The Russian Foreign Ministry's Asia department focused on the developments in the Ottoman Empire, and the communication between the Russian Istanbul embassy and Russia was collected by the Asia department. During the first half of the 19th century, the political situation was very volatile in Europe. The political framework had an impact on the relationship management between Russia and the Ottoman Empire. Italinsky's observations and diagnosis of issues shed light on the way Russian and Ottoman relationships developed. In this article, we will uncover the development of the Russian and Turkish mutual relationship via Italinsky's communication. These documents contain information that can shed light on the political developments of the era.

Keywords: Ottoman and Russian relations, ambassador Italinskiy, diplomatic correspondence.

GİRİŞ

Rus ve Osmanlı İmparatorlukları arasındaki ilişkiler tarihinde dramatik olaylarla dolu dönemler sıkça yaşandı ve iki imparatorluğun mücadelesi zaman zaman silahlı çatışmalara kadar varabiliyordu, ancak askeri ittifak ilişkileri neredeyse yok denecek kadar azdı. Rusya'nın Osmanlı'yı ortak hareketlere uzun bir süre çekebilmesi son derece nadirdi. Bu gibi bir dönem, Napolyon'un genişlemesiyle ilişkilidir ve Avrupa işlerinde ve uluslararası ilişkilerde çalkantılara neden olmuştur. XIX. yüzyılın ilk yarısı iki imparatorluk için de hareketli dönemler içermektedir. Zorunlu askeri ittifakın gerçekleştirilmesi görevi, politikada tam bir dönüş gerektiriyordu, burada sıradan bir diplomat başarılı olamazdı. Ortak bir tehdidin yüzünde ortaya çıkan askeri-politik birliğin kurulma ihtiyacı, sıra dışı kişiliklerin gücüyle ancak gerçekleştirilebilirdi, çünkü bu görevin çözümü için sadece diplomatik yeteneklere değil, aynı zamanda stratejik düşünceye, askeri hareket ve devlet politikasının taktiklerine sahip bir kişi gerekiyordu.

İstanbul'daki Rus elçisinin görevi diplomatik departmanın yapısındaki en prestijli ve sorumlulardan biriydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentine, yalnızca kendilerini diğer hizmet yerlerinde öne çıkaran deneyimli, tecrübeli diplomatlar atanırdı. I. Aleksandr döneminde Rusya Dışişleri Bakanlığı özellikle yabancılardan oluşuyordu. Bir Rusya vatandaşının başarılı olması ve kariyer basamaklarını tırmanması son derece nadirdi. Kadro içeriği çok çeşitliydi. Andreiy Yakovlevich Italinskiy, I. Aleksandr döneminde yüksek mevkilerde bulunmayı başaran birkaç yerli soyludan biriydi. O dönemlerde aynı yere iki kere büyükelçi atanması zor olmuştur, ama İtalinskiy gösterdiği siyasi başarılarından dolayı tekrardan seçilmiştir. Örneğin, tüm XIX. yüzyıl boyunca A. Y. Italinskiy'nin İstanbul misyonunun başında Rusya'nın çıkarlarını temsil etmeyi başaran iki diplomattan biri olduğunu belirtmekte fayda vardır.

YÖNTEM

Ana sonuçlar, arşiv verilerinin, A.Y. İtalinskiy yazışmalarının, günümüzdeki bilimsel literatürün, biyografik, problem-kronolojik, retrospektif ve diğer tarihsel yöntemlerin kullanımıyla elde edilen analiz sonucunda elde edildi. Bu makalenin amacına uygun olarak, tarihsel objektiflik ilkesinin gerçekleştirilmesi için A.Y. İtalinskiy'nin faaliyetleri, Rusya'nın çıkarlarının o dönemdeki liderliği tarafından anlaşıldığı şekilde etkinlik açısından değerlendirilir. Rusya'nın İstanbul elçiliği görevine aday seçimine yönelik bilimsel sübjektif değerlendirmelerin yerine, makalede bu kararın ve A.Y. İtalinskiy seçilmesinin objektif nedenleri ve koşulları gösteren argümanlar ve gerçekler sunulmuştur. Kendisinin doktor, tarihçi, askeri ve diplomatik olarak sahip olduğu eğitimin ve pratik becerilerin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi, Rusya için önemli bir dönemde İstanbul'daki görevine atanmasının öngörülebilirliğini göstermeye yardımcı olur.

BULGULAR

İtalinskiy'nin biyografisi oldukça gizemli ve ilginç olaylar kapsamaktadır. Andrei Yakovlevich Italinsky, 1743'te Prilutsk bölgesindeki soylu orta gelirli bir ailede doğar. İlk eğitimini yaklaşık on sekiz yaşına kadar Kiyev İlahiyat Akademisinde tamamlamıştır. Okulunu başarı ile tamamladıktan sonra 1761 yılında kendisini tıp bilimlerine

adamaktadır (Zmeev, 1863: 130). İtalinskiy'in günlüklerinde bu alanı seçmesi ile ilgili notlar da bulunmaktadır: “1761'den itibaren tıp hizmetine girdim ve nihayet sonunda St. Petersburg Deniz hastanesinde ve Perm Nakhbinsk ordusunda doktor oldum” (AVPRİ, Fon 70: 6). Doktor olarak atandığı yerlerde önemli tecrübelerle sahip olmasına rağmen İtalinskiy eğitimini hep yurtdışında devam etmek gayretinde bulunmuştur. Yurt dışına çıkma planlarını 1768 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşı düzeltmeler getirmiştir. Dolayısıyla İtalinskiy 1768-1770 yıllarında Rus ordusunun doktoru olarak görevini devam etmiştir. Büyük olasılıkla, karakterine, diplomat rütbesinde İtalinskiy'nin sonraki faaliyetlerinde ifade bulan barışı koruma notları, hayatının bu aşamasında atılmıştır. 1770 yılında doktor eğitimini devam etme amacı ile İtalinskiy görevinden istifa edip, Hollanda'daki Leiden Üniversitesine kabul edilmiştir (Grebenchikova, 2018: 32)

1774'te üniversite eğitimini tamamladıktan sonra, tıp alanındaki pratik deneyimlerini derinleştirmek için Londra'ya eğitim amacıyla gitmiştir. Londra'da bulunduğu süre boyunca, İtalinskiy hem tıp hem de arkeoloji alanlarında önemli bilgiler edinmiştir. Araştırma yaptığı kütüphanelerden ve ziyaret ettiği müzelerden tarihi kaynakları incelemiş ve kendi koleksiyonunu oluşturmuştur. Ayrıca, hayatında önemli değişikliklere yol açacak Londra'daki Rus büyükelçiliğin temsilcisi Simolin ile tanışacaktır. Simolin yardımı ile İtalinskiy Londra'dan sonra Napoli şehrine büyükelçi olarak tayin edilir. Dolayısıyla ilk büyükelçiliği kariyerini İtalinskiy Napoli şehrinde başlar (Kudrevtseva, 2010: 198).

1802 yılında ise İstanbul'a büyükelçi olarak atanmaktadır. Arşiv kaynaklarından yapılan bir analize göre, Osmanlı İmparatorluğu'na gelen İtalinskiy ciddi denemelerle karşılaştıklarını göstermektedir. 1804 yılında Osmanlı topraklarında Rusya ile Napolyon dönemi Fransa'sı arasında yeni bir güçle diplomatik kriz ortaya çıkmaktadır. Fransız tarafı, Rusya'ya karşı ileride bir üs oluşturmak için Osmanlı'daki kontrol bölgelerini genişletmeye çabalamıştır. Fransa büyükelçisi III. Selim'den Varna'da Fransız komiserliği makamının kurulmasına izin istemiş, ancak İtalinskiy çabaları sayesinde Fransa büyükelçinin talebi sultan tarafından reddedilmiştir (Grebenchikova, 2018:27). Nisan 1804'te İtalinskiy Rusya İmparatorluğun Dışişleri Bakanlığına gönderdiği notlarda şunu belirtmiştir: “Buradaki Fransız büyükelçisi Osmanlı İmparatorluğu'na Rusya hakkında ciddi iftira atıyor ve ona karşı güvenliği azaltmak için elinden geleni yapıyor. Napolyon, Rusya ile Türkiye arasındaki dostane ilişkileri bozmak için mümkün olan her yolu denedi - her hile, “kurnazlık ve aldatma, öneri ve nezaket” ve dolayısıyla İstanbul'daki Rus misyonu, bu tür kullanımlara karşı koymanın karmaşık görevi yöntemler uygulaması gerekmektedir.” (Grebenchikova, 2018:29) Birkaç ay boyunca Rus ve Osmanlı idareleri arasında oldukça sıkı dostane bir ilişkileri vardı; hatta Reis Efendi İtalinskiy'e Osmanlıca yazılan Fransız tarafından gönderilen mektubu da okutmuştu. O mektubu çevirdiklerinde Fransızların niyeti anlaşılıyordu, mevcut Rus-Osmanlı ve Rus-İngiliz ilişkilerini dağıtarak Rusya'ya karşı yabancı etkilerle Osmanlıyı talihsizlik noktasına getirmektir. Dolayısıyla Osmanlı sultanı kararsız ve endişe duygularında bulunuyordu. Rus büyükelçisi İtalinskiy yine de Osmanlı Devleti ile ilişkileri sıkı tutmak için yumuşak politika yürütüyordu, hediyeleşme ritüellerini aksatmıyordu.

1804'te ve 1805'in ilk yarısında diplomatın çabaları, Osmanlı Devleti ile dostane ilişkilerin sürdürülmesi amacıyla yapılmıştır ve III. Selim, gereksiz gecikmeler olmadan Rus birliklerinin ve askeri ticari gemilerin Boğaz üzerinden geçmesine izin verilmesini sağlamıştır. Bunun nedeni Korfu adasında Rus ordusu ve filosunun bulunmasıydı.

Ancak Fransızların Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti üzerindeki zararlı etkisi hala artmaktaydı (Kudrevtseva, 2010: 199). İstanbul'da görevde bulunan Fransa Büyükelçisi Sebastian, Napolyon'un talimatlarını düzenli olarak yerine getirmekteydi çünkü Napolyon kendisini imparator ilan etmişti. Sebastian, Osmanlı'nın sadece bu tür eşsiz askeri dehanın koruması altında güvende olduklarını ve Rusya'nın artık onları koruyamayacağını düşünmeleri gerektiğini vurgulayarak Osmanlı'ya ilham veriyordu. Sebastian, Kırım Hanlığı'nın geri verilmesine yardım etme sözü verdiğinde, bu güçlü bir tavır Osmanlı terazisini Fransa lehine çevirmesine neden olur. Ayrıca Austerlitz Muharebesi'nde Rus ve Avusturya ordularının yenilgiye uğraması, III. Selim için Napolyon'un askeri dâhisi olduğunu tamamen açık hale getirir ve sultan Fransa lehine karar almıştır. Napolyon'un asıl amacı, Osmanlı'yı Rusya'ya karşı savaşa sürüklemek ve böylece Rus ordusunu Avrupa'dan uzaklaştırmak için teşvik etmektir (VPR, 1960: 777).

1806 yılında durum temelden değişir ve I. Aleksandr Devlet idarisi artık Osmanlı Devleti tarafından Rusya İmparatorluğu ile savaş hazırlığında olduğundan şüphe duymuyordu. Kasım 1806'da Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında savaş başlar. Italinskiy ve ailesi Malta'ya taşınmak zorunda kaldı. İngiliz-Rus savaşı öncesi oradaydı, ancak 1808'de Malta'yı terk etmek zorunda kalır. Savaşın sonuna kadar Italinskiy savaş hareketi sahasında doktorluk görevini yapmıştır.

Savaşın sona ermesi ve 1812'de Bükreş Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Italinskiy Rusya İmparatorluğu'nun elçisi olarak İstanbul'a geri dönmekteydi. Görevi, Rusya'nın güney kıyılarındaki konumunu önemli ölçüde güçlendiren barış anlaşmasının maddelerini uygulamaktır. Bükreş Barışı hükümlerine göre Osmanlı İmparatorluğu, Sırp'ların özyönetim organlarına sahip olma hakkını tanımasıydı ve Tuna Prensliklerinin özerkliğini genişletmesiydi (Yzefovich, 1869: 87).

1812'den 1816'ya kadar Italinskiy, Osmanlı hükümetinin VIII. maddeyi yerine getirmesi konusunda başarısız bir şekilde çalışmıştır. Sırp lideri Karageorge, yardım ve koruma talepleriyle defalarca Rus elçisine başvurmuştur. Italinskiy, Osmanlı hükümetine Sırp halkını savunmak için defalarca konuşmuş ve isyancıları desteklemediğini, sadece uluslararası anlaşmanın madde hükümlerinin resmi olarak uygulanmasını talep ettiğini vurgulamıştır. Sırp büyükleri, Bükreş barışının Sırbistan için uygun olmadığını düşündükleri için Osmanlı İmparatorluğu ile bağımsız müzakereler yürütmüşlerdir ve bu durum Italinskiy'nin özel çabalarını gerektirmiştir. Sırp isyancılar, Rusya'nın Bükreş Antlaşması'na Sırbistan ile ilgili bir madde eklememesi durumunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan büyük tavizler elde edebileceklerine inanmaktaydılar. Italinskiy'nin tüm çabalarına rağmen, resmi olarak VIII. maddeyi uygulamayan Osmanlı İmparatorluğu olmuştur, ancak Sırp'ların durumu Osmanlı tarafından dikkatlice takip edilmiştir (Grebentchikova, 2018: 30)

Italinskiy, 70 yaşında İstanbul'dan ayrılırken, müzakere yeteneği ve olumlu eğilimleriyle dikkat çeken bir zihniyete sahipti. Ancak değişen uluslararası koşullar, soruna yeni bir perspektif gerektirdiğini gösteriyordu ve A.Y. Italinskiy'nin daha sakin bir ortama yönelmesi bu bağlamda önemliydi. Kariyerinde yeni bir döneme adım atmıştı. 1816 yılında Roma'ya büyükelçilik yönetimine geçer ve hayatın sonuna kadar orada görevde bulunur.

SONUÇ

Makalede yapılan analiz, A.Y. İtalinskiy'nin İstanbul'a elçi olarak gönderilmesinin uluslararası politikadaki karmaşık durum ve Rusya-Türkiye ittifakının imzalanmasıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu zorlu göreve hazırlıklı olması ve kişisel nitelikleri, İtalinskiy'nin faaliyetlerini etkili ve başarılı kıldı. Eğitimi, önceki askeri ve diplomatik görevlerdeki deneyimi, A.Y. İtalinskiy'nin yüksek kişisel iş yetenekleri, liderliğin seçimini belirledi. Zorlu dış politika koşullarında faaliyet gösterdiği için stratejik düşünme, yaratıcılık ve diplomatik becerilerinin sürekli olarak geliştirilmesi gerekiyordu. Devlet tarafından onun hizmetleri takdir edildi ve diplomatik görevden ayrıldıktan sonra onurlu bir görev aldı. Bu, onun hayatının "doğu dönemi"nin bir sonucuydu ve Rusya ile Osmanlı İmparatorlukların ilişkilerine büyük katkısı olarak kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

AVPRİ. *Arhiv Vnechney Politiki Rossiyskoy İmperii*. Fon 70, Opis 70, Delo 206.

Grebenchikova, G. (2018). *İstoricheskiye Portreti*. 355 (359), 30-34.

Kudrevtseva, E. (2010). *Ruskiye na Bosfore. Rossiyskoye posolstvo v Konstantinopole v XIX veke*. Aleteya.

VPR. *Vneshnaya politika Rossii XIX i nachala XX veka. Dokumentı Rossiyskogo MİD*.(1960) Seriya 1.Moskova.

Yuzefovich T. (1869). *Dogovorı Rossii s Vostokom, politicheskiye i torgoviye*. Spb.

Zmeev, L. (1863). *Russkii vrachi pisateli*. Moskova.

DEVLETLERİN ÖZEL YÖNETİŞİMİN KAMU POLİTİKALARINI İKAME ETMESİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLARI: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Dr. Meltem Özge ÖZCANLI

Ankara, Türkiye, ozcanlimeltem@gmail.com

ÖZET

Küresel yönetim literatürlerinde yaygın olarak kabul edilen bir fikir, küreselleşmenin devleti zayıflattığı yönündedir. Kuramsal ve görgül çalışmalar, 'devletin geri çekilmesi' sonucu ortaya çıkan yönetim boşluklarını doldurmak için özel aktörlerin, özellikle de çok uluslu şirketlerin, geleneksel olarak devletlerin sorumluluğunda olduğu kabul edilen faaliyetlere dahil olmaya başladığını belirtmiştir. Bu bağlamda, kamu-özel etkileşimlerinin birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olabileceği gibi, rekabet veya çatışma içinde olabileceği de gösterilmiştir. Bazı araştırmacılar söz konusu etkileşimleri sınıflandırmanın ötesine geçerek devlet kapasitesinin devletlerin özel yönetime karşı yaklaşımını belirleyen ana etken olduğunu ileri sürmüştür. Genel varsayım, düşük kapasiteli devletlerin özel yetkinin kamu politikalarını ikame etmesine çeşitli mekanizmalarla doğrudan veya dolaylı olarak destek sağladığı olmuştur. Bu çalışma, farklı alt alanlardaki son araştırmaları ele alarak ikame etkileşimi çerçevesinde devletlerin özel yönetimle olan ilişkilerinin daha kapsamlı bir incelemesini yapmaktadır. Önerilen kavramsal çerçeve, 'kapasite eksikliğini telafi etmek için ikame'nin yanı sıra, 'sorumluluktan kaçınmak için ikame', 'geri almak için ikame', ve 'kontrolü elinde tutmak için ikame' stratejilerine yer vermektedir. Bu çerçeve, devletlerin izledikleri ikame stratejilerini 'problem çözme', 'karmaşıklıkla başa çıkma', 'meşruiyet' ve 'ekonomik fayda' amaçlarıyla ilişkilendirmektedir. Böylece, araştırmanın literatüre başlıca katkısı, işbirlikçi bir şekilde geliştiği varsayılan kamu-özel yönetim etkileşimlerinde devletin her zaman pasif ve destekleyici roller oynamadığını, idari veya bürokratik kapasitelerine ek olarak politik amaçları doğrultusunda da hareket edebileceklerini tespit etmiş olmasıdır. Sonuç olarak, çalışmada devletlerin küreselleşme tarafından etkisiz kılınmadığı ve özel yönetimin politik aktörler tarafından stratejik bir araç olarak kullanılabildiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, özel yönetim, ikame.

APPROACHES ADOPTED BY THE STATES TO SUBSTITUTION OF PUBLIC POLICIES BY PRIVATE GOVERNANCE: A CONCEPTUAL FRAMEWORK

ABSTRACT

A widely accepted idea in the governance literatures is that globalization has weakened the state. Theoretical and empirical studies have indicated that private actors, or more specifically, multinational corporations have started to perform functions traditionally associated with the state in order to fill governance gaps created by 'the retreat of the state'. In this regard, public-private interactions have been shown to be complementary as well as competitive or conflicting. A group of researchers has moved beyond categorizing such interactions to consider state capacity as a primary determinant of the approach adopted by states to private governance. There has been a general assumption that low-capacity states either directly or indirectly support substitution of public policies by private authority through multiple channels. This study permits a more comprehensive examination of the states' relationships with private governance under the substitution category by reviewing recent studies in various subfields. In addition to '*substitute to compensate for a lack of capacity*', proposed conceptual framework refers to the strategies of '*substitute to avoid responsibility*', '*substitute to reclaim*', and '*substitute to retain control*'. This framework associates the substitution strategies followed by states with the goals of '*problem-solving*', '*dealing with complexity*', '*legitimacy*', and '*economic benefits*.' Accordingly, the main contribution of this research to the literature is to establish that those public-private interactions that are assumed to be cooperative are not necessarily characterized by passive and supportive roles of the state, and that states are likely to act in line with their political purposes in addition to administrative or bureaucratic capacities. As a result, the study highlights that states have not been simply rendered ineffective by globalization and political actors can use private governance as a strategic instrument.

Keywords: State, private governance, substitution.

GİRİŞ

Kamu-özel etkileşimleri ve politik kurumsal sosyal sorumluluk yazınlarında yaygın bir görüş, küreselleşmenin devleti zayıflattığı yönündedir. Kuramsal ve görgül çalışmalarda, 'devletin geri çekilmesi' sonucu ortaya çıkan yönetim boşluklarını doldurmak için özel aktörlerin geleneksel olarak devletlerin sorumluluğunda olduğu kabul edilen işlevleri yerine getirmeleri özellikle ilgi odağı olmuştur. 'Özel yönetim' (*private governance*) denilen (Cashore vd., 2021) bu olgunun devlet otoritesinin doğrudan alternatifi olduğu durumlar ise 'ikame' (*substitution*) olarak adlandırılmıştır (Eberlein, 2019). İkame bağlamında kamusal ve özel aktörler arasındaki ilişkinin genellikle iş birliği nitelikte olduğu ancak zaman zaman rekabet veya çatışma içinde olabildiği de ileri sürülmüştür (Tosun vd., 2016). Örneğin, akademik yayınlarda sıklıkla irdelenmiş olan FSC (*the Forest Stewardship Council*) sertifikasyon rejiminin dünyadaki ormanların sorumlu yönetimine ilişkin başarısında devletlerin iş birliği eylemlerinin önemi açığa çıkmıştır (Bell ve Hindmoor, 2011; McNichol, 2008).

Devletlerin özel yönetime yaklaşımlarını belirlediği varsayılan ana etken devlet kapasitesi olmuştur. Basitçe, düşük kapasiteli devletlerin özel yönetimi desteklemesi, devlet temelli yönetim uygulamaları için yeterli kapasiteye sahip devletlerin ise yönetim süreçlerinde özel aktörlerle rekabetçi veya çatışmacı ilişkiler kurması daha olası görülmüştür (Tosun vd., 2016). Çeşitli görgül vakalar bu önermeleri doğrulasa da başta gelen özel yönetim çeşidi kabul edilen iş birliği ikamenin hangi koşullar altında meydana geldiğine dair sistematik incelemelere sürüp gelen bir ihtiyaç vardır. Eleştiriler, devletlerin kendi geri çekilmelerinde ne ölçüde pay sahibi olduklarının göz ardı edildiğini (Mayer ve Phillips, 2017) ve özel yönetimi neden desteklediklerine yeterince açıklık getirilmediğini (Marques, 2016) vurgulamıştır. Üstelik devletlerin kapasite eksikliğinden değil, politik bir seçim olarak özel aktörler tarafından doldurulmak üzere yönetim boşlukları bırakabileceğinin de farkına varılmıştır (Eberlein, 2019; Marques ve Eberlein, 2021). Bu noktaları göz önünde bulundurduğumuzda, devletlerin ortaya çıkan ikame türlerini kapasite düzeylerinden başka hangi gerekçelerle destekleyebileceklerini keşfetmemiz gerektiğini anlamaktayız.

Bu çalışma, 'Küresel yönetim bağlamında devletler neden yetkilerini devlet dışı aktörlere devretmeye istekli olur?' sorusuna yanıt aramaktadır. Bu uğurda farklı alt alanlardaki son araştırmaları ele alarak ikame etkileşimi çerçevesinde devletlerin özel yönetimle olan ilişkilerinin detaylı bir çözümlemesi yapılmıştır. Önerilen kavramsal çerçeve, 'kapasite eksikliğini telafi etmek için ikame'nin yanı sıra, 'geri almak için ikame', 'sorumluluktan kaçınmak için ikame', ve 'kontrolü elinde tutmak için ikame' stratejilerini açıklayarak her birinin ortaya çıkış koşullarına ilişkin kuramsal önermeler türetmektedir. Böylece, özel yönetimi destekleyici devletlerin eylemlerinin ve amaçlarının çeşitliliğini yansıtmaya yönelik bir adım atılmaktadır.

DEVLET ROLLERİ ve AMAÇLARINA GÖRE FARKLI İKAME TÜRLERİ: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Kapasite Eksikliğini Telafi Etmek için İkame

Bir yönetim sorununu çözebilmek için istek duyan fakat gereken kapasiteden yoksun olan devletlerin kendilerine özgü yetkileri özel aktörlere devretmesi ilgili yazınlarda en sık karşılaşılan ikame şeklidir. Bu çerçevede, genellikle yönetim hedeflerine ulaşmayı sağlayan devlet kapasitesi ile kastedilen finansal, zorlayıcı

ve idari temellere dayanan politika geliştirme ve uygulama potansiyelidir (bakınız, Skocpol, 1985). Benzer şekilde, ikame kararı alan devletlerin özel yönetime verdikleri destekleri incelerken de önceki çalışmalar daha çok yasal ve politik güçlerine yoğunlaşmıştır (Mayer ve Phillips, 2017). Kapasitesini kullanarak özel rejimlere elverişli ortam hazırlayan devletlerin temel amacı 'problem çözüme' olarak tanımlanabilir. Örneğin, Bartley (2003, 2007) 1990'larda hem orman ürünleri hem hazır giyim endüstrilerinde özel sertifikasyon programlarının yükselişinde kapasiteleri büyük ölçüde kısıtlanmış devletlerin çözüm üretmeye dönük desteğinin önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Bir başka deyişle, bu çalışma dizisi, devletlerin ormansızlaşma ve fabrika koşulları gibi sorunları ele almak için özel sistemlere kendi kaynaklarından tahsis ettiklerini ortaya koymuştur. Ormanlık örneğinde, Avusturya'nın yürürlüğe koyduğu sürdürülebilirlik odaklı ithalat kısıtlaması ihracat yapan ülkelerce 'ticarete tarife dışı engel' olmakla itham edilince hükümet ilgili yasayı kaldırıp uluslararası serbest ticaret kuralları kapsamının dışında kalan özel bir sertifikasyon programına fon sağlamış ve başka devletleri de bu yeni girişime katkıda bulunmaya teşvik etmiştir. Hazır giyim örneğinde ise, Amerikan Çalışma Bakanlığı'nın fabrikaları denetleme kapasitesinin son yıllarda önemli ölçüde düşmesiyle Amerikan hükümeti hem fon hem liderlik sağlayarak özel çalışma standartları sertifikasyon programlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Bartley (2003, 2007) bu örnekte ilkinden farklı olarak, var olan bir kapasitenin kullanımının engellenmesinin değil, yerel bağlamdaki yetersizliğinin devleti özel yönetime yönlendirdiğine dikkat çekmiştir. Ancak her iki durumda da kapasiteleri azalmış devletlerin özel alternatiflere tıpkı yüksek kapasiteli devletlerin yasal bağlayıcılığı olan standartlara vereceği gibi destek verdiği gözlemlenmektedir. Böylece, devletin bir yönetim türündeki zayıflığı başka bir yönetim türünde devlet dışı aktörleri eyleme geçirerek belirli bir probleme çözümler üretmeyi sağlayan gücü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda:

Önerme 1: Kapasiteleri düşük olan devletlerin özel yönetime destekleyici bir şekilde yaklaşması daha olasıdır.

Yazının genelinde, devletlerin yönetim süreçlerindeki rolleri meşru kanallar aracılığıyla yürüttükleri kontrol ve koordinasyon faaliyetlerine dayanmaktadır. Ne var ki son araştırmalar, özel yönetimi destekleyici devletlerin kapasite düzeylerinden bağımsız olarak ve stratejik amaçlarla hareket ettikleri görgül vakalara yer vermiştir. Gözlemlenen farklı ikame stratejilerinden yola çıkarak aşağıda devletlerin özel rejimler ile ilişkilerinin çeşitliliğini ve karmaşıklığını yansıtan üç önerme daha geliştirilecektir.

Geri Almak için İkame

Devletlerin bazı durumlarda özel yönetimi yalnızca geçici olarak desteklemeleri ve koşulların değişmesiyle özel aktörlere devrettikleri yetkileri geri almaları söz konusu olabilir. Bu stratejinin bir sebebi, devlet temelli yönetim uygulamaları için zaman içinde yeterli derecede kapasite geliştirmiş olmak (Tosun vd., 2016) olabilir. Başka bir senaryo, ulus-devletlerin politikalarını şekillendiren kurumsal eşbiçimlilik baskılarına dayanabilir (Meyer vd., 1997). Örneğin, özelleştirme politikalarının uluslararası yayılımını inceleyen çalışmalar, öykünmeciliğin devletlerin özelleştirme kararlarını belirleyen önemli bir etken olduğunu göstermiştir (Brooks, 2005; Fink, 2011). Uluslararası toplum tarafından desteklenen bu gibi politikalar çoğunlukla yerel bağlam gerekli kıldığı için değil, dışsal aktörlerin gözünde meşruiyet kazanmak için benimsendiğinden özellikle yeni ve az gelişmiş ülkeler için

finansal yük olabilmektedir (Kim vd., 2002). Dolayısıyla devletler, yayılım mekanizmaları zayıfladığında politika kararlarını tersine çevirerek yeniden rasyonel fayda-maliyet hesaplarına göre hareket etmeyi tercih edebilirler (Jandhyala vd., 2011). Alon vd. (2019) devletin özel yönetişimi önce destekleyip sonra kısıtlamasının hem kapasite düzeyi hem dışsal meşruiyet kaynaklı olduğu bir vaka incelemiştir. Sözü edilen çalışmada, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Rusya'nın, Batı'daki neoliberal düzene ayak uydurmanın bir yolu olarak özel aktörlerin denetim sektöründe serbestçe faaliyet göstermesine izin verdiği, ancak 2000'li yıllarda devlet kapasitesinin artması ve denetim skandalları, ekonomik kriz gibi uluslararası gelişmeler sonucu diğer ülkeleri takip ederek yasalar aracılığıyla yetkilerini geri aldığı gösterilmiştir. Bu şekilde meydana gelen bir ikame stratejisi devletlerin özel yönetim ile ilişkilerine zaman boyutu kazandırır. Bu doğrultuda:

Önerme 2: Yeterli derecede kapasite geliştirinceye veya kurumsal beklentiler ulusal politikalarla uyumlu hale gelinceye kadar devletlerin özel yönetişime geçici olarak destekleyici bir şekilde yaklaşması daha olasıdır.

Sorumluluktan Kaçınmak için İkame

Bir yönetim sorununu çözebilmek için gereken kapasiteden yoksun olmamalarına karşın devletlerin sorumluluk almaktan geri durarak özel yönetişime olanak tanımaları söz konusu olabilir. Bu seçimin bir sebebi, net olarak tanımlanamayan ve kesin çözümleri bulunmayan 'kötü huylu sorunlarla' (*wicked problems*) karşı karşıya olmak olabilir (Rittel ve Webber, 1973). Hem soruna hem çözüme dair anlaşmazlık olduğunda kontrolü devretmenin kökeninde alanın uzmanlarının problem çözme sürecini tek elden yönetmesini sağlamak veya sınırlı kaynakları büyük çaplı, karmaşık meseleler yerine kısa vadede getirisi olacak politikalar için kullanmak gibi farklı maksatlar yattığı görülebilir. Ancak devletin geri çekilme kararı özel aktörlerin sorumluluğu mutlaka üzerine alacağı anlamına gelmez. Dolayısıyla ikamenin meydana gelebilmesi için devlet dışı aktörleri 'sorumlulaştırma' (*responsibilization*) uygulamalarının yardımına ihtiyaç duyulur (Shamir, 2008). Örneğin, 2008-2010 yılları arasında sivil toplum kuruluşları ve Amerikan devletinin söylesel ve politik manevraları sayesinde şirketler, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde yaşanan ve kabahatin daha önce Kongo hükümetine yüklendiği insani krizde sorumlu sayıldıklarını kabul etmişler ve 'çatışma mineralleri' ticareti sorununun çözümünde aktif rol oynamışlardır (Reinecke ve Ansari, 2016).

Kötü huylu sorunların yanı sıra, bu tür bir ikame tercihinin ardında devletin taraf tutmuş gibi görünmek istememesi de olabilir. Bir başka deyişle, devlet kendi çıkarları bakımından özel aktörler arasındaki çekişmenin dışında kalmayı uygun görebilir. Örneğin, Maher vd. (2019) Şili'de köy halkının bir madencilik şirketine karşı yıllar süren direnişi ve şirketin atık depolama tesisinin yıkımı yönündeki mahkeme kararına rağmen devletin harekete geçmediğine ve dahası köylülerin tesisin geleceğine karar verecekleri bir referandumun şirket tarafından demokratik bir seçim gibi gösterilerek gerçekleştirilmesine izin verdiğine işaret etmiştir. Sözü edilen çalışmada, her iki grubu da aynı anda tatmin etmek zor görüldüğünden devletin yönetim sahnesinden, kendi yetki alanına giren seçim düzenleme sorumluluğunun üstlenilmesine bile tepki göstermeyecek kadar geri çekildiği, böylece dolaylı yollardan meselenin çözümlenmesini sağladığı gösterilmiş. Bu doğrultuda:

Önerme 3: Karmaşık sorunlar karşısında devletlerin özel yönetişime destekleyici bir şekilde yaklaşması daha olasıdır.

Kontrolü Elinde Tutmak için İkame

Bir yönetim sorununu çözmeyi amaç edinmemiş olmalarına karşın devletlerin özel yönetişimi desteklemek zorunda kalmaları söz konusu olabilir. Devletler bu koşullar altında yetkilerini özel aktörlere devretmek isteği duymazlar. Aksine bir yönetim alanını kontrol altında tutmanın yolu olarak özel sistemlerden faydalanmak fikrindedirler. Dolayısıyla ikame stratejisine yönelerek doğrudan devlet müdahalesinin etkililiği veya meşruiyeti gibi sebeplerle tepki çektiği durumlarda belirli bir alana dolaylı yollardan nüfuz etmeye çalışabilirler. Örneğin, 1990'lerde Kanada hükümetinin fok avlama karşıtı aktivizme cevaben yasal düzenleme ve baskıcı yöntemlere başvurması Avrupa'nın koyduğu fok derisi ithalatı kısıtlamasına ve bu da endüstrinin çöküşüne neden olunca daha sonra kürk hayvanı tuzaklama karşıtı aktivizm karşısında devletin ISO (*International Organization for Standardization*) standartlarını desteklemesi kürk ürünlerinin ticaretinin sürdürülmesini garantiye aldı (Boghossian ve Marques, 2019). Temelde bu vaka yukarıda sözü edilen Avusturya'nın orman ürünleri endüstrisinde özel yönetim kullanımı örneğinden iki bakımdan farklılaşmaktadır. Birincisi, özel yönetişimi desteklerken Avusturya ormansızlaşma sorununun çözülmesine, Kanada ise hayvan hakları sorunu ele almaktan ziyade politik bir hedefe yani ekonomik değeri olan ulusal kürk endüstrisini korumaya öncelik vermiştir. İkincisi, Avusturya mevcut olan bir girişime katkıda bulunurken, Kanada isteklerini empoze edebileceği özel standartların kurulmasına öncülük etmiştir. Böylece, devletin amaçları ve müdahalesi bakımından birbirinden farklı ikame stratejileri meydana gelmiştir. Bu doğrultuda:

Önerme 4: Devletlerin kendi çıkarlarına hizmet eden özel yönetim girişimlerine destekleyici bir şekilde yaklaşması daha olasıdır.

SONUÇ

Küreselleşme bağlamında, özel aktörlerin geleneksel devlet sorumluluklarını yaygın bir şekilde üstlendikleri gözlemlenmektedir. Bu çalışma, ilgili yazınlarda iş birliği bir şekilde geliştiği varsayılan yönetim etkileşimlerinde devletlerin özel rejimlere yaklaşımlarının nüanslarını keşfetmeye çalışmıştır. Bulgular, devletlerin küreselleşme tarafından tamamen etkisizleştirilmediğine ve özel yönetişimi politik amaçları için stratejik bir araç olarak kullanılabildiklerine işaret etmiştir. Belirlenen ikame türleri ve türetilen önermeler özel yönetişimi destekleyici devletlerin amaçlarının ve eylemlerinin çeşitliliğinin gelecek araştırmalarda daha detaylı incelenmesini cesaretlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Alon, A., Mennicken, A., & Samsonova-Taddei, A. (2019). Dynamics and limits of regulatory privatization: Reorganizing audit oversight in Russia. *Organization Studies*, 40(8), 1217-1239. <https://doi.org/10.1177/0170840619850587>
- Bartley, T. (2003). Certifying forests and factories: States, social movements, and the rise of private regulation in the apparel and forest products fields. *Politics & Society*, 31(3), 433-464. <https://doi.org/10.1177/0032329203254863>
- Bartley, T. (2007). Institutional emergence in an era of globalization: The rise of transnational private regulation of labor and environmental conditions. *American Journal of Sociology*, 113(2), 297-351. <https://doi.org/10.1086/518871>
- Bell, S., & Hindmoor, A. (2011). Governance without government? The case of the Forest Stewardship Council. *Public Administration*, 90(1), 144-159. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2011.01954.x>
- Boghossian, J., & Marques, J. C. (2019). Saving the Canadian fur industry's hide: Government's strategic use of private authority to constrain radical activism. *Organization Studies*, 40(8), 1241-1267. <https://doi.org/10.1177/0170840618815928>
- Brooks, S. M. (2005). Interdependent and domestic foundations of policy change: The diffusion of pension privatization around the world. *International Studies Quarterly*, 49(2), 273-294. <https://doi.org/10.1111/j.0020-8833.2005.00345.x>
- Cashore, B., Knudsen, J. S., Moon, J., & van der Ven, H. (2021). Private authority and public policy interactions in global context: Governance spheres for problem solving. *Regulation & Governance*, 15(4), 1166-1182. <https://doi.org/10.1111/rego.12395>
- Eberlein, B. (2019). Who fills the global governance gap? Rethinking the roles of business and government in global governance. *Organization Studies*, 40(8), 1125-1145. <https://doi.org/10.1177/0170840619847720>
- Fink, S. (2011). A contagious concept: Explaining the spread of privatization in the telecommunications sector. *Governance*, 24(1), 111-139. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0491.2010.01511.x>
- Jandhyala, S., Henisz, W. J., & Mansfield, E. D. (2011). Three waves of BITs: The global diffusion of foreign investment policy. *Journal of Conflict Resolution*, 55(6), 1047-1073. <https://doi.org/10.1177/0022002711414373>
- Kim, Y. S., Jang, Y. S., & Hwang, H. (2002). Structural expansion and the cost of global isomorphism: A cross-national study of ministerial structure, 1950-1990. *International Sociology*, 17(4), 481-503. <https://doi.org/10.1177/0268580902017004002>
- Maher, R., Valenzuela, F., & Böhm, S. (2019). The enduring state: An analysis of governance-making in three mining conflicts. *Organization Studies*, 40(8), 1169-1191. <https://doi.org/10.1177/0170840619847724>
- Marques, J. C. (2016). Private regulatory fragmentation as public policy: Governing Canada's mining industry. *Journal of Business Ethics*, 135, 617-630. <https://doi.org/10.1007/s10551-014-2377-3>
- Marques, J. C., & Eberlein, B. (2021). Grounding transnational business governance: A political-strategic perspective on government responses in the Global South. *Regulation & Governance*, 15(4), 1209-1229. <https://doi.org/10.1111/rego.12356>
- Mayer, F. W., & Phillips, N. (2017). Outsourcing governance: States and the politics of a 'global value chain world'. *New Political Economy*, 22(2), 134-152. <https://doi.org/10.1080/13563467.2016.1273341>

McNichol, J. (2008). Transnational NGO certification programs as new regulatory forms: Lessons from the forestry sector. In M-L. Djelic & K. Sahlin-Andersson (Eds.), *Transnational governance: Institutional dynamics of regulation* (pp. 349-374). Cambridge University Press.

Meyer, J. W., Boli, J., Thomas, G. M., & Ramirez, F. O. (1997). World society and the nation-state. *American Journal of Sociology*, 103(1), 144-181. <https://doi.org/10.1086/231174>

Reinecke, J., & Ansari, S. (2016). Taming wicked problems: The role of framing in the construction of corporate social responsibility. *Journal of Management Studies*, 53(3), 299-329. <https://doi.org/10.1111/joms.12137>

Rittel, H. W., & Webber, M. M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences*, 4, 155-169. <https://doi.org/10.1007/BF01405730>

Shamir, R. (2008). The age of responsabilization: On market-embedded morality. *Economy and Society*, 37(1), 1-19. <https://doi.org/10.1080/03085140701760833>

Skocpol, T. (1985). Bringing the state back in: Strategies of analysis in current research. In P. B. Evans, D. Rueschemeyer, & T. Skocpol (Eds.), *Bringing the state back in* (pp. 3-37). Cambridge University Press.

Tosun, J., Koos, S., & Shore, J. (2016). Co-governing common goods: Interaction patterns of private and public actors. *Policy and Society*, 35(1), 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2016.01.002>

AMERİKAN BASINININ TOPLUMSAL ALANDAKİ ATATÜRK DEVRİMLERİNE BAKIŞI**Doktora Öğrencisi Cengizhan HALAÇLI***Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye, chalacli@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8233-5765>***ÖZET**

1920'li yıllardan itibaren hayata geçirilmeye başlanan Atatürk Devrimleri arasında basın ve kamuoyunun ilgisini en çok çekenler toplumsal alanda yapılanlar olmuştur. Mezkûr devrimlerin arasında kabul edilebilecek birçok devrim olmasına karşın bunlar arasında en çok üzerinde durulanlar Şapka Kanunu, Uluslararası Ölçülerin Kabulü, Kadınlara Siyasal Hakların Tanınması, Soyadı Kanunu, Türkçe Ezan ve Kılık-Kıyafet Kanunu olarak sınırlandırılabilir. Türkiye'de olduğu kadar Amerikan basınında da yoğun bir ilgiyle takip edilen bu devrimler, I. Dünya Savaşı'yla birlikte küresel güç konumuna gelen Amerika Birleşik Devletleri'nin, Türkiye'ye ve Türk toplumuna bakışını yansıtmaları bakımından da kritik önemler taşımaktadır. Amerikan basınında Türkiye'de uygulamaya konulan toplumsal devrimlere bakışını ortaya koyabilmek, çalışmanın amacını oluşturmuştur. Bu maksatla, ABD'de ulusal çapta yayınlanan ve birbirinden farklı siyasi çizgide bulunan The New York Times, The Washington Post, Los Angeles Times ve Chicago Tribune gazeteleri kaynak olarak alınmış ve akabinde bu gazetelerde yayınlanan mezkûr devrimlere dair haber ve makalelerin Türkçeye çevrilerek yorumlanması yöntem olarak benimsenmiştir. Yapılan araştırma neticesinde Amerikan basınında adı geçen devrimlere yönelik bakışında farklılıklar içerdiği tespit edilmiştir. Bunlardan Şapka Kanunu ile Kadınlara Siyasal Hakların Tanınması devrimleri başta olmak üzere neredeyse bütün devrimlere dair yapılan haberlerde iki bakış açısı ön plana çıkmıştır. İlk bakış açısında; Türkiye'nin gerçekleştirdiği devrimlerle uygar dünyanın gereklerine uyum sağlamaya çalıştığı görüşü hâkim iken, diğer bakış açısında ise; dini tahakkümden kurtulma isteğinin de etkisiyle Türkiye'nin yüzünü Doğu'dan Batı'ya çevirmeye yönelik bir politika izlediği okuyuculara aktarılmaya çalışılmıştır. Bu hususta kaleme alınan makalelere göz atıldığında; makale yazarlarının, devrimlerin mimarı ve uygulayıcısı Mustafa Kemal Paşa hakkında da birtakım değerlendirmelerde buldukları görülmüştür. Değerlendirmelerde benimsenen ortak tutum; dünyanın beklemediği hızda devrimler gerçekleştiren Atatürk'ün kısa sürede Türkiye'yi medeni dünyanın bir üyesi yapmaya kararlı olduğu temeline dayanmaktadır. Bu çalışmayla toplumsal alanda uygulamaya konulan Atatürk devrimlerinin Amerikan basınında nasıl ve ne şekilde tezahür ettiği açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Amerikan basını, Atatürk devrimleri, kadınlara siyasal hakların tanınması, şapka kanunu, Türkçe ezan.

PERSPECTIVE OF THE AMERICAN PRESS ON ATATURK'S REVOLUTIONS IN THE SOCIAL AREA

PhD Student Cengizhan HALAÇLI

Dokuz Eylül University, İzmir, Turkey, chalacli@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-8233-5765>

ABSTRACT

Among the Atatürk Revolutions, which started to be implemented since the 1920s, the ones that attracted the most attention in the press and the public were those made in the social field. Although there are many revolutions that can be accepted among the aforementioned revolutions, these revolutions can be briefly limited as Hat Law, Acceptance of International Measures, Recognition of Political Rights to Women, Surname Law, Turkish Adhan and Law on Dress. These revolutions, which are followed with great interest in the American press as well as in Turkey, are of critical importance in terms of reflecting the view of the United States, which became a global power with World War I, towards Turkey and Turkish society. The aim of the study is to reveal the perspective of the American press on the social revolutions implemented in Turkey. For this purpose, the newspapers The New York Times, The Washington Post, Los Angeles Times and Chicago Tribune, which are published nationally in the USA and have different political lines, were taken as a source and subsequently, the translation of news and articles about the aforementioned revolutions published in these newspapers into Turkish has been adopted as a method. As a result of the research, it has been determined that the view of the American press towards the mentioned revolutions has differences. Two perspectives have come to the fore in the news about almost all revolutions, especially the Hat Law and the Recognition of Political Rights to Women. At first view; while there is a dominant view that Turkey is trying to adapt to the requirements of the civilized world with the revolutions it has carried out, from the other point of view; with the effect of the desire to get rid of religious domination, it has been tried to convey to the readers that Turkey has followed a policy to turn its face from the East to the West. When the articles written on this subject are examined; it has been seen that the authors of the articles have also made some evaluations about Mustafa Kemal Pasha, the architect and implementer of the revolutions. The common attitude adopted in the evaluations; it is on the basis that Atatürk, who carried out revolutions at a pace that the whole world did not expect, was determined to make Turkey a member of the civilized world in a short time. With this study, it will be tried to shed light on how and in what way the revolutions of Atatürk, which were put into practice in the social field, were manifested in the American press.

Keywords: American press, Ataturk's revolutions, recognition of political rights to women, hat law, Turkish adhan.

GİRİŞ

1925 yılı itibariyle uygulamaya konulmaya başlanan toplumsal alandaki devrimler, Atatürk Devrimleri arasında etkisi bakımında diğerlerinden daha kritik bir öneme haiz olmuştur. Bu sebeple Amerikan basını mezkur devrimlere ayrı bir önem atfetmiş, yaptıkları yayınlarla Türkiye'nin geçirdiği dönüşüm okuyuculara aktarılmaya çalışılmıştır. Bu hususta basında yer alan ilk devrim; Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 25 Kasım 1925 tarihinde kabul edilen “Şapka İktisası Hakkında Kanun” olmuştur. Şapka Devrimi'ni sırasıyla Takvim, Saat ve Ölçülerde Değişiklik, Kadınlara Siyasal Hakların Tanınması, Soyadı Kanunu, Türkçe Ezan ve Kılık-Kıyafet Kanunu devrimleri takip etmiştir. Amerikan basını da kabul edilen her devrime dair haberler yapmakta gecikmemiş, gelişmeleri sıcak sıcak kamuoyuna duyurmuştur.

Şapka İktisası Hakkında Kanun

Amerikan basınında şapka kanunuyla alakalı ilk haberler Atatürk'ün Kastamonu gezisiyle birlikte yayınlanmaya başlamıştır. Yapılan haberlerde ziyareti takip eden Türk basınından muhabirlerin geziye başlamadan önce başlarına taktıkları feslerin gezinin tamamlanmasıyla birlikte şapkaya dönüştüğüne vurgu yapılmıştır³. Basında çıkan bu ilk haberleri, Gazi'nin iki haftalık bir süreçten sonra ziyaret ettiği İnebolu'da ifade ettiği şapkayı öven sözleri takip etmiş, bu durum şapka meselesinin basında yeniden yer edinmesine neden olmuştur. Basın, tıpkı Kastamonu ziyaretinde olduğu gibi İnebolu ziyaretinde de önceleri fes takanların ziyaret sonrası başlıklarını şapkayla değiştirmelerine değinmiştir⁴.

TURKS AT LAST TAKE HATS OFF; SMASH TRADITION

BAGDAD.—Few things have demonstrated more clearly the slow, gradual but certain absorption of western ideas by the east than an order which has just been issued by the prefect of Constantinople, Emin Bey. The prefect has authorized visitors to his residence and members of his personal and office staff to remove their head-dresses if and when they wish — a statement which has agitated some members of the religious community not a little.

Hitherto it has been the invariable rule among the Moslems to keep the head covered at all times, the shoes only being removed as a mark of respect equivalent to the baring of the head of an Occidental.

Resim 1. “Turks At Last Take Hats Off; Smash Tradition”, *Chicago Tribune*, 13.10.1925.

³ “Turks Obey Kemal On Hats”, *The New York Times*, 31.08.1925.

⁴ “Kemal Upholds Freedom For Turkish Women, Although Divorced From His 'Modern' Wife”, *The New York Times*, 14.09.1925.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, Kastamonu ve İnebolu'ya yaptığı peşi sıra ziyaretlerinde şapkanın uygar memleketlerin başlığı olduğuna yönelik inancından hareketle halka da bu aksesuarın giyilmesini tavsiye etmesi üzerine, halk şapka almak ve giymek için yığın yığın şapka dükkanlarına koşmuştur. Bu durum, süreci vurguna dönüştürmek isteyen fırsatçıların da ilgisini çekerek konuyla alakalı olarak basında ilginç haberlerin yer almasına sebep olmuştur. Basına yansıyan birkaç habere göre; fırsatçılar halkın şapkaya olan yoğun ilgisinden şapkaları stok yaparak faydalanmaya çalışmış, şapka satan bazı dükkanlar ise piyasanın üzerinde fiyatlar belirleyerek haksız kazançlara yönelmiştir. Vurgunculuk olaylarında yaşanan artış üzerine yasal tedbirler ve takipler uygulanmaya koyularak fırsatçılığın ve vurgunculuğun önünün kesilmesi amaçlanmıştır⁵.

Amerikan basını, Türk toplumunun festen şapkaya geçişinin ardında yatan tarihsel ve dinsel anlamı okuyucularının da idrak edebilmesi amacıyla bu iki giysinin taşıdıkları anlamlara değinen haberler de yapmışlardır. Yapılan haberlerde öncelikle fesin Doğu milletleri ile İslam dini için taşıdığı sembolik ve tarihsel değerden bahsedilmiş, devamında Türkiye'nin Hilafet'in Kaldırılması ile başlayan İslam etkisinden uzaklaşma sürecini şimdi fesin yerine şapkayı kabul ederek devam ettirmeyi amaçladığına dikkat çekilmiştir⁶.

HER FEZ GONE, TURKEY CLOSES AN ERA

BY HARRY A. FRANCE

GONE from Constantinople—as completely disappeared as the dinosaur—is the red fez, as we are wont to mis-call the tarboosh. Bah, what's in a mere headdress! the hard-headed reader may exclaim. Nothing much—and yet sometimes a great deal. In the new Turkey the discarding of this time-honored one is symbolical of many things.

But most of all, to that ninety or more per cent. of Americans who travel rather in quest of the picturesque than in the hope or desire to dig up matters of significance, it is a detail that argues the increasing drabness of the modern world. Where once a pageant streamed endlessly through the streets of Stamboul, mingling with the semi-European throngs of Galata and Pera across the Golden Horn, there are now mere crowds of ordinarily clad people.

Grand Street or Avenue A in our own Manhattan equal—if indeed do not outdo—in Oriental costumes the Constantinople of Mustafa Kemal Paşa. For along with the fez and the turban went the flowing robes, the long male gowns, the cloth-and-ropes headdress of the Turk-ruled Arab—not to mention the more or less simultaneous arrival of the knee-length skirt and flesh-colored stockings on what is still the less represented sex in the street throngs of ancient Byzantium. There seems to have been no stern Kemalist command to do away with sack-like trousers and slapping red slippers, but the Turk of the masses evidently had enough sense of the incongruous to realize that Occidental hats and caps do not go well with such adornments. The result is an outdoor aspect rarer than what might easily be

Kemal, the "Gazi" of Many Statues, in Making Over His Country, Has Upset Many Old Laws and Habits

the neck. Not from ignorance entirely, of course; when a man has worn a fez for many generations, an awning over hitherto unprotected eyes may obviously be annoying.

In the early days of the new order there was what the educated Constantinopolite calls in his second language a *crise de chapeaux*. Such stocks as were on hand disappeared like the first snow on a heated sidewalk. Almost any sub-

jector, who expects originality in his chosen work to follow eccentricity in personal appearance, Kemal and his henchmen expect the abolition of the fez and its accompanying garments to bring about a complete Europeanization of the ten or twelve million Turks subject to their stern rule. Modern psychology seems to have crept into "the Gazi's" thinking. "Make my people outwardly indistinguishable from 'other Europeans,'" one

als stopped me to inquire the way and registered astonishment when I could only play the deaf-mute to their Turkish. When I strolled into the great mosque at the Stamboul end of the Galata bridge on Friday afternoon, shoes in hand, not the flicker of an eyelid among the throng of worshippers of both sexes indicated that any one suspected I was not one of them. An American educator who has lived for more than forty years in Tur-

expect that laws thus adopted in mass from an alien people shall work at once as well as at home. After all, although the new Turkey ranks as a republic, it is such only in name, for the Government is as strictly personal, as arbitrarily Kemalist, as if the notion of giving the governed a voice in their governing were still far below the horizon ahead. But when the decision one way or another is of no personal interest to the chief who commands Turkey today, or to his little coterie, the court procedure from opening to judgment is completely European.

A new section of railroad, some twelve hours long—which at leisurely Turkish speed means barely 150 miles—was inaugurated the day after I reached Angora. There was a decidedly Western touch in the special train—table d'hôte and all—that was provided for the opening of the line. But the contrast between the ultra-correct frock-coated department of İsmet Paşa, Premier, and evidences on every hand of older customs, former ways, was striking and highly symbolical of the Turkey of 1927. Some one has said of the Chinese that they still wear the pigtail on their minds even though they have shaved it off their heads. In almost as great a degree it is true that the Turk still mentally wears the fez.

THERE are today hundreds of miles of roads in Turkey that are "automobileable," as the French put it, and perhaps twice as many that are Fordable. The new Government admits free of duty agricultural implements, and tractors smoothing their way across the fertile plains are familiar sights in several parts of the country. But

Resim 2. "Her Fez Gone, Turkey Closes An Era", The New York Times, 13.11.1927.

⁵ "Hat, Not Fez, Becomes Official Turk Headgear", The Washington Post, 18.09.1925.

⁶ "New Customs For Young Turks", The New York Times, 19.09.1925.

Takvim, Saat ve Ölçülerde Değişiklik

Osmanlı'dan miras kalan Rumi, Miladi ve Hicri gibi farklı takvimlerin 1920'li yıllara gelindiğinde halen yürürlükte olması, Türkiye'nin Batı'yla entegre olmasının önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Bu sorunun çözümü adına Batı'yla uyumlu yeni bir takvimin hazırlanması 1925 yılı itibarıyla gündeme gelmiş ve bu hususta çalışmalara başlanmıştır.

Amerikan basını, Türkiye'nin Batı kökenli Gregoryen Takvimi'ne geçiş sürecini; İslami esaslara dayalı Hicri Takvim'den Hristiyan esaslara dayalı Miladi Takvim'e geçiş olarak değerlendirmiş, böylelikle konunun dini boyutu ön plana çıkartılmaya çalışılmıştır⁷. Bu hususta Los Angeles Times gazetesinde çıkan bir haberde; Türkiye'nin bir zamanlar hor görerek yüz çevirdiği Miladi Takvimini, Batı'yla iyi ilişkiler kurmak adına kabul etmeye mecbur kaldığı ifade edilmiş, Türkiye'nin bu yolla Osmanlı'dan bu yana süregelen Hristiyanlık araçlarını görmezden gelme uygulamasından vazgeçerek istemeden de olsa Hristiyanlaşma yolunda adım attığı aktarılmıştır⁸.

Turkey Plans Soon to Adopt Calendar of Christian Era

ANGORA, Dec. 5 (AP).—Following the lead of Rumania, Bulgaria and other Balkan countries, Turkey probably will soon adopt the Christian era and the Gregorian calendar as mediums for measuring time.

A special Parliamentary commission has made a study of the Gregorian calendar with a view to fitting it to Turkish history and current events, and has unanimously recommended its adoption to the National Assembly.

Resim 3. “Turkey Plans Soon to Adopt Calendar of Christian Era”, **The New York Times**, 06.12.1925.

Basında takvim değişikliği kadar önem atfedilmese de; “Günün 24 Saate Taksimi Hakkında Kanun” ile birlikte bir günün yirmi dört saate bölünmesi ve arşın, okka gibi eski ölçüm araçları yerine 1931 yılında metre ile modern ağır ölçüm araçlarının kabul edilmesi de yine haberleştirilmiştir⁹.

⁷ “Turkey Plans Soon To Adopt Calendar Of Christian Era”, **The New York Times**, 06.12.1925.

⁸ “Christianizing The Turk”, **Los Angeles Times**, 07.01.1926.

⁹ “The New Turkey”, **Los Angeles Times**, 21.05.1935.

Kadınlara Siyasal Hakların Tanınması

Toplumsal alanda hayata geçirilen devrimler arasında Amerikan basınında en büyük ilgiyi çeken devrim, 3 Nisan 1930 tarihli Belediye Kanunu, 26 Ekim 1933 tarihli Köy Kanunu ve 11 Aralık 1934 tarihli İntibah-ı Mebusan Kanunu'nda yapılan değişikliklerle Türk kadınlarına seçme-seçilme hakkının verilmesini sağlayan devrimdir. Amerikan basını, yüzyıllar boyunca tipik bir Şark devleti olarak gördüğü ve bu sebeple kadınlarının ikinci sınıf bir değerde olduğuna inandığı Türkiye'nin birçok Batı ülkesinden önce kadınlara siyasal haklar vermesini büyük bir şaşkınlıkla karşılamıştır. Bu hususta yapılan haberlerde kadınlara erkeklerle eşit haklar verilmesinin bir Doğu ülkesinden asla beklenilmeyecek derecede bir gelişme olduğu aktarılmış, Türkiye'nin bu konuda attığı adımla Batı'nın kafasındaki "köhne Doğu imajını" yıktığı belirtilmiştir. Amerikan basınında kadınlara siyasi haklar verilmesine dair çıkan ilk haberlerde; Ankara'daki meclisin kadınların belediye seçimlerine katılmasını sağlamak amacıyla çıkartmayı planladığı yasal düzenlemelere yönelik hazırlıklara başladığı ifade edilmiştir. Nihayetinde 3 Nisan 1930 tarihli Belediye Kanunu'nda yapılan yasal değişiklik sonucunda Türk kadınlarının Belediye seçimlerine katılmasının önü açılmıştır¹⁰.

Amerikan basını bu gelişmeden sonra Türk kadınlarına verilecek bir sonraki hakkın ne olacağına dair değerlendirmelerde bulunmaya başlamıştır. 1930 yılının Nisan ayında yapılan haberlerde bu hakkın kadınların milletvekili seçilebilmesine yönelik olabileceği ilk kez ifade edilmiştir. Haberlerin içeriğinde Türkiye'de her ne kadar kadınlara milletvekili seçilebilme hakkının verilmesi yönünde bir kamuyonun oluştuğu belirtilmişse de bu hakkın yasal olarak tanınmasının toplumun sindirmesi bakımından yıllar bulabileceğine yine satır aralarında değinilmiştir¹¹.

Takvimler 1934 yılını gösterdiğinde Amerikan basınının bahsettiği yıllar bulabilecek hazırlıklar nihayete ermiş, meclise gelen yasa tasarısı kabul edildikten sonra 11 Aralık 1934 tarihli İntibah-ı Mebusan Kanunu'nda yapılan değişiklikle Türk kadınlarına milletvekili seçilme hakkı tanınmıştır. Amerikan basınının aktardığına göre; Ankara'nın Türk kadınının modernleşmesine yönelik aldığı bu karar, Türkiye'nin uygar devletler statüsüne yükselmesi yolunda oldukça mühim faydalar sağlamıştır. Bu faydaların bir tezahürü olarak Amerikan basınında Türkiye'yi yere göğe sığdıramayan ve oldukça pozitif değerlendirmeler içeren makaleler peşi sıra gazete sütunlarını süslemeye başlamıştır¹².

Basın, kadınların siyasi haklarına yönelik Türkiye'de hayata geçirilen bu son büyük devrimden sonra, Büyükelçi Münir Ertegün ile Türk kadınlarının tarihsel süreçte üstlendikleri rollere yönelik söyleşiler yapmışlardır. Münir Bey mezkur söyleşilerde, İslamiyet'in yoğun etkisinde bulunan Doğu milletlerinde kadınlara verilen rollerin "geri planda kalmak ve ikinci sınıf olmayı kabullenmek" olarak yüzyıllar öncesinden biçimlendiğini ifade etmiş, daha sonra ise bunun tersine Türkler İslamiyet'e geçmeden önce bile Türk kadınlarının toplumda el üstünde

¹⁰ "Turkish Women Get A Vote", **The New York Times**, 09.06.1929.

¹¹ "Turkish Women Keen For Vote Instruction", **The New York Times**, 10.04.1930.

¹² "Turkish Women Hold Heads High", **The New York Times**, 29.10.1933.

tutulduğuna dikkat çekerek kadınların erkeklerle uzun zaman boyunca eşit haklara sahip olduklarına vurgu yapmıştır¹³.

Role of Turkish Women Hailed by Ambassador

Women of modern Turkey, recently granted suffrage, have already entered many fields formerly relegated to men. Above—a woman judge in Istanbul, where legal officials have much more important position than those holding similar positions in this country.

Resim 4. “Suffrage Culminated Revolution in His Country, Says Mehmet Munir”, **The Washington Post**, 12.12.1934.

Soyadı Kanunu

Amerikan basını, her vatandaş için bir soyadının kabul edilmesine yönelik Türkiye'nin çıkartmayı planladığı kanunu tıpkı daha önceki devrimlerde olduğu gibi Doğu'yla olan bağını kopartma sürecinin bir başka safhası olarak görmüş, sütunlarında bu yönde değerlendirmelerde bulunmuştur¹⁴. Bu hususta Amerikan basınında 1928 yılından itibaren bir takım haberler çıkmaya başlamışsa da haberlerin yoğunluğu ancak kanunun meclise geldiği 1934 yılı itibariyle artış göstermiştir. Yapılan ilk haberlerde Türkiye'de soyadı sisteminin mevcut olmamasının bir tezahürü olarak aynı isme sahip yüz binlerce kişinin bulunmasının ülkede bir kargaşa ortamı yarattığı, ayrıca bu durumun ülkede sağlıklı bir şekilde istatistik tutulmasına da büyük bir engel teşkil ettiği ifade edilmiştir¹⁵.

¹³ “Role Of Turkish Women Hailed By Ambassador”, **The Washington Post**, 12.12.1934.

¹⁴ “14,000,000 Turks Seek Names To Meet Law”, **The Washington Post**, 13.05.1928.

¹⁵ “Turkish Family Names To Be Established By Law”, **The New York Times**, 09.05.1928.

21 Haziran 1934 tarihinde kabul edilen Soyadı Kanunu'nun ardından diğer bir toplumsal kargaşa kaynağı olan "Ağa", "Hacı", "Hafız", "Hoca", "Efendi", "Paşa", "Hazret" gibi unvan ve lakapların kullanılmamasına yönelik de tedbirler alınmıştır. Amerikan basınının haberlerinde temas ettiği noktalara göre; Soyadı Kanunu'nu çıkmasını takiben Kasım ayı itibariyle bu hususta çalışmalar yapılmaya başlanmış ve 26 Kasım günü alınan kararla mezkur unvan ve lakaplardan bazılarının kullanımına sınırlamalar getirilmiş bazılarının ise kullanımı kanunen yasaklanmıştır¹⁶.

Turkish Family Names To Be Established by Law

Wireless to THE NEW YORK TIMES.
CONSTANTINOPLE, May 8.—
A law is being framed to effect
a reform in Turkish names since
the census experience reminded
the Angora Government that reg-
isters of vital statistics, now kept
in the Western style, are seriously
hampered because Turks lack
family names.

A more definite cognomen than
Ali, son of Yusuf, born by thou-
sands, is required and it is pro-
posed to study European social
customs and devise a national sys-
tem of family nomenclature.

Resim 5. "Turkish Family Names To Be Established By Law", *The New York Times*, 09.05.1928.

Soyadı Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye'de herkes için bir soyadının belirlenmesine başlanmıştır. Bu noktada Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa için "Atatürk", Başbakan İsmet Paşa için "İnönü", Ekonomi Bakanı Celal Bey için "Bayar", Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey için ise "Aras" soyadının seçildiği basında çıkan haberlere yansımıştır¹⁷.

¹⁶ "Turkey Will Permit Only Title Of Bey", *The New York Times*, 18.11.1934.

¹⁷ "Kemal Gets Name Ataturk, Which Means 'Chief Turk'", *The New York Times*, 26.11.1934.; "Turkey Will Permit Only Title Of Bey", *The New York Times*, 18.11.1934.

Kemal Gets Name Ataturk, Which Means 'Chief Turk'

Special Cable to THE NEW YORK TIMES.

ISTANBUL, Nov. 25.—On the proposal of Premier Ismet Pasha, the Grand National Assembly has just voted a special law giving Ghazi Mustafa Kemal the family name of Ataturk or "Chief Turk." The family name Ineunu is being assumed by Premier Ismet by virtue of a Presidential decree.

Every Turkish household is now busy seeking a family name. Even the Turkish newspapers are abandoning their present titles in favor of purely Turkish names. The newspaper Vakit has already become the Kurun (Times).

Resim 6. "Kemal Gets Name Ataturk, Which Means 'Chief Turk'", *The New York Times*, 26.11.1934.

Türkçe Ezan

Mazisi XIX. yüzyıla değin uzanan ezanın Türkçe olarak okunması hadidesi, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde II. Meşrutiyet ve 1912-13 Balkan Savaşlarından sonra özellikle Jön Türklerin de etkisiyle politik olarak önem kazanmaya başlamış, fakat İlimiye sınıfının Arapça dışındaki bir dilde ezan okunmasına yönelik yoğun muhalefeti sonrasında bu politikadan vazgeçilmiştir. Türkiye'nin 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanatı Kaldırılması'yla başlattığı laik devlet idaresi anlayışının, 29 Ekim 1923 tarihli Cumhuriyetin ilan edilmesi ve 3 Mart 1924 tarihli Hilafetin Kaldırması devrimleriyle devam ettirilmesi akabinde sıra, toplumun dini hayatını düzenleyen ezanın Arapça yerine Türkçe olarak okunmasının tesis edilmesine gelmiştir¹⁸.

Bunu sağlamak için din adamlarından oluşan bir kurul aracılığıyla 1931 yılında çalışmalar başlamıştır. Amerikan basını, Türkçe ezan gelişmesine 1932 itibariyle sütunlarında yer vermeye başlamış, mezkur devrim hareketini Türkiye'nin Osmanlı'dan bu yana süregelen Türkçülük akımının toplumsal alandaki son tezahürü olarak görmüşlerdir. Amerikan basınının aktardığına göre bu konuda ilk adım; Kuran'ın Türkçe çevirisinin 1932 yılında Ayasofya Camii'nde okunmasıyla atılmış, bu adımı takiben halkın yeni düzene alışmasını sağlamak adına radyodan

¹⁸ Seçil Akgün, "Türkçe Ezan", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 24, Ankara, 1980, ss. 105-106.; Halis Ayhan ve Mustafa Uzun, "Ezanın Türkçeleştirilmesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 12, İstanbul, 1995, ss. 38-42.

Türkçe Kuran yayınları yapılmaya başlanmıştır¹⁹. Uygulamaya geçirilen yeniliklere ilişkin basında çıkan değerlendirmelerde Türkiye'nin mezkur adımları Kudüs'te tanzim edilen dini bir konferansın hemen akabinde atıldığına dikkat çekilmiş, Ankara'nın düzenlenen bu konferansta Hilafet meselesine değinilmesine tepki göstermek amacıyla dini metinlerin Türkçe okunmasını hızlandırdığına değinilmiştir²⁰.

GHAZI ACTS TO END CLASH OVER KORAN

Orders That Only Turkish Be
Used in Reading the Book
in Istanbul Mosques.

WIDE APPLICATION SEEN

All of Nation Is Expected to Be
Included Soon in Ban on
the Use of Arabic.

By J. W. KERNICK.

Wireless to THE NEW YORK TIMES.
ISTANBUL, Feb. 16.—Brusa, the
best-known Turkish spa, recently
was the scene of a public protest
against reading the Koran in
Turkish.

The worshipers leaving the Ulu
Mosque demonstrated before the
Governor's house and were dis-
persed only after a number of ar-
rests were made. News of similar
incidents in other parts of the coun-
try at about the same time seemed
to point to the beginning of a wide-
spread reactionary movement, and
the Ghazi, who was in the Ismir
District on his tour of inspection,
hurriedly returned to Brusa, which
he had lately visited, to make inves-
tigations personally.

Resim 7. "Ghazi Acts To End Clash Over Koran", *The New York Times*, 19.02.1933.

Ezan'ın Türkçe okunması hususunda hükümetin aldığı karar uyarınca ülkedeki bütün camilerce okunmaya başlanan Türkçe Ezan'a yönelik ülke çapında bazı tepkiler yükselmiş ve yapılan birtakım gösterilerle durum protesto edilmiştir. Amerikan basını, düzenlenen protestolara büyük ilgi göstermiş, özellikle Bursa'da meydana gelen olaylara yönelik yapılan haberlerde devrimin korunması hususunda hükümetin göstereceği reaksiyonun ne olabileceğine yönelik değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu değerlendirmelerin çoğunda basın, hükümetin devrim karşıtı gösterilere en ufak bir müsamaha dahi göstermeyeceğini belirterek, bunun kamuoyu tarafından hükümetten istenen bir tutum olduğuna temas etmiştir²¹.

¹⁹ "New Koran To Be Broadcast From Sancta Sophia Mosque", *The New York Times*, 02.02.1932.

²⁰ "New Turkish Koran Stirs The Moslems", *The New York Times*, 14.02.1932.

²¹ "Turkish Revolt Flares; Prayer Language Issue", *Chicago Tribune*, 06.02.1933.

Resim 8. "Turkish Revolt Flares; Prayer Language Issue", *Chicago Tribune*, 06.02.1933.

SONUÇ

Hulasa, Amerikan basını yukarıda da aktarıldığı üzere toplumsal alanda uygulamaya konulan Atatürk devrimlerine yeri geldiği zaman tam bir Oryantalist bakış açısıyla yaklaşarak Türkiye'nin bu denli modernleşme adımlarını atamayacağına vurgu yapmış yeri geldiğinde ise kadınlara siyasi haklar verilmesi devriminde olduğu gibi takdir edici değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu hususta yine Amerikan basınında, bazı devrimlerin Türkiye'nin Doğu'yla bağıni kopartmak istemesinin sonucunda hayata geçirildiği izlenimi yaratılmıştır. Özellikle, Şapka Kanunu ve Takvim, Saat ve Ölçülerde Değişiklik devrimlerinde yürürlüğe konulan uygulamaların Doğu'dan uzaklaşmak gayesiyle yapıldığı üzerinde durulmuş, devrimlerin uygulanmasının arka planında bulunan demokratikleşme ve modernleşme arzusu basın tarafından algılanmadığından okuyuculara da yansıtılmamıştır. Amerikan Basını, Türkçe Ezan örneğinde olduğu gibi bazı devrimlere de dinsel açıdan yaklaşmıştır. Türkiye'de giderek önemini hissettiren laiklik ilkesi ile Türkçülük akımının yanında Arapça okunmasının dini bir yükümlülük olmamasından dolayı Ezan'ın artık Türkçe okunmaya başlanması, basında Türkiye'nin İslam dininden uzaklaştığı şeklinde değerlendirmelerin çıkmasına sebep olmuştur. Oysa basın gelişmeleri derinlemesine irdeleyememiş, hükümetin Ezan'ın kendisine değil Ezan'ın Arapça okunmasına karşı çıktığını, binaenaleyh Türkiye'nin Arap uygulama ve geleneklerine karşı bazı devrimleri uygulamaya koyduğunu göremediğinden yanılığa uğramıştır.

KAYNAKÇA**Makale**

Akgün, Seçil. (1980). "Türkçe Ezan", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 24, Ankara.

Ansiklopedi Maddesi

Ayhan, Halis. ve Uzun, Mustafa. (1995). "Ezanın Türkçeleştirilmesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 12, İstanbul.

Sürelî Yayın

"Turks Obey Kemal On Hats", **The New York Times**, 31.08.1925.

"Kemal Upholds Freedom For Turkish Women, Although Divorced From His 'Modern' Wife", **The New York Times**, 14.09.1925.

"Her Fez Gone, Turkey Closes An Era", **The New York Times**, 13.11.1927.

"New Customs For Young Turks", **The New York Times**, 19.09.1925.

"Turkey Plans Soon To Adopt Calendar Of Christian Era", **The New York Times**, 06.12.1925.

"Turkish Women Get A Vote", **The New York Times**, 09.06.1929.

"Turkish Women Keen For Vote Instruction", **The New York Times**, 10.04.1930.

"Turkish Family Names To Be Established By Law", **The New York Times**, 09.05.1928.

"Turkey Will Permit Only Title Of Bey", **The New York Times**, 18.11.1934.

"Kemal Gets Name Ataturk, Which Means 'Chief Turk'", **The New York Times**, 26.11.1934.

"Turkey Will Permit Only Title Of Bey", **The New York Times**, 18.11.1934.

"Ghazi Acts To End Clash Over Koran", **The New York Times**, 19.02.1933.

"New Koran To Be Broadcast From Sancta Sophia Mosque", **The New York Times**, 02.02.1932.

"New Turkish Koran Stirs The Moslems", **The New York Times**, 14.02.1932.

"Turkish Women Hold Heads High", **The New York Times**, 29.10.1933.

"Turks At Last Take Hats Off; Smash Tradition", **Chicago Tribune**, 13.10.1925.

"Turkish Revolt Flares; Prayer Language Issue", **Chicago Tribune**, 06.02.1933.

"Hat, Not Fez, Becomes Official Turk Headgear", **The Washington Post**, 18.09.1925.

"Suffrage Culminated Revolution in His Country, Says Mehmet Munir", **The Washington Post**, 12.12.1934.

"Role Of Turkish Women Hailed By Ambassador", **The Washington Post**, 12.12.1934.

"14,000,000 Turks Seek Names To Meet Law", **The Washington Post**, 13.05.1928.

"Christianizing The Turk", **Los Angeles Times**, 07.01.1926.

"The New Turkey", **Los Angeles Times**, 21.05.1935.

NİZİP'TEKİ ZEYTİNLİK ALANLARIN DEĞİŞİMİNİN COĞRAFİ BİLGİ SİSTEMLERİYLE İNCELENMESİ

İlyas BİRİNCİ

*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
ilyas.fener63@gmail.com*

Prof. Dr. Ersin Kaya SANDAL

*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
ersinsandal@gmail.com*

ÖZET

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Gaziantep'in bir ilçesi olan Nizip tarımsal üretim açısından bölgede ön plana çıkmaktadır. Nizip'te en çok yetiştiriciliği yapılan 2. Tarım ürünü zeytindir. Kökeni tarih öncesi devirlere dayanan zeytin tipik bir akdeniz iklimi bitkisi olmasına karşın birçok kaynağa göre Kahramanmaraş, Hatay ve Mardin illerinin oluşturduğu üçgen içinde kalan bölge zeytinin anavatanı olarak gösterilmektedir. Ancak sofralık ve yağlık zeytin üretiminde diğer tarım ürünlerine göre fiyat artışları daha az maliyet artışları yüksek olması sebebiyle yöre halkının zeytin yetiştiriciliğine gösterdiği rağbet giderek azalmıştır. Bu çalışmada amaç CORINE verileri kullanılarak Nizip ilçesinde zeytinlik olarak kullanılan alanların değişimini ve ayrıca zeytin üretiminde meydana gelen değişimleri TÜİK'ten alınan verilerle ortaya koymaktır. Bu çalışma yapılırken CORINE 1990, 2000, 2006, 2012 ve 2018 yıllarına ait arazi örtüsü verileri ve 2004 sonrası TÜİK verileri kullanılmıştır. Corine'den alınan veriler ARCGIS 10.8 programında ayrıştırılmış ve Nizip ilçesinde zeytinlik olarak kullanılan alanlar yıllara göre belirlenmiş ve bu veriler ışığında çeşitli haritalar üretilmiştir. Zeytinlik alanlardaki artış ve düşüşler TÜİK üretim verileriyle karşılaştırılmıştır. Bu çalışma sonucunda elde edilen sonuçlara göre zeytinlik alanların 2000-2006 yılları arasında çok fazla artış gözlenmiş buna karşın 2006 yılından sonra tam tersi yönde ilerlemiş 2018'e gelindiğinde çok fazla bir düşüş gözlemlenmiştir. Örnek verecek olursak 1990 yılında 10.309 hektar olan zeytinlik alanlar 2000 yılında 12.610 hektara 2006 yılında 16.990 hektara yükselmiştir, 2018 yılına gelindiğinde ise 8.267 hektar alana düşmüştür. Bu süreçte yağlık ve sofralık zeytin üretimi 2005-2006 yıllarında toplam 74.072 ton 2011-2012 yıllarında toplam 56.005 ton 2017-2018 yıllarında toplam 25.946 tonda kalmıştır. Zeytin tarımına gerekli önem ve desteğin verilmemesi durumunda Dünya'da her geçen gün zeytine olan talebin artmasına rağmen zeytinin anavatanı olarak gösterilen üçgenin içinde olan Nizip İlçesi'nde zeytin üretiminin daha da düşebileceği ön görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nizip, zeytin, tarım, arazi kullanımı, coğrafi bilgi sistemleri

SPATIAL CHANGES OF OLIVE GARDENS IN NIZIP EXAMINATION OF GEOGRAPHICAL INFORMATION SYSTEMS

ABSTRACT

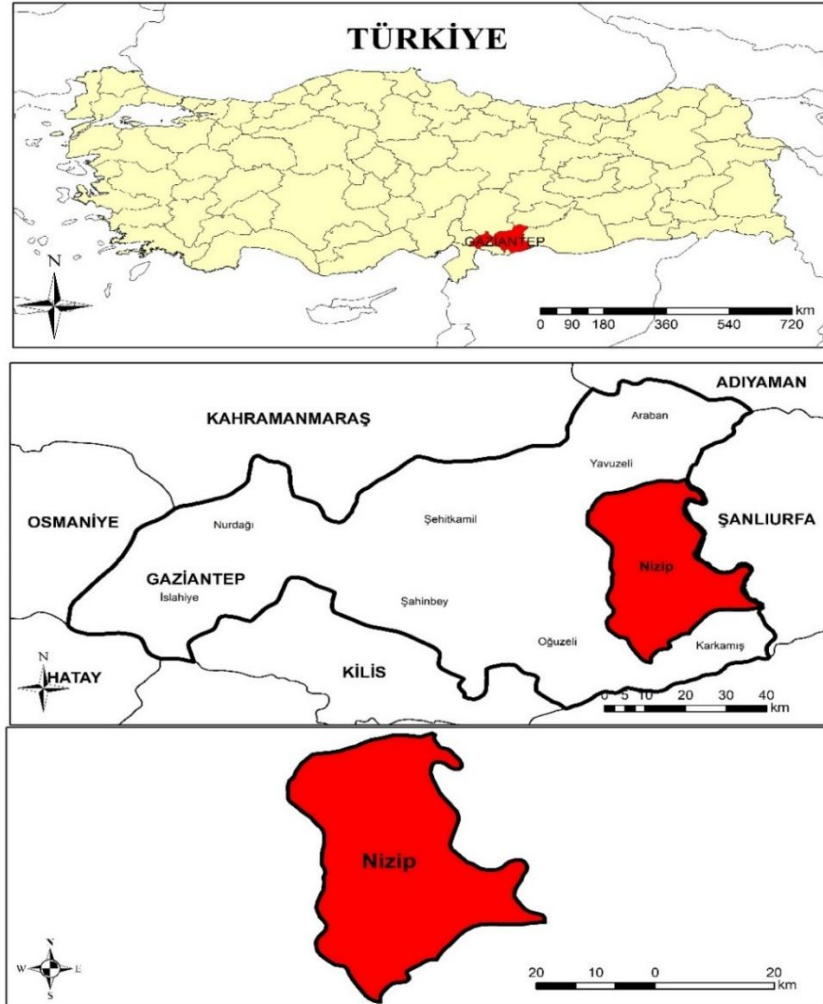
Nizip, a district of Gaziantep, located in the Southeast Anatolian Region, stands out in the region in terms of agricultural production. Olive is the second most cultivated agricultural product in Nizip. Although the olive, which dates back to prehistoric times, is a typical Mediterranean climate plant, according to many sources, Kahramanmaraş The region within the triangle formed by the provinces of , Hatay and Mardin is shown as the homeland of olives. However, due to the fact that the price increases in table and oil olive production are lower than other agricultural products and the cost increases are higher, the demand of the local people for olive cultivation has gradually decreased. The purpose of this study is to reveal the changes in the olive groves used as olive groves in the district with the data obtained from the Turkish Statistical Institute. In this study, the land cover data of CORINE 1990, 2000, 2006, 2012 and 2018 and the data of TUIK after 2004 were used. The obtained data were separated in the ARCGIS 10.8 program and the areas used as olive groves in Nizip district were determined according to the years and various maps were produced in the light of these data. The increase and decrease in the olive grove areas were compared with the TUIK production data. However, after 2006, the opposite direction was observed. In this process, the production of olives for oil and table olives was 74,072 tons in 2005-2006, 56,005 tons in 2011-2012, and 25,946 tons in 2017-2018. Despite this, it is predicted that olive production may decrease further in Nizip District, which is within the triangle shown as the homeland of olives.

Keywords: Nizip, olive, agriculture, land use, geographic information systems

GİRİŞ

Kökeni tarih öncesi devirlere dayanan, kültüre alınması üzerinden 6 bin yıldan fazla zaman geçtiği düşünülen , tarihte en eski meyve veren ağaç olarak anılmasının yanında kutsal kitaplarda adı geçen şifalı bir bitki olarak karşımıza çıkan zeytinin, tipik bir Akdeniz bitkisi olmasına karşın anavatanı olarak birçok bilimsel kaynağa göre Kahramanmaraş, Mardin, Hatay illerinin oluşturduğu üçgenin içinde kalan bölge olarak gösterilmektedir.Çalışma alanımız olan Nizip İlçesi bu üçgenin içerisinde yer almaktadır.

İnsanoğlu zeytine uzun ömrü, şifalı meyvesi ve yağı sebebiyle binlerce yıldır hayranlık duymuş ve yetiştiriciliğini yapmıştır.Zeytin Akdeniz havzasında en önemli tarım ürünlerinden biri olmuştur. Dünya zeytin ağaç varlığının % 98'i Akdeniz'e kıyısı olan alanlarda görülürken % 2'si ise diğer alanlarda görülür (Buldan & Çukur, 2003).Tarih boyunca birçok medeniyet ekonomik olarak zeytin tarımından gelir elde etmiştir.Lidya, İyon, Eski Mısır, Eski Yunan, Roma, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetleri zeytin yetiştirmişler ve zeytinyağı üretmişlerdir (Efe, Soykan, Cürebal, & Sönmez, 2013).

Şekil 1.Çalışma Alanı Lokasyon Haritası

Nizip İlçesi Gaziantep ili sınırları içerisinde bulunan 703914 dekar tarım alanıyla il genelindeki en geniş tarım arazisine sahip ilçedir. İlçe doğuda Fırat nehri ve Şanlıurfa'nın Birecik, Halfeti ilçeleriyle, batıda Şehitkamil ve Oğuzeli ilçeleriyle, kuzeyde Yavuzeli ilçesiyle, güneyde ise Karkamış ilçesiyle çevrelenmiştir. Nizip 36°38' kuzey enlemleri ve 36°28' doğu boylamları arasında yer almaktadır (Şekil 2). Nizip İlçesi'nin Gaziantep'e uzaklığı yaklaşık 46 km'dir. TÜİK verilerine göre 2021 yılı Nizip nüfusu 147.865 olup ilçe 110 mahalleden oluşmaktadır (Nizip Kaymakamlığı, 2022). Yüz ölçümü 91690 hektar ortalama yükseltisi ise 400-500 m civarındadır .

Araştırma sahasında zeytin bahçeleri, şehir merkezinin çevresinde yoğunlaşmakla beraber köylerde zeytin tarımı yapılmaktadır. Yörede zeytin bitkisi 750-800 metre üzerinde meyve vermemektedir. Bu sebeple ilçenin kuzey ve kuzeybatısındaki yüksek rakımlı köylerde zeytin yetiştiriciliği pek yapılamaz. Ayrıca zeytin bitkisi yapısı gereği periyodisite barındıran bir bitkidir. Yani doğal yetiştirme şartlarında her yıl aynı verimi veremez. Fakat zeytin bitkisinin bakım ve toplama koşulları iyileştirilerek periyodisitenin etkisi azaltılabilir.

Türkiye genelinde olduğu gibi Nizip'te de yetiştirilen zeytinin yaklaşık % 25'i henüz yeşilken toplanıp satışı yapılmaktadır. İlçede yeşil olarak satışı yapılan zeytin çeşitleri olarak adlandırılan salamuralık zeytindir. İlçede sofralık olarak üretilen zeytinin yanısıra yağlık olarak yetiştirilen zeytin "Nizip yağlık" olarak isimlendirilmiştir. Nizip yağlık zeytinini Türkiye genelinde yetiştirilen et oranı en düşük olan zeytin türüdür. Ancak yağ oranı açısından Türkiye'de 3. Sırada gelmektedir. Nizip yağlık zeytinin yağ oranı %27,36'dır (Efe, Soykan, Cüberal, & Sönmez, 2009). Araştırma sahasında zeytin yetiştiriciliği Antepfıstığı yetiştiriciliğinden sonra en çok üretilen yapılan 2. Tarım ürünüdür. Ancak zeytin yetiştiriciliğine yeterli kadar destek verilmemesi, tarım ürünlerindeki ortalama fiyat artışları kadar zeytinin fiyatının artmaması yöre halkının zeytin tarımına olan rağbetini azaltmış ve bunun sonucunda üretilen zeytin miktarında azalmıştır.

Bu çalışmada Nizip'teki zeytin bahçelerinin yaşamış olduğu gelişim ve dönüşüm uydu görüntülerinden elde edilen veriler ve TÜİK verileri kullanılarak incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmada Nizip'teki zeytin bahçelerinin mekânsal gelişimi ve bu gelişimin zeytin üretim miktarı üzerine etkileri incelenmektedir. Bu araştırma için Nizip ilçesinin geçmişten günümüze mekânsal verileri, arazi kullanımı durumu ve tarımsal üretim verileri incelenmiştir.

Bu çalışma kapsamında CORINE 1990, 2000, 2006, 2012, 2018 yıllarına ait arazi örtüsü/kullanımı verileri kullanılmıştır. Bunun için CORINE verileri indirilmiş ARCGIS 10.8 programında çalışma alanımıza ait veriler ayrıştırılmış ve belirtilen yıllara göre sınıflandırılmıştır (Copernicus, 2022). CORINE (Coordination of Information on the Environment - Çevresel Bilginin Koordinasyonu), Uydu görüntüleri üzerinden bilgisayar destekli görsel yorumlama metodu ile belirlenen ve Avrupa Çevre Ajansı tarafından üretilen arazi örtüsü/kullanımı verileridir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022).

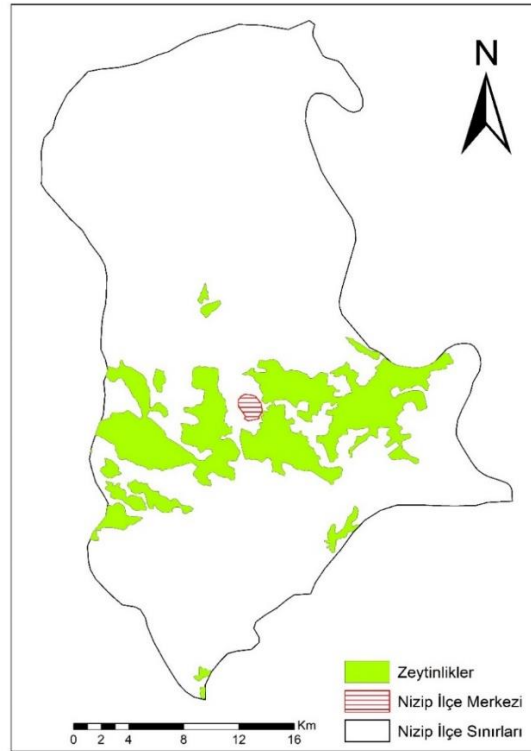
Arazi örtüsü sınıflarının yıllara (1990, 2000, 2006, 2012, 2018) göre alanları hektar cinsinden hesaplanmıştır. Belirtilen yıllar bazında zeytinlik arazideki değişim harita ve tablolar ile ortaya konmuştur.

Son olarak TÜİK sitesinden alınan tarımsal üretim verilerinde zeytin üretim miktarları alınarak değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak zeytin üretim verileri belirtilen yıllar ve bir yıl öncesinin veriler toplanıp ikiye bölünerek verilere periyodisitenin etkisinin verilere daha az yansımaları amaçlanmıştır.

BULGULAR

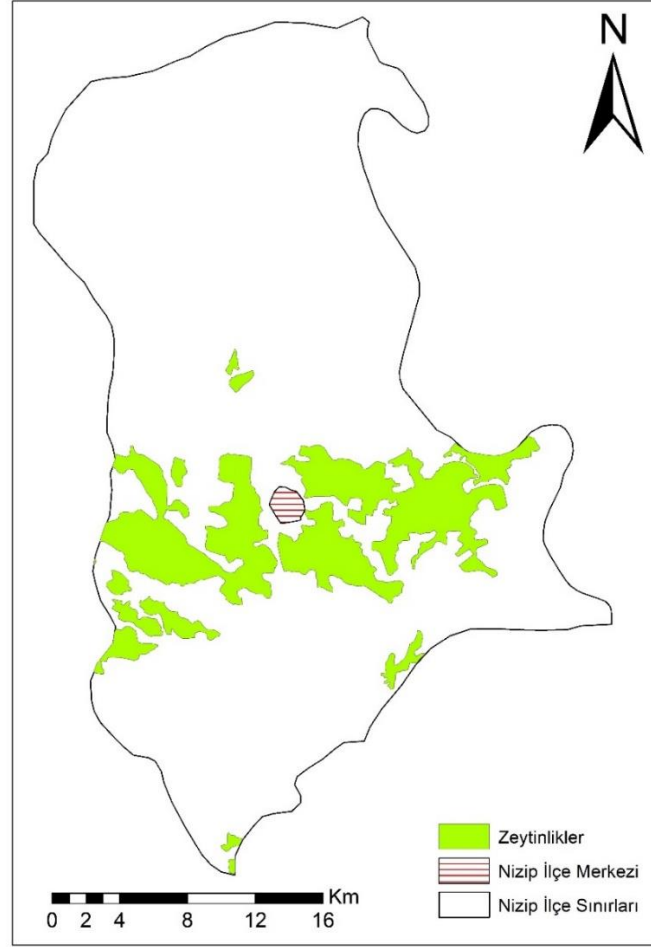
Gaziantep'in Şahinbey ve Şehitkamil merkez ilçelerinden sonra en fazla nüfusa sahip Nizip İlçesi aynı zamanda en geniş tarım alanlarına sahip ilçesidir. Bu sebeple ilçede insanlar yaşamlarını büyük ölçüde tarımdan elde ettikleri gelirle sürdürmektedirler. İlçede Antepfıstığından sonra en geniş alanda tarımı yapılan ürün olan zeytinin toplam tarım alanındaki payı gün geçtikçe azalmaktadır. İlçede genel anlamda tarım alanlarında belirgin bir daralma görülmesede zeytin bahçelerinde beklenen artış yaşanmamaktadır. Bu çalışmada Nizip ilçesindeki arazi örtüsü/kullanımındaki değişim zeytin bahçeleri özelinde belirli yıllar (1990, 2000, 2006, 2012, 2018) bazında değerlendirilmektedir. Ayrıca zeytin bahçelerinin alansal değişimi ile TÜİK'ten alınan toplam zeytin üretimi verileri karşılaştırılarak üretim dengesi incelenmektedir.

1990 yılında 91.690 hektar alan kaplayan ilçe yüzölçümünün 12.866 hektarını zeytin bahçeleri oluşturmakta ve ilçenin toplama alanının % 14,03 üne karşılık gelmektedir. 1990 yılında zeytin bahçelerinin neredeyse tamamının şehir merkezinin çevresinde yoğunlaştığı görülmektedir. Hatta doğu-batı doğrultusunda yayılış gösterdiği söylenebilir. Bu tarihe ait TÜİK verileri bulunmamaktadır.

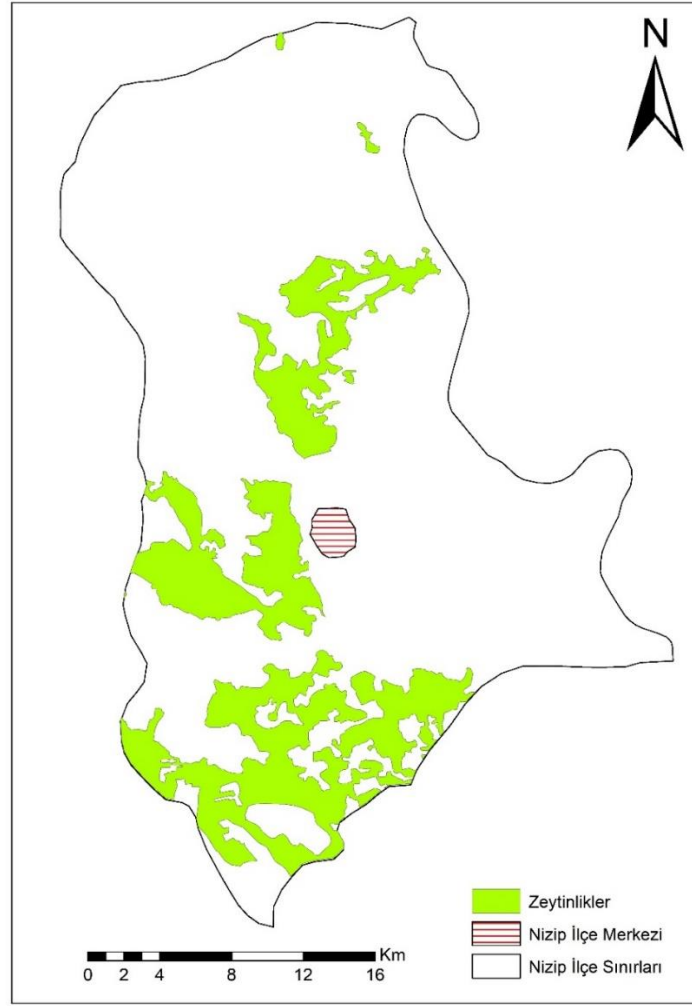
Şekil 3. Zeytin Bahçeleri (1990)

2000 yılına gelindiğinde zeytin bahçelerinin yüzölçümü 12. 610 hektarlık alanı kaplamaktadır.1990 yılı verileri ile karşılaştırıldığında belirgin bir düşüş ve yükselişten pek söz edilemez.Ancak 256 hektarlık bir daralma söz konusudur.Bu tarihte zeytin bahçelerinin toplam yüzölçüme oranı ise % 13,75'e düşmüştür.Bu tarihte TÜİK verisi bulunmamaktadır.Bu sebeple üretim ile ilgili değerlendirmeler daha sağlıklı verilerin olduğu 2006 yılından itibaren yapılacaktır.

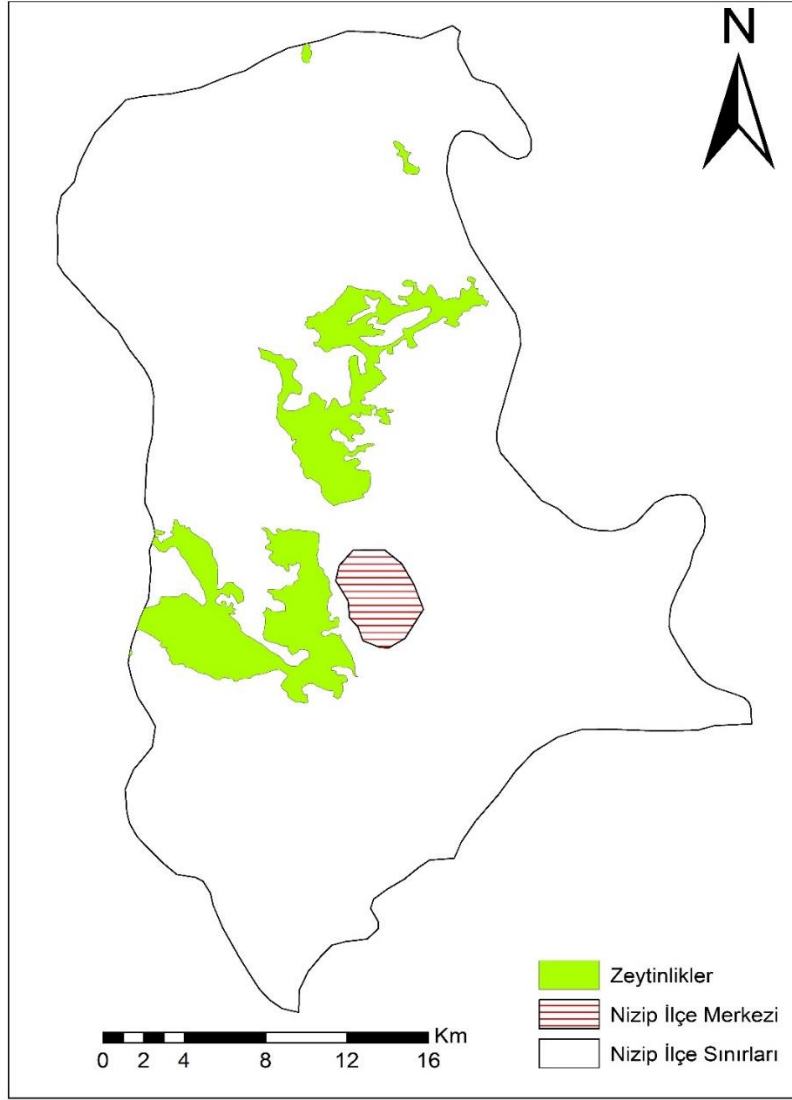
Şekil 4. Zeytin Bahçeleri (2000)

2006 yılına geldiğinde ilçedeki zeytin bahçelerinde belirgin bir artış görülmektedir.Bu yıla kadar zeytin bahçeleri ilçe merkezinin doğusunda ve batısında yoğunlaşmışken 2006 yılında ilçenin güneyinde ve kuzeyinde yeni zeytin bahçeleri oluştuğu görülmektedir.İnceleme yapılan belirli yıllar içerisinde zeytin bahçelerindeki en büyük artış 2006 yılında görülmektedir.Bu dönemde zeytin bahçelerinin toplam alanı 16.990 hektara ulaşmıştır ve ilçe yüzölçümünün % 18,53'ünü oluşturmuştur.Bu dönemde ilçede sofralık zeytin üretimi 4560 ton yağlık zeytin üretimi ise 32.476 ton olarak gerçekleşmiş ve toplam üretim 37.036 ton olmuştur(Tablo 1).İncelenen yıllar içerisinde en geniş zeytin bahçeleri ve en yüksek zeytin üretimi 2006 yılında gerçekleşmiştir.Bunun temel sebepleri Türkiye'de 2004 yılından itibaren zeytin üreticisine mazot,gübre ve iyi tarım uygulamaları desteği verilmesidir.

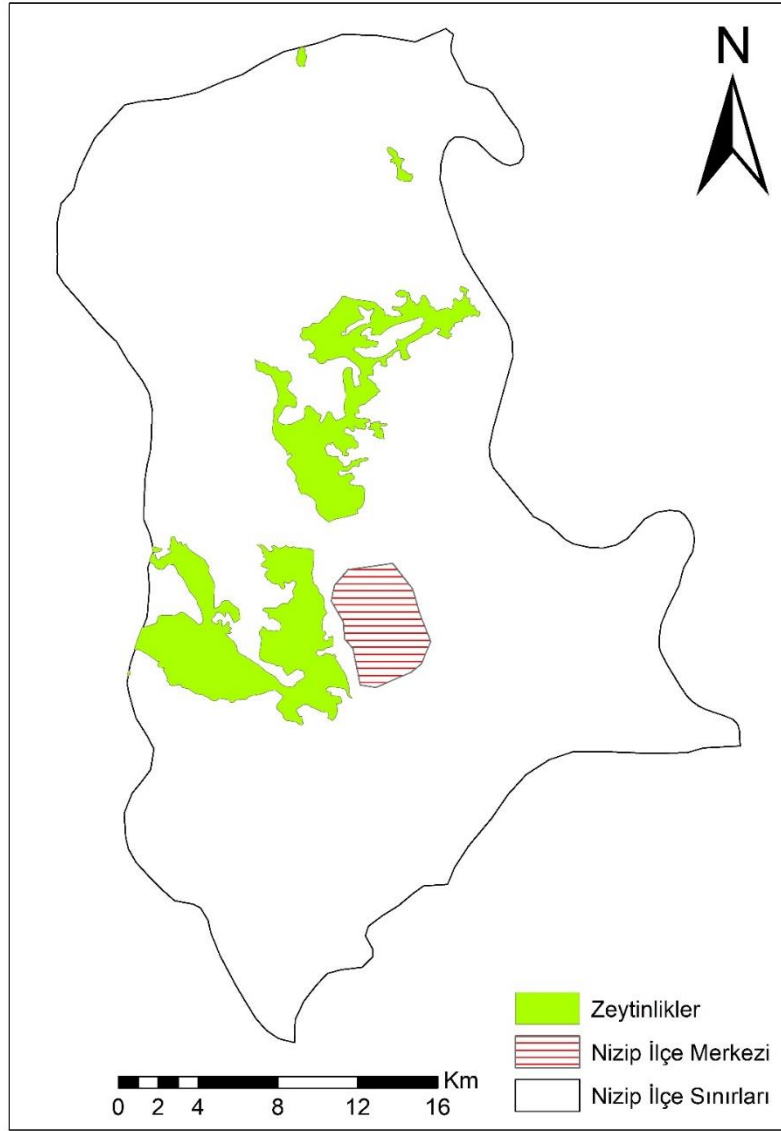
Şekil 5. Zeytin Bahçeleri (2006)

2012 yılına gelindiğinde belirgin bir düşüş görülmektedir. Bir önceki periyotta yaklaşık 17 bin hektar olan zeytin bahçelerinin kapladığı alan 2012 yılına gelindiğinde 8272 hektara düşmüş ve toplam yüzölçümü içerisinde % 9,02 lik bir orana sahip olmuştur. Bu dönemde sofralık zeytin üretimi 1260 ton yağlık zeytin üretimi ise 26.743 ton olarak gerçekleşmiş ve toplam üretim 28.003 ton olarak gerçekleşmiştir (<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/>, 2023). Bu düşüş tamamıyla zeytin alanlarının ortadan kalktığını düşündürmemelidir. Çünkü zeytin bahçesi olarak görünen araziler karışık tarım alanlarına dönüşmüştür. Yani Zeytin, Antepfıstığı, Üzüm bağları vb. tarım ürünlerinin birlikte yetiştirildiği alanlara dönüşmüştür. Bunun temel sebepleri destek ödemelerindeki artışın maliyet artışının altında kalması ve zeytin ve zeytin yağı fiyatlarındaki artışın istenilen düzeyde olmamasıdır. Fiyat artışının istenilen düzeyde olmaması Türkiye genelinde zeytin üretiminin çok yüksek artışlar göstermesi olarak açıklanabilir.

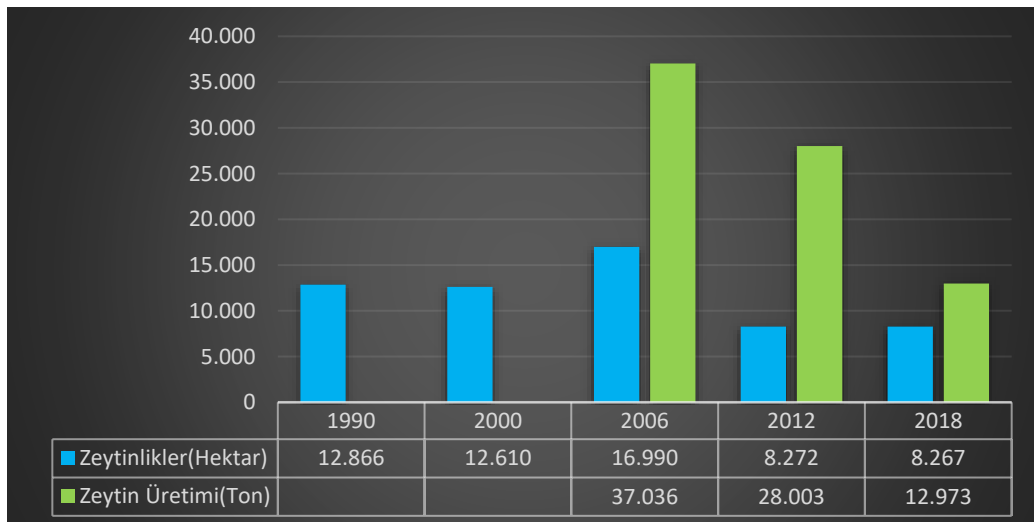
Şekil 6. Zeytin Bahçeleri(2012)

2018 yılına gelindiğinde zeytin bahçelerinin kapladığı alanda bir önceki döneme göre belirgin bir değişim gözlenmemiştir. Bu dönemde toplam zeytin bahçeleri 8.267 hektar alana düşmüştür. Bu alan toplam yüzölçümün % 9,01'lik bölümünü teşkil etmektedir. Bu dönemde elde edilen TÜİK verilerine baktığımızda safralık zeytin üretimi 1146 ton yağlık zeytin üretimi ise 11.287 ton olarak gerçekleşmiş toplam zeytin üretimi ise 12.973 ton olmuştur (Tablo 1).

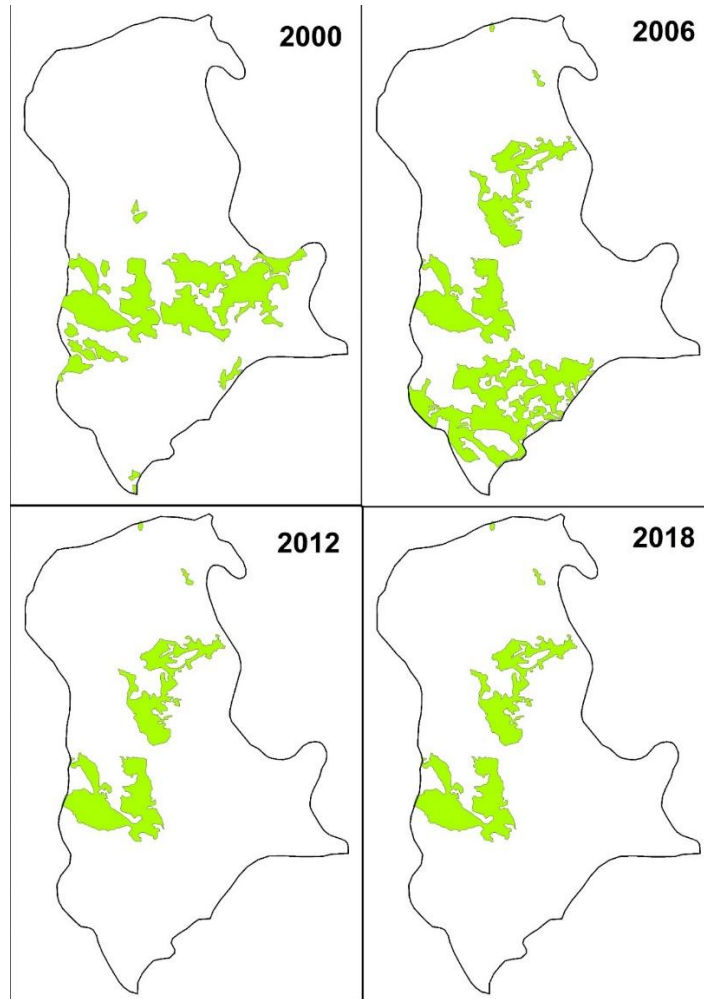
Şekil 7. Zeytin Bahçeleri (2018)

Tablo 1. Zeytin Bahçeleri Yüzölçümü ve Toplam Zeytin Üretimi (1990-2018)

Tablo 1' e baktığımızda Zeytin bahçelerinin en büyük alana sahip olduğu 2006 yılında üretiminde en fazla olduğu görülmektedir. Ancak 2012 ve 2018 yılları arasında tarımsal alan büyüklüğünde belirgin bir düşüş olmamasına rağmen toplam üretimde belirgin bir düşüş gözlemlenmiştir. 2017 yılı sonlarında bölgedeki ağaçlarda hastalıklar görülmesi üretimi düşürmüştür.

CORINE sınıflandırma sistemine göre elde ettiğimiz verileri belirli periyotlara göre incelemekteyiz. 2000 yılında zeytin bahçelerinin yüzölçümü 12.610 hektarlık alanı kaplamaktadır. Bu alanın dağılışına baktığımızda şehir merkezinin çevresinde doğu-batı doğrultusunda yayıldığını görmekteyiz. Bu yıla kadar zeytin ağaçlarının dağılışı pek değişmemiştir. Buna sebep olarak zeytin işleme tesislerinin şehir merkezinin çevresinde kurulması ve taşıma maliyetlerinin bu çevrede minimumda olması gösterilebilir. Aynı zamanda ilçenin kuzeyinin yükseltisinin fazla olması zeytin tarımının yapılmasını engellemeside sebepler arasındadır. 2006 yılına gelindiğinde zeytin bahçelerinin ilçenin kuzeyinde ve güneyinde dağılışı göstermeye başladığı görülmektedir (Şekil 7). 2004 yılına gelindiğinde zeytin üreticisine mazot, gübre ve iyi tarım uygulamaları desteğinin verilmesi zeytin bahçelerinde yüksek bir artış gözlemlenmesine sebep olmuştur. Ancak sonraki yıllarda verilen destekler yetersiz kalmış Türkiye ve Dünya'da zeytin üretimi artarken yörede düşüş göstermiştir.

Şekil 8. 2000-2018 Yılları Arasında Zeytin Bahçelerinin Değişimi

SONUÇ ve ÖNERİLER

Her canlı gibi insanoğlunun da hayatını devam ettirebilmesi için gıdaya ihtiyacı vardır. Geçmişten günümüze insanın gıda ile ilgili gereksinimleri gerek yöntem ve gerekse içerik bakımından sürekli bir gelişim ve değişime uğramıştır. İnsanların temel gıda ihtiyaçlarının büyük bir bölümü tarım alanlarından karşılanmaktadır. Dünyada bir yandan orman ve mera alanlarının aleyhine yeni tarım alanları oluşturulurken diğer yandan var olan tarım alanları amaç dışı kullanılabilir. Araştırma konumuz olan zeytinin kıymeti geçtikçe daha çok anlaşılmaktadır. Bunun en önemli göstergesi Dünya’da ve Türkiye’de zeytin ve zeytin yağına olan talebin ve zeytin üretiminin giderek artmasıdır.

Zeytinin ana vatanı olarak gösterilen çalışma alanımızda ilk çağlardan beri zeytin üretimi yapılmaktadır. Ancak dönem dönem zeytin üretimi ve zeytin ağaçlarının dağılışında değişimler meydana gelmiştir. 1990 yılında 12.610 hektar olan zeytin bahçelerinin yüzölçümü 2006 yılına gelindiğinde 16.990 hektara ulaşmıştır. Bu dönemde zeytin bahçeleri genişlemiş ve teşviklerle birlikte üretimde artışlar görülmüştür. 2006 yılı toplam zeytin üretimi ise 37.036 ton olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılına gelindiğinde zeytin bahçelerinde daralmalar meydana gelmiştir. Mevcut zeytin bahçeleri çoğunlukla karışık tarıma alanlarına dönüşüp Antepfıstığı ve üzüm bağlarıyla birlikte yapılmaya başlanmıştır.

Nizip ilçesinde meydana gelen zeytin bahçelerinde ve zeytin üretiminde belirgin düşüslere sebep olarak zeytin üreticisine verilen teşvik desteklerin yetersiz kalması, bölgede periyodisitenin önlenmesi için yeterli çalışma yapılmaması, zeytin bahçelerinin çoğunun yetersiz sulanması, ve bitki yetiştirme döneminde ilaçlama ve gübreleme faaliyetlerinin yetersiz kalması gösterilebilir. Belirtilen sorunların giderilmesi yörede zeytin tarımı için temel gereklilikler arasındadır. Dünya’da ve Türkiye’de zeytin üretimi artmaktayken yöredeki belirgin düşüslere önlem boyutlarına ulaşmıştır. Gıda krizlerinin tekrar konuşulmaya başlandığı bu dönemde yörede zeytin üretimine yeterli destek ve teşvikler verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Buldan, İ., & Çukur, H. (2003). Edremit Körfezinde Zeytincilik Doğal Ortam-İnsan. İzmir: Dokuz Eylül Yayıncılık.
- Efe, R., Soykan, A., Cüberal, İ., & Sönmez, S. (2009, Nisan 18). Sıcaklık Şartlarının Türkiye’de Zeytinin (*Olea europaea* subsp. *europaea*) Yetiştirilmesine, Fenolojik ve Pomolojik Özelliklerine Etkisi. *Ekoloji*, s. 17-26.
- Efe, R., Soykan, A., Cüberal, İ., & Sönmez, S. (2013). DÜNYADA, TÜRKİYE’DE EDREMIT KÖRFEZİ ÇEVRESİNDE ZEYTİN VE ZEYTİN YAĞI. Edremit Belediyesi.
- <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/>. (2023, 1 21). TÜİK: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/> adresinden alındı
- Copernicus. (2022, 1 20). Copernicus: <https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover> adresinden alındı
- Tarım ve Orman Bakanlığı. (2022, Ocak 7). Corine Projesi: <https://corine.tarimorman.gov.tr/corineportal/nedir.html> adresinden alındı
- (2022, 10 20). <http://www.nizip.gov.tr/mahallelerimiz> adresinden alındı
- (2022, 10 20). Nizip Kaymakamlığı: <http://www.nizip.gov.tr/mahallelerimiz> adresinden alındı.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARINDA GÖREV YAPAN EĞİTİM LİDERLERİNİN MİZAH KULLANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ VE MİZAH TARZLARI

Emine BOZÖYÜK AKSU

Öğretmen, Mardin Artuklu Üniversitesi/MEB, Mardin, Türkiye, emine.bzyk@gmail.com

Bahar MERCAN

Öğretmen, Mardin Artuklu Üniversitesi/MEB, Mardin, Türkiye, emine.bzyk@gmail.com

ÖZET

Günümüz çağdaş eğitim dünyasında liderlik kavramı beraberinde liderlik stillerini ve bunlar üzerinde büyük etkisi olduğu düşünülen beceriler ile birlikte mizah kavramını da getirmektedir. Eğitim liderlerinin gerekli olan bilgi, beceri ve donanıma sahip olmaları için yardımcı olan mizah kavramını nasıl ve ne düzeyde kullandıklarının bilinmesi eğitim liderinin amaçlarına ulaşması için büyük önem arz etmektedir. Bir eğitim örgütünün içinde bulunduğu ortamı, bu ortamda çalışan bireyleri, bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerini, iletişimlerini ve performanslarını etkileyen önemli unsurlardan birisi olarak görülen mizah kavramının eğitim liderleri tarafından okullarda nasıl kullanıldığını öğrenmek oldukça önemli görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada eğitim liderlerinin olumlu-olumsuz mizah stillerinden hangilerine sahip oldukları ve bu stilleri okul örgütlerinde nasıl kullandıkları araştırılmıştır ve bu araştırmanın amacı resmi okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan eğitim liderlerinin mizah kullanımına ilişkin görüşleri ve mizah tarzlarını analiz etmektir. Araştırma nitel yöntem ile yapılmış olup betimsel olarak ele alınan, maksimum çeşitlilik yöntemi ile seçilen ve çalışma grubunu oluşturan Diyarbakır ili resmi okul öncesi eğitim kurumlarında (anasınıfı ve anaokulu) görevli toplam 10 eğitim lideri ile yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığı ile görüşmeler yapılmış ve veriler toplanmıştır. Araştırmada verilerin analizi için nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda çalışmaya katılım gösteren eğitim liderlerinin katılımcı ve kendini geliştirici mizah tarzını benimsedikleri ve yalnız iki eğitim liderinin bunların yanında kendini yıkıcı mizah tarzına eğilimli olmak ile beraber sadece bir okul müdürünün saldırgan mizah tarzına sahip olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi, lider, mizah, mizah tarzları, nitel yöntem

OPINIONS AND HUMOR STYLES OF EDUCATION LEADERS WORKING IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION INSTITUTIONS ON THE USE OF HUMOR

ABSTRACT

In today's contemporary education world, the concept of leadership brings with it leadership styles and the skills that are thought to have a great impact on them, as well as the concept of humor. Knowing how and to what extent the educational leaders use the concept of humor, which helps them to have the necessary knowledge, skills and equipment, is of great importance for the educational leader to reach his goals. It is very important to learn how the concept of humor, which is seen as one of the important factors affecting the environment of an educational organization, the individuals working in this environment, the relations of individuals with each other, their communication and performance, is used by educational leaders in schools. For this reason, in this study, it was investigated which of the positive-negative humor styles of educational leaders and how they used these styles in school organizations and the aim of this research is to analyze the opinions and humor styles of education leaders working in official early childhood education institutions on the use of humor. The research was carried out with the qualitative method and interviews were conducted with a total of 10 education leaders working in official early childhood education institutions (kindergarten and pre-school) in Diyarbakır province, which was considered descriptively, selected with the maximum diversity method, and formed the study group, through semi-structured interview forms and data were collected. Content analysis, one of the qualitative research methods, was used to analyze the data in the research. As a result of the research, it was determined that the education leaders participating in the study adopted the participatory and self-enhancing humor style, and only two education leaders were prone to self-destructive humor style, while only one school principal had an aggressive humor style.

Keywords: Early childhood, leader, humor, humor style, qualitative research

GİRİŞ

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de eğitim kavramı bireylerin hayatında önemli bir yer edinmiş ve bu kavram okul gibi resmi kurumlarda belirli bir plan çerçevesinde yürütülmeye devam etmiştir. Bireylerin ve ülkelerin geleceğlerinin şekillendirildiği okul örgütleri belirlenen misyon ve vizyonları yerine getirdiği sürece verimli hale gelmektedir (Döş, 2013). Bu verimliliğin sağlanmasında ise toplumu değişim ve gelişmelere hazırlayan temel yapıtaşlarından biri olan okulların yönetimini üstlenen ve bu görevi etkili bir şekilde yapmak için gerekli bilgi, becerilere sahip olması gereken eğitim liderlerine büyük rol düşmektedir (Erçetin ve Eriçok, 2016; Şişman, 2011); çünkü her okul türünde temel amaç ve hedeflere ulaşarak başarıyı yakalamada en büyük görev okul müdürüne aittir (Buluç, 2009). Bu nedenle okullarda görev yapan öğretmenler, personeller ve öğrenciler bu örgütün işleyişinden sorumlu okul müdüründen bazı konularda beklenti içinde olabilmektedir (Döş, 2013).

Örgütler bireylerin birbirleri ile ilişkilerinin devam ettirildiği kritik yerlerden birisidir ve okul kurumu da bu örgütlerin başında yer almaktadır. Örgütlerinde mutlu olarak işlerine devam eden bireyler içinde buldukları kurumun hedeflerine ulaşması için de ellerinden gelen çabayı gösterir ve görevlerinde daha başarılı olurlar. (Açıklın, 2011; Demirtaş, 2010; Döş, 2013; Şişman, 2011). Bir eğitim örgütünün başarılı olabilmesi için gerekli görülen uygun müfredat, eğitim planı gibi etmenlerin yanı sıra alanında uzman bir eğitim kadrosuna sahip olmakta büyük önem arz etmektedir. Bu başarının yakalanabilmesi ise birbirleri ile aktif bir şekilde iletişim halinde olan eğitim lideri ve öğretmenler ile mümkün olmaktadır (Gürbüz, Erdem, Yıldırım, 2013); çünkü eğitim kurumlarında ana girdi ve ürün insan olduğu için kişiler arasında da iletişimden kaynaklı problemler ortaya çıkabilmektedir ve bu nedenle iletişim aynı işyeri, eğitim alanı, sosyal ortam gibi alanlarda olduğu gibi sosyal bir sistem olan okul örgütleri için de oldukça kritik bir öneme sahiptir (Ersoy, 2006). Özellikle eğitim kurumlarında işleyiş ve düzen iletişim ile yürütülmekte ve güçlenmektedir (Ayduğ, Himmetoğlu, Bayrak, 2018). Bu süreçte eğitim liderleri ile kurumda çalışan öğretmenler arasındaki iletişim şekli de okul müdürünün başarısı ile kurumun sahip olduğu kültürü büyük oranda etkilemektedir; çünkü iletişim sayesinde bir kurumdaki yönetici ve görevli kişiler arasında işbirliği ve uyumlu ilişkiler kurma gibi davranışlar rahat bir şekilde yürütülebilmektedir (Halis, 2000).

Eğitim lideri bir eğitim örgütünde görevli en kritik pozisyondaki kişidir ve okuldaki zamanının büyük bir kısmını kurumdaki görevli kişileri yönetme, okul ortamını fiziksel anlamda düzenleme, eğitim öğretim işleri ile okuldaki problemleri çözme, okulun çevre ile uyumlu bir şekilde sürekliliğini sağlama için ayırmaktadır (Döş, 2013). Bunlara ek olarak etkin bir eğitim lideri hem bireylerin hem de örgütün mutlu ve başarılı olabilmesi için kurumdaki bireylerin rahatlamasını sağlayacak ve onları mutlu edecek etkinlikler planlayıp, bu ortamı sağlamak için ise mizahi bir araç olarak kullanılmalıdır (Döş, 2013). Mizahi bir okul ortamının oluşması için kişilerin birbirleri ile sohbet havasında iletişim halinde olmaları, işbirliği içinde çalışmalarını yürütmeleri, şakalaşmaları gibi etmenler gerekli görülmektedir. Bu etmenlerden bir diğeri ise eğitim liderinin sahip olduğu mizah anlayışıdır (Recepöğlu, 2008).

Bireylerin birbirleri ile kurdukları iletişim ve bu iletişimin birçok farklı çeşidi vardır. Bu çeşitlerden birisi ise mizah olarak ifade edilmektedir (Ay, Gökler, Koçak, 2013). Bir iletişim şekli olan, insanların kişilikleri ile bağlantılı olan

ve bireylerin hayatında önemli bir yere sahip olan mizah kavramı arapça kökenli bir kelime olmak ile beraber kelime anlamı olarak bakıldığında TDK'ye göre "güldüren, eğlendiren ve aynı zamanda düşündürülen şey, ironi" olarak ifade edilmiştir (Kara, 2014; Türk Dil Kurumu, 2005; Yardımcı, 2010). Bu kavramın İngilizce karşılığı ise "humor (humour)" kelimesi ile eşleşmektedir. Ayrıca arapçadan türeyen bu kelimenin asıl kökeni ise "müzahe" kelimesidir (Avşar, 2008). Geçmiş dönemlerde mizah kavramına gerekli önem verilmemek ile birlikte yaklaşık 1980'lerde bu kavram önem kazanmaya başlamış ve araştırılmaya değer görülmüştür (Aslan, 2006). 19. yüzyılda ise daha bilinen ve önem verilen bir kavram olan mizah 1870'li yıllara gelindiğinde olumlu bir kavram olarak anlaşılmaya başlanmış ve bireylerde olması istenilen özelliklerden biri haline gelmiştir (Martin, 2007).

Mizah bireylerin gülme, uyuma, sohbet etme gibi temel yaşam becerilerinden biri olarak kabul edilmekte ve psikoloji, sosyoloji, teoloji, eğitim, felsefe, edebiyat, yönetim gibi pek çok alan tarafından kendi bakış açılarını temel alarak duygusal, sanatsal ve toplumsal yönlerden araştırılmaktadır. Sosyal bilimlerde ise bu kavramın net bir tanımı bulunmamaktadır. Tanımlar incelendiğinde ise genel olarak mizah kavramı insanların diğer bireylere söyledikleri ya da fiili olarak yaptıkları komik söz, davranış ve mimikler ile güldürme ve güldürürken de eğlendirme olarak ifade edilen duygusal ve zihinsel bir boyut ve sosyal bir beceridir (Güler ve Güler, 2010; Yardımcı, 2010; Yerlikaya, 2009; Yip ve Martin, 2006). Yani bu kavram sadece gülmeyi değil aynı zamanda güldürürken düşündürmeyi de içine alan bir kavramdır (Güler ve Güler, 2010; Sayar, 2012).

Örgütsel mizah kavramını ele aldığımızda ise bu kavram bir kurum içinde meydana gelen olumlu duygu, düşünce ve olayları ortamın sahip olduğu iklimde değişiklik oluşturmak için eğlenceli bir dil kullanarak ifade etme şeklinde tanımlanmaktadır (Liu, Wang, 2016). Çevresine açık bir sistem olan okul örgütlerinin verimli ve aktif bir şekilde işlemlerini sağlayan temel dinamiklerden birisi de örgütsel mizah (Şahin, 2007). Örgütsel mizah ile eğitim liderinin örgüt bireyleri ile arasında işbirliği, aktif iletişim, verimli çalışma ortamı ve yüksek düzeyde yaratıcılık gibi becerilerin ortaya çıkmasına yardımcı olma gibi görevleri de vardır (Romero, Cruthirds, 2006). Cooper'a göre ise örgütsel mizah üç ana özellikten oluşmaktadır. Bunlardan birinci özellik mizahın o kurumda çalışan bireylere ait olması, ikinci özellik mizahın temel amacının diğer bireyleri eğlendirmek olması, üçüncü özellik ise mizahın örgütteki bireyler tarafından paylaşılması olarak ifade edilmektedir (2005). Bu özellikler ele alındığında mizah kavramının kurumların işleyişi üzerinde olumlu ve iyileştirici bir etkisi olduğu belirtilmektedir (Erdoğan, 2022).

Mizah ile ilgili yapılan çalışmalar sonucunda mizahın bireylerin beden ve ruh sağlıklarını artırdığı görülmüştür. Ayrıca mizah yeteneği güçlü kişilerin kendilerine olan güven konusunda artış, diğer bireyler ile sağlıklı ilişkiler kurabilme, problemler karşısında etkili çözümler sunabilme, kendilerini kontrol edebilme, yüksek enerji düzeyine sahip olma gibi bazı becerilere de sahip oldukları ifade edilmektedir (Yerlikaya, 2003; Aydın, 2008). Fakat son zamanlarda yapılan çalışmalar bu kavramın sadece olumlu değil aynı zamanda olumsuz olarak da kullanılabilirliğini bizlere göstermiştir ve mizahın güldürüp eğlendirirken sadece düşündürücü değil aynı zamanda yıkıcı da olabileceğini söylemektedir (Erözkan, 2009).

Mizahın risklerini ele aldığımızda, bir örgütte düşünmeden yapılan ya da olumsuz yönlü bir mizah bireyin sahip olduğu ilke ve kurallar karşısında incitici ve rahatsızlık verici olabilir ve o kişiye karşı yapılmış bir saygısızlık olarak algılanabilir. Bu durum ise sadece o bireyi değil tüm örgütü ve örgüt iklimini olumsuz şekilde etkiler (Hurren,

2008). Ayrıca böyle bir durum kişilerin işlerinden duygusal anlamda soğuma, iş arkadaşlarına güven duygusunda azalma, işi bırakma, örgütte ayrımcılık gibi problemlerin de ortaya çıkmasına yol açabilmektedir (Scheel ve Gockel, 2017).

Buna ek olarak, mizah içinde bulunulan ortamın ve örgütün şart ve koşullarına, örgütteki bireylerin algılarına, zamana göre değişkenlik gösterebilir (Öner, 2012). Bu nedenle, mizah kavramının farklı şekil ve durumlarda kullanımı da farklı birçok mizah türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Martin, Puhlik-Doris, Larsen, Gray ve Weir tarafından 2003 yılında geliştirilen bu türler; katılımcı, kendini geliştirici, saldırgan ve kendini yıkıcı mizah olmak üzere dört çeşittir (Ayduğ, Himmetoğlu, Bayrak, 2018).

Katılımcı (Sosyalleştirici, Girişken) Mizah

Katılımcı mizahta, kişiler diğer bireyler ile olan ilişkilerinde hem kendilerine hem de karşı tarafa zarar vermeyecek şekilde komik, eğlendiren, stres düzeyini azaltan şeyler söyleyerek mizahı kullanırlar. Bu bireyler genellikle sosyal, güler yüzlü, kendine güveni tam olan kişilerdir (Martin vd., 2003). Bu mizah tarzı şakalar, fıkralar ve nükteli sohbetleri kapsamaktadır. Bu stil kişiler arasında düşmanlıktan ziyade işbirliğini artırmaktadır (Vernon vd., 2008).

Kendini Geliştirici Mizah

Kendini geliştirici mizahta, kişiler kendi gelişimlerine katkıda bulunmak için diğer bireyler ile olan ilişkilerinde onlara zarar vermeyecek biçimde mizahı kullanırlar. Bu bireylerin endişe düzeyleri genellikle düşük olmak ile beraber stresle kolay başa çıkabilir ve her durumda pozitif bir bakış açısına sahip olabilirler. Tüm bunları yaparken olayların gerçekliğinden ise uzaklaşmazlar (Martin vd., 2003). Bireyler genellikle hayat ile olan mücadelelerinde sorunlarla başa çıkma amacı ile bu stili kullanırlar. Bu mizah tarzının katılımcı mizahtan ayrılan yönü ise bu stilde kişiler katılımcı mizahtaki gibi diğerleri ile olan ilişkilerine değil de kendi iç dünyalarına odaklanmaktadır (Vernon vd., 2008).

Kendini Yıkıcı (Kendini Aşağılayıcı) Mizah

Kendini yıkıcı mizahta, kişiler diğer bireyler ile olan ilişkilerini güçlendirmek, onların sevgisini kazanmak ve onları güldürmek için kendi kişiliklerine küçümseyici ve alaycı bir dille zarar vermeyi tercih ederler ve bu durum karşısında kendileri de memnuniyetlerini gülerek ifade ederler. Bu kişilerin kendilerine saygıları düşük düzeydedir ve kendi benlikleri ile barışık değildirler. Bu şekilde mizahı kullanan kişilerin amacı ise belirli bir statüye gelmekten ziyade diğer bireyler tarafından kabul görmektir (Martin vd., 2003; Yerlikaya, 2009). Ayrıca bu bireyler problemlerin temel sebeplerini ortaya çıkarmak yerine mizah anlayışı ile kapatmaya çalışırlar. Bunun yanında depresif davranışlar ve kaygı bozukluğu gibi problemler bu kişilerde yaygındır (Kazarian ve Martin, 2004).

Saldırgan Mizah

Saldırgan mizahta, kişiler diğer bireyler ile olan ilişkilerinde sadece kendi çıkarlarını düşünüp diğerlerine zarar vererek onlara karşı aşağılayıcı, alaycı ve iğneli bir dille kendilerini ön planda tutmayı hedeflerler. Bu tarzı benimseyen bireylerin amacı kendini geliştirmek olmasına rağmen, tam tersi bu şekilde saldırgan bir üslup

kullanmış olup diğer bireyleri alay ederek, olumsuz yönde ağır bir şekilde eleştirerek ve toplum içinde küçük düşürerek kendilerinden uzaklaştırırlar. Bu bakımdan bu stil en olumsuz mizah çeşidi olarak kabul edilmektedir (Yerlikaya, 2009).

Tüm bunlar mizah kavramının hem olumlu hem de olumsuz şekilde kullanılabilirdiğini bizlere göstermekle birlikte mizahın olumlu biçimde kullanımına sadece kişisel ve toplumsal alanda değil aynı zamanda yönetim alanı ile ilgili çalışmalarda da yer verilmiştir. Son zamanlarda mizah ile ilgili özellikle stres düzeyini azaltma, bireydeki yaratıcılık düzeyi ve kendine olan saygıyı geliştirme gibi birçok şekilde sağladığı faydalar değerlendirildiğinde kurumlarda mizah ile ilgili çalışmalar artış göstermeye başlamıştır (Ayduğ, Himmetoğlu, Bayrak, 2018). Ayrıca şimdiye kadar yapılmış olan birçok araştırma da bizlere mizahın kişilerin sağlığı, birbirleri ile olan ilişkileri, yaşamdan doyum elde etmeleri, iyi olma hali ve birbirleri ile iletişim şekilleri açısından olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Clouse, Spurgeon, 1995). Bunun yanı sıra eğitim liderleri de görev yaptıkları kurumlarda mizahı diğer örgüt bireylerini teşvik etme, problemlerini çözme, memnuniyet sağlama amacı ile kullanarak daha etkili bir liderlik becerisine sahip olmayı amaçlamaktadır (Romero, Pescosolido, 2008); çünkü bu tür ortamlarda stres ve gerginlik seviyesinin yükselmesi ancak mizah tarzında bir iletişim yolu ile giderilebilir. Bu bakımdan mizah eğitim liderleri için oldukça önemli bir etmen olarak görülmektedir (Özdemir, 2002).

Bir eğitim örgütü olan okulları ele aldığımızda ise bu kurum ve kurumdaki kişiler üzerinde mizahın rahatlatıcı ve esnetici ruh hali, açık fikirlilik, aktif iletişim, güven ortamı gibi birçok fayda sağlayarak örgüt ve bireyleri olumlu şekilde etkilediğini söyleyen araştırmalar olduğu gibi (Altinkurt ve Yılmaz, 2011; Çelikten ve Çelikten, 2018; Gürbüz, Erdem ve Yıldırım, 2013; İlhan, 2005; Sepetçi, 2010; Şenol, 2013; Tümkaya, 2006) olumsuz biçimde etkilediğini söyleyen çalışmalar da mevcuttur (Erözkan, 2009; Hurren, 2008). Yani mizahtan fayda sağlamak liderlerin kullandıkları mizah tarzına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (Ayduğ, Himmetoğlu ve Bayrak, 2018). Katılımcı ve kendini geliştirici mizah stili eğitim örgütlerinde olumlu mizah olarak görülürken, saldırgan mizah ise tam tersi olumsuz mizah stili olarak algılanmaktadır (Romero, Curthirids, 2006). Okulların yönetiminden sorumlu görülen eğitim liderleri ise kurumdaki öğretmenlerin kendilerini rahat hissettikleri, açık bir şekilde düşüncelerini söyleyebildikleri, esnek bir okul atmosferi oluşturmada sorumlu olarak görülmektedir ve bu durumu sağlamanın yollarından biri de okul müdürlerinin mizahı belirli sınırlar çerçevesinde etkili ve verimli kullanabilmeleridir (Recepoğlu, 2008).

Eğitim liderleri ile ilgili yapılan bir çok çalışmada görevinde başarıyı yakalayan okul müdürlerinin benimsedikleri özellikler ele alınmıştır ve bu özellikler arasında etkili lider olma, yönetim alanında yeterli ve gerekli bilgi düzeyine erişmiş olma, bireyler arasındaki problemleri çözme ve işlerinden doyum elde etmelerini sağlama, kişiler ile uyumlu bir şekilde çalışabilme, iletişime açık olma, ortama uygun ve değişen şart ve koşullara göre güncellenmiş disiplin modeli benimseme ve buna göre hareket etme, öğretmenlerin mesleki anlamda ilerlemelerine yardımcı olma, uygun fiziksel okul ortamının oluşumunu sağlama, okul ortamında mizahi bir dil kullanma gibi özellikler sıralanmıştır

Yapılan literatür incelemelerinde genelde eğitim liderlerinin yetki, sorumluluk ve okul örgütündeki görevleri, görevinde başarılı olanların benimsedikleri etkili lider olma, yönetim alanında gerekli ve yeterli bilgi düzeyine

erişmiş olma, bireyler arasındaki problemleri çözme ve işlerinden doyum elde etmelerini sağlama, kişiler ile uyumlu bir şekilde çalışabilme, iletişime açık olma, ortama uygun ve değişen şart ve koşullara göre güncellenmiş disiplin modeli benimseme ve buna göre hareket etme, öğretmenlerin mesleki anlamda ilerlemelerine yardımcı olma, uygun fiziksel okul ortamının oluşumunu sağlama, okul ortamında mizahi bir dil kullanma gibi özellikler üzerinde durulurken (Cemaloğlu, 2002; Çelikten, 2004; Gümüseli, 2001; Gürbüz, Erdem ve Yıldırım, 2013; Receptoğlu, 2008; Yılmaz, 2011) bireysel özellikleri ile ilgili yapılan araştırma sayısı oldukça azdır. Bu çalışmalar incelendiğinde okul örgütleri ve birer eğitim lideri olan okul müdürleri ele alındığında okul müdürlerinin mizah stillerini belirleyen ve kendi mizah stilleri ile ilgili değerlendirmelerin yapıldığı çok az sayıda araştırmaya rastlanmıştır (Aslan, 2006; Büyükyılmaz, 2018; Çelik, 2014; Çelikten ve Çelikten, 2018; Çetin, Akbaba Altun, 2018; Fidanoğlu, 2006; İlhan, 2005; Otrar ve Fındıklı, 2014; Receptoğlu, 2008; Receptoğlu ve Özdemir, 2012; Sepetci, 2010; Şenol, 2013; Yılmaz, 2011). Bu sınırlı sayıda araşırma sonuçlarına göre eğitim liderinin sahip olduğu mizah anlayışının ve bunu diğer kişiler ile iletişim sürecinde kullanmasının kurumdaki öğretmenlerin örgüte ait olma duygusunu geliştirdiği ve bu durumun da öğretmenlerin başarısı ve dolayısı ile okulun başarı ve veriminin artırılması üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca bu durum eğitim liderinin daha esnek, rahat bir şekilde diğer bireyler ile iletişime geçebilen kişiler olmalarını da destekleyici rol oynamalarında önemli görülmektedir (Receptoğlu, 2008; Yılmaz, 2011).

Günümüz çağdaş eğitim dünyasında yöneticilik yerine önem kazanan liderlik kavramı beraberinde liderlik stillerini ve bunlar üzerinde büyük etkisi olduğu düşünülen beceriler ve yetenekler ile birlikte mizah kavramını da getirmektedir (Beycioğlu ve Aslan, 2007; Ünal, 2014). Bu bakımdan ele alındığında eğitim liderlerinin etkili liderlik stillerini benimseyip bu stilleri uygulamak için gerekli olan bilgi, beceri ve donanıma sahip olmaları için yardımcı olan mizah kavramını nasıl ve ne düzeyde kullandıklarının bilinmesi eğitimin, eğitim liderinin ve öğretmenin amaçlarına ulaşması için büyük önem arz etmektedir. Ayrıca bu araştırmanın eğitim lideri ve öğretmenlerin yanı sıra eğitim-öğretim süreci ve eğitim yönetimi alanına da çeşitli katkılar sunacağı çalışma sonucunda elde edilecek beklentiler arasında yer almaktadır. Yapılacak olan bu araştırma ile eğitim liderlerinin sahip olduklarını düşündükleri mizah tarzlarının ve bunları kullanma düzeylerinin ortaya çıkarılması sonucunda eğitim alanına, daha sonra yapılması planlanan çalışmalara ve alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, ülkemizde mizah ile ilgili yapılan çalışmalarda genellikle eğitim liderlerinin kullandıkları mizah stilleri incelenirken nicel çalışmalar kullanılmıştır; fakat mizahın olumlu ve olumsuz yönlerinin okul örgütlerinin günlük devam eden rutinlerinde nasıl olduğu ile ilgili pek fazla nitel araştırmaya rastlanmamıştır. Bu bakımdan da araştırmanın alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bir eğitim örgütünün içinde bulunduğu ortamı, bu ortamda çalışan bireyleri, bu bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerini, iletişimlerini ve performanslarını etkileyen önemli unsurlardan birisi olarak görülen mizah kavramının eğitim liderleri tarafından okullarda nasıl kullanıldığını öğrenmek oldukça önemli görülmektedir. Bu nedenlerden ötürü bu çalışmada eğitim liderlerinin olumlu ve olumsuz mizah stillerinden hangilerine sahip oldukları ve bu stilleri okul örgütlerinde nasıl kullandıkları araştırılacaktır. Bu nedenle yapılan bu çalışmanın amacı birer eğitim örgütü olan okullarda mizahın pozitif ve negatif şekilde nasıl kullanıldığına yönelik okul yöneticilerinin kendi mizah tarzları ile ilgili görüşlerini belirlemektir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan eğitim liderlerinin mizah kullanımına ilişkin görüşleri ve mizah tarzlarının incelendiği bu çalışmada nitel yöntem kullanılmıştır. Bu şekilde araştırma boyunca okul müdürlerinin kendileri ile ilgili yaptıkları gözlem ve değerlendirmeler incelenmiş olmak ile beraber nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması yöntemine yer verilmiştir. Bu nedenle de yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanarak veriler toplanmıştır.

Nitel çalışmada veriler gözlem, mülakat, görüşme gibi biçimlerde verilerin bireylerin normal buldukları ortamlarda elde edilerek ortaya konulduğu bir araştırma yöntemidir (Akbaşlı ve Diş, 2019). Bu çalışmada eğitim liderlerinden elde edilen bilgi ve görüşlerin derinlemesine ve objektif bir şekilde incelenmesi için bu method tercih edilmiştir.

Araştırmanın Evren ve Örnelemi

Araştırma boyunca nitel verilerin toplanması amacı ile maksimum çeşitlilik yöntemi kullanılmış olup bu şekilde çalışma grubu oluşturulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak iki ayrı ölçme aracı kullanılmış olup bunlardan birincisi eğitim liderleri ile ilgili cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, mesleki kıdem gibi bilgilerin yer aldığı genel bilgi formudur. Bu form gerekli literatür taraması yapıldıktan sonra sorulmak için belirlenmiş sorulardan oluşmaktadır. İkinci veri toplama aracı ise araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan mizah tarzları ile ilişkili olarak hazırlanmış 11 soru içeren yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Hazırlanmış olan bu görüşme formu eğitim liderleri ile görüşmeler yapılmadan önce çalışmanın amacına uygun olup olmadığının belirlenmesi için eğitim bilimleri uzmanı tarafından kontrol edilmiştir. Yapılan değerlendirmelerin ardından veri toplama aracı hazırlanarak iki eğitim liderine gönderilmiş ve pilot bir çalışma uygulanmıştır. Bu uygulamanın sonucu olarak eksik görülen bölümler yeniden düzenlenmiş, soru sayısı 9'a düşürülmüş ve yeni bir literatür taraması yapılarak soruların son hali oluşturulmuştur.

Araştırmanın uygulama süreci öncesinde ise eğitim liderleri ile yüz yüze görüşmeler yapılarak sorular hakkında bilgi verilmiştir. Fakat araştırma süresi boyunca yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile ilgili katılımcı eğitim liderlerinin istekleri üzerine onlar ile birlikte daha önceden kesinleştirilmiş olan tarih ve saatlerde telefon ile iletişime geçilmiş ve bu süreç boyunca araştırma soruları ile ilgili detaylı açıklamalar buradan yapılmıştır. Yapılan bu telefon görüşmeleri ortalama 30-60 dakika arası sürmüş olup görüşme boyunca katılımcıların cevap ve görüşleri araştırmacı kişi tarafından not alınmıştır. Veriler 2023/2024 eğitim öğretim yılında çalışmaya gönüllü olarak katılan 10 eğitim liderine yarı yapılandırılmış görüşme sorularının uygulanması ile elde edilmiştir.

Bu sorular aşağıda yer almaktadır:

Mizah denince aklınıza neler gelmektedir?

Çalıştığınız kurumdaki öğretmenlere şaka yapar mısınız? Öğretmenler size şaka yaptıklarında onlara karşı tutumunuz nasıl olmaktadır?

Çalıştığınız kurumdaki öğretmenler ile aranızda pozitif bir iletişim ortamı oluşması için mizahı nasıl kullanırsınız? Görev yaptığınız kurumda öğretmenler ile aranızda olumsuz bir durum yaşandığında tavrınız ne olur? Böyle bir durum karşısında mizahı kullanmayı tercih eder misiniz? Neden?

Bir arada çalıştığınız öğretmenlerden birisi yanlış bir davranış sergilediğinde veya hata yaptığında onu eleştirmek, aşağılamak ve küçük düşürmek için alaycı tarzda mizahı bir dil kullanır mısınız? Nasıl ve neden?

İş hayatınız ile ilgili kendiniz hakkında yalnızken veya diğer kişilerin yanında dalga geçme şeklinde alaycı bir tavır sergiler misiniz? Neden ve nasıl?

Sizce mizah yönetimi kolaylaştıran faktörlerden birisi midir? Bu alandaki olumlu ve olumsuz etkileri neler olabilir? Kendi mizah tarzınızı bir metafor olarak ifade edecek olsanız bu ne olurdu? Neden?

Kullandığınız mizah tarzı diğer kişileri üzmemekte veya incitmemekte midir?

Verilerin Değerlendirilmesi ve Analizi

Araştırma boyunca elde edilen veriler yarı yapılandırılmış görüşme formları ile toplanmış olup okul müdürlerinden isim-soyisim gibi kendilerine ait özel bilgiler yazılmadan sorulara cevap vermeleri istenmiştir. Veri toplama aracı olan görüşme formunun uygulama süresi görüşmenin yapıldığı kişiye göre değişkenlik göstermiş olup her bir kişi için geçen ortalama zaman 30-60 dakika arasındadır.

Araştırmanın veri toplama süreci resmi eğitim kurumlarında görev yapmakta olan okul müdürlerinden gönüllü olarak çalışmaya katılanlara yarı yapılandırılmış görüşme sorularının yöneltilmesi ile uygulanmıştır. Katılımcı eğitimcilerden kendilerine sorulan sorulara içtenlikle ve samimi olarak kendi düşüncelerini yansıtacak biçimde cevap vermeleri istenmiş olup elde edilen bu verilerin analizi için ise içerik analizi yöntemi seçilmiştir. İçerik analizi kodlama yöntemi kullanılarak metin içinde yer alan cümle ve kelimelerin daha küçük söz ve söz öbekleri ile özetlendiği sistematik bir teknik şeklinde ifade edilmektedir (Büyüköztürk vd., 2018). Bu yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen verilerin analizi araştırmacı tarafından belirli aralıklar boyunca sürekli okunarak yapılmıştır. Araştırma süresince elde edilen on görüşme formundan rastgele seçilen üç görüşme formu kullanılıp verilerin güvenilirlik çalışması yapılmış olup görüşme soruları ile veri analizi için bir taslak oluşturulmuştur. Oluşturulan bu taslak yardımı ile elde edilen verileri gruplandırmak amacı ile kategori ve temalar belirlenmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme sorularına verilen cevaplar incelenerek süreç boyunca alt temalar oluşturulmuştur. Formada yer alan her soru ile ilgili kodlar ise kategori başlığı altında toplanmıştır. Elde edilen bu kategoriler araştırmanın temel değişkenlerinden olan mizah tarzı alt boyutları ile isimlendirilmiştir. Ayrıca çalışma süresince de eğitim bilimcilerin görüşleri alınarak çalışmanın geçerliliğini artırmak hedeflenmiştir. Araştırmanın bulgular bölümünde çalışmanın daha kolay anlaşılır olması için düzenlenmiş olan görüşme soruları içinde yer alan cevaplardan bazıları doğrudan alıntılar ile uygun görülen yerlere eklenmiştir. Doğrudan alıntılarda okul müdürleri M1, M2 şeklinde kodlar yardımı ile isimlendirilmiştir. Araştırmacının ve diğer eğitimci bireylerin farklı zaman ve ortamlarda yaptığı kodlamalar karşılaştırılarak ortak bir görüşe varılmıştır. Bu sayede gerekli kodlayıcılar ve güvenilirlik sağlanmıştır (Baltacı, 2019).

BULGULAR

Okul öncesi eğitim kurumlarında çalışan okul müdürlerinin mizah ile ilgili sordukları sorulara verdikleri cevaplardan oluşan dört kategori (katılımcı, kendini geliştirici, kendini yıkıcı, saldırgan mizah tarzı) sırası ile belirtilmiştir. Bu mizah kategorilerine ait bulgular Tablo 1’de gösterilmektedir:

Tablo 1. Katılımcıların Mizah Kategorilerine Ait Bulgular

KATILIMCI	KATEGORİ (TEMA)	N
Katılımcı Mizah 1		
M1, M2, M3, M4, M5, M7, M8, M9, M10	Evet	9
M1, M5	Belirli kişilere	2
M4, M7, M8, M9, M10	Belirli durum ve zamanda	5
M6	Hayır	1
Katılımcı Mizah 2		
M1, M9	İlgi alanına göre mizah	2
M3	Objektif ve adil mizah	1
M5	Düşündürücü mizah	1
M7	Bilgi alışverişi sırasında mizah	1
M7	Taklit yollu mizah	1
M8	İğneleyici mizah	1
M10	Eğlendiren mizah	1
M2, M4	Olumlu mizah	2
M6	Kullanmam	1
Katılımcı Mizah 3		
M1	Evet	1
M6	Hayır	1
M5, M10	Hem evet hem hayır	2
M1	Problemleri artırma	1
M2	Otoriteyi bozma	1
M4	Yanlış anlaşılmalara sebebiyet verme	1
M2, M3, M4	Kolay iletişim	3
M3, M7	Huzurlu bir ortam	2
M7, M9	Dengeli mizah	2
M3	Biz dili	1

M4, M8, M10	İşlerin hızlı ilerlemesi	3
Kendini Geliştirici Mizah 1		
M2, M3, M4, M5, M7, M8, M9, M10	Kullanırım	8
M1, M6	Kullanmam	2
M2, M3, M5, M8, M9	Ortamı yumuşatmak için	5
M4	Olumsuz da olsa kaliteli olması için	1
M6	Suistimale neden olma ihtimali	1
Kendini Geliştirici Mizah 2		
M1	Güneş	1
M2	Çocuk	1
M3	Baba	1
M4	Bir bardak su	1
M5	Terazi	1
M6	Yok	1
M7	Telefon	1
M8	Ay	1
M9	Dondurma	1
M10	Koltuk	1
Kendini Yıkıcı Mizah		
M3, M4, M7, M8, M9	Evet	5
M1, M2, M5, M6, M10	Hayır	5
M3	Sorunların daha kolay atlatılması	1
M8	Haklı olunan durumlarda yardımcı görevinde olması	1
M2, M6	Doğru davranış olmaması	2
M3	Daha anlaşılabilir olma	1
M5	Mesleki doyumun azalması	1
M5	Mutluluğa olumsuz etkisi	1
M10	Hakaret içerikli olması	1
Saldırgan Mizah 1		
M8	Evet	1
M1, M2, M3, M7, M9, M10	Hayır	6
M3, M4, M5	Belirli kişiler ile evet	3

M4	Özel hayatta evet, işyerinde hayır	1
M5, M6	Hem evet hem hayır	2
M8	Kırıcı olabilir	1
M9	Yıpratıcı olabilir	1
Saldırgan Mizah 2		
-	Evet	0
M1, M2, M3, M5, M6, M7, M8, M9, M10	Hayır	9
M4	Sanmıyorum	1
M1, M9	Neşelendirir	2
M10	Rahatlatır	1
M8	Mizah olmaz	1

Katılımcı Mizah Tarzı Kategorisine Ait Bulgular

Katılımcı mizah tarzı kategorisine ait bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir. Eğitim liderlerinden bu kategori için “Çalıştığınız kurumdaki öğretmenlere şaka yapar mısınız? Öğretmenler size şaka yaptıklarında onlara karşı tutumunuz nasıl olmaktadır?”, “Çalıştığınız kurumdaki öğretmenler ile aranızda pozitif bir iletişim ortamı oluşması için mizahı nasıl kullanırsınız?” ve “Sizce mizah yönetimi kolaylaştıran faktörlerden birisi midir? Bu alandaki olumlu ve olumsuz etkileri neler olabilir?” sorularına cevap vermeleri istenmiş ve eğitim liderleri genelde aynı örgütte çalıştıkları öğretmenlere şaka yaptıklarını (N=7) belirtirken, bazı okul müdürleri ise belirli kişilere belirli durum ve zamanlarda şaka, esprî yaptıklarını (N=3) söylemişlerdir. Ayrıca bu kategorinin ikinci sorusuna eğitim liderlerinin cevapları farklılaşsa da genelde öğretmenlerin ilgi alanlarına göre (N=1), objektif ve adil olarak (N=4), bilgi alışverişi sırasında ve karşı tarafı düşündürecek biçimde (N=3) mizahı kullandıklarını söylemişlerdir. Fakat bazı eğitim liderleri ise tam tersi bu soruya iğneleyici şekilde mizahı kullandıklarını (N=1) ya da okul ortamında mizahı kullanmayı tercih etmediklerini (N=1) söylemişlerdir. Bu kategoriye ait üçüncü sorunun cevabı olarak ise okul müdürleri genelde mizahın yönetimi kolaylaştırdığını söylese de (N=7) bazı okul müdürleri bu durumun tam tersine mizahın okul yönetimi alanında kullanılmasının bir dezavantaj olduğunu (N=3) çünkü otoriteyi bozarak problemleri artırdığını belirtmişlerdir.

Eğitim liderlerinden bazılarının bu mizah kategorisi ile ilgili 1. soruya verdikleri cevaplar aşağıda ifade edilmiştir:

M1: Evet yaparım. Şaka yaptığım kişi bellidir. Aynı şekilde şakasını kaldırabileceğim kişi veya kişiler de bellidir. Aramızdaki samimiyete göre şakayı kaldırma durumu oluşur bende. Fakat samimiyet az olan arkadaşlarda bu durum söz konusu olmayabilir.

M4: Gerek iş gerekse özel hayatımda şaka ve esprileri çok yaparım ve bunun kişiler arasındaki ilişkiyi güçlendirip samimiyeti de daha kısa sürede artırdığını söyleyebilirim. İşyerinde yaptığım şakalar özel hayatımdakilerden biraz

daha temkinli ve sınırlı olsa da genelde sohbet ortamlarında öğretmenler ile olan ilişkimde şaka yolu ile onlara gerekli uyarı ve önerileri yaparım bu beni her zaman sözü dinlenir biri yapmıştır.

M6: Duruma bağlı olarak yaparım ama çok yaptığım söylenemez. Öğretmenler ile aramda yaş farkı fazla olduğu için mizah anlayışımız genelde biraz farklı oluyor ve bu durum da yanlış anlaşılmalara yol açabiliyor.

M10: Öğretmenlik mesleği gibi öğretmenleri idare etme mesleği de iletişim üzerine kurulan bir iş dalıdır. Öğrencilerin kazanımları verimli bir şekilde almaları iletişim becerisine sahip öğretmen ile öğretmenlerin doğru iletişim becerilerini kullanması ise doğru iletişim becerisine sahip okul müdürü ile mümkün olmaktadır. Bunun en güzel yollarından biri de mizahtır ve benim için iş ortamında olmazsa olmazdır. Mizahın karşılıklı olanı ise oldukça faydalı ve eğlencelidir.

Eğitim liderlerinin bu mizah kategorisinin ikinci sorusuna verdikleri cevaplar aşağıda ifade edilmiştir:

M1: Pozitif bir ortam oluşabilmesi için öğretmenlerin çok ilgi duyduğu alanlar üzerinden o konular ile ilgili mizah yapmaya çalışırım. Mizah yapmak ve bu yapılan mizahı anlamlı kılmak için karşılıklı bir bağın olması gerekir. Bu bağ ve bağın seviyesi ise kişilerin birbirini anlama ve anlayış seviyesi ile doğru orantılı olarak devam etmektedir.

M3: Okulumdaki öğretmenler ile iyi bir iletişim içinde, makam gücünü kullanmadan fikir alışverişi yaparak ve her bireye eşit şekilde davranışlar sergilerim. Objektif, affedici, adil ve saygılı mizah ölçüleri içinde iletişimime devam ederim. Bunun yanı sıra huzurlu bir çalışma ortamı oluşturmak için de gereken gayreti gösterir ve bu ortamı sağlamanın yollarından biri olarak da şakalar yaparım. Okul müdürü öğretmenini iyi tanımalı ve onlara verdiği değeri söz ve davranışları ile hissettirebilmelidir.gerektiğinde herkesin içinde tebrik de etmelidir ve gerçekleşmesi planlanan olaylar ile ilgili onların fikirlerini almaya özen göstermelidir. Bir rehber gibi gerektiğinde yol gösterip gerektiğinde ikaz etmelidir. Yol gösterirken samimiyetten solayı kolay anlaşılabilen durumlar ikaz ederken bazen yanlış anlaşılabilir. Bu nedenle bu süreçte mizah kullanımı önemli ve gereklidir. Hatta özür dilerken bile zorluk yaşadığımız anlarda mizahı kullanmak her zaman kurtarıcı olmuştur.

M6: Genelde mizahı kullanmayı sevmem iş hayatımda tercih etmem. Genelde okul ortamında disiplinli ve otoriter bir kimlik sergilemeye çalışırım ve bunun sonucu olarak da mükemmeliyetçi bir kişilik olarak iz bırakmak isterim. Bu mükemmeliyetçiliğin içinde ise mizah yer almıyor.

Eğitim liderlerinin bu mizah kategorisinin üçüncü sorusuna verdikleri cevaplar ise aşağıdaki gibidir:

M3: Mizah yöntemi iletişimi oldukça kolaylaştıran bir faktördür ve gerekli disiplin ortamını sağlayarak huzur ve barış ortamı içinde tutum ve davranışlarımızla esprili bir ortamı sağlarız. Bunun için espri yaparken özellikle ben değil biz dilini kullanmanın da faydalı olduğunu düşünüyorum.

M7: Mizah ile yönetim bazen kolaylaşabildiği gibi mizahın yapıldığı kişilere göre olumsuz bir hal de alabiliyor. Bu nedenle kimin ile ne kadar derecede mizah yapılmasına önceden karar vermek ve mizah yaparken bile eğer bir idareci iseniz düşünüp sonra yapmak gerekiyor.

M10: Evet kesinlikle katılıyorum. Freud'un dediği gibi bazı durumlarda esprili bir şekilde verilen mesajlar kabul görürken ciddiyet ile söylenen sözler kabul görmez yani mizahi tarz işin ciddiyetini ve önemini giderir düşüncesine tamamen karşıyım hatta iletişimi ve dolayısıyla işlerin ilerlemesini daha da kolaylaştırır. Tabi bu mizah yerinde ve zamanında yapılan mizahtır. Yoksa tam tersi bir durumda idare suistimal edilir ve bu da hem müdüre hem de makamına zarar verir ve işleyişi bozar.

Kendini Geliştirici Mizah Tarzı Kategorisine Ait Bulgular

Kendini geliştirici mizah tarzı kategorisine ait bulgular Tablo 2'de verilmiştir. Bu kategori adı altında eğitim liderlerinden "Görev yaptığınız kurumda öğretmenler ile aranızda olumsuz bir durum yaşandığında tavrınız ne olur? Böyle bir durum karşısında mizahı kullanmayı tercih eder misiniz? Neden?" ve "Kendi mizah tarzınızı bir metafor olarak ifade edecek olsanız bu ne olurdu? Neden?" sorularına cevap vermeleri istenmiş ve ilk soru için okul müdürlerinin büyük çoğunluğu olumsuz durumlar altında mizahı kullanmayı tercih ettiklerini (N=8) söylerken, çok az eğitim lideri olumsuz şartlarda mizahın kullanılmaması gerektiğini (N=2) belirtmişlerdir. Ayrıca kategoriye ait bir diğer soru için de okul müdürleri kendi mizah tarzlarını metafor olarak ifade ederken "güneş, çocuk, baba, bir bardak su, terazi, telefon, ay, dondurma, koltuk" gibi metaforları söylerken sadece bir okul müdürü herhangi bir metaforunun olmadığını söylemiştir.

Bu mizah kategorisine ait ilk soruya okul müdürlerinin verdikleri cevaplardan bazıları şu şekildedir:

M3: Öğretmenler ile aramda olumsuz bir durum olduğunda öfkelenmeden ve affedici bir şekilde sorunun kaynağına inmeye ve objektif bir şekilde olaya yakından vakıf olmaya çalışırım. Öğretmen kusurlu ise bunu ona lisanı kalp ile izah etmeye çalışırım. Eğer ben hatalı isem ise özür dilemeyi bilen birisi olurum ve olayları bu durumlarda mizah ile tatlıya bağlamaya çalışırım.

M4: Mizahı olumsuz durumlarda olumlu durumlardan daha çok kullanırım çünkü böyle durumlarda mizahı kullanmak benim için kurtarıcı yol olur. Yapılan bir yanlış kişilere direkt ya da sert bir tavırla söylemek ters tepebileceği gibi kişiler arası ilişkilere de zarar veriyor her zaman bunu gördüm. Bunun yerine kişilere karşı özellikle de aynı ortamda çalışıp yüz yüze bakacağımız kişilere karşı yumuşak mizaç ile olumsuzlukları anlatmak her zaman daha iyi olmuştur. Bazen yanlış anlamalar oluyor ama o da mizahı yaptığımız kişiden kaynaklı oluyor genelde çünkü herkes her konuda mizahı kaldıramayabiliyor. Bu konuda da dikkat etmek gerekiyor.

M7: Alaycı mizahı genelde kendim için kullanırım. Diğer insanların bundan alındığını düşündüğüm için pek tercih etmiyorum ama kendim ile ilgili yaptığım bir hata ya da komik bir durum karşısında bunu alaycı şekilde dile getirmeyi ve insanları güldürmeyi seviyorum. Aynı şekilde kendi kırıldığım noktalarda da diğer insanların bu davranışları karşısında onlara kırıldığım şeyi alaycı bir dille dile getiriyorum.

Eğitim liderlerinin bu kategorinin ikinci sorusuna verdikleri cevaplardan bazıları ise şu şekilde ifade edilmiştir:

M2: Bir çocuk olurdu. Tertemiz ve kırıcı olmadan herşeyi saflığı ile ifade edecek şekilde anlatabilirdim bu şekilde.

M5: Terazi olurdu her zaman dengeyi yakalayan ve ne zaman nerede ne söylediğinin farkında olan bazen sert bazen yumuşak ama her zaman dengeli.

M9: Dondurma olurdu. Çünkü herkes sever ve sevmeyeni azdır. Ayrıca tat verir tıpkı ortama neşe verdiği gibi.

M10: Koltuk olabilir. Hem rahat ve dinlendiricidir. Hem de ihtiyaç duyulduğunda insanları rahatlatır. Ama aynı zamanda fazla oturulduğunda ise uyuşukluk ve rahatsızlık verir.

Kendini Yıkıcı Mizah Tarzı Kategorisine Ait Bulgular

Kendini yıkıcı mizah tarzı kategorisine ait eğitim liderlerinin “İş hayatınız ile ilgili kendiniz hakkında yalnızken veya diğer kişilerin yanında dalga geçme şeklinde alaycı bir tavır sergiler misiniz? Neden ve nasıl?” sorusuna cevap vermeleri istenmiş ve eğitim liderlerinin belirli bir bölümü kendileri ile ilgili alaycı şekilde mizahı kullandıklarını ifade ederken (N=6), diğer bir kısım ise kendileri hakkında ne yalnızken ne de başkalarının yanında alaycı tarzda mizahı onaylamadıklarını (N=4) söylemişlerdir.

Eğitim liderlerinin bu soruya verdikleri bazı cevaplar aşağıda belirtilmiştir:

M1: Hayır böyle bir şeyi yapmam, tercih de etmem. Çünkü yaptığım işi tüm olumlu ve olumsuz yönleri ile seviyorum. Kendimle alaylı bir şekilde tavır sergilenmesine müsaade etmem böyle bir şeyi kendim de ne kendim için ne de başkaları için yaparım.

M6: Hayır zaten tercih etsem olumlu mizahı tercih ederdim. Özellikle okul ortamında daha ciddi bir tavır takındığım için bu tür alaycı dalgacı davranışlardan pek fazla hoşlanmam.

M10: Yöneticilik mizah yapıldığı kadar ciddiyet de gerektiren bir meslek olduğu için özellikle iş ortamında kendimden alaycı dalgavari bir tavırla bahsetmek ne bana ne de makamıma olumlu bir durum getirmez tam tersine hakaret anlamına gelme olasılığı daha yüksektir diye düşünüyorum.

Saldırgan Mizah Tarzı Kategorisine Ait Bulgular

Saldırgan mizah tarzı kategorisine ait bulgular incelendiğinde eğitim liderlerinin “Bir arada çalıştığınız öğretmenlerden birisi yanlış bir davranış sergilediğinde veya hata yaptığında onu eleştirmek, aşağılamak ve küçük düşürmek için alaycı tarzda mizahı bir dil kullanır mısınız? Nasıl ve neden?” ve “Kullandığınız mizah tarzı diğer kişileri üzmemekte veya incitmekte midir?” sorularına cevap vermeleri istenmiştir. Bu sorulardan ilkinde okul müdürlerinin bir kısmı alaycı dili diğer öğretmenlere karşı kullandıklarını söylerken (N=1), bazıları ise böyle bir mizah tarzını kullanmadıklarını ifade etmişlerdir (N=6). Aynı zamanda bu soru için okul müdürlerinden bir kısmı ise bu tarz bir mizahı özel hayatlarında kullandıklarını ama iş hayatında tercih etmediklerini belirtirken (N=4), diğer kısım ise belirli kişiler ile bu mizahı kullanabildiklerini belirtmişlerdir (N=3). Bu kategorinin bir diğer sorusu için ise eğitim liderlerinin bir kısmı kullanmayı tercih ettikleri mizah tarzının diğer öğretmenleri üzüp incitmediğini ifade ederken (N=9) sadece bir okul müdürü bu sorunun daha objektif biçimde cevaplandırılabilmesi için öğretmenlere sorulmasının daha doğru olacağını ama yine de bu şekilde üzücü tarzda bir mizah kullanmadığını belirtmiştir.

Bu mizah tarzı ile ilgili eğitim liderlerinin her iki soruya da verdikleri cevaplar aşağıda ifade edilmiştir:

M4: Mizahı olumsuz durumlarda olumlu durumlardan daha çok kullanırım çünkü böyle durumlarda mizahı kullanmak benim için kurtarıcı yol olur. Yapılan bir yanlış kişilere direk ya da sert bir tavırla söylemek ters tepebileceği gibi kişiler arası ilişkilere de zarar veriyor her zaman bunu gördüm. Bunun yerine kişilere karşı özellikle de aynı ortamda çalışıp yüz yüze bakacağımız kişilere karşı yumuşak mizaç ile olumsuzlukları anlatmak her zaman daha iyi olmuştur. Bazen yanlış anlamalar oluyor ama o da mizahı yaptığınız kişiden kaynaklı oluyor genelde çünkü herkes her konuda mizahı kaldıramayabiliyor. Bu konuda da dikkat etmek gerekiyor.

M8: Alaycı mizahı genelde kendim için kullanırım. Diğer insanların bundan alındığını düşündüğüm için pek tercih etmiyorum ama kendim ile ilgili yaptığım bir hata ya da komik bir durum karşısında bunu alaycı şekilde dile getirmeyi ve insanları güldürmeyi seviyorum. Aynı şekilde kendi kırıldığım noktalarda da diğer insanların bu davranışları karşısında onlara kırıldığım şeyi alaycı bir dille dile getiriyorum.

M10: Kurumda yoğun bir mesaiye sahip olan öğretmenlerin farkında olurum ve sorunlara bu şekilde yaklaşmaya çalışırım. Tam bu noktada mizahı kullanmayı denerim. Tıpkı sıkıcı iç bunaltam bir ortamda açılan bir pencere gibi mizahta problemlerin sorunların ştesinden gelinmesi için kullanılan ferahlatıcı bir yoldur ve insanların neşesini yerine getirmekte ustadır.

M1: Kullandığım mizah genelde kişileri eğlendirmek, güldürmek, hoşça vakit geçirmek amacı ile yapıldığı için kimseyi üzdüğünü düşünmüyorum.

M4: Bu konuda daha kesin cevaplara ulaşmak için diğer kişilere benim hakkımda sormak daha mantıklı olur ama ben şuana kadar yaptığım mizahi tavrın diğerlerini üzmediğini düşünüyorum.

M7: Genelde diğerlerini üzdüğünü düşünmüyorum hatta bazen kendimle ilgili alya ettiğim konularda diğerlerinin daha çok eğlendiğini düşünüyorum.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Resmi okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan eğitim liderlerinin okul örgütünde mizahı kullanmaya ilişkin görüşleri betimlenmiş ve sahip oldukları mizah tarzları ile ilgili yapılan görüşmelerin sonucunda mizah tarzları ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmada elde edilen kodlar incelendiğinde eğitim liderlerinden 4'ünün kadın, 6'sının ise erkek okul müdürü olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu okul müdürlerinden 8 tanesi 30-40 yaş aralığında iken sadece 2 eğitim lideri 22-30 yaş aralığındadır. Eğitim liderlerinin tümünün lisans mezunu ve bunlardan 2'sinin bekar, 8'inin ise evli olduğu yapılan görüşmeler sonucu elde edilmiştir.

Eğitim liderlerinin katılımcı mizah tarzı kategorisi ile ilgili görüşlerini incelediğimizde; liderlerin mizahın ne olduğu ile ilgili görüşlerine baktığımızda her eğitim liderinin bu konuya olumlu şekilde baktığını mizah ile yaptıkları olumlu tanımlardan yola çıkarak söyleyebiliriz. Fakat okul öncesi okul müdürlerinin çalıştıkları kurumda öğretmenlere şaka yapma ile ilgili tutumları incelendiğinde ise sadece 1 okul müdürünün okul örgütünde mizahı kullanmanın doğru olmadığını söylediği görülmüş ve bu durumun nedeni olarak da kurumda birlikte çalıştığı diğer

öğretmenler ile arasındaki yaş farkından dolayı mizahın yanlış anlaşılmalara neden olabileceği belirtilmiştir. Buna rağmen eğitim liderlerinin büyük bir kısmı okul ikliminin pozitif şekilde sürdürülebilmesi için okul ortamında mizahı kullandıklarını ve bunu öğretmenlerin ilgi alanlarına göre objektif ve adil bir şekilde kimseyi kırmadan ve incitmeden eğlendirirken aynı zamanda düşündürmeyi de amaçlayarak yapmaya çalıştıklarını ifade ederken bazı eğitim liderleri ise taklit yollu, iğneleyici mizah tarzlarının da ortamı yumuşatmak için pozitif bir yol olduğunu savunmuştur. Ayrıca bir eğitim lideri ise ne pozitif ne de negatif anlamda iş hayatında mizahı kullanmayı sevmediğini çünkü mizahın disiplinli ve otoriter kimliğin önünde bir engel olduğunu ve doğal olarak da mizahı kullanırsa mükemmelliyetçi lider olamadığını dile getirmiştir. Buna ek olarak okul müdürleri mizahın yönetimi kolaylaştırıp kolaylaştırmadığı ile ilgili görüşleri incelendiğinde eğitim liderlerinden büyük bir bölümün mizahın okul örgütünde huzur ve mutluluğu artırdığı, işlerin daha hızlı ilerlemesine olanak sağladığı, kişilerin biz dili yardımı ile birbirleri ile kolay bir şekilde etkili iletişim kurabildiği yönünde görüşleri mevcut iken; bir kısım eğitim lideri ise mizahın okul iklimini olumsuz etkilediğini çünkü yanlış anlaşılmaları artırabildiğini, otoriteyi bozduğunu ve bunların da kişiler arasında atışmalara ve problemlere neden olabileceğini belirtmiştir. Mizah konusu ele alındığında en önemli özelliklerinden birinin bireylerin stres düzeylerini düşürmesi olduğu yapılan çalışmalar sonucu görülmüştür. Okul örgütlerinde ise bu stresin sebeplerinden biri olarak eğitim liderinin tutum ve davranışları örnek gösterilmiştir. Bu nedenle okullarda eğitim liderlerinin bu şekilde olumlu bir iletişim ortamı sağlamak için mizahı kullanmaları her zaman teşvik edilmekte ve iş ortamındaki olumsuzlukları gidermektedir. Yapılan görüşmeler sonucunda eğitim liderlerinin büyük çoğunluğunun okullarda mizahı kullanma sebepleri yukarıda belirtilen nedenler olabilir.

Eğitim liderlerinin kendini geliştirici mizah tarzı kategorisi ile ilgili görüşleri incelendiğinde; eğitim liderlerinin 8'i okul ortamındaki herhangi bir olumsuzluk durumunda mizahı kullanmayı tercih ettiklerini çünkü bu şekilde ortamın daha kolay bir şekilde yumuşatılabileceğini, insanların keyiflendirileceğini, olumsuzlukların mizah ile daha kolay tatlıya bağlanabileceğini söylerken sadece 2 eğitim lideri mizahı olumsuz durumlarda kullanmanın yanlış olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bir okul müdürü okul ortamında mizahı kullanmanın herkesi üzdüğünü belirterek genelde öğretmenleri kendi düşüncesini kabul etmeleri için ikna etme yöntemini kullandığını ve bunun mizahtan daha etkili olduğunu belirtmiştir. Okul müdürlerinin bu mizah tarzı kategorisi için geliştirdikleri metaforlar incelendiğinde ise 9 farklı metafor ortaya çıkmış ve sadece 1 eğitim lideri mizah ile ilgili herhangi bir metafora sahip olmadığını ifade etmiştir. Diğer 9 metafor ile sırası ile "güneş, çocuk, baba, bir bardak su, terazi, telefon, ay, dondurma, koltuk" olarak belirtilmiştir. Bu sonuçlara göre çalışmaya katılan eğitim liderlerinin genellikle olumsuz durumlarda bile mizahı kullanmayı tercih ettiklerinden ötürü iletişim becerileri gelişmiş kişiler olduğunu düşünebiliriz. Ayrıca mizah ile ilgili metaforları incelediğimizde ise okul müdürlerinin neredeyse hepsinin mizahı güzel anlama gelen nesnelere betimlediğini ve buradan da mizah ile ilgili olumlu tutuma sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Eğitim liderlerinin kendini yıkıcı mizah tarzı kategorisi ile ilgili görüşleri incelendiğinde; eğitim liderlerinin 6'sı kendileri ile ilgili yalnızken ya da başkalarının yanında alaycı tarzda mizahi bir üslup sergilediklerini çünkü bu şekilde olayların daha anlaşılır bir şekilde ifade edilebildiğini, eleştirilerin espri yolu ile daha kolay anlatılabildiğini söylerken 4 eğitim lideri ise bunu tam tersi görüş bildirmiştir ve yönetimin ciddiyet gerektirdiğini iş ortamında bir

idarecinin kendini alaycı duruma düşürecek şekilde mizaha izin vermesinin mantıklı olmadığını ve bu durumun makamına zarar vereceğini, okul ortamında böyle bir mizah tarzını kullanmanın hoş olmadığını, bu durumun gerginlikleri ortaya çıkarabileceğini ve kişinin mesleki doyumunun da bundan olumsuz etkileneceğini ve doğal olarak öğrenciye doğru uzanan bir olumsuzluk zincirinin kurulmasına neden olabileceğini dile getirmiştir. Bu sonuçlara göre eğitim liderlerinden 4'ünün alaycı mizahı ne şekilde olursa olsun kabul etmemeleri özgüveni yüksek, kabul görmüş ve kendileri ile barışık bireyler olmalarından kaynaklanıyor olabilir.

Eğitim liderlerinin saldırgan mizah tarzı kategorisi ile ilgili görüşleri incelendiğinde öğretmenler ile aralarında olumsuz bir durum yaşandığında bu durumu mizah ile tatlıya bağlamaya çalıştıklarını, olumsuz durumlarda mizahın olumlu durumlardan daha çok kullanılması gerektiğini çünkü böyle durumlarda mizahın kurtarıcı olduğunu, mizahın problemleri olan insanları neşelendiren ve ferahlatan bir yol olduğunu söyleyen okul müdürleri olduğu gibi diğer bireylere karşı sergilenen alaycı mizah tarzının oldukça kırıncı ve incitici olmak ile beraber bireyleri yıpratıldığını söyleyen liderler de mevcuttur. Bazı liderler ise okul ortamında belirli kişiler ile mizah yaptıklarını ve bunun samimiyet ile ilgili olduğunu ifade etmişlerdir. Buna ek olarak eğitim liderlerinin 9'u okul örgütünde kullandıkları mizah tarzının diğer öğretmenleri üzmediği noktasında fikir birliğine varmak ile beraber sadece 1 eğitim lideri bu durumun daha objektif ve doğru bir şekilde değerlendirilebilmesi için öğretmenlerin fikirlerinin alınması gerektiğini ama yaptığı esprilerin diğer bireyleri üzdüğünü sanmadığını söylemiştir. Bu sonuçlar incelendiğinde eğitim liderlerinin büyük bir kısmının sadece kendilerini değil diğer öğretmenlerin de çıkarlarını düşünen ve diğer bireylere zarar vermek istemeyen kişiler olduklarını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak, bu araştırma sonuçlarına göre Diyarbakır ilinde görev yapan eğitim liderlerinin mizahı kullanımları ve mizah tarzları incelendiğinde genelde katılımcı ve kendini geliştirici tarzda mizaha eğilim gösterdikleri tespit edilse de bir kısım eğitim liderinin ise kendini yıkıcı mizahı da kullandıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra saldırgan mizah tarzını kullanan sadece bir okul müdürü olmak ile beraber araştırmaya katılan eğitim liderlerinin %90'ı kullandıkları mizah tarzının diğer bireyleri üzmediğini belirtmişlerdir. Bu araştırma eğitim liderlerinin mizahları üzerine yapılan diğer araştırmaları destekler nitelikte bir çalışma olarak mizah ile ilgili olumlu algıya sahip olan eğitim liderlerinin daha çok katılımcı ve kendini geliştirici mizah tarzını benimsediklerini gösteren çalışmaları destekler niteliktedir (Vickers, 2004; Özdemir ve Receptoğlu, 2010; Receptoğlu, 2011; Franklin, 2008).

Kısaca; bu araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre; eğitim liderlerinin katılımcı mizah tarzının kendilerinde en çok algıladıkları mizah stili, saldırgan mizah tarzının ise en az algıladıkları mizah stili olduğu yapılan görüşmeler sonucu tespit edilmiştir. Bazı eğitim liderleri ise mizahın eğitim örgütünde kullanımının riskli olabileceğini söylese de mizahın cesaret gerektiren üst düzey bir beceri olup zamanla gelişebileceği ve okul örgütlerinde kişiler arası iletişim süreçlerinde kullanımının oldukça faydalı olduğu düşünülmektedir. Kısaca yapıcı ve olumlu şekilde kullanıldığında her ortamda olduğu gibi okul ortamında da mizahın faydalı olacağı düşünülmektedir.

ÖNERİLER

Bu araştırma konusu ile ilgili daha sonraki dönemlerde çalışma yapmayı düşünen araştırmacılar; farklı okul türlerinde sadece eğitim liderlerini değil aynı zamanda öğretmenleri de çalışmalarına katarak her iki grubun da

görüşleri alınarak nicel ve nitel araştırmanın bir arada yürütüldüğü karma araştırmalar yaparak daha kesin ve detaylı sonuçlar elde edebilir. Bu şekilde öğretmen ve eğitim liderlerinin birbirlerinden bekledikleri davranışlar da ortaya çıkarılmış olur. Bunun yanı sıra, araştırmanın nitel boyutuna katılımcı gözlem methodu eklenip derinlemesine incelemeler yapılabilir. Ayrıca, mizah stillerinin detaylı bir şekilde yer aldığı veri toplama aracı geliştirilebilir. Buna ek olarak, farklı kişilik karakterlerine sahip eğitim liderleri seçilip benzer bir çalışma tekrar yapılabilir.

Bu konu hakkında uygulayıcılara öneri olarak ise; eğitim liderliği alanında uzmanlaşılması için okul müdürlerine etkili iletişim ve mizah ile ilgili teori ve pratiğe dayalı hizmet içi eğitimler düzenlenerek farkındalık kazanmaları sağlanması, eğitim lideri seçilecek okullara olumlu mizah tarzına sahip liderlerin seçilmesine özen gösterilmesi, okul örgütlerine mizah, kriz anlarında mizahın kullanımı ve mizah tarzları ile ilgili bilgilendirici yayınlar gönderilerek okullarda mizah kullanımı konusunda teşvik edilmesi gibi konularda öneriler yapılabilir.

Mizah ile ilgili politika yapıcılara öneri olarak ise şunlar söylenebilir: Lisans döneminde eğitim fakültesi öğrencilerine yüksek lisans döneminde ise eğitim yönetimi alanında eğitim gören bireylere mizah ile ilgili ders ve konular mikro öğretim yöntemi kullanılarak verilebilir. Bu sayede mizah ile edinilen temel becerilerden olan yaratıcı düşünme becerisi, grupla öğrenme, problemlerin üstesinden gelebilme ve iletişim becerilerinin kazandırılması sağlanmış olur. Ayrıca mizah ve mizah tarzlarının eğitim örgütlerinde işleyişin akıcı bir şekilde devamı için kullanımı teşvik edilebilir.

KAYNAKÇA

Açıklan, C. (2011). İçsel ve Dışsal Doyumun Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Eskişehir Üretim Sektörü Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31,237-254.

Altinkurt, Y. and Yılmaz, K. (2011). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Mizah Tarzları. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(2), 1-8.

Aslan, H. (2006). *Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Öğrenilmiş Güçlülük Düzeyleri ve*

Cinsiyetlerine Göre Mizah Tarzlarının İncelenmesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Avşar, V. (2008). *Öğretmen Adaylarının Mizah Tarzları ve Cinsiyet Rollerine İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Ay, Ö., Gökler, R. and Koçak, R.(2013). Mizah Tarzları, Yaratıcılık ve Yaşam Doyumu: Orta Öğretim Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(6), 739-767.

Aydın, İ. (2008). *İş Yaşamında Stres*. Ankara: Pegem A.

Ayduğ, D., Himmetoğlu, B. and Bayrak, C. (2018). Okul Müdürlerinin Mizah Tarzlarına İlişkin Öğretmenlerin Metaforik Algıları. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*. 6(2). 108-130.

Berk, R. A. (2001). The Active Ingredients in Humor: Psychophysiological Benefits and Risks for Older Adults. *Educational Gerontology*. 27, 323–339.

- Beycioglu, K., and Aslan, M. (2007). The Need for Organizational Innovation in Public Elementary Schools. *International Journal of Educational Reform*, 16(1), 27- 37.
- Buluç, B. (2009). İlköğretim Okullarında Bürokratik Okul Yapısı ile Okul Müdürlerinin Liderlik Stilleri Arasındaki İlişki. *Eğitim ve Bilim*, 34(152), 71-86.
- Büyükyılmaz, O. (2018). *İş Hayatında Mizah Kullanımı: Mizahın Çalışan Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkileri*. Bursa: Ekin.
- Cemaloğlu, N. (2002). Öğretmen Performansının Artırılmasında Okul Yöneticisinin Rolü. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 153-154.
- Clouse, R.W. and Spurgeon, K.L. (1995). Corporate Analysis of Humor. *Psychology-A Quarterly Journal of Human Behavior*. 32(3/4), 1-24.
- Çelikten, M. (2004). Bir Okul Müdürünün Günlüğü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 123-135.
- Çelikten, M. and Çelikten, Y. (2018). Okul Yöneticilerinin Mizah ve Disiplin Anlayışı. *OPUS – Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8 (Gençlik Araştırmaları Özel Sayısı), 453-467.
- Çetin, L. and Akbaba Altun, S. (2018). Okul Yönetiminde Mizah Kullanımına İlişkin Yönetici Görüşleri. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*. 1(2). 85-97.
- Demirtaş, H. (2010). Dershane Öğretmenlerinde Örgütsel Bağlılık ve İş Doyumu. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(21), 77-206
- Döş, İ. (2013). Mutlu Okul. (Happy School). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Fakültesi. *Eğitim ve Bilim*. 38 (170).
- Erçetin, Ş.Ş. and Eriçok, B. (2016). Yayınlarda Yer Alan Okul Yöneticilerinin Yeterliklerinin Analizi. *Ulakbim (2004-2016)*. 11(14). 239-256.
- Erözkan, A. (2009). Ergenlikte Yanlızlığın Yordayıcıları, *İlköğretim Online*, 8(3), 809-819.
- Ersoy, S. (2006). *İlköğretim Okullarında Yönetici ve Öğretmenler Arasındaki İletişim Sorunları Van İli Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Fidanoğlu, O. (2006). *Evlilik Uyumu, Mizah Tarzı ve Kaygı Düzeyi Arasındaki İlişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Güler, Ç. and Güler, B. U. (2010). *Mizah, Gülme ve Gülme Bilimi*. Ankara: Yazıt Yayıncılık.
- Gümüşeli, A. İ. (2001). Çağdaş Okul Müdürünün Liderlik Alanları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 28, 531-548.
- Gürbüz, E., Erdem, E. and Yıldırım, K. (2013). Başarılı Okul Müdürlerinin Özellikleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*. 20 (2013). 167-179.
- Halis, M. (2000). Örgütsel İletişim ve İletişim Tatminine İlişkin Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 14(1), 217–230.
- Hurren, B. L. (2006). The Effects of Principals' Humor on Teachers' Job Satisfaction, *Educational Studies*, 32(4), 373–385. Çeviren: E. Reçepoğlu. (2008). Okul Müdürlerinin Mizah Yeteneğinin Öğretmenlerin İş Doyumlarına Etkisi, *Eğitim ve Bilim*, 33(150), 74-86.

- İlhan, T. (2005). *Öznel İyi Oluşa Dayalı Mizah Tarzları Modeli* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kara, H. (2014). Yöneticilerin Mizah Tarzlarının Uygulamadaki Durumunun Kuramsal ve Uygulamalı Olarak Açıklanması. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(17): 701-724.
- Kazarian, S. S. and Martin, R. A. (2004). Humor Styles, Personality, and Well-being among Lebanese University Students. *European Journal of Personality*, 18, 209–219.
- Liu, Y., and Wang, L. (2016). A Review of Organization Humor: Concept, Measurement and Empirical Research. *Psychology*, 7(10), 1307.
- Martin, R. A. (2007). *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*. San Diego, CA: Elsevier.
- Martin, R. A., Puhlik-Doris, P. Larsen, G., Gray, J. and Weir, K. (2003). Individual Differences of Uses of Humor and Their Relation to Psychological Well-being: Development of the Humor Styles Questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 37, 48-75.
- Öner, A. (2012) *Yetişkin Bireylerin Anksiyete Bozukluğuna Sahip Olup Olmaması İle Kullandıkları Mizah Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Özdemir, A. (2002). Okul Yöneticiliğinde Mizahi Yaklaşım. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (3), 49–61.
- Recepoğlu, E. (2008). Okul Müdürlerinin Mizah Yeteneğinin Öğretmenlerin İş Doyumlarına Etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 33 (150), 74-86.
- Romero, E. J. and Cruthirds, K.W. (2006). The Use of Humor in the Workplace. *The Academy of Management Perspectives* 20(2), 58-69.
- Romero, E. and Pescosolido, A. (2008). Humor and Group Effectiveness. *Human Relations*, 61(3), 395-418.
- Sayar, B. (2012). *Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzları ile Umutsuzluk ve Boyun Eğici Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Scheel, T. and Gockel, C. (2017). *Humor at Work in Teams, Leadership, Negotiations, Learning and Health*. Cham, Switzerland: Springer International Publishing.
- Sepetçi, C. (2010). *Okul Yöneticilerinin Mizah Tarzlarının Betimlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.
- Şahin, A. (2007). *İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Kişiler Arası İletişim Becerileri ve Çatışma Yönetimi Stratejileri Arasındaki İlişki*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Şenol, B. (2013). *İlköğretim Okulu Müdürlerinin Yaratıcılık Davranışları ve Mizah Anlayışları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Şişman, M. (2011). *Eğitimde Mükemmellik Arayışı Etkili Okullar (2. Baskı)*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Tümkaya, S. (2006). Öğretim Elemanlarının Mizah Tarzları ve Mizahı Yordayıcı Değişkenleri. *Eğitim Araştırmaları*, 23, 200-208.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Ünal, Z. M. (2014). Influence of Leaders' Humor Styles on the Employees' Job Related Affective Well-being. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 4(1), 201-211.

- Vernon, P. A., Martin, R. A., Schermer, J. A. and Mackie, A. (2008). A Behavioral Genetic Investigation of Humor Styles and Their Correlations with the Big-5 Personality Dimensions. *Personality and Individual Differences*, 44, 1116–1125.
- Yardımcı, İ. (2010). Mizah Kavramı ve Sanattaki Yeri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3): 1-41.
- Yerlikaya, E. E. (2003). *Mizah Tarzları Ölçeğinin Uyarlama Çalışmaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Yerlikaya, E.E. (2009). *Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzları ile Algılanan Stres, Kaygı ve Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Yılmaz, K. (2011). Okul Yöneticilerinin Mizah Tarzlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 27-44.
- Yip, J. A. and Martin, R. A. (2006). Sense of Humor, Emotional Intelligence, and Social Competence. *Journal of Research in Personality*, 40, 1202–1208.

THE RELATIONSHIP OF PLASTIC VALUE AND STYLE IN RETRO POSTER DESIGNS: EMRE KARACAN POSTER SAMPLES

Özlem KUM

Asst. Prof.Dr, Tokat Gaziosmanpaşa University/Erbaa Vocational School, Tokat, Türkiye, ozlemkum@outlook.de

ABSTRACT

Posters are graphic products that aesthetically put across the message intended to be given by adhering to design principles. Posters are widely used to convey information sharing to the target audience with an imaginary sequence. Posters with a language of their own are an aesthetic indicator shaped by the understanding of design as well as embodying and reflecting the cultural characteristics of the country in which they are designed. Banner, one of the visual communication tools encompassing many images, conveys graphic elements in a systematic order by adding value to the message to be conveyed with elements such as typography, color and space. Retro, which corresponds to a movement towards the past, is generally adapted to designs representing a nostalgic point of view. In retro posters, which are intended to carry the traces of the recent past, evolution is carried out by imitation. Emre Karacan handled the movie posters in his own retro style. This study tries to reveal the unique style of the designer by examining the relationship between plastic value and style in Karacan's retro movie posters. Seven randomly selected movie posters, which Karacan handled in retro style with illustration technique, were evaluated in terms of form, color, subject, typography and unique style. Randomly selected movie posters are "Kader, Kış Uykusu, Ağır Roman, Arog, Sen Aydınlatırsın Geceyi, Tabutta Rövaşata, Vavien". This study is a qualitative study and utilized from literature review and a document review on a related subject. When the posters taken into consideration, it has been figured out that Emre Karacan designed movie posters in a stained style. Linear moving forms, variety in color tones, texture and stained elements are used extensively in the posters. In addition to the use of free manuscript fonts in the designs, sans-serif fonts stand out. Visual continuity - integrity is ensured by the use of color, and the theme of the films on the posters is integrated with the designs in the context of color. In the posters where the visual hierarchy is set up coherently, the visual elements have been used less and simplicity has been predominate aspect. In addition to the stylized transfer of characters, facts, events and situations in designs, the principle of contrast draws attention in the use of typography and visual elements.

Keywords: Poster design, retro, value, style

GİRİŞ

Afiş, grafik tasarımın önemli yapı taşlarından (Uğur,2020:1206). TDK (www.sozluk.gov.tr, 2023)'ye göre afiş "Bir şeyi duyurmak veya tanıtmak için hazırlanan, kalabalığın görebileceği yere asılmış, genellikle resimli duvar ilanı" olarak tanımlanmaktadır. Afişler, bir basılı iletişim aracı olarak kullanılan reklam ve tanıtım yapmak amacı güden tasarımlardır (Ambrosse, Harris, 2010, s.203). Afiş bilgiyi kısa sürede hedef kitlenin algılamasını sağlayan görsel iletişime katkısı bulunan görsel materyallerdir. Dilimize Fransızca "affiche" sözcüğünün türetilerek girmiş olan afiş sözcüğünün İngilizce karşılığı "poster" Almanca karşılığı ise "plâket" tır (Sözer & Tanyeli, 1986: 13). Yüksekbilgili (2013) ise afişi toplumun yaşadığı, toplandığı cadde, meydan sokaklarda duvar ya da ilan panolarına asılmış değişik boyutlardaki tanıtım medyası olarak tanımlamaktadır. Brockman (2004)'in ifade ettiği gibi afişler basit olarak tasarlandığında ve görsel elemanlar doğru kullanıldığında iletişimin gücünü arttırmaktadır. Tasarım sürecinde görsel imge kullanımı önemli rol oynamaktadır. Bir afiş incelendiğinde gözümüze çarpan başlık, slogan gibi öğeler, tipografik unsurlar, fotoğraf veya illüstrasyon gibi imgeler tasarım sürecinde belirleyici faktörlerdir (Gedik, 2017:26). Grafik tasarımcının, tasarımlarını amaca uygun olarak biçimlendirebilmesi, grafik biçim ifadeleri olan nokta, çizgi, şekil, biçim, doku, renk gibi elemanları uyumlu ve ustaca kullanmasına bağlıdır. (Ketenci ve Bilgili 2006: 278). Afiş tasarımında bütünü meydana getiren dilsel öğelerin yanı sıra ön önemli unsur olan görsel öğeler yer almaktadır. Bir afiş tasarımını meydana getiren görsel öğeler çok çeşitli olmaktadır. Bunlar; fotoğraf illüstrasyon, sembol, piktogram, logo, doğal ve yapay dokular, leke, gölge, geometrik şekiller, renk, çizgi, nokta gibi tasarım öğeleridir (Erzincan, 2022: 38). İllüstrasyon Latince aydınlatmak anlamına gelen "illustratus" kelimesinden gelmektedir (Eczacıbaşı, 2008, s.733). "Başlık, slogan ya da metin gibi sözel unsurları görsel olarak betimleyen ya da yorumlayan bütün unsurlara genel olarak illüstrasyon adı verilir (Becer, 2013, s. 210)". İllüstrasyon, birçok alanda çarpıcı imge ve mesajlar yaratabilen, yaşamsal, dinamik çağdaş bir ifade, yorum ve iletişim aracıdır (Wigan, 2012, s. 9).

Grafik tasarım unsurlarının tasarım içinde nasıl kullanılacağına belirlendiği genel geçer kurallar bulunmaktadır. Tüm tasarım dallarında geçerli olan bu kurallar, anlatım biçimine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (Şahin et al., 2022). Çalışma kapsamında ele alınan tasarım unsurlarına değinmek gerekirse;

Biçim; Birçok çizginin bir arada bulunuşu, tek bir çizgi üzerindeki dönüş ve kıvrımlar ile değişik tonların oluşturduğu yüzeyler, biçimi oluşturan unsurlardandır (Becer, 2013: 62).

Bir tasarım elemanı olarak renk, grafik tasarım uygulamalarında büyük önem taşır. Renk görsel hiyerarşiyi organize etme aşamasında önemli bir etmendir. Çizimleri, tipografiye görünür hale getirebileceği gibi, bu elemanların önüne de geçebilir (Gümüştekin, 2013, 39). Renk, tasarımda dikkat çekmek için kullanılan unsurlardan biridir ve afişlerde kullanılan renkler duygu durumunu yönlendirmede etkilidir (Kahraman & Durgutluoğlu, 2019: 497)

Bir yapıt tasarlanırken konu çok önemlidir. Konu tek başına biçimi belirlemez. Konu ancak sanatçının ona verdiği anlamla değer kazanır. Biçim ise içeriğe bağımlı ve onun arkasında yer alarak ona hizmet eden öğedir. Biçim tek başına bir sanatsal değer taşımaz, diğer yanı içerik olan bir bütünün parçasıdır. (Yıldırım,1998: 108)

Metinde vurgu yapılan unsurların resimlemelerde dikkat çekecek biçimde tasarlanması resim metin arasındaki etkileşimi destekleyecektir (Tepecik & Kayabekir, 2017:1648). Tasarımcılar, yazılı bir bilginin hem sözel içeriğini hem de görsel ve biçimsel varlığını değerlendirir (Taşcıoğlu, 2014: 217). Tipografi, tasarım sürecini doğrudan etkileyen, anlam ve mesajın iletişimdeki vurgusunu sağlayan, hedef kitlenin dikkatini çekmede rehberlik eden tasarım ürünüdür (Özer,2022: 1313). Tipografi bir yüzey üzerinde sözcük, satır, harf ve boşlukların görsel ve işlevsel olarak düzenlenmesidir. Tasarımda kullanılan yazı elemanları mesajı doğrudan iletmeli ve estetik olmalıdır (Yücebaş,2006:15).

Görsel hiyerarşide farklı öğeler ön plana çıkarılabilir. Bazı tasarımlarda renk öne çıkarken bazı tasarımlarda figür öne çıkabilir. Yani görsel hiyerarşi yaratmanın tek yolu öğeleri boyutlandırmak ve boyutlarına göre sıralamak değildir (Şen,2018:778). Hiyerarşik düzenlemede parçadan bütüne büyüme söz konusudur ve tekil öğeler alt gruplar, alt gruplar ana gruplar, ana gruplar da aynı birleşme şemasıyla bütünü oluşturmaktadır. Hiyerarşi Parçaların bütün içinde belirli bir öncelik dizisine göre algılanmalarını tasarıma uyarlamaktır (Tutaş,2014:43)

Espas, anlamlı boşluktur. Espas, sanat ve tasarımda bilinçli olarak boş bırakılan alanlardır. Espas göz yanılığine müsaittir. Boşluklar negatif, pozitif veya dokulu alanlar halinde olabilir. Espas, dinlendirir, espas, bir arada tutar, espas, derinlik elde etmede kullanılabilir, monotonluktan kurtarabilir, bütünlük oluşturabilir, eseri etkili kılar, vurguyu artırabilir ve hareket etkisini artırabilir. Fazla espas bitmemiş hissi verir, yetersiz espas çalışmayı boğar (Gezer,2019:602). Afişin içinde barındırdığı imgeler tasarıma değer katarak iletişim açısından anlamı etkilemektedir. Boşluk da tipografi ve renk gibi afişe anlam katan öğelerden biridir. Boşluk sayesinde afişte yer alan grafik öğelerin hiyerarşisi düzenlenmektedir. Boş alan boşluk anlamına gelmemektedir, boşluk tasarımı algılamayı etkileyen bir değişkendir (Lehimler, 2019:408)

Araştırmanın Amacı

Çalışmada Kayacan'ın illüstrasyon tekniği ile tasarladığı 7 adet retro film afişinin plastik değer ve biçim ilişkisi irdelenerek tasarımcının kendine has üslubunun ortaya konması amaçlanmıştır. Belirtilen amaç doğrultusunda irdelenen afişlerden elde edilen sonuçlar tasarımcının üslubunu ortaya koyma bağlamında önemlidir. Rastgele seçilen film afişleri, "Kader, Kış Uykusu, Ağır Roman, Arog, Sen Aydınlatırsın Geceyi, Tabutta Rövaşata, Vavien"dir. Afişler biçim, renk, konu, tipografi, görsel hiyerarşi, boşluk bağlamında tasarımcının kendine has üslubu bakımından değerlendirilmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışma, literatür taraması ile konu ile ilgili döküman incelemesi yapılmış nitel bir çalışmadır. Nicel araştırmalar, olay ve olguların dışarıdan ölçülünerek, gözlemlenerek veya deney yaparak, betimleme ya da nedensellik yoluyla gerçeklere ulaşmaya çalışan araştırmalardır (Arıkan, 2011:29). Nitel araştırma, herhangi bir konu ya da kavramın; göstergibilim ya da derinlemesine mülakat gibi kalitatif nitel verilerle incelenmesi yöntemidir (Karasar, 2012:79). Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı,

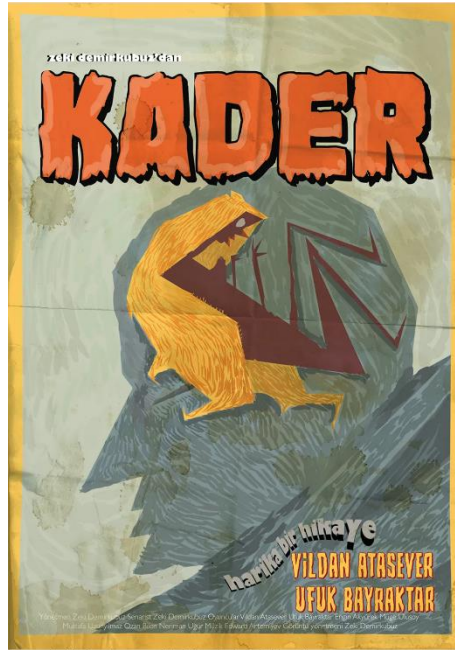
alguların ve olayların doğal ortamda, gerçekçi ve bütün-cül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır. (Yıldırım & Şimşek, 1999:19)

BULGULAR

Bu bölümde sırası ile "Kader, Kış Uykusu, Ağır Roman, Arog, Sen Aydınlatırsın Geceyi, Tabutta Rövaşata, Vavien" film afişlerine dair bulgulara yer verilmiştir. Biçim, renk, konu, tipografi, görsel hiyerarşi, boşluk bağlamında değerlendirilen afiş tasarımları Karacan'ın üslupsal yorumuna dair sonuç elde etmek amacı ile irdelenmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Ele Alınan Filmlerin Künyesi

Film	Yönetmen	Yapım Yılı
Kader	Zeki Demirkubuz	2006
Kış Uykusu	Nuri Bilge Ceylan	2014
Ağır Roman	Mustafa Altıoklar	1996
Arog	Cem Yılmaz ve Ali Taner Baltacı	2008
Sen Aydınlatırsın Geceyi	Onur Ünlü	2013
Tabutta Rövaşata	Derviş Zaim	1996
Vavien	Durul Taylan ve Yağmur Taylan	2009
Toplam		7

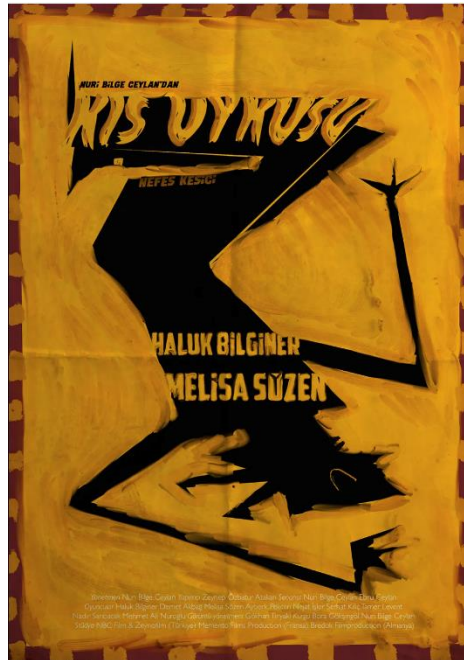

Şekil 1. "Kader" Film Afişi (www.filmloverss.com, 2023).

Afişte Bekir ve Zagor'u temsilen bir erkek silüetine yer verilmiştir. Oldukça basit, sade çizgiler ile aktarılan karakterlerde sarı saçları ile aşk üçgeninde sıkışıp kalan Uğur, beyne yerleşmişliği aktarmak adına figürün kafatası kısmına konumlandırılmıştır. Afişte renk kullanımları incelendiğinde dramı, kasveti, olumsuz olay örgüsünü

aktaran cansız renkler tercih edilmiş, film ismi, oyuncu isimleri ve Uğur karakteri stilizesinde sıcak renk kullanılmıştır. (Doğru & Yıldırım, 2022:128), Koyu tonları korku ve öfke duygularını iletebileceğini belirtirken, sıcak renklerin konfor ve dinlendirici etkide bulunabileceğini ifade etmektedir.

Hiyerarşik düzenlemede önce film adı sonra ana karakterlerden biri olan Uğur stilizesi daha sonra Bekir ve Zagor'un temsili karakteri göze çarpmaktadır. Yönetmen, slogan ve oyuncular bu sıralama sondadır ve afişin en alt kısmında küçük puntolarla yönetmen, oyuncu, müzik ve görüntü yönetmeni bilgilerini yer verilmiştir. Karaşahinoğlu (2014)'nun değindiği gibi hiyerarşi, görsel bir kılavuzdur ve metin ve görsellerin birbirine göre önem derecesini belirtmek için kullanılır. Afişte boşluk dengesi doğru kullanılmıştır. Bir tasarımcı için tasarım yüzeyi üzerindeki şekil, tipografi, diyagram vb.' den arta kalan boş alan değil, tasarlanması gereken bir unsurdur düşüncesiyle boş alan yaratmak da bir tasarımdır (Uçar, 2019:214). Tipografi incelendiğinde film adı durağan bir font yerine kargaşayı aktaran, köşeleri deforme bir font olarak tercih edilmiştir ve majüskül olarak kullanılmıştır. Yazı ve onun tipografik görünümü her izleyicinin kişiliği, eğitimi ve duyguları farklı olsa bile onlara aynı mesajı aynı anda, hızlı bir biçimde ve üzerinde fazla düşünmeden verecektir. Bu nedenle, örneğin, bir afiş tasarımı genel olarak hem görsel bir imgelem hem de tipografisi ile tamamlanır. Afişi veya herhangi bir grafik ürünü sadece tipografi ile de tasarlamak mümkündür. Tasarımcı tipografiyi üstelik bir imge olarak, plastik bir görsel uyaran olarak da kullanabilir (Sarıkavak & Sarıkavak, 2022:129). İzleyici algısı afişte ilk bakılması gereken yer bağlamında renk olgusu ve tipografideki punto büyüklüğü ile yönlendirilerek film adına dikkat çekilmiştir. Çizgisel, lekesel ve zaman zaman tipografide tonlamalar ile kurgulanan afişte, vurgulanmak istenen görseller daha belirgin, arka planda kalması istenilen görseller daha sönük, etkisiz tonlarda kullanılmıştır.

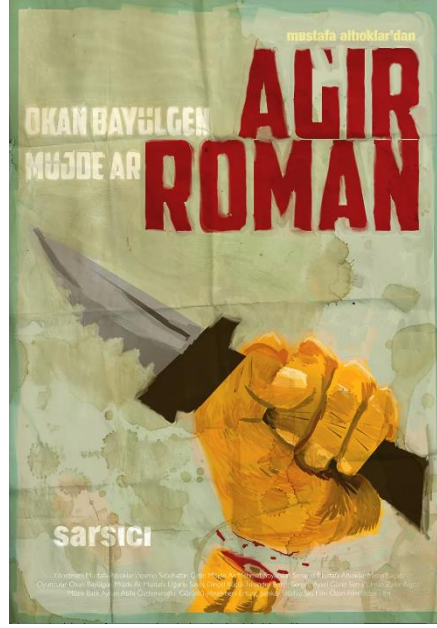
Şekil 2. "Kış Uykusu" Film Afişi (www. bantmag.com, 2023).

Afişte insan ilişkilerinin, çaresizliğin, hayal kırıklıklarının ve önyargıların sarmalında kalan ana karakterlerden biri olan Aydın'ın Anadolu bozkırında kış uykusuna yatmış gibi görünme durumu yerde yatan siluet olarak görselleştirilmiştir. Görsel iletişim, nokta, şekil, çizgi, hareket, renk, ölçü vb. kavramlarından oluşmaktadır. Bu kavramların kullanılmasının nedeni mesajı, hedef kitleye görsel olarak aktarmaktır (Çeken,2020:186).

(Dinçeli, 2021:80) Renkler arasındaki ilişki, soğuk ve sıcak renkler arasında da kurulmaktadır. Farklı renkler bir araya geldiklerinde birbirleriyle olan ilişkileri de önemlidir. Dikkat çekme, vurgulama ya da göstergelere yüklenen anlamlar bir kavramın görselleştirilme aşaması için önem kazanmaktadır. Örneğin; kontrast renklerin ya da renk armonilerinin bile çeşitli görselleri ifade etmede önemli bir desteği vardır. Siyah, beyaz, kırmızı, sarı renk kullanımları ile dikkat çekiciliğin sağlandığı afişte, tipografi kullanımları serbest karakterde fırça darbeleri ile yapılmıştır. Lekesiz tarzda tonlamalara sahip olan insan stilizesinde göze çarpan keskin anatomik yapılar karakterin ıssız bir mekanda kendisi, hayalleri, sevdikleri ve taşra ile kurduğu ilişkilerdeki zor durumları temsil etmektedir. Afişteki stilize görselde huzursuz, yara almış, acı çeken ve zarar görmüş izlenimi veren bir mana vardır.

Afiş tasarımında tipografi, görsel imge ve boşluk kullanımı arasında mükemmel bir ilişki olmalıdır. Zeminde kullanılan beyaz boşluklar imge ve tipografiyi daha dikkat çekici hale getirmektedir (Özpolat, 2020:214) "Kış Uykusu" film afişinde de boşluk dengesi doğru olarak kurulmuştur. Figürün el-kol açıları (hareketleri) ile afişteki boşluklar anlamlı olarak doldurulmuş ve afişe hareket kazandırılmıştır.

Tipografi kullanımlarında sans-serif tercih edilmiş, film adı yerde yatan stilize görsele göre perspektife alınarak deforme edilmiştir. Tipografideki hiyerarşik düzen incelendiğinde film adı en büyük punto ile yazılarak öne çıkarılmış daha sonra oyunculara yer verilmiştir. (Çubukçu & Doğan,2019:108) Görsel hiyerarşi önem derecesine göre belirlediğimiz farklı alanların kolaylıkla anlaşılabilir olmasıdır. Hazırlanan tasarımın kolay deneyimlenebilir olmasına olanak sağlamaktadır. Üçüncü sıralamada yapımcı ismi yer alırken "Nefes Kesici" olarak belirlenen slogan, siyah zemin üzerine belli belirsiz yazılmıştır. Tipografik düzenlemede en sonda yer alan yönetmen, yapımcı, senarist, oyuncular, görüntü yönetmeni, kurgu, stüdyo bilgileri afişin en altında beyaz renk kullanılarak konumlandırılmıştır. Afişte genel olarak lekesiz fırça darbeleri ile serbest bir tarz söz konusudur.

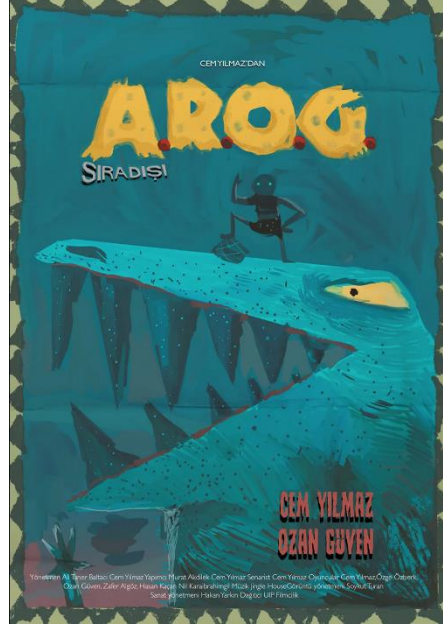

Şekil 3. "Ağır Roman" Film Afışı (www. bigumigu.com, 2023).

Afiş tasarımcısının renk, kompozisyon ve yazı duyarlılığıyla bu özellikler birleşince ortaya nitelikli afişler çıkmaktadır (Gümüştekin, 2012:65). Afişte Arap Sado'dan hatıra kalan sustalı ile Salih'in kesilmiş bileği görselleştirilmiştir. Tipografi iletişim kanallarının içerisinde harf ve sembolleri kullanarak oluşturulan tasarımların vazgeçilmez bir unsurudur. Afişlerde tipografi, verilmek istenen mesajları estetik açıdan sözcüklerle ifade etmektedir. Dijital araçların gelişmesiyle tipografik tasarımlarda değişim yaşanmıştır. Kompozisyonda harflerin büyüklük küçüklük, kalınlık- incelik boyutları ve şekillerle kullanılırken, günümüzde ise görsel bütünlüğün sağlanması açısından tasarımın kendisi olarak anlamını sürdürmektedir (Çelik& Cebe, 2021:18). Sans-serif kullanılan fontlar serbest tarzda mekanik çerçeveden uzak rahat bir font olarak kurgulanmıştır. Tipografi kullanımında film ismi majüskül, yönetmen ve slogan miniskül tercih edilmiştir.

Tasarımda her öge, alan içerisindeki yerine yerleşir ve mesajı hedef kitleye iletmek için algılamada bir hiyerarşi oluşturur. Algısal grupta başlıca husus yakın elemanlar grup olabileceği gibi geniş alanlarda ayrılırlar, dar alanlarda ise birleşme ile yakında olan öğelerle ilişkilendirilebilir (Yavuz, 2022:12). Hiyerarşik düzenleme incelendiğinde sırası ile filmin adı, oyuncu isimleri, slogan, yönetmen, en son da yönetmen, yapımcı, senarist, oyuncular, müzik, görüntü yönetmeni, stüdyo bilgileri afişin en alt kısmında yer almaktadır.

Çizgiler arasında benzer şekildeki boşluklar ve renklerden meydana gelen form tekrarları da ritmik hava yaratır. Plastik eserin dengesi, değeri, kalbe yakınlığı, ritimle hayat bulur (Yolcu, 2009:37). Boşluk dengesinin doğru kullanıldığı, lekesel tarzda, tonlamaların da olduğu illüstratif teknik ile görselleştirilen afişte, yeşil ve tonları, kırmızı, turuncu, siyah, gri, beyaz, sarı renk kullanımları söz konusudur. (Yeşilyurt, 2018:65) Sıcak renkler daha canlı, etkin izlenim vermektedir. Soğuk renkler de ise sakinlik ve dinginlik etkisi hakimdir. "Ağır Roman" film afişinde sıcak renk kullanımlarından kaynaklı canlı bir izlenim söz konusudur.

Şekil 4. "Arog" Film Afışı (www. behance.net, 2023).

Afiş tasarımında kullanılacak renkler son derece önemlidir. Çünkü birbirleriyle uyumlarından veya karşıtlıklarından meydana gelen renge dayalı görsel bütünlük ile temaya vurgu yapılır. Tasarımda renk ilişkilerinin yerinde / doğru kullanılması ile daha etkili tasarımlar gerçekleştirmek olasıdır (Yeşilyurt, 2018: 64). Afiş tasarımı incelendiğinde Yontma Taş Devri'ne dinazor stilizesi ile vurgu yapılmıştır. Noktasal ve lekeselelemlerin kullanıldığı tasarımda renk tercihleri sarı, kırmızı, turkuaz, griden yanadır.

Renkler farklı dalga boylarına sahip olması sebebi ile tanımlamalarda çeşitlilik söz konusudur. Bu yüzden tasarımda görünürlük özelliği arandığında parlak turuncu ve sarı renkler kullanılır. (Uçar, 2019:289). "Arog" film afişinde turkuaz renk kullanımından dolayı film adının ortaya çıkması için turuncu, kırmızı gibi renk kullanımları tercih edilmiştir. İlkçağ insanı basit formda görselleştirilerek filmde yer alan maç sahnesinden medeniyet göstergesi olan top da tasarıma dahil edilerek Arif'in uygarlığına gönderme yapılmıştır.

Afiş tasarımında yazı biçimlerinin birbiriyle uyumu, boşluk ve dolulukların kullanımı bütünlük sağlamaktadır (Çelik& Cebe, 2021:18). "Arog" film afişi yazı biçimi olarak incelendiğinde yansıttığı dönemi tasarımsal olarak niteleyen tipografik seçimler söz konusudur. Afişteki tipografi mekaniklikten uzak serbest formda, taş devrini anımsatacak özellikte kullanılmıştır. Yapımcı, "Sıradışı" sloganı ve oyuncu isimlerindeki tipografi kullanımlarında gölgelendirme ile boyutlandırma söz konusudur. Afiş genelinde tonlamalar yoğun olarak kullanılmıştır ve arka fonda gelişigüzel fırça darbeleri ile yüzey oluşturulmuştur. Dinazor stilizesinde kullanılan nokta ve çizgi tekniği arka fondaki gibi rastgelelik içermemekte olup daha bilinçli kullanım ile tonlamayı destekler niteliktedir. Film adı sıcak renk kullanımları ile algıyı yönlendirerek bakış yönünü belirlemektedir.

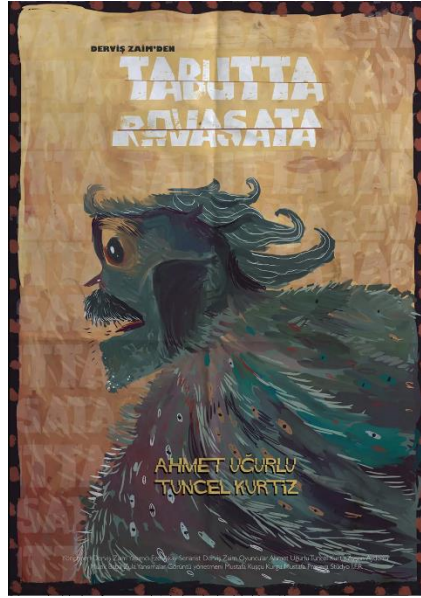
Tasarımda, orantı, görsel hiyerarşi, bütünlük ve vurgu gibi tasarım ilkelerini göz ardı etmeksizin kurgu yapmak gerekmektedir (Haşiloğlu,2022:365). Hiyerarşi parça-bütün ilişkisine bağlı olarak tüm görsel unsurları birbirleri ile doğru ilişkilendirme prensibine dayanır. “Arog” film afişi bu bağlamda değerlendirildiğinde görsel hiyerarşi doğru kurgulanmış ve tipografi kullanımları arası dengeli bir bağ kurulmuştur. Dikey formda tasarlanan afişin en altında ise yönetmen, yapımcı, senarist, oyuncular, müzik, görüntü yönetmeni, sanat yönetmeni ve dağıtıcı bilgisine yer verilmiştir.

Şekil 5. “Sen Aydınlatırsın Geceyi” Film Afişi (bantmag.com, 2023).

Afiş tasarımı incelendiğinde, “göz”ün bir anlatı ögesine dönüşmesi stilize edilmiştir. Cemal karakterinin gözünden kendi dünyasının seyirciye aktarılması, hem kamera hem karakterin gözünden olayların işlenmesi farklı bir bakış açısı olarak yansıtılmıştır. Afişteki en büyük göz stilizesinin altında bulunan kırmızı çizgisel dağılımlar sürekli kan ağlayan göz doktorunu temsil etmektedir. Göz stilizesinin yoğunluğu filmde bulunan karakterleri temsilen ya da farklı bakış açılarını aktarmak üzere kullanılmış olabilir. Afişteki el stilizeleri motor süren Cemal’i süper gücü sayesinde el hareketi ile kontrol altına alarak yoldan çıkıp kaza yapmasına sebep olan Yasemin karakterini temsil etmektedir. Afişin tipografisi incelendiğinde sans-serif font kullanımları göze çarpmaktadır. Tipografide majüskül ve miniskülün birlikte kullanıldığı tasarımda renk tercihleri yeşil, kahverengi, kırmızı, beyaz, siyah, gri olarak görülmektedir. Dikey formda tasarlanan afişte kırmızı ve yeşil kontrast olarak kullanılarak zıtlık ile filmin adına vurgu yapılmıştır. Bir tasarım ürünüde renkler kontrast olarak kullanılırsa, uyumlu, etkili, güzel armoniler yaratır. Renk türüne, parlıtya veya doymuşluğa bağlı renk zıtlıklarının birinin ya da birkaçının bir alanda bulunması, o alanı anlamlı ve etkili kılar. Çünkü renk algısı net olarak o zaman gerçekleşir. (Gümüşketin,2012: 38) Oran, tasarımdaki şekiller ve metinler arasındaki denge durumudur. Tasarımdaki orantı, estetik bir görünüm ve orantı sağlayan unsurlarla hedeflenen noktalara dikkat çekmeyi amaçlar. Tasarımdaki görsel öğelerin orantısal ilişkilerinde farklı kriterler oluşturmak, tasarımı monoton görünmekten kurtardığı gibi, mesajın alıcılar tarafından

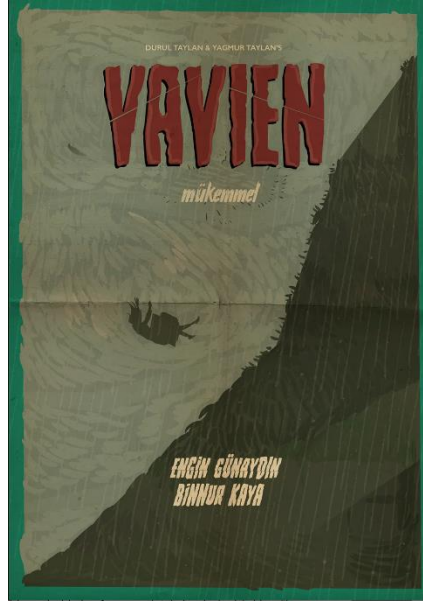
algılanmasını ve iletişimi de doğrudan etkiler. Grafik tasarımda görsel hiyerarşi, görsel öğelerin vurgulanmasına ve önem sırasına göre düzenlenmesine olanak tanır. Hiyerarşi basit, karmaşık, seyrek düz veya son derece dengeli olabilir. Hiyerarşi bir düzeyden diğerine farklılık taşımaktadır (Dündar,2022:168). “Sen Aydınlatırsın Geceyi” film afişindeki görsel hiyerarşi incelendiğinde görseller arasında dengeli bir bağ söz konusudur. Serbest tarzda fırça darbeleri doku oluşturularak, biraz da tonlamadan yararlanılarak kurgulanan afişin en altında yönetmen, yapımcı, senarist, oyuncular, müzik, görüntü yönetmeni, sanat yönetmeni ve kurgu bilgisine yer verilmiştir.

Şekil 6. “Tabutta Rövaşata” Film Afişi (www. ilmloverss.com, 2023).

Tavus kuşu, küresel pazara eklenme sürecindeki İstanbul’un tarihsel mirasını ve doğal güzelliklerini temsilen simgeleştirilmiş bir öğe olarak filmde kullanılmıştır (Suner, 2005: 239). Filmde tavus kuşu bir göstergedir ve Karacan, tasarladığı afişte bu metafora ana karakteri stilize ettiği gövde kısmında tavus kuşu tüyleri şeklinde yer vermiştir. Afiş tasarımı ve illüstrasyon, grafik tasarım dilinde önemli bir yere sahiptir. Illüstrasyon etkileyici, ikna edici gücü sebebi ile afiş tasarımlarında etkin olarak kullanılıp gelişmiştir (Gedik & Taşçıoğlu, 2017: 106). Film Afişi incelendiğinde Mahsun karakteri illüstrasyon tekniği ile görselleştirilmiş figür olarak göze çarpmaktadır. Renk tercihleri kahverengi, siyah, yeşil, kırmızı, griden yanadır. Anlam yüklü harflerle afiş tasarlandığında, tasarımcının hayal gücü ve yaratıcılığının merkezinde harf yer almaktadır. Bu doğrultuda afişin içeriğiyle örtüşecek yeni bir biçimsel dil oluşturulması hedeflenmektedir. Bunun için de tasarımcı, tipografinin tasarıma nitelik kazandıran gücünden yararlanır (Lehimler, 2018: 1450). Afişte tipografi bölünmüş, kesilmiş şekilde kurgulanmıştır. Bu kurgu yönetmen adı ve afişin en altında yer alan künye hariç diğer tipografide de kullanılmıştır. “Tabutta Rövaşata” tipografisinde “rövaşata” kelimesindeki “ö” harfi anlamsal olarak desteklenmesi bağlamında rövaşata atan harf şeklinde ters konumlandırılmıştır. Afişte kullanılan tüm tipografiler sans-seriftir. Tonlamaların yoğun olduğu afişte figür arkasında “Tabutta Rövaşata” tipografisinin görünürlüğü azaltılarak tasarımsal yüzeyde tekrar edilmiştir. Tasarımcı, afişte yer alan başlık, alt-başlık, slogan gibi sözel bilgiler arasında -izleyiciyi mesajdaki önem sırasına göre yönlendirecek hiyerarşik bir yapı kurmalıdır (Şimşek Yüksekbilgili, 2016:5). Afiş tamamen fırça darbeleri ile

yapılmıştır ve hiyerarşi incelendiğinde kullanılan görsel materyaller doğru ilişkilendirilmiştir. Dikey formda tasarlanan afişte en altta yönetmen, yapımcı, senarist, oyuncular, müzik, görüntü yönetmeni, kurgu ve stüdyo bilgisine yer almaktadır.

Şekil 7. "Vavien" Film Afişi (www.onedio.com, 2023).

Afiş tasarımı incelendiğinde yeşil renk ton kullanımları ile olay örgüsünün kırsalda geçmesine vurgu yapılmıştır. Ritim oluşturan çizgisel elemanlar filmin içerik bağlamında sakinlikten uzak, karmaşanın ve sorunun olduğunu dinamizm olarak izleyiciye yansıtmaktadır. Dikey formda tasarlanan afişte en üstte yönetmen bilgisine yer verilmiştir. Afiş tasarımı ortak bir tuvalle başlar, dikey veya yatay olarak tasarlanabilir ancak en yaygın olarak dikey yönlendirmeyle tasarlanmıştır (Ramadan, 2020:43). Yönetmen isimleri, filmin adı altında yer alan "mükemmel" sloganı ve film başrol oyuncularını "Engin Günaydın, Binnur Kaya" tipografisi afiş genelinde renksel devamlılık ile bütünlük sağlanması açısından sarı renkte kullanılmıştır. Film adı (Vavien) ise yeşil renge kontrast olarak kırmızı tercih edilmiştir. Afişin başarısı, inandırıcılığına bağlıdır ve kullanılan biçimlerin, metnin ve renklerin önemi vardır (Artan&Uçar,2019:14).

Afişlerde renk; çizim ve tipografiyi çarpıcı bir hale getirirken, diğer tasarım elemanlarının önünde de yer alabilmektedir. Bu durum, diğer elemanların ikinci planda kalmasını sağlayabilmektedir. Biçimlerle ön-arka-yakın-uzak ya da derinlik hissi verilebilmektedir. Rengin ton değerleri bilinçli kullanılarak, tipografi kolay okunur hale getirilerek akılda kalıcı bir stil oluşturabilmektedir (Holat, 2021 :296). Bu bağlamda bir grafik tasarım elemanı olarak renk, görsel hiyerarşiyi de tasarlamaktadır. Tasarımda iletişim becerisi güçlü bir tipografi kurgusu için kullanılan yazı karakterlerinin seçimine de dikkat edilmelidir. Süslü, okunmayan karakterler yerine daha iyi okunaklılığa sahip leke değerleri daha güçlü olan yazı karakterleri tercih edilmelidir (Boztaş,2017:2525). Tipografi incelendiğinde film adı ve oyuncu isimleri hareketli ve san-serif olarak kullanılmıştır. Afişte kullanılan görselde bir kadının uçurumdan itilmesi/yuvarlanması göze çarpmaktadır. Afişin görsel kurgusu Celal karakterinin (Engin

Günaydın), eşinden kurtulmak için onu kaza süsü vererek uçurumdan atma dürtüsünü aktarmaktadır. Afişte denge, bir tasarımdaki görsel ağırlığın eşit olarak yüzey üzerinde dağıtılmasıdır (Lauer&Pentak, 1995; s.73). “Vavien” film afişi dengeli tasarımsal bir dağılım içerisindedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Karacan, “Kader” film afişinde, basit stilize anlatıların yanı sıra yoğun olarak fırça darbeleri tadında çizgisel ve lekesele elemanlar kullanmıştır. Serbest sans-serif tipografilerin ve canlı renklerin tercih edildiği tasarımda görsel hiyerarşi anlamlı bir dağılım içerisindedir. Tonlamalarla derinlik kazandırılan afişte film künyesi ve oyunculara ait bilgilere yer verilmiştir. Uğur karakteri stilize edilirken, oyuncunun filmdeki fiziki özellikleri göz önünde bulundurularak renk kullanımları bu bağlamda tasarıma yansıtılmıştır.

“Kış Uykusu” film afişinde, karakterin kış uykusuna yatmış gibi görünme durumu stilize edilmiştir. Sarı ve siyah renk kullanımları, görsel sadelik ile bütünleşerek dikkat çekiciliği arttırmıştır. Tipografi sans-serif olarak kullanılmıştır. Dağılıma efekti ve tonlama ile serbest formda yazılan yazılardaki etki, arka fonda fırça darbeleriyle oluşturulan yüzey ile bütünlük sağlanmıştır. Afişteki boşluk kullanımı ve hiyerarşik düzen anlamlı bir bütünlük içindedir.

“Ağır Roman” film afişinde, Salih karakterinin bileğini kesmesi illüstrasyon tekniği ile görselleştirilmiştir. Afişte kullanılan tüm fontlar sans-serif olarak tercih edilmiştir. Tipografide majüskül ve miniskül kullanımların olduğu afiş lekesele tarzda ve tonlama ile boyutlandırılmış olarak tasarlanmıştır. Dikey formun tercih edildiği tasarımda boşluk dengesinin doğru kullanıma söz konusudur ve görsel hiyerarşi doğru düzenlenmiştir. Afişte sarı, kırmızı gibi sıcak renk kullanımları mevcuttur.

“Arog” film afişinde, yoğun olarak turkuaz renk kullanımı göze çarpmaktadır. Noktasal ve lekesele elemanların kullanıldığı tasarımda film içeriğine uygun dinazor ve taş devri insanı stilizesine yer verilmiştir. Afişteki tipografi mekaniklikten uzaktır ve afiş genelinde tonlamalar yoğun olarak kullanılmıştır. Fırça darbeleri ile oluşturulan tasarım yüzeyi dikey formda tercih edilmiştir. Kullanılan tasarım materyalleri ve hiyerarşi anlamlı bir bütünlük oluşturmaktadır.

“Sen Aydınlatırsın Geceyi” film afişinde, toplumu, karakterlerin olağanüstü durumlarını temsilen ve farklı bakış açılarını aktarmak için “göz” stilizesi yoğun olarak kullanılmıştır. Film içeriğinden sahnelerin aktarıldığı görselleştirmeler hiyerarşik düzende anlamlı bir bütünlük içindedir. Dikey formda tasarlanan afişteki tipografiler incelendiğinde sans-serif font kullanımları, majüskül ve miniskülün birlikte kullanımı söz konusudur. Renk tercihlerinde kontrastlık ilkesinden yararlanılmıştır.

“Tabutta Rövaşata” film afişinde, ana karakter stilizesi tasarım yüzeyinde 3/2’lik bir alanda kullanılmıştır. Afiş tasarımında film içeriğinde yer verilen metafora vurgu yapılarak karakterin kıyafeti tavus kuşunun kuyruğundaki doku ve tüylerini temsilen çizgisel formlar olarak görselleştirilmiştir. Sans-serif olarak kullanılan tipografide “rövaşata” kelimesindeki “ö” harfi rövaşata atan harf şeklinde ters konumlandırılmıştır. Tamamen fırça darbeleri

ile yapılan tasarımda görsel hiyerarşi incelendiğinde anlamlı bir dağılım gözlenmektedir. Çalışmada ele alınan afişler kapsamında, tipografi tekrarları ile yüzey oluşturulan tek afiştir. Tonlamaların yoğun kullanıldığı dikey formda tasarlanan afişte renk tercihleri yoğun olarak kahverengi ve yeşildir.

“Vavien” film afişinde ise olay örgüsünün kırsalda geçmesi yeşil renk kullanımı ile anlamsal olarak bütünleştirilmiştir. Çizgisel formların hareketli kullanımı ile filmin karmaşayı içerdiği mesajı aktarılmaktadır. Afiş dikey formda tasarlanmıştır ve kontrast renk kullanımları söz konusudur. Film akışında ana karakterden biri olan Celal karakterinin eşinin uçurumdan yuvarlanması afişin ele aldığı ana temadır. Tipografi sans-serif olarak kullanılmıştır.

Çalışma kapsamında ele alınan afiş tasarımlarında dikey formdan yararlanan Karacan, “Arog” film afişi hariç diğer tüm tasarımlarda daha soft ve soluk renk grupları kullanmıştır. Karacan’ın afişlerde lekesele, fırça darbeleri ile çizgisel formlarda bir tarz oluşturduğu gözlemlenmiştir. Sadelik ilkesi ile stilize edilen karakterler, olgu, olay ve durumlar, ele alınan filmin içeriği ile görsel bağlamda bütünlük içindedir. Stilize edilen anlamlı temaların yanı sıra renk kullanımları da bu bütünlüğü desteklemektedir. Doku ve lekesele elemanlar ile tasarım yüzeyi oluşturan Karacan, tipografide sans-serif fontlar kullanmıştır. Görsel hiyerarşi incelendiğinde kullanılan görsel elemanlar arasında anlamlı bir dağılımın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüm afişler, stilize edilerek, bazen siluet tarzında ve illüstrasyon tekniği ile görselleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ambrosse, G. ve Harris, P. (2010). *Görsel Grafik Tasarım Sözlüğü*. (Çev: B. Barhana). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Arıkan, R. (2011). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Becer, E. (2013). *İletişim ve Grafik Tasarım*. (9. Baskı). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Boztaş, E. (2017). Organ bağış temalı sosyal afiş tasarımlarının göstergebilim yöntemi ile analizi. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 37, 2521-2542.
- Çeken, B. (2020). İllüstrasyonun afiş tasarımında kullanımı ve illüstrasyon içeren afiş tasarımlarının çözümlenmesi. *İdil*, 66, 285-295.
- Çelik., R. & Cebe., F., (2021). Görsel İletişim Açısından İnternette Yer Alan Film Afişleri; Nuri Bilge Ceylan Film Afişleri Üzerine Bir İnceleme. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 07 (03), 17-24.
- Çubukçu G., & Doğan İ., (2019). Sayfa tasarımı nedir. *Journal of Arts*, 2(2), 95-112.
- Dinçeli., D. (2021). Afiş Tasarımında Rengin Görsel Dili. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(116), 71-87.
- Doğru, M. S., Yıldırım, K. K. (2022). Fotoğraf Temelli Film Afişlerinde Renk-Duygu İlişkisinin İncelenmesi: Braveheart, Kingdom Of Heaven ve Macbeth Afişleri. *Electronic Cumhuriyet Journal of Communication*, 4(2) : 126-135.
- Dündar, F. N. (2022). Afiş tasarımında metafor kullanımı. *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural art*, 7(15), 167-176.

- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi. (2008). (2. Baskı). Yönetim Şakir Eczacıbaşı; Yayın Kurulu Şakir Eczacıbaşı Vb. İstanbul: Yem Yayın.
- Erzincan, A. (2022). Film afişlerinin görsel okuryazarlık açısından analiz edilmesi. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 36-43.
- Gedik, M. B. (2017). *Grafik tasarımda illüstrasyonun afiş tasarımı üzerinden incelenmesi*. [Yükseklisans Tezi]. Eskişehir Anadolu Üniversitesi.
- Gedik., M.B. & Taşcıoğlu., M., (2017). Afişte illüstrasyonun anlatım biçimleri. *Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü dergisi*, 8(1), 104-124.
- Gezer, Ü.(2019)., Çağdaş Sanat ve Tasarım Eğitiminde Görsel Tasarım Öğeleri ve İlkeleri. *ulakbilge*, 40 (2019 Eylül), 595-614
- Gümüştekin, N., (2013). Rengin Bir Grafik Tasarım Ürünü Olarak Afişe Katkısı: Tarihsel Bir İnceleme. *Yedi Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 9(1), 36-39.
- Gümüştekin.,N., (2012). İki Polonyalı grafik tasarımcı Henryk Tomaszewski ve Franciszek Starowieyski örneğinde II.Dünya savaşı sonrası tiyatro afişleri. *Art and Interpretation*, 0(21), 63-74.
- Haşiloğlu, M. F. (2022). Postmodern sanatta afiş tasarımı ve asimetri. *Kesit Akademi Dergisi*, 8 (30), 355-369.
- Holat, O. (2021). Netflix'teki Türk Dizi Afişlerinin Göstergibilimsel Çözümlemesi . *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (27), 291-311 .
- Kahraman., A.D. & Durgutluoğlu, S., (2019). Rengin afişe katkısı ve Mengü Ertel. *İdil*, 56 (2019 Mayıs), 495-501
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Bilim Kitap Kirtasiye Yayınevi
- Karaşahinoğlu., Ş., (2014). Türkiye'deki çocuk televizyon kanallarının web sitelerinin tipografik yönden incelenmesi sorun ve çözüm önerileri. *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Yazıları Dergisi*, 0(31), 99-112.
- Ketenci, H., F., & Bilgili, C. (2006). Görsel İletişim-Grafik Tasarım. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Lauer, D. ve Pentak, S., (1995). *Design Basics*, Harcourt Brace College Publishers, Texas
- Lehimler. Z., (2019). Afiş Tasarımında Boşluk Kullanımı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1): 407-417
- Lehimler.,Z. (2018). Afiş Tasarımında Dikkat Çeken Bir İmge: Harfin Yeni Biçimi. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 51(1), 1447-1453.
- Müller Brockman, S. (2004). *History Of The Poster*. London: Phaidon Press Limited.
- Özer, H. Kent Kimliğinin Afiş Tasarımına Yansıması. *idil*, 97 (2022 Eylül), 1311-1323.
- Özpolat., K., (2020). Mengü Ertel'in tiyatro afişleri üzerine bir inceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(103), 208-219
- Ramadan, F. (2020). *Ortak kültürel değerlerle oluşturulan eğitim içerikli afiş tasarımları* [Yükseklisans Tezi]. Yakın Doğu Üniversitesi.
- Sarıkavak, N. K. & Sarıkavak, A. (2022). Grafik ve Görsel İletişim Tasarımında Tipografinin Gerekliliği ve Önemi.

Modular Journal, 5(1), 112-134.

Sözer, M., & Tanyeli, U. (1986). *Sanat Kavramı ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Suner, A. (2005). *Hayalet Ev: Yeni Türk Sinemasında Aidiyet, Kimlik ve Bellek*. İstanbul: Metis Yayıncılık Ltd., İstanbul

Şahin, M., Taşpunar Küçük, B., & Elmas, H. Türk Sinemasında Toplumsal Gerçekçi Film Afişlerinin Tasarım İlkeleri Açısından İncelemesi. *idil*, 100 (2022 Aralık), 1707–1721

Şen., E.,(2018). Tasarım ilke ve öğelerinin minyatürde kullanımı. *İdil*, 7(46), 775-781.

Şimşek Yüksekbilgili., N.(2016). Afiş tasarımında dikkate alınan kriterlerin algılanmasının analizi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (1) , 33-46

Taşcıoğlu, M.,(2014). Tipografi, Sayfa Tasarımı ve Somut Şiir. *Folklor/edebiyat*, 78(1), 217.

Tepecik, A., & Kayabekir, T., (2017). Resim-Metin İlişkisinde Yapısal ve Bilişsel Kavramların Tasarım Sürecine Etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1641-1653

Tutaş, v. (2014). *Tasarım ilkelerinde uygunluk ve seramik sanatındaki yeri*. [Yüksek lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi.

Uçar., T.F., (2019). *Görsel iletişim ve grafik tasarım*, inkılap kitabevi, İstanbul.

Uğur., E., (2020). Polonya poster ekolünün grafik tasarım tekniği açısından yorumlanması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(73), 1205-1213.

Wigan, M. (2012). *Görsel İllüstrasyon Sözlüğü*. (Çev. M. E. Uslu). İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Yavuz, T. (2022). *Bir reklam afiş ögesi olarak etkin negative alan tasarımı* [Yüksek lisans Tezi]. Eskişehir Anadolu Üniversitesi.

Yeşilyurt, Ş. (2018). *Tiyatro Afişlerinin Göstergibilimsel Açidan İncelenmesi ve Oyun Atölyesi Tiyatrosu İçin Afiş Tasarımları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Grafik Ana Sanat Dalı.

Yıldırım, M., (1998). Afişte soyut yaklaşım [Yüksek lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.

Yıldırım., A.,& Şimşek.,H. (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yolcu, E. (2009). *Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yücebaş, Ç. (2006). Grafik tasarımda görsel bütünlük oluşturmada tipografi ile görseller arasındaki ilişki ve sanat eğitimindeki yeri [Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Yüksekbilgili, N.Ş. (2013). *Afiş tasarımında dikkate alınan kriterlerin algılanmasının analizi*.

Online Kaynaklar

<https://bantmag.com/web-galeri-emre-karacan/>

<https://bigumigu.com/haber/kult-turk-filmlerine-retro-posterler/>

<https://filmloverss.com/8-kult-yerli-film-8-muhtesem-illustrasyon-calismasi/>

<https://onedio.com/haber/film-afislerini-kendi-tarziyla-yeniden-tasarlayan-sanatci-emre-karacan-in-birbirinden-guzel-afis-tasarimlari-801028>

<https://sozluk.gov.tr/>

https://www.behance.net/gallery/49211811/Turkish-Movies-with-Retro-Style?locale=tr_TR

<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=688293>

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN BİBLİYOTERAPİ TEKNİĞİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Şevval SÖNMEZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye, ssonmez249@gmail.com

ÖZ

Kitaplar seneler boyunca insanlar tarafından düşünceleri biçimlendiren, problemlerle başa çıkmada insanlara yardımcı olan, birçok duygunun paylaşımında, bilgilendirme ve eğlence amacıyla kullanılan vazgeçilmez bir araç olarak görülmüştür. Kitaplar özellikle psikolojik iyi oluş, problemlerle baş etme, duygusal ve psikolojik ihtiyaçları karşılama gibi konularda bireyler için önemli bir konumdur. Kitaplar yoluyla iyileşme anlamını taşıyan bibliyoterapi yöntemi, bu amaçla kullanılan bir uygulamadır ve çeşitli alanlarda kullanılabilir. Klinik ve gelişimsel temelli gereksinimlere cevap verebilen bir yöntem olan bibliyoterapinin, gelişimsel ihtiyaçlar bazında eğitim alanında aktif olarak kullanılabilmesi ilk ve en önemli dönem okul öncesi dönemidir. Masal ve hikaye dönemi olarak da bilinen bu yaş aralığında kitaplar çocuğun en temel iletişim araçlarından olup kitaplarla çocuğun buluşması, ihtiyaçlarına bu yöntem ile cevap verilmesi çocuk için mühim deneyimler sağlayabilmektedir. Eğitim alanında bu uygulamanın kullanımında ise öğretmenler kilit rolde bulunmaktadır. Öğretmenlerin bibliyoterapi yöntemine yönelik bilgi sahibi olması, çocuklara bu yöntemin en hızlı ve kolay ulaşması ve çocukların ihtiyaçlarının anlaşılması açısından gereklidir. Durum çalışması olarak tasarlanan bu araştırma, bibliyoterapi yöntemine yönelik olarak okul öncesi öğretmenlerin görüşlerinin incelenmesini amaçlamaktadır. Tipik durum örnekleme yöntemi ile oluşturulan çalışma grubunu, 14 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Veriler, görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Elde edilen bulgular içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin bibliyoterapi tekniği hakkında yeterli bilgi ve görüşe sahip olmadıkları görülmüş ancak tekniğin kullanımı ve tekniğe yönelik verilebilecek eğitime ilişkin olumlu bakış açılarına sahip oldukları sonucuna varılmıştır. Okul öncesi öğretmenlerine yönelik olarak bibliyoterapi yöntemi ile alakalı hizmet içi eğitimin verilebilir, bibliyoterapi yöntemine yönelik programlar oluşturularak bu programlar hakkında öğretmen ve yöneticiler bilgilendirilebilir, zaman ve bütçe tasarrufu açısından bibliyoterapiye yönelik çevrim içi eğitimler verilebilir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi, bibliyoterapi tekniği, öğretmen görüşleri, bibliyoterapi eğitimi

EXAMINATION OF PRESCHOOL TEACHERS' OPINIONS ON BIBLIOTHERAPY TECHNIQUE**Şevval SÖNMEZ***Çanakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale, Türkiye, ssonmez249@gmail.com***ABSTRACT**

For years, books have been seen by people as an indispensable tool that shapes thoughts, helps people to cope with problems, and is used for sharing many feelings, information and entertainment. Books are especially important for individuals on issues such as psychological well-being, coping with problems, and meeting emotional and psychological needs. The bibliotherapy method, which means healing through books, is an application used for this purpose and can be used in various fields. The first and most important period in which bibliotherapy, which is a method that can respond to clinical and developmental needs, can be actively used in the field of education on the basis of developmental needs is the preschool period. In this age range, which is also known as the fairy tale and story period, books are one of the most basic communication tools of the child and meeting the child with books and responding to their needs with this method can provide important experiences for the child. Teachers play a key role in the use of this application in the field of education. It is necessary for teachers to have knowledge about the bibliotherapy method, in order for this method to reach children in the fastest and easiest way and to understand the needs of children. This research, which is designed as a case study, aims to examine the opinions of preschool teachers about the bibliotherapy method. The study group, which was formed by the typical case sampling method, consists of 14 preschool teachers. Data were collected using the interview form. The obtained findings were analyzed by content analysis method. As a result of the research, it was seen that the teachers did not have sufficient knowledge and opinions about the bibliotherapy technique, but it was concluded that they had positive perspectives on the use of the technique and the training that could be given for the technique. In-service training related to bibliotherapy method can be given to preschool teachers, programs for bibliotherapy method can be created and teachers and administrators can be informed about these programs, and online training can be provided for bibliotherapy in terms of saving time and budget.

Keywords: Preschool, bibliotherapy technique, teacher opinions, bibliotherapy education

GİRİŞ

Kitap ve insan dostluğu yıllar boyunca süregelen olup kitaplar insan hayatı için sevinç ve hüznün gibi birçok duyguyu paylaştıkları, farklı bakış açıları kazandıları, duygu ve düşüncelere yön verebilen, bilgi edinme ve eğlence aracı olarak önemli bir yere sahip olmuştur. Kitap okuma düşünme, yaratıcılık, dil- konuşma ve yazma becerilerinin gelişimi gibi zihinsel ve akademik becerileri geliştirmektedir. Bununla birlikte kitaplar bireylerde duygusal izler bıraktığı gibi aynı zamanda duygusal gelişime de etki etmektedir. Bu bağlamda birçok işlev barındıran kitaplar ayrıca olumlu ruh hali, duygusal farkındalık, sorunlarla başa çıkabilme gibi psikolojik gelişime ve ruh sağlığına katkı sağladığı psikolojik işlevi ile bireylerin ruhsal yönünü beslemektedir. Yaşam boyunca psikolojik iyi oluşa, ruhsal iyilik haline olumsuz etki edebilecek birçok etken, durum, olay ile karşı karşıya kalmaktayız. Psikolojik iyi oluşa olumsuz etki yaratan bu ruh sağlığı problemleri günümüzde giderek artış göstermektedir. Bu problemlerle başa çıkmada birçok yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden birisi de kitapların kendisidir. Hayatın akışı içerisinde göğüslemekte zorlanılan birçok probleme şifa olabilen kitapların, geçmişten günümüze terapötik amaçla bir yöntem olarak uygulandığı görülmektedir.

Betzalel ve Shechtman (2017) bibliyoterapiyi, literatürün sosyal- duygusal endişelerin tedavisinde kullanımı olarak belirtmiştir. Pettersson (2018) bibliyoterapinin, psikolojik sağlığı geliştirmek amacıyla literatürün kullanımı anlamı taşıdığını vurgulamaktadır. Czernianin ve diğerleri (2019) ise bibliyoterapinin literatürü, psikolojik sağlık sorunları için bir tedavi metodu olarak kullandığını belirtmektedir. Bir başka deyişle psikolojik iyi oluşu sağlamak, ruhsal iyileşmeyi desteklemek gibi terapötik amaçla kitapların ve literatürün kullanıldığı yönetime bibliyoterapi denmektedir. Bu tekniğin kullanımı ile bireylerde birtakım gelişimler hedeflenmektedir. Tukhareli (2011) bibliyoterapinin, bireyin belirli bir problemle karşılaşan tek kişinin kendisinin olmadığını fark etmesinde yardımcı olabileceğini belirtmekte ve bibliyoterapinin diğer önemli hedeflerini de şu şekilde ifade etmektedir;

1. Duygusal ve zihinsel sıkıntıları hafifletmek
2. Bireyin benlik kavramı gelişimine destek olmak
3. Problemlerle alakalı yeni değer ve tutumlar geliştirmek
4. Problemlere yönelik alternatif çözümler sunmak

Bibliyoterapi yönteminin bireylere pek çok faydası bulunmaktadır. Demir (2022) bibliyoterapinin kişinin benlik keşfi, kişinin hayatına yönelik içgörü kazanımı, öz farkındalık ve öz saygı gelişimi, empati gelişimi, kişinin yaşadığı problemlerin başkalarının da yaşayabileceğini fark edebilmesi, başkalarının problemleri ile baş edebilme tecrübelerinden ders çıkarma, olumsuz yaşantıların meydana getirdiği duygusal zorlukların hafiflemesi olarak olumlu değişimlere sebep olduğunu belirtmektedir. McMillen ve Pehrsson (2010)'a göre bibliyoterapi kullanımı öz farkındalığın teşvikinde, ortaya çıkan değerleri açık ve net bir duruma kavuşturmada, çocukların etnik/kültürel kimlik gelişiminde, bireyin ergenlik öncesi başka kültür ve dünya görüşlerine yönelik takdirini büyütmede ve empati gelişiminde yardımcı olabilmektedir. Ilogho ve diğerleri (2020) bibliyoterapi yönteminin bağımlılıklarla, hafif zihinsel yetersizliklerle baş etmede yardımcı olduğunu, bununla birlikte olumlu duyguları çoğalttığı ve olumsuz duyguları azalttığını belirtmiştir. Özetle bibliyoterapinin bireylerin klinik temelli bazı gereksinimlerine

yönelik tıbbi ihtiyaçlara yanıt verdiği gibi gelişimsel ihtiyaçlarına da yanıt veren bir yöntem olarak kendilik keşiflerinde, duygusal ve psikolojik ihtiyaçları gidermede, duygusal bilinç geliştirmede, problemleri önlemede ve başa çıkmada kullanılabilir. Bireylere birçok katkı sağlayan bibliyoterapinin uygulanma sürecinde bazı evreler bulunmaktadır (İlbay ve İlbay, 2019).

Gerlach ve Subramanian (2016) bu evreleri şu şekilde tanımlamıştır;

- 1) Özdeşleşme: Bu evrede bireyler, kitaptaki kahramanlarla ilişki kurarak özdeşleşir ve kitap kahramanının problemleri ve duygularını dolaylı olarak deneyimler.
- 2) Katarsis: Karakterlerle özdeşleşen bireyler bu evrede, oluşan duygusal gerilimi özgür bırakır.
- 3) İçgörü: Kitaptaki olay ve kahramanların durumunu kendi hayatı ile ilişkilendirir ve içgörü kazanır.
- 4) Genelleştirme: Bu evrede okur mevcut sorunlarının sadece kendisine ait olmadığını, bu sorunun başkalarının da başına gelebileceğini kavrar (Kuriakose vd., 2016).

Bu evrelerden yola çıkarak bireyler kitaplarda yer alan kahramanlarla özdeşleşerek kendiyile bağlantı kurmakta, buna yönelik deneyim ve içgörü kazanmakta ve problemin çözümüne ilişkin farkındalık sağlamaktadır. Janavičienė (2010) bibliyoterapi yönteminin metin okuma etkinliğinde bireyin kahramanların duyguları ile empati kurabilme, kahramanın hareketlerine yönelik olası seçenekleri düşünebilme, katarsisi yaşayabilme deneyimlerine yardımcı olduğunu belirtmektedir.

Bibliyoterapinin tarihi kökenine bakıldığında temellerinin bahsi, M.Ö 300 civarında İskenderiye Kütüphanesi kitabesinde “akıl için ilaç”, Antik Yunan Dönemi’nden kalan Thebes’te bir kütüphanede “ruhun şifa yeri”, İsviçre’deki Saint Gall Abbey Kütüphanesi’nde ise “ruh için ilaç sandığı” olarak ifade edilmiştir (Cornett ve Cornett, 1980, s.11). Bu bilgiden yola çıkarak geçmiş zamanlardan beri kütüphanelerin ruhsal tedavi merkezi, kitapların ruh için şifa kaynağı olarak görüldüğünü söyleyebilmemiz mümkün gözükmemektedir. Toplumumuzda da bibliyoterapinin kökenine yönelik olarak bu benzerlik görülmektedir. Farklı kültürlerden kültürümüze aynı adla geçen hikayeler bütünü olarak karşılaştığımız “ferecba’de’ş-şidde”(Adalar Subaşı, 2016), “zorluktan doğan sevinç” manasında olup destan, masal, gerçek olay gibi anlatımlar ile okuyucunun güzel zaman geçirmesi, öğrenme ve düşünmeye sevk edilmesinin hedeflendiği belirtilmektedir (Bal, 2018).

Literatürün iyileşme amaçlı kullanımına yönelik ilk kayıtların 13.yüzyılda Kahire’de A-Mansur Hastanesi’nde tedavinin bir parçası olarak hastalara Kuran okuma şeklinde gerçekleştirildiği, 18. yüzyılda Avrupa’da zihinsel rahatsızlığı bulunan hastalar için okuma uygulamalarının reçete edilmesinin akabinde bu uygulamaların popülerleşmesi ile psikiyatri hastanelerinde kütüphanelerin kurulmasının yaygınlaştığı görülmüştür (Jack ve Ronan, 2008). Amerika’da ise bibliyoterapi yöntemi, 19.yüzyıl itibarıyla terapötik açıdan tedavi denemelerinin yapılmaya başlanması ve hastalar için kütüphanelerin açılmasının ardından, 20. yüzyılda kurumsallaşarak tedavi amaçlı kullanılması ve süreç boyunca giderek yaygınlaşması ile gelişme kat etmiştir (Sherrill ve Harris, 2014). 1916 yılında bibliyoterapi, Samuel McChord Crothers, Atlantic Monthly isimli dergide yayınladığı makalesinde terim olarak ortaya çıkmıştır (Yang, 2018). 1949’da Carolyn Schrodes, bibliyoterapi tekniğini bilimsel temellere dayandırarak Bibliyoterapi- Teorik ve Klinik Deneysel Çalışma isimli doktora tezini yayınlamış ve bu tarih itibarıyla

bibliyoterapi tekniği, rehabilitasyon terapilerinde uygulanmaya başlamıştır (Palashevskaya, 2021). Süreç içerisinde bibliyoterapi tıp, kütüphanecilik, psikoloji, psikolojik danışmanlık, sosyal hizmet, eğitim gibi alanlarda kullanılan bir yöntem haline almış, kullanım alanları genişlemiştir (Leana-Taşçılar,2012).

Bibliyoterapi tekniğinin farklı türleri bulunmaktadır. Bunlar klinik bibliyoterapi ve gelişimsel bibliyoterapi olarak karşımıza çıkmaktadır. McMillen (2006) klinik bibliyoterapiyi, yoğun duygusal ve davranışsal problemlerin çözümünü kolaylaştırmak için eğitim almış ruh sağlığı uzmanları tarafından uygulanabileceğini, gelişimsel bibliyoterapiyi gelişimsel geçişleri hafifletmek amacıyla birlikte duygu ve davranış eğitimi için sınıflarda kullanılabileceğini belirtmektedir. Bir başka deyişle klinik bibliyoterapi, psikoloji alanında uzman kişiler tarafından uygulanan ve ciddi psikolojik problemlerle baş etme amaçlı olarak, şiddetli duygusal ve davranışsal problemleri çözmek amaçlı kullanılabilir. Gelişimsel bibliyoterapi ise günlük hayat sorunlarına karşı önleyici olarak veya bu sorunlarla baş etme amacıyla ruhsal iyi oluşu korumak ve sürdürmek, kendini gerçekleştirilmeye yönelik eğitim amaçlı olarak eğitimciler ve uzmanlar tarafından kullanılabilir. Bibliyoterapi uygulamalarının eğitim ortamlarında uygulanmasında ise öğretmenler, çocuklara ulaşmada ön planda olan temsilcilerdir.

Okullar, çocukların gerçek yaşama yönelik deneyimleri kazandıkları, yalnızca bilgi ve eğitim yuvası olarak değil, aynı zamanda gerçek yaşam durumlarını tecrübe ettikleri ilk ortamlardan biridir. Akran ve öğretmenlerle iletişim kurma, ilişkileri yönetme, uyum sorunları ile baş etme, duygu ve düşünce ifadesi, yaşam becerileri kazanma, kendilerini keşfetme gibi durumları deneyimleme ve analiz etme ortamı okullarda sağlanabilmektedir. Bunlara ek olarak günlük yaşam sorunları, olumsuz duygu ve düşüncelerle baş etme ve psikolojik iyi oluşu sürdürme açısından da okulların çocukları gerçek yaşam durumları ve problemlerle başa çıkma konusunda hazırlaması, eğitmesi ve yardımcı olması önem arz etmektedir. Öğretmenler çocuklara, ailelere ve toplumlara ulaşması, eğitim ortamlarında çocuklar ile bire bir iletişim ve etkileşim içinde bulunması, çocukları geleceğe hazırlaması, çocukların kendilerini rol model alabilmesi ve öğretmenlerin çocuklar için örnek teşkil etmesi, sosyal, duygusal ve bilişsel gereksinimlerini giderebilmesi, çocukların gelişimlerini desteklemesi ve rehberlik etmesi açısından çocuğun hayatında mühim bir konumdadır. Çocukların gereksinimlerini giderebilmek, rol model olmak, sosyal- psikolojik gelişimlerini desteklemek için bibliyoterapi yöntemi, öğretmenlerin yararlanabileceği bir teknik olarak sınıf ortamlarında kullanılabilmektedir. McCulliss ve Chamberlain (2013), bibliyoterapinin sınıflarda çocuk ve ergenlerin olumlu sosyal ve duygusal gelişimini desteklemede, içgörü geliştirme ve benlik kavramı gelişiminde, kişisel problemlerin çözümlenmesinde, yaşam becerilerinin kazanımında kullanılabileceğini belirtmektedir. Bulut (2010) ise gelişimsel bibliyoterapiyi, eğitimcilerin sınıf ortamlarında öğrencilerin karşı karşıya kaldıkları problemleri belirlemek, problemleri ortaya çıkmadan önlemek, gelecekte karşılaşılabilecek problemler hakkında bilgi vermek şeklinde kullanılabileceğini ifade etmekle birlikte bibliyoterapinin, öğretmenlerin çocuklar için elverişli sosyal davranış, akran ilişkileri, iyilik yapma ve çalışkanlık gibi değerlerin öğretiminde de bir vasıta olduğunu belirtmiştir. Bibliyoterapi uygulamaları ile öğretmenler, çocukların kişisel tecrübelerine kılavuzluk etmektedir (Usta ve Köçer, 2022). Bibliyoterapi tekniği kullanılarak çocukların kişisel tecrübelerine rehberlik edilmesi noktasında çocuklar için bibliyoterapi uygulamalarının yararlarından bahsetmek, sınıf ortamlarında uygulanabilecek bibliyoterapi tekniğinin çocuk için ne derecede önem teşkil edebileceğinin aydınlatılmasında fayda sağlayacaktır.

Bireyler için problemlerle ve ruhsal iyi oluşu sarsabilecek travmatik durumlarla başa çıkabilme, duygu farkındalığı, duygu ve düşüncelerin ifadesini sağlayabilme, ruhsal iyilik halini koruyabilme ve destekleyebilme, sağlıklı ilişki ve iletişim becerilerini yönetebilme, benliklerini keşfetme, yaşam becerilerini kazanabilme süreçleri, bireylerin yaşamındaki mühim deneyimleri oluşturmaktadır. Özellikle erken çocukluk çağında kişilik gelişimi, temel bilgi, beceri ve değerlerin kazanımı, sosyal-bilişsel ve psikolojik gelişimin temellerinin atıldığı en önemli yıllar olması sebebiyle bu çağda kazanılan yaşam deneyimlerinin tüm hayatı etkilemesi, gelecekte oluşacak benlik bütünlüğü, kimlik, duygu ve düşünceler için kilit roledir. Çocukların ilk yaşlardan itibaren tanıştığı kitaplar, gerçek yaşamda karşılaşılabilecek duygusal, sosyal ve bilişsel problemlerle baş etmede en uygun araçlardan biridir. Bu açıdan çocukların bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimine destek olmak için kitaplar gereklidir. Çocuklara kitap okumak onların gelişimi için merkezi bir konumda olup kitaplar, çocukların çevrelerini daha iyi anlamalarına ve farklı kavram, duygu, ve tutumları keşfetmelerine yönelik emniyetli ortam sağlamakta, güç durumlarla baş etmelerine, özgüvenlerinin artarak rahat hissetmelerine yardımcı olmaktadır (Goddard, 2011). Psikolojik iyi oluşun temelleri çocukluk döneminde atıldığından, yaşam boyu sağlıklı bir psikolojiyi edinmek ve sürdürebilmek, olumlu yaşam deneyimleri sağlamak için erken çocukluk döneminden itibaren çocuğun kitaplar ile bir araya gelmesi elzemdir. Kitaplar sayesinde çocukların anksiyete, depresyon gibi içselleştirme davranışlarında ve saldırganlık, hiperaktivite, dikkat eksikliği gibi dışsallaştırma davranışlarında çevresini anlamlandırmasını sağlayarak uyumlu olmayan davranışların azalmasında yardımcı olabilmekte, okuma sürecinde bilişsel ve duyuşsal süreçler aynı zamanda geliştiğinden fonksiyonel olmayan davranış ve düşüncelerle başa çıkabilmekte, okuma vasıtası ile bilişsel, duyuşsal, davranışsal süreçlerde olumlu katkı sağlamaktadır (Sevinç, 2019). Dolayısıyla bibliyoterapi tekniği, tüm bu deneyimlerin kazanımı için faydalanılabilecek bir uygulamadır. Bu noktada bibliyoterapi uygulamalarının çocuklar için destekleyici, yaşam tecrübelerinde yol gösterici bir teknik olarak uygulanabildiğini söylemek mümkündür. Bibliyoterapi tekniği çocukların kendilerini toplumun bir parçası olarak duyumsamalarını sağlamakta, bu da duygu ifadesi ve sorun çözme becerilerini geliştirmek maksadıyla uygun desteği almalarına yardımcı olmaktadır (Vukadin, 2022). Lucas ve Soares (2013)'e göre, bibliyoterapi kişilerarası beceriler ve duygusal yetkinliğin teşvikiyle empati gelişimini, kendini ifade edebilme becerilerini ve benlik gelişimini, başkalarının benzer sorunları yaşadığının farkındalığını sağlayarak ve bu problemlere yönelik çocuklara gerçeğe uygun bilgiler sunarak aidiyet duygularının gelişimini destekler, çatışmayı hafifletir. Bibliyoterapi, okul öncesi dönem olarak belirtilen 3-6 yaştan itibaren farklı yaş grupları ile kullanılabilen bir yöntemdir. Bu dönem çocuklarında kendilerini ifade edebilme becerileri ve dil gelişimi sürdüğünden çocuklar, kitaplardaki karakterler ile özdeşim sağlamakta, bu sayede duygularını kitaptaki karakterlere aktarmakta, duygu ve düşünce ifadesini teşvik etmekte, problem çözme, stres, yalnızlık, kaygı gibi olumsuz duygularla başa çıkmada fayda sağlamaktadır (Akgün ve Benli, 2019). Uyar ve Güleç (2021)'in 5-6 yaş aralığındaki çocuklarla gerçekleştirdiği çalışmada, bibliyoterapi yöntemi ile kişilerarası sorun çözme becerilerinde olumlu değişim sağladığı tespit edilmiştir. Kierfeld ve diğerlerinin (2013) dışsallaştırma sorunu yaşayan 3-6 yaş arası çocuklarla gerçekleştirdiği çalışmada bibliyoterapi yönteminin, problemlerinin azalmasında etkili olduğu belirlenmiştir. Çocuklar için pek çok faydası bulunan bu yöntemin eğitim ortamlarında kullanılmasının da bu bağlamda olumlu etki edebileceği söylenebilir. Eğitimciler çocuklar için oluşturulan kitapları kullanarak çocukların problemlerini anlayabilmekte, problemlere çözüm önerileri sunabilmekte ve zorlu hayat şartlarına karşı destekleyici olabilmektedir (Karagöz,

2015). Nitekim öğretmenlerin yönetime dair yaklaşımları, bilgi düzeyleri ve görüşlerinin tespit edilmesi, yöntemin sınıf ortamında kullanımı açısından belirleyici rolde olacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Araştırmanın genel amacı; okul öncesi öğretmenlerinin bibliyoterapi yöntemine yönelik bilgi ve görüşlerinin incelenmesidir. Amaç doğrultusunda öğretmenlerin, bibliyoterapi yöntemine ilişkin bilgi düzeyinde gelişme, bibliyoterapi yönteminin kullanımı ve eğitimine yönelik olumlu bakış açısı kazanmaları beklenmektedir.

- Okul öncesi öğretmenlerinin bibliyoterapi yöntemine yönelik görüşleri nelerdir?
- Bibliyoterapi tekniğinin kullanılabilirliğine yönelik öğretmen görüşleri nelerdir?
- Bibliyoterapi tekniğini uygulamaya yönelik öğretmen görüşleri nelerdir?
- Bibliyoterapi tekniğinin okul öncesi kademedeki kullanılmasına yönelik öğretmen görüşleri nelerdir?
- Okul öncesi öğretmenlerinin bibliyoterapi yöntemi eğitimine yönelik görüşleri nelerdir?
- Bibliyoterapi tekniği eğitime katılım sağlamaya yönelik öğretmen görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

1. Araştırma Modeli

Araştırmada öğretmenlerin bibliyoterapi yöntemine ilişkin görüşlerini ayrıntılı inceleyebilmek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması araştırmacının gerçek hayata, bir durum ya da durumlara ilişkin doküman, materyal, rapor vb. çoklu bilgi kaynaklarını kullanarak detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı yöntemdir (Creswell, 2016, s. 97).

2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2021-2022 eğitim öğretim yılı Çanakkale ili merkez anaokulunda görev yapan ve gönüllülük esasına dayalı olarak belirlenen 14 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Katılımcıların tamamını kadın öğretmenler oluşturmaktadır. Katılımcılar, tipik durum örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Tipik durum örnekleme, standart ve temsil kapasitesi olan kişilerin araştırma örneklemini oluşturduğu örneklem tekniğidir (Ekiz, 2015, s.105). Araştırma örneklemi, evrende bulunan çok sayıdaki durumdan tipik olanı yansıtması sebebiyle oluşturulmuştur.

3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada öğretmenlerin bibliyoterapi yöntemine ilişkin görüşlerinin belirlenmesinde araştırmacı tarafından hazırlanan ve altı açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu bibliyoterapi tekniğinin ne olduğu, uygulama yapmaya yönelik görüşleri, tekniğin kullanımının gerekliliği, tekniğin okul öncesi kademedeki kullanımı, tekniğin eğitime yönelik görüş ve gerekliliğine ilişkin soruları içermektedir. Soruların geliştirilmesi aşamasında ilgili alan yazın incelenmiş, taslak form oluşturulduktan sonra alanda görev yapan 3 uzman görüşüne sunulmuştur. Öneriler kapsamında son şekli verilmiştir.

4. Verileri Toplama Süreci

Öncelikle Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi bünyesinde hizmet veren ÇOMÜ Kreş ve Anaokulu kurumundan veri toplamak adına, üniversiteden ve anaokulu kurumundan gerekli izinler alınmıştır. Veriler 2021-2022 eğitim öğretim yılının ikinci yarısında toplanmıştır. Araştırmacı tarafından oluşturulan araştırma sorularına ilişkin form, yüz yüze görüşmeler aracılığı ile öğretmenlere ulaşılmış ve veriler bu şekilde toplanmıştır. Forma yönelik yönergeler açıklayıcı şekilde verilmiş olup anket soruları, öğretmenler tarafından 10-15 dakikalık sürelerde cevaplanmıştır. Öğretmenlere dair yalnızca demografik bilgiler alınmıştır. Herhangi bir kişisel bilgi toplanmamıştır ve formlardan toplanan veriler sadece araştırma amaçlı kullanılmıştır. Araştırma ÇOMÜ Kreş ve Anaokulu'nda görev yapan on dört öğretmen ile sınırlıdır.

5. Verilerin Analizi

Verilerin analizi araştırmacı tarafından nitel çalışmalarda sıklıkla kullanılan içerik analizi ile gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi çalışmalarının genel amacı, çalışılan konunun genel yönelimi hakkında bilgi vererek sonra yapılacak olan çalışmalara yol göstermesidir (Ültay vd., 2021). Araştırmacı tarafından öğretmen görüşleri önce kodlanmış daha sonra belirlenen temalar altında toplanmıştır.

6. Güvenirlik Hesaplaması

Bu çalışmada toplanan veriler için iki puanlayıcının oluşturduğu kodlara göre veri analizi yapılmıştır. Miles & Huberman formülü, kodlayıcılar arası görüş birliği ve uyumu belirlemek amacıyla kullanılmakta ve güvenirlilik = görüş birliği / (görüş birliği + görüş ayrılığı) x 100 şeklinde hesaplanabilmektedir (Baltacı,2017). Bu bağlamda çalışmada kodlayıcılar arası uyum oranı %86.8 olarak tespit edilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1: Demografik Özellikler

Özellikler	f	
Cinsiyet	Kadın	14
	Erkek	-
Yaş	23-26	2
	27-30	1
	31-34	5
	35 ve üstü	6
Öğrenim Durumu	Ön Lisans	5
	Lisans	7
	Yüksek Lisans	2
	Doktora	-
Meslek Yılı	1-3	1
	4-6	5
	7-10	3
	10 ve üstü	5

Demografik özellikler incelendiğinde kadın katılımcıların (f=14) örneklemin tamamını oluşturduğu görülmektedir. Yaş açısından katılımcılar, 31-34 ve 35 üzeri aralığında yoğunlaşmıştır. Katılımcıların büyük kısmının (f=7) lisans mezunu olduğu görülmektedir. Meslek yılı açısından en büyük kümeyi, kıdemi 4-6 ve 10 üzeri yıl olanlar oluşturmaktadır.

Tablo 2: Bibliyoterapi tekniği ifadesine yönelik öğretmen görüşleri

Temalar	Kodlar	f
Kitap	Terapi, buluşma, ruh dinlendirme, tedavi, problem çözme	7
Hikâye	Aktarım, baş etme	2
Tanımlama	Ruh hali	1
Yöntem	Psikolojik, çözüm yöntemi	1
Yön	Birey, iyileştirici	1

Tablo 2’de bibliyoterapi tekniğinin öğretmenlere ne ifade ettiği konusunda alınan cevaplara göre, kitap temasının ön plana çıktığı görülmektedir (f=7). Bu bağlamda öğretmenlerin ifadesi aşağıda sunulmuştur:

Ö (1): *“Kitap ile terapi yöntemi.”*

Ö (3): *“İnsan ile kitabın doğru zamanda buluşması.”*

Ö (5): *“Kitap ile terapi. Kitapta bulunan kahramanlar ile özdeşim kurarak mevcut sıkıntının çözüme ulaşması için yollar göstermesi.”*

Ö (6): *“Kitap okuma yoluyla yapılan terapi.”*

Ö (7): *“Kitaplar ile ruhu dinlendirme.”*

Ö (8): *“Kitap ile tedavi.”*

Ö (12): *“Problem çözme. Kişinin kendisini daha iyi anlayabilmesi. Kitapların insanların hayatındaki öneminin ne kadar büyük olduğunu.”*

Ön plana çıkan bir başka tema ise hikayedir (f=2). Bu temaya ilişkin olarak öğretmenler, bireylerin yaşadıkları duygu ve durumların hikayeler yoluyla kişiye aktarılması ve hikaye, masal gibi edebi yollar ile kişinin iç dünyasına ulaşarak sorunlarla baş etmesini sağlama şeklinde yanıtlar vermiştir. Tanımlama temasına yönelik olarak (f=1), kişinin ruh halini tanımlamak şeklinde yanıt verilmiştir. Yöntem teması için (f=1), psikolojik olarak öne çıkan etkili çözüm yöntemlerinden biri olduğu şeklinde belirtilmiştir. Yön teması için ise (f=1), kişinin kendisinin iyileştirici yönünün olduğu şeklinde ifade edilmiştir.

Bununla birlikte örneklem (f=14) grubundaki 2 öğretmen, bibliyoterapi yönteminin ne olduğunu bilmediklerini ve daha önce hiç duymadıklarını belirtmiştir.

Tablo 3: Bibliyoterapi tekniğinin kullanılabilirliğine yönelik öğretmen görüşleri

Temalar	Kodlar	f
Uzman	Kitap sevme, yetkinlik, detaylı öğrenme	2
Kullanım	Bilinçsiz, çok	2
Beceri	Empati, öz yeterlilik, düşünce	1
Farkındalık	Bireysel farkındalık	1

Tablo 3'e göre bibliyoterapi tekniğinin kullanılabilirlik açısından öğretmen görüşlerine bakıldığında, uzman teması (f=2) ve kullanım temasının (f=2) öne çıktığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda uzman teması için (f=2) öğretmenlerden alınan cevaplar aşağıda sunulmuştur:

Ö (1): *"Kitapları seven ve onlarla içli dışlı olan, aynı zamanda bu yöntemi detaylıca öğrenen uzman kişilerin başarılı uygulamalar yapabileceğini düşünüyorum."*

Ö (5): *"Uzman kişiler kullanılmalı."*

Kullanım temasına ilişkin (f=2) birçok öğretmenin bu tekniği kullandığı fakat ismen bu tekniği kullandıklarının bilincinde olmadıkları ve tekniğin çok kullanıldığı şeklinde ifadeler yer almıştır. Beceri teması için (f=1), çocukların kitaplar yoluyla empati kurma, öz yeterlilik ve düşünce becerilerini geliştirebilmede kullanılabileceği belirtilmiştir. Farkındalık temasında ise (f=1), kişinin kendi farkındalığına yönelik olarak kullanılabileceği ifade edilmiştir.

Örneklem grubundan (f=14) yalnızca 9 öğretmenin bu soruyu cevapladığı, 5 öğretmenin ise soruyu yanıtsız bıraktığı belirlenmiştir. 3 öğretmenin ise soruya ilişkin olarak detaylı bilgiye sahip olmadıkları ve bilmediklerini belirttikleri görülmüştür.

Tablo 4: Bibliyoterapi tekniğini uygulamaya yönelik öğretmen görüşleri

Temalar	Kodlar	f
Düşünürüm	Kitap sevgisi, okuma-anlama, bakış açısı, sorun çözümü, duygu ifadesi, düşünce ifadesi, etkili olma, destek olma, empati kurma	10
Düşünmem	-	0

Tablo 4'e göre öğretmenlerin bibliyoterapi tekniğini uygulamayı düşünüp düşünmediklerine ve nedenine yönelik yöneltilen soruya ilişkin cevaplar incelendiğinde, öğretmenlerin büyük çoğunluğu (f=10) tekniği uygulamayı düşündüklerini ifade etmiştir. Bu bağlamda öğretmenlerin tekniği uygulamayı düşünme temasına yönelik vermiş oldukları cevaplar, kitap sevgisi kazanma ile okuma ve anlamaya yönelme aynı zamanda farklı bakış açıları kazanma açısından düşünülebileceği, çocukların duygu ve düşüncelerini ifade etme becerilerini geliştirebileceği için düşünülebileceği, çocuklar için etkili olabileceği, sorun çözmek için, çocuklardaki içsel duyguların ortaya çıkması ve bunları öğrenebilmek için, çocukların iyi olmaları ve destek amaçlı, empati kurmayı sağlamak amaçlı olarak tekniği uygulamayı düşünebileceklerini belirtmiştir.

2 öğretmenin bu soruya bilmiyorum şeklinde yanıt verdiği, 2 öğretmenin ise soruyu yanıtızsız bıraktığı görülmüştür.

Tablo 5: Bibliyoterapi tekniğinin okul öncesi kademedede kullanılmasına yönelik öğretmen görüşleri

Temalar	Kodlar	f
Anlatım	Masal anlatımı, telkin, bilgi edinme	3
Özdeşim Kurma	Farklılıkları anlama, duygu ifadesi, düşünce ifadesi, kitap kahramanı, baş etme, sorun	2
Teknik	Seçenek, gereklilik	2
İyi Olma	İyi	2
Katkı	Çocuk gelişimi	1
Destek	İçsel rahatlama, huzur, güven	1
Beceri	Bilişsel, eleştirel	1

Tablo 5'e bakıldığında, öğretmenlerin okul öncesi kademedede bibliyoterapi tekniğinin uygulanması hakkında belirtmiş oldukları görüşlerde anlatım temasının (f=3), ardından özdeşim kurma (f=2), teknik (f=2) ve iyi olma (f=2) temalarının öne çıktığı görülmektedir. Buna yönelik olarak anlatım temasına (f=3) ilişkin cevaplar aşağıda sunulmuştur:

Ö (5): *"Masal anlatımı şeklinde olabilir."*

Ö (7): *"Çocuklar için telkin gibi olabilir."*

Ö (9): *"Kitap okurken bir konu hakkında konuşurken bol bol sorular sorarak çocuklar hakkında bilgi alınabilir."*

Özdeşim kurma temasına (f=2) yönelik cevaplar aşağıda sunulmuştur:

Ö (2): *"Kesinlikle uygulanabilir. Çocuklar arasında bireysel farklılıklar var. Kimi çocuk çok aktif. Kimi pasif. Bireysel farklılıklar sergiledikleri için onların yaşadıkları durumları aktarmada farklı yöntemler gerekebilir. Her çocuk zorlu durumları anlatamayabilir. Özdeşim kurarak konuyu anlamamıza ya da anlatmamıza neden olabilir."*

Ö (8): *"Çocukların duygu ve düşüncelerini ifade edip kitaptaki kahraman ile özdeşim kurarak çeşitli problem durumlarıyla baş etmesi bağlamında önemli olduğunu düşünüyorum."*

Teknik teması (f=2) ele alındığında bibliyoterapi tekniğinin de bir seçenek olarak kullanılabilceği ve zaman zaman gerekli olduğu şeklinde ifade edilmiştir. İyi olma (f=2) temasına bakıldığında, çocuklar için iyi olabileceği belirtilmiştir. Katkı teması (f=1) için çocuk gelişimine katkı sağlayabileceği, destek teması (f=1) için içsel rahatlama, huzur ve güven kavramlarının kazanımında destekleyici olabileceği, beceri teması (f=1) için ise bilişsel ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirebileceği belirtilmiştir.

Bununla birlikte 2 öğretmenin soruyu yanıtızsız bıraktığı görülmüştür.

Tablo 6: Öğretmenlere yönelik bibliyoterapi tekniği eğitiminin gerekliliğine yönelik öğretmen görüşleri

Temalar	Kodlar	f
Gerekli	Faydalı, yetkin olma, detaylı öğrenme	9
Gerekli Değil	-	0

Tablo 6 ele alındığında, öğretmenlerin bibliyoterapi tekniğine yönelik eğitimi gerekli bulduğu görülmüştür. Çoğu öğretmenin tekniği bilemeyebileceği için eğitimin gerekli olduğu, faydalı olabileceği için gerekli olduğu, birçok farklı tekniğin kullanılabilmesi için bu tekniğin de eğitiminin gerekli olduğu, bu tekniğin nasıl kullanılabileceği konusunda detaylı eğitim gerektiği, öğretmenlere bu eğitimin verilmesinde fayda olabileceği için gerektiği belirtilmiştir.

Bibliyoterapi tekniği eğitiminin gerekli olmadığına yönelik herhangi bir yanıt tespit edilmemiştir. Ancak 5 öğretmenin soruyu yanıtızsız bıraktığı belirlenmiştir.

Tablo 7: Bibliyoterapi tekniği eğitime katılım sağlamaya yönelik öğretmen görüşleri

Temalar	f
Evet	13
Hayır	1

Tablo 7'ye bakıldığında öğretmenlerin neredeyse tamamı (f=13), bibliyoterapi tekniği eğitime katılmayı istediklerini belirtmiştir. Yalnızca 1 öğretmenin eğitime katılmayı istemediği tespit edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bibliyoterapi her yaş grubu için etkili bir yöntem olmakla birlikte eğitim ortamlarında kullanılması ve çocuklara sağlayabileceği birçok fayda bulunması sebebiyle bibliyoterapi yöntemine yönelik olarak öğretmen görüşlerinin öğrenilmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu amaçla çalışmada okul öncesi öğretmenlerinin bibliyoterapi tekniğine yönelik görüşleri incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre; öğretmenlerin bibliyoterapi tekniği konusunda yeterli ve detaylı bilgi sahibi olmadıkları sonucuna varılmıştır. Nitekim öğretmenlerin bazı sorulara bilmiyorum ya da detaylı bilgiye sahip değilim şeklinde yanıtlar vermesi, bazı soruları ise cevapsız bırakması bu sonucu desteklemektedir. Bununla birlikte bibliyoterapi tekniğini uygulamaya ve okul öncesi kademedeki kullanmaya, öğretmenlerin bu tekniğe yönelik verilecek bir eğitime katılımına ve eğitimin gerekliliğine ilişkin olumlu bakış açılarına sahip oldukları tespit edilmiştir. Mavisi ve diğerlerinin (2019) zorbalığa karşı bibliyoterapi tekniği uygulamasının öğretmen algıları açısından incelemesi amaçlanarak yapılan çalışmada, öğretmenlerin tekniğe yönelik şüpheli yaklaşımlarının değişerek bibliyoterapi yönteminin zorbalık problemiyle başa çıkmada önemli bir

yöntem olduğunu fikir birliği ile belirttikleri sonucuna ulaşmıştır. Öğretmenlerin bu teknik hakkında bilgi sahibi olması, tekniğe yönelik olumlu bakış açılarının kazanılması ve tekniğin kullanımının yaygınlaştırılması ile çocuklara ulaşma ve onları anlama konusunda, öğretmenlerin önemli bir rol oynayacağı görülebilmektedir.

ÖNERİLER

- Okul öncesi öğretmenlerine yönelik bibliyoterapi tekniği ile ilgili hizmet içi eğitim gerçekleştirilebilir.
- Bibliyoterapi tekniğine yönelik programlar oluşturularak okul öncesi eğitim öğretmen ve idarecilerinin bu konuda bilgilendirilmesi sağlanabilir.
- Zaman ve bütçe tasarrufu açısından çevrim içi eğitimler gerçekleştirilerek tekniğin eğitime yönelik öğretmen katılımları sağlanabilir.
- Bu çalışmada erkek katılımcı bulunmadığından ileride yapılacak çalışmalarda erkek katılımcıların da görüşleri alınabilir.

KAYNAKÇA

Adalar Subaşı, D. (2016). Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında el-ferec ba'de's-şidde hikâyeleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(4), 1-18. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9258>

Akgün E., Karaman Benli, G. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarla bibliyoterapi: Bir uygulama örneği. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11(1), 100-111. <https://doi.org/10.18863/pgy.392346>

Bal, F. (2018). Bibliyoterapi uygulamasının depresyon üzerindeki etkinliğinin değerlendirilmesi. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5 (24), 1630-1640. <https://doi.org/10.26450/ijshsr.527>

Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 3 (1), 1-15. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aeusbed/issue/30008/290583>

Betzalel, N., Shechtman, Z. (2017). The impact of bibliotherapy superheroes on youth who experience parental absence. *School Psychology International*, 38(5), 473-490. <https://doi.org/10.1177/0143034317719943>

Bulut, S. (2010). Bibliyoterapi yönteminin okullarda psikolojik danışmanlar ve öğretmenler tarafından kullanılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(34), 17-31. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6148/82545>

Cornett, C. E., Cornett, C. F. (1980). *Bibliotherapy: The right book at the right time*. Bloomington, IN: Phi Delta Kappa Educational Foundation.

Creswell, J.W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri [Qualitative research methods]* (3.basım). M. Bütün & SB Demir, Çev. (Eds.). Siyasal Kitabevi.

- Czernianin, W., Czernianin, H., Chatzipentidis, K. (2019). Bibliotherapy: a review and perspective from Poland. *Journal of Poetry Therapy*, 32(2), 78-94. <https://doi.org/10.1080/08893675.2019.1583413>
- Demir, G. (2022). Tarihsel süreçte bibliyoterapi ve kütüphanelerin bu süreçteki yeri. *Bilgi Yönetimi*, 5(2), 302-321. <https://doi.org/10.33721/by.1114397>
- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (4.basım). Anı Yayıncılık.
- Gerlach, H., Subramanian, A. (2016). Qualitative analysis of bibliotherapy as a tool for adults who stutter and graduate students. *Journal of Fluency Disorders*, 47, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2015.12.001>
- Goddard, A.T. (2011). Children's books for use in bibliotherapy. *Journal of Pediatric Health Care*, 25(1), 57-61. <https://doi.org/10.1016/j.pedhc.2010.08.006>
- Uyar, F., Güleç, H. (2021). 5-6 yaş grubu çocuklarda bibliyoterapinin kişiler arası problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi. *Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi*, 2(2), 122-139. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ebad/issue/64990/946084>
- Ilogho, J. E., Alao, A., Adekeye, O., Gesinde, A., Adeusi, S., Ifijeh, G. (2020). The prevalence of bibliotherapy program practice among helping professionals in Ota, Nigeria: A pilot study. *Journal of Poetry Therapy*, 33(1), 30-43. <https://doi.org/10.1080/08893675.2020.1694212>
- İlbay, A.B., İlbay, M. (2019). Küçük prens öykü odaklı bibliyo grup rehberliği programının pozitif duygular üzerindeki etkisi. *Humanistic Perspective*, 1(1), 28-43. <https://dergipark.org.tr/en/pub/hp/issue/49764/569587>
- Jack, S. J., Ronan, K. R. (2008). Bibliotherapy: Practice and research. *School Psychology International*, 29(2), 161-182. <https://doi.org/10.1177/0143034308090058>
- Janavičienė, D. (2010). Bibliotherapy process and type analysis: Review of possibilities to use it in the library. *Tiltai*, (4), 119-132. <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2010~1367174878503/J.04~2010~1367174878503.pdf>
- Karagöz, B. (2015). Kendilik değerini koruma bağlamında çocuk edebiyatı eserlerinin kullanımı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 486-493. <https://doi.org/10.17719/jisr.20154013921>
- Kierfeld, F., Ise, E., Hanisch, C., Görtz-Dorten, A., Döpfner, M. (2013). Effectiveness of telephone-assisted parent-administered behavioural family intervention for preschool children with externalizing problem behaviour: A randomized controlled trial. *European child & Adolescent Psychiatry*, 22, 553-565. <https://doi.org/10.1007/s00787-013-0397-7>

- Usta Yüksek, S., Köçer, G. (2022). Kardeş kıskançlığı ve kardeşe uyum sorunu yaşayan çocuklar için bibliyoterapi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 204-228. <https://doi.org/10.24130/eccdjecs.1967202261382>
- Kuriakose, J., Vallam, T., Harsha, E.C. (2016). Bibliotherapy and cognitive behavioural therapy- changing root of librarian. *International Journal of Advanced Information Science and Technology (IJAIST)*, 5(2), 51-57. <https://doi.org/10.15693/ijaist/2016.v5i2.51-57>
- Leana-Taşçılar, M. Z. (2012). Üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin de bulunduğu sınıflarda bibliyoterapi kullanımı: Model önerisi. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, 2(2), 118-136. <https://www.proquest.com/docview/1282533838>
- Lucas, C.V., Soares, L. (2013). Bibliotherapy: A tool to promote children's psychological well-being. *Journal of Poetry Therapy: The Interdisciplinary Journal of Practice, Theory, Research and Education*, 26(3), 137-147. <https://doi.org/10.1080/08893675.2013.823310>
- Mavisi, R., Mayaka, G., Nabea, W. (2019). Teachers' perception on the use of literature bibliotherapeutic interventions in students' bullying in Kenya public secondary schools. *Journal of Research Innovation and Implications in Education*, 3(3), 88-96. <https://jrjiejournal.com/wp-content/uploads/2019/10/JRIIE-3-3-10.pdf>
- McCulliss, M., Chamberlain, D. (2013). Bibliotherapy for youth and adolescents—School-based application and research. *Journal of Poetry Therapy*, 26(1), 13-40, <https://doi.org/10.1080/08893675.2013.764052>
- McMillen, P.S. (2006). A therapeutic collaboration: The bibliotherapy education project at Oregon State University. *OLA Quarterly*, 12(2), 14-15. <http://dx.doi.org/10.7710/1093-7374.1116>
- McMillen, P. S., Pehrsson, D. (2010). Contemporary children's literature recommendations for working with preadolescent children of divorce. *Journal of Children's Literature*, 36(2), 27-34. https://digitalscholarship.unlv.edu/lib_articles/118
- Palashevskaya, M. (2021). Bibliotherapy or books on prescription: Libraries, more important than ever!. *Библиотекар-часопис за теорију и праксу библиотекарства*, 63(2), 23-34. <https://doi.org/10.18485/bibliotekar.2021.63.2.2>
- Pettersson, C. (2018). Psychological well-being, improved self-confidence, and social capacity: Bibliotherapy from a user perspective. *Journal of Poetry Therapy*, 31(2), 124-134. <https://doi.org/10.1080/08893675.2018.1448955>
- Sevinç, G. (2019). Ruh sağlığını okuma yoluyla iyileştirme: Bibliyoterapi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11(4), 483-495. <https://doi.org/10.18863/pgy.474083>

- Sherrill, W.W., Harris, M. (2014). Enhancing patient–provider communication through bibliotherapy: A brief historical review. *Journal of Poetry Therapy*, 27(2), 89-96. <https://doi.org/10.1080/08893675.2014.895491>
- Tukhareli, N. (2011). Bibliotherapy in a library setting: Reaching out to vulnerable youth. *Partnership: the Canadian Journal of Library and Information Practice and Research*, 6(1), 1-18. <https://doi.org/10.21083/partnership.v6i1.1402>
- Ültay, E., Akyurt, H., Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188-201. <https://doi.org/10.21733/ibad.871703>
- Vukadin, D.M. (2022). Developmental bibliotherapy in storytelling with very young learners. *Књижевност за децу у науци и настави*, 289-313. <https://doi.org/10.46793/KDNN21.289V>
- Yang, Z. (2018, December). The psychotherapy taking books as medicines: Solving the psychological distress of college students by reading therapy. In *5th International Conference on Education, Language, Art and Inter-cultural Communication (ICELAIC 2018)* (pp. 202-205). Atlantis Press. <https://doi.org/10.2991/icelaic-18.2018.45>

DİVAN-I HİKMET'TE YER ALAN HİKMETLİ İNSAN TİPOLOJİSİ

Şahin BÜTÜNER

Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye, sahin.butuner@ibu.edu.tr

ÖZET

Edebi eserler hem bireysel hem de toplumsal bilincin izlerini taşımaktadır. Tüm edebi eserler, ait olduğu toplumun geleneksel dünya görüşünü yansıtmaktadır. Türk tarihinde Türklerin İslamiyet'e geçiş süreci hakkında bilgi veren ve o dönemin insanların geleneksel dünya görüşünü yansıtan, o dönemin koşullarına altında oluşturulmuş çok önemli eserler kaleme alınmıştır. Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet adlı eseri de içinde bulunduğu dönemin koşullarına ve toplumun ihtiyaçlarına bağlı olarak oluşturulmuş bu eserlerden biridir. Ahmed Yesevi, Türklerin yaşadığı bölgelerde Türklere İslamiyet'i tebliğ eden bir mutasavvıftır. Ahmed Yesevi, içinde bulunduğu toplumun kültürel yapısına uygun olarak ve sade bir dil kullanarak Türk toplumuna İslamiyet'i anlatmıştır. O, yazdığı şiirlere hikmet adını vermiştir ve hikmetlerin toplandığı eserin adı da Divan-ı Hikmet olmuştur. Hikmet kelimesinin birçok kaynakta tanımı yapılmış olmakla birlikte hikmet özü itibarıyla hakkı bilmek ve hayır işlemek demektir. Bu bağlamda hikmetli insan ise adaletli olan, iyi huylu, ilim yapan, aklını kullanan, sözünde ve işinde doğru olan insan anlamlarına gelmektedir. Bu çalışmada Ahmed Yesevi'nin Divan-Hikmet adlı eserinde geçen hikmetli insan modeli ile ilgili beyitler ve dörtlükler üzerinden ortaya çıkan tipoloji değerlendirilecektir. Hikmetli insan kavramına Carl Gustav Jung'un analitik psikolojisindeki tipoloji kavramı üzerinden bakılabilir. İnsan karakteri tabii ki sadece tipoloji kavramı ile sınırlandırılmaz ama tipoloji toplum içindeki bireyi anlamaya yönelik önemli bir araçtır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi kullanılmıştır. Edebi eserler, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren insanlığın somut olan ve somut olmayan kültürel unsurlarını nesilden nesle aktararak bireye ve topluma yol göstermiştir. Ahmed Yesevi'nin Divan-Hikmet adlı eseri yazıldığı dönemden itibaren hikmetli insan modelini topluma anlatmaya çalışmıştır. Eserdeki hikmetli insan modeli, iyi huylu olma, sakin olma ve ilim yapma özellikleri ile ön plana çıkmaktadır. Divan-ı Hikmet, çizdiği hikmetli insan tipolojisi ile toplumsal sağlık ve toplumsal kalkınma açısından toplumun inşa sürecinde yararlanılması gereken önemli bir kaynaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Ahmet Yesevi, Divan-ı Hikmet

THE TYPOLOGY OF THE WISE MAN IN THE DİVAN-I HİKMET

ABSTRACT

Literary works are the values of both individual and social consciousness. All literary works reflect the traditional world perception of the society to which they belong. Very important works that give information about the transition process of the Turks to Islam in Turkish history and which were created under the provisions of the traditional world-wide of the people of that period were written. Ahmed Yesevi's Divan-ı Hikmet is one of these works that was created depending on the conditions of the period and the characteristics of the society. Ahmed Yesevi is a mystic who conveyed Islam to the Turks living by the Turks. Ahmed Yesevi explained Islam to the Turkish society in accordance with the cultural structure of the society he lived in and using a plain language. The name of the work in which he wrote wisdom in the poems he wrote and in which the wisdoms were collected was Divan-ı Hikmet. Although the limits of wisdom have been defined in most of the sources, wisdom means knowing the truth and doing good deeds based on the essence of wisdom. In this context, the wise person means the person who is just, good result, doing science, using his mind, and being correct in his word and work. The typology that emerged from the couplets and quatrains related to the wise human model, whose effects are mentioned in Ahmed Yesevi's Divan-Hikmet, will be evaluated. The concept of the wise person can be viewed through the concept of typology in Carl Gustav Jung's analytical psychology. Of course, human character cannot be limited to the concept of typology alone, but typology society is an important tool for understanding the inner shell. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the research. Literary works have given way to the individual and the community by transmitting their tangible and intangible cultural insecurities from generation to generation from the guidance of humanity. Ahmed Yesevi's Divan-ı Hikmet has tried to explain wise human communities since the time it was written. The model of the wise person in the work, the features of living well, being calm and doing knowledge, and rulings to the fore. Divan-ı Hikmet, with its wise human typology, is an important resource that should be benefited from the construction process of society in terms of social health and social development.

Keywords: Culture, Ahmed Yesevi, Divan-ı Hikmet

GİRİŞ

Kültür, toplum ve birey hayatında önemli bir rol oynayan somut olan ve somut olmayan bütün kültürel değerleri kapsar. Kültür, bir milletin duygu, düşünce dünyası ve geleneksel dünya görüşüdür. UNESCO'nun ifadesiyle kültürel değerler somut olan ve somut olmayan kültürel değerler olarak sınıflandırılmaktadır. Yapılar, el ve süsleme sanatları, giyim-kuşam vb. somut olan kültürel unsurlar olarak değerlendirilirken din ve inançlar, gelenek ve görenekler, halk oyunları vb. somut olmayan kültürel unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu kültürel unsurlar, yaşanılan coğrafi bölgeye ve zamana bağlı olarak değişir. Kültür, bu sayılan unsurlara bağlı olarak değişirken toplumun alışkanlıklarını ve davranışlarını da değiştirir. Bu kapsamda kültürü koruma ve aktarma noktasında UNESCO'nun somut olan ve somut olmayan kültürü koruma noktasında çok önemli çalışmaları bulunmaktadır. 1972'de UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, 2003 yılında hazırlanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi önemli çalışmalardan bazılarıdır.

Küreselleşen dünyada günümüz toplumlarının kültürel unsurlarının çok hızlı bir değişime gittiği bu ortamda yeni gelen kuşakların kültürel değerlerine yabancılaşması ve tek tipleşmenin olumsuz durumları ile başa çıkmak kültürel değerleri yeni nesle aktarmakla mümkündür. Bu bağlamda bir milletin somut olan ve somut olmayan kültürel değerleri ile ilgili bir farkındalık oluşturmak amacıyla sözlü ve yazılı kaynaklardan yararlanmak önemlidir. Bir milleti millet yapan, ona özgü çeşitli duygu, düşünce ve davranışları nesilden nesle devam ettirmek sözlü ve yazılı kaynaklarla mümkündür. Kültürel aktarımın yapılmasında bu kaynakların önemi oldukça büyüktür. Küreselleşen ve tek tipleşen dünyada genç kuşakların kendi kültürel değerleri ile tanışması ve bunları özümsemiş biçimde yetişmesi için kültürel aktarımın edebi eserler ile sağlanması gerekir. Türk literatürü bunun için içerisinde çok zengin kaynaklar barındırmaktadır. Bunlardan biri de Hoca Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet adlı eseridir. Ahmed Yesevi içinde bulunduğu dönemde Türk milletinin sosyo-kültürel yapısına uygun hikmetli şiirler yazmıştır ve hikmetli insanın sahip olması gereken özellikleri sıralamıştır.

Kültür ile edebiyat arasındaki doğrudan bir ilişki vardır. Edebi eserlerde kültürün bütün yansımalarını tespit etmek mümkündür. "Edebiyat ancak bütünü ile ele alınırsa kültüre denk düşer. Nasıl her insan bir parçası ise her edebi eser de öyledir. Her edebi eser de hayat ve kültürün bir parçası görünür. Fakat kırk bir aynada da nasıl insanın çehresi gözükmüşse bir mısra, bir beyit, bir arasözü hatta küçük bir deyişte de insandan bir parça vardır." (Kaplan, 1983: 12). Edebi eserler birer kültür aktarıcısı olarak önemli bir toplumsal işlevi yerine getirmektedir. Geçmişten günümüze Türk tarihini ve Türk kültürünü şekillendiren olay ve durumlar eserlerde edipler tarafından anlatılmıştır. Türklerin İslamiyet'e geçiş sürecinde Türkler, İslamiyet öncesi kültürel değerlerinden tamamen vazgeçmemişler aksine hem eski düşünce ve inançlarını devam ettirmişler hem de İslamiyet'i benimsemişlerdir. İslamiyet'e geçiş döneminde yazılan eserler, bu durumu örneklemektedir. Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet adlı eseri, İslamiyet öncesi ve İslami dönem kültürel unsurları sentezleyen önemli bir eser olmuştur.

Divan-ı Hikmet, İslamiyet'e geçiş döneminde yazılmış ilk eserlerden biri olmakla birlikte halka Türk-İslam kültürünün nasıl olması gerektiği ile ilgili bir sentez sunmuştur. Divan-ı Hikmet, Türklerin İslamiyet'e geçiş döneminde yazılan ilk eserlerdendir ve tasavvuf konusunu ele almıştır. Divan-ı Hikmet'te bulunan şiirler Türkler arasında İslamiyet'in yayılmasını sağlamış ve Türklerin kültürel değerlerini güçlendirmiştir. "Ahmed Yesevi, İslam

inançlarını Türk milli şiiriyle anlatan ilk kişidir. Türk milletine Türk diliyle ve Türk şiiriyle İslam inançlarını sade, basit, açık ve anlaşılır şekilde açıklayan bu şiirler hikmet olarak adlandırılmıştır.” (Özdemir, 2021: 1090). İçinde bulunduğu sosyo-kültürel ortamın daha sağlıklı bir toplumsal yapıda ilerlemesi için hikmetlerinde çok önemli nasihatlerde bulunmaktadır. Netice itibarıyla bir toplum için yeni bir kültürel sürece geçmek oldukça karmaşık ve zor bir durumdur. Bu durumun aşılmasında ve Türklerin İslamiyet’i benimsemesinde Ahmet Yesevi gibi önemli ediplerin o dönemde yaptıkları çalışmalar göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Ahmet Yesevi Divan-ı Hikmet ile Türklerin İslamiyet’e geçiş sürecini kolaylaştırırken aynı zamanda bir hikmetli insan tipolojisi sunarak toplumsal refaha ve toplum sağlığına da katkıda bulunmuştur. Bu çalışmada Ahmed Yesevi’nin Divan-ı Hikmet adlı eserinde yer alan hikmetli insan modeli ile ilgili özelliklerin anlatıldığı beyitler nitel veri analizi yöntemi ile çözümlenmiştir.

Ahmed Yesevi, Doğu Türkistan’ın Sayram kasabasında doğmuş, Şeyh İbrahim ve Arslan Baba’dan eğitim aldıktan sonra Şeyh Yusuf Hemedani’ye intisap etmiştir (Anadol, 1994: 21-30). Türk topraklarında kendisi ve müritleri İslam’ı anlatmışlardır. Konuşmalarında ve eserlerinde bilinçli olarak Türkçeyi kullanmıştır. Türklere Türklerin anlayacağı dilden seslenmiştir. “Pir-i Türkistan Ahmed Yesevi, bozkır toplumunun sosyo-kültürel yapısına uygun sufi diliyle İslamiyet’i, tasavvufi düşünceleri ve millî müşterekleri Türklerin anlayabileceği sade bir Türkçe ile anlatmıştır.” (Yoska, 2021: 136). Şiirlerine hikmet adı verilmiş ve hikmetlerin toplandığı kitabın adı Divan-ı Hikmet olmuştur. “Türkistan coğrafyasında, özellikle Yesevilik anlayışıyla birlikte Türkler, İslamiyet’i kültürleri ile bütünleştirerek bir Türk Müslümanlığı ortaya koymuşlardır. Hoca Ahmed Yesevi ile ona intisap etmiş halife ve müritler İslamiyet anlayışlarında Türklüğü hâkim kılmalarından dolayı, tasavvuf hayatında Türk dervişleri olarak kabul görmüşlerdir.” (Yoska, 2021: 142). Ahmed Yesevi ve eseri Divan-ı Hikmet sayesinde, Türkistan coğrafyasında Türkler, kendi kültürleri ile İslamiyet’i kaynaştırmışlardır ve böylece Türk Müslümanlığı oluşmuştur. “Hoca Ahmed Yesevi’nin İslamiyet’in esaslarını, tasavvufun inceliklerini bir Türk mutasavvıfı olarak yorumlayışı, bunları halk edebiyatının bilinen şekilleri içinde hece vezniyle ve sade bir dille herkesin anlayacağı tarzda ifade etmesi hikmet tarzını doğurmuş ve bu tarz, zamanla Yesevi dervişleri vasıtasıyla gelenek halini almıştır.” (Çakan, 2005: 204).

Köprülü ve Güngör, Ahmed Yesevi’nin Türk kültür hayatındaki önemi ile ilgili çok önemli ifadeler kullanmışlardır. Onlara göre Ahmed Yesevi ve müritleri Türk İslam tasavvufi düşüncesinin temellerini atmışlardır. “Türkler daha ilk yıllarından itibaren tasavvuf hareketlerine de katılmışlar, İslam tasavvufunu gerek fikir gerek tarikat hareketi halinde geliştirmişlerdir. Bildiğimiz en eski büyük Türk mutasavvıf Hoca Ahmed Yesevi’dir. Anadolu’ya Selçuklularla birlikte ve ondan sonra gelen bütün İslam velilerinin Hoca Ahmed Yesevi’nin müritleri olduğuna inanılır. Yesevi onları yetiştirdikten sonra her birini bir ülkeye göndermiş ve ora halkını irşat etmelerini istemiştir. Halkımızın Hodisan Erenleri veya Horasan Erleri dediği Türkmen dervişleri işte bunlardır. Fakat Hoca Yesevi’nin tesiri en az Anadolu’daki kadar Türkistan’da olmuş kalabalık Türk kitlelerinin İslamlaşmasında onun ve dervişlerinin pek büyük rolü olmuştur.” (Güngör, 1996: 170). “Hoca Ahmed Yesevî kuvvetli şahsiyetiyle, Türkler arasında asırlarca yaşayan büyük bir tarikat kurdu ki bu, bir Türk tarafından ve Türkler arasında kurulmuş olan ilk tarikattir. İşte bundan dolayı Yesevilik’i ve Ahmed Yesevi’yi tetkik etmekle, Türk tasavvufunun en eski ve en aslı bir kısmını açıklamış oluyoruz.” (Köprülü, 1976: 114).

Hikmet, sözde ve eylemde doğru olmak, ilim ve akılla gerçeğe ulaşmak demektir. “Hikmet, Arapça bir kelimedir. 1. Bilgelik, 2. Felsefe, 3. Sebep, gizli sebep, 4. Tanrı'nın insanlarca anlaşılabilen amacı, 6. Özlü söz, 7. Fizik” (Türkçe Sözlük, 1998: 994) anlamlarına gelmektedir. Osmanlıca- Türkçe Sözlük'te “1. Hâkim, 2. Neden, 3. Pratik bilgi, 4. Hükümet yönetimi koşulları, 5. Tanrı'nın bileceği iş, 6. Fizik bilgisi” (1977: 149) anlamlarına gelir. Hikmet kelimesi bilgece söylenen özlü sözler anlamına geldiği gibi sözünde ve eylemlerinde bilgece hareket etmek anlamına da gelmektedir. Hikmetli kelimesi Türkçe Sözlükte “Hikmetli, bilgece, hikmetli sözler.” (1998: 995) anlamlarında kullanılmaktadır. “Hikmet kelimesinde bilmek, anlamak, kavramak manası da vardır. İnsanın faydalı olanı edinin zararlı olandan kaçınması için düşünüp taşınmasına da hikmet denir.” (Önal, 2009: 198). Bu bağlamda hikmet sahibi insanlar, sağlam bir yargıda bulunabilmekte ve işleri bilgece yorumlayabilmektedirler. Ayrıca hikmetli kabul edilen insanlar, bazı karakteristik özellikleri ile de dikkat çekmektedir. Bu özellikler; yumuşak başlı, iyi huylu, sakin, ilim yapan, işleri doğru yapan kişilik özellikleri olarak sıralanmaktadır.

Hikmetli insan kavramına Carl Gustav Jung'un analitik psikolojisindeki tipoloji kavramı üzerinden bakılabilir. İnsan karakteri tabii ki sadece tipoloji kavramı ile sınırlandırılmaz ama tipoloji toplum içindeki bireyi anlamaya yönelik önemli bir araçtır. İnsan eylemlerinde ve söylemlerinde bilinçli veya bilinçsiz tercihler yapabilir. Sürekli tekrar eden, baskın olan, alışkanlık haline gelen bilinçli veya bilinçsiz tutum ve davranışlar bir insanın tipini ortaya koyar. “Tipler çok değişkendir, şimdi şöyle davranır, şimdi böyle; şaşmaz değildir. Bireysel oynamalar bir yana, bu değişkenliğin nedeni, temel davranışa özel karakterini veren, düşünme veya duyma gibi, bilinçli işlevlerin birinin üstün gelmesidir. Temel davranış tipinin tam ters davranışlarda bulunmasının nedeni, insana nice acı verse de doğasının dizginlerini serbest bırakmayacağını öğretmesidir belki de.” (Jung, 2006: 125-126). Jung'un bahsettiği gibi alışılmış olan temel davranışlar insanın karakterini belirler. İnsan, düşünme ve duyma gibi bilinçli işlevlerden yararlanarak bir söz söyler veya eylemde bulunur ve bu tercihlerde birçok değişken vardır. İnsanın karakteri onun yaptığı eylemleri yönlendirecektir.

Hikmetli insan söylediği sözlerin ve yaptığı davranışların bilincinde olmalıdır. Jung'un ifade ettiği üzere karakteri oluşturan düşünme, sezgi, duyum ve duygu işlevleridir. İnsan sezgi, duyum ve duygu ile kendisine yönelen durumların bilincine varıp onu bilinçsel olarak işlemelidir. Hikmet sahibi olmak duyguda ve düşüncede bilinçli tercihler yapabilmek ile mümkündür. “Kişiliğin başlıca dört ana işlevi vardır: Düşünme, sezgi, duyum ve duygu işlevleridir bunlar. Jung'a göre ruhsal işlev, durumlar değişse de kuramsal açıdan değişmeden kalan, belli bir ruhsal etkinlik biçimidir; o sırada geçici olarak içerdiği şeylere de bağlı değildir. Önemli olan, insanın düşündüğü değildir; örneğin, dıştan ya da içten gelen gereçleri kavrayıp, bilincine varıp, onları işlemeye, insanın, sezgi işlevinden çok, zihin işlevini kullanmasıdır önemli olan. Burada bizi ilgilendiren, söz konusu şeyin niteliğine bakmadan, ruhsal verileri kavrayıp bilincine vararak sindirme biçimidir.” (Jung, 2006: 34).

Hikmet sahibi kişilerin ego sahibi olmaması durumu Divan-ı Hikmet'te birçok dörtlükte tespit edilmiştir. Ben benlik düşünen kişilerin toplumda istenmeyen bireyler olarak değerlendirildiği ve bu kişilerden uzak durulması gerektiği özellikle belirtilmiştir. İnsanın ben demesi ve benlik düşüncesi ile hareket etmesi kendini bilmemekten, cahil olmaktan ileri gelir. Benlik sadece Allah'a ait bir durumdur. “Kuran'da söylendiği gibi Allah, insan fiillerini yaratan ve bunları önceden yazan biricik gerçek Halik'tir. O'na, Mutlak Enaniyet (Benlik) demiştir Sufiler. 'Ben'

demeye hakkı olan tek varlık O'dur. Sonraki mutasavvıfların çoğu Allah için Hak (Gerçek) ismini kullanmışlardır." (Schimmel, 2001: 44). Divan-ı Hikmet'te benlik gösterenleri insanlar da Allah da sevmez ve onların yeri cehennemdir, şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Benlik gösteren insanlar sadece kendi nefsinin düşünür ve bu kibirli insanlar sadece kendi nefsinin düşündükleri için iyilik nedir bilmezler.

Nerde görsen gönlü kırık, merhem ol
Öyle mazlum yolda kalsa, yoldaşı ol
Mahşer günü dergâhına yakın ol
Ben-benlik güden kişilerden kaçtım ben işte (Bice, 2018: 121).

Ben-benliğin cezasını verecek cehennem
Kibirinin cehennem içinde hali perişan (Bice, 2018: 184).

Yazık, insan kendi kadrini kendi bilmez;
Benlik kılıp iyileri göze iliştiirmez
Hû sohbetini kuran yere kaçıp gelmez;
O vefasız ahde ne diye vefa eylesin? (Bice, 2018: 213).

Rahat bırakıp can sıkıntısını hoşlayanlar,
Seherlerde canını incitip çalışanlar
Hay u heves, ben-benliki terk edenler,
Gerçek âşıktır, asla onun yalanı yok. (Bice, 2018: 214).

Tok gözlü olmak hikmetli insanlarda aranan diğer bir özelliktir. Allah katında çok önemli ahlaki özellikler vardır. Toplum içerisinde sevilen ve saygı duyulan Allah katında yeri olan kişiler tok gözlü olmanın yanı sıra tevazu sahibi olması gerekir. Şeref sahibi olmak isteyen insanlar tok gözlü ve alçak gönüllü olmalıdır. "Dokuzuncu yüzyıl Horasan zabıtlarından birine dayandırılan şu söz, bu eşsiz topluluğun tipik zihniyetini gayet iyi anlatır: "En yüce şerefe ulaşmak isteyen şu yedi şeyi diğer yedi şeye tercih etsin: 'Fakirliği zenginliğe, açlığı tokluğa, aşağıda olmayı yükseklerde olmaya, zilleti izzete, tevazuyu kibre, hüznü neşeye, ölümü hayata'" (Schimmel, 2001: 53).

Ümmet olsan, gariplere uyar ol
Ayet ve hadisi her kim dese, duyar ol
Rızık, nasip her ne verse, tok gözlü ol
Tok gözlü olup şevk şarabını içtim ben işte (Bice, 2018: 121).

İyi huylu olma, yardımsever olma hikmetli insanlarda aranan diğer bir özelliktir. Divan-ı Hikmet'te kafir dahi olsa hiçbir insana ve canlıya zarar verilmemelidir, gönlü inciten bir insan olunmamalıdır, yetimi ve garibi koruyup kollayan bir insan olunmalıdır, nasihatleri sıklıkla kullanılmıştır. İyilik etmek, kötülük etmekten daha erdemli bir davranıştır. İyilik yapan insan aklını kullanarak doğru bir davranışı tercih etmiştir. "Bütün dünya açıkça bilir ki iyilik etmek, hor görmekten daha namusluca bir iş, yumuşaklık da öfkeye yeğ tutulacak bir davranıştır." (Voltaire, 1995: 143). "Demek oluyor ki namuslulukla namussuzluğun ince ayrıntılarını seçebilmek için aklınızdan yararlanmaktan başka bir şey kalmıyor. İyi ile kötü çoğu zaman yan yanadır; tutkularımız onları birbirine karıştırıyor: bizi kim aydınlatacak? Kendi kendimiz, sakın olduğumuz zamanlar. Ödevlerimize dair kim yazı yazmışsa, her ülkede iyi şeyler yazmıştır, çünkü sadece akıyla yazmıştır. Hepsisi de aynı şeyleri söylemişlerdir: Sokrates'le Epikuros'un, Konfüçyus'la Cicero'nun, Marcus Antoninus'la II. Murat'ın ahlakları birdi." (Voltaire, 1995: 144).

Sünnet imiş, kâfir de olsa, verme zarar

Gönlü katı, gönül incitciden Allah şikâyetçi;
Allah şahit, öyle kula "Siccin" hazır
Bilgelerden işitip bu sözü söyledim ben işte (Bice, 2018: 122).

Yetimi görerseniz, incitmeyiniz;
Garibi görerseniz dağ etmeyiniz.
Yetimler bu cihanda ezilmiştir
Gariplerin işi zordur. (Bice, 2018: 153).

Hikmet sahibi, akıllı insanların cahil kişilerden uzak durması gerekir. Cahil insanlar hem bireye hem de topluma zarar verir. Divan-ı Hikmet'in birçok bölümünde cahil insanlardan kaçınıldığı ifade edilmektedir. Ahmed Yesevi, Divan-ı Hikmet'te cahil insanlardan çok zarar gördüğünü ve onları nerede görse kaçtığını söyler. Cahiller, iyi ve güzel sözün değerini bilmez. Onları karşına alıp konuşursan boş yere konuşmuş olursun çünkü sözün değerini bilmezler. Cahil kimse ne namazın kıymetini bilir ne güzel sözün kıymetini bilir. Keza toplum içinde hoş karşılanmayan insanlardır. "Dokuzuncu yüzyıl mutasavvıflarından İranlı Yahya b. Muaz, müritlerini şöyle uyarıyordu: insanlardan üç nevi zümrenin sohbetinden sakının: gafil alimler, yağcı (dervişler ve) fakirler, cahil mutasavvıflar." (Schimmel, 2001: 39-40).

Dua edin cahillerin yüzünü görmeyim
Hak Teala refik olsa bir dem durmayayım
Hasta olsa cahillerin halini sormayayım
Cahillerden yüz bin cefa gördüm ben işte (Bice, 2018: 137).

Kul Hoca Ahmed, sözünü cahillere söyleme
Söz söyleyip, cahile değersiz pula satma
Açlıktan ölsen bile, namertten asla minnet çekme
Arslan Baba'm sözlerini işitiniz teberrük. (Bice, 2018: 143).

Cahil kimse namazın kadrini nereden bilir
Her namazda iman baştan tazelenir
"Es-salat" dese gafil başını çevirip uyur
Gafillikden ömrünü yele satar olmalı (Bice, 2018: 193)

Doğru söz söylemek, yalancı olmamak tavsiye dilen diğer bir özelliktir. Sözlerinde ve davranışlarında doğru olmayanlar, eylemlerinde Allah hakkı gözetmeyip yanlış davranışlarda bulunup aşırıya kaçanlar hikmetli insanlar değildirler. İnsanların yalan söylemesine sebep Şeytan gösterilir fakat insanoğlunu şeytana uymayıp yalan söylemeyi tercih etmeyebilir. Bu insanın iradesi ile ilgili bir durumdur. Yalan söylemeyi alışkanlık haline getiren insanların bu davranış tipolojisinden kurtulması oldukça zordur. Hz. Âdem olayında Şeytan insanları kandıran bir varlıktır ama şeytana uymak da insanoğlunun tercihidir. "Ünlü bir hadiste, Şeytan Ademoğullarının damarlarında dolaşır, denir; böylece Şeytan nefisle, aşağı ilke tenle eşit sayılabilirdi. Ancak İslam tarihinde hiçbir zaman, Şeytan'a insan üzerinde mutlak bir güç tanınmamıştır: Adem'e yaptığı gibi insanlara yalan söyleyip onları ayartabilir; ancak insan Şeytan'ın kurnazlıklarına karşı koyma olanağına sahiptir." (Schimmel, 2001: 208).

Tasavvufa göre, yalan söyleme gibi bir davranışın üstesinden gelmek; şeriat, tarikat ve hakikat bağlamında nefsin istek ve arzularından kaçınmak ile mümkündür. "Sufiler tasavvufun, İslam hukukuna (şeriat); tasavvufi yola (tarikat); doğruluğa (hakikat) göre üç anlamından söz ederler. Çeşitli düzeylerdeki arınmalardır bunlar önce nefsin aşağı niteliklerinden ve kötülüğünden, sonra insani niteliklere köle olmaktan kurtulmak ve sonunda da sıfatlar

düzeyinde arınmak ve seçilmek.” (Schimmel, 2001: 35). Divan-ı Hikmet’te yalancılara Allah cemalini göremeyeceğinden, sırat köprüsünde takılıp kalacaklarından ve cehenneme gireceklerinden bahsedilir. Yalan söyleyen insanların dini perspektifte bu olumsuz durumlardan kaçınmaları için nefislerini arındırmaları gerekir. Nefisi arındırmak, hikmetli insan olma yolunda önemli bir adımdır. Nefsi arındıran insan hem Allah’a yakın hem de insana yakın olur.

Sağlam aşkı Allah sevip kulum dedi
Ara yolda kalmasın deyip tasasını çekti
Yalancılar cemalimi görmez dedi
Aşk kapısında sağlam olup durdum ben işte (Bice, 2018: 139).

Kadı olan âlimler, para rüşvet yiyenler,
Öyle kadı yerini sakar ateşinde gördüm.
Müftü olan âlimler, haksız fetva verenler,
Öyle müftü yerini Sırat köprüsünde gördüm.
Zalim olup zulmeden, yetim gönlünü ağrıtan
Kara yüzlü mahşerde, kolunu arkada gördüm (Bice, 2018: 162).

Molla, müftü olanlar, yanlış fetva verenler
Ak kara eyleyenler o cehenneme girmişler.
Kadı, imam olanlar, haksız dâva eyleyenler
O eşek gibi olarak yük altında kalmışlar.
Haram yiyen hakimler, rüşvet alıp yiyenler
Kendi parmağını dişleyip korkup durup kalmışlar.
Tatlı tatlı yiyenler, türlü türlü giyenler,
Altın tahta oturanlar toprak altında kalmışlar.
Mümin kullar, sadıklar, sıdk ile duranlar
Dünyalığını sarf edip cennet hurisini kucaklamışlar (Bice, 2018: 189).

Hikmetli insan ilim sahibi olan insandır. İlim sahibi olmak çok önemli bir erdemdir. Peki, “Erdem nedir? Benzerine iyilik etmek. Bana iyi gelen şeyden başkasına erdem adını verebilir miyim? Ben yoksulum. Sen cömertsin: ben tehlikedeyim. Sen yardımına koşarsın; ben aldatılanım sen bana doğruyu söylersin, bana aldırış etmezler. Sen beni avutursun; ben bilgisizim. Sen bana bilmediklerimi öğretirsin: sana hiç düşünmeden erdemli bir insan derim.” (Voltaire, 1995: 401). İlimsiz hiçbir eylem doğru yola ulaşmaz. Kişi her ne yaparsa yapsın aklını kullanmalı, sözünde ve davranışında ilmi rehber edinmelidir. İlim sahibi erdemli insanlar, iyilik eder, cömert olur, yardıma koşar, doğruyu söyler, bilgi sahibi olur.

İlim istemekle olur. İlim talep etmek gerekir. İnsan, ilim sahibi olmak için bütün donanıma sahiptir. Allah, Adem’e bütün varlıkların ismini öğretti. Bu açıdan Allah’ın yarattığı en üstün varlık insandır. “İnsan, her açıdan Allah’ın mükemmel bir eseridir; O’nun nefesiyle yaşamaktadır ve bu yüzden de Allah’ın niteliklerini yansıtan bir aynadır. Bir hadiste “Allah, Adem’i kendi suretinde yarattı” (‘ala suretihi) denir. Bu açıdan bakıldığında Âdem, İnsan-ı Kâmil’in ilk örneğidir; özel ilim lütfuyla takdis edilmiştir: Kuran’da, Allah “Adem’e isimlerin tümünü öğretti.” denir (Sure 2:31). Bir şeyin ismini bilmek demek, ona hükmedebilmek ve kişinin kendisi için onu kullanabilmesi demektir: Âdem, sahip olduğu bu isimlerin bilgisi sayesinde yaratılan şeyler üzerinde hakimiyet sahibi olmuştur.” (Schimmel, 2001: 203). Divan-ı Hikmet’te ifade edildiği gibi ilim, insanın en önemli rehberidir. Gerçek alim, ilim sahibi olur. İlim sahibi olmayanlar, kör bir insan gibidir, nereye nasıl gideceğini bilmez.

İlim iki inci beden ve cana rehberdir
Can alimi Hazretine yakındır
Muhabbetin şarabından içer
Öyle alim, gerçek alim olur dostlar dostlarıma (Bice, 2018: 180).

Nafile oruç tutar halklara şeyhlik satar
İlmi yok amadan beter ahir zaman şeyhleri
Beline kuşak bağlar özünü adam sanır
Arasat'da bırakılır ahir zaman şeyhleri
Başına sarık vurur ilmi yok neye yarar
Oku yok yayın çeker ahir zaman şeyhleri (Bice, 2018: 207).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Ahmet Yesevi, Türk dünyasında İslamiyet'in yayılmasında öncü bir şahsiyettir. Hem kendisi hem müritleri Türk dünyasında hikmetli sözleri ile kalıcı bir tesir bırakmıştır. Türk-İslam anlayışının yerleşmesinde sade bir Türkçe ile yazdığı hikmetlerinin önemli bir rolü olmuştur. Hikmetlerimde halkın anlayacağı dilde Türk halkının İslami usul ve erkanları anlamasını sağlamış ve İslami çerçevede topluma ve kendisi de faydalı insan modelini nasihat etmiştir.

Divan-ı Hikmet'te ben benlik bilmeyen, tok gözlü olan, iyi huylu ve yardımsever olan, yalancı olmayan, sözlerinde ve davranışlarında doğru olan, cahil olmayan, aklını kullanabilen, ilim sahibi olan bir insan modeli çizmiştir. Bütün bu özelliklere sahip olan insan hikmet sahibi insan olacaktır. Tabii ki sayılan bu özellikler İslam kural ve kaidelerine, Kuran ayetlerine ve Peygamber efendimizin sünnetlerine dayandırılarak ifade edilmiştir. İslam tasavvufuna dayanan öğretileri hikmetli insan tipolojisini sunmaktadır. Divan-ı Hikmet'in özellikle birçok beyit ve dörtlüğünde özellikle cahil olmamanın ve ilim sahibi olmanın öneminden bahsedilmektedir. Cahil olmayan, ilim sahibi olan, eylemlerinde aklını kullanan insan, diğer tüm davranışlarında da tutarlı ve doğru olacaktır.

Toplumsal refahın ve huzurun sağlanmasında Divan-ı Hikmet gibi edebi eserlerin okunup anlaşılması ve özümsemesi gerekir. Bu çalışmada Divan-ı Hikmet örneklemini üzerinden bu gibi eserlerin önemine dair bir farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu gibi eserlerin genç kuşaklara tanıtılması ve anlatılması toplumsal refah ve gelişim için zaruri bir durumdur. Özellikle yeni yetişen genç neslin davranış eğitiminde bu kaynaklardan yararlanmak gerekir. Divan-ı Hikmet'te yer alan beyit ve dörtlüklerde yer alan hikmetli sözlerin eğitim aracılığıyla kültür aktarımı yapılarak sağlıklı bir toplumsal bakış açısı oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

Anadol, C. (1994). *Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevî ve Yesevilik*. İstanbul: Kamer Yayınları.

Bice, H. (2018). *Hoca Ahmed Yesevi Divan-ı Hikmet*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çakan, V. (2005). "Hoca Ahmed Yesevî ve Divân-ı Hikmet", *Milli Folklor*, 17/68, s. 201-207.

Güngör, E. (1996). *Tarihte Türkler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Jung, C. J. (2006). *Analitik Psikoloji*. (Çev. Ender Gürol), İstanbul: Payel Yayınevi.

Kaplan, M. (1983). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Köprülü, M. F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Osmanlıca-Türkçe Sözlük (1977). (Haz. Ali Püsküllüoğlu), İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Mehmet, Ö. (2009). "Dinle Uyumlu Kolektif Bir Değer Olarak Doğu Hikmeti". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 197-209.

Özdemir, A. R. (2021). "Alevi Bektaşî Yolunda Ahmed Yesevî'nin Yeri", *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 14/2, s.1074-1111.

Schimmel, A. (2001). *İslam'ın Mistik Boyutları*. (Çev. Ergun Kocabıyık), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Türkçe Sözlük (1998). (Haz. İsmail Parlatır vd.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Voltaire. (1995). *Felsefe Sözlüğü II*. (Çev. Lutfi Ay), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yoska, E. (2021). "Hoca Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş-ı Velî Tasavvufunun Türk İslam Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Dergisi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 11, s. 135-147.

TÜRKİYE’DE ÖZEL EĞİTİM ALANINDA ZİHİN ENGELLİLER İLE İLGİLİ YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ*

Hasan KESKİN

MEB, Diyarbakır, Türkiye, hsnkskn21@gmail.com

Doç. Dr. İsmail KINAY

Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Türkiye, ismailkinay84@gmail.com

Dr. Necmeddin Berk HAMİDİ

MEB, Diyarbakır, Türkiye, nbhamidi47@gmail.com

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış lisansüstü tez çalışmalarını incelemektir. Nitel araştırma yöntemiyle yapılan bu çalışmada doküman inceleme araştırma modeli kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmaya dâhil edilmiş olan tez çalışmalarının başlığında “özel eğitim, zihin engelliler veya zihinsel yetersizlik” anahtar kelimelerinin birlikte yer almasına dikkat edilmiştir. Bu çalışmada, özel eğitim alanında 2018-2021 yılları arasında Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan ve çalışmaya dâhil edilen araştırmaların başlığında bu kavramların birlikte yer aldığı altı adet lisansüstü teze ulaşılmıştır. Araştırmanın sonucunda, Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarının daha çok yüksek lisans tezlerinden oluştuğu, lisansüstü tez çalışmalarının en fazla 2019 yılında yapıldığı daha sonra sırasıyla 2018 ve 2021 yıllarında yapıldığı ve tez çalışmalarının en fazla Devlet üniversitelerinde yapıldığı görülmüştür. Ayrıca lisansüstü tez çalışmalarında en fazla nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı, lisansüstü tez çalışmalarının yapıldığı çalışma gruplarının özel eğitim öğretmenleri, özel eğitim okullarında öğrenim gören öğrencilerin velileri ve sınıflarında kaynaştırma uygulamasına devam eden hafif düzeyde zihinsel yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin bulunduğu ilkökul öğretmenlerinden oluştuğu belirlenmiştir. Bununla birlikte kullanılan veri toplama araçlarının lisans programı değerlendirme anket formu, anket tekniği, yarı yapılandırılmış görüşme formu, demografik bilgi formu, ders çalışma becerilerini geliştirme ve değerlendirme ölçekleri/öğretmen formu, yazılı görüş formu ve yapılandırılmış görüşme formundan oluştuğu elde edilmiştir. Bu araştırmada, Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili farklı araştırma modelleri veya yöntemleri kullanılarak çalışmalar yapılabileceği ve özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili çalışma grubu olarak özel eğitim öğrencilerinin yer aldığı çalışmaların sayılarının arttırılabileceği şeklinde öneriler açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel eğitim, zihin engelli, zihinsel yetersizlik.

* Bu araştırma, Hasan KESKİN tarafından Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü’nde yapılan tezsiz yüksek lisans projesinden türetilmiştir.

EXAMINATION OF POSTGRADUATE THESIS MADE ON MENTAL DISABLED IN SPECIAL EDUCATION FIELD IN TURKEY*

ABSTRACT

The aim of this research is to examine the postgraduate thesis studies on the mentally handicapped in the field of special education in Turkey. In this study, which was conducted with qualitative research method, document analysis technique was used. In this direction, attention was paid to include the keywords "special education, mentally handicapped or intellectual disability" together in the title of the thesis studies included in the research. In this study, six postgraduate thesis in the field of special education in Turkey between the years 2018-2021, in which these concepts are included in the title of the research on the mentally handicapped and included in the study were reached. As a result of the research, it was seen that the postgraduate thesis studies on the mentally retarded in Turkey in the field of special education mostly consisted of master thesis, the postgraduate thesis studies were carried out mostly in 2019, then in 2018 and 2021, respectively, and the thesis studies were mostly carried out in State universities. In addition, it was determined that qualitative research methods were used the most in postgraduate thesis studies, the study groups of the postgraduate thesis studies consisted of special education teachers, the parents of the students studying in special education schools, and primary school teachers with mildly mentally retarded students who continue to practice inclusion in their classrooms. In addition, it was found that the data collection tools used consisted of undergraduate program evaluation questionnaire, questionnaire technique, semi-structured interview form, demographic information form, study skills development and evaluation scales/teacher form, written opinion form and structured interview form. In this research, suggestions are explained that studies can be carried out in the field of special education in Turkey by using different research models or methods, and the number of studies that include special education students as the working group in the field of special education can be increased.

Keywords: Special education, mentally handicapped, mental disability.

*This research is derived from the non-thesis master's project conducted by Hasan KESKIN at the Institute of Educational Sciences of Dicle University.

GİRİŞ

Toplumda önemi her gün artan ve sürekli gelişme gösteren özel eğitim kavramının birçok tanımı bulunmaktadır. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğine (MEB, 2021: 2) göre özel eğitim; kişisel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri yönünden yaşlılarından belirgin bir farklılık gösteren kişilerin eğitim ve sosyal gereksinimlerini gidermek üzere geliştirilmiş eğitim programları ve özel olarak yetiştirilen eleman ile uygun mekânlarda sürdürülen eğitim olarak tanımlanmaktadır. Bireyin eğitim dönemi içinde, sınırlı derecede destek eğitim hizmetleri ve özel düzenlemelere ihtiyacı vardır (MEB, 2019: 17). Genel olarak özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılan çalışmaların değerlendirilmesinin önemli olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu çalışmada Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış lisansüstü tezler incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 2018-2021 yılları arasında Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin incelenmesidir. Bu genel amaçla birlikte çalışmada aşağıdaki alt amaçlara yanıt aranmıştır:

1. Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerin türü nasıldır?
2. Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmaları hangi yıllarda yapılmıştır?
3. Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmaları hangi üniversitelerde ve enstitülerde yapılmıştır?
4. Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarında kullanılan araştırma yöntemleri/modelleri nelerdir?
5. Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmaları hangi çalışma gruplarına yönelik yapılmıştır?
6. Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarında hangi veri toplama araçları kullanılmıştır?
7. Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarında hangi veri analiz teknikleri kullanılmıştır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel bir araştırma modeli olan doküman inceleme araştırma modeli kullanılmıştır. Doküman incelemesinde araştırılması tasarlanan çalışmalara yönelik bilgi sahibi olunmak istenen yazılı ve yazılı olmayan materyaller aracılığıyla veriler toplanabilmekte ve analiz edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189).

Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, 2018-2021 yılları arasında yapılmış olan ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yayımlanmış, Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış altı adet lisansüstü tez çalışması oluşturmaktadır. Taramaya dâhil edilen çalışmaların 2018 yılından başlanmasının nedeni ise özel eğitim programlarının en son güncellendiği yıl olması şeklinde açıklanabilir. Bu doğrultuda araştırmaya dâhil edilen tez çalışmalarının başlığında “özel eğitim, zihin engelliler veya zihinsel yetersizlik” anahtar kelimelerinin birlikte yer almasına dikkat edilmiştir. Yapılan taramalar bu kapsamda gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Birinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Tablo 1. Türkiye’de Özel Eğitim Alanında Zihin Engelliler İle İlgili Yapılmış Lisansüstü Tez Türlerinin Dağılımı:

Tez Adı	Tezin Türü
Özel Eğitim Öğretmenliği Lisans Programının Zihin Engelliler Öğretmenliği Yeterlikleri Açısından İncelenmesi (Sakarya İli Örneği)	Yüksek Lisans
Özel Eğitim Sınıflarında/Okullarında Öğrenim Gören Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizliğe Sahip Öğrencisi Bulunan Velilerin Özel Eğitimden Beklenti Düzeyleri (Sivas İli Örneği)	Yüksek Lisans
Zihin Engelli Öğrencilerin Matematik Eğitimlerinde Kullanılan Etkileşim Ünitesi Yönteminin Etkililiği Hakkında Özel Eğitim Öğretmenlerinin Görüşlerinin Değerlendirilmesi	Yüksek Lisans
Kaynaştırma Eğitimi ve Özel Eğitim Sınıfına Devam Eden Zihin Yetersizliği Olan Öğrencilerin Ders Çalışma Becerilerinin İncelenmesi	Yüksek Lisans
Özel Eğitim Öğretmenlerinin Zihin Engelli Öğrencilere Yönelik Fen Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Sorunların Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi	Yüksek Lisans
Zihinsel Yetersizlikten Etkilenmiş Kaynaştırma Öğrencilerinin Sınıf Öğretmenlerine Sağlanan Destek Özel Eğitim Hizmetlerinin Belirlenmesi	Yüksek Lisans

Tablo 1 incelendiğinde, Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış lisansüstü tezlerinin yüksek lisans tez çalışmaları olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

İkinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Tablo 2. Türkiye’de Özel Eğitim Alanında Zihin Engelliler İle İlgili Yapılmış Olan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Yıllara Göre Dağılımı:

Yıl	f	%
2018	2	33,33
2019	3	50
2021	1	16,67

incelendiğinde, Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarının

yıllara göre dağılımı incelendiğinde 2018 yılında iki adet, 2019 yılında üç adet ve 2021 yılında da bir adet yüksek lisans tezinin yapıldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Üçüncü Alt Amaca İlişkin Bulgular

Tablo 3. Türkiye’de Özel Eğitim Alanında Zihin Engelliler İle İlgili Yapılmış Olan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Üniversitelere Ve Enstitülere Göre Dağılımı:

Üniversite Adı	Enstitü Adı	f	%
Sakarya Üniversitesi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	1	16,67
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	Sosyal Bilimler Enstitüsü	1	16,67
Necmettin Erbakan Üniversitesi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	2	33,33
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	Fen Bilimleri Enstitüsü	1	16,67
Bursa Uludağ Üniversitesi	Eğitim Bilimleri Enstitüsü	1	16,67

Tablo 3 incelendiğinde, Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarının 5 farklı üniversitede ve 3 farklı enstitüde yapıldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Dördüncü Alt Amaca İlişkin Bulgular

Tablo 4. Türkiye’de Özel Eğitim Alanında Zihin Engelliler İle İlgili Yapılmış Olan Lisansüstü Tez Çalışmalarında Kullanılan Araştırma Yöntemleri/Modellerinin Dağılımı:

Araştırma Yöntemi/Modeli	f	%
Nitel Araştırma Yöntemi/Fenomenoloji Modeli	1	16,67
Nitel Araştırma Yöntemi/Kaynak Tarama Modeli	1	16,67
Nitel Araştırma Yöntemi/Görüşme Modeli	1	16,67
Nicel Araştırma Yöntemi/Betimsel Tarama Modeli	1	16,67
Nicel Araştırma Yöntemi/Tarama Modeli	1	16,67
Nitel Araştırma Yöntemi/Betimsel Araştırma Modeli	1	16,67

Tablo 4 incelendiğinde, Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarında nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Beşinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Tablo 5. Türkiye’de Özel Eğitim Alanında Zihin Engelliler İle İlgili Yapılmış Olan Lisansüstü Tez Çalışmalarının Yapıldığı Çalışma Gruplarının Dağılımı:

Tezin Adı	Çalışma Grubu
Özel Eğitim Öğretmenliği Lisans Programının Zihin Engelliler Öğretmenliği Yeterlikleri Açısından İncelenmesi (Sakarya İli Örneği)	Sakarya ilinde görev yapmakta olan zihin engelliler eğitimi alan mezun öğretmenler ile Sakarya Üniversitesi

	Özel Eğitim Bölümü ve Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı'nda görevli akademisyenler
Özel Eğitim Sınıflarında/Okullarında Öğrenim Gören Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizliğe Sahip Öğrencisi Bulunan Velilerin Özel Eğitimden Beklenti Düzeyleri (Sivas İli Örneği)	2013-2014 Eğitim Öğretim yılında Sivas merkez ilçede HADZEC'lerin öğrenim gördüğü özel eğitim sınıflarındaki öğrencilerin velileri ile yine HADZEC'lere yönelik eğitim verilen özel eğitim okullarında öğrenim gören öğrencilerin velileri
Zihin Engelli Öğrencilerin Matematik Eğitimlerinde Kullanılan Etkileşim Ünitesi Yönteminin Etkililiği Hakkında Özel Eğitim Öğretmenlerinin Görüşlerinin Değerlendirilmesi	Konya ili merkez ilçelerde zihin engelli öğrencilerin bulunduğu özel eğitim sınıflarında görev yapan özel eğitim öğretmenleri
Kaynaştırma Eğitimi ve Özel Eğitim Sınıfına Devam Eden Zihin Yetersizliği Olan Öğrencilerin Ders Çalışma Becerilerinin İncelenmesi	2018-2019 yılında Kahramanmaraş İlinde MEB'e bağlı ilkokul ve ortaokulda kaynaştırma eğitimine devam eden öğrencilerin öğretmenlerinden seçilen 75 öğretmen ile hafif düzey zihin engelli özel eğitim sınıfında eğitim alan öğrencilerin öğretmenlerinden seçilen 75 öğretmen
Özel Eğitim Öğretmenlerinin Zihin Engelli Öğrencilere Yönelik Fen Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Sorunların Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi	Türkiye'deki Bitlis, Van, Diyarbakır, İstanbul, Siirt, Şırnak, Mardin, Batman, Ağrı, Ankara, Adana, Antalya, Bingöl, Hakkari, Niğde, Tunceli, Çorum, Bolu, Giresun, Artvin, Mersin, Elazığ, Şanlıurfa, Manisa, Malatya, Hatay, Adıyaman il, ilçe veya kırsal kesimlerinde görev yapan özel eğitim öğretmenleri
Zihinsel Yetersizlikten Etkilenmiş Kaynaştırma Öğrencilerinin Sınıf Öğretmenlerine Sağlanan Destek Özel Eğitim Hizmetlerinin Belirlenmesi	Sınıflarında kaynaştırma uygulamasına devam eden hafif düzeyde zihinsel yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin bulunduğu ilkokul öğretmenleri

Tablo 5 incelendiğinde, Türkiye'de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarının farklı çalışma gruplarıyla gerçekleştirildiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Altıncı Alt Amaca İlişkin Bulgular

Tablo 6. Türkiye'de Özel Eğitim Alanında Zihin Engelliler İle İlgili Yapılmış Olan Lisansüstü Tez Çalışmalarında Kullanılan Veri Toplama Araçlarının Dağılımı:

Tezin Adı	Kullanılan Veri Toplama Araçları
Özel Eğitim Öğretmenliği Lisans Programının Zihin Engelliler Öğretmenliği Yeterlikleri Açısından İncelenmesi (Sakarya İli Örneği)	Lisans Programı Değerlendirme Anket Formu
Özel Eğitim Sınıflarında/Okullarında Öğrenim Gören Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizliğe Sahip Öğrencisi Bulunan Velilerin Özel Eğitimden Beklenti Düzeyleri (Sivas İli Örneği)	Anket Tekniği
Zihin Engelli Öğrencilerin Matematik Eğitimlerinde Kullanılan Etkileşim Ünitesi Yönteminin Etkililiği Hakkında Özel Eğitim Öğretmenlerinin Görüşlerinin Değerlendirilmesi	Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu
Kaynaştırma Eğitimi ve Özel Eğitim Sınıfına Devam Eden Zihin Yetersizliği Olan Öğrencilerin Ders Çalışma Becerilerinin İncelenmesi	Demografik Bilgi Formu- Ders Çalışma Becerilerini Geliştirme ve Değerlendirme Ölçekleri / Öğretmen Formu
Özel Eğitim Öğretmenlerinin Zihin Engelli Öğrencilere Yönelik Fen Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Sorunların Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi	Yazılı Görüş Formu
Zihinsel Yetersizlikten Etkilenmiş Kaynaştırma Öğrencilerinin Sınıf Öğretmenlerine Sağlanan Destek Özel Eğitim Hizmetlerinin Belirlenmesi	Yapılandırılmış Görüşme Formu

Tablo 6 incelendiğinde, Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarında lisans programı değerlendirme anket formu, anket tekniği, yarı yapılandırılmış görüşme formu, demografik bilgi formu- ders çalışma becerilerini geliştirme ve değerlendirme ölçekleri/öğretmen formu, yazılı görüş formu ve yapılandırılmış görüşme formu kullanıldığı görülmüştür.

Yedinci Alt Amaca İlişkin Bulgular

Tablo 7. Türkiye’de Özel Eğitim Alanında Zihin Engelliler İle İlgili Yapılmış Olan Lisansüstü Tez Çalışmalarında Kullanılan Veri Analiz Tekniklerinin Dağılımı:

Tezin Adı	Kullanılan Veri Analiz Teknikleri
Özel Eğitim Öğretmenliği Lisans Programının Zihin Engelliler Öğretmenliği Yeterlikleri Açısından İncelenmesi (Sakarya İli Örneği)	İçerik Analizi
Özel Eğitim Sınıflarında/Okullarında Öğrenim Gören Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizliğe Sahip Öğrencisi Bulunan Velilerin Özel Eğitimden Beklenti Düzeyleri (Sivas İli Örneği)	Ki-kare Analizi
Zihin Engelli Öğrencilerin Matematik Eğitimlerinde Kullanılan Etkileşim Ünitesi Yönteminin Etkililiği Hakkında Özel Eğitim Öğretmenlerinin Görüşlerinin Değerlendirilmesi	Betimsel Analiz
Kaynaştırma Eğitimi ve Özel Eğitim Sınıfına Devam Eden Zihin Yetersizliği Olan Öğrencilerin Ders Çalışma Becerilerinin İncelenmesi	Nicel Veri Analizi
Özel Eğitim Öğretmenlerinin Zihin Engelli Öğrencilere Yönelik Fen Eğitiminde Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Sorunların Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi	Betimsel Analiz
Zihinsel Yetersizlikten Etkilenmiş Kaynaştırma Öğrencilerinin Sınıf Öğretmenlerine Sağlanan Destek Özel Eğitim Hizmetlerinin Belirlenmesi	İstatistiksel Analiz

Tablo 7 incelendiğinde, Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarında betimsel analiz, içerik analizi, ki-kare analizi, nicel veri analizi ve istatistiksel analiz kullanılmıştır.

SONUÇ

Bu araştırmanın sonucunda, Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarının yüksek lisans tezlerinden oluştuğu görülmüştür. Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarının en fazla 2019 yılında yapıldığı daha sonra sırasıyla 2018 ve 2021 yıllarında yapıldığı belirlenmiştir. Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarının en fazla Necmettin Erbakan Üniversitesi’nde yapıldığı, daha sonra ise bu tez çalışmalarını sırasıyla Sakarya Üniversitesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi ve Bursa Uludağ Üniversitesi’nin izlediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarının enstitü dağılımı incelendiğinde, en fazla çalışmanın Eğitim Bilimleri Enstitüsü’nde yapıldığı, daha sonra ise Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde ve Fen Bilimleri Enstitüsü’nde yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarında kullanılan araştırma yöntemleri değerlendirildiğinde tezlerde en fazla nitel araştırma yöntemi kullanıldığı daha sonra ise nicel araştırma yönteminin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tez çalışmalarında fenomenoloji

modeli, kaynak tarama modeli, görüşme modeli, betimsel tarama modeli, tarama modeli ve betimsel araştırma modelinin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

ÖNERİLER

Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili farklı araştırma modelleri/yöntemleri kullanılarak çalışmalar yapılabilir.

Türkiye’de özel eğitim alanında farklı engel türlerine/yetersizliklere sahip olan öğrencilere yönelik araştırmalar yapılabilir.

Türkiye’de özel eğitim alanında zihin engelliler ile ilgili çalışma grubu olarak özel eğitim öğrencilerinin yer aldığı çalışmaların sayıları arttırılabilir.

KAYNAKÇA

*Araştırmaya dâhil edilen çalışmalar

*Armutcu, U. (2021). Zihinsel yetersizlikten etkilenmiş kaynaştırma öğrencilerinin sınıf öğretmenlerine sağlanan destek özel eğitim sınıflarının belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.

*İrem, Y. (2018). Özel eğitim sınıflarında/okullarında öğrenim gören hafif düzeyde zihinsel yetersizliğe sahip öğrencisi bulunan velilerin özel eğitimden beklenti düzeyleri (Sivas İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

MEB, (2019). Özel eğitim hizmetleri tanıtım el kitabı. https://susehram.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/58/09/964692/dosyalar/2019_09/29161904_0603303_1_20115820_ozel_egt_el_kitabi-donuYturuldu.pdf. 4 Haziran 2022 tarihinde edinilmiştir.

MEB, (2021). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. Birinci bölüm. http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_09/13145613_Ozel_EYitim_Hizmetleri_YonetmeliYi_son.pdf. 2 Mayıs 2022 tarihinde edinilmiştir.

*Özer, Y. (2019). Zihin engelli öğrencilerin matematik eğitiminde kullanılan etkileşim ünitesi yönteminin etkililiği hakkında özel eğitim öğretmenlerinin görüşlerinin değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

*Tarhan, R. (2019). Özel eğitim öğretmenlerinin zihin engelli öğrencilere yönelik fen eğitiminde karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı.

*Ulay, G. (2018). Özel eğitim öğretmenliği lisans programının zihin engelliler öğretmenliği yeterlikleri açısından incelenmesi (Sakarya İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

*Yavşan, E. (2019). Kaynaştırma eğitimi ve özel eğitim sınıfına devam eden zihin yetersizliği olan öğrencilerin ders çalışma becerilerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

FİNLANDİYA'DA ZORUNLU DİN EĞİTİMİ DERSLERİNE ALTERNATİF OLARAK 'KÜLTÜR, DÜNYA GÖRÜŞÜ VE ETİK' DERSİNİN İNCELENMESİ

Mehmet KURT

Araştırma Görevlisi, Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sinop, Türkiye, mehmetkurt@sinop.edu.tr

ÖZET

Finlandiya özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında eğitim alanında birçok reform için önemli bir altyapı oluşturmuş ve 1970'li yıllarda eğitimle ilgili reformlarını hayata geçirmiştir. Bu reformların sonucu olarak Finlandiya, son yıllarda PISA gibi uluslararası öğrenci değerlendirme programlarında oldukça başarılı olmuştur. Bu başarı, eğitim alanında Finlandiya'yı uluslararası çevrelerde ilgi odağı yapmıştır. Bu sebeple, Fin eğitim sisteminde diğer alanlarda olduğu gibi din eğitimi alanında da ne tür politikalar yürütüldüğü ve ülkenin ne gibi kazanımlar elde ettiği merak konusu haline gelmiştir. Finlandiya, diğer birçok Avrupa ülkesinden farklı olarak; okullardaki din derslerinde bazı araştırmacılar tarafından '*seperative*' olarak adlandırılan bir din eğitimi sistemi uygulamaktadır. Bu sistemde öğrenciler, din eğitimi derslerini zorunlu olarak almaktadır. Fakat din dersleri, öğrencilerin kendi dinlerine göre açılmaktadır. Herhangi bir dine mensup olmayan öğrenciler ise, ailelerinin talepleriyle '*elämäkatsomustieto*' adındaki dersi alabilmektedir. 1981 yılından beri müfredatta yer alan bu ders, uluslararası dillere 'seküler etik' veya 'etik' olarak çevrilse de 2019 yılından beri '*kültür, dünya görüşü ve etik*' olarak tercüme edilmektedir. Felsefi tabanlı bir ders olan etik dersinin içeriğinde dinler ve kültürel antropoloji hakkında bilgiler yer almaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında çalışmamız; kültür, dünya görüşü ve etik dersinin Fin din eğitimindeki yerini, önemini, hedeflerini, nasıl uygulandığını ve ne tür bir içeriğe sahip olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Finlandiya anayasası ve kanunları, din eğitimi ve etik dersi müfredatı, ilgili kitap, makale ve sempozyum bildirisi gibi kaynaklar literatür taraması yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen veriler raporlaştırılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda; özellikle herhangi bir dine mensup olmayan öğrencilerin veya mensup olduğu dinin derslerini almak istemeyen öğrencilerin seçtiği kültür, dünya görüşü ve etik dersinin öğrencilere özgürlük, hoşgörü, sorumluluk çerçevesinde toplumun adaletli üyeleri olarak gelişmelerini sağlamada yardımcı olan önemli bir ders olduğu görülmüştür. Ayrıca bu dersin, küreselleşen ve hızlı bir şekilde değişen toplumda öğrencilerin demokratik bir vatandaş olmaları için onları destekleyen okul derslerinden biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer içeriğe sahip derslerin ülkemizde de okutulmasının olumlu sonuçları olacağı tahmin edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, Finlandiya, kültür, dünya görüşü ve etik dersi

**THE ANALYSIS OF 'CULTURE, WORLDVIEW AND ETHICS' COURSE AS AN ALTERNATIVE TO MANDATORY
RELIGIOUS EDUCATION COURSES IN FINLAND**

Mehmet KURT

Research Assistant, Faculty of Theology, Sinop University, Sinop, Turkey, mehmetkurt@sinop.edu.tr

ABSTRACT

Finland created a significant infrastructure for many reforms in the field of education, especially after the Second World War, and implemented its educational reforms in the 1970s. As a result of these reforms, Finland has been quite successful at international student assessment programs such as PISA in recent years. This success has made Finland to be the center of attention in the field of education in international area. Therefore, in the Finnish education system, as in other areas, what kind of policies are carried out in the field of religious education and what gains the country has made have become a matter of curiosity. Finland, unlike many other European countries, in religious courses in schools, a religious education system called '*seperative*' by some researchers is being applied. In this system, pupils take mandatory religious courses. However, religion courses are organized according to the pupils' own religions. Pupils who do not belong to any religion can take the course called '*elämäkatsomustieto*' at the request of their families. This course, which has been in the curriculum since 1981, has been translated into international languages as 'secular ethics' or 'ethics', but has been translated as 'culture, worldview and ethics' since 2019. This course, which is a philosophically based course, includes information about religions and cultural anthropology. In the light of all this information, this study aims to reveal the course's importance and goals, and how it is applied and what kind of content the culture, worldview and ethics course has in Finnish religious education. In this context, resources such as the Finnish constitution and laws, religious education curriculum, related books, articles and symposium papers were examined by the literature review method. The data obtained were reported, analyzed and interpreted. As a result of the research, it has been seen that the culture, worldview and ethics course chosen by pupils who do not belong to any religion or pupils who do not want to take the courses of their religion is an important course that helps pupils to develop as fair members of society within the framework of freedom, tolerance and responsibility. In addition, this course is one of the school courses that support pupils to become democratic citizens in a globalizing and rapidly changing society. It is estimated that teaching courses with similar content in our country will have positive results.

Keywords: Religious education, Finland, culture, worldview and ethics course

GİRİŞ

Finlandiya, konum olarak İsveç ve Rusya'nın arasında yer alan bir İskandinav ülkesidir. Ülke, 19. yüzyılın başlarına kadar İsveç'in bir parçası olarak kalmış; daha sonra Rus hâkimiyeti altında özerk bir yapıyla yönetilmiştir. 1917 yılında ise bağımsızlığını ilan ederek parlamenter demokrasiyle yönetilen bağımsız bir cumhuriyet olmuştur. Ülke, 1995 yılında Avrupa Birliği'ne üye olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra endüstri alanında kendini geliştirmiş ve eğitimde çeşitli reformlar yapmış bir ülkedir. 2000 yılından itibaren üç yılda bir OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) tarafından gerçekleştirilen PISA sonuçlarına göre eğitimde en başarılı ülkeler arasında sayılmaktadır. 2020 yılı itibarıyla 5,5 milyon nüfusa sahip olan Finlandiya'da (Statistics Finland, 2020) nüfusun %87,3'ünün ana dili Fince, %5,2'sinin İsveççe ve %7,5'inin de diğer dillerdir (Statistics Finland, 2019). Ülke nüfusunun %96,1'i Fin vatandaşlarından oluşmaktadır. Fin vatandaşı olmayıp ülkede ikamet edenlerin büyük bir kısmını Estonya, Rusya ve Irak vatandaşları oluşturmaktadır. Estonya ve Rusya'nın Finlandiya'ya komşu oluşu, bu ülkelerden daha fazla göç almasını sağlamıştır (Statistics Finland, 2020).

Finlandiya'nın son yıllarda eğitim alanında yakaladığı başarı uluslararası çevrelerde ülkenin eğitim sisteminin ilgi odağı haline gelmesine sebep olmuştur. Finlandiya, İkinci Dünya Savaşı'nda sonra eğitim politikalarının altyapısını oluşturmaya başlamış ve 1970'li yıllarda *'herkes için bir okul'* mottosuyla kapsamlı bir temel eğitimi tüm vatandaşlar için zorunlu hale getirmiştir. 9 yıl süren bu temel eğitim politikasının yanı sıra eğitim sisteminin diğer alanlarında da birçok yatırım yaparak ülkenin kalkınması hızlandırılmıştır. Özellikle 2000 yılında OECD tarafından organize edilmeye başlanan PISA değerlendirme sınavlarında Finlandiya, eğitime yapmış olduğu yatırımın sonucunu aldığı görülmüştür. Finlandiya'nın bu başarısı, dünyanın her yerinden çeşitli eğitim alanlarıyla ilgili eğitimcilerin ülkeye gelerek araştırma yapmalarına sebep olmuştur. Ülkede din eğitimi alanında da diğer birçok Avrupa ülkesinden farklı uygulamaların olduğu görülmektedir. Fin okullarda din derslerinde bazı araştırmacılar tarafından *'seperative'* olarak adlandırılan bir din eğitimi sistemi uygulamaktadır. Bu sistemde öğrenciler, din eğitimi derslerini zorunlu olarak almaktadır. Fakat din dersleri, öğrencilerin kendi dinlerine göre açılmaktadır. Herhangi bir dine mensup olmayan öğrenciler ise, ailelerinin talepleriyle *'elämänkatsomustieto'* adındaki dersi alabilmektedir. 1981 yılından beri müfredatta yer alan bu ders, uluslararası dillere *'seküler etik'* veya *'etik'* olarak çevrilse de 2019 yılından beri *'kültür, dünya görüşü ve etik'* olarak tercüme edilmektedir. Felsefi tabanlı bir ders olan etik dersinin içeriğinde dinler ve kültürel antropoloji hakkında bilgiler yer almaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında çalışmamız; kültür, dünya görüşü ve etik dersinin Fin din eğitimindeki yerini, önemini, hedeflerini, nasıl uygulandığını ve ne tür bir içeriğe sahip olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Finlandiya anayasası ve kanunları, din eğitimi ve etik dersi müfredatı, ilgili kitap, makale ve sempozyum bildirisi gibi kaynaklar literatür taraması yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen veriler raporlaştırılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Fin okullarında okutulan kültür, dünya görüşü ve etik dersinin incelendiği bu çalışmada öncelikle Finlandiya'da eğitim ve din eğitimi sisteminin nasıl olduğu tartışılarak önemli bilgiler aktarılmaktadır. Ardından kültür, dünya görüşü ve etik dersinin özellikle müfredatta nasıl işlendiği ve okullarda nasıl uygulandığı tartışılmaktadır. Çalışmanın son bölümünde sonuç ele alınmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Finlandiya’da Eğitim ve Din Eğitimi

Finlandiya’da eğitim, iki önemli kurum tarafından organize edilmektedir. Bunlar; Eğitim ve Kültür Bakanlığı OKM (Opetus- ja Kulttuuriministeriö) ve Fin Eğitim Kurulu OPH (Opetushallitus)²² dur. Fin Eğitim ve Kültür Bakanlığı, ülkedeki eğitim politikalarının geliştirilmesinden sorumlu kurumdur. Ülkede eğitim faaliyetlerine ayrılan bütçe ile ilgili gerekli bilgilendirme ve hazırlıkların yapılmasını sağlamaktadır. Bakanlık aynı zamanda eğitim faaliyetlerinin planlanması ve denetlenmesi görevini üstlenmektedir (Opetus ja kulttuuriministeriö, 2021). Fin Eğitim Kurulu ise ülkedeki eğitim politikalarının amaçlarını gerçekleştirmek için atılan adımlardan sorumludur (Eurydice, 2020). Fin Eğitim Kurulu, ilköğretim ve Lise eğitim müfredatlarının oluşturulmasında bakanlıkla birlikte çalışmaktadır. Kurul, yerel yönetimler, öğretmenler ve araştırmacılarla birlikte eğitim müfredatlarını oluşturmaktadır (Sakaranaho, 2013, s. 235). Buna ek olarak; erken çocukluk eğitimi, okul öncesi eğitimi, ilköğretim eğitimi, lise eğitimi, meslek lisesi eğitimi, yetişkin eğitimi ve hayat boyu öğrenme eğitimini geliştirmek ve uluslararası standartlara uygun hale getirmek için çalışmalar yürütmektedir (Opetushallitus, 2021). Ülkede her ne kadar ilköğretim (*perusopetuksen opetussuunnitelman*) ve ortaöğretim (*lukion opetussuunnitelman*) müfredatları Fin Eğitim Kurulu tarafından belirlense de yerel yönetimler ve öğretmenlerin eğitim uygulamalarında geniş yetkiye sahip oldukları bilinmektedir. Finlandiya’da eğitim-öğretim meselelerinde özerk bir şekilde hareket edebilen toplam 300 yerel yönetimin olduğu bilinmektedir (Hammerness, Ahtiainen, & Sahlberg, 2017: 4).

Fin eğitim modeli ‘herkes için bir okul’ yaklaşımını benimseyerek temel eğitim uygulamalarını tek bir eğitim kurumu altında gerçekleştirmektedir. Fin hükümeti, 1970’li yıllarda kapsamlı bir temel eğitim uygulamasına geçerek tüm çocukları birlik ve eşit şartlarda eğitmeyi amaçlamıştır. Bu yüzden 6 yaşındaki tüm çocukların okul öncesi eğitim, 7-16 yaş arası çocukların ise temel eğitim alması zorunlu tutulmuştur. Özellikle temel eğitim veren kurumlar çoğunlukla devletin tesis ettiği kurumlardan oluşmaktadır (Sakaranaho & Rissanen, 2021: 123-124). Temel eğitim veren devlet okulu sayısı 2019 yılında toplamda 2,172 olarak karşımıza çıkmaktadır (Salmenkivi, Kasa, Putkonen, & Kallioniemi, 2022: 51). Ülkedeki çocukların yaklaşık %95’i Fin devleti ve yerel yönetimler tarafından kurulan ilkokul ve ortaokullarında okumaktadır. Özel bir ilkokul veya ortaokul kurmak için Eğitim ve Kültür Bakanlığı’ndan izin almak oldukça zordur. Finlandiya’da özel okullar devlet veya yerel yönetimler tarafından finanse edilmektedir. Özel okullar da diğer devlet okulları gibi ulusal müfredatı takip etmek zorundadır. Farklı bir eğitim sistemini takip etmek isteyen eğitim kurumu olursa kendi müfredatlarını oluşturarak OPH (Fin Eğitim Kurumu)’ya onaylatma zorunluluğu bulunmaktadır. Aksi halde bu okullar devletten finansal destek alamamaktadır. Buna ek olarak öğrenciler özel okullarda da devlet okulları gibi ücretsiz okumaktadır (Sakaranaho & Rissanen, 2021: 113-114). Günümüzde ülkede birkaçı Hıristiyan okulu, bazıları *Steiner* okulları, bazıları *Freinet Pedagogy* okulları ve biri Musevi okulu olmak üzere toplamda yaklaşık 80 özel okul bulunmaktadır. Bunların yanı sıra Helsinki’de bir Müslüman ilkokulu kurmak için birçok girişimde bulunulmuş fakat okulun kurulacağı yerin belirlenememesi, kalifiye öğretmenlerin bulunamaması, genel finans desteğinin bulunamaması ve başvurulardaki bazı eksikliklerden dolayı bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Tatar İslam cemaati 1948 yılında özel bir ilkokul kurmuş

²² Türkiye’deki Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu’na benzer bir yapısı vardır.

ve yaklaşık 21 yıl kadar faaliyet göstermiştir. 1969 yılında öğrenci eksikliği ve öğretim dili ile ilgili bazı sorunlardan dolayı kapatılmış ve bir daha açılmamıştır (Sakaranaho & Rissanen, 2021: 123-124).

Tablo 1. Finlandiya Eğitim Sistemi

17+ Yaş	Doktora Eğitimi		Yetişkin Eğitimi Yetişkin Eğitim Merkezleri Halk Liseleri Yaz Üniversiteleri Eğitim Merkezleri Spor enstitüleri
	Üniversite Yüksek Lisans Eğitimi	Yüksek Lisans Eğitimi (1-1,5 Yıl)	
		Meslek Eğitiminde 3 Yıl İş Tecrübesi	
	Üniversite Lisans Eğitimi	Mesleki Lisans Eğitimi (3,5-4 Yıl)	
	Üniversite Sınavı	İş Tecrübesi	
		Mesleki Yeterlik	
	Lise Eğitimi (3 Yıl)	Mesleki Lise Eğitimi (3 Yıl)	
	Seçmeli Ek Temel Eğitim (1 Yıl)		
7-16 Yaş	İlkokul ve Ortaokul Eğitimi (9 Yıl)		
6 Yaş	Okul Öncesi Eğitim (1 Yıl)		
0-6 Yaş	Erken Çocukluk Eğitimi		

Finlandiya’da din eğitimi politikaları 1998 yılında çıkarılan Temel Eğitim Yasası’na göre şekillendirilmektedir. Yasada “öğrencilerin çoğunluğunun dinine göre din eğitimi sağlanmalıdır” denilerek uygulamada Evanjelic Luteryan din eğitimine vurgu yapılmaktadır. Ortodoks ve diğer dini azınlıklar için öğrenci sayısı üç ve daha fazlasına ulaştığında yerel yönetimlerin bu dersleri organize etme zorunluluğu vardır (Sakaranaho & Rissanen, 2021: 115). Günümüz Batılı devletlerin en çok tercih ettiği seküler devlet okulu sisteminde din eğitiminin pozisyonuna bakıldığında, öğrencinin dinsel bağlılığını artırmayı amaçlayan *confessional* ve din eğitiminde

tamamen tarafsız olmayı amaçlayan *non-confessional* din eğitimi yaklaşımları akla gelmektedir. Finlandiya din eğitim sistemi ise bu iki yaklaşım arasında yer almaktadır. 1998 Temel Eğitim Kanununa göre, Finlandiya’da herhangi bir dini topluluğa veya cemaate üye olanlar, bazı koşulları yerine getirmek şartıyla kendi dini inançlarına göre din eğitimi alma hakkına sahiptir. Bu yüzden Fin okullarında din eğitimi, Wanda Alberts’in deyimiyile *separative* (ayrı sınıflarda eğitim) bir yaklaşımla yapılmaktadır (Sakaranaho, 2013, s. 227). Finlandiya’da din eğitimi konusunda ulusal bir müfredat uygulanmakta ve 12 azınlık dini grubun²³ (OPH, 2023) din eğitiminde Finlandiya’nın dini tarihi gibi ortak konular işlenmektedir. Sınıflarda ibadet yapılmasına izin verilmemekte sadece dinin bilişsel boyutta öğretilmesine izin verilmektedir. Finlandiya Ulusal Eğitim Kurulu (OPH), din eğitiminin en önemli amaçlarından birisinin öğrencilerin kendi geleneklerinin onlara öğretilmesi olduğunu vurgulamaktadır. Öğrencilerin kendi dinlerine daha çok aşına olabilmeleri için bir kiliseyi veya camiye ziyaret etmelerine izin verilmektedir (Sakaranaho, 2013: 234). Öğrencilerin sadece bilişsel olarak geliştirilmesi ve dine bağlılığın ön plana çıkmaması sebebiyle bazı araştırmacılar Finlandiya’daki bu yaklaşıma ‘*weak confessional*’ (zayıf bir şekilde mezhebe dayalı) adını vermektedir (Ubani, 2012: 35-36).

Kültür, Dünya Görüşü ve Etik Dersi

Finlandiya’da temel eğitim 9 yıldan oluşmaktadır ve öğrenciler birinci sınıftan itibaren din derslerini almak zorundadır. Herhangi bir dine mensup olmayan ailelerin çocukları din dersleri yerine *kültür, dünya görüşü ve etik* dersini alma hakları bulunmaktadır. Bu dersin ortaya çıkması 1980’li yıllara dayanmaktadır. 1981 yılında Finlandiya’da Luteryan din dersi veya diğer azınlık din derslerini almak istemeyen öğrenciler için uygun bir alternatif dersin olmamasından dolayı Finlandiya, BM İnsan Hakları Komitesi’ne şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine ülkede müfredat değişikliği yapılarak seküler etik (Fince: elämänkatsomustieto, İsveççe: livsåskådningskunskap) adında farklı bir ders açılmıştır. Bu sayede zorunlu din derslerini almak istemeyen öğrencilerin alabileceği alternatif bir ders oluşturulmuştur. Bu ders, farklı dillere ‘seküler etik’ veya ‘etik’ olarak çevrilmiş; 2019 yılı itibariyle ‘kültür, dünya görüşü ve etik’ olarak çevrilmesine karar verilmiştir (Salmenkivi, Kasa, Putkonen, & Kallioniemi, 2022: 51).

2003 yılında Finlandiya’da Din Özgürlüğü Yasası (Uskonnonvapauslaki, 2003) yenilenmiş, aynı yıl Temel Eğitim Yasası (*the Law for Comprehensive School*) da değiştirilmiştir. Yasaya göre bütün dinler aynı seviyede görülerek dini eşitlik sağlanmaktadır. Okullardaki din eğitimi de bu yaklaşıma göre şekillenmektedir. Örneğin bir okulda ilgili din veya mezhep dersini almak için en az üç öğrenci talepte bulunursa, okulun bu dersi kanunen açma zorunluluğu vardır. Bu sayede kanun öncesinde mezhebe dayalı olan din eğitimi yaklaşımından bağlı olunan dine göre din eğitimi yaklaşımına geçilmiştir. Ayrıca farklı dini gruplara yönelik din derslerine ek olarak, belediyelerin hiçbir dini gruba üye olmayan veya çoğunluğun aldığı din eğitimini almayanlar için *kültür, dünya görüşü ve etik* (elämänkatsomustieto) dersini organize etme zorunluluğu vardır. Finlandiya devlet okullarındaki öğrencilerin yaklaşık %10’u bu dersi tercih etmektedir. Son yıllarda dini gruplara mensup olan kişi sayısında azalma

²³ Bunlar: Ortodoks, Adventist, Bahai, Budist, Pentekostal hareketi, Herran Kansa, İslam, Musevilik, Katolik, Krişna, İsa Mesih’in Son Zaman Azizleri Kilisesi ve Özgür Kilise.

görülmesine rağmen, öğrencilerin yaklaşık %90'ı okullardaki din derslerini tercih etmektedir (Kallioniemi & Ubani, 2016: 180). 2018 verilerine göre ise Fin devlet okullarında *kültür, dünya görüşü ve etik* dersini seçen öğrenci oranı 1-6 sınıflarında %8,5 iken; 7-9 sınıflarında ise %6 olarak karşımıza çıkmaktadır (Sakaranaho & Rissanen, 2021: 115).

Kültür, dünya görüşü ve etik dersinin açılması için en az üç öğrencinin velisinin talebi olmalıdır. Dersin okullarda açılma kriteri, Luteryan din dersi dışındaki azınlık dini gruplara verilen din derslerinin açılma kriterleriyle büyük ölçüde aynıdır. Fakat Finlandiya'da azınlık dini gruplardan biri olan Ortodoks dersini öğrencilerin alması için ailelerinin talep etmesine gerek yoktur. Ortodoks kilisesine üye olan ailelerin çocukları okullarda üç öğrenci sayısına ulaştıklarında Ortodoks din dersini ayrı sınıflarda alırlar (Sakaranaho, 2013: 232). Fakat Finlandiya'da yaşayan Müslümanların %85-90'ı hiçbir İslami gruba üye değildir. Hiçbir dini gruba üye olmayan bu öğrencilerin İslam dersi yerine etik dersini seçmeleri daha kolay bir hal almaktadır. İslam dersini alabilmeleri için ailelerinin talep etmesi gerekmektedir. Buna ek olarak, birden fazla dini topluluğa üye olan öğrencinin hangi dini grubun din eğitimini alacağına öğrencinin ailesi karar vermektedir.

BULGULAR

Kültür, dünya görüşü ve etik dersinin içeriği incelendiğinde daha çok felsefi tabanlı bir ders olduğu anlaşılmaktadır. İsmi her ne kadar *kültür, dünya görüşü ve etik* olsa da içeriğinde dinler ve kültürel antropoloji hakkında bilgiler de yer almaktadır (Kallioniemi & Ubani, 2016: 180). Dersin başlangıç noktası, felsefe, sosyal bilimler ve kültürel dersler dâhil olmak üzere çoklu konulardan oluşmaktadır. Bu dersin amacı öğrencilere özgürlük, hoşgörü, sorumluluk çerçevesinde toplumun adaletli üyeleri olarak gelişmelerini sağlamak, küreselleşen ve hızlı bir şekilde değişen bir toplumda tam demokratik vatandaş olmaları için onları desteklemektir. Etik dersi, özgür, eşit ve iyi bir yaşamın kritik yaratıcısı olmaları için öğrencilere rehber olmaktadır. Temel eğitimin ilk beş sınıfında etik dersi, insan ilişkileri, ahlaki gelişim, kendini tanıma, kültürel kimlik, insan hakları, çevre ve doğa ile ilgili konuları kapsamaktadır. Altıncı sınıftan dokuzuncu sınıfa kadar etik dersi, öğrencilerin dünyayı daha iyi kavrayabilmelerini ve kendi hayat felsefelerini derinleştirmelerini amaçlamaktadır. Etik dersi, dünya görüşleri ve dinlerin çeşitliliği hakkında temel bilgileri öğrencilere aktarmaktadır. Bu ders, vatandaşlık, iyi bir toplum, farklı felsefeler, kültür, ahlak, iyi bir hayat ve ileride bireyler için toplum ve doğaya odaklanmaktadır. *Kültür, dünya görüşü ve etik* dersinin müfredatı, dünya dinleri hakkındaki öğretilerden uzak durmakta ve din dışındaki ahlaki meselelere yoğunlaşmaktadır (NCCBE, 2004: 213-218).

Finlandiya okullarında 1-9 sınıflarını kapsayan temel eğitim için 2014 yılında yenilenen ulusal müfredat uygulanmaktadır. Kültür, dünya görüşü ve etik dersi, din dersleri müfredatından sonra "Etik" başlığı altında dersin amacı, hedefleri, konu alanları ve öğrencilerin değerlendirilmesi başlıkları işlenmektedir. 1-2 sınıfları, 3-6 sınıfları ve 7-9 sınıfları müfredatta farklı başlıklar altında ele alınmıştır.

1-2, 3-6 ve 7-9 sınıfları için düzenlenen etik dersi müfredatların hepsinin genel olarak ana hedefi; öğrencilerin iyi bir hayat sürdürebilmeleri için öğrencilerin beceri geliştirmesine yardımcı olmaktır. Etik dersinde insanoğlu, kültür ve tecrübesini yeniden şekillendirip oluşturan ve diğerleriyle paylaşılan eylemlerde ve tüm dünya ile etkileşimde anlam üreten bir varlık olarak tanımlanmıştır. Dünya görüşleri, insan eylemleri ve bunlara yüklenen anlamlar; bireyler, topluluklar ve kültürel miras ile etkileşimin sonucu olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak insanoğlunun kendi düşünce ve eylemlerini aktif bir şekilde etkileme yeteneği etik dersinde işlenmekte ve önemi vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım öğrencilerin çalışma ve öğrenmelerini ilgilendirmektedir ve bu yüzden öğrencilerin düşünme becerilerini ve tecrübelerini öğrenmeye entegre etmeleri beklenmektedir. Dersin bir başka görevi ise öğrencileri bağımsız, açık fikirli, sorumlu ve anlayışlı bir toplum üyesi olmaları için rehberlik etmektir. Hedef, küreselleşen ve hızla değişen dünyada tam teşekküllü demokratik bir vatandaş yetiştirmektir. Bu hedefe ulaşmak için ise, öğrencilerin dünya görüşü ve kültürler ile ilgili genel bilgi ve yeteneklerini desteklemenin yanı sıra öğrenmeyi öğrenme becerileri ve etik bir şekilde düşünme ve eyleme dönüştürme kapasitelerini geliştirmeleri gerekmektedir. Etik dersinde öğretilmeye çalışılan eleştirel düşünme; nedenleri arama ve bağlantıları algılama yoluyla kendini düzelten bir aktivite olmakla beraber açık görüşlülük ve yansıtıcı tutumunda içinde olduğu farklı durumlara karşı farklı hassasiyeti olan bir eylemdir. Ayrıca etik dersi, “çapraz yetkinlikler” olarak adlandırılan; düşünme ve öğrenmeyi öğrenme, kültürel yeterlik, etkileşim ve ifade yetenekleri, kendi kendine yetebilme ve günlük hayat ile başa çıkabilme, topluma katılma ve sorumluluk alma gibi yetenekler kazandırmaktadır (NCCBE, 2014: 152-153).

1-2 sınıflarda öğretilen etik dersinde ağırlıklı olarak toplumda girişkenlik ve katılım becerileri, kendini doğru ifade edebilme, düşünme ve öğretmen becerileri işlenmektedir. Ayrıca ders, öğrencilerin düşünce ve tecrübelerini dinleme ve takdir etme yolu kullanarak sağlıklı bir özgüven ve olumlu bir öz imaj inşa etmelerine yardımcı olmaktadır. Etik dersinin 1-2 sınıflarda öğretiminde müfredat ayrıca dokuz tane alt hedef belirlemiştir. Bunlar (NCCBE, 2014: 153):

Öğrenciye diğer öğrencilerin düşünce ve fikirlerini dinlemesi için rehberlik etmek.

Öğrenciyi kendi düşünce ve duygularını farklı yollarda ifade edebilmesi için cesaretlendirmek.

Öğrenciye kendisinin ve diğerlerinin düşüncelerine değer vermesi için rehberlik etmek.

Öğrencinin soru sorma ve haklı argümanlarını sunma becerilerinin gelişimi için desteklemek.

Öğrenciye günlük hayatta karşılaştığı farklı etik durumlarla beraber etikle ilgili durumların neden ve sonuçlarını anlayabilmesi için rehberlik etmek.

Öğrenciyi doğru ve yanlış arasındaki farkı ve iyiliği kavrayabilmesi için cesaretlendirmek.

Öğrenciye çevresindeki farklı gelenekler hakkında bilgi edinebilmesi için rehberlik etmek.

Öğrenciye ortak yaşamın temellerini anlayabilmesi için rehberlik etmek.

Öğrenciye kendi çevresine ve doğaya saygı duyma ve değer verme konusunda rehberlik etmek.

Temel eğitim müfredatında ana ve alt hedefleri desteklemek için konu alanları belirlenmektedir. Bu konular sınıflara, öğrencilerin tecrübe, fikir ve düşünceleri dikkate alınarak hazırlanmaktadır. Bu yaklaşımla hazırlanan 1-2 sınıflardaki etik dersinin konularına baktığımızda müfredatta dört farklı konu başlığı karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; iyi hayat, farklı yaşam yolları, ortak yaşamın temelleri ve doğa ve sürdürülebilir gelecektir.

İyi hayat: Öğrenciler diğerlerini saygı çerçevesinde dinleyerek ve kendini açık bir şekilde ifade ederek konuşma becerilerini çalışmaktadır. İyi, doğru ve yanlışın anlamı ve bunların arasındaki farkı anlama ve insanın iyi oluşu öğretilmektedir. Öğrenciler ayrıca kendi hayatlarında arkadaşlığın ne olduğunu öğrenmektedir (NCCBE, 2014: 153).

Farklı yaşam yolları: Öğrenciler yaşamın ve düşünmenin farklı yollarını dikkate alarak kendilerine “ben kimim?” sorusunu sormaktadır. Öğrenciler özellikle kendi aile ortamları ve kültürel arka planları ile ilişkili yaşamın farklı yollarını öğrenmektedir (NCCBE, 2014: 154).

Ortak yaşamın temelleri: Öğrenciler; yaşamda kurallar, güven, dürüstlük ve doğruluk gibi günlük hayatta ve çevresinde karşısına çıkabilecek kavramları öğrenmektedir. Öğrencilere ayrıca çocuk hakları ve farklı toplumlarda çocuğun statüsü hakkında bilgi verilmektedir (NCCBE, 2014: 154).

Doğa ve sürdürülebilir gelecek: Öğrenciler dünyadaki farklı yaşam formlarını ve yaşamın fani doğasını keşfetmektedir. Ayrıca öğrenciler oluşturulmuş farklı mitlerin varlığından haberdar olmaktadır. Öğrenciler kendi çevrelerini analiz etmektedir. Öğrencilerin kendi tercihlerinin ve eylemlerinin çevrelerini nasıl etkilediğini öğrenmektedir. Öğrenciler doğa ile ilgili anlamlı tecrübeler yaşamaları için arayış içindedir (NCCBE, 2014: 154).

Etik dersinin öğretilmesinde kullanılan metotlar, öğrencilerin kendilerinin dinlenildiği ve değer verildiği hissi uyandıran bir psikolojik ve sosyal öğrenme yaklaşımına göre belirlenmektedir. Öğretme ve öğrenmede öz-düzenleme becerilerinin gelişimi ön plana çıkmaktadır. Fiziki öğrenme ortamı ise öğrenmeye ve farklı çalışmalar yapabilmeye en uygun ve esnek mekanlardan oluşmaktadır. Fonksiyonel aktiviteler, masallar, hikayeler, oyunlar, müzik, görsel sanat ve drama gibi farklı etkinliklerle desteklenmiş ve öğretmen tarafından yönetilen soru sorma tabanlı grup tartışmaları yapılabilmektedir. Öğrencilerin çevrelerindeki artan dijitalleşme hesaba katılarak aktiviteler düzenlenmektedir (NCCBE, 2014: 154).

3-6 sınıflarında öğretilen etik dersi ağırlıklı olarak öğrencilerin kendi kimlik ve dünya görüşlerini inşa etmeleri için öğrencileri cesaretlendirmekte ve desteklemektedir (NCCBE, 2014, s. 292). Öğrencilerin etik düşünme becerileri ve kültürel yeterliklerini geliştirmede destek sağlayan ders, öğrencilerin kendi görüşlerini ifade etme ve görüşlerini savunabilme yeteneklerini geliştirmektedir. 3-6 sınıflarında öğretilen etik dersinin on tane alt hedefi bulunmaktadır. Bunlar (NCCBE, 2014: 292-293):

Öğrencinin etik düşünme ile ilgili becerilerinin geliştirilmesi için altyapı oluşturmak ve öğrenciyi günlük hayattaki durumlara karşı kendi etik prensiplerini oluşturmak için cesaretlendirmek.

Öğrenciye etik ile ilgili karşılaştığı argümanları ve gerekçelerini anlamak ve onları değerlendirebilmek için rehberlik yapmak.

Öğrencinin farklı durumlar arasındaki ilişkiyi algılayabilme ve kendi düşünme yetisini geliştirebilme becerilerini desteklemek.

Öğrenciye diğer insanlar ve çevrenin yanı sıra kendisi için de sorumluluk alabilmesi yönünde rehberlik etmek.

Öğrenciye Finlandiya, Avrupa ve tüm dünyadaki kültürel gelenekler hakkında bilgi sahibi olması ve bir fenomen/olgu olarak kültürel çeşitliliği algılaması için rehberlik etmek.

Öğrenciyi dünya görüşleri ve kültürlerle ilgili kendi genel bilgi ve becerilerini inşa etmede desteklemek.

Öğrenciye dünya görüşleriyle ilgili kendi öğrenme biçimini planlaması ve değerlendirmesi için rehberlik etmek.

Öğrenciyi kendi dünya görüşünü ifade edebilmesi için ve diğer insanların dünya görüşü ile ilgili düşüncelerini dinlemeleri için cesaretlendirmek.

Öğrenciye BM Evrensel Bildirgesi kapsamında insan haklarını ve çocuk haklarını bilmesi için rehberlik etmek.

Öğrenciyi sorumlu inisiyatif olarak hareket edebilmesi için cesaretlendirmek.

3-6 sınıfları için verilen etik dersinde işlenen ana konulara bakıldığından yine diğer sınıflarda olduğu gibi dört farklı başlık karşımıza çıkmaktadır. Bunlar iyi yaşam, yaşamın farklı yolları, ortak yaşamın temelleri ve doğa ve sürdürülebilir gelecektir.

İyi yaşam: Öğrenciler diğer insanlarla etkileşime girmek ve farklı bakış açılarına değer vermek için alıştırmalar yapar. Günlük yaşamda adaletin nasıl işlediğini keşfeder. Öğrenciler düşünce özgürlüğü, din ve dünya görüşü bakış açılarından özgürlük ve sorumluluğu öğrenir. Öğrenciler, değer ve norm kavramlarını öğrenir. Eşitlik, mutluluk ve iyi yaşam hakkında bilgi edinerek kendi görüşlerini analiz etmede alıştırmalar yapar (NCCBE, 2014: 293).

Yaşamın farklı yolları: Öğrenci farklı bakış açılarından kendi kimliği hakkında ayrıntılı fikir yürütür. Fin kültürü, kültürel azınlıklar ve farklı dünya görüşleriyle ilgili bilgi sahibi olurlar. Örneğin öğrenciler eşitlik, kabullenme, anlama, bilme, inanma ve varsayma hakkında fikir yürütür. Kültürel dünya mirası ve değeri hakkında bilgi edinir. Diğer kültür ve dünya görüşleri ile ilişki kurarak kendi görüşlerini analiz etme ve savunma alıştırmaları yapar (NCCBE, 2014: 293).

Ortak yaşamın temelleri: Öğrenciler örneğin; anlaşmaların, söz vermenin, hakların, görevlerin, eşitliğin, barışın ve demokrasinin anlamı üzerinde fikir yürüterek ortak yaşamın temelleri hakkında bilgi edinirler. Çocuk haklarını inceleyerek kendi yaşamları ve dünyadaki diğer çocukların yaşamları hakkında fikir yürütürler. Farklı bakış açılarından bazı eylemlerin etik değerlendirmeleri ile ilgili alıştırmalar yaparlar. Ortak yaşamın gereklilikleri ile ilgili kendi görüşlerini analiz ederek fikirlerini savunma alıştırmaları yaparlar (NCCBE, 2014: 293).

Doğa ve sürdürülebilir gelecek: Öğrenciler farklı zaman kavramları, dünyayı anlamanın farklı yollarını öğrenirler. İnsanların hayatlarını etkileyen şeyler üzerinde fikir yürütürler. Doğa, doğanın geleceği, insan ırkı ve sürdürülebilir gelişme gibi farklı kavramları incelerler. Dünya görüşü ve sürdürülebilir bir gelecek ile ilgili öğrencilerin kendi görüşlerini analiz etmesi ve bu görüşleri savunmalarıyla ilgili çeşitli alıştırmalar yaparlar (NCCBE, 2014: 293).

3-6 sınıflarında öğretilen etik dersinin ölçme ve değerlendirme aşamasında öğrencilerin bilgi ve beceri yönlerini ölçen yazılı ve sözlü olarak farklı metotlar kullanılmaktadır. Değerlendirmelerde öğrencilerin ezber bilgilerinin ölçülmesinden ziyade öğrencilerin daha çok düşünebilme ve argüman oluşturabilme yeteneklerinin oluşması üzerinde durulmaktadır (NCCBE, 2014: 294).

7-9 sınıflarında verilen etik dersinin ağırlıklı olarak hedefi, öğrencinin kendi geleceğini algılama ve planlama kapasitesini geliştirmede yardımcı olmaktadır. Öğrencilerin kendi kimlikleri ve dünya görüşlerini inşa etmelerine yardımcı olmak için öğrencilerin temel eğitimden sonraki tercihleri de göz önünde bulundurularak genel bilgi ve becerilerini genişletmelerine vurgu yapılmıştır. Öğrenciler iyi bir yaşam için kendilerine özgü bir model oluşturabilmeleri için desteklenmektedir. Etik dersinin 7-9 sınıfları için ayrıca 10 tane alt hedefi bulunmaktadır. Bunlar (NCCBE, 2014: 492-493):

Öğrenciye dünya görüşü ile ilgili kavramları tanınması, anlaması ve kullanması için rehberlik etmek.

Öğrenciye farklı kültür ve dünya görüşleri hakkında ve UNESCO Dünya Mirası programı hakkında bilgi edinmesi için rehberlik etmek.

Öğrenciye farklı dini veya dini olmayan dünya görüşleri ve onlar arasındaki etkileşimle ilgili farkındalık kazanması için rehberlik etmek.

Öğrenciye dini düşünce prensipleri ve din eleştirisi ile ilgili farkındalık kazanması için rehberlik etmek.

Öğrenciye bir insan hakkı olarak inanç özgürlüğü hakkında bilgi edinmesi için rehberlik etmek.

Öğrenciye dünya görüşü hakkında farklı tercihleri algılaması için rehberlik etmek.

Öğrenciye dünyadaki çeşitlilik ve herkese eşit muameleyi kabul etme ve anlaması için cesaretlendirmek.

Öğrenciye kendi hayatı ve çevresindeki etik boyutları tanıyabilmesi ve kendi etik düşüncesini geliştirebilmesi için rehberlik etmek.

Öğrenciyi hem yerel hem de küresel boyutta öğrencinin sürdürülebilir bir gelecek için kendi tercihlerinin etkileri hakkında fikir yürütmesi için cesaretlendirmek.

Öğrenciye insan onuru, insan hakları ve insan eşitliğinin etik temelleri önemi hakkında farkındalık oluşturması için rehberlik etmek.

7-9 sınıfları için öğretilen etik dersinin ana konuları öğrencilerin gelişimsel dönemlerine göre oluşturulmuştur. Alt sınıflarda yer alan dört konu başlığı 7-9 sınıflarda yer almamaktadır. Onların yerine 'dünya görüşü ve kültür', 'etik ilkeleri' ve 'insan hakları ve sürdürülebilir bir gelecek' başlıkları yer almaktadır.

Dünya görüşü ve kültür: Öğrenciler bu derste dünya görüşü ve ömür hakkındaki kavramlara aşina olmaktadır. Öğrenci öğrenme ve öğretmenin bir parçası olarak kendi dünya görüşü ve kimliğinin inşasını desteklemek tartışılmaktadır. UNESCO tarafından korunan dünya mirasları ve dünya kültürleri hakkında bilgiler öğrencilere aktarılmakta ve medya ve sanat gibi kültür tezahürleri derste işlenmektedir. Öğrenciler seküler hümanizm, Hıristiyanlık ve İslam gibi modern dünyada yer alan birçok tanrı merkezli veya ateistlikle ilgili dünya görüşlerine aşina olmaktadır. Din ve dünya görüşü tarihi ile ilgili seçilmiş bazı olaylar derste öğrencilere öğretilmektedir (NCCBE, 2014: 493).

Etik ilkeler: Öğrenciler etik ile ilgili temel sorular ve akımlarla ilgili bilgiler edinmektedir. Öğrencilerin iyi yaşam, insanın gerçek değeri, iyilik, güzellik ve adaletle ilgili birçok hususta fikir yürütmesi sağlanmaktadır. Öğrenciler ayrıca derste, bir eylemi gerçekleştiren kişinin motivasyonu ve eylemin tedbirliliği ve sonuçları gibi eylemlerin etik açısından değerlendirme yapmaktadır. Genç insanların günlük yaşamlarında başlarına gelen olaylar etik yaklaşım ve kavramlarla derslerde tartışılmaktadır. Öğrenciler sosyal medya ve diğer medyada tartışılan birçok

ahlaki meseleyi etik bir yaklaşımla ele alarak keşfetmesine yardımcı olunmaktadır. Öğrenciler kültürel çeşitlilik hakkında bir zenginlik, doğruluk ve etik bir durum olarak fikir yürütmektedir (NCCBE, 2014: 493).

İnsan hakları ve sürdürülebilir bir gelecek: Öğrenciler insan onuru, insan hakları ve insanlar arasında eşitlikle ilgili konularda bilgi edinmektedir. İnsan hakları ve Holokost gibi insan hakkı ihlalleri durumlarından haberdardır. Hümanist, faydacı, mistik ve doğa merkezli akımlar gibi insan ve doğayı ilgilendiren görüşler de dersin konusu arasında yer almaktadır. Çevre eğitimi sorunları ve hayvan haklarını da içine alan doğa ve toplum için sürdürülebilir bir geleceğin inşasının mümkünlüğü konusunda öğrencilerin fikir yürütmesi için rehberlik edilmektedir. Öğrenciler sürdürülebilir bir gelecek için sorumluluk içeren eylemlerin ne olduğu konusunda düşünmektedir (NCCBE, 2014: 493).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kültür, dünya görüşü ve etik dersinin müfredatı 2014 yılında yenilenmiş fakat içerik olarak çok fazla değişmediği görülmüştür. Finlandiya'daki 9 yıllık temel eğitim süresince bu ders her sınıfta okutulabilmekle beraber müfredatın dersi ele alış biçimi 1-2, 3-6 ve 7-9 sınıflarında farklılık göstermektedir. Öğrencilerin yaş grupları ve gelişim psikolojilerine uygun bir biçimde öğretim planları oluşturulmuştur. 1-2 sınıflarda öğrencinin özellikle yakın çevresindeki farklı gelenekler hakkında bilgi edinebilmesi, ortak yaşamın temellerini anlayabilmesi ve kendi çevresine ve doğaya saygı duyma ve değer verme konularına ağırlık verilmektedir. Öğretimin bu aşamasında çocuklar iyi hayat, farklı yaşam yolları, ortak yaşamın temelleri ve doğa ve sürdürülebilir gelecek konularını ele alarak doğa ve hayat ile ilgili temel bilgiler edinmektedir. 3-6 sınıflarında ise öğrencilerin sadece kendi yakın çevreleri değil Finlandiya, Avrupa ve diğer tüm dünya ülkelerinde bulunan kültürel gelenekler hakkında bilgi sahibi olması istenmektedir. Öğrencilerin diğer dünya görüşlerini de öğrenebilmeleri için diğerleriyle nasıl diyalog kuracakları ve diğerlerini nasıl dinleyecekleri öğretilmektedir. Öğrenciler aynı zamanda BM Evrensel Bildirgesinde yer alan insan ve çocuk haklarıyla ilgili birçok şey öğrenerek bu alanda kendi haklarını savunabilmeyi öğrenmektedirler. Temel eğitimin son sınıflarına gelindiğinde ise öğrenciler, hem dünyadaki diğer farklı kültürleri öğrenmekte hem de dini düşünce prensipleri, din eleştirisi gibi farklı fenomenler hakkında ayrıntılı bilgi edinmektedir. Dünyadaki çeşitliliklerin varlığı, herkese eşit muamele edilmesi gerektiği ve sosyal yaşamda etik ilkelerin öğrenilmesi konularında öğrencilere bilgi verilmektedir. Öğrenciler, dünyanın geleceği ile ilgili önemli konularda sorumlu davranarak dünyanın geleceğini nasıl olumlu yönde etkileyebilecekleri konusunda eğitim görmektedir.

Sonuç olarak; özellikle herhangi bir dine mensup olmayan öğrencilerin veya mensup olduğu dinin derslerini almak istemeyen öğrencilerin seçtiği kültür, dünya görüşü ve etik dersinin öğrencilere özgürlük, hoşgörü, sorumluluk çerçevesinde toplumun adaletli üyeleri olarak gelişmelerini sağlamada yardımcı olan önemli bir ders olduğu görülmüştür. Fin okullarında diğer zorunlu din derslerine alternatif olarak alınabilen etik dersinin bu aşamada öğrencilerin dünya görüşü ve etik konularında faydalı bir eğitimden geçtiği görülmektedir. Din derslerini alan diğer öğrencilerin kendi dinleri hakkında yeterli bilgi aldığı ve kendi kültürlerini bu derslerde öğrendikleri

görülmektedir. Etik dersi ise öğrencilere diğer din ve kültürler hakkında bilgiler vererek öğrencilerin bu konuda eksik eğitim almasının önüne geçmektedir. Ders ayrıca öğrencilere hem yakın çevrelerindeki hem de dünyadaki çeşitlilik ve farklılıkları öğretmekle toplumlara kolay entegre olabilmelerinin önünü açmaktadır. Bu dersi alan öğrencilerin sadece Fin toplumuna değil dünyadaki farklı toplumlara da hızlı bir şekilde uyum sağlayabilmeleri kolaylaşmaktadır. Bu açıdan kültür, dünya görüşü ve etik dersinin Fin eğitim sistemindeki yeri önemli görülmektedir. Tüm bunlara ek olarak, dersin küreselleşen ve hızlı bir şekilde değişen toplumda öğrencilerin demokratik bir vatandaş olmaları için onları destekleyen okul derslerinden biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ülkemizde din derslerine bakıldığında; Müslüman öğrencilerin zorunlu olarak aldığı DKAB (Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi) dersi ve bunun yanı sıra 2012 yılından itibaren okutulmaya başlanan üç tane de seçmeli din dersi bulunmaktadır. Müslüman olmayan öğrencilerin muaf olabildiği DKAB dersinin yerine Finlandiya'daki etik dersine benzer bir ders bulunmamaktadır. DKAB dersini ve diğer seçmeli din derslerini almayan öğrencilerin genel olarak kültür, dünya görüşü ve etik ile ilgili bilgileri örgün olarak alabilmeleri mümkün değildir. Bu yüzden benzer içeriğe sahip derslerin ülkemizde de okutulmasının olumlu sonuçları olacağı tahmin edilmektedir.

KAYNAKÇA

Eurydice. (2020). https://ec.europa.eu/https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/finland/administration-and-governance-local-and-or-institutional-level_en adresinden alındı

Hammerness, K., Ahtiainen, R., & Sahlberg, P. (2017). *Empowered Educators in Finland*. San Francisco: Jossey-Bass.

Kaariainen, K. (2011). Religion and State in Finland. *Nordic Journal of Religion and Society*, 155-171.

Kallioniemi, A., & Ubani, M. (2016). Religious Education in Finnish School System. H. Niemi, A. Toom, & A. Kallioniemi içinde, *Miracle of Education The Principles and Practices of Teaching and Learning in Finnish Schools* (s. 179-190). Rotterdam/Boston/Taipei: Sense Publishers.

Martikainen, T. (2013). Finland. J. Nielsen, S. Akgönül, E. Račius, & A. Alibašić içinde, *Yearbook of Muslims in Europe* (s. 237-246). Boston: Brill.

NCCBE. (2004). *National Core Curriculum for Basic Education*. Helsinki: Finnish Board of Education.

NCCBE. (2014). *National Core Curriculum for Basic Education*. Helsinki: Finnish National Board of Education.

Opetus ja kulttuuriministeriö. (2021). Opetus ja kulttuuriministeriö: <https://minedu.fi/etusivu> adresinden alındı

Opetushallitus. (2021). Finnish National Agency for Education: <https://www.oph.fi/en/about-us> adresinden alındı

Pew Research Center. (2015). www.pewforum.org: <https://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projection-table/> adresinden alındı

Sakaranaho, T. (2013). Religious Education in Finland. *Temeno (Nordic Journal of Comparative Religion)*, 225-254.

Sakaranaho, T., & Rissanen, I. (2021). Islamic Religious Education in Finland. L. Franken, & B. Gent içinde, *Islamic Religious Education in Europe: A Comparative Study* (s. 112-127). New York: Routledge.

Salmenkivi, E., Kasa, T., Putkonen, N., & Kallioniemi, A. (2022). Human rights and children's rights in worldview education in Finland. *Human Rights Education Review*, 47-69.

Statistics Finland. (2015). www.stat.fi: https://www.stat.fi/til/vaerak/2015/01/vaerak_2015_01_2016-09-23_tau_006_en.html adresinden alındı

Statistics Finland. (2019). www.stat.fi: https://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto_en.html adresinden alındı

Statistics Finland. (2020). Von www.stat.fi: https://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto_en.html abgerufen

Statistics Finland. (2020). www.stat.fi: https://www.stat.fi/til/vamuu/2020/12/vamuu_2020_12_2021-01-21_tau_001_en.html adresinden alındı

University of Turku. (2023). Introduction to the Philosophy of Life: <https://opas.peppi.utu.fi/en/course/ELÄM0009/4202> adresinden alındı

Uskonnonvapauslaki. (2003). www.finlex.fi Uskonnonvapauslaki 6.6.2003/453: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030453?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Uskonnonvapauslaki> adresinden alındı.

BİLECİK KENT ORMANI DIŞ MEKAN FİZİKSEL AKTİVİTE OLANAKLARININ İNSAN SAĞLIĞI BAĞLAMINDA MEKANSAL ANALİZİ

Doç. Dr. Pınar GÜLTEKİN

Düzce Üniversitesi, Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Düzce, Türkiye, pinargultekin@duzce.edu.tr

Doç. Dr. Yaşar Selman GÜLTEKİN

Düzce Üniversitesi, Orman Fakültesi Orman Mühendisliği Bölümü, Düzce, Türkiye, selmangultekin@duzce.edu.tr

Arş. Gör. Adiva Begül BULUT

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Bilecik, Türkiye, begul.bulut@bilecik.edu.tr

ÖZET

Kent içinde ve kent çevresinde yer alan ormanlık alanlar, kentliler için çeşitli rekreasyonel ve fiziksel aktivite olanakları sunmaktadır. Literatürde orman alanlarında yapılan fiziksel aktivitelerin bireylerin ruh ve beden sağlığı üzerinde doğrudan etkisi olduğu, boş zaman aktivitelerinin kentlilerin stresle mücadele etmesinde önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir. Kent ormanları, buldukları yere ve iklim özelliklerine bağlı olarak farklı açık hava rekreasyon olanaklarına ve çeşitli kullanıcı profillerine sahiptir. Kullanıcıların açık hava rekreasyon aktivitelerine katılım oranları, aktivite katılım sıklıkları ve aktivite tercihleri mekanın sunduğu fiziksel aktivite olanakları ile yakından ilişkilidir. Çalışma alanı olarak seçilen Bilecik Kent Ormanı, küçük bir kent olan Bilecik kentinin en önemli rekreasyonel etkinlik alanı olmasına karşın doğa sporları ve fiziksel aktivite olanakları açısından henüz istenilen düzeye ulaşmamıştır. Yöntemin ilk aşamasında mekansal analizler uygulanmış ve Bilecik Kent Ormanı'nın genel yapısı ortaya konulmuştur. Mekanın rekreasyonel fonksiyonları, fiziksel aktivite olanakları, iklimsel özellikleri, eğimi, bakı, yükseltisi, bitki örtüsü, altyapı ve üstyapı olanaklarına ilişkin değişkenler ArcGIS 10.4 programı ile haritalanmıştır. Kullanıcılara hem fiziksel hem de ruhsal açıdan katkı sağlamak için çok işlevli kent ormanlarının planlanması, sosyal etkinlikler, festivaller düzenlenmesi ve rekreasyonel etkinliklerin çeşitliliğinin artırılması önerilmiştir. Bilecik Kent Ormanı için kayak parkurları, yürüyüş parkurları, dinlenme alanları, kamp ve piknik alanları, çocuk oyun alanları ve spor alanlarının kullanımına yönelik mekansal planlama ve tasarım önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnsan Sağlığı, Kent Ormanları, Açık Hava Fiziksel Aktivite, Rekreasyon, Mekansal Analiz, Bilecik ili.

SPATIAL ANALYSIS OF OUTDOOR PHYSICAL ACTIVITY OPPORTUNITIES IN BILECIK URBAN FOREST WITH THE CONTEXT OF HUMAN HEALTH

ABSTRACT

Forest areas in and around the city offer various recreational and physical activity opportunities for urban people. In the literature, it is stated that physical activities in forest areas are directly related to the mental and physical health of individuals, and leisure time activities are important for urban people to combat stress. Urban forests have different outdoor recreational opportunities and various user profiles depending on their location and climatic characteristics. Users' participation rates in outdoor recreation activities, activity participation frequencies and activity preferences are closely related to the physical activity opportunities offered by the place. Bilecik urban forest, chosen as the study area, has not yet reached the desired level in terms of outdoor sports and physical activity opportunities although it is the most important recreation activity area of Bilecik city, which is a small city. In the first stage of the method, spatial analyzes applied and general structure of the Bilecik urban forest was revealed. Variables related to recreational functions, physical activity opportunities, climatic features, slope, aspect, elevation, vegetation, infrastructure and superstructure facilities of the place were mapped via ArcGIS 10.4 program. It has been suggested to plan multi-functional urban forests, organize social events, festivals and increase the variety of recreational activities in order to contribute to the users both in terms of physically and spiritually. Spatial planning and design suggestions have been made for the use of skateboarding tracks, hiking trails, resting areas, camping and picnic areas, children's playgrounds and sports areas for Bilecik urban forest.

Keywords: Human Health, Urban Forests, Outdoor Physical Activity, Recreation, Spatial Analysis, Bilecik City.

GİRİŞ

Dünya çapında kentsel nüfus, toplumlar kentleştiçe artmaya devam etmektedir. Günümüzde kentleşmenin de etkisiyle insanların rekreasyon talebi ve doğal alanlarda yaşama isteği de giderek artış göstermektedir. Kentleşmenin hızla artması, kentsel yaşamın neden olduğu ilgili birçok psikolojik, fiziksel sağlık sorunları ile sosyo-kültürel sorunlar kentlilerin doğa temelli rekreasyona olan ihtiyacının artmasına neden olmaktadır (Lamhamedi et al., 2021). Kent içinde ve çevresinde yer alan ormanlık alanlar, kent insanının doğa ile bağlantı kurmasını sağlayan, çeşitli rekreasyonel ve fiziksel aktivite olanakları sunarak ve kentlerde insan sağlığını ve refahını desteklemek için büyük önem taşımaktadır.

Kent ormanının tanımlamaları incelendiğinde en yaygın ve kabul gören tanım Miller (1997) tarafından yapılmıştır. Miller (1997)'a göre kent ormancılığı; "topluma estetik, ekonomik, psikolojik ve sosyolojik faydalar sağlayan, kent toplum ekosistemleri içinde veya çevresindeki orman kaynakları ve ağaçların, yönetimi teknolojisi, bilimi ve sanatı" olarak tanımlanmıştır.

Konijnendijk (1997) ise kent ormanının, parklar, bahçeler, yol ağaçları gibi kentin diğer yeşil alanlarından ayrıldığını bu ormanların sadece doğal arazi bitkileri ile ağaç popülasyonlarını kapsadığını belirtmektedir. Chen & Qi (2021)'e göre sıradan bir ormandan farklı olarak kent ormanı, kereste üretiminin yanı sıra rekreasyon amaçlı hizmet vermektedir.

Pamay (1971) kent ormanını, "Kent kenarında veya kent çevresinde bulunan doğal ya da suni olarak tesis edilmiş ve kent insanının kentin sıkıcı ve bozuk havasından kurtarmaya yarayan mesire ve rekreasyon ihtiyaçlarına cevap veren orman veya orman parçalarıdır" şeklinde tanımlamıştır.

Atay (1988)' göre kent ormanı kapsamına bir kentin içinde ve yakın çevresinde tabiat ormanından kalma koruluklar, sonradan tesis edilmiş suni ormanlar (yeşil kuşak uygulamaları dahil), şehir parkları, kamu binaları çevresi ve özel mülklerdeki ağaçlar, cadde ve yollardaki ağaçlar girmektedir. Tanımda kent ormanının, kent içi ve çevresindeki bütün odunsu bitkileri kapsadığı görülmektedir.

Ülkemizde T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı'nın 26305 sayılı ve 30.09.2006 tarihli Mesire Yerleri Yönetmeliği 4/ğ maddesine göre kent ormanı; "*Geleneksel piknik anlayışının dışında, daha çok ormanların sağlık, spor, estetik, kültürel ve benzeri gibi sosyal fonksiyonlarını halkın hizmetine sunmak, aynı zamanda teknik ormancılık faaliyetleri ile yöredeki flora ve faunanın da tanıtılması amacıyla metropoller, iller ve büyük ilçeler gibi yerleşim yerleri bitişiğinde veya civarında düzenlenen alanlar*" olarak ifade edilmiştir (www.resmigazete.gov.tr,2023)

T.C. Orman Genel Müdürlüğü'nün 28578 sayılı ve 05.03.2013 tarihli Mesire Yerleri Yönetmeliği'nin 4/f maddesinde ise kent ormanı yasal olarak; "*Ormanların öncelikle sağlık, spor, estetik, kültürel ve sosyal fonksiyonlarını halkın hizmetine sunmak, aynı zamanda yurdun güzelliğine katkı sağlamak, toplumun çeşitli spor ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılamak, turistik hareketlere imkân vermek ve teknik ormancılık faaliyetleri ile flora ve faunanın*

da tanıtılarak, özellikle çocuklar ve gençlere orman sevgisi ve bilincinin aşılması amacıyla izcilik, doğa yürüyüşü, bisiklet, binicilik ve benzeri etkinlikler ile kır lokantası, kır kahvesi, kültür evleri, yöresel ürün sergi ve satış yeri, amfi tiyatro, çeşitli mini spor alanları ve diğer rekreasyonel yapı ve tesisleri ihtiva eden, il ve ilçelerde ayrılan yerleri” şeklinde tanımlanmıştır (www.resmigazete.gov.tr,2023).

Tanımlardan da görülebildiği üzere yeşil altyapının önemli bir bileşeni olan kent ormanları, bir dizi sosyal, çevresel ve ekonomik fayda sağladıkları için fiziksel/biyolojik çevreyi güçlü bir şekilde etkileyebilir ve iklimi yumuşatarak, enerji, su ve doğal yapıyı koruyarak, hava kalitesini iyileştirerek, gürültü seviyelerini düşürerek, vahşi hayatı barındırarak ve şehirlerin çekiciliğini artırarak kentsel gelişimin olumsuz birçok etkisini azaltabilmektedir. Kent Ormanlarının kendine has faydaları vardır ve bu özellikler ayrı ayrı sıralanabilir (Tablo 1):

Tablo 1. Kent ormanlarının faydaları ve kullanımları (Tyrväinen et. al., 2005)

Sosyal faydaları	Rekreasyon olanakları, ev ve iş ortamlarının iyileştirilmesi, beden ve ruh sağlığı üzerindeki etkileri, yeşil alanların kültürel ve tarihi değerleri.
Estetik ve Mimari Faydaları	Bitkilerin farklı renkleri, dokuları, biçimleri ve yoğunlukları aracılığıyla peyzaj değişimi. Ağaçların büyümesi, mevsimsel dinamikler ve doğayı yaşamak. Açık alan tanımlama, çerçeveleme ve tarama görünümleri, peyzaj binaları.
İklimsel Faydaları	Soğutma, rüzgar kontrolü, sıcaklık ve nem kontrolü yoluyla kentsel iklim üzerindeki etkiler. Hava kirliliği azaltma, ses kontrolü, parlama ve yansıma azaltma, taşkın önleme ve erozyon kontrolü
Ekolojik Faydaları	Kentsel çevrede flora ve fauna için biyotoplar.
Ekonomik Faydaları	Piyasa fiyatlandırılmış faydaların değeri (kereste, yemişler, mantarlar vb.), artan mülk değerleri, turizm.

Tablo 1’de belirtildiği üzere kent ormanlarının sosyal faydaları, estetik ve mimari faydaları, iklimsel faydaları, ekolojik faydaları ve ekonomik faydaları bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı kent ormanı ve kentli arasındaki ilişkinin tanımlanması ve bu ilişkinin öneminin vurgulanması, çalışma alanı olan Bilecik İli merkezinde bulunan Bilecik Kent Ormanı’nın kent için öneminin ortaya konması ve kent ormanının açık hava rekreasyonu açısından sahip olduğu potansiyelin değerlendirilmesi, kent ormanının kentliler tarafından rekreasyonel amaçlı kullanımına yönelik mekansal planlama, tasarım ve kullanım önerilerinin geliştirilmesidir.

YÖNTEM

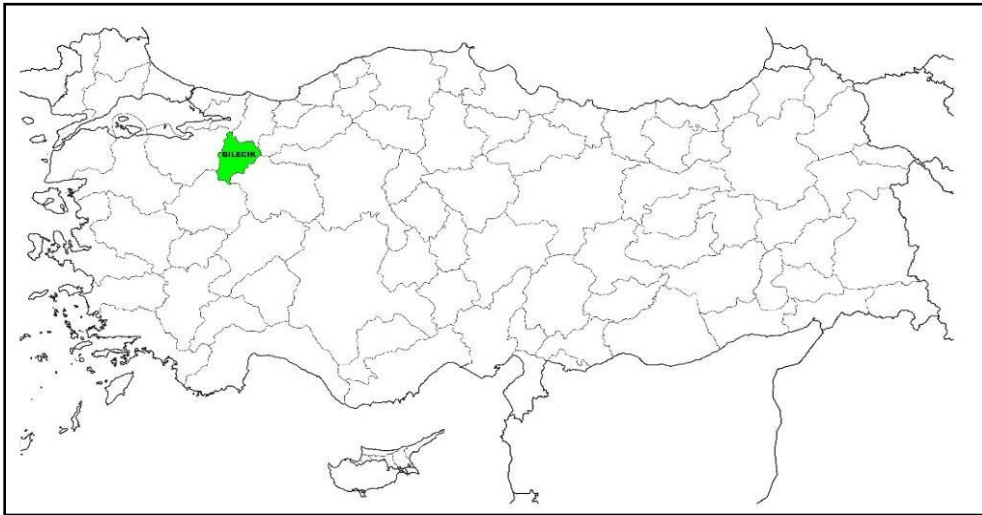
Çalışmanın ana materyalini Bilecik İli ve Bilecik Kent Ormanıdır. Çalışmanın konusu ve çalışma alanına ilişkin yapılmış araştırma, yayınlar ve literatür çalışmaları ile her tür sayısal, sözel, yazılı ve görsel kaynak incelenmiştir. Çalışma alanı sınırı olarak, Bilecik Kent Ormanı sınırları belirlenmiştir. Çalışma kapsamında öncelikle konu ve

çalışma alanına ilişkin literatür taraması yapılmış, 26.03.2023 tarihinde arazi çalışması yapılarak alandan fotoğraflar çekilmiş, mevcut durum değerlendirilmiştir. Google Earth 2023 verisi, 1/25.000 ölçekli topoğrafik haritalar ve ArcGIS 10.4 programı kullanılarak Bilecik Kent Ormanı'nın mekansal analizleri yapılmış ve Bilecik Kent Ormanı'nın genel yapısı ortaya konulmuştur. Mekanın rekreasyonel fonksiyonları, fiziksel aktivite olanakları, iklimsel özellikleri, eğimi, bakı, yükseltisi, bitki örtüsü, altyapı ve üstyapı olanaklarına ilişkin değişkenler ArcGIS 10.4 programı ile haritalanmıştır. Kullanıcılara hem fiziksel hem de ruhsal açıdan katkı sağlamak için çok işlevli kent ormanlarının planlanması, sosyal etkinlikler, festivaller düzenlenmesi ve rekreasyonel etkinliklerin çeşitliliğinin artırılması önerilmiştir. Kent sağlığı ve kentsel açık yeşil alan planlaması bağlamında değerlendirmeler Bilecik Kent Ormanı için kaykay parkurları, yürüyüş parkurları, dinlenme alanları, kamp ve piknik alanları, çocuk oyun alanları ve spor alanlarının kullanımına yönelik mekansal planlama ve tasarım önerilerinde bulunulmuştur.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışma Alanı: Bilecik Kent Ormanı

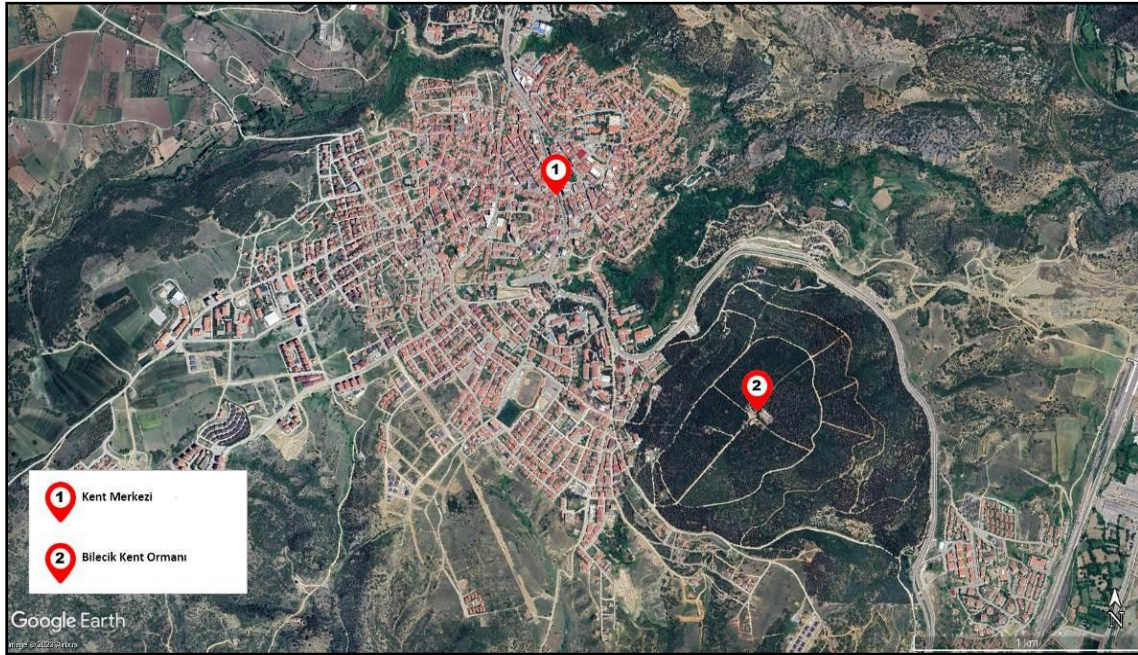
Bilecik, Marmara Bölgesi'nin güneydoğusunda, Marmara, Karadeniz, İç Anadolu ve Ege Bölgelerinin kesişme noktalarında yer almaktadır. 39° ile 40° 31' kuzey enlemleri ile 29° 43' ve 30° 41' doğu boylamları arasında yer alır. Doğudan Bolu ve Eskişehir, güneyden Kütahya, kuzeyden Bursa illeri Sakarya ile çevrilidir. Bilecik, 4.302 km² yüzölçümü ile Türkiye'nin küçük illerinden biridir (Şekil 1).

Şekil 1. Bilecik Kenti'nin Konumu (Orijinal, 2023)

Bilecik Kenti'nin 8 ilçesi bulunmaktadır. Bu ilçeler; Bilecik (Merkez), Bozüyük, Gölpazarı, İnhisar, Osmaneli, Pazaryeri, Söğüt, Yenipazar'dır. Çalışma alanı olarak seçilen Bilecik Kent Ormanı, Bilecik (Merkez) ilçesinde yer almaktadır (Şekil 2). Bilecik Kent Ormanı 1965 yılında ağaçlandırılmaya başlanmış, 2005 yılında belediye ve Bilecik

İl Tarım ve Orman Müdürlüğü iş birliği ile 53 hektarlık ormanlık alan halkın hizmetine açılmıştır (www.bilecik.gov.tr, 2023). Kent merkezinden kent ormanının ana giriş-çıkış noktası yaklaşık 3 km mesafede yer almaktadır. Kent merkezinde kent ormanına yaya, bisiklet, toplu taşıma veya özel araçlarla ulaşılabilir. Kent merkezinde kent ormanına yaya, bisiklet, toplu taşıma veya özel araçlarla ulaşılabilir.

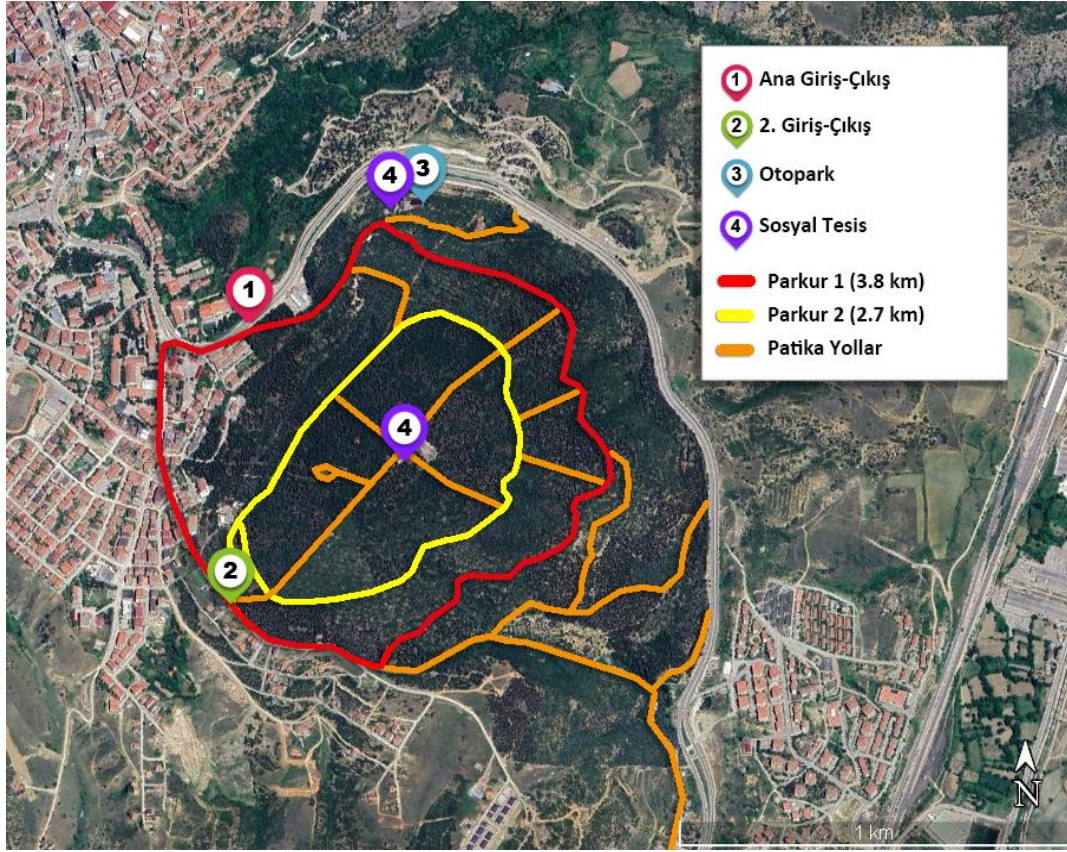

Şekil 2. Bilecik Kent Ormanı'nın kent içinde konumu (Google Earth Pro kullanılarak oluşturulmuştur)

Bilecik Kent Ormanı girişlerinde ziyaretçiler için haritalar bulunmaktadır. Orman içindeki önemli yerler ve yollar haritalarda görülebilmektedir (Şekil 3). Bu araştırmada kent ormanı girişinde yer alan haritalar kullanılarak uydu görüntüsü üzerinden harita (Şekil 4) oluşturulmuştur.

Şekil 3. Bilecik Kent Ormanı ana giriş-çıkışta ve ikinci giriş-çıkışta yer alan haritalar (Orijinal, 2023)

Şekil 4. Bilecik Kent Ormanı Haritası (Google Earth Pro kullanılarak oluşturulmuştur)

Haritada görülebildiği gibi (Şekil 4), kent ormanı içerisinde girişler, otopark, sosyal tesisler, parkurlar ve patikalar yer almaktadır. Kent ormanı ziyaretçileri bu parkurlarda yürüyebilmekte, koşabilmekte veya bisiklete binebilmektedir (Şekil 4). Bu parkurların güzergâhlarına QR kodlar ve haritalar aracılığı ile ulaşılabilir. Haritada gösterilen önemli yer ve yolların özellikleri ise şu şekildedir:

Giriş-Çıkış Noktaları: Kent ormanına ait tanımlı iki giriş-çıkış noktası bulunmaktadır. Ana giriş-çıkış noktasının kent içinden gelen otoyol ile bağlantısı bulunmaktadır. İkincil giriş-çıkış noktası Merkez ilçesine bağlı en kalabalık mahallelerden biri olan Ertuğrulgazi Mahallesi Yediler Caddesi üzerinde yer almaktadır. Ana giriş-çıkış noktası ve ikincil giriş-çıkış noktası arası yaklaşık 1 km'dir. İki giriş-çıkış noktasında da kent ormanına ait haritalar bulunmaktadır. Ana giriş-çıkış noktası "Bilecik Kent Ormanı" tabelası ile vurgulanmıştır. Tabelada ahşap malzeme kullanılmıştır ve kent ormanı içinde yer alan aktivite olanakları yer almaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Bilecik Kent Ormanı Ana Giriş-Çıkış Noktası (Orijinal, 2023)

Parkurlar ve Patika Yollar: Kent ormanına ait tanımlı iki parkur bulunmaktadır. Parkur 1. kırmızı parkur olarak da adlandırılmaktadır ve 3,8 km ve Parkur 2. İse beyaz parkur olarak da adlandırılmaktadır ve 2,7 km uzunluğundadır. Tanımlanan bu parkurlarda yürüyüş, koşu ve bisiklet kullanılabilir. Parkur 1 (Kırmızı Parkur)'da döşeme olarak kilit parke taş döşeme ve sıkıştırılmış toprak kullanılmıştır. Ana giriş-çıkış noktasından gelen yol ile birleşen Parkur 1 (Kırmızı Parkur)'in başlangıcı taş döşemedir. Parkur 2 (Beyaz Parkur)'nin döşemesi ise sıkıştırılmış topraktır (Şekil 6). Haritada tanımlanan patika yollar, kent ormanında

Şekil 6. Bilecik Kent Ormanı Parkur 1 (Kırmızı Parkur) ve Parkur 2 (Beyaz Parkur) (Orijinal, 2023)

Otopark: Kent ormanı için tanımlanan otopark ana giriş-çıkış ile başlayan kilit parke taş döşeme olan yol ile bağlantılıdır ve sosyal tesisin yanında yer almaktadır. Otopark

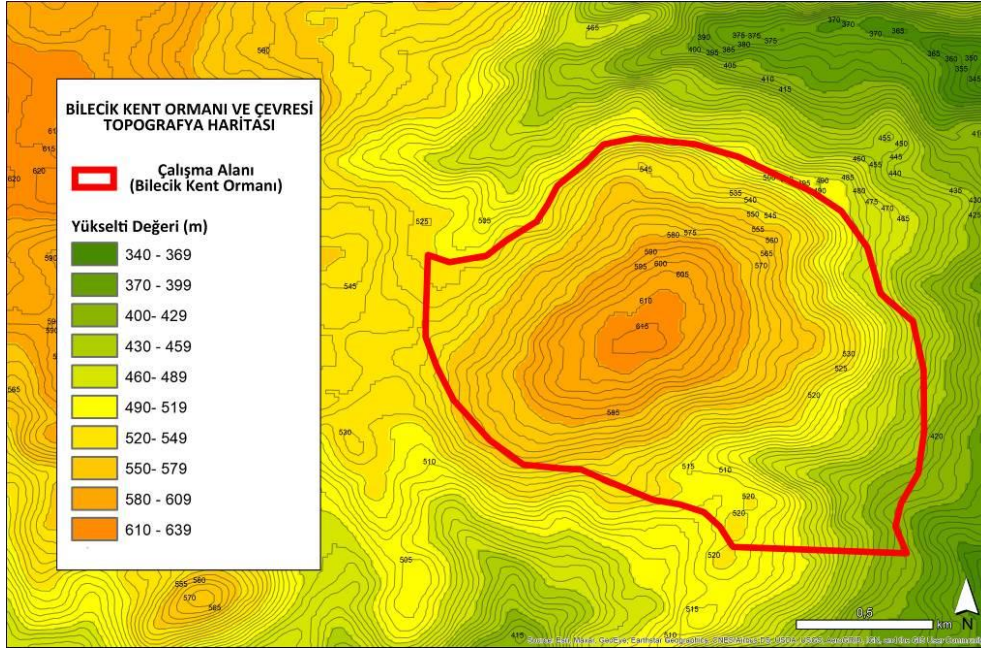
Sosyal Tesis: Kent ormanı içinde yer alan sosyal tesis (Şekil 7), manzara etkisiyle kente hakim bir noktada yer almaktadır. Sosyal tesis içinde restoran, çay bahçesi ve toplantı, davet vb. organizasyonlar için kullanılabilen salon ile WC ve mescid yer almaktadır. Çay bahçesinin yanında çocuk oyun alanı da bulunmaktadır. Sosyal tesis eğimli arazi üzerinde ve yükselti değeri yüksek bir alanda konumlanması ile Edebalı Vadisi'ni, vadiye yer alan önemli bir tarihi ve kültürel değeri bulunan Ertuğrulgazi Türbesi görülebilmektedir.

Şekil 7. Bilecik Kent Ormanı'nda Yer Alan Sosyal Tesis (Orijinal, 2023)

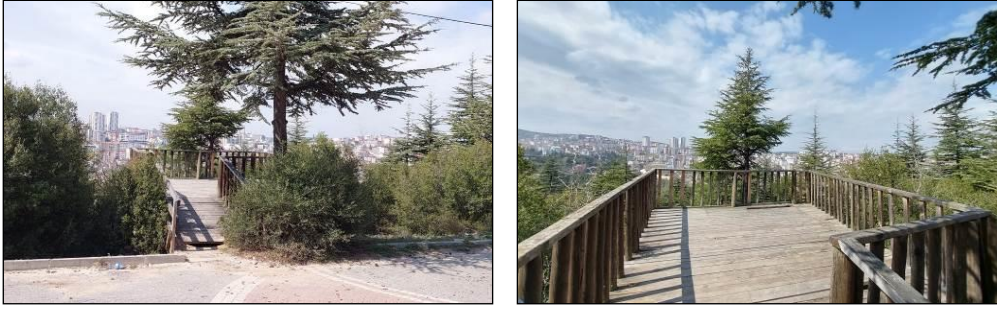
Bilecik Kent Ormanı Topografya Haritası

Araştırmada çalışma alanının potansiyelinin görülebilmesi için Bilecik Kent Ormanı'nın yükseklik grupları haritası çıkarılmıştır ve eğim analizi yapılmıştır. Çalışma alanı çevresinin yükseklik haritası Şekil 8'de verilmiştir. Harita incelendiğinde kent ormanı yükselti değerlerinin 400 m ile 639 m aralığında değiştiği görülmektedir.

Şekil 8. Bilecik Kent Ormanı Topografya Haritası (Orijinal, 2023)

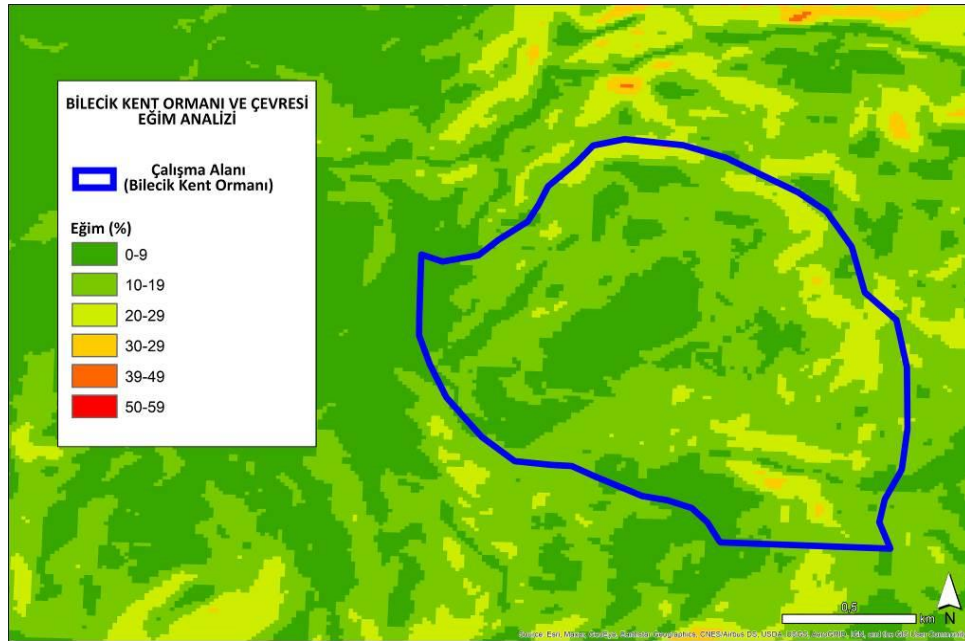
Yükselti değerlerinin kent ormanı içinde giderek artması ve kent merkezi ile yükseklik farkı, kent ormanının manzara etkisini arttırmaktadır. Bu yükselti farklılığından yararlanılarak kent ormanı içinde Parkur 1 üzerinde seyir terasları oluşturulmuştur. Bu seyir teraslarından kent silüeti rahatlıkla görülebilmektedir (Şekil 9).

Şekil 9. Bilecik Kent Ormanı Seyir Terası (Orijinal, 2023)

Eğim Analizi

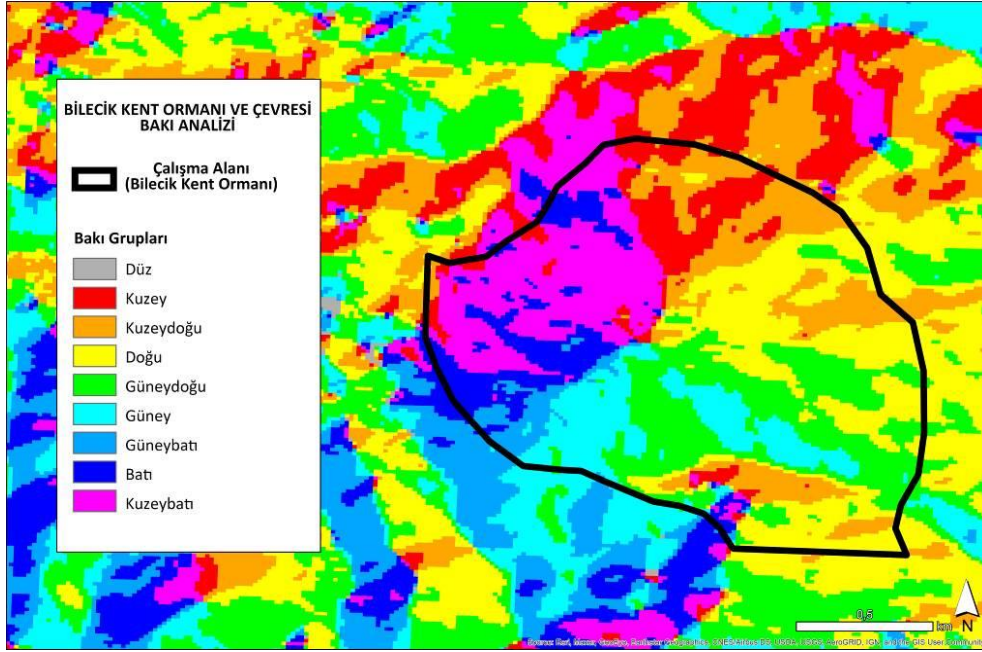
Araştırmada çalışma alanının rekreasyon faaliyetleri için potansiyelinin görülebilmesi için eğim analizi yapılmıştır (Şekil 10). Analiz sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde araştırma alanı genelinde %0-19 eğimin hakim olduğu görülmektedir. Literatürde % 0-6 ve %6-12 eğimli araziler rekreasyonel etkinlikler, yapı ve tesisler için 1.derecede uygun alanlar, % 12-20 eğimli araziler 2.derecede uygun alanlar olarak açıklanmıştır (Cengiz, 2003). Bilecik kent ormanında özellikle parkurların bulunduğu alanların en fazla %19 eğime sahip olduğu ve eğimin %0-19 arasında değiştiği görülmektedir. Parkurlar, kullanıcılara sağladığı eğim farklılıkları ile manzara etkisi sunmaktadır. Sağlık problemi olmayan, yürüyüşlere yeni başlayan veya yürüyüş deneyimi olan kullanıcılar için kolay-orta zorlukta tanımlanabilen parkurlar, doğa yürüyüşleri ve spor aktiviteleri için uygun niteliktedir.

Şekil 10. Bilecik Kent Ormanı Eğim Analizi (Orijinal, 2023)

Bakı Analizi

Çalışma alanı özelinde yapılan bakı analizi Şekil 11’de yer almaktadır. Bakı analizi, yükseklik grupları haritası kullanılarak oluşturulan model ile araziye oluşturan yüzeylerin 8 yönden hangisine baktığını ifade eder. Alanın bakışı, özellikle o yerin sıcaklık iklimini ve yağış miktarını dolayısıyla da bitki örtüsünü etkilemektedir (Zengin, 2008). Bilecik kent ormanı için, kamp ve piknik aktiviteleri yer seçiminde bakı analizini belirleyici analizlerden biridir.

Şekil 11. Bilecik Kent Ormanı Bakı Analizi (Orijinal, 2023)

İklimsel Özellikler

Bilecik İli’nde yer alan Bilecik Kent Ormanı Bilecik ilinde sıcak ve ılıman bir iklim hakimdir. Kış aylarında yaz aylarından çok daha fazla yağış düşmektedir. Bilecik’in yıllık ortalama sıcaklığı 12.5 °C’dir. Ortalama yıllık yağış: 569 mm. Bilecik’in en çok ziyaret edilen zamanları haziran, temmuz ve ağustos aylarıdır. 13.8 mm yağışla Ağustos yılın en kurak ayıdır. Ortalama 55,2 mm ile en yüksek toplam yağış Aralık ayında görülür (Tablo 2).

Tablo 2. Bilecik İli İklim Verileri (www.mgm.gov.tr, 2023)

Ay	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ort.
Ortalama Sıcaklık (°C)	2.5	3.7	6.4	11.5	16.2	19.9	22.1	22.1	18.5	13.9	9.1	4.6	12.5
Ortalama En yüksek sıcaklık (°C)	6.0	7.9	11.4	17.1	22.0	25.8	28.4	28.6	24.9	19.4	13.6	8.1	17.8
Ortalama en düşük sıcaklık (°C)	-0.3	0.4	2.4	6.7	10.9	14.2	16.3	16.4	13.2	9.6	5.6	1.9	8.1
Ortalama güneşlenme süresi	3.1	3.7	4.7	6.3	8.0	9.5	10.5	9.9	8.1	5.5	4.0	2.9	6.4
Yağmurlu gün sayısı	14.4	13.0	13.0	10.8	10.3	8.10	3.95	3.49	5.15	8.40	9.73	13.2	113.8
Aylık yağır miktarı (mm)	50.6	42.8	47.1	41.9	47.1	42.9	19.6	13.8	22.4	39.8	36.4	55.2	459.6

Bitki Örtüsü

Yapılan arazi çalışması, kent ormanı ile ilgili yapılan araştırma ve çalışmalarda elde edilen veriler ile Bilecik Kent Ormanı'nda ve karışık orman yapısına sahip olduğu görülmektedir. Kent ormanında bulunan bitki türlerinden bazıları; *Abies nordmanniana*, *Cedrus libani*, *Cupressus sp.*, *Fagus orientalis L.*, *Fraxinus excelsa*, *Juniperus sp.*, *Picea sp.*, *Pinus brutia Ten.*, *Pinus nigra J.F.Arnold*, *Populus tremula*, *Quercus cerris*, *Quercus coccifera* olarak sıralanabilir. Bilecik Kent Ormanı 1965 yılında ağaçlandırılmaya başlanmıştır ve 2005 yılı itibariyle yaklaşık 53 hektarlık bir orman haline gelmiştir (www.bilecik.gov.tr, 2023).

Bilecik Kent Ormanı Dış Mekan Fiziksel Aktivite Olanakları

Bilecik Kent Ormanı parkurları, patika yolları ve bu yollar üzerinde spor faaliyetleri için oluşturulmuş alanlar ile kullanıcılara dış mekan aktiviteleri olan doğa yürüyüşü, koşu, bisiklet sürme vb. aktivite olanakları sunmaktadır. Tanımlanan parkurlar üzerinde yer alan dış mekan spor aletleri kullanıcılara açık alanda spor yapma imkanı tanımaktadır (Şekil 7).

Şekil 12. Bilecik Kent Ormanı'nda Yer Alan Dış Mekan Spor Alanı (Orijinal, 2023)

Ancak bu spor aletleri ve spor faaliyetleri için oluşturulan alanların sayısı yetersizdir. Bu alanların sayısının artırılması kullanıcıların fiziksel olarak daha hareketli ve aktif olma fırsatı sağlamaktadır. Düzenli fiziksel aktivitenin bireyleri erken ölüm, koroner kalp hastalığı, hipertansiyon, kolon kanseri, obezite ve insüline bağımlı olmayan diyabet riskini azalttığı yapılan araştırmalar ve çalışmalar ile saptanmıştır (Sherer, 2006). Kent ormanı kentin önemli bir oksijen kaynağı olmasının yanı sıra kentlilerin sağlığını dış mekan fiziksel aktivite olanakları ile de destekleyecek şekilde altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Dış mekan fiziksel aktiviteleri aynı zamanda kullanıcıların sosyalleşmesini de sağlayan sosyal etkileşim odakları olarak işlev görmektedirler. Bu nedenle kent ormanının kullanıcılarına güvenli ve doğal bir ortamda birbirleri ile etkileşime girebilecekleri ve iletişim kurabilecekleri alanlar sağlanması gerekmektedir. Kullanıcıların güvenlik sorunu olmadan kent ormanının kullanması sağlanmalıdır. Bilecik Kent Ormanı'nda tanımlanan parkurlarda önemli noktalarda güvenlik kameraları yer almaktadır.

Okuyucu (2020)'nin Bilecik kentinde yaşayan yerel halkın rekreasyonel taleplerinin belirlenmesine yönelik yaptığı araştırmada katılımcıların en fazla açık hava rekreasyon talepleri olduğu görülmüştür. Buna göre, Bilecik kentinde oluşturulacak rekreasyonel alanlar için önceliğin dış mekan rekreasyon faaliyetlerine vermek olmalıdır. Bu doğrultuda Bilecik Kent Ormanı'nın taşıdığı potansiyel göz önünde bulundurulduğunda dış mekan fiziksel aktivite olanaklarının artırılması kentliler için büyük önem taşımaktadır.

Kent ve Kentli Sağlığı Bağlamında Değerlendirme

Bilecik İli kent merkezinde yer alan en büyük yeşil alan Bilecik Kent Ormanı'dır. 2017 yılı verilerine göre Bilecik kent merkezinin nüfusu 65.562'dir ve toplam yeşil alan miktarı 992.762 m² 'dir. 2017 yılı itibari ile Bilecik kent merkezi nüfusunun, yeşil alanlara oranlamasıyla elde edilen kişi başına düşen toplam yeşil alan miktarı 15.1 m² olarak bulunmuştur. Bu yeşil alan miktarı Türkiye için yönetmeliklerde belirtilen 10 m² standardının üzerinde bir değerdir (Menteşe, 2019). Kent ve kenti sağlığı düşünüldüğünde bu değer Bilecik için önemli bir potansiyeldir.

Kent ormanlarının doğru planlanması ve tasarımı ile ısı adası oluşumu azalır (Kırırman 2004; Öner ve diğ.2007). Keller (1979)'a göre; Kentler çevresindeki taş, toprak ve maden ocakları gibi hammadde kaynakları ile toz üreten endüstriyel tesisler, kentlerin hava kalitesini bozmaktadır. Ağaçlar ve ormanlar rüzgarlarla taşınan tozların

tutulmasında oldukça etkili işlevler üstlenirler (Öner ve diğ. 2007). Güneş ve Kurdoğlu (1999), Uzun ve Müderrisoğlu (2010), Turna (2010) tarafından değinildiği üzere hızlı kentleşmenin neden olduğu ekolojik bozulmaların iyileştirilmesi, kentleşmenin insanlarda oluşturduğu fiziksel ve psikolojik baskıları giderebilmek ve ormanların toplum sağlığı üzerindeki olumlu etkilerinden kent insanının faydalanabilmesi önemli bir ihtiyaç haline gelmiştir (Kurdoğlu ve Düzgüneş, 2011)

Kent ormanları aynı zamanda kentlileri psikolojik açıdan da olumlu yönde etkilemektedir. Kentlilere doğa ile temas etme, doğada oluşun değişimleri gözleme olanağı vererek doğa ile bütünleşmelerini sağlamaktadır. Kentlilerin yaşam kalitesi ve konforu açısından yapılan değerlendirmelerde, sahip olduğu ağaç varlığı önemli bir indikatör olarak kabul edilmektedir (Dirik,2001). Kent ormanları, kentlilere sosyo-kültürel açıdan da katkılar sağlayan rekreasyon olanakları ile sosyalleşmelerini ve aktifleşmelerine imkan veren ortamlardır. Orman rekreasyon kaynaklarının insanlar tarafından fazla tercih edilmesinin nedeni sahip olduğu doğal ve görsel değerleridir (Yılmaz vd., 2009). Bu nedenle kentliler için rekreatif etkinliklerinin çeşitlendirilmesi ve artırılması hedeflenmelidir. Bilecik Kent Ormanı, kentin en önemli rekreasyonel aktivite alanı olmasına rağmen doğa sporları ve fiziksel aktivite olanakları açısından henüz istenilen düzeye ulaşmamıştır. Kentin ve kentlilerin yaşam kalitesi ve konforunun artırılması için kent ormanının desteklenmesi ve kentteki açık-yeşil alan varlığının desteklenerek korunması gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilecik kenti Türkiye'deki diğer illere kıyasla yeşil alan varlığı açısından zengindir. Ancak kentin sahip olduğu dış mekan rekreasyon kaynaklarının yeterli düzeyde olmadığı ve kentlilerin rekreasyonel ihtiyaçlarının karşılanmasında kentsel yeşil alanların aktif rol oynamadığı görülmektedir.

Çalışmada Bilecik Kent Ormanı'nın kent halkının sağlık, dinlenme ve rekreasyonel ihtiyacını karşılayan önemli bir konumda olduğu saptanmıştır. Kent ormanı girişinde, kullanımların yer aldığı harita bulunmasına karşın planların topoğrafik yapı gözardı edilerek hazırlandığı ve işlevsel olmadığı görülmektedir. Yapılan arazi gözlemlerinde fiziksel çevrenin tahribatına yol açan kullanıcı davranışlarının olduğu görülmektedir.

Eğim analizine göre paten, kayak, bisiklet parkurları için oldukça elverişli bir alan niteliği taşımaktadır. Bu potansiyeli yeterince değerlendirilmemiştir. Kent ormanının potansiyelini tanıtan, dış mekan fiziksel aktiviteleri olan doğa yürüyüşleri, koşu, bisiklet sürme vb. aktiviteleri destekleyecek teşvik edici faaliyetlerin yürütülmesi gerekmekte ve öncelikle kentlilerin kent ormanı ile bağ kurması, bağlılık hissetmesi sağlanmalıdır.

Bilecik ilinde kentsel açık yeşil alanların nitelik ve niceliklerinin artırılması, özellikle kent ormanları gibi kentli bireylere dış mekan fiziksel aktivite katılımı sunan yeşil alanların aktivite olanaklarının artırılması ve çeşitlendirilmesi uzun vadede sağlık harcamalarının azaltılmasına katkı sağlayabilir. Bilecik'in sağlıklı ve yaşanabilir bir kent olabilmesi yeşil alanların varlığı ile doğrudan ilişkilidir. Kentlerin, ekolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel boyutları dikkate alınarak planlanması, planların uygulanması ve sürekliliğinin sağlanması esas olmalıdır. Zaman içerisinde meydana gelen fiziksel, sosyal, kültürel, teknolojik, vb. değişimlere karşı süreklilik ve

esneklik sağlayacak şekilde şehir planlama çalışmaları yapılmalıdır. Açık yeşil alan ve dış mekan rekreasyon aktivitelerine katılım konusunda toplumsal bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri, projeler üretilmeli ve yaygın etkisi arttırılmalıdır. Kent ormanları ve parklar, çocuk oyun alanları, yaya bölgeleri, dış mekan rekreasyon alanları, kentiçi akarsu koridorları bütüncül bir sistem olarak düşünölmelidir. Tüm kentin toplum sağlığı için fiziksel aktivite imkanları artırılmalıdır. Bisiklet yolları, yürüyüş parkurları, sportif faaliyet gerçekleştirilecek mekanlar, vb. alanların dağılımını ve yoğunluğunu kontrol eden bir mekanizma tesis edilmelidir. Kent ormanında gerçekleştirilecek rekreasyonel etkinliklerin sayısı arttırılmalı ancak, ormanın yapısını bozmayacak ve olumsuz yönde etkilemeyecek şekilde etkinlikler seçilmelidir. Kullanıcıların kent ormanını kullanırken aynı zamanda korumasını da sağlayabilmek için yazılı ve sözlü bilgilendirmeler ve uyarı çalışmaları yapılmalıdır. Kentsel donatı elemanlarının uygun sayıda ve aralıklarla yerleştirilmesine dikkat edilmeli, ormanın karakterine uygun renk ve dokularda seçilmesine özen gösterilmelidir. Kent ormanı gibi önemli yeşil altyapı elemanları için; eğim, baki, yükseklik vb. yüzey analizleri yapılmalı, iklimsel değerler planlar tarafından yorumlanmalı, flora ve faunaya ilişkin tespitler yapılmalı, kullanıcı profili saptanmalı, etkinlik türü ve mekanın taşıma kapasitesi bu veriler ışığında saptanmalıdır. Kullanıcılara hem fiziksel hem de ruhsal açıdan katkı sağlamak için çok işlevli kent ormanlarının planlanması, sosyal etkinlikler, festivaller düzenlenmesi ve rekreasyonel etkinliklerin çeşitliliğinin artırılması önem arz etmektedir.

Bilecik Kent Ormanı, alanın eğimi ve yükseklik değeri, doğa yürüyüşü için çekiciliğe sahip olması, iklimsel açıdan uygun değerler, zengin doğal peyzaj elemanları, etkileyici panoramik kent ve orman manzarası, yeşil alan dokusu ile öne çıkmaktadır. Kent ormanı ve dış mekan fiziksel aktivite olanaklarının kent ve kent sağlığı göz önünde bulundurularak, planlama ve yönetim uygulamalarında kentlilerin de katılımı sağlanarak oluşturulması ve uygulamaya konması, Bilecik kenti ve halkı için önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Atay, İ. (1988). Kent Ormanlığı, İ.Ü. Yayın No: 3512, O.F. Yayın No: 393, s:160, İstanbul.

Cengiz, T. (2003). Peyzaj Değerlerinin Korunmasına Yönelik Kırsal Kalkınma Modeli Üzerine Bir Araştırma: Seben İlçesi (Bolu) Alpağut Köyü Örneği. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, 301 s. Ankara.

Chen, W. Y., & Li, X. (2021). Urban forests' recreation and habitat potentials in China: A nationwide synthesis. *Urban Forestry & Urban Greening*, 66, 127376.

Dirik, H. (2001). Kent Ormanlığı ve Yeşil Kuşak Tesisleri, *Orman Mühendisliği Dergisi*, Yıl:38, Sayı:5, 16-23, Ankara.

Kırman, S., (2004). Kent Ormanlarının Çevresel Etkilemi, I.Ulusal Kent Ormanlığı Kongresi Bildiriler Kitabı, 426-437, Ankara.

Konijnendijk, C. C. (1997). A short history of urban forestry in Europe. *Journal of arboriculture*, 23, 31-39.

Kurdoğlu, O., Düzgüneş, E. (2011). Artvin Kent Ormanının Rekreasyon Olanakları ve Kullanıcı Tercihlerinin İrdelenmesi, *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* (2011) 12 (2):199-210 <http://edergi.artvin.edu.tr> ISSN:2146-1880.

Lamhamedi, H., Lizin, S., Witters, N., Malina, R., & Baguare, A. (2021). The recreational value of a peri-urban forest in Morocco. *Urban Forestry & Urban Greening*, 65, 127339.

Miller, R.W. (1997). *Urban Forestry (Planning and Managing Urban Greenspaces)*. Prentice Hall. Upper Saddle River, 502p, New Jersey .

Okuyucu, A. (2020). *Rekreasyonel Talepler ve Sosyo-Demografik Özellikler Arasındaki İlişkiler: Bilecik Şehri Örneği*. TÜRK TURİZM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ, 4(3), 2622-2639.

Öner, N., Ayan, S., Sivacioğlu, A., İmal, B. (2007). *Kent Ormancılığı ve Kent Ormanlarının Çevresel Etkileri*. Kastamonu Üni., Orman Fakültesi Dergisi, Cilt:7 No:2 ISSN 1303-2399, Kastamonu.

Pamay, B. (1988). *Türkiye’de Kentlinin Rekreatif Gereksinimleri ve Yeşil Alanlar Özellikle Kent Ormanları*, Orman ve Av Dergisi, 63, 12-16, Ankara.

Sherer, P.M. (2006). *The Benefits of Parks: Why America Needs More City Parks and Open Space*. The Trust for Public Land, 24, 12-14.

Tyrväinen, L., Pauleit, S., Seeland, K., & De Vries, S. (2005). *Benefits and uses of urban forests and trees*. Urban forests and trees: A reference book, 81-114.

Yılmaz, H., Kardeş, B., & Yüksel Erdoğan, E. (2009). *Güleç yöntemine göre Kafkasör Kent ormanının rekreasyonel potansiyelinin değerlendirilmesi*. Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 10 (1):53-61.

Zengin, M. (2008). *Ardahan İli’nin Turizm ve Rekreasyonel Kullanımları Açısından Reliyef Potansiyelinin Belirlenmesi*. Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 39(2), 167-174.

KİTAP KAPAĞI TASARIMINDA GÖRSEL HİYERARŞİ UNSURU OLARAK TİPOGRAFİ

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Emin Albayrak

İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İstanbul / Türkiye. mealbayrak@ticaret.edu.tr

ÖZET

Grafik tasarım çalışmalarında görsel bütünlüğün oluşturulması ve mesajın doğru bir şekilde algılanmasını sağlamak için uyulması gereken temel kurallardan birisi olan görsel hiyerarşi, tasarımda kullanılan grafik tasarım elemanları ile inşa edilmektedir. Bu elemanlar arasında yer alan boyut, renk ve çizgi değişkenlerinin ortak birleşim noktası olarak karşımıza çoğu zaman tipografi çıkmaktadır. Kısaca “Yazı tasarımı” olarak tanımlanan tipografi, oluşturulan grafik tasarım çalışmasında verilmek istenen bilginin bakan kişiye aktarılması sürecinde önemli bir role sahiptir. Basılı bir grafik tasarım ürünü olan kitapların içeriğini eksiksiz ve doğru yansıtması açısından kitapların kapak tasarımı sorunsuz bir hiyerarşik düzene sahip olmalıdır. Kitabın içindeki onlarca sayfalık bilginin özeti niteliğinde olan kitap kapağındaki temel tipografik malzeme, yazar ve kitap adıdır. Kapakta kullanılan imaj ile birlikte bu tipografik malzemenin kompozisyon bütünlüğü sağlanması için; renk, boyut, oran ve konum gibi değişkenlerin tasarıma doğru bir şekilde yansıtılması gerekmektedir. Yazılı bilginin anlamına uygun bir görsel ifade yakalayabilmek için, sadece doğru font türünün tercih edilmesi yeterli olmayacaktır. Doğru seçilmiş bir font genel kapak kompozisyonu ve ana görsel ile ilişkisi açısından da doğru renk, büyüklük ve konuma sahip olmalıdır. Kitabın türüne göre değişkenlik gösteren bu durum, farklı okuyucu kitleleri için de ayrıca değerlendirilmesi gereken bir süreçtir. Hazırlanan bu çalışmanın ilk bölümünde yazının tasarım içerisindeki görsel ifade gücü üzerinde durulmuştur. Okunaklılık ve okunabilirlik kavramları ile; espas, marj, satır arası ve renk tercihlerinin yazının algılanabilirliğine etkileri örnekler üzerinden değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise kapak tasarımlarında olması gereken temel unsurlar sıralanarak bu unsurların yerli ve yabancı örneklerdeki uygulama tercihleri incelenmiştir. Son bölümde ise 2022 yılı içinde, yerli yazarlara ait “çok satan kitaplar” listesindeki ilk üç kitabın kapakları tipografinin görsel hiyerarşi içindeki kullanımını çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Görsel hiyerarşi, tipografi, kitap kapağı, tasarım

TYPOGRAPHY AS A VISUAL HIERARCHY ELEMENT IN BOOK COVER DESIGN

Asst. Prof. Muhammed Emin Albayrak

İstanbul Ticaret Üniversitesi, Faculty of Communication, İstanbul / Türkiye. mealbayrak@ticaret.edu.tr

ABSTRACT

Visual hierarchy, which is one of the basic rules to be followed in order to create visual integrity in graphic design works and to ensure that the message is perceived correctly, is built with the graphic design elements used in the design. Typography often appears as the common junction point of size, color and line variables among these elements. Briefly defined as "the art of arranging letters and text in a way that makes them legible, clear and visually appealing to the reader", typography plays an important role in the process of conveying the information to the viewer in the graphic design work created. The cover design of the books should have a seamless hierarchical order to reflect the content of the books, which are printed as a graphic design product. The basic typographic material on the book cover, which is a summary of dozens of pages of information in the book, is the name of author and the book. In order to ensure compositional integrity of this typographic material with the image used on the cover; variables such as color, size, proportion and location must be accurately reflected in the design. In order to capture a visual expression suitable for the meaning of written information, it will not be enough to choose the right font type. A correctly chosen font should have the right color, size and position in terms of the overall cover composition and its relationship with the main image. This situation, which varies according to the type of the book, is a process that should also be evaluated for different audiences. In the first part of this study, the visual expression power of the text in the design is emphasized. With the concepts of legibility and readability; the effects of spacing, margin, line spacing and color choices on the perceptibility of the text were evaluated through examples. In the second part, the basic elements that should be in cover designs are listed and the application preferences of these elements in domestic and foreign examples are examined. In the last part, the covers of the first three books on the "bestselling books" list of domestic authors in 2022 were evaluated within the framework of the use of typography in the visual hierarchy.

Keywords: Visual hierarchy, typography, book cover, design.

Giriş

Batı dillerinin neredeyse tamamında tasarım kelimesi yerine dizayn kelimesi kullanılmaktadır. Dizayn (design) sözcüğü ise, Latince biçim vermek, temsil etmek anlamına gelen *designare* sözcüğünden gelmektedir. (Tunalı, 2020:21) Grafik tasarım, birden fazla unsurun bir araya gelerek oluşturdukları ahenkli, estetik ve işlevsel bütünü ifade etmektedir. Somut bir eşya ya da teknolojik bir araç üretiminin dışında, bir bilgi aktarım hedefini merkezinde barındıran grafik tasarım; gündelik hayatımızın içerisindeki bir çok noktada karşımıza çıkmaktadır. Bir mesajın, göndericisi tarafından alıcısına ulaştırılması esnasında, mesajın tasarlanma aşaması grafik tasarımın ana faaliyet noktasıdır. İletişimdeki bu kritik görevi nedeniyle, grafik tasarım çalışmaları zaman zaman iletişim tasarımı olarak da adlandırılmaktadır.

İletilen mesajın alıcı tarafından hızlı ve kolay bir şekilde algılanabilmesi gerekmektedir(Becer, E:2005). İletilen mesaj ile algılanan mesaj arasında bir uyum yoksa, başka bir ifadeyle, algılanan mesaj ile gönderilen mesaj çelişiyorsa, ortada bir iletişim sorunu var demektir (Uçar, 2019:133). Mesaj iletim sürecinde grafik tasarımcı bir çok farklı unsuru araç olarak kullanabilmektedir. Fotoğraf, illüstrasyon, ikon, sembol gibi görsel materyallerin yanısıra, yazılı metin de bir grafik tasarım çalışmasının iletişim kurma noktasındaki kritik elemanlarından birisidir. Bir grafik çalışmada verilmek istenen temel mesaj, ileti, genellikle yazılı kısımda yer almaktadır. Yazılı kısmın dışındaki görsel unsurlar genellikle metnin okunması için gereken dikkati çekmeyi hedeflemektedir. “İlginç olan, sıradışı olan çekicidir, akılda kalıcı ve vurucudur. Kimi zaman abartılı ve sıradışı imgeler bu akılda kalıcı iletişim sürecine destek olur” (Uçar, 2019:79). Yazının da bazı çalışmalarda bir görsel unsur olarak dikkat çekmeyi başardığı örnekler olsa da, yazının temel işlevi, alıcıya bilgiyi hızlı ve yormadan iletmeyi başarmaktır.

Okunaklı bir font tercihi yazıya dair en önemli seçimlerin başında yer almaktadır. Kullanılan fontun yapısal olarak harflerin algılanmasını zorlaştırmayacak bir yalınlıkta ve sadelikte olması, okuma eyleminin verimini artıracaktır. Okunaklılık (legibility) olarak tanımlanan bu prensip, tipografinin mesaj iletim noktasındaki gücünün kaynağıdır. Bir harfi diğerinden ayırt etme noktasında okuyucuya kolaylık sunmayan bir yazı tipi, mesajın alınması yönündeki en büyük engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Okunaklılık prensibine bağlı kalarak belirlenmiş bir yazı tipinin sayfa içerisindeki kullanımı ise okunabilirlik (readability) ile ilgilidir (Lupton, E:2010). Bir metnin kelimelerinin, cümlelerinin ve paragraflarının ne kadar kolay okunabildiğini ifade etmek için kullanılan bu terim, harfler arasındaki boşluklardan başlayarak tüm metnin biçimsel görünümünün okuma üzerindeki pozitif veya negatif etkisini belirlemektedir. Harf ve kelimeler arasındaki boşluklar (espas) gözün algılama ve okuma hızını doğrudan etkilemektedir. Satır uzunluğu ve satırlar arasındaki boşluklar (leading) ise uzun metinlerin okuyucu tarafından sıkılmadan takip edilmesine zemin hazırlamaktadır. Yetersiz satır aralığı, harflerin birbirleri ile satır anlamında temasına sebep olacaktır. Ya da fazla verilmiş satır aralığı metnin bütünlüğünü kopartarak paragraf algısını zedeleyecek ve okuma eylemini negatif olarak etkileyecektir(Erdal, G:2015).

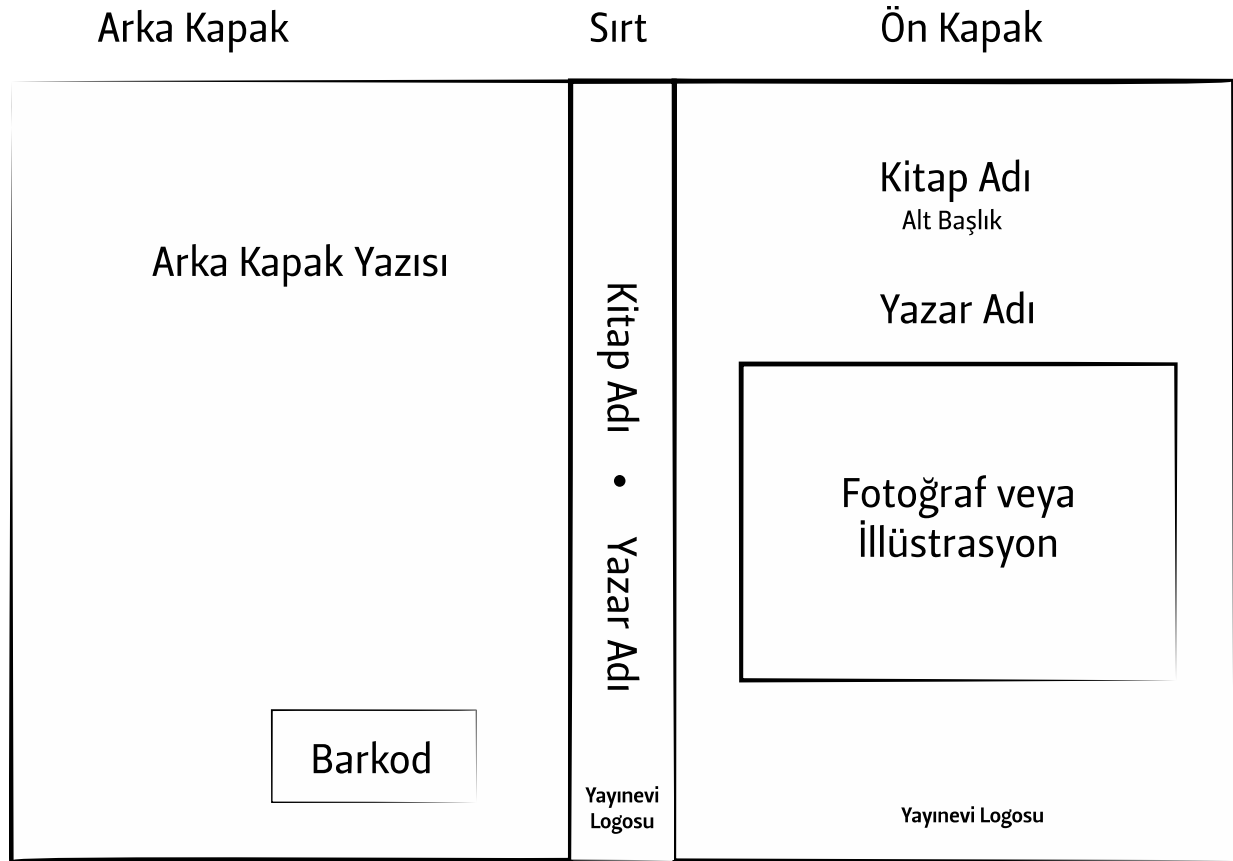
Tipografik tercihler içerisinde bağımsız bir yeri olduğunu söyleyebileceğimiz renk tercihi bir çok açıdan okumayı etkilemektedir. Tasarımın yayınlanacağı mecraya özel olarak belirlenmesi gereken yazı rengi, mutlaka üzerinde durduğu zemin ile yeterince kontrasta sahip olmalıdır. Bu kontrast, renk çarkının matematiksel eşleştirmelerinden bağı kalmadan, görsel olarak da değerlendirilerek kontrol edilmelidir. Yazı tipinin anatomik

yapısı, yazının zemin üzerindeki renginin görünebilirliği üzerinde doğrudan etki gücüne sahiptir. Bu noktada uzun metin blokları en risksiz tercih, yazının ya beyaz ya da siyah olarak tek renk üzerinden renklendirilmesi şeklindedir. Logotype veya başlık gibi kısa ifadelerde renk kullanılmasında teknik bir sorun yaşanmayacak olsa da, yine kontrast kontrol edilmeli, rengin tonu ve belirginliği yazının işlevini gölgede bırakmamalıdır.

Bulgular

Kitap kapakları, bir ürünün tanıtımı, muhafazası ve alıcısıyla iletişim kuran ilk unsur olarak düşünülmez. “Kitap kapağı ‘ciltli bir kitabın ön yüzü’ olmanın dışında kitabın ambalajı olarak düşünülüp tasarlandığında sıradışı işlevler yaratıcı formlar üstlenmeye elverişli bir elmandır” (Taşçıoğlu M. 2013:75). Grafik tasarım alanında ifade günün yüksek olması gerekliliği sebebiyle ayrı bir tasarım diline sahip olan kitap kapakları kendi içinde üç temel bölüme ayrılmaktadır. Ön kapak, arka kapak ve sırt olarak isimlendirilen bu bölümler temel niteliğinde olup farklı tasarım unsurları/alanları da (şömiz, kulakçık, sıvama üzerine klişe baskı vb.) kitap kapaklarında yer alabilmektedir. “Bir kitap, parçalarının toplamından daha fazlasıdır. Bir kitabın ana bileşenleri olan metin, resim ve kağıt veya diğer malzemeler tasarımcılar tarafından çeşitli şekillerde birleştirilir. Bir son ürün olarak kitap, bu ham maddelerin toplamından daha ileri bir deneyim sunar” (Taşçıoğlu, 2016). Araştırmamızın konusu gereği bu alanlardan sadece kapak kısmı üzerinde duracak olsak da, tüm kapak çalışmasının tasarım anlamında bir bütünlük sağlıyor olması gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. İçeriğe uygun olarak tasarlanmış bir ön kapak, genel kitap kapağı unsurlarının da tasarım dilini belirlemekte ve tasarımın akışına yön vermektedir.

Kitap kapaklarında, bilgilendirici malzeme olarak kitap adı ve yazar adı en önemli unsurdur. Yazar adına ek olarak kitabın içeriğine göre editör veya çevirmen isimleri de kapak sayfasında yer alabilmektedir. Yazılı olarak verilen bu iki bilginin tamamlayıcısı olarak çoğu zaman kapaklarda bir görsel malzeme kullanılmaktadır. Kitabın içeriğine uygun olarak seçilen bu görsel fotoğraf, resim veya illüstrasyon olabilmektedir. Ya da bunların tamamını bir araya getiren ifade gücü yüksek ve yoğun bir görsel imaj da kapakta yer alabilir. Yayınevi logosu ise yabancı yayınlarda tercihe bağlı olarak kapakta kullanılırken, ülkemizde nereyse istisnasız her ön kapak üzerinde yer almaktadır. Çok satan kitapların kaçınıcı baskısı olduğuna dair ya da belli ödüller almış kitapların aldıkları bu ödüle dair bir bilgilendirme etiketi de bazı kapak tasarımlarında kendilerine yer bulmaktadır.

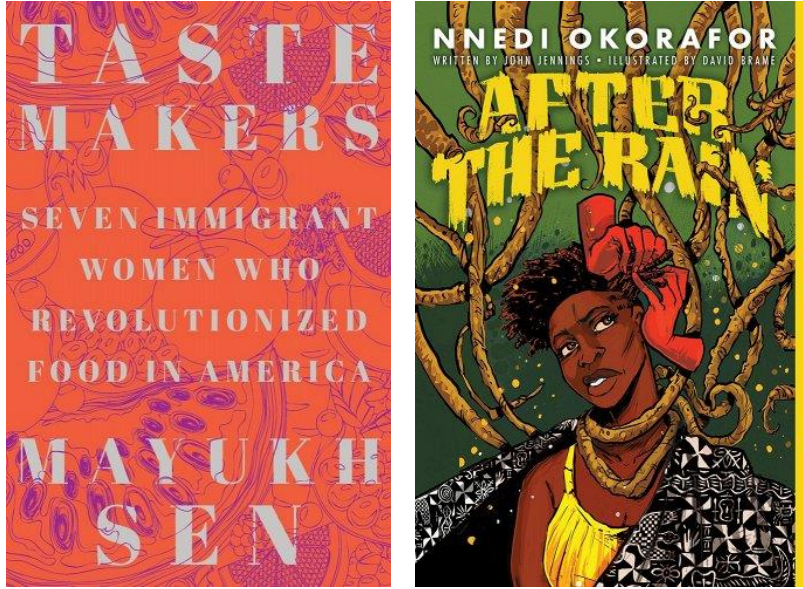
Çizim 1: Kitap kapağının ön, arka ve sırt bölümlerinin içerikleri ile birlikte gösterildiği çizim

Kitap, konusu itibariyle görselleştirilmeye çok elverişli olmayan bir içeriğe sahip olduğunda, tipografi ağırlıklı bir çalışma kaçınılmaz olmaktadır. Bu tipografik çalışma tercihi, kimi zaman içeriğin kavramsal iz düşümünü daraltmamak için, kimi zaman da klişe görseller kullanarak özgünlüğü kaybetmemek için gereklidir. Özellikle kişisel gelişim kitaplarında, okuyucuya aktarılabilecek temel mesajı kapağa taşınarak, dikkat çekici bir biçimde sunulabilmektedir. Ya da bir soru cümlesi, raflar arasında amaçsızca gezen bir okuyucuyu kendisine çekmeyi başarabilmektedir.

Görsel : sadece tipografi ile oluşturulmuş kitap kapakları.

Tipografik çalışmaların sayfa üzerinde ön planda gözükebilmeleri için sağlanması gereken ilk şart, zemin/arka plan ile arasında güçlü bir kontrast olmasıdır(Bucher, S:2019). Renk teorileri çerçevesinde teorik olarak kontrast renkler tercih edilmiş olsa dahi, doku ve ebat noktasındaki tercihler yazının algılanmasını zorlaştırabilir.

Görsel: arka planın yazıya negatif etkisine örnek çalışmalar.

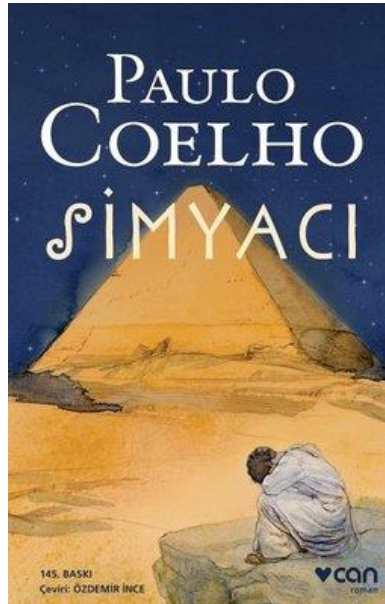
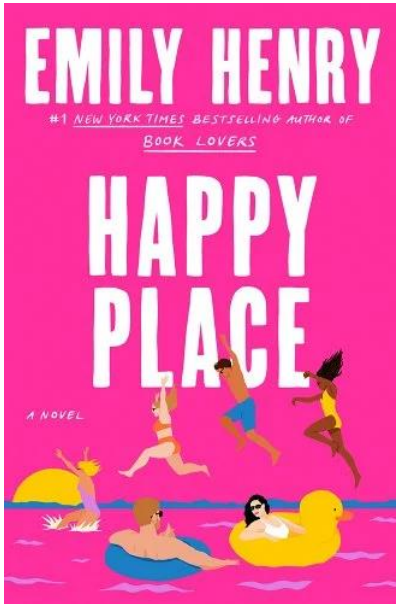

Görsel: arka planın yazıya pozitif etkisine örnek çalışmalar.

Kapak üzerindeki konumlandırma da görsel hiyerarşi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Latin alfabesi soldan sağa okunduğu için, bu alfabeyi kullanan kişilerin sayfa tarama alışkanlıkları sol üst köşeden sağ alt köşeye doğru olmaktadır. Bu durum, algılanması öncelikli olan unsurların üst kısma, ikincil derecede önemli olanların ise alt kısma yerleştirilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Görsel: yazının hiyerarşik konumlandırma açısından ikinci planda kaldığı kapak çalışmaları.

Görsel: yazının hiyerarşik konumlandırma açısından ön planda olduğu kapak çalışmaları.

Kitap kapaklarındaki temel yazılı bilgi kitap ve yazar isimleridir. Okuyucu açısından da hem kitapla ilk teması hem de satın alma kararını etkileyen bilgi, bu ikisidir. Bazı kitaplar yazarları için, bazı kitaplar ise konuları için satın alınır

ve bu noktada hangisinin daha önemli olduğuna yayınevi karar vermektedir. Tasarımcıya verilen brif çerçevesinde, ön planda olması gereken aslı unsurun yazar adı mı yoksa kapak adımı olduğu da belirlenmelidir.

Görsel: yazar ve eser adlarının farklı hiyerarşik konumlandırılma örnekleri.

Analiz

Kitap 1

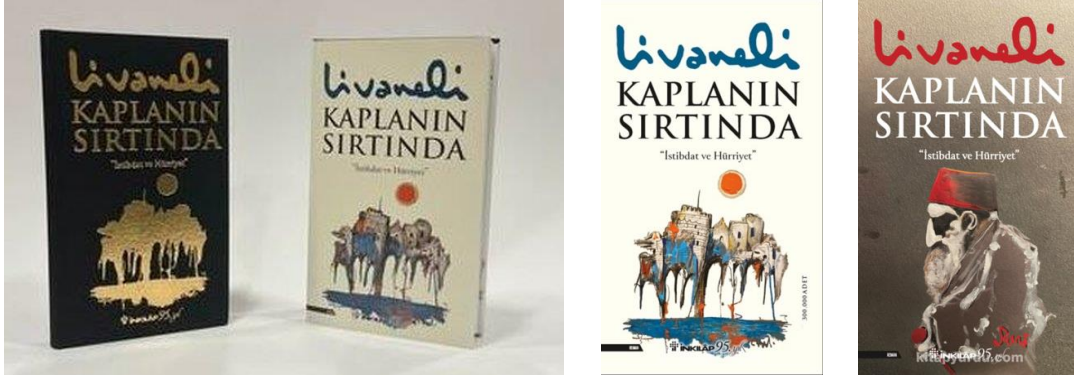

2022 en çok satan listesi, 1 numara

Hem orijinal hem de yerli baskının kapakları arasında genel bir görsel uyum olan “gece yarısı kütüphanesi” isimli eserde, orijinal baskıda konumlandırma hiyerarşisi açısından yazar adı üstteyken, yerli baskıda kitap adı ön plana çıkartılmıştır. Fakat yazı rengine dair tercihler, orijinal baskıda da yazar adını ikinci bilgi noktasında konumlandırmıştır. Kullanılan görsel, iki baskıda da aynı olup, sayfa içerisindeki konumlandırması merkezidir. Yerli baskıda kitabın yurt dışındaki popülerliğine dair hem bir üst bilgi cümlesine, hem de satış rakamını gösteren bir

damgaya kapakta yer verilmiştir. Kullanılan zemin rengi tipografinin görünebilirliğini desteklemekte, konumlandırma ise hiyerarşik olarak kitap adını ilk sıraya almaktadır.

Kitap 2

Zülfü Livaneli'nin çok satanlar listesindeki bu kitap, yazar adının bir marka gibi görselleştirilerek ön plana taşındığı bir tasarıma sahiptir. İki farklı türde ciltlemeye sahip olan çalışma, sert kapak (ciltli ve şömizli) ve karton kapak olarak satışa sunulmuştur. İki çalışmanın da üstte yer alan tipografik bölümü aynıdır. Konuya dair görseller ise farklılık göstermektedir. Özellikle yazar adının dahi verilmeden sadece soy adının bir imza niteliğinde kullanıldığı bu tasarım, okuyucunun kitabı satın alma sürecinde yazar etkisinin daha fazla olacağını düşündürdüğüne işaret etmektedir. Arka plandaki düz tek renk tercihi ve kontrastı yüksek yazı renkleri sayesinde, raflarda uzaktan fark edilebilir bir bilgilendirme sağlanmıştır.

Sonuç:

Kitap kapakları okuyucunun dikkatini çekmek ve onlara aradıkları bilgiyi hızlıca vermek gibi kritik öneme sahip, kendine ait bir tasarım dili olan mecralardır. Bu alan görselleştirilirken, yazılı bilginin, kullanılan görsel tarafından görünürlüğünün azalmamasına, bilginin kolayca algılanabilmesine azami dikkat etmek gerekmektedir. Kompozisyona dair olan hiyerarşide yazar ve eser adının üst kısımda yer alması önem taşırken, görülebilirlik için, metnin zemin ile arasında güçlü bir kontrast olması gerekmektedir. Kitapların okuyucu profiline bağlı olarak kimi zaman metin, kimi zaman görsel ön plana çıkmaktadır. Özellikle görsel malzeme ile ifade edilmesi zor olan konularda tipografik çalışmanın önem kazandığı gözlemlenmektedir. Yazı karakteri seçimi kadar onun kullanıldığı zemin ve konumlandırma da tipografik çalışmalarda önemli bir tercih olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitap kapaklarının okuyucunun dikkatini çekme noktasında görsel ve yazının bütünleşmiş, açık ve anlaşılır bir tasarım diline sahip olması gerekmektedir. Bu dilin oluşumunda tipografi görsel hiyerarşinin başat unsuru olduğu gerçeği unutulmadan kapak tasarımlarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Bucher, S.G. 2019, Graphic Design Rules Revised Edition 365 Essential Design Dos & Don'ts. (RevisedEdition), White Lion Publishing.

Becer, Emre. 2005. İletişim ve Grafik Tasarım. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Ellen Lupton. 2010. -Thinking with Type_ A Critical Guide for Designers, Writers, Editors, & Students- (2010). Vol. 2nd edition. Princeton Architectural Press.

Erdal, Gültekin. 2015. İletişim ve Tipografi. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Taşçioğlu M. 2013. Bir Görsel İletişim Platformu Olarak Kitap. İstanbul: Yem Yayınları.

Taşçioğlu, Melike. 2016. "The Gestalt of Book Design."

Tunalı, İsmail. 2020. Tasarım Felsefesi. Fol.

Uçar, Tefik Fikret. 2019. Görsel İletişim ve Grafik Tasarım. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

TURİST REHBERLİĞİ ÖĞRENCİLERİNİN İŞSİZLİK KAYGISI DURUMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Gürkan ALAGÖZ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, Türkiye, galagoz@erzincan.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed TAŞ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, Türkiye, muhammed.tas@erzincan.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Necibe ŞEN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, Türkiye, nemin@erzincan.edu.tr

ÖZET

Bireylerin geleceğe yönelik verdikleri en önemli kararlardan biri meslek seçimidir. Bu doğrultuda aldıkları eğitim onları gelecekte yapacakları işe hazırlamaktadır. Üniversite eğitiminden sonra bireylerin çalışmaya başlaması ve gelir elde etmesi beklenmektedir. İşe başlamak ve ekonomik özgürlüğe kavuşmak bireyleri rahatlatan bir durumdur. İşe başlamada gecikme insanlarda endişeye neden olabilir. Modern dünyanın getirdiklerine bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik, son zamanlarda artan bir durum olarak bilinmektedir. Farklı meslek gruplarında işsizlikte artış yaşanırken yeni meslek alanlarının da bu durumdan etkilenebileceği düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı turist rehberliği eğitimi alan öğrencilerin algıladıkları işsizlik kaygısının düzeyini tespit etmektir. Araştırma anket tekniğiyle Türkiye'de turist rehberliği eğitimi alan 429 öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği, ekonomideki istihdam zorlukları ve çevresel ve sosyal baskı algısının orta düzeyde, niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliği algısının düşüğe yakın düzeyde algılandığı görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin yaş, gelir, eğitim ve kardeş sayısına göre işsizlik kaygı düzeylerinin farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak işsizlik kaygısının azaltılmasına ilişkin öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, işsizlik kaygısı, turist rehberliği

EVALUATION OF TOURIST GUIDE STUDENTS' UNEMPLOYMENT ANXIETY SITUATIONS

Assist. Prof. Dr. Gürkan ALAGÖZ

Erzincan Binali Yıldırım University, Erzincan, Türkiye, galagoz@erzincan.edu.tr

Assist. Prof. Dr. Muhammed TAŞ

Erzincan Binali Yıldırım University, Erzincan, Türkiye, muhammed.tas@erzincan.edu.tr

Assist. Prof. Dr. Necibe ŞEN

Erzincan Binali Yıldırım University, Erzincan, Türkiye, nemin@erzincan.edu.tr

ABSTRACT

One of the most important decisions that individuals make for the future is career choice. In this direction, the education they receive prepares them for the work they will do in the future. After university education, individuals are expected to start working and earn income. Starting a job and gaining economic freedom is a situation that relieves individuals. Delay in starting work can cause anxiety in people. Unemployment, which has emerged due to what the modern world brings, is known as an increasing situation recently. While there is an increase in unemployment in different occupational groups, it is thought that new occupations may also be affected by this situation. The aim of this research is to determine the level of unemployment anxiety perceived by students who receive tourist guidance training. The research was carried out with 429 students studying tourist guiding in Turkey by survey technique . It has been observed that the perception of personal pessimism and lack of self-confidence, employment difficulties in the economy and environmental and social pressure is perceived at a moderate level, and the perception of a qualitative lack of knowledge and skills is close to low. In addition, it was revealed that the unemployment anxiety levels of the students differ according to age, income, education and the number of siblings. As a result, suggestions for reducing unemployment anxiety are presented.

Keywords: Unemployment, unemployment anxiety, tourist guidance

GİRİŞ

İşsizlik kaygısını arttıran önemli sorunlardan birisi iş bulma konusundaki belirsizliktir. Yüksek seyreden üniversite mezunlarının işsizlik düzeyi kaygı ve belirsizliği daha da arttırmaktadır (Ateş, 2019). Üniversite öğrencileri, arkadaşlarının iş bulma konusunda zorluk çekmeleri ve kendi iş bulma deneyimleri ve ülkenin ekonomik durumu nedeniyle hayal kırıklığı yaşayabilmektedir (Ersoy-Kart ve Erdost, 2008: 286). İşsizlik kaygısının azaltılmasında genç istihdamının sosyal politikalarla ve toplumsal olarak korunması ve desteklenmesi gerekmektedir (Dursun ve Aytaç, 2009: 82).

İşsizlik sorunu turizm sektörünün potansiyel ve mevcut çalışanlarını da etkilemektedir. Turizm sektörü hizmete dayalı olduğundan insan gücüne çok fazla ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda turist rehberliği de sektörün önemli alanlarından birisidir. Turizm sektörü çalışanları işsizlik türlerinin neredeyse tamamına maruz kalabilmektedir. Bu noktadan yola çıkarak bu araştırmada sektöre eleman yetiştiren turizm bölümleri arasında turist/turizm rehberliği okuyan üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygılarına odaklanılmıştır. Araştırmanın amacı turist rehberliği eğitimi alan öğrencilerin işsizlik kaygı düzeylerini tespit etmektir. Bu kapsamda araştırmada işsizlik kaygısı, kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği, çevresel ve sosyal baskı, niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliği ve ekonomideki istihdam zorlukları (Tekin, 2015; Özçelik Kaynak ve Öztuna, 2020; Kaya, 2022; Surat ve Ceran, 2020; Ölçer Kimzan ve Sönmez, 2023) boyutları ile ölçülmeye çalışılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İşsizlik ve İşsizlik Kaygısı

Türk Dil Kurumu işsizliği, “*işsiz kalma, iş bulamama durumu*” olarak tanımlamıştır (TDK, 2023). Uluslararası Çalışma Örgütü’ne (ILO) göre işsizlik: işsiz olma durumu, çalışmaya açık olma ve iş arıyor olma şeklinde üç ana ölçütle açıklanmıştır (ILO, 2012). İşsizlik türlerini genel olarak açık işsizlik, gizli işsizlik ve sürekli durgunluk şeklinde üç başlık altında toplamak mümkündür (Uyar Bozdağlıoğlu, 2008). İşsizliğin birçok sebebi olabilmektedir. Türkiye’de işsizliğin sebepleri yapısal sorunlar, yüksek işgücü maliyetleri ve istihdam oluşturmeyen büyüme şeklindedir (Ay, 2012).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından açıklanan verilere göre Aralık 2022’de işgücü 35 milyon 206 bin kişi, işgücüne katılım oranı ise % 54,1 şeklinde gerçekleşmiştir. Mart 2023 rakamlarına bakıldığında ise işgücü 34 Milyon 970 bin kişi, işgücü katılımı ise %53,6 şeklindedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). Türkiye İstatistik Kurumu’na göre (TÜİK) Kasım 2022’de 15-24 yaş grubunda % 17,8 olan genç işsizliği oranı (TÜİK, 2023a), Mart 2023 verilerine göre ise % 20,1 şeklinde hesaplanmıştır. Bu oran içerisinde erkeklerin payı %15,2, kadınların payı ise %28,9 şeklinde düşünülmektedir (TÜİK, 2023b). Zaman geçtikçe genç işsizliğinin oranının arttığı söylenebilir.

Uluslararası Çalışma Örgütü Genç İstihdamında Küresel Trendler 2020 raporundan elde edilen bilgilere göre, 1999-2019 yılları arasında genç nüfus 1 milyardan 1.3 milyara yükselmiştir. Ancak bu yükselişe rağmen aktif iş gücüne katılan genç sayısı 568 milyondan 497 milyona düşmüştür (ILO, 2020). Dünya genelinde genç nüfusun artmasına

rağmen iş gücüne katılımın düşmesi durumun önemini göstermektedir. Ateş (2019: 173) üniversite öğrencilerinin yaşadıkları işsizliğin temelinde, ilk kez bir işe yerleşme, niteliklerine uygun iş bulamama ve maaştan memnuniyetsizlik duyma durumu olduğunu belirtmektedir.

İşsizlik küresel anlamda ciddi bir sorundur. Özellikle yüksek işgücü maliyetleri işletmelerin otomasyona yönelmesine sebep olmaktadır. Teknolojik gelişmeler ile birlikte insanın yerini makineler almakta veya ihtiyaç duyulan çalışan sayısı azaltılmaktadır. Sektör ve meslekleri farklı etkilemekle birlikte, Facebook, Amazon, Twitter, Google gibi firmaların çalışanlarını işten çıkarması, işsizliğin üzerinde durulması gereken küresel bir sorun olduğunu göstermektedir. İşten çıkarmaların sürmesi ya da işe alımların dondurulması beklenmektedir. Bu çağın gençleri, finansal ve yaşam sistemlerinin değişmesi gerektiğini ve insancıl, ekolojik kriterlere yönelik çalışan yapay zekâ ve robotlar ile oluşturulan otomasyon ağırlıklı bir gelecek düşünmektedir (Tarhan, 2022).

Kaygı, “nedeni belli olmayan, ortada hiçbir somut tehlike olmamasına karşın kişinin yaşadığı huzursuzluk, tedirginlik hali” şeklinde tanımlanmaktadır (Şahin, 2019: 117). İşsizlik kaygısı ise, “bireyin iş bulamama korkusu ve beklenti ile hayata atılarak yaşamını devam ettirecekleri bir gelir elde edememeleri durumuna ilişkin korku duygusu” şeklinde tanımlanmaktadır (Özder vd., 2018: 46).

Günümüzde üniversite sayısının artması üniversite mezunu öğrenci sayısında da artışa yol açmıştır. Mezun öğrenciler daha fazla kişi ile rekabet etmek zorunda kalmaktadır. Artan işsizlik sorunu işsizlik kaygısını yükseltmektedir (Dursun ve Aytaç, 2009: 72; Korkmazer, 2020: 141-142). Ayrıca üniversite eğitimi alan kişi sayısının artması istihdam imkânının daralmasına neden olmaktadır (Dursun ve Aytaç, 2009: 81). Herhangi bir işe yerleşene kadar yaşanan süreçler belirsizlik ortamını beraberinde getirmektedir. Belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyi yüksek olan kişiler, belirsiz durumları tehlikeli ve olumsuz olarak algılama eğilimindedir. Bu durum kaygı seviyesinin yükselmesine neden olurken, yüksek kaygı seviyesi de performansın düşmesine neden olmaktadır (Akdemir ve Çiçek, 2022).

Turist Rehberliği ve İşsizlik Kaygısı İlişkisi

İnsanlık tarihi kadar eski olan turist rehberliği, insanların yaşadıkları coğrafyaların dışına çıkması veya diğer kültürleri merak etme alışkanlıkları, turizme elverişli ortamın oluşmasıyla meydana çıkmıştır. Eski çağlarda meydana gelen rehberlik anlayışını günümüz ile kıyaslamak mümkün değildir (Albuz vd., 2018). Geçmiş dönemlerde turist rehberleri gezdiği yerlerin adetlerini ve geleneklerini öğrenip seyahatnameleriyle anlatan seyyahlardan oluşturmaktaydı (Ahipaşaoğlu, 2006). Modern anlamda turist rehberliği grup seyahatlerinin başlamasıyla tarihsel süreçte yer almaya başlamıştır (Eser, 2018). Bu bağlamda turist rehberi, birincil amacı bilgi vermek olan ve belirli bir alanda geniş bilgiye sahip veya bir turu yöneten kişi olarak tanımlanabilir (Cruz, 1999). Turist Rehberliği Meslek Kanunu’na (2012) göre turist rehberinin verdiği hizmet; “*Seyahat acentalığı faaliyeti niteliğinde olmamak kaydıyla kişi veya grup hâlindeki yerli veya yabancı turistlerin gezi öncesinde seçmiş oldukları dil kullanılarak ülkenin kültür, turizm, tarih, çevre, doğa, sosyal veya benzeri değerleri ile varlıklarının kültür ve turizm politikaları doğrultusunda tanıtılarak gezdirilmesini veya seyahat acentaları tarafından düzenlenen*

turların gezi programının seyahat acentasının yazılı belgelerinde tanımladığı ve tüketiciye satıldığı şekilde yürütülüp acenta adına yönetilmesi” şeklindedir.

Turist rehberliği mesleğinin işsizlik kaygısıyla ilgili olabilecek özellikleri, fiziksel güç gerektirmesi, mevsimlik olması, iş güvencesizliği, dışsal faktörlere (kriz, salgın, afet gibi) açık olması, yaşam boyu öğrenme zorunluğu, geç emeklilik veya emekli olamama sorunu şeklinde sıralanabilir (Ahipaşaoğlu, 2006). Öğrenciyken başlayan çeşitli zorluklar rehberlik mesleğinin seçilmesi ve devam ettirilmesinde etkilidir. Turist Rehberliği Meslek Yönetmeliği’ne (2014) göre Türkiye’de ülkesel veya bölgesel rehber olabilmenin koşulları arasında yabancı dil yeterliliği ve Türkiye turu veya bölgesel gezilere katılma zorunluluğu vardır. Bu iki koşul öğrenciyken karşılaşılan ve aşılması gereken koşullardır. Bu iki şartın getirdiği eğitim sürecininin veya tur maliyetlerinin öğrenci üzerinde baskı oluşturabileceği ve işsizlik kaygı seviyesini yükseltebileceği düşünülmektedir. Turist rehberliği programından mezun olan bir kişi, yabancı dil yeterliliğine sahip değil, ilgili turları tamamlamamış ise turist rehberi ruhsatnamesi alamamaktadır. Üniversiteden mezun olmak rehberlik yapmak için yeterli olmayıp sadece bir aşamadır. Ayrıca sonraki süreçlerde işverenlerle ilgili sorunlar baş göstermektedir. Örneğin seyahat acentalarının turist rehberi bulundurma zorunluluğu olmasına rağmen, maliyetlerden ötürü rehbersiz çalışmak istemesi veya kaçak rehberlik uygulamalarına yönelmesi nitelikli rehber adaylarını sektörden soğutmakta ve yeni adayları engellemektedir.

İşsizlik kaygısı her yaş ve eğitim düzeyine sahip kişilerin yaşayabileceği bir durumdur. Alanyazın incelendiğinde farklı eğitim düzeylerinde ve alanlarında üniversite öğrencileri üzerine birçok çalışma yapıldığı ve işsizlik kaygısı durumlarının derinlemesine incelendiği görülmüştür. Çalışmalar farklı dallarda eğitim alan üniversite öğrencilerine uygulanmış olup, işsizlik kaygısıyla, demografik faktörleri inceleyen (Dursun ve Şen, 2022; Surat ve Ceran, 2020; Özçelik Kaynak ve Öztuna, 2020), psikolojik faktörlere odaklanan (Dursun ve Şen, 2022; Çetinceli ve Tüzün, 2022), umutsuzluk (Özçelik Kaynak ve Öztuna, 2020), ekonomideki istihdam zorlukları, çevresel ve sosyal baskı, kişisel karamsarlık ve özgüven eksikliği, niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliği (Özçelik Kaynak ve Öztuna, 2020), Covid-19’un etkileri (Dönmez Kara ve Karaaslan, 2022), yaşam doyumu (Çetinceli ve Tüzün, 2022), girişimcilik eğilimi (Ölçer Kimzan ve Sönmez, 2023) ve kişilik özellikleri (Dağlar, 2021) gibi konularla ilişkilendirilen çalışmalara rastlanmıştır.

Turizm öğrencilerinin işsizlik kaygısı algısını ölçen çalışmalarda mevcuttur. Manap Davras (2020) turizm ve otel işletmeciliği ve aşçılık programında eğitim alan öğrencilerin işsizlik kaygılarını konu edindiği araştırma sonucunda turizm ve otel işletmeciliği öğrencilerinin aşçılık öğrencilerine göre daha yüksek bir kaygı düzeyine sahip olduğunu tespit etmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin genel kaygı düzeyinin orta düzeyin altında olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumun turizmin istihdam kapasitesinin yüksek olmasıyla ilgili olabileceğini ileri sürmüştür. Erikli ve Sarıcı (2021) gastronomi ve mutfak sanatları eğitimi alan lisans öğrencilerinin işsizlik kaygı düzeylerini ölçmüştür. Araştırma sonucunda işsizlik kaygısıyla, iş bulmayı ümit etme ve üniversite eğitiminin çalışma hayatına başlangıç için yeterliliği arasında negatif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca işsizlik kaygısı düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Turist/Turizm Rehberliği öğrencilerinin dolaylı olarak işsizlik kaygısını içeren (Çınar ve Yenipınar, 2019; Yetgin, Yılmaz ve Çiftçi, 2018; Yetgin, 2017) çalışmalarda mevcuttur.

YÖNTEM

Dünya’da ve Türkiye’deki duruma bakıldığında gençlerin istihdama katılım oranlarının düşüş gösterdiği görülmektedir. Ayrıca işsizliğin en fazla 15-24 yaş aralığındaki gençlerin karşılaştığı sosyo-ekonomik bir sorun olduğu belirtilmektedir (Güney ve Çelik, 2019: 111). Bu kapsamda turizm sektörüne eleman yetiştirme amacıyla olan turizm okullarında eğitim alan öğrencilerin işsizlik kaygı algısının ölçülmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Turizmin dinamik bir yapıda olması, mevsimlik işgücü oranının ve işgücü devir oranının yüksek olması sektörü diğer sektörlerle göre farklı bir yapıya büründürmektedir. Turist rehberliği programından mezun olan öğrenciler için araştırmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı turist rehberi adaylarının işsizlik kaygısı algısını tespit etmektedir. Araştırma Türkiye’de turist rehberliği eğitimi alan öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda turist rehberliği öğrencilerinin bazı demografik özelliklerine göre işsizlik kaygı düzeylerinde değişim olup olmadığının tespit edilmesi de araştırmanın bir diğer amacıdır. Bu kapsamda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H₁: Öğrencilerin işsizlik kaygısı algısı cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H₂: Öğrencilerin işsizlik kaygısı algısı yaşlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H₃: Öğrencilerin işsizlik kaygısı algısı eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H₄: Öğrencilerin işsizlik kaygısı algısı kardeş sayısına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H₅: Öğrencilerin işsizlik kaygısı algısı maddi durumlarına göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Araştırmanın evreni Türkiye’de 2021-2022 yılı önlisans ve lisans düzeyinde turist rehberliği eğitimi alan öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmaya lisans düzeyinde Turizm Rehberliği, Turist Rehberliği ve Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği programı, önlisans düzeyinde ise Turizm Rehberliği ve Turist Rehberliği programı öğrencileri dahil edilmiştir. Yükseköğretim Kurulu (2022) verilerine göre 2021-2022 eğitim öğretim yılında lisans düzeyinde turist rehberliği eğitimi alan öğrenci sayısı 9608, önlisans düzeyinde ise 4808’dir. Araştırma amacına ulaşabilmek için anket tekniği kullanılarak öğrencilerin işsizlik kaygısı algıları ölçülmeye çalışılmıştır. Anket formu, demografik özellikler ve işsizlik kaygısını ölçmek üzere yapılandırılmış iki kısımdan meydana gelmektedir. Demografik özellikler kısmında 16 soru bulunurken, işsizlik kaygısına yönelik olarak 25 ifade yer almaktadır. Demografik sorular Özen’den (2021) uyarlanmıştır. İşsizlik kaygısı ölçeği Ersoy-Kart ve Erdost (2008); Dursun ve Aytaç, (2009) tarafından kullanılan psikometrik sorulardan yararlanılarak Tekin, (2015); Tekin Tayfun ve Korkmaz (2016) tarafından geliştirilmiş, Tekin, (2015); Menevşe ve Şeker (2020); Özen (2021) tarafından kullanılan halinden uyarlanarak uygulanmıştır. Katılımcılar bu kısımdaki ifadeleri 1 = Kesinlikle Katılmıyorum – 5= Kesinlikle Katılıyorum şeklinde yanıtlamışlardır. Kolayda örnekleme yöntemiyle 24 Ocak 2023 – 10 Şubat 2023 tarihleri arasında 440 kişiye anket uygulanmış, hataların ayıklanmasından sonra bu anketlerden 429’u değerlendirmeye alınmıştır. Ulaşılan örneklem büyüklüğünün evreni temsilde yeterli olduğu düşünülmektedir (Ural ve Kılıç, 2018).

Veri analizi öncesinde normal dağılım testi yapılmıştır. Araştırma için elde edilen verilerin basıklık ve çarpıklık değerleri -2 ile +2 arasında olduğundan verilerin normal dağıldığı varsayılarak (Kline, 2011: 329) parametrik testlerin yapılmasına karar verilmiştir. Araştırma verileri SPSS paket programı ile demografik verilere ilişkin

frekans analizi, hipotezlerin sınanması için t-testi ve varyans analizi yapılmıştır. Ayrıca AMOS paket programı yardımıyla da ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılan veya önceden belirlenmiş bir yapının doğrulanmasını amaçlayan (Bayram, 2010) doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılması uygun görülmüştür.

BULGULAR

Demografik bulgular

Tablo 1’de katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin frekans analizi sonuçları gösterilmektedir. Tablo 1’e göre katılımcıların %32,4’ünü erkekler %67,6’sını kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 18 ile 23 yaş aralığında (%86,5) yoğunlaşmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Frekans Analizi

<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>Eğitim</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Erkek	139	32,4	Lisans	333	77,6
Kadın	290	67,6	Önlisans	96	22,4
Toplam	429	100	Toplam	429	100,0
<i>Yaş</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	<i>Yaşanılan Mekânı</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
18-20	171	39,9	Aile ile birlikte	123	28,7
21-23	200	46,6	Yalnız evde	31	7,2
24-26	23	5,4	Yurtta	226	52,7
27 ve Üstü	35	8,2	Akraba ile evde	6	1,4
Toplam	429	100,0	Arkadaş ile evde	43	10,0
<i>Sınıf</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	Toplam	<i>N</i>	<i>%</i>
1. Sınıf	132	30,8	<i>Anne-Baba Durumunuz</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
2. Sınıf	147	34,3	Anne- baba birlikte, evli	359	83,7
3. Sınıf	68	15,9	Anne-baba boşanmış	35	8,2
4. Sınıf	82	19,1	Anne vefat etmiş	6	1,4
Toplam	429	100,0	Baba vefat etmiş	29	6,8
<i>Kardeş Sayısı</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	Toplam	<i>N</i>	<i>%</i>
Yok	19	4,4	<i>Babanızın Eğitim Seviyesi</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
1-2	195	45,5	Okuma-yazması yok	13	3,0
3-5	122	28,4	Okur yazar	13	3,0
6 ve 6'dan da çok	93	21,7	İlkokul Mezunu	149	34,7
Toplam	429	100,0	Ortaokul mezunu	97	22,6
<i>Annenizin Eğitim Seviyesi</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	Lise mezunu	103	24,0
Okuma-yazması yok	63	14,7	Üniversite mezunu	50	11,7
Okur yazar	24	5,6	Yüksek lisans mezunu	3	0,7
İlkokul Mezunu	160	37,3	Doktora mezunu	1	0,2
Ortaokul mezunu	81	18,9	Toplam	429	100,0
Lise mezunu	72	16,8	<i>Babanızın Çalışma Durumu</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Üniversite mezunu	27	6,3	Çalışmıyor	74	17,2
Yüksek lisans mezunu	2	0,5	İşçi	155	36,1
Toplam	429	100,0	Memur	22	5,1
<i>Annenizin Çalışma Durumu</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	Esnaf	43	10,0
Çalışmıyor	329	76,7	Emekli	135	31,5
İşçi	51	11,9	Toplam	429	100,0
Memur	14	3,3	<i>Maddi Durum</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Esnaf	12	2,8	Gelir giderden az	199	46,4
Emekli	23	5,4	Gelir gidere denk	191	44,5
Toplam	429	100,0	Gelir giderden fazla	39	9,1
<i>Not Ortalaması</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	Toplam	429	100,0
0-1,60	18	4,2	<i>Staj</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
1,61-2,40	34	7,9	Evet	86	20,0
2,41-3,20	240	55,9	Hayır	343	80,0
3,21-4,00	137	31,9	Toplam	429	100,0
Toplam	429	100,0	<i>Bölüm Tercihi</i>	<i>N</i>	<i>%</i>

<i>Mesleki Tecrübe</i>	<i>N</i>	<i>%</i>	Evet	345	80,4
Evet	186	43,4	Hayır	84	19,6
Hayır	243	56,6	Toplam	429	100,0
Toplam	429	100,0			

Tablo 1'e göre turist rehberliği öğrencilerinin %77,6'sı lisans ve %22,4'ü önlisans programlarında eğitim almaktadır. Katılımcıların çoğunluğu yurttan (52,7) ve aile ile birlikte (28,7) yaşayarak eğitimine devam etmektedir. Öğrencilerin çoğunluğunun anne-babası birliktedir (%83,7). Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin annelerinin büyük çoğunluğu çalışma hayatının içinde değildir (%76,7). Babaların ise %51,2'si çalışma hayatının içinde, %31,5'i emekli olmuş ve %17,2 çalışma hayatının içinde değildir. Öğrencilerin maddi durumuna bakıldığında; %46,4'ünün geliri giderinden az, %44,5'inin geliri giderine denk ve %9,1'inin ise geliri giderinden fazla olarak tespit edilmiştir. Öğrencilerin %55,9'unun not ortalaması 2,41-3,20 arasında ve %31,9'u ise 3,21-4,00 ile iyi bir ortalamaya sahiptir. Mesleki tecrübe açısından değerlendirildiğinde ise %56,6'sı mesleki tecrübeye sahip olmadığını, %43,4'ü ise tecrübeye sahip olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin %20'si stajlarını tamamlamışlardır. Son olarak bölüm tercihleri isteyerek gerçekleştiren öğrencilerin sayısı oldukça fazladır (%80,4).

İşsizlik Kaygısı Ölçeğine İlişkin Bulgular

Tablo 2'de katılımcıların ifadelerine verdiği cevapların işsizlik kaygısı faktörlerine göre aritmetik ortalamaları gösterilmektedir.

Tablo 2. İşsizlik Kaygısı Ölçeğine İlişkin Aritmetik Ortalamalar

<i>Faktör</i>	\bar{x}
Kişisel Karamsarlık ve Özgüven Eksikliği	2,95
Çevresel ve Sosyal Baskı	3,22
Niteliksel Olarak Bilgi ve Beceri Eksikliği	2,78
Ekonomik İstihdam Zorlukları	3,27
İşsizlik Kaygısı (Genel)	3,11

İfadelerine verilen cevapların genel aritmetik ortalamaları faktör bazında Kişisel Karamsarlık ve Özgüven Eksikliği (KKÖE) 2,95, Çevresel ve Sosyal Baskı (ÇSB) 3,22, Niteliksel Olarak Bilgi ve Beceri Eksikliği (NBBE) 2,78 ve Ekonomideki İstihdam Zorlukları (EİZ) 3,27 şeklindedir. Öğrencilerin genel olarak işsizlik kaygısı algısı düzeyinin ortalama düzeyde (3,11) olduğu söylenebilir.

Yapı Geçerliliği ve Güvenilirliği

Tablo 3'te araştırma ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve güvenilirliğini test etmek için ise Cronbach's Alpha değerleri gösterilmektedir. Ölçeğin genel güvenilirlik katsayısı 0,922 şeklindedir. Ayrıca Cronbach's Alpha'dan daha güvenilir sonuçlar verdiği inanan birleşim güvenilirliği (CR) değerleri hesaplanmıştır (Hair vd., 2017). Bir ölçeğin CR değerinin 0,70'ten büyük olması yapı güvenilirliğine sahip olduğunu göstermektedir. Byrne (2010) göre Cronbach Alfa değerinin de 0,70'ten büyük olması elde edilen sonuçların güvenilir olduğunun göstergesidir. Tablo 3 incelendiğinde araştırma ölçeğinin güvenilirliği ve geçerliliğinin sağladığı söylenebilir.

Tablo 3. Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Faktör	İfade	\bar{x}	Standardize faktör yükü	S.E.	t değeri	P değeri	Cronbach's Alpha	CR
Kişisel Karamsarlık ve Özgüven Eksikliği	KKÖEE1	3,35	0,668	-	-	-	0,82	0,81
	KKÖEE2*	2,57	0,625	0,078	11,052	0,001		
	KKÖEE3	3,10	0,709	0,092	12,311	0,001		
	KKÖEE4	3,13	0,809	0,093	13,508	0,001		
	KKÖEE5*	2,59	0,590	0,080	10,492	0,001		
Çevresel ve Sosyal Baskı	ÇSB1	3,27	0,606	-	-	-	0,81	0,80
	ÇSB2	2,76	0,612	0,080	10,517	0,001		
	ÇSB3	2,77	0,514	0,096	9,145	0,001		
	ÇSB4	3,68	0,605	0,080	11,788	0,001		
	ÇSB5	2,92	0,647	0,096	10,975	0,001		
	ÇSB6	3,48	0,805	0,093	12,768	0,001		
Niteliksel Olarak Bilgi ve Beceri Eksikliği	NBBE1	3,06	0,746	-	-	-	0,71	0,83
	NBBE2	3,04	0,606	0,092	10,207	0,001		
	NBBE3	2,48	0,865	0,126	8,031	0,001		
	NBBE4	2,56	0,745	0,138	8,312	0,001		
Ekonomik İstihdam Zorlukları	EİZ1	3,77	0,850	-	-	-	0,87	0,88
	EİZ2	2,91	0,545	0,074	12,363	0,001		
	EİZ3	3,31	0,865	0,076	17,601	0,001		
	EİZ5	3,56	0,745	0,070	15,315	0,001		
	EİZ6	3,39	0,850	0,074	17,455	0,001		
	EİZ8	2,88	0,545	0,068	11,090	0,001		
Doğrulamalı faktör analizine ilişkin uyum iyiliği değerleri								
Uyum Ölçüsü	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum		Uyum Değerleri		Uyum		
X²/sd	0 ≤ X ² /sd ≤ 3	3 ≤ X ² /sd ≤ 5		2,101		İyi uyum		
RMSEA	0 ≤ RMSEA ≤ 0,05	0,05 ≤ RMSEA ≤ 0,08		0,051		Kabul edilebilir uyum		
CFI	0,95 ≤ CFI ≤ 1,00	0,90 ≤ CFI ≤ 0,95		0,955		İyi uyum		
GFI	≥ 0,90	0,89-0,85		0,924		İyi uyum		
AGFI	≥ 0,90	0,89-0,85		0,898		İyi uyum		
SRMR	<0,05	<0,08		0,042		İyi uyum		

* Bu maddeler ters kodlanmıştır.

Araştırma ölçeği daha önce test edilmiş bir ilişki, belirlenmiş faktörler ve bunların altında toplanmış maddeler olduğundan doğrulamalı faktör analizi yapılması (Büyüköztürk, 2002; Kline, 2011) yapı geçerliliği için yeterli olacağı düşünüldüğü; dört faktör ve toplam 25 ifadeden oluşan işsizlik kaygısı ölçeğinin birinci düzey çok faktörlü yapısı, AMOS 24 programı kullanılarak doğrulamalı faktör analizi ile test edilmiştir. Bu faktörler ölçeğin orijinalinde *Kişisel Karamsarlık ve Özgüven Eksikliği* (KKÖE), *Çevresel ve Sosyal Baskı* (ÇSB), *Niteliksel Olarak Bilgi ve Beceri Eksikliği* (NBBE) ve *Ekonomik İstihdam Zorlukları* (EİZ) şeklinde isimlendirilmektedir. Doğrulamalı faktör analizi sonuçlarının daha sağlıklı olması için; standardize regresyon katsayıları 0,5'in altında olan EİZ4, EİZ7, ÇSB7 ve ÇSB8 ifadeleri ölçekten çıkartılmıştır. Araştırmanın yapı geçerliliği için yapılan doğrulamalı faktör analizi p değerlerinin tamamının anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca doğrulamalı faktör analizi neticesinde elde edilen uyum iyiliği değerlerinin (χ^2 [173, n=429] = 363,401; p<0,01; χ^2 /sd=2,10; CFI=0,95; GFI= 0,92; AGFI= 0,90; RMSEA=0,05; SRMR=0,04) veri ile uyumlu ve kabul edilebilir olduğu görülmektedir (Byrne, 2016; Kline, 2015; Hu ve Bentler, 1999). Bu sonuçlar, işsizlik kaygısı ölçeğinin önerilen kuramsal yapısının (dört faktörlü model) doğrulandığını göstermektedir.

Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

İşsizlik kaygısı faktörlerinin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, kardeş sayısı ve maddi duruma göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin farklılık analizi yapılmıştır. Veriler normal dağılıma uygun olduğu için parametrik hipotez

testlerinden t-test ve ANOVA yapılmıştır. Tablo 4'te turist rehberliği öğrencilerinin cinsiyetlerine göre işsizlik kaygısı algılarının farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin yapılan t-testi sonuçları görülmektedir. Tablo 4 incelendiğinde p anlamlılık değeri 0,05'ten büyük olduğu için turist rehberliği öğrencilerinin işsizlik kaygısı cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla H_1 hipotezi desteklenmemiştir.

Tablo 4. Cinsiyete Göre İşsizlik Kaygısı Boyutlarının Farklılık Analizi

Faktör	Cinsiyet	n	\bar{x}	t değeri	p değeri
KKÖE	Kadın	139	2,97	0,404	0,687
	Erkek	290	2,94		
NBBE	Kadın	139	2,79	0,124	0,901
	Erkek	290	2,78		
EİZ	Kadın	139	3,23	-1,131	0,255
	Erkek	290	3,34		
ÇSB	Kadın	139	3,07	-1,150	0,251
	Erkek	290	3,18		

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlılık

Tablo 5'te turist rehberliği öğrencilerinin yaş aralığına göre işsizlik kaygısı algılarının farklarını tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA görülmektedir. ANOVA sonuçlarına göre; işsizlik kaygısı algısı katılımcıların yaşlarına göre farklılık göstermektedir. Bu farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını anlamak amacıyla Tukey testi yapılmıştır. Yapılan Tukey testi sonucuna göre; KKÖE boyutunda 18-20 ile 21-23, 21-23 ile 27 ve üstü ve 24-26 ile 27 ve üstü yaşları aralarında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. NBBE boyutunda ise sadece 21-23 ile 27 ve üstü arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Ayrıca, EİZ ve ÇSB boyutlarında da 18-20 ile 27 ve üstü, 21-23 ile 27 ve üstü ve 24-26 ile 27 ve üstü aralarında anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla H_2 hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 5. Yaşa Göre İşsizlik Kaygısı Boyutlarının Farklılık Analizi

Faktör	Yaş aralığı	N	\bar{x}	F	P	Anlamlı Fark**
KKÖE	18-20	171	2,83	5,621	0,001*	1 < 2 2 > 4 3 > 4
	21-23	200	3,08			
	24-26	23	3,25			
	27 ve üstü	35	2,62			
	Toplam	429	2,95			
NBBE	18-20	171	2,73	3,557	0,014*	2 > 4
	21-23	200	2,90			
	24-26	23	2,76			
	27 ve üstü	35	2,41			
	Toplam	429	2,79			
EİZ	18-20	171	3,26	7,113	0,000*	1 > 4 2 > 4 3 > 4
	21-23	200	3,44			
	24-26	23	3,32			

	27 ve üstü	35	2,70			
	Toplam	429	3,30			
	18-20	171	3,08			
	21-23	200	3,29			1 > 4
ÇSB	24-26	23	3,26	6,840	0,000*	2 > 4 3 > 4
	27 ve üstü	35	2,58			
	Toplam	429	3,15			

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlılık

**Tukey testi sonucuna göre değişkenler arasındaki farklılık

Tablo 6'da katılımcıların işsizlik kaygısı algısının eğitim düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin yapılan t-testi sonuçları yer almaktadır. Tabloya göre eğitim seviyesine göre işsizlik kaygısı algısı EİZ faktöründe anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Dolayısıyla H_3 hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 6. Eğitim Düzeyine Göre İşsizlik Kaygısı Boyutlarının Farklılık Analizi

Faktör	Eğitim	N	\bar{x}	t	p
KKÖE	Lisans	333	2,99	1,919	0,058
	Önlisans	96	2,81		
NBBE	Lisans	333	2,79	0,173	0,863
	Önlisans	96	2,77		
EİZ	Lisans	333	3,35	2,133	0,033*
	Önlisans	96	3,13		
ÇSB	Lisans	333	3,16	0,686	0,494
	Önlisans	96	3,09		

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlılık

Tablo 7'de turist rehberliği öğrencilerinin kardeş sayılarına göre işsizlik kaygısı algısının farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin yapılan ANOVA sonuçları yer almaktadır. Tablo 7'ye göre kardeş sayılarına göre işsizlik kaygısı düzeyi KKÖE ve NBBE boyutlarında anlamlı farklılık göstermezken EİZ ve ÇSB boyutlarında ise farklılık göstermektedir. Tukey testi sonuçlarına göre EİZ boyutunda farklılığın nedeni 1-2 kardeşi olan ile 6 ve 6'dan fazla kardeşi olanlar arasında olduğu anlaşılmaktadır. ÇSB boyut için ise farklılık hiç kardeşi olmayan ile 6 ve 6'dan çok kardeşi olanlar ve 1-2 kardeşi olan ile 6 ve 6'dan çok kardeşi olanlar arasında olduğu tespit edilmiştir. Tüm bu sonuçlara göre H_4 hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 7. Kardeş Sayısına Göre İşsizlik Kaygısı Boyutlarının Farklılık Analizi

Faktör	Kardeş sayısı	N	\bar{x}	F	P	Anlamlı Fark**
KKÖE	1)Yok	19	2,81	2,595	0,52	Anlamlı Farklılık yok
	2)1-2	195	2,89			
	3)3-5	122	2,91			
	4)6 ve 6'dan da çok	93	3,16			
	Toplam	429	2,95			
NBBE	Yok	19	2,63	1,507	0,212	Anlamlı Farklılık yok
	1-2	195	2,74			
	3-5	122	2,77			
	6 ve 6'dan da çok	93	2,95			
	Toplam	429	2,77			

	Toplam	429	2,79			
	Yok	19	3,25			
	1-2	195	3,20			
EİZ	3-5	122	3,28	3,740	0,011*	2 < 4
	6 ve 6'dan da çok	93	3,57			
	Toplam	429	3,30			
	Yok	19	2,69			
	1-2	195	3,04			
ÇSB	3-5	122	3,15	6,246	0,000*	1 < 4 2 < 4
	6 ve 6'dan da çok	93	3,46			
	Toplam	429	3,15			

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlılık

**Tukey testi sonucuna göre değişkenler arasındaki farklılık

Tablo 8'de katılımcıların maddi durumlarına göre işsizlik kaygısı algısı düzeyinde farklılığı tespit etmek amacıyla yapılan ANOVA sonuçlarına yer verilmiştir. Katılımcıların maddi durumuna göre ile işsizlik kaygısı algısı farklılık göstermektedir. Farklılığın nedenini belirlemek için yapılan Tukey testi neticesine göre; KKÖE, EİZ ve ÇSB boyutları için 1 ile 2 ve 1 ile 3 Seviye maddi durumları arasında anlamlı bir farklılık olduğu ve NBBE boyutunda ise sadece 1 ile 2 gelir durumları arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 8. Maddi Duruma Göre İşsizlik Kaygısı Boyutlarının Farklılık Analizi

Faktör	Maddi Durum	N	\bar{x}	F	P	Anlamlı Fark**
KKÖE	1)Gelir giderden az	199	3,16	14,192	0,000*	1 > 2 1 > 3
	2)Gelir gidere denk	191	2,81			
	3)Gelir giderden fazla	39	2,56			
	Toplam	429	2,95			
NBBE	1)Gelir giderden az	199	2,91	3,790	0,020*	1 > 2
	2)Gelir gidere denk	191	2,66			
	3)Gelir giderden fazla	39	2,75			
	Toplam	429	2,79			
EİZ	1)Gelir giderden az	199	3,53	13,872	0,000*	1 > 2 1 > 3
	2)Gelir gidere denk	191	3,16			
	3)Gelir giderden fazla	39	2,88			
	Toplam	429	3,30			
ÇSB	1)Gelir giderden az	199	3,37	12,033	0,000*	1 > 2 1 > 3
	2)Gelir gidere denk	191	2,97			
	3)Gelir giderden fazla	39	2,83			
	Toplam	429	3,14			

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlılık

**Tukey testi sonucuna göre değişkenler arasındaki farklılık

Tablo 8'deki aritmetik ortalama değerleri incelendiğinde ise; maddi durum yükseldikçe işsizlik kaygısı algısının düştüğü söylenebilir. Tüm bu sonuçlar neticesine H_5 hipotezi desteklenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

İşsizlik, yetersizlik ve utanç veren bir durum olarak kabul edilmektedir. Genç işsizliği, üniversite öğrencilerinde kaygı ve umutsuzluk düzeyinin artmasına yol açmaktadır. Artan mezun sayısı istihdam sorununu ortaya çıkarmakta, işsiz mezun sayısı artmasına neden olmaktadır. Gelecekte iş bulma konusundaki belirsizlik işsizlik kaygısını arttıran bir durumdur. Bu nedenle mezunlar iş bulma kaygısı yaşamaktadır (Dursun ve Aytaç, 2009: 81; Ateş, 2019: 172). Turizm sektörünün genç ve vasıfsız kişilerin iş bulmasına olanak vermesi yetişmiş personelin motivasyonunu etkilemektedir. Bunun yanı sıra işsizlik kaygı düzeyinin ekonomi, sektör yapısı ve eğitim kalitesi gibi dış faktörlerden ve kişilik yapısı gibi içsel faktörlerden etkilenebileceği belirtilmektedir (Manap Davras, 2020: 76-77). Mezuniyet sonrası işe yerleşme sürecinin uzaması bireylerin ümitsizliğini ve kaygı düzeylerini arttırmaktadır (Erikli ve Sarıcı, 2021: 1002). Ayrıca işsizlik oranlarının yükselmesi belirsizlik ortamını da beraberinde getirmektedir (Tekin Tayfun ve Korkmaz, 2016: 551).

Bu araştırma turist rehberliği eğitimi alan öğrencilerin işsizlik kaygısı algılarını ölçmeye yönelik olarak yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu kız öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların önemli bir kısmı bu programı isteyerek tercih etmiştir. Araştırmada işsizlik kaygısı dört faktörlü bir yapı ile incelenmiştir. Bu faktörlerden en düşük ortalama düzeyi niteliksel olarak bilgi ve beceri eksikliği, en yüksek ortalama düzeyi ise ekonomideki istihdam zorluklarına ilişkin algıdır. Öğrenciler kendilerini niteliksel açıdan yeterli görmektedir. Benzer bir sonuç Surat ve Ceran (2020) çalışmasında da ortaya çıkmıştır. Ancak istihdamdaki zorluklar öğrencileri etkilemektedir. Bu sonuçta Çetinceli ve Tüzün (2022) çalışmasıyla örtüşmektedir. Genel işsizlik algısı ortalamasının ise orta düzeyde olduğu söylenebilir. Manap Davras, (2020); Dursun ve Şen, (2022) tarafından yapılan çalışmalarda da genel işsizlik ortalamalarının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Hipotez testlerine ilişkin olarak öğrencilerin cinsiyetlerine göre işsizlik algısının farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu durum, turist rehberliği eğitimi alan öğrencilerin cinsiyetlerinin işsizlik kaygısı algısında belirleyici bir rol oynamadığını ve kız veya erkek olmanın istihdamla ilgili temel bir gösterge olmadığını gösterebilir. Elde edilen bu sonuç alanyazındaki bazı çalışmalarla da örtüşmektedir. Şahin Kutlu, Çetinbakış ve Kutlu, (2019); Korkmazer, (2020); Yasar ve Turgut (2020); Özçelik Kaynak ve Öztuna, (2020); Erikli ve Sarıcı (2021); Dursun ve Şen, (2022) genel işsizlik kaygısının cinsiyete göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır.

Öğrencilerin yaşlarına göre işsizlik kaygısı algısının farklılaştığı tespit edilmiştir. En yüksek yaş grubu olan 27 ve üzeri yaşa sahip olan öğrencilerin işsizlik kaygısı algısı diğer gruplardan daha düşük düzeyde çıkmıştır. Ayrıca lisans düzeyinde eğitim alan turist rehberliği öğrencilerinin ekonomideki istihdam zorlukları algısı önlisans öğrencilerine göre daha yüksek düzeydedir.

Kardeş sayısına göre bakıldığında ise en yüksek kaygı düzeyi en fazla kardeşe sahip olan gruptadır. Ekonomideki istihdam zorlukları ve çevresel ve sosyal baskı faktörlerinde öğrencilerin işsizlik kaygı seviyesi anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir. Özellikle kalabalık ailelere mensup bireylerde çevresel ve sosyal baskının yüksek olabileceği düşünülmektedir. Kişi bir an önce iş bulma ve işe yerleşme konusunda üzerinde bir baskı hissedebilir. Turist rehberliği serbest meslek özelliği olan ve çoğunlukla özel sektörde istihdam edilen bir meslek grubudur. Böyle olduğu için istihdam zorlukları hem mesleği hem de adayları etkilemektedir. Kardeş sayısı maddi yönden

aileyi zorlayabilecek bir durum olabileceğinden bu konuda öğrencilerin üzerinde bir baskı oluşturması beklenebilir. Maddi durum açısından bakıldığında geliri giderden az olan öğrencilerin işsizlik kaygısı algısı tüm faktörlerde en yüksek düzeydedir. Korkmazer (2020) tarafından yapılan araştırma sonucunda gelir durumu düşük olan öğrencilerin işsizlik kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Eğitimli ve genç nüfusun iş bulma konusunda motivasyonlarının artırılması işsizlik kaygısını azaltabilir. İşsizlik kaygısını azaltmaya yönelik birçok araştırma da çeşitli öneriler sunulmuştur. Bu önerilerde eğitim kalitesi, paydaşların işbirliği, farklı bilgi, beceri ve yeteneklerle öğrencilerin donatılması sıklıkla vurgulanmaktadır. Turist rehberliği mesleği içinde geçerli olabilecek ve işsizlik kaygısıyla mücadelede yararlanılabilecek öneriler, ilgili alanyazından da faydalanarak aşağıda sunulmuştur (Ehtiyar ve Üngüren, 2008; Uyar Bozdağlıoğlu, 2008; Şahin Kutlu vd., 2019; Çınar ve Yenipinar, 2019; Özçelik Kaynak ve Öztuna, 2020; Korkmazer, 2020; Manap Davras, 2020; Özen, 2021; Çetinceli ve Tüzün, 2022; Dursun ve Şen, 2022; Kaya, 2022):

Eğitim kalitesi arttırılmalıdır.

Eğitim müfredatları konusunda Turist Rehberleri Birliğiyle işbirliği yapılmalıdır.

Eğitim ortamları ve etkinlikleri çeşitlendirilmelidir.

İnsan kaynağı ve işletmelerin değişime uyum becerisi arttırılmalıdır.

Üniversite-sektör işbirliği geliştirilmelidir.

Üniversite kontenjanları planlı ve sektörün ihtiyaçlarına göre belirlenmelidir.

Öğrenciler özgüven ve motivasyonlarını arttırıcı uygulamalarla desteklenmelidir.

Öğrenciler eğitim sürecinde kişisel ve sosyal gelişim açısından desteklenmelidir.

Öğrencilerin kariyer etkinlikleri gibi faaliyetlerle profesyonel turist rehberleriyle bir araya gelmesi sağlanmalıdır.

Öğrencilerde baskı oluşturmaması için ailelere yönelik eğitsel programlar düzenlenmelidir.

Her meslekte olduğu gibi liyakat kavramı önemsenmelidir.

Ayrıca eğitim sürecinde ortaya çıkan maliyetler öğrenci üzerinde baskı oluşturabileceğinden maddi olarak öğrenciler desteklenebilir. Örneğin uygulama gezilerinin maliyetlerinin bir kısmının karşılanması gibi. Ayrıca sektörde kayıt dışı ve kaçak rehberlik uygulamaları engellenmeli ve mevcut turist rehberlerinin çalışma koşulları iyileştirilmelidir (Yetgin, 2017: 103).

Gençlerin işsizlik sorunuyla mücadelesinde bu durumun kendi hatalarından kaynaklanmadığını ve sadece kendilerininin bu durumu yaşamadığını bilmeleri çok önemlidir. Bu durumda psikolojik yardım alınabilir (Surat ve Ceran, 2020: 163). Psikolojik destek karar süreçlerinde ve iş bulma konusunda öğrencilere katkı sağlayacaktır (Kaya, 2022: 52). Öğrencilerin girişimcilik yetenekleri arttırılarak işsizlik konusunda destek sağlanabilir (Tekin

Tayfun ve Korkmaz, 2016: 555). Girişimcilik maddi olarak (hibe, kredi gibi) desteklenebilir (Ölçer Kimzan ve Sönmez, 2023: 87). Ayrıca bireylerin sosyal sermayesinin arttırılması kaygısı azaltabilir (Güney ve Çelik, 2019: 129).

Uygulama eğitimi yoğun bir program olan turist rehberliği eğitiminde staj yeri seçimi ve uygulamaları oldukça önemlidir. Menevşe ve Şeker (2020: 353) meslek hayatında önemli bir yere sahip olan staj ile ilgili olarak, eğitim kurumları tarafından denetlenmesi ve kazanımlarının sorgulanması gerektiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda turizm işletmelerinin ve eğitim kurumlarının işbirliği yapması daha nitelikli turizm elemanlarının yetişmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca iş-kiş ve sektör-kiş uyumunun yakalanması da işsizlik algısı üzerinde etkili olabilir. Ülkelerin kalkınmasında lokomotif güçlerden birisi insan kaynağıdır. Bu bağlamda insan gücünün yetiştirilmesi önemlidir. Eğitime ayrılan payın arttırılması ve eğitim-istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi gerekmektedir (Ay, 2012: 337).

Kaynakça

- Ahipaşaoğlu, S. (2006). *Turizmde Rehberlik*. (2. Baskı) Ankara: Detay Yayıncılık.
- Akdemir, H. ve Çiçek, H. (2022). *İş Bulma Kaygısı*. Ankara: İksad Publishing House.
- Albuz, N., Çakmak, T. F., Eren, A., Tekin, Ö. ve Güven Yeşildağ, G. N. (2018). *Turist rehberliğine giriş*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ay, S. (2012). Türkiye’de işsizliğin nedenleri: İstihdam politikaları üzerine bir değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi*, 19(2), 321-341.
- Ateş, S. S. (2019). Anxiety of unemployment before the graduation: Research on university students in the aviation departments. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 3(5), 165-174.
- Bayram, N. (2010). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS* (Second Edition). New Jersey, USA: Lawrence Erlbaum Associates Publisher.
- Byrne, B. M. (2016). *Structural equation modeling with AMOS* (Third Edition). USA: Routledge.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yöntemleri*, 32, 470-483.
- Cruz, Z. (1999). *Principles and ethics of tour guiding*. Rex Bookstore, Inc.
- Çetinceli, K. ve Tüzün, P. (2022). Üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısı, yaşam doyumu ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişki. *Current Perspectives in Social Sciences*, 26(1), 21-30.
- Çınar, B. ve Yenipınar, U. (2019). Turizm rehberliği bölümü öğrencilerinde genel öz yeterlilik algısı, mesleki kaygı ve mesleği yapma niyeti ilişkisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(3), 153-162.
- Dağlar, H. (2021). Kişilik özelliklerinin işsizlik kaygısı üzerine etkisi: Üniversite mezunları üzerine bir araştırma. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(44), 7638-7667.
- Dönmez Kara, C. Ö. ve Karaaslan, İ. (2022). Covid-19 pandemisinin üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısı üzerine etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 82, 155-194.
- Dursun, S. ve Aytaç, S. (2009). Üniversite Öğrencileri Arasında İşsizlik Kaygısı. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXVIII(1), 71-84.

- Dursun, S. ve Şen, M. (2022). İktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencilerinin işsizlik kaygısı: Demografik faktörler ve psikolojik semptomlar açısından bir inceleme. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 12(2), 251-266.
- Ehtiyar, R. ve Üngüren, E. (2008). Turizm eğitimi alan öğrencilerin umutsuzluk ve kaygı seviyeleri ile eğitime yönelik tutumları arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 159-181
- Erikli, S. ve Sarıcı, R. (2021). Gastronomi ve mutfak sanatları bölümü öğrencilerinin iş kaygılarının incelenmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(2), 990-1008.
- Ersoy-Kart, M. ve Erdost H. E. (2008). Unemployment worries among Turkish university students, *Social Behavior and Personality*, 36(2), 275-288.
- Eser, S. (2018). Meslek olarak turist rehberliği. İçinde S. Eser, S. Şahin, ve A. C. Çakıcı (Ed.), *Turist rehberliği*, 25-46, Ankara: Detay Yayıncılık
- Güney, A. ve Çelik, E. (2019). Sosyal sermaye ile işsizlik kaygısı arasındaki ilişki: Atatürk Üniversitesi İİBF son sınıf öğrencileri üzerine bir uygulama. *İstanbul İktisat Dergisi*, 69(1), 103-131.
- Hair, J. F., Hult, G.T.M., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2017). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. SAGE Publications, Printed in The United States of America, Second Edition.
- Hu, L. T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- ILO, (2012). Towards the Right to Work: A guidebook for designing innovative Public Employment Programmes. Geneva: International Labour Office.
- ILO, (2020). Global Employment Trends for Youth 2020, Technology and the future of jobs. Geneva: International Labour Office.
- Kaya, L. (2022). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinde işsizlik kaygısı ve okula yabancılaşma arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. (3rd Ed). New York: The Guilford Press.
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling*, The Guilford Press, London.
- Korkmazer, F. (2020). Üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısı algılarının incelenmesi. *Business, Economics and Management Research Journal*, 3(2), 141-152.
- Manap Davras, G. (2020). Research of the relationship between the unemployment anxiety and the self-esteem of potential workforce in tourism. *Journal of Tourism Theory and Research*, 6(2), 75-84.
- Meneşe, A. ve Şeker, A. F. (2020). Farklı disiplinlerdeki öğrencilerin işsizlik kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 338-356.
- Ölçer Kimzan, F. ve Sönmez, H. (2023). Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Sistemi öğrencilerinin işsizlik kaygısı ve girişimcilik eğilimi ilişkisinin incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi AUAd*, 9(1), 62-91.
- Özçelik Kaynak, K. ve Öztuna, B. (2020). Üniversite öğrencilerinde işsizliğe yönelik işsizlik kaygısı ve umutsuzluk: Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencileri üzerine bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 15(60), 953-970.
- Özder, H., Birinci, M., Zaifoğlu, P. ve Işıktaş, S. (2018). Okulöncesi ve sınıf öğretmeni adaylarının işsizlik kaygılarına ilişkin bir ölçek geliştirme çalışması. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 20(2), 39-56.

- Özen, E. (2021). Sosyal hizmet lisans öğrencilerinin işsizlik kaygı düzeylerinin sosyo-demografik değişkenlere göre incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Surat, A. ve Ceran, D. (2020). Üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısı. *ISPEC Journal of Social Sciences & Humanities*, 4(3), 145-166.
- Şahin, M. (2019). Korku, Kaygı ve Kaygı (Anksiyete) Bozuklukları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 117-135.
- Şahin Kutlu, Ş., Çetinbakış, M. ve Kutlu, M. (2019). Üniversite son sınıf öğrencilerinde işsizlik kaygısı: Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri üzerine bir uygulama. *EKEV Akademi Dergisi*, 78, 511-522.
- Tarhan, U. (2022). 'Pobot'ları (RPA) İşe Almaya Hazırlanın. Platinonline: <https://www.platinonline.com/yazarlar/ufuk-tarhan/pobotlari-rpa-ise-almaya-hazirlanin-1085134>, Erişim tarihi: 10 Nisan 2023
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). İstihdam. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: <https://www.sbb.gov.tr/istihdam/>, Erişim Tarihi: 12.05.2023
- TDK, (2023). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr>, Erişim tarihi: 10 Nisan 2023
- Tekin, A. N. (2015). Üniversite öğrencilerinde işsizlik kaygısı: Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Tekin Tayfun, A. N. ve Korkmaz, A. (2016). Üniversite öğrencilerinde işsizlik kaygısı: Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(8), 534–558
- Turist Rehberliği Meslek Kanunu, (2012, 22 Haziran). Resmi Gazete (Sayı: 28331). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120622-2.htm>, Erişim tarihi: 10 Nisan 2023
- Turist Rehberliği Meslek Yönetmeliği, (2014, 26 Aralık). Resmi Gazete (Sayı: 29217), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/12/20141226-25.htm>, Erişim tarihi: 10 Nisan 2023
- TÜİK, (2023a, 10 Ocak). İşgücü İstatistikleri, Kasım 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Kasim-2022-49384>, Erişim Tarihi: 12.05.2023
- TÜİK, (2023b, 10 Mayıs). İşgücü İstatistikleri, Mart 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Mart-2023-49372>, Erişim Tarihi: 12.05.2023
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2018). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. (5. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık
- Uyar Bozdağlıoğlu, E. Y. (2008). Türkiye'de işsizliğin özellikleri ve işsizlikle mücadele politikaları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (20), 45-65.
- Yasar, O. M. ve Turgut, M. (2020). Unemployment anxiety of last year college students. *Cypriot Journal of Educational Science*, 15(1), 56–64.
- Yetgin, D., (2017). Turist rehberlerinin tükenmişlik ve ekonomik kaygı düzeylerinin mesleki bağlılık düzeyleri üzerindeki etkisi. Basılmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Yetgin, D., Yılmaz, A. ve Çiftçi, G. (2018). Krizlerin turist rehberliği öğrencilerinin kariyer planlamasındaki etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 195-214.

Yükseköğretim Kurulu, (2022). Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, Öğrenim Düzeyleri ve Birimlere Göre Öğrenci Sayıları, 2021– 2022, Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi: <https://istatistik.yok.gov.tr/> , Erişim tarihi: 20.12.2022

MATEMATİK EĞİTİMİNDE SÜSLEME SANATI: AMASYA İLİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğretim Üyesi Birol TEKİN

Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye, biroltekin@amasya.edu.tr

Gülşah GEÇİCİ

Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye, gulsahgecici005@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmada matematik eğitiminde süsleme sanatını, Amasya ilinde bulunan örnekleriyle ilişkilendirilerek incelenmesi amaçlanmıştır. Matematiğin sadece kavramsal ve işlemsel süreçlerden ibaret olmadığı aynı zamanda sanatsal yöne de sahip olduğu bilinmektedir. Matematiğin hem mimarlık, müzik, resim gibi dallarda göstermiş olduğu hem de kendi içerisindeki uygulamalarında estetik unsurlar mevcuttur. Matematik dersinde yer alan süslemeler konusu, öğrencilerin estetik duygusunu açığa çıkarmakta yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmektedir. Türkiye’de 2005 yılından itibaren süslemeler, matematik öğretim programına dahil edilerek öğrencilerin geometrik şekilleri algılama düzeylerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Geometrik şekillerin ve motiflerin birbirinin içine girmeden aralarında boşluk bırakmayacak şekilde tekrar ederek bir yüzeyi kaplaması süsleme olarak tanımlanmıştır. Süsleme sanatının içinde geometrik şekillerinin yanı sıra öteleme, dönme, yansıma ve ötelemeli yansıma gibi simetri hareketleri de bulunmaktadır. Süslemeler ve süsleme oluşturmak için uygulanan dönüşüm geometrisi öğrencilerde estetik anlayışın gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Süsleme etkinlikleri öğrencilerin uzamsal düşünme becerilerini geliştirmekte ve muhakeme yapma yeteneğine katkı sağlamaktadır. Süslemeler ayrıca milli kültür unsurları açısından ön plana çıkmaktadır. Öğrencilerin çeşitli tarihi eserlerin mimarisinde yer alan resim sanatında, el sanatlarında, eşyalardaki işlemlerde süsleme sanatını incelemeleri estetik duygularının yanı sıra milli kültür bilincini de açığa çıkartmaktadır. Milli kültür değerleri tanımak, benimsemek ve yaymak kültürel farkındalık yetkinlikleri arasındadır. Bu nedenle şehri tanıma ve milli bilinci geliştirme kapsamında Amasya ilindeki tarihi yapılarıdaki (cami, türbeler gibi) süslemeler incelenmiştir. Tespit edilen süslemeler fotoğraflanmış ve hangi esere ait olduğuna dair kayıt alınmıştır. Süslemelerin hangi süsleme çeşidine ait olduğu belirlenmiştir. Süslemelerde düzgün çokgenlerin oluşumu, simetrilerin kullanımı gibi çeşitli motifler tespit edilmiştir. Derleme bir çalışma olarak tasarlanmış olup, betimsel tarama modeli kapsamında doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Amasya ili süsleme sanatı örneklerinin matematik öğretiminde kullanılması ile birlikte öğrencilerin hem uzamsal düşünme becerilerin gelişimine hem de estetik duygu ve milli kültür bilinci geliştirmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Matematik eğitimi, süsleme sanatı, geometrik şekiller

THE ART OF DECORATION IN MATHEMATICS EDUCATION: THE CASE OF AMASYA

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the art of ornamentation in mathematics education by associating it with the examples found in Amasya. It is known that mathematics does not only consist of conceptual and operational processes, but also has an artistic aspect. There are aesthetic elements in mathematics both in branches such as architecture, music, painting and in its applications. The subject of ornamentation in the mathematics lesson reveals the aesthetic perception of the students and develops their creative thinking skills. It has been aimed to improve the students' level of perception of geometric shapes by including ornaments in the mathematics curriculum since 2005 in Turkey. Covering a surface by repeating geometric shapes and motifs without intermingling without leaving any spaces between them is defined as ornamentation. In addition to geometric shapes, there are also symmetry movements such as translation, rotation, reflection and translational reflection in the art of decoration. The transformation geometry applied to create ornaments and ornaments plays an important role in the development of aesthetic understanding in students. Decoration activities improve students' spatial thinking skills and contribute to their reasoning ability. Decorations also come to the fore in terms of national cultural elements. Students' examination of the art of decoration in the architecture of various historical works, art of painting, handicrafts, and embroidery on objects reveals their national cultural awareness as well as their aesthetic feelings. Recognizing, adopting and spreading national cultural values are among their cultural awareness competencies. For this reason, within the scope of knowing the city and developing national consciousness, the decorations in the historical buildings, mosques and tombs in Amasya province were examined. Detected decorations were photographed and documented as to which artifact they belonged to. It has been determined which ornament type the ornaments belong to. Various motifs such as the formation of regular polygons and the use of symmetries have been identified in the ornaments. The review was designed as a study and document analysis technique was used within the scope of descriptive scanning model. It is thought that Amasya province will contribute to both the development of spatial thinking skills and the development of aesthetic feeling and national cultural awareness with the use of examples of ornamental art in mathematics teaching.

Keywords: Mathematics education, art of decoration, geometric shapes

GİRİŞ

Geometrik şekillerin ve motiflerin birbirinin içine girmeden aralarında boşluk bırakmayacak şekilde tekrar ederek bir yüzeyi kaplaması süsleme olarak tanımlanmıştır (Billstein, Libeskind & Lott, 2004). Süslemeler geçmişten günümüze her toplumda ve birçok alanda kullanılmıştır. Döşemelerde kare fayansların kullanımı ilk süsleme örnekleri arasında yer almaktadır. Mozaik çeşitleri, mimari yapı türleri ve eşyalarda, resim, müzik gibi çeşitli disiplinlerde süsleme sanatı kullanılmaktadır. Ayrıca matematiğin hem mimarlık, müzik, resim gibi dallarda göstermiş olduğu hem de kendi içerisindeki uygulamalarında estetik unsurlar mevcuttur. Matematiğin sadece kavramsal ve işlemsel süreçlerden ibaret olmadığı aynı zamanda sanatsal yöne de sahip olduğu bilinmektedir. Türkiye’de 2005 yılından itibaren matematik öğretim programında bilimsel ve teknolojik alanda yaşanan yeniliklere uygun olarak düzenlemeler yapılmış ve süslemeler matematik öğretim programına eklenmiştir. Süslemeler, matematik öğretim programına dâhil edilerek öğrencilerin geometrik şekilleri algılama düzeylerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda süslemelerin öğrencilerde estetik anlayışın gelişmesinde önemli rol oynadığı vurgusu yapılmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2005). Süsleme etkinlikleri öğrencilerin uzamsal düşünme becerilerini geliştirmekte ve muhakeme yapma yeteneğine de katkı sağlamaktadır (Furner, Goodman & Meeks, 2004). Soyut olan geometrik şekillerin süslemeyle somutlaştırılması öğrencilerin anlamasını kolaylaştırmaktadır. Süsleme yapılırken şekillerin özelliklerine göre kullanılacak şeklin seçilmesi analiz etme sürecini geliştirmektedir. Süslemeler, öğrencilerin estetik duygusunu açığa çıkarıp yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmektedir. Öğrencilerin matematiğe karşı olum tutum sergilemesinde önemli bir rol oynamaktadır (MEB, 2018).

Süsleme Çeşitleri

Süsleme çeşitleri düzenli süsleme, yarı düzenli süsleme ve düzensiz süsleme olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. Aynı türden en az üç düzgün çokgenin aralarında boşluk kalmayacak şekilde bir araya getirilmesiyle oluşturulan süslemelere düzenli süsleme denilmiştir. Bu süslemeler sadece eşkenar üçgen, kare ve düzgün altıgen kullanılarak oluşturulmaktadır. Düzgün çokgenlerin her bir köşe noktaları etrafında aynı sırada oluşturulmuş farklı düzgün çokgenlerin birleşimi ile elde edilen süslemelere ise yarı düzenli süsleme denilmiştir. Düzgün olmayan çokgenler veya farklı şekiller kullanılarak yapılan süslemeler ise düzensiz süsleme olarak tanımlanmıştır (Van De Walle, 2007). Hollandalı grafik sanatçısı Maurits Cornelis Escher’in çalışmaları düzensiz süsleme örnekleri sınıflamasına girmektedir. Çalışmaları detaylı incelendiğinde Escher’in aynı zamanda eserlerindeki figürleri oluştururken süslemelerde kullanılan çokgenlere göre düzenlediği ve simetri türlerini kullandığı görülmektedir (Britton & Seymour, 1989; Johnson & Kashef, 1996).

Süslemede Kullanılan Simetri Çeşitleri

Süsleme sanatının içinde öteleme, dönme, yansıma ve ötelemeli yansıma gibi simetri hareketleri de bulunmaktadır (Callingham, 2004). MEB (2005) süslemeler için *“Geometri, şekillerin hem kendilerini hem de hareketlerini inceler. Bu hareketler öteleme, dönme, yansıma ve ötelemeli yansımadır. Süslemelerin inşası, bunlardan biri veya birkaçıyla yapıldığında bu hareketlerin incelenmesine özen gösterilmiştir.”* ifadesini kullanmıştır. Böylelikle süslemelerin ayrıca dönüşüm geometrisinin öğretiminde de kullanılabileceği görülmüştür.

Simetri çeşitleri öteleme, dönme, yansıma ve ötelemeli yansıma olmak üzere dört gruba ayrılır. Şeklin her noktasının aynı yön ve aralıkta sola veya yukarı doğru hareket etmesi öteleme simetrisi olarak tanımlanmaktadır (Britton & Seymour, 1989). Şeklin düz çizgi üzerinde çevrilmesiyle kendisiyle aynı uzaklıkta fakat zıt yönde oluşturduğu şekil ise yansıma simetrisidir. Şeklin yüzeye dik bir eksen etrafında özelliği ve bu noktaların eksene olan uzaklıkları bozulmadan döndürülmesi dönme simetrisi olarak tanımlanmaktadır (György, 2007). Şekil bir çizgi üzerinde yansıtılıp o çizgiye paralel yön ve doğrultuda kaydırıldığında tekrar kendisi ile çakışıyorsa ötelemeli yansıma simetrisi oluşmaktadır (Britton & Seymour, 1989).

Süslemeler ayrıca milli kültür unsurları açısından ön plana çıkmaktadır. Milli kültür değerleri tanımak, benimsemek ve yaymak kültürel farkındalık yetkinlikleri arasındadır. Öğrencilerin çeşitli tarihi eserlerin mimarisinde yer alan resim sanatında, el sanatlarında, eşyalardaki işlemlerde süsleme sanatını incelemeleri estetik duygularının yanı sıra milli kültür bilincini de açığa çıkartmaktadır (MEB, 2018). Kazanımlarda süslemelerle geometri öğrenme alanında karşılaştığı gibi aynı zamanda tarihi ve kültürel eser örneklerine yer verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. 5. Sınıf için şekil örüntüsü anlatılırken tarihî ve kültürel eserlerden örneklere, 8. Sınıf kazanımlarında ise geleneksel sanatlardaki örnekler dikkate alınarak öteleme veya yansıma dönüşümlerini belirlemeye yönelik çalışmalara yer verilmektedir (MEB, 2018).

Süsleme sanatının matematik eğitiminde kullanımına dair yapılan çalışmalara bakıldığında Karadağ ve Karagöz Akar (2020) yaptıkları çalışmayla el sanatlarında yer alan öteleme yansıma ve dönme örneklerini izometri ve onun içerisinde yer alan dönüşüm fonksiyonları ile açıklayarak öğretmenlere katkı sunmayı amaçlamışlardır. İpek ve Özmüş (2014) çalışmalarında 42 öğretmen adayının Anadolu süslemeleri örnekleri ve bu süslemeler için izledikleri yolları incelemişlerdir. Anadolu Süslemelerinde kullanılan düzgün çokgenlerin nasıl oluştuğu, şekillerle yapılan yansıma, öteleme ve dönme hareketleri ile simetri grup örnekleri açıklanmış öğrencilerin kendi örneklerine çalışmada yer verilmiştir. Atasay ve Erdoğan (2017) yaptıkları çalışmayla mandala desenlerinin matematik eğitiminde kullanılmasının öğrencilerin yansıma ve dönme simetrilerini öğrenmeleri üzerinde ve matematikle sanat arasında ilişki kurabilmelerinde etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Alana bakıldığında süsleme sanatının matematik eğitiminde kullanımına yönelik çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Amasya ili süsleme sanatı örneklerinin matematik öğretiminde kullanılması ile birlikte öğrencilerin hem uzamsal düşünme becerilerin gelişimine hem de estetik duygu ve milli kültür bilinci geliştirmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmayla matematik eğitiminde süsleme sanatının Amasya ilinde bulunan örnekleriyle ilişkilendirilerek incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırmanın problemini “Amasya ilinde yer alan süsleme sanatı örneklerinin matematik eğitiminde kullanımı nasıldır?” sorusu oluşturmaktadır. Alt problemleri;

“Amasya ilinde yer alan süsleme sanatı örneklerinin süsleme çeşitlerine göre dağılımı nasıldır?”

“Amasya ilinde yer alan süsleme sanatı örneklerinin simetri çeşitlerine göre dağılımı nasıldır?”

YÖNTEM

Bu çalışmada matematik eğitiminde kullanılmak üzere Amasya ilinde yer alan süsleme sanatları incelendiğinden dolayı nitel araştırma yöntemlerinden özel durum çalışması modeli tercih edilmiştir. Özel durum çalışması deseni, bir olay üzerinden, belirlenen konu çerçevesinde elde edilen verilerle araştırma sorularına cevap bulmak için kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Amasya ilinde çeşitli yer ve tarihi yapılardaki süslemeler incelenmiştir. Çeşitli mekânlar ve tarihi eserlerde 16.03.2023 - 04.04.2023 tarihleri arası gözlemlenip tespit edilen süslemeler fotoğraflanmış ve hangi esere ait olduğuna dair kayıt alınmıştır. Elde edilen fotoğraflar doküman analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Doküman inceleme yöntemi araştırılmak istenen konuya uygun mevcut belgelerin kategoriler halinde sistemli olarak incelenmesi amacıyla kullanılmıştır (Karasar, 2016). Süslemelerin süsleme çeşitlerine ve dönüşüm geometrisinde yer alan simetri çeşitlerine göre sınıflaması yapılmıştır. Matematik öğretim programının içeriği de göz önünde bulundurularak fotoğraflar düzenlenmiş uygun olanlara bulgular bölümünde yer verilmiştir.

BULGULAR

Süsleme Çeşitlerine İlişkin Bulgular

“Amasya ilinde yer alan süsleme sanatı örneklerinin süsleme çeşitlerine göre dağılımı nasıldır?” alt problemine ilişkin bulgulara bu bölümde yer verilmiştir.

Şekil 1’de yer alan Yavuz Selim Meydanı’nda bulunan kaldırım, 4.4.4 kodlu düzenli süsleme örneği ve Şekil 2’de yer alan Sultan II. Beyazıt Cami penceresi 6.6.6 kodlu düzenli süsleme örneği olarak verilmiştir.

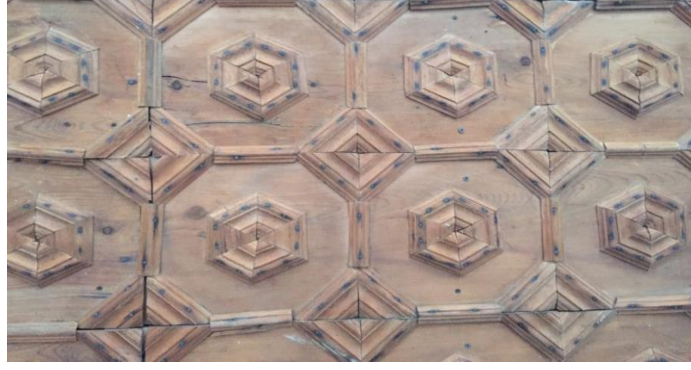

Şekil 1. Y. S. Meydan Kaldırımı, Düzenli Süsleme.

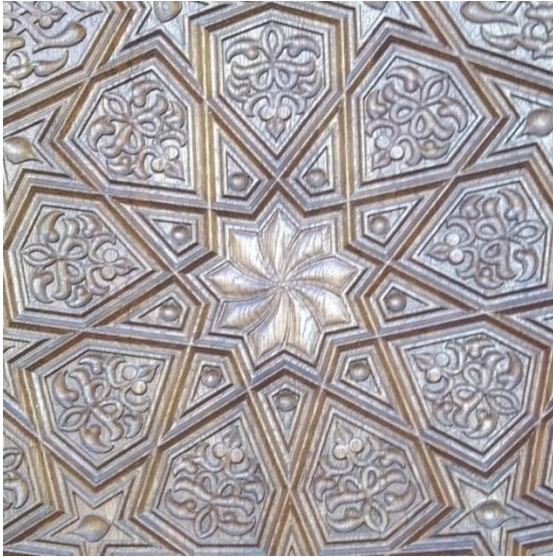
Şekil 2. Beyazıt Cami Penceresi, Düzenli Süsleme.

Şekil 3.’te Amasya Arkeoloji ve Mumya Müzesi’nde bulunan 6.4.6 veya 4.6.6 kodlu tavan örneğine, yarı düzenli süsleme başlığı altında yer verilmiştir.

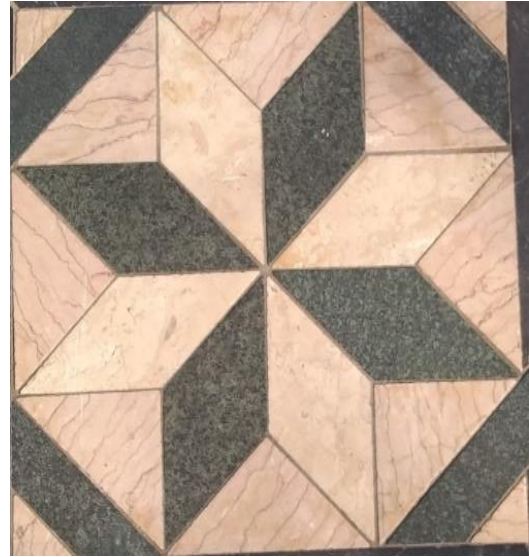

Şekil 3. Amasya Arkeoloji ve Mumya Müzesi, Yarı Düzenli Süsleme.

Şekil 4'te Yörgüç Paşa Cami kapısı ve Şekil 5'te yer alan Şehzadeler Gezi Yolu zemini örneği düzensiz süsleme içerisinde yer almıştır.

Şekil 4. Yörgüç Paşa Cami Kapısı, Düzensiz Süsleme.

Şekil 5. Şehzadeler Gezi Yolu, Düzensiz Süsleme.

Süslemelerde Kullanılan Simetri Çeşitlerine İlişkin Bulgular

“Amasya ilinde yer alan süsleme sanatı örneklerinin simetri çeşitlerine göre dağılımı nasıldır?” alt problemine ilişkin bulgulara bu bölümde yer verilmiştir. Yansıma, öteleme ve dönme simetrisinin bir arada bulunduğu simetri çeşitlerini buldurmaya yönelik süslemelere Şekil 6’da Sultan II. Beyazıt Cami Kemer ve Şekil 7’de Yörgüç Paşa Cami şadırvan tavanı örnekleriyle yer verilmiştir.

Şekil 6. Sultan II. Beyazıt Cami Kemer.

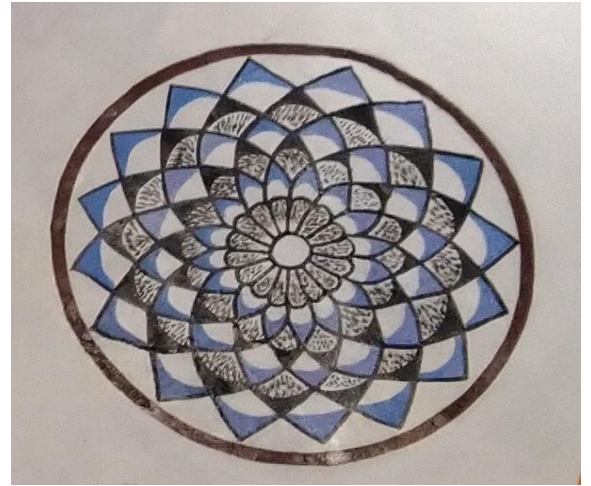

Şekil 7. Yörgüç Paşa Cami Şadırvan Tavanı.

Şekil 8’de Sultan II. Beyazıt Cami kemer yansıma simetrisi, Şekil 9 ise Hamdullah Efendi Türbesi tavanı dönme simetrisi örneği olarak verilmiştir.

Şekil 8. Beyazıt Cami Kemer, Öteleme Simetrisi.

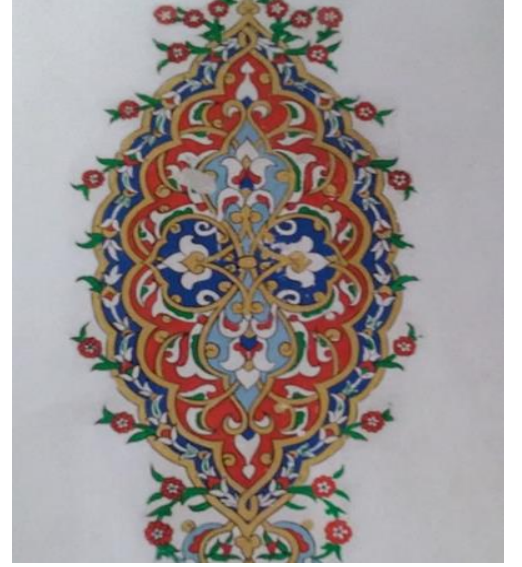

Şekil 9. Hamdullah Efendi Türbesi Tavanı, Dönme Simetrisi.

Şekil 10’da Amasya İlahiyat Fakültesi Cami tavanında ve Şekil 11’de Yörgüç Paşa Cami duvarında yer alan yansıma simetrisi örneğine yer verilmiştir.

Şekil 10. Amasya İlahiyat Fakültesi Cami, Yansıma Simetrisi.

Şekil 11. Yörgüç Paşa Cami, Yansıma Simetrisi.

Şekil 12’de Hamdullah Efendi Türbesi duvarında ve Şekil 13’te Gökmedrese Cami kemerinde bulunan süsleme örneği ötelemeli yansıma simetrisi içerisinde yer almıştır.

Şekil 12. Hamdullah Efendi Türbesi, Ötelemeli Yansıma.

Şekil 13. Gökmedrese Cami, Ötelemeli Yansıma.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada matematik eğitiminde süsleme sanatının Amasya ilinde bulunan örnekleriyle ilişkilendirilerek incelemesi yapılmıştır. Matematik öğretim programı incelendiğinde öğretimin her kademesinde farklı alt öğrenme alanlarının kazanımları arasında süslemelere yer verildiği görülmüştür (MEB, 2018). Bu kazanımlarda öğrencilerin yaşadığı çevreden, tarihi ve kültürel eserlerden örnekler verilmesi gerektiği ifade edilmiştir (MEB, 2018). Bu kapsamda süslemelerin öğretimde kullanım alanlarından yola çıkarak Amasya ilinde çeşitli yerlerden elde edilen süsleme örnekleri önce ortaokul matematik eğitiminde kullanılabilecek düzenli, yarı düzenli ve düzensiz süsleme çeşitlerine göre daha sonra öteleme, yansıma, dönme ve ötelemeli yansıma simetrisi türlerine göre sınıflandırılmıştır. Düzenli ve yarı düzenli süslemelerin kodları belirlenmiştir. Yarı düzenli süsleme ile düzensiz süsleme arasındaki farkı gösterebilecek örneklere yer verilmiştir. Yansıma, öteleme ve dönme simetrisinin bir arada kullanıldığı süsleme örnekleri çalışmada yer almıştır.

Matematik eğitiminde süsleme sanatına yönelik yapılan araştırmalar incelendiğinde süsleme çeşitleri ve simetri kullanılarak yapılan çalışmaların az olduğu tespit edilmiştir. Benzer çalışmalara bakıldığında daha çok simetriyi konu alan çalışmaların yapıldığı ve bu çalışmaların ortaöğretim ve üniversite düzeyinde olduğu görülmüştür (Aktaş vd., 2016; Atasay ve Erdoğan, 2017; İpek ve Özmüş, 2014; Karadağ ve Karagöz Akar, 2020). Farklı tarihi eserlerde yer alan süsleme örneklerinin matematik ve geometri ile ilişkilendirilmesi yapılmıştır (Bozyokuş vd., 2016; Dursun, 2021; Kılıçoğlu ve Kara Pilehvarian, 2017). Öğrencilerin geometrik şekilleri algılama düzeylerinin gelişimini sağlayabilmek için farklı süsleme örnekleri verilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Kılıç vd., 2007). Bu çalışmada ise Amasya ilindeki çeşitli mekânlar ve tarihi eserlerdeki süsleme ve simetri çeşitlerinin matematik eğitiminde kullanılmak üzere ortaokul düzeyinde örneklendirilmesi yapılmıştır.

Görsellerin matematik eğitiminde kullanılmasıyla öğrencilerin ilgisini çekme ve merak uyandırma, gerçek yaşam durumlarıyla konunun daha anlaşılır olmasını sağlama ve öğrencilerde çevresine ve kültürüne karşı farkındalık oluşturma gibi çeşitli katkılar sunulabilir. Cami ve türbelerdeki süslemelerde tespit edilen simetri ve süsleme çeşitlerine ait görsellere öğrenci etkinliklerinde yer verilebilir. Özel durum çalışması yapıldığı için verilen örnekler Amasya ili ile sınırlı kalmıştır. Farklı şehirlerde bulunan yapılar ve el sanatlarındaki süslemelerle örnekler çeşitlendirilebilir.

Araştırma Etiği

Bu çalışma dergi yayın ilkeleri ve yazım kuralları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Çalışmanın yazım sürecinde toplanan verilerde herhangi bir değişiklik yapılmamış, alıntı ve bilimsel etik kurallarına uyulmuştur. Çalışma değerlendirilmek üzere başka bir akademik yayın ortamına gönderilmemiştir. Doküman analizi yöntemi ile yapıldığı için etik kurul belgesi alınmasına gerek duyulmamıştır.

Yazarların Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması

Bu çalışmada, 1. yazar %50 ve 2. yazar %50 olmak üzere eşit oranda katkı sağlamıştır. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Aktaş, M., Aktaş, S., Aktaş, B. K., & Aktaş, B. (2016). Süslemede simetrimin etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(1), 3-23. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/312833>

Atasay, M., & Erdoğan, A. (2017). Matematik ile sanatın ilişkilendirilmesi: Mandala desenlerinin simetri öğretiminde kullanımı. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*, 6(2), 58-77. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/347163>

Billstein, R., Libeskind, S., & Lott, J. W. (2004). *A problem solving approach to mathematics for elementary school teachers* (8th Ed.). Addison-Wesley.

Bozyokuş, H., Güler, H. K., Tapan, M., & Ezentaş, R. (2016). Gotik eserlerde matematik: Üçlü yonca örneği. *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 35-39. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/939749>

Britton, J., & Seymour, D. (1989). *Introduction to Tessellations*. Dale Seymour Publications.

Callingham, R. (2004, July 14-18). *Primary students' understanding of tessellation: An initial exploration*. Proceedings of the 28th Conference of the International Group for the Psychology on Mathematics Education, Bergen, Norway. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED489632.pdf>

Dursun, Ş. (2021). Keykubadiye sarayı geometrik süslemeli sıraltı çinileri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(37), 639-675. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.868384>

Furner, J. M., Goodman, B., & Meeks, S. (2004). Creating tessellations with pavement chalk, implementing best practises in mathematics. *AMT*, 60(2), 25-28. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ743547.pdf>

György, D. (2007). *Symmetry*. Springer.

İpek, J., & Özmüş, P. (2014). Anadolu süslemelerindeki geometri. *Ege Eğitim Dergisi*, 15(2), 521-537. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/57197>

Johnson, C. D., & Kashaf, A. E. (1996). Tessellations in the technology education classroom. *The Technology Teacher*, 56(3), 3-7. <https://eric.ed.gov/?id=EJ531934>

Karadağ, Z., & Karagöz Akar, G. (2020). El sanatları ve matematik: Cebir dünyasına bakış. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 37(2), 123-146. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1453427>

Kılıç, Ç., Yavuzsoy Köse, N., Tanışlı, D., & Öztaş, A. (2007). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin süsleme etkinliklerindeki Van Hiele geometrik düşünce düzeylerinin belirlenmesi. *İlköğretim Online*, 6(1), 11-23. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/91025>

Kılıçoğlu, S., & Kara Pilehvarian, N. (2017). Emevi ve Abbasi sanatında geometri. *Megaron*, 12(4), 605-618. <https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/>

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2005). *İlköğretim matematik dersi 5-8. sınıflar öğretim programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). *İlköğretim matematik dersi 5-8. sınıflar öğretim programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Van De Walle, J. A. (2007). *Elementary and middle school mathematics* (5 th Ed.). Person Education.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin.

2012-2022 YILLARI ARASINDA MATEMATİK EĞİTİMİNDE YANSIMA VE ÖTELEME İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALARIN İÇERİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Birol TEKİN

Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye, biroltekin@amasya.edu.tr

Mine KESERCİ

Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye, mksrc@gmail.com

ÖZET

Çalışmada Türkiye’de matematik eğitimi alanında genel olarak dönüşüm geometrisi (yansıma, öteleme, simetri) konusu ile ilgili çalışmaların içerik analizi yapılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma, günlük yaşamda yansıma, öteleme ve simetrisinin önemli bir yeri olduğu düşünülerek ileri yararlı olması adına gerçekleştirilmiştir. Yeryüzü ölçümü merak edilerek ilk olarak Mısırlılar ve Babiller dönemlerinde bir cisim ile yeri veya yönünü belirleme ihtiyacı hissedilmesi sebebiyle dönüşüm geometrisi (yansıma, öteleme) konusu oluşmuştur. Bir cismin bulunduğu konumun kendisine göre sağına, soluna, yukarisına veya aşağısına doğru ilerlemesi ile oluşan şekle öteleme denilmektedir. Bir cismin, bulunduğu konumunun bir çizgi boyunca oluşan aksine yansıma ismi verilir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi olarak durum çalışması deseni tercih edilmiştir. Veri toplama aracı olarak doküman incelemesi, verilerin analizi için içerik analizi kullanılmıştır. Çalışmada matematik eğitiminde yansıma ve ötelemeye yönelik çalışmaların verileri Ulusal Tez Merkezindeki tezler, Tr-Dizin, Ulakbim Keşif, Dergipark’da yayınlanan ve araştırılmak istenen konuya uygun olarak ulaşılan bildiri, makale, yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Veriler excel uygulaması ile kod, kategori ve temalara ayrılarak istenen verilere göre işaretlenerek bulgular oluşturulmuştur. Yapılan çalışmaların yayın yıllarına göre sıralandığında en fazla 2019 yılında, en az 2022 yılında olduğu görülmektedir. Çalışma grupları incelendiği zaman en fazla ortaokul öğrencileri ile yapıldığı, en az ilkokul öğrencileri ile yapıldığı görülmüştür. Çalışmalarda en çok nitel yöntemlerin yapıldığı, en az karma yöntem tercih edildiği ulaşılan verilerde görülmektedir. Nitel yöntemlerde en fazla durum çalışması, nicel yöntemlerde en fazla deneysel araştırma yöntemi, karma yöntemde özel olarak yöntem ismi belirtilmediği, nicel veya nitel kısmının ayrı ayrı belirtildiği görülmektedir. Veri toplama araçları olarak en fazla başarı testinin, en az açık uçlu soruların tercih edildiği görülmektedir. Verilerin analizinde en fazla betimsel analiz yönteminin kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Elde edilen bulgulara göre yansıma ve öteleme ile ilgili ilkokul düzeyinde daha fazla çalışmalara yer verilmesinin yararlı olabileceği düşünülmektedir. Yansıma ve öteleme konusu ile ilgili öğretmenlerle yapılacak çalışmalara daha fazla yer verilmesi önerilebilir.

Anahtar Kelime: Yansıma, öteleme, matematik eğitimi

CONTENT ANALYSIS OF THE STUDIES CONDUCTED ON REFLECTION AND SHIFT IN MATHEMATICS EDUCATION BETWEEN 2012-2022

ABSTRACT

In this study, it is aimed to analyze the studies on transformation geometry (reflection, translation, symmetry) in the field of mathematics education in Turkey by making content analysis. Considering that reflection, translation and symmetry have an important place in daily life, this study has been carried out in order to be beneficial for the future. The subject of transformation geometry (reflection, translation) arose from the need to determine the position or direction of an object with an object and the curiosity about the size of the world in the Egyptian and Babylonian periods. The shape formed by the movement of an object to the right, left, up or down of its position relative to itself is called translation. The inverse of an object's position along a line is called reflection. In the study, case study design was preferred as a qualitative research method. Document analysis was used as a data collection tool and content analysis was used for data analysis. In the study, the data of the studies on reflection and translation in mathematics education consist of the theses in the National Thesis Center, the statement, articles, master's and doctoral theses published in Tr-Dizin, Ulakbim Keşif, Dergipark and reached in accordance with the subject to be researched. Findings were created by dividing the data into codes, categories and themes with the Excel application and marking them according to the desired data. When the studies are listed according to the publication years, it is seen that the most in 2019 and the least in 2022. When the study groups were examined, it was seen that it was mostly done with secondary school students and at least with primary school students. It is seen in the data that qualitative methods are used the most in the studies and mixed method is preferred the least. It is seen that the most case studies are used in qualitative methods, the experimental research method is used mostly in quantitative methods, while the name of the method is not specified in the mixed method, and the quantitative or qualitative part is specified separately. As a data collection tool, it is seen that the achievement test is preferred the most and open-ended questions are preferred the least. It was concluded that the most descriptive analysis method was used in the analysis of the data. According to the findings, it is thought that it would be beneficial to include more studies on reflection and translation at primary school level. It can be suggested that more space should be given to the work to be done with teachers on thinking and translation.

Keywords: Reflection, translation, mathematics education

GİRİŞ

İnsanlar geometriye ilk olarak Mısırlılar ve Babiller dönemlerinde “Yeryüzü Ölçümü” ile giriş yapmışlardır. Yeryüzü ölçümünden yola çıkarak geometriye olan ilgide yer yön duygusu ile dönüşüm geometrisinin temelleri atılmıştır. Dönüşüm geometrisi; öteleme-yansıma, yansıma-yansıma, yansıma-öteleme olmak üzere farklı şekillerde gösterilebilir (Balcı, 2022; Kılıçoğlu ve Şimşek, 2020).

Yansıma hareketi, bir şeklin belirlenen bir noktasından çizilen düz çizgi boyunca çevrilmesiyle oluşan görüntüsüne denmektedir. Yansıma hareketi için bir şeklin veya cismin aynadaki görüntüsü ifadesi kullanılarak ifade edilebilir (Aktaş, 2015).

Öteleme hareketi, bir şeklin bulunduğu noktadan sağa, sola, aşağıya veya yukarıya doğru hareket etmesi ile oluşan yeni noktasına denmektedir. Öteleme hareketinde şeklin görüntüsünde bir değişim olmamasına rağmen şeklin bulunduğu doğrultu değişmektedir (Aktaş, 2015).

Araştırma konusu olarak seçilen dönüşüm geometrisi konusunun yansıma ve öteleme başlıkları hakkında gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda ulaşılan çalışmalarda yapılanlar şu şekildedir:

Yavuzsoy-Köse (2012) yaptığı çalışmada, ortaokul öğrencilerinin simetri konusundaki bilgilerinin ortaya çıkarılması amaçlamıştır. Çalışmayı 147 ortaokul öğrencisi ile açık uçlu sorular kullanılarak gerçekleştirmiştir. Çalışmanın analizini betimsel analiz ile yapmıştır. Yapılan çalışmanın en önemli sonucu olarak sorulan sorulardan bir duruma tüm öğrencilerin doğru cevap verdiği ancak diğer durum için ayısının söz konusu olmadığına ulaşmıştır.

Önal ve Göloğlu-Demir (2013) yaptıkları çalışmada, bilgisayar destekli olarak yapılan geometri öğretiminin öğrencilerin başarılarına olumlu veya olumsuz etkilerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmalarını ortaokul öğrencileriyle birlikte nicel kökenli olarak gerçekleştirmişlerdir. Çalışmalarını araştırma yöntemlerinden deneysel araştırma ile hazırladıkları başarı testini uygulamışlardır. Çalışmalarını t-testi ile analizlemişlerdir. Yaptıkları çalışmanın en önemli sonucu olarak bulgulardan elde edilenlere göre bilgisayar yazılımlarının geometri öğrenimine olumlu etkisi olduğuna ulaşmışlardır.

İpek ve Özmüş (2014) yaptıkları çalışmayı, “Anadolu’daki Süslemeler” konusunu açık uçlu sorular yardımı ile öğretmen adaylarının konu hakkındaki kavram bilgilerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Nitel kökenli olan çalışmalarını doküman analizi ile analiz etmişlerdir. Çalışmalarının en önemli sonucu olarak öğretmen adaylarının Geometer’s Sketchpad’in yardımı ile uygulamalı olarak yapılan derslerin daha etkili olacağı şeklinde bir bilgiye ulaşmışlardır.

Aktaş (2015) yaptığı çalışmanın amacını, çalışma gurubu olarak belirlediği ortaokul öğrencilerinin geometrik şekiller yardımı ile şekiller birbirinin üstüne gelmeyecek veya aralarında boşluk kalmayacak şekilde süsleme

yapmalarını sağlamaya çalışmak olarak belirlemiştir. Çalışma nicel kökenli olarak deneysel bir araştırmadır. Çalışmanın verilerini hazırlanan başarı testi ile gerçekleştiren araştırmacı verilerin analizini ise Mann Whitney U Testi ve Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanarak gerçekleştirmiştir. Çalışma grubunu 23 öğrenci ile gerçekleştirmiştir. Çalışmada ulaşılan en önemli sonucun, bilgisayar destekli olarak yapılan eğitimlerin görselleştirmeye ve akademik başarıyı arttırdığı şeklinde belirlenmiştir.

Baltacı ve Baki (2016) yaptıkları çalışmayı, bağlamsal öğrenme boyutunda dinamik matematik yazılımları ile gerçekleştirilen dönüşüm geometrisi konusunu incelemek olarak belirlemiştir. Çalışmalarını nitel kökenli olarak öğretmen adayları ile gerçekleştirmişlerdir. Çalışmalarında verileri gözleme dayalı bir şekilde gerçekleştirip betimsel olarak analizlemişlerdir. Çalışmalarında ulaştıkları bulgulara göre en önemli sonucun bireylerin kullandıkları dinamik matematik yazılımların, etkili iletişim ve grup başarısının yüksek olduğu görülmektedir.

Atasay ve Erdoğan (2017) yaptıkları çalışmada matematiğin sanat ile ilişkisini mandala desenleri ile simetri konusunun öğretiminde nasıl kullanılabileceğini araştırmak istemişlerdir. Çalışmalarını 6 haftalık ders planı ile yürütmüşlerdir. Elde edilen bulgulara göre simetri konusunun öğretiminde mandala desenlerinin kullanımının sanata olan ilişkisini olumlu etkilediğini gözlemlemişlerdir.

Çetin ve Özgeldi (2018) yaptıkları çalışmanın amacını Geogebra yazılımını kullanarak ortaokul öğrencilerinin yansıma ve öteleme konusundaki bilgi deneyimlerini incelemek olarak belirlemiştir. Gönüllü olarak katılan öğrenciler ile hazırlanan çalışma kağıtları uygulandığında elde edilen bulgulara göre Geogebra yazılımı ile olan öğrenmelerin görsel olmasından dolayı konuyu daha uzun süre akılda tuttukları, daha iyi odaklanabildikleri ve somutlaştırma konusunda daha başarılı oldukları sonucuna varılmıştır.

Mutlu ve Söylemez (2019) yaptıkları çalışmayı GeoGebra yazılımı ile ortaokul öğrencilerinin dönüşüm geometrisi konusuna yönelik başarısına etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirmişlerdir. Deneysel yöntem kullanarak 8 sınıf öğrencilerine başarı testi uygulamışlardır. Elde edilen bulgulara göre deney grubuna uygulanan öğretimin, kontrol grubuna sunuş yolu ile yapılan öğretimden daha olumlu sonuçlandığı gözlemlenmiştir.

Yıldırım-Yakar (2020) yaptığı çalışmanın amacını ortaokul matematik öğretmenlerinin 2018 matematik dersi öğretim programındaki değişiklikler hakkındaki görüşlerini ve bilgi düzeylerini incelemek olarak belirlemiştir. Çalışmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanarak bulgulara ulaştığında ulaştığı sonuçlar, dönüşüm geometrisi konusu ve alt öğrenme alanlarının sadece 8.sınıfta olması gerektiğini ile dönme hareketinin müfredattan kalkmasının olumlu olduğu yönünde olmuştur. Araştırmacı öğretmenlerin bilgi düzeyleri için ise düşük bir düzeyde olduğu sonucuna varmıştır.

Buyruk-Akıl (2020) yaptığı yüksek lisans tez çalışmasının amacını ortaokul 8.sınıf öğrencilerinin dönüşüm geometrisi konusu hakkındaki başarıları ile Van Hiele düşünme düzeyleri arasındaki ilişkilerinin incelenmesi olarak belirlemiştir. Çalışmasında başarı testi uygulanarak elde edilen bulgulara göre Van Hiele geometri testi ile dönüşüm geometrisi testi arasında anlamlı farklılık tespit etmiştir.

Öçal ve Öçal (2021) yaptıkları çalışmanın amacını okul öncesi dönemde simetri kavramına yönelik öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının algılarını incelemek olarak belirlemişlerdir. Çalışmalarını görüşme formu kullanarak gerçekleştirmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların simetri kavramına yönelik bilgi birikimine sahip oldukları sonucuna varmışlardır.

Kutlu (2021) yaptığı yüksek lisans tezi çalışmasının amacını ortaokul matematik öğretmenlerinin çalışma kağıdı hazırlamadaki becerilerini ve çalışma yapraklarına yönelik görüşlerini incelemek olarak belirlemiştir. Çalışmasını öğretmenlerin hazırladıkları çalışma yaprakları ve araştırmacının hazırladığı görüşme formu ile gerçekleştirmiştir. Araştırmacı elde ettiği bulgulara göre hazırlanan çalışma yapraklarının geliştirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

Gülkılık (2022) yaptığı çalışmanın amacını öğrencilerin herhangi bir matematik konusuna ait öğrenmelerini ve anlamalarını geliştirmek adına ön bilgilerin nasıl kullanılacağını bulmak olarak belirlemiştir. Çalışmasında öğretmen adaylarıyla uygulama öncesi ve sonrası alınan görüşler ve gözlem kayıtları kullanmıştır. Araştırmacı elde ettiği bulgularına göre öğretmen adaylarının öğrenim aşamasındaki müdahalelerin ve ötelemede vektörün rolünün anlamlandırılmasında yardımcı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Durak (2022) yaptığı yüksek lisans tezinin amacını GeoGebra yazılımı kullanımıyla dönüşüm geometrisi konusunda öğrenme etkinlikleri geliştirmek ile geliştirilmiş olan etkinlikler için öğretmenlerin görüşlerinin alınması olarak belirlemiştir. Araştırmacı, Millî Eğitim Bakanlığı matematik dersi öğretim programı (MEB, 2018) kapsamındaki kazanımları dikkate alarak etkinlik geliştirmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre öğretmen ve alan eğitimcisi tarafından değerlendirildiğinde birtakım farklılıklar olmasına rağmen genel sonucun, hazırlanan etkinliklerin amaca uygun ve düzgün olduğunun tespitini yapmıştır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, genel olarak dönüşüm geometrisi (yansıma, öteleme, simetri) konusunu içererek hazırlanmış olan çalışmaların yıllarına, çalışma yapılan gruba, yöntemlerine, verileri toplama şekillerine, verileri nasıl analiz ettiğine, hazırlanan yüksek lisans veya doktora tezlerinin enstitülerine göre uygulanmasını yorumlayarak incelemek olarak belirlenmiştir.

Bu çalışma gelecek çalışmalar için hangi kısımlarda çalışma yapmanın daha iyi olacağını görülmesi adına yol gösterici olması düşünülmüştür. Bu sebeple amaca uygun olması adına Türkiye’de matematik eğitimi alanında yapılan yansıma ve öteleme konusuna yönelik alt problemlerin cevapları aranmıştır;

- 1. Yıllara göre yapılan görselleştirme çalışmaları nasıldır?*
- 2. Araştırma gruplarına göre yapılan görselleştirme çalışmaları nasıldır?*
- 3. Araştırma yöntemlerine göre görselleştirme çalışmaları nasıldır?*
- 4. Görselleştirme çalışmalarında kullanılan veri toplama araçları nelerdir?*
- 5. Görselleştirme çalışmalarında kullanılan veri analiz yöntemleri hangi düzeydedir?*

6. Görselleştirme çalışmalarının yayınladığı enstitü türleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Araştırma yapmak istenilen bir konudaki bilgilerin doğruluğunun ve sürekliliğinin olabilmesi için “*araştırma deseni*” kullanılması gerekir (Merriam, 2013; Patton, 2018; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu sebeple araştırmanın yönteminin doğru seçimi önemlidir. Nitel araştırma yöntemleri incelendiğinde tamamlanmak istenen çalışmada durum çalışması deseninin en uygun olacağı görülmüştür. Durum çalışması deseni, birden fazla durumun en ince ayrıntısıyla ortaya çıkarılması için uğraşılan çalışma türü olarak ifade edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın verileri amaçlı örneklem ile araştırma konusuna uygun olan anahtar kelimeler ile belirlenmiştir. Anahtar kelimeler “Dönüşüm Geometrisi”, “yansıma ve öteleme”, “yansıma” ve “öteleme” şeklinde oluşturulmuş bulunmuştur. Amaçlı örneklem, çalışma yapılacak konu hakkında araştırmacıya ulaşılması istenen verilerin en iyi şekilde toplanmasını sağlamak adına tercih edilen bir seçimdir (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Yapılan araştırmada; Ulusal Tez Merkezindeki tezler, Tr-Dizin, Ulakbim Keşif, Dergipark’da yayınlanan çalışmalardan araştırma konusunu içeren 77 tane bildiri, makale, yüksek lisans tezi ve doktora tezinden oluşmaktadır. Araştırmada incelenen 218 çalışma araştırılmak istenen konuya uygun olup olmama durumuna karar verilememiş olup alanında uzman iki kişiye danışılarak çalışma örneklemini oluşturan 77 çalışmaya karar verilmiştir. Araştırmada verilere en son 16.04.2023 tarihinde ulaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada matematik eğitiminde dönüşüm geometrisi (yansıma ve öteleme) konusuna ilişkin makalelerin ve tezlerin analizi amaçlanarak verilerin toplanması için internet ortamında bulunan konu kapsamındaki çalışmalara doküman olarak ulaşılarak kullanılmıştır. Ulaşılan dokümanların incelenmesi tercih edilmiştir. Dokümanların incelenmesinde, verilerin istenen kategorilerde tablo ve grafik haline getirilerek yorumlanmasıyla elde edilmiş bilgiler mevcuttur (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Dijital ortamda elde edilen çalışmaları değerlendirmek için araştırmacı tarafından geliştirilen “Çalışma Değerlendirme Formu” hazırlanmıştır. Formun geçerliliği için alanında uzman iki kişinin görüşü alınmıştır.

Araştırma yapılan alanda bulunan çalışmaların bazı ölçütler ile belirlenmesi yapılmıştır. Bu ölçütler şu şekildedir;

- Türkiye’de yapılan çalışma olması,
- Çalışma yayın yılının 2012-2022 yılları arasında olması,
- Çalışmanın dijital ortamda erişime açık ve ulaşılabilir olması,

İncelenen tezin YÖKTEZ merkezinde yayınlanmış olması,
Çalışmanın araştırmaya dahil edilmesi için uzman görüşlerinin alınması olarak belirlenmiştir.

Veri Analizi

Bu çalışmanın amacı, genel olarak dönüşüm geometrisi (yansıma, öteleme, simetri) konusunu içererek hazırlanmış olan çalışmaların yıllarına, çalışma yapılan gruba, yöntemlerine, verileri toplama şekillerine, verileri nasıl analiz ettiğine, hazırlanan yüksek lisans veya doktora tezlerinin enstitülerine göre uygulanmasını yorumlayarak incelemektir. Bu sebeple ulaşılan çalışmaların analizinde içerik analizi kullanılmıştır.

İçerik analizi, ulaşılan verilerin bir düzene göre sıralanması ve verilerin derinlemesine yorumlanması şeklinde olan bir araştırma yöntemidir (Bauer, 2003; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Veriler hakkında derinlemesine yorumlama yapabilmek excel uygulaması kullanılarak ilk önce temalar, daha sonra kategori ve kodlar oluşturularak veriler sıralanmıştır (Silverman, 2001). Verilerin analizinde geçerlilik ve güvenilirliği adına alanında uzman iki farklı kişinin görüşü alınmıştır.

BULGULAR

Bu kısımda çalışmanın amacına yönelik oluşturulan alt problemlere ait oluşturulan grafiklere yer verilmiştir.

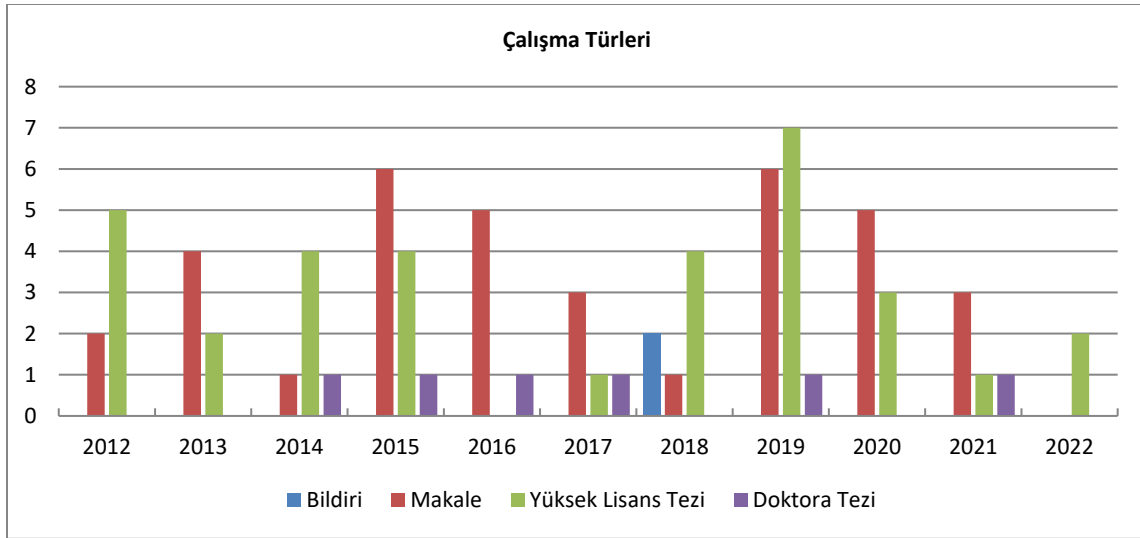
Tablo 1. 2012-2022 Yıllarındaki Çalışmaların Frekans Dağılımı.

Çalışma Türü	Çalışma Sayısı	Frekans
Bildiri	2	%2,60
Makale	36	%46,75
Yüksek Lisans Tezi	33	%42,85
Doktora Tezi	6	%7,80
Toplam	77	%100

Tablo 1’de görüldüğü gibi yansıma ve öteleme konusunda araştırma kriterlerine uygun olan çalışmaların %2,60’ını bildiriler, %46,75’ini makaleler, %42,85’ini yüksek lisans tezleri ve %7,80’ini doktora tezleri oluşturmaktadır.

Çalışma Türlerinin Yayın Yılları

“Yıllara göre yapılan görselleştirme çalışmaları nasıldır?” alt problemi için ulaşılan bildiri, makale, yüksek lisans ve doktora tezlerine ait veri grafiği şekil 1’de gösterilmiştir.

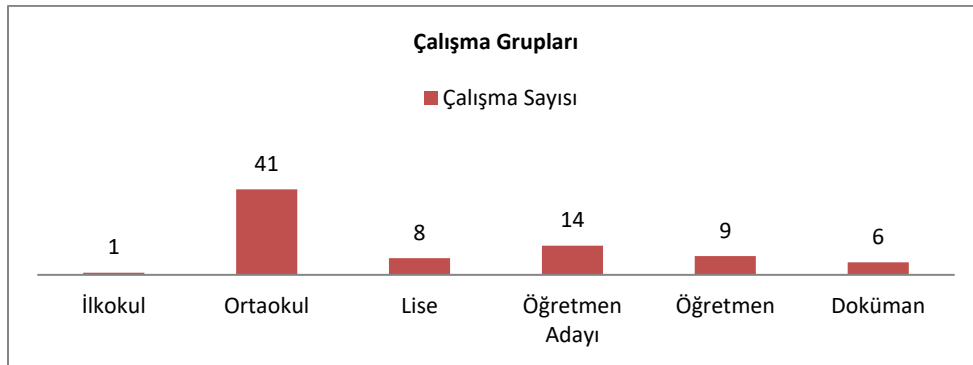

Şekil 1. Çalışma Türlerinin Yayın Yıllarına Göre Dağılımı.

Elde edilen çalışmalarda en fazla 2019 yılında en az 2022 yılında çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Yayımlanan çalışmalar incelendiği zaman düzensiz bir şekilde araştırmaların azalıp arttığı görülmektedir.

Çalışma Yapılan Kitle

“Araştırma gruplarına göre yapılan görselleştirme çalışmaları nasıldır?” alt problemi için ulaşılan bildiri, makale, yüksek lisans ve doktora tezlerine ait veri grafiği şekil 2’de gösterilmiştir.

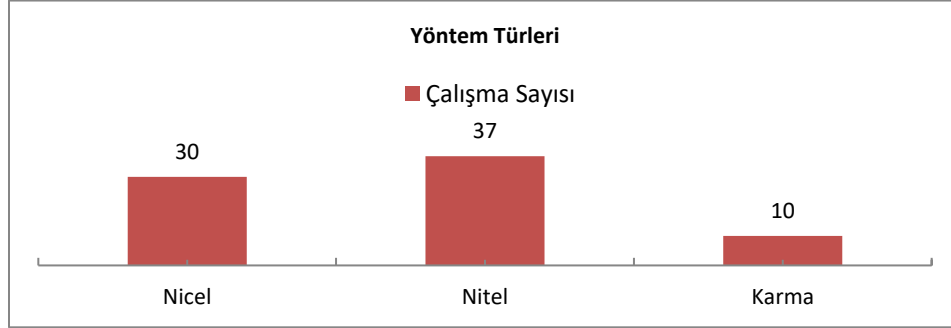
*Bazı çalışmalarda iki farklı grupta çalışıldığı için çalışma grupları sayısı incelenen çalışma sayısından fazla çıkmaktadır.

Şekil 2. Çalışmaların Çalışma Gruplarına Göre Dağılımı.

Elde edilen çalışmalarda en fazla ortaokul öğrencileri, daha sonra öğretmen adayları, öğretmenler, ortaöğretim (lise) öğrencileri, dokümanlar ve en az ilkokul öğrenciler ile çalışma yapıldığı görülmektedir.

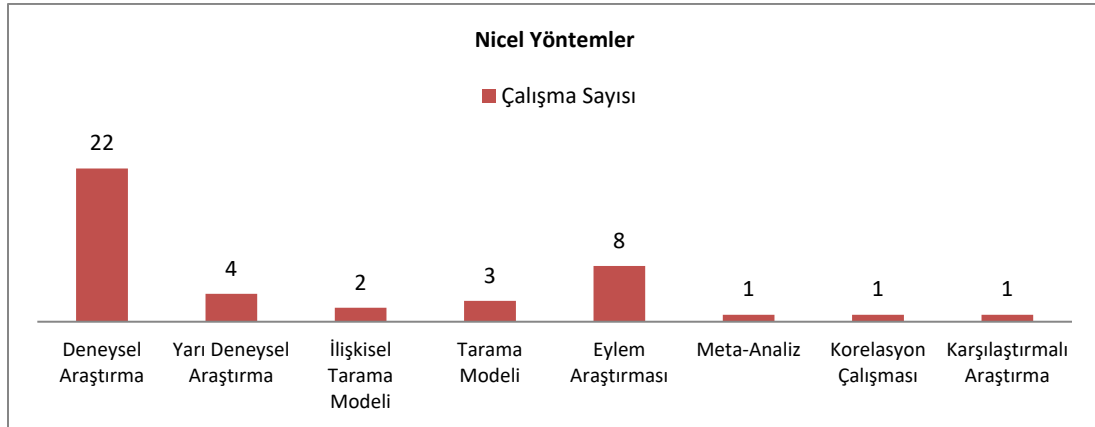
Çalışmaların Yöntemleri

“Araştırma yöntemlerine göre görselleştirme çalışmaları nasıldır?” alt problemi için ulaşılan bildiri, makale, yüksek lisans ve doktora tezlerine ait veri grafiği şekil 3, şekil 4 ve şekil 5’te gösterilmiştir.

Şekil 3. Çalışmaların Yöntem Türlerine Göre Dağılımı.

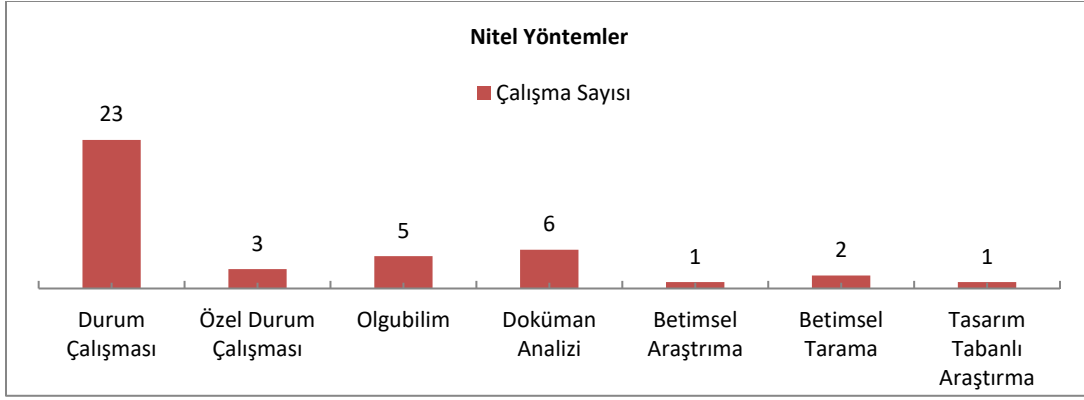
Araştırmada ulaşılan çalışmalar araştırma yöntemlerinin türlerine göre sınıflandırıldığı zaman en fazla nitel yöntem, en az karma yöntem tercih edildiği görülmektedir.

*Bazı çalışmalarda birden fazla yöntem tercih edildiği tespit edilmiştir.

Şekil 4. Çalışmaların Nicel Yöntemlere Göre Dağılımı.

Ulaşılan çalışmalar grafik haline getirildiğinde en fazla Deneysel Araştırma yönteminin, en az ise Meta-Analiz, Korelasyon Araştırması ile Karşılaştırmalı Araştırma tercih edildiği görülmektedir.

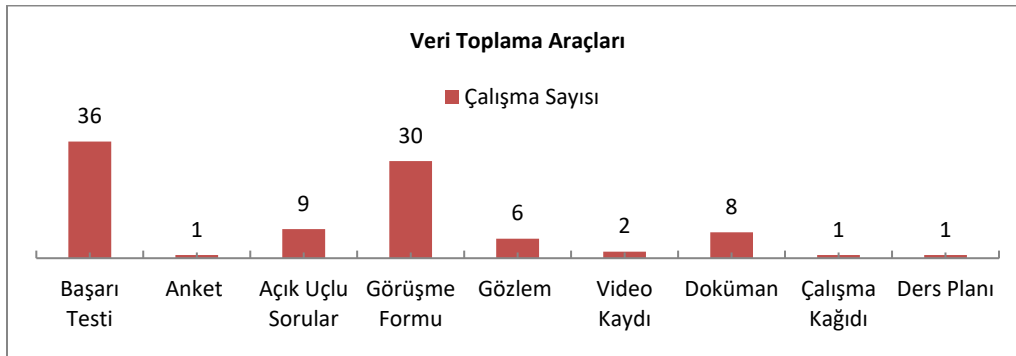
**Bazı çalışmalarda birden fazla yöntem tercih edildiği tespit edilmiştir.*

Şekil 5. Çalışmaların Nitel Yöntemlere Göre Dağılımı.

Ulaşılan çalışmalar incelendiğinde en fazla Durum Çalışması Deseninin, en az ise Betimsel Araştırma ile Tasarım Tabanlı Araştırmanın tercih edildiği görülmektedir.

Kullanılan Veri Toplama Araçları

“Görselleştirme çalışmalarında kullanılan veri toplama araçları nelerdir?” alt problemi için ulaşılan bildiri, makale, yüksek lisans ve doktora tezlerine ait veri grafiği şekil 6’da gösterilmiştir.

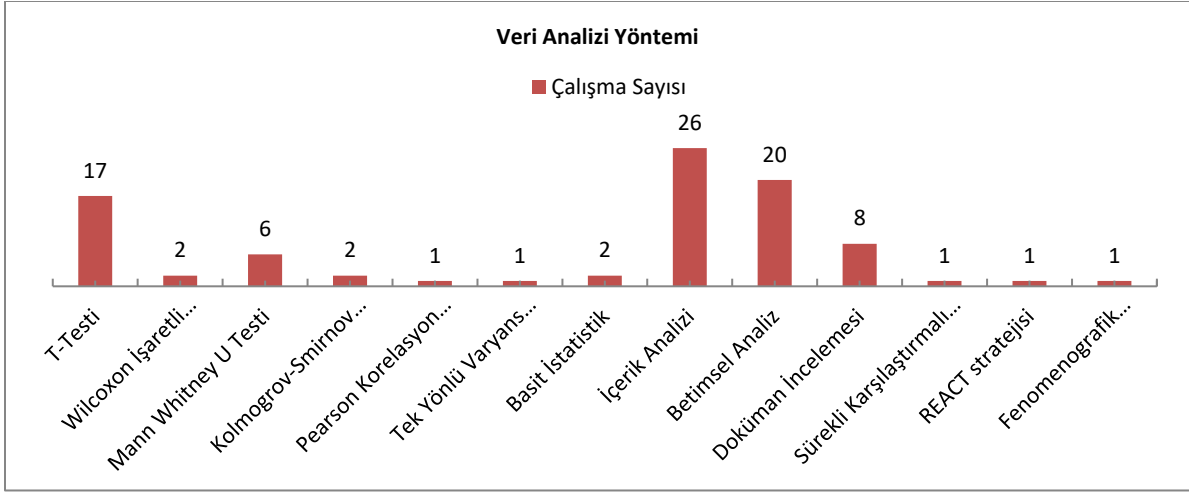
**Bazı çalışmalarda birden fazla veri toplama aracının kullanımı yapıldığı tespit edilmiştir.*

Şekil 6. Çalışmaların Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı.

Ulaşılan çalışmalarda en fazla başarı testi ve görüşme formu kullanıldığı, en az ise anket, çalışma kağıdı ve ders planı kullanıldığı görülmektedir.

Veri Analizi Yöntemleri

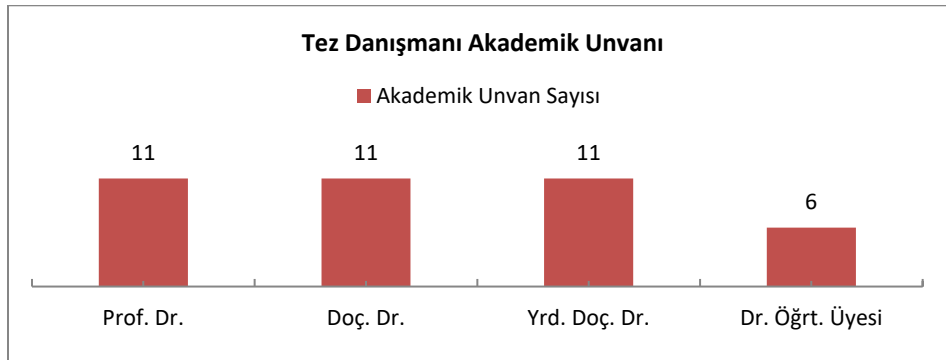
“Görselleştirme çalışmalarında kullanılan veri analiz yöntemleri hangi düzeydedir?” alt problemi için ulaşılan bildiri, makale, yüksek lisans ve doktora tezlerine ait veri grafiği şekil 7’de gösterilmiştir.

*Bazı çalışmalarda birden fazla veri analizi yöntemi tercih edildiği tespit edilmiştir.

Şekil 7. Çalışmaların Veri Analizi Yöntemine Göre Dağılımı.

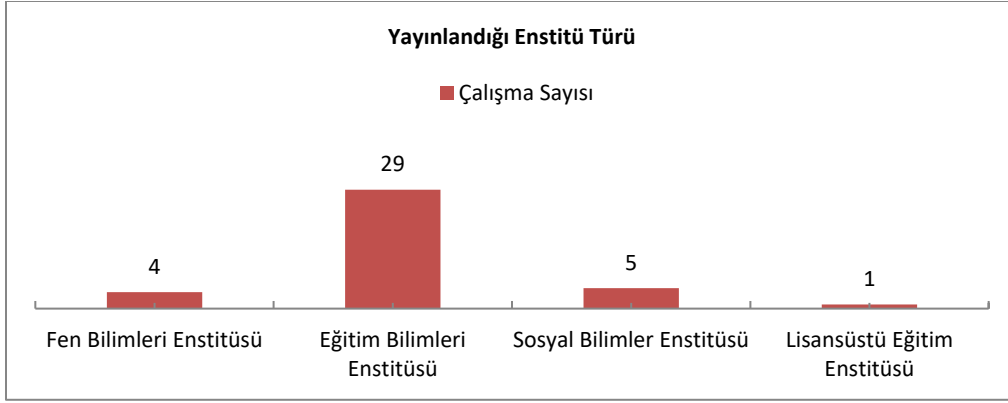
Ulaşılan çalışmalarda en fazla içerik analizi nitel yöntemlerde, T-Testi nicel yöntemlerde kullanıldığı görülmüştür. Ulaşılan verilerde nitel yöntemlerde en az Fenomenografik Yöntem, nicel yöntemlerde ise en az Pearson Katsayısı kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 8. Tezlerin Danışman Akademisyen Unvanına Göre Dağılımı.

Tezlerin Yayımlandığı Enstitüler

“Görselleştirme çalışmalarının yayınladığı enstitü türleri nelerdir?” alt problemi için ulaşılan bildiri, makale, yüksek lisans ve doktora tezlerine ait veri grafiği şekil 9’da gösterilmiştir.

Şekil 9. Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Yayınlandığı Enstitülere Göre Dağılımı.

Ulaşılan yüksek lisans ve doktora tezleri yayınlandığı enstitüye göre sıralandığı zaman en fazla Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde, en az ise Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Matematik eğitiminde yansıma ve öteleme ile ilgili çalışmaların yayın yıllarına göre bakıldığında en fazla 2019 yılında çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. Güncel olarak 2019 yılı kadar olmasa da çalışmaların arttığı sonucuna varılmıştır.

Matematik Eğitiminde yansıma ve öteleme ile ilgili çalışmaların araştırma gruplarında en fazla ortaokul öğrencileri ile en az ilkokul öğrencileri ile yapıldığı tespit edilmiştir. Öztop (2023) yaptığı çalışmada en fazla matematik öğretmeni ile çalışma yapıldığı yönündeki bulgusu ile çalışma ile zıtlık oluşturmaktadır. Benzer başka bir çalışmada olan Bağdat ve Yıldız (2023) yaptıkları çalışmada en fazla öğrenci ile çalışma yapıldığını tespit etmişlerdir.

Matematik Eğitiminde yansıma ve öteleme ile ilgili çalışmaların yöntem tercihinde en fazla nitel yöntemler tercih edildiği daha sonra nicel ve en az karma yöntemin tercih edildiği tespit edilmiştir. Karma yöntemlerin son birkaç yılda tercih edildiği tespit edilmiştir. Yazıcı ve Korkmaz (2023) yaptıkları çalışmada, yöntemlerine göre incelendiğinde en fazla nitel çalışmaların yapıldığını tespit ettiklerini ifade etmişlerdir. Benzer bir çalışma olan Bağdat ve Yıldız (2023) yaptıkları çalışmada seçilen yöntem türlerinde en fazla nitel yöntemlerin tercih edildiğini tespit ettiklerini ifade etmişlerdir.

Matematik Eğitiminde yansıma ve öteleme ile ilgili çalışmalarda nicel yöntemlerde en fazla deneysel araştırma yönteminin, en az ise Meta-Analiz, Korelasyon Araştırması ile Karşılaştırmalı Araştırma kullanıldığı tespit edilmiştir. Nitel yöntemlerde ise en fazla durum çalışması deseninin tercih edildiği, en az ise Betimsel Araştırma ile Tasarım Tabanlı Araştırmanın tespit edilmiştir. Bağdat ve Yıldız (2023) yaptıkları çalışmada nicel yöntemlerde en fazla tarama modelinin tercih edildiğini, nitel yöntemlerde en fazla durum çalışmasının tercih edildiğini tespit ettiklerini ifade etmişlerdir.

Matematik Eğitiminde yansıma ve öteleme ile ilgili çalışmaların veri toplama araçlarına bakıldığı zaman en fazla başarı testi ve görüşme formu kullanıldığı tespit edilmiştir. Nitel yöntemlerde en az çalışma kağıdı ile ders planı ve nicel yöntemlerde en az anket kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Öztop (2023) de yapmış olduğu çalışmasında da nitel yöntemlerde veri toplama araçlarında en fazla görüşme formu kullanıldığını belirterek çalışma ile paralellik göstermektedir. Benzer şekilde Yazıcı ve Korkmaz (2023) yaptıkları içerik analizinde incelenen nicel çalışmalarda başarı testlerinin, nitel çalışmalarda ise görüşme formunun en fazla kullanıldığını tespit etmeleri çalışmayla benzerlik içindedir. Başka bir çalışma olan Bağdat ve Yıldız (2023) da incelemeleri sonucu veri toplama araçlarında nitel yöntemlerde en fazla görüşme formunun, nicel yöntemlerde en fazla başarı testinin kullanıldığını tespit ettiklerini ifade etmişlerdir.

Matematik Eğitiminde yansıma ve öteleme ile ilgili çalışmalarda veri analizi yöntemi tercihi nicel yöntemlerin kullanıldığı çalışmalarda T-testi, nitel yöntemlerin kullanıldığı çalışmalarda içerik analizi yönteminin en fazla tercih edildiği tespit edilmiştir. Ulaşılan verilerde nitel yöntemlerde en az Fenomenografik Yöntem, nicel yöntemlerde ise en az Pearson Katsayısı kullanıldığı tespit edilmiştir. Öztop (2023) yaptığı çalışmasında da nitel çalışmalarda en fazla içerik analizi yönteminin tercih edildiğini saptamış olması ile çalışmayla benzerlik göstermektedir. Bir başka çalışma olan Bağdat ve Yıldız (2023) yaptıkları çalışma kapsamında veri analizi yöntemleri incelemesinde nitel yöntemlerde en fazla betimsel analiz kullanıldığını, nicel yöntemlerde ise frekans ve yüzde dağılımlarının kullanıldığını tespit ettiklerini ifade etmişlerdir.

Matematik Eğitiminde yansıma ve öteleme ile ilgili çalışmalarında en fazla Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde tezlerin yayınlandığı, en az ise Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde yayınlandığı tespit edilmiştir.

ÖNERİLER

Araştırma yapacak kişilere ilkokul grubu ile yansıma ve öteleme konusu hakkında çalışmalara daha fazla yer vermeleri önerilebilir.

Öteleme ve yansıma gibi görsel bir konuda yapılacak olan yüksek lisans ve doktora tezlerine önem verilmesi görsel zekâ açısından önemli olacaktır.

Araştırma yapacak kişilerin, çalışma gruplarında tarama yönteminin daha çok tercih edilmesine yönelik çalışmalara yer verilebilir.

Gelecek çalışmalarda araştırmaya ilkokul çalışma grubu ile yapılacak çalışmaların artırılması önerilebilir.

Matematik eğitiminde yansıma ve öteleme konusunda yapılacak çalışmalarda karma yöntemlerin kullanılması daha iyi sonuçlar elde edilebileceğinden önerilebilir.

Araştırma Etiği

Bu çalışmada, dergi yazım kuralları, yayın ilkeleri, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. "Bu tam metinde dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Tam metin ile ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazarlara aittir. Çalışma, değerlendirilmek üzere başka bir akademik yayın ortamına gönderilmemiştir. Çalışma, doküman incelemesi ile yapıldığı için etik kurul belgesi alınmasına gerek duyulmamıştır.

Yazarların Çalışmaya Katkı Oranları ve Çıkar Çatışması: Bu çalışmada 1. yazar %50 ve 2. yazar %50 oranında eşit olarak katkı sağlamıştır. Yazar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Aktaş, M. (2015). 7.sınıf matematik dersinde bilgisayar animasyonları ve aktiviteleri ile simetri öğretiminin akademik başarıya etkisi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 49-62.

Atasay, M., & Erdoğan, A. (2017). Matematik ile sanatın ilişkilendirilmesi: mandala desenlerinin simetri öğretiminde kullanımı. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education (JITTE)*, 6(2), 58-77.

Bağdat, A., & Yıldız, B. (2023) Türkiye’de 2012-2022 yılları arasında matematik eğitiminde tahmin konusunda yapılmış çalışmaların incelenmesi. *Ulusal Eğitim Dergisi*, 3(2). 341-360. <http://uleder.com/index.php/uleder/article/view/194/95>

Balcı, S. (2022). *Dinamik geometri yazılımlarıyla dönüşüm geometrisi öğretimine semiyotik arabuluculuk perspektifinden bir bakış* [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Baltacı, S., & Baki, A. (2016). Dinamik matematik yazılımının öteleme ve dönme dönüşümlerinin öğretiminde kullanılmasının bağlamsal öğrenme boyutundan incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 1119-139. doi: 10.7822/omuefd.35.1.10

Bauer, M. W. (2003). Classical content analysis: A review. M. W. Bauer ve G. Gaskell (Eds.), *Qualitative researching with text, image and sound* içinde (pp. 131-151).

Buyruk-Akıl, Y. (2020). *8.sınıf öğrencilerinin dönüşüm geometrisi konusundaki matematiksel başarıları ile van hiele geometrik düşünme düzeyleri ilişkisinin incelenmesi*. [Yayınlanmış Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi]. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/368072>

Çetin, O., & Özgeldi, M. (2018, Ekim, 26-28). *7.sınıf ortaokul öğrencilerinin geogebra ile öteleme ve yansıma konusundaki deneyimlerinin incelenmesi*. [Sözlü Sunum]. Uluslararası Necatibey Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi.

Durak, Ü. (2022). *Geogebra yazılımı ile dönüşüm geometrisi konusunda öğrenme etkinliklerinin geliştirilmesi ve öğretmen görüşlerinin incelenmesi* [Yayınlanmış Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi]. <https://acikerisim.dicle.edu.tr/xmlui/handle/11468/11244>

Gülkılık, H. (2022). Öğrencilerin matematiksel anlamalarını geliştirmek için ön bilgilerin kullanımı: bir fonksiyon olarak öteleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (53), 467-494. <https://doi.org/10.53444/deubefd.1079496>

İpek, J., & Özmüş, P. (2014). Anadolu süslemelerindeki geometri. *Ege Eğitim Dergisi*, 15(2), 521-537.

Kılıçoğlu, E., & Şimşek, Z. Z. (2020). Geometrik dönüşümler. T. Ağırman Aydın ve B. Küçük Demir, (Editörler), *Geometri ve öğretimi* içinde (s.236-270). Pegem Akademi.

Kutlu, G. (2021). *İlköğretim matematik öğretmenlerinin dönüşüm geometrisine ilişkin çalışma yaprağı geliştirme becerilerinin ve çalışma yapraklarına yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi*. [Yayınlanmış Yüksek lisans tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi]. <https://www.agri.edu.tr/detail.aspx?id=52900&bid=706&tid=17>

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma : Desen ve uygulama için rehber* (3.baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü : Turan, S.). Nobel Yayıncılık.

Mutlu, Y., & Söylemez, İ. (2019). Ortaokul 8. Sınıf öğrencilerine geogebra matematik yazılımı ile dönüşüm geometrisi konusunun öğretimi. *Eğitim ve Teknoloji*, 1(2), 163-172. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/901908>

Öçal, T., & Öçal, M., F. (2021). "Simetri" kavramına yönelik okul öncesi öğretmen ve öğretmen adaylarının algıları. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 1-10. DOI: 10.37754/723454.2021.611

Önal, N., & Göloğlu-Demir, C. (2013). Yedinci sınıflarda bilgisayar destekli geometri öğretiminin öğrenci başarısına etkisi. *Turkish Journal Of Education*, 2,(1), 19-28.

Öztop, F. (2023). COVID-19 pandemisinin türkiye'de yapılan matematik eğitimi araştırmalarına yansımaları: bir içerik analizi çalışması. *Educational Academic Research*, (48), 59-71. <https://dergipark.org.tr/en/pub/education/issue/76637/1276855>

Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (3.baskı). (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.) Pegem Akademi.

Silverman, D. (2001). *Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text and interaction*.

Yavuzsoy-Köse, N. (2012). İlköğretim öğrencilerinin doğruya göre simetri bilgileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 274-286.

Korkmaz, Ö., & Yazıcı, E. (2023). 2017 - 2021 yılları arasında Türkiye'de matematik eğitiminde öğretim teknolojileri kullanımı eğilimleri. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 94-122. DOI: <https://dx.doi.org/10.30855/gjes.2023.09.01.005>.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (12. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım-Yakar, Z. (2020). Dönüşüm geometrisi alt öğrenme alanındaki program değişikliğinin uygunluğunun öğretmenler açısından incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(3), 881-896. <https://doi.org/10.24315/tred.657549>

AŞI YAPTIRMA TERCİHİ VE EĞİTİM ARASINDAKİ İLİŞKİ

Prof. Dr. Murat Anıl MERCAN

Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, mamercan@yildiz.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Ali Fehim CEBECİ

İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, afcebeci@ticaret.edu.tr

ÖZET

Gelişmiş ülkelerde eğitim ile sağlık arasında ilişkileri çeşitli boyutlarıyla inceleyen birçok çalışma olduğu iyi bilinmektedir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde eğitim ve sağlık arasındaki ilişkiler üzerine yapılan çalışmalar daha azdır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için az incelenen konulardan biri ise aşı karşıtlığı ve eğitim arasındaki ilişkidir. Örneğin bu çalışma, Türkiye'de eğitimin grip aşısı yaptırma üzerindeki etkilerini ölçmeye çalışan tek çalışmadır. 1997 yılında, Türkiye'de zorunlu okul süresi 5 yıldan 8 yıla çıkarılmıştır. Kamuoyunda "kesintisiz sekiz yıllık eğitime geçiş" kanunu olarak bilinen 4306 sayılı kanun 18 Ağustos 1997'de kabul edilmiştir. Bahse konu kanun, takip eden 1997-1998 eğitim öğretim yılı itibarıyla uygulanmaya başlamıştır ve ilköğretim beş yıldan sekiz yıla çıkarılarak zorunlu hale getirilmiştir. Çalışma, farklı doğum kohortları arasındaki zorunlu okul süresindeki bu değişikliği kullanarak politika değişikliğinin sağlık üzerindeki nedensel etkisini ölçmektedir. Çalışmanın amacı Türkiye'de bireylerin aşı yaptırma tercihinde eğitimin etkisini incelemektir. Bu bağlamda, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2019 yılında gerçekleştirilen Türkiye Sağlık Araştırması mikro veri seti kullanılmıştır. Nedenselliği ortaya koyabilmek için Türkiye'de 1997 yılında gerçekleştirilen ve zorunlu eğitimi beş yıldan sekiz yıla çıkaran eğitim reformu araç değişkeni olarak belirlenmiştir. Literatürde eğitimin aşı olma üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar olmakla birlikte çalışmamız araç değişkeni kullanarak nedensellik sorunun üstesinden gelmesi yönüyle bir ilki temsil etmektedir. Türkiye Sağlık Araştırması, tüm toplumu temsil eden bir örneklem üzerinden birçok sağlık çıktısına dair sorular içermektedir. Bu sorulardan biri de grip aşısı olma durumudur. Modelde; gelir seviyesi, evlilik durumu, cinsiyet gibi kontrol değişkenleri kullanılmıştır. Probit model sonuçları ortaokul mezunu olmanın aşı yaptırmama olasılığını düşürdüğünü gösterirken İVProbit modelinde katsayı pozitif ve istatistiki olarak anlamsızdır. Buradan içsellik probleminin önemli bir problem olduğu ve bu problem göz ardı edilerek elde edilen sonuçların yanıltıcı olabileceği konusunda bir çıkarım yapmak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Aşı olma, eğitim, araç değişkeni modeli.

RELATIONSHIP BETWEEN VACCINATION AND EDUCATION

ABSTRACT

It is a well-established fact that there are numerous studies that examine the relationship between education and health outcomes in many aspects. However, studies examining the same relationship between education and health outcomes are less and scarce. One of the almost neglected subjects for both developed and developing countries is the relationship between anti-vaccination behavior and education level. For example, this study is the only study for Turkey that attempts to measure the effects of education level on getting the flu vaccine. In 1997, compulsory schooling in Turkey was increased from 5 to 8 years. The law started to be implemented as of the following 1997-1998 academic year. Using this change in compulsory schooling duration, the study measures the causal impact of policy change on health among different birth cohorts. The aim of the study is to examine the effect of education on individuals' preference for vaccination in Turkey. In this context, the Turkey Health Survey micro data set, which was carried out by the Turkish Statistical Institute in 2019, was used. The education reform that extended compulsory schooling from five years to eight years is used as instrumental variable to ascertain causality. Although there are studies examining the effect of education on vaccination in the literature, our study represents an initial attempt that overcomes the causality problem by using instrumental variable. Turkey Health Survey includes questions about many health outcomes over a sample representative of the whole society. One of these questions is whether to get a flu vaccine. Control variables like; Income level, marital status and gender are included in regressions. While the results of the probit model show that being a secondary school graduate decreases the probability of not getting vaccinated, the coefficient in the IVProbit model is positive and statistically insignificant. So, we can infer that the endogeneity problem is an important problem and the results obtained by ignoring this problem may be misleading.

Keywords: Vaccination, education, instrumental variable model.

GİRİŞ

Gelişmiş ülkelerde eğitim ile sağlık arasında ilişkileri çeşitli boyutlarıyla inceleyen birçok çalışma olduğu iyi bilinmektedir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde eğitim ve sağlık arasındaki ilişkiler üzerine yapılan çalışmalar daha azdır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için az incelenen konulardan biri ise aşı karşıtlığı ve eğitim arasındaki ilişkidir. Bu çalışmanın amacı eğitim seviyesindeki artışın aşı yaptırmama olasılığına olan etkisini ampirik olarak sınamaktır.

Zarobkiewicz vd. (2017) Polonya'da tıp fakültelerine devam eden öğrencilerden 617 ve tıp dışı okullarda okuyan öğrencilerden 769 olmak üzere toplam 1.386 öğrenciye yapılan çevrimiçi anket yoluyla aşıya karşı eğilimlerini ölçmüştür. Elde edilen sonuçlar Tıp fakültesi öğrencilerinin aşıya karşı tutumunun tıp dışı fakültelerdeki öğrencilere nazaran çok daha olumlu olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca sonuçlar, öğrenciler arasında aşı farkındalığı açısından önemli bir fark olduğunu ve aşı konusunda farkındalık artırıcı eğitimlere ihtiyaç olduğunu göstermiştir.

Pisaniak vd. (2021), hukuki yükümlülük ile yaş ve eğitim gibi diğer sosyal faktörlerin annelerin çocuklarını aşılama isteği üzerindeki etkisini dokuz Avrupa ülkesinden (Polonya, Almanya, Slovakya, Fransa, Norveç, Sırbistan, Romanya, Yunanistan, İtalya) annelerle yapılan 2205 cevap içeren online anket cevaplarını analiz ederek incelemiştir. Sonuçlarına göre eğitim seviyesinin artmasının, bulaşıcı hastalıklar sonrası komplikasyonlar hakkında farkındalık gibi faktörlerin aşı karşıtlığında bir düşüşe sebep olmakta ve zorunlu aşılardan uygulandığı ülkelerde annelerin çocuklarına aşı yaptırmama tavrının aşı yaptırmamanın gönüllü olduğu ülkelere göre daha olumsuz yönde ayrılmaktadır.

Engin ve Vezzoni (2020) yakın zamanda yaşanan tüm dünyayı etkileyen Covid pandemisinin de gösterdiği üzere aşı karşıtlığının sağlık çıktılarına potansiyel etkisinden hareketle İtalya için 2016 yılında gerçekleştirilen Avrupa Sosyal Araştırması'ndaki (European Social Survey) sorulardan elde edilen verileri kullanarak, aşı karşıtı tutumların yaygınlığı ve bunların demografik, tutumsal ve değer odaklı belirleyicilerden nasıl etkilendiği incelemiştir. İtalyan halkının yüzde 15'inin aşılama karşı keskinlikle olumsuz bir tavıra sahip olduğunu tespit etmişlerdir. İlaveten, aşılama karşıtı tutumların en yaygın olarak daha az eğitilmiş ve 25 ila 34 yaş arasındaki kişiler arasında bulunduğunu göstermişlerdir.

Stroba-Zelek vd. (2019) aşı yükümlülüğü altında olan çocukların 233 ebeveyni veya yasal vasisi arasında yapılan bir anket yoluyla Polonya'da aşı karşıtlığı, aşıya karşı bakış açısını sorgulamıştır. Ankete katılanların yaklaşık %90'ı aşı taraftarı olduğu, üçte biri bazı aşılardan gereksiz gördüğünü belirtmiş ve ankete katılanların yaklaşık %7'si kendilerini aşı karşıtı olarak tanımlamıştır. Ankete katılan tüm ebeveynlerin veya yasal vasilerin %62,4'ü aşı karşıtı hareketlerden haberdardır. Anket sonuçları yorumlandığında yüksek eğitimli kişilerin aşılardan konusunda daha iyi bilgiye sahip olduğu, ilköğretim eğitimi almış kişilerin ise yeterli bilgiye sahip olmadığı ve ebeveynlerin genel olarak değerlendirildiğinde aşılardan konusundaki bilgilerin sınırlı olduğu ve ebeveynler için aşı konusunda ana bilgi kaynağının çocuk doktorları olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada aşı karşıtlığındaki sistematik artışa karşı politika önerisi olarak ebeveynlerin koruyucu aşılama konusundaki tutum ve görüşlerinin izlenmesi, sosyal

medyada tanıtım kampanyalarının daha iyi yönlendirilmesi ve sağlık çalışanlarının faaliyetlerinin belirli sosyal gruplara göre ayarlanması sunulmuştur.

Huynh (2022) insanların aşı karşısında tutumlarının COVID-19 salgını öncesinde ve sırasında nasıl değiştiğini anlamak için, aşı karşıtı tutumlarla mücadele etmek ve aşı yaptırmaya niyetini artırmak için kritik olduğu fikrinden hareketle Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çevrimiçi bir platform aracılığıyla çok boyutlu bir aşı karşıtı tutum ölçeğini içeren bir anket yoluyla farklı örneklemelerden pandemi öncesinde üç zaman noktasında (840 kişi) ve pandemi sırasında dört zaman noktasında (1543 kişiden) veri toplamıştır. Yapılan ampirik analiz neticesinde aşılar bakış açısı bağlamında öngörülemez yan etkilerle ilgili endişelerin, ticari vurgunculukla ilgili endişelerin ve doğal bağışıklık tercihinin COVID-19 salgını sırasında öncesine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Kontrol değişkeni olarak katılımcıların cinsiyeti, eğitimi, sosyoekonomik durumu, yaşı ve ırk/etnik kökeni kullanılmış ve kontrol değişkeni içeren modellerde de sonuçların benzer olduğu sonuçların model spesifikasyonuna dayanıklı olduğu tespit edilmiştir.

Bilgimiz dahilinde, ilgili literatürde henüz eğitimin aşı karşıtlığına etkisini inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamız bu yönüyle bir ilki temsil etmektedir. Türkiye'de 1997 yılında, zorunlu okul süresi 5 yıldan 8 yıla çıkarılmıştır. Kamuoyunda "kesintisiz sekiz yıllık eğitime geçiş" kanunu olarak bilinen 4306 sayılı kanun 18 Ağustos 1997'de kabul edilmiştir. Bahse konu kanun, takip eden 1997-1998 eğitim öğretim yılı itibarıyla uygulanmaya başlamıştır ve ilköğretim beş yıldan sekiz yıla çıkarılarak zorunlu hale getirilmiştir. Çalışma, farklı doğum kohortları arasındaki zorunlu okul süresindeki bu değişikliği kullanarak politika değişikliğinin sağlık üzerindeki nedensel etkisini ölçmektedir. Nedenselliği ortaya koyabilmek için Türkiye'de 1997 yılında gerçekleştirilen ve zorunlu eğitimi beş yıldan sekiz yıla çıkaran eğitim reformu araç değişken olarak belirlenmiştir.

YÖNTEM

Çalışmamızda Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2019 yılında gerçekleştirilen Türkiye Sağlık Araştırması mikro veri seti kullanılmıştır. Türkiye Sağlık Araştırması, tüm toplumu temsil eden bir örneklem üzerinden birçok sağlık çıktısına dair sorular içermektedir. Bu sorulardan biri de grip aşısı olma durumudur. Çalışmamızda kullanılan model denklem 1'de gösterilmiştir. Burada; *asiolmama* grip aşısı olmayanlar kuklasıdır ve grip aşısı olmayanlar için 1 değerini alır, *ortaokul* en az ortaokul bitirenler kuklasıdır ve ortaokul ve üstü eğitime sahip olanlar için 1 değerini alır, *erkek* cinsiyet kuklasıdır ve erkekler için 1 değerini alır, *yaş* ankete katılanların sayısal değeridir ve *gelirkategori* dört farklı kategoride (0-1849, 1850-2892, 2893-4492 ve 4493 üstü) gelir değişkenidir. Değişkenlere ait özet istatistikler Tablo 1'de sunulmuştur.

$$asiolmama = \beta_0 + \beta_1 ortaokul + \beta_2 erkek + \beta_3 evli + \beta_4 yaş + \beta_5 yaş^2 + \beta_6 gelirkategori \quad (1)$$

Denklem 1'de sunulan model öncelikle probit yöntemiyle tahmin edilmiştir. Fakat bu yöntem içsellik problemi (endogeneity problem) içerme ihtimaline sahiptir. Bu sebeple içsellik probleminin üstesinden gelebilmek, nedenselliği ortaya koyabilmek için Türkiye'de 1997 yılında gerçekleştirilen ve zorunlu eğitimi beş yıldan sekiz yıla

çıkaran eğitim reformu araç değişken olarak belirlenmiş ve bu araç değişkenle araç değişken probit model (İVProbit) tahmin edilmiştir.

Tablo 1. Özet İstatistikler

Değişken	N	Ortalama	Std. Sapma	Min.	Maks.
asiolmama	4877	0.83	0.38	0	1
erkek	4877	0.48	0.5	0	1
evli	4877	0.67	0.47	0	1
yaş	4877	44	18	15	98
gelirkategori	4877	2.4	1.1	1	4
ortaokul	4877	0.9	0.29	0	1
zorunluegitim	4877	0.3	0.46	0	1

BULGULAR

Probit model regresyon sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur. Sonuçlara göre en az ortaokul mezunlarının aşı olmama olasılığı daha düşüktür, erkeklerin aşı olmama olasılığı kadınlara göre daha düşüktür, evli olanların aşı olmama olasılığı daha yüksektir, gelir arttıkça aşı olmama olasılığı düşmektedir ve yaş arttıkça aşı olmama olasılığı artmaktadır.

Tablo 2. Probit Regresyon Sonuçları

Değişken	Katsayı
erkek	-0.254*** (0.043)
evli	0.0171** (0.055)
yaş	0.016* (0.006)
gelirkategori	-0.104*** (0.019)
ortaokul	-0.425*** (0.160)

İVProbit model regresyon sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur. İVProbit model tahmini neticesinde elde edilen katsayıların tamamı istatistiki olarak anlamsızdır. Bu sonuçlar probit model sonuçlarıyla kıyaslandığında içsellik probleminin önemli bir problem olduğu ve bu problem göz ardı edilerek elde edilen sonuçların yanıltıcı olabileceği yorumuna ulaşmak mümkündür.

Tablo 3. İVProbit Regresyon Sonuçları

Değişken	Katsayı
erkek	-0.656 (0.709)
evli	0.050 (0.218)
yaş	0.001 (0.026)
gelirkategori	-0.251 (0.257)
ortaokul	3.364 (6.635)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışma, aşı yaptırmama ve eğitim arasındaki ilişkiyi Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2019 yılında gerçekleştirilen Türkiye Sağlık Araştırması mikro veri setini kullanarak öncelikle probit model ardından nedenselliği ortaya koyabilmek için İVProbit model kullanarak ampirik olarak sınamaktadır. İVProbit model tahmin edilirken araç değişken olarak Türkiye’de 1997 yılında gerçekleştirilen ve zorunlu okul süresini 5 yıldan 8 yıla çıkararak kamuoyunda “kesintisiz sekiz yıllık eğitime geçiş” kanunu olarak bilinen 4306 sayılı kanun kullanılmıştır. Probit model sonuçları ortaokul mezunu olmanın aşı yaptırmama olasılığını düşürdüğünü gösterirken İVProbit modelinde katsayı pozitif ve istatistiki olarak anlamsızdır. Buradan içsellik probleminin önemli bir problem olduğu ve bu problem göz ardı edilerek elde edilen sonuçların yanıltıcı olabileceği konusunda bir çıkarım yapmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- Engin, C., & Vezzoni, C. (2020). Who’s Skeptical of Vaccines? Prevalence and Determinants of Anti-Vaccination Attitudes in Italy. *Population Review*, 59(2). <https://doi.org/10.1353/prv.2020.0007>
- Huynh, H. P. (2022). Examining four types of anti-vaccination attitudes prior to and during the COVID-19 pandemic. *Current Psychology*. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-03660-4>
- Pisaniak, P., Konarska, M., Tarczon, A., Stawowy, B., Bejster, K., Piórek, W., Mędrzycka-Dąbrowska, W., & Ozga, D. (2021). Mothers’ Opinions on Vaccinations and Penal Responsibility for Vaccination Avoidance in Nine Selected European Countries: Findings from a Cross-Sectional Survey. *Risk Management and Healthcare Policy*, Volume 14, 1241-1254. <https://doi.org/10.2147/RMHP.S283796>

Stroba-Żelek, A., Kubala, P., Krawczyk, A., & Kasperczyk, J. (2019). The analysis of parents' understandings of and attitudes towards childhood vaccination. *Pediatrics i Medycyna Rodzinna*, 15(2), 171-179. <https://doi.org/10.15557/PiMR.2019.0029>

Zarobkiewicz, M. K., Zimecka, A., Zuzak, T., Cieślak, D., Roliński, J., & Grywalska, E. (2017). Vaccination among Polish university students. Knowledge, beliefs and anti-vaccination attitudes. *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 13(11), 2654-2658. <https://doi.org/10.1080/21645515.2017.1365994>

GÖZLÜK KULLANIMI VE EĞİTİM ARASINDAKİ İLİŞKİ

Prof. Dr. Murat Anıl MERCAN

Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, mamercan@yildiz.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Ali Fehim CEBECİ

İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, afcebeci@ticaret.edu.tr

ÖZET

Akademik çalışmalar geliştirmekte olan ülkelerde ilköğretim çağı çocukların yaklaşık %10'unun görme problemi yaşadığını göstermektedir. Görme problemlerinin %97'si ışık kırılma bozuklukları dolayısıyla ortaya çıkan; miyop, hipermetrop, şaşılık ve astigmat gibi gözlükle tedavi edilebilen problemlerdir. Gözlük kullanımı ve eğitim arasındaki ilişkiyi inceleyen akademik çalışmalar genel olarak gözlük kullanımının akademik performansa etkisine odaklanmaktadır ve gözlük kullanımının akademik performansı olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır. Bahse konu çalışmalar geliştirmekte olan ülkeler için son derece sınırlı sayıdadır. Bu çalışma, eğitim ve gözlük kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemektedir ve Türkiye için bir ilki temsil etmektedir. Ayrıca çalışma, eğitim ve gözlük kullanımı arasındaki ilişkiyi araç değişken kullanarak ölçen Türkiye'de tek çalışmadır. Türkiye'de 1997 yılında zorunlu eğitim süresi beş yıldan sekiz yıla çıkararak üç yıl artırılmıştır. Kamuoyunda "kesintisiz sekiz yıllık eğitime geçiş" kanunu olarak bilinen kanun (4306 sayılı kanun) 18 Ağustos 1997'de kabul edilmiştir. 4306 sayılı kanunla birlikte, 1997-1998 eğitim öğretim yılından itibaren ilköğretim beş yıldan sekiz yıla çıkarılmış ve zorunlu hale getirilmiştir. Çalışma, zorunlu eğitim süresindeki bu politika değişikliğini kullanarak farklı doğum kohortları için eğitim seviyesi (eğitim görülen yıl sayısı) ve gözlük kullanımı arasındaki ilişkiyi nedenselliği göz önünde bulundurarak ölçmektedir. Çalışmanın amacı Türkiye'de bireylerin gözlük kullanımında eğitimin etkisini incelemektir. Bu maksatla, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2019 yılında gerçekleştirilen Türkiye Sağlık Araştırması mikro veri seti kullanılmıştır. Nedenselliği ortaya koyabilmek için Türkiye'de 1997 yılında gerçekleştirilen ve zorunlu eğitimi beş yıldan sekiz yıla çıkaran ve 1997-1998 eğitim öğretim yılından itibaren yürürlüğe giren eğitim reformu araç değişken olarak belirlenmiştir. Türkiye Sağlık Araştırması, tüm toplumu temsil eden bir örneklem üzerinden birçok sağlık çıktısına dair sorular içermektedir. Bu sorulardan biri de gözlük kullanma durumudur. Modelde; gelir seviyesi, evlilik durumu, cinsiyet gibi kontrol değişkenleri kullanılmıştır. Probit model sonuçları ortaokul ve üzeri bir eğitim almış olmanın gözlük kullanma olasılığını artırdığını gösterirken İVProbit modelinde katsayı negatif ve istatistiki olarak anlamsızdır. Sonuçlarımız, içsellik probleminin göz ardı edilemeyecek önemli bir problem olduğu ve bu problem göz ardı edilerek elde edilen sonuçların yanıltıcı olabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gözlük kullanımı, eğitim, araç değişken modeli.

RELATIONSHIP BETWEEN WEARING EYEGLASSES AND EDUCATION

ABSTRACT

Academic research has shown that about 10% of primary education students experience vision problems in developing countries. About 97% of vision problems are related with refraction errors such as myopia, hypermetropia, strabismus and astigmatism which can be recovered using well-fitted eyeglasses. Academic studies examining the relationship between eyeglasses use and education generally focus on the effect of eyeglasses on academic performance and reveal that eyeglasses use positively affects academic performance. These studies are very limited and scarce for developing countries. This study examines the relationship between education and the use of eyeglasses and represents an initial attempt Turkey. In addition, the study is the only study in Turkey that measures the relationship between education and the use of eyeglasses using an instrument variable. In 1997, the duration of compulsory schooling in Turkey was increased by three years, from five to eight years. The law (Law No. 4306), known to the public as the "transition to uninterrupted eight-year education" law, was passed on 18 August 1997. Using this policy change in the duration of compulsory schooling, the study measures the relationship between education level (number of years of education) and eyeglass use for different birth cohorts, considering causality. The aim of the study is to examine the effect of education on the use of eyeglasses by individuals in Turkey. For this purpose, the Turkey Health Survey micro dataset, which was conducted by the Turkish Statistical Institute in 2019, is employed. To reveal the causality, the educational reform carried out in Turkey was used as an instrument variable. Turkey Health Survey includes questions about many health outcomes over a sample representative of the whole society. The model included control variables such as income level, marital status, and gender. Probit model results show that having a secondary school education or higher increases the probability of using glasses, while the coefficient in the IVProbit model is negative and statistically insignificant. Our results show that the endogeneity problem is an important problem that cannot be ignored, and the results obtained by ignoring this problem may be misleading.

Keywords: Wearing eyeglasses, education, instrumental variable model.

GİRİŞ

Akademik çalışmalar geliştirmekte olan ülkelerde ilköğretim çağı çocukların yaklaşık %10'unun görme problemi yaşadığını göstermektedir. Görme problemlerinin %97'si ışık kırılma bozuklukları dolayısıyla ortaya çıkan; miyop, hipermetrop, şaşılık ve astigmat gibi gözlükle tedavi edilebilen problemlerdir. Gözlük kullanımı ve eğitim arasındaki ilişkiyi inceleyen akademik çalışmalar genel olarak gözlük kullanımının akademik performansa etkisine odaklanmaktadır ve gözlük kullanımının akademik performansı olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın amacı eğitim ve gözlük kullanımı arasındaki ilişkiyi öncelikle probit modelle ampirik olarak sorgulamak ardından Türkiye'de 1997 yılında zorunlu eğitimi 5 yıldan sekiz yıla çıkararak eğitim reformunu araç değişken olarak kullanarak araç değişken-probit (IVProbit) modelle içsellik probleminin (endogeneity problem) üstesinden gelerek nedenselliği de ortaya koyacak şekilde sınımlanmıştır. Çalışma eğitim ve gözlük kullanımı arasındaki ilişkiyi nedenselliği ortaya koyarak incelenmesi yönüyle bir ilki temsil etmektedir.

Huang ve Chen (2022) Çin'de okul çağındaki çocuklar arasında yaygın bir şekilde olan miyopluluğun eğitim çıktılarında özellikle Çince ve matematik test sonuçlarına etkisini regresyon süreksizliği (regression discontinuity - RD-) yöntemiyle incelemiştir. Çin'de yaygın olan miyopluluğa rağmen öğrencilerde fiziki görünüşle ilgili kaygılardan dolayı gözlük kullanımına isteksizlik görülmektedir. Çalışmada geniş çaplı bir anket olan Çin Eğitim Paneli Anketi (China Education Panel Survey) yoluyla elde edilen veriler kullanılmıştır. Regresyon Süreksizliği yaklaşımı için miyopluluk teşhisi ve gözlük takmaya başlama bir sıçrama olarak belirlenmiştir ve buradan hareketle miyop öğrencilerde gözlük kullanımının akademik performansa etkisi ampirik olarak araştırılmıştır. Sekizinci sınıfa giden 4758 öğrenciye ait veriden hareketle elde edilen Regresyon Süreksizliği modeli sonuçları gözlük takmanın miyop öğrencilerin Çince ve matematik testi puanlarında Çince için 0,27 ve matematik için 0,24 standart sapma artışla ilişkili olduğunu göstermiştir

Glewwe vd. (2016), Çin'de en yoksul eyaletlerinden biri olan Kansu'da görme yetersizliği olan çocuklara gözlük sağlamanın akademik performansları üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma, Kansu'nun demografik yapısı itibarıyla kırsal kesimdeki çocuklara odaklanmaktadır ve eyalette 3., 4., 5. sınıflardaki öğrencilerin %13'ünün görme yetersizliğine sahip olduğu iki ilçede tesadüfi kontrollü bir deneme üzerinden (randomized trail experiment) uygulanmıştır. Analiz için, Batı Çin'de kırsal kesimdeki ilköğretim öğrencilerine ücretsiz gözlük sunan tesadüfi kontrollü bir denemenin sonuçları kullanılmıştır. Araç değişken kullanılarak elde edilen sonuçlar, bir akademik yıl boyunca gözlük takmanın, görme bozukluğu olan öğrencilerin ortalama test puanlarını 0,16 ila 0,22 standart sapma artırdığını ve bunun da 0,3 ila 0,5 yıl ek eğitime eşdeğer olduğunu göstermiştir. Bu sonuçlar, müdahalenin gerçekleştirildiği iki ilçenin ortalamalarıdır etki İlçe 1'de daha büyük bulunmuşken (0,26 ila 0,39 standart sapma) ancak İlçe 2'de küçük ve istatistik olarak anlamsızdır. Sonuçlara göre görme bozukluğu olan öğrencilere gözlük temininin, gözlük kullanma yollarının politika yapıcı eliyle açılmasının, geliştirmekte olan ülkelerdeki ilköğretim (ve ortaokul) öğrencilerinin önemli bir kısmının akademik başarısını, eğitim seviyesini artıracak düşük maliyetli, kolay uygulanabilir bir politika alternatifi olduğunu göstermiştir

Shi vd. (2020) tesadüfi kontrollü bir çalışmanın sonuçlarından yola çıkmakta ve ücretsiz gözlük denemesinin batı Çin'in yoksul bir bölgesinde gözlük kullanan miyop çocuklarla ilgili 8 algı maddesi üzerindeki etkilerini ampirik

olarak sınımlanmaktadır. Analizde Çin'in kuzeybatı kırsalından 832 miyop çocuğu kapsayan küme-randomize kontrollü bir çalışma için çalışma grubu olarak belirlenmiş; 42 okuldan 428 miyop çocuk ücretsiz gözlük almak üzere randomize edilmiş ve etki grubu olarak belirlenmiş (treatment group), 42 okuldan 404 miyop çocuk ise kontrol grubu olarak randomize edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, etki grubundaki öğrencilerin standartlaştırılmış matematik puanlarıyla ölçülen akademik performansları 8 aylık müdahalenin ardından 0,11 standart sapma kadar iyileştiği gösterilmiştir. Yazarların hesaplamalarına göre politikanın maliyeti çocuk başına yaklaşık 376 yuan (60 \$) olmuştur. Bahse konu maliyet hesabı, standartlaştırılmış matematik puanlarındaki 0,1 standart sapma artış başına 269 yuan (43 \$) maliyet-etkinlik oranı anlamına gelmektedir. Elde edilen bulgular ücretsiz gözlük sağlanması yoluyla uygulanacak bir politikanın, sağlık hizmetlerinde bilgi asimetrisi sorununu çözmek için etkili bir strateji olduğunu, gözlük kullanımına yönelik talebi tetiklemek için çocukların ilk gözlükleri bir defaya mahsus olmak üzere sübvansede edilebileceğini ve bu sayede görece düşük bir maliyetle akademik performans üzerinde olumlu etki yapacak bir politika uygulanabileceğini göstermiştir.

Slavin vd. (2018) Baltimore şehrinde sosyoekonomik olarak dezavantajlı okullarda miyop ve hipermetrop gibi gözlükle düzeltilebilen ışık kırılma bozukluklarına sahip öğrenciler için gözlük kullanımının okuma becerisi gelişimindeki etkisini incelemiştir. Araştırma kapsamına giren 317 öğrenciden 182'sine bir adet okulda bir adet evde kullanım için iki adet gözlük temin edilmiş ve kırılan gözlük olması durumunda yeni gözlük temin edilmiştir. Okul personeli, öğrencilerin gözlüklerini takmalarında, güvenli bir şekilde saklamalarında ve gerektiğinde gözlüklerini değiştirmelerinde sağlamaya yardımcı olmuştur. Gözlük sağlanan öğrencilerin okuma performansındaki gelişim Woodcock okuma ölçümleriyle izlenmiştir. Gözlük alan öğrenciler, Woodcock okuma ölçümlerinde hiç gözlüğe ihtiyaç duymayanlara göre daha fazla gelişme göstermiştir. Gözlük kullanımını artırmaya ve kaybolan ya da kırılan gözlükleri değiştirmeye yönelik gözlük ve destek sağlamayı içeren uygulama neticesinde okuma performansını önemli ölçüde artırıldığı tespit edilmiştir. Etki, miyop öğrenciler için hipermetrop öğrencilere kıyasla daha büyüktür. Gözlük almanın faydaları ciddi görme sorunları olan öğrencilerle sınırlı kalmamıştır. Hem miyop hem de hipermetrop seviyeleri daha düşük olan çocuklar için faydalı etkiler görülmüştür, ancak etki sadece miyop olan çocuklar için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

İlgili literatür ışığında çalışmamız, eğitim ve gözlük kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemektedir ve Türkiye için bir ilki temsil etmektedir. Ayrıca çalışmamız, eğitim ve gözlük kullanımı arasındaki ilişkiyi araç değişken kullanarak ölçen Türkiye'de tek çalışmadır. Türkiye'de 1997 yılında zorunlu eğitim süresi beş yıldan sekiz yıla çıkarak üç yıl arttırılmıştır. Kamuoyunda "kesintisiz sekiz yıllık eğitime geçiş" kanunu olarak bilinen kanun (4306 sayılı kanun) 18 Ağustos 1997'de kabul edilmiştir. 4306 sayılı kanunla birlikte, 1997-1998 eğitim öğretim yılından itibaren ilköğretim beş yıldan sekiz yıla çıkarılmış ve zorunlu hale getirilmiştir. Çalışmamız, zorunlu eğitim süresindeki bu politika değişikliğini kullanarak farklı doğum kohortları için eğitim seviyesi (eğitim görülen yıl sayısı) ve gözlük kullanımı arasındaki ilişkiyi nedenselliği göz önünde bulundurarak ölçmektedir. Çalışmanın amacı Türkiye'de bireylerin gözlük kullanımında eğitimin etkisini incelemektir. Bu maksatla, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2019 yılında gerçekleştirilen Türkiye Sağlık Araştırması mikro veri seti kullanılmıştır. Nedenselliği ortaya koyabilmek için Türkiye'de 1997 yılında gerçekleştirilen ve zorunlu eğitimi beş yıldan sekiz yıla çıkaran ve 1997-1998 eğitim öğretim yılından itibaren yürürlüğe giren eğitim reformu araç değişken olarak belirlenmiştir.

YÖNTEM

Çalışmamızda Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2019 yılında gerçekleştirilen Türkiye Sağlık Araştırması mikro veri seti kullanılmıştır. Bahse konu veri, tüm toplumu temsil eden bir örneklem üzerinden birçok sağlık çıktısına dair sorular içermektedir. Bu sorulardan biri de gözlük kullanma durumudur. Çalışmamızda probit ve İVProbit modeller için tahmin edilen model denklem 1’de gösterilmiştir. Burada; *gozlukkullanma* gözlük kullanma kuklasıdır ve gözlük kullandığını beyan edenler için 1 değerini alır, *ortaokul* en az ortaokul bitirenler kuklasıdır ve ortaokul ve üstü eğitime sahip olanlar için 1 değerini alır, *erkek* cinsiyet kuklasıdır ve erkekler için 1 değerini alır, *yaş* ankete katılanların yaşlarının sayısal değeridir ve *gelirkategori* dört farklı kategoride (0-1849, 1850-2892, 2893-4492 ve 4493 üstü) gelir değişkenidir. Değişkenlere ait özet istatistikler Tablo 1’de sunulmuştur.

$$gozlukkullanma = \beta_0 + \beta_1 ortaokul + \beta_2 erkek + \beta_3 evli + \beta_4 yaş + \beta_5 yaş^2 + \beta_6 gelirkategori \quad (1)$$

Denklem 1’de sunulan model öncelikle probit yöntemiyle tahmin edilmiştir. Fakat tek başına probit model içsellik problemi (endogeneity problem) içerebileceği için içsellik probleminin üstesinden gelebilmek, nedenselliği ortaya koyabilmek için Türkiye’de 1997 yılında gerçekleştirilen ve zorunlu eğitimi beş yıldan sekiz yıla çıkaran eğitim reformu araç değişken olarak belirlenmiş ve bu araç değişkenle araç değişken probit model (İVProbit) tahmin edilmiştir.

Tablo 1. Özet İstatistikler

Değişken	N	Ortalama	Std. Sapma	Min.	Maks.
gozlukkullanma	4877	0.40	0.49	0	1
erkek	4877	0.48	0.5	0	1
evli	4877	0.67	0.47	0	1
yaş	4877	44	18	15	98
gelirkategori	4877	2.4	1.1	1	4
ortaokul	4877	0.9	0.29	0	1
zorunluegitim	4877	0.3	0.46	0	1

BULGULAR

Probit model regresyon sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur. Sonuçlara göre en az ortaokul mezunlarının gözlük kullanma olasılığı daha yüksektir, erkeklerin gözlük kullanma olasılığı kadınlara göre daha düşüktür, evli olanların gözlük kullanma olasılığı evli olmayanlara göre daha düşüktür, gelir arttıkça gözlük kullanma olasılığı artmaktadır ve yaş arttıkça gözlük kullanma olasılığı artmaktadır.

Tablo 2. Probit Regresyon Sonuçları

Değişken	Katsayı
erkek	-0.233*** (0.040)
evli	-0.212***

	(0.051)
yaş	0.048*** (0.006)
gelirkategori	0.172*** (0.018)
ortaokul	0.842*** (0.077)

İVProbit model regresyon sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur. İVProbit model tahmini neticesinde elde edilen katsayıların tamamı istatistiki olarak anlamsızdır. Bu sonuçlar probit model sonuçlarıyla kıyaslandığında içsellik probleminin önemli bir problem olduğu ve bu problem göz ardı edilerek elde edilen sonuçların yanıltıcı olabileceği yorumuna ulaşmak mümkündür.

Tablo 3. İVProbit Regresyon Sonuçları

Değişken	Katsayı
erkek	2.520 (2.690)
evli	0.615 (0.824)
yaş	0.149 (0.103)
gelirkategori	1.180 (0.977)
ortaokul	-25.080 (25.135)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışma, gözlük kullanımı ve eğitim arasındaki ilişkiyi Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2019 yılında gerçekleştirilen Türkiye Sağlık Araştırması mikro veri setini kullanarak öncelikle probit model ardından içsellik probleminin üstesinden gelmek ve nedenselliği ortaya koyabilmek için İVProbit model kullanarak ampirik olarak sınınamaktadır. İVProbit model tahmin edilirken araç değişken olarak Türkiye'de 1997 yılında gerçekleştirilen ve zorunlu okul süresini 5 yıldan 8 yıla çıkararak kamuoyunda "kesintisiz sekiz yıllık eğitime geçiş" kanunu olarak bilinen 4306 sayılı kanun kullanılmıştır. Probit model sonuçları ortaokul ve üzeri bir eğitim almış olmanın gözlük kullanma olasılığını artırdığını gösterirken İVProbit modelinde katsayı negatif ve istatistiki olarak anlamsızdır. Sonuçlarımız, içsellik probleminin göz ardı edilemeyecek önemli bir problem olduğu ve bu problem göz ardı edilerek elde edilen sonuçların yanıltıcı olabileceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Glewwe, P., Park, A., & Zhao, M. (2016). A better vision for development: Eyeglasses and academic performance in rural primary schools in China. *Journal of Development Economics*, 122, 170-182. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2016.05.007>

Huang, J., & Chen, Q. (2022). Should myopic students wear eyeglasses?—A regression-discontinuity analysis. *Applied Economics Letters*, 1-7. <https://doi.org/10.1080/13504851.2022.2094322>

Shi, Y., Nie, W., Mu, M., Song, S., Peng, L., Zhang, L., Yang, J., Guan, H., Zhu, Y., Gao, Q., & Nie, J. (2020). What Can Children Learn from a Free Trial of Eyeglasses Use? Evidence from a Cluster-Randomized Controlled Trial in Rural China. *INQUIRY: The Journal of Health Care Organization, Provision, and Financing*, 57, 004695802096877. <https://doi.org/10.1177/0046958020968776>

Slavin, R. E., Collins, M. E., Repka, M. X., Friedman, D. S., Mudie, L. I., Owoeye, J. O., & Madden, N. A. (2018). In Plain Sight: Reading Outcomes of Providing Eyeglasses to Disadvantaged Children. *Journal of Education for Students Placed at Risk (JESPAR)*, 23(3), 250-258. <https://doi.org/10.1080/10824669.2018.1477602>

TÜRKİYE'DE YÜKSEK ÖĞRETİMDE KADIN ÖĞRETİM ELEMANI ORANI VE ÖĞRENCİ MEMNUNİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Prof. Dr. Murat Anıl MERCAN

Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, mamercan@yildiz.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Ali Fehim CEBECİ

İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, afcebeci@ticaret.edu.tr

ÖZET

Yüksek öğretim kurumları ülkelerin beşeri sermayelerini dönüştürme ve geliştirme açısından kritik bir rol oynamaktadır. Yüksek öğretim kurumları temelde eğitim sunma hizmeti veren birer hizmet sektörü kurumlarıdır. Başlıca maksatları en iyi, en nitelikli öğrenciyi çekmek ve onları kaliteli bir eğitim hizmetiyle mezun ederek giderek artan rekabet ortamında öne çıkmak, hayatta kalabilmektir. Küreselleşen dünyada yalnızca yerel değil uluslararası bir rekabetle de karşı karşıyadırlar. Bahse konu rekabet ortamı yüksek öğretim kurumları için öğrenci memnuniyetini artırmayı öncelikli bir hedef haline getirmiştir. Özellikle son yıllarda yüksek öğretim kurumu öğrencilerinin memnuniyetinin belirleyicilerini tespit etmek akademik yazında ilgi çeken bir konu haline gelmiştir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı Türkiye'deki yüksek öğretim kurumlarında kadın öğretim elemanı oranının öğrenci memnuniyetine olan etkisini ölçmektir. Çalışma, Türkiye'de yüksek öğretim kurumlarında öğrenci memnuniyetine yönelik sınırlı sayıdaki çalışmaya katkı sunmayı hedeflemektedir. Öğrenci memnuniyetini ölçmek için Üniversite Araştırma Laboratuvarı tarafından gerçekleştirilen Türkiye Üniversite Memnuniyet Araştırması kullanılmıştır. Türkiye Üniversite Memnuniyet Araştırması, 2016-2022 yılları için her bir yılda Türkiye'de yer alan devlet ve vakıf üniversitelerindeki öğrencilerin memnuniyetini; öğrenim deneyiminin tatminkarlığı, yerleşke ve yaşamının doyuruculuğu, akademik destek ve ilgi, kurumun yönetim ve işleyişinden memnuniyet, öğrenme imkan ve kaynaklarının zenginliği ve kişisel gelişim ve kariyer desteği başlıklarında çok boyutlu olarak ölçmektedir. Sonuçlar kadın öğretim elemanı oranındaki artışın daha düşük bir öğrenci memnuniyetiyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Analiz, kadın öğretim elemanlarının unvanlarına göre tekrarlanmıştır ve yine negatif ilişki tespit edilmiştir. Kadın Profesör oranı da öğrenci memnuniyetini negatif etkilemektedir. Benzer şekilde, kadın Doçent ve Doktor Öğretim Üyesi oranıyla öğrenci memnuniyeti arasında negatif ilişki ölçülmüştür. Bununla birlikte, kadın Araştırma Görevlisi oranı ile öğrenci memnuniyeti arasındaki ilişki negatif fakat istatistiki olarak anlamsızdır.

Anahtar Kelimeler: Yüksek öğretim, öğrenci memnuniyeti, öğretim elemanı.

RELATIONSHIP BETWEEN PROPORTION OF FEMALE ACADEMIC AND STUDENT SATISFACTION IN HIGHER EDUCATION IN TURKEY

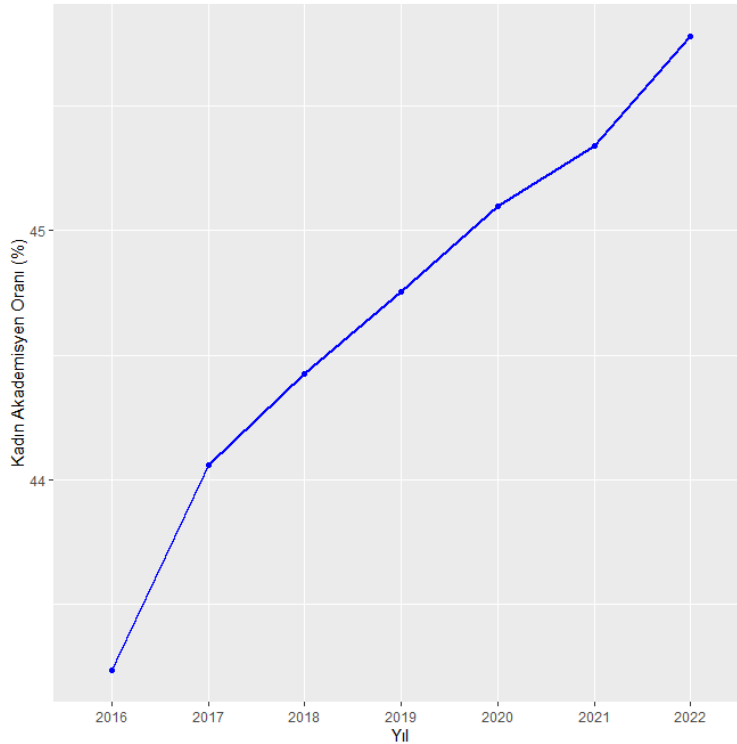
ABSTRACT

Higher education institutions play a critical role in transforming and developing the human capital of countries. Higher education institutions are basically service sector institutions that provide education services. Their main purpose is to attract the best and most qualified students and to stand out and survive in an increasingly competitive environment by graduating them with a qualified education service. In the globalizing world, they face not only domestic but also international competition. This overwhelmingly competitive environment has made increasing student satisfaction a priority for higher education institutions. Especially in recent years, understanding the determinants of satisfaction of higher education institution students has become a subject of interest in academic literature. In this context, the main purpose of the study is to measure the effect of female academic proportion on student satisfaction in higher education institutions in Turkey. The study aims to contribute to the limited number of studies on student satisfaction in higher education institutions in Turkey. The Turkey University Satisfaction Survey conducted by the University Assessments & Research Laboratory was used to measure student satisfaction. The Turkey University Satisfaction Survey measures the satisfaction of students at public and foundation universities in Turkey in each year for the years 2016-2022 in a multidimensional manner under the following topics: satisfaction with the learning experience, satisfaction with the campus life, academic support and interest, satisfaction with the management and functioning of the institution, richness of learning opportunities and resources, and personal development and career support. The results showed that an increase in the proportion of female academic was associated with lower student satisfaction. The analysis was repeated according to the titles of female academics and again a negative relationship was estimated. The proportion of female Professors also has a negative impact on student satisfaction. Similarly, a negative relationship was measured between the proportion of female Associate Professors and Assistant Professors and student satisfaction. However, the relationship between the proportion of female Research Assistants and student satisfaction was found to be negative but statistically insignificant.

Keywords: Higher education, student satisfaction, academic.

GİRİŞ

Yüksek öğretim kurumları ülkelerin beşeri sermayelerini dönüştürme ve geliştirme açısından kritik bir rol oynamaktadır. Yüksek öğretim kurumları temelde eğitim sunma hizmeti veren birer hizmet sektörü kurumlarıdır. Başlıca maksatları en iyi, en nitelikli öğrenciyi çekmek ve onları kaliteli bir eğitim hizmetiyle mezun ederek giderek artan rekabet ortamında öne çıkmak, hayatta kalabilmektir. Küreselleşen dünyada yalnızca yerel değil uluslararası bir rekabetle de karşı karşıyadırlar. Bahse konu rekabet ortamı yüksek öğretim kurumları için öğrenci memnuniyetini artırmayı öncelikli bir hedef haline getirmiştir. Özellikle son yıllarda yüksek öğretim kurumu öğrencilerinin memnuniyetinin belirleyicilerini tespit etmek akademik yazında ilgi çeken bir konu haline gelmiştir. Şekil 1'den de görülebileceği üzere Türkiye'de üniversitelerde kadın öğretim elemanı oranı düzenli olarak artmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızın amacı Türkiye'deki üniversitelerde kadın öğretim elemanı oranının öğrenci memnuniyetine etkisini 2016-2022 yılları arasında üniversite bazında gözlem içeren bir anketten hareketle panel veriyle incelemektir.

Şekil 1. Yıllara Göre Türkiye'de Üniversitelerde Kadın Öğretim Elemanı Yüzdesi.

DeWitz ve Walsh (2002), Bandura (1977)'nin öz yeterlilik teorisinden hareketle üniversite öğrencilerinin öz yeterlilik değerlendirmeleriyle öğrencilerin üniversite memnuniyeti arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma, üç farklı öz yeterlilik kategorisiyle (üniversite, sosyal ve genel) üniversite öğrencilerinin memnuniyeti arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Analiz, 312 lisans öğrencisinden oluşan bir örnekleme kapsamaktadır. Öğrencilere öz yeterlilik ve üniversite memnuniyeti ölçümleri uygulanmıştır. Ampirik analiz kapsamında gerçekleştirilen korelasyonel analiz, her üç öz yeterlilik biçiminin de (üniversite, sosyal ve genel) üniversite memnuniyeti ile pozitif yönde anlamlı bir şekilde ilişkili olduğunu göstermiştir. Öte yandan, regresyon analizi, ölçülen üç öz yeterlilik

değişkeninden üniversite öz yeterliliğinin üniversite memnuniyetini en çok açıklayan değişken olduğunu göstermiştir. Gerçekleştirilen hiyerarşik regresyon analizi ise, sosyal öz-yeterlik ve genel öz-yeterliğin, üniversite öz-yeterliği dışında üniversite memnuniyetinde herhangi bir ilave varyansı açıklamadığını ortaya koymuştur.

Huang vd. (2023) üniversite kabul sınavları ve üniversite öğrencilerinin memnuniyeti arasındaki ilişkiyi 2006 ve 2008 sonbaharında Pekin'deki 15 üniversiteye kayıt yaptıran lisans öğrencilerinin anket verilerine dayanarak ve ilk tercihleri tarafından kabul edilip edilmedikleri gibi üniversite giriş sınavlarının kabul edilen özelliklerinin etkisini analiz etmek için eğilim puanı eşleştirmesi yöntemiyle incelemiştir. Ampirik bulgulardan hareketle şu çıkarımlar yapılmıştır; öğrenciler tercih edilen bölümlerden ziyade ideal üniversiteler tarafından kabul edilip edilmediklerine büyük önem vermektedirler, öğrenciler ile sınıf arkadaşları ve oda arkadaşları arasındaki ilişki ne kadar olumlu olursa, genel memnuniyet de o kadar yüksek olacaktır öyle ki bu etki, akademisyenlere olan yakınlığı bile aşmaktadır, hem geniş açıklıklı sınıf hem de küçük açıklıklı sınıf ayarlamaları akademik memnuniyet üzerinde anlamlı ve olumsuz bir etkiye sahipken, akademik olmayan memnuniyet üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.

Ulyani Mohd Najib vd. (2011) Malezya araştırma üniversitelerindeki kampüs öğrenci barınma tesislerinden öğrenci memnuniyet düzeyini ve memnuniyet ile sadakat davranışı arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemiştir. Çalışmadaki analiz, farklı araştırma üniversitelerinden toplanan 495 cevaba ve %89.5 cevaplama oranına sahip bir ankete dayanmaktadır. Sonuçlar öğrencilerin genel olarak barınma tesislerinden memnun olduklarını (%74 memnuniyet skoru) ve bahse konu memnuniyetle üniversite memnuniyetinin ilişkili olduğunu göstermiştir. Ayrıca, genel memnuniyet ile sadakat davranışı arasında önemli bir ilişki olduğunu bulunmuştur. Bu bağlamda, kaliteli barınma tesislerinin kurulmasının, 100% memnuniyete yaklaşılmasının, yerel ve uluslararası öğrencileri Malezya üniversitelerine kayıt yaptırmaya çekmek için etkili bir araç olabileceği belirtilmiştir.

Mainardes vd. (2013) üniversiteler için öğrenci paydaşının kritik bir öneme sahip olduğu fikrinden hareketle 11 Portekiz devlet üniversitesindeki öğrencileri kapsayan 1669 çevrimiçi anket cevabına dayanan bir analizle öğrenci memnuniyetini kendi ifade ettikleri temel beklentiler açısından değerlendirmektedir. Veri analizinde tanımlayıcı istatistikler ve çoklu doğrusal regresyon kullanılmıştır. Yapılan analiz neticesinde, öğrenci memnuniyetinde belirleyici unsurlar olarak: üniversitenin esnekliği ve öğrenci ihtiyaçlarına uyarlanabilirliği, üniversite ortamı, hizmetleri, eğitim talebi düzeyi, istihdam piyasasında öğrenci değeri, üniversitenin teknolojik altyapıları, yeni arkadaşlar edinme ve akademik yaşam, motive edici dersler, üniversite bürokratik süreçleri, kişisel kendini gerçekleştirme ve genel üniversite altyapıları bulunmuştur.

Türkiye’de üniversitelerde kadın öğretim elemanı oranı 2016’da %43.24’ken takip eden yıllarda düzenli olarak artmış ve 2022’de %45.78 seviyesine ulaşmıştır. Literatürde üniversite öğrencilerinin memnuniyetinin belirleyicileri son derece dinamik bir konudur. Bu bağlamda çalışmamızın amacı Türkiye’de üniversitelerde kadın öğretim üyesi oranı ve öğrenci memnuniyeti arasındaki ilişkiyi ampirik olarak sınamaktır.

YÖNTEM

Çalışmamızda, öğrenci memnuniyetini ölçmek için Üniversite Araştırma Laboratuvarı tarafından gerçekleştirilen Türkiye Üniversite Memnuniyet Araştırması kullanılmıştır. Türkiye Üniversite Memnuniyet Araştırması, 2016-2022 yılları için her bir yılda Türkiye’de yer alan devlet ve vakıf üniversitelerindeki öğrencilerin memnuniyetini; öğrenim deneyiminin tatminkarlığı, yerleşke ve yaşamının doyuruculuğu, akademik destek ve ilgi, kurumun yönetim ve işleyişinden memnuniyet, öğrenme imkan ve kaynaklarının zenginliği ve kişisel gelişim ve kariyer desteği başlıklarında çok boyutlu olarak ölçmektedir.

$$memnuniyet = \beta_0 + \beta_1 kadınakademisyen + \beta_2 universitetipi + \beta_3 şehir + \beta_4 kuruluş yılı + \beta_6 öğrencibaşınaakademisyen \quad (1)$$

Çalışmamızda rassal etkiler panel regresyon modeli için tahmin edilen model denklem 1’de gösterilmiştir. Burada; *memnuniyet* ilgili üniversitenin ilgili yılda aldığı memnuniyet puanını *kadınakademisyen* ilgili üniversitede ilgili yılda kadın akademisyen sayısının toplam akademisyen sayısına oranı *universitetipi* ilgili üniversite çeşidini (devlet veya vakıf), *şehir* ilgili üniversitenin bulunduğu şehri, *kuruluş yılı* ilgili üniversitenin kuruluş yılını ve *öğrencibaşınaakademisyen* ilgili üniversitede ilgili yılda öğrenci sayısının toplam akademisyen sayısına oranını göstermektedir. Değişkenlere ait özet istatistikler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Özet İstatistikler

Değişken	N	Ortalama	Std. Sapma	Min.	Maks.
memnuniyet	1288	67	15	26	
kadınakademisyen	1366	0.45	0.1	0	1
kuruluş yılı	1400	2002	16	1933	2020
öğrencibaşınaakademisyen	1230	43	179	1.7	2416

Denklem 1’de sunulan model panel rassal etkiler regresyon yöntemiyle tüm unvanlara göre (Profesör, Doçent, Dr. Öğr. Üyesi ve Araştırma Görevlisi) kadın akademisyen sayısının toplam akademisyen sayısına oranı bir açıklayıcı değişken olarak tahmin edilmiş ayrıca, her bir unvan özelinde (Profesör, Doçent, Dr. Öğr. Üyesi ve Araştırma Görevlisi) oranlar hesaplanmış ve bu oranlar açıklayıcı değişken olarak kullanılarak ayrı ayrı regresyon gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Panel rassal etkiler regresyon sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur. Sonuçlara göre kadın öğretim elemanı oranındaki yüzde 1’lik artış memnuniyet puanında yaklaşık 45 puanlık bir düşüşle ilişkilidir. Ayrıca diğer istatiki olarak anlamlı değişken olan kuruluş yılı değişkeni kuruluş yılında 1 yıllık artışın öğrenci memnuniyet puanında 0.35 puanlık düşüşle ilişkili olduğunu göstermiştir.

Tablo 2. Regresyon Sonuçları

Değişken	Katsayı
kadınakademisyen	-45.451*** (7.860)

universitetipi	0.356 (3.052)
kuruluş yılı	-0.352*** (0.072)
öğrencibaşına akademisyen	0.006 (0.005)

Tablo 2'deki sonuçlar tüm unvanlarda (Profesör, Doçent, Dr. Öğr. Üyesi ve Araştırma Görevlisi) kadın öğretim elemanı içindir. Regresyon her bir unvan için ayrı ayrı gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 3'te raporlanmıştır. Sonuçlara göre kadın Profesör oranındaki yüzde 1'lik artış memnuniyet puanında yaklaşık 23 puanlık bir düşüşle, kadın Doçent oranındaki yüzde 1'lik artış memnuniyet puanında yaklaşık 12 puanlık bir düşüşle, kadın Dr. Öğr. Üyesi oranındaki yüzde 1'lik artış memnuniyet puanında yaklaşık 32 puanlık bir düşüşle ilişkilidir. Kadın Araştırma görevlisi oranı için katsayı negatif olsa da istatistiki olarak anlamsızdır.

Tablo 3. Unvana göre Regresyon Sonuçları

Unvan	Katsayı
Profesör	-23.698*** (3.407)
Doçent	-12.525*** (2.440)
Dr. Öğr. Üyesi	-32.424*** (4.958)
Araştırma Görevlisi	-3.624 (3.155)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışma, Türkiye'de üniversitelerde toplam öğretim elemanı içindeki kadın öğretim elemanı oranının öğrenci memnuniyetine olan etkisini panel rassal etkiler regresyonu yöntemiyle incelemiştir. Öğrenci memnuniyetini ölçmek için Üniversite Araştırma Laboratuvarı tarafından gerçekleştirilen 2016-2022 yılları için her bir yılda Türkiye'de yer alan devlet ve vakıf üniversitelerindeki öğrencilerin memnuniyetini; öğrenim deneyiminin tatminkarlığı, yerleşke ve yaşamının doyuruculuğu, akademik destek ve ilgi, kurumun yönetim ve işleyişinden memnuniyet, öğrenme imkan ve kaynaklarının zenginliği ve kişisel gelişim ve kariyer desteği başlıklarında çok boyutlu olarak ölçen Türkiye Üniversite Memnuniyet Araştırması kullanılmıştır. Panel rassal etkiler regresyon yöntemiyle tüm unvanlara göre (Profesör, Doçent, Dr. Öğr. Üyesi ve Araştırma Görevlisi) kadın akademisyen sayısının toplam akademisyen sayısına oranı bir açıklayıcı değişken olarak tahmin edilmiş ayrıca, her bir unvan özelinde (Profesör, Doçent, Dr. Öğr. Üyesi ve Araştırma Görevlisi) oranlar hesaplanmış ve bu oranlar açıklayıcı değişken olarak kullanılarak ayrı ayrı regresyon gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar Türkiye'de üniversitelerde kadın öğretim elemanı oranının daha düşük bir öğrenci memnuniyetiyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Bahse konu sonuç unvanlar özelinde de benzerdir. Yalnızca, Araştırma Görevlisi unvanı için sonuç negatif fakat istatistiki olarak anlamsızdır.

KAYNAKÇA

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.

DeWitz, S. J., & Walsh, W. B. (2002). Self-Efficacy and College Student Satisfaction. *Journal of Career Assessment*, 10(3), 315-326. <https://doi.org/10.1177/10672702010003003>

Huang, Y., Huang, M., Wang, H., Chen, Z., & Liu, X. (2023). Do college entrance examination admission characteristics influence students' college satisfaction? Evidence from China. *Frontiers in Psychology*, 14, 1115867. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1115867>

Mainardes, E., Alves, H., & Raposo, M. (2013). Portuguese Public University Student Satisfaction: A stakeholder theory-based approach. *Tertiary Education and Management*, 19(4), 353-372. <https://doi.org/10.1080/13583883.2013.841984>

'Ulyani Mohd Najib, N., Aini Yusof, N., & Zainul Abidin, N. (2011). Student residential satisfaction in research universities. *Journal of Facilities Management*, 9(3), 200-212. <https://doi.org/10.1108/14725961111148108>

SANAT EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK SEÇİM ALANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi. Levent DEĞİRMENCİOĞLU

Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye, leventdegoqlu@hotmail.com

ÖZET

Bu araştırmada, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde 2022-2023 Eğitim Öğretim Döneminde 1. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin kariyer planlama sürecinde, meslek seçimine yönelik alan tercihlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırma üç aşamada tamamlanmıştır. Araştırmanın ilk aşamasında, literatür taraması yapılarak konuya ışık tutabilecek kaynaklara ulaşılmıştır. Araştırmanın ikinci aşamasında, araştırmanın çalışma grubu belirlenmiş bu doğrultuda Resim (27), Heykel (15), Müzik (36), Görsel İletişim Tasarımı (22) ve Seramik ve Cam Tasarımı (11) bölümlerinde 1. sınıfta öğrenim gören toplam 111 öğrenci çalışmaya dâhil edilmiştir. Sonrasında, öğrencilerin mesleki seçimine yönelik alanlarını (kamu, özel sektör, kendi işi ya da bu alanlar dışında diğer alanlar) belirlemek üzere, tek sorudan oluşan bir anket hazırlanmıştır. Araştırmanın üçüncü ve son aşamasında hazırlanan anket öğrencilere uygulanmıştır. Beş bölümden toplamda 111 1. sınıf öğrencisinin cevapladığı anketten elde edilen veriler analiz edilmiş, analizler neticesinde ulaşılan sonuçlar frekans-yüzde tabloları üzerinden açıklanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Müzik Anasanat Dalı öğrencilerinin ağırlıklı oranlarla kamu (%40) ve kendi iş alanlarında (%56) , Geleneksel Türk Müziği Anasanat Dalı öğrencilerinin ağırlıklı oranla (%64) kendi iş alanında, Resim Bölümü öğrencilerinin, kamuda (%30) ve ağırlıklı oranla kendi iş alanında (%52), Görsel İletişim ve Tasarım Bölümü öğrencilerinin, özel sektörde (% 32) ve ağırlıklı oranla kendi iş alanında (%64), Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü öğrencilerinin, ağırlıklı oranla kendi iş alanında (% 82), Heykel Bölümü öğrencilerinin ise ağırlıklı oranlarla kamu (%40) ve kendi iş alanında (%53) çalışmak istedikleri görülmüştür. Ayrıca tüm bölüm öğrencilerinin kamuda (% 25) ve ağırlıklı oranla (%60) oranla kendi işinde çalışmak istedikleri de görülmüştür. Sonuçlar hem bölümler özelinde hem de bölümler arasında karşılaştırmalı olarak tartışılmış, devamında araştırma raporlaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güzel Sanatlar Fakültesi, kariyer, kariyer planlama, meslek seçimi.

A STUDY ON VOCATIONAL CHOICES OF ART STUDENTS

ABSTRACT

In this study, it was aimed to examine the field preferences of the students studying in the first year of Erciyes University Fine Arts Faculty in the 2022-2023 Education Period, in the career planning process, for the choice of profession. Accordingly, the research was completed in three stages. In the first stage of the research, resources that can shed light on the subject were reached by making a literature review. In the second stage of the research, the study group of the research was determined, and accordingly, a total of 111 students studying in the 1st year in the departments of Painting (27), Sculpture (15), Music (36), Visual Communication Design (22) and Ceramics and Glass Design (11) were included in the study. has been done. Afterwards, a single-question survey was prepared in order to determine the fields of the students' career choice (public, private sector, own business or other fields apart from these fields). The questionnaire prepared in the third and final stage of the research was applied to the students. The data obtained from the questionnaire answered by a total of 111 first-year students from five sections were analyzed, and the results obtained as a result of the analyzes were explained through frequency-percentage tables. According to the results of the research, the majority of the Music Department students are in the public (40%) and their own business areas (56%), the traditional Turkish Music Department students are predominantly in their own business area (64%), the Painting Department students are in the public (30%) and predominantly mostly in their own business (52%), Visual Communication and Design Department students, in the private sector (32%) and mostly in their own business (64%), Ceramics and Glass Design Department students mostly in their own business (82%), it has been observed that the students of the Sculpture Department mostly want to work in the public sector (40%) and in their own business (53%). In addition, it has been observed that all department students want to work in the public sector (25%) and predominantly (60%) in their own business. The results were discussed both within and between departments comparatively, and then the research was reported.

Keywords: Faculty of Fine Arts, career, career planning, career choice.

GİRİŞ

Kariyer, Türk Dil Kurumu sözlüğünde (2023) “Bir meslekte zaman ve çalışmayla elde edilen aşama, başarı ve uzmanlık” olarak tanımlanmaktadır. Literatür incelendiğinde ise 16. yüzyıldan başlayarak, özellikle devlet memurluğu tanımı ile birlikte ortaya çıktığı kabul edilen (Erdoğan, 2009) kariyer kavramına yönelik olarak, birçok tanımın yapıldığını görebiliyoruz. Bahadır ve Sürücü (2019) kariyeri, “bireyin bir mesleği tercih etmesi, başarılı olmak için çaba göstermesi ve bu süreçte yaşamı boyunca gerçekleştirdiği bütün faaliyetler” olarak tanımlarken, Bernardin (2007) kariyerin, bireyin işle ilgili faaliyetlerinin yanında yaşantıya ve çalışmaya yönelik durumları ve değerleri de kapsadığını bu bağlamda kariyerin insanın yaşam sürecinde oynadığı rollerinin birbirine eşlik ettiği bir süreç olduğunu (akt. Güldü ve Ersoy Kart, 2017: 378) ifade etmiştir. Göncü, Akbaş ve Okutan (2020) göre ise kariyer, çalışma sürecinde yapılan işleri, bu işlerdeki gelişimi içine alan ve ulaşılan tüm pozisyonları açıklayan bir kavramdır. Kariyerle ilgili süreç ve sonuç odaklı tanımları çoğaltmak mümkündür.

Betz, Klein ve Taylor (1996) kariyer sürecini aşağıdaki başlıklar üzerinden ele almışlardır. Bu başlıklar;

Bireyin var olan kapasitesini doğru bir şekilde değerlendirebilmesi,

Bireyin çevresindeki meslekler hakkında bilgi edinebilmesi,

Bireyin belirlediği mesleklere ulaşmak için bir planlama yapabilmesi,

Bireyin bu süreçte karşılaşılabileceği zorluklarla baş etmede, problem çözme becerilerini kullanabilmesi olarak ifade edilmiştir (akt. Bahadır, 2018: 26).

Ele alınan başlıkları incelediğimizde, kariyer edinme sürecinde daha çok bireyin odağa alındığını, sürecin bireyin farkındalığı ve kazanımları üzerinden planlandığını söyleyebiliyoruz. Güldü ve Ersoy Kart (2017: 379), Adekola (2011) ve Tanoli'nin (2016) bu söylemi destekleyen ifadelerini şu şekilde aktarmıştır: “Kariyer gelişiminde sorumluluk bireydedir. Bu bilinç, bireyi amacına götürecek düzenlemeleri yapmaya ve olası kariyer alanlarında fırsatlardan haberdar olmaya yönelten güçlü bir yön vericidir. Öte yandan seçilen alanda başarılı olabilmek için yetenek ve bilgi düzeyine uygun bir kariyer planı yapması da şarttır.” Tanoli (2016), kariyer planlama sürecinin bireyin kendisini tanımasına, ilerleyen süreçlerde meslek anlamında nasıl bir konumda olmak istediğine yönelik farkındalıkları ve planlamalarını içerdiğini ifade etmiştir. Bu ifadelerden yola çıkarak bireyin kendisini tanıdığı, çevresindeki mesleklerle ilgili farkındalık oluşturduğu, bu farkındalık hareket ederek bilgi ve becerisini mesleklere ulaşmada kullandığı, planla ilişkilendirilmiş bir sürecin kariyer gelişim süreci olarak tanımlandığını söylemek yanlış olmayacaktır (Değirmencioğlu, 2022).

Kariyer kavramı ve kariyer planlamaya yönelik süreçlerin, son yıllarda ülkemizde yapılan akademik çalışmalarda daha fazla yer bulduğunu söylemek mümkündür. Nitelikli birey yetiştirmede çok önemli bir süreç olarak ifade edilen kariyer planlama sürecine ilişkin araştırmaların sonuçları, eğitim programlarına da yansımış bu kapsamda 2021-2022 Eğitim Öğretim döneminden itibaren Türkiye'deki tüm üniversite ders programlarına lisans 1. sınıftan itibaren zorunlu olarak verilmek üzere (haftada iki saat) kariyer planlama dersi konulmuştur. Süreç koordinasyonu ve tüm ders içerikleri Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (2023) tarafından sağlanan Kariyer Planlama Dersi ile üniversite öğrencilerinin kariyer yolculuğunda yararlanacakları birimleri tanımları, meslek seçimi noktasında

niteliklerine (beceri, yetenek ve yetkinlikler) uygun alanlara yönelik farkındalıklarını artırmaları, lisans eğitimi sonrasında hayatlarını planlamaları vs. amaçlanmıştır.

2021-2022 Eğitim Öğretim döneminden itibaren zorunlu olarak okutulan kariyer planlama dersi içerikleri, ifade edilen amaçlar ve bu bağlamda ulaşılması öngörülen kazanımlar; kariyer planlama sürecinin sağlıklı başlatılabilmesi, meslek tercihinin mevcut program ve ders içerikleri üzerinden daha doğru ilişkilendirilebilmesi adına, henüz sürecin başında olan öğrencilerin meslek edinmede alan tercihlerinin belirlenmesini daha da önemli kılmıştır. Aşağıda Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (2023) tarafından hazırlanan kariyer planlama dersine yönelik öğrenim çıktıları başlıklar halinde verilmiştir.

Kariyer Merkezlerinin ve Faaliyetlerinin Tanınması

Öz Farkındalığın Artırılması

Kariyer Seçeneklerinin Keşfedilmesi

İnce Becerilerin Geliştirilmesi

Kariyer Planlamasına katkı Sağlamak İçin Yapılabilecek Faaliyetlerin Belirlenmesi

Uluslararası Değişim Programlarının Tanınması

Yetenek Kapsınının Tanınması

Derse yönelik öğrenim çıktılarını incelediğimizde, 3. maddede ‘Kariyer Seçeneklerinin Keşfedilmesi’ başlığını görmekteyiz. Bu başlık altında “öğrencilerin kamu sektörü, özel sektör, akademi, sivil toplum kuruluşları gibi sektörleri tanıması; bu sektörler arasındaki farklılıkları kavraması ve bu sektörlerdeki çalışma hayatını görmesi” ifadelerine yer verilmiştir.

Bu noktada, öğrencilerin meslek edineme alan tercihlerini önemli kılan ve kariyer planlama süreci ile iç içe olan bir diğer unsurdan söz etmek gerekir ki; bu unsur üniversitelerin dış paydaşları ve bu paydaşlarla karşılıklı olarak yapılan paylaşımlarıdır. İlgar ve İlgar Coşkun (2019), paydaş kavramının günümüzde kullanılan anlamıyla ilk kez Freeman (1984) tarafından “bir kurumun amaç ve hedeflerinin başarıyla gerçekleştirilmesini etkileyen ya da bu başarıdan etkilenen birey ya da gruplar” olarak tanımlandığını aktarmıştır. Bu tanımdan hareketle dış paydaş kavramını “kurumun amaç ve hedeflerinin başarıyla gerçekleştirilmesini etkileyen ya da bu başarıdan etkilenen kurum dışındaki birey ya da gruplar” şeklinde tanımlayabiliriz. Üniversitelerin Eğitim-Öğretim, Ar-Ge ve Toplumsal Katkı görevlerini dikkate aldığımızda, Eğitim Öğretim alanındaki dış paydaşların en önemlilerini mezun öğrencilerin iş bulabildiği sektörler ve bu sektörlerin temsilcileri olarak ifade etmek mümkündür.

Üniversitelerin kalite yönetim süreçlerinde dış paydaşlar çok önemli bir işleve sahiptir. Ders programlarını dolayısıyla da geliştirilen ders bilgi paketlerinin (DBP) amaca uygunluğu ve işlerliği paydaşlarla izlenmektedir. Birimler ve programlar bazında iç (öğrenci, öğretim elemanları) ve dış paydaşlarla (kamu, özel sektör ve STK temsilcileri) grup ve yüz yüze görüşmeler yapılarak DBP'ler hakkında geribildirimler alınmaktadır. Paydaş geribildirimleri doğrultusunda eğitim-öğretim programlarında iyileştirmeler (içerik düzenlemesi, yeni ders ekleme vb.) yapılmaktadır.

Kariyer Planlama dersi öğrenim çıktıları, paydaş geri bildirimleri ve sonrasında ders programlarında yapılacak iyileştirmeler dikkate alındığında, lisans 1. sınıf öğrencilerinin meslek seçim alanlarına yönelik tercihlerinin kariyer planlama sürecinde belirleyici olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bahsedilen bu süreç aşağıdaki yer alan döngü üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Şekil 1. Kariyer Planlama Dersi ve Dış Paydaş Geri Bildirimleriyle Program İyileştirme Süreci.

Mevcut tespitlerden hareketle odağı belirlenen bu araştırmada, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde 2022-2023 Eğitim Öğretim Döneminde 1. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin kariyer planlama sürecinde, meslek seçimine yönelik alan tercihlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırma sorusu şu şekilde belirlenmiştir:

Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 1. sınıf öğrencilerinin mesleki alan tercihleri nedir?

Bu ana soru kapsamında araştırmada aşağıdaki alt sorulara da cevap aranacaktır.

Müzik Bölümü 1. sınıf öğrencilerinin kariyer alan tercihleri nedir?

Resim Bölümü 1. sınıf öğrencilerinin kariyer alan tercihleri nedir?

Görsel İletişim ve Tasarım Bölümü 1. sınıf öğrencilerinin kariyer alan tercihleri nedir?

Heykel Bölümü 1. sınıf öğrencilerinin kariyer alan tercihleri nedir?

Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü 1. sınıf öğrencilerinin kariyer alan tercihleri nedir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Nicel araştırma yaklaşımının benimsendiği betimsel nitelikteki bu araştırma, tarama modeli üzerinden yürütülmüştür. Tarama modelleri var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlar (Karasar, 2009: 77).

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, müzik bölümünden (36), resim bölümünden (27), görsel iletişim ve tasarım bölümünden (22), heykel bölümünden (15) ve seramik ve cam tasarımı bölümünden (11) olmak üzere 1. sınıfta öğrenim gören toplam 111 öğrenci oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, öğrencilerin mesleki seçimine yönelik alan tercihlerini (kamu, özel sektör, kendi işi ya da bu alanlar dışında diğer alanlar) belirlemek üzere, tek sorudan oluşan bir anket uygulanmıştır. Anket uygulanırken, mesleki tercih alanlarına yönelik bilgilendirme yapılmış; bu alanların kapsadığı mesleklerle ilgili detaylı açıklamalar yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Anket yoluyla elde edilen veriler frekans-yüzde hesaplamaları ile analiz edilmiş, ulaşılan sonuçlar tablolar üzerinden açıklanmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma sorusu ve alt sorulara yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Müzik Bölümü Öğrencilerinin Meslek Seçimine İlişkin Alan Tercihleri

Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik bölümünde, Müzik ve Geleneksel Türk Müziği olmak üzere iki ayrı Anasanat Dalı bulunmaktadır. Bu iki Anasanat Dalı ayrı başlıklar üzerinden ele alınmıştır.

Müzik Anasanat Dalı Öğrencilerinin Meslek Seçimine İlişkin Alan Tercihleri

Aşağıdaki tabloda, Müzik Anasanat Dalında öğrenim gören 25 öğrencinin, meslek seçimine ilişkin alan tercihleriyle ilgili dağılıma yer verilmiştir.

Tablo 1. Müzik Anasanat Dalı Öğrencilerinin Meslek Seçimine İlişkin Alan Tercihleri.

Müzik Bölümü Öğrenci Alan Tercihleri	f	%
Kamu	10	40
Özel Sektör	1	4
Kendi İşim	14	56
Diğer	0	0
TOPLAM	25	100

Tablo incelendiğinde, Müzik Anasanat Dalı öğrencilerinin, %40 oranla kamuda, % 4 oranla özel sektörde, %56 oranla da kendi işinde çalışmak istediklerini görüyoruz. Yine tabloda, bu iş alanlarının dışında diğer bir alanla ilgili

tercih yapılmadığını görmekteyiz. Tablodaki verilere göre, meslek seçimine ilişkin ağırlıklı alan tercihlerinin 'Kamu' ve 'Kendi İşleri' olduğunu söyleyebiliriz.

Geleneksel Türk Müziği Anasanat Dalı Öğrencilerinin Meslek Seçimine İlişkin Alan Tercihleri

Aşağıdaki tabloda, Geleneksel Türk Müziği Anasanat Dalında öğrenim gören 11 öğrencinin, meslek seçimine ilişkin alan tercihleriyle ilgili dağılıma yer verilmiştir.

Tablo 2. Müzik Anasanat Dalı Öğrencilerinin Meslek Seçimine İlişkin Alan Tercihleri.

Geleneksel Türk Müziği Bölümü Öğrenci Alan Tercihleri	f	%
Kamu	3	27
Özel Sektör	1	9
Kendi İşim	7	64
Diğer	0	0
TOPLAM	11	100

Tablo incelendiğinde, Geleneksel Türk Müziği Anasanat Dalı öğrencilerinin, %27 oranla kamuda, % 9 oranla özel sektörde, %64 oranla da kendi işinde çalışmak istediklerini görüyoruz. Yine tabloda, bu iş alanlarının dışında diğer bir alanla ilgili tercih yapılmadığını görmekteyiz. Tablodaki verilere göre, meslek seçimine ilişkin ağırlıklı alan tercihlerinin 'Kamu' ve 'Kendi İşleri' olduğunu söyleyebiliriz.

Resim Bölümü Öğrencilerinin Meslek Seçimine İlişkin Alan Tercihleri

Aşağıdaki tabloda, Resim Bölümünde öğrenim gören 27 öğrencinin, meslek seçimine ilişkin alan tercihleriyle ilgili dağılıma yer verilmiştir.

Tablo 3. Resim Bölümü Öğrencilerinin Meslek Seçimine İlişkin Alan Tercihleri.

Resim Bölümü Öğrenci Alan Tercihleri	f	%
Kamu	8	30
Özel Sektör	2	7
Kendi İşim	14	52
Diğer	3	11
TOPLAM	27	100

Tablo incelendiğinde, Resim Bölümü öğrencilerinin, %30 oranla kamuda, % 7 oranla özel sektörde, %52 oranla da kendi işinde çalışmak istediklerini görüyoruz. Yine tabloda, bu iş alanlarının dışında diğer bir alanla ilgili %11

oranla tercih yapıldığını görmekteyiz. Tablodaki verilere göre, meslek seçimine ilişkin ağırlıklı alan tercihlerinin 'Kamu' ve 'Kendi İşleri' olduğunu söyleyebiliriz.

Görsel İletişim ve Tasarım Bölümü Öğrencilerinin Meslek Seçimine İlişkin Alan Tercihleri

Aşağıdaki tabloda, Görsel İletişim ve Tasarım Bölümünde öğrenim gören 22 öğrencinin, meslek seçimine ilişkin alan tercihleriyle ilgili dağılıma yer verilmiştir.

Tablo 4. Görsel İletişim ve Tasarım Bölümü Öğrencilerinin Meslek Seçimine İlişkin Alan Tercihleri.

Görsel İletişim ve Tasarım Bölümü Öğrenci Alan Tercihleri	f	%
Kamu	0	0
Özel Sektör	7	32
Kendi İşim	14	64
Diğer	1	4
TOPLAM	22	100

Tablo incelendiğinde, Görsel İletişim ve Tasarım Bölümü öğrencilerinin, %32 oranla özel sektörde, %64 oranla da kendi işinde çalışmak istediklerini görüyoruz. Yine tabloda, öğrencilerin kamu alana yönelik seçim yapmadıklarını, bu iş alanlarının dışında diğer bir alanla ilgili %4 oranla tercih yapıldığını görmekteyiz. Tablodaki verilere göre, meslek seçimine ilişkin ağırlıklı alan tercihlerinin 'Özel Sektör' ve 'Kendi İşleri' olduğunu söyleyebiliriz.

Heykel Bölümü Öğrencilerinin Meslek Seçimine İlişkin Alan Tercihleri

Aşağıdaki tabloda, Heykel Bölümünde öğrenim gören 15 öğrencinin, meslek seçimine ilişkin alan tercihleriyle ilgili dağılıma yer verilmiştir.

Tablo 5. Heykel Bölümü Öğrencilerinin Meslek Seçimine İlişkin Alan Tercihleri.

Heykel Bölümü Öğrenci Alan Tercihleri	f	%
Kamu	6	40
Özel Sektör	0	0
Kendi İşim	8	53
Diğer	1	7
TOPLAM	15	100

Tablo incelendiğinde, Heykel Bölümü öğrencilerinin %40 oranla kamuda, % 53 oranla kendi işinde çalışmak istediklerini görüyoruz. Yine tabloda, öğrencilerin özel sektör alanına ilişkin seçim yapmadıklarını, bu iş alanlarının dışında diğer bir alanla ilgili %7 oranla tercih yapıldığını görmekteyiz. Tablodaki verilere göre, meslek seçimine ilişkin ağırlıklı alan tercihlerinin 'Kamu' ve 'Kendi İşleri' olduğunu söyleyebiliriz.

Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü Öğrencilerinin Meslek Seçimine İlişkin Alan Tercihleri

Aşağıdaki tabloda, Seramik ve Cam Tasarımı Bölümünde öğrenim gören 15 öğrencinin, meslek seçimine ilişkin alan tercihleriyle ilgili dağılıma yer verilmiştir.

Tablo 6. Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü Öğrencilerinin Meslek Seçimine İlişkin Alan Tercihleri.

Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü Öğrenci Alan Tercihleri	f	%
Kamu	1	9
Özel Sektör	0	0
Kendi İşim	9	82
Diğer	1	9
TOPLAM	11	100

Tablo incelendiğinde, Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü öğrencilerinin %9 oranla kamuda, % 82 oranla kendi işinde çalışmak istediklerini görüyoruz. Yine tabloda, öğrencilerin özel sektör alanına ilişkin seçim yapmadıklarını, bu iş alanlarının dışında diğer bir alanla ilgili %9 oranla tercih yapıldığını görmekteyiz. Tablodaki verilere göre, meslek seçimine ilişkin ağırlıklı alan tercihinin ‘Kendi İşleri’ olduğunu söyleyebiliriz.

Tüm Bölüm Öğrencilerinin Meslek Seçimine İlişkin Alan Tercihleri

Aşağıdaki tabloda, tüm bölümlerde öğrenim gören 111 öğrencinin, meslek seçimine ilişkin alan tercihleriyle ilgili dağılıma yer verilmiştir.

Tablo 7. Tüm Bölümlerdeki Öğrencilerinin Meslek Seçimine İlişkin Alan Tercihleri.

Tüm Bölümler Öğrenci Alan Tercihleri	f	%
Kamu	28	25
Özel Sektör	11	10
Kendi İşim	66	60
Diğer	6	5
TOPLAM	111	100

Tablo incelendiğinde, tüm bölümlerdeki öğrencilerinin %25 oranla kamuda, % 10 oranla özel sektörde, %60 oranla da kendi işinde çalışmak istediklerini görüyoruz. Yine tabloda, bu iş alanlarının dışında diğer bir alanla ilgili %5 oranla tercih yapıldığını görmekteyiz. Tablodaki verilere göre, meslek seçimine ilişkin ağırlıklı alan tercihlerinin ‘Kendi İşleri’ olduğunu söyleyebiliriz.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde 2022-2023 Eğitim Öğretim Döneminde 1. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin kariyer planlama sürecinde, meslek seçimine yönelik alan tercihlerinin incelenmesinin amaçlandığı bu araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Müzik Ansanat Dalı öğrencilerinin ağırlıklı oranlarla kamu (%40) ve kendi iş alanlarında (%56) çalışmak istedikleri belirlenmiştir.

Geleneksel Türk Müziği Anasanat Dalı öğrencilerinin ağırlıklı oranla (%64) kendi iş alanında çalışmak istedikleri belirlenmiştir.

Resim Bölümü öğrencilerinin, kamuda (%30) ve ağırlıklı oranla kendi iş alanlarında (%52) çalışmak istedikleri belirlenmiştir.

Görsel İletişim ve Tasarım Bölümü öğrencilerinin, özel sektörde (% 32) ve ağırlıklı oranla kendi iş alanlarında (%64) çalışmak istedikleri belirlenmiştir.

Heykel Bölümü öğrencilerinin, ağırlıklı oranlarla kamu (%40) ve kendi iş alanlarında (%53) çalışmak istedikleri belirlenmiştir.

Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü öğrencilerinin, ağırlıklı oranla kendi iş alanlarında (% 82) çalışmak istedikleri belirlenmiştir.

Tüm bölümlerdeki öğrencilerin, kamuda (% 25), ve ağırlıklı oranla kendi iş alanlarında (%60) çalışmak istedikleri belirlenmiştir.

Ulaşılan sonuçlar değerlendirildiğinde, bölümlere göre oranlar farklılık gösterse de öğrencilerin tüm bölümlerde belirgin olarak kamu ve kendi iş alanlarını seçtiklerini söyleyebiliyoruz. Yine sonuçları değerlendirdiğimizde Seramik ve Cam Tasarımı Bölümünde ve Heykel Bölümünde özel sektör alanının hiç seçilmediğini, Müzik Anasanat Dalı ve Geleneksel Türk Müziği Anasanat Dalında özel sektör alanının birer öğrenci tarafından seçildiğini söyleyebiliyoruz.

Öğrencilerin bölümlere göre mesleki alan tercihlerini yorumladığımızda, belirgin olarak seçilen kamu alanının ezberden de ifade edildiği/bilindiği üzere yeterli ve düzenli maaş, statü, iş devamlılığı, kazanılan sosyal imkânlar vb. nedenlerden dolayı seçildiği düşünülmektedir.

Ankette ağırlıklı olarak tercih edilen diğer iş alanı 'kendi işim' olmuştur. Bu iş alanına yönelik olarak yapılan seçimler farklı şekillerde yorumlanabilir. 'Kendi İşim' seçeneğinin ağırlıklı olarak seçildiği Görsel İletişim ve Tasarım Bölümü (%64) ve Seramik ve Cam Tasarımı Bölümünden (%82) mezun olan öğrenciler en bilindik şekilde MEB de ve MEB e bağlı özel okullarda resim öğretmeni olarak, ya da üniversitelerde akademisyen olarak (çok az sayıda olsa da) iş bulabilmektedirler. Türkiye'de resim öğretmenliğine/alanına yönelik programlarından mezun olan tüm öğrencileri düşündüğümüzde, belirtilen alanlardan mezun olan öğrencilerin resim öğretmeni olma oranı çok daha düşüktür. Bu bağlamda, mezun olan öğrencilerde kamu alanında iş bulamayacaklarına dair bir ön kabulün oluştuğundan da söz edebiliriz. İfade edilen nedenlerden dolayı öğrencilerin ağırlıklı oranlarla kendi işinde çalışmak istedikleri düşünülmektedir.

'Kendi İşim' seçeneğini ağırlıklı olarak (%56-64) işaretleyen diğer bir bölüm Müzik Bölümüdür (Müzik ve Geleneksel Türk Müziği Anasanat Dalı). Müzik bölümü, diğer bölümlere göre mezun öğrencilerin kamuda çok daha rahat iş bulabildiği bir bölümdür. Müzik bölümü öğrencileri 'kendi iş alanım' olarak seçtikleri alanda ağırlıklı olarak müzik kursları ya da müzik alanına yönelik çalgıların, malzemelerin vs. satılabileceği iş yerleri açabilmektedirler. Sanat alanında açılacak özel iş yerlerinin ayakta kalabilmesinde şehirlerin demografik ve sosyokültürel yapılarının belirleyici olduğu bir gerçektir. Bu doğrultuda iş yeri kiralari, çalıştırılan eğitimcilerin maaşları-sigortaları, vergiler vb. birçok görünmeyen diğer giderler düşünüldüğünde, müzik bölümü öğrencilerinin 'kamu alanı' seçeneğine göre 'kendi iş alanım' seçeneğini daha yüksek oranla işaretlemeleri düşündürücüdür. Bu seçimin altında yatan gerçek nedenler yeni araştırmalarla ortaya konulmalıdır.

Ankette 'özel sektör' alanı Seramik ve Cam Tasarımı ve Heykel Bölümü öğrencileri tarafından hiç seçilmemiştir. Müzik Anasanat Dalı ve Geleneksel Türk Müziği Anasanat Dalından da özel sektör alanını birer öğrenci seçmiştir. Sadece Görsel İletişim ve Tasarım Bölümündeki öğrenciler %32 oranla özel sektör iş alanını seçmişlerdir. Sanat alanında her hangi bir bölümden mezun olan öğrenciler, eğitim sektöründe (özel okullar, kreşler vs.) ve diğer özel sektörlerde (fabrikalarda, şirketlerde vs.) iş bulabilmektedirler. Alan ne olurda olsun, özel sektörün şartlarının ağır olması ve karşılığında alınan ücretin yeterli görülmemesi noktasında da yine öğrencilerde ezberden bir ön kabulün oluştuğunu söyleyebiliriz. Bu ön kabul nedeniyle özel sektör alanının tercih edilmediği düşünülmektedir.

Teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmeler neredeyse tüm sektörleri tasarım alanında buluşturmaktadır. Bu gün ticari olarak alan fark etmeden herhangi bir sektörde mutlaka tasarımla ilgili bir aşama bir süreç bulunmaktadır. Bu durum, alanla ilgili istihdamı da artırmaktadır şüphesiz. Görsel İletişim ve Tasarım Bölümünü seçen öğrencilerin ya da bu bölümlerden mezun olan öğrencilerin istihdama yönelik bu avantajlı durumun farkında oldukları, bu nedenle de meslek alanı olarak diğer bölümlere göre 'özel sektör' alanının daha yüksek oranla seçildiği düşünülmektedir.

ÖNERİLER

Sanat eğitimi alan öğrencilerin meslek seçimine yönelik alan tercihleri; kamu, özel sektör ve kendi iş alanlarına yönelik seçimlerin nedenlerinin de sorgulandığı, iş alanlarının dinamiklerinin, avantaj ve dezavantajlarının derinlemesine incelendiği bir araştırma ile yeniden ele alınabilir.

KAYNAKÇA

Bahadır, R. Y. & Sürücü, A. (2019). Lise öğrencilerinin anne baba tutumlarının kariyer kararı yetkinlik beklentisini yordayıcı gücü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (3), 2444-2461. <https://doi.org/10.33206/mjss.524308>

Değirmencioğlu, L. (2022). Career Anxiety Of Fine Arts High School Students: A Case Study (Kayseri Fine Arts High School). *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 20, p. 2417-2453. Doi: 10.35826/ijetsar.548.

Erdoğan, H.T. (2009). *Bireysel kariyer planlama ile kişisel başarı arasındaki ilişkiye yönelik Dumlupınar Üniversitesinde bir uygulama* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.

Göncü Akbaş, M. & Okutan, E. (2020). Lise öğrencilerinin kariyer kaygısına yönelik alan araştırması: Antalya ili örneği. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 8(20), 158-187. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/genclikarastirmalari/issue/55138/644186>

Güldü, Ö. & Ersoy Kart, M. (2017). Kariyer planlama sürecinde kariyer engelleri ve kariyer geleceği algılarının rolü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72 (2) , 377-400. http://dx.doi.org/10.1501/SBFder_0000002450

Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.

İnsan Kaynakları Ofisi (2023, Mayıs 7), Kariyer Planlama. <https://www.cbiko.gov.tr/projeler/kariyer-planlama>

İlgar, M. Z. ve İlgar Coşkun, S. (2019). Paydaş analizi. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 1835-1860. DOI: 10.26466/opus.574116

Tanoli, M.F. (2016). Understanding career planning: a literature review. *Munich Personal RePEc Archive (MPRA)*, 1-15. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/74730>

TDK (2023, Nisan 25), Kariyer. <https://sozluk.gov.tr/>

ROMA HUKUKUNUN GELİŞİMİNDE XII LEVHA YASASI'NIN YERİ VE ÖNEMİ

Kamil DOĞANCI

Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye, kamil@uludag.edu.tr

ÖZET

Roma'da *ius civile* olarak adlandırılan ve sadece Roma vatandaşlarına uygulanan örf adet hukukunun Cumhuriyet Dönemi'nde MÖ 451 yılında kaleme alınan XII Levha Yasası (*lex duodecim tabularum*) ile yazılı hale getirildiği bilinmektedir. Hukukun yazılı hale getirilmesinde *patricii-pleb* mücadelesinin rolü büyüktür. Başka bir ifadeyle Roma'da hukukun yazılı hale getirilmesinde *plebler* önemli bir rol oynamışlardır. Bu kanunlar hem *pleblere* bazı haklar verdiği hem de günümüz Batı hukuk anlayışının temelinde yer aldığı için oldukça önemlidir. Devletin tüm vatandaşlarının kanun önünde eşitliği ilkesinin bir sonucu olan bu XII Levha Yasası aynı zamanda Roma Cumhuriyeti'nin bütünlüğü için de hayati bir rol oynamıştır. *Plebleri* devletin temel unsurlarından biri haline getiren bu yasa, uzun vadede Roma'nın çıkarlarına hizmet etmiştir. XII Levha Yasası'nın hazırlanmasında hem siyasi hem de hukuki amaçlar vardı. Siyasal haklar açısından *patricii* lehine bozulan *patricii-pleb* dengesini sağlamak temel hedeflerden biriydi. Yürürlükteki toplumsal hukuk kuralları yazılı hale getirilerek belirsizliği ve gizliliği ortadan kaldırmak amaçlanıyordu. Hangi suça ne kadar cezanın verileceğinin yazılı olarak ilan edilmesiyle magistratların (devlet memurları) keyfi davranışları sınırlandırmak isteniyordu. XII Levha Yasası'ndan önce magistratlıklar sadece *patricii* sınıfına tahsis edildiğinden hukukun temsilcileri ve uygulayıcıları da bu sınıfın mensuplarından oluşuyordu. Örf ve adet (*mos maiorum*) biçimindeki tüm hukuki yetkileri ellerinde bulunduran *patricii* sınıfı zaman zaman pleblere karşı keyfi davranışlarda bulunuyorlardı. Ancak yazılı hukuk kuralları olmadığı için *pleblerin* haklarını arayabilecekleri kanallar mevcut değildi. Hukukun yazılı hale getirilmesiyle *patricii* sınıfından olan yargıçların haksızlıklarının önlenebileceği ve geniş takdir yetkilerinin kısıtlanabileceği düşünülmüş olmalıdır. Bununla birlikte hukuk yazılı hale getirildikten sonra da uygulamada sorunların devam ettiği anlaşılmaktadır. Genel olarak aile hukuku, dava açma hakkı, borç, miras, vesayet, haksız fiiller ve cezaları içeren XII Levha Yasası Roma hukukunun temelini oluşturmaktadır. Ayrıca günümüz Avrupa hukukunun temelini oluşturması ve Cicero'nun deyimiyle "kendinden sonraki kanunların konulmasını sağladığı" için de ayrı bir önem taşımaktadır. Çalışmamızda öncelikle MÖ 5. yüzyılda Roma'daki siyasi ve sosyal koşullar ele alınarak, bu koşulların XII Levha Yasası'nın ortaya çıkmasındaki etkileri araştırılacaktır. Bu aşamada kanunların içerikleri antik kaynakların ışığında değerlendirilecek ve Roma'daki farklı sınıflara etkileri ayrı ayrı ele alınacaktır. Son olarak XII Levha Yasası'nın Roma Hukuku açısından önemi örneklerle ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Roma, hukuk, XII Levha Kanunları, patricii, pleb

THE IMPORTANCE OF THE LAW OF THE TWELVE TABLES IN THE DEVELOPMENT OF ROMAN LAW

ABSTRACT

The customary law, which was called *ius civile* in ancient Rome and applied only to Roman citizens, was put into writing with the Law of the Twelve Tables (*lex duodecim tabularum*) which was written in 451 BC in the Republican Period. The patrician-plebeian struggle has a determinative role in making the law written. In other words, the plebs played an impulsive role in codifying the law in Rome. However, these laws are important not just for giving some rights to the plebs, but also being the base of Western understanding of law today. As a result of the principle of equality of all citizens of the state before the law, these laws also played a vital role in the integrity of the Roman Republic. This law, which made the plebs one of the basic elements of the state, served the interests of Rome in the long term. There were both political and legal aims behind the drafting of the Law of the Twelve Tables. One of the main objectives was to ensure the patrician-plebeian balance, which deteriorated in favor of patricians in terms of political rights. It was aimed to remove ambiguity and secrecy by putting the current social law rules into writing. It was desired to limit the arbitrary behavior of magistrates (government officials) by declaring how much punishment would be given for which crime. Before the Law of the Twelve Tables, magistrates were assigned only the patricians. Hence, representatives and practitioners of law were also members of this class. The patricians, who held all legal powers in the form of common law (*mos maiorum*), acted arbitrarily against the plebs from time to time. However, since there were no written rules of law, the plebs couldn't seek their rights. It should have been thought that the injustices of the patrician judges could be prevented, and their wide discretionary powers could be restricted by putting the law into writing. However, it is understood that problems continue in practice even after the law is written down. The Law of the Twelve Tables, which generally includes family law, the right to sue, debt, inheritance, guardianship, tortious acts, and penalties, is of particular importance as it forms the basis of today's European law and, in Cicero's words, "provides the enactment of ensuing laws". In this study, firstly, the political and social conditions in Rome in the 5th century BC and the effects of these conditions on the emergence of the Law of the Twelve Tables will be investigated. The contents of the laws will be evaluated in the light of ancient sources, and their effects on different classes in Rome will be addressed one by one. Finally, it will be discussed in which ways the Law of the Twelve Tables affects contemporary legal systems.

Keywords: Ancient Rome, law, Law of the Twelve Tables, patricians, plebs

GİRİŞ

Roma'daki en eski hukuk olan *Ius Quiritium* Tanrıların iradesi olan *fas'a* (dinsel kurallar) dayanıyordu. *Ius civile* (yurttaşlar hukuku) olarak da adlandırılan ve sadece Roma vatandaşlarına uygulanan *mores maiorum'da* (örf ve adet hukuku) kölelik, cinsiyet ve köken ayrımı gibi modern hukukta yeri olmayan birçok olumsuzluk bulunuyordu. Bu nedenle Roma'da hukukun yazılı hale getirilmesi için zaman zaman teşebbüsler olmuştur. İlk olarak MÖ 462 yılında *tribunus plebis* olan G. Terentilius Arsa hukuk kurallarının yazılı hale getirilmesi için bir komisyon kurulmasını teklif etmiş ancak onun bu önerisi hukuk alanındaki sınırsız ve sorgulanamayan ayrıcalıklarını kaybetmek istemeyen *patricii* sınıfı tarafından reddedilmiştir (Tellegen-Couperus, 2003: 19; Küçük, 2015: 132; Mommsen, 2009: 289.)

Roma hukukunu XII Levha Yasası'yla başlatmak doğru olmaz. Yasa yayınlanmadan önce Roma'da sözlü de olsa hukuk kurallarının varlığı bilinmektedir. Bu süreçte Roma hukukunun temelini inançlar belirliyordu ve hukuk kuralları din ile iç içe geçmiş durumdaydı (Günel, 2009: 12; Tahiroğlu ve Erdoğan, 2012: 44). Yazılı olmayan bu hukuk kuralları *patricii* sınıfına mensup rahiplerin (*pontifex'ler*) tekelinde bulunuyordu ve gizemli bir sanat olarak sır gibi saklanıyordu (Gagliardi, 2021: 317; Erdoğan, 2009: 33; Küçük, 2015: 132). Vatandaşların hangi gün dava açabileceklerine dahi rahipler karar veriyordu (Günel, 2009: 13). Rahiplerin yazılı olmayan ve sorgulanamayan hukuk kurallarını *patricii* sınıfı lehine yorumlamaları ve keyfi davranışları ile hukukta açıklığın olmaması *pleblerin* tepkisini çekiyordu (Liv. III.9.1-13; Tahiroğlu ve Erdoğan, 2012: 44; Küçük, 2015: 132; Gagliardi, 2021: 317).

Neticede Cumhuriyet Döneminin başlarından itibaren *patricii* ile *plebler* arasındaki mücadeleler sonucunda, *pleblerin* isteğiyle MÖ 451 yılında yürürlükteki yasaların yazılı hale getirilmesine karar verildiği anlaşılmaktadır (Liv. III.34; Watson ve Akyazan, 2011: 236; Conant, 1928: 231; Ibbetson, 2015: 26). Hukukun yazılı hale getirilmesiyle *patricii* ile *plebler* arasındaki siyasal ve hukuksal anlaşmazlıkların çözülmesi hedefleniyordu. Siyasal olarak *patricii*-pleb eşitliğini sağlamak ve vatandaşları magistratların keyfi davranışlardan kurtarmak, hukuki açıdan ise örf ve adet hukukunu yazılı hale getirerek hukuk konusundaki keyfiliği ve belirsizliği ortadan kaldırmak amaçlanıyordu (Küçük, 2015: 133).

Yürürlükteki kanunları yazılı hale getirmek ve hukuk alanındaki belirsizliği ortadan kaldırmak amacıyla MÖ 451 yılında *Senatus* üyeleri arasından *Comitia Centuriata* Meclisi tarafından on kişiden oluşan bir komisyon (*decemviri legibus scribundis*) görevlendirilmiştir (Conant, 1928: 231; Tellegen-Couperus, 2003: 19; Küçük, 2015: 133). Bu görevi yerine getirdikleri sürece boyunca tüm magistratların yetkileri Appius Claudius başkanlığındaki on *patricii* vatandaştan oluşan bu komisyona devredilmiştir. Komisyonun görevi yürürlükteki kanunları standart hale getirmek ve yazıya geçirmektir. Roma tarihindeki ilk kanunlaştırma hareketi olan XII Levha Yasası *pleblere* verilen bir taviz olarak değerlendirilmektedir (Liv. III.31-37; Dion. Hal. X.55-60; Erdoğan, 2009: 33). Antikçağ yazarları kanunlar hazırlanırken Yunan dünyasından etkilenildiğini ileri sürerler. Titus Livius ve Dionysius Halicarnassus, *Decemvirler'in*, Solon Yasaları'nı incelemek üzere Spurius Postumius Albus, Aulus Manlius ve Publius Sulpicius Camerinus'tan oluşan üç kişilik elçilik heyetini Atina'ya gönderdiğini iddia ederler.²⁴ (Liv. III.31.8; Dion. Hal. X.52.4;

²⁴ Liv. III.31.8: "...missi legati Athenas Sp. Postumius Albus A. Manlius P. Sulpicius Camerinus iussique inclitas leges Solonis describere et aliarum Graeciae civitatum instituta mores iuraque noscere."

Howatson, 2013: 660; Ibbetson, 2015: 26; Küçük, 2015: 133; Dönmez, 2020: 1035; Tellegen-Couperus, 2003: 19). Cicero, yasaların ve özellikle cenaze törenleriyle ilgili bazı hükümlerin Solon Yasaları'ndan alındığını belirtmektedir (Cic. Leg. II.23.59; Cic. Verr. II.72, 187). Strabon ve Yaşlı Plinius'a göre, Efesli Hermodoros adlı bir Yunanlı yasaların hazırlanmasında *Decemvirler'e* yardım etmiştir.²⁵ (Strab. XIV.1.25; Plin. nat. XXXIV.11.1).

Decemvirler tarafından kaleme alınan XII Levha Yasası (*Lex Duodecim Tabularum*) *Comitia Centuriata* meclisi tarafından onaylanmıştır. Roma'da hukuk kurallarının yazılı hale getirildiği bu yasa 12 bronz ya da tahta levha üzerine yazıldığı için XII Levha Yasası adını almıştır (Liv. III.34.6; Koschaker & Ayiter, 1977: 24; Küçük, 2015: 133; Tellegen-Couperus, 2003: 8; Conant, 1928: 231; Gagliardi, 2021: 317). Kanunların yazıldığı bu bronz ya da tahta levhalar halkın rahatlıkla görebileceği foruma dikilmiştir (Liv. III.57.10).²⁶ Böylece modern hukukun bir gereği olan 'kanunsuz suç olmaz' ilkesi gereğince Roma vatandaşları hukuk kurallarını önceden öğrenme hakkını elde etmişlerdir (Tellegen-Couperus, 2003: 8; Günal, 2009: 13; Tahiroğlu & Erdoğan, 2012: 52). Hukukun yazılı hale getirilmesiyle *patricii* sınıfının hukuk alanındaki tekeli büyük oranda kırılmış ve sahip oldukları geniş takdir yetkisi büyük oranda kısıtlanmıştır. Vatandaşların hukuk kuralları konusunda bilgi sahibi olmasıyla hukuk alanındaki bilinmezlik de ortadan kalkmıştır (Günal, 2009: 15).

XII Levha Yasası, yazıldığı şekilde günümüze ulaşmamıştır. MÖ 387-6 yılındaki Kelt istilası sırasında Roma'da çıkan yangında orijinal tabletlerin ve kopyalarının yok olduğuna inanılmaktadır (Liv. VI.1; Tahiroğlu ve Erdoğan, 2012: 46-7; Conant, 1928: 231; Tellegen-Couperus, 2003: 20; Sandalcı, 1993: 4). Elimizdeki nüshalar MÖ 1. yüzyıl ve sonrasında yaşamış olan Cicero, Gaius ve Ulpianus gibi hukukçular ve yazarların anlatılarına dayanmaktadır (Rives, 2002: 272; Ibbetson, 2015: 26; Tellegen-Couperus, 2003: 20). Dolayısıyla günümüze ulaşan maddelerin XII Levha Yasası'nın tümünü kapsamadığını belirtmek gerekir.

KANUNLARIN İÇERİĞİ

XII Levha Yasası kısa ve öz bir üslupla yazılmıştır ve tüm hukuk konularını içermez (Schulz, 1936: 7). Vatandaşların görev ve sorumlulukları, devlete karşı işlenen suçlar, kişiler arasındaki hukuki ilişkiler vb. gibi temel unsurları barındıran yasa; para cezaları, pranga, kırbaç, kısas, sürgün, ölüm, kölelik vb. gibi konuları ve cezaları içeriyordu (Tekin, 2008: 195-6; Schulz, 1936: 202). XII Levha Yasası ağırlıklı olarak özel hukukla ilişkili olmakla birlikte kamu, din ve ceza hukukuyla ilgili konuları da ele alıyordu. Kanunlar genellikle ekonomik, toplumsal ve hukuki meseleleri kapsıyordu. Mülkiyet, komşuluk, vasiyet vb. gibi hukukun üç temel prensibinin bulunması hukuk tarihi açısından önemlidir. Erken dönem Roma toplumunun çiftçi-köylü yapısına uygun olarak tarım ve hayvancılıkla ilgili maddeler ağırlıktadır.

Toplam 12 tableten oluşan ve günümüze farklı kanallarla ulaşan XII Levha Yasası'nın içeriği şu şekilde özetlenebilir:

I. ve II. Levhalar. Duruşmaya hazırlık ve duruşma sırasında neler yapılacağı hakkında maddeleri içermektedir:

²⁵ Plin. nat. XXXIV.11.21: "...Hermodori Ephesii in comitio, legum, quas decemviri scribebant, interpretis, publice dicata."

²⁶ Liv. III.57.10: "Priusquam urbe egrederentur, leges decemvirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in aes incisae in publico proposuerunt."

“(1) *Si in ius vocat ito. Ni it antestamino: igitur em capito.*

(2) *Si calvitur pedemve struit, manum endo iacito.*

(3) *Si morbus aevitasve vitium escit iumentum dato. Si nolet, arceram ne aternito*”.²⁷ (XII Tab. I.1-3; Luc. I.1; Conant, 1928: 232; Riccobono, 1968: 21-75; Crawford, 1996: 578).

III. Levha’da borç prosedürü hakkında maddeler bulunur. Burada ayrıca mahkemede verilen kararların nasıl infaz edileceği açıklanır (XII Tab. III.2 vd; Luc. III.1-6; Gai. *Inst.* IV.13-14; Lintott, 1968: 26; Crawford, 1996: 578; Riccobono, 1968: 21-75; Conant, 1928: 233-4). Buna göre: borcun kesinleşmesinin üzerinden 30 gün geçtikten sonra borçlu alacaklısı tarafından sürüklenerek evine götürülecektir ve burada onu zincirlerle bağlı tutacaktır. Borçlu esareti sırasında üç Pazar toplantısına götürülecek, burada borcunu ödeyen birisi çıkmazsa üçüncü Pazar gününde borçlu ölüm cezasına çarptırılacak veya Tiber Irmağı’nın ötesinde köle olarak satışa çıkarılacaktır (Pepe, 2021a: 327; Conant, 1928: 233-4).

Burada birden fazla alacaklısı olan borçlunun öldürülüp paramparça edilebileceği ve alacaklılar arasında paylaşılabilirliği şeklinde madde (XII Tab. III.6; Luc. III.6; Conant, 1928: 233-4; Riccobono, 1968: 21-75) dikkat çekicidir.²⁸ Caydırma amaçlı olarak konulduğu düşünülen böyle bir cezanın uygulandığına dair herhangi bir kanıt olmadığı gibi kısa bir süre sonra feshedildiği bilinmektedir (Pepe, 2021a: 327).

IV. Levhada *pater familias*’ın (baba) aile bireyleri üzerindeki hâkimiyeti (*patria potestas*)²⁹ ayrıntılı bir şekilde kayıt altına alınmıştır (Watson, 1975: 9; Riccobono, 1968: 21-75; Conant, 1928: 234; Ramage, 1922: 882). Yasada, kadının kocasının ailesine geçişini ifade eden *manus* kavramından bahsedilir (Koschaker & Ayiter, 1977: 312; Ayiter, 1963: 14; Conant, 1928: 234; Schulz, 1936: 192). Erken dönem Roma toplumundaki ataerkil yapı hakkında ipuçları veren Yasaya göre, *pater familias*’ın ailesi üzerindeki sınırsız yetkisi ona çocuklarını satma hakkını dahi veriyordu (Koschaker & Ayiter, 1977: 336; Conant, 1928: 233-4; Ramage, 1922: 882; Riccobono, 1968: 21-75). Yine aynı bölümde fiziksel engelli olarak dünyaya gelen çocukların öldürülmesi emrediliyordu (XII Tab. V.1; Luc. IV.1 vd.; Cic. *Leg.* III.8.19; Dönmez, 2020: 1041; Conant, 1928: 234).

V. ve VI. Levhalarda miras, vesayet ve mülkiyet konuları ele alınmaktadır (Luc. V.1 vd.; Ayiter, 1963: 66-7; Conant, 1928: 234-6; Crawford, 1996: 581). Burada kadınların fiziksel zayıflıkları nedeniyle vasilik altında olması gerektiği belirtiliyor (XII Tab. V.1; Luc. V. 1 vd.; VI.1. vd.; Gaius, *Inst.* I.144-145; Conant, 1928: 233-4; Riccobono, 1968: 21-75).

²⁷ (1) *Eğer davacı davalıyı mahkemeye çağırırsa davalı gitmelidir. Gitmezse (davacı) tanıklıklarla tespit etsin, sonra onu yakalasın. (2) Eğer davalı zorluk çıkarırsa veya kaçmaya çalışırsa davacı onu yakalasın. (3) Eğer hastalık, yaşlılık veya sakatlık mani oluyorsa, davacı ona binek hayvan sağlamalıdır. İstemezse araba temin etmeye mecbur değildir* (İpek, 2017: 110-1; Sandalcı, 1993: 45).

²⁸ “Pazarın üçüncü gününde parçalara bölünsün. Parçaların daha az veya daha fazla olması cezalandırmaya tabi tutulmasın.” (Pepe, 2021a: 327).

²⁹ *Patria potestas* kavramı *pater familias*’ın kan bağıyla ailesine bağlı çocukları, torunları ve bu aileye mensup diğer kişiler üzerindeki hâkimiyetini ifade ediyordu (Ayiter, 1963: 42; Ramage, 1922: 882; Koschaker & Ayiter, 1977: 301).

"Veteres . . . voluerunt feminas, etsi perfectae aetatis sint, propter animi levitatem in tutela esse . . . exceptis virginibus Vestalibus, quas etiam veteres in honorem sacerdotii liberas esse voluerunt. Itaque etiam Lege XII Tabularum cautum est."³⁰ (Luc. V.1; Gai. Inst. I.144-145).

VII. ve VIII. Levhalarda borç ilişkileri, büyü, sihir, mala zarar verme, hırsızlık, gece toplantıları yapmak, yalancı şahitlik vb. konular hakkında maddeler bulunmaktadır. Burada borcunu ödemeyen kişinin Tiber Irmağı'nın ötesinde (Roma sınırları dışında) satılabileceği gibi ağır maddeler vardır.³¹ Yasa, gece hırsızlık yapan ya da silah kullanan bir hırsızın ev sahibi tarafından öldürülmesine izin veriyordu³² (XII Tab. VIII.12; Luc. VII. 1 vd.; Lintott, 1968: 24; Riccobono, 1968: 21-75; Conant, 1928: 237-8; Crawford, 1996: 581; İpek, 2017: 111). Cicero (*pro. Tul.* 21.47-50) XII Levha Yasası'ndaki bu maddeye şöyle atıf yapar:

"XII Tabulis quae per mittit ut furem nocte liceat occidere, et luci, si se telo defendat quod si repugnat, endo plorato, hoc est conclamato ut aliqui audiant et conveniant."³³

Birinin kemiğini kırma bir miktar para cezası iken, uzuv kaybına neden olan sakatlama (*iniuria talion*) (kıyas) gerektiriyordu (XII Tab. VIII.2-3; XII Tab. I.10; Riccobono, 1968: 21-75; Lintott, 1968: 25; Tahiroğlu ve Erdoğan, 2012: 49; Conant, 1928: 238-242). Bilerek ve kasten yapılan kundakçılığın cezası yakılarak ya da boğularak öldürülme idi (XII Tab. VIII.10; *Dig.* 47.9.9; Lintott, 1968: 38; Rives, 2002: 277). Ancak kazayla yangına yol açan kişinin cezası zararı tazmin etmekle sınırlıydı (*Dig.* 47.9.9). Ekonomiyle ilgili olarak 1/12'den fazla faiz uygulanamayacağı karar altına alınmıştır (XII Tab. VIII.18).

IX. Levha kamu hukuku hakkında maddeler içermektedir. Roma vatandaşı olan bir kimseyi düşmana teslim eden kişiye idam cezasını öngörmektedir (XII Tab. IX.5; Luc. IX. 1 vd.; Cic. *Leg.* III.4.11; Conant, 1928: 242; Riccobono, 1968: 21-75; Crawford, 1996: 582). Mahkûm edilmemiş bir kişinin öldürülmesini yasaklanmıştır (XII Tab. IX.6; Cic. *Leg.* III.19.44; Riccobono, 1968: 21-75; Conant, 1928: 242). "Kişilerin yargılanmadan cezalandırılmaması" ilkesi daha sonra hem Roma hukukunun hem de modern hukukunun temel kaidelerinden biri olmuştur.

X. Levha *ius sacrum* (dini hukuk) ile ilgili maddeleri içerir. Burada defin işlemleriyle ilgili kanunlar da vardır. Cenaze merasiminde lüks harcamalar yapılması, ölen kişinin mezarına altın konulması (XII Tab. X.8; Luc. X.1 vd.; Cic. *Leg.* II.23.58; Riccobono, 1968: 21-75; Conant, 1928: 242-3), kadınların feryat etmesi ve kendilerine zarar vermesi kesin olarak yasaklanmıştır (XII Tab. X.4; Cic. *Leg.* XXIII.59; Conant, 1928: 242-3). Yine ölünün kentte yakılması ve gömülmesine de izin verilmiyordu (XII Tab. X.1; Conant, 1928: 242-3; Riccobono, 1968: 21-75). Cicero'ya (*Leg.* XXIII.58) göre bunun nedeni yangın tehlikesiydi. Roma tarihinde sık sık yangınların olduğunu ve bu yangınların kentte büyük tahribata yol açtığını göz önünde bulundurduğumuzda Cicero'nun bu ifadesi doğru olabilir.

³⁰ Atalarımız kadınların fitratları gereği, olgun yaşta olsalar bile vesayet altında kalmalarını uygun gördüler. Vesta Rahibelerinin rahipliğine saygılarından dolayı onlar bu denetimden muaftır. Nitekim XII Levha Yasası'nda bu hususta bir hüküm konulmuştur.

³¹ Bu madde MÖ IV. Yüzyıl sonunda kaldırılmıştır (Tahiroğlu ve Erdoğan, 2012: 47).

³² XII Tab. VIII.12: "Si nox furtum factum sit, si im occsit, iure caesus esto."

³³ "XII Levha Kanunu gece hırsızını ve eğer kendini silahla savunursa, gündüz hırsızlık yapmanı öldürmeye izin verir... karşı koyarsa yardım iste, çok kişinin yardıma gelmesi için yüksek sesle haykır." (İpek, 2017: 111).

XI. ve XII. Levhalar ek hükümleri içermektedir. Burada *plebler* ile *patricii* sınıfı arasındaki evlilikler kesin olarak yasaklanmıştır (XII Tab. XI.1; Luc. XI.1 vd.; Cic. *Rep.* II.36.61; II.37.63; Watson, 1975: 20; Hammer, 2014: 255; Sandalcı, 1993: 59; Conant, 1928: 243-4; Riccobono, 1968: 21-75; Tellegen-Couperus, 2003: 7). Yasadaki *patrici-pleb* evlilik yasağı antikçağ yazarları tarafından da özellikle vurgulanmaktadır (Liv. IV.4.5; Dion. Hal. X.60.5; Cic. *Rep.* 2.37.63; Conant, 1928: 243-4) XII Levha Yasası'nda çözüme kavuşturulamayan *patriciuslar* ile *plebler* arasındaki evlilik sorunu MÖ 445 yılındaki *lex Canuleia* ile çözüme kavuşmuş ve *plebler patriciuslarla* evlenme hakkı kazanmıştır (Cic. *Rep.* 2.37.63; Gai. *Inst.* IV.28; Luc. XII.1 vd.; Watson, 1975: 20; Riccobono, 1968: 21-75; Tahiroğlu ve Erdoğan, 2012: 45; Watson ve Akyazan, 2011: 236; Küçük, 2015: 134; Dönmez, 2020: 1039; Tellegen-Couperus, 2003: 8; Conant, 1928: 244-5).

TARTIŞMA VE SONUÇ

XII Levha Yasası'yla MÖ 451 yılına kadar Roma'da geçerli olan sözlü hukuk kuralları yazılı hale getirilmiştir. Bu yasa Roma tarihinde bilinen ilk kanunlaştırma hareketi olması nedeniyle Roma hukukunun temel taşlarından biri olarak kabul edilmektedir (Liv. III.34.6; Conant, 1928: 231; Ibbetson, 2015: 27; Riggsby, 2010: 26). Romalı tarihçi Titus Livius bu yasayı "tüm özel ve kamu hukukunun kaynağı" olarak nitelendirmiştir.³⁴ XII Levha Yasası'ndan günümüze ulaşan fragmanlar, Roma'da Krallık ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde geçerli hukuk sistemi hakkında bilgi veren en önemli kaynağımızdır. Yasayla *patricii* sınıfı ile *plebler* arasındaki hukuksal uçurum büyük oranda ortadan kalkmış, ancak başta siyasi haklar olmak üzere diğer birçok alanda bu iki sınıf arasındaki eşitsizlik uzun süre daha varlığını devam ettirmiştir.

Günümüz modern hukuk anlayışının temel ilkeleri XII Levha Yasası'na dayanmaktadır. Örneğin "yargılama olmadan ceza olmaz ilkesi" doğrultusunda "kim olursa olsun mahkûm edilmemiş bir adamı öldürmek" XII Levha Yasası'nda kesin olarak yasaklanmıştır (XII Tab. IX.6). Modern hukuktaki kasıtlı işlenen suçlarla ihmal sonucu işlenen suçlara verilecek cezalarda ayrıma gidilmesi ilkesi XII Levha Yasası'na dayanır. Özbayoğlu yasadaki "*si telum manu fugit magis quam iecit.*" (XII Tab. VIII.24) ifadesinden yola çıkarak XII Levha Yasası'nda ihmal sonucu adam öldürmeye yer verildiğini belirtmektedir (Özbayoğlu, 1990: 164). Dolayısıyla günümüz modern hukukundaki planlı-plansız öldürme ayrımının kökeninin bu yasaya dayandığını söyleyebiliriz. XII Levha Yasası, işkenceyi kaldırmış olması ve kişiler arasında teorikte hukuki eşitliği getirmesiyle tarihteki en önemli kanun metinlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Tahiroğlu ve Erdoğan, 2012: 47; Ramage, 1922: 881). Yasayla kişisel ölçü alma uygulaması kaldırılarak suçluları devletin cezalandırması ilkesi kabul edilmiştir.

XII Levha Yasası bazı maddelerinin çok katı olması bakımından Mezopotamya kökenli kanunlara benzemektedir. Bazı tarihçilere göre bu durum Romalıların katı ve acımasız yapısıyla ilişkiliydi (Schulz, 1936: 21). Örneğin yalancı şahitlik yapanlara ölüm cezası öngörülüyordu.³⁵ Ayrıca yukarıda da belirttiğimiz üzere, nadiren de olsa, bazı suçlar

³⁴ Liv. III.34.6: "...*fons omnis publici privatique est iuris.*" (=tüm kamu ve özel hukukun kaynağı olan yasalardır); Tahiroğlu ve Erdoğan, 2012: 47; Conant, 1928: 231; Tellegen-Couperus, 2003: 21.

³⁵ XII Tab. XII.23: "Yalancı şahitlik yapmaktan suçlu bulunanlar Tarpeian Kayalığından atılacaktır."

için modern hukukta yeri olmayan ve daha çok Babil ve Asur gibi Sami kökenli toplumlara has olan *talion* (kisas) uygulanıyordu.

XII. Levha Yasası'nda çok az sayıdaki suça idam cezası veriliyordu. Vatana ihanetin cezası ölümdü (Tahiroğlu ve Erdoğan, 2012: 49). Yasa, ilginç şekilde birine iftira atarak, bir şarkı ya da bir yazı yoluyla başkalarının şerefini ve itibarını lekeleyenler için de ölüm cezasını öngörüyordu³⁶ (XII Tab. VIII.1; Cic. *Rep.* IV.10.12; Aug. *civ.* II.9; Pepe, 2021b: 331; Riggsby, 2010: 70). Bu durum Romalıların ahlaki değerleriyle doğrudan ilişkilidir. Başka bir ifadeyle Roma sosyal yaşamının temelinde yer alan üç prensip (*honeste vivere= dürüst yaşamak*), (*alterum non laedere= başkasına zarar vermemek*) ve (*suum quique tribuere=herkese kendi hakkını vermek*) XII Levha Yasası'nda güvence altında alınmıştır (Günel, 2009: 26). Bu prensiplere aykırı hareket edenler şiddetli şekilde cezalandırılmışlardır. Burada aslında insanların yaşam tarzlarının şairler ya da diğer insanlar tarafından değil yargıçlar ya da mahkemeler tarafından yargılamaya tabi olması düşüncesi vurgulanıyordu. Dolayısıyla Romalılar hukukun üstünlüğü ilkesini her şeyden daha önemli görüyorlardı diyebiliriz.

Cicero, XII Levha Yasası'na ayrı bir önem atfeder. Ona göre: “Bütün dünya homurdansa da, ben kendi fikrimi söyleyeceğim: Eğer biri kanunların kaynaklarına bakarsa, XII Levha Yasası'nın o tek küçük el kitabı, hem otorite ağırlığı hem de yararlılığın bolluğu bakımından tüm filozofların kitaplıklarını kesinlikle geride bırakır.” (Cic. *Orat.* I.44).

XII Levha Yasası, büyü nitelikli birçok düzenleme içermektedir (Rives, 2022: 272 vd.; Pepe, 2021b: 330). Yasada gayrimeşru büyü uygulamalarına ağır cezalar öngörülüyordu. Örneğin ekinlere zarar verebilecek her türlü büyü yasaklanmıştı ve ölümlerle cezalandırılıyordu (Pepe, 2021b: 331; Rives, 2022: 274, 278). Aslında burada kastedilen her türlü kişisel mala karşı büyü yapmanın yasak olmasıdır.

XII Levha Yasası incelendiğinde Hellen etkisinin oldukça sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Çiftçi-asker cemaatinin karşılaşılabileceği sorunlarla ilgili kanunları içermektedir. Gelişmiş Hellen yasalarıyla karşılaştırıldığında Roma yasaları oldukça ilkelidir.

Roma'da XII Levha Yasası'nın yüzyıllar boyunca geçerliliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Cicero kendisinin gençliğinde okul çağındaki tüm çocukların bu kanunları ezberlediğini ancak artık kimsenin öğrenmediğinden şikâyet etmektedir.³⁷ Cicero'nun bu ifadesi yasaların Cumhuriyet Dönemi boyunca önemini koruduğunu göstermektedir. XII Levha Yasası Iustianus'un MS 530'larda *Corpus Iuris*'i ilan etmesine kadar yürürlükten kaldırılmamış, ancak zamanla değişen şartlara göre çıkarılan yeni yasalarla sürekli güncellenmiştir (Howatson, 2013: 660; Watson ve Akyazan, 2011: 236; Tahiroğlu ve Erdoğan, 2012: 48). Sonraki süreçte *praetor*'ların güncel şartlara göre verdiği kararlar (*edictum*) zamanla XII Levha Yasası'ndan daha önemli hale gelmiştir (Cic. *Leg.* I.5.17; Cic. *Orat.* I.44.195; Watson ve Akyazan, 2011: 236; Rives, 2022: 272). Bu nedenle XII Levha Yasası Geç Cumhuriyet

³⁶ Cic. *Rep.* IV.10.12: “si quis occentavisset sive carmen condidisset, quo[d] infamiam faceret flagitiumve alteri” (XII Tab. VIII.1; Lintott, 1968: 8).

³⁷ Cic. *Leg.* II.23.59: “Discebamus enim pueri XII ut carmen necessarium, quas iam nemo discit.” (=Çocukken On İki Levha'yı zorunlu bir şiir olarak öğrenirdik, oysa şimdi kimse öğrenmiyor.); Howatson, 2013: 660; Riggsby, 2010: 59.

Dönemi'nden itibaren bazı yazarların (Cicero'dan Macrobius'a kadar) ileri sürdükleri argümanları desteklemek ve Romalı karakterine atıf yapmak için başvurdukları bir kaynak haline gelmiştir (Rives, 2002: 272).

Sonuç olarak XII Levha Yasası ile elbette ki modern anlamda bir hukuk sistemi yaratılmamıştı. Günümüze kalan metinlerden anlaşıldığı kadarıyla da bu yasa yürürlükteki tüm kanunları içermiyordu (Watson, 1975: 185; Ibbetson, 2015: 26). Ancak bu yasa birçok açıdan daha sonraki Roma hukukunun temelini oluşturmuştur. Paretolar verdikleri kararlarda ve oluşturdukları içtihatlarla hep XII Levha Yasası'nı temel almışlardır. Küçük bir kent devletin ihtiyaçlarına göre hazırlanmış olan bu yasa, zamanla ortaya çıkan yeni şartlar ve ihtiyaçlarla değişmiştir. Ancak hiçbir zaman resmi olarak yürürlükten kaldırılmamıştır.

KAYNAKÇA

Antik kaynaklar

Aug. *civ.* (Augustinus, *De Civitate Dei*). Augustine, *City of God*, with an English translation by G. E. McCracken, I, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1957 (LOEB).

Cic. *Leg.* (=Cicero, *De Legibus*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Yasalar Üzerine*, Çev. C. Cengiz Çevik, Hasan Ali Yücel Klasikleri Dizisi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

Cic. *Orat.* (=Cicero, *De Oratore*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Oratore*, with an English translation by H. Rackham, London, New York 1959-1960 (LOEB).

Cic. *Rep.* (=Cicero, *De Re Publica*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Republic*, with an English translation by C. W. Keyes. Cambridge-Massachusetts-London, 1977 (LOEB).

Cic. *Verr.* (=Cicero, *In Verrem*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Verrine Orations*, with an English translation by L.H.G. Greenwood, London-New York, 1959-1960 (LOEB).

Dig. (=Digesta). *Corpus Iuris Civilis 1: Institutiones, Digesta*, ed. Th. Mommsen–Paul Krueger, Berolini, 1992.

Dion. Hal. (=Dionysius Halicarnassus). Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Roman Antiquities*, with an English translation by E. Cary, Harvard University Press, London-Cambridge-Massachusetts, 1963 (LOEB).

Gai. *Inst.*: (=Gaius, *Institutiones*). *Gai Institutiones*, 2nd Edition, (ed. E. Seckel ve B. Kübler), Berlin, 1935.

Liv. (=Livius, *Ab Urbe Condita*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Livy, From the founding of the city*, with an English trans. by A.C. Schlesinger, London & New York 1967 (LOEB).

Luc. (=Lucilius, *Remains of Old Latin*). Volume III: Lucilius. *The Twelve Tables*. translated by E. H. Warmington. Loeb Classical Library 329. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1938.

Plin. *nat.* (=G. Plinius Secundus, *Naturalis Historia*). Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pliny Natural History*, English translation by H.R. Rackham-W.H.S. Jones-D.E. Eichholz, London, 1938-1971 (LOEB).

Strab. (=Strabon, *Geographika*). Kullanılan Metin ve Çeviri: Strabon, *Geographika (The Geography of Strabon)*, English translation by H. L. Jones, London, 1957 (LOEB).

XII Tab. (*Duodecim Tabularum*). *Remains of Old Latin III, Lucilius; The Twelve Tables*, translated by E. H. Warmington, London / Cambridge, MA: Harvard University Press, 1938 (LOEB).

Modern Kaynaklar

Ayiter, K. (1963). *Roma hukuku dersleri (aile hukuku)*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 179, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Conant, E.B. (1928). The laws of the Twelve Tables. *St. Louis Law Review*, XIII (4), 231-245.

Crawford, Michael H. (ed.) (1996). *Roman Statutes*, vol. 2, London: Institute of Classical Studies, 555-722.

Dönmez, E. (2020). Antik Roma Uygarlığı'nın ilk yazılı yasaları (Leges Duodecim Tabularum) üzerinde Hellen Hukuku'nun tesirleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7(2), 1027-1066.

Erdogmuş, B. (2009). Roma hukuku. *Doğu Batı Dergisi*, 49, 33-40.

Gagliardi, L. (2021). Hukuk biliminin doğuşu. *Antik Roma*, ed. Umberto Eco, Çev. L. Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, 314-321.

Günal, N. (2009). Roma hukukunun temel kriterleri, kavram ve kurumları. *Doğu Batı Dergisi*, 49, 11-32.

Hammer, D. (2014). *Roman political thought (from Cicero to Augustine)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Howatson, M.C. (2013). *Oxford Antikçağ sözlüğü*. Çev. F. Ersöz. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Ibbetson, D. (2015). Sources of law from the Republic to the Dominate, in *Roman Law*, D. Johnston (ed.), ss. 25-44, Cambridge University Press.

İpek, N. (2017). Roma hukukunda korkutma (metus). *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23 (3), 97-184.

Koschaker, P. & Ayiter, K. (1977). *Roma özel hukukunun ana hatları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Küçük, E. (2015). Roma halkının iki özgürlük kalesi: "provocatio ad populum" ve "tribunus plebis". *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 127-144.

Lintott A. (1968). *Violence in Republican Rome*. Oxford University Press.

Mommsen, T. (2009). *The history of Rome*. Trans by. W.P. Dickson, vol.1, Cambridge University Press.

Özbayoğlu, E. (1990). Hitit ve Roma yasalarında adam öldürme suçlarına ilişkin bir karşılaştırma. *Anadolu Araştırmaları*, 12, 157-170.

Pepe, L. (2021a). Borcunu ödemeyen borçlunun paramparça edilmesi. *Antik Roma*, ed. Umberto Eco, Çev. L. Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, 326-329.

Pepe, L. (2021b). Hukuk ve Büyü. *Antik Roma*, ed. Umberto Eco, Çev. L. Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, 329-332.

Ramage, C. J. (1922). Roman law. *The Virginia Law Register*, New Series, 7 (12), 881-886.

Riccobono, S. (1968). *Fontes Iuris Romani AnteJustiniani: Leges. Pars Prima*, Firenze: Barbèra.

Riggsby, A.M. (2010). *Roman law and the legal world of the Romans*. Cambridge University Press.

Rives, J. B. (2002). Magic in the XII Tables revisited. *The Classical Quarterly*, 52 (1), 270-290.

Sandalcı, S. (1993). *On İki Levha Yasaları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Schulz, F. (1936). *Principles of Roman Law*. Oxford: Oxford University Press.

Tahiroğlu, B. & Erdoğan, B. (2012). *Roma hukuku dersleri*. İstanbul: Der Yayınları.

Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma tarihine giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tellegen-Couperus, O. (2003). *A short history of Roman law*. Routledge: London & New York.

Watson, A. & Akyazan, A. (2011). Hukuksal evrim ve kanun yapma. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 67 (1-2) , 231-253.

Watson, A. (1972). Roman private law and the Leges Regiae. *The Journal of Roman Studies*, 62, 100-105.

Watson, A. (1975). *Rome of the XII Tables (Persons and Property)*. New Jersey: Princeton University Press.

DENİZCİLİK GÜVENLİK STRATEJİLERİNİN ÖNEMİ VE MAVİ VATAN'DA MİLLÎ DENİZ VE HAK VE MENFAATLERİMİZİN KORUNMASI İLE TÜRKİYE'NİN DENİZCİLİK VİZYONUNDA MİLLÎ DENİZCİLİK GÜVENLİK STRATEJİSİ İHTİYACI

Tolga Ahmet GÜLCAN

Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye, tolgag@hotmail.com

Kadir Emrah ERGİNER

Dr.Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, emrah.erginer@deu.edu.tr

ÖZET

Denizlerde hak ve menfaatleri olan ve dünya deniz ticaretinden pay alan yada küresel deniz ticaret yolları ile bunların düğüm noktalarındaki coğrafyalarda olan birçok ülke ve AB gibi uluslararası kuruluşların Güvenlik Stratejilerine uygun olarak Denizcilik Güvenlik Stratejileri yada doktrinleri mevcuttur. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 11 Eylül terör saldırılarının ardından yeni güvenlik stratejileri veya politikalarının geliştirilmesine paralel olarak yeni denizcilik güvenliği stratejileri veya doktrinleri de belirlenmiş, ayrıca bunların çerçevesinde güvenlik odaklı denizde durumsal farkındalık modelleri de oluşturulmuştur. Günümüz konjonktüründe yasa dışı göç, insan ve mal kaçakçılığı, deniz çevresinin bozulması, iklim değişikliği, siber saldırılar, ciddi ve organize suçlar, salgın hastalıklar ile devlet kaynaklı tehditler; bölgesel ve küresel deniz güvenliğine yönelik yeni ve büyüyen tehdit ile risklerden bir kısmıdır. Baltık Denizi'ndeki Kuzey Akım doğal gaz boru hatlarına düzenlenen sabotajlar, denizlerdeki kritik altyapıların korunmasında denizcilik güvenliği strateji ve çerçevelerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Denizcilik Güvenlik Stratejilerinin kılavuz olduğu, ilgili tüm kurum ve sektör paydaşlarının dinamik bir yapıda birbirleri ile ihtiyaç duyulan verileri paylaştığı denizde durumsal farkındalık konsept ve modelleri ile otonom ve insansız deniz araçları v.b. teknolojilerin bu kapsamda kullanımı önem kazanmıştır. Bu araştırmanın amacı; Mavi Vatan'ı oluşturan ve Türkiye'nin üç tarafını kaplayan 462 bin kilometre karelik deniz yetki ve alanlarında Millî Deniz hak ve menfaatlerimizin korunması ile Karadeniz'de keşfedilen doğal gaz yataklarının işletilmesi amacıyla sahilde, deniz üstü ve altında tesis edilen benzeri tüm kritik altyapıların korunması ve ayrıca dünya deniz ticaretinden azami seviyede ekonomik fayda sağlayabilmek amacıyla denizcilik sektörüne ilişkin tüm devlet ve özel sektör paydaşlarını da içerecek şekilde Türkiye'nin neden ve nasıl bir Denizcilik Güvenlik Stratejisine ihtiyacı olduğunun dünyadaki mevcut örneklerin de incelenmesi suretiyle ortaya konmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Denizcilik, güvenlik stratejisi, denizde durumsal farkındalık, bilgi paylaşımı.

THE IMPORTANCE OF MARITIME SECURITY STRATEGIES AND THE NEED FOR A NATIONAL MARITIME SECURITY STRATEGY IN ORDER TO PROTECT OUR NATIONAL MARITIME RIGHTS AND INTERESTS IN BLUE HOMELAND AND ALSO FOR TÜRKİYE’S MARITIME VISION

ABSTRACT

Many countries and international organizations, such as the EU, which have rights and interests in the seas and are shareholders in the world maritime trade, or are in the geographic areas of global maritime trade routes and on their choke points, have Maritime Security Strategies or doctrines in accordance with their Security Strategies. After the September 11 terrorist attacks in the U.S.A., new maritime security strategies or doctrines were determined in parallel with the development of new security strategies or policies, and within the framework of these, security-oriented maritime situational awareness models were created. In today's context, illegal migration, smuggling of people and goods, deterioration of the marine environment, climate change, cyber attacks, serious and organized crime, epidemic diseases, and state-based threats are some of the new and growing threats and risks to regional and global maritime security. The sabotage of the Nord Stream gas pipelines in the Baltic Sea has added a new dimension to maritime security strategies and frameworks for protecting critical infrastructure at sea. The maritime situational awareness concepts and models that are guided by maritime security strategies and the stakeholders share the data needed with each other in a dynamic structure, as well as the use of technologies in this context such as autonomous and unmanned naval vehicles, etc., have gained importance. The purpose of this research is to reveal, by examining the existing examples in the world, why and how a Maritime Security Strategy Türkiye needs that includes all public and private sector stakeholders in the maritime sector for protecting our national maritime rights and interests in the maritime jurisdiction and areas of 462 thousand square kilometers that make up the Blue Homeland, which covers three sides of Türkiye, and the protection of all similar critical infrastructures established on the coast, above and below the sea, related to operating the natural gas fields discovered in the Black Sea and also in order to gain maximum economic benefit from world maritime trade.

Keywords: Maritime, security strategy, maritime situational awareness, data share.

GİRİŞ

Dünya ticaretinin %80'inden fazlası deniz yoluyla gerçekleştirilmektedir (Nations, 2022) ve doğal olarak, deniz alanının güvenliği ve emniyeti birçok uluslararası kuruluş ve ülke için stratejik öneme sahiptir ve bu da "deniz güvenliği stratejisi" kavramının temelini oluşturmaktadır. Deniz Güvenliği günümüzde uluslararası ilişkilerde en sık kullanılan ifadelerden biridir ve son on yılda denizcilik politikası, okyanus yönetimi ve uluslararası güvenlik alanındaki başlıca aktörler deniz güvenliğini görev alanlarına eklemiş veya çalışmalarını bu terimlerle yeniden çerçevlendirmişlerdir (Bueger, 2015). Germond (2014), deniz güvenliği üzerine akademik yazılarda artan dönüm noktalarının temelini, denizde terörle mücadele operasyonlarının başlaması, gemilere yönelik üç büyük terör saldırısının (2001'de USS Cole, 2002'de Fransız tankeri Limburg ve 2004'te Filipinli yolcu gemisi SuperFerry 14) meydana gelmesi ve Malakka Boğazı'nda korsan saldırıların artması da dahil olmak üzere 11 Eylül terör saldırılarının etkisi olarak tanımlamaktadır.

Bu saldırı temelli tehditlere son yıllarda denizcilik operatörlerine yönelik siber saldırılar, COVID-19 salgını ve Baltık Denizi'ndeki Northstream doğalgaz boru hatlarına yönelik sabotajlar ile Suriye'deki iç savaş ve Afrika kıtasındaki istikrarsızlık nedeniyle Akdeniz ve Ege Denizi'nde meydana gelen yasadışı göç de eklenmiştir. Denizcilik alanında emniyet ve güvenlik kavramları için tespit, teşhis, takip ve kontrolün önemi her geçen gün artmaktadır.

A.B.D., AB ve Birleşik Krallık emniyet ve güvenlik faktörlerinde zaman içerisinde meydana gelen değişimleri deniz güvenliği stratejilerine uygulamış ve bu stratejilerin en önemli alt aşaması olan Deniz Etki Alanı veya Denizde Durumsal Farkındalık (Maritime Domain Awareness (MDA)/ Maritime Situational Awareness (MSA)) modellerini ya oluşturmuş ya da güncellemiştir (Office, 2005), (EC, 2014),(EC, 2022), (H. Government, 2014) ve (H. Government, 2022).

Bu araştırmanın amacı; Mavi Vatan'ı oluşturan ve Türkiye'nin üç tarafını kaplayan 462 bin kilometre karelik deniz yetki ve alanlarında Millî Deniz hak ve menfaatlerimizin korunması ile Karadeniz'de keşfedilen doğal gaz yataklarının işletilmesi amacıyla sahilde, deniz üstü ve altında tesis edilen benzeri tüm kritik altyapıların korunması ve ayrıca dünya deniz ticaretinden azami seviyede ekonomik fayda sağlayabilmek amacıyla denizcilik sektörüne ilişkin tüm devlet ve özel sektör paydaşlarını da içerecek şekilde Türkiye'nin neden ve nasıl bir Denizcilik Güvenlik Stratejisine ihtiyacı olduğunun dünyadaki mevcut örneklerin de incelenmesi suretiyle ortaya konmasıdır.

YÖNTEM

Kuzey Amerika, Avrupa, Asya, Afrika ve Avustralya kıtalarındaki deniz ticaret yolları düğüm noktaları ile küresel deniz ticaretindeki önemli oyuncular olan ülke ve uluslararası kuruluşların mevcut deniz güvenliği yaklaşımları incelenmiştir.

DENİZDE EMNİYET, GÜVENLİK VE DURUMSAL FARKINDALIK KAVRAMLARI

Denizde Güvenlik ve Emniyet

Denizde Durumsal Farkındalığın ana hedeflerine, denizde emniyetli ve güvenli bir ortam oluşturmak için güvenlik, emniyet ve çevre konularını etkileyen faktörlerin 7/24 esasına göre belirlenmesi, teşhis edilmesi ve bunların idamesi ile ulaşılabilir. Del Pozo, F., ve diğerlerine göre (2010);

"Deniz Güvenliği: Deniz alanını tehditlere ve kasıtlı yasadışı eylemlere karşı korumak için önleyici ve yanıt verici önlemlerin birleşimi,

Denizde Emniyet: Deniz alanını kazara veya doğal tehlikelere, zararlara, çevreye verilen zararlara, risklere veya kayıplara karşı korumayı ve bunların etkisini sınırlandırmayı amaçlayan önleyici ve tepki verici tedbirlerin birleşimi,

Denizcilik Alanı (Maritime Domain): Denizcilikle ilgili tüm faaliyetler, altyapı, insanlar, kargo ve gemiler ile diğer nakil araçları dahil olmak üzere bir denizin veya okyanusun altında, onunla ilgili, ona bitişik veya ona sınır olan tüm alanlar ve hususlardır."

AB Komisyonu'na göre, "Deniz güvenliği, küresel denizcilik alanında uluslararası hukukun ve ulusal hukukun uygulandığı, seyir özgürlüğünün garanti altına alındığı ve vatandaşların, altyapının, ulaşımın, çevrenin ve deniz kaynaklarının korunduğu bir durum olarak anlaşılmaktadır"(EC, 2014). ABD Ulusal Denizcilik Stratejisi'ne göre, "Deniz güvenliği, denizlerin özgürlüğünü sağlamak, seyir ve ticaret özgürlüğünü kolaylaştırmak, refah ve özgürlüğü ilerletmek ve okyanusların kaynaklarını korumak için gereklidir" ve deniz güvenliğine yönelik tehditler beş başlık altında tanımlanmıştır: Ulus devlet tehditleri, terörist tehditler, ulus ötesi suç ve deniz haydutluğu tehditleri, çevresel yıkım ve denizden yasadışı göç (Office, 2005). Birleşik Krallık deniz güvenliğini "Birleşik Krallık'ın refahını, güvenliğini ve direncini güçlendirmek ve genişletmek ile istikrarlı bir dünyanın şekillenmesine yardımcı olmak amacıyla deniz alanındaki ve deniz alanından kaynaklanan risk ve fırsatların aktif yönetimi yoluyla Birleşik Krallığın ulusal çıkarlarının yurtiçinde ve yurtdışında ilerletilmesi ve korunması" olarak tanımlamaktadır (H. Government, 2014) ve en güncel güvenlik riskleri; başta terörizm, önemli deniz ticaret yollarındaki aksamalar, yasadışı malların nakliyesine yönelik siber saldırılar, insan ticareti ve insan kaçakçılığı olarak tanımlanmaktadır (H. Government, 2022).

Denizde emniyet, güvenlik ve çevre disiplinleri ile ilgili başlıklar "deniz alanı farkındalığı (Maritime Domain Awareness(MDA))" ve "denizde durumsal farkındalık (Maritime Situational Awareness(MSA))" terimleri altında toplanmaktadır.

Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) deniz alanı farkındalığını (MDA) "deniz alanıyla ilişkili olan ve güvenliği, emniyeti, ekonomiyi veya çevreyi etkileyebilecek her şeyin etkin bir şekilde anlaşılması" olarak tanımlarken (IMO, 2010), NATO MSA'yı "deniz ortamının (Maritime Environment) okyanuslar, denizler, körfezler, haliçler, su yolları, kıyı bölgeleri ve limanlar olduğu, mevcut ve gelecekteki NATO hareketleri ve tatbikatları ile ilgili olan deniz ortamı içindeki ve deniz ortamıyla ilişkili askeri ve askeri olmayan olayların, faaliyetlerin ve koşulların anlaşılması" olarak tanımlamaktadır (NATO, 2008). ABD Ulusal Denizcilik Alanı Farkındalık Koordinasyon Ofisi'nin (National Maritime Domain Awareness Coordination Office (NMDACO)) tanımına göre Denizcilik Alanı Farkındalığı (MDA) "denizin

güvenliğini, emniyetini, ekonomisini veya çevresini etkileyebilecek denizcilik faaliyetleriyle ilgili her şeyin etkin bir şekilde anlaşılmasıdır" (NMDACO, 2007).

BULGULAR

İncelenen modellere yönelik spesifik bulgular

A.B.D. ve AB denizcilik güvenliği stratejilerinde, ilgili tüm alt paydaşların bilgi paylaşımı için bilgi dağıtım imkanı temeli benimsenmiştir. Bu modellerde, her paydaşın kendi bilgi sistemi üzerinden uygun düğüm noktaları (node) aracılığıyla diğer yetkili paydaşlarla verilen yetki çerçevesinde bilgi paylaşımı öne çıkmaktadır ((NMIO), 2013; MARE, 2010; NMDACO, 2007; Office, 2005).

İngiltere ve Almanya modellerinde, ilgili tüm paydaş temsilcilerinin bilgi paylaşımı ve birbirlerini desteklemek amacıyla 7/24 birlikte çalıştığı merkezler olduğu, söz konusu merkezlerde çalışan tüm personelin birbirleri ile etkin iletişim halinde oldukları ve paydaşlara ait farklı bilgi sistemleri üzerinden bilgi paylaşımına yönelik gayret sarfetmedikleri görülmektedir ((MSZ), 2019; H. Government, 2022).

Singapur ve Hindistan modelleri, füzyon merkezleri aracılığıyla ulusal, bölgesel ve uluslararası merkezlerle bilgi paylaşımı çabalarının üst düzeyde olduğunu göstermektedir. Her iki ülkenin füzyon merkezlerinde çok sayıda yabancı ülke temsilcisinin görevlendirilmiş olması, bilgi teknolojileri ile bilgi paylaşımının yanı sıra küresel deniz ticaretindeki coğrafi konumları nedeniyle bu ülkelerde irtibat personeli görevlendirilmesine de büyük önem verildiğinin bir göstergesidir (Gopal, 2021; Lean, 2019; Lee, 2021; Navy, 2022).

Avustralya'nın yapay zekâ uygulamasına dayalı Avustralya Deniz Tehdit Risk Değerlendirme Yeteneği (AMTRAC) ve Güney Afrika'nın durumsal farkındalık sağlamada uydu teknolojilerine verdiği önem dikkat çekicidir (Europe, 2019; A. Government, 2020; Walker, 2020).

Türkiye'deki durum

Türkiye'nin Denizcilik Güvenlik Stratejisine yönelik olarak mevcut kurumlar;

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı bağlı Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü, Liman Başkanlıkları ve Ana Arama Kurtarma Koordinasyon Merkezi,

Ticaret Bakanlığına bağlı, Gümrük Muhafaza Genel Müdürlükleri ve Gümrük Muhafaza Kaçakçılık ve İstihbarat Genel Müdürlükleri,

Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı Balıkçılık ve Su ürünleri Genel Müdürlüğü,

İçişleri Bakanlığına bağlı Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü,

Millî Savunma Bakanlığına bağlı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'dır.

Deniz Güvenliğine yönelik olarak ilgili kurumların birbirleri ile hangi şartlarda, hangi alt yapı ve model çerçevesinde bilgi paylaşımı ve analizi yaparak gerekli tepkilerin nasıl verileceğine ilişkin stratejiyi ortaya koyan,

Denizcilik Güvenliğinin temel unsurlarından biri olan Denizde Durumsal Farkındalık modelinin ilgili tüm paydaşları kapsayacak şekilde nasıl ve kimin sorumluluğunda oluşturularak işletileceği hususlarını belirten,

Denizcilik Güvenliğine ilişkin kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektörün Türkiye'nin Denizcilik Vizyonuna dair görev ve sorumluluklarını birbirleri ile izdüşüm halinde hangi zaman planı ve yetki çerçevesinde icra etmeleri gerektiğini açıklayan bir Millî Deniz Güvenliği Stratejisi Dokümanı bulunmamaktadır.

Denizlerdeki Kritik Altyapılara İlişkin Bulgular

Günümüz deniz coğrafyasında okyanusların ve denizlerin altında birçok ülke için stratejik öneme sahip iletişim ve enerji hatları bulunmaktadır.

Denizler altındaki iletişim ağları; hasım ülke veya örgütler tarafından uygun teknolojilerle istihbarat toplama kaynağı olması ve sabotaj vb. yöntemlerle zarar gördüğünde yada kullanım dışı kaldığında ait olduğu ülkenin ve bölgenin iletişim altyapısında ciddi kayıplara neden olabilmektedir. Sualtı enerji hatları da ülkeler ile bölgesel ve küresel enerji güvenliğinin odak noktalarından biridir.

Kuzeyakım doğalgaz boru hatlarına yapılan sabotajlar sonrasında Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa'nın denizlerdeki kritik altyapıların korunmasına yönelik durumsal farkındalığı artırıcı Ana Gemiden kontrollü insansız ve otonom insansız sualtı araçları kullanımı, çok uzun süreler yakıt ihtiyacı duymadan görev icra edebilen ekstra büyük insansız su altı araçları ile başta AB olmak üzere sentetik açıklıklı radara sahip uydu teknolojilerinin kullanımına ağırlık verdiği takip edilmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Denizde emniyet, güvenlik ve çevre yönetimine yönelik Denizde Durumsal Farkındalık modellerinin kılavuz olarak başlangıç noktasının; mevcut güvenlik stratejileri ve dinamikleri ile tehdit değerlendirmelerine göre ilgili ülke kurumlarını içeren bir Denizcilik Güvenlik Stratejileri yada en azından bir doktrin olduğu,

Denizcilik güvenliğine ilişkin bilgi kaynaklarının koordinasyonunu geliştirmek ve bilgi paylaşımı ile karar alma süreçlerini ilgili tüm paydaşları kapsayan bir stratejiye dahil etmek için kurumlar arası bir Ulusal Deniz Güvenliği Stratejisinin geliştirilerek uygulandığı,

Denizcilik Güvenliği Stratejisi veya Doktrininde ilgili her bir kurumun adı ve deniz güvenliği ile ilgili görev ve sorumluluklarının açık ve net bir şekilde tanımlandığı,

Denizde durumsal farkındalık modelinin oluşturulması, sürdürülmesi ve gerektiğinde güncellenmesinin; karışıklık ve zaman kaybının önlenmesi, tehdit ve risklere karşı gerekli tepkilerin zamanında verilmesinde zafiyet düzeyinin en aza indirilmesini sağladığı tespit edilmiştir.

ÖNERİLER

Mavi Vatan'ı oluşturan ve Türkiye'nin üç tarafını kaplayan 462 bin kilometre karelik deniz yetki ve alanları ile küresel deniz ticaret yollarında Millî Deniz hak ve menfaatlerimizin korunması maksadıyla Millî Güvenlik Siyaset Belgesine paralel olarak ilgili tüm paydaşların görev ve sorumluluklarını ortaya koyan bir Deniz Güvenlik Strateji Belgesinin oluşturulmasının,

Söz konusu belgenin güncel tehdit ve risk değerlendirmelerine paralel olarak periyodik güncellenerek aynı zamanda Türkiye'nin Denizcilik Vizyonunu da içermesinin,

Başta Karadeniz'de keşfedilerek çalışmaları devam eden deniz üstü, altı ve sahil şeridindeki doğalgaz alt yapı tesisleri başta olmak üzere limanlar v.b. kritik tüm alt yapıların korunmasına ilişkin stratejilerin de Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve diğer kurumlar ile koordineli şekilde belirlenerek Deniz Güvenlik Strateji Belgesine ithal edilmesinin,

Tüm faaliyetlerin tek bir çatı altında eşgüdüm ile yürütülmesi maksadıyla Denizcilik Bakanlığı yada Müsteşarlığının kurulmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- (MSZ), G. M. S. a. S. C. (2019). Retrieved from https://www.msz-cuxhaven.de/DE/Publikationen/Publikationen_MSZ/publikationen_msz_node.html
- (NMIO), N. M. I. I. O. (2013). *National Maritime Domain Awareness Plan for National Strategy for Maritime Security (revision 3 of 2022)*. Retrieved from <https://nmio.ise.gov/Media-Publications/National-Maritime-Domain-Awareness-Plan/>
- Bueger, C. (2015). What is maritime security? *Marine Policy*, 53, 159-164.
- Del Pozo, F., Dymock, A., Feldt, L., Hebrard, P., & di Monteforte, F. S. (2010). Maritime surveillance in support of CSDP. The Wise Pen Team Final Report to EDA Steering board.
- European Union Maritime Security Strategy, (2014).
- EC. (2022). *A Strategic Compass for Security and Defence*.
- Europe, e. (2019). South Africa Safety Initiative for Small vessels' Operational Take-Up (OASIS-TU). <https://www.spacefordevelopment.org/wp-content/uploads/2019/04/OASIS-TU-Case-Study-05-03-19.pdf>
- Germond, B. (2014). The geopolitical dimension of maritime security. *Marine Policy*, 54, 147-142.
- Gopal, K. (2021). India's Conceptualization of Maritime Security. In *Conceptualization of "Maritime Security" in Southeast Asia: Convergence and divergence*.
- Government, A. (2020). *Guide to Australian Maritime Security Arrangements (GAMSA)*.
- Government, H. (2014). *National Strategy for Maritime Security*.
- Government, H. (2022). *National Strategy for Maritime Security*.
- IMO. (2010). Amendments to the International Aeronautical and Maritime Search and Rescue (IAMSAR) manual. Available on IMO website.
- Lean, S. K., C. (2019). Singapore's Maritime Security Approach. In *Grey and White Hulls*, (pp. 95-107).
- Lee, Y. (2021). Singapore's conceptualization of maritime security. In *Conceptualization of "Maritime Security" in Southeast Asia: Convergence and divergence*.

- MARE, D. (2010). Integrating Maritime Surveillance-Common Information Sharing Environment (CISE). doi:10.2771/64104
- Nations, U. (2022). *Review of Maritime Transport 2022*. Retrieved from https://unctad.org/system/files/official-document/rmt2022_en.pdf
- NATO. (2008). Multinational Experimentation 5 MSA, final report.
- Navy, I. (2022). Information Fusion Centre – Indian Ocean Region. Retrieved from <https://www.indiannavy.nic.in/ifc-ior/about-us.html>
- NMDACO. (2007). National Concept of Operations for Maritime Domain Awareness.
- Office, U. S. W. H. (2005). *The National Strategy for Maritime Security*. Retrieved from <https://www.hsdl.org/c/view?docid=456414>
- Walker, T. R., D. (2020). *South Africa's maritime domain awareness, A capability baseline assessment*. Retrieved from Pretoria, South Africa:

TÜRKİYE’DE YAŞAYAN DOĞU TÜRKİSTANLILARIN ÇİN’E YÖNELİK ALGILARI**Ayşe TAMGÜNEY***İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, ogan.ayse@std.izu.edu.tr***ÖZET**

Bu çalışmada Doğu Türkistan’ın yeraltı yerüstü kaynakları ve stratejik konumundan dolayı yaklaşık 2 asırdır Çin Halk Cumhuriyeti’nin Uygur Türklerine uyguladıkları politikalar ve hak ihlalleri Türkiye’de yaşayan Doğu Türkistanlı Göçmenlerin gözünden incelenmiştir. Doğu Türkistan Tarihî ilk medeniyet merkezlerinden biri, Asya’nın kalbidir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. İpek yolunun jeopolitik konumuna sahip en önemli güzergâhlarından biridir. Petrol, doğalgaz, uranyum, kömür ve gümüş madenlerinin bolluğu ile bilinen Doğu Türkistan Orta Asya’nın Kuveyt’i olarak anılır. Çin baskısı altında bulunan Uygur Türkleri Doğu Türkistan’dan ayrılarak diasporada yaşamak durumunda kalmış dünyanın pek çok yerine dağılmıştır. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi Türk Cumhuriyetlerinin yanı sıra Suudi Arabistan, Japonya, Avustralya, Amerika, Kanada ve Avrupa ülkelerinde yaşayan Uygurların sayısının 1 milyonu bulduğu düşünülmektedir. Nüfusun %90’ını oluşturan Uygur Türkleri, Çin politikaları neticesinde ülkelerinde çeşitli siyasi, kültürel, ekonomik ve toplumsal problemlerle karşı karşıya kalarak din, dil ve kültür birliği vasıtasıyla yakınlık duydukları Türkiye’ye göç etmeye mecbur bırakılmışlardır. Bu çalışma kapsamında, Türkiye’de yaşayan Doğu Türkistanlılar ile görüşüp karşılaştıkları sorunlar genel bir değerlendirilmeye tabi tutulurken İstanbul’da yapılan saha çalışması ile sürecin ana muhatapları olan Doğu Türkistanlılar ve STK yetkilileri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak Uygur Türklerinin Çin’e yönelik algıları incelenmiştir. Yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler ile 15 Doğu Türkistanlı mültecinin Türkiye’ye göç deneyimleri ve anlatıları dinlenilerek bu süreçte karşılaştıkları problemlerin tespit edilmesi ulus ve uluslararası camiada bu problemlere yönelik çözüm önerileri geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Türkistan, Hak ihlali, Çin politikaları, Uygur Türkleri

THE PERCEPTIONS OF THE UYGHURS OF EAST TURKESTAN LIVING IN TURKEY ABOUT CHINA

ABSTRACT

In this study, due to the underground resources and strategic location of East Turkestan, the policies and rights violations implemented by the People's Republic of China on the Uyghur Turks for about 2 centuries are examined from the eyes of the East Turkestan nomads living in Turkey. Being the heart of Asia, East Turkestan is one of the first civilization centers in history. It has hosted many civilizations. It is one of the most important routes of the Silk Road with its geopolitical position. Known for its abundance of oil, natural gas, uranium, coal, and silver mines, East Turkestan is called the Kuwait of Central Asia. Uyghur Turks, who were under pressure from China, left East Turkistan and had to live in the diaspora and dispersed to many parts of the world. It is thought that the number of Uyghurs living in Turkic Republics such as Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Turkmenistan, as well as Saudi Arabia, Japan, Australia, America, Canada, and European countries, has reached 1 million. Uyghur Turks, who make up 90% of the population, by facing various political, cultural, economic, and social problems in their countries as a result of Chinese policies, have been forced to migrate to Turkey, where they feel close in terms of the religion, the language, and the culture. Within the scope of this study, the people of East Turkestan living in Turkey were interviewed and the problems they encountered were evaluated in general. With the fieldwork carried out in Istanbul, meetings were held with the Uyghur Turks of East Turkestan and NGO officials, who were the main interlocutors of the process. The perceptions of Uyghur Turks towards China were examined using the qualitative research method. With the semi-structured interviews, it was aimed to identify the problems they faced in this process by listening to the migration experiences and narratives of 15 East Turkestan refugees to Turkey and to develop solutions for these problems in the national and international community.

Keywords: East Turkestan, violation of rights, Chinese policies, Uyghur Turks.

GİRİŞ

Türkistan İran'ın Horasan bölgesinden başlayarak Kuzey Afganistan dahil Pamir ve Hindukuş-Kunlun (Karanlık) dağlarının kuzey eteklerinden Çin'in Tun-huang bölgesine kadar uzanan, oradan Mançurya'nın batısına ulaşan, Moğolistan'la birlikte Güney Sibiry'a'nın tamamını içine alan, batıda Ural dağları ile Volga ırmağının Hazar denizine ulaştığı noktaya kadar devam eden geniş bir alanı kaplar. Bu alanın tarihî kaynaklardaki adı XIX. yüzyıl ortalarına kadar Türkistan'dır (Türk yurdu). Çoğunluğunu günümüzde Uygur ve Kazak Türkleri ile diğer Türk gruplarının oluşturduğu Çin Halk Cumhuriyeti hâkimiyetindeki bölgeye Doğu (Şarkî) Türkistan, 1924'ten sonra Sovyet hâkimiyetine giren alana Batı (Garbî) Türkistan adı verilmektedir. Türkistan adını ilk defa eski İranlılar kullanmıştır. Asya kıtasında bulunan Doğu Türkistan, Türk kimliğinin tarih sahnesine ilk çıktığı zamanlardan önce bile "Türk Yurdu" olarak varlığını korumuştur. 1.828.418 km² genişliğindeki bu ülke, Büyük Hun, Göktürk, Uygur gibi devletleri de içine alarak Türk kimliğinin özünü oluşturmuştur. Bu adlandırma daha sonra Araplar tarafından Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgeleri tanımlamak için kullanılmıştır. Doğu Türkistan sınırları içerisinde Tarım (Kaşgar ya) ve ili (Çungarya) adlı iki büyük havza bulunmaktadır. Dünyanın yüzölçümü bakımından en büyük havzası olan Tarım Havzası, Doğu Türkistan'ın güneyinde yer almaktadır. Etrafı yüksek dağlarla çevrili olan Doğu Türkistan'da; Altay, Kurum ve Tanrı Dağları olmak üzere üç dağ grubu yer almaktadır. Tanrı Dağları, Doğu Türkistan'ın merkezinde bulunmakta olup ülkeyi coğrafi olarak ikiye bölmektedir. Diğer taraftan bugün üçte biri çöllerle kaplı olan ülkenin sınırları içinde bulunan Taklamakan Çölü, dünyanın ikinci büyük çölüdür. Bölgenin çölün haricinde bulunan toprakları ziraat yapmaya elverişlidir. Ayrıca ülke topraklarını besleyen; Derya, İli, İrtiş, Ulungur isimli nehirleri bulunmaktadır.

Vaha tarımının çok önemli bir yere sahip olduğu Doğu Türkistan önemli bir pamuk üretim alanıdır ve Çin'in pamuk üretiminin üçte biri Doğu Türkistan topraklarından sağlanmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi Fenomenolojik araştırma Fenomenoloji, insanların belirli bir fenomen veya kavramla ilgili anlayışlarını, duygularını, bakış açıları ve algılarını ifade etmelerini sağlayan ve bu fenomeni nasıl deneyimlediklerini tanımlamak için kullanılan nitel bir araştırma yöntemidir .ve Yarı yapılandırılmış mülakat yöntemleri

BULGULAR

Araştırmanın Problemi ve Araştırma Soruları

Demografik, dini ve birçok alanda gündelik hayat içerisinde çeşitli sorunlarla karşılaşan Uygun Türklerine karşı Çin tarafından oluşturulan nüfus politikalarının ve zorunlu göç süreçlerinin Uygun Türklerinin hayatına etkisini tespit etmek ve bu doğrultuda yaşadıkları bireysel, sosyal ve ekonomik problemlere çözüm önerileri sunmak bu araştırmanın odak noktasıdır. Bu amaca yönelik olarak, araştırma soruları şu şekildedir:

- 1)Çin'in Doğu Türkistanlılara karşı uyguladığı politikalar nelerdir?
- 2)Çin'in Uygun Türklerine yönelik politikalarına Türkiye'deki Doğu Türkistanlıların algısı nasıldır?
- 3)Uygun Türklerinin toplumsal, ekonomik ve siyasal alanda karşılaştıkları problemleri ortadan kaldırmak için nasıl önlemler alınmalıdır?

Bu araştırma sorularını analiz edebilmek için Uygun Türklerine aşağıdaki mülakat soruları sorulmuştur:

1. Çinin Doğu Türkistan halkına yaklaşımı nasıldı?
- 2.Doğu Türkistan'da insanlar nelerden endişe eder?
- 3.Doğu Türkistan'da sosyal dini gündelik yaşamınız nasıldı? Aileniz tarafından ev dışında yapılmaması gereken şeyler noktasında tembihlenir miydiniz?
- 4.Ev içi ve ev dışı yaşantınız arasında farklılıklar var mıydı?
- 5.Kadınlar ve erkekler nasıl giyinirdi? Giyim tarzınız dolayısıyla herhangi bir sıkıntı ile karşılaştınız mı?
- 6.Okul döneminde etnik kimliğinizin gündeme geldiği olaylar hatırlıyor musunuz?
7. Çinin Doğu Türkistanlılara karşı uyguladığı politikalar nelerdir?
8. Sizce Çin'in Doğu Türkistanlılardan beklentileri nelerdir?
- 9.Kamplarla ilgili bilgi verebilir misiniz? Doğu Türkistan'da kurulan kamplarda hiç bulundunuz mu? Veyahut bulunan tanıdıklarınızın yaşadıklarından bizlerle paylaşmak istediğiniz hikayeler var mıdır?
10. Doğu Türkistan'da dini hayat nasıldı dini faaliyetler icra edilen yerler var mı?
- 11.Doğu Türkistan'dan göç etmenize etki eden faktörler nelerdir?
- 12.Çinin politikaları ile ilgili ailenizin ya da başkasının size anlattığı, bir hikayesi var mı?

MÜLAKATTAN ÖRNEKLER

1. Soru:

Selamünaleyküm Benim adım İparhan Uygur, 28 yaşındayım 2013 yılında Türkiye Eğitim amaçlı geldim. Doğu Türkistan'ın Korla ilinden şu anda da yüksek lisans öğrencisiyim aynı zamanda öğretmenim. Korla'dan, bahsedecek olursam benim geldiğim şehir orada gündelik hayatım daha çok okulda geçti. Çünkü liseyi bitirene kadar orada eğitimi aldım ve hemen sonra Türkiye'ye geldim. Okuldaki hayatımı anlatabilirim okullarda genelde Çin komünizmi çok fazla öğrencilere öğretiliyor. Zorunlu bir şekilde hem de onun sınavları da yapıyor, onun dışında okulda kızların başörtü takmaları yasak işte dini sembol eden her şey öğrencilerin elinde bulunmamalı. Dini eğitim de alınmamalı öğrenciler için sıkı bir şekilde bir eğitim söz konusu hangi okuldayken işte dine karşı din eğitimi almamak ile ilgili eğitimler veriliyordu. Sınavlara yine tabi tutuluyorduk vesaire ezberlememiz gereken Çin komünist ile ilgili sürekli bir şeyler oluyordu. Dışarı çıktığımda ben şunun görebiliyordum gün içerisinde ben çok denk gelmesem bile etrafımda görüyordum böyle sokakta caddede her yerde tüfekleri ile gezen polisler ve askerler olduğu için insanlar rahat hareket edemiyordu. Özellikle erkekler genç yaşta erkekler bir araya geldiklerinde sürekli bir kimlik sorgulaması ne yapıyorsunuz Niye toplandınız nereye gidiyorsunuz gibi 2,3 kişi bile yetiyordu. Bu şekilde ya bununla birlikte günlük hayatta yine Çinlilerle Uygurlar arasında çatışmalar da kaçınılmaz bir durum sürekli esnafar arasında olsun hatta okullarda öğrenciler arasında olsun böyle Çinli ve Uygurların birbiriyle çatıştığını görüyoruz. Çinliler arasında Uygurları böyle azınlık millet diye aşağılama gibi tavırları oluyordu buna dayanamayan Uygurlarda işte onlarla kavga ediyordu vesaire tabi Çinliler çok da takmıyordu hani sonuçta Çin hükümeti Çinlilerin yanında Uygurlara arasında en ufak bir şeyi olduğunda Uygurlar haklı olsa bile haksız duruma düşüyordu hemen karakolluk oluyordu falan bunu söyleyebilirim.

2.Soru: Doğu Türkistan'da zulüm baskı mobbing sınıf ayrımı bu gibi durumlarla karşılaştığınız mı?

Kesinlikle karşılaştım özellikle okulda Çin okulunda okuduğum için öğrenciler tarafından ya da öğretmenler tarafından kesinlikle sınıf ayrımı yapılıyordu yani bir şekilde size hissettiriliyordu, hatta şiddet bile söz konusuydu. Öğretmenler arasında Uygur öğrencilerine daha çok acımasız olabiliyorlardı.

3. Soru: Çin'in politikaları ile ilgili baba anne ya da başkasını size anlattığı bir hikâyesi var mıdır?

Bu soru ile ilgili en son annemin anlattıklarını anlatmak istiyorum. Son zamanlarda güncel durumlardan bir tanesi Uygurların yaklaşık 4 aya yakın bir zaman içinde karantina adı altında tutuklanması. Sıfır covid politikası nedeniyle hem evlerinde hem iş yerlerinde okullarda her yerde bu karantina gerçekleşti. Bizzat benim annem de üç buçuk ay boyunca kendi evinde değil de covid için hazırladıkları farklı bir kamp yerinde kalmış. Üç buçuk ay boyunca benimle kesinlikle irtibata geçmedi daha öncesi az da olsa ayda bir kere falan yazabiliyordu. Telefon kullanıyorlar mıydı bilmiyorum çıktıktan sonra bana bunları anlattı tabi ki. İşte orda yeterince yemeklerin gelmediğinden bahsetti, kesinlikle dışarıya çıkmadıkları evlerine gidemedikleri, kendinde covid hastalığı olmamasına rağmen hasta diye götürülmesi vs vs bunları anlattı bana.

4. Soru: Doğu Türkistan'da insanlar nelerden endişe ederlerdi?

Eskiden yani on yıl öncesinden bahsedecek olursam insanlar sürekli aniden polis baskını olabilir mi evime o endişeyi yaşıyorlardı. Çünkü polisler aynı baskın yaparak evinizde bir şeyler arıyorlar. Hani hiçbir elinde yetkisi olmamasına rağmen keyfi yönetmeler söz konusu. Evinize gelip dinle ilgili kitaplar, eserler var mıdır ya da işte devlet aleyhine yazılan bir şeyler var mıdır diye sürekli evimi araştırma söz konusu. İnsanlar birincisi bundan endişeleniyordu. İkincisi de Uygurlar ve Çinliler arasında süreli çatışmalar olabildiği için insanlar da aslında korkuyor karakola gidersem haklı olsam bile haksız duruma düşebilirim. Ceza yiyeceğim işte hapis cezası verebilirler diye en çok hapse girmekten korkarlar. Çünkü Çin hükümeti en ufak bir hatanızda Uygurlardan en ufak bir olumsuz bir şeyde bile sebepsiz yere gerekçesi çok sıradan saçma sapan gerekçeler de olabiliyor o sebeplerle Uygurları hemen hapis cezasına uğratabiliyorlar. O yüzden en çokta bundan endişe ederler. Zaten hapse girmek demek Çin işkencesini görmek demek o yüzden birazda insanlar can güvenliğinden endişe ederler, hapse girersem ya da akrabalarımın, yakınlarımdan biri hapse girerse sağlık problemleri yaşayabilir ya da can güvenliği olmayabilir diye bu yönde endişe yaşıyorlar. Bir de bu sınıf ayrımından ötürü de öğrenciler özellikle üniversite öğrencileri okul bittikten sonra iş bulabilir miyim kaygıları oluyordu. Ne olursa olsun öncelik Çinlilere tanınıyordu çünkü.

5. Soru: Doğu Türkistan'da sosyal, dini, gündelik yaşamınız nasıldı? Anne babanız tarafından ev dışında yapılmaması gereken şeyler noktasında tembihlenir miydiniz?

Sosyal dini gündelik yaşamdan zaten bahsi bile geçmiyor, böyle bir şey söz konusu bile değil. Ben çocukluğumdan beri dediğim gibi okullarda sürekli zaten bir yasak var. Okul dışında da dinle ilgili hiçbir şey yapılmamasına yönelik okuldan öğretmenlerimizden sürekli uyarı alıyorduk. Evde olsun, herhangi bir yerde tatillerde bile kontrol ederler dinle ilgili bir şey yapıyor musunuz dini bir eğitim alıyor musunuz gibisinden. İbadet yapılamaz, eğitim alınamaz gibisinden çok fazla uyarılar alıyordum. Öğrenci olduğum için o zamanlar kısıtlanıyordum. Ailem tarafından da çok fazla hassasiyet gösteriyorlardı. Büyükler işte "Dikkat et, şunu yapma, bunu yapma, Çinliler ile çok fazla muhatap olma, onların suyuna git" gibi bu tembihlerde olabiliyordu. İşte polisleri gördüğünde uzak dur, didişme başına bir şey gelmesin vs sürekli bir endişe içinde oldukları için yapma dedikleri şey çok fazla oluyordu. İşte bir Çinli polis ya da yetkili biri ile konuştuğum zaman çok fazla dikkatli ol, çok saygılı ol. En ufak bir şeyde sana zarar gelebilir diye bu tembihleri duyuyordum.

6. Soru: Ev içi ve ev dışı yaşantınız arasında farklılıklar var mıydı?

Tabi ki farklı oluyor yani ev içinde bir kere daha rahat diyebiliriz. En azından kendi aramızda daha rahat konuşabiliyorduk. Dışarı çıktığınızda her şeyi böyle açık açık konuşamıyorsunuz. Devlet yönetimi ile ilgili, Çinliler ile ilgili, yönetim sistemi ile ilgili hiçbir şekilde, devlet aleyhine, yönetim, komünizm aleyhine hiçbir şey konuşamıyorsunuz kesinlikle farklı davranıyorduk. Her şey güllük gülistanlık gibisinden. Hatta bu sona doğru iki binlerden sonra Çin hükümeti Uygurların evine birer tane tv uydusu diye uydu yerleştirdi ama uyduların aslında ses cihazı olduğu iddia edildi bir dönemler iki binden sonra Uygurlar evinde bile rahat edemiyordu sesimiz kaydediliyor diye. Çok fazla dinle ilgili ya da Uygurlar ile ilgili ya da devlet aleyhine bir şeyler asla yorumlarda bile bulunamıyorlardı. Biz dinleniyoruz diye yani böyle bir şeyde vardı.

7. Soru: Kadınlar, erkeler nasıl giyinirdi kıyafetten dolayı hiç sıkıntı yaşadığınız oldu mu?

Bir kere İslam'ı sembol eden hiçbir şey orda serbest değil. Dolayısı ile kıyafet konusunda da çok sıkı bir takip var. Bir dönemler yanlış hatırlamıyorsam 2011-2012 yılları olması gerekiyor kadınların başörtüsüne bir dönem karışılmadı ama o döneme kadar sürekli kadınlar uzun giyinmemeli, bol kıyafetler giyinmemeli, başörtüsü takmamalı gibi yasaklar geliyordu sürekli, çarşaf zaten söz konusu değil. Hani siyah renk çok fazla dikkat çeken bir şey o yüzden insanlar renkli giyinmeyi tercih ederlerdi. Erkeklerde de sakal daha çok ön planda. Şapkasına çok fazla takılmıyordu Uygurlara özel olan bu kültürel anlamda şapkalarımız var onların takılmasında bir sorun yoktu ama sakal bırakmaları sorun olabiliyordu. O yüzden erkelerde de sakal diyebilirim ama tesettürle ilgili yasak kadınlarda daha fazlaydı diyebilirim. Ben de bir dönem başörtüsü taksam ne olur okul dışında hani takayım en azından dedim ama taktırmadılar. Okul dışında bu çok büyük sıkıntı oldu. Öğretmenlerim tarafından aşağılandım hatta şiddete doğru gidiyordu Çinli öğretmenlerimi hatırlıyorum. Sen Arap mısın neden başörtüsü takıyorsun diye şiddet bile uyguladığını hatırlıyorum. Onun dışında kıyafet hakkında söyleyeceklerim bu kadar.

8. Soru: Okul döneminde kimliğinizin gündeme geldiği olaylar hatırlıyor musunuz?

Ben ilkokuldayken Çin okulunda okuyordum işte sınıfta bir tek ben Uygur biri olarak diğer Çinli öğrenciler arkadaşlarım tarafından aşağılanma söz konusuydu. Öğretmenlerimin de farklı davranması bunları hatırlıyorum. İşte sırf Uygur olduğum için bir de Çince ile alakalı dalga geçme vs bunlarda oluyordu. Ortaokul lise yıllarında da yine Çinli öğrenciler Uygur öğrenciler ile kavga ediyorlardı. Siz Uygur'sunuz, siz bize tabi olmak zorundasınız, siz aşağılık varlıklarsınız gibisinden hakaret içeren ok fazla şey söyleniyordu. Yani bu da yine Uygur kimliğimizden ötürü. Aslında onlar Doğu Türkistan topraklarına gelmiş ama bizden daha güçlü bir şekilde sınıf ayrımı yapıyorlardı.

9. Soru: Çin'in Doğu Türkistanlılara karşı uyguladığı politikaların sizce sebepleri nelerdir?

Bunun sebeplerinden bir tanesi kesinlikle Uygurları Türk olması, Türk tarihi, Doğu Türkistan toprağının Türk toprağı olması bunlar çok önemli etkenler. Uygurların o topraklardan tamamen yok olmalarını istiyorlar. Ancak o zaman Doğu Türkistan bizim toprağımız diye ilan edebilirler ya da hala ilan ediyor da demek istediğim daha rahat olabilirler. Uygurlar olduğu müddetçe Doğu Türkistan bizim topraklarımızdı biz özgürlük istiyoruz diye haklı davamızı devam ettireceğiz. 70 yıldır da davamıza devam ettik. Bu sürekli aslında Çin hükümetine bir tehlike. İşte Çin hükümetine sıkıntılar, sorunlar üreten bir sebeptir. Uygur Türklerinin mevcut olması. Dolayısı ile büyük sebep aklıma ilk başta Uygurların Türk olması geliyor. Daha sonra da aslında 70 yıl içerisinde Uygurları asimile etmek istediler, tamamen yok etmeyi planladılar ama edemedikleri için asimilasyon ve soykırım politikasında daha katı planlar yaparak 2016'dan beri daha katı planlar uyguluyor. Diğer milletlere baktığımız zaman onlar hep asimile oldular. Artık kimsenin sesi çıkmıyor vs özellikle Tibetlerden bahsediyorum ama Uygurlar gerek yurt dışında gerek Doğu Türkistan'da her zaman başkaldırdığımız için bu politikalara bizim artık oradan yok olmamızı istiyorlar. O yüzden Doğu Türkistan'da uyguladığı bütün bu politikaların sebebi Uygur olmamız.

10. Soru: Çinliler'in Doğu Türkistanlılardan sizce beklentileri nelerdir?

Kesinlikle Uygurlardan şunu bekliyorlar; Çin hükümetine tabii olsunlar, başkaldırmasınlar, Çinleşsinler tamamen asimile olarak Çinliler ile Uygurlar arasında evlilik olmasını istiyorlar. Bizim Çinliler gibi yaşamamızı istiyorlar, kendi kimliğimiz, milli kültürümüz olmasın onlar gibi yaşayalım on istiyorlar

11. Soru: Kamplarla ilgili bilgi verebilir misiniz, Doğu Türkistan'da kurulan kamplarda hiç buldunuz mu veyahut tanıdıklarınızın yaşadıklarından bizimle paylaşmak istediğiniz hikâyeler var mıdır?

Kamplarla ilgili annem ve babamla ilgili bilgi verebilirim çünkü ben kendim bulunmadım 2017 ve 2019 yılları arasında hatta 2019 yılı sonuna kadar 2,5 sene kadar annem ve babam toplama kamplarında kaldılar. Bu süreç içerisinde kesinlikle irtibata geçemedik. Hatta tam olarak ne zaman götürüldüklerini bile bilmiyorum aniden kaybolmuşlardı, irtibatımız kesildi. O dönemlerde de zaten insanlar yoğun bir şekilde kampa atılıyordu bundan anladım irtibatımız tamamen kesildiyse annem de babam da kampa atılmıştır dedim. 2,5 sene boyunca onları aramama rağmen Çin hükümetine sormama rağmen hiçbir şekilde bir geri dönüş alamadım. Diğer akrabalarım da korkularından beni engellediği için sosyal medyalarından hiçbir şekilde konuşamıyordum. Kamptan çıktktan sonra bir tek annemle o da üzerinden 6 ay geçtikten sonra irtibata geçebildik ve annem sürekli ağlayarak bir şeyler anlatmaya çalışıyordu. Tabi ki açık açık konuşamıyordu. Görüntülü konuştuk ama bir başkasının hesabı üzerinden ona şu soruyu sordum "Toplama kampındayken çok zorluklar çektin mi?" diye sadece ağlayarak çok çok fazla hüngür hüngür ağlayarak bana ifade etti. Konuşmaktan çekindi çok korktu. Halinden, yüz ifadesinden,

ağlamalarından neler çektiğini az çok tahmin edebiliyordum. Onun dışında kamplarla ilgili gerçekten yurt dışında her bir Uygur'un akrabaları işte aile yakınlarından en az beş on kişi kamplarda olduğu için Çin'in verdiği bir milyon rakamı ilk başlardaki tamamen yalan olduğu ortaya çıkıyordu. Zaten sokak ve caddeler boşaltılmıştı daha sonra BM araştırmacılarının verdiği rapora göre 3 milyondan fazla olduğu ortaya çıkmıştı 2018 yılında. Dolayısı ile 2023 yılına giriyoruz bu zamana kadar geri dönüşümlü olarak Uygurları kampa attıklarını biliyoruz. Çünkü aynı anda 25, 30 milyon insanın aynı anda tutuklanması mümkün değil. Bir kere tutuklayacak yerleri yok o yüzden dönüşümlü olarak 5 milyon insan yerine tekrar 5 milyon geri almaya devam ediyorlar. Yurt dışında yaşayan Uygurlar yine aileleri ile yakınları ile irtibata geçememekte kamplarda olduğunu bildiği akrabaları, anne babaları başta olmak üzere bu haberleri sürekli alıyorlar.

12. Soru: Orda hiç camii, medrese, başka dini faaliyetler icra edilen yerler var mı?

Küçükken yanlış hatırlamıyorsam bu dini iyi bilen insanlar kendi evlerinde ya da uzak köylerde çok insanların gitmediği gizli saklı bir yerlerde saklanarak eğitim verdiklerini Kur'anı Kerim öğrettiklerini biliyordum. Kur'anı Kerim öğretenlerde aşırı bir tedirginlikler içerisinde öğretiyordu ben de şahsen 8 yaşında öğrenmek için birilerinin evine gidiyordum ve o gittiğim evde evdeki bütün insanlar çok korkuyorlardı hükümet onları takip edebiliyorlarmış. Ben geldiğimde çok dikkat ediyordum yani kesinlikle elimde bir şey olmuyordu onların çocukları ile oynamaya geldim gibisinden biri bir şey soracak olursa bu tembihleri alarak yola çıkardım sürekli. Medrese de vardı ama çok işte halkın bilmediği çok gizli saklı herkese aşikâr olmayan yerlerde oluyordu. Benim memleketimde şahsen nerdeyse hiç yoktu daha çok Kaşgar ve Hoten illerinde medrese olduğunu duyuyorduk. O yüzden kendi memleketimde çok fazla olduğunu söyleyemem hatta kendi memleketimde hiç olduğunu bilmiyorum camiler vardı az da olsa vardı fakat camilerde mikrofonla ezan okunması yasaktı o yüzden çıplak ses ile okunduğunda da kimseye pek duyulmuyordu ses. Cami vardı fakat camilere de yaşlılar dışında kimse giremiyordu.

SONUÇ

Kendi vatanlarında bir köle gibi yaşamaya mecbur bırakılan Doğu Türkistanlılar kendilerine yakın olarak hissettikleri Türkiye'ye göç etmeyi bir kaçış olarak görmüşlerdir orada Çin zulmü baskı mobbing ve asimilasyon politikalarına karşı yapabildikleri tek şey ülkelerinden göç etmek olmuştur. Yaşadıklarını dahi anlatamaz durumda olan Doğu Türkistanlılar akrabalarını anne babalarını çocuklarını kamplarda bırakıp kaçmak zorunla kalmışlardır. Milli kimliği yok etmek isteyen Çin yönetimi işgalden itibaren din üzerine pek çok yasak getirerek ve engelleyici uygulamalarda bulunarak dini kimliği yok etmek istemiştir. Doğu Türkistanlılar bu politikalara ne kadar baş kaldırsalar da çok ağır şekilde cezalandırılmışlar öldürülmüşler ya da kamplara atılmışlardır.

KAYNAKÇA

Avcı, E. (2018). Doğu Türkistan Sorunu. Ankara: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınevi.

Andrew D.W. Forbes, Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri, (Çev. Enver Can), Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, Münih 1990, s. 11.

Bekir, G. (2005). Avrupa'dan Asya Sorunlu Türk Bölgeleri. İstanbul: IQ Yayıncılık

Gül, S. (2019). Doğu Türkistan Zulmü ve Uluslararası Toplumun Sorumlulukları. Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırma Dergisi, Ankara

Hicazi, E. (2010). Soğuk Savaş ve 11.Eylül Sonrası Doğu Türkistan. İstanbul: İnsani Yardım Vakfı Yayınları

Koçak, G. (2017). Müslüman Dünyanın Bir Sorunu Alanı Olarak Doğu Türkistan Sorunu ve ÇHC'nin İzlediği Politika. Osmanlı Medeniyet Araştırmalar Dergisi, 28, 123-18.

Kurban, İ. (1995). Doğu Türkistan İçin Savaş. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları

Oğuzhan, H. (2018). Doğu Türkistan Esaret ve Zulmü. İstanbul: Rumuz Yayınevi

Osman, K. G. (2017). Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Hazine Göçü. Uygur Akademi Dergisi,

Saray, M. (1994). Doğu Türkistan Türkleri Tarihi. İstanbul: Kitabevi Yayınları

Şen, F. (2009). Doğu Türkistan Bir Milliyetçi Sorunu mu ya da Ekonomik Sorunu mu? Ankara: Nobel Yayınevi.

Turfani, (1976-1979). Doğu Türkistan Dünyası, El Kitabı. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları

Yücel, T. (2016). Doğu Türkistan Asla Çin Toprağı Değildir. Doğu Türkistan Akademik Dergisi, 18, 40-67.

MÜZELERDE DEĞER KAZANDIRMAYA YÖNELİK İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ**Fatma ERDOĞAN***Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye, fatmaerdgn90@gmail.com***ÖZET**

Müzeler, içerisinde bir topluma ait önemli kültürel eserleri barındıran ve bu eserler sayesinde toplumların geçmişine ışık tutan birer yaygın eğitim kurumu olarak belirtebiliriz. Müzeler içerisinde bulunan eserlerle toplumları eğitime işlevini de yürütmektedirler. Müzeler bilişsel alanda olduğu kadar duyuşsal alanda da bilgi kaynaklarıdır. Ancak yapılan çalışmalarda müzelerin daha çok bilişsel alanda kazandırdıklarına ilişkin araştırmalar yapıldığı görülmüştür. Müzelerin duyuşsal alanda değer kazandırması bu çalışma kapsamında merak konusu olmuştur. Bu nedenle bu çalışmanın amacı müzelerde değer kazandırmaya yönelik ilişkin öğrencilerin görüşlerini incelemektir. Bu araştırma 2021 – 2022 eğitim öğretim yılında Sivas merkezde bulunan iki ayrı ilkokulun öğrencileri ile yürütülmüştür. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan olgubilim deseni kullanılmıştır. Araştırmada verilerin elde edilmesi amacıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubuna alınan öğretmenlerde aranan ölçüt; daha önceden öğrencileriyle birlikte müze gezileri yapmaları olarak belirlenmiştir. Elde edilen verilerinin çözümlenmesinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Çalışma grubuna alınan öğretmenlerde aranan ölçüt; araştırmacının öğrencileriyle birlikte müze gezileri yapmaları olarak belirlenmiştir. Elde edilen verilerinin çözümlenmesinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Yapılan bu araştırmanın sonucunda müzelerin çeşitli değerlerin aktarmasında öğrencilerin görüşlerine göre müzelerin: vatanseverlik, sabır, sevgi, Türk büyüklerine saygı, çalışkanlık, işbirliği, dayanışma, paylaşma, dürüstlük ve iyilikseverlik değerlerinin kazandırılmasında ve desteklenmesinde önemli rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Sınıf öğretmenleri müzelerde değer aktarmak amacıyla süreci planladıkları; müzelerde değer aktarımı sürecinde, etkili bir şekilde sürdürülebilmesi için ilkokul öğrencilerinin etkinliklere ve müzelere yönelik önerilerde buldukları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müze ziyareti, değer, görüş, ilkokul öğrencileri.

OPINIONS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS ON ADDING VALUE IN MUSEUMS

Fatma ERDOĞAN

Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye, fatmaerdgn90@gmail.com

ABSTRACT

We can state museums as non-formal education institutions that contain important cultural artifacts belonging to a society and shed light on the past of societies thanks to these artifacts. They also carry out the function of educating societies with the works in the museums. Museums are sources of information in the affective field as well as in the cognitive field. However, in the studies conducted, it has been seen that researches have been carried out on what museums provide more in the cognitive field. The fact that museums add value in the affective field has been a matter of curiosity within the scope of this study. For this reason, the The phenomenology design, which is one of the qualitative research methods, was used in the study. Semi-structured interviews were conducted in order to obtain data in the research. The criterion sampling method, which is one of the purposeful sampling methods, was used to determine the study group. Aim of this study is to examine the opinions of the students about adding value in museums. This research was carried out with the students of two different primary schools in the center of Sivas in the 2021-2022 academic year. The criteria sought for the teachers included in the study group; It was determined that they would make museum trips with their students before. Content analysis method was used to analyze the obtained data. The criteria sought for the teachers included in the study group; It was determined that the researcher made museum trips with his students. Content analysis method was used to analyze the obtained data. As a result of this research, it has been revealed that museums play an important role in the transfer of various values and in gaining and supporting the values of patriotism, patience, love, respect for Turkish elders, industriousness, cooperation, solidarity, sharing, honesty and benevolence. Classroom teachers plan the process in order to transfer value in museums; In the process of transferring value in museums, it was concluded that primary school students made suggestions for activities and museums in order to maintain them effectively.

Keywords: Museum visit, value, opinion, primary school students.

GİRİŞ

Öğrenme, bireyin davranışlarında geçirmiş olduğu yaşantılara bağlı olarak ortaya çıkan uzun süreli kalıcı davranış değişikliği gösteren bir süreçtir (Ataman, 2004:218,). Öğrenme kişisel bir sürece bağlı olmakla birlikte sosyal ilişkilerle ortaya çıkar. Sosyal ilişkilerle ortaya çıkar ve öğrenme ortamının gerçekleştiği mekâna göre değişiklik gösterir (Falk ve Dierking, 2002:34-37, akt. Filiz, 2010:1). Sınıf içinde yapılan etkinliklerin yanı sıra farklı öğrenme ortamlarından yararlanmak, gizli kalmış yetenek ve becerilerin ortaya çıkarılmasını, etkili ve kalıcı öğrenmeyi sağlar (Kısa, 2002).

Eğitim ve öğretim alanında yapılan yenilikler ve gelişmelerle birlikte öğrenme ortamlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Öğrenme faaliyetleri günümüzde artık okul ve sınıf içi ile sınırlı kalmayıp öğrenci gelişimini destekleyen her türlü okul dışı öğrenme ortamlarından yararlanabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır. (Şimşek, 2011). 2023 Eğitim Vizyonu ve öğretim program içeriklerinde ders faaliyetlerinde okul dışı öğrenme ortamlarına yer verilmesi gerektiği net bir biçimde vurgulanmıştır. 2023 Eğitim Vizyonu temel eğitim başlığı altında okulların, okul dışı öğrenme ortamları ile işbirliği içerisinde olması ve öğretim programında yer alan kazanımların okul dışı öğrenme ortamları ile ilişkilendirilmesi gerektiği ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018).

Okul dışı öğrenme ortamları denilince akla ilk gelen mekânlardan müze ve tarihi mekânlar eğitimin her kademesinde ve birçok ders ve konu kapsamında yararlanabilecek başlıca yerlerdir (Çulha, 2006). Müze ve tarihi mekânlar öğretim programlarında yer alan kazanımlara yönelik olarak daha etkin olabilmesi adına önemlidir (MEB, 2018).

Müze, toplumun ve onun gelişmesine hizmet eden, kamuya açık tarihe tanıklık eden materyaller üzerinde araştırma yapan, toplayan koruyan ve yaptığı incelemeler sonucu edinilen bilgiyi paylaşan ve sergileyen kurumdur (Ata, 2002).

Tarihe tanıklık eden bu kurumların, bir eğitim öğretim ortamı olarak kullanılmasının temelleri Fransız İhtilali'ne kadar dayanmaktadır (Ata, 2002). İhtilal sonrası Fransa da yeniden düzenlenerek halka açılan Louvre müzesi devlet politikasının bir parçası olarak milliyetçilik fikrini yaymak üzere bir halk eğitimi aracı olarak görülmüştür (Tezcan, Akmehtmet ve Ödekan ,2006). Bu girişim Avrupa 'daki diğer müzeleri de etkilemiş ve halk eğitim için bir misyon üstlenmelerini sağlamıştır.

Müze ve tarihi mekânlar sınıfta kazandırılması zor olan bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazandırmada etkili olmaktadır (Kale 2011, Demircioğlu 2014). Bilgiye ulaşmanın geçmişe göre daha kolay olduğu günümüzde bireylerin çeşitli değer ve becerilere sahip olması giderek önem kazanmaktadır. Bu durumdan etkilenen başlıca kurumların başında okullar gelmektedir. Bu noktada müze ve tarihi mekânlar da öğrencilerin okulda kazanması güç olan bazı bilgi, değer, tutum ve becerileri edinebilmesine yardımcı olan başlıca mekânlardandır. Müze ve tarihi mekânlar sahip olduğu içeriğe, tarihsel öneme ve yapısal özelliklere göre değişmekle birlikte estetik, kültürel mirasa saygı, özgürlük, bağımsızlık, bilimsellik, duyarlılık gibi birçok değerın kazandırılmasına yardımcı

olabilmektedir. Değerlere ek olarak müze ve tarihi mekânlar beceri kazandırmada da etkili yerlerdir. (Meydan ve Akkuş ,2014)

Yapılan araştırmalara göre müze ve tarihi mekânlarda yapılan eğitimlerin öğrencilerdeki değer ve becerilerin gelişmesine katkı sağladığı görülmüştür. (Solmaz, 2015). Müzelerdeki eğitim, okuldaki öğretimi zenginleştirmesinin yanısır zihinsel kavramayı, merak etmeyi, empati kurmayı, eleştirel bakmayı ve pratik beceriler kazanmayı da sağlayabilir (Kısa, 2012).

Müzelere yönelik alan yazın incelendiğinde doğrudan çalışmalar yer aldığı gibi sınıf ve okul dışı öğrenme ortamları kapsamında alınan dolaylı çalışmalar da bulunmaktadır. Dilli (2017) çalışmasında, öğretmenlerin müze gezilerini öğrenme planlarını çeşitlendirmek, öğrencilerin motivasyonlarını artırmak ve sosyalleşmelerini sağlamak amacıyla kullandıklarını tespit etmiştir. Lâçin Şimşek, vd. (2013)'nin çalışmasında da öğretmen adayları müze ziyaretleri ile öğrenilen bilgilerin pekiştirildiği, önceki bilgilerle örgütlediği ve anlamlı hale geldiği düşüncelerinin değişimini olumlu anlamda etkilediği ve duyuşsal birtakım farkındalıklar kazandırdığını belirtmişlerdir. Ünal ve Pınar (2017)'in çalışmasında ise müze eğitiminin öğrencilerde gözlem, eleştirel düşünme, yaratıcılık, empati ve sonuç çıkarma gibi becerilerinin gelişmesini sağladığı bulgusu elde edilmiştir Yılmaz ve Eguz (2015) çalışmalarında tarih ve sosyal bilgiler öğretmen adayları, müze ziyaretlerinin derse ilgiyi artırdığını, merak duygusu uyandırdığını, motivasyonlarını artırdığını ve bilgilerin pekiştirilmesini sağladığını belirtmişlerdir. Gürbüz (2017) çalışmasında sınıf öğretmenlerinin müzelerin kişisel gelişime etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Çerkez (2011)'in çalışmasında sosyal bilgiler dersinde müze eğitimi uygulamalarının öğrencilerin derse karşı tutumlarına ve akademik başarılarına etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Sarışan Tungaç ve Ünalı Coral (2017) fen bilimleri öğretmenlerinin doğa deneyimleriyle ilgili düşüncelerine yönelik yaptıkları çalışmada, öğretmenlerin okul dışı öğrenmenin bilgi ve tutum geliştirmede önemli olduğunu altını çizmişlerdir.

Müze ve tarihi mekânlar sınıfta kazandırılması zor olan bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazandırmada etkili olmaktadır (Kale 2011, Demircioğlu 2014). Ancak yukarıda belirtilen çalışmaların içerisinde Taşdemir, Kuş ve Kartal (2012) okul dışı öğrenme ortamları olarak müze ve bilim merkezlerinin değerler eğitiminde kullanılmasının önemine; Meydan ve Akkuş (2014) ise müze gezilerinin tarihi ve kültürel değerlerin kazandırılmasındaki önemine dikkat çekmiştir. Bilgiye ulaşmanın geçmişe göre daha kolay olduğu günümüzde bireylerin çeşitli değer ve becerilere sahip olması giderek önem kazanmaktadır. Bu durumdan etkilenen başlıca kurumların başında okullar gelmektedir. Bu noktada müze ve tarihi mekânlar da öğrencilerin okulda kazanması güç olan bazı bilgi, değer, tutum ve becerileri edinebilmesine yardımcı olan başlıca mekânlardandır. Müze ve tarihi mekânlar sahip olduğu içeriğe, tarihsel öneme ve yapısal özelliklere göre değişmekle birlikte estetik, kültürel mirasa saygı, özgürlük, bağımsızlık, bilimsellik, duyarlılık gibi birçok değerın kazandırılmasına yardımcı olabilmektedir. Değerlere ek olarak müzeler beceri kazandırmada da etkili yerlerdir. Bu açıdan araştırma müzelerde değer ve beceri kazanımını ele alan çalışmalardan biri olması bakımından önem arz etmektedir.

YÖNTEM

İlkokul öğrencilerinin müzelerde değer ve becerilerin kazandırılmasına ilişkin görüş ve deneyimlerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışma nitel araştırma deseni çerçevesinde planlanmıştır. Müze gezilerinin tarihi ve kültürel değerlerin kazandırılmasındaki öneminin betimlenmeye çalışıldığı araştırma nitel bir çalışmadır ve olgu bilim deseni kullanılarak yürütülmüştür. Olgu genel olarak, evrende yer alan, doğrudan ya da dolaylı olarak gözlenebilen nesne, durum veya olaylar olarak nitelendirilebilir. Olgubilim ise belli bir olguya ilişkin bireysel algıların veya perspektiflerin ortaya çıkarılması ve yorumlanmasının yapılabildiği nitel araştırma desendir (Yıldırım ve Şimşek, 2008,). Yıldırım ve Şimşek (2008)'e göre nitel veriler, nicel veriler gibi sayısal değerlerle ifade edilebilir. Sorulara ilişkin katılımcı görüşlerinden örnekler verilerek katılımcıların görüşlerinin daha iyi açıklanması amaçlanmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Sivas il merkezinde olan iki ayrı ilkokulun 2. ve 3.sınıf öğrencileri oluşturur. Çalışma grubu amaçsal örnekleme yöntemlerinden olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Bu çalışmada ölçüt örnekleme almak amacıyla belirlenen ölçüt, sınıf öğretmeninin daha önceden öğrencilerini müze gezisine götürmüş olması olarak belirlenmiştir.

Araştırmada incelemede bulunulan müze, Cumhuriyet Meydanı'nda bulunan Tarihi Sivas Valiliği Binası giriş ve zemin katta oluşturulan, kentin tarihine, geleneklerine ve kültürüne ışık tutan materyallerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan, bölgenin en önemli müzelerinden biri olan Sivas Şehir Müzesi'dir. Müzede kentin tarihi mekanları, Aşık Veysel, Kangal köpeği, konaklar, folkloru, spor geçmişi, arkeolojik bulgular ve yöresel ürünler ile ilgili bölümler yer alıyor.

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanan, 3 adet açık-uçlu sorudan oluşan yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunun geliştirilmesi aşamasında, ilkokul öğrencilerinin müzelerde değer kazandırmaya yönelik görüşlerini incelemek amacıyla ilgili literatürden yararlanılarak, toplamda 3 adet açık-uçlu sorudan oluşan taslak görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunun geliştirilmesinde konu ile ilgili yapılan araştırmalar incelenmiş soruların uygunluğu alanla ilgili uzmanın görüşüne sunulmuş ve gelen öneriler doğrultusunda forma son şekli verilmiştir.

Görüşme formu ;'İlkokul öğrencilerinin müze gezisine ilişkin görüşleri nelerdir?' 'İlkokul öğrencilerinin müzelerde değer kazanımına yönelik görüşleri nelerdir?' 'Müzelerde değer eğitiminin geliştirilmesine yönelik öneriler nelerdir?' sorularından oluşmaktadır.

Uygulama kapsamında her bir öğrenci ile yapılan görüşme yaklaşık 15 dakika sürmüştür. Yapılan görüşmelerde öğrencilerin sorulara ilişkin görüşleri görüşme formu ile yazılı olarak alınmıştır.

Bu çalışmada betimsel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır (Çalık & Sözbilir, 2014). Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür (Özdemir, 2010: 336). Betimsel analiz sonucunda oluşan kategoriler frekans (f) değerleri ile doğrudan alıntılarla birlikte yorumlanarak verilmiştir. Betimsel analizde veriler, önceden belirlenen temalar altına yerleştirilirken; içerik analizinde veriden kodlara ait tema ve alt temaların çıkarılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Yıldırım ve Şimşek (2011)' e göre; betimsel analiz önceden belirlenmiş

bir çerçeveye bağlı olarak nitel verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve tanımlanan bulguların yorumlanması adımlarını içeren analiz yaklaşımıdır. İçerik analizi, “sözel, yazılı ve diğer materyallerin içerdiği mesajı, anlam ve/veya dilbilgisi açısından nesnel ve sistematik olarak sınıflandırma, sayılara dönüştürme ve çıkarımda bulunmadır” (Tavşancıl ve Aslan, 2001:22). Araştırmacı bu aşamada elde ettiği bilgileri inceleyerek, anlamlı bölümlere ayırmaya ve her bölümün kavramsal olarak ne ifade ettiğini anlamaya çalışır. Kendi içinde anlamlı bir bütün oluşturan bu bölümler araştırmacı tarafından isimlendirilir. (Gökçe, 2006; Tavşancıl ve Arslan, 2001; Yıldırım ve Şimşek, 2011) Veri analizine başlamadan önce tüm veriler ÖA-1, ÖA-2, ÖA-3,... şeklinde numaralandırılmıştır.

BULGULAR

Bu çalışmada ilkokul öğrencilerinin müze gezisine yönelik, müzelerde değer aktarımına yönelik ve müzelerde değer eğitiminin geliştirilmesine yönelik görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmış olup, bölümde araştırma bulguları tablolar halinde sunulmuş ve öğrencilerin görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır.

İlkokul öğrencilerinin müze gezisine ilişkin görüşleri

Tablo 1

İlkokul öğrencilerinin müze gezisine yönelik görüşleri		
Görüşler	Öğrenciler	f
Türk büyüklerinin heykellerini beğendim	Ö11,Ö12,Ö19, Ö23,Ö26,Ö32	6
Tarihimizin hakkında bilgi edindim	Ö20,Ö22,Ö24,Ö29, Ö30,Ö31,34	7
Geçmişe ait materyallerin hakkında bilgi edindim	Ö19,Ö21,Ö23,Ö26, Ö27,Ö28,Ö33	7
Geçmişte yaşayanlar hakkında bilgi edindim	Ö8,Ö9,Ö10,Ö13, Ö25,Ö29	6

Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin müze hakkındaki görüşlerinin “türk büyüklerinin heykelleri, tarihimizin hakkında bilgi, geçmişe ait materyaller, geçmişte yaşayanlar hakkında bilgi” konularında kümelediği görülmektedir.

Türk büyüklerinin heykelleri konusunda bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir: Ö32 “...tarihteki önemli kişilerin heykelleri beni çok etkiledi, onları canlı göremesem de gerçekten görmüş gibi hissettim.” Ö28 “...Atatürk’ün heykeli gerçek gibiydi. Geçmişte yaşanan o duyguları ben de yaşamış gibi oldum.” şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Tarihimizin hakkında bilgi konusunda bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

Tarihimizin hakkında bilgi konusunda bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir: Ö22 “Kurtuluş savaşı yıllarında insanların ne kadar vatansever olduğunu gördüm.” Ö20 “ Tarihimiz hakkında bilgi sahibi oldum. Geçmişten günümüze gelen eserler sayesinde onlar hakkında bilgi sahibi oldum.” Şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Geçmişe ait materyaller konusunda bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir: Ö26 “müzedeki silahlar ve kılıçları çok beğendim. Oyuncak bölümü çok ilgimi çekti.” Ö33 “ Müzede o kadar çok şey vardı ki hepsini çok beğendim. Eskiden kalan eşyalar, kıyafetler, silahlar, oyuncaklar...” şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Geçmişte yaşayanlar hakkında bilgi konusunda bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir: Ö29 “Geçmiş zamanda yaşayan insanların nasıl yaşadıkları gözümde canlandı.” Ö25 “...Geçmişte yaşayan insanların yaşamları ve bizlerin sahip olduğu güzellikleri hatırlamak ve görmek beni çok sevindiriyor.” Şeklinde görüş belirtmişlerdir. **İlkokul öğrencilerinin müzelerde değer kazanımına yönelik görüşleri**

Bu bölümde ilkokul görüşlerine göre müzelerin hangi değerleri aktardığına ilişkin bulgular sunulmuştur. Tablo 2’de sunulmuştur.

Öğretilmesi düşünülen temel değerler	f
Vatanseverlik	10
Sabır	7
Sevgi	4
Türk büyüklerine saygı	4
Çalışkanlık	4
İşbirliği	2
Dayanışma	6
Paylaşma	1
Dürüstlük	3
İyilikseverlik	2

Tablo 2: Müzelerin kazandırdığı değerler

Müzelerin hangi değerleri kazandırdığına ilişkin olarak öğrencilerin görüşleri incelenmiştir. Yapılan kodlamaların mantıksal olarak gruplandırılıp analizi yapıldığında on farklı değer belirlenmiştir. Bu değerler vatanseverlik, sabır, sevgi, Türk büyüklerine saygı, çalışkanlık, işbirliği, dayanışma, paylaşma, dürüstlük ve iyilikseverlik olarak

belirlenmiştir. Vatanseverlik değerinin öğrencilere göre daha çok ifade edilmesinin nedeni ise müzenin milli mücadele temasına sahip olmasından kaynaklandığı söylenebilir

İlkokul öğrencilerinin müzelerin kazandırdığı değerlere ilişkin görüşlerine göre, 10 öğrencinin vatanseverlik değerine ilişkin görüş belirttiğine ulaşılmıştır.

Ö7: "Dünya Savaşı'nda kullanılan silahları ve vatansever askerleri gördüm."

Ö5: "Atatürk 'ün balmumu heykelini gördüm. Vatani için savaşan kahramana, vatansevere baktım uzun süre. Çok duygulandım. Tıpkı gerçek gibiydi."

İlkokul öğrencilerinin müzelerin kazandırdığı değerlere ilişkin görüşlerine göre, 7 öğrencinin sabır değerine ilişkin görüş belirttiğine ulaşılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerden

(Ö, 15) no'lu öğrenci : "Sivas 'ta yapılan kalaycılık çok zormuş. Sabırla bu işi yapan insanlar varmış."

(Ö,2): "Kunduracılar Sivas'ta sabırla ayakkabı yapıyorlarmış.""

İlkokul öğrencilerinin müzelerin kazandırdığı değerlere ilişkin görüşlerine göre, 6 öğrencinin dayanışma değerine ilişkin görüş belirttiğine ulaşılmıştır.

Ö,8:"Halı dokuyan kadınların, yapılan sünnet düğünlerinin dayanışma içinde yapıldığını öğrendim."

İlkokul öğrencilerinin müzelerin kazandırdığı değerlere ilişkin görüşlerine göre, 4 öğrencinin sevgi değerine ilişkin görüş belirttiğine ulaşılmıştır.

Ö11:"Çoğu kişi hayvanları sever. O yüzden kangal köpeğini seven insanlar atalarımız ve biz."

İlkokul öğrencilerinin müzelerin kazandırdığı değerlere ilişkin görüşlerine göre, 4 öğrencinin çalışkanlık değerine ilişkin görüş belirttiğine ulaşılmıştır.

Ö3:"Bıçakçılık, halı dokuma, madımak toplama Sivaslılar çok çalışkan."

İlkokul öğrencilerinin müzelerin kazandırdığı değerlere ilişkin görüşlerine göre, 4 öğrencinin saygı değerine ilişkin görüş belirttiğine ulaşılmıştır.

Ö18:"Kavurga yiyen balmumu çiftin birbirlerine saygıyla baktıklarını hissettim."

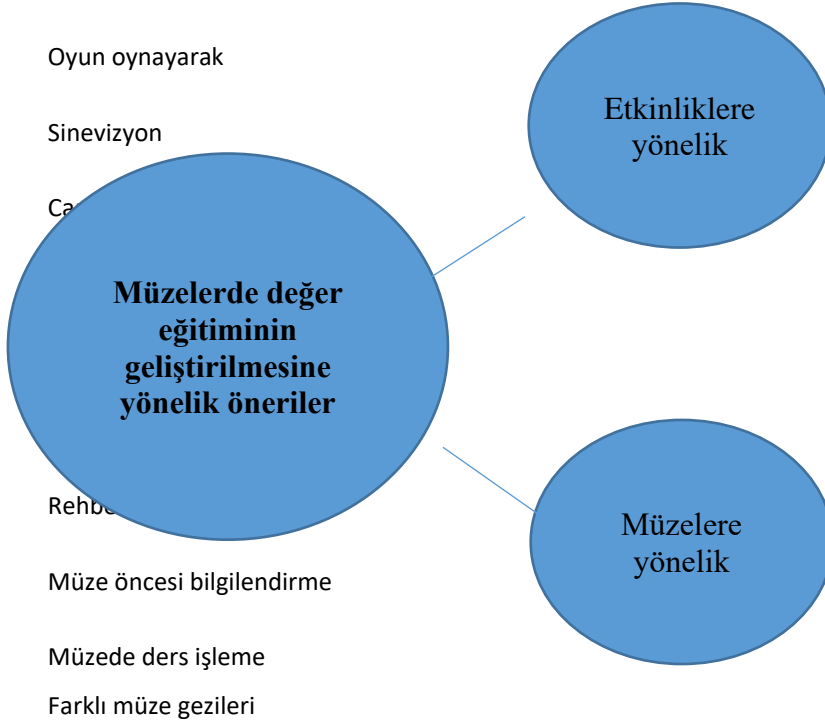
Ö20:"Eskiden Kongre Müzesi okulmuş. Orada okuldaki balmumu çocukların okula ve öğretmene saygılarını gözlemledim."

İlkokul öğrencilerinin müzelerin kazandırdığı değerlere ilişkin görüşlerine göre, 4 öğrencinin çalışkanlık değerine ilişkin görüş belirttiğine ulaşılmıştır.

Ö22:" ...mesleğini yapan insanların ne kadar çalışkan ve sabırlı olduğunu öğrendim."

Ö23: “geçmişteki yaşayan insanların ne kadar çalışkan olduklarını birbirlerine hep yardım ettiklerini ve sevdiklerini gördüm.”

Müzelere değer eğitiminin geliştirilmesine yönelik öneriler

Tablo 3. Müzelerin değer aktarımına ilişkin öneriler

Tablo 3'teki verilere göre müzelerin değer eğitiminin geliştirilmesine ilişkin öneriler öğrencilerin görüşlerine göre iki alt tema etrafında toplanmıştır. Bu alt temalar “Etkinliklere Yönelik” ve “Müzelere Yönelik” olarak belirlenmiştir.

İlkokul öğrencileri etkinliklere yönelik şu önerilerde bulunmuşlardır: Çalışmaya katılan öğrencilerden (Ö,25) kodlu öğrenci “Müzedeki bölümleri değerlere göre isimlendirme oyunu oynayabiliriz.” şeklinde görüşünü belirtirken, (Ö,3) kodlu öğrenci “müze ile ilgili videolar izlettirebilir ve müze sonrası hikaye yazılabilir.” şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Ö29 :“Öğretmenimizin resim yaptırmasını isterdim.”

Ö19 :“Müzeyle ilgili videolar izlettirebilir. Müze sonrası hikaye yazılabilir.”

Ö22: “Bizlerin hem eğleneceği hem de öğreneceği ortamlar oluşturulabilir.”

Ö26 :“ Müzedeki şeyler canlandırılabilirdi.” şeklinde önerilerde bulunmuşlardır.

Müzelere yönelik öğrenci görüşleri ise şu şekildedir: Ö24 kodlu öğrenci “Müzeye gitmeden önce araştırma yapılabilir. Tarihi ve eski yaşantılar daha yakından inceleyip öğrenilebilir.” şeklinde görüş belirtirken, Ö31 kodlu öğrenci “Müzenin içinden bu değerleri anlatacak birileri olabilir.” şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Ö20 :“Müzelerde eski tarihimizin anlatırken değer eğitimi verirken toplu halde değil 3-4 kişilik gruplar halinde anlatılması daha doğru olur.”

Ö28 :“Müzelerin çoğalmasını müzelere daha fazla gidip bununla ilgili araştırma yapmayı istiyorum. Eşyalara dokunmak yasaktı. Bu yüzden eşyaların incelemek için kopyaları yapılabilir.”

Ö30 :“Müzelerimizi daha sık gezmek ve öğrenmek için özellikle küçük yaştaki çocukların müzeleri ziyaret etmek için yardım dernekleri kurulabilir.”

Ö31 :“Müzenin içinde bu değerleri anlatacak birileri olabilir.”

Ö32 :“ Müze rehber eşliğinde gitmemizi ve bize herşeyi ayrıntısıyla anlatmalarını isterdim.” şeklinde önerilerde bulunmuşlardır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

İlkokul öğrencilerinin müzelerin değer aktarmadaki rolüne ilişkin görüşlerinin incelenmesini amaçlayan bu çalışmada, 34 öğrenci ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Yapılan bu görüşmelerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre 3 ana temaya ulaşılmıştır. Müze gezisine yönelik öğrenci görüşleri, müzelerin kazandırdığı değerler ve müzelerde değer eğitiminin geliştirilmesine yönelik öneriler olarak belirlenmiştir.

Öğrencilerin görüşlerine göre müzelerin: vatanseverlik, sabır, sevgi, Türk büyüklerine saygı, çalışkanlık, işbirliği, dayanışma, paylaşma, dürüstlük ve iyilikseverlik değerlerinin kazandırılmasında ve desteklenmesinde önemli rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Filiz’de (2010) yapmış olduğu tez çalışmasında öğrencilerin müzelerde gerçek nesnelere çalışmalar yürütmesinin ve bu şekilde tarihsel bilginin yapılandırılmasında etkin bir rol oynamalarının öğrencilerde ‘vatanseverlik’ ve ‘kültürel mirasa duyarlılık’ bilinci içerisinde değerlerinin gelişmesine katkı sağladığını belirtmiştir. Bu kapsamda da müzelere yapılan gezilerin öğrencilerin kendi değerlerinin farkına varmasına katkı sağladığını belirtmiştir. Demirci (2009) yapmış olduğu çalışmasının sonucunda da sınıf öğretmenlerinin müze gezilerinde öğrencilerin ‘vatanseverlik’ değerini kazandıracağına ilişkin görüşe sahip olduklarına ulaşılmıştır . Bal İncebacak (2015) müzede yaratıcı drama yöntemiyle yapmış olduğu çalışması sonucunda öğrencilerin müzelerin eski eşyaların sergilendiği yerler olmaktan çok bir şehrin bir topluluğun kültürünü, değerlerini yansıttığını ve şehirler ve o şehirlerde yaşayanlar için heykel ve imgelemlerin çok önemli olduğunu sadece bir taş parçası ya da beton yığını gibi olmadıklarının farkına vardıkları sonucuna ulaşmıştır. Türkan ve Gündoğdu (2015) yapmış oldukları çalışmalarında da velilerin, müzelerin öğrencilerde bilime olan merakı artırdığını belirttikleri sonucuna ulaşmışlardır. Literatürde yapılan çeşitli araştırmalarda da müzelerin

değer kazandırdığına ilişkin Gürken Kuşçuoğlu, Soner Aladağ 136 sonuçlar elde ettikleri görülmüştür. Bu çalışma sonucunda da müzelerin değer kazandırdığına ilişkin bulgular elde edilmiştir. Sınıf öğretmenleri bu değerlerin kazandırılmasında müze içerisindeki eserlerin tarihi ve mimari yapısının, güzellik ve beğeni duygusunu desteklemesinin, eserlerin somut olarak görülüp incelenmesinin ve eserler hakkında ilginç ve önemli bilgiler edinmelerinin ve müze içerisinde yapılan etkinliklerin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Müzenin hangi dönemi yansıttığı, konusunun ne olduğu ve bu kapsamda içeriğinde yer alan eserler, müzenin türünün değer aktarmada etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Müzelerde yapılan etkinliklerin de değer aktarmada etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Arıkan'ın (2001) çalışmasının sonucuna göre müze eğitiminin en başından en sonuna kadar öğretmenin değer eğitiminde etkili bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencilere göre; öğretmenin ilgisinin, süreci planlı bir şekilde sürdürmesinin ve ziyaret edilen müze hakkında bilgi edinip süreçte bu bilgiyi kullanmasının değer kazandırmada etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Sınıf öğretmenleri müzelerde değer kazandırmak amacıyla öncelikle öğrencilerin ilgisini çekmeye çalıştığına ulaşılmıştır. İlgi çekmek amacıyla da merak uyandırıcı etkinlikler, ilginç anı veya sorular sorduklarına ya da görsel materyallerden yaralandıklarına ulaşılmıştır. Egüz (2011) yapmış olduğu çalışmada da öğretmenlerin müze ziyaret öncesi öğrencilere bilgi verdikleri, bu bilgilerin daha çok müzedeki eserlere ilişkin, onlarda merak uyandırıcı, müzeye gittiklerinde onları soru sormaya yönlendirici bilgiler olduğu belirlemiştir. Sınıf öğretmenlerinin müzelerde değer kazandırmak amacıyla yaptıkları etkinliklerde çeşitli yöntem ve teknikler kullandıkları ortaya çıkmıştır. Egüz'de (2011) de yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin öğrencilere müze ziyaretleri sırasında farklı yöntem ve teknikler uyguladıklarını belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenleri müzelerde değer kazandırmak amacıyla etkinlikler yaptıktan sonra değerlendirme çalışmaları yaptıkları tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin değerlendirme çalışmaları olarak öğrencilerden ne anladıklarını, neler görüp hissettiklerini yazmalarını, resmini çizmelerini istediklerini ve bu materyaller üzerinden müze de yapmış oldukları eğitim faaliyetlerini değerlendirdikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Yazıcıoğlu'nun (2010) yapmış olduğu çalışmada öğrenciler müze gezileri sırasında drama yapılmasını, kısa filmler izletilmesini, hikâyeler anlatılmasını ve o dönemi canlandırarak şekilde kıyafetler giyilmesini ve tarihi oyunlar sergilenmesini dile getirmişlerdir. Günümüzde eğitim ve öğretimin odağını öğrenci oluşturmaktadır. Eğitim ve öğretimde öğrenci merkezli etkinlikler yapılması yapılandırmacı yaklaşımın da bir gereğidir. Bu kapsamda bir eğitim ortamı olan müzelerde de öğrencilerin aktif bir şekilde öğrenebileceği yöntem ve teknikler kullanılmalıdır. Bu doğrultuda planlanan etkinlikler sayesinde müzelerdeki hedeflere daha kolay ulaşılabileceği söylenebilir

Ziyaret sonrası elde edilen bulgulara göre yapılan etkinlik temelli müze ziyareti sonucu öğretmen adaylarının bu yolla başta vatanseverlik, dayanışma, sorumluluk, saygı, yardımseverlik, bağımsızlık, özgürlük olmak üzere çeşitli değerlerin kazandırılabilceğini düşündükleri belirlenmiştir. Taşdemir, Kuş ve Kartal (2012) eğitim fakültesi üçüncü sınıf sosyal bilgiler ve fen bilgisi öğretmen adaylarıyla müze ve bilim merkezinde gerçekleştirdikleri çalışmada katılımcıların başta estetik ve kültürel mirasa duyarlılık olmak üzere vatanseverlik, bilimsellik ve dayanışma gibi değerleri kazandıklarını tespit etmiştir. Meydan ve Akkuş'ta (2014) sınıf öğretmen adaylarıyla müzelere ziyaret gerçekleştirmişler ve müze sonrasında katılımcılarla yaptıkları görüşmelerde öğretmen adaylarının tarihi ve kültürel değerlere ilişkin farkındalık oluşturdıklarını tespit etmiştir. Üztemur, Dinç ve Acun (2019) da ortaokul öğrencileriyle müze ve tarihi mekânlarda yapmış oldukları çalışmaları sonucunda öğrencilerin tarihsel ve kültürel değerlerin önemini kavradıkları sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara

göre öğretmen adayları müze ziyareti ile tarihsel empati, gözlem, mekân algılama, zaman ve kronolojiyi algılama, sosyal katılım, iletişim, yaratıcı düşünme, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma ve araştırma gibi farklı becerilerin kazandırılabilceğini düşünmektedir. Nitekim Aktekin (2008) ile Öner, Uyar ve Öner'in (2019) çalışmalarında müze uzmanlarının okul ziyaretlerinin etkinlik temelli geçmediğini, sıradan bir gezi şeklinde yapıldığını ifade ettikleri sonuçlarına ulaşmışlardır. Bu durumda müzelere gerçekleştirilen ziyaretlerin etkili ve verimli bir niteliğe sahip olmadığını göstermektedir. Öğretmen adayları müze ziyareti öncesinde değer öğretimi kapsamında müze ve tarihi mekânların kullanabileceğine dair bir düşünceye sahip olmadıkları ancak müze ziyareti sonrasında katılımcıların çoğunun her müze ve tarihi mekânın değerler öğretiminde kullanılabileceğini düşündükleri belirlenmiştir. Taşdemir, Kuş ve Kartal (2012), Meydan ve Akkuş (2014) ile Üztemur, Dinç ve Acun'un (2019) tarihi mekânlarda yapmış oldukları çalışmalar sonucunda da katılımcıların birtakım değerleri kazandıklarını ifade etmeleri bu mekânların değerler öğretimi kapsamında kullanılabileceğinin farkında olduklarının bir göstergesi sayılabilir.

ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarından hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

Müze ve tarihi mekânlarda değer kazandırılmasında her düzey öğretim kademesinde yapılabilecek etkinlikler hazırlanılarak öğretmenlerin yararına sunulabilir.

Tarihi mekân ve müzelerin değer kazandırılmasında kullanılması konusunda ortaokul ve ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerle uygulamaya dayalı araştırmalar desenlenebilir.

Sınıf öğretmenleri müze eğitimi yapmadan önce etkinlik yapılacak müze hakkında geniş çaplı araştırmalar yaparak müzelerdeki eserlerin kazandırabileceği değerlerin farkında olmalıdırlar. Süreç içerisinde de bunun bilincinde olarak öğrencilerin aktif olacağı etkinlikler düzenlemelidirler.

Müze de yapılacak olan etkinlikler planlanırken öğrencilerin ilgi, yaş ve dikkatleri göz önünde tutularak onların müzede aktif bir şekilde eğlenerek öğrenebileceği etkinliklere yer verilmelidir.

Müzelerde uzman personel ihtiyacının giderilmesi ve müzelerin modern müzecilik doğrultusunda toplumun tüm kesimlerine ulaşacak etkinliklere yer vermesi gerekmektedir.

Öğretmen, öğrenci ve veli katılımı ile müze ziyaretleri yapılarak sonrasında odak grup görüşmeleri yapılabilir.

KAYNAKÇA

Akmehmet, T. K. (2008). Müzelerin Tarih Öğretiminde Nesne Merkezli Eğitim Etkinlikleriyle Kullanılması ve İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 37, No 180, 50-67.

Akkuş, A. ve Meydan, A. (2013). Sosyal bilgiler öğretiminde tarihi ve coğrafi mekân uygulamalarının değerlendirilmesi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(13), s. 14-30.

Aktekin, S. (2008). Müze Uzmanlarının Okulların Eğitim Amaçlı Müze Ziyaretlerine İlişkin Görüşleri, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*. Cilt 9, Sayı 2, (103-111)

Arı, Ç. (2010). *Müze Bilinci Öğrenme Alanı Etkinliklerinin Gerçekleşebilirliğine İlişkin Öğretmen Görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Arıkan, A. (2001). *Yedi on iki yaş arası çocuklara çizgi film yöntemi ile müze eğitiminin verilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ata, B. (2002). *Müzelerle ve Tarihi Mekânlarla Tarih Öğretimi: Tarih Öğretmenlerinin "Müze Eğitimine" İlişkin Görüşleri*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara

Ataman, A.(Ed.). (2004). *Gelişim ve Öğrenme(2.Baskı)*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Avcı, Ö. Ü. E. K., & Faiz, Ö. Ü. M. *Sınıf eğitimi öğretmen adaylarının müze eğitimine ilişkin görüşleri.*

Bal İncebacak, B. (2015). Müzede drama: Heykel ve imgelem kavramı. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 306-318.

Çerkez, S. (2011). *Sosyal bilgiler dersinde müze eğitimine dayalı öğretim uygulamalarının öğrencilerin akademik başarısına ve tutumlarına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174).

Çulha, B. (2006). *Tarihsel Mekanlarda Keşfederek Öğrenme Yoluyla Sosyal Bilgiler Öğretimine Yönelik Öğrenci Görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Demirci, M. T. (2009). *Kültürel öğelerin öğretiminde müze gezilerinin önemi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Demircioğlu, İ. H. (2014). *Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar*. Ankara: Anı.

Dilli, R. (2017). Öğretmenlerin müzelerin öğrenme ortamı olarak kullanımına ilişkin görüşleri. *Milli Eğitim*. 214: 303-316.

Gürbüz, E. (2017). *Sınıf Öğretmenlerinin Müze Eğitimine İlişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Filiz, N. (2010). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Müze Kullanımı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Kale, Y. (2011). *Tarih öğretiminde müzeler ve tarihi mekanlar, Tarih Nasıl Öğretilir?*, Ed. Mustafa Safran, İstanbul: Yeni İnsan.

Kısa, Y. (2012). *Sosyal bilgiler öğretiminde müze kullanımına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşlerinin incelenmesi: Afyonkarahisar müzeleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.

Laçın Şimşek, C., Balkan Kıyıcı, F. ve Atabek Yiğit, E. (2013). Müze Ziyaretinin Öğretmen Adaylarının Düşüncelerine Etkisinin İncelenmesi. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 3(1), 115-148

Meydan, A. & Akkuş, A. (2014). Sosyal bilgiler öğretiminde müze gezilerinin tarihi ve kültürel değerlerin kazandırılmasındaki önemi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0 (29), . DOI: 10.14781/mcd.92390

Milli Eğitim Bakanlığı. (2018b). Fen bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 3, 4, 5,6,7 ve 8. sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=325> adresinden alınmıştır.

Öner, G & Çengelci Köse, T. (2019). Müze ve tarihi mekanlar değeri ve beceri kazandırmaya yönelik sosyal bilgiler öğretmen adaylarının görüşleri. *Turkish History education journal*,8(1), 98-127.

Öner, G. , Uyar, F. O. & Öner, D. (2019). *Müzelerin Eğitimsel İşlevine ve Kullanımına İlişkin Müze Uzmanlarının Görüşleri* . *Kastamonu Eğitim Dergisi* , 27 (6) , 2439-2457 . DOI: 10.24106/kefdergi.3299

Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma . *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 11 (1) , 323-343 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/10997/131612>

Sarışan-Tungaç, A., & Ünalı-Coral, M. N. (2017). Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Okul dışı (Doğa Deneyimine Dayalı) Eğitime Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 8(26), 24-42.

Solmaz, K. (2015). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin müze eğitimine yönelik görüşleri ve uygulamaları . *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 4 (7) , 40-54 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tusbd/issue/40490/485053>

Şimşek, S. (2017). "Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programını Tanıma Yeterlikleri." *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 143-157.

Şimşek, C.L. (2011). Okul Dışı Öğrenme Ortamları ve Fen Eğitimi. Canan Laçın Şimşek (Ed.), *Fen eğitiminde okul dışı öğrenme ortamları içinde* (1-21). Ankara: Pegem.

Taşdemir, A., Kuş, Z. ve Kartal, T. (2012). Out-of-the- school learning environments in values education: *Science centres and museums*. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, s. 2765 – 2771.

Tezcan-Akmehmet, K. ve Ödekan, A. (2006). Müze eğitiminin tarihsel gelişimi, *İTÜ Dergisi*, 3(1), 47-58.

Türkan, D. ve Gündoğdu, K. (2015, Nisan). Öğrenci, öğretmen ve müze çalışanı görüşleri doğrultusunda çocuk müzesi kazanımlarının gerçekleşme düzeyleri: Ankara Çocuk Müzesi örneği. *Sözlü Bildiri, Eğitimde Gelecek Arayışları Dünden Bugüne Türkiye’de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Sempozyumu*, Bartın, 503-530.

Ünal, F. ve Pınar, Y. (2017). *Erken Çocukluk Eğitiminde Müze Deneyiminin Rolü. İdil*, 6(38), 2889-2917.

Üztemur, S., Dinç, E., & Acun, İ. (2018). Sosyal bilgiler öğretiminde müze ve tarihi mekân kullanımının 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler algılarına etkisi: Bir eylem araştırması. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi [Journal of Theoretical Educational Science]*, 11(1), 135-168.

Yazıcıoğlu, M. (2010). *Sosyal Bilgiler öğretiminde İstanbul’daki bazı tarihi mekânların kullanımı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

II. BAYEZİD DÖNEMİ ÖNCESİ OSMANLI KRONİKLERİNDE AKKOYUNLU VE KARAKOYUNLU İMAJI

Doktora öğrencisi Gökhan AÇIKGÖZ

Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye, gurkanacikgoz90@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, tarih yazıcılığının önemli bir gelişim aşaması geçirdiği ve birçok kroniğin telif edildiği II. Bayezid döneminden önce kaleme alınan Osmanlı kroniklerindeki Akkoyunlu-Karakoyunlu imajının oluşum nedenleri ve niteliklerinin ortaya konulmasıdır. Özellikle Akkoyunlu imajı ile ilgili olarak II. Bayezid dönemi kronikleri ile Otlukbeli Savaşı'ndan önce telif edilen kroniklerde verilen bilgiler göz önüne alındığında önemli ölçüde farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. Bu yüzden öncelikle Fatih Sultan Mehmed dönemi ve öncesinde, Osmanlı müverrihlerinin Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenlerine karşı bakış açılarının incelenmesi planlanmaktadır. Osmanlılar, I. Bayezid döneminden itibaren Akkoyunlular ve Karakoyunlular ile ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Akkoyunlular ile yoğun ilişkilerin yaşandığı ve anlaşmazlıkların baş gösterdiği Fatih dönemi ve öncesinde kaleme alınan Osmanlı kroniklerinde, bahsi geçen Türkmen hanedanları hakkında sınırlı da olsa bilgi malzemesi bulunmaktadır. Ahmedî'nin *İskendernâme* adlı eseri Kara Yusuf hakkında olumlu ifadeler içermekte, Şükrullah, Enverî ve Yazıcızâde Ali'nin eserlerinde de Akkoyunlular ve Karakoyunlular hakkında oluşan izlenimlerin kötü olmadığı anlaşılmaktadır. Karamânî Mehmed Paşa'nın eserinin ise Otlukbeli Savaşı'ndan sonra kaleme alınan Osmanlı kronikleri arasında, olumsuz Akkoyunlu imajının ilk örneklerini yansıtan eser olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı-Akkoyunlu rekabeti, Uzun Hasan ve Türkmenlerinin artık düşman konumunda bulunması, Akkoyunlular hakkında eserde belirginleşen olumsuz imajın temel nedenleri olarak gösterilebilir. Karakoyunlular hakkında eserlerde verilen yetersiz bilgiler ise en azından bu Türkmen hanedanı hakkında olumsuz bir bakış açısına kronik yazarları nezdinde sahip olunmadığını gösterir niteliktedir. Genel olarak bakıldığında, Mehmed Paşa'nın eseri istisna tutulacak olursa kötü bir Akkoyunlu-Karakoyunlu imajının bu çalışmada incelenen kaynaklarda mevcut olmadığı, adı geçen eserde ise çeşitli nedenler dolayısıyla Akkoyunlular hakkında verilen bilgiler açısından bu durumun değişmeye başlamış olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlılar, Akkoyunlular, Karakoyunlular, imaj.

THE IMAGE OF AQ QOYUNLU AND QARA QOYUNLU IN OTTOMAN CHRONICLES BEFORE BAYAZID II PERIOD

PhD student Gökhan AÇIKGÖZ

Dokuz Eylül University, İzmir, Türkiye, gurkanacikgoz90@hotmail.com

ABSTRACT

The main purpose of this study is to reveal the reasons for the formation and characteristics of the image of Āq Qoyunlū-Qara Qoyunlū in the Ottoman chronicles written before the reign of Bāyazīd II, when historiography underwent an important development phase and many chronicles were written. Especially with respect to the image of the Āq Qoyunlū, there are important differences between the chronicles of the Bāyazīd II period and the chronicles written before the Battle of Otlukbeli. For this reason, it is planned to analyse the perspectives of Ottoman historians towards Āq Qoyunlū and Qara Qoyunlū Turkmens during and before the reign of Sultan Mehmed the Conqueror. The Ottomans started to establish relations with the Āq Qoyunlū and Qara Qoyunlū from the period of Bāyazīd I. The Ottoman chronicles written during and before period of Fatih, when intensive relations with the Āq Qoyunlū and conflicts arose, contain a limited amount of information about the Turkmen dynasties mentioned above. Ahmadi's *Iskendernāme* contains favourable statements concerning Qara Yūsof, and in the works of Shokr-Allah, Enverī and *Yazıcızāde 'Āli*, it is understood that the impressions formed about the Āq Qoyunlū and Qara Qoyunlū were not bad. It is possible to say that Karamanī Mehmed Pasha's work is the first of the Ottoman chronicles written after the Battle of Otlukbeli to reflect the negative image of the Āq Qoyunlū. The Ottoman-Āq Qoyunlū rivalry and the fact that Uzun Hasan and his Turkmens were now enemies can be shown as the main reasons for the negative image of the Āq Qoyunlū. The insufficient information provided in the works on the Qara Qoyunlū indicates that at least the chroniclers did not have a negative view of this Turkmen dynasty. Generally, with the exception of Mehmed Pasha's work, it can be said that a bad image of Āq Qoyunlū-Qara Qoyunlū was not present in the sources analysed in this study, and that this situation started to change in terms of the information given about the Āq Qoyunlū because of various reasons in the aforementioned work.

Keywords: Ottomans, Āq Qoyunlū, Qara Qoyunlū, image.

GİRİŞ

Klasik dönemde kaleme alınan birçok Osmanlı kroniğine kaynaklık eden Yahşi Fakih'in menâkıbnâmesi bugün kayıp olduğu için, Ahmedî'nin *İskendernâme* adlı eserinin Osmanlı tarihi bölümü³⁸ ve yine aynı müellifin - Mehmed Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserine aynen aktarmış olduğu Halil İnalıcık tarafından tespit edilmiş bulunan-menâkıbnâme türündeki iki eseri, Osmanlı tarih yazıcılığının günümüze ulaşan ilk örnekleridir (İnalıcık, 2021: 78, 285-509). II. Bayezid dönemi öncesinde kaleme alınan kronikler mufassal nitelikte olmayıp çoğu zaman olayların ayrıntılarına inilmemiş ve birçok konu ana hatlarıyla ele alınmıştır. Özellikle Ahmedî ve Enverî'nin eserleri bu hususa örnek olarak gösterilebilir. Karamânî Mehmed Paşa'nın *Tevârihü's-Selâtinî'l-Osmâniye* (Osmanlı Sultanları Tarihi) adlı Arapça eseri ise konusu sadece Osmanlı tarihine tahsis edilmiş bulunan ve nesirle yazılmış olan ilk kaynak eser olma özelliğine sahiptir. Arapça'dan Türkçe'ye tercümesi de yapılmış olan eser, çağdaşı olan Şükrullah'ın *Behcetü't-Tevârih* adlı kroniğine göre kronoloji açısından daha zengin olup, tarih yazıcılığı açısından da daha ileri bir seviyeyi temsil etmektedir (Öztürk, 2012: XXIV-XXV). II. Bayezid dönemi ise tarih yazıcılığı açısından önemli gelişmelerin kaydedildiği bir süreç olup bizzat padişahın emriyle veya onun iradesinden bağımsız olarak farklı diller ve edebi türlerde kronikler kaleme alınmıştır.

Osmanlı tarihçiliğinde Akkoyunlular ve Karakoyunlular'a gösterilen ilginin, doğal olarak bu devletlerle ilişkilerin yoğunluğu ile paralellik arz ettiğinden bahsetmek mümkündür. Özellikle Akkoyunlular ile olan ilişkiler ve anlaşmazlıkların ilk olarak Karamânî Mehmed Paşa'nın eserinde dikkat çekici bir şekilde satırlara yansdığı görülmektedir. Bununla beraber, II. Bayezid dönemi öncesinde kaleme alınan kroniklerde ise her iki Türkmen hanedanı hakkında da doyurucu bilgilerin verilmediği bilinen bir husustur. Bu çalışmada, bahsi geçen dönemde yazılmış bulunan kroniklerdeki sınırlı bilgi malzemesine dayanarak, Osmanlı tarih yazıcılığında Akkoyunlu-Karakoyunlu imajının oluşum nedenleri ve nitelikleri ele alınacaktır. Çünkü özellikle Akkoyunlu imajı ile ilgili olarak Otlukbeli Savaşı'ndan önce telif edilen kronikler ile II. Bayezid dönemi ve sonraki dönemlere ait kroniklerde verilen bilgiler mukayese edildiğinde önemli ölçüde farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. Bu yüzden, adı geçen iki Türkmen hanedanı hakkında II. Bayezid döneminden itibaren kaleme alınan kroniklerde mevcut algı ve izlenimler ise başka bir çalışmada incelenecektir. Ayrıca Fatih döneminin müstakil olarak anlatıldığı Tursun Bey, Kıvâmî ve Ma'âlî'nin eserlerindeki Akkoyunlu-Karakoyunlu imajının da farklı bir çalışmada ele alınması planlanmaktadır.

OSMANLILARIN AKKOYUNLULAR VE KARAKOYUNLULARLA İLİŞKİLERİ

Kaynaklarda verilen bilgilerin incelenmesi ve "imaj" konusu açısından değerlendirilmesine geçmeden önce Osmanlıların Akkoyunlular ve Karakoyunlular ile ilişkilerine burada kısaca değinmek yerinde olacaktır:

Akkoyunlular ile Osmanlılar arasında, Sivas üzerinde hâkimiyet mücadelesi ile ilgili olarak Kara Yülük Osman Bey ve Yıldırım Bayezid arasında yaşanan anlaşmazlık ile Kara Yülük ve diğer Akkoyunlu beylerinin Ankara Savaşı'nda Osmanlılara karşı Timur'un safında yer almaları, Uzun Hasan dönemindeki gibi bir savaş ortamının oluşmasına

³⁸ Bu bölümün başlığı (*Dâsitân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i 'Osmân ve Gazâvet-i İşân Bâ-Küffâr, Zikr-i Mülûk-i Âl-i 'Osmâniyân vd.*) nüshalara göre farklılık göstermektedir. Bkz. Ahmedî, 2019: 854.

neden olmamıştır. Hatta Akkoyunlu beyinin, iyi ilişkiler kurmaya çalıştığı ve kendilerinden daha üstün gördüğü Osmanlılara gönderdiği bir *zarâetnâme* Feridun Bey'in *Münşeât*'ında yer almaktadır (Demir, 2019: 13-14; Feridun Bey, I, 1274: 154). Akkoyunlulardan Ali Bey'in taht mücadeleleri sürecinde Osmanlılara sığınmış olduğu da bilinen bir husustur. Uzun Hasan'ın Osmanlılara karşı Venedik ile ilişkiler içinde bulunması, özellikle iki devletin Trabzon üzerinde nüfuz ve hâkimiyet mücadelesi ile bir Akkoyunlu-Karamanlı ordusunun Tokat'ı yağma ve tahrip etmesi, ilişkilerin iyice gerginleşmesi ve kesin sonuçlu bir savaşın yaşanması için gerekli ortamı hazırlamıştır. Otlukbeli Savaşı sonrasında ise iki devlet arasında çoğu zaman iyi ilişkiler olmuş ve Yakub Bey döneminde karşılıklı olarak taziye mektupları gönderilmiştir (Demir, 2019: 15; Feridun Bey, I, 1274: 323-325).

Osmanlıların Karakoyunlular ile çoğu zaman iyi ilişkiler içinde olup bir meşruiyet ve hâkimiyet mücadelesi ile savaş ortamının oluşmadığına öncelikle değinmek gerekir (İdris-i Bitlisî, 2013: 22; Sümer, 1992: 137-138; Abbaslı, 2019: 22). Kara Yusuf, Timur'un önünden kaçarak Bayezid'e sığınmış, Mirza Şahruh'a karşı iki devlet arasında elçiler gidip gelmiş ve İskender Mirza, adı geçen Timurlu hükümdarı karşısında tutunamayıp Osmanlı hâkimiyetindeki Tokat'a sığınmıştır (Tihranî, 2014: 89; İnalçık, 2015: 147, 166). Chalcocondyles'in eserinde de Fatih döneminde Karakoyunlular ile ilişkiler hakkında bilgiler mevcuttur (Uzunçarşılı, 2011: 184; Mollaoğlu, 2005: 222-223). Ayrıca, Cihan Şah'ın Uzun Hasan karşısında başarısız olması hadisesinden dolayı Fatih'in üzüntüsü İdris-i Bitlisî tarafından dile getirilmiştir (Bitlisî, 2013: 224). Otlukbeli Savaşı'ndan sonra savaş esirleri arasında yer alan Karakoyunlu ve Çağataylılara dokunulmadığının bizzat Fatih tarafından belirtilmiş olması da kayda değerdir (Arat, 1939: 285-322, Emecen, 2015: 170; ayrıca bkz. Şentürk, 2003: 158-159; İdris-i Bitlisî, 2013: 217; İbn Kemal, 1991: 361; Gelibolulu Mustafa Âli, 2019: 275, v. 140a). Yine Feridun Bey'in eserinde yer alan mektuplar da iki taraf arasındaki ilişkilerin mahiyetine ışık tutması açısından son derece önemlidir (Feridun Bey, I, 1274: Aka, 1994: 118).

II. BAYEZİD DÖNEMİ ÖNCESİ OSMANLI TARİH YAZICILIĞINDA AKKOYUNLULAR VE KARAKOYUNLULAR

Ahmedi'nin *İskendernâme* adlı eserinin Osmanlı tarihine ayrılan bölümünde, Yıldırım Bayezid dönemi olayları anlatılırken, Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un Osmanlılara sığınması hadisesi hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Müellif, çağdaşı olduğu Niğbolu Savaşı gibi önemli bir olaya eserinde yer vermediği gibi, burada da aynı tutumu sergilemiştir. Fakat Sultan Ahmed'in saltanatının anlatıldığı bölümde Kara Yusuf hakkında "Tehemten"³⁹ ifadesi kullanılmakta ve onun adı geçen Celayirli hükümdarını "âsânlığ" (kolaylık) ve "arşlanlıg" ile öldürdüğünden bahsedilmektedir (Ahmedi, 2019: 853). Eserde Karakoyunlular hakkında yer alan bilgi malzemesi bununla sınırlı olup, Ankara Savaşı'nda Osmanlılara karşı Timur'un safında yer alan ve müellifin çağdaşı olan Akkoyunlu beyi Kara Yülük Osman hakkında herhangi bir bahis söz konusu değildir.

Yazıcızade Ali'nin *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı eseri, Osmanlı tarihi ile ilgili oldukça sınırlı bilgi vermesi ve bir Osmanlı kroniği olmamasına rağmen, Kara Yülük Osman'ın ağızından aktarılan bazı ifadelerle eserde yer verilmiş olması, çalışmada ele alınan kaynaklar arasına bu eserin de dâhil edilmesine vesile olmuştur. Burada Akkoyunlu Devleti'nin kurucusu hakkında "merhum" ifadesi kullanılmıştır (Yazıcızâde Ali, 2017: 25).

³⁹ *Güçlü, cesur ve iri yarı, boylu boslu yiğit* anlamları olan Farsça bir kelime olup aynı zamanda İran mitolojisinin ünlü figürlerinden Zaloğlu Rüstem'in lâkabıdır. Bkz. Kanar, 2019: 534; Devellioğlu, 2010: 1238.

Şükrullah Efendi, *Behcetü't-Tevârih* adlı eserinin Osmanlı tarihini konu alan bölümünde Akkoyunlular hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Osmanlıların atalarının Oğuzlara ve Nuh peygambere bağlandığı anlatısının devamında Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'a elçilik görevi ile gittiğinden bahseden müellif, Cihanşah'ın II. Murad için "benim ahret kardeşimdir, bu kardeşlikten başka da akrabamdır." ifadelerini kullandığını aktarır. Ayrıca Cihanşah burada Osmanlıların soyunu Oğuz Kağan'ın oğlu Gök Alp'e, babası Kara Yusuf'un soyunu da yine Oğuz Kağan'ın diğer bir oğlu Deniz Alp'e bağlamış, gök ile deniz arasındaki fark kadar II. Murad'ın soyunun kendi soylarından büyük olduğunu ifade etmiştir (Şükrullah, 1925-1949: 51). Yıldırım Bayezid dönemi olayları anlatılırken, Sultan Ahmed ve Kara Yusuf'un Osmanlılara sığınma hadisesi ve sonraki süreç ise kısa bir anlatımla bahis konusu edilir. Eserde Kara Yusuf için herhangi bir olumlu veya olumsuz ifade kullanılmamaktadır (Şükrullah, 1925-1949: 57).

Fatih dönemi tarihçilerinden Enver'nin *Düsturnâme* adlı eserinin Akkoyunlular ve Karakoyunlular hakkında içerdiği bilgi malzemesi son derece azdır. Müellif eserinde sadece bir yerde bahsettiği Kara Yusuf ve Kara Yülük Osman beyler hakkında kötü sıfatlar kullanılmamaktadır. Uzun Hasan hakkında ise (Sivas'ta) "Zulm kılmış kala mı anda esen" ifadesi kullanılmış, olumsuz ve kötileyici bir ifadeye ise yer verilmemiştir. (Öztürk, 2012: 34, 49)

Karamanî (Nişancı) Mehmed Paşa'nın eserinde, Sultan Ahmed ile Kara Yusuf'un Yıldırım Bayezid'e sığınmalarının anlatıldığı bölümde olumsuz bir bakış açısının mevcut olmadığı görülmektedir. Fatih döneminde Osmanlı-Akkoyunlu ilişkilerinin bozulması ve bir savaş ortamına zemin hazırlanmasının arifesinde, Uzun Hasan ve Akkoyunlular hakkında ilk defa bariz bir şekilde kötü ifadeler kullanılmıştır. Burada yapılan suçlamaların niteliği ve çeşitliliği de dikkat çekicidir:

"Kara Osman oğlu Ali oğlu merhum Uzun Hasan, düşmanlıkları ve günahları, şeytana uymaları, Tanrıya isyanları apaçık belli olan Türkmenlerden bir tayfayı -âfetlerden korusun- Tokat şehrine gönderdi. Orada yakmak, yıkmak, savaşmak, tutsak etmek hususunda yaptıklarını yaptılar Bu yaptıkları her şey kitapta (Kur'an'da) vardır.

'Kıyıcılar nasıl bir sonuca uğrayacaklarını pek yakında göreceklerdir'." (Mehmed Paşa, 1925-1949: 357)

Akkoyunlu hükümdarı hakkındaki olumsuz bakış açısı, onun Tokat'a bir ordu göndermesi hadisesinin anlatıldığı aynı bölümde şu ifadelerle yansıtılmıştır:

"Lakin Uzun Hasan yaradılıştan eğri ve düşüncelerinde kötü olduğu için elçisinin hemen arkasından Tokat'a savaşçı çeri gönderdi. Bunlar burada İslâm ülkesini yakmak, Müslümanların mallarını yağmalamak gibi aklın ve dinin razı olmayacağı şeyler yaptılar." (Mehmed Paşa, 1925-1949: 357)

Daha sonra Uzun Hasan'ın "şeytanın kuruntuları ve nefsin aldatmacalarına" uyduğundan ve Akkoyunluların mağlubiyeti ile sonuçlanan Otlukbeli Savaşı'ndan bahsedilmiş, savaş sonrasında ise Uzun Hasan hakkında ilgi çekici ve olumsuz ifadeler kullanılmıştır:

"Türkmen bunlara karşı olan öfkesinden öldü. Komşusuna eziyet eden, evini yıkan, gazilere ve din için çarpışanlara saldıran, değerli varlığı ile yurda ve dine düzen veren bir kimseyle savaşan, İslâm bayraklarını

yükselten ve günlerin yüzünden keskin kılıcıyla alçak kâfirlerin kötülüklerini gideren adama karşı düşmanlık gösterenin cezası işte budur.” (Mehmed Paşa, 1925-1949: 358)

DEĞERLENDİRME

İskendernâme'nin Osmanlı tarihi bölümünün tafsilatlı bir içeriğe sahip olmadığı göz önüne alındığında, bazı olayların anlatılmadan atlanmış olmasının olağan bir durum olması nedeniyle, müellifin Akkoyunlular hakkında zihninde canlanan imaj ve bunun yansımaları hakkında ayrıntılı bir değerlendirme yapılması mümkün olmamaktadır. Kara Yusuf hakkında yapılan “arslan” benzetmesi ve onun “Tehemten” olarak ifade edilmesine dayanılarak, Ahmedî'nin bahsi geçen Karakoyunlu hükümdarı hakkında olumlu bir izlenime sahip olduğu şeklinde bir yorum yapılabilir. Bu imajın oluşmasında, Kara Yusuf'un Osmanlılarla iyi ilişkiler içinde olması kadar, onun Sultan Ahmed'i öldürmüş olması hadisesinin, buna çağdaş olan müellif üzerinde etkili olmuş olduğu söylenebilir.

Yazıcızâde Ali'nin, bahsedildiği gibi vaktiyle Osmanlılara karşı Timur'un ordusunda yer almış olmasına rağmen “merhum” ifadesini kullanmış olduğu Kara Yülük Osman hakkında olumsuz bir izlenime sahip olmadığı yolunda bir tahminde bulunulabilir. Zaten eserin telif edildiği II. Murad döneminde de Osmanlılar ve Akkoyunlular arasında anlaşmazlıkların yaşandığı hakkında kaynaklarda bilgi malzemesi mevcut değildir. Fakat olumlu izlenim veya aksi bir tutumun, Osmanlı hükümdarı ve yönetici zümre tarafında da geçerli olduğu hakkında kesin bir hüküm vermek mümkün olmamaktadır.

Şükrullah Efendi'nin eserinde yer alan Cihanşah'ın ağzından nakledilen ifadeler Karakoyunluların Osmanlılara karşı olumlu bakış açısı hakkında ipuçları verir niteliktedir. Aynı nitelikte bir izlenime Osmanlı padişahı tarafından sahip olunup olunmadığına dair ise bu noktada kesin bir yorumda bulunmak mümkün değildir. Osmanlıların Karakoyunlularla, değinildiği gibi çoğu zaman iyi ilişkiler içinde olması, müellifin eserinde Karakoyunlular hakkında olumsuz ifadeler kullanmamış olmasının temel nedeni olarak gösterilebilir. Eserin Nuruosmaniye nüshası haricindeki nüshalarda Cihanşah'ın ifadelerinin yer almamasının dönemin padişahı Fatih'in isteği doğrultusunda olup olmadığı ise bilinmemektedir. Fatih'in Karakoyunlular ile akrabalık hususunun eserde belirtilmiş olmasından hoşnut olmadığı da ihtimal dâhilindedir (Şükrullah, 1925-1949: 41; Almaz, 2004: 51)

Akkoyunlular hakkında oluşan negatif bakış açısının izlerinin görüldüğü ilk eserin *Tevârihü's-Selâtinü'l-Osmâniye* olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun temel nedenlerinden biri olarak, eserin Otlukbeli Savaşı'ndan sonra tamamlanmış olması gösterilebilir. Burada, muhalif ve düşman konumunda bulunan Uzun Hasan ve Akkoyunlu Türkmenleri söz konusudur. Dolayısıyla, Anadolu'nun özellikle doğu bölgesindeki hâkimiyet ve meşruiyet mücadelesinde karşı karşıya gelen Osmanlılar ve Akkoyunlular arasındaki ilişkilerin niteliği ve oluşan savaş ortamının etkilerini eserde görmek mümkündür. Uzun Hasan'ın mizâcına dair müellifin verdiği bilgiler onun bahsi geçen Akkoyunlu hükümdarı hakkında -“merhum” ifadesini kullanmış olmasına rağmen- kişisel olarak da olumsuz düşüncelere sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca dini referansların da kullanılmış olduğu gözden kaçmamaktadır. “Şeytanın kuruntuları ve nefsin aldatmacalarına” uyduğu belirtilen Uzun Hasan, “dine düzen veren ve dini için savaşan” bir hükümdarla boy ölçüşmeye kalktığı için eleştirilmekte ve yaptıklarının cezasını bulduğu belirtilmektedir. Akkoyunlu-Karamanlı ordusunun Tokat'ta yapmış olduğu tahribat ve Akkoyunluların

Otlukbeli Savaşı'nı kaybetmiş olması da müellifin zihninde olumsuz ve meşruiyetini kaybetmiş bir hükümdar (Uzun Hasan) imajının oluşmasında etkili olmuştur denilebilir.

Burada Akkoyunlu imajının belirmesinde, müellifin Türkmenlere karşı bakış açısının niteliğinin etkili olup olmadığı üzerinde de durmak gerekir. Türkmenlerin Tanrı'ya isyan halinde olduklarından bahsedilmiş ve Uzun Hasan'ın ölümünden önce onun hakkında sadece *Türkmen* ifadesinin kullanılmış olduğu gözden kaçmamaktadır. Yine de bu veriler, genel olarak Türkmen imajının Akkoyunlu imajının oluşumunda etkili olduğuna dair kesin bir yorum yapılması için yeterli olmamaktadır. Akkoyunlular ve Türkmenler hakkında oluşan olumsuz imaj ve meşruiyet sorgulamasına dair en çarpıcı örnekler ise daha sonra İdris-i Bidlisi'nin Heşt Behişt adlı eserinde verilmiştir.

SONUÇ

Kötü ilişkiler ve savaş halinde olunmayan devletler hakkında, Osmanlılar ve çağdaşları olan Türk devletlerinin kronik veya diğer kaynaklarında çoğu zaman olumsuz ve kötileyici ifadelerin bulunmadığı göz önüne alındığında, özellikle Otlukbeli Savaşı'ndan önce telif edilen Osmanlı kroniklerinde olumsuz bir Akkoyunlu imajının varlığından söz etmek mümkün gözükmemektedir. Aynı zaman dilimine ait kroniklerde Karakoyunlular için de benzer bir durumun varlığı söz konusudur. Karamanî Mehmed Paşa'nın eserindeki olumsuz Akkoyunlu imajının oluşumunda ise iki devlet arasındaki meşruiyet ve hâkimiyet mücadelesi, Tokat'ın yağma ve tahrip edilmesi, Otlukbeli Savaşı'nı kaybeden tarafın Akkoyunlular olması ve Uzun Hasan'ın müellif tarafından eleştirilen kişisel özelliklerinin etkili olduğu söylenebilir. Bu çalışmada incelenen kronikler ile Fatih dönemini müstakil olarak ele alan eserler ve II. Bayezid döneminden itibaren telif edilen kroniklerdeki Akkoyunlu-Karakoyunlu imajının, adı geçen Türkmen devletlerinin yerli kaynakları ile karşılaştırmalı olarak incelenmesinin ise konu hakkında daha kapsamlı ve objektif değerlendirilmelerin yapılmasına vesile olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Abbaslı, S. (2019). *Osmanlı tarih yazıcılığında Türkmen hanedanları: "Akkoyunlular ve Karakoyunlular"* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Ahmedî. (2019). *İskendernâme*. Y. Akdoğan & N. Kutsal (Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Aka, İ. (1994). *Mirza Şahrüh ve zamanı (1405-1447)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Almaz, H. (2004). *Şükrullah b. Şihâbeddîn Ahmed b. Zeyneddin Zekî, Behcetü't-Tevârih (inceleme-metin-tercüme)* [Doktora Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Arat, R. R. (1939). Fatih Sultan Mehmed'in Yarığı. *Türkiyat Mecmuası*, 6, 285-322.
- Demir, S. (2019). *Akkoyunlu-Osmanlı diplomasi sürecinde siyasi, dini, sosyal ve kültürel ilişkiler* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çorum: Hitit Üniversitesi.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ebu Bekr-i Tihranî. (2014). *Kitab-ı Diyarbekriyye*. M. Öztürk (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Emecen, F. M. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükseliş tarihi (1300-1600)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Feridun Bey. (1274). *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1. İstanbul.
- Gelibolulu Mustafa Âli. (2019). *Kühû'l-Ahbâr*. A. Çavuşoğlu (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İbn Kemâl. (1991). *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. defter. Ş. Turan (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İdris-i Bitlisî. (2013). *Heşt Behişt*, VII. ketîbe, *Fatih Sultan Mehmed devri, 1451-1481*. M. İ. Yıldırım (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalçık, H. (2015). *Kuruluş dönemi (1302-1481) Osmanlı sultanları*. İstanbul: İsam Yayınları.
- İnalçık, H. (2021). *Osmanistik Bilimi'ne katkılar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kanar, M. (2019). *Kanar Farsça-Türkçe sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa. (1925-1949). Osmanlı sultanları tarihi. Konyalı İ. H. (Çev.). *Osmanlı Tarihleri I* içinde (ss. 321-369). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Kırlıdökme Mollaoğlu, F. (2005). *Laonikos Chalkokondyles'in kroniği ve değerlendirilmesi (V.-VII. bölümler)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Öztürk, N. (Haz.) (2012). *Düstûrnâme-i Enverî (19-22. kitaplar) [Osmanlı tarihi] (1299-1465)*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Sümer, F. (1992). *Karakoyunlular (başlangıçtan Cihan-Şah'a kadar)*, I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şentürk, M. H. (Haz.) (2003). *Kühû'l-Ahbâr*, C. II, *Fâtih Sultân Mehmed devri, 1451-1481*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şükrüllah. (1925-1949). *Behcetüttevârîh*. Ç. N. Atsız (Çev.). *Osmanlı Tarihleri I* içinde (ss. 37-76). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yazıcızâde Ali. (2017). *Tevârih-i Âl-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu târihi]*. A. Bakır (Haz.). İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

19. YÜZYILDA DEŞT-İ KIPÇAK'IN MOĞOL KÖKENLİ HALKI KALMUKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Didem ÇATALKILIÇ

Ankara Medipol Üniversitesi, Ankara, Türkiye, didem.catalkilic@ankaramedipol.edu.tr

ÖZET

Bozkırda meskûn toplumlar basit bir yığın olarak değil geniş bir hareket alanında coğrafi şartlara göre dinamik bir hayat sürdürmüşlerdir. Bir bozkır toplumu olan Kalmuklar ana vatanları Cungarya'dan 17. yüzyılda ayrılmış ve Deşt-i Kıpçak bölgesine yerleşmişlerdir. Göçebe bir topluluk olan Kalmuklar, yaşadıkları coğrafyaya uygun kültürlerine has belirgin yaşam alanları, giyim kuşamları ve gücünden faydalandıkları deve ile yerleşik hayata geçmeyi kabul etmeyerek göçebe bir hayat sürmüşler pek çok Batılı ve Rus bilim insanları tarafından ziyaret edilmişlerdir. Bir daha kayıt altına alınması mümkün olmayan bilgileri bize aktaran seyyahlar Kalmukların sosyoekonomik, sosyokültürel ve dini hayatları hakkında değerli bilgiler vermişlerdir. Şahsına münhasır toplumsal kurallara tabi ve sınıfsal yapılanmanın hâkim olduğu toplumda en dikkat çekici sınıf Ruhban sınıfı olmuştur. 14. yüzyılda kabul ettikleri Tibet Lamaizmine inanan Kalmuklar pagoda adını verdikleri tapınaklarında dini seremonilerini ekseriyetle rahiplerin seslendirdiği ilahilerle, vurmali çalgıların hakimiyetinde gerçekleştirmişlerdir. Her ne kadar Hristiyan misyonerler yaşam alanlarında faaliyet göstermişlerse de başarıya ulaşmamışlardır. Bozkır hayatına uygun olarak kibitkalarıyla rahatlıkla kısa sürede yer değiştiren mobilize ve organize Kalmuklar, sahip oldukları geniş araziler sayesinde ekseriyetle küçükbaş ve büyükbaş hayvancılıkla ilgilenmişler, atı ehlileştirmişler çevrelerindeki topluluklarla para ve takas usulüyle alışveriş yapmışlardır. Belirgin fiziksel özellikleriyle tanınan bu halk kültürlerine has evlilik ve ölü gömme adetleriyle mevcut coğrafyadaki toplumlardan ayrılırken bozkır toplumlarının genel özelliği olan at ve güreş oyunları ile misafirlerinin güzel vakit geçirmelerini sağlamışlardır. Kalmuk halkının kendileriyle özdeşleşen kalmuk çayı ise özel bir şekilde hazırlanmıştır. İş bu konular etrafında biz çalışmamızda veri toplama aracı olarak edebi bir tür olan seyahatnamelerden ve Rus kaynaklarından faydalanma marifetiyle doküman analizi yaparak elde ettiğimiz bulgularla Deşt-i Kıpçak bölgesindeki 19. yüzyıldaki Kalmuk toplumunun panoramasını değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kalmuklar, Tibet lamaizmi, Kalmuk kültürü.

KALMYKS, THE DESHT-I KIPCHAK PEOPLE OF MONGOLIAN ORIGIN IN THE 19TH CENTURY

Asst. Prof. Didem ÇATALKILIÇ

Ankara Medipol University, Ankara, Turkey, didem.catalkilic@ankaramedipol.edu.tr

ABSTRACT

The inhabited societies in the steppe have maintained a dynamic life according to geographical conditions, not as a simple mass, but in a wide area of movement. The Kalmyk, a steppe society, left their homeland of Jungaria in the 17th century and settled in the Desht-i Kipchak region. Kalmyk had led a nomadic life by refusing to adopt a settled life with distinctive living spaces specific to their culture, clothing, and a camel whose power they used, in accordance with the geography in which they live, and they have been visited by many Western and Russian scientists. The travelers who provided us with information that could not be recorded again came up with valuable information about the socioeconomic, sociocultural, and religious lives of Kalmyk. Clergy has been the most remarkable class in society, which is subject to exclusive social rules and dominated by class structure. In the 14th century, Kalmyk who believed in Tibetan Lamaism, which they accepted, performed their religious ceremonies in their temples, which they called pagodas, mostly with hymns sung by priests, under the dominance of percussion instruments. Although Christian missionaries have been active in their field of life, they have not achieved success. Mobilized and organized Kalmyk, who effortlessly moved with their kibitkas in a short time in accordance with the steppe life, were mostly interested in sheep and cattle farming thanks to the great lands they owned, tamed the horse, they made purchases with money and barter method with the communities around them. These people are known for their distinctive physical characteristics, while they are separating from the societies in the current geography with the marriage and burial customs specific to them, they ensured that their guests had a good time with horse and wrestling games, which are the general characteristics of steppe societies. On the other hand, Kalmyk tea, identified with the Kalmyk peoples themselves, was prepared in a special way. In our study, we will evaluate the panorama of Kalmyk society in the 19th century in the Desht-i Kipchak region the findings we obtained by analyzing documents using travelogues, which are a literary genre, and Russian sources as a data collection tool.

Keywords: Kalmyk, Tibetan Lamaism, Kalmyk's culture.

GİRİŞ

Batı Moğol grubundan Oyratlardan gelen Kalmuklar Güney Sibirya'da ve İtil Nehri, Don Nehri, Hazar Denizi kıyılarında yaşayan Moğol kabilelerinden biridir. En eski ikamet yerleri Cungarya ve Doğu Türkistan olan Kalmuklar 17. yüzyılın ilk yarısında 5.000 kubitkayla mevcut yerlerinden ayrılıp kuzey batıya doğru hareket ederek İtil Nehri kıyısına ulaşmışlardır. Göçebe hayat tarzlarına uygun bu coğrafyada bir kısmı İtil Nehri civarında kalırken, diğer kısmı İtil Nehri'ni geçerek günümüz 10.297.587 hektarlık bir alandaki Manıç Gölü, Egorlık ve Kalas Nehirleri arasındaki Stavropol guberniyası, Don oblasti ve o dönem ıssız olan Terek oblastına yerleşmiştir. Bölgede nüfus olmaması nedeniyle Rus Çarlığı bu yerleşime izin vermiş ve kendi himayesini vaat etmiştir. Su ve yeşilden uzak işbu bölgeye yerleşen Kalmuklar atalarının göçebe hayatlarını devam ettirmişler, yani sabit meskende ikamet etmek göçebe karakterlerine uymamıştır (Clarke, 1816: 437-438; Eugene, 1891: xı; Farforovskiy, 1909: 125; Gubanov, 1901: 123-124; Nadejdin, 1891: 177-178; Parrot, 1846: 23).

YÖNTEM

Türkiye'de Kalmuklar üzerine üç lisans üstü tez çalışması yapılmıştır. Bu çalışmaların ilki Oktay Berber'in Kalmuk İstilas ve Türk Dünyasına Etkileri başlıklı doktora tezi, ikincisi ise Cibek İrimbek Kızı'nın Geçmişten Günümüze Kalmukların Dinî Tarihi ve Halk İnanışları başlıklı yüksek lisans tezidir. Bu iki tezin incelediği Kalmuklar konumuzun coğrafi sınırlarını teşkil eden Deşt-i Kıpçak bölgesi Kalmukları değildir. Mehmet Çankara'nın Akak Belgeleri (Aktı Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Kommissiyeyu) Işığında Çarlık Rusyası'nın İtil Kalmuklarını Kolonileştirme Siyaseti (1800-1812) başlıklı yüksek lisans tezi ise Deşt-i Kıpçak bölgesi Kalmukları üzerine yapılmış tek çalışmadır. Ancak adı geçen bu tez siyasi tarih minvalinde yazılmıştır. M. Akif Erdoğan'ın Kalmuk Elçileri Üzerine Osmanlı Arşiv Belgeleri (2003) ve Başak Perçin Bostan'ın P. S. Pallas'ın Seyahatnamesinde Kalmuklar ve Kalmukça Sözcükler (2022) ve Bünyamin Tan'ın Mustafa Rahmi'nin Pallas'ın Eserinden Bir Çevirisi: Kalmuk Türkleri (2018) başlıklı makaleleri bu alandaki diğer çalışmalardır. Türkiye'de Kalmuklar alanında en çok üretim yapan kişi ise Oktay Berber olmuştur. Tüm bu çalışmalara ek olarak çalışmamıza başlamadan önce Deşt-i Kıpçak Kalmukları üzerine çağdaş Rusça, İngilizce ve Türkçe süreli yayın ve araştırma eserler, tezler, eski Rusça eserler, Batı dillerinde kaleme alınmış seyahatnameler taranarak doküman analizi yapılmıştır.

KALMUKLARDA MADDİ KÜLTÜR

Giyim-Kuşam

Hayvan derisinden imal ettikleri parlak renkli kıyafetleri giyen Kalmuklarda kadın, erkek, çocuk ve din adamları genel olarak sarkık kırmızı püsküle sahip, sarı kumaştan dikilmiş Astrahan yününden kürklü başlık, kışınsa koyun yününden imal ettikleri kürkleri (zaman zaman bir ay boyunca yıkamadan) giymişlerdir. Bol pantolonlarını çizmelerinin içine sıkıştırarak giymeyi tercih eden Kalmuklar kuşakla belde tutturulmuş bir kaftan kullanmışlardır. Rus botlarını da tercih eden Kalmuklar bu botlara erişemedikleri zamanlarda kendilerini uzun boylu gösteren aynı zamanda yürüyüşlerini de bozan kırmızı kısa Fas botlarını giymişlerdir (Alexander, 1876: 47-48; Cunynghame, 1872: 155; Drouet, 1893: 151; Gubanov, 1901: 148-149; Hell, 1847: 243; Keppel, 1827: 256; Nijeholt, 1872: 212; Oliphant, 1854: 113; Scott, 1854: 157). Kalmuk kadın, erkek, çocuk ve din adamlarının kıyafetlerinde nüanslar bulunmaktadır. Kadınlar pamuklu kumaştan ön cephesi aşağıya doğru açık kırmızı veya mavi uzun bir elbise, altına

yine pamuklu kumaştan mavi veya beyaz pantolon, sarı veya kırmızı ayakkabı giyerlerken genellikle ayakları çıplak şekilde dolaşmışlardır. Erkekler geniş yatay çizgili geniş kollu gömlekler, kırmızı, mavi veya beyaz pantolon, deriden imal edilmiş sarı bot giymişlerdir. Deriden muska taşıyan çocuklar da 9-10 yaşına kadar tamamen çıplak dolaşmışlardır. Ekonomik durumu iyi olanlarsa ipekten ceket ve koyun yününden imal edilmiş kürk giymişlerdir (Alexander, 1876: 48; Bruce, 1783: 241; Cunyghame, 1872: 156; Gubanov, 1901: 148; Hallen, 1828: 363; Hell, 1847: 242; Nijeholt, 1872: 212; Schwartz, 1881: 115-116). Ruhban sınıfına mensup din adamlarından bahsedecek olursak rengi ve boyutu yasalar tarafından belirlenmiş üç kıyafete sahip olmuşlardır. Bu kıyafet kırmızı veya sarı çizme, kırmızı açık kollu uzun altın ve gümüş işlemeli ipek tunikten oluşmuştur. Ayrıca tıraşlı başa hasır şapka takmışlar, 108 tanelen oluşan tesbih, yokluk belirtisi olarak ahşap fincan taşımışlar ve sol omuzda asılı kırmızı bir şal kullanmışlardır. Din adamı sınıfından gelyunglar ve manjiler pantolon giymek zorunda olmadıklarından etek giymişlerdir (Farforovskiy, 1909: 93; Gubanov, 1901: 149; Hell, 1868: 118; Nadejdin, 1891: 178; Pollington, 1867: 59-62; Schwartz, 1881: 99).

Resim 1. Kalmuk erkekleri (Pallas, 1812: 158)

Silahlar

Silahsız dolaşmayan Kalmuklar bellerine taktıkları geniş kemerlerinde deri bir kın içinde bıçak taşımışlardır. Balangıçta ok ve yay (iyileri keçi boynuzu ya da balina kemiğinden yapılırken sıradan türleri akçaağaç, ince karaağaç veya köknar parçaları birbirine tutturulmuş ve ıhlamur veya huş ağacı kabuğuyla kaplanmıştır) kullanırken bunları bırakan Kalmuklar mızrak, pala, hançer ve fitilli silah (porsuk derisinden yapılmış kılıflarda taşımışlardır) kullanmayı tercih etmişler, barut yapmayı öğrenmişler ateşli silahlar sadece durumu iyi olan Kalmuklar tarafından kullanılmıştır. Barutlarını ise kendileri şöyle imal etmişlerdir:

Potasyum nitratın çiçeklenmesini güçlü bir kavak ve huş ağacı külü sodalı suyunda kaynatıp kristalleşmeye bırakarak sağlarlar; bundan sonra kristalleri iki ölçek kükürt ve bir o kadar da odun kömürü ile döverler, ardından karışımı islatarak, toz granülleşmeye başlayana kadar kömür ateşi üzerindeki bir kazana koyarlar.

Kalmukların geneli, savaşlarda, başlarını yıldızlı bir çelik bir miğferle korurlar. Bu miğfere, boyun ve omuzların üzerine düşen ve göz hizasına kadar sarkan demir halkalardan oluşan bir ağ sabitlenmiştir. Vücutlarına, pantzer olarak adlandırdıkları doğu usulüne göre, birbirine keçeleşmiş demir veya çelik halkalardan oluşan bir zırh giyerler. Zırh vücutlarının şeklini aldığı için vücutları tüm pozisyonlarına kolayca uyum sağlar. Ancak ateşli silahlar zırhlarını etkisiz hale getirmiştir (Bruce, 1783: 241; Clarke, 1816: 318-319; Gubanov, 1901; 148; Hanway, 1753: 101).

Mesken

Yedi ulusa ayrılan Kalmuklarda her ulus birkaç soydan veya oymaktan oluşmaktadır. Her oymak en az 15 kibitkadan oluşan en küçük Kalmuk idari birimi olan köy manasını karşılayan hotona ayrılır. Kalmuklarda bir aile genellikle birkaç kibitkada yaşamıştır. Erkek evlat reşit olduğunda babası tarafından satın alınan ya da kurulan bir kibitkada bağımsız olarak yaşamaya başlamıştır. Bazen de oğul babadan miras hakkını alıp başka bir hotonda yaşamaya başlamıştır. Her zaman olmasa da bütün bir ailenin tek bir hotonda yaşadığı da olmuştur. Bir koca vefat ettiğinde dul eşi, erkek kardeşinin onu kabul etmesi şartıyla, kibitka erkek kardeşinin malı olmuştur (Clarke, 1816: 315; Farforovskiy, 1909: 103; Gubanov, 1901: 143-144).

Kalmuklar kendileriyle sembolleşen kibitkalarında hayatlarını yaşamışlardır. Soğuk, rüzgâr ve yağmurdan kendilerini koruyan, muazzam sıcaklık ve dayanıklılık gibi özelliklere sahip kibitkalarını kurarken yumuşak topraktan kaçınarak sert ve yüksek arazileri seçmeye özen göstermişlerdir. Ancak kışın kibitkada hayat Kalmuklar için oldukça zorlayıcıdır. Fırtına çıktığında delik deşik olan kibitkalarında ateşsiz oturmak zorunda kalmışlardır. Kibitkaların ısınmasıysa kibitkanın ortasında mevcut ateş yoluyla gerçekleşmiştir. Söğüt ağacından yapılmış baklava dilimi şeklindeki kafes parlak kırmızı renkle empenye edilerek boyanmış iskelet üzerine halat yardımıyla sabitlenmiş deve yününden keçe ve deriden oluşan daire formundaki kibitkada yaklaşık bir metre genişliğinde koni şeklindeki bir baca ve istenildiği zaman ip yardımıyla kapatılabilen bir kapak vardır. Bacanın deliğinin yarısı her zaman keçeyle kapalı tutulurken, rüzgâr almayan tarafta bacanın deliğinin yarısı açık kalır, rüzgârın yönüne uygun olarak baca kapatılır. Bu dairesel kapaktan kibitkanın merkezinde hem sıcaklık hem de aydınlatmaya yarayan ateş üzerinde üç ayak tarafından desteklenen dökme demir bir kazanın asılı olduğu, çay ve yemek yapmak için yanan ateşin dumanı çıkar. İskeleti hafif olan kibitkalar kolaylıkla taşınması için kompakt şekilde içine katlanabilir. Bu özelliğiyle 20 dakika gibi kısa bir sürede iki devenin üstüne yerleştirilerek veya alçak tekerlekli

bir araçla rahatlıkla taşınabilir. Ahşap iskelet iki üç sajen⁴⁰ yüksekliğinde dört buçuk metre çapındayken kibitkaların tabanı dört parça halinde iki sajen çaptadır. Tabanda bir süre sonra otlar büyüse de bunları kesmezler. Kibitkalar devrilmemeleri için kendi etrafına çakılı birkaç ahşap sütuna halatlarla bağlanmıştır. Kibitkanın çift kanatlı kapısı her zaman güneşe 1.10-1.25 metre açılır ve her kanadı farklı renklere boyanmıştır. Dini törenler için kurulan ve üst sınıfa mensup kişilere ait kibitkalar ise daha büyüktür. Kapı dışarıdan boydan boya keçe ile perdelenmiştir. Bir kibitkanın maliyeti ise yaklaşık 60 rubledir (Clarke, 1816: 312-315; Cunyghame, 1872: 155-156-157-158; Farforovskiy, 1909: 140; Freygang, 1823: 11; Gamba, 1826: 374; Gubanov, 1901: 136-140-142-141-143; Hell, 1847: 245-246; Legrelle, 1877: 317; Nadejdin, 1891: 179; Oliphant, 1854: 113; Pallas, 1812: 182; Parrot, 1846: 27-28; Pollington, 1867:58; Schwartz, 1881: 114-115; Scott, 1854: 157-158).

⁴⁰ Sagen: 2.13 metreye denk gelen eski Rus uzunluk ölçüsü birimi.

Resim 2. Kibitka (Chopin, 1838: 391)

Kibitkanın içindeki eşyalar ise genellikle ahşaptan olmuştur. Yıkama amaçlı ahşaptan büyük bir tekne, kova gibi bir çaydanlık, metal kaplar, ahşap büyük kutular, bardak ve kaşıklar vardır. Ahşap kaşıklar ve bardaklar birkaç kişi içindir. Kibitkanın girişinde sağ tarafta ise raflar bulunur. Dar ve alçak kanepeler kapının karşısında konumlanmıştır. Duvarlarında mutfak eşyaları, ateşli ve ateşsiz silahlar asılıdır. Taban kısmıysa keçeden halı ve sazlardan imal edilmiş hasırlarla kaplıdır. Duvar boyunca ahşap sehpa üzerinde yağlı boya ile boyanmış sandıklar dururken köşede ise resim asılıdır. Kibitka içinde herhangi bir bölme olmadığı için herkes aynı yerde vakit geçirir ve koyun postunda uyurlar. Sınıfsal yapılanma ev içi ürünlerde de kendisini göstermektedir. Alt sınıfa mensup kişilerin kibitkalarında sandalye ve masa bulunmaz ve bu kişiler yemeklerini yere konulan bir ahşap üzerinde bağdaş kurarak yerler. Gün içinde kurutulmuş siğir gübresi, yabani ot ve sazları yakarak ısınırlar. Geceleri ise ısıyı korumak amacıyla tüm açıklıkları kapatırlar. Üst sınıftaki Kalmukların kibitkalarında zeminde değerli halılar,

paspaslar, tabak, masa, semaver ve ahşap bir demlik bulunmaktadır. Örneğin üst sınıfa mensup bir kişinin kibitkasına misafir olan Madame de Hell, Türk kilimiyle kaplı ve parfüm kokan bir kibitkayla karşılaşmıştır. Çarlık Rusya her ne kadar kerpiç evler inşa etseler de Kalmuklar kış geldiğinde yeni evlerindeki eşyaları yakacak olarak kullanmışlardır (Bruce, 1783: 242; Cunyghame, 1872: 156-157-159; Gubanov, 1901: 141-142-143; Hell, 1847: 246-251; Legrelle, 1877: 137; Nijeholt, 1872: 211; Potocki, 1829: 25; Schwart, 1881: 114-115; Scott, 1854: 154-159).

Beslenme

Beslenme konusunda pek de duyarlı olmayan Kalmuklar hayvansal gıdalar, kımız, ayran, köpek, deve, koyun, inek, kedi, karga ve at eti tüketmişlerdir. En çok tükettikleri besinlerden olan kımız, altıda bir oranında ılık su ile istenilen miktarda ılık kısrak sütü karıştırılarak hazırlanır. Buna ayrıca maya olarak biraz eski kımız eklerler ve kütleli mayalanma başlayana kadar çalkalarlar. Eti de bazen pişmiş şekilde tüketirlerken bazen de at eyerinin altına koyarlar ya da güneşte kurutarak tüketmişlerdir. Özellikle Rus votkası tüketmeleri nedeniyle Çarlık Rusya her türlü alkolün satımı için dükkân açılmasını yasaklamıştır (Alexander, 1876: 47; Bruce, 1783: 242; Clarke, 1816: 310-311-312-313-314-317; Cunyghame, 1872: 147; Drouet, 1893: 151; Freygang, 1823: 11-12; Hell, 1847: 220-244; Nadejdin, 1891: 179; Oliphant, 1854: 116; Parrot, 1846: 30; Scott, 1854: 158-159).

Kamukların tüketimine en düşkün oldukları besin kendileriyle özdeşleşen Kalmuk çayıdır. Kalmuk çay bir inç kalınlıkta bir kâğıt tabakası hacminde kalıplarda tutulur. Çay bitkisinin yaprak ve saplarından oluşan bir tuğla şeklinde Orta Asya'dan gelen çay tuğlalarının levha gibi ezilmesiyle elde edilen büyük tabletler halindeki bu çay önce kesilir, metal bir çaydanlıkta yarım saat kaynatılır, demlendikten sonra sarı kırmızı bir hal alır. Biraz tuzlu kısrak sütüyle tatlandırılarak yumuşatılan çay tuz ve tereyağı ilave edilerek ılık bir şekilde küçük ahşap bir kapla servis edilir. Ekonomik durumu kötü olan Kalmuklar ise çayı sütsüz olarak tüketmişlerdir (Cunyghame, 1872: 147-158; Ferry, 1883: 228; Glen, 1823: 180; Gubanov, 1901: 151; Hell, 1847: 244; Parrot, 1846: 29; Potocki, 1829: 64).

KALMUKLARDA MANEVİ KÜLTÜR

Fiziki Özellikler

Çıkık elmacık kemikleri, kısa ve kalın boyunları, düz ve alına çok yakın basık küçük burunları, geniş ve düz yüzleri, kısmen açık göz kapakları, çekik siyah gözleri, küçük çeneleri, kırışık ve yuvarlak yüzleri, parlak ve sarı tenleri, neredeyse olmayan kaşları ve sakalları, ince bıyıkları, siyah saçları, kocaman kulakları, geniş omuzları, çarpık bacakları, kısa boyları Kalmukların en belirgin fiziksel özellikleridir. Kalmuk erkekleri saçlarının tepeleri hariç kalan kısımları tıraş ederler, kalan kısmınıysa örerler ve ördükleri kısım şapkalının altında kalır. Kalmuk genç kızları ise saçlarını tek örgü şeklinde örüp kırmızı bir bezle bağlarlar. Kadınların saç bağlama şekilleri ise genç kızlardan farklıdır. Küpe takıp tütün kullanan kadınlar saçlarını iki tarafa ayırarak örerler ve saçlarına siyah bir kılıf geçirirler ve örgülü saçlar omuzlarına düşer (Alexander, 1876: 47-49; Bruce, 1783: 241; Clarke, 1816: 311-315-317; Cunyghame, 1872: 155; Drouet, 1893: 151; Gubanov, 1901: 147-148; Hallen, 1828: 363; Hell, 1847: 242-243; Nijeholt, 1872: 208; Oliphant, 1854: 113-114; Scott, 1854: 157-158; Zubov, 1835: 46).

Resim 3. Kalmuk kadınları (Pallas, 1812: 159)

Misafirperverlik

Göçebe hayatın şartlarına uygun olarak erken yaşta savaşçı bir karakterde yetişen Kalmuklar bozkırın iç kısımlarına gidildikçe sertleşseler de ne pahasına olursa olsun korudukları misafirleri için yaptıkları ayırt edici olmuştur. Örnek verecek olursak eti için hayvanları öldürmeyen eceliyle ölen hayvanların etini tüketen Kalmuklar bu kuralı misafirleri için ihlal etmişlerdir. Misafirlerini ağırladıkları eğlenceleri esnasında kesintisiz devam eden alkol partileri düzenlemelerine rağmen alkole bağımlı hale gelmemişlerdir. Böyle durumlarda herkes kendi payına düşen arak ve kımız getirmiş, tüm stok açık havadaki alana konmuştur. Misafirlerse çember oluşturarak oturmuşlar içlerinden biri alkol dolu kapların yanına çömelerek, sakilik görevini yerine getirmiştir. Genç kadınlar erkeklerin yanına yerleşmiş ve aşk, savaş ya da kahramanlık şarkıları söylemeye başlamışlar konuklar alkol stoğu bitene kadar, sürekli şarkı söyleyerek ziyafete devam etmişlerdir. Tüm bu tören sırasında kimse kalkarak meclisin ahengini bozmamıştır. Kendi içlerindeki eğlencelerde de kışın uzun gecelerinde her iki cinsten gençler müzikle,

dansla ve şarkı söyleyerek eğlenmişlerdir. Bu eğlencelerde en yaygın müzik enstrümanları balalayka veya iki telli olmuştur. En sevdikleri oyunları şahin avı, at yarışı, deve yarışı, güreş ve Nogay Türkleriyle birbirlerini kamçulamak olan Kalmuklar misafirlerine maharetlerini göstermek için kendi aralarında güreşmişler kazananlara ödüllendirilmiştir. Güreş esnasında dize kadar bir kanvas pantolon giyen iki kişi birbirlerini izleyerek iki daire çizdikten sonra çömelirler ve fırsat buldukları anda hızlıca sağ eli ile biri diğerinin boynunu ve sol eliyle alt kısmı kavrar böylelikle mücadele başlar. Mücadele sonunda galip gelen diğerini öldürme hakkına sahip olsa da buna izin verilmemiştir. Bir eğlence unsuru olan güreş Kalmuk erkeklerini savaşçı bir karaktere de büründürmektedir (Alexander, 1876: 47-48; Clarke, 1816: 319-320; Cunyghame, 1872: 159; Ferry, 1883: 228-229-231-232; Gamba, 1826: 409; Gubanov, 1901: 144-145; Nadejdin, 1891: 179).

Evlilik

Kalmuklarda bozkır toplumlarında alışlageldiği gibi evlilik ritüelinde at önemli bir figürdür. Bu törende ilk önce kız ata biner ve atını son hızla sürmesiyle erkek kızın peşine düşer. Erkek eğer kıza yetişirse kızın erkeğin eşi olmasıyla evlilik töreni tamamlanır ve çift kibitkalarına döner. Eğer kız, peşine düşen kişiyle evlenmek istemezse yakalamasına izin vermez (Clarke, 1816: 433). Kalmuk toplumunda evlilikte belirleyici özellik sınıfsal yapılanma olmuştur. Üst sınıfların yaptığı evlilikte at, deve ve bir miktar parayı damat gelinin babasına ödemiştir. Üst sınıfın evlenme töreni üzerine Xavier Hommaire de Hell bize şu bilgileri vermektedir:

“Evlilik ise kaçırmayla başlar. Kişi grubunun soylu şefiyle birlikte at üstünde yola çıkar ve kızın ailesinin bulunduğu bölgeye gider. Bölge halkı sahte direnç gösterdikten sonra kız süslenmiş bir atın üzerine büyük bağırırlar ve sahte sevinçlerle götürülür. Yeni çiftin kibitkasının kurulacağı noktaya gelen grup durur ve büyük çömlleklerini destekleyen sac ayağı yerleştirilmiş olur. Gelin kaçırılması esnasında kendisine eşlik edecek bir nedime seçer. Kibitkasının bulunduğu noktaya varan gelin mendili erkekler arasına atar ve mendili yakalayan kişi nedime ile evlenir. Kibitka hazırlanana kadar gelin örtülü kalır, kibitkanın hazırlanmasıyla damat gelinin örtüsünü kaldırır ve kibitkalarına girerler. Kibitkaya girilmesiyle bu tören son bulur. Gelin ve damat attan iner halının üstünde diz çökerler ve din adamlarının duasını alırlar. Sonra ayağa kalkarak güneşe doğru dönerler dört elemente yüksek sesle dua ederler. Bu esnada gelini getiren atın eyerini çıkarıp kim alırsa atın yeni sahibi o kişi olur. Evlendikten sonra da bir yıl boyunca kadın kibitkaya kendini hapseder ve bu süre içinde misafirlerini sadece kibitkanın eşliğinde kabul eder. Yıl bittiğinde ise süreç sona erer. Sadece üst sınıfta gözlemlenen bu uygulamaların amacı baba evine dönmemesini ve eşyle yaşamayı düşünmesini sağlamaktır.” (1847: 259-260).

Çift çocuk sahibi olduğunda ise isim koymada etnik kimliğine bakılmaksızın kibitkasına giren ilk kişinin adını, çocuk sahibi olan ailenin yaşadığı bölgenin adını, hayvan veya herhangi bir nesnenin adını çocuklarına verirler (Gubanov, 1901: 144; Hell, 1847: 259).

Kalmuk inancı olan Lamaizm poligami ve boşanmayı yasaklamıştır, ancak her iki uygulama bir süre sonra tüm Kalmuklar arasında legal hale gelmiştir. Kalmuklarda kadın aldatmışsa boşanma erkek isterse mümkün olmuştur. Böyle bir durumun öğrenilmesi halinde atın kuyruğu kesilir, suçlu kadın onun arkasına takılır ve hotonun dışına gönderilir. Ancak bu sahneler çok nadir ortaya çıkar; küskün koca için genellikle karısını gizlice gönderip geçimini sağlaması için ona birkaç hayvan verir. Kalmuklar da poligami ise çok nadir görülmüştür (Hell, 1847: 259-260).

İnanç

Kalmuk toplumu mevtalarını yakma, gömme, bozkırda açıkta bırakma veya İtil Nehri'ne atma olarak çeşitli şekillerde defnederler. Ancak İtil Nehri'ne atma seçeneği Çarlık Rusya tarafından yasaklanmıştır. Yakma geleneği de pahalı olduğu için pek tercih edilmemiştir. Yakma geleneği uygulandığıdaysa mevtanın külleri küçük bir kutuya konmuştur. Mevtanın cenazesinin yakılacak mı yoksa bozkırda açıkta mı bırakılacağına Kalmukların şanslı ve şanssız günlerini gösteren takvime göre karar verilmiştir. Şanslı günde vefat eden kişi yakılmış, şanssız günde ölen kişinin cenazesi keçe ile kaplanarak hayvanlara bırakılmış bu durumda mevtanın akrabaları ve arkadaşları cenazeye saldırarak ilk hayvan türünün ne olacağını görmek için seyretmişlerdir (Cunyghame, 1872: 161; Hell, 1847: 258-259).

Kalmuklar 1357'de Tsoukhapa sayesinde kabul ettikleri Tibet Budizmi olarak adlandırılan Lamaizme inanırlar. Tibet alfabesiyle yazılmış burhan (tanrı) dünyasının düzenini ve dini konuları anlatan kitapları Yulugar Dalay'ı okumuşlardır (Bryce, 1878: 40; Morgan, 1889: 265; Nadejdin, 1891: 178). Bir din adamı tüm gününü pagoda ibadet ederek geçirmiş ibadetlerini ise keskin ağır seslerle, zaman zaman hızlanır bir şekilde yapmışlardır. Dua esnasında başlarına bir çelenk takarak dua çarkıyla dua etmişlerdir. Üst sınıfa mensup kişilerse ibadet etmeyi yorucu buldukları için kibitkalarının önüne diktikleri direklerine üzerine öğretilerini yazdıkları alametlerini asmışlardır (Hell, 1847: 258). Maddi ve manevi huzuru kabul eden Lamaizmin özünde ruhani huzura karşı sonu gelmez ve maddi huzurda sonu olan bir boşluğu kavrama söz konusudur. Kalmuk inancı öğretileri kaynaklarda şöyle sıralanmıştır:

- Manevi huzur veya nirvana insani düşünce biçimiyle kavranamaz, zira o her şekilden özgündür.
- Tüm maddi dünyanın ayırt edici özelliği ıstırapı göstermektedir.
- Üstün mutluluk için yabancı madde ve ıstıraptan temiz ruhani duruma ulaşmak gerekir. Bu gerçek kutsallığa sahip olmaya giden faziletli hayatı kazandırır. Ruhun en yüksek hali tanrısal hikmete ulaşır, ilkel akılla birleşir sonsuza dek huzur ve sükunette saf soyutluğa uzanır. Bu durumda hayatın nihai hedefi vardır. Kutsallık edinimi insan varlığının amacıdır. İnsan kendi kendine kutsallığı özümsemekte güçlü değildir. Ruhumuzda tanrısal parçacıkların varlığı sayesinde kutsallık kazanmıştır. Bu parçacık erdemli hayatın şartları altında büyüyebilmiştir. Din adamı olmayanlar şunları yapmalıdır:
- Temiz yaşamalı ve eşini aldatmamalısın.
- Bize verilmeyen şeyi almamalıyız.
- Hiç kimsenin hayatını elinden almamalıyız.
- Din adamları yalan söylememeli, sarhoş edici maddeler kullanmamalı, vakitsiz yemekten kaçınmalı, dans etmemeli, yüksek yatakta yatmamalı ve yüksek koltukta oturmamalıdır (Farforovskiy, 1909: 88-89-90; Pollington, 1867: 59).

Kalmuklar toplumu soylular, ruhban sınıfı ve halk sınıfı olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Halk tabakası kara kemikliler, soylularsa ak kemikliler olarak adlandırılmaktadır. Stavropol Kalmukları ak kemiklilerken geriye kalan Kalmuklar kara kemikliler olarak adlandırılmaktadır. Ruhban sınıfı her iki gruba karşı tarafsızdır. Kalmuk ruhban sınıfı da kendi içinde gruplara ayrılmaktadır:

- Lama: Yüksek rahip.

- Tsarci: Yaşlı rahip.
- Bakşi: Başrahipler ve din adamlarıdır. Bu grup mensuplarının kendi sürüleri vardır.
- Gelyunglar: Sıradan rahiplerdir. Bu kişiler dolabına, masasına ve sığırlarına bakan yaklaşık yarım düzüne yardımcı din adamına sahiptir. Bu grup mensuplarının kendi sürüleri vardır.
- Getsullar: Yardımcı din adamlarıdır. Seçimlerinde karakter ve kapasiteleri yerine zenginliklerine bakılır.
- Müzisyenler.

Bu gruplar hem sosyal hem de siyasi hayatta rol oynamaktadır. Kalmuk hanları tahta çıkarken Dalay Lama'ya hediyeler göndermiştir. Örneğin Kalmuk Hanı Ayuki Han Dalay Lama'dan han ünvanı almıştır (Farforovskiy, 1909: 73; Fokin&Nutrihin, 2014: 87). Ruhban sınıfı 26 gelyung, 23 getsul ve 21 manjilerden oluşmuş huruldaki (ruhani eğitim verilen yerler) öğrenci sayısı ise 180'e kadar ulaşmıştır (Farforovskiy, 1901: 88; Nadejdin, 1891: 178). Din adamları mevcut yerleşimden belli bir mesafe uzaklıkta kendi kibitkalarını kurarlar ve genellikle daire oluşturan bu kibitkaların ortasındaki alanda heykellerle dolu hurul adını verdikleri yapı bulunur. 1850'lerde irili ufaklı 77 hurula sahip olmuşlardır. Din adamları ve himayesindekiler dokunulmazlığa sahip olmuştur (Farforovskiy, 1909: 92; Gazizova, 2009: 26; Hell, 1847: 254-255-256).

Kalmuklar ibadetlerini pagoda adını verdikleri mekânlarda gerçekleştirirler. Mağribi mimarisini hatırlatan ince sıvalı tuğla sütunlarla süslenmiş pagodaların pencereleri ve çatısı yeşil renktedir. Duvarları ipekle ve çok sayıda burhan resimleriyle (savaş ve zenginliği temsil eden tanrıların resimlerinin bazıları çirkin bir yüze bazıları güler yüzlü bir şekilde ama her ikisi de lotus çiçeği üzerine oturur bir haldedir) kaplıdır. Pagodaları parlak renklerle boyanmış ahşap oymalarla ve ince sütun alçı tuğlalarla süslenmiştir. Girişte alçak bir antre, merkezde iyi ve kötü melekleri temsil eden halı, beyaz örtü ile kaplı bir masa, hayal ürünü hayvanlar, çeşitli objeler ve yedi tanrı heykeli mevcuttur. Pagoda kapısının her iki tarafında deri bir kayış ve bir krank yardımıyla döndürülen bir dua çarkı mevcuttur. Bu çarkların uzunluğu ve çapı bir adımdır. Dua çarkının her iki tarafında dört dua vardır. Bu çarkın kırmızı zemini üzerinde sarı renk ile yazılmış dualar bulunmaktadır (Cunyghame, 1872: 160-161; Hell, 1847: 174-175-251-256-258; Hell, 1868: 119).

Kalmuk dini seremonisi seyyah Henry Alexander ve coğrafyacı, jeolog ve mühendis Xavier Hommaire de Hell tarafından şöyle aktarılmıştır:

“Kalmuk dini seremonilerinde koro, merkezde serili olan halının her iki tarafında sarı basma giymiş beş erkek ve onlara en yakın üst tarafta duran Lama ya da rahiplerden oluşmaktadır. Bu kişiler başlarında boyalı bir pirinç taç ve ellerinde bir çift pirinç zil taşırlar. Sekiz fit yükseklikte duran gümüş flütlü iki adam klakson amaçlı kullanılan cilalı deniz kabuğu taşıyan üç adam ve gümüş monte edilmiş bakır trompetli iki adam bulunur. Bu seremonilerde rahip alçak bir ses tonuyla ilahi seslendirir ve cümlesinin bitimiyle beraber ziller ve davullar çalınır. Büyük bir hamleyle tüm çalgıların sesine son verilir (Cunyghame, 1872: 160; Hell, 1847: 175; Pollington, 1867: 59-61).”

“Kişiler seremoni için iki sıra halinde toplanırlar. Rahip ve diyakoz önde çömelerek dururken, başrahip kısa bir ilahiyi monoton bir şekilde heceleri uzatarak başlar. İki sıra yardımcı din adamları kalçalarını hareket ettirerek arkaya doğru sallanırlar. Bir flüt ve giderek artan bir trompet sesi duyulur. Başrahip ise bu esnada önündeki davula vurur. Sesin zirveye ulaşmasıyla seremoni sona erer (1876: 50).”

“Tapınağın eşliğine ayağımızı koyduğumuz anda iki büyük çan gibi ses çıkaran charivari kulağımıza geldi. Bu ses o kadar uyumsuz ve vahşiydi ki sersem olduk bir şey konuşamıyorduk. Bu korkunç gürültünün faileri, başka bir ifadeyle müzisyenler birbirlerine bakan paralel hat şeklinde düzenlemişlerdir. Onların başında sunak yönünde zengin İran halısı üzerinde başrahip oldukça hareketsiz çanı çalıyordu ve onların arkalarına doğru girişte seremoninin dini lideri kırmızı bir elbise ve koyu sarı bir başlık giymiş, elinde uzun bir değnek tutuyordu, bu sembol şüphesiz onun itibarıydı (1847: 174).”

Din adamlarının atanma törenleri genelde büyük dini festivallerin sonunda yapılmıştır. Bu sürede gelyunglar geceyi din adamının ikametgahının çevresinde yalın ayak, ellerinde çelenk ve başı tıraşlı bir şekilde yürüyerek geçirmiştir. Bu rahiplik öncesi ilk ritüeldir. Kalmuklar her biri en az iki hafta süren üç büyük festivale sahiptirler. Birincisi baharın gelişinin kutlandığı “Zackan Zar”; ikincisi haziran ayında suyun kutsanması “Urus Zar”; üçüncüsü aralık ayındaki “Souloun Zar”dır (Hell, 1847: 255-256-257).

Xavier Hommaire de Hell, Zackan Zara kutlamasını şöyle anlatmıştır:

“Ay çıktığında enstrümanların sesi seremoninin başlangıcını haber verir. Hurula koştum. Rahipler orada başlamak için sırada bekliyorlardı. Sadece enstrümanları taşıyan insanlar vardı. Gelyung, getsul ve müzisyen gruplarının üzerinde birtakım bayraklar süzülüyordu. Bu bayraklar roma sancaklarına benzeyen bazıları bir halkada dikilmiş pek çok renk ipek şeritlerden oluşuyordu. Sandıkları taşımak için ve hatta dokunmak için hevesle öne giden insanlar arkalarından geldiler. Enstrümanlar ahşap parçalar üzerinde sabitlenmiş zilli tefler ve büyük trompetler uzun çubuklar üstünde taşınan şeylerdi. İnsanlar rahiplerden daha fazlaydı. Yaşlı kadınlar da dindarlıklarını tam kalplerinin içinden çıkardıkları ah sesleriyle ispatlıyorlardı. Huruldan 100 adım uzaklıkta 13-14 fit yüksek bir altar şeklinde önden ve arkadan iple bağlanmış bir iskele dikilmiştir. Altarın önü geniş kırmızı ipek güneş şemsiyesi ile rahipler için tasarlanmış yuvarlak boşluk halı ile kaplanmıştır. Gruplar altara geldiğinde sandıklar açıldı. Lama vardığında seremoniye başlamak için her şey hazır. Aniden bir müzik başladı ve bir tahtirevan üzerinde zafer alayında Lama geldi, altardan biraz uzakta indi. İşaret verdi; resimler önce sarkıtılan perdede büyüdü ve rahipler, prensler ve halk üç kez yere kapandı. Bu seremoniden sonra iki oğlu ile orada olan klan vekili rahiplerin çömeldiği yuvarlak boşluk etrafında üç kere yürüdü ve Büyük Lama'nın yanında büyük şemsiyenin altında yerini aldı. Karısı da onu izledi, rahiplerin çemberi dışında yerini aldı. Çay ile dolu büyük ahşap kaplar, kekler vardı, çok sayıda koyun yemek için kesildi. Yemek sık sık dualar, diğer seremonilerle kesildi ve güneşin batışına kadar sürdü. Aynı seremoni takip eden iki gün devam etti (1847: 257-258)”.

Kalmuk toplumunda soylu sınıf çocuklarını gelyung olmaları için ruhani eğitime göndermişlerdir (Nadejdin, 1891: 179). Kalmuklarda önceleri 17-20 yaş arası manji olarak adlandırılan gençler ruhani eğitim alsalar da zamanla bu yaş yediye kadar düşmüştür. Kibitkayı temizleme ve su taşımak gibi görevleri olan manjiler 20-21 yaşına geldiklerinde Astrahan guberniyasındaki Yandikovsk köyündeki Kalmukların ruhani liderine gönderilirler ve sınavı geçtikten sonra ruhban sınıfına dahil olurlar (Farforovskiy, 1909: 92; Gubanov, 1901: 146).

1724'te İncil tercümesi yoluyla Kalmuklar arasında misyonerlik faaliyetleri de gerçekleşmesiyle birkaç yüz Kalmuk Ortodoks Hristiyanlığı kabul etmiştir. Örneğin 1736 yılında 1.500 kibitka Kalmuk vaftiz olmuştur (Allen, 1863: 266;

Cunyghame, 1872: 154; İakinf, 1836: 220; Khodarkovsky, 1992: 5; Pallas, 1812: 117). II. Katerina döneminde ise Protestan misyoner grubu Moravya Kilisesi İtil bölgesinde faaliyet göstermeye başlamış Sarpa Nehri'nin ağzında zeytin ağacı ve buğday demeti sembolüyle kurulan topluluğun sayısı 30'a ulaşmıştır. Misyonerlerin geçimlerini kendileri sağlamaları gerektiği için zanaat sahibi kimselerden oluşan bu grup sayesinde Sarepta kısa sürede imalat merkezi haline gelmiştir. Moravyalı Kardeşler Kalmukların arasında yürüttükleri misyonerlik faaliyetleriyle 1820'de birkaç aileyi vaftiz etmeleri sonucu Rus iktidarı Ortodoks inancının yayılması isteğiyle duruma müdahale etmiştir. 1771 yılında İtil Kalmuklarının Cungarya'ya göçü esnasında esir alınmışlar, 1773'te Yemelyan Pugaçev isyanı esnasında evlerini bırakıp Astrahan'a gitmişler, döndüklerindeyse tarlalarını harap olmuş bir şekilde bulmalarıyla 1812'de Napolyon'un Rusya seferi ve 1823 yangını söz konusu misyoner grubunun gücünü eskiye dönmeyecek şekilde sarsmıştır (Hell, 1868: 86-87-88). Protestanlara ek olarak 19. yüzyılında başında Kafkasya'da faaliyet gösteren Edinburg Misyoner grubunun başındaki Dr. Paterson'un teklifiyle Astrahan civarına gönderilen Gottfried Schill ve Christopher Heubner bölgede çalışmak istese de Çarlık Rusya'nın engeliyle karşılaşmışlardır (Gamba, 1826: 420; Henderson, 1826: 412).

Sağlık

Kalmuklar kibitkalarının temiz olmaması özellikle de ocağın üstünde sürekli kurum olması sebebiyle göz hastalıklarıyla mücadele etmişlerdir. Göz hastalıklarına ek olarak balık temizlemelerinden dolayı deri hastalıkları ve çiçek hastalığı da görülmüştür. Baş ağrısı, mide bozuklukları gibi durumlar karşısında da ılık su içmeyi tercih etmişlerdir (Cunyghame, 1872: 159; Gubanov, 1901: 141; Hell, 1847: 240; Scott, 1854: 160). Kalmuklar hastalıklarla mücadelede genellikle ruhani sınıftan çıkan halk hekimlerine başvurmuşlardır. Bir Kalmuk hasta olduğunda yaptığı ilk şey duaya müracaat edip bahsi geçen halk hekimlerinden birini çağırmasıdır. Kalmuklara göre hastalığın nedeni kötü ruhtur ve kötü ruhların kişiden gitmesi için dua okunmuş yaşıyla orantılı olarak hamurdan bir büst haline getirilmiştir. Huruldan hastanın kibitkasına giden yolda bir kötü ruhların hastadan kovulmasını tasvir eden pandomim gelyunglar tarafından sergilenmiştir. Daha sonra heykel tabancayla vurularak sembolik olarak öldürülmesiyle kötü ruhları etkisiz hale getirilme işlemi yapılmıştır. Bir çuvala konulan figür, bozkırın içlerine götürülerek yüzü aşağı gelecek şekilde bir çukura atılmış ve üzeri toprakla örtülmüştür. Kişi eğer maddi durumu olmayan biriye kürk ya da pelerin örtüp gitmişlerdir. Eğer kişi soylu sınıfına mensupsa bu durum sınıfsal yapılanmayla uyumludur. Örneğin kötü ruhun maddi durumu kötü kişide bulunduğu inanıldığı için o kişi soylunun yerine geçmiştir. Bu kişi andyn olarak adlandırılmış ve güzel kıyafetler içinde, hasta kişinin zırhını giyerek ve atına oturmuş, hurulun etrafında dolaşmış, sözler söylenmiş ve yaşadığı yerden sonsuza dek gittiğine inanılmıştır (Bakaeva, 2000: 76-77; Gubanov, 1901: 147; Hell, 1847: 256).

KALMUKLARDA EKONOMİ VE NÜFUS

Tarımdan neredeyse hiç anlamayan Kalmukların temel geçim kaynağı hayvancılık olmuştur. İtil Nehri'nin güneydoğu kesimlerinde, Hazar Denizi kıyısında yaşayan Kalmuklar söz konusu coğrafya nedeniyle tarıma uyumlu bir toplum olmamış, tarım için de en büyük engel su olmuştur. Çünkü nehirleri yılın büyük kısmında kurudur ve coğrafyalarında yazın yağmur yağmaz. Kısıtlı tarımları çavdar, darı, kenevir, karpuz, buğday ve arpadan ibaret kalmıştır. Yeterli üretim yapılması toprağın ekilmesini zorunlu kılacağı bu durum göçebe hayatlarına müdahale edeceği için tercih etmemişlerdir. Yağmurlu yıllarda iyi olan ekilmemiş alan hayvanlar için çok iyi meralar

olmuştur. Kuru ve yakıcı yazlardaysa tablo tamamen başkadır. Kalmuklar için bozkırın bir bölümünden diğer bölüme tüm varlıkları ile iyi otlaklar bulmak için taşınmaksa bir gelenektir ve bu nedenle sürekli hareket halindedirler. Komşuları olan Rus Kazakları stanitsa veya hutor çevrelerini sürmekte ve farklı tahıllar ekmektedirler bu yüzden Kalmuklar her yıl daha az arazide büyükbaş hayvan otlatmak zorunda kalmışlardır. Hatta bazen geniş boş arazi Kazaklar tarafından biçilmiştir ve Kalmuklar ister istemez ikamet yerlerini bırakarak büyükbaş hayvan için daha kullanışlı arazi aramak durumunda kalmışlardır. Bu şartlar altında Kalmukların hayvancılığı gelişmemiş ve Kalmuklar her yıl fakirleşmişlerdir. Bir noktada dört-altı hafta arası kalan Kalmuklar yazın nehir kıyılarında, kışın ise nehirlerin üzeri buzla kaplı olduğu için otlakların olduğu daha korunaklı yerleri aramışlardır. Bu arazide gece gündüz sıcaklık değişimi oldukça keskin olduğu için özellikle yaz aylarında yağmur olmamış şiddetli kuraklık olmuştur. Kışın başında güneye Hazar Denizi ve Kuma Nehri boyunca yani Astrahan steplerinde sığırları için mera aramışlar, kendilerine yakacak sağlayan saz ormanları arasına yerleşmişler ve bahara kadar burada kalmışlardır. Kalmuklar kuyrukları oldukça yağlı (26-30 pound ağırlığında)⁴¹ koyunlarının kıvrıkcık tüylerinden ayakkabı ve kıyafet, derilerindense kürk yapmışlardır. Büyükbaş hayvanlarını kaçmamaları için kibitkalarının etrafına kazıklarla bağlarlarken küçükbaş hayvanları için çit yapmamışlar etraflarına 1.5 arşın derinlikte hendek kazmışlardır. Ancak yazın veba ve aft hummasından kışın da yem stoğu yapamadıkları için soğuk ve açlıktan hayvanlar kırılmıştır. Söz konusu bozkırı aşmalarını genellikle develer nadiren de at ve öküzü koştukları kağnılar sağlamıştır. Kalmuklar herhangi bir konut, göl ve nehrin olmadığı 800.072 desyatınlik⁴² bir arazide bu göçü gerçekleştirmişlerdir. Kişilerin sahip oldukları sürülerin büyüklükleri ise zenginliklerinin alameti olmuştur. Hayvancılıktan elde ettikleri ürünlerini ve hayvanlarını (hayvan, keçe, at eti ve kıymız) İtil Nehri'nin sağ kıyısındaki Astrahan'ın yedi verst⁴³ üstündeki Kalmuk Bazar'da ve Moskova'da satmışlardır. Kibitkayı örten keçe imalatını iyi bilen Kalmuklar keçenin gri ve beyaz olmak üzere iki türünü üretirler ve en iyisini 10-12 ruble arasında bir fiyata satmışlardır. İyi bir siyah koyun postuysa üç-beş ruble arasında alıcı bulmuştur. Takas usulü ticarete hayvanları ve yünleri karşılığında un, tuz, kumaşlar, şapkalar, iğneler, aynalar, tabaklar, bardaklar, teneke kutular, kovalar, düğmeler, taraklar vb. almışlardır (Alexander, 1876: 49; Bruce, 1783: 242; Bryce, 1878: 40; Cunyghame, 1872: 158; Farforovskiy, 1909: 126-127-137; Gamba, 1826: 374; Glen, 1823: 20-21; Gubanov, 1901: 125-126-149-150-153; Hell, 1847: 239-241-246; Khodarkovsky, 1983: 25; Legrelle, 1877: 318; Nadejdin, 1891: 178-179; Parrot, 1846: 30; Potocki, 1829: 83-85; Scott, 1854: 159-160).

Ancak Kalmuklar, Astrahan ve Moskova pazarlarıyla sınırlı kalmamış İtil Nehri'ndeki Saratov, Volgograd, Çerniy Yar ve Yayık Nehri üzerindeki Yayık kasabasıyla ticaret yapmalarına izin verilmiştir. Kalmuk-Rus ilişkilerinde yerleşik halkla ticaretin yanı sıra ticaret yollarına yapılan baskınlar veya bunların kontrolü de önemli bir unsur teşkil etmiş Kuban bölgesine, Kırım Hanlığına ve Rus şehirlerine baskınlar düzenleyip ganimet elde etmişlerdir. Astrahan'dan Hive'ye giden ticaret yolu boyunca Kalmukların eylemleri, Çarlık Rusya'nın Orta Asya Hanlıkları ve Hindistan ile ticaretinin güvenliği için çok önemlidir. Bu nedenle Hive Hanı, Rus Çarı ile yazışmalarında Kalmuk baskınlarından korumak için Mangışlak Yarımadası'nda yeni bir liman inşa etme konusunu gündeme getirmiştir. Rus hükümeti bu önemli ticaret yolundaki Kalmuk baskınlarını durdurmak istemiş ve dahası, tüccarların ve

⁴¹ Pound: 0.45359237 kilograma karşılık gelen İngiliz ölçü birimi.

⁴² Desyatın: 1.093 hektara karşılık gelen eski Rus ölçü birimi.

⁴³ Verst: 1.0668 km karşılık gelen eski Rus ölçü birimi.

elçilerin korunması için Kalmukları kullanmak istemiştir. Güzergâh boyunca artan Kalmuk baskınları zamanlarında ticaret büyük ölçüde kesintiye uğratmıştır. Diğer göçebe halklarla birlikte Kalmuklar, çoğunlukla Hive ve Buhara pazarları için Rus kölelerinin tedarikçisi olmuştur. Genellikle Rus esirler, Buhara ve Hive'den gelen tüccarlar onları satın alana kadar Kalmuklar tarafından tutulmuştur. Kalmukların gelir kaynaklarından bir diğeri de Kırım Hanlığı'na karşı yaptıkları baskınlar sonucunda elde ettikleri ganimetler olmuştur (Khodarkovsky, 1983: 25-26-28; İakinf, 1834: 173).

Yürümeye başladıkları andan 80-90 yaşına kadar ata binen, en vahşi atlara boyun eğdiren kadınları erkeklerinden daha iyi birer binici olan Kalmuklar at yarışları esnasında da hünerlerini sergilemişlerdir. Çünkü at sırtındaki bir Kalmuk erkeği, sarhoş gibi görünür ve eyerden asla düşmese de her an düşebilir görüntüsü verir. Ama Kalmuk kadınları eyere daha rahat oturur ve olağanüstü bir hızla ata binerler. Küçük ama çevik ve hızlı koşan Kalmuk atlarından iyi olanının fiyatı ise 80-100 ruble arasında değişmiştir. Başlangıçta Kalmuk atları Polonya'nın büyük pazarlarında satılırken her at için 1.75 ruble vergi ödemişlerdir. Ancak 1828 yılında verginin 5.25 rubleye yükselmesiyle Polonya ile yapılan ticaret sekteye uğramış vergi her ne kadar eski haline dönse de Kalmuklar eski pazarlarına tekrar sahip olamamışlardır (Bruce, 1783: 242; Cameron, 1845: 11; Clarke, 1816: 433; Cunyghame, 1872: 158-159; Hell, 1847: 173-240-242).

Tablo 1. Kalmuklarda hayvancılık (Gamba, 1826: 407-408; Hell, 1847: 240-241)

Hayvan Türü	1806	1847
At	231.600	250.000-300.000
Deve	57.463	60.000
İnek	157.562	180.000
Koyun	734.254	1.000.000

Kalmuklar tavuk ve hindi yetiştiriciliği olmak üzere küçük boyutta kümes hayvancılığı ile de ilgilenmişlerdir. Tavukları kendi tüketimleri için hindileri satış için yetiştirmişlerdir. Sonbahar aylarında bazı Rus Kazağı tüccarlar Kalmuk hotonlarından ucuza aldıkları hindileri Kızılyar, Mozdok ve Vladikafkas'a satmaya götürmüşlerdir. Rusça okur yazar olmayan Kalmuklar bu ticari ilişki sayesinde Rusça konuşabilmişlerdir (Farforovskiy, 1909: 129; Gubanov, 1901: 146-150).

Kalmukların hayvancılık dışında farklı meşguliyetleri de olmuştur. Bazıları yaz ayları gelir gelmez bazıları da bir yıllığına Rus Kazaklarının tarlalarında çalışmak için Kazak hutorlarına göç etmişlerdir. Her ne kadar inançları hayvan öldürmeyi yasaklasa da Kalmuklar göçebe hayatlarına uygun olarak kürklerinden yararlandıkları tilki (kışın), tazı (yazın) ve tavşan avlamışlardır (Hell, 1847: 243; Gubanov, 1901: 130-150-151; Nadejdin, 1891: 179). Herhangi bir zanaata sahip olmayan Kalmuklar tüm bu ekonomik faaliyetlerine ek olarak özellikle çobanlık ve Volgograd civarındaki köylerde yaz aylarında balıkçılık yapmışlardır. Astrahan'daki Kalmuk balıkçılarsa kayıkçılıklarıyla ünlenmişlerdir. Sarepta'daki tütün fabrikasında çalışan işçilerinse hemen hemen tamamı Kalmuk olmuştur (Cunyghame, 1872: 147; Drouet, 1893: 152; Gamba, 1826: 408; Hell, 1847: 246; Schwartz, 1881: 106). Kalmuk kadınların genel meşguliyeti kibitkanın düzeni, kibitkanın keçesini onarma, kış için yakacak tedarik etme, koyun postu işleme ve tıraş etme, çocuk bakımı, ayakkabı, çizme, kıyafet ve kement yapımı ve sığır bakımındır. Omuzlarındaki sırığın iki tarafına asılmış kovayla bozkırın kızgın topraklarında yalın ayak çok fazla Kalmuk çay tüketmeleri nedeniyle günde birkaç kez kuyulardan su taşımışlar yorucu hayatları nedeniyle hızla yaşlanmışlardır

(Farforovskiy, 1909: 139; Gubanov, 1901: 151; Hell, 1847: 176-220-244-245; Nadejdin, 1891: 179; Scott, 1854: 158).

Tablo 2. Kalmuk nüfusu (Allen, 1863: 265; Cunyghame, 1872: 155; Drouet, 1893: 149; Eugene, 1891: xı; Gamba, 1826: 421; Hell, 1847: 263; Zubov, 1835: 43)

Yıl	Sayı
1818 Yılındaki Kibitka Sayısı	14.650
1835 Yılındaki Kibitka Sayısı	28.162
1847 Yılındaki Kibitka Sayısı	20.000'in altında
1863 Yılında Astrahan	87.556
1863 Yılında Kafkasya	20.591
1863 Yılında Saratov	692
1863 Yılında Stavropol	10.223
Çarlık Rusya Geneli	119.162
Genel Nüfus	120.000

SONUÇ

Göçebe hayatları nedeniyle Kalmuk ekonomisi hayvancılık, basit ticaret unsurları üzerine kurulurken Rusya Deşt-i Kıpçak Kalmukları üzerinde kontrol sağlamaya çalışmıştır. Kalmuklar coğrafi konumları sayesinde Çarlık Rusya'nın hem Kafkasya hem de Orta Asya ile bağlantı kurmasında rol oynamıştır.

Ekonomilerini kıyafet, beslenme ve Kalmuk evi olarak adlandırabileceğimiz kibitka yapımında kullanmak için ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar sürülere sahip olma üzerine kurmuşlardır. Bu göçebe topluluğun kıyafetleri ve saç şekillerinin belirleyicileri ekonomik durum, cinsiyet, evlilik ve toplumsal konumlarına göre belirlenmiştir. Sosyal hayatlarının en önemli simgesiye bozkır dünyasına uygun olarak at olmuştur. Giyim-kuşam, silahlar, kibitka düzeni, evlilik ve din gibi konularda belirleyici topluma nüfuz eden sınıfsal yapılanma olmuştur.

Kalmukların 17. yüzyılda bölgeye göçüyle Deşt-i Kıpçak toprakları Tibet Budizmi ile tanışmıştır. Yaylak ve kışlak olarak bir hayat yaşayan Kalmukların hayatında dinleri baskın olmuş eğitim halkın büyük bir kısmı ne dini ne de seküler eğitim almamıştır. Rus yayılcılığını başat faktörlerinden olan seküler eğitim Kalmuklar arasında ancak 20. yüzyıl başı itibarıyla Rus devlet politikası olarak başlamıştır. Enstrümanların eşlik ettiği dini törenleri, kibitkadaki hayatları oryantalist bakış açısıyla hareket eden Batılı seyyahların ilgisini çekmiştir. Hotonlarının merkezinde yer alan pagodaları sosyal hayatlarında da belirleyici olmuştur. Hristiyan din adamları misyonerlik faaliyetlerinde bulunsalar da bölgede yaşayan Almanlar ve Rusların faaliyetleri nedeniyle başarılı olamamışlardır.

KAYNAKÇA

Alexander, H. (1876). *A Trip up the Volga to the Fair of Nijni-Novgorod*.

Allen, W. H. (1863). *The Nationalities of Europe*. Volume I.

Bakaeva, E. P. (2000). Buddhism in Kalmykia (Excerpts). *Anthropology&Archeology of Eurasia*, 39(3), 11-87. <https://doi.org/10.2753/AAE1061-195939038>

Bruce, H. P. (1783). *Memoirs of Peter Henry Bruce a Military Officer in the Services of Prussia, Russia and Great Britain Containing an Account of his Travels*.

- Bryce, J. (1878). *Transcaucasia and Ararat being Notes of a Vacation Tour in Autumn of 1876*.
- Cameron, G. P. (1845). *Personal Adventures and Excursion in Georgia, Circassia and Russia*. Volume II.
- Chopin, J. M. (1838). Russie. La *Crimée* et les provinces Russes en Asie, Circassie et *Géorgie* par Cesar Famin. Arménie par Eugene Bore.
- Clarke, E. D. (1816). *Travels in Various Countries of Europe Asia and Africa*. Volume I.
- Cunyghame, A. (1872). *Travels in the Eastern Caucasus*.
- Drouet, F. (1893). *De Marseille à Moscou par le Caucase: notes de voyage*.
- Farforovskiy, S. (1909). Polukoçevie narodı Severnago Kavkaza. Kalmiki Stavropolskoy Gubernii, *Sbornik materilov dlya opisaniya mestnostey i plemen Kavkaza*, Vıpusk 40, pp. 71-112.
- Ferry, G. (1883). *Les Dernières Années D'Alexandre Dumas 1864-1870*. Fokin, A. A. & Nutrihin, R. V. (2014). İstoriçeskaya Autentiçnost Tibetskogo Buddizma u Kalmikov Stavropolskoy Gubernii. *Gumanitarnie i yuridiçeskie issledovaniya*, 3, 87-91.
- Freygang, W. (1823). *Letters from the Caucasus and Georgia*.
- Gamba, J. F. (1826). *Voyage dans la Russie méridionale et particulièrement dans les provinces situées au delà du Caucase fait depuis 1820 jusqu'en 1824*. Tome Second.
- Gazizova, V. (2009). *Stupas and their Consecration in Contemporary Kalmykia* [Unpublished doctoral dissertation]. Universitetet i Oslo.
- Glen, W. (1823). *Journal of a Tour Astrachan to Karass*.
- Groote, E. (1891). *Au Caucase*.
- Gubanov, G. (1901). Oçerk jizni Kalmikov na Tereke, *Sbornik materilov dlya opisaniya mestnostey i plemen Kavkaza*, Vıpusk 29, pp. 123-154.
- Hallen, J. (1828). *Narrative of Don Juan van Hallen's Imprisonment in the Dungeons of the Inquisition at Madrid, and his escape in 1817 and 1818: To which are Added, His Journey to Russia, His Campaign with the Army of the Caucasus, and His Return to Spain in 1821*.
- Hanway, J. (1753). *An Historical Account of the British Trade Over the Caspian Sea*.
- Hell, X. H. (1847). *Travels in the Steppes of the Caspien Sea, The Crime, The Caucasus*.
- Hell, A. H. (1868). *Les steppes de la mer Caspienne voyage dans la Russie méridionale*.
- Henderson, E. (1826). *Biblical Researches and Travels in Russia Including a Tour in Crimea and the Passage of Caucasus*.
- İakinf, M. (1834). *İstoriçeskoe obozrenie oyratov i kalmikov s xv stoletiya do nastoyaşçego vremeni*.
- Keppel, G. T. (1827). *Personel Narrative of a Journey from India and England, by Bussorah, Bagdad, the Ruin of Babylon, Kurdistan, The Court of Persia, The Western Shore of the Caspian Sea, Astrakhan, Nishney Novgorod, Moscow and St. Petersburg, in the Year 1824*. Volume 2.

Khodarkovsky, M. (1983). Kalmyk-Russian relations, 1670-1697. *Central Asian Survey*, 2(3), 5-36. <https://doi.org/10.1080/02634938308400435>

Khodarkovsky, M. (1992). Of Russian governors and Kalmyk Chiefs, or the politics of the Steppe Frontier in the 1720s-1730s. *Central Asian Survey*, 11(2), 1-26. <https://doi.org/10.1080/02634939208400769>

Legrelle, A. (1877). *Le Volga: notes sur la Russie*.

Morgan, J. (1889). *Mission scientifique au Caucase: études archéologiques et historiques*. Tome II.

Nadejdin, P. P. (1891). *Opit geografii Kavkazskogo kraya*.

Nijeholt, T. M. L. (1872). *Voyage en Russie, au Caucase et en Perse, dans la Mésopotamie, le Kurdistan, la Syrie, la Palestine et la Turquie: exécuté pendant les années 1866, 1867 et 1868*. Tome Premier.

Oliphant, L. (1854). *The Russian Shores of the Black Sea in the Autumn of 1852 With a Voyage down the Volga, and a Tour through the Country of the Don Cossacks*. London and Edinburgh.

Pallas, P. S. (1812). *Travels through the Southern Provinces of the Russian Empire in the years 1793 and 1794*. Volume I.

Parrot, F. (1846). *Journey to Ararat*.

Pollington, V. (1867). *Half Round the Old World. Being Some Account of a Tour in Russia, the Caucasus, Persia, and Turkey. 1865-66*.

Potocki, J. (1829). *Voyage dans les steps d'Astrakan et du Caucase*. Tome I.

Schwartz, A. K. (1881). *Un Touriste au Caucase: Volga, Caspienne, Caucase*.

Scott, C. H. (1854). *The Baltic, The Black Sea and The Crimea*.

Zubov, P. (1835). *Kartina Kavkazskogo Kraya*. Çast II.

COLLOQUIA FAMILIARIA TURCICO LATINA IŞIĞINDA 17. YÜZYIL OSMANLISINDA GÜNDELİK HAYAT⁴⁴

Merve TETİK DERENDELİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye, mrvettk@hotmail.com

ÖZET

Gündelik hayat, hayatın akışı içerisinde her gün yapılan işlerin, alışkanlıkların ve aktivitelerin gerçekleştiği alanı ifade etmektedir. Sabah uyanmak, yemek yemek, giyinmek, dinlenmek, eğlenmek gibi faaliyetler gündelik hayatın içerisinde yer almaktadır. Bu hayatın içerisinde kültür önemli bir yere sahiptir. Çünkü kültür, gündelik hayatın içerisinde kendini ortaya koymakta ve yaşanan hayat içerisinde varlığını göstermeye çalışmaktadır. Gündelik hayatı anlamak, ait olduğu toplumun kültürel birikimi hakkında bilgi sahibi olmayı gerektirmektedir. Çalışmaya konu olan Osmanlı'nın gündelik hayatına bakıldığında Türk İslam kültürü etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu dönemde yaşanan gündelik hayata ve içinde bulunan kültüre ait bilgilere, dönem eserlerinden olduğu gibi bazı yabancı araştırmacıların yaptığı çalışmalardan da ulaşılabilmektedir. Daha çok elçilik göreviyle payitaht İstanbul'a gelen Batılıların, bu kültürden etkilenerek gözlemleri ve anıları ışığında kaleme aldığı pek çok eser bulunmaktadır. Bunlardan biri de Macar asıllı olan Jakab Nagy de Harsány'nin 1672 yılında yazmış olduğu *Colloquia Familiaria Turcico Latina seu Status Turcicus Loquens adli* eserdir. Jakab Nagy de Harsány, Erdel prenslik sarayının diplomatik ilişkilerini yürütmek amacıyla İstanbul'da kaldığı yıllarda gözlemlerinden ve deneyimlerinden yola çıkarak diyaloglarla anlattığı bu eserle Osmanlı dünyasını tanıtmayı ve Osmanlı coğrafyasına gelen yabancıların iletişim kurmasını kolaylaştırmayı amaçlamıştır. Bir konuşma kitabı türünde değerlendirilebilecek olan bu eser Latin imlasi kullanılarak Türkçe yazılmıştır. Eserde bazı dil özellikleri; Osmanlı'daki önemli rütbeleri, hükümetin askeri gücü, devlet memurları ve görevleri gibi konularda bilgi verilmesinin yanı sıra Osmanlı'nın gündelik hayatı ve kültürüyle ilgili de bilgiler bulunmaktadır. Bu çalışma *Colloquia Familiaria Turcico Latina seu Status Turcicus Loquens* (Türkçe-Latince Güncel Konuşmalar veya Türkçe Konuşan Devletin Durumu) eserinden hareketle bir yabancıнын, Türk İslam kültürüne bakış açısını gündelik hayat pratikleri üzerinden yansıtmayı amaçlamıştır. Bu açıdan Harsány'nin eserinden hareketle Osmanlı'nın gündelik hayatı; din, giyim-kuşam, selamlaşma, yeme-içme kültürü, hamam, evlilik, sünnet ve cenaze alt başlıkları altında incelenmiş, 17. yüzyıldaki Osmanlı toplumunun gündelik hayatına ve günümüzde bu pratiklerin nasıl devam ettiğine dair bilgiler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Colloquia Familiaria Turcico Latina, 17. yüzyıl, Osmanlı Devleti, gündelik hayat.

⁴⁴ Bu bildiri, hazırlamakta olduğum Jakab Harsányi Nagy'nin *Colloquia Familiaria Turcico Latina seu Status Turcicus Loquens Adli* Eserine Göre 17. Yüzyıl Türkçesi isimli yüksek lisans tezinden hareketle oluşturulmuştur.

**EVERYDAY LIFE IN 17th CENTURY OTTOMAN EMPIRE IN THE LIGHT OF COLLOQUIA
FAMILIARIA TURCICO LATINA**

Merve TETİK DERENDELİ

Master Student, Ondokuz Mayıs University, Samsun, Turkey, mrvettk@hotmail.com

ABSTRACT

Everyday life refers to the area where daily works, habits, and activities are carried out within the flow of life. Activities such as waking up in the morning, eating, getting dressed, resting, and having fun are part of everyday life. Culture holds a significant place in this life because it expresses itself within everyday life and tries to show its presence in the lived experience. Understanding everyday life requires knowledge of the cultural accumulation of the society it belongs to. When looking at the everyday life of the Ottoman Empire, which is the subject of this study, is examined, it is seen that it was shaped around Turkish-Islamic culture. Information about the everyday life and the culture within it can be obtained from texts of the period as well as from studies done by some foreign researchers. There are many texts written by Westerners who came to Istanbul generally for the embassy and who were influenced by this culture and wrote about their observations and memories. One of these works is "Colloquia Familiaria Turcico Latina seu Status Turcicus Loquens," written by Jakab Nagy de Harsány, who was of Hungarian origin, in 1672. Jakab Nagy de Harsány aimed to introduce the Ottoman world and facilitate communication with foreigners coming to the Ottoman geography through this work, which he narrated through dialogues based on his observations and experiences while he staying in Istanbul to conduct diplomatic relations of the Transylvania Principality Palace. This work, which can be evaluated in the form of a conversation book, is written in Turkish using Latin spelling. In addition to providing information on some language features, such as important ranks in the Ottoman Empire, the government's military power, state officials and their duties; the text also contains information about Ottoman everyday life and culture. This work aimed to reflect a foreigner's perspective on Turkish-Islamic culture through everyday life practices based on the work Colloquia Familiaria Turcico Latina seu Status Turcicus Loquens (Current Turkish-Latin Conversations or Status of the Turkish-Speaking State). In this sense, the everyday life of the Ottoman Empire is examined under subheadings such as religion, clothing, greetings, food and drink culture, bath, marriage, circumcision, and funeral, based on Harsány's work. Information about the everyday life of Ottoman society in the 17th century and how these practices continue today tried to presented.

Keywords: Colloquia Familiaria Turcico Latina, 17th century, Ottoman Empire, everyday life.

GİRİŞ

Gündelik hayat, sıradanlığının yanı sıra zaman içinde değişkenlik gösteren bir yapıya sahiptir. Gündelik hayatın içinde her toplum gündelikli olandan az ya da çok bir şeyler taşımaktadır. Toplumdaki bireylerin günlük rutinlerinin içerisinde yer alan giyinme, beslenme, konuşma vd. pek çok aktivite ve sosyal ilişkiden dolayı gündelik hayatın temelinin oluşturmaktadır (Yılmaz, 2021: 144; Özcan, 2017: 168). Bu gündelik hayat içerisinde gerçekleşen aktiviteler ve sosyal ilişki incelendiğinde kültürün, gündelik hayatın içinde bulunan gelenek-görenek, örf ve âdetlerin tespitinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bir toplumun gündelik yaşantısının nasıl olduğunu bilmek için o toplumun kültürüyle ilgili bilgi sahibi olmak gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nin günlük yaşantısına bakıldığında bu yaşantının mahalle etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu mahalle cami, kilise ve sinagogların çevresinde oluşmaktadır (Karayel Gökçaya, 2012: 53). Osmanlı Devleti'nde farklı ibadethanelerin bulunma sebebi, Osmanlı'nın birçok farklı dine mensup milletten oluşmasından kaynaklıdır. Bu nedenle her milletin ait olduğu dinin ibadethanelerinin etrafında mahallelerini kurmuş olduğu söylenebilir. Fakat farklı dine mensup olmalarına rağmen aynı mahallede yaşayan milletler de bulunmaktadır (Kıvrım 2009: 232). Osmanlı'da millet ifadesi aynı dine mensup olanları kapsayan bir kavram olarak kullanılmaktadır (Karayel Gökçaya, 2012: 54). Bununla beraber bir toplumda farklı milletlerin bulunması demek farklı kültürlerin de olması demektir. Osmanlı çok uluslu bir devlet olmasından dolayı pek çok kültürü de bünyesinde barındırmaktadır. Ancak Osmanlı'da, halkın ve devlet yönetiminde söz sahibi olanların çoğunun Müslüman olmasından dolayı devlette de İslam'ın hükümleri geçerlidir. Bu nedenle Osmanlı'nın gündelik hayatı da İslam dininin öngördüğü bir hayat tarzını ve Türk örfüyle beraber İslam'ın şekillendirdiği bir kültürü de yansıtmaktadır (Karakoç 2018: 40). Osmanlı'da; sadece İslam'ın önemli ölçüde şekillendirdiği kültürün değil, Türk kültürünün izlerine de sıklıkla rastlanmaktadır (Karayel Gökçaya, 2012: 54).

Osmanlı'nın gündelik hayatını anlatan kaynaklara bakıldığında bazılarında bilhassa yabancı olanlarında gündelik hayatın İslam kültürü çerçevesinde bazılarında da Türk kültürü çerçevesinde anlatıldığı görülmektedir. Hatta Mantran ve Lewis Osmanlı'nın gündelik hayatını anlatırken aynı konuyu Mantran (Mantran, 1991: 201), Müslümanlar olarak ele alırken Lewis Türklere ait olarak (Lewis, 1973: 124) anlatmaktadır. Ancak Mantran'daki durumun biraz daha farklı olduğu söylenebilir. Çünkü onun dinle ilgili bir kültürden bahsederken bunu Müslümanlarla bağdaştırdığı sosyal hayatla ilgili bir kültürden bahsederken bunu Türklere atfettiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin Batılıların ilgisini çektiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'ne gelip özellikle elçilik görevinde bulunanlar gözlemlerine ve anılarına dayalı olarak yazmış olduğu raporları veya eserleri Osmanlı'nın gündelik hayatına dair bazen yanlış bazen doğru bazen de abartılı, eğlenceli ve şaşırtıcı bilgiler kaleme almıştır. Osmanlı dünyasını dışarıdan gözlemleyen bu yabancıların eserleri Osmanlı'ya bakış açılarıyla ilgili önemli veriler sunmaktadır (Çolak, 2017: 195; Obuz, 2022: 118). Jakab Nagy de Harsány Osmanlı Devleti'nde kâtiplik görevinde bulunmuş bir diplomattır. Jakab Nagy de Harsány burada 7 yıl kalmış, buradan ayrıldıktan sonra gözlemlediklerini anlatan bir eser kaleme almıştır. Konuşma kitabı olarak ele alınmış bu eserde Osmanlı'nın önemli rütbeleri, askeri gücü, memurları vb. konular hakkında veriler bulunmasının yanı sıra gündelik hayatı ve kültürüyle ilgili de bilgiler

ortaya konulmuştur. Alanyazın tarandığında Osmanlı'nın gündelik hayatıyla ilgili pek çok çalışma (Lewis, 1973; Mantran, 1991; Faroqi, 2005; Kia, 2013; Üçel-Aybet, 2018...) bulunmaktadır. Ancak Jakab Nagy de Harsány'nin Osmanlı coğrafyasına gelen yabancıların iletişim kurmasını kolaylaştırmak ve Osmanlı toplumuyla ilgili bilgi sahibi olmalarını sağlamak amacıyla hazırladığı *Colloquia Familiaria Turcico Latina seu Status Turcicus Loquens*⁴⁵ (Türkçe-Latince Güncel Konuşmalar veya Türkçe konuşan devletin durumu) adlı eserinde Osmanlı'nın gündelik hayatıyla ilgili bilgiler bulundurmasına karşın müstakil olarak bu konuda araştırma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu bilgidен hareketle bu çalışmada Jakab Nagy de Harsány ve eseri hakkında bilgi verildikten sonra *Colloquia Familiaria Turcico Latina*'nin ışığında Osmanlı'nın gündelik hayatı din, giyim-kuşam, selamlaşma, yeme-içme kültürü, hamam, evlilik, sünnet ve cenaze alt başlıkları altında incelenmiştir.

Jakab Nagy de Harsány Hakkında

Jakab Nagy de Harsány kendisinin ifadesiyle Jacobum Nagy de Harfany 1615 yılında doğmuştur. Macar asıllı, şarkiyatçı ve teolog olan Jakab Nagy de Harsány'nin ölüm yılı için net bir tarih verilememektedir (Hazai, 1973: 15). Soyadının Harsány olması nedeniyle doğum yeri Harsány olarak kabul edilmiştir (Kármán, 2016; 14). Ailesiyle ilgili pek fazla bilgi olmamasına rağmen birçok kaynakta Harsány'nin kendisinin bir asilzade olduğunu belirttiği görülmektedir (Kármán, 2016: 15).

Harsány Nagyvárad Lisesi'ni bitirerek şark dillerini öğrenmiş ve yine bu lisede üniversiteyi bitirdikten sonra öğretmenlik yapmıştır. 19 Haziran 1640 tarihinde Franeker Üniversitesi'ne daha sonra aynı yılın 21 Temmuz'unda Leiden Üniversitesi'ne kaydolduğu ve 6 Ekim 1642'de tekrar kayıt yaptırdığı bilinmektedir (Kármán, 2016: 8). Harsány daha sonra II. György Rákóczi'nin hizmetine katılmış ve Erdel prenslik sarayının diplomatik ilişkilerini yürütmek amacıyla 7 yıl Osmanlı topraklarında (İstanbul'da) kalmıştır (Hazai, 1973: 15). Harsányi burada 7 yıl kaldığını 1672 yılında yazmış olduğu *Colloquia Familiaria Turcico Latina* adlı eserinde de söylemiştir. Osmanlı'nın başkenti İstanbul'dan 1658 yılında ayrılan Harsány'nin buraya 1651 yılında geldiği düşünülmektedir. Bu topraklardaki görevi ise Erdel kapı kethüdasının kâtipliğini yapmaktır fakat o sadece kâtiplik değil aynı zamanda tercümanlıkta yapmıştır (Kármán 2016: 56-57, 64). 1658 yılında İstanbul'dan ayrılan Harsány, daha sonraki yıllarda Berlin' e gitmiş ve orada Brandenburg seçmeni Friedrich Wilhelm'in diplomatik işlerini yürütmüştür. Buradan hareketle Jakab Nagy de Harsány çok yönlü bir kişi ve şarkiyatçı, teolog kimliğinin dışında öğretmen ve diplomat kimliklerinin de olduğunu söylenebilir.

Tüm bu deneyimlerinden yola çıkarak Harsány, 1672 yılında yazmış olduğu *Colloquia Familiaria Turcico Latina* eseriyle Türkçeyi ve Osmanlı dünyasını bir ayna gibi yansıtarak ilgilenenlere tanıtmayı başarmıştır.

Bu çalışmanın devamında Harsány'nin yazmış olduğu *Colloquia Familiaria Turcico Latina* eserden bahsedilecektir.

Colloquia Familiaria Turcico Latina Eseri Hakkında

⁴⁵ Çalışmanın devamında eser adı kısaca *Colloquia Familiaria Turcico Latina* ve *Colloquia*, yazar ismi de Harsány olarak kullanılmıştır.

Eserin tam ismi *Colloquia Familiaria Turcico Latina seu Status Turcicus Loquens* (Türkçe-Latince Güncel Konuşmalar veya Türkçe konuşan devletin durumu) 1672 yılında Jakab Nagy de Harsány tarafından Latin imlâsı kullanılarak Türkçe cümlelerle yazılmış bir konuşma kitabıdır. Bu onun yazmış olduğu tek eser olarak bilinmektedir (Kármán 2016, 158). Konuşma dilini esas alan bu eserde yazar diyaloglarla Türkçeyi ve Osmanlı dünyasını ilgilenenlere öğretmeyi amaçlamıştır (İğci 2015: 72; Kármán 2016, 162). Eser 8 bölüm 510 sayfadan oluşmaktadır. Eser diyaloglar hâlinde kaleme alınmıştır. Eserde bir önsöz, indeks ve bir de anlaşma metni (testamentum) vardır. Önsöz toplamda 12 sayfadır. Daha sonra eserin asıl kısmı sayılabilecek metin verilmektedir. Metin bittikten sonra 25 sayfadan oluşan indeks bölümü başlamakta ve indeksin ardından 10 sayfadan oluşan anlaşma metni verilip eser son bulmaktadır. Eserin girişinde Türk İmparatorluğunun neredeyse bütün rütbelerini, saray içindeki veya dışındaki memurların ve hükümetin doğasını, niteliklerini, haysiyetini, görevlerini; hükümetin kara ve denizdeki askeri gücünü; ayrıca çeşitli dinlerin, mezheplerin, ayinlerin ve geleneklerin Colloquia vasıtasıyla sanki bir tür aynaya yansımış gibi canlı bir şekilde resmedildiği ve gerekli notlarla açıklamaların yapıldığı yazılmıştır.

Bir konuşma kılavuzu da diyebileceğimiz bu eser yazarın ve dilin ait olduğu toplumun bakış açısını yansıtması yönünden önemlidir (İğci, 2015:72). Eser ilgilenenlere Türkçeyi öğretmenin yanı sıra günlük hayatta bir yabancıya Osmanlı topraklarına geldiğinde bir Türk ile iletişim kurarken ihtiyacı olan selamlaşma, vedalaşma ve hâl hatır sorma gibi temel konuşma örneklerini ve kültürel özellikleri barındırmasından dolayı ayrıca önem arz etmektedir.

Colloquia Familiaria Turcico Latina'da Gündelik Hayat

Gündelik hayatı anlayabilmek için o toplumun kültürel birikimi hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Bir yabancıya gözünden Türk kültür tarihini, gündelik hayatta öne çıkan pratiklerle dönemi aydınlatmak önemlidir. Bu açıdan Jakab Nagy de Harsány'nin Colloquia Familiaria Turcico Latina'sında gündelik hayat; din, giyim-kuşam, selamlaşma, yeme-içme kültürü, hamam, evlilik, sünnet ve cenaze alt başlıkları altında incelenmiştir.

Din: Osmanlı'da gün, güneşin doğuşuyla başlamakta ve güneşin batışıyla bitmektedir. Müslümanlar için sabah namazıyla başlayan günün, diğer namaz vakitlerine göre şekillendiği görülmektedir (Mantran, 1991: 201, 202). Colloquia'da tercüman doğuştan Müslümanların Tanrı'dan korktuklarını beş vakit namaz kıldıklarını söylemektedir: “Tercüman: Tanrı'dan korkar ve beş namaz vaktini güzedüp ibadet eder, namaz kılar <[Tangridan korkar, ve bes namaz vaktini güzedüp ibadet eder, namaz kılar]” (368).

Giyim-Kuşam: Osmanlı'da giyim-kuşamda sınıfları birbirinden ayırmak için farklı renklerden ve biçimlerden kıyafetlerin olduğu görülmektedir. Bu ayrılık, sadece dini açıdan değil aynı zamanda mevkilerine göre de değişiklik göstermektedir. Aynı dinde bulunan kişiler bile mertebesine göre farklı kıyafetler giymektedir (Öztaşkın 2008: 85).

Müslümanlar uzun kıyafetler giymekte, müslin bir sarık takmakta ve genellikle sade giyinmektedir. Sarık içinde bulunduğu sınıfa göre yeşil, kırmızı, beyaz ve siyah gibi renklerde olmaktadır. Ancak yeşil rengin Osmanlı

toplumunda Peygamber soyundan gelenlerin giydiği Hristiyan bir kimsenin yeşil renk bir giysi giymesinin kabul görmediği bir durum olduğu bilinmektedir. Ayakkabıda ise ulema koyu mavi, gayrimüslim siyah, askerler kırmızı diğerleri de sarı renk giymektedir ki bu da toplum içindeki sınıfsal farklılığın giyime yansıyan başka bir göstergesidir (Öztaşkın 2008: 85-86). Kısaca sadece başa takılan sarıklarla ve ayağa giyilen ayakkabılarla değil; üste giyilen gömleklerin, kaftanların kumaşlarından renklerine kadar sınıfsal farklılıkların var olduğu görülmektedir (Lewis 1973: 94; Öztaşkın 2008: 85). İncelenilen eserde Osmanlı'da çeşitli mevkilerde görev yapan kimselerin giyim-kuşamıyla ilgili bilgi verilirken kıyafetlerinin toplumun içinde bulunan sınıflara göre değiştiği anlatılmaktadır:

Tercüman: Yok Sultanum: anlarun kıyafeti başka, bizümki başka: gendiler aralarında dahi espap kısmı bir değil, anda kıyafetinden bellidür, kimdür Paşa, Beg, kimdür Spahi, kimdür Yeniçeri, kimdür Çavuş, Molla, Kadı, Müfti, Nakib, kimdür bezirgan, kimdür gazi, kimdür saray ve şehir halkı, kimdür derviş, bostancı, aşçı, seyiz, kimdür Hoca, İmam, Şeh, Emir, kimdür Hristiyan, Rum, Ermeni, kimdür Yahudi &c. Bizüm diyarımızda ise, belirsizdür: kimdur Hakim, yahod sade saray halkı, yahod şehirli: anda büyük tembi var ki, herkes gendi halına ve hizmetine muvafık espap kulansın; anlarun espapları uzun, bir alay, gaytan, kanaf, faydasız çafrasle < [Jok Szultanum: anlarun kiyafeti başka, bizumki baska: gyendiler aralarında dachi eþpap kiþmi bir değil, anda kiyafetinden bellidür, kimdür Paşa, Begh, kimdür Szpahi, kimdür lenicçeri, kimdür Cjaus, Molla, Kadı, Muffti, Nakib, kimdür bezirgyan, kimdür gazi, kimdür Þaraj, ve Jeher halkı, kimdür dervis, boþtangsi, aþçji, Þeiz, kimdür Hogsa, İmam, Seh, Emir, kimdür Hriştian, Rum, Ermeni, kimdür Jahudi &c. bizum diarımızda iþe, belirþizdür: kimdur Hakim, ia hod Þade Þaraj halkı, ia hod Jeherli: anda biuk tembi var ki, her keþ gyendi halına ve hizmetine muvafık eþpap kulanþın; anlarun eþpapları uzun, bir alaj, gajtan, kanaf, fajdaþiz c[afraþle] (433)

ve alaca bulaca değil: açılmış, çok ve türlü türlü parça değil, bütün; kışte tilki, Sansar, yahod samur kürk; yazda, pek sıcak olduğu zaman, bezden, yahod: ibrişinden yapılmış espap kulanürlar: nehayet, çok kişi, yazda, kışte, kürk geyer, zira derler ki güneş ve sauk geçmez kürki, nice sade çuhayı < [ve alagsa bulagsa değil: açılmış, çok ve türlü türlü parça değil, bütün; kışte tilki, Szanþar, ja hod þamur kürk; iazda, pek þigsak olduğu zaman, bezden, ia hod : ibrişinden yapılmış espap kulanürlar: nehayet, çokkişi, iazda, kışte, kürk gyejer, zira derlerki gyünes ve þauk geçmez kürki, nigse Þade c[uhai.] (434).

Selamlaşma: Osmanlı Devleti'nde selamlaşma esnasında el sıkma, baş eğme, tokalaşma ve öpüşme gibi yöntemler kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde kadim gelenekten farklı bir selamlaşma şeklinin olmadığı Türk kültürü selamlaşma geleneğinin "el, baş, bağır" (Keskin, 2017, 128) şeklinde hâlâ devam ettiği görülmektedir. Osmanlılarda tanıdık olan veya olmayan birine yolda rast gelindiğinde ya da bir ortama girildiğinde el göğsün üzerine konulup "selâmün aleyküm" yahut "merhaba"; bu selamlaşmaya karşılık olarak da "aleyküm selâm" veyahut "merhaba" denilmektedir (Pakalın, 1993: 151). Bunun yanı sıra temenna etmek yani iyi dileklerde bulunmanın da (sabahlar ya da akşamlar hayır olsun, Allahaismarladık, Allah'a emanet ol gibi) Osmanlı'da bir selamlaşma biçimi olarak kullanıldığı görülmektedir (Pakalın, 1993: 152; Keskin, 2017: 130). Kısaca denilebilir ki Osmanlı Devleti'nde selamlaşma Türk-İslam geleneğinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Harsányi'nin Colloquia Familiaria Turcico Latina'sında kişilerin selamlaşmalarında sıkça temenna ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir:

Yolcu: Sabanuz hayr olsun < [Szabanuz hair olβun]

Cahil: Ya saba hayr, Misil hayr, Akşamünüz hayr olsun, < [Jaβaba hair, Miβıl hair, AkJamünüz hair olβun] (1).

Cahil: Geçenüz hayr (mübarek) olsun < [Getfenüz hair (mubārek) olβun]

Yolcu: Allah razı olsun, Allah sana eylik virsen. < [Allah razi olβun, Allah βana ejlik virβen.]

Cahil: Hoş geldün, sefa geldün. Ey misin hoş mısın? Nedür halin? < [Hos giældün, βefa giældün. Ej-miβin hos miβin? Nedür halin?]

Yolcu: Şükür Tanrıye hoş < [Sükur Tangrie, chos,]

Cahil: Hazettüm sag geldüğünüzden < [Hazettüm βag giældüğünüzden] (2).

Osmanlı'da elçilerin padişaha selam vermeleri geleneksel bir merasim havası içerisinde gerçekleşmektedir. Osmanlı Devleti'nde elçi ve maiyetine padişahın huzuruna çıkmadan önce kaftan giydirilmekte daha sonra elçiler kapıcıbaşı tarafından kollarına girilip huzura getirilmekte ve etek öptürülmektedir. Görüşme bitince elçiler yine kollarından tutulup dışarı çıkarılmakta ve geldikleri şekilde geri dönmektedirler. Tüm bu merasimin her elçide aynı şekilde gerçekleşmediği küçük de olsa bazı farklılıklar olduğu bilinmektedir (Cevrioğlu, 2021: 134, 135, 139). Colloquia eserinde elçinin padişahın huzuruna çıktığında vereceği selamda başının toprağa yakın bir şekilde selam verdiğiinden bahsedilmektedir:

Tercüman: yaraksız, el kauşup ve hiç tinmayup dururken, azim alayile Padişaha buluşturlar. Lakin buluşturmazdan evvel, bir yüksekic ve açık, elçilere tayin olunmuş yere seni çıkarup, seraser kaftan sana ve yoldaşlarınüze, hem bir kaç belli başlı kullarınüze geydirüp, onda dururken, yahod < [iarakβiz, el kaufup, ue hits tinmaiup, duruken, azim alajile, Padişaha buluşturlar. Lakin buluşturmazdan evvel, bir iukβegsik ve acfik, elçilere tain olummis jere βeni cfikarup, βeraβer kaftan βana ve jolduslarinüze, hem bir kats bellibasli kullarinüze giejdirüp, onda dururken, ja hod] (101)

otururken (zira ikisi hem caiz, hem kabil) padişahun emrini katlanıyürsen: işaret olunup, iki belli başlı yani: İmrehor, bir kapucı başa, yahod bir gayri büyük mertebede olan kişiyle, senün kolun tutup, Padişah türlü türlü gone gon, cila veren almaslarla, zümrütlerle ve sair cevahlere oturtmuş, zengin tahtına algidüp, sen Padişaha, başın topraga yakın egilürüp, izzet ve tazim ettikten sonra, Effendünüzün namesini (selam verüp) teslim idersen; söyleyeceğün süylersen, sonra yine anları ters kapıyedek götörürler < [otururken (zira ikiβi hem gsaiz, hem kabil) padişahun emrini katlanıürβen: ijjaret olunup, iki belli basli, iani: Imrehor, bir kapugsi başa, ia hod bir gairi biuk mertebede olan kiñiile, βenün kolun tutup, Padişah, turli turli gione gion, gsila veren, almaslarla, zümrütlerle ve βair gsevahlere oturtmis, zengin takhtına algidüp, βen Padişaha, başın topraga iakin egilürüp, izzet ve tazim ettikten βonra, Effendünüzün nameβini (βelam verüp) teβlim iderβen; βüjlejtgsegün βüjlerβen, βonra jine anları terβ kapiedek giötörürler] (102),

Yeme-İçme Kültürü: Yemek, gündelik hayat içerisinde kültürlerin belirleyici özelliklerini taşıyan önemli bir unsurdur (Mantran 1991: 165; Koç 2016: 41). Osmanlı halkı meyve, sebze, hamur işi, et, süt mamulleri, baharatlanmış ve kurutulmuş dana ya da sığır etinden yapılmış pastırma tüketmektedir (Öztaşkın 2008: 88). Ancak bu pastırmanın sadece sığır etinden değil domuz etinden de yapıldığını Colloquia'da görmekteyiz fakat

domuz etinden yapılan pastırma Müslümanlar için değil daha çok gayrimüslimler için olduğu söylenebilir. Çünkü domuz eti Müslümanlar için hem haram hem de yasaktır (Faroqhi, 2005: 227). Koç, Batıların yazmış olduğu seyahatnâmelerden hareketle Osmanlı'da somun ekmeği, çorbayı bazen de bir parça eti daha çok imaretlerde; nice gösterişli yemek çeşitlerinin (yağlı et yemekleri, pirinç pilavları ve bunları yanında tatlılar, kompostolar, türlü türlü meyveler) zengin konaklarında, devlet erkanının sofrasında görüldüğünü belirtmektedir (2016: 44-45). Mantran da özellikle mütevacı Türklerin kanaatkâr olduğunu Hıristiyanlar gibi yemekte aşırılığa gitmediklerini basit yemekle yetindiklerini yemek konusunda pek fazla beklentilerinin olmadıklarını söylemektedir (1991:207-208).

Osmanlı'da balık pazarları da çoktur. Buna rağmen Türklerin Rumlar kadar çok fazla balık tüketmediği bilinmektedir. Onlar daha çok koyun etini tercih etmektedirler. Et ya da tavuk suyuyla veyahut da tereyağıyla pişmiş pilav sofralarda sıkça görülmektedir. Salata ve meyveler sofralarda bulunan diğer yiyeceklerdendir. Süt mamullerinden yoğurt başta olmak üzere kaymak da sıkça tüketilenler arasındadır. Ancak padişahın sarayında salata çeşitlerinden et türlerine, yumurtadan çorbaya akla gelebilecek birçok yiyeceğin envai çeşidi bulunmaktadır (Mantran, 1991: 208-209). Colloqui'da yolcu ve kılavuz konağa geldiklerinde konukçu ile konuşmaktadırlar. Aralarındaki bu konuşmada pek çok yiyeceğin adı geçmektedir:

Kılavuz: Nasıl yeceğün var senün? <[Naβll iegsegün var βenün?]

Konukçu: Sıgır ve koyun eti, kuşlar, tauklar, buzaklar, tavşanlar, geyikler<[Szigir ve kojun eti, kuslar, tauklar, buzaklar, taufanlar, gieikler,] (62),

domuz pastorması dahi isteyene vafir bulunur. Baluklar dahi türlü türlü, turna baluki, sazan, alabaluk, lövrek, aktapod taze hem kuru meydandadır. Be(y)az etmek, penyer, taze yumurta, gone gone meyveler. < [domuz paβtorması dahi iβtejene vafir bulunur. Baluklar dahi turlu turlu, turna baluki, βazan, alabaluk, lövrek, aktapod, taze, hem kuru mejdandadır. Beaz etmek, penyer, taze jumurta, gione gione mejveler.]

Kılavuz: Manca (salata/meze) zamanidür, ibrik getürsünler, peşkir sofrı dolayında düşetsinler < [Mangsa zamanidür, ibrik gyetürβünler, peskir βofra dolainda düjetβinler.] (63).

Yemeklerden ve yemekte kullanılan yiyeceklerden bahsetmişken yanında servis edilen içeceklerden de bahsetmek gerekmektedir. İçecek konusunda Müslümanların genellikle su tercih ettiği bilinmektedir. Ancak su dışında arpa ve darıdan yapılan boza, üzüm hülâsasından veya eskimiş şaraptan yapılan müselles, şerbetçiotu ve bal şerbetinin karışımı olan balsuyu, arpa suyu şerbeti, rakı, kahve gibi içeceklerinde olduğu görülmektedir. Azınlıklar ve yabancılar şarap-rakı içmekteydiler (Mantran, 1991: 210-211). Müslümanların ise hem içkiyi tüketmeleri hem de içkinin ticaretinin yapmalarının yasak olduğu bilinmektedir. Onlar daha çok Müslüman içkisi olarak akıllarda yer eden şerbet ve bozayı içmeyi tercih etmiştir (Koç, 2016: 46-47). Eserde bu içeceklerin isimleri söylenilmekte ve doğuştan Müslüman olanların yasak olan bu içecekleri içmediğinden bahsedilmektedir:

Konukçu: Yecekte kusur yok. Lakin ne içersiniz? Bunda şaraptan ve sudan gayri içecek bulunmaz. Arpasu, bu vilayetlerde yapmaga bilmezler. Balsu dahi fenadur, boza deha better < [Jegsekte kuβur iok. Lakin ne itferβiniz? bunda şaraptan, ve βudan gairi itjegsek bulunmaz. Arpaβu, bu vilayetlerde japmaga bilmezler. Balβu dahi, fenadur, boza deha better.] (64).

Şerbet ve Çave köylerde yoktur. < [Serbet ve Cave köjlerde joktur.]

Yolcu: Ne ilakam var benüm ol dediginüz içecek kısmıyla? Bana şarabun eysini versinler < [Ne ilakam var benüm ol dediginüz içegsek, kiβmjle? Bana şarabun eiβini verβinler.]

Konukçu: Ne yerün şarabını istersiniz? Bende yerli Kreta'nun, İzmir'ün ve Troya semtinün şarableri vardır < [Ne yerün şarabini iβterβiniz? bende jerli Cretanun İzmirün, ve Troia βemtinün şarableri vardır.] (65).

Yolcu: Macar badesin yok mı? < [Magsar badeβin iokmi?] (66)

Türk içeceği olarak da bilinen şerbetin elçinin sadrazamla görüşmesi bittikten sonra elçiye ve maiyetine ikram edildiği bilinmektedir (Cevrioğlu, 2021: 127). Eserde de elçiyle görüşme sonrası bu şerbetten ikram edileceğinden bahsedilmektedir:

Tercüman: Vezir Azemle ziyafethaneye gidersen, Padişaha layık (şarabtan mada) konokluk ederler size, sen Vezir Azem ile öbir yoldaşlar, ve kafftan geymiş kullar, gayr Paşalarle manca yeyürsünüz, kaftan geymemiş kullara, dışarda manca yecek verilür < [Vezir Azemle ziafet haneje giderβen, Padişaha laik (şarabtan mada) konokluk ederler βize, βen Uezir Agem ile, o bir ioldaslar, ve kafftan ziejmiş kullar, gair Paşalarle mangfa jeurβiniz, kaftan gyeimemiş kullara, dişarda mangsa, iegsek verilür.] (102).

Hamam: Osmanlı'da temizliğe verilen önemin göstergesi olan hamamların sayı olarak oldukça fazla olduğu bilinmektedir. Özellikle İstanbul'da bulunan hamamların halkın tümüne açık olduğu ancak kadın ve erkeklerde olduğu gibi Müslim ve gayrimüslimlerin de gün ve saatlerinin farklı olduğu görülmektedir. Burada dikkat çekici nokta hamamların sadece temizlenmek için değil aynı zamanda sosyalleşmek için de kullanılan mekânlardan biri olmasıdır. Kadınların eğlence, sohbet etme, haber alıp verme yeri olan hamamlara gelinlik kızlar getirilerek gelin hamamı yapılmaktadır. Düğün öncesi yapılan bu gelin hamamında kız yıkanıp temizlenmekte, kokular sürünüp hazırlanmaktadır. Bu merasim bittikten sonra aynı günün akşamında (Mantran'da ertesi gün olduğu görülmektedir) kına gecesi denilen eğlence yapılmakta ve burada gelinlik kızın parmak ve ellerine, ayak baş parmaklarına kına yakılmaktadır (Mantran 1991: 125-126, 160; Faroqhi 2005: Kia 2013: 196-197; Başhan Erol 2013: 42, 45; Koç 2016: 54; Üçel-Aybet 2018: 364). Colloquia'da hamam ile ilgili kızın düğün öncesi hamamda yıkanıldığından ve daha sonra el ve ayak tırnaklarına kına yakıldığından bahsedilmektedir:

Tercüman: Düğün olmazdan evvel, kızı bir kaç defa, adet üzre hamamda yaykayup, eli ve ayakının tırnaklarını kana ile boya ederler < [Düğün olmazdan evvel, kizi bir kacs defa, adet üzre hamamda iajkaiup, eli ve aiakinun tırnaklarını kana ile boia ederler.] (407).

Sadece evlilikte değil sünnet merasiminde de hamamın önemli bir yeri vardır. Sünnet olacak çocuğun sünnet olmadan önce hamama götürüldüğü orda yıkıldığı sağ eline kına yakıldığı bilinmektedir (Yasubuğa 2021: 678). Ayrıca 1610'da yazılmış bir seyahatnâme kitabında erkek çocukların sünnet oluncaya kadar saçlarının uzun bırakıldığından sünnet olduktan sonra hamama götürülüp orada kesildiğinden bahsedilmektedir (Üçel-Aybet 2018: 383). Colloquia'da esir olan kişilerin sünneti anlatılırken hamamdan da söz edilmekte ancak hamama sünnet olduktan 12 ila 15 gün sonra gidildiği söylenilmektedir:

Tercüman: Yesirlerden bir kimsi Müsürman olmak isterse, agası berberi, evine çağırtırüp anda keserler: sünnet olanlarını, on iki ya on beş günden sonra, hamama götürürler. Bunlar böyle kılındıktan sonra Müsürman olurlar. < [leβirlerden bir kimβi muβurman olmak iβterβe, agaβi berberi, evine cβagirtirüp anda keβerler: βünnet olanlarını, oniki, ia on bes gyünden βonra, hamama gyötörürler. Bunlar bujle kilindikten βonra Muβurman olurlar.] (421)

Evlilik: Aile kurumunun temel adımı olan evliliğin Osmanlı Devleti'nde genellikle görücü usulü yapıldığı görülmektedir (Koç, 2016: 54). Ancak Osmanlı çok kültürlü bir topluma sahip olduğu için söylenen tüm bu kültürel özelliklerin toplumun her kesimi için geçerli olduğunu düşünmemek gerekir. Osmanlı hanedanından olan kişilerin evliliklerinin İslam dinine göre ve daha çok siyasi amaçla yapıldığı bilinmektedir. Reayadan kişilerin evlilikleri ise ait olduğu dini grubun geleneğine, inancına göre değişmektedir. (Karakoç, 2020: 62; Çetin 2013: 283). Bir kızla erkeğin evlenmesinde en büyük rolü görücülerin oynadığı bilinmektedir. Çünkü İslam geleneğine göre erkek evleneceği kızı evlenmeden önce göremezdi (Öztaşkın, 2008: 83). Görücüler, iki aile arasında erkek tarafı için uygun bir gelin kız tarafı için uygun bir damat olduğunu bildirerek ilk teması sağlamaktadırlar. Bu temastan sonra iş erkek tarafına düşmekte ve erkeğin annesi başta olmak üzere yakınları ile birlikte gelin adayının evine giderek görmekte ve niyetlerini belli etmektedir. Eğer kız, kaynananın hoşuna gittiyse bunu görücü aracılığıyla karşı tarafa bildirmektedir. Daha sonra kızın annesi damat adayı ile ilgili bilgi almaktadır ve anlaşmaya varılırsa her iki tarafta evin erkeğine durumdan haberdar etmektedir. Karar aşamasında anne-baba uygun gördükten sonra kıza da fikri sorulup gerekli araştırmalar yapılmaktadır. Bu araştırmalar her iki taraf içinde olumlu gelişirse erkeğin babası yakınlarıyla beraber kızın evine giderek görüşmeler yapmaktadır. Bu sırada damat adayı da kıza maddi olanaklarına göre bazı süs ve giyim eşyası göndermektedir. Gelin tarafı da karşılığında damada birtakım eşyalar almaktadır. Evliliğe karar verildiği gün imam ya da kadı tarafından nikâhları kıyılmaktadır. Nikâh sözleşmesiyle beraber kadına kocasının ölmesi ya da boşanması durumunda verilecek olan mehr bedeli de kaydedilmektedir (Mantran, 1991: 158-159; Koç, 2016: 54-55; Öztaşkın, 2008: 83). Colloquia'da da evliliğin görücü usulü olduğu ve eğer kız tarafı kabul ederse nişan merasiminin başladığı, yukarıda bahsedildiği şekilde olduğu görülmektedir:

Tercüman: Evlenmekte adetleri budur. Çünkü evlenenlere, kızı, ya avreti görmek olmaz kulak vurur, bir kimseyi güzel, ey, zengin, gendi haline muvafık kişiyi işidürse, bir miyancı kocakarıyı babasına, anasına anlar olmazse kardaşı ve akrabalarına, hem kize irsal eder, muradını deyverür: anlar kail olurlarse, erkek zengiler, gendi haline göre kize bir güzel, hem pahalı ibrişinden dikilmiş espap, fakirlarise, alçak espap göndörür. Kız dahi, gönlek, don, mahramalar yauklusına ve selamlar nişan için göndörür. Nişanladikten sonra, şahadetlik için, kadı elile nenün gibi peşkeş, ne kadar mal, kocası üldikten sonra, yahod sağ iken redederse, avrete deyse gerek bir mektüp içinde mekyemede yazdırüp, kize ya avrete teslim ederler < [Evlenmekte adetleri budur. Csunki evlenenlere, kizi, ia avreti györmek olmaz kulak vurur, bir kimβei gyüzel, ej, zengin, gyendi haline muvafık kifij ifidürβe, bir miangsi kogsa kariii babaβına, anaβına anlar olmazβe kardafi, ve akrabalarına, hem kize irβal eder, muradini dejverür: anlar kail olurlarβe, erkek zengiler, gyendi haline györe kize bir giüzel, hem pahali ibrişinden dikilmis eszpap, fakirlariβe, alcsak eszpap göndörürler. Kiz dachi, gyönlek, don, mahramalar iauklufına ve βelamlar nişan icsün göndörür. Nişanladikten βonra [zahadetlik icsün, kadı elile, nenungibi peskes, nekadar mal, kogsaβi üldikten βonra,

ia hod bağh iken redederbe, avrete dejgbe gyerek bir mektüp icfnde mekjemedede jazdırüp, kize ia avrete teβlim ederler] (407).

Düğün günü geline bir örtü örtülerek evden çıkartılmaktadır (Öztaşkın, 2008: 83). Akşam olduğunda erkeklere ziyafet verilmektedir. Ziyafet bittikten sonra damat nişanlısının odasına gitmekte ve adet olan bir törenden sonra ilk defa yalnız kalmaktadırlar. Bundan sonra kızın yüzü açılmaktadır (Mantran, 1991: 160). Colloquia'da düğün günü ve sonrası, damat ve gelinin odaya götürülmesi, ilk gece ve sonrasında detaylı bir şekilde anlatıldığı görülmektedir:

Tercüman: Dügüne çıkardığı zaman, bir kula gibi ürtülmüş şey altında ki kimse sokakta yüzini görmezsin; nişanlı kızı, babası yahod anası evinden kocası olacak herifün evine, ol kulayı, iki kocakarı tutup götürürler. Ziyafet ettikten sonra, ol ise kocası ve kız tarafından tayin olunmuş iki avret kızı yataghaneya götürüp, bir temiz gönlek içinde düşege koyup, bütün gece balmumlar yandırüp, sabahadak şahadetlik için anda beklerler. Nehayet çok yerlerde adet degildür, lakin kızı, içeri götürdikten sonra, kocası, yüzini ve çehresini baküb, balmum söyündürüp düşeke aşkıyle girür. Saba oldugı gibi soal iderler kocasını, kız mı buldi yoldaşını? Hem kızlığı bozulmuş iken, ister mi tutmaya, yokse geriye göndörür. Zira alikomak, yahod geriye göndörmek kocasınun iradetindedür < [Dügüne csıkardıgızeman, bir kula gibi ürtülmıs fej altında, ki kimbe βokakta iüzini györmezβin; nişanlı kızı, babaβı ia hod anaβı evinden kogsaβı olagsak herifün evine, ol kulai, iki kogsa kari tutup gyötörürler. Ziafet ettikten βonra, ol ise kogsaβı ve kız tarafından tain olunmis iki avret kızı iatag haneja gyötörüp, bir temiz gyönlek icfnde düşege kojup, bütün gegse balmumlar iandırüp, βabahadak βahadetlik icsün anda beklerler. Nehaiet csok ierlerde adet degildür, lakin kızı, icseri gyötürdikten βonra, kogsaβı, iüzini ve csehreβini baküb, balmum βöjündürüp düşeke aşıkiile gyirür. βaba oldugı gibi βoal iderler kogsaβını, kızını buldi ioldafını? hem kızlığı bozulmis iken, iβtermi tutmaia, iokβe gyerie göndörür. Zira alikomak, ia hod gyerie göndörmek kogsaβınun iradetinde dür] (408).

Ayrıca Osmanlı'da çok eşlilik görülmektedir. Osmanlı toplumunda erkeklerin çok eşli olduğuna dair yaygın bir düşünce vardır fakat bunu genellemek doğru değildir. Osmanlı'da şer'i hukuka göre bir erkek dört kadınla evlenebilirdi ama bu durum toplumda çok eşliliğin benimsendiğini göstermemektedir. Ekonomik durumu iyi olanların karısının rızasını alarak birden fazla evlilik yaptıkları bilinmekte ancak genele baktığımızda halkın büyük çoğunluğunun tek eşli olduğu görülmektedir (Mantran 1991: 155; Çetin 2013:283; Kia 2013: 203; Akköy 2021: 37). Colloquia'da da Osmanlı'da bulunan doğuştan Müslümanların tek bir kadınla evlenmeyi tercih ettikleri bilgisi bulunmaktadır:

Tercüman: Kabeye varan, dogmiş Müsürman olse ayıktür, hiç bir sarhoş edecek içmek kısmı kulanmaz, bir halal avretle kefayet eder, livatadan, zamparalıktan, ve gayr günahdan pek sakınür < [Kiabeie varan, dogmis Muβurman olβe aiktür, hits bir βarhos edegsek icmek kiβmi kulanmaz, bir halal avretle kefaiet eder, livatadan, zamparalıktan, ve gair gyunachtan pek βakinür:] (370)

Sünnet: Sünnet kültürel bir faaliyetin yanı sıra dini bir olgunun göstergesi olan geleneksel bir törendir (Karakoç 2020: 61). Müslüman olmanın göstergesi olan sünnet, erkek için hayatının en önemli evrelerinden biridir. Osmanlı

dini açıdan Müslümanlığın verdiği sorumlulukları taşıyacak duruma gelmiş olma düşüncesinden dolayı şehzadelerin sancaklarına gitmeden önce sünnet oldukları bilinmektedir (Üçel-Aybet 2018: 383-384).

Osmanlı'nın erken zamanlarında çocuğun sünneti yedi günlükken yapılmaktaydı. Ancak bu durum Yahudilere ait bir gelenek olması nedeniyle daha sonraki zamanlarda ya kırk günlükken ya da yedi- sekiz yaşlarında yapılması uygun görülmüştür (Mantran 1991: 173). Çetin' de Yahudiler gibi sekiz gün içinde yapılmadığı, dört-beş yaşlarında sünnet edildiği bilgisi yer almaktadır (Çetin, 2010: 32). Burada dikkat çekici husus kaynakların sünnet yaşıyla ilgili verdiği bilgilerin değişiklik göstermesidir. Üçel-Aybet'te sekiz, on iki, on beş yaşları arasında sünnet edildiği Yasubuğa'da tek rakamlı yaşların sünnet için tercih edildiği bilgisi bulunmaktadır (Üçel-Aybet 2018: 382; Yasubuğa 2021: 676). Kaynaklardaki yaşlara bakarak önemli olanın çocuğun aklının ereceği bir yaşta sünnet olması gerektiği düşüncesi olabilir.

Sünnet merasimin yapılacağı gün ise çocuğa o güne özel kıyafetler giydirilmekte ve daha sonra çocuk süslenmiş bir ata bindirilip sünnet alayı ile birlikte sokaklarda gezdirilmektedir. Gezi bittikten sonra sünnet alayı ile birlikte eve dönülmektedir (Üçel-Aybet 2018: 382; Yasubuğa 2021: 678). Sünnet "berber-sünnetçi" ya da "sünnetçiler" tarafından evde keskin bir usturayla yapılmaktadır. Sünnet olan çocuğun yarasının iyileşmesi için ilkel bir yöntem olan odun külünün kullanıldığı (Mantran 1991: 173) ya da tuzlu suyla yıkandığı (Üçel-Aybet 2018: 383) bilinmektedir. Bundan sonra sünnet merasimi başlamakta, kutlamalar yapılmakta hediyeler alınmaktadır (Mantran 1991: 173). Bu kutlamalar ve hediyeler kişilerin olanaklarına göre değişmektedir. Örneğin şehzadelerin ve zenginlerin çocukların sünnetleri daha şenlikli, coşkulu merasimler eşliğinde hediyeleri de daha kıymetli, değerli, gösterişli olurken yoksul ailelerin çocuklarının sünnetleri devletin yapmış olduğu toplu sünnet merasimlerinde veyahut da zengin ailelerin rızası olursa onların yanında yaptırılmaktadır. Yine bu çocuklarda hediye almaktadır (Mantran 1991: 173-174; Üçel-Aybet 2018: 383-384; Yasubuğa 2021: 679, 681). Colloquia'da sünnetle ilgili aklının ereceği bir yaşta sünnet edildiğinden ve sünnet işlemi bittikten sonra sünnet merasiminden ayrıntılı bir şekilde bahsedilmektedir:

Tercüman: Sünnet zamanı belirsizdür, sekizinci günde Yahudilar gibi itmezler, gerektür ki ol çağa yetişmişsin ki, dini ne üzredür ikrar idebilsün, hem babası istedigü vakte olur: ekseri on dört, on beş, on altı, igirmi dahi yaşında, sünnet olur, bulunur ki hiç olmaz, yahod kocalanmış iken sünnetten igrenür. Gendi haline göre sünnet ettiren kişi, konşıları ve baş dostlarını ziyafete davet ider: iptida sünnet olacak oğlanı, bir güzel donatmış ata bindirüp, hem yadiyar espaplarla geydürüp baş sokaklarda alayle gezdirüp, babasının evine geterürler, yahod, eger onun evinde müsafirler sıgmazse, bir gayr dost evine: oraya bir berber çağırüp sünnet olmazdan < [Sünnet zamanı belirbizdür, bekizingsi günde Jahudilar gibi itmezler, gyerektür ki ol csaga ietismis bin ki, dini ne üzredür ikrar ide bilbün, hem babaβi iβtedigi vakte olur: ekβeri on dort, on bes, on alti, igirmi dachi iafinda, βünnet olur, bulunur ki hits olmaz, ia hod kogsalanmis iken βünnetten igrenür. Gyendi haline györe βünnet ettiren kifı, konşılari ve bas doβtlarini ziafete davet ider: iptida βünnet olagjak oğlani, bir güzel donatmis ata bindirüp, hem iadijar eβpaplarla gyejdürüp bas βokaklarda alajle gyezdürüp, babaβinum evine gyeterürler, ia hod, eger onun evinde muβafirler βigmazβe, bir gair doβt evine: oraia bir berber csagirüp, βünnet olmazdan] (420)

evvel, hem sonra, Kuran'ı Şerif okurlar, oğlan bu sözler derse gerek: Allah kerimdür merhmetlidür, Mahomed, onun Pegamberi ve cümle Pegamberler hakiketten şehadetlik ettiler, bu ikrardan sonra oğlanun iki elini, iki adamlar kavi tutup, berber öl üzvinün derisini ne kadar edebilirse ileri çeküp keser, zurna, buri, daulhane çalarlar, ve bir alay şenlik ederler ki bütün gece oğlan uyuksız kalsın. Fakir olanların, bu kadar tedarike kudreti olmayup, zengileri reca idüp, böyle fırsat ile oğlanı sünnet ettirürler, ol dahi kail olur ki, gendi oğlanın yoldaşleri olup sünnetten, igrizmezsinler. Andan ötüri, dört, beş kişiyi dahi birden sünnet ederler < [evvel, hem sonra, kurani ferif okurlar, oğlan bu sözler derse gerek: Allah kerimdür merhmetlidür, Mahomed, onun Pegamberi ve cümle Pegamberler hakiketten şehadetlik ettiler, bu ikrardan sonra oğlanun iki elini, iki adamlar kavi tutup, berber öl üzvinün derisini ne kadar edebilirse ileri çeküp keser, zurna, buri, daulhane çalarlar ve bir alay şenlik ederler ki bütün gece oğlan uyuksız kalsın. Fakir olanların, bu kadar tedarike kudreti olmayup, zengileri reca idüp, böyle fırsat ile oğlanı sünnet ettirürler, ol dahi kail olur ki, gendi oğlanın yoldaşleri olup sünnetten, igrizmezsinler. Andan ötüri, dört, beş kişiyi dahi birden sünnet ederler.] (421).

Cenaze: Cenazeler, gündelik hayat içerisinde insanı derin bir yasa boğan, ait olduğu toplumun kültürünü anlamamızda önemli rol oynayan dinsel merasimlerdir. Osmanlı Devleti'nde İslami inançları gereği ölen kişinin en kısa sürede defnedilmesi gerekmektedir. Defnedilmeden önce cenaze bir yakını yoksa gassal tarafından, eğer cenaze kadına aitse kadınlar tarafından yıkılmakta, daha sonra gömülmektedir. Cenaze yıkandıktan sonra kulakları, burnu ağzı ve diğer dört deliği pamukla tıkanmakta ardından dikişsiz beyaz bir kefene sarılmakta ve tabuta konulmaktadır. Tabut kırmızı veya yeşil bir örtü ile örtüldükten sonra omuzlarda namazın kılınacağı yere taşınmaktadır. Burada imam ya da ölüye yakın biri dua edip cenaze namazını kıldırılmaktadır. Cenaze namazı erkekler tarafından kılınmakta ve Müslüman olmayanlar cenazeye alınmamaktadır. Daha sonra tabut, önde kendi yakınından biri varsa, yanlarda da ardından diğer insanlarla birlikte tekrar omuzlarda taşınarak mezarlığa götürülmektedir (Mantran 1991: 174; Kia 2013:271-272). Osmanlı'da ölü karşısında aşırı üzüntüye kaçılmadığı bilinmektedir (Mantran 1991: 174).

Cenaze mezarlığa geldiği zaman bir çukur açılmakta ve ölü kabir denilen bu çukura sağ tarafının üzerine kibleye doğru konulmaktadır. Daha sonra mezar kapatılmakta ve biri baş biri de ayak kısmına gelecek şekilde iki taş konulmaktadır. Bu taşın üstüne Kur'an-ı Kerim'den ayetler, kişinin adı ve unvanı yazılmaktadır. Eğer kişi önemli görevlerde bulunmuş, güçlü, zengin, yüksek zümreden biri ise mezar taşının üstüne rütbesine ve görevine uygun bir başlık bulunur. Kadınların mezar taşlarında ise çiçek desenleri olmaktadır (Mantran 1991: 174; Kia 2013:273-275).

Bir padişah, şehzade, bey ya da devletin önde gelenlerinden biri öldüğünde cenaze merasimi yine İslam dinine göre yapılmaktadır. Ancak cenazeyi bekletmek uygun görülmemesine rağmen bazen siyasi karışıklık olmaması için bekletildiği durumlarda olmuştur. Bu sebeple padişahın ölümü yerine geçecek kişi gelene kadar açıklanamamaktadır. Bu sırada cenazenin kokmaması için çeşitli kokular sürüldüğü bilinmektedir. Cenaze defin işlemleri hazırlandıktan sonra cenaze namazı kılınmakta ve ardından dine uygun şekilde gömülmektedir. Fakat bazı yüksek zümredeki kişilerin ve bilhassa padişahların mezarları kubbe ile örtülü içi çini veya çiçek motifleriyle süslenmiş türbe adı verilen oda şeklindeki yapılarda bulunmaktadır (Mantran 1991: 174; Karakoç 2018: 40).

Cenazelerden günler geçtikten sonra kadınların mezarlığa gidip üzüntülerini dile getirdikleri ve yiyecek bıraktıkları bilinmektedir (Kia 2013: 273). Colloquia eserinde ise bu cenaze geleneklerinin detaylarıyla verilmesi yazarın içinde bulunduğu toplumu iyi gözlemlediğini göstermektedir:

Tercüman: Erkek yahod avret üldüğü gibi, ol demde leşini sıcak suyle yaykayup, bir be(y)az beze sararlar, hem taktadan yapılmış tabuta koyup, agızını, burnını, kulagını, ve gayr üzvesini pambukle kapadikten sonra, tabutu, yeşil halı, yahod keçe ile ürtüp alelacele şeherden dışarı makpereye çıkarlar: avret tayfası, leşile çıkmaz bazı yerlerde, ancak erkekler, papazlar, keşişler, şehir ve köy halkı cem olup, öğüne düşüp sokaklarda aglayup, feryat iderler, ırlarlar: gömmezden evvel, hem sonra, Kuran okurlar, namaz kılarlar, gömdikten sonra, bir büyük enli taş üstüne korlar, yahod dört köşeli, degirmi, yazılmış, yahod yazılmamış taş, başı tarafından kaldırırılar. Erkek midür? Avret mi? Farkı budur: Erkek yattığı yerde, taş üstüne, bir tülbentle sarılmış baş, avret için ise, çiçekler, alehusus sümbüller, taştan kazarlar: ve çok yerlerde kızün makperesi dolayında, gone gone çiçekler < [Erkek ia hod avret üldüğü gibi, ol demde leşii bıgsak buile iaikajup, bir beaz beze şararlar, hem taktadan iapilmis tabuta kojup, agızını, burnını, kulagını, ve gair üzveşini pambukle kapadikten şonra, tabutu jeşil hali, ia hod keçe ile ürtüp alel agsele, şeherden dişari makpereie çıkarlar: avret tajfaşı, leşile çıkmaz bazı yerlerde, angsak erkekler, papazlar, keşiler, şeher ve köy halkı gsem olup, öğüne düşüp şokaklarda aglaiup, feriat iderler, ırlarlar: gyömmezden evvel, hem şonra, kuran okurlar, namaz kılarlar, gyömdikten şonra, bir biuk enli tas üstüne korlar, ia hod dort köşeli, degirmi, jazilmis, ia hod jazilmamis tas, başı tarafından kaldırırılar. Erkek midür? avretmi? farkı budur: Erkek iattığı ierde, tas üstüne, bir tulbentle şarilimis bas, avret icün işe, cşicjekler, alelhuşuş şümbüller, taştan kazarlar: ve çok yerlerde kızün makpereşini dolainda, gyone gyone cşicjekler,] (426)

dikerler. Padişahler, Paşaler, Begler, hem gayr büyük mertebede olan kişiler, gendi kudretine göre, türbeler, ve klise, cami gibi evler yaptırıp, anlar içinde gömegelmişlerdür: türbelerün divarına, altonlı huruflerle, Kuran'dan ügürtlenmiş ayetler, suratlar yazarlar: anlarun hayrı için, Softalar, bir kaç haftayadak, Kuran'ı okuyup gece gündüz namaz kılarlar; çeşmeler, ve imaretler yaptırırılar. Bir kaç gündün sonra, yahod ertesi gün, hem birkaç kerre, haftadan haftaya avretler, ülmüşlerün makpere oldığı yerlere varup, aglarlar, sızlarlar, andan sonra, gendiler yeyüp, içüp üleni soal iderler, yeeekte, içeeekte yahod gayr şeylerde eksikliği var mı? Şimdiki hali, ne şekil? Ey mi? Hoş mı? Et, Etmek, ve türlü türlü yeeek içeeek, taş üstünde alıkoyup evlerine dönerler. Bazı kişiler zan, ve kıyas iderler ki, ol yeeek ülmüş kişün zahiresi için konulmuşdür < [dikerler. Padişahler, Paşaler, Begler, hem gair biuk mertebede olan kişiler, gyendi kudretine györe, türbeler, ve klişe, şfami gibi evler iaptırıp, anlar icünde gyöme gielmislerdür: türbelerün divarına, altonlı huruflerle, Kurandan ügürtlenmiş aietler, şuratlar iazarlar: anlarun hairi icün, Szoftalar, bir kacs haftaiadak, Kurani okuiup gegşe gyündüz namaz kılarlar; çeşmeler, ve imaretler iaptırırılar. Bir kacs gyünden şonra, ia hod erteşini gyün, hem bir kacs kerre, haftadan haftaa avretler, ulmislerün makpere oldığı yerlere varup, aglarlar, şızlarlar, andan şonra, gyendiler jejüp, içcüp üleni şoal iderler, iegjekte, icjegjekte ia hod gair şejlerde ekşikliği var mı? şymdiki hali, ne şekil? ejmi? hoşmi? et, etmek, ve türlü türlü iegjek icjegjek, tas üstünde alikojup evlerine dönerler. Bazı kişiler zan, ve kiaziderler ki, ol iegjek ülmis kişün zahireşini itsün konulmuşdür:] (427)

lakin iş böyle degildir, canı için sadaka yerinde, kuşlara, yahod gayr hayvanlara verilmiştir < [lakin is bujle degildir, g'fani itsün badaka yerinde, kuşlara, ia hod gair hajvanlara, verilmiştir] (428).

SONUÇ

Bir toplumun gündelik hayatıyla ilgili bir şeyler söyleyebilmek için o toplumun kültürü hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Gündelik hayatı anlamak ise yaşanan hayatı anlamak demektir (Çetin 2013: 278). Bu bakımdan Osmanlı çok uluslu bir devlet olması nedeniyle içerisinde de birçok kültürü barındırmaktadır. Osmanlı'nın gündelik hayatını anlamak için devletin içerisinde bulunan yönetenlerin ve yönetilenlerin (reayanın) kültürü hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir.

Colloquia Familiaria Turcico Latina adlı eserinde anlattığı gündelik hayat pratiklerine bakarak Jakab Nagy de Harsány'nin eserde doğuştan Müslüman olanlara olumlu bir gözle baktığı söylenebilir. Onun İstanbul'a geldiğinde içinde bulunduğu toplumu (Osmanlı Devleti'ni) iyi gözlemlediği eserde anlattığı bazı detaylı diyaloglarla görülmektedir. Eserdeki gündelik hayat ile ilgili diyaloglardan hareketle Osmanlı toplumunda sınıfsal ayrılıkların olduğundan bahsedilebilir. Bu ayrılıkların bazısının dinî inanca göre bazısının da kişinin konumuna göre değiştiği görülmektedir. Harsány'nin bu ayrımı vermiş olması bir yabancı'nın topluma bakış açısıyla ilgili önemli bir durum olabilir. 17. yüzyılda yazılmış bu eserin anlattığı gündelik hayat uygulamalarının günümüzde de yansımaları olduğu görülmektedir. Günümüzde bu uygulamaların bazıları benzer şekilde devam ederken bazıları da değişerek günümüze kadar gelmiştir.

Osmanlı'da Müslümanların hayatının dine göre şekillendiği bilinmektedir. Günlük hayat pratiklerini, dinin en temel pratiği olan namazın vakitlerine göre planlandığı görülmektedir. Eserde dinle ilgili Müslümanların beş vakit namazı gözettikleri, ibadet ettikleri vurgulanmaktadır. Günümüzde her Müslüman'ın namaz vakitlerine göre plan yaptığını söylemek mümkün olmasa da bu konuya dikkat edenlerin varlığı da yadsınamayacağı söylenebilir.

Eserde günümüzde olduğu gibi o dönemde de kişinin giyim-kuşamının mevkisine ve dinine göre değişkenlik gösterdiği yazılmış ancak o dönemde daha belirgin bir sınıf farkı olduğu için giyim konusunda da kesin çizgiler olduğu eser üzerinden tespit edilmiştir.

Osmanlı toplumunda, selamlaşmanın her kesiminde aynı olmadığı görülmektedir. Eserde halkın birbiriyle selamlaşmasıyla bir padişahın huzuruna çıktığında verilen selamın aynı olmadığı diyaloglara bakılarak anlaşılmaktadır. Padişahın huzuruna çıkarken etek öpme merasimi varken halkın böyle bir selamlaşma biçimi yoktur. Ayrıca selamlaşma biçimine bakılacak olursa eserde selamlaşmanın daha çok dinsel temenna ifadelerinin olduğu görülmektedir. Bu durum İslam dininin Osmanlı'nın gündelik hayatındaki etkisi olarak değerlendirilebilir. Günümüzde selamlaşırken dinsel ifadelerin yanı sıra seküler ifadelerin olduğu da görülmektedir.

Gündelik hayatın önemli unsurlarından bir başkası ise yeme-içme kültürüdür. Yeme-içme kültüründeki farklılığın, sadece toplumdaki üst-alt ya da zengin-yoksul gibi sınıflar için değil aynı zamanda çeşitli din mensupları içinde geçerli olduğu görülmektedir. Osmanlı'da Müslümanların domuz eti yemesi ve içki içmesi yasakken diğer milletler için böyle bir ayrımın yapılmadığı söylenebilir. Nitekim eserde de Müslümanların içki tüketmedikleri söylenirken

gayrimüslimlere ve yabancılara ikram edilen yiyeceklerin arasında domuz pastırması içecekler arasında ise şarap çeşitleri sıralanmıştır. Bu da yemek kültüründe yiyecek ve içeceklerde dinsel ayrımın yapıldığını göstermektedir. Günümüzde de Müslümanlar için domuz etinin yenmesi ve içki tüketilmesi haramdır ancak toplumdaki bazı kişilerin tercihleri doğrultusunda alkol tükettiği görülmektedir.

Osmanlı'da hamamların sayıca fazla olması toplumunun temizliğe verdiği önemi göstermektedir. Ancak hamamların giriş saatinin kişinin mensup olduğu dine, kişinin kadın ve erkek olmasına göre değişmektedir. Bu farklılıktan hareketle hamamlardaki sınıfsal ayrılığın sadece dine göre değil, kişinin cinsiyetine göre de yapıldığı söylenebilir. Eserde, evlenmeden önce gelinlik kızın hamama götürüldüğünün söylenmesi, hamamlara yalnızca temizlik amacıyla gidilmediğinin aynı zamanda sosyalleşmek için de gidilen mekânlardan biri olduğunun göstergesidir. Günümüzde gelin hamamı denilen eğlencenin bir gelenek olarak devam etmekten ziyade daha çok moda için yapıldığı söylenebilir.

Eserden hareketle Osmanlı toplumunda yapılan evliliklerin görücü usulü olduğu görülmektedir. Günümüzde evliliklerde; bazı kimseler görücü usulünü devam ettirirken bazı kimseler evleneceği kişiye kendi karar vermektedir. Ancak yine de Osmanlı'daki gibi evlenene kadar birbirini görmeme olayı günümüzde yok denilecek kadar azalmıştır. Günümüzde görücü usulü de olsa kişiler birbirini görüp tanıyabilmektedir. Osmanlı'da nikâhta görülen mehr olayı günümüzde dini nikâhlarda görülen bir uygulamadır. Ancak Osmanlı'da dini nikâh aynı zamanda resmi nikâhken günümüzde resmi nikâh ve dini nikâh ayrı ayrı kıyılmaktadır. Düğün merasimi günümüzde Osmanlı'daki gibi gelişmekte fakat bu yine kişinin ve ailesinin benimsediği geleneklere göre değişebilmektedir. Düğün sonrası sabahı için eserde anlatılan bekâret olayının da günümüzde her aile için olmasa da genel olarak yapılmadığı görülmektedir.

Sünnetle ilgili ise Osmanlı toplumunu erkek çocuklarının sünneti Yahudilere benzememek için yedi günlükken eserde sekiz günlükken yapılmadığı ileri bir tarihte sünnet-berberci tarafından yapıldığı bilinmektedir. Günümüzde ise her aile bu inançla mı yapıyor kesin bir şey söyleyemeyiz ama genellikle çocuğun kırk gününü geçtikten sonra hastane ortamında sünnet ettirildiği görülmektedir.

Cenaze ile ilgili yukarıda Osmanlı'da Müslüman olmayanların cenazeye alınmadıklarının ve ölü karşısında aşırı üzüntüye kaçmadıkları bilgisine yer verilmiştir. Ancak eserde bu bilginin aksine ölenlerin arkasında feryat edip ağladıkları ve toplum içinde farklı din görevlilerinin (*papaz, keşiş*) cenazeye katıldığı görülmektedir. Eserde cenazeye ilgili diğer uygulamaların Osmanlı toplumunun cenaze geleneğiyle benzer olduğu görülürken cenazeye katılanlar konusunda farklılık olduğu dikkati çekmektedir. Buradan hareketle eserin yazarının İstanbul'da kaldığı dönemlerde ya böyle bir cenazeye katıldığını ya da Osmanlı, çok kültürlü bir devlet olduğundan dolayı cenazeye diğer dinden kişilerin de katılabileceği düşüncesinden kaynaklı bu bilgiyi yazdığı veyahut da birilerinden duymuş olabileceği düşünülebilir. Bize göre birinci olasılık daha baskındır. Günümüzde ise Müslümanların defnedilme işlemlerinin Osmanlı toplumundaki gibi İslam geleneğine göre yapıldığı görülmektedir.

Eserdeki gündelik hayat pratiklerine bakılarak Osmanlı Devleti'nde sınıfsal ayrılıkların olduğu bu ayrılıkların ise bazı konularda dini inanca göre değiştiği bazılarında ise mevkilere göre şekillendiği görülmektedir. Ayrıca eserden hareketle incelemeye çalışılan Osmanlı'daki gündelik hayat pratiklerinin ağırlıklı olarak din etrafında şekillendiği

söylenbilir. Bu dinsel pratiklerin gündelik hayatın her alanına etki ettiği bir yabancınn gözünden dahi anlaşılmaktadır. Günümüzde ise bu gündelik pratiklerinin bazıları aynı şekilde devam ederken bazılarında değişikliklerin olduğu gözlemlenmiştir.

Bu çalışmanın Osmanlı'nın gündelik hayatıyla ilgili özellikle Batılı seyyahların gözünden Osmanlı'ya bakışla ilgili araştırmalarda yardımcı olacağını düşünülmektedir. Osmanlı'nın gündelik hayatıyla ilgili Harsány'nin kaleme almış olduğu Colloquia eseri ile 17. yüzyılda, öncesinde veya sonrasında Osmanlı Devleti'nde bulunmuş başka Batılların yazmış olduğu eserler mukayese edilerek yabancıların topluma bakış açısıyla ilgili başka veriler ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

- Akköy, Y. (2021). *17. ve 18. Yüzyıllar arası osmanlı devleti'nde kadın ve aile* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Başhan Erol, E. (2013). *Osmanlı döneminde nikah törenleri ve gelinlikleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Haliç Üniversitesi.
- Cevrioğlu, M. H. (2021). *XVII. Yüzyılın ilk yarısında osmanlı-habsburg diplomatik ilişkileri ve osmanlı diplomasisi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi.
- Çetin, F. (2010). XVI. Asır alman seyyahlarına göre osmanlı toplumu (müslüman davranış ve törenleri ile dini mekânlar). *Vakıflar Dergisi*, 34, 19-33. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423937422.pdf> (09.05.2023)
- Çetin, E. (2013). Osmanlı'da gündelik hayat'a sosyolojik bir bakış. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7(13), 277-294. <https://toplumbilimleri.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=a55bbe48-7e5e-4b30-9861-0aa414864cc513%20Makale-Ensar%20CETIN.pdf&key=241> (09.05.2023)
- Çolak, K. (2017). XVI. yüzyılda batılı seyyahlara göre Osmanlılar. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/17, 193-208. http://www.tarihinpesinde.com/dergimiz/sayi17/M17_10.pdf (09.05.2023)
- Faroqhi, S. (2005). *Osmanlı kültürü ve gündelik yaşam ortaçağdan yirminci yüzyıla. (Çev. Elif Kılıç)*. Tarih Vakfı.
- Harsany, J. N. (1672). *Colloquia familiaria turcico latina seu status turcicus loquens*. Google Books.
- Hazai, G. (1973). *Das Osmanisch-türkische im xvii. Jahrhundert- untersuchungen an den transkriptionstexten von jakab nagy de harsány*. Akadémiai Kiadó.
- İğci, A. (2015). 1672 Tarihli colloquia familiaria turcico latina'da tarihî ağız malzemesi ve batı rumeli tarzı fiil çatısı. *Diyalektolog Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 71-77. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/208452> (09.05.2023)

- Karakoç, K. (2018). *Osmanlı-bizans kroniklerinde düğün ve ölüm* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi.
- Karakoç, K. (2020). XIV. ve XV. Yüzyıllarda osmanlı hanedanında gerçekleşen evlilikler. *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 61-85. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1112264> (09.05.2023)
- Karayel Gökkaya, E. (2012). Osmanlı döneminde istanbul'da günlük yaşam ve türk resim sanatında çağdaş dönem öncesine yansımaları. *Sanat & Tasarım Dergisi*, 2(2), 52-73. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/1829/makale.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (09.05.2023)
- Kármán, G. (2016). *A seventeenth-century odyssey in east europe*. Brill.
- Keskin, A. (2017). Türk kültüründe “selamlaşma” ve “vedalaşma” hakkında genel bir değerlendirme. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 43, 125-146. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/447245> (09.05.2023)
- Kia, M. (2013). *Osmanlı imparatorluğu'nda gündelik hayat*. (Çev. Özgür Özol). Pozitif Yayınları.
- Koç, M. Z. (2016). *XVI.Yüzyıl batılı seyahatnamelerinin ışığında osmanlı imparatorluğu'nda sosyal hayatın dinamikleri: yemek kültürü, inançlar, örf-adet ve osmanlı kadını üzerine* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Bahçeşehir Üniversitesi.
- Lewis, R. (1973). *Osmanlı türkiyesinde gündelik hayat (âdetler ve gelenekler)*. (Çev. Mefkûre Poroy). Doğan Kardeş Yayınları.
- Mantran, R. (1991). *XVI.-XVII. Yüzyıl'da istanbul'da gündelik hayat*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti.
- Obuz, M. (2022). Batılı seyyahların gözünden XVI. ve XVII. yüzyıllarda payitaht istanbul'da kişisel temizlik ve bakım. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 55, 118-127. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2408346> (09.05.2023)
- Özcan, E. (2017). Popüler kültüre bakarken gündelik hayatı & mikro direnç pratiklerini görmek. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 28, 162-183. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/495297> (09.05.2023)
- Öztaşkın, Ö. (2008). *XV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı halkı* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü III*. Milli Eğitim Basımevi.
- Üçel-Aybet, G. (2018). *Avrupalı seyyahların gözünden osmanlı dünyası ve insanları (1530-1699)*. İletişim Yayınları.

Yasubuğa, S. (2021). Son dönem osmanlı toplumunda eğlence kültürü açısından sünnet düğünleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 675-690. <https://docplayer.biz.tr/226315204-Son-donem-osmanli-toplumunda-eglenme-kulturu-acisindan-sunnet-dugunleri.html> (09.05.2023)

Yılmaz, M. (2021). Gündelik hayat: sosyo-kültürel bir yaklaşım. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 143-162. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1566486> (09.05.2023)

UYGUR YAZMALARINDAN KIYAFETNAMELERE VÜCUTTAKİ BENLERİN YORUMLARININ İNCELENMESİ⁴⁶

Kardelen AKIN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye, krsakin@gmail.com

ÖZET

En eski çağlardan itibaren insanlar yaşadıkları çevrede olup biten olayları yorumlamaya, bunlardan bir çıkarımda bulunmaya çalışmışlardır. Bunlar görünenin ardını merak etme, geleceği tahmin etme, olaylar karşısında kendilerini koruma içgüdüğü ile bir takım farklı uygulamaları hayata geçirme şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu uygulamalar sonucu kehanet, fal kavramları meydana gelmiştir. Görünenin ardındakini görme, yorumlama divan edebiyatında bir edebi tür olarak kıyafetnameler ile karşımıza çıkmaktadır. Kıyafet kelimesi Arapça kavf kökünden gelmektedir. Kelime “takip etme, iz sürme” anlamındadır. Kişinin bedeni onun ruhunun, yaratılışının yansıması olarak görülmüştür. Asıl olarak milattan önce 5. yüzyıla kadar uzandığını bildiğimiz bu ilim için batıda fizyonomi kelimesi kullanılırken Arap coğrafyasında kıyafet kelimesi ile aynı anlama gelen fakat daha geniş bir alanı kapsayan firaset kelimesi kullanılmıştır. Türkçe metinlerde kişinin bedenindeki işaretlerden, organ ve uzuvlarının şekil, renk ve yapısından yola çıkarak karakterini, ahlakını tahlil ve tahmin etmenin en eski örneklerine Eski Uygur Türkçesine ait el yazmalarında rastlamaktayız. Daha sonraki dönemde Yusuf Has Hacib’in meşhur eseri Kutadgu Bilig’de konunun birkaç örneği mevcuttur. Osmanlı’da cariye ve köle alımı, siyaset adamları ve saraydaki hizmetkarların seçimi gibi hayatın birçok alanında firaset ilminden yararlanılmıştır. Ayrıca insanların çevresindeki kişileri tanımada, gelecekte bu kişilerden zarar görmemek için karakterinin ve ahlakının bilinmesi gerektiği düşüncesi doğrultusunda kıyafetnameler halk arasında da oldukça ilgi görmüştür. Kıyafetnameler Türk toplumunun kültürünü, bakış açısını göstermesi açısından önemlidir. Bu çalışmada benlerle ilgili Eski Uygur Türkçesine ait U 499 numaralı yazma incelenmiştir. Yazma tam bir kıyafetname olmamakla birlikte konuyla alakalı olarak insan vücudunda bulunan benlerin yorumlarını içermektedir. Yazmada geçen ben yorumları ile kıyafetnamelerde benlerle ilgili bölümlerdeki yorumlar mukayese edilmiştir. Kültür devamlılığı bağlamında benzer ve farklı noktalar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıyafetname, Eski Uygur Türkçesi, benler.

⁴⁶ Bu bildiri hazırlamakta olduğum “Eski Uygur Türkçesine Ait Halk İnanışlarıyla İlgili Metinler” adlı yüksek lisans tezinden hareketle oluşturulmuştur.

FROM UYGHUR MANUSCRIPTS TO KIYAFETNAMES EXAMINATION OF THE COMMENTS OF MOLES ON THE BODY

Kardelen AKIN

Master Student, Ondokuz Mayıs University, Samsun, Turkey, krsakin@gmail.com

ABSTRACT

Since the earliest times, people have tried to interpret the events happening in the environment they live in and to make inferences from them. These have emerged in the form of being curious about the invisible, predicting the future, and implementing a number of different practices with the instinct of protecting themselves against events. As a result of these practices, the concepts of divination and fortune-telling have emerged. Seeing and interpreting what is behind the visible emerges as a literary genre in divan literature with kıyafetname. The word kıyafetname derived from kavf in the Arabic language. The word means "to trace, to follow". A person's body is seen as a reflection of his soul, his creation. While the word physiognomy was used in the West for this science, which we know to date back to the 5th century BC, the word firaset, which has the same meaning as the kıyafetname, was used in the Arab geography. In Turkish texts, we encounter the oldest examples of analyzing and predicting a person's character and morality based on the signs on the body, the shape, color and form of the organs and limbs, in the manuscripts of Old Uyghur Turkish. In the later period, there are several examples of the subject in the famous work of Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig. In the Ottoman Empire, this science was used in many areas of life, such as the selection of concubines, politicians and servants in the palace. In addition, in line with the idea that people should know the people around them and their character and morals should be known in order not to be harmed by these people in the future, The kıyafetname have been attracted a lot of attention by people. Kıyafetname are important in terms of showing the culture and point of view of Turkish society. In this study, the manuscript numbered U 499 in Old Uighur Turkish about moles was examined. Although the manuscript is not a totally kıyafetname, it contains the comments of moles on the human body related to the subject. The comments about mole in the manuscript and the comments in the sections about the moles in the kıyafetname were compared. Similar and different points have been identified in the context of cultural continuity.

Keywords: Old Uyghur Turkish, kıyafetname, moles.

GİRİŞ

Doğa karşısında aciz kalan insanoğlu yemek, barınma ve korunma ihtiyaçlarından dolayı gelecek kaygısı taşımışlardır. Bu kaygılar şekil değiştirerek günümüze kadar devam etmiştir. Gelecek hakkında bilgi sahibi olmak isteyen insanlar kimi zaman yıldızlara bakarak, kimi zaman da çeşitli nesnelere kullanarak bu ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. Böylece fal kavramı ortaya çıkmıştır. Eski Türkçede fal “ırk” sözcüğüyle karşılanmıştır. Geçmişten itibaren çevresindeki olayları yorumlamaya, bir neden- sonuç ilişkisi çıkarmaya, gelecek hakkında yorumda bulunmaya meyilli olan insanlar bunu kişinin dış görünüşünden karakterini yorumlama konusunda da devam ettirmişlerdir.

Bu yorumlama işini edebiyatımızda kıyafetnameler karşılamaktadır. Kıyafetname Türkçede sözlük anlamı olarak “Bir ülkenin veya bir dönemin giyimlerini anlatan kitap, yüze veya dış görünüşe bakılarak ruhî durumu anlama bilgisinden söz eden kitap” şeklinde karşımıza çıkar (Türkçe Sözlük, 1998: 1312).

Arapça kavf kökünden türeyen kıyafe(t) “iz sürüp gitmek, takip etmek, peşi sıra gitmek” anlamına gelir. Kelimenin Türkçede ve Farsçada ayrıca “kılık kıyafet, elbise, şekil, görünüş” manaları da vardır. İnsanın görünen dış özelliklerine bakarak görünmeyen iç özelliklerini anlamaya çalışan kimseye kāyif veya kıyâfet-şinâs denilmiştir. Arapça’da firaset(t) kelimesi de “iz sürmek, birinin arkasından gitmek, “keşfetme, sezme, ileri görüşlülük” anlamlarına geldiğinden Arap âlim ve edipleri kıyafet yerine daha çok firaset kelimesini kullanmışlardır.

Firaset kelimesi dar anlamda, bir kimsenin dış görünüşüne bakarak onun ahlâk ve karakteri hakkında tahminde bulunmayı ifade etmektedir. Firasetnameler şer’î ve hükûmî olarak ikiye ayrılır. Şer’î firaset peygamber ve velilere hastır. Çalışarak öğrenilmez. Hükûmî firaset ise tecrübelerle dayanılarak elde edilir.

Kıyafetname, firaset ilminin kıyafa denilen bir alt dalıdır. Kıyafetnamelerde İnsan Kıyâfeti İlimi, İz Kıyâfeti İlimi, İrâfet İlimi, El ve Ayak İlimi, Titreme/ Seyirme İlimi, İyâfe İlimi, Riyâfe İlimi, Astroloji İlimi ve Remel İlimi gibi alt türler mevcuttur (Yılmaz, 2012: 130).

Tespit edilebildiği kadarıyla ilk olarak Hipokrat (M.Ö. V. yüzyıl) tıpta bazı hastalıkların teşhis ve tedavisinde bu ilimden yararlanmış ve insanları tiplerine göre tasnif etmiştir. Daha sonra Eflâtun, Galen, İladus ve Aristo da konuyla ilgilenmişlerdir (Mengi, 2002: 513). Kadim filozofların fizyonomi konusundaki bu tarz çalışmaları Doğu âlimlerini etkilemiştir. Bilhassa Aristo’nun etkisi belirgindir. Aristo’ya atfedilen fizyonomi görüşleri ve eserleri Arapça olarak yeniden kaleme alınmıştır. Yuhanna b. Bıtrîk’in Aristo’dan çevirdiği söylenen “Kitâbü’s- Siyâse fî Tedbîri’r-Riyâse” adlı kitabı bu etkiyi taşıyan eserlerdendir (Türkdoğan, 2014: 173). Araplar arasında ilk eser veren kişi, kitabı günümüze ulaşmayan İmam Şâfi’dir. Farsça eserler içindeyse Kâşânî, Abdurrahman Mîrek, Emîr-i Kebîr Hemedânî’nin eserleri sayılabilir. İslâmiyet’in Doğu’da yayılışının ardından İslâm dünyasında kıyafet ilmine alâka artmıştır. Türkler kıyafet ilmini tıbbın yanı sıra siyasette de kullanmışlar, ayrıca saraya adam alırken, esir ve hizmetkâr seçerken kişilerin dış görünüşlerinden karakter yapıları hakkında fikir edinmeye çalışmışlardır (Mengi, 2002: 513).

Kıyafetlerden ve dış görünüşten yola çıkarak bir kişinin karakterini tahlil etmenin ilk örneklerine Eski Uygur Türkçesine ait yazmalarda rastlamaktayız. Devamında Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig’inde kıyafetname örnekleri karşımıza çıkar.

“Kimin yüzü ve dış görünüşü güzel ise, dışı gibi içi de güzel olur.” (2213. Beyit)

“Dışını görürsen, bunu içi için şahit say; insanın içi, dışı gibi ve dışı da içi gibidir.” (2216. Beyit)

“Kısa boylu bodur kimseler hırçın tabiatlı olurlar, hırçın nereye giderse orada kavga başlar.” (2089. Beyit)

“Boy orta ve her şey bununla mütenasip olmalı; ey bilgili insan, her işte itidalden ayrılma!” (2090. Beyit)

“İçkicibaşının, sâkileri de hep genç ve güzel yüzlü olmalıdırlar. Yüzünde henüz tüy bitmemiş bu oğlanların yüzü dolun ay, boyu fidan, saçı kara ve görünüşleri tasvir gibi güzel olmalıdır.” (2913. -2915. Beyitler)

Türkçe ilk kıyafetnamenin Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâme'sinde bir bölüm teşkil ettiği, ilk müstakil eserin ise Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî'ye ait olduğu bilinmektedir. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mârifet-nâmesi'nde karşılaşılan kıyafetname de konuyla ilgili önemli eserlerdendir (Çakır, 2007: 333).

“Ben” kelimesinin anlamı sözlüklerde “Çoğu doğuştan, tende bulunan ufak, koyu renkli leke veya kabartı” (Türkçe Sözlük, 1998: 265), “Meng: Ben, yüzde bulunan ben” (çev. Atalay, 1985: 359), “Tende ve ale'l husûs yüzdeki tabîî benek, hâl, şâme (KT, 2011: 235) şeklinde açıklanmıştır.

Benlerin vücuttaki yerine göre kişiliğin yorumlanması ayrı bir başlıkla ele alınmayıp kıyafetnameler içerisinde yer almaktadır. İnsandaki ben, benek izlere göre karakterini yorumlama ilmine İlmü's- şamat ve'l- hayalan denmektedir. Bir edebî tür olan kıyafetnameler, ait oldukları toplumun insanının estetik görünümüyle ilgili ölçü ve değerleri, güzellik anlayışını büyük ölçüde yansıtan eserlerdir (Erkal, 1999: 222).

Çalışmada Eski Uygur Türkçesine ait benlerle ilgili U499 numaralı yazmanın harf, yazı çevrimi, günümüz Türkçesine aktarımı yapılmıştır. Kültür devamlılığı açısından kıyafetnamelerde geçen benlerin yorumları ile mukayese edilerek aradaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymak amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Önemi

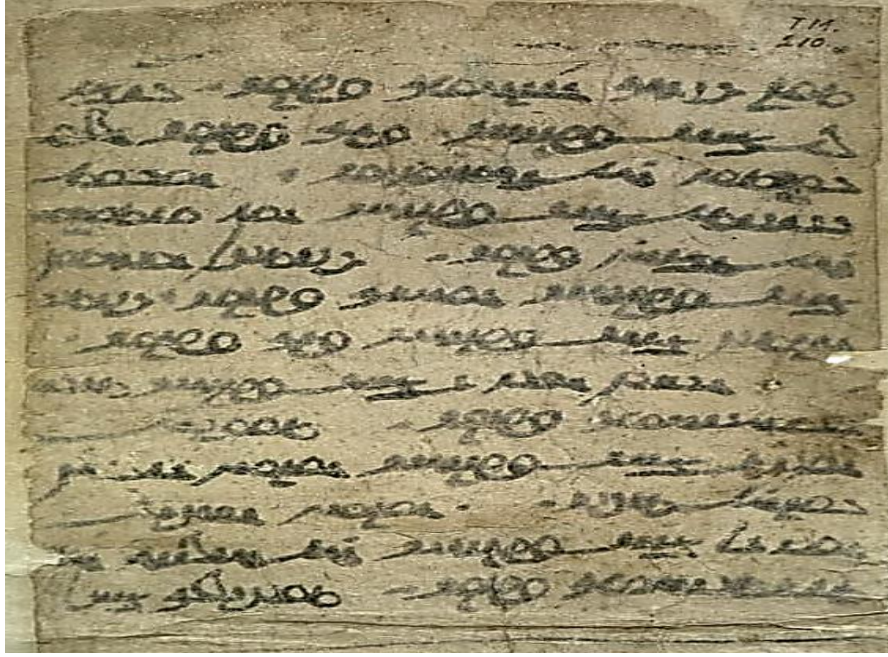
Çalışmaya konu olan el yazması Alttürkische Handschriften Teil 17 içerisinde tespit edilen U 499 numaralı yazmadır. <https://turfan.bbaw.de/> internet adresinden metin temin edilmiştir. Yazma 31 satırdan oluşmaktadır. Yazmanın devamında farklı bir konudan bahsedildiği için çalışmada benlerle alakalı ilk 13 satır incelenmiştir. İtalik bir biçimde yazılmıştır. Boyutları yaklaşık 15 cm x 45 cm olup vücuttaki benlerin yorumunu içermektedir. Metin daha önce Uigurische Sprachdenkmäler içerisinde 42 numara ile Türkische Turfan- Texte VII'de 36 numara ile yayımlanmıştır. Metnin harf ve yazı çevrimi yapılarak günümüz Türkçesine aktarımı yapılmıştır. Ardından edebiyatımızdaki kıyafetname türünün özelliklerini barındıran ve müstakil kıyafetname türündeki eserler incelenmiştir. Bunların içerisinde benlerle ilgili olanlar seçilip günümüz Türkçesine aktarımı yapılmıştır. Uygur Türkçesindeki ben yorumları ile kıyafetnamelerdeki ben yorumları mukayese edilerek benzer ve farklı noktalara değinilmiştir.

Türk toplumunun düşünce tarzını yansıtmaya açısından kıyafetnameler önemli metinlerdir. Geçmiş Uygurlara dayanan, bilinenden bilinmeyeni bulmak olan kıyafetname ilmi sonraki dönemlerde de varlığını korumuştur.

Budizm ve Maniheizm dinlerini benimsemiş Uygurlara ait yazmadan, İslamiyetin kabulünden sonraki dönemde yazılan kıyafetnamelerdeki konuyu ele alış biçimlerinin tespiti kültürel devamlılık açısından önem arz etmektedir.

BULGULAR

Resim 1

Metnin harf çevrimi

U 499

- (1) twl kysy "lqwçy pwlwr. y'mz
- (2) d' m'nk pwls'r p'y pwlwr 'dkw
- (3) ywltwz q' swqwşwr. 'wwwt
- (4) yyrynt' m'nk pwlwr 'wzwtwnlwq
- (5) q' "mr'q pwlwr. kyntyk 'wystwn
- (6) m'nk pwls'r 'wqry pwlwr. kyntyk
- (7) "ltyn m'nk pwls'r p'y pwlwr.
- (8) 'yryn 'wyz ' m'nk pwls'r t'vr
- (9) 'yçqynqyçy pwlwr. twpyq
- (10) 'wyz ' m'nk pwls'r 'wlwq "tq'
- (11) ywlq' t'kyr. 'wlwq 'rnk'k
- (12) 'wyz ' m'nk pwls'r q' q'd's q'

(13) t'rtynqwyçy pwlwr . twykydy m'nk

Metnin yazı çevrimi

[U 499 (T III M 210)]

1. tul kişi alguçı bolur. yam(ı)z
2. da meng bolsar bay bolur edgü
3. yultuzka soguşur . uvut
4. yérinte meng bolsar uzuntonlug
5. ka amrak bolur. kintik üstün
6. meng bolsar ogrı bolur. kintik
7. altın meng bolsar bay bolur.
8. érin üze meng bolsar tavar
9. içginguçı bolur. topıg
10. üze meng bolsar ulug atka
11. yolga tegir. Ulug erngek
12. üze meng bolsar ka kadaş ka
13. tartınguçı bolur. tüketi meng

Metnin günümüz Türkçesine aktarımı

1 Dul kişi hırsız olur. Kasıgın iki tarafın- 2 da ben olursa, zengin olur. İyi 3 soya ulaşır. Edep 4 yerinde ben olursa kadımla- 5 ra karşı ilgili olur. Göbek üzerinde 6 ben olursa hırsız olur. Göbek 7 altında ben olursa, zengin olur. 8 Dudak üzerinde ben olursa mal, mülk 9 kaybeder. Topuk 10 üzerinde ben olursa büyük ata, 11 yola girer. Başparmak 12 üzerinde ben olursa, arkadaş akrabaya (karşı) 13 dostça olur. Ben(ler) bitti.

Çalışmada incelenen kıyâfetnameler

Bedr-i Dilşad'ın Murâd-nâmesi⁴⁷, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mârifetnâme'si, Bursalı Murâdî'nin Kıyâfet-nâme'si⁴⁸, Yûsuf Hâlis' in Kıyâfet-nâme-i Cedîde' si⁴⁹, Şeyh Baba Yûsuf'un Kıyâfetname' si⁵⁰, Dimaşkı'nin Kitâbü'l-Âdâb Ve's-Siyâse Fî 'ilmi'n-Nazar Ve'l-Firâse' si, Şa'bân-ı Sivrihisârî'nin Kıyâfet-Nâme'si, Seyyid Lokman Çelebi' nin Kıyâfetname' si, Nev'î- Zâde Atâî'nin Sohbetü'l- Ebkâr mesnevisinde yer alan kıyâfetname⁵¹, Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet'in Kıyâfetnâme'si.

Benlerin yorumlarını içeren kıyâfetnameler

Çorum İl Halk Kütüphanesi 3165 numarada kayıtlı eserler

⁴⁷ Ceyhan (1997)

⁴⁸ Dikkaya ve Ak (2022)

⁴⁹ Johann Caspar Lavater (1741–1801)'in kıyâfetnamesinin tercümesi (Kırbıyık, 2009)

⁵⁰ Mevhûb-ı Mahbûb isimli mesnevisinin içinde, Nasihat-ı Dil-pezir başlığı altında, 55a-56b varaklar arasında yer almaktadır. (Kartal, 1998)

⁵¹ Karaokay (2018)

Yüzyılı, müellifi, müstensihî bilinmeyen 3165 numarada kayıtlı, dört ayrı eseri ihtiva eden 49 varaklı mecmuanın, 8a–16a varakları arasında yer alan Kıyâfetnâme adlı ikinci eserinde benler:

Baldırlarının ince ve dizlerinde ben olması hızlı yürümesine işaret olarak görülmüştür. Ellerinde beninin olması dostlarına karşı dostça davranmasının, belinde beni olması âlimlere sevgisinin fazla olması olarak görülmüştür. Parmaklarında ben olması tabiatının, yaratılışının kötü olması ile ilişkilendirilmiştir. Yanağında ben olması aldatıcı, fitneci bir insan olduğuna işarettir. Yüzünde ve gövdesinde çok ben olması, ayaklarında ben olması zalim, incitici, halka eziyet ve haksızlık yapan bir kişi olduğuna işarettir. Kulağında ben olması tedbirin yaramaz olduğuna işarettir. Boğazında ben olması sazende olduğuna işarettir. Göğsünde ben olması hareketlerinde hiç kimseye benzemeyip kendi bildiğini yapmasının işareti sayılmıştır. Yüzünde ve gövdesinde çok ben; elinde, karnında ben olması şehvete düşkünlüğünün işaretidir. Dudaklarında ben olması oğlana meyledici olmasına işaret olarak görülmüştür. Uyluklarında ben olması reis olmasına, omuzlarında ben olması bir vilayete hükmedeceğine işarettir. Burnunda ben olması, oğlunun kızının yaşamayacağı işareti sayılmıştır (Gülhan, 2015).

Manisa İl Halk Kütüphanesi 1506 numarada kayıtlı eser⁵²

Manisa İl Halk Kütüphanesi 1506 numarada kayıtlı 29 varaklık Kıyâfetnâme, talik hatla yazılmış olup her varakta 13 satır bulunmaktadır. Kıyâfetnâmenin müellifiyle ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Manzum-mensur karışık tarzda yazılmış olan kıyâfetnâme iki bâb (bölüm) halinde düzenlenmiştir (Elbir, 2017: 41).

Burunda ben, kendini beğenmişliğe ve kibre delildir. Yüzde ben, vefaya ve miskinliğe delildir. Göz kapağında ben, hile ve hasede delildir. Eğinde ben, içki sevgisine delildir. Gövdede ben, iyi sıfatlara delildir. Alında ben, devlete ve firsate delildir.

Yüzde ve gövdede çok ben olması ülfet azlığına ve kadınlara meyletmemeye ve kendisinde...(!) husulüne, kaş kılına bitişik yerde ben olması insanlar ile iletişim azlığına; burnunun üstünde ben olması sahibinin oğlunun ve kızının yaşamamasına, burnunun bir tarafında mercimek kadar olması sevgili yaradılışa; üst dudağın orta yerinde olması erkeklere hevese ve evladı olmamaya; sağ yanağında başıboşluğa(!); sol yanağında olması hile ve aldatmaya ve şansızlığa" (Çavuşoğlu 2004: 165; Elbir, 2017: 45).

Dımaşkî'nin Kitâbü'l-Âdâb Ve's-Siyâse Fî 'İlmi'n-Nazar Ve'l-Firâse⁵³

Süleymaniye Kütüphanesi Tahir Ağa No. 360 envanter numarasıyla kayıtlı nüshasının 02b/02-04 numaralı sayfalarında mütercimim Muhammed bin İyâs olduğu bilgisi yer almaktadır. Nüsha, 46 varaktan oluşmaktadır. Satır sayısı bazı sayfalarda değişiklik göstermekle birlikte genel olarak 15'tir (Elbir, 2017: 799-800).

Hakim Bukrat'tan nakledilmiştir: Eğer bir kişinin gövdesinde çok fazla ben varsa bu sahibinin insanlar ile muhabbetinin az olmasına, kadından hoşlanmasına ve aşkla ilgili hastalıkları olmasına işaret eder. Eğer bir kişinin elinin bir tarafında beni varsa kadınlara eğilim göstermesine işaret eder. Eğer bir kişinin kaşının kılının bittiği yerde veya üstünde beni varsa insanlar ile muhabbeti olmasına işaret eder. Eğer bir kişinin yüzünün üstünde beni varsa

⁵² Yazarı Bilinmeyen Bir Kıyâfetnâme (Elbir, 2017)

⁵³Dımaşkî'nin Kitâbü'l-Âdâb Ve's-Siyâse Fî 'İlmi'n-Nazar Ve'l-Firâse (Kıyâfet-Nâme) Adlı Eserinin Süleymaniye Kütüphanesinde Kayıtlı Tercümesi Üzerine Bir İnceleme (Gümüş, 2021)

bu, o kişinin oğlunun veya kızının yaşamamasına işaret eder. Eğer bir kişinin burnunun bir tarafında mercimek kadar beni varsa insanlar tarafından sevilmesine işaret eder. Eğer bir kişinin üst dudağının orta yerinde beni varsa bu o kişinin erkeklere meyilli olmasına, oğlu ve kızı olmamasına işaret eder. Eğer bir kişinin sağ yanağında beni varsa bu onun cimri olmasına, çevresi tarafından sevilmemesine işaret eder. Eğer bir kişinin sol yanağında ben varsa o kişinin aldatici ve kötü olmasına işaret eder. Eğer bir kişinin kulağının arkasında beni varsa o kişinin işe yaramaz olmasına işaret eder. Eğer bir kişinin boynunun iki tarafından birisinde ben varsa o kişinin temiz ve iyi olmasına işaret eder. Eğer bir kişinin boğazında beni varsa bu o kişinin saz sanatçısı olmasına ve müzik aletlerini sevmesine işaret eder. Eğer bir kişinin yüzünün tarafında omuzunda beni varsa bolluk ferahlık içinde olmasına ve dikkatli olmasına işaret eder. Eğer bir kişinin sağ omzunun başında beni varsa o kişi bir vilayete yönetici olmasına işaret eder. Eğer bir kişinin omzunun ortasında beni varsa veya üzerinde kıl çıkmışsa ve kırmızı et beni varsa o kişi büyük bir padişah olmasına ve yüksek mevkilere gelmesine işaret eder. Eğer bir kişinin pazılarının birisinde beni varsa o kişinin sefere çıkmasına iyi kazançlar elde etmesine işaret eder. Eğer bir kişinin iki elinin birinde ben varsa o kişi dostlarına karşı yakın (dostane) olmasına işaret eder. Eğer bir kişinin parmaklarının birisinde beni varsa o kişinin tabiatının kötü olmasına işaret eder. Eğer bir kişinin göğsünde beni varsa o kişinin işlerinde kimseye zarar vermemesine, kendi bildiğini yapmasına işaret eder. Eğer bir kişinin karnında beni varsa o kişinin kadınlara meyilli olmasına işaret eder. Eğer bir kişinin sırtının ortasında beni varsa o kişinin bir mirastan yahut defineden elinde çok malı olmasına işaret eder. Eğer bir kişinin belinde beni varsa o kişinin âlimlere sevgisinin olmasına ve özellikle ilimden olmasına işaret eder. Eğer bir kişinin sağ uyluğunda beni varsa o kişinin nefesine hükmettiğine ve ulu bir insan olmasına işaret eder. Eğer bir kişinin sol uyluğunda beni varsa o kişinin ticaretten kazanç sağlamasına işarettir. Eğer bir kişinin iki dizinin birisinde beni varsa o kişinin açık? Olmasına işaret eder. Eğer bir kişinin baldırının birinde beni varsa o kişinin kazancının az olmasına işaret eder. Eğer bir kişinin ayağının üzerinde beni varsa bahtsız olmasına ve nefisini beslemeye aciz olmasına işaret eder.

Muhammed Bin Ayas Kıyâfet-name

Kıyâfet-nâme adlı eseri, Arapçadan Türkçeye çeviren Muhammed bin Ayâs'tır. Kitabın asıl yazarı ise Ebu Abdullah bin Muhammed bin Ebi Talib el-Afşâri ed-Dımeşki'dir (Can, 2019).

Şa'bân-ı Sivrihisârî'nin Kıyâfet-Nâmesi⁵⁴

Eser Nuruosmaniye Kütüphanesi yazma eserler bölümü 4099 numarada kayıtlıdır. Yazarın eseri, İslam edebiyatında bu alanda oldukça tanınan ve şöhret sahibi olan Muhammed bin Ebi Bekr bin Ebû Tâlib El-Ensârî'nin yurtiçindeki birçok kütüphanede yazma nüshası bulunan "Kitabü'l-Adab ve s-Siyase fi İlmi'n-Nazari ve ve'l-Firase" (telif:1349) adlı ilm-i firâsete dair yazdığı eserin tercümesidir. Ama yazar eseri tercüme ederken eseri olduğu gibi tercüme etmemiş, eseri kendince düzenleyerek ve esere eklemeler yaparak, telif bir eser ortaya koymuştur (Bozkurt, 2008, 145-146).

Göz kapağında olan ben, hassas bir yaradılışa; gözün alt kapağında olan ben, meraklı ve kuruntulu bir yaradılışa sahip olur. Sağ şakaktaki et beni, kararsızlığı; alnın sağ yanındaki ben, güçlü bir belleği ve hızlı kavrayışı, uzun

⁵⁴ Kenan Bozkurt, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

ömrü, alnın solundaki ben, dengeliliği, iki kaş arasında sağda ben, aşka düşkünlüğü, hoş sohbetliliği, iyi bir geleceği olmayı; iki kaş arasında solda ben, mantıkla iş görmeyi, duygululuğu gösterir.

***Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh'un Manzum Kıyafetnâme'si*⁵⁵**

Sadece 220. beyit benlerle ilgilidir. "Her ki eşveş ola anuñ hâli / Bil müşevveşlik oldı ağvâli"

(Benleri düzensiz olan kişinin davranışları dengesiz olur)

SONUÇ

Çalışmaya konu olan firaset ilmi, M.Ö. 5. yüzyıla kadar uzanan uzun bir geçmişe sahiptir. İlk önce batıda tıp alanında kullanılmıştır. Batıdaki ismiyle fizyonomi, insan bedenini tanıyarak hastalıkları teşhis ve tedavide kullanıldığı gibi aynı zamanda canlıları tür özelliklerine göre sınıflandırmada da kullanılmıştır. Ardından tercüme eserler yoluyla Arap kültürüne aktarılmıştır. "İz sürme" anlamına gelen firaset kelimesi ile karşılanan bu ilim birçok alt türe sahiptir. Doğuda firaset iki ana bölümde ele alınmıştır. Bunlar yukarıda da bahsi geçen şer'i ve hükmi firasetlerdir. Müellifler eserlerinin daha fazla kabul görmesi için bunları Kur'an-ı Kerim'e, peygamber sünnetlerine, surelere dayandırmışlardır. Firaset ilmi İslamiyetin kabulü ve yine tercüme eserler vasıtasıyla Türk edebiyatında yerini almaya başladığı düşünülse de makalenin yazılma sebebi olan U 499 numaralı yazma metin Türklerde bedendeki işaretlerden yorumlar çıkarmanın Uygurlara kadar uzandığını bizlere kanıtlamaktadır. Kutadgu Bilig'de geçen beyitler de dış görünüşten kişinin karakterinin ve ahlakının bilinebileceğini desteklemektedir.

Çalışmada esas olarak Türk edebiyatındaki kıyafetnameler incelenmiştir. Uygurca el yazmasıyla ilişkili olarak içerisinde "ben" yorumları olanlar tespit edilmiş ve karşılaştırılmıştır. Bunun neticesinde şu sonuçlar ile karşılaşılmıştır:

Kıyafetnamelerde incelenen organ ve uzuvlar genellikle baştan aşağı iken Uygurca yazmada böyle bir sıralamadan bahsedilemez. Uygurca yazmada bahsi geçen vücut kısımları kıyafetnamelerde birebir aynı yorumlanmamıştır. Kasık ve edep yeri, incelenen kıyafetnamelerde bulunmamaktadır. Kıyafetnamelerdeki detaylı yüz ve vücut kısımları (yanaklar, göz kapağı, boyun, sağ-sol baldır vs.) Uygurca yazmada bulunmamaktadır. Dudaktaki ben Uygurca yazmada mal kaybı olarak kabul edilirken 3165 numaralı kayıta ve Dimaşkî'nin eserinde erkeklere meyletmek biçiminde yorumlanmıştır. Uygurca metinde parmaktaki ben olumlu bir anlam taşıırken 3165 numaraları kayıta ve Dimaşkî'nin eserinde olumsuz bir anlam taşımaktadır. Bununla birlikte Uygurca yazmada ayrı olarak eldeki benler ele alınmamıştır fakat başparmağı el olarak düşünürsek diğer kıyafetnamelerde geçen yorumlar ile benzeştiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

⁵⁵ Demirkazık, 2015: 94.

Arat, R. R. (1937). *Türkische Turfan-Texte VII, Von Dr. G. Rahmeti. Mit sinologischen Anmerkungen von Dr. W. Eberhard*. Berlin: Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften.

Atalay, B. (çeviren) (1985). *Divanü Lûgat- it- Türk Tercümesi - I- II- III*. Ankara: TDK Yayınları.

Ataman, H. A. (2022). Hamdullah Hamdi'nin Kıyâfetname' sinin bir nüshası üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 74, 193-222.

<https://www.tdk.gov.tr/>

Bozkurt, K. (2008). Kıyâfet ilmi Türk edebiyatında kıyâfet-Nâmeler ve Şa'bân-ı Sivrihisârî'nin Kıyâfet-nâmesi [Yüksek Lisans Tezi]. Dicle Üniversitesi.

Can, Ç. (2019), Muhammed Bin Ayas Kıyâfet-Name (İnceleme-Metin-Dizin) [Yüksek Lisans Tezi]. Bingöl Üniversitesi.

Ceyhan, A. (1997). *Bedr-i Dilşad'ın Murâd-nâmesi*. MEB Yayınları.

Çakır, M. (2007). "Kıyâfet-nâme"ler hakkında bir bibliyografya denemesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, 333-350.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/655286>

Çavuşoğlu, A. (2004). *Kıyâfet-nameler*. Akçağ Yayınları.

Demirkazık, H. İ. (2015). *Abdülmecîd bin Şeyh Nasûh'un manzum Kıyâfetnâme'si*. Asmaaltı Yayınevi.

Devellioğlu, F. (2012). *Osmanlıca- Türkçe ansiklopedik lugat*. Aydın Kitabevi.

Digitales Turfan Archiv / Uigurische Texte. (-). Turfanforschung:

http://turfan.bbaw.de/dta/u/dta_u_index.htm

Dikkaya, H., & Ak, M. (2022). Bir edebî tür olarak kıyâfet-nâme ve Bursalı Murâdî'nin Kıyâfet-nâme'si. *Akif*, 52/2 , 91- 108.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/akif/issue/74837/1171678>

Elbir, B. (2017). "Yazarı bilinmeyen bir kıyâfetname üzerine". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 19, 37-58.

http://devdergisi.com/Makaleler/2066152975_3.pdf

Erkal, A. (1999). Kıyâfetnâmeler üzerine. *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*,13, 217-225.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/33387>

Gülhan, A. (2015). Müellifi bilinmeyen bir kıyâfetnâme'ye göre karakter tahlili. E. G. Naskali, & A. Koç içinde, *Beden Kitabı* (s. 39-60). Kitabevi.

Gümüş, İ. (2021). Dımaşkı'nın Kitâbü'l-Âdâb Ve's-Siyâse Fî 'İlmi'n-Nazar Ve'l-Firâse (Kıyâfet-nâme) adlı eserinin Süleymaniye kütüphanesinde kayıtlı tercümesi üzerine bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, 788- 841.*

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cutad/issue/65985/915910>

Hakkı, E. İ. (2019). *Marifetname cilt I*. Ataç Yayınları.

Hazırlayanlar, Parlatır, İ., Gözaydın, N., Zülfikar, H., Tezcan Aksu, B., Türkmen, S., & Yılmaz, Y. (1998). *Türkçe Sözlük*. Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

İNANAN, Ö. (2012). Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şemâilî'l-Osmâniyye'den hareketle Osmanlı padişahlarının gerçek portresi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, Cilt:2, Sayı:4, 201- 212.*

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akaded/issue/40361/487119>

Karaokay, İ. (2018). Nev'î- Zâde Atâî' nin Sohbetü'l- Ebkâr mesnevisinde yer alan kıyâfetnâme. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal, 53-64.*

<http://doi.org/10.17740/eas.soc.2018.V18-05>

Kartal, A. (1998). Şeyh Baba Yûsuf (? - öl. H. 918 İst.)'un kıyâfet-nâmesi. *Akademik BAKIŞ, 4.sayı, 55- 58.*

https://www.academia.edu/35955884/%C5%9Eeyh_Baba_Y%C3%BBsuf_%C3%B6l_H_918_%C4%B0st_un_K%C4%B1y%C3%A2fet_N%C3%A2mesi

Kırbiyık, M. (2009). Kıyâfet-nâme-i Cedîde hakkında. A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 39,Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı, 793-813.*

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/33429>

Knüppel, M. (2013). *Alttürkische Handschriften Teil 17*.

Mengi, M. (1977). Kıyâfetnameler üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten, 25, 299- 309.*

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/42810/517211>

Mengi, M. (2002). Kıyâfetnâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde (C XXV), 513- 514.*

<https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/mine-mengi>

Özmen, A. (2019). Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet tarafından kaleme alınan kıyâfetnâme üzerine bir değerlendirme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 23, 775-806.*

Tayşi, M. S. (1979). Kıyâfet ilmi ve Seyyid Lokman Çelebi' nin kıyâfet-namesi. *İslam Medeniyeti Mecmuası*, 4/38, 91-112.

<https://www.jurix.com.tr/article/24406>

Türkdoğan, M. G. (2014). İlm-i kıyâfet ve firâset bağlamında Mustafa Bin Evrenos' un “Hâzâ Kitab-ı Firâsetnâme ve Kıyâfetnâme”si. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/34, 172- 195.

<https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/a-work-of-mustafa-b-evrenos-haza-kitabi-firasetname-kiyafetname-in-the-context-of-knowledge-of-kiyafetname-firasetname.pdf>

Yılmaz, A. (2012). Kıyafet ilmiyle oluşturulan eserler ve bu eserlerden seçilmiş örnekler. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 10/1, 129-139.

Zieme, P. (1977). Zwei Ergänzungen zu der christlich-türkischen Handschrift T II B I. M. Novák, J. Hazenbos, J. Matuszak, & C. E. Suter içinde, *AoF V* (s. 271-272). Berlin: Akademie Verlag.

SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE EĞİTSEL OYUNLAR YOLUYLA SABIR, YARDIMSEVERLİK VE VATANSEVERLİK KÖK DEĞERLERİNİN KAZANDIRILMASI⁵⁶

Seçuk ALTUNEL

Bilim Uzmanı, MEB, Kastamonu, Türkiye, selcukaltunel57@gmail.com

Emine KARASU AVCI

Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye, eavci@kastamonu.edu.tr

ÖZET

Değerler, insan hayatına yön veren önemli ölçütler olarak kabul edilir. Ülkemizde 2018 yılında güncellenen öğretim programlarının tümünde bazı değerlere yer verilmektedir. Bu değerler “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik” şeklinde sıralanmaktadır. Bu değerlere öğretim programlarında kök değerler adı verilmektedir. Sosyal bilgiler dersi de kök değerlerin verildiği öğretim programlarından birisidir. Bu kök değerlerin öğrencilere kazandırılması için çeşitli yollar kullanılabilir. Eğitsel oyun tekniği de bu yollardan birisi olarak düşünülebilir. Eğitsel oyun; öğrencilerin fiziksel, duygusal ve bilişsel gelişimlerine katkı sağlayan, öğrenilen bilgilerin geliştirilmesine yardımcı olan ve öğretmen tarafından önceden tasarlanan etkinliklerdir. Bu araştırmada sosyal bilgiler dersinde eğitsel oyunlar yoluyla sabır, yardımseverlik ve vatanseverlik kök değerlerinin kazandırılması amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma modellerinden birisi olan eylem araştırması kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu bir devlet okulunun 7.sınıf düzeyindeki öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada veriler araştırma sürecini yürüten araştırmacı öğretmen tarafından gözlem, video kayıtları, öğretmen ve öğrenci günlükleri, odak grup görüşmeleri, ön ve son algı metinleri ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda gerçekleştirilen bir dizi eğitsel oyun etkinlikleri sonrasında sabır, yardımseverlik ve vatanseverlik kök değerlerine ilişkin öğrencilerin algılarının geliştiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte öğrencilerin sabır, yardımseverlik ve vatanseverlik kök değerlerini daha önceden tanıdıkları, gerçekleştirilen bir dizi eğitsel oyun etkinlikleri sonrasında öğrencilerin bu değerlere ilişkin algılarının daha da geliştiği gözlenmiştir. Buradan hareketle öğretmenlerin öğrencilerine değerleri farklı yöntem ve teknikleri kullanarak aktarabilecekleri; benzer bir çalışmanın Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda yer alan derse özgü değerler üzerine de yapılabileceği ve sosyal bilgiler dersi dışındaki diğer derslerde de eğitsel oyunlar yoluyla değerlerin öğretiminin yapılabileceği önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, eğitsel oyun, kök değer.

⁵⁶ Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

GAINING THE CORE VALUES SUCH AS PATIENCE, HELPFULNESS AND PATRIOTISM THROUGH EDUCATIONAL GAMES IN SOCIAL STUDIES LESSON

ABSTRACT

Values are accepted as important criteria that shape human life. In our country, some values are included in all of the curricula updated in 2018. These values are listed as “justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism and helpfulness”. These values are called core values in curricula. Social studies course is one of the curricula in which core values are given. Various methods can be used to gain these core values to students. The educational game technique is one of these methods. Educational games are activities that contribute to students' physical, emotional and cognitive development, assist to improve the learned information and are pre-designed by the teacher. In this research, the author aims to gain the core values of patience, helpfulness and patriotism through educational games in the social studies course. The research group consists of 7th-grade students of a public school. The data in the research were obtained by the researcher teacher who carried out the research process through observation, video recordings, teacher and student diaries, focus group interviews, and pre-and post-perception texts. These data were analysed by content analysis. As a result of the research, it was determined that the students' perceptions about the core values of patience, helpfulness and patriotism improved after a series of educational game activities. Furthermore, it was observed that the students already knew the core values of patience, helpfulness and patriotism beforehand, and students' perceptions about these values improved more after a series of educational game activities. From this point of view, It can be suggested that teachers can give values to their students by using different methods and techniques, a similar study can also be carried out on the unique values of the course in the Social Studies Curriculum and the values can be taught through educational games in the other courses apart from the social studies course.

Keywords: Social studies, educational game, core value.

GİRİŞ

Değer kavramı; toplumu oluşturan bireylerin çoğunluğu tarafından kabul gören ve doğru olduğuna kanaat getirilen nitelikli davranışlar olarak tanımlanabilir. Değerler bireyleri hedefe yönlendiren kurallar ya da ölçütlerdir (Fichter, 2016, s. 177). Toplumsal nitelikleri yansıtan ve toplumu oluşturan bireyler tarafından oluşturulan değerler toplumsal yapının ayakta kalmasında önemlidir. Toplumların sosyo-kültürel özelliklerinin devam ettirilmesi ve gelecek nesiller tarafından tanınıp davranış haline dönüştürülmesi değerler ile mümkündür. Toplum tarafından beğenilen, takdir gören, benimsenen ya da bireyi doğru olan davranışa yönelten, toplum tarafından onaylanan davranış şekillerinin bireye aktarımı değerler yoluyla gerçekleştirilmektedir (Altunel, 2022). Bu anlamda değerler, toplumun bireylerine sunduğu birtakım yaptırımlardır. Yaptırımlardan oluşan bu değerler sistemi birey henüz dünyaya gelmeden önce hazırdır. Bu değerler aile, okul ve toplum aracılığıyla bireylere aktarılır (Özkan, 2010, s. 1127).

Demokratik bir toplumun oluşturulabilmesi ve devamlılığının sağlanmasında değerler eğitiminin rolü büyüktür. Okullar da, değerler eğitiminin verilmesinde önemli bir kurumdur. Değerler eğitiminin planlı ve programlı bir şekilde okullarda verilmesi okulların sadece bilgi veren kurumlara dönüşmesini engellemektedir (Kurtde Fidan, 2013, s. 262). Adil olma, hoşgörülü olma, vatansever olma, hayırsever olma, temiz olma gibi birçok değer eğitim kurumları tarafından öğrencilere aktarılmaktadır. Okullar değerler eğitimi ile öğrencilerin toplumsal, duyuşsal, ahlaki gelişimlerine katkıda bulunurlar (Akbaş, 2008, s. 9). Okullar değerler ile ilgili bu rolünü öğretim programları aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Öğretim programları; bir dersin amacını, neyin nasıl öğretilceğinin, öğrencilere ilgili derslerde nelerin kazandırılacağına planlamasıdır. Bu planlama içerisinde yer alan iyi vatandaşlar yetiştirme amacı, programlar oluşturulurken ön plana çıkan genel amaç ve ilkeler arasında yer almaktadır. Bu amaç ve ilkeler doğrultusunda iyi vatandaşlar yetiştirme vazifesinin büyük bir bölümünün Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'na verildiği görülmektedir (Öztürk ve Otluoğlu, 2002).

Sosyal bilgiler dersi; bireylere temel bilgi, beceri ve değerleri kazandırmayı amaç edinmiştir. Bu kapsamda etkili, hak ve sorumluluklarının farkında vatandaşlar yetiştirmeyi sosyal bilgiler dersinin temel görevidir (Kaymakçı, 2009). Sosyal bilgiler; konusu insan olan ve disiplinler arası çalışma alanına sahip, bireylerin topluma yararlı, hak ve sorumluluklarını bilen vatandaşlar olarak yetişmesini hedefleyen bir derstir (Karasu Avcı, 2016, s. 37). Birçok sosyal bilim disiplinini yapısında barındıran sosyal bilgiler dersi aynı zamanda bir değerler eğitimi dersidir. Bu anlamda temel amacı milli ve evrensel değerler kazanmış iyi vatandaşlar yetiştirmek olan sosyal bilgiler dersi değerler eğitiminde önemli bir yere sahiptir (Kan, 2010, s. 142). SBDÖP'nin özel amaçları arasında "SBDÖP ile öğrencilerin; millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri amaçlanır." (MEB, 2018) ifadesine yer verilmesi değerler eğitiminde sosyal bilgiler dersinin önemini göstermektedir. SBDÖP'nda da öğrencilere doğrudan kazandırılması hedeflenen on sekiz değere yer verildiği görülmektedir (Özkan, 2010, s. 1128). Bununla beraber ülkemizde zorunlu eğitim kapsamındaki tüm eğitim kademelerinin öğretim programlarında bazı değerlere yer verilmiştir. Bu değerler öğretim programlarında "kök değerler" olarak nitelendirilmektedir. Bu değerler "adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik" gibi değerlerden oluşmaktadır (MEB, 2018).

Öğrencilere değerlerin kazandırılmasında çeşitli öğretim yöntem ve tekniklerinden yararlanılabilir. Bu tekniklerden birisi de eğitsel oyunlardır. Eğitsel oyunlar, öğrenilen bilginin tekrar edilmesi, pekiştirilmesi ve davranış haline dönüştürülmesine olanak sağlayan öğretim tekniğidir. Eğitsel oyunların öğrenme-öğretme sürecinde eğlendirerek öğretmesi ve öğrenci için öğrenmeyi sıkıcı olmaktan uzaklaştırması öğrencilerin öğrenme sürecine daha fazla katılım göstermelerini sağlamaktadır. Bu teknik, çocukların hem zihinsel hem de fiziksel yeteneklerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle okulöncesinden başlayarak ilkököl ve ortaokul düzeylerinde eğitsel oyunlar eğitimciler tarafından etkili bir öğretim aracı olarak kullanılmaktadır. (Demirel, 2007, s. 117; Tok, 2009, s. 209).

Bu araştırmada, sosyal bilgiler dersinde eğitsel oyunlar yoluyla sabır, yardımseverlik ve vatanseverlik kök değerlerinin kazandırılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda sosyal bilgiler dersi, değerler eğitimi ve eğitsel oyun kavramları ile ilgili bir literatür araştırması yapılmıştır. Buna göre literatürde kök değerlere ilişkin bazı araştırmalara (Çengel 2019; Pirnaz, 2020; Tabak ve Yaylak, 2020) rastlanmaktadır. Ancak sosyal bilgiler dersinde sabır, yardımseverlik ve vatanseverlik kök değerlerinin kazandırılmasına yönelik eğitsel oyunlardan faydalandığına yönelik herhangi bir akademik çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu doğrultuda araştırmanın problem cümlesi "Sosyal bilgiler dersinde sabır, yardımseverlik ve vatanseverlik kök değerlerinin kazandırılmasında eğitsel oyunların rolü nedir?" olarak belirlenmiştir.

YÖNTEM

Bu bölüm içerisinde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin analizi ve geçerlik-güvenirlik gibi alt başlıklara yer verilmektedir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma; araştırmacıların katılımcıların doğal ortamlarında onlarla gözlem ve görüşme gibi nitel veri toplama yollarını kullanarak gerçekleştirdiği araştırmalardır (Yıldırım, 1999, s. 10). Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan eylem araştırması kullanılmıştır. Eylem araştırmaları; araştırmacı tarafından öğretim faaliyetlerinin planlandığı ve yürütüldüğü çalışmalardır (Johnson, 2019, s. 26). Araştırma konusunun sınıf ya da okul ortamını kapsamaması durumlarında araştırmacı öğretmen olabilir (Büyüköztürk vd., 2016, s. 267). Bu araştırmada, araştırmacı öğretmen SBDÖP'de yer alan sabır, yardımseverlik ve vatanseverlik kök değerlerinin kazandırılmasına yönelik eğitsel oyunlar hazırlayarak öğrenciler için etkinlikler gerçekleştirmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, 2020-2021 eğitim-öğretim yılı Kastamonu ili Araç ilçesinde bulunan bir devlet ortaokulunun 7. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bu öğrencilerden 3'ü erkek, 7'si kız cinsiyetine sahiptir. Araştırmacı öğretmen, çalışma grubunun yer aldığı okulda okul müdürü olarak çalışmaktadır. Aynı zamanda 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler derslerine girmektedir. Bu araştırmada kolay ulaşılabılır örneklem türlerinden birisi olan uygun örneklemeden faydalanılmıştır. Uygun örneklem, araştırmacının amacına en kolay ulaşabileceği örnekleme türüdür (Creswell, 2014). Araştırmacı öğretmen, görev yaptığı okulda idarecidir. Araştırmanın

gerçekleştirildiği dönemde araştırmacı öğretmen 7.sınıf öğrencilerinin dersine girmektedir. Bu nedenle araştırmacı öğretmen, kendisi için en uygun çalışma grubu olarak dersine girdiği öğrencileri belirlemiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada veri toplama süreci öncesinde gerekli tüm izinler (okulun bağlı olduğu İl Millî Eğitim Müdürlüğü, İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü ve Kastamonu Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu izinleri) alınmıştır. Ardından çalışma grubunu oluşturan 7.sınıflar ile süreç paylaşılmıştır. Çalışma esnasında kullanılacak fotoğraf ve video kayıtları için öğrenci velilerinden izin belgeleri alınmıştır. Araştırmada SBDÖP de yer alan “Birey ve Toplum, Kültür ve Miras, İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanlarında yer alan kazanımlar sabır, yardımseverlik ve vatanseverlik kök değerleri ile eşleştirilerek eğitsel oyunlar tasarlanmıştır. Süreç boyunca yapılacak etkinlikler ile ilgili bir eylem planı hazırlanmıştır.

Tablo 1. Sabır, Yardımseverlik ve Vatanseverlik Kök Değerlerine Yönelik Hazırlanan Eylem Planı

Hafta	Veri Toplama Araçları	Faaliyet, Etkinlik Ve Oyunlar
15-19 Şubat 2021	Öğretmen Kayıt Defteri-Öğrenci Günlükleri -Saha Notları -Video Kayıtları	Vatansever Tombala Oyunu, Resfebe oluşturma ve okuma
22-26 Şubat 2021	Öğretmen Kayıt Defteri-Öğrenci Günlükleri -Saha Notları -Video Kayıtları	Adalet konulu bulmaca, Adaletli mi? oyunu
1-5 Mart 2021	Öğretmen Kayıt Defteri-Öğrenci Günlükleri -Saha Notları -Video Kayıtları	Sabır konulu bulmacanın çözümü, Hedefim oyunu
08-12 Mart 2021	Öğretmen Kayıt Defteri-Öğrenci Günlükleri -Saha Notları -Video Kayıtları	Sen olsaydın ne yapardın oyunu, LÖSEV bağış kutusunun oluşturulması.
15-19 Mart 2021	Öğretmen Kayıt Defteri-Öğrenci Günlükleri -Saha Notları -Video Kayıtları	Karagöz Hacivat oynatma, Dudak okuma oyunu
22- 26 Mart 2021	Odak grup görüşmeleri	İki grup halinde grup görüşmelerinin yapılması

Veri Toplama Araçları

Eylem araştırmalarında veri toplama araçları çeşitlilik gösterir. Bu araştırma türünde verilere farklı yollar izlenerek ulaşılır (Johnson, 2019, s. 106). Bu araştırmada öğrenci ürünleri, öğrenci günlükleri, ön/son algı belirleme metinleri, öğretmen günlükleri, saha notları, video kayıtları ve öğrenci görüşleri veri toplama araçları olarak kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan bu veri toplama araçları araştırmacı öğretmenin kendisi tarafından hazırlanmıştır. Veri toplama araçlarının hazırlanması sırasında 3 sosyal bilgiler eğitimi alan uzmanı ve 1 ölçme değerlendirme uzmanının görüşlerinden yararlanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi; verilerden elde edilen metinlerin düzenlenerek sınıflandırıldığı, karşılaştırıldığı ve teorik sonuçlara ulaşıldığı analiz tekniğidir (Cohen, Manion ve Morrison, 2007). Eylem araştırmalarında, verilerin elde edilmesi ve bu verilerin analiz edilmesi işlemleri eş zamanlı olarak yapılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 313). Bu araştırmada araştırmacı öğretmen tarafından elde edilen ön

ve son algı belirleme metinleri, öğrenci ürün ve etkinlikleri, öğrenci görüşleri, saha notları, kayıt defteri ve öğrenci günlükleri ve video kayıtları içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. İlk önce her bir öğrenciye EÖ1, EÖ2, KÖ3, KÖ4, KÖ5, KÖ6, EÖ7, KÖ8, KÖ9, KÖ10 şeklinde kodlar verilmiştir. Elde edilen veriler birkaç kez okunmuş olup benzerlik/farklılık gösteren noktalar tespit edilmiştir. Daha sonra ise kategorilere ayırma işlemi gerçekleştirilmiştir. Kodlanan veriler içerdiği anlama göre temalara ayrılmıştır. Daha sonra ortaya çıkan temalar düzenlenerek tanımlanmıştır. Son olarak tanımlanan temalar araştırmacı öğretmen tarafından yorumlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Geçerlik, verilerin analiz sürecinin herkesin anlayabileceği bir şekilde sunulması olarak tanımlanabilir. Güvenirlik ise, veriler üzerinde bir başka araştırmacının daha benzer sonuçlara ulaşması durumudur (Yıldırım, 1999). Bu araştırmada geçerlik, araştırmacı öğretmenin tarafsız tutumu ile araştırmaya yönelik bütün detayların açıklanması ve verilerin herkes tarafından anlaşılabilir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca katılımcı öğrencilerin görüşlerine doğrudan alıntılarla yer verilerek de geçerlik desteklenmiştir. Bu araştırmada güvenirlik; ön ve son algı belirleme metinleri, öğrenci ürün ve etkinlikleri, öğrenci görüşleri, saha notları, kayıt defteri ve öğrenci günlükleri ve video kayıtları gibi farklı veri çeşitlerinin kullanılması ile sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmacı öğretmenin bu veri kaynaklarından elde ettiği veriler, bir başka araştırmacı tarafından daha incelenerek gözden geçirilmiştir. Anlaşılamayan veya farklı düşünülen noktalarda araştırmacılar bir araya gelmiş ve konuya ilişkin ortak bir kanaat geliştirmişlerdir. Literatürde bu durum analizi üçgenlemesi olarak açıklanmaktadır. Bu araştırmada güvenirlik için analizi üçgenlemesinden yararlanılmıştır. Analizi üçgenlemesi, bir problem durumuna ilişkin elde edilen verilerin bir veya daha fazla kişi tarafından analiz edilerek benzer sonuçlara ulaşmasıdır (Patton, 2014).

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde sabır, yardımseverlik ve vatanseverlik kök değerlerine ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

Sabır Kök Değerine İlişkin Bulgular

Eğitsel oyun etkinlikleri öncesinde araştırmacı öğretmen hazırladığı “Sınıf Gezisi” adlı okuma parçasını öğrencilere okutarak “Sabır nedir?” sorusunu cevaplamalarını istemiştir. Buna göre öğrencilerin cevaplarından elde edilen bulgulara Tablo 2’de yer verilmektedir.

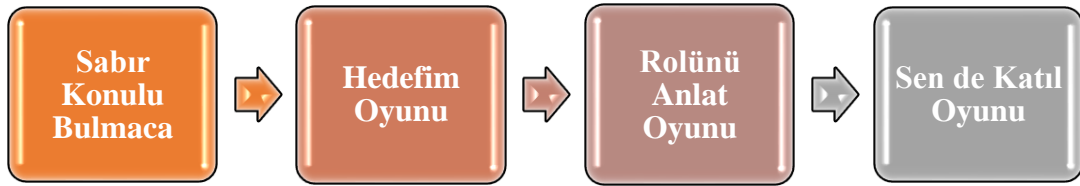
Tablo 2. Sabır Kök Değeri ile İlgili Ön Algılara İlişkin Bulgular

Kategoriler	f	%
Bir şeyin zamanını beklemek	5	55,5
Bir şeyin olmasını beklemek	3	33,3
Sabrın bir erdem olması	1	11,1
Toplam	9	100

Öğrencilerin cevapları 4 kategori altında toplanmıştır. Buna göre öğrenciler sırasıyla en fazla “bir şeyin zamanını beklemek (f=4, %44,4)” ve “bir şeyin olmasını beklemek (f=3, %33,3)” şeklinde görüş belirtmişlerdir. Öğrencilerin en az görüş belirttiği kategori ise “sabrın bir erdem olması (f=1, %11,1)” kategorisidir.

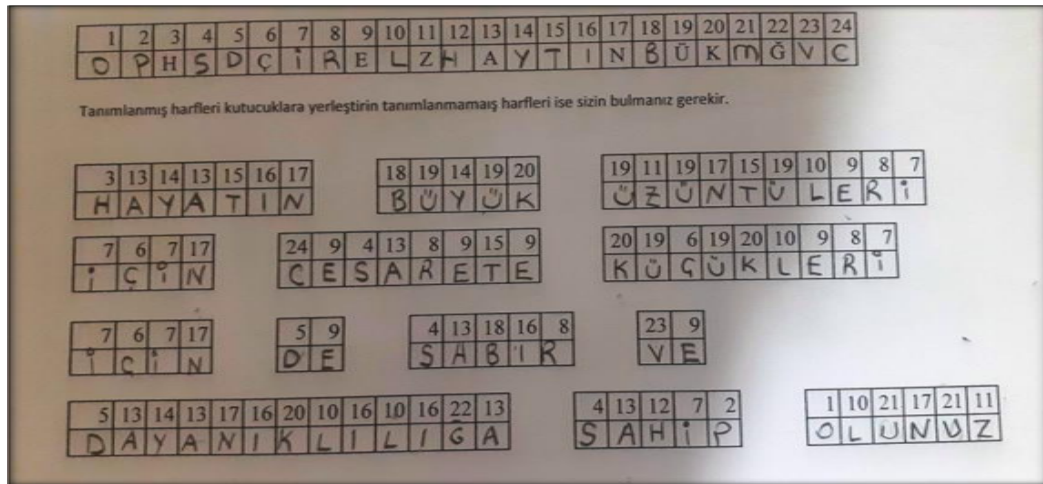
Sabır Kök Değerine İlişkin Ders Süreci Etkinlikleri

Araştırmada sabır kök değeri SBDÖP’nda 7.sınıf kazanımlarından “Osmanlı Devleti’nde ıslahat hareketleri sonucu ortaya çıkan kurumlardan hareketle toplumsal ve ekonomik değişim hakkında çıkarımlarda bulunur.” kazanımı ile ilişkilendirilmiştir. Ders süreci tasarlanan eğitsel oyunlar etkinlikleri ile yürütülmüştür.

Şekil 1. Sabır Kök Değerine İlişkin Uygulanan Eğitsel Oyun Etkinlikleri

Üç ders saati boyunca Osmanlı’da ıslahat hareketleri, ıslahatçı padişahlar ve yaptıkları ıslahatlar üzerinde durulmuştur. Ders süreci boyunca araştırmacı öğretmen Şekil 1.’de yer alan eğitsel oyun etkinliklerini gerçekleştirmiştir. Araştırmacı öğretmenin gerçekleştirmiş olduğu bu eğitsel oyun etkinlikleri sabır kök değerini kazandırmaya yönelik etkinliklerdir.

Şekil 2. Bulmaca Oyunu

Şekil 3. Hedefim Oyunu

Araştırmada hazırlanan eğitsel oyun etkinlikleri uygulandıktan sonra öğrencilerden günlüklerine etkinliklerle ilgili görüşlerini yazmaları istenmiştir. Ayrıca öğretmen süreçte öğrencilere ilişkin gözlemlerini günlüğüne not etmiştir. Öğrencilerin eğitsel oyun etkinlikleri esnasındaki davranışları hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla kısa video kayıtları tutulmuştur. Tüm bu işlemlerden sonra öğrencilerden dersin başında uygulanan “Sınıf Gezisi” adlı okuma parçasını tekrar okumaları istenerek sabır kök değerini tanımlamaları istenmiştir.

Tablo 3. Sabır Kök Değeri ile İlgili Son Algılara İlişkin Bulgular

Kategoriler	f	%
Bir şeyin olması için zamanını beklemek	6	60
Heyecanlanıp acele etmeden beklemek	3	30
Hedefe ulaşmak için beklemek	1	10
Toplam	10	100

Öğrenciler son algı metinlerinde “Sabır nedir?” sorusunu en fazla “bir şeyin olması için zamanını beklemek (f=6, %60)” şeklinde cevaplamışlardır. Bu kategoriyi “heyecanlanıp acele etmeden beklemek (f=3, %30)” ve “hedefe ulaşmak için beklemek (f=1, %10)” kategorileri takip etmiştir.

Öğrencilerin ön algı ve son algılarına ilişkin bulgular karşılaştırıldığında öğrencilerin sabır kök değerine ilişkin farklı bir tanımlama yapmadıkları görülmektedir. Ancak son algı bulgularında öğrencilerin tanımlama yaparken “hedef” ve “heyecan” kavramlarını kullanmaları gerçekleştirilen eğitsel oyun etkinlikleri ve sonrasında yapılan değerlendirmelerin etkisi olarak düşünülebilir.

Yardımseverlik Kök Değerine İlişkin Bulgular

Eğitsel oyun etkinlikleri öncesinde yardımseverlik kök değerini de konu edinen “Sınıf Gezisi” adlı okuma parçası öğrencilere okutulurken onlardan “Yardımseverlik nedir?” sorusuna cevap vermeleri istenmiştir. Öğrencilerin bu soruya ilişkin görüşlerine Tablo 4’te yer verilmektedir.

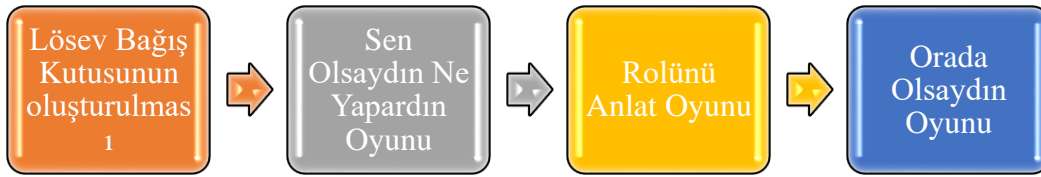
Tablo 3. Yardımseverlik Kök Değeri ile İlgili Ön Algılara İlişkin Bulgular

Kategoriler	f	%
Bir başkasına yardım etmek	6	60
Yardım etmekten hoşlanma/iyilik yapma	3	30
İnsanlara ve hayvanlara yardım etmek	1	10
Toplam	10	100

Öğrencilerin bu soruya ilişkin görüşleri 3 kategori altında toplanmıştır. Öğrenciler en fazla “bir başkasına yardım etmek (f=6, %60)” kategorisi ile ilgili görüş bildirmişlerdir. Bu kategoriyi “yardım etmekten hoşlanma/iyilik yapma (f=3, %30)” kategorisi izlemektedir. Öğrencilerin en az görüş belirttikleri kategori ise “insanlara ve hayvanlara yardım etmek (f=1, %10)” kategorisidir.

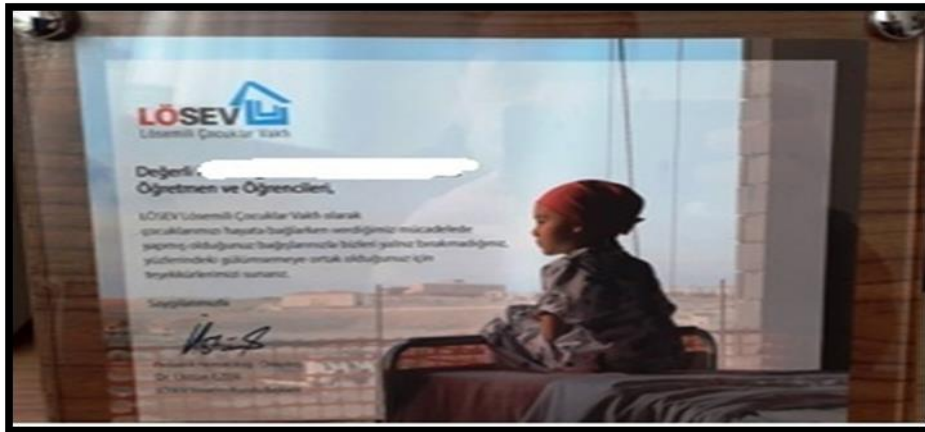
Yardımseverlik Kök Değerine İlişkin Ders Süreci Etkinlikleri

Araştırmada yardımseverlik kök değeri SBDÖP’nda 7.sınıf kazanımlarından “Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir. (Yerli ve yabancı seyyahların seyahatnamelerinden örneklere yer verilir.)” kazanımıyla ilişkilendirilmiştir. Yardımseverlik kök değeri ve ilgili kazanımın aktarılmasında eğitsel oyunlar tekniğinden yararlanılmıştır.

Şekil 4. Yardımseverlik Kök Değerine İlişkin Uygulanan Eğitsel Oyun Etkinlikleri

Dersin işleniş sırasında Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan vakıf kültürü üzerinde durulmuştur. Vakıfların toplumda yardımlaşma ve dayanışmanın sembolü olduğu belirtilmiştir. Ders süreci boyunca araştırmacı öğretmen Şekil 4.’te yer alan eğitsel oyun etkinliklerini gerçekleştirmiştir. Araştırmacı öğretmenin gerçekleştirmiş olduğu bu eğitsel oyun etkinlikleri yardımseverlik kök değerini kazandırmaya yönelik etkinliklerdir.

Şekil 5. LÖSEV Tarafından Gönderilen Plaket

Araştırmada hazırlanan eğitsel oyun etkinlikleri uygulandıktan sonra öğrencilerden günlüklerine etkinliklerle ilgili görüşlerini yazmaları istenmiştir. Araştırmacı öğretmen, ders süreci boyunca ders ve etkinliklere ilişkin gözlemlerini kısa notlar tutarak kayıt altına almıştır. Öğrencilerin ders ve eğitsel oyun etkinlikleri esnasındaki davranışları hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla kısa video kayıtları tutulmuştur. Tüm bu işlemlerden sonra öğrencilerden dersin başında uygulanan “Sınıf Gezisi” adlı okuma parçasını tekrar okumaları ve yardımseverlik kök değerini tanımlamaları istenmiştir.

Tablo 5. Yardımseverlik Kök Değeri ile İlgili Son Algılara İlişkin Bulgular

Kategoriler	f	%
İhtiyacı olanlara yardım etmek	6	60
Yardım etmekten hoşlanmak	3	30
Hayırda bulunmak	1	10
Toplam	10	100

Öğrenciler yardımseverlik kök değerine en fazla “ihtiyacı olanlara yardım etmek” (f=6) olarak tanımlamaktadırlar. Bu kategoriyi “yardım etmekten hoşlanmak” (f=3) ve “hayırda bulunmak” (f=1) kategorileri izlemektedir.

Öğrencilerin cevapları incelendiğinde ön bulgularda “başkalarının işlerinde yardımcı olmak” eylemi ön plana çıkarken; son algı bulgularında “zor durumda olanlara, ihtiyaç sahiplerine, hastalara, düşkünlere, yardıma muhtaç olanlara, yardım etmek” ifadelerin ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin eğitsel oyun etkinliklerinin uygulanması öncesi ve sonrasında yardımseverlik değerine sahip oldukları ancak gerçekleştirilen eğitsel oyun etkinlikleri sonrasında yardımseverliği daha iyi kavradıkları ve tanımladıkları söylenebilir. Öğrencilerin son algı bulgularında tanımlarında “hastalara, yardıma muhtaçlara, düşkünlere yardım etme” ifadelerine yer vermeleri oynanan eğitsel oyun etkinliklerinin öğrencilerin düşüncelerine olumlu yönde etki ettiği yönünde açıklanabilir.

Vatanseverlik Kök Değeri İlişkin Bulgular

Eğitsel oyun etkinlikleri öncesinde araştırmacı öğretmen tarafından hazırlanan “Sınıf Gezisi” adlı okuma öğrencilere okutulurken öğrencilerden “Vatanseverlik nedir?” sorusunu cevaplamaları istenmiştir. Öğrencilerin bu soruya ilişkin görüşlerine Tablo 6’da yer verilmektedir.

Tablo 6. Vatanseverlik Kök Değeri ile İlgili Ön Algılara İlişkin Bulgular

Kategoriler	f	%
Vatanını sevmek ve ona sahip çıkmak	4	40
Vatan uğruna her şeyi yapmak	2	20
Ülkesi için her şeyi feda etmek	2	20
Vatanını, bayrağını sevmek ve ona saygı duymak	1	10
Toplam	9	100

Öğrencilerin bu soruya ilişkin cevaplarının 4 kategori altında toplandığı görülmektedir. Buna göre en fazla görüş belirtilen kategori “vatanı sevmek ve ona sahip çıkmak (f=4, %40)” kategorisidir. Bu kategoriyi, “ülkesi için her şeyi feda etmek (f=2, %20)”, “vatan uğruna her şeyi yapabilmek (f=2, %20)” ve “vatanını, bayrağını sevmek ve ona saygı duymak (f=1, %10) kategorileri izlemektedir.

Vataneşverlik Kök Değerine İlişkin Ders Süreci Etkinlikleri

Araştırmada vataneşverlik değeri SBDÖP'nda 7.sınıf kazanımları içerisinde yer alan ‘‘Osmanlı Devleti'nin fetih siyasetini örnekler üzerinden analiz eder. (Gaza ve cihat anlayışı, istimlet politikası, millet sistemi üzerinde durulur.)’’ kazanımıyla ilişkilendirilmiştir. Yardımeşverlik kök değeri ve ilgili kazanımın aktarılmasında eğitsel oyunlar tekniğinden yararlanılmıştır.

şekil 6. Vataneşverlik Kök Değerine İlişkin Uygulanan Eğitsel Oyun Etkinlikleri

Dersin işlenişi sırasında Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemindeki fetih hareketleri üzerinde duruldu. Ders süreci boyunca araştırmacı ğretmen şekil 6'da yer alan eğitsel oyun etkinliklerini gerçekleştirmiştir. Araştırmacı ğretmenin gerçekleştirmiş olduğu bu eğitsel oyun etkinlikleri yardımeşverlik kök değerini kazandırmaya yönelik etkinliklerdir.

şekil 7. Vataneşver Tombala Oyunu Fotoğrafı

Araştırmada hazırlanan eğitsel oyun etkinlikleri uygulandıktan sonra öğrencilerden günlüklerine etkinliklerle ilgili görüşlerini yazmaları istenmiştir. Araştırmacı ğretmen, ders süreci boyunca ders ve etkinliklere ilişkin gözlemlerini kısa notlar tutarak kayıt altına almıştır. Ayrıca ğrencilerin ders ve eğitsel oyun etkinlikleri esnasındaki davranışları hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla kısa video kayıtları tutulmuştur. Tüm bu işlemlerden sonra öğrencilerden dersin başında uygulanan ‘‘Sınıf Gezisi’’ adlı okuma parçasını tekrar okumaları ve vataneşverlik kök değerini tanımlamaları istenmiştir.

Tablo 7. Vataneşverlik Kök Değeri ile İlgili Son Algılara İlişkin Bulgular

Kategoriler	f	%
Vatanını sevmek ve korumak	6	60
Milletini tutkuyla sevmek ve ona değer vermek	2	20
Vatani için canını vermek	2	20
Toplam	8	100

Son algı metinlerinde öğrenciler “Vatanseverlik nedir?” sorusuna en fazla “vatanını sevmek ve korumak (f=6, %60)” şeklinde cevap vermiştir. Bu kategoriyi “milletini tutkuyla sevmek ve ona değer vermek (f=2, %20)” ve “vatanı için canını vermek (f=2, %20)” kategorileri izlemektedir.

Öğrencilerin eğitsel oyun etkinlikleri uygulanmasından önce ve uygulanmasından sonra vatanseverlik kök değerine sahip oldukları görülmektedir. Öğrenciler ön algı bulgularında olduğu gibi vatanseverlik kök değerini “vatanını sevme, koruma, uğruna her şeyi yapma” gibi ifadeler ile açıklamışlardır. Son algı bulgularında öğrenciler vatanseverliği değer kavramı ile de ilişkilendirmişlerdir. Bu durum gerçekleştirilen eğitsel oyun etkinliklerinin öğrenci görüşlerine yansımaları olarak değerlendirilebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada sosyal bilgiler dersinde eğitsel oyunlar yoluyla sabır, yardımseverlik ve vatanseverlik kök değerlerinin kazandırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda SBDÖP’nda yer alan öğrenme alanlarının ilgili kazanımları belirlenerek araştırmacı öğretmen tarafından eğitsel oyunlar tasarlanmıştır. Buna göre sabır kök değeri uygulama öncesinde öğrenciler tarafından daha çok “bir şeyin olması için beklemek” olarak algılarken gerçekleştirilen eğitsel oyun etkinlikleri sonrasında “hedefe ulaşmak için sabırla hareket etmek” olarak tanımlanmıştır. Bu doğrultuda eğitsel oyun etkinliklerinin öğrencilerin sabır kök değeri ile ilgili algılarını olumlu yönde geliştirdiği söylenebilir. Okçu ve Platin (2018) çalışmasında, ortaokul öğrencilerinin sabır değerini dini figür ve motiflerle açıkladıkları görülmektedir. Bu araştırmada ise böyle bir duruma rastlanılmamıştır.

Araştırmada yardımseverlik kök değerini öğrenciler uygulama öncesinde “bir başkasına yardım etme” olarak ifade ederken dizi eğitsel oyun etkinlikleri sonrasında ise “ihtiyaç sahiplerine yardım etme” olarak tanımlamışlardır. Öğrencilerin algılarındaki bu farklılaşmanın sebebi uygulama sırasında LÖSEV bağış kutusunun oluşturulması ve “Sen Olsaydın Ne Yapardın?” oyununun gerçekleştirilmesi olarak düşünülebilir. Yılmaz (2019) çalışmasında, öğretimsel faaliyetlerde gerçek yaşamla ilgili hazırlanan etkinliklere yer verilmesinin değerler eğitiminde etkili olduğunu tespit etmiştir. Yetim (2015) çalışmasında, örnek olay öğretim yöntemi ile gerçekleştirilen öğretim faaliyetlerinin yardımseverlik değerinin kazanılmasında anlamlı farklılıklar ortaya koyduğunu belirtmektedir. Karaca (2020) çalışmasında, gerçek hayat problemlerinin öğrencilerin yardımseverlik değeri ile ilgili tutumlarını olumlu yönde geliştirdiğini ifade etmektedir. Buna göre bu araştırmanın bu sonucu ile söz konusu literatürdeki bu çalışmalardan elde edilen sonuçların benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Araştırmada vatanseverlik kök değerini öğrenciler uygulama öncesinde “vatanını sevmek ve ona sahip çıkmak” ve “vatanı için her şeyi yapmak” olarak tanımlarken eğitsel oyun etkinlikleri sonrasında ise “vatanını sevmek ve korumak”, “milletini sevmek ve ona değer vermek” ve “vatanı için canını vermek” olarak tanımlamışlardır. Araştırmada öğrencilerin daha evvelden vatanseverlik kök değerine sahip oldukları ve vatanseverlik değerini davranışa dönüştürdükleri yapılan gözlemler ve öğrencilerin açıklamalarından anlaşılmaktadır. Coşkun (2011) çalışmasında, öğrencilerin vatanseverlik, doğal çevre ve kültürel mirasa duyarlılık konularında samimi, güçlü ve tutarlı ifadeler kullandıklarını belirlemiştir. Nazıroğlu ve Göksu (2018) çalışmasında, öğrencilerin vatanseverlik değerini tanımlarken fedakârlık vurgusu yaptıklarına dikkat çekmiştir. Buna göre öğrencilerin vatanseverlik değeri

ile ilgili vatanını sevmek ve korumak kavramlarını ön plana çıkarttıkları gözlemlenmektedir. Literatürdeki bu çalışmaların sonuçları ile bu araştırmanın sonuçlarının paralellik gösterdiği söylenebilir.

ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

Eğitsel oyunlar kullanılarak değerlerin öğretimi, Türkçe, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi gibi derslerde de yapılabilir.

Bu araştırmada değerlerin öğretimi kök değerler üzerine 7. sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. Diğer ilkokul ve ortaokul sınıf düzeylerinde de benzer bir araştırma yapılabilir.

Bu araştırma sabır, yardımseverlik ve vatanseverlik kök değerleri üzerine gerçekleştirilmiştir. SBDÖP'nda yer alan değerler üzerine de benzer bir araştırma yapılabilir.

Bu araştırmada elde edilen olumlu sonuçlardan hareketle öğretmenler değerleri öğrenme-öğretme sürecinde eğitsel oyunlardan faydalanarak kazandırabilirler.

KAYNAKÇA

Akbaş, O. (2008). Değer eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(19), 9-10.

Altunel, S. (2022). *Sosyal bilgiler dersinde eğitsel oyunlar yoluyla kök değerlerin kazandırılması: Bir eylem araştırması* [Yüksek Lisans Tezi]. Kastamonu Üniversitesi.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayınları.

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. Roudledge Falmer.

Coşkun, D. (2011). *İlköğretim birinci kademe 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi (Denizli ili örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.

Creswell, J. W. (2014). *Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. Adaçayı Yayınları.

Çengel, S. (2019). *Kök değerlere ilişkin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının algıları: Nitel bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Demirel, Ö. (2007). *Öğretim yöntem ve teknikleri*. Pegem Akademi.

Fichter, J. H. (2016). *Sosyoloji nedir?* Anı Yayıncılık.

Johnson, A. P. (2019). *Eylem araştırması el kitabı*. Anı Yayıncılık.

Kan, Ç. (2010). Sosyal bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(187), 138-145.

Karaca, D. (2020). *Matematik dersinde kullanılan gerçek yaşam problemlerinin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin yardımseverlik tutumlarına ve matematiğe yönelik tutumlarına etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Karasu Avcı, E. (2016). Sosyal bilgiler dersinde değerler eğitiminde coğrafya disiplininin rolü. *Araştırma ve Deneyim Dergisi*, 1(1), 36-58.

- Kaymakcı, S. (2009). Yeni sosyal bilgiler programı neler getirdi? *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(5), 1536-1537.
- Kurtdede Fidan, N. (2013). Sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi: Nitel bir araştırma. *International Journal of Social Science*, 6(13), 362-363.
- MEB. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Nazıroğlu, B. & Göksu, M. Z. (2018). İmam hatip ortaokulu öğrencilerinin gözüyle vatanseverlik değeri. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(13), 211-230.
- Patton, MQ. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Pegem Akademi
- Pınaz, E. (2020). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin değerler eğitimine ve sosyal bilgiler öğretim programında yer alan kök değerlere yönelik görüşleri (Kahramanmaraş ili örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Sütçü İmam Üniversitesi.
- Okçu, D. & Pilatin, U. (2018). Ortaokul öğrencilerinin sabır değeri ile ilgili algılarının resim yoluyla değerlendirilmesi. *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Hakemli Dergisi*, 2(1), 103-113.
- Özkan, R. (2010). Türk eğitim sisteminde himayeci değerler: İlköğretim ders kitapları örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1126-1127.
- Öztürk, C. & Otluoğlu, R. (2002). Sosyal bilgiler öğretiminde yazılı edebiyat ürünlerini ders aracı olarak kullanmanın duyuşsal davranış özelliklerini kazanmaya etkisi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(15), 173-174.
- Tabak, S. & Yaylak, E. (2020). Sosyal bilgiler ders kitaplarında kök değerlerin yeri. *International Journal of Eurasian Education and Culture*, 5(8), 1-51.
- Tok, T. N. (2009). Etkili Öğretim İçin Yöntem ve Teknikler. A. Doğanay (Ed.), *Öğretim ilke ve yöntemleri* (176-252). Pegem Akademi.
- Yetim, B. N. (2015). *Beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde yardımseverlik ve dayanışma değerlerinin öğretiminde kullanılan örnek olay ve drama yöntemlerinin etkinliğinin incelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 23(112), 7-17.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, B. (2019). *İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde yardımseverlik değerinin yaratıcı drama yöntemiyle kazandırılması* [Yüksek Lisans Tezi]. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.

TÜRKİYE'DE YAPAY ZEKÂ STRATEJİLERİNİN KAMU YÖNETİMİNE ENTEGRASYONU

Muhammet Ertuğrul KOŞAR

Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye, kosarertugrul20@gmail.com

ÖZET

Dünya'da yapay zekâ üzerine ülkeler çeşitli stratejiler ve planlamalar geliştirmektedir. Bu stratejiler ışığında ise kurumsal olarak atılacak adımlar belirlenmekte, bu doğrultuda yönetsel argümanlar ortaya çıkmaktadır. Kamu yönetimi disiplini yapay zekanın entegrasyonunun sağlanmasında ülkelerin takip ettiği stratejilerin, odak noktalarının ve öngörülen sonuçlarının iyi değerlendirilmesi ve analiz edilmesi gerekmektedir. Bu noktada Türkiye'de de kurumsal ve yönetsel hedefler ile uyumlu bir yapay zekâ vizyonu ve stratejisi planlanmaya başlanmış, kamu yönetimi ve ilişkili unsurlar da yapay zekâyı bu strateji belgeleri vasıtası ile tanımaya başlamıştır. Söz konusu teknolojilerin ve stratejilerin geliştirilmesi ile birlikte hem hizmet sunumları hem de devlet süreçlerinde iyileşme ve gelişmelerin görülmeye devam edeceği aşikardır. Son yıllarda büyük veri kümelerinin ve yapay zekaya dair hesaplama güçlerinin artması ile beraber algoritmalarla ziyade veriye dayalı yapay zekâ yaklaşımları yönetsel anlamda daha da önem kazanmaya başlamıştır. Kamu yönetiminde karar alma, seçim, hizmet yönetimi, personel idaresi ve vatandaşlar ile etkileşim konularında iyileştirme gösterecek potansiyelde olan yapay zekâ ile birlikte karmaşık görevlerin sadeleşmesi, otomasyon yetenekleri ile artan iş hacminin verimliliğinin kontrol edilmesi ve fazlalıkların ortadan kaldırılması daha mümkün hale gelmektedir. Bu noktada hükümetler de büyük veri setlerini, veri analitiğini ve iletişim robotlarını daha sık kullanır hale gelecektir. Türkiye'de planlama alanında oldukça güçlü bir birikim ve deneyim ile birlikte kurumsal ve yasal bir alt yapının da olduğu düşünüldüğünde yapay zekâ stratejilerinin ve eylemlerinin daha güçlü bir duruma gelmesi noktasında beklentiler bulunmaktadır. Lakin yapay zekâ stratejileri ve yönetsel çıktıları üzerine atılan adımlara karşın, bu konu bağlamında gelişmiş ülkelerin gerisinde kaldığı bilinmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'de ulusal bir yapay zekâ stratejisinin belirlenmesi gerektiği, yapay zekaya bağlı oluşabilecek risklerin önlenmesi, çeşitli hukuki düzenlemelerin getirilmesi, BTK ve Tubitak gibi kurumların mevcut yapay zekâ deneyimlerinden istifade edilmesi, yapay zekâ ile ilgili inovasyonların teşvik edilmesi, Ar-Ge yatırımlarına kolaylık sağlanması, uluslararası işbirliklerinin izlenmesi, yapay zekâ uygulamaları üzerinde duran Teknopark ve Teknokent gibi oluşumların nitelik ve nicelik açısından geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada bu gereksinimlerin değerlendirilmesi ile birlikte yapay zekanın, gelecekte yönetim ve hükmetme biçimlerini değiştirebilecek güçte olduğu görüşüyle Türkiye'de de yapay zekanın kamu yönetimine entegrasyonunda atılan adımların değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Yönetim, Kamu Yönetimi.

INTEGRATION OF TURKEY'S ARTIFICIAL INTELLIGENCE STRATEGIES INTO PUBLIC ADMINISTRATION

Muhammet Ertuğrul KOŞAR

Selcuk University, Konya, Turkey, kosarertugrul20@gmail.com

ABSTRACT

With the development of digitalization and artificial intelligence, planning and managerial strategies have started to transform in the world. In order to integrate artificial intelligence in public administration, the strategies followed by countries should be well evaluated and analyzed. At this point, an artificial intelligence vision and strategy in line with corporate and managerial goals has been started to be planned in Turkey. Public administration and related elements in Turkey have also started to recognize artificial intelligence through these strategy documents. In recent years, with the increase in the computational power of large data sets and artificial intelligence, artificial intelligence approaches have started to gain more importance in terms of management. With artificial intelligence, which has the potential to improve decision-making, selection, service management, personnel management and interaction with citizens in public administration, it becomes more possible to simplify complex tasks, control the efficiency of increasing business volume with automation capabilities, and eliminate redundancies. At this point, governments will also use large data sets, data analytics and communication robots more frequently. Considering that Turkey has a very strong knowledge and experience in the field of planning, as well as an institutional and legal infrastructure, there are expectations for artificial intelligence strategies and actions to become stronger. In this direction, it is necessary to determine a national artificial intelligence strategy in Turkey, to prevent risks that may arise due to artificial intelligence, to introduce various legal regulations, to benefit from the existing artificial intelligence experiences of institutions such as BTK and Tubitak, to encourage innovations related to artificial intelligence, to facilitate R&D investments. It has emerged that formations such as Technopark and Technokent, which focus on the provision of international cooperation, monitoring of international cooperation, and artificial intelligence applications, should be developed in terms of quality and quantity. In this study, it is aimed to evaluate the steps taken in the integration of artificial intelligence into public administration in Turkey, together with the evaluation of these requirements.

Key Words: Artificial Intelligence, Management, Public Administration.

GİRİŞ

Bu çalışmada yapay zekâ kavramının ortaya konulması, bununla birlikte yönetim ile ilişkisi ve entegrasyonunun incelenmesi ve Türkiye bağlamında kamu yönetimi uygulamalarındaki durumunun ortaya konulması hedeflenmiştir. Türkiye, özellikle dijitalleşmenin kamu yönetimine entegrasyonu üzerine ciddi adımlar atmış olsa da yapay zekanın daha etkin kullanımı üzerine yeni planlamalar ve stratejiler geliştirmeye devam etmelidir. Yapay zekâ ve bu alanda atılmakta olan adımlar kamu sektörü açısından önemli bir gündem maddesi olarak kabul edilmektedir. Ancak, yapay zekâ sistemlerinin ulusal bir odak noktası olması doğrultusunda gelişmiş ülkelerin gerisinde kalan Türkiye gibi ülkelerde bu alanda özellikle hangi stratejilerin güçlendirilmesi gerektiği ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Son dönemde Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi Ön Raporu adı altında ortaya konulan 10 maddelik raporlamada yapay zekâ kavramının günümüzde teorilerin dışına çıktığı ve pratikte de yer bulmaya başladığı, birçok sektörde yapay zekanın kullanılabilceği, bu durumda ütopyik bir kavram olmaktan çıktığı ve mutlaka bilimsel ve teknolojik bir kavram olarak ele alınması gerektiği ifade edilmektedir. Yine raporda ekonomik kalkınma için itici bir güç olabileceği vurgusu ön plana çıkmaktadır. Öyle ki, gelişen yapay zekâ sistemleri ile birlikte hazırlanan ulusal planlar takip edilerek arzu edilen ekonomik hedeflere ulaşmak mümkün olabilecektir. Yol haritası olma özelliği taşıyan bu raporda değinilen temel başlıklar ise; eğitim öğretim faaliyetleri, kamu görevlilerinin yetkinliği, kanuni hazırlıklar, emek düzenine muhtemel etkileri, sektör ve mesleklerde ortaya çıkacak değişimler, insan hakları, ekonomi ve kalkınma, genel yapay zekâ, hukuk ve etik ile vatandaşlık geliri olarak sıralanabilmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de ulusal yapay zekâ stratejisinin hazırlanması adına Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı görevli olarak tayin edilmiştir. Bu alanda çalışmalar yürüten Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi önderliğinde Türkiye’de farklı kurumlarca sürdürülmekte olan siber güvenlik, dijital dönüşüm, milli teknolojiler, yapay zekâ vb. çalışmaların daha ortak bir zeminde sürdürülmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu araştırma bu doğrultuda yapay zekanın kamu yönetimindeki entegrasyonunu ortaya koymayı, kurumsal anlamda yapılan çalışmaların incelenmesini ve öneriler geliştirilmesini amaçlamıştır.

YAPAY ZEKA

Yapay zekanın tarihsel süreçteki tanımlamalarına bakıldığında kavramla ilgili tanımların insanların bakış açılarına, yapay zekanın uygulamadaki çeşitliliğine veya ilgili disiplinin odaklandığı alana göre değişiklik gösterdiği, bu nedenle de yapay zekaya yönelik ortak kabul gören bir tanımın henüz bulunmadığı söylenebilmektedir.

Yapay zekâ tanımları, yapay zekadan ne beklendiği ile ilgilidir (Acar, 2020: 8). Yapay zekanın kavramsal bir temele oturmasını sağlayan ve yapay zekayı kavramsallaştıran John McCarthy 1955 yılında, yapay zekanın amacının “bir makinenin, bir insan davranışına benzer, akıllı denecek şekilde davranmasını sağlama” olduğunu ileri sürer. Bu bağlamda yapay zekadan beklenenin, insan gibi davranması ve akıllı denecek davranışlar sergilemesi olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle yapay zekâ alanında yapılan ilk çalışmaların, insan zekasını taklit edebilecek makineler yaratma fikri üzerine temellendirildiği görülmektedir. Çalışmaların büyük bir çoğunluğunda amaç, yapay zekâ ile insan zekâsı arasında paralellik kurmaktır (Zawacki-Richter vd., 2019: 9). Buradan hareketle yapay

zekanın genel bir tanımlaması yapılabilir. Yapay zekâ, “Doğal sistemlerin yapabildiği (zekice olsun veya olmasın) her bilişsel etkinliği (gerekirse bedenleri olan) yapay sistemlere, daha da yüksek başarımlar düzeylerinde nasıl yaptırabileceğimizi inceleyen bilim dalıdır” (Say, 2018: 83). Bu tanımda “her bilişsel etkinlik” ifadesiyle yapay zekânın (satranç oynamak, bulmaca çözmek, araç kullanmak) belirli görevlerle sınırlı olmadığı, aksine yapay zekânın günümüzde farklı ve geniş bilişsel etkinlikleri kapsayacak şekilde gelişme gösterdiği vurgulanmaktadır. Nitekim yapay zekâ evrimsel aşamasına göre zayıf-dar zekâ ve güçlü-genel zekâ olarak sınıflandırılmaktadır (Kaplan ve Haenlein, 2019). Dar yapay zekâ insanın bilişsel yeteneklerinin sadece birini veya bir kısmını gerçekleştiren bir yapay zekâ türü olup tekli görevler için kullanılmaktadır. Geniş yapay zekâ bir diğer adıyla güçlü yapay zekâ ise dar yapay zekâdan farklı olarak insanın bilişsel yeteneklerini taklit edebilen ve belirli görevler dışında kullanılabilen ideal yapay zekâ türüdür.

Başka bir tanıma göre yapay zekâ, “insan zekasının sinir sistemi, gen yapısı gibi fizyolojik ve nörolojik yapısının ve doğal olayların modellenerek makineler (bilgisayar ve yazılımlara) aktarılmasıdır” (Atalay ve Çelik, 2017: 158). Benzer diğer bir tanıma göre yapay zekâ, bilgisayarın veya bilgisayar kontrolünde olan bir robotun, akıllı varlıklara ait görevleri gerçekleştirme yeteneğidir. Yapay zekâ; akıl yürütme, anlam çıkarma, kendi kendine öğrenme, genelleme gibi insan ile ilişkilendirilen özelliklere sahip sistemleri geliştirme çalışmalarında kullanılmaktadır (Zawacki-Richter vd., 2019). Bu tanımlarda yapay zekâyâ daha çok teknik açıdan yaklaşılarak insana ait özelliklerin yapay sistemlere aktarılma/kazandırılma sürecine değinildiği görülmektedir. Bu bağlamda yapay zekâ da çeşitli karmaşık işlemler sonucunda makinelerin, bilgisayarların veya robotların insan gibi davranabilme, düşünebilme, karar verebilme veya tepkiler verebilme yeteneği olarak tanımlanabilir. Yapay zekâ teknolojileri geliştikçe bu yeteneklerin sayısı artmakta, insan ile makine arasındaki fark her geçen gün biraz daha azalmaktadır. Dolayısıyla yapay zekâyâ ilişkin tanımlar da çeşitlenerek artmaktadır. Bu durum tanımların sınıflandırılmasını mümkün kılmaktadır. Russell ve Norving (2016), kavramla ilgili çeşitli tanımlamaları dört grup altında incelemiştir:

İnsan gibi düşünen sistemler: Karar verme, problem çözme ve öğrenme gibi insan düşüncesiyle ilişkilendirilen faaliyetlerin otomasyonudur. Bu grupta insan gibi düşünebilen yapay zekâ sistemleri tanımlanmıştır.

İnsan gibi davranan sistemler: Bilgisayarların şu anda insanların daha iyi olduğu şeyleri yapmalarını sağlama çalışmasıdır. Bu grupta insana benzer şekilde hareket edebilen yapay zekâ türleri tanımlanmıştır.

Rasyonel düşünen sistemler: Algılamayı, mantık yürütmeyi ve benzerlerini mümkün kılmak için bilgisayar alanında inceleme yapmaktır. Bu grupta insanlar gibi mantık yürütebilen, çıkarım yapabilen veya hesaplamaları algılayabilen yapay zekâ formları tanımlanmıştır.

Rasyonel davranan sistemler: Yapay zekâ, yapay sinir ağları üzerinden akıllı davranışlar sergileme çabasıdır. Bu grupta tasarımları ve hesaplamaları analiz edebilen sistemler tanımlanmıştır.

Birbirinden farklı tanımları içeren bu grupların teknolojik gelişmelere bağlı olarak iç içe geçtiği ve bu özelliklere sahip olan; insan gibi düşünen, davranan, mantıklı düşünüp, mantıklı hareket eden yapay zekâ sistemlerinin tek bir grupta incelenebileceği düşünülmektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında yapay zekânın tanımı “insan gibi

davranabilen, insan gibi düşünebilen ve karar alabilen zeki makineler yaratabileceğimiz bir bilgisayar bilimidir.” (Özkaya ve Pala, 2020: 99) şeklinde yapılabilir.

Shankar’a ait yapay zekâ tanımında diğer tanımlarda pek kullanılmayan yazılım ve algoritma kavramına yer verildiği görülmektedir. Shankar’a (2018: 6) göre yapay zekâ, “yapay zekâyı oluşturan yazılımlar, algoritmalar, sistemler veya makineler” dir. Salehi ve Burgueno (2018: 170), benzer şekilde yapay zekâyı, insani zekaya sahip makine ve yazılım geliştiren bilgisayar bilimi olarak tanımlamaktadır. Ergün ve Aydoğan’a (2014: 1) göre ise yapay zekâ, bilgisayar aracılığıyla, algoritmalar kullanılarak insan gibi düşünebilen ve hareket edebilen suni sistemler oluşturabilen alan olarak tanımlanabilmektedir. Tanımların sayısını şu şekilde artırmak mümkündür:

IBM ve NRF’in (2019: 2) yayınlamış olduğu araştırma raporunda yapay zekâ, “veri keşfi yoluyla makinelerde mantıklı düşünme, bilgileri hatırlama, yeni bilgileri öğrenme ve tanımlama yeteneği” olarak tanımlanmıştır.

Avrupa Birliği Komisyonu ise yapay zekâyı “belirli hedeflere ulaşmak için çevrelerini analiz ederek ve bir dereceye kadar özerklikle harekete geçerek zeki davranış sergileyen sistemlerdir” şeklinde tanımlamaktadır (Boucher, 2020).

Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü’ne (OECD) (2019: 6) göre yapay zekâ “insan benzeri bilişsel işlevleri yerine getiren makineler ve tanımlı hedefler kümesi için gerçek veya sanal ortamları etkileyen, tahminler, öneriler veya kararlar verebilen makine tabanlı bir sistem” dir.

Pirim’e (2006: 87) göre yapay zekâ, “beynin çok basit bir nöron modelinin benzetimidir”

Thrun’a göre yapay zekâ makinenin/bilgisayarın karmaşık haldeki şeyleri algılayıp gerekli kararı verebilme kabiliyetidir (Singer, 2015: 98).

Anlaşıldığı üzere, yapay zekanın tanımı kişiden kişiye, kurumdan kuruma hatta disiplinden disipline değişiklik gösterebilmekte; bu nedenle de kavrama yönelik ortak bir tanımın bulunduğunu söylemek zordur. Ancak yapılan tanımların incelenmesiyle birlikte tanımlar arasındaki ortak noktalar belirlenebilmektedir. Bu çerçevede tanımlardaki ortak noktalar; yapay zekanın bir bilgisayar, makine, robot veya yazılım olabileceğidir. Aynı zamanda bu sistemlerin insanı insan yapan özellikler ile ilişkilendirildiği zira düşünme, algılama, akıl yürütme, hesaplama, öğrenme, karar verme; hareket etme ve konuşabilme özelliklerine sahip olabileceği ifade edilmektedir. Zawacki-Richter vd. (2019) tanımlamalardaki ortak paydayı tespit etmek amacıyla yapay zekâyı konu alan 146 çalışmayı incelemiş, yazarların yapay zekâyı; bilgisayar sistemlerinin bilgiyi algılama, ezberleme, kullanma ve insan doğal dilini anlama gibi insani insan yapan özelliklere sahip akıllı ajanlar olarak tanımladıklarına ilişkin bir tespitte bulunmuşlardır. Mevcut tanımlar yapay zekanın ne olup ne olmadığı konusunda fikir veriyor olsalar da gelişimi uzun bir sürece yayılan, mevsimler geçiren (yapay zeka mevsimleri) ve bugün entegre olduğu teknolojiler ile birlikte birçok alanda etkisini gösteren yapay zekanın, geçmişine yakından bakmak kavramın daha iyi anlaşılması açısından önemli görülmektedir.

YAPAY ZEKANIN DİSİPLİNLER ARASI OLARAK KONUMU

Yapay zekanın disiplinler arası bir çalışma alanı olup çeşitli sektörleri etkisi altına almasında, kullanılan teknik ve algoritmaların çeşitliliği etkili olmaktadır. Yapay zekâ teknolojilerinin “uzman sistemler”, “bulanık mantık”, “genetik algoritmalar”, “makine öğrenimi” ve “yapay sinir ağları” gibi teknik ve algoritmaların (Jarrahi, 2018: 577-578) kullanımına göre birçok çeşidi bulunmaktadır. Bu nedenle hangi yapay zekâ teknolojisinin hangi alanda kullanılacağını bilmek yapay zekadan verim sağlayabilmek açısından oldukça önemlidir. Zira her teknolojinin yoğunlaştığı belirli bir görev grubu bulunmaktadır. Örneğin makine öğrenmesi yüz, görüntü, konuşma tanıma ve isabetli karar vermede iyi sonuçlar vermektedir (Davenport, 2020: 9-10).

Günümüzde yapay zekâ; sağlık, ulaşım, iletişim, üretim, güvenlik, tarım, siyaset, hukuk, eğitim, finans, sigortacılık ve telekomünikasyon alanlarında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Eşitti, 2020:265). Bununla birlikte kurumsal hedeflerini gerçekleştirebilmek için yapay zekâ alt yapı çalışmalarına başlayan kurumların sayısında da artış gözlemlenmektedir.

Deloitte (2020) raporuna göre, araştırmaya katılan kurumların %47’si iş süreçlerinde algoritma ve modellemelerin önemine inanmakta, %24’ü ise günlük işlerde yapay zekâ teknolojilerinden yararlanmaktadır. Daha önce de söz edildiği üzere, Türkiye Yapay Zekâ İnisiyatifi (TRAI) tarafından yapılan bir araştırmada, Türkiye’de kullanılan yapay zekanın sektörler üzerindeki etkisine bakılmış; araştırma kapsamında bankacılık, telekom ve medya sektörünün yapay zekadan en hızlı etkilenecek sektörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Telli, 2019: 193).

Price Waterhouse Coopers tarafından yayınlanan bir raporda ise 2030 yılına gelindiğinde Küresel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın yapay zekâ kullanımına bağlı olarak %14 artacağı tahmin edilmektedir (Met vd., 2020). Görüldüğü üzere yapay zekâ teknolojilerinin gündelik hayata ve iş dünyasına etkileri hissedilmekle birlikte aynı zamanda araştırma raporlarına da yansımaktadır.

Geliştirme sürecinde kullanılan yapay zekâ teknik ve algoritmaların türüne göre yapay zekâ, farklı sektörlerde kullanıldığı gibi belirlenen alanlarda farklı görevleri yerine getirmek için de bir araç olarak kullanılabilir. Çalışma kapsamında yapay zekanın kullanıldığı alanlardan kamu yönetimi ile yakından ilintili olan veya kamu yönetimi çerçevesinden incelenebilecek alanlara yer verilmesi, yapay zekâ ile kamu yönetimi entegrasyonuna yönelik hareket noktasının oluşturulması bakımından önem taşımaktadır.

YAPAY ZEKA VE YÖNETİM UNSURLARI

Yönetim ve ilişkili unsurlar, yapay zekâ ve veri analitiği gibi gelişmekte olan teknolojilerin kullanımı ile gelişmeye ve dönüşmeye başlamıştır. Bu teknolojiler, farklı biçimlerde geri bildirim alınabilmesini ve bilinçli politika içerikleri oluşturulmasıyla katılım becerilerini de geliştirmeyi içermektedir. Yapay zekanın kamu yönetimine entegrasyonu ile ilgili ilk çalışmalar, yapay zekâ teknolojisini yeni bir bilgi işlem sistemi düzeyi olarak tanımlamış ve bu

doğrultuda değerlendirmeler yapmıştır. 1980'lerin sonundan itibaren yapay zekâ ve kamu yönetimi ile ilgili çalışmalar akademik literatürde de yer almaya başlamıştır.

Literatürdeki ilk çalışmalar uzman sistemler ve yeni bilgi işlem sistemleri bağlamında şekillenmiştir. Bu çerçevede Hadden (1989), uzman sistemlerin karar verme süreçlerini iyileştireceğini ve kamu yönetiminde verimliliği artıracığını belirtmiştir. Benzer şekilde Shangraw (1987), uzman sistemlerin kamu politikası oluşturma sürecini operasyonel hale getirmek için bir fırsat olduğunu savunmuştur. Öte yandan Duffy ve Tucker (1995) yapay zekanın siyaset bilimi perspektifinde kullanımını incelemiş, toplumsal geleneklerin yapay zekanın siyasi konjonktür için modellemelerde zorlandığını belirtmiştir. Ancak akademisyenler, makine öğrenimi sistemlerinin, seçim simülasyonlarının ve uzman sistemlerin gelecekte politika modellemede sıklıkla kullanılabileceğini vurgulamaktadırlar.

Benzer biçimde, yapay zekâ ve kamu yönetimi bağlamında ilk çalışmalardan biri olan Barth ve Arnold (1999), yapay zekanın kamu yönetimi üzerindeki etkilerini incelemiş, yapay zekanın "idari takdir yetkisi, yanıt verebilirlik, muhakeme ve hesap verebilirlik" gibi alanlarda yenilikler getireceğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte kamu yönetiminde yapay zekâ ve bilişim sistemleri konusunda eğitilmiş uzmanlara ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekilmiştir. Son on yıla bakıldığında ise, yapay zekâ konusunda çok sayıda teknolojik ilerleme kaydedildiği ve yapay zekanın gelişmeye devam ettiği görülmektedir. Bu nedenle de özellikle 2010'lu yıllardan sonra yapay zekâ, akademisyenler tarafından kamu yönetimi ve kamu politikalarında "trend bir konu" olarak incelenmeye başlanmıştır. Birçok ülkede yapay zekâ tabanlı teknolojiye yapılan yatırımlar, farklı yönetim düzeylerinde önemli kamu politikalarından biri haline gelmiştir (Sousa vd., 2019).

Yapay zekâ kullanımı, kamu yönetiminde teknoloji ve teknik becerilerin ötesinde yeni yönetim alanları için de talep yaratmıştır (Buren vd., 2020; Eggers vd., 2017). Yapay zekâ, diğer birçok teknolojiyle entegre bir teknoloji ekosistemi gerektirir. Bu nedenle yapay zekanın kamu sektöründe kullanımı, e-Devlet sistemlerinin etkin kullanımı, veri merkezleri ile koordinasyon ve siber güvenliği içermektedir.

Yapay zekanın kamu yönetimine uyarlanması, güçlü bir dijital altyapı gerektirmektedir. Entegre e-devlet sistemine ek olarak, yapay zekâyı devlete entegre etmek için veri ekosistemi gereklidir. Chen vd. (2020), yapay zekâyı kamu yönetimine entegre etmeyi dört aşamada tartışmıştır. OECD (2019) raporunun kapsamına göre hükümetlerin yapay zekâyı entegrasyonunda üç işlevi yerine getirmesi gerektiğinden söz edilmiştir. İlk olarak, hükümetler ortaya çıkan teknolojilerin geliştirilmesini ve benimsenmesini desteklemek için fon sağlamalıdır. Bu destekler, Ar-Ge proje çağrıları veya pilot ihalelerle ilgili çeşitli finansman programlarının aktif olarak takip edilmesini içerebilir. İkincisi, hükümetler, yenilikçi satın alma uygulamaları yoluyla mevcut çözümlerin akıllı alıcıları veya kamu-özel sektör ortaklıkları (PPP) ve yeni çözümler oluşturmak için iş birliği biçimleri aracılığıyla ortak geliştiriciler olarak hareket edebilir. Hükümetler, yapay zekanın kamu sektöründe uyarlanmasında çok paydaşlı bir ekosistemi desteklemelidir. Son olarak, kural koyucular ve politika yapıcılar olarak hükümetlerin, gelişen teknolojilerin hızlandırılmış yenilik döngülerini, kullanılan politika türlerini ve düzenleyici araçlarını ele alması gerekmektedir.

Günümüzde yapay zekâ, kamu sektöründe çeşitli hizmet sunumunda kullanılmaya başlandı. Eggers (2017), yapay zekanın kamu yönetiminde kullanım örneklerini çeşitli boyutlarıyla incelemiştir. Benzer şekilde, Capgemini Consulting (2017), yapay zekâ odaklı bir kamu yönetiminin sonuçlarının iki farklı perspektife sahip olduğunu belirtmiştir. Başlangıç olarak yapay zekâ, verimliliği artıran büyük bir ekonomik potansiyele sahiptir. İkinci olarak ise yapay zekâ, kamu hizmetlerinin kapsamını genişletecek fırsatlar sunacaktır. Kamu yönetimi kuruluşları, operasyonları ve karmaşık görevleri otomatikleştirerek ve ayrıca rasyonel karar verme için yapay zekâyı kullanarak üretkenliklerini arttırabileceklerdir. Ayrıca bu rapor, otomasyonun yılda 1,2 milyar saat tasarruf ederek 41,1 milyar dolar tasarruf edeceğini öngörmektedir. Genel olarak, kamu yönetiminde yapay zekâ kullanımının her geçen gün arttığı görülmektedir. Özellikle yapay zekâ uygulamaları bürokrasi ve evrak işlerini hızlandırmada önemli bir optimizasyon sağlamaktadır. Yapay zekâ, belgelerin taranmasında, iş gücünün yönetilmesinde ve vatandaş memnuniyetinin artırılmasında önemli sonuçlar elde etmektedir.

TÜRKİYEDE KAMU YÖNETİMİNDE YAPAY ZEKA ENTEGRASYONU ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Türkiye’de yapay zekanın yönetim alanında kullanımına ve bu alandaki uygulamaların arttırılmasına yönelik pek çok çalışma yürütülmektedir. Son dönemde Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi Ön Raporu adı altında ortaya konulan 10 maddelik raporlamada yapay zekâ kavramının günümüzde teorilerin dışına çıktığı ve pratikte de yer bulmaya başladığı, birçok sektörde yapay zekanın kullanılabilmesi, bu durumda ütopyik bir kavram olmaktan çıktığı ve mutlaka bilimsel ve teknolojik bir kavram olarak ele alınması gerektiği ifade edilmektedir. Yine raporda ekonomik kalkınma için itici bir güç olabileceği vurgusu ön plana çıkmaktadır. Öyle ki, gelişen yapay zekâ sistemleri ile birlikte hazırlanan ulusal planlar takip edilerek arzu edilen ekonomik hedeflere ulaşmak mümkün olabilecektir. Yol haritası olma özelliği taşıyan bu raporda değinilen temel başlıklar ise; eğitim öğretim faaliyetleri, kamu görevlilerinin yetkinliği, kanuni hazırlıklar, emek düzenine muhtemel etkileri, sektör ve mesleklerde ortaya çıkacak değişimler, insan hakları, ekonomi ve kalkınma, genel yapay zekâ, hukuk ve etik ile vatandaşlık geliri olarak sıralanabilmektedir. Bununla birlikte Türkiye’de ulusal yapay zekâ stratejisinin hazırlanması adına Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı görevli olarak tayin edilmiştir. Bu alanda çalışmalar yürüten ve 10 Temmuz 2018 tarihinde kurulmuş olan Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi önderliğinde Türkiye’de farklı kurumlarca sürdürülmekte olan siber güvenlik, dijital dönüşüm, milli teknolojiler, yapay zekâ vb. çalışmaların daha ortak bir zeminde sürdürülmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2021). Ek olarak Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu tarafından ülke sınırları içerisinde birçok araştırmanın finansmanı ve yönetimi ile birlikte yine çok sayıda yapay zekâ Ar-Ge projeleri için fon tahsisi sağlanmıştır. Bilim ve Teknoloji Bakanlığı tarafından ise Endüstriyel Dijital Dönüşüm Platformu sınırlarında ulusal bir yol haritası ortaya koyulmuştur. Söz konusu planlamanın bir bölümü yapay zekâ vb. gelişmekte olan teknolojilere yönelik olmaktadır (OECD, 2019: 134). Bunlara ek olarak kurulan Büyük Veri ve Yapay Zeka Uygulamaları Dairesi Başkanlığı ile birlikte kamu alanında söz konusu alanda geliştirilmiş olan uygulamaların etkin bir şekilde kullanılmasının sağlanması, veri güvenliği, analizi ve mahremiyeti çalışmalarının yürütülmesi, kurumlar arasında ilgili alanda işbirliğinin geliştirilmesi ve kamu alanında veri odaklı kara mekanizmalarının geliştirilmesi maksadı ile kamu veri sözlük çalışmalarının yönetilmesi, Ulusal Açık Veri Portalı’nın kurulması ile birlikte kamu kurumlarının portala veri aktarma esnasında uyması gereken usul ve

standartların belirlenmesi amacı ile hareket edilmiştir (T.C Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2021). 2023 yılı nisan ayı itibarıyla görevde olan Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank'ın belirttiği üzere Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi'nin hazırladığı ulusal yapay zekâ stratejilerinin tarım, sağlık, sanayi, enerji gibi farklı alanları kapsayan bir eylem planı ortaya koyulmaktadır. Bununla birlikte yapay zekâ alanında ilerlemenin sağlanması amacı ile teşvik odaklı kanunlar ile etik normların stratejilerin belirlenmesinde öncelikli unsurlar olduğu aktarılmaktadır. Ayrıca bu süreç içerisinde TÜBİTAK bünyesinde "Yapay Zekâ Enstitüsü" kurulması noktasında belirli kararların alındığı görülmektedir. Günümüzde sağlık alanında hizmet kalitesinin geliştirilmesi ve yüksek teknoloji sistemlerin entegre edilmesi amacı ile TÜSEB çatısı altında Türkiye Sağlık Veri Araştırmaları ve Yapay Zekâ Enstitüsü kuruluşu gerçekleştirilmiştir (Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı, 2022). Bunlara ek olarak üniversitelerde yapay zekâ mühendisliği bölümlerinin açılması ile birlikte bu alanda çalışmalar yapacak insan kaynaklarına yönelik olarak da çalışmalar yapılmıştır.

Türkiye'nin devlet geleneği göz önüne alındığında planlama konusunda önemli bir birikimi olduğunu söylenebilecektir. Bu planlama birikimi ve strateji mekanizmaları yapay zekanın ulusal düzeydeki entegrasyonu için de daha aktif kullanılmalı ve gelişmiş ülkelerin stratejilerine erişilmelidir. Bu doğrultuda kamu yönetimi bağlamında da planlamaların ve stratejilerin belirlenmesiyle beraber daha başarılı sonuçların alınacağı bilinmektedir. Yapay zekâ ve bu alanda atılmakta olan adımlar hem özel hem de kamu sektörü açısından önemli bir gündem maddesi olarak kabul edilmektedir. Ancak, yapay zekâ sistemlerinde süper güçler olarak kabul edilen devletlerin haricinde kalan Türkiye gibi ülkelerde bu alanda özellikle hangi sektörlerin kullanılabileceği ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Bu alanda ulusal bir stratejinin ortaya koyulması adına Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofis çatısı altında Kocaeli ve Ankara'da düzenlenmiş olan Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi ve Yapay Zekâ Enstitüsü Çalıştaylarında öne çıkan gündeme göre eğitim, imalat sanayi, tarım, sağlık ve savunma sanayi alanlarının öncelikli faydalanması gerekli görülen alanlar olduğu anlaşılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanlığı (2021) çalışmasına göre, günümüzde sanayi devriminin gelişimi ile ortaya çıkan ileri teknolojinin akıllı uzantısı olan yapay zekanın ortaya çıkması ile ülkemizin mevcut durumu değerlendirilmiştir. Bu kapsamda kalkınma hedefine ulaşabilmesi için sürdürülebilir ve dayanıklı yapay zekâ ekosistemi ile çevresel, sosyal ve ekonomik yaşamı yeniden şekillendirerek sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşabilecektir. Bununla birlikte, Türkiye'nin ulaşmaya çalıştığı bir diğer hedef ise teknolojinin yön verdiği bir ülke yerine teknolojiye yön veren bir ülke olmaktır. Bu hedefe ulaşabilmenin yolu ise özel sektörün dinamizmini, sivil toplum kuruluşlarının kapsayıcı bakış açısı ve üniversitelerin bilimsel yaklaşımıdır. Günümüzde sürdürülebilir kalkınmada yapay zekâ ülkeler için bir tercih olmak yerine kullanılması zorunlu bir sistem olmaktadır. Türkiye'de yapay zeka sistemlerinin teknolojilerinin geliştirilmesinde yerliliğin artırılması ve sosyoekonomik yaşamın içerisine uyarlanmasıyla yenilikçiliğe ve veriden değer üretmeye dayalı bir ekonomik tesisin oluşması için "Dijital Türkiye (ekonomik, kamusal ve toplumsal faaliyetlerde; ürün, elektronik teknoloji ve hizmetleri kullanarak sağladığı veriden ürettiği değerlerle küresel ölçekte rekabetçi bir yapıyı) ve Milli Teknoloji Hamlesi (kritik teknolojilerin gelişmesi için uygulamalar ve politikaların geliştirilmesi, küresel rekabeti yükseltecek teknolojik ve ekonomik bağımsızlığı güçlendirmek, teknolojik ve bilimsel gelişmenin tekelleşmelerinin önüne geçmek için kurulmuş) ortak hedefler doğrultusunda "Ulusal Yapay Zeka Stratejisini" belirlenmiştir. Ülkemizde teknolojik dönüşümle birlikte yeni iş ve

meslek kollarının ortaya çıkmakta, bu istihdam alanları içerisinde en çok eleman aranılan sektör “yapay zekâ ve veri analizi” alanıdır. Adil, insanlık yararı ve duygusal yapılı bir yapay zekâ sistemleri oluşturulması önemsenmektedir. Artan yapay zekâ teknolojilerinin istihdamda yer almaya başlamasıyla ülkemizde emeğin yoğun olduğu üretim sektörlerinde yani sanayi alanında fiziksel beceri ile çalışanların oranı azalırken duygusal becerileri olan teknolojik yetkinlikler sistemi ön planda tutulmaktadır. İşletmelerin iş süreçlerinin ve karar alma mekanizmasının verilere dayalı olması gerekmekte ve bu alanda yapay zekâ anahtar rol oynamaktadır. Yapay zekâ sistemlerinin koordinasyonunu ve danışmanlıklarının yapılması ile teknik ve idari koordinasyon için çalışma grupları oluşturulmalıdır.

SONUÇ

Yapılan çalışmanın sonucunda varılan kaniya göre yapay zekâ entegrasyonu ile kamu yönetiminde karar alma, seçim, hizmet yönetimleri, personel idaresi ve vatandaşlar ile etkileşim konularında iyileştirme görülmesi; karmaşık görevlerin sadeleşmesi, otomasyon yetenekleri ile artan iş hacminin verimliliğinin kontrol edilmesi ve fazlalıkların ortadan kaldırılması daha mümkün hale gelmektedir. Bu noktada hükümetler de büyük veri setlerini, veri analitiğini ve iletişim robotlarını daha sık kullanır hale gelecektir. Türkiye’de planlama alanında oldukça güçlü bir birikim ve deneyim ile birlikte kurumsal ve yasal bir alt yapının da olduğu düşünüldüğünde yapay zekâ stratejilerinin ve eylemlerinin daha güçlü bir duruma gelmesi noktasında beklentiler bulunmaktadır. Lakin yapay zekâ stratejileri ve yönetsel çıktıları üzerine atılan adımlara karşın, bu konu bağlamında gelişmiş ülkelerin gerisinde kaldığı bilinmektedir. Bu doğrultuda Türkiye’de ulusal bir yapay zeka stratejisinin belirlenmesi gerektiği, yapay zekaya bağlı oluşabilecek risklerin önlenmesi, çeşitli hukuki düzenlemelerin getirilmesi, BTK ve Tubitak gibi kurumların mevcut yapay zeka deneyimlerinden istifade edilmesi, yapay zeka ile ilgili inovasyonların teşvik edilmesi, Ar-Ge yatırımlarına kolaylık sağlanması, uluslararası işbirliklerinin izlenmesi, yapay zeka uygulamaları üzerinde duran Teknopark ve Teknokent gibi oluşumların nitelik ve nicelik açısından geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Acar, O. (2020). Yapay Zekâ Fırsat mı, Yoksa Tehdit mi? İstanbul: Kriter Yayınevi.

Atalay, M., & Çelik, E. (2017). Artificial intelligence and machine learning applications in big data analysis. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(22), 155-172.

Barth, T. J., & Arnold, E. (1999). Artificial Intelligence and Administrative Discretion: Implications For Public Administration. *American Review of Public Administration*, 29(4), 332–351.

Boucher, P. N. (2020). Artificial Intelligence: How Does It Work, Why Does It Matter, and What Can We Do About It? European Parliament.

Buren, E. Van, Chew, B., & Eggers, W. (2020). AI Readiness for Government. WWW.Deloitte.com/insights

Capgemini Consulting. (2017). Unleashing the Potential of Artificial Intelligence in the Public Sector. In Capgemini. [HTTPS://WWW.CAPGEMINI.COM/](https://www.capgemini.com/)

Chen, T., Guo, W., Gao, X., & Liang, Z. (2020). AI-Based Self-Service Technology In Public Service Delivery: User Experience And Influencing Factors. *Government Information Quarterly*, May, 101520.

Davenport, T. H. (2020). İş Dünyasında Yapay Zekanın Durumu. Harvard Business Review Press. Dijital Dönüşüm Yapay Zeka İçinde. İstanbul: Optimist Yayınları.

Deloitte (2020). Artificial Intelligence Innovation Report. <https://www2.deloitte.com/>

Duffy, G., & Tucker, S. A. (1995). Political Science: Artificial Intelligence Applications. *Social Science Computer Review*, 13(1), 1–20.

Eggers, D. W., Schatsky, D., & Viechnicki, P. (2017). AI-augmented government. Using cognitive technologies to redesign public sector work. Deloitte Center for Government Insights.

Ergün, S., & Aydoğan, T. (2014). JADE Etmen Çerçevesinde Çok Etmenli Bir Ders Yönetim Sisteminin SABRO Metodolojisi Kullanılarak Geliştirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 51-55.

IBM., & NRF. (2019). “The Coming AI Revolution in Retail and Consumer Products: Intelligent automation is transforming both industries in unexpected ways”, <https://cdn.nrf.com/>

Jarrahi, M. H. (2018). Artificial Intelligence and the Future of Work: Human-AI Symbiosis in Organizational Decision Making. *Business Horizons*, 61, 577-586.

Kaplan, A., & Haenlein, M. (2019). Siri, Siri, in My hand: Who’s the Fairest in the Land? On the Interpretations, Illustrations, and Implications of Artificial Intelligence. *Business Horizons*, 62(1), 15-25.

Met, İ., Kabukçu, D., Soyalp, Ü. ve Dakdevir, T. (2020). Bilgi Toplumunda Yapay Zekanın Yeri: Akıllı Sohbet Araçları, M. Yılmaz ve Ö. İyigün (Ed.). *Oyunu Değiştiren Güç Yapay Zeka İçinde*. İstanbul: Beta Kitap, 2020, 117-140.

OECD (2019). *Going Digital: Shaping Policies, Improving Lives*. Paris: OECD Publishing, Paris.

OECD. (2019). Hello, World: Artificial Intelligence and its use in the Public Sector. OECD Observatory of Public Sector Innovation (OPSI), 36, 1–148.

Özkaya, M., & Pala, F., K., (2020). Yapay zekâ. Bakırtaş, H., ve Çavuş, S., (Ed.), Yapay Zekâ Disiplinleri Dönüştürüyor. Değişime hazır mıyız? İstanbul: Ekin Yayınevi. 97- 119

Pirim, H. (2006). Yapay Zeka. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 1(1), 81-93.

Russell, S. J., & Norvig, P. (2016). Artificial intelligence: a modern approach. Malaysia: Pearson Education Limited London, UK.

Salehi, H., & Burgueño, R. (2018). Emerging Artificial Intelligence Methods in Structural Engineering. Engineering structures, 171, 170-189.

Say, C. (2018). 50 Soruda Yapay Zeka, İstanbul: Bilim ve Gelecek Yayınevi.

Shangraw, R. F. (1987). Knowledge Acquisition, Expert Systems, and. Social Science Microcomputer Review, 5(3), 163–173.

Shankar, V. (2018). How artificial intelligence (AI) is reshaping retailing. Journal of retailing, 94(4).

Sousa, W. G., Melo, E. R. P. de, Bermejo, P. H. D. S., Farias, R. A. S., & Gomes, A. O. (2019). How and Where is Artificial Intelligence in the Public Sector Going? A literature Review and Research Agenda. Government Information Quarterly, 36(4), 101392.

T. C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanlığı (2021). Ulusal Yapay Zeka Stratejisi:2021-2025; Yapay Zeka Terimleri ve Tarihsel Gelişim. T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (CBDDO).

Telli, G. (2019). Yapay Zekâ ve Geleceğin Meslekleri. G. Telli, (Ed.). Yapay Zekâ ve Gelecek İçinde. İstanbul: Doğu Kitabevi, 186-197.

Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı. (2022). TÜSEB. [HTTPS://WWW.TUSEB.GOV.TR/](https://www.tuseb.gov.tr/)

Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic Review of Research on Artificial Intelligence Applications in Higher Education—Where are the Educators? International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16(1), 1-27.

AİGAI'DE ELE GEÇEN TEK HEYKELLER VE HELLENİSTİK DÖNEM'DE AİGAI-PERGAMON İLİŞKİLERİNE YANSIMASI

Kübra GÜLTEKİN KÖKÇÜ

Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye, kubra.gltkn@hotmail.com

ÖZET

Çalışmanın amacı, Hellenistik Dönem'de bir sanat merkezi haline gelen Pergamon antik kenti ile Aigai antik kenti ilişkilerinin ele geçen tek heykeller üzerinden değerlendirilmesidir. Pergamon Hellenistik Dönem'de dönemin özelliklerini taşıyan bir sanat merkezi olarak öne çıkmayı başarmış; Pergamon Heykeltıraşlık Okulu'nda çalışan heykeltıraşlar, Barok ve Klasistik üslubu, eserlerine çok iyi bir şekilde uygulayarak Hellenistik Dönem'de doruk noktasına ulaşmışlardır. Ayrıca kendilerine özgü bu üslup tarzlarıyla daha sonra yapılan eserleri de etkilemişlerdir. Pergamon heykeltıraşlık okulunda birçok heykeltıraş yetişmiş; bu heykeltıraşlar yakın kentlere giderek oralarda eserler vermişlerdir. Buna bağlı olarak Pergamon'un etki alanının bu dönemde genişlediğini söyleyebiliriz. Pergamonlu sanatçıların çalıştıkları kentlerden biri de Aigai'dir. Uzun yıllar Pergamon'da çalışmalar yapan W.Radt, Aigai için "*Küçük Pergamon*" tanımlamasını kullanmakta ve kenti Pergamon'un en önemli taşra kentleri arasında saymaktadır. Aigai'de ele geçen heykeltıraşlık eserleri, Pergamon ile kurulan doğrudan ilişkinin en önemli kanıtları arasındadır. Aigai antik kentinden ele geçen tek heykeller Aigai Bouleuterionu kazılarında bulunmuştur. Bouleuterion'da ele geçen heykellerden iki tanesinin kaidesi üzerinde yazıt yer almaktadır. Bu yazıtlardan heykellerin Pergamonlu heykeltıraş, Hippias oğlu Menestratos tarafından yapıldığı kanıtlanmaktadır. Bouleuterion'da açığa çıkarılan heykeltıraşlık eserleri gerek teknikleri, gerekse de stilleri açısından Pergamon etkileri göstermektedir. Aigai heykellerinde görülen tüm parçaların tek tek işlenerek birleştirilmesi Pergamon heykellerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda Hellenistik Dönem'de Pergamon ve Aigai arasında görülen yakın benzerlikler ve ilişkiler Pergamon ile başka bir merkez arasında görülmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Hellenistik dönem, Pergamon antik kenti, Aigai antik kenti, heykel.

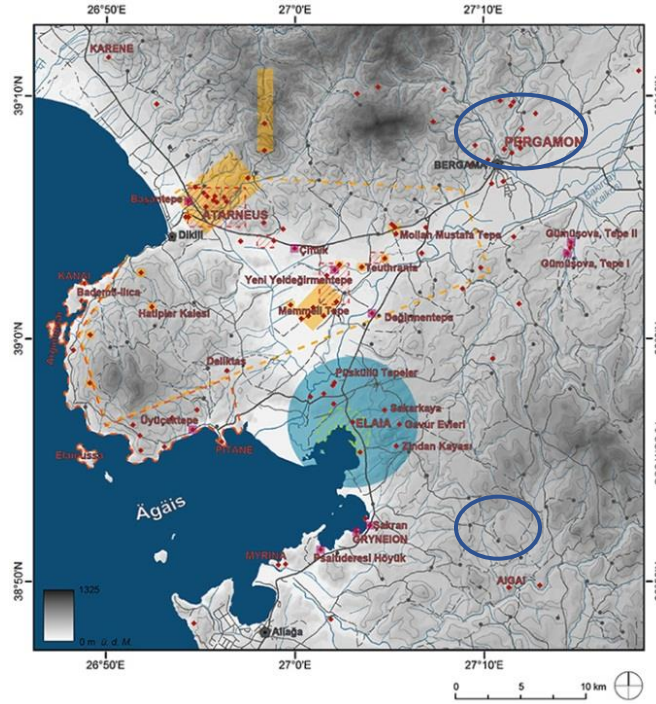
ABSTRACT

The aim of the study is to evaluate the relations between the ancient city of Pergamon, which became an art center in the Hellenistic Period, and the ancient city of Aigai through the single sculptures found. Pergamon succeeded to stand out as an art center bearing the characteristics of the period in the Hellenistic Period; the sculptors working at the Pergamon School of Sculpture reached their peak in the Hellenistic Period by applying the Baroque and Classical style to their works very well. They also influenced later works with their unique style. Many sculptors were trained in the Pergamon sculpture school; these sculptors traveled to nearby cities and produced works there. Accordingly, we can say that Pergamon's sphere of influence expanded during this period. One of the cities where Pergamon artists worked was Aigai. W.Radt, who worked in Pergamon for many years, uses the term "Little Pergamon" for Aigai and considers the city among the most important provincial cities of Pergamon. The sculptural artifacts recovered from Aigai are among the most important evidences of the direct relationship with Pergamon. The only sculptures recovered from the ancient city of Aigai were found from the excavations of the Aigai Bouleuterion. Two of the statues recovered from the Bouleuterion have inscriptions on their pedestals. These inscriptions prove that the statues were made by the Pergamon sculptor Menestratos, son of Hippias. The sculptural works unearthed in the Bouleuterion show Pergamon influences in terms of both techniques and styles. The individual processing and assembly of all the pieces seen in the Aigai sculptures is also seen in the Pergamon sculptures. In this sense, the close similarities and relationships seen between Pergamon and Aigai in the Hellenistic Period are not seen between Pergamon and any other center.

Keywords: Hellenistic period, ancient city of Pergamon, ancient city of Aigai, statue.

Giriş

Aigai Antik Kenti ise Manisa ili Yunus Emre ilçesinin Köseler Köyü yakınlarında bulunmaktadır. Kent, çoğunlukla deniz kıyısına kurulmuş olan Hellen yerleşimlerinden farklı olarak, Ege Denizi'ne nispeten uzak, dağlık bir coğrafyada, antik ismi *Aspordenos* olan Yunt Dağı üzerinde kuruludur (Res 1). Aigai, Ege Denizi'ne yaklaşık 13 km uzaklıkta bulunurken, Aigai ile Pergamon arasındaki mesafe ise 30 km'dir. Herodotos *Historiai* adlı eserinde Aigai antik kentini on iki Aiol kenti arasında saymaktadır (Hdt, I.149). Aigai antik kenti topografyası, planı, mimarlık yapılarının yerleştirilmesi ve diğer pek çok yönden Pergamon antik kenti ile benzerdir. Özellikle her iki kentin de tepe üzerinde, engebeli bir arazide kurulmuş olması, ayrıca yapıların yerleştiriliş biçimleri dikkat çekici benzerlikler içerir. Pergamon antik kenti kazı üyeleri R. Bohn ve C. Schuchhardt Aigai'nın kalıntılarını ilk gördüklerinde şu ifadeleri kullanmışlardır: “Yüzyıllar boyunca dokunulmamış kalıntıların ihtişamı ve özellikle Pergamon yapılarıyla olan inanılmaz benzerliği bizi hayrete düşürmüş, adeta gözlerimizi kamaştırmıştı”.⁵⁷ Yıllar boyunca Pergamon'da kazı çalışmaları yürütmüş olan W. Radt ise Aigai antik kentini “Küçük Pergamon” olarak tanımlamaktadır. Ona göre Aigai, Pergamon'un iki dağlık taşra kentinden birisidir.⁵⁸

Res 1. Aigai ve Pergamon Kentlerinin Antik Dönemdeki Konumları

(<http://www.nekropergeol.org/tu/about.html>)

Aigai antik kentinin Pergamon ile benzerliği yalnızca yukarıda belirtilen özellikleriyle sınırlı değildir. Kentte ele geçen diğer arkeolojik buluntular da her iki kentin yakın ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Çalışmamızın konusunu oluşturan ve tek heykel olarak sınıflandırılmış olan heykeltıraşlık eserleri de bu ilişkiyi desteklemektedir.

Aigai Antik Kentinde Ele Geçen Tek Heykeller

⁵⁷ Bohn ve Schuchhardt, 1898: 2.

⁵⁸ Radt, 2002: 18-19.

Aigai antik kenti kazı çalışmalarında çok sayıda heykel ve heykel parçaları ele geçmiştir. Özellikle bouleuterion kazılarında ortaya çıkartılan heykeller⁵⁹ gerek stilistik özellikleri, gerekse kimlikleri ile kent için önemli veriler sunmaktadır. Aigai Bouleuterionu'nun yakın çevresinde 2004-2005 yıllarında yapılmış olan kazı çalışmalarında ele geçen yazıtlı arşitrav parçalarından hareketle bu alanda bir meclis binasının varlığı ve bu yapının Apollonidas oğlu Antiphanes'in Zeus Bollaios, Hestia Bollaia'ya ve Demos'a (yurttaşlar topluluğu) adandığı tespit edilmiştir.⁶⁰ Ele geçen yazıtın Bouleuterion'un ön cephe duvarının üzerinde yer aldığı düşünülmektedir. Bouleuterion Geç Hellenistik Dönem'de (İ.Ö. 2. Yüzyılın ikinci yarısı) inşa edilmiş olup heykeller ve heykellerle ilişkili onurlandırma yazıtları ile süslenmiştir. Bu alanda sekiz heykele ait baş ve bunlara ait gövde parçaları ele geçmiştir.⁶¹ Mermerden yapılmış olan heykeller çeşitli boyutlarda olup, heykellerin dördü kadın, dördü erkektir. Kadın heykellerinden üç tanesi (Aristodika, Megista ve Mousa?) yalnızca baş olarak ele geçmiştir. Bu heykel başlarının normal boyutlarda olmasından dolayı onurlandırma amacıyla dikildiği düşünülmektedir. Hellenistik dönemin ortalarıyla birlikte yapılmaya başlanan ve ilerleyen dönem içerisinde yoğun bir şekilde yapılmış olan kadın heykelleri, Yunan toplumundaki kadının artan önemini göstermektedir. Buradan hareketle Aigai Bouleuterionu'nda Megista ve Aristodika'nın onurlandırılıp, heykellerinin dikilmesi Aigai'de de kadın kimliğinin güçlenmeye başladığının kanıtıdır. Diğer kadın heykeli ise kolları hariç olmak üzere tam olarak ele geçmiştir. Bouleuterionda ele geçen arşitrav yazıtlarından ve heykelin normal boyutların üzerinde olmasından hareketle bu heykelin bouleuteriona dikilmiş bir kült heykeli (Hestia Heykeli) olduğu düşünülmektedir.⁶²

Kadın heykellerinden en iyi korunmuş olan Hestia Bollaia kült heykeli orijinal yerinde ele geçen tek örnek olup normal boyutların çok üzerinde tasarlanmıştır. Hellenistik dönemin çok parçalı üretim anlayışının bir özelliği olan başın ayrı yapılıp gövdeye sonradan eklenmesi Hestia heykelinde de görülmektedir. Heykel stilistik olarak incelendiğinde Kos ve Thasos'ta ele geçen İ.Ö. 3. Ve 2. Yüzyıla tarihlenen heykellerin benzeri olduğu görülmektedir. Bu heykeller İ.Ö. 2. Yüzyılın ikinci çeyreğinde Pergamon'da görülmeye başlanan idealizmin ağırlıkta olduğu Klasistik üslupta yapılmış Hellenistik dönem heykelleridir.⁶³ Hestia heykelinin başının arka kısmında yer alan çivi deliklerinden hareketle bir başörtüsü takmış olduğu düşünülmektedir. Hestia heykelinin kıyafeti incelendiğinde, vücudu saran ve vücut hatlarını ortaya çıkaran ince bir manto, altına da ayak bileklerine kadar inen kalın kumaştan yapılmış, bol kıvrımlı bir khiton giydiği görülmektedir. Bu kıyafet stili "Yüksek Pergamon Stili" olarak adlandırılan stilin bir yansıması olduğu söylenebilir.⁶⁴ Heykelin duruş pozisyonu Pergamon Zeus Sunağı terasında yer alan İ.Ö. 2. Yüzyılın ortalarına tarihlenen giyimli kadın heykellerini anımsatmaktadır. Hellenistik dönemde bolca kullanılmış olan sağ bacağın hafifçe dizden kırılmış ve ağırlığın sol bacağına verilmiş olduğu duruş pozisyonu her iki bölgede de karşımıza çıkan bir özelliktir. Aynı zamanda Kos ve Delos'ta ele geçmiş olan giyimli kadın heykelleriyle kıyafet stili ve duruş pozisyonu bakımından yakın benzerlikler bulunmaktadır.⁶⁵

⁵⁹ Sezgin ve Aybek, 2016: s. 24, Fig. 7.

⁶⁰ Doğer vd., 2008: 215.

⁶¹ Gürbüzer, 2015: 138

⁶² Gürbüzer, 2015: 138-139.

⁶³ Doğer vd., 2008: s. 227, Fig. 7.

⁶⁴ Gürbüzer, 2015: 141; Bieber, 1961: fig. 473.

⁶⁵ Gürbüzer, 2015: 141.

Hestia kültü Prytaneion ile ilişkili olmasına rağmen, Hestia Bollaia heykelinin Bouleuterion'da ele geçmesi bu yapının hem Bouleuterion hem Prytaneion olarak kullanılmış olmalıdır.⁶⁶ Bu alanda Prytaneion olarak tanımlanabilecek bir yapı tespit edilmemesi de Bouleuterion'un aynı zamanda Prytaneion'un işlevlerini de üstlendiğini düşündürmektedir.⁶⁷

Megista, Aristodika ve Mousa heykelleri sadece baş olarak ele geçmiştir. Heykel başlarının arka bölümünde yer alan çivi delikleri başın üzerinde bir örtü olması gerektiğini ortaya koyar. Heykellerin stilistik özellikleri incelendiğinde, Aristodika ve Megista heykellerinin yüz hatları ve saç detayları ile Hestia Bollaia heykelinin yüz ve saç detaylarının benzer özellikler sergilemesi, aynı atölyenin eseri olabileceğini düşündürmektedir.

Erkek heykellerinden iki tanesi parçalar halinde ele geçmiş olmasına karşın büyük oranda tamamlanabilmektedir. Diğer heykellerden biri sol kol parçası olarak, son heykel ise yalnızca torso olarak ele geçmiştir.⁶⁸

Heykellerin yanında ele geçen *in-situ* durumdaki kaide yazıtından anlaşılacağı üzere tama yakın olarak ele geçen heykeller, Antiphanes ve Diaphenes'e ait heykellerdir.⁶⁹ *Euergetes* olarak onurlandırılan heykellerden biri gövde ve baş olmak üzere iki parçadan; diğeri ise baş, iki parçalı gövde ve sağ kol olmak üzere dört parçadan oluşmaktadır. Erkek heykellerinin tamamı, Hestia heykelinde olduğu gibi khiton üzerine manto giymişlerdir. İki heykelin başı da İ.Ö. 4. Yüzyılın stilistik özellikleri dikkate alınarak tasarlanmış ve genç, kuvvetli, sakalsız olarak betimlenmiştir. Bu heykellerin, Hellenistik Dönem'in tipik kraliçe portrelerini takip ettiği söylenebilir.⁷⁰ Hellenistik Dönem'in heykellerinde görülen hafif aralanmış dudaklar her iki başta da mevcuttur. Antiphanes ve Diaphenes'in saçlarının üzerinde diadem bulunmaktadır. Önde ve şakaklarda son bulan virgül şeklinde kalın kıvrımları bulunan saç stili, İ.Ö. 2. Yüzyılın özellikle de Eumenes II döneminin tercih edilen stilidir.⁷¹ Diaphenes'in başında bulunan diademi bir sıra boyunca çevreleyen delik, muhtemelen başında değerli bir madenden yapılmış çelenk olduğunu göstermektedir.⁷² Bunun dışında heykeller, kişisel fizyonomik özellikleri kısmen taşımakla birlikte, bireysellikten uzak bir şekilde tasvir edilmişlerdir. Her iki heykel de Klasik dönemin bir özelliği olan idealize yüz hatlarına sahiptir. Sol kol parçası ele geçen heykel, buluntu yerinden dolayı *euergetes* Antiphanes'in kardeşi Diaphenes'e ait olduğu düşünülmektedir. Torso ise, büyükbabaları Antiphanes heykeline ait olmalıdır.⁷³ Ayrıca Genç Antiphanes ve Genç Diaphenes heykellerinde sağ bacağın arkasındaki ağaç gövdesi destek olarak kullanılmıştır.

Aigai'de ele geçen heykeltıraşlık eserleri, Pergamon ile kurulan doğrudan ilişkinin en önemli kanıtları arasındadır. Genç Antiphanes ve Genç Diaphenes heykellerinin gergin olan bacaklarının arkasında yer alan ağaç kütüğüne yaslanmaktadır. Bu kütüğün üzerinde bir heykeltıraşa ait imza yer almaktadır.⁷⁴ İmzası bulunan heykeltıraş, Pergamonlu Hippias oğlu Menestratos'tur.⁷⁵ Aigai Bouleuterionu'nundan ele geçen heykeller gerek teknikleri gerekse de stilleri açısından Pergamon etkileri göstermektedir. Aigai heykellerinde görülen baş, kol ve bacak gibi temel uzuvların yanı sıra elbise kıvrımları gibi küçük detayların bile ayrı parçalar halinde işlenerek eklenmesi

⁶⁶ Sezgin, 2013: 100.

⁶⁷ Bu tez ilk olarak Bohn ve Schuchhardt tarafından ileri sürülmüştür.

⁶⁸ Gürbüzer, 2015: 144.

⁶⁹ Gürbüzer, 2015: 144.

⁷⁰ Smith, 2004: 46.

⁷¹ Bieber, 1961: 113.

⁷² Gürbüzer, 2015: 145.

⁷³ Gürbüzer, 2015: 147.

⁷⁴ Sezgin, 2012: s.96, Fig.8.

⁷⁵ Doğer vd., 2008: 215; Sezgin ve Aybek, 2016: 86.

Pergamon heykeltıraşlık okuluna dair detaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda Hellenistik Dönem’de Pergamon ve Aigai arasında görülen yakın benzerlikler ve ilişkiler Pergamon ile başka bir merkez arasında görülmemektedir.

Aigai ve Pergamon İlişkileri

Aigai ile Pergamon antik kentleri arasındaki ilişkileri dönemin tarihsel olaylarından bağımsız olarak değerlendirmek mümkün değildir. İskender’in İ.Ö. 323 yılındaki ani ölümünün ardından *Diadochlar* olarak adlandırılan İskender’in halefleri arasında askeri ve siyasi mücadeleler yaşanmıştır.⁷⁶ İ.Ö. 281 yılında Lysimachos, I.Seleukos ile girdiği Kouroupedion Savaşı’nda ağır bir yenilgi alarak ölmüştür. Aigai antik kentindeki Doğu Şapel kazılarında ele geçen bir yazıt bu konuda bilgi vermektedir.⁷⁷ Aigai kent meclisinin, kurtarıcı olarak gördüğü I. Seleukos (Nikator) ve oğlu I. Antiokhos (Soter) için yazılmış bu onurlandırma yazıtında, Seleukos ve Antiokhos’un kente yaptıkları iyiliklerden dolayı kült heykellerinin dikildiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca düzensiz bir şekilde korunmuş bu sathırlardan, şehrin özgür olduğu gün için her yıl sunulan kurban töreni hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Söz konusu Yunanca yazıt 1.75x0.60 metre ölçülerindedir ve okunabildiği kadarıyla 85 satırdan oluşmaktadır.

Aigai ile Pergamon antik kentleri arasında erken dönemlerdeki ilişkilere dair elimizde yeterli veri bulunmamaktadır. Bölgenin siyasi ve ekonomik olarak en büyük güçlerinden biri olan Pergamon ile Aigai antik kenti arasındaki ilişkiler Philetairos döneminde (İ.Ö. 281-263) başlamaktadır. Aigai yakınlarında yer alan Apollon Khresterios Tapınağı’nda ele geçen bir yazıt Philetairos’un egemenlik alanını Aigai’ye kadar genişlettiğini göstermektedir.⁷⁸ Yazıttaki ifadeye göre tapınak, Seleukoslar ile iyi ilişkiler içinde olmak isteyen Philetairos tarafından, Aigai halkı adına, Seleukos I ve Antiokhos I için yaptırılmıştır. Aigai üzerindeki güçlü Seleukos etkisi Antiokhos II döneminde de (İ.Ö. 261-246) devam etmiştir. Bu dönemde Antiokhos II adına Ephesos, Kyme, Myrina ve Phokaia antik kentlerinin dışında Aigai’de de gümüş tetradrakhmiler basılmıştır.⁷⁹ Pergamon Krallığı Eumenes I döneminde (İ.Ö. 263- 241), Seleukoslar ile sürdürdükleri iyi ilişkilere son vererek egemenlik alanlarını kuzey, doğu ve güneybatı yönlerine doğru genişletmiştir.⁸⁰ Dolayısıyla Aigai’deki Pergamon etkisinin Eumenes I ile birlikte arttığını söylememiz mümkündür. Eumenes I’in Apollon Khresterios Tapınağı’na arazi bağışladığını gösteren bir yazıt iki kent arasındaki ilişkilere ait en önemli kanıtlardan birisidir.⁸¹ Bu dönemde Aigai kentinin idaresi Pergamon Krallığı tarafından sağlanıyor olmalıdır. Attalos I döneminde, öncelikle İ.Ö. 238/237 yıllarında Galatların, ardından da İ.Ö. 229/227 yıllarında Seleukos kralı Antiokhos Hieraks’ın yenilgiye uğratılması, Pergamon Krallığı’nı Batı Anadolu’nun en önemli gücü haline getirmiştir.⁸² Ancak Seleukos Krallığı’nın İ.Ö. 223 yılında General Akhaios komutasında başlattığı saldırılar sonucu Aigai ve Aioliis kıyıları Pergamon kralı Attalos I’in elinden alınmıştır. İ.Ö. 216 yılında Antiokhos III’e karşı ayaklanan Akhaios’un öldürülmesi ile Aigai ve çevresi yeniden Pergamon Krallığı’na katılmıştır. Attalos II döneminde Bithynia Kralı Prusias II’nin Aigai kentini tahrip etmesinin ardından Aigai’de yeniden inşa faaliyetlerine girişilmiştir. Attalos II’nin Aigai kentinin inşasında önemli katkılar sağladığı

⁷⁶ Sezgin ve Aybek, 2016: 19; Sezgin, 2012: 82.

⁷⁷ Doğer vd., 2008: 211; Malay ve Rici, 2009: 43-44.

⁷⁸ Bean, 1966: 525-528.

⁷⁹ Sezgin, 2012: 82.

⁸⁰ Radt, 2002: 27-28.

⁸¹ Malay, 1999: 22.

⁸² Sezgin, 2017: 27; Sezgin, 2012: 83.

bilinmektedir. Ayrıca Pergamon'un Apameia Barışı'ndan sonra (İ.Ö. 188) Aigai kentinin mimarisini ve şehir planlamasını büyük ölçüde etkilediğini söyleyebiliriz.⁸³ Attalos II dönemine ait olan ephebos listelerinden, Aigai'de yaşayan gençlerin eğitim için Pergamon'a gönderildikleri bilinmektedir.⁸⁴ Elimizdeki veriler, Aigai kentinin Attalos II döneminde de Pergamon ile yakın ilişkiler kurduğunu kanıtlamaktadır. Son Pergamon kralı Attalos III'ün (İ.Ö. 138-133) ölümünden önce, Pergamon Krallığı'nı Roma İmparatorluğu'na bağışlamasıyla birlikte Aigai kenti varlığını bu tarihten sonra Roma hâkimiyetinde sürdürmüştür.

Pergamon ile Aigai kentlerinin arasında siyasi ilişkinin dışında ekonomik ilişkiler de bulunmaktaydı. Mısır'ın Küçük Asya'ya ihraç ettiği papirüsün ihracatının yasaklanmasıyla Aigai kentinde parşömenin ilk örnekleri üretilmeye başlanmış ve bunlar Pergamon'a gönderilmiştir. İlk parşömen örnekleri keçi veya koyun derisinden imal edilmiştir.⁸⁵ Bu dönemde Aigai antik kenti ekonomik yönden hayvancılığın dışında dokumacılık sayesinde de oldukça güçlü bir konuma gelmiştir.⁸⁶

Antik dönemde Aigai ile Pergamon birbirine yakın kentler olmasına rağmen bu kentler arasında kara yolu ile ulaşım bulunmamaktaydı. Kentler arasındaki ulaşım deniz yoluyla sağlanmaktaydı. İki kentin ortasında yer alan Elaia ise bu şehirlerin ortak limanı konumundaydı. Aigai'den ele geçen yabancı kökenli sikkelerin büyük bir çoğunluğunun Elaia ve Pergamon sikkeleri olması bu ilişkilerin kanıtıdır.⁸⁷

Sonuç ve Değerlendirme

Antik kaynaklar ve arkeolojik verilerden hareketle Aigai antik kentinin önce Seleukoslar daha sonra da Pergamon Krallığı'nın etkisinde olduğu görülmektedir. Aigai kentinde Apameia Barışı ile birlikte siyasi, ekonomik mimari planlama ve heykeltıraşlık eserleri açısından artan Pergamon etkisi dikkat çekicidir. Pergamon antik kenti ile Aigai antik kenti arasındaki bu yakın ilişkilerin arkeolojik, epigrafik ve nümizmatik verilerden hareketle Hellenistik Dönem içerisinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde başlayan yakın ilişkiler, Attalos III'ün Pergamon Krallığı'nı Roma İmparatorluğuna miras bırakmasına kadar sürmüştür. Bu dönemden sonra Aigai Roma egemenliğine geçmiştir.

İki kent arasındaki ilişkileri heykeltıraşlık eserleri üzerinden takip edebilmemiz mümkündür. Özellikle Aigai Bouleuterionu'nda ele geçen heykeller incelendiğinde gerek teknik, gerekse stil açısından Pergamon heykeltıraşlık okulunun etkisi altında olduğu görülebilir. Ele geçen heykellerin tümü tek cepheli, serbest pozda ve ayakta durmaktadır. Ayrıca heykeller, Hellenistik dönem heykeltıraşlığının genel karakteristik özelliğine uygun olarak birden fazla parçanın bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Baş, kol ve bacak gibi temel uzuvların dışında elbise kıvrımları gibi küçük detayların bile ayrı parçalar halinde işlenerek eklenmesi her iki bölgede de karşımıza çıkmaktadır. Bouleuterion'da ele geçen heykellerden iki tanesinin kaidesi üzerinde yer alan yazıt, her iki heykelin de Pergamonlu heykeltıraş, Hippias oğlu Menestratos tarafından yapıldığını belirtmektedir. Attalos Hanedanlığı adına Pergamon'da çalışan bazı heykeltıraşların isimleri bilinmekle birlikte, Aigai'de eserler veren Menestratos'un adıyla bu bölgede ilk kez karşılaşmaktayız. Hellenistik Dönem'de Pergamon ve Aigai arasında görülen yakın

⁸³ Sezgin ve Aybek, 2016: 20.

⁸⁴ Sezgin, 2012: 88.

⁸⁵ Sezgin, 2013: 99; Sezgin ve Aybek, 2016: 20.

⁸⁶ Malay, 1983: 58.

⁸⁷ Sezgin, 2012: 86.

benzerlikler ve ilişkiler yalnızca bu iki kentte özgü bir durumdur. Pergamon ile bölgede yer alan diğer kentler arasında bu derece yakın ilişkilere rastlanmaz. Aigai ve Pergamon arasındaki yakın ilişkilerin Aigai'de ele geçen heykeltıraşlık eserleri üzerinden de değerlendirmemiz mümkündür. Heykellerin stil özellikleri, bazı heykellerin Pergamonlu bir heykeltıraş tarafından yapılmış olması her iki kent arasında kurulan doğrudan ilişkinin en önemli kanıtları arasındadır.

Kaynakça

- Bean, G. E. (1966). *"Two Inscriptions From Aeolis"* Belleten, Cilt:XXX, Sayı:120, s. 525-537.
- Bieber, M. (1961). *"The Sculpture of the Hellenistic Age"*, New York.
- Bohn, R., Schuchhardt, C. (1898). *"Altertümer von Aegae"*, Berlin.
- Doğer, E., Doğer, L., Tül, Ş., Sezgin, Y., Önder, M., Akat, S., Kan, M.H., Yener, B., Dereboylu, E., Türkan, Ü., Atay, E., Şahan, M., Genç, F., Serttürk, O.K., Çakır, İ.S. (2008). *"Aigai 2004-2006 Yılı Kazıları"*, KST, 29- 1, 207-232.
- Gürbüz, M. (2015). *"Aigai Bouleterionu"*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Malay, H. (1983). *"Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Ekonomik Durumu"*, Sanat Tarihi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, s.50-61.
- Malay, H. (1999). *"Researches in Lydia, Mysia and Aiolis"*, ETAM 23, Wien.
- Malay H., Rici, M. (2009). *"Two New Hellenistic Decrees from Aigai in Aiolis"*, Epigraphica Anatolica, Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens 42, s. 39-60.
- Sezgin, Y. (2012). *"Antik Dönemde Pergamon Aigai İlişkileri"*, Arkeoloji Dergisi, Sayı: XVII, s. 81-96, İzmir.
- Sezgin, Y. (2013). *"Aiolis'te Bir Dağ Kenti Aigai"*, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 5, s. 95-116.
- Sezgin, Y., Aybek, S. (2016). *"Group of Portrait Statues From the Bouleterion of Aigai: a preliminary Report"*, Eikones Portraits en Contexte Recherches, s. 17-43.
- Sezgin, Y. (2017). *"Yunt Dağı'nın Kısa Tarihi ve Aigai Antik Kenti"*, Gelenek İle Gelecek Arasında Kalmış Bir Bölge: Yuntdağı (Sorunlar ve Öneriler), Sayı:29, s. 21-51.
- Smith, R.R.R. (2004). *"Hellenistik Heykel"*, Londra, Çev: A.Y. Yıldırım.
- Radt, W. (2002). *"Pergamon: Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları"*, İstanbul.

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDAKİ ETİK UYGULAMALAR**Hilmi CEYLAN***Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa, KKTC, hlmcyln@icloud.com***Bahadır Can AÇAR***Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa, KKTC, bahadircanacar@icloud.com***Dr. Bengü BERKMEN***Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa, KKTC, bberkmen@ciu.edu.tr***ÖZET**

AMAÇ: Psikolojide meslek etiği, psikologların araştırma ve çalışmalarında uyulması gereken ilkelere bağlı kalarak kendini, diğer bireyleri ve mesleğin onurunu korumak için oluşturulmuş kurallardır. Psikoloji bilimindeki etik ilkelerin önemli bir bölümü de bilimsel araştırmalarla ilgili konuları içermektedir. Psikolojide etik ihlaller, psikoloğun gerekli etik ilkelere riayet etmediğinde hizmet ettiği bireylere, kurum ya da kuruluşlara zarar vermesi olarak ifade edilebilmektedir. **YÖNTEM:** Bu araştırma bir derleme çalışmasıdır. Bu derleme çalışmasının amacı bilimsel çalışmalarda etik ilkelerin önemi ve etik ihlallerin yol açabileceği sıkıntıların incelenmesidir. Psikolog adaylarının yetiştirilmesinde uygulama alanlarındaki etik ilkeler olduğu kadar, bilimsel araştırmaların da etik ilkeler doğrultusunda öğretilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda yapılan bu derleme çalışmasında psikoloji biliminde meslek etiği ile psikologların etik ilkeleri tanıtılmış ve bilimsel araştırmalarda yapılan çarpıtma, yayın çoğaltma, uydurma, yazarların isimleri konusunda değişiklik ve intihal gibi etik ihlallerin tanımlanması yapılmıştır. Bu çalışma ile öğrencileri yetiştiren akademisyenlerin (kariyerde yükselebilmek, bilinçli olmama, etik olmayan eylemlerin takdir görmesi) ve öğrencilerin (öğrencilerin ödev yüklerinin çok olduğunun düşünülmesi, bireysel ve mesleki anlamda verilen ödevlerin yardımının dokunmayacağı düşünülmesi, öğrencilerin sosyal hayatlarından dolayı vakit ayıramaması) etik ihlalde bulunma sebepleri ve psikoloji öğrencilerinin yetiştirilmesinde yaratabileceği sonuçlar incelenmiştir. **SONUÇ:** İncelenen çalışmalarda akademisyenlerin ve öğrencilerin bu konu ile ilgili ortak ve farklı sebepleri olduğu görülmüştür. Bu çalışma sonucunda bilimsel araştırmalardaki etik ihlallerin sebeplerinin önüne geçilebilmesi için yapılabilecekler anlatılmıştır. Etik ilkelerin önemi, etik ihlallerin sebeplerinin tespiti doğrultusunda dikkat edilebilecek hususlar ve meslek yasaının yürürlüğe girmesinin cezai yaptırımlardaki rolü açıklanmıştır. Tüm bu bilgiler birlikte değerlendirildiğinde, hem meslek elemanlarının hem de öğrencilerin eğitimlerinin iyileştirilebilmesine yönelik önerilerle, ilerideki çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etik, bilimsel araştırmalar, etik ihlaller

ETHICAL PRACTICES IN SCIENTIFIC RESEARCH

Hilmi CEYLAN

Cyprus International University, Nicosia, TRNC, hlmcyln@icloud.com

Bahadır Can AÇAR

Cyprus International University, Nicosia, TRNC, bahadircanacar@icloud.com

Dr. Bengü BERKMEN

Cyprus International University, Nicosia, TRNC, bberkmen@ciu.edu.tr

ABSTRACT

PURPOSE: Professional ethics in psychology are the rules created to protect the honor of psychologists, their service recipients and the profession. An important part of ethical principles in psychology also includes issues related to scientific research. Ethical violations can be expressed as harming individuals, institutions or organizations that the psychologist serves when he or she does not comply with the necessary ethical principles. **METHOD:** This research is a review study. The aim of this review is to examine the importance of ethical principles in scientific studies and the problems that ethical violations can cause. It is thought that it is important to teach scientific research in line with ethical principles as well as in the fields of practice in the training of psychologist candidates. In this context, professional ethics and principles in psychology were introduced and ethical violations such as distortion, publication duplication, fabrication, alteration of authors' names and plagiarism in scientific research were defined. In this study, the reasons for ethical violations of academics (progress in career, lack of awareness, appreciation of unethical actions) and students (thinking that their homework is too much, the individual and professional assignments are unnecessary, not being able to spare time due to their social lives) and the training of psychology students possible results were examined. **RESULTS:** In addition, the common and different reasons of academicians (career advancement, lack of awareness, appreciation of unethical actions) and students related to this subject were examined in the studies examined. The importance of ethical principles, the issues that can be considered according to the causes of ethical violations and the role of professional law in criminal sanctions are explained. It is thought that all these will shed light on future studies with suggestions for improving the education of students.

Keywords: Ethics, scientific research, ethical violations

GİRİŞ

Etik eski Yunanca'da "*Ethos*" kelimesinden geldiği bilinmektedir (Korkut, 2014). Eski Yunanca'da da "*Ethos*" töre anlamından gelmektedir. Etik, Türkçe'ye Arapça'dan giren "*Huy, Mizaç ve Karakter*" anlamlarını taşıyan ahlak kelimesinin yerine kullanılır (Cevizci, 2002). "Türk Dil Kurumu" (2023) etik kavramını "*farklı meslek grupları içerisinde kişilerin uyması gereken ya da uzak durması gereken davranışlar*" şeklinde ifade etmektedir. Bu yüzden etik, günümüzde çoğunlukla ahlak kavramıyla birbirine karıştırılmaktadır. Etik ve ahlak kavramları arasındaki en temel fark etik yazılı olan kuralları içerirken, ahlak kavramı yazılı olmayan kuralları içermektedir. Örneğin bir dersin sınavına giren öğrencilerin notlarını değerlendiren bir akademisyenin tarafsız bir davranış göstermesi mesleğinin etik bir gerekliliğiyken, tarafsız bir davranış göstermediği zaman vicdanen rahatsızlık hissetmesi ahlaki ilkelerinin bir sonucudur (Uğurlu, 2020).

Meslek etiği ise belirli bir meslek sınıfının mesleğinin gerektirdiği ilkelerini koruduğu, bireyleri belirli bir biçimde davranış göstermeye zorlayan, şahsi etik yönelimlerini kısıtlayan, yetersiz olan ve ilkeleri benimsemeyen bireyleri meslekten reddeden, meslek içerisinde de rekabet edilmesini düzenli bir seviyede tutmaya çalışan mesleki kurallar bütünüdür (akt. Koçberber, 2008). Ayrıca belirli bir mesleğin en iyi şekilde icra edilebilmesi konusunda meslek üyelerine her daim yol göstermekte ve ışık tutmaktadır (Korkut, 2014). Meslek etiğinin en mühim özelliği dünyanın her yerinde aynı mesleği icra eden bireylerin etik kurallara uygun biçimde davranmasını sağlayarak belirli bir standart oluşturmayı amaçlamaktadır (akt. Koçberber, 2008).

En eski çağlardan günümüze kadar, insanlar mesleki konular hakkında belirli bir mesleği icra edenler için doğru ve yanlış olan davranışları belirlemek amacıyla çaba sarf etmişlerdir. Şu ana kadar bilinmekte olan en eski mesleki etik kuralının "*Hipokrat Yemini*" olduğu belirtilmektedir. Tarihimize bakıldığında ise 12. yüzyılda Osmanlı Döneminde bulunan "*Ahilik ve Lonca Teşkilatları*" bu alandaki meslek örgütleriydiler (Korkut, 2014). Bulduğumuz zamanda bütün topluluklarda etiğe ilişkin ilgilinin arttığını hatta 21. yüzyılın bu ilgi artışı sebebiyle "*Meslek Etikleri*" yüzyılı şeklinde isimlendirilebileceği belirtilmektedir. Bu durumun nedenini de Tepe (2000), bazı meslek gruplarında ortaya çıkan problemler sebebiyle etik kaygısının çoğalmasıyla ilişkilendirmektedir (akt. Korkut, 2014).

Psikolojide meslek etiği, psikologların araştırma ve çalışmalarında uyulması gereken ilkelere bağlı kalarak kendini ve diğer bireyleri ve mesleğin onurunu korumak içindir. Bu bağlamda, psikoloji biliminde etik her şeyden önce mesleki sorumlulukla alakalı bir kavramdır. Psikolojide etik ikilemler mesleki prensiplerin, standartların, kuralların veya psikoloğun kişisel değerlerinin birbirleri ile çatışması halinde ortaya çıkan ikilemler olarak tanımlanabilmektedir. Mesleki etik ihlaller, psikoloğun gerekli etik yönetmeliklere riayet etmediği durumlarda ya da eylemleriyle hizmet ettiği bireylere, kurum veya kuruluşlara zarar vermesi olarak ifade edilebilmektedir (Korkut, Müderrisoğlu ve Tanık, 2006). Buradaki birincil hedef, zor durumlar karşısında veya etik ikilemler arasında kalan psikologların, psikoloji biliminin mesleğinin standartlarını koruyarak işinin en üst seviyede yapılmasıdır (Korkut, 2014).

İlk bilimsel psikoloji örgütü olan American Psychological Association (APA) 1892 yılında kurulmuştur (Schultz & Schultz, çev. 2007). Daha sonra psikologların dünyada yaygın olarak kullandığı etik yönetmelik 2002 yılında APA tarafından yayımlanmıştır (APA, 2002). Avrupa ülkelerinde de psikolojiyle alakalı ortak görüş ve ölçütlerin oluşturulabilmesi için bazı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Sonrasında Avrupa'daki psikologların uyması gereken etik ilke ve standartların bulunduğu, European Federation of Psychologists Association (EFPA) tarafından EFPA Dernekler-Üstü Etik Yönetmeliği de yayımlanmıştır (EFPA, 2005). Türkiye'de de psikologların uyması gereken etik ilkeler ve kurallar 2004 yılında Türk Psikologlar Derneği (TPD) tarafından yayınlanmıştır (TPD, 2004). Psikolojide bu etik ilkeler bahsedilen yönetmelikler çerçevesinde anlam bulmaktadır ve gerekçeleriyle birlikte açıklanmaktadır. Bahsedilen yönetmeliklerdeki etik ilkelerin, standartlarının ve kurallarının içselleştirilip, niçin önemli olduklarının anlaşılması, psikologların meslek hayatlarında karşılaşılabilecekleri zorluklarla nasıl baş edebileceklerine dair bir yol gösterir (Korkut, 2014). Buna ek olarak psikologların içselleştirdikleri bu değerleri de meslek hayatlarının bir parçası haline getirmesi elzemdir.

Bu araştırma bir derleme çalışmasıdır. Bu derleme çalışmasının amacı bilimsel araştırmalarda etik ilkelerin önemi, bilimsel araştırmalarda yapılan etik ihlaller, etik ihlallerin sebepleri ve etik ihlallerin çözümüne yönelik öneriler değerlendirilecektir. Bu bağlamda yapılan bu derleme çalışmasında psikoloji biliminde meslek etiği ile psikologların etik ilkeleri tanıtılmış ve bilimsel araştırmalarda yapılan çarpıtma, yayın çoğaltma, uydurma, yazarların isimleri konusunda değişiklik ve intihal gibi etik ihlallerin tanımlanması yapılmıştır.

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDA YAPILAN ETİK İHLALLER

Batuhan (1984) gerçekleştirilen bilimsel araştırmalarda ortaya çıkabilecek etik olmayan davranışları iki grupta sınıflandırmaktadır (akt. Tabancalı, 2004). Bu etik olmayan davranışlardan ilki "*Şarlatanlık*" olarak adlandırılmaktadır. Şarlatanlık, bireylerin bilimsel araştırma metotlarını kullanmadan ve sistemli bir araştırma yapmadan yapmış gibi hareket ederek diğer bireyleri yanıltma davranışıdır (Balci, 2001). Şarlatanlık yapanların, bilgiye tam hâkim olmadan, kestirme yoldan ün ve para kazanabilmek için bilim çevresince destek bulmayan savlar ortaya atan bireyler olduğu söylenmektedir (akt. Tabancalı, 2004). "*Sahtekârlık*" ise bireylerin araştırma sürecinde bilimsel metot ve etik ilkelere bağlı kalmadıkları halde bağlıymış gibi göstermeleridir (Balci, 2001). Batuhan (1984) sahtekârlığı da iki grupta ele alır; "*Yayınlarda Sahtekârlık*" ve "*Araştırmalarda Sahtekârlık*" (akt. Tabancalı, 2004). Yayın sahtekârlığı yapma, başka bir bireyin yazdığı yazının bir kısmını ya da tamamını kendi ismiyle yayınlaması şeklinde tanımlanabilmektedir. Araştırmada sahtekârlık yapmada gerçekleşmemiş bir araştırmanın gerçekleştirilmiş gibi gösterilmesi, araştırma verilerini değiştirmek veya ortalamanın dışında kalan verileri araştırmanın dışında bırakmak, araştırmadaki verilerden yalnızca hipotezini destekler nitelikteki verilerin kullanılması, yapılan deneyin kimi detaylarını yayınlamadan tekrar edilebilirliğinin zorlaştırılması biçimlerinde olabilmektedir (Balci, 2001).

Bilimsel yanıltmayı içeren etik olmayan davranışlar ise "*Disiplinsiz Araştırmalar*" ve "*Bilimsel Saptırmalar*" biçiminde iki gruba ayrılmaktadır (Kansu ve Ruacan, 2002). Disiplinsiz araştırmalar, araştırmacının istemeden sebep olduğu bazı hatalı araştırmalardır. Çoğunlukla yapılan bu hatalar, telafisi zor olmayan ve bilimsel

araştırmalara çok önemli zararlar vermeyen durumlardır (Ertekin, Berker, Tolun ve Ülkü, 2002). Bilgi yetersizliğinden kaynaklı hatalı sonuçlar ortaya koyan araştırmacıların yaptıkları çalışmalar denetlenmeli, gerekli uyarılarda bulunulmalı ve kendilerine bu konu ile ilgili eğitimler verilmelidir. Bu kazanımlar sonucunda da disiplinsiz araştırmaların önüne geçilebilir (Kansu ve Ruacan, 2002). Bilimsel saptırmalar da araştırmacının kasıtlı bir şekilde saptırma veya sahtekârlık girişimleri göstermesidir. Saptırmalarda, öncesinde planlanmış eylemler bulunabilir. Sahte veriler, saptırılmış veya değiştirilmiş sonuçlar, aşırma yapılması, korsanlık durumları, yanıltmaya yönelik unsurlar bilimsel saptırmaların içerisinde bulunabilmektedir (akt. Küçük, 2003). Bilimsel saptırmacılığın hiçbir şekilde affının olmaması gerekmektedir. Araştırmacının çalışmasından şüphe duyulduğunda tarafsız bir şekilde araştırılmalı ve bilimsel saptırma saptandığında gerekli cezai yaptırımlar uygulanmalıdır (Kansu ve Ruacan, 2002).

“Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu” (TÜBİTAK, 2018) yayınladığı yönetmeliğine göre etik ihlaller şöyle açıklanmaktadır:

Çarpıtma: Farklı sonuç alınabilecek biçimde araştırmacının araçlarını, kayıtlarda ya da bulgularda değişiklik yapmaktır (TÜBİTAK, 2018). Örnek olarak, istatistikî verilerden doğru sonuçlar alınabilmesini engelleyecek şekilde değişikliklerin yapılmasıdır (Küçük, 2003). Araştırmalarda çarpıtma yapılabildiği için bu duruma önem veren kimi dergiler yöntem bölümüne daha dikkat ederek, araştırma verilerinin ve araştırma esnasında kullanılan materyallerin detaylı bir biçimde yazılması istenilebilmektedir (Memduhoğlu, 2007).

Dilimleme: Gerçekleştirilen araştırmacının bulgularını, araştırmacının içeriğini ve bütünlüğünü bozabilecek bir biçimde ayrılmasıyla birden fazla yerde yayınlama yapılması şeklinde tanımlanabilmektedir (TÜBİTAK, 2018).

Yayın Çoğaltma (Dublikasyon): Yayının çoğaltılması, bir araştırmacının bilimsel makalesini yayınlamak için aynı zamanda birden fazla dergiye göndererek makalesini farklı dergilerde yayınlaması durumu olarak açıklanabilmektedir (TÜBİTAK, 2018). Araştırmacının bir dergide daha önce yayınlanmış bilimsel makalesi eğer farklı bir dilde tekrar yayınlanacaksa ilk yayımladığı dergi editöründen izin alınmasının da kritik bir nokta olduğu belirtilmektedir (Padem, Göksu ve Konaklı, 2012). Kimi dergiler yayın çoğaltma durumlarının önüne geçilebilmesi içinde araştırmacının bilimsel araştırmasını farklı dergilerde yayım yapmayacağına dair yazılı bir sözleşme de talep edebilmektedirler (Ertekin ve ark., 2002). Dilimleme ve Duplikasyon kavramları birbirlerine çok benzeyen etik ihlaller olsalar da dilimleme kavramında aynı araştırmacının bulgularının ikiye ayrılarak değişik zaman dilimlerinde yapılmış araştırma gibi gösterilerek farklı dergilere gönderilmesi ve farklı çalışmalar gibi yayınlanmasayken; dublikasyon kavramı ise aynı araştırmayı/araştırmanın sonuçlarını aynı zamanda farklı dergilere gönderilerek yayınlattılması durumu şeklinde açıklanabilmektedir (Padem ve ark., 2012).

Uydurma: Bireyin araştırmasında olmayan verileri üretmesi, bu durumun raporlaştırılması ve yayınlattılması şeklinde açıklanabilmektedir (TÜBİTAK, 2018). Bu şekildeki araştırmaların saptanabilmesi mümkün olduğu için önemli dergilerde yayınlanma ihtimali daha azdır (Ertekin, ve ark., 2002). Ayrıca bu etik ihlalin önlenmesi için de kimi önemli dergiler araştırmadan sağlanan verilerin de paylaşılmasını talep edebilmektedirler (Padem ve ark., 2012).

Destek Belirtmeme: Bireyin destek olarak yürüttüğü araştırma; araştırmanın bulgularını ele alan sunumlarında veya yayınlarında araştırmasını destekleyen kişi, kurumları ya da kuruluşların desteğinin belirtilmediğinde ortaya çıkan bir etik ihlaldir (TÜBİTAK, 2018). Araştırma sürecinde araştırmacıyı destekleyenlerin belirtilmesi ve teşekkür edilmesi de etik açıdan bir gerekliliktir (İnci, 2015).

Yazarların İsimleri Konusunda Değişiklik: Birden çok araştırmacı ile gerçekleştirilen araştırma bulgularının sunumlarında ya da yayınlanmasında asıl yazarlık unvanını alabilecek seviyede katkısı olan yazarın yerine katkısı bulunmayan yazarın isminin araştırmaya yazar olarak eklenmesi ya da yazar sıralamalarının da uygun biçimde düzenlenmemesi durumu olarak açıklanabilmektedir (TÜBİTAK, 2018).

İntihal Veya Aşırımacılık

İntihalle ilgili farklı tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. APA (2019) yayım kılavuzuna göre intihal, *“başka bir bireyin kelimelerini, düşüncelerini ya da imgelerini bireyin kendisine aitmiş gibi göstermesi davranışıdır.”* Diğer bir kaynağa göre de aşırımacılık tanımı başka bir bireyin cümlelerini, düşüncelerini, araştırmasını ve bulgularını kaynak belirtmeden kendine aitmiş gibi göstermesidir (Kantowitz, Roediger III & Elmes, çev. 2019). Bir araştırmacı bir kitaptan, makaleden veya herhangi bir kaynaktan direkt olarak veya dolaylı yoldan alıntılar yapıp ve araştırmanın sahibine atıfta bulunmazsa birey aşırma suçu işlemiş olur (Köklü, 2000). TPD etik yönetmeliğine göre de bireyin araştırmasında yararlandığı kaynaklara ve yaptığı alıntılara uygun biçimde atıfta bulunmasını ve kaynakça olarak gösterilmesi gerektiğini belirtmektedir (TPD, 2004).

Aşırımacılığı diğer etik ihlallerden farklı kılan ana kriter aşırımacılığın temelinde atıf gösteriminin bulunmasıdır (Özenç Uçak ve Birinci, 2008). Atıf yapmanın temel görevi alıntılama yapılan veya yararlanılan metin ile atıf yaptığı araştırma arasında bir ilişki kurulmasıdır (Smith, 1981). Fakat intihal davranışı araştırmada yalnızca faydalanılan kaynağa atıf gösterilmemesi şeklinde düşünülmemelidir çünkü intihal davranışının hem kaynak verilerek hem de kaynak verilmeden de gerçekleştirildiğinden bahsedilmektedir (akt. Özenç Uçak ve Birinci, 2008).

Kaynak Verilmeden Gerçekleştirilen İntihaller

Hayalet Yazarlık: Farklı bir bireyin kaynağından kelimesi kelimesine direkt bütün bilginin alınması durumudur.

Mevcut Yazılar: Farklı farklı kaynaktan bilgileri alarak bireyin bu bilgileri kendisine aitmiş gibi sunmasıdır.

Yetersiz Gizleme: Alıntılacağı metinlerdeki/paragraflardaki anahtar kelimelerin farklılaştırılarak gizlenmesi durumudur.

Kendi Kendine İntihal Yapma: Araştırmacının önceden yazmış olduğu bir araştırmadaki kullandığı bilgileri/verileri yeni yapmış olduğu araştırmaya aynı şekilde aktarmasıdır.

Kopyalama Yapmak: Spesifik bir kaynaktan belirli bir parçanın alınarak aynı şekilde kullanılması veya kopyalanması şeklinde açıklanabilmektedir.

Emek Tembelliği: Benzersiz bir araştırma üretmek için çaba gösterilmesinden araştırmanın büyük bir parçasını farklı farklı kaynaklardan alıntı yapılarak doldurulması veya yazılması durumudur.

Kaynak Verilerek Gerçekleştirilen İntihaller

Unutulan Dipnotlar: Kaynağın yazarının isminin verilmesi ancak yazara ait diğer bilgilerin tam bir şekilde verilmemesiyle kaynağa ulaşılabilmek imkânının yok edilmesi şeklinde açıklanabilmektedir.

Yanlış Bilgilendirme Yapma: Var olmayan bir kaynağın kaynakça olarak gösterilmesi ya da kullanılan kaynağın bilgilerinin hatalı verilerek kaynağa ulaşılabilmemesinin önüne geçilmesidir.

Fazla Mükemmel Alıntılar: Araştırmacının orijinal araştırmadan hiç değişiklik yapmadan alıntılama yaptığı ve kaynakça olarak belirttiği ancak gerekli noktalama işaretlerini (örneğin tırnak işareti) kullanmayı önemsemediği durumlar olarak açıklanabilmektedir. Bu sebeple de alıntılama yapılan bölümün tam olarak saptanamamasıdır.

Becerikli Atıf: Araştırmacının kullandığı bütün kaynakları kaynakça olarak göstermesi, tırnak işaretlerini de doğru bir şekilde kullanması ancak araştırmasının hiçbir şekilde özgün düşünceler içermemesi durumudur.

Mükemmel Suç: Araştırmacının bazı noktalarda kullandığı kaynakları kaynakça olarak göstermesi ancak araştırmasının kalan bölümlerindeki çalışmaları da kendisine aitmiş gibi gösterme çabası ile kimi kaynakları kaynakça olarak belirtmemesidir.

ETİK İHLALLERİN SEBEPLERİ

Bu alanda yapılan araştırmalar incelendiğinde etik ihlallerin sebeplerinin çeşitli şekillerde açıklandığı görülmektedir. Hızlı bir şekilde akademide yükselme isteği veya hırsları, kurumlardan veya devletten araştırma için teşvik/destek alma yarışı halinde olma, hakemlik kurulunun iyi bir şekilde işleyememesi, araştırmacının yayın yapma zorunluluğu duyması, dikkatsizlik, araştırmada bilimsel disiplinsizlikler, soruşturma sistemlerinin yetersizliği, özenli inceleme düzeneklerinin olmayışı şeklinde sıralanabilmektedir (akt. Köklü, 2003). Eklenebilecek diğer sebepler ise şöyle açıklanabilir: Bilimsel araştırma etiği süreçlerinin ve bu alana dair eğitimlerin verilmemiş olması, birden çok yayın yaparak saygınlığını yükselebileceği düşüncesi ile daha önceden yayımlanan kendi çalışması üzerinde küçük farklılıklar yaparak diğer yayınlarda tekrar yayınlatması gibi nedenlerde yazarlar tarafından etik ihlallerin sebepleri olarak gösterilmektedir (Ertekin ve ark., 2002).

Etik olmayan davranışlarla ilgili akademisyenlerin görüşlerinin alındığı bir çalışmada, akademisyenlerin etik olmayan eylemlerin nedenleri ile ilgili en yüksek orana sahip görüşlerinin bulguları şu şekilde sıralanabilir: Maddi endişelerden dolayı bilimsel düşüncelerin geri plana atılması, akademik olarak yükselebilmek endişesi, bireysel çıkarların olması, etik eğitiminin alınmaması, kişilik özelliklerinin olumsuz yönde olması, psikolojik problemler, etik olmayan eylemlere ceza uygulamalarının yeterli olmayışı, akademik olarak yeterli olamama endişesi/güven eksikliği, mesleki değerlerin gelişmemiş olması, akademisyenlerin tayininde veya seçimlerinde objektif kriterlerin

kullanılmayışı şeklindeki sebeplerden dolayı akademisyenlerin etik olmayan davranışlar gösterebileceğine ilişkin görüşler belirtilmektedir (Aydın, Alkın Şahin ve Demirkasımoğlu, 2014).

Özcan ve Balcı (2016) yılında yaptığı araştırmasının sonuçlarında da şöyle bahsetmektedir: Akademisyenlerin yarısından çoğunun bütün eğitim hayatları boyunca herhangi bir şekilde etikle ilgili bir eğitim sürecinden geçmediği saptanmıştır. Ayrıca yazarlar *“ülkemizde yüksek öğrenim ve tıpta uzmanlık eğitiminin içerisinde araştırma etiğine yönelik ders verilen üniversite sayısının çok az”* olduğundan bahsetmektedirler (Özcan ve Balcı, 2016 s. 101).

Etik ihlallerin sebeplerine yönelik çeşitli araştırmalarda en çok vurgulanan ortak sonuçlar şu şekildedir: Öğrencilerin kolay olan yolu seçmesi (Günbayı, Kasalak ve Özçetin, 2013; Köklü, 2000), bilgi ve yeteneklerinin yetersizliği (Akbulut, Şendağ, Birinci, Kılıçer, Şahin ve Odabaşı, 2008; Kurtulmuş ve Ardiç, 2013; Demirkıran, 2021; Günbayı ve ark., 2013; Köklü, 2000; Uzun, Karakuş, Kurşun ve Karaaslan, 2007), derslerden alınacak puan endişesi (Akbulut ve ark., 2008; Demirkıran, 2021; Köklü, 2000; Uzun ve ark., 2007;), vakitlerinin yetersizliği (Akbulut ve ark., 2008; Demirkıran, 2021; Günbayı ve ark., 2013; Köklü, 2000; Uzun ve ark., 2007), alınan dersin sevilmemesi (Akbulut ve ark., 2008; Uzun ve ark., 2007), kaynak sorunları (Demirkıran, 2021; Köklü, 2000), yasal denetimlerin olmayışı, özgüven problemleri (Köklü, 2000; Uzun ve ark., 2007), araştırma yöntemleri/etiği konusunda bilgi yetersizlikleri (Demirkıran, 2021; Köklü, 2000; Kurtulmuş ve Ardiç, 2013), etik dersi alamamış olma (Köklü, 2000; Kurtulmuş ve Ardiç, 2013), öğrencinin tembellik yapması (Demirkıran, 2021; Günbayı ve ark., 2013; Kurtulmuş ve Ardiç, 2013), alınan derse/ödev gereken önemin verilmemesi (Akbulut ve ark., 2008; Demirkıran, 2021; Köklü, 2000; Uzun ve ark., 2007), verilen ödevlerin sıkıcı nitelikte olması, verilen ödevlerin aceleci bir şekilde yapılması (Akbulut ve ark., 2008; Demirkıran, 2021; Kurtulmuş ve Ardiç, 2013), yeterli olmayan cezalar (Akbulut ve ark., 2008; Kurtulmuş ve Ardiç, 2013; Uzun ve ark., 2007), yabancı dillerin sorun olması/düzeyinin yetersiz olması (örneğin İngilizce yayımlanan araştırmalar), arkadaşların etkileri (Demirkıran, 2021; Uzun ve ark., 2007) şeklinde çeşitli sebeplerden dolayı öğrencilerin etik olmayan eylemlere yöneldikleri/başvurdukları yapılan araştırma sonuçları saptanmıştır.

Araştırmacıların birbirlerinden farklı buldukları etik olmayan eylemlerin sebepleri ise şöyle özetlenebilir: Köklü (2000) yılında yaptığı araştırmasında bulunduğu farklı sebepler, öğrencilerin araştırma yapmak için isteklerinin olmaması, öğrencilerin kişilik özelliklerinin olumsuz yönde olması (örneğin sorumlu olmama, yalan söyleme vb.), iyi bir şekilde araştırma yaptığını gösterme çabası içinde olma, araştırmasının bulgularını pozitif yönde verme, araştırmasının nasıl bir değerlendirmeden geçtiğinden emin olamayışları, araştırma yapma kültürlerinin ilköğretim seviyesinden başlanarak verilmemesi şeklinde farklı sonuçlara ulaşmıştır. Uzun ve arkadaşları (2007) yılında yaptığı araştırmada şu şekilde farklı sonuçlara ulaşmıştır. Öğrencilerin ödev yüklerinin fazla olması, verilen ödevlerin zorluğu, öğrencilerin akademisyene gerekli önemi göstermemesi, verilen ödevlerin bireylerin hayal güçlerini veya bireysel düşüncelerini yansıtabilecek şekilde olmayışı, internette çok fazla kaynağa ulaşma ve bu faktörlerden etkilenme, intihalin ne olduğunu bilmemeleri şeklindedir. Akbulut ve arkadaşları (2008) yılında öğrencilerin akademik sahtekârlık yapmaya başvurma sebeplerini 3 faktör altında açıklamıştır. Bu faktörlerden ilki kişisel etmenlerdir: ödev yüklerinin çok olduğunun düşünülmesi, bireysel ve mesleki anlamda verilen

ödevlerin yardımının dokunmayacağı düşünülmesi, sosyal hayatlarından dolayı vakit ayıramama, bireysel çalışmaların iyiliğinin takdir göremediğini düşünmeleri olarak ifade edilmektedir. İkinci faktör olan kurumsal ilkelere göre, akademik ihlallerle ilgili yaptırımların olmayacağını düşünmeleri, materyale kolay ulaşımın etik ihlallere yönlendirmesi, öğretim üyelerinin akademik/etik ihlalleri görmezden geldiğini düşünmeleri şeklinde sıralanabilmektedir. Üçüncü faktör olarak da akran baskıları olarak tanımlanmaktadır. Buna göre öğrencinin çevresindeki arkadaşlarını etkilemeyi denemesi şeklinde ifade edilmektedir. Günbayı, Kasalak ve Özçetin'in (2013) yılında yaptığı bir nitel araştırmada şu şekilde farklı sonuçlara ulaşmıştır: Kariyerde yükselebile, bilinçli olmama, etik olmayan eylemlerin takdir görmesi şeklindeki sebeplerdir. Kurtulmuş ve Ardıç (2013) yılında yaptığı araştırmasında ise şöyle farklı sonuçlara ulaşmıştır: Yapılan araştırmalarda etiğin önemli olarak görülmemesi, danışmanların öğrencilere yeteri kadar vakit ayırmayışı gibi nedenlerdir.

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARDA ETİK İHLALLERİN ÖNELENBİLMESİ İÇİN ALINABİLECEK TEDBİRLER

Yazarlar ve araştırmacılar tarafından etik olmayan davranışların önlenmesi için farklı görüşler ve öneriler sunulmuştur. Ertekin ve arkadaşları (2002) etik olmayan bilimsel araştırmaların önüne geçilebilmesi için öne çıkan 5 madde sunmuştur. Bunlar: Bilimsel araştırmaların eğitiminin ve etiğinin öğretilmesine gereken önemin verilmesidir. Yeni araştırmaya başlayan bireylere bilimsel araştırma süreçlerinin nasıl yapılabileceğinin gösterilmesi ve bu bireylere araştırma sürecinde danışmanlığın sağlanmasıdır. b) Araştırmacı çok tecrübeli olsa da etik ilkelere her daim bağlı kalmalıdır. Araştırmada kullanılan bütün belge ve araştırmadan elde edilen veriler minimum 5 yıl süre ile saklanmalıdır. c) Tecrübesiz ve araştırmaya yeni başlayan bireyler için kontrol edilebilmesi görece daha kolay ve basit düzeyde olan araştırmalar yapmalı ve araştırmacıya yol gösterilmelidir. d) Araştırmacının yayınladığı çalışma sayısı kadar yayınlarının da nitelikli olması gerektiği belirtilmiştir. e) Araştırma yapan bireylerin üstündeki maddi ve yönetim baskısının kaldırılarak, araştırmacı bireylere araştırma imkânların sunulmasının gerekli olduğundan bahsetmektedirler.

Uzun ve arkadaşlarının (2007) yaptığı araştırmada etik ihlallerin önlenmesine yönelik öğrencilere, ne yapılabileceği sorulmuş ve öğrenciler şunları belirtmişlerdir. İntihalle alakalı bilgilerin öğrenim süreçlerinin en başından itibaren verilmesi şeklinde öneride bulunmuşlardır. Başka bir öneri olarak da öğrenciyi değerlendirme araçlarının (örneğin ödevler) aşırma yapılabilmesini kolaylaştıracak biçimde olmaması gerektiğini belirtirken; bu değerlendirme araçlarının yorumlamaya ve detaylı düşünülmesini sağlayacak şekilde olmasını önermişlerdir. Yazarların bu konuda verdiği öneriler ise şunlardır: Öğrencileri değerlendirmek için verilen ödevlerin zorluk düzeyinin öğrencilerin eğitim düzeyine göre ayarlanmasıdır. Eğer uzaktan eğitim verilmekteyse ders kapsamındaki değerlendirme araçlarının iyi bir şekilde açıklanması ve net olması gerektiğini belirtmektedirler. İntihale hiçbir şekilde göz yumulmaması ve gereken uyarılarında gecikmeden yapılması gerektiği belirtilmektedir. Dersten geçebilme kriterlerinin bireylerin not endişesine düşmelerine neden olacak şekilde olmamasını, öğrencilerin performanslarının ele alındığı değerlendirme araçlarının daha çok kullanılmasının gerektiği şeklinde önerilerde bulunmaktadırlar. Köklü (2007) yılında ele aldığı makalede öğrencilerin aşırma yapmasını önlemek için aşırıcılıkla ve çeşitleri hakkında tanımlamalar yaptıktan sonra, aşırıcılığı önleyebilmek için bazı önerilerde bulunmaktadır. Ayrıca aşırma yapılmış metinlerden örnekler sunarak nasıl önlenebileceğine dair de çözüm

önerilerinde bulunmaktadır. Korkut ve Aktaş (2019) yılında psikoloji öğrencileri ile yaptığı araştırmasının sonucunda da etik dersinin alınmasının, öğrencilerin etik hakkında bilgiler kazanmaları ve etik hakkında daha faal olabilmeleri için önemli olduğundan bahsetmektedir.

Aydın ve arkadaşları (2014) akademisyenlerle yaptığı araştırmasında sunduğu bazı öneriler şu şekilde sıralanabilir: Etik ihlallerde bulunan bireylerin bu veya buna benzer nitelikteki eylemlerin tekrarlanabilmesini önlemek amacıyla caydırıcı cezai yaptırımlar uygulanmalıdır. Bu yaptırımları uygulayacak yetkili kişilerin de bu cesaretliliği gösterebilmesinin gerekli olduğundan bahsetmektedirler. Etik ihlallerin üstünün kapatılmaması, bu davranışların gizlenmemesi ve göz yumulmaması gerektiğini belirtmektedirler. Akademisyenlerin üniversite bünyesine alınmasında, seçiminde ve akademik yükseltmelerde nesnel ölçütler doğrultusunda kararlar verilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Akademik yükseltmelerdeki kriterlerin yayın niceliğinden niteliğine daha fazla önem gösterilmesi ve akademisyen üzerindeki maddi yüklerin azaltılmasının gerekliliğinden bahsetmektedirler. Buna ek olarak başka bir öneri de akademisyenlerin araştırmaya daha fazla vakit ayırabilmesi için ders yüklerinin hafifletilmesidir. Böylelikle de akademisyenlerin araştırmalar ve yayınlar yapabilmesine daha çok vakit ayırabileceklerinden dolayı etik ihlaller yapma olasılıklarının da daha az olabileceğinden bahsetmektedirler. Maddi kaygılardan dolayı akademisyenlerin üniversite dışında da çalışabilmeleri sebebiyle görevlerini ihmal edebileceklerinden bahseden yazarlar akademisyenlerin maddi şartlarının ve koşullarının iyileştirilerek bu sorunun azaltılabileceğini de belirtmektedirler.

Köklü (2003) yılında yaptığı araştırmasında ise akademisyenlere etik ihlallerin önlenmesi için neler yapılabileceğini sormuş ve akademisyenlerin sunduğu bazı öneriler de şunlardır: Araştırmaların denetlenmesinin iyileştirilmesi, kurumsal denetim mekanizmasının iyileştirilmesi, bilim insanlarının kendi aralarında denetleme yapması, danışmanların istatistik bulguları denetlemesidir. Öğretim üyelerinin araştırma etiği hakkında bilinçlendirilmesi/egitim verilmesi, etiğin öneminin içselleştirilmesi, bu olguların bütün seviyelerde gösterilmesi gibi önerilerdir. Yasal yaptırımların olması, cezalandırma sisteminin olması, etik ihlal yapan kişilerin duyurulması, bu davranışa hoş görülme yaklaşımının, gerekirse akademik unvanlarının ellerinden alınması, etik ihlal yapan akademisyenlerin akademik çalışmalardan el çektilmesidir. Bilimsel araştırma yayınları yapan dergilerde kesinlikle hakemlerin olması ve hakemlik yapan bireylerin bu çalışmalarını denetlerken dikkatli davranması gerekmektedir. Akademisyen alımlarında ve seçimlerinde titizlikle davranılması şeklinde önerilerde bulunmaktadır. Araştırmanın yazarı da akademisyen olunabilmesi ve akademik kültür anlayışının oluşturulabilmesi için kesinlikle her akademisyen adayının etik eğitim görmesi gerektiğini belirtmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan derleme çalışmasında, farklı araştırmacılar ve yazarlar tarafından bilimsel araştırmalarda yapılan etik ihlallerin sebeplerinin açıklandığı görülmektedir. Yapılan tanımlamalarda etik ihlallerin isimleri ya da tanımlamaları değişse de tüm yazarlar kendilerine göre bir tanımlama yapmışlardır. Bilimsel araştırmalarda yapılan etik ihlallerin çeşitlerinin, tanımlamalarının üzerine ilgili literatürde yeterince araştırma ve çalışmaların olduğu görülmektedir. Buna rağmen bu konuda bilgi eksikliğinin olması (Akbulut ve ark., 2008; Kurtulmuş ve

Ardıç, 2013; Demirkıran, 2021; Günbayı ve ark., 2013; Köklü, 2000; Uzun ve ark., 2007), etik ihlallere yönelik bir şey yapılmadığının düşünülmesi (Korkut ve ark., 2006), etik komiteler ve fonksiyonlarına yönelik konularda da bilgi eksikliğinin olması ve etik eğitimi almamış olma (Özcan ve Balcı, 2016) gibi sebeplerin hala var olması da yadsınamaz ve üzücü bir gerçektir.

Etik ihlallerin sebeplerine yönelik farklı araştırmacılar ve yazarlar tarafından farklı ve ortak sebepler sunulmaktadır. Ayrıca akademisyenler ve öğrenciler üzerinde yapılan araştırmalarda akademisyenlerin ve öğrencilerin etik ihlal yapma sebeplerinin farklı olduğu gibi ortak olan sebeplerinin de olduğu görülmüştür. Öğrencilerin ve akademisyenlerin ortak sebepleri araştırma etiği hakkında eğitim almamış olma veya bu konudaki eksiklikler iki grup içinde ortak olarak görülebilir (Akbulut ve ark., 2008; Kurtulmuş ve Ardıç, 2013; Demirkıran, 2021; Günbayı ve ark., 2013; Köklü, 2000; Özcan ve Balcı, 2016; Uzun ve ark., 2007) Buna ek olarak öğrenciler not alma endişesi ile etik ihlal yapabilirken (Akbulut ve ark., 2008; Demirkıran, 2021; Köklü, 2000; Uzun ve ark., 2007;) akademisyenler akademik yükselme sağlayabilmek için etik ihlallere başvurabildikleri araştırma ve çalışma sonuçlarınınca saptanmıştır (Aydın ve ark., 2014; Ertekin ve ark., 2002; Köklü, 2003). Her ne kadar birbirlerinden farklı sebepler olarak gibi görüle de not endişesi ve akademik yükselme ortak bir sebep olarak görülebilir. Yine ilgili konuyla yapılan araştırmalar incelendiğinde, araştırma sonuçlarının ve yazarların görüşlerinin birbirleri ile tutarlı olduğu ve farklı yıllarda farklı örneklem grupları üzerinde yapılan araştırma sonuçlarında da birbirleri ile ortak çıkan sebeplerin olduğu görülmüştür (Akbulut ve ark., 2008; Aydın ve ark., 2014; Demirkıran, 2021; Ertekin ve ark., 2002; Günbayı ve ark., 2013; Köklü, 2000; Köklü, 2003; Kurtulmuş ve Ardıç, 2013; Özcan ve Balcı, 2016; Uzun ve ark., 2007). Yapılan bu derleme çalışmasında ele alınan araştırmalarda farklı çıkan sebeplerin de olduğu görülmüştür. Farklı çıkan sebeplerin de örneklem gruplarından, kullanılan araştırma yöntemlerinden veya zaman gibi nedenlere bağlı olarak bu sonuçların değişmiş olabileceği düşünülmektedir.

Etik olmayan eylemlerin, araştırmaların önüne geçilebilmesine ilişkin yapılabilecek çalışmalar ve alınabilecek tedbirlerle ilgili araştırmalar ve yazarların görüşleri değerlendirildiğinde bu başlık altında da ortak önerilerin olduğu görülmüştür. Akademisyenlerde de öğrencilerde de ortak olarak ele alınabilecek öneri araştırma etiğine ilişkin eğitim öğretim verilerek bu konudaki eksikliğin giderilmesidir. Bir başka ortak öneri olarak da bilimsel araştırmalar da yapılan etik ihlallere yönelik cezai yaptırımların uygulanmasıdır. Akademisyenlerin etik ihlallerin önlenmesi için ortak önerilerde bulunduğu görülmektedir (Aydın ve ark., 2014; Köklü,2003). Yine öğrencilerinde bu alanda etik ihlal yapmalarının önlenmesi benzer önerilerde bulunduğu gözlemlenmektedir (Korkut ve Aktaş, 2019; Köklü, 2000; Köklü; 2007; Uzun ve ark., 2007).

Yapılan bu derleme çalışmasına göre de etik ihlallerin önlenmesi için birtakım öneriler açıklanmaktadır. Her şeyden önce diğer yazarların da belirttiği gibi etik ihlallerin önlenmesi için araştırma etiği eğitimlerinin verilmesi gereklidir (Ertekin ve ark., 2002; Köklü, 2000; Köklü, 2003; Korkut ve Aktaş, 2019; Uzun ve ark., 2007). Bunun içinde ilkökul, ortaokul ve lise müfredatlarının düzenlenerek her öğrenim seviyesine uygun olacak şekilde etik dersleri eklenilebilir. Böylelikle bireyler üniversite eğitimine başlamadan önce etikle ilgili bir bilgi birikimine sahip olmuş olurlar. Bireylere bu öğrenim süreçlerinde etik eğitimi verilmesi bile üniversitelerin tüm ön lisans ve lisans bölümlerinde ilgili etik dersinin zorunlu olarak verilmesi gereklidir. Buna ek olarak verilecek etik dersinin

içeriğinde araştırma etiği konusu bulunmuyorsa kesinlikle eklenmesi ve bu konun üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Lisansüstü ve doktora eğitimlerinde de eğer etik dersi bulunmuyorsa hem etik dersinin hem de araştırma etiği dersinin ayrı olarak zorunlu verilmesi gereklidir. Araştırma etiği dersinde de bilimsel araştırmalarda yapılan etik ihlaller, bu ihlallerin nasıl önenebileceği ve doğru olan davranışların neler olduğu, bu ihlallere yönelik örnekler yer alabilir ve ders bu kapsamda işlenebilir. Aynı zamanda bunlarla birlikte teorik bilgi verildikten sonra öğrencilere bilimsel araştırmalarda etik uygulamalar ile ilgili ödevler verilerek, öğrencilere pratik yaptırılabilir. Öğrenci de bu süreç boyunca danışmanının ödevini denetlemesi için belirli aralıklarla danışmanı ile görüşebilir, bu şekilde öğrenci yaptığı yanlışları veya eksikliklerini görebilir. Böylelikle de adeta bir usta çırak ilişkisi gibi araştırma etiği öğretilir. Araştırma süreçlerine yeni başlayan araştırmacıların ise düzeylerine göre ödev/proje/araştırmalar verilmelidir. Araştırmacı bu çalışmalarını yürütürken de danışman eşliğinde yürütmelidir. Bu önerilerin gerçekleştirilebilmesi için de akademisyenlerin iş yükünün azaltılması gerekmektedir.

Araştırma yapılırken bazen farkında olmadan veya bu konuyla ilgili bilgi yetersizliğinden kaynaklı etik ihlaller yapılabilir. Bu kısımda bilinçli olarak ya da bilinçli olmadan yapılan etik ihlallerin ayrımının yapılması önemlidir. Eğer etik ihlal bilinçli olarak yapılmamış ise bireyin motivasyonu kırılmadan doğru bir şekilde yaptığı yanlış açıklanmalı ve gerekli yöntemlerin doğrusu öğretilmelidir. Ancak bilinçli olarak yapılmasa bile gerekli uyarıların bireye yapılması gerekir. Bilinçli olarak yapılan bir etik ihlal tespit edildiğinde bireye gerekli cezai yaptırımların kesinlikle uygulanması gerekir. Bunun içinde yukarıda bahsedilen eğitimlerin verilmesiyle bilinçli olarak ve bilinçli olmadan yapılan etik ihlaller durumu azaltılabilir.

Cezai yaptırımlara yönelik önerilerden bahsedecek olursak, bilimsel araştırmalarda etik ihlal yapan bireylere üniversite yönetmeliklerinde veya ilgili mesleki yönetmeliklerine uygun olarak cezai yaptırımların kesinlikle uygulanması gerekir. Örneğin birey üniversite öğrencisi ise araştırmasında etik bir ihlal yapmışsa dersten bırakma gibi caydırıcı bir ceza uygulanabilir veya disiplin soruşturmasına tabi tutulabilir. Akademisyenlerin de bu konuda etik ihlal yaptıkları tespit edilirse, cezai yaptırımların uygulanması gerekir. Örneğin belirli bir süreliğine akademik yükseltmesi askıya alınabilir.

APA (2017) etik yönetmeliğinde bilimsel araştırmaların etiğe uygun olarak yapılabilmesi için *“Araştırma ve Yayınlama”* başlığının altında 15 maddeden oluşan ve alt maddeleri de içeren ilkeler bulunmaktadır. TPD (2004) etik yönetmeliğinde de bilimsel araştırmaların etiğe uygun olarak yapılabilmesi için *“Araştırma ve Yayınlama İle İlgili Etik Kurallar”* başlığının altında 15 maddeden ve alt maddelerden oluşan ilkeler bulunmaktadır. Hazırlanan bu yönetmeliklerde, bilimsel araştırmalar yapan bireylerin uyması gereken zorunlu kurallar, ilkeler ve araştırmalarda yapılması gerekenler basamak basamak tanımlanmaktadır. EFPA da psikologların etik öğretileri için önerilerde bulunmaktadır. Bu önerilerden bazıları şöyle açıklanabilir: Etiğin nerede öğretilmesi gerektiği, etik öğretilerinde kullanılacak kaynaklar, etik eğitim öğretimi ne şekilde olmalıdır gibi önerilerde bulunmaktadır (akt. Korkut, 2014).

TPD'nin bilimsel araştırmalar ve yayınlamalarla ilgili etik ilkeleri incelendiğinde, bu alana ilişkin etik ilkelerin daha kapsamlı hale getirilmesi bir öneri olarak sunulabilir. Buna ek olarak da TPD tarafından bilimsel araştırmalarda

etik uygulamalar konusunda ayrı bir yönerge oluşturulabilir ve bu yönerge içerisinde etik ihlallerin önlenmesine ilişkin kurallar da sunulabilir. Eğer ki psikologlar için meslek yasası yürürlüğe girse bu yasanın içerisinde psikoloji araştırmalarında etik ihlallere yönelik yaptırımların net bir şekilde belirtilmesi ve bu yaptırımların da caydırıcı cezalar olmasına yönelik öneriler verilebilir.

Etik ihlaller bilimsel araştırmalarda karşılaşılabilecek bir sorun olduğu gibi hayatımızın belirli dönemlerinde de karşımıza çıkabilecek sorunlardır. Örneğin ortaokul ve lise yıllarında öğrencilerden bazılarının kopya çekmesi buna verilebilecek en iyi örneklerdendir. O yıllardan itibaren bireyin çevresi tarafından bu davranışın yanlış olduğunun kavratılmaması ya da bu davranışın görmezden gelinmesi ilerleyen yıllarda bireyi üniversite ve meslek hayatında etik ihlaller yapmaya yönlendirebilir. Nasıl ki çocukluğumuzdan itibaren hırsızlık bir suç olarak öğretiliyorsa ve benimsetiliyorsa etik kavramı da çocukluğumuzdan itibaren öğretilip benimsetilmelidir ve bu şekilde de hayatımızın her alanına adapte edilebilir. Adeta bir dağın zirvesinden aşağı yuvarlanan bir kartopunun çığa dönüşmesi misali etik değerler de kümülatif bir şekilde büyüyüp çoğalmasıyla etik ihlaller azaltılabilir. Bilimsel araştırmalarda etik kavramının son derece önemli olduğu da tartışılmaz bir gerçek olduğu için bilimsel araştırma yapan bir bireyin etik değerlere ve kurallara uymadan araştırma yapmaması gerekir. Yazarların, araştırmacıların ve bizlerinde belirtmiş olduğu bu çözüm önerileri içerisinde en kolay olan öneriden başlanılarak en zor olana doğru adım adım ilerlenerek etik ihlaller önenebilir.

KAYNAKÇA

American Psychological Association. (2002). Ethical principles of psychologists and code of conduct. <https://www.apa.org/ethics/code/ethics-code-2017.pdf>

American Psychological Association. (2017). Ethical principles of psychologists and code of conduct. <https://www.apa.org/ethics/code/ethics-code-2017.pdf>

American Psychological Association. (2019). *Publication manual of the American Psychological Association* (7th ed.) APA. <https://doi.org/10.1037/0000165-000>

Akbulut, Y., Şendağ, S., Birinci, G., Kılıçer, K., Şahin, M. C., & Odabaşı, H. F. (2008). Exploring the types and reasons of Internet-triggered academic dishonesty among Turkish undergraduate students: Development of Internet-Triggered Academic Dishonesty Scale (ITADS). *Computers & Education*, 51(1), 463-473. doi:10.1016/j.compedu.2007.06.003

Aydın, İ., Alkın Şahin, S. ve Demirkasımoğlu. (2014). Üniversitelerde karşılaşılan etik dışı davranışlara ilişkin akademisyen görüşleri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (43), 0-0. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/32934/365882>

Balcı, A. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. (3. baskı). Pegem Yayıncılık.

Cevizci, A. (2002). Etiğe giriş (1. baskı). *Paradigma Yayınları*.

Demirkıran, M. (2021). Sağlık yöneticisi adaylarının görüşlerine göre akademik etik dışı davranışların nedenleri. *OPUS Uluslar arası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(Yönetim ve Organizasyon Özel Sayısı), 1394-1414. DOI: 10.26466/opus.873374.

Ertekin, C., Berker, N., Tolun, A. ve Ülkü, D. (2002). *Bilimsel araştırmada etik ve sorunları* (1. baskı). Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

https://www.tuba.gov.tr/files/yayinlar/raporlar/Bilimsel%20Aras%CC%A7t%C4%B1r_mada%20Etik%20ve%20Sorunlar%C4%B1son.pdf

European Federation of Psychologists' Associations. (2005). EFPA Meta-Code of ethics. <https://europsy-bg.com/wp-content/uploads/2022/02/EFPA-Meta-Code-of-Ethics-original.pdf>

Günbayı, İ., Kasalak, G. ve Özçetin, S. (2013). Bilimsel araştırmalarda etik dışı davranışlar: Bir durum çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 3(2), 97-108.doi:10.2399/yod.13.014

İnci, O. (2015). Bilimsel yayın etiği. *Türk Kütüphaneciliği*, 29(2), 282-295.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48742/620122>

Kansu, E. ve Ruacan, Ş. (2002). Bilimsel yanıtmanın günümüzdeki durumu: Türleri, nedenleri, önlenmesi ve cezalandırılması. *Türk Kardiyoloji Derneği Arşivi*, 30(12), 763-767.

Kantowitz, B. H., Roediger III, H. L. ve Elmes, D. G. (2019). *Deneysel psikoloji* (1. baskı). (N. Er ve Y. Duyan, Çev.) Nobel. (Orijinal çalışma basım tarihi 2009).

Koçberber, S. (2008). Dünyada ve Türkiye'de denetim etiği. *Sayıştay Dergisi*, (68), 65-89. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sayistay/issue/61524/918972>

Korkut, Y., Müderrisoğlu, S. ve Tanık, M. (2006). Klinik psikoloji alanında karşılaşılan etik ihlal örnekleri ve nasıl ele alındıklarının değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 9(18),49-61.

https://www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpy1301996120060000m000_172.pdf

Korkut, Y. (2014). *Psikologlar için etik öğretim el kitabı*. (1. basım). Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Korkut, Y. ve Aktaş, A. (2019). Türkiye'de psikoloji etiği öğretimi: Bir uygulama çalışmasının etik davranış, ahlaki değerler ve etik kuralları benimseme açısından değerlendirilmesi. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 3(2), 55-68. DOI:10.5455/kpd.2602443816052019m000011

Köklü, N. (2000). Lisans ve lisansüstü öğrencilerinin görüşlerine göre araştırma sürecine yönelik etik olmayan davranışların gösterilme sıklığı ve nedenleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24 (24) , 527-542.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/kuey/issue/10372/126940>

Köklü, N. (2003). Akademisyenlerin araştırma etiği konusundaki görüşleri. *Eğitim Bilimleri Ve Uygulama*, 2(4), 137-151. http://www.ebuline.com/pdfs/4Sayi/ebu4_2.pdf

Köklü, N. (2007). Aşırımı önlemek. *Türk Psikoloji Bülteni*, 13(41), 20-26. <http://www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpb134103.pdf>

Kurtulmuş, M. ve Ardıç, T. (2013). Lisansüstü öğrencilerin bilimsel araştırma sürecine ilişkin gözlemledikleri etik dışı davranışlar. *Turkish Studies (Elektronik)*, 8(12), 831 - 840. <https://193.140.240.104/xmlui/handle/11468/9422>

Küçük, M. (2003). Bilimsel araştırma ve etik. *Kurgu Dergisi*, 20(1), 255-266. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kurgu/issue/59553/856746>

Memduhoğlu, H. B. (2007). Bilimsel araştırma ve yayın etiği. *Milli Eğitim*, 35(173), 17-38. https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/173/173/02.pdf

Özcan, M., ve Balci, Y. (2016). Akademisyenlerin araştırma ve yayın etiğine ilişkin düşünceleri. *İş Ahlakı Dergisi*, 9(1), 91-111. DOI 10.12711/tjbe.2016.9.0006

Özenç Uçak, N. ve Birinci, H. G. (2008). Bilimsel etik ve intihal. *Türk Kütüphaneciliği*, 22(2). 187-204. https://dergipark.org.tr/en/pub/tk/issue/48934/624228#article_cite

Padem, H., Göksu, A. ve Konaklı, Z. (2012). *Araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı* (1.baskı). International Burch University Publication. <http://dx.doi.org/10.13140/2.1.3218.0805>

Smith, L. C. (1981). Citation analysis. *Library Trends*, 30(1), 83-106. <https://www.ideals.illinois.edu/items/7149>

Schultz, D. P. & Schultz, S. E. (2007). *Modern psikoloji tarihi* (1. baskı). (Y. Aslay, çev.) Kaknüs Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2004).

Tabancalı, E. (2004). Bilim ve yayın etiği. *Burdur Eğitim Fakültesi*, 5(8), 225-237. <https://www.scribd.com/document/541831342/Tabancali%20E-2004-Bilim-ve-Yayin-Etiği>

Türk Dil Kurumu (t.y.). *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. 5 Ocak 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.

Türk Psikologlar Derneği (2004). Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği. https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/etik-surec-yonetmeliği_x839.pdf

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (2018, 12 Mayıs). TÜBİTAK Araştırma ve yayın etiği kurulu yönetmeliği. https://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/247_sayili_bk_islenmis_hali.pdf adresinden 28 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Uğurlu, H. (2020). Bilimsel araştırmalarda etik. *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 67-78. <https://dergipark.org.tr/en/pub/aea/issue/53252/707450>

Uzun, E., Karakuş, T., Kurşun, E. ve Karaaslan, H. (2007, Ocak-Şubat). Öğrenci gözüyle “aşırma”(intihal): Neden ve çözüm önerileri. Akademik Bilişim '07- IX. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, Kütahya. https://www.academia.edu/1854796/%C3%96%C4%9Frenci_g%C3%B6z%C3%BCyl_e_a%C5%9F%C4%B1rma_intihal_neden_ve_%C3%A7%C3%B6z%C3%BCm_%C3%B6nerileri

MEHMET KANSU'NUN LEFKOŞA'YI YÜRÜMEK ADLI ESERİNDE DİL VE ANLATIM ÖZELLİKLERİ

Doç. Dr. Osman ERCİYAS

Lefke Avrupa Üniversitesi, Gemikonağı - Lefke, KKTC, oerciyas@eul.edu.tr

ÖZET

Soyut şiir ve manzum öykü/anlatı tarzındaki edebî ürünleriyle öne çıkan Kıbrıslı Türk şair/yazar Mehmet Kansu, Kıbrıs Türk Edebî hayatına kalıcı ve özgün eserler kazandırmış değerli bir şahsiyettir. 1938 yılında Bağ'ın Aydoğan köyünde başlayan zorlu yaşam koşulları, yokluk ve sıkıntılar onu günümüze taşımış, yoğurmuş ve edebi üretimlerine ilham oluşturmuştur. Küçük yaşından itibaren kendini türlü mücadeleler içinde bulan Kansu, umut ışığını hiçbir zaman kaybetmemiş ve ışığın ardından yürümüştür. Karşılaştığı güçlükleri bir yükselme aracı olarak görmüş ve birikimini eserleri vasıtasıyla toplumuna sunmuştur. Kansu fakirliğin ve yokluğun yetiştirdiği, mücadelenin eğittiği sade, gösterişsiz, mütevazı bir yaşamın simgesidir. İnsan olarak kalmanın yollarını arayan bir gezgindir. İç dünyası zengin, dolu ve duygusal bir insandır. Gözlem yeteneği güçlü, halkın ve sokakların nabzını tutabilen, bu amaçla yürümeyi adet edinmiş bir kişidir. Sabahın erken saatlerinde başlayan yürüyüşlerin amacı sağlık değil, gözlemdir. Satırlara dökülecek olan duyguların, düşüncelerin, görüntülerin, yaşanmışlıkların ve hayallerin doğduğu anlardır. Lefkoşa'yı Yürüme I adlı eser işte bu zamanlarda ortaya çıkmış, şekillenmiş bir anı/anlatı türüdür. Şiirsel ifadelerle oluşmuş bir öyküleyici anlatıma sahiptir. Kansu eserini şöyle tarif etmektedir: 'Çalıştığım, gezindiğim, kızların peşlerine düştüğüm, sokakların sıcaklığını, meltemini soluduğum, toprağın ve Ömerge Hamamı külhanındaki odun kabuklarının üstünde uyuduğum, dönemin başkaldırılarına katıldığım zamanların gölgelerini, silinmez izlerini, fakirlik ve çaresizliklerini okuyor ve yazıyorum hala; belleğimdeki papirüslerin üstüne. Bu kent anam-babam, sevgililerim, eşim, arkadaşlarım gibi ve elbette çoştüğüm, mutlu olduğum, ağladığım mekanlarım. Beni benden alan, bana beni veren Lefkoşa...'. Gözlemlerin içsel ve sürrealist görünümle şekil bulduğu ve yansıdığı bu eserde yazar, kendine özgü bir dil kullanma çabası içindedir. Metinlerarasılık tekniği ve geçmişe ait izlerin metaforlar aracılığıyla okuru düşündürcek şekilde kullanımı esere ayrı bir özellik ve özgünlük katmıştır. Bu çalışmada, Kansu'nun iç dünyasının çevresel faktörlerle etkileşime girmesi sonucu ortaya çıkan yazın dili üzerinde durulmuş ve Lefkoşa'yı Yürüme I adlı eserden seçilen örnek metinlerin analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Kansu, Kıbrıs, Lefkoşa, dil, metinlerarasılık.

IN MEHMET KANSU'S BOOK 'LEFKOŞA'YI YÜRÜMEK'**LANGUAGE AND EXPRESSION FEATURES**

Assoc. Prof. Dr. Osman ERCİYAS

European University of Lefke, North Cyprus, oerciyas@eul.edu.tr

ABSTRACT

Turkish Cypriot poet/writer Mehmet Kansu, who stands out with his works in abstract poetry and verse story/narrative style, is a valuable person who has brought permanent and original works to the Turkish Cypriot literary life. The difficult living conditions, poverty and troubles that started in the Aydoğan village of Paphos in 1938 have brought him to the present day, kneaded him and inspired his literary productions. Finding herself in various struggles since her young age, Kansu never lost the light of hope and walked after the light. He saw the difficulties he faced as a means of promotion and presented his knowledge to his society through his works. Kansu is the symbol of a simple, unpretentious, modest life brought up by poverty and poverty and educated by struggle. He is a traveler looking for ways to remain human. He is a rich, full and emotional person in his inner world. He is a person who has strong observation skills, can take the pulse of the people and the streets, and has a habit of walking for this purpose. The purpose of early morning walks is observation, not health. These are the moments when emotions, thoughts, images, experiences and dreams that will be poured into lines are born. The work called Walking Nicosia I (Lefkoşa'yı Yürüme I) is a type of memory/narrative that emerged and took shape during these times. It has a narrative expression formed with poetic expressions. Kansu describes his work as follows: "I still read and write the shadows, indelible traces, poverty and desperation of the times when I worked, wandered, followed the girls, breathed the heat and breeze of the streets, slept on the earth and the wood shells in the Ömerge Bathhouse, participated in the uprisings of the period; over the papyri in my memory. This city is like my parents, my lovers, my wife, my friends and of course my places where I get excited, happy and cry. Nicosia, who took me from me, gave me to me...". In this work, in which observations are shaped and reflected with an inner and surrealist appearance, the author tries to use a unique language. The technique of intertextuality and the use of traces of the past through metaphors in a way that makes the reader think have added a distinctive feature and originality to the work. In this study, the literary language that emerged as a result of the interaction of Kansu's inner world with environmental factors was emphasized and sample texts selected from the work named Walking Nicosia I were analyzed.

Keywords: Mehmet Kansu, Cyprus, Nicosia, language, intertextuality.

GİRİŞ

Soyut şiir ve manzum öykü/anlatı tarzındaki ürünleriyle öne çıkan Kıbrıslı Türk şair/yazar Mehmet Kansu, Kıbrıs Türk Edebi hayatına kalıcı ve özgün eserler kazandırmış değerli bir şahsiyettir. 1938 yılında Baf'ın Aydoğan köyünde başlayan zorlu yaşam koşulları, yokluk ve sıkıntılar onu günümüze taşımış, yoğurmuş ve edebi üretimlerine ilham oluşturmuştur. Küçük yaşından itibaren kendini türlü mücadeleler içinde bulan Kansu, umut ışığını hiçbir zaman kaybetmemiş ve ışığın ardından yürümüştür. Karşılaştığı güçlükleri bir yükselme aracı olarak görmüş ve birikimini eserleri vasıtasıyla toplumuna sunmuştur. Kansu fakirliğin ve yokluğun yetiştirdiği, mücadelenin eğittiği sade, gösterişsiz, mütevazı bir yaşamın simgesidir. İnsan olarak kalmanın yollarını arayan bir gezgindir. İç dünyası zengin, dolu ve duygusal bir insandır. Gözlem yeteneği güçlü, halkın ve sokakların nabzını tutabilen, bu amaçla yürümeyi adet edinmiş bir kişidir. Sabahın erken saatlerinde başlayan yürüyüşlerin amacı sağlık değil, gözlemdir. Satırlara dökülecek olan duyguların, düşüncelerin, görüntülerin, yaşanmışlıkların ve hayallerin doğduğu anlardır. Lefkoşa'yı Yürümek I adlı eser işte bu zamanlarda ortaya çıkmış, şekillenmiş bir anı/anlatı türüdür. Şiirsel ifadelerle oluşmuş bir öyküleyici anlatıma sahiptir. Kansu eserini şöyle tarif etmektedir: 'Çalıştığım, gezindiğim, kızların peşlerine düştüğüm, sokakların sıcaklığını, meltemini soluduğum, toprağın ve Ömerge Hamamı külhanındaki odun kabuklarının üstünde uyuduğum, dönemin başkaldırılarına katıldığım zamanların gölgelerini, silinmez izlerini, fakirlik ve çaresizliklerini okuyor ve yazıyorum hala; belleğimdeki papirüslerin üstüne. Bu kent anam-babam, sevgililerim, eşim, arkadaşlarım gibi ve elbette coştüğüm, mutlu olduğum, ağladığım mekanlarım. Beni benden alan, bana beni veren Lefkoşa...'. Gözlemlerin içsel ve sürrealist görünümle şekil bulduğu ve yansıdığı bu eserde yazar, kendine özgü bir dil kullanma çabası içindedir. Metinlerarasılık tekniği ve geçmişe ait izlerin metaforlar aracılığıyla okuru düşündürerek şekilde kullanımı esere ayrı bir özellik ve özgünlük katmıştır. Mehmet Kansu ayrıca İkinci Yeni edebi hareketinin Kıbrıs'taki temsilcisi olarak da gösterilmektedir.

Mehmet Kansu'nun Yaşamına Dair

Mehmet Kansu, 1 Eylül 1938 tarihinde Kıbrıs'ın Baf kasabasında Aydoğan (Stravrogonno) köyünde dünyaya gelir. Nüfustaki kayıta babası Salih Efendi'dir, babasının gerçek adı Abdullah Ramadan'dır; anası Bahire (Ayşe) Hanımdır. Mehmet ailenin tek çocuğudur. Çocukluk yıllarını Baf'ta geçirir. Babası anasından ayrılır (1938), başka bir hanımla evlenir. Bu yeni evlilikten Mehmet'in üvey kardeşleri olur. Mehmet, baba ve üvey kardeşlerle 1972-1973 yıllarında tanışma imkânı bulur. Anasıyla Mesarya'ya giderek çalışmak zorunda kalır. (Anası orağıyla biçtiği arpanın sap ve başaklarından derlediği demetlerden bir kulübe çatar, burada barınan Mehmet'in sol ayak bileğini içeriye giren bir merkep ezer, atılan dikişlerle ayağı kesilmekten kurtulur.) Anası bir daha köye geri dönmediği için aile iyice dağılır. Dört yaşından itibaren kendisini sahiplenen (kan bağı olmayan) Hafız Cevdet Ramadan'ı dede olarak bilir ve onun yanında kalır; ana ve babasını uzun yıllar görmeden kasabada yaşar. Anası evlenir, yeni eşinden ikisi kız, biri oğlan üç çocuğu olur. Maddî durumları iyi olmadığı için, Mehmet, ortaokul yıllarının tatil aylarında harnup ve soğan toplayarak harçlığını çıkarmaya çalışır. Babasız büyüyen Mehmet, 32 yıl sonra babasıyla buluşur. Yaşadığı sıkıntılara, travmaya (vuruk, incinme, sarsıntı) rağmen, kin gütmeden babasının elini öper ve kaderine boyun eğer.

İlkokulu Lefkoşa ve Baf'ta tamamlar (1950). Anası yaz aylarında orakçı olarak geldiği Lefkoşa'da kalır. İlkokul 3. sınıfta, dedesi (kanbağı olmayan) yanına Baf'a gönderilir. Ortaokulu ise Baf Ortaokulu'nda(1953) okur. Bu devrede futbola karşı ilgi duyar. Sokaklarda, park ve boş alanlarda top oynarlar; okulun spor kaptanı olarak seçilir. Lise öğrenimine başlamak üzere Lefkoşa'ya gittiğinde anasıyla karşılaşır. Anası perişan bir hâdedir, tek odalı bir evde üç çocuğuyla birlikte yaşamaktadır.

Mehmet Kansu, Lefkoşa Türk Lisesi'ni bitirdikten sonra (1956), aynı yıl Gazimağusa'daki İngiliz Alayı'nın tercümanı olarak çalışmaya başlar. Lise son sınıfta iken dedesi vefat eder. 1958 yılında Öğretmen Koleji (Cyprus Teachers Training College)'nden mezun olur, ilkokul öğretmeni olarak atanır, öğrenim durumundan dolayı, Türkiye'ye gelir. Gazi Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümü'nde öğrenimini sürdürür. 1960 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümü'nü bitirdikten sonra, 1970-1971 öğretim yılında, ödeneksiz izinli olarak, fark derslerini verir Hacettepe Üniversitesi, Mezuniyet Sonrası Eğitimi Fakültesi'ni bitirir. Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Resim-İş Bölümü'nde okuyan İnci Yılmaz'la tanışır. Aralarındaki arkadaşlıkları hızla gelişir. İnci Hanım, mezuniyet sonrası, 1960 yılında resim öğretmeni olarak Limasol 19 Mayıs Lisesine atanır, ardından 1961 yılında Mehmet Kansu'nun da Limasol' ataması yapılır; Ekim 1962'de evlenirler. 1964 yılında Lefkoşa'dadırlar. 1960-1969 yılları arasında öğretmen olarak çalışır. 28 Mayıs 1964'te Çağakan, 23 Mayıs 1969'da Yılmazkan adlarında iki çocukları dünyaya gelir.

1963-1964 olayları başladığında yedi yıl mücahitlik yapar. 1960-1963, 1963-1969 tarihlerinde TMT (Türk Mukavemet Teşkilâtı)'de mücahit olarak, 88. Bölük Komutanı ve Personel Subayı olarak Limasol ve Lefkoşa'da görev alır. 1976'da üç ay süreli yetişkin eğitimi esas alan İskoçya'nın Glasgow kentinde "Jordan Hill College"de Halk Eğitimi kurslarına katılır. Kıbrıs'ta Türk direniş örgütü Türk Mücahit Teşkilâtı (TMT) saflarında yerini alır. Bu anlayıştan hareketle eserlerinde; bağımsızlık ve var olma, özgürlük için toplum ve bireyler olarak yaşanan olumsuz koşulları şiir ve öykülerinde işler. Beş yıl süreli "İki Toplumlu Uyumsuzlukların Çözümü" (Confl ict Resolution) atölye çalışmalarına katılır. Türkçe- Edebiyat öğretmeni olan M.Kansu, Halk Eğitimi Şube Amirliği görevlerinde bulunur (1971-1978). Ardından 1983 yılına kadar KKTC Millî Eğitim Bakanlığı'nda müfettiş olarak görev yapar. Türkiye Pen Yazarlar Birliği, Türkiye Yazarlar Sendikası, Kıbrıs Sanatçı-Yazarlar Birliği, Kıbrıs (Rum) Yazarlar Birliği (Cyprus Writers Union) Güney Kıbrıs vb. kuruluşlara üyedir.

1983 yılında kamu hizmetinden emekliye ayrılır. Bir süre, Kıbrıslı Türk Edebiyatı, Türkiye Edebiyatı, İngiliz ve başka dünya şiir ve öykülerini okuma, içselleştirme, farklı kaynaklardan beslenmeye çalışır. Bu anlayışa bağlı olarak, İngiliz, Amerikan ve Afrika ağırlıklı olmak üzere, çeviri çalışmalarını sürdürür, denemeleriyle yeniden yazın yaşamına devam eder. Kansu, çeviriyle uğraşmasına karşın, çevirmen değildir. Kendini geliştirmek, farklı ve çeşitli yazınsal ürünleri topluma aktarmak, yazınsal eğilim, yönelim ve gelişmeleri elden geldiğince anlamaya çalışmak amacıyla çeviriyle uğraşır. KKTC sanatçısı olarak Bayrak Radyo Televizyon Kurumu'nda beş yıl süreyle 'Kültür-Sanat Programları (Işığı Taşıyanlar)' hazırlayarak sunar. Arkadaşlarıyla birlikte dilde özleşmeyi benimseyen Şölen dergisini çıkaranlar arasında yer alır (Tuncer, 2019: 385-386).

Sanat Anlayışı Hakkında

Kansu kendini tarif ederken 'Ben Akdenizli, daha doğrusu Doğu Akdenizliyim' der. Bu coğrafyada Akdenizli bir larva olmaktan mutlu olduğunu ifade eder. Yazar, coğrafyanın ve mekanın insan ruhu ve sanat üretimleri üzerindeki doğrudan ilişkisine inanır. Gözlemci yönü, dış dünya unsurlarını kendi iç dünyasındaki birikimleriyle harekete geçirmesi ve soyut/çok anlamlı bir yapının ortaya çıkmasıyla kendini gösterir. Kansu sade yaşamaktan hoşlanır ve teknolojik gelişmelerin bu sadeliği ve hayat gerçekliğini perdelediğine inanır. Bu şekilde öden uzaklaştığını, yapay bir şişkinlikle hareket edildiğini söyler. Yazar dünyaya geldiği 1938 yılından itibaren acıları ve sıkıntıları fazlasıyla hissetmiş, fakirliğin ve imkansızlıkların gölgesinde yaşama tutunarak mücadelesini yürütmüş bir kişidir. Yukarıdaki bölümde yer alan hayat hikayesinde de görüldüğü üzere, doğduğu yıl annesi ile babası ayrılmış, boşanmıştır. Küçük Mehmet, Kıbrıs'ın İngiliz İdaresinde olduğu, II Dünya Savaşı nedeniyle birçok sıkıntının var olduğu o dönemde annesi ile birlikte Kıbrıs'ın başka bölgelerine gitmek zorunda kalmıştır. Kundaktaki bebekliğini yaşayamadan zorlu yaşam koşullarının içinde bulmuştur kendini. Yaşadığı bu dönemleri ve koşulları hiçbir zaman gizlememiş, adeta yaşama dair bir ders verircesine yeni nesillere aktarmış, göstermiştir. Geçmişin izlerini hiçbir zaman aklından çıkaramamış, sanatını bunun üzerine inşa etmiştir. Yoksulluğun gölgesinde geçen günlerini hatırlarken, açık ifadelerle o dönemin koşullarını tasvir eder, yaşadıklarını tarif eder: 'Yedi yılım, annem ve üç üvey kardeşimle tek odalı, tuvaletsiz, zamanın aşındırdığı, bir okalıptüs ağacının gölgelediği kerpiçten bir odada geçti. İlk gençlik, delikanlılık ve sonra kısa bir dönem daha. Liseli, Küçük Kaymaklı futbolcusu, işçi ve emekçi oldum. Edebiyat öğretmeni, eğitimci, şair ve öykücü de'.

Kansu, düz yazı ve şiirlerinde metaforlardan çokça yararlanır. Mensubu olduğu sanat anlayışına uygun olarak soyut ifadeleri seçer ve eserlerinde çok anlamlı bir yapı ortaya çıkar. Sabahın erken saatlerinde başlayan gözlem yürüyüşleri onu besleyen zamanlardır. Yolda yürürken karşılaştığı, görmek için özellikle çaba sarf ettiği görünüm onlara yeni anlamların kapısını açar. Dereleri, toprakları, havalanan kuşları, erken saatte işe giden insanları gözlemler. Şehrin ve sokakların gürültüsü, sesleri ona bir şeyler fısıldar. Yolun kenarında atıl şekilde duran çöpe atılmış bir ayakkabı, çorap veya başka bir obje onun öykülemesini harekete geçirebilmektedir. Kıvılcım etkisi yaratan bu dış uyaranlar, Kansu'nun su altına çökmüş toz birikintilerine benzettiği tortularını yerinden oynatır, su yüzüne çıkarır. Yazar bir röportajında çocukluğunda yaşadıklarını, hafızasında biriktirdiklerini, rüzgarlı havalarda havuz üzerinde birikip daha sonra dibe çöken toz birikintilerine benzetir. Havuz dibindeki tozların suyun hareket etmesiyle yüzeye çıkması gibi, bilinçaltından bilinç üstüne çıkışın söz konusu olduğunu söyler: 'Bilinçaltından bilinç üstüne çıkış... Esas yazarı zorlayan bu! Bu duyguların üste çıkmak için zorlaması sizi yazmaya yönlendiriyor. Ansızın çocukluğum aklıma geliyor. Bazen 60 yıl önce fark etmediğim bir şeyi fark ediyorum. Bunlar beni yazmaya itiyor. Ne yaşadım onları anlatmaya çalıştım. Ama sadece yaşadıklarım değil. Bilgi ve gözlem de var çocuklukla beraber...' (Zort, 2015). Kansu'nun ifadelerinden de anlaşıldığı gibi, bilinçaltının harekete geçebilmesi için dış uyaranlarla temasa geçmesi yeterli olmaktadır. Gerisi kendiliğinden ilerlemekte, sözcüklere bürünüp akıcı haliyle okura ulaşmaktadır. Berna Moran Anlatımcılık konusuyla ilgili bilgiler aktarırken, bu tip yazarların eserlerinde dış dünyanın var olduğunu, ancak bu dış dünyanın 'sanatçıda duygu ve yaşantı ifade edebilen' bir görünüm arz ettiğini söyler (Moran, 2002: 102). Diğer yandan araştırmacı yazar ve akademisyen Karakartal'ın belirttiği gibi, Kansu'nun şiirlerinde politikanın, siyasi görüşlerin açık ve çığırta bir şekilde

yansımasını yakalamak söz konusu değildir. Onun için birinci derecede önemli olan şey, şiiri sanatı, duygu ve düşüncesini estetik bir biçim ve dilde ifade edebilmektir (Karakartal, 2019).

YÖNTEM

Mehmet Kansu'nun genel olarak Kıbrıs'ı anlatan, öyküleyen birçok şiir ve düzyazı eseri bulunmaktadır. Şiirsel ifadeleri yoğun olarak kullandığı eserlerinde çok anlamlı bir yapı görülmektedir. Lefkoşa'yı Yürümek I ve II adlı eserlerinde de aynı durum söz konusudur. Dil ve ifadeler, çok katmanlı bir anlam çözümlemesiyle açıklığa kavuşturulacak türdendir. Bu çalışmada, Lefkoşa'yı Yürümek I adlı anı/anlatı/öykü türü sayılabilecek eser üzerinde dil ve anlatım incelemesi yapılmıştır. Yazarın bu eserde nasıl bir dil ortaya koyduğu, anlatımını güçlendirmek için ne gibi tekniklere başvurduğu konuları ele alınmıştır. Eser dilinin oluşmasını sağlayan unsurlar 'Lefkoşa tasvirleri, Tarihsel Göndermeler/Vurgular, Doğa-Hayvan Görünümleri, İnsan Manzaraları, Metinlerarasılık' gibi başlıklar altında değerlendirilmiş ve seçilen örneklerle desteklenmiştir. Bu başlıklar altında metin örnekleriyle birlikte ele alınan pasajlar, üzerinde ayrı ayrı tahliller yapılması gereken yapılarıdır. Örneğin, 'Gene Figana Başladı Bülbüller' adlı öyküde yer alan vurgu ve metaforlar bir yarım kalmışlığı, hayatın acı gerçeklerinden kaçıp soyutlanma isteğini göstermektedir: 'Yürüdükçe Lefkoşa sokaklarında, kendimi yaşamdan soyutlamayı deniyorum, kaç zamandır. denedim fakat başaramadım'; 'Gözümünden kaçmış olabilir mi? Siyah çorabın göremedim öteki tekini. Sanki DÜŞSÜZ kaldım' (32-33). Tercih edilen kelimeler, ifade şekilleri, metaforlar, göndermeler ve çok anlamlı katmanların analizi ileride yapılacak çalışmalarda ele alınacaktır.

BULGULAR

Lefkoşa'yı Yürümek I adlı anı/öykü tarzında 2009 yılında kaleme alınan eser, Mehmet Kansu'nun sabah yürüyüşleri esnasında yaptığı gözlemlerini içerir. Genellikle sabah saat 5'te başlayan bu gözlem yürüyüşlerinde yazar, doğaya son derece saygılı bir yaklaşım içindedir. Ondan öğreneneği çok şey olduğunun bilincindedir. Öyküleyici bir anlatımla, çoğu zaman saat de vererek, yürüyüşlerinde gözlemlediklerini birikimleri ile harmanlamıştır: '04.50: Erkenciyim bu sabah. Gökyüzü daha açılmadı. Tan yeri de öyle... Sabahları, ortalığı ayağa kaldıran o curcunalı kuş civıltıları da yok henüz. Karanlık, kuşlar için bir tehdit oluşturuyor herhalde. Ya da belki uykularını almamışlardır. Herkes, her şey (doğa hariç) uykunun salıncağında düşler içinde' (Kansu, 2009: 41). Yazar Lefkoşa'yı adımlayıp sokakların hikayesini yazarken, şehir boyunca uzanan Kanlı Dere kendisine adeta eşlik etmektedir. Bir yol arkadaşı, sırdaşı gibidir. Hemen her öyküsünde Kanlı Dere'nin durumu/görünümü/sesi vardır. Kronolojik olarak öykülenen doğa, hava durumu, obje ve insan manzaralarına ünlü yazarların eserlerinden seçilen alıntı cümleler eşlik etmektedir. Buradan hareketle, Lefkoşa'yı Yürümek I adlı eserin dil yapısına ulaşılabilir. Yazarın eser dili haline getirdiği bu yaklaşımları birkaç başlık altında ele alıp değerlendirmek mümkündür. Eserden seçilen örnekler Kansu'nun 2009 yılında yayımladığı Lefkoşa'yı Yürümek I adlı eserindedir. Eser bilgileri kaynakçada yer aldığı için örnek bölümlerin sonuna sadece sayfa numarası yazılmıştır. Ayrıca yazar imla konusunda kendine özgü bir yaklaşım içinde olduğundan alıntılar yapılırken herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Çeşitli başlıklar altında ele alınan metin örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

Lefkoşa Betimlemeleri

Yaşamının büyük bölümünü Lefkoşa'da geçiren Mehmet Kansu Lefkoşa'ya aşık bir kişidir. Fakirliğini yaşamasına, tek odalı tuvaletsiz evlerinde zorluk içinde günlerini geçirmesine karşın bu şehir onun için bir anadır, bir okuldur. Yokluk zamanlarını yaşasa da, ilk gençlik ve delikanlılık dönemleri, mücadele ve eğitim yılları da bu şehirde geçmiştir. Değişik duyguları, hisleri bu mekanlarda tatmış ve onları tanımıştır. Lefkoşa'nın değişik görünümünü, farklı bölgelerini eserine konu etmiş ve tasvir etmiştir. Şehirle ilgili gözlemlerini aktarırken yer/mezan isimlerini vermeyi de ihmal etmemiştir. Eserden seçilen betimleme örnekleri şöyledir:

“Dereboyu. Asfalt çiğli, sert. Kuzeye yürürken solumda, güneye yürürken sağımda kalan Kanlı Dere. Kıyısına indim ve durdum soğuk otların üstünde (...) Yürüdüm, kırlangıçların şarkılarını yeşile boyayarak Kaymaklı Anıtı'na doğru.” (11-12).

“Ortaköy'ün fabrikasını geçiyorum, 05.40. yıkanan buğdayın kokusu. köprünün tam ortasındayım” (13).

“Hangi kente benziyor Lefkoşa? Şu anda, 06.20'de Karabuba Sokağı'nı özledim” (21).

“Ah, Lefkoşa! Rüzgar, yağmur ve cehennem sıcakları; toza çevirmekte her gün, senin kerpiç duvarlarını” (40).

Tarihsel Göndermeler/Vurgular

“Konsolosluğun köşesinde, sivil bir aracın içinde oturan görevli bir polis. Yükseltelen duvarlar... Bu Ada'da, hala hissediliyor İngiliz'in soluğu. Yürümeliyim, yürüyorum.” (11).

“1878 yılı, bir DEĞİŞİM sürecinin hışırtıları. Osmanlı yerine, İngiliz. Gerçekliğin şaşkınlıkla alacalaştığı yeni bir serüvenin belirsizlikleri” (26).

Doğa-Hayvan Görünümleri

“Kargalar da erken uyanır sabahları. 06.10. oturduğu telin üstünden bana baktı bir tanesi. O, yüksekte, ben alçakta. biraz utandım. uzaklaşıyorum adımlarımı açarak” (14).

“O, gri-beyaz (kül rengi) yaban ördeği. ah Lefkoşa, ona kucak açtığın için seni daha çok seviyorum. gagasının ucunda ne vardı acaba?” (15).

“Dereboyunda en çok kırlangıçların çığırkanlığı. 05.40. Yavruları için yuva yapmada eşsiz tasarımcılar. Belki de bunun için bunca çığırkandırlar şu sıralar” (12).

“Kurbağa dışıklarının yeşil örtüsü altından hala cılızca akıyor Kanlı Dere. Sonra, ıslak yamacında sanki derin bir uykuya teslim olmuş gibi yatan bir köpek yavrusu. Ölmüş. Köprünün altından geçen sudan içince” (20).

“Beyaz bir kelebek, aç bir kurbağanın varlığından habersiz, su birikintisini örten yeşil yosunların üstünde dinleniyor. Eğer kelebeği izlemeyi sürdürebilsem, anlatacak bir öyküm olacak” (24).

"05.09: Temmuz ayının şaşırtıcı bahçe görünümüleri: İncir ağaçları, asmalı talvarlar, cılız yaz gülleri, güçlükle boyunlarını uzatan sardelyeler, kızıl çiçekleriyle nar ağaçları..." (41).

İnsan Manzaraları

"Lefkoşa'da en erken ekmekçiler ve gazeteciler uyanır. ve belki daha başkaları. ekmek parası, ev kirası, mutfak giderleri, kızına oyuncak bir bebek için, kahverengi gözlü karısına bir parfüm için" (17).

"Berber Hüseyin dayı, tam bir sporcu, yürümenin alfabetesinden, yürümenin romanına; bacaklarıyla yükselen eşsiz bir sporcu. Kendi başına, sakın, hoş sohbet, örnek bir yurttaş, görevlerini aksatmamış bir baba" (22).

"Sabahın 05.50'sinde, Yenişehir'deki kiliseden bozma caminin önünde sarhoş bir adam. Yalpalanıyor sandal gibi. İnadına sarhoş" (23).

"Yürüyen başka insanlar, arabalar / kamyonetler, kumarhanelerden çıkıp yarı uyuklu evlerine gidenler ve para avcıları! Atık boş bira şişe toplayıcıları. Belki birileri sarhoşken ya da aceleyle garsonu ödemek isterken cüzdanını düşürmüş olabilir" (38).

"Hazır çorbanın kaynarken tencereden sokağa taşan kokusu. Bu çorba kesinlikle sarmısaklı herhalde. Aşırı şişman genç bir adam, garsonun uyuklu haliyle getireceği çorbayı bekliyor. Elindeki kaşık bir savaş aracı gibi" (48).

Sorgulama/Merak/Bilinmezlik İfadeleri

"Bir yaprak öyle sallanınca yine öyle sallanacak değil elbet; herhalde iki kez aynı şekilde tıpatıp sallanmayacaktır. Hayat, tıpatıp aynı dinginlikte mi akar?" (13).

"Ledra Pallace Barikatı'ndan geçiyorum. Kuzey'den Güney'e geçecek bir küme: 05.25. Kimbilir hangi umutlarla!" (19).

"Yürüyorum. Dereboyu'ndan, tam Suitex binası önünde, sokağın ortasına atılmış erkek çorabının teki! Ayağımın ucuyla hafifçe havalandırıyorum. Çorabın gözeneklerinden fışkıran tozun kokusu. Kimindi bu çorap, neden bir çift değil de tek, niçin ve kim tarafından atılmış buraya? Onu giymiş olan ayak şimdi nerede yürüyor, yalnız mı, terk edilmiş mi, evli mi, çocukları var mı? Bir sürü yanıtız sorularla yürürken derin soluklar alıyorum" (25).

Metinlerarasılık Örnekleri

Postmodern edebiyat alanında sıklıkla tercih edilen metinlerarasılık tekniği, Kansu'nun eserinde yoğun olarak göze çarpar. Edebi, kültürel ve sosyal birikim anlamında zengin bir altyapıya sahip olan yazar, öykülerine serpiştirdiği diğer metin/eser göndermeleriyle bunu hissettirir. Türk ve dünya literatüründe öne çıkan sanatçıların eserlerinden seçilen cümle/kelime veya kısa bölümler, Kansu'nun öykülerinde konuya uygun şekilde yer alır. Gönderme yapılan sanatçının kimliği bu bölümlerin sonunda parantez içinde mutlaka verilir.

Sokakta karşılaştığı sarhoşun öyküsünü anlattıktan sonra > *“Bağırdım sokaklarına kartondan postlarını sermiş ayyaşlara (Deniz Durukan)”* (23).

Uzun sürmesini istediği bir sessizlik sonrasında > *“Tanrı’nın bile yaşamadığı bir sessizlik (F. H. Dağlarca)”* (24).
“Kadın sustu. Sessizlik sustu. Sokak, sessizliğin içinde bir oyundu (Metin Cengiz)” (24).

“Bu sabah, hep yazmayı düşlediğim masal, mısır taneleri gibi dağılarak yürüdüğüm asfaltın üstüne saçıldı. Ah, yine düştüm işte, küremin kabuğunu delerek. Hakikat küre gibidir, der Fahrüddin-i Iraki” (36).

Sessizlik, Yalnızlık ve Sis Teması

“Dere yatağında sis var; saydam, hafif, devingen, pamuksu, ince bir bulut” (11).

“05.00... Gökyüzü dolu dolu. nedir bu doluluğu yaratan? Bulutlar mı, duman ya da sis mi? Anlamak için tan yerinin ağarmasını beklemeli” (25).

“Yaşamdan kendimi soyutlamayı denerken yalnızlaşıyorum. Çaresizce yağmurun altında yürümek zorunda kalmak gibi” (32).

“Tan yerindeki o pembemsi toz yığını hala dağılmamış. Sanki iki çizgi arasındaymış gibi. Tan yerinin başladığı yer ve pembemsi toz sisinin kendini sınırladığı çizgi” (45).

Şiir ve Sanat Anlayışına Gönderme

“İkinci Yeni Şiir muhalif miydi Kıbrıslı Türk Şiiri’nde? Bir İkinci Yenici şimdilerde de muhalif ise, o zaman da muhalifti. Elbette; namlusunda kurşun, emniyeti açık bir tabanca gibi, derinliğiyle, bu ülkede olacak olan önceden sezinlemişliğiyle...” (24).

“Bu Ada’da sanırım daha çok felsefe yapmalıyız. Felsefeyi öğrenmeye çalışarak yeni ufuklar açmalıyız bu hayatta kendimize. Yani felsefeye açık olmalıyız” (45).

Akdeniz/Akdenizli/Akdenizlilik Vurgusu

“akdenizli adalı’lar anılarını, eşyalarını, taşınmayanlarını, çocukluklarını unutmazlar kolay kolay” (15).

“biz akdenizli adalılar deniz kenarlarına gidip yüzdükten ya da güneş altında biraz kızardıktan sonra ıslak kumların üstüne bir şeyler yazmak isteriz” (15-16).

“Ruhumun sularında gezinen doğuakdenizli larva... Öylesine devingen olur ki çoğu zaman, ben suskunlaşırım, ona söyleyecek söz bulamam” (29).

“Ben poetik anlamda kendime doğuakdenizli larva derim (Sakın kimse gücenmesin). Oysa Yaşar Kemal, benden çok daha eski doğuakdenizli bir şair. Evet, büyük bir şair Yaşar Kemal” (38).

“Evet, ne güzel dokunmuş O’nun yüzüne güneş. Hala bunu söyleyemedim O’na. Söylerim belki bir gün. Akdenizlilik, O’nun kadınlığında, bembeyaz bir yelken gibi titreşiyor” (47).

Çocukluk ve Geçmişin Yüze Vurumu

“kanlı dere’nin akarken çakıl taşlarına çarpan suyun sesini yakalamaya çalışıyorum. yürürken. annemi anımsadım birden. evet, o sessizliğin güzelliğini. yürü...” (14).

“Ruhumun sularında gezinen doğuakdenizli larva... Öylesine devingen olur ki çoğu zaman, ben suskunlaşırım, ona söyleyecek söz bulamam. Kendi kuyularımın dibinde; yukarıya, gökyüzündeki aydınlığa bakakalırım. Rüzgar, rüzgar değilken gibi” (29).

“Kaç zaman sonra rastladığım siyah çorabın ikinci tekiyle karşı karşıya dururken çocukluğumu da aradım. Tabanları delik ayakkabılarımın içindeki çürümüş, sökülmiş çoraplarımı anımsadım: Kanlı Dere’nin yükselen yamacının yanında akıp giden bu sokakta” (35).

Mitolojik Vurgular

“Ama GIROUX, kollarını havaya kaldırıp karşıma diyor. Konuşmak yasak değildir. Afrodit’in çıplak gövdesinin oyulduğu dikdörtgen bir mermerin önündeyim. Sözsüz ve sessiz” (30).

Kanlı Dere Anlatımları

“Ah, Kanlı Dere, yine başladın akmaya! Kışınki gibi değilse bile akıyorsun yine de: Su, aktığı yatakta ne denli güven vericidir” (31).

“05.15: Liseli yıllarımdı. Kanlı Dere yamaçları ders çalışma mekanlarımdı. Çünkü ne ayrı bir odam vardı ne de çalışma masam” (36).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Kansu’nun eserinde tespit edilen ve belirli başlıklar altında gösterilen bölümlerin sayısını artırmak mümkündür. Kansu, naif ve duygu yüklü derin bilinçaltı zenginliğiyle okura seslenirken, geçmişin tortulaşmış izlerini gün yüzüne çıkarır. Kansu’nun eser diline bakıldığında, sessizlik ve yalnızlığın gölgesinde var olan bir arayışın, tamamlanma isteğinin öne çıktığı görülür. Gözlem yürüyüşlerinde rast geldiği çeşitli türden obje ve uyarıcılar birer tetikleyici unsurdur. Gözlemleri çok güçlüdür. Toplumcu gerçekçi sanat anlayışına uygun olarak; yaşam kavgası veren emekçileri, hayata tutunmaya çalışan insanları ayrıntılı şekilde tasvir eder. Onların neler hissettiklerini, düşüncelerini anlamaya çalışır. Doğa ve hayvan tasvirleri de eserde çokça görülür. Kendisini Akdenizli, daha doğrusu kendi söylemiyle Doğu Akdenizli bir larva olarak görmesinden kaynaklanan duruşuyla, Akdenizli insan özelliklerine/Akdenizliliğe de yeri geldikçe temas eder. Kansu’nun anlatım dili, sürrealist çizgide çok anlamlı bir yapıda olduğu için, her cümlesi üzerinde psikolojik, sosyolojik ve kültürel analizler yapılması gereklidir. İleride yapılacak çalışmalarda bunların üzerine daha detaylı şekilde gidilecektir.

KAYNAKÇA

Kansu, M. (2009). *Lefkoşa'yı yürüme I: Göllemiş kirli suya baktım*. Ürün Yayınları.

Karakartal, O. (2019). 'Kıbrıs Türk şiirinde öncü-avangart bir şair: M. Kansu ve yeni kitabı'. Kıbrıs Gazetesi (10 Haziran 2019).

Moran, B. (2002). Edebiyat kuramları ve eleştirisi. İletişim Yayınları.

Tuncer, H. (2019). 'Mehmet Kansu'. İ. Bozkurt & O. Karakartal (Ed.), Kıbrıs Türk Edebiyatı Tarihi, C.2, 385-404. Ankara: Kıbrıs Türk Edebiyatı Araştırma ve Tanıtma Projesi Yayını.

Zort, Ç. (2015). 'Kıbrıs Türk edebiyatında üretken bir ses: Mehmet Kansu'. Detay Kıbrıs Gazetesi (2 Haziran 2015).

DENEYİM OLARAK MÜZİK: JOHN DEWEY'İN SANAT YAKLAŞIMINI İLETİŞİM PERSPEKTİFİNDEN MÜZİĞE UYGULAMAK

Erdinç KAYGUSUZ

Arş. Gör., Beykoz Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, İstanbul, Türkiye, kaygusuzerdnc@gmail.com

ÖZET

Bu bildiri John Dewey'in sanat ile deneyim arasındaki ilişkinin nasıl zedelendiği ve yeniden kurulması gerektiğine ilişkin geliştirdiği deneyim olarak sanat yaklaşımını incelemekte ve bu yaklaşımın hareket noktalarını müzik üzerinde tartışmaktadır. Dewey'in, sanat eserleri ile bunların, ortaya çıkış koşullarından ve hem yaşamsal hem de algılanan deneyimden koparılmasını konu edinen tartışması, esasında insanların birlikte yaşama edimini mümkün kılan gündelik olayların ve yaşam deneyimlerinin sanat nesnesinden soyutlanması üzerinedir. Buna göre, geçmiş topluluklarda gündelik yaşam deneyiminin içine gömülü insan etkinlikleri ve bu etkinliklerde kullanılan birtakım nesne ya da türevleri, günümüzde geçmişteki toplum yaşamının sürdürülmesine aracılık eden yararlı işlevinden koparılmış ve yalnızca sergilenmek üzere anlamlandırılan bağsız bir şeye dönüşmüştür. Benzer bir genelleme müzik için de yapılmaktadır: Pek çok insan gerçekten dinlemeden ve duymadan satın aldığı fon gürültüleriyle dünyayı istila etmiştir. Öyleyse sanat ile deneyim ilişkisi yeniden nasıl kurulabilir? Bu bildiri bu soruya müziği odak noktasına alarak yanıt aramaktadır. Bu noktada insan etkinlikleri ile sanat arasındaki ortaklığa ve müziğin gündelik deneyimlerle olan ilişkisine işaret etmek gerekir. Örneğin modern tiyatroyun erken dönem kaynakları olan dans ve pandomim dinsel törenlerin, ayinlerin ve çeşitli kutlamaların parçası olarak gelişmiştir; bu etkinlikler sırasında gergin tellere dokunulmasında ve kamışlara üflenmesinde müziğin ilksel formları bulunmaktadır. Geçmiş topluluklarda yer alan avlanma, savaş, ekim, ürün kaldırma, gençlerin ergenlik çağına kabul, ölü gömme gibi törensel düzene sahip etkinliklerde insanlar bunların her biri için farklı danslar ya da şarkılar türetmiştir; seslerin imgeler hâlinde düzenlenmesi ve birbirleri ardına dizilmesi erken dönem kabile yaşamının bir yaratımıdır. Yine toplum yaşamının ve insan etkinliklerinin tarihsel sürecindeki gelişime bakıldığında, sonraki süreçlerde bilginin ve kolektif becerinin gelişmesinin gelişkin müzik aletlerinin yapılmasına olanak tanıdığı görülebilir. Ayrıca gerekli seslerin dizimi, biçimsel düzenin oluşturulması gibi nedenlerden insanların bir araya gelerek oluşturduğu deneyimler ile bu etkinlikler sonucu yaratılacak eserin içeriğine konu olan insana özgü tüm yaşantılar sanatın bir deneyim formu olduğunu başka bir açıdan göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: deneyim olarak sanat, deneyim olarak müzik, müzik, sanat, iletişim, John Dewey.

**MUSIC AS EXPERIENCE:
DISCUSSING MUSIC THROUGH JOHN DEWEY'S APPROACH TO ART**

Erdirinç KAYGUSUZ

Res. Asst., Beykoz University Faculty of Art and Design, Istanbul, Turkey, kaygusuzerdnc@gmail.com

ABSTRACT

This paper examines the art approach developed by John Dewey on the relationship between art and experience and attempts to discuss it through music. Dewey's discussion, which deals with works of art and their separation from the conditions of their emergence and from experience, is involved in the abstraction of everyday events and life experiences that enable people to live together from the art object. According to this view, human activities embedded in everyday life experiences in past communities and some objects or others used in these activities have been detached from their useful and practical function mediating the continuation of the social life in the past. They have turned into a noncontextualized thing that is only meant to be exhibited. An almost identical generalization could be made for music: many people have invaded the world with background noises that they buy without actually listening or hearing. So how can the relationship between art and experience be re-established? The paper seeks an answer to this question by focusing on music. At this point, it is crucial to point out the collectivism between human activities and art and the relationship of music to everyday experiences. For instance, dance, and pantomime, the early sources of modern theatre, developed as part of religious ceremonies, rituals, and various celebrations. There are primitive forms of music in touching tense strings and blowing on reeds during these activities. In ceremonial activities such as hunting, war, planting, harvesting, admission to puberty, and burial in past communities, people have derived different dances or songs for each of these. Seen from this perspective, the arrangement and succession of sounds into images is a creation of early tribal life. Moreover, it can be seen that the development of knowledge and collective skill in the consequent processes allowed the making of sophisticated musical instruments. On the other hand, the experiences created by people coming together for reasons such as the syntax of the necessary sounds, the creation of the formal order, and all the human-specific experiences that are the subject of the content of the work to be created as a result of these activities show that art is a form of experience.

Keywords: art as experience, music as experience, music, art, communication, John Dewey.

GİRİŞ

Bu bildiri John Dewey'in sanat ile deneyim arasındaki ilişkinin nasıl zedelendiği ve yeniden kurulması gerektiğine ilişkin geliştirdiği deneyim olarak sanat yaklaşımını incelemekte ve bu yaklaşımın hareket noktalarını müzik üzerinde tartışmaktadır.

Deneyim geçtiğimiz yüzyıldan bugüne değin pek çok düşünür ve kuramcının eğildiği kavramlardan birisi oldu. Bu düşünürlerin kavram ve yaklaşımlarını özetlemede, kalıcılaştırmada ve bu kavram aracılığıyla yeni yaklaşımlar geliştirmede de sosyal bilimciler *deneyim* kavramından yararlandı.

Medya ve iletişim çalışmalarının da merkezî kavramlarından biri olan deneyim E. P. Thompson'un (1995; 2015) toplumsal çelişkiler alanındaki ilişkilerin oluşumuna yönelik yaklaşımında, Raymond Williams'in kültür kuramında (1990; 2013; 2017) ve Walter Benjamin'in (2018) hikâye anlatıcılığı tartışmasında başta olmak üzere, daha nice ismin çalışmalarında görülür. Amerikan düşünce geleneğinin kıyısında yeşeren bir alternatif bakış olarak Chicago okulunun ve burada epey rol oynayan John Dewey'in sanata yaklaşımı, *deneyim* kavramının yaşamsal olduğu bir başka kavrayıştır. Meşhur eseri *Deneyim Olarak Sanat*'ta (2021) iletişimin bir tür ortaklaştırma süreci olduğuna değinen Dewey bu süreçte hem anlatanın hem de dinleyenin deneyimine vurgu yapar.

Dewey'in esas tartışması ise sanat eserleri ile bunların, ortaya çıkış koşullarından ve hem yaşamsal hem de algılanan deneyimden koparılmasını konu edinir. İnsanların birlikte yaşama edimini mümkün kılan gündelik olayların ve yaşam deneyimlerinin sanat nesnesinden soyutlandığını savunarak bu ilişkinin yeniden kurulmasına çağrı yapar Dewey.

Sanatın hem yaşamsal hem de algılanan deneyim ile birlikte düşünülmesi müzik üzerine düşünmeye başlamak için de iyi bir bakı noktasıdır. Bunun nedeni müziğin insanların özgül faaliyetleri yönündeki toplumsal süreçler ve eylemler içerisinde anlam kazanmasında saklıdır. Bu açıdan etnomüzikoloji alanının önemli isimlerinden Alexander J. Ellis müziğin toplumsal bir gerçek ve kültürel bir değişken olduğunu ileri sürerek müzik incelemesinin mutlaka kültürel bağlamda ele alınması gerektiğine dikkat çekmiştir (akt. Blacking, 1999: 56). Genel olarak sanat, özel olarak ise müzik toplumsal deneyimiyle ilişkilidir. Nitekim müzik ortak hisler ve duyulardan beslenir ve yeniden onların oluşumuna katkıda bulunur.

Bu bildiride Dewey'in sanat ve deneyim arasındaki sürekliliği yeniden kurmanın gerekliliği üzerine yaptığı mübrem çağrıya yanıt üretmeye çalışacağım ve müziğin iki bakımdan deneyim ilişkisi olduğunu savunacağım: yapma süreci olarak ve içerik olarak. Bildirimim ilk bölümde Dewey'in sanata yaklaşımını sergiliyorum. Geriye kalan bölümde ise sanatın, kökünü, insanların paylaştığı deneyimlerden ve sorunlardan aldığını; kendini yine insanların paylaştığı deneyim formuyla sunduğunu; bu formun da toplumsalı barındırdığını ileri sürüyorum. Böylelikle müziği bir deneyim ilişkisi olarak kavrayabileceğimizi düşünüyorum.

“MÜZELİK SANAT ANLAYIŞI” VE DENEYİMİN PARÇALANMASI

John Dewey sanat felsefesi üzerine yazmaya girişenlere önemli görevler düştüğünü söylerken (2021: 17-18) sanat ile deneyim arasındaki ilişkinin zedelenmesine bir arayışla değinir: “Sanat eseri denilen rafine ve yoğun deneyim formları ile evrensel olarak deneyimi oluşturdukları kabul edilen gündelik olaylar, faaliyetler ve dertler arasındaki sürekliliği tekrar kurmak.” Bu noktada sanatın bir deneyim formu; bu deneyim formu ile gündelik olaylar ve

dertler arasında daha evvelen bir süreklilik olduğu; bu sürekliliğin bir nedenle parçalandığı; bu nedenle yeniden kurulması gerektiği imasını görmek önemlidir. Dewey'in sanata ve deneyime yaklaşımı, açık ki hem insan eyleminin sonucu olarak gelişen sanatın yaratma deneyiminde hem de yaratma deneyiminin sonucu olarak gelişen sanatın deneyime ilişkin içeriğinde somutlaşan bir bağlama sahiptir.

Ne var ki rafine ve yoğun bir deneyim olan sanat ile gündelik olayların deneyimi arasındaki bağ zedelenmiş, bu ikisi birbirinden koparılmış veyahut soyutlanmıştır. Modern toplumsal manzarada ve bundan temellenen ortak görüşte insanın yapma eyleminin sonucundaki sanat eseri, insan deneyiminden ayrı şekilde var olan mimari, kitap, resim, çizim ve heykellerle her türlü nitelik yönünden eşitlenir; oluşumuna zemin hazırlamış tarihsel-toplumsal tüm koşullardan, insanlık hâllerinden ve gerçek yaşam deneyiminden soyutlanır (Dewey, 2021: 17); sonucunda da bağlamsız ve kendinden menkul bir nitelik kazanır:

Sanatsal nesnelere hem ortaya çıkış koşullarından hem de deneyimdeki etkilerinden ayrıldığı zaman, etraflarına bir duvar örülür ve estetik kuramının ele aldığı genel anlam ve önemleri neredeyse görünmez hâle gelir. Sanat ayrı bir bölgeye gönderilerek insanın bütün başka formlardaki çabaları, yaşantıları ve başkalarına ait malzeme ve amaçlarla olan ilişkisinden koparılır (Dewey, 2021: 17).

Dewey'in, sanat eserleri ile bunların, ortaya çıkış koşullarından ve hem yaşamsal hem de algılanan deneyimden koparılmasını konu edinen tartışması, esasında insanların birlikte yaşama edimini mümkün kılan gündelik olayların ve yaşam deneyimlerinin sanat nesnesinden soyutlanması üzerinedir. Geçmişte toplum yaşamındaki konumları nedeniyle önemli olan nesnelere bugün kendi toplumsallıklarından soyutlanmış bir işleve sahiptir; bu nedenle ortak deneyimden koparılmışlardır ve kimilerinin zevk sahibi olduğunun göstergelerine dönüşmüşlerdir (Dewey, 2021: 25). Öyle ki Jacques Attali pek çok insanın gerçekten dinlemeden ve duymadan satın aldığı "fon gürültüleri"yle dünyayı istila ettiğini bile ifade etmiştir:

Daha önemsiz ve "aksesuar" görünüşlü, hassas ve belirsiz bir sanat halini alarak kendini soyutlamış, bu şekliyle önce kendisi için inşa edilen mekânlarda var olup, sonra da seri imalat ürünleri, anlaşılması güç avantajlar, kazanç kaynakları, iktidarı ele geçirme umutları, pek çok insanın gerekten dinlemeden putlaştırdığı ve gerçekten duymadan satın aldığı fon gürültüleriyle dünyayı istila etmiştir (2005: 14).

Sanat ürünlerinin bunların ortaya çıkış koşullarından ve hem yaşamsal hem de algılanan deneyimden koparılması sanatın alımlanmasında önemli birtakım sorunlar meydana getirir. Sanatın deneyimle nasıl bir ilişkisi olduğunun belirlenmesi tam da onun hem yaratma hem de alımlama deneyiminde nasıl bir işlevle görüldüğünün anlaşılmasıyla ilintilidir (İsbir, 2017: 94). Dewey'in "müzelik sanat anlayışı" dediği (2021: 22) şey, bu noktada eserin alımlanmasına ilişkindir. Buna göre, geçmiş topluluklarda gündelik yaşam deneyiminin içine gömülü insan etkinlikleri ve bu etkinliklerde kullanılan birtakım nesne ya da türevleri, günümüzde geçmişteki toplum yaşamının sürdürülmesine aracılık eden "yararlı" işlevinden koparılmış ve yalnızca sergilenmek üzere anlamlandırılan bağlamsız bir şeye dönüşmüştür:

Kap kacak, çadır ve ev döşemelikleri, halılar, kilimler, kavanozlar, çömlekler, yaylar, mızraklar o kadar keyifli bir özenle yapılıyordu ki, bugün bunları arayıp buluyor ve sanat müzelerimizde başköşeye koyuyoruz. Ama kendi zamanlarında ve bölgelerinde bu eşyalar gündelik yaşamdaki süreçlerin değerini artıran şeylerdi. (...) Fakat böyle örneklenen tiyatro, müzik, resim ve mimari

sanatlarının tiyatrolar, galeriler veya müzelerle hiçbir ilgisi yoktu. Organize bir toplumun anlamlı yaşamının birer parçasıydılar (Dewey, 2021: 22).

Bugün ortalama insan için en büyük canlılığa sahip sanatlar onun sanat olarak kabul etmediği şeylerdir: söz gelimi, sinema, eğlence müziği, çizgi roman ve çok sıklıkla da aşk yuvaları, cinayetler ve haydut maceralarına dair gazete hikâyeleri. Çünkü sanat olarak bildiği şey müzeler ve resim galerilerine sürüldüğünde, bizatihi haz veren deneyimlere yönelik yenilmez dürtü, gündelik çevrenin sağladığı ölçüde çıkış yolu bulur. “Müzelik sanat” anlatışına itiraz eden birçok insan yine de bu anlayışın kaynaklandığı yanlış fikri paylaşır. Zira popüler anlayışın kökeninde sanatın sıradan deneyimin nesne ve sahnelerinden ayrılması yatar; birçok kuramcı ve eleştirmen bu ayrılığı gururlanarak benimser ve hatta ayrıntılandırır (Dewey, 2021: 20).

Dewey’in yukarıdaki kıymetli analizi, müzelik sanat anlayışının dışladığı deneyim olarak sanatı örneklendirir. Geçmişte, toplum yaşamında gördükleri yararlı işlevler nedeniyle kullanılan kimi nesnelere bugün yararlı işlevlerinden soyutlanarak bir sergi nesnesine dönüştürülmüştür. Fakat bu tek başına yeterli bir anlam ifade etmez. Bunu, bugünkü sanat algısıyla da işlemek gerekir: Pek çoğumuz müzelerde ve sergi alanlarında görmediğimiz nesnelere sanatsal içeriğinden ve formundan yoksunmuşçasına değerlendirme eğilimi sergileriz. Bu noktada özel olarak müziğin genel olarak ise sanatın deneyimle olan ilişkisinin nasıl kurulabileceği üzerine düşünmeliyiz. Yukarıdaki örneklerde de vurgulandığı üzere müziğin toplum yaşamının ayrılmaz bir gündelik olayı olduğunu anımsamak önemlidir. Böylelikle onun hem yaşamsal hem de algılanan deneyimle olan sürekliliği yeniden kurulabilir.

DENEYİM OLARAK MÜZİK

Şunu kabul etmek gerekir ki sanat bir yapma sürecidir; “çamura şekil vermeyi, mermer yontmayı, tunç dökmeyi, boya sürmeyi, bina yapmayı, şarkı söylemeyi, enstrüman çalmayı, sahnede rol canlandırmayı, dansa ritmik hareketler sergilemeyi içerir” (Dewey, 2021: 73). Dahası, derinlikli ve katmanlı düşündüğümüzde, tüm bu yapma sürecine konu olan deneyimleri de yapma ve biriktirme sürecidir. Tüm sanatsal üretim süreci diğer bütün insan etkinlikleri gibi bir topluluğun ortaklaşa çalışmasını içerir; bu insanların işbirliği sanat eseri denilen nesneyi doğurur ve bu eser yine söz konusu topluluğun kolektif çalışmasıyla var olmaya devam eder; eser bu işbirliğini özünde taşır (Becker, 2013: 36).

Bir bakıma yapma sürecinin sonucunda ortaya çıkan şey topluma mâl olur. Bu noktada sanatın nasıl bir toplumsal deneyim olduğuyla ilişkili en can alıcı tartışmanın sanat eserinin neye ya da kime ait olduğu konusunda yapıldığını belirtmek yanlış olmaz. Sanat eserinin hem dönemindeki hem de kendinden önceki tarihsel-toplumsal koşullardan soyutlanamayacağına en önemli göstergesi, onun meydana getirilmesi için gerekli olan teknik ve bilimsel ilerlemeye ilişkindir. Bu durumu Becker, şu ifadelerle (2013: 71) ortaya koyar: “Bu açıdan bakıldığında, sanat eserleri, münferit yapımcıların, nadir ve özel bir yeteneğe sahip olan ‘sanatçıların’ ürünleri değildir. Daha ziyade, bu tip eserleri ortaya koymak için bir sanat dünyasının yerleşmiş-alışıl gelmiş yöntem ve uygulamaları aracılığıyla işbirliği yapan insanların tamamının ortak ürünüdür.” Öyleyse bir insan eylemi olarak sanatın özü insanı yine kendisine sunmasındadır (Hegel’den akt. Gadamer, 2008a: 67). Nitekim müzik yapıtları özünde insana

özgü imgeleri, edimleri ve ilişkileri içerir: Duygusal bir etkileşim yaratmasının nedeni de budur (Finkelstein, 1986: 16). Bu nedenle belirtilebilir ki müzik, insanı kendisiyle yüzleştirir ve buna bağlı olarak deneyimlenir.⁸⁸

Gerçekten de insan eylemlerin tarihsel süreci düşünüldüğünde, bugün toplumsallığından soyutlanarak sanat eseri formuna bürünen şey ortak anlamlar yaratma süreciyle birlikte gelişen insan etkinliklerinin kendisidir.⁸⁹ İnsanlar ait oldukları topluluklar içerisinde yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla gerekli bilgiler, fikirler, duygular ve inançlar edinerek ortaklık üzerine kurulu çeşitli zeminler yaratırlar (Kaygusuz, 2021: 53). Örneğin modern tiyatrunun erken dönem kaynakları olan dans ve pandomim dinsel törenlerin, ayinlerin ve çeşitli kutlamaların parçası olarak gelişmiştir; bu etkinlikler sırasında gergin tellere dokunulmasında ve kamışlara üflenmesinde müziğin ilksel formları bulunur. Attali, müziğin hem söylenerek hem de çalınarak çobanların yalnızlığına, savaşçıların zaferlerine, rahiplerin dualarına eşlik ettiğini söylerken (2005: 46) tam da insan etkinlikleri ile sanat arasındaki ortaklığa ve müziğin gündelik deneyimlerle olan ilişkisine işaret etmiştir. Üstelik gündelik olayların gelişimini o anda orada bulunarak seyreden müziğin epey çeşitliliğe sahip olduğu da söylenmelidir: Finkelstein'in de altını çizdiği (1986: 19-21) gibi, geçmiş topluluklarda yer alan avlanma, savaş, ekim, ürün kaldırma, gençlerin ergenlik çağına kabul, ölü gömme gibi törensel düzene sahip etkinliklerde insanlar bunların her biri için farklı danslar ya da şarkılar üretmiştir; seslerin imgeler hâlinde düzenlenmesi ve birbirleri ardına dizilmesi erken dönem kabile yaşamının bir yaratımıdır. Benzer şekilde kap kacak, çadır, halı, kilim, çömlek, yay gibi gündelik yaşamın yeniden üretiminde kullanılan nesnelere bugün müzelerde olduğu gibi ayrı ve dokunulmaz bir yere kaldırılmamış, aksine kahramanlık işaretinin göstergeleri olarak kullanılmış; "tanrılara tapınmada, şölen ve oruçta, dövüş ve avcılıkta ve yaşamın akışını ritmik olarak kesen bütün krizlerde" yer almıştır (Dewey, 2021: 22). Ritimler, melodiler, ezgiler gündelik yaşamın önemli eşlikçileridir. Yine toplum yaşamının ve insan etkinliklerinin tarihsel sürecindeki gelişime bakıldığında, sonraki süreçlerde bilginin ve kolektif becerinin gelişmesinin gelişkin müzik aletlerinin yapılmasına olanak tanıdığı görülebilir:

Maden, ağaç ve taş işçiliği konusundaki becerilerin ve matematik bilgisinin artması, yetkin müzik aletlerinin yapılmasına olanak verdi. Matematik bilgisi, boru ve tellerin boyunu ya da delik yerlerini kesin olarak belirlemeye ve çalgıların perdelerini kesin olarak hesaplamaya olanak sağladı. Çalgıların bu gelişmesiyle de, insan sesi ve insan kulağı, daha kesin perdeler işitecek ve bunları yeniden üretecek şekilde eğitilebildi (Finkelstein, 1986: 23).

Buradan hareketle genel olarak sanatın, özel olarak ise müziğin toplumsal olandaki yaşayışa, değişime ve gelişime bağlı olarak şekillendiği söylenebilir. Bu demektir ki sanat eserleri ya da eserlerin üretimine olanak tanıyan maddi koşullar hem toplum yaşamının anlamlı birer parçasıydılar hem de gündelik ortak dertlere teselli aranan deneyimlerin kendisiydiler.

Öyleyse bir deneyim olarak sanat insanın yapma sürecinin kendisini ve dolayısıyla toplumsal yaşanmışlığın toplumsal yaratım sürecini ifade eder. Burada, sözgelimi müziğin yapılmasına zemin hazırlayan tüm maddi koşullar, bunlar çerçevesindeki bir araya gelişler oluşturulur ve içerilir: Gerekli seslerin dizimi, biçimsel düzenin oluşturulması gibi nedenlerden insanların bir araya gelerek oluşturduğu deneyimler ile bu etkinlikler sonucu

⁸⁸ Gadamer, sanatın öneminin onun toplumla toplumsal olanı konuşmasında olduğunu belirtir (2008a: 70); "sanatın ürünleri yalnızca bize bu şekilde hitap etmek üzere var olurlar."

⁸⁹ Ortak anlamlar inşa etme süreci olarak müziğe ilişkin Finkelstein çarpıcı bir ifade kullanır: "Kuşku yok ki, bir halkın savaş çılgılığı olarak kullandığı bir müziği, başka halklar ninni olarak kullanamazlar (1986: 21).

yaratılacak eserin içeriğine konu olan insana özgü tüm yaşantılar sanatın bir deneyim formu olduğunu gösterir. Müziğin üretimi, toplumsal olarak deneyimlenen bir iletişim süreci olarak⁹⁰ kolektif olanın kolektif deneyimlendiği bir süreçtir. Sanatın deneyim olmasını sağlayan şey bu “yapma” ilişkisidir:

Zengin bir müzik kültürünün ayrılmaz parçası, bunun ürettiği müzik biçimlerini kabul ettirmesinin yanı sıra, bu müziğin aynı zamanda insanlar tarafından şarkı, dans, yürüyüş, iş etkinlikleri ve gündelik yaşamdaki daha başka alanlarda kullanılıyor olmasıdır. Bu nedenle müziğin beşeri imgelemi, yani içeriğinin anahtarı, o müziği bizzat kullanarak insanların kendileri tarafından kanıtlanmaktadır (Finkelstein, 1986: 22).

Bu noktadan hareketle söylenebilir ki müzik toplumsal açıdan yalnızca estetik bir ifade biçimi değil aynı zamanda insan etkinliği olarak bireysel ve sosyal faktörlerin müzikal zeminde bir araya geldiği (Bulmuş, 2018: 162) bir deneyim formudur. Bu deneyim formu ki insanların duygularının ve fikirlerinin paylaşımını kolaylaştıran bir iletişim sürecidir de.

Diğer yandan, yapma sürecinin deneyimi olarak sanatın bir başka yönü de insan eylemlerini konu edinen deneyimleri kendi içeriğinde özümsemesidir. Bu nedenle deneyim olarak müzik var olana yeni bir katmanda yeni bir anlam katarak ona canlılık kazandırır. Dolayısıyla bu durum sönüp gitmiş bir bilinci değil, aksine yaşayan canlı bir bilinci gerektirir (İsbir, 2017: 95) ki bu da ortak bir anlam ufkuna işaret eder. Tıpkı dünyayla kurulan ilişkinin deneyim paylaşımını gerektirdiği gibi deneyim paylaşımı da ortak anlam ufkunu yanında sürükler (Kaygusuz, 2021: 67). Yani müzik insanlar tarafından insanlar adına belli bir kültürel ve toplumsal ortamda meydana getirilir (Odabaşı, 2006: 249) Bu nedenle sanat eseriyle karşılaşma, Gadamer’in de ifade ettiği (2008b: 96) gibi, bir bakıma insan yaşamının kendisiyle karşılaşmadır:⁹¹

Müzik bir ayna, bir kristal küre, insanoğlunun yaptıklarını kaydeden bir yüzey, bir eksikliğin işareti, bir ütopya parçası, her dinleyicinin kendi duygularını kaydettiği hususi bir bellek, bir anamnez, düzenin ve soyağaçlarının ortak hafızasıdır; ne özerk bir etkinlik ne de ekonomik altyapının bir ürünüdür. O, halkların ve sanatçıların, insanların ve tanrıların, şenliklerin ve duaların ürünüdür (Attali, 2005: 15).

Bir deneyim olarak iletişim sürecinin bir diğer tarafı da hiç kuşku yok ki müziğin alımlayanları, yani dinleyicilerdir. Onlar da tıpkı eseri yapanlar gibi birtakım şeyler yaparlar ve müziğin yapılmasına çeşitli biçimlerde katılmış olurlar: Bu katılım müziğe eşlik etme, tempo tutma ve dans etme gibi fiziksel olabileceği gibi hissetme, geçmişle bağ kurma, geleceğe ilişkin umut besleme ve romantikleşme vb. gibi duygusal; öğrenme, düşünceyi uyarma vb. gibi bilişsel yolla da gerçekleşebilir (Lull, 2000: 33).

Müziğin deneyimi kendi içeriğinde özümsemiğine ilişkin zengin bir diğer vurgu, Raymond Williams’ın *duygu yapısı* kavramında kendini gösterir. Bir kuşakta ya da tarihsel anda deneyimleri ve deneyimler arasındaki bağlantıları anlamlandırma çabasıyla kaynaklanan toplumsal durum açısından düşünüldüğünde kültürel bir varsayım olan

⁹⁰ Nitekim müzik insanların duygularının ve fikirlerinin paylaşımını kolaylaştıran bir iletişim sürecidir. “Plantasyon kahyasının kamçısı altında söylenen köle şarkılarından, 1950’lerdeki Halkın Şarkıları hareketinin politik alegori dolu şarkılarına kadar” (Dunaway, 2000: 51) pek çok yerde duygunun ortaklaştırılması, hiç değilse yaygınlaştırılması amacı bulunur.

⁹¹ Martin Jay, görünüşte en özgün deneyimin bile kendinden önce gelen kültürel modellerin etkisine maruz kalmış olabileceğini ifade ederken (2012: 24), toplumun ortak hafızasına ve anlam ufkuna gönderme yapar. Buna göre “şimdi” geçmişi ve geleceği bir potansiyel olarak daima omzunda taşır.

duygu yapısı, “ideoloji” ya da “dünya görüşü” gibi formel ve kesin tanımlamalardan kaçınarak ortak deneyimleri ve anlam ufku arayışlarını ifade eder (Williams, 1990: 105-106).⁹² Onun yaklaşımında anlamlar, değerler ve tutumlar insanlar arasında etkin şekillerde yaşanır ve duyumsanır; bu biçimler yaşantıların daha ince karşılıklı ilişkilerini içeren geniş bir alanı kapsar (1990: 105). Her ne kadar belirli bir zamanda ve mekânda hissedilen bu duyuların kavranması güç olsa da (Williams, 1965: 73), ortak anlamlar penceresinden bakıldığında kolektif deneyim genel olarak sanatın ya da özel olarak onun dallarının içeriğinde konu olurken bu anlamların paylaşılmasına dönük bir eylem olarak yine yeni bir deneyim meydana getirir, belirli durumlara ilişkin ortak anlamları, kanaatleri ya da inançları paylaşırlar ve iletir; böylelikle de bunların oluşumuna zemin hazırlayan örtük toplumsal ve maddi yaşantıları da içerirler (Williams, 1990: 106). Deneyim olarak müzik kavrayışıyla paralel düşünüldüğünde buradaki vurgu sanat nesnesinin onun maddi varlığından soyutlanamayacağına ilişkindir:

Bir kültür kuramı olarak bu görüş sanat ve edebiyattaki biçim ve gelenekleri toplumsal maddi sürecin ondan ayrılmaz öğeleri olarak tanımlama biçimidir: Öteki toplumsal biçimlerden ve oluşmakta olan biçimlerden türetilerek değil de yaşayan süreçler olarak çok daha geniş biçimde yaşantılanan duygu yapılarının eklemelenmesi olarak görülebilen özgül bir toplumsal biçimlenme türü olarak (Williams, 1990: 106).

SONUÇ

Bu bildiride sanat ile deneyimin birbirinden ne şekilde soyutlandığına ve bunlar arasındaki bağın yeniden hangi gerekçeler etrafında kurulabileceğine yaslanan Dewey’in sanat yaklaşımı inceleyerek bunu müzik üzerinde tartışmaya çalıştım. Bu kapsamda geçmişte toplum yaşamındaki konumlarından ve toplumsallıklarından soyutlanmış sanat nesnelere müzeli sanat anlayışıyla olan kusursuz birlikteliğini; müziğin bir yapma süreci olduğunu ve insanların ortak deneyimlerini içeriğinde özümlediğini; müziğin toplumsal olandaki yaşayışa, değişime ve gelişime bağlı olarak şekillendiği vurguladım. Bu aşamada erken dönem kabile yaşamındaki törenler, ayinler, kutlamalar gibi kimi deneyimlerin müziğin yaratıcısı olduğunu ve bu etkinliklerde müziğin ilksel formlarının bulunduğunu savundum. Sonuçta ateş etrafında bağırarak bir grup insandan günümüzün senfoni orkestralarına değin esas olanın deneyim ilişkisi olduğunu iddia ediyorum.

Bütün bu tartışma içerisinde niyetim sanatın hem yapma süreciyle hem de içeriğiyle gündelik yaşamın yeniden bir parçası hâline getirilmesine mütevazı bir kavramsal çerçeve çizerek dolaylı katkıda bulunmaktır. Bu bildiride önerilen çerçeve kapsamındaki kavramsal-kuramsal hareket noktaları müziğin bir deneyim formu olarak ele alınabilmesini kolaylaştıran zenginliğe sahip. Böylece müziği kolektif bir etkinlik olarak düşünmenin ilk

⁹² Bu noktada kavramın gelişimine ve kullanımına ilişkin bir uyarıda bulunmak gerekir. Kavram (structures of feelings) ilk kez, 1954’te yayımlanan ve Williams’ın Michael Orron ile birlikte yazdığı *Preface to Film*’de kullanmasına rağmen (Macey, 2001: 366) bu tarihten itibaren Williams’ın hemen her eserinde yeniden açıklanır. Yine de kavramın tüm kullanımlarını kapsayan bir izah yapabilmek güçtür: Öyle ki kendisi bile duygu yapıları kavramının zor olduğunu belirtir (1990: 105). Fakat kavramın bu çalışmada kullanılmak istenmesindeki ısrarın nedeni, açıklanmasındaki tüm zorluklara rağmen, müziğin alımlayanlardaki duygusal etkileri bağlamında değerli olduğu düşünülmektedir. Geçmişten bu yana kültür kuramında çok şey gelişmiş ve değişmiş olsa da duygu yapıları, müziği daha geniş kültürel ve sosyal süreçlerle ilişkilendirmek açısından geçerliliğini ve zenginliğini korumaya devam ediyor.

basamaklarını çıkmış bulunuyoruz.

KAYNAKÇA

- Attali, J. (2005). *Gürültüden müziğe: Müziğin ekonomi-politiği üzerine*. Gülüş Gülcügil Türkmen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Becker, H. S. (2013). *Sanat dünyaları*. Evren Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Benjamin, W. (2018). Hikâye Anlatıcısı. *Son Bakışta Aşk: Walter Benjamin'den Seçme Yazılar* içinde, Nurdan Gürbilek (der.) (s. 86-112). İstanbul: Metis Yayıncılık
- Blacking, J. (1999). Etnomüzikoloji. Çiğdem Kara (Çev.). *Folklor/Edebiyat*, 17, 55-58
- Bulmuş, S. (2018). Müzik ve politika ilişkisi bağlamında dengbeç müziğinin toplumsal işlevi. *Uluslararası Etnomüzikoloji Sempozyumu*. Bursa: Etnomüzikoloji Derneği Yayınları (160-173)
- Dewey, J. (2021). *Deneyim olarak sanat*. Nur Küçük (Çev.). İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları
- Dunaway, D. K. (2000). ABD'de politik iletişim olarak müzik. Turgut İbلاغ (Çev.). James Lull (Ed.). *Popüler müzik ve iletişim* içinde, (s. 48-70). İstanbul: Çiviyazıları Yayınları
- Finkelstein, S. (1986). *Müzik neyi anlatır*. M. Halim Spatar (Çev.). İstanbul: Kaynak
- Gadamer, H. G. (2008a). *Hakikat ve yöntem: Birinci cilt*. Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan (Çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık
- Gadamer, H. G. (2008b). *Philosophical hermeneutics*. David E. Linge (Trans. And Ed.). Berkley, Los Angeles, London: University of California Press
- İsbir, E. (2017). Tarihsel bir deneyim olarak sanat. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 93-108
- Kaygusuz, E. F. (2021). *Sınıf ve iletişim: Türkiye'de sendikaların iletişim deneyimleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara
- Lull, J. (2000). *Popüler müzik ve iletişim*. Turgut İbلاغ (Çev.). İstanbul: Çiviyazıları Yayınları
- Macey, D. (2001). *The Penguin dictionary of critical theory*. London: Penguin
- Martin, J. (2012). *Deneyim şarkıları: Evrensel bir tema üzerine modern çeşitlemeler*. Barış Engin Aksoy (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Odabaşı, F. (2006). Dil-kültür bağlamında müzik dili ve bunun sosyal bütünleşmedeki yeri. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 237-158
- Sazak, N. (2008). Müziksel algılamanın temel boyutları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 1-11
- Thompson, E. P. (1995). *The Poverty of Theory & Other Essays*. London: Merlin
- Thompson, E. P. (2015). *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*. Uygur Kocabaşoğlu (Çev.). İstanbul: Birikim Kitapları
- Williams, R. (1990). *Marksizm ve edebiyat*. Esen Tarım (Çev.). İstanbul: Adam Yayınları
- Williams, R. (2013). *Kültür ve Materyalizm: Seçme Makaleler*. Ferit Burak Aydar (Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık
- Williams, R. (2017). *Kültür ve Toplum: 1780-1950*. Uygur Kocabaşoğlu (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları

KURAMSAL BİLGİ İLE BÜTÜNLEŞTİRİLMİŞ ÖĞRENCİ MERKEZLİ ETKİNLİKLERİN ÇOCUK GELİŞİMİ ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRE DAVRANIŞLARINA VE ÇEVRE ETİĞİ FARKINDALIKLARINA ETKİSİ

Füsun KURT GÖKÇELİ

Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Yunus Emre Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Eskişehir, Türkiye,

fusunkurt@anadolu.edu.tr

ÖZET

Günümüzde çevresel problemler insan etkisi ile önemli bir sorun haline gelmiştir. Çevresel bazı değişikliklerin nerdeyse tümü insan davranışları kökenli olduğu düşünülmektedir. Bireylerin bu çok da dostça olmayan davranışlarının çevrede yarattığı olumsuz etki göz ardı edilememektedir. Bununla ilgili olarak yapılan çoğu çalışmada bireylerin çevre davranışlarını etkileyen değişkenlerin arasında çevresel eyleme geçme inancı ile çevre bilgileri olduğu tespit edilmiştir. İnsan faktörünün bu denli merkezde yer almasının sonucu olarak, değişimin veya dönüşümün yine insan merkezli olabileceğini düşündürmektedir. İnsanların daha duyarlı olabilmesi, bu sorunların farkına varabilmesi, davranışlarını bu yönde şekillendirmesi, olumlu tutum ve alışkanlıklar edinebilmesi, yaşamına aktarabilmesi için insanın yaşam etiğinin bu doğrultuda dönüşebilir olması atılacak ilk adımlardan biri olabilir. Dolayısı ile bu bakış açısıyla mezun olan öğrencilerin meslek yaşamlarında daha etkili şekilde uygulamalar yapmaları konusunda yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda bu araştırmanın amacı kuramsal bilgi ile bütünleştirilmiş öğrenci merkezli etkinliklerin çocuk gelişimi öğrencilerinin çevre davranışlarına ve çevre etiğine ilişkin farkındalıklarına etkisini incelemektir. Araştırma 2022-2023 öğretim yılı güz döneminde “Erken Çocukluk Döneminde Çevre Eğitimi” dersi kapsamında 27 Ön Lisans Çocuk Gelişimi öğrencisi ile yürütülmüştür. Araştırma verileri Çevre Davranış Ölçeği ve Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği ile toplanmıştır. Araştırma zenginleştirilmiş desen temelinde gerçekleştirilmiştir. Karma bir özellik taşıyan bu desenin nicel kısmında zayıf deneysel desen uygulanmış ve veriler SPSS 25 programında analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında öğrencilerden çevre ile ilgili olan filmleri analiz etmeleri, çevre konusundaki makaleleri incelemeleri ve çevre eğitimi ile ilgili planladıkları etkinlikleri sunmaları istenmiştir. Araştırmanın ön test-son test sonuçlarına göre kuramsal bilgi ile bütünleştirilmiş öğrenci merkezli etkinliklerin öğrencilerin çevre davranışlarında ve çevre etiği farkındalıklarında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, çevre davranışı, çevre etiği farkındalık

**THE IMPACT OF INTEGRATING THEORETICAL KNOWLEDGE WITH STUDENT-CENTERED
ACTIVITIES ON ENVIRONMENTAL BEHAVIORS AND ENVIRONMENTAL ETHICS AWARENESS
OF CHILD DEVELOPMENT STUDENTS**

ABSTRACT

Environmental problems have become a significant issue in today's world, and almost all of the environmental changes are thought to be rooted in human behavior. The negative impact of individuals' unfriendly behaviors on the environment cannot be ignored. Many studies have identified environmental action beliefs and environmental knowledge as variables that influence individuals' environmental behaviors. As a result of the central role of the human factor, it suggests that change or transformation could also be human-centered. In order for individuals to become more sensitive, aware of these problems, shape their behaviors accordingly, and acquire positive attitudes and habits that they can transfer to their lives, it may be one of the first steps for human ethics to transform in this direction. Therefore, it is thought that graduates who adopt this perspective may help to make more effective applications in their professional lives. In this context, the aim of this research is to investigate the effects of theory-integrated student-centered activities on the environmental behaviors and environmental ethics awareness of child development students. The research was conducted with 27 Associate Degree Child Development students in the fall semester of the 2022-2023 academic year, within the scope of the "Environmental Education in Early Childhood" course. The research data were collected using the Environmental Behavior Scale and the Environmental Ethics Awareness Scale. The research was carried out on an enriched design basis. The quantitative part of this design, which has a mixed feature, applied a weak experimental design, and the data were analyzed using SPSS 25 program. As part of the research, students were asked to analyze films related to the environment, examine articles related to the environment, and present the activities they planned for environmental education. According to the pre-test and post-test results of the study, it was found that theory-integrated student-centered activities made a significant difference in students' environmental behaviors and environmental ethics awareness.

Keywords: Environment, environmental behavior, environmental ethics awareness.

GİRİŞ

Günümüzde çevresel problemler insan etkisi ile önemli bir sorun haline gelmiştir. Çevresel bazı değişikliklerin nerdeyse tümü insan davranışları kökenli olduğu düşünülmektedir. Bireylerin bu çok da dostça olmayan davranışlarının çevrede yarattığı olumsuz etki göz ardı edilememektedir. Bununla ilgili olarak yapılan çoğu çalışmada bireylerin çevre davranışlarını etkileyen değişkenlerin arasında çevresel eyleme geçme inancı ile çevre bilgileri olduğu tespit edilmiştir. Hemen hemen tüm ülkeler bu sorunu yaşamaktadır. Çevre sorunlarını tetikleyen, bu sorunlara temel oluşturan çeşitli faktörlerin olduğu ve bu faktörlerin başında “insan” faktörünün yer aldığı düşünülmektedir (Fang, 2021: 700). Bunun dışında bu faktörlerin, doğal kaynaklardaki değişmeler, teknolojik gelişmeler, kirlilik gibi belli başlı faktörler olduğu, bunların yine temelinde insan etkisinin bulunduğu söylenebilir (İman, Miarsyah ve Sigit, 2019: 529-530; Söğüt, 2022).

İnsan faktörünün bu denli merkezde yer almasının sonucu olarak, değişimin veya dönüşümün yine insan merkezli olabileceğini düşündürmektedir. İnsanların daha duyarlı olabilmesi, bu sorunların farkına varabilmesi, davranışlarını bu yönde şekillendirmesi, olumlu tutum ve alışkanlıklar edinebilmesi, yaşamına aktarabilmesi için insanın yaşam etiğinin bu doğrultuda dönüşebilir olması atılacak ilk adımlardan biri olabilir. Bunun temeli olarak da ortaya çıkan kavram çevre etiği olmaktadır. Çevre etiği, bireylerin ahlaki yükümlülüklerinin neler olduğunu, çevreye olan yaklaşımlarının ne düzeyde ve nasıl olması gerektiğini dikkate alan ve bunu devam ettiren bir kavramdır. Çevre etiği, doğal çevrenin insan faaliyetleri sonucu zarar görmesi ve bu zararın azaltılması için geliştirilmiş bir felsefi yaklaşımdır (Egboniyi ve Onnoghen, 2016: 65). Çevre etiği, doğal çevrenin önemini ve değerini vurgulayarak, insanların doğal kaynakları nasıl kullanabileceği ve bu kaynakları kullanırken doğal çevreyi nasıl koruyabileceği konularında farkındalık yaratır. Aynı zamanda, insanların doğal çevreye karşı sorumluluklarını anlamalarına ve bu sorumlulukları yerine getirmelerine yardımcı olur (Güngör, 2019).

Alan yazında yapılan çalışmalarda da çevre etiğinin ve olumlu çevre davranışların önemine ilişkin bulgulara rastlanmıştır (Engin, Demiriz ve Koçyiğit, 2023; Fettahloğlu, 2018; Ilgar, 2023; Saraç ve diğ. 2015; Soran ve diğ. 2015; Söğüt, 2022; Şallı, 2022; Timur ve Yılmaz, 2013; Ulukan, 2020).

Çevre etiğinin dayandığı bazı temeller bulunmaktadır. Bu temeller bireylerin çevreye ilişkin bazı değer yargılarına göre şekillenir. Çevreye yönelik etik temeller, insanın doğaya yönelik bakışına göre değişkenlik gösterir. Eski dönemlerden beri çevre etiğine ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar; insanı merkeze alan yaklaşımdan itibaren canlıyı merkeze alan ve en sonda çevreyi merkeze alan yaklaşımlara doğru sıralanabilir. Çevre etiğinin yaklaşımları şu şekilde gösterilebilir:

Antroposentrik yaklaşım	Biyosentrik yaklaşım	Ekosentrik yaklaşım
<ul style="list-style-type: none"> •İnsanı merkezi alan bir yaklaşımdır. •Doğadaki canlılar insana yarar sağladığı sürece değerlidir. •Yarar sağlamayan bir canlı değerli değildir. 	<ul style="list-style-type: none"> •Canlıları dikkate alan bir yaklaşımdır. •Canlı varlıkların değerinden, öneminden yola çıkılarak çevre etiği tanımlanmaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> •Ekosistemi meydana getiren bütün canlı ve cansız varlıkları temel alan bakış açısıdır.

Şekil 1. Çevre Etiği Yaklaşımları (Duru, 2021; Güngör, 2019; Özer, 2015: 24-26).

Sözü edilen bu yaklaşımların farkında olmak ve bunları doğru anlamak davranışlara, tutumlara da yansıtılabilmektedir. Dolayısıyla bireylerin bu yaklaşımları bilmesi ve eylemleriyle bunu harekete geçirmeleri çevre etiği farkındalıkları için büyük önem taşımaktadır. Bu hususta çevre etiği farkındalığı kavramı ortaya çıkmaktadır. Farkındalık, çevre etiği için son derece önemlidir çünkü insanların doğal çevrenin önemini ve korunması gerektiğini anlamaları, onların doğal kaynakları daha sürdürülebilir bir şekilde kullanmalarına ve doğal çevreyi korumalarına yardımcı olur. Bu da, sürdürülebilir bir gelecek için gerekli olan çevre dostu yaşam prensiplerini benimsemelerine ve doğal çevreye karşı daha duyarlı olmalarına katkıda bulunur (Karaevli, 2019). Çevre etiği farkındalığı, bireylerin çevresinde yer alan her şeyi bilmesi, görmesi, merak etmesi, bilmediklerini araştırıp öğrenmek istemesi, sorgulaması, haberdar olması, yapması gerekenleri uygulaması, değer vermesi anlamına gelmektedir. Çevre etiği farkındalığı, çevreye yönelik olumlu bir tutum geliştirilmesinde ve çevre bilincinin artırılmasında büyük rol oynamaktadır. Çevre bilincinin sağlanması için de özellikle eğitimde çevre etiği farkındalık kavramının uygulamaya dönüştürülmesi sağlanmalıdır. Bunun için her eğitim kademesinde olduğu gibi yükseköğretimde de öğrencilerin olumlu çevre davranışlarının ve çevre etiği farkındalıklarının artırılması gerekmektedir (Grijalva, Gómez, Lomelí and Juárez, 2021: 43; Ünal Balliel, 2021). Bunun sağlanabilmesi ise çevre eğitimlerinin, bununla ilgili verilen derslerin daha çok uygulamaya dönük olması ile ayrıca kuramsal-teorik bilgilerin öğrenciyi merkeze alan etkinliklerle bütünleştirilerek verilmesi ile mümkün olabilir. Gelecekte farklı alanlarda meslek sahibi olacak günümüz öğrencilerin bu yetilerle mezun olmaları ve meslek yaşamlarında kendi öğrendiklerini aktarabilmeleri gelecek nesiller için büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda yükseköğretim öğrencilerinin çevre davranışlarının ve çevre etiği farkındalık düzeylerinin araştırılması önemlidir. Bu doğrultuda bu araştırma kuramsal bilgi ile bütünleştirilmiş öğrenci merkezli etkinliklerin çocuk gelişimi öğrencilerinin çevre davranışlarına ve çevre etiğine ilişkin farkındalıklarına etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

Kurumsal bilgi ile bütünleştirilmiş öğrenci merkezli etkinliklerin çocuk gelişimi öğrencilerinin;

1. Çevre davranışları üzerinde etkisi var mıdır?
2. Çevre etiğine ilişkin farkındalıkları üzerinde etkisi var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmada karma araştırma desenlerinden zenginleştirilmiş desen esas alınmıştır. Zenginleştirilmiş desende nitel ve nicel veriler eş zamanlı bir şekilde toplanır ve bu verilerin birbirlerini destekleyip desteklemediklerine bakılır (Büyükoztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017: 266). Yapılan araştırmada da nicel ve nitel veriler eş zamanlı olarak toplanmıştır ve nicel veriler nitel verilerle desteklenmiştir. Araştırmanın nicel bulguları için zayıf deneysel desen dikkate alınmıştır. Büyükoztürk ve diğ. (2008: 197)'ne göre zayıf deneysel desenlerde denek temelinde seçkisizlik ve grup eşleştirmesi yoktur. Bu çalışma da tek gruptu olduğundan yani kontrol grubu bulunmadığından, çalışma grubu araştırmacının çalıştığı kurumda olduğundan ve sonuç olarak temelde seçkisizlik ilkesi uygulanmadığından dolayı araştırmanın deseni zayıf deneysel desen olarak belirlenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırma 2022-2023 eğitim öğretim yılında Eskişehir'de bir üniversitede çocuk gelişimi programı ikinci sınıfta öğrenim gören 27 öğrenci ile yapılmıştır. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin 27'si de kadındır ve yaşları 18-20 yaş aralığında olup sadece bir kadın öğrenci 40 yaş üzerindedir. Ayrıca bu öğrenciler "Erken Çocuklukta Çevre Eğitimi" dersini mesleki seçmeli ders olarak seçen öğrencilerdir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamına alınan çocuk gelişimi öğrencilerinden veri elde edebilmek için iki ayrı ölçek ön test ve son test olarak uygulanmıştır. Bu ölçekler orijinali Goldman, Yavetz ve Pe'er (2006) tarafından geliştirilen, Timur ve Yılmaz (2013) tarafından Türkçeye uyarlanan Çevre Davranış Ölçeği ve Özer (2015) tarafından geliştirilen 23 maddeden ve dört faktörden oluşan Çevre Etiği Farkındalık Ölçeğidir. Ölçekler öğrencilere dönemin başında ve sonunda araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Ayrıca ölçeklerin yanı sıra ders süreci içinde çevre ile ilgili izlenen filmlerin incelenmesi, çevre ile ilgili olarak araştırılan makalelerin raporlaştırılarak sunumların yapılması, yer yüzü ekoloji okuluna düzenlenen gezi-geziye ilişkin eleştirilerin raporu ve çevre ile ilgili planlanan etkinliklerin sunulması ile elde edilen nitel verilerle de toplanmıştır. Öğrencilere araştırmacı tarafından ilk 4 hafta boyunca hem teorik bilgi verilmiş hem de eş zamanlı olarak film izlemeleri ve en önemli yerleri rapor haline getirip sunum hazırlamaları istenmiştir. Teorik olarak verilen bilgi tamamlandıktan sonra öğrencilerden makale araştırmaları istenmiş, uygun olup olmadığına karar verilerek rapor haline getirmeleri ve yine sunum hazırlamaları istenmiştir. Daha sonra yeryüzü ekoloji okuluna gezi düzenlenmiştir. Yeryüzü ekoloji okulu; gönüllü öğretmenler tarafından yürütülen, belediye tarafından desteklenen bir okuldur. Bu okul açık alanda sınıfları bulunan, kötü hava şartlarında da kullanılması için yapılandırılan 3 kapalı sınıfı olan bir okuldur. Kapalı sınıfların biri uygulamalı etkinlikler için ayrılmıştır. Burada çevre ile ilgili farklı öykü kitaplarının olduğu, arı otelinin bulunduğu ve çeşitli kırtasiye malzemelerinin yer aldığı bir sınıftır. Bu sınıfta, taş boyama, kumaş boyama, çevre ile ilgili farklı etkinlikler yapılmaktadır. Diğer sınıf uzay sınıfı olarak tasarlanmış, bunu yansıtan görseller ve materyaller

konulmuştur. Son sınıf ise slayt, masalar, sandalyeler gibi yedek sınıf olarak düzenlenmiştir. Açık alanda ise çeşitli bitkiler, ahşap kütükler, tırmanma merdivenleri, küçük bir göl ve içinde yaşayan küçük balıklar, kaplumbağa, bir kulübe ve köpek, ekilip biçilecek alanlar, yeraltı madenleri, böcek oteli, kompost alanı, geri dönüşüm alanı bulunmaktadır. Son olarak çevre temelli etkinlik planları hazırlamaları sağlanmıştır. Gerekli eleştiriler yapıldıktan sonra planlara son şekli verilmiş, zaman kalmadığı için örnek olması açısından birkaç plan uygulanmıştır. Sonrasında aynı ölçekler son test olarak tekrar uygulanmıştır. Uygulama süreci Tablo1’de şu şekilde özetlenmiştir:

Tablo 1. Uygulama Süreci

1.HAFTA	2.3 4. 5. HAFTA	6. 7. 8. HAFTA	9. 10. HAFTA	11. HAFTA	12. 13. HAFTA	14. HAFTA
Ön Testlerin Uygulanması	Teorik Bilgilerin Verilmesi- İzlenmesi	Filmlerin Sunulması	Araştırılan Makalelerin Raporlaştırılması ve Sunulması	Yeryüzü Ekoloji Okuluna Gezi	Çevre ile İlgili Etkinlik Planlarının Hazırlanması ve Uygulanması	Son Testlerin Uygulanması

Çevre Davranış Ölçeği (ÇDA): Orijinali Goldman, Yavetz ve Pe’er (2006) tarafından geliştirilmiş, Timur ve Yılmaz (2013) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek beşli likert tipinde (hiçbir zaman-her zaman) 6 alt boyuttan ve 20 maddeden oluşmaktadır. Her bir alt boyut için Cronbach alfa değerleri “Kişinin Ekonomik Yararına Olan Kaynak Koruma Aktiviteleri (Keyokka)” alt boyutunda 0.68, “Çevreye Duyarlı Tüketici (Çdt)” alt boyutunda 0.66, “Doğa İle İlgili Boş Zaman Aktiviteleri (Dibza)” alt boyutunda 0.70, “Geri Dönüşüm Çabaları (Gdç)” alt boyutunda 0.63, “Sorumlu Vatandaşlık (Sv)” alt boyutunda 0.68, “Çevre Eylemciliği (Çe)” 0.57 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tümü için hesaplanan Cronbach’s Alpha güvenirlik katsayısı 0.85’dir.

Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği (ÇEF): Özer (2015) tarafından geliştirilen ölçek 23 maddeden ve dört faktörden oluşmaktadır. Her bir alt boyut için cronbach alfa değerleri “çevre etiğinin tanımı” 0.92; “çevre etiğinin amacı” 0.675, “çevre etiğinin ortaya çıkış nedenleri” 0.823 ve “çevre etiğine yönelik alınacak önlemler” için de 0.902 olarak bulunmuştur. Ölçeğin geneli için ise cronbach alfa katsayısı 0.95 olarak bulunmuştur. Ölçek beşli likert tipte kesinlikle katılıyorum-kesinlikle katılmıyorum şeklinde hazırlanmıştır. Ölçekten alınabilecek maksimum puan 115’tir.

İşlem

Dönemin başında önce “Çevre Davranış Ölçeği” ile “Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği” çocuk gelişimi öğrencilerine araştırmacı tarafından ön test olarak uygulanmıştır. Daha sonra dört hafta boyunca çevre, çevre ile ilgili kavramlar, sürdürülebilirlik, çevre eğitimi, erken çocuklukta çevre eğitimi gibi konular ayrıntılı olarak interaktif bir şekilde anlatılmıştır. Bu süreçte eş zamanlı olarak öğrencilere çevre ile ilgili film izlemeleri ve film ile ilgili görüşlerini yazarak rapor oluşturmaları sonrasında da sunum yapmaları söylenmiştir. Teorik bölüm anlatıldıktan sonra öğrenciler izledikleri filme ilişkin görüşlerini, eleştirilerini ve önerilerini anlatarak sunumlarını

tamamlamışlardır. Filmlerin analizini daha net yapabilmek için hem sunum için hem rapor için değerlendirme kriterleri oluşturulmuştur. Bu şekilde filmin uygunluğu, süresi, teknik açıdan uygun olup olmadığı gibi hususlar üzerinde araştırmacı ve alan uzmanı tarafından değerlendirilmiştir. Filmler, çevre kirliliği, nükleer enerji, geri dönüşüm, bilinçli tüketim, hayvanlar-besin zinciri gibi konularla ilgilidir. Araştırma kapsamında yapılan uygulamalar sonucu ulaşılan nitel verilerin bir kısmı nicel verileri açıklamada kullanılmıştır. Ancak araştırmanın amacı kapsamında olmayan filme ilişkin teknik unsurlara bulgularda yer verilmemiştir. Ayrıca araştırmanın amacı doğrultusunda içerik açısından yapılan değerlendirmelere nitel veri olarak bulgularda yer verilmiştir.

Araştırma kapsamına alınan çalışma grubu daha sonrasında erken çocukluk dönemiyle ilgili bilimsel makale ve tezleri incelemişlerdir. Bulunan araştırmaların uygunluğuna karar verdikten sonra öğrenciler rapor ve sunum hazırlamışlardır. Bu rapor ve sunumlarda; çalışmanın amacı, yöntemi, yapılan işlemler, bulgular, tartışma, sonuç ve öneriler başlıkları yer almıştır. Araştırmanın bu bölümünde de hazırlanan rapor ve sunumlar teknik ve içerik olarak incelenmiştir. Benzer şekilde öğrencilerin inceledikleri bilimsel çalışmaların içerikleri uygulama unsurları açısından değerlendirilmiştir ve araştırmanın amacı doğrultusunda nitel verilerde yer verilmiştir.

Daha sonra “yeryüzü ekoloji okuluna” gezi düzenlenmiştir. Öğrencilere gezi sırasında dikkatle gözlem yapmaları, ilgilerini çeken durum ve olayların, görsellerin fotoğraflarını çekmeleri söylenmiştir. Sonrasında öğrencilerden bir rapor yazmaları istenmiştir. Yazdıkları bu raporların içerikleri araştırmanın amacı doğrultusunda nitel verilerde yer verilmiştir.

Son olarak öğrenciler erken çocuklukta çevre eğitimine ilişkin etkinlik planları hazırlamışlardır ve zaman kaldığı ölçüde birkaç uygulama da yapmışlardır. Bu etkinlik planları öncesinde okunmuş, değerlendirilmiş, düzeltilerek planlara son şekli verilmiştir. Sonra uygulamaya geçilmiştir. Uygulama sırasında da gerekli düzenlemeler yapılmış, önerilerde bulunulmuştur. En son şekli de ödev olarak istenmiştir. Araştırmacı bu bölümde de yine gerekli bulguları nitel veri olarak yer vermiştir.

Daha sonra “Çevre Davranış Ölçeği” ile “Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği” araştırmaya katılan öğrencilere son test olarak uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışma grubunun Çevre Davranış Ölçeği ve Çevre Etiği Farkındalık Ölçeğinden aldıkları puanlar analizler öncesinde kayıp ve uç değer kontrollerine tabii tutulmuştur. Ardından veri setinin dağılımlarına ilişkin kontroller için betimleyici istatistikler (ortanca, aritmetik ortalama, standart sapma, ranj değerleri) çarpıklık basıklık değerleri, normallik testleri (Shapiro Wilk Test) ve Histogram görüntüleri ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar neticesinde normal dağılım gösteren puanlara yönelik karşılaştırmalarda bağımlı (ilişkili) gruplar t testi (Paired Samples T-Test); normal dağılım sergilemeyen puanlar da ise nonparametrik analiz yöntemi olan Wilcoxon Sıralı İşaretler Testi kullanılmıştır. Analizlerde I. tip hata olasılığının maksimum değeri olarak %5, yani $p \leq .05$ kabul edilmiştir daha küçük hata olasılıklarına duyarlık açısından raporlaştırmalarda $p \leq .01$ ve $p \leq .001$ anlamlılık düzeyleri de dikkate alınmıştır p değerleri oldukları gibi belirtilmiştir. Nitel veriler ise öğrencilerin çevre davranışı,

çevre etiği farkındalıkları bağlamında nicel verileri açıklamak için örnek ifadelerle betimsel olarak çözümlenmeye çalışılmıştır.

BULGULAR

Araştırma kapsamında 27 kişilik öğrenci grubuna deneysel işlemden önce (ön test) ve sonra (son test) uygulanan Çevre Davranış Ölçeği ve Çevre Etiği Farkındalık Ölçeğinden elde edilen verilere ilişkin betimsel istatistikler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Çevre Davranış Ölçeği ve Çevre Etiği Ölçeğinden Aldıkları Puanların Ön Test-Son Test Bağlamında Betimleyici İstatistikleri

Ölçüm	Ölçek	Alt Boyut	N	Ort.	Std. Sap.	Min.	Max.
Ön Test	ÇDÖ	Keyokka	27	10.51	1.12	7.00	13.00
		Çdt	27	12.14	2.23	8.00	15.00
		Dibza	27	13.14	2.44	9.00	18.00
		Gdç	27	9.92	2.96	3.00	15.00
		Sv	27	11.74	3.03	5.00	18.00
		Çe	27	3.48	1.71	2.00	9.00
		ÇDÖ Toplam	27	60.96	8.99	43.00	80.00
	ÇEFÖ	Tanım	27	32.44	2,91	24.00	35.00
		Önlem	27	33.81	4,31	25.00	40.00
		Neden	27	20.96	2,54	17.00	25.00
Amaç		27	13.40	1,62	10.00	15.00	
ÇEFÖ Toplam		27	100.62	10,01	80.00	115.00	
Son Test	ÇDÖ	Keyokka	27	11.18	,78628	10.00	14.00
		Çdt	27	13.33	1.33	10.00	15.00
		Dibza	27	14.81	2.96	10.00	20.00
		Gdç	27	11.44	2.65	4.00	15.00
		Sv	27	15.59	3.53	8.00	21.00
		Çe	27	5.03	1.99	2.00	9.00
		ÇDÖ Toplam	27	71.40	9.09	52.00	88.00
	ÇEFÖ	Tanım	27	34.14	1.40	30.00	35.00
		Önlem	27	37.11	2.57	32.00	40.00
		Neden	27	23.14	2.08	18.00	25.00
Amaç		27	14.40	1.15	11.00	15.00	
ÇEFÖ Toplam		27	108.81	5.79	93.00	115.00	

ÇDA: Çevre Davranış Ölçeği; “Kişinin Ekonomik Yararına Olan Kaynak Koruma Aktiviteleri (Keyokka), “Çevreye Duyarlı Tüketici (Çdt)”, “Doğa İle İlgili Boş Zaman Aktiviteleri (Dibza)”, “Geri Dönüşüm Çabaları (Gdç)”, “Sorumlu Vatandaşlık (Sv)”, “Çevre Eylemciliği (Çe) olarak alt boyutlardan, Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği (ÇEF) ise; “Çevre etiği tanım (Tanım), Çevre etiğinin amaçları (Amaç), Çevre etiğinin ortaya çıkış nedenleri (Neden), Çevre etiği alınacak önlemler (Önlem) alt boyutlarından oluşmaktadır.

Tablo 2 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan öğrencilerin ön test ve son testten almış oldukları puanlar arasında bir artış olduğu görülmektedir. Puanlar arasındaki bu farkların anlamlı olup olmadığını anlamak için önce parametrik bir teknik olan ilişkili ölçümler için t testinin varsayımlarının karşılanıp karşılanmadığı incelenmiştir. Büyüköztürk (2016) puanların bu dağılımlarının incelenmesinde sayının 50’den küçük olduğu durumlarda Shapiro-Wilks testinden yararlanılabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla puanların arasında anlamlı farklılık olup

olmadığını anlamak için fark puanlarına ilişkin Shapiro-Wilks Testi yapılmıştır. Tablo 3'te fark puanlarına ilişkin Shapiro-Wilks Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Fark Puanlarına İlişkin Shapiro-Wilks Testi Sonuçları

Ölçek/Faktör	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	p
Keyokka	,709	27	,000***
Çdt	,934	27	,087
Dibza	,972	27	,644
Gdç	,948	27	,189
Sv	,943	27	,148
Çe	,913	27	,027*
ÇDÖ Toplam	,965	27	,469
Tanım	,942	27	,134
Amaç	,921	27	,042*
Neden	,955	27	,278
Önlem	,898	27	,012*
ÇEF Toplam	,935	27	,094

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Tablo 3'te "Çevreye Duyarlı Tüketici (Çdt)", "Doğa ile İlgili Boş Zaman Aktiviteleri (Dibza)" "Geri Dönüşüm Çabaları (Gdç)", "Sorumlu Vatandaşlık (Sv)", "Çevre Davranış Ölçeği" (ÇDÖ) toplam ve "Tanım", "Neden", "Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği (ÇEF)" toplam için elde edilen fark puanlarının dağılımının normal kabul edilebileceği görülmektedir ($p > .05$). Çdt, Dibza, Gdç, Sv, ÇDÖ toplam, Tanım, Neden, ÇEF toplam ön test ve son test puanlarına yönelik gerçekleştirilen ilişkili ölçümleri için t testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Çdt, Dibza, Gdç, Sv, ÇDÖ Toplam, Tanım, Neden, ÇEF Toplam Puanları için İlişkili t Testi Sonuçları

Ölçek/Faktör	Ölçüm	N	Ortalama	Standart Sapma	sd	t	p
Çdt	Ön Test	27	12,1481	2,23097	26	-3,021	,006*
	Son Test		13,3333	1,33012			
Dibza	Ön Test	27	13,1481	2,44483	26	-2,567	,016*
	Son Test		14,8148	2,96177			
Gdç	Ön Test	27	9,9259	2,96033	26	-7,935	,001**
	Son Test		11,4444	2,65059			
Sv	Ön Test	27	11,7407	3,03306	26	-2,652	,000***
	Son Test		15,5926	3,53291			
ÇDÖ Toplam	Ön Test	27	60,9630	8,99778	26	-4,466	,000***
	Son Test		71,4074	9,09463			
Tanım	Ön Test	27	32,4444	2,91328	26	-2,567	,013*
	Son Test		34,1481	1,40613			
Neden	Ön Test	27	20,9630	2,54923	26	-7,935	,001**
	Son Test		23,1481	2,08850			
ÇEF Toplam	Ön Test	27	100,6296	10,01210	26	-2,652	,000***
	Son Test		108,8148	5,79812			

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Tablo 4'te Çdt, Dibza, Gdç, Sv, ÇDÖ Toplam ve Tanım, Neden, ÇEF toplam puanları için ön test ve son test puanları arasındaki farkların anlamlı olduğu ($p<.05$) görülmektedir. Bu bulguları destekleyen, öğrencilerin ders kapsamında gerçekleştirdikleri teorik temelli öğrenci merkezli etkinliklerin etkisine yönelik görüşlerine de yer verilmiştir. Öğrenciler izlemiş oldukları filmleri sunarken özellikle daha önce bilmedikleri yeni bilgi ve kavramları tanıdıklarını, fark etmedikleri birçok şeyi fark ettiklerini ifade etmişlerdir. Örneğin, "A Plastic Ocean", "Before the Flood", "Seaspiracy" "Dünyayı Nasıl Değiştiririz", "72 Tehlikeli Ülke" gibi film ve belgesellerde daha çok atıklar, geri dönüşüm, almamız gereken sorumluluklar, yapılması gereken öneriler, doğru tüketim alışkanlığı edinme, doğanın rahatlatıcı etkisi gibi ayrıntılar üzerinde durmuşlardır. Bununla bağlantılı olarak bir öğrenci şu ifadeleri dile getirmiştir:

"İzlediğim filmler ve sınıfta arkadaşlarımdan dinlediğim sunumlar sayesinde birçok ayrıntıyı fark ettim. Belki bazı şeyleri biliyorduk ancak uygulamada eksikliklerimiz vardı. Bu eksikliklerin tamamlanmasının ve yapacağımız uygulamaların yayılmasının ne kadar önemli olduğunu daha iyi anladım".

Öğrencilerin izledikleri filmlerin dışında araştırmış oldukları bilimsel makalelerin daha çok erken çocukluk döneminde sürdürülebilirlik, çevre farkındalığı, geri dönüşüm, ekolojik ayak izi gibi konularla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla öğrencilerin Çdt, Dibza, Gdç, Sv, ÇDÖ Toplam ve Tanım, Neden, ÇEF toplam puanların anlamlı çıkmasının bir nedeni olarak da bu durum gösterilebilir. Bununla ilgili olarak bir öğrenci düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Araştırdığım makalenin sonuçları beni çok etkiledi. Geri dönüşüm ile ilgili yapılan uygulamaların etkili olduğunu ve bu tür çalışmaların yayılmasının gerekli olduğunu düşünmeye başladım. Benim için ileride yapacaklarıma dair bir farkındalık geliştirmiş oldum".

Öğrenciler "Yeryüzü Ekoloji Okulun"a düzenlenen gezi ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir.

"İlk defa arı oteli gördüm. Çok dikkatimi çekti. Hem arıları yakından gözlemlene şansı buldum hem de bal yaparken ki aşamaları görmüş oldum. Bir de arıların dışarı çıkıp tekrar girmeleri için bir düzenek de yapılmış çok ilginç gerçekten"

"Solucanların içinde bulunduğu kompost alanı çok güzeldi. Kompostu sadece yiyecek atıklarının toprağa gömülüp solucanların beslenmesi olarak biliyordum. Ama solucanlar sayesinde bu yiyecek atıklarının toprağa dönüşmesini yeni öğrendim ve geri dönüşüm için mükemmel bir uygulama olduğunu düşündüm".

Başka bir öğrenci gezi ile ilgili şunları ifade etmiştir:

"Böyle bir alanın daha aktif bir şekilde kullanılması gerek. Öğrencilere, öğretmenlere ve özellikle de çocuklara çok daha yoğun bir eğitim verilse çok etkili olur bence. Bu şekilde çocuklar bizim kadar geç kalmadan bazı durum ve olayları daha erken yaşta fark ederler. Bu bilinçle büyürler".

Bu görüşler öğrencilerin, gezi ile ilgili farklı deneyimler edindiklerini, farklı ortamlarda, çeşitli materyallerin kullanıldığını fark ettiklerini, neyi, ne amaçla, nasıl yapıldığını gözlemleme fırsatı bulduklarını göstermektedir. Bu şekilde sunulan fırsatların ve gerçekleştirilen deneyimlerin öğrencilerin çevre davranışlarına, çevre etiği farkındalıklarına temel oluşturacağını düşündürmektedir.

Öğrencilerin hazırlamış oldukları etkinlik planları incelendiğinde ise, alınan konuların daha çok suyun kullanılması, atıkların değerlendirilmesi, nesli tükenmiş hayvanlar, küresel ısınma gibi konular olduğu, etkinlik planlarının ayrıntılı bir şekilde ifade edildiği, farklı yöntem ve tekniklerin, materyallerin yer aldığı ve bu yönlerden de öğrencilerde bir ilerlemenin olduğu düşünülebilir.

Keyokka, Çe, Çevre Etiği Alınacak Önlemler, Çevre Etiğinin Amacı ön test ve son test puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığına ilişkin sonuçlar Wilcoxon işaretli sıralar testi ile incelenmiştir. Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Keyokka, Çe, Önlem ve Amaç Puanları için Wilcoxon Testi Sonuçları

Ölçek/Faktör	Ölçüm	N	Ortalama	Sıra Toplamı	z	p
Keyokka	Negatif	2	5,75	11,50	-2,204	,027*
	Pozitif	10	6,65	66,50		
	Eşit	15				
	Toplam	27				
Çe	Negatif	1	3,50	3,50	-3,833	,000***
	Pozitif	19	10,87	206,50		
	Eşit	7				
	Toplam	27				
Önlem	Negatif	3	8,33	25,00	-3,584	,000***
	Pozitif	21	13,10	275,00		
	Eşit	3				
	Toplam	27				
Amaç	Negatif	3	5,50	16,50	-2,698	,007**
	Pozitif	13	9,19	119,50		
	Eşit	11				
	Toplam	27				

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Tablo 5 incelendiğinde Keyokka, Çe, Önlem ve Amaç puanları için ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < .05$).

Bu sonuçlarla paralel olarak bir öğrencinin izlediği “25 litre” isimli belgesel için öğrenci şunları dile getirmiştir:

“Su konusunda çok dikkatli olmamız gerektiğini biliyorduk ama birden susuz kaldığımızı düşünmek çok korkutucu. Bunun için herkesin acil olarak bir şeyler yapması gerek. Su tasarrufu ile ilgili daha çok kişi bilgilendirilmeli, gerekli önlemler alınmalı”.

Öğrencilerin araştırdıkları bilimsel makalelerin de yine çevreyi korumaya yönelik, farkındalık geliştirmeye dayalı olduğu tespit edilmiştir. Bununla ilgili olarak bir öğrenci şöyle ifade etmiştir:

“İncelediğim makalede okul öncesi çocuklarına çevre ile ilgili çeşitli uygulamalar yaptırılmıştı ve sonuçları çok etkili olmuştu. Bu demek oluyor ki çevreyi korumaya yönelik davranışları kazandırmaya okul öncesi dönemden itibaren başlanmalı, geç kalınmamalı”

İzlenen filmlerin ve araştırılan makalelerin çoğunun bu doğrultuda olması öğrencilerin hazırlamış oldukları etkinlik planlarının tasarımını da etkilemiş olabilir. Çünkü öğrencilerin hazırladığı planların çoğunun “küresel ısınma, su, kutup ekosistemi, nesli tükenen hayvanlar, enerji kaynakları” gibi konularla ilgili olduğu görülmüştür. Bu durum Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği'nin Çe ve Önlem alt boyutlarının puanlarında anlamlı bir farklılık olmasının bir nedeni olarak gösterilebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma bulguları incelendiğinde Çevre Davranış Ölçeği'nin “Çevreye Duyarlı Tüketici (Çdt)”, “Doğa ile İlgili Boş Zaman Aktiviteleri (Dibza)” “Geri Dönüşüm Çabaları (Gdç)”, “Sorumlu Vatandaşlık (Sv)”, “Çevre Davranış Ölçeği” (ÇDÖ) toplam ve Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği'nin “Tanım”, “Neden” ve “Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği (ÇEF)” toplam için elde edilen fark puanlarının dağılımının normal kabul edilebileceği belirtilmiştir ($p>.05$). “Çevreye Duyarlı Tüketici (Çdt)”, “Doğa ile İlgili Boş Zaman Aktiviteleri (Dibza)” “Geri Dönüşüm Çabaları (Gdç)”, “Sorumlu Vatandaşlık (Sv)”, “Çevre Davranış Ölçeği” (ÇDÖ) toplam ve Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği'nin “Tanım”, “Neden” ve “Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği (ÇEF)” toplam ön test ve son test puanlarına yönelik gerçekleştirilen ilişkili ölçümleri için t testi yapılmıştır. Çdt, Dibza, Gdç, Sv, ÇDÖ toplam ve Tanım, Neden, ÇEF toplam puanları için ön test ve son test puanları arasındaki farklılığın anlamlı olduğu ($p<.05$) ortaya çıkmıştır.

Bu sonuçlarla paralel bir şekilde İman, Miarsyah and Sigit (2019) tarafından yapılan bir çalışmada da biyoloji öğretmenleri üzerindeki bazı değişkenler - davranışları eyleme geçirmek için inanç, çevre konuları ile ilgili bilgi düzeyi ve çevre davranışları – arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin çevre bilgilerinin çevre davranışları ile doğrudan ilişkili olduğu ve bu ilişkinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin çevre davranışlarını eyleme geçirmek için inançları ile çevre bilgileri doğrudan etkilenirken, çevre davranışları ile çevre bilgilerinin dolaylı olarak etkilendiği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle olumlu

çevre davranışlarını geliştirmek için çevre ile ilgili temel bilgilerin tam, doğru ve yeterli olması gerektiği düşünülebilir.

Öğrencilerin Çdt, Dibza, Gdç, Sv, ÇDÖ Toplam ve Tanım, Neden, ÇEF toplam puanlarından ön ve son testte almış oldukları puanların anlamlı bir farklılık oluşturmasının nedeni olarak öğrencilerin ders kapsamında edinmiş oldukları teorik bilgilerin yanı sıra sınıf içinde yapılmış olan, teorik bilgi ile bütünleştirilerek gerçekleştirilen, öğrencilerin daha etkin olmasına olanak tanıyan öğrenci merkezli etkinliklerin etkili oluşu gösterilebilir.

Öğrencilerin puanları incelendiğinde Çevre Davranış Ölçeği'nin ve Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği'nin bütün alt boyutlarının toplam ölçekten alınan puanların anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni, öğrencilerin ders kapsamında yapmış oldukları çalışmaların, deneyimlemelerin çoğunlukla sürdürülebilirlik, ekolojik farkındalık, küresel ısınma, çevre kirliliği, doğal kaynakların kullanımı, geri dönüşüm, alınması gerekli önlemler gibi konular üzerine odaklanmış olmalarından kaynaklanabilir. İzledikleri filmlerin konularının ilgilerini çeken konular üzerine seçilmiş olması, araştırılan bilimsel çalışmaların konularının yine ilgilerini çeken konularda tercih edilmesi, gezi sırasındaki sohbet ve gözlemlerin, hazırlanan etkinlik planlarının bu durumun sonucunu olumlu yönde etkilemiş olduğu düşünülebilir.

Bu sonuçları destekleyen Sargın ve diğerleri (2016) tarafından yapılmış olan "Öğretmen Adaylarının Çevreye Karşı Bilgi, Davranış ve Tutum Düzeylerinin Araştırılması" başlıklı çalışmada; benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Öğrencilere, "Çevre Bilgi Testi", "Çevre Tutum Ölçeği" ve "Çevre Davranış Testi" uygulanmıştır. Sonuç olarak; eğitim alan öğrencilerin daha sorumlu bireyler oldukları ve ileride kendi yetiştirecek öğrencilere de bu sorumluluğu aktarma konusunda önemli birer potansiyel oldukları ortaya çıkmıştır. Yine bu sonuçlarla paralel bir şekilde Singh ve Aziz (2015) tarafından yapılan çalışmada ilk ve ortaokul öğretmenlerinde çevre bilincinin ve çevre etiğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın sonucunda ise ilköğretim ve ortaöğretim öğretmenleri arasında 'çevre etiği' açısından ilköğretim öğretmenleri lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır. Benzer şekilde Alpak-Tunç (2015) "Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Çevreye Yönelik Etik Yaklaşımları ile Sürdürülebilir Çevreye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi" başlıklı çalışmada "fen bilgisi öğretmen adaylarının etik yaklaşımları ile sürdürülebilir çevreye yönelik tutumlarının düzeylerini belirlemek, demografik özellikleri açısından incelemek ve fen bilgisi öğretmen adaylarının etik yaklaşımları ile sürdürülebilir çevreye yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi" belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın sonucunda, fen bilgisi öğretmen adaylarının ekosentrik ve antroposentrik tutumları ile sürdürülebilir çevreye yönelik tutumları arasında pozitif yönde, çevreye yönelik antipatik tutumları ile sürdürülebilir çevreye yönelik tutumları arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir".

Öğrencilerin Çevre Davranış Ölçeği'nin alt boyutlarından Keyokka, Çe ve Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği alt boyutlarından Çevre Etiği Alınacak Önlemler, Çevre Etiğinin Amacı alt boyutlarının ön test ve son test puanları arasındaki farklılığın anlamlı olup olmadığına ilişkin sonuçlar Wilcoxon işaretli sıralar testi ile incelenmiştir.

Çevre Davranış Ölçeği'nin alt boyutlarından Keyokka, Çe ve Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği alt boyutlarından Önlem ve Amaç puanları için ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır ($p < .05$). Bu

araştırma sonucu ile paralel bir şekilde Gerçek (2016) tarafından “Üniversite Öğrencilerinin Çevre Etiğine Yönelik Algıları” başlıklı bir çalışma yapılmıştır. Bu araştırmanın amacı; “Üniversite öğrencilerinin çevre etiğine yönelik algılarının incelenmesi”dir. Araştırma sonucunda; “Araştırmaya katılan öğrencilerin çevre etiği algılarının orta düzeyde olduğu bulunmuştur”. Benzer şekilde Sönmez (2018), farklı fakültelerde öğrenim gören yükseköğretim öğrencilerinin çevre etiği farkındalık düzeylerinin belirlenmesi amacıyla bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada Özer ve Keleş (2016) tarafından geliştirilen "Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği" kullanılmıştır. Çalışma sonucunda yükseköğretim öğrencilerinin çevre etiği farkındalık düzeylerinin çevre ile ilgili ders alma durumlarına göre fark olduğu bulunmuştur. Verilen araştırma bulguları ile bu sonuçlar birbirleriyle tutarlılık göstermektedir. Bu bağlamda öğrencilerin ders kapsamında gerçekleştirmiş olduğu uygulamaların daha çok geri dönüşüm, çevre için alınabilecek önlemler, önerilen amaçlar, çevre farkındalığına ilişkin bazı becerilerin kazanımını destekleyecek nitelikte olması bu sonuçlara ulaşılmasının bir nedeni olarak gösterilebilir.

ÖNERİLER

Bu sonuçlar ışığında şu önerilere yer verilebilir;

- Yüksek öğretim kurumlarındaki öğrencileri teşvik etmek adına merak uyandırıcı, gönüllü çalışmaları destekleyen farklı uygulamalar, girişimler yapılabilir. Örn. Üniversitenin kendi bünyesinde bazı kampanyalar başlatılabilir.
- Yüksek öğretim kurumlarında çevre eğitimi derslerini daha uygulanabilir duruma getirmek için gerekli ortam, materyal desteği sağlanabilir. Bununla ilgili alt yapı oluşturulabilir.
- Programa çevre eğitimi, iklim değişikliği, sürdürülebilirlik, ekolojik okur yazarlık gibi konularla ilgili dersler konulabilir. Bu dersler sadece yüksek öğretimde değil, daha alt eğitim kademelerine de verilmelidir.
- Çevre eğitimi ile ilgili dersler zorunlu olarak programda yer alabilir. Zorunlu olmayıp seçmeli ders olarak bulursa da öğrencilerin bu dersleri seçmeleri konusunda teşvik edici bir rol üstlenilebilir.
- Çevre eğitimi derslerinde çoğunlukla bu tür uygulamaların yapılması, farklı yöntem ve tekniklerle çeşitlendirilmesi, farklı ortam ve mekanların bu amaç doğrultusunda kullanılması önerilebilir.
- Öğrencilerin yaşadıkları yer, çocukluk deneyimlerinin geleceğe yansımaları, ailelerinin tutumu gibi bazı değişkenlerle bu tür uygulamaların etkisi araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Alpak Tunç, G. (2015). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının çevreye yönelik etik yaklaşımları ile sürdürülebilir çevreye yönelik tutumlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Aydın.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: istatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (22. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (23.baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Duru, B. (2021). *Okul Öncesi Öğretmenlerin Çevresel Etik Anlayışları ile Sorunlu Çevresel Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.

Egbonyi, E. E. & Onnoghen, N. U. (2016). From environmental awareness to environmental responsibility: towards a stewardship curriculum. *Journal of Educational Issues*, 2 (2), 60-72.

Engin, K., Demiriz, S. & Koçyiğit, S.B. (2023). Okul öncesi öğretmenlerinin ekolojik ayak izi farkındalıkları, çevre dostu davranışları ve çevre dostu etkinlikler uygulama durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 57, 1-19.

Fang, S.C. (2021). The pro-environmental behavior patterns of college students adapting to climate change. *Journal of Baltic Science Education*, 20 (5), 700-715.

Fettahlioğlu, P. (2018) Algılanan çevresel sorunların çevre okuryazarlık düzeyine göre analizi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 404-425.

Gerçek, C. (2016). Üniversite öğrencilerinin çevre etiğine yönelik algıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (59), 1100-1107. doi:10.17755/esosder.85439.

Grijalva, G.R.D., Gómez, B. C., Lomelí, D. G. & Juárez, C.A.M. (2021). Structural model of the teaching practice and pro-environmental behavior in elementary mexican students. *International Electronic Journal of Environmental Education*, 11 (1), 42-57.

Güngör, E. (2019). *Okul öncesi öğretmen adaylarının çevre etik tutumları ile sorumlu çevresel davranışları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kastamonu.

Ilgar, R. (2023). Öğretmen adaylarının çevresel davranış ve düşünceleri. *Turkish Journal of Educational Studies*, 10 (1), 24-37.

Iman, F., Miarsyah, M. & Sigit, D.V. (2019). The effect of intention to act and knowledge of environmental issues on environmental behavior. *JPBI (Jurnal Pendidikan Biologi Indonesia)*, 5(3), 529-536. doi: <https://doi.org/10.22219/jpbi>.

Karaevli, H. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin çevre etiği farkındalıkları ve çevre sorunlarına yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Özer, N. (2015). *Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Çevre Etiğine Yönelik Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Aksaray.

Özer, N. & Keleş, Ö. (2016). Çevre etiği farkındalık ölçeği geliştirme çalışması. *Fen Eğitimi ve Araştırmaları Derneği Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 4(1), 36-72.

Saraç, E. & Kan, A. (2015). Öğretmen adayları için çevre konularına yönelik tutum ölçeği geliştirme geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 142-150.

Sargin, S. A., Baltacı, F., Katipoğlu, M., Erdik, C., Arbatlı, M. S. & Karaardıç, H. (2016). Öğretmen adaylarının çevreye karşı bilgi, davranış ve tutum düzeylerinin araştırılması. *Education Sciences (NWSAES)*, 1C0650, 11(1), 1-22. <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2016.11.1.1C0650>

Singh, A. K. & Aziz, S. S. (2015). "A study of environmental awareness of teachers teaching in primary and secondary schools of Allahabad District". *International Journal of Multidisciplinary Approach and Studies*, 2 (5), 136-147.

Soran, H., Morgil, İ., Yücel, S., Atav, E. & Işık, S. (2000). Biyoloji öğrencilerinin çevre konularına olan ilgilerinin araştırılması ve kimya öğrencileri ile karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 128-139.

Söğüt, Ş. (2022). Sınıf öğretmeni adaylarının çevre eğitimi öz-yeterlik algıları ile sorumlu çevresel davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kastamonu.

Şallı, M. (2022). Bir doğa eğitim projesinin ortaokul öğrencilerinin çevreye yönelik duyuşsal ve bilişsel özelliklerine etkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Antalya.

Timur, S. & Yılmaz, M. (2013). Çevre davranışı ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *GEFAD/GUJGED*, 32(2), 317-333.

Ulukan, M. (2020). Ortaöğretim öğrencilerinin çevre davranış düzeyleri ile duygu düzenlemede güçlükleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Social Sciences Studies Journal*, 6 (67), 3444-3462.

Ünal, Buket Balliel. (2021), Examining the Relationship Between Pre-Service Teachers' Behaviors Towards Environmental Issues and Their Awareness. In: *Education Quarterly Reviews*, 4 (3), 221-231.

**KURAMSAL BİLGİ İLE BÜTÜNLEŞTİRİLMİŞ ÖĞRENCİ MERKEZLİ ETKİNLİKLERİN ÇOCUK
GELİŞİMİ ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRE DAVRANIŞLARINA VE ÇEVRE ETİĞİ
FARKINDALIKLARINA ETKİSİ**

Füsun KURT GÖKÇELİ

Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Yunus Emre Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Eskişehir, Türkiye,

fusunkurt@anadolu.edu.tr

ÖZET

Günümüzde çevresel problemler insan etkisi ile önemli bir sorun haline gelmiştir. Çevresel bazı değişikliklerin nerdeyse tümü insan davranışları kökenli olduğu düşünülmektedir. Bireylerin bu çok da dostça olmayan davranışlarının çevrede yarattığı olumsuz etki göz ardı edilememektedir. Bununla ilgili olarak yapılan çoğu çalışmada bireylerin çevre davranışlarını etkileyen değişkenlerin arasında çevresel eyleme geçme inancı ile çevre bilgileri olduğu tespit edilmiştir. İnsan faktörünün bu denli merkezde yer almasının sonucu olarak, değişimin veya dönüşümün yine insan merkezli olabileceğini düşündürmektedir. İnsanların daha duyarlı olabilmesi, bu sorunların farkına varabilmesi, davranışlarını bu yönde şekillendirmesi, olumlu tutum ve alışkanlıklar edinebilmesi, yaşamına aktarabilmesi için insanın yaşam etiğinin bu doğrultuda dönüşebilir olması atılacak ilk adımlardan biri olabilir. Dolayısı ile bu bakış açısıyla mezun olan öğrencilerin meslek yaşamlarında daha etkili şekilde uygulamalar yapmaları konusunda yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda bu araştırmanın amacı kuramsal bilgi ile bütünleştirilmiş öğrenci merkezli etkinliklerin çocuk gelişimi öğrencilerinin çevre davranışlarına ve çevre etiğine ilişkin farkındalıklarına etkisini incelemektir. Araştırma 2022-2023 öğretim yılı güz döneminde “Erken Çocukluk Döneminde Çevre Eğitimi” dersi kapsamında 27 Ön Lisans Çocuk Gelişimi öğrencisi ile yürütülmüştür. Araştırma verileri Çevre Davranış Ölçeği ve Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği ile toplanmıştır. Araştırma zenginleştirilmiş desen temelinde gerçekleştirilmiştir. Karma bir özellik taşıyan bu desenin nicel kısmında zayıf deneysel desen uygulanmış ve veriler SPSS 25 programında analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında öğrencilerden çevre ile ilgili olan filmleri analiz etmeleri, çevre konusundaki makaleleri incelemeleri ve çevre eğitimi ile ilgili planladıkları etkinlikleri sunmaları istenmiştir. Araştırmanın ön test-son test sonuçlarına göre kuramsal bilgi ile bütünleştirilmiş öğrenci merkezli etkinliklerin öğrencilerin çevre davranışlarında ve çevre etiği farkındalıklarında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, çevre davranışı, çevre etiği farkındalık

**THE IMPACT OF INTEGRATING THEORETICAL KNOWLEDGE WITH STUDENT-CENTERED
ACTIVITIES ON ENVIRONMENTAL BEHAVIORS AND ENVIRONMENTAL ETHICS
AWARENESS OF CHILD DEVELOPMENT STUDENTS**

ABSTRACT

Environmental problems have become a significant issue in today's world, and almost all of the environmental changes are thought to be rooted in human behavior. The negative impact of individuals' unfriendly behaviors on the environment cannot be ignored. Many studies have identified environmental action beliefs and environmental knowledge as variables that influence individuals' environmental behaviors. As a result of the central role of the human factor, it suggests that change or transformation could also be human-centered. In order for individuals to become more sensitive, aware of these problems, shape their behaviors accordingly, and acquire positive attitudes and habits that they can transfer to their lives, it may be one of the first steps for human ethics to transform in this direction. Therefore, it is thought that graduates who adopt this perspective may help to make more effective applications in their professional lives. In this context, the aim of this research is to investigate the effects of theory-integrated student-centered activities on the environmental behaviors and environmental ethics awareness of child development students. The research was conducted with 27 Associate Degree Child Development students in the fall semester of the 2022-2023 academic year, within the scope of the "Environmental Education in Early Childhood" course. The research data were collected using the Environmental Behavior Scale and the Environmental Ethics Awareness Scale. The research was carried out on an enriched design basis. The quantitative part of this design, which has a mixed feature, applied a weak experimental design, and the data were analyzed using SPSS 25 program. As part of the research, students were asked to analyze films related to the environment, examine articles related to the environment, and present the activities they planned for environmental education. According to the pre-test and post-test results of the study, it was found that theory-integrated student-centered activities made a significant difference in students' environmental behaviors and environmental ethics awareness.

Keywords: Environment, environmental behavior, environmental ethics awareness.

GİRİŞ

Günümüzde çevresel problemler insan etkisi ile önemli bir sorun haline gelmiştir. Çevresel bazı değişikliklerin nerdeyse tümü insan davranışları kökenli olduğu düşünülmektedir. Bireylerin bu çok da dostça olmayan davranışlarının çevrede yarattığı olumsuz etki göz ardı edilememektedir. Bununla ilgili olarak yapılan çoğu çalışmada bireylerin çevre davranışlarını etkileyen değişkenlerin arasında çevresel eyleme geçme inancı ile çevre bilgileri olduğu tespit edilmiştir. Hemen hemen tüm ülkeler bu sorunu yaşamaktadır. Çevre sorunlarını tetikleyen, bu sorunlara temel oluşturan çeşitli faktörlerin olduğu ve bu faktörlerin başında “insan” faktörünün yer aldığı düşünülmektedir (Fang, 2021: 700). Bunun dışında bu faktörlerin, doğal kaynaklardaki değişmeler, teknolojik gelişmeler, kirlilik gibi belli başlı faktörler olduğu, bunların yine temelinde insan etkisinin bulunduğu söylenebilir (İman, Miarsyah ve Sigit, 2019: 529-530; Söğüt, 2022).

İnsan faktörünün bu denli merkezde yer almasının sonucu olarak, değişimin veya dönüşümün yine insan merkezli olabileceğini düşündürmektedir. İnsanların daha duyarlı olabilmesi, bu sorunların farkına varabilmesi, davranışlarını bu yönde şekillendirmesi, olumlu tutum ve alışkanlıklar edinebilmesi, yaşamına aktarabilmesi için insanın yaşam etiğinin bu doğrultuda dönüşebilir olması atılacak ilk adımlardan biri olabilir. Bunun temeli olarak da ortaya çıkan kavram çevre etiği olmaktadır. Çevre etiği, bireylerin ahlaki yükümlülüklerinin neler olduğunu, çevreye olan yaklaşımlarının ne düzeyde ve nasıl olması gerektiğini dikkate alan ve bunu devam ettiren bir kavramdır. Çevre etiği, doğal çevrenin insan faaliyetleri sonucu zarar görmesi ve bu zararın azaltılması için geliştirilmiş bir felsefi yaklaşımdır (Egboniyi ve Onnoghen, 2016: 65). Çevre etiği, doğal çevrenin önemini ve değerini vurgulayarak, insanların doğal kaynakları nasıl kullanabileceği ve bu kaynakları kullanırken doğal çevreyi nasıl koruyabileceği konularında farkındalık yaratır. Aynı zamanda, insanların doğal çevreye karşı sorumluluklarını anlamalarına ve bu sorumlulukları yerine getirmelerine yardımcı olur (Güngör, 2019).

Alan yazında yapılan çalışmalarda da çevre etiğinin ve olumlu çevre davranışların önemine ilişkin bulgulara rastlanmıştır (Engin, Demiriz ve Koçyiğit, 2023; Fettahloğlu, 2018; Ilgar, 2023; Saraç ve diğ. 2015; Soran ve diğ. 2015; Söğüt, 2022; Şallı, 2022; Timur ve Yılmaz, 2013; Ulukan, 2020).

Çevre etiğinin dayandığı bazı temeller bulunmaktadır. Bu temeller bireylerin çevreye ilişkin bazı değer yargılarına göre şekillenir. Çevreye yönelik etik temeller, insanın doğaya yönelik bakışına göre değişkenlik gösterir. Eski dönemlerden beri çevre etiğine ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar; insanı merkeze alan yaklaşımdan itibaren canlıyı merkeze alan ve en sonda çevreyi merkeze alan yaklaşımlara doğru sıralanabilir. Çevre etiğinin yaklaşımları şu şekilde gösterilebilir:

Antroposentrik yaklaşım	Biyosentrik yaklaşım	Ekosentrik yaklaşım
<ul style="list-style-type: none"> •İnsanı merkezi alan bir yaklaşımdır. •Doğadaki canlılar insana yarar sağladığı sürece değerlidir. •Yarar sağlamayan bir canlı değerli değildir. 	<ul style="list-style-type: none"> •Canlıları dikkate alan bir yaklaşımdır. •Canlı varlıkların değerinden, öneminden yola çıkılarak çevre etiği tanımlanmaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> •Ekosistemi meydana getiren bütün canlı ve cansız varlıkları temel alan bakış açısıdır.

Şekil 1. Çevre Etiği Yaklaşımları (Duru, 2021; Güngör, 2019; Özer, 2015: 24-26).

Sözü edilen bu yaklaşımların farkında olmak ve bunları doğru anlamak davranışlara, tutumlara da yansıtılabilmektedir. Dolayısıyla bireylerin bu yaklaşımları bilmesi ve eylemleriyle bunu harekete geçirmeleri çevre etiği farkındalıkları için büyük önem taşımaktadır. Bu hususta çevre etiği farkındalığı kavramı ortaya çıkmaktadır. Farkındalık, çevre etiği için son derece önemlidir çünkü insanların doğal çevrenin önemini ve korunması gerektiğini anlamaları, onların doğal kaynakları daha sürdürülebilir bir şekilde kullanmalarına ve doğal çevreyi korumalarına yardımcı olur. Bu da, sürdürülebilir bir gelecek için gerekli olan çevre dostu yaşam prensiplerini benimsemelerine ve doğal çevreye karşı daha duyarlı olmalarına katkıda bulunur (Karaevli, 2019). Çevre etiği farkındalığı, bireylerin çevresinde yer alan her şeyi bilmesi, görmesi, merak etmesi, bilmediklerini araştırıp öğrenmek istemesi, sorgulaması, haberdar olması, yapması gerekenleri uygulaması, değer vermesi anlamına gelmektedir. Çevre etiği farkındalığı, çevreye yönelik olumlu bir tutum geliştirilmesinde ve çevre bilincinin artırılmasında büyük rol oynamaktadır. Çevre bilincinin sağlanması için de özellikle eğitimde çevre etiği farkındalık kavramının uygulamaya dönüştürülmesi sağlanmalıdır. Bunun için her eğitim kademesinde olduğu gibi yükseköğretimde de öğrencilerin olumlu çevre davranışlarının ve çevre etiği farkındalıklarının artırılması gerekmektedir (Grijalva, Gómez, Lomelí and Juárez, 2021: 43; Ünal Balliel, 2021). Bunun sağlanabilmesi ise çevre eğitimlerinin, bununla ilgili verilen derslerin daha çok uygulamaya dönük olması ile ayrıca kuramsal-teorik bilgilerin öğrenciyi merkeze alan etkinliklerle bütünleştirilerek verilmesi ile mümkün olabilir. Gelecekte farklı alanlarda meslek sahibi olacak günümüz öğrencilerin bu yetilerle mezun olmaları ve meslek yaşamlarında kendi öğrendiklerini aktarabilmeleri gelecek nesiller için büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda yükseköğretim öğrencilerinin çevre davranışlarının ve çevre etiği farkındalık düzeylerinin araştırılması önemlidir. Bu doğrultuda bu araştırma kuramsal bilgi ile bütünleştirilmiş öğrenci merkezli etkinliklerin çocuk gelişimi öğrencilerinin çevre davranışlarına ve çevre etiğine ilişkin farkındalıklarına etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

Kurumsal bilgi ile bütünleştirilmiş öğrenci merkezli etkinliklerin çocuk gelişimi öğrencilerinin;

1. Çevre davranışları üzerinde etkisi var mıdır?
2. Çevre etiğine ilişkin farkındalıkları üzerinde etkisi var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmada karma araştırma desenlerinden zenginleştirilmiş desen esas alınmıştır. Zenginleştirilmiş desende nitel ve nicel veriler eş zamanlı bir şekilde toplanır ve bu verilerin birbirlerini destekleyip desteklemediklerine bakılır (Büyükoztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017: 266). Yapılan araştırmada da nicel ve nitel veriler eş zamanlı olarak toplanmıştır ve nicel veriler nitel verilerle desteklenmiştir. Araştırmanın nicel bulguları için zayıf deneysel desen dikkate alınmıştır. Büyükoztürk ve diğ. (2008: 197)'ne göre zayıf deneysel desenlerde denek temelinde seçkisizlik ve grup eşleştirmesi yoktur. Bu çalışma da tek grupta olduğundan yani kontrol grubu bulunmadığından, çalışma grubu araştırmacının çalıştığı kurumda olduğundan ve sonuç olarak temelde seçkisizlik ilkesi uygulanmadığından dolayı araştırmanın deseni zayıf deneysel desen olarak belirlenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırma 2022-2023 eğitim öğretim yılında Eskişehir'de bir üniversitede çocuk gelişimi programı ikinci sınıfta öğrenim gören 27 öğrenci ile yapılmıştır. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin 27'si de kadındır ve yaşları 18-20 yaş aralığında olup sadece bir kadın öğrenci 40 yaş üzerindedir. Ayrıca bu öğrenciler "Erken Çocuklukta Çevre Eğitimi" dersini mesleki seçmeli ders olarak seçen öğrencilerdir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamına alınan çocuk gelişimi öğrencilerinden veri elde edebilmek için iki ayrı ölçek ön test ve son test olarak uygulanmıştır. Bu ölçekler orijinali Goldman, Yavetz ve Pe'er (2006) tarafından geliştirilen, Timur ve Yılmaz (2013) tarafından Türkçeye uyarlanan Çevre Davranış Ölçeği ve Özer (2015) tarafından geliştirilen 23 maddeden ve dört faktörden oluşan Çevre Etiği Farkındalık Ölçeğidir. Ölçekler öğrencilere dönemin başında ve sonunda araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Ayrıca ölçeklerin yanı sıra ders süreci içinde çevre ile ilgili izlenen filmlerin incelenmesi, çevre ile ilgili olarak araştırılan makalelerin raporlaştırılarak sunumların yapılması, yer yüzü ekoloji okuluna düzenlenen gezi-geziye ilişkin eleştirilerin raporu ve çevre ile ilgili planlanan etkinliklerin sunulması ile elde edilen nitel verilerle de toplanmıştır. Öğrencilere araştırmacı tarafından ilk 4 hafta boyunca hem teorik bilgi verilmiş hem de eş zamanlı olarak film izlemeleri ve en önemli yerleri rapor haline getirip sunum hazırlamaları istenmiştir. Teorik olarak verilen bilgi tamamlandıktan sonra öğrencilerden makale araştırmaları istenmiş, uygun olup olmadığına karar verilerek rapor haline getirmeleri ve yine sunum hazırlamaları istenmiştir. Daha sonra yeryüzü ekoloji okuluna gezi düzenlenmiştir. Yeryüzü ekoloji okulu; gönüllü öğretmenler tarafından yürütülen, belediye tarafından desteklenen bir okuldur. Bu okul açık alanda sınıfları bulunan, kötü hava şartlarında da kullanılması için yapılandırılan 3 kapalı sınıfı olan bir okuldur. Kapalı sınıfların biri uygulamalı etkinlikler için ayrılmıştır. Burada çevre ile ilgili farklı öykü kitaplarının olduğu, arı otelinin bulunduğu ve çeşitli kırtasiye malzemelerinin yer aldığı bir sınıftır. Bu sınıfta, taş boyama, kumaş boyama, çevre ile ilgili farklı etkinlikler yapılmaktadır. Diğer sınıf uzay sınıfı olarak tasarlanmış, bunu yansıtan görseller ve materyaller

konulmuştur. Son sınıf ise slayt, masalar, sandalyeler gibi yedek sınıf olarak düzenlenmiştir. Açık alanda ise çeşitli bitkiler, ahşap kütükler, tırmanma merdivenleri, küçük bir göl ve içinde yaşayan küçük balıklar, kaplumbağa, bir kulübe ve köpek, ekilip biçilecek alanlar, yeraltı madenleri, böcek oteli, kompost alanı, geri dönüşüm alanı bulunmaktadır. Son olarak çevre temelli etkinlik planları hazırlamaları sağlanmıştır. Gerekli eleştiriler yapıldıktan sonra planlara son şekli verilmiş, zaman kalmadığı için örnek olması açısından birkaç plan uygulanmıştır. Sonrasında aynı ölçekler son test olarak tekrar uygulanmıştır. Uygulama süreci Tablo1’de şu şekilde özetlenmiştir:

Tablo 1. Uygulama Süreci

1.HAFTA	2.3 4. 5. HAFTA	6. 7. 8. HAFTA	9. 10. HAFTA	11. HAFTA	12. 13. HAFTA	14. HAFTA
Ön Testlerin Uygulanması	Teorik Bilgilerin Verilmesi- Filmlerin İzlenmesi	Filmlerin Sunulması	Araştırılan Makalelerin Raporlaştırılması ve Sunulması	Yeryüzü Ekoloji Okuluna Gezi	Çevre ile İlgili Etkinlik Planlarının Hazırlanması ve Uygulanması	Son Testlerin Uygulanması

Çevre Davranış Ölçeği (ÇDA): Orijinali Goldman, Yavetz ve Pe’er (2006) tarafından geliştirilmiş, Timur ve Yılmaz (2013) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek beşli likert tipinde (hiçbir zaman-her zaman) 6 alt boyuttan ve 20 maddeden oluşmaktadır. Her bir alt boyut için Cronbach alfa değerleri “Kişinin Ekonomik Yararına Olan Kaynak Koruma Aktiviteleri (Keyokka)” alt boyutunda 0.68, “Çevreye Duyarlı Tüketici (Çdt)” alt boyutunda 0.66, “Doğa İle İlgili Boş Zaman Aktiviteleri (Dibza)” alt boyutunda 0.70, “Geri Dönüşüm Çabaları (Gdç)” alt boyutunda 0.63, “Sorumlu Vatandaşlık (Sv)” alt boyutunda 0.68, “Çevre Eylemciliği (Çe)” 0.57 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tümü için hesaplanan Cronbach’s Alpha güvenirlik katsayısı 0.85’dir.

Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği (ÇEF): Özer (2015) tarafından geliştirilen ölçek 23 maddeden ve dört faktörden oluşmaktadır. Her bir alt boyut için cronbach alfa değerleri “çevre etiğinin tanımı” 0.92; “çevre etiğinin amacı” 0.675, “çevre etiğinin ortaya çıkış nedenleri” 0.823 ve “çevre etiğine yönelik alınacak önlemler” için de 0.902 olarak bulunmuştur. Ölçeğin geneli için ise cronbach alfa katsayısı 0.95 olarak bulunmuştur. Ölçek beşli likert tipte kesinlikle katılıyorum-kesinlikle katılmıyorum şeklinde hazırlanmıştır. Ölçekten alınabilecek maksimum puan 115’tir.

İşlem

Dönemin başında önce “Çevre Davranış Ölçeği” ile “Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği” çocuk gelişimi öğrencilerine araştırmacı tarafından ön test olarak uygulanmıştır. Daha sonra dört hafta boyunca çevre, çevre ile ilgili kavramlar, sürdürülebilirlik, çevre eğitimi, erken çocuklukta çevre eğitimi gibi konular ayrıntılı olarak interaktif bir şekilde anlatılmıştır. Bu süreçte eş zamanlı olarak öğrencilere çevre ile ilgili film izlemeleri ve film ile ilgili görüşlerini yazarak rapor oluşturmaları sonrasında da sunum yapmaları söylenmiştir. Teorik bölüm anlatıldıktan sonra öğrenciler izledikleri filme ilişkin görüşlerini, eleştirilerini ve önerilerini anlatarak sunumlarını

tamamlamışlardır. Filmlerin analizini daha net yapabilmek için hem sunum için hem rapor için değerlendirme kriterleri oluşturulmuştur. Bu şekilde filmin uygunluğu, süresi, teknik açıdan uygun olup olmadığı gibi hususlar üzerinde araştırmacı ve alan uzmanı tarafından değerlendirilmiştir. Filmler, çevre kirliliği, nükleer enerji, geri dönüşüm, bilinçli tüketim, hayvanlar-besin zinciri gibi konularla ilgilidir. Araştırma kapsamında yapılan uygulamalar sonucu ulaşılan nitel verilerin bir kısmı nicel verileri açıklamada kullanılmıştır. Ancak araştırmanın amacı kapsamında olmayan filme ilişkin teknik unsurlara bulgularda yer verilmemiştir. Ayrıca araştırmanın amacı doğrultusunda içerik açısından yapılan değerlendirmelere nitel veri olarak bulgularda yer verilmiştir.

Araştırma kapsamına alınan çalışma grubu daha sonrasında erken çocukluk dönemiyle ilgili bilimsel makale ve tezleri incelemişlerdir. Bulunan araştırmaların uygunluğuna karar verdikten sonra öğrenciler rapor ve sunum hazırlamışlardır. Bu rapor ve sunumlarda; çalışmanın amacı, yöntemi, yapılan işlemler, bulgular, tartışma, sonuç ve öneriler başlıkları yer almıştır. Araştırmanın bu bölümünde de hazırlanan rapor ve sunumlar teknik ve içerik olarak incelenmiştir. Benzer şekilde öğrencilerin inceledikleri bilimsel çalışmaların içerikleri uygulama unsurları açısından değerlendirilmiştir ve araştırmanın amacı doğrultusunda nitel verilerde yer verilmiştir.

Daha sonra “yeryüzü ekoloji okuluna” gezi düzenlenmiştir. Öğrencilere gezi sırasında dikkatle gözlem yapmaları, ilgilerini çeken durum ve olayların, görsellerin fotoğraflarını çekmeleri söylenmiştir. Sonrasında öğrencilerden bir rapor yazmaları istenmiştir. Yazdıkları bu raporların içerikleri araştırmanın amacı doğrultusunda nitel verilerde yer verilmiştir.

Son olarak öğrenciler erken çocuklukta çevre eğitimine ilişkin etkinlik planları hazırlamışlardır ve zaman kaldığı ölçüde birkaç uygulama da yapmışlardır. Bu etkinlik planları öncesinde okunmuş, değerlendirilmiş, düzeltilerek planlara son şekli verilmiştir. Sonra uygulamaya geçilmiştir. Uygulama sırasında da gerekli düzenlemeler yapılmış, önerilerde bulunulmuştur. En son şekli de ödev olarak istenmiştir. Araştırmacı bu bölümde de yine gerekli bulguları nitel veri olarak yer vermiştir.

Daha sonra “Çevre Davranış Ölçeği” ile “Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği” araştırmaya katılan öğrencilere son test olarak uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışma grubunun Çevre Davranış Ölçeği ve Çevre Etiği Farkındalık Ölçeğinden aldıkları puanlar analizler öncesinde kayıp ve uç değer kontrollerine tabii tutulmuştur. Ardından veri setinin dağılımlarına ilişkin kontroller için betimleyici istatistikler (ortanca, aritmetik ortalama, standart sapma, ranj değerleri) çarpıklık basıklık değerleri, normallik testleri (Shapiro Wilk Test) ve Histogram görüntüleri ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar neticesinde normal dağılım gösteren puanlara yönelik karşılaştırmalarda bağımlı (ilişkili) gruplar t testi (Paired Samples T-Test); normal dağılım sergilemeyen puanlar da ise nonparametrik analiz yöntemi olan Wilcoxon Sıralı İşaretler Testi kullanılmıştır. Analizlerde I. tip hata olasılığının maksimum değeri olarak %5, yani $p \leq .05$ kabul edilmiştir daha küçük hata olasılıklarına duyarlık açısından raporlaştırmalarda $p \leq .01$ ve $p \leq .001$ anlamlılık düzeyleri de dikkate alınmıştır p değerleri oldukları gibi belirtilmiştir. Nitel veriler ise öğrencilerin çevre davranışı,

çevre etiği farkındalıkları bağlamında nicel verileri açıklamak için örnek ifadelerle betimsel olarak çözümlenmeye çalışılmıştır.

BULGULAR

Araştırma kapsamında 27 kişilik öğrenci grubuna deneysel işlemden önce (ön test) ve sonra (son test) uygulanan Çevre Davranış Ölçeği ve Çevre Etiği Farkındalık Ölçeğinden elde edilen verilere ilişkin betimsel istatistikler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Çevre Davranış Ölçeği ve Çevre Etiği Ölçeğinden Aldıkları Puanların Ön Test-Son Test Bağlamında Betimleyici İstatistikleri

Ölçüm	Ölçek	Alt Boyut	N	Ort.	Std. Sap.	Min.	Max.
Ön Test	ÇDÖ	Keyokka	27	10.51	1.12	7.00	13.00
		Çdt	27	12.14	2.23	8.00	15.00
		Dibza	27	13.14	2.44	9.00	18.00
		Gdç	27	9.92	2.96	3.00	15.00
		Sv	27	11.74	3.03	5.00	18.00
		Çe	27	3.48	1.71	2.00	9.00
		ÇDÖ Toplam	27	60.96	8.99	43.00	80.00
	ÇEFÖ	Tanım	27	32.44	2,91	24.00	35.00
		Önlem	27	33.81	4,31	25.00	40.00
		Neden	27	20.96	2,54	17.00	25.00
Amaç		27	13.40	1,62	10.00	15.00	
ÇEFÖ Toplam		27	100.62	10,01	80.00	115.00	
Son Test	ÇDÖ	Keyokka	27	11.18	,78628	10.00	14.00
		Çdt	27	13.33	1.33	10.00	15.00
		Dibza	27	14.81	2.96	10.00	20.00
		Gdç	27	11.44	2.65	4.00	15.00
		Sv	27	15.59	3.53	8.00	21.00
		Çe	27	5.03	1.99	2.00	9.00
		ÇDÖ Toplam	27	71.40	9.09	52.00	88.00
	ÇEFÖ	Tanım	27	34.14	1.40	30.00	35.00
		Önlem	27	37.11	2.57	32.00	40.00
		Neden	27	23.14	2.08	18.00	25.00
Amaç		27	14.40	1.15	11.00	15.00	
ÇEFÖ Toplam		27	108.81	5.79	93.00	115.00	

ÇDA: Çevre Davranış Ölçeği; “Kişinin Ekonomik Yararına Olan Kaynak Koruma Aktiviteleri (Keyokka), “Çevreye Duyarlı Tüketici (Çdt)”, “Doğa İle İlgili Boş Zaman Aktiviteleri (Dibza)”, “Geri Dönüşüm Çabaları (Gdç)”, “Sorumlu Vatandaşlık (Sv)”, “Çevre Eylemciliği (Çe) olarak alt boyutlardan, Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği (ÇEF) ise; “Çevre etiği tanım (Tanım), Çevre etiğinin amaçları (Amaç), Çevre etiğinin ortaya çıkış nedenleri (Neden), Çevre etiği alınacak önlemler (Önlem) alt boyutlarından oluşmaktadır.

Tablo 2 incelendiğinde araştırma kapsamına alınan öğrencilerin ön test ve son testten almış oldukları puanlar arasında bir artış olduğu görülmektedir. Puanlar arasındaki bu farkların anlamlı olup olmadığını anlamak için önce parametrik bir teknik olan ilişkili ölçümler için t testinin varsayımlarının karşılanıp karşılanmadığı incelenmiştir. Büyüköztürk (2016) puanların bu dağılımlarının incelenmesinde sayının 50’den küçük olduğu durumlarda Shapiro-Wilks testinden yararlanılabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla puanların arasında anlamlı farklılık olup

olmadığını anlamak için fark puanlarına ilişkin Shapiro-Wilks Testi yapılmıştır. Tablo 3'te fark puanlarına ilişkin Shapiro-Wilks Testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Fark Puanlarına İlişkin Shapiro-Wilks Testi Sonuçları

Ölçek/Faktör	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	p
Keyokka	,709	27	,000***
Çdt	,934	27	,087
Dibza	,972	27	,644
Gdç	,948	27	,189
Sv	,943	27	,148
Çe	,913	27	,027*
ÇDÖ Toplam	,965	27	,469
Tanım	,942	27	,134
Amaç	,921	27	,042*
Neden	,955	27	,278
Önlem	,898	27	,012*
ÇEF Toplam	,935	27	,094

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Tablo 3'te "Çevreye Duyarlı Tüketici (Çdt)", "Doğa ile İlgili Boş Zaman Aktiviteleri (Dibza)" "Geri Dönüşüm Çabaları (Gdç)", "Sorumlu Vatandaşlık (Sv)", "Çevre Davranış Ölçeği" (ÇDÖ) toplam ve "Tanım", "Neden", "Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği (ÇEF)" toplam için elde edilen fark puanlarının dağılımının normal kabul edilebileceği görülmektedir ($p > .05$). Çdt, Dibza, Gdç, Sv, ÇDÖ toplam, Tanım, Neden, ÇEF toplam ön test ve son test puanlarına yönelik gerçekleştirilen ilişkili ölçümleri için t testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Çdt, Dibza, Gdç, Sv, ÇDÖ Toplam, Tanım, Neden, ÇEF Toplam Puanları için İlişkili t Testi Sonuçları

Ölçek/Faktör	Ölçüm	N	Ortalama	Standart Sapma	sd	t	p
Çdt	Ön Test	27	12,1481	2,23097	26	-3,021	,006*
	Son Test		13,3333	1,33012			
Dibza	Ön Test	27	13,1481	2,44483	26	-2,567	,016*
	Son Test		14,8148	2,96177			
Gdç	Ön Test	27	9,9259	2,96033	26	-7,935	,001**
	Son Test		11,4444	2,65059			
Sv	Ön Test	27	11,7407	3,03306	26	-2,652	,000***
	Son Test		15,5926	3,53291			
ÇDÖ Toplam	Ön Test	27	60,9630	8,99778	26	-4,466	,000***
	Son Test		71,4074	9,09463			
Tanım	Ön Test	27	32,4444	2,91328	26	-2,567	,013*
	Son Test		34,1481	1,40613			
Neden	Ön Test	27	20,9630	2,54923	26	-7,935	,001**
	Son Test		23,1481	2,08850			
ÇEF Toplam	Ön Test	27	100,6296	10,01210	26	-2,652	,000***
	Son Test		108,8148	5,79812			

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Tablo 4'te Çdt, Dibza, Gdç, Sv, ÇDÖ Toplam ve Tanım, Neden, ÇEF toplam puanları için ön test ve son test puanları arasındaki farkların anlamlı olduğu ($p<.05$) görülmektedir. Bu bulguları destekleyen, öğrencilerin ders kapsamında gerçekleştirdikleri teorik temelli öğrenci merkezli etkinliklerin etkisine yönelik görüşlerine de yer verilmiştir. Öğrenciler izlemiş oldukları filmleri sunarken özellikle daha önce bilmedikleri yeni bilgi ve kavramları tanıdıklarını, fark etmedikleri birçok şeyi fark ettiklerini ifade etmişlerdir. Örneğin, "A Plastic Ocean", "Before the Flood", "Seaspiracy" "Dünyayı Nasıl Değiştiririz", "72 Tehlikeli Ülke" gibi film ve belgesellerde daha çok atıklar, geri dönüşüm, almamız gereken sorumluluklar, yapılması gereken öneriler, doğru tüketim alışkanlığı edinme, doğanın rahatlatıcı etkisi gibi ayrıntılar üzerinde durmuşlardır. Bununla bağlantılı olarak bir öğrenci şu ifadeleri dile getirmiştir:

"İzlediğim filmler ve sınıfta arkadaşlarımdan dinlediğim sunumlar sayesinde birçok ayrıntıyı fark ettim. Belki bazı şeyleri biliyorduk ancak uygulamada eksikliklerimiz vardı. Bu eksikliklerin tamamlanmasının ve yapacağımız uygulamaların yayılmasının ne kadar önemli olduğunu daha iyi anladım".

Öğrencilerin izledikleri filmlerin dışında araştırmış oldukları bilimsel makalelerin daha çok erken çocukluk döneminde sürdürülebilirlik, çevre farkındalığı, geri dönüşüm, ekolojik ayak izi gibi konularla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla öğrencilerin Çdt, Dibza, Gdç, Sv, ÇDÖ Toplam ve Tanım, Neden, ÇEF toplam puanların anlamlı çıkmasının bir nedeni olarak da bu durum gösterilebilir. Bununla ilgili olarak bir öğrenci düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Araştırdığım makalenin sonuçları beni çok etkiledi. Geri dönüşüm ile ilgili yapılan uygulamaların etkili olduğunu ve bu tür çalışmaların yayılmasının gerekli olduğunu düşünmeye başladım. Benim için ileride yapacaklarıma dair bir farkındalık geliştirmiş oldum".

Öğrenciler "Yeryüzü Ekoloji Okulun"a düzenlenen gezi ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir.

"İlk defa arı oteli gördüm. Çok dikkatimi çekti. Hem arıları yakından gözlemlene şansı buldum hem de bal yaparken ki aşamaları görmüş oldum. Bir de arıların dışarı çıkıp tekrar girmeleri için bir düzenek de yapılmış çok ilginç gerçekten"

"Solucanların içinde bulunduğu kompost alanı çok güzeldi. Kompostu sadece yiyecek atıklarının toprağa gömülüp solucanların beslenmesi olarak biliyordum. Ama solucanlar sayesinde bu yiyecek atıklarının toprağa dönüşmesini yeni öğrendim ve geri dönüşüm için mükemmel bir uygulama olduğunu düşündüm".

Başka bir öğrenci gezi ile ilgili şunları ifade etmiştir:

"Böyle bir alanın daha aktif bir şekilde kullanılması gerek. Öğrencilere, öğretmenlere ve özellikle de çocuklara çok daha yoğun bir eğitim verilse çok etkili olur bence. Bu şekilde çocuklar bizim kadar geç kalmadan bazı durum ve olayları daha erken yaşta fark ederler. Bu bilinçle büyürler".

Bu görüşler öğrencilerin, gezi ile ilgili farklı deneyimler edindiklerini, farklı ortamlarda, çeşitli materyallerin kullanıldığını fark ettiklerini, neyi, ne amaçla, nasıl yapıldığını gözleme fırsatı bulduklarını göstermektedir. Bu şekilde sunulan fırsatların ve gerçekleştirilen deneyimlerin öğrencilerin çevre davranışlarına, çevre etiği farkındalıklarına temel oluşturacağını düşündürmektedir.

Öğrencilerin hazırlamış oldukları etkinlik planları incelendiğinde ise, alınan konuların daha çok suyun kullanılması, atıkların değerlendirilmesi, nesli tükenmiş hayvanlar, küresel ısınma gibi konular olduğu, etkinlik planlarının ayrıntılı bir şekilde ifade edildiği, farklı yöntem ve tekniklerin, materyallerin yer aldığı ve bu yönlerden de öğrencilerde bir ilerlemenin olduğu düşünülebilir.

Keyokka, Çe, Çevre Etiği Alınacak Önlemler, Çevre Etiğinin Amacı ön test ve son test puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığına ilişkin sonuçlar Wilcoxon işaretli sıralar testi ile incelenmiştir. Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Keyokka, Çe, Önlem ve Amaç Puanları için Wilcoxon Testi Sonuçları

Ölçek/Faktör	Ölçüm	N	Ortalama	Sıra Toplamı	z	p
Keyokka	Negatif	2	5,75	11,50	-2,204	,027*
	Pozitif	10	6,65	66,50		
	Eşit	15				
	Toplam	27				
Çe	Negatif	1	3,50	3,50	-3,833	,000***
	Pozitif	19	10,87	206,50		
	Eşit	7				
	Toplam	27				
Önlem	Negatif	3	8,33	25,00	-3,584	,000***
	Pozitif	21	13,10	275,00		
	Eşit	3				
	Toplam	27				
Amaç	Negatif	3	5,50	16,50	-2,698	,007**
	Pozitif	13	9,19	119,50		
	Eşit	11				
	Toplam	27				

Not: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Tablo 5 incelendiğinde Keyokka, Çe, Önlem ve Amaç puanları için ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < .05$).

Bu sonuçlarla paralel olarak bir öğrencinin izlediği “25 litre” isimli belgesel için öğrenci şunları dile getirmiştir:

“Su konusunda çok dikkatli olmamız gerektiğini biliyorduk ama birden susuz kaldığımızı düşünmek çok korkutucu. Bunun için herkesin acil olarak bir şeyler yapması gerek. Su tasarrufu ile ilgili daha çok kişi bilgilendirilmeli, gerekli önlemler alınmalı”.

Öğrencilerin araştırdıkları bilimsel makalelerin de yine çevreyi korumaya yönelik, farkındalık geliştirmeye dayalı olduğu tespit edilmiştir. Bununla ilgili olarak bir öğrenci şöyle ifade etmiştir:

“İncelediğim makalede okul öncesi çocuklarına çevre ile ilgili çeşitli uygulamalar yaptırılmıştı ve sonuçları çok etkili olmuştu. Bu demek oluyor ki çevreyi korumaya yönelik davranışları kazandırmaya okul öncesi dönemden itibaren başlanmalı, geç kalınmamalı”

İzlenen filmlerin ve araştırılan makalelerin çoğunun bu doğrultuda olması öğrencilerin hazırlamış oldukları etkinlik planlarının tasarımını da etkilemiş olabilir. Çünkü öğrencilerin hazırladığı planların çoğunun “küresel ısınma, su, kutup ekosistemi, nesli tükenen hayvanlar, enerji kaynakları” gibi konularla ilgili olduğu görülmüştür. Bu durum Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği'nin Çe ve Önlem alt boyutlarının puanlarında anlamlı bir farklılık olmasının bir nedeni olarak gösterilebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma bulguları incelendiğinde Çevre Davranış Ölçeği'nin “Çevreye Duyarlı Tüketici (Çdt)”, “Doğa ile İlgili Boş Zaman Aktiviteleri (Dibza)” “Geri Dönüşüm Çabaları (Gdç)”, “Sorumlu Vatandaşlık (Sv)”, “Çevre Davranış Ölçeği” (ÇDÖ) toplam ve Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği'nin “Tanım”, “Neden” ve “Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği (ÇEF)” toplam için elde edilen fark puanlarının dağılımının normal kabul edilebileceği belirtilmiştir ($p>.05$). “Çevreye Duyarlı Tüketici (Çdt)”, “Doğa ile İlgili Boş Zaman Aktiviteleri (Dibza)” “Geri Dönüşüm Çabaları (Gdç)”, “Sorumlu Vatandaşlık (Sv)”, “Çevre Davranış Ölçeği” (ÇDÖ) toplam ve Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği'nin “Tanım”, “Neden” ve “Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği (ÇEF)” toplam ön test ve son test puanlarına yönelik gerçekleştirilen ilişkili ölçümleri için t testi yapılmıştır. Çdt, Dibza, Gdç, Sv, ÇDÖ toplam ve Tanım, Neden, ÇEF toplam puanları için ön test ve son test puanları arasındaki farklılığın anlamlı olduğu ($p<.05$) ortaya çıkmıştır.

Bu sonuçlarla paralel bir şekilde İman, Miarsyah and Sigit (2019) tarafından yapılan bir çalışmada da biyoloji öğretmenleri üzerindeki bazı değişkenler - davranışları eyleme geçirmek için inanç, çevre konuları ile ilgili bilgi düzeyi ve çevre davranışları – arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin çevre bilgilerinin çevre davranışları ile doğrudan ilişkili olduğu ve bu ilişkinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin çevre davranışlarını eyleme geçirmek için inançları ile çevre bilgileri doğrudan etkilenirken, çevre davranışları ile çevre bilgilerinin dolaylı olarak etkilendiği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle olumlu

çevre davranışlarını geliştirmek için çevre ile ilgili temel bilgilerin tam, doğru ve yeterli olması gerektiği düşünülebilir.

Öğrencilerin Çdt, Dibza, Gdç, Sv, ÇDÖ Toplam ve Tanım, Neden, ÇEF toplam puanlarından ön ve son testte almış oldukları puanların anlamlı bir farklılık oluşturmasının nedeni olarak öğrencilerin ders kapsamında edinmiş oldukları teorik bilgilerin yanı sıra sınıf içinde yapılmış olan, teorik bilgi ile bütünleştirilerek gerçekleştirilen, öğrencilerin daha etkin olmasına olanak tanıyan öğrenci merkezli etkinliklerin etkili oluşu gösterilebilir.

Öğrencilerin puanları incelendiğinde Çevre Davranış Ölçeği'nin ve Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği'nin bütün alt boyutlarının toplam ölçekten alınan puanların anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni, öğrencilerin ders kapsamında yapmış oldukları çalışmaların, deneyimlemelerin çoğunlukla sürdürülebilirlik, ekolojik farkındalık, küresel ısınma, çevre kirliliği, doğal kaynakların kullanımı, geri dönüşüm, alınması gerekli önlemler gibi konular üzerine odaklanmış olmalarından kaynaklanabilir. İzledikleri filmlerin konularının ilgilerini çeken konular üzerine seçilmiş olması, araştırılan bilimsel çalışmaların konularının yine ilgilerini çeken konularda tercih edilmesi, gezi sırasındaki sohbet ve gözlemlerin, hazırlanan etkinlik planlarının bu durumun sonucunu olumlu yönde etkilemiş olduğu düşünülebilir.

Bu sonuçları destekleyen Sargin ve diğerleri (2016) tarafından yapılmış olan "Öğretmen Adaylarının Çevreye Karşı Bilgi, Davranış ve Tutum Düzeylerinin Araştırılması" başlıklı çalışmada; benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Öğrencilere, "Çevre Bilgi Testi", "Çevre Tutum Ölçeği" ve "Çevre Davranış Testi" uygulanmıştır. Sonuç olarak; eğitim alan öğrencilerin daha sorumlu bireyler oldukları ve ileride kendi yetiştirecek öğrencilere de bu sorumluluğu aktarma konusunda önemli birer potansiyel oldukları ortaya çıkmıştır. Yine bu sonuçlarla paralel bir şekilde Singh ve Aziz (2015) tarafından yapılan çalışmada ilk ve ortaokul öğretmenlerinde çevre bilincinin ve çevre etiğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın sonucunda ise ilköğretim ve ortaöğretim öğretmenleri arasında 'çevre etiği' açısından ilköğretim öğretmenleri lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır. Benzer şekilde Alpak-Tunç (2015) "Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Çevreye Yönelik Etik Yaklaşımları ile Sürdürülebilir Çevreye Yönelik Tutumlarının İncelenmesi" başlıklı çalışmada "fen bilgisi öğretmen adaylarının etik yaklaşımları ile sürdürülebilir çevreye yönelik tutumlarının düzeylerini belirlemek, demografik özellikleri açısından incelemek ve fen bilgisi öğretmen adaylarının etik yaklaşımları ile sürdürülebilir çevreye yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi" belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın sonucunda, fen bilgisi öğretmen adaylarının ekosentrik ve antroposentrik tutumları ile sürdürülebilir çevreye yönelik tutumları arasında pozitif yönde, çevreye yönelik antipatik tutumları ile sürdürülebilir çevreye yönelik tutumları arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir".

Öğrencilerin Çevre Davranış Ölçeği'nin alt boyutlarından Keyokka, Çe ve Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği alt boyutlarından Çevre Etiği Alınacak Önlemler, Çevre Etiğinin Amacı alt boyutlarının ön test ve son test puanları arasındaki farklılığın anlamlı olup olmadığına ilişkin sonuçlar Wilcoxon işaretli sıralar testi ile incelenmiştir.

Çevre Davranış Ölçeği'nin alt boyutlarından Keyokka, Çe ve Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği alt boyutlarından Önlem ve Amaç puanları için ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır ($p < .05$). Bu

araştırma sonucu ile paralel bir şekilde Gerçek (2016) tarafından “Üniversite Öğrencilerinin Çevre Etiğine Yönelik Algıları” başlıklı bir çalışma yapılmıştır. Bu araştırmanın amacı; “Üniversite öğrencilerinin çevre etiğine yönelik algılarının incelenmesi”dir. Araştırma sonucunda; “Araştırmaya katılan öğrencilerin çevre etiği algılarının orta düzeyde olduğu bulunmuştur”. Benzer şekilde Sönmez (2018), farklı fakültelerde öğrenim gören yükseköğretim öğrencilerinin çevre etiği farkındalık düzeylerinin belirlenmesi amacıyla bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada Özer ve Keleş (2016) tarafından geliştirilen "Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği" kullanılmıştır. Çalışma sonucunda yükseköğretim öğrencilerinin çevre etiği farkındalık düzeylerinin çevre ile ilgili ders alma durumlarına göre fark olduğu bulunmuştur. Verilen araştırma bulguları ile bu sonuçlar birbirleriyle tutarlılık göstermektedir. Bu bağlamda öğrencilerin ders kapsamında gerçekleştirmiş olduğu uygulamaların daha çok geri dönüşüm, çevre için alınabilecek önlemler, önerilen amaçlar, çevre farkındalığına ilişkin bazı becerilerin kazanımını destekleyecek nitelikte olması bu sonuçlara ulaşılmasının bir nedeni olarak gösterilebilir.

ÖNERİLER

Bu sonuçlar ışığında şu önerilere yer verilebilir;

- Yüksek öğretim kurumlarındaki öğrencileri teşvik etmek adına merak uyandırıcı, gönüllü çalışmaları destekleyen farklı uygulamalar, girişimler yapılabilir. Örn. Üniversitenin kendi bünyesinde bazı kampanyalar başlatılabilir.
- Yüksek öğretim kurumlarında çevre eğitimi derslerini daha uygulanabilir duruma getirmek için gerekli ortam, materyal desteği sağlanabilir. Bununla ilgili alt yapı oluşturulabilir.
- Programa çevre eğitimi, iklim değişikliği, sürdürülebilirlik, ekolojik okur yazarlık gibi konularla ilgili dersler konulabilir. Bu dersler sadece yüksek öğretimde değil, daha alt eğitim kademelerine de verilmelidir.
- Çevre eğitimi ile ilgili dersler zorunlu olarak programda yer alabilir. Zorunlu olmayıp seçmeli ders olarak bulursa da öğrencilerin bu dersleri seçmeleri konusunda teşvik edici bir rol üstlenilebilir.
- Çevre eğitimi derslerinde çoğunlukla bu tür uygulamaların yapılması, farklı yöntem ve tekniklerle çeşitlendirilmesi, farklı ortam ve mekanların bu amaç doğrultusunda kullanılması önerilebilir.
- Öğrencilerin yaşadıkları yer, çocukluk deneyimlerinin geleceğe yansımaları, ailelerinin tutumu gibi bazı değişkenlerle bu tür uygulamaların etkisi araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Alpak Tunç, G. (2015). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının çevreye yönelik etik yaklaşımları ile sürdürülebilir çevreye yönelik tutumlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Aydın.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: istatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (22. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (23.baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Duru, B. (2021). *Okul Öncesi Öğretmenlerin Çevresel Etik Anlayışları ile Sorunlu Çevresel Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.

Egbonyi, E. E. & Onnoghen, N. U. (2016). From environmental awareness to environmental responsibility: towards a stewardship curriculum. *Journal of Educational Issues*, 2 (2), 60-72.

Engin, K., Demiriz, S. & Koçyiğit, S.B. (2023). Okul öncesi öğretmenlerinin ekolojik ayak izi farkındalıkları, çevre dostu davranışları ve çevre dostu etkinlikler uygulama durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 57, 1-19.

Fang, S.C. (2021). The pro-environmental behavior patterns of college students adapting to climate change. *Journal of Baltic Science Education*, 20 (5), 700-715.

Fettahlioğlu, P. (2018) Algılanan çevresel sorunların çevre okuryazarlık düzeyine göre analizi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 404-425.

Gerçek, C. (2016). Üniversite öğrencilerinin çevre etiğine yönelik algıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (59), 1100-1107. doi:10.17755/esosder.85439.

Grijalva, G.R.D., Gómez, B. C., Lomelí, D. G. & Juárez, C.A.M. (2021). Structural model of the teaching practice and pro-environmental behavior in elementary mexican students. *International Electronic Journal of Environmental Education*, 11 (1), 42-57.

Güngör, E. (2019). *Okul öncesi öğretmen adaylarının çevre etik tutumları ile sorumlu çevresel davranışları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kastamonu.

Ilgar, R. (2023). Öğretmen adaylarının çevresel davranış ve düşünceleri. *Turkish Journal of Educational Studies*, 10 (1), 24-37.

Iman, F., Miarsyah, M. & Sigit, D.V. (2019). The effect of intention to act and knowledge of environmental issues on environmental behavior. *JPBI (Jurnal Pendidikan Biologi Indonesia)*, 5(3), 529-536. doi: <https://doi.org/10.22219/jpbi>.

Karaevli, H. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin çevre etiği farkındalıkları ve çevre sorunlarına yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Özer, N. (2015). *Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Çevre Etiğine Yönelik Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Aksaray.

Özer, N. & Keleş, Ö. (2016). Çevre etiği farkındalık ölçeği geliştirme çalışması. *Fen Eğitimi ve Araştırmaları Derneği Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 4(1), 36-72.

Saraç, E. & Kan, A. (2015). Öğretmen adayları için çevre konularına yönelik tutum ölçeği geliştirme geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 142-150.

Sargın, S. A., Baltacı, F., Katipoğlu, M., Erdik, C., Arbatlı, M. S. & Karaardıç, H. (2016). Öğretmen adaylarının çevreye karşı bilgi, davranış ve tutum düzeylerinin araştırılması. *Education Sciences (NWSAES)*, 1C0650, 11(1), 1-22. <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2016.11.1.1C0650>

Singh, A. K. & Aziz, S. S. (2015). "A study of environmental awareness of teachers teaching in primary and secondary schools of Allahabad District". *International Journal of Multidisciplinary Approach and Studies*, 2 (5), 136-147.

Soran, H., Morgil, İ., Yücel, S., Atav, E. & Işık, S. (2000). Biyoloji öğrencilerinin çevre konularına olan ilgilerinin araştırılması ve kimya öğrencileri ile karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 128-139.

Söğüt, Ş. (2022). Sınıf öğretmeni adaylarının çevre eğitimi öz-yeterlik algıları ile sorumlu çevresel davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kastamonu.

Şallı, M. (2022). Bir doğa eğitim projesinin ortaokul öğrencilerinin çevreye yönelik duyuşsal ve bilişsel özelliklerine etkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Antalya.

Timur, S. & Yılmaz, M. (2013). Çevre davranışı ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *GEFAD/GUJGED*, 32(2), 317-333.

Ulukan, M. (2020). Ortaöğretim öğrencilerinin çevre davranış düzeyleri ile duygu düzenlemede güçlükleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Social Sciences Studies Journal*, 6 (67), 3444-3462.

Ünal, Buket Balliel. (2021), Examining the Relationship Between Pre-Service Teachers' Behaviors Towards Environmental Issues and Their Awareness. In: *Education Quarterly Reviews*, 4 (3), 221-231.

THE IMPACT OF INTEGRATING THEORETICAL KNOWLEDGE WITH STUDENT-CENTERED ACTIVITIES ON ENVIRONMENTAL BEHAVIORS AND ENVIRONMENTAL ETHICS AWARENESS OF CHILD DEVELOPMENT STUDENTS

ABSTRACT

Environmental problems have become a significant issue in today's world, and almost all of the environmental changes are thought to be rooted in human behavior. The negative impact of individuals' unfriendly behaviors on the environment cannot be ignored. Many studies have identified environmental action beliefs and environmental knowledge as variables that influence individuals' environmental behaviors. As a result of the central role of the human factor, it suggests that change or transformation could also be human-centered. In order for individuals to become more sensitive, aware of these problems, shape their behaviors accordingly, and acquire positive attitudes and habits that they can transfer to their lives, it may be one of the first steps for human ethics to transform in this direction. Therefore, it is thought that graduates who adopt this perspective may help to make more effective applications in their professional lives. In this context, the aim of this research is to investigate the effects of theory-integrated student-centered activities on the environmental behaviors and environmental ethics awareness of child development students. The research was conducted with 27 Associate Degree Child Development students in the fall semester of the 2022-2023 academic year, within the scope of the "Environmental Education in Early Childhood" course. The research data were collected using the Environmental Behavior Scale and the Environmental Ethics Awareness Scale. The research was carried out on an enriched design basis. The quantitative part of this design, which has a mixed feature, applied a weak experimental design, and the data were analyzed using SPSS 25 program. As part of the research, students were asked to analyze films related to the environment, examine articles related to the environment, and present the activities they planned for environmental education. According to the pre-test and post-test results of the study, it was found that theory-integrated student-centered activities made a significant difference in students' environmental behaviors and environmental ethics awareness.

Keywords: Environment, environmental behavior, environmental ethics awareness.

INTRODUCTION

Environmental problems have become a significant issue due to human impact. Almost all environmental changes are thought to have human behavior as their origin. The negative effects of individuals' unfriendly behaviors on the environment cannot be ignored. Most studies on this topic have found that variables such as environmental action belief and environmental knowledge are among the factors that affect individuals' environmental behaviors. This problem is experienced by almost all countries. It is thought that various factors trigger environmental problems, and the primary factor is "human" (Fang, 2021: 700). In addition to this, it can be stated that these factors are mainly natural resource changes, technological developments, pollution, and human impact is at the root of these factors (İman, Miarsyah, & Sigit, 2019: 529-530; Söğüt, 2022).

As a result of the central role of the human factor, it suggests that the change or transformation can also be human-centered. To make individuals more sensitive, aware of these problems, to shape their behaviors in this direction, to acquire positive attitudes and habits, and to transfer them to their lives, human life ethics can be transformed in this direction, which can be one of the first steps. The emerging concept as the foundation of this is environmental ethics. Environmental ethics is a concept that takes into account what the moral obligations of individuals are, how their approaches to the environment should be and to continue to do so. Environmental ethics is a philosophical approach developed to reduce the damage to the natural environment caused by human activities. By emphasizing the importance and value of the natural environment, environmental ethics creates awareness on how individuals can use natural resources and protect the natural environment while using these resources. At the same time, it helps individuals to understand their responsibilities towards the natural environment and to fulfill these responsibilities.

In academic literature, findings related to the importance of environmental ethics and positive environmental behaviors have been observed (Engin, Demiriz & Koçyiğit, 2023; Fettahlıoğlu, 2018; Ilgar, 2023; Saraç et al., 2015; Soran et al., 2015; Söğüt, 2022; Şallı, 2022; Timur & Yılmaz, 2013; Ulukan, 2020).

There are some foundations on which environmental ethics is based. These foundations are shaped by individuals' values related to the environment. Ethical foundations for the environment vary according to humans' views on nature. Different approaches to environmental ethics have existed since ancient times. These approaches can be ranked from human-centered approaches to those centered on living beings, and ultimately to those centered on the environment. The approaches of environmental ethics can be illustrated as follows:

Anthropocentric approach	Biocentric approach	Ecocentric approach
<ul style="list-style-type: none"> •An anthropocentric approach is one that places humans at the center. •Living beings in nature are valuable as long as they provide benefits to humans. •A living being that does not provide benefits is not valuable. 	<ul style="list-style-type: none"> •A biocentric approach is one that takes into account living beings. •Environmental ethics is defined based on the value and importance of living entities. 	<ul style="list-style-type: none"> •It is an ecocentric perspective that considers all living and non-living entities that make up an ecosystem as interconnected and interdependent.

Figure 1. Approaches to Environmental Ethics (Duru, 2021; Güngör, 2019; Özer, 2015: 24-26).

Being aware of these approaches and understanding them correctly can also be reflected in behaviors and attitudes. Therefore, it is of great importance for individuals to know these approaches and to put them into action with their actions for environmental ethics awareness. In this regard, the concept of environmental ethics awareness emerges. Awareness is extremely important for environmental ethics because it helps people understand the importance of the natural environment and the need to protect it, which in turn helps them use natural resources more sustainably and protect the natural environment. This contributes to adopting environmentally friendly living principles necessary for a sustainable future and being more sensitive to the natural environment (Karaevli, 2019). Environmental ethics awareness means that individuals know everything around them, see, are curious, want to learn what they don't know, question, are aware, apply what they need to do, and value it. Environmental ethics awareness plays a significant role in developing a positive attitude towards the environment and increasing environmental awareness. In order to ensure environmental consciousness, the concept of environmental ethics awareness should be implemented especially in education. Therefore, it is necessary to increase students' positive environmental behaviors and environmental ethics awareness in higher education, as in every level of education (Grijalva, Gómez, Lomelí & Juárez, 2021: 43; Ünal Balliel, 2021). This can be achieved by making environmental education more practical, and integrating theoretical knowledge with student-centered activities. It is crucial for today's students who will have different professions in the future to graduate with these skills and be able to transfer what they have learned in their professional lives for future generations. In this context, it is important to investigate the environmental

behaviors and environmental ethics awareness levels of higher education students. Therefore, this study aims to examine the effect of institutionally integrated student-centered activities with theoretical knowledge on the environmental behaviors and environmental ethics awareness of child development students. To achieve this aim, the following questions were addressed:

1. Does institutionally integrated student-centered activities have an effect on the environmental behaviors of child development students?
2. Does it have an effect on their environmental ethics awareness?

METHOD

The enriched design of mixed research patterns has been adopted in this study. In the enriched design, both qualitative and quantitative data are collected simultaneously, and the extent to which these data support each other is examined (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2017: 266). In this study, both quantitative and qualitative data were collected simultaneously, and quantitative data were supported by qualitative data. A weak experimental design was considered for the quantitative findings of the study. According to Büyüköztürk et al. (2008: 197), weak experimental designs do not involve random selection based on subject and group matching. As this study is single-group and there is no control group, the study was identified as a weak experimental design since the study group was from the researcher's institution and, as a result, the principle of random selection was not applied.

Study Group

The research was conducted with 27 students studying in the second year of the Child Development program at a university in Eskişehir during the 2022-2023 academic year. All 27 students included in the study are female, aged between 18-20 years, with only one female student over 40 years old. These students have chosen the course "Environmental Education in Early Childhood" as an elective course in their vocational curriculum.

The Data Collection Tools

In order to obtain data from child development students included in the research, two separate scales, a pre-test and a post-test, were administered. These scales were the Environment Behavior Scale, originally developed by Goldman, Yavetz, and Pe'er (2006) and adapted into Turkish by Timur and Yılmaz (2013), and the Environmental Ethics Awareness Scale, developed by Özer (2015), consisting of 23 items and four factors. The scales were administered to the students at the beginning and end of the semester by the researcher. In addition to the scales, qualitative data was collected by examining the films watched during the course related to the environment, reporting on articles researched about the environment and presenting them, writing a report on the criticisms of the field trip to the earth ecology school and presenting them, and presenting the planned environmental activities.

During the first 4 weeks, the researcher provided both theoretical knowledge and asked the students to watch films simultaneously and prepare presentations by reporting on the most important parts. After the theoretical knowledge was completed, the students were asked to research articles, decide whether they were appropriate or not, report on them, and prepare presentations. Then, a field trip was organized to the earth ecology school. The earth ecology school is a school supported by the municipality and run by volunteer teachers. It has 3 indoor classrooms designed for outdoor use and bad weather conditions. One of the indoor classrooms is reserved for practical activities. It is a classroom that contains different environmental storybooks, a bee hotel, and various stationery materials. In this classroom, various activities related to the environment such as painting stones and fabrics are carried out. The other indoor classroom is designed as a space classroom, and visuals and materials reflecting this are placed. The last classroom is arranged as a spare classroom with slides, tables, and chairs. Outdoors, there are various plants, wooden logs, climbing ladders, a small lake with small fish living in it, a turtle, a hut and a dog, areas for planting and harvesting, underground mines, an insect hotel, a compost area, and a recycling area. Finally, the students were asked to prepare environmental activity plans. After the necessary criticisms were made, the plans were given their final form, and a few plans were implemented as examples as there was no time left. Afterwards, the same scales were administered as post-tests. The implementation process is summarized in Table 1 using academic language.

Table 1. Application Process

WEEK 1	WEEKS 2.3.4.5	WEEKS 6.7.8.	WEEKS 9. 10.	WEEKS 11.	WEEKS 12. 13.	WEEKS 14.
Implementation of Pre-Tests	Provision of Theoretical Knowledge - Watching Films	Presentation of Films	Reporting and Presentation of Researched Articles	Trip to the Earth Ecology School	Preparation and Implementation of Environment - Related Activity Plans	Implementation of Post-Tests

The Environmental Behavior Scale (EBS): The Environmental Behavior Scale (EBS) was developed by Goldman, Yavetz, and Pe'er in 2006, and adapted to Turkish by Timur and Yılmaz in 2013. The scale consists of 20 items rated on a five-point Likert scale ranging from "never" to "always," and measures six sub-dimensions: "Resource Conservation Activities for Personal Economic Benefit (RCPEB)," "Environmentally Conscious Consumerism (ECC)," "Leisure Activities Related to Nature (LARN)," "Recycling Efforts (RE)," "Responsible Citizenship (RC)," and "Environmental Activism (EA)." The Cronbach's alpha coefficients for each sub-dimension were found to be 0.68, 0.66, 0.70, 0.63, 0.68, and 0.57, respectively. The overall Cronbach's alpha reliability coefficient for the entire scale was 0.85.

The Environmental Ethics Awareness Scale (EEAS): Developed by Ozer (2015), the scale consists of 23 items and four factors. The Cronbach's alpha values for each sub-dimension were found to be 0.92 for "the definition of environmental ethics", 0.675 for "the purpose of environmental ethics", 0.823 for "the causes of environmental ethics", and 0.902 for "precautions to be taken for environmental ethics". The Cronbach's alpha coefficient for

the overall scale was found to be 0.95. The scale was prepared in a five-point Likert-type format ranging from "strongly agree" to "strongly disagree". The maximum score that can be obtained from the scale is 115.

Process

At the beginning of the semester, the "Environmental Behavior Scale" and "Environmental Ethics Awareness Scale" were administered to students of child development as a pretest by the researcher. Subsequently, for four weeks, topics such as environment, sustainability, environmental education, and early childhood environmental education were explained in detail in an interactive manner. During this process, students were instructed to watch environmental films and create reports by writing their opinions about the films, and then make presentations about them. Evaluation criteria were established for both the presentation and the report in order to better analyze the films, including factors such as suitability, duration, and technical adequacy, which were evaluated by the researcher and subject experts. The films addressed issues such as environmental pollution, nuclear energy, recycling, conscious consumption, and animal-food chains. Some of the qualitative data obtained through the research practices were used to explain quantitative data. However, technical aspects related to the films, which were not within the scope of the study's objective, were not included in the findings. In addition, qualitative data were included in the findings based on content evaluations made in line with the study's objective.

Later, the study group included in the research examined scientific articles and theses related to early childhood. After deciding on the appropriateness of the research, the students prepared reports and presentations. These reports and presentations included headings such as the purpose, method, procedures, findings, discussion, conclusions, and recommendations of the study. The technical and content aspects of the prepared reports and presentations were also examined. Similarly, the content of the scientific studies examined by the students was evaluated in terms of their applicability, and qualitative data were included in the findings in line with the study's objective.

Later, a field trip was organized to the "Earth Ecology School". During the trip, students were instructed to observe carefully and take photographs of situations, events, and visuals that caught their attention. Afterwards, students were asked to write a report. The content of these reports was included in the qualitative data in line with the study's objective.

Finally, the students prepared activity plans for environmental education in early childhood and also carried out a few practices, as time allowed. Prior to the practices, the plans were reviewed, evaluated, and corrected. Then, the practices were carried out, and necessary adjustments and suggestions were made. The final version of the plans was also requested as homework. In this section, the researcher also included the necessary findings as qualitative data.

Finally, the "Environmental Behavior Scale" and "Environmental Ethics Awareness Scale" were administered to the students who participated in the research as a post-test.

Analysis of Data

Prior to the analysis, the scores obtained by the study group from the Environmental Behavior Scale and Environmental Ethics Awareness Scale were subjected to missing and outlier checks. Then, descriptive statistics (median, mean, standard deviation, range values), skewness and kurtosis values, normality tests (Shapiro Wilk Test), and histogram images were examined for the distributions of the dataset. Depending on whether the scores showed normal distribution, paired samples t-test was used for the comparisons related to normally distributed scores, and Wilcoxon Signed-Rank Test, a nonparametric analysis method, was used for the non-normally distributed scores. In the analyses, a maximum value of 5% for type I error probability, that is, $p \leq .05$, was accepted, and significance levels of $p \leq .01$ and $p \leq .001$ were also taken into account for sensitivity to smaller error probabilities. p-values were reported as they are. Qualitative data were descriptively analyzed with sample expressions to explain the quantitative data of the students' environmental behavior and environmental ethics awareness

Findings

Descriptive statistics for the data obtained from the Environmental Behavior Scale and Environmental Ethics Awareness Scale applied to a group of 27 students before (pre-test) and after (post-test) the experimental procedure are presented in Table 2.

Table 2. Descriptive Statistics of Scores Obtained from the Environmental Behavior Scale and Environmental Ethics Awareness Scale in Pre-Test and Post-Test Contexts

Measurement	Scale	Sub-Dimension	N	Mean	Standard Deviation	Min.	Max.
Pre-Test	EBS	RCPEB	27	10.51	1.12	7.00	13.00
		ECC	27	12.14	2.23	8.00	15.00
		LARN	27	13.14	2.44	9.00	18.00
		RE	27	9.92	2.96	3.00	15.00
		RC	27	11.74	3.03	5.00	18.00
		EA	27	3.48	1.71	2.00	9.00
		EBS Toplam	27	60.96	8.99	43.00	80.00
		EEAS	EEAS	Definition	27	32.44	2,91
Precaution	27			33.81	4,31	25.00	40.00
Cause	27			20.96	2,54	17.00	25.00
Objective	27			13.40	1,62	10.00	15.00
EEASÖ Toplam	27			100.62	10,01	80.00	115.00
Post-Test	EBS	RCPEB	27	11.18	,78628	10.00	14.00
		ECC	27	13.33	1.33	10.00	15.00
		LARN	27	14.81	2.96	10.00	20.00
		RE	27	11.44	2.65	4.00	15.00
		RC	27	15.59	3.53	8.00	21.00
		EA	27	5.03	1.99	2.00	9.00

	EBS Toplam	27	71.40	9.09	52.00	88.00
	Definition	27	34.14	1.40	30.00	35.00
	Precaution	27	37.11	2.57	32.00	40.00
EEAS	Cause	27	23.14	2.08	18.00	25.00
	Objective	27	14.40	1.15	11.00	15.00
	EEASÖ Toplam	27	108.81	5.79	93.00	115.00

The Environmental Behavior Scale (EBS) consists of sub-dimensions such as "Resource Conservation Activities for Personal Economic Benefit (RCPEB)", "Environmentally Conscious Consumer (ECC)", Leisure Activities Related to Nature (LARN)", "Recycling Efforts (RE)", "Responsible Citizenship (RC)", and "Environmental Activism (EA)". The Environmental Ethics Awareness Scale (EEAS) consists of sub-dimensions such as "Definition of Environmental Ethics (Definition)", "Objectives of Environmental Ethics (Objective)", "Causes of Environmental Ethics (Cause)", and "Preventive Measures for Environmental Ethics (Precaution)".

Upon examining Table 2, an increase in scores between the pre-test and post-test results of the students included in the study can be observed. To determine whether the differences between the scores are significant, the assumptions of the paired samples t-test, a parametric technique, were examined. Büyüköztürk (2016) indicates that the Shapiro-Wilk test can be used to examine the distributions of scores when the sample size is less than 50. Therefore, the Shapiro-Wilk test was conducted on the difference scores to determine if there was a significant difference between the scores. The results of the Shapiro-Wilk test for the difference scores are presented in Table 3.

Table 3. Shapiro-Wilks Test Results for Difference Scores

Scale/Factor	Test Statistic	Degrees of Freedom	p
RCPEB	,709	27	,000***
ECC	,934	27	,087
LARN	,972	27	,644
RE	,948	27	,189
RC	,943	27	,148
EA	,913	27	,027*
EBS Toplam	,965	27	,469
Definition	,942	27	,134
Objective	,921	27	,042*
Cause	,955	27	,278
Precaution	,898	27	,012*
EEAS Toplam	,935	27	,094

Note: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

Table 3 shows the results of the Shapiro-Wilks test for the distribution of the difference scores. It can be seen that the distribution of the difference scores for "Environmentally Conscious Consumer (ECC)", "Leisure Activities Related to Nature (LARN)", "Efforts for Recycling (ER)", "Responsible Citizenship (RC)", "Environmental Behavior Scale (EBS)" total, "Definition (D)", "Reasons (R)", and "Environmental Ethics Awareness Scale (EEAS)" total can be considered normal ($p > .05$). The results of the paired-sample t-tests conducted for the pre-test and post-test scores of ECC, LARN, RE, RC, EBS total, Definition, Cause and EEAS total are presented in Table 4.

Table 4. Results of Related t-Tests for ECC, LARN, RE, RC, EBS Total, Definition, Cause and Total Scores of Environmental Ethics Awareness Scale

Scale/Factor	Measurement	N	Mean	Standard Deviation	df	t	p																																																																								
ECC	Pre-Test	27	12,1481	2,23097	26	-3,021	,006*																																																																								
	Post-Test		13,3333	1,33012				LARN	Pre-Test	27	13,1481	2,44483	26	-2,567	,016*	Post-Test	14,8148	2,96177	RE	Pre-Test	27	9,9259	2,96033	26	-7,935	,001**	Post-Test	11,4444	2,65059	RC	Pre-Test	27	11,7407	3,03306	26	-2,652	,000***	Post-Test	15,5926	3,53291	EBS Toplam	Pre-Test	27	60,9630	8,99778	26	-4,466	,000***	Post-Test	71,4074	9,09463	Definition	Pre-Test	27	32,4444	2,91328	26	-2,567	,013*	Post-Test	34,1481	1,40613	Cause	Pre-Test	27	20,9630	2,54923	26	-7,935	,001**	Post-Test	23,1481	2,08850	EEAS Toplam	Pre-Test	27	100,6296	10,01210	26
LARN	Pre-Test	27	13,1481	2,44483	26	-2,567	,016*																																																																								
	Post-Test		14,8148	2,96177				RE	Pre-Test	27	9,9259	2,96033	26	-7,935	,001**	Post-Test	11,4444	2,65059	RC	Pre-Test	27	11,7407	3,03306	26	-2,652	,000***	Post-Test	15,5926	3,53291	EBS Toplam	Pre-Test	27	60,9630	8,99778	26	-4,466	,000***	Post-Test	71,4074	9,09463	Definition	Pre-Test	27	32,4444	2,91328	26	-2,567	,013*	Post-Test	34,1481	1,40613	Cause	Pre-Test	27	20,9630	2,54923	26	-7,935	,001**	Post-Test	23,1481	2,08850	EEAS Toplam	Pre-Test	27	100,6296	10,01210	26	-2,652	,000***	Post-Test	108,8148	5,79812						
RE	Pre-Test	27	9,9259	2,96033	26	-7,935	,001**																																																																								
	Post-Test		11,4444	2,65059				RC	Pre-Test	27	11,7407	3,03306	26	-2,652	,000***	Post-Test	15,5926	3,53291	EBS Toplam	Pre-Test	27	60,9630	8,99778	26	-4,466	,000***	Post-Test	71,4074	9,09463	Definition	Pre-Test	27	32,4444	2,91328	26	-2,567	,013*	Post-Test	34,1481	1,40613	Cause	Pre-Test	27	20,9630	2,54923	26	-7,935	,001**	Post-Test	23,1481	2,08850	EEAS Toplam	Pre-Test	27	100,6296	10,01210	26	-2,652	,000***	Post-Test	108,8148	5,79812																	
RC	Pre-Test	27	11,7407	3,03306	26	-2,652	,000***																																																																								
	Post-Test		15,5926	3,53291				EBS Toplam	Pre-Test	27	60,9630	8,99778	26	-4,466	,000***	Post-Test	71,4074	9,09463	Definition	Pre-Test	27	32,4444	2,91328	26	-2,567	,013*	Post-Test	34,1481	1,40613	Cause	Pre-Test	27	20,9630	2,54923	26	-7,935	,001**	Post-Test	23,1481	2,08850	EEAS Toplam	Pre-Test	27	100,6296	10,01210	26	-2,652	,000***	Post-Test	108,8148	5,79812																												
EBS Toplam	Pre-Test	27	60,9630	8,99778	26	-4,466	,000***																																																																								
	Post-Test		71,4074	9,09463				Definition	Pre-Test	27	32,4444	2,91328	26	-2,567	,013*	Post-Test	34,1481	1,40613	Cause	Pre-Test	27	20,9630	2,54923	26	-7,935	,001**	Post-Test	23,1481	2,08850	EEAS Toplam	Pre-Test	27	100,6296	10,01210	26	-2,652	,000***	Post-Test	108,8148	5,79812																																							
Definition	Pre-Test	27	32,4444	2,91328	26	-2,567	,013*																																																																								
	Post-Test		34,1481	1,40613				Cause	Pre-Test	27	20,9630	2,54923	26	-7,935	,001**	Post-Test	23,1481	2,08850	EEAS Toplam	Pre-Test	27	100,6296	10,01210	26	-2,652	,000***	Post-Test	108,8148	5,79812																																																		
Cause	Pre-Test	27	20,9630	2,54923	26	-7,935	,001**																																																																								
	Post-Test		23,1481	2,08850				EEAS Toplam	Pre-Test	27	100,6296	10,01210	26	-2,652	,000***	Post-Test	108,8148	5,79812																																																													
EEAS Toplam	Pre-Test	27	100,6296	10,01210	26	-2,652	,000***																																																																								
	Post-Test		108,8148	5,79812																																																																											

Note: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

In Table 4, significant differences ($p < .05$) were observed between pre-test and post-test scores for ECC, LARN, RE, RC, EBS Total and Definition, Cause, Effect (EEAS) total scores. Students' perceptions of the impact of the student-centered, theory-based activities conducted within the scope of the course also supported these findings. When presenting the films they watched, students expressed that they particularly became acquainted with new knowledge and concepts they were not previously aware of and noticed many things they had not paid attention to before. For example, in documentaries such as "A Plastic Ocean", "Before the Flood", "Seaspiracy", "How to Change the World", and "72 Dangerous Places", they focused on issues such as waste, recycling, responsibilities we need to assume, recommendations to be made, acquiring proper consumption habits, and the soothing effect of nature. In this context, a student expressed the following statement:

"Through watching movies and listening to presentations from my classmates, I have been able to discern many details. Perhaps we already knew some of these things, but there were gaps in our application. I now better appreciate the significance of completing these gaps and disseminating the applications we will make."

It has been observed that, apart from watching movies, students tend to research more on scientific articles related to topics such as sustainability, environmental awareness, recycling, and ecological footprint during early childhood. Therefore, this can be considered as one of the reasons for the significant results in the scores of the subjects like ECC, LARN, RE, RC, EBS Toplam ve Definition, Cause, EEAS Total. A student expressed their thoughts on this as follows:

"The results of the article I researched had a profound impact on me. I began to believe that the practices related to recycling are effective, and the spread of such initiatives is necessary. I have developed an awareness for my future actions."

The students expressed their views on the trip to the 'Earth Ecology School' as follows:

"I saw a bee hotel for the first time, and it caught my attention. I had the chance to observe the bees up close and see the stages of honey-making. Additionally, a mechanism was also created for the bees to enter and exit, which was really interesting."

"The compost area where worms were present was very impressive. I only knew composting as burying food waste in the soil for worms to feed on. However, I learned a new concept through the worms, which is the conversion of food waste into soil, and I thought it was a perfect application for recycling."

Another student expressed their views on the trip as follows:

"I think such an area should be utilized more actively. It would be very effective if students, teachers, and especially children were given more intensive education. In this way, children would notice certain situations and events at an earlier age than us, without being late. They would grow up with this awareness."

These opinions indicate that students gained different experiences and had the opportunity to observe what, why, and how things were done in various environments with the use of various materials during the field trip. It is suggested that these opportunities and experiences provided will serve as a basis for students' environmental behaviors and awareness of environmental ethics.

When examining the activity plans prepared by the students, it can be concluded that the topics covered were mostly related to the use of water, waste management, extinct animals, global warming, and the plans were expressed in detail, including different methods, techniques, and materials. It can be considered that there is progress among the students in terms of these aspects.

The Wilcoxon signed-rank test was used to investigate whether the difference between pre-test and post-test scores in RCPEB, EA, and Environmental Ethics Taken Precautions and the Objective of Environmental Ethics was significant. The results of the Wilcoxon signed-rank test are presented in Table 5.

Table 5. Wilcoxon Test Results for RCPEB, EA, Precaution and Objective Scores.

Scale/Factor	Measurement	N	Mean	Rank Sum	z	p
RCPEB	Negatif	2	5,75	11,50	-2,204	,027*
	Pozitif	10	6,65	66,50		
	Eşit	15				
	Toplam	27				
EA	Negatif	1	3,50	3,50	-3,833	,000***
	Pozitif	19	10,87	206,50		
	Eşit	7				
	Toplam	27				
Precaution	Negatif	3	8,33	25,00	-3,584	,000***
	Pozitif	21	13,10	275,00		
	Eşit	3				
	Toplam	27				
Objective	Negatif	3	5,50	16,50	-2,698	,007**
	Pozitif	13	9,19	119,50		
	Eşit	11				
	Toplam	27				

Note: * = $p \leq .05$; ** = $p \leq .01$; *** = $p \leq .001$

In examining Table 5, it can be observed that there is a significant difference between pre-test and post-test scores for RCPEB, Çe, Precaution, and Objective measures ($p < .05$). In parallel with these results, a student expressed the following about the documentary "25 Liters" they watched:

"We were already aware that we need to be very careful about water, but the thought of suddenly running out of water is very frightening. That is why everyone needs to take action urgently. More people should be informed about water conservation, and necessary measures should be taken."

It has been observed that the scientific articles researched by the students are also focused on environmental protection and aimed at raising awareness. In this regard, a student expressed the following opinion:

"In the article I examined, various environmental applications were carried out for preschool children and the results were very effective. This means that behaviors towards environmental protection should be taught starting from the preschool period, without delay."

The fact that most of the watched films and researched articles were also in this direction may have influenced the design of the activity plans prepared by the students. Because it was observed that most of the plans prepared by the students were related to topics such as "global warming, water, polar ecosystem, endangered species, energy sources". This situation can be shown as a reason for the significant difference in the scores of the Çe and Precaution sub-dimensions of the Environmental Ethics Awareness Scale.

DISCUSSION AND CONCLUSION

Upon examining the research findings, it has been noted that the distribution of the difference scores obtained for the Environmentally Conscious Consumer (ECC), Leisure Activities Related to Nature (LARN), Recycling Efforts (RE), Responsible Citizenship (RC), Environmental Behavior Scale (EBS) total, and Environmental Ethics Awareness Scale (EEAS) total and its subscales, Definition, Cause, and EEAS, can be considered normal ($p > .05$). T-tests were conducted for the related measurements of the pre-test and post-test scores for ECC, LARN, RE, RC, EBS total, and Definition, Cause, and EEAS total of the Environmental Ethics Awareness Scale. It has been found that the difference between the pre-test and post-test scores was significant ($p < .05$) for ECC, LARN, RE, RC, EBS total, and Definition, Cause, and EEAS total scores.

In parallel with these findings, a study conducted by Iman, Miarsyah & Sigit (2019) aimed to determine the relationship between certain variables - beliefs to take action on environmental behaviors, level of knowledge about environmental issues, and environmental behaviors - among biology teachers. According to the research results, it was found that teachers' environmental knowledge was directly related to their environmental behaviors, and this relationship was significant. Additionally, it was revealed that teachers' beliefs to take action on environmental behaviors were directly influenced by their environmental knowledge, while environmental behaviors indirectly influenced their environmental knowledge. Therefore, it can be considered that fundamental knowledge about the environment needs to be complete, accurate, and sufficient in order to develop positive environmental behaviors.

The reason for the significant difference between the scores obtained by the students on the pre- and post-tests in terms of their scores in the ECC, LARN, RE, RC, EBS Total, and Description, Cause, and Effect sub-dimensions of the EEAS can be attributed to the effective student-centered activities conducted in the classroom, which integrated the theoretical knowledge acquired within the scope of the course. Upon examining the students' scores, it was found that all sub-dimensions of the Environmental Behavior Scale and the Environmental Ethics Awareness Scale were significant in relation to the total scores obtained. This may be due to the fact that the activities and experiences conducted by the students during the course primarily focused on topics such as sustainability, ecological awareness, global warming, environmental pollution, use of natural resources, recycling, and necessary precautions to be taken. The selection of films and scientific studies that were related to topics that interested the students, as well as the discussions and observations made during field trips and the design of activity plans, may have positively contributed to this outcome.

In the study titled "Investigation of Pre-Service Teachers' Levels of Environmental Knowledge, Behavior and Attitude" by Sargin et al. (2016), similar results were obtained to those found in the study by Yuksel et al. (2014). Students were given the "Environmental Knowledge Test", "Environmental Attitude Scale" and "Environmental Behavior Test". As a result, it was found that students who received education in this area were more responsible individuals and had the potential to transfer this responsibility to their own students in the future. Similarly, in the study by Singh & Aziz (2015) examining environmental consciousness and ethics among primary and

secondary school teachers, a statistically significant difference was found in favor of primary school teachers in terms of "environmental ethics". In another study, Alpak-Tunc (2015) aimed to determine the levels of ethical approaches towards the environment and sustainable environmental attitudes of science teacher candidates, examine them in terms of demographic characteristics, and determine the relationship between science teacher candidates' ethical approaches and sustainable environmental attitudes. The study found a positive relationship between science teacher candidates' ecocentric and anthropocentric attitudes and sustainable environmental attitudes, and a negative relationship between their antipathetic attitudes towards the environment and sustainable environmental attitudes.

The results of whether the differences between the pre-test and post-test scores of the sub-dimensions of the Environmental Behavior Scale, namely RCPEB, EA and the sub-dimensions of the Environmental Ethics Awareness Scale, namely Taking Measures for Environmental Ethics and Purpose of Environmental Ethics, were significant or not were examined using the Wilcoxon signed-rank test.

Significant differences were found between pre-test and post-test scores for the sub-dimensions of RCPEB, EA, and the Preventive and Purpose aspects of the Environmental Ethics Awareness Scale ($p < .05$). In parallel with this research, Gerçek (2016) conducted a study entitled "Perceptions of University Students on Environmental Ethics". The aim of this study was to examine "the perceptions of university students on environmental ethics". The research found that "the environmental ethics perceptions of the participating students were at a moderate level". Similarly, Sönmez (2018) conducted a study to determine the levels of environmental ethics awareness among higher education students studying in different faculties. The "Environmental Ethics Awareness Scale" developed by Özer and Keleş (2016) was used in this study. The study found that there was a difference in the level of environmental ethics awareness of higher education students according to whether they had taken courses related to the environment. The findings of these studies are consistent with each other. In this context, it can be argued that the practices carried out by students within the scope of their courses, particularly those related to recycling, preventive measures that can be taken for the environment, suggested purposes, and some skills related to environmental awareness, may have contributed to these results.

RECOMMENDATIONS

In light of these results, the following recommendations can be made:

- Different initiatives and programs can be developed to encourage students at higher education institutions to engage in curiosity-stimulating voluntary activities. For example, the university itself can initiate various campaigns.
- Necessary support and infrastructure can be provided to make environmental education courses more applicable at higher education institutions.

- Courses related to environmental education, climate change, sustainability, and ecological literacy can be included in the curriculum. These courses should not only be offered at higher education institutions but also at lower educational levels.
- Environmental education courses can be made compulsory in the program. Even if they are not mandatory, students can be encouraged to take these courses through various means.
- Environmental education courses can be diversified by implementing various techniques and methods, as well as utilizing different environments and settings for this purpose.
- The impact of these types of practices can be examined in relation to various variables, such as the place where the students live, childhood experiences, and the attitudes of their families.

TÜRKİYE'DE EL SANATLARI KONULARINDA YAZILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mine CAN

Kocaeli Üniversitesi, Türkiye, mine_can82@hotmail.com

ÖZET

Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesine 27 Mart 2006 tarihinde ülkemiz resmi olarak taraf olmuştur. İlgili sözleşmeye göre somut olmayan kültürel mirasın beş ana başlığından biri olan el sanatlarını korumak ve bu mirasın yaşayabilirliğini güvence altına almak temel hedefler arasındadır. Koruma terimi; kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, muhafaza, koruma, geliştirme, güçlendirme, okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma ve kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılması gibi yöntemleri içermektedir. Bu sebeple ülkemizde geleneksel Türk el sanatlarının belgelenmesi ve araştırılmasına yönelik gerçekleştirilen lisansüstü çalışmalar somut olmayan kültürel mirasın korunması adına önemlidir. Bu araştırma, literatürde yer alan bir olgunun incelendiği nitel bir çalışmadır. El sanatları konularında yazılmış lisansüstü tezleri incelemeyi yönelik olarak yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Bu araştırmanın evrenini YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanına kayıtlı 1986-2022 yılları arasında el sanatları konularında yazılmış ulaşılabilen lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Yüksek Lisans düzeyinde yazılan tezlerinin toplam sayısının evreni temsil edebilecek büyüklükte olduğu varsayımıyla araştırma örnekleme sadece Yüksek Lisans tezleri alınmıştır. Çalışma erişim izni olan 1544 Yüksek Lisans tezi ile sınırlandırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; el sanatları konularında yazılan Yüksek Lisans tezlerinde 2000'li yılların ortalarından itibaren artış olduğu ve bu artışın 2019 yılında en yüksek seviyeye ulaştığı, el sanatları konularında yazılan Yüksek Lisans tezlerinin en çok hat ve yazma eserler alanlarında olduğu ve yazılmış olan Yüksek Lisans tezlerinin sanat tarihi ve güzel sanatlar alanları ile disiplinler arası bağlantı içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, el sanatları, lisansüstü.

A RESEARCH ON THE EXAMINATION OF GRADUATE THESIS ON HANDICRAFTS IN TÜRKİYE**ABSTRACT**

Our country has officially become a party to the Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage on March 27, 2006. According to the relevant convention, protecting handicrafts and securing the viability of this heritage are among the main objectives, which is one of the five main headings of non-command cultural heritage. The term conservation includes methods such as identification, documentation, research, conservation, conservation, enhancement, empowerment, transmission through in or out of school education, and reviving different aspects of cultural heritage. For this reason, it is important to document and research the traditional Turkish handicrafts in order to protect the intangible cultural heritage in our country. This research is a qualitative study in which a case in the literature is examined. In this study, scanning model was used to examine postgraduate theses written on handicrafts, one of the qualitative research methods. The universe of this research consists of postgraduate theses written on handicrafts between the years 1986-2022, which can be accessed registered in the database of YÖK National Thesis Center. Assuming that the total number of theses written at the master's level is large enough to represent the universe, only master's theses were included in the research sample. The study is limited to 1544 Master's thesis with access permission. According to the research results; Since the mid-2000s, there has been an increase in the number of master's theses written on handicrafts and it has been determined that this increase reached the highest level in 2019, It is seen that the master's theses written on handicrafts are mostly in the fields of calligraphy and manuscripts and It has been determined that the master's theses written are in interdisciplinary connection with the fields of art history and fine arts.

Keywords: Art, handicrafts, graduate.

GİRİŞ

Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesine 27 Mart 2006 tarihinde ülkemiz resmi olarak taraf olmuştur (Oğuz, 2013: 61). İlgili sözleşmeye göre somut olmayan kültürel mirasın beş ana başlığından biri olan el sanatlarını korumak ve bu mirasın yaşayabilirliğini güvence altına almak temel hedefler arasındadır.

Koruma terimi; kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, muhafaza, koruma, geliştirme, güçlendirme, okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma ve kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılması gibi yöntemleri içermektedir. Bu sebeple ülkemizde geleneksel Türk el sanatlarının belgelenmesi ve araştırılmasına yönelik gerçekleştirilen lisansüstü çalışmalar somut olmayan kültürel mirasın korunması adına önemlidir.

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın öncelikli amacı, Türkiye’de lisansüstü düzeyde el sanatları konularında yapılmış tez çalışmalarını türünü belirlemek ve el sanatları konularında yapılan çalışmaları bir araya getirmektir. Çalışmanın alt amaçları arasında ise;

- El sanatları konularında yayımlanan lisansüstü tezlerin geçmişten bugüne türlerine göre sayısal durumunu tespit etmek,
- El sanatlarının hangi alanlarında bilimsel çalışma yapıldığını belirlemek,
- El sanatlarının ilişkili olduğu diğer disiplin alanlarını tespit etmektir.

Bu araştırma el sanatları konularında bundan sonra yapılacak yeni çalışmalarda araştırmacılara, bugüne kadar el sanatlarının hangi konu alanlarında ne kadar çalışma bulunduğunu ve hangi konu alanlarında çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu sunması bakımından önemlidir. Çeşit (2015: 447) lisansüstü çalışmalarda konu seçiminin önemi ve zorluğunu vurgulamış ve araştırmacıların alanla ilgili daha önce yapılmış araştırmaları literatürde görmeleri bakımından bu tür çalışmaların kaynak niteliği oluşturduğunu belirtmiştir.

Al & Coştur (2007: 157) bibliyometrik araştırmaların bir disiplinin ayrıntılı şekilde tanınması ve alanda yapılacak çalışmalara yapısal veri sunması bakımından değerli olduğuna dikkat çekmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırma, literatürde yer alan bir olgunun incelendiği nitel bir çalışmadır. El sanatları konularında yazılmış lisansüstü tezleri incelemeyi yönelik olarak yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır.

Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan basılı ya da elektronik kayıt veya belgelerin belirli bir amaç doğrultusunda incelenip betimlemeyi amaçlar (Karasar, 1991: 77). Çalışmada, 1986-2022 yılları arasında Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanında kayıtlı el sanatları konularında yazılmış Yüksek Lisans tezleri taranmıştır.

Evren ve Örneklem

Tablo 1. YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanına Kayıtlı El Sanatları Konularında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı.

Türü	İzinli / f	%	İzinsiz / f	%	Toplam	%
Yüksek Lisans	1544	85,39	264	14,60	1808	100
Doktora	107	86,99	16	13,01	123	100
Sanatta Yeterlik	112	81,75	25	18,24	137	100

Tablo 1’de Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veri tabanına kayıtlı olan el sanatları konularında yazılmış lisansüstü tezlerin türlerine göre (izinli ve izinsiz) dağılımı görülmektedir. Tablo incelendiğinde el sanatları konularında Yüksek Lisans düzeyinde yazılan izinli tezlerin toplam sayısının (1544), Doktora ve Sanatta Yeterlik düzeyinde yazılan tez sayısına (219) göre belirgin oranda yüksek olduğu anlaşılmıştır. Yüksek Lisans tezlerinin % 85,39’unun, Doktora tezlerinin % 86,99’unun, Sanatta Yeterlik tezlerinin ise % 81,75’inin erişim iznine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Bu araştırmanın evrenini YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanına kayıtlı 1986-2022 yılları arasında el sanatları konularında yazılmış ulaşılabilen lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Yüksek Lisans düzeyinde yazılan tezlerinin toplam sayısının, Doktora ve Sanatta Yeterlik düzeyinde yazılan tez sayısına göre belirgin oranda yüksek ve sayısal olarak var olan evreni temsil edebilecek büyüklükte olduğu varsayımıyla araştırma örnekleme sadece Yüksek Lisans tezleri alınmıştır. Çalışma erişim izni olan 1544 Yüksek Lisans tezi ile sınırlandırılmıştır.

Veri Toplama Süreci

YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında “el sanatları” anahtar kelimesi ile tarama yapılmıştır. Veri tarama sayfası aranacak alan kısmı seçenekleri yazar, danışman, konu, dizin, özet, tez no olarak belirlenmiştir. Çalışmaya kaynak oluşturacak verilerin tespiti için “konu” arama alanı olarak seçilmiştir. Bu kapsamda yapılan tarama sonucunda 1986-2022 yılları arasında el sanatları konularında yazılmış 1544 erişim iznine sahip Yüksek Lisans tezinin kayıtlı olduğu tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Tarama sonuçlarından elde edilen veriler uygun görülen konu başlıkları altında tablolaştırılarak istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmiştir. Çalışmanın öncelikli amacı el sanatları konuları ile ilgili akademik çalışma alanına bütünsel olarak bakmak ve Türkiye’de Yüksek Lisans düzeyinde çalışılan el sanatı konularını tespit etmektir. Çalışma kapsamında ulaşılabilen örnekler üzerinden el sanatları konu alanı dışında başka konu alanları ile disiplinler arası çalıştığını tespit etmektir. Çalışmanın el sanatları alanında araştırma yapacak olanlara konu seçiminde yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir.

BULGULAR

Bu bölümde 1986-2022 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanına kayıtlı olan el sanatları konularında yazılmış Yüksek Lisans tezlerinin analiz edilmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. İncelenen Yüksek Lisans Tezlerinin Yayımlandığı Yıllara Göre Dağılımı.

	Yılı	f	%
	2022	51	3,30
	2021	60	3,88
	2020	64	4,14
2019	349	22,60	
	2018	73	4,72
	2017	89	5,76
	2016	51	3,30
	2015	108	6,99
	2014	83	5,37
	2013	67	4,33
	2012	62	4,01
	2011	75	4,85
	2010	91	5,89
	2009	56	3,62
	2008	48	3,10
	2007	40	2,59
	2006	23	1,48
	2005	11	0,71
	2004	22	1,42
	2003	7	0,45
	2002	4	0,25
	2001	13	0,84
	2000	7	0,45
	1999	9	0,51
	1998	16	1,03
	1997	8	0,52
	1996	7	0,45
	1995	9	0,51
	1994	12	0,77
	1993	2	0,12
	1992	8	0,52
	1991	3	0,19
	1990	6	0,38
	1989	4	0,25
	1988	3	0,19
1987	1	0,06	
	1986	2	0,12
	Toplam	1544	100

Tablo 2 incelendiğinde YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanına kayıtlı olan el sanatları konularında yazılmış Yüksek Lisans tezlerinin yayımlandığı yıllara göre sayısal dağılımı görülmektedir. Buna göre 1986 yılından 2022 yılına kadar geçen süreçte el sanatları konularında yazılan Yüksek Lisans tez sayısında belirgin bir artış olduğu gözlenmektedir. 2019 yılında diğer yıllara oranla oldukça yüksek bir artış (349) yaşanması dikkat çekicidir. Tarama sonuçlarına göre bunu en yakın değerle 2015 yılı (108) ve 2010 yılı (91) takip etmektedir. Bu sonuçları destekler nitelikte, Özmen & Kan (2021: 2011) yaptıkları araştırmada, 2019 yılında Türkiye genelinde Yüksek Lisans ve Doktora düzeyinde yayımlanan tezlerin sayısında bir artış meydana geldiğini ve Covid-19 küresel salgını sürecinde teknolojik gelişmelerden faydalanılarak uzaktan eğitim verilmesinin bu artışın sebeplerinde biri olabileceğini belirtmişlerdir.

Tablo 3. İncelenen Yüksek Lisans Tezlerinin El Sanatları Konu Alanlarına Göre Dağılımı.

El Sanatı Alanları	f	%
Hat-Yazma Eserler	174	11,26

Dokuma-Tekstil	145	9,39
Halı-Kilim	143	9,26
Çini-Seramik	122	7,90
Takı-Metal	119	7,70
Desen-Tasarım	98	6,34
Deri-Cilt	94	6,08
İşleme	92	5,95
Tezhip	75	4,85
Zanaatkar-Sanatçı	72	4,66
Minyatür	65	4,20
Örücülük	47	3,04
Taş işçiliği	41	2,65
El Sanatları (Genel)	37	2,39
Giyim-Kuşam	34	2,20
Ahşap	27	1,74
Cam	22	1,42
Ebru	20	1,29
Keçe	15	0,97
Kalem işi	13	0,84
Yazmacılık	11	0,71
Folklorik Yapma Bebek	10	0,64
Katı'	9	0,58
Yorgancılık	3	0,19
Naht	1	0,06
Süpürgecilik	1	0,06
Diğer alanlar	55	3,56
Toplam	1544	100

Tablo 3 incelendiğinde YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanına kayıtlı Yüksek Lisans tezlerinin el sanatları konu alanlarına göre dağılımı görülmektedir. Türkiye’de 1986-2022 yılları arasında Yüksek Lisans düzeyinde yazılan tezlerinin en fazla hat ve yazma eserler alanlarında çalışıldığı (% 11,26), bunu sırasıyla dokuma ve tekstil, halı ve kilim, çini ve seramik, takı ve metal alanlarının takip ettiği tespit edilmiştir. Desen ve tasarım, deri ve cilt, işleme, tezhip, zanaatkar ve sanatçı, minyatür, örücülük ve oya, taş işçiliği, el sanatları (genel), giyim ve kuşam, ahşap sanatları, cam ve ebru sanatının ise daha düşük oranlarda çalışılan alanlar olduğu anlaşılmıştır. Keçe, kalem işi, yazmacılık, folklorik yapma bebek, katı', yorgancılık, naht, süpürgecilik gibi konu alanlarının ise % 1,00’in altında olduğu görülmüştür. Ayrıca incelemeye alınan tezlerin % 3,56’sının ise el sanatları kursları, el sanatları ders planları vb. diğer alanlarda çalışıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 4. İncelenen Yüksek Lisans Tezlerinin El sanatları Konu Alanı İle Birlikte Kayıtlı Olduğu Diğer Konu Alanlarının Dağılımı.

Konu Alanı	f
Sanat Tarihi	435

Güzel Sanatlar	334
Giyim Endüstrisi	79
Tekstil ve Tekstil Müh.	65
Eğitim-Öğretim	46
Müzecilik	43
Halk Bilimi (Folklor)	26
İşletme	10
Endüstri Ürünleri Tasarımı	9
Mimarlık	8
Ağaç İşleri, İç Mimari-Dekorasyon	7*
Turizm	6
Tarih, Sahne ve Görüntü Sanatları, Deri ve Kürk Teknolojisi, Türk Dili ve Edebiyatı, Biyografi	5*
Sosyoloji, Din, Müzik	4*
Bibliyografi, Doğu Dilleri Edebiyatı	3*
Arkeoloji, Kamu Yönetimi, Dil Bilim, İletişim Bilimleri, Bilgi ve Belge Yönetimi	2*
Teknik Eğitim, Eski Çağ Dilleri ve Kültürleri, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Coğrafya, Ormancılık ve Orman Müh., Arşiv, Radyo ve Televizyon, Metalurji Müh., Antropoloji, Dokümantasyon ve Enformasyon, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	1*

Toplam 1139

**Her bir konu alanından tabloda belirtilen nicel değer (f x %) kadar çalışma yapıldığını gösterir.*

Araştırmada Tez Merkezi veri tabanında konu arama alanında el sanatları anahtar kelimesi kullanılmış ve tarama sonucunda 1139 Yüksek Lisans tezinin el sanatları yanı sıra başka konu alanlarıyla da sisteme kayıtlı olduğu anlaşılmıştır. Tablo 4 incelendiğinde YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanına kayıtlı Yüksek Lisans tezlerinin el sanatları konu alanlarıyla birlikte kayıtlı olduğu diğer konu alanlarının sayısal dağılımı görülmektedir. Bu durum konu alanı el sanatları olan Yüksek Lisans tezlerinin başka alanlarla disiplinler arası bağlantı içerisinde olduğunu göstermektedir. El sanatları konu alanıyla en çok bağlantılı konu alanlarının sanat tarihi (435) ve güzel sanatlar (334) olduğu tespit edilmiştir. Bu iki konu başlığına ait verilere bakıldığında incelemeye alınan Yüksek Lisans tezlerinin yarıya yakını oluşturduğu görülmektedir. Bu konuları giyim endüstrisi, tekstil ve tekstil mühendisliği, eğitim-öğretim, müzecilik ve halk bilimi (folklor) gibi disiplinler takip etmektedir. El sanatları konuları ile bağlantılı diğer konu alanları arasında düşük oranlarda olmakla birlikte; Doğu dilleri ve edebiyatı, din, antropoloji gibi farklı disiplinlerin bulunması ise oldukça dikkat çekicidir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma kapsamında 1986-2022 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanına kayıtlı el sanatları konularında yazılmış erişim iznine sahip 1544 Yüksek Lisans tezi incelenmiştir. Yüksek Lisans tezlerinin

yayımlandığı yıllara göre sayısal dağılımı incelendiğinde özellikle 2000'li yılların ortalarından itibaren el sanatları konularında yazılan Yüksek Lisans tez sayısında bir artış olduğu anlaşılmıştır. Bu artışın 2019 yılında diğer yıllara oranla en yüksek seviyeye ulaştığı tespit edilmiştir. Bu değerleri 2015 yılı (108) ve 2010 yılının (91) takip ettiği görülmüştür. El sanatları konularında Yüksek Lisans düzeyinde 2019 yılında tez sayısındaki artışın sebepleri arasında küresel salgın sürecinde üniversitelerin uzaktan eğitime geçmesinin etkili olduğu düşünülmekte ve bu konuda yapılan literatür incelemesi de bu yorumu destekler niteliktedir. Genel olarak bakıldığında ise 1986'lı yıllardan günümüze kadar yaşanan genel artışın temelinde, Türkiye genelinde yeni Üniversitelerin açılması ve buna bağlı olarak el sanatları ile ilgili lisansüstü program sayısının artması gösterilebilir.

Türkiye'de Yüksek Lisans düzeyinde el sanatları konularında yazılan tezlerin çalışıldığı alanlar incelendiğinde, en çok hat ve yazma eserler alanlarında olduğu tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla dokuma ve tekstil, halı ve kilim, çini ve seramik, takı ve metal alanlarında yazılan tezler takip etmektedir. Desen ve tasarım, deri ve cilt, işleme, tezhip, zanaatkar ve sanatçı, minyatür, örücülük ve oya, taş işçiliği, el sanatları (genel), giyim ve kuşam, ahşap sanatları, cam ve ebru sanatının ise daha düşük oranlarda çalışılan alanlar arasında olduğu belirlenmiştir. Keçe, kalem işi, yazmacılık, folklorik yapma bebek, katı', yorgancılık, naht, süpürgecilik gibi el sanatları alanlarında ise yazılan tez sayısının % 1,00'in altında olduğu anlaşılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen el sanatları konularında yazılmış Yüksek Lisans tezlerinin veri taraması sonucunda başka alanlarla disiplinler arası bağlantı içerisinde olduğu görülmüştür. El sanatları konularıyla en çok bağlantılı alanların başında sanat tarihi (435) ve güzel sanatlar (334) konularının olduğu ve incelemeye alınan Yüksek Lisans tezlerinin yarıya yakınının bu iki konu alanından biri veya her ikisiyle bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Bunu giyim endüstrisi, tekstil ve tekstil mühendisliği, eğitim-öğretim, müzecilik ve halk bilimi (folklor) gibi diğer disiplinler takip etmektedir. Ayrıca Doğu dilleri ve edebiyatı, din, antropoloji gibi oldukça farklı konu disiplinlerinin el sanatları konuları ile bağlantılı diğer disiplinler olarak belirlenmiş olması ise çalışmanın dikkat çekici sonuçları arasındadır.

ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında Türkiye'de el sanatları alanında Doktora ve Sanatta Yeterlik düzeyinde yayımlanan tez sayısının Yüksek Lisans düzeyine göre oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen sürenin 35 yılı aşkın bir süreyi kapsaması nedeniyle el sanatları alanında Doktora ve Sanatta Yeterlik düzeyinde yapılacak tez çalışmalarına ağırlık verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Al, U. & Coştur, R. (2007). Türk Psikoloji Dergisi'nin Bibliyometrik Profili, Türk Kütüphaneciliği Dergisi, 21 (2), 142-163. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48938/624262>

Çeşit, C. (2015). Türkiye'de Viyola Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 38, 445-461. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3035>.

Karasar, N. (1991). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. (4. Baskı). Sanem Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş. Ankara.

Oğuz, Ö. (2013). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir*. (2. Baskı). Geleneksel Yayıncılık Eğitim San. Tic. Ltd. Şti. Ankara.

Özmen, E. & Kan, A. Ü. (2021). Türkiye’de 2015-2020 Yılları Arasında Uzaktan Eğitim ile İlgili Hazırlanan Tezlerin Bibliyometrik Analizi, *Turkish Studies-Educational Science*, 16 (4), 2005-2027. <https://turkishstudies.net/education?mod=tammetin&makaleadi=&key=51788>

Web kaynakları

YÖK Ulusal Tez Merkezi, Erişim tarihi: 03.04.2023, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

KAYNAKÇA

Alpak Tunç, G. (2015). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının çevreye yönelik etik yaklaşımları ile sürdürülebilir çevreye yönelik tutumlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Aydın.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: istatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (22. baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (23.baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Duru, B. (2021). *Okul Öncesi Öğretmenlerin Çevresel Etik Anlayışları ile Sorunlu Çevresel Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.

Egbonyi, E. E. & Onnoghen, N. U. (2016). From environmental awareness to environmental responsibility: towards a stewardship curriculum. *Journal of Educational Issues*, 2 (2), 60-72.

Engin, K., Demiriz, S. & Koçyiğit, S.B. (2023). Okul öncesi öğretmenlerinin ekolojik ayak izi farkındalıkları, çevre dostu davranışları ve çevre dostu etkinlikler uygulama durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 57, 1-19.

Fang, S.C. (2021). The pro-environmental behavior patterns of college students adapting to climate change. *Journal of Baltic Science Education*, 20 (5), 700-715.

Fettahlioğlu, P. (2018) Algılanan çevresel sorunların çevre okuryazarlık düzeyine göre analizi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 404-425.

- Gerçek, C. (2016). Üniversite öğrencilerinin çevre etiğine yönelik algıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (59), 1100-1107. doi:10.17755/esosder.85439.
- Grijalva, G.R.D., Gómez, B. C., Lomelí, D. G. & Juárez, C.A.M. (2021). Structural model of the teaching practice and pro-environmental behavior in elementary mexican students. *International Electronic Journal of Environmental Education*, 11 (1), 42-57.
- Güngör, E. (2019). *Okul öncesi öğretmen adaylarının çevre etik tutumları ile sorumlu çevresel davranışları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kastamonu.
- Ilgar, R. (2023). Öğretmen adaylarının çevresel davranış ve düşünceleri. *Turkish Journal of Educational Studies*, 10 (1), 24-37.
- Iman, F., Miarsyah, M. & Sigit, D.V. (2019). The effect of intention to act and knowledge of environmental issues on environmental behavior. *JPBI (Jurnal Pendidikan Biologi Indonesia)*, 5(3), 529-536. doi: <https://doi.org/10.22219/jpbi>.
- Karaevli, H. (2019). *Okul öncesi öğretmenlerinin çevre etiği farkındalıkları ve çevre sorunlarına yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Özer, N. (2015). *Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Çevre Etiğine Yönelik Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. Aksaray.
- Özer, N. & Keleş, Ö. (2016). Çevre etiği farkındalık ölçeği geliştirme çalışması. *Fen Eğitimi ve Araştırmaları Derneği Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 4(1), 36-72.
- Saraç, E. & Kan, A. (2015). Öğretmen adayları için çevre konularına yönelik tutum ölçeği geliştirme geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 142-150.
- Sargın, S. A., Baltacı, F., Katipoğlu, M., Erdik, C., Arbatlı, M. S. & Karaardıç, H. (2016). Öğretmen adaylarının çevreye karşı bilgi, davranış ve tutum düzeylerinin araştırılması. *Education Sciences (NWSAES)*, 1C0650, 11(1), 1-22. <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2016.11.1.1C0650>
- Singh, A. K. & Aziz, S. S. (2015). "A study of environmental awareness of teachers teaching in primary and secondary schools of Allahabad District". *International Journal of Multidisciplinary Approach and Studies*, 2 (5), 136-147.
- Soran, H., Morgil, İ., Yücel, S., Atav, E. & Işık, S. (2000). Biyoloji öğrencilerinin çevre konularına olan ilgilerinin araştırılması ve kimya öğrencileri ile karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 128-139.

Söğüt, Ş. (2022). Sınıf öğretmeni adaylarının çevre eğitimi öz-yeterlik algıları ile sorumlu çevresel davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kastamonu.

Şallı, M. (2022). Bir doğa eğitim projesinin ortaokul öğrencilerinin çevreye yönelik duyuşsal ve bilişsel özelliklerine etkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Antalya.

Timur, S. & Yılmaz, M. (2013). Çevre davranışı ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *GEFAD/GUJGED*, 32(2), 317-333.

Ulukan, M. (2020). Ortaöğretim öğrencilerinin çevre davranış düzeyleri ile duygu düzenlemede güçlükleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Social Sciences Studies Journal*, 6 (67), 3444-3462.

Ünal, Buket Ballıel. (2021), Examining the Relationship Between Pre-Service Teachers' Behaviors Towards Environmental Issues and Their Awareness. In: *Education Quarterly Reviews*, 4 (3), 221-231.

TÜRK EL SANATLARINDA MEYVE TASVİRLERİ: İŞLEME SANATINDAN ÖRNEKLERLE

Doç. Dr. Mine CAN

Kocaeli Üniversitesi, Türkiye, mine_can82@hotmail.com

ÖZET

Orta Asya Türk inanışlarında görülen sembolizm dili farklı Türk toplulukları ile Anadolu'ya kadar ulaşmıştır. Selçukluların Anadolu'ya yerleşmesi ve İslamiyet'in etkisiyle figürlü bezeme giderek azalmış ve bunun yerini natüralist üslupta stilize edilmiş bitki motifleri almıştır. Türk el sanatlarının en hassas grubu olarak kabul edilen ve hammaddesi lif olan işleme ya da dokuma eserlerin günümüze ulaşmayı başaran örnekleri Osmanlı İmparatorluğu dönemine aittir. Bu çalışmanın materyalini özgün niteliklere sahip geleneksel Türk halk işleme örnekleri oluşturmaktadır. Bu çalışma tarama modeline dayalı betimsel bir araştırmadır. Çalışmanın örneklemini çeşitli müzelerin koleksiyonlarına ait olan ve alan araştırmaları sırasında bizzat araştırmacı tarafından tespit edilen; 7 adet peşkir, 4 adet uçkur ve 1 adet kırlent olmak üzere toplam 12 adet el işlemeli ürün alınmıştır. Çalışmanın amacı, Türk el sanatları tarihi içerisinde meyve motiflerinin sembolik anlamlarını halk işleme örnekleri aracılığı ile belirlemek ve Türk işleme sanatı tarihi içerisindeki yeri ve önemini tespit etmektir. Araştırma kapsamında incelenen işleme örneklerinde; elma, üzüm, çilek, armut, nar, incir stilizelerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Kompozisyonlarda naturalist bir üslupla sadeleştirilen meyve motiflerinin düzgün sıralamalarla düzenlenerek uygulandığı görülmüştür. İncelenen uçkurlarda meyve motiflerinin yan yana çoklu sıralamalarla tekrar edildiği kompozisyonlar yaygındır. Küp içerisinde sarkacak şekilde işlenmiş üzüm salkımları ve tabak içerisine yerleştirilmiş armut motiflerinin natürmort tarzında betimlendiği görülmüştür. İki ya da üç dilimli nar motifleriyle birlikte hayat ağacı formlarının kullanımı dikkat çekicidir. Renklendirmelerde genellikle doğaya yakın, canlı ve çok renkli bir uygulama tercih edilmiştir. Üzüm salkımı ve armut motiflerinde farklı renk tonlarıyla açık-koyu renk geçişleri yapılmış ve ışık-gölge etkileri yaratılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk el sanatları, işleme, motif.

ABSTRACT

The symbolism language seen in Central Asian Turkish beliefs has reached Anatolia with different Turkish communities. The figured decoration gradually decreased the Seljuks settled in Anatolia and the influence of Islam and it was replaced by plant motifs stylized in a naturalistic style. The surviving examples of embroidery or woven works belong to the Ottoman Empire period, which is considered the most sensitive group of Turkish handicrafts and whose raw material is fiber. The material of this study is traditional Turkish folk embroidery examples with original qualities. This study is a descriptive research based on scanning model. The sample of the study, belonging to the collections of various museums and identified by the researcher himself during field research; A total of 12 hand-embroidered products were purchased, 7 of which were peşkirs, 4 of which were uçkurs and 1 of which were throw pillow. The aim of the study is to determine the symbolic meanings of fruit motifs through folk embroidery examples and their place and importance in the history of Turkish embroidery art. It has been determined in the processing samples examined within the scope of the research that apple, grape, strawberry, pear, pomegranate, fig stylized. It has been seen that fruit motifs, which are simplified in a naturalistic style, are applied by arranging them in proper sequences in the compositions. It is common that fruit motifs are repeated side by side in multiple sequences. It has been seen that the bunches of grapes, which are processed to hang from the cube, and the pear motifs placed in the plate are depicted in still life style. It is remarkable that it is used together with two or three sliced pomegranate motifs. A vivid and multi-colored application, which is close to nature, is generally preferred for coloring. Light-dark color transitions were made with different color tones in grape bunch and pear motifs and light-shadow effects were tried to be created.

Keywords: Turkish handicrafts, embroidery, motifs.

GİRİŞ

Anadolu kültüründe ilk çağlardan beri bitki sembolizminin kullanıldığı bilinmektedir. Stilize edilmiş çeşitli türden çiçek, ağaç ve meyve motiflerinin Hitit, Sümer, Asur dönemlerine ait eserler üzerinde sıklıkla kullanıldığı görülür. Anadolu'da bereketi ifade eden ve zanaatkarların vazgeçemediği konular arasında olan meyve motifleri mimaride dekorasyona, dokumadan işlemeye kadar oldukça geniş bir uygulama alanında karşımıza çıkmaktadır. Eski Anadolu uygarlıklarında da bereketle özdeşleştirilmiş ve sıklıkla kullanılmış olan meyvelerin, bazen ölümsüzlük, bazen mutluluk, bazen de üreme sembolü olarak kullanıldığı da ifade edilmektedir. Özellikle çekirdekli meyvelerin tohum görevini üstlenmesi sebebiyle, neslin devamı niteliğinde insanla özdeşleştirilmiştir (Gültekin, 2008: 11). Antik Yunan ve Roma sanatında da kurdelelerle bağlanmış girland adı verilen, çiçek, yaprak ve meyve düzenlemelerinden oluşan, çelenk görünümlü bezemelerin bereket ve zenginliği simgelediği ifade edilmektedir. Günümüze ulaşan taş veya mermer kabartmalarda, sunaklarda, duvar resimlerinde, lahitlerde, seramik kaplar üzerinde sıklıkla kullanılan girlandlarda, bazen tanrı veya tanrıça, insan, hayvan ve melek figürleriyle birlikte mersin, mısır, meşe, haşhaş, başak, kozalak, incir, armut, elma, kayısı, nar, üzüm gibi meyveler ve tohumların kullanıldığı görülür (Diler, 1996: 9-15; Altier, 2021: 378).

Türk İşleme Sanatı

Türk işleme sanatının kökleri Orta Asya'ya kadar dayanmaktadır. Aslanapa (1989) Güney Sibirya'da Altay dağlarının eteklerinde Pazırık'da, M.Ö. IV. ve III. yüzyıllardan kalma Hunlara ait kurgan adı verilen mezar odalarında ustalıklı işlenmiş zengin ve süslü örtülerden söz etmektedir. Günümüzde Leningrad Ermitage Müzesi'nde sergilendiği belirtilen yünden örtülere, hayvanların kavga sahneleri ve insan figürlerinin gerçekçi bir üslupla işlenmiş olduğuna dikkat çekmektedir.

Türkler Anadolu'ya gelirken kendilerinden önce yaşayan Hun, Göktürk ve Uygurlar ile komşu kültürlerin işlemeciliğinden elde ettikleri izlenimleri, doğu ve İslam düşüncesinin görüşleri ile birleştirerek zengin bir sentez oluşturmuşlardır (Barışta, 1995: 3). Bu süreçte Türk işleme sanatı yeni bir kimlik ve kişilik kazanmış, İslamiyet'in kabulü ile başlayan süreçte insan ve hayvan figürleri önceki dönemlere göre giderek azalmış ve işlemlerdeki konular daha çok natüralist bir üslupla stilize edilmiş bitkisel motiflere yerini bırakmıştır.

Orta Asya Türk inanışlarında görülen sembolizm dili farklı Türk toplulukları ile Anadolu'ya kadar ulaşmıştır. Selçukluların Anadolu'ya yerleşmesi ve İslamiyet'in etkisiyle figürlü bezeme giderek azalmış ve bunun yerini natüralist üslupta stilize edilmiş bitki motifleri almıştır. Maddi kültür ürünleri üzerinde oldukça geniş bir uygulama alanında kullanılmış olan bitki sembolizminde; din, büyü, halk hekimliği ve astroloji gibi birçok etmen rol oynamıştır (Alp, 2009: 57).

Selçuklu ve Anadolu Beylikleri dönemlerinden günümüze işleme örneği ulaşmamış olsa da Osmanlı İmparatorluğu döneminde işleme sanatının varlığını devam ettirdiği bilinmektedir (Barışta, 1984: 1). Osmanlı döneminde saray işleme sanatının öncüsü olmuş ve en güzel işlemler saray ve çevresi için yapılmıştır. İşlemenin merkezi görevini üstlenmiş olan ve Ehl-i Hıfzı adı ile bilinen saray atölyelerinde İmparatorluğun dört bir yanından getirtilen

zanaatkârlar dönemin zevk ve moda anlayışına göre işlemlerini icra etmişlerdir. Saray nakkaşları tarafından çizilen desenler, günlük ve törensel anlamda kullanılan ya da hediye edilecek her türlü eşyanın üzerini bezemiştir. Saray atölyelerinin siparişlere yetişemediği zamanlarda çarşı esnafına siparişler verilmiş ve halk bu yolla daima sarayı kendisine örnek almıştır. Bugün yerli ve yabancı etnografya müzeleri ya da özel koleksiyonlarda bulunan Osmanlı dönemi işleme örnekleri, nitelik ve estetik açıdan dönemin zevk ve beğeni anlayışına tanıklık eder niteliktedir.

Osmanlı dönemi Türk işlemleri teknik ve estetik açıdan oldukça zengindir. Yüzyıllara göre değişkenlik gösteren işleme teknikleri, tek başına ya da karışık bir uygulama biçiminde işlenmiştir. Dokumanın yüzünde ve tersinde aynı görüntüyü veren balıksırtı, civankaşı, hesap işi, muşabbak, pesent, susma gibi sayılarak yapılan iğneler dönemin tipik Türk işleme teknikleri arasındadır. Ters ve yüzü aynı olmayan yüzeysel pesent ve tel kırma, serbest stilde yapılan sarma, dokumanın üzeri kapatılarak yapılan applike, kordon tutturma ve dival işi iğnelerinin ise her yüzyılda uygulanan işleme teknikleri arasında yer alması dikkat çekicidir (Barışta, 1999: 5).

Türk işlemlerinde kullanılan motif kaynakları incelendiğinde, ilk motiflerin geometrik bir düzen içerisinde olduğu görülür. Yer yer insan ve hayvan motiflerinin yer aldığı figürlü bezemeler kullanılmıştır. Bu durum 15. yüzyıl sonuna kadar sürmüştür. 16. yüzyılın başında motifler doğadaki meyve ve çiçeklere dönüşmüştür (Berker,1974:7). 17. yüzyıla gelindiğinde figürlü bezeme sayısının neredeyse yok denecek kadar azalmış olduğu, ağırlıklı olarak bitkisel kaynaklı bezemelerin kullanıldığı görülmüştür (Barışta,1995:22).

Osmanlı dönemine ait işleme örneklerinde motiflerin pek çoğu tabiattan alınmış olmakla birlikte oldukça çeşitlidir. Her türlü çiçek, yaprak, ağaç ve meyve motifleri oluşturulurken belli başlı ana çizgilerin korunarak detayların atıldığı görülür. Stilizasyon veya üsluplaştırma adı verilen bu metodun sanat dünyasında bir dönüm noktası olduğu ve klasik motiflerin bu yöntemle ortaya çıktığı düşünülmektedir (Biol ve Derman,2001:15).

Türk süsleme sanatlarında kullanılan bitkisel kaynaklı motifleri; çiçekler, yapraklar, ağaçlar ve yemişler ile meyveler olarak dört grup altında incelenmek mümkündür (Yurteri ve Ölmez, 2007: 1449). Geleneksel Türk işleme sanatında meyve motifleri genellikle başka bitkisel motiflerle birlikte kullanılmaktadır. En sık kullanılan meyve motifleri arasında nar, üzüm, hurma, armut, incir, karpuz motifleri bulunmaktadır. İslamiyet'te kutsal bir meyve olarak görülen hurma ağacı, özellikle seccade kompozisyonlarında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (Yurteri ve Ölmez, 2007: 1457).

YÖNTEM

Bu çalışma tarama modeline dayalı betimsel bir araştırmadır. Tarama modeli, geçmişte varolan bir durumu, var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırma örnekleme alınan nesnelere kendi koşulları içinde ve oldukları şekliyle tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 1991: 77).

Çalışmanın materyalini özgün niteliklere sahip geleneksel Türk halk işleme örnekleri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise çeşitli müzelerin koleksiyonlarına ait veya alan araştırmaları sırasında bizzat araştırmacı tarafından tespit edilen; 7 adet peşkir, 4 adet uçkur ve 1 adet kırlent olmak üzere toplam 12 adet el işlemeli ürün

alınmıştır. Çalışmanın amacı, Türk el sanatları tarihi içerisinde meyve motiflerinin sembolik anlamlarını halk işleme örnekleri aracılığı ile incelemek ve Türk işleme sanatı tarihi içerisindeki yeri ve önemini belirlemektir.

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde işleme kompozisyonunda meyve motiflerinin kullanıldığı Türk işleme örneklerine yer verilmiştir.

Resim 1. İzmir Etnografya Müzesi'ne ait 392-2 envanter numaralı uçkur örneği.

Resim 1'de görülen İzmir Etnografya Müzesi'ne ait uçkurun karşılıklı iki kısa kenar üzerine dokuz adet stilize elma motifi düzgün sıralamalarla yerleştirilmiştir. Hesap işi tekniğiyle işlenen elma motiflerinin ince kısa saplı, enli ayasıyla elma ile açık bir benzerlik gösterdiği ve naturalist bir üslupla kırmızı ve koyu pembe ile renklendirildiği görülmektedir. Yapraklarda sabun yeşili ve açık yağ yeşili, sap kısmında siyah renk kullanılmıştır.

Orta Asya Türk mitolojisinde elma ağacı kutsal sayılmış, bu inanış Anadolu'ya bereketin soyut bir sembolü olarak taşınmıştır. Bahaeddin Ögel "Türk Mitolojisi" adlı çalışmasında "Manas Destanı'nda kısır kadınların kutsal elma ağacının altında oynamaları sonucu çocuklarının olacağına inanıldıklarını" belirtmiştir (Ögel, 2010: 90). Anadolu halk işlemlerinde hayat ağacı formları üzerinde de sıklıkla kullanılmıştır.

Resim 2. İzmir Etnografya Müzesi'ne ait 392-4 envanter numaralı uçkur örneği.

Anadolu kültüründe çoğalma, bereket, canlılık ve tükenmezlik sembolü olarak kabul edilen üzüm (Şenocak, 2007: 168-169) Anadolu kadınının işlemlerine de konu oluşturmuştur. Resim 2'de görülen İzmir Etnografya Müzesi'ne

ait uçkur örneğinde naturalist bir üslupla sadeleştirilmiş on iki adet üzüm salkımı, dörderli olarak üç sıra halinde işlenmiştir. Uçkurun karşılıklı iki kısa kenar üzerinde bulunan ana motiflerin düzgün sıralamalarla yerleştirildiği görülmektedir. Uçkur pamuklu dokuma üzerine ipek iplik kullanılarak hesap işi tekniğinde işlenmiştir. Canlı renklerin kullanıldığı üzüm motiflerinde kırmızı, koyu pembe, bordo, fuşya renkleriyle yapılan tonlamalarla ışık-gölge etkisi yaratılmış, dal, yaprak ve su motiflerinde ise sabun yeşili, açık yağ yeşili, siyah, koyu mavi, koyu sarı ve eflatun renkleri kullanılmıştır.

Türklerde bereket sembolü olarak kullanılan üzüm, nar, incir, hurma, kavun, karpuz, buğday başağı, haşhaş vb. taneli bitki ve meyveler; doğurganlığın, bereketin ve hayat ağacının sembolü olarak eski çağlardan beri kullanılmaktadır (Gültekin, 2008: 11). Anadolu kültüründe her zaman kendine yer bulan üzüm, Hitit uygarlığında tanrısal bir bitki olarak görülmüş ve tanrının bolluğunu, bereketini, yaratıcı, geliştirici gücünü yansıttığına inanılmıştır (Eyyüboğlu, 1991; Akt. Alp, : 33, 45, 56).

Resim 3. Eskişehir il merkezine ait üzüm salkımı motifli hesap işi uçkur örneği.

Resim 3’de görülen Eskişehir yöresine ait uçkurun kompozisyonu incelendiğinde, uçkurun karşılıklı iki kısa kenarı üzerine üzüm salkımı ve asma yapraklarından oluşan ana motiflerin düzgün sıralamalarla yerleştirildiği görülmektedir. Altışar adet üzüm motifinden oluşan ana motiflerin altında kenara paralel olarak zikzak formu bir dal ve asma yaprakları bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş enli bir su şeklinde işlenmiştir. Naturalist bir üslupla sadeleştirilen üzüm motiflerinde çok renkli bir uygulama tercih edilmiş olup kırmızı, koyu pembe, mor ve eflatun kullanılmıştır. Yaprak ve dallarda açık-koyu yağ yeşili tonları, yaprak yeşili, siyah ve kahverengi kullanılarak motiflerin oldukça gerçekçi bir yaklaşımla renklendirildiği görülmektedir. Uçkur pamuklu dokuma üzerine ipek iplik kullanılarak hesap işi tekniğinde işlenmiştir.

Resim 4. Eskişehir il merkezine ait üzüm ve çiçek motifli hesap işi peşkir örneği.

Resim 4’de Eskişehir yöresine ait peşkir örneğinde üzüm salkımlarının küp benzeri kulplu bir nesne içerisinde yükselen çiçeklerle birlikte iki yana doğru sarkacak şekilde tasvir edildiği görülmektedir. İpek iplik kullanılarak hesap işi tekniğiyle işlenmiş olan peşkirin renklendirilmesinde yavruağzı, kırmızı, yavruağzı, mor, eflatun, açık-koyu yaprak yeşili, siyah ve kahverengi kullanılmıştır. Naturalist bir üslupla sadeleştirilmiş olan ana motifler peşkirin karşılıklı iki kısa kenarı üzerine düzgün sıralamalarla yan yana yerleştirilmiştir.

Resim 5. Üzüm salkımı ve asma yapraklı peşkir örneği, Meriç/Edirne.

Resim 5’de Edirne’nin Meriç ilçesine ait peşkir örneğinde naturalist bir üslupla sadeleştirilmiş üzüm salkımı motiflerinin işlenmeye konu oluşturduğu görülmektedir. Karşılıklı iki kısa kenar üzerine düzgün sıralamalarla yerleştirilmiş ana motiflerin hemen altında aynı renklerde ve resimsel betimlemeyle işlenmiş asma dalı ve yapraklarından oluşan enli bir su bulunmaktadır. Hesap işi tekniğinde işlenmiş iki farklı ana motifin kullanıldığı peşkir, pastel tonlarda ve doğaya yakın bir üslupla renklendirilmiştir. İşlemesinde ipek iplik kullanılan üzüm salkımlarında mor ve eflatun, yaprak ve dallarda ise açık-koyu yağ yeşili, kahverengi ve siyah kullanılarak gerçekçi bir sonbahar etkisi yaratılmıştır.

Resim 6. İzmir Bergama etnografya müzesine ait peşkir.

Resim 6’da yer alan Bergama Etnografya Müzesi’ne ait peşkir örneğinin işleme kompozisyonunda iki farklı motifin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Kısa kenarlara paralel olarak zikzak formu bir dal üzerine yerleştirilmiş üzüm salkımları ve yapraklardan oluşan motifler bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş bir su şeklinde işlenmiştir. Antinaturalist olarak renklendirilmiş olan üzüm salkımlarının siyah renkli bir dal üzerine lacivert ve bordo renkle işlendiği görülmektedir. Yapraklarda ise bu uygulamanın aksine yağ yeşili ve zümrüt yeşil kullanılmıştır.

Türk tezminatında meyve tasvirleri genellikle ağacın dalında ve natüralist bir üslupla resmedilmiş olup (Doğanay, 2003: 44) nadiren natürmort şeklinde kompozisyonlara rastlanmaktadır. Türk işlemlerinde 17. yüzyılda yeni bir

konu olarak gelişim gösteren vazo, çanak, kandil, ibrik gibi nesnel kaynaklı motifler kompozisyonlarda ifadeyi tamamlayıcı olarak kullanılmış ve sıklıkla görülmeye başlanmıştır. Natürmort olarak nitelendirilebilecek bu tür işleme düzenlemelerin vazolara yerleştirilmiş nar dalları, tabak içerisinde meyve stilizeleri şeklindeki kompozisyonlarla ilgi çekmekte ve aynı zamanda sembolik nitelikli sınırlar gizlediği düşünülmektedir (Barışta, 1995: 38-39).

Resim 7. Tabak içerisinde meyve stilizelerin yer aldığı bir peşkir örneği, Tavşancıl-Dilovası/Kocaeli.

Resim 7’de görülen Tavşancıl’a ait hesap işi peşkir örneğinde bu tür bir düzenlemeye rastlanmıştır. İpek iplikle işlenmiş peşkirin kompozisyonunun tabak içerisinde armut motiflerinin antinatüralist bir üslupla kobalt mavi, kahverengi, kırmızı ve beyazla renklendirildiği ve metal iplikle yapılan çekirdek betimlemeleriyle nadide bir peşkir örneği olduğu düşünülmektedir.

Resim 8. Aydın yöresine ait üzüm ve armut motifleriyle bezeli kanaviçe kırlent.

Anadolu kadınının kendine has gözlem gücü ve gördüklerini sadeleştirme becerisinin açıkça gözlemlendiği kanaviçe motiflerinde bitkisel kaynaklı konuların yoğun olarak kullanıldığı bilinmektedir. Resim 8’de Aydın yöresine ait kanaviçe kırlent örneğinde natürmort tarzında işlenmiş bir düzenleme görülmektedir. Kırlentin işleme kompozisyonunda gül dalına konmuş bir kuşun önünde, üzüm salkımı yer almakta ve bu motiflerin çevresinde ise yedi adet armut motifi bulunmaktadır. Üzüm salkımı ve armut motiflerinin renklendirmesinde farklı renk tonlarıyla açık-koyu renk geçişleri yapılmış ve yakalanan ışık etkisi ile tasarıma oldukça canlı bir ifade katılmıştır. Aynı şekilde kompozisyonun tamamında çok renkli bir üslup izlendiği görülmektedir.

Resim 9. Pelitli köyüne ait çilek motifli hesap işi peşkir, Pelitli-Gebze/Kocaeli.

Resim 9’da Pelitli köyüne ait iki farklı motifin bir arada kullanıldığı hesap işi peşkir örneğinde ise çilek motiflerinin betimlendiği görülmektedir. Doğaya yakın ve gerçekçi bir üslupla kırmızı ve sarı ile renklendirilmiş çilek motifleri, üst kısımlarından minik yapraklarla dallara tutturulmuştur. İpek iplikle işlenmiş motiflerin peşkirin karşılıklı iki kısa kenarı üzerine karşılıklı olarak düzgün sıralamalarla yerleştirildiği ve hemen altında ise ana motiflere benzer bir ince su motifinin yer aldığı görülmektedir.

Resim 10. Nar motifli hesap işi peşkir örneği, Meriç/Edirne.

Sanatta bezeme elemanı olarak oldukça zengin ve geniş bir alanda kullanılmış olan nar motifi yüzyıllardır efsanelere konu olmuş bir bitkidir. Uygurlara ait elinde nar tutan insan figürünün tasvir edildiği bir duvar resminin, narın ilk kullanıldığı örnek olduğu belirtilmektedir. Resim 10’da Edirne Meriç’e ait hesap işi peşkir örneğinde dış kabuğu koyu pembe renk kullanılarak natüralist bir üslupla sadeleştirilerek üç dilimli nar motiflerinin yer aldığı görülmektedir. Çağlıtütüncügil (2013: 65) Türk süsleme sanatında nar motiflerinin dilim sayısının iki ya da üç olduğunu, nadiren dört ve daha fazla dilimli örneğe rastlandığını belirtmiştir. Koyu pembe renkte ipek iplik ve sırma kullanılarak işlenmiş ve bir gövde üzerinde duran nar motiflerinin çekirdekleri ise altın rengi metal iplik kullanılarak işlenmiştir. Gövdenin çevresinde görülen küçük yapraklar, nar ağacının stilize edilmiş dalları şeklindedir. Ayrıca nar motiflerinin aralarında yer alan hayat ağacı formları oldukça dikkat çekicidir.

Hayat ağacı motifi tüm Anadolu uygarlıklarında çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. Orta Asya Türk mitolojisinde hayat ağacı motifi yeryüzü ile gökyüzünü birleştiren, yaşamı ve ölümsüzlüğü sembolize eden bir figürdür. Hayat ağacı motiflerinin üzerinde yer alan hurma, nar, elma, incir gibi meyve tasvirlerine sembolik anlamlar yüklenmiştir

(Alp, 2009: 56). Nar, Anadolu'da Afrodit'in, Hristiyanlıkta ise Meryem Ana'nın simgesidir. Bu nedenle nar ölümsüzlüğün sembolü olarak kabul edilir (Erbek, 1986; Akt. Alp, 2009: 56). Anadolu inanışında nar cenneti; incir, üzüm (asma) ve zeytin ise bolluk ve bereketi simgelemektedir. Anadolu Selçuklularında hayat ağacının dalları arasında yer alan nar meyvesi cennet sembolü olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple Anadolu süslemelerinde ve işlemlerinde hayat ağacı ve nar motifleri sıklıkla kullanılmıştır (Gürsu, 1988; Akt. Alp, 2009: 58). Nar taneli bir meyve olması sebebiyle Anadolu kültüründe daima doğum ve üreme ile özdeşleştirilmiştir. Anadolu düğünlerinde gelin ile damadın nar kırma adeti çok eski bir geleneğin devamı olup yeni gelinlerin evlerine nar taneleri serpilerek evliliklerinin devamlı, bereketli, çocuklarının çok olacağına inanılmaktadır (Ateş, 2001: 176). Bu şekilde bütünlük simgesi olarak aile nar motifi ile sembolleştirilmekte ve çocuklarla beslenerek çoğalan mutluluğun, aile olmanın güzelliği ifade edilmektedir (Şenocak, 2015: 237). Nar ağacı, kutsal sayılan ağaçlar arasında olup zeytin, hurma, incir gibi cennet meyvesi olarak da adlandırılır (Şenocak, 2015: 243).

Resim 11. İzmir Bergama etnografya müzesine ait nar motifli uçkur.

Resim 11'de Edirne'nin Bergama Etnografya Müzesi'ne ait peşkir örneğinde naturalist bir üslupla sadeleştirilmiş iki dilimli nar motiflerinin işlenmeye konu oluşturduğu görülmektedir. Koyu ve açık yavruağzı tonlarında renklendirilmiş nar motiflerinin ipek iplik kullanılarak hesap işi tekniğinde işlenmiş olduğu anlaşılmıştır. Uçkurun iki kısa kenarı üzerinde yer alan iki adet nar motifinin arasına bir hayat ağacı formunun işlenmiş olduğu görülmektedir.

Resim 12. Konya yöresine ait nar motifli hesap işi peşkir örneği.

Resim 12'de görülen Konya yöresine ait peşkir örneğinde üçerli sıralar halinde işlenmiş iki dilimli nar motifleri görülmektedir. İki dilimli olarak işlenen nar motiflerinin alt kısmında pembe nar çiçekleri ve stilize yapraklar yer

almaktadır. Kırmızı, yavruağzı, bej, açık-koyu pastel yeşil renklerinin motiflerin peşkirin karşılıklı iki kısa kenar üzerine düzgün sıralamalarla yan yana işlendiği görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Köklü bir kültürel birikime sahip olan Anadolu toprakları, zengin etnik yapısı nedeniyle pek çok araştırmaya sembol kavramı kapsamında kaynak olmuştur. Bitki ve ağaçlar Anadolu'da ilk çağlardan günümüze dek çok çeşitli anlamlarda kullanılmış ve gelenekler çerçevesinde maddi kültür ürünlerinin desen ve kompozisyonlarına yansımıştır. Oldukça dar bir çevrede yaşayan Türk kadını yüzyıllarca içinden geldiği gibi çizip renklendirdiği işlemler aracılığı ile mutluluk, ayrılık, hasret gibi duygu ve düşüncelerini, hüznünü, hayallerini soyut anlamlarla ifade etmiştir. Başta çeyiz geleneği olmak üzere işleme sanatı, gelenek ve göreneklerle kuşaklar boyu devam etmiştir. Türk kadın doğada veya çevresinde gördüklerini kendine özgü bir stilizasyon yöntemi ile sadeleştirilmiş ve kullandığı eşyaya, kendi yarattığı ve zevk anlayışına göre motifleri çeşitli türden iğne teknikleriyle aktarmıştır. Bugün üretimi son bulmuş ancak günümüze ulaşmayı başaran çok sayıda peşkir, yağlık, çevre, uçkur, bohça vb. işlemeli maddi kültür ürünü bunun kanıtı niteliğindedir.

Geleneksel Türk halk işleme örnekleri üzerinde bitkisel motiflerin kullanımına sıklıkla rastlanmaktadır. Araştırma kapsamında Türk işleme örneklerinde kullanılan meyve motifleri incelenmiş ve ulaşılabilen işleme örneklerinde elma, üzüm, çilek, armut, nar, incir stilizelerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Naturalist bir üslupla sadeleştirilen meyve motiflerinin klasik Türk işleme kompozisyonlarına uygun olarak düzgün sıralamalarla düzenlenerek işlenmiş olduğu görülmüştür. İncelenen uçkurlarda meyve motiflerinin yan yana çoklu sıralamalarla tekrar edildiği kompozisyonlar yaygındır. Küp içerisinde sarkacak şekilde işlenmiş üzüm salkımları ve tabak içerisine yerleştirilmiş armut motiflerinin natüremort tarzında betimlendiği görülmüştür. İki işleme örneğinde, iki ya da üç dilimli nar motifleriyle birlikte hayat ağacı formlarının kullanımı dikkat çekicidir. Renklendirmelerde genellikle doğaya yakın, canlı ve çok renkli bir uygulama tercih edilmiştir. Üzüm salkımı ve armut motiflerinde farklı renk tonlarıyla açık-koyu renk geçişleri yapılarak, ışık-gölge etkileri yaratılmaya çalışılmıştır.

ÖNERİLER

Geleneksel Türk işlemleri Anadolu coğrafyasının zengin kültür ürünlerinde kullanılan sembolik dilin süsleme unsuruna yansımış sadece bir dalıdır. Bugün müzelerde sergilenen veya hatıra olarak saklanan halk işleme örnekleri zamanın ötesine geçen kültürel ve felsefi boyutlarıyla Türk kadının kendine özgü yaşantısının naif bir belgesi niteliğindedir. Aynı zamanda Anadolu coğrafyasında medeniyetler değişse de sembollerin taşıdığı dilin değişmediğinin, mitolojik ve toplumsal anlamların devam ettiğinin göstergesidir. Maddi kültür ürünleri üzerinde yer alan motiflerin görünen alemin dışında görünmeyen anlamlar taşıması, Türk kültürünün geçmişten bugüne kültürel aktarımını ortaya koyma açısından son derece önemlidir. Ayrıca plastik sanatlar ve el sanatları açısından köklü bir birikime sahip olan Anadolu ve öz bir beğeni anlayışının ne ölçüde zengin olduğunu göstermesi bakımından değerlidir. Tekstil grubu el sanatı ürünlerin yıpranmaya çok açık ve en hassas ürün grubu olması sebebiyle Türk işlemlerine yönelik yapılan araştırmaların somut olmayan kültürel mirasın belgelenmesi adına

sayısı artırılmalıdır. Çalışmanın Türk işleme sanatı ile ilgili bundan sonra yapılacak araştırmalara kaynak oluşturacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alp, Ö. (2009). *Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş*. Ankara: Eflatun Yayınevi.

Aslanapa, O. (1989). *Türk Sanatı*. Ankara: Remzi Kitabevi.

Altier, S. (2021). Osmanlı Süsleme Sanatlarında Girland. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 377-406. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1712687>

Ateş, M. (2001). *Mitolojiler ve Semboller/Anatanrıça ve Doğurganlık Sembolleri*. İstanbul: Aksiseda Matbaası.

Barışta, H. Ö. (1995). *Türk İşleme Sanatı Tarihi (2. Baskı)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Yayın No:1.

Barışta, H. Ö. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları / 2342.

Berker, (1974). Türk İşlemeleri. *Sanat Dünyamız*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, 2, 2-10.

Biröl, İ. & Derman, Ç. (2001). *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler (3. Baskı)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı:26.

Çağlıtütüngil, E. (2013). Türk Süsleme Sanatında Nar: Form, Köken ve İkonografik Anlamı. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 33 , 61-92. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/157138>

Diler, N. K. (1996). *Anadolu Girlandlı Sunakları* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.

Doğanay, A. (2003). XVI: Yüzyıl İznik Duvar Çinilerinde Meyve Tasvirleri. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24 (1), 43-63. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/162641>

Gültekin, R. E. (2008). Türklerde bereket sembolü olarak kullanılan meyve motifleri ve mimaride değerlendirilmesi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3(5), 9-31. <https://turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=408>

Karasar, N. (1991). *Bilimsel araştırma yöntemleri (4. baskı)*. Ankara: Sanem Matbaacılık.

Şenocak, E. (2007). Türk Halk Kültüründe ve Mitolojik Bağlamda Üzümün Yeri. *Milli Folklor*, 76, 164-172.

Şenocak, E. (2015). Halk Anlatı ve İnanışlarında Mitolojik Bir Meyve: Nar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4, 8, 228-251.

Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi (I. Cilt) 5. Baskı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları VII.

<https://archive.org/details/BahaeddingelTrkMitolojisi1.Cilt/page/n3/mode/1up>

Yurteri, S. & Ölmez, F. N. (2007). Türk Dokumalarında Ağaç Motifleri, 38. ICANAS Kongresi

MENEMEN ÇÖMLEKÇİ ÇAMURUNDAN KATMA DEĞERİ YÜKSEK ÜRÜN TASARIMI

Doçent Atilla Cengiz KILIÇ

Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye, atilla.kilic@deu.edu.tr

ÖZET

Toplumlar arasındaki rekabeti her alanda görmek mümkün olmaktadır. Çağımızda, üretimden daha değerli boyuta gelen tasarım ve ürün geliştirme kavramları gelişim, rekabet, marka ve kimlik oluşturmadaki zorunluluğu herkes tarafından genel olarak kabul görmektedir. Küçük merkezlerin, bu gelişime ayak uydurmaları oldukça güçtür. Küçük üretim merkezlerinin gelişimi için farklı desteklere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Menemen Çömlekçiliğinin geliştirilmesi gereken önemli bir merkez olduğunu söylenebilir. Menemen, uzun yıllardan beri önemli bir çömlekçi merkezi olmuş, kesintisiz üretim yaparak günümüze kadar gelmiştir. Dönem dönem üretimi artırmış, yurtiçi ve yurtdışı için değişken geniş bir pazar alanları bulmuştur. Bu değişken pazar ortamı belli başlı sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Daha kalıcı ve güncel üretimlere uyum sağlamada problemler yaşadığı görülmektedir. Geleneksel çömlek üretimi dışında, farklı güncel üretimlerden de etkilenmiş atölyelerde olmuştur. Günümüzde de sürekli bir arayış ve ürün geliştirme gayretleri görülmektedir. Belirli bir ürün geliştirme planlaması olmamasından dolayı, gelişimi istenilen duruma maalesef gelememiştir. Seramiğin sınıflandırmasında kaba seramik grubunda bulunan çömlekçilik, doğal olarak da ucuz ürün statüsünde yer almaktadır. Menemen Çamuru, çok özel bir çamur olmasının yanı sıra, rezervlerde sınırlıdır. Çömlekçilik günümüzde zor şartlarda yürütülen bir meslek gurubunu oluşturmakta ve birçok merkezde üretimini devam ettirememektedir. Bölgesel kalkınma ve üretimi devamlılığı için yenilikçi düşünce ve tasarımlarla katma değeri yüksek ürünler üretmenin zorunluluğu bir güncel gerçektir. Ayrıca, Menemen Çamurunun kalitesi de katma değeri yüksek ürünlerde kullanmayı her açıdan hak ettiği düşünülmektedir. Buradaki amaç hem geleneksel üretimin yok olmasını engellemek, hem de güncel üretimlerle rekabet edebilecek nitelikli ürünler üretebilmektir. Bu çalışma Menemen Çamuru ve ürün tasarımı üzerinde yapılan uygulamaların sunumu niteliğinde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çömlekçilik, ürün geliştirme, tasarım

HIGH ADDED VALUE PRODUCT DESIGN FROM MENEMEN POTTER MUD

Doçent Atilla Cengiz KILIÇ

Dokuz Eylul University, Izmir, Turkiye, atilla.kilic@deu.edu.tr

ABSTRACT

It is possible to see the competition between societies in every field. In our age, the concepts of design and product development, which come to a more valuable dimension than production, are generally accepted by everyone to create development, competition, brand and identity. It is quite difficult for small centers to keep up with this development. Different supports are needed for the development of small production centers. From this point of view, it can be said that Menemen Pottery is an important center that needs to be developed. Menemen has been an important potter's center for many years, and it has survived to the present day by making uninterrupted production. It has increased production from time to time and has found a wide range of variable market areas for domestic and abroad. This variable market environment has brought with it certain problems. It is seen that he has problems adapting to more permanent and current productions. Apart from traditional pottery production, it has also been in workshops influenced by different current productions. Today, there is a constant search and product development efforts. Unfortunately, its development could not come to the desired situation due to the lack of a specific product development planning. Pottery, which is in the rough ceramic group in the classification of ceramics, is naturally included in the status of cheap products. Menemen Mud, in addition to being a very special mud, is limited in reserves. Pottery constitutes a professional group carried out under difficult conditions today and cannot continue its production in many centers. The necessity of producing products with high added value with innovative thoughts and designs for regional development and continuity of production is a current reality. In addition, the quality of Menemen Mud is thought to deserve to be used in products with high added value in every respect. The aim here is to prevent the disappearance of traditional production and to produce qualified products that can compete with current productions. This study will be the presentation of applications on Menemen Sludge and product design.

Keywords: Pottery, product development, desing

GİRİŞ

TASARIM NEDİR, TASARIM YAPARKEN NASIL BİR SÜREÇ İZLENİR?

Yeni ürün geliştirme, yeni tasarımlarla mümkün olabilir. Tasarım, “tasarlamak” yeni bir ürün ya da obje plan yaratma ve geliştirme sürecini tanımlar. Tasarım kelimesi, aslında Latince kökenlidir. Tasarım, yaratıcı sürecin kendisi olup faaliyet için gerekli olan eskiz ve planların hazırlanması sürecindeki çalışmaların tümünü kapsamaktadır.

Tasarımlar oluşturulmadan önce taslakları hazırlanır. Bunlar tasarım öncesi düşünsel tasımlardır ve olgunlaştığında tasarıma dönüşecektir. Bir ürün tasarlamak, geliştirmek için sadece düşünce yeterli değildir. Doğru bir tasarım için teknik bilgilerden de yararlanılmalıdır. Aslında yeni bir ürün tasarlamak tamamen özgür bir durum değildir. Uymak zorunda olunan birçok sınır ve standartlar vardır. Bundan dolayı iyi bir tasarım için yetkin bir donanım ve doğru bir araştırma gereklidir.

Günümüzde tasarım ve ürün geliştirme kavramları, toplumlarla rekabet edebilme açısından önemli bir duruma gelmiştir. Ürün geliştirme ve yeni bir ürünün üretimi için zaman ve desteğe ihtiyaç vardır. Her tasarımın hayat bulması mümkün olmadığı gibi, sabır ve yoğun bir çalışma gerektirdiğini unutmamalıdır. Konu tanımlanmalı, benimsenmeli ve yaratıcılık sınırları zorlanmalıdır.

Yaratıcılık, tasarımda en önemli aşamadır. Tüm aşamalardan geçmiş olan tasarımın, hazır hale getirilmesi işleminden sonra uygulama işlemine geçilir (arkhesanat.com/tasarim-nedir/, E.T: 14.03.2023).

İşletmelerin araştırma ve geliştirmeye ayırabildikleri finansal bütçeleri, yeni ürünler geliştirme açısından önemlidir. Bu durum, ilgili pazarda, rekabet açısından önem arz etmektedir (Güneş ve Togay ve Güneş, 2015: 105).

Katma değer, bir işletmenin dışarıdan tedarik ettiği girdilere kendi bünyesinden kattıklarıdır (Güneş ve Togay ve Güneş, 2015: 103). Ürünlerdeki katma değer artışı için, tasarım, Ar-Ge, yenilik ve markalaşmaya ilgi gösterilmesi işletmelerde önemsenmelidir. İşletmelerde ürün geliştirmek, maliyet artışına sebep olduğunu için genellikle yeni tasarımlar yapmak yerine, yapılmış olanı üretme yoluna gittikleri görülebilmektedir. Bu durum işletmelerin kendi kimliklerini ve markalarını geliştirmesine olumsuz etki etmektedir.

Küçük işletmeler Ar-Ge yükünü karşılamada güçlük çekebilirler. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, Menemen çömlek ustalarının yeni ürün geliştirmeleri oldukça kısıtlı ve zor olabilmektedir.

Üniversitelerin ilgili bölümleri ile birlikte hareket edilerek, bir araştırma geliştirme merkezi kurulması önerilebilir. Bu merkez bağımsız bir birim olarak hareket etmeli, çömlekçiler için çamur hazırlamadan, sır ve dekorlamaya, ürün geliştirmeden, pazarlama faaliyetlerine kadar birçok alanda destek ve hizmet verebilen bir araştırma merkezi olmalıdır. Bu merkezin finansmanı başta yerel yönetim üstlenmeli, kısmen de çömlekçiler tarafından sağlanmalıdır.

MENEMEN'DE ÇÖMLEKCİLİK

Resim 1. Menemen çömlek örnekleri (Kaynak: <https://www.visitizmir.org/tr/Destinasyon/12861>)

Menemen ovası, Menemen'den geçen Gediz Irmağının doğusunda alüvyonlardan oluşmuş bir deltadır. 65 metre yükseklikteki Değirmen-tepe ve Hıdırlık tepesinin yamaçlarından başlayarak güney ve diğer taraftan kuzey ve kuzeybatı yönünde yayılmıştır (Çizer ve Uludiç, 1996: 90).

Menemen'de çömlekçiliğin gelişmiş olmasının en büyük nedeni sahip olduğu coğrafi yapısıdır.

Menemen, uzun yıllardan beri önemli bir çömlekçi merkezi olmuş, kesintisiz üretim yaparak günümüze kadar gelmiştir. Dönem dönem üretimi artırmış, yurtiçi ve yurtdışı satışları için değişken pazar alanları bulmuştur.

Bu değişken pazar ortamı, belli başlı sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Daha kalıcı ve güncel üretimlere uyum sağlamada problemler yaşadığı görülebilmektedir. Geleneksel çömlek üretimi dışında, zaman içerisinde farklı yeni üretimlerden de etkilenmiş atölyeler oluşmuştur. Günümüzde yeni arayışlar ve ürün geliştirme gayretleri içinde oldukları görülmektedir. Belirli bir ürün geliştirme planlaması olmamasından dolayı, istenilen gelişim maalesef sağlanmamıştır.

Seramiğin sınıflandırmasında, kaba seramik grubunda bulunan çömlekçilik, buna bağlı olarak üretilen ürünler ucuz ürün statüsünde yer almaktadır. Menemen Çamurunun, seramik üretimi için çok özel bir çamur olmasının yanı sıra, rezervlerde sınırlıdır. Çömlekçilik günümüzde zor şartlarda yürütülen bir meslek gurubunu oluşturmakta ve birçok çömlekçi merkezi üretimini devam ettirememektedir. Bölgesel kalkınma ile birlikte üretimin devamlılığı için yenilikçi düşünce ve tasarımlarla katma değeri yüksek ürünler üretmenin zorunluluğu bilinmektedir. Menemen Çamuru kalitesi de katma değeri yüksek ürünlerde kullanmayı her açıdan hak ettiği düşünülmektedir.

Uluslararası pazarlarda rekabet edebilmenin yolu standartlara uygun ve kaliteli mal ve hizmet üretiminden geçmektedir. Günümüzün yok edici rekabet ortamında tüketiciler satın alacakları ürün ve hizmetlerde daha dikkatli davranmaktadırlar. Fiyat ve kalitenin avantajının yanında ürünlerin üretim aşamasından tüketim sonrası ortaya çıkacak tüm sonuçlarını göz önünde bulundurmaktadırlar (Kılıç, 2005: 6).

Resim 2. Menemen çömlek örnekleri

(Kaynak: <https://menemenpost.com/bilal-deniz-comlekciler-olarak-menemende-topraktan-her-sey-yapiyoruz/>)

Amaç, güncel üretimlerle rekabet edebilecek nitelikli standartlara uygun ürünler üretebilmektir. Menemen çamurundan, katma değeri yüksek ürünler üretilmelidir. Değeri artan ürünlerin, çömlekcilere daha fazla getiri sağlayacağından, Menemen çömlekçiliğinin gelişip, çeşitlenebilmesine de fayda sağlayabilir. Günümüzde çömlekcilerin birçok sorunları vardır. Bu sorunlar, üretimde değer yükselmesiyle giderilebilir.

Menemen çömlekçiliğinin ürün yelpazesi, zaman içerisinde form ve işlev olarak değişim göstermiştir. Çağımızda yeni işlevler üstlenecek, tasarımlara ve düşüncelere ihtiyaç vardır. Bu değişim gerçekleşirken, gelenekselin korunması gerekliliği unutulmamalıdır.

Menemen çömlekçiliğine ürün geliştirmek için iki alana öneriler yapılabilir;

Çamura yapılan müdahaleler

Ürünlere yapılan müdahaleler

Hammadde, doğadan elde edilen ve sanayide işlenen, bir ürün, bir mal üretmekte kullanılan ana gereçlerin, maddelerin işlenmeden önceki doğal hali olarak tanımlanabilir.

Yarı mamul, önceden üretim sürecine girmiş veya üretilmekte olan fakat kullanılabilir ve satılabilir mamul haline gelmemiş maddelerdir. Mamul ise, ürünün satılabilir hale getirilmiş halidir (lafsozluk.com/2014/12/mamul-nedir-yari-mamul-ne-demektir.html , E.T: 17.03.2023).

Bugünkü koşullarda, kaliteli ve temiz sorunsuz çamur hazırlayan işletme sayısı az da olsa vardır. Bu işletmeler, gerekli ar-ge desteği almadan geleneksel tecrübeleriyle çamurlarını hazırlamaktadırlar. Eskiye nazaran belirli bir kaliteye ulaşmışlardır. Çömlek için son derece uygun çamurlar hazırlanmaktadır. Ürün yelpazesi çeşitlendirilmek istendiğinde, çamura farklı katkıları katarak, çamura farklı özellikler kazandırmak gerekmektedir. Örneğin; Menemen çamurunu, Şamot'lu çamura dönüştürerek mukavemeti yüksek ve büyük formlar yapabilmeye olanak sağlayan bir çamur haline dönüştürülebilir

Şamot; en basit tanımıyla, pişirildikten sonra öğütülmüş kildir.

Seramik çamuruna, Şamot eklemenin kurumadan, çatlamaya, işlenebilirlikten, plastikliğine kadar çamurun birçok özelliği üzerinde etki etmektedir.

Şamot, seramik ve Stoneware çamurlarını güçlendirmek ya da doku vermek için çamur bünyesine eklenir ve yüksek oranda alümina ve silika içerir. Yüksek mekanik mukavemete sahip olup, aşınmaya ve yıpranmaya karşı çok dayanıklıdır.

Şamot, kuruma ve pişme sırasında çamurun küçülmesini azaltır.

Şamot katkısı, çamuru daha kolay işlenebilir hale getirmesine rağmen, plastikliğini azaltır.

Şamot, çamurun çökmesini engelleyen bir çeşit iskelet gibidir. Çamura yapısal güç kazandırır.

Resim 1. Pişmiş kırmızı çamur kırığı (A.C. KILIÇ, 2022)

Resim 2. Pişmiş öğütülmüş kırmızı çamur kırığı (A.C. KILIÇ, 2022)

Resim 3. Pişmiş öğütülmüş kırmızı çamur (A.C. KILIÇ, 2022)

Resim 4. Şamotlu kırmızı çamur, 1500 gr kırmızı çamur, 25 gr şamot (A.C. KILIÇ, 2022)

Resim 5. Şamotlu kırmızı çamur, 1500 gr kırmızı çamur, 400 gr şamot (A.C. KILIÇ, 2022)

Resim 5. Şamotlu kırmızı çamur ile şekillendirme (A.C. KILIÇ, 2022)

KISA SÜREDE HAYATA GEÇİLEBİLECEK UYGULAMA ÖRNEĞİ

Hali hazırda üretilmekte olan ürünlere müdahale edilerek yeni ürüne dönüştürmek. Sırsız bünyeleri, dekorlayarak daha yüksek değere ulaşması sağlanabilir.

Resim 6. Menemen' de üretilmiş olan saksının dekorlayarak sırlanması (A.C. KILIÇ, 2022)

SOFRA EŞYASI UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Resim 7. Kültür seramik tarafından Menemen kırmızı çamurdan tasarlanmış ve üretilmiş sofraya eşyası rnekleri (A.C. KILIÇ, 2022)

TURİZM SEKTÖRÜNE YÖNELİK UYGULAMA ÖRENKLERİ

Popüler Kültür Kavramı Popüler kavramı iki temel anlam taşır. Birincisi, genel olarak herkes tarafından hoşça giden ve tüketimi yapılan bir unsur olarak tanımlanmasıdır. İkincisi ise, halka olan aidiyeti içeren tanımdır (Özdemir,2021 s.80).

Ülkemiz, önemli bir turizm merkezi olmasından dolayı turistler tarafından yoğun ilgi görmekte ve ziyaretçilerimiz çok olmaktadır. Turizm, popüler kültürle yakın ilişkilidir. Buna bağlı olarak popüler turistik ürün sektörü canlılığını sürekli korumaktadır. Hediye ve anı amacıyla üretilen, ürünlere olan ihtiyaç artarak devam etmektedir. İhtiyacı karşılamak için, başta Çin olmak üzere farklı ülkelerden ithal ürün ülkemize getirilmektedir.

Menemen’de de turistik eşya üretimi için değişik tasarımlara ihtiyaç vardır.

Resim 8. Kültür seramik Menemen kırmızı çamurdan tasarlanmış ve üretilmiş örnek örnekler (A. C. KILIÇ, 2022)

SONUÇ

Menemen çömlekçiliği bugüne kadar kesintisiz üretim yapan bir merkez olmuştur. Bunun en önemli nedeni çamurunun özelliğinden gelmektedir. Tornaya uygundur ve plastikliği yüksektir.

Genelde ürün yelpazesi kaba seramik grubuna girmektedir. Kaba seramikten ince seramiğe doğru dönüşümü, her anlamda gelişime katkı sağlayacaktır. Buradaki amaç farklı ve daha yüksek kalite ve geniş ürün yelpazesi yaratmak olmalıdır. Bunun içinde bir Ar-Ge merkezin kurulması önerilmektedir. Çömlek ürünlerinin yanı sıra, işlevsel sofa eşyaları, sanatsal ürünler, turistik hediyelik eşya vb. ürünlerini üretmek, ürün çeşitliliğine ve Menemen çömlek seramikçiliğini ileriye seviyelere taşıyabilir.

KAYNAKÇA

Çizer,S. Ve Uludiñ,F. (1996) MENEMEN ÇÖMLEKÇİLİĞİNİN ,DÜNÜ, BUGÜNÜ ,YARINI. Türk Kültüründe Menemen sempozyum kitapçığı, 91-96

Güneş,S. Ve Togay,A. Ve Güneş, Ç. (2015). KATMA DEĞER VE KALKINMA BAĞLAMINDA ÜRÜN TASARIMI. Sanat ve tasarım dergisi Sayı: 16, 97- 112, <https://doi.org/10.18603/std.76973>

Kılıç,O.G. (2008) ULUSLARARASI TİCARETTE TEKNİK ENGELLER VE ÜRÜN STANDARTLARI AÇISINDAN CE UYGUNLUK İŞARETİ VE MAKİNA İMALATI YAPAN FİRMALARIN İHRACATINA ETKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).Marmara Üniversitesi.

Özdemir,M., (2021) LÜKS MODA TASARIM ÜRÜNLERİNİN TİCARİ ÜRÜNLERE DÖNÜŞMESİ SÜRECİ VE POPÜLER KÜLTÜR ETKİSİ (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi.

TÜRKİYE'DE İSLAMCILIĞIN MERKEZ SAĞDAN BAĞIMSIZLAŞMASI: MİLLİ NİZAM PARTİSİ'NİN KURULMASI

Dr. Öğr. Üy. Özlem Özdeşim SUBAY

Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Türkiye, oikiz@pau.edu.tr

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en önemli İslami hareketlerinden biri hiç kuşkusuz Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Görüş Hareketidir. Bu hareket Türkiye toplumsal koşullarında oluşmuş ve toplumun siyasal kültüründe bulunan 'otoriterlik', 'muhafazâkarlık', 'tek adam kültürü' gibi özelliklerin yanında, diğer hareketlerden farklı olarak 'inanınların' haklarının korunması ve siyasal alanda temsil edilmesi çabası içine girmiştir. Tek parti döneminde büyük bir darbe alan ve kendini siyasal alanda ifade edemeyen siyasal İslam, çok partili hayata geçişle birlikte merkez sağ partisi olan Demokrat Parti'nin (DP) içine yer almış, onun politikalarını desteklemiştir. Ancak, 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle birlikte bu destek, daha sonraki dönemde kurulan Adalet Partisi'ne (AP) yönelmiştir. 1960'lı yıllarda Türkiye'de kapitalizmin gelişmesiyle ve sanayileşmeyle birlikte büyük sanayici ve iş adamlarının çıkarlarıyla, Anadolu'daki küçük iş adamı ve esnafın çıkarları örtüşmemeye başlamıştır. Bu çıkar çatışmasında iktidardaki Adalet Partisi büyük sermayenin yanında yer almış ve Anadolu'daki küçük sermaye kuruluşları bu durumu fark ederek yeni bir siyasal oluşumun ortaya çıkışını tetiklemiştir. Ayrıca Milli Nizam Partisi'ne giden süreçte İslami cemaatlerin politikayı artık merkez sağ partilerden bağımsız olarak sürdürme isteği de bu kopuşta etkili olmuştur. 1960'ın sonlarına gelindiğinde ise İslamcıların Adalet Partisi'nden kopuşu gerçekleşmiş ve Türkiye'de siyasal İslam, Milli Görüş Hareketi çerçevesinde kendine yeni bir yol çizmiştir. Bu hareketin Türk siyasi hayatındaki ilk partisi olan Milli Nizam Partisi 26 Ocak 1970'de kurulmuştur. Bu çalışmada, 1970'li yılların başında merkez sağdan bağımsızlaşan İslamcılığın ve Milli Görüş Hareketi'nin ilk siyasal örgütlenmesi olan Milli Nizam Partisi'nin Necmettin Erbakan önderliğinde kurulması ele alınacaktır. Ayrıca Milli Nizam Partisi'nin sosyolojik olarak hitap ettiği toplumsal sınıflara, bu partinin ideolojisine ve parti programının içeriğine, partinin faaliyetlerine ve kapatılma sürecine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'de İslamcılık, Milli Görüş Hareketi, Milli Nizam Partisi.

INDEPENDENCE OF ISLAMISM IN TURKEY FROM THE CENTRAL RIGHT: FOUNDATION OF THE NATIONAL ORDER PARTY

Assist. Prof. Özlem Özdeşim SUBAY

Pamukkale University, Denizli, Turkey, oikiz@pau.edu.tr

ABSTRACT

One of the most important Islamic movements in the history of the Republic of Turkey is undoubtedly the National Outlook Movement led by Necmettin Erbakan. This movement was formed in the social conditions of Turkey and apart from the features such as 'authoritarianism', 'conservatism' and 'one-man cult' found in the political culture of the society, unlike other movements, it tried to protect the rights of the 'believers' and to represent them in the political arena. Political Islam, which suffered a major blow during the single-party period and could not express itself in the political arena, took its place in the center-right Democrat Party (DP) with the transition to multi-party life and supported its policies. However, with the military coup of May 27, 1960, this support turned to the Justice Party (AP), which was founded in the later period. In the 1960s, with the development of capitalism and industrialization in Turkey, the interests of large industrialists and businessmen began to conflict with the interests of small businessmen and artisans in Anatolia. In this conflict of interest, the ruling Justice Party took the side of the big capital and the small businessmen in Anatolia realized this situation and triggered the emergence of a new political formation. In addition, in the process leading to the National Order Party, the desire of Islamic communities to continue their politics independently from the center-right parties was also effective in this break. By the end of 1960, the Islamists broke away from the Justice Party and political Islam in Turkey drew a new path within the framework of the National Outlook Movement. The first party of this movement in Turkish political life, the National Order Party, was founded on January 26, 1970. In this study, the establishment of the National Order Party, which was the first political organization of Islamism and the National Outlook Movement, which became independent from the center right in the early 1970s, will be discussed under the leadership of Necmettin Erbakan. In addition, the social classes addressed by the National Order Party sociologically, the ideology of this party and the content of the party program, the activities of the party and the process of its dissolution will be included.

Keywords: Islamism in Turkey, National Outlook Movement, National Order Party.

GİRİŞ

19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan İslamcılık düşüncesi, İslam ülkelerini Batı karşısında geri kalmışlıktan kurtarmak için İslami ilkeleri ahlak, siyaset, yönetim ve hukuk bakımından toplumsal yapı içinde hakim kılmak için ortaya çıkmıştır. Osmanlı topraklarında ülkeyi dağılmaktan kurtarmak için II. Abdülhamit döneminde ortaya çıkan İslamcılık düşüncesi, dünya Müslümanlarının mobilizasyonunu sağlamaya çalışmış, ancak II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesiyle sekteye uğramıştır. Cumhuriyetin kurucu değerlerinin laik ve Batıcı olması sebebiyle Erken Cumhuriyet döneminde siyasi mecralardan çekilmiştir. Çok partili hayata geçişle birlikte merkez sağ partiler tarafından temsil edilen İslamcılık, Milli Nizam Partisi'nin kuruluşuna kadar entelektüel ilgi alanı olarak kalmıştır (Guida ve Çaha, 2013; Kıvrak, 2020: 135).

1946 yılında çok partili hayata geçişle birlikte İslami söylem öncesinde Demokrat Parti daha sonrasında ise Adalet Partisi içinde siyasal alanda kendine yer bulmuştur. Bu yer buluş 1960'lı yılların sonuna doğru Milli Nizam Partisi'nin fikri temellerini sağlamıştır (Eser, 2013: 202). Milli Görüş hareketi Necmettin Erbakan'ın, 1970 yılında başkanlık ettiği Milli Nizam Partisi (MNP) ile başlayan bugünlere kadar Türkiye siyasetinde iktidar mücadelesi veren ana akım İslamcı harekettir. Milli Görüş partilerini incelendiğinde, ideoloji, örgüt yapısı ve insan kaynağı açısından benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ancak her biri içinden geçtiği dönemin siyasi şartlarında ve düşüncesinde etkilenmiştir. MNP özelinde bakıldığında ise kurucu parti olması, hiçbir seçime katılmamış olması ve kurulduktan bir sene sonra kapatılması dolayısıyla sağ partilerden yeterince özerkleşemediği kimi sosyal bilimciler tarafından tespit edilmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen sahip olduğu söylem, örgüt ve lider sebebiyle Türk demokrasi tarihi bağlamında önemli kırılma noktalarından biridir (Çaha ve Baykal, 2017: 788- 790). Bu çalışmada Milli Görüş Hareketi'nin ilk partisi olan MNP'nin ortaya çıkış sürecinden, hitap ettiği toplumsal tabandan, ideolojisi ve parti programından ve kapatılma sürecinden bahsedilecektir.

MERKEZ SAĞIN DIŞLADIĞI İSLAMCILIĞIN BAĞIMSIZLAŞMA SÜRECİ

1960'lı yıllar Türkiye'de hızlı değişim yıllarıdır. İnsanlar hem fiziki hem de sosyal olarak çok daha hareketli hale gelmiştir. Büyümekte olan öğrenci kitlesi ve çoğalmakta olan sanayi proletaryası zaman zaman radikal sol partilere yönelmiş, CHP ortanın soluna yaklaşmıştır. Adalet Partisi'nin seçmen tabanı çiftçiler ve küçük işadamlarından oluşmaktadır. Ancak partinin siyaseti giderek daha fazla modern sanayi burjuvazisinin ve büyük sermayenin çıkarlarına hizmet etmeye başlamıştır. Bu durum kendisine oy verenlerin birçoğunu partiden uzaklaştırmış ve bu dönemde yeni kurulan İslami ve aşırı milliyetçi partilere bir yönelim ortaya çıkmıştır (Zürcher, 2009: 368).

1967 yılında, Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi (AP) içinde bazı milletvekilleri ile bir senatör, İslami motifleri ağır basan yeni bir arayış içine girmişlerdir. Bu kişiler; Kahramanmaraş Senatörü A. Tevfik Paksu, Rize Milletvekili Arif Hikmet Güner ve Adana Milletvekili Hasan Aksay'dır (Çakır, 2004: 545). Milli Görüş'ün fikir babası olan Erbakan ise bir sonraki yıl kendisine siyasi anlamda seçmen kitlesi oluşturmasına yardımcı olacak küçük ve orta çaptaki işadamlarının temsilcisi olarak Odalar Birliği başkanlığına getirilmiştir. Ancak söylemleri İzmir ve İstanbul'daki, devlete sırtını dayayan, merkezi konuma sahip büyük sermayeyi rahatsız etmiştir. İzmir ve İstanbul

ticaret odalarının itirazı sonucu, Süleyman Demirel'in isteği üzerine, Adalet Partisi iktidarının Ticaret Bakanı, Erbakan'ı polis zoruyla görevinden almıştır (Çakır, 2004: 545)

1967 yılında Adalet Partisi içinde İslami motifler taşıyan partiden bağımsız bir arayış oluşmuş, bu arayış 1969 genel seçimlerine yeni partisini yetiştirememiştir. Bu sebeptir ki bu isimler tekrardan sağ partilerden veya bağımsız olarak aday olmuşlardır. Erbakan öncelikle Adalet Partisi Konya aday adayı olarak başvurmuş, başvuru süresini kaçırdığı gerekçesiyle Demirel tarafından başvurusu veto edilmiştir. Erbakan daha sonraki süreçte Nakşibendi şeyhi Mehmet Zahid Kotku'nun desteğiyle Konya'dan bağımsız aday olmuş, oyların %7,8'ini alarak Konya'dan seçilen tek bağımsız milletvekili olmuştur. Ancak, daha sonra 'Bağımsızlar Hareketi' adını alacak olan bu girişimin diğer bağımsız milletvekili adayları seçilememiştir (Çakır, 2004: 545)

MNP'nin ortaya çıkmasını hazırlayan bir diğer faktör ise kimi İslami cemaatlerin politikayı artık bağımsız olarak sürdürme düşüncesidir. Erbakan'ın gençliğinden itibaren Nakşibendi tarikatının İskender Paşa Dergâhına bağlı olduğu bilinmektedir. Nakşibendi tarikatı sadece geçmişte değil, günümüzde de siyasi arenada faaliyet göstermektedir. Bu arenada toplumsal mobilizasyonu sağlama bağlamında yeteneği bulunmaktadır. Mardin'e göre, kapitalizmin itici gücü Protestanlık ise, Nakşibendilik de Müslümanların toplumsal mobilizasyonunu sağlayan itici güçtür (Mardin, 1991: 74). Tarikat şeyhi Mehmet Zahid Kotku İslamî, cemaatlerin partileşmesi düşüncesini ve bu ölçüde Erbakan'ın MNP'yi kurmasını bizzat desteklemiş ve teşvik etmiştir. Yalçın'a göre, MNP'nin genel başkanı olarak Necmeddin Erbakan adını ortaya atan kişi de Mehmet Zahid Kotku'dur (Yalçın, 1999: 47)

Bir diğer görüş ise, Erbakan'ın her ne kadar Şeyh'in tavsiyesini her zaman harfi harfine uyguladığı söylenemese bile, Şeyh Kotku'nun rızasını alana kadar partiyi kurmadığıdır. Çünkü Nakşibendi şeyhinin müridi olmak, İslam'ı tarikatın koyduğu kurallara göre tatbik etmek ve son derece dindar bir yaşam tarzını kabul etmek demektir. Müritlik, evlilik meselesi, sosyoekonomik ve siyasi konular gibi her konuda şeyhin fikrinin alınması gerekmektedir (Özdalga, 2006: 107).

26 Ocak 1970'de 18 kişi, Milli Görüş Hareketi'nin ilk siyasal örgütlenmesi olan Milli Nizam Partisi'ni kurmuştur. Bu kişilerin isimleri aşağıda verilmiştir:

Necmettin Erbakan (Prof. Dr., Makine Yük. Müh., Konya Milletvekili)

A. Tevfik Paksu (Tüccar, Eski K. Maraş Senatörü)

Ali Haydar Aksoy (Adana'da Avukat)

Süleyman Arif Emre (Avukat, eski Adıyaman Milletvekili)

H. Tahsin Armutçuoğlu (Ankara'da Avukat)

Ömer Çoktosun (Konya'da Tüccar)

Ö. Faruk Ergin (Emekli Memur)

Ekrem Ocaklı (Çiftçi, Eski Gümüşhane Milletvekili)

Saffet Solak (Prof. Dr., Ege Ün. Tıp Fak)

Hasan Aksay (İlahiyatçı, Eski Adana Milletvekili)

Ali Oğuz (İstanbul'da Avukat)

İsmail Müftüoğlu (Adapazarı'nda Avukat)

Nail Sürel (Tekirdağ'da Tüccar)

İ. Fehmi Çolakoğlu (Müteahhit, Yük. Müh.)

Hüsamettin Fadiloğlu (Müteahhit, Yük. Müh.)

Bahaddin Çarhoğlu (Tüccar)

Mahmut Sataoğlu (Müteahhit, Yük. Müh.)

Rıfat Boynukalın (Mak. Yük. Müh.)

Bu 18 kişiye 1969 seçimlerinde AP'den Isparta milletvekili olan Avukat Hüsamettin Akmumcu ve Tokat milletvekili İlahiyatçı Hüseyin Abbas katılmış ve Milli Nizam Partisi TBMM'de üç kişi ile temsil edilmiştir (Çakır, 1995: 215).

MİLLİ NİZAM PARTİSİNİN HİTAP ETTİĞİ TOPLUMSAL KATMANLAR

MNP'nin kuruluşuna kadar cemaatler genellikle kendi varlıklarını garantiye alabilmek için merkezi sağ iktidarlarını desteklemişler ve iktidarın sunabileceği olanakları, cemaatin varlığının devamı için ve cemaat üyelerinin hayrı için kullanmışlardır. Ancak 1969 seçimleri öncesinde AP ile cemaatler arasında kriz yaşanmış ve bu durumu değiştirmiştir. Krizin sebebi cemaatin parti içinde güçleri oranında etkili olmak istemelerinden ileri gelmiş, hatta bazı kaynaklara göre Erbakan'ın asıl niyeti Demirel'e rakip olarak AP liderliğine oynamaktır (Çakır, 2004: 545). Bu durumu fark eden Demirel, Erbakan'la birlikte İslamcı kadroları partiden uzaklaştırarak, bu kadroların kendilerine ait bir parti kurmaları düşüncesini gerçekleştirmelerine sebep olmuştur.

Fakat bu kadroların sadece Demirel'in dışlayıcı tutumundan ötürü yeni bir parti kurma ihtiyacında olduğu söylenemez. İslami cemaatler bir süre yeni bir parti kurmanın hesaplarını yapmışlar, oy potansiyelini tespit etmeye çalışmışlardır. Bu süreç içinde, ülkeyi yönetebilecek yetişmiş kadrolara sahip olduğu tespit edilmiştir, bu durum belli bir özgüvenin oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca, çok parti döneminde ekonomi iyi kötü gelişme göstermiş, taşradaki dindarların cebi para görmüş ve bu taşralı dindarlar, partinin mali zeminini oluşturmuşlardır (Çakır, 2004: 545)

Liderliğini Odalar Birliği eski Başkanı ve İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın yaptığı MNP Anadolu'da yaygın bir şekilde örgütlenme imkânına sahip olmuştur. MNP, siyasal iktidarda olan AP'nin kentlerde yaşayan dönemin büyük sanayi ve ticaret burjuvazisini desteklemesine karşı kırlarda yaşayan tarım burjuvazisinin bir tepkisi olarak doğmuştur. Taşra burjuvazisinin, küçük imalatçı ve esnafın sözcülüğünü üstlenerek "milliyetçi ve mukaddesatçı Türkiye" olarak tanımlanabilecek düşünceden hareket etmiştir. Özdemir'e göre MNP'nin ideolojisini "Müslüman Türkiye" şeklinde kavramlaştırmak mümkündür (Özdemir, 2018: 259).

MNP'yi oluşturan toplumsal yapıyı bir araya getiren kimi zaman zıt ve beklenti içinde olan soyut bir İslam kardeşliği motifiydi. Bu kesimler arasındaki kardeşliği sağlayan duygu dindi ve bu kardeşlik İslamî cemaat liderleri ve onların kadroları sayesinde sağlanıyordu. Çakır'a göre bu kesimler kabaca üç toplumsal katmandan oluşmuştur: a) taşra kökenli dindar ailelerden gelip laik eğitim kurumlarında yetişmiş seçkinler, b) hem taşra hem büyük kentlerde yaşayan dar gelirli Sünnî dindarlar, c) taşrada ticaret ve sanayile uğraşan dindar girişimciler (Çakır, 2004: 545).

DP döneminde tarımsal kalkınmaya dayalı olan iktisat politikası yerini AP döneminde köyden kente göçün etkisiyle sanayi üretimine ağırlık vermiştir (Coşkun ve Yanar, 2020: 268). 1960'lı yıllarda Türkiye'de kapitalizmin gelişmesiyle ve sanayileşmeyle birlikte büyük sanayici ve iş adamlarının çıkarlarıyla, Anadolu'daki küçük iş adamı ve esnafın çıkarları örtüşmemeye başlamıştır. Bu çıkar çatışmasında iktidardaki Adalet Partisi büyük sermayenin yanında yer almış ve Anadolu'daki küçük sermaye kuruluşları bu durumu fark ederek yeni bir siyasal oluşumun ortaya çıkışını tetiklemişlerdir. Sarıbay'a göre, MNP'nin Türk siyasal hayatında doğmasına nedeni, Türkiye Odalar Birliği içindeki kişiler düzeyde görülen çekişmeyle alakalıdır. 1968 yılında 'küçük ve orta çaptaki iş adamlarının temsilcisi' olarak Odalar Birliği Başkanlığı'na seçilen Erbakan, büyük ticari ve sanayi çevrelerin isteklerine karşılık Anadolu'daki sanayicileri savunmuş ve bu durum İstanbul ve İzmir Ticaret Odalarının tepkisine yol açmıştır (Sarıbay, 2004: 576)

Erbakan bu duruma olan tepkisini şu sözleriyle dile getirmiştir:

"Ekonomik mekanizma büyük kent tüccarlarından yana işlemekte, Anadolu tüccarı kendilerini üvey evlat olarak bilmektedir. İthalat kotalarındaki aslan payı üç-dört kentin tüccarlarına ayrılmaktadır. Odalar birliği tümüyle komprador-mason bir azınlığın vasıtası halinde çalışmaktadır. Koca teşkilat komprador ticaret ve sanayiin kontrolü altındadır (Akıncı, 2020: 306)." Bu sözleri ve tavrı Erbakan'ın hem Konya'dan seçilmesinde hem de MNP'nin kuruluşunda parti tabanının oluşmasında yarar sağlamıştır ve bu durum kuruluşundaki en önemli ekonomik faktör olarak görülebilir.

İslami eğilimli ilk parti olan MNP'nin kuruluşunda, ekonomik faktörlerin yanında İslamcılığın merkez sağ partilerden ayrılarak özerk siyaset yapma isteği de etkili olmuştur. Partinin kurulmasında aslî bir rol oynayan Kotku'nun amacının geleneksel Türk toplumu ile Kemalist egemen kesim arasındaki keskin kopuşu tedavi etmek olduğu ifade edilmektedir (Yavuz, 2005: 191). Kotku'nun Erbakan'ı şu sözlerle 'görevlendirdiği' belirtilmektedir:

'Abdülhamit Han'ın tahttan indirilmesinden sonra ülke Batı taklitçiliği yapan masonların eline geçmiştir. Bunlar bir azınlıktır. Milletimizi temsil edemezler. Yönetimin milletin gerçek temsilcilerinin eline geçmesi için kanunların müsaadesi içerisinde siyasi parti kurarak çalışmamız kaçınılmaz tarihi bir vazifedir. Bu teşebbüse katılın ve eğer arkadaşlarınız istiyorsa bu işin başına geçin. Çalışmaya başlayın, şimdiye kadar geç bile kaldınız (Çakır, 2004: 561)."

Erbakan'ı ayrıca başka Nakşibendi cemaatleri, onun dışındaki bazı tarikatlar, ayrıca Nurculuğun bir bölümü en başından itibaren veya daha sonraları desteklemişlerdir (Çakır, 2004: 545) Bu birlikteliğin ayrıca Nakşibendi, Nurcu ve Kadiri koalisyonu olduğunu iddia edenler de vardır (Yalçın, 1999: 48)

MİLLİ NİZAM PARTİSİ'NİN İDEOLOJİSİ VE PARTİ PROGRAMININ İÇERİĞİ

İdeolojik olarak değerlendirdiğimizde, MNP ana akım bir sağ kitle partisi değildir. Ancak ideolojik olarak her ne kadar AP'nin yerini almayacak olsa da MHP ve MNP'nin varlığı Demirel'in Meclisteki ağırlığını tehdit edecek seviyeye ulaşma potansiyeline sahiptir (Zürcher, 2009: 372- 373). Muhafazakâr sağ bir parti olarak nitelendirilebilecek MNP, siyasi hayatı boyunca ayrıldığı liberal AP'yi sık sık gayrimillî olmakla suçlamış; AP'den daha tutucu ve milliyetçi çizgiye sahip MHP'ye ise bu noktada eleştiri oklarını yönlendirmemiştir (Coşkun ve Yanar, 2020: 269). Dolayısıyla Milli Görüş hareketi partilerinin daha sonraki süreçlerde kritik durumlarda MHP ile işbirliği içine girmesinin tarihsel bir temeli bulunmakta, Bora'nın (2018: 403) tabiriyle muhafazakâr tertip içindeki dindarlık milliyetçilik ile donatılmaktadır.

MNP yıllar boyu merkez sağ partiler tarafından temsil edilen dindar kesimin, eğitimli seçkinler aracılığıyla siyasi arenada ilk kez yer alışıdır. MNP'nin ideolojisini anlayabilmek için amblemini de incelemek gerekmektedir. MNP'nin amblemi *'işaret parmağı havada sıkılmış sağ yumruktur.'* Erbakan partinin amblemi için yaptığı açıklamada, sağ elin partinin sağcı bir parti olduğunu, şahadet parmağının partinin tek parti olduğunu, diğer dört parmağın ise kardeşlik, dostluk, birlik ve beraberliklerini simgelediğini ifade etmiştir (Sarıbay, 1985: 99; akt. Tarhan, 2006: 54).

MNP'nin kuruluş beyannamesinde , *'Allah'ın Hakkı tutma, iyiyi sağlama ve kötüyü men etme yolunda bulunan mümtaz ve aziz milletimiz'* şeklinde halka seslenilmektedir. *'Asırlardan beri özleyip beklediğin, kendi ruhunun derinliklerinden gelen ve senin bizatihi öz varlığın mana ve madde sahasında yeniden doğuşundan başka bir şey olmayan Milli Nizam Partisi, kuruluşu münasebetiyle sana ilk hitabını yaparken, önce Cenab-ı Hakk'ın sayısız nimetlerine şükreder'* ifadeleriyle devam etmektedir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, MNP kendini Türk halkıyla özdeşleştirmektedir. Devamında ise MNP'nin milletin fitratında mevcut ahlak ve fazileti kuvveden fiile çıkarmak ve bu sayede cemiyetimize nizam, huzur, içtimai adalet ve vatandaşlarımıza da saadet ve selamet getirmek gayesi ile kurulduğu ifade edilmiştir (MNP Kuruluş Beyannamesi, 1970).

Parti tüzüğünde taklitçi batılılaşma ve Osmanlı- İslam mirasının yıkılmasının ülkenin temel sorunlarının sebebi olarak görülmüş ve çare olarak Osmanlı tarihine saygı gösteren bir kimlik, teknoloji ve sanayileşme önerilmiştir (Yavuz, 2005: 281). Dolayısıyla kuruluşundan itibaren parti İslamcı ideolojiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Erbakan, 1969 seçimlerinde 'milliyetçi, mukaddesatçı bir Türkiye yaratmak' sloganını kullanmıştır. Bu durum

İslamcı ideolojiyi savunduğu bilinen *Bugün* ve *Sabah* gazetelerinde de gösterilmiş, *Bugün* okuyucularına MNP'nin sağcıların partisi olacağına dair güvence verirken, *Sabah* ise partinin Anadolu'nun tüm 'mukaddesatçıları'nın gerçek çıkarlarını gözetecek ortamın sağında bir parti olduğunu vurgulamıştır (Sarıbay, 2004: 576).

Erbakan, 8 Mayıs 1970'de Yeni Gazete'ye yaptığı açıklamada MNP'nin mevcut sağcı partilerden farklı olduğunu, iktisadi teoriyle manevi teorinin birbiriyle örtüştürüldüğünü belirtmiştir: '*Biz sağcılık derken iktisadi bakımdan serbest teşebbüsü tanıyor, iktisadi kalkınmada bunun büyük rolü olduğunu kabul ediyoruz. Sağcılık derken bütün meselelerde manevi değerlerin kıymetini göz önünde bulundurarak dolayısıyla maneviyatçı ve ahlakçı olmayı kastediyoruz*' demiştir (Çakır, 2004:559)

Erbakan'ın milliyetçiliği ise dünyevi, ulusal anlamlardan ziyade içinde dinsel, ümmetçi vurgu taşımaktadır. MNP kuruluş beyannamesinde, '*Bugün bundan bin sene önce şahlanıp Haçlı ordularının göğsünde söndüren, beş yüz sene önce gemileri karadan yürüten, dört yüz sene önce Viyana kapılarını zorlayan, yarım asır önce Çanakkale ve İstiklal Harbimizin şaheserlerini meydana getiren 'Milli Ruh' yeniden şahlanıyor, coşuyor ve MNP kuruluyor.*' ifadeleriyle milli tarih bilinci vurgulanıp, kökleri Osmanlı'ya ve Kurtuluş Savaşına dayandırılıyordu (Yalçın, 2012: 69).

Kuruluş bildirgesinde ve daha sonrasında Osmanlı devrinin altın çağına atıfta bulunmaktadır (Yavuz, 2005: 281). MNP'nin 8 Şubat 1970 günü yapılan 1. Büyük Kongresi'nde Erbakan partinin kurucuları arasında şu isimlere yer veriyordu: 'Sultan Fatih Hazretleri, Sultan Yıldırım Hazretleri, Sultan Murat, Sultan Melikşah, Ulubatlı Hasan, Orhan Gazi, Nizam-ül Mülk, Akşemsettin, Sultan Yavuz, Kılıçarslan, Alparslan, Sultan Hamid..' (Oral, 1998: 17). Ayrıca, partinin açılışında yaptığı konuşmada MNP'ye gayri millî olan mason, komünist ve Siyonistlerin partiye üye olamayacağını ifade etmiştir (Sarıbay, 2004: 576).

MNP programının 'Esas Gaye' bölümünde üç ana maddeden bahsedilmiş, ilkinde partinin '*milletimizin fitratında mevcut olan yüksek ahlak ve faziletin, kuvveden fiile çıkarılmasını, inkişafını ve cemiyetimize nizam, huzur, içtimai adalet ve vatandaşlarımıza saadet ve selamet getirmesini gaye edinmiş olduğu*' belirtilmiştir (MNP Programı ve Tüzüğü, 5). Burada önemli olan nokta partinin 'Esas Gaye' bölümünde daha sonra kurulacak olan Milli Görüş Hareketi partilerinin- Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi ve Saadet Partisi- isimlerinin geçmiş olmasıdır.

Parti Programı, demokrasi anlayışımız bölümüyle devam etmiş, demokrasi '*Hakka en riayetkâr, en bilgili ve en liyakatli kimselerin millet hizmetine getirilmesi ve milletin en isabetli ilmi usullerle idaresi için hakkı arayan ve hakkın tahakkukuna çalışan hak ve hakikat otoritesine yol açan serbest imkânlar zemini olarak*' tanımlanmıştır (MNP Programı ve Tüzüğü, 5 m.4). Ayrıca demokrasinin ancak ahlak ve faziletin hâkim olduğu cemiyetlerde mümkün olduğu belirtilmiş, bu şartlar sağlanamadığı sürece demokrasinin dejenere olarak bir anarşi ortamına dönüşeceği vurgulanmıştır. Fakat doktrinde demokrasinin ön şartı olarak ahlak ve fazilet kavramları bulunmadığından bu durum antidemokratik bir tutum olarak görülmüştür.

MNP parti programı, 'Maarif Politikası'na ayrı bir önem vermiştir. Buna göre, '*yeni nesillerin inançlı, çalışkan, vatanperver, milli ahlaka, aile nizamına ve tarih şuurumuza sahip, hakşinas, feragatkâr ve fedakar, ilim teknik ve*

medeniyet yarışında bütün insanlığa ışık tutacak bir seviyeye erişme azminde olarak yetiştirilmesi gereği vurgulanmıştır (MNP Programı ve Tüzüğü, 12). Bu politika içinde ayrıca din eğitime de yer verilmiş, partiyle *'dini eğitim noksanından doğacak mahsurların izale edilebileceğine ve dinin istismardan kurtulacağını'* belirtilmiştir (MNP Programı ve Tüzüğü, 7). Dini eğitime verilen bu ayrıca önem MNP'nin ve Milli Görüş Hareketi'nin laiklik anlayışının bir uzantısı şeklindedir. Nitekim parti programının *'Vicdan Hürriyeti'* bölümünde yer alan anlayışa göre MNP laiklik kapsamında, din ve vicdan hürriyetinin güvencesi olarak dine baskı yapılmasına ve dindarlara baskı yapılmasına karşıdır (MNP Programı ve Tüzüğü, 7). MNP'nin eğitim ve kültür alanındaki somut önerileri, okullarda din dersinin zorunlu olması, manevi eğitime de önem verilmesi, başını örten öğretmenlerin işten çıkarılmaması ve İmam Hatip liselerinin diğer okullarla aynı koşullara sahip olmasıdır (Yalanız ve Zabun, 2021: 757). Diğer Milli Görüş partilerince de paylaşılan laikliğin din düşmanlığı olarak tatbik edildiği görüşü MNP için de geçerlidir.

MNP'nin parti programı incelendiğinde, partiyi doğuran koşulların programa da yansıdığı görülmektedir. Parti programında, MNP'nin hitap ettiği kesimin sosyal ve ekonomik problemlerine çözümler önerilmiş ve İslamcı bir ideolojiye sahip olduğu için modernleşmenin getirdiği yeniliklere tepki gösterilmiştir. MNP'nin hitap ettiği kesimin Anadolu'daki dindar iş adamları ve tüccarlar olduğu dikkate alındığında, önerdiği ekonomi programının da bu kesime hitap etmesi beklenir. Bu bağlamda parti sosyal hayatta ve iktisadi faaliyetlerde rol alacak *'inançlı insan tipi'* yaratmak istemiş, *'ahlaki nizama'* önem vermiştir. Nitekim programın ekonomiye dair önerileri bu özelliklere barındıran bir anlayışa sahiptir (Sarıbay, 2004: 578).

Erbakan MNP'nin Birinci Büyük Kongresinde, büyük girişimcilerin ekonomik sistemdeki etkinliğine karşı Anadolu'daki küçük ve orta girişimcilerin tepkilerini dile getirmiştir. Bunun yanında ekonomik hayatta *'inançlı insan tipi'* yaratmak isteğinde olan MNP, buna yönelik olarak sömürüye dayanan faizin kaldırılmasını öncelikleri arasına almıştır. Çalışmayı ibadet aşkıyla yapmak ilkesinde kastedilen her Türk vatandaşının tıpkı ibadet eder gibi ülkeyi kalkındırmak için çalışmasıdır. Bu anlayış, Milli Görüş Hareketi'nin ideolojisinde her dönem vurgulanan maddi ve manevi kalkınmayı amaçlamaktadır. Milli turizme dönerek milli mefahirimizin, şehitlerimizin, evliyalarımızın tanıtılması Milli Tarih ve Milli Şuurun yeni nesillere aktarılmasını kapsamaktadır. Bunlara ek olarak MNP programında, siyasi ve iktisadi bağımsızlığın güvencesi olarak *'ağır sanayi'* kurmak görmüş, sanayileşmenin sağlanması amacıyla özellikle motor ve harb sanayiini geliştirilmesi gerektiği vurgulanmış ve bu ölçüde *'Sanayii Teşvik Kanunu'*nun çıkarılması gerektiği savunulmuştur. Ayrıca MNP yabancı sermayeye karşı çıkararak, yerli sermayeyi güçlendirmeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girilmesine karşı çıkmıştır. İdeolojik sebeplerden ötürü İslam Ortak Pazarı'nın kurulması gerektiğini savunmuş, başta Suudi Arabistan olmak üzere özellikle İslam ülkeleriyle işbirliği yapılmasından yana olmuştur (Sarıbay, 2004: 579). MNP'nin parti programı, kültürel olarak muhafazakâr ve İslami olmakla beraber, ekonomi ve sosyal politika alanında kısmen sola yakın görünmektedir. Bunun yanı sıra, sanayileşme konusunda devlet teşebbüsünü sahip çıkılmaktadır (Akkır, 2020: 127).

MNP dış politikada *'tarihimizin ve milletimizin topyekûn maksat ve iradesine, tarihi karakterimize uygun uzun vadeli, milli, müstakil ve şahsiyetli bir dış politikadan yanadır'* (MNP Programı ve Tüzüğü, 34). Bu çerçevede, uluslararası antlaşmalara sadık kalınacağı belirtilmiş, haksızlıkları gidermenin yolunun emperyalizme

mücadeleden geçtiği ileri sürülmüştür. MNP'nin dış politikada önem verdiği üç konu; Ortadoğu sorunu, Kıbrıs meselesi ve AET Ortak Pazarı konusudur. MNP'ye göre İsrail, Siyonistler tarafından zorla ve haksız bir şekilde kurulmuş olup, Orta Doğu'da işgalci konumdadır ve bu topraklardan çekilmesi gerekmektedir. MNP'ye göre, Kıbrıs meselesi bir milli davadır, bu konudaki gelişmeler aleyhimize işlemektedir. Partinin dış politikada en çok önem verdiği konu ise Ortak Pazarı Hristiyan âleminin bir birliği olarak görmesi ve Türkiye'nin bu Pazar içerisinde sömürüleceğini iddia etmesidir. Bu sebepten ötürü, Ortak Pazara girilmesine karşı çıkmış ve İslam ülkeleriyle yeni bir ortak pazara gidilmesi gerektiği savunulmuştur. Bu üç dış politika konusu daha sonra gelecek Milli Görüş'ün diğer partilerinin programları tarafından aynı hassasiyetle dikkate alınmıştır (Tarhan, 2004: 57).

MNP programı içerisinde yer almamakla birlikte, batı ve batılılaşma karşıtlığı üslubundan ve söylemlerinden anlaşılmaktadır. MNP'nin ideolojisinin temel unsurlarından birisi, batı hayranlığına ve batıcılığa karşı olmalarıdır. Batıcılığı karşıt olarak görmekle birlikte, MNP batıcılığın sonucunun maddi ve manevi sefalet olduğunu ifade etmektedir, oysaki MNP'nin ulaşmaya çalıştığı amaç maddi ve manevi kalkınmadır. Ayrıca, MNP batıcıları kökünden kopmuş yabancılar olarak nitelemektedir. Bu durum MNP'nin milliyetçi bir ideolojiye de sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, MNP'nin tam olarak her şeyiyle batı karşıtı olduğu söylenemez, esas karşıt olduğu batının ahlak anlayışı ve değer yapısıdır (Tarhan, 2004: 58).

MİLLÎ NİZAM PARTİSİ'NİN FAALİYETLERİ

Millî Nizam Partisi'nin kuruluşunda esnasında, ülkenin iç güvenlik problemleriyle başetmeye çalıştığı ve bu durumun siyasi partileri doğrudan etkilediği söylenebilir. Ancak iktidarda bulunanların bu soruna çözüm getirme çabası yeterli olmamış ve ülke yeni bir siyasi kriz dönemine girmiştir. Bu dönem aynı zamanda Millî Nizam Partisi'nin teşkilatlanma dönemi olarak değerlendirilebilir (Salep, 2021: 337).

Millî Nizam Partisi 26 Ocak 1970'de Erbakan tarafından kurulmuş olup, kurulduğu gün tüzük ve programı açıklanmıştır. Partinin Kuruluş Beyannamesi'nde, *"hakkı tutma, iyiyi sağlama ve kötüyü men etme yolunda bulunmak üzere seçtiği mümtaz ve aziz milletimizin asırlardan beri özleyip beklediği kendi ruhunun derinliklerinden gelen manâ ve madde sahasında yeniden doğuşundan başka bir şey olmadığı"* söyleniyordu. Dolayısıyla diğer partilerden farklı olarak MNP'nin halis, özden ve içten geldiği (millî olduğu) belirtilmiş, o dönemde kurulan dokuzuncu parti değil birinci parti olduğu iddia edilmiştir (Sarıbay, 2004: 577).

Kuruluş günü, Erbakan MNP'nin en ilerici parti olduğunu söylemiş ve anayasada yapacakları değişiklikler hakkında şu bilgileri vermiştir: *'Senatoyu kaldıracaklarını, milletvekili sayısını 300'e indireceklerini, Cumhurbaşkanlığının tek dereceli olarak seçileceğini, seçimlerde vatandaşa karma liste hakkının sağlanacağını, ordunun vurucu gücünün arttırılacağını, askerlik süresinin indirileceğini, subay, astsubay ve erlere daha rahat yaşama imkanlarını sağlayacaklarını ve aile planlaması, nüfus siyaseti ve doğum kontrolü adı altında kökü dışarıda olan kozmopolit gayri millî teşekküllerin karşısında olduklarını'* belirtmiştir. (Milliyet arşiv, 27.01.1970)

8 Şubat 1970'de sabah saat 10'da Büyük Sinemadaki törende Millî Nizam Partisinin açılışı yapılmış, Erbakan *'Partimizin kurucuları Fatih, Yıldırım, Murat, Melikşah, Akşemsettin, Yavuz, Orhangazi, Kılıçarslan ve Sultan Abdülhamit'tir.'* demiştir. Bu arada salonu dolduran bir kısım grup *'Allah Allah', 'İmanlı Türkiye'* şeklinde tekbir

getirerek tempo tutmuş ve şair Necip Fazıl Kısakürek'in konuşma yapmasını istemiştir. Necip Fazıl konuşmasında emperyalizme, komünizme ve masonluğa karşıtlığını belirterek, '*Batı emperyalizmi ruhumuzu kemirdiği için montaj ile gelip milli kaynaklarımızı kurutmuştur.*' şeklinde açıklamada bulunmuştur. Kısakürek'ten sonra konuşan kurucu üye Ahmet Paksüt ise şunu belirtmiştir: '*Türkiye'de ahlak çökmüştür, kadınların soyunup sokağa çıkmalarından bu yana şehit kanlarıyla sulanmış bu topraklar, hâyâsından çatlamaaktadır.*' (Milliyet arşiv, 09.02.1970).

15 Ocak 1970'de Erbakan Türkiye'nin Avrupa Ekonomi Topluluğu'nun Ortak Pazar'ına girmesine ilişkin olarak gensoru vermiş ve yaptığı açıklamada Ortak Pazar'ın Türkiye'yi Hristiyan dünyası içinde eritmeye yönelik bir politika olduğunu, ülkenin yabancı istilasına manen ve madden açık hale getirildiğini vurgulayarak '*Türkiye'nin asıl yerinin doğumzdaki Müslüman ülkelerle bir Ortak Pazar içinde olmaktır*' demiştir. Fakat bu gensoru Adalet Partisi'nin red oylarıyla gündeme alınmamıştır (Milliyet arşiv, 16.05.1970).

Erbakan 20 Temmuz günü partisine üye olan ilk 500 kişiye imam diploması dağıtmış, konuşmasında '*Şu cemaate bakın hep gül kokuyor, halbuki başka partilerin adamları rakı kokuyor*' demiştir. Bu sözleri 18 Ağustos tarihinde 'cumhuriyet ve laiklik ilkelerine aykırı' olmasından ötürü Bafra savcılığı tarafından Erbakan hakkında soruşturma açılmasına sebep olmuştur (Milliyet arşiv, 21.07.1970 ve 19.09.1970)

Milliyet'in 23 Kasım 1970 tarihli haberine göre Erbakan partisinin Kütahya İl Kongresinde yaptığı konuşmada seçimi kazanıp iktidara geldiklerinde Meclisi Ayasofya'da toplayacaklarını söylemiş. Ayrıca iktidara geldikleri takdirde liselerde okutulan sosyoloji dersini kaldıracaklarını yerine İmam-ı Gazali'nin eserlerini okutacaklarını bildirmiştir. Bu iki söylem Milli Nizam Partisi'nin kapatılmasında etkili olan sebeplerden biridir ve İnönü tarafından tam anlamıyla bir irtica olarak nitelendirilmiştir (Milliyet arşiv, 24.01.1971)

24 Ocak 1971 tarihinde Milli Nizam Partisi Birinci Büyük Kongresi'ni Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu'nda yapmış. Erbakan kongreyi 'Esselamünaleyküm' diyerek açmış, sözlerine '*Milli Nizam maddi ve manevi sahada tek kurtuluş yoludur, Milli Nizam iktidara geldiğinde kendi programını tatbik edecektir. Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı tek şahısta birleştirilecek ve Devlet Başkanlığı müessesesi ihdas olunacaktır.*' şeklinde devam etmiştir (Milliyet arşiv, 25.01.1971).

MİLLİ NİZAM PARTİSİ'NİN KAPATILMASI

1961 ile 1971 yılları arasında Türk siyasetine partiler arasındaki ideolojik tartışma egemen olmuştur (Karpaz, 2007: 296). Her ne kadar MNP'nin amacı yasal zeminde mücadele ederek yukarıdan aşağıya bir İslamileşme politikası gerçekleştirmek olsa da Türk siyasi hayatındaki ömrü uzun sürmemiştir. Yurdun her bölgesinde örgütlenmiş ve belli bir siyasi kitle oluşturmuş bu parti hakkında Anayasa Mahkemesi 20 Mayıs 1971 tarihinde kapatma kararı vermiştir. Ancak durum normale dönene kadar İsviçre'ye sığınan Erbakan'ın önderliğindeki İslamcılara herhangi bir cezai önlem uygulamamıştır. Nitekim Ekim 1972'de Milli Görüş Hareketi'nin görüşlerini yansıtan Milli Selamet Partisi'nin kurulmasına ve seçimlere girmesine izin verilmiştir (Ahmad, 2008: 188).

MNP'ye kuruluşundan itibaren, aşırı dinci çevrelerin ilgisini çekmesi, 1971 başlarında Ankara'da toplanan ilk büyük kongresinde hilafet ve şeriat konularında konuşmalar yapılması Türkiye'de laiklik tartışmalarını beraberinde getirmiş ve süreç partinin kapatılmasıyla sonuçlanmıştır (Dursunoğlu, 2016: 53). 12 Mart 1971 muhtırasının hemen ardından TC. Kanununun 163. maddesi ile 6187 sayılı din ve vicdan hürriyeti kanununa dayandırılarak 'dini siyasete alet etmek ve laikliğe aykırı davranmak' sebebiyle soruşturma açılmış, Cumhuriyet Başsavcısı, Genel Başkan Necmettin Erbakan, Necip Fazıl Kısakürek, Abdürrezak Yağcı, Kâmi Onat, Nafiz Ethem Molla konuşmalarından ötürü haklarında suç duyurusunda bulunmuştur. 8 Nisan 1971'de MNP'nin kapatılma davasına başlanmış, Erbakan partisini 17 avukatıyla birlikte yaklaşık olarak bir buçuk saat savunmuştur (Milliyet arşiv, 09.04.1971). Parti Anayasa'nın başlangıç kısmı ile 2, 19 ve 57. maddelerindeki ilkelere ve 648 sayılı Siyasal Partiler Yasası'nın 92, 93 ve 94. maddelerine aykırı hareket ettiği için 'temelli' olarak oybirliğiyle kapatılmıştır. Karar 14 Ocak 1972 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Anayasa Mahkemesi, partinin kapatılma gerekçesini; kurulu düzenin kısmen veya tamamen dini esaslara dayandırılması amacıyla faaliyette bulunmayı yasaklayan T.C.K'nın 163. maddesinin kaldırılmasını istemek, hilafetin geri gelmesinde büyük faydalar görmek ve millet isterse bunun olabileceğini söylemek, din ile devletin ayrılmayacağını iddia etmek, buna bağlı olarak, ülkemizde başlayan batılılaşma ve laikleşme yönündeki gelişmeleri dalalet devri olarak görmek her anlamda İslamlaşma zorunluluğundan söz etmek şeklinde belirtmiştir (Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, 1972: 79).

MNP'nin kapatılma gerekçeleri şunlardır:

Partililerin genel kongrede içtikleri Milli Nizam andı

Genel kongrede hep birlikte söylenen '*Hak Yol İslam yazacağız*' isimli Milli Nizam Marşı

Milli Nizamcılarının okullarda din derslerinin zorunlu okutulmasını savunmaları

Milli Nizam Partisi İzmir Gençlik Kolları tarafından 1970 yılında bastırılan Prof. Dr. Necmettin Erbakan tarafından yazılan *İslam ve İlim, Basında Necmettin Erbakan ve Mecliste Ortak Pazar* kitapları

İzmir Gençlik Kolları'nın yayınladığı bir broşürde '*Hak Yol İslam yazacağız*' şiiirinin şeriat propagandası sayılması

MNP Genel Başkanı Erbakan, yargılanmaktan kurtulmak için İsviçre'ye kaçmıştır (Yavuz, 2005: 281). MNP'nin 12 Mart askeri muhtırasından kısa bir süre sonra kapatılması üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Ordunun Atatürkçü düşünceye ve laikliğe olan bağlılığının partinin kapatılmasında önemli bir etken olduğu söylenebilir. Nitekim söz konusu muhtıra '*Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak bir hükümet*' kurulmadığı takdirde ordunun yönetime el koyacağını bildirmiştir (Tarhan, 2004: 62).

SONUÇ

Türk siyasal hayatında Milli Görüş Hareketi partileri muhafazakâr ve İslamcı seçmeni temsil etme bağlamında önemli role sahip olmuştur. Bu seçmen çok partili hayata geçişle birlikte CHP'nin karşısında konumlanan ve

merkez sağ partiler olarak nitelendirilen DP ve onun uzantısı olan AP tarafından temsil edilmiştir. Ancak AP'nin 1960'lı yılların sonlarına doğru toplumsal katmanda büyük iş insanlarının çıkarlarını gütmesiyle birlikte, bu hareket merkez sağdan bağımsızlaşarak kendine ait ilk parti olan MNP'yi kurmuştur. Erbakan'ın önderliğinde kurulan MNP, kültürel bağlamda İslami motiflerin değer kazanması gerektiğini savunmuş, iktisadi bağlamda ise Türkiye'nin Avrupa Ekonomi Topluluğu'nun Ortak Pazar'ına girmesine karşı çıkmış, Türkiye'de ağır sanayi hamlesinin gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye'de 12 Mart 1971 muhtırasının gerçekleşmesiyle soruşturma açılıp Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan MNP'nin siyasi ömrü kısa sürmüştür. Ancak kapatılmasından kısa süre sonra 1972'de aynı İslamcı görüşleri benimseyen ve örgüt yapısı aynı olan Milli Selamet Partisi kurulmuş ve bu parti 1980 darbesine kadar faaliyet göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2008). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 7. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Akkır, R. (2020). Türkiye'de Din ile Siyaset İlişkisi Bağlamında Milli Nizam Partisi. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (Mart 2020): 115-138.
- Akıncı, M. (2020). 1950-1980 Döneminde TOBB'un Türk Siyasi Hayatındaki Etkisi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 296- 309.
- Bora, T. (2018), *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler* (6. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Coşkun, C., ve Yanar, E. (2020). Milli Görüş ve Adalet ve Kalkınma Partisi: Süreklilikler ve Kopuşlar. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 5(2), 266-280.
- Çaha, Ö. & Baykal, Ö. (2017). Milli Görüş Hareketinin Kuruluşu: Türk Siyasetinde Milli Nizam Partisi Deneyimi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (3) , 788-806.
- Çakır, R. (2004). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (Cilt:6). Yasin Aktay (Ed.) *Milli Görüş Hareketi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dursunoğlu, İ. (2016). Türk Siyasi Hayatında Merkez-Çevre İkilemi: Milli Nizam Partisi (MNP) Örneği, *International Journal of Academic Values Studies* , (3) , 48-55 .
- Eser, B. (2013). Türk Siyasal Kültürü İçinde Dinin Rolü Üzerine Bir Açıklama Çabası: Milli Görüş Hareketi ve Milli Nizam Partisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (3) , 201-224
- Guida, M. & Çaha, Ö. (2013). İslamcılık. Ö. Çaha ve B. Şahin (Ed.), *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*, Orion Kitabevi, Ankara 561-620.
- Karpat, K. (2007). *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi: 1876- 1980*, Esin Soğancılar (Çev.), İmge Kitabevi, Ankara.
- Kıvrak, E. (2020). Milli Nizam Partisi: Tarihsel ve Kuramsal Bir Değerlendirme. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 6(12), 133-153.
- Mardin, Ş. (1991). *Çağdaş Türkiye'de İslam Din, Siyaset, Edebiyat ve Laik Devlet*, (Edit: Richard Tapper), *Türk Tarihinde Nakşibendi Tarikati*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Özdemir, H. (2018). *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908- 1980, Siyasal Tarih (1960- 1980)*, Sina Akşin (Yay. Yön.), 13. Basım, Cem Yayınevi, İzmir.

Poyraz, F. (2006). *Türk Siyasal Hayatında Milli Görüş Hareketi*, [doctoral dissertation], Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara.

Salep, M. (2021). Milli Nizam Partisi ve Türkiye İşçi Partisi'nin Ara Rejim (1971-1973) Döneminde Kapatılması. *Tarihin Peşinde*, sayı: 25, 315- 342.

Sarıbay, A. Y. (2004). Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık (Cilt:6). Yasin Aktay (Ed.) *Milli Nizam Partisi'nin Kuruluşu ve Programının İçeriği*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Tarhan, A. B. (2004). *Türk Siyasal Yaşamında Milli Görüş Hareketi Çerçevesinde Adalet ve Kalkınma Partisinin Değerlendirilmesi*, [master dissertation], Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, İzmir.

Özdalga, E. (2006). *İslamcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yalanız, Y. & Zabun, B., (2021). Milli Görüş Partilerinin Eğitim ve Kültür Programlarının Değerlendirilmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(33), 750-778.

Yalçın, S. (2012). *Erbakan: Eziyet Edilerek Yalnızlığa Yükseltelen Bir Siyasi Liderin Portresi*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.

Yavuz, H. (2005). *Modernleşen Müslümanlar: Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti*, 1. Basım, Kitap Yayınevi, İstanbul.

Zürcher, E. J. (2009). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 23. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Milliyet Arşivleri

MNP Programı ve Tüzüğü

BİBLİYOMETRİK ANALİZ TEKNİĞİ KULLANILARAK SOSYAL BİLİMLERDE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Sema ATASEVER

Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, Türkiye, sema@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2295-7917

Başak ÖZTÜRK

Arş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, Türkiye, basakozturk@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7295-2452

ÖZ

Bilgisayar bilimi ve dijitalleşmenin 1990'ların ortalarında internetin ana akım bir fenomen haline gelmesiyle birlikte pek çok alanda olduğu gibi sosyal bilimlerde de etkileri görülmüştür. Bu etkiler arasında nicel verilerin arşivlenmesi ve yönetimi için çeşitli araçların ortaya çıkması, sanal modellerin geliştirilmesi ve bilginin yayılması yer almaktadır. Bugün ise dijital teknolojinin etkileriyle hemen hemen her şey "dijital" ile bağlantılı hale gelmiştir. Dijital teknolojiyi sadece bir araç olarak görmek yerine, karmaşık sistemleri modelleme kapasitesini de göz önünde bulundurmak gerektiğinde, dijital bilimler ile sosyal bilimler arasında yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu ilişki, büyük verinin de kavram olarak içerisinde yer aldığı dijital teknolojilerin toplumsal dinamikleri ve süreçleri anlamakta oldukça önemli bir rol oynadığını ve kurumsal performansı iyileştirdiğini göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, dijital dönüşümün sosyal bilimler alanındaki çalışmalar üzerindeki etkilerini analiz ederek, konu hakkında kavramsal bir çerçeve çizmektir. Bu amaçla, Web of Science (WoS) Core Collection veri tabanında "Digital Transformation" AND "Social Sciences" anahtar kelimelerini içeren sorgu sonucunda elde edilen akademik çalışmalar incelenmiştir. Çin ve Rusya, konuyla ilgili en fazla akademik çalışma yapan ülkeler olarak belirlenmiştir. Çalışmaların anahtar kelimeleri arasında "case study", "digitalization", "china", "open access" ve "social media" gibi terimler öne çıkmaktadır. Sonuç olarak, sosyal bilimlerin teknolojinin oluşturulması, geliştirilmesi, araştırılması ve buna bağlı değişikliklere daha fazla dâhil olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu sayede, sosyal bilimlerin hayatta kalabilirliği ve etkinliği sürdürülebilir hale gelebilir.

Anahtar Kelimeler: Dijital dönüşüm, sosyal bilimler, dijitalleşme, büyük veri

A STUDY ON INVESTIGATION OF DIGITAL TRANSFORMATION IN SOCIAL SCIENCES USING BIBLIOMETRIC ANALYSIS TECHNIQUE

Assist. Prof. Sema ATASEVER

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Nevşehir, Turkey, sema@nevsehir.edu.tr

Research Assistant Başak ÖZTÜRK

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Nevşehir, Turkey, basakozturk@nevsehir.edu.tr

ABSTRACT

With the internet becoming a mainstream phenomenon in the mid-1990s, computer science and digitalization had their effects in social sciences as well as in many other fields. These impacts include the emergence of various tools for archiving and management of quantitative data, the development of virtual models, and the dissemination of knowledge. Today, with the effects of digital technology, almost everything has become "digital". It is seen that there is a close relationship between digital sciences and social sciences when it is necessary to consider the capacity to model complex systems, rather than just seeing digital technology as a tool. This relationship shows that digital technologies, which include big data as a concept, play a very important role in understanding social dynamics and processes and improve corporate performance. The aim of this study is to draw a conceptual framework on the subject by analyzing the effects of digital transformation on studies in the field of social sciences. For this purpose, academic studies obtained as a result of the query containing the keywords "Digital Transformation" AND "Social Sciences" in the Web of Science (WoS) Core Collection database were examined. China and Russia were determined as the countries that carried out the most academic studies on the subject. Among the keywords of the studies, terms such as "case study", "digitalization", "china", "open access" and "social media" stand out. As a result, it is emerging that social sciences should be more involved in the creation, development, research and related changes of technology. In this way, the survivability and effectiveness of social sciences can become sustainable.

Keywords: Digital Transformation, social sciences, digitalization, big data

GİRİŞ

1990'ların ortalarında ana akım bir fenomen haline gelen internetin varlığı ile bilgisayar bilimi ve dijitalleşme, pek çok alanda olduğu gibi sosyal bilimlerde de nicel verilerin arşivlenmesi ve yönetimi için çeşitli çalışma araçlarının ve çözümlerin ortaya çıkmasına, sanal modellerin geliştirilmesine ve bilginin yayılmasına yönelik önemli fırsatları beraberinde getirmiş (Roberts ve ark., 2016; Stanco ve ark., 2011) ve bugün kaçınılmaz bir şekilde sosyal bilimcilerin geleneksel olarak ilgilendiği hemen hemen her şey “dijital” ile bağlantılı hale gelmiştir (Carrozza, 2018).

Dijitalleşme, bilgi üreten, işleyen, paylaşan ve aktaran dijital teknolojilerin büyük ölçüde benimsenmesiyle tetiklenen dönüşümleri ifade etmektedir (ITU, 2022). Örneğin dijital sosyoloji denilince sosyolojik çalışmaların tüm yönlerine yönelik kasıtlı ve proaktif bir “dijital” yaklaşımın benimsenmesi akla gelmektedir. Bu aynı zamanda sosyal yaşamın dijital olan yönlerini yazmayı ve araştırmayı da içerir. Buna karşılık, “dijital öncesi” dönemlerde kullanılan sosyal yöntemlerin ve teorilerin uygunluğunu sorgulamayı ve aynı zamanda yeni sorgulama ve düşünme yolları geliştirme çabalarını da ima eder. Özetle açık bir şekilde erişilebilen, paylaşılan ve yeniden yapılandırılan dijital ağ bağlantılı bilimsel iletişim ve etkileşim biçimlerinin peşinden gitmek anlamına gelir (Selwyn, 2019).

Dijitalleşmenin tam ortasında yer alan post modern toplumdaki sosyal hayatın hemen her alanı kökten değişime uğramıştır. İnternet ve sosyal medya platformları sayesinde bilgi edinme, eğlence, sosyalleşme, alışveriş gibi ihtiyaçlar dijital platformlar kullanılarak karşılanmaktadır (Musik ve Bogner, 2019). Dijitalleşmenin bir sonucu olarak sosyal platformlar sadece bireysel paylaşım, bilgi aktarımı ve edinimlerin paylaşılmasından öte kamuoyu oluşturma, belirli bir fikir etrafında insanları ortak gruplar etrafında birleştirerek toplumu yönlendirebilmektedir. Yakın geçmişte bununla ilgili olarak; Tunus'ta başlayan Arap baharı, Türkiye'deki gezi parkı olayları, İspanya'da öfkeli hareketi, Amerika'da George Floyd olayı, Hong Kong şemsiye devrimi örnek olarak verilebilir.

Son 10 yıl içerisinde; büyük veri nesnelerin interneti 2012, bulut bilişim 2013, dijital ikiz 2018, blok zincir 2018 ve yapay zekâ 2019 'da olmak üzere birçok dijital dönüşüm teknolojisi kavramı ortaya çıkmıştır ve bu ticari kuruluşlarda dahil olmak üzere toplumun her alanında dijital dönüşüme yol açmıştır (Cozmiuc & Pettinger, 2021). Yaşanan bu süreç klasik çözümlere dayalı iş modellerini kısmen veya tamamen dijitalleşmeye tabi tutarak yeni dijital iş modellerini zorunlu kılmış (Jabłoński ve Jabłoński, 2019) ve aynı zamanda firmaların dijital dönüşümünün, teknolojinin sektörü alt üst etme hızıyla uyumlu hale getirilmesini gerektirmiştir (Sultana ve ark., 2018). Xiong ve arkadaşlarının (2021) çalışması, nehir havzalarının ekolojik kapasitesini iyileştirmenin tek yolunun ağır metalle ilgili işletmelerin dijital dönüşümü olduğunu açıkça ifade etmektedir. Arka planda yaşanan bu gelişmeler aynı zamanda dijitalleşme süreci ile ilgili kapsamlı tartışmaları da gündeme taşıyarak (Musik ve Bogner, 2019), dijital dönüşümün eğitim, iş, ücret, eşitsizlik, sağlık, kaynak verimliliği ve güvenlik gibi konuları nasıl etkilediğine dair endişeleri de gün yüzüne çıkarmaktadır (WEF, 2022). Nörobilim alanında yapılan bazı araştırmalar modern insanın dikkatini toplamakta zorlandığını, yaratıcılığının azaldığını ve iletişim becerilerinin giderek kötüye gittiğini göstermektedir (Suroedova ve ark., 2021). Dormandy'ye (2019) göre ise, dijitalleşmenin mevcut haliyle sosyal ve etik açıdan arzu edilen bir gelecek sağlayıp sağlamadığını düşünmek ve tartışmak için kendimize zaman tanımalıyız. Bireysel iletişim becerilerini olumsuz etkilediğini söyleyen araştırmaların yanı sıra dijitalleşmenin

evrensel iletişimi kolaylaştırabilen ortak bir dil ürettiğini savunanlar da bulunmaktadır (Kohont ve Gorenšek, 2019). Gök'ün 220 üniversite öğrencisi ile yaptığı araştırma dijital cihazların ve sosyal ağların, öğrencilerin bilgi ve öğrenmeleri üzerinde olumsuz etkisi olduğunu göstermiştir. Araştırma, öğrencilerin çoğunun akademik derslerden çok sosyal medyada (facebook, twitter, youtube vb.) vakit geçirdiğini ortaya koymuştur (Gök, 2015). Dijital çağın ütopyalarına göre ise iletişim teknolojileri aynı zamanda daha verimli ve gelişmiş istihdam olanakları yaratacaktır (Ayhan, 2017).

Dijital teknolojiyi sadece araçlara indirgemek ve onun yerine karmaşık sistemleri modelleme kapasitesini de göz önünde bulundurmamak koşuluyla, dijital bilimler ile sosyal bilimler arasında sanıldığı kadar aksine aslında yakın simbiyotik bir ilişki vardır. Örneğin Inria proje ekibi, yıllarca teknoloji, insan ve sosyal bilimlerle ilgili arayüz geliştirme çalışmaları yürütmüşlerdir. Teknolojinin daha kullanıcı dostu hale getirilmesi için yürüttükleri bu çalışmalardan birinin ekip yöneticisi psikoloji mezunudur (Inria, 2022).

Büyük Veri Kavramı

Günümüzde sosyal bilimlerde en çok tartışılan dijital veri türü, insan davranışıyla ilgili kalıpları ortaya çıkarmak gibi yaygın bir dizi farklı kavramı tanımlamak için farklı teknolojileri bünyesinde barındıran ve üzerinde fikir birliğine varılmış bir tanım vermenin zor olduğu "büyük veri"dir (Veltri, 2019; Favaretto ve ark., 2020). Veri analitiğinin gelecek vaat eden faydalı uygulama alanları, bireysel ve grup davranış kalıplarını ortaya çıkarma potansiyeline sahip olması sosyal bilimlerdeki birçok araştırmacıyı cezbetmiştir (Favaretto ve ark., 2020) hatta bazı sosyologlar günümüzde dijital evreni hesaba katmadan toplumu bütünüyle anlamamanın mümkün olmadığını ve dolayısıyla toplumu anlamamanın yolunun digital olanı anlamaktan geçtiğini düşünmektedirler. Ulusal literatürde büyük veriyi sosyolojik olarak ele alan az sayıda bilimsel çalışma yapılmıştır. Dolayısı ile bu alandaki boşluğu dolduracak yeni çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Şahin, 2019).

Büyük veri, kaynağına, veri işleme teknolojilerine, veri toplama ve bilimsel keşifler için kullanılan metodolojilere bağlı olarak, çıkarım hatalarını azaltmak ve oluşturulan içgörülerin doğruluğunu artırmak için tanımlanması ve hesaba katılması gereken önyargılara, belirsizliklere ve yanlışlıklara sahip olabilir (Rubin ve Lukoianova, 2013). Şekil 1'de görülen büyük verinin ana bileşenlerinden hacim/data miktarı (Volume) dijital hizmetler tarafından üretilen veri miktarını ifade eder ki bu büyük verinin en göze çarpan özelliğidir. Hız (Velocity), genellikle "anında" üretilen dijital verilerin hızlı hareket eden doğası anlamına gelir; örneğin, bir arama motorunda bir şey aradığımızda, sorgumuzdan anında sonuçların elde edilmesi gibi. Çeşitlilik (Variety) ise verilerin dijital dünyada sahip olabileceği biçimlerin çokluğunu temsil eder (Veltri, 2019). Bu biçimler yapısal, yarı yapısal ve yapısal olmayan veri olarak tanımlanan üç çeşit veri yapısıdır ve bunlar veri kümesinde homojen şekilde dağılmaz bu verimizin yapısal olarak çeşitliliğini belirtir. Bu üç ana bileşene ilaveten bazı kaynaklarda gerçeklik (Veracity) ve değerden (Value) de bahsedilerek 3V yerine 5V'den söz edilmektedir (Aktan, 2018). Dünyadaki verilerin yaklaşık yüzde 80'i metin, fotoğraf ve resim biçiminde yapılandırılmamış verilerden oluşmaktadır ve bu nedenle geleneksel yapılandırılmış veri analizi yöntemlerine uygun değildirler (Holmes, 2017). Sahip olunan bu büyük veri

aynı zamanda, kritik bilgiler elde ederek bilinçli kararlar vermek için analiz edilmedikçe veya işlenmedikçe karar verme açısından değersizdir (Tien, 2013).

Şekil 1. Büyük Veri Kavramının Bileşenleri.

Dijitalleşme Sürecinin Sosyal Bilimlere Etkisi ve Yapılan Çalışmalar

Kişilerarası etkileşimlerin ve sosyal yaşamın önemli bir kısmı çevrimiçi alana taşındığı için sosyal bilimlerdeki hemen hemen her araştırma projesinin çevrimiçi araştırmayı dikkate alması gerekmektedir. Bu anlamda günümüzde "Siber uzay" egzotik, çevresel bir alem olarak düşünmeyip, sosyologların bilimsel araştırma gerçekleştirdiği birincil bir ortam olarak düşünülebilir. Bu durumda sosyoloji, ya araştırma için yeni bilgisayarlı medyanın kullanımında yenilik yapma ya da diğer disiplinler geleceğin sosyal bilimleri haline gelirken üniversite müfredatında dar bir niş içine çekilme seçenekleriyle karşı karşıyadır. Ticari güçlerin baskın olduğu bir dünyada sosyal verilerin mobilizasyonu ve analizi her yerde bulunmaktadır. Örneğin; Meta ve Google gibi teknoloji firmaları kullanıcıları hakkında öğrenmek istedikleri bilgileri, klasik sosyolojik çalışmaların yapabileceğinden çok daha erken öğrenebilmektedirler. Bu durumda hayatta kalabilirliğini sürdürebilmesi için sosyal bilimlerin ve sosyal bilimcilerin teknolojinin yaratılması, geliştirilmesi, araştırılması ve buna bağlı değişikliklere daha fazla dâhil olması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır (Jemielniak, 2020; Roth ve ark., 2019). Örneğin sosyal bilimciler araştırma sorularını ele alırken hesaplama yöntemlerini nasıl kullanmaları gerektiğine dair bir farkındalık geliştirerek, yeni anlayışlar kazanabilirler (DHLIB, 2022).

Dijitalleşme ile İlgili Hizmetlerden Bazıları

Dar'ül Elhan, Ankara Devlet Konservatuvarı, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, Kültür Bakanlığı Belgeliği ve Milli Kütüphane Arşivlerinde Türkiye'nin ulusal ses mirasını oluşturan ses arşivleri yer almaktadır (Erkan, 2016). Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, TRT Arşiv, 1960'lı yılların sonlarından itibaren, yayınlarını dijital kanala taşıyarak internet üzerinden erişime açmıştır (<https://www.trtarsiv.com/>).

Sanal Müze: Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın "sanal gezinti" uygulaması olan Sanal Müze "<https://sanalmuze.gov.tr>" adresinde sanal ortamda ziyarete açılarak Türkiye'nin önemli müzeleri ve ören yerleri sanatseverlerin ziyaretine açılmıştır.

Eğitimde FATİH Projesinin içerik ayağını oluşturan Türkiye'nin dijital eğitim platformu Eğitim Bilişim Ağı (EBA) (www.eba.gov.tr), tüm özellikleri ve binlerce içeriğiyle uzaktan eğitim sürecinde öğrencilere destek olarak; okulda, evde kısacası ihtiyaç duyulan her yerde bilgi teknolojileri araçlarının etkili kullanımını desteklemektir. EBA, sınıf seviyelerine uygun, güvenilir ve doğru e-içerikler sunmak için oluşturulup geliştirilmeye devam etmektedir (Sürer, 2020).

Google Art&Culture (<https://artsandculture.google.com/>): Google'ın 1 Şubat 2011'de Avrupa ve ABD'den 17 müzeyle ortaklaşa başlattığı sanat projesi (Proctor, 2011) kar amacı gütmeyen bir girişimdir. Dünya sanatını ve kültürünü korumak ve çevrimiçi hale getirmek ve böylece herkesin, her yerden erişebileceği dijital bir platform oluşturma misyonu ile yola çıkmıştır.

Europeana: Avrupa'daki kurumlardan milyonlarca kültürel miras ögesine tek bir noktadan erişim sağlanan bir sistemdir. 3.700'den fazla farklı kurumunun kültürel miras malzemesinin oluşturulan bir ağ vasıtası ile toplandığı, toplanan verilerin kapsamlı bir şekilde kontrol edildiği ve coğrafi konum gibi bilgilerle zenginleştirilerek ilişkili kişiler, yerler veya konular aracılığıyla diğer malzeme veya veri kümelerine bağlandığı bir sistem olarak hizmet vermektedir (Europeana, 2022).

MOOCs : Son yıllarda yüksek öğretimde en belirgin trendlerden birisi olan kitlesel açık çevrimiçi kurslar sağladığı zaman ve mekan esnekliği ile dünyanın dört bir yanındaki akademisyenleri ve öğrencileri bir araya getirmiştir. MOOCs terimi ilk olarak 2008'de kullanılmaya başlanmıştır. Bunu takiben, 2011 yılında, Stanford Üniversitesi'ndeki profesörler tarafından geliştirilen eğitici videolar ücretsiz, açık çevrimiçi platformlar aracılığıyla yayınlanmıştır. 2012'nin başlarında kâr amacı gütmeyen Coursera (www.coursera.org) girişimi kurulmuştur. Aynı yıl, Udacity (www.udacity.com) ve Udemy (www.udemy.com) gibi diğer bağımsız kar amacı gütmeyen girişimler de kurulmuştur. Bunu takiben MIT ve Harvard, MITx platformlarını EdX'e (www.edx.org) dahil etmişlerdir. Onları Avrupa platformları olan Futurelearn (www.futurelearn.com) ve Iversity takip etmiştir (Baturay, 2015).

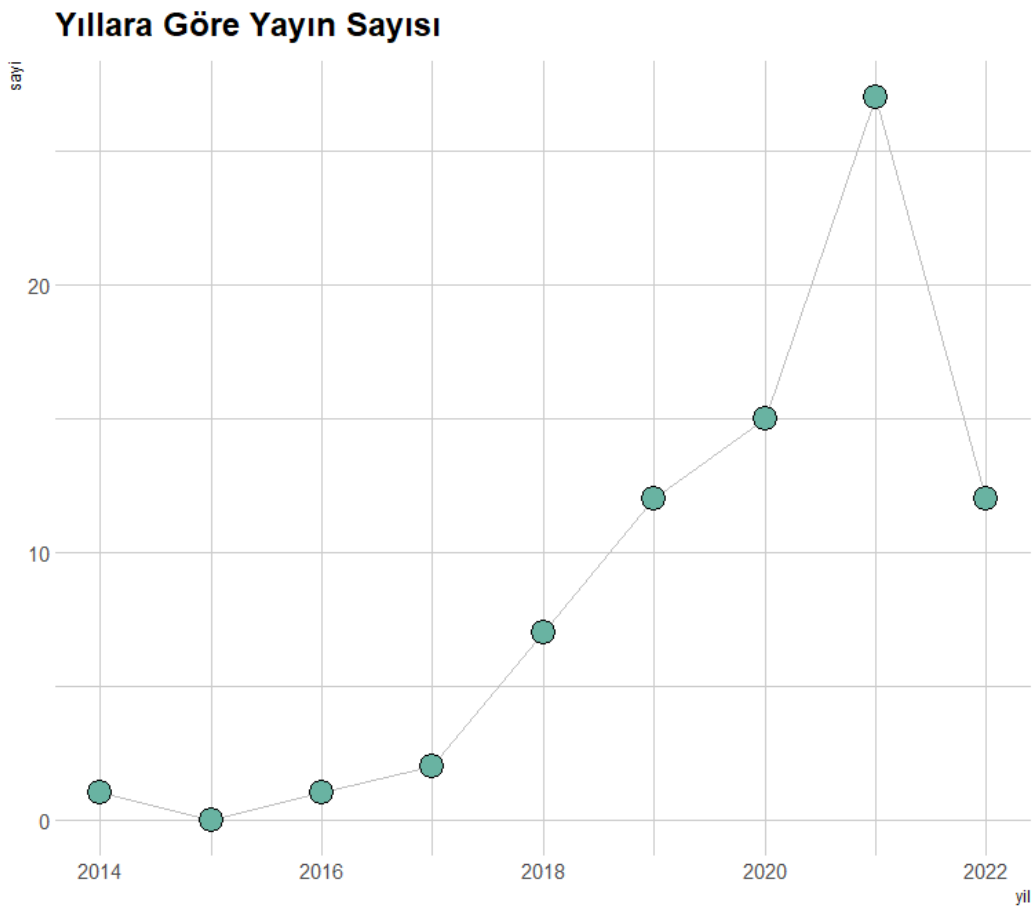
Khan Academy (KA, <https://www.khanacademy.org/>) : Herkesin ücretsiz olarak, farklı disiplinlerde sunulan içeriklere erişebileceği kişisel öğrenme için çevrimiçi kaynaklar sunan, 2008 yılında kurulmuş, yenilikçi bir platformdur (Vidergor ve Ben-Amram, 2020).

Science.gov: Kullanıcılarına araştırma ve geliştirme sonuçları da dahil olmak üzere 200 milyondan fazla bilimsel bilgiye erişim sağlamak için 60'tan fazla veri tabanında ve 2.200'den fazla bilimsel web sitesinde arama olanağı sağlar.

1841 yılında kurulan, Sırbistan'da önde gelen bir bilim ve kültür kurumu olan Sırbistan Bilim ve Sanat Akademisi sadece Sırp kültürü için değil, aynı zamanda dünya kültür mirasının önemli unsurlarını da içeren bir kütüphane ve arşive sahiptir. Sırbistan Bilim ve Sanat Akademisinin sahip olduğu materyalin en önemli ve değerli kısımlarını korumak ve kamuoyuna sunmak amacıyla 2017 yılında Görsel-İşitsel Arşiv ve Sayısallaştırma Merkezi kurulmuştur. 14. ve 15. yüzyıllardan kalma önemli eserler, 3.000'den fazla resim, çizim ve heykel, Sırp bestecilerin müzik notaları ve yaklaşık 10.000 fotoğraf ve negatif içeren fotoğraf arşivi en yüksek standartlara uygun olarak sayısallaştırılarak kamuoyu ile paylaşılmıştır (PhaseOne, 2022).

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, dijital dönüşüm rüzgârı ile akademik ilgi odağı haline gelen sosyal bilimler alanındaki çalışmaları analiz ederek, dijital dönüşüm hakkında kavramsal bir çerçeve çizmeye çalışmaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için Web of Science (WoS) Core Collection veri tabanında yer alan "Digital Transformation" AND "Social Sciences" anahtar kelimelerini içeren sorgu (WoS, 2022) sonucunda elde edilen akademik çalışmalar incelenmiştir (Şekil2). Bu bağlamda çalışmanın sosyal bilimler alanında dijital dönüşüm araştırmalarının gelişim sürecini ortaya koyacağı ve buna göre gelecek çalışmalara yön vereceği düşünülmektedir.

Şekil 2. Yıllara Göre Yayın Sayısı.

BULGULAR

WOS veri tabanı sorgu sonuçlarına göre, 2014-2022 yılları arasında ilgili anahtar kelimeleri içeren toplam 77 çalışma yapılmıştır. Yıllara göre yayın sayısı, son yıllardaki özel ilgiyle üstel bir eğilimi ortaya koymaktadır.

Şekil 3. Ülkelere Göre Yayın Haritası.

Konu ile ilgili en fazla akademik çalışma yapan ülkeler, Çin ve Rusya'dır. Yayımlanan yayın sayısı bakımından Çin 19 yayın ile ilk sırada yer alırken, Rusya 9 çalışma ile ikinci sırada yer almaktadır. Bu ülkeleri İspanya (6), Fransa (5), Almanya (5) ve Amerika (5) izlemektedir (Şekil3). Bibliyometrik haritaları oluşturmak için en yaygın kullanılan açık kaynaklı araçlardan birisi olan VOSviewer programı kullanılmıştır (VOSviewer, 2022; Almasri ve ark., 2021).

Şekil 4. Anahtar Kelimelere Göre Yayın Haritası.

WoS sorgusunda belirtilen “digital transformation” ve “social sciences” anahtar kelimelerinin haricinde çalışmalarda en çok kullanılan anahtar kelimeler, “case study” (23 çalışma), “digitalization” (22 çalışma), “china” (20 çalışma), “open access” (17 çalışma) ve “social media” (17 çalışma) kelimeleri olmuştur. Bibliyometrik haritaları oluşturmak için en yaygın kullanılan açık kaynaklı araçlardan birisi olan VOSviewer programı kullanılmıştır (VOSviewer, 2022; Almasri ve ark., 2021).

WoS sorgusu sonucunda elde edilen çalışmaların özeti aşağıdaki gibidir (WoS, 2022):

Chartron (2014) tarafından yapılan makalede, Açık Erişim hareketinin doğuşu ele alınmış ve konuyla ilgili mevcut tartışmalı konular aktarılmıştır. Çalışmada, İnsan ve Sosyal Bilimler alanının özellikleri göz önünde bulundurularak bilimsel yayınlara açık erişime yönelik siyasi ihtiyati tartışma amaçlanmıştır. Bu kamu politikalarının çoğunlukla teknik, biyomedikal veya doğa bilimlerine dayandığı ilkesinden yola çıkan yazar, bilgiye erişim engeli gibi bazı ortak varsayımların uygunluğuna meydan okumuş ve bu konudaki riskleri incelemiştir. Özetle makale, dijital dönüşümün beşerî ve sosyal bilimler alanındaki yayıncılık üzerindeki olası etkisini vurgulamış ve uygulanan kamu politikalarına bağlı olarak farklı senaryoları özetlemiştir.

Hükümet yetkilileri ve vatandaşlar arasındaki iletişimin dijital dönüşümü üzerine yapılan çalışmada (Dneprovskaya ve ark., 2018), Rusya'daki Bakanlıkların sosyal ağlardaki faaliyetleri analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre Twitter'ın en popüler sosyal medya platformu olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca yeni dijital teknolojiler sayesinde vatandaşların siyasi tartışmalara katılıp, kamudaki karar verme sürecini etkileyebileceği öngörülmüştür. Bunun yanı sıra dijital teknolojilerin hükümet yetkilileri için yeni zorluklara neden olabileceği ve geleneksel bilgi kanallarının fikir ve veri yayınlama tekellerini kaybedebileceği de vurgulanmıştır. Diğer bir çalışma dijital ekonominin zorluklarına yanıt olarak kurumsal eğitimin dönüşüm sorununu ele almıştır. Çalışmada eğitim alanındaki dönüşümün seviyeleri ve her birinde buna bağlı olarak yapılacak iyileştirmeler ortaya konmuştur (Artyukhina ve ark., 2018). Wang ve Chen (2018), dijital dönüşümle karşı karşıya olan işletmelerin yetenek ihtiyaçlarına odaklanarak, büyük veri analizi temelinde ampirik çalışma yöntemi kullanmış ve dijital dönüşüme dayalı yetenek ekolojik ortamının oluşturulmasını incelemişlerdir.

Sürdürülebilirlik sonuçlarının kazanımlarını hızlandırmak için eğitimin dijital dönüşümünün açtığı fırsat pencerelerini döngüsel ekonomi eğitimiyle entegre etmenin acil ihtiyacının altını çizdikleri çalışmada Türkeli ve Schophuizen (2019), open online education (OOE), technology-enhanced learning (TEL), open educational resources (OER), Massive Open Online Courses (MOOCs) gibi açık çevrimiçi eğitim sistemlerinin döngüsel ekonomi öğretimi ve öğrenimi için tüm potansiyel olanaklarına rağmen entegre bir şekilde kullanılmadığı sonucunu elde etmişlerdir. Makarchuk ve ark. (2019) tarafından gerçekleştirilen bir diğer çalışma, dijital dönüşüm kapsamında e-Öğrenim kalite değerlendirme yönetiminin geliştirilmesine odaklanmıştır. Dijital dönüşümün yayın uygulamaları üzerindeki etkisini çevrimiçi spor gazeteciliğine odaklanarak inceleyen çalışmalarında Kroon ve Eriksson (2019) yapımcıların/katılımcıların sıradan yayınlara kıyasla çevrimiçi ortamda daha rahat bir etkileşim tarzına ve ses tonuna uyum sağladıklarını göstermişlerdir. Dijital dönüşümün ortaya çıkardığı işletme yönetimi zorluklarının önemli yönlerini tanıttıkları çalışmalarında Grab ve Ilie (2019), son dijital evrim dalgasının teşvik ettiği konulara odaklanarak, inovasyon yönetiminin temel bileşenlerini belirlemeyi amaçlamışlardır.

Wang ve ark. (2020), dijital dönüşüm stratejisinin kurumsal performansı iyileştirip iyileştiremeyeceğini doğrulamak ve işletmeler için Çin bağlamında dijital dönüşümü uygulamanın gerekliliği konusunda kapsamlı bir analiz sağlamak için gerçekleştirdikleri çalışmalarında, dijital dönüşüm stratejisinin kısa ve uzun vadeli finansal performans üzerinde olumlu bir ilişkisi olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Lopez-Borrull ve ark. (2020), açık erişime yönelik İspanyol sosyal bilimler dergilerinin S Planı ile ilgili çalışmalarında, dergilerin Plan S'yi bir fırsat olarak değerlendirmeleri ve tam bir dijital dönüşüm gerçekleştirmelerini tavsiye etmişlerdir. Plan S, abone olan kamu finansman kurumları tarafından finanse edilen araştırmalardaki tüm makalelerin, Ocak 2021'den itibaren ya açık erişimli dergilerde ya da belirli koşulları karşılayan depolarda kamuya açık hale getirilmesini teşvik etmektedir. He ark. (2020) yaptıkları çalışmada stratejik ittifak ile ilgili alternatif vizyonları sunarak, dijital dönüşüm çağında ortaya çıkan araştırma sorularını daha iyi ele alabilecek mevcut teorik bakış açılarını ve araştırma yöntemlerinin yeni uygulamalarını önermişlerdir.

Orlava (2021)'nin çalışması ise, dijital dönüşümün yeni koşulları üzerinden kurumsal insan sermaye değerlendirmesi ve yönetimi için yeni metodolojik bir yaklaşım önermektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre çalışanların mesleki gelişimi için bireysel yörgünlerin uygulanmasının, şirketlerin performans artışı

konusunda 2-3 yıllık bir perspektif sağladığı deneysel olarak kanıtlanmıştır. Chin ve Pehin (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışma, tarım turizminin Covid-19'a karşı dayanıklılığı: etkiler ve yönetim stratejileri üzerine odaklanmıştır. Çalışmalarında Pandemi süresi boyunca bilgi ve yönetim stratejilerinin sürekli gelişmesi nedeniyle, yarı yapılandırılmış görüşmelerin kullanıldığı nitel yaklaşımı uygulamışlardır. Brunei'deki tarım turizmi çiftlikleri tarafından benimsenen stratejilerin, gelecekte krize dayanıklı bir tarım turizmine hazırlanmak için diğer ülkeler tarafından kullanılabilmesi kanatine varmışlardır. You ve Yi (2021), ilgili akademik literatüre katkı sağlaması muhtemel olan, enerji işletmelerinin dijital dönüşüm mekanizması üzerine bilgi yönetimi perspektifinden ampirik bir çalışma yürütmüşlerdir. Çalışma sonucunda enerji işletmelerinin dijital dönüşümünü teşvik etmek için bilgi yönetimi mekanizmasının, dijital kaynakların entegrasyonu ve optimizasyonunda yattığını bulmuşlardır. Wang ve Su (2021), Çin'in imalat endüstrisinin dijital dönüşümünün derinlemesine özetini çıkardıkları çalışmalarında dijital dönüşümün üç önemli yönünü araştırmışlardır. Bunlar: teknolojik yönü, organizasyonel ve çevresel itici faktörler ve üretimde yapay zekâ teknolojisinin benimsenme mekanizmasıdır. Paletta ve Gonzalez (2021), Social Sciences Citation Index veri tabanını kullanarak, 2010-2019 yılları arasındaki dijital dönüşümün sorunlarını, yöntemlerini ve sonuçlarını ele alan Brezilya bilimsel makalelerini inceledikleri çalışmalarında 1039 makalenin başlıkları ve anahtar kelimelerini analiz ederek görselleştirmişlerdir. Sonuçta dijital senaryoların bilişim sektöründe neden olduğu etkilerin araştırılmasında Brezilyalı yazarların önemli katkısı olduğunu gözlemlemişlerdir. Zeng ve Lei (2021), kurumsal dijital dönüşümün toplam faktör verimliliği (total factor productivity, TFP) üzerindeki etkisini analiz ettikleri çalışmalarında, kurumsal dijital dönüşümün TFP'yi önemli ölçüde destekleyebileceğini göstermişlerdir. Kurumsal dijital dönüşümün işletmelerin yönetim verimliliğini ve teknik düzeyini geliştirerek TFP'yi iyileştirdiğini ortaya koymuşlardır. Zhang ve ark. (2021), dijital ekonomi bağlamında geleneksel endüstrilerin dönüşümü ve gelişimine odaklanarak, geleneksel endüstrilerin dijital dönüşümü için teorik bir temel ve pratik bir destek sağlamışlardır.

Dijital dönüşüm kapsamında KOBİ'lerin farklı bağlamlardaki niş (niche) yapısı ve dinamik kapasitesinin belirlendiği bir diğer çalışmada, sınır ötesi inovasyon ve teknolojik ilerlemelerin teorik mantığı analiz edilerek, KOBİ'lerin inovasyon yeteneği tarafından yönlendirilen niş evrim mekanizmaları önerilmiştir (Zhang ve ark., 2022). Belli ve Ponsot (2022), bilgi ve iletişim teknolojilerinin, araştırma gruplarının bağlantı kurma şeklini nasıl etkilediğini inceledikleri çalışmalarında, bilimsel ağların dijital araçlar sayesinde genişlediği ve diğer araştırmacılarla profesyonel ilişkiler kurulabildiğini vurgulamışlardır. Bunun yanı sıra araştırmacıların dijital iletişimdeki eksikliği giderebilecek toplantılara da ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Özetle araştırmaya katılan araştırmacıların dijital uygulamaların üstlendiği birincil rolün farkında olduğunu belirtmişlerdir. Xiong ve ark. (2022), ağır metal işletmelerinin dijital dönüşüm derecesini ölçmek için veri madenciliğine dayalı içerik analizi yöntemi kullanarak, doğrusal regresyona dayalı bir nicel analiz çerçevesi oluşturmuşlardır. Çalışmalarında Yangtze Nehri'nin orta kesimlerindeki kentsel aglomerasyonda ağır metal işletmelerinin kirlilik emisyon davranışı, endüstriyel yığılma derecesi ve kurumsal kirlilik azaltma performansını görselleştirmişlerdir. Sonuçta işletmelerin dijital dönüşümünün kirliliğin azaltılması üzerinde önemli bir olumlu etkisi olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Jiang ve ark. çalışması (2022) dijital dönüşüm sürecinde bireysel yaratıcılığı geliştirmek için hizmet firmalarının yönetim uygulamalarına teorik rehberlik sağlayan dahili mekanizmayı ortaya koymuştur. Li ve ark. (2022), dijital ekonomi gelişiminin kurumsal inovasyonla olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu bulmuşlardır.

WOS veri tabanı sorgusunun haricinde konu ile ilgili diğer literatür özeti ise aşağıdaki gibidir:

Kravchenko (2019), dijitalleşmenin toplum ve insan üzerindeki metamorfozların ve yan etkilerin üretimi üzerindeki etkisini, yeni karmaşık risklerle bağlantılı ve sosyolojiye açık meydan okumaları analiz etmiş; "sosyolojide dijital dönüş" kavramının ana hatlarını geliştirmiş ve onun özünü, sosyolojideki diğer dilbilimsel, risk, kültürel vb. dönüşlerle karşılaştırmalı olarak belirleyerek mevcut dijitalleşme türünün yan etkilerinin üstesinden gelmeye veya en aza indirmeye izin veren araçları önermiştir.

Tüketicinin dijital dönüşüm sürecindeki yolculuğu isimli çalışmada (Tuna, 2021) dijital dönüşüm konusunda Almanya, Rusya, İtalya, ABD, İspanya ve İngiltere'de tüketici yönelimli dikkat çekici çalışmalar yapıldığına vurgu yapmıştır. Lehn (2020), İngiliz süpermarket zinciri Tesco'nun yöneticileri ve diğer çalışanları ile görüşmeler yaparak, görüşülen kişilerin yeni ortaya çıkan bilgisayar teknolojilerini nasıl yorumladığını ve bu teknolojilerin işletmede konuşturulmasının şirketteki bilgi dağıtımını nasıl etkilediğini ortaya koyan bir çalışma gerçekleştirmiştir.

Dijitalleşme aynı zamanda eğitim ve öğretim ile ilgili süreçleri de etkileyip dönüştürmüştür. Öğrenme özellikleri ve ihtiyaçları hızla değişen öğrencilerin artık inovasyon, dijital okuryazarlık, yaşam ve kariyer becerilerine de sahip olmaları beklenmektedir. Eğitim sistemleri bir ön koşul olan dijital kaynaklarla donatılmalı ve dijital okuryazarlık müfredatları öğrencilerin ilişki kuracağı ve cevap vereceği öğrenme ortamını teşvik edecek şekilde tasarlanmalıdır (Önger ve Cetin, 2018). İlköğretim eğitim-öğretim faaliyetleri alanında dijitalleşme süreci ilk olarak okullarda kurulan bilgisayar laboratuvarları ve sınıflarda projeksiyon kullanımının artmasıyla başlamış, sürecin devamında FATİH projesiyle akıllı tahta kullanımı yaygınlaşmış ve son olarak Pandemi dönemi ile birlikte Eğitim Bilişim Ağı (EBA) ile geleneksel yüz yüze eğitim modeli yerine hibrit yaklaşım ve uzaktan eğitim yaklaşımı benimsenmiştir. Üniversitelerde ise uzaktan eğitim, eğitim-öğretim faaliyetlerinin bir parçası haline gelmiştir. Bu anlamda dijitalleşme eğitim-öğretim alanında fırsat eşitliği de yaratmaktadır. Eğitimin artık sadece okul, üniversite gibi ortamlarda değil, ihtiyaç duyulan her yerden devam edebileceği tecrübe edilmiştir. Yaşanan bu süreçte kendini güncellemeyen, dijital okuryazarlığa hâkim olamayan bireylerin gerek eğitim alanında gerekse diğer alanlarda sorun yaşamaları kaçınılmazdır (Sürer, 2020). Sonuç olarak yükseköğretim kurumlarında artık bir zorunluluk haline gelen dijitalleşme ile daha fazla ve daha iyi öğrenci çekebilmek, eğitim-öğretim deneyimlerini çeşitlendirmek, öğretim materyallerini geliştirmek, eğitim engellerini tespit ederek okulu bırakma riskini azaltmak daha mümkün hale gelebilir (Abad-Segura ve ark., 2020).

Vidergor ve Ben-Amram (2020) matematik öğrenen iki grup ortaokul öğrencisinin algılarını inceledikleri çalışmalarında, Khan Academy (KA)'nin kişiselleştirmeyi, bağımsızlığı ve yenilikçi öğretme-öğrenme süreçlerini teşvik etmede etkili olduğu sonucunu bulmuşlardır. Bununla birlikte bilişsel ve duygusal öğrenmeye aracılık eden öğretmenin varlığının yanı sıra geleneksel öğrenmede KA uygulamalarının kullanımını önermişlerdir. Koçyiğit ve Küçükçivil (2021), yaptıkları çalışmada, halkla ilişkiler eğitiminde dijitalleşme sürecine ilişkin uzman görüşlerini sistematik olarak elde etmeyi amaçlamışlardır. Halkla ilişkiler eğitiminin dijitalleşme sürecinde ters yüz ve harmanlanmış eğitim modelleri en başarılı ve verimli dijital eğitim modelleri olarak görülmüştür. Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre, esneklik ve uyum yeteneği, sosyal ve kültürlerarası beceriler, iletişim ve iş birliği, bilgi

okuryazarlığı ve küresel farkındalık, halkla ilişkilerde hem akademisyenlerin hem de öğrencilerin sahip olması gereken en önemli beceri ve temalar arasında yer almıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bilgisayar bilimi ve dijitalleşme pek çok alanda olduğu gibi sosyal bilimlerde de nicel verilerin arşivlenmesi ve yönetimi için çeşitli çalışma araçlarının ve çözümlerinin ortaya çıkmasına, sanal modellerin geliştirilmesine ve bilginin yayılmasına yönelik önemli fırsatları beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra konunun karmaşıklığı farklı inovasyon yönetimi yaklaşımlarını izlemeyi de zorunlu hale getirmiştir (Grab ve Ilie, 2019). Bilgi ve iletişim teknolojileri, araştırma gruplarının bağlantı kurma şeklini etkilemiş ve bilimsel ağlar dijital araçlar sayesinde genişlemiştir. Yapılan çalışmalar dijitalleşme süreci ile geleneksel bilgi kanallarının fikir ve veri yayınlama tekellerini kaybedebileceğini vurgulamaktadır. Kısaca dijital dönüşümün tasarlanması, uygulanması, eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi ve insanların dönüşümü benimsemesinin entegrasyonu (Tofan, 2020) gibi pek çok faktörü içerisinde barındıran dijital dönüşümle ilgili birtakım konulara yenilikçi çözüm arayışları günümüzde halen devam etmektedir. Konu ile ilgili yapılan akademik çalışmalar her geçen yıl artış göstermektedir. Dijitalleşmenin mevcut haliyle sosyal ve etik açıdan arzu edilen bir gelecek sağlayıp sağlamadığını irdelemek ve madalyonu bütün yönleriyle değerlendirebilmek, düşünmek ve tartışmak adına daha fazla çalışma ve zamana ihtiyaç vardır.

Dijital teknolojiyi sadece araçlara indirgemek ve onun yerine karmaşık sistemleri modelleme kapasitesini de göz önünde bulundurmak koşuluyla, dijital bilimler ile sosyal bilimler arasında sanıldığı kadar aksine yakın simbiyotik bir ilişki vardır. Büyük verinin de kavram olarak içerisinde yer aldığı dijital teknolojiler toplumsal dinamikleri ve süreçleri anlamakta oldukça önem arz etmekte ve kurumsal performansı iyileştirmektedir. Aynı zamanda dijital yeterlilik eğitim biliminde bir öğretmenin yeterlilik modelinin önemli bir parçasına işaret etmektedir (Andres ve Svoboda, 2019). Dolayısıyla hayatta kalabilirliğini sürdürebilmesi için sosyal bilimlerin ve sosyal bilimcilerin teknolojinin yaratılması, geliştirilmesi, araştırılması ve buna bağlı değişikliklere daha fazla dâhil olması gerekmektedir.

ÖNERİLER

Literatürde yeterince ilgi görmemiş ve gelecekte araştırılabilecek konu başlıkları:

- Dijital ekonomi ve kurumsal inovasyon arasındaki ilişki mevcut literatürde hala yeterince ilgi görmemiştir (Li ve ark., 2022) dolayısıyla bu konuda daha fazla araştırma yapılabilir.
- Dijitalleşme ve hukukun bir arada bulunması karşılıklı etkilerini kökükler ve karşılıklı etkileri hakkında bilimsel araştırma yapılmasını gerektirir (Tikhomirov ve ark., 2021).
- Dijital dönüşümün insanların romantik ilişkileri üzerinde kademeli bir kültürel etkiye sahip olup olmadığı gelecekteki boylamsal araştırmalar için bir araştırma konusu olabilir (Hobbs ve ark., 2017).

Not: “Bu bildiri 27-30 Nisan 2023 tarihleri arasında Bodrum’da düzenlenen 7. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi adlı etkinlikte sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özeti kongre bildiri özet kitabında basılmış “SOSYAL BİLİMLERDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ” başlıklı bildirinin tamamlanmış halidir.”

KAYNAKÇA

- Abad-Segura, E., González-Zamar, M. D., Infante-Moro, J. C., & Ruipérez García, G. (2020). Sustainable management of digital transformation in higher education: Global research trends. *Sustainability*, 12(5), 2107.
- Aktan, E. (2018). Büyük veri: Uygulama alanları, analitiği ve güvenlik boyutu. *Bilgi Yönetimi*, 1(1), 1-22.
- Almasri, H., Zakuan, N., Amer, M. S., & Majid, M. R. (2021). A developed systematic literature review procedure with application in the field of digital transformation. *Studies of Applied Economics*, 39(4).
- Andres, P., & Svoboda, P. (2018, September). Development of digital competences of teachers of social sciences at secondary vocational schools. In *International Conference on Interactive Collaborative Learning* (pp. 720-731). Springer, Cham.
- Artyukhina, A. I., Velikanov, V. V., Velikanova, O. F., Tretyak, S. V., & Chumakov, V. I. (2018). Challenge of digital economy-digital transformation of education. In *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences EpSBS* (pp. 74-84).
- Ayhan, B. (2017). *Digitalization and Society (Edition 1)*. Peter Lang International Academic Publishers.
- Baturay, M. H. (2015). An overview of the world of MOOCs. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 427-433.
- Belli, S., & Ponsot, E. (2022). Liquid Science and Digital Transformation: How Knowledge between Researchers Flows in Their Scientific Networks. *Social Sciences*, 11(4), 172.
- Carlos Paletta, F., & Moreiro-Gonzalez, J. A. (2021). Digital Transformation in the methods and subjects of the Brazilian Library and Information Science research (2010-2019). *Revista Espanola De Documentacion Cientifica*, 44(2).
- Carrozza, C. (2018). *Re-conceptualizing social research in the "digital era". Issues of scholarships, methods, and epistemologies*. *Análise Social*, 53(228), 652-671.
- Chartron, G. (2014). Open access et SHS: Controverses. *Revue européenne des sciences sociales. European Journal of Social Sciences*, (52-1), 37-63.
- Chin, W. L., & Pehin Dato Musa, S. F. (2021). Agritourism resilience against Covid-19: Impacts and management strategies. *Cogent Social Sciences*, 7(1), 1950290.
- Cozmiuc, D. C., & Pettinger, R. (2021). Consultants' Tools to Manage Digital Transformation. *Journal of Cases on Information Technology*, 23(4), 1–29. <https://doi.org/10.4018/JCIT.20211001.OA7>
- DHLIB. (2022). *Defining Digital Social Sciences*. <https://acrl.ala.org/dh/2014/04/09/defining-digital-social-sciences/>. (Erişim tarihi: 04.03.2022).
- Dneprovskaya, N., Bayaskalanova, T., Shevtsova, I., & Urintsov, A. (2018). Digital transformation of communication between government authorities and citizens. In *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences EpSBS* (pp. 165-173).
- Dormandy, K. (2019). Digital whiplash: The case of digital surveillance. *Human Affairs*, 30(4), 559-569.

- Erkan, S. (2016). Kültürel miras ve müzik: türkiye'de müzik arşivi sorunsalı ve dünyada müzikal miras yönelimleri. *Hacettepe University Journal of Turkish Studies/HÜTAD Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Arastirmalari Dergisi*, (24).
- Europeana. (2022). <https://www.europeana.eu/en>, (Erişim tarihi: 25.02.2022).
- Favaretto, M., De Clercq, E., Schneble, C. O., & Elger, B. S. (2020). What is your definition of Big Data? Researchers' understanding of the phenomenon of the decade. *PloS one*, 15(2), e0228987.
- Gök, T. (2015). *The Positive And Negative Effects Of Digital Technologies On Students'learning*. The Eurasia Proceedings of Educational and Social Sciences, 2, 173-177.
- Grab, B., & Ilie, C. (2019). Innovation management in the context of smart cities digital transformation. *Economic and Social Development: Book of Proceedings*, 165-174.
- He, Q., Meadows, M., Angwin, D., Gomes, E., & Child, J. (2020). Strategic alliance research in the era of digital transformation: Perspectives on future research. *British Journal of Management*, 31(3), 589-617.
- Hobbs, M., Owen, S., & Gerber, L. (2017). Liquid love? Dating apps, sex, relationships and the digital transformation of intimacy. *Journal of Sociology*, 53(2), 271-284.
- Holmes, D. E. (2017). *Big data: a very short introduction*. Oxford University Press.
- Inria. (2022). *Digital technology and the human and social sciences: a symbiotic relationship*. <https://www.inria.fr/en/digital-human-social-sciences-symbiotic-relationship>. (Erişim tarihi: 04.03.2022).
- Jabłoński, M., & Jabłoński, A. (2019). Social factors as a basic driver of the digitalization of the business models of railway companies. *Sustainability*, 11(12), 3367.
- Jemielniak, D. (2020). *Thick big data: Doing digital social sciences*. Oxford University Press.
- Jiang, D., Chen, Z., Wang, S. U., Liu, T., Ning, L., & Chen, Q. (2022). Individual creativity in digital transformation enterprises: Knowledge and ability, which is more important?. *Frontiers in Psychology*, 6536.
- Koçyiğit, M., & Küçükcivil, B. (2021). The effect of digitalization process on public relations education: A research on academics. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (37), 310-328.
- Kohont, A. & Gorenšek T. (2019). *Conceptualization Of Digitalization: Opportunities And Challenges For Organizations in The Euro-Mediterranean Area*. *International Journal of Euro-Mediterranean Studies*, Volume:12, Number:2.
- Kravchenko, S. A. (2019). Sociology on the move: The demand for the humanistic digital turn. *RUDN Journal of Sociology*, 19(3), 397-405. <https://doi.org/10.22363/2313-2272-2019-19-3-397-405>
- Kroon, Å., & Eriksson, G. (2019). The impact of the digital transformation on sports journalism talk online. *Journalism Practice*, 13(7), 834-852.
- Lehn, D. V. (2020). Digitalization as "an Agent of Social Change" in a Supermarket Chain: Applying Blumer's Theory of Industrialization in Contemporary Society. *Symbolic Interaction*, 43(4), 637-656.
- Li, R., Rao, J., & Wan, L. (2022). The digital economy, enterprise digital transformation, and enterprise innovation. *Managerial and Decision Economics*.

- Lopez-Borrull, A., Olle-Castella, C., Garcia-Grimau, F., & Abadal, E. (2020). Plan S and ecosystem of Spanish journals of social sciences towards open access: threats and opportunities. *Profesional De La Informacion*, 29(2).
- Makarchuk, T. A., Minakov, V. F., Trofimov, V. V., Lobanov, O. S., Demchenko, S. A., & Barabanova, M. I. (2019). Quality management of e-learning in information technology management training. In *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences EpSBS* (pp. 742-748).
- Musik, C., & Bogner, A. (2019). Book title: Digitalization & society. *Österreichische Zeitschrift für Soziologie*, 44(1), 1-14.
- Orlova, E. V. (2021). Design of Personal Trajectories for Employees' Professional Development in the Knowledge Society under Industry 5.0. *Social Sciences*, 10(11), 427.
- Önger, S., & Cetin, T. (2018). *An investigation into digital literacy views of social studies preservice teachers in the context of authentic learning*. *Review of International Geographical Education Online*, 8(1), 109-124.
- Özcan, A. (2021). BüyükVeri: Fırsatlar ve Tehditler. *TRT Akademi*, 11(6), 0-2.
<https://doi.org/10.37679/trta.818569>.
- PhaseOne. (2022). *Serbian Cultural Heritage digitization project*.
<https://digitization.phaseone.com/inspiration/serbian-cultural-heritage-digitization-project/>, (Erişim tarihi: 25.02.2022).
- Proctor, N. (2011). The Google Art Project: A new generation of museums on the web?. *Curator: The Museum Journal*, 54(2), 215-221.
- Roberts, S., Snee, H., Hine, C., Morey, Y., & Watson, H. (Eds.). (2016). *Digital methods for social science: An interdisciplinary guide to research innovation*. Springer.
- Roth, S., Dahms, H. F., Welz, F., & Cattacin, S. (2019). Print theories of computer societies. Introduction to the digital transformation of social theory. *Technological Forecasting and Social Change*, 149, 119778.
- Rubin, V., & Lukoianova, T. (2013). *Veracity roadmap: Is big data objective, truthful and credible?*. *Advances in Classification Research Online*, 24(1), 4.
- Selwyn, N. (2019). *What is digital sociology?*. John Wiley & Sons.
- Stanco, F., Battiato, S., & Gallo, G. (2011). Digital imaging for cultural heritage preservation. *Analysis, Restoration, and Reconstruction of Ancient Artworks*.
- Sultana, K., Sabir, S. S., & Shah, N. (2018). Qualitative Study on Complementary Resource Integration: a Case of ERP Implementation. In *Proceedings of International Conference on Education and Social Sciences* (pp. 241-249).
- Suroedova, E., Madaliyeva, Z., Kassen, G., & Sadykova, N. (2021). *The human impact in the age of digital transformation*. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 258). EDP Sciences.
- Sürer, G.,A. (2020). Eğitimde Dijitalleşme Çağı, *Kapadokya Eğitim Dergisi*, 1(1)
- Şahin, O. (2020). *Bilgi sosyolojisi bağlamında büyük veri ve toplumsal gerçekliğin inşası* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi).

- Tien, J. M. (2013). Big data: Unleashing information. *Journal of Systems Science and Systems Engineering*, 22(2), 127-151.
- Tikhomirov, Y. A., Kichigin, N. V., Tsomartova, F. V., & Balkhaeva, S. B. (2021). Law and Digital Transformation. *Law: J. Higher Sch. Econ.*, 4.
- Tofan, O.R. (2020), Digital Transformation for Public and Private Organizations, The 3rd International Conference on Economics and Social Sciences, Innovative models to revive the global economy, October 15-16, 2020, Bucharest University of Economic Studies, Romania.
- Tuna, M.F. (2021), Consumer's Journey in the Digital Transformation Process., *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 308-320.
- Türkeli, S., & Schophuizen, M. (2019). Decomposing the complexity of value: integration of digital transformation of education with circular economy transition. *Social Sciences*, 8(8), 243.
- UNESCO. (2022). *Policies For Digitization Of Cultural Heritage*. <https://en.unesco.org/creativity/policy-monitoring-platform/policies-digitization-cultural>, (Erişim tarihi: 25.02.2022).
- Veltri, G. A. (2019). *Digital social research*. John Wiley & Sons.
- Vidergor, H. E., & Ben-Amram, P. (2020). Khan academy effectiveness: The case of math secondary students' perceptions. *Computers & Education*, 157, 103985.
- VOSviewer. (2022). <https://www.vosviewer.com/>, (Erişim tarihi: 07.05.2022).
- Wang, H., & Chen, M. (2018, December). Analysis of Talent Ecological Environment Construction Under the Background of Digital Transformation in Liaoning Province. In 2018 8th International Conference on Management, Education and Information (MEICI 2018) (pp. 1254-1258). Atlantis Press.
- Wang, H., Feng, J., Zhang, H., & Li, X. (2020). The effect of digital transformation strategy on performance: The moderating role of cognitive conflict. *International Journal of Conflict Management*.
- Wang, Y., & Su, X. (2021). Driving factors of digital transformation for manufacturing enterprises: a multi-case study from China. *International Journal of Technology Management*, 87(2-4), 229-253.
- WEF. (2022). *Understanding the impact of digitalization on society*. <https://reports.weforum.org/digital-transformation/understanding-the-impact-of-digitalization-on-society/>, (Erişim tarihi: 15.02.2022).
- WoS. (2022). <https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/e429edf3-3297-4608-8357-3127d7aa9a39-36390356/relevance/1>, (Erişim tarihi: 07.05.2022).
- Xiong, L., Ning, J., Wang, J., & Dong, Y. (2021). Coupling degree evaluation of heavy metal ecological capacity and enterprise digital transformation in river basins. *Ecological Indicators*, 133, 108358.
- Xiong, L., Ning, J., & Dong, Y. (2022). Pollution reduction effect of the digital transformation of heavy metal enterprises under the agglomeration effect. *Journal of Cleaner Production*, 330, 129864.
- You, Y., & Yi, L. (2021). A Corpus-based empirical study on energy enterprises digital transformation. *Energy Reports*, 7, 198-209.
- Zeng, G., & Lei, L. (2021). Digital Transformation and Corporate Total Factor Productivity: Empirical Evidence Based on Listed Enterprises. *Discrete Dynamics in Nature and Society*, 2021.
- Zhang, W., Zhao, S., & Wan, X. (2021). Industrial digital transformation strategies based on differential games. *Applied Mathematical Modelling*, 98, 90-108.

Zhang, X., Gao, C., & Zhang, S. (2022). The niche evolution of cross-boundary innovation for Chinese SMEs in the context of digital transformation—Case study based on dynamic capability. *Technology in Society*, 101870.

HAVA YOLLARINDA İNSANİ TEMASLAR, YOLCU MEMNUNİYETİ, ALGILANAN DEĞER VE TAVSİYE ETME NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Sadiye Oya İŞIKCI

Öğr. Gör., İstanbul Kültür Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye, s.isikci@iku.edu.tr

ÖZET

Sivil hava yolcu taşımacılığı, dünyanın hemen her yerinde olduğu gibi Türkiye’de de işletmeler üzerinde yoğun rekabet koşullarının, maliyetlerin ve müşteri beklentilerinin üst düzeyde olduğu bir sektördür. Bu sektörde faaliyet gösteren hava yolu işletmelerinin rekabet avantajını elde etmek noktasında en önemli kazanımlarından birinin yolcu memnuniyeti olduğu kabul edilmektedir. Elbette yolcu memnuniyetinin oluşması noktasında pek çok faktör etkili olabilecektir, ancak diğer taraftan işin nevi gereği yolcu ile yolculara bireysel hizmet sunan hava yolu kabin ekibi görevlileri arasındaki etkileşim ve iletişimin yoğun olduğu kabin hizmetleri, bu memnuniyetin ortaya çıkmasında önemli bir etken olabilecektir. Kabin ekibi üyelerinin yolcular ile etkileşimlerinde nezaket ve hızlilik gibi çeşitli insani temas noktalarının hava yolu yolcusunun uçuş deneyimine ilişkin algısı üzerinde etkili olabilecek bir yönünün bulunduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu çalışmada, kabinde hizmet sunumu esnasındaki bireysel özen, yardımseverlik, nezaket ve hızlilik olmak üzere dört boyutta insani temas noktalarına odaklanılmıştır. Bu değişkenlere ilişkin yolcuların görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Diğer yandan, bu değişkenlerin her birinin yolcunun memnuniyetine olan etkisinin, yolcu memnuniyetinin ise algılanan değer ve tavsiye etme niyeti üzerindeki etkilerinin istatistiksel olarak belirlenmesi amaç edinilmiştir. Bu amaçlar kapsamında, nicel araştırma yöntemine dayalı olarak yer verilen bir online anket uygulaması çerçevesinde kolayda örnekleme yöntemi ile toplam 405 katılımcının yanıtlarına erişilmiştir. Erişilen veriler SPSS 24 istatistik paket programında kodlanmış ve çözümlenmiştir. Yapılan istatistiksel analizler neticesinde erişilen ampirik bulgular hava yolu şirketlerinin müşteri memnuniyetini artırmak için insani faktörlere odaklanmalarının önemini vurgulamıştır. Araştırma, kabin personelinin bireysel özen, yardımseverlik, nezaket ve hızlilik gibi insani temas noktalarının yolcu memnuniyetine etkisini, yolcu memnuniyetinin ise algılanan değer ve tavsiye etme niyetine etkisini istatistiksel olarak doğrulamıştır. Ortaya çıkan bu bulgular çerçevesinde literatüre ve hava yolu sektörüne katkı sunabilecek birtakım değerlendirmeler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Algılanan değer, hava yolu yolcu taşımacılığı, insani faktörler, tavsiye etme niyeti, yolcu memnuniyeti.

RELATIONSHIPS BETWEEN HUMAN TOUCHPOINTS, PASSENGER SATISFACTION, PERCEIVED VALUE, AND INTENTION TO RECOMMEND IN AIRLINE INDUSTRY

ABSTRACT

Civil aviation transportation is a highly competitive sector with high costs and customer expectations on businesses, as in most parts of the world, including Turkey. It is accepted that passenger satisfaction is one of the most important gains for airlines to achieve a competitive advantage in this sector. Although many factors can contribute to the formation of passenger satisfaction, on the other hand, cabin services, where there is intense interaction and communication between cabin crew members who provide individual service to passengers, can be an important factor in the emergence of this satisfaction. It is possible to argue that there is a human contact point in the interaction of cabin crew members with passengers, such as politeness and speed, which can have an effect on the perception of the airline passenger's flight experience. In this study, four dimensions of human contact points were focused on during the service delivery in the cabin, which are individual attention, helpfulness, politeness, and speed. The aim was to determine the opinions of passengers regarding these variables. On the other hand, it was aimed to statistically determine the impact of each of these variables on passenger satisfaction, and the effect of passenger satisfaction on perceived value and intention to recommend. Within the scope of these objectives, an online survey application based on quantitative research method was used, and the responses of a total of 405 participants were accessed through convenience sampling method. The obtained data were coded and analyzed in the SPSS 24 statistical package program. As a result of the statistical analyzes conducted, the empirical findings have emphasized the importance of airlines focusing on human factors to increase customer satisfaction. The research has statistically confirmed the effect of human contact points such as individual attention, helpfulness, politeness, and speed of cabin crew on passenger satisfaction, and the effect of passenger satisfaction on perceived value and intention to recommend. Within the framework of these findings, some evaluations that can contribute to the literature and the airline industry have been presented.

Keywords: Perceived value, airline passenger transportation, human factors, intention to recommend, passenger satisfaction.

GİRİŞ

Hava yolu endüstrisinin rekabetçi iş ortamında, mevcut müşterileri elde tutmak ve yenilerini çekmek başarının anahtarıdır. Hava yolculuğu bugün hiç olmadığı kadar yaygın hale gelmiş ve günümüzde müşterilerin birçok hizmet sağlayıcı seçeneği olması (Law, 2018), sivil hava yolu taşımacılığı alanında faaliyet gösteren ticari işletmeler üzerinde önemli bir baskı yaratmıştır. Yoğun rekabetin olduğu bir pazarda başarılı olmak için hava yolu işletmesinin müşteri ihtiyaçlarını anlaması ve bunları yüksek kaliteli hizmetler sunarak, olumlu deneyimler yaşatarak karşılaması gerekmektedir (Robledo, 2001; Law vd., 2022: 741).

Bir hava yolunun rakipleriyle fiyatları eşleştirebildiği, aynı yemek çeşitlerini sunabildiği, program esnekliği veya sadakat programı sunabildiği durumlar, rekabetin gerisinde kalmamak ve aynı zamanda yolcu memnuniyeti ve sadakati yaratmak noktasında önemli olmakla birlikte, hizmet esnasında yolcu temasının yoğun olduğu sivil havacılık alanında hayatta kalmak ve rekabet avantajı elde etmek açısından en önemli ilke, kaliteli yolcu hizmetinin ve olumlu yolcu deneyiminin sunulmasıdır (Gibbs vd., 2017: 57).

Hava yollarında yolcuların deneyimlerini şekillendiren ve memnuniyetleri üzerinde etkili olabilecek pek çok faktörden söz edebilmek mümkündür. Hizmetler, özelliği gereği müşteri ve işletme arasında yoğun temas içeren faaliyetlerdir ve bu nedenle yolcular ile şirketin çeşitli temas noktaları, deneyimin oluşumunda en önemli faktörlerden biridir. Bu açıdan hava yolları alanında faaliyet gösteren hizmet sağlayıcılar için bu temas noktalarının çeşitli yönlerinin anlaşılması rekabet avantajı bakımından kritik bir öneme sahip olabilecektir.

Literatürde yer alan çalışmaların büyük bir kısmı, hizmet kalitesi daha görünür olduğu için, yolcuların bir hava yolunun genel kalitesini değerlendirmeleri noktasında hava yolu firmasının genel hizmet kalitesini bir temel olarak baz almaktadır. Bunun içerisine fiziki görünüm, güvenilirlik, güven gibi konular da dahildir. Ancak diğer yandan, hizmet alan müşterilerin en sık karşılaştığı ve hizmetin görünür yüzü olan esnasında hizmeti sunan çalışanlar ve onlarla kurulan birebir etkileşimlerdir. Diğer bir ifade ile insani temaslardır.

Hava yolu taşımacılığı alanında hizmet veren çalışanlar (kontuar personeli, kabin görevlileri vb.) ve sunulan fiziksel kanıtlar (koltukların konforu, sunulan yiyecek ve içecekler) hizmet kalitesi algısında önemli etkiye sahiptir. Bir hava yolu işletmesinde, yolcularla en çok iletişim ve etkileşim halinde olan çalışanlar, genellikle hava yolu reklamlarında güleryüz ve misafirperverlikleriyle temsil edilen kabin ekipleridir (Akpur ve Zengin, 2019: 30). Bu bakımdan, kabin ekibi üyelerinin hizmet sunumu esnasındaki yolcularla olan iletişimi ve etkileşiminde Babbar ve Koufteros (2008) tarafından ele alınan bireysel özen (Yolcuların söylediklerini dikkatle dinlemek, yolculara bireysel ilgi göstermek, özel ihtiyaçlarının ne olduğunu anlamak gibi), yardımseverlik (yolcuların bir şeye ihtiyaçları olup olmadığını zaman zaman kontrol etmek, sorunlarına çözüm bulmak için çaba göstermek, uçuşla ilgili konularda gönüllü bir şekilde bilgilendirmek gibi), nezaket (yolculara karşı nazik olmak, güler yüzlü hizmet sunmak gibi), ve hızlılık (yolcuların sorularına anında yanıt vermek, isteklerini hızlıca karşılamak gibi) faktörlerinin önemli olabileceğini ileri sürmek mümkündür.

Rakip işletmelerin hepsinin bir şekilde benzer teklifler sunduğu sivil havacılık gibi endüstrilerde, bu alanın müşterisi olan yolcularda olumlu hizmet deneyimleri oluşturmak, yolcu memnuniyetini ve diğer ilişkili faydaları elde etmek noktasında kilit öneme sahip bir faktör olarak kabul edilmektedir (Auvinen ve Malinen, 2022: 19).

Diğer yandan, herhangi bir işte müşteriye tatmin etmek, herhangi bir işletmenin nihai amacıdır. Havacılıkta ulaşım hizmetinin tüketicisi yolcudur ve bu nedenle "müşteri memnuniyeti" kavramı havacılık alanında "yolcu memnuniyeti" olarak anılmaktadır (Auvinen ve Malinen, 2022: 18). Mükemmel yolcu memnuniyeti, günümüzün rekabetçi ortamında hava yolu için en büyük varlıklardan biridir. Bu nedenle yolcu memnuniyeti, yolcu hizmetleri sunan her hava yolu için temel bir hedeftir. Yolcu memnuniyeti, bir hava yolu işletmesinin yolculara "beklentilerini aşan ve katma değer olarak kabul edilen" faydaları sağlayabildiği zaman ortaya çıkar. Yolcular, hava yolu işletmesinin sunduğu ürünlerden ve hizmetten memnun kalırlarsa, tekrar bu hava yolu işletmesini tercih edebilecektir (Kumar vd., 2012). Diğer yandan, uçuş deneyimi bir yolcu için baştan sonra özel bir deneyimdir. Günümüzün hava yolu yolcusu, beklentileri ve talepleri çok yüksek olan çok titiz bir müşteridir. Yolcular, ihtiyaçlarına göre uygun hava yolu ürünü seçmek için geniş bir seçeneğe sahip olduğundan bugün yolcuları memnun etmek daha zor ve aynı zamanda daha önemlidir. Bu nedenle, hava yolları işletmeleri, kendilerini rakiplerinden farklı kılmak için sürekli olarak uçuş içi ürün geliştirme ve yenilik üzerinde çalışmaktadır ve yolcu hizmetleri ve memnuniyet, tüm bir operasyonun başarısında belirleyici bir faktör olabilmektedir (Sanyal ve Hisam, 2016: 354-355).

Müşteriler olarak yolcular hizmet kalitesini, istediklerini veya beklediklerini, elde ettiklerini algıladıkları ile karşılaştırarak değerlendirirler ve müşteriler, hangi sektör olursa olsun hizmet kalitesinin tek yargıdır. Bir müşteri, bir işletmenin hizmetini kötü hizmet olarak algılayorsa, o zaman o hizmet o kişi için kötüdür ve memnuniyetsizlik doğuran bir unsur olabilmektedir (Nejati vd., 2009: 249). Bu durum da hem müşteri hem de işletme için olumsuz çıktılarla sonuçlanabilecek, tatmin, tekrar satın alma niyeti, ağızdan ağıza iletişim niyeti, algılanan değer gibi pek çok çıktı üzerinde etki gösterebilecektir.

Algılanan değer, fiyat açısından tüketicilerin bir ürün veya hizmet için ödemeye hazır oldukları en yüksek fiyat ile fiilen ödenen miktar arasındaki farktır. Kalite perspektifine göre değer, belirli bir ürün için ödenen para ile ürünün kalitesi arasındaki farktır (Bishop, 1984). Yani, yüksek kaliteli bir ürün için daha az para ödendiğinde, pozitif algılanan değer yaratılacaktır. Fayda perspektifi, algılanan değer, müşterilerin algılanan faydaların ve algılanan fedakarlıkların faydasına ilişkin genel değerlendirmesini içermektedir (Zeithaml, 1988). Başka bir deyişle tüketiciler, ürünü veya hizmeti elde etmek için ne elde ettikleri ve nelerden vazgeçmeleri gerektiğine, yani katlandıkları maliyete (işlem maliyeti, arama maliyeti, müzakere maliyeti ve satın alma sırasında ortaya çıkan zaman gibi parasal olmayan maliyetler de dahil) dair algılarını bilişsel olarak bütünleştirmektedir (Kuo vd., 2009: 888). Sivil havacılık açısından algılanan değeri, bir müşterinin, yani yolcunun ödediği para ve katlandığı diğer maliyetler karşısında aldığı hizmetin mahiyeti biçiminde ele almak mümkün olabilecektir.

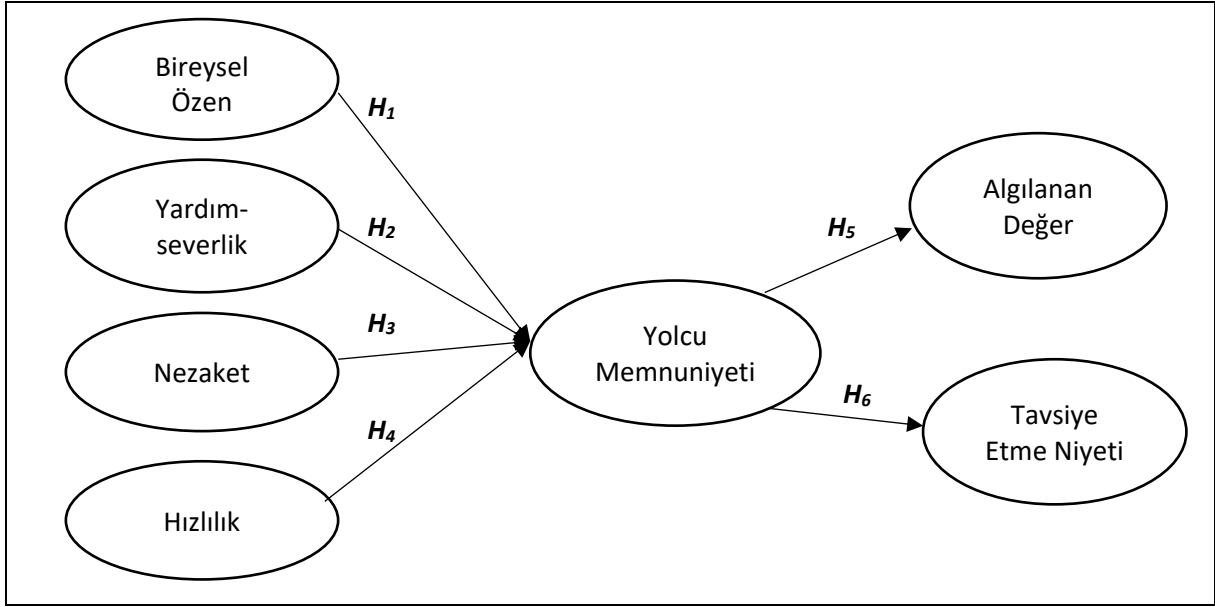
Tavsiye etme niyeti, bir müşterinin, işletmenin ürün veya hizmetinden duyduğu memnuniyetin bir sonucu olarak yakın çevresinde bulunan veya kendisine yakın gördüğü kişi ve gruplarla bu deneyimini paylaşmak, bilgi aktarmak

ve yönlendirmek istekliliğidir ve ağızdan ağıza iletişimin bir parçasıdır. Ağızdan ağıza iletişim, bir ürünü veya hizmeti kullanmış ve daha sonra bir işletmenin veya ürünün özellikleri hakkında olumlu veya olumsuz deneyimlerini, onu satın almayı planlayan başka bir tüketiciye ileten tüketicilerin gayri resmi iletişimi ile ilgilidir (Suki, 2014: 27). Müşterilerin hizmet sağlayıcı ile temaslarında algılanan yüksek hizmet kalitesi, olumlu deneyimler, memnuniyet veya tatmin durumları mevcut müşterilerin değer algısını arttırabilmekte ve ağızdan ağıza iletişim, tavsiyede bulunma gibi eylemleri gerçekleştirmesini sağlayabilmektedir (Choudhury, 2013: 154; Gürler ve Ertugut, 2018: 234). Bu açıdan hava yolu endüstrisinde yolcu memnuniyetine giden noktada insani temas faktörleri ve bir yolcu memnuniyeti ardılı olarak tavsiye etme niyeti ve algılanan değer konularının ele alınması ve aralarındaki ilişkilerin tespit edilmesi literatüre ve sektöre dönük çıktılar sağlamak noktasında önemli olabilecektir.

Bu araştırmada, hava yollarında insan ve insani faktörler üzerine odaklanılarak, hava yollarının müşterisi olan yolcular ile hava yolu personelinin insani temasları (kişisel dokunuşları) irdelenmektedir. Bu bağlamda, yolcuların memnuniyetinin oluşumunda kabin personelinin insani temas noktaları olarak bireysel özen, yardımseverlik, nezaket ve hızlilik ele alınmakta ve bu değişkenlerin yolcu memnuniyetine etkisinin, yolcu memnuniyetinin ise yolcular tarafından algılanan değer ve yolcuların hava yolu şirketini başka kişilere tavsiye etme niyetleri üzerindeki etkisinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada, hizmet kalitesinden farklı olarak insani temas noktalarının önemini ortaya koyacak bulgulara erişilerek literatüre katkı sağlamak hedeflenmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırma nicel araştırma yöntemine dayalı bir ilişkisel tarama niteliği taşımaktadır. Araştırmanın ilişkisel modelinde 7 değişken yer almaktadır. Yolcular ve hava yolu uçuş görevlileri arasındaki insani temaslar noktasında bağımsız değişkenler olarak bireysel özen, yardımseverlik, nezaket ve hızlilik ele alınmıştır. Sonuç değişkenleri olarak algılanan değer ve tavsiye etme niyeti ele alınmıştır. Yolcu memnuniyeti ise insani temaslar ile sonuç değişkenleri arasında yer almakta olup; insani temaslarla ilişkide bağımlı, algılanan değer ve tavsiye etme niyetiyle ilişkide araştırmanın bağımsız değişkenini oluşturmaktadır. Bu değişkenleri, değişkenler arasındaki ilişkileri ve bunlara yönelik olarak oluşturulan hipotezleri temsil eden araştırma modeli aşağıda sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik olarak ortaya atılan hipotezler ise şu şekildedir:

H₁. Bireysel özen yolcu memnuniyeti üzerinde etkilidir.

H₂. Yardımseverlik yolcu memnuniyeti üzerinde etkilidir.

H₃. Nezaket yolcu memnuniyeti üzerinde etkilidir.

H₄. Hızlılık yolcu memnuniyeti üzerinde etkilidir.

H₅. İnsani temaslardan kaynaklı yolcu memnuniyeti, algılanan değer üzerinde etkilidir.

H₆. İnsani temaslardan kaynaklı yolcu memnuniyeti, tavsiye etme niyeti üzerinde etkilidir.

Araştırmada ortaya atılan hipotezlerin test edilmesinde birincil veriyi elde etmek üzere online anket yöntemine başvurulmuştur. Anket formunda demografik bilgiler, seyahate ilişkin sorular ve ölçeklerin ifadeleri yer almıştır.

Araştırmada kullanılan ölçekler ise şu şekildedir:

- **İnsani Temaslar Ölçeği:** Babbar ve Koufteros (2008) tarafından hava yolu hizmet kalitesinde insan unsurunun belirlenmesine yönelik olarak geliştirilen ölçek, bireysel özen, yardımseverlik, nezaket ve hızlılık olmak üzere dört boyut içermektedir. Bireysel özen 4, yardımseverlik 3, nezaket 5 ve hızlılık 5 olmak üzere toplam 17 ifade kullanılmıştır. Ölçeğin ifadeleri 5'li Likert esasına dayandırılmış olup, güvenilirlik katsayısı $\alpha=.784$ olarak hesaplanmıştır.
- **Yolcu Memnuniyeti Ölçeği:** Babbar ve Koufteros (2008) tarafından hava yolu spesifiğinde yapılan araştırmada kullanılan yapıdan uyarlanan bir ölçektir. Ölçek, hava yolu yolcularının hava yolu firmasından memnuniyetini değerlendirmek için geliştirilmiştir. 5'li Likert esasına dayalı olarak ele alınan bu ölçeğin toplam 6 ifadesi bulunmakta olup, $\alpha=.946$ düzeyinde yüksek güvenilirliğe sahiptir.
- **Algılanan Değer Ölçeği:** Jen vd. (2010) tarafından geliştirilmiş olan bu ölçek, yolcuların ödedikleri paranın karşılığında aldıkları hizmeti değerlendirerek, bunu değerli olarak görüp görmediklerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ölçekte 5'li Likert esasına dayalı 3 ifade bulunmakta olup, güvenilirlik katsayısı $\alpha=.823$ düzeyindedir.
- **Tavsiye Etme Ölçeği:** Bu ölçek, orijinal ifadeleri Karatepe ve Ekiz (2004) tarafından geliştirilmiş ve Suki (2014) tarafından hava yolu yolcuları için uyarlanmış olan ölçektir. Bu ölçek de benzer şekilde beş noktalı bir Likert ölçeğinde tasarlanmış olup, ölçeğin güvenilirlik katsayısı $\alpha=.772$ olarak hesaplanmıştır.

Ölçekler çerçevesinde veriler, 18 yaş ve üzerindeki 405 katılımcıdan Google Forms platformu üzerinden kolayca örnekleme yöntemine dayalı olarak elde edilmiştir. Veriler SPSS 24 istatistik paket programında kodlanmış ve istatistiksel olarak analiz edilmiştir.

BULGULAR

Nicel araştırma kapsamında elde edilmiş olan veriler için analizler gerçekleştirilmeden önce ön testler olarak güvenilirlik analizi ve normal dağılım analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen Cronbach's Alpha ve KMO katsayıları ile çarpıklık-basıklık katsayıları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma Ölçeklerinin Güvenilirlik ve Normal Dağılımı

Ölçek	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha	KMO	Çarpıklık	Basıklık
Bireysel Özen	4	,878	,834	-1,038	1,046
Yardımsızlık	3	,781	,706	-,951	1,058
Nezakət	5	,849	,741	-,552	,403
Hızlılık	5	,894	,827	-,328	-,552
Yolcu Memnuniyeti	6	,865	,882	-,544	,311
Algılanan Değer	3	,883	,722	-,999	1,400
Tavsiye Etme Niyeti	3	,884	,736	-,570	-,279
TOPLAM	29	,960	,952	-	-

Tablo 1'de yer alan katsayılar incelendiğinde, Cronbach's Alpha katsayıları bakımından araştırmanın tüm ölçeklerinin elde edilen veriler ışığında güvenilir olduğuna kanaat getirmek mümkün olmuştur. KMO katsayıları örneklem ölçüm yeterliliğine işaret etmektedir. Çarpıklık ve basıklık katsayıları ise ölçekler bazında verilerin normal dağılım varsayımına uygun bir dağılım sergilediğini göstermektedir. Elde edilen bu bulgular ışığında verilerin parametrik analiz yöntemlerine uygun olduğu anlaşılmıştır. Nicel araştırmanın örneklemini teşkil eden katılımcıların demografik özelliklerine ve seyahat alışkanlıklarına ilişkin gerçekleştirilen frekans analizi sonucunda elde edilen veriler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	f	%	Seyahat Sıklığı	f	%
Kadın	211	52,1	Yılda bir kez/ daha az sıklıkta	64	15,8
Erkek	194	47,9	Yılda birkaç kez	180	44,4
Medeni Durum	f	%	Ayda bir kez	100	24,7
Bekar	273	67,4	Ayda birkaç kez/ daha fazla	61	15,1
Evli	132	32,6	Seyahat Sebebi	f	%
Yaş Aralığı	f	%	Turistik, tatil, ziyaret	285	70,4
18-26	107	26,4	İş veya ticaret için	120	29,6
27-36	117	28,9	Seyahatin Türü	f	%
37-49	110	27,2	Yurtiçi	252	62,2
50 ve üzeri	71	17,5	Yurtdışı	153	37,8
Eğitim Durumu	f	%	Sık Seyahat Edilen Firma	f	%
Ortaöğretim-Lise	50	12,3	Anadolu Jet	97	24,0
Önlisans	37	9,1	Pegasus	109	26,9
Lisans	236	58,3	OnurAir	56	13,8
Lisansüstü	82	20,2	SunExpress	25	6,2
Kişisel Gelir	f	%	Türk Hava Yolları	118	29,1
8500 TL ve altı	166	41,0			
8501-20.000 TL	124	30,6			
20.001 TL ve üzeri	115	28,4			

Tablo 2’de yer alan değerlerden de görülebileceği gibi katılımcıların dağılımı cinsiyet bakımından kadın 211 (%52,1), erkek 194 (%47,9); medeni durum bakımından bekar 273 (%67,4) evli 132 (%32,6); yaş aralığı bakımından 18-26 107 (%26,4), 27-36 117 (%28,9), 37-49 110 (%27,2), 50 ve üzeri 71 1(%7,5); eğitim durumu bakımından ortaöğretim-lise 50 (%12,3), önlisans 37 (%9,1), lisans 236 (%58,3), lisansüstü 82 (%20,2); kişisel gelir bakımından 8500 TL ve altı 166 (%41,0), 8501-20.000 TL 124 (%30,6), 20.001 TL ve üzeri 115 (%28,4) biçiminde bir dağılım olduğu görülmektedir.

Katılımcıların seyahat özellikleri ele alındığında, seyahat sıklığı bakımından yılda bir kez/ daha az sıklıkta 64 (%15,8), yılda birkaç kez 180 (%44,4), ayda bir kez 100 (%24,7), ayda birkaç kez/ daha fazla 61 (%15,1); seyahat sebebi bakımından turistik, tatil, ziyaret 285 (%70,4), iş veya ticaret için 120 (%29,6); seyahatin türü bakımından yurtiçi 252 (%62,2), yurtdışı 153 (%37,8), en sık seyahat edilen hava yolu firması bakımından ise Anadolu Jet 97 (%24,0), Pegasus 109 (%26,9), OnurAir 56 (%13,8), SunExpress 25 (%6,2), Türk Hava Yolları 118 (%29,1) şeklinde dağılımın bulunduğu görülmektedir.

Araştırmada ele alınan değişkenler bireysel özen, yardımseverlik, nezaket, hızlılık, yolcu memnuniyeti, algılanan değer ve tavsiye etme niyeti arasındaki ilişkilerin gücünü ve yönünü tayin etmek üzere korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Değişkenler Arasındaki İlişkilere Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7
1 Bireysel Özen	1						
2 Yardımseverlik	,803**	1					
3 Nezaket	,627**	,653**	1				
4 Hızlılık	,455**	,509**	,731**	1			
5 Yolcu Memnuniyeti	,575**	,622**	,649**	,640**	1		
6 Algılanan Değer	,720**	,692**	,562**	,437**	,770**	1	
7 Tavsiye Etme Niyeti	,659**	,668**	,618**	,596**	,697**	,823**	1

** Korelasyon istatistiksel olarak 0.01 düzeyinde anlamlı (çift kuyruk)

Korelasyon analizi sonucunda elde edilen bulgulara göre yolcu memnuniyeti ile bireysel özen arasında $R=,575$ düzeyinde ($p<0.01$), yolcu memnuniyeti ile yardımseverlik arasında $R=,622$ düzeyinde ($p<0.01$), yolcu memnuniyeti ile nezaket arasında $R=,649$ düzeyinde ($p<0.01$), yolcu memnuniyeti ile hızlılık arasında $R=,640$ düzeyinde ($p<0.01$), orta güce sahip olan pozitif doğrusal anlamlı bir ilişkiler bulunmaktadır. Diğer taraftan algılanan değer ile yolcu memnuniyeti arasında $R=,770$ düzeyinde ($p<0.01$), tavsiye etme niyeti ile yolcu memnuniyeti arasında $R=,697$ düzeyinde ($p<0.01$) yüksek güçte pozitif doğrusal ilişkiler olduğunu söylemek mümkündür. Bu sonuçlara göre, bireysel özen, yardımseverlik, nezaket ve hızlılık gibi hizmet kalitesi faktörleri ile yolcu memnuniyeti ve algılanan değer arasında pozitif yönlü ilişkiler vardır. Ayrıca, tüm hizmet kalitesi faktörleri ve algılanan değer, tavsiye etme niyeti ile de pozitif yönlü ilişkilidir.

Elde edilen bu sonuçlar, değişkenler arasında pozitif doğrusal anlamlı ilişkiler olduğunu göstermektedir. Ancak korelasyon katsayıları yalnızca iki değişken arasındaki ilişkinin şiddetini ve yönünü vermekte ve bu ilişkinin neden-sonuç ilişkisi olup olmadığını belirlememektedir. Başka bir ifade ile bir korelasyon analizi sonucu iki değişken arasında güçlü bir ilişki bulunsa bile, bu ilişkinin nedensellik ilişkisine sahip olup olmadığı hakkında herhangi bir

bilgi sağlamamaktadır. Bu nedenle, bu değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisi olup olmadığını belirlemek için regresyon analizine başvurulmuştur.

Araştırmada ortaya atılan hipotezlere bağlı olarak oluşturulan ilk regresyon modelinde bireysel özen, yardımseverlik, nezaket ve hızlılık değişkenleri bağımsız değişken, yolcu memnuniyeti bağımsız değişken olarak ele alınarak regresyon modelleri kurulmuştur. Bu şekilde araştırma modelinin ilk kısmında yer alan ilişkisel hipotezler olan H1, H2, H3 ve H4 test edilmiştir. Daha sonra yolcu memnuniyeti bağımsız, algılanan değer ve tavsiye etme niyeti bağımlı değişkenler olmak üzere regresyon modelleri kurularak H5 ve H6 hipotezleri test edilmiştir. Oluşturulan bu regresyon modelleri kapsamında enter metodu ile gerçekleştirilen basit doğrusal regresyon analizinin sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Beta	Standart Hata	Standart Beta	t	R ²	p
Sabit	1,625	,157		10,322		,000
Bireysel Özen	,549	,039	,575	14,114	,331	,000
Bağımlı Değişken: Yolcu Memnuniyeti						
Model	Beta	Standart Hata	Standart Beta	t	R ²	p
Sabit	1,480	,149		9,944		,000
Yardımseverlik	,592	,037	,622	15,930	,386	,000
Bağımlı Değişken: Yolcu Memnuniyeti						
Model	Beta	Standart Hata	Standart Beta	t	R ²	p
Sabit	1,465	,140		10,499		,000
Nezaket	,630	,037	,649	17,122	,421	,000
Bağımlı Değişken: Yolcu Memnuniyeti						
Model	Beta	Standart Hata	Standart Beta	t	R ²	p
Sabit	2,121	,105		20,247		,000
Hızlılık	,499	,030	,640	16,731	,410	,000
Bağımlı Değişken: Yolcu Memnuniyeti						
Model	Beta	Standart Hata	Standart Beta	t	R ²	p
Sabit	1,156	,123		9,414		,000
Yolcu Memnuniyeti	,766	,032	,770	24,196	,592	,000
Bağımlı Değişken: Algılanan Değer						
Model	Beta	Standart Hata	Standart Beta	t	R ²	p
Sabit	,780	,161		4,843		,000
Yolcu Memnuniyeti	,810	,042	,697	19,506	,486	,000
Bağımlı Değişken: Tavsiye Etme Niyeti						

Regresyon tablosunda verilen bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu ve bu etkinin büyüklüğünün değişkenlere bağlı olarak değişiklik arz ettiği görülmektedir. Ele alınan tüm regresyon modellerinin istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0.001$) olduğu görülmektedir. Tüm modellerin açıklama gücü yüksek olduğundan, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimin önemli bir kısmını açıkladığı söylemek mümkündür.

Detaylı olarak ele alınacak olursa, elde edilen analiz sonuçlarına göre, bireysel özen değişkeni ile yolcu memnuniyeti arasında anlamlı bir pozitif ilişki vardır ($p < 0.001$) ve bireysel özen yolcu memnuniyetindeki değişimin %33,1'lik ($R^2 = ,331$) bir kısmını açıklayabilmektedir. Yardımseverlik değişkeni ile yolcu memnuniyeti arasında anlamlı bir pozitif ilişki vardır ($p < 0.001$). Yardımseverlik, yolcu memnuniyetindeki değişimin %38,6'lık ($R^2 = ,386$) payını açıklayabilmektedir. Nezaket değişkeni ile yolcu memnuniyeti arasında anlamlı bir pozitif ilişki vardır ($p < 0.001$) ve nezaket yolcu memnuniyetindeki değişimin %42,1,1'lik ($R^2 = ,421$) bir kısmını açıklayabilmektedir. Hızlılık değişkeni ile yolcu memnuniyeti arasında anlamlı bir pozitif ilişki vardır ($p < 0.001$) ve nezaket yolcu memnuniyetindeki değişimin %41,'lik ($R^2 = ,410$) bir kısmını açıklayabilmektedir.

Yolcu memnuniyeti ile algılanan değer ve tavsiye etme niyeti arasındaki ilişkilere yönelik hipotezlerin test edilmesi noktasında ele alınan regresyon modelleri çerçevesinde ortaya çıkan bulgulara göre her iki modelde de istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0.001$) sonuçlar elde edilmiştir. Yolcu memnuniyeti algılanan değerdeki değişimin %59,2'lik ($R^2 = ,592$) bir payına açıklık kazandırabilmektedir. Diğer taraftan yolcu memnuniyeti, tavsiye etme niyetindeki değişimin %48,6'lık ($R^2 = ,486$) bir bölümünü açıklayabilmektedir. Elde edilen tüm bu sonuçlar, araştırmada ortaya atılmış olan H1, H2, H3, H4, H5 ve H6 hipotezlerinin tamamının desteklendiğine işaret etmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmada hava yollarında insani faktörler üzerine odaklanılmış; yolcular ile kabin görevlilerinin insani temasları ve ilişkili faktörler incelenmiştir. Yolcu memnuniyetinin oluşumunda kabin görevlilerinin insani temas noktaları olarak bireysel özen, yardımseverlik, nezaket ve hızlılık ele alınmış ve bu değişkenlerin yolcu memnuniyetine etkisinin, yolcu memnuniyetinin ise yolcular tarafından algılanan değer ve yolcuların hava yolu şirketini başka kişilere tavsiye etme niyetleri üzerindeki etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda, online anket yöntemine dayalı olarak Google Forms platformu üzerinden kolayda örnekleme yoluyla erişilen hava yolu ile seyahat eden 18 yaş ve üzerindeki 405 katılımcıdan elde edilen yanıtlar çerçevesinde SPSS 24 istatistik programında istatistiksel analizler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar, kabin görevlileri ile yolcular arasındaki insani hizmet temas faktörleri olarak bireysel özen, yardımseverlik, nezaket ve hızlılık ile yolcu memnuniyeti ve algılanan değer arasında pozitif yönlü ilişkiler olduğunu göstermektedir. Ayrıca yolcu memnuniyeti ile algılanan değer ve tavsiye etme niyeti de güçlü pozitif doğrusal ilişki içerisinde. Bu sonuçlar, yolcu memnuniyetinin artırılmasının, hava yolu şirketi tarafından sunulan hizmetlerin algılanan değerini artırabileceğini ve yolcuların tavsiye etme niyetlerini artırabileceğini ortaya koymaktadır. Diğer bir ifade ile kabin hizmetleri çerçevesinde sunulan hizmetler sırasındaki kabin görevlileri ile yolcular arasındaki insani temas noktaları olarak ele alınan bireysel özen, yardımseverlik, nezaket, hızlılık gibi unsurlara ilişkin yolcu algılarının olumlu olması, memnuniyetin oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir. Böylelikle yolcunun memnuniyeti, algılanan değer ve tavsiye etme niyeti üzerinde olumlu bir etki gösterebilmektedir. Bu bulgular, hava yolu şirketlerinin hizmet kalitesini artırmak için bu faktörlere odaklanmaları gerektiğini göstermektedir. Bu faktörlerin yolcu memnuniyeti üzerindeki büyük etkileri, müşterilerin hava yolu şirketini tavsiye etme olasılığını da artırabileceğini göstermektedir.

Hava yolu çalışanlarının yolcuların deneyimlerini şekillendirmede kritik bir rol oynadıklarının anlaşılması, hizmet sağlayıcılar için çok değerli bir bilgidir. Bu sonuçlar, hava yolu şirketlerine, müşteri memnuniyetini artırmak ve olumlu çıktılar elde etmek için daha insani bir yaklaşım benimsemeleri konusunda yol gösterici olabilecektir.

Bu çalışmada elde edilen ampirik bulgular, işletme ve müşteri arasındaki etkileşimlerde bireysel özen, yardımseverlik, nezaket ve hızlilik gibi insani temas noktalarının birer öncül olarak hizmet sağlayıcı hava yolu işletmelerinin müşterilerin ihtiyaçlarına cevap vermek, memnuniyet gibi olumlu çıktılar elde etmek noktasında değerli fırsatlar sağladığına ilişkin olarak Babbar ve Koufteros (2008) tarafından sağlanan bulguları destekler niteliktedir.

Tüm bunların yanında belirtmek gerekmektedir ki bu araştırmanın, her araştırma gibi birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır ve sonuçlar bu sınırlılıklar bağlamında değerlendirilmelidir. En başta, araştırmada elde edilen sonuçlar bu araştırmanın kolayda örnekleme yoluyla erişilen örnekleme çerçevesinde ele alınmalıdır. Araştırmanın veri toplama yöntemi olan online anket, sadece internet erişimi olan kişileri kapsadığından, bu yöntemle elde edilen verilerin temsiliyeti sınırlı olabilir. Araştırmada kullanılan değişkenlerin sadece yolcu ve kabin görevlileri arasındaki insani temas faktörlerine odaklanması, diğer faktörleri göz ardı etmesine neden olabilir. Örneğin, hava yolu şirketinin sunulan diğer hizmetleri veya uçuş sırasında yaşanan diğer deneyimler de yolcu memnuniyetini etkileyebilir. Gelecek araştırmalarda farklı örneklem yapılarında, farklı araştırma teknikleri ile benzer konular üzerinde elde edilecek bulguların literatüre önemli bir katkı sağlama potansiyeli taşıdığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akpur, A., ve Zengin, B. (2019) İç ve dış müşteriler açısından kabin hizmetleri kalite algısını ölçmeye yönelik karşılaştırmalı bir araştırma. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 29-50.
- Auvinen, T., & Malinen, M. (2022). *Passenger satisfaction studies in global aviation context: trends and best practices*. Bachelor's Thesis Degree Programme in Aviation Business, Haaga-Helia University of Applied Sciences, Helsinki, Finland.
- Babbar, S., & Koufteros, X. (2008). The human element in airline service quality: Contact personnel and the customer. *International Journal of Operations & Production Management*, 28(9), 804-830.
- Bishop, W. R. Jr., (1984). Competitive intelligence. *Progressive Grocer*, 63(3), 19-20.
- Choudhury, K. (2011). Service quality and WOM (word-of-mouth): A study of the Indian banking sector. *International Journal of Customer Relationship Marketing and Management (IJCRMM)*, 2(2), 63-87.
- Gibbs, L., Slevitch, L., & Washburn, I. (2017). Competency-based training in aviation: The impact on flight attendant performance and passenger satisfaction. *Journal of Aviation/Aerospace Education & Research*, 26(2), 55-80.
- Gürler, H. E., ve Ertugut, R. (2018). Hizmet kalitesinin müşteri tatmini ve ağızdan ağıza iletişim üzerindeki etkisi: Havayolu endüstrisinde cinsiyet temelli bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 229-253.
- Jen, W., Tu, R., & Lu, T. (2010). Managing passenger behavioral intention: an integrated framework for service quality, satisfaction, perceived value, and switching barriers. *Transportation*, 38(2), 321-342.

- Karatepe, O. M., & Ekiz, E. H. (2004). The effects of organizational responses to complaints on satisfaction and loyalty: A study of hotel guests in Northern Cyprus. *Managing Service Quality: An International Journal*, 14(6), 476-486.
- Kuo, Y. F., Wu, C. M., & Deng, W. J. (2009). The relationships among service quality, perceived value, customer satisfaction, and post-purchase intention in mobile value-added services. *Computers in Human Behavior*, 25(4), 887-896.
- Law, C. C. (2018). *A practical guide to airline customer service: From airline operations to passenger services*. Irvine, CA: BrownWalker.
- Law, C. C., Zhang, Y., & Gow, J. (2022). Airline service quality, customer satisfaction, and repurchase Intention: Laotian air passengers' perspective. *Case Studies on Transport Policy*, 10, 741-750.
- Nejati, M., Nejati, M., & Shafaei, A. (2009). Ranking airlines' service quality factors using a fuzzy approach: study of the Iranian society. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 26(3), 247-260.
- Robledo, M. A. (2001). Measuring and managing service quality: Integrating customer expectations. *Managing Service Quality: An International Journal*, 11, 22-31.
- Sanyal, S., & Hisam, M. W. (2016). An analysis of the impact of service quality and passenger satisfaction on passenger preference for airlines: A study of the indian aviation sector. *International Review of Management and Marketing*, 6(2), 354-357.
- Suki, N. M. (2014). Passenger satisfaction with airline service quality in Malaysia: A structural equation modeling approach. *Research in Transportation Business & Management*, 10, 26-32.
- Zeithaml, V. A. (1988). Consumer perceptions of price, quality and value: A means- end model and synthesis of evidence. *Journal of Marketing*, 52(3), 2-22.

TÜRKİYE VE KANADA (ONTARIO) SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMLARININ FİNANSAL OKURYAZARLIK AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ

Doç. Dr. Tuğba Cevriye ÖZKARAL

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye, ozkaraltugba@gmail.com

Saime BAYDUR

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye, saimebaydur42@gmail.com

ÖZET

Bireyler çocukken ekonomi gerektiren işlerle karşılaştıkları için bu becerinin küçük yaşlarda kazandırılması gerekmektedir. Finansal okuryazarlık becerisini erken yaşta kazanan bireyler ekonomi, bütçe ve yatırım yapma konularında daha bilinçli ve daha duyarlı olmaktadır. Bu araştırmanın amacı, Türkiye ve Kanada'nın Ontario eyaletinde uygulanmakta olan ilkököl ve ortaokul kapsamındaki sosyal bilgiler öğretim programlarını finansal okuryazarlık açısından karşılaştırmalı olarak incelemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın kaynak ve materyallerini; "Türkiye Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)" ve "Kanada (Ontario) 1-6. Sınıflar Sosyal Bilgiler, 7. ve 8. Sınıflar Tarih ve Coğrafya Müfredatı" oluşturmaktadır. Veriler doküman incelemesi yöntemiyle elde edilmiştir. Araştırmacılar tarafından Kanada'nın Ontario eyaletinde uygulanmakta olan sosyal bilgiler öğretim programı İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir. Verilerin analizinde, bir nitel araştırma tekniği olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda; Türkiye'nin sosyal bilgiler öğretim programında, kazandırılması amaçlanan 27 beceriden biri olarak finansal okuryazarlığın yer aldığı tespit edilmiştir. Kanada (Ontario) sosyal bilgiler öğretim programında ise ayrı bir başlık altında açıklamalı bir şekilde yer aldığı görülmüştür. "Sosyal bilgilerin hedefi öğrencilerin bilgili, eleştirel düşünen, sorumlu, aktif vatandaşlar olmalarını sağlamaktır ve finansal okuryazarlık bu hedefin önemli bir unsurudur." şeklinde bir ifadeye de yer verilmiştir. Türkiye Sosyal Bilgiler Öğretim Programında "Üretim Tüketim Dağıtım" öğrenme alanı kapsamında 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeyinde kazanımlarda finansal okuryazarlık yer almaktadır. Kanada (Ontario) Sosyal Bilgiler Öğretim Programında ise "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" öğrenme alanı kapsamında 1, 2, 3, 4 ve 6. sınıf düzeyinde; "Miras ve Kimlik" öğrenme alanı kapsamında 4 ve 5. sınıf düzeyinde; tarih ve coğrafya 7 ve 8. sınıf düzeyinde kazanımlarda finansal okuryazarlık yer almaktadır. Bu bağlamda; iki ülkenin öğretim programında da finansal okuryazarlık becerisine her sınıf düzeyinde yer verildiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal okuryazarlık, sosyal bilgiler, öğretim programı.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF TURKISH AND CANADIAN (ONTARIO) SOCIAL STUDIES CURRICULA FROM THE PERSPECTIVE OF FINANCIAL LITERACY

ABSTRACT

Since individuals encounter works that require economy as a child, such skill should be gained in childhood. Individuals who acquire financial literacy skills at an early age become more conscious and sensitive about the economy, budget and investment. The aim of this research is to comparatively analyze the social studies curricula in primary and secondary schools in Turkey and Canadian province of Ontario from the perspective of financial literacy. Qualitative research methodology was used in the study. The sources and materials of the research are composed of "Turkey Social Studies Curriculum (Primary and Secondary School 4th, 5th, 6th and 7th Grades)", "Canada (Ontario) Social Studies Curriculum of 1st-6th Grades, and History and Geography Curriculum of 7th and 8th Grades". The data were obtained by document analysis method. The social studies curriculum implemented in Ontario, Canada was translated from English to Turkish by the researchers. In the analysis of the data, the descriptive analysis method, one of the qualitative research technique, was used. In line with the findings obtained in the research, it was determined that financial literacy is one of the 27 skills aimed to be gained in Turkey's social studies curriculum. In the social studies curriculum of Canada (Ontario), it was seen that it was included under a separate title in an explanatory way. An expression in the form of "The goal of social studies is to enable students to become informed, critically thinking, responsible, active citizens, and financial literacy is an important element of this goal" is also included. Financial literacy is included in the 4th, 5th, 6th and 7th grade levels within the scope of the "Production Consumption Distribution" learning area in the Social Studies Curriculum in Turkey. In the Social Studies Curriculum of Canada (Ontario), financial literacy is included in the achievements at the 1st, 2nd, 3rd, 4th and 6th grades within the scope of the "People, Places and Environments" learning area, at the 4th and 5th grades within the scope of the "Heritage and Identity" learning area, and at the 7th and 8th grades in history and geography. In this context, it was determined that financial literacy skills were included in the curriculum of both countries at every grade level.

Keywords: Financial literacy, social studies, curriculum.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında toplumların ekonomik, siyasal ve kültürel durumlarda yaşanan değişikliklerle beraber gittikçe karmaşıklaşan yaşam sebebiyle birçok yeni bilgi ve beceriye sahip olması gerekmektedir. Okuryazarlık bu bilgi ve becerilere örnek olarak gösterilebilir (Güvenç, 2017). Okuryazarlık, bireylerin bilgiye ulaşmasını sağlayarak çevreyle etkileşimini artırdığı gibi anlama, kavrama ve üst düzey becerilerin oluşmasına katkı sağlayan temel bir kavramdır (Celot, 2010).

UNESCO'nun tanımına göre okuryazarlık; *“Değişik türdeki yazılı kaynakları, kayıtları kullanarak tanımlama, anlama, yorumlama, bir araya getirme, iletişim kurma ve hesap yapma yeteneğidir.”* Okuryazarlık başlangıçta basitçe okuma-yazma yeteneği veya harfleri okuma ve metinleri seslendirme anlamında kullanılmıştır (Aşıcı, 2009). Okuryazarlık başlangıçta harfleri okuma, metinleri seslendirme anlamında kullanılmış olsa da zaman içinde kişinin yaşadığı hayatı ve bu hayat içinde nesne ve olayları algılayışı, anlaması ile ilgili bir kavram haline gelmiştir. Okuryazarlık kavramı zamanla değişime uğramış ve daha kapsamlı bir hale gelmiştir. Daha kapsamlı bir kavram haline gelen okuryazarlık kavramı son yıllarda yaşanan gelişmelere bağlı olarak çeşitli okuryazarlık türlerinin ortaya çıkması kaçınılmaz olduğu görülmektedir (Miser, 2002). Çevre okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, harita okuryazarlığı, hukuk okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, politik okuryazarlık ve finansal okuryazarlık bireye kazandırılması amaçlanan okuryazarlık türlerindedir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018).

Sosyal bilgiler ders içeriği kapsamında bireye kazandırılması amaçlanan beceriler arasında yer alan sosyal bilgiler eğitimi açısından önemli görülen okuryazarlık türlerinden biri finansal okuryazarlıktır.

Finansal okuryazarlık, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü tarafından *“sağlam finansal kararlar almak ve nihai olarak bireysel finansal refahı elde etmek için gerekli olan finansal farkındalık, bilgi, beceri, tutum ve davranışların bir kombinasyonu”* olarak tanımlanmaktadır (OECD/G20, 2022). Finansal okuryazarlık, bütçeleme, planlama ve finans yönetimi gibi finansal okuryazarlıkla ilgili üç bileşen olan finansal davranış, tutum ve bilgiyi kapsar (OECD/INFE, 2022).

Finansal okuryazarlık, bireyin finansal kavramları anlayıp kısa zamanda hızlı ve uygulanabilir kararlar alarak uzun zamanda kişisel parasal ekonomisini yönetme yeteneğidir (Remund, 2010). Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA), finansal okuryazarlık; bireylerin finansal refahını artırmak amacıyla istek ve ihtiyaçları arasındaki farkı anlayabilen, günlük ve uzun vadeli harcamalarla ilgili kararlar alabilen, işlem maliyetleri gibi hemen belli olmayan özellikleri içeren finansal ürünleri analiz edebilen, finansal sorunları çözebilen, finansal bilgileri bilen, finansal kavram, beceri ve riskleri anlayarak analiz edip kararlar alabilme yetisidir (OECD, 2012). Yapılan tanımlar göz önünde bulundurulduğunda finansal okuryazarlık bireylerin bütçe yapma, tasarruf, borç alma ve yatırım gibi anahtar finansal kavramlar hakkında bilgi sahibi olmaları ve bu bilgileri kararlarında kullanabilme becerisidir diyebiliriz.

Modern dünyada ekonomik ve finansal konularda bilinçli kararlar vermek giderek daha karmaşık bir girişim haline geldiğinden, öğrencilerin çok çeşitli alanlarda bilgi ve beceriler geliştirmesi gerekmektedir. Tasarruf, harcama,

borçlanma ve yatırımın özelliklerini öğrenmeye ek olarak, öğrencilerin problem çözme, sorgulama, karar verme, eleştirel düşünme ve finansal konularla ilgili eleştirel okuryazarlık konularında daha geniş beceriler geliştirmeleri gerekmektedir. Böylece küresel ekonomide sorumlu vatandaşlar olmak için tüketiciler olarak kendi seçimlerinin sosyal, çevresel ve etik sonuçlarını anlamaları ve finansal seçimlere eşlik eden riskleri analiz ederek yönetebilir (Ontario Ministry of Education [OMOE], 2018). Kanada (Ontario) öğretim programı *“Sosyal bilgilerin hedefi öğrencilerin bilgili, eleştirel düşünen, sorumlu, aktif vatandaşlar olmalarını sağlamaktır ve finansal okuryazarlık bu hedefin önemli bir unsurudur.”* şeklinde ifade edilmektedir. Bireylere küçük yaştan itibaren finansal okuryazarlık becerisinin kazandırılması gerekmektedir. Bu beceriyi erken yaşta kazanan bireyler ekonomi, bütçe ve yatırım yapma konularında daha bilinçli ve daha duyarlı olmaktadır. Bu araştırmanın amacı, Türkiye ve Kanada'nın Ontario eyaletinde uygulanmakta olan ilkökul ve ortaokul kapsamındaki sosyal bilgiler öğretim programlarını finansal okuryazarlık açısından karşılaştırmalı olarak incelemektir.

YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Davranış bilimleri ve sosyal bilimlerde yoğun olarak kullanılan, soruları cevaplamak amacıyla veri toplayan, analiz yapan ve yazım üzerine odaklanan bir bilim olan nitel araştırma felsefi yaklaşım ve yönelimi kapsayan bir araştırma çeşididir (Creswell, 2003; Merriam, 2013). Araştırmanın kaynak ve materyallerini; *“Türkiye Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)”* ve *“Kanada (Ontario) 1-6. Sınıflar Sosyal Bilgiler, 7. ve 8. Sınıflar Tarih ve Coğrafya Müfredatı”* oluşturmaktadır. Veriler doküman incelemesi yöntemiyle elde edilmiştir. Araştırmacılar tarafından Kanada'nın Ontario eyaletinde uygulanmakta olan sosyal bilgiler öğretim programı İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmiştir. Verilerin analizinde, bir nitel araştırma tekniği olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde Türkiye ve Kanada (Ontario)'da uygulanan ilk ve ortaokul düzeyinde sosyal bilgiler öğretim programında öğrenciye kazandırılması amaçlanan beceriler arasında yer alan finansal okuryazarlık becerisi kapsamındaki öğrenme alanları, kazanımlar, benzer ve farklılıklarına değinilecektir. Ayrıca ilk ve ortaokul düzeyinde sosyal bilgiler kapsamındaki öğretim programları ve kapsadığı sınıflara yer verilecektir.

Sosyal bilgiler Türkiye'de 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda okutulan bir öğretim programdır. Kanada (Ontario) sosyal bilgiler (1-6), tarih ve coğrafya (7-8) adı altında okutulan bir öğretim programıdır. Tablo 1'de Türkiye ve Kanada (Ontario)'da yer alan sosyal bilgiler öğretim programları ve kapsadığı sınıflara dair bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye ve Kanada (Ontario)'da Yer Alan Sosyal Bilgiler Öğretim Programları ve Kapsadığı Sınıflar

Ülke	Öğretim Programı	Kapsadığı Sınıflar
Türkiye	Sosyal Bilgiler	4-5-6-7. sınıf
Kanada (Ontario)	Sosyal Bilgiler	1-2-3-4-5-6.sınıf
	Tarih	7-8.sınıf

Türkiye Sosyal Bilgiler Öğretim Programında “Üretim Tüketim Dağıtım” öğrenme alanı kapsamında 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeyinde kazanımlarda finansal okuryazarlık becerisi yer almaktadır. Türkiye sosyal bilgiler öğretim programında Finansal okuryazarlığa ilişkin öğeler ve kazanımlar Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Finansal Okuryazarlığa İlişkin Öğeler

Üretim Tüketim Dağıtım öğrenme alanı kapsamında 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeyinde kazanımlar	
4. Sınıf	İstek ve ihtiyaçlarını ayırt ederek ikisi arasında bilinçli seçimler yapar.
	Ailesi ve yakın çevresindeki başlıca ekonomik faaliyetleri tanır.
	Sorumluluk sahibi bir birey olarak bilinçli tüketici davranışları sergiler.
	Kendine ait örnek bir bütçe oluşturur.
5. Sınıf	Çevresindeki kaynakları israf etmeden kullanır.
	Yaşadığı yerin ve çevresinin ekonomik faaliyetlerini analiz eder.
	Yaşadığı yer ve çevresindeki ekonomik faaliyetlere bağlı olarak gelişen meslekleri tanır.
6. Sınıf	Çevresindeki ekonomik faaliyetlerin, insanların sosyal hayatlarına etkisini analiz eder.
	Bilinçli bir tüketici olarak haklarını kullanır.
	Ülkemizin kaynaklarıyla ekonomik faaliyetlerini ilişkilendirir.
	Kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkisini analiz eder.
	Türkiye’nin coğrafi özelliklerini dikkate alarak yatırım ve pazarlama proje örnekleri hazırlar.
7. Sınıf	Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur.
	Nitelikli insan gücünün Türkiye ekonomisinin gelişimindeki yerini ve önemini analiz eder.
	İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği kişilik özelliklerini, becerileri ve eğitim sürecini araştırır.
	Üretimde ve yönetimde toprağın önemini geçmişten ve günümüzden örneklerle açıklar.
7. Sınıf	Üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir.
	Tarih boyunca Türklerde meslek edindirme ve meslek etiği kazandırmada rol oynayan kurumları tanır.
	Dijital teknolojilerin üretim, dağıtım ve tüketim alanında meydana getirdiği değişimleri analiz eder.

Kaynak: (MEB, 2018)

Kanada'nın Ontario eyaletinde sosyal bilgiler 1. sınıftan başlayarak 6. sınıfa kadar okutulmaktadır. "Miras ve Kimlik", "İnsanlar ve Çevreler" olmak üzere iki öğrenme alanı bulunmaktadır. Bu öğrenme alanları ve konu başlıkları Tablo 3'de sınıf seviyelerine göre gösterilmiştir.

Tablo 3. Kanada (Ontario) Sosyal Bilgiler (1-2-3-4-5-6.sınıf) Dersinin İçeriği

Öğrenme Alanı	1.Sınıf Konular	2.Sınıf Konular	3.Sınıf Konular	4.Sınıf Konular	5.Sınıf Konular	6.Sınıf Konular
Miras ve Kimlik	Değişen Rol ve Sorumluluklarımız	Değişen Aile ve Topluluk Gelenekleri	Kanada'daki Topluluklar, 1780–1850	Erken Toplular MS 1500'e Kadar	Sonunda Kanada Olacak Şeyde 1713'ten Önce Yerli Halklar ve Avrupalıların Etkileşimleri	Geçmişte ve Günümüzde Kanada'da Topluluklar
İnsanlar ve Çevreler	Yerel Topluluk	Küresel Topluluklar	Ontario'da Yaşamak ve Çalışmak	Kanada'nın Siyasi ve Fiziksel Bölgeleri	Devletin Rolü ve Sorumlu Vatandaşlık	Kanada'nın Küresel Toplulukla Etkileşimleri

Kaynak: (OMEQ, 2018)

Kanada'nın Ontario eyaletinde tarih ve coğrafya dersinin içeriği, konu başlıkları sınıf seviyelerine göre Tablo 4'de sunulmaktadır.

Tablo 4. Kanada (Ontario) Tarih ve Coğrafya (7 ve 8. sınıf) Dersinin İçeriği

Ders	7. Sınıf	8. Sınıf
Tarih	Yeni Fransa ve İngiliz Kuzey Amerika, 1713–1800 Kanada, 1800–1850: Çatışma ve Zorluklar	Kanada'yı Yaratmak, 1850–1890 Kanada, 1890–1914: Değişen Bir Toplum
Coğrafya	Değişen Dünyada Fiziksel Kalıplar Dünyadaki Doğal Kaynaklar: Kullanım ve Sürdürülebilirlik	Küresel Yerleşim: Kalıplar ve Sürdürülebilirlik Küresel Eşitsizlikler: Ekonomik Kalkınma ve Yaşam Kalitesi

Kaynak: (OMEQ, 2018)

Kanada (Ontario) Sosyal Bilgiler Öğretim Programında "İnsanlar, Yerler ve Çevreler" öğrenme alanı kapsamında 1, 2, 3, 4 ve 6. sınıf düzeyinde; "Miras ve Kimlik" öğrenme alanı kapsamında 4 ve 5. sınıf düzeyinde; "tarih ve coğrafya" 7 ve 8. sınıf düzeyinde kazanımlarda finansal okuryazarlık becerisi yer almaktadır. Kanada (Ontario) Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Finansal okuryazarlığa ilişkin öğeler ve kazanımlara aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir.

Tablo 5. Miras Ve Kimlik Öğrenme Alanı Kapsamında 1, 2, 3, 4, 5 Ve 6. Sınıf Düzeyinde Kazanımlar

	En az bir İlk Ulus ve bir Eskimo toplumu da dahil olmak üzere birkaç erken toplum için çevrenin önemini ve yerel çevrenin insanların fiziksel ihtiyaçlarını karşılama şekillerini açıklar. (örn. konut, giyim)
4. sınıf	Örnek sorular: "Aztekler, dağların ve tepelerin kenarlarında çiftçilik yapmalarını sağlamak için hangi teknikleri geliştirdiler?" "Anishinaabe ve Haudenosaunee göllerde ve nehirlerde balık tutmak için hangi teknikleri kullandı?" "İlk Haida halkı sedir ağaçlarından ne işe yaradı?" "Bir Inuit kış kampındaki iglolar nasıl inşa edildi ve gerektiği gibi genişletildi? Iglooda kim yaşadı?" "Kara ve su sistemleriyle ilişkileriyle ilgili uygulamalar da dahil olmak üzere, Kuzey Amerika haline gelecek olan bazı erken Yerli halkların uygulamaları, sürdürülebilir bir çevrenin sağlanmasına nasıl yardımcı oldu?"
5. sınıf	Avrupalılarla temastan önce Birinci Milletler arasındaki ve İlk Milletler ile Eskimolar arasındaki bazı önemli etkileşimleri açıklar. (Örneğin, ticaret, ittifaklar ve anlaşmalar ve diğer iş birliği örnekleri ile ilgili olarak; su yollarının kontrolü için Birinci Milletler arasındaki rekabet)
	Örnek sorular: "Birinci Milletler kendi aralarında ne tür eşyaların ticaretini yaptı? Inuit sadece kendi aralarında ne tür eşyaların ticaretini yaptı? First Nations ve Inuit birbirleriyle ne tür eşyaların ticaretini yaptı? Bu ticaret süreçlerini nasıl tanımlarsınız?" "Haudenosaunee Konfederasyonu neydi? Neden oluştu?" "Üç Ateş Konfederasyonu neydi? Neden oluştu?" "Büyük Göller St. Lawrence bölgesindeki Haudenosaunee ve Anishinaabe arasında veya Atlantik Kanada'daki Mi'kmaq ve Wolastoqiyik arasında ne tür etkileşimler vardı?"
6. sınıf	Kanada'daki en az bir ilk milletler, Métis veya eskimolar topluluğu dahil olmak üzere birkaç tarihi ve/veya çağdaş topluluk arasındaki sosyal, kültürel ve/veya ekonomik farklılıklar dahil olmak üzere temel farklılıkları belirlemek (örneğin, cinsiyet rollerindeki farklılıklar) Kanada'nın başlarındaki İlk Milletler ve Fransız yerleşimciler arasında; sanayileşmekte olan şehirlerde üst sınıf ve işçi sınıfından insanlar arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıklar; kırsal alanlardaki insanlar ile yerleşik kasaba ve şehirlerdeki insanlar arasındaki yaşam tarzı farklılıkları; sakinlerin dini geçmişindeki farklılıklar farklı topluluklarda veya farklı zamanlarda; yerli halklar ile yeni gelenler/yerleşimciler arasındaki toprakla ilişki hakkında manevi/kültürel inançlar açısından farklılıklar.
	Örnek sorular: "On dokuzuncu yüzyıl Kanada'sında yoksulluk içinde yaşayan bir çocuğun yaşamı ile günümüzdeki yaşamı arasındaki farklar nelerdir?" "Toplumumuzdaki dini yapılara ve manevi mekanlara baktığınızda en eskileri hangileri? En yenileri hangileri? Bu binaların konumuyla ilgili herhangi bir kalıp var mı? Eğer öyleyse, bu model size ne söylüyor?" "Kanada'daki ekonomik kalkınmadan farklı topluluklar hangi şekillerde yararlandı? Tüm topluluklar eşit olarak yararlandı mı? Neden veya neden olmasın?"

Kaynak: (OMEQ, 2018)

Tablo 6. İnsanlar, Yerler ve Çevreler Öğrenme Alanı Kapsamında 1, 2, 3, 4, 5 Ve 6. Sınıf Düzeyinde Kazanımlar

	İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak için yerel topluluktaki doğal ve yapısal özelliklerden ve insan hizmetlerinden yararlanma yollarından bazılarını ve bu özellikler/hizmetler olmasaydı neler olabileceğini açıklar.
1. Sınıf	Örnek sorular: "Nerede ailen yiyecek almaya gidiyor mu? Dükkan (çiftçi pazarı, çiftlik) artık orada olmasaydı ne olabilirdi?" "Yerel parkı kim kullanıyor? Neden kullanıyorlar? Park orada olmasaydı, bu faaliyetlerin gerçekleşebileceği başka bir yer var mı?" "Oyun alanı yıkılsa ne hissedersin?" Kendi topluluklarındaki bazı hizmetleri ve hizmetle ilgili meslekleri tanımlayın (örneğin, temizlik işçisi, mağaza memuru, restoran sunucusu, tamirci gibi meslekler; postane, bando ofisi, su arıtma tesisi, bakkallar tarafından sağlanan hizmetler, benzin istasyonları) ve kendi ihtiyaçları da dahil olmak üzere insanların ihtiyaçlarını nasıl karşıladıklarını anlatın.
2. sınıf	Kendi toplulukları da dahil olmak üzere dünyanın dört bir yanından seçilen toplulukları, bu topluluklardaki insanların yaşam tarzları ve insanların ihtiyaçlarını karşılamanın bazı yolları açısından karşılaştırın (örneğin, kuzey Avrupa'da, insanların ısıtılan ve ısıtılan evleri vardır). Karayipler'de evlerin yalıtılması gerekmez ve dışarıya açık odalar olabilir; şehirlerde çoğu insan yiyeceklerini yerel bir dükkandan veya bir bakkaldan satın alır, ancak kırsal Güney Amerika'da insanlar ya büyür kendi yiyecekleri veya diğer çiftçilerle ticaret)

	<p>Örnek sorular: “Orta Afrika'daki veya Güney Amerika'nın Amazon bölgesindeki bazı çocuklar neden hiç video oyunu oynamamış veya TV izlememiş olabilir? Yaşam tarzları Kanada'daki çocuklarınkinden başka hangi yönlerden farklı?”</p> <p>Temel insan ihtiyaçlarını (ör. yemek, su, giyim, ulaşım, barınma) tanımlayın ve dünyanın her yerindeki topluluklardaki insanların bu ihtiyaçları karşılama yollarından bazılarını tanımlayın (ör. yemek: avcılık, balıkçılık, çiftçilik, alışveriş marketler; ulaşım: yürüyerek, hayvan kullanmak, motorlu araç kullanmak, su ile)</p>
<p>3. sınıf</p>	<p>Örnek sorular: “Bütün insanların ihtiyaçları aynı mıdır?” “Aileniz yemek ihtiyacını nasıl karşılıyor? Arktik Kanada'da arazi dışında yaşayan bir kişi bu ihtiyacı nasıl karşılayabilir?”</p> <p>Ontario'daki iki veya daha fazla belediye bölgesinde mevcut olan ana istihdam türlerini tanımlayın. (örneğin, doğal kaynaklara bağlı işler; imalat, turizm ve eğlence, hizmet sektörü, eğitim, devlet işleri)</p> <p>Örnek sorular: “Topluluğumuzda mevcut olan işlerden bazıları nelerdir? Bunlar, Ontario'nun farklı bir bölgesindeki başka bir toplulukta bulunan işler ile aynı mı?” “Topluluğumuzun büyüklüğü nedeniyle daha fazla veya daha az iş fırsatımız var mı?” “İşlerin bölgedeki mevcut doğal kaynaklara bağlı olduğu bazı topluluklar nelerdir?”</p> <p>Başlıca arazi kullanım türlerini (örneğin, tarım, sanayi, ticaret, konut, rekreasyon, ulaşım, koruma için) ve bunların insan ihtiyaç ve isteklerini nasıl karşıladıklarını açıklayın (Örneğin, tarım arazileri bize yerel tüketim ve ihracat için çeşitli gıdalar sağlar; rekreasyon için arazi kullanımı insanların açık havanın keyfini çıkarmasını ve spor ve diğer etkinliklere katılmasını veya izlemesini sağlar; yerleşim alanları insanların konutlarını karşılamak için farklı bina tiplerine sahiptir. Koruma alanları ekosistemleri ve organizmaların yaşam alanlarını koruyarak biyolojik çeşitliliğin gelecek nesiller için korunmasını sağlar; el değmemiş sulak alanlar temiz su ve sağlıklı bir yaşam alanı sağlamaya yardımcı olur)</p> <p>Örnek sorular: “Mahallemizde yürüyüşe çıksaydık ne tür arazi kullanımları görürdük? Ne tür ihtiyaçları karşılıyorlar?” “Ticari alanların amacı nedir?”</p>
<p>4. sınıf</p>	<p>Kanada'daki bölgelerin doğal ortamının endüstrinin gelişimini etkilediği bazı genel yolları analiz eder (örneğin, Kanada Kalkanı'nın özelliklerinin madencilik ve eritme, ormancılık, tatlı su balıkçılığı, kağıt hamuru ve kağıdın gelişimini nasıl mümkün kıldığı; Denizcilik illerinin özelliklerinin balıkçılık, kömür madenciliği, tarım, açık deniz petrolünün gelişimini nasıl mümkün kıldığı sondaj; Prairies'in topografyası ve ikliminin bölgeyi büyük ölçekli çiftçilik ve hayvancılık için nasıl uygun hale getirdiği)</p> <p>Örnek sorular: “Ormanlık bir alanda hangi endüstriler gelişebilir? Tüm ormanlık bölgelerde aynı tür endüstriler mi var? Farkın nedeni nedir?” “Neden bazı endüstrilerin suya yakın olması gerekiyor?” “Batı Cordillera'yı madencilik ve eritme ile ormancılık temelli endüstriler için iyi bir yer yapan nedir? Bu bölgede başka ne tür endüstriler gelişti? Neden?”</p> <p>Arazi ve kaynakların daha sürdürülebilir kullanımına yönelik ihtiyacı ele almak için hem endüstriler hem de vatandaşlar tarafından gerçekleştirilen bazı temel eylemleri açıkla. (örneğin, endüstriyel atıkların kontrol edilmesi; evlere veya diğer binalara güneş panelleri yerleştirmek; sorumlu avcılık ve balıkçılık uygulamalarının sağlanması; ilk milletler, Métis ve/veya Eskimolar Topluluklarına kendi topraklarında kaynak geliştirme konusunda danışmak) ve etkinliklerini değerlendirmek</p> <p>Örnek sorular: “Orman endüstrisinin ormanları yönetmeye yardımcı olmak için yaptığı bazı şeyler nelerdir? Bu eylemler ormanları gelecekte kullanmak üzere korumak için yeterli mi? Değilse, sizce başka ne yapılmalı?” “Sürdürülebilir bir şekilde yaşamak için sizin ve ailenizin yapabileceği bazı şeyler nelerdir?”</p> <p>Kanada'nın bir veya daha fazla siyasi ve/veya fiziksel bölgesinde insan ihtiyaçlarının/isteklerinin ve çevre yönetimi ile faaliyetlerin dengelenmesiyle ilgili bazı sorun ve zorluklara ilişkin araştırmalara rehberlik edecek sorular formüle eder</p> <p>Örnek sorular: “Ekoturizmin kayalık dağlar veya Britanya Kolumbiyası Körfez Adaları üzerinde ne gibi etkileri olabilir? Bu tür bir turizm etkisini sınırlamak için nasıl yönetilebilir?” “Bir madenin açılması bir topluluğa nasıl hem yardım edebilir hem de zarar verebilir?” “Kanada'nın tüm bölgelerinde rüzgar türbinleri geliştirilmeli mi? Neden veya neden olmasın?” “Daha fazla konut talebini çevreyi koruma sorumluluğuyla dengelemenin en iyi yolu nedir?”</p> <p>Kanada'da insan ihtiyaçlarını/isteklerini ve faaliyetlerini çevre yönetimi ile dengelemeye yönelik araştırmalarının bir parçası olarak, tematik haritalar da dahil olmak üzere basılı ve/veya dijital haritaları analiz eder ve oluşturur. (örneğin, nüfus yerleşim haritalarını analiz edin; farklı kaynakları temsil etmek</p>

için semboller kullanarak doğal kaynak haritaları oluşturun; yükseklik değişimini temsil etmek için gölgeleme kullanarak fiziksel bölge haritaları oluşturun)

Örnek sorular: "British Columbia haritanızda kayak merkezlerinin yerini nasıl gösterebilirsiniz?" "Kanada Kalkanı ile madencilik endüstrileri arasındaki ilişkiyi göstermek için bir haritaya ne eklemeniz gerekir?" "Bir harita size şehirlerin ve kasabaların konumu ile ulaşım bağlantıları arasındaki ilişki hakkında ne söyleyebilir?"

Kanada'da insan ihtiyaçlarının/isteklerinin ve faaliyetlerinin çevre yönetimiyle dengelenmesiyle ilgili sorunlar ve zorluklar hakkında kanıtları değerlendirir ve sonuçlar çıkarır.

Örnek sorular: "Vancouver Adası'nda turizm ve çevre arasındaki karşılıklı ilişki hakkında ne öğrendiniz? Turizm sektörünün bu alanda gelişmesi için neler önerirsiniz?" "Büyük Toronto Bölgesi'ndeki kentsel yayılma konusundaki konumunuz nedir? Bu zorluğun üstesinden gelmek için sizce ne yapılmalı?" "Bu barajın inşasından kaynaklanan çevresel zararın, barajın getirdiği faydalarla haklı olduğunu düşünüyor musunuz? Neden veya neden olmasın?"

Siyasi, sosyal, ekonomik ve/veya çevresel öneme sahip küresel sorunlara ilişkin araştırmalara (örneğin, çocuk işçiliği, azalan petrol kaynakları, tatlı suya sahip olma ve erişim, iklim değişikliği, gıda kıtlığı, mülteciler veya doğal afetler), bunların küresel toplum üzerindeki etkileri ve sorunlara verilen yanıtlar rehberlik edecek sorular formüle edin.

Örnek sorular: "Dünyanın başka bir yerindeki son yardım çalışmalarında Kanada'nın rolü neydi? Bu çaba, sıkıntı içindeki nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli miydi?" "Kanada'nın kahve veya çikolata tüketiminin üretici ülkelerin insanları ve çevre üzerinde ne gibi etkileri var?" "Kanada hükümeti ve Kanada halkı, Kuzey Kutbu buz alanlarının erimesine nasıl tepki verdi?"

Çeşitli kaynakları ve çeşitli teknolojileri kullanarak, etkileri ve bunlara verilen yanıtlar da dahil olmak üzere, politik, sosyal, ekonomik ve/veya çevresel öneme sahip küresel sorunlar hakkında bilgi toplamak ve düzenlemek (örneğin, okyanus resif yaşamının azalmasına ilişkin araştırmalarının bir parçası olarak uzamsal teknolojileri, uydu görüntülerini ve/veya çevrimiçi görüntü bankalarını kullanın; iklim değişikliğinin etkilerine ilişkin Eskimolar ve kuzey Birinci Milletler tanıklarının hesaplarını toplayın; yıllık yağış oranlarını bulun. Kuraklık ve kıtlık arasındaki ilişkiyi incelemek için bir bölge; çocuk işçiliği veya diğer ucuz işgücü; belirli ülkelerin veya bölgelerin karşılaştığı sağlık sorunları hakkında veri ve bilgi bulmak için etkileşimli web sitelerini kullanın)

6. sınıf

Örnek sorular: "Kuzeydeki iklim değişikliğinin etkisini inceliyor olsaydınız, hayvanların göç kalıplarındaki değişiklikler hakkında bir ihtiyarın konuşmasını dinlemek neden faydalı olurdu?" "İklim değişikliği ile ilgili araştırmanızda fotoğrafları nasıl kullanabilirsiniz?" "Sıcaklık ve yağıştaki değişikliklerle ilgili verileri nerede arayabilirsiniz?" "Bir bölgedeki mülteci sayısına ilişkin güvenilir verileri nereden bulacaksınız? BM'den gelen rakamlar, mültecilerin geldiği ülkenin sağladığı rakamlardan neden farklı olabilir?" Kanada'nın önemli bir ekonomik ilişkiye sahip olduğu ülkeleri/bölgeleri belirleyin (örneğin, NAFTA aracılığıyla ABD ve Meksika ile ilişki; Çin ile ticari ilişkiler; Kanada'ya turist kaynakları ve/veya uluslararası seyahat eden Kanadalıların destinasyonları; Kanada yatırımları (örneğin, coğrafi yakınlık, istikrarlı hükümetler, Kanada'nın ihtiyaç duyduğu ürünlerin üretimi, Kanada mal ve hizmetleri için pazarlar, emek türleri) / çevresel düzenlemeler)

Örnek sorular: "Kanada'nın en büyük ticaret ortakları kimlerdir? Neden?" "Kanada'dan en çok hangi ülkeler yardım alıyor? Hangi bölge veya bölgelerden geliyorlar?"

Kanada ve dünyanın diğer bölgeleri arasındaki etkileşimlerin Kanada ve Kanadalılar üzerindeki önemli ekonomik etkilerini tanımlar (örneğin, imalat işlerinin daha düşük işçilik maliyetlerine sahip ülkelerde kaybedilmesi; ticaret anlaşmalarının ve/veya anlaşmazlıkların etkisi; değişen göç politikalarının etkisi, Amerikan kültür endüstrilerinin egemenliğinin ekonomik etkisi)

Örnek sorular: "Diğer ülkelerdeki düşük işçilik maliyetleri Kanada'daki imalat şirketlerini nasıl etkiledi?" "Amerikan ticaret politikası Kanada'yı ne şekilde etkiliyor?"

Kaynak: (OMEQ, 2018)

Tablo 7. Tarih Alanı Kapsamında 7 ve 8. Sınıf Düzeyinde Kazanımlar

7. sınıf

Bu dönemde Kanada'da meydana gelen ve/veya Kanada'yı etkileyen önemli sosyal ve ekonomik değişiklikleri belirleyin (örneğin, North West Company ile Hudson's Bay Company arasındaki kürk ticareti rekabeti, Sadık yerleşim, tarım ve kereste endüstrisindeki büyüme, Métis'in etnogenezi) ve bu değişikliklerin bazılarının çeşitli bireyler, gruplar üzerindeki etkisini açıklayın. , ve/veya First Nations, Métis ve/veya Inuit bireyleri ve toplulukları dahil olmak üzere topluluklar

Örnek sorular: "Bu süre zarfında Métis'in etnogenezi üzerinde etkisi olan bazı faktörler nelerdi?" "Kuzey Batı Şirketi neydi? Kuruluşu kürk ticaretini nasıl değiştirdi? Bu değişikliklerin First Nations ve Métis halkı ile Fransız ve İngiliz tüccarlar üzerinde nasıl bir etkisi oldu?" "'Köy kadınları' tabiri kime işaret ediyor? Farklı kürk ticareti şirketlerinin politikalarının 'taşra eşleri' rolü üzerinde nasıl bir etkisi oldu?" "Kanadalıların Kanada'ya vardıklarında karşılaştıkları zorluklardan bazıları nelerdi? Tüm Sadıklar aynı zorluklarla karşılaştı mı?"

Bu dönemde Kanada'da meydana gelen ve/veya Kanada'yı etkileyen temel sosyal ve ekonomik değişiklikleri tanımlar (örneğin, artan göç, 1830'ların küresel durgunluğu, büyüyen kereste ve buğday pazarları, Yukarı ve Aşağı Kanada'daki siyasi reform hareketleri, kanalların ve demiryolu hatlarının inşası, eğitim reformu, Batı Kanada'da madencilik, kolera ve çiçek hastalığı salgınları, Newfoundland'deki Beothuk soykırımı) ve bu değişikliklerin bazılarının, İlk milletler, Métis ve Eskimolar bireyleri ve/veya toplulukları dahil olmak üzere çeşitli bireyler, gruplar ve/veya topluluklar üzerindeki etkisini açıklar.

Örnek sorular: "1830'ların ekonomik gerilemesinin hem Yukarı hem de Aşağı Kanada'daki çiftçiler üzerinde nasıl bir etkisi oldu? Denizlerdeki limanlar üzerinde nasıl bir etkisi oldu?" "Hudson's Bay Company ile North West Company'nin 1821'de birleşmesi, Métis ve İlk milletler topluluklarının yaşam biçimini nasıl etkiledi?" "Kanalların inşa edilmesi kolonilerdeki çeşitli insanlara hangi açılardan fayda sağladı?" "Yolların durumu sömürge ekonomisine hangi şekillerde zarar vermiş olabilir?"

8. sınıf

Bu dönemde Kanada'da meydana gelen ve/veya Kanada'yı etkileyen önemli sosyal ve ekonomik değişiklikleri tanımlar (örn. Sanayi Devrimi, şehir merkezlerinin gelişimi, Britanya Kolumbiyası'ndaki altına hücum, 1854 Mütakabilyet Antlaşması'ndan kaynaklanan ekonomik değişiklikler ve Mısır Yasalarının yürürlükten kaldırılması, İngiliz politikalarındaki değişikliklerden kaynaklanan yerel olarak Ovalar üretilen ürünler için dış pazarların olmaması, azalan bufalo popülasyonlarının bir sonucu olarak Ovalar İlk Milletler ve Métis toplulukları arasındaki değişiklikler, Eskimoların Kuzey Kutbu'ndaki balina yağı endüstrisindeki rolü , Batı'da artan yerleşim, artan göç oranları) ve bu değişikliklerin bazılarının çeşitli bireyler, gruplar ve/veya topluluklar (İlk milletler, Métis ve Eskimo bireyleri ve/veya toplulukları dahil) üzerindeki etkisini açıklayın.

Örnek sorular: "Balina avcılığı endüstrisinin çöküşü ve kürk ticareti ekonomisine geçişin Eskimo bireyleri ve toplulukları üzerinde nasıl bir etkisi oldu? Kuzey Kutbu'nda ticaret karakollarının açılmasının Eskimolar yerleşim düzenleri üzerinde ne gibi bir etkisi oldu?" "Sanayi Devrimi'nin işçiler üzerinde nasıl bir etkisi oldu? Sanayileşen şehirler üzerine mi?" "Kanada'nın bazı bölgeleri, yeni oluşturulan egemenlik içinde serbest ticarete neden karşı çıktı?" "1854 Mütakabilyet Antlaşması'ndan kimin kazandığını düşünüyorsunuz? Kim kaybetti? Neden? Niye? Antlaşmanın İlk Milletler, Métis ve/veya Eskimolar üzerinde nasıl bir etkisi oldu?"

Bu dönemde Kanada'da meydana gelen ve/veya Kanada'yı etkileyen temel sosyal ve ekonomik değişiklikleri tanımlar (örn. Klondike altına hücum; Kanada'ya gelen göçmenlerin anavatanlarındaki değişiklikler; 1910 Göç Yasası; teknolojik değişiklikler; artan kentleşme; Ontario, Nova Scotia ve Britanya Kolumbiyası'nda madenciliğin gelişimi; karşılıklık) ve bu değişikliklerin bazılarının, İlk milletler, Métis ve Eskimo bireyleri ve/veya toplulukları dahil olmak üzere çeşitli bireyler, gruplar ve/veya topluluklar üzerindeki etkisini açıklayın.

Örnek sorular: "Klondike altına hücumunun Yukon'daki İlk Milletler üzerindeki etkisi ile batı yerleşiminin Métis ve Prairies'deki İlk Milletler halkları üzerindeki etkisi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdi?" "Emek ve Sermaye ilişkileri Kraliyet Komisyonu'nun işçiler ve sendikalar üzerinde nasıl bir etkisi oldu?" "Amerikalı ve İngiliz tüccarların ve misyonerlerin bu dönemde Uzak Kuzey'deki etkisi ne oldu?" "Kürk ticaretinin düşüşü Métis bireylerini ve topluluklarını nasıl etkiledi?"

Kaynak: (OEMO, 2018)

Tablo 8. Coğrafya Alanı Kapsamında 7 ve 8. Sınıf Düzeyinde Kazanımlar

<p>7. sınıf</p>	<p>İnsanların ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak için içindeki belirli unsurlar da dahil olmak üzere doğal çevreyi nasıl kullandıklarını açıklar. (Örneğin, inşaat malzemeleri, yollar yapmak için taş ocaklarından çıkarılır; ağaçlar binalarda kereste, mobilya için ağaç, kağıt için kağıt hamuru, yakıt için kütükler kullanılır; fosil yakıtlar ısıtma ve soğutma için, endüstri için enerji üretmek için, elektrik için kullanılır) araçlar, plastik yapımında; su içmek, sulama, elektrik üretmek, nükleer reaktörleri soğutmak için kullanılır; hayvanlar yemek, giyinmek, eğlenmek için kullanılır; doğal çevre insanların topraktan yaşamasını sağlar ve dinlenme, eğitim için fırsatlar sağlar , ve/veya rekreasyon)</p> <p>Örnek sorular: "Çakıl ocakları (agrega ocakları) neden genellikle bir şehir merkezine yakındır?" "Sence su en değerli kaynaklarımızdan biri mi? Neden ya da neden olmasın?" "Doğa eksikliği bozukluğu nedir? Doğal ortamlarda vakit geçirmenin insani bir ihtiyaç olduğunu düşünüyor musunuz?" İnsan ihtiyaçlarını karşılamak için doğal çevrenin kullanımına ilişkin farklı grupların (örneğin, geleneksel bir yerli topluluk, bir çevre kuruluşu, çok uluslu bir madencilik veya ormancılık şirketi, bir kaynak kasabasının sakinleri) bakış açılarını tanımlar. mineraller; akış: güneş, akan su, okyanus akıntıları, gelgitler) tanımlar , rüzgar) ve bunların Dünya'nın fiziksel özellikleriyle olan ilişkisini açıklayın</p> <p>Örnek sorular: "Petrol yatakları ve/veya verimli ovalar neden bir bölgede bulunuyor? bir zamanlar bir okyanusun veya su kütesinin var olduğu yer?" "Doğal kaynaklar açısından Brezilya ve Malezya arasındaki benzerlikler nelerdir? Bu benzerliklerin sebebi nedir?"</p>
<p>8. sınıf</p>	<p>Çeşitli faktörlerin dünyadaki belirli gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini nasıl etkilediğini analiz eder. (örneğin, Nijerya veya Endonezya'daki doğal kaynakların yabancı mülkiyetine atıfta bulunarak; Güney Afrika veya Haiti'deki sömürge mirası; Honduras veya Amerika Birleşik Devletleri'ndeki borç yükü; Fransa veya Mali'deki hükümet harcamaları) ve bu faktörler arasındaki karşılıklı ilişkiyi açıklayın. (örneğin, Sudan'daki savaş ekonomik kaynakları tüketti ve bir mülteci krizine ve Darfur'daki mülteci kamplarında son derece düşük yaşam kalitesine yol açtı; Norveç'te eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler için yapılan harcamalar arttı. O ülkenin İnsani Gelişme Endeksinde [IGE] üst sıralarda yer almasına katkıda bulundu)</p> <p>Örnek sorular: "Şili'de sağlık ve eğitim harcamalarının düzeyi nedir? Bu harcamalar Şilililerin yaşam kalitesine nasıl katkıda bulundu?" "Yunanistan dış borcuna cevaben hangi siyasi kararları aldı? Bu kararların o ülkedeki yaşam kalitesi üzerinde nasıl bir etkisi oldu?" Coğrafi bir bakış açısıyla küresel kalkınma ve yaşam kalitesi ile ilgili konulara ilişkin araştırmalara rehberlik edecek sorular formüle eder. (örneğin, Sahra altı Afrika'da kız çocuklarının eğitiminin veya AIDS salgınının sosyal, politik ve ekonomik etkisi; adil ticaretin sosyal, politik, ekonomik ve/veya çevresel sonuçları; sosyal, politik, ekonomik ve/veya doğal kaynakların yabancı mülkiyetindeki artışla ilgili çevresel hususlar; dış borcun veya bir ülkenin dış borcunun affedilmesinin sosyal, politik ve ekonomik etkisi)</p> <p>Örnek sorular: "Eğitim harcamalarındaki artışın bir nüfus üzerinde nasıl bir etkisi olabilir? İstihdam fırsatları üzerinde ne gibi bir etkisi olabilir? Kızların eğitime daha iyi erişiminin bir toplumu nasıl etkileyebileceği hakkında ne biliyoruz? Eğitim harcamalarındaki artış bir ülkedeki insanların sağlığını nasıl etkiler? Çevreyi nasıl etkileyebilir? Bir hükümet neden eğitim harcamalarını artırmamayı tercih edebilir?" Yaşam kalitesini iyileştirmek için çalışan çeşitli grupları ve kuruluşları ve odak noktalarını tanımlayın. (örneğin, Çocukları Özgür Bırakın, Uluslararası Planlı Ebeveynlik Federasyonu, Sınır Tanımayan Doktorlar/Sınır Tanımayan Doktorlar, Oyun Hakkı, İnsanlar İçin Su)</p> <p>Örnek sorular: "Sekiz Binyıl Kalkınma Hedefi nedir? Bu hedeflere ulaşmak için kullanılan bazı stratejiler nelerdir?" "Gelişmekte olan dünyada kadınların statüsünü iyileştirmeye odaklanan bazı kuruluşlar nelerdir?" Farklı ekonomik sistem türlerini (ör. geleneksel, komuta, piyasa, karma) ve özelliklerini tanımlar.</p> <p>Örnek sorular: "Komuta ile piyasa ekonomisi arasındaki temel farklar nelerdir?" "Karma bir ekonominin avantajları nelerdir? Dezavantajları var mı?" "Planlı ekonomiye sahip bazı ülkeler nelerdir?" Dört ana ekonomik sektörün (yani birincil, ikincil, üçüncül ve dördüncül) küresel kalkınma ile nasıl ilişkili olduğunu açıklar (örneğin, çoğu insanın birincil sektörde çalıştığı ülkeler, daha dengeli ekonomilere</p>

sahip ülkelere veya üçüncül ve dördüncül sektörlerde daha fazla insanın çalıştığı ülkelere göre İGE'de daha düşük sıralarda yer alma eğilimindedir)

Örnek sorular: "Hangi tür işler özel sektör? Bir ülke ekonomisinin bu sektöre yüksek oranda bağımlı olması neden sorun olabilir?" "Üçüncül ve dördüncül sektörlerde yüksek düzeyde istihdamda sahip bir ülkenin, ekonomisi birincil sektörün hakim olduğu bir ülkeye göre İGE'de daha üst sıralarda yer alması neden olasıdır?"

Ekonomik kalkınmaya katkıda bulunabilecek çeşitli faktörleri tanımlar. (örneğin, ekonomik ve doğal kaynaklara erişim, ticaret kalıpları, sömürge mirası, yolsuzluk, hükümet harcamaları, borç yükü, kaynakların yabancı mülkiyeti, savaş veya siyasi istikrarsızlık)

Örnek sorular: "Ticaret açığı terimi ile kastedilen nedir? Bir ülkenin ihraç ettiği fazlasını ithal etmesi neden dezavantaj olsun?" "Bir ülkenin sömürge geçmişi, ekonomik gelişimini nasıl engelleyebilir? Hem küresel olarak hem de seçilen ülkeler/bölgeler içinde zenginliğin mekansal dağılımını tanımlar.

(Örneğin, küresel zenginliğin Kuzey Amerika, Avrupa ve Orta Doğu'nun bazı bölgelerinde yoğunlaşması; Rusya, Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan ekonomilerin bir sonucu olarak değişen küresel zenginlik kalıpları; dünyanın en fakir uluslarının Afrika'da yoğunlaşması, kırsal yoksulluk ve kentsel zenginlik kalıpları)

Kaynak: (OMEQ, 2018)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye ve Kanada (Ontario) sosyal bilgiler öğretim programları finansal okuryazarlık eğitimi açısından karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular ışığında Türkiye ve Kanada (Ontario)'da sosyal bilgiler kapsamında aktif, bilinçli ve sorumluluk sahibi vatandaş yetiştirme her iki ülkenin öğretim programının amaçlarındandır. Sosyal bilgiler dersi finansal okuryazarlık becerisinin bireye kazandırılmasında, sahip oldukları varlıkları etkin bir şekilde kullanarak karar alma ve aldığı kararları etkin bir şekilde kullanma, ihtiyaç ve istek kavramının ayırımı yapma noktasında en etkili derslerden biridir. Fakat unutulmamalıdır ki coğrafi bölgeler arasındaki sosyoekonomik düzeyleri farklılık gösteren insanların ihtiyaç ve isteklerinin de farklılaştığıdır. Mahdell (2008) yaptığı çalışmasında, yapılan araştırmaların ailenin sosyoekonomik düzeyiyle finansal okuryazarlık arasında ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin; ailesinin sosyoekonomik düzeyi yüksek olan bir çocuğun ihtiyacının bir oyuncak olabileceği kabul görürken ailesinin sosyoekonomik durumu düşük olan bir çocuğun temel hayati ihtiyaçlarının karşılanması ön planda olabilmektedir. Her iki ülkenin öğretim programları incelendiğinde finansal okuryazarlık eğitiminde sosyal bilgiler dersi kapsamında temel becerilerin kazandırılması amaçlanmaktadır.

Türkiye ve Kanada (Ontario) güncel sosyal bilgiler öğretim programları birbirine benzer eğitim felsefesi ve program amaçlarına sahip olduğu görülmektedir. Her iki program da incelendiğinde çağdaş sosyal bilgiler eğitimi prensiplerine uygun olduğu ve finansal okuryazarlık eğitiminin küçük yaşta başlanması amaçlanarak zemin hazırladığı ve bu haliyle benzerlikler gösterdiği söylenebilir. Fakat Türkiye ve Kanada (Ontario) sosyal bilgiler öğretim programlarında finansal okuryazarlığın kavram olarak vurgusu farklılık göstermektedir.

Yalçinkaya ve Er (2019) yapmış oldukları çalışmalarında, Türkiye'nin sosyal bilgiler ders programı kazanımlarında girişimcilik, toprak ve sermaye, meslekler hakkında bilgi sahibi olma, bilinçli tüketicilik gibi ifadelerin olduğundan, ülke geneli ve yakın çevre ile ilgili ekonomik faaliyetlerin farkındalığına yönelik kazanımlara yer verildiğini ancak

başka ülkelerle ekonomik ilişkilerinin analiz edilmesi şeklinde herhangi bir kazanıma yer verilmediği bulgularına ulaşımlardır. Türkiye'nin sosyal bilgiler öğretim programında finansal okuryazarlıkla ilgili kazanımlar ulusal düzeyde yer alırken Kanada (Ontario) öğretim programında küresel düzeyde de yer almıştır. Türkiye'nin sosyal bilgiler öğretim programında, kazandırılması amaçlanan 27 beceriden biri olarak finansal okuryazarlık yer alırken; Kanada (Ontario) sosyal bilgiler öğretim programında ise ayrı bir başlık altında açıklanmalı bir şekilde yer aldığı görülmüştür. Ayrıca Ontario eyaletinde okutulan sosyal bilgiler öğretim programında "*Sosyal bilgilerin hedefi öğrencilerin bilgili, eleştirel düşünen, sorumlu, aktif vatandaşlar olmalarını sağlamaktır ve finansal okuryazarlık bu hedefin önemli bir unsurudur.*" şeklinde bir ifadeye de yer verilmiştir (OMOE, 2018). Finansal okuryazarlık Kanada (Ontario) sosyal bilgiler eğitim programının temel, önemli unsurlarından biri iken; Türkiye sosyal bilgiler programında sadece beceri olarak yer alması ve herhangi bir finansal okuryazarlıkla ilgili bir açıklama bulunmaması finansal okuryazarlık eğitimi açısından önemli bir eksikliklerdir.

Türkiye Sosyal Bilgiler Öğretim Programında "*Üretim Tüketim Dağıtım*" öğrenme alanı kapsamında 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeyinde kazanımlarda finansal okuryazarlık yer almaktadır. Kanada (Ontario) Sosyal Bilgiler Öğretim Programında ise "*İnsanlar, Yerler ve Çevreler*" öğrenme alanı kapsamında 1, 2, 3, 4 ve 6. sınıf düzeyinde; "*Miras ve Kimlik*" öğrenme alanı kapsamında 4 ve 5. sınıf düzeyinde; tarih ve coğrafya 7 ve 8. sınıf düzeyinde kazanımlarda finansal okuryazarlık yer almaktadır. Bu bağlamda; iki ülkenin öğretim programında da finansal okuryazarlık becerisine her sınıf düzeyinde yer verildiği saptanmıştır. Bu da göstermektedir ki her iki ülkede de bireylere sosyal bilgiler dersi kapsamında küçük yaşlardan itibaren finansal okuryazarlık eğitimi verilmektedir. Günümüz dünyanın hızlı gelişen standartlarına uyulması açısından bireylere küçük yaşlardan itibaren finansal okuryazarlık eğitiminin verilmesi yadsınamaz bir gerçektir.

ÖNERİLER

Araştırma bulgularından hareketle; Türkiye'nin sosyal bilgiler öğretim programında finansal okuryazarlıkla ilgili kazanımların **küresel düzeyde** de yer alması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aşıcı, M. (2009). Kişisel ve sosyal bir değer olarak okuryazarlık. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7(17), 9-26.

Celot, P. (2010). Study on assesment criteria for media literacy levels. Brussels: Eavi.

Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches* (4. Edition). California: Sage Publications Inc.

Güvenç, H. (2017). Öğretim programlarımızda finansal okuryazarlık. *İlköğretim Online*, 16(3), 935-948.

Mandell, L. (2008). The financial literacy of young American adults: Results of the 2008 National Jump Start Coalition survey of high school seniors and college students. Washington, DC: The Jump Start Coalition for Personal Financial Literacy

MEB (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ilkokul ve ortaokul (4, 5, 6 ve 7. sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx>.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. S. Turan, Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Miser, R. (2002). "Küreselleşen" Dünyada Yetişkin Eğitimi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 35(1), 55-60.

OECD (2012). PISA 2012 Results in Focus What 15-year-olds know and what they can do with what they know

OECD (2022). G20/OECD High-Level Principles on Financial Consumer Protection 2022 https://www.oecd.org/daf/fin/financialeducation/G20_OECD%20FCP%20Principles.pdf

OECD (2022). OECD/INFE toolkit for measuring financial literacy and financial inclusion 2022 <https://www.oecd.org/financial/education/2022-INFE-Toolkit-Measuring-Finlit-Financial-Inclusion.pdf>

Ontario Ministry of Education [OMOE]. (2018). The Ontario curriculum social studies grades 1 to 6 history and geography grades 7 and 8. <https://www.edu.gov.on.ca/eng/curriculum/elementary/social-studies-historygeography-2018.pdf>

Remund, D. L. (2010). Financial literacy explicated: The case for a clearer definition in an increasingly complex economy. *Journal of consumer affairs*, 44(2), 276-295.

Yalçinkaya, E. ve Er, T. (2019). Sosyal bilgiler eğitiminde finansal okuryazarlık. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(1), 1-24.

TURİZM SEKTÖRÜNDE İHTİYAÇ GÜDÜLÜ VE FIRSAT GÜDÜLÜ GİRİŞİMCİLİĞİN GİRİŞİM BAŞARISINA ETKİSİ: BALIKESİR ÖRNEĞİ

Kudret GÜL

Balıkesir Üniversitesi Balıkesir Meslek Yüksekokulu, Balıkesir, Türkiye, kgul@balikesir.edu.tr

ÖZET

İrili ufaklı çok sayıda işletmenin faaliyet yürüttüğü turizm sektöründe çok farklı güdülere dayalı girişimcilik deneyimleri bulunmaktadır. İnsanları girişimciliğe iten en önemli dışsal faktörler ekonomik ve finansal nitelikli olarak, buna karşın kişiye özgü kimlik, moral değerleri, girişimcilik tutkusu ve duygular olarak da içsel faktörlerin olduğu ileri sürülebilir. Bir başka bakış açısına göre de girişimcilik güdülerini etkileyen faktörler, itici faktörler veya çekici faktörler olarak ikiye ayrılabilir. İtme faktörleri, hoşnut olunmayan iş veya istihdamı içerirken, çekim faktörleri başarı ihtiyacını, özerkliği ve finansal başarıyı içermektedir. Bu nedenle, girişimciliğe itilen bireyler ihtiyaç güdülü girişimciler olarak nitelendirilirken, girişimciliğe çekilenler fırsat güdülü girişimciler olarak adlandırılır. İhtiyaç güdülü zorunlu girişimcilik, istihdam eksikliğinden kaynaklanan ve yüksek yetenek gerektiren girişimcilik faaliyetleridir. Buna karşın fırsat güdülü girişimcilik ise daha yüksek düzeydeki ihtiyaçları karşılamaya yönelik, daha fazla fırsatçılık, hırs ve heves gerektirir. Bu noktadan hareketle çalışmanın temel amacı, turizm sektöründe girişimcilik yapan girişimciler arasında girişimci özellikleri ve girişim güdüsü farklılığına dayalı girişim başarısı arasında farklılık olup olmadığı belirlemektir. Araştırma verileri, Balıkesir’de turizm sektörünün farklı alanlarında girişimcilik yapan 166 girişimciden anket tekniği ile elde edilmiştir. Veriler Şubat 2022-Temmuz 2022 ayları arasında elde edilmiştir. Veri analizinde betimleme istatistikleri, faktör analizi ve varyans analizi kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, girişimcilerin çoğunluğunun girişim alanı ile ilgili mesleki tecrübeye sahip olmadan girişim başlattığını, katılımcılardan büyük çoğunluğunun kendini ihtiyaç güdülü girişimci olarak gördüğünü (%69,3), erkek girişimciler arasında girişim memnuniyetinin kadın girişimcilere kıyasla daha yüksek olduğunu ve önlisans mezunlarının diğer mezunlara kıyasla girişimcilik başarısı algısının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca araştırmada, turizm sektöründe faaliyet alanına dayalı olarak özellikle yiyecek içecek girişimcilerinin daha fazla ihtiyaç güdülü zorunlu girişimciler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sektörde faaliyet alanına dayalı olarak, kadın girişimcilerin kendilerini daha başarılı gördükleri, termal turizm girişimcilerinin ise kendilerini en az başarılı gören girişimci grubu olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçları, mesleki tecrübe yokluğunun daha çok ihtiyaç güdülü girişimciler arasında, mesleki tecrübe varlığının ise fırsat güdülü girişimciler arasında yaygın olduğunu göstermektedir. Araştırmada girişim güdüsünün farklılığının, girişim başarısı üzerinde etkili olmadığı sonucu da ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, girişimci, güdü, ihtiyaç güdülü, fırsat güdülü.

THE EFFECT OF NECESSITY-MOTIVATED AND OPPORTUNITY-MOTIVATED ENTREPRENEURSHIP ON SUCCESS IN THE TOURISM SECTOR: THE CASE OF BALIKESİR

Kudret GÜL

Balıkesir University Balıkesir Vocational School, Balıkesir, Türkiye, kgul@balikesir.edu.tr

ABSTRACT

There are many different entrepreneurial motivations among entrepreneurs in the tourism sector, where many large and small businesses operate. It can be suggested that the most important external factors that push people to entrepreneurship are economic and financial, while internal factors are personal identity, moral values, entrepreneurial passion and emotions. From another point of view, the factors affecting entrepreneurial motives can be divided as push factors or pull factors, or factors that emerge as a combination of both. Push factors include dissatisfied job or employment, while pull factors include the need for achievement, autonomy, and financial success. Therefore, individuals who are pushed to entrepreneurship are characterized as necessity-driven entrepreneurs, while those who are attracted to entrepreneurship are called opportunity-driven entrepreneurs. Necessity-motivated entrepreneurship is entrepreneurial activities that result from lack of employment and require high talent. Opportunity-motivated entrepreneurship, on the other hand, requires more opportunism, ambition and enthusiasm to meet higher needs. From this point of view, the aim of the study is to determine entrepreneur success in the tourism sector based on entrepreneurship motivation and characteristics. Research data were obtained by survey technique from 150 entrepreneurs who operated in the tourism sector in Balıkesir. Data were collected between February 2022 and July 2022. Data analysis contains descriptive statistics, factor analysis and variance analysis. Research findings show that the majority of the entrepreneurs start a venture without having professional experience in the tourism, the majority of the participants perceive themselves as a necessity-motivated entrepreneur (69.3%), the entrepreneurship satisfaction among male entrepreneurs is higher than the female entrepreneurs, and associate degree graduates have higher perception of entrepreneurial success compared to other graduates. In addition, results indicate that especially food and beverage entrepreneurs are more necessity-motivated entrepreneurs. Based on activity in the tourism, women entrepreneurs perceive themselves as more successful, and thermal tourism entrepreneurs are the entrepreneur group who see themselves as the least successful. Research results also show that the lack of professional experience is more common among necessity-motivated entrepreneurs, and professional experience is common among opportunity-motivated entrepreneurs. Finally, entrepreneurial motivation difference has no effect on the success of the entrepreneurship

Keywords: Tourism, entrepreneur, motivation, necessity-motivated, opportunity-motivated.

GİRİŞ

Turizm sektöründe girişimcilik yapan çok sayıda girişimci olmasına rağmen, gerek uluslararası ve gerekse ulusal alan yazında bu girişimcileri girişimciliğe iten nedenler ile girişim güdülerinin girişim başarısı üzerindeki etkisi yönelik çalışmalar son derece sınırlıdır. Oysa ekonomisi büyük ölçüde turizm faaliyetlerine bağlı bölgelerde yaşayan yerel halk, esnaf ve ticari kuruluşlar, turizm girişimcilerinin sağlayacağı turizm gelirlerine bel bağlamaktadırlar. Bir ülke, bölge veya yörede turizm sektörünün gelişmesi ise büyük ölçüde girişimcilik faaliyetlerindeki etkinliğe bağlıdır. Bu noktadan hareketle Grnogaj vd. (2014:388), yenilikçi, çevresel, sosyal ve ekonomik nitelikli her türlü girişimci eylemlerinin, girişim güdüsü odaklı yeni fikir ve değişen koşullar ile birlikte ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir.

Turizm girişimcileri çok farklı girişimci özelliklerine ve güdülerine sahiptirler. Bu farklılıkların, girişim başarısı üzerinde de farklılıklara neden olması yüksek bir olasılıktır. Bu noktadan hareketle, çalışmada ilk olarak alan yazına dayalı olarak turizm sektöründe girişimcilik yapanların girişim güdülleri ve girişimci özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, bu iki değişkenin girişim başarısı üzerindeki etkisi irdelenmiştir. İkinci olarak, konu ile ilgili alan yazındaki çalışmalar dikkate alınarak bir alan araştırmasına başvurulmuştur.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Girişimci Güdülleri

Krammer ve Gören (2021: 2), girişimciliğin itici güçlerini, ekonomik iticiler, kültürel özellikler, bireysel özellikler, kurumsal özellikler ve coğrafi özellikler olarak sınıflandırmaktadır. Alan yazın incelemesine dayalı olarak yürütülen bir araştırmada ise insanları girişimciliğe iten en önemli dışsal faktörlerin ekonomik ve finansal nitelikli olduğu ortaya çıkmıştır (Murnieks vd., 2020: 129). Temelde girişimcilik güdülerini etkileyen faktörler, itici faktörler veya çekici faktörler ya da ikisinin bileşimi olarak ortaya çıkan faktörler olarak üçe ayrılabilir. İtme faktörleri, hoşnut olunmayan iş veya istihdamı içerirken, çekim faktörleri başarı ihtiyacını, özerkliği ve finansal başarıyı içermektedir. Bu nedenle, girişimciliğe itilen bireyler ihtiyaç güdülü girişimciler olarak nitelendirilirken, girişimciliğe çekilenler fırsat güdülü girişimciler olarak adlandırılır (Amoros vd., 2021: 389). İhtiyaç güdülü zorunlu girişimcilik, istihdam eksikliğinden kaynaklanan ve yüksek yetenek gerektiren girişimcilik faaliyetleridir. Buna karşın fırsat güdülü girişimcilik ise daha yüksek düzeydeki ihtiyaçları karşılamaya yönelik, daha fazla fırsatçılık, hırs ve heves gerektirir. Bu nedenle, beşeri sermaye çeşitliliğinin girişimcilik süreci üzerinde önemli etkiye sahip olduğu ve daha da önemlisi, benzer düzeyde beşeri sermayeye sahip bireylerin, farklı ortamlarda bulduklarında tamamen farklı türde girişimcilik süreçlerine girebildikleri varsayılmaktadır (Dencker vd., 2021: 73).

Girişimcilikte fırsat temelli bakış açısı, girişimcilik sürecinin büyük ölçüde bireysel girişimcilerin kontrolü dışındaki faktörlere bağlı olduğunu vurgular (Eckhardt ve Shane, 2003: 346). Bu noktada genellikle girişimciliği destekleyen koşulların zayıf olduğu, daha istikrarsız ve başarısızlığın daha yaygın olduğu gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki girişimciler genellikle ihtiyaç güdülü, buna karşın kurumsallaşma ile desteklenen ve daha istikrarlı gelişmiş ülkelerdeki girişimciler ise fırsat güdülü girişimcilik özellikleri göstermektedir (Amoros vd., 2021: 389;

Porfirio vd., 2020: 250). Diğer bir deyişle, zorunlu güdümlü girişimcilik türü yeni firma kurulması ve kişisel refah artışında büyük rol oynamaktadır. Buna karşın fırsat güdümlü girişimciler, risk alma, hedef belirleme, öz yeterlilik ve içsel kontrol gibi girişimcilik özellikleri ile daha uzun vadeli, kar odaklı ve büyümeye daha yatkın olabilmektedirler (Amoros vd., 2021: 389). Godany vd. (2021: 340) ise girişimcilik güdülerine yönelik yaptıkları araştırmada, bağımsızlık, kendini kanıtlama, bireysel beceri ve yeteneklerinden yararlanma arzusunun girişimciliği başlatan en önemli güdümler olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Girişimcilik güdülerinin en önemlilerinden biri de girişimciliğin sağlayacağı refah artışı beklentisidir. Wiklund vd. (2019: 580) girişimcilik refahını, “*girişimciliği başlatma, geliştirme, büyütme ve yürütme ile ilgili psikolojik işleyiş, memnuniyet deneyimi ve olumlu etkisi*” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan hareketle, girişimci güdülerini anlamada bir girişimcinin kişisel refah algısının ölçülmesinin oldukça önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Pavot ve Diener (2008: 141) ise girişimci hayat memnuniyetinin kişisel refah algısının bir belirleyicisi olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle, kendi işine sahip olma, daha fazla kazanç sağlayabilme olasılığı, alıp satılabileceği ve nesline bırakabileceği varlıklara sahip olabilme, miras kalan girişim ve evden iş yürütebilme gibi çekici faktörlerin yanında, kişisel ilgi, kendi kararlarını uygulayabilme, sorumlu kişi olmanın kazandırdığı prestij, tüm işletme süreçlerine dahil olabilme, toplum teşviki, yenilikçi ürünleri ile topluma ve ekonomiye katkı sağlayarak kendini kanıtlama gibi itici faktörler girişimci olmayı çekici kılabilmektedir (Holden, 2016: 12; Wang vd., 2019: 79).

Bir girişimde isteklilik, girişimci niyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahipken, harekete geçme eğilimi ise olumsuz bir etkiye sahiptir. Diğer taraftan bir girişimin yapılabirliği, girişim niyetine ilişkin harekete geçme ve istek arasında aracılık etmektedir (Mikić vd., 2020: 361). Bir başka çalışmada ise içsel güdülenmenin, girişimcilik, yaratıcılık problem çözme ve girişimci performansı ile ilgili olduğu, farklı girişimcilerin farklı içsel ve dışsal güdümlerden etkilendiği, girişimci güdülerinin zaman içinde de değişebildiği, girişimciliği ekolojik açıdan bakanlar ile ticari açıdan bakanlar arasında farklılıklar olduğu, bir girişim başarısızlığını ruhsal açıdan atlatanların sonraki girişimlerde başarılı olma olasılığının arttığı, girişimcilerin seçim yaptıkları girişimcilik alanı ile ilgili haz aldıkları, zaman içinde sosyal ve ekonomik güdümlerin girişimcilik faaliyetlerinde çeşitlenmeye neden olduğu, şüpheliğin ve kontrollü olmanın girişimcilik güdüsü ve faaliyetleri arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilediği, girişimcilerin işletme yöneticilerinden daha fazla başarıma güdüsüne sahip olduğu, icat etme tutkusunun girişimin hayatta kalma olasılığını arttırdığı, sosyal güdümlerin girişimcilikte daha yavaş ilerlemeye yol açtığı, girişimci kimliğinin girişim sorunlarına bakışı değiştirdiği, girişimci güdülerinin kişilik, kişisel hedefler, birey ve iş çevresi, fikirler, içsel ve dışsal ödüllerin bir işlevi olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı çalışmada girişimciler arasında zengin olma güdüsünün, yenilikçilik, vizyon, bağımsızlık ve kendini kanıtlama güdülerine kıyasla daha az önemli görüldüğü, büyümeyi tetikleyen güdümler olduğu, tutkuların ise güdümleri yönlendirerek büyümeyi tetiklediği, girişimcilerin risk almaktan çok yaratıcılıktan güdümlendiği ve girişimleri teşvik etme ve koruma önlemlerinin girişimcileri cesaretlendirdiği vurgulanmaktadır (Murnieks vd., 2020: 117-126).

Girişimciliği özendiren çok sayıdaki güdümlere karşın, girişimci olmanın getirdiği külfetler de bulunmaktadır. Girişimcilik, zaman, para, aile hayatı ve iş dışında yaşam kalitesinden fedakarlık etmek de dahil olmak üzere çok çeşitli kişisel sorunları, stres, psikolojik sıkıntı ve özel hayattan fedakarlık etme gibi sorunları da içerebilmektedir.

Girişimcilik faaliyetleri bu tür sosyal, duygusal, psikolojik ve fizyolojik sorunlara neden olmasına rağmen, bağımlılık yapıcı davranışların etkisiyle girişimciler girişimcilik faaliyetlerden vazgeçememektedirler (Spivack ve McKelvie, 2021:1). Küresel krizler, yetersiz politik ve iktisadi kurumlar, bölgeler arası çatışmalar, tedarik zincirinin bozulması, arz güvenliğini tehdit eden gelişmeler ve sosyal açıdan sorumsuz yaklaşımlar, girişimcilik faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak olumsuz koşulların etkisi altındaki kırılgan ülkelerde, girişimcilerin bireysel dayanıklılığının girişimcilik niyeti üzerindeki etkisi girişimci öz yeterliliklerinden daha önemli iken, istikrarlı ve gelişmiş ülkelerde ise girişimci öz yeterlilikleri daha önceliklidir. Diğer bir deyişle, olumsuz koşullarda bireysel dayanıklılığın girişimcilik niyeti üzerindeki etkisi daha yüksektir (Renko vd., 2021: 131-150).

Girişimci Özellikleri

Girişimcilerin eğitim düzeyi, iş tecrübesi, sektör bilgisi, ikna kabiliyeti, planlama yeteneği ve örgütsel becerisi gibi kişisel özellikleri, onların bilişsel yeteneklerini etkileyerek girişimin başarısı veya başarısızlığında etkin bir rol oynar. Sözelimi yüksek eğitim düzeyi bir girişimcinin öngörü, hesaplama ve iletişim yeteneklerini geliştirerek, pazardaki değişikliklere daha hızlı tepki verebilmelerini sağlar (Ye vd., 2019: 1630). Castro ve Zermeno (2021: 725) girişimci özelliklerini yenilikçilik, risk alma, yaratıcılık, kendini kontrol edebilme, öz güven, fırsat bulma, fikir üretme, girişimcilik amacı, liderlik, süreklilik, etkinlik, ağ oluşturma, sorumluluk, sorun giderme, girişimi dönüştürme, dayanıklılık ve esneklik olarak sıralamaktadır. Holden (2016: 8) ise bu özelliklere kararlılık, özveri, tutkulu olma ve akılcılığı da eklemektedir. Ancak, Eckhardt ve Shane (2003:345) ise girişimcilik olgusunun, girişimci özelliklerinden çok insanların fırsatları nasıl keşfettikleri, bilgi asimetrisi ve kaynak erişimine yönelik sosyal sermayenin nasıl kullandığına ilişkin fırsat temelli bir yaklaşım ile açıklanabileceğini iddia etmektedir.

Yukarıda sıralanan girişimci özelliklerine ek olarak turizm sektöründeki girişimciler diğer sektörlerdeki girişimcilere kıyasla bazı farklı kişilik özellikleri göstermektedirler. Deale (2016: 26) turizm girişimciliğinin, girişimcilik ile ilgili kuramsal ve uygulamalı eğitimi, girişimcilik felsefesi ile turizm ilişkisinin kurulmasını, turizm girişimciliği eğitimi, risk alma, yenilikçilik, tecrübe paylaşımı ve sektörden girişimci danışmanlığı desteği gibi özel yeteneklerin geliştirilmesine dayalı bir eğitim süreci gerektirdiğini belirtmektedir. Wang vd. (2019: 79) turizm girişimcisi olma nedenlerini, kişisel geçim kaynağı sağlamak, belirli bir yaşam kalitesini yakalamak veya yaşam tarzını sürdürmek gibi kişisel nedenler ile karlı bir işletme kurmak, büyümeyi sağlamak ve hizmet kalitesi için bir itibar oluşturmak gibi iş odaklı nedenler olarak sınıflandırılabilirliğini belirtmektedirler. Koh ve Hatten (2002) ise turizm girişimciliğinin hizmete dayalı yönetim anlayışı gerektirdiğini, turizm girişimciliğinde belirsizliklerin fazla olduğunu, mevsimsel dalgalanmalardan aşırı etkilendiğini ve turistik arz kaynaklarının (doğal, tarihi ve kültürel) devlet kontrolünde olmasından dolayı diğer girişimcilik alanlarına kıyasla turizm girişimciliğinde tam rekabet piyasası koşullarında hareket edilebilmesinin mümkün olmadığını ileri sürmektedirler.

Turizm sektöründe üretimin emeğe dayalı olması sektöre girişleri kolaylaştırmaktadır. Sektörde çok sayıda, çeşitli türde ve farklı iş kollarında küçük ve orta ölçekli turizm girişimlerine rastlanmaktadır. Diğer taraftan turist davranışlarındaki ve tercihlerindeki hızlı değişimler ile sektördeki hızlı değişimler, turizm sektöründeki KOBİ girişimcilerinin sayısını daha da arttırmaktadır. Pınar (2015: 83) bu durumun, turizm sektöründeki girişimci

güdülerinin, amaçlarının, beklentilerinin ve değerlerinin, tutumlarının, stratejilerinin ve başarı koşullarının değişmesine neden olduğunu ileri sürmektedir. Benzer bir yaklaşımla Mykletun ve Gyimothy (2010: 436) bu girişimcilerin ailelerini de işin içine kattıklarını, yaşam tarzlarının girişimcilik faaliyetlerini etkileyebildiğini ve bu nedenle, ekonomik kazanç elde etme isteği kadar ziyaretçilerle sosyal etkileşim kurma isteğinin de ortaya çıkabildiğini vurgulamaktadırlar. Hallak vd. (2012-a: 143) turizm girişimcilerinin en önemli işe girişme nedenlerinden birinin de belirli bir yere yerleşme arzusu olabildiğini belirtmektedir. Bu araştırmacılara göre, her girişimci gibi turizm girişimcilerinin de kar amacı olmakla beraber, asıl hedefleri istedikleri bir yere yerleşmek olabilmektedir. Koh ve Hatten (2002: 22) ise turizm girişimcilerini cezbeden unsurların, toplum iklimi, yer şekilleri, flora ve fauna, tarihi kalıntılar ve etno-kültürel yerleşim bölgeleri gibi turistik çekiciliklerin de olabileceğini işaret etmektedirler. Haven-Tang ve Jones (2008: 360) de turizm girişimcisi olmanın bu kadar kolay olmasının, zayıf iş modelleri ile sonuçlandığını ve “herkes yapabilir” mantığını ortaya çıkardığını ileri sürmektedir.

Girişim Güdüsü ve Girişimci Özelliklerinin Girişim Başarısına Etkisi

Murnieks vd. (2020: 132) girişimcilik güdülerinin başarı üzerindeki etkisinin değişkenlik gösterdiğini, sözelimi portföy girişimcilerinin ilk girişimcilere kıyasla dışsal faktörlerden daha fazla etkilendiklerini, girişimciliği sadece finansal mantıkla yaklaşanların toplumsal açıdan bakanlara kıyasla daha düşük kalıcılığa sahip olduklarını, tutkulu girişimcilerin daha yüksek performansa sahip olduklarını ve dışsal faktörler ile içsel faktörleri dengeleyen girişimcilerin, içsel faktör odaklı girişimcilere kıyasla daha yüksek performansa sahip olduklarını ileri sürmektedir. Barczyk vd. (2019: 16) ise çalışanların düşünce, ilgi ve bağımsızlıklarının teşvik edilmesinin, yenilikçiliği özendirerek sağlıklı bir rekabet ortamı oluşturacağını ileri sürmektedirler. Amoros vd. (2021: 390) de girişimcilerin kişisel refaha odaklanmasının, maaş ve ücretli çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğunu, stresle başa çıkabilme, genel ruh sağlığı, özerklik, esneklik, yaşam tarzı biçimi ve kişisel gelişim gibi konularda daha avantajlı olduklarını belirtmektedir.

Girişimcilik güdülerinin girişim başarısı üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapılan bir başka araştırmada ise bireyi iyi hissettiren ve kendini kanıtlama olanağı sağlayan çekim faktörlerinin girişim başarısını olumlu etkilerken, itici faktörler (başka seçeneği olmama, umutsuzluk, işsiz kalma, önceki işten memnuniyetsizlik vs) ile girişim başarısı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ortaya çıkmıştır (Godany vd., 2021: 340). Ye vd. (2019: 1632) ise coğrafi koşulların, doğanın, kurumsallaşmanın, piyasa koşullarının, sektörel işbirliklerinin, yatırım teşviklerinin, yatırım fonu varlığının, alt yapı gelişmişliğinin, sektörel destekler gibi çevresel faktörlerin ve potansiyel pazar fırsatlarının girişimciliği etkilediğini vurgulamaktadırlar. Holden (2016: 75) girişimciliği cesaretlendirmenin en etkili yolunun girişimcilere vergi avantajı sağlanmasından geçtiğini vurgulamaktadır. Hallak-2012a vd. (2012: 151) ise bir girişimin başarılı olabilmesi için girişimcilerde bölgeye ilişkin bağlılık ve aidiyet duygusunun önemli olduğunu vurgulamaktadır. Girişimcilik başarısını etkileyen konulardan biri de kaynaklara erişimde fırsat eşitliğidir. Hikido (2018: 2595) cinsiyet, sosyal sınıf ve diğer etkenlere dayalı kaynakların eşitsiz dağılımının, kaynak erişiminde dezavantajlı girişimcileri avantajlı olanlar ile sosyal ilişkiler geliştirmeye zorunlu kıldığını veya bağımlılığa neden olduğunu belirtmektedir.

Hallak-2015b vd. (2015: 36) yaptıkları araştırmada girişimcilerin coğrafi kimliğinin, girişimci öz yeterliliklerini olumlu etkilediği, girişimci öz yeterliliğinin ise hem kadın hem de erkek girişimcilerde performansı etkilediği ve erkeklerde öz yeterlilik ile girişimci performansının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bir başka araştırmada ise eğitim düzeyi, iş tecrübesi ve sektör bilgisi gibi kişisel özelliklerin işletme faaliyetlerine yapılan yatırımları ve istihdam artışını olumlu etkilediği, buna karşın fiziksel kapasite artışını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Aynı araştırmada eş dost ilişkileri ile sektörel işbirliklerine dayalı kişilerarası ilişkiler faktörünün fiziksel kapasite artışını olumlu etkilerken, işletme faaliyetlerine yapılan yatırımlar ile istihdam artışını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Ye vd., 2019: 1639).

Girişimciliğin kişisel refah düzeyi üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapılan bir araştırmada ise cinsiyet, yaş, hanehalkı geliri ve ülke gelişmişlik düzeyi değişkenleri ile girişimci refahı arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı araştırmada genç girişimciler arasında refah artışı kaynaklı girişimcilik niyeti yüksek iken, yaş arttıkça bu niyetin azaldığı, kadınların erkeklere kıyasla daha düşük girişimcilik niyetine sahip olduğu, eğitim düzeyi ve ülkenin gelişmişlik düzeyi yükseldikçe, refah artışı kaynaklı girişimcilik isteğinin arttığı tespit edilmiştir (Amoros vd., 2021: 393). Benzer bir yaklaşımla Wang vd. (2019: 79), yaş, cinsiyet, gelir, fırsat algısı, başarısızlık korkusu, girişimcilik yeteneği, diğer girişimcileri tanıma ve meslek sahibi olma güdülerinin girişimci olma olasılığını açıklayan faktörler olduğunu ileri sürmektedir. Spivack ve McKelvie (2021: 8) ise yaş arttıkça girişimcilikte başarı ve başarısızlığa karşı daha az duyarlı oldukları, buna karşın genç girişimcilerin girişimcilik bağımlılığına ilişkin saplantı, öz değer ve geri çekilme/katılma boyutlarından daha fazla etkilendiklerini belirtmektedir.

Mody vd. (2016: 1108), sosyal girişimciğin kişisel güdüler tarafından yönlendirildiğini ileri sürerken, Alegre ve Berbegal-Mirabent (2016: 1155) turizm girişimciliğinde sosyal yenilikçiliğe dayalı paydaş katılımıcılığının girişim başarısına büyük ölçüde katkı sağladığını belirtmektedir. Strobl ve Kronenberg (2016: 1177), konaklama girişimciliğinde sektördeki ilişki ağlarının yerelden sektöre özgü aktör gruplarına, diğer bir deyişle sektör içindeki ve dışındaki aktör gruplarına doğru kaydığını vurgulamaktadır. Sigala (2016: 1245) ise turizmde sosyal girişimciliğin yeni pazar fırsatlarının belirlenmesi, diğer piyasa aktörleriyle ilişki kurulması ve sosyal değişimi yönlendirmek için pazar yapısını etkileme süreçlerini kapsadığını belirtmektedir.

YÖNTEM

Çalışmanın amacı, turizm sektöründe girişimcilik yapan girişimciler arasında demografik değişkenlere, girişimci özelliklerine ve girişim güdüsü farklılığına dayalı girişim başarısı arasında farklılık olup olmadığı belirlemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri, Balıkesir’de turizm sektörünün farklı alanlarında girişimcilik yapan 166 girişimciden anket tekniği ile elde edilmiştir. Anket iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. İkinci kısımda ise katılımcıların girişim güdüsü farklılığına dayalı girişim başarısını belirlemeye yönelik 20 maddelik beşli Likert ölçeği yer almaktadır. Bu soruların oluşturulmasında alan yazındaki konu ile ilgili (Hallak, 2015; Wang vd., 2019; Ye vd., 2019; Porfirio vd., 2020; Murmineks vd., 2020; Godany vd., 2021; Amoros vd., 2021) çalışmalarından

yararlanılmıştır. Veriler Şubat 2022-Temmuz 2022 ayları arasında toplanmıştır. Veri analizinde betimleme istatistikleri, factor analizi ve varyans analizi kullanılmıştır.

Araştırmada ilk olarak katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla betimleyici istatistiklerden yararlanılmıştır. İkinci olarak 20 maddelik ölçek güvenilirlik ve geçerlilik analizine tabi tutulmuştur. Son olarak da öğrencilerin katılımcıların demografik, girişimci ve girişim güdüsü özelliklerine dayalı girişim başarısını belirlemeye yönelik varyans analizi uygulanmıştır.

Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda yapılan ölçümlerin tutarlı olup olmadığının belirlemede güvenilirlik analizi de önemli bir yer tutmaktadır. Güvenilirlik hesaplarında kullanılan "Cronbach Alpha" katsayısı, maddeler arası korelasyon ortalamasını dikkate alarak iç güvenilirliği hesaplamaktadır (Aktürk ve Acemoğlu, 2012: 318). Cronbach Alpha katsayısı, 0 ile 1 arasında bir değer almakta ve bu değer, 0.70 üstünde olduğu durumlarda ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilmektedir (Sipahi, Yurtkoru ve Çinko, 2006: 89). Kalaycı (2006: 405) ise bir ölçeğin alfa katsayı değeri $0,40 \leq \alpha < 0,60$ arasında ise ölçek düşük güvenilirliğe, ölçek değeri $0,60 \leq \alpha < 0,80$ arasında ise ölçek orta düzey güvenilirliğe ve ölçek değeri $0,80 \leq \alpha < 1,00$ arasında ise ölçek yüksek derecede güvenilirliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Bu kuraldan hareketle araştırmada, ölçek bütünü oluşturulan boyutlarının "Cronbach Alpha" değeri ölçülmüş ve ölçek güvenilirlik düzeyinin belirlenmesinde 0.60 değerinden yüksek olmasına dikkat edilmiştir.

Araştırmada turizm sektöründe girişimci özellikleri ile girişimci güdüsü farklılığının girişimcilik başarısı üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla başvuru yapılan güvenilirlik analizinde, ölçek bütünü olan "Turizmde Girişimci Özellikleri ve Girişimci Güdüsüne Dayalı Girişimci Başarısı" (GGÖB) ölçeğinin güvenilirliğini ($\Sigma\alpha = 0,709$) ile orta düzey güvenilirliğe sahip olduğu ortaya çıkmıştır ($0,60 < \alpha < 0,80$). Yapılan aynı analizde, ölçek bütünü oluşturulan alt ölçeklerden "Girişimci Güdüler" alt ölçeği ($GG = \alpha = 0,668$) ile orta düzey güvenilirliğe, "Girişimci Özelliği" alt ölçeği ($GÖ = \alpha = 0,704$) ile orta düzey güvenilirliğe ve "Girişimci Başarısı" alt ölçeğinin de ($GB = \alpha = 0,755$) ile orta düzey güvenilirliğe sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 1. Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi

Ölçekler	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
Girişimci Güdüler (GG)	,668	8
Girişimci Özellikleri (GÖ)	,704	4
Girişim Başarısı (GB)	,755	8
Turizmde Girişimci Özellikleri ve Girişimci Güdüsüne Dayalı Girişimci Başarısı Ölçeği Bütünü (GGÖB)	,709	20

Araştırmada kullanılan ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için ise faktör analizi kullanılmıştır. Bu amaçla, ölçeğin faktör analizine uygun olup olmadığını belirlemek için, Kayser-Meyer-Olkin (KMO) değerine ve küresellik (Bartlett's Test) derecesine bakılmıştır. KMO değerinin 0,5'den büyük olması, kullanılan veri setinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2006: 327). Çalışmada Turizmde Girişimci Özellikleri ve Girişimci Güdüsüne Dayalı Girişimci Başarısı ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek için başvuru yapılan faktör analizinde $KMO = 0,679$ ve küresellik derecesi (X^2) = 1309,887 olarak bulunmuştur. Tablo 2'deki değerler, araştırmada kullanılan ölçek bütünü ve alt ölçeklere ilişkin KMO değerinin 0.50'den büyük olduğunu ve küresellik derecelerinin de tüm ölçeklerin örneklem yeterliliğine sahip olduğunu göstermektedir. Bu değerler, araştırmada

elde edilen verilerden istatistiksel olarak anlamlı faktörler elde edilebileceğini işaret etmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular, turizmde girişimci özellikleri ve girişimci güdüsüne dayalı girişimci başarı ölçek bütünü ile ölçek bütünü oluşturulan boyutlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Ölçeğe İlişkin KMO ve Bartlett Testi

Ölçekler	KMO	Bartlett Testi
Girişimci Güduları (GG)	0,687	$X^2=516,494$, df:66, $p<,000$
Girişimci Özellikleri (GÖ)	0,681	$X^2=142,671$, df:6, $p<,000$
Girişim Başarısı (GB)	0,738	$X^2=398,311$, df:28, $p<,000$
Turizmde Girişimci Özellikleri ve Girişimci Güdüsüne Dayalı Girişimci Başarısı Ölçeği Bütünü (GGÖB)	0,679	$X^2=1309,887$, df:276, $p<,000$

Tablo 3. Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	Yük	Öz Değer	Vary. (%)	Ort.	Alfa
1. Faktör (5 Madde): Girişimci Memnuniyeti		3,507	19,481	4,148	,813
Girişimimiz maddi ve maddi olmayan tüm kaynaklarını iyi değerlendirmektedir	,754				
İşletmemizde doğru kararlar alınmaktadır	,805				
Girişim performansımız tatmin edici düzeydedir	,774				
Girişimimiz genel olarak başarılıdır	,738				
Yapılan girişim beklentileri karşılamaktadır	,703				
2. Faktör (4 Madde): İhtiyaç Güdülü Girişimcilik		2,814	15,633	3,665	,817
Bu işe daha önceki işlerimden memnun olmadığım için girdim	,771				
Bu işe başka seçeneğim olmadığı için girdim	,737				
Bu işe daha önceki işlerimde güvencem olmadığı için girdim	,843				
Bu işe daha önceki işyerlerinde yaşadığım sorunlardan dolayı girdim	,827				
3. Faktör (3 Madde): Girişimci Özellikleri		1,839	10,216	4,400	,752
Bireysel ihtiyaçlarımın girişimcilik motivasyonumu olumlu etkilediğini düşünüyorum	,822				
Demografik özelliklerimin (yaş, gelir, eğitim vs.) girişimciliğimi olumlu etkilediğini düşünüyorum	,850				
Kişilik özelliklerimin, girişimcilik başarımlı olumlu etkilediğini düşünüyorum	,735				
4. Faktör (3 Madde): Fırsat Güdülü Girişimcilik		1,704	9,469	3,780	,591
Bu işe yaşam kalitemi arttırmak için girdim	,814				
Bu işe kendimi kanıtlamak için girdim	,556				
Bu işe toplumsal statü kazanmak ve tanınmak için girdim	,776				
5. Faktör (3 Madde): Girişimci Başarısı		1,401	7,783	3,636	,610
İşletmemizin karlılığı yeterli düzeydedir	,812				
İşletmemizin satışları yeterli düzeydedir	,667				
İşimizdeki büyüme ve gelişme yeterli düzeydedir	,739				
TOPLAM			62,582	3,934	,639

Temel Bileşenler Analizi; KMO=0,685; Bartlett's Test (X^2)= 965,178; Açıkladığı varyans %62,5; Ort.=3,93; α =,639.

Faktör analizinde iki maddenin yükünün 0,5'in altında kaldığı tespit edilmiş, bu maddeler ölçekten çıkartılarak 18 maddelik yeni ölçeğe yeniden faktör analizi uygulanmıştır. Yapılan bu ikinci analizde KMO=0,685 ve küresellik derecesi (X^2)= 965,178 olarak bulunmuştur.

Yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda, toplam varyansın %62,5'ini açıklayan 5 faktörlü ölçek elde edilmiştir. Toplam varyansın %19,4'ünü açıklayan birinci faktör 5 maddeden oluşmaktadır. Bu 5 maddenin girişimci memnuniyeti ile ilgili olması nedeniyle faktöre "Girişimci Memnuniyeti" adı verilmiştir. Toplam varyansın %15,6'nı açıklayan ve 4 maddeden oluşan ikinci faktör ise ihtiyaç güdülü girişimcilik ile ilgilidir. Bu nedenle faktöre, "İhtiyaç Güdülü Girişimcilik" faktörü adı verilmiştir. Toplam varyansın %10,2'sini açıklayan ve girişimci özellikleri ile ilgili 3 maddeden oluşan faktöre de "Girişimci Özellikleri" faktörü adı verilmiştir. Toplam varyansın %9,4'ünü açıklayan ve 3 maddeden oluşan faktöre "Fırsat Güdülü Girişimcilik" faktörü ve son olarak, toplam varyansın sadece %7,7'ini açıklayan ve 3 maddeli son faktöre de "Girişimci Başarısı" faktörü adı verilmiştir.

BULGULAR

Araştırmada ilk olarak katılımcıların demografik özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla başvuru alan betimleyici istatistik analizinde, katılımcıların %54,8'inin kadın, %45,2'sinin ise erkek olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların %14,5'i 30 yaş ve altında, %46,4'ü 31-40 yaş arasında, %33,7'si 41-50 yaş arasında ve sadece %5,4'ü 51 yaş ve üstündedir. Bu veriler, Balıkesir'deki turizm girişimcilerinin daha çok genç ve orta yaş grubuna ait olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, turizm sektörü girişimciliğinin genç girişimci arasında önemli bir çekiciliğe sahip olduğu biçiminde yorumlanabilir. Katılımcıların %14,5'i ilköğretim mezunu, %45,8'i lise mezunu, %21,1'i önlisans mezunu ve %18,7'si lisans/lisansüstü mezundur. Verilerden girişimcilerinin büyük çoğunluğunun lise mezunu olduğu, buna karşın özellikle lisans ve lisansüstü mezun sayısının yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.

Katılımcıların girişimcilik profiline ilişkin yapılan betimleyici istatistik analizinde ise katılımcılardan %44,6'sının girişimcilik öncesi girişimcilik alanı ile ilgili mesleki tecrübeye sahip olduğu, buna karşın %55,4'ünün ise herhangi bir mesleki tecrübeye ve deneyime sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Girişimcilik öncesi girişimcilik alanı ile ilgili mesleki tecrübeye sahip olduğunu beyan eden katılımcılara yöneltilen "Kaç yıl?" sorusunu 72 katılımcı (%43,3) yanıtlamamıştır. Yanıt veren 94 (%56,6) katılımcıdan %15,1'nin 1-5 yıl arası, %10,2'sinin 6-10 yıl arası, %10,8'inin 11-15 yıl arası ve %7,2'inin de 16 yıl ve üstü mesleki tecrübeye sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bulgular, Balıkesir'deki turizm girişimcilerinin çoğunlukla (%55,4) girişimcilik alanı ile ilgili yeterli bilgi ve mesleki deneyime sahip olmadan girişimcilik başlattığını ve mesleki deneyime sahip olanların da deneyim süresinin yetersiz olduğunu (on yılın altında) göstermektedir. Bu durumun girişimci başarısı açısından bir sorun oluşturduğu varsayılabilir. Bu bakış açısıyla ileride yapılacak çalışmalarda, girişimcilik öncesi girişimcilik alanına ilişkin mesleki tecrübe ile girişimcilik başarısı arasındaki ilişkinin araştırılması alan yazına önemli katkı sağlayabilecektir.

Girişimlerde çalışan sayısı 1 ile 150 arasında değişmektedir. KOSGEB'e göre çalışan sayısı 10 kişiden az işletmeler mikro, 11-50 arası çalışan olanlar küçük ölçekli, 51-250 arası çalışan olanlar orta ölçekli ve 251 ve üzeri çalışan olanlar ise büyük ölçekli işletme olarak sınıflandırılmaktadır (www.kosgeb.gov.tr). Bu kriterlere göre araştırma

kapsamına alınan girişimlerin %67,4'ü mikro girişim, %30,1'i küçük ölçekli girişim ve sadece %2,4'ü orta ölçekli girişimdir. Diğer bir deyişle, çalışma kapsamına alınan girişimlerin tümü KOBİ statüsünde olan turizm girişimleridir (Tablo 4).

Tablo 4. Girişimlerde Çalışan Sayısı

Yıl	Frekans	%
1-10	112	67,4
11-50	50	30,1
51 ve Üstü	4	2,4
Toplam	166	100,0

Katılımcıların turizm sektöründe girişimcilik faaliyeti yürüttüğü girişimcilik türüne ilişkin veriler Tablo 5'de görülmektedir. Tablo incelendiğinde, katılımcılardan %22,9'unun konaklama, %9,6'sının sağlık ve termal turizm, %21,7'sinin yiyecek içecek, %7,2'sinin seyahat acentacılığı, %19,3'ünün turizmde kadın girişimciliği ve %19,3'ünün de kırsal turizm girişimciliği yürüttüğü görülmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Yürüttüğü Turizm Girişimciliği Türleri

Girişimcilik Türü	Frekans	%
Konaklama Girişimciliği	38	22,9
Sağlık ve Termal Turizm Girişimciliği	16	9,6
Yiyecek ve İçecek Girişimciliği	36	21,7
Seyahat Acentacılığı Girişimciliği	12	7,2
Turizmde Kadın Girişimciliği	32	19,3
Kırsal Turizm Girişimciliği	32	19,3
TOPLAM	166	100,0

Katılımcılardan %69,3'ü kendini ihtiyaç güdülü girişimci olarak tanımlarken, %30,7'si fırsat güdülü girişimci olarak tanımlamaktadır. Bu veriler, Balıkesir'deki turizm girişimcilerinin büyük bir çoğunlukla ihtiyaç güdülü zorunlu nedenlerle girişim başlattığını göstermektedir. İhtiyaç güdülü zorunlu girişimciliğin istihdam eksikliğinden kaynaklandığı (Dencker vd., 2021: 73), girişimciliği destekleyen koşulların zayıf olduğu ve daha istikrarsız gelişmemiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerde yaygın olduğu, buna karşın kurumsallaşmanın güçlü olduğu ve daha istikrarlı gelişmiş ülkelerde ise fırsat güdülü girişimciliğin daha yaygın olduğu (Amoros vd., 2021: 389; Porfirio vd., 2020: 250) iddiaları dikkate alındığında, Balıkesir'de girişimcilik ortamının yeterince teşvik edici olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada girişimci profiline dayalı girişimci özellikleri, girişimci güdüsü ve girişim başarısı arasında ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla varyans analizine başvurulmuştur. Cinsiyet değişkenine dayalı sadece girişimci memnuniyeti faktöründe istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($F=4,046$ ve $p=0,046<0,05$). Ortalamalar kadın girişimcilerde 20,6484 ve erkeklerde ise 20,8533'dür. Bu bulgu, erkek girişimcilerin kadın girişimcilere kıyasla girişimcilik memnuniyetinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Yaş değişkenine dayalı olarak ise katılımcılar arasındaki faktörlere dayalı algı farklılığı istatistiksel olarak anlamlı değildir (Tablo 6).

Tablo 6. Turizmde Girişimci Profiline Dayalı Girişimci Özellikleri, Girişimci Güdüsü ve Girişim Başarısına Yönelik Bulgular

<i>Girişimci Profili/Faktörler</i>			<i>N</i>	<i>Yük</i>	<i>S.S.</i>	<i>df</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
<i>Cinsiyet*</i>	<i>Girişimci Memnuniyeti</i>	Kadın	91	20,6484	3,14245	164	4,046	,046
		Erkek	75	20,8533	2,29978			
	<i>Girişimci Özellikleri</i>	Kadın	91	13,3516	1,45582	164	,004	,950
		Erkek	75	13,0000	1,51568			
	<i>Girişimci Başarısı</i>	Kadın	91	11,1319	2,11455	164	,951	,331
		Erkek	75	10,6267	1,81416			
<i>Yaş</i>	<i>Girişimci Memnuniyeti</i>	30 ve altı	24	21,3333	2,49637	2	,880	,417
		31-40	77	20,7922	2,42432			
		41 ve üstü	65	20,4615	3,25517			
	<i>Girişimci Özellikleri</i>	30 ve altı	24	13,6667	1,34056	2	2,793	,064
		31-40	77	13,2987	1,41482			
		41 ve üstü	65	12,8923	1,58235			
	<i>Girişimci Başarısı</i>	30 ve altı	24	10,7083	2,15647	2	,413	,663
		31-40	77	11,0519	1,88412			
		41 ve üstü	65	10,8000	2,07816			
<i>Eğitim</i>	<i>Girişimci Memnuniyeti</i>	İlk/Ortaokul	24	20,0833	3,71737	3	1,361	,257
		Lise	76	20,5921	2,65921			
		Önlisans	35	21,4857	2,53646			
		Lisans	31	20,7742	2,47265			
	<i>İhtiyaç Güdülü Girişimcilik</i>	İlk/Ortaokul	24	13,7500	4,36637	3	1,013	,389
		Lise	76	15,0789	3,12736			
		Önlisans	35	14,6286	4,09509			
		Lisans	31	14,1613	3,77798			
	<i>Girişimci Özellikleri</i>	İlk/Ortaokul	24	13,0000	1,44463	3	,772	,511
		Lise	76	13,3816	1,38532			
		Önlisans	35	13,0857	1,57875			
		Lisans	31	13,0000	1,67332			
	<i>Fırsat Güdülü Girişimcilik</i>	İlk/Ortaokul	24	11,1250	2,49020	3	2,312	,078
		Lise	76	11,3421	2,31835			
		Önlisans	35	12,0571	1,47415			
		Lisans	31	10,7097	1,95267			
	<i>Girişimci Başarısı</i>	İlk/Ortaokul	24	11,2500	2,43614	3	3,588	,015
		Lise	76	10,8553	1,99134			
		Önlisans	35	11,5429	1,88403			
		Lisans	31	10,0323	1,42557			
	<i>Toplam</i>	İlk/Ortaokul	24	69,2083	7,61565	3	3,463	0,18
		Lise	76	71,2500	5,24881			
		Önlisans	35	72,8000	5,41675			
		Lisans	31	68,6774	6,19348			
Total		166	70,8012	5,98201				

Tablo 6 (Devam)

<i>Girişimci Profili Değişkenleri/Faktörler</i>		<i>N</i>	<i>Yük</i>	<i>S.S.</i>	<i>df</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	
<i>Faaliyet Alanı</i>	<i>Girişimci Memnuniyeti</i>	Konaklama	38	21,2895	2,20451	5	1,800	,116
		Termal & Spa	16	20,1875	2,13600			
		Yiyecek-içecek	36	21,2778	3,01056			
		Acentacılık	12	21,5833	2,67848			
		Kadın Girişimci	32	19,7813	3,14934			
		Kırsal Turizm	32	20,4063	2,90560			
	<i>İhtiyaç Güdülü Girişimcilik</i>	Konaklama	38	14,7895	2,98788	5	6,656	,000
		Termal & Spa	16	14,7500	2,14476			
		Yiyecek-içecek	36	11,8889	5,21962			
		Acentacılık	12	15,8333	2,72475			
		Kadın Girişimci	32	15,5313	2,80534			
		Kırsal Turizm	32	16,0625	2,21341			
	<i>Girişimci Özellikleri</i>	Konaklama	38	13,5000	1,33052	5	2,060	,073
		Termal & Spa	16	12,6875	1,44770			
		Yiyecek-içecek	36	12,8056	1,61810			
		Acentacılık	12	13,2500	1,28806			
		Kadın Girişimci	32	13,0000	1,68485			
		Kırsal Turizm	32	13,6875	1,25563			
	<i>Fırsat Güdülü Girişimcilik</i>	Konaklama	38	11,4211	1,79536	5	,849	,517
		Termal & Spa	16	11,7500	1,80739			
		Yiyecek-içecek	36	11,5000	2,15804			
Acentacılık		12	10,6667	2,26969				
Kadın Girişimci		32	11,6250	2,15152				
Kırsal Turizm		32	10,8438	2,62874				
<i>Girişimci Başarısı</i>	Konaklama	38	10,2632	1,68754	5	4,517	,001	
	Termal & Spa	16	9,6250	1,02470				
	Yiyecek-içecek	36	10,6667	1,83615				
	Acentacılık	12	11,5833	1,92865				
	Kadın Girişimci	32	11,6250	2,37935				
	Kırsal Turizm	32	11,5938	1,96517				
<i>Toplam</i>	Konaklama	38	71,2632	3,76100	5	2,898	,016	
	Termal & Spa	16	69,0000	4,41210				
	Yiyecek-içecek	36	68,1389	7,93240				
	Acentacılık	12	72,9167	6,99946				
	Kadın Girişimci	32	71,5625	5,61644				
	Kırsal Turizm	32	72,5938	5,32710				
	Toplam	16	70,8012	5,98201				

Tablo 6 (Devam)

Girişimci Profili Değişkenleri/Faktörler		N	Yük	S.S.	df	F	p	
Mesleki Tecrübenin Varlığı*	Girişimci Memnuniyeti	Var	74	21,0270	2,52642	164	,680	,171
		Yok	92	20,5109	2,97423			
	İhtiyaç Güdülü Girişimcilik	Var	74	14,4189	4,19722	164	4,166	,043
		Yok	92	14,7826	3,17900			
	Girişimci Özellikleri	Var	74	13,1892	1,54100	164	,542	,463
		Yok	92	13,1957	1,45435			
	Fırsat Güdülü Girişimcilik	Var	74	11,9459	1,75087	164	5,009	,027
		Yok	92	10,8587	2,32795			
	Girişimci Başarısı	Var	74	11,1757	1,80075	164	1,692	,195
		Yok	92	10,6848	2,12225			
	Toplam	Var	74	71,7568	5,52655	164	,300	,585
		Yok	92	70,0326	6,24843			
Girişimci Güdüsü*	Girişimci Başarısı	İhtiyaç Güdülü	115	10,9565	1,90287	164	,529	,468
		Fırsat Güdülü	51	10,7843	2,20285			

*Bağımsız Örneklem Testi uygulanmıştır.

Eğitim değişkenine dayalı olarak ise katılımcılar arasındaki algı farklılığı “girişimci başarısı” faktörü boyutu (F=3,588 ve p=,015) ile ölçek bütünü oluşturulan “turizmde girişimci özellikleri ve girişimci güdüsüne dayalı girişimci başarısında” istatistiksel olarak anlamlıdır (F=3,463 ve p=,018). Girişimci başarısı boyutundaki ortalamalar önlisans mezunlarında 11,5429, ilk/ortaokul mezunlarında 11,2500, lise mezunlarında 10,8553 ve lisans mezunlarında 10,0323’dür. Bu bulgular, önlisans mezunlarının kendilerini diğer mezunlara kıyasla daha fazla başarılı algıladıklarını göstermektedir. Girişimcilik başarısı algısı en düşük olan grup ise lisans mezunlarıdır. Bu durumun, araştırma kapsamına alınan girişimlerin küçük ölçekli olması ve daha üst düzey eğitilmiş girişimcilerin küçük girişimlerde beklentilerini karşılayamamaları ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Ölçek bütünüde ortalamalar önlisans mezunları için 72,8000, lise mezunları için 71,2500, ilk/ortaokul mezunları için 69,2083 ve lisans mezunları için 68,6774 ile girişim başarısı boyutu ile paralellik göstermektedir.

Girişimlerin faaliyet kriteri alanına göre katılımcılar arasındaki “turizmde girişimci özellikleri ve girişimci güdüsüne dayalı girişimci başarısı algısı farklılığı istatistiksel olarak anlamlıdır (F=2,898 ve p=,016). Ortalamalar seyahat acentası girişimcileri için 72,9167, kırsal turizm girişimcileri için 72,5938, kadın girişimciler için 71,5625, konaklama işletmeciliği girişimcileri için 71,2632, termal turizm girişimcileri için 69,0000 ve yiyecek içecek girişimcileri için ise 68,1389’dur. Bu bulgular, seyahat acentası girişimcilerinin girişimci özellikleri ve girişimci güdüsüne dayalı girişim başarısı algısının daha olumlu olduğunu, bunu kırsal turizm ve kadın girişimcilerin izlediğini, buna karşın en olumsuz algıya ise yiyecek içecek girişimcilerinin sahip olduğunu göstermektedir.

Katılımlar arasındaki faaliyet alanına dayalı ihtiyaç güdülü girişimcilik algısı da istatistiksel olarak anlamlıdır (F=6,656 ve p=,000). Ortalamalar yiyecek içecek girişimcileri için 5,21962, konaklama girişimcileri için 2,98788, kadın girişimciler için 2,80534, seyahat acentacılığı girişimcileri için 2,72475, kırsal turizm girişimcileri için 2,21341 ve termal turizm girişimcileri için ise 2,14476’dır. Bu bulgular ise faaliyet alanına dayalı olarak özellikle yiyecek içecek girişimcilerinin diğer girişimcilere kıyasla baskın bir şekilde ihtiyaç güdülü girişimciler olduğunu ve başka

seçenekleri olmadığı için zorunluluktan girişim başlattıklarını göstermektedir. Buna karşın termal turizm girişimcileri ile kırsal turizm girişimcileri ise kendilerini daha az ihtiyaç güdülü olarak görmektedirler. Bu durum, termal turizm girişimcileri ile kırsal turizm girişimcilerinin, daha fazla girişim seçeneğine sahip oldukları biçiminde yorumlanabilir.

Turizm sektöründe faaliyet alanına dayalı girişimciler arasındaki girişim başarısı algısı da istatistiksel olarak anlamlıdır ($F=4,517$ ve $p=,001$). Ortalamalar kadın girişimciler için 2,37935, kırsal turizm girişimcileri için 1,96517, acenta girişimcileri için 1,92865, yiyecek içecek girişimcileri için 1,83615, konaklama girişimcileri için 1,68754 ve termal turizm girişimcileri için ise 1,02470'dır. Bu bulgular, kadın girişimcilerin kendilerini daha başarılı gördüklerini, buna karşın özellikle termal turizm girişimcilerinin girişimlerini daha başarısız olarak algıladıklarını göstermektedir.

Turizm sektöründe girişim öncesi mesleki tecrübenin varlığına göre ise katılımcılar arasında ihtiyaç güdülü girişimcilik ($F=4,166$ ve $p=,043$) ve fırsat güdülü girişimcilik ($F=5,009$ ve $p=,027$) faktörlerindeki algı farklılığı istatistiksel olarak anlamlıdır. Ortalamalar ihtiyaç güdülü girişimcilikte mesleki tecrübenin varlığı için 14,4189, mesleki tecrübenin olmaması durumu için 14,7826'dır. Bu bulgu, ihtiyaç güdülü girişimciliğin daha çok mesleki tecrübe olmaması durumunda yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın fırsat güdülü girişimcilikte ise ortalamalar girişimcilikte mesleki tecrübenin varlığı için 11,9459, mesleki tecrübenin olmaması durumu ise 10,8587'dir. Bu bulgu ise ihtiyaç güdülü girişimciliğin tersine, fırsat güdülü girişimciliğin daha çok mesleki tecrübe varlığına dayalı olarak yaygınlaştığını ortaya koymaktadır. Araştırmada girişim güdüsünün girişim başarısı üzerindeki etkisi ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ortaya çıkmıştır ($F=,529$ ve $p=,468$). Diğer bir deyişle, araştırmada girişim güdüsü değişkeninin girişimci başarısı üzerinde etkili bir faktör olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Özünde insanları girişimcilik yapmaya özendiren faktörler, itici faktörler ve çekici faktörler olmak üzere ikiye ayrılabilir. İhtiyaç güdülü girişimcilik, zorunlu nedenlere dayalı hoşnut olunmayan iş veya istihdam gibi itme faktörlerine dayalı iken, fırsat güdülü girişimcilik ise fırsatçılık, başarı, hırs ve heves gibi çekim faktörlerine dayalıdır. Diğer taraftan, girişimcilerin eğitim düzeyi, mesleki tecrübesi ve sektör bilgisi gibi girişimci özellikleri de girişim başarısı veya başarısızlığında etkin bir rol oynamaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmada, Balıkesir'de turizm sektörünün çeşitli alanlarında girişimcilik yapan girişimciler arasındaki girişimci özellikleri, girişimci güdüleri ve girişim başarısı arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla başvuru faktör analizinde, "girişimci memnuniyeti", "ihtiyaç güdülü girişimci", "girişimci özelliği", "fırsat güdülü girişimcilik" ve "girişimci başarısı" olmak üzere beş faktörlü bir ölçek elde edilmiştir.

Araştırmada, araştırma kapsamına alınan girişimcilerin ağırlıklı olarak 40 yaş ve altı genç girişimcilerden oluştuğu, girişimcilerden büyük çoğunluğunun lise mezunu olduğu, buna karşın özellikle lisans ve lisansüstü mezunu girişimci sayısının yeterli olmadığı ortaya çıkmıştır.

Araştırmada ortaya çıkan bir diğer dikkat çekici sonuç ise Balıkesir'deki turizm girişimcilerinin çoğunlukla (%55,4) girişimcilik alanı ile ilgili yeterli bilgi ve mesleki tecrübeye sahip olmadan girişimcilik başlatması ve mesleki deneyime sahip olanların da deneyim süresinin yetersiz (on yılın altında) olmasıdır. Oysa, Ye vd. (2019) eğitim düzeyi, tecrübe ve sektör bilgisi gibi girişimci özelliklerinin girişim başarısını, yatırımları ve istihdam artışını olumlu etkilediğini belirtmektedir.

Araştırmada, araştırma kapsamına alınan girişimcilerin konaklama, termal turizm, yiyecek içecek, seyahat acentacılığı, kadın girişimciliği ve kırsal turizm girişimciliği alanlarında faaliyet yürüttüğü ve katılımcılardan %69,3'ü kendini ihtiyaç güdümlü girişimci olarak tanımlarken, %30,7'sinin ise fırsat güdümlü girişimci olarak tanımladığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, Balıkesir'deki turizm girişimcilerinin büyük çoğunluğunun zorunlu nedenlerle girişim başlattığını ortaya koymaktadır. Dencker vd. (2021) ihtiyaç güdümlü zorunlu girişimciliğin istihdam eksikliğinden kaynaklandığı ileri sürerken, Amoros vd. (2021) ve Porfirio vd. (2020) fırsat güdümlü girişimciliğin ise kurumsallaşmanın güçlü olduğu ve daha istikrarlı ekonomilerde yaygın olduğunu ileri sürmektedir. Araştırma bulguları bu varsayımlar doğrultusunda ele alındığında, Balıkesir'de fırsat güdümlü girişimcilik için girişimcilik ortamının yeterince elverişli olmadığı ileri sürülebilir.

Araştırmada faktör analizinde elde edilen beş faktörlü ölçeğe uygulanan varyans analizi sonucunda, cinsiyet değişkenine dayalı olarak katılımcılar arasındaki girişimci memnuniyetine ilişkin algı farklılığının istatistiksel olarak anlamlı olduğu, erkek girişimcilerin kadın girişimcilere kıyasla girişimcilik memnuniyetinin daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Cinsiyete dayalı girişim güdüsü, girişimci özelliği ve girişim başarısı algısı farklılığı ise istatistiksel olarak anlamlı değildir. Yaş değişkenine dayalı olarak da katılımcılar arasında boyutlara dayalı herhangi bir algı farklılığı bulunmamaktadır. Bu sonuç, Spivack ve McKelvie (2021) çalışmalarında ulaştıkları, yaş arttıkça girişim başarısına karşı duyarlılığın azaldığı, buna karşın genç girişimcilerin girişim başarısından daha fazla etkilendikleri yönündeki bulguları ile örtüşmemektedir.

Eğitim değişkenine dayalı olarak ise katılımcılar arasındaki algı farklılığı "girişimci başarısı" faktörü boyutu ile ölçek bütünü oluşturulan "turizmde girişimci özellikleri ve girişimci güdüsüne dayalı girişimci başarısında" istatistiksel olarak anlamlıdır. Girişimci başarısı boyutunda, önlisans mezunlarının kendilerini diğer mezunlara kıyasla daha fazla başarılı olarak gördükleri ortaya çıkmıştır. Girişimcilik başarısı algısı en düşük olan grup ise lisans mezunlarıdır. Bu sonuç, Ye vd.'nin (2019) eğitim düzeyi artışının, girişimcilerin bilişsel yeteneklerini, öngörü, hesaplama ve iletişim yeteneklerini etkileyerek girişim başarısını arttırdığı yönündeki varsayımları ile örtüşmemektedir.

Sektördeki faaliyet alanı değişkenine göre katılımcılar arasındaki "turizmde girişimci özellikleri ve girişimci güdüsüne dayalı girişimci başarısı algısı farklılığı istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuçlar, seyahat acentası girişimcilerinin girişimci özellikleri ve girişimci güdüsüne dayalı girişim başarısı algısının daha olumlu olduğunu, bunu kırsal turizm ve kadın girişimcilerin izlediğini, buna karşın en olumsuz algıya ise yiyecek içecek girişimcilerinin sahip olduğunu göstermektedir. Katılımcılar arasındaki faaliyet alanına dayalı ihtiyaç güdümlü girişimcilik algısı da istatistiksel olarak anlamlıdır. Araştırma sonuçları, faaliyet alanına dayalı olarak özellikle

yiyecek içecek girişimcilerinin diğer girişimcilik alanlarına kıyasla baskın bir şekilde ihtiyaç güdümlü girişimciler olduğunu göstermektedir. Buna karşın en az ihtiyaç güdümlü girişimciler ise termal turizm girişimcileri ile kırsal turizm girişimcileridir. Sektördeki faaliyet alanına dayalı katılımcılar arasındaki fırsat güdümlü girişimcilik algısı ise istatistiksel olarak anlamlı değildir. Turizm sektöründe faaliyet alanına dayalı girişimciler arasındaki girişim başarısı algısı da istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuçlar, kadın girişimcilerin kendilerini daha başarılı gördüklerini, buna karşın özellikle termal turizm girişimcilerinin ise kendilerini daha başarısız olarak algıladıklarını göstermektedir. Bu durum, termal turizmde karlılığın düşük veya aşırı rekabet koşulları altında olabileceği biçiminde yorumlanabilir.

Turizm sektöründe girişim öncesi mesleki tecrübenin var olup olmaması ölçütüne göre, katılımcılar arasında ihtiyaç güdümlü girişimcilik ve fırsat güdümlü girişimcilik boyutlarındaki algı farklılığı da istatistiksel olarak anlamlıdır. Araştırma sonuçları, mesleki tecrübe yokluğunun daha çok ihtiyaç güdümlü girişimciler arasında, mesleki tecrübe varlığının ise fırsat güdümlü girişimciler arasında yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmada girişim güdüsünün girişim başarısı üzerindeki etkisi ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle, araştırmada girişim güdüsü değişkeninin girişimci başarısı üzerinde etkili bir faktör olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, Godany vd.'nin (2021) fırsat güdümlü girişimciliğin girişim başarısını olumlu etkilediği yönündeki araştırma bulguları ile örtüşmemektedir.

ÖNERİLER

Turizm sektöründe girişimcilerin girişim öncesi girişimcilik alanı ile ilgili yeterli bilgi ve mesleki tecrübeye sahip olmaması ciddi bir sorundur. Bu noktadan hareketle ileride yapılacak çalışmalarda, girişimcilik öncesi girişimcilik alanına ilişkin mesleki tecrübeye sahip olmanın veya olmamanın girişimcilik başarısı üzerindeki etkisinin araştırılması alan yazına önemli katkı sağlayabilecektir. Sorunun çözümü için ise sektördeki TURSAB, TÜROB, Türkiye Lokantacılar ve Pastacılar Federasyonu ve kadın girişimciliği destekleme örgütleri gibi mesleki örgütler ile yerel yönetimler ve merkezi yönetimin diğer paydaşlarla da işbirliği yaparak sektörde girişimcilik yapacak olanlara yönelik eğitim vermeleri veri sağlamaları önerilmektedir.

Kadın girişimciler arasında girişimci memnuniyeti algısı düşük iken, girişim başarısı algısı yüksektir. Bu sonuçların kadın girişimcilerin girişim beklentilerinin karşılandığını, ancak büyük olasılıkla ev-iş dengesi gibi nedenlerden dolayı girişim memnuniyetinin sağlanmadığını işaret etmektedir. Nitekim Gül ve Gül (2018:93) yaptıkları araştırmada kadın girişimcilerin iş-ev dengesi ve iş kadını olmanın güçlüğü sorunları ile karşılaştıkları yönündeki bulgular, bu varsayımı güçlendirmektedir. Sorunun çözümü için kadınlar için çalışma koşullarında pozitif ayrımcılığa dayalı sosyal politikalar önerilebilir.

Alan yazında eğitim düzeyinin girişimci başarısını olumlu etkilediği yönündeki çalışmalara rağmen, araştırmada önlisans mezunlarının kendilerini girişimcilikte en başarılı grup olarak gördükleri, buna karşın lisans mezunlarının ise girişimcilik başarılarını en olumsuz değerlendiren grup oldukları ortaya çıkmıştır. Sorunun çözümü için lisans programlarında girişimciliğe ilişkin müfredatının geliştirilmesi ve iş hayatına yönelik deneyimlerinin artırılması

önerilebilir. Bu noktada lisans programlarında mezuniyet öncesi en az bir dönem sektör istihdamının zorunlu kılınması yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Aktürk, Z. ve Acemoğlu, H. (2012). Tıbbi Araştırmalarda Güvenilirlik ve Geçerlilik. *Dicle Tıp Dergisi*, 39 (2), 316-319.

Alegre, I. ve Berbegal-Mirabent, J. (2016). Social innovation success factors: hospitality and tourism social enterprises. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28 (6), 1155-1176, DOI: 10.1108/IJCHM-05-2014-0231

Amoros, J. E., Cristi, O. and Naude, W. (2021). Entrepreneurship and subjective well-being: Does the motivation to start-up a firm matter? *Journal of Business Research*, 127, 389-398, <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.11.044>

Barczyk, C. C., Rarick, C. ve Klonowski, M. (2019). Organizational and National Culture: Implications for Expanding High Impact Entrepreneurship in Lithuania. *Vadyba Journal of Management*, 35 (2), 9-19.

Castro, M. P. ve Zermeño, M. G. G. (2021). Being an entrepreneur post-COVID19 – resilience in times of crisis: a systematic literature review. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 13(4), 721-746. DOI 10.1108/JEEE-07-2020-0246.

Crnogaj, K., Rebernik, M., Hojnik, B. B. and Gomezelj, D. O. (2014). Building a model of researching the sustainable entrepreneurship in the tourism sector. *Kybernetes*, 43 (3/4), 377-393. DOI: 10.1108/K-07-2013-0155

Deale, C. S. (2016). Entrepreneurship education in hospitality and tourism: insights from entrepreneurs. *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 16 (1), 20-39, DOI:10.1080/15313220.2015.1117957

Dencker, J. C., Bacq, S., Gruber, M. and Haas, M. (2021). Reconceptualizing necessity entrepreneurship: A contextualized framework of entrepreneurial processes under the condition of basic needs. *Academy of Management Review*, 46(1), 60-79, <https://doi.org/10.5465/amr.2017.0471>

Eckhardt, J. T. and Shane, S. A. (2003). Opportunities and Entrepreneurship. *Journal of Management*, 29 (3), 333-349.

Gódány, Z., Machová, R., Mura, L. ve Zsigmond, T. (2021). Entrepreneurship Motivation in the 21st Century in Terms of Pull and Push Factors. *TEM Journal*, 10 (1), 334-342, DOI: 10.18421/TEM101-42

Gül, M. ve Gül, K. (2018). Balıkesir İlinde Kadın Girişimci Profili ve Sorunları: Yiyecek Sektöründe Bir Uygulama, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 56, 82-96.

Hallak-2012a, R., Brown, G., ve Lindsay, N. J. (2012). The Place Identity–Performance relationship among tourism entrepreneurs: A structural equation modelling analysis. *Tourism Management*, 33(1), 143-154.

Hallak-2015b, R., Assaker, G. ve Lee, C. (2015). Tourism Entrepreneurship Performance: The Effects of Place Identity, Self-Efficacy, and Gender. *Journal of Travel Research*, 54(1) 36-51. DOI: 10.1177/0047287513513170

Haven-Tang, C., ve Jones, E. (2008). Labour market and skills needs of the tourism and related sectors in Wales. *International Journal of Tourism Research*, 10(4), 353-363.

Hikido, A. (2018) Entrepreneurship in South African township tourism: the impact of interracial social capital, *Ethnic and Racial Studies*, 41 (14), 2580-2598, DOI:10.1080/01419870.2017.1392026

Holden, J. (2016). Principles of Entrepreneurship. Edd.: George Clack and Mildred Neely, *USINFO: U.S. Department of State*, [https://china.usembassy-china.org.cn/wp-content/uploads/sites/252/2016/12/principles_of_entrepreneurship .pdf](https://china.usembassy-china.org.cn/wp-content/uploads/sites/252/2016/12/principles_of_entrepreneurship.pdf)

Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd.

Koh, K. Y. ve Hatten, T. S. (2002). The tourism entrepreneur: The overlooked player in tourism development studies. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 3(1), 21-48, DOI:10.1300/J149v03n01_02

KOSGEB. (2022). Kobi Tanımı Güncellendi. <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/8173/kobi-tanimi-guncellendi>, Erişim Tarihi: 24.04.2023

Krammer, S. M. S. and Gören, E. (2021). Wired in? Genetic traits and entrepreneurship around the World. *Technological Forecasting & Social Change*, 168, 1-14, <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120788>

Mikić, M., Horvatinović, T., and Turčić, I. (2020) A closer look at entrepreneurial intentions, *Economics and Business Letters*, 9(4), 361-369.

Mody, M., Day, J., Sydnor, S. ve Jaffe, W. (2016). Examining the motivations for social entrepreneurship using Max Weber's typology of rationality. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28 (6), 1094-1114, DOI: 10.1108/IJCHM-05-2014-0238

Murnieks, C. Y., Klotz; A. C. and Shepherd, D. A. (2020). Entrepreneurial motivation: A review of the literature and an agenda for future research. *Journal of Organizational Behavior*, 41, 115-143. <https://doi.org/10.1002/job.2374>

Mykletun, R. J. ve Gyimóthy, S. (2010). Beyond the renaissance of the traditional Voss sheep's-head meal: Tradition, culinary art, scariness and entrepreneurship. *Tourism Management*, 31(3), 434-446.

Pavot, W. ve Diener, E. (2008). The satisfaction with life scale and the emerging construct of life satisfaction. *Journal of Positive Psychology*, 3, 137-152.

Pirnar, İ. (2015). The Specific Characteristics of Entrepreneurship Process in Tourism Industry. Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Dergisi, 34, 75-86.

Porfírio, A., Felício, J. A. and Carrilho, T. (2020). Family business succession: Analysis of the drivers of success based on entrepreneurship theory. Journal of Business Research, 115, 250-257. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.11.054>

Renko, M., Bullough, A. ve Saeed, S. (2021). How do resilience and self-efficacy relate to entrepreneurial intentions in countries with varying degrees of fragility? A six-country study. *International Small Business Journal: Researching Entrepreneurship*, 39(2), 130-156, DOI: 10.1177/0266242620960456

Sigala, M. (2016). Learning with the market: A market approach and framework for developing social entrepreneurship in tourism and hospitality. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28 (6), 1245-1286, DOI: 10.1108/IJCHM-06-2014-0285

Sipahi, B., Yurtkoru, E. S. ve Çinko, M. (2006). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Spivack, A. J. ve McKelvie, A. (2021). Measuring addiction to entrepreneurship. *Journal of Business Venturing Insights*, 15, 1-12, <https://doi.org/10.1016/j.jbvi.2020.e00212>

Strobl, A. ve Kronenberg, C. (2016). Entrepreneurial networks across the business life cycle: the case of Alpine hospitality entrepreneurs. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28 (6), 1177-1203, DOI: 10.1108/IJCHM-03-2014-0147

Wang, S., Hung, K. ve Huang, W.-J. (2019). Motivations for entrepreneurship in the tourism and hospitality sector: A social cognitive theory perspective. *International Journal of Hospitality Management*, 78, 78-88, DOI: [10.1016/j.ijhm.2018.11.018](https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.11.018)

Wiklund, J., Nikolaev, B., Shir, N., Foo, M. D. ve Bradley, S. (2019). Entrepreneurship and well-being. *Journal of Business Venturing*, 34(4), 579-752.

Ye, S., Xiao, H., Ying, T. ve Zhou, L. (2019). Determinants of small accommodation business size: Evidence from Zhejiang province of China. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31 (4), 1626-1646, DOI:10.1108/IJCHM-04-2018-0290

PARA... PARA... PARA... ORTA ÇAĞ'DA ANADOLU'DA SIKKELER: SEMİYOTİK BİR YAKLAŞIM

Serpil ÇILGIN

Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye, scilgin@nku.edu.tr

ÖZET

Para binlerce yıldan beri mal ve hizmetlerin bedeli olarak kullanılmış, kimi zaman sikkeler (değerli metallere yapılmış para), kimi zaman ise kağıttan yapılmış nesnelere biçiminde somutlaştırılarak günlük hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. Savaşların, barışların kavgaların ve anlaşmaların bir etkeni olarak tarihin önemli bir bileşeni olmuştur. Paralar üzerindeki sembol, yazı ve simgelerin irdelenmesi tarihsel olayların anlaşılması açısından önem taşır. Sembol, resim ve kelimelerin anlamlarını inceleyen Semiyotik bilimi, devletlerin, bir diğer deyişle yöneten otoritelerin yönetilenlere iletmek istedikleri mesajların bir iletim aracı olan paranın incelenerek, hakim ideolojilerin anlaşılmasında tarihe yardımcı olur. Orta çağda paranın değerli metallere yapılmış biçimi olan sikkeler kullanılmıştır. Otoritelerin yönetenleri arasında yaymak istedikleri söylemler sikkeler üzerine darp edilen sembol, resim ve yazılar aracılığıyla nesneleşmiştir. Bu bağlamda sikkeler, kitle iletişimin ilkel bir formu biçiminde kullanılmıştır. Sembol, resim ve kelimelerin anlamlarını inceleyen Semiyotik (Göstergebilim) yardımıyla sikkeler incelenerek, dönemin siyasi, dini, kültürel yapısı ve devlet otoritelerinin yaymaya çalıştığı söylemler anlaşılabilir. Anadolu'da devletler kuran Türkler sikkelerinde, yeni yerleştikleri topraklarda yaşayan halkın kültürel mirasını ve Orta Asya'daki göçebe yaşamlarını yansıtan sembol ve resimlere yer vermişlerdir. Türk devletleri için sikke bastırmak hem hakimiyet sembolü hem de komşu ülkelerle iletişimin bir parçası olmuştur. Dini ve etnik çeşitliliğe sahip Anadolu topraklarına yerleşen Türkler gibi Haçlılar da sikkelerinde Hristiyan ve Müslüman sembollerini birlikte kullanmışlardır. Orta çağ Anadolu Türk sikkelerinde Roma, Bizans ve Helenistik medeniyetlerin izleri görülürken, dönemin Haçlı sikkelerinde ise İslam kültürünün izlerine rastlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Türkler, Haçlılar, sikkeler, semiyotik.

MONEY... MONEY... MONEY... COINS IN MEDIEVAL ANATOLIA: A SEMIOTIC APPROACH

Serpil ÇILĞIN

Kocaeli University, Kocaeli, Turkey, scilgin@nku.edu.tr

ABSTRACT

Money has been used as the price of goods and services for thousands of years, sometimes embodied in the form of coins (money made of precious metals) and sometimes in the form of objects made of paper, becoming a part of our daily lives. It has been an important component of history as a factor of wars, peaces, quarrels and agreements. The examination of symbols, inscriptions and symbols on coins is important for understanding historical events. The science of Semiotics, which examines the meanings of symbols, pictures and words, helps history in understanding the dominant ideologies by examining money, which is a means of transmission of messages that states, in other words, the governing authorities, want to convey to the governed. Coins, which are the form of money made of precious metals, were used in Anatolia in the Middle Ages. The discourses that the authorities wanted to spread among their rulers became objectified through symbols, pictures and writings minted on coins. In this context, coins were used as a primitive form of mass communication. By examining the coins with the help of Semiotics, which examines the meanings of symbols, pictures and words, the political, religious, cultural structure of the period and the discourses that the state authorities tried to spread can be understood. The Turks, who established states in Anatolia, included symbols and pictures on their coins that reflect the cultural heritage of the people living in the lands they settled and their nomadic life in Central Asia. For Turkish states, minting coins has been both a symbol of domination and a part of communication with neighboring countries. Like the Turks who settled in Anatolian lands with religious and ethnic diversity, the Crusaders also used Christian and Muslim symbols on their coins.

Keywords: Anatolia, coins, Crusaders, semiotics, Turks.

GİRİŞ

Bu çalışmada Orta Çağ'da Anadolu'da bastırılan sikkelerin bir kitle iletişim aracı olarak nasıl kullanıldığı incelenmiştir. Çalışmada literatür taraması yöntem olarak kullanılmış; işaretler ve sembolleri inceleyen semiyotik biliminden faydalanılarak paranın Anadolu Orta Çağ dünyasındaki önemi ele alınmıştır. Sikkelerin kültürel dokuyu yansıtmaları bakımından tarihsel öneme sahiptir. Bu çalışmada sikkelerin Orta Çağ'daki devlet ve beylikler tarafından nasıl kullanıldığı hususunu irdelenerek; her yaş, cinsiyet ve sosyal sınıftan insana ulaşma kapasitesi bakımından kitlelere etkisi kültürel alışverişteki rolü ele alınacaktır. Çalışmanın birinci bölümünde semiyotiğin ne olduğu ve paranın semiyotik anlamı; ikinci bölümünde ise Orta Çağ'da sikkelerin semiyotik açılımı; üçüncü bölümünde ise Anadolu'daki Türk ve Haçlı sikkelerinin tasarımı semiyotik açıdan irdelenmiştir.

1. SEMİYOTİK (GÖSTERGEBİLİM) ve PARA İLİŞKİSİ

Semboller ve kelimeler her yeredir. Günlük hayatın her yanında müzikte, mimaride ve mal hizmet bedeli olarak kullandığımız paralarda. Dünyayı nasıl anlamlandırdığımız, hangi sembol ve kelimelerle göstergelere dönüştürdüğümüz içinde bulunduğumuz topluma, değer yargılarımıza, kişisel ve milli tarihimize göre değişir. Sembol ve kelimeler toplumdan topluma farklılıklar gösterir. Farklı diller, farklı müzikler, farklı din ve ideolojiler dünyayı yorumlamadaki farklılıkların göstergeleridir. Tarihsel olaylar ele alınırken, dönemin hakim inanç ve kanaatlerini biçime ve sese büründüren sembol ve kelimelerin incelenmesi kitleleri yönlendiren dinamikleri anlamakta önemli rol oynar. Sembolik iletişimin en ilkel formu dil olduğu için, semiyotik çoğunlukla dilbilim alanında kullanılmıştır (Wennerlind, 2001: 558). Semiyoloji, paralara üzerindeki yazı ve sembolleri, tarihi belgeleri, kelimeler yoluyla yönetenlerin kitleleri yönlendirme ve ortak değerler yaratma sürecini incelemesi nedeniyle hem tarihin hem de sosyolojinin faydalanabileceği bir bilim dalıdır.

Para, geleneksel bir sembol olarak, darp edilmiş bir sikke ya da bir metal parçası, çoğunluk tarafından tanınan, yüksek bir otoritenin tasdik ettiği işarettir. Bir diğer deyişle, yasal bir işaretin nesneleşmiş sembolüdür. Para bir işaret halini almadan evvel çeşitli prosedürlere geçer: Yasal otoriteler tarafından yaptırıma sahip olması, darp edilmesi, tasdiki, böylece soyut bir işaretin somut bir işarete dönüştürülmesi ve çoğunlukla kopyalarının imal edilerek, kullanılması (Perinbanayagam, 2011: 113). Paranın kullanımı, kurumsallaştırılmış bir işaret olarak, otoritenin yaptırım gücünün halk üzerinde uygulanışının mantığıyla ilintilidir. Tekrarlanan gündelik alışverişlerle, kullanıcıların egemen otoritenin uygulamaya koyduğu mali yaptırımlara uyma disiplini kazanmalarını sağlar (Singh, 2011: 135).

Metallerin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte paranın bir biçimi olan sikkeler kullanılmıştır. Metal para, sosyal ilişkilerde rol oynayan elzem bir değiş tokuş malzemesi; toplumların ortak mecrası haline gelmiştir (Vasantkumar, 2016: 28). Sikkeler, ilk başlarda bakır ve gümüşten imal edilmiştir. Ancak ticaretin gelişmesiyle bakır ve gümüş sikkeler ihtiyacı karşılayamamış ve daha yüksek değere sahip altın sikkeler bakır ve gümüşün yerini almıştır. Orta çağın erken dönemlerinde altın sikkeler çoğunlukla Bizans tarafından tedavüle çıkarılmış; söz konusu altın sikkeler, Fransızca Besant, Latince ise Bizantius adını almıştır (Davidko, 2018: 107). Geçmiş zamanlarda altının bir sembol olarak kullanılması, azlığı ve metal olarak oksidasyonunun yavaş olmasıyla alakalıdır (Perinbanayagam, 2011: 113-114). Altın, ilk olarak Mezopotamya'da M.Ö. beşinci yüzyılda süsleme malzemeleri, cenaze hediyeleri ve törensel

nesnelerin yapımında kullanılmaya başlanmıştır. M. Ö. ikinci yüzyılın ortalarında Mısır'da firavunlar, savaş arabaları, tekstil gibi malzemeler karşılığında altın almışlardır (Brandt, 2017: 9). Zamanla metalin kendi başına bir değeri olmasa dahi basılan sikkeler gücü, kudreti ifade eder hale gelmiştir. Para aynı zamanda nesnelere işaret eden bir sembol haline almıştır. Para, İndeks (işaret) olarak hem bir nesneyi hem de nesnenin yasal bir otorite tarafından onaylanan değerini sembolize eder (Peirce, 1955: 102). Kısacası para kendi içinde bir semboldür (Wennerlind, 2001: 559- 560).

Paranın üç yüzü vardır: Sembolik, kurumsal ve teknolojik. Paranın ifade ettiği anlamlar tek bir teoriyle açıklanamaz. İçinde bulunulan kurumsal ve sosyal çevreye göre karmaşık kavramları bünyesinde barındıran iletişimde etkileşimin bir aracı olarak rol oynar. Paranın bir iletişim aracı olarak değeri, alıcı ve vericiler arasındaki iletişim diliyle yakından alakalıdır (Perinbanayagam, 2011: 109). Para, yalnızca ekonomik bir değeri ifade etmez; aynı zamanda sembolü zihinde isimlendirerek, para algısını kavramsallaştırır. Paranın değeri, dilin sembolizasyonu ile ekonomi arasındaki etkileşimle belirlenir (Shell, 1982: 4). Parayı vermek, ya da para yerine geçen bir şeyi hediye etmek aynı zamanda gücün ifadesi anlamına gelir. Bir diğer deyişle parayı veren kişinin hediye verme gücüne sahip olduğunun işaretidir. Bu durumda vericinin gücünün somut bir şekli, aynı zamanda öz güvenin temsil aracıdır. Sosyal ilişkilerdeki etkileşimin bir ifadesi olarak alışverişlerde kişinin onuru ve güvenilirliğinin temsili olarak rol oynamaktadır. Diğer insanların gözünde gücün, dünyadaki kendiliğinin bir göstergesi olmaktadır (Perinbanayagam, 2011: 130- 133).

2. ORTA ÇAĞ'DA SİKKELERİN SEMİYOTİK ANLAMI

Orta çağda paranın direkt ifadesi sikkeler olmuştur (Nashsmith, 2018: 1). Sikke tek başına para değildir. Para bir nesne olarak sikke ile sikkenin belirgin kullanımı bağlamında nesnenin yorumudur. Sikkenin kullanım sisteminin altında yatan nedenler, kavramlar, tıpkı dil gibi toplumdan topluma değişebilir. Dolayısıyla kullanımı ve algılanışı esnektir (Crump, 2014: 65). Paranın ifadesi olarak sikkelerin kullanımı tarihte uzun bir süreçte gerçekleşmiştir. Sikkelerin kullanımından evvel, maddi kültürün ifadesi olarak çeşitli metaller, taşlar, boncuklar, ritüel nesnelere gibi bazı objeler kullanılmıştır (Bankov, 2019: 337). Sikkenin iki yüzü vardır: Ön yüzde devlet tarafından belirlenen bir değer temsili, arka yüzde ise pazardaki alım gücünü yani maddi değerinin ifadesi (Maurer, 2007: 18). Bir sikkenin bir parça metalden çok tedavüldeki para olarak görülmesi, sikkenin siyasi erk tarafından desteklenmesi şartına bağlıdır (Nashsmith, 2018: 6).

Sikkeler gücün, egemenliğin, statü ve cinsiyetin ifadesi olarak bastırılmışlardır. Yöneten otoritenin tedavüle çıkardığı sikkeler, bastıran otoritenin kendi imajı ya da kendisini yönetilenlere ve de başka ülkelerdeki halka nasıl göstermek istediğiyle bağlantılı olarak tasarlanmıştır (Jasperse, 2018: 318). Bazı durumlarda sikkelerin madeni değerinden bağımsız olarak bir simge değer olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Peirce, sikkelerin fiziksel nesnenin mahiyetinden bağımsız olarak ekonomik ya da manevi değeri simgelemesi durumunu güç ve kalite olarak adlandırır. Sikkeler üzerindeki ikonlar ise orta çağın baskın dini ikliminde yapay değer yaratmakta kullanılmıştır. Altın sikkeler, madenin değeri sebebiyle zenginliği ve gücü sembolize etmiştir. Böylece kutsal olanın özünü değil temsili imajını içeren ikonlarla süslenmiş sikkeler, dini mesajların yayılmasında araç işlevi görmüştür (Ferry, 2016:

76). Orta çağ insanları için paranın sosyal ve ekonomik hayatta oynadığı rolü anlamak için sikkelerin üzerindeki resim ve yazıları incelemek önem taşır (Nashsmith, 2018: 9).

Sikkeler bastıran ile kullanıcılar, somut ile soyut gibi ikiliklerin, kimlik olgusuna kökten bağlı somut örnekleridir. Toplumun ortak kimliği, maddi kültürün bir parçası olan sikkeler, milletlerin manevi değerlerini nesnelere yansıtma şeklini göstermesi bakımından manidardır. Sikkelerle kimlik arasındaki doğrudan bağlantı sikkelerin tasarımıdır (simge, resim ve yazıların ideolojik ve siyasi içerikleri). Sikkeler, bastıran otoritenin meşruiyetini sembolize eden, kamusal kimliğin en somut örnekleri olarak karşımıza çıkar (Crump, 2014: 9-11).

Orta Çağ'da bastırılan sikkelerde genellikle üç tema kullanılmıştır: kraliyet gücü (iktidar), savaş ve din. Bu temaların ifadesinde, semiyotik elementlerden faydalanılmıştır (Davidko, 2018: 113). Sikkelerde insan figürleri, kültürel miras, kazanılan zaferler, dini semboller, doğa, hayvan ve yazılara yer verilmiştir. Söz konusu simge ve resimler birden fazla anlamı temsil edebilir. Bununla birlikte sikkelerdeki simge ve figürler, ortak toplumsal bilincin sembolleri de olabilir (Raento, P., Hamalainen, A., Ikonen, H., & Mikkonen, 2004: 933- 937).

Ortak deneyimler toplumlarda ortak kimlikler yaratır (Crump, 2014: 66). Sikkeler bir yerin kişileştirilmesi, gerçek ya da hayali bir geçmişe vurgu; savaşlar, zafer; imparator, kraliyet ailesi, dini figürler, Tanrılar vb. atıflar içerebilir (Crump, 2014: 119). Orta Çağ'da sikkeler el emeği olarak üretildikleri için (Nashsmith, 2018: 3-6). Üzerlerinde yer alan ikonlarda hükümet değişiklikleriyle doğru orantılı olarak büyük değişiklikler yapılmamıştır. Sicilya'yı Araplardan alan Normanlar (1072) bastırdıkları dinarlarda Kuran'dan ayetlere yer verirken, aynı zamanda kendi isimlerini Arapça dilinde yazmışlardır. Haçlılar ise kutsal toprakları aldıktan sonra yeni sikke desenleri kullanarak dinarları Arapça bastırmaya devam etmişlerdir. Haçlılar her ne kadar kendi bireysel desenlerini kullanmış olsalar da kendi adlarına sikke bastırmamış, sadece Bizans sikkelerini taklit etmişlerdir (Travaini, 2018: 334).

3. ORTA ÇAĞ'DA ANADOLU'DA SİKKELERİN SEMİYOTİK AÇILIMI

Orta Çağ'da Anadolu'da kurulmuş Türk devletleri paranın değerli metallere yapılmış bir formu olan sikkeleri kullanmışlardır. Dönemin sikkeleri Anadolu'daki çok kültürlü yaşamın aynası olmuştur. Sikkelerde figürler, yazılar, dini ve egemenlik sembollerinin yanı sıra, astrolojik ve astronomik simgeler de kullanılmıştır. Sikkelerin üzerine resmedilen portreler, ikon, sembol ve yazılar rastgele seçilmemiş; belli bir amaç doğrultusunda yer verilmiştir. Sikkeler, bastıran otoritenin yaymak istediği mesajların taşıyıcısı, yaratılmak istenen ortak kimlik söylemlerinin biçime dönüşmüş nesneleşmiş hali, uzaktan iletişimin aracı olarak kullanılmıştır.

Anadolu'da hüküm süren Türk Devlet ve Beylikleri dönemin sanat kültür ve inanç iklimi doğrultusunda sikkelerini bastırmışlardır. Söz konusu sikkelerdeki yazı, şekil ve içerikler dönemlerinin siyasi dokusunun yansımalarıdır (Parlar, 2012: 2481). Bu devletler, yerli halkın dini ve kültürel yapısını göz önünde bulundurarak mevcut inançları da sikkelerine yansıtmış böylece hoşgörülü bir yönetim tarzı izlemişlerdir. Yine doğu ile batı arasındaki ticaretin geçiş noktasında yer alan Anadolu'daki ticareti Bizans'ın elinden alma çabası da sikkelerin tasarımındaki çeşitliliğin nedenlerinden biri olarak görülebilir (Ünal, 2011: 518). Onuncu yüzyıldan başlayarak bakır Bizans sikkeleri orta doğudaki ekonomik faaliyetlerde temel ödeme aracı haline gelmiştir. Onuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bizans sikkelerinde imparator isimlerinin yer alması geleneği terk edilmiştir. Anadolu'da kurulan Türk devletlerinde

Bizans geleneğine özgü simge ve resimler kullanılırken; Bizans sikkelerinde ise Müslümanlara özgü simge ve yazılar yer almıştır (Vardanyan, 2015: 24). Bu durum Anadolu'da kültürel etkileşimin varlığına işaret eder. Müslüman devletlerin paralarında Bizans izlerini taşımalarının paralelinde Bizans sikkelerinde İslami öğelerin kullanımı, doğu Hristiyan dünyasının da Türklerin Anadolu'daki varlığını artık tanımaya başladıklarını göstermektedir.

Anadolu'da kurulan Türk devletlerinin bastırdıkları sikkelerle Bizans İmparatorluğu sikkeleri arasındaki benzerliklerden, yeni fethedilen topraklardaki darphanelerin işlevlerini yitirmedikleri için kullanılmaya devam edildiği sonucu çıkarılabilir (Ünal, 2011, 513-514). Sikke ihtiyacının zamanla artmasıyla yeni darphaneler kurulmuş; aynı topraklarda hüküm süren farklı devletlerin varlığı kültürel etkileşimi kaçınılmaz kılmıştır. Böylelikle Antik Yunan, Roma, Bizans ve Türk gelenek, inanç ve kültürü bastırılan sikkelere yansımıştır. Selçuklu sikkeleri genellikle yüksek ayar gümüşten imal edilmiş, tasarım ve biçim bakımından adeta dönemin kültürünü yansıtan sanat eserleridir (Parlar, 2012: 2481). Sikkeler çoğunlukla bakır ve gümüşten imal edilmiş olmasına karşın az miktarda altın da kullanılmıştır (Parlar, 2012: 2483-2485). Sikkelerin basıldığı maden ve metal ayarının incelenmesiyle dönemin ekonomik yapısı hakkında önemli verilere ulaşılabilir. Sikkelerin üzerindeki resim, simge ve yazılar, dönemin hem siyasi hem de dini yapısı hakkında değerli bilgiler verir (Ünal, 2011: 518). Örneğin, Selçuklu sikkelerinin metal kalitesi ve yapılaş tarzı devletin zenginliğine işaret etmektedir (Kalkan, 2020: 133).

1071 Malazgirt zaferini müteakip, sistemli bir biçimde Anadolu'ya yerleşen Selçukluların ve diğer Türk devletlerinin sikke tasarımlarının aynı topraklarda kendilerinden önce hüküm süren devletlerin sikkeleriyle benzerlikler arz etmesi, yeni hakim olunan topraklardaki halkla ticari ve sosyal ilişkileri geliştirmenin amaçlandığına işaret etmektedir. Büyük İskender'in başında taşıdığı diademin Türk sikkelerinde kullanılması bu durumun örneklerinden biridir. Diademin yanı sıra Haç ve İsa figürleri Türk sikkelerini süslemiştir. Aya Yorgi'nin ve Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un resimleri de sikkelerde kullanılmıştır. Helenistik simgelerin yanı sıra Orta Çağ inanç ikliminin baskın öğelerinden biri olan astrolojik ve astronomik elementlerin simgelerine de sikkelerde yer verilmiştir. Güneş, ay gibi gök cisimleri, hükümdarın güç ve egemenliğinin temsili olarak kullanılmıştır (Sivrioğlu, 2014: 12-13-14).

Selçuklu Sultanları, bazı özel gün ve zaferlerin anısına, sikke ve madalyonlar darp ettirmişlerdir (Çetin, 2006: 187). Sultanların yanı sıra Selçuklu melikleri de yönettikleri bölgelerde hakimiyet sembolü olarak kendi adlarına sikke bastırmışlardır. Selçuklu Sultanları müstakil saltanatlarının yanı sıra Bağdat'taki İslam halifeliğinin manevi hâkimiyetini, o zamana kadarki diğer Türk devletleri gibi, kabul etmiş; sikke ve hutbelerinde Abbasi halifesinin adını zikretmişlerdir (Köprülü, 2011: 213).

Türkler Anadolu'da Rum, Ermeni ve Süryani toplulukları ile bir arada yaşamışlardır. Anadolu Selçukluları döneminde Bizans, Trabzon Rum Devleti ve Kilikya Ermeni Krallığı ile yakın komşu olmaları vesilesiyle, Müslüman olmayan bu farklı kültür ve medeniyetlerden etkilenmişlerdir. Bu etkiler, devlet teşkilatına, sosyal ve kültürel yaşama ve paralara da yansımıştır. Örneğin, figürler daha önce sadece özel madalyonlarda kullanılırken, Anadolu Selçukluları döneminde sikkelerde de yer almıştır (Çetin, 2006: 189). Anadolu Türk Devletlerinin ilk dönem sikkeleri bol figürlü olmasına karşın, geç orta çağda yazı ve geometrik şekiller öne çıkmaktadır. Doğu ve Orta Anadolu ile Batı ve Güneybatı Anadolu sikkeleri biçim yönünden farklılıklar arz etmektedir. Anadolu'nun

doğusunda zengin figürlü sikkeler darp edilirken, Batı ve Güney batıda ise figürlere yer verilmemiştir (Parlar, 2012: 2481).

On birinci yüzyılda Firdevsi tarafından yazılan *Shahnama*'da (Krallar Kitabında), Büyük İskender, İran'ın kral ve kahramanlarıyla özdeşleştirilmiştir. Kitapta Büyük İskender bir dünya lideri olarak betimlenmiştir (Georganteli, 2015: 146). İran geleneklerini miras alan Anadolu Selçukluları sikkelerinde on birinci yüzyılda İslamiyet öncesi bir efsane olan '*Shahnama*' kralların ejderhalarla savaşlarını resimleyerek; kötüyle savaşı kazanan kahraman hükümdar imajı yaratmaya çalışmışlardır (Pancaroğlu, 2004: 159). Anadolu'ya yerleşen Haçlılar da sikkelerinde benzer temalara yer vermişlerdir. On ikinci yüzyılda II. Bohemond'un vekaletiyle (M. S. 1112-1119) Antakya kontluğu yapan Prens Roger'in bastırıldığı bakır sikkelerde ışılı zırhı içinde başı haleli kutsal bir savaşçının yılan öldürme sahnesi resimlenmiştir. Sikkelerdeki yılan imajı ve ileri doğru atılmış atlı, Hristiyan dünyasında özellikle Bizans'ta kullanılmış olmasına rağmen sonraki dönemlerde Anadolu'da da kullanılmıştır (Whelan, 1980: 146-148). Sikkeler üzerine resmedilen bir yılan ya da ejderhayı öldüren atlı figürü kahramanlık ve evliyalık geleneğinin bir devamıdır. Bu durumdan Anadolu'daki halkların kaynaşması için Türk yönetimlerin çaba sarf ettiği sonucu çıkarılabilir. Atlının, bir diğer deyişle iyinin, ejderha ya da yılanla (kötüyle) savaşı, iyinin zaferi söylemini içermektedir. Hristiyan devletlerde Aziz Teodorus, kötüyle savaşan kahraman atlı olarak resmedilirken Müslüman devletlerde ise bu atlı Türk hükümdarı ile yer değiştirmiştir (Pancaroğlu, 2004: 151- 152). Anadolu'da bastırılan sikkelerin çoğunda kusursuz hükümdar imajı kullanılmıştır.

Anadolu Selçuklu devletinde ilk başlarda ortak para sistemi uygulanmıştır. Bu devletin sikkelerinin çoğunluğunda Kuran ayetleri yer almamıştır. Büyük Selçuklular genellikle altın ve gümüş sikke bastırırken; Anadolu Selçukluları ise sikkelerde daha çok bakır madenini tercih etmişlerdir (Çetin, 2006: 193). İlk bastırılan Anadolu Selçuklu sikkelerinde güneş ve aslan resimlerinin yanı sıra hükümdar portreleri de yer almıştır. Sikkelerde insan tasvirleriyle birlikte hayvan tasvirlerine de yer verilmiştir. Hititliler tarafından eski çağlarda kullanılan aslan figürü Anadolu Selçuklu sikkelerinde de yer almıştır (Çetin, 2006: 184). Bu durum, yeni yerleştikleri topraklarda geçmiş uygarlıkların kültürel mirasına da sahip çıktıklarının bir kanıtı sayılabilir (Yalman, 2012: 154).

İslam geleneği hanedanın resimlerinin yapılmasını yasaklamıştır. Bu nedenle sikkelerde geometrik desenler sıklıkla kullanılmıştır. Ancak bazı Anadolu Selçuklu dönemi sikkelerinde insan figürüne yer verilmiştir. Anadolu Selçuklu Devletinin gücünün zayıflamasıyla figürlü sikkelerin kullanımı terk edilmiştir. Emevi Halifesi Abdülmelik b. Mervan'ın ekonomik reformlarıyla sikkeler üzerinde halifenin adına ve ayetlere yer verilmiştir (Sivrioğlu, 2014: 17-18). Bu duruma paralel olarak Anadolu Selçuklu sikkelerinde ayetler, sultanın unvanları sultanı temsil eden bir atlı ve kelime-i tevhit yer almıştır (Çetin, 2006: 192). Büyük Selçuklularda ise Dandanakan Savaşını (1040) müteakip Nişabur şehrinde basılan ilk sikkelerde Abbasi ve İran (Samani) etkileri bariz biçimde görülmektedir. Ancak, Sultan Sencer döneminde Sultanın unvanlarının hepsi Türkçe yazılmıştır (Çetin, 2006: 183). İlk dönem Selçuklu sikkelerinde süvari ve av temaları ağırlıklıdır. At üzerinde avlanmak eski Türk geleneklerinde hakimiyeti ve gücü sembolize eder. Dönemin sikkelerinde yer alan insan figürleri bazen Gayri Müslim komşularla ortak bastırılan paralarda kullanılmıştır. Sikkelerin bir yüzünde gayri-müslim devletin hükümdarı resmedilirken, diğer yüzünde, Müslüman devletin hükümdarının adı ve unvanı yazar. Bazı Saltuklu sikkelerinde bir yüzde Haçı tutan Aya Yorgi ile Bizans hükümdarı resmedilirken öbür yüzde ise Saltuklu hükümdarının adı yazılıdır (Parlar, 2012: 2484).

Anadolu Selçuklu, Eyyubi, Artuklu ve Zengi döneminde üretilen sikkelerdeki figürler arasında farklılıklar bulunmakla birlikte, benzerlikler de vardır. Bu benzerlikler arasında hükümdar portresi, atlı, bağdaş kurarak oturmuş hükümdar tasvirleri öne çıkmaktadır (Çalış, 2020: 272). Sikkelerde tasvir edilen insan figürleri ya portre ya da tahtta oturan hükümdar biçimindedir. Bazı sikkelerde hükümdarın elinde bir kadeh, bazılarında ise hükümdarın her iki yanında koruyucu melekler resmedilmiştir (Parlar, 2012: 2483-2484). Mardin Artuklu hükümdarı Nasır el-Din Artuk Arslan dönemine ait sikke örneklerinde sikkelerin merkezinde tahtta eski Türk usulü bağdaş kurarak oturmuş hükümdar figürü kullanılmıştır. Bu figürün sol eli göğsünün üzerinde bir küreyi tutmakta, sağ eli ise dizinin üzerindedir (Çalış, 2020: 262). 11. ve 12. yüzyıllarda Doğu Anadolu'daki Saltuklu, Artuklu, Mengücek ve Anadolu Selçuklu sikkelerinde ortak biçim ve temalar kullanılmıştır. Bu devletler de Bizans ikonografisini devam ettirmişlerdir. Bu geleneğin bir devamı olarak Danişmendoğlu ve Artuklu Beyliği sikkelerinde Bizans sikkelerinde kullanılan kare arkalı tahtta oturan İsa tasvirine yer verilmiştir (Ünal, 2011: 512). Sikkelerinde yer verdikleri ok atan, avlanan, atlı figürleri Türklerin savaşçılık ve okçuluğa verdikleri önemi ifade etmektedir. Tavşan, kurt, aslan, kartal gibi hayvan tasvirleri ise Türklerin yerleşik hayata geçmiş olmalarına rağmen Orta Asya'daki göçebe yaşamlarının hatırasını muhafaza ettiklerini gösterir. Ok atan atlı, mızrakla ejderhaya saldıran kahraman, elinde kartalıyla at üstünde ava çıkan insan tasvirleri, ortak hafızanın ve sosyal yaşamın izlerini taşır (Kalkan, 2020: 118).

Mengücekli sikkelerinin bir yüzünde, noktalı bir daire içerisinde cepheden, belden yukarısı ile tasvir edilen ihtişamlı giyinmiş insan figürünün başında hale mevcuttur. Bu figür, yukarıya kaldırdığı sol elinde bir nesne, sağ elinde ise asa olduğu tahmin edilen başka bir nesne tutmaktadır. Dönemin Bizans sikkelerinde de benzer tarzda resimler mevcuttur. Yunan ve Roma tarzındaki portre kullanımına Danişmentli, Artuklu ve Zengi sikkelerinde sıklıkla rastlanmaktadır. Bizans sikkelerinde bu tasvir bir elinde haçlı küre ve diğer elinde asa tutan imparator olarak şekil bulmuştur (Özme, 2004: 99). Hükümdarın elinde tuttuğu küre dünya hakimiyetini temsil etmektedir. Nasireddin Artuk Arslan (1201-1239) tarafından bastırılmış Artuklu sikkelerinde tahta bağdaş kurarak oturmuş, sol eli göğsünde, küreyi tutan, başının her iki yanında birer yıldız yer alan hükümdar resmi kullanılmıştır. Sikkelerin arka yüzünde ise Abbasi halifesinin unvanına yer verilmiştir. Egemenlik sembolü olarak küre uzun asırlar kullanılmıştır. Dünya hakimiyetini ve gücü sembolize eden üstünde haç motifi olan küreyi elinde tutan hükümdar betimlemesi Bizans sikkelerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Hükümdarın başının her iki yanında yer alan yıldızlar ise gücünü göklerden aldığı anlamına gelir. Artuklu sikkelerinde aynı tasvirlerin kullanımı çarpıcıdır (Ünal ve Teoman, 2016: 38). Sikkelerdeki hükümdar figürleri Orta Asya Türk gelenek ve bakış açısını yansıtmaktadır. Hükümdarlar badem gözlü, dolgun yanaklı, güzel yüzlüdürler ve bağdaş kurarak otururlar (Çalış, 2020: 270).

Onuncu ve on dördüncü yüzyıllar arasında Anadolu'daki Müslüman hükümdarların bastırdıkları sikkelerde dini figürler ortaya çıkmıştır. Söz konusu dini figürlerde İslam öncesi Helenistik dönemle çağdaş Bizans ve Latin Haçlı kontluklarının sikkelerinde kullandıkları sembollerle bir kombinasyon yapılmıştır (Georganteli, 2015: 142-143). Sikkelerin bir kısmında Antik Yunan sikkelerinde kullanılan uzun ve dalgalı saçlı hükümdar tasvirleri bulunduğu gibi Apollon ve ışınlarla vurgulanmış Helios (güneş tanrısı) tasvirleri de yer almaktadır (Ünal ve Teoman, 2016: 36-37). Anadolu'daki sikkelerde eski Roma'da yaygın olan tanrı figürlerinin kullanılmasıyla, bu tanrıların erdemlerinin hükümdara atfedilmiş olması muhtemeldir (Trell, 1988: 58). Mardin Artukluları sikkelerinde VII. Antiochos'un (M.

Ö. 121–96) portresine yer verilmiştir. Bu durum Türklerin yeni hakim oldukları Anadolu topraklarındaki geçmiş zaman kültürlerine saygı gösterdikleri; sikkelerindeki kompozisyonlar aracılığıyla kültürel ve dini çeşitliliğe sahip tebaalarına kendi hakimiyetlerini kabul ettirmeye anlaşılmaktadır.

Her ne kadar İslam geleneği figürlerin kullanımını yasaklamış olsa da on ikinci yüzyılda Anadolu'daki Müslüman Türk devletlerinin sikkelerinde Helen, Roma ve Bizans portreleri tekrar kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu ayrıklığın nedenini anlamak için dönemin siyasi ve kültürel yapısını göz önünde bulundurmak gerekir. On birinci yüzyıl ile on dördüncü yüzyıllar arası doğu Akdeniz ve Anadolu'da Büyük İskender sanat ve edebiyatın bir parçasıydı. Bu durum Bizans, Latinler, Ermeniler ve Müslümanların ortak yapıtıydı. Büyük İskender efsanesi, tarihi bir karakterin bir kahraman figürüne dönüştürülerek bilge ve erdemli hükümdar paradigmasının yaratılması hem doğuda hem de batıda etkili olmuştur. Büyük İskender'in portresinin sikkelerde yer alması kahraman hükümdar imajını çağrıştırmak için bir araç olmuştur (Georganteli, 2015: 143). Bizans sikkelerinde Helenistik ikonografiyle Hristiyan ikonografisi birleştirilerek Büyük Hristiyan imparator imajı yaratılmaya çalışılmıştır.

1204'te Haçlılar Bizans'ı ele geçirdikleri zaman, eski Bizans sembollerinin sikke ve mimari eserlerde etkileri devam etmiştir. Bizans kültürü ile Perso-İslami kültürü harmanlayan Alaaddin Keykubad, sikkelerinde ve mimaride bu öğeleri kullanmıştır (Yalman, 2012: 177). Alaeddin Keykubad döneminin sikkelerinde Aziz Georgus ve yılanı saldıran Aziz Teodorus gibi Bizans evliyalarının figürlerinin yer alması, manidardır (Whelan, 1980: 147). Bizans evliyalarının resmedilmesi Alaeddin Keykubad'ın ticari ve kültürel ilişkilere önem verdiği anlamı çıkarılabileceği gibi Bizans'ta sürgünde geçirdiği çocukluğunun etkileri olarak da yorumlanabilir.

Sikkelerde figürlerin yanı sıra yazı ve sembolere de yer verilmiştir. Sikkeler üzerindeki yazılarda, darp ettiren hükümdarın adı, unvanı, basıldığı tarih ve yer ile birlikte, ortak basılan sikkelerde haç, hale, labarum (Labarum Bizans sanatında İsa'nın monogramı bir sancak olarak betimlenmektedir) yer almıştır. Sikkelerin çok az bir bölümü sadece yazıdan ibaret olup, çoğunluğu karışık motifler içermektedir. Sikkelerde yazı genellikle ortada ya da sikkeyi çevreleyecek şekilde kenarlarda kullanılmıştır. Bazı durumlarda ise her iki tarza birlikte yer verilmiştir. Sikkelerde kullanılan yazı diline gelince genellikle sınır komşularıyla ortak diller (Rumca, Latince, Ermenice) kullanılmıştır (Parlar, 2012: 2483- 2485). Selçuklu sikkelerindeki yazılarda, Sultanın unvanları zikredilmiştir. Abbasi halifesinden alınan bu unvanlar, hükümdarın resmi unvanıyla birlikte sikkelerin üzerine yazılmıştır. Ayrıca sikkelerde halifenin adı da yazılırdı. Hem Büyük Selçuklular da (Tuğrul Beyden sonraki hükümdarlar döneminde) hem de Anadolu Selçuklularında, tabi devletler, metbu devletin hükümdarının adlarını kendi bastırdıkları sikkelerde zikretmek zorundaydılar (Perinbanayagam. 2011: 215). Böylesi durumlarda sikkelerde her iki devletin hükümdarının unvanlarının yanı sıra onlara övgülere de yer verilirdi (Parlar, 2012: 2484).

Anadolu Müslüman Türk devletlerinde bastırılan sikkelerde figür ve yazılarla birlikte astrolojik ve astronomik simgeler de kullanılmıştır. Orta Çağ'da astronomik olaylar ilahi işaretler sayılmış, astroloji önem kazanmış; bu durum, kültürün aynası olan sikkelere de yansımıştır. Zengi, Artuklu ve Anadolu Selçuklu sikkelerinde burçların simgeleri desen, motif ve geometrik formlarla işlenmiştir. Sikkelerde yazıları ve figürleri çevreleyen formlar birbirine benzemekle birlikte, bu biçimlerin rastgele seçilmeyip, inanç ve kültürel etkileşimi yansıttığı söylenebilir. Yıldız formu Eyyubiler, Artuklular ve Selçuklularda çok kullanılmıştır. Sikke süslemelerinde kullanılan yıldız şekli

gökyüzü, sonsuzluk gibi kavramları sembolize eder (Parlar, 2012: 2485). Artuklular, Bizans'ın sikke ikonlarından etkilenmiş; sikkelerinde astrolojik ve astronomik simgeleri resmetmişlerdir (Ünal ve Teoman, 2016: 29). Güneş ve Merkür gezegeni Mardin Artuklularının yaygın olarak kullandığı tasvirlerdendir. Nasireddin Artuk Arslan'ın bastırıldığı sikkelerde yay burcu, Ejder şekilli kuyruğuna ilişik yayıyla ok atan Yunan mitolojisindeki Kentauros figürüyle simgelenmiştir. Kentauros'un ejder ile bir bedende savaşması iyilik ve kötülüğün savaşını sembolize eder. Bazı Artuklu sikkelerinde resmedilen ikili figür İvizler burcunu; İmparatoru kutsayan Meryem resmi, Başak burcunu; temsil eder. Resmin sağında ise hükümdarın adı yer alır. İvizler ve Başak burcu Merkür gezegeninin gündüz ve gece evini simgeler (Ünal ve Teoman, 2016: 33-37).

Bizans'ın ekonomik gücünün zayıflamasıyla birlikte on dördüncü yüzyıldan itibaren İslam ülkelerinde Bizans'a ve Helenistik kültüre özgü simgelerin sikkeler üzerinde kullanımına son verilmiştir (Sivrioğlu, 2014: 17). Orta Çağ'ın ilk dönemlerinde Anadolu'da kurulan Türk devletlerinin bastırdıkları sikkelerde figürlere bolca yer verilirken, Orta Çağ'ın sonlarına doğru yazılar ve geometrik süslemeler ön plana çıkmıştır. Anadolu Selçuklu Devletinde Süleymanşah'ın 1201'de bastırıldığı atlı figürlü sikkelere karşın III. Keyhüsrev dönemi (1255-1257) sikkelerinde dilimli formda yazı ağırlıklıdır (Parlar, 2012: 2483). On birinci yüzyılın sonlarında Anadolu ve Ortadoğu'nun kültürel yapısı önemli değişikliklere sahne olmuştur. Haçlıların bu dönemde Güney Akdeniz'e egemen olmaları bölgenin tüm idari ve dini yapısı üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Yerel halk yıllarca yeni yönetenlere alışamamıştır. Haçlılar, başlangıçta, kendi yurtlarındaki değerlerinden farklı doğu Hristiyan kültürü hem de Müslüman kültürü hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıkları için bu yeni kültüre alışmakta güçlük çekmişlerdir. Haçlılar her ne kadar o dönem Avrupa'da kullanılan para sistemini (saf Avrupa dinarı) terk ederek, yerine orta doğudaki geleneksel para sistemini kullanmaya başlamışlardır. Hatta Mısır'da basılan Fatimi altın dinarlarını darp etmeye başlamışlardır (Vardanyan, 2015: 26-27).

Komşu devletlerle ilişkilerin ve ticaretin önemli bir aracı olan sikkelerin bölgenin kültürüne uyumlu hale getirilmesi Latin Haçlı kontlukları için önemli bir gereklilik olmuştur. On üçüncü yüzyıla gelindiğinde ise Güney Akdeniz'de Avrupalı şövalyeler yerel cemaatin bir parçası haline gelerek hem Müslüman hem de Hristiyanlarca kabullenilmiş böylelikle Haçlı algısı değişmiştir. Bu durum Latin Haçlı kontluklarında bastırılan sikkeleri de etkilemiştir. Haçlılar Hristiyanlık efsaneleriyle önceden basılan Müslüman sikkelerindeki simge ve yazıları melezleyerek özgün sikkeler bastırmışlardır. Haçlı sikkeleri genel olarak Fatimi altın sikkeleriyle benzerlikler içermekteydi. Sikkelerin bir yüzünde Arapça yazılarla Hristiyanlıktaki üçleme inancının simgesi, öbür yüzünde ise ortada bir haç sembolü yer almaktaydı. Haçlılar on üçüncü yüzyılda Eyyubilerin gümüş sikkelerine çok benzeyen sikkeler darp etmişlerdir. Hatta dönemin halifesi Mustansir bin Billah'ın dahi adı yazılmıştır (Vardanyan, 2015: 27). Müslümanların da yaşadığı doğu topraklarında hüküm süren Latin Haçlı kontu Tankred'in bastırıldığı sikkelerde bağdaş kurarak oturan türbanlı Müslüman hükümdar tasvirleri mevcuttur. Selçuklular ve diğer Türk devletlerinin sikkeleri İran Helen, Roma ve Bizans etkilerini taşımaktadır. Avcı ve muhteşem atlı figürleri İran kültüründen alınırken, başında tacyla hükümdar portreleri ise Roma ve Bizans'tan miras kalmıştır. Ancak on ikinci yüz yıldan on dördüncü yüzyıla kadar erkek figürlerinin başında türban yer almıştır. Anadolu Selçuklu Erzurum Melikinin bastırıldığı sikkelerde elinde topuzuyla türbanlı bir atlı resmedilmiştir (Georganteli, 2015: 156-157).

Anadolu'da Orta Çağ'da kurulan Türk devletleri, Latin Haçlı Kontlukları ve Bizans'ın sikkeleri incelendiği zaman kültürel etkileşimin varlığı görülmektedir. Bu etkileşimin göstergeleri olan sikkelerde kullanılan hükümdar portreleri, yılan ya da ejderhayla savaşan insan (Türk sikkelerinde hükümdarı temsil eden atlı, Hristiyan sikkelerinde ise Aziz Teodorus gibi evliyalar), astrolojik ve dini semboller gösterilebilir. Bu sembollerin yanı sıra Helenistik kültürün etkileri de sikkelerde mevcuttur. Ayrıca iktidarın (siyasi erk, kral, hükümdar vb.) halk arasında yaymak istediği ideolojilerin, egemenlik ve ortak kimlik söylemlerininileticileri olmuşlardır. Bu bağlamda orta çağda sikkelerin kitle iletişimin ilkel bir formu olarak kullanıldığı söylenebilir. Sosyoekonomik hayatın önemli bir elementi, basıldığı dönemin aynası olan sikkeler, tarih açısından değerli kaynaklar olarak geçmişten günümüze taşınmıştır.

SONUÇ

Orta Çağ'da Anadolu'daki Türk Devletleri, Haçlı Kontlukları ve Bizans İmparatorluğu tarafından paranın metalik bir formu olarak kullanılan sikkeler mesajların taşınma ve yayılma aracı olmuştur. Sembolik anlatımın mimariden sanata; müzikten, darp edilen madeni paralara kadar her yerde varlığını gösterdiği Orta Çağ'ın ikliminin anlaşılması ve incelenmesinde semiyotik (göstergebilimin) biliminin büyük katkıları vardır. Sikkeler, bastran kişinin egemenlik ve gücünü kabul ettirme çabasının bir göstergesidir. Siyasi iktidarın ideolojisinin aracı, geçmiş kültürlerin etkilerinin bir yansıması; komşu devletlerle kültürel alışverişin ve dönemin yaygın inançlarının aynası olmuştur. Söz konusu sikkeler aynı zamanda dini ve etnik çeşitliliğe sahip Anadolu halkı üzerinde yaratılmak istenen ortak kimlik bilincinin sembol, resim ve yazılar aracılığıyla taşınmasında araç olmuştur. Sikkelerdeki sembol yazı ve figürler bastran kişilerin siyasi ideolojisinin yanı sıra döneminin inanç yapısını da yansıtmıştır. Bu bağlamda semiyotik incelemeleri, sembolik anlatımın günlük hayatın her yanında yer aldığı, dini söylemlerin yaygın olduğu Orta Çağ Anadolu toplumlarının anlaşılmasında, geçmişle bugün arasındaki bağın kurulmasında önem taşır.

KAYNAKÇA

- Bankov, K. (2019). From gold to futurity: a semiotic overview on trust, legal tender and fiat money. *Social Semiotics*, 29(03), 336-350. doi:<https://doi.org/10.1080/10350330.2019.1587833>
- Brandt, P. A. (2017). Per Aage Brandt The Meaning and Madness of Money. An Semio-ecological Analysis Case .
- Crump, B. (2014). August. Coinage and Identity in Roman Britain Research . *University of York Archaeology* .
- Çalış, E. (2020). Şanlıurfa Müzesi'nde Bulunan Artuklu Dönemine Ait Bir Grup Sikke . *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Beşeri Bilimler Sayısı* , 18(3), 257-.
- Çetin, K. (2006). İran'dan Anadolu'ya Selçuklu Paraları (Selçuklu sikkelerinin özellikleri ve İran'dan Anadolu'ya görülen değişiklikler . *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* , 183(29).
- Davidko, N. (2018). Anglo-Norman Money Names in Context. *SAL Research Journal Studies about Languages*(32), 94-116 . doi:DOI 10.5755/j01.sal.32.0.19597
- Ferry, E. (2016) Spring. *Signs and Society*, 4(1).

- Georganteli, E. (2015). Transposed Images: Currencies and Legitimacy in the Late Medieval Eastern Mediterranean. E. R. Jonathan Harris (Dü.) içinde, *Oxford Studies in Byzantium and Eastern Mediteranean World after 1150*. Oxford University Press: Oxford.
- Jasperse, J. (2018). *Arenal*, 25(2), 295-321. doi:http://dx.doi.org/10.30827/arenal.v25i2.7640
- Kalkan, M. (2020). Orta Çağ Anadolu Devletlerine-Beyliklerine Ait Yeni Bulunan Numizmatik Materyaller, 5(1). ISSN: 2459-0185 adresinden alındı
- Köprülü, F. (2011). "Selçukiler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti", *Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt/XXVI, Sayı/1*, 201-233, Aktaran: Tülay Metin, Temmuz.
- Maurer, B. (2006). The anthropology of money. *Annu. Rev. Anthropol.*, 35, 15-36.
- Nashsmith, R. (2018). Coins and Identity: From Mint to Paradise Identity of the State: Words and Images on Coins . *Leiden: Koninklijke Brill NV*. doi:10.1163/9789004383098_002
- Özme, A. (2004). Nisan 01. Mengüceklî Beyliği Sikkeleri. *Sanat Tarihi Dergisi*(13), s. 95-105.
- Pancaroglu, O. (2004). The Itinerant Dragon-Slayer: Forging Paths of Image and Identity in Medieval Anatolia. *Gesta- the International Center of Medieval Art*, 43(2), 151-164.
- Parlar, G. (2012). Orta Çağ'da Anadolu'da Hüküm Süren Beyliklerin Sikkelerinin Karakteristik Özellikleri, 38. *ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi. 5*, s. 2481-2490. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Raento, P., Hamalainen, A., Ikonen, H., & Mikkonen, N. (2004). Striking stories: a political geography of euro coinage. *Political Geography*, 23, 929-956.
- Peirce, C. S. (1955). Logic as semiotic: The theory of signs. *Philosophical writings of Peirce*, 98-119.
- Perinbanayagam, R. (2011). The Coinage of the Self: Money, Signs, and the Social Self May Studies in Symbolic Interaction. *Blue Ribbon Papers: Interactionism: The Emerging Landscape Studies in Symbolic Interaction*(36), 107-136. doi:10.1108/S0163-2396(2011)0000036007
- Shell, M. (1982). *Money, language, and thought: literary and philosophical economies from the medieval to the modern era*. Univ of California Press.
- Singh, D. (2011). Incarnating the Money-Sign: Notes on an Implicit Theopolitics Department of Religious Studies. *Implicit Religion (online) ISSN 1743-1697*, 129-140. doi:10.1558/imre.v14i2.129
- Sivrioğlu, U. T. (2014). Mayıs. Ortaçağ İslam Sikkelerinde Hellen, Roma-Bizans Etkisi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 1(2).
- Travaini, L. (2018). Coins and Identity: From Mint to Paradise Identity of the State: Words and Images on Coins . *Leiden: Koninklijke Brill NV*., doi:10.1163/9789004383098_0149789004383098

- Trell, B. L. (1988). Ancient Coins as Evidence for the History of Art . *Bulletin of the Asia Institute*, 2, s. 53-65.
doi:<https://www.jstor.org/stable/24048210>
- Ünal, C. (2011, Aralık). Danişmendoğlu Melik Şemseddin İsmail Döneminde Basılmış Bir Bakır Sikke. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 26(2), 507-526.
- Ünal, C., & Teoman, B. (2016). Kuva-yi Milliye Müzesi'nde Yer Alan Artuklu Beyliği'ne Ait Figür Tasvirli Sikkeler , Sayı 6. *Seleucia ad Calycadnum*(6).
- Vardanyan, A. R. (2015). Christian-Islamic Symbiosis: Coins As A Tool For Political And Economic Propaganda Emerged In Money Shedet . *Shedet*.
- Vasantkumar, C. (2016, Spring). "Head and Tails Revisited", spring *Suomen Antropologi*, 41(1).
- Yalman, S. (2012). 'Ala Al-Din Kayqubad Illuminated: A Rum Seljuq Sultan as Cosmic Ruler. *Muqarnas Online*, 29(1), 151-186.
- Whelan Estelle J. (1980). "A Contribution To Danishmendid History: The Figured Copper Coins", *Museum Notes (American Numismatic Society)* Vol. 25,
- Wennerlind, C. (2001). Money Talks, but What Is It Saying? Semiotics of Money and Social Control. *Journal of Economic Issues*, 35(3), 557-574. doi:<https://doi.org/10.1080/00213624.2001.11506390>.

SOSYAL BİLGİLER VE ÇOKLU ORTAM: SOSYAL BİLGİLERDE ÇOKLU ORTAM KULLANIMINA YÖNELİK HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Adnan ÇIRAK

Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde, Türkiye, adnancirak@gmail.com

ÖZET

Çoklu ortam metin, ses, görüntü, grafik, video, animasyon vb. pek çok materyalin bir arada bulunması ve kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Teknolojik gelişmelerin sınıf içerisindeki öğrenme ortamlarını etkilemesi sonucunda çoklu ortam kullanımı da oldukça artmıştır. Günümüzde çoklu ortama dayalı çok sayıda materyal geliştirilmekte ve çeşitli derslerde konunun amacına uygun bir şekilde kullanılmaktadır. Sosyal bilgiler birden fazla sosyal bilim dalıyla ilişkili bir disiplindir. Birden fazla alanla ilişkili olması sosyal bilgiler dersini çoklu ortam kullanımı için oldukça uygun hale getirmektedir. Sosyal bilgiler dersinin özellikle kazanım, değer ve becerilerinin öğrencilere kazandırılmasında çoklu ortam kullanımı oldukça faydalı olmaktadır. Birden fazla duyu organına hitap eden çoklu ortam materyalleri aracılığıyla derslerde öğretim kolaylaşmakta ve öğrencilerin öğrenme algılarını olumlu yönde etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı ülkemizde sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımına yönelik hazırlanan lisansüstü çalışmaların incelenmesidir. Araştırmada tarama modeli kullanılacaktır. Araştırma kapsamında veriler araştırmacı tarafından Kasım 2022-Ocak 2023 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak YÖK Ulusal Tez Merkezi internet sayfasından arama butonuna “Sosyal bilgilerde çoklu ortam”, “çoklu ortam” ve “çoklu ortam kullanımı” gibi anahtar kelimeler yardımıyla tarama yapılmış ve konu ile ilgili çalışmalara ulaşılmıştır. Ön arama sonucunda araştırmanın amaçlarıyla uyumlu olmayan çalışmalar elenmiş ve araştırmanın amacına uygun olduğu düşünülen yetmiş bir adet çalışmaya ulaşılmıştır. Örneklem dâhil edilen çalışmalar türüne, hazırlandığı yıla, araştırmacıların cinsiyet özelliklerine, örneklem grubuna, veri toplama yöntemine, veri toplama aracına, çalışma konularına, araştırmanın yürütüldüğü üniversitelere ve çalışmalarda kullanılan çoklu ortam materyallerine göre incelenecektir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar ilgili literatür ışığında tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, çoklu ortam, çoklu ortam kullanımı.

SOCIAL STUDIES AND MULTIMEDIA: AN EXAMINATION OF THESES PREPARED AS A USING MULTIMEDIA IN THE FIELD OF SOCIAL STUDIES EDUCATION

ABSTRACT

Multimedia is defined as the coexistence and use of many materials such as text, sound, image, graphics, video, animation, etc. As a result of technological developments affecting that learning environments in the classroom and the use of multimedia has considerably increased. Today a large number of multimedia-based materials developed and used in various lessons in accordance with the purpose of the subject. Social studies is a discipline that associated with many social sciences. The fact that it is related to many field makes the social studies lessons very appropriate for the use of multimedia. The use of multimedia is very useful for students the especially gains, values and skills of the social studies lesson. Through multimedia materials that appeal to more than sensory organs which teaching becomes easier and positively affects students' perceptions of learning. This study aims to examine the theses prepared as a using multimedia in the field of elementary social studies. The screening method will be used in this research. Within the scope of the research, the data were collected by the researcher between November 2022 and January 2023. In accordance with the aims of the research, a search was made on the search button of the YÖK National Thesis Center web page with the help of keywords such as "multimedia in social studies", "multimedia" and "use of multimedia" and related studies were reached. As a result of the preliminary search, studies that were not compatible with the aims of the research were eliminated and seventy-one dissertation that were thought to be suitable for the purpose of the research were reached. These theses will be examined to in terms of the types, year of the study, researchers' characteristics, sample group, data collection method, data collection tool, research topics, universities and multimedia materials. The results obtained from the study will be discussed according to literature.

Key Words: Social studies, multimedia, using multimedia.

GİRİŞ

Teknolojinin hayatımızın hemen her alanına dokunması ve varlığını arttırarak hissettirmesi kaçınılmaz olarak sınıf içerisindeki eğitimi de etkilemiştir. Sınıf içerisinde derslerin işlenişinde farklı ilke ve yöntemlerin teknolojik materyallerle işe koşulması eğitimin teknolojik boyunu zenginleştirmektedir. Buna bağlı olarak farklı teknolojik araç-gereç ve materyallerin kullanımı her geçen gün artmaktadır. Etkisi ve önemi her geçen gün artan ve sınıf içerisinde sıklıkla kullanılan materyallerin başında ise çoklu ortam gelmektedir.

Literatür incelendiğinde çoklu ortamın tanımı ve içeriği hakkında çok sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Akkoyunlu ve Yılmaz (2005) çoklu ortamı her türlü göze, kulağa ve duyu organlarına hitap eden teknoloji tabanlı materyallerin çoklu ortam olarak kabul edilebileceğini belirtmiştir. Mayer (2014) çoklu ortamı yazıya veya sese dayalı olarak oluşturulan sözcüklerin görsellerle bir arada sunulması olarak tanımlamıştır. Doolittle (2002) çoklu ortamı çoklu formlarla medyanın yeni bir sunumu olarak nitelemektedir. Tanımlardan da anlaşılacağı gibi çoklu ortamın tanımı hakkında ortak bir görüş birliği olmamasına rağmen içeriğinin ve kapsamının oldukça geniş olması araştırmacılara çoklu ortam ile ilgili geniş perspektifli tanımlar yapma olanağı sağlamıştır.

Çoklu ortam ile ilgili farklı kuramların var olduğu görülmektedir. Buna göre çoklu ortam öğrenmede sırasıyla ikili kodlama kuramı, sınırlı kapasite varsayımı, aktif işlemci varsayımı ve bilişsel yükleme kuramı gibi kuramlar bulunmaktadır (Bulut, 2018).

İkili kodlama kuramı Allan Paivio tarafından geliştirilmiştir (Paivio, 1991; Clark ve Paivio, 1991; Akbaba, 2009; Yüncül, 2014; Burak, 2016). Paivio'nun bilişsel yapılar ve süreçler üzerine yaptığı araştırmalar ikili kodlama kuramının ortaya çıkmasında oldukça etkili olmuştur (Aldağ, 2005). İkili kodlama kuramına göre insanoğlu çevresinde yer alan sesleri ve şekilleri kendi deneyim ve tecrübelerine göre algılamakta ve böylece algılanan şey sürekli olarak değişmektedir. Bireyler biricik olduğu için herkesin algıladığı, gördüğü ve işittiği nesnelere, şekiller ve sesler sürekli olarak farklılaşacaktır (Akbaba, 2009). Çoklu ortam kuramları arasında bilişsel süreçlere verilen tutarlı ve doğru yanıtlar açısından ikili kodlama kuramı diğer kuramlardan bu yönüyle ayrılmaktadır (Aldağ ve Sezgin, 2003; Aldağ, 2005; Akbaba, 2009; Burak, 2016).

Sınırlı kapasite varsayımına göre insan belleğinin görsel ve işitsel olarak birim zamanda işleyebileceği bilgi miktarı sınırlıdır (Reed, 2006; Mayer, 2009; Akbaba, 2009; Yüncül, 2014; Bulut, 2018). Mayer (2009) kendi kuramını oluştururken Baddeley'in kısa süreli (işleyen) bellek kuramından, Chandler ve Sweller'in bilişsel yük kuramlarından faydalanmıştır. Mayer'e göre insanoğlu kısa süreli belleği bir defada sınırlı veriyi işleyebilecek kapasiteye sahiptir. Sınırlı kapasite ve bilişsel yük kısa süreli bellekle ilişkilendirilmektedir (Akkoyunlu ve Yılmaz, 2005).

Aktif işlemci varsayımına göre insanlar deneyimlerinin mantıklı ve tutarlı zihinsel temsilini oluşturabilmek adına aktif bilişsel süreçlerden geçmektedir (Bulut, 2018). Mayer (2009)'e göre bu aktif bilişsel süreçler sırasıyla dikkat etme, bilgileri organize etme, ve bilgileri birbirine ilişkilendirilmedir. Yüncül (2014)' göre aktif işlemci varsayımı "İnsanlar bilgiyi alırken pasiftir." görüşünün tam karşısındadır.

Aktif işlemci varsayımına göre öğrenciler dışarıdan gelen bilgiyi dikkate alır, ilgili bilgiyi tutarlı yapılar halinde düzenler ve var olan bilgilerini yeni bilgilerle ilişkilendirir (Yünkül, 2014). Mayer (2009)'e göre bu durumda anlamlı ve aktif öğrenme gerçekleşmiş olur.

Bilişsel yük kuramı Sweller tarafından ortaya atılmıştır. Kuram genel olarak öğrenme ediminin gerçekleşmesinden önce gerekli olan bilginin miktarı ve etkileşimi yoluyla meydana gelen karmaşık bilişsel görevlerin öğrenilmesi ile ilgilenmekte ve bilişsel öğrenme süreçleri üzerinde durmaktadır (Akbaba, 2009; Mutlu-Bayraktar ve Coşkun, 2020).

Mayer ve Moreno (2003)'ya göre çoklu ortamın eğitimde kullanımı öğrencilerin anlama kapasitelerini doğrudan etkileyebilmektedir. Bunun yanı sıra çoklu ortam tasarım ilkelerine göre düzenlenmiş materyaller sosyal bilgiler gibi birden fazla alanla yakından ilişkili olan derslerin kazanımlarını öğrencilere aktarmada önemli rol oynayabilir.

Sosyal bilgiler derslerinde kullanılacak çok sayıda çoklu ortam araçları bulunmaktadır. Çoklu ortam araçlarının öğrenme alanının durumuna göre çeşitli şekillerde kullanılması motivasyon, derse karşı tutum ve kalıcılık noktasında oldukça önemli sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir (İlhan, 2010; Bulut, 2018). Sosyal bilgiler derslerinde kullanılan materyaller sırasıyla şu şekildedir; E-kitaplar, akıllı tahta, interaktif harita, hareketli resimler, dijital hikâyeler, eğitsel yazılımlar, eğitsel oyunlar, powerpoint sunuları, filmler ve belgeseller (İlhan, 2010; Özel, 2013; Bulut, 2018).

Sosyal bilgiler derslerinde kullanılacak bu tür çoklu ortam materyalleri ile dersler kolaylıkla işleneceği gibi aynı zamanda öğrencilerin birden fazla duyusuna hitap eden materyallerin fazlalığı öğrencilerin konuları anlamasını kolaylaştıracaktır. Teknoloji çağını yaşadığımız günümüzde teknoloji ve teknoloji sonucu ortaya çıkan çoklu ortam kullanımı gibi yardımcı materyallere daha çok iş düşmektedir. Sosyal bilgiler dersinin hem birden fazla alanla ilişkisi, hem de görsel-işitsel materyallerin kullanılabilmesi için uygun bir ders olması gibi sebepler çoklu ortam kullanımını cazip kılmaktadır.

Literatürde sosyal bilgiler alanında hazırlanmış lisansüstü tez veya makalelerin geniş bir perspektifte incelendiği çalışmalara rastlanılmıştır (Oruç ve Ulusoy, 2008; Aksoy, Sönmez ve Merey, 2009; Geçit ve Kartal, 2010; Göğebakan-Yıldız ve Duman, 2011; Akaydın ve Kaya, 2015; Öner ve Öner, 2017; Dilek, Baysan ve Öztürk, 2018; Duman ve İnel, 2019; İbret ve Yılmaz, 2019; Uzunkavak, 2019; Çakmak ve Taşkiran, 2020; Güleç ve Hüdavendigâr, 2020; Sezer, İnel ve Gökalp, 2020; Karakuş, 2020; Yaylacı ve Büyükalan, 2020; Şenel, Coşkun-Keskin ve Uğur, 2020; Akgün ve Akgün, 2021; Çırak, 2021; Sever, 2021; Zayımoğlu-Öztürk ve Sıgnaktekin, 2021; Gez ve Çinpolat, 2022; Gez-Çinpolat, 2022). Ayrıca ülkemizde eğitim bilimleri alanında çoklu ortam konusu ile ilgili yapılan bir adet çalışmaya rastlanılmıştır (Öngöz, Aydın ve Aksoy, 2016). Bununla beraber ülkemizde sosyal bilgiler eğitimi alanında çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış olan lisansüstü çalışmaların incelendiği herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Belirtilen bu gerekçeden yola çıkarak bu çalışmada sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımına yönelik hazırlanan lisansüstü çalışmalar çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir.

Araştırmanın Problem Cümlesi ve Alt Problemler

Araştırmanın problem cümlesini “Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili olarak hazırlanan lisansüstü çalışmalardaki genel eğilimler nasıldır?” sorusu oluşturmaktadır.

Çalışmanın alt problemleri ise şu şekilde ifade edilmiştir:

1. Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin türlerine göre dağılımı nasıldır?
2. Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
3. Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerde araştırmacıların cinsiyet özellikleri nasıldır?
4. Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin örneklem/çalışma gruplarına göre dağılımı nasıldır?
5. Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin veri toplama yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?
6. Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?
7. Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
8. Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerde kullanılan çoklu ortam materyallerinin dağılımı nasıldır?
9. Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin çalışma konularına göre dağılımı nasıldır?

YÖNTEM**Araştırmanın Modeli**

Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış lisansüstü çalışmaların incelendiği bu araştırmanın modeli tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Cohen, Manion ve Morrison (2018) tarama araştırmalarını var olan koşulların doğasını tanımlama ve karşılaştırılabilecek standartları belirleyerek belirli ilişkileri ortaya çıkarmak şeklinde tanımlamaktadırlar. Karasar (2015)’a göre ise tarama araştırmalarında geçmişte ya da hala var olan bir durumu olduğu şekliyle ortaya koyma kaygısı bulunmaktadır. Bu tanımlamalardan hareketle bu araştırmada da sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış lisansüstü çalışmalar türlerine, hazırlandıkları yıllara, araştırmacıların cinsiyet özelliklerine, çalışmalarda kullanılan veri toplama yöntemi ve veri toplama araçlarına, araştırmalarda çalışılan konulara, araştırmaların hazırlandığı üniversitelere ve araştırmalarda kullanılan çoklu ortam materyallerine göre sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili olarak hazırlanmış yetmiş bir adet lisansüstü tez oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında veriler araştırmacı tarafından Kasım 2022-Ocak 2023 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak YÖK Ulusal Tez Merkezi internet sayfasından arama butonuna “Sosyal bilgilerde çoklu ortam”, “çoklu ortam” ve “çoklu ortam kullanımı” gibi anahtar kelimeler yardımıyla tarama yapılmış ve konu ile ilgili çalışmalara ulaşılmıştır. Ön arama sonucunda araştırmanın amaçlarıyla uyumlu olmayan çalışmalar elenmiş ve araştırmanın amacına uygun olduğu düşünülen yetmiş bir adet çalışmaya ulaşılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında veriler nitel veri analizi yöntemiyle elde edilmiştir. Bir başka deyişle bu çalışmada nitel verilerin nicelleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2013)'e göre nitel verilerin nicelleştirilmesi görüşme, gözlem ve dokümanların incelenmesi yoluyla elde edilmiş yazılı biçimdeki verinin belirli süreçlerden geçirilerek sayılara ve rakamlara dökülmesidir. Bu kapsamda ulaşılmış olan tezler araştırmanın amacına uygun olarak türüne, yıllara, araştırmacıların cinsiyet özelliklerine, örneklem/çalışma gruplarına, veri toplama yöntemlerine, veri toplama araçlarına, hazırlandıkları üniversitelere, araştırmalarda kullanılan çoklu ortam materyallerine ve çalışma konularına göre sınıflandırılarak incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 22 programında çözümlenerek frekans (f) ve yüzde (%) olarak sayısallaştırılmış, tablo haline getirilmiş ve araştırmanın alt problemleri ile uyumlu olarak bulgular kısmında sunulmuş ve yorumlanmıştır.

BULGULAR**Araştırmanın Birinci Alt Problemine İlişkin Bulgular**

Araştırmanın birinci alt problemini “Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin türlerine göre dağılımı nasıldır?” sorusu oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Tür	f	%
Yüksek Lisans	52	73,2
Doktora	19	26,8
Toplam	71	100

Tablo 1’e göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin %73,2’si yüksek lisans, %26,8’i ise doktora tezinden oluşmaktadır. Bu sonuca göre yüksek lisans tezlerinin sayısal oranının doktora tezlerine kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir.

Araştırmanın İkinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemini “Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?” sorusu oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular Tablo 2’de sunulmuştur:

Tablo 2. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Yüksek Lisans		Doktora	
	f	%	f	%
2001	1	1,44	-	-
2002	1	1,44	-	-
2003	2	2,8	-	-
2004	1	1,4	-	-
2005	2	2,8	-	-
2006	2	2,8	-	-
2007	-	-	2	2,8
2008	2	2,8	-	-
2009	1	1,4	-	-
2010	3	4,2	1	1,4
2011	3	4,2	-	-
2012	3	4,2	-	-
2014	1	1,4	-	-
2015	2	2,8	-	-
2016	1	1,4	1	1,4
2017	3	4,2	4	5,6
2018	6	8,5	1	1,4
2019	7	9,9	-	-
2020	3	4,2	3	4,2
2021	2	2,8	4	5,6
2022	6	8,5	3	4,2
Toplam	52	100	19	100

Tablo 2’ye göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde 2022 yılı toplamda %12.7’lik oranla ile birinci sırada yer almaktadır. Aynı şekilde 2017, 2018 ve

2019 yılları toplamda %9.8 ile ikinci sırada yer almaktadır. 2001, 2002, 2004 ve 2009 yılları %1.4'lük oranla en az çalışma yapılan yıllar olmuştur.

Araştırmanın Üçüncü Alt Problemi

Araştırmanın üçüncü alt problemini "Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerde araştırmacıların cinsiyet özellikleri nasıldır?" sorusu oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular Tablo 3'te sunulmuştur:

Tablo 3. Araştırmacıların Cinsiyet Özellikleri

Cinsiyet	f	%
Erkek	27	38
Kadın	44	62
Toplam	71	100

Tablo 3'e göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerde araştırmacıların cinsiyet özelliklerine göre dağılımı incelendiğinde kadın araştırmacıların %62'lik oranla birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Erkek araştırmacıların oranı ise %38'dir.

Araştırmanın Dördüncü Alt Problemi

Araştırmanın dördüncü alt problemini "Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin örneklem/çalışma gruplarına göre dağılımı nasıldır?" sorusu oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular Tablo 4'te sunulmuştur:

Tablo 4. Tezlerin Örneklem/Çalışma Gruplarına Göre Dağılımı

Örneklem/Çalışma Grubu	f	%
Sosyal Bilgiler Öğretmenleri	3	4,2
4. Sınıf Öğrencileri	11	15,5
5. Sınıf Öğrencileri	10	14,1
6. Sınıf Öğrencileri	24	33,8
7. Sınıf Öğrencileri	18	25,4
Üniversite Öğrencileri	3	5,6
Özel Yetenekli Öğrenciler	1	1,4
Toplam	71	100

Tablo 4'e göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili tezlerin örneklem/çalışma gruplarına göre dağılımı incelendiğinde %33,8'lik oranla 6. sınıf öğrencilerinin birinci sırada, %25,4'lük oranla 7. sınıf öğrencilerinin ikinci sırada ve %15,5'lik oranla 4. sınıf öğrencilerinin üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Bununla beraber özel yetenekli öğrencilerin ise %1,4'lük oranla en az çalışılan örneklem/çalışma grubu olduğu görülmektedir.

Araştırmanın Beşinci Alt Problemi

Araştırmanın beşinci alt problemini “Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin veri toplama yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?” sorusu oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular Tablo 5’te sunulmuştur:

Tablo 5. Tezlerin Veri Toplama Yöntemlerine Göre Dağılımı

Veri Toplama Yöntemi	f	%
Nicel	42	59,2
Nitel	3	4,2
Karma	26	36,6
Toplam	100	100

Tablo 5’e göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanan tezlerin veri toplama tekniklerine göre dağılımı incelendiğinde %59,2’lik oranla nicel yöntemin birinci sırada olduğu görülmektedir. Hemen ardından karma yöntemin %36,6’lık oranla ikinci, nitel yöntemin ise %4,2’lik oranla üçüncü sırada olduğu görülmektedir.

Araştırmanın Altıncı Alt Problemi

Araştırmanın altıncı alt problemini “Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?” sorusu oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular Tablo 6’da sunulmuştur:

Tablo 6. Tezlerde Kullanılan Veri Toplama Araçlarının Dağılımı⁹³

Veri Toplama Araçları	f	%
Başarı Testi	60	37,7
Tutum Ölçeği	29	18,2
Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	26	16,4
Motivasyon Ölçeği	6	3,8
Öğrenci Görüşme Formu	4	2,5
Kalıcılık Testi	4	2,5
Anket	2	1,3
Kavram Anlama ve Yanılgı Testi	2	1,3
Mekansal Düşünme Becerisi Testi	2	1,3
Odak Grup Görüşme Formu	2	1,3
Hatırlama Testi	1	0,6
Teknoloji Tutum Ölçeği	1	0,6
Kavram Testi	1	0,6
Animasyon Ölçeği	1	0,6
Bilgi ve İletişim Teknolojilerine Yaklaşım Anketi	1	0,6
Kontrol Odağı Ölçeği	1	0,6
Uzamsal Görselleştirme Testi	1	0,6
Zihinsel Döndürme Testi	1	0,6
Bilişsel Yük Ölçeği	1	0,6
Öğrenci Gözlem Formu	1	0,6
Araştırmacı Günlükleri	1	0,6
Bilimsellik Ölçeği	1	0,6
Teknolojiyi Kendi Kendine Öğrenme Ölçeği	1	0,6
Hibrit Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği	1	0,6
Dijital Teknolojiye Yönelik Tutum Ölçeği	1	0,6

⁹³ Araştırma kapsamında bazı tezlerde birden fazla veri toplama aracının kullanıldığı görülmüştür. Bununla beraber araştırmacı, veri toplama araçlarının tek tek verilmesinin araştırmanın doğasına daha uygun olacağına kanaat getirmiştir. Bu yüzden veri toplama araçlarının sadece frekans ve yüzde değerleri verilmiş genel toplama gidilmemiştir. Frekans ve yüzde değerleri araştırmalarda kullanılan veri toplama araçlarının kullanım sıklığına göre hesaplanmıştır.

Kazanım Değerlendirme Testi	1	0,6
Dijital Vatandaşlık Ölçeği	1	0,6
Değerlere İlişkin Tutum Ölçeği	1	0,6
Arttırılmış Gerçeklik Uygulamaları Tutum Ölçeği	1	0,6

Tablo 6'ya göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanan tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı incelendiğinde %37,7'lik oranla başarı testinin birinci, %18,2'lik oranla tutum ölçeğinin ikinci ve %16,4'lük oranla yarı yapılandırılmış görüşme formunun üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Ayrıca motivasyon ölçeği, öğrenci görüşme formu ve kalıcılık testi de en fazla tercih edilen veri toplama araçları arasında yer almaktadır. Bununla beraber hatırlama testi, teknoloji tutum ölçeği, kavram testi, animasyon ölçeği, bilgi ve iletişim teknolojilerine yaklaşım anketi, kontrol odağı ölçeği, uzamsal görselleştirme testi, zihinsel döndürme testi, bilişsel yük ölçeği, öğrenci gözlem formu, araştırmacı günlükleri, bilimsellik ölçeği, teknolojiyi kendi kendine öğrenme ölçeği, hibrit öğrenmeye yönelik tutum ölçeği, dijital teknolojiye yönelik tutum ölçeği, kazanım değerlendirme testi, dijital vatandaşlık ölçeği, değerlere ilişkin tutum ölçeği ve arttırılmış gerçeklik uygulamaları tutum ölçeği ise %0,6'lık oranla en az tercih edilen veri toplama araçları olmuşlardır.

Araştırmanın Yedinci Alt Problemi

Araştırmanın yedinci alt problemini “Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin üniversitelere göre dağılımı nasıldır?” sorusu oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular Tablo 7’de sunulmuştur:

Tablo 7. Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	f	%
Gazi Üniversitesi	8	11,3
Erzurum Atatürk Üniversitesi	6	8,5
Marmara Üniversitesi	4	5,6
Afyon Kocatepe Üniversitesi	4	5,6
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	4	5,6
Sakarya Üniversitesi	3	4,2
Fırat Üniversitesi	3	4,2
Çukurova Üniversitesi	2	2,8
Dokuz Eylül Üniversitesi	2	2,8
Uşak Üniversitesi	2	2,8
Ömer Halisdemir Üniversitesi	2	2,8
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	2	2,8
Akdeniz Üniversitesi	2	2,8
Anadolu Üniversitesi	2	2,8
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	2	2,8
Trabzon Üniversitesi	2	2,8
Selçuk Üniversitesi	1	1,4
Hacettepe Üniversitesi	1	1,4
Yeditepe Üniversitesi	1	1,4
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1	1,4
Aksaray Üniversitesi	1	1,4
Giresun Üniversitesi	1	1,4
Kocaeli Üniversitesi	1	1,4
Erzincan Üniversitesi	1	1,4
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1	1,4
İnönü Üniversitesi	1	1,4
Kastamonu Üniversitesi	1	1,4
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1	1,4

Adıyaman Üniversitesi	1	1,4
Balıkesir Üniversitesi	1	1,4
Necmettin Erbakan Üniversitesi	1	1,4
Amasya Üniversitesi	1	1,4
Mersin Üniversitesi	1	1,4
Yıldız Teknik Üniversitesi	1	1,4
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	1	1,4
Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1	1,4
Osmangazi Üniversitesi	1	1,4
Toplam	71	100

Tablo 7'ye göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanan tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde birinci sırada %11,3'lük oranla Gazi Üniversitesi bulunmaktadır. İkinci sırada %8,5'lik oranla Erzurum Atatürk Üniversitesi bulunmaktadır. Marmara Üniversitesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi ise %5,6'lık oranla üçüncü sırada yer almaktadır. Selçuk Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Aksaray Üniversitesi, Giresun Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Erzincan Üniversitesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Amasya Üniversitesi, Mersin Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve Osmangazi Üniversitesi ise %1,4'lük oranla en az çalışma yapılan üniversiteler olmuştur.

Araştırmanın Sekizinci Alt Problemi

Araştırmanın sekizinci alt problemini "Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerde kullanılan çoklu ortam materyallerinin dağılımı nasıldır?" oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular Tablo 8'de sunulmuştur:

Tablo 8. Tezlerde Kullanılan Çoklu Ortam Materyallerinin Dağılımı

Çoklu Ortam Materyali	f	%
Bilgisayar	23	32,4
Dijital Hikâye	7	9,9
Arttırılmış Gerçeklik Uygulaması	7	9,9
İnternet	5	7
Eğitim Yazılımı	5	7
Google Earth	4	5,6
CBS Uygulaması	3	4,2
Animasyon	3	4,2
Web 2.0 Teknolojileri	3	4,2
Mobil Uygulamalar	2	2,8
Bilgisayar Yazılımı	1	1,4
Dijital Harita	1	1,4
Geo-Medya	1	1,4
Dijital Zaman Çizelgesi	1	1,4
Bilgisayar Destekli Kavram Karikatürleri	1	1,4
360 Derece Video	1	1,4
Transmedya Destekli Hikâye	1	1,4
Dijital Çizgi Roman	1	1,4
Hologram	1	1,4
Toplam	71	100

Tablo 8'e göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımına ilişkin hazırlanan tezlerde kullanılan çoklu ortam materyallerinin dağılımı incelendiğinde bilgisayar %32,4'lük oranla birinci sırada yer almaktadır. Dijital hikâye ve arttırılmış gerçeklik uygulamaları %9,9'luk oranla ikinci sırada yer almaktadır. İnternet ve eğitim yazılımı ise %7'lik oranla üçüncü sırada yer almaktadır. Bilgisayar yazılımı, dijital harita, geo-medya, dijital zaman çizelgesi, bilgisayar destekli kavram karikatürleri, 360 derece video, transmedya destekli hikâye, dijital çizgi roman ve hologram ise %1,4'lük oranla en az tercih edilen çoklu ortam materyalleri olmuştur.

Araştırmanın Dokuzuncu Alt Problemi

Araştırmanın dokuzuncu alt problemini "Sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin çalışma konularına göre dağılımı nasıldır?" sorusu oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular Tablo 9'da sunulmuştur:

Tablo 9. Tezlerin Çalışma Konularına Göre Dağılımı⁹⁴

Çalışma Konusu	f	%
Akademik Başarı	49	69
Yöntem Uygulaması	6	8,5
Derse Karşı Tutum	2	2,8
Mekanı Algılama Becerisine Etki	2	2,8
Kavram Yanılgıları	2	2,8
Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi	2	2,8
Değer Kazanımına Etki	2	2,8
Öğretim Materyalinin Etkililiği	1	1,4
Motivasyona Etki	1	1,4
Uzamsal Beceriye Etki	1	1,4
Mekânsal Düşünme Becerisine Etki	1	1,4
Dijital Teknolojiye Yönelik Tutuma Etki	1	1,4
Dijital Vatandaşlığa Etki	1	1,4

Tablo 9'a göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımına ilişkin hazırlanan tezlerin çalışma konularına göre dağılımı incelendiğinde birinci sırada %69'luk oranla akademik başarı yer almaktadır. Yöntem uygulaması %8,5'lik oranla ikinci; derse karşı tutum, mekanı algılama becerisine etki, kavram yanılgıları, öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi ve değer kazanımına etki ise %2,8'lik oranla üçüncü sırada yer almaktadır. Bununla beraber öğretim materyalinin etkililiği, motivasyona etki, uzamsal beceriye etki, mekânsal düşünme becerisine etki, dijital teknolojiye yönelik tutuma etki ve dijital vatandaşlığa etki konuları ise %1,4'lük oranla en az tercih edilen çalışma konuları arasında yer almaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili tezler türlerine, yıllara, araştırmacıların cinsiyet özelliklerine, örneklem/çalışma gruplarına, veri toplama yöntemlerine, veri toplama araçlarına, hazırlandıkları

⁹⁴ Araştırma kapsamında bazı tezlerde birden fazla konusunun yer aldığı görülmüştür. Bununla beraber araştırmacı, çalışma konularının tek tek verilmesinin araştırmanın doğasına daha uygun olacağına kanaat getirmiştir. Bu yüzden araştırma kapsamında incelenen tezlerin çalışma konularının sadece frekans ve yüzde değerleri verilmiş genel toplama gidilmemiştir. Frekans ve yüzde değerleri araştırmalarda yer alan çalışma konularının kullanım sıklığına göre hesaplanmıştır.

üniversitelere, araştırmalarda kullanılan çoklu ortam materyallerine ve çalışma konularına göre incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Araştırma sonuçlarına göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış 71 çalışmaya rastlanılmıştır. Bu çalışmaların 52'sini yüksek lisans 19'unu da doktora tezleri oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerine göre sayısal olarak daha fazla olduğu görülmüştür. Araştırmadan elde edilen bu sonuç Oruç ve Ulusoy (2008), Aksoy, Sönmez ve Meray (2009), Geçit ve Kartal (2010), Göğebakan-Yıldız ve Duman (2011), Öner ve Öner (2017), Dilek, Baysan ve Öztürk (2018), Duman ve İnel (2019), İbret ve Yılmaz (2019), Uzunkavak (2019), Çakmak ve Taşkiran (2020), Güleç ve Hüdavendigâr (2020), Sezer, İnel ve Gökalp (2020), Yaylacı ve Büyükalın (2020), Şenel, Coşkun-Keskin ve Uğur (2020), Akgün ve Akgün (2021) Çırak (2021), Sever (2021), Zayımoğlu-Öztürk ve Sıgnaktekin (2021), Gez ve Çinpolat (2022) ve Gez-Çinpolat (2022)'in çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. İlgili araştırmalarda yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerine göre sayısal olarak daha fazla olduğu görülmüştür. Bu durumun en önemli sebepleri arasında yeni bir çalışma alanına eğilmektense farklı çoklu ortam materyalleri ile birbirinin benzeri çalışmalara araştırmacıların yoğunlaşması gösterilebilir.

Araştırma sonuçlarına göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde en çok çalışma yapılan yılın 6'sı yüksek lisans 3'ü doktora tezi olmak üzere toplam 9 adet çalışmayla 2022 yılı olduğu görülmektedir. 2022 yılından sonra 2017, 2018 ve 2019 yılları da en fazla çalışma yapılan yıllar olmuştur. 2001, 2002, 2004 ve 2009 yılları ise alanda en az çalışma yapılan yıllar olmuştur. Özellikle 2017 yılından itibaren çoklu ortam kullanımı ile ilgili çalışmaların sayısında rakamsal olarak artışların yaşandığı görülmektedir. 2006 yılı ise çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanan ilk doktora tezleri olması bakımından önem taşımaktadır. Çoklu ortam kullanımı ile ilgili ilk çalışmanın yapıldığı 2001 yılından 2022 yılına kadar olan süreç içerisinde her yıl en az bir araştırma yapılmıştır. İlgili literatür incelendiğinde her çalışmanın tez sayılarının yıllara göre farklılaştığı görülmektedir. Bununla beraber özellikle 2022 yılı itibarıyla çalışmaların artmış olmasında çoklu ortam kullanımına ilişkin materyallerin çeşitliliğinin artması, eğitimde teknoloji kullanımı ile ilgili farklı çalışmaların araştırmacılara yeni çalışma alanları sağladığı düşünülmektedir. İlgili literatürde araştırmacının bu alt problemi ile ilgili herhangi bir benzerliğin olduğu çalışmaya rastlanılmamıştır.

Araştırma sonuçlarına göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerde araştırmacıların cinsiyet özellikleri incelendiğinde kadın araştırmacıların sayısının (44) erkek araştırmacılardan (27) daha fazla olduğu görülmüştür. Araştırmadan elde edilen bu sonuç Çırak (2021), Güleç ve Hüdavendigâr (2020), Öner ve Öner (2017)'in çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Bununla beraber Akgün ve Akgün (2021)'ün çalışmasıyla benzer sonuçlara ulaşılmamıştır. Literatürde yer alan diğer çalışmalarda böyle bir değişkene rastlanılmamıştır.

Araştırma sonuçlarına göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin örneklem/çalışma gruplarına göre dağılımı incelendiğinde ortaokul öğrencilerinin, özellikle de 6. sınıf öğrencileri (%33,8) en fazla tercih edilen örneklem/çalışma grubu olmuştur. 7. sınıf öğrencileri (%25,4) ikinci, 4. sınıf öğrencileri (%15,5) ise üçüncü sırada yer almaktadır. En az tercih edilen grubun ise özel yetenekli öğrenciler (%1,4) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber genel olarak çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanan tezlerde örneklem/çalışma grubunun çoğunluğunu öğrenciler oluşturmaktadır. Hemen ardından en az tercih edilen örneklem/çalışma

grubunu sosyal bilgiler öğretmenleri (%4,2) oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen bu sonuç Sezer, İnel ve Gökalp (2020); Karakuş (2020); Güleçve Hüdavendigâr (2020); İbret ve Yılmaz (2019); Dilek, Baysan ve Öztürk (2018); Öner ve Öner (2017) ve Öngöz Aksoy ve Aydın (2016)'ın çalışmasıyla kısmen benzerlik göstermektedir. İlgili çalışmalarda hem öğrenciler hem de öğretmenler en sık tercih edilen örneklem/çalışma grubu içerisinde yer almaktadır. Araştırma kapsamında en çok tercih edilen örneklem/çalışma grubunun öğrenciler olmasında, çoklu ortam materyallerinin öğrencilerin akademik başarı ve dersle karşı tutumlarına etkisini incelemek amacıyla yapılan çalışmaların fazlalığı gösterilebilir.

Araştırma sonuçlarına göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin veri toplama yöntemlerine göre dağılımı incelendiğinde nicel araştırmaların oranının %59,2; karma yöntem araştırmalarının %36,6 ve ikinci nitel araştırmaların oranının ise %4,2 olduğu görülmüştür. Buna göre araştırma kapsamında incelenen tezlerde en çok kullanılan yöntemin nicel veri toplama yöntemleri olduğu görülmüştür. Araştırmadan elde edilen bu sonuç Çırak (2021); Sezer, İnel v Gökalp (2020); Karakuş (2020); Güleç ve Hüdavendigâr (2020); Yaylacı ve Büyükalın (2020); Uzunkavak (2019); Öngöz, Aydın ve Aksoy (2016) ve Öner ve Öner (2017)'in araştırmalarıyla benzerlik göstermektedir. Adı geçen araştırmalarda en sık tercih edilen veri toplama yöntemi nicel veri toplama yöntemleri olmuştur. Bununla beraber Gez-Çinpolat (2022), Zayimoğlu-Öztürk ve Sığnaktekin (2021) ve Dilek, Baysan ve Öztürk (2018)'ün çalışmalarıyla benzer sonuçlara ulaşılmamıştır. İlgili araştırmalarda nitel veri toplama yöntemleri en sık tercih edilen veri toplama yöntemleri olmuştur.

Araştırma sonuçlarına göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı incelendiğinde başarı testinin %37,7 ile birinci; tutum ölçeğinin %18,2 ile ikinci; yarı yapılandırılmış görüşme formunun %16,4 ile üçüncü sırada olduğu görülmüştür. Bu sonucuna göre ilgili araştırmalarda en çok tercih edilen veri toplama aracı başarı testidir. Araştırma kapsamında incelenen tezlerde özellikle çoklu ortam materyalinin akademik başarıya etkisi üzerine çok sayıda çalışmanın olması bu sonucun en önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Araştırmadan elde edilen bu sonuç Öngöz, Aydın ve Aksoy (2016)'un çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Bununla beraber araştırma kapsamında incelenmiş olan benzer çalışmalarda aynı sonuca ulaşılmadığı görülmüştür. Buna göre literatürde aynı değişkene sahip çeşitli araştırmalarda görüşme (Uzunkavak, 2019) ve anket (Gez-Çinpolat, 2022; Çırak, 2021; Sezer, İnel ve Gökalp, 2020; Güleçve Hüdavendigâr, 2020; İbret ve Yılmaz, 2019; Öner ve Öner, 2017 ve Dilek, Baysan ve Öztürk (2018) en sık tercih edilen veri toplama araçları olmuştur.

Araştırma sonuçlarına göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde Gazi Üniversitesi %11,3 ile birinci; Erzurum Atatürk Üniversitesi %8,5 ile ikinci; Marmara Üniversitesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi %5,6 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bu sonuca göre Gazi Üniversitesi sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin en fazla yapıldığı üniversite olmuştur. Araştırmadan elde edilen bu sonuç Çırak (2021); Güleç ve Hüdavendigâr (2020); Yaylacı ve Büyükalın (2020); Uzunkavak (2019); Dilek, Baysal ve Öztürk (2018); Öner ve Öner (2017), Öngöz, Aydın ve Aksoy, 2016 ve Şahin, Göğebakan-Yıldız ve Duman (2011)'in çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. İlgili araştırmalarda Gazi Üniversitesi'nin tez dağılımlarında birinci sırada olduğu görülmüştür. Bununla beraber Gez-

Çinpolat (2022) ile Zayimoğlu-Öztürk ve Sıgnaktekin (2021)'in çalışmalarında benzer sonuçlara ulaşılmamıştır. İlgili araştırmalarda Marmara Üniversitesi tez dağılımları açısından birinci sırada yer almaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerde kullanılan çoklu ortam materyallerinin dağılımı incelendiğinde bilgisayar %32,4 ile birinci; dijital hikâye ve arttırılmış gerçeklik uygulamaları %9,9 ile ikinci, internet ve eğitim yazılımı ise %7 ile üçüncü sıradadır. Bu sonuca göre bilgisayar incelenen tezlerde en fazla tercih edilen çoklu ortam materyalidir. Bilgisayarların en sık tercih edilen çoklu ortam materyali olarak seçilmesinde sınıf içerisinde bilgisayar üzerinden öğrencilere sunumu yapılabilecek pek çok uygulama ve sunum araçlarının yer alması düşünülmektedir. Özellikle incelenen tezlerde 2000'li yılların başından itibaren bilgisayarların çok sık tercih edilmesinin bir diğer sebebinin ise yenilikçi eğitim uygulamalarının oldukça yaygınlaşmamış olması gösterilebilir. Araştırmadan elde edilen bu sonuç Öngöz, Aydın ve Aksoy (2016)'un çalışmasıyla benzerlik göstermemektedir.

Araştırma sonuçlarına göre sosyal bilgilerde çoklu ortam kullanımı ile ilgili hazırlanmış tezlerin konu dağılımları incelendiğinde akademik başarı %69 ile birinci; yöntem uygulaması %8,5 ile ikinci; derse karşı tutum, mekanı algılama becerisi, kavram yanılgıları, öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi ve değer kazanımına etki ise %2,8 ile üçüncü sıradadır. Bu sonuca göre akademik başarı incelenen tezlerde en çok çalışılan konudur. Araştırmadan elde edilen bu sonuçla araştırma kapsamında incelenen çalışmalar arasında benzerliğe rastlanılmamıştır (Gez-Çinpolat, 2022; Çirak, 2021; Zayimoğlu-Öztürk ve Sıgnaktekin, 2021; Sezer, İnel ve Gökcalp, 2020; Uzunkavak, 2019; Duman ve İnel, 2019; Öner ve Öner, 2018; Şahin, GögebakanYıldız ve Duman, 2011, ve Oruç ve Ulusoy, 2008). Araştırmada bu sonucun elde edilmesinde çeşitli konuların çoklu ortam materyalleri ile sınıf içerisinde işlenmesinin ders başarısına etkisiyle ilgili çalışmaların çok sayıda olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca her tezde akademik başarının değişken olarak kullanılması sayının bu kadar çok artmasına neden olmuş olabilir.

KAYNAKÇA

- Akbaba, B. (2009). *Atatürk ilkeleri ve inkılâp tarihi öğretiminde çoklu ortam kullanımının akademik başarı ve tutumlara etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akbaba, B., Keçe, M. ve Erdem, M. (2012). Sosyal bilgiler dersinde çoklu ortam kullanımının öğrencilerin zaman kronoloji ve değişim sürekliliği algılama becerilerine etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2). 237-257.
- Akın, E. ve Çeçen, M. A. (2015). Çoklu ortam uygulamalarına dayalı öğretimin 6. sınıf öğrencilerinin anlama becerilerine ve Türkçe dersi tutumlarına etkisi: Muş ili örneği. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (5), 285-309.
- Akkoyunlu, B. ve Yılmaz, M. (2005). Türetimci çoklu ortam öğrenme kuramı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28), 9-18.

- Akyol, C. (2019). *Çoklu ortam tasarımı destekli yapılandırmacı öğretim etkinliklerinin öğrencilerin akademik başarı, tutum ve motivasyonlarına etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Al-Hamdani, S.D. (2003). *Introduction of multimedia Project-based learning in a technology-rich environment: A study of teacher attitudes and influencing factors in basic education schools in Oman*. Unpublished Doctoral Thesis. United Kingdom: University of Hull.
- Almasseri, M. and Al-Hojailan, M. I. (2019). How flipped learning based on the cognitive theory of multimedia learning affects students' academic achievements. *Journal of Computer Assisted Learning*, 35(6), 769-781.
- Altınışık, S. (2001). *Sosyal bilgiler dersinde çoklu ortamın öğrencilerin akademik başarıları ve derse karşı tutumları üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altınışık, S. ve Orhan, F. (2002). Sosyal bilgiler dersinde çoklu ortamın öğrencilerin akademik başarıları ve derse karşı tutumları üzerindeki etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (23), 41-49.
- Baddeley, A. (1992). Working memory: The interface between memory and cognition. *Journal of cognitive neuroscience*, 4(3), 281-288.
- Başol, G. (2012). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Pegem
- Berkant, H. G. ve Atmaca, Y. (2016). Sekizinci sınıf T.C. İnkılâp tarihi ve Atatürkçülük dersinde bilgisayar destekli öğretimin öğrencilerin derse yönelik güdülerine ve bilgisayara ve derse yönelik tutumlarına etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35).
- Beydoğan, Ö. H. and Hayran, Z. (2015). The effect of multimedia-based learning on the concept learning levels and attitudes of students. *Eurasian Journal of Educational Research*, 15(60), 261-279.
- Blanco, H. (2007). *A case study of language learning in a multimedia Spanish class environment in an upward bound program*. Unpublished Doctoral Thesis. USA: University of Ohio.
- Boadum, K. N. (2020). *Formative research on multimedia learning principles in the instructional design of online courses*. Unpublished Doctoral Thesis. USA: University of Ohio.
- Brunken, R., Plass, J. L. and Leutner, D. (2003). Direct measurement of cognitive load in multimedia learning. *Educational psychologist*, 38(1), 53-61.
- Buldur, A. (2018). *Çoklu ortamlar ile desteklenen çevre eğitim programının çocukların çevreye yönelik tutum ve farkındalıklarına etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Bulut, R. (2018). *Çoklu ortama dayalı sosyal bilgiler öğretiminin motivasyon, akademik başarı ve tutuma etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Afyon: Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri (12. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Chandler, P. and Sweller, J. (1991). Cognitive load theory and the format of instruction. *Cognition and instruction*, 8(4), 293-332.
- Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K. (2018). *Research methods in education (8th edition)*. New York: Routledge.
- Çaktu, P. (2021). *Çoklu ortamla öğrenmede durumsal ilginin akademik başarı, transfer ve bilişsel yüke etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çelik, B. (2022). *Mobil artırılmış gerçeklik ile destekli öğretimin 6. sınıf öğrencilerinin güneş sistemi konusunda akademik başarıları ve zihinsel modelleri üzerine etkisinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çetin, M. (2022). *Sosyal bilgilerde yenilikçi öğrenme uygulamalarının kullanımının öğrencilerin harita okuryazarlık becerilerine, akademik başarılarına ve kalıcılığa etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çoruk, H. ve Çakır, R. (2017). Çoklu ortam kullanımının ilkökul öğrencilerinin akademik başarılarına ve kaygılarına etkisi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 8(1), 1-27.
- Davies G. and Riley F. (2008). Glossary of ICT terminology. G. Davies (Ed.) *Information and communications technology for language teachers*. Slough: Thames Valley University Press.
- Dinçol-Özgür, S. (2011). *Türetimci çoklu ortamın öğretmen adaylarının öğrenme stillerine göre başarı, tutum ve kalıcılığa etkisi ile öğretmen adaylarının ortama yönelik görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Dinler-Esim, F. (2021). *Eğitim bilişim ağındaki (EBA) ortaokul matematik içeriklerine yönelik hazırlanan videoların çoklu ortam tasarım ilkelerine göre incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Divarcı, Ö. F. ve Saltan, F. (2017). Multimedya destekli probleme dayalı öğrenme yaklaşımının fen eğitiminde akademik başarıya ve tutuma etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 1-23.
- Doolittle, P. E. (2002). Multimedia learning: Empirical results and practical applications. In *The proceedings of the Irish Educational Technology Users' Conference*.
- Gani, A.A., Ibrahim, N. and Khaerudin, K. (2018). Multimedia use and learning styles on learning achievement in social studies. *International Journal of Social Sciences and Humanities*, 2(2), 187-193.

- Gömlüksiz, M. N. ve Kan, A. Ü. Sosyal bilgiler dersi tutum ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 139-148.
- Gribbons, B. and Herman, J. (1996). True and quasi-experimental designs. *Practical assessment, research, and evaluation*, 5(1), 1-3.
- Güvercin, Z. (2010). *Fizik dersinde simülasyon destekli yazılımın öğrencilerin akademik başarısına, tutumlarına ve kalıcılığa etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hilton, S. C. and Christensen, H. B. (2002). Evaluating the impact of multimedia lectures on student learning and attitudes. In *Developing a Statistically Literate Society. Proceedings of the Sixth International Conference on Teaching of Statistics*.
- Ik, Y. D. (1999). *Increasing awareness of recycling programs for elementary aged children through interactive multimedia*. Unpublished Master Thesis. USA: Rochester Institute of Technology.
- Ilhan, G. O. and Oruc, S. (2016). Effect of the use of multimedia on students' performance: A case study of social studies class. *Educational Research and Reviews*, 11(8), 877-882.
- Ioannou, A., Brown, S. W., Hannafin, R. D. and Boyer, M. A. (2009). Can multimedia make kids care about social studies? The GlobalEd problem-based learning simulation. *Computers in the Schools*, 26(1), 63-81.
- Irmawati, L. ve Raharja, H. F. (2021). The effect of interactive multimedia on critical thinking in social studies learning for grade V in elementary schools. *IJPSE: Indonesian Journal of Primary Science Education*, 2(1), 84-89.
- Islamy, M., Amrullah, M., Riwanda, A., Mufidah, N., Pusposari, L. and Fattah, A. (2020, May). *Developing social studies teaching materials based on multimedia Epub for the effectiveness on learning outcomes*. Presented at The 2nd International Conference on Quran and Hadith Studies Information Technology and Media in Conjunction with the 1st International Conference on Islam, Science and Technology, ICONQUHAS & ICONIST, October 02-04, Bandung.
- İlhan, O. G. (2010). Sosyal bilgiler öğretiminde çoklu ortam kullanımı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İneç, F. Z. (2017). *Sosyal bilgiler dersinde geo-medya destekli otantik öğrenme ortamının öğrenmeye etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzincan: Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalyuga, S. (2009). Knowledge elaboration: A cognitive load perspective. *Learning and Instruction*, 19(5), 402-410.
- Kan, A. (2011). Ölçme aracı geliştirme. S. Tekindal (Ed.), *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* içinde (ss. 240-277). Ankara: Pegem.

- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri (28. Baskı)*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kılıç, E. (2006). Çoklu ortamlara dayalı öğretimde paralel tasarım v görev zorluğunun üniversite öğrencilerinin başarılarına ve bilişsel yüklenmelerine etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kiat, T. Y., Jumintono, K., S., Handayani, E., Anggarini, Y. and Rofik, M. (2020). The effectiveness of multimedia learning on academic achievement in reproduction topic science subject. *Universal Journal of Educational Research*, 8(8), 3625-3629.
- Leach, A. (2012). *The impact of multimedia and redundancy on the efficiency of history presentations*. Unpublished Doctoral Thesis. USA: Liberty University.
- Leow, F. T. and Neo, M. (2014). Interactive multimedia learning: Innovating classroom education in a Malaysian university. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 13(2), 99-110.
- Lewis, C.R. (2006). *Discovery learning in mathematics education: Using multimedia technology to reach teachers*. Unpublished Master Thesis. USA: Rochester Institute of Technology.
- Li, J., Antonenko, P. D. and Wang, J. (2019). Trends and issues in multimedia learning research in 1996–2016: A bibliometric analysis. *Educational Research Review*, (28), 1-21.
- Mahoney, R. K. (2016). *Making meaning with multimedia in secondary english language arts: A multiple case study*. Unpublished Doctoral Thesis. USA: William and Mary University.
- Mayer, R. E. (1997). Multimedia learning: Are we asking the right questions? *Educational psychologist*, 32(1), 1-19.
- Mayer, R. E. (2001). *Multimedia Learning*. United Kindgom: Cambridge University Press.
- Mayer, R. E., ve Sims, V. K. (1994). For whom is a picture worth a thousand words? Extensions of a dual-coding theory of multimedia learning. *Journal of educational psychology*, 86(3), 389-401.
- MEB (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*. <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686>
SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf
adresinden Ocak 2023 tarihinde erişilmiştir.
- Muthulakshmi, P., and Veliappan, A. (2016). Effectiveness of an interactive multimedia learning package in developing attitude towards mathematics. *Journal on School Educational Technology*, 11(3), 40-46.
- Mutlu-Bilgin, M. (2020). *Bulut tabanlı harmanlanmış öğrenme ortamının meslek lisesi öğrencilerinin bilişsel yüklerine, başarılarına ve kalıcılığa etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Najjar, J. L. (1995). *Dual coding as a possible explanation for the effects of multimedia on learning*. Technical Report GIT-GVU-95-29. USA: Georgia Institute of Technology.
- Newton, R. (2001). *Evaluation of the development and application of multimedia computer assisted learning in higher education*. Unpublished Doctoral Thesis. Scotland: Robert Gordon University.
- Öngöz, S., Aydın, Ş. ve Aksoy, D. (2016). Türkiye’de eğitim bilimleri alanında yapılan çoklu ortam konulu lisansüstü tezlerin eğilimleri. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education*, 5(1), 45-58.
- Özel, E. (2013). *Sosyal bilgiler dersi kapsamında yer alan tarih konularının öğretiminde teknoloji kullanımı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özonat, Z. (2019). *Çoklu ortama dayalı eleştirel okuma eğitiminin 6. sınıf öğrencilerinin eleştirel okuma becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Paivio, A. (1986). *Mental representations: A dual coding approach*. New York: Oxford University Press.
- Shah, I. and Khan, M. (2015). Impact of multimedia-aided teaching on students’ academic achievement and attitude at elementary level. *US-China Education Review A*, 5(5), 349-360.
- Sönmez, İ.H. (2019). *Ters yüz edilmiş T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde eğitim bilişim ağı kullanılarak yapılan öğretimin öğrencilerin akademik başarı ve tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya.
- Stoyle, L.K. (2016). *Supporting mathematical explanation and argumentation through multimedia: A quantitative study of student performance*. Unpublished Doctoral Thesis. USA: Kent State University.
- Şahingöz, M. ve Akbaba, B. (2009). Atatürk ilkeleri ve inkılâp tarihi öğretiminde çoklu ortam kullanımının akademik başarı ve tutuma etkisi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (17), 17-37.
- Taş, M. ve Düz, İ. (2016). Sosyal bilgiler öğretiminde teknoloji entegrasyonu. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(20), 180-188.
- Tempelman-Kluit, N. (2006). Multimedia learning theories and online instruction. *College & Research Libraries*, 67(4), 364-369.
- Tutaysalgır, H. (2006). *Powerpoint sunu programıyla hazırlanan sosyal bilgiler dersi öğretim materyalinin öğrenci tutum ve performanslarına etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon: Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ulu Kalın, Ö. (2017). Creating interactive student workbook for primary education social studies class and researching its efficiency. *Journal of Education and Practice*, 8(12), 33-40.

- Veyis, F. (2016). *Milli edebiyat dönemi Türk edebiyatının etkileşimli çoklu ortam materyalleriyle öğretiminin Türk edebiyatı dersine yönelik tutuma ve akademik başarıya etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Wittrock, M. C. (1989). Generative processes of comprehension. *Educational psychologist*, 24(4), 345-376.
- Wojtanowski, T. S. (2011). *Comparing the effectiveness of three instructional approaches in a problem-centered, multimedia-based learning environment*. Unpublished Doctoral Thesis. USA: University of Minnesota.
- Yalçinkaya, M. (2017). *Çoklu ortam kullanımının ilkökul öğrencilerinin akademik başarı, motivasyon ve kaygı düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yavuz, S. ve Akçay, M. (2017). Bilgisayar destekli öğretim ile laboratuvar destekli öğretimin öğrencilerin ders başarılarına ve derse karşı tutumlarına etkisinin incelenmesi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 39-48.
- Yen, J. C., Tsai, C. H. and Wu, M. (2013). Augmented reality in the higher education: Students' science concept learning and academic achievement in astronomy. *Procedia-social and behavioral sciences*, 103, 165-173.
- Yünkül, E. (2014). *Çoklu ortam tasarım ilkelerine göre hazırlanan öğretim yazılımının başarı ve tutuma etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yünkül, E. (2019). Çoklu ortam öğrenme materyalinin akademik başarıya ve kalıcılık düzeyine etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(2), 727-736.
- Yünkül, E. ve Er, K. O. (2014). Çoklu ortam yazılımının derse yönelik tutuma etkisi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 10(2), 316-330.
- Zydney, J. M., Stegeman, C., Bristol, L. and Hasselbring, T. S. (2010). Improving a multimedia learning environment to enhance students' learning, transfer, attitudes and engagement. *International Journal of Learning Technology*, 5(2), 147-165.

GÖÇ VERİLERİNİN DÜZEY 1 BÖLGELERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç.Dr. Canan SANCAR

Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye, canansancar@gumushane.edu.tr

ÖZET

Türkiye’de göç hareketleri 1950’li yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Göç sadece bir nüfus hareketi olmayıp sosyal, kültürel ve ekonomik boyutu olan çok yönlü bir olgudur. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de 2008-2021 döneminde Düzey 1 bölgelerinin (12 Bölge) göç verilerinin değerlendirilmesini yapmaktır. İncelenen dönem için TÜİK göç verileri değerlendirildiğinde Kuzey Anadolu bölgesinde 2008 yılında % -26,12 olan net göç hızının 2021 yılında % -14,81 olarak gerçekleştiği, ortalama net göç hızının % -15,94 olduğu görülmüştür. Ortadoğu Anadolu bölgesi için incelenen dönemde net göç hızı % -10,89’dan % -13,97 oranına yükselmiştir ve ortalama net göç hızı % -9,78’dir. Bu sonuçlar her iki bölgenin yoğun olarak göç verdiğini göstermektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesi ortalama % -5,94 net göç hızı ile Kuzeydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinden sonra en çok göç veren bölge konumundadır. Orta Anadolu bölgesi ise ortalama % -4,54 net göç hızı ile en çok göç veren dördüncü bölge konumundadır. Batı Karadeniz bölgesi 2008-2017 döneminde negatif göç hızına (ortalama % -4,82) sahipken, net göç hızı 2018 yılında % 14,86 olmuş ve hızlı bir şekilde göç almıştır. Aynı bölgenin sonraki yıllarda tekrar göç verdiği ve incelenen dönemde ortalama % -3,18 net göç hızı ile en çok göç veren beşinci bölge konumunda olduğu söylenebilir. Doğu Karadeniz bölgesi incelenen dönemde genelde göç veren bir bölge iken 2016 yılında % 15,3, 2018 yılında % 30,54 net göç hızı ile göç alan konuma geçmiştir. Bu durum bölgeye yoğun bir göç akımının gerçekleştiğini, ancak 2019 yılında % -21,09 olan net göç hızı bölgede göç akımının tekrar tersine döndüğünü göstermektedir. İncelenen dönemde Doğu Karadeniz bölgesinin ortalama göç oranı % -1,02’dir. Akdeniz bölgesi 2008-2010 döneminde düşükte olsa pozitif göç oranına sahiptir (ortalama % 1,08), 2011-2021 döneminde ise Akdeniz bölgesinin ortalama % -0,21 net göç hızı ile göç veren bölge konumunda olduğu söylenebilir. İstanbul bölgesi 2008-2015 yılları arasında göç alan bölge konumunda iken 2016 yılından itibaren göç veren bölge konumuna geçmiştir. Bölgede net göç hızı 2018 yılında % -13,86 olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında İstanbul bölgesinin net göç hızı tekrar (% 7,79) pozitif olmuş, ancak sonraki yıllarda ortalama % -2,43 net göç hızı ile göç veren bölge özelliğini korumuştur. Batı Marmara bölgesi 2008-2021 döneminde sürekli olarak pozitif net göç oranına sahiptir ve ortalama % 8,32 net göç hızı ile en çok göç alan bölge konumundadır. Doğu Marmara bölgesi ise ortalama % 7,37 net göç hızı ile en çok göç alan ikinci bölge konumundadır. Batı Anadolu bölgesi 2008-2017 yılları arasında pozitif göç hızına (ortalama % 4,53) sahipken 2018 yılında göç veren bölge (% -4,67) konumuna geçmiştir. Bununla birlikte, Batı Anadolu bölgesi 2021 yılında % 4,72 ve incelenen dönemde ortalama % 3,76 net göç hızı ile en çok göç alan üçüncü bölgedir. Ege bölgesi sürekli olarak göç alan bir bölge olmasına rağmen incelenen dönemde net göç hızı ortalama % 2,99 olarak düşük bir oranda gerçekleştiği söylenebilir. Bu durum Ege Bölgesine doğru göç hareketlerinin yavaşladığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, göç, düzey 1 bölgeleri.

ASSESSING MIGRATION DATA IN TERMS OF NUTS 1 REGIONS**ABSTRACT**

Migration in Türkiye has accelerated since 1950s. Migration is not merely a movement of population but a phenomenon with multitude of social, cultural, and financial dimensions. The aim of this study is to make an assessment of migration data of NUTS 1 regions (12 Regions) in Turkey between 2008 and 2021. When the migration data of TÜİK was studied for the period, the net migration rate of ‰ -26,12 in 2008 was found to be ‰ -14,81 in 2021 while the mean net migration rate was ‰ -15,94 in North Anatolian region. For Central East Anatolian region in the same period, the net migration rate increased from ‰ -10,89 to ‰ -13,97 rate, and the mean net migration rate was ‰ -9,78. These results show that both regions send out migration extensively. With a mean of ‰ -5,94 net migration rate, Southeast Anatolian region is the most migration sending region after Northeast Anatolian and Middle East Anatolian regions. Central Anatolian region is the fourth most migration sending region with a net migration rate of ‰ -4,54. While the Western Black Sea Region had a negative migration rate (approximately ‰ -4,82) between 2008 and 2017, the net migration rate rose up to ‰ 14,86 and received migration at an extensive rate. It can be said that the same region send migration during the following years and that it has become the fifth most migration sending region with a net migration rate of ‰ -3,18. While Eastern Black Sea region was generally a migration sending region during the period, it turned into a migration receiving position with ‰ 15,3 in 2016 and with ‰ 30,54 in 2018. This condition shows that an intense migration wave hit this region but also that the net migration rate of ‰ -21,09 in 2019 reverted this migration wave in the region. During the period under discussion, the mean migration rate was ‰ -1,02 in East Black Sea region. Even though less possible, the Mediterranean region had a lower migration rate. The Mediterranean has a positive migration rate (mean ‰ 1,08) although this was very small between 2008- 2010. During 2011-2021 period, with an approximate net migration rate of ‰ -0,21, the Mediterranean region can be seen as a region that send migration. Istanbul region had been a migration receiving region between 2008 and 2015, but it turned into a migration sending region since 2016. In the region, the net migration rate was ‰ -13,86 in 2018. The net migration rate of Istanbul region turned positive (‰ 7,79) again in 2019 but in the following years, it kept its position as a migration sending region with a net migration of ‰ -2,43. The West Marmara region continuously had a positive net migration rate between 2008 and 2021 and it was the most migration receiving region with a mean net migration rate of ‰ 8,32. East Marmara region was the second most migration receiving region with a mean net migration rate of ‰ 7,37. While West Anatolia region had a positive migration rate (mean ‰ 4,53) between 2008-2017, it turned into a migration sending region (‰ -4,67) in 2018. In addition to this, West Anatolia region was the third most migration receiving region with a net mean migration rate of ‰ 4,72 since the mean during this period was ‰ 3,76. Although Aegean region was a continuously migration receiving region, during the period under discussion, the net migration rate was at a low rate like ‰ 2,99. This condition shows that migration towards Aegean region got slower.

Keywords: Türkiye, migration, NUTS 1 regions

GİRİŞ

Göç olgusu avantajları ve dezavantajları ile küresel düzeyde ülkeleri, toplumları ve bireyleri sosyal ve ekonomik anlamda derinden etkileyen tartışılmaz bir unsurdur. Göç, bir bütün olarak, sürekli değişen bir dinamiği ifade eder (Tataru, 2019: 10-11). Göç kavramı genel olarak iç ve dış göçler olmak üzere sınıflandırılmaktadır. İç göçler bir ülke sınırları içerisinde gerçekleşirken, dış göçler o ülkeye dışardan gelen veya o ülkeden başka bir ülkeye olan göçler olarak değerlendirilir (Güreşçi, 2016: 1058). Gerek iç göçler gerekse dış göçler olsun ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerle oluşmaktadır ve kırdan kente doğru olan iç göç hareketleri sanayi toplumunun bir özelliği olarak ilk kez Sanayi Devrimi ile büyük bir ivme kazanmıştır (Koyuncu, 2012: 131).

Kırdan kente, doğudan batıya, yurt içine ve yurt dışına olan göç, hem etkilediği kitlelerin hem de göçe hedef olan bölgelerin yaşamını derinden etkilemiştir (Güncör, 2016: 59). Genel olarak göç gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere ve gelişmekte olan ülkelere kırdan kente doğru olmaktadır. Türkiye'de de kırsal alanlarda ekilebilir tarım arazilerinin küçülmesi, tarımsal mekânasyonun ve tarımdışı iş olanaklarının artması kırdan kente göçe neden olmaktadır (Şahin vd., 2021: 13). Bununla birlikte Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren iyice hız kazanan kırdan kente göç hareketlerinde itici, çekici ve bu iki faktör arasındaki ilişkiyi sağlayan iletici faktörler rol oynamaktadır. Eğitim, sağlık ve gelir olanaklarının yetersizliği gibi unsurlar kırdan kente doğru göçü tetikleyen itici faktörleri oluştururken, kentlerdeki istihdam, sosyal ve kültürel vb. olanaklar çekici faktörleri, hısımlık ve hemşerilik, evlilik, internet, gününbirlik şehirlere ulaşım olanakları vb. ise iletici faktörleri oluşturur (Yılmaz, 2009: 222). Bununla birlikte nüfusu yerinde tutmak, istenilen yere kanalize etmek veya uygun görülen yerde toplanmasını sağlamak için verilen teşvikler ise kırdan kente göçte etkili olan dördüncü faktör olarak siyasî faktörleri oluşturmaktadır (Yılmaz, 2019: 2).

Ulusal ve uluslararası literatürde göç kavramı, göç türleri, nedenleri üzerine birçok teorik çalışma yapılmıştır (Arango, 2000; Williams, 2006; Çağlayan, 2006; Moore, 2015; Tataru, 2019; Avcioğlu, 2020). Göçün işsizlik, yoksulluk, kentleşme ve ekonomik büyüme gibi değişkenlerle ilişkisini Türkiye geneli veya bölgesel düzeyde araştıran ampirik çalışmaların sayısı da son yıllarda artmaktadır. Örneğin; Albayrak ve Abdioğlu (2017), Türkiye'de iç göçe neden olan faktörleri araştırdıkları çalışmanın bulguları Türkiye'de sosyoekonomik ve demografik faktörlerin iç göçün temel nedeni olduğunu göstermiştir. Bülbül ve Köse (2009)'ün çalışmasında Türkiye'nin 12 Düzey 1 bölgesinin demografik özellikleri, sosyoekonomik göstergeleri ve göç verileri açısından birbirlerine göre konumları, benzerlikleri ya da farklılıklarını ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın çok boyutlu ölçekleme analizi sonuçları, Batı Marmara, Doğu Marmara ve Batı Anadolu bölgelerinin göçe ilişkin veriler, demografik ve sosyoekonomik göstergeler açısından birbirine benzeyen bölgeler olduğunu göstermiştir. İstanbul Bölgesi, diğer bölgelerden farklılık göstermektedir.

Çelik ve Arslan (2018)'in çalışmasında göç ile işsizlik arasındaki ilişki Türkiye için 2014-2016 döneminde yıllık verileri ile korelasyon analizi kullanılarak araştırılmıştır. Çalışmanın sonucu; alınan göç ve verilen göç ile genel işsizlik ve genç işsizlik arasında istatistiki anlamda güçlü ve pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ondes ve Ayvaz Kızılgöl (2020), 12 Düzey 1 bölgesinde iç göç üzerinde etkili olan faktörleri mekânsal panel veri modelleriyle ele almışlardır. Çalışmanın sonuçları, Türkiye'de iç göç hareketlerinde mekânsal etkileşimin olduğunu, ayrıca göç

veren bölgelerde sağlık, eğitim, kişi başına gelir gibi değişkenlerin itici faktörleri oluşturduğunu göstermiştir. Aktaş ve Şahin (2021), Türkiye’de kırdan kente doğru yaşanan göçlerin kentsel işsizlik üzerinde yarattığı negatif etkiyi araştırmışlardır. Çalışmada 1988-2019 dönemi işsizlik ve istihdam verileri arasındaki ilişki en küçük kareler (EKK) yöntemi ile araştırılmıştır. Çalışmanın bulguları kentsel istihdam oranı ile kırsal nüfusun toplam nüfustaki payı ve işsizlik oranı arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Aydın ve Levent (2021), Düzey 1 bölgelerinde göçün sosyoekonomik etkilerini araştırdıkları çalışmanın sonuçları yoksulluk, işsizlik ve eğitim düzeyi ile göç miktarı arasında uzun dönemde pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. Çadircı ve Kaya (2022), Düzey 1 Bölgelerinde iç göç ve işsizlik ilişkisini 2008-2021 dönemi için Dumitrescu-Hurlin (2012) nedensellik analizi ile test etmişlerdir. Çalışmanın sonuçları Türkiye’de itici ve çekici faktörlerin etkisiyle daha çok sanayileşmiş bölgelere doğru yönelen iç göçün bu bölgelerde işsizliği artırdığını göstermiştir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de 2008-2021 döneminde Düzey 1 bölgelerinin (12 Bölge) göç verilerinin göç literatürü ile birlikte incelemek ve değerlendirilmesidir. Türkiye’de bölgeler arasında gerçekleşen göç hareketlerinin değerlendirilmesinin ve bölgeler arasındaki göç hareketlerinin yoğunluğunun belirlenmesi bu bölgelere yönelik politika uygulamaları açısından önemlidir. Çünkü iç göç sadece bir nüfus hareketliliği olmayıp, ekonomik, sosyal, kültürel birçok ögeyi içerisinde barındırmaktadır. Bu yönüyle çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada dört bölümden oluşmaktadır: Çalışmanın konusu, kapsamı, amacı ve öneminin yer aldığı giriş bölümünden sonra, ikinci bölümde çalışmanın deseni ve verilerin analizi, üçüncü bölümde çalışmanın bulguları ve son olarak tartışma, sonuç ve öneriler bölümü yer almaktadır.

YÖNTEM

Çalışmanın Deseni

Bu çalışmanın amacı Türkiye’nin İBBS’ne göre belirlenen Düzey 1 bölgelerinde (12 bölge) göç istatistiklerinin 2008-2021 dönemindeki değişimlerini değerlendirmek, literatür taraması yapmak ve bu kapsamda bölge düzeyinde önerilerde bulunmaktır.

Veri Toplama Araçları

Türkiye’nin 2008-2021 döneminde Düzey 1 bölgeleri kapsamında gerçekleşen iç göç verileri TÜİK elektronik veri tabanından elde edilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmada, ilk olarak göç verileri Düzey 1 bölgeleri kapsamında tablolarla ve grafiklerle karşılaştırmaya imkan verecek ölçüde ortaya konulmuştur. Daha sonra bölgelerin üstün ve zayıf yönleri, fırsatları açısından değerlendirilmiştir. Son aşamada ise bölgesel düzeyde politika önerilerinde bulunulmuştur.

BULGULAR

Uluslararası ve Ulusal Göç Hareketlerine Genel Bir Bakış

Dış göçler kapsamında küresel düzeyde tahmini uluslararası göçmen sayısı son 50 yılda artmıştır ve 2020 yılında yaklaşık 281 milyon insan doğdukları ülkeden başka bir ülkeye hareket etmiştir. Uluslararası göçmen nüfusunun %30,9 Avrupa'da, %30,5'u Asya'da, %20,9'u Kuzey Amerika'da ve %9'u ise Afrika kıtasında ikamet etmektedir. Göçmenlerin %5.3'ü için Latin Amerika ve Karayipler, %3.3 göçmen için Okyanusya yerleşim yeri olarak seçilmiştir (McAuliffe ve Triandafyllidou, 2021: 23-24).

Tablo 1. Uluslararası Göçmenler (1970–2020)

Yıllar	Uluslararası göçmen sayısı	Dünya nüfusunun %'si olarak göçmenler
1970	84 460 125	2.3
1975	90 368 010	2.2
1980	101 983 149	2.3
1985	113 206 691	2.3
1990	152 986 157	2.9
1995	161 289 976	2.8
2000	173 230 585	2.8
2005	191 446 828	2.9
2010	220 983 187	3.2
2015	247 958 644	3.4
2020	280 598 105	3.6

Kaynak: UN DESA, 2008; UN DESA, 2021a, McAuliffe ve Triandafyllidou, 2021

Tablo 1'den uluslararası göç akımlarının 1990'lı yıllardan sonra hız kazandığı görülmektedir. 2005 yılında dünya nüfusunun % 2.9'u göçmen statüsünde iken, bu oran 2010 yılında %3.2, 2015 yılında %3.4 ve 2020 yılında %3.6 olarak gerçekleşmiştir.

20. yüzyılın başından itibaren uluslararası göç olaylarında savaşlar, siyasi istikrarsızlıklar, baskıcı rejimler, insan hakları ihlalleri, ekonomik ve sosyal sıkıntılar, iç savaşlar, etnik savaşlar gibi nedenlerle artış yaşanmıştır (Çelik vd., 2018: 296). Uluslararası göç hareketlerine paralel bir şekilde Türkiye'de yaşanan sosyoekonomik gelişmelerinde etkisiyle "göç alan" aynı zamanda gelen göçmenlere "geçiş alanı" yaratan bir ülke konumundadır (Ünal, 2014: 65). Türkiye'ye gelen ve Türkiye'den giden uluslararası göç hareketleri TÜİK veritabanından erişimi sağlanan 2016-2019 dönemi için Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Türkiye'de Uluslararası Göç Hareketleri (2016–2019)

Yıllar	Gelen Göç	Giden Göç	Net Göç
2016	380921	177960	202961
2017	466333	253640	212693
2018	577 457	323 918	253539
2019	677 042	330289	346753

Kaynak: <https://www.tuik.gov.tr/>

Tablo 2'de Türkiye'de uluslararası net göçün 2016 yılında 202961 kişi iken 2019 yılında 346753 kişiye yükseldiği görülmektedir. TÜİK verilerine göre Türkiye en fazla Suriye, Irak, Afganistan ve Türkmenistan gibi ülkelere göç almaktadır.

Diğer taraftan Türkiye’de iç göç hareketlerinin gelişimi değerlendirildiğinde 1923’ten 1950’li yıllara kadar, güçlü bir kentleşme ve göç hareketine rastlanmazken (Öztürk ve Altuntepe, 2008: 1591) 1950’li yıllardan itibaren göç hareketlerinin hız kazandığı görülmüştür. Türkiye’de yaşanan tarımsal dönüşümlerle birlikte kırsal yerleşim birimleri itici, sanayileşmeyle birlikte kentsel yerleşim birimleri çekici bir duruma gelmiştir. Türkiye’de 1950 yılında nüfusun %25’i kentlerde yaşarken (Şen, 2014: 231-232), TÜİK verilerine göre 2021 yılında %93,18’i kentlerde %6,82’si kırsal alanda yaşamaktadır.

Bu çalışmada incelenen dönem olan 2008-2021 döneminde Türkiye’de kır ve kent nüfusunun oransal dağılımı Tablo 3’te görülmektedir.

Tablo 3. Türkiye’de kent ve Kırsal Nüfus Oranları (2008–2021)

Yıllar	Kent nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı (%)	Kır nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı (%)
2008	74,96	25,04
2009	75,53	24,47
2010	76,26	23,74
2011	76,8	23,2
2012	77,28	22,72
2013	91,35	8,65
2014	91,75	8,25
2015	92,1	7,9
2016	92,3	7,7
2017	92,51	7,49
2018	92,27	7,73
2019	92,78	7,22
2020	92,97	7,03
2021	93,18	6,82

Kaynak: <https://www.tuik.gov.tr/>

Tablo 3’ten de anlaşıldığı gibi Türkiye’de 2008-2021 döneminde kent nüfusu artmaktadır. 2008 yılında kent nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı %74,96 iken kırsal nüfusun oranı % 25,04’tür. Türkiye’de ilerleyen süreçte kent nüfusunun 2015 yılında %91,35, 2020 yılında %92,97 ve son olarak 2021 yılında %93,18 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 3’ten de anlaşıldığı gibi kırsal alandan kentsel alana doğru hızlı bir göç akımı gerçekleşmiştir.

Düzyer 1 Bölgelerinde Göç Verilerinin Değerlendirilmesi

Düzyer 1 Bölgelerinde Net Göç Hızı

Tablo 4’te Düzyer 1 Bölgelerinin net göç hızı verileri genel olarak incelendiğinde doğudan batıya doğru bir göç hareketi olduğu görülmektedir. Kuzey Anadolu 2008 yılında % -26,12 olan net göç hızının 2021 yılında % -14,81 olarak gerçekleştiği, incelenen dönemde ortalama net göç hızının % -15,94 olduğu izlenmektedir. Ortadoğu Anadolu bölgesi için incelenen dönemde net göç hızı % -10,89’dan % -13,97 oranına yükselmiştir ve ortalama net göç hızı % -9,78’dir. Bu sonuçlar her iki bölgenin yoğun olarak göç verdiğini göstermektedir. Güneydoğu Anadolu ortalama % -5,94 net göç hızı ile en çok göç veren üçüncü bölge konumundadır. Orta Anadolu incelenen dönemde ortalama % -4,54 net göç hızı ile en çok göç veren dördüncü bölge konumundadır.

Tablo 4. Türkiye’de Düzey 1 Bölgelerinin Net Göç Hızı (%0)

Yıllar	Kuzeydoğu Anadolu	Ortadoğu Anadolu	G. Doğu Anadolu	İstanbul	Batı Marmara	Ege	Doğu Marmara	Batı Anadolu	Akdeniz	Orta Anadolu	Batı Karadeniz	Doğu Karadeniz
2008	-26,12	-10,89	-7,56	2,1	9,73	3,7	12,57	2,98	2,15	-9	-4,35	-2,24
2009	-14,72	-9,09	-7,12	3,06	4,03	1,74	6,37	4,6	0,52	-4,99	-2,4	0,63
2010	-13,58	-9,08	-3,8	7,77	4,62	0,1	5,51	5,59	0,58	-8,95	-11,16	-8,98
2011	-12,46	-16,49	-4,11	8,98	4,95	0,13	6,18	7,05	-1,24	-8,78	-8,8	-9,88
2012	-15,35	-7,19	-7,55	2,2	7,74	2,6	5,27	3,62	-1,09	-4,11	-3,2	7,29
2013	-19,19	-7,12	-5,7	4,69	5,89	1,59	6,56	3,84	-0,72	-4,8	-5,69	-3,61
2014	-19,34	-12,23	-6,12	1	13,96	4,61	7,69	5,25	0,35	-6,63	-7,72	-1,77
2015	-20,96	-12,63	-8,38	3,45	6,11	3,19	9,67	6,58	0,02	-6,5	-4,36	-5,88
2016	-11,91	-13,13	-8,66	-4,81	10,92	4,2	10,2	2,42	-0,03	-0,09	1,39	15,03
2017	-21,12	-9,01	-3,73	-0,4	10,06	4,21	10,11	3,4	-0,9	-3,14	-1,96	-12,64
2018	-4,75	0,98	-3,73	-13,86	11,36	4,57	2,53	-4,67	-0,44	8,06	14,86	30,54
2019	-16	-10,61	-6,15	7,79	3,68	3,08	6,13	6,44	0,27	-8,47	-9,85	-21,08
2020	-12,84	-6,59	-1,92	-3,42	9,33	3,27	6,8	0,83	3,52	-3,53	-4,55	-3,18
2021	-14,81	-13,97	-8,76	-1,44	14,15	4,93	7,55	4,72	-2,12	-2,67	3,19	1,53

Kaynak: <https://www.tuik.gov.tr/>

Tablo 4’ten Batı Karadeniz 2008-2017 döneminde negatif göç hızına (ortalama % -4,82) sahipken, net göç hızı 2018 yılında % 14,86 olmuş ve hızlı bir şekilde göç aldığı görülmektedir. Batı Karadeniz’in sonraki yıllarda tekrar göç verdiği ve incelenen dönemde ortalama % -3,18 net göç hızı ile en çok göç veren beşinci bölge konumunda olduğu söylenebilir. Doğu Karadeniz incelenen dönemde genelde göç veren bir bölge iken 2016 yılında % 15,3, 2018 yılında % 30,54 net göç hızı ile göç alan konuma geçmiştir. Bu durum bölgeye yoğun bir göç akımının gerçekleştiğini, ancak 2019 yılında % -21,09 olan net göç hızı bölgede göç akımının tekrar tersine döndüğünü göstermektedir. İncelenen dönemde Doğu Karadeniz ortalama göç oranı % -1,02’dir. Akdeniz bölgesi 2008-2010 döneminde düşükte olsa pozitif göç oranına sahiptir (ortalama % 1,08), 2011-2021 döneminde ise Akdeniz bölgesinin ortalama % -0,21 net göç hızı ile düşükte olsa göç veren bölge konumunda olduğu söylenebilir. İstanbul bölgesi 2008-2015 yılları arasında göç alan bölge konumunda iken 2016 yılından itibaren göç veren bölge konumuna geçmiştir. Bölgede net göç hızı 2018 yılında % -13,86 olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında İstanbul Bölgesi’nin net göç hızı tekrar (%7,79) pozitif olmuş, ancak sonraki yıllarda ortalama % -2,43 net göç hızı ile göç veren bölge özelliğini korumuştur. Batı 2008-2021 döneminde sürekli olarak pozitif net göç oranına sahiptir ve ortalama % 8,32 net göç hızı ile en çok göç alan bölge konumundadır. Doğu Marmara ise ortalama % 7,37 net göç hızı ile en çok göç alan ikinci bölge konumundadır. Batı Anadolu 2008-2017 yılları arasında pozitif göç hızına (ortalama % 4,53) sahipken 2018 yılında göç veren bölge (% -4,67) konumuna geçmiştir. Bununla birlikte, Batı Anadolu 2021 yılında % 4,72 ve incelenen dönemde ortalama % 3,76 net göç hızı ile en çok göç alan üçüncü bölgedir. Ege bölgesi sürekli olarak göç alan bir bölge olmasına rağmen incelenen dönemde net göç hızı ortalama % 2,99 olarak düşük bir oranda gerçekleştiği söylenebilir. Bu durum Ege Bölgesi’ne doğru göç hareketlerinin yavaşladığını göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de 2008-2021 döneminde Düzey 1 bölgelerinin (12 Bölge) göç verilerinin göç literatürü ile birlikte incelemek ve değerlendirilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar Türkiye’nin Düzey 1 Bölgeleri arasındaki göç hareketlerinin doğudan batıya doğru yöneldiğini göstermiştir. Düzey 1 bölgeleri arasında 2008-2021 döneminde sırasıyla Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Orta Anadolu bölgeleri en çok göç veren bölge konumundadır. Bu dört bölgeyi Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz bölgeleri ve düşük düzeyde de olsa Akdeniz ile İstanbul bölgesinin göç veren bölge özelliği ile takip ettiği söylenebilir. Türkiye’de göç hareketlerinin Batı Marmara ve Doğu Marmara bölgelerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Batı Anadolu ve Ege bölgelerine doğru göç hareketlerinin Batı Marmara ve Doğu Marmara bölgelerine göre daha düşük düzeylerde kaldığı görülmektedir. Çalışmanın bu sonucu Bülbül ve Köse (2009)’nin çalışmasından elde ettiği sonuçlara paralel şekilde Batı Marmara, Doğu Marmara ve Batı Anadolu Bölgelerinin göçe ilişkin verilerin, demografik ve sosyoekonomik göstergeler açısından birbirine benzeyen bölgeler olduğunu göstermektedir. Bu bölgeler hizmetler ve sanayi sektörlerinin yoğun olduğu bölgeler olduğu kadar sosyokültürel açıdan da olanakları zengindir.

Çalışmanın sonuçları Türkiye’nin Düzey 1 bölgeleri arasındaki göç hareketlerinin yönünün daha çok doğudan batıya doğru olduğunu göstermektedir. Bu sonuç kırsal alanlardan kentlere doğru gerçekleşen iç göç hareketlerinin Yılmaz (2009), Çadircı ve Kaya (2022), Çelik ve Arslan (2018), Şahin vd. (2021), Yılmaz (20019)’un çalışmalarında elde ettiği sonuçlarla benzer nedenlerle gerçekleştiği söylenebilir. Göç hareketlerinin nedenleri bu çalışmalarda belirttiği gibi tarım arazilerinin küçülmesi, tarımsal mekanizasyonun artması, kentlerde tarım dışı faaliyetler olarak sanayi ve hizmetler sektörünün istihdam yaratma potansiyeli, yeni iş olanakları, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel olanaklara erişimin kolaylığı nedenleriyle gerçekleştiği söylenebilir. Çalışmadan elde edilen bu bulgu Albayrak ve Abdioğlu (2017)’nin çalışmasından elde ettiği sonuca benzer şekilde Türkiye’nin Düzey 1 bölgelerindeki iç göç hareketlerinin temel nedenlerinin sosyoekonomik ve demografik faktörler olduğunu göstermektedir.

ÖNERİLER

Göç hareketlerinin temelinde yatan göç veren bölge açısından itici faktörlerin politika yapımcılar tarafından belirlenerek politika uygulamalarının bu yönde geliştirilmesi gerekmektedir. Göç veren bölgelerin işgücü piyasasında tarım dışı istihdam olanaklarının yaratılması zorunluluk arz etmektedir. Bu bağlamda göç veren bölgelerde gerek sanayi ve hizmetler sektörünün gelişmesi bu bölgelere yapılacak kamu yatırımlarının artırılması ve özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesiyle mümkündür. Kırsal alanlarda nüfusu tutmak ve tarımsal üretimin sürdürülebilirliğini sağlamak ve aynı zamanda verimliliği artırmak için teşvik politikalarının etkin bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu uygulamalar aynı zamanda kırsal nüfusun ülke GSYH’sinden elde ettiği payı artıracak ve gelir dağılımı açısından bölgelerarası farklılıkları en aza indirecektir. Göç veren bölgelerde eğitim, sağlık hizmetlerinin yanı sıra sosyokültürel olanakların geliştirilmesi ve bu hizmetlere erişimin sağlanması bölge insanın göç hareketlerini yavaşlatacağı söylenebilir. Bu politika uygulamaları bölgelerarası dengesizliklerin

giderilmesi için önem arz ettiği gibi göç alan bölgelerin sosyoekonomik olanaklarının ve yaşam standartlarının sürdürülebilirliği açısından da önemlidir.

Bu çalışma Düzey 1 bölgelerinin sosyoekonomik göstergelerinin göçle ilişkisini ampirik düzeyde test edilmesiyle geliştirilebilir ve bu sayede gösterge bazında politika çıkarımlarına olanak sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, N., & Abdioğlu, Z. (2017). Türkiye’de iç göçü etkileyen faktörlerin analizi. *Researcher*, 5(3), 293-309.
- Arango, J. (2000) Explaining migration: a critical view. *International Social Science Journal*, 52(165):283–296. <https://doi.org/10.1111/1468-2451.00259>
- Avcıoğlu, G. Ş. (2020). Türkiye’de akademik göç çalışmaları: Göç literatürü taraması. *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (4), 76-82.
- Aydın, F. F. & Levent, C. (2021). Göçün sosyo-ekonomik etkileri: Düzey-1 bölgelerinde ekonometrik bir uygulama. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38), 397-427. DOI: 10.14520/adyusbd.873129
- Bülbül, S. & Kose, A. (2009). Türkiye’de bölgelerarası iç göç hareketlerinin çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39 (1), 75-94.
- Çadırcı, Ç., Kaya, L., 2022 Türkiye’de Bölgelerarası İç Göç ve İşsizlik İlişkisinin Panel Nedensellik Analizi İle İncelenmesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 57(4), 2939-2954.
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, (17), 67-91.
- Çelik, R. & Arslan, İ. (2018). Göç ve işsizlik arasındaki ilişki: Ampirik bir uygulama. *Journal of Social Policy Conferences*, (74), 65-75.
- Çelik, M. Y., Şen, A. T., Usta, H., & Usta, S. E. (2018). Avrupa Birliği’nin göç/mülteci politikası ve sığınmacıların ekonomik, sosyal ve kamusal iletişim sorunları: Kastamonu örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 296-315.
- Güncör, C. (2016). Göç olgusunun eğitim sistemine etkilerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 50-71. doi:<doi>10.26899/inciss.9</doi>
- Güreşçi, E. (2016). Ortak ve farklı yönleriyle iç ve dış göçler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1058-1064.
- Koyuncu, A. (2012). Anadolu kentlerine göç: Konya Örneği. *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 130-145.
- McAuliffe, M. and A. Triandafyllidou (eds.), 2021. *World Migration Report 2022*. International Organization for Migration (IOM), Geneva.
- Moore K., (2015). The Meaning of Migration, *Journalism, Media and Cultural Studies Journal*, 6, 1-9. DOI: [10.18573/j.2015.10001](https://doi.org/10.18573/j.2015.10001)
- Ondes, H., & Ayvaz-Kizilgol, O. (2020). Türkiye’de iç göçü etkileyen faktörler: Mekânsal panel veri analizi. *Business and Economics Research Journal*, 11(2), 353-369.

- Öztürk, M., & Altuntepe, N. (2008). Türkiye’de kentsel alanlara göç edenlerin kent ve çalışma hayatına uyum durumları: Bir alan araştırması. *Journal of Yasar University*, 3(11), 1587-1625.
- Şahin, A. , Aktaş, E. & Tüzün Rad, S. (2021). Türkiye’de Kırdan Kente Göç-İşsizlik: Todaro Paradoksu . *Tarım Ekonomisi Dergisi* , 27 (1) , 9-14.
- Şen, M. (2014). Türkiye’de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi. *Çalışma ve Toplum*(1), 231-256.
- Tataru, G.F. (2019). Migration – an Overview on Terminology, Causes and Effects. *Logos Universality Mentality Education Novelty: Law*, 7(2), 10-29. doi:10.18662/lumenlaw/2
- Ünal, S. (2014). Türkiye'nin beklenmedik konukları: "Öteki" bağlamında yabancı göçmen ve mülteci deneyimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 6(3), 65-89.
- Yılmaz, C. (2009). Türkiye’de Kırdan Kente Göç Sürecinde Etkili Olan Faktörlerden Biri; Evlilik Yoluyla Göç. *Doğu Coğrafya Dergisi*(21), 221-232.
- Yılmaz, C. (2019). Türkiye’de Kırdan Kente Göç Sürecinde Etkili Olan Aracı / İletici /Kolaylaştırıcı Faktörler”. (. S. G.Şahin) içinde, *Prof. Dr. Nuran Taşlıgil’e Armağan) Beşeri ve İktisadi Coğrafya Araştırmaları* (s. 125-134). İstanbul: Eski Babil Yayınları.
- Williams, A. M. (2006). Lost in translation? International migration, learning and knowledge. *Progress in Human Geography*, 30(5), 588-607. doi:10.1177/0309132506070169

<https://www.tuik.gov.tr/>

SOSYAL ADALET SAVUNUCULUĞUNUN SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Seray TAYİZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet

Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, tayiz.seray@std.izu.edu.tr

ÖZET

Sosyal adalet, eşitliği ve adaleti sağlamaya yönelik bir kavramdır ve toplumda herkesin aynı haklara, kaynaklara ve fırsatlara erişmesi anlamına gelir. Sosyal hizmet, bu amaç doğrultusunda toplumdaki dezavantajlı ve risk altında olan kişilerin sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak, bu ihtiyaçların karşılanmasına yardımcı olmak ve toplum ile olan uyumunu kolaylaştırmanın yanında bireylerin ve grupların, eşit haklara ve fırsatlara erişmelerini, sosyal adaleti sağlamak için çalışan bir meslektir. Sosyal adaletin sağlanması için toplumun tüm bireylerinin haklarını ve fırsatlarını eşit şekilde kullanması gereklidir ve sosyal hizmet profesyonelleri bu amaç doğrultusunda sosyal adaleti teşvik etmek ve kaynakları, fırsatları ve olanakları eşitliğe dayalı olarak dağıtmak için çalışır ve sosyal adaletin savunuculuğunu yapar. Sosyal adalet savunuculuğu, sosyal hizmet disiplini ve mesleği içinde, toplumsal adaleti ve eşitliği sağlamaya yönelik çalışmaları ifade eder. Sosyal adalet savunucuları, yoksulluğun, ayrımcılığın, eşitsizliğin ve diğer toplumsal sorunların önlenmesine yönelik çalışmalar yapar ve bu konuların güncel olarak ele alınmasını sağlar. Sosyal adalet savunuculuğu, insan haklarına saygı, eşitliğe dayalı bir toplum ve insanlar arasındaki fırsat eşitsizliğinin azaltılması gibi değerleri içerir. Sosyal hizmet uygulamaları sırasında sosyal adalet savunuculuğu, sosyal hizmet uygulayıcılarının müracaatçıların eşitliğini, insan haklarını ve sosyal adaleti koruyacak şekilde hareket etmelerini sağlar. Bu, bireylerin sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak için adil ve eşit bir şekilde hizmet verilmesini destekler. Derleme araştırma niteliği taşıyan bu çalışmada sosyal hizmet disiplini ve mesleği çerçevesinde sosyal adalet savunuculuğu kavramına odaklanılmıştır. Ulusal ve uluslararası sosyal hizmet literatürüne ve uluslararası düzeyde kabul görmüş sosyal hizmet otoritelerinin yaklaşımlarına dayalı olarak sosyal adalet savunuculuğunun sosyal hizmet perspektifinden farklı yönleriyle değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda literatür taramasına yer verilmiş ve buradan yola çıkarak birtakım değerlendirmeler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal adalet, sosyal adalet savunuculuğu, sosyal hizmet.

EVALUATION OF SOCIAL JUSTICE ADVOCACY FROM THE SOCIAL WORK PERSPECTIVE

Seray TAYİZ

Master Student, İstanbul Sabahattin Zaim University Graduate School of Education, Department of Social Work, İstanbul, Türkiye, tayiz.seray@std.izu.edu.tr

ABSTRACT

Social justice refers to the concept of ensuring equality and fairness and providing everyone in society equal access to rights, resources, and opportunities. Social work is a profession that aims to meet the social, economic, cultural, and psychological needs of disadvantaged and vulnerable individuals in society, to help in meeting these needs, and to facilitate their integration into society, as well as working to ensure that individuals and groups have equal access to rights and opportunities, to ensure social justice. For social justice to be achieved, it is essential that all individuals in society have equal access to rights and opportunities, and social work professionals work towards this goal by encouraging social justice and distributing resources, opportunities, and means equitably. Advocacy for social justice is a manifestation of the work towards ensuring social justice and equality within the discipline and profession of social work. Social justice advocates work to prevent poverty, discrimination, inequality, and other societal problems, and ensure that these issues are addressed in a timely manner. Advocacy for social justice encompasses values such as respect for human rights, an equal-based society, and reducing inequalities in opportunities between people. During the implementation of social work practices, advocacy for social justice ensures that social work practitioners act to protect the equality of clients, human rights, and social justice. This supports providing services in a fair and equal manner to meet the social, economic, cultural, and psychological needs of individuals. This study focuses on the concept of advocacy for social justice within the discipline and profession of social work. It aims to evaluate the different aspects of advocacy for social justice from the perspective of social work based on national and international social work literature and the approaches of internationally recognized social work authorities. A literature review is included and some assessments are provided based on this.

Keywords: Social justice, social justice advocacy, social work.

GİRİŞ

Dünya genelinde pek çok insan şu ya da bu şekilde kendi ihtiyaçlarını yeterince karşılayamayabilmektedir. Bazı insanlar bir ömür boyu kaçmak için mücadele ettikleri çeşitli zorluklar, sorunlar, dezavantajlar yaşamaktadır. Bu sorunlar ve dezavantajlar kişisel nedenler, fiziksel veya zihinsel engellerden uygun sosyalleşme ve eğitim eksikliğine, doğum, gelenek veya talihsizlik yoluyla daha düşük sosyal statüye kadar değişiklik göstermektedir. Ek olarak, kaynaklarının ve hizmetlerin eksikliği, desteklenmeyen siyasi irade ve yerleşik ayrıcalık ve baskı sistemleri gibi toplumsal faktörler, insanların gelişim kabiliyetini etkilemekte ve kısıtlamaktadır. Birçok insan genellikle temel ihtiyaçlar olan yiyecek, su, barınak, sağlık hizmetleri ve insanlık onuru ile mücadele etmektedir. Kısacası bazı insanlar toplumun faydalarına ve kaynaklarına, statüsüne, zenginliğine, gücüne daha fazla erişime sahipken bazıları daha azına sahiptir. Bu durum toplum içerisinde sosyal adaleti bozmakta ve çeşitli noktalarda bazı kesimler için adaletsizlikler doğurmaktadır (Cox et al, 2017: 59).

Sosyal adalet kavramı en genel tabiri ile eşit ve adaletli olmayan durum ve uygulamalar ile mücadele etmek suretiyle bir toplum içerisindeki her bir bireyin aynı temel kaynaklar, haklar ve fırsatlara ulaşmasının sağlanması durumudur (Garthwait, 2012: 52). Sosyal hizmet disiplini ve mesleği, temel olarak toplum içerisindeki dezavantajlı ve risk altında olan kişilerin ve grupların toplum ile olan uyumunu kolaylaştırmak için onlar adına ve onlar ile beraber birtakım savunuculuk etkinlikleri sürdürmeyi, bu etkinlikleri de eşitlik ve adalet ilkelerinin kapsamında yürütmeyi hedeflemektedir. Bu hedef, tüm sosyal hizmet anlayışının ve uygulamalarının yapı taşıdır (Yolcuoğlu, 2012: 109; Bozdemir ve Duman, 2020: 1107).

Sosyal hizmet, hizmet kullanıcıları ve toplumun tüm üyeleri ile ilgili olarak sosyal adaletin geliştirilmesine kendini adanmış olan bir meslektir. Sosyal adalet, önyargı ve ayrımcılık olmaksızın kaynaklara, fırsatlara, olanaklara adil bir şekilde erişimi kapsamaktadır. Gücün kötüye kullanılmasına, adaletsiz dağıtıma ve adaletsiz uygulamalara açıkça meydan okumaktadır (MASW, 2021: 8). Bu anlamda sosyal adalet, sosyal hizmet disiplini ve meslek uygulamasının önemli bir alanını oluşturmaktadır. Sosyal hizmet profesyonellerinin mesleki davranışlarını yönlendiren bir dizi standart olan Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW) Etik Kuralları'na (2008; 2021) dayanan sosyal hizmetin temel ilkelerinden biri, sosyal ve ekonomik açıdan savunmasız gruplarla çalışarak "sosyal adaleti" teşvik etmek, savunmaktır.

Derleme türündeki bu çalışmada bir disiplin ve bir toplum mesleği olarak sosyal hizmet, uluslararası perspektiften ele alınarak sosyal adaletin tesisi ve sosyal adalet savunuculuğu bağlamında ulusal, uluslararası sosyal hizmet literatürüne ve uluslararası düzeyde kabul görmüş sosyal hizmet otoritelerinin yaklaşımlarına dayalı olarak birtakım değerlendirmeler sunulmuştur.

SOSYAL HİZMET MESLEĞİ: TEMEL İLKELERİ VE DEĞERLERİ

Sosyal hizmet, birbiriyle bağlantılı tarihsel, sosyo-ekonomik, kültürel, mekânsal, politik ve kişisel faktörlerin insan refahı ve gelişimi için fırsatlar ve/veya engeller olarak hizmet ettiğini kabul eden bir uygulama mesleği ve akademik bir disiplindir. Toplumdaki yapısal engeller ise eşitsizlikler, ayrımcılık, sömürü ve baskının sürmesine katkıda bulunur. Irk, sınıf, dil, din, cinsiyet, engellilik, kültür ve cinsel yönelim gibi kriterler temelinde baskı

ve/veya ayrımcılığın yapısal kaynakları üzerine düşünerek ve yapısal ve kişisel sorunlara yönelik eylem stratejileri geliştirerek eleştirel bilincin geliştirilmesi gerekir. İşte bu noktada sosyal hizmet, kişi, aile, küçük grup, topluluk veya toplum düzeyinde marjinalleşme, sosyal dışlanma ve baskıya katkıda bulunan yapısal şartlara meydan okuma ve onları değiştirme ihtiyacından hareket eder ve insan haklarının ve ekonomik, çevresel ve sosyal adaletin tesis edilmesine hizmet eder (IFSW, 2014).

Sosyal hizmetteki merkezi unsur, insan ihtiyaçları çerçevesinde kişiler ve sosyal gruplarla ilgilenmektir. Sosyal hizmetin kapsamı, işleyişi veya sistemi ülkeden ülkeye, kültürden kültüre değişebilmekle beraber, temel olarak tüm sosyal hizmet çabaları bireylerin çeşitli eksiklikleri, dezavantajları veya yetersizlikleri üzerinden yol almaktadır. Bu noktadaki temel konu, ihtiyaçlar konusuna açılmaktadır. Bu ihtiyaçlar olduğunda meselenin boyutu derinleşmektedir. Çünkü insan ihtiyaçları birçok faktöre göre daima yeniden biçimlenebilmekte ve bunların çok azı salt nesne ve tüketim materyallerine yönelmektedir (Baudrillard, 2008: 70-71). Bu nedenle sosyal hizmetin mevcudiyet gerekçesine gönderme yapan ihtiyaçlar toplumsal karakter arz etmektedir. Yaşanan yer ve zamana, biyolojik, psikolojik, politik, ekonomik, en önemlisi sosyolojik yapı ve şartlara göre temellenmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmet toplumsal bir faaliyettir. Sosyal hizmetin birincil amacı bireylerin ekonomik, siyasi ve toplumsal anlamda eşit ve adaletli bir yaşam tesis etmeye hizmet etmektir (Bingöl, 2015: 70-71).

Sosyal hizmet mesleği, refahı artırmak için sosyal değişimi, insan ilişkilerinde problem çözmeyi ve insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmesini teşvik eden bir meslektir. İnsan davranışı ve sosyal sistemler teorilerinden yararlanan sosyal hizmet, insanların çevreleriyle etkileşime girdiği noktalara müdahale etmeyi amaçlamaktadır. İnsan hakları ve sosyal adalet ilkeleri sosyal hizmetin temelidir (MASW, 2021: 5).

Bir toplumdaki sosyal hizmetler, o toplumda var olan sosyal sorunlar ve mevcut sosyal politikalar doğrultusunda şekillenmektedir. Bu bakımdan bir meslek ve sosyal bilim disiplini olarak sosyal hizmet, sosyal politikanın en önemli yapıtaşlarından birini oluşturmaktadır. Sosyal hizmetin mesleki odağı, sosyal sorunların, eşitsizliklerin, adaletsizliklerin çözümlenmesi suretiyle toplumdaki sosyal refah düzeyinin artırılmasıdır (Danış, 2007: 52).

Sosyal hizmet bir insan hakları mesleğidir, çünkü toplumda dengeyi tesis etmek, sosyal adaleti sağlamak ve eşitlikçi bir sosyal yapıyı oluşturmak noktasında çalışmalar yapmak, insan onurunu yüceltmek ve insanların bireysel gelişim kapasitesini artırarak toplumda er alan dezavantajlı birey ve gruplara fırsat eşitliğini sağlayacak gelişim imkanları sağlamak sosyal hizmet disiplininin en temel hedefidir. Bir sosyal devlet tarafından korunan ve sağlanması beklenen sosyal hakların ve fırsat eşitliğinin temel amacı toplumsal sosyal adaletin sağlanmasıdır (Çoban Kaynak, 2017: 256).

Sosyal hizmet profesyonellerinin mesleki davranışlarını yönlendiren bir dizi standart olan Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW) Etik Kuralları'nın 1960 yılında yayınlanan ilk versiyonu, sosyal hizmet profesyonellerinin "insanlığın refahı için hizmet vermeye kendilerini adadıklarını" ve "ayrım gözetmeksizin herkesin refahını desteklemesi" gerektiğini belirtmiştir. Bu temel ilkeler bugün de geçerlidir, ancak kurallar o zamandan beri tek sayfalık bir belgeden, sosyal hizmet profesyonellerine ve sosyal hizmet mesleğine rehberlik etmek için temel değerleri, etik ilkeleri ve etik standartları ana hatlarıyla belirten sağlam bir profesyonel davranış

kılavuzuna dönüşmüştür (University at Buffalo, 2023). NASW tarafından 2021 yılında güncellenmiş olan ilkelere göre, sosyal hizmet mesleğinin temel misyonu savunmasız, ezilmekte olan ve yoksulluk içerisinde yaşamını sürdüren bireylerin gereksinimlerine ve güçlendirilmesine özel dikkat göstererek, insan refahını artırmak ve tüm insanların temel insani ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olmaktır. Sosyal hizmetin tarihsel ve tanımlayıcı bir özelliği, mesleğin sosyal bağlamda bireysel refah ve toplumun refahına ikili olarak odaklanmasıdır. Sosyal hizmetin temeli, yaşamdaki sorunları yaratan, bunlara katkıda bulunan ve ele alan çevresel güçlere dikkat etmektir. Sosyal hizmet profesyonelleri kültürel ve etnik çeşitliliğe duyarlıdır ve ayrımcılığa, baskıya, yoksulluğa ve diğer sosyal adaletsizlik biçimlerine son vermeye, insanların kendi ihtiyaçlarını karşılama kapasitelerini artırmaya çalışırlar. Sosyal hizmet profesyonelleri ayrıca kuruluşların, toplulukların ve diğer sosyal kurumların bireylerin ihtiyaçlarına ve sosyal sorunlarına yanıt verebilirliğini teşvik etmeye çalışmaktadır. Meslek tarihi boyunca sosyal hizmet profesyonelleri tarafından benimsenen kişinin onuru ve değeri, sosyal adalet, insan ilişkileri, bütünlük, yeterlilik gibi temel değerler, sosyal hizmetin benzersiz amacının ve bakış açısının temelini teşkil etmektedir (NASW, 2023).

SOSYAL ADALET KAVRAMI VE SOSYAL ADALET SAVUNUCULUĞU

Adalet kavramı doğruluk, dürüstlük, eşitlik, hak yemeçlik, hakkaniyet ölçülerine uyma, meşruluk, tarafsızlık, insaniyet, iyilik gibi kavramlar ile beraber anılan bir kavramdır (Töremen ve Tan, 2010: 59; Başer vd., 2017: 1009). Neyin “adil”, “hak edilmiş” veya kişinin almaya “haklı” olduğu hakkındaki yargıların, insanların diğerleriyle etkileşimlerindeki duygularının, tutumlarının ve davranışlarının merkezinde yer alan merkezi bir sosyal yargı olduğu kabul edilmektedir (Tyler & Smith, 1995: 1). Kaynakların ve olanakların eşit bir şekilde dağıtıldığı ve toplumun tüm üyelerinin bedensel, ruhsal ve sosyal bakımdan güvende olması halinde bir toplumun adil olduğundan söz edilebilmektedir (Bell, 1997: 3; Sunal, 2011: 285). Bu açıdan sosyal adalet, bütün insanların eşit değere ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek eşit haklara sahip olmasını, yaşam şansları ve fırsatların mümkün mertebe yayılmasını, haksızlıkların, eşitsizliklerin azaltılması ve mümkünse ortadan kaldırılmasını kapsayan bir kavramdır (Craig, 2002: 671; Çetin, 2015: 146).

Sosyal adalet kavramı, bireyler arasında herhangi bir ayırım gözetmeden “eşit işe eşit ücret” anlayışıyla her bir bireyin doğuşundan beri toplumdaki bütün diğer bireylerle eşit şansa, gelişme ve ilerleme fırsatlarına sahip olması yani “fırsat eşitliği” anlayışına dayanmaktadır (Es, 1992: 66-67). Bu açıdan sosyal adalet lüks bir olgu ya da yoksulluk için bir mazeret değil, uygar insanlığın temelidir (Ekin, 2000: 55). Sosyal adaletin elde edilmesi için ise bireylerin insan hakları çerçevesinde doğuştan gelen hak ve özgürlüklerinin yanında sosyal haklar ve imkanlar açısından da mümkün mertebe eşit ve adil bir ortam tesis edilmesi gerekmektedir (Sözer, 1998: 6; Danış, 2007: 54-55).

Sosyal adalet en genel tabiri ile elde bulunan kaynakların, değerlerin, fırsatların, olanakların toplum içerisinde adaletli bir şekilde dağıtılması anlamını taşımaktadır. Bir ülkede bir toplumda sosyal adalete ulusal geliri daha iyi bir şekilde paylaşmak ve ulusal gelirden herkese anlamlı bir pay düşmesini sağlamak suretiyle ulaşılabilmektedir. Sosyal adalet ilkesine, “adaletli dağılım” ilkesi adı da verilmektedir. Bu ilkenin iki boyutu bulunmaktadır. Birincisi tüm yurttaşlara, o toplumun şartları doğrultusunda asgari geçim ve yaşama imkanının

tesis edilmesidir. Diğer bir ifade ile devlet herkes için sosyal güvenlik, sağlık, konut, eğitim gibi hizmetleri belli bir oranda sağlamak mecburiyetindedir. İkincisiyse sosyal adaletin tüm topluma egemen kılınmasıdır (Danış, 2007: 54-55). Sosyal hizmet bunu politik etkileşimler, saha uygulamaları, müdahaleler, savunuculuk gibi çabalar ile yerine getirmeye çalışmaktadır.

Sosyal hizmeti diğer yardım mesleklerinden büyük ölçüde ayıran unsur savunuculuktur. Sosyal hizmet profesyonelleri, sosyal hizmetin alamet-i farikası olan insanların haklarını, fırsatlarını, amaçlarını ve insanlık onurunu geliştirmelerine yardımcı olacak amaca yönelik eylemlerde bulunan savunuculuğa odaklı ve bilgili olmaları bakımından benzersizdir. Sosyal hizmet uzmanları, insanların hayatlarını, aile dinamiklerini, grup süreçlerini, örgütsel işleyişi, topluluk temelli girişimleri ve hizmetleri ve politika odaklı kararları ve yönergeleri iyileştirmeye yardımcı olmak için savunuculuk yoluyla yetkilendirmeye inanır (Cox et al, 2017: 58).

İlk zamanlarından bugüne sosyal hizmet disiplini ve mesleği, tarihsel bir misyon olarak ayrımcılığa, dışlanmaya maruz kalmış ve ezilmiş bireylerin ve grupların savunuculuğunu üstlenmiş ve bu bireylerin ve grupların sosyal refah düzeylerinin geliştirilmesi için sosyal politikaların ve uygulamaların değiştirilmesine, geliştirilmesine ve oluşturulmasına önemli katkılar sunmuştur (O'Melia et al., 1998: 12; Danış, 2007: 58).

Sosyal adalet savunuculuğu a) kaynakların dağıtımında adaleti artırmak, b) tüm insanları eşit tanıyan değerleri teşvik ederek tüm gruplara karşı ayrımcılığı sona erdirmek ve c) insanların hayatlarını etkileyen politika ve uygulama süreçlerine katılımını ve kararların nasıl alındığına ve toplumu nasıl etkilediğine ilişkin şeffaflık ve hesap verebilirliği teşvik etmeye yönelik çabaları tanımlayan bir kavramdır (Klugman, 2011: 147).

Temel anlamda sosyal adalet savunuculuğu "bir veya daha fazla kişi, grup veya topluluk adına, sosyal adaleti tesis etmeye ya da koruma amacıyla doğrudan temsil etme, savunma, müdahil olma, destekleme veya bir dizi eylemlerle ilgili tavsiyelerde bulunma eylemi" şeklinde tanımlanabilmektedir (Mickelson, 1995: 95-100). Sosyal adalet, toplumdaki çeşitliliklere ve farklılıklara saygı yaklaşımıyla, toplumu oluşturan her kesimin toplumsal süreçlere aktif katılımını, adil bir sistem oluşturulmasını, bireylere eşit olanakların sağlanmasını ve bireylerin öz saygılarını artırmayı teşvik eden bir anlayıştır ve bu bağlamda sosyal adalet savunuculuğu, sosyal adalet amaçlarına erişmede sosyal, ekonomik, çevresel ve siyasi politikaları aracı kılmaktadır (Craig, 2002: 669-682). Sosyal adalet savunuculuğunu bir müracaatçının ya da bir grubun adına yapılabileceği gibi müracaatçıyla beraber mevcut politikaları ve uygulamaları değiştirmeyi hedefleyen çabaların bütünü olarak ele almak mümkündür (Ezell, 2001). Bu tanımdan anlaşılacağı üzere sosyal adalet savunuculuğu rolü mikro, mezo ve makro seviyelerde gerçekleştirilebilmektedir. Mikro düzeyde sosyal adalet savunuculuğunda müracaatçının kaynaklar ve ihtiyacı olan hizmetlere erişmesinin sağlanması, mezo düzeyde sosyal işlevselliklerin artırılması, makro düzeyde sınıf savunuculuğu yapılmak suretiyle sosyal politikaları ve yasaları değiştirmek esas alınmaktadır. Sosyal adalet savunuculuğuna ilişkin faaliyetler sosyal adaleti sağlamak hususunda kamuoyunu etkilemek, politika değişimini başlatmak, sorunlar için çözümler aramak ve sunmak, sistemi izleme ve geri bildirimler verme yoluyla çalışmalar yürütmeyi içermektedir (Reid, 2000: 1-8; Yavaşca, 2021: 4).

ULUSLARARASI SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN SOSYAL ADALET SAVUNUCULUĞU

İnsan onuru, insan hakları ve sosyal adaleti en yüksek öncelikleri olarak belirleyen sosyal hizmet, insani değerlerin hayata geçirilmesi ile karakterize edilen bir meslektir. İnsan hakları ve sosyal adalet ilkeleri, sosyal hizmet uygulamasında açıkça temel kabul edilmektedir. Sosyal adalet, toplumsal engellere, eşitsizliklere ve adaletsizliklere meydan okuyarak sağlanmaktadır. Buna marjinal ve risk altındaki grupların dahil edilmesini kolaylaştırmak; insan haklarının teşvik edilmesi; insanların savunmasız konumlarında kalmasına izin veren politikalar ve yapısal koşullardaki değişiklikleri savunmak; ve çeşitliliğe saygıyı teşvik etmek dahildir (Chu et al, 2009: 287).

Sosyal hizmet açısından risk altındaki veya dezavantajlı olarak kabul edilen popülasyonlar arasında ekonomik olarak dezavantajlı olanlar, LBGQT topluluğunun üyeleri, kadınlar, yaşlı yetişkinler, çocuklar, ırksal ve etnik azınlıklar, göçmenler ve zihinsel veya fiziksel sorunları olan (yetersizliği bulunan) bireyler ve gruplar yer alır. Sosyal hizmet bu birey ve grupların tüm sosyal sorunlarıyla ve sosyal adaletin tesis edilmesiyle ilgilenir. Çağdaş sosyal adalet sorunları arasında işsizlik, eksik istihdam, sağlık sigortası, bilgiye teknolojik erişim ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması gibi hususlar yer almaktadır. Sosyal hizmet profesyonelleri, çeşitli kapsamdaki farklı alanlarda toplumu oluşturan tüm insanlar için hak, adalet ve fırsat eşitliği arayışı içerisindedir. Sosyal hizmetin sosyal adalet gündemini ilerletmenin önemli bir yolu ise sosyal adalet savunuculuğudur (Cox et al., 2017: 58).

Siyaset felsefesi kapsamında hazırlanmış olan en mühim kitaplardan biri olarak kabul edilen "Theory of Justice (Bir Adalet Kuramı)" kitabının yazarı ve önemli bir sosyal adalet araştırmacısı Amerikalı filozof John Rawls (1971), özgürlükçü ve faydacı görüşleri eşitlik temelinde harmanlayarak sosyal adalet teorilerine büyük bir katkı yapmıştır. Bazı insanların zorluklarının daha büyük bir ortak yararla haklı gösterilemeyeceğini ileri sürmüştür. Rawls, John Locke, Jean-Jacques Rousseau ve Thomas Hobbes geleneğinde bir toplum sözleşmesi teorisini olarak sosyal adalet kavramını Kantçı ahlaki gelenekle bütünleştirerek, her insanın ahlaki olarak eşit ve saygıyı hak eden bir birey kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur (Wakefield, 1988: 196-197). Rawls'un görüşleri, uzun süredir devam eden sosyal hizmet değerleri için titiz bir felsefi argüman sağlamıştır. Rawls (1971) bu hususta temel iki ilke geliştirmiştir: (1) temel özgürlükler eşit olmalıdır çünkü adil bir toplumdaki vatandaşlar eşit haklara sahip olmalıdır; (2) her kişi için fırsat ve sosyal kaynaklar eşitliği olmalıdır. En kötü durumda olanlara fayda sağlamadıkça, kaynaklardaki eşitsizliklere izin verilmemelidir (van Soest, 1995: 1811). Sosyal kaynakların çoğunlukla doğası gereği ekonomik olduğu düşünülür, ancak Rawls'un analizi ekonomik olmayan unsurlara da uygulanabilmektedir. Wakefield (1988: 194), özellikle, Rawls'un analizinin, sosyal kurumların yapısı ve insanların birbirlerine nasıl tepki verdiği ile yakından bağlantılı olan özsaygı gibi bazı psikolojik özelliklerin, adaletin meydana getirdiği bir tür sosyal fayda olduğunu ima ettiğini belirtmiştir. Bu da adil bir dağıtım girişimi gerektirmektedir. Eğer öyleyse, bu tür psikolojik iyilikler kazandırmayı amaçlayan psikoterapi tarzı müdahaleler, adalet odaklı bir meslekte ayrılmaz bir rol oynayacaktır. Bu yaklaşımın, sosyal hizmet mesleğini ve onun farklı faaliyetlerini anlamlandırma gücüne sahip olduğu düşünülmektedir. Sosyal hizmetin, ekonomikten psikolojiye tüm çeşitleriyle yoksunluğu hafifletmekle uğraşan bir meslek olarak tasavvur edilebildiği düşünüldüğünde; sosyal hizmet mesleğini icra eden profesyonellerin, adaletle ilgili herhangi bir iyilikte sosyal asgari düzeyin altına düşen kişileri tespit etmesi ve bu asgari düzeyde kabul edilebilir düzeyin üzerine çıkmalarına yardımcı olmak için müdahale etmesi gerektiği açıktır (Swenson, 1998: 529).

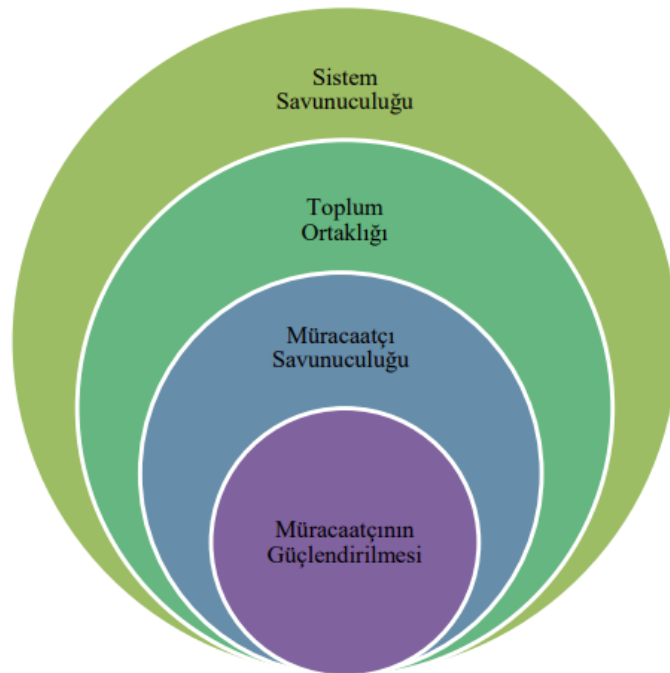
Eşitlik, haklar ve sosyal adalet sosyal hizmet disiplini ve mesleğinin değerlerini oluşturan temel kavramlardır. Sosyal hizmetin temel hedefinin bireylerin ve toplulukların sosyal refahını artırmak, tüm insanlar için ortak bir refah sisteminde buluşturmak olduğu düşünüldüğünde, toplum içerisinde dezavantajlı bir durumda olan müracaatçıların kaynaklardan, fırsatlardan ve haklardan faydalanmasını hedefleyen bu yapının ancak sosyal adalet altında var olabileceğini öngörmek zor olmayacaktır (Çoban Kaynak, 2017: 257).

Sosyal adalet ve eşitlik uygulama ilkeleri uluslararası düzeyde sosyal hizmet etik kodlarında yer almaktadır (Asquith, et al, 2005; Aotearoa New Zealand Association of Social Workers, 2013; Collins & Wilkie, 2010). Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği ve Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu, “insan hakları ve sosyal adalet ilkelerinin sosyal hizmetin temeli olduğunu” iddia etmektedir (Sewpaul & Jones, 2005: 218). Dünyanın her yerinde sosyal hizmet meslek elemanları sosyal adaleti uygulamaya, sosyal hizmet eğitimcileri sosyal adaleti öğretmeye ve sosyal hizmet öğrencileri adalet odaklı uygulamayı öğrenmeye teşvik edilmeye çalışılmaktadır. Örneğin Sosyal Hizmet Eğitimi Konseyi (CSWE), Eğitim Politikası ve Akreditasyon Standartları (CSWE, 2015) aracılığıyla, sosyal hizmet öğrencilerinin insan hakları ve sosyal adalet konusunda yeterlilik kazanmaları gerektiğini ileri sürmektedir. Yayınladıkları standartta “... baskıcı yapısal unsurları ortadan kaldırmak için tasarlanmış stratejileri anlamak sosyal mallar, haklar ve sorumlulukların adil bir şekilde dağıtılmasının ve medeni, siyasi, çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel insan haklarının korunmasının önündeki engeller” biçiminde ifadeye yer vermektedir (CSWE, 2015). Amerika Birleşik Devletleri’nde sosyal hizmet uzmanlarının profesyonel bir kuruluşu olan Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (NASW) Etik Kurallarının (NASW, 2008) önsözü, sosyal hizmet meslek elemanlarının sosyal adalet karşısındaki rolünü açıklığa kavuşturmaktadır. Buna göre sosyal hizmet meslek elemanları, müracaatçılarla birlikte ve onlar adına sosyal adaleti ve sosyal değişimi teşvik etmekle yükümlüdür. Burada adı geçen müracaatçı terimi, kapsayıcı olarak bireyleri, aileleri, grupları, kuruluşları ve toplulukları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu kapsamda sosyal hizmet meslek elemanları kültürel ve etnik çeşitliliğe duyarlıdır ve ayrımcılığa, baskıya, yoksulluğa ve diğer sosyal adaletsizlik biçimlerine son vermeye çalışır. Bu faaliyetler doğrudan uygulama, topluluk örgütlenmesi, denetim, danışma, istişare yönetimi, savunuculuk, sosyal ve politik eylem, politika geliştirme ve uygulama, eğitim, araştırma ve değerlendirme şeklinde olabilmektedir (NASW, 2008: 1; Harrison et al, 2016: 258-259).

Uluslararası Sosyal Hizmet Çalışanları Federasyonu’nun (IFSW), sosyal hizmet tanımında “sosyal adalet, insan hakları, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkeleri sosyal hizmetin merkezinde yer alır” (IFSW, 2014) ifadesi kullanılmaktadır. Böylece, uluslararası sosyal hizmet uzmanları topluluğunun, sosyal hizmet mesleğinin sosyal adalet temelli bir insan hakları çalışması olduğu konusunda oldukça net olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre “insan haklarını ve sosyal adaleti savunmak ve desteklemek, sosyal hizmet için motivasyon ve gerektirir” (IFSW, 2014; Mapp et al, 2019: 259).

Dean, (2009: 68) sosyal adalet savunuculuğuyla ilgili sosyal hizmet yetkinliklerini; a) müracaatçının güçlendirilmesi, b) müracaatçı savunuculuğu, c) toplum ortaklığı ve d) sistem kapsamında çerçevesinde ele almıştır. Bunları şu şekilde açıklamak mümkündür (Bayoğlu Serpen vd., 2014: 22-23; Yavaşca, 2021: 5):

- **Müracaatçının güçlendirilmesi:** Bireylerin kendi yaşamlarını kontrol etme gücüne erişmesini ve bireylerin yaşamlarında güçlü oldukları yönlerin farkına varmalarını amaçlayan yetkinliktir. Savunuculuk çerçevesinde müracaatçıların güçlendirilmesinin temelinde önemli olan noktalar müracaatçının sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve sosyo-politik bağlamlarda değerlendirilmesidir (Dean, 2009: 5).
- **Müracaatçı savunuculuğu:** Bu yetkinlikte bir sosyal hizmet profesyonelinin amacı müracaatçının gereksinimi bulunan kaynaklar ve hizmetlere eriştiğinden emin olunmasıdır. Müracaatçı hizmeti almaya yetkiliyse önemli olan bilgi toplama ve karar vermedir. Yetkili olması halinde sosyal hizmet profesyoneli gücünü müracaatçı adına kullanacaktır. Kendi gücünü kullanırken müracaatçının bağımlı hale gelmesini azaltması savunuculuk faaliyeti ve müracaatçının güçlendirilmesi faaliyeti arasındaki dengeyi gözetmesi de oldukça önem arz etmektedir (Sheafor & Horejsi, 2016: 78).
- **Toplum ortaklığı:** Müracaatçıların gelişimi üzerinde etkili olan çevresel faktörlerin sosyal hizmet profesyoneli tarafından tanımlanabilmesi becerisini ifade etmektedir (Lewis et al., 2002).
- **Sistem savunuculuğu:** Bir müracaatçı veya müracaatçı topluluğunun sorunları politik veya yasal düzlemde olduğunda, bu sistemler üzerindeki değişimi savunma üzerine odaklanmaktadır (Toporek et al., 2009: 263). Sistemlerdeki politik güçler ve sosyal etki kaynaklarını analiz etme becerisi, etkili bir sosyal adalet savunuculuğu için bir gerekliliktir (Dean, 2009: 16). Bu yetkinliği yerine getirirken sosyal hizmet profesyoneli sorunları bulunan kişi ve gruplara hizmet vermekle yükümlüdür. Medeni haklardan haberdar olmayan, hizmetlerden istifade edemeyen, müracaatçıların hizmetlere ulaşması noktasındaki engelleri kaldırmaya yönelik faaliyetlerde bulunması gereklidir. Bu faaliyetler kurum düzenlemeleri yapma ve sosyal politika geliştirmeleri yönünde etkin olmalarını gerektirmektedir (Yavaşca, 2021: 5).

Şekil 1. Sosyal Adalet Savunuculuğu Yetkinlikleri (Dean, 2009: 68; Yavaşca, 2021: 5)

Sosyal hizmet profesyonelleri, sosyal adaleti sağlamak için başkalarını savunurken veya temsil ederken, güç ve mevki sahibi insanlara ve özel çıkar gruplarına, daha az güçlü olanlara yardım etmek ve onlara fayda sağlamak için yetkilerini kullanmalarını teşvik etmektedir. Bu tür bir savunuculuk başarılı olduğunda, müracaatçıların ve sosyal hizmet profesyonellerinin diğer değişim savunucularının irade ve enerjisi müracaatçılar için ek fırsatlar, haklar ve özgürlükler üreten arzu edilen, ölçülebilir sonuçlar verebilmektedir. Genel sosyal hizmet uygulaması açısından sosyal adalet savunuculuğu uygulaması ve politika modelinde şu perspektiflerin ele alınması önemli olabilecektir (Cox et al, 2017: 59-65):

- **Sistem perspektifi:** Sosyal hizmetin büyük bir kısmı bireyler ve ailelerle uygulamayı içerse de savunuculuk hem müracaatçı hem de değişim hedefi olarak gruplar, örgütler, topluluklar ve toplumlar dahil olmak üzere her boyuttaki sistemlerle gerçekleşir. Bir topluluk, yeni bir sosyal hizmet kampanyası için fon arayan belirli bir topluluğu savunan bir sosyal hizmet uzmanının dava savunuculuğu için müracaatçı olabilir. Dava savunuculuğuna bir örnek, bir sosyal hizmet uzmanının, gerekli hizmetleri (örneğin, aile planlaması ve doğum kontrolü eğitimi) sağlama yeteneklerini kısıtlayan politikayı veya yasayı değiştirmek için kurum, kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri ile ortak çalışmasıdır.
- **Güçlendirme perspektifi:** Hem vaka hem de adalet savunuculuğu, sosyal hizmet profesyonellerinin karar verme süreçlerine katılmak ve bunları etkilemek için danışanlarla güçlendirici, yetkilendirici, yönlendirici ilişkiler kurmasını içerir. Güçlendirmeye dayalı adalet savunuculuğu, danışan için önemli olan belirli bir konuyu etkilemek için danışanların sesini, algısını ve yeteneğini geliştirir. Benzer şekilde, güçlendirmeye dayalı adalet savunuculuğu, danışanların hem kendilerini hem de başkalarını etkileyen sorunları iletme konusundaki bakış açılarını ve yeteneklerini vurgular.
- **Güçlü yönler perspektifi:** Adalet savunuculuğunda, sosyal hizmet profesyonellerinin hem müracaatçı sorunlarıyla karşılaşan sorunlara hem de ihtiyaç duyulan değişikliği yaratmak için mevcut çeşitli güçlere uygun dikkati vermesi önemlidir. Adalet savunuculuğu, her kapsamdaki müracaatçıyı (örneğin, bireyler, aileler, gruplar, kuruluşlar, topluluklar ve toplumlar), savunuculuk sürecine kaynaklık eden, yetenekler, önemli ilişkiler, bilgi, beceriler, içgörü, bakış açısı, enerji ve tutkuyu içerir. Örneğin, ekonomik olarak zayıf olan müracaatçının değişimi savunmak için sınırlı güçleri olduğunu düşünmek mümkündür, ancak yine de sesleri, bilgileri ve bakış açıları benzersizdir ve herhangi bir duruma getirdikleri duygu ve tutku, savunuculukta özellikle inandırıcı, güçlü ve etkili olabilir.
- **Ekolojik perspektif:** Sosyal adaleti ve değişimi savunurken, sadece insanlar ve sosyal sistemlerin değil, toplam çevrenin değerlendirilmesi hayati önem taşır. Teknoloji, binalar, ulaşım, su, toprak, hava, bitkiler ve hayvanlar gibi fiziksel ve doğal kaynaklar, sosyal adalet savunuculuğu için fırsatlar ve zorluklar oluşturabilir. Örneğin, telefon ve internet gibi kaynaklara erişmek konusunda zorluk yaşayan bir müracaatçının, değişim yaratmak veya başlatmak için başkalarıyla ağ kurmak veya iletişim kurmak noktasında teknolojik araçlar olmadan kendilerini ve başkalarını savunmakta özellikle zorlanabileceği göz önüne alınmalıdır.

Görüldüğü gibi tüm bu verilen örneklerdeki genel kabul, sosyal adalet savunuculuğunun, sosyal hizmetin bir meslek ve disiplin olarak önemli bir alanı olduğu ve bu kapsamda sosyal hizmet meslek elemanlarının bu konuda önemli bir görev ve sorumluluğa sahip olduğu yönündedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Sosyal hizmet profesyonelleri her gün insan hakları ve adalet için mücadele vermekte, dezavantajlı bir konumda olan, dışlanan, baskı altında olan, duyulmayan ve marjinalize edilmiş nüfusların sesini duyurmaya gayret göstermektedir. Bireylerin yaşamlarını iyileştirmeye katkıda bulunmakta ve bunu yaparak toplumu bir bütün olarak iyileştirmeyi amaçlamaktadır (Tulane University School of Social Work, 2021).

Tarihsel olarak, sosyal hizmet meslek profesyonellerinin çalışmalarını topluma hizmet, toplumsal sosyal adalet, insan onuru ve değeri, insan ilişkilerinin önemi, bütünlük ve yeterlilik bağlamında odaklamış ve yürütmüştür (Forenza & Eckert, 2018: 17).

Sosyal hizmetin kapsayıcı ilkeleri, insanın doğuştan gelen değerine ve onuruna saygı, zarar vermeme, çeşitliliğe saygı ve insan haklarını ve sosyal adaleti desteklemektir. İnsan haklarını ve sosyal adaleti savunmak ve desteklemek, sosyal hizmet için hem bir motivasyon hem de bir gerekçedir. Sosyal hizmet mesleği, insan haklarının kolektif sorumlulukla birlikte var olması gerektiğini kabul etmektedir. Kolektif sorumluluk fikri, insan haklarının ancak insanların birbirleri ve çevre için sorumluluk almaları durumunda gerçekleştirilebileceği gerçeğini ve topluluklar içinde karşılıklı eşit ve adaletli ilişkiler yaratmanın önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle, sosyal hizmetin ana odak noktası, her düzeydeki insan haklarını savunmak ve insanların birbirlerinin iyiliği için sorumluluk aldıkları, insanlar arasında ve insanlar ile çevre arasındaki karşılıklı bağımlılığı fark edip saygı duydukları sonuçları kolaylaştırmak ve sosyal adaleti tesis etmektir (IFSW, 2014).

Sosyal adalet, sosyal adalet savunuculuğu ile sosyal hizmet adeta birbiri içine geçmiş olan kavramlardır. Sosyal hizmetin sağlamaya çalıştığı temel hedeflerden biri, toplum içerisinde sosyal adaleti tesis etmektir. Sosyal hizmet meslek mensubu olan profesyonellerin mesleklerini icra ederken eşitlikçi ve adaletli savunuculuk faaliyetlerini esas aldığı göz önüne alındığında, sosyal hizmet alanı bakımından sosyal adalet savunuculuğunun vazgeçilmez bir husus olduğu anlaşılabilir (Bozdemir ve Duman, 2020: 1111).

Sosyal hizmetin mevcudiyet kaynağını oluşturan dezavantajlı ve risk altındaki topluluklar, esasında sosyal kaynakların haksız yere alınıldığı kişiler ve gruplardır. Eşit ve adil bir toplumda yalnızca ayrıcalıklı bir azınlığın değil tüm bireylerin ve grupların tüm kaynaklara, fırsatlara eşit koşullarda, miktarda ve zamanda erişmesi gerekir. Sosyal hizmet etiği ve değerleri, her bireyin haysiyetini ve değerini, farklılıklara saygıyı, sosyal değişimi teşvik etmeyi ve çok kültürlü yetkinliği vurgular. Bütün bunlar adil bir toplumun unsurlarıdır. Özellikle günümüz koşullarında bu anlayış çeşitliliğe, baskıya ve risk altındaki nüfusa eğilmek dahil olmak üzere tüm sosyal hizmet meslek elemanlarının bir sorumluluğu olarak sosyal adalete öncekinden önemli ölçüde daha fazla önem vermeyi gerektirmektedir. Tüm sosyal hizmet meslek elemanlarının sosyal adaletin gerçekleşmesi noktasında sosyal

politikayı etkilemesi, sosyal eylemde bulunması ve dezavantajlı grupları savunması beklenir (Swenson, 1998: 528).

Sosyal hizmetin meşruiyeti ve yetkisi, insanların çevreleriyle etkileşime girdiği noktalara müdahale etmesinde yatmaktadır. Sosyal hizmet mesleğini icra eden profesyoneller için sosyal adalet çerçevesinde görev icra etmek bir tercih değil mesleğin özünde bulunan mesleki bir yükümlülüktür. Bu bakımdan özel, kamu ve sivil toplum alanında faaliyet gösteren tüm meslek elemanlarının temelde bu sorumluluğun bilincinde olması gerekmektedir. Meslek elemanlarının bu hususta etki gösterebilecekleri her durum ve yerde sosyal adaleti tesis etmek hususunda aracı olma rolü üstlenmek suretiyle çalışmalarını yürütmesi önemlidir (Craig, 2002: 677). Sosyal hizmet meslek elemanlarının toplumdaki bireyleri çevresi içinde yorumlayarak, ifade edilmeyenleri iyi bir gözlemlerle fark ederek sosyal değişim ve sosyal adaleti sağlamak konusunda etkili olabileceği düşünülmektedir (Tuncay ve Erbay, 2006: 54; Bozdemir ve Duman, 2020: 1110).

Sosyal hizmet uzmanları ve meslek elemanları, sosyal politikayı ve ekonomik kalkınmayı iyileştirmek ve eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için sosyal ve politik eylemlerde bulunmalıdır. Sosyal adalet, sosyal hizmetin temel amaçları için önemli olduğu için, insanların esenliği ve problem çözme kapasitelerinin geliştirilmesine eşlik eden bir taahhüt olmadan eksik kalacaktır (Sewpaul & Jones, 2004). Sosyal adalet arayışı, bireysel refah, toplumsal uyum ve karşılıklı saygı arayışıyla el ele yürütülmelidir. Bu hedeflere ulaşmak için, sosyal hizmet uzmanları, eylemleri sosyal hizmet mesleğinin değerlerini aktaran, eleştirel olarak kendi üzerine düşünen bir uygulayıcı haline gelmelidir. Ayrıca sosyal hizmet meslek elemanları, kişisel değer sistemleri ile sosyal hizmet uygulamaları arasındaki ilişkiyi dikkate almalıdır.

Sosyal adalet sadece toplumsal siyasi bir mesele değil, aynı zamanda ahlaki bir meseledir. Birçok akademisyen (Örneğin Rawls, 1971; Habermas, 1984; Habermas, 1999) bu gerçeğe dikkat çekmiştir. Sosyal adaletin ahlaki boyutu, sosyal adaleti büyük ölçüde ahlaki fikir birliğine dayanan insan haklarıyla ilişkilendiren uluslararası tanımda da kabul edilmektedir (George, 1999). Bu nedenle sosyal adaleti sağlamak, sosyal hizmet mesleğinin ahlaki bir sorumluluğudur (Whan, 1986; Reid & Popple, 1992; Specht & Courtney, 1994). Ancak tüm bunların yanında belirtmek gerekmektedir ki mesleki uygulamada sosyal hizmet değerlerinin gerçekleştirilmesi, bağımsız bir şekilde programatik olarak gerçekleştirilemez: uygulayıcının kişisel ve mesleki değerlerinin bütünleşmesi gerekir. Değerlerin gerçekleştirilmesi mümkün olmadan önce bireysel uygulayıcının dürüstlüğü ve sosyal adalet içselleştirilmesi sağlanmalıdır. Bu anlamda sosyal adalet bağlamsallaştırılmalı ve sosyal uyum, istikrar, insan hakları ve bireysel refah gibi ilgili hedefleri dikkate almalıdır (Chu et al, 2009: 288).

Sosyal hizmet mesleğini icra eden meslek elemanlarının birer sosyal adalet savunucusu olması, adaletsizliğe maruz kalan insanlar ve gruplarla işbirliği içinde çalışmaları ve onların seslerini duyurmaları mesleğin özünden gelen bir gerekliliktir. Bu görevi yürüten profesyonellerin sosyal adalet kavramının tanımını ve anlamını kavramaları, bu kavramı çalışma prensipleri ve hedefleri olarak benimsemeleri ve bu kavramı profesyonel pratiğe uygulamaya çalışmaları gerekmektedir.

Diğer yandan sosyal adalet konularına odaklanan sosyal hizmet araştırmalarına katılmaları ve bu araştırmaların sonuçlarını profesyonel pratiğe uygulamaya çalışmaları, sosyal adalet konularını ve bu konulara ilişkin meseleleri sosyal hizmet pratiğinde güncel olarak ele almaları ve bu konular hakkında sürekli olarak fikir ve görüşlerini paylaşmaları önemlidir.

Ayrıca sosyal hizmet profesyonellerinin işlevsel bir şekilde çok kültürlü ve farklı sosyo-ekonomik statülerdeki insanlarla çalışma becerilerini geliştirmeleri, toplumdaki eşişsizlikler hakkında sürekli olarak eğitim almaları ve bu konuda bilinçli olmaları, etik ve profesyonel ilkeleri öncelikli tutmaları ve bu ilkelere uymaları büyük önem taşıyan hususlardandır.

KAYNAKÇA

- Aotearoa New Zealand Association of Social Workers. (2013). *The code of ethics of the Aotearoa New Zealand Association of Social Workers*. Retrieved from http://anzasw.org.nz/social_work_practice/topics/show/158-summary-of-the-code-of-ethics
- Asquith, S., Clark, C. L., & Waterhouse, L. (2005). *The role of the social worker in the 21st century: A literature review (Vol. 25)*. Edinburgh: Scottish Executive Education Department.
- Başer, D., Kırlioğlu, H. İ. K., & Kırlioğlu, M. (2017). Sosyal hizmet ve Bauman: Sosyal adalet. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1007-1020.
- Baudrillard, J. (2008). *Tüketim toplumu*. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin (ev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayoğlu Serpen, A. S., Duyan, V., ve Uğurluoğlu Aldoğan, E. (2014). Sosyal Adalet Savunuculuğu leği Güvenirlik ve Geçerlik alışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(1): 21-34.
- Bingöl, O. (2015). Genel bağlarıyla sosyal hizmet ve toplum. *Mavi Atlas*, 5, 69-77.
- Bozdemir, R., & Duman, N. (2020). Sosyal hizmet ve sosyal adalet savunuculuğu. *Journal of International Social Research*, 13(69), 1106-1112.
- Chu, W. C., Tsui, M. S., & Yan, M. C. (2009). Social work as a moral and political practice. *International Social Work*, 52(3), 287-298.
- Collins, S., & Wilkie, L. (2010). Anti-oppressive practice and social work students' portfolios in Scotland. *Social Work Education: The International Journal*, 29, 760-777.
- Cox, L. E., Tice, C. J., & Long, D. D. (2017). *Introduction to social work: An advocacy-based profession*. USA: Sage Publications.
- Craig, G. (2002). Poverty, social work and social justice. *British Journal of Social Work*, 32(6), 669-682.
- CSWE (2015). *Educational policy and accreditation standards*. Alexandria, VA: Author.
- oban Kaynak, R. (2017). Sosyal adalet, eşişlik ve sosyal hizmet. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 252-260.
- Danış, M. Z. (2007). Sosyal hizmet mesleği ve disiplininde sosyal politikanın yeri ve nemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 51-64.

- Dean, J. K. (2009). *Quantifying social justice advocacy competency: Development of the social justice advocacy scale* [Unpublished Ph.D. Thesis]. Georgia State University, Georgia.
- Ezell, M. (2001). *Advocacy in the human services*. USA: Brooks/ Cole.
- Forenza, B., & Eckert, C. (2018). Social worker identity: A profession in context. *Social Work, 63*(1), 17-26.
- Garthwait, C. (2012). *Dictionary of social work*. Montana: University of Montana School of Social Work.
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, J. (1999). *Between facts and norms*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Harrison, J., VanDeusen, K., & Way, I. (2016). Embedding social justice within micro social work curricula. *Smith College Studies in Social Work, 86*(3), 258-273.
- IFSW (2014). *Global definition of social work*. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- Klugman, B. (2011). Effective social justice advocacy: a theory-of-change framework for assessing progress. *Reproductive Health Matters, 19*(38), 146-162.
- Lewis, J. A., Arnold, M. S., House, R. & Toporek, R. L. (2002). ACA Advocacy Competencies. <http://www.counseling.org/Publications/>
- Mapp, S., McPherson, J., Androff, D., & Gatenio Gabel, S. (2019). Social work is a human rights profession. *Social Work, 64*(3), 259-269.
- MASW (2021). Social work code of ethics: Values and principles for the social work profession. Malta Social Work Profession Board & Maltese Association of Social Workers, <https://masw.org.mt/wp-content/uploads/2021/06/Social-Work-Code-of-Ethics-2018-SWPB-and-MASW.pdf>
- Mickelson, J. (1995). Advocacy. In R. L. Edwards & J. G. Hopps (Eds.), *Encyclopedia of social work* (pp. 95-100). Washington, DC: NAWS Press.
- NASW (2008). *Code of ethics for social workers*. Washington, DC: Author.
- NASW (2023). *Code of ethics*. <https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English>
- O'Melia, M., Miley, K. K., & Dubois, B. L. (1998). *Generalist social work practice-An empowering approach*. England: Allyn and Bacon.
- Poppo, P. R., & Reid, N. R. (Eds.). (1992). *The moral purposes of social work: The character and intentions of a profession*. Chicago: Nelson-Hall.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Reid, E. J. (2000). Understanding the word "advocacy". In Reid E. J. (Ed.), *Structuring the inquiry into advocacy* (pp. 1-8). Urban Institute.
- Sewpaul, V., & Jones, D. (2005). Global standards for the education and training of the social work profession. *International Journal of Social Welfare, 14*(3), 218-230.
- Sheafor, B. W., & Horejsi, C. J. (2016). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler*. D.B. Çiftçi (Çev.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Specht, H., & Courtney, M. E. (1995). *Unfaithful angels: How social work has abandoned its mission*. New York: The Free Press.

- Swenson, C. R. (1998). Clinical social work's contribution to a social justice perspective. *Social Work*, 43(6), 527-537.
- Toporek, R. L., Lewis, J. A., & Crethar, H. C. (2009). Promoting systemic change through the ACA advocacy competencies. *Journal of Counseling & Development*, 87(3), 260-268.
- Töremen, F., & Tan, Ç. (2010). Eğitim örgütlerinde adalet: Kavramsal bir çözümleme. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 58-70.
- Tulane University School of Social Work (2021). *6 core social work values and ethics*. <https://socialwork.tulane.edu/blog/social-work-values/>
- Tuncay, T., & Erbay, E. (2006). Sosyal hizmetin temel hedefi: sosyal adalet güçlendirmeyle retorikten pratiğe. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(1), 53-70.
- University at Buffalo (2023). *Social work core values and code of ethics*, <https://socialwork.buffalo.edu/admissions/is-social-work-right-career-for-me/values-ethics.html>
- van Soest, D. (1995). Peace and social justice. In R. L. Edwards (Ed.), *Encyclopedia of social work* (19th ed., Vol. 3, pp. 1810-1817). Washington, DC: NASW Press.
- Wakefield, J. C. (1988). Psychotherapy, distributive justice, and social work: Part 1: Distributive justice as a conceptual framework for social work. *Social Service Review*, 62(2), 187-210.
- Whan, M. (1986). On the nature of practice. *The British Journal of Social Work*, 16(2), 243-250.
- Yavaşca, S. (2021). Sosyal hizmetin savunuculuk rolü bağlamında sivil toplum örgütleri. *Toplumsal Politika Dergisi*, 2(1), 1-10.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2012). *Sosyal hizmete giriş*. Ankara: SABEV.

VAHDET-İ VUCÛD DÜŞÜNCESİNDE RÜ'YETULLÂH MESELESİ

Dr. Öğretim Üyesi Cumali KÖSEN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Çanakkale/Türkiye, cumalikosen@comu.edu.tr

ÖZET

Rü'yetullah meselesi İslam düşünce tarihinin temel tartışma konularından biridir. Bu meselenin, ilk defa Cehm b. Safvan ile Sümeniyye mezhebi müntesipleri arasında cereyan eden Allah'ın duyu algıları ile algılanıp algılanamayacağı üzerine yapılan tartışma neticesinde gündeme geldiği kabul edilir. Daha çok "Allah'ın ahirette bizzat göz ile görülmesi" şeklinde formüle edilen rü'yetullah, kelam mezhepleri arasında cereyan eden ihtilafli bir meseledir. Ehli Sünnet kelimcileri Allah'ın ahirette görülmesinin kesin aklî bir delille tearuz etmediği müddetçe mümkün olduğunu iddia ederler. Dolayısıyla onlar, akıl açısından rü'yetullahın caiz olmadığını gösteren herhangi bir delil mevcut olmadığını öne sürerek bu konuda semi delillere tabi olunmasının daha tutarlı olduğuna kaildirler. Rü'yetullahın imkanına işaret eden ayet ve hadislerden hareketle rü'yetullahın caiz olduğunu iddia eden Ehli Sünnet kelimcilerinin aksine Mu'tezile, Zeydiyye ve Şia mezhepleri rü'yetullahın aklen imkân dahilinde olmadığını ileri sürerler. Mu'tezilenin rü'yetullahı imkânsız görmesinin altında yatan temel saik tenzih merkezli Tanrı tasavvurudur. Zira Mu'tezile kelimcilerinin Tanrı tasavvuru aşırı tenzih ilkesi üzerine inşa edilmiştir. Bu bakımdan Tanrı ile mahlukat arasında benzerliği çağrıştıracak tüm ayetleri, tenzihin gereği olarak te'vil etme yoluna gitmişlerdir. Bu nedenle Mu'tezile, Tanrının cisim olmadığı gerçeğinden hareketle, Tanrı'nın cismani göz ile görülmesini imkân dahilinde görmez. İbn Arabî ise temelde Allah'ın görülmesinin mümkün olduğu konusunda Ehli Sünnet âlimleri ile hemfikirdir. Fakat görme eyleminin herkes için aynı olmayacağı kanaatindedir. Ona göre Hakk'ın müşahedesi, kulun marifetullahı dair bilgisiyile doğru orantılı olduğu için görme eylemi de kişiye göre değişiklik gösterecektir. Konunun anlaşılması için öncelikle Kelamcılara göre rü'yetullah meselesi ele alınacak, ardından İbn Arabî'nin konu hakkındaki düşünce ve fikirlerine yer verilecektir. Böylece onun rü'yetullah düşüncesinin mahiyeti ve diğerlerinden farklı olduğu hususlar ortaya çıkacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Vahdet-i Vucûd, İbn Arabî, Rü'yetullâh

THE ISSUE OF RU'YATULLAH IN THE THOUGHT OF WAHDAT AL-WUJŪD

Dr. Öğretim Üyesi Cumali KÖSEN

Canakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Theology,

Canakkale/Turkey

cumalikosen@comu.edu.tr

ABSTRACT

The issue of "ru'yatullah" is one of the main topics of debate in the history of Islamic thought. It is accepted that this issue first came to the agenda as a result of the debate between Jahm b. Safwan and the followers of the Sumeniyya sect on whether Allah could be perceived with the senses. The issue of "ru'yatullah", which is more commonly formulated as "the personal vision of Allah in the hereafter", is a controversial issue among the theological sects. The theologians of the Ahl al-Sunnah claim that the vision of Allah in the Hereafter is possible as long as it does not contradict a definite rational proof. Therefore, they are of the opinion that since there is no evidence that shows that "ru'yatullah" is not permissible from the point of view of reason, it is more consistent to be subject to narrative evidence on this issue. Contrary to the Ahl al-Sunnah theologians who claim the permissibility of rü'yatullah based on verses and hadiths that point to the possibility of "ru'yatullah", the sects of Mutazila, Zaydiyya, and Shia assert that "ru'yatullah" is not intellectually possible. The main motive underlying the Mu'tazilites' view of the impossibility of "ru'yatullah" is the tanzih-centered conception of God. This is because the Mu'tazilite theologians' conception of God is built on the principle of extreme sanctification. In this respect, they tended to interpret all verses that would suggest a resemblance between God and creatures as a requirement of tanzih. For this reason, the Mutazilites do not consider it possible to see God with the corporeal eye, based on the fact that God is incorporeal. Ibn 'Arabī basically agrees with the scholars of the Ahl al-Sunnah that it is possible for God to be seen. However, he is of the opinion that the act of seeing will not be the same for everyone. According to him, since the observation of Haqq is directly proportional to the servant's knowledge of marifatullah, the act of seeing will vary according to the individual. In order to understand the subject, firstly, the issue of ru'yatullah according to theologians will be discussed, and then Ibn 'Arabī's thoughts and ideas on the subject will be given. In this way, the nature of his idea of ru'yatullah and its differences from others will be revealed.

Keywords: Kalām, Wahdat al-Wujūd, Ibn 'Arabī, Ru'yatullāh

GİRİŞ

Rü'yetullah kavramı rü'yet ve Allah lafzının terkiibinden meydana gelen kelimâ bir kavramdır. Etimolojik anlamıyla Allah'ın görülmesi anlamına gelirken terim olarak ise özellikle kelimâcılar nezdinde "Allah'ın ahirette baş gözüyle görülmesi" anlamında kullanılmıştır. (Yeşilyurt, 2008: 35/311) Genel anlamda rü'yetullah meselesi üç başlık altında tartışılmıştır. Bunlar; Allah'ın dünyada görülmesi, ahirette görülmesi ve rüyada görülmesi şeklinde tasnif edilmiştir. Ancak her üç başlığın incelenmesi bu çalışmanın amacına matuf değildir. Bu nedenle biz bu çalışmamızda Allah'ın ahirette görülüp görülemeyeceği ile ilgili tartışmalara değinip vahdet-i vücûd ehli sufilerin konuya yaklaşımını değerlendireceğiz.

Rü'yetullah meselesi İslam düşünce tarihinin önemli kelimâ sorunlarından biridir. Daha çok "Allah'ın ahirette cismani göz ile görülmesi" şeklinde formüle edilen rü'yetullah, kelimâ mezhepleri arasında cereyan eden ihtilafli bir meseledir. Ehli Sünnet kelimâcılarının yanı sıra, Müşebbihe ve Mücessime gibi kelimâ ekolleri rü'yetullahın caiz olduğunu savunurken, Mu'tezile, Zeydiyye ve Şia mezhepleri rü'yetullahın imkân dahilinde olmadığını ileri sürerler. (Özarslan, 2001: 277)

Rü'yetullah meselesinin neden ve ne zaman ortaya çıktığına dair bir ittifak söz konusu olmasa da Ahmed b. Hanbel, hicri 2. Asırda Cehm b. Safvan ile Sümeniyye mezhebi müntesipleri arasında cereyan eden Allah'ın duyu algıları ile algılanıp algılanamayacağı üzerine yapılan tartışmalar neticesinde ortaya çıktığını ileri sürmüştür. (Koçinkağ, 2016: 567) Safvan, İnsanın ruhunu göremediği gibi Allah'ı da göremeyeceğini ileri sürerken Ahmed b. Hanbel rü'yetullahın mümkün olduğunu ilgili naslardan hareketle savunmuştur. (Ahmed b. Hanbel, 2005: 259-264) İbn Rüşd ise rü'yetullah meselesinin İslam alimlerinin gündemine gelişini Mu'tezilenin Tanrı tasavvuruna bağlamaktadır. Nitekim Mu'tezile'ye göre Allah cisim olmadığı için cisimsel özelliklerden münezzehtir. Buna göre cihet gibi cismani özelliğin Allah'a izafesi mümkün olmadığından rü'yetullah imkansızdır. Zira görülen her şeyin görenin bir cihetinde bulunması gerekir. Mu'tezile alimleri her ne kadar Kur'an ve hadislerde rü'yetullahı işaret eden ifadeler olsa bile Allah'ın cisim olmadığı gerçeğine istinad ederek, rü'yetullahın imkânsız olduğunu iddia etmişlerdir. (İbn Rüşd, 2017: 199)

Mu'tezile'yi bu düşünceye iten etken ise rü'yet olgusunda tüm varlık boyutları için aynı kanunların geçerli olduğu düşüncesidir. Şöyle ki içerisinde yaşamış olduğumuz varlık düzleminde görülen şey cisim olduğu için görülebilmektedir. Bu görme eylemi, aşkın varlık düzleminde de aynı şekilde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Allah cisim olmadığından tüm varlık boyutlarında görme fiilinin nesnesi de olamaz. (Koloğlu, 2021: 1/22) Mu'tezilenin rü'yetullahı imkânsız görmesinin altında yatan temel sâik tenzih merkezli Tanrı tasavvurudur. Zira Mu'tezile kelimâcılarının Tanrı tasavvuru aşırı tenzih ilkesi üzerine inşa edilmiştir. Bu bakımdan Tanrı ile mahlukat arasında benzerliği çağrıştıracak tüm ayetleri, tenzihin gereği olarak te'vil etme yoluna gitmişlerdir. Bu doğrultuda Mu'tezile alimleri genel paradimalarına uygun düşmeyen tüm ayetlerin yorumunda akfî tevile yönelmiş ve mevzu bahis nassları kendi inanç sistemlerine uygun bir şekilde yorumlama ihtiyacını hissetmişlerdir. Mu'tezileyi genel anlamda Tanrı tasavvurlarına uygun düşmediği için nassları tevil etmek zorunda kaldığı meselelerden biri de rü'yetullah meselesidir. Mu'tezilenin beş temel ilkesinden biri olan tevhid ilkesinin gereği olarak öncelikle Allah

yarattığı hiçbir şeye benzememelidir. Allah'ı beşerî her türlü nitelikten tenzih eden bu bakış açısının sonucunda Mu'tezile Allah'ın ahirette görülmesinin mümkün olmadığını iddia etmiştir. Zira Mu'tezileye göre görme fiilinin meydana gelebilmesi bir kısım şartların gerçekleşmesine bağlıdır. Bunlar; gören ve görülenin olması, görülen şeyin ise bir yönde bulunması ve gözden çıkan ışığın görülen şey ulaşmasıdır. (Mavil, 2014:2/435) Tüm bu şartlar Allah için söz konusu olmadığından Allah'ın görülmesi mümkün değildir.

Eşariler Allah'ın ahirette görülmesinin akla aykırı herhangi bir delil ortaya konmadığı müddetçe mümkün olduğunu iddia eder. (Teftâzânî, 2020: 153) Dolayısıyla hem aklî argümanın olmaması hem de semi delillerde rü'yetullahın caiz olmadığını gösteren herhangi bir karinenin mevcut olmayışı bu konuda semi delillere tabi olunmasından daha doğru bir yol olmadığını göstermektedir. Rü'yetullahın caiz olduğunu Eş'ariler aklî ve semî delillerle ispatlamaya çalışmışlardır. Aklî delile göre bizim cisimleri görebilmemizin nedeni onların cisim olmasından kaynaklanmaz. Burada onların görülebilmesini sağlayan şey ortak illettir. Buna göre Allah ile insan arasındaki ortaklık (iştirak) vucûd açısındandır. Dolayısıyla rü'yetin sıhhatinin illeti meydana geldiği için rü'yetullah aklen mümkündür. Buna göre Allah'ın görülmesine imkân veren şey Allah'ın var olmasıdır. (Teftâzânî, 2020: 153-154) Öte yandan bir varlığın gözle görülebileceğini iddia etmek, ona yaratılmışlık nispet etmeyi gerektirmez. Zira bir şeyin sırf görülebildiğinden hareketle o şeyin muhdes (yaratılmış) olduğu iddia edilemez. Şayet öyle olsaydı tüm yaratılmışların görülebilir olması gerekirdi. Dolayısıyla rü'yetullahın caiz olduğunu ileri sürmek, Allah'ın yaratılmışlara benzeyeceği ve onlarla aynı cinsten olduğu anlamına gelmemektedir. (Eş'arî, 2019: 77-78)

Aklî argümanların yanı sıra Eş'ariler, rü'yetullahın mümkün olduğunu semî delillerle de ispatlamaya gayret ederler. Musa, "Rabbim, bana göster de sana bakayım" (Araf,7/143), sözü ile Allah'tan kendisini görme talebinde bulunmuştur. Şayet Allah'ı görmek mümkün olmasaydı Musa'nın böyle bir talepte bulunması abesle iştigal olarak görülürdü. Bir diğer ayette "Ey Musa, şu dağa bak, eğer o dağ yerinde durursa, beni göreceksin." Ayetinde Allah'ın görülmesi dağın yerinde durması şartına bağlanmıştır. Her ne kadar Allah dağa tecelli edince, dağ yerinde durmamış ve darmadağın olmuşsa da dağın yerinde durması mümkündür. Dolayısıyla var olması imkân dahilinde olan bir şeyin meydana gelmesi mümkündür. Zira ayette şartın tahakkukunda meşrûnun tahakkukunun mümkün olduğu ifade edilmiştir. (Teftâzânî, 2020: 155)

İBN ARABÎ'YE GÖRE RÜ'YETULLAH MESELESİ

İbn Arabî ve takipçileri kendinden önceki sufiler gibi Allah'ın ahirette hem baş gözüyle hem de kalp ile görülebileceğini düşünmektedirler. (İbn Arabî, 2006: 87) "O gün gözler vardır ki onlar rablerine bakarlar" (Kıyamet,22) ayetini bu minvalde yorumlarlar. Bu tarz bir görmenin ahiret hayatında gerçekleşeceği noktasında hemfikir olmalarına karşın, dünyada baş gözüyle görülmesi konusunda ise sufiler arasında görüş ayrılığı söz konusudur. (Kâşânî, 2015: 272-273)

İbn Arabî rü'yetullahın hak olduğunu tıpkı Ehli Sünnet alimleri gibi nassların zahiri anlamlarından hareketle kabul eder. Ona göre Allah'ın görülmesi meselesindeki deliller arasındaki çelişki ve tenakuz nedeniyle akıl bu meseleyi idrakten acizdir. Dolayısıyla doğru olan söz konusu ayet ve hadisleri tevil etmeksizin nassın zahirine bağlanmaktadır. İbn Arabî rü'yetullah meselesinde nassın zahirine bağlı kalmanın gerekliliğini şu şekilde ifade eder:

Dostlarımız Allah'ın görülmesi hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Görüş ayrılığı ahirette kendisini gözlerimizle gördüğümüzde, görülen şeyin mahiyeti hakkındadır. Onların bu konudaki ifadeleri arkadaşlarımız arasında malumdur...Allah'ın görülmesi konusundaki delillerdeki çelişki nedeniyle aklın aciz kaldığı sıkıntılı alandır. Binaenaleyh Allah, ayet ve hadislerde geçtiği ve kendisinin kastettiği tarzda ve anlamda görülecektir. Allah'ın bu konuda bize belirttiği ve peygamberi vasıtasıyla bize vahyettiği hususları inceleyenler, onun te'vilinde kendilerince bir şeyler üretmişlerdir. Tevillerin bir kısmı diğerlerinden daha öncelikli değildir. (İbn Arabî, 2015: 1/453)

Yukarıda alıntılanmış olduğumuz pasajda da görüldüğü üzere İbn Arabî'nin rü'yetullahı mümkün görmesinin nedeni nassın zahiri anlamlarıdır. Ona göre nasslar arasındaki çelişkili ifadeler, nassın te'vilini anlamsız kılmaktadır. Zira bir te'vilin diğer tevilden hakikate daha yakın olduğunu anlamak mümkün olmadığı için nassın zahiri ile amel etmek bir başka ifadeyle nassın zahiri anlamına sarılmak daha doğru bir yöntemdir. İbn Arabî temel bir prensip olarak nassların anlaşılmasında te'vilden uzak durmakta ve nassları akfî tevil süzgecinden geçirmektense nassın zahiri anlamını esas almanın ilahi muradı anlamada çok daha doğru bir yöntem olduğunu düşünür. Bu bakımdan o, müteşabih lafızların anlaşılmasında akfî te'vile başvuran kelimacıları sert bir şekilde eleştirir. (Kösen, 2022: 15-36)

İbn Arabî her ne kadar Allah'ın görülmesinin mümkün olduğu konusunda Ehli Sünnet alimleri ile hemfikir olsa da görmenin herkes için aynı olmayacağı kanaatindedir. Hakk'ın müşahade edilmesinin kulun marifetullahı dair bilgisi ile doğru orantılı olduğunu "İnsanlar Hakkı görmede derece derece olacağı gibi bu görmede bilgilerine göre farklılaşırlar. Herkes bilgi derecesine göre Hakkı görür." (İbn Arabî,2015: 3/23) şeklinde ifade eder. Çünkü rü'yet, tecelli hasebiyle mümkündür. Tecelli ise Allah'ı bilme derecesine göre farklılık gösterir. İnsanların şehadet aleminde iken Allah'a dair bilgileri hangi mertebede ise, ahirette Allah'ı görme hususundaki mertebeleri buna göredir. Bunun yanı sıra Allah'ı bilme kişinin istidadına bağlıdır. Kulların istidatları yani a'yan-ı sâbiteleri ise muhtelifdir. Bu nedenle rü'yetullah kişinin ilmine; ilmi ise istidadına bağlıdır. (Konuk, 2010: 2/318)

Kalp gözü ile baş gözü, Hak hakkında, kendi itikadı neden ibaret ise, ancak o itikadının suretini görür. Bu hüküm kâmil ve gayri kâmil olan insanlar hakkında umumdur. Şu kadar ki kâmil, Hakk'ı ıtlak ve takyid makamında, tenzih ve teşbih ile müşâhade eder. Binaenaleyh herhangi bir suret olursa olsun, onda Hakk'ı görür. Gayri kâmil ise, Hakk'ı ya yalnız tenzih eder; bu halde Hakk'ın bazı tecellisini inkâr eyler; veyahut yalnız teşbih edip Hakk'ı bazı suretlerde hasreder, nasara gibi. Velakin teşbih ve tenzih beynini câmi, olup da Hakk'ı bazı kemâlat ile takyid eden kimse, Hakk'ı kendi itikadı hasebiyle görür. (Konuk, 2010: 3/10)

İbn Arabî'ye göre Allah'ı görmek hem dünyevi hem de uhrevi açıdan, imkân dahilindedir. Ancak ona göre Allah zatı itibarıyla görülmeyecektir. Bu düşünce İbn Arabî'nin varlık anlayışının tabii sonucudur. Zira İbn Arabî, zat ve sıfat olmak üzere çift boyutlu diyebileceğimiz tanrı tasavvuruna sahiptir. Tanrı zat boyutu ile her türlü beşer idrakinin üstünde olduğundan beşerî bilginin konusu olamaz. Yani Tanrı zat boyutu dikkate alındığında asla

bilinemez. (İzutsu, 2005: 43) İlahi zat, mutlak bilinmezlik halinde, tüm nitelik, bağıntılar ve nispetlerden uzak yalın bir monad'tır; O, bilinemezlerin en bilinmeyeni (enkeru'n-nekirat), özünde şey, kendisi cevher olmayan ancak ister maddi ister gayri maddi tüm cevherleri kuşatan bir Cevher'dir. (Affî,1998: 55) Cevher her türlü nispet ve sıfattan soyutlandığında ilahi Zâta tekabül etmektedir. Bu nedenle Hz. Peygamber miraç olayının akabinde kendisine yöneltilen "Rabbî'ni gördün mü?" sorusuna "O, bir nurdur, ben onu nasıl görebilirim." diye yanıt vermiştir. Şu hâlde İbn Arabî'ye göre Tanrı, Eşari kelimcilerinin aksine zatı açısından asla görülemez ve bilinemez. (Konuk, 2010: 2/219) İlk bakışta Zat cihetinden Allah'ın bilinmesinin ve görülmesinin mümkün olmadığı hususunda İbn Arabî ile Mu'tezile hem fikir görünmektedir. Ne var ki Tanrı'nın diğer boyutu tüm isim ve sıfatları kendisinde barındıran ulûhiyettir. Bu yönüyle Tanrı beşer idraki ve bilgisinin konusudur. Ahirette Tanrı'nın görülmesi hususu ancak ulûhiyet için söz konusu olabilir. Ancak her ne kadar Tanrı ulûhiyet yönü ile görülecek olsa da bu ancak insanı kamiller için mümkün olmaktadır. İnsanı kâmil haricindeki insanlar için rû'yetullah Allah'ın farklı suretlerde tecelli ve suretlerdeki değişimi ile gerçekleşecektir. Zira tecelli, tecelli olunan şeyin istidadına uygun şekilde meydana gelmektedir. Nitekim istidadın sureti, a'yan-ı sâbitenin; a'yan-ı sâbitenin sureti ise ilahi isimdir. İlahi isim değişmediği için onun istidadının değişmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla Allah'ın ahirette hangi surette görüleceği son tahlilde kişinin istidadına bağlıdır. (Konuk, 2010: 2/113)

Görüldüğü üzere ahirette Allah'ın bazı suretlerde tecelli ettiğinde kabul olunacağı başka suretlerde tecelli ettiğinde ise inkâr edileceğini iddia eden İbn Arabî, Allah'ın farklı suretlerde tecellisini kişinin ilahu'l-Mu'tekad⁹⁵inancına uygun olacağını ifade eder. Bir başka ifadeyle Allah kişinin zihninde tasavvur etmiş olduğu ilahi surete uygun tecelli ettiğinde, kişi gördüğünün Hakk olduğunu anlayacak; fakat farklı bir surette tecelli ettiğinde ise Hakk'ı inkâr edecektir. İlahu'l-Mu'tekad teorisi İbn Arabî'nin düşünce sisteminin en önemli kavramlarından biridir. En genel anlamıyla İlahu'l-Mu'tekad (inanılan ilah); kulun akıl ve taklit gücüyle yaratarak kalbine sığdırdığı Hakk'ın suretidir. (Demirli, 2006: 330) Bun' göre kişi ayn-ı sâbitenin istidadı gereğince akıl ve taklit ile Tanrı'ya dair birtakım düşüncelere sahip olur ve bu düşüncesine uygun bir Tanrı tasavvuru inşa eder. Sahip olduğu bu Tanrı tasavvuru objektif değil sübjektiftir. Dolayısıyla kişinin ahirette Tanrı'yı görmesi kendi özel Tanrı tasavvuruna yani ilahu'l-Mu'tekadına uygun gerçekleşecektir. Ancak insanı kamiller bundan müstesnadır. Zira sadece onlar, Hakk hangi surette tecelli ederse etsin onun Hakk olduğunu bilirler.

Sonuç olarak rû'yetullahın mümkün olduğu hususunda Eşari kelimcilerle hemfikir olan İbn Arabî, rû'yetin herkes için aynı olmayacağı düşüncesi ile Eşarilerden ayrılmaktadır. Ona göre rû'yet ancak kişinin marifetullahı dair bilgisiyle doğru orantılı biçimde gerçekleşecektir. Fakat görme fiilinin nesnesi mahiyetindeki Tanrı, zat cihetinden değil, ulûhiyyet cihetinden görülecektir.

KAYNAKÇA

- Kaşânî, A. (2015). Tasavvuf Sözlüğü: *Letâifu'l-a'lâm fî işarâtı ehli'l-ilhâm*, (Çev. Ekrem Demirli). İz Yayıncılık.
- Ahmed b. Hanbel. (2005). *er-Red ale'z-zenâdika ve'l-cehmiyye, thk. İbn Şebîb el-'Acemî* Kuveyt: Ğarâs li'n-Neşri ve't-Tevzî'i ve't-Tibâ'i ve'l-İ'lân,

⁹⁵ İlahu'l-Mu'tekad düşüncesi hakkında detaylı bilgi için bakınız: Ekrem Demirli, Fusûsu'l-Hikem Çeviri ve Şerh, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2006, s.329-333.

- Konuk, A. (2010). *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Eş'arî, H. (2019). *el-Luma' fi'r-red 'alâ ehli'z-zeyğ ve'l-bid'a*. (Çev. Kılıç Aslan Mavil, Hikmet Yağlı Mavil). İz Yayıncılık.
- İbn Arabî, M. (2006). *Fusûsu'l-Hikem*. (Çev. Ekrem Demirli). Kabalıcı Yayınları.
- İbn Arabî, M. (2015). *Fütûhât-ı Mekkiyye*. (Çev. Ekrem Demirli). Litera yayınları.
- İbn Rüşd. (2017). *Felsefe-Din İlişkileri faslu'l-Makal el-keşf an minhâci'i-edille*. (Çev. Süleyman Uludağ). Dergâh Yayınları
- Kılıç Aslan, M. (2014). Bir Mu'tezile-Mâtürîdiyye Tartışması -Ru'yetullah. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14 (2) 449-478.
- Koloğlu, O. (2021). *Mu'tezile Ekolu, İslam Düşüncesinde Teoriler* Metafizik içinde. (Haz. Ömer Türker) Ketebe Yayınları.
- Özarlan, S. (2001). Allah'ın Görülebilmesi/Rü'yetullah Sorunu ve Dirilişle İlişkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11 (1) 275-294.
- İzutsu, T. (2005). *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar*. (Çev. Ahmed Yüksel Özemre), Kaknüs Yayınları.
- Yeşilyurt, T. (2008). "Rü'yetullah". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. c. 35 (Ankara: TDV Yay., 2008).
- Koçinkağ, M. (2016). 'Abdülazîz b. Abdillâh el-Mâcişûn'un Rü'yet Risâlesi Tercümesi ve Değerlendirilmesi. (KADER), 14 (2) 566-582.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE KONYA ERMENİ OKULLARI

Beyza Nur ERCAN

KTO Karatay Üniversitesi, Konya, Türkiye, Beyzanurercan.bne@gmail.com

Doç. Şerife ÖZKAN NESİMİOĞLU

Dr. Öğr., KTO Karatay Üniversitesi, Konya, Türkiye, serife.ozkan.nesimioğlu@karatay.edu.tr

ÖZET

Osmanlı Devleti ulus olarak çok geniş bir topluma sahiptir. Gayrimüslim ve Türk olmak üzere ikiye ayrılan halk da azınlıklara birçok ayrıcalık verilmiştir. Bunlar; dil, din, kültür, eğitim, cemaat ve toplulukları ile yaşama hakkı tanınmıştır. En önemli ayrıcalık eğitim alanında verilmiştir. Reform çalışmaları ile birlikte gayrimüslim halka kendilerine ait okulların açılması bu okullara öğretmen atama ve yönetme hakkı verilmiştir. 1856 yılında gerçekleşen Islahat Fermanıyla birlikte gayrimüslimlerin açtıkları mektep sayılarında artış görülmeye başlanmıştır. Daha sonra ise 1867'de Tebaa-i Ecnebiyyenin kanunu ile birlikte bu mektepler taşralarda da açılmaya başlanmıştır. Bu okulların denetlenmesi için 1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi kanunu çıkarılmıştır. Taşrada yayılmaya başlayan bu okulların faaliyet gösteren bu şehirlerden birisi de Konya'dır. Özel okullar statüsünde olan bu okullar üç gruba ayrılmaktadır. Denetim ve kanunların düzenli yapılmaması ile birlikte bu azınlık okullarını sayısı artmış ve birçok azınlık gibi Ermeni tebaası da dış unsurlardan etkilenip milliyetçi bir tavra bürünmüşlerdir. Osmanlı Devleti'ne zarar verecek birkaç eylemlerde bulunmaya başlamışlardır. Böylelikle Konya dâhil olmak üzere Anadolu'nun birçok topraklarına bu okullar sayesinde yayılmışlardır. Batılı devletler kapitülasyonların verdiği hak ile birlikte kendi amaçlarına uyacak yabancı okullar açmışlardır. Eğitimde uygulanan reformla birlikte taşra da yayılan bu okullar bazı illerde de faaliyet göstermiştir. Bu illerden birisi Konya'dır. Azınlık olan Ermeni grupları Konya'nın Çifte Merdiven Mahallesi'nde ikamet etmekteydiler. Bu mahallede Ermeni cemaatine ait Sahakyan ve Cenanyan Mektepleri bulunmaktadır. Gazi Alemşah Mahallesi'nde ise bir diğer Ermenilere ait Kortopus Okulu vardır. 1790 yılında Amira Mirinciyan Osmanlı Devleti'nden izin alarak İstanbul'da Ermenilere ait ilk resmi okulu kurmuştur. Daha sonra ise 1824 tarihinde Ermeni Patriği emir vererek Anadolu'nun her kısmında kendilerine ait okulların açılmasını istemiştir. Bu emir verildikten sonra 1834 yılında yapılan bir araştırmaya göre Anadolu'da toplam 124 Ermeni okulu tespit edilmiştir. Daha sonra ise Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ve Islahat Fermanları gerçekleşmiştir. Bu fermanın en çok yararlanan Ermeni azınlığı olmuştur. 1880 yılının sonlarında maddi zorluk çeken cemaat okulları kapatılmaya başlanmıştır. Bu durumun sonucunda ise Ermeni özel okulların sayısı artış göstermiştir. Sultan II. Abdülhamid devrinde Ermeni okulları kapatılmıştır. Ancak gerçekleşen II. Meşrutiyetten sonra bu okullar tekrar açılmıştır. Okul sayısı 2500'e kadar çıkan Ermenilerin mektepleri, I.Dünya Savaşı'nda Konya şehri dahil olmak üzere Anadolu'da bulunan bütün Ermeni eğitim yerleri kapatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Ermeni okulları, eğitim, Ermeni, azınlık

ARMENIAN SCHOOLS IN KONYA IN THE II. ABDULHAMID PERIOD**Beyza Nur ERCAN***KTO Karatay University, Konya, Turkey, Beyzaurercan.bne@gmail.com***Dnş. Şerife ÖZKAN NESİMİOĞLU***Dr. Öğr., KTO Karatay University, Konya, Turkey, serife.ozkan.nesimioğlu@karatay.edu.tr***ABSTRACT**

The Ottoman Empire has a very large community as a nation. Many privileges have been given to passers-by in the people we share to share, both non-Muslim and Turkish. These; language, religion, culture, education, community and communities and to protect the right to live. The most important privileges were given in the field of education. With the reform efforts, the non-Muslim people were given the right to open their own schools, appoint and direct teachers to these schools. With the Reform Edict of 1856, it is shown that a series was seen in the number of schools opened by non-Muslims. Later, with the law of the Tebaa-i Ecnebiyye in 1867, these schools will start to be opened in the provinces as well. In order to inspect these schools, the Law on the General Education Regulation was enacted in 1869. Konya is one of these cities that show the activities of these schools that started to mean in the countryside. These schools, which have the status of private schools, are divided into three groups. With the lack of regular inspection and laws, the number of these large schools was predominant, and Armenian subjects, like most adults, were influenced by external factors and assumed a principled attitude. They started to take a few actions that would harm the Ottoman Empire. Children went to many lands of Anatolia, including Konya, thanks to these schools. Western states, with the right granted by the capitulations, opened foreign schools to pursue their own goals. With the reform implemented in education, spreading in the provinces, these schools also operated in some provinces. One of these provinces is Konya. Minority Armenian groups were residing in Konya's Çifte Merdiven District. In this neighborhood, there are Sahakyan and Cenanyan Schools belonging to the Armenian community. There is another Armenian Kortopus School in Gazi Alemşah Neighborhood. In 1790, Amira Mirinciyan, with the permission of the Ottoman Empire, established the first official school belonging to Armenians in Istanbul. Then, in 1824, the Armenian Patriarch gave an order and showed the opening of their own schools from all over Anatolia. After this order was given, according to a result made in 1834, a total of 124 Armenian schools were identified in Anatolia. Later, in the Ottoman Empire, Tanzimat and Islahat Edicts were in his hands. The Armenian minority was the most beneficiary of this edict. The last financial difficulties of 1880 were to close the community schools. In the last of this flow, the number of Armenian private schools continues. Sultan II. During the reign of Abdülhamid, Armenian schools were closed. However, II. After the Second Constitutional Monarchy, these schools were reopened. The schools of the Armenians, whose number of schools increased to 2500, and all the Armenian education places in Anatolia, including the city of Konya during the First World War, were closed.

Keywords: Konya, Armenian schools, education, Armenian, minority

GİRİŞ

Osmanlı Devleti Türkleri okul açma konusunda serbest bıraktığı gibi gayrimüslimlere de bu hakkı vermiştir. Batılı devletler kapitülasyonların verdiği hak ile birlikte kendi amaçlarına uyacak yabancı okullar açmışlardır (Zamacı,2009:70). Eğitimde uygulanan reformla birlikte taşra da yayılan bu okullar bazı illerde de faaliyet göstermiştir. Bu illerden birisi Konya'dır. Azınlık olan Ermeni grupları Konya'nın Çifte Merdiven Mahallesi'nde ikamet etmekteydiler. Bu mahallede Ermeni cemaatine ait Sahakyan ve Cenanyan Mektepleri bulunmaktadır. Karma olarak eğitim veren bu okullar aşağıda incelenecektir (Bölükbaşı,2020:2-3).

İstanbul'un fethi gerçekleşikten sonra XVIII. yüzyılın sonlarına kadar Ermenilere ait bir okul müessesesi görülmemektedir. Ancak bu yüzyıldan sonra esas olarak okulları açmaya başlamışlardır. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile birlikte bu açılan azınlıkların özel okulları devlet bünyesi altında olduklarını kabul etmişlerdir. Bu kanundaki amaç cemaat okullarının Osmanlı Devleti birliğinin altında toplamak istemesi sebebiyle çıkarılmıştır. Ancak cemaatlerin hedefi ise kendi bağımsız devletlerini kurmak istemeleridir. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Ermeni azınlıkların sadece dini eğitim veren okullar vardı. Amira Mirinciyan Osmanlı Devleti'nden izin alarak İstanbul'da Ermenilere ait ilk resmi okulu kurmuştur.

Osmanlı Devleti'nde 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte azınlık okullarında bir artış görülmüştür. Daha sonra ise Islahat Fermanı gerçekleşmiştir. Bu fermanın en çok yararlanan Ermeni azınlığı olmuştur. Devlet okulları açmaya devam etmişlerdir. Ermeni tebaasının çocukları yalnızca kendilerine ait okullara gitmemişlerdir. Protestanlara ait olan okullarda da eğitim görmüşlerdir. 1880 yılının sonlarında para sıkıntısı çeken cemaat okulları kapatılmaya başlanmıştır. Bu durumun sonucunda isen Ermeni özel okulların sayısı artmaya başlamıştır.

II. Abdülhamit devrinde Ermeni okulları kapatılmıştır. Gerçekleşen II. Meşrutiyetten sonra bu okullar tekrar açılmıştır. Ancak bu okullar ve Konya'da bulunan Sahakyan ve Cenanyan Mektebi I. Dünya Savaşı'nın kadar varlıklarını sürdürebilmişlerdir (Taşdemirci,2001: 15-22).

SAHAKYAN MEKTEBİ

Ermeni Cemaati tarafından adı verilen bu mektep Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinin hemen ardından 1840 yılında Konya Çifte Merdiven Mahallesinde kurulmuştur. Okulun derecesi İptidai (İlkokul) ve Rüştiye (ortaokul) olarak görülmektedir. Belgede esam-i muallimleri, okutulacak kitapları olan kısımlar boş bırakılmış ve tespit edilememiştir. (KMA, NO: 73/16). 1910 yılından sonra bu okulda erkek öğrenciler için idadi kısım açılmıştır. O zaman okul üç bölüme ayrılmaktaydı. Ders olarak ise Türkçe Matematik, Coğrafya, Fizik İngilizce ve Riyaziye (Matematik) dersleri mevcuttur. 1899 yılında müdür olarak Sinişmatyan atanmıştır. Okulun öğretmenleri ise Sorin Baharyan Efendi, Taşçıyan Karabet Efendi, Papaz Arpad Efendi, Niko Harsamirciyan Efendi isimlerinde erkek öğretmenler mevcut iken Armenohi Hanım, Siranush Hanım ve Zona Hanım adları taşıyan kadın öğretmenler kaynaklarda görülmektedir. Türkçe derslerini Faik ve Ali Bey vermiştir. Gayrimüslim öğretmenlerin maaşları kilise

sandığından karşılanırken Türk öğretmenlerin ise il vilayetinden karşılandığı belgelerde görülmektedir (Sarıçelik,2010:292). 1900 yılında 272 öğrencisi bulunurken daha sonra bu sayılar giderek azalmıştır. Arabacı, Sarıçelik,2018:374) Said Paşa teftiş için gittiği bu mektepte cebir, hesap, coğrafya gibi derslerinin verildiğini belirtmiştir. Okulun eğitim kalitesinin yüksek olduğunu ve bu başarının öğretmen kadrosunun ve okul müdürünün sayesinde olduğunu söylemiştir (Çağlar,2010:69).

Sahakyan Mektebi 1898 ile 1914 yılları arasında kayıt alınan bilgilere göre 325 erkek öğrenci ve 230 kız öğrenci mezun olmuştur. Ancak bu Ermeni mektebi 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla birlikte okuldaki öğretmenlerin ve öğrencilerin Konya'dan ayrılmasıyla birlikte daha fazla eğitimde ilerlemeyen okul kapatılmıştır (Sarıçelik,2010:292).

CENANYAN MEKTEBİ (APOSTOLİC İNSTITUTE)

Akademik Takvimi

- a. 16 Eylül 1909' da I. Sömestr başlar.
- b. 14 -23 Ocak arası Ermeni Christmas tatili.
- c. 25- 29 Ocak ara sınavlar.
- d. 31 Ocak yeni sömestr başlangıcı.
- e. 28 Nisan- 4 Mayıs arası Easter tatili (İsa'nın ölümünden sonra yeniden dirilişi).
- f. 8 -14 Haziran sömestr final sınavları.
- g. 15 Haziran kız okulunun diploma töreni.
- h. 16 Haziran Üniversite bölümünün diploma töreni.

Okulun Bölümleri

- a. İlkokul Bölümü (3 yıllık)
- b. Hazırlık Bölümü (4 yıllık)
- c. Üniversite Bölümü (5 yıllık)

Okulun Tarihçesi

Enstitünün tarihi 1891'e kadar dayandığı bilinmektedir. Okulun kurucusu Harutune Stefanos Cenanyan tarafından kurulmuştur. Tarsus Aziz Paul'unda kurucusu olan Harutune 1891 yılında bölgeleri gezerken Konya'yı da ziyaret

etmiştir. Daha sonra burada bir Hristiyan Okulu ihtiyacının olduğunu görerek ve buraya okul için öğretmen göndereceğine söz vermektedir. Küçük bir gündüz okulu olarak başlayan bu okul, New York'tan gelen 100 dolar değerindeki yardımla birlikte Apostolic Okulu'nun temelleri atılmıştır. 1892 yılında 35 öğrenci ile birlikte kiralık bir binada eğitime başlamışlardır. 1894 yılında ilk bina satın alınmıştır. Daha sonra farklı kasabalardan 15 öğrenci daha bu okula kayıt olmuştur. Bu öğrenciler gündüz öğrencilerinden farklı olarak şehir dışındaki kasabalardan geldikleri için yatılı öğrenci olarak kayıtlarda geçmektedirler. Okul her sene başarısını arttırıyor. Bu büyüme sebebiyle sahada yetenekli insanlara ihtiyaç duyulmaya başlıyor. Bu sebeple Haigaizan (Yale Üniversitesi, Doktora) okulun müdürlük makamına getiriliyor. 1901 yılında ise Harutune Cenanyan ve karısı okulun personel kadrosuna dahil oluyorlar. Okul 1903 yılında daha büyük bir bina alarak eğitime orada devam ediyorlar. 1907 yılında okulun kurucusu olan Harutune Stefanos Cenanyan ölmüştür. Fakat Hristiyan Centilmenler Komitesi bu eğitim işine devam etme kararı almışlardır. Enstitü 1908 yılında New York şehrinin yasa ve kanunlarına göre kurulmuştur. Türkiye'de kurulan Yeni Anayasal Hükümet Apostolic Okulunun hizmetlerine karşı memnuniyetlerini göstermek amacıyla enstitüyü resmen üniversite statüsünde tanıyarak göstermiştir (The Apostolic Institute, s. 5-6).

Enstitünün Amacı ise bu okulda öğrencilere verilen üniversite ve Hristiyanlık eğitimi vermektir. Onları önemli görevler ve mevkiler için hazırlamaktadırlar. Buradaki bir diğer amaç ise yetim ve muhtaç olan öğrenciler iyi bir eğitim sağlamak olarak ifade etmektedirler. Enstitünün fayda sağladığı alanlar da Anadolu'da ki tek Hristiyan Koleji olan Cenanyan okulu Osmanlı Devleti'nin birçok vilayetinden öğrenci kabulü yapmaktaydı. Hatta Yunanistan ve Bulgaristan da öğrenci alımı yaptıkları bilinmektedir. Enstitünün dilleri İngilizce, Ermenice, Fransızca, Rumca, Türkçe. Üniversite bölümündeki dil ise tamamen İngilizceydi. Hazırlık departmanı ise yarı İngilizce dilini kullanmaktaydı. Üniversitenin resmi dili İngilizce olduğu için öğrenciler aralarında kurdukları diyalog İngilizce olmak zorundaydı. Başka bir dil kullanımları yasaktı (The Apostolic Institute, s. 5-9).

Okula Kabul Şartları

- a. Üniversite bölümü için öğrenciler 15 yaşından büyük ve hazırlık bölümü için ise 12 yaşını doldurmuş olmalıydılar.
- b. 8 yaşından küçük olan erkek çocukların ilkokul bölümüne kayıtları sağlanamıyordu.
- c. Her aday yaşadığı yerdeki papazından kendi hakkında ahlaki ve finansal durumunu gösteren bir belge getirmeliydi.
- d. Üniversite öğrencileri hazırlık bölümünün dördüncü sınıfındaki derslerini geçmeli.
- e. Her adayın sağlık durumu okul doktoru tarafından kontrolü sağlandıktan sonra okula katılım sağlanabiliyordu.
- f. Dışarıdan gelip yatılı olarak kalacak öğrencilerin on iki Türk lirası (hem yatılı hem de okul ücreti) ödeyeceklerdir. Yedi Türk lirası sene başında geri kalanı da yılbaşında verilmek üzere kayıtlara işlenmiştir. Gündüz öğrencileri ise iki Türk lirası ödemeleri şartı aranmaktaydı (The Apostolic Institute, s. 7).

Okulun Binaları

Okulda iki bina mevcuttur. Biri yatılı öğrenciler için diğeri ise eğitim görülen bina olarak bilinmektedir. Yatılı öğrencilerin kaldığı binanın kapasitesi elli öğrencinin kalabileceği kadardır. Bu binanın önünde bir dönümlük olan bir bahçe mevcuttu. Bir başka yapı ise bir süs havuzudur. Bu havuzun suyu bir yel değirmeninden elde ediliyordu. Diğer bina da ise ders çalışmak, etüt için sınıflıklar ve şapel egzersizleri için kullanılmaktaydı. Bu bina Bayan Crozer tarafından verilen bir bin dolarlık bağışla genişletilip tamir edilmiştir. Bu nedenle bina içinde ki bir salona adı verilmiştir (The Apostolic Institute, s. 7-8).

Dini Egzersizler

Öğrenciler her gün on beş dakikalık bir adanmışlık (devotional) adı altında egzersizlikler yapmaktaydılar. Pazar günleri ise kiliseye gittikleri bilinmektedir. Pazar sabah saat on bir de ders salonunda bütün öğrenciler toplanmaktaydı. Daha sonra ise papaz veya bir öğretmen tarafından bu salonda vaaz verilmekteydi. Öğleden sonra dörtte ise Pazar okulu vardı. Bu pazar etütlerine her öğrencinin katılımı zorunlu idi. Akşamları ise yarım saat boyunca ilahi seremonisi yapılmaktaydı. Daha sonra ise bir öğretmen tarafından tekrar bir vaaz verilmekteydi. Bu egzersizler yeme, içme gibi faaliyetler ile dua ile başlayıp dua ile bitiyordu. Yaklaşık kırk öğrenci farklı milliyet ve inanca sahip olanlar ise her Pazar saat iki de dua etmek ve diğer egzersizleri yapmak için bir araya gelmekteydiler. Onlar için kutsama egzersizleri yapılmaktaydı. Bu okulda Protestanlar, Gregoryanlar, Roman Katolikleri, Ortodoks ve Rum gibi guruplardan olan öğrenciler kardeşçe bir araya gelip dinlerine ibadet edebilmekteydiler.

Sosyal Etkinlikler

Okulda bulundan kütüphane bölümünde iki binden fazla kitap mevcuttu. Hemen hepsinin dilleri İngilizce idi. Bunların içinde; Uluslararası Ansiklopedi setleri, Britannica Ansiklopedisi setleri, dünyanın en iyi edebiyat klasikleri, en iyi müzik kitapları, en iyi başyapıtlar ve dünyanın en iyi seyahatnameleri bulunmaktaydı. Kütüphane aynı zamanda okuma odası olarak da kullanılmaktaydı. Çeşitli dergiler ve gazeteler mevcuttu. Bunların arasında günlük gazeteler (The Avedaper) ve haftalık (Gotchang) gibi yayınlar bulunmaktaydı (The Apostolic Institute, s. 8-10).

Üniversite bölümünde olan öğrenciler bu kulüpte sık sık edebi tartışmalar yapmaktaydılar. Bu öğrenciler aynı zaman da iki adet kolej dergisi çıkarmaktaydılar. Her yıl en iyi kompozisyon ödevi seçiliyor ve ödül olarak beş dolar verilmekteydi. Bu kulüp her yıl bir drama sahnelemekteydiler. Enstitünün öğrencileri açık hava oyunları için bazı egzersiz yapmaktaydılar. Bir diğer aktivite ise kora çalışmalarındır. 25 Öğrenciden oluşan bu grup haftalık ilahi söylemek için prova yapıyorlardı. Bir bağışçı tarafından verilen para ile birlikte çeşitli enstrümanların çalındığı bir orkestra kurulmuştur. Yatılı kalan öğrencilerin hem motivasyon hem de yalnız hissetmemeleri için ayınlar, şarkılar, komedi gösterileri, drama sahneleri gibi farklı farklı aktivite yapmaktaydılar. Osmanlı Devleti'nin o zamanki durumundan dolayı Enstitü yardımı muhtaç çocuklara yardımcı oluyordu. Bu yardım karşılığında ise okulda yapılacak bazı el işlerine yardım ettiriyorlardı (The Apostolic Institute, s. 10-11).

Ders İçerikleri

İlkokul Bölümü

Birinci sınıfta dersler Ermenice, Rumca, İncil olarak kayıtlarda geçmektedir. İkinci sınıfta ise Ermenice, Rumca, Aritmetik, Hattatlık (Ermenice ve Rumca) olarak bilinmektedir. Son sınıfta ise ikinci sınıfta görülen derslerin bir ileri seviyesi görülmektedir (The Apostolic Institute, s. 11).

Hazırlık Bölümü

Birinci sınıfta İncil dersi haftada 2 ders, İngilizce dersi haftada 6 ders, Ermenice dersi (sadece Ermenilere) haftada 6 ders, Rum öğrencilere Rumca ders haftada 6 ders, Türkçe dersi Talim-i kıraat kitabından Muallim Naci vermektedir. Aritmetik, Müzik dersi haftada 2 ders Hattatlık (Rumca, Ermenice, İngilizce) hafta da 2 dersten oluşmaktaydı. İkinci sınıfta İncil dersi haftada 2 ders, İngilizce dersi haftada 6 ders, Ermenice dersi haftada 6 ders Rumca ders haftada 6 ders Türkçe dersi ise Talim-i kıraat 2 kitabından verilmeye başlandı. Aritmetik, Müzik dersi haftada 2 ders Coğrafya haftada 2 ders Hattatlık (Rumca, Ermenice, İngilizce) hafta da 4 ders olarak görülmektedir. Üçüncü sınıfta İncil dersi haftada 2 ders, İngilizce dersi haftada 4 ders, Ermenice dersi haftada 4 ders, Rumca dersi haftada 6 ders, Türkçe dersi Talim-i kıraat 4 kitabından verilmeye başlandı. Müzik dersi haftada 2 ders, Coğrafya haftada 2 ders, Hattatlık (Rumca, Ermenice, İngilizce, Türkçe) hafta da 4 ders, Aritmetik haftada 3 ders, Fen dersi haftada 2 derstir. Dördüncü sınıfta İncil dersi haftada 2 ders, İngilizce dersi haftada 4 ders, Ermenice dersi haftada 4 ders, Rumca dersi haftada 6 ders, Türkçe dersi Mukhtassar Nevdeste kitabından verilmeye başlanmıştır. Müzik dersi haftada 2 ders Coğrafya haftada 2 ders, Hattatlık (Rumca, Ermenice, İngilizce, Türkçe) hafta da 4 ders, Aritmetik haftada 3 ders, Fen dersi haftada 2 ders, son sene ise retorik (güzel konuşma) dersi de eklenmiştir (Atalay,2022:8-10).

Üniversite Bölümü

Birinci sınıf İncil dersi (insanın hayatı) haftada 2 ders İngilizce dersi haftada 4 ders, Ermenice dersi haftada 4 ders, Rumca dersi haftada 4 ders, Türkçe dersi haftada 4 ders Müzik dersi haftada 2 ders, Cebir haftada 2 ders, Hattatlık (Rumca, Ermenice, İngilizce, Türkçe) hafta da 4 ders Retorik (güzel konuşma) dersi de haftada 1 kere verilmeye başlanmıştır. İkinci sınıfta ise İncil dersi (genel çerçevesi) haftada 2 ders, İngilizce dersi haftada 4 ders, Ermenice dersi haftada 4 ders, Rumca dersi haftada 4 ders, Türkçe dersi Tatbikat-ı Munshaat kitabından verilmeye başlanmıştır. Üçüncü sınıfta Müzik dersi haftada 2 ders, Cebir haftada 3 ders, Tarih dersi (Türk Tarihi) Tarih-i Osmani kitabından haftada 2 ders işlenmiştir. Hattatlık (İngilizce, Türkçe) hafta da 2 ders, Retorik (güzel konuşma) dersi de haftada 1 kere verilmeye başlanmıştır. Dördüncü sınıfta İncil dersi (kutsal yazılara giriş) haftada 2 ders, İngilizce dersi (Hamlet, Shakespeare eserleri) haftada 4 ders, Ermenice, Rumca, Türkçe seçmeli ders olarak verilmiştir. Haftada 2 ders, Fransızca dersi haftada 4 ders, Matematik trigonometri dersi haftada 2 ders, Kimya (inorganik, organik) haftada 3 ders, Astronomi haftada 3 ders, Zooloji dersi haftada 3 ders, Botanik Bilim dersleri haftada 3 ders, Muhasebe dersi haftada 2 ders, Hukuk dersi (ceza hukuku, kanun-i esasi, ticaret hukuku) haftada

4 ders, Retorik (güzel konuşma) dersi de haftada 1ders olarak verilmektedir. Beşinci sınıfta ise, İncil dersi (inançsızlık inancı) haftada 2 ders, İngilizce dersi (seçmeli ders) haftada 4 ders, Ermenice, Rumca, Türkçe derslerinin edebiyat tarihi verilmiştir. Fransızca dersi haftada 4 ders, Tarih dersi (Orta çağ ve yakın tarih) birinci dönem haftada 4 ders, Jeoloji dersi ilk dönem haftada 3 ders, Psikoloji dersi haftada 4 ders, Mantık dersi haftada 2 ders, Etik dersleri haftada 3 ders, Felsefeye giriş dersi haftada 2 ders, Felsefe tarihi haftada 2 ders, Hukuk dersi (medeni hukuk) haftada 3 ders, Biyoloji haftada 2 ders, Politik ekonomi dersi haftada 2 ders, Uluslararası hukuk haftada 2 ders Retorik (güzel konuşma) dersi de haftada 1 ders olarak işlenmiştir(The Apostolic Institute, s. 13-15).

Mezunlar Listesi

Hovhanness Aivazian fotoğrafçı ve Amerika'da yaşamını sürdürüyor. Yeorios Bilalides ise vaiz olarak görev almıştır. Roupen Ejzadjian eczacı olarak mesleğini eline almıştır. Lewon Tamzirian avukat olarak Konya' da kalmıştır. Gibi birçok mezun öğrenci doktor, kâtip öğretmen, kilim tasarımcısı, tıp öğrencisi, dişiçi, tüccar, iş adamı, muhasebeci gibi alanlarda mesleklerini sürdürmüşlerdir (The Apostolic Institute, s. 16-17).

SONUÇ

Osmanlı da yapılan yeni değişiklikler ile birlikte gayrimüslimlere eğitim alanında çok büyük bir imkân verilmiştir. Kendi okullarını açma, yönetme ve kendi öğretmenlerini atama haklarına sahiptiler. Bu sayede XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Ermeni azınlıkları da kendi okullarını açmaya başlamıştır. Konya şehri de bunların arasında yer almaktadır. Daha sonra ise bu azınlık okulları taşralara dahi yayılımlara gözetilmiştir. Böylelikle Konya'da açılan ilkokul düzeyinde birçok Ermeni mektebi vardır. Okullar eğitim olarak iyi derecede olarak sınıflandırılabilir. Okullarda sadece kendi derslerini değil Türkçe, Fransızca, Rumca, İngilizce dillerinden ve derslerinden verilmekteydi. Konya Maarif Arşivi belgelerinde tespit edildiği kadarıyla okulların tarihi, mevkii, dereceleri, muallimlerin adları tabiiyetleri, okutulacak kitapların adları dilleri gibi birçok bilgiye rastlanmıştır.

Konya'da bulunan Cenanyan Mektebi ise en iyi derecede olan okul olarak tanımlanabilir. Çünkü okul ilkokuldan başlayıp üniversite eğitimine kadar eğitim-öğretim kaynakları mevcuttur. Dışarıdan gelen öğrencilere yatılı öğrenci statüsü imkânı vererek birçok dinden ve milletten öğrencisi mevcuttur. Dersleri ise o zamanın eğitim şartıyla birlikte gayet ileri seviye de dersler verilmektedir. Öğrenci okuldan tam donanımlı bir şekilde mezun olunması sağlanmıştır. Hattatlık dersi bile veren okul sadece kedi dili değil birçok yabancı dilinde bu alanda dersini vermiştir. Kültürel, hukuki ve gelenek görenek olarak tam derece kadar iyi bir özelliği vardır. Kısacası Konya'da açılan bu mektepler ve okullar eğitim olarak kendilerini geliştirmişler ve varlıklarını sürdürmüşlerdir. Daha sonra ise çıkan milliyetçi tavır ve dış etkenlerden dolayı buralara denetlenemez hale gelmiştir. I. Dünya savaşı yıllarında da bu okullar kapatılmıştır.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri**

Konya Maarif Arşivi (KMA), NO 73, Mekahb-ı Müslimin ve Gayri Müslimin Defteri, 2; 3; 7; 8; 12; 16;

Konya Maarif Arşivi (KMA), NO 80, Ruhsatname Defteri, 2; 17; 29;

Diğer Kaynaklar

Apostolic Enstitüsü. (Tarih yok). American Research Institute in Turkey. Ağustos 5, 20201 tarihinde www.dlir.org/archive/items/show/11080 adresinden alındı. s.3-24.

Arabacı, C., & Sarıçelik, K. (2008). Azınlık ve Yabancı Okulları. *Konya Ansiklopedisi*, Is. 373-376.

Atalay, A. (2022). Konyalı Ermeniler ve Eğitim Faaliyetlerine Bir Bakış. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(26),1-20.

Çağlar, B. (2010) *İngiliz Said Paşa ve Günlüğü*, İstanbul.

Sarıçelik, K. (2010). *Konya'da Modern Eğitim Kurumları*. Çizgi Kitabevi

Taşdemirci, E.(2001). Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (10),13-30.

Yağcı,O. (2020) 19.yy-20.yy Konya ve Çevresinde Gayrimüslim Mektepleri ve Yabancı Devlet Okullarının Mimari Analizi. *Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karabük*, 1-395.

Zamacı, A. (2009). Vilâyât-ı Sitte'de Ermeni Okulları ve Faaliyetleri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 69-85.

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS UNSURU OLARAK DURSUNBEY BARANA GELENEĞİ'NİN TARİHSEL ARKA PLANI

Doç. Dr. Serkan SARI

Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Balıkesir, Türkiye, serkan.sari@balikesir.edu.tr

Doç. Dr. Melike GÜL

Balıkesir Üniversitesi, Sındırgı Meslek Yüksek Okulu, Balıkesir, Türkiye, melikegul@balikesir.edu.tr

ÖZET

2003 yılında UNESCO tarafından kabul edilen ve 2006 yılında yürürlüğe giren Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, insanlığın yüzyıllardır sahip olduğu tarihi ve kültürel birikiminin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayarak turistik bir değer oluşturabilmektedir. Dursunbey Barana Geleneği, “Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Festivaller” ismiyle somut olmayan kültürel miras ulusal envanterinde yer almaktadır. Türkiye'nin farklı bölgelerinde; “Barana, Kürsü başı, Erfene, Ferfene, Sıra Gecesi, Cümbüş, Oturmah, Söpet” gibi değişik isimlerle sohbet toplantıları ve eğlence geceleri düzenlenmektedir. Barana Geleneğinin tarihsel geçmişi incelendiğinde Türk düşünce sisteminin önemli bir parçası olan ahilik düşüncesine dayandığı ve Dursunbey'de yıllardır tarihi bir anane olarak yaşatıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, somut olmayan kültürel miras unsuru olarak Balıkesir ili Dursunbey ilçesinde gerçekleştirilen Barana Geleneğini geçmişten günümüze tarihsel arka planını göz önünde bulundurarak incelemektir. Bu kapsamda araştırmada öncelikle Barana Geleneğinin geleneksel işleyişi ve ahilik kültürü bağlamında işlevleri araştırılmıştır. Üç kısımdan oluşan araştırmanın ilk kısmında Dursunbey Barana Geleneğinin “Tarihsel Geçmişi ve Güncel Durumu”, “Somut Olmayan Kültürel Miras İçerisindeki Yeri ve Önemi” başlıklarına yer verilmiştir. İkinci kısım, Dursunbey Barana Geleneğine ilişkin Verilerin Analizinden oluşmaktadır. Bu çerçevede Dursunbey yöre halkı ile görüşmeler yapılmış ve Barana Geleneğine ilişkin yazılı belgeler taranmıştır. Günümüzde Barana Geleneğinin yaşatılmasına vesile olan Barana Geceleri düzenleyicileri ile mülakat gerçekleştirilerek kayda alınmış ve yazılı metin oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda günümüzde Barana Gecelerinin her sezon hasat sonundan hidrelleze kadar olan süre içerisinde bir hafta ya da on beş gün gibi belirli aralıklarla düzenlendiği, başkan, çavuş, ahbap gibi üyelerden oluştuğu, sohbet, yiyecek-icecek ve eğlence faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere seçilen bir evde toplandığı tespit edilmiştir. Veriler; zaman, mekân, katılanlar, masraflar, etkinlikler, yemekler ve kurallar ana temaları altında toplanmıştır. Araştırmanın son kısmında ise “Dursunbey Barana Geleneğinin Turistik Bir Değere Dönüştürülmesi ve Sürdürülebilirliğinin Sağlanmasına Yönelik Öneriler” sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, Barana geleneği, Dursunbey.

HISTORICAL BACKGROUND OF THE DURSUNBEY BARANA TRADITION AS AN INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

ABSTRACT

The Convention for the Protection of the Intangible Cultural Heritage, which was accepted by UNESCO in 2003 and entered into force in 2006, can create a touristic value by ensuring that the historical and cultural accumulation of humanity for centuries is transferred to future generations. The Dursunbey Barana Tradition is included in the national inventory of intangible cultural heritage under the name of "Social Practices, Rituals and Festivals". In different regions of Turkey, Chat meetings and entertainment nights are organized under different names such as "Barana, Kürsü başı, Erfene, Ferfene, Sıra gecesi, Cümbüş, Oturmah, Söpet". When the historical background of the Barana Tradition is examined, it is seen that is based on the ahi-order, which is an important of the Turkish thought system, and has been kept alive as a historical tradition in Dursunbey for years. The main purpose of this study is to examine the Barana Tradition realized in Dursunbey district of Balıkesir province as an intangible cultural heritage element, considering its historical background from past to present. In this context, first of all, the traditional functioning of the Barana Tradition and its functions in the context of the Akhism culture were investigated. In the first part of the research, which consists of three parts, the titles of "Historical Past and Current Status", "The Place and Importance of the Intangible Cultural Heritage" of the Dursunbey Barana Tradition are included. The second part consists of the Analysis of the Data on the Dursunbey Barana Tradition. In this context, interviews were held with the local people of Dursunbey and written documents related to the Barana Tradition were scanned. Interviews were made with the organizers of Barana Nights, who are instrumental in keeping the Barana Tradition alive today, and the written text was recorded. As a result of the research, it has been determined that today, Barana Nights are held every season from the end of the harvest to the hidrellez with an interval of fifteen days, consisting of members such as the president, sergeant, judge, chaps, and gathered in a house chosen to perform conversation, food and beverage and entertainment activities. Data; time, place, participants, expenses, activities, meals and rules are gathered under the main themes. In the last part of the research, "Suggestions for Transforming the Dursunbey Barana Tradition into a Touristic Value and Ensuring its Sustainability" are presented.

Keywords: Cultural heritage, Barana tradition, Dursunbey.

GİRİŞ

Balikesir'in somut olmayan kültürel miras değerleri içerisinde yer alan Dursunbey Barana Geleneği; köklü bir tarihi geçmişi bulunan, genellikle belirli yaş üzerindeki erkeklere açık, akranlar arasında kurulan ve sosyal dayanışmanın arttırılmasını amaçlayan bir gelenektir (www.tid.web.tr, 2023). Son derece zengin ve çeşitliliği olan Türk milli kültürümüzün önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Barana Geleneği, geleneksel sohbet toplantıları kapsamında Türkiye'nin farklı bölgelerinde değişik isimlerle sürdürülmektedir. Bu toplantıların yapısı bölgeden bölgeye küçük farklar taşısa da temelde benzer bir anlayışın ürünüdürler. Alan yazın incelendiğinde toplantıların, Türk kültürünün ortaya çıkardığı önemli bir kurum olan "Ahi Teşkilatı" ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

2003 yılında UNESCO tarafından kabul edilen ve 2006 yılında yürürlüğe giren Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, insanlığın yüzyıllardır yarattığı ve sözlü kültür ortamlarında nesilden nesile aktardığı geleneksel bilgilerin ve kültürlerin korunmasını ve gelecek nesillere taşınarak sürdürülebilmesini sağlamaktadır (Oğuz, 2013: 137). Önemli bir kültür ögesi olan somut olmayan kültürel miras, bireylerin kültürel açıdan daha hassas davranmasını teşvik etmekle birlikte, eşsiz turistik ürünler yaratarak turizmin gelişmesine de katkı sağlamaktadır (Morozova & Morozov, 2018: 4; Esfehani & Albrecht, 2018: 26). Dursunbey Barana Geleneği ise; "Barana, Sıra Gecesi, Yaren vb. Geleneksel Sohbet Toplantıları" adı altında 2010 yılında UNESCO Dünya Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne eklenmiştir (Karaman vd., 2019: 40).

Çalışmada sırasıyla Dursunbey Barana Geleneğinin tarihsel geçmişi ve güncel durumu ve somut olmayan kültürel miras içerisindeki yeri ve önemi hakkındaki bilgiler işlenmiştir. Bu tarihi ananın yaşatılması ve alan yazına katkı sağlaması adına, Barana Geceleri ve bu gecelerin uygulanması ile ilgili işlevsel ayrıntılara değinilmiştir. Çalışmada, konuyla ilgili literatür taraması, arşiv kaynaklarının tetkik edilmesi gerçekleştirilmiş ve araştırma kapsamında Dursunbey'de Barana Geceleri düzenleyicilerine yarı yapılandırılmış form kapsamında sorular yöneltilerek Dursunbey'li kaynak kişinin görüşlerine başvurulmuştur. Böylelikle Barana Geleneğinin tarihsel arka planının yanında, bu geleneğin turistik bir değere dönüştürülmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanarak alan yazına kazandırılması amaçlanmıştır.

DURSUBEY BARANA GELENEĞİNİN TARİHSEL GEÇMİŞİ VE GÜNCEL DURUMU

Kökeni Farsça "Barhane" ya da "Barhana"dan gelen barana kelimesi, "bar" ile "hane" kelimelerinin birleşiminden oluşmakta, terim anlamı olarak "dostların, ahbabların yeri" olarak ifade edilmektedir ve barana geleneği temelde sohbet amaçlı gerçekleşmektedir (Ekici, 2011: 22). Ayrıca barhanenin; divan, konaklama yeri, ev, toplanılan yer anlamına geldiği de belirtilmektedir (Varlı ve Sari, 2016: 112). Durmaz (2016) baranayı, "belirli kurallar ve düzen içerisinde işleyen, içerisinde müzik, eğlence, oyunlar, sosyal konularla ilgili tartışma ve şikayetlerin konuşulduğu yemekli toplantılar" olarak tanımlamaktadır.

Türkiye'deki geleneksel sohbet toplantıları farklı bölgelerde değişik isimler altında benzer ya da ufak tefek farklarla sürdürülmektedir. Toplantıların isimlerinde farklar olsa da sohbetlerin içerikleri, düzenlenme usulleri ve katılımcıları açısından büyük oranda benzerlikler taşıdıkları görülmektedir (Atlı, 2018: 90). Bu sohbet toplantıları

Çankırı’da yaren (Numan, 1981); Ankara’da ferfene (Mete vd., 2017); Pamukçu’da erfene (Atlı, 2015) ve söpet (Durmaz, 2016); Elazığ’da Kürsübaşı (Aydın ve Ünüvar, 2020); Kütahya Simav’da Yaren Teşkilatı, Şanlıurfa’da sıra gecesi, Ankara ve çevresinde cümbüş, Afyon ve Isparta’da “kef/keyif”, Manisa Soma’da oturmah, Van’da sıra yarenleri (Ekim, 2012), Kırşehir’de ahi meclisi sohbetleri, Nevşehir’de sıra odaları sohbetleri, Erzurum’da herfene (Atlı, 2018), Adıyaman’da harfene geceleri (Akbiyık, 2006) ve Artvin’de arfana ya da harfana (Turhan ve Tan, 2001) isimleriyle anılmaktadır. Türkiye dışındaki sohbet toplantılarında ise Kırgızistan’da coro bozo, Bulgaristan’da muhabbet (Ekim, 2012); Özbekistan’da geşdek (Atlı, 2015); Kırım Karay Türklerinde konuşma (Atlı, 2018) gibi isimlerle bilinmektedir.

Dursunbey Barana Geleneğinin Tarihsel Geçmişi ve Ahilik Anlayışı

Tezcan (1989: 42-43) Balıkesir ilinin Dursunbey ilçesindeki Barana Geleneği’ni şu şekilde ifade etmektedir: “Önceki yıllarda genç erkeklerin eğlence mekanlarında bulunmaları uygun görülmezdi. Tarlada, bahçede, dükkânda çalışan gençler, başka bir yere gidemedikleri için katıldıkları sohbet toplantıları ile eğlenmeye çalışırlardı. Bu toplantılar; yarenlik, kardeşlik, arkadaşlık gibi değerlere önem veren, dayanışmayı arttıran, eğitim ve dostluk amaçlı hizmet veren bir örgütlenmedir. “

Dursunbey barana geleneğinin tarihi geçmişi hakkında görüşülen kaynak kişi Ahmet Necati Seçal, ilk olarak 1943’teki 1926, 1927 ve 1928 doğumlulardan oluşan Gençler Birliği Baranası’nı araştırdığını ifade etmiştir. Herkesin kendi yaş grubuna göre oluşan bu barana, “emsal baranası” olarak adlandırılmaktadır. Aynı zamanda o yıllarda “mahalle baranası”, “gençlik baranası” gibi baranaların özel isimleri bulunduğunu da belirtmiştir.

Alan yazın incelemesi ve Dursunbey ilçesindeki kaynak kişilerle yapılan görüşmelere göre geçmişte Barana Geleneği’nde adı geçen kişilerin çoğunlukla esnaflik mesleğinden gelmeleri, barana geleneğinin temelinde ahilik anlayışının bulunduğu görüşüne işlerlik kazandırmaktadır. Anadolu sohbet ortamlarındaki en temel birleştirici gücün ahilik teşkilatı olduğu görüşü barana sohbet toplantılarının kuruluş ve işleyişlerini incelemeyi daha kolaylaştırmaktadır (Varlı ve Sari, 2016: 112). Akman (2006) ise Dursunbey barana geleneğinin kökeninin ahilik teşkilatına dayandığını belirtmektedir. Barana geleneği hakkında Dursunbey’de görüşme yapılan kaynak kişiler de Barana sohbet toplantıları ile ahiliğin birbirine çok benzediğini, hatta bu sohbet toplantılarının ahiliğin devamı ya da benzeri olduğunun söylenebileceğini ifade etmişlerdir.

Arapça ’da “kardeşim” anlamına gelen “ahi” kelimesi, Türkçe ’de eli açık, cömert, konuksever ve yiğit anlamı taşıyan “akı” sözcüğü ile anlam olarak benzemektedir. Köken olarak birlik ve beraberliği sembolize eden Ahilik, bir örgütlenme şekli olarak Ahi Teşkilatı adı altında 13. ve 14. Yüzyıllardan 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar, Selçuklulardan Osmanlılara, Balkanlardan Kırım’a değin Türklerin toplumsal, ekonomik ve politik durumlarına şekil vermiş olan, esnaf ve zanaat ahlakını koruyan, dürüst ve erdemli insan olma yolunda öğretiler içeren bir esnaf örgütlenmesidir (Tekerek, 2008: 79). Ahilik, temelde üretime yönelik bir örgütlenme olarak kabul edilebilir. Sanayileşme öncesi şehirlerde gerekli üretimin yapılması ve bu üretimi yapacak mahir ustaların yetişmesi temel prensip olarak görülmüştür. Tasavvufi gelenek içerisinde merkezine hak kavramını koyan ahilik, liyakatli ve dürüst iş gücü oluşturmanın yanında insanın kâmil oluşuyla da ilgilenmiştir. Bu özellikleri ile tarihimizde halk eğitimi

noktasında da önemli görevler ifa etmiştir. Dürüstlük ve liyakatleri ile ahilerin şehir hayatımıza bıraktıkları izler gelenek ve göreneklerimiz içerisinde günümüze kadar gelmiş olup şehirlerimizin kimliklerinin oluşmasında önemli etkileri olmuştur. Basit manada, yapılan işlerin merkezine hak kavramını koyup birlikte üretip birlikte kazanıp hakça bölüşmek olarak tanımlayabileceğimiz üretim ve Pazar modeli ahilerce geliştirilmiştir. Haksız rekabet, kalitesiz üretim gibi olumsuzlukların önüne birlikte geçilmekle beraber hem üreticinin hem de tüketicinin hakları korunmuştur. Sistemli yapısıyla ahilik teşkilatlı bir toplum yapısının oluşmasını sağlamıştır. Bahsedilen teşkilatlı toplum yapısı tarihimiz boyunca normal zamanlarda başta üretim ve tüketim kalitemizin artması ve devamlılığı konusunda katkılar sağlamakla kalmamış, işgaller, doğal afetler, salgınlar gibi toplumsal buhranların yaşandığı dönemlerde de şehirlerimizde hayatın idame ettirilmesinde önemli roller oynamışlardır.

İbn-i Batuta'nın Ahilik ile ilgili yapmış olduğu değerlendirmelerden ise ahilerin diğer faaliyetlerinin yanında akşamları toplanarak yenilip, içildiği ve müzik eşliğinde toplantılar düzenlendiği de anlaşılmaktadır (Ekim, 2012: 99-100). Balıkesir Şehri'ndeki Ahi teşkilatının 14. Yüzyılda teşkilatlanmış olduğu görülmektedir. Bahsedilen dönemde Balıkesir'i ziyaret eden İbn Batuta'nın Ahî Sinan Zaviyesi'nde misafir edildiği anlaşılmaktadır (Ünlüyol, 1995: 154- 155). Anadolu Türkleri arasında Ahi Evran tarafından oluşturulan Ahilik kurumunun işlevleri dini, ahlaki, askeri, siyasi, sosyal ve kültürel olmak üzere beş grupta toplanmaktadır (Ekici, 2013: 21).

Çağatay (1974:3)'e göre ahilik; kent, kaza ve köylerde esnaf, sanatkâr kuruluşlarının eleman yetiştirme, işleyiş ve denetimlerini düzenleyen kurumdur. Ahiliğin Anadolu Türklerine özgü toplumsal ve manevi bir kuruluş olduğu kabul edilmektedir. Gündüzleri çalışan esnaf kuruluşları işlevlerini geceleri "Sohbet Toplantıları" olarak genç Ahileri yetiştirmek için kullanmaktadır. Başka bir deyişle gençlere gündüzleri esnaf örgütü ile meslekî beceriler kazandırılmakta, geceleri ise sohbet toplantıları ile manevî değerler, Ahilik, eğitim, yurttaşlık bilgileri verilerek onların davranış ve terbiyeleri kontrol altına alınmış olmaktadır. Çünkü Ahilik, gençlerin tüm yaşamlarından sorumludur. Ahilik; iyi ahlak, doğruluk, kardeşlik, yardımseverlik gibi güzel erdemleri bünyesinde toplayan bir sosyo-ekonomik düzen olarak tanımlanmakta ve Ahiliğin önde gelen yedi ilkesi ise "Eline hep açık tut", "Sofranı hep açık tut", "Kapını hep açık tut", "Ağzını hep kapalı tut", "Gözünü hep bağlı tut", "Eline hep sahip ol" ve "Diline her zaman sahip ol" olarak sıralanmaktadır.

Karasoy (2003: 17) Ahiliğin amacını, anavatanlarından koparak Anadolu'ya gelen halkın yeni yaşam yerlerinde kendilerine sanat ve ticaret açısından yeni bir yer edinme gayreti olarak belirtmektedir. Ayrıca sözü edilen teşkilatın Osmanlı Devleti döneminde lonca adı ile de anıldığını ifade etmektedir.

Barana geleneği ile Ahilik teşkilatı arasındaki ilişki ikisinin de temel anlayışının birbirine benzemesinden ileri gelmektedir. Barana bir kardeşlik, yardımlaşma ve sosyal dayanışma örgütüdür. Bir Barana örgütüne mensup olanlar, ahilikte ve yarende olduğu gibi birbirlerini kardeş olarak benimsemekte ve maddi-manevi anlamda karşılıklı her türlü yardımlaşmada bulunmaktadırlar. Türklerin Orta Asya'da düzenledikleri şenlik, kutlama ve yemekli toplantı gibi gelenekler Batıya göç eden Türk boyları tarafından Selçuklu Devleti döneminde ahilik teşkilatı halinde yeniden inşa edilmiş, Osmanlı İmparatorluğu zamanında ise toplumsal birlik, beraberlik ve dayanışmayı ortaya koyacak etkinlikler halinde sürdürülmüştür. Ahilik kurumu geleneklerinin özünü oluşturduğu

bu uygulamalar, günümüzde Türkiye'nin değişik bölgelerinde farklı isimlerle, Balıkesir'in Dursunbey ilçesinde ise "Barana" ismi ile yaşatılmaya devam etmektedir. (Ekici, 2013: 25-26).

Dursunbey Barana Geleneğinin Güncel Durumu

Günümüzde Dursunbey barana geleneği, geleneksel yapısına ilişkin benzer özellikler taşımakla birlikte, toplumsal değişimin kaçınılmazlığından dolayı Hobsbawn (2005)'in da ifade ettiği gibi "geleneğin yeniden icadı" söz konusudur. Giddens (1994: 65) normatif veya ahlaki içeriğe sahip olan geleneklerin bağlayıcı bir niteliğe sahip olduğunu ve geçmişle günümüz arasında bağın kurulmasında önemli bir araç kabul edildiğini savunmaktadır. Balıkesir-Dursunbey'de 1970'lerde yok olmuş barana geleneğini günümüzde Dursunbey Folklor Araştırma Eğitim ve Turizm Derneği (DUFAD) 2001 yılından beri sürdürmektedir (Varlı ve Sari, 2016: 118).

DUFAD ismiyle anılan derneğin kurucu üyelerinin büyük bir kısmının eskiden barana toplantılarına katılmış kişilerden oluşması, dolayısıyla barana geleneği çerçevesinde yetişmiş kişiler olmaları bu dernek adı altında yapılan her türlü etkinliğin barana etkinliği olarak ifade edilmesini sağlamıştır. Dernek ilk olarak 2002 yılında Balıkesir'de düzenlenen Kuva-yı Milliye etkinliklerinde Dursunbey türküleri ile halk oyunlarından örnekler sergilemiş ve daha sonra Dursunbey köylerindeki yöresel giysiler ile ilgili araştırmalarda bulunmuştur. Dernek yöneticilerinin ve üyelerinin en büyük amacı, barana geleneğine odaklanmak ve 1970-2000 arası unutulmuş bu geleneği yeniden canlandırmak olmuştur. Yaz dönemlerinde bağlama ve halk oyunları kursları ile genç kuşakların da barana geleneğine has oyun ve türküleri öğrenmeleri sağlanmıştır. Böylelikle barana geleneğinde yer alan müzik, halk oyunu ve seyirlik oyunlar günümüzde yeniden canlandırılmış ve uygulanmaya başlamıştır. Dursunbey'de bugün sadece DUFAD tarafından gösteri ve tanıtma amaçlı olarak barana toplantıları düzenlenmektedir (Gültekin, 2013: 42-46).

Barana geleneği hakkında Dursunbey'de görüşülen kaynak kişiler, derneğin düzenlediği barana etkinliklerine kabul edilen kişilerin iyi ahlaklı, dürüst ve namuslu kişiler olmalarına dikkat edildiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu kişilerin toplumda saygın bir konumunun olması, insani ilişkilerde sevgi ve saygıya dikkat etmeleri önemlidir. Kişilerin eğitim düzeyi, meslekleri ve gelir durumları topluluğa kabul edilmelerinde birincil derecede önemli değildir. Büyüklerin gençlere şefkat ve sevgi ile yaklaşması, gençlerin kendilerinden daha büyük olanlara saygı göstermeleri ve karşılaşılan sorunları birlikte çözümlenmeleri gerekir. Yaşça küçük olanların ailelerinden izin alınarak, barana toplantılarına katılmaları, böylelikle iyi eğitim alıp, terbiyeli bir şekilde yetiştirilmeleri amaçlanır.

DURSUNBEY BARANA GELENEĞİNİN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS İÇERİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Türk kültürü, yapısında oldukça zengin ve çeşitli somut ve somut olmayan kültür ürünleri barındırmaktadır. Bu zenginliğin sürdürülebilirliğinin sağlanması yani gelecek nesillere miras bırakılması, toplumun özünü oluşturan geleneksel teşkilatlar sayesinde olmaktadır. Dursunbey'in "Barana Geleneği" de ahilik teşkilatının devamı olan "Yaren", "Sıra Gecesi", "Kürsübaşı" gibi önemli "Geleneksel Sohbet Toplantıları"ndan bir tanesidir. Toplumların sosyal yapı ve geleneksel eğlenme biçimleri, küreselleşme olgusu ve teknolojiye yaşanan hızlı değişimler

sonucunda varlığını sürdürmekte zorlanmaktadır. Bu nedenle Somut Olmayan Kültürel Miras kapsamında bu geleneklerin tescil edilmesi ve korunması büyük önem taşımaktadır (Ekici ve Yılmaz, 2013: 15).

Buzarovski (2013: 124)'ye göre kültürel miras, somut ve somut olmayan olmak üzere iki kategoride incelenmektedir. Somut olmayan kültürel miras kavramı 2003 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin imzalanması ile kullanılmaya başlanmıştır (Oğuz, 2013: 7). Sözleşmenin ana amacı, somut olmayan kültürel miras unsurlarının ve değerlerinin yaşatılarak korunmasına katkı sağlamaktır. Çünkü insanların zihinlerinde oluşan bu değerler eylemleri ile işlerlik kazanmaktadır (Proschan, 2008: 21). Kültürel mirası koruma altına almak kavramı, kültürel miras unsurunun estetik, tarihi, bilimsel ve sosyal taraflarının ve toplumların kültürel kimliklerinin farkında olunması anlamına gelmektedir (Vecco, 2010:323). Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'ne göre somut olmayan kültürel miras şu şekilde tanımlanmaktadır; *“toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelir.”* (Oğuz, 2009: 57). Adı geçen sözleşmede Somut Olmayan Kültürel Mirasların ortaya çıktığı alanlar ise aşağıda görüldüğü gibi belirtilmiştir:

1. Dil ve Dille Oluşturulan Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar,
2. Gösteri Sanatları,
3. Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Festivaller,
4. Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar,
5. El Sanatları Geleneği (Oğuz, 2009: 58).

Karşılıklı yardımlaşma, kardeşlik ve sosyal dayanışma örneği olan barana geleneği “1.009.01/10” envanter numarası ile “Barana, Sıra Gecesi, Yâren vb. Geleneksel Sohbet Toplantıları” adı altında ulusal envantere kaydedilmiştir. Böylelikle Barana geleneğinin yukarıda üçüncü sırada görülen “Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Şölenler” grubuna ait olduğu görülmektedir. 2009 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından müracaatı gerçekleştirilen “Geleneksel Sohbet Toplantıları: Yaren, Barana, Sıra, Kürsübaşı” isimli belgenin UNESCO Hükümetler arası Komite tarafından “Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi”ne dahil edilmesi 2010 yılında olmuştur (www.aregem.kulturturizm.gov.tr , 2023).

“Geleneksel Sohbet Toplantıları” Türkiye'nin UNESCO-Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne kayıtlı on iki unsurundan birini oluşturmaktadır ve gerçekleştirilen kayıta şu şekilde tanımlanmıştır: *“Genellikle kış mevsiminde ve haftanın belirli bir gününde belirlenmiş kural ve kaideler kapsamında, değişik yörelerde farklı tarzlarda, özellikle erkeklerden oluşan grupların toplanarak manevi akrabalıklar geliştirdikleri sosyal dayanışma fonksiyonuna dayanan mevsimsel ve geleneksel toplantılardır.”* Somut olmayan kültürel miras, bu mirasa sahip olan toplumların hafızasında ortak olarak yaratılmakta ve korunması sayesinde de bütün insanlığın kazanımı olmaktadır. Tarihsel süreklilik içinde insanlık tarafından ortaklaşa paylaşılan bu deneyim, birikim ve kazanımların

gelecek nesillere aktarılması tarihsel bir sorumluluktur. Bu kapsamda kültürel mirasın korunması önem kazanmaktadır (Saban, 2020: 184). Fedakâr (2013: 27) "Geleneksel Sohbet Toplantıları"nın Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi listesinde yer almasının, Dursunbey barana geleneğinin yaşatılması ve genç nesillere aktarılması adına, yeni bir dönemin başlangıcı olduğunu ifade etmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışma, Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Temsil Listesi'nde yer alan Barana geleneğinin tanıtılması ve yaşatılması amacıyla, geçmişten günümüze işleyişinin nasıl bir gelişim ve değişim gösterdiğini belirlemek üzere yapılmıştır. Çalışmada araştırma amacına uygun olarak nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yöntem kullanılmıştır. Yılmaz ve Şahin (2016: 148) fenomenolojik yöntemi, günlük hayatta farkında olunan fakat detaylı bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanarak, kişilerin deneyimlerine yüklediği anlamı ortaya çıkarmayı amaçlamak olarak ifade etmektedir. Başka bir çalışmada ise fenomenoloji, insanların belirli bir fenomen veya kavramla ilgili anlayışlarını, duygularını, bakış açıları ve algılarını ifade etmelerini sağlayan ve bu fenomeni nasıl deneyimlediklerini tanımlamak için kullanılan nitel bir araştırma yöntemi olarak ifade edilmektedir (Rose and Parker, 1995: 1124).

Araştırmada veri toplama aracı olarak, görüşme ve belge inceleme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın amacına yönelik oluşturulan sorular yarı-yapılandırılmış görüşme formu şeklinde hazırlanmıştır. Geliştirilen görüşme formu aracılığıyla nitel araştırmalarda tercih edilen olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden benzeşik (homojen) örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Flick (2014)'in ifade ettiği gibi olasılıklı olmayan örnekleme, araştırma sorularını cevaplayabilecek ve bilgi bakımından zengin birimlere (birey, grup, olgu vb.) odaklanmaktadır. Dolayısıyla araştırmacının daha derinlemesine yapılabilmesi için bilgi açısından zengin bireylerin seçilmesi anlamına gelmektedir (Vogt et al., 2012). Benzeşik örnekleme yönteminde genellikle özel olarak belirlenmiş veya odaklanılmış konular üzerinde sayıları 4-12 arasında değişen katılımcıların oluşturduğu gruplara açık uçlu sorular yöneltilerek görüşmeler gerçekleştirilmektedir. Burada genellikle benzer tecrübeleri yaşamış bireyleri bir araya getirmek yoluyla onları etkileyen temel konular hakkında grup mülakatı yapılmaktadır (Baltacı, 2018: 250).

Bu çalışmada Dursunbey Barana Geceleri düzenleyicileri ile görüşmeler yapılarak, Baranın eskiden nasıl yapıldığı ve günümüzde ne şekilde devam ettiği ile ilgili işleyişine ait özellikler aşağıdaki ana temalar kapsamında araştırılmıştır. Dursunbey'de Barana Geceleri Dufad (Dursunbey Folklor Araştırma ve Eğitim Turizm Derneği) tarafından yürütülmektedir. Organizasyon; dernek başkanı, barana başkanı ve yönetim kurulu üyeleri tarafından sağlanmaktadır. Dernek başkanı tüzük gereği dernek üyelerinin oylarıyla 2 yılda bir seçilmektedir. Barana başkanını ise barana üyeleri seçmektedir. Görüşmeler; dernek başkanı, barana başkanı, iki tane yönetim kurulu üyesi ve barana ekibinde yer alan iki yaren ile olmak üzere toplam 6 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler Dursunbey Barana Evi'nde yüz yüze yapılmıştır. Yapılan görüşmeler katılımcıların rızası ile kayıt altına alınmıştır. Grup halinde gerçekleştirilen görüşme yaklaşık 1,5 saat sürmüştür. Görüşmelerde katılımcıları konuşmaya teşvik etmeye, görüşme sürecini kontrol etmeye ve objektif davranmaya özen gösterilmiştir. Barana geleneğinin geçmişte ve günümüzde nasıl işlediğini derinlemesine araştırabilmek amacıyla katılımcılara sorular hakkında

açıklama yapılmıştır. Veriler; zaman, mekân, katılanlar, masraflar, etkinlikler, yemekler ve kurallar ana temaları altında toplanmış ve yazılı metne aktarılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiş ve katılımcıların ifadeleri bulgular kısmında özünden ayrılmadan sunulmuştur.

BULGULAR

Çalışmada katılımcı grup ile görüşmeler yapılmış ve Barana geleneğinin geçmişten günümüze seyrine ilişkin bulgular derlenerek aşağıdaki ana temalar altında toplanmıştır.

Zaman

Katılımcılara Barana Gecelerinin yılda kaç kez, hangi aylarda ve hangi sıklıkta yapıldığı, toplantıların genellikle haftanın hangi günü gerçekleştiği sorulduğunda; Eylül sonundan (hasat zamanı) Mayıs başına (hidrellez) kadar genellikle haftanın bir günü toplandıklarını belirtmişler ve aşağıdaki şekilde anlatmışlardır:

“Eylül sonu, Ekim başından Hidrellez’e kadar genellikle haftanın bir günü toplanır.” (K1)

“Haftada bir gün toplandığımız için sezon içerisinde toplam 28 ya da 29, hatta bazen 30 barana toplantısı düzenlediğimiz oluyor.” (K2)

“Barana Geceleri önceleri sabah ezanına kadar sürdüğü için, düzenlendiğinin ertesi günü tatil olması gerekiyordu. O nedenle tatil günü Cuma iken perşembe akşamları düzenleniyormuş. Buradan kalan bir uygulama ile şimdi, pazar günü tatil olduğu için cumartesi akşamları düzenleniyor.” (K3)

“Barana sohbetlerine yazın ara verilir, sonbaharın gelmesiyle birlikte tekrar yapılmaya başlanır. Yazın barana sohbetlerine ara verilmesinin nedeni, önceki yıllarda halkın yaz aylarında “Reçber” olarak çalışma alışkanlığından ileri gelmektedir.” (K5)

Mekân

Yakıcı (2010: 97)’ya göre, köy odaları eğlence kültüründe bilinen ilk ve önemli kapalı mekânlar arasındadır. Bu kapalı mekanların isimleri yer aldıkları bölgenin sosyal ve kültürel koşullarına göre barana odası, delikanlı odası, akran odası, yaren odası, köy odası olarak değişmektedir. Özdemir (2005: 100) ise farklı mimari özellik taşıyan bu odaların genellikle eğlenme ve dinlenme amaçlı tasarlandığını ve sokağa çıkışı olan odasının köy odası olarak düzenlendiğini, bir ya da iki odalı müstakil binalardan oluştuğunu belirtmektedir. Katılımcılara Barana gecelerinin nerede gerçekleştirildiği ve gerçekleştirilen mekânın özellikleri sorulduğunda “barana evinde” yapıldığını söylemişler ve mekânın özelliklerini şöyle ifade etmişlerdir:

“1940’lı yıllarda her mahallede barana düzenlendiği için 6-7 adet barana evi vardı. Şu an ise tek bir barana evi bulunmaktadır.” (K3)

“Barana sohbetinin başlaması, birkaç ahababın bir araya gelip hadi barana kuralım demesiyle başlar. Örneğin; hadi Ali ahababın evinde oturalım derler. Bu şekilde her seferinde başka birinin evine gidilir. Ama şimdi kişilerin evine gitmekten ziyade, derneğe ait olan barana evinde toplanıyoruz.” (K4)

“Toplandığımız barana evi, geniş bir odası ve sokağa açılan kapısı bulunan, içerisi kilimler, sedirler ve otantik eşyalar ile döşeli, oldukça geniş bir eğlence mekanıdır. Baranaya katılan ahabaplar barananın amblemi olan şimşiri yakalarına takarlar. Ocaklığın olduğu yerde bir çatal bulunur. Bunu yakalarından çıkartarak buraya iğnelerler. Böylelikle bu daha sonra -demek ki bu eve barana gelmiş- diyerek dikkat çeker. Bu barananın önceleri farklı evlerde düzenlendiği zamanlardan kalan bir gelenektir. Biz bunu halen yaşatmaya çalışıyoruz.” (K6)*

***Şimşir: Yılın bütün mevsimlerinde yaprakları yeşil olan bu bitki, taşlık ve çorak olan yerlerde kendiliğinden yetişmektedir. Dursunbey’de de yetişen sert bir ağaç türü olan bu bitki, Barana Gecelerinin simgesini oluşturmaktadır.**

Katılanlar

Görüşmeye katılanlara Barana gecelerine genellikle kimlerin katıldığı, katılanların yaş aralığı, memleketleri, yanlarında misafir getirip getiremedikleri sorulduğunda aşağıdaki şekilde ifade etmişlerdir:

“Baranaya katılanlar Barana başkanı, yardımcısı, çavuş, ahabap ve misafirlerden oluşur. Barana üyelerinin hepsi ahabap olarak adlandırılır. Ahabap, gönül dostu demektir. Çavuşu, barana başkanı ve yardımcısı kendilerine yardımcı olması için seçerler, aynı zamanda disiplin işlerini de çavuş yürütür.” (K1)

“Barana geceleri eskiden, tek bir odada kışın yapıldığı için çok fazla kimse sığmıyor ve üç mahalleden 12-14 kişi katılabiliyordu. Bu sayı daha sonra 17-22 aralığında değişmiş, şimdi ise 70 kişiye kadar katılımcı olabilmektedir.” (K3)

“Barana başkanı seçimle belirlenir. Önceleri telefon olmadığından istenildiğinde ulaşılabilmesi için iyi bilinen esnaf arasından seçilmesi bir gelenek haline gelmiştir. Ayrıca herkes tarafından iyi tanınan, ahlaklı bir aileden gelen, dürüst bir insan olması önemlidir.” (K6)

“Barana, ilk tanımlamalarında ileri yaş erkeklere yönelik olarak geçse de bugün her yaşta kişi katılabilmektedir. Gençler, küçük ahabaplar özellikle tercih edilmektedir. Çünkü bu kültürü yaşatacak olan, gelecek nesillere aktaracak olan onlardır. Barana kültüründe kadınların katılımı yoktur. Çünkü ahilikte de kadınlar yer almaz. Ama bugün düzenlenen gecelere kadınları izleyici olarak çağırıyoruz. Çünkü burada ne yapıldığını görürlerse çocuklarını rahatça gönderirler. Bu kültürün yayılmasında en büyük görev annelere düşmektedir.” (K2)

“Ben Balıkesir’in farklı bir ilçesinde yaşamama rağmen, gönül bağından dolayı ve saz çalmak için her toplantıda geliyorum. Balıkesir merkezden, farklı ilçelerden ve hatta diğer şehirlerden bile otobüslerle katılımcılar gelmektedir. Ahabaplar misafir de getirebilmektedir. Ancak getirdiği misafirden sorumludur. Barana toplantısı bitmeden kimse ayrılamaz. Ayrılması zorunlu olan bunu barana başkanına bildirmek zorundadır.” (K5)

Masraflar

Barana toplantılarında yiyecek-içecek olduğu için masraflar yardımlaşma ve dayanışma esasına göre karşılanır. Katılımcılar barana gecelerinde masrafların nasıl karşılandığını, zengin-fakir ayırımı olup olmadığını şu şekilde anlatmışlardır:

“Erafene, ortak gider demektir. Toplantının sonunda çalınan türkü ile, bir sonraki hafta barananın kimde olacağı bildirilir. -Gelmiş geçmiş olsun İsmail Paşa, kadem kadem olsun Osman Paşa- denilerek toplantının ahbab İsmail’den Osman’a geçtiği bildirilmiş olur. Böylelikle bir sonraki hafta düzenlenecek barana toplantısının giderlerini ahbab Osman’ın karşılayacağı anlaşılmış olur. Eğer bu kişinin maddi durumu iyi değilse, “erafene kaç para?- diye sorularak ona yardım edilir.” (K1)

“Eski yıllarda düzenlenen toplantılarda yöresel Dursunbey yemekleri yapılıyordu. Bu yemeklerin yapımı için ne kadar malzeme alınacaksa ortak toplanıyordu. Güzel yemek yapan komşulardan da yardım geliyordu.” (K2)

“Barana evinin masraflarının karşılanabilmesi için, gecenin sonunda yenilmeyip kalan meyveler ihaleye çıkartılıyor. Satışa sunuluyor. Ahbablardan ya da misafirlerden yardım etmek isteyenler belirli fiyat teklifleri ile bunları satın alıyorlar. Buradan toplanan paralar barana evi ile ilgili gerekli giderlere harcanıyor.” (K5)

“Barana tamamen bir gönüllülük işidir. Ticari bir kazanç düşünmeden bu toplantıları düzenleriz. Fakir olan bir kişi olduğunda onu utandırmamak için dışarı çıkarılır. Yalnız konuşulur. Daha sonra kendisine şu işini hallettik denilir.” (K3)

“Barana gecelerinde sunulan yiyecekleri zengin ile fakir aynı sofrada, durumlarına göre ücret ödeseler de ödemeseler de eşit olarak paylaşırlar.” (K6)

Etkinlikler

Barana toplantılarının asıl amacı davranışsal eğitimidir. Müzik ve halk oyunları ise araçtır. Durmaz (2016: 1023) barana toplantılarında deve oyunu, arı oyunu, dilsiz oyunu, sulama oyunu, urgan oyunu, yattı kalktı oyunu, yüzük oyunu ve kil alın kibrit alın oyunu gibi seyirlik oyunların oynandığını ifade etmektedir. Katılımcılara barana gecelerinde hangi etkinliklerin yapıldığı, hangi meselelerin konuşulduğu sorulduğunda şöyle anlatmışlardır:

“Barana sohbeti açık havada kapı önünde hilal şeklinde oluşturulan bir halka ile başlar. Enstrüman çalanlar ise yıldız oluşturur. Herkes birbirinin kolunu sımsıkı tutar. Bu, gönül gönüle sarılalım demektir. Önce bir zeybek oynanır. Bu şekilde toplanma geleneği, barananın değişik evlerde düzenlendiği yıllarda, kızların barana topluluğunu görmek için -hayatlık- denen balkonlara çıkması alışkanlığından gelmektedir. Bu esnada kızlar beğendiği erkeği görmüş olur. Ama barana topluluğundaki hiçbir erkek başını kaldırıp kıza bakamaz. Eğer bakarsa bunun cezası iki falakadır.” (K3)

“Kapı önündeki başlangıçtan sonra içeri geçilir. Çalgıcılar, ahbablar ve misafirler yerlerini aldıktan sonra selamlaşma, hâl hatır sorma, konuşma yapılır. Daha sonra müzik faslı başlar. Def, darbuka, bağlama, ud, keman,

cura ve zilli maşalar eşliğinde ağır bir parça çalınır ve devamında barana başının işaretiyle ev sahibinin oyun kaşıklarını önüne koyduğu ikişer kişi sırasıyla ortaya çıkar ve oynarlar. Kaşıklar ile ritim tutulur.” (K1)

“Sohbet ve müzik aralarında -erol- ismiyle 20’şer dakikalık aralar verilir. Bu esnada ihtiyaçlar karşılanır. Önceki yıllarda gece 12’den sonra yemek yenirdi. Günümüzde 12’ye doğru meyve, çerez ve kuru pasta ikram edilmektedir. “(K5)

“Müzik ve çalgı ile oynanan oyunların yanı sıra orta oyunları, yüzük saklamaca, kemerle vurma gibi değişik, eğlendirici oyunlar da oynanır. Bu esnada tekerlemeler de söylenir. Burada amaç çocukları kötü alışkanlıklardan kurtarmak, birkaç saat olsun internet dünyasından uzak tutmaktır. Eğlendirirken sevgiyi, saygıyı, yardımlaşmayı, dayanışmayı öğretmek amaçlanır.” (K4)

“Barana gecesi sohbet övgüsü adı verilen türkü ile son bulur. Bu türkü ile bir sonraki barananın kimde olacağı belirtilir. Önceki baranayı karşılayan kişi ile yeni seçilen kişi kucaklaşarak sarılırlar.” (K6)

“Baranada konuşulan konular kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzerinedir. Kime nasıl yardım edilebileceği dile getirilir. Bir suç işleyen ya da birisinden şikâyeti olan varsa barana başkanının önüne gelerek diz çöküp bunu anlatır. Böylelikle söz konusu olan kişiden af dilemesi ya da cezasını çekmesi sağlanır.” (K2)

Yemekler

Barana toplantılarında belirli yemekler hazırlanır, belirli bir sıra ile ikram edilir ve belirli kurallara uygun olarak tüketilir. Baranada pişirilen yemekler Dursunbey’in yöresel yemekleridir. Ancak günümüzde yemek pişirme ortadan kalkmış olup hazır yiyecekler tüketilmeye başlanmıştır. Katılımcılar barana gecelerinde yenilen yemekler hakkında aşağıdakileri anlatmıştır:

“Eski yıllarda yemekler gece saat 12’de yenirdi. Bütün ahbablar yemeğe çağrılırdı. Yörenin geleneksel yemekleri sunulurdu. Bunlar; nohutlu pirinç çorbası, et yahnisi veya yufkadan yapılan tiriten oluşurdu. Sonra etli pilav ve hoşafa sıra gelirdi. Yufkadan yapılmış içi cevizli saraylı tatlısı da vardı.” (K1)

“Barana başının haydi buyurun yemeğe demesinden sonra herkes yemeğe başlayabilir. Öncesinde yiyen olursa cezalandırılır. Yemek servisi ise gençler (küçük ahbablar) tarafından gerçekleştirilir. Biraz daha yaşça büyük olan tepsiyi tutar, daha küçük olan ise yiyecek dolu tabakları alarak sofraya yerleştirir.” (K4)

“Yemekler belirlenmiş olduğu gibi yapılmazsa, daha fazla olursa veya başka çeşitler de olursa barana gecesini karşılayan sohbet düzenleyici kişi cezalandırılır. Yemek bitiminde toplu olarak dua yapılır. Yemek bittikten sonra başkan sohbeti karşılayana “tencerenin dibi kara, erafene kaçır para” diye sorar.” (K3)

“Günümüzde yemekler hazır getirilmekte, genellikle meyve, çerez ve kuru pasta ikram edilmektedir. Aralarda çay ikramı da yapılır.” (K5)

Kurallar

Barana geceleri sohbet ve eğlence içermesinin yanı sıra toplumun yasalar dışında yer alan norm, gelenek ve ananelerinin öğretildiği bir eğitim ortamıdır. Dursunbey ilçesi Emniyet Teşkilatı'nın en geç kurulduğu ilçelerden birisidir, buna rağmen suç oranlarının azlığı ile dikkat çeker. Bunda barana sohbetlerinde verilen eğitimin rolü büyüktür. Katılımcılara barana gecelerinde geçerli olan kurallar, oturuş düzeni, yeme-içme adabı, çalgı çalınması gibi hususlarda dikkat edilmesi gereken noktalar sorulmuş ve şu cevaplar alınmıştır:

“Yargılama baranalarda çok önemlidir. Bu nedenle eğlence ve yemekten sonra mahkeme kurulur. Toplum karşısında itibarı koruyabilmek için yargılamanın taraf tutmadan yapılması, ödün verilmemesi gerekir. Sonuçta ortaya çıkan kararlar hiçbir şekilde değiştirilemez.” (K6)

“Sohbet odasına en önde barana başkanı olacak şekilde girilir. Baranada oturuş düzenine dikkat edilir. En başa Barana başı ve yardımcısı oturur. Diğerleri ise büyük ahbaptan küçük ahbaba doğru otururlar. Yeni katılan ahbab öne oturamaz. Yanlışlıkla otursa bile yeri değiştirilir. Diz üstü oturan ahbablar Barana başı “rahat oturalım ahbablar” demeden bağdaş kurup oturamazlar.” (K2)

“Barananın amacı eğitimidir. Terbiye kazandırılır, davranış eğitimi verilir. Gençlere yeme-içme adabı, konuşma adabı öğretilir. Örf, adet ve geleneklerimizin nesilden nesile aktarılabilmesi için baranaya en küçükler de alınır. Bir okul niteliği taşır.” (K3)

“Disiplin işlerinden çavuş (inzibat) sorumludur. Hafta içinde ahbabları belli etmeden gözetler. Gördüğü yanlış bir durum, bir suç olursa başkana söyler. Ya da böyle bir durum olmasa bile başkan “şikâyeti olan var mı?” diye sorar. Böyle birisi varsa şikâyetini anlatmak için diz çöker. Şikâyet edilen kişi de yanına oturarak kendisini savunur. Çavuş bu esnada ayakta dikilerek bekler. Suçun niteliğine göre uygun düşen ceza verilir.” (K1)

“Cezalar hafif de olabilir, ağır da. İhtar, ocak (ev) açma, dayak (falaka) ve Barana'dan kovulma gibi cezalar vardır. Ocak açma, ara sohbet gecesi düzenlemek demektir ve masraflar ceza alan kişiye aittir. Dayak (falaka) cezasında da paylaşım vardır. Ahbablar birbirlerini çok severler. Bu nedenle arkadaşının cezasını azaltabilmek için mesela on sopa cezası olan arkadaşlarının bu sopalardan birkaç tanesini kendilerine alırlar.” (K4)

“Baranada en ağır ceza kovulmaktır. Bir kadına veya kıza laf atanlara, hırsızlık yapanlara veya yukarıdaki ceza yaptırımları ile uslanmayanlara verilir. Kovulmak, barana evinden atılmaktır. Barana evinden kovulan kişi iki koluna girilerek, ellerinde çıralarla suçluyu evine kadar götürürler. İlçede bunu görenler, onun barana evinden kovulduğunu anlar. Toplum tarafından dışlanır. Kimse ona asla kız vermez. Bir bakkaldan kibrit dahi alamaz. Dolayısıyla ilçeyi terk etmek zorunda kalır.” (K3)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonuçları, bir kültür ögesi olarak kabul edilen Barana geleneğinin, özelde Balıkesir ili Dursunbey ilçesinin, genelde Türk kültürünün gelecek nesillere tanıtılmasında Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Miras değerleri arasında önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Dufad (Dursunbey Folklor Araştırma ve Eğitim Turizm Derneği) tarafından mevsimsel olarak her hafta organize edilen Barana geceleri ve çadırlar kurularak çevre ilçelerde ve illerde düzenlenen tanıtıcı Barana toplantıları, bu kültürün yaşatılmasında gerçekleştirilen önemli girişimlerdir. Bu toplantılar, Dursunbey'de tarım odaklı yaşam tarzının hâkim olmasından dolayı, kış aylarına denk gelecek şekilde planlanmaktadır. Böylelikle tarımsal faaliyetlerde bulunan halk hasat zamanına kadar toplantılara katılabilmekte, tarım işlerinin başladığı mayıs ayından itibaren ise toplantılara sonbahara kadar ara verilmektedir. Ekonomik açıdan yaşanan sıkıntılar, değişen yaşam tarzları ve barana üyelerinin sorumluluk almada bazen duyarsız olması gibi engelleyici nedenler ise bu geleneğin yaşatılmasını zorlaştırabilmektedir.

Barana sohbetlerinin geçmişteki hali ile günümüzdeki uygulamalar arasında kayda değer farklı yönler tespit edilmiştir. Geçmiş dönemlerdeki geleneksel barana sohbetlerinde her hafta başka birinin evinde toplanılıp, konuklar yemekli bir şekilde ağırlanırken, günümüzdeki uygulamada barana sohbetleri dernek tarafından belirlenmiş olan barana evinde gerçekleştirilmektedir. Yemek yapımı da ortadan kalkmış, hazır yiyecekler sunulmaya başlamıştır. Bu sohbetlerin geçmişteki geleneğin devamını bir ölçüde sağlamakla birlikte genellikle temsili olduğu görülmektedir. Bunun dışında geçmişte kadınların kabul edilmeyip sadece erkeklere özgü olan barana sohbetlerine günümüzde kadınların da izleyici olarak katılabildiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, barana geleneğinin devingen bir yapıya sahip olduğunu ve zaman içinde değişen koşullara göre belirli düzeylerde yeniden biçimlendiğini göstermektedir. Teknoloji ve kentleşmedeki yaşanan hızlı değişimler ve toplumun bakış açısındaki gelişmelerin bu değişimlerin sebebi olabileceği düşünülmektedir. Ulaşılan bu sonuçlar, Aydın ve Ünüvar (2020), Mete vd. (2017), Metin (2018), Atlı (2015) ve Durmaz (2016) tarafından yapılan araştırmaların sonuçlarıyla da örtüşmektedir.

Barana sohbet ve gecelerine katılan kişiler, geçmişe kıyasla günümüzdeki barana uygulamaları arasındaki farkların, yaşanan dönüşümün ve bunların nedenlerinin açıklığa kavuşması gerekmektedir. Böylelikle barana geleneğinin hem yöre halkı hem de çevre ilçe ve illerde ve en nihayetinde tüm Türkiye'de tanınırlık ve bilinirliğinin sağlanması mümkün olacaktır. Somut olmayan kültürel miras değerlerimiz içerisinde yer alan Barana geleneği Dursunbey ilçesinin turizme kazandırılmasında ve bu yöreye turistik etkinlikler düzenlenmesinde de ön plana çıkacaktır. Çolakoğlu ve Sarıışık'a (2021, 730) göre hikâye anlatımı uygulamaları konuklarda dikkat çekme, farkındalık yaratma, merak uyandırma ve çekicilik kazandırma noktasında önemli rol oynamaktadır. Diğer bir deyişle, insanlar hikayesini bildikleri bir unsura çok daha fazla ilgi göstermektedir. Bu nedenle, geçmiş ve günümüzün sentezlenmesi ile ortaya çıkan bu kültürel miras unsurunun gelecek kuşaklara aktarılması adına yapılacak bilimsel ve kültürel çalışmalar oldukça önemlidir. Giddens (1994: 65)'in ifade ettiği gibi geleneksel mirasların özgün halinin korunarak güncel koşullara uyum sağlaması sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemli bir gerekliliktir.

ÖNERİLER

Balıkesir ili Dursunbey ilçesinde Eylül ayı sonundan Hıdırellez'e kadar olan sürede cumartesi geceleri düzenlenen Barana sohbet toplantıları, eskiden yürütülen Barana geleneği hakkında fikir vermesi açısından oldukça önemlidir. Bu toplantıların Dursunbey dışında çevre ilçe ve illerde de tanınırlığının sağlanabilmesi adına farklı yörelerde kurulacak çadırlar vasıtasıyla toplumun farkındalığına hitap etmesi sağlanmalıdır. Ayrıca düzenlenen Barana toplantılarının kayıt altına alınarak yerel ve ulusal yayınlar ile televizyon kanallarında gösterilmesi daha geniş kitlelere ulaşmasını ve bireylerin kültürel hafızasında yer etmesini kolaylaştıracaktır.

Barana geleneğinin 2010 yılında UNESCO tarafından "Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi"ne kaydedilmesi bu geleneğin tanıtımını arttırmada rol oynamış ve barana sohbet toplantılarına duyulan ilgiyi arttırmıştır. Fakat 2020 yılında yaşanan ve etkileri uzun süre devam eden koronavirüs salgını ve 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ta meydana gelen ve etkileri on ilimizde hissedilen deprem, barana toplantıları ile ilgili faaliyetlerin duraksamasına neden olmuştur. Bu geleneğin yeniden aktif şekilde işleyişinin sağlanabilmesi ve turistik bir değere dönüştürülebilmesi için yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve ilgili paydaşlara büyük görevler düşmektedir. Bu noktada UNESCO tarafından barana geleneğinin son temsilcileri sayılabilecek yetmiş yaş üzeri kişilerle ayrıntılı görüşmeler yapılması ve bunların kayıt altına alınarak basılı eserlere dönüştürülmesi geleneğin gelecek nesillere aktarılabilmesi açısından gereklidir. Aynı zamanda bu eserler alan yazında da önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Balıkesir ve ilçelerinde yer alan otellerin ve turizm şirketlerinin etkinlik programlarında Barana gecelerine yer vermesi hem geleneğin tanıtılması açısından faydalı olacak, hem de Balıkesir ilinin turizm potansiyelini arttırmaya katkı sağlayacaktır. Seyahat acenteleri tarafından Balıkesir'e turlar düzenlenmesi ve içerisine "Barana Geceleri" etkinliğinin de eklenmesi, gelen turistlerin Dursunbey'e ulaşımının gerekli transfer hizmeti ile sağlanması önerilmektedir. Günümüzde Barana gecelerini düzenleyen tek kurum olarak Dufad (Dursunbey Folklor Araştırma ve Eğitim Turizm Derneği) karşımıza çıkmaktadır. İkram edilen yemeklerin ve gerçekleştirilen seyirlik oyunların, eğitim amaçlı sohbetlerin eskiye oranla dejenerasyona uğradığı görülmektedir. Barana geceleri gençler tarafından sadece bir müzik etkinliği olarak algılanabilmektedir. Bu kapsamda Barana geleneğinin özünden uzaklaşmasını önlemek adına daha çok sayıda dernek, birlik ve kuruluşun bu alanda görev alması ve geleneğin temsilini sağlayabilecek kişileri istihdam etmesi önerilmektedir.

Barana Gecelerinde sunulan ikramlık yiyeceklerin hazır yiyecekler yerine Dursunbey'in geleneksel yemeklerinden oluşması önerilmektedir. Eskiden olduğu gibi ilçeye özgü ürünleri kapsayan geleneksel yemek menüsünün devam ettirilmesi ve bu konuda ısrarcı olunması gerekir. Ayrıca ilçeye turistik amaçlarla gelen kişilere bu yemeklerden sunulması ve bu sayede turistik gelir elde edilmesi önerilmektedir. Başka bir deyişle bu yemeklerin Barana Gecelerinde sunulmasının yanında seyahat acenteleri ve tur düzenleyicileri ile Balıkesir iline gelen turistlere tanıtımının ve satışının da yapılması önerilmektedir. Böylelikle Barana Geleneğinin turizm sektörüne katkısı da arttırılmış olacaktır.

Barana toplantıları ile ilgili bir diğer öneri ise, geleneksel seyirlik oyunların devam ettirilmesi, toplumda unutturulmaması üzerinedir. Gençlerin de bu oyunları öğrenmesi, devam ettirmesi hem kültürümüzün

devamlılığı açısından hem de gençlerin sosyal medya ve diğer olumsuz bağımlılıklardan uzaklaşmasına yardım etmesi bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca Barana Geceleri etkinliklerinin tarihsel olarak hikayeleştirilmesine ve geniş kitleler tarafından bilinir hale getirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü kişiler hikayesini bildikleri bir olaya, olguya daha fazla ilgi göstermektedirler.

Bu çalışma Dursunbey Barana Gecelerini düzenleyen kişiler ile mülakat yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Gelecekte bu alanda çalışma yapacaklara Barana sohbet toplantılarına katılan ve bu gelenek hakkında fikir sahibi olan kişilere nicel yöntemler vasıtasıyla daha ayrıntılı sorular yöneltilmesi önerilmektedir. Ayrıca bu geleneğin benzeri olan ve farklı yörelerde değişik isimlerle anılan diğer sohbet toplantıları ile kıyaslamaya yönelik araştırma yapılması da sunulabilecek öneriler arasındadır.

KAYNAKÇA

- Akbıyık, A. (2006). *Şanlıurfa sıra gecesi*. Şanlıurfa: Elif Matbaası.
- Akman, M. (2006). *Balıkesir yöresinde ahilikten kalma tören ve uygulamalar* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir Üniversitesi.
- Atlı, S. (2015). Somut olmayan kültürel mirasa bir örnek: Balıkesir Pamukçu Erfene sohbet toplantıları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (40), 7-25.
- Atlı, S. (2018). Türkiye'deki geleneksel sohbet toplantıları üzerine bir değerlendirme. *Milli Folklor*, 30 (117), 88-101.
- Aydın, M. & Ünüvar, Ş. (2020). Somut olmayan kültürel miras kapsamında Elâziğ Kürsübaşı Geleneği. *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel*, 3 (2), 213-233. DOI: 10.33083/joghat.2020.45
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 231-274. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bitlissos/issue/38061/399955>
- Buzarovski, D. (2013). Digital extension of music memory – Music as a collective cultural memory. *Kultura/ Culture 4, Skopje: Mi-An*, 123-130. ISSN 1857-7725.
- Çağatay, N. (1974). *Bir Türk kurumu olan Ahilik*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını.
- Çolakoğlu, N. K. ve Sarıışık, M. (2021). Yerel Gastronomi Ürünlerine Ait Hikâyelerin Destinasyon Pazarlamasında Kullanılmasına İlişkin Bir Değerlendirme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (2), 730-743.
- Durmaz, U. (2016). *Türk kültüründe sohbet toplantıları ve Balıkesir sohbet toplantılarında köy seyirlik oyunlarının durumu*. IV. Kazan Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler E-Kitabı (pp. 1020-1025).
- Ekici, M. (2011). *Somut olmayan kültürel miras: Barana Dursunbey Balıkesir*. İzmir: Ege Tan Matbaası.
- Ekici, M. & Yılmaz, B.H. (2013). *Somut olmayan kültürel miras: Barana Dursunbey Balıkesir*. İzmir: Ege Tan Matbaası.

- Ekici, M. (2013). *Somut olmayan kültürel miras geleneksel sohbet toplantıları: ahilik, yaren, sıra gecesi, kürsübaşı ve barana* (s. 19-26). İzmir: Ege Tan Matbaası.
- Ekici, M. (2016). Unesco-Soküm sözleşmesi ve geleneksel sohbet toplantıları. *Anadolu Sohbet Gelenekleri ve Yaren-Bildiriler*. (s.121-127). *Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları: 10. Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları: 1*.
- Ekici, M. & Fedakâr, P. (2013). "Ege Üniversitesi" deneyimleriyle somut olmayan kültürel mirası "yaşatarak koruma". *Milli Folklor*, 25(100), 50-60.
- Ekim, G. (2012). Coro bozo ve Anadolu'daki sohbet toplantılarında görülebilen benzerlikler. *Akademik Bakış Dergisi*, 30, 1-16.
- Ekim, G. (2012). "Sohbet" toplantılarında topluluğun kuruluşuna yönelik gerçekleştirilen ilk toplantı ve önemi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 97-110.
- Esfehani, M.H., & Albrecht, J.N. (2018). Roles of intangible cultural heritage in tourism in natural protected areas. *Journal of Heritage Tourism*, 13(1), 15-29. DOI: 10.1080/1743873X.2016.1245735
- Fedakâr, S. (2013). *Dursunbey barana geleneği* (s. 27-40). İzmir: Ege Tan Matbaası.
- Flick, U. (2014). *An introduction to qualitative research*. New York: Sage.
- Giddens, A. (2000). *Siyaset, sosyoloji ve toplumsal teori*. (Çev. T. Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Gültekin, M. (2013). *Dufad ve barana geleneğinin güncel durumu* (s. 41-47). İzmir: Ege Tan Matbaası.
- Hobsbawn, E.&Ranger, T. (2005). *Geleneğin icadı*. (Çev. M.M. Şahin), İstanbul: Agora Yayıncılık.
- <http://www.tid.web.tr/kurumlar/tid.web.tr/isd/205/balikesirozeldosya.pdf> (17.03.2023).
- <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,50840/somut-olmayankulturel-miras-ulusal-envanteri.html> (26.03.2023).
- Karaman, S., Aydemir, B. & Kılıç, S.N. (2019). T.C. Balıkesir Üniversitesi Turizm Envanteri ve Strateji Çalışması.
- Karasoy, Y. (2003). Ahilik kelimesi ve Türk kültüründe ahilik, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14, 1-23.
- Mete, F., Candeğer, Ü. & Koca, T. (2017). Somut olmayan kültürel miras: Ferfene (Ankara örneği), *Milli Folklor*, 29 (114), 100-111.
- Metin, T.C. (2018). Animasyon hizmetleri kapsamında Türk gecelerinin somut olmayan kültürel miras unsurları bağlamında değerlendirilmesi. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism, Recreation and Sports Sciences*, 1(1), 34-44. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atrss/issue/40284/481429>
- Morozova, N., & Morozov, M.M. (2018). Intangible cultural heritage as an essential element of cultural tourism infrastructure. *Culture, Heritage and Tourism Development*, 82-85. DOI: 10.15308/Sitcon-2018-82-85
- Numan, İ. (1981). Çankırı'da yaren sohbetleri ve sohbet odaları. *Vakıflar Dergisi*, 13, 591-632.
- Oğuz, Ö. (2009). *Somut olmayan kültürel miras nedir?* Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Oğuz, Ö. (2013). Sunuş. *Somut olmayan kültürel mirasın geleceği Türkiye deneyimi*. Ankara: Grafiker Yayınları.

- Oğuz, Ö. (2013). Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi ve Türkiye Romanya geleneksel ortak mutfağı projesi. *Aynı Tadı Paylaşmak: Türkiye-Romanya Geleneksel Ortak Mutfağı Çalıştay Bildirileri*. (s. 7-10). ISBN: 978-605-62155-3-7
- Özdemir, N. (2005). *Cumhuriyet dönemi Türk eğlence kültürü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Proschan, F. (2008). Basic challenges of sustaining intangible cultural heritage. C. Haddad (Ed.), *Safe Guarding Intangible Heritage and Sustainable Cultural Tourism: Opportunities and Challenges: UNESCO-EIHCAP Regional Meeting* Hué, Vietnam (pp. 21-26), Bangkok: UNESCO Bangkok. [Safe guarding Intangible Heritage and Sustainable Cultural Tourism: Opportunities and Challenges - UNESCO Digital Library](https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1995.21061123.x)
- Rose, P., Beeby, J. & Parker, D. (1995). Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing. *Journal of Advanced Nursing*. 21(6), 1123-1129. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1995.21061123.x>
- Saban, G.M. (2020). Somut olmayan kültürel miras: Aşağıseyit sudan koyun atlatma ve çoban bayramı. *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology*, 30(1), 181-194. DOI: 10.26650/iuturkiyat.657852
- Tekerek, N. (2008). *Köy seyirlik oyunları*. İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.
- Tezcan, M. (1989). *Sosyal değişim sürecinde Çankırı yaran sohbetleri kültürel antropolojik yaklaşım*. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Turhan, S. & Tan, N. (2001). *Artvin halk müziğine giriş*. Ankara: Artvin Valiliği Kültür Yayınları.
- Ünlüyol, A. (1995). *Şer'iyye sicillerine göre XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Balıkesir (1700-1730)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Varlı, Ö.D. & Sari, M.C. (2016). Bir ritüel olarak baranaların performans teori bağlamında incelenmesi. *Anadolu Sohbet Gelenekleri ve Yaren-Bildiriler*. (s.110-120). Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları: 10. Yaran Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları: 1.
- Vecco, M. (2010). A definition of cultural heritage: from tangible to the intangible. *Journal of Cultural Heritage*, 11, 321-324. DOI: 10.1016/j.culher.2010.01.006
- Vogt, W. P., Gardner, D. C., & Haeffele, L. M. (2012). *When to use what research design*. New York: Guilford Press.
- Yakıcı, A. (2010). Somut olmayan kültürel mirasın somut mekânı: Konya barana odaları. *Milli Folklor*, 87, 94-100.
- Yılmaz, K. & Şahin, T. (2016). Eğitim fakültelerindeki araştırma görevlilerinin mesleki deneyimlerinin incelenmesi: Araştırma görevlisi olmanın anlamına ilişkin fenomenolojik bir çalışma. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi /Journal of Educational Sciences*, 44 (44), 143-168. DOI: 10.15285/maruaebd.286491

ANTİK ROMA'DA EV YAPISI

Doktorant Ismat ABBAS

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye, ismatabbas93@gmail.com

ÖZET

Antik Roma'nın mimari yapısında ev ve ev tipleri önemli yer kapsamaktadır. Roma'da bulunan ev tipleri Roma halkı arasındaki sınıfsal farkı ortaya koymaktadır. Zenginlerin şatafatlı evlerinin yanı sıra alt kesimin yaşadığı konutlar daha gösterişsiz olmuştur. Romalılar Yunanlılardan ve Etrüsklerden esinlenmişlerdir. İlk başlarda kil, saman ve sazdan yapılan evler bu etkiyle yeni ve güzel yapılara dönüşmüştür. Roma'da evler tipoloji bakımından üç farklı yapımda olmuştur. Statü farkını ortaya koyan bu ev tipleri "domus", "villa" ve "insula"lardan oluşmuştur. Latince'de "ev" anlamına gelen "domus" Romalılar için bütün işlerin bir arada yürütüldüğü, köleler dahil tüm ev halkının birlikte yaşadığı, dini ritüelleri yerine getirdiği bir alan olmuştur. Domus aslında Romalı bir ailenin sosyal statüsünü gösteren önemli bir unsur olmuştur. Domus'lar genellikle tek katlı olmuş ve oradaki oda sayıları ve domus'un büyüklüğü ev sahibinin zenginliğini göstermiştir. Çoklu yapıt anlamına gelen "insula" günümüzde apartmanlara eşdeğer niteliktedir. "Insula" Latince "ada" anlamına gelmektedir. Genellikle insula'lar bir avlu etrafında inşa edilmiş ve zemin katında caddeye bakan dükkanlar olmuştur. Insula'larda Roma halkının en alt kesimi yaşamaktaydı. Insula'larda mutfak bulunmamış, insanlar yemek ihtiyaçlarını ilk katlarda bulunan restoranlarda karşılamışlardır. Insula'larda yangın sık sık görülmekteydi. Bunun sebebi de odalarda insanların taşınabilir mangallarda yemek yapmaya çalışmaları olmuştur. İlk başlarda insula'lar çoğunlukla kereste ve kerpiçten yapılmıştır. Bu insula'larda yangın çıkma olasılığı yüksek olmuştur. Kırsal bölgelerde bulunan "villa"lar müstakil evler olmuştur. Villa'ların çoğu ana yollara uzak ve çiftlik için yararlı alanlarda olmuştur. Villa'lar çok geniş arazilerde yapılmış bahçeleri, avluları, resim galerileri, kütüphaneler bulunmuştur. Mozaikler de ileri dönem Roma villa'larının önemli unsurlarından olmuştur. Ünlü kişilerin villa'larında haalk meclisleri, özel davalar ve duruşmalar gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Domus, Villa, Insula

HOME STRUCTURE IN ANCIENT ROME

PhD Ismat ABBAS

Ondokuz Mayıs University, Samsun, Turkey, ismatabbas93@gmail.com

Orcid: 0000-0002-7673-2094

ABSTRACT

Houses and house types have an important place in the architectural structure of Ancient Rome. The house types found in Rome reveal the class difference among the Roman people. In addition to the ornate houses of the rich, the low-income dwellings became less ostentatious. The Romans were inspired by the Greeks and Etruscans. At first, houses made of clay, straw and reed turned into new and beautiful structures with this effect. Houses in Rome were of three different types in terms of typology. These house types, which reveal the difference in status, are composed of "domus", "villa" and "insula". "Domus", which means "home" in Latin, was a place where all the work was carried out together for the Romans, where all households, including slaves, lived together and performed religious rituals. The domus was actually an important element that showed the social status of a Roman family. Domuses were usually single-storied, and the number of rooms there and the size of the domus showed the wealth of the owner. "Insula", which means multiple works, is equivalent to apartments today. "Insula" means "island" in Latin. Usually, insulas were built around a courtyard, with shops on the ground floor facing the street. The Insula were inhabited by the lowest part of the Roman people. nsulas did not have kitchens, and people met their food needs in restaurants located on the first floors. Fire is common in insulas. The reason for this was that people in the rooms tried to cook in portable barbecues. At first, insula were mostly made of timber and adobe. The probability of fire in these insulas was high. Villas in rural areas have become self-contained houses. Most of the villas were located away from main roads and in useful areas for the farm. Gardens, courtyards, picture galleries and libraries were found in villas built on very large areas. Mosaics have also been one of the important elements of the later Roman villas. Public assemblies, private trials and hearings took place in the villas of famous people.

Keywords: Domus, Villa, Insula

GİRİŞ

Romalılar için kent ve kentleşme siyasi, dinsel ve toplumsal gelenekleri paylaşan bir vatandaş topluluğu olmuştur. Roma'nın bütün şehirleri salınırken başkent Roma model olarak alınmıştır. Hemen hemen her kentte bir forum, yerel senato binası, tiyatro, tapınak ve hamamlar bulunmuştur (Aldrete, 2004:1). Roma birçok bakımdan büyümüş bir ev ve ev de mikrokozmetik bir şehir olmuştur. Yani, örneğin her ikisi de bir ocağın etrafına inşa edilmiş ve ilahi olarak korunan sınırlar içerisinde yer almıştır (Hales, 2009:54). Kentleşmeden önce tüm topluluklarda olduğu gibi Romalılar da ormanlarda ve mağaralarda yaşamışlardır. Ateşin keşfinden sonra kendilerine sığınacak yerler yapmaya başlamışlardır. İnsanoğlunun gelişim süreciyle birlikte bu sığınacaklar zamanla evlere dönüşmüştür (Vitruvius, 2005: 27). Ev genel ile özeli bir-birinden ayıran, kadının, erkeğin ve çocuğun yerini belirleyen bir yapı olmuştur. Ev yalnız bir aileyi çatı altında toplamak için değil, aynı zamanda aile reisinin şerefini korumak için de inşa edilmiştir (Turgut, 2019: 285). Roma'da evler ekonomik, sosyal ve siyasi faaliyetlerin gerçekleştikleri yerler olmuştur (Kara, 2019: 132). Aynı zamanda ev, her durumda Romalıların kimlik ve aidiyet sorunlarıyla yüz yüze geldiği ve üzerinde düşündüğü bir yer olmuştur. (Vitruvius, 2005: 199)

Günlük yaşamın sürdürüldüğü ev tipleri toplumlara ait farklı sınıfsal, sosyal ve ekonomik ayrılıkları da ortaya koymuştur (Wallace-Hadrill, 2015, 186). Roma'da da aynı şekilde yapılan arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkan bulgularda zenginlerin muhteşem evlerinin ve yapılarının yanında orta sınıfın konutları daha sade ve gösterişsiz olmuştur (Deighton, 2012: 13). Palatino Tepesi'nde yapılan arkeolojik kazılar M. Ö. VIII. yüzyıldan kalma evlerin kalıntıları bulunmuştur. Aynı zamanda M. Ö. VI. yüzyıla ait evler de bu kazılar zamanı ortaya çıkarılmıştır. Bu buluntular da Roma'daki sosyal sınıflanmanı göstermektedir. Sade evler ortalama insanların yaşayabilmesi, lüks evler ise sosyal açıdan seçkinlerin yaşayabilmesi için olmuştur. Soylular arasında evlerinin en lüks şekilde dekore etmek için büyük bir rekabet olmuştur. Örneğin, M. Ö. 91 yılında *pleb tribunu*⁹⁶ seçilen Livius Drusus'un mimarı Palatino Tepesi'nde yapılacak konutun kendisi için gözlerden uzak ve kimsenin göremeyeceği şekilde tasarlanacağını söylemiş, Livius ise yaptığı her eylemin dışardan görülmesini istediğini belirtmiştir. Aynı şekilde Cicero ise kendi evinin tüm şehir tarafından görülebilmesini özellikle istemiştir (Aslan, 2019: 31).

Roma'da başlangıçta evler sadece insanların barınma ihtiyacını karşılamaktan dolayı yapıldığından sanatsal kaygı gütmemiş ve sade yapılmıştır. Bu evler daha çok kil, saman ve sazdan yapılan kulübeler olmuştur (Kara, 2019: 131). Daha sonra Romalılar Antik Yunan mimarisinin belirli yönlerini benimsemiş ve kendilerine yeni bir tarz yaratmışlardır. Yunanlarla birlikte Etrüsklerden de mimari konuda pek fazla şey almışlardır. Yunan ve Etrüsk mimarisinden esinlenerek yapılan evler taştan ve daha geniş çaplı olmuştur. M. Ö. III. yüzyılda Roma'da yapılan çok katlı binaların sayı artmıştır (Robinson, 1992: 28). İmparatorluk dönemine gelindiğinde genişleyen Roma'da nüfus yoğunluğu Romalıları yeni mimari çözümler üretmeye zorlamıştır. Bu dönem Roma'da zenginler evlerinde lüks mobilyalara, ayrıntılı tesislere sahip olmalarına karşın sokaklarda kanunsuzluk ve sefalet kol gezmiştir (Connolly, 2000: 202).

⁹⁶ Pleb Meclisi'ne seçilen pleb tribunu'ları, esas itibarıyla Roma halkının resmi devlet memurları değil, pleb'leri temsil eden memurlardı. (Tekin, 2008: 199)

Antik Roma'da evlerin tipolojisine baktığımızda üç farklı yapıım şekli görmekteyiz. *Domus*, *villa* ve *insula* adlandırılan bu yapılar aynı zamanda Romalıların sosyal statülerini de belirlemiştir.

ROMA EV TİPİ OLARAK *DOMUS*

Öncelikle Roma'daki arkeolojik kanıtların tamamen yok olması Roma toplumunda *domus*'un rolünü ve sanat ve mimarinin bu role yaptığı katkıyı incelemeyi zorlaştırmaktadır (Hales, 2009: 11). *Domus*'un kelime bakacak olursak Latince'den çeviride "ev", "yurt" anlamına gelmektedir (Yalova, 2013: 188). *Domus*, aslında ister kelime anlamı, ister yapı veya ideolojik temeller bakımından olsun çok karmaşıktır. *Domus* sadece ailenin özel konutuna atıfta bulunmak için değil, aynı zamanda bina içinde yaşayanlar veya genel olarak herhangi bir grup için (örneğin, filozoflar okulu gibi) kullanılan kelime niteliği taşımaktadır (McIntosh, 2003: 3). Aynı zamanda *domus*, kişinin doğduğu veya ikamet ettiği kasaba, şehir ya da ülke anlamına gelmektedir. Hayvanların yaşadığı yer de *domus* adlanmaktaydı (McIntosh, 2003: 3).

Romalılar için *domus* sosyal, politik ve iş hayatına dair işlerin bir arada yürütüldüğü, gün için ev halkının dini ritüellerini yerine getirdiği bir alan olarak tanımlanmıştır (Aslan, 2019: 30). *Domus*'un dıştan görünüşü kadar içinde yaşayan ailenin dışarıya yansıttığı imaj da Romalı seçkin bir aile için önemli olmuştur. Roma'da *domus*, içinde yaşayanların kimliği hakkında ipucu veren bir kültür materyali de olmuştur (Clarke, 2003: 243). Bazı *domus*'lar taştan inşa edilmiştir. Taşrada ise genellikle su ve çamur dolgululu ahşap çerçeveler temeller veya alçak taş duvarlar üzerine yerleştirilmiştir. Bazı yerlerde evler kerpiçten yapılmıştır. *Domus*'lar genellikle tek katlı olmuş ve bazılarında mahzenler bulunmuştur (Adkins, Adkins, 2004: 153). Roma'da en fazla iki katlı *domus*'lar da olmuştur. *Domus*'un büyüklüğü ve oda sayısı ev sahibinin zenginliğinin göstergesi olmuştur. *Domus*'ların ön tarafında dükkanlar bulunmuş ve bazen onlar aile tarafından kiraya verilmiştir. Kuzeybatı bölgelerinde evler bir caddeye bakar şekilde ve altında bir veya daha fazla oda kanadı olacak biçimde inşa edilmiştir. Alanın dar olduğu ya da cadde cephesinin pahalı olduğu şehirlerde bu tür evler dar uçlarından biri sokağa gelecek şekilde inşa edilmiştir (Adkins, Adkins, 2004: 152). *Domus*'lar sokağın bazen tamamını, bazen de bir kısmını kapsayacak şekil olmuşlardır.

Roma evinin arkasında yer alan *hortus* eski bir bahçe türü olmuş, fakat Cumhuriyet Dönemi'nden başlayarak *domus*'larda avlu yapılmıştır. *Atrium* adlanan bu avlular özellikle Geç Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk Dönemi'nde yaygın kullanılmaya başlamıştır. Evin yapısını büyük ölçüde değişen *atrium*, Roma evi düzenleme biçimi için en temel mekanlardan biri haline gelmiştir (Resuloğlu, 2019: 118). *Atrium*'da gökyüzüne doğru dikdörtgen bir açıklıkta iki kat yükseklikte bulunan bu salon *domus*'lar için önemli olmuştur. *Compluvium* adlanan bu açıklık vasıtasıyla yağın yağmur merkezde bulunan *impluvium* adlanan havuza dökülmüştür (Deighton, 2012: 28). *Atrium*'da aile reisi genellikle öylene kadar iş görüşmelerini gerçekleştirmiştir. *Saluttatio* adlanan bu kavram ticari ve politik kullanım alanı olarak *atrium*'un önemli bir parçası olmuştur (Aslan, 2019: 34). Ailenin hanımı da işlerini bu alanda yapmış, aynı zamanda ailenin çocuklarının eğitim gördüğü ve o yun oynadıkları alan da burası olmuştur (Cooper, 2007: 14). *Domus*'larda *fauces* adlanan ana giriş *atrium*'a açılmıştır. *Fauces* genişliği dar, yukarıya doğru eğilimli ve nispeten alçak bir tavana sahip olmuştur. *Fauces* tarafından bakan biri zemin duvarlar

ve tavanla çevrili olan *tablium*'u görebilmiştir (Kara, 2019: 49). *Tablium* daha çok karşılama odası olmuştur. Burada aile kayıtları ve ataların portreleri de bulunmuştur. *Tablinum*'un arka kısmında pencere veya kapıdan görünen bahçe manzarası olmuştur. Kişinin *tablinum*'daki misafire ulaşması için havuzun etrafını dolaşması gerekmiştir (Clarke, 2003: 6).

Domus'ta biri kış, diğeri yazlık kullanım için olan iki yemek odası, yani *triclinium* bulunmuştur. *Domus*'un ön ve arka taraflarında *cubiculum* adlanan yatak odaları ve *diaeta* adlanan oturma odası yer almıştır (Richardson, 1992: 111). Mutfak için *domus*'ta özellikle belirlenmiş bir yer bulunmamıştır. Pompeii evlerinde genellikle *atrium*'un arkasında bir yerde bulunmuştur. Mutfak normalde ocak, lavabo ve muhtemelen duvarda raflarla donatılmış bir oda olmuştur. Tuvaletler de mutfağın yanında veya içinde bulunmuştur (Connolly, 2000: 110). *Domus*'larda kölelerin özel bir odaları bulunmamış, onlar genelde hizmetkarlarının kapısı önünde yatıp kalkmışlardır (Wallace-Hadrill, 2015: 178).

M. Ö. II. yüzyıldan itibaren Romalılar *atrium*'la birlikte sütunlu bir bahçe olan *peristyl* kullanmaya başlamışlardır. *Peristyl* merkezi konumda yer almış, odalar etrafında belirli bir akışta simetrik bir şekilde yer almıştır. Roma evlerinde *peristyl* yapımında Hellen ve Doğu İnan bahçelerinden esinlenilmiştir (Aslan, 2019: 41-44). Roma'da bahçeler resmi, ticari ve karma kullanım olarak sınıflandırılmıştır. M. Ö. II. yüzyılın ortalarından evlere zevk bahçeleri de eklenmiş, özellikle yemek odaları ve özel amaç için odalar da yapılmıştır. Ayrıca *peristyl*'de dekoratif çeşme de bulunmuştur (Richardson, 1992: 111). Pompeii ve Herculaneum kentlerinde yapılan çalışmalar Roma'da standart özelliklere sahip konutlar olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bulgular Roma'ya özgü *atrium* tipi konutların ilk ve erken örnekleri tanımladığı ve zamanla Roma'nın yayılım gösterdiği alanlarda Hellenistik Dönem'e özgü olan *peristyl* tipi konut yapısı ile etkileşime girerek kendine özgü *atrium-peristyl* tipi konut oluşturduğu düşünülmektedir (Aslan, 2019: 29-30).

Domus'da bir ailenin mahremiyetine ayrılmış "özel alan" ve diğer işlerin yürütüldüğü, misafirlerin ağırlandığı 'kamusal alan' bulunmuştur. Vitruvius'a göre evler bu iki unsur üzerine inşa edilmiştir. Yemek odaları, banyolar ve yatak odaları aile üyeleri için, büyük kabul salonu olan *vestibule* davet edilmiş misafirler için ve bahçeler genellikle davetsiz misafirler için olmuştur (Vitruvius, 2005: 135-136 (VI. 5. 2-3)). İmparatorluk Dönemi lahitlerinden anlaşıldığı kadarıyla bu konutlarda iki nesil aile yaşamıştır. Yetişkin oğullar kendi *domus*'larını almak için çalışmıştır. Bundan dolayı üç nesil hane halkının *domus*'da yaşaması istisnai durum olmuştur (Kara, 2019: 52). M. S. IV. yüzyılda Roma'da 1797 *domus*'un olduğu bilinmektedir (Aldrete, 2004: 75).

KALABALIK NÜFUZUN YAŞAM KONUTU *INSULA*

Cumhuriyet Dönemi'nde Roma genişlemeye başladıkça ve şehirlerde nüfus arttıkça insanların yerleşme sorunu da ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak kalabalık nüfuslu kentlerde apartman tipli yapılar yapılmaya başlamıştır. Bu konutlar *insula* adlanmıştır (Adkins, Adkins, 2004: 153). *Insula* bir tür çoklu yapı anlamına gelmektedir. Günümüzde daha çok apartman dairesi olarak adlandırılmaktadır. Kelime anlamına bakacak olursak Latince de "ada" anlamına gelmektedir (Yalova, 2013: 313).

Insula genellikle alt sınıfın yaşamları için yapılan bir veya iki odalı, birden fazla katı bulunan apartmanlar olmuştur (Turgut, 2019: 286). Birden fazla ailenin bulunduğu bu konutlar diğer yüksek arazilerde ve yoğun nüfuslu bölgelerde ekonomik olarak pratik alanlar sağlamıştır (Storey, 2004: 47). *Insula*'lar görünüşte ambarlara benzemişlerdir. Geniş, cepheleri üzeri normalde sıvanmamış tuğla kaplı, güçlü beton duvarları olmuştur (Gates, 2015: 484).

Roma'da I. yüzyıldan *insula*'lar betondan ve pişmiş tuğladan yapılmaya başlamıştır. Bu onların yangına devamlı olmasını sağlamıştır (Adkins, Adkins, 2004: 153). Başlarda ise *insula*'ların çoğunlukla kereste ve kerpiçten inşa edilmişlerdir. Bu *insula*'larda yangının çıkma olasılığı yüksek olmuştur. Yatay ve dikey kirişlerin çökmesi sıvanın içten çatlamasına neden olmuştur. Böyle yapılar da çamurla sıvandıkça şişer ve sonra da kururken çekilirler (Vitruvius, 2005: 42 (II. 8. 20)). Bu da yangının kolay bir şekilde yayılmasına neden olmuştur. *Insula*'larda yaşayanlar yemek ihtiyaçlarını ilk katlarda bulunan restoranlarda karşılamış, fakat bazen kendi evlerinde yemek yapmak istemiş ve bu da *insula*'da yangın çıkması ile sonuçlanmıştır. Yangınların en büyük nedenlerinden biri de üst katta yaşayanların odalarda taşınabilir mangallar kullanmaları olmuştur (Deighton, 2012: 35). Sadece evlerde değil restoranlarda da sık sık yangınlar olmuştur. İmparator Neron yangın yönetmenliklerini yürürlüğe sokmuştur. *Insula*'lar arasındaki mesafeyi 10 ayaklık bir boşluk olacak şekilde kararlaştırmıştır (Adkins, Adkins, 2004: 154).

Bir *insula*'da altı veya sekiz apartman bloğu bulunmuştur. Augustus döneminde *insula*'ların yüksekliği 60 Roma fiti (17.75 m.) ve maksimum 5 katlı olarak sınırlandırılmıştır. Traianus döneminde *insula*'ların yüksekliği 60 ayakla (yak. 18 m.) ile sınırlandırılmıştır (Blanck, 1999: 70). Genellikle *insula*'lar bir merdiveni olan açık bir avlu etrafında inşa edilmiş ve zemin katında caddeye bakan dükkanlar olmuştur (Adkins, Adkins, 2004: 153-154). Günümüzde marketleri andıran bu dükkanlar *thermopolium* adlanmış ve genelde ön cephesi açık, tezgahı sokağa doğru kurulu ve spesiyalitelerinin duyurulduğu ilan tabelası bulunan bir yer olmuştur. Çoğu zaman bu *thermopolium*'ların üst katlarında dükkan sahipleri yaşamışlardır (Deighton, 2012: 36 -100). *Insula*'larda balkonlarda bulunmuş, fakat bu balkonlar insanların kullanması için değil de daha çok çatıdan veya pencereden düşen cisimleri korumak için tasarlanmıştır (McKay, 1998: 91).

Insula'lar rahatsızlık ve boyut açısından çeşitlilik göstermiş, fakat ses geçirirlik bütün apartman dairelerinde olmuştur. Bu konutların en üst katı daha rahatsız, daha küçük ve yangın tehlikesine açık olduğundan burada genelde daha fakir kişiler oturmuştur. Aynı zamanda kiralanan *insula*'larda üst katlar daha ucuz ve küçük olmuştur. Böyle *insula*'larda ayrı bir yatak odası da bulunmamıştır. Üst katlarda yaşayanlar geceler ihtiyaçlarını bir kaba yaparak Roma sokaklarına fırlatmışlardır (Deighton, 2012: 11-99). Bunun nedeni *insula*'larda tuvaletin bulunmaması olmuştur. *Insula*'ların büyük bir kısmı kanalizasyona bağlanmaz ve yapısı gereği çok zor ısınmıştır (Turgut, 2019: 286).

Insula'ların kalıntıları günümüze ne iyi şekilde Ostia antik kentinde gelmiştir. Ostia'da *insula*'lar genellikle yüksek bloklar içerisinde ayrı-ayrı kiralanabilecek daireler olmuştur (Russell Meiggs, 1960: 237). Ostia'da bulunan bu konutlar dört farklı kategoride değerlendirilmiştir:

- 1.Zemin katta *termopolium* ve üst katlarda yaşam alanlarının bulunduğu konutlar;
- 2.Zemin katta hem *termopolium*'un hem de yaşam alanının bulunduğu konutlar;
- 3.Bir avlu çevresinde iki konutun birleştiği *insula*'lar;
- 4.İki en fazla üç katlı, caddeye bakan *termopolium* ve dış cepheyi dükkanlarla caddelere ve iç avluyu *peristyl*'lerle birleştiren avlulu konutlar (Bathius, 1960: 158).

İmparator Iustianus'un *Corpus Iuris Civilis* adlı derlemesinde *Digesta* bölümünde *insula*'nın tek başına yapılabilecek müstakil bir yapı olduğunu görmekteyiz. M. S. IV. yüzyılın ortasından kalma *Curisun Urbis Romae Regionum XIV* ve *Notrtia* adlı Roma'nın dört bölgesinin kataloglarında *Roma Formu*'nda 3.480 *insula*, tüm kentte ise 46.602 *insula* bulunduğu yazılmaktadır (Kara, 2019: 57-64).

ANTİK ROMA'DA VİLLALAR

Klasik Arkeoloji'de de kullanımıyla villalar kırsal bölgelerdeki büyük müstakil evlere verilen ad olmuştur. Genelde büyük malikanelerin merkezi olan bu evler yaşama alanları ile çiftçilik faaliyetlerine adanmış odaları birleştirmiştir (Gates, 2019: 479). Çoğu villalar ana yollara uzak yerleşmiş, giriş kısmında avlu bulunmuştur. Villanın cephesinin görünüşü onun sahibinin zenginliğini ve sosyal statüsünü vurgulamıştır (Wallace-Hadrill, 1994: 52). Vitruvius'a göre villalarda debdebeli giriş avluları, geniş *atrium*, sütunlu avlular, gezilecek bahçeler ve aynı zamanda kütüphaneler, resim galerileri, bazilikalar bulunması gerekli olmuştur. Çünkü halk meclislerinin yanı sıra özel davalar ve yargıç önündeki duruşmalar çoğu zaman önemli kişilerin villalarında gerçekleşmiştir (Vitruvius, 2005: 135 (VI. 5. 2.)).

Roma villaları iki kısımdan oluşmuştur. İlk bölümde ahırlar ve bahçe bulunmuştur. İkinci kısım kölelerin yaşadığı, evin iç hizmetleri ve üretimin yapıldığı yer olmuştur (Rostovtzeff, 1957: 550). Villalarda genellikle birden fazla yatak odası bulunmuştur. Yatak odaları çok büyük olmayıp sadece uyku için kullanılmıştır. Bu odalar günümüz yatak odası anlayışına uyacak biçimde olmuş, tek fark kırmızı, siyah gibi koyu renklerde boyanması olmuştur (Deighton, 2012: 19-22). Aşırı zenginlerin villalarında değişik yatak odaları, mevsimlere uygun yemek odaları ve ev halkının gürültüsünden kaçmak için köşeler bulunmuştur (Deighton, 2012: 22).

Villalarda ışık önemli olmuştur. Konutun her taraftan ışık almasına dikkat edilmiştir. Ondan dolayı ışık gelen tarafta yüksek duvarlar yapılmamış, her taraftan gökyüzü görülecek şekilde tasarlanmıştır (Vitruvius, 2005: 137 (VI. 6. 6-7)). Bahçe de ışık kadar önemli bir unsur olmuştur. Bir villada içerideki yemek odası bile bahçeye açılmış ve bu sayede ışıktan yararlanılmıştır. Roma villalarının pek çoğunda bahçede kutsal bir alan bulunmuştur. İmparator Hadrianus'un Roma ile Tivoli yolu üzerindeki villasında *Serapion* adlanan böyle bahçe tapınağı bulunmuştur (Deighton, 2012: 51). M. Ö. II. yüzyılın sonunda Roma villa mimarisinde *peristyl* avlular, *palaestra* gibi spor salonları görünmeye başlanmıştır (Kara, 2019: 14).

Roma villalarını meşhur eden çok detaylı ve ileri derecede beceri gerektiren taban mozaikleri olmuştur. Bunlar *atrium*'dan ziyade oturma odalarında ve kutsal alanlarda kullanılmış, resimsel tasarımlar yerine sade geometrik

biçimde olmuşlardır (Deighton, 2012: 30). Pompeii villalarında güzel havalarda yemek yemek için kullanılan *oecus* adlanan oturma odaları bulunmuştur (Deighton, 2012: 51-52).

Villalarda bir mutfak, geniş ahırlar, şarap ve yağ depoları bulunmuştur (Kara, 2019: 17). Vitruvius villalarda banyo odalarının mutfağın yanında bulunmasını önermiştir (Vitruvius, 2005: 136, (VI. 6. 2.)). Roma'da villaların ön kapısında kapıcı bulunmuştur. Çoğu zaman bu kapıcıların küçük bir kulübesi olmuş, daha şanssız olanları ise duvara bile zincirlenmiştir. Villalarda köpek beslemek de Roma'da yaygın olmuştur. Kazılar zamanı üzerinde "*cave canem*" yani "*dikkat köpek var*" yazan bir tabela bulunmuştur (Deighton, 2012: 26).

Villaların tipolojisi, odalar bahçeye sahip *atrium* etrafında düzenlenecek şekilde *atrium* villa, ana odalar her tarafı sütunlarla çevrili kapalı bir avlu etrafında olacak şekilde *peristyl* villa ve bir *portik* (üstü örtülü sütunlu galeri) tarafından ön plana konulan ana odaların sıra halinde düzenlendiği *portiko* villa olarak ele alınmıştır (Kara, 2019: 29). Roma mimarisinde villalar yaygın olarak *villa urbana*, *villa rustica*, *villa suburbana* ve *villa maritime* olarak sınıflandırılmıştır (Ikeguchi, 2000: 8-10).

Villa urbana, kırsal bölgelerde bulunan tarımsal faaliyetlerden ziyade yazlık olarak kullanılan lüks yapılar olmuştur. *Villa rustica* tarımsal faaliyetler amacıyla yapılan konumlar olmuştur. *Villa suburbana* Roma'da yaygın olmuş ve kasabaların eteklerinde inşa edilmiştir. Bu villalar esas olarak mesken amaçlı olmuş ve genellikle şehir evlerinden ayırt edilmemiştir. *Villa maritime*, deniz kenarlarında yapılan, genellikle zenginlerin ve imparatorların inzivaya çekilmek için yaptırdıkları konutlar olmuştur (Adkins, Adkins, 2004: 158-160).

SONUÇ

Araştırma sonucunda Antik Roma'da evlerin başlangıçta sadece insanların barınma ihtiyacını karşılamak amacıyla yapıldığı daha sonralar ise Romalılar ihtişamlarını ortaya koymak için şatafatlı yapılara yer verildiği anlaşılmaktadır. Zamanla insanlar arasında oluşan sosyal statü farkı ev mimarisine de yansımıştır. Aslına bakıldığında zengin insanların bir biri ile yarış halinde olduğu görülmüktedir. Aynı zamanda her daim genişleme üzerine tasarlanan Roma'da artan kalabalığı barındırma ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. Bu yapılar Roma'daki sosyal kutuplaşmayı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Antik Roma'nın ev yapı tiplerini incelemek için elimizde bulunan en önemli veri Pompeii ve Herculaneum'dur. Vezüv Yanardağı patlaması sonucu lavlar altında kalan bu kentlerde aslında yapılar iyi bir şekilde korunmuştur. Bu da ev tiplerini detaylı bir şekilde incelememize olanak sağlamıştır. Kaynakları incelediğimizde yapıtların, özellikle villa'ların sahipleri hakkında bilgilerin sınırlı olduğunu görmekteyiz. Bunun yanı sıra ünlü kişilerin, komutanların, hatiplerin villaları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu villa'lar tarımsal faaliyetlerin gerçekleşmesinin yanı sıra siyasal olayların gerçekleştiği bir yapıt olduğunu da görmekteyiz. Insula'lar incelediğimizde sıklıkla liman şehirlerinde yapıldığını görmekteyiz. Bunun sebebi muhtemeldir ki liman şehirlerinde ticareten dolayı nüfusun yoğun olması olmuştur.

Roma'daki evler günlük yaşamdaki farklılıkları da ortaya koymuştur. Ev yapılarını incelediğimizde Roma'luların günlük yaşamları, uğraşları, yaptıkları, faaliyetleri eyence anlayışları hakkında bilgi edinebiliriz. Genel olarak baktığımızda kurulduğu coğrafya da göz önüne alınarak Romalıların Yunan ve Etrüsk mimarisinden etkilenecek kendine özgü mimari yapı ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Adkins, L. Adkins, R. A., (2004). *Handbook Life Ancient Rome*, Facts on File, USA.
- Aldrete, G.S., (2004). *Daily Life in the Roman City: Rome, Pompeii and Ostia*, Greenwood Press, London.
- Aslan, N., (2019). *Roma Dönemi Konut Mimarisinde Avlu Kullanımı ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Ephesos, Priene, Aphrodisias, Kremna, Sia, Zeugma Örnekleri Işığında*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bathius, A., (1960). *The Golden House of Nero: Some Aspects of Roman Architecture*, University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Blanck, H., (1999). *Yunan ve Roma'da Yaşam*, (çev.) İslam Tanrıktut, Arion Yayınevi, İstanbul.
- Clarke, J.R., (2003) *The Houses of Roman Italy, 100 B.C. – A.D. 250: Ritual, Space and Decoration*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- Connolly, H. D. P., (2000). *The Ancient City Life in Classical Athens and Rome*, Oxford University Press.
- Connolly, H. D. P., (2000) *The Ancient City Life in Classical Athens and Rome*, Oxford Press.
- Cooper, K., (2007). "Closely Watched Housholds: Visibility, Exposure and Private Power in the Roman Domus", *Past and Present Society*, 197, Oxford University Press, ss. 3-33.
- Deighton, H.J., (2012). *Eski Roma Yaşantısında Bir Gün*, (çev.) Hande Kökten Ersoy, Homer Kitapevi, İstanbul.
- Gates, C., (2015). *Antik Kentler: Antik Yakınoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi*, (çev.) Barış Cezar, KÜY, İstanbul.
- Hales, S., (2009). *The Roman House and Social Identity*, Cambridge University Press, UK.
- Ikeguchi, M., (2000). "A Comparative Study of Settlement Patterns Mand Agricultural Structures in Ancient Italy: A Methodology for Interpreting Field Survey Evidence", *Kodai Journal of Ancient History* 10, Tokyo, ss. 1-59.
- Kara, C., (2019). *Antik Roma'da Ev Yaşantısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniverisitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- McIntosh, G.E., (2003). *Re- Thinking the Roman Domus: How Architects and Orators Construct Self, Space and Language*, (PhD Dissertation), The Ohio University, Ohio.
- McKay, A.G., (1998), *Houses, Villas and Places in the Roman World*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Meiggs, Russell, (1960). *Roman Ostia*, Clarendon Press, Oxford.
- Resuloğlu, Ç., (2019). "Görkemli Bir Mekan Olarak Roma Evi Bahçesi", *Online Journal of Art on Desing*, V.7, I.5.
- Richardson, L., (1992). *A New Topographical Dictionary of Ancient Rome*, The Johns Hopkins University Press, USA.
- Robinson, O. F., *Ancient Rome City Planning and Administration*, USA 1992
- Rostovtzeff, M., (1957). *The Social and Economic History of the Roman Empire*, Vol. 2, Clarendon Press, Oxford.

- Storey, G.R., (2004). "The Meaning of 'Insula' in Roman Residential Terminology", *Memoirs of the American Academy in Rome*, 49, ss. 47-84
- Tekin, O., (2008). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Turgut, C.A., (2019). "Roma Dönemi Şehircilik Anlayışı", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S. 26, ss. 273-302.
- Vitruvius, (2005). *Mimarlık Üzerine On Kitap*, (çev.) Suna Güven, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, Ankara.
- Wallace-Hadrill, A., "What Makes a Roman House a 'Roman House'?", K. Tuori ve L. Nissin (ed.), *Public and in the Roman House and Societ*, *Journal of Roman Archaeology*, Rhode Island 2015, ss. 177-186
- Wallace-Hadrill, A., (1994). *House and Society in Pompeii and Herculaneum*, Princeton University Press, New Jersey.
- Yalova, E., (2013). *Latince- Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul.

EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM ALANINDA “REKREASYON” ODAKLI TEZLERİN İNCELENMESİ

Dr. Nazan KORUCUK

Kars, Türkiye, nazan3634@gmail.com

Dr. Murat KORUCUK

Kafkas Üniversitesi, Sarıkamış Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Kars, Türkiye, muratkorucuk@hotmail.com

ÖZET

(EPÖABD/BD) “*Rekreasyon*” odaklı tezlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ele alınan tezler yıl, tür (yüksek lisans/doktora), danışman, üniversite, dil, araştırma modeli, analiz tekniği, katılımcı, veri toplama enstrümanı ve tema değişkenlerine göre analizler vasıtasıyla değerlendirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden alanyazın taraması kullanılmıştır. Araştırma verileri ulusal tez merkezinde 2023-Şubat’a kadar elde edilen lisansüstü tezlerden meydana gelmiştir. Araştırmada amaçsal örnekleme yöntemlerinden birisi olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında 29 teze ulaşılmış ve çalışma kapsamında bu tezlerden elde edilen veriler kullanılmıştır. Verilerin olabildiğince detaylı ve düzenli bir şekilde elde edilebilmesi amacıyla veri kaynağı olan tezlerin değerlendirilmesinde “*Veri Toplama Çizelgesi*” hazırlanmıştır. Veri analizi sürecinde içerik analizi uygulanmıştır. Analizler sonucunda; EPÖABD/BD’nda “*Rekreasyon*” odaklı tezlerin 2006 yılından itibaren yürütüldüğü, en fazla tezin 2019 yılında (12) yazıldığı ve ilgili tezlerin 2/3’ünden fazlasının son altı yıl içinde hazırlandığı tespit edilmiştir. 17 yıllık bir süreçte (2006-2022) sadece bir adet doktora tezi hazırlandığı da çalışmada ulaşılan bir diğer sonuçtur. Tezlerin %60’ının Doktor (Dr. Öğr. Üyesi ve Yar. Doç. Dr.); %34’ünün Doçent Doktor; %6’sının Profesör Doktor unvanına sahip akademisyenler tarafından yürütüldüğü tespit edilmiştir. Tezlerin tamamının Türkçe yazıldığı; en fazla tezin (4 tez) Batman Üniversitesi, sadece bir adet olan doktora tezinin ise Ankara Üniversitesi bünyesinde hazırlandığı; tezlerde nicel modellerden tarama yönteminin daha fazla tercih edildiği, nitel ve karma modellerde ise oldukça az sayıda teze rastlandığı; tezlerin çoğunluğunun nicel modellerle tasarlanmasından dolayı nicel analiz tekniklerinin daha fazla kullanıldığı; en fazla katılımcının üniversite öğrencilerinden meydana geldiği; tezlerde sıklıkla ölçek-anketten yararlanıldığı ve en fazla çalışmanın “*Rekreasyonel Etkinliklere Katılım*” temasında yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda bu alanda araştırma yapmak isteyen akademisyen/araştırmacılara ve rekreasyon ile ilgilenen tüm paydaşlara katkıda bulunabilmek amacıyla çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Programları ve Öğretim, Rekreasyon, Lisansüstü Tez.

EXAMINATION OF “RECREATION” FOCUSED THESIS IN THE FIELD OF CURRICULUM AND INSTRUCTION

ABSTRACT

Within the scope of the study, it was aimed to examine the "Recreation" focused theses in the Curriculum and Instruction Department/Science. The theses discussed in the study were evaluated through analyzes according to the variables of year, type (master's/doctorate), consultant, university, language, research model, analysis technique, participant, data collection instrument and theme. In the study, literature review, one of the qualitative research designs, was used. The research data consisted of postgraduate theses obtained in the national thesis center until 2023-February. The criterion sampling method, which is one of the purposive sampling methods, was used in the research. Within the scope of the study, 29 theses were reached and the data obtained from these theses were used within the scope of the study. In order to obtain the data as detailed and regularly as possible, a "Data Collection Chart" has been prepared for the evaluation of the theses, which are data sources. Content analysis was applied in the data analysis process. As a result of the analysis, It has been determined that in the Department of Curriculum and Instruction/Science, the theses focused on “Recreation” have been conducted since 2006, the most thesis was written in 2019 (12), and more than 2/3 of the relevant theses were prepared in the last six years. Another result of the study is that only one doctoral thesis was prepared in a 17-year period (2006-2022). 60% of these are Doctor (Dr. Lecturer and Assistant Prof. Dr.); 34% of them are Associate Professors; It has been determined that 6% are carried out by academicians holding the title of Professor Doctor. All these are written in Turkish; the maximum number of theses (4 theses) were prepared by Batman University and only one doctoral thesis was prepared by Ankara University; In the theses, the survey method is preferred more than the quantitative models, and there are very few theses in the qualitative and mixed models; Since the majority of these are designed with quantitative models, quantitative analysis techniques are used more; the highest number of participants were university students; It has been concluded that questionnaire-survey is frequently used in theses and most of the studies are done on the theme of “Participation in Recreational Activities”. As a result of the study, various suggestions were presented in order to contribute to the academicians/researchers who want to do research in this field and to all stakeholders interested in recreation.

Keywords: Curriculum and Instruction, Recreation, Postgraduate Thesis.

GİRİŞ

Bireyler, günlük hayatın stresinden uzaklaşmak için boş zamanlarını değerlendirmek isteyebilirler. Bu boş zamanlarda dinlenmek, kendilerini iyi hissetmek, aktivitelere katılmak, evde veya dışarıda, kapalı veya açık sahalarda birçok etkinlikle uğraşmak isterler. Tam bu aşamada rekreasyon kavramı önem kazanmaktadır. Rekreasyon, çalışma saatlerinden arta kalan zamanlarda veya boş zamanlar da birçok faaliyete katılma durumu olarak tanımlanabilir (Karaküçük, 2014; Kanmaz, 2022). Bununla birlikte rekreasyonun birçok tanımından bahsetmek mümkündür. Rekreasyon; insanların boş zamanlarında, spor faaliyetlerine zevk alarak katıldıkları, bireylerin belirli bir alanı eğlenerek ve dinlenerek kullandıkları faaliyetler bütünü olarak tanımlanabilir (TDK, 2021). Bir başka tanıma göre rekreasyon; eğlenme, dinlenme ve güzel vakit geçirmek için yapılan etkinlikler bütünü olarak ifade edilebilir (Cambridge Dictionary, 2023). Rekreasyon bireylere doyum sağlayan onları mutlu eden, eğlendiren boş zaman değerlendirme faaliyetleridir (Hazar, 2014). Bireyin kendi iradesi ve isteği ile seçebileceği, kendisine ruhen ve bedenen huzur ve yeniden yapılanma sağlayacak faaliyetler bütünü rekreasyon olarak ifade edilebilir (Wuest & Bucher, 1995).

Rekreasyonun değerlendirilebilmesi ve uygulanması için belli başlı özellikleri içermesi gerekmektedir. Bu özellikleri şu şekildedir (Arslan, 2013; Can, 2015; Karaküçük, 1999; Orel & Yavuz, 2003; Serçek & Özeltaş, 2015):

- Rekreasyon bireylerin kendi isteğiyle katılım sağladığı, boş zamanlarını değerlendirme biçimidir.
- Bireyler ilgi alanlarına göre kendi arzularınca yaratıcı faaliyetlere katılım sağlarlar.
- Rekreasyon, farklı yerlerdeki farklı kişilik ve yaşlardaki bireyleri kapsar.
- Rekreasyon etkinliğine devam zorunluluğu yoktur.
- Rekreasyon etkinlikleri kapsar, tembellik olarak değerlendirilmez.
- Rekreasyonun 'kültür, ekonomik ve sosyal' boyutlarından bahsetmek mümkündür.
- Rekreasyon etkinliklerine her mevsim devam edilir.
- Rekreasyon faaliyetlerinde para kazanma amacı yoktur, ticari amaçla faaliyet gösterilmez.
- Rekreasyon faaliyetlerinde bireylerin istekleri, ihtiyaçları, tercihleri ve beklentileri önem kazanmaktadır.
- Bireylerin ihtiyaçlarına göre rekreasyon faaliyetlerinin amacı değişebilir.
- Rekreasyon faaliyetlerine vekil tayin edilemez. Bireyler kendileri katılım sağlarlar.
- Rekreasyon kendini geliştirme, kendini iyi hissetme faaliyetidir.
- Rekreasyon katılımında bireyler mutlu olup, kendilerini iyi hissederler.

- Rekreasyon belli aralıklarla devam eden faaliyetler bütünüdür.
- Rekreasyon faaliyetleri için uygulanan program ve etkinlikler toplumun yapısına uygun olacak şekilde düzenlenmelidir.

Rekreasyon faaliyetleri hem kişiler için hem de toplum açısından birçok faydasının olduğu kabul edilen bir faaliyet bütünüdür. Bu sebeple rekreasyonu tek açıdan değerlendirmek mümkün değildir. Rekreasyon faaliyetleri fiziksel, psikolojik ve toplumsal fayda sağladığı söylenebilir (Arslan, 2013). Fiziksel yararlarına bakıldığında; insanlar doğdukları andan ölümlerine kadar fiziksel olarak birçok değişimden geçerler. Hayatlarını sağlıklı bir şekilde yaşamaları için fiziksel aktivitelere ihtiyaçları vardır. Bu nedenle rekreasyon etkinlikleri ile bireyler açık veya kapalı alanlarda çeşitli sportif etkinliklerle kişilere daha sağlıklı olmaları için birçok aktivite imkânı sunmaktadır (Açıkkada & Ergen, 1990). Etkinliklere katılım ile bireyleri mutlu ederek, bedensel aktivitelerle başarı düzeylerine artış sağlamaları öngörülmektedir (Butler, 1968). Psikolojik yararlarında ise rekreasyon sadece fiziksel sağlık için değil psikolojik sağlık için de oldukça önemlidir. Bireylere sağlayacağı yararları bakıldığında; kendilerini tanımaları, kimliklerini anlamaları, yaratıcılıklarının artmaları, karakterlerinin sağlamlaşması, beceri ve yeteneklerinin gelişmesi, çalışma hayatlarındaki başarıların artması, eğitim hayatlarında daha başarılı olmalarına olanak sağladığı söylenebilir (Kocaekşi, 2012). Toplumsal yararları bakıldığında; insanlar arasındaki dil, din, ırk kültür, inanç farklılıkları gün geçtikçe artan bir problem haline gelmiştir. Rekreasyon insanların toplumsallaşmasında ve sosyalleşmesinde önemli bir yere sahip olduğu ifade edilebilir. Rekreasyonun sosyal faydaları; toplumu güçlendirir, bireylerin suça katılımını azaltır, gönüllü bir birey olmayı sağlar, kültürel çeşitliliği artırır, insanlardaki çevre bilincini artırır ve eğitim alanında daha bilinçli olmalarını sağlar (Arslan, 2013).

Yaşamın birçok alanında 21. yüzyılda önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerden en çok etkilenen ise eğitim ve öğretim olmuştur (Gültekin-Akduman, 2010). Günden güne gelişen ve değişen Dünya’da eğitimin temel hedefinin insanlara üst düzey yaşam becerilerini 21. yüzyıl hedeflerine uygun sunabilmektir (Avrupa ve Türkiye’de Üniversiteler Raporu, 2015). Bu becerilerin gelişmesinde sadece okul ortamının yeterli olmayacağı yadsınamaz bir gerçektir (Bozdoğan, 2016). Okul dışı öğrenme ortamlarına bakıldığında bu öğrenmenin mevcut sınıf ortamlarında gerçekleştirilmesi zor olan faaliyetlerin okul dışında gerçekleştirilmesine imkân sağlar (Payne, 1985; Şeker & Savaş, 2022). Söz konusu okul dışı öğrenme ortamları “*çevre, doğa, bilim ve teknoloji merkezleri, parklar, doğal tarihi müzeler, bilimsel araştırma ortamları, akvaryumlar, hayvanat bahçeleri... vs.*” şeklinde sıralanabilir (Laçın Şimşek, 2011; Karademir, 2018). Bu durum ise rekreasyonun eğitim ve öğretim ile bağlantısını güçlü kılmaktadır. Öğretim sürecinde ders dışı saatlerdeki rekreasyon sürecinin öğrenmeye katılması, bireylerin öğrenme sürecini daha etkili hale getirebilir. Böylelikle bireylerin deneyime dayalı aktif öğrenme etkinliklerinin rekreasyon ile bağını güçlendirmektedir. Aktif öğrenme sürecinde bireyler öğrenme sürecine doğrudan veya aktif katılım sağlarlar. Başarılı bir öğrenme ortamı için okul dışı uygulamalarının da eğitime katılması başarı oranında artış sağlayabilir. Bununla birlikte eğitim programlarının geliştirilmesi, değerlendirilmesi ve öğretim sürecindeki eksikliklerin giderilerek en etkili hale getirilmesi gerektiği söylenebilir. Özetle; öğrenmenin rekreasyon etkinliklerinin içerisine dahil edilmesi yoluyla başarılı bir öğrenme ortamı oluşturulabilir (Mentiş Taş, 2006; Işık, 2022).

Amaç, Önem ve Sorular

İlgili literatür değerlendirildiğinde; Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalı/Bilim Dalı'nda (EPÖABD/BD) "Rekreasyon" temasına sahip birçok tez ve makale olduğu görülmüştür. Yerli ve yabancı ilgili literatürde bir bütün olarak EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" temalı tezlerin incelenmesine yer veren güncel bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmanın literatürde bir boşluk olarak duran EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" temalı tezlerin analizi ile ilgili literatüre katkı sunması amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" odaklı tezlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ele alınan tezler yıl, tür (yüksek lisans/doktora), danışman, üniversite, dil, araştırma modeli, analiz tekniği, katılımcı, veri toplama enstrümanı ve tema değişkenlerine göre analizler vasıtasıyla değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda eğitim programları ve öğretim alanında yürütülen rekreasyon odaklı tezlerin holistik bir şekilde değerlendirmesi yapılmış ve bu konuda çalışma yapacak araştırmacılara fayda sağlanması amaçlanmıştır. Diğer taraftan bu çalışma ilgili literatürde eksikliği tespit edilen eğitim-öğretim süreçlerinin rekreasyon faaliyetleri kapsamında ele alınmasından dolayı önemlidir. Çünkü eğitim programları ve öğretim sadece sınıfta ya da okulda (eğitim kurumlarında) yürütülen faaliyetlerle yetinmemekte; gelişen teknoloji ve her yerde eğitim-her yerde öğretim bakış açısıyla rekreatif etkinlikler vasıtasıyla da hedeflenen kazanımların elde edilebilmesini amaçlamaktadır. Çalışmanın amaçlarına ulaşabilmesi için aşağıdaki sorular cevaplanmıştır:

1. EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" odaklı tezlerin yıl, tür (yüksek lisans/doktora) ve danışman değişkeni açısından durumu nedir?
2. EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" odaklı tezlerin dil ve üniversite değişkeni açısından durumu nedir?
3. EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" odaklı tezlerin model ve analiz değişkeni açısından durumu nedir?
4. EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" odaklı tezlerin katılımcı ve veri toplama enstrümanı değişkeni açısından durumu nedir?
5. EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" odaklı tezlerin tema değişkeni açısından durumu nedir?

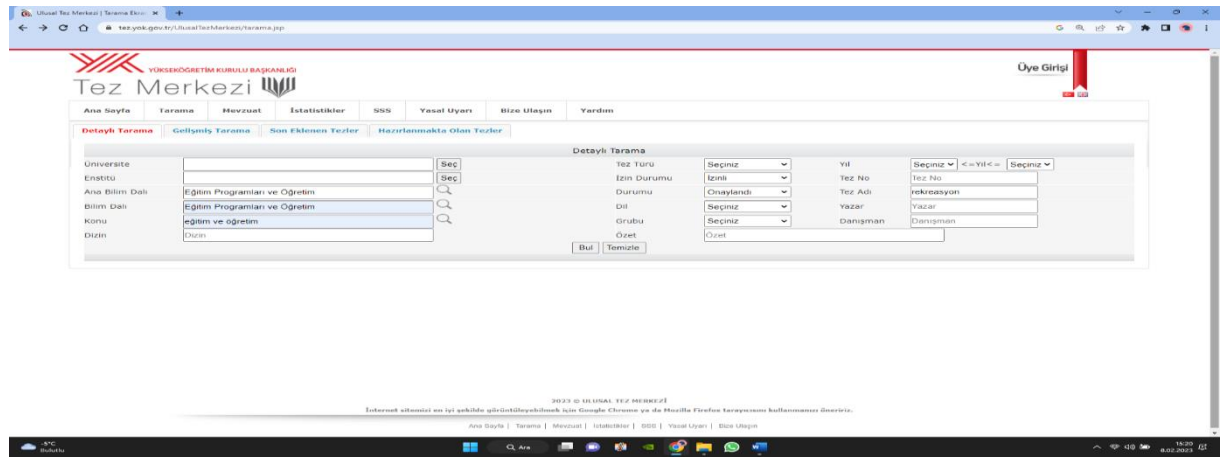
YÖNTEM

Araştırma Yöntemi

Çalışma nitel desenlidir. Nitel desenler temelde görüşme, gözlem ve alanyazın taraması olmak üzere üç şekilde veri elde edilerek yürütülür (Baltacı, 2019). Alanyazın taraması bir konu ile ilgili mevcut alanyazının araştırma sorusuna odaklı bir biçimde değerlendirilmesidir (Creswell, 2002). Alanyazın taramasının bu özelliğinden ve bu çalışmada EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" odaklı tezlerin incelenmesi amaçlandığından dolayı nitel araştırma desenlerinden alanyazın taraması kullanılmıştır.

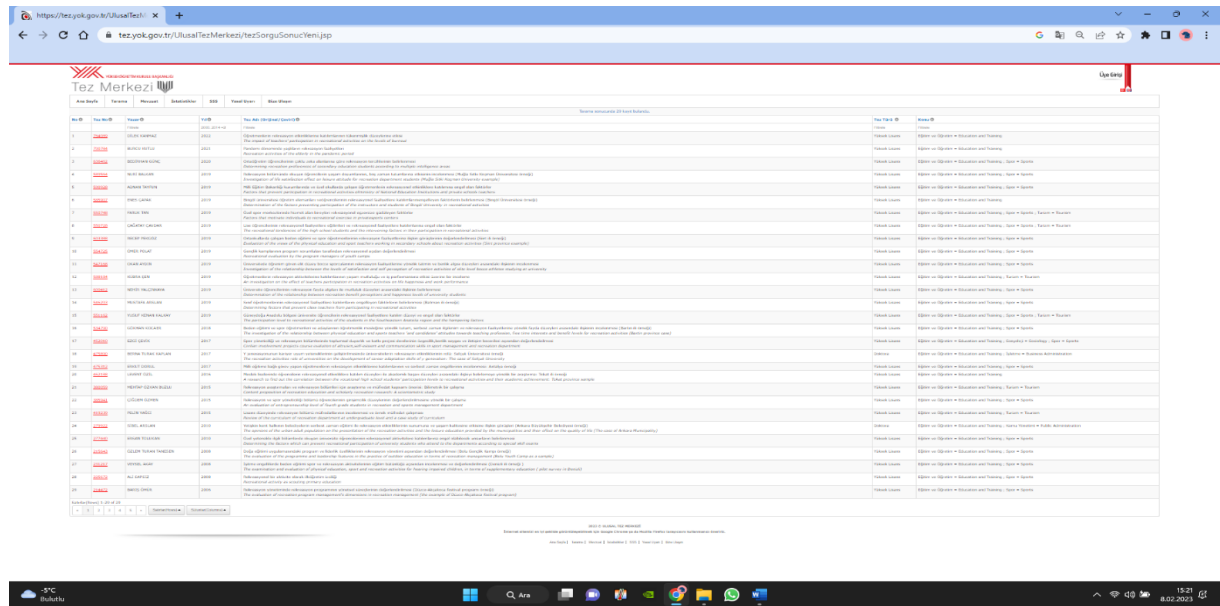
Veri Toplama-Analiz ve İnanırcılık

Araştırma verileri ulusal tez merkezinde (Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi- www.tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi) 2023-Şubat'a kadar elde edilen lisansüstü tezlerden meydana gelmiştir. Araştırmada amaçsal örnekleme yöntemlerinden birisi olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yönteminde belirlenen ölçüt/ölçütleri karşılayan birimler araştırmaya dahil edilirken; örneklem seçimi ölçüt/ölçütlere göre yapılır (Marshall & Rossman, 2014). Bu çalışmada örneklem seçiminde belirlenen ölçütler şu şekildedir: Araştırma verileri ulusal tez merkezinde yer alan detaylı arama kısmında yer alan **Ana Bilim Dalı** sekmesine "Eğitim Programları ve Öğretim", **Bilim Dalı** sekmesine "Eğitim Programları ve Öğretim", **Konu** sekmesine "Eğitim ve Öğretim", **Tez Adı** sekmesine "Rekreasyon" anahtar kelimeleri yazılarak yapılmıştır. Arama yapılırken Tez İzin Durumu "İzinli", Tez Durumu ise "Onaylandı" olarak seçilmiştir. Yapılan aramaya ait ekran görüntüsü Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Ulusal Tez Merkezi Arama Ekran Görüntüsü

Yapılan arama sonucunda 29 lisansüstü teze ulaşılmış ve çalışma kapsamında bu tezlerden elde edilen veriler kullanılmıştır. Arama sonucunda ulaşılan lisansüstü tezlere Şekil 2'de yer verilmiştir.

Şekil 2. Ulusal Tez Merkezi Arama Sonuçları Ekran Görüntüsü

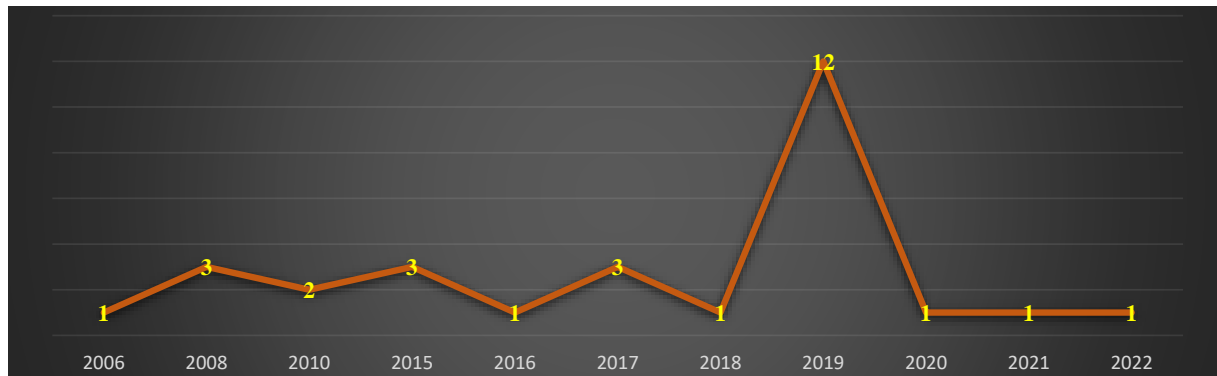
Verilerin olabildiğince detaylı ve düzenli bir şekilde elde edilebilmesi amacıyla veri kaynağı olan tezlerin değerlendirilmesinde “*Veri Toplama Çizelgesi*” hazırlanmıştır. Veri Toplama Çizelgesi araştırma amacı kapsamında hazırlanan ve tezlerin yıl, tür (yüksek lisans/doktora), danışman, üniversite, dil, araştırma modeli, analiz tekniği, katılımcı, veri toplama enstrümanı ve tema değişkenlerine göre sınıflandırılabilceği sekmelerden oluşan bir formdur. Form hazırlandıktan sonra Eğitim Bilimleri alan uzmanlarının görüşüne/kontrolüne sunulmuş ve gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra analiz sürecine geçilmiştir.

Nitel veri analizinde içerik analizinin sıklıkla tercih edildiği bilinmektedir (Özdemir, 2010). İçerik analizinin sıklıkla tercih edilmesinin temelinde kod, kategori ve temalar ile elde edilen verilerin derinlemesine analizine imkân sunulması yatmaktadır (Merriam & Grenier, 2019; Silverman, 2001). Bu çalışmada tezlere ait yıl, tür (yüksek lisans/doktora), danışman, üniversite, dil, araştırma modeli, analiz tekniği, katılımcı, veri toplama enstrümanı ve temalara ait kod, kategori ve temalar vasıtasıyla bulgulara yer verilerek içerik analizi uygunmuştur. Veri analizinde anlaşılabilirliğe ve açıklığa oldukça önem verilmiş ve bu sebeple bulguların sunumunda tablo ve grafikler kullanılmıştır.

Nicel çalışmalarda daha geçerlik ve güvenilirliğe oldukça önem verilmektedir. Bu durum nitel çalışmalarda da böyledir. Ancak nitel çalışmalarda geçerlik-güvenirlik yerine “*inandırıcılık*” kavramının kullanıldığı bilinmektedir ve inandırıcılığın sağlanabilmesi için inanılabilirlik, güvenilebilirlik, onaylanabilirlik ve aktarılabilirlik gibi niteliklerin var olması gerekmektedir (Guba & Lincoln, 1982). Bu çalışmada *inanılabilirlik* için uzman görüşüne başvurulmuştur. *Aktarılabilirlik* için amaçsal örnekleme-ölçüt örnekleme kullanılmıştır. *Onaylanabilirlik* için tüm araştırma süreçlerinde şeffaf davranılmış, veri toplama ve değerlendirme süreçleri hakkında tablo-şekil-resimler ile detaylı bilgiler sunulmuştur. Güvenilebilirlik için araştırma yöntem-süreçleri detaylı şekilde aktarılmış, veri kaynaklı üçgenleme (*çeşitli veriye ulaşılmıştır*) ve araştırmacı üçgenlemeden (*her iki araştırmacı da veri analizine katkıda bulunmuştur*) yararlanılmıştır. Bunun yanında örnekleme oluşturan tezler arşivlenmiştir.

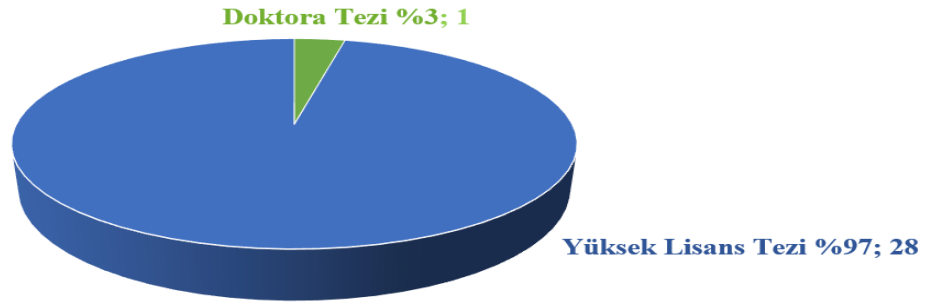
BULGULAR

“1. EPÖABD/BD’nda “*Rekreasyon*” odaklı tezlerin yıl, tür (yüksek lisans/doktora) ve danışman değişkeni açısından durumu nedir?” şeklinde ifade edilen çalışma sorusu kapsamında şekiller (grafikler) hazırlanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak tezlerin yıl değişkeni açısından durumları Şekil 3’te sunulmuştur.

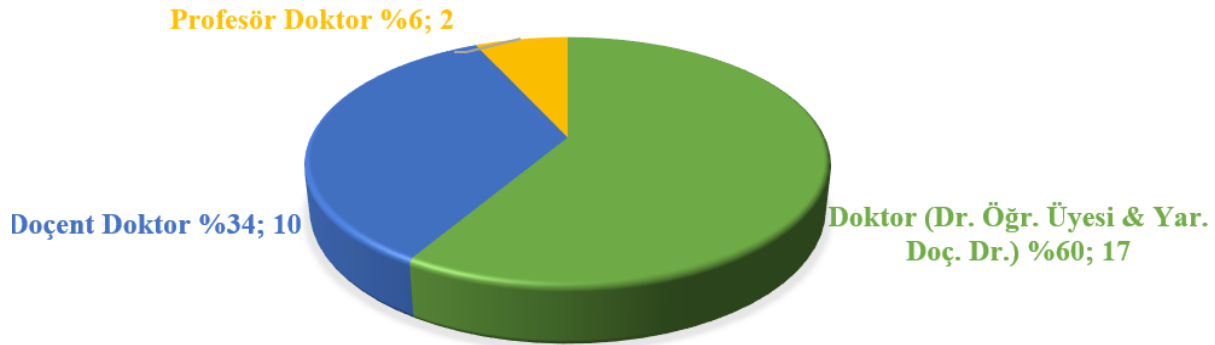
Şekil 3. Yıl Değişkenine Göre Durum

Şekil 3'te EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" odaklı tezlerin 2006 yılından itibaren yazıldığı görülmektedir. Bu kapsamda en çok tezin 2019 yılında ($f=12$) yazıldığı, 2006, 2016, 2018, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında birer tez yazıldığı belirlenmiştir. EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" odaklı tezlerin %66'sının yazıldığı son altı yılda hazırlandığı tespit edilmiş ve 2017 öncesinde sadece 10 tez yazıldığı anlaşılmıştır. Bunun yanında sadece 29 tez olması ise bu konuda sınırlı sayıda çalışma yapıldığını göstermektedir. Tezlerin türe göre dağılımları Şekil 4'te yer almaktadır.

Şekil 4. Tür (Yüksek Lisans ve Doktora) Değişkenine Göre Durum

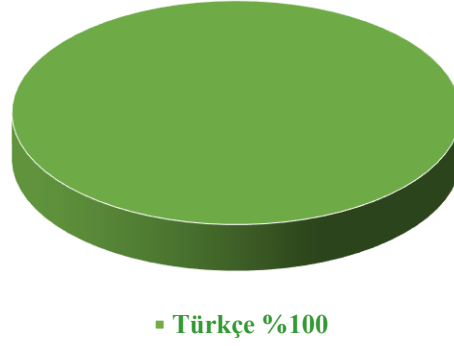
Şekil 4'te EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" odaklı tezlerin türlerine (yüksek lisans veya doktora) göre dağılımlarına yer verilmiştir. 17 yıl içerisinde (2006-2022) 29 tezdten sadece bir adet doktora tezi yazılırken; 28 adet yüksek lisans tezi yazıldığı tespit edilmiştir. Tezlerin danışman unvanlarına göre dağılımları Şekil 5'te sunulmuştur.

Şekil 5. Danışman Değişkenine Göre Durum

Şekil 4'te EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" odaklı tezlerin danışmanlarının sahip oldukları unvanlara göre dağılımlarına yer verilmiştir. Tezlerin %60'ının Doktor (Dr. Öğr. Üyesi ve Yar. Doç. Dr.); %34'ünün Doçent Doktor unvanına sahip akademisyenler tarafından yürütüldüğü belirlenmiştir. Sadece %6'sının Profesör Doktor unvanına sahip akademisyenler tarafından yürütülmesi dikkat çekicidir.

"2. EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" odaklı tezlerin dil ve üniversite değişkeni açısından durumu nedir?" şeklinde ifade edilen çalışma sorusu kapsamında tablo ve şekil (grafik) hazırlanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak tezlerin üniversite değişkeni açısından durumları Şekil 6'da sunulmuştur.

Şekil 6. Dil Değişkenine Göre Durum

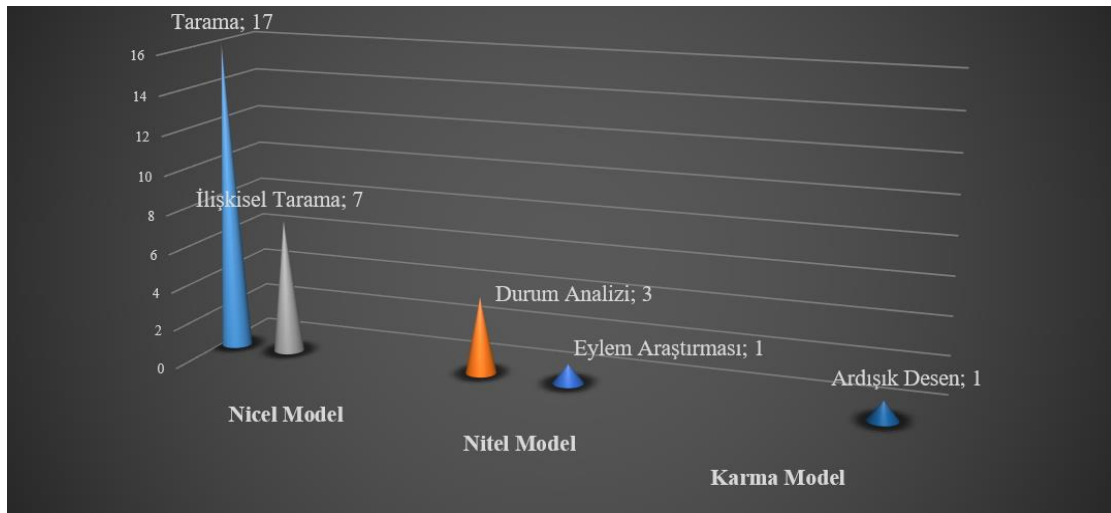
Şekil 6’da EPÖABD/BD’nda “*Rekreasyon*” odaklı tezlerin dil değişkenine göre dağılımlarına yer verilmiştir. Yapılan analizlerde tezlerin tamamının Türkçe yazıldığı anlaşılmıştır. İngilizce, Fransızca ya da Almanca gibi uluslararası geçerliği/anlaşılabilirliği yüksek olan yabancı dillerde herhangi bir tez yazılmamış olması da dikkat çekicidir. Tezlerin üniversite değişkenine göre dağılımları Tablo 1’de sunulmuştur. Tabloda Y=*Yüksek Lisans* ve D=*Doktora* şeklinde kısaltılmıştır.

Tablo 1. Üniversite Değişkenine Göre Durum

Üniversite	Tez Sayısı
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2 (Y)
Akdeniz Üniversitesi	2 (Y)
Ankara Üniversitesi	1 (D)
Balıkesir Üniversitesi	1 (Y)
Bartın Üniversitesi	3 (Y)
Batman Üniversitesi	4 (Y)
Dumlupınar Üniversitesi	1 (Y)
Gazi Üniversitesi	3 (Y)
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	1 (Y)
Mersin Üniversitesi	1 (Y)
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1 (Y)
Necmettin Erbakan Üniversitesi	3 (Y)
Niğde Üniversitesi	1 (Y)
Sakarya Üniversitesi	1 (Y)
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	2 (Y)
Süleyman Demirel Üniversitesi	1 (Y)
Trakya Üniversitesi	1 (Y)
Toplam	29

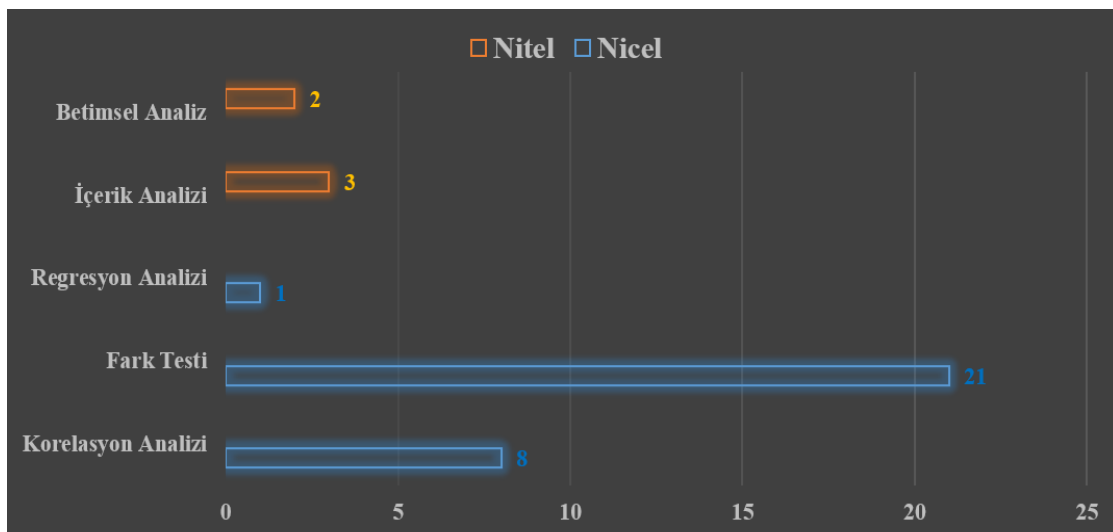
Tablo 1’de EPÖABD/BD’nda “Rekreasyon” odaklı tezlerin üniversite değişkenine göre dağılımlarına yer verilmiştir. Yapılan analizlerde 2006-2022 yıllarında 29 tezin yazıldığı ve en fazla tezin Batman Üniversitesi ($f=4$) bünyesinde hazırlandığı belirlenmiştir. Sadece bir adet yapılan doktora tez çalışması ise Ankara Üniversitesi bünyesinde yürütüldüğü de tespit edilmiştir. EPÖABD/BD’nda “Rekreasyon” odaklı toplam tez sayısının 29 olması bu konudaki tez sayısının sınırlılığını ortaya koymaktadır.

“3. EPÖABD/BD’nda “Rekreasyon” odaklı tezlerin model ve analiz değişkeni açısından durumu nedir?” şeklinde ifade edilen çalışma sorusu kapsamında şekiller (grafikler) hazırlanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak tezlerin model değişkeni açısından durumları Şekil 7’de sunulmuştur.

Şekil 7. Model Değişkenine Göre Durum

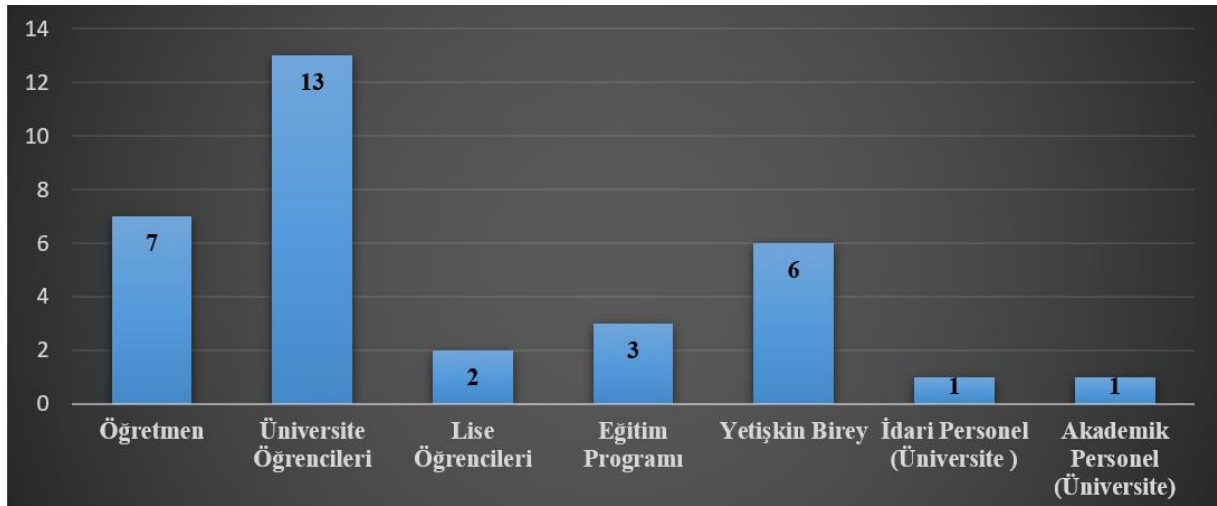
Şekil 7’de EPÖABD/BD’nda “Rekreasyon” odaklı tezlerin model değişkenine göre dağılımlarına yer verilmiştir. Yapılan analizlerde tezlerin genellikle nicel modellerle ($f=24$) tasarlandığını ortaya koymaktadır. Bunun yanında en çok tercih edilen araştırma yöntemi ise tarama yöntemidir ($f=17$). Tezlerde nitel ($f=4$) ve karma ($f=1$) modellerin yeterince kullanılmadığı belirlenmiştir. Tezlerin analiz değişkenine göre dağılımları Şekil 8’de sunulmuştur.

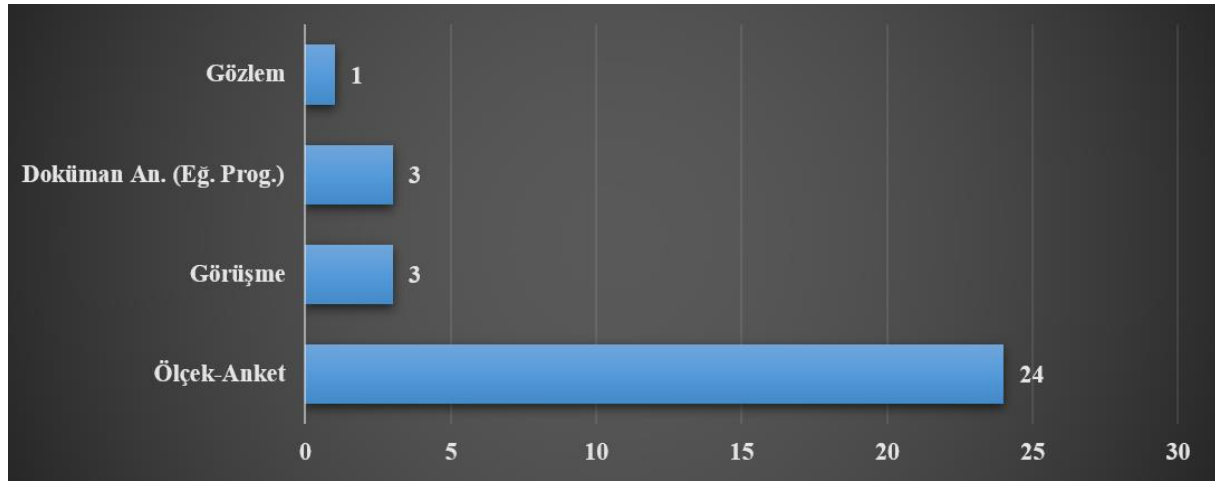
Şekil 8. Analiz Değişkenine Göre Durum

Şekil 8’de EPÖABD/BD’nda “*Rekreasyon*” odaklı tezlerin analiz değişkenine göre dağılımlarına yer verilmiştir. Nicel modelli çalışmaların bir kısmında birden çok analiz tekniğinden yararlandığı belirlenmiştir. Yapılan analizlerde tezlerde genellikle nicel analiz tekniklerinin ($f=30$) kullanıldığı görülmüştür. Bunun temel nedeni olarak tezlerin genellikle nicel modellerle tasarlanması gösterilebilir. En çok kullanılan analiz fark testi ($f=21$) olurken; en az kullanılan nicel analiz tekniğinin ise regresyon analizi ($f=1$) olduğu tespit edilmiştir. Nitel modellerde ise betimsel analiz ($f=2$) ile içerik analizinin ($f=3$) tercih edildiği saptanmıştır.

“4. EPÖABD/BD’nda “*Rekreasyon*” odaklı tezlerin katılımcı ve veri toplama enstrümanı değişkeni açısından durumu nedir?” şeklinde ifade edilen çalışma sorusu kapsamında şekiller (grafikler) hazırlanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak tezlerin katılımcı değişkeni açısından durumları Şekil 9’da sunulmuştur.

Şekil 9. Katılımcı Değişkenine Göre Durum

Şekil 9’da EPÖABD/BD’nda “*Rekreasyon*” odaklı tezlerin katılımcı değişkenine göre dağılımlarına yer verilmiştir. Yapılan analizlerde çalışmalarda katılımcıların yarısına yakınının üniversite öğrencilerinden ($f=13$) oluştuğu ve üniversite öğrencilerini sırasıyla öğretmen ($f=7$), yetişkin birey ($f=6$), eğitim programları ($f=3$), lise öğrencileri ($f=2$), idari personel (üniversite) ($f=1$) ile akademik personelin (üniversite) ($f=1$) takip ettiği belirlenmiştir. Tezlerin veri toplama enstrümanı değişkenine göre dağılımları Şekil 10’da sunulmuştur.

Şekil 10. Veri Toplama Enstrümanı Değişkenine Göre Durum

Şekil 10'da EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" odaklı tezlerin veri toplama enstrümanı değişkenine göre dağılımlarına yer verilmiştir. Yapılan analizlerde çalışmalarda verilerin %80'ininden fazlasının ölçek-anket ($f=24$) ile elde edildiği ve ölçek-anketi sırasıyla görüşme ($f=3$), doküman analizi (Rekreasyon Bölümü Eğitim Programları) ($f=3$) ile gözlemin ($f=1$) takip ettiği görülmüştür.

"5. EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" odaklı tezlerin tema değişkeni açısından durumu nedir?" şeklinde ifade edilen çalışma sorusu kapsamında tablo hazırlanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak tezlerin katılımcı değişkeni açısından durumları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Tezlerin Temalarına Göre Durumu

Temalar	Tema Sayısı
Rekreasyonel Etkinliklere Katılım	10
Rekreasyon Bölümü Programı	4
Rekreasyonel Fayda	3
Rekreasyona Yönelik Görüş	2
Gençlik Kampları	1
Yaşlılarda Rekreasyon	1
Çoklu Zekâ ve Rekreasyon	1
Rekreasyon ve Yaşam Doymu	1
Rekreasyonel Güdülenme	1
Rekreasyon Tatmini	1
Rekreasyon ve Toplumsal Duyarlılık	1
Rekreasyon ve Kariyer Uyumu	1
Rekreasyon ve Girişimcilik	1
Rekreasyon ve İzcilik	1
Toplam	29

Tablo 2'de EPÖABD/BD'nda "Rekreasyon" odaklı tezlerin temalarına göre dağılımlarına yer verilmiştir. Yapılan analizlerde çalışmaların "Rekreasyonel Etkinliklere Katılım" temasında ($f=10$) yoğunlaştığı tespit edilmiştir. "Rekreasyon Bölümü Programı" temasında 4, "Rekreasyonel Fayda" temasında 3 ve "Rekreasyona Yönelik Görüş" temasında 2 çalışma yapılmıştır. Diğer temalar olan "Gençlik Kampları", "Yaşlılarda Rekreasyon", "Çoklu Zekâ ve Rekreasyon", "Rekreasyon ve Yaşam Doymu", "Rekreasyonel Güdülenme", "Rekreasyon Tatmini", "Rekreasyon

ve Toplumsal Duyarlılık”, “Rekreasyon ve Kariyer Uyumu”, “Rekreasyon ve Girişimcilik” ile “Rekreasyon ve İzcilik” temalarında birer çalışma yapıldığı anlaşılmıştır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalı/Bilim Dalı’nda “Rekreasyon” odaklı tezlerin incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada tezler; yıl, tür (yüksek lisans/doktora), danışman, üniversite, dil, araştırma modeli, analiz tekniği, katılımcı, veri toplama enstrümanı ve tema değişkenlerine göre değerlendirilmiştir. Araştırma verileri ulusal tez merkezinde (Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi-www.tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi) 2023-Şubat’a kadar elde edilen 29 lisansüstü tezlerden meydana gelmiştir. Veri Toplama Çizelgesi vasıtasıyla değerlendirilen tezlere ait bulgular tablo ve şekiller (grafikler) vasıtasıyla sunulmuştur. Araştırma sonuçlarının sunumunda çalışma bütünlüğünün sağlanabilmesi amacıyla araştırma soruları sırayla çözümlenmiştir.

Birinci araştırma sorusunun “1. EPÖABD/BD’nda “Rekreasyon” odaklı tezlerin yıl, tür (yüksek lisans/doktora) ve danışman değişkeni açısından durumu nedir?” çözümlenmesi sonucunda; EPÖABD/BD’nda “Rekreasyon” odaklı tezlerin 2006 yılından itibaren yürütüldüğü, en fazla tezin 2019 yılında (12) yazıldığı ve ilgili tezlerin 2/3’ünden fazlasının son altı yıl içinde hazırlandığı tespit edilmiştir. 17 yıllık bir süreçte (2006-2022) sadece bir adet doktora tezi hazırlandığı da çalışmada ulaşılan bir diğer sonuçtur. Birinci araştırma sorusu kapsamındaki diğer analizlerde; tezlerin %60’ının Doktor (Dr. Öğr. Üyesi ve Yar. Doç. Dr.); %34’ünün Doçent Doktor; %6’sının Profesör Doktor unvanına sahip akademisyenler tarafından yürütüldüğü tespit edilmiştir. Profesör Doktor unvanındaki akademisyenlerin sadece %6 oranında ilgili tezlerin yürütülmesinde görev alması dikkat çeken bir sonuçtur.

İkinci araştırma sorusunun “2. EPÖABD/BD’nda “Rekreasyon” odaklı tezlerin dil ve üniversite değişkeni açısından durumu nedir?” çözümlenmesi sonucunda; tezlerin tamamının Türkçe yazıldığı görülmüştür. İngilizce, Fransızca ya da Almanca gibi uluslararası geçerliği/anlaşılabilirliği yüksek olan yabancı dillerde herhangi bir tez yazılmamış olması, bu tezlerin uluslararası ulaşılabilirliğinin, anlaşılabilirliğinin ve kullanılabilirliğinin istenen düzeyde olmadığı sonucunu ortaya koyabilir. İkinci araştırma sorusu kapsamındaki diğer analizlerde; en fazla tezin (4 tez) Batman Üniversitesi; sadece bir adet olan doktora tezinin ise Ankara Üniversitesi bünyesinde hazırlandığı sonucuna ulaşılmıştır. EPÖABD/BD’nda “Rekreasyon” odaklı hazırlanan toplam tez sayısı (29) dikkate alındığında bu konudaki sınırlılık anlaşılabilir.

Üçüncü araştırma sorusunun “3. EPÖABD/BD’nda “Rekreasyon” odaklı tezlerin model ve analiz değişkeni açısından durumu nedir?” çözümlenmesi sonucunda; tezlerde nicel modellerden tarama yönteminin daha fazla tercih edildiği, nitel ve karma modellerde ise oldukça az sayıda teze rastlandığı belirlenmiştir. Üçüncü araştırma sorusu kapsamındaki diğer analizlerde; tezlerin çoğunluğunun nicel modellerle tasarlanmasından dolayı nicel analiz tekniklerinin daha fazla kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Nicel modellenmiş çalışmaların bazılarında birden çok analiz tekniğinin (fark testi, korelasyon analizi ve regresyon analizi) birlikte kullanıldığı, en çok kullanılan analiz tekniğinin fark testleri (*bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi, Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis testi gibi*) olduğu, en az kullanılan nicel analiz tekniğinin yordayıcı etki amacıyla yapılan regresyon analizi

olduğu belirlenmiştir. Nitel ve karma çalışmalarda ise en çok içerik analizi kullanılırken, içerik analizini betimsel analiz takip etmiştir.

Dördüncü araştırma sorusunun “4. EPÖABD/BD’nda “Rekreasyon” odaklı tezlerin katılımcı ve veri toplama enstrümanı değişkeni açısından durumu nedir?” çözümlenmesi sonucunda; en fazla katılımcının üniversite öğrencilerinden meydana geldiği belirlenmiştir. Bunun yanında öğretmenlerin, çeşitli niteliklere sahip yetişkinlerin, rekreasyon bölümü eğitim programlarının, lise öğrencilerinin, üniversite akademik ve idari personellerinin de tezlerin katılımcılarını oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dördüncü araştırma sorusu kapsamındaki diğer analizlerde; tezlerde sıklıkla ölçek-anketten yararlandığı; bunun yanında görüşme, gözlem ve doküman analizi (Rekreasyon Bölümü Eğitim Programları) ile de veri elde edildiği tespit edilmiştir. EPÖABD/BD’nda “Rekreasyon” odaklı tezlerde genel olarak nicel modeller kullanıldığı için veri toplama enstrümanının da nicel enstrümanlardan ölçek-anket olduğu tespit edilmiştir.

Beşinci araştırma sorusunun “5. EPÖABD/BD’nda “Rekreasyon” odaklı tezlerin tema değişkeni açısından durumu nedir?” çözümlenmesi sonucunda; en fazla çalışmanın “Rekreasyonel Etkinliklere Katılım” temasında yapıldığı görülmüştür. Bunun yanında çalışmalarda ele alınan temalar şu şekilde sıralanabilir: “Rekreasyon Bölümü Programı”, “Rekreasyonel Fayda” “Rekreasyona Yönelik Görüş” “Gençlik Kampları”, “Yaşlılarda Rekreasyon”, “Çoklu Zekâ ve Rekreasyon”, “Rekreasyon ve Yaşam Doyumu”, “Rekreasyonel Güdülenme”, “Rekreasyon Tatmini”, “Rekreasyon ve Toplumsal Duyarlılık”, “Rekreasyon ve Kariyer Uyumu”, “Rekreasyon ve Girişimcilik” ile “Rekreasyon ve İzcilik”. Bu sonuçlardan hareketle çalışmaların rekreasyon etkinliklerine katılım, rekreasyona yönelik görüş, rekreasyondan elde edilen fayda ve rekreasyon bölümü eğitim programlarında yoğunlaştığı ifade edilebilir.

Bu çalışmada ulaşılan sonuçların ilgili literatürdeki yerinin daha iyi anlaşılabilmesi ve araştırma sonuçlarının benzer diğer çalışmalarla kıyaslanabilmesi amacıyla ilgili çalışmaların sonuçları ile bu çalışmanın sonuçları karşılaştırılmıştır. Günç’ün (2020) “Ortaöğretim Öğrencilerinin Çoklu Zekâ Alanlarına Göre Rekreasyon Tercihlerinin Belirlenmesi” isimli çalışmasında rastlanmıştır. Günç’ün çalışmasında katılımcıların rekreasyon tercihlerinde doğa zekasını daha çok kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Balkan’ın (2019) “Rekreasyon Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Yaşam Doyumlarının, Boş Zaman Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi” isimli çalışmasında görülmüştür. Balkan’ın çalışmasında katılımcıların yaşam doyumları ile boş zamanları arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tayfun’un (2019) “Millî Eğitim Bakanlığı Kurumlarında ve Özel Okullarda Çalışan Öğretmenlerin Rekreasyonel Etkinliklere Katılımına Engel Olan Faktörler” isimli çalışmasında ise nicel analiz tekniği kullanılmış olup, çalışma sonucunda rekreasyonel faaliyetleri katılma ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kocaer’in (2018) “Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenleri ve Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum, Serbest Zaman İlgiyenim ve Rekreasyon Faaliyetlerine Yönelik Fayda Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Bartın İli Örneği)” çalışmasında ise nicel analiz tekniği kullanılmıştır. Çalışma sonucunda öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlar incelendiğinde, öğretmen adaylarının tutumlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerde ise serbest zaman ilgiyenim düzeyinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dorul’un (2017) “Millî Eğitime Bağlı Görev Yapan Öğretmenlerin Rekreasyon

Etkinliklerine Katılımlarının ve Serbest Zaman Engellerinin İncelenmesi (Antalya Örneği)” isimli çalışması incelendiğinde ise anket metodu ile verilerin toplandığı görülmüştür. Araştırma sonucunda ise rekreasyonun sadece eğlence amaçlı olmadığı sonucuna varılmıştır. Öğretmenlerin mesleki durumları göz önüne alındığında ise sportif, kültürel ve dinlenme etkinliklerine katılmanın faydalı olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer ifadeyle bu çalışmalarda ulaşılan sonuçlar ile mevcut alanyazından edinilen sonuçların uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Günç, 2020; Balkan, 2019; Tayfun, 2019; Kocaer, 2018; Dorul, 2017). Literatürdeki diğer çalışmalar incelendiğinde ise “Rekreasyon” odaklı çalışmaların genellikle öğretmenlerin rekreasyon etkinliklere katılımları, ortaöğretim öğrencilerinin çoklu zeka alanlarına göre rekreasyon tercihleri, milli eğitim ve özel okullarda çalışan öğretmenlerin rekreasyon etkinliklere katılımları, öğretim elemanlarının rekreasyon faaliyetlerine katılımlarını etkileyen faktörler, lise öğrencilerinin rekreasyonel faaliyetlere eğilimleri, beden eğitimi öğretmenlerinin rekreasyon faaliyetlerine ilişkin görüşleri gibi konularda yapıldığı görülmüştür.

Bu alanda çalışma yapmak isteyen akademisyen/araştırmacılara ve rekreasyon ile ilgilenen tüm paydaşlara katkıda bulunabilmek amacıyla çeşitli öneriler sunulması uygun görülmüştür. EPÖABD/BD’nda “Rekreasyon” odaklı daha fazla tez çalışması yapılması ve bu çalışmalarda doktora tezlerine daha fazla yer verilmesi önerilebilir. Bu alanda yapılan tezlerde uluslararası geçerliğin-ulaşılabilirliğin-anlaşılabilirliğin daha etkin hale getirilebilmesi amacıyla İngilizce, Almanca ve Fransızca gibi dillerin daha fazla kullanılması önerilebilir. Profesör Doktor unvanına sahip akademisyenler tarafından da EPÖABD/BD’nda “Rekreasyon” odaklı tezlerin daha fazla yürütülebilmesi önerilebilir. İlgili konuda hazırlanan tezlerde nitel-karma desenlere, gözlem-görüşme gibi nitel veri toplama enstrümanlarına ve katılımcı olarak eğitimin diğer kademelerindeki (okulöncesi, ilkokul ve ortaokul) öğrencilere daha fazla yer verilmesi önerilebilir. Böylelikle daha derin, kapsamlı ve detaylı sonuçlar ortaya konabilir. Yürütülen tezlerdeki temaların eğitimin her kademesindeki öğrencilerin rekreasyon etkinliklerine katılımlarına odaklanması, rekreasyon etkinliklerinin öğrenme süreçlerine etkilerinin belirlenmesi ve ulusal eğitim programlarında rekreasyon farkındalığının artırılması yönünde seçilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Açıkkada, C. & Ergen, E. (1990). *Bilim ve spor*. Ankara: Büro-Tek Matbaacılık Yayınları.
- Balkan, N. (2019). *Rekreasyon Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Yaşam Doyumlarının, Boş Zaman Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rekreasyon Anabilim Dalı, Muğla. (Tez No. 589564).
- Bozdoğan, A. E. (2016). Development of Self-Efficacy Belief Scale for Planning and Organizing Educational Trips to Out of School Settings. *Journal of Theoretical Educational Science*, 9(1), 111-129.
- Arslan, S. (2013). *Serbest zaman-rekreasyon ve serbest zaman eğitimi (yetişkin eğitimi bakış açısıyla)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Butler, G. D. (1968). *Introduction to community recreation*. New York: Mc Graw-Hill Book Company.

- Can, E. (2015). Boş zaman, rekreasyon ve etkinlik turizmi ilişkisi. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 1-17.
- Creswell, J. W. (2002). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative*. Prentice Hall Upper Saddle River, NJ.
- Dorul, E. (2017). *Milli Eğitime Bağlı Görev Yapan Öğretmenlerin Rekreasyon Etkinliklerine Katılımlarının ve Serbest Zaman Engellerinin İncelenmesi (Antalya Örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya. (Tez No. 475312).
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *Educational Communication and Technology Journal*, 30(4), 233-252.
- Gültekin Akduman, G. (2010). *Okul Öncesi Eğitime Giriş, Okul Öncesi Eğitimin Tanımı ve Önemi*. Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Günç, B. (2020). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Çoklu Zekâ alanlarına Göre Rekreasyon Tercihlerinin Belirlenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rekreasyon Yönetimi Anabilim Dalı, Batman. (Tez No. 636462).
- Hazar, A. (2014). *Rekreasyon ve animasyon*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Işık, P. (2022). *Aktif Öğrenme Tekniklerinin Uluslararası Öğrencilerin Türkçe Başarılarına Etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi Yüksek Lisans Programı, Çanakkale. (Tez No. 731752).
- İstanbul Aydın Çocuk Üniversitesi (2015). *Avrupa ve Türkiye’de çocuk üniversiteleri raporu*. İstanbul: Aydın Üniversitesi.
- Kanmaz, D. (2022). *Öğretmenlerin Rekreasyon Etkinliklerine Katılımlarının Tükenmişlik Düzeylerine Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yaşam Boyu Öğrenme Bilim Dalı, Sakarya. (Tez No. 764089).
- Karademir, E. (2018). *Okul dışı ortamlarda fen öğretimi, güncel yaklaşım ve yöntemlerle destekli fen öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Karaküçük, S. (1999). *Rekreasyon boş zamanları değerlendirme*. Ankara: Bağırhan Yayınevi.
- Karaküçük, S. (2014). *Rekreasyon boş zaman değerlendirme*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kocaekşi, S. (2012). *Boş zaman ve rekreasyon yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web ofset Tesisleri.
- Kocaer, G. (2018). *Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenleri ve Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum, Serbest Zaman İlgilenim ve Rekreasyon Faaliyetlerine Yönelik Fayda Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Bartın İli Örneği)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bilim Dalı, Bartın. (Tez No. 534790).
- Laçın Şimşek, C. (2011). *Okul dışı öğrenme ortamları ve fen eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Marshall, C., & Rossman, G. B. (2014). *Designing qualitative research*. New York: Sage.
- Mentiş Taş, A. (2005). Öğretmen eğitiminde aktif öğrenme. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 177-184.

- Merriam, S. B., & Grenier, R. S. (2019). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.
- Orel, F. D. & Yavuz, M. C. (2003). Rekreasyonel turizmde müşteri potansiyelinin belirlenmesine yönelik bir pilot çalışma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(11), 61-76.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Payne, M. R. (1985). *Using the Outdoors to Teach Science: A Resource Guide for Elementary and Middle School Teachers*. Educational Resources Information Center, Clearinghouse on Rural Education and Small Schools. New Mexico State University.
- Serçek, S. & Serçek Özeltaş, G. (2015). Serbest zaman etkinlikleri olarak üniversite öğrencilerinin rekreatif etkinliklere katılmaları ve sosyalleşmeleri arasındaki ilişki. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 51, 1-21.
- Şeker, P. T. & Savaş, Ö. (2023). Okul dışı öğrenme ortamlarına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)*, 7(1), 64-83.
- Silverman, D. (2001). *Interpreting qualitative data: Methods for analysing talk, text and interaction*. London: SAGE Publication.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2021). *Türkçe sözlük* (Genişletilmiş baskı). Ankara: TDK.
- Tayfun, A. (2019). *Millî Eğitim Bakanlığı kurumlarında ve özel okullarda çalışan öğretmenlerin rekreasyonel etkinliklere katılımına engel olan faktörler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rekreasyon Yönetimi Anabilim Dalı, Edirne. (Tez No. 590928).
- Wuest, D. A., & Bucher, C. A. (1995). *Foundations of physical education and sport*. St. Louis, Missouri: Mosby-Year Book.
- www.tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi, Erişim Tarihi: 09.02.2023.
- www.dictionary.cambridge.org, Erişim Tarihi: 17.02.2023

A CLUSTER ANALYSIS OF THE 2022 FIFA WORLD CUP TEAMS AND TOP PLAYERS

Fatma Selen MADENOĞLU

Asst. Prof., Abdullah Gül University, Kayseri, Türkiye, selen.madenoglu@agu.edu.tr

Banu SUNGUR

Assoc.Prof., Erciyes University, Kayseri, Türkiye, bitgenb@erciyes.edu.tr

ABSTRACT

In the sports sector, sports data is collected to combine both digital and physical resources and raise awareness among all participants. The data includes individual and team performance indicators of football, basketball and other sports branches. Various techniques such as statistical analysis, machine learning, and data mining can be used to evaluate this data and use it as a decision-making tool. The Cluster Analysis Method is an unsupervised machine learning approach that is often used to analyze and understand and interpret dataset similarities. In this study, 32 football teams and 26 football players participating in the 2022 World Cup were classified by cluster analysis method. The aim of the study is to classify the teams and football players by considering the World cup statistics announced after the cup ceremony, instead of ranking them only by their goal performances. In the classification of the teams, 19 factors (the number of matches without a goal, corners, etc.) were considered, and in the classification of the football players, seven factors (time remaining in the game, assists, etc.) were taken into account. A Mixed Integer Linear Programming Model (MILP) has been developed to perform the clustering analysis. The objective function of the mathematical model developed to minimize the similarity of objects in different clusters is based on maximizing the total distance of objects from other objects outside the cluster. As a result of the clustering analysis based on developed mathematical model, the optimum solution was obtained for both teams and football players in two- and three-clusters. Silhouette coefficients calculated for different clusters were also higher than the others for two and three clusters. In the cup qualifiers, the teams were classified into two clusters, the top 16 teams and the eliminated 16 teams, considering only the goal factor. Considering more factors, when the results of the clustering analysis for the teams were examined for two clusters, it was seen that the teams included in the clusters were not in the form of the top 16 teams and the eliminated teams. Similar conclusions pertain to players. While Mbappe and Messi, who are the top scorers, were assigned to the same cluster, the players who scored less goals were also included in the cluster. The findings obtained by the cluster analysis method, which is carried out with many factors using the proposed approach of the study, show that different results are achieved for both teams and football players than the World Cup rankings.

Keywords: Sport analytics, Clustering analysis, FIFA World Cup

2022 FIFA DÜNYA KUPASI TAKIMLARININ VE EN İYİ OYUNCULARININ KÜMELEME ANALİZİ**ÖZET**

Spor sektöründe, hem dijital hem de fiziksel kaynakları birleştirmek ve tüm katılımcılar arasında farkındalık yaratmak için spor verileri toplanmaktadır. Verilerde futbol, basketbol ve diğer spor dallarının bireysel ve takım performans göstergeleri yer almaktadır. Bu verileri değerlendirmek ve bir karar verme aracı olarak kullanmak için istatistiksel analiz, makine öğrenimi ve veri madenciliği gibi çeşitli teknikler kullanılabilir. Kümeleme Analizi Yöntemi, veri kümesi benzerliklerini analiz etmek ve bunları anlamak ve yorumlamak için sıklıkla kullanılan denetimsiz bir makine öğrenimi yaklaşımıdır. Bu çalışmada, 2022 Dünya Kupasına katılmış 32 futbol takımı ve 26 futbolcu kümeleme analizi yöntemiyle sınıflandırılmıştır. Çalışmanın amacı takımları ve futbolcuları, sadece gol performanslarıyla sıralamak yerine kupa seramonisi sonrası ilan edilen kupa istatistiklerini de dikkate alarak sınıflandırmaktır. Takımların sınıflandırılmasında 19 faktör (gol yemediği maç sayısı, korner vb.) futbolcuların sınıflandırılmasında ise yedi faktör (oyunda kalma süresi, asist, vb.) dikkate alınmıştır. Kümeleme analizini gerçekleştirebilmek için Karma Tam Sayılı Doğrusal Programlama Modeli (KTDP) geliştirilmiştir. Farklı kümelerdeki nesnelere benzerliğini en aza indirmek için geliştirilen matematiksel modelin amaç fonksiyonu nesnelere küme dışı diğer nesnelere olan toplam uzaklığının maksimize edilmesi esasına dayanır. Geliştirilen matematiksel model ile yapılan kümeleme analizi sonucunda hem takımlar hem de futbolcular için iki ve üç küme sınıflandırmalarda optimum çözüm elde edilmiştir. Farklı kümeler için hesaplanan Silhouette katsayıları da yine iki ve üç küme için diğerlerinden daha yüksek çıkmıştır. Kupa elemelerinde takımlar, sadece gol faktörü dikkate alındığında ilk 16'ya kalan takımlar ve elenen 16 takım olmak üzere iki kümede sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada daha fazla faktörün dikkate alınarak takımlar için yapılan kümeleme analizinde, sonuçlar iki küme için incelendiğinde kümelere dahil olan takımların ilk 16'ya kalan takımlar ve elenen takımlar şeklinde olmadığı görülmüştür. Benzer sonuçlar sporcular için de söz konusudur. En çok gol atan sporculardan olan Mbappe ve Messi aynı kümeye atanırken, daha az gol atan oyuncular da bu kümeye dahil edilmiştir. Çalışmanın önerilen yaklaşım kullanılarak fazla sayıda faktörle gerçekleştirilen kümeleme analizi yöntemiyle elde edilen bulguları, hem takımlar hem de futbolcular için Dünya Kupası sıralamasından daha farklı sonuçlara ulaşıldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Spor analitiği, Kümeleme analizi, FIFA Dünya Kupası

INTRODUCTION

Since the first World Cup in 1930, a football competition has been held every four years (with the exception of 1943 and 1946 because of the Second World War). The Federation of International Football Associations, better known as FIFA, is in charge of organizing this competition. Uruguay hosted the first competition, and Qatar hosted the final one in 2022.

In order to integrate physical and digital sources and increase awareness among all participants, data is gathered in the sports industry. The information comprises of player and team performance indicators from sports including football, basketball and others. This information can be evaluated using various techniques, such as statistical analysis, machine learning, and data mining and used to guide decision-making in a variety of contexts, such as marketing strategy, player or team performance analysis, and revenue estimation. There are a variety of statistical learning and operations research approaches that have been created, depending on the datasets that can be accessed and the objectives of the analysis. The analysis process can use data-driven approaches to examine the enormous and varied types of sport data. By using cutting-edge methodologies, we increase the decision-making process and deliver knowledge from the data.

Clustering is a commonly used unsupervised machine learning approach which is one of the data driven method for analyzing dataset similarities and understanding and interpreting. In the literature, there is some studies suggested data driven methods to analyze the huge sport data. New visual analysis methods for historical FIFA World Cup competition data from 2006 were presented by Ahmed et al. (2010). They suggested three brand-new visualization techniques: wheel layout, radial layout, and hierarchical layout for dynamic graphs with dynamic hierarchy and geographic classification. Cotta et al. (2013) examined the network of passes made by the Spanish team's players during the 2010 FIFA World Cup, in which they won the tournament in order to explain the outcomes of the complex network level behavior. To extract usable behavioral models from a global statistics dataset, Menendez et al. (2013) provided clustering techniques. The data generated by the clustering algorithms reveals comparable characteristics that have been merged to build the models, making it simpler for a person to evaluate these statistics. The techniques used by the most effective teams have now been examined and evaluated. National teams that competed in the 2014 FIFA World Cup were divided into those who were successful and those who were unsuccessful by Clemente et al. (2015). Investigations were also conducted into the relationship between the variables relating to overall team performance and the network characteristics as determined by the passes made between teammates. They demonstrated that high network density, total linkages, and clustering coefficient are features of efficient teams.

In the literature, studies based on clustering of sport data are reviewed. Spencer et al. (2016) established team profiles using the game's summary statistics for each quarter using unsupervised clustering techniques. They evaluated the effectiveness of various clustering techniques. Unsupervised clustering method that generates subgroups with comparable dynamic models was introduced by Gates et al. in 2017. They used a sample of former American football players to apply this method to functional MRI data. To evaluate the data of 24 football players in accordance with the clustering problem, Fortuna et al. (2018) proposed the k-means algorithm, the

functional principal components decomposition, first and second derivatives. To cluster the data set of players' performances in various matches and extract various football roles, Behravan et al. (2019) suggested a swarm-based clustering algorithm. A clustering approach was presented out by Narizuka and Yamazaki (2019) to uncover transition patterns of the composition of a certain team during play. Shelly et al. (2020) presented the k-means clustering algorithm to design running groups for elite American football student-athletes based on game demands. Ulas (2021) utilized the k-means and hierarchical clustering to evaluate NBA teams and ordinary linear regression was used to determine the variables that influence the values of NBA teams. D'Urso et al. (2022) suggested a robust fuzzy clustering approach for football players. They assigned the weights to each attribute. An empirical study was conducted and the results depicted the effectiveness of the proposed approach for clustering.

The contributions of the study to the literature are: The mathematical model suggested for the study's implementation of cluster analysis, which aims to maximize the total distance of objects out of the clusters, has never been used in the literature in this manner. To our knowledge, a clustering analysis that considers the 2022 FIFA World Cup Team and Top Players has not yet been covered in the literature. By employing many objective criteria, the study contributes to the existing body of literature on both the clustering of football teams and the clustering of the top players.

METHOD

Clustering Analysis

Cluster analysis is defined as the process of classifying objects into natural groupings based on their similarities. It is used to detect previously unknown relationships between things, reduce size, and find outliers (Ferreira & Hitchcock, 2009). An unsupervised machine learning technique called cluster analysis classifies the objects into a predefined number of groups based on their similarities or differences. This theory states that things are organized into clusters based on their commonalities, and each cluster is designed to diverge as little as possible from the others. The majority of cluster analysis methods rely on object differences. The general definition of clustering is provided here. There are defined the n objects $T = \{T_1, T_2, T_3, \dots, T_n\}$ and the observed m features of the objects. The $n \times m$ data matrix is generated. Using a $n \times n$ matrix, the similarities between objects are determined. $d(T_i, T_l) = d_{il}$ is used to calculate the distance values between the T_i and T_l objects. The most often used measurement method for establishing the separation between data elements is euclidean distance. To calculate the distance between objects, apply Equation (1). Analysis is done on the outcomes of the mathematical model-based clustering technique.

$$d_{il} = \sqrt{\sum (T_i, T_l)^2}$$

(1)

One of the important part of cluster analysis is cluster validation. Using the getting results, it evaluates the cluster quality and determines the ideal number of clusters. There are many different cluster validation methods available. The Silhouette index is the most popular index (Rousseeuw, 1987). Equation (2) states that this indicator contrasts the proximity within a cluster with the distance between clusters. Silhouette index represents an object's similarity to its own cluster, in relation to other clusters. $b(i)$ is the smallest of the mean distances of i th object to the other objects belongs to the other cluster. The average distance of i th object to the other objects within same cluster is $a(i)$. The average distance from the i th object to the other cluster is represented by the average length of the i th object to every other objects in the other cluster. The range of Silhouett values is -1 to 1. If it is greater than zero, the objects are well-designed within their cluster; if it is less than zero, the objects are spread among clusters. The ideal coefficient is one that is near to one.

$$Silhouett(i) = \frac{b(i) - a(i)}{\max\{a(i), b(i)\}} \quad (2)$$

Problem Definition and Mathematical Formulation

This section presents a formal definition and mathematical formulation for the clustering problem. First, we give the notation which will be used throughout the section:

i, l	objects ($i, l \in T$)
j	clusters ($j \in S$)
n	number of objects
h	number of clusters
T	set of objects
S	set of clusters
d_{il}	the positive distance between object i and object l ($i \neq l$)
x_{ij}	1, if object i is assigned to cluster j ; 0, otherwise ($\forall i \in T, \forall j \in S$)
z_{ilj}	1, if object i and object l are assigned to cluster j ; 0, otherwise ($\forall i, l \in T \mid i \neq l, \forall j \in S$)
y_{il}	1, if object i and object l are in the same cluster; 0, otherwise ($\forall i, l \in T \mid i \neq l$)
r_i	total distance of object i to the other objects in the other clusters ($\forall i \in T$)
C	sum total distance of the objects that are not in the same cluster

The clustering problem can be stated as follows. There are n objects, each of which can be assigned to only one cluster. The sets of $T = \{1, \dots, n\}$ and $S = \{1, \dots, h\}$ denote the objects and clusters respectively. The distances between the each i, l objects ($i, l \in T$) indicated by d_{il} is calculated. For a given clusters upper bound h , the clustering problem consists in finding the best combination of objects for each cluster j , such that total distances of the items not in the same cluster is maximized. The mixed integer linear programming model for the clustering problem can be formulated as follows:

$$\max C \quad (3)$$

subject to:

$$\sum_j x_{ij} = 1, \forall i \in T \quad (4)$$

$$x_{ij} + x_{lj} \leq z_{ilj} + 1, \forall (i, l) \in T | i \neq l, \forall j \in S \quad (5)$$

$$x_{ij} + x_{lj} \geq 2z_{ilj}, \forall (i, l) \in T | i \neq l, \forall j \in S \quad (6)$$

$$\sum_j z_{ilj} = y_{il}, \forall (i, l) \in T | i \neq l \quad (7)$$

$$\sum_l d_{il}(1 - y_{il}) = r_i, i \in T \quad (8)$$

$$C = \sum_i r_i \quad (9)$$

$$x_{ij} \in \{0,1\}, \forall i \in T, \forall j \in S \quad (10)$$

$$z_{ilj} \in \{0,1\}, \forall (i, l) \in T | i \neq l, \forall j \in S \quad (11)$$

$$y_{il} \in \{0,1\}, \forall (i, l) \in T | i \neq l \quad (12)$$

$$r_i \geq 0, \forall i \in T \quad (13)$$

$$C \geq 0 \quad (14)$$

The objective function (3) maximizes the sum of the total distances of objects that are not in the same cluster. The constraints are as follows: (4) guarantees that each object i is assigned to exactly one cluster j . (5) and (6) defines the relation between x_{ij} and z_{ilj} variables: If objects i and l are assigned to the cluster j , i.e. $x_{ij} = 1$ and $x_{lj} = 1$, then $z_{ilj} = 1$. If objects i and l are not assigned to the cluster j , together, then the values of all related z_{ilj} variables are forced to be zero. (7) defines the relation between z_{ilj} and y_{il} variables: If objects i and l are assigned to the cluster j , then $y_{il} = 1$. (8) determines the total distances of each object from the objects in other clusters. (9) determines the sum of the total distances for all objects from the objects in other clusters determined for each object by the previous constraint. (10), (11), (12), (13) and (14) define the binary and integer restrictions on the variables.

RESULTS

In the study, clustering analysis is performed with an optimization-based approach with football data. 2022 FIFA World Cup data are utilized. The World Cup was held in Qatar for the first time in its history in the Middle East. Thirty-two teams qualified for the World Cup. These teams are Argentina, Australia, Belgium, Brazil, Cameroon, Canada, Costa-Rica, Croatia, Denmark, Ecuador, England, France, Germany, Ghana, Iran, Japan, Mexico, Morocco, Netherland, Poland, Portugal, Qatar, Saudi Arabia, Senegal, Serbia, Korea Republic, Spain, Switzerland, Tunisia, Uruguay, USA, Wales. Teams and player data are discussed in this study. The data is taken from <https://footystats.org/world-cup>. The data of thirty-two teams were examined in detail. Nineteen indicators are considered to cluster teams. These are matches played, cards, goal difference (Goals-Goals Conceded), clean sheets, percentage of pass completed, percentage crosses completed, assists, attempts at goal, attempts at goal on target, fouls against, corners, free kicks, penalties scored, final third entries reception, percentage linebreaks attempted completed, offers to receive total, completed switches of play, forced turnovers, defensive pressures applied. In addition to the World Cup teams data, we considered the Top Player World Cup data. Twenty-six top players' statistics are covered. The list of top players is Aleksandar Mitrović, Andrija Živković, Antoine Griezmann, Bernardo Silva, Bruno Miguel Borges Fernandes, Cody Mathès Gakpo, Dušan Tadić, Enner Remberito Valencia Lastra, Goncalo Matias Ramos, Harry Kane, Heung-Min Son, Joakim Mæhle, Kai Havertz, Kylian Mbappé, Lionel Messi, Memphis Depay, Michy Batshuayi, Mislav Oršić, Neymar, Olivier Giroud, Raphaël Adelino José Guerreiro, Richarlison de Andrade, Robert Skov, Ivan Perišić, Marco Asensio, Walid Cheddira. The seven player statistics used in the study are as follows matches played, goals, assists, yellow cards, red cards, penalties, minutes played.

It is verified that cluster analysis can be used to the data. A multicollinearity analysis reveals variables with many connections. Examining the correlation coefficients reveals the multicollinearity state. The variables can be used in multivariate clustering analysis, according to this in-depth statistical analysis. The distance between the objects is calculated using cluster analysis distance metrics. The Euclidean distance is the metric that is most frequently used in the literature to assess the distance between variables. The suggested mathematical approach involves clustering the teams and top players and increasing the maximum distances between objects out of the clusters. The clustering issue mentioned above has been resolved using the solver CPLEX 20.1 and the mixed integer programming model, which have both been coded in the optimization tool AIMMS 4.78.2.4. The models were run on a computer equipped with an Intel(R) Core(TM) i5-1035G1 CPU running at 1.00GHz and 1.19GHz with 8.00 GB of Memory. The duration is restricted to 3600 seconds.

For cluster sizes ranging from two to six, an experimental analysis is done. Table 1 represents the comprehensive results of clusters. As seen in Table 1, the optimum solution is obtained for model two and three clusters in both football team clustering and player clustering. Figure 1 shows the Silhouette coefficient of clusters for World Cup-teams. The highest Silhouette Coefficients are determined for the two and three-cluster solutions in the results of the team clustering analysis, as shown in Figure 1.

Table 1. The obtained results.

Cluster	Teams			Players		
	Objective Function Value	CPU Time	Gap %	Objective Function Value	CPU Time	Gap %
2	3528.481	26.75	0	1237.720	8.27	0
3	4424.808	2195.34	0	1573.309	432.92	0
4	4769.176	3600	8.55	1730.677	3600	3.28
5	5003.436	3600	8.19	1823.032	3600	5.30
6	5144.292	3600	7.30	1886.670	3600	5.54

Figure 1. Silhouette Coefficient of Clusters for World Cup-Teams

Figure 2 depicts the Silhouette coefficient of clusters for World Cup- Top players. As can be shown in Figure 2, the two and three-cluster solutions for the clustering of World Cup- Top players yield the greatest Silhouette Coefficients.

Figure 2. Silhouette Coefficient of Clusters for World Cup- Top Players

The average values for the clusters of the indicators used in the clustering of the World Cup-Teams are presented in Table 2. It is seen that the average values of the indicators are generally higher in cluster 1.

Table 2. Descriptive statistics.

No	Attributes	Cluster 1	Cluster 2
		Mean	Mean
1	Matches Played	5.25	3.25
2	Cards	7	7.3
3	Goal Difference	3.83	-2.3
4	Clean Sheets	1.92	0.85
5	Percentage of pass completed	0.88	0.82
6	Percentage Crosses Completed	0.23	0.23
7	Assists	6.83	2.0
8	Attempts at goal	67.67	31.15
9	Attempts At Goal On Target	25.83	9.95
10	Fouls Against	64.33	41.4
11	Corners	26.67	12.6
12	Free Kicks	76.67	45.15
13	Penalties Scored	1.00	0.25
14	Final Third Entries Reception	241.58	111.15
15	Percentage Linebreaks Attempted Completed	0.7	0.6
16	Offers To Receive Total	3685	1595.3
17	Completed Switches Of Play	37	18.15
18	Forced turnovers	372.83	231
19	Defensive Pressures Applied	1457.43	991.2

In Table 3, the average values of the indicators used in the clustering of the the World Cup- Top Players are presented. In the Worl Cup- Top player clustering, the average values of the indicators are higher in cluster 2.

Table 3. Descriptive statistics of World Cup- Top Players.

No	Attributes	Cluster 1	Cluster 2
		Mean	Mean
1	Matches Played	3.38	5.50
2	Goals	1.31	2.60
3	Assists	0.44	2.30
4	Y.Cards	0.19	0.70
5	R.Cards	0.00	0.10
6	Penalties	0.13	0.80
7	Minutes Played	246.81	397.10

DISCUSSION AND RESULT

This paper aims to classify the 2022 World Cup teams and top players. FIFA publishes the sport data. The data were used in the study's clustering analysis of the teams and football players. In the analysis, an approach based on mathematical models was developed. In the developed model, it is intended to reduce similarity all over the clusters while enhancing similarity inside the cluster. The developed mathematical model maximizes the total distance to other objects out of the clusters in order to reduce the similarity of the objects are outside the cluster. For teams and top players, there are two clusters. More than one criterion should be taken into account in

clustering studies, which are frequently used in sports studies. The results obtained as a result of the study confirm this. In the current system, when it is desired to generate two clusters, the last elimination sixteen teams are assigned to one cluster and the other eliminated sixteen teams are assigned to the other. The available ranking is more result-oriented (win/lost). This situation reveals a clustering based on grouping points. However, in order to make more objective clustering, it is suggested in this study to carry out a clustering study by taking into account the determined indicators of the teams in the matches. In addition to the goals in the proposed indicators, various indicators are included in the analysis. Table 1 represents the comprehensive results of clusters. According to the results, the best results with gap zero were obtained in cluster two and cluster three. To determine the appropriate cluster number, the Silhouette coefficient of the clusters is evaluated. Figure 1 shows the Silhouette coefficient of clusters for world cup-teams. For teams, two clusters is the appropriate number, and this correlates to the highest Silhouette coefficient. Three clusters form the second rank overall in the index values. There is twelve football teams in the first cluster and twenty footballs teams are in the second cluster. For two clusters, Argentina, Brazil, Croatia, England, France, Germany, Morocco, Netherlands, Portugal, Korea Republic, Spain, USA are assigned the first cluster, and Australia, Belgium, Cameroon, Canada, Costa-Rica, Denmark, Ecuador, Ghana, Iran, Japan, Mexico, Poland, Qatar, Saudi Arabia, Senegal, Serbia, Switzerland, Tunisia, Uruguay, Wales are assigned to second cluster. When we clustered the teams according to the scoring system, we assign the top sixteen teams according to the points to the first cluster and the remaining ones to the second cluster. When we compare the ranking results based on FIFA, in our clustering approach, the ranking consists of the top ranked teams, while the bottom ranked teams take place. Detailed statistics of clusters which are given in Table 2 also support the results. All eight teams participating in the quarter-finals are in cluster 1. But not all of the teams that are guaranteed to reach the round of 16 are in cluster 1. Although Germany is not among the top sixteen countries, this country has been assigned to cluster 1 because its values are better than the average and best value of cluster 2. As can be seen from the results, the first sixteen teams were not assigned directly to the first cluster in the proposed approach. Australia, Senegal, Switzerland, Poland, and Japan are in the top sixteen, but they are not in the first cluster. These teams are assigned to the second cluster when the values of the variables are close to the statistical values of the second cluster. These results suggest that the proposed coherent and more comprehensive assessment. In order to show the effectiveness of the proposed approach, the results of three clusters are examined. Although the number of two clusters is the best number of clusters according to the Silhouette coefficient, the clustering is evaluated when the teams are evaluated by considering them as three clusters. The teams that are assigned to the first cluster are Argentina, Brazil, Croatia, England, France, Morocco, Netherland, Portugal, Switzerland. Belgium, Canada, Denmark, Germany, Poland, Saudi Arabia, Serbia, Spain, Tunisia, USA, Wales are in the second cluster. Third cluster includes Australia, Cameroon, Costa-Rica, Ecuador, Ghana, Iran, Japan, Mexico, Qatar, Senegal, Korea Republic, Uruguay. As can be seen here, it is seen that a more effective grouping will be made in the system that takes other indicators into account, unlike the ranking in the score-based system. Figure 2 depicts the Silhouette coefficient of clusters for world cup-top players. This figure depicts that two cluster is appropriate cluster number for top football players. Cluster 1 consists of Antoine Griezmann, Bruno Miguel Borges Fernandes, Harry Kane, Kylian Mbappé, Lionel Messi, Mislav Oršić, Olivier Giroud, Raphaël Adelino José Guerreiro, Ivan Perišić, Walid Cheddira. Cluster 2 includes Aleksandar

Mitrović, Andrija Živković, Bernardo Silva, Cody Mathès Gakpo, Dušan Tadić, Enner Remberito Valencia Lastra, Goncalo Matias Ramos, Heung-Min Son, Joakim Mæhle, Kai Havertz, Memphis Depay, Michy Batshuayi, Neymar, Richarlison de Andrade, Robert Skov, Marco Asensio. Table presents the descriptive statistics of World Cup- Top Players. In the evaluation of the players, only the number of goals is taken into account and they will be assigned to the clusters in descending order, starting with the highest goal scorer according to the number of goals scored. As in this study, it was concluded that the contents of the clusters obtained as a result of the evaluation made by considering other indicators are different from the goal-oriented ones. While Mbappe and Messi, who scored the most goals, were assigned to the same cluster, the players who scored fewer goals were included in this cluster. Similarly, it is seen that the football players who are at the top in scoring goals are assigned to the second cluster. This presents the opportunity to group players according to their performance. Since there is no goal-oriented evaluation in this study, it reveals the situation of evaluating the entire performance of the football player.

The teams and best players competing in the 2022 World Cup are clustered using different performance measures in the given mathematical model. Cluster analysis took place in sports activities using the suggested model's numerous performance metrics. The study's findings demonstrate that the clustering studies carried out using the suggested approach are clustered by integrating more indications, more effective results have been obtained.

REFERENCES

- Ahmed, A., Fu, X., Hong, S. H., Nguyen, Q. H., & Xu, K. (2010). Visual analysis of history of world cup: A dynamic network with dynamic hierarchy and geographic clustering. In *Visual Information Communication* (pp. 25-39). Springer US.
- Behravan, I., Zahiri, S. H., Razavi, S. M., & Trasarti, R. (2019). Finding roles of players in football using automatic particle swarm optimization-clustering algorithm. *Big data*, 7(1), 35-56. <https://doi.org/10.1089/big.2018.0069>
- Clemente, F. M., Martins, F. M. L., Kalamaras, D., Wong, P. D., & Mendes, R. S. (2015). General network analysis of national soccer teams in FIFA World Cup 2014. *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 15(1), 80-96. <https://doi.org/10.1080/24748668.2015.11868778>
- Cotta, C., Mora, A. M., Merelo, J. J., & Merelo-Molina, C. (2013). A network analysis of the 2010 FIFA world cup champion team play. *Journal of Systems Science and Complexity*, 26(1), 21-42. <http://doi.org/10.1007/s11424-013-2291-2>
- D'Urso, P., De Giovanni, L., & Vitale, V. (2022). A robust method for clustering football players with mixed attributes. *Annals of Operations Research*, 1-28. <https://doi.org/10.1007/s10479-022-04558-x>
- Ferreira, L., & Hitchcock, D. B. (2009). A comparison of hierarchical methods for clustering functional data. *Communications in Statistics-Simulation and Computation*, 38(9), 1925-1949. <https://doi.org/10.1080/03610910903168603>

- Fortuna, F., Maturo, F., & Di Battista, T. (2018). Clustering functional data streams: Unsupervised classification of soccer top players based on Google trends. *Quality and Reliability Engineering International*, 34(7), 1448-1460. <https://doi.org/10.1002/qre.2333>
- Gates, K. M., Lane, S. T., Varangis, E., Giovanello, K., & Guiskewicz, K. (2017). Unsupervised classification during time-series model building. *Multivariate behavioral research*, 52(2), 129-148. <https://doi.org/10.1080/00273171.2016.1256187>
- Menendez, H., Bello-Organ, G., & Camacho, D. (2013). Extracting behavioural models from 2010 FIFA world cup. *Journal of Systems Science and Complexity*, 26(1), 43-61. <http://doi.org/10.1007/s11424-013-2289-9>
- Narizuka, T., & Yamazaki, Y. (2019). Clustering algorithm for formations in football games. *Scientific reports*, 9(1), 13172. <https://doi.org/10.1038/s41598-019-48623-1>
- Rousseeuw, P. J. (1987). Silhouettes: a graphical aid to the interpretation and validation of cluster analysis. *Journal of computational and applied mathematics*, 20, 53-65. [https://doi.org/10.1016/0377-0427\(87\)90125-7](https://doi.org/10.1016/0377-0427(87)90125-7)
- Shelly, Z., Burch, R. F., Tian, W., Strawderman, L., Piroli, A., & Bichey, C. (2020). Using K-means clustering to create training groups for elite American football student-athletes based on game demands. *International Journal of Kinesiology and Sports Science*, 8(2), 47-63.
- Spencer, B., Morgan, S., Zeleznikow, J., & Robertson, S. (2016, July). Clustering team profiles in the Australian Football League using performance indicators. In *Proceedings of the 13th Australasian conference on mathematics and computers in sport*, Melbourne (pp. 11-13).
- Ulas, E. (2021). Examination of National Basketball Association (NBA) team values based on dynamic linear mixed models. *PLoS one*, 16(6), e0253179. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0253179>

19. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN AHMED SÂFÎ BEY VE DÎVÂNÎ

Ahmet AKDAĞ

Arş. Gör. Dr., Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye, ahmetakdag4402@gmail.com

ÖZET

19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan Ahmed Sâfi Bey, form açısından klasik Türk şiiri geleneğinin devamı niteliğinde şiirler yazmış ve bu şiirlerini mürettep olmayan Dîvânî'nda toplamıştır. Şair, her ne kadar form açısından klasik şiir geleneğine bağlı olarak şiirler yazmış olsa da şiirlere başlık koyma, zaman zaman mahlas kullanmama, bazı şiirlerini dönemin gazetelerinde yayınlama vb. hususlar açısından Batı tesiriyle gelişmekte olan yeni edebiyatın birtakım özelliklerini de şiirlerine aksettirmiştir. Aynı şekilde dil ve muhteva açısından da yaşadığı zaman diliminin tabii sonucu olarak bazı yeniliklerin şiirlerine yansıdığı görülmektedir. Ahmed Sâfi Bey, şair olmasının yanı sıra döneminin önemli entelektüellerindendir. Kayıtlarda yer alıp birer nüshası günümüze ulaşan üç eseri mevcuttur. Bunlar Sefînetü's-Sâfi, Mecmûam ve Dîvân şeklindedir. Bunlardan 18 ciltten oluşup tasavvuf, İslâm tarihi, simya ve kimya ilimleri, Hurufîlik ve Bektaşîlik gibi düşünce sistemleri ve tarikatlar, İstanbul'un mimarî, kültürel ve ictimai tarihi, bazı şair ve âlimlerin biyografileri, kuş ve çiçek isimleri, fal ve büyü ilimleri, musikî, çeşitli ansiklopedik bilgiler vb. içeren Sefînetü's-Sâfi'si, onun şairliğin yanı sıra entelektüel kimliğini gösteren önemli eserlerindendir. Müellifin Sefînetü's-Sâfi'si hakkında şimdiye kadar bazı araştırma ve incelemeler yapılmasına rağmen Dîvân'ı henüz müstakil bir çalışmaya konu edilmemiştir. Buna binaen çalışmamızda Ahmed Sâfi Bey'in Dîvân'ı üzerinde durulmuştur. Şairin Dîvân'ının şimdiye kadar bir nüshası tespit edilmiştir. Söz konusu nüsha, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Zühdü Bey 538 numarada "Mecmua-i Sâfi" adıyla kayıtlı olup 58 sayfadan oluşmaktadır. Çalışmamızda evvela Ahmed Sâfi Bey'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, ardından eserde yer alan şiirler, nazım şekilleri ve vezinlerine göre tasnif edilmiş ve her nazım şekliyle yazılan şiirlerden misaller getirilmiştir. Ayrıca eserdeki şiirler, kafiye ve redifleri açısından da değerlendirilmiştir. Bu hususlar çerçevesinde kaynaklarda şimdiye kadar hakkında geniş kapsamlı bilgi bulunmayan söz konusu Dîvân'ın muhtevası özetlenerek araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Sâfi Bey, Dîvân, klasik Türk şiiri, şâir.

THE 19TH CENTURY POET AHMED SAFİ AND HIS DİVAN

ABSTRACT

Ahmed Safi Bey, who lived in the second half of the 19th century and the first quarter of the 20th century, wrote poems that are a continuation of the classical Turkish poetry tradition in terms of form and collected these poems in his Divan. Although he wrote poems depending on the classical poetry tradition in terms of form, he reflected some of the features of the new literature developing under the influence of the West in terms of issues such as naming the poems, not using pseudonyms from time to time, publishing some of his poems in the newspapers of the period. Likewise, in terms of language and content, it is seen that some innovations are reflected in his poems as a natural result of the period he lived in. Ahmed Safi Bey, besides being a poet, is one of the important intellectuals of his time. There are three works in the records, one copy of which has arrived until today. These are Safina al-Safi, Mecmuam and Divan. Safina al-Safi, consisting of 18 volumes, is one of his important works that shows his intellectual identity as well as being a poet. This work basically covers the following topics: Sufism, Islamic history, alchemy and chemical sciences, systems of thought and sects such as Hurufism and Bektashism, architectural, cultural, and social history of Istanbul, biographies of some poets and scholars, names of birds and flowers, fortune telling and magic sciences, music, various encyclopedic information, etc. Although the author's Safina al-Safi has been the subject of some academic research and studies, his Divan has not been studied yet. Therefore, in this study, it is focused on Ahmed Safi's Divan. A copy of his Divan has been identified so far. This copy is registered under the name of "Mecmua-i Safi" at number 538 in the Süleymaniye Manuscript Library, Zühdü Bey, and consists of 58 pages. In this study, firstly, it is given information about Ahmed Safi Bey's life and works. Then, the poems in the work were classified according to their verse forms and meters, and examples were brought from the poems written in every verse. According to these issues, it was introduced Ahmed Safi's Divan.

Keywords: Ahmed Safi Bey, Divan, classical Turkish poetry, poet.

GİRİŞ

18. yüzyıldan itibaren askerî, siyasî ve sosyal alanlarda görülmeye başlayan yenileşme temayülleri, 19. yüzyılda Tanzimat ve Islahat fermanlarının yayınlanmasıyla birlikte resmî bir hüviyete bürünmüştür. Askerî, siyasî ve ictimai alanlarda yapılan yenilikler, hâliyle edebiyatı da etkilemiş ve edebiyatta da birtakım yenilik arayışları görülmeye başlamıştır. Edebiyattaki yenilik arayışları veya yenilikler hem formda hem de muhtevada kendini göstermiştir. Değişim ve yeniliklerin sonucu olarak asırlardır devam edegelen klasik Türk edebiyatı geleneği, zamanla yerini Batı tesirinde gelişen Türk edebiyatına bırakmaya başlamıştır. Bu yönüyle 19. yüzyıl, klasik Türk edebiyatı geleneğinden Batı tesirinde gelişmekte olan Türk edebiyatına geçişte âdeta bir köprü mesabesinde.

19. yüzyılda siyasî açıdan Osmanlı Devleti'nin gücünün giderek zayıflamasına paralel olarak edebiyattaki yenilik ve değişim teşebbüsleri, klasik Türk edebiyatı geleneğini sürdüren şair sayısının da azalmasına neden olmuştur. Her ne kadar klasik edebiyat geleneğini canlı tutmak, sürdürmek, bu geleneğin gerektirdiği şekilde edebî ürünler vermek vb. gayelerle Encümen-i Şuarâ gibi bir meclis oluşturulmuşsa da bu meclisin ömrü uzun olmamıştır. Bununla birlikte bir önceki yüzyılın şairleri ile kıyaslandıklarında gölgede kalmalarına rağmen bu yüzyılda da klasik şiir geleneği ile şiir yazan Enderunlu Vâsıf, Keçecizâde İzzet Mollâ, Leskofçalı Gâlib, Hersekli Ârif Hikmet, Şeref Hanım ve Yenişehirli Avnî gibi önemli şairler yetişmiştir. İşte gerek zihniyet gerekse pratikte birtakım yenilik ve değişimlerin yaşandığı 19. yüzyılın klasik şiir geleneği ile ürün veren şairlerinden birisi de Ahmed Sâfi Bey'dir. Ahmed Sâfi Bey, bu yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış ve klasik şiir geleneği ile mürettep olmayan bir dîvân yazmıştır. Bu çalışmada kaynaklarda şimdiye kadar detaylı bir şekilde incelenmeyen ve hakkında yeterli bilgi verilmeyen Ahmed Sâfi Bey'in bahsedilen dîvânının muhteva dökümü yapılmıştır. Bu bağlamda evvela şairin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, ardından söz konusu dîvânının muhtevası özetlenmiştir.

AHMED SÂFİ BEY'İN HAYATI VE ESERLERİ

Hayatı

Ahmed Sâfi Bey, Sefînetü's-Sâfi adlı eserinin girişinde verdiği bilgiye göre 22 Rebûlâhîr 1267 (24 Şubat 1851) tarihinde İstanbul'un Bahçekapı semti civarındaki evlerinde dünyaya gelmiştir. I. Abdülhamîd'in inşa ettiği Sıbyân mektebinde ilk eğitimini almış, Arapça ve Farsçayı öğrenmiş, babasının elviye mutasarrıflığı vazifesi dolayısıyla Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli semtlerinde bulunmuştur. 1865 yılında maliye hazinesinin borçlarla ilgili kısmında memuriyete başlayan Ahmed Sâfi, Tokatlızâde olarak bilinen Hacı Ahmed Efendi'den Arapça ve Mirzâ İsmâîl'den Farsça dersler almıştır (Ahmed Sâfi, Sefînetü's-Sâfi: 1). Askerî misafirhane, hastahane ve Selanik Fırka-i Askeriyesi başkâtipliği, Aydın'ın Menteşe ve Tavas bölgelerinde ağnâm ve a'sâr memuriyeti, mülgâ mülkiye tekâüd sandığı mektûbî kalemi vb. memuriyet vazifelerinde bulunmuş ve 1913 yılında emekliye ayrılmıştır. 46 senelik memuriyet hayatından sonra o zamana kadar biriktirdiği kitapları satmak üzere Sahaflar çarşısında bir dükkân açmıştır. Vefatından önce bir süre Özbekler Tekkesi'nde Mesnevî okutmuştur. İbnü'l-Emîn, Hüseyin Vassâf, Mehmed Tâhir gibi devrin önemli âlimleri ile ilmî münasebetlerde bulunan Ahmed Sâfi, 24 Mayıs 1926 tarihinde oğlu İbrâhîm

Bey'in evinde vefat etmiş ve Anadolu Kavağı'ndaki mezarlığa defnedilmiştir⁹⁷ (Aydeniz, 2021: 351; Aktaş, 1999: 54).

Kaynaklarda Ahmed Sâfi Bey'in, oğlu İbrâhim Bey'in evinde vefat ettiği bilgisi dışında kaç çocuğu olduğu, diğer çocuklarının isimleri vb. hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden Dîvân'ındaki bir şiirinin başlığında "Selmâ İsminde Bir Kızımın Vefâtında Söylenmiştir" (s. 23) ibaresi bulunmaktadır. Buradan hareketle şimdilik İbrâhim ve Selmâ adlarında iki çocuğu bilinmektedir.

Ahmed Sâfi, Dîvân'ının muhtelif yerlerinde Âsaf mahlasıyla şiirler yazan Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa'ya övgüler dizerek ona intisap ettiğini dile getirmiştir. Bir beytinde bu duruma şu şekilde değinmiştir:

Âsaf-ı nâmdâr-ı devrâna
Sâfiyâ intisâbımız vardır (Dîvân, s. 48)

Aynı zamanda Mahmûd Celâleddîn Paşa'nın yiğitliğini, cömertliğini ve hamiliğini öven kasidelerin yanı sıra onun Dîvân'ına takrîz yazmış, onun bazı şiirlerini tahmîs etmiş ve onu metheden şiirler kaleme almıştır. Mahmûd Celâleddîn Paşa da Ahmed Sâfi'nin bir şiirini tahmîs etmiştir. Gerek Mahmûd Celâleddîn Paşa'nın Ahmed Sâfi'nin şiirine yazdığı tahmîs gerekse Ahmed Sâfi'nin onun Dîvân'ına yazdığı takrîz, Mahmûd Celâleddîn Paşa'nın Dîvân'ında da yer almıştır. Bu hususlar, Osmanlı Devleti'nde birçok devlet vazifesinin yanı sıra vezirlik görevine kadar yükselen Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa (Özcan, 2003: 359) ile Ahmed Sâfi Bey arasında yakın bir ilişki olduğunu ve Ahmed Sâfi'nin onun himayesinde bulunduğunu göstermektedir.

Eserleri

Sefînetü's-Sâfi

1913 yılında emekliye ayrılması sonucu Sefînetü's-Sâfi'yi yazmaya başlayan müellif, 5 Eylül 1924 tarihinde eseri tamamlamıştır. Dijital kopyası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi 2096 numarada bulunan bu eserin müellif nüshasının nerede olduğu ile ilgili muhtelif rivayetler söz konusudur. Konuyla ilgili araştırmalarda bulunan Necdet Tosun, Kemal Edîb Bey'in Osman Şems Efendi Dîvânı'dan Seçmeler adlı eserin mukaddimesinde; eserin İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü'nün kütüphanesinde bulunduğunu bildirdiğini, ancak yaptığı taramalar sonucu nüshasının söz konusu kütüphanede bulunmadığını dile getirmiştir (1996: 179). Sefînetü's-Sâfi'nin Bektaşîlikle ilgili kısımları üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlayan Serap Aktaş ise eserin Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabil Dalı'nın kütüphanesinde bulunduğunu ve kütüphanenin o zamanki müdürü Prof. Dr. Nil Sarı vasıtasıyla eseri bizzat gördüğünü ifade etmiştir (1999: 56).

⁹⁷ Ahmed Sâfi Bey'in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Necdet Tosun, "Kültür Tarihimize Işık Tutan Mühim Bir Kaynak: Sefînetü's-Sâfi", *İLAM Araştırma Dergisi*, C. 1, S. 2, 1996, s. 177-179; Mehmet Tıraşçı ve Mustafa Özfidan, "Ahmed Sâfi'nin Sefînetü's-Sâfi'sinde Mûsikî Bölümleri ve Ud'la İlgili Kısımın İncelenmesi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C. 21, S. 2, 2017, s. 1253-1255; Tuğba Aydeniz, "Bir Osmanlı Entelektüelinin Bakışıyla İstanbul Şehir Hayatı (20. yüzyıl)", *Tokat İlmîyat Dergisi*, C. 9, S. 1, 2021, s. 350-353.

Eserin 39 ile 45. sayfaları aralığında “Bazı Galatâtın Tashîhi” başlığıyla alışlagelen bazı yanlışlıklar ve bu yanlışlıkların doğru hâlleri aktarılmıştır.

Eserin 45 ile 49. sayfaları aralığında biri “İbn Yemîn’in Bazı Âsârından Me’hûzdur” başlıklı, diğer ikisi “Diğer” başlıklı üç Farsça şiir ve bu şiirlerin tercümelere yer almıştır. 49 ile 52. sayfalar aralığında ise Sadî-i Şîrâzî’nin bir gazeli ile bazı Arapça ve Farsça beyitler ve bu beyitlerin tercümelere yer almaktadır.

Eserin 52. sayfasında “İbn Mâlik Hazretlerinin Elfiyye Nâm Kitâbından Ders” başlıklı bir kısım başlamaktadır. Bu kısım İbn Mâlik’in eserinden alıntılar da yapılarak geniş tafsilata yer verilmiştir. Elfiyye’nin bazı kısımlarının tercüme ve şerh edildiği bu kısım, eserin 73. sayfasında son bulmaktadır.

Müellif, eserin 73 ile 74. sayfalarında “Envâr-ı Süheylî” başlığı altında 4 Farsça beyit misal getirmiş ve bu beyitleri Türkçeye çevirmiştir. Ardından “Envâr-ı Süheylî’den Ders” başlığı altında geniş bir bölüm yer almaktadır. 74 ile 96. sayfalar aralığında bulunan bu bölüm, eserin son kısmıdır. Müellif, bu kısım zaman zaman ilm-i hikmet, ilm-i kîmyâ ve tasavvuf konularında bazı mülâhazalarına da yer vermiştir.

Yukarıda zikredilen eserlerin yanı sıra Sefinetü’s-Sâfî’nin muhtelif yerlerinde müellif, Gül Baba Risâlesi’ni yazdığını ve Evkâf-ı Ümem Târîhi ile Rehnümâ-yı Konstantiniyye adlarında iki eser de yazmakta olduğunu bildirmiştir. Ancak bu eserlerin akıbeti hakkında şimdilik elde herhangi bir bilgi mevcut değildir (Aydeniz, 2021: 351-352). Ahmed Sâfî, siyasi yazılar içermeyen ve 15 günde bir neşredilen Şule isminde bir dergi de çıkartmış; ancak bu derginin yayın hayatı kısa sürmüştür.

AHMED SÂFÎ BEY’İN DÎVÂNİ

Eserin şimdiye kadar tespit edilen tek nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Zühdü Bey 538 numarada kayıtlıdır. Varak usulü yerine normal sayfa düzenine göre sayfaların numaralandırıldığı bu nüsha, 58 sayfadan oluşmaktadır. Söz konusu nüshanın müellif hattı mı olduğu yoksa müstensih marifetiyle mi çoğaltıldığına dair herhangi bir kayıt yoktur. Nüshanın her sayfasının üst tarafına sayfa numarası yazılmıştır. Nüshanın dijital görüntülerinde 28. sayfadan sonra 32. sayfaya geçilmiştir. Bu durumun müellif veya müstensih tarafından yapılan yanlışlıktan mı, eserin dijital kopyaları çekilirken sehven yapılan atlamadan mı yoksa nüshanın bu sayfa aralıklarının eksikliğinden mi kaynaklandığı belli değildir. Bu durum göz önünde bulundurularak eldeki nüshanın mevcut sayfalarında toplam 84 şiir yer almaktadır. Söz konusu Dîvân, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi’nin katalogunda Mecmua-i Sâfî adıyla kaydedilmiştir. Açıklamalar kısmında eserin Zühdü Bey tarafından Yenikapı Mevlevihanesi’nde bulunan Nafiz Paşa Kütüphanesi’ne bağışlandıktan sonra 1928 yılında Süleymaniye Kütüphanesi’ne nakledildiği bildirilmiştir.

Eserde yer alan şiirler, kafiye ve redif harflerine göre sıralanmamıştır. Aynı zamanda şiirlerin dizilişi de klasik dîvân tertiplerindeki sıraya göre yapılmamıştır. Dolayısıyla Ahmed Sâfî Bey’in Dîvân’ı, mürettep bir dîvân değildir.

Son dönem klasik şiir temsilcilerinin -özellikle Encümen-i Şuarâ temsilcilerinin- şiirlerinde görülen yenileşme temayüllerinden şiirlere başlık konulması hususu (Horata, 2019: 231), Ahmed Sâfî Bey’in Dîvân’ında da söz

konusudur. Daha önce Saâdet ve Jön gibi gazetelerde yayınladığı şiirlerini de Dîvân'ına alan Ahmed Sâfi, söz konusu şiirlerin hangi gazetede, hangi isimlerle yayımlandığını başlık kısımlarında bildirmiştir. Şairin bu şekilde kullandığı başlıklar şu şekildedir: "Leyle-i Regâ'ib 'Unvânıyla Sa'âdet Gazetesi'ne Derc Olunmuş İdi" (s. 3); "Vilâdet-i Pür-mes'adet-i Şehinşâhîye Musâdif Bir Rûz-ı Fîrûzda Jön Gazetesi'nde Derc olunmuş İdi" (s. 5); "Bu da Sa'âdet Gazetesi'ne Derc Olunmuş İdi" (s. 7); "Bir İyd-ı Adhâda Yine Sa'âdet Gazetesi'ne Derc Olunmuş İdi" (s. 10); "Şâm-ı Tarab Unvânıyla Yine Sa'âdet Gazetesi'ne Derc Olunmuş İdi" (s. 12). Gazetelerde yayınlanan şiirlerin yanı sıra Dîvân'daki diğer birkaç şiirde de başlık kullanıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda kullanılan başlıklar şu şekildedir: "Dâmâd-ı Şehriyâr Devletlü Atûfetlü Mahmûd Paşa Hazretlerinin Şân-ı Âlîlerinde Söylenmiş İdi" (s. 13); "Fotoğraf Levhasına" (s. 19); "Selmâ İsminde Bir Kızımın Vefâtında Söylenmiştir" (s. 23); "Bir Zâtın Kerîmesine Söylenen Mersiyedir" (s. 24); "Nâ-tamâm Bir Hikâye-i Manzûme" (s. 25). Bazı şiirlerde ise şiirin nazım biçimi veya türü, başlık olarak kullanılmıştır. Bu konuya ise şu misalleri getirmek mümkündür: "Na't- Şerîf" (s. 1); "Na't- Şerîf-i Dîger" (s. 4); "Gazel" (s. 12); "Kasîde" (s. 18); "Müşârun İleyh Mahmûd Paşa Hazretlerinin Gazel-i Âlîlerinin Tahmîsidir" (s. 20); "Kıt'a Bu da Müşârun İleyh Hazretlerine" (s. 22). Eserin 32. sayfasından itibaren "Gazeliyât" başlığı altında gazeller kısmı başlamaktadır. Müellif, bu sayfadan itibaren her şiirin baş tarafında "diğer" kelimesini ekleyerek söz konusu şiirlerin gazel nazım biçimiyle yazıldığını vurgulamıştır. Ancak bu başlık altında verilen şiirlerden 1'i kıt'a, 1'i kasîde ve 1'i de tahmîs nazım şekillerinin özelliklerini taşıdığından söz konusu 3 şiir, tarafımızca gazeller kısmına dâhil edilmemiştir.

Dîvân'daki Nazım Şekilleri

Klasik dîvân tertibine riayet edilmeden tertip edilen Ahmed Sâfi'nin Dîvân'ı; terkîb-i bend, kasîde, mesnevî, kıt'a, tahmîs, muhammes ve gazel nazım şekilleriyle yazılmış şiirler ihtiva etmektedir. Manzûm bir hikâyenin anlatıldığı bir şiirde ise hikâyenin bir kısmı tercî-i bend nazım şeklini andırmasına rağmen kafiye düzeni mesnevî şekline daha yakın olmasından mesnevî başlığı altında verilmiştir. Aşağıda söz konusu nazım şekilleriyle yazılan şiir sayıları, şiirlerin beyit sayıları ve özellikleri hakkında bilgi verilmiştir.

Terkîb-i Bend

Eserde terkîb-i bend nazım şekliyle yazılmış 3 şiir bulunmaktadır. Bunlardan ilki, eserin ilk şiiri olup "Na't-ı Şerîf" (s. 1-2) başlığını taşımaktadır. Toplamda 32 beyitten oluşan bu şiirde Hz. Peygamber'in anne karnına düşmesi, doğumu, ashâbı ile gazâlarda bulunması, Mirac'a çıkması vb. hususlar yönünden övgüsü yapılmıştır. Bu şiirin ilk ve son beyitleri şu şekildedir:

İlk beyit: *Feilâtün feilâtün feilâtün feilün*

Yine tahrîk ediyor şevkimi hâdî-i tarab

Yine selb eyliyor ârâmımı vâdî-i 'Arab

Son beyit: *Eyle takdîm-i senâ hazrete ey Sâfi*

Sana bir nîm-nigâh eylese kâfi vâfi

Eserin terkîb-i bend nazım şekliyle yazılan ikinci şiiri, “Leyle-i Regâib Unvânıyla Sa’âdet Gazetesi’ne Derc Olunmuş İdi” (s. 3) başlıklı olup eserin de ikinci sırasını teşkil eden şiirdir. Toplam 12 beyitten müteşekkil olan bu şiir de Hz. Peygamber’e naat türünde yazılmıştır. Şiirde Hz. Peygamber’in anne karnına düştüğü gecenin Cebrâîl tarafından en parlak gece olarak nitelendirilmesi, Hz. Peygamber’in isminin Ahmed ve Mahmûd olup Cenâb-ı Hak tarafından kutsal kitapta vasfedilmesi gibi hususlar üzerinden Hz. Peygamber’in övgüsü yapılmıştır. Söz konusu şiirin ilk ve son beyti aşağıda verilmiştir:

İlk beyit: *Mefûlü mefâilü mefâilü feûlün*

Düştü sade-i rahme bu şeb ol dür-i yektâ

Cibrîl nidâ eyledi ki “el-leyletü cilâ”

Son beyit: *Sâfî ederiz cümlece eltâfını me’ mûl*

Zîrâ olur eltâfı onun cümleye mebzûl

Terkîb-i bend nazım şekliyle yazılan üçüncü şiir ise “Bu da Sa’âdet Gazetesi’ne Derc Olunmuş İdi” (s. 7-10) başlıklı olup eserin beşinci şiiridir. 59 beyitten oluşan bu şiirde II. Abdülhamîd övülmektedir. Şair “Ol zât halife-i zamândır / Sultân-ı cihân Hamîd Hân’dır” diyerek II. Abdülhamîd’in ismini bizzat zikretmiştir. Bahsedilen şiirin ilk ve son beyitleri şu şekildedir:

İlk beyit: *Müstefilâtün müstefilâtün*

Ey rûz-ı vilâdet-i hümâyûn

Âfâk-ı letâfetinle meşhûn

Son beyit: *Eltâfını kendiye nasîr et*

Âfâkı anunla müstenîr et

Kasîde

Ahmed Sâfî’nin Dîvân’ında kasîde nazım şekliyle yazılmış 5 şiir bulunmaktadır. Bunlardan ilki “Na’t-ı Şerîf-i Dîger” (s. 4) başlıklı olup 17 beyitten oluşmaktadır. Bu şiir, Hz. Peygamber’i övmek maksadıyla yazılmış bir naattır. Matla beytinin eksik olduğu bu şiirin ilk ve son beyitleri şu şekildedir:

İlk beyit: *Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün*

Sırr-ı “mûtû”dan ulu’l-ebârı kılmaz mı habîr

Mevttten enzârda oldukça bir timsâl-i hâb

Son beyit: *Yâ nebî idbârımı ikbâl kıl oldukça tâ*

Dehrde idbâr-ı hem-reng-i hayâl ikbâl-i hâb

Kasîde nazım şekliyle yazılan şiirlerden bir diğeri “Kasîde” başlıklı olup eserin 18. sayfasında yer almaktadır. 13 beyitten müteşekkil olan bu şiirde Kozanlı Hânedânı övülmektedir. Bu şiirin ilk ve son beyitleri aşağıda verilmiştir:

İlk beyit: *Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün*

Egerçi hânedânlar zümresi mümtâz-ı devrândır

Kozanlı Hânedânı cümlesinin hâ'iz-i şândır

Son beyit: Zamân olsun müsâid bir kasîde eyleyem takdîm

Disünler ol zamân Sâfî'ye şâirdir sühandândır

Eserdeki diğer üç kasîde, Âsaf mahlasıyla bilinen Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa'yı; kahramanlığı, cömertliği, hamiliği vb. çeşitli yönlerden övmek maksadıyla yazılmıştır. Bunlardan ilki, "Dâmâd-ı Şehriyârî Devletlü Atûfetlü Mahmûd Paşa Hazretlerinin Şân-ı Âlîlerinde Söylenmiş İdi" başlıklı olup 29 beyitten oluşmaktadır. Söz konusu kasîde, eserin 13 ile 14. sayfaları aralığında bulunmaktadır. Bu kasîdenin ilk ve son beyitleri şu şekildedir:

İlk beyit: *Fâilâtün fâilâtün fâilün*

Rütbe-i fazlım beni hâr eyledi

İktidârım böyle nâ-çâr eyledi

Son beyit: Kudsiyân Sâfî du'â-yı hayrını

Rûz u şeb evrâd ü erkân eyledi

"Müşârun İleyh Hazretlerine" başlıklı olup Dâmâd Mahmûd Paşa için yazılan ikinci kasîde eserin 14 ile 16. sayfaları aralığındadır. 32 beyitten müteşekkil olan bu kasîdenin ilk ve son beyitleri aşağıda yer almaktadır:

İlk beyit: *Mefûlü fâilâtü mefâîlü fâilün*

Bayrâm geldi bâde-i gülfâm nerededir

Ma'hûd şîşeler neredede câm nerededir

Son beyit: Elden du'â gelir ederim ref'-i lâ-mekân

Lutf-ı Celîl-i Hazret-i Allâm nerededir

Mahmûd Paşa için yazılan son kasîde ise "Gazeliyât" başlığı altında verilen şiirler içerisinde yer almaktadır. Söz konusu şiir, eserin 55 ile 57. sayfaları aralığında yer alıp 30 beyitten oluşmaktadır. Bahsedilen şiirin ilk ve son beyitleri şu şekildedir:

İlk beyit: *Feilâtün feilâtün feilâtün feilün*

Yazmaya menkabet-i Âsaf-ı âlî-şânı

Takınır kilik-i belâgat edeb ü erkânı

Son beyit: Yaşa ey Âsaf-ı ahrâr-ı mülûkâne yaşa

Gözü görsün feleğin hüküm-i dem-i devrânı

Mesnevî

Ahmed Sâfi Bey'in Dîvân'ında yer alan mesnevî sayısı 3'tür. Bunlardan ilki "Vilâdet-i Pür-mes'adet-i Şehinşâhîye Musâdif Bir Rûz-ı Fîrûzda Jön Gazetesi'nde Derc Olunmuş İdi" başlıklı olup eserin 5 ile 6. sayfalarında yer almaktadır. II. Abdülhamîd'in doğum gününe denk gelen bir günde Jön Gazetesi'nde neşredilen ve 41 beyitten meydana gelen bu şiirde II. Abdülhamîd'in doğumu ve doğduğu günün fazileti üzerinde durulmuştur. Söz konusu mesnevînin ilk ve son beyitleri aşağıda verilmiştir:

İlk beyit: *Mefâîlün mefâîlün feûlün*

Bugün zevke cihân âmâde olsun

Bugün bir 'ıyd-ı fevka'l-âde olsun

Son beyit: Vücûdu dâim olsun âfiyette

Mukîm olsun serîr-i saltanatta

Eserdeki ikinci mesnevî, 28 beyit olup eserin 10 ile 11. sayfalarında. "Bir İyd-ı Adhâda Yine Sa'âdet Gazetesi'ne Derc Olunmuş İdi" başlıklı bu mesnevîde Kurban Bayramı'nın faziletleri üzerinde durulmuştur. Şiirde aynı zamanda dönemin padişahı II. Abdülhamîd'in ismi zikredilerek ömrü ve padişahlığının uzun sürmesi ümidiyle kendisine dua edilmiştir. Bahsedilen şiirin ilk ve son beyitleri şu şekildedir:

İlk beyit: *Müstefilâtün müstefilâtün*

Ey subh-ı münîr-i ıyd-ı adhâ

Ey feyz-i celîl-i Hak teâlâ

Son beyit: Dâim buyurup kulûbu kıl şâd

Zâtıyla cihânı eyle âbâd

Ahmed Sâfi'nin Dîvân'ındaki üçüncü mesnevî, "Na-tamâm Bir Hikâye-i Manzûme" başlıklı olup eserin 25 ile 27. sayfaları aralığındadır. Toplam 50 beyitten oluşan bu şiirin ilk kısmı, tercî-i bend nazım şeklinin bazı özelliklerini taşımaktadır. Tercî-i bendde bendleri birleştirerek aynen tekrar edilen beyte vâsita, bend, bendiyye (Tanyıldız, 2015: 182) gibi isimlerin yanı sıra bend-i tercî ya da bend-i gerdân gibi adlar da verilmektedir (Değirmençay, 2014: 41-42'den aktaran Yaylalı, 2016: 57). Eserdeki şiirin ilk kısmında bend-i gerdân ibaresi kullanılarak bir beyit üç yerde tekrar edilmiştir. Her ne kadar söz konusu şiir, bu özelliğiyle tercî-i bend nazım şeklini andırsa da şiirin genelindeki kafiye düzeni mesnevî şeklindedir. Aşk, güzellik, bahar sevgisi vb. konuların işlendiği bu hikâyede akışa uygun olarak "nihâlistân, kız, sayyâd" gibi ara başlıklar kullanılmıştır. Bu şiirin ilk ve son beyitleri aşağıda yer almaktadır:

İlk beyit: *Mefâîlün mefâîlün feûlün*

Mukaddemlerde bir şûhî Irâkî

Be-gâyet eylemişti o merâkî

Son beyit: Duyunca mâcerâ-yı aşkı dâye

Ser-âgâz eyledi dîger edâya

Kıt'a

Eserde kıt'a nazım şekliyle yazılmış 4 şiir bulunmaktadır. Bunlardan ilki "Fotoğraf Levhasına" başlıklı olup eserin 19. sayfasında yer almaktadır. Toplam 2 beyitten meydana gelen bu şiirde çizilmiş veya fotoğrafı çekilmiş bir insan portresi methedilmektedir. Bahsedilen kıt'a şu şekildedir:

Mefûlü mefâilü mefâilü feûlün

Bir kere şu tasvîre basîretle bakanlar
Endâm-ı zekâ-perverine mâ'il olurlar

Bâ-rûh musavver sanıp ol hey'eti yâhûd

Tasvîrde rûh olduğuna kâ'il olurlar

Yine aynı sayfada 2 beyitten müteşekkil "Bu dahi" başlıklı ikinci kıt'a da bir fotoğraf portresine bakılarak elde edilen izlenimler üzerinedir. Ancak bu şiire konu olan fotoğraftaki kişiler, dönemin padişahı ve hanedan üyeleridir. Şair, "Görürüz bir güneşle encüm-i tâbânı bir yerde" mısraıyla dönemin padişahını güneşe; diğer haneden üyelerini ise parlak yıldızlara benzetmiştir. Söz konusu şiir şu şekildedir:

Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün

Şu ra'nâ levhada a'zâ-yı yâl-i hânedânıyla
Görünce hazret-i pâşâ-yı âlî-şânı bir yerde

Tahammül eylemez nezzâre envârına görenler

Görürüz bir güneşle encüm-i tâbânı bir yerde

Eserdeki üçüncü kıt'a "Kıt'a: Bu da Müşârun İleyh Hazretlerine" başlıklı olup eserin 22. sayfasında yer almaktadır. 2 beyitten oluşan bu kıt'a, Damda Mahmûd Celâleddîn Paşa'yı övmek amacıyla yazılmıştır. Söz konusu kıt'a şu şekildedir:

Mefâilün feilâtün mefâilün feilün

Kudûm-ı hazret-i Âsafı gözdağı gûyâ
Nazîredir bu cihânda makâm-ı Mahmûd'a

Nidâ-yı hâtif-i gaybîyi istimâ' eyler

Kulak verenler o kûh üzre nefha-i ûda

Eserdeki diğer kıt'a ise "Gazeliyât" başlığı altında verilen şiirler içerisinde yer almaktadır. Toplam 6 beyitten müteşekkil olup eserin 39. sayfasında yer alan bu şiirin tarafımızca kıt'a başlığı altında verilmesinin sebebi hem matla hem de makta beytinin olmamasıdır. Zira bu şiirin yanı sıra "Gazeliyât" başlığı altında verilen şiirlerden 2 tanesi daha

tarafımızca gazeller bölümüne dâhil edilmemiştir. Söz konusu şiirlerden biri tahmîs, diğeri ise kasîde nazım şekli başlığında verilmiştir. “Gazeliyât” başlığı altında yer alan söz konusu kıt’anın ilk ve son beyitleri şu şekildedir:

İlk beyit: Hey’etimden beni zann eyleme şûh u şiken
Ne kadar şen görünürsem o kadar dil-tengim

Son beyit: Bir zamân ben dahi aşk ehline ta’n eyler iken
Âşıkam şimdi melâmet-zedeyim bî-nengim

Muhammes

Ahmed Sâfî’nin Dîvân’ında her ikisi de mersiye olmak üzere toplam 2 muhammes yer almaktadır. Bunlardan birincisi eserin 23. sayfasında yer alıp “Selmâ İsminde Bir Kızımın Vefâtında Söylenmiştir” başlıklıdır. Bu şiir, 6 bentten meydana gelmektedir. Her bendin sonunda “ايا منازل سلمى فأين سلماتك” beytinin tekrar edildiği bu muhammes, muhammes-i mütekerrirdir. Bahsedilen Arapça mısraa dipnot düşülerek bu mısraın Hâfız-ı Şîrâzî’ye ait olduğu bildirilmiştir. Şair, bu şiirinde Selma ismindeki kızının vefatından duyduğu üzüntüyü şairane bir eda ile dile getirmiştir. Söz konusu muhammesin ilk bendi şu şekildedir:

Mefâilün feilâtün mefâilün feilün

Firâk-ı rûyî ile oldu gözlerim bâkî
Arar arar bulamam âh o duhter-i pâki
Mekân mı eyledi bilmem hayâtım eflâki
Makar mı eyledi yoksa şu mesken-i hâki
ايا منازل سلمى فأين سلماتك

Eserdeki diğeri muhammes de yine bir kızın vefatı üzerine kaleme alınmıştır. “Bir Zâtın Kerîmesine Söylenen Mersiyedir” başlıklı bu şiir, 7 bent olup eserin 24. sayfasında yer almaktadır. Her bendin sonunda Hadîcem redifli bir mısraa yer verilen bu şiir, muhammes-i müzdevicidir. Söz konusu rediften hareketle bu şiir, Hatice isminde bir kızın vefatından duyulan üzüntüyü dile getirmek amacıyla yazılmıştır. Şiirin alt tarafında rakamla yazılan 1312 tarihi, kuvvetle muhtemel kızın öldüğü yıla işaret etmektedir. Buna göre vefatı dolayısıyla bu şiirin kendisi için yazıldığı Hatice isimli kız, hicri 1312 (miladi 1894) yılında vefat etmiştir. Bu şiirin ilk bendi şu şekildedir:

Müstefilâtün müstefilâtün

Devrân beni yaktı nâra koydu
Gönlümde acıklı yara koydu
Ne sabra mahal ne çâre koydu
Koynumdan alıp mezâra koydu
Devrildi yere fidan Hadîcem

Tahmîs

Ahmed Sâfî'nin eserinde bulunan tahmîs sayısı 3'tür. Bunlardan ikisi, Ahmed Sâfî Bey'in Mahmûd Celâleddîn Paşa'nın şiirlerine yazdığı tahmîsler; diğeri ise Mahmûd Celâleddîn Paşa tarafından Ahmed Sâfî Bey'in bir gazeline yazılan tahmîs şeklindedir. "Müşârun İleyh Mahmûd Paşa Hazretlerinin Gazel-i Âlîlerinin Tahmîsidir" başlıklı ilk tahmîs, eserin 20 ile 21. sayfalarında yer alıp 6 bendden oluşmaktadır. Ahmed Sâfî'nin tahmîs ettiği söz konusu gazel, Ömür Ceylan tarafından neşredilen Mahmûd Celâleddîn Paşa Dîvânı'nda yer almamaktadır (1994). Söz konusu şiirin ilk bendi şu şekildedir:

Mefâilün feilâtün mefâilün feilün

Mürîd-i dergehiniz yâr-ı mihrbânınızam
Müdâm zâkir-i evrâd-ı hâl ü şânınızam
Hemîşe secde-ber-i hâk-i âsitânınızam
Perestiş-âver-i dîdâr-ı dil-sitânınızam
Hudâ bilir ki sizin abd-i nâtüvânınızam

Mahmûd Celâleddîn Paşa'nın şiirine yazılan diğeri tahmîs ise "Bu Dahi" başlıklı olup eserin 22. sayfasında yer almaktadır. 3 bendden oluşan bu şiirde Mahmûd Celâleddîn Paşa'nın bir gazelinin ilk üç beyti tahmîs edilmiştir. İlgili şiir, Mahmud Celâleddîn Paşa Dîvânı'nda mevcuttur (Ceylani 1994: 184). Bu şiirin ilk bendi şu şekildedir:

Feilâtün mefâilün feilün

Nâlemi pür-şerâre eyliyorum
Sırrımı âşikâre eyliyorum
Mesnevî'ye işâret eyliyorum
Nâydan isti'âre eyliyorum
Sînemi pâre pâre eyliyorum

Mahmûd Celâleddîn Paşa tarafından Ahmed Sâfî'nin bir gazelinin tahmîs edildiği şiir ise "Gazel-i Âcizî Hazret-i Âsaf'ın Tahmîsidir" başlığıyla Ahmed Sâfî'nin Dîvân'ının "Gazeliyât" başlığı altındaki şiirler arasında yer almaktadır. Eserin 51 ile 52. sayfalarında yer alan bu şiir, 5 bentten oluşmaktadır. Bu şiir, Mahmûd Celâleddîn Paşa'nın Dîvân'ında "Bir Şâir-i Meşhûrun Gazelinin Tahmîsi" başlığıyla yer almaktadır (Ceylan, 1994: 119-120). Söz konusu şiirin ilk bendi şu şekildedir:

Mefûlü fâilâtü mefâilü fâilün

Kimdir bu âlemin bana göster bekâmını
Ben görmedim gönül yüzünün ibtisâmını
Da'vetler eyledim yine görmem hırâmını
Çoktandır almadım o perînin peyâmını
Benden selâm edin alana bir selâmını

Gazel

Ahmed Sâfi Bey'in Dîvân'ında toplam 64 gazel yer almaktadır. Bunlardan 60'ı "Gazeliyat" başlığı altında bulunurken 4'ü ise diğer nazım şekillerinin karışık olarak verildiği eserin ilk kısmındadır.

Eserin "Gazeliyat" başlığı haricindeki 4 gazelden ilki 10 beyit olup "Şâm-ı Tarab Unvânıyla Yine Sa'âdet Gazetesi'ne Derc Olunmuş İdi" başlığıyla 12. sayfada; ikincisi 15 beyit olup "Gazel" başlığıyla yine 12. sayfada; üçüncüsü 14 beyit olup "Müşârun İleyh Hazretlerinin Dîvân-ı Âlîlerine Takrîzdir" başlığıyla 16 ve 17. sayfalarda; dördüncüsü ise 7 beyit olup "Bu Dahi" başlığıyla 19. sayfada yer almaktadır. Bunlardan "Müşârun İleyh Hazretlerinin Dîvân-ı Âlîlerine Takrîzdir" başlıklı olan şiir, Mahmûd Celâleddîn Paşa'nın Dîvân'ına takrîz olarak yazılmış olup Mahmûd Celâleddîn Paşa Dîvân'ının girişinde de "Bir şâir-i Meşhûrun Takrîzi" başlığıyla yer almaktadır (Ceylan, 1994: 1). "Bu Dahi" başlıklı şiir ise -muhtemelen- Hersekli Ârif Hikmet Bey'in bir şiirine yazılan naziredir. Toplam 7 beyitten meydana gelen şiirin ilk üç beytinin sol tarafına "Merhûm Hikmet Bey'indir" notu düşülmüştür. Burada bahsedilen Hikmet Bey, kuvvetle muhtemel Ahmed Sâfi ile çağdaş olup ondan önce vefat ettiği için merhum olarak adlandırılan Hersekli Ârif Hikmet'tir. Ancak Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey olma ihtimali de göz önünde bulundurularak her iki şairin dîvânları taranmasına rağmen Ahmed Sâfi'nin yer verdiği üç beyte tesadüf edilememiştir (Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey, 1283/1866-67; Hersekli Ârif Hikmet Bey, 1335/1916-17).

Ahmed Sâfi Bey'in Dîvân'ındaki diğer 60 gazel, "Gazeliyat" başlığı altında verilmiştir. Bu şiirlerden 4'ü 4 beyitten, 36'sı 5 beyitten, 17'si 6 beyitten, 1'i 7 beyitten ve 2'si ise 8 beyitten oluşmaktadır. Bu gazellerden bir tanesi iç kafiye özelliğine sahip olup musammat gazel türündedir. Söz konusu gazelin matla beyti şu şekildedir:

Gittim mekân-ı dilbere ol dâra baktım ağladım
Revzenlere evvânlara dîvâra baktım ağladım (Dîvân, s. 38)

Beyitte italik olarak verilen "e/a" harfleri redifi, koyu olarak gösterilen "er/ar" harfleri ise iç kafiye göstermektedir. Bu husus, şiirin diğer beyitlerinde de söz konusudur.

Eserdeki 64 gazelin 12'sinde şairin mahlasına yer verilmemiştir. Mahlas kullanılmayan şiirlerden 1'i 4, 5'i 5, 5'i 6 ve 1'i ise 10 beyitten oluşmaktadır.

Elifba (alfabetik) sırasına göre dizilmemiş olan Ahmed Sâfi Bey'in Dîvân'ındaki gazellerin kafiye veya redif harfi olarak elif (ا), re (ر), şin (ش), kaf (ق), kef (ك), mim (م), nun (ن), he (ه) ve ye (ي) olmak üzere toplam 9 harf kullanılmıştır. Dîvân'daki 64 gazelin 29'unda r (ر), 10'unda mim (م), 8'inde nun (ن), 7'sinde y (ي), 5'inde he (ه) ve 2'sinde kef (ك) harfi redif veya kafiye olarak tercih edilmiştir. Elif (ا), şin (ش) ve kaf (ق) harfleriyle ise 1'er gazel yazılmıştır. Konuya örnek teşkil etmesi amacıyla redif veya kafiyesi bu 9 harfle yazılmış şiirlerden birer tanesinin matla beyti aşağıda verilmiştir:

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

Cihânda dem-be-dem âsâr-ı nev olur peydâ

Olup nâ-bûd bir bünyâd bir bünyâd olur peydâ (Dîvân, s. 37)

Feilâtün feilâtün feilâtün feilün

Dem-be-dem dîdelerim girयेye meyyâl oluyor
Yetiş ey rûh-ı revânım bana bir hâl oluyor (Dîvân, s. 40)

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün
Vücûd-ı neyyir-i tâbân fûrûğ-efşân olup sonra
Melâhat âsumânında sabâhu'l-hayra dâl olmuş⁹⁹ (Dîvân, s. 19)

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün
Dilimde nâmını tezkârdan başka sürûdum yok
Kapında gayrıya 'amden değil sehven sücûdum yok (Dîvân, s. 45)

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün
Müncelîdir cebhesinde pertevi îmânımın
Mu'cizât-ı hüsnü vardır Yûsuf-ı Ken'ânımın (Dîvân, s. 35)

Mefûlü fâilâtü mefâîlü fâilün
Ehl-i zemîne âlem-i bâlâyı söylesem
Açsam dehân-ı zârımı dünyâyı söylesem (Dîvân, s. 46)

Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün
Gidip dergâh-ı yâre arz-ı hâcât eylerim her gün
Çıkıp Tûr-ı tecellîye münâcât eylerim her gün (Dîvân, s. 42)

Feilâtün feilâtün feilâtün feilün
Serler olmakta fedâ gamze-i hûnhâresine
Bakalım biz de gönül başımızın çâresine (Dîvân, s. 41)

Feilâtün feilâtün feilâtün feilün
Yine rûhum sever esnâ-yı vefâtımda seni
Ölürüm terk edemem hâl-i hayâtımda seni (Dîvân, s. 47)

Dîvân'da Kullanılan Vezinler

Bütün şiirlerin aruz vezniyle yazıldığı Ahmed Sâfi Bey'in Dîvân'ında remel, hezec, recez, muzâri, müctes, haff ve münserih bahirlerinde olmak üzere 14 farklı vezin kullanılmıştır. Bu vezinlerden en çok tercih edileni 15 şiirde kullanılan feilâtün feilâtün feilâtün feilün kalıbıdır. En az tercih edilen vezinler ise 1'er şiirde olmak üzere müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün ve fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilâtün kalıplarıdır. Aşağıdaki tabloda eserde kullanılan aruz vezinlerinin nazım şekillerine göre sayıları verilmiştir:

⁹⁹ Matla beyti olmayan bu şiirin ilk üç beyti Ahmed Sâfi'ye ait değildir. Ahmed Sâfi'ye ait kısım, dördüncü beyitten itibaren başlamaktadır. Dolayısıyla biz de misal olarak Ahmed Sâfi'ye ait dördüncü beyti buraya aldık. Matla beyti olmayan bu şiirin kıt'a başlığı altında verilmemesinin sebebi, makta beytinde şairin mahlasını zikretmesidir.

Tablo 1: *Dîvân'*da Kullanılan Aruz Vezinlerinin Nazım Şekillerine Göre Dağılımı

Bahirler	Vezinler	Terki̇b-i Bend	Kası̇de	Mesnevı̇	Kita	Muhammes	Tahmıs	Gazel
Remel	<i>Feilâtün feilâtün feilâtün feilün</i>	1	1		1			12
	<i>Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilâtün</i>							1
	<i>Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün</i>		1					10
	<i>Fâilâtün fâilâtün fâilün</i>		1					2
	<i>Feilâtün feilâtün feilün</i>							2
Hezec	<i>Mefûlû mefâilû mefâilû feûlün</i>	1			1			5
	<i>Mefâilün mefâilün feûlün</i>			2				6
	<i>Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün</i>		1		1			10
Recez	<i>Müstefilâtün müstefilâtün</i>	1		1		1		1
	<i>Müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün</i>							1
Muzâri	<i>Mefûlû fâilâtü mefâilû fâilün</i>		1				1	5
Müctes	<i>Mefâilün feilâtün mefâilün feilün</i>				1	1	1	4
Haff	<i>Feilâtün mefâilün feilün</i>						1	3
Münserih	<i>Müstefilün feûlün müstefilün feûlün</i>							2

Ahmed Sâfi Bey'in *Dîvân'*ında hece eksikliği veya fazlalığından kaynaklanan bazı aruz hataları mevcuttur. Bu hataların büyük çoğunluğunun bir hecenin eksik olmasından dolayı veznin eksik kalması şeklinde tezahür ettiği görülmektedir. Söz gelimi fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün vezni ile yazılan aşağıdaki beytin ikinci mısraında fâilün tefilesinin bir hecesi eksiktir:

Dîde-i bîdârı hâba mâ'il olmazdı onun

Hep olurdu dîde-i bîdâr meyyâl-i hâb (*Dîvân*, s. 4)

Feilâtün feilâtün feilâtün feilün vezniyle yazılan aşağıdaki beytin birinci mısraında yukarıdaki beyitte olduğu gibi bir hece eksiktir:

Eyle takdîm-i senâ hazrete ey Sâfi

Sana bir nîm-nigâh eylese kâfi vâfi (*Dîvân*, s. 2)

Aşağıda misal getirilen iki beyitte de veznin tamamlanması için iki heceye ihtiyaç duyulmaktadır. Söz konusu iki beyit de mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün vezniyle yazılmıştır. Bunlardan birinci beytin birinci mısraının üçüncü tefilesinin son iki hecesi, ikinci beytin ise birinci mısraında iki hece eksiktir:

Cihânda dem-be-dem âsâr-ı nev olur peydâ

Olup nâ-bûd bir bünyâd bir bünyâd olur peydâ (*Dîvân*, s. 37)

Der ü dîvârda gönlüm hayâle kâ'ildir

Bu bir rengin temâşâdır velâkin zanna zâ'ildir (*Dîvân*, s. 57)

Ahmed Sâfi Bey, aşağıdaki beytin sonunda bulunan “el-leyletü cilâ” ifadesini Arapça hâliyle doğrudan alıntıladığı için ifadenin başındaki harf-i tarif olan “el” hecesi fazladır. Dolayısıyla bu hece, vezni bozmaktadır:

Düştü sade-i rahme bu şeb ol dūr-i yektâ
Cibrîl nidâ eyledi ki “el-leyletü cilâ” (Dîvân, s. 3).

Arapça ve Farsça kelimelerde uzun ünlü+ünsüz, ünsüz+uzun ünlü+ünsüz, ünlü+ünsüz+ünsüz ve ünsüz+ünlü+ünsüz+ünsüz ile yazılan kelimelerin biri uzun biri kısa olmak üzere iki hece olarak okunmasına imâle-i memdûde veya med adı verilir (Düzenli ve Bulak, 2018: 150). Ancak bu kelimelerden sonra ünlü ile başlayan bir kelime söz konusu olduğunda med yerine vasıl yapılarak kelime medden kurtarılır. Fakat anlamın güçlendirilmesi maksadıyla bazı kelimelerden sonra ünlü ile başlayan bir kelime gelmesine rağmen vasıl yerine med yapıldığı görülebilmektedir (Düzenli ve Bulak, 2018: 150). Ahmed Sâfi Bey’in aşağıdaki iki beytinde yer alan âh ve Allâh kelimelerinde de bu durum söz konusudur. Şair, bu kelimelerden sonra ünlü ile başlayan bir kelime gelmesine rağmen vasıl yerine med yaparak vezni tamamlamıştır:

Şevk ile âh o gavgâlara cân atmadayım
Eylesinler beni de dâhil-i silk-i şühedâ (Dîvân, s. 2)

Öyle makbûlüdür Allâh-ı ‘azîmin ki eder
Cümleye mağfîret Allâh onun hürmetine (Dîvân, s. 2).

Dîvân’da Kafiye ve Redif

Klasik Türk şiirinde kafiye, şiirin ritmik olarak bir düzene tabi olmasını sağlayan ve diğer kelimelerle olan ilişkisi çerçevesinde şiire etkileycilik katan unsurlardandır (Macit, 1996: 87). Şairlerin tercih ettikleri nazım şekilleri, kafiye belirlenmesi hususunda önemlilik arz eder. Söz gelimi kaside, gazel ve musammat gibi nazım şekillerinde ilk mısra ve bend ile uyumlu olmak üzere bütün şiirde aynı kafiye uygulanmasıyla bir ahenk vücuda getirilirken mesnevî gibi her beytinde kafiye ve redifin değiştiği nazım şekillerinde bu tarz bir ahenkten söz etmek mümkün değildir.

Klasik Türk şiirinde kafiye belirlenmesinde genellikle nazım türlerinin önemli bir etkisi söz konusudur. Söz gelimi mersiye olarak yazılan bir şiirde daha çok ölüm teması etrafında gelişen kelimeler tercih edilir. Bu yönüyle redif de tıpkı kafiye gibi şiirin ahengini arttıran unsurlardandır (Macit, 1996: 88).

Ahmed Sâfi Bey’in Dîvân’ındaki 84 şiirin tamamında bazı kusurlar olsa da kafiye kullanılmıştır. Her beyit veya bendde farklı kafiye ya da redif tercih edildiği mesnevî ve terkîb-i bend gibi nazım şekilleriyle yazılmış şiir sayısı, Ahmed Sâfi’nin eserinde 6’dır. Bunlardan 3’ü mesnevî, 3’ü ise terkîb-i bend şeklinde yazılmıştır. Dolayısıyla bu 6 şiirdeki kafiye ve redif kullanımı ile ilgili bilgiler, aşağıda diğer 78 şiirdeki kafiye ve redif kullanımı ile ilgili sayısal bilgilerin verildiği kısma dâhil edilmemiştir. Mesnevî ve terkîb-i bend haricindeki 78 şiirde en fazla

kullanılan kafiye türü mürdef, en az kullanılanı ise mukayyed kafiye. Aşağıda ilgili başlıklar altında bu 78 şiirdeki kafiye kullanımı ile ilgili sayısal bilgiler ve örnekler verilmiştir.

Kâfiye-i Mücerrede

Dîvân'daki söz konusu 78 şiirden 26'sı yalnızca revî harfinin tekrar etmesi sonucu meydana gelen kâfiye-i mücerrede ile yazılmıştır. Aşağıda bu kafiye türü ile yazılmış şiirlerden misaller getirilmiştir:

Cemâl-i mâh-ı pertevi hicâb-ı ihtifâdadır

O bir içim sudur fakat fezâ-yı Kerbelâ'dadır (Dîvân, s. 32)

Mir'ât-ı kalb-i sâfım meclâ-yı dilber oldu

Bak bak harîm-i Ka'be'ye bir musavver oldu (Dîvân, s. 33)

Cemâl-i âşkıyam vech-i ahseni ararım

Bahâr bülbülüyem bezm-i gülşeni ararım (Dîvân, s. 36)

Mürdef Kâfiye

Bahsedilen 78 şiirin 40'ında revî harfinden önce elif (ل), vav (و) ve y (ي) harflerinden birinin kullanılması sonucu meydana gelen mürdef kâfiye kullanılmıştır. Mürdef kâfiye ile yazılmış misallerden birkaçı şu şekildedir:

Dem-be-dem dîdelerim giriyeye meyyâl oluyor

Yetiş ey rûh-ı revânım bana bir hâl oluyor (Dîvân, s. 40)

Dilimde nâmını tezkârdan başka sürûdum yok

Kapında gayrıya 'amden değil sehven sücûdum yok (Dîvân, s. 45)

İltifâtın ehl-i şevke ol kadar rengîn olur

Bir tebessüm eylesen gönlüme şehr-âyîn olur (Dîvân, s. 48)

Müesses Kâfiye

Yukarıda değinilen 78 şiirin 10'unda te'sîs harfinin bulunduğu yani revî harfi ile harekesiz elif harfi arasında harekeli başka bir harfin bulunduğu (Kaçar, 2015: 40) müesses kâfiye kullanılmıştır. Müesses kafiye kullanıldığı beyitlerden birkaçını şu şekilde misal getirmek mümkündür:

Hûrîler[i] cennette sana dâye sanırlar

Başlarda taşlırlar seni pîrâye sanırlar (Dîvân, s. 35)

Serler olmakta fedâ gamze-i hûnhâresine

Bakalım biz de gönül başımızın çâresine (Dîvân, s. 41)

Muhabbet ehline her yerde bir mey-hâne lâzımdır
Güzel bir mug-beçe bir şişe bir peymâne lâzımdır (Dîvân, s. 43)

Mukayyed Kâfiye

Revîden önce elif (ل), vav (و) ve ye (ي) harfleri haricindeki harflerden birinin kullanılmasıyla meydana gelen mukayyed kâfiye, söz konusu 78 şiirin yalnızca birinde kullanılmıştır. Birinci beytinin ilk mısraında kafiye kusuru bulunan bu şiirin ilk üç beyti şu şekildedir:

Hey'etimden beni zann eyleme şûh u şiken
Ne kadar şen görünürsem o kadar dil-tengim

Düşeli mihnetine böyle süzüldüm kaldım
Yanalî âteşine kül gibi oldu rengim

Kâkülün ukde bıraktı dil-i mahzûnumda
Ruhlarından senin âfet-zede-i nîrengim (Dîvân, s. 39)

Yukarıda bahsedilen 78 şiirin 72'sinde kafiye den sonra ek veya kelime şeklinde redif kullanılmıştır. Aynı şekilde mesnevî ve terkîb-i bendlerin bazı beyitlerinde de kafiye den sonra redife yer verildiği görülmektedir.

Ahmed Sâfi Bey'in şiirlerinde bazı kafiye kusurları tespit edilebilmektedir. Söz gelimi aşağıda misal getirilen iki şiirde kafiye bahsinde uyûb-ı gayr-ı mülakkaba-i kâfiye olarak adlandırılan yani ikvâ, ikfâ ve itâ haricindeki kusurlardan olup adı konulmayan kafiye kusurları şeklinde vasıflandırılan kafiye kusurları mevcuttur. Bunlardan ilk şiir parçasını teşkil eden bendde redif, "-a" yönelme hâl eki ve "koydu" kelimesinden; kafiye ise mürdef kafiye olup "-âr" harflerinden meydana gelmektedir. Ancak üçüncü satırdaki "çâre" kelimesi kök olup redifin unsurlarından olan yönelme hâl eki kullanılmadığından burada bir kafiye kusuru meydana gelmiştir:

Devrân beni yaktı nâra koydu
Gönlümde acıklı yara koydu
Ne sabra mahal ne çâre koydu
Koynumdan alıp mezâra koydu
Devrildi yere fidan Hadîcem (Dîvân, s. 24)

İkinci şiir parçasını oluşturan beyitlerde yukarıdaki durumla aynı olan bir kafiye kusuru söz konusudur. Şiirin genelinde redif "sanırlar", kafiye ise "-âye" harflerinden müteşekkil müesses kafiye dir. Ancak ikinci beyitte bu durum değişmiştir. Söz konusu beyitte kafiye yi oluşturan deryâ kelimesi kök olup kelimeye yönelme hâl eki getirilerek "-ya" sanırlar" kısmı redif olmuştur. Dolayısıyla burada da uyûb-ı gayr-ı mülakkaba-i kâfiye durumu söz konusudur:

Hûrîler[i] cennette sana dâye sanırlar

Başlarda taşırılar seni pîrâye sanırlar

Ol hüsn ile âyîneye oldukça mukâbil
Ay aksediyor safha-i deryâya sanırlar

Dîdârını bir cevher-i nâ-yâb sayanlar
Karşunda bizi müflis-i bî-vâye sanırlar

Kûyunda rakîbi beni dembeste görenler
Yek-dîgere dargın iki hem-sâye sanırlar

Ser-mâyeyi aşk ehli muhabbette bulurlar
Sâfî cühelâ serveti ser-mâye sanırlar (Dîvân, s. 35)

Dîvân'da yukarıda bahsedilen uyûb-ı gayr-i mülakkaba-i kâfiye hususu haricinde bazen de hece eksikliğinden dolayı meydana gelen kafiye kusurları söz konusudur. Söz gelimi aşağıdaki şiirin dört beytinde "olur peydâ" kelimeleri redif, bu kelimelerden önceki "-âd" harfleri ise mürdef kafiye'dir. Ancak birinci beytin ilk mısraında söz konusu kafiye harfleri eksik olduğundan hem kafiye hem de vezin kusuru meydana gelmiştir:

Cihânda dem-be-dem âsâr-ı nev olur peydâ
Olup nâ-bûd bir bünyâd bir bünyâd olur peydâ

Teceddüdden değildir bir zamân hâlî şu cem'iyet
Hemân merhûm olup bir pîr bir nev-zâd olur peydâ

Cihânın her yeri bir hey'et-i ezdâda mevki'dir
Sapınca râh-ı mescidden harâb-âbâd olur peydâ

Bakıp ahvâline gamdan müberrâ sandığın şahsın
Eğer dinlense kalbi gizli bir feryâd olur peydâ

İlâhî çâresiz kalmışlara imdâd sendendir
Kimi gûş eylesek âvâz-ı istimdâd olur peydâ (Dîvân, s. 37)

SONUÇ

Klasik Türk şiirinin hazan vaktinin son yapraklarının döküldüğü zamanında yaşayan Ahmed Sâfî Bey, bu şiirin yüzyıllardır süregelen belirli kalıpları ile şiirlerini yazmıştır. Ahmed Sâfî, her ne kadar şekil açısından bu geleneğe bağlı kalarak şiirlerini yazmaya çalışsa da Batı tesiriyle gelişmekte olan yeni edebiyat anlayışının bazı özelliklerini şiirlerine aksettirmiştir. Bazı şiirlerine başlık koyması, bazı şiirlerinde mahlas kullanmaması, mesnevî formunda

yazdığı bir şiirini tercî-i bend nazım şekline yaklaştırması vb. hususlar, bu durumun göstergelerindedir. Kullanılan kelime, ibare ve terkipler, yapılan teşbihler, ele alınan konular vb. hususlar göz önünde bulundurulduğunda dil ve muhteva açısından da yeni şiir anlayışının tezahürlerinin onun Dîvân'ına yansıdığı görülmektedir.

Birer nüshası günümüze ulaşan Sefînetü's-Sâfi, Mecmûam ve Dîvân olmak üzere üç eseri bulunan Ahmed Sâfi Bey, şairlik kimliğinin yanı sıra bazı ilmî, siyasî, kültürel ve toplumsal konularda da bilgi sahibi velut bir şahsiyettir. Aynı zamanda Arapça ve Farsça yazılan bazı şiirler üzerine şerhler yazarak şâirlik kimliğini de haizdir. Özellikle 18 ciltten müteşekkil Sefînetü's-Sâfi adlı eseri, çeşitli konularda içerdiği geniş malumat vesilesiyle onun en çok rağbet gören eseridir.

Bu çalışmada Ahmed Sâfi Bey'in bugüne kadar müstakil bir çalışma kapsamında değerlendirilmeyen Dîvân'ının ayrıntılı tanıtımı yapılmıştır. Söz konusu Dîvân; terkîb-i bend, mesnevî, kasîde, kıt'a, muhammes, tahmîs ve gazel türlerinde olmak üzere toplam 84 şiir ihtiva etmektedir. Yapılan tasnif sonucu bu şiirlerden en fazlasının gazel nazım şekliyle olduğu görülmüştür. Bu nazım şekliyle eserde yer alan şiir sayısı 64'tür.

Eserdeki 84 şiirde remel, hezec, recez, muzârî, müctes, haffî ve münserih bahirlerinde olmak üzere 14 farklı vezin kullanılmıştır. Bunlardan en çok tercih edileni 15 şiirde olmak üzere feilâtün feilâtün feilâtün feilün'dür. Eserde en çok kullanılan kafiye çeşidi ise mürdef kâfiyedir.

Şimdiye kadar Ahmed Sâfi Bey ile ilgili yapılan çalışmalar, onun Sefînetü's-Sâfi'si etrafında toplanmıştır. Bu çalışmada ise onun diğer bir eseri olan Dîvân'ının muhteva dökümü yapılmıştır. Bu yönüyle bu çalışmanın, Ahmed Sâfi'nin şairliği, şiirleri vb. konularda yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmed Sâfi. *Sefînetü's-sâfi*. Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi Nr. 2096.

Ak, M. (2016). Ahmed sâfi bey'in kasîde-i hamriyye tercümesi. *Turkish Studies*, 11(17), 131-150.

Aktaş, S. (1999). *Ahmed sâfi bey'in sefînetü's-sâfi adlı eserinde bektâşîlik* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Aydeniz, T. (2021). Bir Osmanlı entelektüelinin bakışıyla İstanbul şehir hayatı (20. yüzyıl). *Tokat İlmîyat Dergisi*, 9(1), 347-373.

Ceylan, Ö. (1994). *Âsaf (dâmâd mahmûd celâleddîn paşa) hayatı edebi kişiliği ve dîvânının transkripsiyonlu metni* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi.

Değirmençay, V. (2014). *Fünûn-i belâgat ve sînâât-ı edebî*. Aktif Yayınevi'nden Aktaran: Yaylalı, Y. (2016). Hâtif-i isfahânî ve terciibendi. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 2016, 113-126.

Düzenli, M. B. & Bulak, Ş. (2018). Aruz vezninin Türk şiirine tatbikinde başvurulan imlâ/telaffuz tasarrufları ve mahiyetleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (43), 145-171.

Hersekli Ârif Hikmet Bey (1335/1916-17). *Külliyât-ı âsâr -I- dîvân*. Matbaa-i Âmire.

Horata, O. (2019). *Has bahçede hazan vakti XVIII. yüzyıl: son klasik dönem Türk edebiyatı*. Akçağ Yayınları.

Kaçar, M. (2015). Klasik Türk edebiyatında kafiye. Ö. Şenödeyici (Ed.), *Osmanlı edebî metinlerini anlama kılavuzu* içinde (ss. 37-53). Kesit Yayınları.

Macit, M. (1996). *Divân şiirinde âhenk unsurları*. Akçağ Yayınları.

Özcan, A. (2003). Mahmud celâleddin paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 27, 359-360.

Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey (1283/1866-67). *Dîvân*. Dâru't-Tıbbâtü'l-Âmire.

Tanyıldız, A. (2015). Şekil bilgisi. Ö. Şenödeyici (Ed.), *Osmanlı edebî metinlerini anlama kılavuzu* içinde (ss. 159-188), Kesit Yayınları.

Tosun, N. (1996). Kültür tarihimize ışık tutan mühim bir kaynak: sefînetü's-sâfî. *İLAM Araştırma Dergisi*, 1(2), 177-190.

BATI VE DOĞU KARADENİZ BÖLGELERİNDE İŞSİZLİK VE İSTİHDAMIN YAPISI**Doç.Dr. Canan SANCAR***Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane, Türkiye, canansancar@gumushane.edu.tr***ÖZET**

Bu çalışmanın amacı, TR8 ve TR9 Düzey 1 bölgelerinde işgücü, işsizlik ve istihdam istatistiklerindeki değişimleri 2004-2021 dönemi için değerlendirmek ve bölgeler düzeyinde politika önerilerinde bulunmaktır. Bu kapsamda incelenen dönem için genel bir değerlendirme yapıldığında TR9 bölgesinin işgücü ve işgücüne katılım oranları düşüş eğilimindedir. TR8 bölgesinin işgücü ve işgücüne katılım oranlarının incelenen dönemde fazla bir değişiklik gösterdiği söylenemez. Her iki bölge açısından kadınların işgücüne katılımı ve istihdam oranları erkeklere göre oldukça düşüktür. TR9 bölgesinde işgücü sayısı TR8 bölgesine göre daha düşük iken işgücüne katılma oranı ve istihdam oranı daha yüksektir. Her iki bölgenin tarım sektörünün istihdamdaki payı düşüş eğiliminde iken hizmetler ve sanayi sektörünün payı artış eğilimindedir. Bölgelerin 2021 yılı için karşılaştırması yapıldığında; TR8 bölgesinde işgücüne dahil olmayan nüfusun (1, 765 bin kişi) TR9 bölgesine (948 bin kişi) göre yüksekliği dikkat çekmektedir. TR8 bölgesinde işgücüne katılma oranı (yüzde 52) da TR9 bölgesine (yüzde 55,1) göre daha düşüktür. TR9 bölgesinde istihdam oranı 2021 yılında yüzde 49,7 iken TR8 bölgesinde yüzde 47,8'dir. Her iki bölgede istihdam oranları istenilen seviyelerde olmasa da Türkiye genel istihdam oranı olan yüzde 45,2'nin üzerinde gerçekleşmiştir. TR8 bölgesi TR9 bölgesinden daha düşük bir istihdam oranına sahiptir. Benzer bir şekilde, TR8 bölgesi kadın istihdam oranı yüzde 32,9 ile TR9 bölgesinin yüzde 36,8 olan kadın istihdam oranından deha geri seviyededir. Buna rağmen, TR8 bölgesi erkek istihdam oranı (yüzde 63,3) TR9 bölgesinden (yüzde 62,7) daha yüksektir. Diğer taraftan, TR9 bölgesinde genel işsizlik oranı (yüzde 9,9) TR8 bölgesine (yüzde 8,1) göre daha yüksektir. Türkiye geneli için geçerli olan işsizlik oranı yüzde 12'dir ve 2021 yılında her iki bölgede daha düşük bir işsizlik oranı yaşanmıştır. Genel işsizlik oranına paralel şekilde TR9 bölgesinde kadınların (yüzde 11,4) ve erkeklerin (yüzde 8,9) işsizlik oranları da TR8 bölgesi kadın (yüzde 9,9) ve erkek (yüzde 7,2) işsizlik oranlarından daha üst seviyededir. Ayrıca her iki bölgede tarım dışı işsizlik oranı yüksek seviyededir. TR8 bölgesinde tarım (yüzde 35,5) sektörünün istihdamdan aldığı pay TR9 bölgesindeki tarım (yüzde 40,7) sektörünün istihdamdan aldığı paya göre daha düşüktür. Bununla birlikte, TR9 bölgesinde sanayi (yüzde 16,8) sektörünün istihdamdan aldığı pay TR8 bölgesindeki sanayi (yüzde 20,9) sektörünün istihdamdan aldığı paya göre daha düşüktür. Hizmetler sektörünün istihdamdan aldığı pay açısından TR8 (yüzde 43,5) ve TR9 (yüzde 42,5) bölgeleri birbirine yakın düzeydedir. Bölgelerde sanayi sektörü hizmetler sektörü ve tarım sektöründen sonra üçüncü sektör konumundadır. Kadınların tarım dışı sektörlerde istihdam edilebilirliklerini artırıcı aktif istihdam politikalarının mesleki eğitim programları ile etkin bir şekilde desteklenmesi her iki bölge açısından öncelikli politika olmalıdır. Bölgelerde işsizlik sorunun çözümünde işgücü arzı ve talebinin birlikte değerlendirilmesi yoluyla çözüm üretilebilir. Ayrıca tarım sektöründeki kayıt dışılığı önleyici tedbirlerin alınması gerekmektedir. Bölgelerde girişimciliğin gerek politika yapıcılar gerekse tüm bölgesel aktörler tarafından iş kurma yardım ve teşvikleriyle artırılması ve aynı zamanda istihdamı genişletmeye yönelik sübvansiyonlarla desteklenmesi gerekmektedir. Bu türlü politikalarla yeni iş olanaklarının sağlanması bölgelerin ülke katma değerine katkısının artması açısından son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: TR8 Düzey 1 bölgesi, TR9 Düzey 1 bölgesi, işsizlik, istihdam.

UNEMPLOYMENT AND THE STRUCTURE OF EMPLOYMENT IN WEST AND EAST BLACKSEA REGIONS

ABSTRACT

The aim of this study is to assess changes in the statistics on labour, unemployment, and employment in TR8 and TR9 NUTS 1 regions for the period between 2004-2021 as well as to make policy recommendations at regional level. When a general assessment was carried out within the scope of the period, labour and participation to labour were in a decline in TR9 region. It cannot be said that rates related to labour and participation to labour in TR8 region showed significant changes during the period under discussion. As far as both regions were concerned, the women participation to labour as well as women employment were relatively lower when compared to those of men. While the number of labour in TR9 was lower than that of TR8, the participation to labour rate as well as the employment rate were higher. While the rate of agriculture in both regions had a declining trend in employment, the rate of services and industry sector were in an incline. When regions were compared for year 2021, that the population not belonging to any labour in TR8 (1,765,000 people) was considerably higher than that of TR9 region (948,000 people) attracts attention. The rate of participation to labour in TR8 (52%) is significantly lower than that of TR9 (55,1%). While the employment rate in TR9 was 49.7% in 2021, the rate was 47.8% in TR8. Even though the employment rates were not at desired levels in both regions, the rates were over 45.2%, general employment rate in Türkiye. The TR8 region had a lower employment rate than TR9 region. Similarly, women employment rate in TR8 region was 32.9% and this is lower than 36.8%, the women employment rate TR9 region. Still, men employment rate of TR8 (63.3%) was higher than that of TR9 region (62.7%). On the other hand, general unemployment rate in TR9 region (9.9%) was higher when compared to TR8 region (8.1%). General unemployment rate for Türkiye general was 12% and in both regions, there was a lower unemployment rate in 2021. In parallel to overall unemployment rates, the unemployment rates of men (8.9%) and women (11.4%) in TR9 region were higher than those of TR8 region; men (7.2%) and women (9.9%). Moreover, agricultural unemployment was high in both regions. The rate of agriculture (35.5%) sector in overall employment for TR8 region was lower than the rate of agriculture (40.7%) sector in overall employment for TR9 region. However, the rate of industry (16.8%) sector in overall employment for TR9 region was lower than the rate of industry (20.9%) sector in overall employment for TR8 region. In terms of the rate of services sector in overall employment, TR8 (43.5%) and TR9 (42.5%) regions had similar levels. In these regions, the industry sector was the third sector after services and agriculture sectors. The fact that active employment policies for women which enables them to be employed in non-agriculture sectors are effectively be supported through vocational training programs should be prioritized policies for both regions. For the solution of unemployment in the regions, co-assessment of labour demand and supply might yield productive outcomes. Also, precautions should be taken against the informality in the agriculture sector. Entrepreneurship should be reinforced through aids and supports for starting businesses both by policy makers as well as by all regional actors and at the same time, subsidies could be provided for expanding current businesses. Generating such new businesses through these policies are of great significance in terms of increasing the added value of the region.

Keywords: TR8 NUTS 1 region, TR9 NUTS 1 region, unemployment, employment

GİRİŞ

İktisat literatüründe hem geleneksel hem de modern yaklaşımlarda işgücü piyasası dengesinin oluşmasına ekonominin genel dengesinin oluşması açısından özel önem verilmektedir (Jarmolowicz ve Knapińska, 2011: 268). Mal ve hizmet piyasalarında olduğu gibi, işgücü piyasasının da arz ve talebi vardır. İşgücü piyasası mal ve hizmet piyasalarına benzer şekilde işlese de arz ve talebin ardındaki işleyiş farklıdır. İşgücü piyasasında, işçiler emeklerini ortaya koyarak ve aynı zamanda mal ve hizmet üretim sürecine katılarak emek arz ederler. Diğer taraftan, işgücü kiralayan firmalar aynı zamanda işgücü talep eden firmalardır. Bu nedenle işgücü piyasasında “ürün” emek, emeğin “fiyatı” ise ücret oranıdır (Sun, 2021: 1). İşsizlik, mevcut ücret oranında çalışmaya yetenekli, nitelikli ve istekli bir kişinin iş bulamamasıdır. Bir ülkedeki işsizlik düşük ekonomik performansı ve aynı zamanda kaynakların daha dar anlamda bir üretim faktörü olarak emeğin tam olarak kullanılmadığını gösterir (Siddiqa,2021: 19).

Ekonomi politikalarının yapımında Keynesyen devrimden bu yana, politika hedefi olarak tam istihdam, iş bulamayan işçilerin payını en aza indirmek anlamına gelirken, istemsiz işsizlik oranı da ana göstere olmuştur. Yeni iktisat politikası uygulamalarında toplumsal cinsiyet eşitliği veya sosyal güvenlik olanaklarının sürdürülebilirliği gibi kaygılar yanında işsizler için fırsat eksikliğinden kaynaklanan düşük istihdam seviyelerinin en aza indirmek önemli hale gelmiştir (Brandolini ve Viviano, 2018: 2). Bir üretim faktörü olan emeğin üretimde kullanımını ifade eden istihdamın artması iktisat politikasının genel amaçlarından biri olan milli gelirin de artması anlamına gelmektedir. Bu nedenle hem gelişmiş ve gelişmekte ülkeler hem de bölgesel ve uluslararası ekonomik kuruluşlar istihdam sorununu çözmek için çözüm arayışı içerisindeyler (Kızıroğlu, 2014: 62).

Bir ülkede istihdamın yapısı ve işsizlik oranına bakılarak o ülkenin gelişme oranının ne derecede olduğu söylenebilmektedir (Kamacı, 2016: 19). Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde istihdamın yapısı ve işsizliğin doğası aynı değildir. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük bir bölümü temel geçim kaynağının tarımsal faaliyetler olduğu kırsal kesimde yaşamaktadırlar. Tarımda çalışma faaliyetleri oldukça düzensizdir, bu da emekçilerin sık sık işgücüne girişlerine ve istem dışı geri çekilmelerine yol açmaktadır. İşsizliğin veya istihdamın yoğunluğu muhtemelen tarımsal ve ilgili mevsimsel faaliyetlere, yağışlara ve doğal afetlere göre değişiklik göstermektedir. Buna karşılık, gelişmiş ülkelerdeki nüfusun büyük bir kısmı ekonomik faaliyetlerin düzenli olduğu kentsel alanlarda yaşamaktadır (Satya, 2011: 365). Bununla birlikte işsizlik dünya genelinde gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ortak sorunudur (Riaz ve Zafar, 2018: 1). Çünkü gelişmiş ülkelerde de içinde bulunulan konjonktüre bağlı olarak üretim düzeyinde dalgalanmalar ortaya çıkabilmekte ve buna bağlı olarak işsizlik oranlarında da dalgalanmalar görülebilmektedir. Bu bağlamda, işgücünün cinsiyete göre istihdam, işsizlik göstergeleri, ekonomik faaliyetler ayrımında sektörel dağılımı ve dolayısıyla gelir dağılımından aldıkları pay gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler açısından ve aynı zamanda bir ülkenin bölgeleri açısından farklılıklar göstermektedir. Bu anlamda sözkonusu göstergeler açısından oluşan farklılıklar ülkeler veya aynı ülkenin bölgeleri arasında dengesizlikler oluşturmaktadır. Bu dengesizlikler ise hem iktisat politikası yapıcılarının hem de akademik çevrelerin öncelikli olarak çözüm arayışı içerisinde oldukları en önemli konular arasında bulunmaktadır.

Tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de bölgesel gelişmişlik farklılıkları söz konusudur ve bu farklılıkların giderilmesi önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında incelenen Batı ve Doğu Karadeniz Düzey 1 bölgeleri

arasında da sosyoekonomik bakımdan gelişmişlik farkları bulunmaktadır. Acar vd. (2019)'nin Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sırası Araştırması" raporuna göre; Batı Karadeniz Düzey 1 bölgesinin (TR8) Zonguldak alt bölgesi (TR81), sosyoekonomik gelişmişlik endeks değeri bakımından 26 Düzey 2 bölgesi içerisinde 12. Sırada, Kastamonu alt bölgesi (TR82) 21. sırada ve Samsun alt bölgesi (TR83) ise 15. sırada yer almaktadır. Doğu Karadeniz Düzey 1 bölgesinin tek alt bölgesi olan Trabzon alt bölgesi (TR90), 26 Düzey 2 bölgesi içerisinde 17. sırada yer almaktadır. Diğer taraftan, Batı Karadeniz Düzey 1 bölgesi, TÜİK 2021 yılı verilerine göre kişi başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) bakımından 12 Düzey 1 bölgesi içerisinde 6.269 ABD doları (\$) ile 8. sırada iken, Doğu Karadeniz Düzey 1 bölgesi 5.836 \$ ile 9. Sırada yer almaktadır. Her iki bölge kişi başına GSYH bakımından Türkiye kişi başına GSYH ortalaması olan 9.592\$ gelir düzeyinin gerisinde kaldığı söylenebilir.

Türkiye'nin bölgeleri arasında sosyoekonomik gelişme farkları bir çok çalışmaya konu olmuştur (Özgür ve Güler, 2004; Albayrak, 2005; Ersungur vd., 2010; Çetin ve Sevüktekin, 2016; Özkubat ve Selim, 2019; Keser ve Kart, 2019; vb.). Türkiye'de işsizliğin belirleyicilerini araştıran çalışmalar sınırlı sayıda da olsa mevcuttur. Örneğin; Tari ve Bakkal (2017), Türkiye'de işsizliğin belirleyicilerini 1980-2012 dönemi için VAR analizi ile araştırmışlardır. Çalışmanın bulguları, işsizliğin ortalama yüzde 34.84'ü dışa açıklık değişkeni, yüzde 31.34'ü sabit sermaye yatırımları değişkeni, yüzde 7.55'i asgari ücret değişkeni, yüzde 5.68'i sendikalaşma oranı değişken, yüzde 4.22'si verimlilik değişkeni ve yüzde %2.18'i ücret değişkeni tarafından açıklandığını göstermiştir. Ekiz ve Özel (2020), genç işsizliğin belirleyicilerini 2009-2019 dönemi için EKK yöntemiyle araştırmışlardır. Çalışmanın sonuçları enflasyon, yurt içi göç, ithalat, ihracat ve GSYH değişkenlerinin genç işsizliği azalttığı; okuryazarlık oranı, gençlerde doğurganlık oranı, iş kurmak için gereken süre ve yükseköğretimde net okullaşma oranı değişkenlerinin genç işsizliği artırdığını göstermiştir. Bununla birlikte alt bölgeler kapsamında işgücü piyasasını inceleyen çalışmalar sınırlı sayıda olmakla birlikte bu sayı son yıllarda artış eğilimindedir. Alt bölgeler kapsamındaki Karaalp Orhan ve Gülel (2016)'in çalışmasında Türkiye'deki bölgesel işsizliğin belirleyicileri ve bölgeler arasındaki mekânsal etkileşimin varlığını Düzey 2 bölgeleri için panel veri analizi ile araştırmışlardır. Çalışmanın bulguları, erkeklerin işgücüne katılma oranı, genç nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı, istihdamda tarım sektörünün payı ve eğitim düzeyi ile bölgesel işsizlik oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Ayrıca, işsizlik oranlarının bölgelerarası dağılımında pozitif bir mekânsal ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Levent (2020)'in kadınların işgücündeki görünümüne yönelik Düzey 1 bölgeleri kapsamında yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre; 2007-2019 döneminde kadınların işgücüne katılım oranları ve istihdam oranları Doğu Karadeniz'de en yüksek düzeyde iken Güneydoğu Anadolu'da en düşük düzeydedir. Kadınların işsizlik oranları ise Kuzeydoğu Anadolu'da en düşük iken İstanbul'da en yüksek düzeydedir.

Literatürde yer alan çalışmaların bir bölümünde ise işgücü piyasası göstergelerinin yoksulluk, kentleşme veya ekonomik büyüme gibi değişkenlerle ilişkisi araştırılmıştır. Örneğin; Bayrak (2019), istihdam, işsizlik ve ekonomik büyüme ilişkisini 2005-2017 dönemi için Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi ile araştırmıştır. Çalışmanın sonuçları, işsizlik ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü, geniş tanımlı işsizlik ile ekonomik büyüme arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir. Bozma vd. (2020), Düzey 1 bölgelerinde 2006-2016 döneminde yoksulluğun belirleyicisi olarak enflasyon ve işsizliğin etkilerini panel veri analizi ile test etmişlerdir.

Çalışmanın bulguları, işsizliğin yoksulluk üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu göstermiştir. Sancar ve Polat (2021), Türkiye ve Düzey 1 bölgelerinde işsizlik, yoksulluk ve ekonomik büyüme ilişkisini 2006-2018 dönemi için panel veri yöntemiyle analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonuçları, işsizlik ve yoksulluk oranları arasında İstanbul ve Güneydoğu Anadolu Düzey 1 bölgelerinde çift yönlü, büyüme ve işsizlik oranı arasında Kuzeydoğu Anadolu Düzey 1 bölgesinde çift yönlü nedensellik ilişkileri olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin İBBS¹⁰⁰'ne göre belirlenen Doğu¹⁰¹ ve Batı¹⁰² Karadeniz Düzey 1 bölgelerinde işgücü piyasası istatistiklerinin 2004-2021 dönemindeki değişimlerini değerlendirmek ve bu kapsamda bölge düzeyinde önerilerde bulunmaktır. İşgücü piyasasında bölgesel düzeyde farklarının belirlenmesi bu alanda hayata geçirilecek politikalar açısından önem arz etmektedir. Bununla birlikte, çalışma bölgesel düzeyde uygulanacak aktif istihdam politikaları içinde yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir. Çalışmada dört bölümden oluşmaktadır: Çalışmanın konusu, kapsamı, amacı ve öneminin yer aldığı giriş bölümünden sonra, ikinci bölümde çalışmanın deseni ve verilerin analizi, üçüncü bölümde çalışmanın bulguları ve son olarak tartışma, sonuç ve öneriler bölümü yer almaktadır.

YÖNTEM

Çalışmanın Deseni

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin İBBS'ne göre belirlenen Doğu ve Batı Karadeniz Düzey 1 bölgelerinde işgücü, işgücüne katılım, işsizlik ve istihdam istatistiklerinin 2004-2021 dönemindeki değişimlerini değerlendirmek, literatür taraması yapmak ve bu kapsamda bölge düzeyinde önerilerde bulunmaktır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada, Türkiye'nin 2004-2021 döneminde Doğu ve Batı Karadeniz Düzey 1 bölgeleri kapsamında gerçekleşen işgücü, işgücüne katılım, işsizlik ve istihdam verileri TÜİK elektronik veri tabanından elde edilmiştir. İstihdamın sektörel yapısı verilerinin TÜİK veri tabanından erişilebilirliği 2009-2021 dönemi ile sınırlı olduğu için söz konu dönem ele alınmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmada, ilk olarak işsizlik, istihdam ve işgücünün sektörel dağılımı verilerinin Batı ve Doğu Karadeniz Düzey 1 bölgeleri kapsamında tablolarla karşılaştırmaya imkan verecek ölçüde ortaya konulmuştur. Daha sonra bölgelerin üstün ve zayıf yönleri, fırsatları açısından değerlendirme yapılmıştır. Son aşamada ise bölgesel düzeyde politika önerilerinde bulunulmuştur.

BULGULAR

¹⁰⁰ İstatistiki Bölge Bilimi Sınıflandırması

¹⁰¹TR9: [Trabzon alt bölgesi](#) (TR90: Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin ve Gümüşhane).

¹⁰²TR8: [Zonguldak alt bölgesi](#) (TR81: Zonguldak, Karabük, Bartın), [Kastamonu alt bölgesi](#) (TR82:Kastamonu, Çankırı, Sinop), [Samsun alt bölgesi](#) (TR83: Samsun, Çorum, Tokat, Amasya).

Batı ve Doğu Karadeniz Düzey 1 Bölgelerinde İşgücü ve İşgücüne Katılım Oranı Verilerinin Değerlendirmesi

Tablo 1’de Çalışma kapsamında incelenen Batı ve Doğu Karadeniz bölgelerinin istatistiki verileri incelendiğinde oldukça farklı sonuçlar elde edilmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesi işgücü verileri 2004-2021 dönemi için incelendiğinde bölgenin çalışma çağındaki olan (15+yaş) işgücü nüfusunun 1.177 bin kişiden 1.163 bin kişiye düştüğü görülmektedir. Bununla birlikte, bölgede işgücüne dahil olmayan nüfus 2004 yılında 611 bin kişi iken 2021 yılında 948 bin kişiye yükselmiştir. Doğu Karadeniz’de işgücüne katılım oranı bazı yıllar farklılık göstermekle birlikte düşüş eğilimindedir. İşgücüne katılım oranı 2004 yılında yüzde 65,8 olup, daha sonraki yıllarda en yüksek düzeyi 2008 yılında yüzde 61,1 ile görmüştür. 2021 yılında bu oran yüzde 55,1’dir. Bölge için işgücüne katılım oranı incelenen dönemde genelde düşüş eğiliminde olmasına rağmen, 2021 yılında Türkiye ortalaması olan yüzde 51,4’ün üzerindedir.

Tablo 1. Doğu ve Batı Karadeniz Bölgelerinde İşgücü ve İşgücüne Katılım Oranı (15+ yaş) (2004-2021)

Yıllar	Doğu Karadeniz					Batı Karadeniz				
	İşgücü (1000)	İşgücüne dahil olmayan nüfus (1000)	İşgücüne katılma oranı (%)	İşgücüne katılma oranı Kadın (%)	İşgücüne katılma oranı Erkek (%)	İşgücü (1000)	İşgücüne dahil olmayan nüfus (1000)	İşgücüne katılma oranı (%)	İşgücüne katılma oranı Kadın (%)	İşgücüne katılma oranı Erkek (%)
2004	1177	611	65,8	51,2	72,2	1666	1640	50,4	32,8	69,6
2005	1151	655	63,7	48,6	72,5	1643	1652	49,9	31,5	70,1
2006	1108	709	61	46,6	69,2	1720	1611	51,6	33,7	71,4
2007	1081	746	59,2	45,2	65,9	1760	1580	52,7	35	71,7
2008	1137	723	61,1	45,7	69,9	1805	1497	54,7	38,4	72,3
2009	1144	742	60,7	45,7	68,9	1816	1499	54,8	39,6	71,2
2010	1104	793	58,2	43,4	66,1	1743	1622	51,8	35,6	69,3
2011	1107	823	57,4	41,9	66,1	1847	1529	54,7	39,5	70,9
2012	1100	883	55,5	41,4	63,5	1776	1641	52	36,8	68
2013	1027	984	51,1	34,7	61,8	1736	1656	51,2	35,4	67,7
2014	1043	929	52,9	35,9	63,9	1756	1683	51,1	35	68,3
2015	1069	916	53,9	38	64,7	1766	1651	51,7	36,1	68
2016	1089	911	54,4	39,5	64,6	1807	1608	52,9	37,2	69,5
2017	1112	943	54,1	39,5	65,4	1851	1659	52,7	37,2	68,9
2018	1113	925	54,6	37,7	65,4	1911	1615	54,2	39,2	69,9
2019	1181	916	56,3	38,6	63,7	1892	1672	53,1	38	69,1
2020	1102	993	52,6	34,7	61,5	1804	1843	49,5	33,5	66
2021	1163	948	55,1	36,8	62,7	1911	1765	52	36,5	68,2

Kaynak: TÜİK hanehalkı işgücü verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 1, Batı Karadeniz Bölgesi için değerlendirildiğinde çalışma çağındaki olan (15+yaş) nüfusun 2004 yılında 1666 bin kişiden 1.911 bin kişiye yükseldiği görülmektedir. Bölgede işgücüne dahil olmayan nüfus 2004 yılında 1.640 bin kişi iken 2021 yılında 1.765 bin kişiye yükselmiştir. İşgücüne katılma oranı 2004 yılında yüzde 50,4 iken, 2010 yılında yüzde 54,8 ile en yüksek düzeyine ulaşmıştır. 2020 yılında en düşük seviyeyi yüzde 49,5 ile görmüş ve 2021 yılında yüzde 52 olarak gerçekleşmiştir. Bölge’de gerçekleşen bu oran Türkiye geneli için geçerli olan yüzde 51,4’ten yüksektir ve bölge açısından olumlu bir durumdur. Bölgelerin karşılaştırması yapıldığında Doğu Karadeniz bölgesinde işgücü sayısı Batı Karadeniz’de göre daha düşük iken işgücüne katılma oranı daha yüksektir. Batı

Karadeniz bölgesinin işgücüne dahil olmayan nüfusunun yüksekliği dikkat çekmektedir. Doğu Karadeniz’de kadınların işgücüne katılım oranı 2004-2012 döneminde Batı Karadeniz’e göre daha yüksektir. Tablo 1’den kadınların işgücüne katılım oranlarının 2013 yılında itibaren her iki bölgede birbirine yakınlaştığı görülmektedir. Batı Karadeniz’de erkeklerin işgücüne katılım oranlarının 2006 yılından itibaren Doğu Karadeniz’den daha yüksek düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Batı ve Doğu Karadeniz Düzey 1 Bölgelerinde İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı Verilerinin Değerlendirilmesi

Tablo 2’de Doğu ve Batı Karadeniz bölgelerinin 2004-2021 döneminde istihdam verilerinin cinsiyete göre dağılımı yer almaktadır. Doğu Karadeniz’de toplam istihdam oranı önceki bölümde ifade edilen işgücüne katılım oranına paralel şekilde düşüş eğilimindedir. 2004 yılında yüzde 61,3 olan bu oran 2021 yılında yüzde 49,7’dir. Bununla birlikte, Doğu Karadeniz toplam istihdam açısından Türkiye ortalamasının (yüzde 45,2) üstünde bir istihdam oranına sahiptir.

Tablo 2. İstihdamın Cinsiyete Göre Dağılımı

Yıllar	Doğu Karadeniz Bölgesi			Batı Karadeniz Bölgesi		
	İstihdam Oranı Toplam (%)	İstihdam Oranı Kadın (%)	İstihdam Oranı Erkek (%)	İstihdam Oranı Toplam (%)	İstihdam Oranı Kadın (%)	İstihdam Oranı Erkek (%)
2004	61,3	51,2	72,2	46,3	30,8	63,3
2005	60,2	48,6	72,5	46,5	29,7	65
2006	57,5	46,6	69,2	48,3	31,8	66,5
2007	55,3	45,2	65,9	48,5	32,5	65,6
2008	57,6	45,7	69,9	50,8	36,2	66,5
2009	57	45,7	68,9	50,7	37	65,6
2010	54,6	43,4	66,1	47,5	32,7	63,5
2011	53,7	41,9	66,1	51,4	36,9	66,9
2012	52	41,4	63,5	48,8	34,1	64,3
2013	47,6	34,7	61,8	47,7	32,3	64
2014	49,6	35,9	63,9	47,9	32,5	64,3
2015	51,3	38	64,7	48,2	33,2	64
2016	52	39,5	64,6	48,9	33,8	64,8
2017	52,2	39,5	65,4	49,3	34,2	65
2018	51,3	37,7	65,4	50,7	35,9	66,2
2019	50,8	38,6	63,7	48,6	34,2	63,9
2020	48	34,7	61,5	45,4	30,5	60,9
2021	49,7	36,8	62,7	47,8	32,9	63,3

Kaynak: TÜİK hanehalkı işgücü verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Doğu Karadeniz Bölgesi’nde kadın istihdam oranı da 2004 yılında yüzde 51,2 iken 2021 yılına gelindiğinde önemli oranda düşüş göstermiş ve yüzde 36,8 olarak gerçekleşmiştir. Buna rağmen bölgenin kadın istihdam oranı Türkiye ortalamasının (yüzde 28) üzerindedir. Doğu Karadeniz bölgesinde erkeklerin istihdam oranı 2004 yılında yüzde 72,2 ile oldukça yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bu oran incelenen dönemde düşüş eğiliminde olmakla birlikte

2021 yılında yüzde 62,7'dir. Bölgede incelenen dönemde erkeklerin istihdamında (yüzde 9,5), kadın istihdamına (yüzde 14,4) göre daha düşük düzeyde bir gerileme söz konusudur.

Tablo 2 Batı Karadeniz verileri kapsamında değerlendirildiğinde; Toplam istihdam oranı 2004 yılında yüzde 46,3'tür. Bölgede istihdam oranı 2011 yılında yüzde 51,4 ile en yüksek düzeyine ulaşmıştır, 2021 yılında ise yüzde 47,8'dir. Batı Karadeniz toplam istihdam açısından Türkiye ortalamasının (yüzde 45,2) üstünde, ancak Doğu Karadeniz'den daha düşük bir istihdam oranına sahiptir. Batı Karadeniz Bölgesi'nde kadın istihdam oranının en düşük düzeyi 2005 yılında yüzde 29,7 ile gerçekleşmiştir. Bölge, 2021 yılında ise kadın istihdamı yüzde 32,9 ile Türkiye ortalamasının (yüzde 28) üzerinde bir orana sahiptir. Diğer taraftan bölgede erkek istihdam oranı incelenen dönemde yüzde 66'lık düzeylere yükselmiş, ancak 2021 yılı itibarıyla yüzde 63,3'lük oran ile 2004 yılındaki seviyelerine geri çekilmiştir. Bölgede incelenen dönemin sonunda kadın istihdamında yüzde 2,1'lik bir artış olmuştur.

Batı ve Doğu Karadeniz Düzey 1 Bölgelerinde İstihdamın Sektörel Dağılımı Verilerinin Değerlendirilmesi

Doğu ve Batı Karadeniz bölgelerinde TÜİK veri tabanından elde edilen 2009-2021 dönemi için istihdamın tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerindeki dağılımı verileri Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. İstihdamın Sektörel Dağılımı (2009-2021)

Yıllar	Doğu Karadeniz			Batı Karadeniz		
	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmetler (%)	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmetler (%)
2009	54,6	12,8	32,6	49,7	15,5	34,8
2010	54,7	12,6	32,6	45	17	38
2011	53,6	14,8	31,8	46,4	17,7	35,9
2012	55,2	13,4	31,4	43	17,9	39,1
2013	47,1	14,3	38,6	40,6	20,2	39,2
2014	44,7	17,5	37,8	40,9	20,5	38,6
2015	43,8	17	39,2	39,7	19,2	41
2016	42,2	15,5	42,2	39,9	18,7	41,4
2017	43,2	15,1	41,7	39,9	19,3	40,8
2018	40,6	16,3	43,1	40,4	18,3	41,3
2019	45,5	13,6	40,9	36,9	17,9	45,2
2020	41,3	15,5	43,2	35,5	19,4	45,1
2021	40,7	16,8	42,5	35,5	20,9	43,5

Kaynak: TÜİK hanehalkı işgücü verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3 Doğu Karadeniz açısından değerlendirildiğinde tarım sektörünün istihdamdaki payı düşüş eğiliminde iken öncelikli olarak hizmetler olmak üzere sanayi sektörünün payı artış göstermiştir. 2009 yılında tarım sektörünün bölge istihdamındaki payı yüzde 54,6 ve 2021 yılı için yüzde 40,7'dir. Bölgede tarım sektöründeki istihdam oranı 2021 yılında Türkiye ortalaması olan yüzde 17,2'lik düzeyin oldukça üzerindedir. Sanayi sektörünün istihdamdaki

payı incelenen dönemde yüzde 12,8'den yüzde 16,8'e (Türkiye için yüzde 27,5) yükselmiştir. Hizmetler sektörünün istihdamdaki payı ise yüzde 32,6'dan yüzde 42, 5'e (Türkiye için yüzde 55,3) yükselmiştir.

Tablo 3 Batı Karadeniz açısından değerlendirildiğinde tarım sektörünün istihdamdaki payı Doğu Karadeniz'de olduğu gibi düşüş eğiliminde iken hizmetler ve sanayi sektörünün payı artış göstermiştir. 2009 yılında tarım sektörünün bölge istihdamındaki payı yüzde 49,7 ve 2021 yılı için yüzde 35,5'tir. Sanayi sektörünün istihdamdaki payı 2009 yılında yüzde 15,5'den yüzde 20,9'a (Türkiye için yüzde 27,5) yükselmiştir. Hizmetler sektörünün istihdamdaki payı ise yüzde 34,8'den yüzde 43, 5'e yükselmiştir. Batı Karadeniz'de tarım sektörünün istihdamdan aldığı pay Doğu Karadeniz'e göre daha düşüktür. Hizmetler sektörünün istihdamdan aldığı pay açısından ise iki bölge birbirine yakın düzeydedir. Sanayi sektörünün istihdamdan aldığı pay açısından ise Batı Karadeniz bölgesi öndedir.

Batı ve Doğu Karadeniz Düzey 1 Bölgelerinde İşsizlik Verilerinin Değerlendirilmesi

Tablo 4'te Doğu ve Batı Karadeniz bölgelerinin işsizlik verileri yer almaktadır. Doğu Karadeniz bölgesinin 2004-2021 dönemi işsizlik oranlarında yıllar itibariyle artış ve azalışlar görülmektedir.

Tablo 4. İşsizlik, İşsizliğin Cinsiyete Göre Dağılım ve Tarımdışı İşsizlik

Yıllar	Doğu Karadeniz Bölgesi				Batı Karadeniz Bölgesi			
	İşsizlik Oranı Toplam (%)	İşsizlik Oranı Kadın (%)	İşsizlik Oranı Erkek (%)	Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)	İşsizlik Oranı Toplam (%)	İşsizlik Oranı Kadın (%)	İşsizlik Oranı Erkek (%)	Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)
2004	6,9	5,1	8,2	16,2	8	6,2	9	14,3
2005	5,5	5,2	5,8	12	6,7	5,6	7,3	11,9
2006	5,6	4,9	6,1	11,1	6,5	5,7	6,9	11,4
2007	6,6	5	7,7	12,5	7,9	7,1	8,4	13,6
2008	5,8	5,2	6,2	11,1	7,2	5,8	8	13
2009	6	4,7	6,9	12,1	7,4	6,6	7,9	13,5
2010	6,1	4,4	7,3	12,5	8,3	8,2	8,3	13,9
2011	6,4	4,7	7,5	12,7	6	6,5	5,6	10,5
2012	6,3	4	7,8	12,8	6,1	7,2	5,5	10,1
2013	6,8	5,2	7,7	12	6,7	8,8	5,6	10,7
2014	6,2	6,1	6,3	10,5	6,2	6,9	5,9	9,9
2015	4,8	4,4	5	8,1	6,7	8	5,9	10,5
2016	4,5	4,4	4,6	7,5	7,7	9,3	6,7	12
2017	3,6	4,1	3,2	6,1	6,4	8	5,6	10,2
2018	6,2	6,8	5,8	9,9	6,5	8,5	5,3	10,3
2019	9,9	11,3	8,9	16,5	8,4	9,9	7,6	12,6
2020	8,8	9,7	8,3	14	8,2	9,1	7,8	12,1
2021	9,9	11,4	8,9	-	8,1	9,9	7,2	0

Kaynak: TÜİK hanehalkı işgücü verilerinden yararlanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Doğu Karadeniz’de 2004 yılında işsizlik oranı yüzde 6,9’dur. Bölgede en düşük işsizlik oranı 2017 yılında yüzde 3,6 gerçekleşmiş, 2019 yılında yüzde 9,9’a yükselmiştir. 2020 yılında yüzde 8,8’e gerileyen işsizlik oranı 2021 yılında tekrar yüzde 9,9 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2021 yılında yaşanan yüzde 9,9’luk işsizlik oranı aynı yıl Türkiye geneli için geçerli olan genel işsizlik oranından (yüzde 12) daha düşüktür.

Bölge’de kadın ve erkeklerin işsizlik oranları genel işsizlik oranına paralel bir seyir izlemiştir. 2021 yılında kadınların işsizlik oranı yüzde 11,4’tür ve incelenen dönemde en yüksek seviyesindedir. Tablo 3 incelendiğinde Erkeklerin işsizlik oranı 2017 yılına kadar kadınların işsizlik oranından daha yüksektir. Erkeklerin işsizlik oranı 2017 yılında yüzde 3,2 ile en düşük seviyeyi görmüştür, ancak 2021 yılında tekrar yüzde 8,9 seviyesine yükselmiştir. Tarım dışı işsizlik oranı Doğu Karadeniz Bölgesi’nde 2004 yılında yüzde 16 iken sonraki yıllarda en düşük düzeyi 2017 yılında yüzde 6,1 ile görmüştür. 2020 yılı için aynı oran yüzde 14 ile 2004 yılı düzeyine yaklaşmıştır.

Tablo 4’te Batı Karadeniz için 2004-2021 dönemi işsizlik oranları değerlendirildiğinde; 2004 yılında işsizlik oranı yüzde 8’dir. Bölgenin işsizlik oranı 2010 yılında yüzde 8,3’e yükselmiş sonraki yıllarda düşüş eğiliminde dalgalanmalar gösterse de 2019 yılında itibaren tekrar yükselişe geçmiş ve 2021 yılında yüzde 8,1 olmuştur. Bölgenin işsizlik oranı Türkiye geneli için geçerli olan genel işsizlik oranından (yüzde 12) daha düşüktür. Bölge’de kadınların işsizlik oranları 2010 dahil erkeklerin işsizlik oranından daha düşüktür. 2011 yılında kadınların işsizlik oranı yüzde 6,5 iken erkeklerin işsizlik oranı yüzde 5,6’dır. Erkeklerin işsizlik oranı 2021 yılında yüzde 7,2 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4, her iki bölgenin 2021 yılındaki durumu açısından değerlendirildiğinde; Doğu Karadeniz’de genel işsizlik oranı (yüzde 9,9) Batı Karadeniz’in işsizlik oranından (yüzde 8,1) daha yüksektir. Genel işsizlik oranına paralel şekilde Doğu Karadeniz’de kadınların (yüzde 11,4) ve erkeklerin (yüzde 8,9) işsizlik oranları da Batı Karadeniz bölgesi kadın (yüzde 9,9) ve erkeklerin (yüzde 7,2) işsizlik oranlarında yüksektir. Tarım dışı işsizlik oranı Doğu Karadeniz’de 2004 yılında yüzde 14,3 iken sonraki yıllarda en düşük düzeyi 2017 yılında yüzde 6,1 ile görmüştür. Bölgede tarım dışı işsizlik oranı 2020 yılı için yüzde 12’dir. Tarım dışı işsizlik oranı Batı Karadeniz’de 2004 yılında yüzde 14,3 iken sonraki yıllarda en düşük düzeyi 2014 yılında yüzde 9,9 ile yakalamıştır. Bölgede 2020 yılında yüzde 12,1 olan tarım dışı işsizlik oranı Doğu Karadeniz’de aynı yıl geçerli olan yüzde 14’lük orandan daha düşüktür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Batı ve Doğu Karadeniz Düzey 1 bölgelerinin işgücü, işsizlik ve istihdam istatistiklerindeki değişimler 2004-2021 dönemi için değerlendirilmiş ve bölgesel düzeyde karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu kapsamda incelenen dönemde Doğu Karadeniz Bölgesi’nin işgücü ve işgücüne katılım oranları düşüş eğilimindedir. Batı Karadeniz Bölgesi’nin işgücü ve işgücüne katılım oranlarının incelenen dönemde fazla bir değişiklik gösterdiği söylenemez. Her iki bölge açısından kadınların işgücüne katılımı ve istihdam oranları erkeklere göre oldukça düşüktür. Doğu Karadeniz Bölgesi’nin işgücü sayısı Batı Karadeniz Bölgesi’ne göre daha düşük iken işgücüne katılma oranı ve istihdam oranı daha yüksektir. Buna rağmen Doğu Karadeniz’de işsizlik oranı Batı Karadeniz’e göre daha yüksektir.

Batı Karadeniz’de tarım sektörünün istihdamdan aldığı pay Doğu Karadeniz’e göre daha düşüktür. Hizmetler sektörünün istihdamdan aldığı pay açısından iki bölge birbirine yakın düzeydedir. Sanayi sektörünün istihdamdan aldığı pay Batı Karadeniz’de daha yüksek seviyededir. Her iki bölgenin tarım sektörünün istihdamdaki payı düşüş eğiliminde iken hizmetler ve sanayi sektörünün payı artış eğilimindedir.

Bölgesel düzeyde işsizlik oranlarının yüksekliği bölgelerin rekabet gücünü arttırma çabalarının önündeki engellerden biri olarak (Parlaktuna ve Sarıççek, 2018: 811) değerlendirildiğinde büyük bir öneme sahiptir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar literatürde Türkiye için bölgesel düzeyde yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlara (Karaalp Orhan ve Gülel, 2016; Tarı ve Bakkal, 2017; Bozma vd., 2020; Levent, 2020; Ekiz ve Özel, 2020; Sancar ve Polat, 2021) paralel şekilde işsizlik, işgücü sayısı, kadın ve erkeklerin işgücüne katılımları bölgeler açısından farklılıklar olduğunu göstermektedir. Bu sonuçların yoksulluk, göç, gelir dağılımı, ekonomik büyüme, asgari ücret, sendikalaşma oran, yükseköğretimde okullaşma oranı gibi çoğu sosyoekonomik değişken ve bölgelerin rekabet gücüyle yakından ilişkili olduğu söylenebilir.

ÖNERİLER

Batı ve Doğu Karadeniz bölgelerinin işgücü piyasalarında kadınların tarım dışı sektörlerde istihdam edilebilirliklerini artırıcı aktif istihdam politikalarının mesleki eğitim programları ile etkin bir şekilde desteklenmesi her iki bölge açısından öncelikli olmalıdır. Bölgelerin işsizlik oranı Türkiye ortalamasından daha düşüktür. Bununla birlikte bölgelerde mevcut işsizlik sorununa işgücü arzı ve talebinin birlikte değerlendirilmesi yoluyla çözüm üretilebilir.

Bu bağlamda; yükseköğretim kurumlarında ve yaygın eğitim kuruluşlarında mevcut programların revize edilmesi, akademik altyapının güçlendirilmesi, işletmeler ve eğitim kurumları arasında staj ve Ar-Ge bağlantılarının geliştirilmesi, üniversiteler ile sanayi, hizmetler, tarım sektörleri arasındaki işbirliğinin “toplum için üniversite” (DOKA, 2015: 185) olgusuyla güçlendirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Her iki bölgede de tarım sektöründeki kayıt dışılığı önleyici tedbirlerin alınması öncelikli politika hedefi olmalıdır. Bölgelerde girişimciliğin gerek politika yapıcılar gerekse tüm bölgesel aktörler tarafından iş kurma yardım ve teşvikleriyle artırılması ve aynı zamanda istihdamı genişletmeye yönelik sübvansiyonlarla desteklenmesi gerekmektedir. Bölgelerde girişimcilik faaliyetleri tam zamanlı iş olanaklarının sağlanmasına olanak tanıyacak şekilde teşvik edilmelidir. Bu türlü politikalarla yeni iş olanaklarının sağlanması ve işsizliğin azaltılması bölgelerin ülke katma değerine katkısı açısından son derece önemlidir.

Bu çalışma kapsamında kullanılan işgücü sayısı, işgücüne katılma oranı ve cinsiyete göre dağılımı, istihdam ve istihdamın cinsiyete göre dağılımı, işsizlik ve cinsiyete göre dağılımı verilerine nüfusun eğitim düzeyi, göç, bölgelerde üretilen gayrisafi katma değer verileri dahil edilmek suretiyle çalışma genişletilebilir. Ayrıca bu ilave değişkenleri sayısı artırılarak Düzey 1 bölgeleri kapsamında gelişmişlik sıralaması ampirik düzeyde test edilebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, S., Bilen Kazancık, L., Meydan, M.C., & Işık, M. (2019). *İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması SEGE-2017*. Çalışma Raporu, Ankara: Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü.
- Albayrak, A. S. (2005). Türkiye’de illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerinin çok değişkenli istatistik yöntemlerle incelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 1 (1) , 153-177 .
- Bayrak, S. (2019). Ekonomik büyüme, istihdam ve işsizlik ilişkisi: geniş tanımlı işsizlik oranları ile Türkiye üzerine bir araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (6) , 301-310. DOI: 10.18506/anemon.523421
- Brandolini, A. & Viviano, E. (2018). Measuring employment and unemployment (Should statistical criteria for measuring employment and unemployment be re-examined?). *IZA World of Labor*, no. 445, 1-12.
- Bozma, K., Bozma, G. & Güney, A. (2020). Enflasyon ve işsizliğin yoksulluk üzerindeki etkisi: Türkiye düzey-1 bölgeleri örneği. *KAÜİİBFD*, 11(22), 973-996.
- Çetin, İ., & Sevüktekin, M. (2016). Türkiye'de gelişmişlik düzeyi farklılıklarının analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2 (2) , 39-61 .
- Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı –DOKA. (2015), Doğu Karadeniz Bölge Planı (2014-2023). Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı. https://www.doka.org.tr/dosyalar/page_436/attachment/bolge-plani-2014-2023.pdf
- Ekiz, F. M. & Örk Özel, S. (2020). Genç işsizliğini belirleyen unsurlar: Türkiye örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 19 (39) , 1022-1045. DOI: 10.46928/iticusbe.768646
- Ersungur, Ş. M., Kızıltan, A. & Polat, Ö. (2010). Türkiye’de bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması: temel bileşenler analizi . *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21 (2) , 55-66.
- Jarmolowicz, W. & Knapieńska, M. (2011). Labour market theories in contemporary economics.» *Transformations in Business and Economics*, 10 (2), 268-280.
- Kamacı, A. (2016). Doğu Karadeniz’de işgücü ve istihdam. *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 1(1), 14-32.
- Karaalp Orhan, H. & Gülel, F. (2016). Türkiye'de Bölgesel İşsizlik: Mekânsal Panel Veri Analizi. *SOSYAL GÜVENLİK DERGİSİ*, 6(2), 47 - 67.
- Keser, İ. & Kart, R. B. (2019). Türkiye’deki illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi ve yerel seçim oy dağılımlarının karşılaştırılması . *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 23 (1) , 25-52 .
- Kızıroğlu, A. M. (2014). 1980’den günümüze Türkiye ve İstanbul’da istihdam. *Çalışma ve Toplum*, 3, 61-110.
- Levent, C. (2020). Türkiye’de Kadınların İşgücündeki Görünümü: Düzey-1 Bölgelerinde Bir Araştırma. *Journal of Empirical Economics and Social Sciences*, 2(2),1-14.
- Özgür, E. ve Güler, H. (2004). Düzeydeki 12 istatistiki bölgenin gelişmişlik durumlarının faktör analizi ile incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 75-88.
- Özkubat, G. & Selim, S. (2019). Türkiye’de illerin sosyo-ekonomik gelişmişliği: bir mekânsal ekonometrik analiz. *Alphanumeric Journal* , 7 (2) , 449-470 . DOI: 10.17093/alphanumeric.507697

- Parlaktuna, I., & Saricicek, I. (2018). Düzey 1 bölgelerinin işsizliği azaltmada rekabet gücüne göre sıralanması. *Business and Economics Research Journal*, 9(4), 811-823.
- Riaz, A., Zafar, F. 2018. Determinants of unemployment in less developed countries. *SHS Web of Conferences*, 48, 01015. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20184801015>
- Satya, P. (2011). On the neasurement of unemployment in the developing and developed countries. *International Journal of Development and Conflict*, 1 (3), 365-377.
- Sancar, C. & Atay Polat, M. (2021). Yoksulluk, işsizlik ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ve düzey 1 bölgeleri ölçeğinde bir uygulama. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 211-242
- Siddiqa, A. (2021). Determinants of unemployment in selected developing countries: a panel data analysis. *Journal of Economic Impact* 3 (1) 2021. 19-26. DOI: <https://doi.org/10.52223/jei3012103>
- Sun, M. (2011). Labor Markets. In Musa Jega Ibrahim (Eds.), *Macroeconomic Analysis for Economic Growth* (pp. 1-15). IntechOpen. DOI: [10.5772/intechopen.101687](https://doi.org/10.5772/intechopen.101687)
- Tarı, R. & Bakkal, H. (2017). Türkiye’de işsizliğin belirleyicileri . *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , (33) , 1-18.
- <https://www.tuik.gov.tr/>

DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE VERGİLENDİRME: SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELER İLE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

Gizem ERSOY

*Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Kamu Maliyesi 100/2000 Öncelikli Alan Doktora Öğrencisi, Manisa, Türkiye,
gizemersoy241@gmail.com*

ÖZET

Endüstri 4.0 süreciyle beraber yaşanan teknolojik gelişmeler, tüm dünyayı hızlı bir şekilde etkisi altına almıştır. Teknolojinin hayatımızın her alanında daha çok yer almaya başlamasıyla birlikte, küresel ticaretteki etkileşimler de aynı hızla artmıştır. Teknolojide yaşanan gelişmeler; hem ülkesel hem de küresel düzeyde ekonomik ve sosyal sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dijital dünyada yaşanan bu değişimler; dijital ekonomiler, robot vergileri, dijital vergiler gibi yeni kavramları beraberinde getirmiştir. Küresel ekonomilerde yaşanan değişimleri yakalayabilmek ve buna uyum sağlayabilmek ise ülke ekonomileri için önem arz etmektedir. Çünkü ulusal vergi sistemleri, yeni küresel dijital ekonomiyi kapsayan bir sisteme sahip değildir. Bu da dijital mal ve hizmet sunumuyla elde edilen kazançların vergilendirmesi konusunda eksik kalınmasına, vergi kayıpları yaşanmasına ve haksız kazanç elde edilmesine neden olabilmektedir. Bu anlamda çalışmada öncelikle endüstri 4.0 ile başlayan dijital dönüşüm süreci açıklanmaya çalışılmıştır. Yaşanan teknolojik dönüşüm sonucunda ortaya çıkan bazı ekonomik sonuçlar değerlendirilerek, dijital dönüşümle birlikte vergilendirmenin nasıl olacağı ele alınan bir diğer konudur. Çalışmada seçilmiş bazı ülkeler ile Türkiye karşılaştırması yapılarak ülkemiz açısından dijital vergilemeye yönelik yapılan düzenlemeler açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın amacı; yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte kaçınılmaz olarak meydana gelen dijital dönüşüme nasıl adapte olunacağı, dijital vergilerin nasıl uygulanacağı tespit edilmesidir. Teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte vergisel kayıpların yaşanmaması amacıyla düzenlenecek olan vergi sisteminin doğru belirlenmesi bir diğer amaçtır. Bu anlamda gelişmiş ülkelerin uyguladığı sistemlerin değerlendirilmesi ve bunlara yönelik politikalar geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmada, seçilmiş bazı ülkeler ile Türkiye’de uygulanması düşünülen dijital vergilerin kıyaslaması yapılacaktır. Dijital hizmet vergisine yöneltilen eleştiriler de değerlendirilerek Türkiye’de dijital hizmet vergilerinin en etkin şekilde nasıl kullanılacağı tartışılarak literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital dönüşüm, dijital hizmet vergileri, dijital ekonomiler, vergi politikaları

DIGITAL TRANSFORMATION AND TAXATION: A COMPARISON OF TURKEY WITH SOME SELECTED COUNTRIES

Gizem ERSOY

*Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Kamu Maliyesi 100/2000 Öncelikli Alan Doktora Öğrencisi, Manisa, Türkiye,
gizemersoy241@gmail.com*

ABSTRACT

The technological developments, experienced with the Industry 4.0 process have rapidly affected the whole world. As a technology has become more involved in every aspect of our lives, interactions in global trade have increased the same speed. Advances in technology; has led to economic and social consequences at both the national and global levels. These changes in digital world; digital economies have brought new concepts such as robot tax, digital tax. Catch up with the changes in global economies and adapting to them is important for the economies of the countries. Because national tax systems don't have a system that encompasses the new global digital economy. This is also incomplete taxation of the gains obtained through the provision of digital goods and services, tax losses and unfair gains. In this sense, first of all the digital transformation process that started with industry 4.0 was tried to be explained. Evaluating some of the economic consequences that emerged as a result of the technological transformation, another issue is discussed how taxation will be with the digital transformation. In the study, comparing Turkey with some selected countries, the regulations made for digital taxation in terms of our country were tried to be explained. The aim of the study; it is to determine how to adapt to the digital transformation that inevitably occurs with the technological developments and how to apply digital taxes. Another purpose is to determine the tax system to be arranged in order to prevent tax losses with the developments in technology. In this sense, it is important to evaluate the systems applied by developed countries and to develop policies for them. For this reason, a comparison will be made between some selected countries and the digital taxes that are planned to be implemented in Turkey. By evaluating the criticism directed at the digital service tax, it is aimed to contribute to the literature by discussing how to use digital service taxes in the most effective way in Turkey.

Keyword: Digital transformation, digital services taxes, digital economy, tax policies

GİRİŞ

Tarihsel süreçte yaşanan bütün sanayi devrimleri göz önüne alındığında, gelinen son noktada dijital bir dönüşümün yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Dördüncü sanayi devriminden sonra siber sistemler, nesnelerin interneti, big data, yapay zekâ gibi teknolojiler ile dijital dönüşüm çok hızlı gelişmeye başlamıştır (Kagerman vd., 2013: 5). Hatta öyledir ki, Endüstri 4.0 süreciyle birlikte birçok sektör yeniden şekillenmiş ve dönüşme uğramıştır. Etkisinin bununla sınırlı kalmayacağı, sosyal ve kültürel birçok alanda daha fazla değişime neden olacağı ise kabul gören diğer bir gerçektir (Schwab, 2016: 8). Endüstri 4.0'la gelen bu teknolojik gelişim ve dijital dönüşüm süreciyle birlikte 2 görüş ortaya çıkmıştır. Bunlar riskler ve fırsatları ele alan görüşlerdir. Birinci görüş, yeni iş kollarının ortaya çıkacağını yani fırsatların ortaya çıkacağını kabul ederken, diğer görüş ise insanların çalışma hayatının son bulacağı ve teknolojik işsizliklerin yaşanacağı düşüncesini kabul eden riskleri ele almaktadır. Her geçen gün ilerleyen teknoloji ile bu risk ve fırsatlar daha görünür bir hale gelmektedir.

Endüstri 4.0 devriminin en kapsayıcı aşaması dijitalleşme sürecidir. Yapay zekâ ve robot teknolojileri beraberinde yeni tartışmalar getirmiştir. Yaşanan dijitalleşme süreçlerinden sonra e-ticaret gelişmiş, global etkileşim artmış, dijital hizmetler ve dijital ekonomiler gelişmeye başlamıştır (Taymaz, 2018: 135). Dijital dönüşümle beraber birçok alanın etkileneceği gibi vergi alanından da etkileneceği açıktır. Bu etkilerin hem ulusal hem de uluslararası alanda bazı sorunlara yol açacağı ise kabul gören bir gerçektir. Çünkü, dijitalleşmenin bu denli artması sonucu, sınır ötesi ülkelerde iş yeri açmadan internet üzerinden satış yapmaları ve uluslararası alanda gelir elde etmeleri kolay hale gelmiştir (Altenburge ve Czakowski, 2020: 208). Bu bağlamda literatürde yeni olan daha çok yer almaya başlayan bu konuların ele alınması, ulusal ve uluslararası politikaların belirlenmesi ülke ekonomisi açısından önem arz etmektedir. Bu anlamda çalışmanın literatüre katkı yapması amaçlanmaktadır. Çalışmada öncelikle dijital ekonomi ele alınmakta daha sonra ise dijital dönüşüm süreci vergilendirme açısından değerlendirilerek; Türkiye ve seçilmiş bazı ülkeler açısından dijital vergi karşılaştırması yapılmaktadır.

DİJİTAL EKONOMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Eski dönemlerde üretim insan gücüne bağlı şekilde gelişen bir süreçten oluşmaktaydı. Sanayi devrimi ile buharlı makinaların icadı gerçekleşince, üretim insan gücünün yerini makine gücüne bırakmıştır. Makine gücü kullanımıyla birlikte üretimde de artışlar meydana gelmiştir. 2. Sanayi devrimi ile elektriğin kullanılmaya başlaması üretimin daha da artmasına, hatta seri hale gelmesine imkân sağlamıştır. 3. Sanayi devrimi ile birlikte teknoloji ilerlemiş ve bilgisayar icat edilmiştir. Ve artık bu süreçten sonra dijitalleşme giderek hız kazanmıştır. Soğuk savaşın sonrasında ise ülkeler arasındaki sınırlar ortadan kalkmış, ülkeler arasında hem etkileşim hem de alışverişler artmıştır. Bu da internet üzerinden iletişim ve etkileşimin arttığı Dördüncü sanayi devriminin ortaya çıkma sürecini hızlandırmıştır (Yıldız, 2018: 0547). Endüstri 4.0 ile birlikte robotlar, yapay zekâ uygulamaları, veri bilimi, dijital devrimler, bulut teknolojileri gündeme gelmiştir. Artık birçok sektörde üretim insana bile ihtiyaç duymadan robotlar aracılığı ile sağlanabilmektedir. İlk kez 2011 yılında Almanya'da düzenlenen Fuarda "Endüstri 4.0" teriminin kullanılmasıyla dördüncü sanayi devrimi de resmen başlamış bulunmaktadır (Çetinkaya ve Akar, 2018: 46). Dördüncü sanayi devrimi dijital dönüşümün ve dijital etkileşimin üst düzeyde olduğu bir dönemdir.

Dijital ekonomi tanımı kısaca, “dijital teknolojilere ve bilgiye sayılı iktisadi bir sistem” olarak tanımlanabilmektedir (Yeşiltaş ve Artar, 2021: 44). Bir diğer dijitalleşme tanımı ise; “işlem ve faaliyetlerin yazılım temelinde sayısal komutlar ile işlenmesi sonucu ortaya çıkan süreç” şeklindedir (Yankın, 2019: 19). Temelde dijitalleşme, nesnelerin internetini kapsayan, endüstri 4.0 sistemini oluşturmaktadır Dijital teknolojilerle beraber, bilgi maliyetleri azalmış ve bilgi temelli mallar ve üretim süreçleri ortaya çıkmıştır. 1960’lı yıllarda bilgisayar teknolojisi ile bilgiye erişimin kolay hale gelmesiyle birlikte; ekonomi içinde etkileşim artmış, kadınlar iş hayatına katılır hale gelmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda, yeni iş kolları ortaya çıkmış, küresel etkileşim artmış ve ticaret daha global hale gelmiştir. Kişisel bilgisayarların kullanımı ile, bireylerin dijital ekonomi süreçlerine katılmaları gerçekleşmiştir (Warren, 2022: 8). 1970’li yıllarda ise telefonların kullanılmaya başlanması, bilgisayar yazılımlarının gelişmesi dijitalleşme anlamında ilerlemenin sürmesini sağlamıştır. 80’li yıllar ise teknoloji devrimi olarak kabul edilmektedir. Kömürün yerine petrolün kullanılmaya başlamasıyla birlikte üretimde serileşme gerçekleşmiştir. Yeni üretim teknolojilerinin bulunmasıyla beraber seri şekilde otomobiller üretilmeye başlamıştır (Yeşiltaş ve Artar, 2021: 44). Yaşanan tüm süreçler, bir sonraki süreci tetiklemiş ve daha büyük gelişmeler olarak karşımıza çıkmıştır. Yaşanan dijitalleşme süreçlerinin insan hayatı üzerindeki etkisi ve değişimi ise kaçınılmazdır.

Dijitalleşme neticesinde hem kamu da hem özel sektörde birçok yenilik ve fayda ortaya çıkmaktadır. Ekonomik istikrar ve kamu yönetim süreçlerinde de dijital teknolojiler pozitif katkılar sağlamaktadır. Endüstri 4.0 süreciyle birlikte verimlilikte artış yaşanacağı, dijital yeniliklerle yeni yatırımlar ve alanların ortaya çıkacağı kabul görmektedir. Dijital dönüşüm aşamalarından kısaca bahsetmek gerekirse; uyum aşaması, organizasyon aşaması, girişim aşaması ve sosyal değişim aşaması olarak 4 aşamadan bahsetmek mümkündür (Parviainen vd., 2017: 41).

Uyum aşaması, yeni dijital araçların benimsenmesi sürecidir. Organizasyon aşaması ise, dijital dönüşüm aşamasıdır ve yeni hizmetler sunmak aktif olmayan uygulamaları ortadan kaldırmak gibi süreçleri kapsamaktadır. Girişim aşaması, tüm dijital düzenin yeniden şekil alacağı aşamadır. Son aşama olan sosyal değişim aşamasında ise, dijitalleşme sonucunda toplum yaşamında yaşanan değişimler ele alınmaktadır (Parviainen vd., 2017: 42).

Zaman içerisinde teknolojiye yaşanan dijital dönüşümler daha hızlı bir şekilde yaşanmıştır. 90’lı yıllar bilgisayarların artık hayatımıza tamamen girmeye başladığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler; iletişim ağları, veri kullanımı, nesnelerin interneti gibi işlemleri kapsamaktadır (Murphy, 2017: 21). 2000’li yıllarla beraber ise günümüzde yapay zekâ teknolojileri, akıllı robotlar, nesnelerin interneti kendi kendine karar verme yetisine sahip teknolojiler dijital bir devrim olarak döneme damgasını vurmaktadır. Yaşanan bu teknolojik devrim ve dijital dönüşümler, üretimde insan emeğine bağımlılığı azaltmış, robot teknolojileri sayesinde hata oranları düşmüş ve hızlı üretimin gerçekleşmesi sağlanmıştır (Eğilmez, 2017). Günümüzde ise, teknoloji sadece bilgisayar ile sınırlı değildir. Tabletler, cep telefonları, akıllı kişisel robotlar gibi birçok araç artık hayatın içine entegre olmuş durumdadır. Dijital dönüşüm sayesinde birçok sektörde etkin üretim gerçekleşmektedir. İnternetin etkin kullanımıyla birlikte, zaman ve maliyetten tasarruf edilerek işler halledilebilir hale gelmiştir. Herhangi bir iş yerine ya da ortama ihtiyaç duyulmadan bilgisayar, tablet ve telefonlar ile rahatça dünyanın her noktası ile iletişim sağlamak ve ticaret yapmak kolay hale gelmiştir. Teknolojik gelişmelerin pozitif etkilerinin yanı sıra bazı negatif etkilerinden de söz edilebilmektedir. Bunların başında dijital dönüşümün neden olduğu vergilendirme sorunları ve bunlara verilen çözüm önerileri gelmektedir. Artan etkileşim

sonucu artan gelirlerin vergilendirilmesi önemli bir konudur. Dijitalleşme ile ulusal sınırların aşılıp, uluslararası etkileşimin artması ise bu vergilendirme sorununda küresel bir çözüme ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

DİJİTAL EKONOMİNİN UNSURLARI

Bu başlık altında dijital ekonominin unsurları ele alınacaktır. OECD tarafından belirlenen dijital ekonominin özellikleri başlık altında ele alınmaktadır. Bu özellikler ele alındığında geleneksel ekonomik sistemden farkları da kolayca belirlenebilmektedir (OECD, 2015: 65).

Dijital ekonominin ilk unsuru, e-ticaret kavramıdır. Dijital dünyada yaşanan gelişmelerin hiç şüphesiz en büyük etkisi dünya çapında artan etkileşimdir. Global olarak sınırların ortadan kalktığı bir ortam sunan, dijitalleşme ticari etkileşimin arttığı, sanal ortamda satış, pazarlama gibi imkanların sağlandığı bir sürecin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşletmecilik faaliyetlerinin internet ortamında yapılmasına e-ticaret denilmektedir. Buna göre, internette mal ve hizmet satışlarının yapılması mümkün hale gelmiştir. Hem üreticiler hem de tüketiciler, devletle ve diğer işletmelerle kolayca etkileşime girebilir hale gelmişlerdir (Fauska vd., 2013: 1143). Özellikle son yıllarda ekonominin büyümesinde e-ticaret faaliyetleri oldukça etkili olmuştur. E ticaret sadece mal ve hizmet ticaretini etkilemekle kalmamış, toplumun yaşam tarzında da önemli değişimlere sebep olmuştur (OECD, 2015: 6). OECD tarafından belirlene dijital ekonominin özellikleri kısaca şu şekilde ele alınabilmektedir (OECD, 2014: 127); gerçekleşen e-ticaretin vergilendirilmesinde sorun teşkil eden coğrafi sınırların ortadan kalkması, internet platformlarının daha güçlü hale gelmesini sağlayan internet ağları, farklı sektörlerin buluşmasını sağlayan Pazar büyüklükleri ve kar elde etmek amacıyla kullanılan veriler olarak sıralanabilmektedir.

Dijitalleşme, neden olduğu global etkiler sebebi ile kar elde etme imkânı sunsa da, bunlar için bir girdi sağlaması, ürüne katma değer katması gerekmektedir. Bu anlamda bazı negatif etkilerin ortaya çıkması ise kaçınılmaz hale gelmektedir. Literatürde yapılan çalışmalarda, dijitalleşmenin orta düzeyde beceri gerektiren mesleklerde talep düşüklüğüne neden olduğu ortaya konulmaktadır. Bu durumun, yüksek vasıflı işe sahip bireyler ile daha düşük vasfa sahip bireyler arasında gelir bozulmalarına yol açacağı öngörülmektedir. Bunun en temel sebebi ise, teknolojiye yaşanan ilerlemenin insan emeğinin yerini alabilmesidir (Jaimovich ve Siu, 2021: 29). Yani teknolojiye yaşanan gelişmeler o kadar ilerlemiş ve dönüşüm o kadar sert bir hal almıştır ki, zamanla insana duyulan ihtiyacın da azalacağı öngörüler arasındadır. Bu bağlamda dijital dönüşüm ve teknoloji temelli işsizlik ve dijital dönüşümün vergilendirilmesi son yıllarda gündeme gelen önemli konulardır.

DİJİTAL EKONOMİNİN VERGİLENDİRİLMESİ

Vergi toplama yetkisi devlete ait bir olgudur. Devletler, kendi ülke sınırları içerisinde gerçekleşen faaliyetler üzerinden belli oran ve miktarlarda vergi toplamaktadır. Vergi, devletin temel hizmetlerini sunması için gerekli olan ve elde etmesi gereken kamu gelirlerini ifade etmektedir. Gelenekse süreçlerde vergi, yapılan işler, üretimler, mal ve hizmetler gibi somut olarak gerçekleşen süreçler üzerinden elde edilirken, teknolojiye yaşanan gelişmeler sanal ortamda mal ve hizmet sunumları olgusunu meydana getirmiş ve bu anlamda vergilemede yeni kriterlere ihtiyaç duyulur hale gelmiştir. Ayrıca dijitalleşen ekonomiler ile birlikte kaybolmaya başlayan sınır anlayışı sonucunda küreselleşme meydana gelmiş ve bunun sonucunda uluslararası vergileme problemleri yaşanmaya

başlamıştır (Ubay, 2020: 29). Dijital dönüşüm sonucunda pozitif etki olarak karşımıza büyüme ve refah artışları yaşanması gelmektedir. Fakat negatif etkisi ise vergileme alanında yaşanmaktadır. Vergi politikaları bu noktada yetersiz kalmakta ve uluslararası bir vergi sistemi oluşturmak zorunlu hale gelmektedir. Sanal ortam üzerinden yürütülen mal ve hizmetler sonucunda ortaya çıkan vergiyi kimin alacağı, dijital ekonomiler sonucunda vergilendirme faaliyetlerini kimin yürüteceği gibi sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda uluslararası bir vergi sistemi oluşturup, tüm ülkelerin buna katılmasını sağlamak oldukça önem arz etmektedir.

Teknolojide yaşanan ilerlemeler sonucunda ekonomiler dijitalleştiği, ticaret de aynı hızla gelişmeye devam etmiştir (Karabulut, 2020: 268). Ticarete yaşanan gelişme ülke sınırlarını aşarak küresel ekonomi içinde yüksek bir pay bulmuştur. Günümüzde bakıldığında şirketlerin büyük bir kısmı teknoloji şirketlerinden oluşmaktadır (Thornton, 2018: 2; Ekinci ve Pala, 2020:14). Tüm bu gelişmeler dijital ekonomideki gelişmelerin öneminin hızla artmasına neden olmaktadır. Türkiye açısından konu ele alındığında, e-ticaretteki en büyük pay tatil ve seyahat, online perakende gibi kalemlerden oluşmaktadır. Gelişmiş ülkelerde e-ticaret daha fazla paya sahiptir. Bu anlamda bakıldığında dijital piyasalar, dünyanın her yerinde iş yapma olanağı sağlayan, bu alanlarda yeni iş faaliyetleri yaratan yeni bir alan haline gelmiştir. Alan genişlemesiyle sayılan pozitif özelliklerin yanı sıra negatif durumlar da söz konusu olmaktadır. Dijital ekonominin alanının geniş olmasının negatif yönü; vergilemede yaşanan sorunlardır (Oktay, 2020: 96). Bu sorunlar daha çok dijital hizmetlerin sunumunda ortaya çıkmaktadır. Örneğin, online oyunlar, dijital görseller, online eğitimler vb. gibi somut olmayan hizmetlerin vergilendirilmesi sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu hizmetlerin düzgün takip edilmesi de oldukça zor bir işlemdir.

Dijital ekonominin gelişmesiyle birlikte e-ticarette yaşanan artışlara rağmen mevcut vergi sistemleri dijital işletmeleri vergilendirme konusunda yetersizdir. Çünkü vergi sistemleri eski geleneksel düzene göre uyumlanmış durumdadır. Örneğin, e ticaret süreçlerinde daimî iş yeri olması kuralı bulunmamaktadır. E ticaret için satış yapılan ülkede üretim fabrikası, satış iş yeri gibi yerleşik kurumların olması zorunluluğu yoktur. Hali hazırda kullanılan vergi sistemlerinde ise, vergilendirme yetkisinin hangi ülkeye ait olduğunun tespiti daimî iş yeri kuralına bağlanmıştır (Bıyan ve Yılmaz, 2018: 15). Vergisel anlamda bir diğer sorun, gayri maddi varlıkların(soyut) vergilendirilmesine olanak sağlayan mevzuatın bulunmamasıdır. Ayrıca, dijital ortamda satış yapanın tespit edilmesinin zorluğu da bir diğer sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergilemede ortaya çıkan bu sorunların çözülebilmesi için, dijital ekonominin varlığı ve sunduğu hizmetler kapsamı genişletilerek tüm dünyanın uyum sağlayacağı ortak bir mutabakat hazırlanmalıdır. Bu bağlamda önce ulusal düzeyde yeni dijital koşullara göre düzenlemeler yapmak önem arz etmektedir. Ayrıca daimî iş yeri kavramı yeniden inşa edilerek dijital dünyayı kapsayacak şekilde düzenlenmelidir.

DİJİTAL HİZMETLER VE VERGİLENDİRME

Dijital hizmetlerin vergilendirilmesi için öncelikle, vergiyi ödeyecek mükellefin, üzerinden vergi alınacak işlemin, elde edilen gelirin mahiyetinin tespit edilmesi gerekmektedir. Vergilendirme konusunda önemli olan bir diğer unsur ise, vergilendirme yetkisinin kime ait olacağının tespitidir. Dijital ekonomilerin vergilendirilmesinde doğrudan vergiler ve dolaylı vergiler söz konusudur. Doğrudan vergilerin toplanmasıyla ilgili sorunlardan biri, geliri kazanan kişi ya da firmanın fiziki olarak varlığının net belirlenememesidir. Geleneksel ekonomide var olan işyeri

zorunluluğunun dijital ekonomiler için geçerli olamaması bu sorunun başlıca etkenidir. Dijital ekonomilerin vergilendirilmesi konusunda bir diğer sorun, e ticaret uygulamalarında müşterilere özel veriler elde etmek ve buna yönelik mal ve hizmet sunumu gerçekleştirerek kâr ve gelir elde etmektir. Elde edilen kâr ve geliri netleştirmek her zaman mümkün olmamaktadır. Dijital mal ve hizmetlerde sunulan hizmetin değerinin net olarak belirlenememesi de bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (OECD, 2015: 104). Dolaylı vergiler, elde edilen gelir üzerinden değil, ekonomik işlemlerden doğan vergiyi nitelemektedir. Dolaylı vergiler açısından dijital ekonomi vergileri ise; bu işlemlerin net belirlenememesi problemi nedeniyle sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası, elde edilen gelirin niteliği dijital ekonomilerin vergilendirilmesi açısından bir sorun teşkil etmektedir. Bu doğrultuda dijital ekonomilerin vergilendirilmesi için birçok noktada detaylı analiz etmek ve değerlendirme yapmak gerekmektedir.

DİJİTAL EKONOMİNİN VERGİLENDİRMESİNE YÖNELİK GİRİŞİMLER

Avrupa Birliğine üye ülkeler dijital hizmet vergileri ile ilgili verdikleri önerilerde oldukça basit ve anlaşılır adımlar atmıştır. Buna yönelik olarak 2015 yılında, "Dijital Tek Pazar Stratejisi" kurulmuştur. Bu strateji temelde, dijital ağlardan faydalanma, dijital ekonominin gelişmesi gibi amaçları içermektedir. Ocak 2015'te ise, dijital ekonomi açısından KDV'nin müşterinin ikamet ettiği ülkede vergilendirilmesi kararı alınmıştır (Çetin, vd., 2016: 70). Vergi kaçaklarının önüne geçmek amacıyla, 2016 yılına gelindiğinde; bir iş yerine bağlı olmaksızın, tüm şirketlerin kazançlarının vergilendirilmesi kararı alınmıştır. 2017 yılında gerçekleşen dijital zirvede ise, dijital ekonominin pay büyüklüğü konusu ele alınmıştır. Mart 2018 döneminde ise, bazı dijital servislerden sağlanan dijital hizmetlere yönelik vergi uygulanması için çalışmalar yürütülmüştür (European Commission, 2018: 4). Bu verginin oranı ise, brüt dijital vergiler üzerinden alınacak ve oranı % 3 olacaktır (Güvendi, 2020: 55).

Dijital ekonominin konuşulmaya ve öneminin anlaşılmaya başlanmasından sonra, dijital ekonominin aktrislerinin, kurumlar vergisi miktarlarını azaltmak amacıyla transfer fiyatlandırması uygulayarak kurumlar vergisinde ciddi azalışlar yaşanmasına neden olduğu düşüncesi kabul görmeye başlamıştır. Bunun üzerine 21 Mart 2018'de Avrupa Komisyonu tarafından çok uluslu şirketlerin vergilendirilmesi amacıyla öneri hazırlanmıştır. Bu vergi, Dijital Hizmetler vergisidir ve dijital hizmetlerin vergilendirilmesini kapsamaktadır. Bu teklif birlik halinde kabul görmese dahi, İspanya, Macaristan, İngiltere, Fransa gibi bazı ülkeler kendi ülkelerinde dijital hizmet vergisi uygulamaya başlamıştır (European Commission, 2018: 17; Çelikkaya, 2021: 178).

Dijital Hizmetlerin vergilendirilmesi konusunda ciddi bazı adımlar atan bir diğer oluşum ise OECD'dir. Dijital ekonomi pazarının büyüklüğünün farkına varmaya başlayan OECD, 2013 yılında Matrah Erozyonu ve Kar Aktarımı anlamına gelen (BEPS) planı hazırlamıştır (Turunç, 2013: 5). BEPS'in birinci raporu; dijital ekonominin payının arttığını ve buna yönelik vergi uygulamalarının zorunlu hale geldiğini vurgulamaktadır. BEPS'in ikinci raporu ise 2018 yılındadır ve küresel bir çözümü kapsayan minimum vergi önerisinden söz etmektedir. Bu doğrultuda; şeffaflığın sağlanması, uyum maliyetlerinin azaltılması, çifte vergiyi önlemek gibi amaçlar belirlenmiştir (OECD, 2020: 12-13).

DİJİTAL EKONOMİNİN VERGİLENDİRİLMESİNE YÖNELİK ÜLKE ÖRNEKLERİ

Dijital ekonomiler ve sahip olunan vergi kapasitesinin büyüklüğü anlaşılmaya başlandıkça özellikle gelişmiş ülkeler vergileme önlemleri almaya başlamıştır. Bu anlamda ilk adım Hindistan'da çevrimiçi reklamları vergilendirmeyi amaçlayan, Eşitleme Vergisidir. Bir diğer örnek ise, Macaristan'da uygulamaya konulan Reklam Vergisidir (Eyidoğan ve Demir, 2022: 8). Dijital hizmetler alanında büyük gelir ve dolayısıyla bir vergi payı olduğunu fark eden ülkeler zaman içinde kendilerine göre vergi kanunları oluşturmaya başlamıştır. Verginin konusuna ise, çevrimiçi reklamlar, veri toplanması, çevrimiçi pazarlama gibi konular girmektedir.

Fransa vergi sisteminde, 2019 yılı itibarıyla reklamcılık ve çevrimiçi satışların vergilendirilmesi kararı alınmıştır. Fransa zaten Avrupa komisyonunda belirlenen dijital vergi kanununu uygulamayı kabul etmiştir. Vergi düzenlemesi, hizmet sağlayıcının Fransız olup olmamasına bakmadan, dijital faaliyette bulunun şirketlerin vergilendirmesini kapsamaktadır. Belirlenen dijital hizmet vergisi oranı ise % 3'tür. Yıllık geliri 750 milyon euroyu aşan ve Fransa'da elde edilen geliri 25 milyon euroyu aşan şirketler mükellef sayılmaktadır (Mert ve Bayar, 2020: 88). Avustralya dijital hizmetler üzerinden alınan vergiler doğrultusunda, hali hazırda uygulanmakta olan reklam hizmetleri vergisini uzatmıştır. Bu reklam vergisi, dijital reklam vergilerini içermese dahi, çevrimiçi reklam vergilerini de dahil etme üzerine çalışmalar yapılmıştır (Eyidoğan ve Demir, 2022: 9).

OECD tarafından alınan karara uyan bir diğer ülke ise Macaristan'dır. Macaristan'da çevrimiçi reklamcılığı da vergilendiren bir vergi sistemi 2014 yılında uygulanmaya konmuştur. Bu vergi, çevrimiçi ya da çevrimdışı reklamcılık uygulaması ayırt etmeksizin tüm reklamcılık faaliyetlerine uygulanmaktadır (Sinning, 2017: 412).

İngiltere'de ise, dijital vergi sistemi konusunda kendine has bir vergi sistemi oluşturmuştur. 2020 yılında uygulanması planlanan ve uygulamaya konulan bu vergi sistemi, dijital yolla elde edilen gelirlerden vergi almaya yönelik düzenlemeleri barındırmaktadır. Bunların arasında vergiden kaçınma yollarını cezalandıran vergisel sorumluluklar getirmek de vardır. İngiltere'de dijital hizmet vergisinin kapsamı; çevrim içi pazarın vergilendirilmesi, çevrim içi platformlardan elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi ve arama motorları yoluyla gelir elde etmenin vergilendirilmesi olarak sıralanabilir. Bu noktada İngiltere özellikle büyük şirketlerin (facebook, amazon, Google, Apple) gelirleri üzerinden vergi alma düzenlemeleri yapmıştır. Verginin oranı ise % 2'dir. İngiltere, özellikle 2021 yılına geldiğinde ise crypto paralar piyasaları üzerinden de % 2'lik vergi alınmasına yönelik adımlar atmıştır (HM Treasury, 2018).

Avusturya'da yürütülen dijital hizmet vergisi ise, reklam gelirlerinin vergilendirilmesi hakkındadır. Dijital hizmetlerden elde edilen gelirlerin adil şekilde vergilendirilmesini sağlamak amacıyla çevrim içi reklamcılık faaliyetleri üzerinden vergi alınmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda reklam gelirleri üzerinden alınan verginin oranı ise % 5'tir (Austrian Parliamet, 2019).

İtalya için dijital hizmetlere yönelik vergi ise, 2017 yılında meclis tarafından gündeme getirilmiştir. Bu verginin yürürlük tarihi ise 2019 olarak belirlenmiştir. Verginin kapsamı ise, dijital reklamlar, mal ve hizmet sunan dijital platformlar ve dijital verilerin toplanması şeklindedir. Oranı ise % 3 olarak belirlenmiştir, dönemi ise çeyrek dönem olarak belirlenmiştir (Güvendi, 2020: 56; Ernst ve Young, 2019). Dijital hizmet vergisi bu ülkelerle sınırlı değildir.

Ayrıca; Çek Cumhuriyeti'nde, reklamcılık, dijital arayüzlerin kullanımı üzerinden vergi alınması planlanmakta ve bu verginin oranı ise % 7 olarak düşünülmektedir. İspanya'da oranı % 3 olarak belirlenen dijital hizmet vergisi ise, çevrimiçi reklamcılık, kullanıcı verilerinin toplanması gibi konuları içermektedir. Dijital hizmet vergisi uygulamalarına yönelik adım atan ülkeler ise; Türkiye, Slovakya, Polonya, Slovenya gibi ülkeler olarak sıralanabilmektedir. Bir sonraki başlıkta Türkiye için planlanan dijital hizmetler vergisi ele alınmaktadır.

TÜRKİYE'DE DİJİTAL HİZMET VERGİSİ

Teknolojide yaşanan gelişmelerin bu kadar hızlı olması, ekonomik, sosyal alanda değişim ve gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Ülke açısından bıraktığı etkilerin yanında, teknoloji alanında üst düzey gelir elde etmeler de yaşanmıştır. Şirketler, dijital mal ve hizmetler yoluyla kazanç elde etmeye başlamıştır. Küresel çapta, dijital hizmetlerin vergilendirilmesi düşüncesi kabul görmeye başlamış ve buna yönelik çeşitli düzenlemeler yoluna gidilmeye başlamıştır. Henüz küresel olarak üzerinde mutabakat sağlanan bir uygulama olmasa da ülkeler kendi çaplarında vergi uygulamalarına başlamıştır. Türkiye'de onlardan biridir. Türkiye, 2019 yılında "Dijital Hizmet Vergisi" için çalışmalara başlamış, 2020 yılında da uygulamaya başlamıştır.

Dijital hizmet vergisinin konusu, Türkiye'de sağlanan dijital hizmetlerden elde edilen hasılattır. Kısaca vergi dolaylı bir vergidir (Yavaşlar, 2020: 11). Dijital hizmet vergisinin konusuna giren maddeler 7194 sayılı kanunda şu şekilde sıralanmaktadır; (Resmi Gazete, 7194 Sayılı Kanun, 2019).

- a) Dijital ortamda sunulan reklam ve performans hizmetleri, kullanıcıların veri iletimi ve yönetimi gibi hizmetlerle reklamın sunulmasında kullanılan teknik her türlü hizmetler,
- b) Bilgisayar program ve uygulamaları, müzik, oyun, oyun içi uygulamalar ve sesli, görsel, dijital herhangi bir içeriğin dijital ortamda dinlenmesi, izlenmesi, oynanması ile ilgili dijital ortamda sunulan hizmetler,
- c)Kullanıcıların birbirleri ile etkileşime girebilecekleri dijital ortamların sağlanması ve işletilmesi, kullanıcıların mal veya hizmetin satılmasının kolaylaştırılması işlemleri, şeklindedir.

Kanunda da görüleceği üzere, bir hasılatın dijital hizmet vergisine tabi olabilmesi için Türkiye'de sunulmuş olması ve hasılatın Türkiye'de elde edilmiş olması gerekmektedir. Hizmetten Türkiye'de yararlanılması, Türkiye'deki kişilere yönelik olması verginin kesilmesi için gerekli şartlar arasındadır. Kanun, dijital platformların büyük bir bölümünü kapsam içine almaktadır. Türkiye'de verginin mükellefi ise, "dijital hizmet sağlayıcısı"dır. Vergi alacağının şüpheye düşmemesi için vergi sorumlusu belirleme yetkisi ise, Hazine ve Maliye Bakanlığına verilmiştir. Vergi mükelleflerinin Türkiye'de iş yerinin bulunmaması, ikametgahının olmaması gibi durumlarda Bakanlık, işleme tabi olanlar ile ödemeye aracı olanları vergi sorumlusu olarak belirleme yetkisine sahiptir (Karabalut, 2020: 278-279).

Dijital hizmetler vergisinde bazı muafiyet ve istisnalar da ilgili kanunun 4. Maddesinde tanımlanmıştır. Muafiyetin kapsamı; Türkiye'de elde edilen hasılatın 20 milyon Türk Lirasını ya da küreseldeki toplam hasılatın 750 milyon eurosunu aşmaması durumunda, dijital hizmet sunanların vergiden muaf tutulacağı şeklindedir. Bu noktada muafiyetin belirlenirken, belli büyüklükteki ciroya sahip büyük mükelleflerin ve işlemlerin vergilendirilmesi amacı güttüğü sonucu ortaya çıkmaktadır (Ergin, 2020: 109). Bu düzenleme ile dezavantajlı konumdaki küçük ve orta boyutlu işletmelere avantaj sağlanmaktadır. Muafiyetin son bulması durumu ise, 7194 sayılı kanunda; konu

tutarlardan her ikisinin de ilgili hesap dönemi içinde aşılması durumunda muafiyet sona erecektir şeklinde açıklanmaktadır (Resmi Gazete, 7194 Sayılı Kanun, 2019).

Dijital hizmet vergisi için istisnalar ise şu şekilde sıralanmıştır;

- a) 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanununda üzerinden hazine payı ödenen hizmetler,
- b) 6802 sayılı Bankacılık Kanununda 4. Madde kapsamına giren hizmetler,
- c) 5746 sayılı ARGE Hakkında Kanun'un 2. Maddesinde tanımlanan merkezlerde meydana gelen faaliyetler sonucunda elde edilen ürünlerin satışı ile bu ürünler üzerinden sunulan hizmetler,
- d) 6493 sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödemem Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun'un 12. Maddesinde yer alan ödeme hizmetleri şeklindedir (Karabulut, 2020: 280).

Dijital hizmet vergisinin hesaplanması ise; vergileme döneminde verginin konusuna giren hizmetler sonucunda elde edilen hasılatın tamamı verginin matrahı olarak kabul edilmektedir. Eğer elde edilen hasılat döviz üzerinden olursa, hasılat alış fiyatı üzerinden Türk lirasına çevrilir. Hasılatın elde edilmiş olması verginin kesinleşmesi için yeterlidir, hizmet bedelinin tahsil edilme zorunluluğu bulunmamaktadır (Özdemir ve Atak, 2019: 29). Matrah hesaplanırken gider, maliyet, diğer vergiler gibi giderlerin indirilmesi mümkün değildir. Dijital hizmet vergisinde oran ise, %7,5 olarak belirlenmiştir. Cumhurbaşkanı, vergi oranını ister ayrı ayrı ister de birlikte olacak şekilde %1'e kadar indirme ya da 2 katına çıkarma yetkisine sahiptir (Resmi Gazete, 7194 sayılı Kanun, 2019).

Dijital hizmet vergisinin dönemi, beyanı, tarihi ve ödemesi konuları 7194 sayılı kanunda 6. Maddede düzenlenmiştir. Buna göre, takvim yılının birer aylık dönemleri dijital hizmet vergisinin vergilendirme dönemi olarak kabul edilmektedir. Hazine ve Maliye Bakanlığı, vergilendirme dönemini üçer aylık olarak belirleme yetkisine sahiptir. Verginin tarihi ise, mükellef beyanına bağlıdır. Ödeme dönemi ise, beyanname verme süresindedir (Resmi Gazete, 7194 Sayılı Kanun, 2019).

SONUÇ

Endüstri 4.0 devriminden sonra teknolojiye yaşanan devrimler çok hızlanmıştır. Önce bilgisayar ve internet hayatımıza girmiş, daha sonra ise dijital ortam giderek genişlemiştir. Tüm bu süreçler tüm dünyada etkisi hissedilen bir dijital yeniliğin önünü açmıştır. Dijital hayatta yaşanan bu dönüşümün etkisi sadece kişiler üzerinde değil, iktisadi ve sosyal hayatta da karşımıza çıkmaktadır. Dijitalleşme ile ortadan kalkan sınırlar, e ticaretin gelişmesine neden olmuştur. Büyüyen e ticaret kavramıyla birlikte, ticaret hadleri yükselmiş ve dünyanın dört bir yanı bir pazar haline gelmiştir. Bu gelişmeler yeni pazar ve iş kollarının oluşmasına ve ekonomi içindeki payın sürekli artmasına olanak sağlamıştır. Artan pay, büyük gelirlerin elde edilmesine olanak sağlamıştır. Tüm bunların yanında dijital ekonominin vergilendirilmesi noktasında geleneksel vergi sistemleri yetersiz kalarak devletlerin vergi gelirlerinde kayba uğramasına neden olmuştur. Bu noktada uluslararası vergilendirme konusu negatif anlamda etkilenmiştir. Daha önce dijital ekonomi kavramının varlığından haberdar olmayan ülkeler, dijital dönüşümle beraber vergi kanunlarını düzenleme gereği duymaya başlamışlardır.

Dijitalleşmenin en önemli özelliği mal ve hizmet sunumunun sanal ortamda gerçekleşmesidir. İş yapan şahıs ya da şirketler daimî bir iş yerine gerek duymaksızın büyük gelirler elde etmekte ve vergi kanunda dijital hizmet vergisi düzenlemediği için vergi ödememektedir. Bu sebeple ülkeler buna yönelik adımlar atarak vergi kanunlarını düzenleme yoluna gitmişlerdir.

Dijitalleşme neticesinde ortaya vergi kayıplarını önlemek amacıyla dijital ekonominin vergilendirilmesine yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. Buna yönelik ilk defa OECD tarafından BEPS Eylem Planı hazırlanmıştır. Bu planda vergi kayıplarının önüne geçmek amacıyla iş yeri kavramının belirlenmesi, stopaj yoluyla vergilendirme yolunu seçme ve dengeleme vergisi getirme adımları belirlenmiştir. 2018 yılına gelindiğinde bir vergi planı da Avrupa Komisyonu tarafından geliştirilmiştir. Bu planda da yine iş yeri kavramının belirlenmesi ve vergi mevzuatının bu yeni dönüşüme göre revize edilmesi amaçları güdülmektedir. Dijital hizmet vergisini uygulayan ülkeler; Fransa, İngiltere, İtalya, Slovakya gibi ülkelerden oluşmaktadır.

Türkiye’de ise Dijital Hizmet Vergisi, 05.12.2019 tarihinde 7194 sayılı kanunla düzenlenmiştir. Verginin oranı ise %7,5 olarak belirlenmiştir. Diğer ülkelerde ise bu oran nispeten daha düşüktür. Bu anlamda ülkeye dezavantaj sağlanması ve vergiden kaçınma, vergi cennetlerine yönelme gibi vergi kaybına neden olacak durumların yaşanması olasılığı artmaktadır. Dijital ekonomilerin güç kazanması ile vergi cennetlerine yönelmeler artmış böylece vergi kaybının da giderek büyümesine yol açmıştır. Vergi kayıplarının yaşanmaması için, teşviklerin sağlanması amacıyla uluslararası vergi oranlarına uymak ve benzer uygulamalar getirmek önem arz etmektedir. Bu doğrultuda Türkiye’nin global vergi kararlarına benzer kararlar alması ve uygulaması vergi kayıplarının önüne geçebilir.

KAYNAKÇA

Altenburger, P., & Joseph, C. (2020). “How to Tax the Digital Economy? The OECD-Led Effort to Reform the Taxation of the Digital Economy”, *Diritto Tributario Internazionale E dell'UE*, Aprile, ss. 208-214.

Austrian Parliament (2019). *Initiativantrag für ein Abgabenänderungsgesetz 2020 (Legislative proposal for the Tax Amendment Act 2020)* (Erişim Adresi: https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXVI/A/A_00983/fname_759954.pdf.)

Bıyan, Ö., & Güneş, Y. (2018), “A Taxation Problem Caused by Digital Economy: Definition of Virtual Establishment”, (Ed.) Selçuk İpek ve Adnan Gerçek, *Current Perspectives in Public Finance* Berlin: CPI

Çelikkaya, A., (2021)., “Avrupa Komisyonunun Dijital Hizmet Vergisi Önerisinin Ekonomik Analizi”, *International Journal of Public Finance*, 2021, Vol:6, No:2, ss. 176-192.

Çetin, G., G. & Gerçek, A. (2016). “Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Açısından Katma Değer Vergisinin Uygulama Sorunlarının Değerlendirilmesi”. *International Journal of Public Finance*, 1/1, ss. 61-74. (Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/328094>.)

Çetinkaya, G. & Akar, S. (2018). “Robotlar Vergi Vermeli Mi? Türkiye Açısından Değerlendirme”, *Current Debates In Public Finance & Public Administration*, 27, s. 45-56

- Eğilmez, M., (2017), "Endüstri 4.0", Kendime Yazılar, (<http://www.mahfiegilmez.com/2017/05/endustri-40.html>) (Erişim Tarihi: 02.10.2019).
- Ekinci, E. & Pala, O. (2020), "Dijital Ekonomideki Gelişmelerin Vergilendirmeye Yansımaları Yurt Dışında Mukim Dijital şirketler Nezdinde Gerçekleştirilen Vergi incelemelerinin Değerlendirilmesi", Vergi Dünyası Dergisi, 39(462), ss. 113-130.
- Ergin, N.E. (2020), "Dijital Hizmet Vergisi", Vergi Dünyası, 39(462), ss. 107-112.
- Ernst&Young. (2019). "Italy Introduces New Digital Services Tax". (Erişim Adresi: (<https://taxinsights.ey.com/archive/archive-news/italy-introducesnewdigital-services-tax.asp>.)
- European Commission. (2018)., "On the Common System of a Digital Services Tax" On Revenues Resulting From the Provision of Certain Digital Services, 2018/0073, Brussels.
- Eyidoğan, E., & Demir, O., (2022)., "Dijital Hizmetlerin Vergilendirilmesi: Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler", Working Paper Series, Vol 3, Issue 2, ss. 1-15.
- Fauska, P., Kryvinska, N. ve Strauss, C. (2013). E-Commerce and B2B Services Enterprises. 2013 Workshops of 27th International Conference on Advanced Information Networking and Applications.
- Grant Thornton, (2018), "Taxing The Digital Economy", Grant Thornton International Ltd, (<https://www.grantthornton.global/globalassets/1-memberfirms/global/insights/articlepdfs/2018/taxing-the-digital-economy.pdf>)
- Güvendi, S. A., (2020)., "Dijital Ekonominin Vergilendirilmesinde Karşılaşılan Sorunlara Çözüm Yolu Olarak Dijital Hizmet Vergisi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi". Vergi Dünyası Dergisi, 463, ss. 50-61.
- HM Treasury. (2018). Budget 2018-Digital Services Tax. Erişim Adresi: (https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/752172/DST_web.pdf.)
- Jaimovich, N., & Siu, H. E. (2019). Job polarization and jobless recoveries. Review of Economics and Statistics, ss. 1-46.
- Kagerman, H. & Wolfgang W. (2013)., "Recommendations for implementing the strategic initiative INDUSTRIE 4.0, Germany: National Academy of Science And Engineering", (<https://www.din.de/blob/76902/e8cac883f42bf28536e7e8165993f1fd/recommendations-forimplementing-industry-4-0-data.pdf>)
- Karabulut, Ş., (2020)., "Dijital Çağın Mali Yansımaları: Dijital Hizmet Vergisi", Maliye Dergisi, Ocak-Haziran 2020; 178, ss. 263-288.

- Mert, H., & Bayar, E., (2020)., "Dijital Ekonominin Vergilendirilmesine Yönelik Ülkemiz Uygulamalarının Bazı Avrupa Birliği Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Analizi ve Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri", Mali Çözüm Dergisi, Temmuz- Ağustos 2020, 30(160), ss. 71-99.
- Murphy, R. (2017). "Dirty Secrets: How Tax Havens Destroy the Economy". London, Verso.
- OECD (2020). Tax Challenges Arising from Digitalisation – Report on Pillar Two Blueprint: Inclusive Framework on BEPS, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/abb4c3d1-en>
- OECD. (2015). Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy, Action 1–2015 Final Report, https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/addressing-the-tax-challenges-of-the-digital-economyaction-1-2015-final-report_9789264241046-en#page1.
- Oktaç, C. (2020), "Dijital Ekonominin Boyutu, Vergilendirilmesine Yönelik OECD Çalışmaları Öneriler, Örnek Ülke Uygulamaları ve Türkiye’de Yapılan Düzenlemeler ve Dijital Hizmet Vergisi", Vergi Sorunları, 376, 95-116.
- OECD. (2014), Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project, OECD Publishing.
- Özdemir, H. & Atak, O. (2019), "Yeni Bir Vergi: Dijital Hizmet Vergisi", Vergi Raporu, 243, ss. 22-33.
- Parviainen, P., Tihinen, M., Kärääinen, J., & Teppola, S. (2017). "Tackling the digitalization challenge: How to benefit from digitalization in practice". 362 International Journal of Information Systems and Project Management, Cilt: 5, Sayı: 1, ss. 63–77. (<https://doi.org/10.12821/ijispm050104>.)
- Resmi Gazete, Dijital Hizmet Vergisi ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 7194 sayılı Kanun, Kabul Tarihi; 05.12.2019, (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191207-1.htm>).
- Schwab, K. (2016a). The Fourth Industrial Revolution. Geneva, Switzerland: World Economic Forum.
- Sinnig, J. (2017). "Besteuerung der digitalen Wirtschaft in Großbritannien, Italien und Ungarn" – ein europäischer Rechtsvergleich (taxation of the digital economy in the UK, Italy and Hungary – a European legal comparison). Internationale SteuerRundschau, 11, ss. 408–412.
- Taymaz, E. (2018)., "Dijital Teknolojiler ve Ekonomik Büyüme: Dijital Teknoloji Sektörlerinde Türkiye’nin Konumu, Fırsatları, Seçenekleri". Yayın No: TÜSİAD/2018,10- 600. (Erişim adresi: <https://hdl.handle.net/11511/70256>).
- Turuñ, S. (2013), "Matrah Aşındırma ve Kar Aktarımı BEPS". Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı Yayını.
- Ubay, B., (2020)., "Dijital Ekonominin Dijital Vergi Cennetlerinin Gelişimine Etkisi", KOCATEPEİİBF Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 1, Haziran 2020, ss. 28-44.

- Warren, N. (2002). "Internet Challenge to Tax System Design in The International Taxation System". New York: Kluwer Publishing.
- Yankın, F. B., (2019). "Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı". Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(2), ss. 1–38.
- Yavaşlar, F. B., (2021)., "Dijital Hizmet Vergisi", Vergi Sorunları Dergisi, 43(377), ss. 9-20.
- Yeşiltaş, C. & Artar, O., (2021)., "Ekonomideki Dijital Dönüşüm ve İstihdam Üzerindeki Etkisi", İstanbul Ticaret Üniversitesi, Working Papers Series, Vol:2, Issue:1, ss. 43-52.
- Yıldız, A., (2018)., "Endüstri 4.0 ve Akıllı Fabrikalar", Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 22(2), 546-556, (Doi 10.16984/sofenbilder.321957.)

AİLE OKULU EĞİTİMİNİN ETKİLİLİĞİNE İLİŞKİN KATILIMCI GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ

Bekir ALTUNEL

Kumru Halk Eğitim Merkezi, Ordu, TÜRKİYE, bekir.altunel1@gmail.com

Meltem Akın KÖSTERELİOĞLU

Prof. Dr, Amasya Üniversitesi/Eğitim Fakültesi, Amasya, Türkiye, mkostereli@hotmail.com

ÖZET

Birey dünyaya geldiği andan itibaren aile bireylerinden, ebeveynlerinden bir şeyler öğrenmeye başlar. Birey okul hayatının başlangıcına kadar ihtiyaç duyduğu temel bilgileri aileden öğrenir. Örgün eğitim başladıktan sonra da ailenin eğitici özelliğinin devam ettiği bilinmektedir. Bu özelliğine bağlı olarak bireylerin temel eğitim kaynaklarından biri olan ailenin bu görevini yerine getirebilmesi için bilinçli olarak eğitilmesi ve desteklenmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ihtiyacı gidermek ve ailenin ihtiyaç duyduğu desteği sağlayabilmek için aile eğitimi kavramı ortaya çıkmış; yurt içinde ve dünyada bu konuda aile eğitimi ve destek programları düzenlenmiştir. Bu çalışmada da bu programlardan birisi olan ve Halk Eğitim Merkezlerinde yürütülen “Aile Okulu” kurs programı incelenmiştir. İlgili literatür incelemesi yapılarak “Aile ve Eğitim İlişkisi, Aile Eğitimi ve Önemi, Yaşam boyu Öğrenme, Halk Eğitimi Merkezleri” açıklandıktan sonra Halk Eğitimi Merkezlerinde verilen Aile Eğitimleri üzerinde durulmuştur. Araştırmada verilen bu eğitimlere katılanların tecrübeleri ve görüşlerinden yola çıkılarak Aile Eğitimlerinin etkililiğinin belirlenmesinin amaçlandığı nitel bir çalışmadır. Çalışmanın verileri Ordu ili ve ilçelerinde bulunan Halk Eğitimi Merkezlerinde verilen “Aile Okulu” kurs programını başarıyla tamamlayan 70 katılımcıya uygulanan görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Bu verilerden elde edilen bulgulara göre bu eğitim; katılımcıların etkili iletişim kurma ve empati yapma konusunda bakış açılarına ve tutumlarına olumlu katkı sunarken çatışma ve stres yönetimi, bilinçli ve güvenli teknoloji kullanımı ile bağımlılık ve sağlıklı beslenme konusunda bilinçlenmelerini sağlamıştır. Alınan eğitim neticesinde ailelerin çocuklarının gelişimleri ve okul hayatına bakış açılarında, onlarla iletişimlerinde, sosyal ve duygusal beceri gelişimlerini destekleyebilmelerinde katkı sunduğu anlaşılmaktadır. Bu veriler ışığında toplumun çağa ayak uydurabilmesi ve dönemim ihtiyaçlarına cevap verebilmesini sağlayabilmek için ailenin desteklenmesi ve bu alanda düzenli, planlı ve programlı eğitimlerin devam etmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: aile eğitimi ve önemi, aile okulu, yaşam boyu öğrenme, halk eğitimi merkezleri

DETERMINING THE PARTICIPANTS' VIEWS ON THE EFFECTIVENESS OF FAMILY SCHOOL EDUCATION

ABSTRACT

From the moment an individual is born, he begins to learn something from his family members and parents. The individual learns the basic information he needs from the family until the beginning of his school life. It is known that the educational feature of the family continues even after the formal education has started. Depending on this feature, the family, which is one of the basic educational resources of individuals, needs to be consciously educated and supported in order to fulfill this duty. In order to meet this need and to provide the support needed by the family, the concept of family education has emerged; family education and support programs have been organized in this regard in the country and in the world. In this study, the "Family School" course program, which is one of these programs and carried out in Public Education Centers, was examined. After the relevant literature review was made, and "Family and Education Relationship, Family Education and Its Importance, Lifelong Learning, Public Education Centers" were explained, The Family Education given in Public Education Centers was emphasized. It is a qualitative study that aims to determine the effectiveness of Family Trainings based on the experiences and opinions of the participants in these trainings given in the research. The data of the study were obtained through the interview form applied to 70 participants who successfully completed the "Family School" course program given in the Public Education Centers in Ordu province and its districts. According to the findings obtained from these data, while this training positively contributed to their perspectives and attitudes about effective communication and empathy, conflict and stress management made them aware of addiction and healthy nutrition with conscious and safe use of technology. As a result of the education received, it is understood that families contribute to their children's developments and perspectives on school life, to communication with them, and to support their social and emotional skills development. In the light of these data, in order to ensure that the society can keep up with the age and respond to the needs of the period, it is necessary to support the family and to continue regular, planned and programmed trainings in this field.

Keywords: family education and its importance, family school, lifelong learning, public education centers.

GİRİŞ

Devlet denilen mekanizmanın temelini oluşturan toplum olgusu ne kadar güçlü ve sağlıklı bir yapıya sahipse devlet de o kadar güçlü ve uzun ömürlü olur. Bu bakımdan toplumun, dolayısıyla onu oluşturan ailenin ekonomik, kültürel, bilimsel, sosyal ve benzeri alanlarda ihtiyaçlarının karşılanması, desteklenmesi önem arz etmektedir. Toplumun ve ailenin doğal üyesi olan bireyin yetiştirilmesi korunması, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanması, temel haklar doğrultusunda yeteneklerinin geliştirilmesi ve kişisel gelişiminin sağlanması başta devlet olmak üzere toplumun ve ailenin sorumluluğundadır. Devletler örgün eğitim kurumlarında verilen eğitimlerle çocuğun bu konulardaki ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır. Ancak okullarda verilen eğitim çocuğun günlük sosyal hayatına aktarılmadığı noktada eksik kalabilmektedir. Bu noktada çocuğun üyesi olduğu aile kurumu oldukça önem arz etmekte ve okulda alınan eğitimin aile tarafından desteklenmesi gerekmektedir. Örgün eğitim kurumları (okul) sürekli bir değişim içinde bulunan hayat şartlarına uyum sağlayan, bilgi ve teknolojiye bağlı değişiklikleri takip edebilen kişiler yetiştirebilmek doğrultusunda eğitim vermektedir. Bu etkinliğin yararlı olmasındaki en büyük katkı hiç şüphesiz aileye aittir (Ay – Şahan, 2018).

Aile toplumun temelini oluşturan en küçük birimdir. Güçlü ve geleceğe emin adımlarla yürüyebilen bir toplum oluşturabilmek için güçlü ve sağlıklı bir aile yapısına sahip olmak gerekmektedir. Ailenin temel özelliklerini koruyabilen sağlıklı bir aile yapısı oluşturabilen toplumlar, sağlam temeller üzerine oturabilen, güçlü toplumlar haline gelebilmişlerdir. Bunu sağlayabilmek için aile kurumunu oluşturan bireylerin; evlilik, iletişim, çocuk yetiştirme, çatışma yönetimi gibi birçok alanda eğitim almaları gerekmektedir. Aile kurumunun sağlam temeller üzerine oturabilmesi için aile üyelerinin huzurlu bir ortam kurabilmek, birlik ve beraberliği sağlayabilmek, sağlıklı bireyler yetiştirmek ve yaşanan sorunları çözebilmek gibi temel becerilere sahip olması gerekmektedir. Bu temel niteliklere sahip olan aile psikolojik, sosyolojik, fiziki ihtiyaçları giderilmiş, iletişim, çatışma yönetimi sosyal ilişkiler alanında temel becerilere sahip bireylerden oluşmaktadır. Bu bağlamda aileyi oluşturan bireylere psikolojik, kültürel, ekonomik alanda temel düzeyde eğitimler verilmesi gerektiği söylenebilir.

Birey dünyaya geldiği andan itibaren sürekli bir öğrenme etkinliği içerisinde. Bu etkinlik kimi zaman çevresinde yer alan bireyleri takip ederek gerçekleşebileceği gibi kimi zaman da uzmanlar tarafından verilen eğitim öğretim etkinlikleriyle gerçekleşebilmektedir. Bu noktada aile, bireyin temel öğrenme kaynaklarından birisidir. Birey ilk öğrenmelerini anne, baba ve diğer aile üyelerinden edinmektedir. Bu bakımdan aileyi oluşturan bireylerin biyolojik, kültürel ve fizyolojik nitelikleri bireyin öğrenme etkinliğinin kalitesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle aile bireylerinin bu açılarından desteklenmesi gerekmektedir. Bu duruma değinen Kılıç (2010), bireyin dünyaya geldiği andan itibaren aktif olarak öğrenmeye başladığını, bu öğrenmenin en önemli destekçisi olan ailenin, bireyin kültürel, psikolojik, bilişsel ve fiziki açılarından gelişiminin başlama noktası olduğunu belirtmektedir. Bu bakımdan aile kurumunun temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için eğitim, siyaset, ekonomi ve benzeri alanlarda desteklenmesi, temel eğitimlere tabi tutulması gerekmektedir. Aile eğitimi sağlıklı ve bilinçli nesiller oluşturabilmek için anne ve babalara temel düzeyde ebeveynlik eğitimi verilmesini öngörmektedir. Bu amaçla Milli Eğitim Bakanlığına (MEB) Bağlı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü (HBÖGM) "Aile Okulu Kurs Programı"(AOP) oluşturmuştur. Bu programda anne ve babalara iletişim, sosyal ve duygusal beceri gelişimi, akran

ilişkileri, bilinçli teknoloji kullanımı, çatışma ve stres yönetimi, bağımlılık, ahlaki gelişim alanlarında temel düzeyde eğitim vermeyi amaçlamıştır. Bu eğitimlerle ailelerin ihtiyaç duyduğu sağlıklı bir aile yapısı oluşturmak hedeflenmektedir. Bu araştırma ile söz konusu eğitimlerin ebeveynlere hangi yönlerden katkı sağladığının belirlenmesi suretiyle bu tür eğitimlerin geliştirilmesi konusunda uygulayıcılara geribildirim sağlayabileceği düşünülmektedir. Araştırma bu yönüyle önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, Halk Eğitimi Merkezinde düzenlenen Aile Okulu kurslarında verilen eğitim üzerinde durulmuştur. Buradaki ana problem cümlesi “Halk Eğitimi Merkezinde verilen Aile Okulu Eğitiminin Etkililiğine İlişkin Katılımcı Görüşleri Nelerdir?” şeklindedir. Bu amaca ulaşabilmek için bu kursun bağımlılık ve sağlıklı beslenme, bilinçli ve güvenli teknoloji, çatışma ve stres yönetimi başta olmak üzere ebeveynlere katkıları, eksik ve hatalı yönleri ve gerekliliği ve yeterliliği çalışmanın alt problemlerini oluşturmaktadır.

Türkiye’de özellikle 1980’li yıllardan itibaren aile eğitimi noktasında çeşitli çalışmalar yapılmış ve zaman içerisinde değişen şartlara bağlı olarak bu çalışmalar yenilenerek değişikliklere uğramıştır. Bu çalışmada aile eğitimi alanında yapılan çalışmalardan en sonuncusu olan Aile Okulu projesinin etkililiğinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Halk Eğitimi Merkezlerinde verilen Aile Okulu eğitiminin etkililiğine ilişkin katılımcı görüşleri aracılığıyla programın, aile eğitimi alanında ortaya çıkan ihtiyacı gidermekte ne kadar etkili olduğunun ve bunun yanı sıra olumlu ve olumsuz yönlerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Aile Okulu eğitimine katılan ebeveynlerin görüşleri alınarak elde edilecek verilerin yorumlanmasıyla güçlü ve sağlıklı bir toplum oluşturabilmek için ailelere destek olmayı amaçlayan bu tarz çalışmaların niteliğinin artırılması noktasında temel bilgi havuzu oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1. Aile Okulu Eğitimi ailelerin empati kurma ve iletişim kurma konusunda bakış açılarında hangi değişikliklere yol açmıştır?
2. Aile Okulu Eğitiminin çatışma ve stres yönetiminde katkısı var mıdır?
3. Aile Okulu Eğitiminin bilinçli ve güvenli teknoloji kullanımı konusunda katkısı var mıdır?
4. Aile Okulu Eğitiminin bağımlılık ve sağlıklı beslenme konusunda katkısı var mıdır?
5. Aile Okulu eğitiminin ebeveynlerin çocuk gelişimi ve okul hayatlarına bakış açılarına etkileri nelerdir?
6. Aile Okulu eğitiminin ebeveynlerin çocuk ilişkisine yansımaları nelerdir?
7. Aile Okulu eğitiminin çocuklarının sosyal duygusal beceri gelişimine katkıları açısından ebeveynlere katkıları nasıl olmuştur?
8. Aile Okulu eğitiminin genel anlamda ebeveynlere katkıları neler olmuştur?
9. Aile Okulu eğitiminin ebeveynlere göre eksik ve hatalı yönleri nelerdir?
10. Aile Okulu eğitiminin gerekliliği ve yeterliliği hakkında ebeveyn görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu çalışmada, Halk Eğitimi Merkezinde düzenlenen Aile Okulu kurslarında verilen eğitim üzerinde durulmuştur. Bu kurslara katılan kursiyerlerin verilen eğitime ilişkin düşüncelerini ortaya çıkarmayı amaçlayan nitel bir

çalışmadır. Nitel araştırma, bir teori ortaya koymak hedefiyle toplumsal olgu ve olayları doğal ortamı dâhilinde incelemeyi, yorumlamayı önceleyen bir araştırma yöntemidir (Yıldırım, 1999). Olgu ya da olayların gerçek yaşamda gerçekleşiyor olması nitel araştırmanın gerçek hayata uygunluk özelliğinin en belirgin unsur olarak ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Nitel araştırma, “araştırmacının rolü” unsuruyla çalışmanın temel ögesi olan araştırmacının bizzat bilgi meydana getiren kaynak haline gelmesine, çalışma dâhilinde, bizzat çalışmaya iştirak edenlerle yakın temasta bulunabilmesine, sahaya değişik yönlerden bakabilme yetisi ve tecrübesini kazanmasına olanak sunmaktadır (Tekindal ve Ark, 2020). Nitel araştırma, katılımcıların deneyim, düşünce ve hisleri gibi kişisel bilgilere ağırlık vermektedir. Temel amacı olay ve olguların anlamlandırılabilmesidir. Toplumsal olgu ve olayları kendi doğal sürecinde açıklamayı amaçlamaktadır. Olayların ortaya çıkmasına neden olan, arka plandaki sebepleri gün yüzüne çıkarmayı ve “neden, nasıl, ne için” gibi sorularını cevaplandırmayı hedeflemektedir (Baltacı, 2019).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Ordu ili ve ilçelerinde yer alan Halk Eğitimi Merkezleri bünyesinde yürütülen Aile Okulu kurs programını başarıyla tamamlayan kursiyerler oluşturmaktadır. Katılımcılar, kendilerini rahat hissetmeleri için K1, K2, K3, K68, K69, K70 şeklinde kodlanmıştır. Katılımcıların 51’ i kadın, 19’ u erkek ebeveynlerden oluşmaktadır. Yaş durumları incelendiğinde katılımcıların 21’ inin 21/30 yaş, 33’ ünün 31/40, 13’ ünün 41/50 yaş aralığında ve 3’ ünün 50 yaş üzerinde olduğu görülmektedir. Eğitim durumları incelendiğinde katılımcılardan sadece 8’ inin lisans mezunu olduğu; büyük çoğunluğunun ise ilk okul ve ortaokul eğitim seviyesinde olduğu görülmüştür. Çocuk sayısı değişkeni açısından katılımcıların çoğunluğu 3 çocuk sahibi iken çocukların eğitim durumu değişkenine göre ise katılımcıların 29 ‘unu çocuğunun eğitim düzeyi orta okul ve lise iken diğerlerinin çocuklarının okul öncesi ve ilkököl eğitim seviyesinde olduğu görülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada değerlendirilmeye tabi tutulacak veriler Ordu ili ve ilçelerinde yer alan Halk Eğitimi Merkezleri bünyesinde yürütülen Aile Okulu kurs programını başarıyla tamamlayan kursiyerler tarafından doldurulan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme formu, verilen bu eğitimin etkililiğine yönelik katılımcı görüşlerini tespit edebilmek amacıyla hazırlanmış sorulardan oluşmaktadır. Çalışmada hedeflenen nokta göz önünde bulundurularak, konu ile ilgili alan yazını taraması doğrultusunda hazırlanan bu sorular aracılığıyla eğitimin amacına hizmet edebilme yeterliliğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu iki alan uzmanına incelettilerik görüşleri alınmış ve katılımcılar arasından random seçilen 4 kursiyere ön uygulama yapılmıştır. Böylece görüşme formunun kapsam geçerliliği artırılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte ayrıca araştırmanın sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulundan ve İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli yasal izinler alınmıştır.

Verilerin Analizi

Katılımcılara aldıkları eğitimin sonunda yapılacak görüşme hakkında bilgi verilmiş ve görüşme formuna verecekleri cevapların öneminden bahsedilmiştir. Ayrıca elde edilecek bu bilgilerin sadece bu çalışmada ve bilimsel amaçlar ve etik değerleri çerçevesinde kullanılacağı belirtilmiştir. Bu aşamadan sonra gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış anket formlarından elde edilen bilgilerin analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bu tekniğin kullanılmasının nedeni, betimsel analiz yoluyla elde edilen verilerin daha önce tespit edilen noktalara göre özetlenebilir ve yorumlanabilir özelliğinin bulunmasıdır. Katılımcıların düşüncelerini tarafsız bir şekilde belirtebilmek için oluşturulan tablolarda katılımcıların ifadelerinden direk alıntılar yapılmıştır. Bu noktadaki hedef, elde edilen bulguları hazırlanmış ve yorumu yapılmış şekilde sunabilmektir. Katılımcılardan görüşme formlarını kendilerinin dikkatle okuyup doldurmaları istenilmiş ve çalışmanın tüm aşamalarında uzman görüşlerine başvurularak çalışma yürütülmüştür. Böylece çalışmanın iç geçerliliği artırılmaya çalışılmıştır.

Araştırmacının Rolü

Araştırmacı 2010 yılında Korgan Yatılı Bölge Ortaokulunda meslek hayatına başlamıştır. Görev yaptığı bu kurumda sınıf ve okul veli toplantılarında, yaptığı veli görüşmelerinde ve okulda karşılaştığı bazı durumlar neticesinde aile eğitiminin önemini gözlemle imkânı bulmuştur. 2020 yılından itibaren idareci olarak görev yaptığı Kumru Halk Eğitimi Merkezi ve il genelinde bulunan diğer Halk Eğitimi Merkezlerinde “Aile Okulu” kurs programlarının düzenlenmeye başlaması neticesinde bu hususa dikkatleri yöneltmek ve aile eğitimine katkı sunabilmek amacıyla bu konuda çalışma yapma ihtiyacı hissetmiştir.

BULGULAR

Ordu ili ve ilçelerinde faaliyet gösteren HEM bünyesinde açılan “Aile Okulu Eğitimi” kurs programına katılan ve bu kursu başarı ile tamamlayan kursiyerler arasından random usul (tesadüfen) belirlenen 70 kursiyer ile yarı yapılandırılmış görüşme formu vasıtasıyla görüşme yapılarak kursun etkililiğine yönelik katılımcı görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Katılımcı görüşlerine ilişkin bulgular alt problem sırasıyla bu bölümde ele alınmıştır.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

“Aile Okulu eğitiminde edindiğiniz bilgiler doğrultusunda çocuğunuzla etkili iletişim kurma ve empati yapma konusunda bakış açınızda, tutumlarınızda ne gibi değişiklikler olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusuna 66 katılımcı olumlu etkileri oldu cevabını vermiştir. Bu katılımcıların 22 tanesi *“Çocuğumla iletişimim güçlendi, düşüncelerine ve olaylara bakış açısına önem vermeye başladım”* şeklinde ifade etmiştir.

“Çocukları kendi kuşak özelliklerine göre değerlendirmenin, kıyaslamanın yanlış olduğunun farkına vardım, dünyayı algılayışlarını bakış açılarını anlamaya çalıştım”(k1).

Görüşme formunda yer alan bu soruya 4 katılımcı *“Eğitimin empati kurma ve çocuğumla ilişkiye katkısı olmadı.”* şeklinde olumsuz dönüt vermiştir. *“Hiçbir değişiklik yoktur (k46)”*. Soruyu cevaplayan diğer katılımcıların verdiği cevaplar Tablo 1 'de verilmiştir.

Tablo 1.Eğitimin Etkili İletişim Kurma ve Empati Yapma Konusunda Bakış Açılarında ve Tutumlarında Etkisi

Görüşler	f
Çocuğumu daha iyi anlayabiliyorum.	13
Çocuğuma karşı daha sabırlı olmaya başladım.	10
Çocuğumla daha iyi iletişim kurabiliyorum.	7
İletişim ve empati konusunda bilinçlendim.	5
Bu konuya olan ilgi ve dikkatim arttı.	4
Çocuğumla daha fazla zaman geçirmem gerektiğini anladım.	3
Ben dilini kullanmayı öğrendim.	1
Daha az kontrolcü olmam gerektiğini öğrendim.	1

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların en çok vurguladıkları konunun ebeveynlerin iletişim ve empati konusunda farkındalıklarının artması olduğu söylenebilir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

“Aile Okulu eğitiminde edindiğiniz bilgilerin çatışma ve stres yönetimi konusunda size ve çocuğunuzla olan ilişkilerinize hangi katkıları olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusuna olumlu cevap veren 67 katılımcının 33’ü “Sabır, stres yönetimi ve olaylara sükûnetle yaklaşabilme konusunda bilinçlendim.” şeklinde ifade etmişlerdir. “Sabırla ve doğrusunu anlatarak krizin geçmesini beklemeyi öğrendik bağırap çağırarak ya da zıtlaşarak değil (k22)”. Bu soruya 3 katılımcı “Bu konuda eğitimin katkısı olmadı.” şeklinde cevap vermiştir. “Hiçbir katkısı olduğunu düşünmüyorum (k30)”. Şeklinde. Diğer katılımcıların verdiği cevaplar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Aile Okulu Eğitiminde Edinilen Bilgilerin Çatışma Ve Stres Yönetimi Konusunda Kendilerine Ve Çocuklarıyla Olan İlişkilerine Katkıları

Cevaplar	f
Çocuğumla sorunlarımızı karşılıklı konuşarak iletişim kurarak çözebiliriz.	14
Çocuğumun hareketlerine anlam vermeye başladım.	8
Çocuğumun düşüncelerine önem vermeye başladım.	7
Zaman yönetiminin önemini anladım.	3
Çatışma ve stres yönetimi konusunda daha dikkatli olmam gerektiğini anladım.	1
Çatışma ve stres yönetimi konusunda uzman yardımına ihtiyacım olduğunu anladım.	1

Tablo 2’ de yer alan bilgiler incelendiğinde katılımcıların çatışma ve stres yönetimi konusunda bilinçlerinin arttığı söylenebilir

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

“Aile Okulu eğitiminde edindiğiniz bilgilerin bilinçli ve güvenli teknoloji kullanımı konusunda size hangi katkıları olduğunu düşünüyorsunuz? Bu durum çocuğunuzla ilişkilerinize nasıl yansdı?” sorusuna yanıt veren 63

katılımcının 39 tanesi “*Teknolojinin yararlı ve zararlı yönlerinin bilincinde olarak ve zamana dikkat ederek kullanılması gerektiğini anladık.*” şeklinde cevap vermiştir. “*Teknolojiyi çocuklarım da ben de bilinçli kullanmaya özen gösteriyorduk, eğitimden sonra biraz daha dikkat ediyoruz. Telefon, tablet kullanma saatlerini biraz daha aza indirdik böylece dışarıda oyun oynamak için vakitleri daha da arttı (k31).*”

Katılımcıların 7 tanesi soruya “*Eğitimin bu konuda katkısı olmadı.*” şeklinde yanıt vermiştir. “*Teknolojiyi düzenli kullandıkları için pek bir fark olmadı (k12).*” Bu soruya diğer katılımcıların verdiği cevaplar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Aile Okulu Eğitiminde Edinilen Bilgilerin Bilinçli Ve Güvenli Teknoloji Kullanımı Konusunda Kendilerine Olan Katkıları

Görüşler	f
Teknolojik aletleri çocuğuma kendi kontrol ve denetimim altında kullandırmamam gerektiğini anladım.	14
Çocuğumun oynadığı oyunlar ve ziyaret ettiği sayfaların içerik kontrolünün önemli olduğunu anladım.	7
Aramızdaki iletişime olumlu yansıdı.	3

Tablo 3’ de yer verilen ifadelerden bu eğitim neticesinde katılımcıların bilinçli ve güvenli internet kullanımı konusunda bilinçlendikleri anlaşılmaktadır.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

“*Aile Okulu eğitiminde edindiğiniz bilgilerin bağımlılık ve sağlıklı beslenme konusunda size ve çocuğunuzla ilişkilerinize hangi katkıları olduğunu düşünüyorsunuz?*” sorusuna katılımcıların 61 tanesi olumlu yönde dönüt yapmıştır. Bu katılımcıların 49’ u “*Bağımlılıkla mücadele ve sağlıklı beslenme konusunda bilinçlenmemizi sağladı.*” şeklinde yanıt vermiştir. “*Her türlü bağımlılığa karşı bedenimizi koruma ve bedenimize saygı duyma konusunda bilinçlendiğimi söyleyebilirim (k4).*”

Bağımlılık ve sağlıklı beslenme konusundaki bu soruya katılımcıların 9’ u “*Eğitimin bir katkısı olmadı.*” şeklinde cevap vermiştir. “*Bu konuda beslenmelerinde bir değişiklik olmadı, aynı düzende devam ediyoruz. Teknolojik aletlere zaten bir bağımlılıkları yoktu (k31).*” Diğer katılımcıların verdiği cevaplar Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Aile Okulu Eğitiminde Edinilen Bilgilerin Bağımlılık Ve Sağlıklı Beslenme Konusunda Kendilerine ve Çocuklarıyla İlişkilerine Katkıları

Görüşler	f
Bağımlılık ve sağlıklı beslenme konusundaki sorunları iletişim yolu ile çözmem gerektiğini anladım.	7
Beslenme konusunda çocuğumun isteğini dikkate almam gerektiğini anladım.	4
Bu eğitim çocuğumun daha dinç ve zinde olmasını sağladı.	1

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların bağımlılık ve sağlıklı beslenme konularındaki bilgilerinde artış olduğu görülmektedir.

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

“*Aile Okulu eğitiminde edindiğiniz bilgiler doğrultusunda çocuğunuzun gelişimi ve okul hayatına bakış açınız konusunda ne gibi değişiklikler olduğunu düşünüyorsunuz?*” sorusuna olumlu dönüt yapan 64 katılımcının 21

tanesi “*Kişisel gelişim ve çocuğumun okul hayatı konusunda bilinçlendik.*” şeklinde cevap vermiştir. “*Okula daha fazla itina göstererek düzenli olmaya çalışıyor (k37).*”

Katılımcıların 6’sı soruya “*Çocuğumun gelişimi ve okul hayatına bakış açımızda herhangi bir değişiklik olmadı.*” şeklinde dönüt yapmıştır. “*Hiçbir değişiklik yok (k32).*” Diğer katılımcıların verdiği cevaplar Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Aile Okulu Eğitiminde Edinilen Bilgiler Doğrultusunda Çocuk Gelişimi Ve Okul Hayatına Bakış Açılarında Etkileri

Görüşler	f
Çocuğumu daha iyi tanımam ve anlamam gerektiğini anladım.	15
Ebeveyni olarak çocuğumu desteklemem gerektiğini anladım.	12
Eğitim konusundaki tedirginlik ve stresimiz azaldı.	8
Çocuğum özgüveninin geliştiğinin farkına vardı.	4
Okul aile işbirliği ve iletişimin önemini anladım.	3
Okul öncesi eğitimin önemini anladım.	1

Tablo 5’ de yer alan ifadelerden bu eğitim sayesinde katılımcıların çocuk gelişimi ve okul hayatına bakış açılarında olumlu değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır.

Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

“*Bu eğitimi bütün olarak değerlendirdiğimizde edindiğiniz bilgilerin çocuğunuzla ilişkilerinize genel olarak nasıl yansıdığını düşünüyorsunuz?*” sorusuna katılımcıların 67 tanesi olumlu dönüt vermiştir. Bu katılımcıların 33’ü “*Çocuğumu anlamaya başladım iletişimimiz güçlendi.*” şeklinde cevap vermiştir. “*Onları daha iyi tanıma fırsatım oldu isteklerini, neler yapmak istediklerini daha iyi anlamama yardımcı oldu ama sonuç biz dikkat ettiğimiz sürece iyi oluyor (k7).*”

Edinilen bilgilerin çocukla iletişime katkılarına yönelik bu soruya 3 katılımcı “*Çocuğumla ilişkilerimde değişen bir şey olmadı.*” şeklinde cevap vermiştir. “*Benim çocuğumla ilişkim zaten gayet iyiydi (k32).*” Diğer katılımcıların bu soruya verdiği cevaplar Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Aile Okulu Eğitiminin Ebeveyn Çocuk İlişkilerine Yansımaları

Görüşler	f
Çocuğuma örnek olma ona rehberlik yapmam gerektiğini anladım.	12
Kendi hatalarımı eksiklerini fark ettim.	8
Çocuğumu birey olarak görmeye özgüvenini desteklemeye önem vermem gerektiğini anladım.	6
Ben dilini kullanmaya başladım.	5
Çocuğumu dinlemenin ona zaman ayırabilmenin önemini anladım.	3

Tablo 6’ da yer alan ifadeler bu eğitimin katılımcı ve çocuklarıyla olan iletişimlerinin güçlenmesi yönünde katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

“*Aile Okulu eğitiminde edindiğiniz bilgiler doğrultusunda çocuğunuzun sosyal duygusal beceri gelişimine nasıl bir etkide bulunduğunuzu düşünüyorsunuz?*” sorusuna katılımcıların 67’si olumlu dönüt vermiştir. Bu katılımcıların

23'ü "Çocuğumun sosyal yönünün gelişmesi gerektiğini fark ettim." şeklinde ifade etmiştir. "Onları Sosyal aktivitelere yönlendirmeniz, sosyalleşmelerine destek vermemiz gerektiğini öğrendim (k 57)."

Bu soruya 3 katılımcı "Sosyal ve duygusal beceri gelişimine katkısı olmadı." şeklinde dönüt vermiştir. "Sosyal duygusal anlamda sıkıntımız yok ama beceri gelişimi de yok (k33)." Diğer katılımcıların cevapları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Aile Okulu Eğitiminin Çocuğın Sosyal Duygusal Beceri Gelişimine Katkıları Doğrultusunda Ebeveynlere Katkıları

Görüşler	f
Çocuğumun gelişiminin, özgüveninin geliştirilmesi ve desteklenmesi gerektiğini anladım.	18
Çocuğumun sorumluluklarının farkına varmasını sağladı.	11
Çocuklarıma karşı daha sabırlı anlayışlı olmam gerektiğini anladım.	9
Bireysel farklılıklara saygı duymayı öğrendi.	3
Zaman yönetiminin önemini kavradı.	3

Tablo 7 incelendiğinde aile okulu eğitiminin çocuğın sosyal duygusal beceri gelişimine olumlu katkıları olduğu görülmektedir.

Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Aile Okulu eğitimini bir bütün olarak değerlendirdiğimizde size katkılarının neler olduğunu düşünüyorsunuz, bu eğitim bir yetişkin ve ebeveyn olarak sizde neleri değiştirdi?" sorusuna olumlu dönüt yapan 68 katılımcının 21 tanesi "Ebeveyn olarak aile olma konusunda bilinçlendim." şeklinde ifadede bulunmuştur. "Çocuklarımla daha bilinçli ve daha verimli vakit geçirme konusunda bilinçlendim (k12)."

Soruya 2 katılımcı "Eğitimin bu konuda bana bir katkısı olmadı." şeklinde yanıt vermiştir. "Şahsım adına fark eden bir şey olmadı aldığım eğitimi bu bugüne kadar zaten yapmışım sadece bunu fark etmemi sağladı (k33)." Diğer cevaplar Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Aile Okulu Eğitiminin Ebeveynlere Genel Anlamda Katkıları

Görüşler	f
Çocuğumu anlamamanın, olaylara onun bakış açısı ile bakabilmenin önemini anladım.	16
Kendi hatalarımı eksiklerimi fark ettim.	16
Çocuğumu dinlemenin, onunla Empati kurmanın önemini anladım.	15

Tablo 8' de yer alan bilgiler bu eğitimin ebeveynlere olumlu katkılarının olduğunu göstermektedir.

Dokuzuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmanın dokuzuncu alt problemine yönelik sorusu "Aile Okulu eğitiminin size göre eksik ve hatalı yönleri nelerdir lütfen açıklayınız?" şeklindedir. Katılımcıların 53'ü bu soruya "Hatalı, eksik yanı yoktur." şeklinde yanıt verirken 17 katılımcı "hatalı ve eksik noktalarının olduğunu" belirtmiştir. Bu 17 katılımcının 8'i "katılımcı grubunun genişletilmesi ve çocukların da eğitime dâhil edilmesi gerektiğini" ifade etmiştir. "Eğitimin önemli

katkıları oldu ancak daha detaylı ve örnekler verilerek anlatılabildi, bazı konulara çok kısa değinildi (k31).” Diğer katılımcıların cevapları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Aile Okulu Eğitiminin Ebeveynlere Göre Eksik ve Hatalı Yönleri

Görüşler	f
Eğitimin süresi yetersizdi ve tek dönemlik değil, tekrar halinde yapılması gerekir.	7
Sosyal etkinliklere daha fazla yer verilmesi gereklidir.	2

Tablo 9 incelendiğinde aile okulu eğitiminin genel anlamda ihtiyaca cevap verdiği, süre ve sosyal etkinliklerle desteklenmesi ihtiyacının olduğu görülmektedir.

Onuncu Alt Probleme İlişkin Bulgular

“Aile Okulu eğitiminin gerekliliği ve yeterliliği hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?” sorusuna katılımcıların 58’i “Gerekli ve yeterli bir eğitimdi.” şeklinde yanıt verirken 12 katılımcı “eğitimin bazı yetersiz noktalarının olduğunu” belirtmiştir. Bu katılımcıların 7’si “sürenin yetersiz olduğunu” ifade etmiş etmiştir. “Eğitimin süresinin biraz daha uzun olması gerekiyor (k9)”. Diğer katılımcıların cevapları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Aile Okulu Eğitiminin Gerekliliği Ve Yeterliliği Hakkında Ebeveyn Görüşleri

Görüşler	f
Eğitim daha ayrıntılı ve kapsamlı olmalıdır.	4
Bölgesel farklılıklar göz önünde bulundurularak planlanmalıdır.	1

Tablo 10’ da yer alan ifadeler aile okulu eğitiminin bu konuda gerekli ve yeterli bir eğitim olduğu ancak kapsamının biraz daha genişletilmesinin gerektiğini göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Halk Eğitimi Merkezlerinde verilen Aile Okulu eğitiminin etkililiğine ilişkin katılımcı görüşleri belirlenerek projenin aile eğitimi alanında ortaya çıkan ihtiyacı gidermekte ne kadar etkili olduğu, projenin olumlu ve olumsuz yönlerinin tespit edilmesi amaçlanan bu çalışmada katılımcılara sorulan ilk soru; “Aile Okulu Eğitiminde edindiğiniz bilgiler doğrultusunda çocuğunuzla etkili iletişim kurma ve empati yapma konusunda bakış açınız da tutumlarınız da ne gibi değişiklikler olduğunu düşünüyorsunuz?” şeklindedir. Bu soruya katılımcıların büyük bölümünün “Çocuğumla iletişimim güçlendi, onun düşüncelerine ve bakış açısına önem vermeye başladım.” şeklinde cevap verdiği görülmüştür. İlgili alanyazın incelendiğinde çalışmada elde edilen bu sonucun diğer çalışmalarla uyumlu olduğu görülmüştür.

Aile Eğitimi ve destekleme çalışmalarına katılan ebeveynlerin çocuklarıyla empati ve iletişim kurma yeterliliklerinde artış olduğu, ilişkilerine olumlu katkıların olduğu belirtilmektedir. Kursiyerlerin ben dili kullanma, etkin dinleme ve empati kurabilme yeterliliklerinin geliştiği belirtilebilir (Ay, Şahan, 2015). Kişiler olayları karşısındaki gözle değerlendirilme yeterliliğini edindiklerinde yani empati kurabildiğinde yaş,

eğitim seviyesi, toplumsal çevre, konum gibi sebeplere bağlı birçok sorunun minimal düzeye indirilebildiği görülmektedir (Kavut, 2015).

Çalışmanın ikinci sorusu; “Aile Okulu eğitiminde edindiğiniz bilgilerin çatışma ve stres yönetimi konusunda sizlere ve çocuğunuzla olan ilişkilerinize hangi katkıları olduğunu düşünüyorsunuz?” şeklindedir. Bu soruya katılımcıların büyük bölümü “Sabır, stres yönetimi ve olaylara sükûnetle yaklaşabilme konusunda bilinçlendim.” şeklinde cevap vermiştir. İlgili alanyazın incelendiğinde çalışmada elde edilen bulgunun bu konuda yapılan çalışmalarla tutarlılık gösterdiği görülmektedir. Aile eğitimi noktasında eğitime katılan ebeveynlerin çocuklarıyla karşılaştıkları çatışma ve stres durumlarını yönetebilme kabiliyetlerinin bu eğitimi almayan ebeveynlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Aile eğitimine katılan ebeveynlerin çocuklarının olumlu davranışlarını geliştirme, çocuk kaynaklı stresi azaltabilme yeterliliğine sahip oldukları çatışma ve stres yönetimi noktasında gelişme kaydettikleri görülmüştür (Tezel Şahin, Kalburan, 2009).

Aile Okulu kurs programının etkililiğinin değerlendirilmesi amacıyla yapılan çalışmanın üçüncü sorusu; Bilinçli ve güvenli teknoloji kullanımı konusunda size hangi katkıları olduğunu düşünüyorsunuz? Bu durum çocuğunuzla ilişkilerinize nasıl yansdı?” sorusudur. Katılımcıların büyük bölümünün bu soruya “Teknolojinin yararlı ve zararlı yönlerinin bilincinde olarak, zamana dikkat ederek kullanılması gerektiğini anladık.” şeklinde cevap verdiği görülmektedir. İlgili alanyazın incelendiğinde elde edilen bulguların yapılan diğer araştırmalarla tutarlılık gösterdiği görülmektedir. Aile eğitimi alan ebeveynler bilinçli ve güvenli teknoloji konusunda temel bilgi sahibi olmakta ve çocuklarını bu konuda yönlendirebilmektedir. İnternet ortamı dil öğrenme, kodlama ve yazılım, tasarım, dijital fotoğrafçılık, dijital müzik gibi alanlarda kendilerini geliştirmeleri için fırsatlar sunar. Çocuklarınızın internetin sağladığı bu fırsatlardan yararlanmasını sağlayın. Nasıl ki çocuklarımıza karşıdan karşıya geçerken iki tarafa bakmayı, yüzmeyi, bisiklete binmeyi öğretiyorsanız, dijital dünyada güven içinde dolaşmaları için bilgi iletişim araçlarını ve İnterneti güvenli şekilde nasıl kullanabileceklerini de öğrenmeye ihtiyaçları vardır (MEB,2022).

Çalışmanın dördüncü sorusu; “Aile Okulu eğitiminde edindiğiniz bilgilerin bağımlılık ve sağlıklı beslenme konusunda size ve çocuğunuzla ilişkilerinizde hangi katkıları olduğunu düşünüyorsunuz?” şeklindedir. Bu soruya katılımcıların büyük bölümünün “Bağımlılıkla mücadele ve sağlıklı beslenme konusunda bilinçlenmemizi sağladı.” şeklinde yanıt verdiği görülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde elde edilen bu sonucun konu ile ilgili yapılan daha önceki çalışmalarla tutarlılık gösterdiği görülmektedir. Hayatın herhangi bir döneminde aile eğitimine katılan ebeveynlerin oyun, internet ve madde bağımlılığına karşı temel düzeyde bilgi edindiği ve düzenli ve bilinçli beslenme konusunda dikkatli olduğu bilinmektedir. Araştırma sonucunda katılımcıların çocuklarının bağımlılık yansımaları sorun teşkil eden hareketlerde bulunma, sağlık şikâyetleri, endişe, sinir kontrol edememe durumlarında ve dikkat problemlerinde büyük bir düşme olduğu saptanmıştır (Tezel Şahin, Kalburan, 2009).

Yapılan çalışmanın beşinci sorusu “Aile Okulu eğitiminde edindiğiniz bilgiler doğrultusunda çocuğunuzun gelişimi ve okul hayatına bakış açınız konusunda ne gibi değişiklikler olduğunu düşünüyorsunuz?” şeklindedir. Bu soruya katılımcıların büyük bölümü “Kişisel gelişim ve çocuğumun okul hayatı konusunda bilinçlendim.” şeklinde cevap

vermiştir. Çalışmadan elde edilen bu bulgunun ilgi alanyazın incelendiğinde yapılan diğer çalışmalarla uyumlu olduğu görülmektedir. Aile eğitime katılan ebeveynlerin çocuklarının fiziki bilişsel ve duygusal gelişimleri konusunda yeterli bilgiye sahip oldukları bilinmektedir. Aile eğitimi ve destek programları aileleri çocuk gelişimi ile ilgili bilgilendirmekte çocuklarının sosyal duygusal gelişimleri ve okul başarıları noktasında temel gereksinimleri karşılayacak bilgi ve beceri bilinci sağlamaktadır (Tezel Şahin, Kalburan, 2009). Aile eğitimi kursuna katılan ebeveynlerin büyük bölümü aldıkları bu eğitim sonrasında çocuklarının akademik seviyelerinin artış gösterdiğini belirtmektedir (Ay, Şahan, 2015).

Çalışmanın altıncı sorusu; “Bu eğitimi bütün olarak değerlendirdiğimizde edindiğiniz bilgileri çocuğunuzla ilişkilerinize genel olarak nasıl yansıdığını düşünüyorsunuz?” şeklindedir. Katılımcıların önemli bir bölümü bu soruya; “Çocuğumu anlamaya başladım, onunla iletişimimiz güçlendi.” şeklinde cevap vermiştir. Elde edilen bu sonucun konu ile ilgili literatür incelendiğinde yapılan diğer çalışmalarla uyumlu ve tutarlı olduğu görülmektedir. Temel düzeyde aile eğitimi alan Ebeveynler çocuklarıyla ve çevreleriyle daha rahat iletişim kurabilmekte karşılıklı sorunlarını daha rahat çözebilmektedir. Aile konusunda eğitim alan ebeveynlerin çocuklarıyla olumlu ilişki kurabildiği, çatışma durumlarını azaltabildiği, aile hayatında olası sorunları daha rahat engelleyebildiği bilinmektedir (Şen Karadağ, 2021).

Ordu ili ve ilçelerinde Halk Eğitimi Merkezi bünyesinde açılan Aile Okulu eğitime kursuna katılan kursiyerlere uygulanan görüşme formunun yedinci sorusu; “Aile Okulu eğitiminde edindiğiniz bilgiler doğrultusunda çocuğunuzun sosyal-duygusal beceri gelişimine nasıl bir etkide bulunduğunu düşünüyorsunuz?” şeklindedir. Katılımcıların büyük bölümü “Çocuğumun sosyal yönünün gelişmesi gerektiğini fark ettim bu konuda bilinçlendim.” şeklinde cevap vermiştir. Bu soruya vermiş oldukları cevap ilgi alan yazın incelendiğinde yapılan çalışmalarla tutarlılık göstermektedir. Temel düzeyde aile eğitimi alan ebeveynlerin çocuklarının sosyal-duygusal kinetik beceri gelişimlerine destek verebildikleri ve bu gelişim seviyelerinin gerekliliklerinin farkında olabildikleri bilinmektedir. Aile eğitimi ve destek programlarında ailelerle çocukların bilişsel sosyal duygusal ve dil gelişimlerini desteklemek için gerekli olan bilgilerin paylaşılması söz konusudur. Ailelere çocuklarının gelişimlerini destekleyecek programları birlikte katılmalarına fırsat verme ve ailelerin okuma yazma dil ve matematik becerilerini destekleme açısından da önemli bir boşluğu doldurmaktadır (Tezel Şahin, Kalburan, 2009).

Yapılan araştırmanın sekizinci sorusu; “Aile Okulu eğitimini bir bütün olarak değerlendirdiğinizde size katkılarının neler olduğunu düşünüyorsunuz, bu eğitim Bir yetişkin ve ebeveyn olarak sizde neleri değiştirdi?” şeklindedir. Soruyu cevaplayanların önemli bir bölümü “Ebeveyn olarak aile olma konusunda bilinçlendim.” şeklinde cevap vermiştir. İlgili alan yazın incelendiğinde katılımcıların vermiş olduğu bu cevabın konu ile ilgili yapılan diğer çalışmalarla uyumlu olduğu görülmektedir. Aile eğitimi genel amaç itibarıyla anne ve babalara aile kurumunun önemi, pozitif aile ilişkileri ve destekleyici ebeveyn olmanın gereklilikleri gibi temel yeterlilikleri kazandırmaktadır. Eğitime katılan ebeveynler bu sayede davranışlarında olumlu değişikliklerin olduğunu, çocuklarıyla güçlü iletişim kurabildiklerini belirtmektedir. Aynı zamanda çocuk yetiştirme konusunda bazı bilgilerinin yanlış olduğunu fark ettiklerini ve çocuklarına daha fazla zaman ayırmaları gerektiğini öğrendiklerini

ifade etmektedirler. Bu kazanımlar sayesinde sabır ve sorumluluk yeterliliklerinin, sosyal hayat niteliğinin arttığını düşündüklerini ifade etmektedirler (Ay, Şahan, 2015).

Çalışmanın dokuzuncu sorusu; “Aile Okulu eğitiminin size göre eksik ve hatalı yönleri nelerdir lütfen açıklayınız.” şeklindedir. Bu soruya katılımcıların tamamına yakını “Eksik ve hatalı yanı yoktur.” şeklinde cevap vermiştir. Bu dönüt anne ve babalara nitelikli ebeveyn olma ve sağlıklı bir aile kurumu oluşturma yeterliliklerini kazandırmayı amaçlayan Aile Okulu eğitiminin amacına ulaştığını göstermektedir Araştırmanın onuncu sorusu; “Aile Okulu eğitiminin gerekliliği ve yeterliliği hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?” sorusudur. Bu soruya katılımcıların çok büyük bölümü “gerekli ve yeterli bir eğitimi” cevabını vermiştir. Aile eğitimi ve ebeveynlikle ilgili düzenlenen diğer programlardan da bilindiği gibi bu kurslar nitelikli ve sağlıklı aile kurumunun kurulması ve devamlılığında oldukça önem arz etmektedir. Toplumun temel taşı olan aile biriminin devamlılığı ve sağlıklı bir yapıya sahip olması anne babaların ve anne-baba adaylarının bu konuda yeterli ve düzenli eğitim almasına bağlıdır. Bu doğrultuda düzenlenen aile eğitimi kurslarının genel amaçları;

1. Ebeveyn çocuk ilişkisinde tutum ve davranışların olumlu gelişmesini sağlamak,
2. Ebeveyn çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda bilgilendirmek ve bilinçlendirmek
3. Çocuğun gelişimi ile ilgili problemleri önlemek ve farklı disiplin yöntemleri sunmak
4. Çocuğun ev ortamında öğrenebileceği deneyimler konusunda bilgi vermek
5. Ebeveynleri kendi hakları konusunda bilgilendirmektir (Yıldız, 2015).

Bu bağlamda bakıldığında katılımcıların vermiş olduğu cevaplarla Yıldız (2015) tarafından belirtilen hedeflerin uyumlu olduğu ve dolayısıyla aile eğitimi okulunun amacına hizmet eden gerekli ve yeterli bir eğitim programı olduğu görülmektedir.

Araştırmanın sonuçları özetle aile eğitiminin ebeveynlere etkili iletişim ve empati kurma, çatışma ve stres durumlarıyla başa çıkabilme, teknolojiyi bilinçli ve güvenli kullanabilme konularında katkılar sunduğu görülmektedir. Ayrıca ebeveynlerin bağımlılık ve sağlıklı beslenme, çocuk gelişimi ve okul hayatına bakış açıları, olumlu iletişim ve çocuğunu anlayabilme, çocuğun sosyal ve duygusal beceri gelişimine katkı sunabilme konularında önemli kazanımlar edindikleri anlaşılmaktadır. Bu sonuçlardan yola çıkarak gerekli ve yeterli bir eğitim olan ve ebeveynlere bir çok önemli beceri kazandıran aile okulu eğitimi sağlıklı ve güçlü bir toplum oluşturmada önemli katkılar sunmaktadır.

Aile Okulu Programının eksik ya da hatalı yönleri konusunda kurs programının sürekli ve düzenli olarak gerçekleşen bir program şeklinde değil de tek seferlik yapılmış olmasını önemli bir eksiklik olduğu söylenebilir. Toplam 44 saatten oluşan bu program tekrar gözden geçirilerek düzenli periyotlar halinde sürekli olarak gerçekleştirilen bir kurs programına dönüştürülebilir. Katılımcıların da belirttiği gibi bir diğer eksik kursun sadece ebeveynlere yönelik düzenlenmesi, çocukların bu kursa dahil edilmemesidir. Aile kurumunun bir parçası olan çocuklar güçlü ve sağlıklı bir aile oluşturabilmek için bazı temel yeterliliklere sahip olmalıdır.

ÖNERİLER

Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler

1. “Aile Okulu” eğitimleri çocukları da içine alarak yani katılımcı açısından genişletilerek devam ettirilmelidir.
2. “Aile Okulu” eğitimleri içerik bakımından zenginleştirilmelidir.
3. “Aile Okulu” eğitiminin ders saati artırılmalı ve tek seferli bir eğitim şeklinde değil, düzenli periyotlar halinde tekrar edilerek verilmelidir.
4. “Aile Okulu” eğitiminde sosyal aktivite ve etkinliklere ağırlık verilerek devam edilmelidir.

İleride Yapılabilecek Araştırmalara İlişkin Öneriler

1. Bu kursu veren eğitmenlerin görüşlerine de başvurularak onların bakış açısından eğitimin etkililiği tespit edilebilir.
2. Bu eğitimi alan ebeveynlerin çocuklarının akademik süreçleri incelenerek eğitimin etkililiği değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, N. (2008). *Yaşam boyu öğrenme becerilerinin göstergesi olarak 2006 PISA sonuçlarının Türkiye açısından değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Aksoy, M. (2008). *Hayat boyu öğrenme ve kariyer rehberliği ilkelerinin istihdam edilebilirliğe etkileri: otel işletmeleri üzerine bir uygulama*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Ay, F. & Şahan G. (2018). *Aile Eğitimi kurslarının yetişkin eğitimi bağlamında etkililiğinin değerlendirilmesi*. Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yaşam Boyu Öğrenme Ana Bilim Dalı Yaşam Boyu Öğrenme Bilim Dalı, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi],
- Baltacı, A.(2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2019, Cilt 5, Sayı 2, Syf 368-388*
- Demir, Z. (2021). Değişen toplumlarda ailenin değişmeyen özellikleri, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt 21, Sayı 22*
- Erdoğan, Ç. & Demirkasimoğlu, N. (2010). Ailelerin eğitim sürecine katılımına ilişkin öğretmen ve yönetici görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 3 (3) , 399-431*
- Güleç, İ.& Çelik, S., & Demirhan, B. (2012). Yaşam boyu öğrenme nedir? Kavram ve kapsamı üzerine bir değerlendirme. *Sakarya University Journal of Education, 2(3), 34-48.*
- Günüç, S.Odabaşı & H. Kuzu, A. (2012). Yaşam boyu öğrenmeyi etkileyen faktörler. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 11(2), 309-32*

- Gür, S.B.& Kurt, T. (2011) Türkiye'de ailelerin eğitim ihtiyaçları, *Aile ve Toplum Yıl: 12 Cilt: 7 Sayı: 27 Ekim-Kasım-Aralık 2011*
- Karadağ Şen, Ö.(2021) *Aile Eğitim programı ve ebeveynlik becerilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi],(2021)
- Kavtelek, C. (2014). *Hayat boyu öğrenme kurum yöneticilerinin hayat boyu öğrenmeye ilişkin algıları ve görüşleri*, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi],, Sivas
- Kavut, S.(2015). *Kuşaklar arası iletişim farklılıklarının aile içi iletişime etkisi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı[Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi].
- Kılıç, Ç. (2010). Aile eğitim programları ve Türkiye'deki örnekler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi Cilt 10 Sayı: 1 Yıl:10 Haziran -2010*
- Kır, İ. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 10, Sayı 36, Sayfa 381-404*
- Kıvrak, E. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye'de yaşam boyu öğrenme politikaları ve istihdam ilişkisinin değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- MEB, (2021). Milli Eğitim Bakanlığı Hayat boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Aile Eğitimi Kurs Programı, Ankara,2021
- MEB, (2022). Milli Eğitim Bakanlığı Hayat boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Aile Okulu Eğitimi Kurs Programı, Ankara,2022
- Samancı, O. & Ocakçı, E. (2017). Hayat boyu öğrenme. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 12 (24) , 711-722.*
- Sonkaya, S. (2016). *Kadına yönelik aile içi şiddet (Aksaray örneği)*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Aksaray
- Şahin, T. F. & Özbey, S. (2007), Aile eğitim programlarına niçin gereksinim duyulmuştur? Aile eğitim programları neden önemlidir? *Aile ve Toplum Yıl: 9 Cilt: 3 Sayı: 12 Nisan-Mayıs- Haziran 2007*
- Selçuk, M. (2017). *Halk eğitimi merkezlerinin karşılaştığı sorunlar*, , Eğitim Yönetimi, Denetimi, Planlaması ve Ekonomisi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Denizli
- Tekindal, M & Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi, 20(1), 153-172*
- Tezel Şahin, F.& Kalburan, C. (2009). Aile eğitim programları ve etkililiği; Dünyada neler uygulanıyor? *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Yıl 2009, 25. Sayı 1*
- Üçok, A. (2014). *Ailede anne, baba, çocuk iletişimi üzerine sosyolojik bir değerlendirme*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Kırıkkale Üniversitesi
- Yapıcı, Ş. (2010). Türk toplumunda aile ve eğitim ilişkisi. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/4 Fall*
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. Baskı). Seçkin Yayınevi. Ankara

Yıldız, Z.(2015) Aile eğitim programı ve dini değerler merkezli Aile eğitimi ihtiyacı, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Yıl: 2015/2, Sayı:22, s.159-183.

İNTERNET KAYNAKLARI

Yıldırım, A. (1999) *Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim*

araştırmalarındaki yeri ve önemi. EĞİTİM VE BİLİM, [S.l.], v. 23, n. 112, apr. 1999.ISSN1300

Erişim Tarihi: 26.10. 2022 ErişimAdresi:<<http://213.14.10.181/index.php/EB/article/view/5326>>.

Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Halk Eğitimi Merkezi E- Yaygın Kurs Modülü,(2022)

Erişim Tarihi: 19.11.2022

Erişim Adresi: <https://e-yaygin.MEB.gov.tr/pagePrograms.aspx>

Resmi Gazete, (2010). 21.05. 2010 tarih ve 27587 sayılı Resmi Gazete, Erişim Tarihi: 21.11.2022

ErişimAdresi:<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100521-4.htm>

Milli Eğitim Bakanlığı,(2022) *Aile okulu eğitimi web sayfası*, Erişim Tarihi:07.12.2022

Erişim Adresi: <https://aileokulu.meb.gov.tr/index.php/2022/05/30/bilincli-ve-guvenli-teknoloji-kullanimi/>

PARİS İKLİM ANLAŞMASI ÇERÇEVESİ VE HÜKÜMLERİ

Bülent EFE

*Yüksek Lisan Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı,
Sakarya, Türkiye, bulent.efe2@ogr.sakarya.edu.tr*

ÖZET

İklim değişikliğinin geniş ölçekteki olumsuz etkileri, günümüzde bütün yerküredeki bölgelerde ve ülkelerde hissedilmektedir. Küresel ortalama sıcaklıklarının artışı nedeniyle oluşan kıyı ve toprak erozyonu, seller, kuraklaşma, çölleşme, aşırı hava olaylarındaki artış, büyük hasar veren fırtınalar, hava kirliliği, kıtlık bu olumsuz etkilerden bazılarıdır. Uzun dönemli olabilen ve çoğunlukla doğal nedenlerle gerçekleşen iklim değişiklikleri, sanayileşmeden sonra belirgin olarak insan faaliyetleri kaynaklı etmenlerin zorlamasıyla oluşmaya başlamıştır. Özellikle küresel ısınmanın ana sebebi, insan kaynaklı sera gazlarının atmosferdeki oranının artmasıdır. 19. Yüzyıl ortalarından bu yana sanayi devriminin etkisi küresel sıcaklık artışlarında etkili olmuştur. İklim değişikliği hakkında bilimsel çalışmaların geçmişi 1800'lu yıllara dayanmaktadır. Bireysel çalışmalara ve uyarılara karşın küresel ısınma sorunlarının siyaset dünyasına egemen olması ve devletlerce dikkate alınması son otuz yılda mümkün olabilmiştir. Uluslararası iş birliği ve önlem, çözüm bulma çabaları, yükümlülük ve sorumluluğun kabulü ancak 1990'lı yıllardan sonra başlayabilmiştir. Küresel İklim Politikalarını belirleyen bilimsel veriler, iklim senaryoları ve hedeflerdir. Bunun için güvenilir ve saygın küresel kurumlara ihtiyaç vardır. Bu amaçla, Kasım 1988 senesinde IPCC kurulmuştur. IPCC, Dünya Meteoroloji Örgütü ve BM İklim Değişikliği Programı tarafından oluşturulmuştur. IPCC tarafından yapılan değerlendirmeler, uluslararası görüşmelerin bilimsel temelini oluşturur, aşırı hava olaylarının ve felaketlerin yönetilmesi için bilgi sağlar. Kasım 1990'da IPCC ve İkinci Dünya İklim Konferansı tarafından Küresel Antlaşma çağrısı yapılmıştır. IPCC, "sera gazlarının atmosferdeki yoğunluğunun artmasındaki en önemli sebebin insan kaynaklı aktivitelerden kaynaklanan emisyonlar" olduğu açıklayarak, küresel bir antlaşma çağrısı yapmıştır. 1992 yılında BMİDÇS ve 1997 yılında Kyoto Protokolü'nün ardından Aralık 2015'te, Fransa Cumhuriyeti'nin Paris kentinde toplanan 21. Taraflar Konferansında 195 taraf iklim değişikliği mücadelesi, sürdürülebilir bir geleceğe ulaşabilmek adına yatırım yapmak ve faaliyetlerde bulunmak için anlaşmaya varmıştır. Paris İklim Anlaşması ise, iklim değişikliği hususunda yasal olarak bağlayıcı görünen bir uluslararası anlaşma niteliğindedir. Genel hedefi, "küresel ortalama sıcaklıktaki artışı sanayi öncesi seviyelerin 2°C üzerinde çok altında tutmak" ve "sıcaklık artışı sanayi öncesi seviyelerin 1,5°C üzerinde sınırlamak" için çaba sarf etmektir. Bu bildiri Paris İklim anlaşmasının kapsamı ve hükümleri tartışılacak, Azaltım, Uyum, Kayıp ve Zarar, Finans, Teknoloji Geliştirme ve Transferi, Kapasite Geliştirme, Eylem ve Desteğin Şeffaflığı, Küresel Envanter, Uygulamanın ve Kurallara Uyumun Kolaylaştırılması hükümleri açıklanacaktır. Bildirinin amacı, Paris Anlaşması'nın iklim değişikliğiyle mücadele hedeflerine ulaşmadaki etkinliğinin yetersizliğinin vurgulanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Paris Anlaşması, küresel iklim değişikliği, iklim sözleşmeleri

FRAMEWORK AND PROVISIONS OF THE PARIS CLIMATE AGREEMENT

ABSTRACT

The negative effects of climate change on a large scale are being felt in regions and countries all over the world today. Coastal and soil erosion caused by the increase in global average temperatures, floods, drought, desertification, increase in extreme weather events, severe storms, air pollution, famine are some of these negative effects. Climatic changes, which can be long-term and occur mostly due to natural causes, have started to occur after industrialization with the forcing of factors originating from human activities. In particular, the main reason for global warming is the increase in the rate of human-made greenhouse gases in the atmosphere. The impact of the industrial revolution has been influential in global temperature increases since the mid-19th century. The history of scientific studies on climate change dates back to the 1800s. Despite individual studies and warnings, it has been possible for global warming problems to dominate the political world and to be taken into account by states in the last thirty years. International cooperation and precautions, efforts to find solutions, acceptance of responsibility and responsibility only started after the 1990s. The scientific data that determine the Global Climate Policies are climate scenarios and targets. For this, reliable and reputable global institutions are needed. For this purpose, the IPCC was established in November 1988. The IPCC was created by the World Meteorological Organization and the UN Climate Change Programme. Assessments by the IPCC form the scientific basis for international negotiations, providing information for managing extreme weather events and disasters. In November 1990, the call for a Global Agreement was made by the IPCC and the Second World Climate Conference. The IPCC called for a global treaty, declaring that "the most important reason for the increase in the concentration of greenhouse gases in the atmosphere is emissions from human-induced activities". Following the UNFCCC in 1992 and the Kyoto Protocol in 1997, at the 21st Conference of the Parties convened in Paris, the Republic of France in December 2015, 195 parties agreed to invest and carry out activities in order to combat climate change and reach a sustainable future. The Paris Climate Agreement, on the other hand, is an international agreement that appears to be legally binding on climate change. Its overall objective is to strive to "keep the rise in global average temperature well below 2°C above pre-industrial levels" and to "limit temperature rise to 1.5°C above pre-industrial levels". In this paper, the scope and provisions of the Paris Climate Agreement will be discussed, the provisions of Mitigation, Adaptation, Loss and Damage, Finance, Technology Development and Transfer, Capacity Building, Transparency of Action and Support, Global Inventory, Facilitation of Implementation and Compliance will be explained. The purpose of the paper is to highlight the inadequacy of the Paris Agreement in achieving the goals of combating climate change.

Keywords: Paris Agreement, global climate change, climate conventions.

GİRİŞ

1992'de kabul edilen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS), küresel iklim değişikliğiyle ilgili ilk geniş çaplı uluslararası anlaşmalardan biridir. Sözleşmeye taraf olan ülkeler ve bölgesel birlikler, iklim değişikliğiyle ilgili sorunları ele almak için düzenli olarak toplantılar düzenlemek üzere Taraflar Konferansı'nda bir araya gelmekle yükümlüdür. Bu nedenle BMİDÇS, daha sonraki Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması'nın temelini oluşturdu. BMİDÇS küresel iklim değişikliğiyle ilgili ilk kapsamlı uluslararası anlaşmalardan biridir ve Taraflar Konferansı aracılığıyla imzacı ülkeler ve bölgesel birlikler düzenli olarak iklim değişikliği sorunlarını ele almak için toplanmalıdır. Bu nedenle BMİDÇS, Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması'nın temelini oluşturur.

İnsan faaliyetlerinin neden olduğu sera gazı salınımının azaltılması, küresel ısınmanın etkili bir şekilde önlenmesi için en önemli tedbirdir. Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO), iklim değişikliğiyle mücadele etmek amacıyla sera gazı salınımının azaltılmasına yönelik toplantılar düzenlemiştir ve evrensel olarak kabul gören iklim değişikliği sözleşmelerinin kabul edilmesi için çaba göstermektedir. Bu nedenle, sera gazı salınımının azaltılması küresel ısınmayı engellemede kritik bir adımdır ve uluslararası toplumun bu konuda ortak çabaları son derece önemlidir.

1992 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, o dönemdeki önemli toplantılardan biridir. Bu konferansta BMİDÇS imzaya açılmış ve onaylanmıştır. BMİDÇS'nin temel amacı, sera gazlarının salınımının azaltılması, araştırma ve teknolojik iş birliği, ve sera yutaklarının mümkün olduğunca korunmasıdır. BMİDÇS küresel iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir adım olmuştur ve sera gazı emisyonlarının azaltılması, teknolojik iş birliği ve sera yutaklarının korunması gibi konuların ele alınması açısından hayati bir anlam taşımaktadır.

Kyoto Protokolü, 1997 yılında imzaya açılmış ve 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu protokol, BMİDÇS kapsamında, insan kaynaklı sera gazı emisyonlarının belirlenen hedeflerin altına düşürülmesi amacını taşımaktadır. Protokolün Ek-B Listesi'nde yer alan ülkeler ve taraflar, Birinci Taahhüt Dönemi'nde (2008-2012) sera gazı salınımını 1990 seviyesinin %5 altına düşürme hedefi belirlemiştir. Kyoto Protokolü küresel iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir adım olmuş ve insan kaynaklı sera gazı emisyonlarının kontrol altına alınması konusunda önemli bir başlangıç olmuştur.

Kyoto Protokolü, 1997 yılında kabul edilerek dünya genelindeki sınırlı sayıda ülke ve Taraflar için sera gazı azaltım hedefleri belirlemiştir. İlk dönemi 2008-2012 yılları arasında olan Protokol, Doha Değişikliği ile 2020 yılına kadar uzatılmıştır. Ancak, ABD'nin yasal bağlayıcılığı yüzünden onay vermemesi büyük bir engel olmuştur. 2009 yılında, Kyoto Protokolü'nün yerine geçecek bir küresel anlaşma oluşturulması amaçlanmış ancak Kopenhag Anlaşması yasal bir zorunluluk taşımadığından başarısız olmuştur.

Kopenhag Anlaşması, Paris İklim Anlaşması'nın temel yaklaşımını belirleyen bir dönüm noktasıdır. Başlangıçta başarısız olan Kopenhag Anlaşması'nın ardından, BMİDÇS yönetici sekreteri Chirstana Figueres liderliğindeki görüşmeler, iklim değişikliği azaltma önlemlerini müzakere etmek için Durban Platformu'nu kurma girişimleriyle yeniden canlandırılmıştır. 2011 BM İklim Değişikliği Konferansı sırasında kurulan Durban Platformu, IPCC'nin

Beşinci Değerlendirme Raporu ve yan kuruluşların çalışmaları ile bilgilendirilerek, 2020'den itibaren geçerli olan bir iklim değişikliği azaltma anlaşması için müzakere edilmektedir.

2015 yılında kabul edilen Paris Anlaşması, Durban Platformu'nun çalışmalarından ve IPCC'nin beşinci değerlendirme raporundan yararlanarak ortaya çıkmıştır, iklim değişikliği hususunda yasal olarak bağlayıcı görünen bir uluslararası anlaşma niteliğindedir. 196 Tarafın katıldığı BM İklim Değişikliği Konferansı'nda (COP21) kabul edilen Paris İklim Anlaşması, 4 Kasım 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın amacı, küresel ortalama sıcaklığın sanayi öncesi seviyelere göre 2°C üzerinde artışını önlemek ve mümkünse sıcaklık artışını sanayi öncesi seviyelerin 1,5°C üzerinde sınırlandırmaktır. Bu hedefe ulaşmak için Taraf ülkeler, ulusal katkıları yoluyla sera gazı emisyonlarını azaltmayı taahhüt etmiştir.

Son yıllarda, dünya liderleri küresel ısınmanın sanayi öncesi seviyelere göre 1,5°C ile sınırlandırılması gerektiğini belirtmiştir. Bu çağrı, BM Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin yaptığı çalışmalarda 1,5°C eşliğinin üzerine çıkılması durumunda daha sık ve şiddetli iklim değişikliği etkilerinin ortaya çıkacağını göstermesi nedeniyle yapılmaktadır. Bu hedefe ulaşmak için sera gazı emisyonlarının en geç 2025'te doruk noktasına ulaşması ve 2030'a kadar %43 oranında azaltılması gerekmektedir.

Paris Anlaşması müzakereleri, 30 Kasım 2015'te başlamış ve iki hafta boyunca devam etmiştir. Çeşitli tasarımlar ve teklifler tartışılmış ve son üç günde, 9 Aralık 2015, 10 Aralık 2015 ve 12 Aralık 2015'te üç metin oluşturulmuştur. Fransa heyeti, anlaşma metninin son halini alması ve onaylanması için Ulusal Belirlenmiş Katkılar (NDC, Nationally Determined Contributions) müzakerelerinin başlamadan önce tamamlanmasını sağlamış ve konferansın hemen başlangıcı için ulusal liderleri davet etmiştir.

COP21 toplantısı, 30 Kasım 2015'te başladı ve son üç günde şekillendi. Görüşmeler boyunca, Amerika Birleşik Devletleri hukuk ekibinin "olmalıdır" ifadesi nedeniyle gelişmiş ülkelerin yasal olarak emisyonlarını azaltmak zorunda kalacakları konusunda anlaşmazlık yaşandı. Ancak, 12 Aralık 2015'te, Paris Anlaşması'nın nihai metni, 195 BMİDÇS üye devleti ve Avrupa Birliği tarafından oybirliğiyle kabul edildi. Nikaragua, anlaşmanın zayıflığını kınayarak itiraz etmek istediklerini belirtmiştir, ancak dikkate alınmamıştır. Anlaşma, üyelerin karbon çıktılarını mümkün olan en kısa sürede düşürmeye ve küresel ısınmayı 2 °C seviyesinin oldukça altında tutmak için imkanları dahilinde en iyisini yapmaya söz verdiği bir çerçeve sağladı.

Paris İklim Anlaşması müzakerelerinde, ABD'nin tutumu ve Latin Amerika ülkelerine karşı uygulanan olumsuz yaklaşım, gelişmiş devletlerin çıkarlarına göre hareket ettiğini göstermektedir. Anlaşma, karbon salımını azaltmak için taahhütler içermekte ancak yaptırım mekanizması bulunmamaktadır. Bu nedenle, taahhütlerin sadece ihtiyati niyetlerden ibaret olduğu söylenebilir. Ancak, anlaşma hala bir adım ileriye doğru atılmış bir adımdır ve küresel çapta iklim değişikliğiyle mücadele için önemlidir.

Bu bildiride, Paris İklim Anlaşması'nın önemi vurgulanacak ve hükümleri detaylı bir şekilde incelenecektir. Azaltım Hükümleri, İklim Değişikliğine Uyum, Kayıp ve Zarar, Teknoloji Geliştirme ve Transferi, Finans, Kapasite Geliştirme, Şeffaflık, Küresel Envanter, Uygulama ve Kurallara Uyumun Kolaylaştırılması gibi temel hükümler ele

alınacak ve bu hükümlerin dünya genelindeki iklim değişikliği mücadelesine nasıl katkı sağlayabileceği tartışılacaktır. Ayrıca, anlaşmanın uygulanabilirliği, yeterliliği ve sürdürülebilirliği gibi konular ele alınacak ve eleştiriler paylaşılacaktır.

PARİS İKLİM ANLAŞMASININ ÇERÇEVESİ

Paris İklim Anlaşması, 30 Kasım-11 Aralık 2015 tarihleri arasında Fransa'nın başkenti Paris'te düzenlenen BM Taraflar Konferansı Yirmi Birinci Oturumu'nda müzakere edilen Gündem Madde 4 (B) kapsamında kabul edilmiştir. Bu madde kapsamında "Daha etkin tedbirler adına Durban Platformu uyarınca bir protokolün, diğer hukuksal aracın ya da kararlaştırılan ve Sözleşme çerçevesinde hukuksal etkiye haiz ve bütün Taraflara uygulanabilir ve etkin sonucun kabul edilmesi" hükmü kabul edilerek anlaşma 12 Aralık 2015 tarihinde yayımlanmıştır.

Anlaşma metni, Kabul Edilmesi bölümünde yer alan Teklif Taslak Karar'ı içermektedir. Teklif Taslak Karar altı ana başlıktan oluşmaktadır ve şu kapsamlardan oluşmaktadır:

- 1- Kabul (1-11. Paragraflar)
- 2- Hedeflenen Ulusal Katkılar (12.-21. Paragraflar)
- 3- Anlaşmayı Etkili Kılacak Kararlar (22.-105. Paragraflar)
 - A. Azaltım (22.-41. Paragraflar)
 - B. Uyum (42.-47. Paragraflar)
 - C. Kayıp ve Zarar (48.-52. Paragraflar)
 - D. Finans (53.-65. Paragraflar)
 - E. Teknoloji Geliştirme ve Transferi (66.-71. Paragraflar)
 - F. Kapasite Geliştirme (72.-84. Paragraflar)
 - G. Eylem ve Desteğin Şeffaflığı (85.-99. Paragraflar)
 - H. Küresel Envanter (100.-102. Paragraflar)
 - I. Uygulamanın ve Kurallara Uyumun Kolaylaştırılması (103.-104. Paragraflar)
 - J. Son Hükümler (105. Paragraf)
- 4- 2020 Öncesi Daha Etkin Tedbirler (106.-133. Paragraflar)
- 5- Taraf Olmayan Paydaşlar (134.-137. Paragraflar)

6- İdare ve Bütçe Konuları (138.-140. Paragraflar) (Paris Anlaşması, 2015).

Paris İklim Anlaşması'nın amacı 2. Maddesinde açıklanmaktadır:

“Madde 2. Sözleşmenin uygulanmasında ve hedefine ulaşmakta katkı niteliğindeki bu Anlaşma küresel iklim değişikliği riskine, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğu bütünüyle ortadan kaldırma çabaları çerçevesinde küresel yanıtı aşağıdaki yollar ile güçlendirmeyi amaçlamaktadır:

(a) Global ortalama sıcaklıktaki aşırı artışı sanayi öncesi değerlerin 2°C üstünün çok aşağısında olacak şekilde tutarak, sıcaklık artışını sanayi öncesi değerlerin 1,5°C üstüyle sınırlamak için çaba göstererek bu çabaların iklim değişikliği risk ve etkilerini büyük ölçüde sınırlayacağını kabul etmek,

(b) İklim değişikliği ve küresel ısınmanın yıkıcı ve olumsuz etkilerine uyum yeteneğini arttırmak, iklim direncini, sera gazı düşük emisyon hacmiyle büyümeyi gıda üretimini tehdit etmeyecek biçimde güçlendirmek,

(c) Düşük emisyon hacimli ve iklim yönünden dirençli büyüme ile eşgüdümlü finansman akışını sağlamak.” (Paris Anlaşması, 2015)

Paris İklim Anlaşması, küresel sera gazı emisyonlarının “mümkün olan en kısa sürede” zirveye ulaşmasını hedefleyen taraflarca imzalanmıştır. Anlaşmanın tamamında sürdürülebilir kalkınma kavramı öne çıkmakta ve emisyon azaltım sürecinde sürdürülebilir kalkınmanın geliştirilmesi ve güçlendirilmesi talep edilmektedir. (Paris Anlaşması Madde 6, 7, 10; 2015).

PARİS ANLAŞMASI AZALTIM, UYUM, KAYIP VE ZARAR HÜKÜMLERİ

İklim değişikliği, gezegenimizdeki en büyük tehditlerden biridir. Sera gazı emisyonları, küresel ısınmanın artmasına ve iklim değişikliğinin hızlanmasına neden olur. Azaltım çabaları, sera gazı emisyonlarını azaltarak veya atmosferden uzaklaştırarak bu tehdidi sınırlama amaçlar. Fosil yakıt kullanımı, özellikle kömür, petrol ve doğalgaz, emisyonların en büyük kaynağıdır. Azaltım, sürdürülebilir enerji kaynaklarına geçerek, enerjiyi verimli kullanarak ve enerji tasarrufu yaparak hedeflenen emisyon düzeylerine ulaşmayı amaçlar. Ayrıca, ormanları koruyarak, yeni orman alanları oluşturarak, sulak alanları eski haline getirerek ve diğer doğal ve teknik işlemlerle CO2 atmosferden uzaklaştırmayı hedefler. Bu çabalar, iklim değişikliğinin etkilerini en aza indirmek ve sürdürülebilir bir gelecek sağlamak için önemlidir.

Paris İklim Anlaşması'nın 6. maddesi, tarafların karbon emisyonu azaltımını gerçekleştirmede işbirlikçi yaklaşımlar kullanabilecekleri temel hükümleri içermektedir. Ayrıca, küresel karbon piyasası için bir çerçeve oluşturulmasına da katkıda bulunmaktadır. Ancak, anlaşmanın henüz karara bağlanmamış tek önemli kısmıdır. 2019 yılında bu madde üzerinde yapılan müzakereler sonuçsuz kalmıştır (PMR Türkiye, 2020). Glasgow'daki 2021 COP26 zirvesinde, emisyon ofsetlerinin mükerrer sayımını önlemek için " corresponding adjustment-karşılık gelen ayarlama" adlı bir mekanizma oluşturulmuştur (World Bank, 2023).

Paris Anlaşması 6.2-6.3 maddeleri, Uluslararası Transfer Edilebilir Azaltım Çıktıları'nın (UTEAÇ, İngilizce 'de ITMO) yönetimine ilişkin bir çerçeve oluşturmaktadır. Anlaşma, tarafların emisyon azaltımlarını kendi sınırları dışında, NDC'lerine doğru kullanma hakkını tanımaktadır. Ancak bu işlem, karbon emisyonu ticaret sistemlerinin birleştirilmesini gerektirir. Bu sayede, ölçülen emisyon azaltımları çifte sayımın önüne geçilebilir. Bir taraf için kazanç olan azaltım sonuçları, diğer taraf adına emisyon birimlerinde bir azaltım olarak kaydedilmelidir. UTEAÇ, NDC'ler ve yerel karbon ticareti şemalarının heterojen olması nedeniyle, küresel bağlantı için bir format sağlamaktadır. Bu hüküm, ülkelerin NDC'lerine ulaşmak için daha uygun maliyetli işbirlikçi yaklaşımlar kullanmak istedikleri durumlarda, ekonomileri için karbon birimlerini izlemek zorunda kalmaları gerektiği anlamına gelir. Bu nedenle, UTEAÇ, ülkelerin emisyon yönetim sistemlerini benimsemeleri için bir baskı unsuru olarak da hizmet etmektedir (PMR Türkiye, 2020).

Paris İklim Anlaşması'nın 6.4-6.7 maddeleri, sera gazlarının azaltılmasına katkıda bulunmak ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için bir mekanizma oluşturur. Bu mekanizma henüz resmi bir isim almasa da genellikle Sürdürülebilir Kalkınma Mekanizması (SKM) olarak anılır (Evans & Gabbatiss, 2019). SKM, Temiz Kalkınma Mekanizması'nın halefi olarak kabul edilir ve Tarafların işbirliği yaparak emisyon azaltımlarını takip edebileceği bir mekanizmadır, Temiz Kalkınma Mekanizması ise Kyoto Protokolü kapsamındaki bir mekanizmaydı (Kachi & Voigt, 2017).

SKM'nin yönetim yapısı ve süreçleri henüz belirlenmemiş olsa da, Temiz Kalkınma Mekanizması ile benzerlikler taşıyacak şekilde tasarlanmıştır (Marcu, 2016). Ancak, SKM'nin en dikkat çekici farkı, sadece Ek-1 tarafları değil, tüm taraflar için geçerli olmasıdır ve kapsamının daha geniş olmasıdır (Carbon Market Watch, 2016).

Kyoto Protokolünün Temiz Kalkınma Mekanizması, beklenen emisyon azaltımları ve sürdürülebilir kalkınma faydaları sağlayamamıştır. Bu karmaşık süreç, Paris Anlaşması kapsamında düzenlenen SKM için de geçerlidir ve SKM'nin yönetim yapısı henüz belirlenmemiştir. Üstelik, Paris İklim Anlaşması'nın bağlayıcılığı olmaması, SKM'nin başarısızlığı riskini artırmaktadır.

Paris İklim Anlaşması müzakerelerinde iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle mücadele etmek için uyum önlemleri, önceki uluslararası iklim sözleşmelerinden daha büyük bir önem kazanmıştır. Bu nedenle, iklim değişikliğinin yol açabileceği risklerle başa çıkmak için finansman yöntemleri ve kaynakların sağlanması gibi konular öne çıkmaktadır. Anlaşmanın en önemli hedeflerinden biri de, dünya genelindeki yoksul ülkelerin iklim değişikliğine uyum sağlama kapasitelerini artırmak için gerekli finansal desteği sağlamaktır. Bu amaçla, gelişmiş ülkeler, yoksul ülkelerin bu konuda ihtiyaç duydukları finansmanı sağlama konusunda liderlik rolü üstlenmektedir.

Paris İklim Anlaşması, daha önceki iklim sözleşmelerinden farklı olarak, iklim değişikliğine uyum sağlamaya yönelik kolektif ve uzun vadeli hedefleri de içermektedir. Bu hedefler, Tarafların uyum eylemlerini raporlamasını ve bu raporlarda azaltım hedeflerinin bir parçası olarak ele almalarını gerektirmektedir. Uyum hedefleri, uyarlanabilir kapasiteyi artırma, dayanıklılığı artırma ve iklim değişikliğine karşı savunmasızlığı sınırlama gibi konulara odaklanmaktadır (Mogelgaard, 2015).

Paris İklim Anlaşması'nın müzakerelerinde, gelişmiş ülkeler, 2020 yılına kadar yılda 100 milyar dolarlık bir miktarda iklim finansmanı sağlama taahhüdünde bulunmuştur. Bu taahhüt, 2025 yılına kadar sürdürülecektir. Yeşil İklim Fonu, gelişmekte olan ülkelerde iklim değişikliğiyle mücadele etmek ve adaptasyon sürecini desteklemek için kullanılacaktır (Roberts J.T. vd., 2021).

Yeşil İklim Fonu (GCF), Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) altında Mali Mekanizmanın işletme kuruluşu olarak kurulan ve gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğine karşı hafifletme ve uyum uygulamalarına finansal destek sağlayan bir fondur. Güney Kore'nin Incheon kentinde merkezi bulunan GCF, 24 üyeli bir Kurul tarafından yönetilir ve UNFCCC Sekreterliği tarafından desteklenir. Fon, tematik finansman pencereleri aracılığıyla gelişmekte olan ülkelerdeki projeleri, programları, politikaları ve diğer faaliyetleri desteklemeyi amaçlamaktadır. UNFCCC, Yeşil İklim Fonu'nun iklim finansmanını artırma çabalarının merkezinde yer alması için çalışmalarını sürdürmektedir (UNFCCC, 2011).

Paris İklim Anlaşması, iklim değişikliği ile mücadele için gerekli finansmanı sağlamak amacıyla farklı kaynakları içeren bir finansman mekanizması öngörür. Bu kaynaklar arasında UNFCCC'nin Yeşil İklim Fonu, kamu ve özel sektör taahhütleri yer alır. Anlaşma, 2025'ten önce yılda en az 100 milyar dolarlık yeni bir taahhüt yapılmasını hedefler. Bu taahhütler, dünyanın iklim krizine karşı mücadelesinde önemli bir rol oynamaktadır (Paris Anlaşması, 2015).

İklim değişikliğinin negatif sonuçlarına karşı hem azaltım hem de uyum daha fazla iklim finansmanı gerektirse de, uyum azaltım kadar desteklenmemekte ve özellikle özel sektörden daha az destek almaktadır (Mogelgaard, 2015). OECD'nin bir raporu, küresel iklim finansmanının %16'sının 2013-2014'te uyum için, %77'sinin ise azaltım için kullanıldığını göstermektedir (OECD, 2015). Paris İklim Anlaşması, iklim finansmanı açısından uyum ve azaltım arasında bir denge sağlanması gerektiğine işaret ederek, özellikle en az gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan küçük ada devletleri gibi iklim değişikliğinin riskli ve hassas etkilerine maruz kalan Taraflar için artan uyum desteği sağlanması çağrısında bulunmuştur. Anlaşma ayrıca, uyum önlemlerinin özel sektörden daha az yatırım aldığını hatırlatarak, taraflara kamu hibelerinin önemini vurgulamaktadır (Mogelgaard, 2015).

2015 yılında, Çok Taraflı Kalkınma Bankaları (MDB) ve Uluslararası Kalkınma Finans Kulübü üyeleri, yatırımlarında iklim eylemini sürdürmek için beş temel ilke geliştirdi:

- 1-İklim stratejilerine bağlılık,
- 2-İklim risklerinin yönetimi,
- 3-İklim dostu hedefleri teşvik,
- 4-İklim performansının iyileştirilmesi,
- 5-İklim eylemlerinin desteklenmesi.

2020 yılı itibarıyla, bu ilkelere uygun davranan üye sayısı 44'e yükselmiştir (IPCC, 2022).

Uyum finansmanına yönelik Paris İklim Anlaşması'nın yürürlüğe girmesi, özel sonuçları arasında Gelişmiş 7 ülkenin (G7) iklim riski sigortası için 420 milyon ABD doları sağlayacağı açıklaması ve İklim Riski ve Erken Uyarı Sistemleri (CREWS) Girişimi'nin başlatılması yer almaktadır (OECD, 2015). Bu girişim, En Az Gelişmiş Ülkelere (LDC'ler) ve Küçük Ada Gelişmekte Olan Ülkelere (SIDS) yönelik risk bilgili erken uyarı hizmetleri oluşturmak için finansal destek sağlayan bir mekanizmadır (BM, 2023). Ayrıca, Yeşil İklim Fonu gibi çok taraflı iklim fonlarının en büyük bağışçıları arasında ABD, Büyük Britanya, Almanya, Fransa, Japonya ve İsveç bulunmaktadır (Timperley & Pearce, 2017).

Küresel ısınma ve iklim değişikliği, dünya genelinde çeşitli olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Azaltım ve uyum çabaları, bu etkileri en aza indirmek için atılan adımlardan sadece birkaçıdır. Ancak, mevcut iklim fonları yetersiz kalmaktadır ve küresel ısınmanın en fazla sanayi öncesi döneme göre 2 °C artması hedefine ulaşmak için yeterli değildir. Bu nedenle, gelişmiş ülkeler, daha fazla finansman desteği sağlamalıdır. Özellikle, gelişmekte olan ve en fazla risk altında olan ülkeler, finansman desteği konusunda öncelikli olarak ele alınmalıdır.

Uyum sağlama çabaları her ne kadar kayıp ve zararları en aza indirmeye çalışsa da, tüm etkilere uyum sağlamak mümkün olmayabilir. Ancak, Paris İklim Anlaşması, bu tür kayıp ve zararları öngörmektedir ve en az gelişmiş ülkelerin bu tür etkilere karşı korunması için önemli adımlar atılmasını sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerin, karbon piyasaları gibi çözümler yerine finansman desteği konusunda daha fazla çaba göstermesi, küresel iklim değişikliğine karşı daha etkili bir mücadele için kritik önem taşımaktadır.

Öncelikle, kayıp ve zarar kavramı iklim değişikliği sonucu ortaya çıkan olumsuz etkileri tanımlamaktadır. Bu etkilerin, azaltılamayan ve uyum sağlanamayan niteliği nedeniyle, Paris İklim Anlaşması'nda ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Kayıp ve zararın nedenleri, aşırı hava olayları, deniz seviyesinde artış, biyoçeşitlilikte azalma gibi iklim değişikliği kaynaklı olaylar olarak belirtilmiştir (Huggel, Ston, Eicken & Hansen, 2015). Bu durum, kayıp ve zararın daha geniş bir perspektiften ele alınmasını gerektirir. UNFCCC belgelerinde de bu olumsuzluklar ve etkileri tanımlanmıştır ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin bu tür kayıp ve zararlara karşı korunması için önlemler alınması gerektiği vurgulanmıştır (Huggel vd., 2015).

Kayıp ve zarar 3 şekilde kategorize edilebilir:

- 1.Önlenen Kayıp ve Zararlar,
- 2.Önlenmemiş Kayıp ve Zararlar,
- 3.Önlenemez Kayıp ve Zararlar (Verheyen & Roderick, 2008).

Kayıp ve zararların önlenmesi, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılması ve uyum sağlanması için önemlidir. Önlenen kayıp ve zararlar, azaltıcı ve uyumlaştırıcı faaliyetlerle önlenebilmiştir. Ancak, önlenemeyen kayıp ve zararlarda ise gerekli önleyici, azaltıcı ve uyumlaştırıcı girişimler finansal ve teknik eksiklikler nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Önlenemeyen kayıp ve zararlarda azaltıcı veya uyumlaştırıcı faaliyetlerin etkisi sınırlıdır ve bu nedenle bu tür kayıp ve zararların önlenmesi mümkün değildir. Örneğin, deniz seviyesindeki yükselme

nedeniyle alınan önlemlerin etkisiz kalması, önlenemeyen kayıp ve zararların bir örneği olarak gösterilebilir (Verheyen & Roderick, 2008).

Paris İklim Anlaşması müzakerelerinde kayıp ve zararın ayrı bir kategoriye ayrılması talepleri yükselirken, bazı ülkeler bu yaklaşımın daha fazla finansman gerektireceğinden endişe etmişlerdir. Özellikle ABD, kayıp ve zararın uyumlaştırmadan ayrı bir kategoriye ayrılması durumunda yeni bir iklim finansmanı hükmü yaratacağından kaygı duymuştur (Taraska, 2015). Sonunda, Paris İklim Anlaşması'nın nihai metninde, kayıp ve zararın önlenmesi, en aza indirgenmesi ve ele alınması çağrısı yapılmış, ancak bu yaklaşımın sorumluluk temelli olarak kullanılamayacağı belirtilmiştir (Paris Anlaşması, 2015). Anlaşma, kayıp ve zararın nasıl sınıflandırılacağı, ele alınacağı ve sorumluluğun nasıl paylaşılacağı gibi soruları ele alacak bir mekanizma olan Varşova Mekanizması'nın kurulmasını öngörmektedir.

Kayıp ve zararın ele alınması konusunda uluslararası işbirliğinin önemi açıkça ortadadır. Bu nedenle, 2013'te oluşturulan Varşova Uluslararası Kayıp ve Zarar Mekanizması, iklim değişikliği ile bağlantılı kayıp ve zararların adaptasyonla azaltılabileceğini ve bazı durumlarda daha fazlasını içerebileceğini kabul eder. Mekanizmanın görevleri arasında bilgi ve anlayışın geliştirilmesi, ilgili paydaşlar arasında koordinasyonun sağlanması, finansal, teknolojik ve kapasite oluşturma desteğinin artırılması yer almaktadır. Ancak, herhangi bir sorumluluk veya tazminat hükmü içermemektedir. Paris İklim Anlaşması, kayıp ve zararın ele alınması konusunda daha ileri adımlar atılması için Varşova Mekanizmasını güçlendirmeyi hedeflemektedir (UNFCCC, 2013).

Paris İklim Anlaşması'na göre, Varşova Uluslararası Kayıp-Zarar Mekanizması'nın devamı, iklim değişikliği ile ilgili kayıp ve zararın ele alınmasında önemli bir rol oynayacaktır. Ancak, ABD ve diğer gelişmiş ülkeler, kayıp ve zarar konusunda yeni finansal yükümlülüklerin getirilmesinden endişe duydukları için bu mekanizmayı kısıtlamak istemişlerdir. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğinin etkileriyle başa çıkma konusunda daha fazla maddi kaynaklara ihtiyaç duymalarına rağmen, kayıp ve zararın finansmanı konusunda eksik kalabilecekleri anlamına gelir. Paris İklim Anlaşması'nda kayıp ve zarar hususu gelişmiş ülkelerin çıkarları doğrultusunda ele alınmıştır.

TEKNOLOJİ GELİŞTİRME VE TRANSFER, FİNANS, KAPASİTE GELİŞTİRME HÜKÜMLERİ

Paris İklim Anlaşması, sadece iklim değişikliğiyle mücadeleye odaklanmış bir anlaşma değildir. Anlaşmanın hedefi, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Bu hedefler, anlaşmanın 2. Maddesinde belirtilmiştir. Sanayileşme öncesi döneme göre dünya ortalama sıcaklık artışını 2 °C'nin altında tutmak ve mümkünse 1.5 °C ile sınırlamak için çaba gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu hedeflerin yanı sıra, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlama kapasitesinin artırılması ve düşük emisyonlu kalkınmanın sağlanması amaçlanmaktadır. Gıda üretimi gibi temel alanlarda riskleri azaltmak için uygun finansal akışın sağlanmasının da önemi vurgulanmıştır.

Paris İklim Anlaşması, gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğiyle mücadele etmek için finansal destek almaları gerektiğini vurgulamaktadır. Anlaşmanın 2. Maddesi, gelişmekte olan ülkelerin iklim politikalarının uygulanması

için gerekli finansmanı sağlamak üzere, gelişmiş ülkelerin 100 milyar dolarlık kolektif bir bütçe oluşturması gerektiğini belirtmektedir (Paris Anlaşması, 2015). Bu bütçe, gelişmekte olan ülkelerin iklim politikalarına destek sağlamak amacıyla kullanılacaktır ve artan ihtiyaçlar ve öncelikler doğrultusunda COP müzakereleri sonucunda artırılabilir. Bu şekilde, gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğiyle mücadele etmeleri için finansal destek sağlanması ve düşük emisyonlu kalkınma hedeflerine ulaşmaları teşvik edilmektedir.

Paris İklim Anlaşması, ormanların yok edilmesinden kaynaklanan emisyonların azaltılması konusunda ciddi bir çaba göstermektedir. Anlaşmada, ormanların yok edilmesi konusunda ortaya çıkan emisyonların, Yeşil İklim Fonu veya diğer kaynaklardan gelecek finansal desteğe dayalı olarak azaltılması gerektiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte, ormanların yok edilmesinin iklim değişikliği üzerindeki etkisine dair daha fazla bilgi ve anlayışın geliştirilmesi, ormanların korunması ve restorasyonu için kaynakların sağlanması da önemlidir. Ormansızlaşmanın ve ormanların yutak kapasitesinin azalmasının önemi de vurgulanmıştır ve bu konuda finansal destek sağlanacağı taahhüt edilmiştir (Bozoğlu, 2021).

Paris İklim Anlaşması, küresel iklim değişikliği ile mücadele için finansal kaynakların etkili bir şekilde yönetilmesini hedeflemektedir. Anlaşmada belirtilen fonlar, Yeşil İklim Fonu, Küresel Çevre Fonu, Özel İklim Değişikliği Fonu ve En Az Gelişmiş Ülkeler Fonu, tarafların ortak hedefler doğrultusunda kullanılması ve bu kaynakların doğru bir şekilde yönetilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu fonlar, gelişmekte olan ülkelerin iklim politikalarını uygulamaları ve iklim değişikliği ile mücadele etmek için gerekli olan finansmanı sağlamaları için önemli bir kaynak oluşturabilirler. Bu nedenle, tarafların bu fonların kullanımı konusunda işbirliği yapmaları ve anlaşmanın amaçlarına uygun olarak yönetmeleri büyük önem taşımaktadır. (Bozoğlu, 2021).

Paris İklim Anlaşması, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliği ile mücadelede eşit sorumluluk taşıdıklarını vurgulamaktadır. Ancak, her ülkenin ekonomik gücü ve iklim politikalarındaki ilerleme seviyesi farklı olduğundan, kolektif bütçe katkıları konusunda tam bir anlaşmaya varılamamıştır. Bu durum, Yeşil İklim Fonu, Küresel Çevre Fonu ve diğer finansal kaynakların etkin kullanımını kısıtlayarak, iklim değişikliği ile mücadelede hedeflere ulaşmayı zorlaştırmaktadır.

Paris İklim Anlaşması, teknoloji geliştirme ve transferine ilişkin hükümlerle, teknolojik yeniliklerin geliştirilmesi, adapte edilmesi ve yaygınlaştırılması için küresel işbirliği çağrısı yapmaktadır. Teknoloji Yürütme Komitesi, İklim Teknolojisi Merkezi Ağı ve diğer teknoloji mekanizmaları, bu amaçla teknolojik araştırma ve geliştirme, teknoloji gösterimi ve kapasite geliştirme faaliyetlerine liderlik etmektedir (Bozoğlu, 2021).

Paris İklim Anlaşması'nda teknoloji geliştirme ve transferi hususlarına ilişkin olarak Taraflar arasında bir işbirliği ve dayanışma ortamı oluşturulması hedeflenmiştir. Anlaşmanın amacı, teknolojik yeniliklerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması yoluyla düşük karbonlu ekonomilere geçişin sağlanmasıdır. Teknoloji transferi hükümleri, Tarafların farklı gereksinimlerine ve kapasitelerine uygun bir şekilde tasarlanmalıdır. Bu nedenle, teknoloji transferi konusu, anlaşmanın sonraki aşamalarında daha detaylı bir şekilde ele alınmalı ve bu konuda Tarafların ortak bir anlayışa varmaları hedeflenmektedir. Ancak, az gelişmiş ülkelerin teknoloji transferine olan ihtiyacı göz

önüne alındığında, teknoloji geliştirme ve transferi hususlarının daha somut bir şekilde ele alınması ve bağlayıcı hükümlerin oluşturulması gereklidir.

Kapasite geliştirme, Paris İklim Anlaşması'nın önemli bir konusudur ve Taraflar arasında işbirliğini teşvik etmek amacıyla Paris Kapasite Geliştirme Komitesi oluşturulmuştur. Komite, gelişmekte olan ülkelerin kapasite geliştirme ihtiyaçlarını belirleyerek, eksiklikleri tespit eder ve kapasite geliştirme faaliyetlerinin nasıl artırılacağına yönelik yöntemler geliştirir. Ayrıca, ulusal ve küresel düzeyde işbirlikleri için çözümler önerir ve İnternet tabanlı kapasite geliştirme portalı gibi araçlar kullanarak sürdürülebilirlik için destek sağlar. Komite, faaliyetlerinin ayrıntılı raporlarını hazırlar ve bu raporlar, Taraflar Konferansı yardımcı organları toplantılarında sunulur. Paris Kapasite Geliştirme Komitesi'nin bu rolü, anlaşmanın hedeflerine ulaşmak için gerekli olan kapasite geliştirme faaliyetlerinin etkili bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlar (Bozoğlu, 2021).

Paris İklim Anlaşması, uzun ve zorlu müzakereler sonucunda oluşturulmuş bir belgedir ve Kapasite Geliştirme konusu da diğer birçok konu gibi yardımcı organların kararlarına bırakılmıştır. Ancak bu konuda detaylı müzakerelerin yapılması ve bağlayıcı hükümler oluşturulması yerine, anlaşmanın özellikle gelişmiş ülkeler tarafından onaylanabilmesi için aceleci bir yaklaşım tercih edilmiştir. Bu nedenle Kapasite Geliştirme konusu da belirsiz bırakılmış ve ileri tarihlerde yardımcı organların kararlarına bırakılmıştır.

PARİS ANLAŞMASI ŞEFFAFLIK, KÜRESEL ENVANTER, UYGULAMA VE KURALLARA UYUM HÜKÜMLERİ

Paris İklim Anlaşması'nın temel bir ögesi olan Gelişmiş Şeffaflık Çerçevesi (ETF), anlaşmanın Taraflarının iklim değişikliğiyle mücadele kapsamındaki faaliyetlerini rapor etmelerini ve takip edilmesini sağlar. ETF, Tarafların azaltım ve uyum önlemleriyle sağlanan desteklerdeki ilerlemeleri nasıl raporlamaları gerektiğini belirtir ve bu raporların uluslararası prosedürlerle değerlendirilmesini sağlar. ETF, Tarafların raporlama süreçlerini daha şeffaf hale getirerek, güvenilir ve kıyaslanabilir veriler elde edilmesine yardımcı olur. Bu sayede Taraflar arasında etkili bir iş birliği sağlanarak, küresel iklim değişikliğiyle mücadele için ortak bir yol haritası oluşturulması hedeflenmektedir (UNFCCC, 2019).

Paris İklim Anlaşması, ulusal katkı beyanlarının değerlendirilmesi ve hedeflerin güçlendirilmesi için teknik uzman incelemesi yapılması gerekliliğini vurgulamaktadır. Anlaşmanın 13. Maddesi, eylem ve destek için artırılmış şeffaflık çerçevesi olarak adlandırılan uyumlu izleme, raporlama ve doğrulama gerekliliklerini belirlemektedir (Paris Anlaşması, 2015). Bu çerçeve, Tarafların ilerlemelerini izlemek, raporlamak ve değerlendirmek için uluslararası prosedürler sağlamaktadır.

Paris Anlaşması'nın bir diğer önemli hedefi, geliştirilmiş şeffaflık çerçevesi aracılığıyla tüm ülkelerin iklim değişikliğiyle mücadele çabalarını daha şeffaf ve hesap verebilir hale getirmektir. Ancak, çerçeve, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin farklı kapasitelerine saygı duymak için "esnek" bir yaklaşım benimsemektedir. Anlaşma ayrıca kapasite geliştirme konusunda hükümler içermekte ve her ülkenin özel koşullarını dikkate alarak teknik uzmanların raporlama kapasitesini değerlendirmektedir.

Paris Anlaşması, tarafların ulusal katkılarını ve ilerlemelerini takip etmek için uluslararası bir raporlama sistemi oluşturulmasını hedefler. Bu amaçla, taraflar İki Yıllık Şeffaflık Raporlarını (BTR) ve sera gazı envanteri rakamlarını UNFCCC'ye sunmakla yükümlüdür. Gelişmiş ülkeler, ilk BTR'lerini 2022'de sunacak ve envanterlerini o yıldan itibaren yıllık olarak raporlayacaklar. Bu şekilde, tarafların ilerlemesi ve taahhütlerine uyumu uluslararası toplum tarafından izlenebilir hale getirilir ve etkili bir şekilde değerlendirilebilir.

İklim eylemi ile ilgili olarak Şeffaflık Çerçevesi, endüstriyel olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında ayırım yapmadan, tüm ülkeler için aynı raporlama gerekliliklerini belirler. Ancak, sınırlı kapasitesi olan gelişmekte olan ülkeler, gerekliliklerden sapma ve daha az sık veya ayrıntılı raporlama fırsatı elde edebilir. Bu esneklikten yararlanmak isteyen ülkeler, neden ihtiyaçları olduğunu gerekçelendirmeli ve tam raporlama için gereken engelleri aşmış olacakları bir tarih belirlemelidirler.

Tüm taraflar, azaltım çabaları hakkında iki yılda bir rapor vermekle yükümlüdür. Bu raporlar, teknik incelemelere tabi tutulacaktır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında herhangi bir ayırım yapılmaksızın, tüm taraflar aynı raporlama gerekliliklerine tabi tutulacaktır. Ancak, gelişmekte olan ülkelerin sınırlı kapasiteleri nedeniyle, tam raporlama için gereken tüm bilgileri sağlamaları için daha fazla süre ve esneklik sağlanabilir.

Paris İklim Anlaşması, esnekliği gelişmiş şeffaflık çerçevesine dahil edilecek raporlama kapsamı, ayrıntı düzeyi veya sıklığına göre, bir Tarafın kapasitesine uygun olarak sağlar. Bazı küçük ada ülkeleri gibi az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için, ülke içi teknik inceleme gerekliliği kaldırılabilir. Kapasite değerlendirmesi, bir ülkenin NDC incelemesi için gerekli mali kaynakları ve insan kaynaklarını içerir. Anlaşma aynı zamanda, gelişmekte olan ülkelerin uyumluluk için gerekli kurumları ve süreçleri oluşturmalarına yardımcı olmak için bir Şeffaflık için Kapasite Oluşturma Girişimi geliştirmiştir.

Şeffaflık Çerçevesi sadece iklim değişikliğini hafifletmeyle sınırlı değildir, aynı zamanda iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle mücadele etmek ve iklim değişikliğine uyum sağlamak için alınan önlemlere ilişkin bilgileri de kapsar. Şeffaflık Çerçevesi, iklim eylemiyle ilgili destek hakkında da bilgi toplar. Bununla birlikte, sadece sanayileşmiş ülkeler için mali yardımlarla ilgili bir bildirim zorunluluğu bulunmaktadır. Ayrıca Şeffaflık Çerçevesi, ihtiyaç duyulan ve zaten sağlanan destek hakkında da bilgi toplar. Ancak, gelişmekte olan ülkeler için raporlama zorunluluğu bulunmamaktadır.

Paris İklim Anlaşması, raporların incelenmesi ve değerlendirilmesi için iki aşamalı bir uluslararası prosedürün oluşturulmasını öngörmektedir. Her iki adım için uygulama kuralları, Aralık 2018'de Polonya'nın Katowice şehrinde düzenlenen Taraflar Konferansı'nda belirlenmiştir. Bu prosedürlerin amacı, Tarafların ilerlemelerinin izlenmesi ve belirlenmiş hedeflere ulaşmak için gereken önlemlerin alınması için bir mekanizma oluşturmaktır. Prosedürlerin uygulanması, Tarafların uygun bir şekilde raporlama yapmasını ve yükümlülüklerini yerine getirmesini sağlamaktadır.

Paris İklim Anlaşması, küresel envanter, uygulama ve kurallara uyumu kolaylaştırmak için bir dizi başlık belirlemiştir. Bu başlıklar, iklim değişikliğiyle mücadele için yardımcı organların tespit edilmesini de içermektedir.

Anlaşma, iklim değişikliğinin etkileriyle mücadeleye yönelik müzakerelerin ilerleyen tarihlerde de devam etmesini amaçlamaktadır.

Paris İklim Anlaşması, tüm Tarafların emisyon bildirimlerine dayanarak küresel bir envanter hazırlanmasını öngörmekte ve ilk envanterin 2023 yılına kadar tamamlanmasını ve 5 yıllık periyotlarla güncellenmesini gerektirmektedir. Bu konuda gerekli verilerin ne olması gerektiği Paris Anlaşması Geçici Çalışma Grubu tarafından incelenmekte ve ilk Taraflar Konferansı'nda sunulması planlanmaktadır (Bozoğlu, 2021). Ayrıca, bu hedefe ulaşmak için yardımcı organlar belirlenmiştir ve müzakerelerin devam etmesi hedeflenmektedir.

Paris İklim Anlaşması, uygulama ve kurallara uyumu kolaylaştırmak için bir komite oluşturulmasını hükmetmiştir. Bu komite, 12 üyeden oluşacak ve üyelerin adaletli bir şekilde cinsiyetlere ve ülkelerin sosyo-ekonomik, teknik ve bilimsel yeterliliğine göre dağıtılacaktır. Komitenin çalışma biçim ve esasları ise Paris Anlaşması Geçici Çalışma Grubu tarafından belirlenecektir. Ayrıca, Kyoto Protokolü'nün sona eriş tarihi olan 2020'den önce, teknik konularda bilgi ihtiyacını karşılamak için Teknoloji Yürütme Komitesi ve İklim Teknolojisi Merkezi ve Ağı kullanılabilir. Anlaşmaya uyum konusunda teknik bir tetkikin Uygulama için Yardımcı Organ ve Bilimsel ve Teknolojik Danışma için Yardımcı Organ tarafından birlikte organize edilmesi de kararlaştırılmıştır. Bu süreç Uyum Komitesi tarafından yürütülecektir (Bozoğlu, 2021).

SONUÇ

Paris İklim Anlaşması, insan kaynaklı küresel ısınmanın zararlı etkilerini azaltmak amacıyla uluslararası bir iklim sözleşmesidir. Sanayi yoğun kalkınmanın yol açtığı küresel ısınma, enerji verimliliği konusunda iyileştirmeler yaparak küresel iklim mücadelesinin bir parçası olarak ele alınmaktadır.

Anlaşmanın uygulanması, fosil yakıt kullanımının azaltılması ve sürdürülebilir enerji kaynaklarının küresel ekonomideki payının artırılması hedeflerini içermektedir. Elektrik sektöründe sera gazı emisyonları hızla azaltılırken, inşaat, ulaşım ve ısıtma sektörlerindeki emisyon azaltma oranı istenilen seviyeye ulaşmamıştır. Bazı endüstrilerin karbondan arındırılması zor olmakla birlikte, net sıfır emisyon hedeflerine ulaşmak için bu endüstrilerde karbondioksit salımının azaltılması gerekmektedir. IPCC 6. Değerlendirme Raporları, Paris Anlaşması hedeflerine ulaşmak için üretim ve tüketim davranışlarında değişikliklere ve teknolojik yeniliklere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir (IPCC, 2022).

Küresel sıcaklık artışını 1,5°C'nin altında tutmak için 2030'a kadar emisyonların yaklaşık %50 oranında azaltılması gerektiği savunulmaktadır. Bu hedef, her ülkenin kendi belirlediği katkıları toplamakla mümkün olacaktır. Ancak, karbon dioksit emisyonları tamamen ortadan kalkana kadar yüzyılın ortasına doğru net sıfır seviyesine ulaşılması gerekiyor (Schleussner, 2022). Toplam sera gazı emisyonlarının sıfıra indirilmesi ancak yüzyılın ortasından sonra mümkün olabilecektir.

Uluslararası toplum, Paris İklim Anlaşması hedeflerine ulaşmak için ciddi engellerle karşı karşıyadır. Bazı ülkeler, karbondan arındırma yatırımları için gerekli finansmanı elde etmekte zorlanmaktadır. Ayrıca, iklim finansmanı yeterince düzenli ve etkili değildir, bu da yatırımları karmaşık ve zorlu hale getirmektedir. Hükümetler ve diğer

kamu-özel kurumlar, iklim politikalarını uygulama konusunda yeterince kapasiteli değildir. Ayrıca, temiz teknoloji ve teknoloji transferi, ihtiyaç duyulan ülkelere veya bölgelere yeterince aktarılamamaktadır.

Paris İklim Anlaşması, küresel iklim değişikliği ile mücadele konusunda önemli bir adım olmasına rağmen, taahhütlerin yerine getirilmesi bile küresel ısınmayı 2°C'nin altında tutmak için yeterli olmayabilir. Anlaşmanın belirsiz ifadeler içermesi ve yaptırımların olmaması, ülkelerin taahhütlerini yerine getirme konusunda isteksiz olmalarına neden olabilir. Ayrıca, küresel ısınmanın hızı, hedeflenen oranların ötesinde seyretmektedir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın verilerine göre, mevcut taahhütlerle, küresel ortalama sıcaklıkların yüzyılın sonuna kadar muhtemelen 3°C'nin üzerinde olması beklenmektedir. Bu nedenle, Paris Anlaşması'nın hedeflerine ulaşmak için daha kapsamlı ve etkili adımlar atılması gerekmektedir.

Paris İklim Anlaşması, ilk taahhütlerin yetersiz olduğu ve daha hızlı ve maliyetli azaltım önlemlerine ihtiyaç duyulduğu gerçeğiyle karşı karşıyadır. Tarafların ulusal katkı beyanları ile taahhütlerini uygulamaları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Dolayısıyla, Paris Anlaşması'nın insan kaynaklı küresel ısınmayla mücadele sürecinde etkili bir uluslararası sözleşme olduğunu iddia etmek zordur. Anlaşma, küresel ısınma ile mücadele için daha kapsamlı ve net politikaların oluşturulmasını gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- Bozoğlu, B. (2021). *21. Yüzyılda İklim Krizi, Paris Anlaşması ve İklim Değişikliğine Uyum*. Dorlion Yayınları.
- Carbon Market Watch. (2016). *Recommendations for Article 6 of the Paris Agreement*. Carbon Market Watch.
- Evans, S., & Gabbatiss, J. (2019). *In-depth Q&A: How 'Article 6' carbon markets could 'make or break' the Paris Agreement*. Carbon Brief: <https://www.carbonbrief.org/in-depth-q-and-a-how-article-6-carbon-markets-could-make-or-break-the-paris-agreement/>
- Huggel, C., Ston, D., Eicken, H., & Hansen, G. (2015). Potential and limitations of the attribution of climate change impacts for informing loss and damage discussions and policies. *Climate Change*, 133 (3), s. 453-467.
- IPCC. (2021). *IPCC Climate Change 2021: The Physical Science Basis; Summary for Policymakers*. IPCC.ch: https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_SPM.pdf
- Kachi, A., & Voigt, J. (2017). *Building blocks for a robust Sustainable Development Mechanism*. Carbon Market Watch s. 2: https://carbonmarketwatch.org/wp/wp-content/uploads/2017/05/BUILDING-BLOCKS-FOR-A-ROBUST-SUSTAINABLE-DEVELOPMENT-MECHANISM_WEB-SINGLE_FINAL.pdf
- Marcu, A. (2016). *Carbon Market Provisions in the Paris Agreement (Article 6)*. Centre for Europe and Policy Studies.: <https://www.ceps.eu/download/publication/?id=9274&pdf=SR%20No%20128%20ACM%20Post%20OP21%20Analysis%20of%20Article%206.pdf>
- Mogelgaard, K., McGray, H., & Manel, A. N. (2015). *What Does the Paris Agreement Mean for Climate Resilience and Adaptation?* World Resources Institute: <https://www.wri.org/insights/what-does-paris-agreement-mean-climate-resilience-and-adaptation>

- Paris Anlaşması. (2015). *Paris Anlaşması*. <https://ekolojikolektifi.org/>: https://ekolojikolektifi.org/wp-content/uploads/2017/11/Paris_Anlasmasi-ISBN-978-605-83799-1-6.pdf
- PMR Türkiye. (2020). *Paris Anlaşması Madde 6 Piyasa Mekanizması Değerlendirmesi ve Türkiye İçin Seçenekler*. <https://pmrturkiye.csb.gov.tr/>: <https://pmrturkiye.csb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/12/Yonetici-Ozeti.pdf>
- Roberts, J. T., Weikmans, R., Robinson, S.-a., Cipler, D., Khan, M., & Falzon, D. (2021, March). Rebooting a failed promise of climate finance. *Nature Climate Change*. 11 (3), s. 180–182.
- Schleussner, C.-F. (2022). *The Paris Agreement – the 1.5 °C Temperature Goal*. Climate Analytics: <https://climateanalytics.org/briefings/15c/>
- Taraska, G. (2016). *"The Paris Climate Agreement"*. Center for American Progress: <https://cdn.americanprogress.org/wp-content/uploads/2015/12/15030725/ParisClimateAgreement.pdf>
- Timperley, J., & Pearce, R. (2017). *Mapped: Where multilateral climate funds spend their money*. Carbon Brief: <https://www.carbonbrief.org/mapped-where-multilateral-climate-funds-spend-their-money/>
- UNFCCC. (2013). *Report of the Conference of the Parties on its nineteenth*. <https://unfccc.int/>: <https://unfccc.int/resource/docs/2013/cop19/eng/10a01.pdf>
- UNCC. (2023). *What is the Paris Agreement?* United Nations Climate Change: https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement?gclid=Cj0KCQiAic6eBhCoARIsANlox85ZdAugj2Q6KUpJomAW2BhdAVxEUXMF7NP2t3GuZteMILNsDWRVfloaAvQFEALw_wcB
- Verheyen, R., & Roderick, P. (2008). *Beyond Adaptation*. WWf-UK: http://assetsiwwf.org.uk/downloads/beyond_adaptation_lowres.pdf
- World Bank. (2023). *What You Need to Know About Article 6 of the Paris Agreement*. <https://www.worldbank.org/>: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2022/05/17/what-you-need-to-know-about-article-6-of-the-paris-agreement>

YAKIN İZLEME PAZARINDAKİ FİRMALARIN BAĞIMSIZ DENETİM RAPORLARININ İNCELENMESİ

Melike GÜLSUYU

Turan Makina, İstanbul, Türkiye, melikegulsuyu@hotmail.com

Dr. Öğr. Üyesi İlker CALAYOĞLU

İstanbul Okan Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, ilkercalayoglu@outlook.com

Arş. Gör. Bilen BALIKÇI

İstanbul Okan Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, balikcibilen@gmail.com

ÖZET

Bağımsız denetim bir işletmenin finansal verilerinin, önceden belirlenmiş muhasebe ve raporlama kriterlerine uygunluğu konusunda makul bir güvence vermek için uygulanır. Bu güvence ile firmaların finansal verilerini işleyen ve sonuçlarına göre karar veren birçok karar verici vardır. Bu sebeple özellikle halka açık firmaların bağımsız denetimi son derece önemli ve kritiktir. Borsa İstanbul A.Ş.'de farklı pazarlar vardır. Yakın izleme pazarı da bu pazarlardan biridir. Amacı, zayıflayan firma koşullarına karşı kamu ve sermayedarların haklarının korunması, sermayedarlara likidite imkânı sağlanması ve ilgili firmayı devamlı olarak gözetim, denetim ve kontrole tabi tutmaktır. Araştırmanın amacı, yakın izleme pazarında olan firmaların bu pazara geçiş öncesindeki son bağımsız denetimlerinde denetçinin görev ihmalini yapıp yapmadığını tespit etmektir. Araştırma yöntemi içerik analizidir. Yakın izleme pazarındaki firmaların bağımsız denetim raporları ve Kotasyon Yönergesi'ndeki yakın izleme pazarına geçiş için tanımlanan şartlar karşılaştırılmalı olarak analiz edilmiştir. Analiz tekniği olarak betimsel istatistik yollarından biri olan frekans ve oran analizleri kullanılmıştır. Araştırmada Borsa İstanbul A.Ş.'de 2022 yılında yakın izleme pazarında olan 18 adet firma incelenmiştir. Bu firmaların yakın izleme pazarına geçiş yılları farklıdır. Her birinin yakın izleme pazarına geçiş öncesindeki son bağımsız denetim raporlarındaki görüş ve çekinceler incelenmiştir. Bağımsız denetim raporlarında 9 tane şartlı görüş, 4 tane görüş bildirmekten kaçınma ve 5 tane de olumlu görüş olduğu tespit edilmiştir. 18 tane bağımsız denetim raporunda geçişe neden olan Kotasyon Yönergesi'nin ilgili maddelerine 15 tanesinde yer verilmiş iken 3 tanesinde ise yer verilmemiştir. Görüş bildirmekten kaçınma görüşüne sahip olanların %25'inde, olumlu görüş alanların %20'sinde ve şartlı görüş alanların %11'inde sorumluluk ihlalinin yapıldığı tespit edilmiştir. Buna ek olarak yakın izleme pazarına geçişe neden konulardan en sık karşılaşılan finansman sıkıntısı ve işletmenin sürdürülebilirliğinin riske girmesi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yakın izleme pazarı, finansal raporlama, bağımsız denetim

EXAMINATION OF INDEPENDENT AUDIT REPORTS OF THE COMPANIES IN THE CLOSE MONITORING MARKET

Melike GÜLSUYU

Turan Makina, İstanbul, Türkiye, melikegulsuyu@hotmail.com

Dr. Öğr. Üyesi İlker CALAYOĞLU

İstanbul Okan Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, ilkercalayoğlu@outlook.com

Arş. Gör. Bilen BALIKÇI

İstanbul Okan Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, balikcibilen@gmail.com

ABSTRACT

An independent audit is performed to give reasonable assurance about the compliance of an entity's financial data with predetermined accounting and reporting criteria. With this assurance, there are many decision makers who process the financial data of the companies and decide according to the results. For this reason, independent auditing of publicly traded companies is extremely important and critical. There are different markets in Borsa İstanbul A.Ş. Close monitoring market is one of these markets. Its purpose is to protect the rights of the public and shareholders against weakening company conditions, to provide liquidity to the shareholders and to subject the relevant company to continuous surveillance, audit and control. The aim of the research is to determine whether there is any negligence in the independent audits of the companies in the close monitoring market before transitioning to this market. The research method is content analysis. The independent audit reports of the companies in the close monitoring market and the conditions defined in the Quotation Directive for the transition to the close monitoring market have been analyzed comparatively. Frequency and ratio analysis, which is one of the descriptive statistical methods, was used as an analysis technique. In the research, 18 companies in Borsa İstanbul A.Ş., which were in the close monitoring market in 2022, were examined. The transition years of these companies to the close monitoring market are different. Opinions and reservations in the last independent audit reports of each of them before the transition to the close monitoring market were examined. It has been determined that there are 9 qualified opinions, 4 disclaimers and 5 positive opinions in the independent audit reports. While the relevant articles of the Quotation Directive, which caused the transition in 18 independent audit reports, were included in 15 of them, they were not included in 3 of them. It was determined that 25% of those who had an opinion to avoid expressing an opinion, 20% of those who had a positive opinion, and 11% of those who had a conditional opinion, committed a breach of responsibility. In addition, it has been determined that the most frequently encountered issues that cause the transition to the close monitoring market are the financial difficulties and the sustainability of the business.

Keywords: Close monitoring market, financial reporting, independent audit

GİRİŞ

Bağımsız denetim bir işletmenin finansal verilerinin, önceden belirlenmiş muhasebe ve raporlama kriterlerine uygunluğu konusunda makul bir güvence vermek için uygulanır. Bu güvence ile firmaların finansal verilerini işleyen ve sonuçlarına göre karar veren birçok karar verici vardır. Bu sebeple özellikle halka açık firmaların bağımsız denetimi son derece önemli ve kritiktir. (Erdoğan, 2011)

Öyle ki Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) her yıl bağımsız denetim kurumları (BDK) ve bağımsız denetçileri (BD) incelemeye tabi tutar ve denetim kalitesini arttırmaya çalışır. 2016 yılından itibaren her yıl inceleme raporlarını kamuoyu ile paylaşır ki kamuoyuna geri bildirim yapmış olur. Yıllık inceleme raporlarında yaygın olarak tespit edilen raporlama ve denetim standartlarına uygun olmayan faaliyetler ile KGK'nın yaptığı yaptırımlar hakkında bilgiler verilir. İlgili yaptırımlar ve miktarları, tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: Yıllar İtibari ile Uygulanan Yaptırım Türleri ve Miktarları

Yaptırım Türleri / Yıllar	2017		2018		2019		2020	
	BDK	BD	BDK	BD	BDK	BD	BDK	BD
İkaz	3		25		22		13	11
Uyarı	23	4	24	3	38		49	28
Faaliyet İznini Askıya Alma	1	1	1	2			4	30
Faaliyet İznini İptal Etme								
İdari Para Cezası	832.173		1.406.269		2.117.695		3.157.718	

Kaynak: KGK Yıllık İnceleme Raporları, (<https://kgk.gov.tr/>, 2022)

İncelemeler neticesinde verilen cezaların artan bir seyirde olduğu anlaşılmaktadır. Bu da piyasada bağımsız denetim uygulamalarında hatalı işlemlerin olma potansiyelini arttırmaktadır.

Borsa İstanbul A.Ş.'de farklı pazarlar vardır. Yakın izleme pazarı da bu pazarlardan biridir. Amacı, zayıflayan firma koşullarına karşı kamu ve sermayedarların haklarının korunması, sermayedarlara likidite imkânı sağlanması ve ilgili firmayı devamlı olarak gözetim, denetim ve kontrole tabi tutmaktır. (<https://www.borsaistanbul.com/tr>, 2022)

Araştırmanın amacı, yakın izleme pazarında olan firmaların bu pazara geçiş öncesindeki son bağımsız denetimlerinde denetçinin görev ihmalini yapıp yapmadığını tespit etmektir. Bu amaca ulaşmak için gerekli olan bilgiler, firmaların bağımsız denetim raporlarında ve Borsa İstanbul A.Ş.'nin Kotasyon Yönergesi'nde örtük bilgi olarak bulunmaktadır. Daha önce bu alanda herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

YÖNTEM

Analiz tekniği olarak betimsel istatistik yollarından biri olan frekans ve oran analizleri kullanılmıştır. Araştırmada Borsa İstanbul A.Ş.'de 2022 yılında yakın izleme pazarında (YİP) olan 18 adet firma incelenmiştir. Bu firmaların yakın izleme pazarına geçiş yılları farklıdır. Her birinin yakın izleme pazarına geçiş öncesindeki son bağımsız

denetim raporlarındaki görüş ve çekinceler incelenmiştir. Kotasyon Yönergesi'ndeki yakın izleme pazarına geçiş için tanımlanan şartlar, bağımsız denetim raporu ve yakın izleme pazarına geçiş nedenleri ile karşılaştırılmalı olarak analiz edilmiştir. (Borsa İstanbul A.Ş. Kotasyon Yönergesi, 2014)

BULGULAR

Araştırma kapsamında bulunan firmalara dair bilgiler, tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2: Araştırma Kapsamında Olan Firma Bilgileri

Şirket Unvanı	Eski Pazar	İşlem Görmeye Başlama Tarihi	YİP'e Geçiş Tarihi	YİP Öncesi Son Bağımsız Denetim Görüşü	Son Bağımsız Raporu
Altınyığ Madencilik ve Enerji Yatırımları San. Tic. A.Ş.	Ana Pazar	23.05.2000	25.12.2018	Şartlı Görüş	
Atlantis Yatırım Holding A.Ş.	Ana Pazar	15.05.1995	9.11.2015	Şartlı Görüş	
Birko Birleşik Koyunlular Mensucat San. Tic. A.Ş.	Ana Pazar	30.04.2009	6.12.2016	Olumlu Görüş	
Birlik Mensucat San. Tic. A.Ş.	Alt Pazar	22.07.1996	31.12.2020	Görüş Bildirmekten Kaçınma	
Casa Emtia Petrol Kimyevi ve Türevleri San. Tic. A.Ş.	Alt Pazar	24.07.2012	13.11.2015	Şartlı Görüş	
Cosmos Yatırım Holding A.Ş.	Yapılandırılmış Ürünler Pazarı	29.05.1995	27.12.2013	Olumlu Görüş	
Denge Yatırım Holding A.Ş.	Alt Pazar	2.08.2012	19.06.2020	Görüş Bildirmekten Kaçınma	
Dirteks Diriliş Tekstil San. Tic. A.Ş.	Ana Pazar	28.08.2012	10.12.2019	Şartlı Görüş	
Ekiz Kimya San. Tic. A.Ş.	Ana Pazar	20.07.2010	29.03.2013	Şartlı Görüş	
Eminiş Ambalaj San. Tic. A.Ş.	Ana Pazar	18.12.1995	28.09.2018	Olumlu Görüş	
Etiler Gıda ve Ticari Yatırımlar San. Tic. A.Ş.	Alt Pazar	16.07.2012	28.03.2016	Şartlı Görüş	
Kervansaray Yatırım Holding A.Ş.	Ana Pazar	24.07.1997	5.05.2015	Şartlı Görüş	
Mmc Sanayi ve Ticari Yatırımlar A.Ş.	Ana Pazar	5.12.2011	5.05.2015	Şartlı Görüş	
Royal Halı İplik Tekstil Mobilya San. Tic. A.Ş.	Ana Pazar	3.05.2013	4.08.2016	Görüş Bildirmekten Kaçınma	
Senkron Güvenlik ve İletişim Sistemleri A.Ş.	Ana Pazar	4.03.2015	2.07.2020	Olumlu Görüş	
Serve Film Prodüksiyon Eğlence A.Ş.	Yıldız Pazar	7.08.1998	18.04.2014	Şartlı Görüş	
Taç Tarım Ürünleri Hayvancılık Gıda San. Tic. A.Ş.	Alt Pazar	20.05.2013	10.02.2020	Görüş Bildirmekten Kaçınma	
Ufuk Yatırım Yönetim ve Gayrimenkul A.Ş.	Ana Pazar	9.11.2006	2.07.2015	Olumlu Görüş	

Kaynak: (<https://www.kap.org.tr/>, 2022)

Tablo 2'ye göre 2022 yılında yakın izleme pazarında 18 adet firma bulunmaktadır. Pazarda en eski bulunan firma 2013 yılından olup en yeni olan ise 2020 yılının son gününde giriş yapmıştır. Tablo 2'deki firmaların yakın izleme pazarına geçmeden önceki buldukları pazar bilgilerine ait frekans ve oran analizleri tablo 3'tedir.

Tablo 3: Yakın İzleme Pazarına Geline Pazarlar

Pazarlar	Sayı	Oran
Ana Pazar	11	%64
Alt Pazar	5	%26
Yıldız Pazar	1	%5
Yapılandırılmış Ürünler Pazarı	1	%5
Genel Toplam	18	%100

Tablo 3'a göre firmaların %64'ü ana pazardan, %26'sı alt pazardan, %5'i yıldız pazardan ve %5'i yapılandırılmış ürünler pazarından yakın izleme pazarına geçiş yapmıştır.

Yakın izleme pazarına geçmeden önceki son bağımsız denetim raporu görüşleri tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4: Yakın İzleme Pazarına Geçmeden Önceki Son Bağımsız Denetim Raporu Görüşleri

Görüş Tipleri	Sayı	Oran
Şartlı Görüş	9	%47
Olumlu Görüş	5	%32
Görüş Bildirmekten Kaçınma	4	%21
Genel Toplam	18	%100

Tablo 4'e göre firmaların %47'si şartlı görüş, %32'si olumlu görüş, %21'i görüş bildirmekten kaçınmıştır. Buna göre olumlu görüşlerin varlığı araştırmanın derinleştirilmesini gerektirmiştir.

2022 yılında yakın izleme pazarında yer alan firmaların bu pazara geçmeden önceki son bağımsız denetim raporlarındaki denetçi görüşleri ve yakın izleme pazarına geçişe neden olan Kotasyon Yönergesi'nin ilgili maddeleri tablo 5'te bildirilmiştir. Bununla beraber firmaların son bağımsız denetim raporlarında yakın izleme pazarına geçişe neden olan ilgili maddenin konusuna bağımsız denetim raporunda yer verilip vermediği araştırılmıştır. Eğer bağımsız denetim raporunda geçişe neden olan madde hakkındaki duruma yer verilmiş ise tablo 5'te "Evet", yer verilmemiş ise "Hayır" şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 5: Yakın İzleme Pazarı Öncesi Bağımsız Denetim Raporu Görüşlerinin Detayları

Bağımsız Denetim Rapor Görüşü/Geçişe Neden Olan İlgili Madde	Sorumluluk Yerine Gelmiş mi?		Genel Toplam
	Evet	Hayır	
Görüş Bildirmekten Kaçınma	3	1	4
23/1-a	1		
35/1-ğ	1		
35-1/a ve d	1		
35-1/c		1	
Olumlu Görüş	4	1	5
35-1/b	1		
35-1/d	1		
35-1/d ve f	1		
35-1/e	1	1	
Şartlı Görüş	8	1	9
35-1/c	1		
35-1/d	4		
35-1/d ve f	1		
35-1/e	1		
35-1/f		1	
35-1/ğ	1		
Genel Toplam	15	3	18

Tablo 5'e göre 2022 yılında yakın izleme pazarında bulunan 18 firmaya geçiş öncesi yapılan son bağımsız denetim raporu görüşlerinde üç farklı görüşün olduğu tespit edilmiştir. Kotasyon Yönergesi'ndeki yakın izleme pazarına geçiş nedenleri bağımsız denetim raporu görüşlerine göre sınıflandırılarak derlenmiştir.

Buna göre kotasyon yönergesinde bulunan yakın izleme pazarına geçiş nedenlerinin her birine rastlanılmıştır. Olumlu görüşlerin varlığı ile araştırmanın yönü bağımsız denetim raporunda denetçinin yakın izleme pazarına geçiş nedeni olacak olan konuya ver verip vermediğine evrilmiştir.

Tablo 5'e göre 2022 yılında yakın izleme pazarında yer alan 18 firmanın son bağımsız denetim raporunda geçişe neden olacak olan kotasyon yönergesinin ilgili maddelerine 15 tanesinde yer verilmiş iken 3 tanesinde ise yer verilmemiştir. Her bağımsız denetim rapor görüşünde de birer tane geçişe neden olan ilgili maddeye değinmeme durumu vardır. Oranlama yapmak gerekirse görüş bildirmekten kaçınma görüşüne sahip olanların %25'inde, olumlu görüş alanların %20'sinde ve şartlı görüş alanların %11'inde bu duruma rastlanılmıştır.

Geçişe neden olan kotasyon yönergesinin ilgili maddelerine bağımsız denetim raporunda değinilmeyen firmalara dair bilgiler tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 6: Bağımsız Denetimde Sorumluluk İhlali Olan Dönem Firmaları ve Detayları

Hisse Kodu	YİP'e Geçiş Tarihi	Geçişe Konu İlgili Yönerge Maddesi	Yıl
DENGE	19.06.2020	35-1/c	2020
ETILR	28.03.2016	35-1/f	2016
UFUK	02.07.2015	35-1/e	2015

SONUÇ

Borsa İstanbul A.Ş.'de Yıldız Pazar, Ana Pazar ve Alt Pazarda işlem gören firmaların hisse senetleri sürekli işlem tipinde çalışmaktadır. Borsa İstanbul A.Ş.'nin ihraç ettiği ve yürürlükte olan Kotasyon Yönergesinin 35. maddesi kapsamına giren firmalar Yakın İzleme Pazarına alınır ve tek fiyat işleyişine göre çalışır. Yakın izleme pazarındaki firmalar, yatırımcılarını mağdur etme riski taşır. Bu yüzden bu firmalar diğer pazarlardan çıkarılarak yakın izleme pazarına alınır ve kamuoyuna bildirimde bulunulur. Yakın izleme pazarına geçiş yapan firmalarda;

- ✓ Ortaklığın kamuyu aydınlatma yükümlülüklerini yerine getirmediğinin tespit edilmesi,
- ✓ KAP'ta yayımlanan son iki yıllık bağımsız denetim raporunun olumsuz görüş içermesi veya raporda görüş bildirilmekten kaçınılması,
- ✓ İflas erteleme veya konkordato başvurusunda bulunması,
- ✓ Finansman sıkıntısına düştüğünü gösterir derecede, vadesi geçmiş finansal, ticari, kamuya da personel borcu olması veya faaliyetlerini etkileyecek derecede icra takibine ya da hacze maruz kalması gibi durumlar yer almaktadır.

Yakın izleme pazarına geçiş yapan firmaların geçiş öncesi son finansal tablo ve raporlarına göre Kotasyon Yönergesinin 35. maddesi incelenerek hangi firmanın hangi maddeden dolayı yakın izleme pazarına geçiş yaptığı tespit edilmiştir. Denetim raporlarının sunduğu görüş ve geçişe neden olan ilgili maddeler hakkında açıklamaların olup olmadığı araştırıldığında 15 raporda geçişe neden olacak olan bilgiye yer verilmiş iken 3 raporda verilmemiştir. Denetim raporunda yer verilmeyerek sorumluluk ihlali yapılan yönerge maddeleri şunlardır:

- ✓ Faaliyetlerinin makul sebepler dışında 3 aydan uzun bir süre ile durdurulması,
- ✓ Faaliyetini sürdürebilmesi için gerekli izin, lisans, yetki belgesinin iptal edilmesi veya herhangi bir sebeple hükümsüz kalması nedeniyle gayri faal kalması,
- ✓ KAP'ta yayımlanan son yıllık bilançosunda toplam özsermaye/sermaye oranının 1/3'ün altına düşmesi durumunda, varsa sermaye artırımı/azaltımı ile ilgili sürecin saklı kalması kaydıyla, toplam özsermaye/sermaye oranı üzerinden yapılacak hesaplamalara ilave olarak, ihraççılar tarafından talebe bağlı olarak aktiflerin rayiç değerlerle yeniden değerlemesinin yapılması durumunda da toplam özsermaye/sermaye oranının yukarıda belirtilen eşğin altında kalmaya devam etmesidir.

Özetle işletmenin sürekliliği kavramında denetim hataları yapılmıştır. Kaldı ki bu denetim hatası, KGK'nın yıllık inceleme raporlarında en sık rastlanan denetim hataları arasında son 4 yıldır ilk on hata arasına girmektedir.

Bu denli kritik denetim hatalarının yapılmış olması uygulama alanında daha sıkı kontrollerin yapılması gerekliliğini gündeme getirmektedir.

KAYNAKÇA

Erdoğan, M. (2011). Muhasebe, Denetim ve Bağımsız Denetimin Gerekliği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 3 (1), s.51-63.

Borsa İstanbul A.Ş. Kotasyon Yönergesi, 2014.

Borsa İstanbul A.Ş. Web Sitesi, 2022. <https://www.borsaistanbul.com/tr>.

Kamuyu Aydınlatma Platformu Web Sitesi, 2022.

Kamu Gözetim Kurumu Web Sitesi, 2022. <https://kgk.gov.tr/>.

BİR ISLIK DİLİ OLAN KUŞ DİLİNİN SESBİLGİSEL ÖZELLİKLERİ

Kenan AKTEN

Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye, kenanakten1907@hotmail.com

Sinan ÇAKIR

Doç. Dr., Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye, sinancakir@erbakan.edu.tr

ÖZET

Bir ıslık dili olan Kuş Dili Giresun'a bağlı Çanakçı ilçesinin Kuşküy köyünde kullanılmaktadır. Yaşanılan bölgenin fiziki koşullarından dolayı, insanlar iletişim sorununa çözüm üretmek amacıyla bu dili geliştirmişlerdir. Bu dilin bölgede 300 yıldan daha uzun bir süredir kullanıldığı yöre halkı tarafından ifade edilmektedir. Bu dilde ifadeler ıslık vasıtasıyla üretilmektedir. Parmakların ağız içerisindeki konumu ve hava akımının kontrolü bu dil için oldukça önemlidir. İspanya'da *Silbo Gomero*, Hindistan'da *Khongthong*, Yunanistan'da *Sfyria* ve de Meksika'da *Chinantec gibi* dünyanın farklı bölgelerinde benzer dillere rastlanmaktadır ve bu diller pek çok çalışmaya konu olmuşlardır. Ancak, ülkemizde kullanılan Kuş Dili üzerine yapılmış çalışmaların sayısı sınırlıdır. Mevcut çalışma bu boşluğu gidermeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, bu dilin sesbilgisel özelliklerine, özellikle de ünsüz seslerin üretimine odaklanılmaktadır. Sadece tek bir özellikte farklılaşan (çift dudak & diş dudak; patlamalı & sürtünmeli, ötümlü & ötümsüz gibi) 57 sözcük çifti belirlenmiştir. Örnek olarak; *baba & papa* çifti gösterilebilir. Bu sözcükler 9 Kuş Dili kullanıcısı tarafından üretilmiş ve yapılan üretimler kaydedilmiştir. Daha sonra, elde edilen veriler Praat programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analizlerden elde edilen bulgular hedef ünsüz çiftlerinin üretimi hakkında bilgiler sunmaktadır. Örnek olarak, /p/ ve /b/ sesleri sadece ötümlülük & ötümsüzlük açısından farklılık gösterdiği için, *baba & papa* sözcük çiftinin üretiminde gözlemlenen bir farklılık, sadece ötümlülük & ötümsüzlük farkından kaynaklanıyor olabilir. Benzer karşılaştırmalarla, üretim yerlerine göre ve üretim biçimlerine göre Türkçe üzerine yapılan ünsüz sınıflandırmalarının bu dilde nasıl ifade edildiği belirlenmeye çalışılmıştır. Daha açık bir ifadeyle, mevcut çalışma Kuş Dilinin sesbilgisel farklılıkları nasıl yansıttığı hakkında gözlemler ortaya sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kuş Dili, ıslık dili, sesbilgisi, ünsüz sınıflandırmaları, tek-ayrılmış çiftler.

THE PHONOLOGICAL ANALYSIS OF A WHISTLED LANGUAGE CALLED “KUŞ DİLİ”

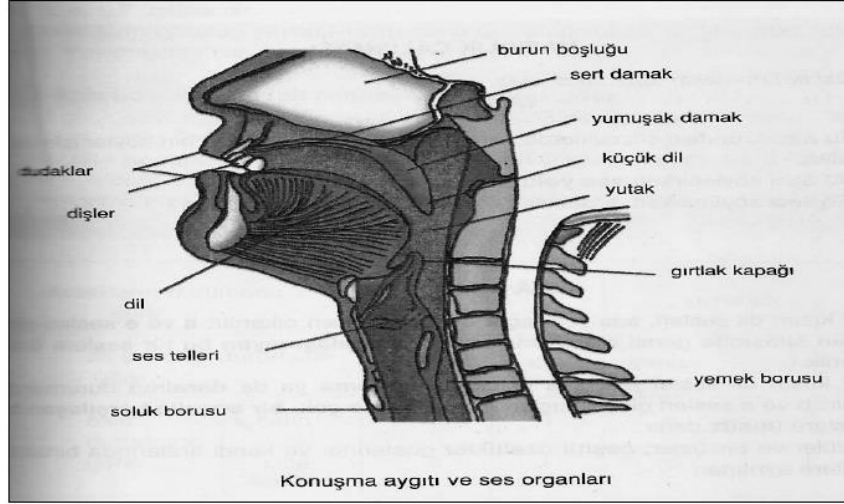
ABSTRACT

Kuş Dili, a type of whistled languages, is used in Kuşköy Village of Çanakçı, Giresun. The reason for the emergence of this language in the area was to solve the communication problem that the people faced due to the rough terrain. As stated by the locals, this language has been used in the area for over 300 years. Since everything is expressed by whistles, the position of the fingers in the mouth and the control of the airstream are very important in this language. There are several whistled languages used in the world such as Silbo Gomero in Spain, Khongthong in India, Sfyria in Greece or Chinantec in Mexico, and they are examined in several studies. However, the whistled language used in our country has not been analyzed extensively yet. There is a need for comprehensive studies on this language and the present study aims to make some contributions to that end. It focuses on the phonological characteristics of the consonants in this language. 57 minimal pairs such as the baba & papa pair have been determined in the study. The words in the pairs differ from each other only by a single feature (bilabial & labia-dental, stop & fricative, voiced & voiceless, etc). These pairs were produced by 9 Kuş Dili users and the process was recorded. The obtained data were analyzed through the Praat program. The findings of the study revealed indications about the production process of the consonant pairs. For instance, since the baba & papa pair differs from each other with respect to containing a voiced or voiceless consonant, any difference observed in the results is interpreted to stem from this difference. Through similar comparisons, the study aimed to find out how place and manner of articulation is reflected in this whistled language.

Keywords: Kuş Dili, whistled language, phonetics, classification of consonants, minimal pairs keyword3.

GİRİŞ

Sesbilgisi, temel olarak, insanların ses organları vasıtasıyla soludukları havaya yön vererek dilbilimsel sesler üretme süreçlerini inceler. Bu doğal dil üretim sürecinde, ses organları havayı yönlendirerek sesi biçimlendirme ve üretme işleminde kilit rol oynar. Bahsi geçen bu ses organları arasında ağız, burun, boğaz, yemek borusu ve akciğerler bulunmaktadır. Şekil 1 bu ses organlarını göstermektedir:

Şekil 1: Konuşma aygıtı ve ses organları

kisiselbazari.com

Aynı ses organları ıslık dilinin üretiminde de kullanılsa da havanın kontrolü ve bu organlarının aldığı pozisyonlar oldukça farklıdır.

Islık dili

Islık dili, parmakların da kullanımı ile akciğerden gelen havanın dil, dudak ve yanak gibi ses organlarıyla yönlendirilmesinden oluşan bir dildir. Meyer ve diğerleri (2021) ıslık dilini konuşma dilinin basitleştirilmiş halinin hece hece ıslık melodilerine dönüştürülmesi süreci olarak tanımlamaktadırlar. Dünya üzerindeki 60 civarı ıslık dili olduğu tespit edilmiştir. Bu dillerin ortaya çıkışlarındaki ortak nokta coğrafi sebeplerdir. Daha açık bir ifadeyle, bu diller coğrafi olarak engebeli, dağlık alanlarda uzun mesafeler arası iletişim kurma gereksiniminden kaynaklanmışlardır. Bu dillerden bazıları, İspanya'da "Silbo Gomero", Hindistan'da "Kongthong", Yunanistan'da "Sfyria", Meksika'da "Chinantec", Himalayalar'da "H'mong"'dır. Giresun'un, Çanakçı ilçesine bağlı Kuşköy ve çevresinde konuşulan "Kuş Dili" de ıslık dilinin ülkemizdeki örneğidir.

Islık dilleri üzerine yapılan çalışmalar

Islık Dili üzerine yapılan ilk çalışmalardan birisi Cowan (1948) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma Meksika'da bulunan Mazetecan bölgesinde yaşayan yerel halkın kullandığı ıslık diline odaklanmaktadır. Ritzenhaller & Peterson (1954) ıslık dili üzerine yapılan bir diğer erken dönem çalışmasıdır. Bu çalışma da Meksika'da kullanılan bir ıslık dili üzerine gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, Kickapoo Kızılderililerin iletişim dilini oluşturan ıslık dili betimlenmiştir. İlerleyen zamanlarda Busnel & Classe, (1976) Silbo Gomero başta olmak üzere

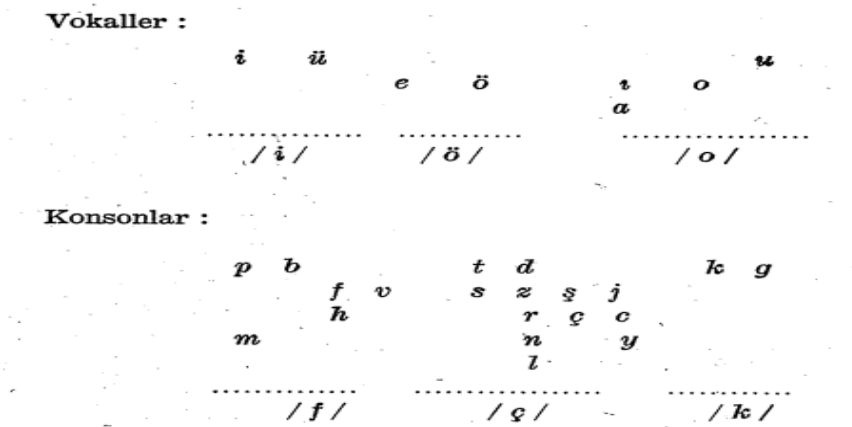
Dünya üzerindeki çeşitli ıslık dillerini incelemişlerdir. Bu diller arasında Kuşköy’de kullanılan Kuş Dili de vardır. ıslık Dili üzerine yapılan araştırmalar son yıllarda teknolojinin de gelişmesi ile daha da artmıştır. Bir biyoakustik uzmanı olan Mayer (2015), Dünya üzerinde 60 civarı ıslık dili olduğunu belirtmektedir. Riialand (2005) ise Silbo Gomero, ıslık dili üzerine formant incelemelerinde bulunmuştur.

Kuş dili

Kuş Dili Giresun’a bağlı Çanakçı ilçesinin Kuşköy köyünde yöre halkı tarafından kullanılmaktadır. Yaşanılan bölgenin fiziki koşullarından dolayı, insanlar iletişim sorununa çözüm üretmek amacıyla bu dili geliştirmişlerdir. Bu dilin bölgede 300 yıldan daha uzun bir süredir kullanıldığı yöre halkı tarafından ifade edilmektedir. Kullanılan ıslık diline *Kuş Dili*, *Işıldak* ya da *Işıklık* gibi isimler verilmektedir. Bu dil 2017 yılında Unesco Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde yer almıştır. Bir vadi içerisine kurulmuş olan bu köy, içinden geçen dere sebebi ile iki yakaya ayrılmakta ve bu yakalar arasında iletişim kurmak yer yer oldukça zor olmaktadır. Yöre halkının bu yamaçlarda tarım (fındık, çay, karalahana vb.) ile uğraşması diğer yamaçlarda bulunan akrabalarıyla iletişim kurma ihtiyacını artırmaktadır. Bu sebeple de bu ıslık dili bölgede kullanılmaya başlamış ve zaman içerisinde yaygınlaşmıştır.

Türkiye’de ıslık dili üzerine ilk çalışmalar

Türkiye’de ilk olarak 1966’ da, Doğan Aksan ve Özcan Başkan’ın da içerisinde bulunduğu bir ekip ile Kuş Dili üzerine bir inceleme başlatılmıştır. Bu ekip, yapmış oldukları araştırmada ıslık dilinin ses, ton ve frekans çözümlenmelerini yapmışlardır. Elde ettikleri bulguları eş zamanlı olarak farklı makalelerde yayınlamışlardır. Aksan (1968), “Anadolu’da ıslık dili (langue sifflée) araştırması ön raporu”, Başkan (1968) ise “Türkçe ıslık dili” isimli çalışmaları üretmişlerdir. Bahsi geçen çalışmalara göre, ıslık dilinde 3 temel ünsüz ses aralığı mevcuttur ve tüm ünsüzler bu aralıklarda bulunmaktadır. Kendilerine göre bu 3 ünsüz, /f/, /ç/, /k/ sesleridir. Benzer bir ayrımı ünlüler için de yapmışlardır. Bu seslerin “yükseklik ve düşüklük” durumları “Şekil 2” de görüldüğü gibidir. Yaptıkları çalışmaya göre /f/ sesi /p,b,v,h,m/ seslerine, /ç/ sesi, /t,d,s,z,n,r,l,y, ʒ, tʃ, dʒ, ʃ/ seslerine, /k/ sesi ise /k,g/ seslerine denk gelmektedir.

Şekil 2. Başkan’a (1968) göre “Türkçe ıslık Dili” ses haritası

Mevcut çalışmada, hedef sözcüklerin F2 ve F3 frekans değerleri üzerinden bir inceleme sunulmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma Kuş Dilini sesbilimsel açıdan incelemeyi amaçlamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, çıkış yeri, çıkış şekli, ötümlülük/ ötümsüzlük gibi ayırt edici özelliklerin Kuş Dilinde nasıl kullanıldığının tespit edilmesi çalışmanın başlıca hedefini oluşturmaktadır. Çalışma esnasında Kuş Dili kullanıcılarından elde edilen veriler ile küçük bir derlem oluşturulmuştur.

Çalışmanın Önemi

Kuş Dili üzerine gerçekleştirilen akademik çalışmaların sayısı oldukça kısıtlıdır. Mevcut çalışma çok az çalışılan bu alana katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Türkçedeki ünsüz seslerin Kuş Dilindeki sessel örüntülerin açıklanması bize insan iletişimi üzerine de yeni değerlendirmeler yapma fırsatı tanıyacaktır. Ayrıca, çalışma sırasında oluşturulacak derlem bu alanın gelişmesi için oldukça önemlidir. Böyle bir derlem zaman içerisinde yeni çalışmalarla geliştirilebilir. Çalışma böyle bir uygulamaya öncü olmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma Kuş Dilindeki ünsüzlerinin frekans değerlerine odaklanmaktadır. Yapılan çalışmada, araştırmacı tarafından önceden belirlenen tek ayrımlı çiftleri barındıran 57 sözcük 9 Kuş Dili konuşucusu tarafından üretilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın derlenme düzeyinde kullanılan veri toplama araçları şu şekildedir.

- Ses kaydı için cep telefonu, ses kayıt cihazı, video kamera ve dizüstü bilgisayar
- Kayıtların analiz işlemi için Praat ve Elan,
- Kayıtların saklanması için dizüstü bilgisayar ve harici bellek

Alınan her ses kaydı kontrol amaçlı olarak Praat ve Elan üzerinden dizüstü bilgisayarda kontrol edilmiştir. Bu sayede seslerdeki olası bozukluklar ve aksaklıklar zamanında tespit edilebilmiştir. Video kamera ile alınan görüntüler ise katılımcının Kuş Dilinin dilsel üretimini aktarırken dudaklarının, elinin ve (kişiye göre değişen durumlar) dilinin, çıkış yeri incelemesinde kullanılmıştır.

Katılımcılar

Katılımcılar 6 erkek ve 3 kadından oluşmaktadır. Her bir katılımcının cinsiyetleri, yaşları, eğitim durumları ve meslekleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılar

Ad-Soyad	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	Meslek
A.C.	71	Erkek	İlkokul	Terzi
M.C.	55	Erkek	İlkokul	S.Meslek
İ.C.	50	Erkek	İlkokul	S.Meslek
H.C.	47	Erkek	İlkokul	Fırıncı

M.K.	56	Erkek	Ortaokul	İşletmeci
Ş.B.	40	Erkek	Önlisans	S.Meslek
H.C.	54	Kadın	İlkokul	Evhanımı
H.K.	67	Kadın	İlkokul	Evhanımı
M.K.	56	Kadın	İlkokul	Evhanımı

Tüm katılımcılar Kuş Dilini uzun zamandır kullanıyor olup bu dil onların günlük hayatlarının bir parçasını oluşturmaktadır.

Araştırma Evreni ve Sınırlılıkları

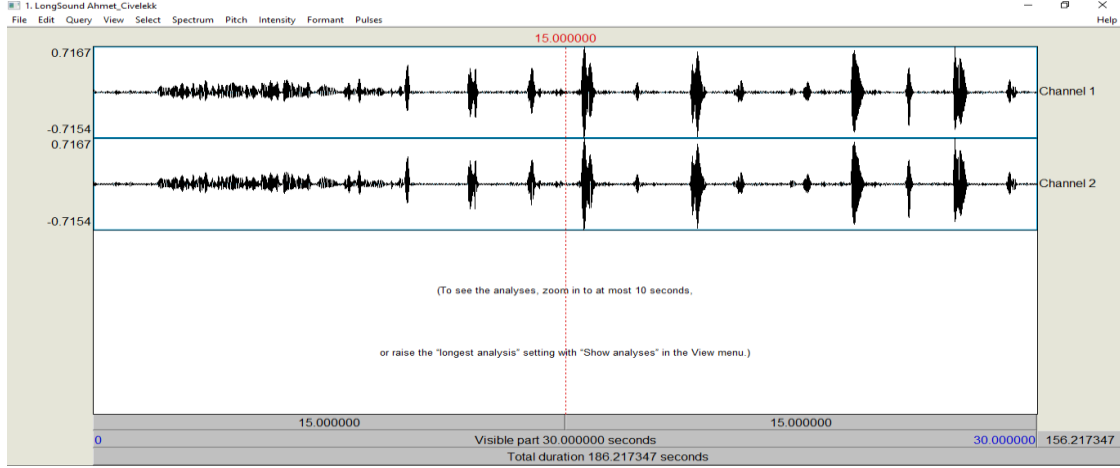
Dünya üzerindeki 60 civarı Isık Dili vardır. Bu çalışmanın odak noktası ise Türkiye ile sınırlandırılmıştır. Çalışma verileri Giresun'un Kuşköy köyünde yaşayan "Kuş Dili" konuşucularının hedef sözcük çiftlerini üretimleriyle sınırlıdır. Tablo 2'de çalışmanın evrenini oluşturan 57 sözcük çifti verilmiştir:

Tablo 2. Çalışmada Sesletilen Sözcük Çiftleri

Ötümsüzlük ve Ötümlülük	Çıkış Yeri	Çıkış Biçimi
poz - boz	lal - rar	mama – baba
pak – bak	let - ret	mimi – bibi
papa - baba	laf - raf	meme – bebe
pala - bala	lep - rep	mit – bit
ton - don	fen - sen	dar – zar
toz - doz	fert - sert	dam – zam
tam - dam	fon - son	dada – zaza
tetik - dedik	fil - sil	dem – zem
kaka - gaga	van - zan	ten – sen
kaz - gaz	var - zar	ton – son
kül – gül	vade - zade	tiz – siz
kam - gam	vahi – zahi	takla – sakla
çeçeli - ceceli	dem - gem	şan - dşan
çan – can	dar – gar	şam - dşam
çam - cam	dam – gam	şık - dşık
çeçe - cece	tetik – kekik	şer - dşer
fon - von	tatar – kakar	jak – çak
fira - vira	tatma – kakma	jul – çul
far – var		jile – çile
fay – vay		

Verilerin Analizi

Bulguların analiz süreci içerisinde ses çözümlemesini ortaya çıkartabilmek için belirli bir frekans ayarları içerisinde sunan, bunu bir desibel veya sessel bir tını gibi özellikleri ortaya çıkartmada yardımcı olan Praat programı kullanılmıştır. Praat uygulaması spektogram, formant ve ses frekansı açısından hem resim hem de yazılı veri açısından işlenebilir. Praat, yani bilgisayar destekli uygulamanın biçimi Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. Praat Arayüzü

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde odaklanılan ayırt edici özellikler (ve ötümlülük & ötümsüzlük, çıkış yeri, çıkış biçimi) ayrı ayrı ele alınmıştır.

Ötümlülük Ve Ötümsüzlük

Ötümlülük ve ötümsüzlük, dilsel üretim esnasında ses tellerinin titreyip titrememesi ile ilgili bir durumdur.. Ses tellerindeki titreme sesin ötümlü olduğuna dair bilgi vermektedir. Türkçedeki ünsüzler 12 ötümlü ses, 8 ötümsüz vardır:

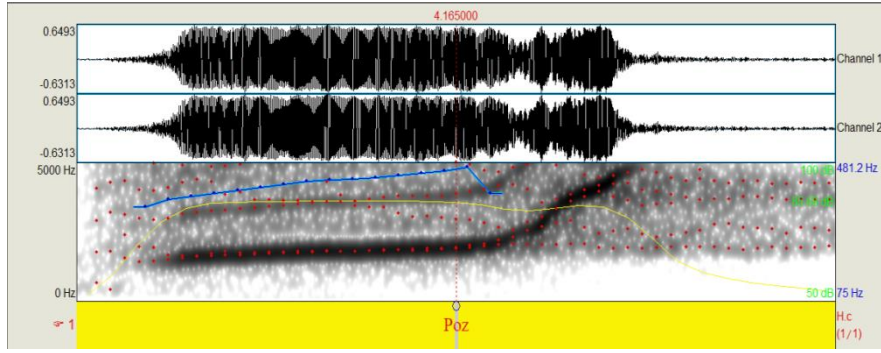
Tablo 3. Türkçedeki Ötümlü Ve Ötümsüz Ünsüzler

Ötümlü sesler	Ötümsüz sesler
/b/,/d/,/g/,/v/,/m/,/n/,/l/,/r/,/z/,/dʒ/,/z/,/y/	/p/,/t/,/k/,/s/,/f/,/h/,/ç/,/ş/

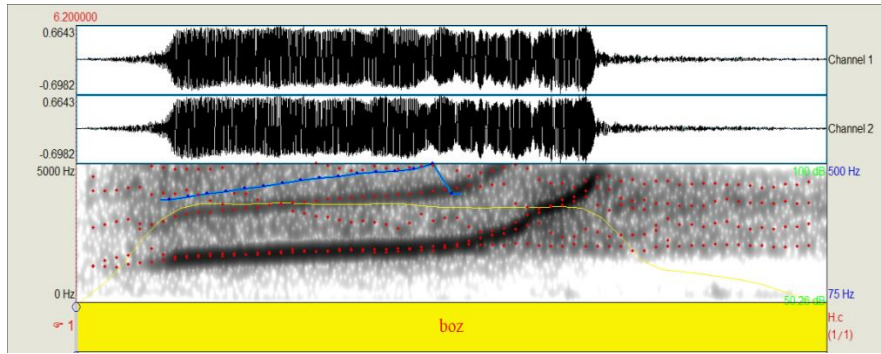
Kuş Dilindeki ötümsüzler ve ötümlüler de Türkçenin kodunu kullandığı için aynı seslere dayanmaktadır. Praat uygulamasıyla elde ettikleri verileri değerlendiren Başkan (1968) ve Aksan (1968) her sesin aslında kendine ait bir frekans değerine sahip olduğunu vurgulamaktadırlar. Riialand (2005) Silbo Gomero ıslık dilini incelediği çalışmasında ünlü ve ünsüzleri sözcük içerisinde incelerken frekans değerlerini analiz edip tablolarda sunmuştur. Mevcut çalışmada karşılaştırmalar yapılırken destekleyici kaynak olarak Riialand (2005) kullanılmıştır. Riialand' ın (2005) belirlemiş olduğu ölçüt ise F2 frekans değerine dayanan dilsel frekans düzeyi incelemesidir. Kendisi, ıslıklı seslerin 1000 ila 4000 hz düzeyi arası net bir biçimde algılanabileceğini belirterek bu düzeyin altına düşmeyeceğini belirtmiştir. Bu sebeple, Riialand (2005) F2 frekans değerini dikkate alarak ötümlülük ve ötümsüzlük düzeyini açıklamıştır.

Mevcut çalışmada, ötümlülük / ötümsüzlük farkı yine F2 değerlerinin incelenmesi ile yapılmıştır. Örnek 3 çiftin F2 değerleri Praat programından elde edilen resimlerle desteklenerek sunulmaktadır. Daha sonra ötümlülük / ötümsüzlük ayırımına odaklanan tüm sözcüklerin toplam ve ortalama F2 değerleri tablo halinde sunulmuştur.

1- [poz] ve [boz]

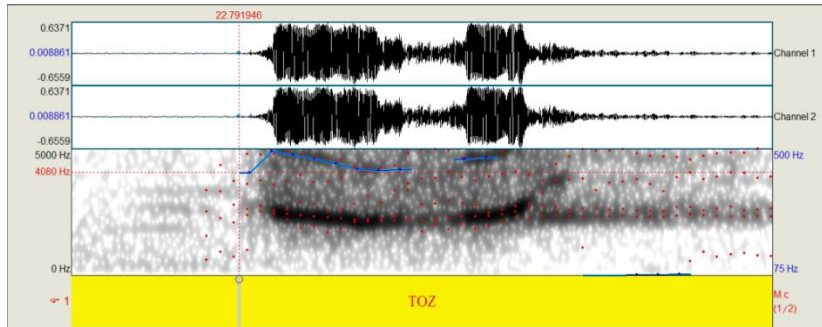
Resim 1. [Poz] Sözcüğünün F2 Frekans Değeri (2135)

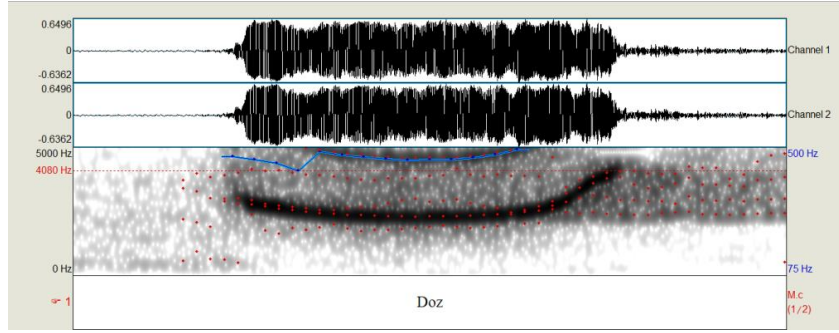
Resim 2. [Boz] Sözcüğünün F2 Frekans Değeri (2037)

[poz] sözcüğü için F2 frekans değeri 2135, [boz] sözcüğü için ise 2037 olarak ölçülmüştür. Diğer bir deyişle, ötümsüz olan /p/ sesinin frekans değerinin, ötümlü olan /b/ sesinin frekans değerine oranı daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir.

2- [toz] ve [doz]

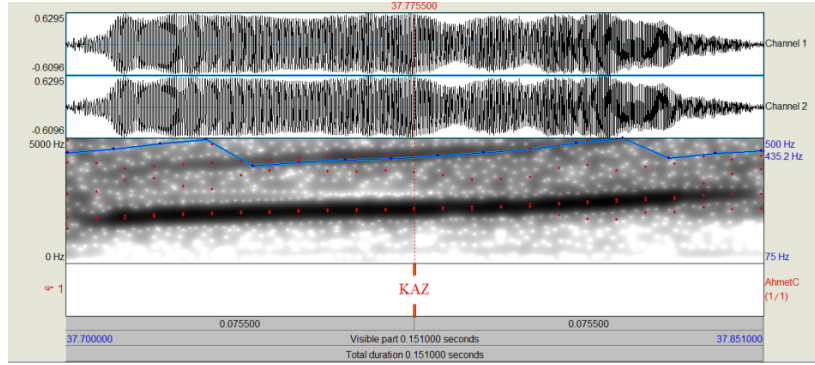
Resim 3. [Toz] Sözcüğünün F2 Frekans Değeri (2534)

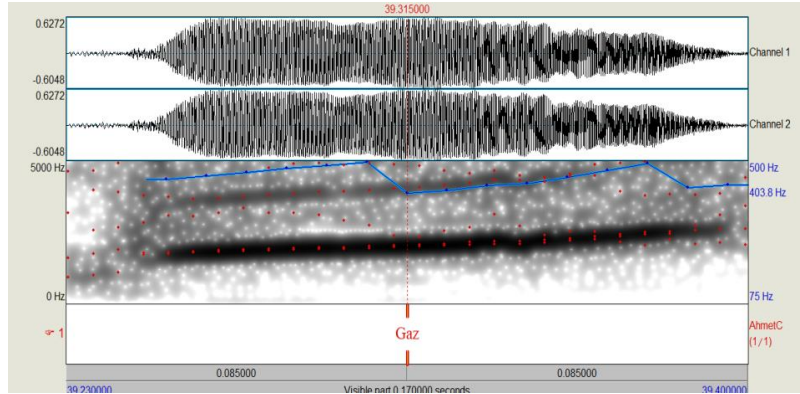
Resim 4. [Doz] Sözcüğünün F2 Frekans Değeri (2374)

[toz] sözcüğü için F2 frekans değeri 2534, [boz] sözcüğü için ise 2374 olarak ölçülmüştür. Bu sonuç da ötümsüz olan sesin frekans değerinin, ötümlü olan sesin frekans değerine kıyasla daha yüksek olduğunu göstermektedir.

3- [kaz] ve [gaz]

Resim 5. [Kaz] Sözcüğünün F2 Frekans Değeri (2234)

Resim 6. [Gaz] Sözcüğünün F2 Frekans Değeri (2124)

[kaz] sözcüğü için F2 frekans değeri 2234, [boz] sözcüğü için ise 2124 olarak ölçülmüştür. İncelenen ilk iki sözcük çiftinde gözlemlenen duruma benzer olarak, ötümsüz olan sesin frekans değeri, ötümlü olan sesin frekans değerine kıyasla daha yüksektir.

Tablo 5’de ötümlülük ötümsüzlük açısından farklılık gösteren 20 tek ayrımlı çift üzerine elde edilen F2 değerlerinin toplamı ve ortalaması sunulmaktadır:

Tablo 4. Ötümlülük /Ötümsüzlük Açısından Toplam Ve Ortalama F2 Değerleri

	Toplam F2 Değeri	Ortalama F2 Değeri
Ötümsüz	46423	2321.15
Ötümlü	44757	2237.85

Çalışmada Kuş Dili olarak sesletilen ötümsüz sessiz içeren sözcüklerin toplam F2 değeri 46423 olarak belirlenmiştir. Bu ünsüzlerin ortalaması 2321,15 olarak ortaya çıkmıştır. Elde edilen bu toplam veriler ötümlü ünsüz içeren sözcükler üzerine elde edilen değerlerden yüksektir: 44757 ve 2237,85. Ayrıca, odaklanılan 20 tek ayrımlı çiftin tamamında ötümsüz ünsüz içeren sözcüğün F2 değerleri ötümlü ünsüz içeren sözcüğe kıyasla da yüksek çıkmıştır. Hiçbir çiftte aksi bir durum belirlenmemiştir. Bu sonuçlar Kuş Dilindeki ötümlülük / ötümsüzlük ayrımının F2 değerleri üzerinden yapılabileceğini göstermektedir. Kuş Dili kullanıcıları dilsel üretimleri esnasında bahsi geçen bu ayrımı yansıtabilmek için ürettiği seslerin F2 değerlerini farklı oluşturmaktadırlar.

Çıkış Yeri

Başkan (1968) ve Aksan (1968) Kuş Dilini, çıkış yeri açısından herhangi bir değerlendirme sunmamaktadırlar. Mevcut çalışmada, elde edilen F3 değerlerinin çıkış yeri üzerine anlamlı veriler sunabileceği ön görülmüştür. Bu tercihin sebebi, yapılan incelemelerde F3 değerleri bazında sözcükler arasında kayda değer farklılıklara rastlanmasıdır. Bu çalışmada çıkış yerine göre farklılık gösteren toplam 5 tek ayrımlı çiftte odaklanılmıştır:

Tablo 5. Çalışmada Çıkış Yerine Göre Kıyaslanan Ünsüzler

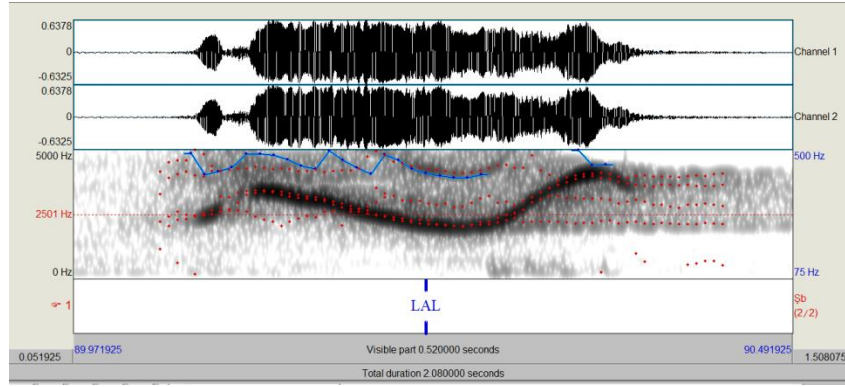
/l/ : dişsil (yanal)	/r/ : dişsil (çarpmalı)
/f/ : dişsil-dudaksıl	/s/ : Dişeti-dişyuvasıl
/v/ : dişsil-dudaksıl	/z/ : Dişeti-dişyuvasıl
/d/ : dişsil	/g/ : artdamaksıl
/t/ : dişsil	/k/ : artdamaksıl

Bu 5 çift 3 grup halinde incelenmiştir: (1) dişsil-yanal & dişsil-çarpmalı, (2) dişsil-dudaksıl & dişeti-dişyuvasıl, (3) dişsil & artdamaksıl.

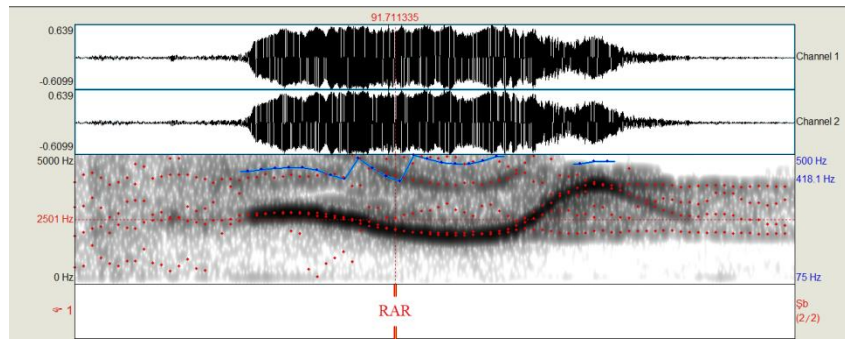
Dişsil yanal & Dişsil çarpmalı

Bu grupta /l/ ve /r/ sesleri incelenmiştir. /lal/ - /rar/, /let/ - /ret/, /laf/ - /raf/ ve /lep/ - /rep/ sözcük çiftleri Kuş Dili kullanıcıları tarafından üretilmiştir. Bu çiftlerden ilkinin Praat çözümü şu şekildedir:

1. [lal] ve [rar]

Resim 7. [Lal] Sözcüğünün F3 Frekans Değeri (3215)

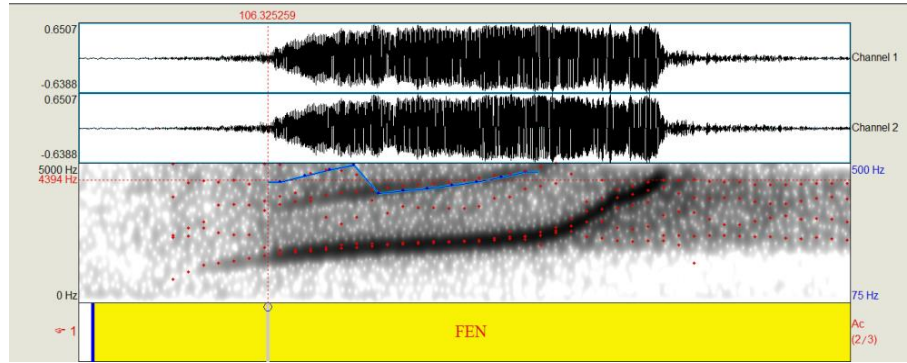
Resim 8. [Rar] Sözcüğünün F3 Frekans Değeri (3049)

F3 frekans değerleri incelendiğinde, /lal/ sözcüğü 3215, /rar/ sözcüğü ise 3049 değere sahiptir. Tek bir özellikle ayrılan hedef ünsüzlerden /l/ sesinin /r/ sesine oranla daha yüksek bir frekans değerine sahip olduğu gözlenmektedir. Benzer bir fark /let/ - /ret/ ve /lep/ - /rep/ sözcüklerinde de gözlenmiştir. Ancak /laf/ - /raf/ sözcük çiftinde tersi bir durum söz konusudur. /laf/ sözcüğü için F3 değeri 3001 iken aynı değer /raf/ sözcüğü için 3290'dır. Verilerin hepsi aynı doğrultuda olmasa da 4 sözcük çiftinin 3'ünde görülen bir durum olarak dişil yanal seslerin dişil çarpmalı seslere göre daha yüksek frekansa sahip oldukları söylenebilir.

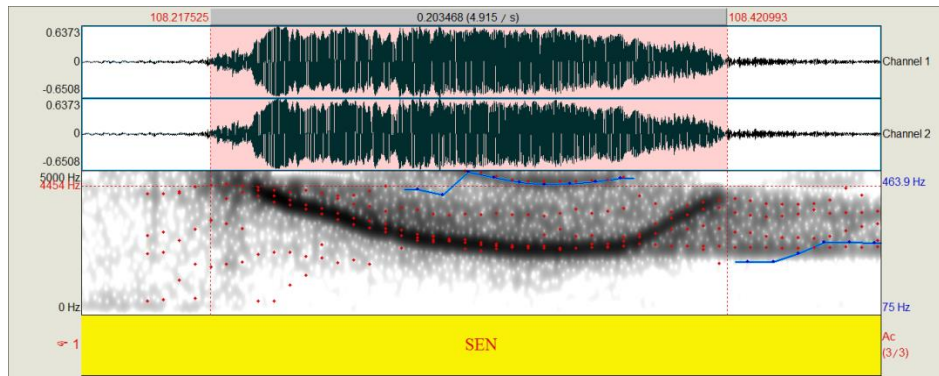
Dişil-dudaksıl & dişeti-dişyuvasıl

Bu grupta /f/ - /s/ ve /v/ - /z/ ünsüzlerini içeren 8 tek ayrımlı sözcük çifti Kuş Dili kullanıcıları tarafından sesletilmiştir. Bunlardan ilkinin F3 frekans değerleri aşağıda verilmiştir:

1. [fen] ve [sen]

Resim 9. [Fen] Sözcüğünün F3 Frekans Değeri (3228)

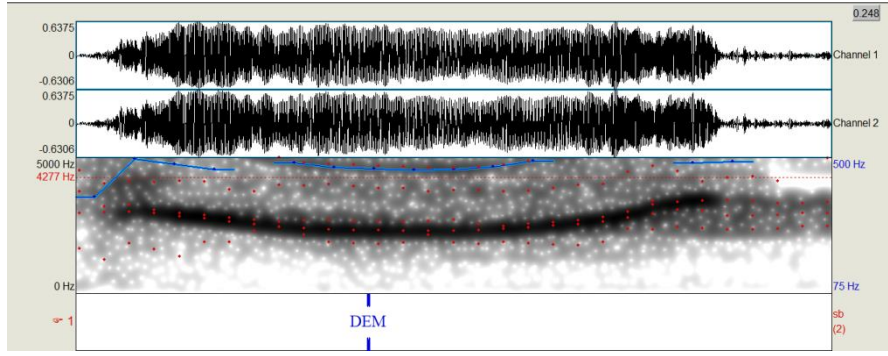
Resim 10. [Sen] Sözcüğünün F3 Frekans Değeri (3108)

F3 frekans değeri olarak, /fen/ sözcüğü için 3228, /sen/ sözcüğü için 3108 rakamı ölçülmüştür. /f/ ünsüzünün frekans değerinin /s/ ünsüzüne göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Benzer biri durum 6 diğer dişil-dudaksıl & dişeti-dişyuvasıl çiftinde de gözlenmiştir. Tek farklı bulgu /fil/ - /sil/ çiftinde gözlenmiştir: 3112 & 3758. Bu grupta da incelenen tüm sözcük çiftlerinden aynı sonuç alınamasa da 8 sözcük çiftinin 7'sinde gözlenen benzerlik bizi dişil-dudaksıl ünsüzlerin dişeti-dişyuvasıl ünsüzlere kıyasla daha yüksek frekansta üretildikleri sonucuna götürmektedir.

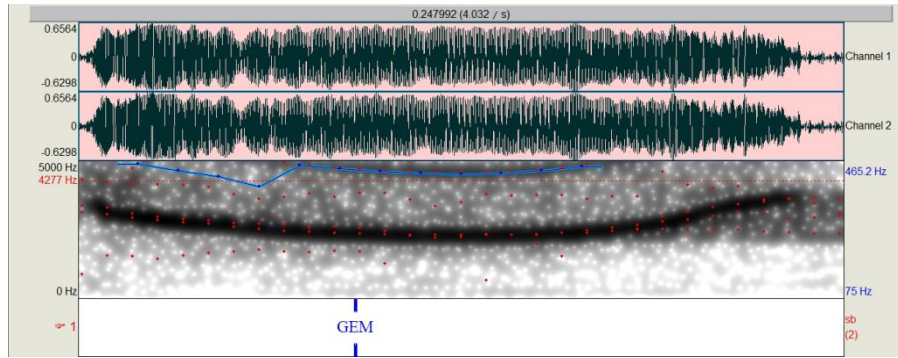
Dişil & Artdamaksıl

Bu grupta /d/ - /g/ ve /t/ - /k/ ünsüzlerini içeren 6 tek ayrımlı çift yer almaktadır. 9 Kuş Dili kullanıcısı tarafından sesletilen bu sözcük çiftlerinden ilkinin F3 değerleri aşağıda verilmiştir:

1- [dem] ve [gem]

Resim 11. [Dem] Sözcüğünün F3 Frekans Değeri (2890)

Resim 12. [Gem] Sözcüğünün F3 Frekans Değeri (3013)

/d/ dişil ünsüzünü içeren *dem* sözcüğünün F3 frekans değeri 2890 olarak ölçülmüştür. Aynı değer /g/ artdamaksıl ünsüzünü içeren *gem* sözcüğü için 3013'tür. Sadece bu sonuç dikkate alındığında artdamaksıl ünsüzlerin dişil ünsüzlere göre daha yüksek F3 değerine sahip olduğu söylenebilir. Ne var ki bu grupta bulunan diğer sözcüklerden elde edilen veriler bu sonucu desteklememektedir. 6 tek ayrımlı çiftten yarısında dişil ünsüzü içeren sözcüğün F3 değerleri daha yüksek iken diğer yarısında artdamaksıl ünsüzü içeren sözcüğün değeri yüksektir. Buradan hareketle, çıkış yeri farklı olan bu iki ünsüzün Kuş Dilindeki sesletimi açısından dikkate değer bir bulgu elde edilememiştir.

Çıkış Biçimi

Çıkış biçimine göre ünsüzler patlamalı, sürtünücü, kayıcı, genizsil ve patlamalı-sürtünücü şeklinde gruplara ayrılrsa da ıslık dillerinin özel durumundan kaynaklı olarak tüm seslerin sürtünücü grup içerisinde yer aldığını ileri sürülebilir. Kuş Dilinde de tüm ünsüzler sesletim esnasında havanın, dil ile sürekli şekillenmesi sonucunda sürtünücü gruba dahil edilebilir. Bu noktada, teknolojik teçhizat olanaksızlığı araştırmanın bir kısıtlılığını oluşturmaktadır. Çalışmada katılımcıların dilin ağız içindeki hareketleri kendilerine danışılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde elde edilen veriler de Kuş Dilinde yapılan üretimlerin, patlamalı veya genizsil olma durumuna aksi olarak tüm sessizlerin sürtünücü özellik taşıdığına işaret etmektedir.

Bu bölümde hem F2 hem de F3 frekans değerleri baz alınarak kıyaslamalar yapılmıştır. Çıkış yerine göre farklılık gösteren sözcük çiftlerinden oluşan 4 kıyaslama grubu oluşturulmuştur. Bu gruplar: (1) genizsil & patlamalı, (2) patlamalı & sürtünücü, (3) kayıcı & patlamalı-sürtünücü ve (4) sürtünücü & patlamalı-sürtünücüdür.

Belirlenen 4 grup içerisinde yapılan kıyaslamalarda anlamlı bir benzerlik yakalanamamıştır. Daha açık bir ifadeyle, kıyaslanan gruplar arasında ne F2 değerleri ne de F3 değerleri açısından sabit bir durum tespit edilememiştir. Tek ayrımlı çiftler üzerine elde edilen değerler değişkenlik arz etmektedir. Kayda değer bir sonuç elde edilemediği için, kıyaslanan tüm gruplar bu bölümde ayrı ayrı ele alınmayacaktır. Ancak bahsedilen değişkenliği örneklemek için birinci grupta yer alan ve sadece genizsil ya da patlamalı özellikler bakımından farklılaşan tek ayrımlı çiftler için elde edilen F2 ve F3 değerleri Tablo 6'da sunulmuştur:

Tablo 6. Genizsil /M/ Ve Patlamalı /B/ Ünsüzlerini İçeren Sözcük Çiftleri İçin Bulgular

Sözcük	F2 Değeri	F3 Değeri
Mama	1912	3095
Baba	1992	3118
Mimi	2477	2937
Bibi	2333	2956
Meme	2145	2762
Bebe	2206	2760
Mit	2758	3500
Bit	2592	3017

Tablo 6'da de görüldüğü gibi genizsil /m/ ve patlamalı /b/ ünsüzlerini içeren tek ayrımlı çiftler için elde edilen F2 ve F3 değerleri üzerinde net bir farklılık gözlenmemektedir. *Mama* ve *Meme* sözcüklerinin F2 değerleri karşıtlarına göre yüksektir. Ancak *Mimi* ve *Mit* sözcüklerinin F2 değerleri kıyaslandıkları sözcüklere nazaran daha düşüktür. Benzer bir durum F3 değerleri için de geçerlidir. *Mama* ve *mimi* sözcükleri karşıtlarına kıyasla daha düşük F3 değerine sahip iken, *Meme* ve *Mit* sözcükleri karşılaştırıldıkları sözcüklere kıyasla daha yüksek değerlere sahiptir. Elde edilen bu sonuçlar bu grup içerisinde bulunan sözcüklerin F2 ve F3 değerleri üzerinden anlamlı bir sonuca ulaşamadığını göstermektedir. Bir başka deyişle, sadece çıkış şekli bakımından farklılaşan bu çiftlerin Kuş Dilindeki sesletimi üzerine net bir fark ortaya konulamamaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada, bir ıslık dili olan Kuş Dilinin sesbilimsel özellikleri Praat incelemeleri sonucunda tespit edilmeye çalışılmıştır. 57 tek ayrımlı çift 9 Kuş Dili kullanıcısı tarafından sesletilmiştir. Kaydedilen sesletimler Praat programı ile frekans çözümlemesine tabi tutulmuştur. Odaklanılan tek ayrımlı çiftler 3 gruba ayrılmaktadır: (1) ötümlülük / ötümsüzlük, (2) çıkış yeri ve (3) çıkış şekli.

Ötümlülük / ötümsüzlük açısından, Riialand (2005) Silbo Gomero üzerine yaptığı incelemede F2 frekans değerini odak göstermiştir. Çalışmasında ünlü seslerin sıralamasını da yapan Riialand bu sonuca F2 frekans değeriyle ulaştığını açıklamaktadır. Mevcut çalışmada da ötümlülük / ötümsüzlük ayrımının Kuş Dilinde nasıl yansıtıldığını belirlemek için elde edilen F2 frekans değerleri dikkate alınmıştır. Yapılan çözümlemelerin tamamında, kıyaslanan tek ayrımlı çiftlerden ötümsüz ünsüzleri içerenler ötümlü olanları içerenlere kıyasla daha yüksek F2 değerlerine

sahip olduğu belirlenmiştir. Bu açıdan F2 değerlerinin Kuş Dilinde ötümlülük & ötümsüzlük ayrımını net olarak yansıttığı söylenebilir.

Çıkış yeri açısından farklılaşan tek ayrımlı çiftlerin çözümlemesinde F3 değerleri dikkate alınmıştır. Elde edilen F3 değerlerinin sadece çıkış yeri açısından farklılaşan tek ayrımlı çiftlerin Kuş Dilindeki görünümünü yansıtmada etkin olduğu ön görülmüştür. Nitekim yapılan kıyaslamalarda, dişsil yanal ünsüzlerin dişsil çarpmalı ünsüzlere göre daha yüksek F3 değerlerine sahip oldukları belirlenmiştir. Benzer şekilde, dişsil-dudaksıl ünsüzlerin de dişeti-dişyuvasıl ünsüzlere kıyasla F3 değerleri daha yüksektir. Bununla birlikte, bu grupta kıyaslanan bir diğer çıkış yeri çifti olan dişsil & artdamaksıl ünsüzler arasında ise F3 değerleri açısından kayda değer bir farka ulaşılamamıştır.

Çıkış biçimi açısından farklılaşan tek ayrımlı çiftlerin çözümlemesinde hem F2 hem de F3 değerleri temel alınarak kıyaslamalar yapılsa da elde edilen veriler net bir farklılık ortaya koymamıştır. Bu açıdan 4 grupta tek ayrımlı çiftler ele alınmıştır. Bunlar: (1) genizsil & patlamalı, (2) patlamalı & sürtünücü, (3) kayıcı & patlamalı-sürtünücü ve (4) sürtünücü & patlamalı-sürtünücüdür. Ancak yapılan çözümlemelerde ne F2 değerleri açısından ne de F3 değerleri açısından kıyaslanan çiftler hakkında net bir ayrıma gitmek mümkün olmamıştır. Buradan sonuçla, çıkış biçimi açısından Praat değerlendirmeleri dikkate değer bir bilgi sunmamaktadır. Bununla birlikte şu noktanın da altını çizmekte yarar vardır. Kuş Dilinde yapılan üretimlerin tamamı sürtünücü özellik taşımaktadır. Mevcut çalışmada bu durum Kuş Dili kullanıcılarının ifadeleriyle de desteklenmiştir. Ancak, bilimsel olarak durumun ortaya konulabilmesi için ağız içi hava hareketlerini ölçebilecek mekanizmalara ihtiyaç vardır. Mevcut çalışma bu açıdan bir sınırlılığa sahiptir. Daha kapsamlı bir çalışmada bu durumun ayrıca ele alınmasında yarar vardır.

KAYNAKÇA

- Aksan D. (1968) , Anadolu'da ıslık dili ön raporu. *Türkoloji Dergisi*, 3 (1), 49-64.
- Başkan, Ö. (1968), Türkçe ıslık dili, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 6, 1-10.
- Busnel, R. G. & Classe, A. (1976) *Whistled languages*. New York: Springer Verlag.
- Cowan G.M (1948), Mazeteco whistle speech", *Language*, 24, 280-288.
- Meyer, J. (2015), *Whistled languages - A worldwide inquiry about human whistled speech*. Berlin: Springer Verlag.
- Meyer, J., Magnasco, M.O. & Reiss, D. The relevance of human whistled languages for the analysis and decoding of dolphin communication. *Frontiers in Psychology*, 12, 1-22.
- Rialland, A. (2005). Phonological and phonetic aspects of whistled languages. *Phonology*, 22, 237-271
- Ritzenhaler R E & Peterson F. A. (1954). Courtship whistling of the Mexican Kickapoo indians. *American Anthropologist* 56(6), 1088–1089.

TRABZON OF AĞZI ÜZERİNE BİÇİM-SESBİLİMSEL BİR İNCELEME**Melisa YILMAZ***Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye, melisayilmaz061@gmail.com***Doç. Dr. Sinan ÇAKIR***Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye, sinancakir@erbakan.edu.tr***ÖZET**

Karadeniz ağzının bir alt türünü oluşturan Trabzon ağzı alanyazında birkaç çalışmada incelenmiştir (Brendemoen, 2002; Demir, 2006; Coşar, 2010; Çolakoğlu, 2013 vb.). Bu çalışmalarda, Trabzon ağzı bir bütün olarak ele alınarak sesbilimsel, biçimbilimsel, sözdizimsel ve anlambilimsel özellikleri değerlendirilerek Standart Türkçe kullanımlarla kıyaslamalara gidilmiştir. Ancak bölgesel ağzların kapsamlı bir şekilde değerlendirilebilmeleri için bu ağzları oluşturan alt ağzların da incelenmesi gerekmektedir. Bir başka deyişle, Trabzon ağzı tüm Trabzon ilinde konuşulan tek bir ağızdan oluşmamaktadır. Aksine, farklı köy ve ilçelerde konuşulan alt ağzların bir birleşimi oluşturmaktadır. Bu sebeple de bu alt ağzların da detaylı şekilde incelenmesine ihtiyaç vardır. Çalışmada Trabzon ağzının alt ağzlarından olan Of ağzı biçim-sesbilimsel ve sözcüksel olarak incelenmiştir. Of ilçesinin merkezinden ve 10 köyünde yaşayan 21 kişiyle (13 erkek, 8 kadın; yaş ortalaması 59,85) yapılan görüşmeler kaydedilmiş ve 408 dakikalık veri elde edilmiştir. Elde edilen veriler incelenerek Of ağzının biçim-sesbilimsel ve sözcüksel olarak üst ağız olan Trabzon ağzı ile benzeştiği ve ayrıştığı noktalar tespit edilmiştir. Çalışma bulguları yöre ağzının Trabzon ağzının genel özellikleri ile pek çok noktada benzerlikler gösterse de yöreye özgü ses ve sözcük kullanımları içerdiğini de ortaya koymuştur. Bu bulgular ağız çalışmalarında alt ağzların özel olarak incelenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ağız, alt ağız, Of ağzı, Trabzon ağzı, biçim-sesbilim, sözlükçe

A MORPHO-PHONOLOGICAL ANALYSIS ON TRABZON OF ACCENT

ABSTRACT

Trabzon accent, which forms a subgroup of Karadeniz accent, has been studied in several studies (Brendemoen, 2002; Demir, 2006; Coşar, 2010; Çolakoğlu, 2013 e.g.). In such studies, the Trabzon Accent was analysed as a whole while making its phonological, morphological, syntactic and semantic analyses. It was also compared and contrasted with Standard Turkish. However, in order to be able to analyze the local accents extensively, the subgroups should be examined in detail as well. That is to say, Trabzon accent is not spoken all over the province as a whole, but it is a combination of the sub accents that are spoken in different parts of the province. For this reason, it is necessary to analyze these sub accents as well. In this study, Of accent, which is one of the sub accents of the Trabzon accent, has been analysed morpho-phonologically and lexically. The data of the study were gathered from 21 people (13 men, 8 women, mean age: 59,85) who live in the town center or its villages. The interviews carried out with the locals lasted 408 minutes. The collected data were analysed morpho-phonologically and lexically while it is compared and contrasted with Trabzon accent. The findings of the study demonstrate that the target sub-accent has several similarities with those of the Trabzon Accent. However, it was also found out that the sub-accent contains the use of unique phonemes and words. These findings indicate that sub-accent should be analysed in detail in accent studies.

Keywords: Accent, sub-accent, Of accent, Trabzon accent, morpho-phonology, lexicon

GİRİŞ

Ağız, bir dilin bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklarına dayanan küçük kollarıdır. Aksan'a (2006) göre ağız; aynı lehçe içerisinde küçük ayrımlar gösteren kullanımlar olarak tanımlanır. Güneş (2012) ise ağız terimini şöyle betimler; Türkçenin farklı coğrafyalarda birbirine uzak veya yakın olacak biçimde yerleşen kolları, bağlı olduğu ölçünlü dilden az veya çok ayrılık gösterebilmektedir. Bağlı olduğu ölçünlü dilden ses, şekil ve söz varlığı bakımından kendisine has bazı farklı özellikler sergileyen dalları, o dilin ağızları olarak değerlendirilmektedir. Tüm bu görüşlerin ışığında ağız, bir dilin konuşulduğu bölgelerde ses ve söyleyiş bakımından kendine has yöresel bir konuşma biçimi olarak tanımlamak mümkündür.

Ağız araştırmaları metin derleme, derlenen metinleri inceleme, ağız gruplarının tasnifini yapma, sözlük veya dizin hazırlama gibi farklı aşamalarda gerçekleştirilen zorlu çalışmalardır (Akça, 2012, s. 121). Bu çalışmaların dilbilim alanında özel bir yeri vardır. Bunun nedeni, özellikle Türkler gibi geniş bir coğrafyaya yayılmış ve tarihi oldukça eski dönemlere uzanan bir milletin bütün dil numunelerini görmek, kaybolmaya yüz tutmuş ses ve şekillerinin izlerini sürmek ağızların varlığı sayesinde mümkün kılınabilir (Kaynak, 2020, s. 293). Dilbilim çalışmaları bu bağlamda bir coğrafya üzerinde konuşulan dilde gözlemlenen bu söyleyiş farklılıklarının nasıl oluştuğu, ne şekilde ayrıştığı üzerine yoğunlaşmaktadır. Ağız çalışmaları bir dilin betimlemesine katkı sağlamasının yanı sıra dil atlasının oluşturulmasında da önemli bir rol oynar. Ancak bir dilin atlasının oluşturulabilmesi için titiz ve uzun süreli bir çalışmaya ihtiyaç vardır (Özsoy & Erguvanlı Taylan, 2000). Ülkemizde yapılan ağız çalışmalarının geç başlamış olmasından dolayı dil atlasında hala boşluklar olduğu gözlemlenmektedir.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan ilk çalışmalar 19. yüzyılın sonlarında yabancı araştırmacılar tarafından başlatılmıştır. Bu alanda ilk çalışma 1867 yılında Maksimov tarafından yapılmıştır (Kaynak, 2020, s. 295). Maksimov'un ardından pek çok yerli ve yabancı araştırmacı (Caferoğlu, 1953; Korkmaz, 1965; Gülensoy, 1985; Tietze, 1999; Demir, 2002; Gülsevin, 2005 vb.) bu alanda çalışmalar yapmış ve eserler yayımlamıştır.

Bu çalışmalardan birisi olan Korkmaz (1965) Türkiye Türkçesi ağızlarındaki, lehçe tabakalaşması, ağızların etnik yapı ile ilişkileri ve ağızlardaki ünlü uzunlukları gibi konuları incelemiştir. Caferoğlu (1953) ise, ağızlardan derlediği verileri değerlendirerek gerçekleşen ses değişimleri incelemiş ve Anadolu'daki gizli dilleri ayrı ayrı araştırmıştır. Tietze (1999), ağızlardaki sözcük tabakalaşmasını ele almış, bunlar arasında özellikle Yunanca, İtalyanca, Sırpça gibi komşu dillerden yapılan alıntıları etimolojik olarak analiz etmiştir. Bir diğer çalışmada, Gülensoy (1985) Türkiye Türkçesi ağızlarındaki şimdiki zaman eklerini esas olarak tasnif çalışması yapmıştır. Ayrıca, Oğuz boylarının yerleşim bölgelerini ağızlardan hareket ederek araştırmıştır. Demir (2002), Batı Anadolu ağızlarındaki birtakım kalıplaşmış yapıların biçimbilimsel çözümlemesini yapmış ve ardından ağızların iletişim dili olarak dilbilimindeki yerini kuramsal olarak tartışmıştır. Gülsevin (2005) ise, ağız çalışmalarındaki bazı ses ve yapı sorunlarına odaklanmıştır. Diğer bir çalışmada ise Karahan (2017), Türkiye Türkçesinin ağızlarını gruplandırmıştır. Kendisine göre bahsi geçen ağızları üç ana gruba ayırmak mümkündür:

(1) Doğu grubu ağızları: Ağrı, Artvin merkez ile Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa, Van Ağızları.

(2) Kuzeydoğu grubu ağızları: Hopa, Borçka, Arhavi, Rize ve Trabzon ağızları.

(3) Batı grubu ağızları: Adana, Adıyaman, Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bartın, Bilecik, Bolu, Burdur ve diğer ağızlar. (Karahan, 2017, ss. 1-2)

Türkiye'nin doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine yapılan geçişlerde bu bölgelerde konuşulan ağızların birbirlerine olan uzaklığını ve yakınlığını görmemiz mümkündür. Ancak, bir ilin ağızı üzerine bütüncül bir yaklaşım sergilemek doğru değildir. Bunun nedeni; her ilin kapsadığı ilçelerinde konuşulan alt ağızlarda bazı farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Bu farklılıkların oluşumu genellikle doğal bir süreç içerisinde gerçekleşir. Alt ağızlar üzerine yapılan çalışmalar olmasına rağmen alanda hala incelenmemiş yerlerin olmasından kaynaklı boşluklar olduğu gözlemlenmektedir. Bu nedenle alt ağızlar üzerine daha fazla çalışma yapılması mevcut boşlukları doldurma açısından önemlidir.

Nitekim mevcut çalışma bir alt ağız olan Trabzon Of ağızına odaklanmakta ve bu alt ağız hakkında detaylı çözümler sunmaktadır. Bununla birlikte, Of ağızına değinmeden önce, Trabzon ağızı hakkında değerlendirmelerde bulunmak yerinde olacaktır.

Demir (2006), Trabzon ağızı üzerine kapsamlı bir çalışma yürütmüştür. Trabzon ili hakkında yapılan derleme metinlerini inceleyerek bölgede iki ağız yöresi ve pek çok alt ağız grubu olduğunu saptamıştır. Ağız yöreleri ve alt ağız grupları dil özelliklerini esas alarak belirlemiş ve haritada göstermiştir. Kendisi tarafında belirlenen iki ağız yöresine göre, birinci ağız yöresi, Şalpazarı ve Beşikdüzü ilçelerinin büyük bir kısmını kapsamaktadır. İkinci ağız yöresi ise, Şalpazarı ve Beşikdüzü ilçelerinin dışında kalan diğer tüm yöreleri içermektedir. Demir (2006)'a göre Of Ağızı ikinci ağız yöresindedir. Çalışmasının en son bölümünde, Trabzon ağızında kullanılan sözcükler üzerine bir sözlük derlemiştir.

Brendemoen (2002), Trabzon ağızının sesbilgisel özellikleri üzerine oldukça değerli incelemeler yapmıştır. Norveçli Türkolog, Trabzon ağızını oluşturan unsurlar üzerinde çalışmış; bir zamanlar bölgede yaşayan Rumlar ve Ermenilerin kullandıkları dillerin bu ağız üzerinde etkisi olup olmadığını araştırmıştır. Toplam on bölümden oluşan çalışmasının birinci bölümünde bölgenin coğrafi özellikleri ve etnik yapısı gibi çalışmayı anlamamıza yarayacak ön bilgilere yer vermiştir. Araştırmacı, çalışmasının temelde üç amacı olduğunu belirtmektedir. Birincisi ve en önemlisi, yöre ağızının eşzamanlı ve artzamanlı olarak diğer Anadolu ağızlarından ayrılan özelliklerini saptamak, ikincisi Ortaçağdan bu yana Türkleşen bölgenin diğer dillerle ilişkisini ve etkileşimleri ortaya koymak, üçüncüsü ise, toplanan metinlerle yörenin folklor, tarihi ve geleneklerine ışık tutmaktır. Çalışma içerisinde ayrıca, Trabzon ve yöresi ağızlarını sınıflandırmıştır. Yaptığı sınıflandırmada, Trabzon ağızı dört alt ağızdan meydana gelmektedir (Erdem, 2002, ss. 263-264).

Bunlar:

1. İyidere ağızı,
2. Of ağızı, Trabzon ağızı, Maçka ağızı, Vakfıkebir ağızı
3. Sürmene ağızı, Araklı ağızı, Arsin ağızı, Yomra ağızı
4. Çepni ağızı. (Erdem, 2002 s: 265)

Brendmoen (2002) Of ve Trabzon ağızlarını ikinci gruba dâhil etmiştir. Araştırmacı çalışmasının ikinci cildinde yöre ağzından derlediği toplam 139 metni sunmaktadır. Ayrıca bu metinlerin derlendiği yerler haritada gösterilmiştir. Karahan (2017), Of ağzını Kuzeydoğu grubu ağızları içerisine almıştır. Ancak çalışmanın kapsam ve sınırlılıkları gereği bu konuda detaya girmemiştir. Coşar (2010), Trabzon ağızlarında sıkça karşılaşılan “ağlamak, söylemek” gibi fiillerin kullanım alanlarını ve bu alanların farklılaştığı durumları tespit etmeye çalışmıştır. Coşar (2010), kendi deneyimlerinin yanı sıra; Caferoğlu (1953), Brendmoen (2002) ve Demir’in (2006) yapmış oldukları çalışmalarda derlenen metinlerden örnekler sunmuştur. Kendisi, Trabzon ili Yomra ağzında Eski Türkçe ve Urum Türkçesi dil özelliklerinin bir arada görüldüğünü tespit etmiştir. Çolakoğlu (2013), öncelikli olarak ağız çalışmaları neden önemlidir ve gereklidir sorularına cevap aramış ve yazılı metinler aracılığıyla Trabzon ağzının genel sesbilimsel ve biçimbilimsel özelliklerini tespit etmeye çalışmıştır. Kendisinin (2013) Trabzon ağzının özellikleri üzerine saptadığı genel özelliklerden bazıları şunlardır:

1. Yabancı sözcüklerdeki uzun ünlüler, sistemli olarak kısaltılıp normal uzunluktaki ünlülere dönüştürülür.
2. Geniz ünlülerine nadir rastlanmakla beraber bu ünlüler daha çok şahıs zamirlerinde karşımıza çıkmaktadır.
3. Eşit ikiz ünlülerin örneği, alçalan ikiz ünlülere ve yükselen ikiz ünlülere göre oldukça fazladır.
4. Trabzon ağzında kalınlık-incelik, düzlük yuvarlaklık uyumsuzluğu yaygın bir şekilde karşımıza çıkar.
5. Ünsüz yer değiştirmesi olayına çok az örnekte rastlanır. Bu bakımdan Trabzon ağzı, Doğu Grubu ağızlarından büyük bir farklılık göstermektedir.
6. Ünlü değişimleri açısından çok zengindir. Hemen bütün ünlüler sebepli ya da sebepsiz birbirinin yerine geçebilmektedir (ss. 211-212).

Çalışmada Trabzon ağzı üzerine elde edilen bulgular Türk kavimlerinin Trabzon ve yöresine çok eski dönemlerde geldiklerini ve buraları yurt edindiklerini göstermektedir. Özgür (2020), Doğu Karadeniz ağızlarında Kıpçakça üzerine incelemeler gerçekleştirmiş, Trabzon ilini merkezi kuzeydoğu ağızları içerisine almıştır. Ona göre I. Alt grup ağzında, Şalpazarı ve Trabzon ağızları yer alırken, batı grubu ağızları V. alt ağız grubuna dâhil edilmiştir. Çalışmasında, Doğu Karadeniz ağızlarında Kıpçakçanın izlerine sınırlı sayıda şekil ve örnekte rastlandığını belirtmiştir. Buna karşın, Trabzon ağzı üzerine yaptığı incelemelerde Kıpçakçanın izlerinin kayda değer oranda gözlemlenmesinin ilgi çekici olduğunu ifade etmiştir.

Gökdağ (2011) Doğu Karadeniz’de konuşulan dillerin Türkçe ile olan etkileşimleri üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir. Yaptığı çalışmada, Trabzon ilini ve Of ilçesini içerisinden barındıran yörede kullanılan ağzın dikkat çekici unsurları üzerinde durmuştur. Bu unsurlardan bazıları şunlardır.

1. Trabzon ve yöresinde konuşulan Rumcada sayılar beşe kadar Rumcadır. Beşten sonraki sayılar ise Türkçedir.
2. Tonya ilçesinde konuşulan Rumca ile Of ve Çaykara ilçelerinde konuşulan Rumca arasında ciddi farklılıklar mevcuttur. Bu duruma ilişkin şu örnek verilebilir. Konuş- eylemi Uzungöl bölgesinde Türkçe kökenli *ğonuşevo* şeklinde kullanılmaktadır. Of ve Çaykara’da ise bu sözcük *kalaşevo* veya *sindişeno* şeklinde kullanılmaktadır (Gökdağ, 2011, s. 119).

Çalışmanın Amacı

Mevcut çalışmanın amacı alanyazında Türkiye Türkçesinin ağızları üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlamaktır. Bu bağlamda, Trabzon ağzının alt ağızlarından birisi olan Of ağzının özelliklerini tespit etmek, bu ağzın diğer bölge ağızlarıyla olan benzerlik ve farklılıklarını incelemek çalışmanın temel hedeflerini oluşturmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Bir ağız içerisinde var olan alt ağızların incelenmesi ağız çalışmalarında genellikle göz ardı edilen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa bahsi geçen ağzın tam olarak çözümlenebilmesi için onu oluşturan alt ağızların da detaylı şekilde incelenmesi gerekmektedir. Mevcut çalışma böyle bir gereksinim üzerine yapılmıştır. Trabzon ağzı üzerine yapılan çalışmalar mevcut iken, bu ağzın alt ağızlarına odaklanan çalışmalar kısıtlıdır. Bu çalışmada odaklanılan Of ağzı üzerine yapılan değerlendirmeler Trabzon ağzının daha geniş ismiyle Karadeniz ağzının daha iyi yorumlanmasına katkı sağlayacaktır.

Araştırma Soruları

Bu çalışmanın temel araştırma soruları şu şekildedir:

1. Karadeniz ağızlarından birisi olan Trabzon ağzının alt ağızlarından Of ilçesi ağzında gözlemlenen sözcüksel ve biçim-sesbilimsel özellikler nelerdir?
2. Of ilçesinin ağız özellikleri ile diğer ilçe ağızları arasında ne gibi bir benzerlikler veya farklılıklar vardır?

YÖNTEM

Çalışma Trabzon ilinin Of ilçesinde konuşulan yerel ağzının özelliklerine odaklandığı için çalışmanın verileri ilçe merkezinde ve ilçe merkezine bağlı 10 köyde (Ağaçbaşı Köyü, Makita Köyü, Eskipazar Köyü, Yenimahalle Köyü, Hayrat Köyü, Kiraz Köyü Cumapazarı Köyü, Kıyıcık Köyü, Karabudak Köyü, Ağaçseven Köyü) yaşayan yerel halktan toplanmıştır. 21 katılımcı (13 erkek 8 kadın) çalışma içerisinde yer almıştır. En genci 28 en yaşlısı 85 yaşında olan katılımcıların yaş ortalaması 59,85'tir. Daha açık bir ifadeyle, 20'li ve 30'lu yaşlarda olan birkaç katılımcı da çalışmaya katılsa da genel olarak 60 yaş üzerinde olan kişiler katılımcı olarak seçilmiştir. Bu tercihin sebebi yaşlı insanlarda yöresel ağza ait kullanımların daha fazla olacağına ön görülmesidir.

Veri toplama aracı olarak görüşme tekniği kullanılmıştır. Katılımcılarla bireysel olarak gerçekleştirilen görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayda alınmıştır. Görüşmelerde katılımcılara bölgelerinde uygulanan düğün / cenaze adetleri, kendilerinin askerlik / doğum anıları, mesleki deneyimleri gibi konularda sorular sorulmuştur. Toplam kayıt süresi 408 dakikadan oluşmaktadır. Elde edilen veriler taranmış ve gruplandırılmış ve niteliksel olarak biçim-sesbilimsel ve sözcüksel olarak değerlendirilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bölge halkından toplanan ses kayıtlarının incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular bu bölümde sunulmaktadır.

...**Ƙariler (kadınlar)** baksun baa (bana)... (E.A./55/Makita Köyü)

Bunlar **Ƙoca Ƙari (kocakarı)** lafları gelmesin saa..(N.Y./85/Hayrat Köyü)

İ: Bu ses sözcüklerde gevşek bir şekilde boğumlanmaktadır. Bölge ağızında kullanıldığı örnekler şu şekildedir:

..**oliy (oluyor)** geneli..(M.H./72/Eskipazar Köyü)

Buban **nasıl (nasıl)** yetiştiriy... (E.A./55/Makita Köyü)

Oyle **teyil (değil)** bizim buralarda.. (A.E./60/Makita Köyü)

P: Katı, patlamalı dudak ünsüzleri olan /b/ ve /p/ arasında duyulan bir sestir. Of ağızında derlenen kayıtlarda bu sesin varlığına az rastlanılmıştır. Bu sesin bölge ağızında kullanıldığı örnekler şu şekildedir:

Pahçe (bahçe) (H.Ç./58/Eskipazar Köyü)

Penum (benim) Kelinim da çok beceriklidir.. (H.Ç./58/Eskipazar Köyü)

Püyüklere (büyüklere) dayanmam (E.A./55/Makita Köyü)

T: Bu ünsüzün özelliği; yarı tonlu /d/ ile /t/ arası bir ses olmasıdır. Of ağızında bu sesin genellikle tonlulaşma sürecine girdiği gözlemlenmiştir. Bölge ağızında bu sesin kullanıldığı örnekler aşağıdaki gibidir:

Teğişik (değişik) (A.E. /60/Makita Köyü)

..**Tedim (dedim)** bağa bak bağa.. (E.A./55/Makita Köyü)

..**Ağzum vardi Tilim (dilim)** yoğudi (yoktu).. (A.E./60/Makita Köyü)

y: Of ağızında gözlemlenen bu sesin özelliği, sözcük içerisinde düşecekmiş gibi sesletilmesidir. Bölge ağızında bu sesin kullanımı aşağıdaki gibidir:

..**şoyle (şöyle)** bişe anlatayim sana.. (M.H./72/Eskipazar Köyü)

..**niye öyledur (öyledir)** ben bilmiyrim... (T.B./60/Eskibudak Köyü)

..**vuriy (vuruyor)** ki ha bule alacasun, ha bule koyacasun..(E.A./55/Makita Köyü)

Hece Kaynaşması

Of ağızına özgü biçim-sesbilimsel inceleme de karşılaşılan bir diğer özellik hece kaynaşmasıdır. Türkçede yaygın olarak görülen bu ses olayında bir ses olayında sözcük içerisinde bulunan bazı seslerin düşürülmesi sonucunda kalan heceler tek bir hece gibi sesletilmektedir. Bölge ağızında bu durumun örnekleri aşağıdaki gibidir:

daa (daha) (M.H./72/Eskipazar Köyü)

bayā (bayağı) (E.A./60/Makita Köyü)

çouna (çoğuna) (T.B./60/ Eskibudak Köyü)

inēmiz (ineğimiz) (N.Y./85/Hayrat Köyü)

yoūdu (yok idi) (H.Ç./58/Eskipazar Köyü)

Belirtme Durumunun Çoğul Biçimbirim Ardına Eklenmesi Sonucu Gerçekleşen Ses Düşmesi

3. çoğul şahıs adlı (onlar) belirtme durum eki aldığıında içerisinde bulunan /n/ sesi düşer. Belirtme biçim birimi (y)l ise Türkçedeki büyük ünlü uyumuna aykırı bir şekilde eklenir:

..olari (onları) o kada fena edeceğidum ki dua etsinler bā (bana)..(E.A./55/ Makita Köyü)

...ben pek seviyrim **olari** (onları) Allah nasip edersa gideceğüm yanlarına.. (H.Ç./58/Eskipazar Köyü)

/n/ sesinin düşmesi Trabzon'un diğer ağızlarında rastlanılan bir durum değildir. Daha çok Rize ağızlarında görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Of ağzının Trabzon ve Rize ağızları arasında bir geçiş özelliği sergilediği söylenebilir.

İkiz Ünlü Kullanımı

Bölge ağzından derlenen veriler ışığında çoğunlukla eşit ikiz ünlü ve alçalan ikiz ünlü kullanım sıklığı göze çarpmaktadır. Eşit ünlülerde, yan yana gelen iki ünlünün boğumlanma süresi birbirinden ayırt edilemeyecek kadar azdır. Bölge ağzından elde edilen eşit ikiz ünlü kullanımı örnekleri aşağıdaki gibidir:

baa (bana) (E.A./55/Makita Köyü)

saa (sana) (M.H./72/Eskipazar Köyü)

daa (daha) (A.E./60/ Makita Köyü)

Alçalan ikiz ünlülerde ise, sözcükte yer alan birinci ünlünün ikinci ünlüye göre daha geniş ve daha vurgulu sesletilmektedir. Bölge ağzında alçalan ikiz ünlü kullanımı örnekleri aşağıdaki gibidir:

au: uşaum (uşağım) (R.K./40/ Hayrat Köyü)

eu: ineum (A.A. / 53/Hayrat Köyü), **mesleum (mesleğim)** (Salih Alemdar/76/Cumapazarı Köyü)

üü: düŪn (dügün) (S.A. /76/Cumapazarı Köyü)

Trabzon'un diğer ilçe ağızlarında sıklıkla eşit ikiz ünlü kullanımı gözlemleniyorken, Of ağzında ikiz ünlü seslerin kullanımına da sıklıkla rastlanmaktadır.

Of Ağzına özgü olarak gözlemlenen bu bulguların yanı sıra pek çok diğer durumda Trabzon ağzının hatta daha geniş bir ifadeyle Karadeniz ağzının genel özellikleri Of ağzında da gözlemlenmektedir. Mevcut çalışma içerisinde bu yönde pek çok benzerlik tespit edilmesine rağmen, çözümleme durumun örneklendirilmesi adına birkaç örnekle sınırlı tutulacaktır.

Uzun Ünlü Kullanımı

Trabzon ağızlarının hemen hemen her birinde rastlanılan uzun ünlüler, Of ağzında da sıklıkla rastlanmaktadır. Bölge ağzında gözlemlenen iki nedenden ötürü uzun ünlü seslerin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu durumda başlıca neden; Of ağzı özelinde şimdiki zaman biçim biriminin vurguyu geri atmasıyla birlikte bağlantı ünlüsü genellikle normalden daha uzun sesletilmesidir:

götürüyle (M.H. /72/Eskipazar Köyü)

Çok dövüydiler (dövüyordı) bizi (R.K./40/ Hayrat Köyü)

Fabrikaya çalışıyorum (R.K./40/ Hayrat Köyü)

Bir diğer nedeni ise “düz-geniş ünlü + y ünsüzü + düz-dar ünlü” sırasını barındıran kuruluşlarda, düz-geniş ünlülerin uzamasıdır.

yapayrik (K.G./71/ Kiraz Köyü)

bulamâyırım (M.Ö./70/Cumapazarı Köyü)

anlatamâyırım (M.H. /72/Eskipazar Köyü)

I - İ Değişmesi

Trabzon ağızlarının genel bir özelliği olarak gözlemlenen-ı, -u, -ü ile bitmesi gereken sözcüklerin-ı sesi ile bitirilmesi Of ağızında da sıklıkla rastlanır:

Misir ekmeği var, turşi (turşu) var... (E.A./55/ Makita Köyü)

...Dedemin 7 dane erkek evladi (evladı) vardı. (K.A./63/Makita Köyü)

Eski adetler da orada okudi (okudu), buraya evlendi (K.A./63/Makita Köyü)

A - İ Değişimi

Bölge ağızında geniş ünlülerin daralması olayı genellikle y ünsüz sesin etkisiyle meydana gelmektedir:

Biz yaylıya oyle pek gitmeyiz (Z.A./76/Kiraz Köyü)

...on senedir buriyedir oda (E.A./55/Makita Köyü)

-Lık Biçimbiriminin Kullanımı

Karadeniz ağızının genel bir özelliği olarak görülen -llık biçimbiriminin çoğunlukla -luk biçiminde kullanılması Of ağızında da gözlemlenmektedir.

..çayluğumuz var, fındıkluğumuz var.. (H.Ç./58/Eskipazar Köyü)

..seneluk on ton çay kırayidik.. (K.A./55/Makita Köyü)

..balıkçılık yapayidim seneler önce.. (K.A./55/Makita Köyü)

Sözcüksel Bulgular

“Aha” Belirtecinin Kullanımı

“İşte” anlamında kullanılan bu belirteç, Trabzon ağızı içerisinde Of ağızında sıklıkla kullanılan bir ifadedir:

aha bu kada borcun arasında ben dā(daha) ne edeyim” (E.A./55/Makita Köyü)

aha ha şimdi olmadı bak (M.H./72/Eskipazar Köyü)

Bu ifadenin özellikle Rize Çamlıhemşin ağzında rastlanılan bir kullanım olduğu dikkate alındığında bu kullanımın Of ağzının Rize ağzına yaklaştığı bir başka durumunu yansıttığı söylenebilir.

“Fiska” sözcüğünün kullanımı

Yapılan incelemede sadece Of yöresine kullanılan bir sözcük olarak “fiska” sözcüğü tespit edilmiştir. Yerli halkın “Böğürtlen” olarak adlandırılan meyveye “Fiska” adını verdikleri ve bu kullanımı tercih ettikleri gözlemlenmiştir.

“Batsika” sözcüğünün kullanımı

Bölge ağzında “dam” anlamında kullanılan “batsika” sözcüğü yine Trabzon ağzları içerisinde yalnızca Of ağzında kullanılan bir sözcük olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sözcüğün Türkçenin ses uyumu kurallarına uygun olmadığı göz önüne alındığında bir ödünçleme sözcük olduğu ortaya çıkmaktadır. Trabzon’un demografik yapısı incelendiğine geçmişten günümüze bölgede çok sayıda Rum kökenli insan bölgede yaşamaktadır. Bu sözcük de Rumcadan dilimize geçmiş ve Of ağzında sıklıkla kullanılmaktadır.

“Kovitsa” sözcüğünün kullanımı

Of ağzında “sepet” sözcüğü yerine “kovitsa” sözcüğünün de kullanıldığı gözlemlenmiştir. Yine bu sözcüğün Türkçenin ünlü uyum kurallarına uygun olmadığı dikkate alındığında, bölge ağzında Rumcanın ağır bir etkisi olduğu ifade edilebilir.

Of ağzına özgü olarak tespit edilen bu sözcüklere ek olarak Trabzon’un diğer ağzlarında da kullanılan pek çok yere –I sözcük Of ağzında da gözlemlenmektedir. Bu sözcüklere **hamucara** (dağ çileği), **peşko** (soba), **gafeka** (Bakırdan yapılan, su kaynatmaya yarayan bir araç, güğüm), **ahbin** (hayvan pisliği) örnek gösterilebilir.

SONUÇ

Bu çalışmada Karadeniz ağzının bir kısmını oluşturan Trabzon ağzının bir alt ağzı olan Of ağzı araştırılmıştır. İlçe merkezinde ve ilçeye bağlı 8 köyde yaşayan X katılımcıyla yapılan görüşmeler kaydedilmiş ve 408 dakikalık bir veri seti oluşturulmuştur. Toplanan veriler hem biçim-sesbilimsel olarak hem de sözcüksel olarak çözümlenmiştir.

Çalışmada elde edilen verilerin biçim-sesbilimsel incelenmesi sonucunda yöreye özgü olarak kullanılan bazı ünsüzler tespit edilmiştir. Trabzon ve yöresi ağzlarında kullanılan ünsüzler “b, , c, ç, F, g, ğ, ğ, h, h, k, K, K, k, k, ñ, P, S, Ş, T ,y” iken, bu ünsüz seslerden Of ağzına özgü olanların “ç, ğ, g, K, K, l, P, T” olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, Of ağzında hece kaynaşması biçim-sesbilimsel olayının sıklıkla gerçekleştiği belirlenmiştir. Bu ses olayında sözcük içerisinde bulunan bazı seslerin düşürülmesi sonucunda kalan heceler tek bir hece gibi sesletilmektedir. *Belirtme durumunun çoğul biçimbirim ardına eklenmesi sonucu gerçekleşen ses düşmesi tespit edilen bir başka yöreye özgü durumdur.* 3. çoğul şahıs adlı (onlar) belirtme durum eki aldığı içinde bulunan /n/ sesi düşmektedir. Bu durumda, belirtme biçimbirimi (y)l ise Türkçedeki büyük ünlü uyumuna aykırı bir şekilde eklenmektedir. İkiz ünlü kullanımına da Of ağzında sıklıkla rastlanmaktadır.

Tespit edilen Of ağzına özgü bu özelliklerin yanı sıra Trabzon ağzının pek çok diğer özelliğinin de yörede kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu *uzun ünlü kullanımı*, *ı - i* değişimi, *a - í* değişimi, *-llk* biçimbiriminin kullanımı bu biçim-sesbilimsel olaylardan bazılarıdır.

Çalışmada ayrıca yöreye özgü olarak kullanılan bazı sözcükler de tespit edilmiştir. *Böğürtlen* anlamında kullanılan *fıska* sözcüğü, *dam* anlamında kullanılan *batsika* sözcüğü, sepet anlamında kullanılan kovitsa sözcüğü bunlara örnek olarak verilebilir. Bu sözcüklere ek olarak Trabzon ağzına özgü olarak kullanılmakta olan hamucara (dağ çileği), peşko (soba), gafeka (Bakırdan yapılan, su kaynatmaya yarayan bir araç, güğüm), ahbin (hayvan pisliği) gibi sözcüklerin kullanımına da Of ağzında rastlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akça, H. (2012). Ağız Çalışmalarında Gramatikal Dizin Hazırlarken Karşılaşılan Sorunlar. 24: 121-142.
- Aksan, D. (2006). *Dil, Şu Büyülü Düzen*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Brendmoen, B. (2002). *The Turkish Dialects of Trabzon*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Coşar, M. (2010). Trabzon Ağızlarında Bir Fiil Kullanımı.7: 75-85.
- Çolakoğlu, B. K. (2013). Ağız Çalışmalarının Önemi Ve Trabzon Ağzı Özelliklerinin Değerlendirilmesi. Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, 3: 1-15.
- Demir, N. (2002). *Trabzon ve Yöresi Ağızları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Demir, N. (2006). Türkiye’de Dil-Lehçe-Şive-Ağız Tartışmaları, Türkiye’de Dil Tartışmaları. Derleyenler: Astrid Menz – Christoph Schroeder, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları: 119-146.
- Erdem, M.D. (2002). Bernt Brendemoen The Turkish Dialect of Trabzon I-II. 14: 263-266.
- Gökdağ, B.A. (2011). Doğu Karadeniz’de Konuşulan Diller ve Türkçe İle Etkileşimleri. Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 31: 111-134.
- Gülensoy, T. (1985). Anadolu ağızlarında şimdiki zaman eki. *Türk Kültürü Araştırmaları, İbrahim Kafesoğlu Armağanı* (ss. 281-296). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları
- Gülsevin, G. (2005). Ağız araştırmalarımızda yaygınlaşmış yanlışlıklar: değişmenin istikameti bakımından yapılan yanlışlıklar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 1, 59-63.
- Güneş, B. (2012). Karşılaştırmalı ağız araştırmalarının önemi ve Türkiye’deki karşılaştırmalı ağız incelemeleri üzerine bir deneme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1 (4), 20-44.
- Karahan, L. (2017). Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaynak, M. (2020). Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine. *Kafdağı Dergisi*, 2: 292-309.
- Korkmaz, Z. (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Maksimov, V. A. (1867). *Opit izsledovanij tjurdkih dialektov v Hudavendigare i Karamanii*. St.Petersburg.
- Özgür, C. (2002). Doğu Karadeniz Ağızlarında Kıpçakça Üzerine Tespitler.13: 1-25.
- Özsoy, A.S. ve Taylan, E. E. (2000). *XIII. Dilbilim Kurultayı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Tietze, A. (1999). Wörterbuch der griechischen,slavischen, arabischen und persischen Lehnwörterim Anatolischen Türkisch (Anadolu Türkçesindeki Yunanca,İslavca, Arapça ve Farsça ÖdünçlemelerSözlüğü). (Derleyen: Mehmet Ölmez) İstanbul: Simurg Yayınları.

İZLENEBİLEN GÖRSELLERİN ALGIYI DEĞİŞTİRMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Seda KÜLCÜ ÇOLAK

*Gazetecilik Anabilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye,
sedakulcuuu@gmail.com*

ÖZET

Algı, her türlü gerçeğin, duyu organlarımız aracılığıyla zihne alınarak malumata evrilleştirilmesi işlemidir, Algı kişilerin duyumsal uyaranları seçebildikleri, organize edebildikleri ve bunu yorumlayabildikleri, daha sonrasında da dünyanın manidar ve uyumlu görüşüne dönüştürebildikleri kompleks bir süreç olarak tanımlanır. İnsan nesnelere, vakaları, pozisyonları önce görür daha sonra anlamlandırmaya çalışır. Bu anlamlandırma sürecinden duyular olumlu veya olumsuz yönde etkilenir. Kişi gördüğü veya izlediği herhangi bir olguyla kendi arasında bağ kurabilir. Bu kurduğu bağ neticesinde yargılarını değiştirebilmektedir. Son dönemde dünyayı etkileyen ve bir anda neredeyse günlük yaşam şeklini değiştirmeye başlayan Metaverse denilen dijital yaşam alanı birçok alanda olduğu gibi görsellerin dijitalleşmedeki önemini de arttırmıştır. Bu çalışmada Barış Özcan'ın "İnternette Sonra Bu Gelecek! Metaverse" adlı videosunda izlenebilen görseller yardımcı ile algının etkilenme şekli araştırılmıştır. Çalışma, 2022 yılında Kuşadası Ada Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde eğitim gören ve yaşları 15-16-17-18 olan öğrencilerden oluşan 20 kişilik grup ile yapılmıştır. "İnternette Sonra Bu Gelecek! Metaverse" isimli video gruba izletilmiştir. Öğrencilerin, izledikleri video içeriğiyle ilgili olarak algıları ölçülmüştür. Daha sonra 20 kişinin her biriyle yüz yüze röportaj tekniği kullanılarak görüşülmüştür. Çalışma Keşfedici Desen yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Araştırma bulgularına ulaşılma aşamasında "SPSS İstatistik Programı" kullanılarak sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmaya 15 ve 16 yaş gruplarından 6 kişi katılmıştır. 17 yaş grubundan 3 kişi katılırken, 18 yaş grubundan 5 kişi katılarak toplamda 20 kişiyle röportaj yapılmıştır. Skewness ve Kurtosis değerleri kullanılmıştır. Sonuç olarak izledikleri video içeriğiyle ilgili olarak öğrencilerin algılarını olumlu şekilde etkilemeye yönelik video görsellerinin katkısının fazla olduğu konusunda hipotezlerde anlamlı bir farklılık çıktığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın; görsellerin dijital evrende de algılamada önemli yere sahip olduğu görülmektedir. Çalışmanın meta evren ve dijital görseller ile çalışan araştırmacılara literatür katkısı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Algı, Görsel Algı, Göstergibilim, Metaverse

A RESEARCH ON CHANGE PERCEPTION OF VIEWABLE VISUALS

ABSTRACT

Perception is the process of taking all kinds of reality into the mind through our sense organs and evolving into information. Perception is defined as a complex process in which people can select, organize and interpret sensory stimuli, and then transform them into a meaningful and harmonious view of the world. People first see objects, cases, positions and then try to make sense of them. The senses are affected positively or negatively by this process of making sense. A person can make a connection between himself and any phenomenon he sees or watches. As a result of this bond, he can change his judgments. The digital living space called Metaverse, which has recently affected the world and started to change the way of daily life, has increased the importance of visuals in digitalization, as in many areas. In this study, Barış Özcan's "This is the Future After the Internet! With the help of the visuals that can be watched in the video titled "Metaverse", the way perception is affected has been investigated. The study was created with a group of 20 students aged 15-16-17-18 who were educated at Kuşadası Ada Vocational and Technical Anatolian High School in 2022. "This Future After the Internet! Metaverse" The video was shown to the group. Students' perceptions of the video content they watched were measured. Then, each of the 20 people was interviewed using face-to-face interview technique. The study was carried out using the Exploratory Pattern method. At the stage of reaching the research findings, the results were obtained by using the "SPSS Statistics Program". Six people from the age groups of 15 and 16 participated in the study. While 3 people from the 17 age group participated, 5 people from the 18 age group participated and a total of 20 people were interviewed. Skewness and Kurtosis values were used. As a result, it was observed that there was a significant difference in the hypotheses that the contribution of the video images to positively affect the perceptions of the students regarding the video content they watched. In this context, the study; It is seen that visuals have an important place in perception in the digital universe as well. It is thought that the study will contribute literature to researchers working with meta-universe and digital images.

Keywords: Perception, visual perception, virtual dimension, metaverse.

GİRİŞ

Erişti ve Urgun'a göre; "Görsel algı tasarım ile ilintili ortamlarda tasarım sürecinin yapılandırılmasındaki temel etmenlerden biridir. Görsel algı, algılanan ile algılayan arasındaki etkileşimi görsel uyaranlar üzerine yapılandırır." (ERİŞTİ & URGUN 2016, 314). Tasarım mecralarında kaynağa gönderilen etkili mesaj, görsel algısal aksiyonun hangi yöntemle kurgu aşamasına geçtiğiyle alakalıdır. Tasarım aşamasında kitleye yönelik görsel algısal faktörler tasarımı yapan kişiye fikir yürüteceği malzemeyi verebilmekte ve dizayn aşamasına etkili bir biçimde aktarıldığında verimli sonuçlara ulaşabilmeyi imkanı hale getirmektedir (2016, 314).

Görsel algıya yönelik kuramlar arasında en geniş olanı ve tasarımda en çok dikkat çekilene Gestalt Algı Kuramı'dır. Bu kuramda görsel algılamaya yönelik prensipler birçok tasarımcının çıkış noktası olmuştur. Gestalt yaklaşımına göre görsel algılama aşamasında algılanan nosyona ilişkin pek çok özellikler öne çıkarken bazıları geride kalır. Gestalt yaklaşımına göre görsel algılama aşamasında idrak edilen görsellere yönelik yakınlık, benzerlik, tamamlama, süreklilik vs. gibi prensip bütünlüğü oluşturur. Algı, algının var olduğu ortamın ve algılanan tarza yönelik niteliklerin bütünleştirilmesi, ilişkilendirilmesi ve sıfırdan yorumlanması ile açıklanabilir (ERİŞTİ & URGUN 2016, 315).

Algı

Algı, her türlü hakikatin, duyu organları vasıtasıyla alınıp zihinde malumata evrilleştirilmesi işlemi, kişilerin duyuusal uyaranları seçtikleri, organize ettikleri, yorumladıkları ve dünyanın manidar ve uyumlu görüsüne dönüştürdükleri kompleks bir süreç olarak bilinir. Algı daha iyi görebilme, irtibatları kurabilme becerisidir. Herhangi bir şeyi idrak etmek, onunla alakalı his ve imgeleri tam halinde toplamak ve bunların nesnel var oluşuna hükmetmektir. Algılama, bireyin anlamlı bir dünya için mesajları seçme, örgütleme ve yorumlama sürecidir. İnsanoğlu, dış evreni duyularıyla bunların algı durumuna gelmesi neticesinde kabul etmektedir. Algı etkileşimin bir neticesidir. Seçici ve bireyseldir. İki birey, baktıkları şey aynı da olsa özdeş şekilde anlayıp algılamazlar. Algılama geçmiş ve gelecektir. Bu sebeple her algılama "önceden 'bilme'dir (BIYIK 2007, 41-42).

Bıyık'a göre; Duyu organlarımız yüksek oranda uyarıcıyla etkilenmesine rağmen, uyarıcılardan bazılarını algılamaktadır. Duyu organlarına tesir eden ihtarlar arasında hangi uyarıcının seçilerek algılanacağını saptayan nokta "dikkat"tir. Algılamanın olabilmesi gözün belli noktaya odaklanmasını gerektirmektedir. Dikkat bütünüyle bir alan üzerine kümelenmiş ise, bu alan dışında kalan bölümlerin gözden kaçması beklenir. İletişimde algılamanın kökeni olan dikkat iradidir. Sürekli duyu organlarına binlerce uyarı gelmekte fakat bunlardan bazıları algılanmaktadır. Dikkati saptayan bireysel faktörlerse ihtiyaç, beklenti, ilgi ve önceki bilgileridir. Algı aşamasının işlenmesi için duyu organlarının eşik değerinin çok üstünde uyarılması ve bellekte önceki tecrübelerden kalan hatıraların, izlerin, durumların bulunması gerekmektedir. Algıda bireysel niteliklerin beraberinde uyarıcının şiddeti, büyüklüğü, garipliği, yinelenmesi, rengi ve aktif ya da pasif olma durumu, konumu ve bireyin kendisiyle aynı an ve ortamda bulunan başka uyarıcılarla bağlantıları gibi nitel ve nicel özellikleri oldukça etkilidir (2007, 43).

Görsel Algı

Görme algısı insanın en önemli algılarından biridir. İnsan nesnelere, vakaları, pozisyonları önce görür daha sonra anlamlandırmaya çalışır. Fiziki dolay göz ile algılanır. Öte yandan birkaç santimetre uzaklıktaki nesnelere, bir yandan da milyarlarca ışık yılı mesafesinde konumlanan yıldızları görebilir. Saniyelerle ölçülen zaman dilimlerinde gerçekleşen durumları algılar ve zamanı gelince bu bilgileri ivedilikle hatırlar (BIYIK 2007, 37).

Bıyık'a göre;

“Gözün fonksiyonu ve nitelikleri, görme olayında önemli fiziksel belirleyicilerdir. Göz merkezleri aynı eksen üzerinde olan küresel yüzeylere ayrılmış birtakım saydam ortamlardan oluşur. Bunlar; ışığın girmesini sağlayan saydam tabaka, rengi kişilere göre değişen ve iris adı verilen bir diyafram, irisin ortasında göz bebeği, esnek ve iki yüzü de konveks olan bir mercek, ışığa duyarlı bir yapıya sahip olan ağ tabaka yani retinadır. Görme, elektromanyetik dalgalardan oluşan ışığın gözlerdeki imge ve ışık duyargasını eyleme geçirme kapasitesidir. İmge, duyu organlarının dıştan algılandığı bir nesnenin bilince yansıyan benzerine verilen addır. Görmek, gözlenen objeleri tanımlamak, onlara yeterli tepkiyi vermek ve görsel öğelerin akışından kullanılabilir bilgilere ulaşmak demektir.” (2007, 37-38).

Metaverse

Kuş Metaverse'ü şöyle tanımlar: “Metaverse'ün tanımı “yeni bir gerçeklik, anlam dünyası ve iş birliği fırsatları sunan; kültürel, entelektüel ve ekonomik üretim için alt yapı ve etkileşim olanakları tanıyan; farklı gelişmiş teknolojilerin eş zamanlı ve entegre bir biçimde kullanıldığı; siber toplumsal bir düzlem” şeklinde yapılabilir.” Metaverse dünyasında ırk, cinsiyet ve bedensel engellilik gibi kavramların zayıflaması gerektiğine değinilmek gerekir. Yakın tarihte adı Meta'ya dönüşen sosyal medya uygulaması olan Facebook Inc.'nin CEO'su Zuckerberg Metaverse'ün var oluş/yan yana olma duyusunu sunacağını, dostlarla/aileyle bir araya gelebilmek, alışveriş yapabilmek, çalışabilmek, eğlenebilmek gibi tecrübelerin beraberinde günümüzde bilgisayarla ve telefonlarla ilişkili ne şekilde düşündüğümüzün daha da ötesinde başka tecrübelerin yaşanabileceğini, bir hologram şekli gibi ofise, işe veya ailenizin evine teleport gerçekleştirilebileceğini belirtir (KUŞ 2021, 245-248).

Göstergebilim

Semiologie kelimesi ilk olarak Antik Yunan dilinde gösterge anlamına gelen semeion ve söylem, söz, kuram anlamına gelen logia kelimerinden türetilmiştir (RİFAT 2009, 27). İngiliz amprist filozof John Locke, göstergebilimi daha değişik bir bakış açısı ile yorumlamıştır. 1690'da yazdığı “İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme” (An Essay Concerning Human Understanding) isimli eserde temel bilimleri; Doğa Felsefesi, Etik ve Göstergeler Öğretisi şeklinde 3 ana başlıkta gözlemler. Bu göstergebilimin adına oldukça mühim bir dönüm noktasıdır. Zihni harekete geçiren işaretlerin, anlama yetisine kendisinden başka bir şey sunmadığını ileri süren düşünür, zihnin meşgul bulunduğu şeyin bir işareti veya betimi anlamlandırma sürecine dahil olması gerektiğini, bu girdinin de ideler olduğunu ileri sürer. Modern göstergebiliminin ilkelerini ise 19. ve 20. yüzyıllarda, dilbilim, yapısalcılık ve

göstergebilim mecralarında mühim bir yere sahip olan İsviçreli bilim insanı Ferdinand de Saussure ve pragmatizm akımının isim babası olarak bilinen Amerikalı filozof Charles Sanders Peirce tarafından atılmıştır (KUŞ 2009, 848-849).

Rifat'a göre: "Gösteren ile gösterge arasındaki bağın birbirinden bağımsız oluşu, dilsel anlamda göstergelerin nedensizliğine sebep olmaktadır. Göstergebilimin bu iki temel bileşeni arasındaki nedensizliğe rağmen süregelen iletişim doğal olmayıp bireysel ve toplumsal uzlaşılar sayesinde kendini gerçekleştirebilmektedir." (RİFAT, 2009: 17).

Kuş'a göre; Yapısalcı yaklaşımın mühim isimlerinden biri olan Saussure, dili anlamlı kılan yapının zıtlıklarla örülü olduğunu destekler. Düşünür, dili bir töz olmanın daha da dışında onu biçim olarak niteler. Modern göstergebilimin ilk kurucusu ve şu anki karşılığı ile göstergebilimin tarafsız bir bilim dalına evrilleşmesini sağlayan isim ise Charles Sanders Peirce'dir. Felsefeyi aslında pragmatik bağlamda yorumlayan düşünürün bu yaklaşımı, kendisini göstergebilimi ele alışında da göstermektedir (KUŞ 2009, 849).

Araştırma Soru ve Hipotezi

Araştırma Sorusu:

Öğrencilerin izlediği videoda algılarındaki doyuma ulaşma bağlamında görsellerin bir katkısı var mıdır? Varsa fazla mıdır?

Araştırma Hipotezi 1:

H0 Algılama aşamasında seçici dikkat, beynin asıl noktaya odaklanmasını sağlar.

H1 Algılama aşamasında seçici dikkat, beynin asıl noktaya odaklanmasını sağlamaz.

YÖNTEM

Veri Toplama Araçları

Röportaj soruları hazırlanarak öğrencilerle görüşülmüştür. Yüz yüze röportaj tekniğiyle verilere ulaşılmıştır. Kabul eden öğrenciler fotoğraflanmışlardır. Araştırma bulgularına ulaşma aşamasında "SPSS İstatistik Programı 26. Sürüm" kullanılmıştır.

Görsel algıyla alakalı kuramlar tasarım ile ilgili ilişkisi gözetildiğinde kimi kuramların farklı bakış açısıyla tasarım sürecini açıklığa kavuşturduğu ve bu süreç kapsamında algıyı kolayca yönetebildiği söylenebilir. Çalışma için belirlenen hipotez ve araştırma sorularına yanıt bulabilmek adına "Keşfedici Desen" ile nicel verilere ulaşılmıştır.

Bu çalışmada Roland Barthes'in çalışmalarından yararlanılarak kısa bir analiz yapılmıştır. Barthes çözümleme için iki önemli uygulama tanımlar. Bunlar; düz anlam ve yan anlamlardır. Bu çalışmada video içeriğindeki görüntüden hareketle düz anlam ve yan anlam değerlendirilmeleri açıklamaya çalışılmıştır.

Görsel 1: Barış Özcan

Düz Anlam: Bilgisayar, çiçek, dolap, çeşitli ışıklar, üzerinde kuş ve dallar bulunan bir tişörttür.

Yan Anlam: İkinin kuvvetleri bağlamında sonsuzluğa uzanan evrenler ötesi konusuna gönderme niteliğinde bilgisayar ekranının sonsuzluğa uzanan biçimde eşit karelerden oluşması sergilenmek istenmiştir. Bu eşit aralıklarda yerleştirilmiş karelerin renklerinin pembe ve mavi olması Kadın ve Erkek cinsine göndermedir. Metaverse evreninde merkezîyetçilik ve üstün bir cinsin olmadığına vurgu niteliğindedir. Arkada bulunan çiçek bitkilerin yan anlam bağlamıyla yeniden doğum ve sonsuzluk simgesi olarak anlaşılması amaçlanmıştır. Barış Özcan'ın giydiği kıyafete geçecek olursak bir karga figürü görülmektedir. Kuşların en zeki türü olan karga türlerinin Metaverse evrenindeki tüm işlemlerin aslında zekâ ürünü olduğunu bizlere anlatmak istiyor. Kuş türlerinin Barışı sembolize ettiği bilindiğinden de bu Metaverse dünyasına karşı bir ön yargı içerisinde olmamız gerektiğini vurguluyor. Barış Özcan'ın giydiği kıyafet rengi mordur. Bu mor rengine değinirsek, lüks yaşamı simgeleyen bir renk olduğu için Metaverse evreni için tasarlanan tüm algoritmaların belli bir hizmet ve lüksle yapıldığının bilinciyse bizlere pahalılığı aktarmaya çalışmaktadır.

Araştırma Evren ve Örneklemi

Aydın – Kuşadası Ada Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri araştırma evreni olarak belirlenmiştir. Okuldaki bölümler; Grafik ve Fotoğraf Bölümü, Güzellik Hizmetleri Bölümü, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü, Konaklama ve Seyahat Hizmetleri Bölümü, Halkla İlişkiler ve Organizasyon Hizmetleri Bölümleridir. Okulda toplam 155 öğrenci mevcuttur. Örneklem olarak Grafik ve Fotoğraf Bölümü öğrencilerinden ortalama 20 öğrenciye ulaşılması hedeflenmiştir.

Araştırmanın Uygulanması ve Örneklem

Videoyu öğrencilere izletmeden önce salondaki öğrencilere toplu olarak: “Metaverse hakkında herhangi bir bilgisi olan var mı?” diye soru sorulmuştur. Yalnızca 5 kişi ellerini kaldırarak Metaverse hakkında bilgisi olduklarını ve bu

çalışma sebebiyle Metaverse’i daha fazla merak ettiklerini dile getirmişlerdi. “İnternette Sonra Bu Gelecek! Metaverse” isimli videonun ilk 8 dakika 29 saniyelik kısmını yaşları 15-16-17-18 olan Aydın – Kuşadası Ada Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerine izletilmiştir. Hemen ardından 8 sorudan oluşan röportaj sorularıyla birlikte 20 öğrenciyle yüz yüze görüşme tekniği ile röportaj yapılmıştır.

Araştırmanın niteliği açısından katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, yaşanılan şehir gibi alanları cevaplamaları istenilmiştir. Sonuca göre; öğrencilerin tamamı Aydın’ın Kuşadası İlçesinde yaşamaktadır. Öğrencilerin tamamı kızdır. Öğrencilerin eğitim durumu lisedir. Katılımcıların çoğunluğunu oluşturan yaş grubu %36,3 ile 15 yaş grubudur. Onu takip eden diğer yüksek yaş grubu %25,9 ile 16 yaşdır. Onun devamında ise %20,7 ile 18 yaşdır. Son olarak %17,0 ile 17 yaş takip etmektedir. Araştırma sonucunda ortaya çıkan istatistiksel veriler araştırma bulguları kısmında sunularak değerlendirilmiştir.

BULGULAR

20 kişilik röportaj verilerinin neticesinde kullanıcıların, “İnternette Sonra Bu Gelecek! Metaverse” isimli videodan etkilenerek Meta evrene olan ilgilerinin arttığını gözlemlemekteyiz. Bu bağlamda oluşturulan röportaj çalışmasının sonucu aşağıda bulunan istatistiksel verilere dayandırılarak aktarılmaktadır.

Tablo 1: KMO ve Bartlett Testi Tablosu (KMO and Bartlett's Test)		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.475
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	38.559
	df	28
	Sig.	.088

KMO değeri 0-1 arasında bir değere işaret etmektedir. Buradaki değer 0.47 olduğundan dolayı örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu söylemek mümkündür. Sig değerinin 0,00 in üstünde olması değişkenler ve gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı anlamı taşımaktadır (Seçer 2015, 168, akt. Aslan 2018, 175-177). Bu durumda KMO tablosuna bakılırsa .088 değeriyle değişkenler ve gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Faktör Analizi:

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler (Descriptives)

		Statistic	Std. Error	
S1-Kendinize ait olması kaydıyla; bilgisayar, tablet ve telefondan hangilerine sahipsiniz?	Mean	4.4000	.15218	
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	4.0815	
		Upper Bound	4.7185	
	5% Trimmed Mean	4.4444		
	Median	4.5000		
	Variance	.463		
	Std. Deviation	.68056		
	Minimum	3.00		
	Maximum	5.00		
	Range	2.00		
	Interquartile Range	1.00		
	Skewness	-.712	.512	
	Kurtosis	-.446	.992	
S2-Kendinize ait olan bilgisayar, tablet ve telefonu gün içinde en çok ne amaçla kullanıyorsunuz?	Mean	4.1500	.20869	
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	3.7132	
		Upper Bound	4.5868	
	5% Trimmed Mean	4.2222		
	Median	4.0000		
	Variance	.871		
	Std. Deviation	.93330		
	Minimum	2.00		
	Maximum	5.00		
	Range	3.00		
	Interquartile Range	1.75		
	Skewness	-.756	.512	
	Kurtosis	-.391	.992	
S3-Kendinize ait olan bilgisayar, tablet ve telefonla sosyal medyada ortalama kaç saat zaman geçirirsiniz?	Mean	4.0000	.26157	
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	3.4525	
		Upper Bound	4.5475	

	5% Trimmed Mean		4.1111	
	Median		4.0000	
	Variance		1.368	
	Std. Deviation		1.16980	
	Minimum		1.00	
	Maximum		5.00	
	Range		4.00	
	Interquartile Range		1.00	
	Skewness		-1.315	.512
	Kurtosis		1.167	.992
S4-Teknolojiyle aranız nasıl? Kısaca bahseder misiniz?	Mean		2.8500	.08192
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	2.6785	
		Upper Bound	3.0215	
	5% Trimmed Mean		2.8889	
	Median		3.0000	
	Variance		.134	
	Std. Deviation		.36635	
	Minimum		2.00	
	Maximum		3.00	
	Range		1.00	
	Interquartile Range		.00	
	Skewness		-2.123	.512
Kurtosis		2.776	.992	
S5-Bariş ÖZCAN'ın Youtube kanalında yayınlamış olduğu "İnternette sonra bu gelecek! METAVERSE" isimli videosunu izlediğinizde ilk ne düşündünüz?	Mean		2.7500	.12301
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	2.4925	
		Upper Bound	3.0075	
	5% Trimmed Mean		2.8333	
	Median		3.0000	
	Variance		.303	
Std. Deviation		.55012		

	Minimum	1.00		
	Maximum	3.00		
	Range	2.00		
	Interquartile Range	.00		
	Skewness	-2.239	.512	
	Kurtosis	4.657	.992	
S6-Videodan aklınızda kalan en önemli kısım sizce nedir?	Mean	3.6000	.31119	
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	2.9487	
		Upper Bound	4.2513	
	5% Trimmed Mean	3.6667		
	Median	4.0000		
	Variance	1.937		
	Std. Deviation	1.39170		
	Minimum	1.00		
	Maximum	5.00		
	Range	4.00		
	Interquartile Range	2.75		
	Skewness	-.620	.512	
	Kurtosis	-.873	.992	
S7-Videoda bahsi geçen filmleri daha önce izlemiş miydiniz? İzlediyseniz isimlerini açıklar mısınız? İzlemediyseniz videoyu izledikten sonra bahsi geçen filmlerden en az birini izlediniz mi?	Mean	2.5000	.15390	
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	2.1779	
		Upper Bound	2.8221	
	5% Trimmed Mean	2.5556		
	Median	3.0000		
	Variance	.474		
	Std. Deviation	.68825		
	Minimum	1.00		
	Maximum	3.00		
Range	2.00			
Interquartile Range	1.00			

	Skewness	-1.076	.512	
	Kurtosis	.083	.992	
S8-Videoyu izledikten sonra Metaverse evreninde yer almayı hiç düşündünüz mü? Ya da bunun için bir şey yaptınız mı?	Mean	3.6000	.18353	
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	3.2159	
		Upper Bound	3.9841	
	5% Trimmed Mean	3.7222		
	Median	4.0000		
	Variance	.674		
	Std. Deviation	.82078		
	Minimum	1.00		
	Maximum	4.00		
	Range	3.00		
	Interquartile Range	.75		
	Skewness	-2.259	.512	
	Kurtosis	4.901	.992	

İlk sorunun ölçek aralıkları şöyledir: 1 “Hiçbiri” – 2 “Tablet” – 3 “Bilgisayar” – 4 “Telefon” – 5 “Hepsi” şeklindedir. Cevap olarak en yüksek oranla telefona sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu netice, kullanıcıların teknolojik aletlere olan ilgi ve alakalarını sergilemektedir. Maddi yönüyle değerlendirmek gerekirse bu tarz teknolojik aletler çoğu ailenin bütçesin uymadığı için ihtiyaç olan önceliklere göre alınabildiği görülmektedir.

2. sorunun ölçek aralıkları şöyledir: 1 “Hiçbiri” – 2 “Ders” – 3 “Hepsi” – 4 “Oyun” – 5 “Sosyal Medya” şeklindedir. Çoğunlukla teknolojik aletleri oyun amacıyla kullandıkları ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre Meta evrenin hayatımıza oyunlarla dahil olduğunu var sayarsak bu evrene çoktan hazır bir geleceğin olduğunu söylemek mümkündür.

3. sorunun ölçek aralıkları şöyledir: 1 “5-6 Saat” – 2 “3-4 Saat” – 3 “3 Saat ve Altı” – 4 “10 Saat ve Üzeri” – 5 “7-8 Saat” şeklindedir. Sonuca göre çoğunluk 10 saat ve üzeri teknolojik aletlerle zaman geçirmektedir. Bu durumda gündelik hayatlarının birçoğunu bu şekilde geçirerek Meta evrene hazır olduklarını söylemek mümkün.

4. sorunun ölçek aralıkları şöyledir: 1 “Çok Kötü” – 2 “Normal” – 3 “Çok İyi” şeklindedir. Cevaba göre teknolojiyle aralarının “Çok İyi” olduğu sonucu alınarak Metaverse evreni için yabancılik çekmeyecekleri sonucuna ulaşılmıştır.

5. sorunun ölçek aralıkları şöyledir: 1 “İlgimi Çekmedi” – 2 “Bir An Önce O Evrende Olmak İstetim” – 3 “Çok İlgimi Çekti” şeklindedir. Sorunun en fazla yaklaşımı video içeriğinin katılımcılarının ilgisini çektiği olarak belirlenmiştir.

Bu durumda çoğunluğun videodaki efektlerden etkilenerek Metaverse evrenini bir an önce görmek istediği sonucuna ulaşmak mümkündür.

6. sorunun ölçek aralıkları şöyledir: 1 “Marvel Karakterleri” – 2 “İstediğimiz Yere Gidebilmek” – 3 “Efektler” – 4 “Avatarlar” – 5 “Konser Kısmı” şeklindedir. Cevaba bakılırsa Meta evrendeki avatarların başka yerlere giderek hayatlarını kolaylaştırması dikkat çekici cevap olmuştur.

7. sorunun ölçek aralıkları şöyledir: 1 “Hayır İzlememişim” – 2 “Evet İzlemişim” – 3 “Daha Sonra Evet Videoda Geçen Filmlerden İzledim” şeklindedir. Cevap olarak katılımcıların videoyu izledikten sonra video içinde geçen filmleri izledikleri gözlemlenmektedir. Bu filmleri izlemiş olmaları bile o evrene olan meraklarının bir hafta içinde ne kadar arttığını ve o evrende bir an önce bulunmak istediklerini kanıtlamaktadır. Bunun haricinde daha öncesinde bahsi geçen filmleri de izleyenler mevcuttur.

Son sorunun ölçek aralıkları şöyledir: 1 “Hayır Düşünmedim” – 2 “Kripto Para piyasasına göz Attım” – 3 “Metaverse ile İlgili Araştırma Yaptım.” – 4 “Evet Düşündüm” şeklindedir. Çoğunluğun yaklaşımına göre ise Metaverse evrenin de bir an önce bulunmayı isteyen katılımcıların olduğunu söylemek mümkündür.

Skewness ve Kurtosis değerleri +2 ile -2 arasında olması verinin normal dağıldığını göstermektedir (GEORGE & MALLERY, 2010). Yukarıdaki tabloya göre 3. ve 7. sorudaki Skewness ve Kurtosis değerlerindeki verilerin normal dağıldığını gözlemlemekteyiz.

T – Testi:

Tablo 3: Grup İstatistiği (Group Statistics)					
	Yaş	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
S1-Kendinize ait olması kaydıyla; bilgisayar, tablet ve telefondan hangilerine sahipsiniz?	15	6	4.1667	.75277	.30732
	16	6	4.6667	.51640	.21082
	17	3	4.0000	1.00000	.57735
	18	5	4.6000	.54772	.24495
S2-Kendinize ait olan bilgisayar, tablet ve telefonu gün içinde en çok ne amaçla kullanıyorsunuz?	15	6	3.8333	1.16905	.47726
	16	6	4.6667	.81650	.33333
	17	3	4.0000	1.00000	.57735
	18	5	4.0000	.70711	.31623
	15	6	4.5000	1.22474	.50000

S3-Kendinize ait olan bilgisayar, tablet ve telefonla sosyal medyada ortalama kaç saat zaman geçirirsiniz?	16	6	3.1667	1.47196	.60093
	17	3	4.0000	.00000	.00000
	18	5	4.4000	.54772	.24495
S4-Teknolojiyle aranız nasıl? Kısaca bahseder misiniz?	15	6	2.5000	.54772	.22361
	16	6	3.0000	.00000	.00000
	17	3	3.0000	.00000	.00000
	18	5	3.0000	.00000	.00000
S5-Barış ÖZCAN'ın Youtube kanalında yayınlamış olduğu "İnternetten sonra bu gelecek! METAVERSE" isimli videosunu izlediğinizde ilk ne düşündünüz?	15	6	2.3333	.81650	.33333
	16	6	2.8333	.40825	.16667
	17	3	3.0000	.00000	.00000
	18	5	3.0000	.00000	.00000
S6-Videodan aklınızda kalan en önemli kısım sizce nedir?	15	6	4.1667	1.16905	.47726
	16	6	3.1667	1.60208	.65405
	17	3	4.3333	.57735	.33333
	18	5	3.0000	1.58114	.70711
S7-Videoda bahsi geçen filmleri daha önce izlemiş miydiniz? İzlediyseniz isimlerini açıklar mısınız? İzlemediyseniz videoyu izledikten sonra bahsi geçen filmlerden en az birini izlediniz mi?	15	6	2.3333	.81650	.33333
	16	6	2.6667	.51640	.21082
	17	3	2.3333	1.15470	.66667
	18	5	2.6000	.54772	.24495
S8-Videoyu izledikten sonra Metaverse evreninde yer almayı hiç düşündünüz mü? Ya da bunun için bir şey yaptınız mı?	15	6	3.5000	1.22474	.50000
	16	6	3.8333	.40825	.16667
	17	3	3.6667	.57735	.33333
	18	5	3.4000	.89443	.40000

Burada röportaja katılımın yaş gruplarına göre dağılımına bakılmıştır. 15 ve 16 yaş gruplarından 6 kişi katılmıştır. 17 yaş grubundan 3 kişi katılırken, 18 yaş grubundan 5 kişi katılarak toplamda 20 kişiyle röportaj çalışması yapılmıştır. Bu durumda röportajın genel dağılımına göre 15 ve 16 yaş grubunun cevapları değerlendirme sonuçlarına daha fazla etki etmiştir.

Tablo 4: Bağımsız Numune Testi (Independent Samples Test)

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
								Lower	Upper
S1-Kendinize ait olması kaydıyla; bilgisayar, tablet ve telefonda hangilerine sahipsiniz?	.328	.580	-1.342	10	.209	-.50000	.37268	-1.33038	.33038
			-1.342	8.853	.213	-.50000	.37268	-1.34520	.34520
S2-Kendinize ait olan bilgisayar, tablet ve telefonu gün içinde en çok ne amaçla kullanıyorsunuz?	.933	.357	-1.431	10	.183	-.83333	.58214	-2.13043	.46376
			-1.431	8.940	.186	-.83333	.58214	-2.15157	.48490
S3-Kendinize ait olan bilgisayar, tablet ve telefonla sosyal medyada ortalama kaç saat zaman geçirirsiniz?	.556	.473	1.706	10	.119	1.33333	.78174	-.40848	3.07515
			1.706	9.680	.120	1.33333	.78174	-.41632	3.08299
S4-Teknolojiyle aranız nasıl? Kısaca bahseder misiniz?	.	.	-2.236	10	.049	-.50000	.22361	-.99823	-.00177
			-2.236	5.000	.076	-.50000	.22361	-1.07480	.07480
S5-Bariş ÖZCAN'ın Youtube kanalında yayınlamış olduğu "İnternette sonra bu gelecek! METAVERSE" isimli videosunu izlediğinizde ilk ne düşündünüz?	4.375	.063	-1.342	10	.209	-.50000	.37268	-1.33038	.33038
			-1.342	7.353	.220	-.50000	.37268	-1.37274	.37274
	.694	.424	1.235	10	.245	1.00000	.80966	-.80404	2.80404

S6-Videodan aklınızda kalan en önemli kısım sizce nedir?			1.235	9.148	.248	1.00000	.80966	-.82707	2.82707
S7-Videoda bahsi geçen filmleri daha önce izlemiş miydiniz? İzlediyseniz isimlerini açıklar mısınız? İzlemediyseniz videoyu izledikten sonra bahsi geçen filmlerden en az birini izlediniz mi?	1.818	.207	-.845	10	.418	-.33333	.39441	-1.21212	.54546
			-.845	8.448	.421	-.33333	.39441	-1.23450	.56783
S8-Videoyu izledikten sonra Metaverse evreninde yer almayı hiç düşündünüz mü? Ya da bunun için bir şey yaptınız mı?	2.500	.145	-.632	10	.541	-.33333	.52705	-1.50767	.84100
			-.632	6.098	.550	-.33333	.52705	-1.61798	.95132

“t” Testinde, Sig bölümü incelenmelidir. P değeri 0.05 ve altında bir değer alırsa t değerinin anlamlı olduğu ve değişken açısından gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılır (Seçer 2015, 63). Bu tabloya göre Sig. (2-Tailed) kısmındaki değerlerde görüldüğü gibi yaş ile sorular arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Yani yaşa göre bakılırsa, röportaj sorularında yaş arttıkça Metaverse evrenine olan ilginin artması veya yaş azaldıkça Metaverse evrenine olan ilginin azalması gibi bir durum söz konusu değildir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Videoyu öğrencilere izletmeden önce salondaki öğrencilere toplu olarak: “Metaverse hakkında herhangi bir bilgisi olan var mı?” diye soru sorulmuştur. Yalnızca 5 kişi ellerini kaldırarak Metaverse hakkında bilgisi olduklarını ve bu

çalışma sebebiyle Metaverse’i daha fazla merak ettiklerini dile getirmişlerdi. Tüm bu röportaj sorularından alınan cevaplara bakacak olursak, katılımcıların “İnternette Sonra Bu Gelecek! Metaverse” isimli videodan çok fazla etkilendiği ve bir an önce Metaverse evreninde olmak istediği sonucu çıkarılmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucu araştırmaya katılan öğrencilerin izledikleri videodan hareketle algılarındaki doyuma ulaşma bağlamında görsellerin katkısının fazla olduğu kanıtlanmıştır. “H0 Algılama aşamasında seçici dikkat, beynin asıl noktaya odaklanmasını sağlar” Hipotezinde pozitif yönlü bir sonuca ulaşılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın azınlık bir gruba yapılması neticesinde bile, görsellerin dijital evrende de algılamada önemli yere sahip olduğu görülmektedir. Çalışmanın meta evren ve dijital görseller ile çalışan araştırmacılara literatür katkısı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bilimsel Etiğe Uygunluk

Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi “Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu” tarafından 24.05.2022 tarihli ve 121/30 sayılı kararı ile uygun bulunmuş ve çalışmanın yapımında hiçbir sakınca bulunmadığı oy birliği ile karar verilmiştir.

KAYNAKÇA

Makale:

ERİŞTİ, S., & URGUN, G., (2016). DergiPark, *Görsel Algı Kuramlarına Göre Reklam İçerikli Tasarımların Değerlendirilmesi*. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduarte/issue/24696/261180>

GEORGE, D., & MALLERY, P., (2010). *SPSS for Windows Step By Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10a ed.)*. <https://wps.ablongman.com/wps/media/objects/385/394732/george4answers.pdf>

KIRAN, A., (2009). *Çağdaş Bir Düşünme Biçimi Olarak Göstergebilim*. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iudilbilim/issue/1075/12160>

KUŞ, O., (2021). DergiPark, *Metaverse: 'Dijital Büyük Patlamada' Fırsatlar ve Endişelere Yönelik Algılar*. <https://doi.org/10.21645/intermedia.2021.109>

Tez:

BIYIK, A., (2007). *Yazılı Basında Görsel Unsurların Haber Dizaynındaki Önemi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi.

Kitap:

ASLAN, Ş., (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Eğitim Yayınevi.

DPÜ BİLDİRİ KİTABI, (2013). *İletişimde Tasarım - Tasarımda İletişim Konulu Uluslararası Sempozyum ve Sergi*. <https://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/7/files/kitap-bild-web-itti.pdf>

RİFAT, M., (2009). *Göstergebilimin ABC'si*. Say Yayınevi.

SEÇER, İ., (2015). *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi Analiz ve Raporlaştırma*. Anı Yayıncılık.

İnternet:

YOUTUBE, https://www.youtube.com/watch?v=kbDEojkAt9c&ab_channel=Bar%C4%B1%C5%9F%C3%96zcan
(Erişim: 5 Nisan 2022)

AFETLERİN BORSA İSTANBUL (BİST-100)' A ETKİLERİ

Halil İbrahim DİLEK

Gebze Teknik Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye, h.dilek2020@gtu.edu.tr

ÖZET

Afetler, finansal ve reel piyasaları etkilemektedir. Bu piyasalar özelinde, afetlerin borsaya etkisi önemli bir konudur. Yatırımcılar tarafından etkin bir piyasada ve bilginin hızla edinildiği çağımızda, afetlerin pay piyasası fiyatlarını nasıl etkilediği, üst üste ve kısa aralıklarla yaşadığımız afetlerde, borsanın verdiği anormal tepkilerle görülmektedir. Örneğin; 06.02.2023 tarihinde Kahramanmaraş' ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde meydana gelen 7.7. ve 7.6 büyüklüğündeki depremlerde BİST-100' de ilk gün %7.69, ikinci gün %2.57' lik düşüş meydana gelmiş, üçüncü gün de ilk seansta % 7' ye ve toplamda üç günde %16.2' lik bir kaybın meydana gelmesi nedeniyle üçüncü gün işlemleri iptal edilmiş, ve BİST-100 beş iş günü süreyle işleme kapatılmıştır. Bu durum afetlerin borsayı ne kadar derinden etkilediğini apaçık göstermektedir. Bu çalışma, doğal ve doğal olmayan afetleri bir çatı altında toplayarak, Türkiye' de en güncel 5 afetin BİST-100' e, özellikle afetin olumlu ya da olumsuz etkilediği Turizm, İlaç, Taş - toprak, Bankacılık, Gıda, Sigorta, Ulaştırma ve Kağıt gibi sektörlerde meydana gelen anormal getirileri göstermeye çalışmak, yatırımcıya hangi afet meydana geldiğinde, hangi sektörlerde ne gibi anormal getiriler meydana gelebileceği konusunda fikir sunmak ve bu bağlamda nasıl kararlar alması gerektiği konusunda bazı projeksiyonlar sağlamayı hedeflemektedir. 150 günlük tahmin, 30 günlük olay penceresinin (-15, 0 , +15) kullanılacağı çalışmada olay çalışması (event study) yöntemi kullanılacaktır. Veriler investing.com dan 8 endeksin günlük kapanış verileri alınacak, tahmin aralığındaki normal getiriler, piyasa modeli kullanılarak hesaplanacak, piyasa modeli parametreleri En Küçük Kareler Yöntemi aracılığıyla bulunacak, sonrasında anormal getiriler (Abnormal return -AR) ve Kümülatif Anormal Getiri (Cumulative Abnormal Return- CAR) Eviews programı kullanılarak hesaplanacak, parametrik ve parametrik olmayan testlerle anlamlı olup olmadıkları test edilecektir. Bu çalışmada afetin doğrudan veya dolaylı olarak bir sektörü olumlu etkilemesi pozitif anormal getiriye, olumsuz etkilemesi negatif anormal getiriye neden olacağı beklenmektedir. Ancak yatırımcıların afetlerde aldığı pozisyonlar çeşitli iletişim kanallarında eleştirilmiş, yatırımcılar fırsatçılıkla itham olunmuştur. Bu yüzden, afet dönemlerinde finansal yatırımcının etik davranışı nasıl olması gerektiğini, etik sınırlar olacaksa bu sınırlar içinde kalmanın BİST-100' e etkisinin nasıl olacağını, yatırımcının duygusal mı, rasyonel mi hareket etmesi gerektiği ve etik sınırların, sınırlandırılmış bir piyasa anlamına gelip gelmeyeceği konularında yapılacak çalışmaların ülke ekonomisinde önemli bir indikatör olan borsa için önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Borsa İstanbul, afet, olay çalışması, anormal getiriler.

EFFECTS OF DISASTERS ON BORSA ISTANBUL (BIST-100)**ABSTRACT**

Disasters affect financial and real markets. In particular, the effect of disasters on the stock market is an important issue in these markets. In an efficient market and in an age where information is rapidly acquired by investors, how disasters affect share market prices can be seen with the abnormal reactions of the stock market in the disasters that we experience consecutively and with short intervals. For example; On 06.02.2023, 7.7. In the earthquakes of magnitude 7.6 and 7.6, a decrease of 7.69% on the first day and 2.57% on the second day occurred in BIST-100. and BIST-100 was closed for five business days. This situation clearly shows how deeply disasters affect the stock market. This study, by collecting natural and unnatural disasters under one roof, puts the 5 most recent disasters in Turkey on BIST-100, especially Tourism, Pharmaceuticals, Stone-soil, Banking, Food, Insurance, Transportation and Paper, which the disaster has affected positively or negatively. It aims to show the abnormal returns occurring in sectors such as; to provide an idea to the investor about which disasters occur, what abnormal returns may occur in which sectors, and to provide some projections on how to make decisions in this context. The event study method will be used in the study where a 150-day forecast and a 30-day event window (-15, 0, +15) will be used. The data will be taken from investing.com, the daily closing data of 8 indices, the normal returns in the forecast range will be calculated using the market model, the market model parameters will be found using the Least Squares Method, then abnormal returns (AR) and Cumulative Abnormal Return- CAR) will be calculated using the Eviews program, and their significance will be tested with parametric and non-parametric tests. In this study, it is expected that if the disaster directly or indirectly affects a sector positively, it will cause a positive abnormal return, and a negative impact will cause a negative abnormal return. However, the positions taken by the investors in disasters were criticized in various communication channels and the investors were accused of opportunism. This situation brings to mind the question: Therefore, there will be questions about how the ethical behavior of the financial investor should be in disaster periods, if there are ethical limits, how the impact of staying within these limits will be on BIST-100, whether the investor should act emotionally or rationally, and whether ethical limits will mean a restricted market. It is thought that these studies are important for the stock market, which is an important indicator in the country's economy.

Keywords: Borsa İstanbul, disaster, event study, abnormal returns.

GİRİŞ

Afetler, tahrip gücü yüksek olaylardır. Bu tahribatların en önemlilerinden biri de ekonomiktir. İnsanın olmadığı yerde bir afetten söz edilemeyeceğinden hareketle, insanlık tarihi kadar eski onlar, yüzler, binler ve hatta milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olan afetlerin ekonomik tahribatını, bütün yönleriyle hesaplamak, birtakım sayısal verilerle göstermek kadar kolay ve doğru değildir. Çünkü; bu hesaplama insan hayatı dahil edilmez, insan hayatı ve sağlığı paha biçilemezdir.

Her türlü olumsuzluğa rağmen hayatımızın her aşamasında, afetin meydana geldiği yer hariç, ekonomik aktivite devam etmektedir. Bu yüzden bu çalışmada afetlerin, ülke ekonomisinde önemli bir yeri, serbest ve etkin bir piyasa modeli olan borsaya etkisi araştırılacak, bir afet meydana geldiğinde yatırımcıların nasıl bir refleks sergilediklerini, beklentiyi nasıl yönettikleri gösterilmeye çalışılacaktır.

AFET TANIMI

Afet: Meydana geldiği yerde, hayatın olağan akışını durdurabilip, sekteye uğratabilen can ve mal kaybına, yaralanmaya neden olan, afetle baş etmede yerel veya ulusal kaynaklarının tek başına yetersiz kalarak insani, ekonomik, teknik, sağlık, araç-gereç vb. alanlarda dış yardımlar almasını gerektiren, önemli ölçüde sağlı, sosyal, psikolojik ve ekonomik sonuçları olan doğa, teknolojik veya insani faktörlerin yol açtığı olay ya da olaylardır.

Afet kelimesi Türkçe' ye Arapçadan geçen bir kelimedir. Sözlükte "Çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım" ve "kıran" kelimeleri ile ifade edilmektedir (TDK, 2017). Afetin İngilizce karşılığı olan "disaster" kelimesi ise "dis" istenmeyen ve "astro" (yıldızlar) kelimelerinden oluşmaktadır.

Afet kavramı, Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğünde şöyle açıklamıştır: "toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay" afet olayın kendisi değil, doğurduğu sonuçtur (AFAD, 2022 a).

AFET VE DOĞAL AFET ARASINDAKİ FARK

Afetler, kaynakları bakımından en basit kriterlerle doğa ve insan kaynaklı afetler olarak sınıflandırılmakta, insan kaynaklı afetleri de kasıtlı teknolojik afetler ve savaş ya da çatışmaların neden olduğu kasıtlı afetler olarak iki kategoriye ayırmak mümkündür. Bununla birlikte modern anlayışa göre insan ve doğa kaynaklı afetlerin birleşerek karma afetlerin varlığından söz edilmektedir. Doğa kaynaklı afetlere depremler, seller, kuraklık, tayfun, tsunami, volkanik patlama ve orman yangınları sayılabilir. Bunlardan en yaygın görüleni sel afeti olmasına rağmen, en fazla hasara neden olan depremlerdir. İnsan kaynaklı afetler ise yangınlar, bina çökmeleri, endüstriyel kazalar ve çeşitli büyüklükte trafik kazalarıdır. Bahsi geçen afetlerden tümüyle kaçmanın mümkün olmadığı ancak genel olarak teknolojik afetlerin önlenabilir olduğunu değerlendirilmektedir (Usta, 2023)

EM- DAT ' A Göre Bir Olayın Afet Olarak Kabul Edilme Kriterleri

EM-DAT veri tabanına göre bir olayın afet olarak değerlendirilebilmesi ve kayıt altına alınabilmesi için şu kriterlerden en az birinin gerçekleşmesi gerekmektedir.

- ☐ On (10) veya daha fazla kişi hayatını kaybettiğinde,
- ☐ Yüz (100) veya daha fazla kişi etkilendiğinde,
- ☐ Olağanüstü hal ilan edildiğinde,
- ☐ Uluslararası yardım çağrısı yapıldığında.

15.03.2023 tarihinde ülkemizin güneydoğu bölgesinde hakim olan aşırı yağış sonucu, Şanlıurfa' da 17 ve Adıyaman' da 4, toplam 21 vatandaşımızın hayatını kaybetmesi yönüyle afet olmuştur. Bu iki ilde 3154 kişinin konut, araç, eşya ve işyerinin zarar gördüğü bildirilmiştir. Üstelik bu afet daha önce 6 Şubat 2023 tarihinden 11 ilin etkilendiği yüz yılın afeti olarak adlandırılan 7.7 ve 7.6 büyüklüğündeki depremlerden etkilenen insanlar da zarar görmüştür. Çadır ve konteynerlere su basması sonucu, depremin verdiği hasar daha da artırmış, bölgede yaşayanlar için ilave zorluklara neden olmuştur (Wikipedi, 2023).

AFET VE DOĞAL AFETTE İNSANIN ROLÜ

Her ne kadar tanımlarda afetler kaynağına göre sınıflandırılmış olsa da, bazı doğal afetlerin gelişim, oluşum veya doğal afeti hızlandırma sürecinde, insanların eylem ya da eylemsizliğinin etkili rol oynadığını gösteren çalışmalar mevcuttur. Kurallara uyulmadan, denetimsiz ve eksik veya kalitesiz malzeme ile yapılan konutların deprem sırasında daha fazla hasar alması, yapılan yol, köprü, tünel inşaatlarının arazideki yamaç dengesini bozması sonucu heyelan meydana gelmesi ve yine bu bağlamda çevresel bozulma ve çevre kirliliğinin artması sonucu

karbon ayak izinin büyümesiyle iklim değişikliği meydana gelmesi, dere boyunca yanlış yapılaşma sonucu sel felaketinden daha fazla zarar görme, ormanlık alanların tahrip edilerek tarım arazisi açılması sonucu çığ ve sel meydana gelmesi, verimli toprakların taşınması, bilinçsizce ve sorumsuzca davranışlar sonucu meydana gelen orman yangınları, eğitimsizlik, bilgisizlik kurallara uymama ve daha kötüsü kasıt gibi insan kaynaklı faktörler, afetin değirmenine su taşımakta, süreci daha da hızlandırmakta ve afetten zarar görebilirlik riskini daha da artırmaktadır.

“Afetlerin “doğal olmadığı, doğal (doğa kaynaklı) tehlikeyi afete dönüştürenin insan faaliyeti ya da faaliyetsizliği (örneğin, önlem almama) olduğu bilgisi UNISDR (Birleşmiş Milletler Afet Risk Azaltma Ofisi) ve bilim insanları tarafından şu cümleyle paylaşılmaktadır. “ Doğal afet diye bir şey yoktur, sadece doğal tehlikeler vardır. (There is no such thing as a ‘natural’ disaster, only natural hazards)” (Anadolu Üniversitesi, 2017 a). İnsanın yaşamadığı ve hiçbir varlık ya da yapının bulunmadığı çöl, okyanus vb bir yerde meydana gelen deprem, heyelan, sel, volkanik patlama, fırtına gibi olaylar afet olarak değerlendirilmemektedir. Bu durum afetin, olayın kendisi değil de doğurduğu sonuçlar olarak ifade edilmesini yeterince açıklamaktadır.

“Bilineceği üzere doğa olaylarını engellemek veya azaltmak söz konusu değildir; ancak doğa olayları insanların yaşamadığı, zarar görebilecek canlı, ekonomik, kültürel vb. varlıkların olmadığı yerlerde tehlike

yaratmaz ya da afete dönüşmez. Doğa kaynaklı afet riski insanlar karşı karşıya (maruz) oldukları doğal (doğal kaynaklı) tehlikeden habersizse, ya da tehlikenin etkilerini azaltmak için yeterli bilgi, özellik ve kaynaklara (kapasiteye) sahip değilse veya önlem almayı aksine tehlikenin etkisini artırıcı olumsuz davranışlarda bulunuyorsa, özetle, zarar görebilirlik halinde söz konusu olmaktadır” (Anadolu Üniversitesi, 2017 b).

AFETLER VE TÜRLERİ

Doğal Afetler

Yavaş Gelişen Doğal Afetler

- ☐ Şiddetli
- ☐ Kuraklık
- ☐ Kıtık vb.

Ani Gelişen Doğal Afetler

- ☐ Deprem
- ☐ Seller,
- ☐ Su taşkınları
- ☐ Toprak kaymaları, kaya düşmeleri
- ☐ Çığ
- ☐ Fırtınalar, hortumlar
- ☐ Volkanlar
- ☐ Yangınlar vb.

İnsan Kaynaklı Afetler

1. Nükleer, Biyolojik, Kimyasal Kazalar
2. Taşımacılık Kazaları
3. Endüstriyel Kazalar
4. Aşırı Kalabalıktan Meydana Gelen Kazalar ve

5. Göçmenler ve Yerlerinden Edilenler vb.

Tablo 1.) Dünyada Gözlenen Afet Türleri Tablosu : <https://www.afad.gov.tr/afet-turleri>

JEOLJİK AFETLER	KLİMATİK AFETLER	BİYOLOJİK AFETLER	SOSYAL AFETLER	TEKNOLOJİK AFETLER
Deprem	Sıcak Dalgası	Erozyon	Yangınlar	Maden Kazaları
Heyelan	Soğuk Dalgası	Orman Yangınları	Savaşlar	Biyolojik, nükleer, kimyasal silahlar ve kazalar
Kaya Düşmesi	Kuraklık	Salgınlar	Terör saldırıları	Sanayi kazaları
Volkanik Patlamalar	Dolu	Böcek İstilas	Göçler	Ulaşım kazaları
Çamur Akıntıları	Hortum			
Tsunami	Yıldırım			
	Kasırga			
	Tayfun			
	Sel			
	Siklonlar			
	Tornado			
	Tipi			
	Çiğ			
	Aşırı Kar Yağışları			
	Asit Yağmurları			
	Sis			
	Buzlanma			
	Hava Kirliliği			
	Orman yangınları			

AFETLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Afeti daha iyi anlamak için Acil Durum, Tehlike, Risk, Savunmasızlık, Dirençlilik gibi bazı önemli kavramlara yer vermemiz gerekirse; (AFAD, 2022 b)' e göre Acil Durum (Emergency): Acil durumlarda kurum ve kuruluşların insanların can ve mal güvenliği temin etmek için yaptığı hizmetlerdir. Bu hizmetlere, müdahale ekipleri tarafından yapılan arama-kurtarma, acil tıbbi yardım, yangın, güvenlik, altyapı ve üstyapı ile rehabilitasyon hizmetlerini örnek verebiliriz.

Tehlike (Hazard): Belirli bir yer ve zamanda ortaya çıkarak yaşamı tehdit eden, toplumun ekonomik, sosyal faaliyetlerini bozucu, doğal çevre, tarihi ve kültürel kaynaklara zarar verebilme potansiyeli olan doğa veya insan ya da teknoloji kaynaklı olgu ve olaylardır (AFAD, 2022 c). Zarar verme potansiyeli olan tehlikeler hayatımızın her anında vardır ve var olmaya devam edecektir ancak, afete dönüşmesi tek başına yeterli bir neden olmayıp tehlike, zarar görülebilirliğe yol açtığında afete dönüşür. Özetle zarar verebilme potansiyel ve ihtimali olan doğa, insan ya da teknoloji kaynaklı olay veya olaylar yönetim ve insanlarca iyi araştırılıp anlaşılır ve zarar verebilirliği düşürülür ya da ortadan kaldırılsa tehlikeler kendi varlığını sürdürebilir ancak afete dönüşmez. Afete dair bir diğer önemli kavram ise risktir. **Risk (Risk):** Belirli koşul ve ortamlarda bir olayın neden olabileceği can, mal, ekonomik, ve çevresel değerlerin kaybının gerçekleşme olasılığıdır ve, Risk= Tehlike X Zarar Görülebilirlik olarak ifade edilmektedir. Bu eşitlik sigortacılık ve mühendislikte kayıp olasılığı olarak adlandırılmaktadır. Görüleceği üzere tehlike ve zarar görülebilirlik ne kadar yüksekse riskte o kadar yükselecektir. **Zarar Görülebilirlik – Tahribat - Etkilenebilirlik (Vulnerability):** Bazı kaynaklarda savunmasızlık, hassasiyet ve kırılganlık terimleriyle de ifade edilmektedir(AFAD, 2022 d).

(Altun, 2018)' a göre **Savunmasızlık:** Bir tehlike sonucunda kişi, mal ve çevre üzerinde oluşan maddi kayıp, hasar ve yaralanmanın seviyesidir. Bu seviye de nüfusa, ekonomiye, çevreye, kültürel değerler, alt ve üst yapıya etkisiyle ilişkili olarak ölçülür. Tehlikenin sebep olabileceği riskin belirlenmesi için, zarar görülebilirlik değerlendirmesi yapılmalıdır. Riskin belirlenmesiyle farklı büyüklüğe sahip afetlerin hemen hemen hangi boyutlarda bir etki meydana getireceği tahmin edilebilir. Bilimsel ve istatistik veriler sayesinde hangi bölgelerde ne kadar insanın veya ekonomik varlığın zarar görülebilir ihtimalini tahmin etmek mümkündür. Bu nedenle mevcut tehlikelerin neden olabileceği afetlerle ilgili risk analizi yapılmalı, riskin gerçekleşmesi halinde sahip olunan mevcut imkan ve kaynaklarla nasıl mücadele ve müdahale edilmesi gerektiği belirlenmeli, geçmiş deneyimler doğrultusunda yeni yeni eylem planları geliştirilmelidir (Kadioğlu, 2008).

AFETİN NEDEN OLDUĞU TAHRİBATLAR

Tahribat: Farklı tür ve boyuttaki tehlikeler karşısında, insanlar ve yaşam alanlarının uğrayabileceği fiziksel, ekonomik, çevresel, sosyal zarar ve kayıpların bir ölçüsüdür. **Fiziksel Tahribat:** Bir tehlikenin insanlar, yapılar, çevre ve ekonomi üzerinde meydana getirebileceği hasar ve kayıpları ifade eden terim olup; ölçülüp, sayısal hale getirilebilen zarar ve kayıplar için kullanılmaktadır (AFAD, 2022 e). Tanımdan da anlaşılacağı üzere fiziksel tahribatın ekonomik etkileri olup, bu etki göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir konudur.

Sosyal Tahribat: Toplum ve bireylerin, psikolojik, sosyolojik ve demografik açıdan tesir altında kalmaları nedeniyle, ölçülmesi güç ve hatta imkânsız olan hasar görülebilirlik düzeyidir. Eğitim ve afet yönetimindeki yetersizlikler ve göç sosyal tahribata örnek teşkil eder. Düşük gelirli sosyal gruplar, yüksek gelirli sosyal gruplara nazaran daha az dirençli bölge ve konutlarda kalmaları nedeniyle daha yüksek risk içermekte ve afet eğilimli olmaktadır. **Ekonomik Tahribat:** Tehlikelerin yerel ve ülke ekonomisi üzerinde neden olabileceği ölçülebilen kayıp ve zararlarıdır. Gayrisafi milli hasıla ya da yurt içi hasılanın yüzdesi olarak ifade edilir (AFAD, 2022 f). **Ekonomik tahribat;** finansal kayıplara karşı ekonomik ve mali direnç ve kapasiteyi ifade etmektedir. Gelir

eşitsizliği, sigorta anlayışının yaygın olmayışı, afet için yeterince kaynak ayrılmaması gibi nedenler ekonomik tahribatı derinleştirmektedir (Dikmen, 2019). **Dirençlilik (Resilience):** Birey veya topluluğun tehlikeli bir oluşumun etkilerini, zamanında ve etkili bir şekilde tahmin etme, öngörme, önleme, azaltma ve iyileştirme kapasitesi (AFAD, 2022 e) olarak tanımlanmaktadır. Dirençlilik, savunmasızlığın aksine afetten önce, afet esnası ve sonrasında hazırlıklı, yönetilebilir ve iyileştirilebilir oluşunu ve afetin insan ya da topluma hakimiyeti değil; afete hakim olunup, her aşamasında yönetilebilir, üstesinden gelinebilir olduğu durumu ifade eder.

TÜRKİYENİN AFET PROFİLİ

Türkiye, 780 bin kilometrekarelik yüzölçümü ile topraklarının büyük bölümü Asya kıtasında yer alan, Avrupa ile Asya kıtalarını birbirine bağlayan köprü konumunda bir ülke olup, jeolojik, meteorolojik ve topoğrafik yapısı gereği, sıklıkla doğa kaynaklı afetlere maruz kalan bir coğrafyadadır. Bu nedenle Türkiye, Alp – Himalaya orojenezinde yer alması nedeniyle başta depremler olmak üzere, heyelan, su baskını, kaya düşmesi ve çığ gibi çeşitli afetlerle yüz yüze kalmaktadır (AFAD, 2018).

AFAD 2021 yılında meydana gelen doğal afetleri kayıt altına alarak afet risk haritasını çıkarmış ve bu haritaya göre; 107 sel / su baskını, 66 orman yangını, 16 kar/tipi 39 heyelan meydana gelmiştir. Karadeniz bölgesinde aşırı yağış ve heyelan ile; Ege ve Akdeniz bölgelerinde ise orman yangınları ile mücadele etmiştir.

AFAD 2017 yılında afet tehlike ve risk analizlerinde farklı yöntemler kullanabilmek, gerçeğe en yakın haritalar yapabilmek, verileri başka kurumlar ile paylaşabilmek amacıyla Afet Risk Analiz Sistemi (ARAS)'ı kurmuştur. O tarihten 2021 yılına dek 34593 heyelan, 4822 kaya düşmesi, 880 çığ ve 604 obruk olayını kayıt altına almıştır. 2021 yılında meydana gelen 1760 afet olayına AFAD müdahale etti. Batı Karadeniz ve Düzce, Rize, Artvin' de meydana gelen sel afetlerine toplamda 14157 personel, 5026 araç ve Antalya, Muğla, Mersin, Adana' da meydana gelen yangınlara toplamda 22619 personel, 7935 araç ve iş makinesi görev aldı. Bu afetlere ilaveten sınırlar içinde 23753 deprem meydana gelmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2022).

RİSK YÖNETİM ENDEKSİ (İFORM)

Ülkelerin afet yönetimi konusunda mevcut durumları hakkında uluslararası standartlarda bilgi sahibi olunabilmesi ve ülkelerin puanlamalarının her yıl düzenli hesaplanarak sıralamalarının yapılması, Uluslararası Risk Endeksleri sayesinde olmaktadır. Bu raporlar, afetlerde başarılı olunup olunmadığı konusunda bilgi vermekte, iyileştirme yapılması konusunda karar mercilerine fikir sunmakta ve ülkelerin küresel çapta nerede konumlandıklarını görmelerini sağlamaktadır. Bu raporlardan ilki; Birleşik Devletler Üniversitesi Çevre ve İnsan Güvenliği Enstitüsü (UNU-EHS) tarafınca hazırlanıp 171 ülkenin değerlendirildiği Dünya Risk Raporu (World Risk Report WRR)' dir. Diğer bir rapor Avrupa Birliği ve Kurumlararası Toparlanma ve Hazırlık Komitesi (IASC) tarafınca hazırlanan ve 191 ülkeyi kapsayan Risk Yönetim Endeksi (Index For Risk Managemet, (INFORM)' dir (Eygü ve Karabacak, 2017).

İNFORM risk endekslerinin karşılaştırılmasında endeks rakamlarının karşılığı şu şekilde gruplandırılmıştır (Kızılay Akademi, 2022).

- 0 – 1,9 arası “ çok düşük riskli”
- 2 – 3,4 arası “ düşük riskli ”
- 3,5 – 4,9 arası “ orta riskli ”
- 5 – 6,4 arası “ yüksek riskli ”
- 6,5 – 10 arası “ çok yüksek riskli ”

Bu gruplandırmada 2022 yılı verilerini içeren 2023 İNFORM tablosuna baktığımızda Türkiye 191 ülke arasından en riskli 45. ülke konumunda ve 4,7 İNFORM endeks puanı ile orta riskli, tehlikeye maruz kalma (Hazard & Exposure) puanı 6,6 incinebilirlik (Vulnerability) puanı 4,8 ve başa çıkma kapasitesi (Lack of Coping Capacity) 3,2 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2: <http://www.inform-index.org/Results/Global>

Iso3	Country Name	HA	VU	CC	INFORM
TUR	Türkiye	6.6	4.8	3.2	4.7

AFETLERİN ETKİLERİ

Doğal afetlerin etkilerini OECD ise dört gruba ayırmıştır. Bunlardan ilk grup; kayıplar (ölenler, yaralıları) ve etkilenmiş kişilerdir. İkinci grup; konut, altyapı, tarım sistemlerinde meydana gelen fiziksel hasarlardır. Üçüncü grup; mali ve ekonomik sonuçlar, son grup ise; yetimler, kaçırılmış eğitim olanakları, borçlanma ve hayatta kalanlar tarafından yaşanan travma gibi sosyal sonuçlardır (SOLAK, 2018).

AFETLERİN EKONOMİYE ETKİSİ

Doğal afetler, ansızın meydana gelen ve önlem alınmadığında da önemli kayıplara neden olan doğa olayları olduğundan bahsetmiştik. Doğal afetler meydana gelmeden önce alınacak önlemler maliyetli olsa da, önlem alınmamışken meydana gelen afetlerin maliyetleri çok daha fazla olacaktır. Maliyetler konunun bir yönü olup; diğer bir yönüyle de daha fazla insan kaybının da önüne geçilebilecektir.

Afetlerin neden olduğu olumsuz sonuçlar sadece ölüm, yaralanma, barınma, sağlık, hijyen, eğitim gibi çok önemli sorunlardan ibaret olmayıp, etkilediği ülkede, ulusal ya da uluslararası ölçekte önemli ekonomik kayıp ve yüksek maliyetlere neden olmaktadır. Afetler sonrasında ekonomik kayıplar yaşanmakta, bu kayıplara ilaveten yeniden

yapılanma maliyeti ortaya çıkmaktadır. Ekonomik aktivitenin durmasıyla beraber sermaye varlıklarında neden olduğu kayıplar, kısa vadede GSYH üzerinde olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Etkiler kısa vadeyle sınırlı kalmayıp, yüksek borçlanma oranı, yavaş büyüme ve bölgesel yüksek gelir eşitsizliği gibi uzun yıllara sari olumsuzluklara da neden olmaktadır (Dikmen, 2019, s. 70-71).

Afetler ekonomiyi doğrudan, dolaylı ve makroekonomik olarak üç farklı şekilde etkilemektedir. Doğrudan etki; kurtarma ve ilk yardım, geçici barınma, tedavi, beslenme ve giyim giderleri, alt ve üst yapıda meydana gelen yıkımlar, malzeme ve eşya kayıpları, hayvan ve tarım ürünlerinin kayıpları, kültür mirası ve müze kayıplarıdır. Dolaylı etki ise; doğrudan etkiye nazaran çok daha büyük ve daha karmaşıktır. Kamu ve özel sektör kesiminin zarar görerek işleyemez duruma gelmesi sonucu hizmet kesintisi, işyerleri ve tesislerin zarar görerek işleyemez duruma gelmesi sonucu oluşan üretim kayıplarıdır. İkincil etki de denilen makroekonomik etki ise; gayrisafi yurtiçi hasıla, işsizlik, istihdam, enflasyon, üretim, tüketim ve dış borç stoku gibi ülke ekonomisini derinden etkileyen önemli hususlardır (Şahin ve Yavuz, 2015).

AFETLERİN DOĞRUDAN EKONOMİK ETKİLERİ

Afetin meydana gelmesiyle oluşan fiziksel yıkımın ve veya tahribatın bireye, özel sektöre, nüfusa ve devlete ekonomik maliyeti şeklinde tanımlanabilir. (AKAR, 2013, s. 26) a göre; tüm sabit varlıklarda, sermaye ve stokların mamul, yarı mamul ve hammaddelelerinde afetin meydana gelmesiyle ortaya çıkan maliyetlerdir. İlâveten kurtarma ve acil yardım harcamaları doğrudan maliyetlerdendir. Doğrudan maliyetler; varlık, bina, altyapı, ev, firma, ulaşım gibi sermaye, üretim, tüketim birimlerindeki stok ve gelirdeki azalmayı kapsayan maliyetlerdir. Bir tanıma göre; varlık değerlerinde meydana gelen hasarı onarım ve yeniden yapılanma maliyeti, hane halkı, firma ve kamu kurumlarının mal ve işyerinde meydana gelen zararları kapsamaktadır. Ancak bu zararlar zamanla telafi edilebilmektedir. Bir diğer tanıma göre doğrudan maliyetler; istihdam kayıplarından oluşan zararlar olup, bu kayıplar genelde dalgalanma etkisi (ripple effect) olarak adlandırılan arz dar boğazlarına neden oluşudur. İşten çıkarılma, iflas ve batık kredilerin neden olduğu hane halkı gelirindeki azalma ve bunun bir dizi ekonomik etkiye neden olmasıdır. Bu etkiler çarpan etkisine neden olup, dolaylı maliyetler kategorisinde yer almaktadır.

(Dikmen, 2019, s. 75)' e göre doğrudan maliyetler; kişi, işletme ve toplulukların uğradığı gelir kaybı ve maddi hasarlardır. Ek olarak, alt yapı (okul, hastane, elektrik ve sanitasyon sistemi), haberleşme sistemi (köprü, yol, demiryolu, telefon sistemi), fabrika ve konutların tahribi gibi maliyetleri içeren sermaye kaybı, ara mal yahut nihai mal kaybı, verimsiz hasat, ürünlerin zarar görmesi, hayvan ölümü ya da küçük işletmelerin kapatılması gibi bir dizi gelirden, bariz şekilde azalmaya neden olacak olan üretim kaybından müteşekkildir.

DOLAYLI MALİYETLER

Dolaylı maliyetler, afet nedeniyle mal akışında meydana gelen kopuş ve afetten sonra üretim yapılamaması nedeniyle meydana gelen maliyetlerdir. Afetler fiziki altyapıya ve stoklara zarar vermesi sonucu işlevsel harcamaları artırabilmektedir. Hizmetlerin yerine getirilebilmesi için ek maliyetlere katlanılmakta, mal ve hizmetlerin sağlanamaması gelir kaybına, tam veya kısmi üretim, iş ya da geçim kaybı olması durumunda da kişisel

gelir kaybına neden olmaktadır. Dolaylı maliyetler ayrıca ölüm, yaralanma veya hastalığa neden olmasıyla verimlilik oranında düşüğe de neden olmaktadır. Dolaylı maliyetler sadece afetin meydana getirdiği kayıpları değil, sonuçlarının da meydana getirdiği kayıpları kapsamaktadır. Bir başka tanıma göre de, afetlerin neden olduğu fiziksel hasarların neden olduğu kayıpları ifade etmekte ve doğrudan maliyetler kadar kolay ölçülememektedir. Genel olarak dolaylı maliyetler; afetlerin neden olduğu beşeri ve fiziksel sermaye kayıpları nedeniyle üretim yapılamaması, ücret azalması ve hizmet kesintisini kapsamaktadır. Dolaylı maliyetleri azaltmaya yönelik çalışmalar kazançlara da dönüşebilmektedir (Akar, 2013, s. 28-29).

Dolaylı maliyetler, üretim tesisleri ve işyerlerinin zarar görmesi nedeniyle meydana gelen üretim kayıpları, diğer kamu hizmetlerinin kesilmesi ya da durması nedeniyle yaşanan hizmet kayıpları, üretim ve hizmet kayıpları nedeniyle ortaya çıkan fiyat artışları, eğitim ve genel kalkınma faaliyetlerinin aksaması sonucu ortaya çıkan maliyet artışlarının da yanı sıra, mevcut kaynakların kurtarma, ilkyardım ve geçici barınma çalışmalarına aktarılması nedeniyle diğer alanlarda yapılacak yatırımların aksaması sonucu hizmetlerde aksama ve ilave maliyetlerin meydana gelmesidir. Üretim, turizm, ticaret ve hizmet sektöründeki kısa ya da uzun süreli kayıplar, işletme kayıpları nedeniyle meydana gelen gelir kayıpları, işsizlik, göç, sakat veya kimsesiz kalan insanların oluşturduğu sosyal maliyetler, afetlerin dolaylı etkileri arasındadır. Afetin dolaylı olarak etkilediği bir diğer önemli sektör de turizm sektörüdür. Afetin meydana geldiği bölgede iptal edilen tur ve organizasyonlar, iptal edilen rezervasyonlar, turistlerin afet nedeniyle korkup ülkeyi terk etmeleri, bu sektörü büyük oranda olumsuz etkilemektedir. Ancak turizm sektörünün bu olumsuz etkisi diğer sektörden farklı olarak sadece bölgesel kalmayıp, tüm ülkeyi etkiler. Buradan hareketle afetin neden olduğu ekonomik yıkımın doğrudan ve dolaylı etkileri hesaplanırken birlikte hesaplanması gerekir. Bir afetin oluşturduğu doğrudan ve dolaylı etkiler, toplumun stok ve akım değerlerini birlikte etkilemektedir. Doğrudan etkiler sermaye ve işgücü kaybına neden olurken; dolaylı etkiler de üretim, işgücü, gelir, tasarruf, yatırım ve verimlilik gibi faktörleri etkilemektedir. Bir başka deyişle doğrudan etkiler statik, dolaylı etkiler dinamik olarak ekonomiyi etkilemektedir (Şahin ve Yavuz, 2015, s. 304).

İKİNCİL (MAKROEKONOMİK) MALİYETLER

Afetin meydana gelmesiyle doğrudan ve sonrasında dolaylı maliyetler ikincil maliyetlere neden olmaktadır. Bu maliyetler, salgın hastalıklar, çevresel koşullar, enflasyon, ödemeler dengesindeki bozulma, ekonomik aktiviteyi yeniden yönlendirmek için katlanılan alternatif maliyetler ve gelir eşitsizliklerini ifade etmektedir.

İkincil maliyetler, (Akar, 2013, s. 30)'a göre afetlerin ekonomik performansta kısa ve uzun dönemde meydana getirdiği değişimler olup bu değişimler; kamu bütçesi, dış ticaret hadleri, borçluluk ve faiz oranına bağlıdır. İkincil maliyetler sadece ekonomik büyümeyi değil, üretim, istihdam, kişi başına düşen milli gelir, tüketimde yayılım (spillover), yeniden yapılanma için gerekli hammadde alımı ve kamu gelirini etkilemektedir. Böylelikle doğrudan ve dolaylı maliyetler, ödemeler dengesi ve borçlanma seviyesine etki etmektedir. Afetlerin makroekonomik değişkenler üzerindeki etkileri genelde cari yılda hissedilebilmekte ancak yayılma etkisiyle birkaç yıl sürebilmektedir.

AFETLERİN PSİKOSOSYAL ETKİLERİ

Afetlerden sonra meydana gelen fiziksel ve ruhsal rahatsızlıklar da çok önemlidir. Fiziksel sorunlar afete maruz kalanlarca yaşanırken; psikolojik sorunlar, afete maruz kalan, müdahale eden, afetten etkilenenlerin yakınları ve afeti haber kanalları vasıtasıyla öğrenen insanlarca yaşanmaktadır. Afetten etkilenenler çeşitli gruplara ayrılmış olup bunlardan ilki, afet alanında ikamet ederek afeti yerinde yaşayanlara "birincil mağdurlar", ikincisi afeti yaşayanların aileleri ya da yakınları "ikincil mağdurlar", üçüncüsü afet alanında kurtarma ve yardım çalışmalarını yürüten resmi görevli, sivil toplum kuruluşlarının çalışanları ve gönüllüleri "üçüncül mağdurlardır". Afeti medya ya da diğer iletişim kanallarından öğrenenler "dördüncül mağdurlar" olarak tanımlanmaktadır (Avdar ve Avdar, 2022).

BİST 100' ÜN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Finansal Sistem ve Unsurları

Ekonomik sistemde bankacılık ve sigortacılık sektörleri ile birlikte, finansal sistemi oluşturan en önemli unsurlardan biri de sermaye piyasalarıdır. Bu bağlamda finansal sistem, tasarruf sahipleri ile fon ihtiyacı olan tarafları buluşturup, fon alış verişini gerçekleştiren kurumları ile bu kurumları düzenleyen ve denetleyen kurulların oluşturduğu yapıdır. Piyasadaki tasarrufların en verimli ve etkin alanlara yönlendirilmesini sağlamak ve bu süreci en iyi bir şekilde yönetmek finansal sistemin yegane görevlerinden biridir.

Hisse (Pay) Senedi

Anonim şirketlerce çıkarılan ve senedi alan yatırımcıya şirkete ortak olma hakkı tanıyan sermaye piyasası aracıdır. Hisse senedi, sahibine ortaklık hakkı verdiği gibi, yönetimde oy kullanma ve kar payı alma hakkı da verir. Hisse senetleri organize borsalarda işlem görür ve ülkemizde halka açık anonim şirketlerin işlem gördüğü borsa Borsa İstanbul' dur. Hisse senedi yatırımcısına sermaye kazancı ve kar payı olmak üzere iki tür getiri sağlayabilir. Sermaye kazancı, şirketin hisse senedi değerinin piyasadaki artışından elde edilir ancak garantisi olmayıp, her zaman artacak diye de bir şey yoktur. Politik, ekonomik, siyasal ve hatta şirketin içinde bulunduğu sektörel gelişmelere göre pay değeri azalabilir. Kar payı ise, hisse senedi alınan şirketin dönem boyunca elde ettiği kardan, bir ortak olarak hisse sahibine kardan, hissesi oranında payına düşen kadarını alır.(InvestAZ, 2023)

Hisse senedi ve tahvil fiyatlarının oluşumunda birçok neden olmakla birlikte, beklentiler önemli rol oynamaktadır. Afet sonucu meydana gelen arz yetersizliği, satışlarda azalma ve çarpan etkisi, afetin meydana geldiği bölgede yayılmakta ve "dalgalanma etkisi" (ripple effect) olarak bilinmektedir. Finansal piyasalardaki bu dalgalanma, hükümet ve piyasaların önemli projelerini ertelemesine ve hatta likidite sıkıntısı çekmesine neden olmaktadır. Yıkıcı bir afet sonrası sigorta sistemi, afetin hasarlarını bertaraf etmek için sigorta primlerini yükseltebilmekte ve sonuçta sigorta ve finan sistemi daha fazla dalgalanma etkisine maruz kalmaktadır (Akar, 2013, s. 70).

Borsa İstanbul Pay Piyasası'nda farklı sektörlerden şirketlerin payları, yeni pay alma hakları, borsa yatırım fonları, varant ve sertifikalar, gayrimenkul yatırım fonu ve girişim sermayesi yatırım fonu katılma payları, gayrimenkul ve emtia sertifikaları işlem görmekte, Borsa İstanbul Pay Piyasası yerli ve yatırımcı için likit, şeffaf ve güvenli yatırım ortamı sağlamaktadır (www.borsaistanbul.com, 2023).

AMAÇ

Her krizin, içinde bir takım fırsatları da barındırması nedeniyle, bu afetten de fayda sağlamaya çalışan yatırımcıların olduğu bir kez daha süreçte yaşayarak tecrübe edilmiştir. 06.02.2023 tarihinde Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde meydana gelen 7.7. ve 7.6 büyüklüğündeki depremlerde BİST-100' de ilk gün %7.69, ikinci gün %2.57' lik düşüş meydana gelmiş, üçüncü gün de ilk seansta % 7' ye ve toplamda üç günde %16.2' ye varan düşüş ve sağlıksız fiyat oluşumları gerekçe gösterilerek KAP (Kamuoyu Aydınlatma Platformu) tarafınca şu açıklama yapılmıştır:

“Deprem felaketi sonrasında yaşanan volatilité artışı ve olağandışı fiyat hareketleri nedenleriyle Borsamız Piyasalarının güvenilir, şeffaf, etkin, istikrarlı, adil ve rekabetçi bir şekilde işleyişini teminen, Borsa İstanbul A.Ş. Borsacılık Faaliyetlerine İlişkin Esaslar Yönetmeliği'nin 39 uncu maddesinin 1 inci fıkrası uyarınca Pay Piyasası ile Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası bünyesindeki Pay ve Pay Endeksi Türev Pazarlarının 8 Şubat 2023 tarihinde saat 11:00 itibarıyla 5 iş günü süreyle (14 Şubat 2023 akşamına kadar) kapatılmasına ve kapatılan pazarlarda sağlıklı fiyat oluşumuna imkan sağlamayan düşük işlem hacmi de dikkate alınarak 8 Şubat 2023 tarihinde gerçekleştirilen tüm işlemlerin BİAŞ Yönetmeliğinin "Emirlerin ve İşlemlerin Borsa Tarafından İptali" başlıklı 33 üncü maddesinin 1-c bendi uyarınca iptal edilmesine karar verilmiştir” (KAP, 2023).

Afetlerin borsayı ne kadar derinden etkilediğini yaşayarak tecrübe ettiğimiz hem de bu açıklamalardan hareketle, çalışmanın amacı; Afetlerin, BİST 100 ü ve BİST 100 içindeki afetle ilgili ya da ilişkili sektörleri nasıl etkileyebileceğine dair bir fikir oluşturmasını sağlamanın yanısıra, yatırımcılara krizin içinde fırsatları görebilmelerini sağlayacak bir pencere açmak. Bunun yanında bu vb. katastrofik olaylarda finans aleminin daha az zarar görmesini sağlamak için, yatırımcılara hangi zaman diliminde fiyatların eski seviyelerine döndüğünü göstermek, panik satışlar yapıp yapması gerektiği konusunda daha rasyonel düşünmesini sağlarken finans sektöründe dramatik satışların önüne geçmek, Düzenleyici ve denetleyici kurumların afet zamanlarında, sürdürülebilirliği ve yatırımların en az zararla devamını sağlamak için yapılması gerekenler konusunda çalışma yapmak şeklinde olacaktır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEM VE VERİLERİ

Tablo 3: Afetlerin Tarih - Ölü – Yaralı - Etkilenen ve Maliyet Verileri

OLAY	TARİH	ÖLÜ	YARALI	ETKİLENEN	MALİYET
------	-------	-----	--------	-----------	---------

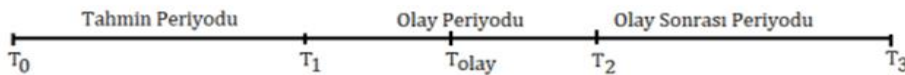
KAHRAMANMARAŞ DEPREMİ	06.02.2023	50.096	107.204	104 MİLYAR \$
ŞANLIURFA SEL FELAKETİ	15.03.2023	22		3.154
ANTALYA ORMAN YANGINI	28.07.2022	8	1520+	44.714 MİLYON
COVID-19 PANDEMİSİ	11.03.2020	101.492	17.042.722	3.7 MİLYAR TL
.....				

Tabloda gösterilen en güncel afetlerin olumlu ya da olumsuz etkilediği Turizm, İlaç, Taş - toprak, Bankacılık, Gıda, Sigorta, Ulaştırma ve Kağıt gibi sektörlerde anormal getiriler getiriler olup olmadığını göstermek için olay çalışması (event study) yöntemi kullanılacaktır. investing.com’ dan endekslerin günlük kapanış verileri alınacaktır. Olay çalışması (Event Study) finans alanındaki araştırmalarda genellikle, şirket birleşme ve satın almaları, temettü dağıtım kararları, pay bölünmesi gibi pay fiyatını etkileyebilecek olayların ölçülmesinde aynı zamanda deprem, kasırga, terör saldırıları gibi olayların şirket, sektör ya da borsalara etkisinin ölçülmesinde kullanılmaktadır (SOLAK, 2018, s. 42).

Olay çalışması metodolojisinde herhangi bir olayın piyasaya ilk duyurulduğu zamandaki anormal pay getirilerini ölçmek amaçlanmaktadır. Bu ölçüm endeks getirilerinin ortalamalarından sapmasını hesaplamakla yapılmaktadır. Diğer bir deyişle, bir olayın ardından pazarın getirilerinin geçmiş ortalamalardan ne kadar saptığını göstermeye çalışmaktır. Meydana gelen olaya yatırımcılar olumlu tepki veriyorsa, olay tarihinin etrafında pozitif anormal pay getirileri, eğer yatırımcılar olaya olumsuz tepki gösteriyorsa, negatif anormal pay getirileri gözlenmektedir. Olay çalışması yöntemi; olayın tanımlanması ve ilgili olay ve tahmin periyodunun belirlenmesi, seçim kriterlerinin belirlenmesi, anormal ve kümülatif getirilerin hesaplanması ve getirilerin anlamlı olup olmadığının belirlenmesi aşamaları olmak üzere dört temel aşamadan oluşmaktadır.

Olayın Tanımlanması, İlgili Olay ve Tahmin Periyodunun Belirlenmesi

Bir olay çalışması, olay periyodu, tahmin periyodu ve olay sonrası periyodu olmak üzere üç döneme ayrılmaktadır.

T_{olay} olay tarihi olarak tanımlanırken, $T_0 - T_1$ aralığı olay gerçekleşmeden önceki dönemi göstermektedir. Bu dönemde olayın etkisi henüz görülmemektedir. Bu dönemin verileriyle beklenen getiri hesaplanmaktadır. $T_2 - T_3$ dönemi olaydan sonraki dönemi göstermektedir. $T_1 - T_2$ dönemi ise olay periyodu olarak tanımlanmaktadır. Bu

dönemde normal getiriler, beklenen getiriden çıkarılarak anormal getiriler ve kümülatif anormal getiriler hesaplanmaktadır. Bu zaman çizelgesi pay bölünmesi, temettü dağıtımı, kasırğa, kuraklık gibi önceden duyurulan olaylar için geçerli bir çizelgedir (SOLAK, 2018, s. 43-44).

Deprem, uçak kazaları, terörist saldırılar gibi aniden / beklenmedik bir anda meydana gelen olaylarda, piyasalarda öncesinde bir beklenti oluşturmayacağından, olay periyodunun T_{olay} anından başlayıp T_2 dönemini göstermesi, tahmin periyodunun ise T_0 'dan önceki günde sona ermesi ve $T_0 - T_{olay}$ dönemini gösterdiği kabul edilmektedir. Literatürde olay periyodu ve tahmin periyodunun ne kadar süreyi kapsayacağına dair bir görüş birliği olmamakla birlikte yeterli görülen 150 günlük tahmin 30 günlük (-15, 0, +15) olay periyodu süreleri kullanılacaktır. Veriler investing.com dan 8 endeksin günlük kapanış verileri alınacak, tahmin aralığındaki normal getiriler, piyasa modeli kullanılarak hesaplanacak, piyasa modeli parametreleri En Küçük Kareler Yöntemi aracılığıyla bulunacak, sonrasında anormal getiriler (Abnormal return -AR) ve Kümülatif Anormal Getiri (Cumulative Abnormal Return- CAR) Eviews programı kullanılarak hesaplanacak, parametrik ve parametrik olmayan testlerle anlamlı olup olmadıkları test edilecektir.

Tablo 4: Çalışılacak Afetler ve Olay Çalışması Örneği

Gerçekleşen Olay	Tahmin Periyodu	Olay Öncesi	Olay Günü	Olay Sonrası
K.Maraş Depremi	14.06.2022-13.01.2023	16/01/23-03/02/23	06.02.2023	15/02-08/03
Şanlıurfa Sel Afeti	11.06.2021-17.01.2022	18/01-14/02	15.02.2023	16/02-08/03

*Not: Olayın piyasaların kapalı olduğu günde gerçekleşmesi durumunda, olaydan sonraki ilk işlem günü olay günü olarak kabul edilmiştir. Tahmin ve olay periyodu da bu doğrultuda oluşturulmuştur. ** Not: Bazı doğal afetlerden sonra borsa belirli bir süre kapalı kaldığından borsanın ilk açıldığı tarih olay günü olarak kabul edilmiştir.

SONUÇ

Afetlerin pay piyasalarına etkilerini araştıran birçok çalışma yapılmış, yapılan araştırmalarda afetin türü, meydana geldiği yer ve zarar gören sektörler gibi kriterler baz alınmıştır. Türkiye' de 1998 Ceyhan, 1999 Marmara ve 2011 yılında Van' da meydana gelen depremlerin pay piyasalarına etkilerini inceleyen çalışmada, Ceyhan depreminde sigorta, banka ve inşaat sektörlerinde getiriler elde edilmemiş; Van depreminde taş – toprak ve inşaat sektörlerinde pozitif anormal getiriler gözlenmiş, bankacılık ve sigorta sektöründe getiri elde edilmemiştir. Marmara depreminde ise; sigorta, banka, gayrimenkul sektörlerinde negatif anlamlı getiri, taş – toprak sektöründe ise pozitif anlamlı getiriler gözlenmiştir. Bu tablo bize sektörlerde meydana gelen getirilerin, ülkenin afete karşı gösterdiği tepkiye göre şekillendiğini göstermektedir. Kısaca afet nedeniyle evsiz kalan insanların barınak temini için gerekli taş- toprak ve inşaat gereçlerine ihtiyaç arttığından talep ve arzın artması, bu alanda

faaliyet gösteren sektörler için olumlu olmaktadır. Sigorta ve bankacılık sektörleri için ise büyük maliyetler oluşturduğundan bu sektörler için negatif etkilere neden olmaktadır (KARATAĞ, 2021, s. 53-54).

Sonuç olarak bir afet meydana geldiğinde afetin büyüklüğü, etkilediği alan, etkilenen insan sayısı, afetten etkilenen sektörlerin ülke ekonomisindeki payı ve sektörün afetten doğrudan ve dolaylı etkilenmesine bağlı olarak değişen anormal getiriler gözlenmiştir. Daha önce yapılan çalışmalar tekil afetleri incelemiştir. Bu çalışmada birden çok afet değerlendirilecek olup hangi afetin hangi sektörü nasıl etkilediği ortaya koymaya çalışılacak, yatırımcılara ilerde yaşanabilecek afetlere dair fikir sahibi olmalarını karlarını maksimize edecek rasyonel kararlar almalarını sağlayacak anlamlı sonuçlar elde edilmesi beklenmektedir.

ÖNERİ

06.02.2023 tarihinde Türkiye asrın felaketini yaşamış 11 ilde büyük yıkım ve kayıplar yaşanmıştır. Kahramanmaraş depreminin üçüncü gününe kadar BİST 100 endeksinde büyük düşüşler gözlenmesine rağmen, tas-toprak hisselerinde pozitif anormal getiriler gözlenmiş bu durum çeşitli tepkilere yol açmıştır. Çeşitli iletişim kanalları, haber kanalları vb platformlarda yatırımcılara; "fırsatçılık", "borsa fareleri" vb yakıştırmalar yapılmıştır. Bu durum akıllara şu soruyu getirmiştir. "Afetlerde Finansal Yatırım Etiği Var mıdır?" veya "Afetlerde Finansal Yatırımcı Etiği Nasıl Olmalıdır?" Etik kurallar serbest ve etkin piyasalar tezine aykırılık teşkil eder mi? Yapılacak çalışmalarda bu sorulara cevaplar bulunması, ülkenin ekonomik performansını göstermesi bakımından önemli bir indikatör olan borsası, yatırım ve yatırımcılar açısından büyük önem arz edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AFAD. (2018). Bir Afetler Ülkesi Türkiye. H. B. vd. içinde, Türkiye' de Afet Yönetimi ve Doğa Kaynaklı Afet İstatistikleri (s. 8). Ankara: AFAD.
- AFAD. (2018). Risk Yönetimi Endeksine (İNFÖRM) Göre Türkiye. H. BENLİ içinde, Türkiye'de Afet Yönetimi ve Doğa Kaynaklı Afet İstatistikleri (s. 10). Ankara: AFAD.
- AFAD. (2022). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü. www.afad.gov.tr: <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu> adresinden alındı
- AFAD. (2022). Afet Türleri. www.afad.gov.tr: <https://www.afad.gov.tr/afet-turleri> adresinden alındı
- Akar, S. (2013). Doğrudan Maliyetler. Doğal Afetlerin Kamu Maliyesi Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. doi:https://www.researchgate.net/publication/311694463_Dogal_Afetlerin_Kamu_Maliyesi_Uzerine_Etkisi_Turkiye_Ornegi?enrichId=rgreq-8609fdb413c2e70bb1313affd6449556-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzMxMTY5NDQ2MztBUzo4Mjk4NDM0NzQyNDM1ODVAMTU3NDg2MTUxMDg4Ng%3D%3D&el
- Altun, F. (2018). Afetlerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri. Sosyal Çalışma Dergisi, 1-15.
- ANADOLU ÜNİVERSİTESİ. (2017). Afet Tanım ve Kavramlarının Gelişimi. G. Tezgider içinde, Afet Yönetimi 2 (s. 4). ESKİŞEHİR: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Dikmen, A. T. (2019, 12 12). Türkiye'de Doğal Afetlerin Makroekonomik Etkileri (Yayımlanmış Doktora Tezi). 18-19. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

- Eygü, H., & Karabacak, E. (2017). Afet Lojistik Yönetimi Temelinde Risk Yönetim Endeksi Verileriyle Türkiye İle AB Üye Ülkelerinin Karşılaştırması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(3), 638.
- İçişleri Bakanlığı. (2022, 02 13). AFAD Türkiye'nin Afet Risk Haritasını Çıkarı. www.icisleri.gov.tr:https://www.icisleri.gov.tr/afad-turkiyenin-afet-risk-haritasini-cikardi adresinden alındı
- InvestAZ. (2023, 03 19). Yatırım Sözlüğü. 03 19, 2023 tarihinde <https://www.investaz.com.tr/yatirim/sermaye-piyasasi-nedir>: <https://www.investaz.com.tr/yatirim/sermaye-piyasasi-nedir> adresinden alındı
- Kadioğlu, M. (2008). Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri. Ankara: JICA Türkiye Ofisi Yayın No 2.
- Kızılay Akademi. (2022, Mayıs). Uluslararası Endeksler. (S. S. Kesgin, & A. Durmuş, Düzenleyenler) Türkiye İnsanı Çalışmalar Yıllığı 2021: <https://yillik.kizilayakademi.org.tr/> adresinden alındı
- Solak, İ. (2018, Nisan). Doğal Afetlerin Pay Piyasasına Etkisi. MERSİN. 04 27, 2018 tarihinde alındı
- Şahin, İ., & Yavuz, Ö. (2015, 07 01). Afetlerin Ekonomik Etkileri. Afetlerin Ekonomik Etkilerinin Analizi. Çanakkale. https://www.researchgate.net/profile/Oemer-Yavuz-6/publication/341463811_Afetlerin_Ekonomik_Etkilerinin_Analizi/links/5ec2f708a6fdcc90d68255c9/Afetlerin-Ekonomik-Etkilerinin-Analizi.pdf adresinden alındı
- Şimşek, H. (2020). İyi ve Kötü Kazanç İlanlarına Karşı Piyasanın Tepkisi: Borsa İstanbul' da Bir Uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 276-295.
- TDK. (2017). Afetin Tanımı. B. Özmen içinde, Temel Afet Bilgisi (s. 3). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Usta, G. (2023). Dünya' da Meydana Gelen Afetlerin İstatistiksel Olarak Analizi (1990-2022). *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 173. 2023 tarihinde alındı
- www.borsaistanbul.com. (2023). 03 19, 2023 tarihinde www.borsaistanbul.com:https://www.borsaistanbul.com/tr/sayfa/68/pay-piyasasi#:~:text=Borsa%20C4%B0stanbul%20Pay%20Piyasas%C4%B1'nda,ve%20emtia%20sertifikalar%C4%B1%20i%C5%9Flem%20g%C3%B6rmektedir adresinden alındı

YEŞİL LOJİSTİK VE YEŞİL TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ ARTIRMADAKİ ROLÜ

Egehan Özkan ALAKAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Ostim Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye, egehan.ozkan@ostimteknik.edu.tr

Ayşe ATABEY

Öğr. Gör., Ostim Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye, ayse.atabey@ostimteknik.edu.tr

Doğan KARADOĞAN

Dr. Öğr. Üyesi, Ostim Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye, dogan.karadogan@ostimteknik.edu.tr

ÖZET

Küreselleşmenin etkisi ile işletmelerde lojistik ve tedarik zinciri faaliyetlerinin önemi her geçen gün artmaya başlamıştır. Özellikle teknolojinin her geçen gün ilerleyerek insan hayatına hızlı bir şekilde uyarlanması ve her alanda teknolojiden faydalanma isteği ülkeler arası ticaret yapılarına da yansiyarak, ülkeler arasında sınırları ortadan kaldırmaya başlamıştır. Üretim maliyetlerinin düşmesi ve gelişmiş teknolojinin işletmeler için önemli bir güç haline gelmesi kıtalararası tedarik zincirleri ağının oluşmasına imkân tanımıştır. Ancak üretim kaynaklarında yaşanan kıtlık ve tüketimin her geçen gün artmasına bağlı olarak dünya üzerindeki çevresel hasar oranlarında ciddi artışlar yaşanmaktadır. Teknolojinin ilerlemesiyle yeni üretim stratejileri geliştirmeye çalışarak, pazardaki talep ve ihtiyaçları karşılamaya odaklanan işletmelerin, doğal kaynaklar üzerindeki kontrolsüz davranışları ve üretim sonucu ortaya çıkan atıkların çevreye yoğun zarar vermesi sonucunda ülkeler ve çeşitli pek çok topluluk çevresel bilince yönelik algı oluşturma faaliyetlerinde bulunarak, bireylerin daha çevreci bir satın alma tercihinde bulunmaları üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Doğal kaynakların verimli ve etkin bir şekilde kullanılmasına yönelik bilincin oluşması, kaynakların gereksiz tüketiminin engellenmesi ve üretim sonucu çevreye verilen zararın en aza indirilmesine yönelik gerçekleşen yeşil uygulamalar zaman içerisinde her sektörde olduğu gibi lojistik ve tedarik zinciri süreçleri üzerinde de etkili olmaya başlamıştır. Değişen rekabet şartları ve maliyet artışlarına bağlı olarak işletmelerin yeşil uygulamalara dahil olmaya başlamalarını beraberinde getirmiştir. Böylece işletmelerin rekabet güçlerini artırmalarında lojistik ve tedarik zinciri faaliyetlerinin çevreye zarar vermeden uygulanması veya oluşabilecek zararları en aza indirecek şekilde tasarlanması önemli hale gelmiştir. Tüm bu gelişmeler ışığında çalışmada işletmelerin çevresel, toplumsal ve ekonomik açıdan yeşil lojistik ve tedarik zinciri sürecinde gerçekleştirecekleri faaliyetlerin öneminin incelenerek, sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Yeşil Lojistik, Yeşil Tedarik Zinciri.

THE ROLE OF GREEN LOGISTICS AND GREEN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT IN IMPROVING SUSTAINABILITY

ABSTRACT

With the effect of globalization, the importance of logistics and distribution chain in businesses started to increase day by day. In particular, their demands for rapid stimulation of human housing and benefiting from technology in every field, by advancing day by day, were reflected in the trade structures between countries and began to move away from the border between countries. The decrease in production declines and the fact that advanced enterprises have reached a significant power for enterprises have allowed the overall network of intercontinental transmission chains. However, due to the shortage in production facilities and the increase in usage day by day, there are no serious scenes in permanent damage rates in the world. With the advancement of technology, a supplier that focuses on meeting new production target objectives, demands and needs in the market, countries and many various groups as a result of the uncontrolled size of natural resources and the intense damage of the wastes resulting from production, by creating a perception towards unification consciousness, buying units in a more environmentally friendly way. began to have an impact on their choice of purchase. Green practices aiming to raise awareness for the efficient and effective use of natural resources, to prevent unnecessary consumption of expenses and to minimize the damage caused to the organization as a result of production, have started to be effective in logistics and supply chain businesses as well as in every customer over time. Depending on the changing competition conditions and cost expeditions, they started to be involved in limited green practices. Thus, it has become important for businesses to increase their competitiveness and to design the logistics chain in a way that minimizes damage operations or operational damages in distribution flights. Bringing all these developments with them, the prospects of assessing the burden on sustainability by examining the importance of the social and economic supply logistics green and evaluation they will realize the supply chain process.

Keywords: Sustainability, Green Logistics, Green Chain Management

GİRİŞ

Teknolojinin gelişmesi; bilgiye erişim, sermaye dolaşımı, insanlar arası iletişim, coğrafi uzaklıklar ve ticari girişim kısıtları gibi birçok erişim engelini ortadan kaldırmıştır. Özellikle küreselleşmenin hızla artması, gelişen teknolojilerin insan hayatına hızlı bir şekilde uyarlanması ve her alanda teknolojiden faydalanma isteği ülkeler arası ticaret yapılarına da yansımıştır. Bunun yanında ulaşımın kolaylaşması ve Sovyetler Birliği'nin dağılarak ideolojik ve siyasi sınırların erimesi gibi 1980'lerden sonra yaşanan olaylar, dünyanın küreselleşme sürecini hızlandırmış olup aynı zamanda ülkeler arası ticaret hacmini artırmıştır (İnan, 2019: 241). Taylor (2002) küreselleşmeyi, siyasi sınırlar olmadan ticarete ve sermaye akışında meydana gelen ilerleme olarak tanımlamaktadır. Bu sermaye akışı ve ticari hareketlerin küresel seviyede olması; ekonomik, çevresel, siyasi ve teknoloji gibi alanları etkileyebilecek sonuçlar yaratmaktadır (Taylor, 2002: 24-25). Bayar (2008) ise küreselleşmeyi, farklı toplumların birbirlerini etkilemesi ile karşılıklı bağımlılık düzeylerinin artması şeklinde tanımlayarak dünyadaki yapıların, durağan yapıdan dinamik bir yapıya doğru evrildiğini belirtmektedir (Bayar, 2008: 25). Buradan hareketle küresel ticaretle beraber ticarete hareket ve akış kabiliyeti kazandıran lojistiğin, lojistik teknolojilerinin ve lojistik bilgi sistemlerinin birbiri ile eş zamanlı olarak gelişerek çift yönlü bir etkileşim içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu etkileşimin bir sonucu olarak da endüstrilerin, kaynakların, tedarik zincirlerinin, lojistiğin, ürünlerin, dağıtımın ve taşıma sistemleri ile bunlara ilişkin ağ (network) yapılarının küreselleştiğini ve ilgi alanlarını genişlettiği görülmektedir.

İşletmeler çevre kirliliğini azaltmalarının yanı sıra maliyetlerini düşürme çabaları, bilinçli tüketiciden gelen baskılar ve devletlerin oluşturduğu yasal düzenlemeler nedeniyle de çevreci bir politika yürütmek zorundadır (Yangınlar vd., 2017: 106). Aksi halde işletmeler pazar şartlarının gerekliliklerini yerine getiremeyerek rekabet gücünü kaybedebilmektedirler. Bu sebeple işletmelerin hem lojistik hem de tedarik zinciri süreçlerine çevreci uygulamaları entegre ederek, sürdürülebilir bir işletme yapısı oluşturmaları önem taşımaktadır. Çünkü, sürdürülebilir bir yapı ile işletmeler çevresel, ekonomik ve toplumsal fayda sağlayarak kendi menfaatlerinin korunmasının yanında toplumsal refahın artırılması ve çevrenin korunmasına yönelik katkı sağlama imkanına erişebilmektedir. Böylece işletmeler yaratmış oldukları çevresel, ekonomik ve sosyal değerlerin kesişim noktası olan toplam değer sayesinde müşterileri ve pazarları içinde en iyi uygulamaları da sunmuş olmaktadır. Yapılan açıklamalardan hareketle, gerçekleştirilen araştırma Yeşil Lojistik ve Yeşil Tedarik Zinciri Yönetiminin Sürdürülebilirliği Artırmadaki Rolü üzerinde durmaktadır. Bu bilgiler ışığında mevcut çalışma üç bölümden oluşturulmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde lojistik ve tedarik zinciri yönetimine ilişkin tanımlamalar yapılmış olup, gelişim süreçleri birbirleri ile olan entegrasyonları detayları ile aktarılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde Yeşil lojistik ve tedarik zinciri yönetimi üzerinde durulmuştur. Yeşil satınalma, Yeşil üretim, Yeşil dağıtım, Yeşil paketleme ve tersine lojistik kavramları açıklanarak çalışma ile ilintisi üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde Yeşil lojistik ve Yeşil tedarik zinciri Yönetiminin Sürdürülebilirliği Artırmadaki rolü üzerinde durulmuştur. İlk iki bölümden verilen bilgiler ve literatür incelemesi ışığında son bölümde yeşil lojistik ve tedarik zinciri süreçlerindeki karakteristik değişimler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetiminin Tanımları, Gelişimleri ve Entegrasyonları

Modern çağda yeni bir bilim alanı olarak kabul edilen lojistiğin kökeni oldukça geçmişe dayanmaktadır (Regodić, 2010: 5). Lojistik, hammadden başlamak üzere, yarı mamul veya nihai ürünün tedarikinin sağlanması, depolama ve taşıma süreçlerinin gerçekleştirilmesi adımlarında gerekli bilgilerin elde edilmesi ile maliyet etkinliğinin yakalanması ve kârlılığını artırmayı hedefleyen bir organizasyon yapısıyla stratejik açıdan yönetilme olarak tanımlanmaktadır (Gattorna vd., 1991: 3). Disiplinler arası bir alan olan lojistik, Latince'de logic (mantık) ve statics (istatistik) kelimelerinden türemiş olup, ilk defa askeri alanda kullanılmıştır (Keskin vd., 2018: 26). Bir ordunun sahip olduğu gücün sayısından daha çok, niteliğinin önemli olduğunu anlayan komutanlar, sevk ve idarenin ordunun niteliğini artıran önemli bir unsur olduğunu fark ederek, 19. yüzyılın sonlarında lojistiğe daha fazla önem vermeye başlamışlardır (Koçak, 2020: 250). Ateşli silah teknolojilerinin ileri bir boyuta geçtiği II. Dünya Savaşında ise farklı ekipman ve teknolojik silahların kullanılması, nitelikli insan gücünün sevk ve idaresi, lojistiğin genel yapısının yeniden düzenleme ihtiyacını beraberinde getirmiştir (Bakkal vd., 2011: 3).

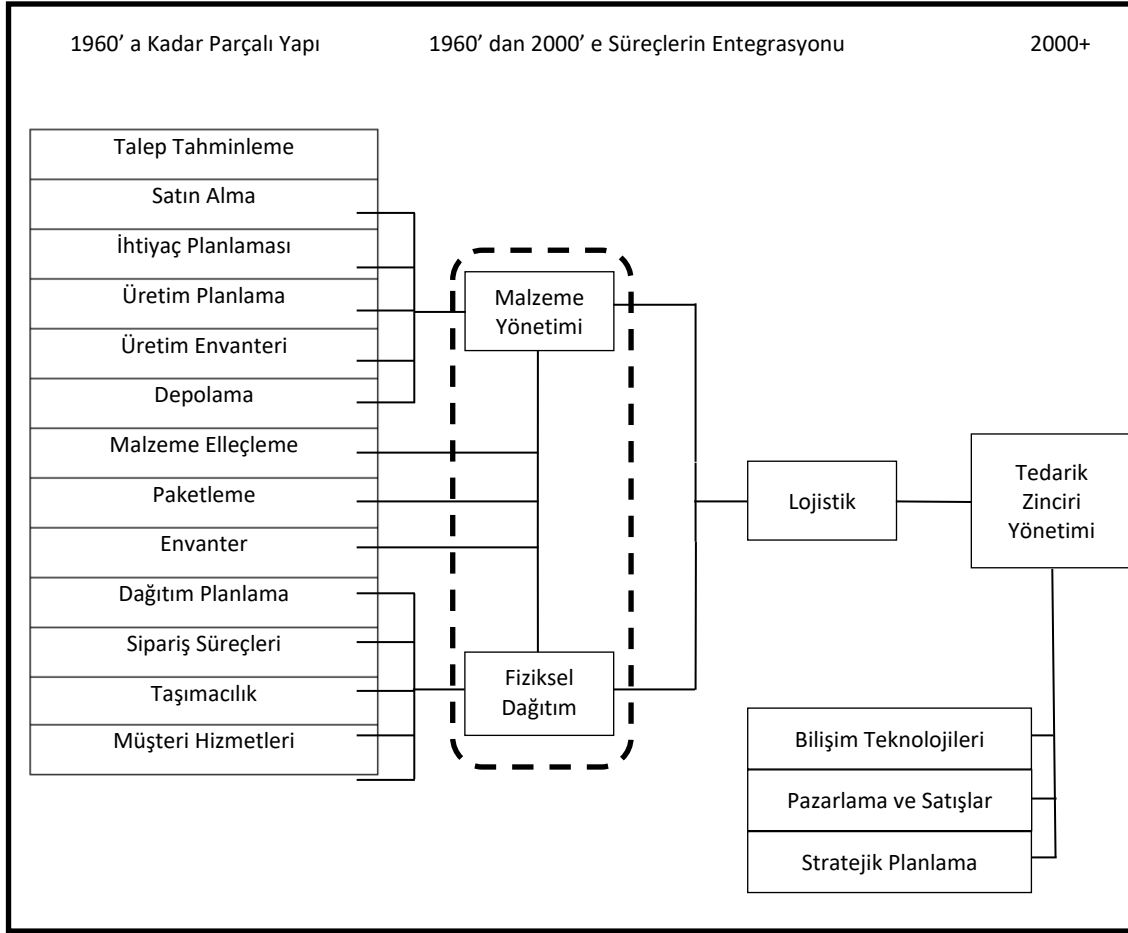
Lojistiğin gitgide popülerleşmeye başladığı savaşlar dönemi sonrasında askeri lojistik, işletmelerdeki lojistik faaliyetlere rol model olmuştur. II. Dünya Savaşından sonra ticaretin ve ekonominin hızla gelişmesiyle beraber 1960'lı ve 1970'li yıllarda parçalı bir yapıya sahip olan lojistik, genel olarak ürünlerin fiziksel dağıtımıyla ilgilenmiştir (Koçak, 2020: 252). Bu dönemden önce fiziksel dağıtım, işletmelerde durağan bir konumdayken yeni dönemde uzun vadeli katkı sunmak maksadı ile daha dinamik bir yapıya bürünmüştür (Bowersox, 1969: 70). 1970'lerden sonra işletmeler, lojistiğin verimlilik ve maliyetler üzerindeki etkisinin farkına varıp, işletme içi farklı departmanların lojistik maliyetlerini ve faaliyetlerini tek tek ele almak yerine bir bütün olarak inceleyerek süreçleri; malzemenin yönetilmesi ve fiziksel dağıtım süreci olmak üzere iki farklı sınıfta entegre bir hale getirmişlerdir. Burada amaçlanan, her bir departmanın maliyet kalemlerini bir araya getirerek toplam maliyetlerin azaltılmasıdır (Öztürk, 2016: 18). Özellikle 1985 yılından sonra piyasaların serbestleşmesine bağlı olarak işletmeler arası rekabetin artması işletmelerin rakiplerine karşı güçlerini ispat etme çabalarını tetikleyerek, kalitesi yüksek ürünleri düşük maliyetle sunma arayışında olmalarına neden olmuştur. Hem maliyet hem de hizmet kalitesi açısından büyük bir öneme sahip olan lojistik, işletmelerin bir kez daha üzerinde düşünmeleri gereken konulardan biri haline gelmiştir. İşletmeler bu süreçte toplam maliyetleri azaltmak ve hizmet seviyesini artırmak için malzeme yönetimini ve fiziksel dağıtımını birbirine entegre ederek toplam verimlilikte bir artış ve toplam maliyette bir azalış sağlamayı amaçlamışlardır. Bu bağlamda lojistikteki tüm süreçlerin birbirine entegre edilmesi ile toplam entegrasyonun sağlandığı söylenebilmektedir (Özdemir, 2004: 90).

Lojistik çok farklı alanlarda uygulanan, kapsam alanı çok geniş bir yelpazeye yayılan bir kavramdır. Bu doğrultuda lojistik kavramının tanımlanmasında birçok farklı ve detaylı anlatımla karşılaşmak mümkündür. Arnold (1988)'a göre lojistik; ürünlerin taşıma, depolama ve elleçleme gibi süreçlerinin akışını sağlayarak tedarikçi ile üreticiyi, üretici ile tüketiciyi birbirine bağlayan ve ekonomik birimler içinde ürün, bilgi ve hizmetin kesintisiz hareketini sağlayan sistemdir. Lojistik maliyetlerin, işletme maliyetlerinde %10- %25 yer kapladığına vurgu yapan Arnold (1988), lojistik süreçlerde gerçekleştirilecek olan iyileşmeye bağlı olarak maliyetlerde önemli ölçüde azalmanın yaşanacağı üzerinde durmaktadır. Zanker (2018) lojistiği, üretim için gerekli ürünlerin temin edilmesi ve nihai ürünün dağıtım kanalıyla son tüketicilere dağıtılması sırasında geçen süreç içinde yer alan tüm operasyonların

sorunsuz bir şekilde yönetilmesi olarak tanımlamaktadır. Ticari faaliyetten çok askeri savunma amacı güden NATO lojistiği, orduların hareketini ve bakımını; planlama ve yürütme bilimi olduğunu ifade etmektedir (NATO Public Diplomacy Division, 2006: 319). CSCMP (Council of Supply Management Chain Professionals)'nin tanımına göre lojistik; ticari faaliyet yürüten işletmeler için en doğru tanımlardan biri olarak kabul edilmektedir. CSCMP'ye göre lojistik; müşterilerin ihtiyaç ve taleplerinin karşılanması amacıyla ürünlerin veya hizmetlerin üretim noktasından başlayarak, tüketim noktasına kadar devam eden tedarik zinciri akışında yer alan malzemelerin, hizmetlerin ve bilgilerin etkin ve verimli bir şekilde iki yönlü hareketini; planlayan, uygulayan ve kontrol eden tedarik zinciri sürecinin önemli bir bölümü olarak tanımlanmaktadır. Lojistiğin temelinde; satın alma, tedarik, üretim, planlama, paketleme, taşıma, depolama, talep tahmini, lojistik ağ tasarımı, pazarlama, finans, 3PL hizmet sağlayıcı yönetimi ve müşteri hizmetleri olmak üzere pek çok faaliyet yer almaktadır (Vitasek, 2006: 98). Literatürde yer alan bu tanımlardan yola çıkıldığında müşteriler ve hedef pazarlar için yer, zaman, çevre değeri yaratmak maksadıyla ürünlerin, hizmetlerin ve ilgili bilgilerin; doğru yerde, doğru zamanda, doğru kalitede, doğru koşullarda ve doğru fiyata doğru müşteriye ulaştırılmasının lojistiğin temel amacı olduğu söylenebilmektedir.

Tedarik zinciri kavramının açıklanması amacı ile literatürde yer alan ifadeler dikkate alınmıştır. Stevens'a göre (1989) tedarik zinciri yönetimi, bir ürünün tedarikçiden müşteriye ulaştırılması için hammadde, yarı mamul ve mamulün planlanması, koordine edilmesi ve kontrol edilmesi ile ilgili faaliyetler dizisidir. Bu doğrultuda tedarik zinciri ürünlerin fiziksel akışından (nakliye vb.) çok daha geniş bir alanı kapsayarak (satın alma, üretim, tesis planlaması vb.) faaliyetlerini yürütmektedir (Stevens, 1989: 3). Tedarik zinciri yönetimi, geniş bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde uçtan uca tüm sistemi tek bir varlık olarak ele alan yapıda yer almaktadır. Lojistik ise tedarik zinciri içindeki bazı eylemlere odaklanarak tedarik zinciri yönetiminin bir parçası olarak görülmektedir (Başkol, 2011: 16).

Bugün gelinen nokta itibarıyla lojistik, toplumların ve iş dünyasının; kültürel, çevresel sosyal ve ekonomik yaşantılarını, endüstriyel gelişimlerini, işletmelerin kalıcı rekabet gücünü, pazar payını, sürdürülebilirliğini ve diğer tüm süreçlerini direk veya indirekt etkileyen stratejik derinliğe sahip disiplinler arası bir alan haline gelmiştir. Bu disiplin alanı bugünün modern tedarik zincirleriyle gelişime dayalı oluşturduğu toplam ve kesişimci entegrasyonlar sayesinde küresel değer zincirlerinin ve ticaretin bel kemiğini oluşturmaktadır.

Şekil 1. Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi Gelişim ve Entegrasyon Süreci

Kaynak: Ballou vd.,2007:338

Şekil 1' de yer alan lojistik yönetimi ile tedarik zinciri yönetiminin gelişim ve entegrasyon süreci; parçalı ve dağınık bir yapıdayken ilk olarak malzeme yönetimi ile fiziksel dağıtım faaliyetleri altında toplanmış ve bu sayede gelişen entegrasyonları oluşturmuştur. Sonrasında ise her iki alan lojistik yönetimi adı altında birleşerek toplam entegrasyonları oluşturmuştur. Bu entegrasyon da 2000' li yıllardan itibaren tedarik zinciri yönetimi altında yer alarak kesişimci entegrasyonları sağlamıştır. Tüm bu hızlı entegrasyonlara dayalı gelişim, bugünden yarına birin gücü felsefesi üzerinden hareket etmeye devam etmektedir.

2. Yeşil Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi

Dünyada toplumların, endüstrinin, ticaretin ve iş dünyasının meydana getirdiği çevresel kirlilikler, küresel ısınmaya neden olmakta ve bunun sonucunda da dünyadaki ekolojik denge değişerek, toprağa ve canlılara zarar vermektedir. Meydana gelen bu çevresel kirlilikler içinde ise mal ve hizmet üreten işletmelerin payı oldukça yüksektir. Sadece ekonomik olarak kazanç elde etmeyi amaçlayan kayda değer sayıda işletmeler, çevreyi ve doğayı umursamadan tahrip ederek doğal kaynakların (yenilenemeyen enerji kaynakları vb.) tükenmesine neden olmuşlardır. Ekonomik refah ve ekolojik kirlilik arasında oluşan bu dengesizlik; işletmelerin, toplumların ve devletlerin duyarsız kalamayacağı bir boyuta kadar yükselmiştir (Karacan vd., 2002: 4). Ekonomik olarak yaşam kalitesi yükselirken aynı zamanda çevrenin tahrip edilmesi, özellikle gelişmiş olan ülkelerin yasal olarak yeni

standartlar (ISO 14001- ECO Label vb.) ve denetleme mekanizmaları oluşturmalarını zorunlu kılmıştır. Bu durum, yasal koşulları yerine getirmek istemeyen işletmelerin, üretim ve operasyonel süreçlerini, geliştirmekte veya az gelişmiş ülkelere taşımalarına neden olmuştur. Zaman içerisinde çevrede yaşanan değişime bağlı olarak, işletmelerin ekonomi ve ekoloji arasında bir denge oluşturabileceklerinin farkına varmaya başlamışlardır (Karacan vd., 2002: 5). Ayrıca müşterilerin bilinçlenmesi, işletmelerin daha fazla rekabet gücü elde etmelerini zorunlu kılarak işletmelerin iş süreçlerinde yeşil ve çevre dostu kavramlarını süreçlerine dâhil etme gereksinimlerini oluşturmuştur. Bu gelişmelerin tüm iş faaliyetlerinin temelini oluşturan lojistik ve tedarik zinciri süreçleri üzerinde de doğrudan etkili olduğu görülmektedir. Bu işletmelerde yer alan hizmet ve imalata yönelik kurumsal kültürde yeşil uygulamalara ve yeşil stratejilere yer verilerek çevresel kirliliğin azaltılması hedeflenmiş ve bu yolla da bir rekabet avantajı elde etmek amaçlanmıştır. Bu kurumsal kültür ürünün hammadde halinden nihai ürüne dönüştürülmesinde, nihai ürünün son kullanıcıya ulaştırılmasında ve ihtiyaç halinde geriye doğru hareketinde önemli bir yere sahip olan yeşil lojistik ve yeşil tedarik zinciri yönetiminin kritik önemini çevresel açıdan bir kez daha ortaya çıkarmıştır.

Yeşil lojistik ve yeşil tedarik zinciri içinde yer alan “yeşil” ibaresi, sürdürülebilirliğin üç temel yapı taşı (çevre, ekonomi, toplum) içerisinde barındırmaktadır. 1980’li yılların ortalarında ilk kez bahsi geçmeye başlayan yeşil lojistik kavramının en önemli teşvik edici unsurlarından biri, sürdürülebilir kalkınma fikrinin popüler bir hale gelmesine dayanmaktadır (Zowada vd., 2020: 232). Modern lojistiğin vazgeçilmez parçalarından biri olan yeşil lojistik; çevrenin korunmasına hizmet eden ve bunun yanında toplumsal sorumluluk alan ve ekonomik kalkınmayı olumlu yönde etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Valionienė vd., 2015: 51). Bir başka tanıma göre ise yeşil lojistik: çevresel ve toplumsal faktörleri de göz önüne alarak, ürünlerin sürdürülebilir bir şekilde üretilmesi ve dağıtılması olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle yeşil lojistik, sadece geleneksel lojistikteki gibi maliyetleri azaltma ile ilgili değil, bununla birlikte işletmelerin karbon ayak izini azaltma ve toplumların gelişimini artırma amacıyla da sorumluluk üstlenmektedir (Sbihi vd., 2007: 99). Devletlerin, iş dünyasının ve işletmelerin çevreye zarar veren emisyonları azaltma isteği, yeşil lojistiğe olan ilgiyi ve beraberinde yatırım bütçelerini her geçen gün artırmakta, bunun sonucunda da çevreci ve çevre dostu lojistik ve tedarik zinciri faaliyetler ortaya çıkmaktadır. Çevreci lojistik faaliyetler hem sürdürülebilirlik gücünü artırırken hem de sektörün yeni zorluklarla karşı karşıya kalmasına, maliyetli bir yapıya bürünmesine ve sistemin kompleks bir yapıya sahip olmasına sebep olabilmektedir. Tüm bunlara karşın lojistik ve tedarik zinciri sektörlerince birleşmiş milletler sürdürülebilir kalkınma amaçlarına uygun yeşil lojistik konseptinin geliştirilmesi tematik bir hedef haline getirilmiştir.

Lojistik aktivitelerin çevresel etkisini azaltmayı amaçlayan ve sürdürülebilirliğe vurgu yapan yeşil lojistik, yönetimde “proaktif” ve “değer yaratıcı yeşil yaklaşım” ile ele alınmaktadır. Olumsuz bir etki oluşmadan önce bu etkiyi bertaraf etmeyi amaçlayan proaktif yaklaşım ve değer yaratıcı yeşil yaklaşım, işletmelerin karbon ayak izini ölçerek; operasyonlarda çevreye duyarlı bir organizasyon oluşturabilmelerine ve yeşil tasarımlarla yeni ürünler yaratabilmelerine imkân vermektedir (Van Hoek vd., 1999: 132). Bu yaklaşımları işletme kültürüne ve işletme stratejisine entegre ederek, sorumluluk almayı ve değer yaratabilmeyi amaçlayan işletmeler hem kaynakların verimli kullanılmasını hem de ürünlerde ve operasyonlarda inovatif fikirler üreterek rekabet avantajı elde edebilmektedirler.

Lojistik ve tedarik zinciri yönetimi her ne kadar farklı iki sektör olsa da tedarik zinciri yönetimi, lojistiği de içine alan kapsayıcı bir yapıya sahiptir. Bu yüzden lojistik ve tedarik zinciri yönetimi arasındaki ilişkinin bir bütün olarak ele alındığı yeşil tedarik zinciri yönetimi; bir işletmenin satın alma, tasarım, üretim, hizmet ve dağıtım gibi faaliyetlerinin çevreyi korumaya yönelik oluşturulan politikalar çerçevesinde eyleme geçirilmesidir (Zsidisin vd., 2001: 69).

2.1. Yeşil Satınalma

Çevreye duyarlı bir şekilde oluşturulan satınalma stratejileri; tedarikçinin seçimi, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi dahil olmak üzere hammaddelerin satın alınmasıyla ilgilenmektedir.

Bir işletmede en önemli faaliyetlerden biri olan yeşil satınalma, tedarikçilerin operasyonel süreçleri üzerinde de (dağıtım, ambalajlama, geri dönüştürülebilirlik vb.) etkili olmaktadır (Björklund, 2011: 12). Çünkü, tüm tedarik zincirinin sürdürülebilir bir yapıya kavuşması için tedarikçilerin de çevre üzerinde sorumluluk alması gerekmektedir.

2.2. Yeşil Üretim

Yeşil üretim; çevreye oldukça az zarar veren hammadde veya yarı mamulü kullanan, üretimde hiç atık oluşturmayan veya az atık oluşturan, verimli ve etkin bir üretim sistemidir.

Bir diğer tanımlamaya göre ise yeşil üretim; yeşil ürün tasarımı, kaynak azaltma ve geri dönüştürülebilirliği kapsayacak bir şekilde, ürünün yaşam döngüsü içindeki çevresel etkilerini en aza indirebilen ürün tasarımıyla ve meydana gelen atıkların tekrar üretimde kullanılmasıyla israfı önleyen bir faaliyet dizisidir (Atlas vd., 1998: 1385).

2.3. Yeşil Dağıtım

Dağıtım faaliyetlerinin daha da yeşil bir hale getirilmesi ile hedeflenen, araçların optimum rotada giderek, ortak dağıtım sistemlerinin benimsenmesi ve dağıtım merkezi yerinin doğru seçilmesidir (Chunguang vd., 2008: 165).

İşletme için kurgulanacak en doğru yeşil dağıtım ağı, yeşil tedarik zincirinde önemli bir yeri olan tersine lojistik uygulamalarının da etkinliğinin artmasına yardımcı olacaktır (Sarkis vd., 2003: 399).

2.4. Yeşil Paketleme

Yeşil paketleme uygulaması ile gereksiz paket/ambalaj kullanımının engellenmesi ve çevreye verilen zararın en aza indirgenmesi amaçlanmaktadır. Çevreye zarar vermeyen ve geri dönüştürülebilir malzemelerin kullanılması, uzun vadede verimliliği artırarak işletmelere maliyet avantajı sağlayacaktır (Kung vd., 2012: 115).

Yeşil paketlemenin, ürün üzerinde ve üretim sürecinde yüksek maliyet gerektirmeyen değişiklikler ile yapılabileceğini ve bu değişikliklerden müşterilerin olumsuz bir şekilde etkilenmediğini savunan Peattie (1992); paketlemenin, üretimden pazarlamaya birçok süreç ile etkileşim içinde olduğuna vurgu yaparak, işletmeler için yeşillenme sürecinde başlangıç noktası olduğunu söylemektedir (Peattie vd., 1992: 747).

2.5. Tersine Lojistik

21. yüzyılın başından itibaren ortaya çıkan zorlu rekabet, kanuni zorunluluklar ve bilinçli tüketici baskısı gibi

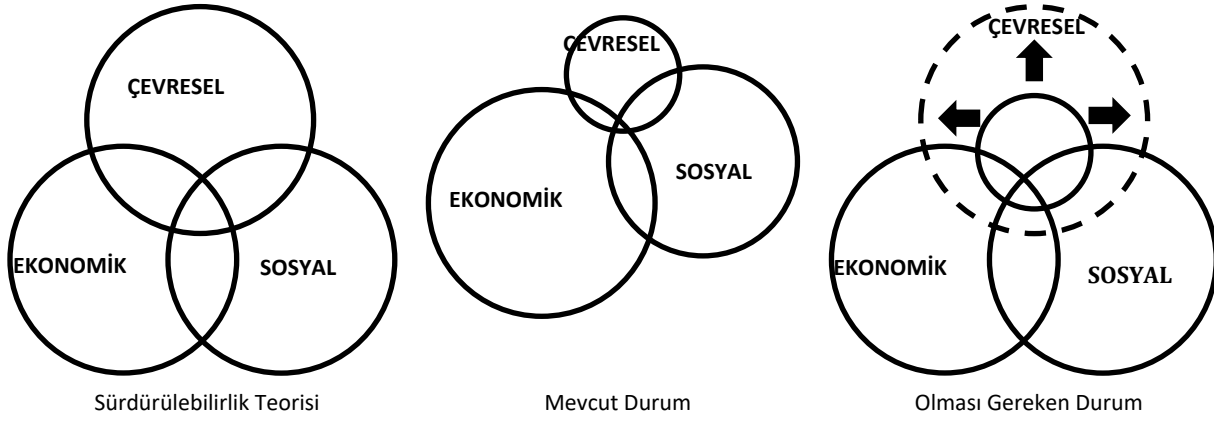
etkenler, işletmelerin tersine lojistiğe olan ilgisini artırmıştır (Ravi vd., 2005: 1012).

Rogers ve Tibben-Lembke (2001)' ye göre tersine lojistik; yeniden elde etmek, değer yaratmak veya uygun bir şekilde elden çıkarmak amacıyla hammadde, yarı mamul, nihai ürün ve ilgili bilginin tüketim noktasından başlangıç noktasına kadar verimli ve maliyet etkin bir şekilde planlanması, uygulanması ve kontrol edilmesi sürecidir (Rogers vd., 2001: 130).

Etkili ve verimli bir tersine lojistik süreci, işletmelerde kritik öneme sahiptir. Çünkü, tedarik zincirinin bitiş noktasından başlangıç noktasına doğru ilerleyen tersine lojistik, müşteri sadakati yaratılabilmesinden, üretim kaynaklarının verimli kullanılabilmesine kadar pek çok süreci doğrudan etkileyebilmektedir (Horvath vd., 2005: 192). Aynı zamanda geri kazanım ürünleri ile yeni ürünlerin pazarda rekabet halinde bulunması, tersine lojistik süreçlerinden maksimum seviyede verimlilik sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Aksi halde işletmeler ekonomik değer elde edemeyeceklerini düşünerek, sistemin gelişmesine dahil olmayacak ve bunun sonucunda da tersine lojistik ve yeşil lojistiğin gelişimi yavaşlayacaktır (Pokharel vd., 2009: 176).

3. Yeşil Lojistik ve Yeşil Tedarik Zinciri Yönetiminin Sürdürülebilirliği Artırmadaki Rolü

1980' li yıllarda gelişmeye başlayan Sürdürülebilirlik kavramı, 1987 yılında Birleşmiş Milletler tarafından "Our Common Future (Ortak Geleceğimiz)" adlı raporun yayınlanmasıyla beraber iş dünyasında da dikkat çekmeye başlamıştır. Raporda hızla artan nüfus, yoksulluğun ve eşitsizliğin yüksek seviyelere çıkması ve çevrenin duyarsız bir şekilde kullanılması gibi sebeplerin, yaşam standartlarını düşürebileceğini ve kullanılan kaynaklar üzerindeki baskıyı artıracaklarını belirterek, sürdürülebilir bir kalkınma modeli oluşturulması gerektiği vurgulanmaktadır (WCED, 1987). Raporda ayrıca, ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerinin sürdürülebilirlik açısından yeniden oluşturulması gerektiğini ve sürdürülebilir bir sistem kurmanın mümkün olabileceği belirtilmektedir (WCED, 1987). 2016 yılında, Birleşmiş Milletlere üye 193 ülke tarafından insanların yaşam standartlarını yükseltmek, açlığı yok etmek, iklim değişikliğini engellemek ve gezegenimizi korumak gibi 17 amacın olduğu ve 2030 yılında nihai sonuca ulaşılması planlanan "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları" adı altında bir evrensel eylem çağrısı yürürlüğe girmiştir. Sürdürülebilirliğin, kalkınma ile doğrudan bir ilişkisi bulunmaktadır. Kalkınma, tüm insanların yüksek bir yaşam kalitesi içinde yaşamalarına devam etmeleridir. Bu yüzden ekonomik büyüme, sosyal kalkınma ve çevrenin korunması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlamaştırıcı unsurlarıdır (Kuhlman vd., 2010: 3438). Sürdürülebilir kalkınma, bugünün ihtiyaçlarını karşılarken aynı zamanda gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama becerisinin korunması olarak tanımlanmaktadır. Zira bugün vâir olan kuşak, çevresel kirliliği artırmaya ve doğal kaynakları hızlı bir şekilde tüketmeye devam ederse, gelecek kuşakların ihtiyaçları karşılanamayacak duruma gelecektir (Xia vd., 2013: 11). Sürdürülebilirliğin; ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç temel boyutu bulunmaktadır. Devletler, işletmeler ve insanlar; geçmişte bu üç boyutun yalnızca birinden (genelde ekonomik boyut) fayda elde etmeyi amaçlarken, sürdürülebilirlik kavramıyla beraber üç boyutun birbirleriyle keşiştiği noktada maksimum sürdürülebilirliğe erişebileceğini kabul etmişlerdir. Bu bağlamda sürdürülebilirlik, her kesimin kabul edeceği ve uygulayacağı stratejik bir amaç olarak benimsenmiştir (Peattie vd., 2001: 131-132). Sürdürülebilirlikte sadece tek boyuttan değil, üç boyuttan da dengeli bir şekilde kazanç sağlanması amaçlanmaktadır. Şekil 2' de sürdürülebilirlik teorisi, mevcut durum ve olması gereken durum gösterilmektedir.

Şekil 2. Sürdürülebilirliğin Üç Boyutu

Kaynak: Adams, 2006: 2

Şekil 2' de yer alan olması gereken durum çevresel boyutta üretilen değerleri ön plana çıkarırken aynı zamanda da diğer iki boyutta yer alan ekonomik ve sosyal değerleri de şekillendirmektedir. Aslında her üç boyutun kesiştiği nokta da üretilen toplam değer; bizlere uzun dönemli sürdürülebilir en iyi uygulamaları sunmaktadır. Toplam değerleri sunan bu yapı yeşil lojistik ve yeşil tedarik zinciri yönetiminin temel felsefesini ve temel yapı taşlarını oluşturmaktadır.

Yeşil tedarik zinciri yönetimi, çevreye zarar veren kimyasalları, emisyonları ve katı atıkları ortadan kaldıran veya zarar düzeyini en aza indiren bir sistemdir (Hervani vd., 2005: 334). Aslında yeşil tedarik zinciri faaliyetleri ile yeşil lojistik faaliyetleri arasında yüksek oranlarda bir geçirgenlik ile sıkı bir ilişki ve etkileşim bulunmaktadır. Bu nedenle yeşil lojistik ve yeşil tedarik zincirleri çevresel etkiyi azaltmada kritik roller üstlenmekte ve bunun sonucunda da sürdürülebilirliğe önemli derecede katkılar sağlamaktadır. Yeşil tedarik zinciri yönetimi, çevresel sorunları ele alırken aynı zamanda işletmenin ekonomik hedeflerine ulaşabilmesine ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilmesine önemli düzeyde etki etmektedir (Thoo vd., 2014: 774). Genelde işletmeler, ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerine ulaşabilme amacıyla yüksek teknolojik donanımlardan ve yazılımlardan faydalanmaktadır. Bu yüzden teknolojinin kullanımı; yeşil ve sürdürülebilir bir yapı oluşturabilmede önemli bir unsur olarak görülmektedir. Örneğin UPS şirketi, ORION (On-Road Integrated Optimization and Navigation) sistemi sayesinde, araçlardan elde ettiği verilere anlam kazandırarak, araçların günlük kat edeceği mesafeyi önemli ölçüde düşürebilmeyi başarmıştır. Verilerin doğru kullanılması ile UPS, günlük rotaları 85 milyon mil kısaltarak 8,4 milyon galon yakıt tasarrufu sağlamıştır. Ayrıca şirket tarafından açıklanan veriler doğrultusunda sürücü başına günde 1 mil tasarruf yaparak şirkete 30 milyon dolar kazandırıldığı tahmin edilmektedir (Davenport, 2014: 190). UPS, maliyetlerini azaltırken aynı zamanda hem çevreye salınan emisyon oranını azaltabilmeyi hem de toplumun hava kalitesini artırabilmeyi hedefleyerek doğal kaynakları daha az kullanmak suretiyle gelecek nesillerin refah bir şekilde yaşayabilmesine katkı sağlamıştır. Sonuç olarak şirket, teknoloji sayesinde yeşil bir lojistik ve tedarik zinciri oluşturabilmiş ve bunun sonucunda da sürdürülebilir bir yapı yaratmayı başarmıştır.

Sürdürülebilirliğin en önemli avantajlarından biri de işletmelerin beraberinde devletleri de yatırımlara teşvik

etmesi ve ortak bir konsensüsün kolayca oluşturulabilmesidir. Çünkü sürdürülebilirlik, temel amaçlardan (işletmenin kâr etmesi vb.) bir fayda yaratılmasını sağlamaktadır. Örneğin, işletmelerin yeşil bir lojistik ve tedarik zinciri yapısı oluşturabilmeleri için bazı alanlara kaynak ayırması ve yatırım yapması gerekmektedir. Çevre ve topluma bir fayda yaratırken kâr elde edebileceğini de bilen işletmeler, yeşil bir yapı oluşturmaya daha da istekli hale gelmektedirler. Ayrıca herkesin bir kazanım elde etmesi sebebiyle kamu ve özel sektör arasında ortak bir fikir birliğine varılması daha kolay olmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tüketicilerin her geçen gün isteklerinin değişmesi, farklı taleplerde bulunması ve kaynakların da bir o kadar sınırlı olması, işletmelerin sürdürülebilir bir yapı altında yaşamlarını devam ettirebilmelerini zorunlu hale getirmeye başlamıştır. Zorlu piyasa koşullarında uzun vadede işletmelerin hayatta kalabilmeleri tüketicilerin talep ve beklentilerine cevap verebilirlik düzeyleri ile doğru orantılıdır. Yani bir işletme ne kadar çok hedef kitlenin istek ve beklentilerini karşılayacak ürün ya da hizmet sunabiliyorsa uzun vadede rakipleri karşısında varlığını devam ettirebilme potansiyeli o derece artmaktadır. Yalnızca tek amacı kâr elde etmek olan, dış çevredeki gelişmeleri takip etmeyen, teknolojiye ilerlemeleri yakalayamayan ve en önemlisi tüketicilerin bilinçlenerek artık her türlü bilgiye erişebilme imkanlarını göz ardı eden işletmelerin, günümüz şartlarında yıkıcı rekabet ortamı karşısında ayakta durabilmeleri söz konusu olmamaktadır. Ancak değişen koşullar karşısında yeni üretim teknolojilerine bünyesinde yer vererek, dış çevreyi yakından takip eden, tüketicilerin beklentilerine kulak veren ve kontrollü büyüme ortamını hazırlayarak ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda topluma karşı daha duyarlı olmayı kendisine strateji olarak belirleyen işletmelerin uzun vadede rekabet gücünü arttırarak ciddi maliyet avantajı yakaladıkları görülmektedir.

Sürdürülebilirliği olumlu yönde etkileyen olgulardan biri yeşil lojistik ve yeşil tedarik zinciri yönetimidir. Yeşil lojistik ve yeşil tedarik zinciri yönetimini, sürdürülebilirlik açısından stratejik bir zorunluluk olarak kabul eden ve sadece işletme içi süreçlerde değil tedarik zincirinin tüm iş süreçlerinde yer almasını sağlayan işletmeler, rekabette fark yaratarak uzun vadede varlıklarını devam ettirebilme imkanına sahip olacaklardır. Bu rekabet gücünü elde etmek isteyen işletmelerin öncelikli olarak organizasyon seviyesinde değer yaratıcı yeşil konsepti geliştirmeleri ve bu konsept temelinde yeşil politikaları benimsemesi uygun olmaktadır. Yeşil politikalar kapsamında belirlenen yeşil stratejilerin temelinde yeşil hedeflere yer verilerek uygulamaya konulması işletmelerin uzun dönemde çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini arttırmalarına, yüksek kazanımlar ortaya koyarak işletmelerde daha kolay toplam değer yaratan bir karakteristik değişimi elde etmelerine olanak sunmaktadır. Yönetim süreçlerinin her aşamasında yer verilen yeşil anlayış, işletmenin sahip olduğu vizyonun daha da çevreci bir yapıda oluşturulmasına ve buna bağlı olarak, işletmelerin uzun dönemde daha ekonomik olmasına, daha az kaynak tüketmesine ve daha fazla geri dönüşümün sağlanmasına yönelik sistem kurmalarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca lojistik ve tedarik zinciri faaliyetlerinin yeşil ve çevre dostu bir yapıya dönüştürülmesi, toplum ve iş dünyası üzerindeki değer yaratıcı etkisini arttırarak, lojistik ve tedarik zincirini sürdürülebilir kalkınmanın anahtar elemanlarından biri konumuna taşımaktadır.

Yeşil lojistik ve yeşil tedarik zincirleri yüksek derecede çevresel, toplumsal ve ekonomik kazanımlar yaratırken bazı temel faktörlerde radikal ve karakteristik bir değişim göstermektedir. Bu değişimlerin nasıl olduğu çizelge

haline getirilerek Tablo 1' de sunulmaktadır.

Tablo 1: Bazı Temel Faktörlere Göre Yeşil Lojistik ve Tedarik Zinciri Öncesi ve Sonrasındaki Karakteristik Değişimler

Faktörler	Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi	Yeşil Lojistik ve Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi
Tedarikçi Seçimi	Tüm tedarikçi ağından	Çevreci hammadde, mamul ve yarı mamul sağlayan tedarik ağına
Satınalma	Maliyet tabanlı ürün ve hizmet alımından	Satınalma değer önerilerini yeniden keşfetme ve harcama etkilerini genişletme çabalarına
Üretim İçin Enerji Kaynağı Kullanımı	Yoğun enerji tüketen ve atık oluşturan üretimden	Yenilenebilir enerji kaynaklarına ve daha az atığa
Ekolojiye etki	Küresel ısınma, iklim değişikliği, karbon emisyonu ve çevre kirliliğinden	Co2 emisyonlarını azaltma, karbon nötrlüğü ve çevre dostu uygulamalara
İmalat	Geleneksel ürün ve hizmetlerden	Çevre ve doğa dostu ürün ve hizmetlere (Just-in-Time III, Just-in-Time Lojistik III)
Değer yaratma	Yalnızca ekonomik değer yaratmadan	Ekonomik, sosyal ve çevresel değerlerin oluşturduğu toplam değer yaratmaya
Dağıtım	Küçük partilerde ve sık sayıda sevkiyattan	Çevreye az zarar veren araçların tercih edilerek, büyük partilerle az sevkiyata
Paketleme	Yoğun kimyasal içeren ambalajlardan (plastik, naylon vb.)	Selüloz maddesi yoğun olan kâğıt ambalajlara (ağaç, karton vb.)
Tersine Lojistik	İade yönetiminden	Geri dönüşüm, yeniden kullanım, yeniden üretim, imha ile çevreye en az zarar vermeye
Taşıma Sistemleri	Yüksek karbon emisyonuna sahip taşıma sistemlerinden	Sıfır emisyonlu çevre dostu yeşil taşıma sistemlerine
Maliyetler	Düşük maliyetli üretim, ürün ve hizmetlerden	Da ha maliyetli üretim, ürün ve hizmetlere
İş çevresi	Yaygın uygulamalardan	Çevre dostu en iyi uygulamalara
Rekabet Gücü	Kısa vadeli ve düşük performansa sahip dayanıksız işletme yapısından	Orta/uzun vadeli ve yüksek performansa sahip dirençli işletme yapısına

Tablo 1' de yer alan faktörler lojistik ve tedarik zincirinin ana faaliyetlerinde çevre duyarlılığını artıran yeşil politikaların ve yeşil stratejilerin dahil edilmesi süreçlerinde yapının hangi yönde, hangi boyutlarda ve hangi derinlikte işletmeler üzerinde etkili olduğu özetlenmeye çalışılmıştır. Bu bilgiler ışığında yeşil lojistik ve tedarik zinciri süreçlerinin kurumsal kültür üzerinde önemli değişiklikleri beraberinde getireceğini söylemek mümkün olmaktadır. Yeşil ile daha derin, daha geniş ve daha kompleks bir yapıya bürünecek olan lojistik ve tedarik zinciri süreçlerine teknolojinin dahil edilmesi; daha hızlı, daha yalın, hesap verilebilir, ölçeklenebilir, kontrol edilebilir ve hatasız bir sürecin yönetilmesine imkân sunmaktadır. İşletme içerisinde oluşturulacak yeşil örgüt kültürü, yeşil konsept ve dönüşümcü liderlikle yeşil faaliyetlerin uygulanabilirliği artırılmaktadır. Çünkü tüm süreçlerde etkin ve verimli sonuçların elde edilebilmesi için merkezinde insanın yer aldığı lojistik süreçler ile merkezinde ürünün yer aldığı tedarik zinciri süreçlerinde gerçekleşecek olan yenilik ve değişimlere açık, çevre bilincine sahip, nitelikli iş gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca işletmenin uzun dönemli direncini korumak, rekabetçiliğini artırmak ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için üst düzey karar vericilerin, yeni yeşil trendleri takip

etmeleri ve bu doğrultuda işletmelerine yön vermeleri, sürdürülebilirlikte işletmelere yol gösterici bir kılavuz olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adams, W. M. (2006). *The Future of Sustainability: Re-Thinking Environment and Development In The Twenty-First Century*. In Report of The IUCN Renowned Thinkers Meeting Vol. 29, No. 31, 1-18.
- Arnold, U. (1988). Logistik. İçinde Gabler (Ed.), *Gabler-Wirtschafts-Lexikon*, (ss. 170-174).
- Atlas, M., Florida, R. (1998). Green Manufacturing. İçinde Richard C. D. (Ed.), *The Technology Management Handbook*, (ss. 1385-1393).
- Bakkal, M., & Demir, U. (2011). *Lojistik Yönetimi ve E-Lojistik*. Hiperlink Eğitim İlet. Yay. San. Tic. ve Ltd. Sti, 1-70.
- Ballou, R. H. (2007). The Evolution and Future of Logistics and Supply Chain Management. *European Business Review*, 332-348.
- Başkol, M. (2011). Bir Rekabet Aracı Olarak Tedarik Zinciri Yönetimi: Strateji ve Yaklaşımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(5), 13-27.
- Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32, 25-34.
- Beamon, B. M. (1999). Designing The Green Supply Chain. *Logistics Information Management*, Vol. 12 No. 4, pp. 332-342.
- Bell, M. L., Davis, D. L., & Fletcher, T. (2004). A Retrospective Assessment of Mortality from The London Smog Episode Of 1952: The Role Of İnfluenza And Pollution. *Environmental Health Perspectives*, 112(1), 6-8.
- Björklund, M. (2011). Influence From the Business Environment on Environmental Purchasing—Drivers and Hinders of Purchasing Green Transportation Services. *Journal Of Purchasing and Supply Management*, 17(1), 11-22.
- Bowersox, D. J. (1969). Physical Distribution Development, Current Status, And Potential. *Journal Of Marketing*, 33(1), 63-70.
- Büyüközkan, G., & Vardaloğlu, Z. (2008). Yeşil tedarik zinciri yönetimi. *Lojistik Dergisi*, 8, 1-15.
- Chunguang, Q., Xiaojuan, C., Kexi, W., & Pan, P. (2008). Research On Green Logistics and Sustainable Development. In *2008 International Conference on Information Management, Innovation Management and Industrial Engineering Vol. 3, Pp., 162-165*.
- Davenport, T. (2014). *Big Data at Work: Dispelling the Myths, Uncovering the Opportunities*. Harvard Business Review Press, 1-235.
- Gattorna, J., & Day, A. Hargreaves John, (1991). Effective Logistics Management. *Logistics Information Management*, 4(2), 2-86.
- Hervani, A. A., Helms, M. M., & Sarkis, J. (2005). Performance Measurement for Green Supply Chain Management. *Benchmarking: An International Journal*, 330- 353.
- Horvath, P. A., Autry, C. W., & Wilcox, W. E. (2005). Liquidity İmplications Of Reverse Logistics for Retailers: A Markov Chain Approach. *Journal Of Retailing*, 81(3), 191-203.
- İnan, K. (2019). *Teknolojik İşlevsizlik*. İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1-416.

- Karacan, A. R. (2002). İşletmelerde Çevre Koruma Bilinci ve Yükümlülükleri, Türkiye ve Avrupa Birliğinde İşletmeler Yönünden Çevre Koruma Politikaları. *Ege Academic Review*, 2(1), 1-11.
- Keskin, M. H. (2018). *Lojistik: Tedarik Zinciri Yönetimi (Geçmişi, Değişimi, Bugünü, Geleceği)*. Nobel Yayın, 1- 216.
- Koçak, R. D. (2020). Lojistiğin Tarihsel Gelişimi: Askeri Gereksinimden İşletme Lojistiğine ve Tedarik Zinciri Yönetimine Evrilme Süreci. *Journal Of Yaşar University*, 15(58), 246-258.
- Kuhlman, T., & Farrington, J. (2010). What Is Sustainability? *Sustainability*, 2(11), 3436-3448.
- Kung, F. H., Huang, C. L., & Cheng, C. L. (2012). Assessing The Green Value Chain To Improve Environmental Performance: Evidence from Taiwan's Manufacturing Industry. *International Journal of Development Issues*, 111-128.
- NATO Public Diplomacy Division (2006). *NATO Handbook*, 1-405.
- Özdemir, A. İ. (2004). Tedarik Zinciri Yönetiminin Gelişimi, Süreçleri ve Yararları. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (23), 87-96.
- Öztürk, D. (2016). Tedarik Zinciri Yönetimi Süreçlerini Etkileyen Faktörler. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 6(1), 17-24.
- Peattie, K., & Charter, M. (1992). Green Marketing. İçinde Baker J. M. (Ed.), *The Marketing Book*, 726-756.
- Peattie, K. (2001). Towards Sustainability: The Third Age of Green Marketing. *The Marketing Review*, 2(2), 129-146.
- Pokharel, S., Mutha, A. (2009). Perspectives In Reverse Logistics: A Review. *Resources, Conservation and Recycling*, 53(4), 175-182.
- Ravi, V., Shankar, R. (2005). Analysis Of Interactions Among the Barriers of Reverse Logistics. *Technological Forecasting and Social Change*, 72(8), 1011-1029.
- Regodić, D. (2010). Logistica. *Fakultet Za Informatika I Menadžment, Univerzitet Singidunum, Beograd*, 1-662.
- Rogers, D. S., Tibben-lembeke, R. (2001). An Examination of Reverse Logistics Practices. *Journal Of Business Logistics*, 22(2), 129-148.
- Sarkis, J. (2003). A Strategic Decision Framework for Green Supply Chain Management. *Journal Of Cleaner Production*, 11(4), 397-409.
- Sbihi, A., Eglese, R.W. (2007). Combinatorial optimization and Green Logistics, Springer 4OR, 5, 99–116.
- Stevens, G. C. (1989). Integrating The Supply Chain. *International Journal of Physical Distribution and Materials Management*, 1-8.
- Taylor, T. (2002). The Truth About Globalization. *Public Interest*, 24-44.
- Thoo, A. C., Abdul Hamid, A. B., Rasli, A., & Zhang, D. W. (2014). The Moderating Effect of Enviropreneurship on Green Supply Chain Management Practices and Sustainability Performance. *In Advanced Materials Research*, Vol. 869, 773-776.
- World Commission on Environment and Development (WCED), 1987. Erişim: https://www.are.admin.ch/are/en/home/media/publications/sustainable_development/brundtlandreport.html#:~:text=it%20developed%20guiding%20principles%20for,and%20production%20in%20the%20North.

- Van Hoek, R. I. (1999). From Reversed Logistics to Green Supply Chains. *Supply Chain Management: An International Journal*, 129-134.
- Valionienė, E., Malūkas, A., Uselis, D. (2015). Green Logistic Conception Implementation Through Modernization of Polyethylene Waste Management In Maritime Logistic Processes. *Journal Of Maritime Transport and Engineering*, 3(2), 51-61.
- Vitasek, V. (2006). *Terms And Glossary*. Supply Chain Visions, 1-222.
- Xia, Y., Wang, B. (2013). *Green Logistics In Logistics Industry In Finland*. Bachelor Thesis, Lahti University of Applied Sciences, Finland, 1-83.
- Yangınlar, G., Sarı, K. (2017). İşletmeleri Yeşil Lojistik Uygulamalarına Zorlayan Sebepler Üzerine Bir Araştırma. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6, 101-121.
- Zanker, C. (2018). Industry Analysis Logistics. *The Logistics Sector Between Globalization, Industry*, 10-157.
- Zowada, K. (2020). Green Logistics: The Way to Environmental Sustainability of Logistics. Empirical Evidence from Polish Smes. *European Journal of Sustainable Development*, 9(4), 231-231.
- Zsidisin, G. A., Siferd, S. P. (2001). Environmental Purchasing: A Framework for Theory Development. *European Journal of Purchasing and Supply Management*, 7(1), 61-73.

HANGİ FUNDAMENTALİZM: FUNDAMENTALİZMİN KÖKENİ VE TEMEL ESASLARINA İLİŞKİN TARTIŞMALAR

Dr. Emine ATEŞ TAN

İstanbul, Türkiye, emine.atestan@ibb.gov.tr

ÖZET

Fundamentalizm tartışmalı bir kavramdır. Kelime anlamı olarak Latince “temel, esas, esaslı” anlamına gelen ‘fundamentum’ kökünden türemiştir. Ancak genellikle İslamiyete atfedilerek, dini anlamda ele alınmaktadır. Sabitlik, dogma ve otorite ile ilişkilendirilmiş, negatif bir anlam yüklenmiştir. Oysaki fundamentalizm, 20.yüzyılın başlarında Amerikan Protestanlığı içinde ortaya çıkmıştır. Amerikan sivil savaşı, I. ve II. Dünya Savaşı, ekonomik ve sosyal krizler karşısında Protestan liderler, bu zor zamanları halka dini inançlardan uzaklaşmanın bedeli olarak sunmuştur. Bu bağlamda dini liderler, kilise ve halk arasındaki bağların kuvvetlendirilmesi adına Hristiyanlığın temel öğretilerini yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Fundamentalizmin, modernizmi ve onun paralelinde gelişen sekülerlerizmi bir tehdit olarak algılaması ve onlarla giriştiği mücadele, kavramın anti-modern olduğu yönünde bir algı yaratmış olsa da aslında söz konusu kavram, modern enstrümanlarla modernleşmeye karşı bir başkaldırının ifadesidir. Bununla birlikte, tek bir fundamentalizmden söz etmek mümkün değildir. Fundamentalizm ne tek bir dine, ne de tek bir topluma indirgenemeyecek kadar kapsamlı bir nitelik taşımaktadır. İçinde olduğu toplumun siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel özelliklerine göre şekillenmektedir. Hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde varlık gösterebilir. Bununla birlikte fundamentalizmin tüm din ve toplumlarda görülen ortak özellikleri de bulunmaktadır. Bu çalışma fundamentalizmi genellikle yapılan yanlış özdeşleştirmelerin uzağında; tarihsel bir perspektif içinde ele alarak, tek bir fundamentalizmin olmadığını, farklı toplumlarda ve farklı dinlerde söz konusu koşullar altında şekillendiğini belirtmeye çalışacaktır. Fundamentalizmin temel tezlerini, insanlara sunduğu yaşam ideolojisini vurgulamaya çalışacaktır. Çalışma fundamentalizme ilişkin sunmuş olduğu tüm yaklaşım ve açıklamalarını konuya ilişkin literatür taraması ile elde etmiş olduğu bilimsel bilgilere dayandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fundamentalizm, modernizm, din, İslam, Hristiyanlık, Protestanlık

WHICH FUNDAMENTALISM: DEBATES ON THE ORIGINS AND FUNDAMENTALS OF FUNDAMENTALISM

Dr.Emine ATEŞ TAN

Istanbul, Türkiye, emine.atestan@ibb.gov.tr

ABSTRACT

Fundamentalism is a controversial concept. It is derived from the Latin root 'fundamentum', which literally means "basic, essential, fundamental". However, it is generally attributed to Islam and taken in a religious sense. It is associated with constancy, dogma and authority, and has a negative meaning. However, fundamentalism emerged in American Protestantism in the early 20th century. In the face of the American Civil War, World War I and World War II, and economic and social crises, Protestant leaders presented these difficult times to the public as the price of turning away from religious beliefs. In this context, religious leaders tried to disseminate the basic teachings of Christianity in order to strengthen the ties between the church and the people. Fundamentalism's perception of modernism and the secularism that developed in parallel with it as a threat and its struggle against them have created a perception that the concept is anti-modern, but in fact the concept in question is an expression of a revolt against modernisation with modern instruments. However, it is not possible to speak of a single fundamentalism. Fundamentalism is too comprehensive to be reduced to a single religion or a single society. It is shaped according to the political, economic and socio-cultural characteristics of the society in which it is formed. It can exist in both developing and developed countries. However, fundamentalism also has common features in all religions and societies. This study will try to point out that there is no single fundamentalism and that it is shaped in different societies and religions under the conditions in question, by addressing fundamentalism in a historical perspective, away from the false identifications that are usually made. It will try to emphasise the basic theses of fundamentalism and the ideology of life it offers to people. The study bases all its approaches and explanations about fundamentalism on the scientific knowledge it has obtained through a literature review on the subject.

Keywords: Fundamentalism, modernism, religion, Islam, Christianity, Protestantism

GİRİŞ

Türkçede 'köktencilik' olarak ifadesini bulan fundamentalizm kavramı, Latince 'fundament' kelimesinden türetilmiştir ve sözlük anlamı olarak 'temel', 'esas', 'esaslı' anlamlarına gelir (Heywood, 2006).

Fundamentalizm ilk olarak XIX. yüzyıl başlarında Amerikan Protestanlığı içinde ortaya çıkmış bir terimdir. Söz konusu terim Hristiyan inancının akide ve temel ilkelerine bağlılıklarını ifade eden Hristiyanlar tarafından kullanılmıştır (Evans & Berent, 1990: 1).

Amerika kıtası çok kültürlü ve kozmopolit bir dini yapıya sahiptir. Bu topluluklar içinde Protestan liderler Protestanlığın bekası için halkın Hristiyan değerlere sahip olması adına çaba harcamıştır. Bu minvalde 'Büyük Uyanış Hareketleri' başlatmışlardır. 1720'li yıllardan 1840'lı yılların başlarına kadar devam eden Birinci ve İkinci Büyük Uyanış hareketlerinin amacı; kilise ve halk arasındaki bağları kuvvetlendirmek, halkın dini hassasiyetlerini yeniden kazanması, dini ritüel ve inançlarda yenilik ve canlanma sağlanması olmuştur. Özellikle ikinci büyük uyanış sonrası refaha ulaşan Amerikan toplumuna, 1857'lerden itibaren yaşanan ekonomik bunalım ve iç savaşa giden süreçte, yaşanan bu felaketlerin dinden uzaklaşmanın sonucunda Tanrı'nın bir nevi cezalandırılması olduğu yönünde bir bilinç aşılana çalışılmıştır (Beale, 1986:13-14). Bu bağlamda 1857 yılında, New York Hollanda Reform Kilisesi'nde başlayan Dua Toplantıları düzenlenmeye başlamıştır. Bütün Hristiyan mezheplerine açık olan dua toplantıları kısa zaman içinde ülke geneline yayılmıştır (Beale, 1986: 15). Bu noktada büyük uyanış hareketleri ve dua toplantılarının erken dönem Fundamentalist düşüncenin kökenlerini oluşturduğu belirtmek mümkündür.

Fundamentalizmin kendisini varetme yolunda attığı tüm bu adımlar modernizme, Katolikliğe, modern felsefeye, sosyalizme, ateizme, laikliğe, Darwinizme ve liberal teoriye karşı geliştirilen bir başkaldırı refleksi taşımaktaydı (Graf, 1996: 30). Fundamentalizm modernizm karşısında dinin kutsal konumunu ve asli değerlerini korumaya çalışmıştır. XIX.yüzyıldaki bilimsel gelişmeler ve modernizmin hayatın sekülerleşmesini beraberinde getirmesi karşısında, fundamentalizm bu gelişmelerin inancı sarsıcı etkisini engellemeye çalışmıştır.

Fundamentalizm terimi zaman içinde anlam genişlemesi yaşamıştır. Terime yüklenen diğer anlamların kimi zaman ilk anlamının önüne geçtiğini söylemek bile mümkün olabilir. Öncelikle fundamentalizm Protestanlık dışındaki inanç sistemleri için de dinin temel öğretilerine sıkı sıkıya bağlı olma durumunu anlatan bir kavram haline gelmiştir (Beyazyüz et al., 2007: 358-359). Fundamentalizm, herhangi bir dinin esaslarına, temel ilkelerine veya hiçbir yoruma açık kapı bırakmadan, orijinal metinlere bağlı kalarak, onların dışındaki hiçbir yorumu kabul etmemeyi ifade eder bir hal almıştır. Bu aslında günümüzde gerek Hristiyanlık, gerek Yahudilik gerekse İslamiyet için olsun, neredeyse her din için geçerli olabilen bir durum haline gelmiştir. Bu noktadan sonra da anlam zenginliği kazanmaya devam eden terimin daha sonra kazandığı yeni anlamlar, onu teoloji içindeki anlamlarından bir nevi kopartmıştır. Dolayısıyla terimin dini sınırlarından arındığını ideolojik ve sosyolojik anlamlara da büründüğünü görüyoruz. Bu noktadan sonra bir düşüncenin, bir görüşün orijinal veya temel prensiplerine tam ve sorgulanamaz bir inançla bağlanma anlamına doğru gelmiştir. Bir başka ifade ile herhangi bir doktrinine sıkı biçimde bağlı olma ve başkalarına kendi doğrularını dayatma anlamına kaymıştır (Demir & Acar, 2006).

Fundamentalizmin dini sınırlarından sıyrılarak yeni kazanmış olduğu anlam aslında ilk anlamına ters bir nitelik taşımaktadır. Bu çerçevede söz konusu olan herhangi bir dinî metnin herhangi bir yorumunun mutlak olarak kabul edilmesi ve bunun dışındaki her doktrinin reddedilmesidir.

Fundamentalist hareketlerin gelişmesi için uygun bir ortamın oluşması büyük bir önem taşımaktadır. Özellikle bu dünyanın varlığını kabul eden, fakat bu dünyayı öte dünyacı anlayış çerçevesinde şekillendiren, kurtuluş vadeden dinlerin söz konusu hareketlerin gelişimine sahne olduğu görülmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan fundamentalist hareketlerin siyasi boyutu kuvvetli olmaktadır. Bununla birlikte, fundamentalist eğilimlerin, dini metinlerin herhangi bir kurum veya grupların yorumlamasının tekeline olmadığı, geçerli din anlayışının kendilerine ait olduğunu savunan birçok grubun bulunduğu din anlayış ve medeniyetlerinde görülmesi de söz konusu olabilmektedir. Bu noktada dinler arasında bu söz konusu hareketler açısından nasıl bir fark bulunduğuna ilişkin örnekleme Protestan ve Katolik mezheplerinde rastlanmaktadır. Protestanlığın, Katolik inancındaki gibi Papa'nın veya kilisenin otoritesini benimsememesi nedeniyle, yorum ve değerlendirmelere açık olması, fundamentalist hareketlerin Protestan gruplar arasında daha yoğun şekilde görülmesine imkân sağlamıştır. Diğer taraftan, papa ve kilisenin yorumlama yetkisinin tekeline elinde bulundurduğu Katolik toplumlarda, fundamentalist hareketlerin kendisine fazla yer bulamaması bu minvalde yorumlanabilir (Eisenstadt, 1995: 271).

Fundamentalizmin farklı toplum ve gruplar içinde yükselişe geçtiği dönemler incelendiğinde, gerek iç ekonomik ve teknolojik gelişmeler gerekse diğer medeniyet ve kültürlerin müdahalelerinin de etkisiyle, hızlı sosyo-kültürel değişimlerin yaşandığı, farklı hayat tarzlarının çoğaldığı dönemlerde yükseliş eğiliminde olduğu görülmektedir (Eisenstadt, 1995: 272).

Bu yeni toplumsal yapılanmanın içinde toplumun gelenekten uzaklaşıyor olması, dinden ziyade akla yapılan vurgunun öne çıkması, akli din açısından bir tehdit olarak algılayan gruplar açısından bir savunma refleksi ortaya çıkarmaktadır. Bu grupların fundamentalist eğilimleri geleneğin yeniden hâkim kılma çabası içerisinde kendisini gösterecektir (Eisenstadt, 1995: 273).

Fundamentalizmin ideolojik bazı özellikleri bulunmaktadır. Bu noktada Fundamentalizmin ideolojik özelliklerini beş başlık altında sınıflandırmak mümkündür (Almond et al., 1995: 405).

1. Dinin Değersizleşmesine Reaksiyon: Sekülerleşme ve modernleşme karşısında savunmacı ve reaksiyoner bir tavır söz konusudur. Bu eğilimin amacı dinin ve dinin toplumdaki yerinin korunmasına yöneliktir. Bununla birlikte fundamentalizm sekülerleşme ve modernleşmeye karşı çıkarken, bu süreçlerin sağlamış olduğu fırsatları kendi amaçları yolunda kullanmaktadır (Almond et al., 1995: 407).

2. Seçicilik: Fundamentalizm, geleneklerin belirli bir bölümünü seçerek onu yeniden şekillendirilmektedir. Aynı seçicilik modernitenin belirli yönlerinin seçilmesi konusunda da geçerlidir. Bir başka ifade ile fundamentalizmler, modernitenin belirli yönlerini seçerek kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktadır (Wuthnow & Matthew, 1994: 41). Bu özellik en fazla modern bilim ve tekniğin kabulünde karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde var olan tüm teknolojik aletleri etkin bir biçimde kullanarak bu alandaki çabalarını destekleyici olarak kullanmaktadırlar.

3. Ahlaki Maniþeizm: Nasıl ki maniþeizm dünyayı iyi ve kötü, aydınlık ve karalık olmak üzere ayırmaktaysa, fundamentalizm hareketi içinde de, dış dünya ve i dünya arasında bir ayırım söz konusudur. Dış dünya kirlenmiş ve gnahkr olarak adlandırılırken, i dünya saflığı temsil etmektedir. Bu noktada fundamentalizm insanlara kirlenmeden korunmayı vaad etmektedir (Almond et al., 1995: 406-407).

4. Mutlaklık ve Yanılmazlık: Fundamentalizmin bu özelliği dini kaynaklara yaklaşım konusunda kendisini göstermektedir. Özellikle dini metinlere karşı getirilen seküler yaklaşımlara karşı bir duruş söz konusudur. Bununla birlikte, bu anlayıştan hareketle fundamentalist yorumların monolitik bir nitelik taşıdığı fikri uyanmamalıdır. Yorumlanacak metnin mutlak karakteri korunması esasına dayalı olarak, geleneksel yaklaşımların getirilmesi söz konu olmaktadır (Almond et al., 1995: 407).

5. Binyılcılık ve Mesihilik: Bu dünyaya sonsuz adaletin geleceğini, bu yolla acıların ve bekleyişin bir gün sonlanacağını ve güçlü bir kurtarıcının geleceğini müjdeleyerek inananlara bir kurtuluş vadetmektedir (Almond et al., 1995: 407).

SONUÇ

Fundamentalizm kavramının doğuşu ve tarihsel gelişimi içerisinde önemle vurgulanması gereken bazı unsurlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki genellikle kavramın çıkış noktasının göz ardı edilmesi, zaman içinde kazandığı anlam genişlemesi ve zenginliğinin farkındalığının vücud bulamamasıdır. Fundamentalizm, sabitlik, dogma ve otorite ile ilişkilendirilmekte, genellikle İslamiyete atfedilerek, dini anlamda ele alınmaktadır. Oysaki kavram XX. Yüzyılın başlarında Amerikan Protestanlığı içinde Hristiyanlığın temel inanç ve değerlerine bağlılıklarını ifade etmek için kullanılmaya başlamıştır. Bu yüzyılda modernleşme ve sekülerizmin hayatın birçok alanında getirdiği değişim ve dönüşüm karşısında geleneklere tutunmanın, dinin değerini korunmasının yolu olarak görülmüş ve bir nevi başkaldırı refleksi olarak gelişme göstermiştir. Fundamentalizm ilk başlarda Protestanlık için kullanılırken, zaman içinde Yahudilik, İslamiyet gibi diğer dinlerde de kullanılagelen bir kavrama dönüşmüştür. Bu noktada Fundamentalizmin kazandığı anlam herhangi bir dinin esaslarına, temel ilkelerine veya hiçbir yoruma açık kapı bırakmadan, orijinal metinlere bağlı kalarak kabul etmektir. Bununla birlikte kavram zaman içinde anlam genişlemesine devam ederek dini boyutu ile birlikte ideolojik bir anlam da yüklenmiştir. Bir düşüncenin, bir görüşün orijinal veya temel prensiplerine tam ve sorgulanamaz bir inançla bağlanma anlamına doğru gelmiştir

KAYNAKÇA

- Almond, G. A., Sivan, E., Appleby, R. S. (1995). "Fundamentalism: Genus and Species" *Fundamentalisms Comprehended*. Martin E. Marty and R. Scott Appleby (ed.). Chicago: University of Chicago Press, 399-424.
- Beale, D. O.(1986). *In Pursuit of Purity: American Fundamentalism Since 1850*, Greenville, South Carolina, Unusual Publications, 13- 14.
- Beyazyüz, M., Göral Alkan F.S., Göka, E. (2007). "Fundamentalizmin Psikolojisi", *Avrasya Dosyası*, Seta, Cilt 13, Sayı 3, 358-359.
- Demir, Ö., Acar, M. (2006). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ankara, Adres Yayınları.
- Eisenstadt, S. N. (1995). "Fundamentalism, Phenomenology and Comparative Dimensions" *Fundamentalisms Comprehended*. Martin E. Marty and R. Scott Appleby (ed.). Chicago: University of Chicago Press, 259-276.
- Evans, R. L., Berent, I. M. (1990). *Fundamentalism: Hazards and Heartbreaks*, Illinois: Open Court Publishing, s.1.
- Graf, F. W. (1996). "Protestan Köktendinciliği ve Liberal Hukuk Devleti", *Çoşkun San (der.)*, Köktendincilik, 1. Baskı, Ankara, Türk-Alman Kültür İşleri Yayınları.
- Heywood, A. (2006). *Siyaset, Liberte Yayınları*.
- Wuthnow, R., Matthew, P.L. (1994). "Sources of Christian Fundamentalism in The United States" *Accounting for Fundamentalisms*. Martin E. Marty and R. Scott Appleby (ed.). Chicago: University of Chicago Press, 18-56.

CEHM B. SAFVÂN VE MU'TEZİLE KELAMINA ETKİSİ BAĞLAMINDA ZAT-SIFAT ÖZDEŞLİĞİ*

Prof. Dr. Galip TÜRCAN

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri, Isparta, Türkiye, galipturcan@sdu.edu.tr

Büşra Nur SİNİKSARAN

*Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi, Isparta, Türkiye,
b.busranur.95@gmail.com*

ÖZET

Kelam tarihinde Allah'ın zatı ve sıfatlarına ilişkin farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu konuda ilk defa görüş beyan eden ve ilahi sıfatların nefyini savunan Ca'd b. Dirhem'dir. Daha sonra Cehmiyye'nin kurucusu Cehm b. Safvân sıfatlar meselesinde hocası Ca'd b. Dirhem'in görüşünü benimseyip geliştirmiştir. Bu sebeple sıfatları nefyetme fikri Cehm b. Safvân'a nispet edilmiştir. Cehm b. Safvân'ın ilgili görüşü nedeniyle zamanla Cehmiyye, sıfatlar konusunda nefy yaklaşımını benimseyenler olarak anlaşılmıştır. Bu bağlamda Mu'tezile, Cehmiyye ile birlikte değerlendirilmiştir. Nitekim Mu'tezile birçok klasik kaynakta Cehmiyye kapsamında, Cehmiyye'nin alt kolu olarak değerlendirilmiştir. Cehm b. Safvân'ın ilahi sıfatlar meselesindeki yaklaşımı Mu'tezile'nin konuya yönelik fikirlerinin oluşumunda doğrudan bir etkiye sahiptir. Mu'tezile'nin kurucusu kabul edilen Vâsıl b. Atâ aracılığıyla Cehm b. Safvân'ın Allah'ın zatı ve sıfatlarına dair yaklaşımı Mu'tezile mezhebine dahil olmuştur. Ancak Mu'tezilî alimler, sözü edilen meselede izahlarının Cehm b. Safvân'ın yaklaşımından farklı olduğunu belirtmişler, ayrıca Cehm b. Safvân ile irtibatlarının varlığını kesin bir şekilde reddetmekle kalmamış Cehm b. Safvân'ı da şiddetle eleştirmişlerdir. Ancak her iki mezhebin de Allah'ın zatı ve sıfatlarına ilişkin sıfatları ispat noktasında benimsedikleri tenzihi tutum ortaktır. Cehmiyye ve Mu'tezile arasında birçok konuda ihtilaf bulunmasına rağmen sözü edilen meselede bir etkileşim olduğu açıktır. Allah'ın insan fiillerine müdahalesi söz konusu olduğunda Cehmiyye'nin mutlak anlamda cebrî, Mu'tezile'nin ise kaderî bir tutum benimsiyor olmasına rağmen Allah'ın sıfatlarına ilişkin benzer görüşlere sahip olmaları ilahi sıfatlar meselesinde aralarındaki etkileşimin boyutunu tespit etmeyi önemli kılmaktadır. Bu çalışmada zat-sıfat özdeşliğine ilişkin Cehm b. Safvân'ın konuyu izahı ve Mu'tezile'nin ilgili konudaki yaklaşımı ele alınmıştır. Bununla birlikte konu Cehm b. Safvân'ın Mu'tezile kelamına etkisi bakımından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cehm b. Safvân, mu'tezile, cehmiyye, zat, sıfat.

* Bu makale Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi* alanında hazırlanan "Cehm b. Safvân ve Mu'tezile Kelamına Etkisi" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

THE ESSENCE-ATTRIBUTE IDENTITY: JAHM B. SAFWÂN AND HIS INFLUENCE ON THE MUTAZİLİTE**KALAM*****ABSTRACT**

In the history of kalam, there are different approaches to the essence and attributes of Allah. The first to express an opinion on this subject and defend the disowning of divine attributes is Ja'd b. Dirham. Later, the founder of Jahmiyye, Jahm b. Safwân in the matter of adjectives teacher Ja'd b. Dirham of view adopted and developed. For this reason, the idea of disowning the adjectives attributed to Jahm b. Safwân. Due to related view, Jahm b. Safwân's related view, over time, Jahmiyye were understood as those who adopted the disowning approach on adjectives. In this context, Mu'tazila was evaluated together with Jahmiyye. As a matter of fact, it is seen that there is no distinction between Jahmiyye and Mu'tazila in the first period sources. Jahm b. Safwân's approach to the issue of divine attributes has a direct effect on the formation of Mu'tazila's ideas on the subject. Through Vâsil b. Atâ, Jahm b. Safwân's approach to God's essence and attributes has been included in the Mu'tazila sect. However, Mu'tazilite scholars stated that their explanations on the aforementioned issue were different from Jahm b. Safwân's approach, and they not only denied the existence of their connection with Jahm b. Safwân but also severely criticized Jahm b. Safwân. Also, not only did he categorically deny that he had no contact with Jahm b. Safwân, but they also severely criticized Jahm b. Safwân. However, the abject attitude adopted by the sects at the point of proving the attributes of God's essence and attributes is common. Although there is a fundamental disagreement between the Jahmiyye and the Mu'tazila, it is clear that there is an interaction in the aforementioned issue. When it comes to God's intervention in human actions, although Jahmiyye adopts an absolutely compulsory attitude and Mu'tazila adopts a fateful attitude, the fact that they have similar views on God's attributes makes it important to determine the extent of interaction between them in the matter of divine attributes. In this study, Jahm b. Safwân's explanation of the subject and Mu'tazila's approach to the subject are discussed. However, the subject of It has been evaluated in terms of the effect of Cehm b. Safwân on Mu'tazila theology.

Keywords: Jahm b. Safwân, mu'tazila, jahmiyya, essence, attribute.

* This article it was produced from a master's thesis titled "Jahm b. Safwân and Its Effect on Mu'tazilite Kalam" is prepared in the field of Suleyman Demirel University Institute Social Sciences Kalam and History of Islamic Sects.

GİRİŞ

Allah'ın zatı ve sıfatlarına yönelik tartışmalar Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkmıştır. Sahabe döneminde de ilgili konuya dair tartışma söz konusu değildir. Daha sonraki itikadî oluşumların temeli bu tartışmalar çerçevesinde şekillendirilmiştir. Allah'ın zatı ve sıfatlarına ilişkin ilk görüş beyan eden ve sıfatların nefiyini savunan ilk kişinin Ca'd b. Dirhem (ö. 124/742) olduğu bilinmektedir (Asalî, 1965). Onun öğrencisi olan Cehm b. Safvân (ö. 128/745) sonraki süreçte Ca'd b. Dirhem'in düşüncelerini alıp geliştirmiş ve bu düşünceleri yaymıştır (Cârullah, 1947). Bu sebeple Ca'd b. Dirhem'den aldığı nefiy görüşü Cehm b. Safvân'a nispet edilmiştir. Öyle ki tenzihi yaklaşım denildiğinde Cehm b. Safvân ve ona tabi olanları ifade eden Cehmiyye akla gelmiştir. (TÜRCAN, 2019) Bunun yanı sıra ilk dönem itikadî tartışmalarda sıfatlar konusunda nefiy tutumu değerlendirilirken, Cehm b. Safvân ve Mu'tezile arasında ayırım yapılmamış, Mu'tezile'nin izahı Cehm b. Safvân'a tabi olanların yaklaşımı ile bir incelenmiştir. Hatta sıfatların nefyedilmesine ilişkin reddiyeler kaleme alınırken mu'tezilî bakış da dahil edilerek er-Red ale'l-Cehmiyye adı ile yazılmıştır. Bu konuda yazılmış olan en temel kaynak Ahmed b. Hanbel (ö.241/855)'in er-Red ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye'sidir. Ahmed b. Hanbel eserinde Cehm b. Safvân'a ve onun zat-sıfat özdeşliği konusuna yönelik yaklaşımına ve bununla bağlantılı olarak halk'ul-Kur'an ve ru'yettullah meselelerine yönelik görüşlerine eleştiriler kaleme almıştır. Konuyla ilgili bir diğer kaynak Osman b. Saîd ed-Dârimî (ö.280/894)'nin er-Red ale'l-Cehmiyye'sidir. Cehm b. Safvân'ın sıfatların nefiyine ilişkin düşüncelerine sözü edilen kaynak aracılığıyla ulaşılmaktadır. Bu çalışma Cehm b. Safvân'ın zat-sıfat hakkındaki görüşlerini ve bu görüşlerin Mu'tezile kelamındaki zat-sıfat ilişkisine etkisini konu edinmektedir. Cehm b. Safvân'ın düşüncelerini benimseyen ve eleştiren pek çok kişi olmuş, tarihin seyri içerisinde önemli bir yere sahip olan bu ismin pek çok araştırmaya konu olduğu görüşmüştür. Cehm b. Safvân'ın itikadî görüşleri ve tesirleri (Çamur, 2017), Cehm b. Safvân ve teolojik paradigması (Can, 2021), hadis tarihinde kendisine yöneltilen reddiyeler (Eroğlu, 2020), Cehm b. Safvân'ı tenkid eden raviler (Boz, 2021), onun cebri olduğu iddiasına yönelik görüşler (Erkol, 2003), onun akılcılık yönü (Koçyiğit, 1968) farklı çalışmalara konu olmuş, ancak literatür incelendiğinde onun zat-sıfat özdeşliğine yönelik detaylı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda Cehm b. Safvân'ı ve onun görüşlerini daha iyi analiz edebilmek, İslam düşünce sisteminde kelamın kurucularından kabul edilen Mu'tezile ekolüne olan etkisinin boyutuna daha geniş çerçeveden bakmak bu çalışmanın amacını ve önemini ortaya koymaktadır.

YÖNTEM

Çalışma nitel bir araştırma yöntemi olan doküman analizi yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Cemâleddin el-Kâsimî (1866-1914)'nin Târîhu'l-Cehmiyye ve'l-Mu'tezile, Ahmed b. Hanbel'in er-Red 'ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye, İbn Kuteybe (ö. 276/889)'nin el-İhtilâf fi'l-lafz ve'r-red 'ale'l-Cehmiyye ve'l-Müşebbihe ve Osman b. Saîd ed-Dârimî'nin er-Red ale'l-Cehmiyye ve er-Red ale'l-Merîsî kitaplarından temel kaynak olarak yararlanılmış, alan yazının taranması ve önceden yapılan çalışmaların gözden geçirilmesi sonucunda elde edilen veriler yorumlanarak sunulmuştur.

BULGULAR

Çalışmamızda Cehm b. Safvân'ın zat sıfat özdeşliği meselesindeki görüşlerinin Vâsıl b. Atâ aracılığıyla Mu'tezile kelamına dahil olması incelenmiştir. Yani Cehm b. Safvân'ın düşüncelerinin mu'tezilî bakışa etkisi söz konusudur. Aşağıda Cehm b. Safvân'a ve Mu'tezile'ye göre zat sıfat ilişkisi yöntemde bahsedilen kaynaklar incelenerek sunulmuştur.

Cehm b. Safvân'a göre Zat-Sıfat İlişkisi

Cehm b. Safvân Kufe'de Ca'd b. Dirhem ile karşılaşmış, ondan ders almış ve onun sıfatlar konusundaki yaklaşımını benimseyerek geliştirmiştir (Asalî, 1965: 64-65). Kaynaklarda Cehm b. Safvân'ın bu fikirleri Horasan'da yaydığından bahsedilmektedir (Cârullah, 1974: 62). Bu sebeple tenzihî yaklaşım Cehm b. Safvân'a isnad edilmiştir. Bu bağlamda Cehm b. Safvân'ı takip edenler Cehmiyye olarak isimlendirilmiş daha sonra ise Cehmiyye kavramı ile Allah'ın sıfatlarını nefyedenler kastedilmiştir (Teymiyye, 2004).

Cehm b. Safvân "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur" (Şûrâ 42/11) ayetini kanıt göstererek Allah'ın yaratılmışlara ait hiçbir sıfatla nitelenemeyeceğini savunmaktadır. Aksi halde yaratıcının yaratılana ait özellikler ile nitelendirilmesi teşbihî gerektirecektir. Söz konusu teşbihî durum Allah için caiz değildir. Kaynaklar Cehm b. Safvân'ın şöyle dediğini aktarmaktadır: Allah'a şey, mevcut, hay, âlim ve mürîd gibi O'ndan başkası için de kullanılabilir sıfatlar isnad edilemez. Nitekim bu sıfatlar mecazdır (Kâdî, 2005). Ancak O'nun için kâdir, mücid, fâil, hâlık, muhyî ve mumîl vasıflarının kullanılması mümkündür (el-Bağdâdî, 2007). Çünkü bu sıfatlar sadece O'na mahsustur. Görülmektedir ki Cehm b. Safvân Allah'a hiçbir sıfat isnad edilemez dememektedir. O Allah'ın yaratılmışlara benzetilmesinden kaçınmak için mahlukata has sıfatlarla vasıflanamayacağını savunmaktadır. Dolayısıyla Cehm b. Safvân'ın iddialarının temel eksenini Allah'ın yaratılmışlara benzetilmesinden ciddi anlamda kaçınma tavrı oluşturmaktadır.

Cehm b. Safvân yaratılanın yaratıcıya, yaratıcının yaratılana hiçbir yönden benzeyemeyeceği ve her yönden farklı olacağı yaklaşımını benimsemiştir. Bu bağlamda yaratılmışlar için kullanılabilir 'şey' lafzının dahi Allah'a isnad edilemeyeceğini savunmuştur. Cehm b. Safvân'a göre Allah, şey lafzının zihinde canlandıracağı tüm şekillerden münezzehtir. Çünkü Cehm b. Safvân'a göre Allah için şey lafzını tercih etmek O'nu yaratılmışlara benzetmek anlamına gelecektir (el-Eş'ari, 1980: 280). Malatî (ö. 377/987) et-Tenbîh adlı eserinde Cehm b. Safvân'ın "Allah ne bir şeydir ne bir şeydendir ne de bir şeyin içindedir" dediğini aktarmaktadır. Yine Malatî Cehm'in bu söylemiyle Allah'ın şey lafzını cisim anlamında ifade eden teşbih niteliğindeki iddialara itiraz ettiğini aktarmaktadır (Malatî, 2007). Aslında onun birçok kelamcının kabul ettiği Allah'a cisim anlamında şey denmesinin mümkün olmadığı fakat mevcut anlamında şey denilebileceği (el-Eş'ari, 1980: 518) görüşüne karşı çıktığı görülmektedir.

Cehm b. Safvân'ın Allah'a şey dahi denilemez fikrine sahip olmasında kuşkusuz Müşebbihe ve Mücessime'nin ciddi bir faktör olduğunu söyleyebiliriz. Teşbih ve tecsim yöntemini takip eden Müşebbihe ve Mücessime Allah'ın nitelendiği nasları zahiri anlamı ile kabul etmiştir. Müşebbihe Allah'ın sıfatlarına ilişkin naslarda geçen ifadeleri yaratılmışların vasıfları gibi algılamak Mücessime, ilgili naslardan hareketle Allah'a cisim ve mekân isnadında

bulunmuştur. Kalam literatüründe zaman zaman müstakil birer fırka olarak değerlendirilen (Üzüm, 2020: 448) Müşebbihe ve Mücessime'nin şey lafzına ilişkin yaklaşımları ortaktır. Onlara göre şey, mevcut ve cisim demektir. Allah kendisini Kur'an'da şey olarak nitelemiştir. O halde Allah şeydir ve dolayısıyla cisimdir. Konuyla ilgili olarak kaynaklarda teşbihî tutumun "Allah cisimdir, insan suretindedir; eti, kanı, saçı, kemiği olup el, ayak, baş ve göz gibi organları vardır. Fakat O hiçbir şeye benzemez, hiçbir şey de O'na benzemez" iddiasında bulunduğu aktarılmaktadır. İbn Hazm (ö. 456/1064) ise bu ifadelerin doğrudan Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767)'a ait olduğunu söylemektedir (İbn Hazm, 1996). Netice itibarıyla Allah için sıfatları ispat eden tavır ve Allah'tan sıfatları nehyeden tutum, şey lafzı ile cisim olmayı anlamıştır. Teşbihî tutumu benimseyenler Allah kendisini şey lafzı ile nitelediği için O'nun mevcut ve cisim olduğunu savunurken tenzihi tutum, aynı niteleme üzerinden Allah'a şey dahi denilemeyeceğini iddia etmiştir.

Hicrî ikinci ve üçüncü asırlarda ifade edilip tartışılan Kur'an'ın yaratılmışlığı konusu yukarıda bahsi geçen Allah'ın zatı ve sıfatları tartışmaları ışığında şekillenmiştir. Çünkü Kur'an esasen Allah'ın kalam sıfatının bir yansımasıdır. Dolayısıyla Kur'an'ın yaratılmışlığı iddiası zat-sıfat tartışmalarının akabinde yine ilk olarak Ca'd b. Dirhem ile gündeme gelmiştir. Cehm b. Safvân da bu görüşü ondan almıştır. Cehm b. Safvân teşbihten kaçınmayı ileri seviyede itikadî yaklaşımının merkezine konumlandığından Allah'ın konuşması gibi bir durumun da insanın konuşması gibi algılanamayacağını vurgular. Bu sebeple Cehm b. Safvân tüm sıfatlar gibi kalam sıfatını da Allah'a isnad etmekten kaçınmıştır. Cehm b. Safvân "Muhakkak biz onu Arapça bir Kur'an kıldık" (Zuhruf 43/3) ayetini delil getirerek Kur'an'ın mahluk yani yaratılmış olduğunu savunmuştur. O, ayette geçen 'جعل' filini 'kıldı' anlamında değil 'yarattı' anlamında kabul etmiştir. Bu noktada Ahmed b. Hanbel onun bu izahını çürütmek için 'جعل' filinin yaratma ile birlikte birçok anlama geldiğini ayetlerle istişhad ederek göstermiştir.¹⁰³

Cehm b. Safvân Allah'ın kelamının muhdes olduğunu, Allah'ın Hz. Musa ile konuşmasının (Nisa 4/164) mümkün olmadığını savunmaktadır (Dârimî, 2010). Çünkü konuşma fiili Allah'ın konuşma organlarının var olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Söz konusu durum Allah için cismaniyeti çağrıştıracığından Cehm b. Safvân'ın merkeze aldığı "Onun benzeri hiçbir şey yoktur" ve "Allah her şeyin yaratıcısıdır" ayetleri ile çelişecektir. Cehm b. Safvân'a göre Allah'ın konuşması kendinden başka bir kelamla olmalıdır. Cehm b. Safvân Kur'an'da zikredilen Allah'ın Hz. Musa ile konuştuğuna dair ayetleri Allah'ın kelamı bir mahalde yaratması şeklinde tevil etmiştir. Dolayısıyla o Allah'ın ezeli kelamı ile konuşmadığını ancak sonradan yaratılmış kelamı ile konuştuğunu savunmuştur.

Cehm b. Safvân Kur'an'ın yaratılmışlığına ilişkin iddiasını Enbiyâ Suresi 2'inci ayette geçen ifadelerle de desteklemiştir. "Onlara Rabblerinden muhdes bir zikir geldiğinde..." ayetindeki 'zikir' lafzını 'Kur'an-ı Kerim', 'muhdes' lafzını da 'yaratılmış' olarak açıklamış ve ayeti tevil etmiştir. Ayrıca Cehm b. Safvân Hıristiyanların Hz. İsa'nın ilah olduğunu ve kadim olduğunu ispatlamak için başvurdukları ayet¹⁰⁴ üzerinden Kur'an'ın mahluk

¹⁰³ İbn Hanbel, er-Red 'ale'z-Zenâdika; Cehmiyye'nin "جعل" fiilinin yarattı anlamını kullanmasına eleştiri getiren Ahmed b. Hanbel Bakara 75'inci olan "Allah'ın kelamını işitirler sonra o kelamı iyice anlamış olmalarına rağmen yine de bile bile onu tahrif ederlerdi." ayeti zikrederek Cehm b. Safvân'ı ayette geçen kişilerden saymıştır.

¹⁰⁴ "Meryem oğlu İsa Mesih ancak Allah'ın elçisidir, Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir ve O'ndan bir ruhtur..." (Nisâ 4/171).

olduğunu savunmuştur. O ilgili ayeti Allah'ın kelimesi olarak nitelenen Hz. İsa'nın yaratılmış olduğuna ve bu anlamda Allah'ın kelimesinin de yaratılmış olacağına delil getirmiştir (Hanbel, 1971: 83). Yine Cehm b. Safvan Kur'an'ın gökler, yer ve ikisi arası dışında başka bir mekânda bulunmasının mümkün olmadığını "*Gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunan her şeyi altı günde yarattı*" (Â'raf 7/54) ayeti ile izah etmiştir. Dolayısıyla Kur'an da bahsi geçen mekanlarda bulunacak ve onlar gibi hâdis yani sonradan yaratılmış olacaktır. Görüldüğü üzere Cehm b. Safvân Kur'an'ın yaratılmışlığına yönelik görüşünü hem naklî delillerle hem de teville başvurarak aklî delillerle güçlendirmiştir. Böylece Cehm b. Safvân Kur'an'ın mahluk olduğunu iddia etmiştir.

Allah'ın gözle görülüp görülemeyeceğine yönelik görüşleri barındıran Ru'yetullah meselesi de Allah'ın zatı ve sıfatları bağlamında tartışılmıştır. Ahmed b. Hanbel bu konuda ilk defa konuşan kişinin Cehm b. Safvân olduğunu söylemektedir (Hanbel, 1971: 65-66). Cehm b. Safvân Allah'ın varlığına ilişkin Sümeniyye ile tartışması neticesinde Allah'ın gözle görülemeyeceğini iddia etmiştir. O, Sümenîlere ruh örneği üzerinden Allah'ın görülemeyeceğini, sesinin işitilemeyeceğini, kokusunun alınamayacağını ve hiçbir mekânda bulanamayacağını söylemiştir (Hanbel, 1971: 65-66). Anlaşılmaktadır ki ru'yetullaha ilişkin Cehm b. Safvân'ın tavrı Allah'ın sıfatlarını nefyetme hususunda aşırı sayılabilecek niteliktedir. Çünkü Cehm b. Safvân sadece dünyada değil aynı zamanda ahirette de Allah'ın görülemeyeceğini savunmuştur. Bu konudaki nasları ise tevil etmiştir. Allah'ın ahirette müminler tarafından görülebileceğini savunanlar, "*O gün birtakım yüzler vardır parlayan Rab'lerine bakarlar*" (Kıyâme 75/22-23) ayetini delil getirmişlerdir. Cehm b. Safvân ilgili ayette geçen '*Rab'lerine bakarlar*' ifadesini '*Allah'tan gelen sevabı beklerler*' şeklinde yorumlamıştır. Yine "*Rabbini görmedin mi? Gölgeyi nasıl uzatıyor...*" (Furkan 25/45) ayetinde yer alan "*Rabbini görmedin mi?*" ifadesini de tevil etmiş, "*Rabbinin yaptığını yani fiilini görmedin mi*" anlamı vermiştir. Cehm b. Safvân ayette geçen ifadeleri Allah'ın değil sadece Allah'ın yarattıklarının görülebileceği şeklinde tevil etmiştir.

Cehm b. Safvân'ın asıl kaygısı Allah'a cismaniyet isnad edilmesinden kaçınmaktır. Cehm b. Safvân kendisine bakılan şeyde illet ve nitelik bulunduğu için bir kimsenin Allah'ı görmesinin mümkün olmadığını savunmaktadır (Hanbel, 2020). Daha önce de bahsedildiği üzere Cehm b. Safvân Allah'tan tüm sıfatları teşbihten ve tecsimden kaçınmak için nefyetmiş, O'nun zatını sınırlayacak herhangi bir nitelemeden söz edilemeyeceğini iddia etmiştir. Dolayısıyla Allah'ın görülebilmesi demek O'nun nitelenebilir olması anlamına gelecektir ki bu durum ise Cehm b. Safvân'ın sisteminde mümkün değildir. O görüşünü "*Gözler O'nu idrak edemez, Fakat O, gözleri idrak eder*" (En'âm 6/103) ayeti üzerine inşa etmiştir. Zikredilen ayette ifade edildiği üzere Cehm b. Safvân ru'yetin gerçekleşmeyeceğini savunmuştur.

Mu'tezile'ye göre Zat-Sıfat ilişkisi

Kelam tarihinde Cehm b. Safvân ve Mu'tezile kelamı arasındaki irtibat ve bu irtibatın boyutunun ne ölçüde olduğuna dair temellendirmeler öncelikle Allah'ın zatı ve sıfatları meselesi üzerinden gerçekleşmiştir. Mu'tezilî kelam Allah'ın zatı ve sıfatlarına ilişkin yaklaşımını inşa ederken ilgili konuda ilk kez konuşan Ca'd b. Dirhem'den ve onun iddialarını devam ettirip geliştiren Cehm b. Safvân'dan etkilenmiştir. Söz konusu etkinin Mu'tezile'nin kurucusu kabul edilen Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) aracılığıyla gerçekleştiği söylenebilir. Onun sıfatlar hakkındaki izahı

kendisinden sonra gelen mu'tezilî kelimciler tarafından geliştirilmiş ve mezhebinin temel esaslarının ilki olan tevhid prensibinin konusunu teşkil etmiştir.

Mu'tezile Allah'ın kemal sıfatlarla vasıflandığını ve O'nun sıfatlarının varlığını kabul etmektedir. Sıfatların Allah'ın zatı ile ilgilerinin nasıl olduğu hususunda yaklaşımı ise Cehm b. Safvân ile benzerlik göstermektedir. Mu'tezile'ye göre Allah'ın sıfatları vardır ancak Allah'ın zatından ayrı kadîm sıfatları yoktur. Eğer bu sıfatların varlığını kabul edersek Allah'ın zatı gibi kadîm olmaları gerektir ki bu durumda birçok kadîmin (taaddüd-i kudemâ) varlığı söz konusu olacaktır. Bu ise muhal olup tevhide aykırıdır (eş-Şehristânî, 1993). Kendi ekolü içerisinde bu görüşü ilk defa savunan Vâsıl b. Atâ'dır (Aydınlı, 2010). Şehristânî (ö.548/1153), Vâsıl b. Atâ'nın görüşünü şöyle aktarmaktadır: "Vâsıl b. Atâ Allah'ın ilim, kudret, irade ve hayat sahibi olmasını nefyetmiştir. Çünkü bu sıfatları kabul etmek ezeli varlıkların varlığını kabul etmek anlamına gelecektir. Bu durum beraberinde kadîm (taaddüd-i kudemâ) varlıkların çokluğunu ortaya çıkaracaktır. Ayrıca yine Şehristânî, Vâsıl b. Atâ'nın görüşünü "kim kadîm bir sıfat ihdas ederse iki ilah ortaya çıkarmış olur" şeklinde özetlediğinden bahsedilmektedir (eş-Şehristânî, 1993: 40). Böylece Vâsıl b. Atâ sıfatları kabul etmenin Allah'ın kademine aykırı olacağını vurgulamıştır.

Şehristânî Vâsıl b. Atâ'nın sıfatlar meselesindeki yaklaşımına ilişkin izahını açık ve net bulduğunu fakat olgunlaşmamış olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Vâsıl b. Atâ'nın taraftarları konuyu daha felsefi ve daha geniş bir bakış ile ele alıp geliştirmiştir. Bunda ise mu'tezilî alimlerine Antik Yunan felsefesinin etkisi olmuştur (eş-Şehristânî, 1993: 55).

Vâsıl b. Atâ'nın Allah'tan başka bir varlığın kadîm olmasının imkânsız olduğuna dair yaklaşımı ile mu'tezilî sıfat telakkisinin temellerini attığını söyleyebiliriz. Vâsıl b. Atâ'dan sonra Ebu'l-Huzeyl el-Allâf da sıfatları nefyetmiş ve tartışmayı daha geniş bir şekilde ele almıştır. Ona göre Allah ilim, kudret ve hayat sahibidir. İlim, kudret ve hayat sıfatı ise O'nun zatının aynısıdır. Ebu'l-Huzeyl el-Allâf'a göre Allah'ın diğer sıfatları da ilim kudret ve hayat sıfatları gibi zatının aynısı olup aralarında bir fark bulunmamaktadır. O Allah'ın tüm sıfatlarını zatının aynısı kabul etmiştir (Çurak, 2017). Buraya kadar Ebu'l-Huzeyl el-Allâf'ın Allah'ın sıfatlarını kabul ettiğini ve henüz nefyetmediğini görmekteyiz. Ancak Allâf daha sonra konuyu izaha şöyle devam etmektedir: "Allah alimdir dediğim zaman O'na ilim nispet etmiş olurum ki bu ilim Allah'ın zatıdır. Böylece Allah'tan cehli nefyetmiş olurum; O kadirdir dediğim zaman O'na Allah'ın zatından ibaret olan kudreti isnad etmiş olurum ki bununla da O'ndan aczi nefyetmiş olurum" (el-Eş'ari, 1980: 245). Allâf bu izahı ile Allah'tan sıfatları nefyetmiş olmaktadır. Allâf burada hem zat ile sıfatları özdeş kabul etmesi hem de sıfatları O'ndan nefyetmesi ile Ehl-i Sünnet alimlerinin konuyu ele alış biçimlerinden ayrışmaktadır.

Ebu'l-Huzeyl el-Allâf'ın ardından Nazzâm da benzer bir yaklaşımla konuyu açıklar. O, sıfatları Allah'ın zatından ayrı kabul etmemek yani sıfatları zatından soyutlamak için "Benim 'Allah alimdir' demem, O'nun zatının ispatı ve O'ndan cehli nefyetmek anlamındadır. Aynı şekilde kadirdir demem aczi nefyetmek, hay'dır demem de ölümü nefyetmek manasındadır" (el-Eş'ari, 1980: 247) şeklinde bir izah geliştirmiştir.

Mu'tezile'nin kurucusu Vâsıl b. Atâ, Mu'tezile'nin Basra ekolünün kurucusu Ebu'l-Huzeyl el-Allâf ve yine Mu'tezile'nin önde gelen kelimcilerinden Nazzâm'ın sıfatlar konusundaki görüşleri bu şekildedir. Sözü edilen

konunun temellerini atan Vâsıl b. Atâ, Allah'tan başka kadîm bir varlığının mümkün olmadığını savunarak sıfatlar meselesine bakışının özünü ifade etmektedir. Ebu'l-Huzeyl el-Allâf ile Nazzâm Allah'ın zatı ile özdeş kabul ederek zattan ayrı kadîm varlık düşüncesinden uzaklaşmışlardır. Görülmektedir ki Mu'tezilî kelamcılar Allah'ın sıfatlarını kabul etmektedir. Ancak onlar sıfatların zattan ayrı olmasını reddetmektedirler.

Kadîm sıfatların Allah'ın zatı ile aynı olması gerektiğini savunan Mu'tezilî kelam, yaklaşımını Allah'ın birliği üzerine temellendirmiştir. Mu'tezile'ye göre Allah'ın zatından ayrı kadîm sıfatların varlığını kabul etmek beraberinde sıfatların ya kadîm ya da hâdis olmasını gerektirecektir. Allah'ın sıfatlarının hâdis olması mümkün olmayınca sıfatlar kadîm olacaktır. Kadîm olmak ise yalnızca Zat-ı İlahî'ye mahsustur. O'nun zatından ayrı kadîmlerin (taaddüd-i kudemâ) bulunduğunu savunmak tevhide aykırı olacaktır. Aksi halde yani sıfatların Allah'ın zatından ayrı kadîmler olarak değerlendirilmesi durumunda 'kidem' vasfının da Allah'a ortak olması gerekir ki bu da şirktir. Tevhid ilkesinin yanısıra mu'tezilî bakışın Allah'ın sıfatlarını nefyetmesinin diğer bir nedeni teşbih ve tecsim iddialarından kaçınmaktır. Cehm b. Safvân gibi Mu'tezile de Allah'a sıfat isnadında bulunmanın O'nun yaratılmışlarla arasında benzerlik olacağı şeklinde anlamıştır. Kudrete kadir olmak cismaniyete mahsustur. O halde Allah'ın zatından başka bir kudretle kadir olması O'nun cismaniyetine işaret edecektir ki bu da mümkün değildir (Ocak, 2018). Kendilerini Muvahhidler olarak tanımlayan Mu'tezile tevhidin gereğini Allah'ın zatı ile sıfatlarını bir kabul etme üzerine temellendirdiğinden bunun doğal bir sonucu olarak O'nun cismaniyetine işaret edecek veya kendinden ayrı bir kudretle kadir olacak olması görüşüne şiddetle karşı çıkmıştır.

Mu'tezile'den bahsedildiğinde akla ilk gelen Kur'an'ın mahluk olup olmadığı tartışmasıdır. Nitekim bu tartışmanın Mu'tezile'nin çıkışı ile birlikte gündeme geldiği görüşünde olanlar vardır (Ebû Zehra, 2004). Ancak tartışmanın tarihsel boyutu göz önüne alındığında Mu'tezile'nin konuya bakışının Cehm b. Safvân ile aynı olduğu, Mu'tezile'nin Cehm b. Safvân'ın görüşünü benimseyerek sistemleştirdiği görülmektedir. Mu'tezile'nin Kur'an'ın yaratılmışlığı meselesini açıklama şekli tevhid anlayışını da ortaya koymaktadır. Mu'tezile Allah'ın zatına zaid kadîm sıfatların varlığını reddedince beraberinde Allah'ın kelam sıfatının da kadîm olamayacağını iddia etmiştir. Dolayısıyla onlar Kur'an'ın mahluk olduğunu ve Allah'ın mütekellim olmadığını savunmuşlardır (Işık, 1967: 75). Çünkü Mu'tezile'nin Allah'ın kelam sıfatına bakışı Kur'an'ın mahluk olduğu görüşünü de şekillendirmiştir. Karşı çıktıkları olgu Allah'ın mütekellim olması değildir, kelamın sesler ve harflerden oluşması ve biz uzuv olan dil vasıtasıyla aktarılması nedeniyle akla bir cisim veya araz fikri getirdiği ancak yaratıcının yaratılmışlara benzer bir şekilde kelam sıfatına sahip olamayacağı görüşüdür. Mu'tezile kelam sıfatına farklı bir yorum getirerek Allah'ın cisimde murad ettiği şeyi anlatmak için cisimde özel sesler yaratmak suretiyle özel bir metotla iletişime geçtiğini savunmuştur. Aynı görüş daha önce bahsedildiği üzere Cehm b. Safvân'da da görülmektedir. Cehm b. Safvân gibi Mu'tezile de Allah'ın konuştuğunu ve zikrini işaret eden ayetleri delil getirerek Enbiyâ Suresi 2'inci ayette geçen '*muhdes bir zikir*' ifadesi ile Hicr Suresi 9'uncu ayetteki '*Zikri Biz indirdik*' ifadelerini delil getirerek şu şekilde açıklamıştır: Mu'tezile'ye göre Kur'an'ın muhdes oluşu münezzel oluşuna da işaret etmektedir. Nitekim '*Zikri Biz indirdik*' ifadesi Kur'an'ın yaratılmış oluşuna destekler niteliktedir. Kur'an'ın hâdis olması ise mevcut olduğunu gösterir. Mevcut olan şeyin cismaniyetinden bahsetmek gerekir, cisim olmayan tek şey Allah olduğu için bu durumda Kur'an'ın mahluk olması zorunluluğu ortaya çıkar. Dolayısıyla Allah'ın cisim olması düşüncesinden uzaklaşmak Kur'an'ın yaratılmışlığı fikrini zorunlu olarak ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak bu fikrin çıkış sebebi teşbih ve

tecsimden olabildiğince kaçınarak kendisinden başkasına benzemeyen ve yaratılmış her şeyden münezze olan bir ve tek yaratıcı anlayışını korumaktır. Yani tevhid prensibinin Mu'tezile'nin döneminde tartışılan İlahi sıfatlar probleminde doğan Kur'an'ın yaratılmışlığı tartışmasına yönelik sunduğu bir çözüm olduğunu söylemek mümkündür.

Mu'tezile İlahi sıfatlara bakışı nedeniyle ru'yeti yani Allah'ın ahirette görülmesini reddetmiştir (en-Neseft, 2004). Cehm b. Safvân da olduğu gibi mu'tezilî düşüncede de Allah'ın görülmesi ile O'nun cisim olması anlaşılmalıdır. Onlara göre Allah'ın görülebileceğini kabul etmek Allah'ın yaratılmışlara benzeme fikrini ortaya çıkaracaktır ki bu durum tevhid esası ile bağdaşmayacak bir tavidir. Mu'tezile konuya ilişkin mevcut nasları tevil etmeyi tercih ederken ayrıca aklî izahlar da sunmuştur. Mu'tezile Cehm b. Safvân da olduğu gibi görüşüne mesnet olarak "Gözler O'nu idrak edemez, Fakat O, gözleri idrak eder" (En'am 6/103) ayetini zikretmiştir. Mu'tezile'ye göre muhkem olan ilgili ayette 'idrak' ve 'basar' kelimeleri birlikte kullanıldığı zaman ru'yet anlaşılmalıdır ve ayette bahsedildiği üzere Allah'ın ahirette görülmesi nefyedilmelidir (Abdulcebbâr, 2012: 156). Mu'tezile Hz. Musa'nın Allah'ı görme talebinde bulunduğu En'âm suresi 106'ıncı ayette yer alan "لن تراني" (Beni göremezsin) ifadesini de ru'yetin gerçekleşmeyeceğinin delili olarak kabul etmiştir. Ayette geçen ifadeye göre Allah zatı itibarıyla görülemeyecektir. Mu'tezilî kelamcılar nassı şu şekilde tevil etme yoluna gitmiştir: Hz. Musa'nın Allah'ı görme talebinin kavmi için imkan dahilinde olabileceğini savunmuş ve ru'yetin gerçekleşmesi için karşılıklılık durumunun gerektiğini böyle bir halin ise cisimler için söz konusu olabileceğini söylemişlerdir (ez-Zemahşerî, 2012). Allah'ın zatı için benzerlik ve cismiyetten özellikle kaçınan mu'tezilî kelamcılar ru'yeti cismiyet olarak algıladığı için reddetmiştir.

Mu'tezile Allah'ın zatının bir gereği olarak görülemeyeceğini naslar çerçevesinde izah ettikten sonra görme eyleminin meydana gelmesi için bazı şartların mevcut olması gereğine işaret ederek tartışmayı aklî boyutta incelemiştir. Mu'tezile, bu konudaki argümanlarını Allah'ın zatında yaratılmışlara ilişkin özellik ve nitelemelerden soyutlamayı tercih ederek geliştirmiştir. Mu'tezile'ye göre ru'yetin gerçekleşeceğini iddia etmek Allah'ın cisim olduğunu savunmakla aynı anlamdadır. Çünkü görme eylemi renk, cisim, cevher, bir mekânda bulunma ve sınırlı olmayı (el-Bâkılânî, 1957: 277) dolayısıyla nitelenebilir olma durumunu beraberinde getirecektir. Yani görme eylemi gerçekleşince karşılaşılan şey bir cisim olacaktır. Allah da cisim olmadığına göre görülemeyecektir. O halde ru'yet mümkün değildir (Abdulcebbâr, 2012: 184-185). Mu'tezile izahında görme eyleminin tanımından yola çıkmış, bu tanımlama gereği ancak cisimlerin görülebileceğini savunmuş ve neticede ru'yeti inkâr etmiştir. Anlaşıyor ki Mu'tezile, aklî ve naklî izahlarını Allah'ı teşbihî ve teccimî düşüncelerden soyutlamak, O'nun birliğine yakışmayacak nitelemelerden uzaklaşmak üzerine kurgulamıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Allah'ın zatı ile sıfatları arasındaki irtibatın ele alındığı zat-sıfat özdeşliğine yönelik tartışmalar İslam düşüncesinde teşbih ve teccim iddialarından sonra ortaya çıkmıştır. Naslarda benzeme ve cisim olma ihtimali taşıyan ifadelerin Allah'ı nitelemek için tercih edilebileceğini savunan teccimî ve teşbihî fikirler Allah'ın nasıl vasflanacağına dair görüşlerin oluşmasına neden olmuştur. Cehm b. Safvân teşbihî görüşe karşı olarak sıfatların nefyedilmesi savını

benimsemiş ve geliştirmiş ve Kur'an'da Allah'ın eşi benzeri olmayan ve birliğine işaret eden ayetleri kendisine mesnet kabul etmiştir. Cehm b. Safvân Allah'ın kendisini nitelediği ifadelerin zihinde benzerlik ve cismaniyet ihtimali oluşturmasından kaçınmak için sıfatların Allah'tan yani Allah'ın zatından tenzih edilmesi gerektiğini savunmuştur. Mu'tezilî kelamcılar da Cehm b. Safvân'ın kaygılarını taşımakla birlikte Allah'ın birliğine de vurgu yaparak meseleyi yine tenzih doktrini bağlamında yorumlamışlardır. Dolayısıyla tenzih yaklaşımının gelişmesinde teşbih ve tecsim iddialarının önemli bir faktör olduğunu söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle Allah'ın zatı ve sıfatlarına yönelik itikadî nitelikli ilk ayrışmaların tenzih fikrinin belirgin bir nitelik kazanmasına neden olduğu söylenebilir. Geliştirilen bu tenzih iddiasının temelleri ise Cehm b. Safvân'a ait olup, ilgili yaklaşımı aynı dönemde yaşadığı bilinen Vâsıl b. Atâ ondan almıştır. Böylece Mu'tezile ekolünün kurucusu vasıtasıyla Cehm b. Safvân'ın sıfatlar meselesine bakışı mu'tezilî sıfat algısını etkilemiştir.

Cehm b. Safvân ve Mu'tezile Allah'ı yaratılmışlara benzemekten tenzih eden ortak bir bakış üzerinden hareket ederek Allah'ın zatından başka kadim sıfatların varlığını reddetmişlerdir. Sıfatlar meselesinde benimsedikleri benzer tutum Kur'an'ın yaratılmışlığı ve Allah'ın ahirette görülüp görülemeyeceğine yönelik görüşleri barındıran ru'yetullah tartışmaları üzerinden de anlaşılmaktadır. Ancak Cehm b. Safvân'da zat-sıfat özdeşliği Allah'ın yaratılmışlara benzeme ihtimaline karşı bir tavır olarak dikkat çekmekteyken Mu'tezile kelamında zat-sıfat özdeşliği, benzerlik ihtimalinin yanı sıra Allah'ın birliğine vurgu üzerinden inşa edilmiştir. Söz konusu tavır ise mu'tezilî kelamcıların zat-sıfat özdeşliği bağlamında tartışılan Kur'an'ın yaratılmışlığı ve Allah'ın ahirette görülmesi tartışmalarında daha belirgin bir nitelik kazanmaktadır. Dolayısıyla Mu'tezile'nin beş esastan ilki olan tevhid prensibinin Allah'ın zatını yaratılmışlara has tüm vasıflardan soyutlama yani tenzih etme anlayışı ile ortaya çıktığını ayrıca İlahi sıfatlar ve kapsamında incelenen halku'l-Kur'an ve ru'yetullah tartışmalarına yönelik sunulan bir çözüm olduğunu söylemek mümkündür. Yine zat-sıfat özdeşliği ve bağlamında tartışılan meseleler Cehm b. Safvân'da teşbihî ve tecsimî fikirlere itiraz mahiyeti taşımaktayken Mu'tezilî kelamcılar tarafından konu daha detaylı ve sistemli bir şekilde incelenmiştir. Burada vurgulanması gereken en önemli husus ise Cehm b. Safvân'ın Mu'tezile kelamının kurguladığı sıfatlar teorisi üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmasıdır.

KAYNAKÇA

- Abdulcebbar, e.-K. (2012). *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*. Beyrut: Dâru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- Asalî. (1965). *Cehm b. Safvân ve Mekânetehu fî Fikri'l-İslâm*. Beyrut: Mektebetü'l-Ehliyye.
- Aydınlı, O. (2010). Mu'tezile Ekolünün Teşekkülü ve Temel İlkeleri. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, s. 21.
- Boz, S. E. (2021). Cehmî Oluşu Sebebiyle Tenkit Edilen Râvîler. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Can, S. (2021). *Cehm bin Safvân ve Teolojik Paradigmasını Anlamak*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Cârullah, Z. (1947). *el-Mu'tezile*. Kahire.
- Çamur, O. (2017). Cehm b. Safvanın İtikadî Görüşleri ve Tesirleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çurak, H. (2017). Şehritânî'nin Ahval Teorisini Eleştirisi. *Universal Journal of Theology*, 2(2), s. 162-174.
- Dârimî. (2010). *er-Red 'ale'l-Cehmiyye*. (T. H. el-Faki, Dü.) Kahire: Mektebetu'l-İslamiyye.

- Ebû Zehra, M. (2004). *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*. İstanbul: Yeni Şafak.
- el-Bağdâdî, A. (2007). *el-Fark beyne'l-Fırak*. (n. M. Abdülhamid, Dü.) Kahire : Mektebetü Dâri't-Türas.
- el-Bâkîllânî, E. B.-T. (1957). *Kitâbu't-Temhîd*. Beyrut: el-Mektebetu's-Şarkıyye.
- el-Eş'ari. (1980). *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*. Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye.
- en-Nesefî. (2004). *Tebşiratu'l-Edille*. (T. H. Atay, Dü.) Ankara.
- en-Neşşâr. (2016). *İslâm'da Felsefî Düşüncenin Doğuşu*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Erkol, A. (2003). Mu'tezilî Düşüncede Dinamizm ve Mu'tezile Düşüncesinin İslam Toplumunu Dönüştürmedeki Etkisi. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 3(3), s. 131-149.
- Eroğlu, A. (2020). Hadis Tarihinde Cehmiyye'ye Yönelik Reddiyeler-Hicri İlk Beş Asır . *Doktora Tezi*. Necmettin Erbakan University.
- eş-Şehristânî. (1993). el-Milel ve'n-Nihal. (t. E.-A. Fâ'ûr, Dü.) *Dâru'l-Ma'rife*.
- ez-Zemahşerî, C. E.-K. (2012). *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni't-Te'vîl fi Vucûhi't-Te'vîl*. Kahire: Dâru'l-Hâdis.
- Hanbel, A. (2020). *Zındıklara ve Cehmiyye'ye Reddiye*. (Y. Öztürk, Çev.) Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Hanbel, İ. (1971). *er-Red, ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye*. (n. A.-N. Akâidu's-Selef içinde, Dü.) İskenderiye: Menşe'etu'l-Meârif.
- Hazm, İ. (1996). *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ' ve'n-Nihal*. Beyrut : Dâru'l-Cîl.
- Işık, K. (1967). *Mu'tezilenin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kâdî, Y. (2005). *Makâlâtü'l-Cehm b. Safvân ve Eseruhâ fi'l-Fıraki'l-İslâmiyye*. Riyad: Dâru Edvâi's-Selef.
- Koçyiğit, T. (1968). Cehmiyye (Mutezile) de Akılcılık. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1-4), s. 103-122.
- Malatî. (2007). *et-Tenbih ve'r-Red 'alâ Ehli'l-Ehvâ ve'l-Bida*. Kahire: el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs.
- Ocak, H. (2018). Ebu'l-Muin en-Nesefinin Tanrı tasavvurunda Temel Kavramlar. *Kesit Akademi Dergisi*.
- Teymiyye, İ. (2004). *el-Fetva'l-Hameviyyeti'l Kübrâ*. Riyad.
- Türcan, G. (2019). Mu'tezilî Tenzih İddiasının Aklî/Felsefî Temellerine İlişkin Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 59.
- Üzüm, İ. (2020). *Mücessime* (Cilt XXXI). Ankara: TDV, DİA.
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. *IDS Practice Paper in Brief*. ILT Brief.

ANKARA MEYVE ve SEBZE HÂLİ'NİN SOSYOLOJİK ANALİZİ**Hatice ŞEKER***Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye, elelepenek@hotmail.com***Prof. Dr. Hasan ŞEN***Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye, senhasan@mu.edu.tr***ÖZET**

Meyve ve Sebze Hâl'leri Türkiye'de ekonomik olarak çok önemli bir yere sahiptir. Hâl'lerin gerek tarımsal üretime katkıda bulunması gerekse üretilen ürünlerin dağıtılması açısından işlevleri vardır. Yine söz konusu Hâl'ler Memur, Çıkışçı/Hamal, Komisyoncu/Ticaret Patronu, Avukat, Muhasebeci/Belediye Personeli (işçi), Pazarcı, Şoför, Büro Personeli gibi değişik meslek gruplarından birçok kişiye istihdam sağlamaktadır. Bu çalışma Ankara Meyve ve Sebze Hâl'ini sosyolojik açıdan analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma 2019-2022 yılları arasında yapılan saha araştırmasına dayanmaktadır. Yapılan incelemede bahsedilen meslek gruplarının sosyo-ekonomik, eğitim ve kültür seviyeleri ve bunların alanda edindikleri konumlarına etkisi analiz edilmiştir. Çalışmada hem nicel hem de nitel araştırma desenini içeren karma/mix yöntem kullanılmıştır. Nicel yöntem ile toplamda yaklaşık 2000 kişinin çalıştığı Hâl'de tabakalı örneklem tekniği yoluyla 118 kişiyle görüşülmüştür. Elde edilen verilerin S.P.S.S. 24 programı ile analiz edilmiştir. Ayrıca 20 kişi nitel yönetime dayalı olarak derinlemesine mülakat yapılmış ve veriler söylem analizine tabi tutulmuştur. Çalışmada, A.M.S.H.'de çalışanların ağırlıklı olarak alt gelir, orta ve üst gelir gruplarına ayrıldığı tespit edilmiştir. Bunda da bu grupların eğitim, kültür ve sosyal çevre gibi sosyolojik faktörlerin etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Yine işe alımlarda genelde hemşehrilik ilişkisinin önemli rol oynadığı tespit edilmiştir. Alanın oldukça çetrefilli olduğu ve birçok yerde iktidar mücadelesinin yaşandığı görülmüştür. Ayrıca yerel yönetim ve merkezi yönetim arasında zaman zaman gerilimlerin yaşandığı tespit edilmiştir. Bu gerilimlerin uzun yılların getirdiği iş tecrübesi ve bazı politik esnemelerle çözüldüğü anlaşılmıştır. Çalışmanın sonunda bu çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda gelecekte yapılacak olan çalışmalara yönelik literatür destekli tartışmaya yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ankara Meyve Sebze Hâli, Tabakalaşma, Belediye, Kapitalizm, Yerel Yönetim

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF WHOLESALE MARKETS FOR FRESH FRUITS AND VEGETABLES OF ANKARA**Hatice ŞEKER***Muğla Sıtkı Koçman University, Muğla, Turkey, elelepenek@hotmail.com***Prof. Dr. Hasan ŞEN***Muğla Sıtkı Koçman University, Muğla, Turkey, senhasan@mu.edu.tr***ABSTRACT**

Wholesale Markets for Fruit and Vegetable (Hâl) have a very important place economically in Turkey. They have functions in terms of both contributing to agricultural production and distributing the produced products. Then, the aforementioned states provide employment to many people from different professions such as Officer, Exiter/Porter,Commissionaire/Trade Boss, Lawyer, Accountant/Municipal Staff (worker), Marketer, Driver. This study aims to analyze Ankara Fruit and Vegetable Market from a sociological perspective. This study is based on field research conducted between 2019-2022. In the study, the socio-economic, educational and cultural levels of the mentioned occupational groups and their effects on their positions in the field were analyzed. Mixed method, which includes both quantitative and qualitative research design, was used in the study. With the quantitative method, 118 people were interviewed through the stratified sampling technique in Hâl, where a total of 2000 people work. The data has been analyzed with S.P.S.S.4 program. In addition, 20 people were interviewed in depth based on the qualitative method and the data were subjected to discourse analysis. In the study, it has been determined that the employees in Wholesale Markets for Fruit and Vegetable of Ankara are mainly divided into lower income, middle and upper income groups. It has been concluded that sociological factors such as education, culture and social environment of these groups are effective in this. Then, it has been determined that the citizenship relationship plays an important role in recruitment. It has been seen that the area is quite complicated and there is a power struggle in many places. In addition, it has been determined that there are tensions between the local government and the central government from time to time. It has been understood that these tensions have been resolved with work experience and some political stretching. At the end of the study, a literature-supported discussion for future studies was included in line with the findings obtained in this study.

Keywords: Wholesale Markets for Fruit and Vegetable of Ankara, Stratification, Municipality, Capitalism, Local Government

GİRİŞ

Bu çalışmada, iktisadi bir alan olan Ankara Meyve Sebze Hâl'i sosyal tabakalaşma bağlamında Bourdieucu perspektifle analiz edilmiştir. Ankara Meyve Sebze Hâl'i çok farklı sermaye hacminden gelen faillerin oluşturduğu bir alandır ve bu faillerin bir arada analizini yapabilmeye alan dinamiklerinin birbirleriyle olan ilişkilerini anlama imkanı sunmaktadır. Bourdieu'nün kavramlarının adı geçen Hâlde işlevini test eden bu çalışma, aynı zamanda bu iktisadi alanda çok önemli bir yer tutan gündelik yaşam pratiklerini içeriden anlaşılması noktasında bir çabanın ürünü olarak çıkmıştır.

Bu çalışmada öncelikle Bourdieu'nun temel kavramları açıklanmış ve alanla olan bağları kurulmuştur. Kullanılan kavramlar; oyun metaforu, alan ve sermayedir. Alan verileri nitel ve nicel olarak değerlendirilmiştir. Alanın yapısal dinamikleri nitel, faillere yönelik dinamikleri ise nicel verilerle analiz edilmiştir. Yapısal dinamikleri anlamak adına Hâl yasası ve bu yasaya ilişkin faillerin konum alışları belirleyici olmuş ve alanın anlaşılması için gerekli veriyi sunmuştur. Faillerin; ekonomik, sosyal ve kültürel sermayesini anlamak adına sekiz anket sorusunun sonuçları değerlendirilmiştir.

PIERRE BOURDEU'NÜN TEMEL KAVRAMLARI

Bourdieu sosyolojisinde kavramlar birbiriyle ilişkili ve her alan için özgün açıklamalar sunmaktadır. Bu çalışmada bu kavramların bir kısmına yer verilmiştir. Bunlar: oyun metaforu, alan ve sermayedir.

Bourdieu'nün Oyun ve Alan Metaforu

Bourdieu'ye göre, oyun alanda oynanır ve failler çıkar elde etmek için bu alana girerler. Çoğu zaman da orada oynanan kuralları eleştirmeksizin doğrudan kabul edip benimserler (Bourdieu, 2006:405). Her oyuncu yani fail, yetenekleri, sahip oldukları sermayeleri ve konumlarına göre alanda yer alırlar (Bourdieu, 1997:55). Çünkü alan, "konumların yapılaştırdığı bir 'sistem' ya da bir 'uzam'dır". Konumları da belirleyen temel unsur ise sermayelerdir. "Sermayenin eşitsiz dağılımı alanın yapısını belirler, alan da alan içerisinde karşı karşıya bulunan eyleyenler ve kurumlar arasındaki tarihsel güç ilişkisinin durumuyla tanımlanır" (Bourdieu, 1997:104). Sosyal alan bir *kosmos* olarak makro ve mikro alanlara bölünmüştür. Örneğin sanatsal alan, dinsel alan ya da ekonomik alan farklı mantıklara sahiptir (Bourdieu ve Wacquant, 2003:81). Bourdieu'ye göre;

"Alan terimleriyle yapılan bir çözümleme zorunlu ve birbirine bağlı üç uçta içerir. İlk olarak iktidar alanına kıyasla söz konusu alanının konumunu belirlemek gerekir. İkinci olarak bu alanda rekabet halinde olan faillerin ya da kurumların işgal ettikleri konumlar arasındaki ilişkilerin nesnel yapısı kurulmalıdır. Üçüncü olarak faillerin habitusu yani belirli bir toplumsal ve iktisadi koşul türünün içselleştirilmesi yoluyla edindikleri ve söz konusu alanın içinde tanımlanmış bir yörüngede az ya da çok gerçekleştirme fırsatı bulan farklı yatkınlık sistemleri çözümlenmelidir" (Bourdieu,2021:152).

Bu kapsamda çalışmada bir alan olarak Hâl, devlet, tahakküm eden ve edilenlerin konum alışlarını ve faillerin mücadele biçimlerini analiz etme imkânını vermiştir. Ayrıca faillerin konum alışlarını ve mücadele biçimlerini anlamak adına onların sahip oldukları ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye biçimleri çözümlenmeye çalışılmıştır. Söz konusu sermayeleri şimdi kısaca tanımlamak yerinde olacaktır.

Bourdieu'nün Sermaye Kavramı

Bourdieu sosyolojisinin en temel kavramlarından olan sermaye, ekonomik olanla sınırlı kalmayan sosyal, kültürel ve simgesel boyutları içerir ve birbirinden kopuk değildir (Göker, 2007: 282). Ekonomik sermaye, sahip olunan

para, gelir gibi maddi unsurların toplamını ifade eder. Sosyal sermaye, failin içinde olduğu ilişki ağıdır. Burada tanıma ve tanınma çok önemlidir (Bourdieu ve Wacquant, 2003:108). Kültürel sermaye ise, failin aile veya okul yoluyla kazandığı, genelde eğitimle elde edilen birikimli bilgi toplamıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 108).

KAVRAMLARIN ALANDAKİ KARŞILIĞI

Bu araştırma, Bourdieu diliyle şöyle açıklanabilir; *Hâl*, mücadelenin devam ettiği bir oyun alanıdır. Bu alanın çalışanları alana belli çıkarlarını (illusio) karşılamak üzere dahil olurlar ve alana ait kuralları (doxa) kabul ederler. Farklı sermaye yapı ve hacmine sahip olan Hâl çalışanları sosyal tabakalar halinde konumlanır alanı şekillendirir ve alan tarafından şekillenirler.

YÖNTEM

Pierre Bourdieu, teori ve yöntemin iç içe bir süreç olduğunu sıklıkla vurgular. Ona göre teori, pratiği olduğu gibi yönlendiren bir süreç değildir. Teorik olarak kusursuz olan ancak pratiğe dökülemeyen ve/veya dökülme çabası gütmeyen bir çabanın yetersizliğine inanan Bourdieu, teori ve yöntemin birbirini gerektiren, ilişkisel birlikteliğine vurgu yapar. Kavramlara faydaları nispetinde önem ve yer verir. Bourdieu, teori ve pratiği önermeler ve deneysel örneklerle şekillendirdiği için sınırsız bir kavram evrenine de sebep olmaz (Wacquant, 2003:35). Bu anlamda her konuyu kendi bağlamında araştırmak, (pratiğin ve kavramların da bu bağlamda şekillenmesi) Bourdieu'nün araştırmalarının içerdiği tutarlılığının kanıtı niteliğindedir. Bu çalışmanın araştırma yönteminin temelini, Bourdieu'nun sosyoloji alanına kattığı kavramlar oluşturmaktadır.

Bu araştırmada karma yöntem kullanılmıştır. "Karma yöntem araştırmaları, araştırmacının bir çalışma veya birbirini izleyen çalışmalar içerisinde nitel ve nicel yöntem, yaklaşım ve kavramları birleştirmesi olarak tanımlanır. Karma yöntemle araştırma yapmak ise çeşitli yöntemler kullanarak olayları bir çerçevede içerisinde sunma, analiz etme ve bir araya getirmektir". Johnson ve Turner, karma araştırmanın temel ilkesini, "*araştırmacı farklı strateji, yöntem ve yaklaşımları kullanarak çoklu veriler toplamalı*" diye ifade etmektedir. Creswell karma yaklaşımın temel önermesini şöyle tanımlar: "Nicel ve nitel yaklaşımları birlikte kullanmak, her iki yaklaşımı tek başına kullanmaya oranla araştırma problemlerini daha iyi anlamamızı sağlar" (Akt: Baki ve Gökçek:2012:2).

Bu çalışmada ilk olarak nicel yöntem kullanılmıştır. Buna bağlı olarak tabakalı örneklem tekniği kullanılarak 118 kişiyle görüşme yapılmış ve görüşmelerden elde edilen nicel veriler S.P.S.S. 24 programı kullanılarak analiz edilmiştir. İkinci olarak nitel yöntem ve buna bağlı olarak derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Çeşitli mesleki kesimlere ait 20 kişi ile görüşülmüş ve bu veriler söylem analizine tabi tutulmuştur. Bu yazıda veriler, çalışmanın problemi bağlamında duyulan ihtiyaç oranında sunulmuştur.

BULGULAR

ALANIN NİCEL VERİLERİ: SERMAYE HACİM PAREMETRELERİ

Bu başlık altında failerin; ekonomik, sosyal, kültürel sermaye hacimlerini ölçmek amacıyla hazırlanan soruların nicel analizine yer verilmiştir. Bu kapsamda her sermaye türü için iki soru tespit edilerek sonuçları değerlendirilmiştir.

Ekonomik sermaye

	Aylık gelirinizi yaklaşık olarak belirtiniz?
--	---

		3000-4000	4500-6000	6500-10000	10500-30000	30000 üstü
Mesleğiniz?	Memur	0	0	11	3	0
	Çıkışçı/Hamal	0	10	26	12	0
	Komisyoncu/Ticaret Patronu	0	0	0	1	10
	Avukat	0	1	0	0	2
	Muhasebeci	0	1	2	1	0
	Belediye Personeli (işçi)	1	19	2	1	0
	Pazarıcı	0	2	3	0	0
	Şoför	0	2	2	1	0
	Büro Personeli	0	1	4	0	0

Tablodan da anlaşılacağı üzere, “Komisyoncu/Ticaret Patronu”, “Belediye Personelleri/İşçiler”, “Avukatlar”, “Muhasebeciler”, “Memurlar”, “Çıkışçılar/Hamallar”, “Pazarıcılar” ve “Şoförler” arasında belirgin bir gelir, buna bağlı olarak ekonomik sermaye farklılıkları vardır. “Çıkışçılar/Hamallar” en alt ekonomik sermayeye sahipken “Komisyoncu/Ticaret Patronu” en yüksek gelire bu bağlamda ekonomik sermayeye sahiptir.

Sosyal Sermaye

Hal çalışanı olmanızda etkili olan kişi veya kişiler kimlerdir?						
		Kendi seçimim	Ailem	Arkadaşlarım	Hemşerilerim	Diğer
Mesleğiniz?	Memur	24,00 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %	36,36 %
	Çıkışçı/Hamal	28,00 %	54,05 %	26,32 %	86,67 %	13,64 %
	Komisyoncu /Ticaret Patronu	4,00 %	24,32 %	0,00 %	0,00 %	4,55 %
	Avukat	0,00 %	0,00 %	10,53 %	0,00 %	4,55 %
	Muhasebeci	4,00 %	2,70 %	10,53 %	0,00 %	0,00 %
	Belediye Personeli (işçi)	28,00 %	5,41 %	36,84 %	6,67 %	27,27 %
	Pazarıcı	4,00 %	8,11 %	0,00 %	6,67 %	0,00 %
	Şoför	0,00 %	0,00 %	15,79 %	0,00 %	9,09 %
	Büro Personeli	8,00 %	5,41 %	0,00 %	0,00 %	4,55 %

“Aileniz ve akrabalarınız dışında sosyal çevreniz kimlerden oluşur” şeklindeki sorumuza alanda egemen olan yani tahakküm edenler genellikle iş arkadaşları ve geniş bir sosyal çevre yanıtını verirken tahakküm edilenlerde ve ara konumlarda iş arkadaşı, mahalli komşu öne çıkan yanıtı oluşturmaktadır. Hâl çalışanı olmakta etkili olan kişi veya kişiler sorumuza tahakküm edenlerde aile tahakküm edilenlerde aile eve arkadaş ve hemşehriler öne çıkmıştır. Ara konumlarda örneğin memurlarda daha çok kendi tercihim ya da diğer seçenekleri tercih edilmiştir. Aynı sosyal çevrede olmak çalışanların sosyal sermayelerini etkilemektedir. Burada en önemli parametrelerden birisi

hemşericiliktir. Hemşericilik Bourdieu'nun (1986:21) tarif ettiği alana dair güvenilir olma niteliğini barındırmaktadır. İşe alımlarda son derece önemli bir rol oynamaktadır.

Kültürel Sermaye

		Öğrenim durumunuz?						
		Herhangi bir mezuniyetim yok	İlkokul	Ortaokul	Lise ve dengi	Yüksekokul/Ön Lisans	Lisans	Lisansüstü mezun ya da devam ediyor
Mesleğiniz?	Memur	0,00 %	0,00 %	0,00 %	8,82 %	25,00 %	33,33 %	83,33 %
	Çıkarıcı/Hamal	100,00 %	68,00 %	58,06 %	32,35 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %
	Komisyoncu/Ticaret Patronu	0,00 %	0,00 %	3,23 %	17,65 %	0,00 %	33,33 %	0,00 %
	Avukat	0,00 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %	16,67 %	16,67 %
	Muhasebeci	0,00 %	0,00 %	0,00 %	5,88 %	12,50 %	8,33 %	0,00 %
	Belediye Personeli (işçi)	0,00 %	16,00 %	32,26 %	20,59 %	12,50 %	8,33 %	0,00 %
	Pazarcı	0,00 %	4,00 %	3,23 %	2,94 %	25,00 %	0,00 %	0,00 %
	Şoför	0,00 %	12,00 %	3,23 %	2,94 %	0,00 %	0,00 %	0,00 %
	Büro Personeli	0,00 %	0,00 %	0,00 %	8,82 %	25,00 %	0,00 %	0,00 %

Kültürel sermaye hacmini ölçmeye yönelik olarak katılımcıların öğrenim durumlarına ilişkin hazırlanan soruya verilen yanıtlar , Komisyoncu/Ticaret Patronu/ Avukat ve Muhasebeci gibi mesleğe sahip olanların lise ve üzerinde eğitim seviyesine sahip olduklarını, diğer kesimler ilkokul ve ortaokul seviyesinde eğitim aldıklarını göstermektedir. Bu da çalışanlar arasında kültürel sermaye farklılıkları olduğunu göstermektedir.

Analiz edilen üç tablodan da görüleceği üzere, Hâl'de çalışanlar arasında ekonomik, sosyal ve kültürel sermaye açısından belirgin bir fark vardır. Bu durum da onların sosyal tabakalaşma siteminde edindikleri konumları ciddi bir biçimde etkilemektedir.

Bourdieu perspektifiyle analizi yapılan bu mikro alan (A.M.S.H), makro iktisadi alanın bir parçasıdır. İktisadi alan toplumsal yaşamın başlangıcından bu yana, toplumsal ilişki örüntülerinin doğuşunda doğrudan ya da dolaylı etkisi olan meta alanlardan biridir. İktisadi alan ekonomik sermayenin biriktirildiği ve sosyal yaşamın devamlılığı için olmazsa olmaz bir alandır. Yaşamı rahatça idame ettirebilmek adına ekonomik, kültürel, sosyal, simgesel sermaye türlerindeki hacmi artırmaya yarayacak faaliyetlere girilir. Buradan yaşamın temel motivasyonu para kazanmaktır gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Tabi ki para kazanmak, iyi bir gelir elde etmek temel amaçlardan biridir fakat tek başına yeterli değildir. Eğer toplumda tek motivasyon tüm failer için sadece para kazanmak ve bu paranın hacmini artırmak olsaydı sanat, bilim, din gibi diğer alanların varlığından bahsedilemezdi. Yine yalnızca ekonomik bir motivasyon olsaydı yaşama dair hem toplumsal anlamda hem de failer nezdinde de ayrımlardan söz edilemez, insanı insan yapan özellikler ortadan kalkardı.

Araştırma özelinde bakıldığında, A.M.S.H.'de çalışanların temel motivasyonlarında farklılık görülmektedir. Düşük ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeye sahip olanlar için öncelikli ve acil durum yaşamı idame ettirmeleridir. Bu durum sahada yapılan gözlemlerde ve mülakatlarda da tespit edilmiştir.

NİTEL ANALİZ: İKTİSADİ ALANIN MAHİYETİ

İKTİSADİ ALANIN FAİLLERİ

İktisadi alanın aktörlerini tahakküm edenler (Patron sınıfı, üretim araçlarına sahip olanlar), tahakküm edilenler (mavi ve beyaz yakalılar, işçi sınıfı) ve devlet olarak üç ana hat üzerinden analiz etmek yerinde olacaktır.

Mikro Kozmosta (A.M.S.H.de) Devletin Pozisyonu ve Rolü

İktisadi alanı oluşturan unsurlardan biri devlettir. Zira burada detaylarına giremeyeceğimiz birçok teoride devletin kökeni açıklanırken birkaç etken (tarımsal gelişme, nüfusun ve çatışmanın artması) bir arada ele alınır. Buna göre, tarımsal üretim nüfusun artmasına, bu da üretimin yoğunlaşmasına, üretimin yoğunlaşması da nüfusun daha da artmasına neden olmuştur. Nüfus baskısı sonunda kaynaklar üzerindeki rekabet bir çeşit ekonomik savaşa dönüşmüştür. Yenilgiye uğrayanlar galiplere boyun eğmek zorunda kalmışlar ve böylece büyük bir evrimsel adım atılmıştır: çok-köylü örgütler ya da şeflikler ortaya çıkmıştır. Çatışmanın daha da ilerlemesi devletlerin kurulmasına ve en sonunda imparatorluklar halinde yayılmasına neden olmuştur (Cem ve Tunçoğlu ty.: 258-259). Fakat devletin tarihsel arka planı göz önüne alındığında, kimi zaman tahakküm eden sınıfın kimi zaman tahakküm edilenlerin –bu pek az rastlanır bir durumdur- tarafında yer aldığı da bilinmektedir. Bu nedenle bir devletin tarafının ne olduğunu ya da denge sağlayıp sağlamadığını anlamak için hükümetin çıkardığı yasalara özellikle iktisadi alana ilişkin çıkartılan yasalara dikkatle bakmak gerekmektedir. Bu yasaların çıkarılma sürecinde, partilerin ve diğer tüm siyasi, ekonomik, sosyal –medya gibi- kurumların konum alışı incelenerek sosyal adaletin tarafları anlaşılabilir. Buradan yola çıkarak 5296 Nolu Tarım Ürünlerinin Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun'un incelenmesi yerinde olacaktır.

Kamuoyunda Hâl yasası olarak bilinen bu yasa siyasal, sosyal, ekonomik hemen her alanda tartışmalara neden olmuş ancak henüz bir mutabakat sağlanmamıştır. 2018 yılında sahaya ilk girildiğinde Hâl'in gündeminde 11/03/2010 tarihli ve 5957 sayılı "Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz Ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi" adlı yeni düzenleme vardı. Bu düzenlemeye dayalı olarak hazırlanan yasa pek çok eleştirileri de beraberinde getirmişti. Yeni düzenleme üzerinde taraflar arasında gerilim yaşandığı gözlenmiştir. Devletin bir istişare süreci başlattığına tanıklık edilmiştir. Bu süreçte devletin denge politikası izlediği, iktisadi ilişkileri düzenlemek ve bu düzende ortaya çıkması muhtemel çatışmaları azaltmak olduğu tespit edilmiştir.

Yeni hal yasasının (<http://www.hal.gov.tr/Kanun/Forms/DispForm.aspx?ID=23>, Erişim tarihi: 10.01.2022) maddelerini tek tek ele almak bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Fakat Sibel Ölmez ve M. Okyay Demirörs'ün, "Yeni Hâl Yasası Üzerine Bir Değerlendirme" adlı çalışmalarında hal yasasında kamuya ilişkin çıkarımlar şu şekilde özetlenmiştir.

- Sebze ve meyve ticaretine yönelik daha sağlıklı değerlendirmeler yapılacak, düzenlemeler oluşturulacaktır,
- Sektörde hesap verilebilirlik ve saydamlık sağlanacaktır,
- Toptancı Hal Konseyinin oluşturulmasıyla, Konseye temsilci verecek olan kamu kurumları, üretici ve tüketici örgütleri ile sivil toplum ve meslek kuruluşları arasında uygulamaya yönelik işbirliği sağlanacaktır,
- Kayıt dışılığın önlenmesi ile vergi gelirleri artacaktır,

- Sebze ve meyve fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkisi azaltılacaktır.

Hürriyet gazetesinden Nuray Babacan'ın 03.05.2022 tarihli haberine göre; daha önce kamuoyunda da yer alan taslak metinde önemli değişiklikler yapıldı.

Bu değişiklikler şöyle sıralanabilir:

1. En önemli adım, hallerdeki yer tahsisinde atıldı. Bir işletmenin, hallerde birden fazla alanı olmayacak.
2. Tekel oluşması önlenecek.
3. Ayrıca üretici kooperatifleri için alan tahsisinin arttırılacağı öğrenildi. Edinilen bilgiye göre, yaş sebze ve meyve fiyatlarındaki artış ve üreticinin gelir kaybı, yıllardan beri ihmal edilen Hal Yasa değişikliğinin yeniden gündeme taşınmasına neden oldu.
4. AK Parti ekonomi kurmayları ve Ticaret Bakanlığı'nın tamamlama aşamasına getirdiği Hal Yasası için sektör toplantıları tamamlandı. Daha önceki taslaktan farklı düzenlemeler yapıldığı ortaya çıktı. Verilen bilgiye göre, sektör temsilcilerinin, ilgili bakanlıklar, yerel yönetimlerin önerileriyle, Hallerde bir kişinin birden fazla işletmesi olmayacak. AK Parti kurmayları, "Hallerde bir kişinin birden fazla işletmesi olduğunda farklı sonuçlar çıkıyor. Kardeşi, amcası, aile boyu işletmecilik yapıyorlar. Kimseye fırsat vermiyorlar. Tekel oluşması fiyatları etkiliyor. Neredeyse mafyavari bir düzen kurulmuş. Yeni taslak ile hallerde kümelenmeye izin verilmeyecek" dedi.
5. Teklife göre, büyükşehirlerde yeni alternatif haller kurulacak. Özellikle İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa'da belediyelere yeni hal kurulması için hazine arazileri dahil, yeni alanlar verilecek.
6. Bu haller kurulurken, belediyelerin üzerindeki yükü hafifletmek için İller Bankası aracılığıyla mali kaynak aktarılması da planlanıyor.
7. Hallere ilişkin yeni kurallar belirlenerek, tedarik zincirinin kırılmaması için önlem alınacak.
8. Doğrudan üretici kooperatiflerine hallerde yer verilecek.
9. İlk taslakta hallerin kapasitesinin yüzde 30'unun üretici birlik ve kooperatiflerine yer ayrılması öngörülüyordu. Bu oranın arttırılması tartışılıyor.
10. Zincir marketlerin doğrudan tarladan değil, hallerden mal alması sağlanacak. Hallerdeki üreticilerin ürünlerinin satışında bazı muafiyetler ve teşviklerin planlandığı belirtiliyor. KDV alınmaması gibi öneriler bulunuyor.
11. Teklifte, hallerin yönetimleri de yeniden şekillendirilecek. Belediyelerin ağırlığı arttırılacak. Özellikle denetim konusunda yeni önlemler alınacağı ve cezalar öngörüldüğü belirtiliyor.
12. Bu çalışmada tespit edildiği üzere ilgili yasa birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Alanda süregelen mücadelede tarafları oluşturan "tahakküm edenler" ve "tahakküm edilenler" arasında yaşanan gerilimin kaynağını teşkil etmiştir.

Tahakküm Edenler (Aracılar)

İktisadi alanın tahakküm edenler yüksek sermaye hacimlerine sahiptir. Özellikle temel parametre olan ekonomik sermayeye sahip olan bu sınıf ekonomik sermayesini diğer alanlarda kültürel ve sosyal sermayelerini artırmaya yönelik bir araç olarak hızlı ve etkili bir şekilde kullanabilmektedirler. Bu alana tahakküm eden bazı failer için ekonomik sermaye, yaşamlarını idame ettirmeleri için gündelik yaşamın araçsal bir parçası değildir. Yani etkinlikleri sadece ekonomik saha ile sınırlı değildir. Tahakküm edenler gündelik yaşamı, çıkarları doğrultusunda -tek boyutlu- biçimlendirmek, dolayısıyla gündelik hayat üzerinde egemen olmak ister ve bu yönde hareket ederler. Gündelik yaşamın işleyişi onlar tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak düzenlenir. Nitekim tahakküm edenler; üretim araçlarını elinde bulundurur, istihdam sağlar, üretir, ürettiğini satar, sattığından elde ettiği kar arttıkça üretimden elde ettiği karı kara çevirir yani paradan para kazanırlar; borsa, bankacılık sektörlerinin temeli buradan gelmektedir. Bu esnada ürettiklerini tükettirecek mecralar arar ve bu mecraları yapılandırır.

Buraya kadar her şey normal görünebilmektedir ancak tahakküm edenler kârını maksimize etmeye çalışırken gider kalemlerini kısmak ister. Bu gider kalemlerini kısma girişimleri tahakküm edilen sınıfların haklarının ihlali anlamına gelir ki bu sınıfın egemen olan güce karşı savunma araçları kısıtlıdır. Şayet devlet bir denge unsuru oluşturuyorsa böyle bir aracın varlığından dahi bahsedilemez.

İktisadi alanın tahakküm edenlerinin sosyo-tarihsel süreç içerisinde sınıfsal bilinçleri oldukça güçlüdür. Tahakküm eden sınıf, kendi çıkarlarını korumak adına ciddi bir mücadele yürütür ve kendine siyaset, sanat ve medya alanlarından sadık veya bağımlı paydaşlar oluştururlar. Ancak tahakküm edilenler bu gibi araçlardan yoksun olmak ile birlikte bu araçların kendi aleyhlerine oluşturdukları manipülasyonun mağduriyetini yaşarlar.

Mikro Kozmosun Tahakküm Edenleri

Hâl yasası ile tahakküm edenler, alana ilişkin erklerini bu alanı meydana getiren diğer paydaşlarla dengeli şekilde bölüşecektir. Bu yasa komisyoncular ve tüccar için bazı değişiklikler getirmektedir. Bu değişiklikler şöyle özetlenebilir:

- Başka bir alana taşınan toptancı Hâlleri ile pazar yerlerindeki kiralama ve tahsis işlemlerinde mevcut hak sahiplerine öncelik verilecektir.
- Mevcut tahsis sahiplerinin işyerleri, on iki yıl süreyle kendilerine kiralanmış sayılacaktır. 552 sayılı KHK'ye göre toptancı Hâlindeki işyerleri tahsis, kiralama ve satış yoluyla işletilebilmekteydi. Ancak 5957 sayılı Kanunla, toptancı Hâllerindeki işyerlerinin sadece kiralama veya satış yoluyla işletilmesi yöntemi benimsenmiş, bu iş yerlerinin tahsis yoluyla işletilmesi uygulamasına son verilmiştir. Bu çerçevede oluşabilecek mağduriyetleri gidermek amacıyla mevcut tahsis sahipleri için 12 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür. Ayrıca; Bakanlıkça belirlenen esaslara uygun olması kaydıyla, kira süresi sona erenlerle ihaleye çıkılmaksızın yeniden kira sözleşmesi yapılabilecektir.
- Mallar üzerinden sadece bir kez Hâl rüsumu alınacaktır. Malların birden fazla toptancı Hâline girmesi ve mükerrer Hâl rüsumu ödenmesi engellenmekte, bu konuda uygulamada yaşanan mağduriyetler giderilmektedir. Komisyoncuların yasaya ilişkin önemli ve yerinde itirazları vardır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir;
- Yeni Hâl Yasasının aksayan yönlerinden biri, her ürünün özelliklerinin Hâl kayıt sistemine girilmesinin istenmesinin üreticiyi zor durumu sokması olmuştur. Bu zorunluluk işletim sistemini bilen üreticiler için iyi bir uygulama olmakla birlikte köylü üreticilerin yeterli teknolojiye sahip olmaması onları zorlamaktadır. Yasa ile getirilen en önemli değişikliklerden birisi de toptancı haline bildirimde bulunmak şartıyla genel olarak Hâl dışında

toptan alım ve satımın yapılmasına olanak sağlamasıdır. Bildirim için Gümrük ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde ve elektronik ortamda web tabanlı çalışan "Hâl Kayıt Sistemi" oluşturulmuştur. Üreticiden ürün alan tüccar ve/ veya komisyoncunun, üretici adına www.hal.gov.tr adresine girerek kayıt yaptırmayı ve ürüne ait bir kimlik alması gerekmekte ve bu kimliği almadan da Hâlden dışarıya ürün çıkaramamaktadır. Yaşanan aksaklıklardan biri de bir yıl geçmesine rağmen kayıt sistemi sağlıklı çalışmamıştır. Bozulma riski yüksek olan yaş sebze ve meyvede bildirim sistemindeki bu sorun nedeniyle büyük sıkıntılar yaşanmakta olup ürünlere kimlik verilmesi bir yana, ürünler sisteme dahi girilememektedir ki bu da kayıt dışı ticarete sebep olmaktadır. Aynı zamanda toptancı Hâllerinin milyonlarca lira gelir kaybına uğramaları durumu ortaya çıkmaktadır.

Tahakküm Edilenler (Üreticiler ve Uygulayıcılar)

Tahakküm edilen sınıf ekonomik hacmi tahakküm edenlere kıyasla oldukça düşük kabul edilen faillerden oluşur. Bu sınıf, tahakküm edenlerin üretimlerinin çeşitli aşamalarında ihtiyaç duydukları sermayelere sahip olan kişilerdir. Örneğin, Bir müteahhit bina yapmak için elinde bulundurduğu ekonomik sermayeyi artırmak istiyorsa bu süreçte, yüksek eğitim görmüş mühendis ve mimarlardan, teknik eğitim almış kişilerden –elektrikçiler gibi- ve uygulayıcılardan yani işçilerden oluşur. Üretim her aşamasında failer; kültürel, sosyal ve ekonomik sermaye hacimleri bakımından farklılıklar gösterirler.

Bu durum mahalle yazgısı kavramıyla açıklanabilir. Doğduğunuz yer sizin tüm hayatınızı şekillendirir. Nitekim doğduğunuz mahalledeki okullarda eğitim alır, bulunduğunuz mahalleden ya da okuldan insanlarla sosyalleşirsiniz. Bilgi, kültür ve beceriniz bu perspektifte gelişir, kısmen gelişir ya da var olan kapasitesinin altında bir yaşamı kabullenmek zorunda kalabilirsiniz. İçinde bulunduğunuz çevrenin sizin için oluşturacağı sosyal ağa bağlı gelişen kültürel sermayeniz ekonomik sermayenizin hacmini belirlemede oldukça önemli bir parametre olarak işler. Gündelik hayatımıza kısa bir bakış durumu anlamda yeterlidir. Şehirler, mahalleler, prestijli liseler ya da özel okullar, yetişme çağımızdaki sosyal faaliyetlerimiz bizi biz yapan topyekün bir sermaye hacmi oluştururken aynı zamanda sınıfsal anlamda ayrımlar da oluşturur. Farklı sosyal sınıflardan gelen gençlerin birlikte vakit geçirebilecekleri alanlar oldukça sınırlıdır. Bu durum sosyal tabakaların birbirlerine dair yanlış fikir ya da önyargılı bakmalarına sebep olabilir. Oysa toplumun her parçası bütün için olmazsa olmaz öneme sahiptir. Mahalle yazgısı kavramıyla anlatmak istediğimiz genel olarak budur ancak varmak istediğimiz nokta belli sınıflarda doğan kişilerin belli meslekler dışında istihdam edilmesinin toplum tarafından anormal algılanmasıdır. Burada imkân ve fırsat eşitliği tartışmaları başlatılabilir. Neticede doğuştan gelen becerilerin toplum yararına kullanılması adına geliştirilmesi için gereken araçların daha etkin hale getirilmesi, liyakatin öneminin anlaşılması sosyal adalet noktasında önemlidir.

Mikro Kozmosun Tahakküm Edilenleri

A.M.S.H'de vasıflı ya da vasıfsız işçi olarak tabir edilen kesim tahakküm edilenler arasındadır. Bu kesim topyekün sermaye hacminin (ekonomik, sosyal, kültürel, sembolik) en düşük olduğu kesimdir. Vasıfsız işçiler birçok bakımdan dezavantajlıdır. Bu işçiler güvencesiz olarak çalışırlar, herhangi bir sağlık hizmetinden ya da emeklilik hakkından yararlanamazlar. Genelde oldukça düşük ücretlere çalıştırılan bu kesim ciddi bir gider kalemi olarak görüldüğünden sigortaları yapılmaz, sigorta istendiği takdirde işten çıkarılma ile tehdit edilirler. Sigortasız çalışma razı olmak zorunda kalan bu insanlar çalıştıkları işlerde genellikle iş güvenliğinden de yoksundurlar. Bu işçiler aynı zamanda en ağır fiziksel efor isteyen işlerde çalıştıkları için sakatlanma olasılıkları oldukça güçlüdür. Aynı zamanda

bu işçiler haftalık ya da günlük yevmiye usulünce çalışırlar. Çalışma süreleri belirsizdir. Çalıştıkları sürece kazandıkları için tatil yapamazlar. Tatil demek o gün parasız kalmak demektir. Gündelik yevmiyeler ve haftalıklar ev kirası ve faturalar v.d giderleri karşılamak için biriktirilen ekstra bir birikime ek gelirler yok ise pek de imkân yoktur. Bu işçi herhangi bir sakatlık geçirdiğinde zaten olmayan birikimini kısa sürede yitirip bakıma muhtaç halde kalacaktır. Eğer genç ise huzurevi gibi imkanlardan da yararlanmazlar. Altmış beş yaş üstü dahi olsanız güvencesiz yaşayan bu işçilere madde ya da diğer bağımlılıklar ile hayatını tüketmiş ve benzeri hayatlara sahip kişiler eklenmektedir. Bu ve benzeri yaşam sürdüren insanların sayısı o kadar fazladır ki sistem bu yükün altından kalmayacak haldedir.

A.M.S.H örneğinde, çalışırken belini ciddi şekilde sakatlayan altmış yaş üstü bir katılımcı yaşadığı sıkıntılı süreçleri anlatmış “yıllarca çalıştığı bu alanda sakatlığında ciddi maddi sorunlar yaşadığını iyileşinceye kadar sosyal çevresinden gelen yardımlarla kıt kanaat geçinebildiğini” ifade etmiştir. Emekli olup olmayacağı sorumuza ise “dışardan bir esnafı anlaştığını ona elinden geldiğince para verip sigorta primini doldurmaya çalıştığını” ifade etmiştir.

Vasıflı işçiler vasıfsız addedilen işçilerden görece daha iyi konumdadır bunun nedeni sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmalarıdır. Fabrika işçisi olmak günümüzde işçi olma kategorisine uygun sermaye yapı ve hacim parametresine sahip olanlar için kazanılmış bir statü olarak görülebilir. Özellikle, tarihselliği olan kurumsal bir fabrikada işçi olmak -yani şirket çalışanı olmak- özlük hakları düşünüldüğünde, işçiler nezdinde daha güvenli bir istihdam alanı olarak düşünülebilir.

Genel olarak sigortalı ve güvenceli olarak çalışmak istemektedirler. Dahası tahakküm edilenler hem mevcut yasadan hem de yeni tasarlanan yasadan pek fazla haberdar değildirler. Fakat çıkacak yasanın kendileri için iyi olmadığı, çıkarlarını korumadıkları düşüncesindedirler. Çıkarlarının korunması adına elle tutulur çaba içinde değildirler.

SONUÇ

Oldukça önemli bir sosyal bir inşa olan Ankara Meyve Sebze Toptancı Hâl'i farklı sosyal konumların bir arada incelenmesine yarayan bir laboratuvar gibidir. Yaptığımız araştırma da böylesi bir iktisadi konumda süregiden varlık mücadelesi tüm toplumu yakından etkilemektedir. Nitekim gıda yaşamlarımızı sürdürmek adına en temel ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın oldukça önemli bir kısmını ise Hâller vasıtası ile sağlanmaktadır. Burada ki olumlu ya da olumsuz bir gelişmeyi halk derhal hissedecektir. Bu nedenle bu alandaki devlet, tahakküm eden ve edilenlerin mücadelesinde devletin aldığı konum oldukça önemlidir. Nitekim devletin denge politikası sağladığının görülmesi oldukça önemli ve olumlu bir very olarak değerlendirilmiştir. Hâl yasasının incelendiğinde bu durum açık şekilde görülmüştür.

Nicel veriler varsayımlarla örtüşmektedir. Tahakküm edenlerin topyekün sermaye hacimleri ekonomik, sosyal, kültürel anlamda daha yüksek çıkarken tahakküm edilenlerde topyekün sermaye hacmi düşüktür. Ara konumlardaki beyaz yakıllar da ise kültürel sermaye hacmi yüksek olarak tspit edilirken bu sermaye hacmine kıyasla ekonomik sermaye hacim parametresi düşük olduğu gözlenmiştir. Bu prekaryanın varlığının işaretlerini taşımaktadır araştırmacılar için bu konuda yapılacak çalışmalara açıktır. Alanda ciddi bir rekabet ve iktidar mücadelesi yaşanmaktadır. Devlet, siyaset, ekonomik kesimler ve yerel ilişkiler arasındaki bu mücadeleyi dengelemeye ve çözmeye çalışmaktadır.

Var olan iktidar mücadelelerinin devamlılığı alanın verilerinin her daim güncellenmesi gerğini doğurduğundan sosyal bilimciler için her daim araştırma ve inceleme yapmak için uygun bir sosyal veri alanıdır. İç göç, toplumsal cinsiyet gibi diğer pek çok alanda araştırmacılara veriler sağlayabilecek doğurgan bir sosyal örgütlenme alanıdır.

KAYNAKÇA

- Baki, A. Ve Gökçek, T. "Karma Yöntem Araştırmaları Genel Bir Bakış", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 11, Sayı:42, S. 1-21 [Www.Esosder.Org](http://www.esosder.org)
- Bourdieu, P. (1997). **Toplumbilim Sorunları**, Çeviren: Işık Ergüden, İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Bourdieu, Pierre (1986) "The Forms of Capital", Richardson, J., Handbook of Theory And Research For The Sociology Of Education (1986), Westport, Ct: Greenwood, Pp. 241–58
- Bourdieu, P. ve Wacquant, Loic J. D. (2003). **Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, Çeviren: Nazlı Ökten, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu,P ve Wacquant, Loic J.D. (2021). **Düşünümsel Sosyolojiye Davet**, Çeviren:Nazlı Ökten,İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (1986)
- Cem, İ. Ve Tunç, T. Ty. Gelişim Ansiklopedisi 7.
- Göker, E. (2007). "Ekonomik İndirgemeci Mi Dediniz?", İçinde: Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan (Der.) **Ocak Ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ölmez,S. Ve Demirörs, O. "Yeni Hâl Yasası Üzerine Bir Derleme" Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi 8 (2): 59-65, 2015 Issn: 1308-0040, E-Issn: 2146-0132, [Www.Nobel.Gen.Tr](http://www.nobel.gen.tr)

İnternet Kaynakları:

[Yeni Hal Yasası: \(Http://Www.Hal.Gov.Tr/Kanun/Forms/Dispform.aspx?id=23, Erişim Tarihi: 10.01.2022\)](http://www.hal.gov.tr/Kanun/Forms/Dispform.aspx?id=23)

KOSİNÜS TEOREMİNİN ORTAÖĞRETİM DÜZEYİNDE GÖRSELLEŞTİRİLMESİ

Dr. Öğretim Üyesi Birol TEKİN

Amasya Üniversitesi, Amasya, Türkiye, biroltekin@amasya.edu.tr

ÖZET

21. yüzyılda hızlı gelişen teknolojinin bir sonucu olarak, değişen ve gelişen dünyayı anlayıp yorumlayabilmemiz ve günlük hayatta karşılaştığımız problemleri çözebilmemizde matematiğin önemli bir rolü bulunmaktadır. Teknolojik gelişmelerin açtığı yeni çalışma alanlarına ilintili olarak hem ispat hem de görselleştirme yaklaşımını kullanma gereksinimi matematik eğitiminde gittikçe artmaktadır. İspat, matematik ve matematik eğitiminde önemli bir yere sahip olmasıyla birlikte; öğrenilmesi ve öğretilmesi en zor olan öğrenme alanlarından birisi olarak görülmektedir. İspatlama ve görsel ispatlama sürecinde görselleştirmenin önemli bir rolü bulunmaktadır. Geçmiş yıllara göz attığımızda insanoğlunun görselleştirmeyi etkin bir biçimde kullandığına rastlanılmaktadır. Görsel ispatların, matematik ve matematik eğitiminde önemli bir rolü bulunmaktadır. Bir kavramın daha kolay anlaşılabilen bir resmi sağlanabildiği veya çizilebildiği ölçüde görselleştirme önemlidir. Aynı şekilde ilköğretim başlayıp yükseköğretimdeki matematik dersleri ve bazı derslerde geçen kavram ve konuların öğretimi için görselleştirme gereklidir. MEB (2018) de ortaokul matematik öğretim programında yaptığı değişiklikten dolayı ortaokul 8. sınıflarda trigonometri konusu tamamen kaldırılarak, lise matematik dersi öğretim programında 11.sınıflarda 56 saat ve 12. sınıflarda ise 36 saat olarak okutulmasına karar verilmiştir. Trigonometri konusu matematiğin ve fiziğin birçok alanlarında; elektrik ve elektronik mühendisliğinde ve benzer bilim dallarında yaygın bir biçimde kullanılan ve öğrenilmesinde güçlük çekilen öğrenme alanlarından birisi olarak görülmektedir. Ayrıca trigonometri; bazı matematik kavramlarının cebirsel ve görsel ispatları arasındaki anlamlı bir ilişkinin kurulmasında ve grafiklerin yorumlanmasında etkili olduğundan yükseköğretimde öğretilen matematik derslerinde ve özellikle de analiz konularının daha iyi anlaşılmasını sağlayan önemli konulardan biri olarak görülmektedir. Bu çalışma trigonometri konusunu içinde yer alan kosinüs teoreminin ortaöğretim düzeyinde görselleştirilmesinin öğrencilerin soyut olan kavramları daha kolay anlamalarını sağlamak amacıyla planlanmıştır. Bu doğrultuda geometrik şekillerden yararlanılarak, kosinüs teoreminin farklı görsel ispatları yapılarak ve bunların diğer araştırmacılara tanıtılması amaçlanmıştır. Derleme bir çalışma olarak tasarlanmış olup, betimsel tarama modeli kapsamında doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Kosinüs teoreminin farklı görsel ispatları okuyucuların anlayabileceği şekilde adım adım çizimler yapılarak gösterilmiştir. Matematik öğretiminde ezberin önüne geçebilmek için “neyin nereden geldiğini” göz önünde bulundurarak derslerde görselleştirme çalışmalarına daha fazla yer verilmesinin etkili olabileceği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Görselleştirme, görsel ispat, kosinüs teoremi

VISUALIZATION OF THE THEOREM OF COSINUS AT SECONDARY EDUCATION

ABSTRACT

As a result of the rapidly developing technology in the 21st century, mathematics has an important role in our understanding and interpretation of the changing and developing world and solving the problems we encounter in daily life. The need for the use of both proof and visualization approaches is increasing in mathematics education due to the new fields of study opened up by technological developments. Although proof has an important place in mathematics and mathematics education; It is seen as one of the most difficult learning areas to learn and teach. Visualization has an important role in the proving and visual proofing process. When we look at the past years, it is seen that human beings use visualization effectively. Visual proofs have an important role in mathematics and mathematics education. Visualization is important to the extent that a more easily understood picture of a concept can be provided or drawn. Visualization is important to the extent that a more understandable picture of a concept can be provided or drawn. In the same way, visualization is necessary for teaching the concepts and subjects in mathematics courses in primary education and higher education and in some courses. Due to the change made in the secondary school mathematics curriculum in the MEB (2018), it was decided to remove the trigonometry subject completely in the 8th grades of secondary school and to teach it as 56 hours in the 11th grades and 36 hours in the 12th grades in the high school mathematics curriculum. Trigonometry is in many fields of mathematics and physics; It is seen as one of the learning areas that are widely used in electrical and electronic engineering and similar disciplines and that are difficult to learn. Also trigonometry; Since it is effective in establishing a meaningful relationship between algebraic and visual proofs of some mathematical concepts and interpreting graphics, it is seen as one of the important topics that provide a better understanding of mathematics courses taught in higher education and especially analysis subjects. In this study; The visualization of the cosine theorem, which is included in the subject of trigonometry, at the secondary level is planned to enable students to understand abstract concepts more easily. This study was planned in order to visualize the cosine theorem, which is included in the subject of trigonometry, at the secondary level, to enable students to understand abstract concepts more easily. For this purpose, it is aimed to make use of some geometric shapes, to make different visual proofs of the cosine theorem and to introduce them to other researchers. The review was designed as a study and document analysis technique was used within the scope of descriptive scanning model. The different visual proofs of the cosine theorem are illustrated in a way that readers can understand by making step-by-step illustrations. In order to prevent memorization in mathematics teaching, it is suggested that giving more space to visualization studies in lessons, considering "what comes from where", may be effective.

Keywords: Visualization, visual proof, cosine theorem

GİRİŞ

21. yüzyılda hızlı gelişen teknolojinin bir sonucu olarak değişen ve gelişen dünyayı anlamamızda ve yorumlamamızda, günlük hayatta karşılaştığımız problemlerin üstesinden gelmemizde matematik biliminin önemli bir rolü bulunmaktadır. Teknolojik gelişmelerin açtığı yeni çalışma alanlarında, hem ispat hem de görselleştirmenin kullanma gereksinimi matematik ve matematik eğitiminde gittikçe artmaktadır. Geçmiş yıllara göz attığımızda insanoğlunun görselleştirmeyi etkin bir biçimde kullandıklarına rastlanılmaktadır. İspatlama ve görsel ispatlama sürecinde görselleştirmenin önemli bir rolü bulunmaktadır. Görselleştirme, ispat ve görsel ispatlar, matematik ve matematik eğitiminde önemli bir rolü bulunmaktadır. Bir kavramın daha kolay anlaşılabilen bir resmi sağlanabildiği veya çizilebildiği ölçüde görselleştirme önemlidir (Tall and Vinner, 1981). Aynı şekilde ilköğretim başlayıp yükseköğretimdeki matematik dersleri ve bazı derslerde geçen kavram ve konuların öğretimi için görselleştirme gereklidir (Tall, 2008).

“Amacına uygun çizilmiş bir şekil bin sözcükten daha değerlidir.” ifadesini dikkate alarak çizilen görsel şekillerin, soyut matematik kavramlarının anlaşılması ve anlamlandırılması açısından görselleştirmenin ne kadar önemli ve etkili olduğu anlaşılabilir. Matematik ve matematik eğitiminin temelini oluşturan, kavramsal ve işlemsel bilgi bağlamında matematiksel bilgilerin oluşturulmasında önemli bir yere sahip olan ispat, “Bir matematiksel bilginin neden ve niçin doğru veya yanlış olduğunu gösteren önermelerdir.” biçiminde tanımlanır (Almedia, 1996).

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)’nin 2005 yılında öğretim programında yapmış olduğu değişiklikte, kavramların öğretilmesinde görselleştirmenin önemli bir etkisinin olduğu ifade etmiştir (MEB, 2005a).

Literatüre bakıldığında öğrencilerin muhakeme ve ispat tecrübelerinin yetersizliğinden dolayı matematik bilgilerinin nereden geldiğini sorgulamadıklarını göstermiştir (Aktaran, Yılmaz ve Es, 2021). Bundan dolayı da öğrencilerin ispat yapabilme becerilerinin kazandırılmasında, ispat ve akıl yürütmenin önemli bir rolü bulunmaktadır (Knuth, Chopin and Bieda, 2009).

Öğrencilerin ispat yapma sürecinde kavram yanlışlarına ve zorluklarla karşılaşmaması için öğretmenlerin görsel ispat ve ispat yapabilme becerilerinin iyi olması gerekmektedir. Bazı öğretmenlerin ispat yapabilme isteksizlikleri ve yetersizliklerinden dolayı birçok öğrencinin ispat hakkında kavram yanlışlarına düşmeleri muhtemeldir (Stylianides and Stylianides, 2009).

Nitekim son 20 yılda ispat ve ispat konusuna gitgide artan bir ilgi olduğunu (Chin and Lin, 2009) ve bu ilginin akademik araştırmalar seviyesiyle sınırlı kalmadığını gözlemleyebiliyoruz.

MEB de belirlenen matematik öğretim program çerçevesinde; öğrencilerin ispat yapabilme becerileri öğretmenlerin ispatla ilgili bilgi, görüş, tutum ve becerileri ve ispat öğretme yöntemleriyle ilişkili olarak doğrudan etkilenecektir (Uğurel ve Morali, 2010).

Literatürde yapılan çalışmalarda, derslerde farklı stratejilerin kullanılması kavramların daha kolay öğrenilmesini ve özellikle görselleştirme yaklaşımının kullanılmasının bilgilerin kavramsal öğrenilmesinin yanında kılıcı öğrenmeyi sağladığını belirtmişlerdir (Özdemir, Duru, Akgün, 2005; Hegarty and Koshevnikov, 1999; Tekin, 2010).

İspat ve ispat yapabilme, eğitimin her aşamasında önemli bir yer tutmakla birlikte, yapılmış olan araştırmalar incelendiğinde öğrencilerin ispat sürecinde bazı zorluklarla karşılaştıklarını göstermektedir (Haverhals, 2011, İpek, 2010; Moore, 1994; Sarı Uzun ve Bülbül, 2013).

Kavramların öğretilmesinde hem görsel süreçte hem de analitik süreçte, kavramsal eksikliklerin giderilmesinde görsel stratejilerin faydalı olduğunu çalışmalarında ifade etmişlerdir (Sağlam ve Bülbül, 2012).

Öğrencilerin daha kolay anlamalarını sağlamak için görsel geometrik şekillerden yararlanarak, soyut olan kesirlerle işlemleri somutlaştırarak öğretilmesinin önemini vurgulamıştır(Shin and Bryant 2015).

Üniversitelerde okutulan matematik derslerinin müfredatını içerik bakımından incelediğimizde, ortaokul ve liseye göre daha fazla soyut ve teoriktir, çünkü matematik derslerinin öğretimi teoremlere ve teoremlerin ispatına odaklanmaktadır (Uğurel, I.,Moralı, S., ve diğerleri, 2016).Üniversitede okuyan öğrencilerin matematik derslerinde zorluk yaşamamaları için ilkokuldan başlayarak üniversiteye kadar müfredat programına bağlı olarak derslerde ispat ve görsel ispatlara yer verilmesi önemlidir.

Ortaokuldan başlayıp lise öğretimine ve daha sonra üniversite öğretimine kadar uzanan süreçte cebirsel özdeşliklerin, bazı matematik kavramlarının oluşturulmasında ve bir çok teoremin ispatlanmasında ayrıca bazı bilim dallarında önemli ölçüde kullanım alanına sahiptir (Muchoko et al., 2019).

Sekizinci sınıf öğrencilerinin basit görsel ve cebirsel ifadeler konusundaki hata ve kavram yanlışlarının incelenmesi ile ilgili yapılan çalışmalarında, yapılan hataların verilen görsel şekillerin yanlış yorumlamasından kaynaklandığını ve ayrıca şekil örüntüleri ve görsel içeren sorularda hata yaptıkları ifade etmişlerdir (Birgin ve Kayhan, 2020).

Kesirlerin görselleştirilmesiyle ilgili 6. sınıf öğrencileriyle yürütülen çalışmada, derslerde görselleştirme yaklaşımının kullanıldığı deney grubu öğrencilerin, M.E.B."nın 6. sınıf matematik ders kitabındaki yöntemleri kullanarak işlenen kontrol grubu öğrencilere göre daha başarılı oldukları fakat aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı bulgusuna ulaşmıştır (Özer, 2020).

Tekin(2022)'de derleme türünde yaptığı çalışmasında, üç boyutlu geometrik şekillerden yararlanarak R^3 de bulunan bazı cebirsel özdeşliklerin görsel ispatlarını adım adım yaparak araştırmacılara ispatlarını göstermiştir.

Tekin(2023)'de yaptığı başka bir çalışmasında, matematik, geometri ve buna benzer birçok bilim dalında kullanım alanlarına sahip olan iki boyutlu cebirsel özdeşliklerin cebirsel ve görsel ispatlarını ortaöğretim düzeyinde öğrencilerin daha kolay anlayabileceği seviyede ispatlamıştır.

Görsel ispat veya sözel olmayan ispatlar, matematiksel bir ifadenin neden doğru olduğunu ve bu ifadenin doğruluğunu kanıtlamaya nasıl başlayacağımızı görmemize yardımcı olan diyagramlar veya resimler olarak tanımlanır. Görsel ispatların; şekil, diyagram, grafik ve görsel temsiller, görselleştirme aracı olarak animasyonlar vb. yararlanarak bir matematiksel ifade ve önermelerin doğrulanmasında önemli bir yeri bulunmaktadır (Dede ve Karakuş, 2015).Borwein ve Jögenon (1997) 'e göre, cebirsel ispat ile görsel ispatı ele aldıkları çalışmada iki farklı ispat çeşidi arasındaki farklara değinmiştir. Cebirsel ispat geçerli bir dizi işlemin sonucunda ulaşılan çıkarımdır ve geleneksel olarak ispat yapılmadan formül doğrudan sözlü veya yazılı olarak verilir. Görsel ispat ise sabit bir

görüntü oluşturulur. İyi bir görsel ispat, cebirsel ispatta olan bilgileri aynen yansıtılabilmelidir. Yine Borwein ve Jögenon (1997) de yaptıkları çalışmada ise kabul edilebilir bir görsel ispat üç koşulu sağlamalıdır. Bunlar sırasıyla;

- Güvenirlik(Reliability): İspat güvenilir olmalıdır, her kontrolde değişik sonuç vermemelidir.
- Tutarlılık(Consistency): ispat, bilinen gerçeklerle, inançlarla ve ispatlarla tutarlı olmalıdır.
- Tekrarlanabilirlik (Repeatability):İspatı başkaları da yapabilmeli veya gösterebilmelidir. Burada belirtilen üç kriter cebirsel ispatlar için de geçerlidir. Fakat görsel ispatlar da mutlaka göz önüne alınmalıdır.

Görselleştirme, insan bakış açısıyla ilişkilidir çünkü görsel verilere diğer veri çeşitlerine göre daha iyi daha kullanışlı ve kolaylıkla işlenebilir. Gerçekte, insan zihni görüntüleri metinden 60.000 kat daha hızlı işler ve beynimize ulaşan bilgilerin % 90'ı görseldir ve toplumundaki insanların yaklaşık %65'i de görsel öğrenmeye yakın olanlardan oluşur (URL 1). Görsel öğrenenler görerek öğrenirler ve en etkili şekilde yazılı bilgileri, notları; diyagramlarla ve resimlerle düşünürler ve ilişki kurarlar (Mind Tools, 1999).

Bu durumu göz önünde bulundurduğumuzda, soyut kavramların öğretilmesinde ve teoremlerin ispatlarının yapılmasında görselleştirmenin ve görsel ispatların önemli bir rolü bulunmaktadır.

ÇALIŞMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Trigonometri konusu, matematiğin ve fiziğin birçok alanlarında, elektrik ve elektronik mühendisliğinde ve benzer bilim dallarında yaygın bir biçimde kullanılan öğrenilmesinde güçlük çekilen öğrenme alanlarından birisi olarak kabul edilmektedir. MEB (2018) de ortaokul matematik öğretim programında yaptığı değişiklikten dolayı ortaokul 8. sınıflarda trigonometri konusu tamamen kaldırılarak, lise matematik öğretim programında 11 ve 12. sınıflara okutulmasına karar verilmiştir. Günlük hayatımızda, güneşli bir günde bir binanın, bir kişinin boy uzunluğunu veya bir elektrik direğinin gölgesinden de faydalanarak yüksekliklerinin hesaplanmasında kullanılır.

Ayrıca, navigasyonda, deniz ve havacılık endüstrilerinde, haritacılıkta (harita oluşturma) uydu sistemlerinde uygulamaların da ve ayrıca Fizik dersinde, vektörlerin bileşenlerini bulmak, dalgaların mekaniğini (hem fiziksel hem de elektromanyetik) ve salınımları modellemek için birçok uygulama alanı bulunmaktadır. Çocukların oynadıkları video oyunlarında trigonometri etkili bir biçimde kullanılmaktadır. Alan hesaplamalarında ve arsaların alanlarını ölçmede, duvarları paralel ve dik yapmak için, seramik karoların montajı ve binanın çatısının veya bir dağın eğimini hesaplamak için kullanılır. Kriminolojide yanı bazı olayların nedenini açığa çıkarmak için kullanılır. Oşinografide okyanuslardaki gelgit yüksekliğinin hesaplanmasında da kullanılır Özellikle trigonometri konusu lise 12.sınıfında, limit, türev, integral vb. birçok konuda dikkate değer ölçüde kullanılmaktadır. Trigonometri konusu, matematik dersleriyle ilintili olan mühendislik ve bölümlerdeki derslerin temelini oluşturması açısından da önemli bir rol oynamaktadır.

Bu çalışmada; trigonometri konusunu içinde yer alan kosinüs teoreminin ortaöğretim düzeyinde görselleştirilmesinin öğrencilerin soyut olan kavramlarını daha kolay kavramalarını sağlamak amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda geometrik şekillerden yararlanılarak, kosinüs teoreminin görsel ispatları yapılarak ve bunların diğer araştırmacılara tanıtılması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Derleme bir çalışma olarak tasarlanmış olup, betimsel tarama modeli kapsamında doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Doküman analizi tekniğinde araştırılması düşünülen yazılı materyaller, elektronik dosya, kitap, e-book, kağıt ve bir şeyin ispatını gösteren resim vb. bilgilerin ayrıntılı olarak incelenmesidir (Yıldırım & Şimşek, 2021).

TRİGONOMETRİ VE KOSİNÜS TEOREMİNİN GÖRSEL İSPATLARI

Trigonometri sözcüğü, Yunanca üçgen (trigon) ve ölçüm (metrio) sözcüklerinin birleşiminden oluşur. Trigonometri, üçgenlerin kenarları ve açıları arasındaki ilişkileri, herhangi bir açının özel trigonometrik fonksiyonları hakkında ayrıntılı bilgi verip onların hesaplamalarıyla ilgilenen matematik önemli alanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenden dolayı da ortaokul ve lise öğrencilerin bu konuyu hem günlük hayatta karşılaşılabilecekleri problemler hem de üniversite öğrenimleri açısından çok iyi öğrenmeleri gerekmektedir. Trigonometri tarih boyunca jeodezi, ölçme, gök mekaniği ve navigasyon gibi alanlarda uygulanmıştır. Mısırlılar ve Babilliler, arazi ölçümlerinde, yapılarda, astronomide ve güneş saatinde trigonometriden yararlanmışlardır. Öncelikle topoğrafya, denizcilik ve astronomi alanlarında kullanılan trigonometri, 17. asırdan itibaren büyük gelişme göstermiştir. Trigonometrik fonksiyonlar ve ters trigonometrik fonksiyonlar incelenmiş, karmaşık sayılarla ilgili araştırmalar yapılmış, elektrik devreleri ve ses dalgalarının analizinde buna ilave olarak da trigonometrik seriler de kullanılmıştır. Trigonometri dersinin zor olarak algılandığı, matematik eğitimi dersini alan öğrencilerinde de tespit edilmektedir (Darmadi and Handoya, 2016).

2018 yılında Endonezya'daki bir okulda trigonometri öğrenme motivasyonu sorunu bulunan 20 öğrenci ile bir deneysel çalışma yapılmıştır. Başlangıçta öğrencilerin tamamının matematik öğrenimine özellikle de trigonometriye karşı olumsuz bir tepkisi mevcuttu. Yapılan çalışmanın sonucundaki anket, öğrencilerin %85'inin trigonometri öğretiminde görselleştirmenin kullanımı sonucunda daha mutlu olduğunu ve daha kolay anladıklarını gösterdi. Bununla birlikte başlangıçta bütün öğrencilerin trigonometri hakkında genel fikri yokken, çalışma sonundaki algı anketinde hepsi trigonometrik basit kavramlar hakkında fikirleri oluştuğunu belirtmişlerdir. Ancak bu öğrencilerin sadece %40'ı basit trigonometrik kavramları doğru tanımlayabilmişlerdir. Bu da öğrencilerin kavramasını geliştirmede görselleştirmenin yeterince kullanışlı olmadığını gösteriyor (Irawan et al., 2019).

Öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini tespit etmek amacıyla Endonezya, Batı Java'da 30 öğrenci ile yapılan nitel bir araştırmada, veri toplama tekniği olarak trigonometrik problemlerle ilgili açık uçlu üç soru sorulmuştur. Öğrencilerden problemleri çözerken trigonometrik kavramları uygun şekiller kullanmasının beklendiği bu çalışmada, trigonometrik problem çözme konusunda iyi eleştirel düşünme becerisine sahip olmadıkları ve öğrencilerin çoğu problemleri görsel şekiller çizerek çözerken bazı öğrencilerin problemi açıklamak için problemin yapısına uygun şekil çizemedikleri tespit edilmiştir (Nggaba, 2020).

Kosinüs teoremi

Kosinüs teoremi, trigonometri dersinin içeriğinde ve bir alt öğrenme alanı olarak bulunmaktadır. Bu ders matematik, geometri, mühendislik dallarının tümünde, günlük hayatımızda ve diğer pozitif bilimlerin çoğunda yaygın olarak kullanılmaktadır. Trigonometri, formüllerin çok fazla olduğu bir ders olarak görüldüğü için öğrenciler bu dersi almadan başlangıçta derse karşı olumsuz tutum sergilemekte. Öğrencilerin bu derse karşı olumlu tutumlarını ve başarabilmelerini sağlamak için öğretmenlerin ders de kullandıkları görsel stratejiler ve konunun günlük hayatla ilişkilendirilmesine bağlıdır. Görsel yaklaşımlar ve ispatlar bu dersin daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır.

Matematikte kavramların veya konuların öğretimi, bir merdivenin basamaklarını adım adım çıkan bir kişiye veya bir zincirin iç içe geçmiş sıralı halkalarına benzerlik göstermektedir. Örneğin, Pisagor teoremini bilmeyen bir öğrenciye kosinüs teoreminin ispatını yapmak bir anlam ifade etmez.

Aynı şekildeteoremini anlamayan bir öğrenci veya önceden bilmeyen bir öğrenci çember üzerinde oluşturulacak olan dörtgende kosinüs teoreminin görsel ispatını anlaması çok zor olabilir.

Sonuç olarak şunu ifade etmemiz gerekir ki, matematik kavramları işlemsel ve kavramsal bilgi bağlamında birbirleriyle ilişkilidir. Ön bilgileri yetersiz olan öğrencilerin ispatları ve görsel ispatları kavrayabilmeleri mümkün değildir. Öncelikle öğrencilerin eksik bilgilerinin giderilmesi yani hazır bulunuşluklarının sağlanması gerekir.

Kosinüs teoremi, geometride, üçgen üzerinde iki kenarı ve aralarındaki açı verilmiş iken bilinmeyen kenarı bulmak amacıyla kullanılan formüldür. Kosinüs teoremi, bir üçgenin kenar uzunluklarını ve açılarını ilişkilendiren bir teoremdir.

Sonuç olarak, Kosinüs teoremi ancak aşağıdaki kombinasyonlar verildiğinde uygulanabilir:

- İki kenar ve bu kenarlar arasındaki açı verildiğinde, üçüncü kenar bulunabilir.
- Üç kenar verildiğinde, kenarlar arasındaki açı bulunabilir
- İki kenar ve iki kenar arasında kalan açıdan farklı diğer açılardan herhangi birisi verildiğinde, üçüncü kenar bulunabilir.

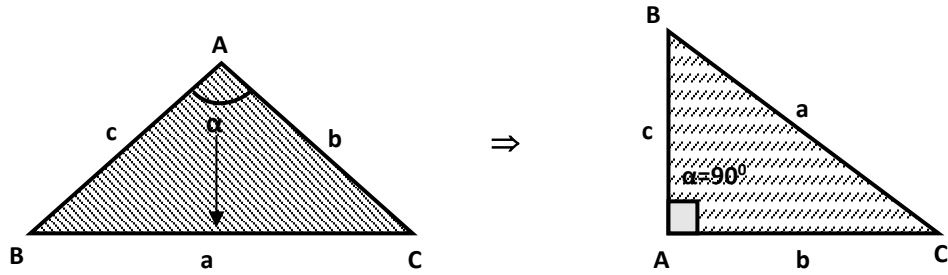
Kosinüs teoreminin kullanım alanlarından bazıları

- Dar açılı ve geniş açılı üçgenler le ilgili problemleri çözmek için kullanılır.
- Kosinüs teoremini kullanarak uygulamalı problemleri çözebiliriz.
- NASA tarafından iki uydu arasındaki mesafeyi belirlemek için kullanılır.
- Doğası gereği üçgen olan nesnelere arasındaki açı ölçüsünü bulmak için kullanılabilir.
- Mühendislik, matematik ve bilim alanlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Genel olarak, Kosinüs Yasasının uygulamaları gözden kaçırılmaz ve bu uygulamalar, yasanın kendisinin daha geniş bir şekilde anlaşılmasını gerektirir.

Öğrencilerin matematiği daha anlayabilmelerini sağlamak için derslerde cebirsel ispatlar ve görsel ispatlar beraberce sunulabilir. Bu çalışmada trigonometride önemli bir yer tutan kosinüs teoreminin ispatında, görsel

çizimden başlayıp adım adım ilerleyen sürecin tanıtılması amaçlanmıştır. Böylece öğrenciler ve öğretmenler için daha anlamlı olacağı düşünülen ve ezberden uzak bir yaklaşım sunulmaya çalışılmıştır. Çalışma, kosinüs teoreminin öğretime bir alternatif olması açısından teorik olarak tasarlanmıştır. Şimdi günlük hayatımızın birçok aşamasında uygulama alanı bulunan ve ortaöğretim öğrencilerinin kolay anlayabileceği kosinüs teoreminin iki farklı görsel ispatını oluşturalım. İlk önce aşağıdaki soruyu sorarak işe başlayalım.

Kosinüs teoreminin formülünün başlangıcının Pisagor teoremini içerdiğini hiç fark ettiniz mi? Kosinüs Kuralı veya Kosinüs teoremi olarak da bilinir ve Pisagor teoreminin bir genellemesidir. C açısı bir dik açı (90°) ise, C açısının kosinüsü sıfır olacaktır ve ortaya çıkan formül Pisagor teoremi olur (Şekil 1).

Şekil 1. Geniş açılı üçgen ile dar açılı üçgen

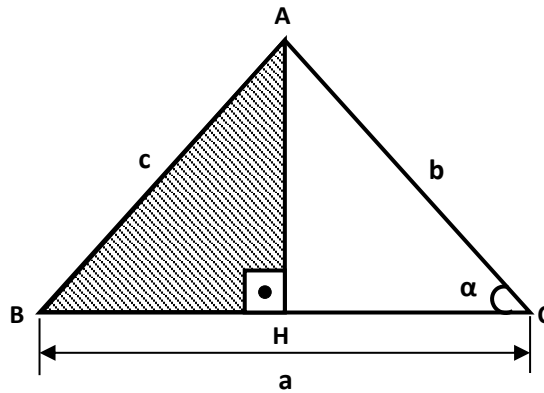
$a^2 = b^2 + c^2 - 2b \cdot c \cdot \cos \alpha$ formülünden; $\alpha = 90^\circ$ ise $a^2 = b^2 + c^2 - 2b \cdot c \cdot \cos 90^\circ$

$$a^2 = b^2 + c^2 - 2b \cdot c \cdot 0 \quad (\cos 90^\circ = 0)$$

$$a^2 = b^2 + c^2 \quad (\text{Pisagor Teoremi})$$

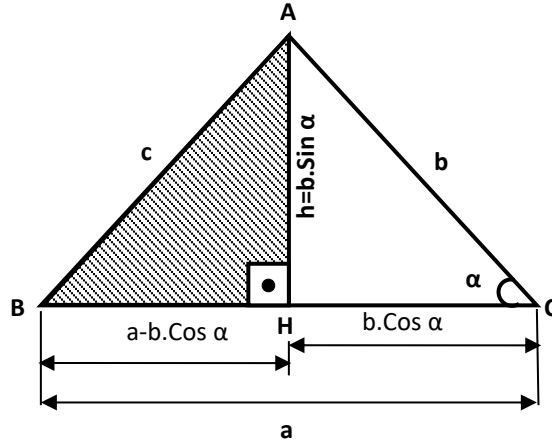
Kosinüs teoreminin görsel ispatı-1

Dar açının trigonometrik oranlarından ve Pisagor teoreminden yararlanarak kosinüs teoreminin bir görsel ispatını gösterelim. ABC üçgeni dar açılı bir üçgen olmak üzere, C açısı α derece olacak şekilde, ABC üçgeninin a, b ve c birim olan kenar uzunlukları ve BC kenarına ait AH yüksekliğini çizelim (Şekil-2).

Şekil 2. Dar Açılı bir üçgen

Dar açılarının trigonometrik oranlarından yararlanarak, AH, BH ve HC uzunluklarını α açısı türünden yazılır (Şekil 3).

Şekil 3. Kosinüs Teoreminin Görsel ispatı

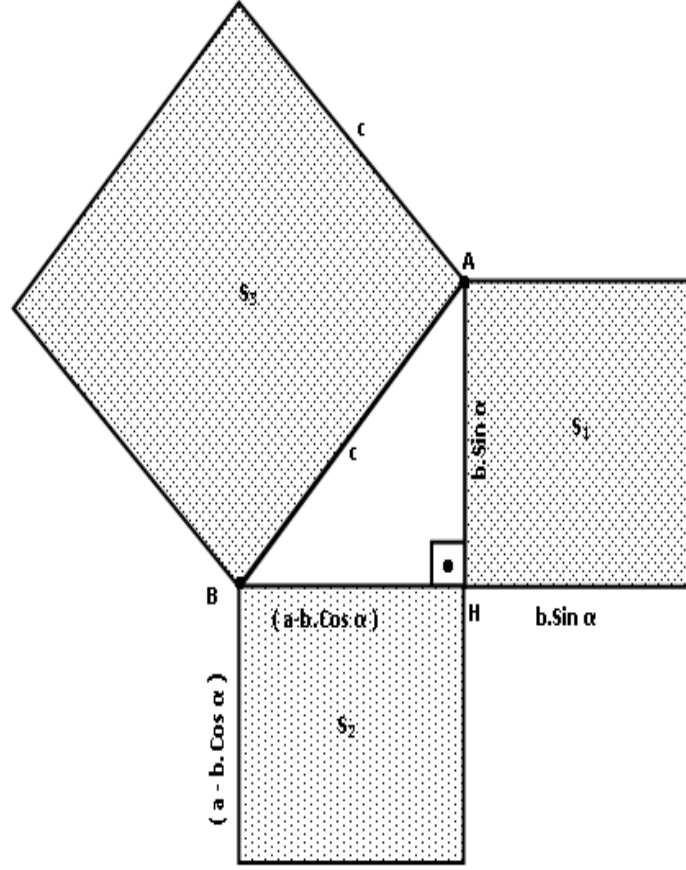
Şekil 3'ten yararlanarak sırasıyla, AH, BH ve HC kenar uzunlukları α açısı türünden;

$$\cos \alpha = \frac{|HC|}{|AC|} \Rightarrow |HC| = |AC| \cdot \cos \alpha = b \cdot \cos \alpha$$

$$\sin \alpha = \frac{|AH|}{|AC|} \Rightarrow |AH| = |AC| \cdot \sin \alpha = b \cdot \sin \alpha$$

$$|BH| = |BC| - |HC| = a - b \cdot \cos \alpha \text{ olarak bulunur.}$$

ABH dik üçgeninin kenar uzunlukları (Şekil 3) yazıldıktan sonra Pisagor teoreminden yararlanarak Şekil 4' deki görsel şekil oluşturulur.

Şekil 4.Kosinüs Teoreminin Görsel ispatı-1

AHB dik üçgenin kenarları üzerinde oluşturulan karelerin alanları sırasıyla S_1 , S_2 ve S_3 olsun. Bu durumda;

$S_1 + S_2 = S_3$ olur. Her bir karenin alanlarını bu formülde yerine yazılarak gerekli işlemler yapılarak;

$$(b \cdot \sin \alpha)^2 + (a - b \cdot \cos \alpha)^2 = c^2$$

$$b^2 \cdot \sin^2 \alpha + (a^2 - 2a \cdot b \cdot \cos \alpha) + b^2 \cdot \cos^2 \alpha = c^2$$

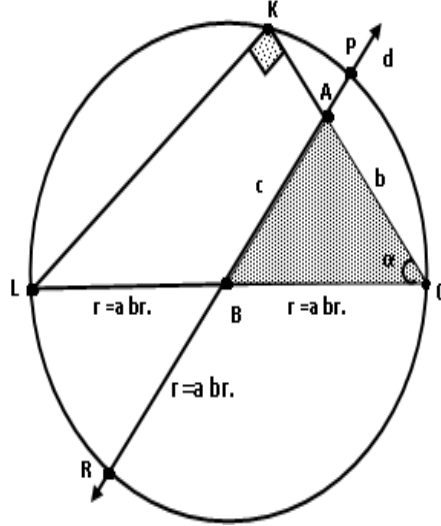
$$b^2 \cdot (\sin^2 \alpha + \cos^2 \alpha) + a^2 - 2a \cdot b \cdot \cos \alpha = c^2, \quad (\sin^2 \alpha + \cos^2 \alpha = 1)$$

$c^2 = a^2 + b^2 - 2a \cdot b \cdot \cos \alpha$ elde etmiş oluruz. Sonuç olarak, kosinüs teoreminin görsel ispatını tamamlamış olur.

Kosinüs teoreminin görsel ispatı-2

Çember içindeki bir noktanın iç- kuvvet formülünden yararlanarak kosinüs teoreminin diğer bir görsel ispatını gösterelim.

Yarıçap uzunluğu $r=a$ birim ve merkezi B olan bir çember çizilir. Bir köşesi merkezde ve C açısı α derece olacak biçimde bir ABC üçgenini oluşturulur. Çapı gören çevre açısı 90° olduğundan LKC üçgeni dik üçgen olur. Çemberin merkezinden, üçgenin A köşesinden ve çemberi kesen bir d doğrusu çizilir.

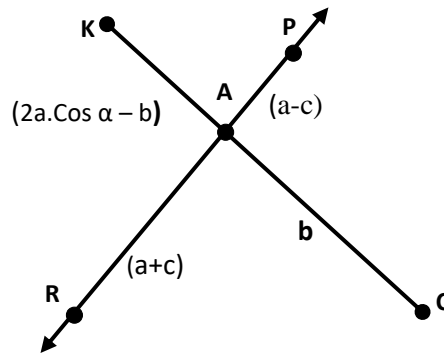

Şekil 5. Kosinüs Teoremin Görsel İspatı-2

$$\cos \alpha = \frac{|KC|}{|LC|} \Rightarrow |KC| = |LC| \cdot \cos \alpha = 2a \cdot \cos \alpha$$

$$|AK| = |KC| - |AC| = 2a \cdot \cos \alpha - b \text{ olarak bulunur.}$$

Bu bilgileri aşağıdaki şekil üzerine (Şekil 6) yerleştirelim ve çemberin iç kuvvet formülünden yararlanarak kosinüs teoreminin görsel ispatını elde etmeye çalışalım.

Şekil 6. Çemberde İç-Kuvvet Formülü

A noktasına göre kuvvet alınırsa, $|KA| \cdot |AC| = |AP| \cdot |AR|$ formülü elde edilir. Değerleri yerine yazılırsa;

$(2a \cdot \cos \alpha - b) \cdot b = (a+c) \cdot (a-c)$ elde edilir. Gerekli işlemler yapıldığında;

$a^2 - c^2 = 2a \cdot b \cdot \cos \alpha - b^2 \Rightarrow c^2 = a^2 + b^2 - 2a \cdot b \cdot \cos \alpha$ olarak bulunur. Böylece Kosinüs teoremi görsel ispatı tamamlanmış olur.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Öğrencilerin, kavramsal bilgi ile işlemsel bilgi arasındaki ilişkiyi anlamlı bir biçimde oluşturabilmelerinde görsel ispatlar önemli bir rol oynamaktadır. Diyagram ve grafik gibi görsel şekiller kullanarak trigonometrik demlerin çözülmesini, problemlerin daha kolay anlaşılmasını ve bilgilerin kalıcılığını sağlamaktadır (Doğan ve Abdildaeva, 2013).

Trigonometri kavramlarının öğretilmesinde, görselleştirme yaklaşımına göre araştırmacı tarafından hazırlanan çalışma yapraklarının deney ve kontrol gruplarına uygulanması sonucunda, öğrencilerin trigonometri başarısını ve matematiğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark olduğunu ve bilgilerin kalıcılığı açısından deney grubunun lehine anlamlı bir sonuç çıktığını ifade etmiştir (Tekin, 2010).

Trigonometride geçen teoremleri ve kavramları görselleştirme yaklaşımını kullanarak öğretmek, öğrencilerin; yaratıcı, mantıklı ve analitik düşünebilme becerilerinin geliştirmesi, ileri düzeydeki kavramların anlaşılması ve evrensel matematik dilinin oluşması açısından önemlidir (Akgün ve Güntekin,2011).

Özge, Aygün ve Hanazay (2017) de yaptıkları çalışmada; öğrencilerin trigonometrik fonksiyonların grafik çizimlerinde grafiksel ilişkilendirme becerilerini yeterince kullanamadıklarını belirlemişler ve bu doğrultuda öğretmenlerin derslerde kavramlara ait görsellere ve görsel ispatlara ayrıca trigonometrik fonksiyonlarda grafiksel ilişkilendirmeye daha fazla önem vermesi gerekliliğinin önemine dikkat çekmişlerdir.

Öğrencilerin; cebirsel, geometrik, akıl yürütme, görselleştirme yapılarak kavramların birbiriyle ilişkilendirilmesi, çıkarımlarda bulunma ve ispat gibi birçok becerisini sergilemesi, kazanması ya da geliştirmesinin sağlanması ümit edilir (Delice ve Aydın,2015).

Matematik ders öğretmenlerinin trigonometri kavramlarını mümkün olduğu kadar görselleştirmeli ve öğrencilerin motivasyonunu sağlaması bakımından günlük hayattaki kullanım alanları hakkında bilgi verilmesinin yararlı olabileceğini önermişlerdir(Kültür, Kaplan ve Kaplan,2008).

Tatar, Okur ve Tuna (2008) yaptıkları çalışmada, öğrenciler tarafından trigonometri zor öğrenilen konular arasında olduğu ve bu konunun güçlük düzeyinin yüksek olduğu belirtilmiştir. Bundan dolayı da öğrencilerin bu kavramların öğrenilmesinde güçlük yaşamamaları için kavramların görselleştirilmesi ve teoremlerin görsel ispatlarını derslerde öğretmen tarafından yapılması bu problemlere bir çözüm olabilir.

Soyut olan matematik kavramlarının daha kolay öğretilmesinde görselleştirmenin önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, aşağıdaki öneriler araştırmacılara tavsiye edilebilir.

- Özellikle, teoremlerin ispatları yapılırken görselleştirme yaklaşımının kullanılmasının uygun olacağı önerilmektedir.
- Ayrıca, teoremlerin ispatları yapılırken, farklı ispat yöntemlerinin kullanılmasının öğrenciler açısından yararlı olabilir.

- Sonuç olarak; matematik ve özellikle trigonometrik kavramlarının öğretilmesinde, öğretmenlerin derslerde görsel şekillere ve ispatlara daha çok yer verilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.
- Matematik kavramlarıyla ilgili görselleştirme çalışmalarına daha çok sayıda yer verilmesi önerilebilir.

Araştırma Etiği

Bu çalışmada, sempozyum yazım kuralları, yayın ilkeleri, araştırma ve yayın etiği kurallarına uyulmuştur. Tam metin bildiri ile ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazarlara aittir. Çalışma, değerlendirilmek üzere başka bir akademik yayın ortamına gönderilmemiştir. Çalışma, doküman analizi ile yapıldığı için etik kurul belgesi alınmasına gerek duyulmamıştır.

Yazarların Çalışmaya Katkı Oranları: Bu çalışmada 1. yazar %100 oranında katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Almedia, D. (1996). Justifying and the proving in the mathematics classroom. *Philosophy of Mathematics Education Newsletter* 9. <http://people.exeter.ac.uk/PErnest/pome/pompart8.htm>. <https://doi.org/10.1080/00029890.2001.11919824>.
- Birgin, O. ,& Kayhan D.(2020).Sekizinci sınıf öğrencilerinin basit görsel ve cebirsel ifadeler konusundaki hata ve kavram yanlışlarının incelenmesi. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*,7(14), 233-247. doi: 10.20860/ijoses.797472
- Borwein,P.,& Jörgenson, L. (1997).Visible structures in number theory. *The American Mathematical Monthly*. <https://doi.org/10.1080/00029890.2001.11919824>
- Chin E. & Lin, F. (2009). A comparative study on junior high school students' proof conceptions in algebra between Taiwan and the UK. *Journal of Mathematics Education*, 2 (2), 52-67.
- Darmadi, D. & Handoyo, B. (2016). Profil berpikir visual mahasiswa calon guru matematika dengan gaya belajar visual dalam menyelesaikan masalah trigonometri. *Jurnal Math Educator Nusantara*, 2(1), 75-84
- Dede, Y ,& Karakuş, F . (2015). A Pedagogical perspective concerning the concept of mathematical proof: A Theoretical Study. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences (AUJES)*, 4(2), 47-71. doi: 10.17984/adyuebd.52880
- Delice & Aydın (2015). Trigonometri konusunda kavram yanlışları ve çözüm önerileri. <https://www.researchgate.net/publication/280624225>.
- Doğan, A. & Abdildaeva,E. (2013). Trigonometrik denklem sistemlerinin çözümünde görsel ve analitik uygulama üzerine bir çalışma. *Mjen manas Journal of Engineering* 1 (1), 51-58 .<http://journals.manas.edu.kg>
- Haverhals, N. J. (2011). *Students' development in proof [Unpublished PhD dissertation]*. University of Montana, Missoula.
- Hegarty, M., & Kozhevnikov, M. (1999). Types of visual–spatial representations and mathematical problem solving. *Journal of Educational Psychology*, 91(4), 684–689. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.91.4.684>
- Güntekin, H. & Ilev, A.(2011). Trigonometrik kavramlarla ilgili öğrencilerin sahip olduğu hatalar ve öğrenme güçlükleri. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 40, 98 - 113.

- İpek, S. (2010). *İlköğretim matematik öğretmen adaylarının dinamik geometri yazılımları kullanarak gerçekleştirdikleri geometrik ve cebirsel ispat süreçlerinin incelenmesi*[Unpublished Master thesis]. Hacettepe University.
- Irawan, M. I, et al (2019). *Development of trigonometric visualization concepts to increase the study motivations of SMK students*. Journal of Physics: Conference Series 1218 012049. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1218/1/012049/pdf>
- Işıkhan Uğurel, I., Morali, S., Koyunkaya, M.Y., & Karahan, Özge. (2016). Pre-service secondary mathematics teachers' behaviors in the proving process. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 12(2), 203-231
- Knuth, E.C., Chopin, J.M., & Bieda, K.N. (2009). Proof: Examples and beyond. *Mathematics Teaching in the Middle School*, 15 (4), 206-211.
- Kültür, M. N. , Kaplan, A. & Kaplan, N. (2010). Ortaöğretim öğrencilerinde trigonometri öğretiminin değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* , 0 (17) , 202-211 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunikkefd/issue/2770/37027>
- MEB (2005a). *İlköğretim matematik dersi 1-5. sınıflar öğretim programı*. <https://ttkb.meb.gov.tr> erişim tarihi: 09.05.2023. Ankara.
- M.E.B. (2013a). *Ortaöğretim matematik dersi (9, 10, 11 ve 12. sınıflar) öğretim programı*. Ankara.
- MEB (2018). *Ortaöğretim Matematik Dersi (9, 10, 11 ve 12. sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara.
- Moore, R. C. (1994). Making the transition to formal proof. *Educational Studies in Mathematics*, 27(3), 249-266
- M E Nggaba. & M. E.(2020). *Analysis of students critical thinking ability in solving trigonometric problems*. Journal of Physics: Conference Series. 1521 032023.
- Mind Tools (1999). How your learning style affects your use of mnemonics .<https://www.mindtools.com/mnemonic.html> Erişim tarihi 30.01.2021
- National Council of Teachers of Mathematics. (2000). *Principles and standards for school mathematics*. Reston
- Özgen, K. Aygün, N., & Hanazay, H. (2017). Lise öğrencilerinin trigonometrik fonksiyonlarda grafik çizme becerileri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 11(2), 52-81. doi:10.17522/balikesirnef.373141
- Özdemir, M.E., Duru, A. ,& Akgün, Z. (2005), İki ve üç boyutlu düşünme: iki ve üç boyutlu geometrik şekillerle bazı özdeşliklerin görselleştirilmesi. *Kastamonu. Eğitim Dergisi*, 3(2), 527- 540
- Özer, A. (2020). *Ortaokul 6. Sınıf kesirler konusunun görselleştirme ile öğretiminin akademik başarıya etkisinin incelenmesi*[Yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
- Sağlam, Y. ,& Bülbül, A. (2012). Üniversite öğrencilerinin görsel ve analitik stratejileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fak. Dergisi*, 3, 398-409
- Sarı, Uzun, M., & Bülbül, A. (2013). Matematik öğretmen adaylarının kanıtlama becerilerinin geliştirmeye yönelik bir öğretim deneyi. *Education and Science*, 38(169), 372-390
- Stylianides, G. J., & Stylianides, A. J. (2009). Proof constructions and evaluations. *Educational Studies in Mathematics*, 72, 237-253

- Shin, M., & Bryant D. P. (2015). Fraction interventions for students struggling to learn mathematics : *A Research Synthesis. Remedial and Special Education*. doi: 10.1177/0741932515572910.
- Tall, D., & Vinner, S. (1981). Concept image and concept definition in mathematics with particular reference to limits and continuity. *Educational Studies İn Mathematics* 12 151-169 doi:10.1007/BF00305619
- Tall, D. (2008). The transition to formal thinking in mathematics. *Mathematics Education Research Journal*, 20 5-24. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ820231.pdf>
- Tatar, E., Okur, M., ,& Tuna, A. (2008). Ortaöğretim matematiğinde öğrenme güçlüklerinin saptanmasına yönelik bir çalışma. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16 (2), 507-516
- Tekin, B. (2010). *Ortaöğretim düzeyinde trigonometri kavramlarının öğrenilmesinde görselleştirme yaklaşımının etkililiğinin araştırılması*[Yayımlanmamış doktora tezi], Erzurum Atatürk Üniversitesi
- Tekin, B., & Konyalıoğlu, A.C. (2010). Trigonometrik fonksiyonların toplam ve fark formüllerinin ortaöğretim düzeyinde görselleştirilmesi. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,5 (1-2).
- Tekin, B. (2022). Visualization of Algebraic Identities in $R \times R \times R = R^3$ (in Space) at Secondary Education. *Journal of Educational Issues* 8 (1), 309-330. doi:10.5296/jei.v8i1.19662
- Tekin, B. & Konyalıoğlu, A. C. (2022). Visualization of Algebraic Identifications in $R \times R = R^2$ (Plane) at Secondary Level. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 14(51), 410-432. doi: <http://dx.doi.org/10.35826/ijoess.3254>.
- Uğurel, I.,& Morali, H. S. (2010). Matematik öğretmen adaylarının ispat ve ispatlamaya yönelik bazı temel kavramlar üzerine düşünceleri. 9. Matematik Sempozyumu, Sergi ve Şenlikleri, Karadeniz Technical University, Trabzon, Turkey
- URL1: https://www.etown.edu/offices/learning/How_Your_Learning_Style_Affects_Your_Use_of_Mnemonics.aspx.Erişim tarihi:11.03.2022
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (12.Baskı)*. Seçkin Yayıncılık
- <https://www.turkcesozlukler.com/trigonometri-nedir-ne-demek>.Erişim tarihi :07.02.2021
- <https://www.mathnasium.com/real-life-applications-of-trigonometry#:~:text=Trigonometry%20can%20be%20used%20to%20roof%20a%20house%2C%20to%20make,its%20applications%20in%20satellite%20systems>. Erişim Tarihi: 31.01.2021

İSLÂM HUKUKUNA GÖRE ÇOCUĞUN OYUN HAKKI

Doç. Dr. Mehmet ERGÜN

Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Bartın, Türkiye, mergun@bartin.edu.tr

ÖZET

Çocuğun beden gelişiminde yeterli, kaliteli ve güvenli gıda maddelerinin rolü ve etkisi ne kadar önemli ise zihni ve psikolojik gelişimi için de yaşına uygun, yararlı ve güvenli birtakım oyunların da olumlu katkısının olduğu bir gerçektir. Çocuğun oyun hakkına ilişkin hem Kur'ân-ı Kerim'de hem Hz. Peygamber'in (s.a.v.) örnek hayatında hem klasik fıkıh kaynaklarında hem çağdaş İslâm hukuku eserleri ile ahlâk ve terbiye kitaplarında birçok malzeme ve önemli bir takım bilgi kesitleri bulunmaktadır. Bu malzeme ve bilgi kesitlerinin ortak noktası, İslâm inancına göre çocuğun anne ve babasının yanında emanet olduğu düşüncesine dayanır. Ana-baba, çocuğunun fizikî ihtiyaçlarını karşılamakla sorumlu olduğu kadar, onun oyun ihtiyacını ve oyun hakkını da gözetmekle yükümlüdür. Nitekim Hz. Yusuf'u kardeşleri, babaları Hz. Yakup'tan "Kardeşimiz Yusuf'u yarın bizimle kırlara gönder. Böylece çokça yiyip içsin, kırlarda oynasın, gönlünce eğlensin. Söz olsun, biz onu koruyacağız." sözü ve düşüncesi ile beraberlerinde almışlardı. Ayrıca Hz. Peygamber hem torunları ile hem de etrafındaki diğer çocuklar ile değişik zamanlarda farklı oyunlar oynardı. Hatta Hz. Peygamber'in, çocuğun oyununu bozmamak için namazını uzatması, çocukları sırtına ve omuzlarına alması İslâm dininde çocuğun oyun hakkının göstergelerindedir. Özellikle ifade etmek gerekir ki, İslâm dininde resim ve heykel yasak kılınmasına rağmen taş, toprak, tahta, kumaş ve pamuk gibi değişik maddelerden yapılmış olan çocuk oyuncaklarının yasak kılınmaması İslâm hukukuna göre çocuğun oyun hakkının en bariz örneklerinden birisidir. İşte bu tebliğde "İslâm Hukukuna Göre Çocuğun Oyun Hakkı" konusu hukukî delilleri ile işlenecektir.

Anahtar Kelimeler: İslâm hukuku, çocuk, çocuk hakları, oyun hakkı.

ACCORDING TO ISLAMIC LAW THE CHILD'S RIGHT TO GAME

ABSTRACT

As important as the role and effect of adequate, quality and safe foodstuffs in the physical development of the child is, it is a fact that some age-appropriate, useful and safe games have a positive contribution to their mental and psychological development. Regarding the child's right to play, both in the Qur'an and in the exemplary life of the Prophet (pbuh), there are many materials and important pieces of information in both classical fiqh sources, contemporary Islamic law works, and ethics and discipline books. The common point of these material and information sections is based on the idea that the child is entrusted with his parents, according to the Islamic belief. While the parents are responsible for meeting the physical needs of their child, they are also responsible for taking care of their child's need for game and his right to game. As a matter of fact, St. Joseph's brothers, from their father St. Jacop "Send our brother Joseph to the countryside with us tomorrow. So that he can eat and drink a lot, game in the fields and have fun as he pleases. We promise, we will protect him." They took him with them with their promise and thought. Also, St. The Prophet used to game different games with his grandchildren and other children around him at different times. Even The Prophet's prolonging the prayer and taking the children on his back and shoulders in order not to disturb the child's game are indicators of the child's right to game in the religion of Islam. It should be especially stated that although painting and sculpture are prohibited in Islam, not prohibiting children's toys made of different materials such as stone, earth, wood, fabric and cotton is one of the most obvious examples of the child's right to game, according to Islamic law. In this paper, the subject of "The Child's Right to Game According to Islamic Law" will be discussed together with its legal evidence.

Keywords: Islamic law, children, children's rights, right to game.

GİRİŞ

İslâm inanç ve düşünce sistemine göre, ana babasının yanında pek aziz bir emanetten ibaret olan çocuk; gönüllerin meyvesi, gözlerin nuru, evlerin neşesi ve şenlik vesilesi, doğumu ise büyük bir sevinç kaynağıdır (Canan, 1984: 47-49, 83). Bu sebeptir ki, ana rahmine düştüğünün öğrenilmesi büyük bir heyecan (Âl-i İmrân, 3/40; Hûd, 11/72-75), doğumu ise esaslı bir müjde sebebidir (ez-Zâriyât, 51/28). Bunun içindir ki, Allah Teâlâ'nın büyük bir ikramı olan bebek doğar doğmaz sağ kulağına ezan, sol kulağına okunan kâmet (Canan, 1984: 82, 83, 248) ve kesilen *akîka/nesîke* kurbanları ile karşılanır (Ebû Dâvûd, 1981: "Dahâyâ", 18; Atar, 1989: 2/263, 264). Câhiliyye döneminin aksine İslâm öğretilerine göre, çocuk doğduğunda sevinç gösterisi cinsiyet farkı gözetmeksizin hem kız çocukları hem de erkek çocuklar için istisnasız yapılmalıdır (en-Nahl, 16/58, 59; Bilgin, 2004: 61-66). Çünkü kız olsun erkek olsun dünyaya (Bilgin, 2004: 49-52) yaradıkların en değerlisi ve en azizi olan bir insan daha teşrif etmiştir (et-Tîn, 95/4). Çocuk, Allah'ın en değerli ve en aziz bir yaradığı olarak bilinen insanın yavrusu olduğu içindir ki, İslâm dininin ona sağladığı önemli haklardan birisi de hiç şüphesiz oyun hakkıdır. Nitekim Kur'ân'da "*Yarın Yusuf'u bizimle yolla da bolca yesin, içsin ve oynasin. Mutlaka onu koruyacağız.*" (Yûsuf, 12/12) âyeti ile Hz. Yakup (a.s.) ve oğulları olayı bağlamında çocukların güvenli oyun hakkından söz edilir. Mezkûr âyetin lâfzından açıkça anlaşılacağı üzere, çocuk için güvenli olan oyunları oynamak hakkı ve oyun ihtiyacı; sağlıklı ve yeterli beslenmek mesabesinde kuvvetli ve zarurî bir ihtiyaçtır (Canan, 1988: 34). Nitekim eğitim psikolojisi kaynakları ve eğitim psikologları da sürekli çalışmak, hiç oyun oynamamak çocukları sersem bir kişiliğe dönüştüreceğini, salim bir ruh sağlığı ilham ve gücünü ancak oyundan ve tabiattan alabileceğini açık bir biçimde ileri sürmektedirler (Pinter, 1991: 241, 308).

ÖNEMİ

Akıl medeniyetleri ile iman medeniyetlerinin temel özellikleri bazı noktalarda birleşse de iman medeniyeti akıl medeniyetine göre çok daha koruyucu, kucaklayıcı, acıyıcı ve merhamet edici bir niteliğe sahiptir (Daryal, 1997: 219-225). İman medeniyetine dayalı olan İslâm medeniyeti hiç şüphesiz bizzat bir merhamet medeniyetidir (el-Fâtiha, 1/1). Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) küçüğüne merhameti olmayan kişilere Allah Teâlâ'nın merhamet etmeyeceğini haber vermiştir (Ebû Dâvûd, 1981: "Edeb", 58). Değil çocuğun oyun hakkını ve oyun ihtiyacını göz ardı ederek onu eve hapsedmek, bir kediye hapsedmek dahi ahiret sorumluluğunu gerektirir (Buhârî, 1981: "Bed'ü'l-Halk", 17).

Bilindiği üzere neticesi düşünülmemesinin, eğlenmek gayesi ile icra edilen hareketler olarak tarif edilen oyunun, çocuğun dünyasında birçok bilgi ve tecrübe edinmesine vesile olur. Bilimsel bulgulara göre, tek başına, birlikte ve oyuncaklarla oynanan oyunların çocuğun gelişiminde ve eğitiminde önemli katkılar sağlar. Çocukların sağlıklı bir ruhî gelişim gösterebilmeleri için oyun boşuna tüketilen bir zaman dilimi olarak düşünülmemelidir. Çocuklar oyun yolu ile âdeta geleceklerini kurgular. Oyun çocuğa kendisini, eşyayı, çevresini, olayları ve bilimum kâinatı tanımaya önemli ölçüde katkılar sağlar. Oyun sayesinde çocuğun duyu organları, beceri ve yetenekleri gelişir. Çocuk sadece çevreden ve büyüklerinden öğrenmekle kalmaz, aksine oyun sayesinde birçok sentezler yapma

imkânı kazanır. Bir nevi oyun çocuk için kurgu ve yaratma ortamıdır. Kısaca, oyun gerçek dünya ile hayal dünyası arasında âdetâ bir köprü konumundadır. Tek başına oynanan oyunlar, birlikte oynanan oyunlar, oyuncularla oynanan oyunlar bir çeşit hayatın ve istikbalin oyun yolu ile öğrenilmesi demektir (Yavuzer, 1992: 183-191).

İslâm eğitim bilimcilerine göre, hareketsiz ve oyuna karşı ilgisiz çocuklar mutlaka zihnî ve bedenî hastalığa tutulmuştur. Çocuk küçüklüğünden itibaren spora ve oyuna alıştırılmalıdır. Değilse ilerleyen yaşlarında çok sıkıntılarla karşılaşması mukadderdir. Vücudun ata binmeye, yüzmeye, ok atmaya vb. sporlara alıştırılması gerekir. Böylesi aktiviteler ruhu kuvvetlendirir. Çocuğa spor, idman ve yararlı ve güvenli oyunlar için imkân tanınmalıdır. Çünkü çocuk zihnî yorgunluğu spor ve oyunla atabilir. Bu nedenle okuldan dönen çocuğa oyun oynaması için fırsat tanınmalıdır. Ancak dikkat edilmesi gereken husus çocuğun oynayacak olduğu oyun *üzücü ve yıpratıcı* olmamalıdır. Yani çocuğun oynayacak olduğu oyun *güvenli oyun* olmalıdır. Oyun çocuğun bönlüğünü atar, onu zinde kılar. Bu bağlamda İslâm eğitim müesseselerinde perşembe ve cuma günleri öğrenciler izinli olurdu ve bu nevi aktivitelere fırsat bulurlardı. Özellikle talebelere yüzme, ata binme, ok atma, koşmak gibi oyunlara teşvik edilirdi (Çelebi, 1983: 315-318; Bozkurt, 2009: 37/418-421).

BULGULAR

“İslâm Hukukuna Göre Çocuğun Oyun Hakkı” meselesine ilişkin edindiğimiz bulgulardan bazıları maddeler halinde şunlardır:

1- Hz. Yusuf'u (a.s.) kardeşleri, babaları Hz. Yakup'tan (a.s.) *“Kardeşimiz Yusuf'u yarın bizimle kırlara gönder. Böylece çokça yiyip içsin, kırlarda oynasın, gönlünce eğlensin. Söz olsun, biz onu koruyacağız.”* (Yûsuf, 12/12) teminatı ile beraberlerinde almışlardı.

2- İslâm hukukunun çocuklara tanımış olduğu önemli haklardan birisi de hiç şüphesiz oyun hakkıdır (Aras, 1985: 99-122; Canan, 1988: 19; Canan, 1995: 7–22). Bu bağlamda Kur'ân ve Sünnet'e göre, Müslüman şahsiyet çocuklarının maddî ihtiyaçları yanında onların oyun dâhil ruhî ve manevî ihtiyaçlarını da karşılamakla yükümlüdür (Hâşimî, 1987: 83-95). Nitekim Hz. Peygamber'in bazen sırtında çocuk olduğu halde mescide girip imamlık yaptığı, bazen çocukların oyununu bozmamak için secdesini uzattığı, bazen de hutbeyi yarıda keserek çocuğu kucaklayıp yeniden hutbeye çıktığı ve hutbesine öylece devam ettiği bilinmektedir. Kezâ, rükû sırasında çocukların bir taraftan diğer tarafa geçebilmeleri için bacaklarını açtığı, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in (r.a.) secde anında sırtına sıçradıkları, düşmemeleri için de onları tuttuğu, namaz sonrasında da bağına basıp öptüğü bilinmektedir (Canan, 1984: 169-171).

3- İslâm hukukunda resim (Başoğlu, 2007: 579-582) ve heykel kapsamında düşünülmediği için çocuk oyuncakları bebekler, pamuk, kumaş, toprak vb. nesnelere mamul bir takım hayvan figürü oyuncaklar caizdir. Zira Hz. Peygamber'in Hz. Ayyşe'nin (r.a.) yanında gördüğü bu çeşit oyuncaklara karşı suskun kalması onları tasvip ettiğini ve bu çeşit oyuncakları evde bulunmanın caiz olduğunu gösterir (Müslim, 1981: “Edeb”, 54; Heytemî, ts.: 7/433; Karaman, 2002: 56).

4- İslâm hukukuna göre, israfa varmadan ve örf'e uygun olmak şartıyla çocuğun eğitim ve terbiyesine katkı sağlayabilecek olan oyuncakların nafaka ve hadâne kapsamına dâhil edilebileceğinin kanısındayız (nafaka ve hadâne meselesi için bk. Çeker, 1990: 166-180; Acar, 2018: 172 vd., 322-325).

5- İslâm eğitimin gayeleri arasında insandaki gizli güç ve kabiliyetlerin ortaya çıkarılması, iyi insan yetiştirmek de vardır. Bu bağlamda çocukların eğitimlerinde çeşitli oyunlardan yararlanılabilir. Hatta bu bir fırsat olarak bilinmelidir (Bayraklı, 1989: 269-287). Nitekim çocuk, çeşitli oyunlar sayesinde meleke ve yeti kazanabilir, hayal dünyasını zenginleştirebilir (Çamdibi, 1983: 64, 65, 75). Bu nedenledir ki, çocuğu kendisine uygun olan birtakım işlere hazırlamak gerekir. Bu bağlamda oyun; çocuğun yeteneklerinin anlaşılmasında ve ortaya çıkarılmasında ebeveyne ve muallime yardımcı olur, yol gösterir (İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, 2012: 286).

6- İslâm eğitimcilerine göre, çocuk ana babasının yanında çok kıymetli bir hediye emanetten ibaret olup, doğarken hiçbir bilgiye sahip olmadan doğar. Ancak iyiye ve kötüye meyledebilecek bir yapıdadır. Bu bağlamda onu iyi eğitmek ve terbiye etmek yolunda çeşitli oyunlardan yararlanılabilir (Canan, 1984: 47-49, 249-266).

7- Güvenli oyunlar olmak kaydı ile çocuk eğitimi ve terbiyesinde çeşitli oyunlardan mutlaka yararlanılmalıdır. Zira yeteneklerin ortaya çıkarılmasında ve gelişiminde oyunların olumlu katkısı vardır. Bu bağlamda atıcılık, binicilik, yüzücülük, güreş, kız çocuklarını ev yöneticiliğine ve anneliğe hazırlayan *gayeli oyunlar* bizzat sünnetle teşvik edilmiştir. Yasaklanmış olmamak şartı ile çocukları oyalandırıp eğlendiren, hoşça vakit geçirmelerini sağlayan *oyalayıcı oyunlar* ise caizdir. Ancak tavla, kumara sevk edebileceği için ceviz oyunu gibi güvenli olmayan, *zararlı oyunlar* da yasaklanmıştır (Canan, 1984: 249-266).

8- Her ne kadar 20 Kasım 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 31'inci maddesine göre, "çocuğun oyun hakkı" (Küçükali, 2015: 1-14) benimsenmiş ise de İslâm hukuku bu konuda da bilimum dünya çocukları için çağdaş hukuk sistemlerinden ve muasır sözleşmelerden çok daha önce ve çok daha kapsamlı birtakım haklar vazetmiştir.

SONUÇ

Çocuğun bedenî gelişiminde güvenli gıdaların etkisi ne kadar önemli ise zihnî gelişimi için de yaşına uygun, yararlı, gayeli ve güvenli birtakım oyunların da olumlu katkısı vardır. Çocuğun oyun hakkına ilişkin Kitap, Sünnet ve İslâm hukuku eserleri ile ahlâk ve terbiye kitaplarında önemli birtakım bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgi kesitlerinin ortak noktası, İslâm inancına göre çocuğun anne ve babasının yanında aziz bir emanet olduğu fikrine dayanır. Ana-baba, çocuğunun fizikî ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olduğu kadar, onun oyun hakkını da gözetmekle yükümlüdür. Nitekim Hz. Yusuf'u (a.s.) kardeşleri, babaları Hz. Yakup'tan (a.s.) "*Kardeşimiz Yusuf'u yarın bizimle kırlara gönder. Böylece çokça yiyip içsin, kırlarda oynasın, gönlünce eğlensin. Söz olsun, biz onu koruyacağız.*" teminatı ile beraberlerinde almışlardı. Bundan başka Hz. Peygamber (s.a.v.) hem torunları ile hem de etrafındaki diğer

çocuklar ile değişik zamanlarda farklı oyunlar oynardı. Hatta O'nun çocuğun oyununu bozmamak için secdesini uzatması, çocukları sırtına ve omuzlarına alması, kuş besleyen çocuklara kuşlarının durumunu sorması, kuşu ölen çocuğun üzüntüsüne ortak olması İslâm hukukunda çocuğun oyun hakkının delillerindedir. Kısacası, İslâm dininde resim ve heykel yasaklanmasına rağmen taş, toprak, tahta, kumaş ve pamuk gibi değişik maddelerden yapılmış olan çocuk oyuncaklarının yasak kılınmaması İslâm hukukuna göre çocuğun oyun hakkının en mühim kanıtlarından birisidir.

KAYNAKÇA

- Acar, Halil İbrahim (2018). *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Baskı.
- Aras, M. Özgü (1985). "İslâm'da Aile, Çocuk ve Ona Karşı Vazifeler". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 99-122.
- Atar, Fahrettin (1989). "Akîka". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 2/263-264. İstanbul: TDV Yayınları.
- Başoğlu, Tuncay (2007). "Resim". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 34/579-582. İstanbul: TDV Yayınları.
- Bayraklı, Bayraktar (1989). *İslâm'da Eğitim (Batı Sistemleriyle Mukayeseli)*. İstanbul: İFAV Yayınları, 3. Baskı.
- Bilgin, Beyza (2004). *İslâm ve Çocuk*. Ankara: DİB Yayınları, 6. Baskı.
- Bozkurt, Nebi (2009). "Spor". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 37/418-421. İstanbul: TDV Yayınları.
- Buhârî (1981). *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Canan, İbrahim (1984). *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*. İstanbul: Cihan Yayınları 3. Baskı.
- Canan, İbrahim (1995). "İslâm'da Çocuk Hakları". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, 7-22.
- Canan, İbrahim (1988). "Kur'ân'da Çocukla İlgili Meseleler". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 19-42.
- Çamdibi, Hasan Mahmud (1983). *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâli*. İstanbul: Han Neşriyat.
- Çeker, Orhan (1990). *İslâm Hukukunda Çocuk*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1. Baskı.
- Çelebi, Ahmed (1983). *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*. Çeviren: Dr. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi.
- Daryal, Ali Murad (1997). *Psiko-Sosyal Açıdan Medeniyetler ve Mesajları*. İstanbul: Seyran Kitap, Özal Matbaası, bsy.
- Ebû Dâvûd (1981). *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Hâşimî, M. Ali (1987). *Kur'ân ve Sünnette Müslüman Şahsiyeti*. Tercüme: Resul Tosun. İstanbul: Risale Yayınları.
- Heytemî, Ahmed b. Hacer (ts.). *Tuhfetü'l-muhtâc*. Mısır.
- İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye (2012). *Kur'ân ve Sünnet'e Göre Çocuk Ahkâmı*. Tercüme: Mahmut Kısa. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 3. Baskı.
- Karaman, Hayreddin (2002). *Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 16. Baskı.
- Adnan, Küçükali (2015). "Çocukların Oyun Oynama Hakkı ve Değişen Oyun Kültürü". *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)*, VIII-I: 1-14.
- Müslim (1981). *el-Câmi'u's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Pinter, Rudolf vd. (1991). *Eğitim Psikolojisi*. Çeviren: Sabri Akdeniz. İstanbul: MÜİFV Yayınları.
- Yavuzer, Haluk (1992). *Ana-Baba ve Çocuk (Ailede Çocuk Eğitimi)*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 5. Basım.